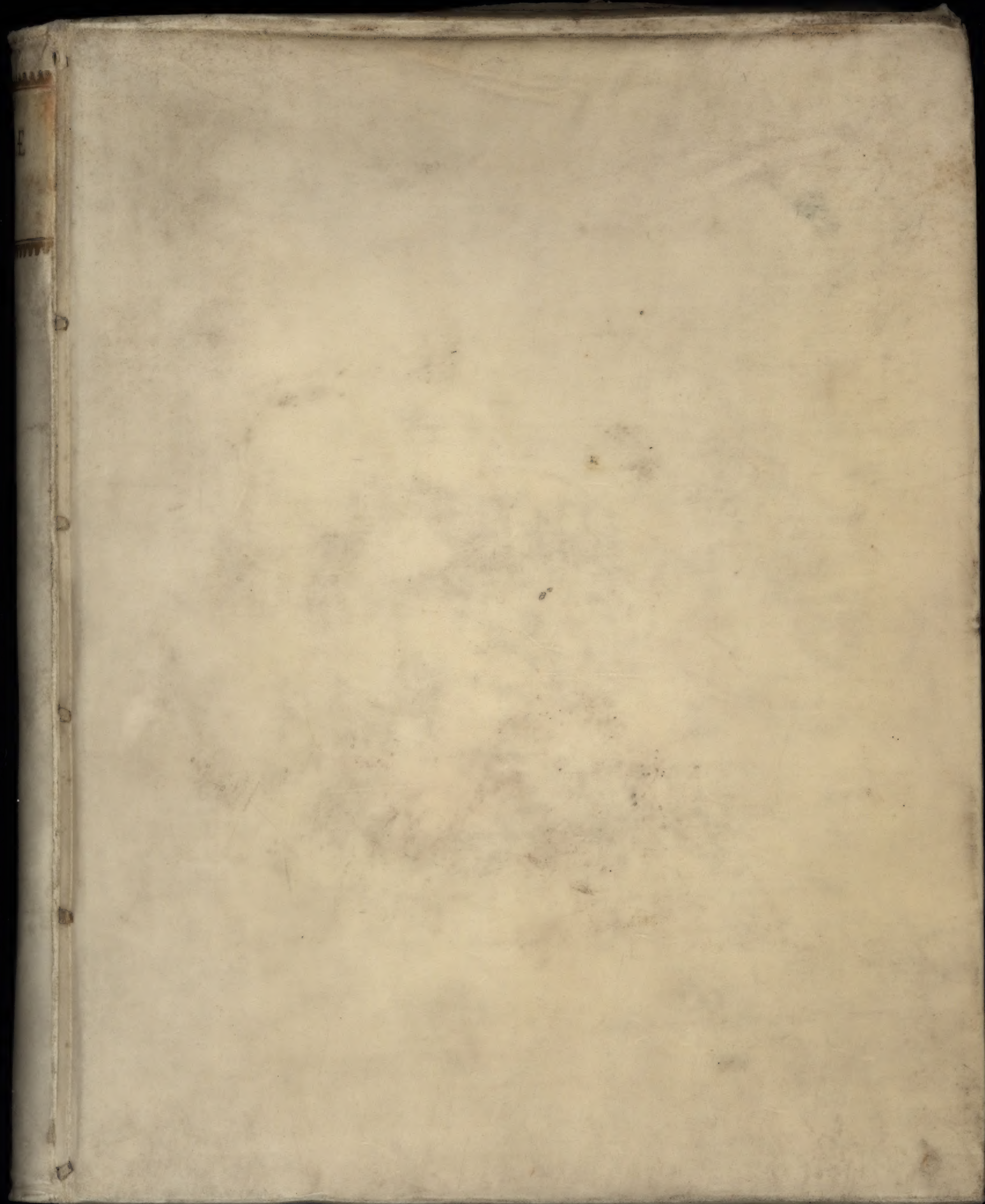

SAM. L. B. A PUFENDORF
DE
JURE NATURÆ
ET
GENTIUM,
LIBRI OCTO.

Cum integris Commentariis Virorum Clarissimorum

JO. NICOLAI HERTII,

ATQUE

JOANNIS BARBEYRACI,

Accedit

ERIS SCANDICA.

Recensuit & ANIMADVERSIONIBUS illustravit

GOTTFRIDUS MASCOVIUS.

TOMUS PRIMUS.

Francofurti & Lipsiæ,

EX OFFICINA KNOCHIANA.

MDCCXLIV.

Cum Privil. Sacræ Cæsareæ Majestatis, & Sereniss. Poloniæ Regis Elect. Sax. ac Reipubl. Helvet.

Priuilegium Caesareum.

Carolus septimus Diuina fauente Clementia electus Romanorum Imperator semper augustus ac Germaniae & Bohemiae Rex, vtriusque Bauariae & superioris Palatinatus Dux, Comes Palatinus Rheni, Archidux Austriae, Landgrauius Leuchtenbergae &c. &c. agnoscimus et notum facimus tenore praesentium vniuersis; Quod, cum Nobis nostra, sacrique Imperii fidelis dilecta, Friderici Knochii quondam Bibliopolae Francofurtensis relicta vidua, humillime exponi curarit, quem in modum Samuelis Pufendorfii Tractatum de Iure Naturae & Gentium cum annotatis Ioannis Nicolai Hertii, Ioannis Barbeyracii et aliorum, praelo committere resoluerit, vereatur autem, ne aemulorum inuidia hanc Editionem imitantium impendii & laboris sui fructu frustretur: Ideoque Nobis demisse supplicarit, quatenus Eius indemnitati Priuilegio Nostro Caesareo succurrere clementissime dignaremur, Nos submissae pariter ac aequae Eius petitioni annuendum censuerimus. Ac proinde authoritate Nostra Caesarea omnibus & singulis Bibliopolis, Bibliopeiis, Typographis & aliis quibuscunque rem librariam, seu negotiationem exercentibus firmiter inhibemus, vetamus & interdicimus, ne quis supranominatum Pufendorfii Tractatum ex toto vel in parte, sub hac, aliaue forma aut titulo per Decem annorum spatium, ab hodierno die computandum intra Sacri Romani Imperii & Regnorum Ditionumque nostrarum haereditariarum fines recudere, vel aliis recudendum dare, aliorsumue impressum apportare, vendere, aut distrahere circa praefatae Impetrantis Viduae, Eiusue haeredum ac successorum voluntatem & assensum in scriptis obtentum ausit vel praesumat; Si quis vero, secus faciendo Priuilegium hoc Nostrum, seu interdictum violare, contemnereque praesumpserit, eum non solum eiusmodi Exemplaribus vbicunque locorum repertis, perperam quippe recusis, seu apportatis (quae dicta Vidua siue propria authoritate, siue Magistratus eius loci auxilio sibi vindicare poterit) de facto priuandum, sed et Decem marcarum auri puri poena aerario, seu Fisco Nostro Caesareo & Parti Laesae ex aequo pendenda, mulctandum decernimus, dummodo tenor huius Nostri priuilegii in fronte Libri impressus reperiatur, & consueta quinque Exemplaria ad Caesareum Nostrum Consilium Imperiale aulicum debite extradantur. Mandamus itaque omnibus & singulis Nostris & Sacri Romani Imperii, Regnorumque & Dominiorum Nostrorum haereditariorum subditis & fidelibus dilectis, tam Ecclesiasticis quam secularibus, cuiuscunque status, gradus, dignitatis aut ordinis extiterint, praesertim vero iis, qui in Magistratu existentes, vel suo, vel superiorum suorum loco aut nomine Ius, Iustitiamque administrant, ne quemquam Priuilegium hoc Nostrum Caesareum violare, spernere, aut transgredi patiantur; sed si quos contumaces compererint: Constituta a Nobis mulcta eos puniri, & quibuscunque modis idoneis coërceri curent, quatenus & Ipsi grauissimam nostram indignationem & praedictam poenam euitare voluerint. Harum testimonio literarum manu Nostra subscriptarum, et sigilli Nostri Caesarei appressione munitarum, quae dabantur Francofurti ad Moenum die quinta Aprilis Anno Millesimo septingentesimo quadragesimo secundo, Regnorum Nostrorum Romani et Bohemici primo.

Carolus mppr.

(L. S.)

Vt. Ioannes Georgius Comes a Königsfeld.

Ad Mandatum Sacrae Caesareae Maiestatis proprium

Matth. Wilhelmus Haan mppr.

LECTORI BENEVOLO
S.

Accipenser iste non omnium horarum est, adeoque nec epulis Tuis inferri debet sine coronis & tibiis. Exhibemus enim Samvelis, Liberi Baronis de Pvfendorf Iuris Naturae & Gentium Libros VIII. quibus Ars omnium nobilissima, vt plene & solide, sic polite eleganterque exponitur. Equidem ingenii felicitate, Iuris Diuini & humani omnis scientia, eruditionis accuratione & venustissima stili concinnitate palmam forte Pufendorfio dubiam reddiderit Hvgo Grotivs. Sed quum belligerantium potissimum officiis ordinandis scriptum sit opus immortale de Iure Belli & Pacis, non explet id speciem perfecti Systematis. Vnde penitus noua fere sunt, quae a Pufendorfio toto libro I. dicuntur, totiesque deinde Grotius ab eodem suppletur. Praeterea argumentis nimis saepe Theologicis Grotius vacat, & in iis tractandis sibi fere soli sapit.

Quae tamen non a quibusuis diiudicari facile possunt, praesertim autem Militibus captu difficilia sunt, qui Iura Belli & Pacis tanquam gentilem sibi possessionem vindicant. Sublimitate porro orationis fit, vt propter stili argutias etiam a paucis aliis intelligatur: quum apud Pufendorfium e contrario omnia plana sint, isque adeo omnes vtilitatis numeros complectatur.

Thomas quoque Hobbesivs superiore seculo insignem famam in hoc studiorum genere nactus est. Nouum enim & insolitum aliquid polliceri videbatur, quum in libro suo de Ciue, Ius Naturae, Methodo ei Geometrarum aemula, exsequendum suscepisset. Arridebant adhaec multis dicta Viri, qui radicitus intuens lupinam hominis naturam, bellum omnium aduersus omnes minabatur, nisi suis staretur praeceptis. Dum tamen id simul agit, vt Potestatem Regiam contra ciues seditiosos tueatur & homines fanaticos, lentas Imperiis aures absterreat, ne in Iura Maiestatis circa sacra inuolent, & Diuina Humanaque omnia misceant; Tyrannidem commendat, qui turbas tantum & tumultus plebis sopitum missus erat. Quare eorum exemplum sequi deprehensus fuit, qui baculum curuum nimis flectendo efficiunt, vt in alterum latus emineat, suique sic similis quodammodo idemque & dissimilis fiat. Ab hoc vero incommodo solicite sibi cauit Pufendorfius, qui Principi dando quae sunt Principis, Populo contra tribuens quae sunt Populi, vt cetera Iura Maiestatica pleraque omnia, sic illud circa Sacra iustis limitibus circumscripsit. Hisce virtutibus Principatum fere inter Scriptores de Iure Naturae adeptus est. Nam qui postea has litteras attigerunt, quorum apprime multi sunt, eorum nemo verecundiae adeo limites transsiliit, vt cum ipso de palma contendere velit, quandoquidem ex hoc fonte cuncti propemodum riuuli eorum manarunt.

De

De vita ſummi Viri iam alii diſſeruerunt, inter quos exſtant Ioannes Fabricivs[1] & Niceronivs[2] e quibus praecipua delibabo, inſperſis hic illic obſeruationibus, quae mihi ſubnatae ſunt e lectione Eridis Scandicae. Natus eſt igitur Samvel Pvfendorfivs die 8. Ianuar. An. MDCXXXII.[3] Flöhae, qui pagus Miſniae non longe abeſt ab Oppido Chemnitio. Patrem habuit Eliam Pufendorfium, Verbi Diuini Miniſtrum, qui prout ipſe amabat litteras, omnibus doctrinis, quibus puerilis aetas impertiri debet, filium erudiuit, & eundem deinde, flagrantem incredibili cupiditate diſcendi, primo Grimmam, in ſcholam Prouincialem, deinde vero Lipſiam, tanquam ad mercaturam bonarum artium deduxit. Vbi, quum per annos aliquot, primo ſtudiis quae ad humanitatem faciunt, tum Philoſophiae, dein Theologiae, & tandem etiam Iuris prudentiae operam ſedulo nauaſſet Pufendorfius, Ienam conceſſit, allectus celebritate Erhardi Weigelii. Et hunc quidem Analyſin Ariſtotelicam ex Euclide reſtituiſſe non ſine laude commemorat[4], quemadmodum idem Entia Moralia, de quibus Pufendorfio tanta deinde lis cum collegis fuit, Germanico antea ſermone expoſuerat[5], & Pufendorfium ad capeſſenda Iuris Naturae ſtudia ſtrenue ſaepe cohortatus erat[6]. Non enim praeceptorem eum tantum, verum etiam hoſpitem habuit. Accidit autem, vt eodem hic Muſeo vteretur, in quo antea ſpiritum reddiderat Stahlivs, vnde ortá noſtro iocandi occaſio, quum a Velthemio, Metaphyſico Ienenſi premeretur. *Quin &*, inquit[7], *cum Ienae eo ipſo Muſeo, in quo Stahlius animam exhalauerat, vterer, quotiescunque reſpirarem, Atomos quasdam diſtin-*

 ctionum

1) Bibliothecae T. IV. p. 133.
2) Memoires des Hommes Illuſtres Tom. XIIX. p. 224. ſeqq.
3) Ita legitur Berolini in Epitaphio eivs.
4) De I. N. & G. L. I. c. 2. §. 3.
5) Eris Scandica p. 102.
6) Praefatio Elementorvm Iurisprud. vniuerſ.
7) Erid. Scand. p. 248.

ctionum & terminorum Metaphyſicorum videbar deglutire, quibus aër iſte pertinaciſſime infectus erat. Poſtea tamen diuerſum coelum pulueres illos vltro diſcuſſit, & ex tota illa ſcientia id praecipuum remanſit, quod ſciam, eum, qui iſta ſola ſcit, nihil ſcire. Neque tamen Ienae vltra annum commoratus eſt, ſed Lipſiam redux factus A. MDCLVIII. Hafniam inde euocatus fuit, vt ſtudiis praeeſſet filii Illuſtris COYETTI Legati Suecici. Ceterum Ienae Lauream Magiſtralem cepit [1], neque vllos deinde alios honores Academicos ambiit: quare a collegis, iisdemque obtrectatoribus, Schwartzio & Becmanno ignominiae cauſſa Magiſter Samuel Pufendorfius adpellatus eſt [2]. Poſtremis autem temporibus ſatis liberaliter Lipſiae vixiſſe videtur. Vſus enim eſt conuictu IOANNIS BORNII Iureconſulti, ita tamen vt, ſicuti & antea fecerat, ſolis litteris immoreretur, neque in corporis quae iuuenilem aetatem decent, exercitiis verſaretur, aut more Germanorum peregrinaretur. Exprobrant id ei acerbiſſime collegae Lundinenſes, *tu autem*, inquientes, *neque exercitia corporis nobiliora didiciſti, neque peregrinaſti* [3]. Scilicet vterque & Schwartzius & Becmannus Belgium & Galliam inuiſerant, in qua peregrinatione illud Schwartzio acerbum contigit, quod viaticum ei a crumeniſecis in Hollandia ſubduceretur, quapropter, peregrinandi certus, peregrinationem totam pedeſtri itinere abſoluerat & Pariſiis per ſolum octiduum commoratus fuerat [4]. Becmannus autem Polonice ſaltandi arte bellus ſibi homo videbatur, vir alias maximi corporis terribilique facie, ſolebatque ſaltationibus ſuis efficere vt Lundini non Matronae tantum & Virgines, verum etiam ancillae in conuiuiis laſſitudine deficerent & ab eo acquieſcere cuperent [5]. Idem Becman-

1) ERIS SCANDICA, p.
2) ERIS SCANDICA, p. 133.
3) ERIS SCANDICA, ibid.
4) ERIS SCANDICA, p. 66.
5) ERIS SCANDICA, p. 166.

mannus palaeſtrae vehementer operam dediſſe videri volebat, & ſolius animi cauſſa, in magna Studioſorum corona, ſpectante & pollicem premente PETRO WINSTRVPIO, Epiſcopo Lundinenſi in Aula eiusdem cum circumforaneo Laniſta decertauit [1]; ſed ſimul, vt ſunt res humanae, vapulauit non perfunctorie [2].

HAFNIAE degens Pufendorfius, recrudeſcente bello, quod inter Danos & Suecos gerebatur, confeſtim cum omni Legati Comitatu, ipſe enim Coyettus ad Regem Sueciae excurrerat, cuſtodiae mancipatur & in ea per octo menſes detinetur. In hanc coniectus ſolitudinem ad veteres amores reuertitur. Itaque Hugonis Grotii perinde ac Thomae Hobbeſii Scripta diligenter legit, & inter ſe confert, paullatimque quaedam addere, quaedam reiicere, pleraque in meliorem ordinem redigere incipit. Quae enim aliis languorem adferunt, ſolitudo & cuſtodia, ea nobile Pufendorfii ingenium quam maxime acuebant. Inde ſuborta ELEMENTA IVRISPRVDENTIAE VNIVERSALIS, quae biennio poſt, quum Hagam Comitum excurriſſet, typis exſcribi ſiuit, & dedicauit CAROLO LVDOVICO, Electori Palatino. Inuſitata is Principibus humanitate, litteris, quarum exemplum exhibet LVDOVICI [3] gratam ſibi fuiſſe hanc dedicationem teſtatus eſt, Pufendorfiumque non ita multo poſt, ad ſubeundam Profeſſionem Iuris Naturae & Gentium, quam primus omnium in Germania ornauit, Heidelbergam euocat.

VERSATVM ſe ibi dicit Pufendorfius per ſeptennium [4] poteratque ſibi ſua facile ſorte contentus videri, adeo confertim ad eum confluebat flos iuuentutis Germanicae, tum etiam Suecanae. Verum Lundinum in Scaniam eum

 inui-

1) ERIS SCANDICA, p. 99. & 241.
2) ERIS SCANDICA, p. 116.
3) Delineat. Hiſt. Iur. Nat. p. 75.
4) ERIS SCANDICA, p. 18.

inuitabat idem gentis Suecicae fauor, quem Heideldergae expertus erat. Eo igitur, arcessente eum Rege CAROLO XI. concessit, & deinde, non ipse minus constante Suecorum gratia floruit, quam eorum partibus & commodis studiosissime addictus fuit. Editum hic Lundini Scanorum de IVRE NATVRAE & GENTIVM Opus A. MDCLXXII. in 4to, quae editio omnium est emendatissima, nisi quod quarta parte auctior est, quae Francofurti ad Moenum MDCLXXXIV. in 4to prodiit, & quod NICOLAI HERTII annotatis illustratur, quae ibidem A. MDCCVI. & deinceps aliquoties in lucem emissa fuit. Erant autem inter collegas ipsius etiam IOSVA quidam SCHWARTZIVS, ex ordine Theologorum & NICOLAVS BECMANNVS, ICtus, quorum neuter vltra artis suae compendia sapiebant. Hi, quum Pufendorfii Auditorium quotidie magis ac magis adolescentum splendidorum numero efflorescere, se contra in solitudine, tanquam in scopulis relinqui viderent, inuidia viri incensi, consilium ceperunt collabefaciendi eum. Adspergebatur ideo Pufendorfius infamia Heterodoxiae. Color inde sumtus, quod qui per VII. annos Heidelbergae amice cum Reformatis vixisset, & toties HOBBESIVM, Anglum, eundemque, vt aiebant, Caluinianum laudaret, non posset non videri altius imbibisse complures Reformatorum sententias, damnatas ab Orthodoxa Lutheranorum Ecclesia. Detorquebatur huc, quicquid noui speciem haberet in Scriptis Pufendorfii, ipseque INDIFFERENTISMI, vt vocant, non tantum contemplatione religionis sed etiam exemplo Hobbesii in doctrina morum arguebatur. Quod ex Inscriptione atrocissimi Scripti Becmanniani inprimis manifestum, quae ita se habet: *Nicolai Beckmanni legitima defensio contra Magistri Samuelis Pufendorfii execrabiles fictitias calumnias, quibus illum contra omnem veritatem & iustitiam, vt carnatus diabolus & singularis mendaciorum*

arti-

artifex, per fictitia sua entia moralia (diabolica puto) toti honesto & erudito orbi malitiose ac ignominiose exponere voluit. Naturalis siue brutalis & gentilis Pufendorfii spiritus vsque adeo enormiter se exserit, & peruersa operatur, vt nec diabolum, nec infernum, nec vitam aeternam dari impie credat, & dum omnem actionem humanam statuat esse indifferentem, boni ac mali nec praemium, nec poenam futuram, hoc tamen pro Satyrico suo ingenio firmiter credit, si viris honestis & proximo suo audacter & malitiose calumnietur, quod semper aliquid fecis, siue mendacii in animis legentium haereat. Impressum A. 1677.

DIRVM illud inde exarsit bellum litterarium, quod per XIV. annos pari vtrinque acerbitate gestum est, & in quo Schwartzius primum Indicem Nouitatum, in Pufendorfii Iure Naturae & Gentium obuiarum conscripsit, quem deinde Becmannus interpolatum, vt testatior esset memoria, Gissae edidit, donec vtrique accederent FRIDERICVS GESENIVS, Antistes Gardelebiensis, VALENTINVS VELTHEMIVS, Professor Ienensis, IO. IOACH. ZENTGRAVIVS, Theologus Argentoratensis, cum IOANNE SCHERZERO & VALENTINO ALBERTI, Theologis Lipsiensibus, Inter quorum certamina CAROLVS quoque SCHARENSCHMIDIVS in armis fuit, aegre ferens, Germaniam a Pufendorfio Rebuspublicis Irregularibus accenseri. Quarum contentionum Historiam diligenter exposuerunt IO. FRID. LVDOVICI [1] & CHRISTIANVS THOMASIVS [2].

A Danis interea capitur Lundinum, & Malmogiae tempore obsidionis eius delitescere [3] cogitur Pufendorfius, vnde tandem Holmiam vocatus & defuncto Loccenio, Consiliario & Historiographo Regio successor datus est [4]. Quodsi gubernator praecipua laude fertur, qui nauem ex hieme, ma-

1) In Delineat. Histor. Iur. Nat. p. 73. seqq.
2) In paulo pleniore Hist. Iur. Nat. p. 90. sq.
3) ERIS SCANDICA, p. 159.
4) ERIS SCANDICA, p. 144.

marique ſcopuloſo ſeruat; cur non ſingularis eius exiſtimetur prudentia, qui ex tot tamque grauibus procellis Academicis ad incolumitatem peruenit. In quo munere in primis Commentariis de Rebus Suecicis ſub GVSTAVO ADOLPHO, tum vero vita CAROLI GVSTAVI Suecorum Rege litteris mandata vehementer illuſtratus fuit. Tandem Berolinum arceſſitus Hiſtoriam FRIDERICI WILHELMI M. Electoris Brandenburgici conſcripſit, & hoc quoque aeterno opere inter Hiſtoricos Pragmaticos TACITIS & THVANIS accenſeri meruit. Depromta autem, vt Holmiae, ſic Berolini pleraque ex Aularum Regeſtis fuere. Inter quae quum in poſtremo opere Sereniſſimae Domus Brandenburgicae Arcana quibusdam euulgari viderentur, pleraque libri exemplaria Aulae iuſſu immutata fuerunt: Vnde hodie rariora ſunt, quae illibata manſere. Quo pertinent ſequentes verſiculi:

Principis inuicti virtutem artesque Miniſtrûm
Quaeque bona e forulis geſta petita fide.
Non ſine iudicio Scriptor dum prodit & ornat
Quae fugienda notat, quaeque ſequenda docet.
Non hoſtis bene facta premit cenſura maligna
Non ſocii errores gratia blanda tegit,
Qui ſapit Hiſtoricum communes ſeruat in vſus
Nec temere arcanum ſupprimit Aula ſuum.

Poſtremo a Rege Sueciae A. MDCXCIV. Liberi Baronis dignitate auctus fuit Pufendorfius & non ita multo poſt Berolini rebus humanis valedixit, die 26. Octobris anni eiusdem.

SED redeo ad IVS NATVRAE & GENTIVM. Quae igitur ſunt eae praecipue dotes, quas in hoc libro viri eruditi ſuſpiciunt? Ingenium verſatile, iudicium acre, perſpicuitas

cuitas eximia, eruditionis cum veteris, tum recentioris copiae immensae, genus dicendi natiuum & dulce. Ita autem rationes suas composuerat AVCTOR, vt primo omnium exponeret Naturam Entium, siue Modorum Naturae humanae Moralium, qui motibus Physicis ab ente intelligente, qualis est homo, superadduntur, ad temperandam libertatem actuum voluntariorum. Pergit deinde ad certitudinem disciplinarum moralium, & eas vtique demonstrari posse, ostendit. Qui ante Grotium de doctrina morum soliciti fuerunt, ad vnum fere omnes THEOLOGI erant, qui sua interesse putabant, hanc artem in recondito haberi, vt in doctrina morum, a se, tanquam e tripode Apollinis, decisiones omnes peterentur. Quod regnum eorum morale in Germania ab Auctore hac noua arte euersum fuit. Demonstrationis autem vocabulo laxius vtitur, id omne pro demonstrato habens, quod ex probe stabilitis propositionibus fundamentalibus prono alueo deducatur. Frustra igitur hic GEOMETRARVM Axiomata, Theoremata & Corollaria quaesiueris. Desunt enim hae spinae horto nostro, & cum iis, quicquid apud Geometras triste & aridum est, quorum loco omnia hic naturali pulcritudine enitescunt. Transit deinde PVFENDORFIVS ad actiones morales ipsas, & postquam Naturam, Originem & Formam earum docuit, commonstrat, non conuenire Naturae & indoli hominis, vt viuat sine lege, sed potius ingenio eius congruere, vt quamdiu Institutis Ciuilibus caret, secundum Ius Naturae agat. Explicatur postea, quid sit Ius Naturae, cuius praecepta in duos fasciculos colliguntur, quorum alter officia hominum erga se ipsos, alter officia erga alios complectitur. Incidit autem Auctor in quorundam reprehensiones *, quod omiserit officia erga Deum. Suppleuimus huc pertinentia L. II. c. 3. §. 15. n. 2. idque eo confidentius, quod Pufendorfius

b ipse

*) ERIS SCANDICA, p. 308.

ipſe Officiis Hominis & ciuis inſeruit caput de Religione Naturali, ad quod pulchra ſunt quae nuper monuit Celeberrimus eorum interpres, Dn. EVERARDVS OTTO. Hypothetica deinde hominis Officia partim in Statu Naturali, partim in Statu Oeconomico, partim in Statu Ciuili conſiderat AVCTOR. Iſtius, Status Naturalis contemplatione agendum ei erat de Pactis, de Sermone, de Iureiurando, de Acquirendo Dominio, de Pretio denique & de Contractibus. In quibus quidem omnibus ſi quis laedatur, in Statu Naturali, ius ſuum, ſolis armis exſequi poteſt. In Statu Oeconomico officia coniugum mutua ſubducuntur, vt & ea, quae inter parentes & liberos, dominos & ſeruos intercedunt. Laſciuire non paucis AVCTOR viſus eſt in capite de Officiis Coniugum, in primis quum Polygamiam quoque Iure Naturae licitam cenſeret. Quare ipſi quoque a CHRISTIANO VIGILE, ſeu, ſi mauis Friderico Geſenio tributus fuit SINCERI WAHRENBERGII dialogus de Polygamia. Sed, vt ipſe PVFENDORFIVS ſatis docuit [1], innocuam, ſi iuſtis limitibus circumſcribatur, ſententiam ſuam eſſe, eo, quod Polygamia, licet illa omnibus Diuinis legibus abſolute & ſemper fuiſſet permiſſa, tamen legibus ciuilibus, tanquam pleriſque ciuitatibus exitioſa proſcribi deberet, & inter Chriſtianos pauciſſimi dentur, qui duas pluresue vxores ſimul habere vel cupiant; ita verus Dialogi Auctor eſt IOANNES LYSERVS [2]. In poſtrema denique parte huius Operis, quae ad Statum Ciuilem pertinet, illuſtratur Ius Publicum vniuerſale. Expoſita enim origine & Natura Ciuitatis, iura Summorum Imperantium, quae adpellari ſolent Maieſtatica, recenſentur & illuſtrantur. Succenſebatur autem Auctori a quibusdam, quod, praeeunte Hobbeſio, neminem Criminis reum ad poenam

1) ERID. SCANDICAE, p. 46. 47.
2) De quo conferri poſſunt P. BAELIVS in Dictionario Hiſtorico-Critico, Articulo LYSERVS, & CHRISTIANVS THOMASIVS in paullo pleniore Hiſtoria Iuris Naturalis, p. 94.

poenam ſubeundam obligari tradidiſſet, cui ſententiae deinde inter ceteros ſubſcripſerunt CHRISTIANVS THOMASIVS [1] & NICOLAVS HIERONYMVS GVNDLINGIVS [2]. Sed hunc quoque errorem refutauimus [3].

NVLLA autem pars huius Operis magis inimica & infeſta ſenſit virorum doctorum iudicia, quam qua vtrumque Auctoris proponitur Principium, ſiue propoſitio cardinalis, ex qua concluſiones deinde omnes deducendae erant. Eorum alterum principium *eſſendi*, alterum principium *cognoſcendi* vocari ſolet. Illud AVCTORI in *Voluntate Diuina*, hoc in *Socialitate* quaeritur. Contra prius caelum & terram, inter ceteros, mouit VELTHEMIVS, indignatus, ſic ſibi eripi Honeſtum & Turpe *per ſe* & *antecedenter* ad voluntatem Diuinam tale, in quo ſolo, tanquam in ſacra ancora, conſiſtere antea Doctrina Moralis omnis videbatur. Et ſane non immerito Tyrannicum vocabatur Principium Pufendorfii, quod improuide Hobbeſio, ſuae cauſſae ſeruienti, & omne iuſtum ex Principis voluntate metienti, ſublegiſſet. Si enim recte humana imbecillitas quicquid in ſe praeſtabile eſſe obſeruat, id omne Deo, omnium opifici & dominatori, in eminentiſſimo gradu tribuit; vnio ſane abſolutiſſima ſimul poni debet perfectionum Dei omnium, nihilque velle fingi Deus poteſt, niſi quod conueniat Naturae humanae. Nam qui liberrimus eſſe dicitur, idem & ſapientiſſimus eſt, & qui iuſtiſſimus, idem & optimus, nec opinione diſtrahi poſſunt, quae natura cohaerent. Seduxit AVCTOREM ab hoc temperamento Hobbeſii amor, & cum eo coniunctum ſtudium nimium, receptis ſententiis contradicendi, & ſemel dicta praefracte tuendi cupido. Adgnoſcit enim L. I. c. 2. §. 5. *Entia moralia pleraque vt inducerentur, poſtulaſſe ipſam hominis conditionem a Creatore Optimo Ma-*

1) Fundam. I. N. & G. p. 197.
2) In Via ad Ius Naturae, p. 445.
3) In nota 6. ad L. VIII. c. 3. §. 4.

Maximo eidem pro bonitate & ſapientia ſua adſignatam, & paullo poſt, *Actus, de quibus naturali lege diſponatur, intrinſecam habere vim ad ſocialitatem, etſi vt iſti actu exiſtant libera hominum voluntas efficiat*, & in §. 6. verſus finem *entia moralia non ex neceſſitate abſoluta ſed hypothetica poſita ea conditione, quam homini prae reliquis animantibus Deus liberi adſignauerit, repetit*, eoque ipſe ſententiae noſtrae, quodammodo ſubſcribit, niſi quod deinde in alia omnia ſecedit.

VERVM vt fulcienda fuit AVCTORIS propoſitio fundamentalis, quae principium eſſendi dicitur; ſic per ſe ſtat principium eius cognoſcendi, quod eſt Socialitas. Non commemorabo, commendari id veterum Philoſophorum calculis: nec dicam, praeceptum Chriſti, quo proximum diligere iubemur ſicuti nosmetipſos, in ſanctiſſimam reſolui ſocietatis legem. Sufficit ex eius ſtudio, mediantibus aliis praeceptis, duci poſſe Officia omnia Iuris Naturae erga alios, & nosmetipſos, quatenus haec Iuris perfecti ſunt, & ad ea obſeruanda cogi poſſumus. Officia enim erga Deum hic ſeponi ſupra monitum fuit. Vel ſic tamen AVCTOR L. II. c. 4. §. 3. animum religione imbuendum eſſe ſuaſit. Quidni enim conſtantius quis, id, quod ſuarum eſt partium recte & ordine faciat, qui Deum, remuneratorem virtutis, ſcelerum vindicem colat, &, reuerentia Diuini Numinis, ſtudium Socialitatis exerceat, quam qui bene & male facta ex praeſenti vtilitate aeſtimet, & cuncta ſibi permiſſa credat, quae vindictae humanae ſubduci poſſe confidat: de quo merito dixeris:

Sit ſpes fallendi, miſcebit ſacra profanis.

EQVIDEM non ignoramus, plerosque Doctores Iuris Naturae recentiores, ingenii exercendi cauſſa, aut, vt altius, quam maiores ſapere viderentur, damnata Socialitate, partim alias propoſitiones fundamentales excogitaſſe, partim nul-

nullum eiusmodi principium admittere voluiſſe. Sed hi vel aliis verbis idem dicunt, quod prae ſe fert Socialitas, vel diſciplinae terminos, modo ampliando, modo contrahendo, in alia eam latitudine conſiderant, vel denique vitrea fracta adferunt, ne caſſa quidem nuce digna, eoque ſomniare magis quam diſſerere videntur. E contrario qui nullum dari principium contendunt, eos a via veri hic fere error deduxit, quod exiſtimarent, immediate ſtatim ad tale principium de omnibus quaeſtionibus iudicium ferri debere. Quod tamen non magis diſciplinae noſtrae indoles patitur, quam ſi faber catenam fabricari velit, cuius annuli omnes ex annulo principe pendeant. Potius & hic, niſi quis ſcopas diſſolutas & arenam ſine calce malit, ſtudiorum admittendi ſunt gradus, vt pedetentim deſcendendo, omnes ex fonte concluſiones deducantur, & in eundem, ſi retrogrediaris, pedetentim refluant.

ATQVI, inquis, vel ea ipſa, quae modo laudaſti, Officia erga nosmetipſos parum congrue ex ſocialitate deriuari videntur. Vincunt enim quoties cum iis quae aliis debemus colliduntur, adeoque Socialitate antiquiora ſunt, & proinde illis praeponi, non ex iis deriuari debebant. Sic ratiocinari video IOANNEM NICOLAVM HERTIVM V. C. * Sed fallitur Dominus HERTIVS. Socialitas enim non ex aliis tantum, ſed aliis & nobis ſimul conſiſtit, &, vt in colliſione, ea erga alios, iis erga nosmetipſos cedunt, ſic vtraque Socialitati rectiſſime ſubordinantur in ceteris eorum partibus. Sic enim eos, qui infeſtas ſibi manus inferre voluerunt, naturali ratione recte punimus, quod caedes ſui ipſius Socialitati repugnet. Qui, ſi cauſſentur in eas ſe redactos fuiſſe anguſtias, vt Socialitati prodeſſe ſe poſſe diffiderent, inſanienti ſapientiae eorundem ſic occurritur, vt dicamus, poteris prodeſſe Societati exemplo fortitudinis, conſtantiae &

*) De Socialitate primo Iuris Naturalis principio, Sect. II. §. 8.

& patientiae, ſi quamuis crucieris, ſi quamuis vraris, ſi in Phalaridis quamuis tauro ſis, ſtationem tamen tuam tuitus fueris, donec te auocet, qui te in ea poſuit, Deus Optimus Maximus.

MORTVI vt terrae mandentur, niſi cadauera eorum publice exponi ſceleris interdum grauitas poſtulet, ex lege Socialitatis quoque ad Officia humanitatis refert AVCTOR L. II. c. 3. §. 23. quum ad Jus Gentium voluntarium Jus Sepulturae retuliſſet Grotius. Atque hic quoque recte rationes ſubducit PVFENDORFIVS. Obeſt enim foetor cadauerum ſuperſtitibus, eaque dum ſepelimus, tenero illi mentis noſtrae conſulimus, quo homo viuus ſemper horret adſpectum hominis mortui. Similiter ſaeuitia in beſtias contemplatione ſocialitatis recte interdicitur ab AVCTORE L. IV. c. 3. §. 6. Aliis enim prodeſſe poſſunt, quibus nos, dum ea enecamus, ſuperſedere nos poſſe credimus, & in ſui ſimiles ſaeui eſſe ſolent, qui ſaeuitiae in brutis adſueuerunt.

IGITVR finibus, quos ſibi conſtituit AVCTOR ſatis *adaequatum* eſt principium Socialitatis. Vtinam idem, inſtas, non eſſet *obſcurum!* Capere enim te negas, ſi quando collidantur officia maioris, & minoris Societatis, vtrius commoda praeferenda ſint, & vtrum officio tuo ſatisfeciſſe videaris, ſi Societati, cui adſcriptus fueris, prodeſſe ſategeris, dum damnum paras Societati maiori. Atqui pro Auctore hic reſpondebit M. ANTONINVS ex ea ſecta Philoſophus, quae & ipſa Socialitatis ſtudium commendare ſolebat: Η δὲ ἐμὴ, inquit is L. VI. §. 44. φύσις λογικὴ καὶ πολιτική· πόλις καὶ πατρὶς, ὡς μὲν Ἀντονίνῳ μοι ἡ Ῥώμη, ὡς δὲ ἀνθρώπῳ ὁ κόσμος· Τὰ ταῖς πόλεσιν οὖν ταύταις ὠφέλιμα μόνα ἐστί μοι ἀγαθά. *At Natura mea rationis eſt compos, & ciuili ſocietati accommodata. Ciuitas mihi eſt & patria, quatenus quidem Antoninus ſum, Roma: quatenus homo, mundus: haec igitur tantum mihi ſunt vtilia, quae his ciuitatibus conducunt.* E qui-

quibus adparet, primum minoris Ciuitatis commoda curare nos oportere, tum, & si fieri id possit, maioris: neutri autem vlla ratione nisi lacessitos iniuria damno esse debere.

DISPLICVIT porro nobis, quod dissimulare non possumus, AVCTOR, quando vitae futurae exspectationem, & animae immortalitatem, qua nullus locus in tota Philosophia magis est necessarius, in Iure naturae seponit. Facit id primo in Offic. de H. & C. §. 8. *Quamquam animus*, inquit, *hominis [non solum] ardenti cum affectu immortalitati velut immineat, suique destructionem vehementer auersetur; atque inde apud plerosque gentilium inoleuerit persuasio de animae a corpore separatae duratione, & quod tunc bonis bene, malis male sit futurum: eiusmodi tamen circa haec persuasio, in qua animus hominis plane & firmiter adquiescere possit, ex solo Dei verbo hauritur.* Idem in hoc opere profitetur, quum L. II. c. 3. §. 19. virum fortem ex consimili ratione intelligi posse, ait, *etiamsi ab immortalitate animae abstrahatur.*

QVANTOPERE vel his quinquaginta annis proximis in confirmanda animi immortalitate laudabiliter elaborauerint Philosophi, & adhuc elaborent, omnibus notum est. Praecipua tamen ratio, a qua parum abeunt, quae hodie dicuntur de Monade, & Ente simplici ac Indiuisibili, PVFENDORFII aetate iam omnibus cognita erat. Petitur ea inde, quod Cogitatio non sit Modus Substantiae *extensae*, ex qua aeque certos nos esse quidam contendunt, mentem post corporis dissolutionem superstitem fore, ac vbi valemus, certi sumus, sequenti nos momento superstites fore *. Accedunt aliae rationes secundariae, veluti quod immortalis sit anima, quae aeternitatem metitur, quae complectitur infinitum, quae in coelum penetrat, & descendit in terrae abyssum, quae denique fruitur contemplatione immensitatis diuinae. Neque

*) Add. BAELII Dictionarium Historico-Criticum Art. Lucrece.

que tamen his omnibus vtitur AVCTOR noſter, ſed ſatis habet adduxiſſe deſiderium immortalitatis, conſenſum gentium, quae non penitus extra mores proiectae fuerint, & iuſtitiam Diuinam, qua quum malis hic ſaepe bene, bonis male ſit, vitam multi futuram ſperauerint, in qua, inuerſo rerum ordine, malis male, bonis bene, futurum ſit. Imo hoc poſterius argumentum ipſe frangit, dum L. II. c. 3. §. 19. *nondum liquido probatum eſſe ait, quodlibet recte factum neceſſario aliquo praemio extrinſeco eſſe mactandum.* Deprauatum ergo & hic iudicium Auctoris lectione HOBBESII videtur, vtpote qui non tantum animam extenſam eſſe, blaterat, ſed vltra progreſſus, plane quidquam dari negat, quod extenſum non ſit, Leuiathanis c. 4. Fateor vel ſic impium videri ipſi PVFENDORFIO L. II. c. 3. §. 19. ſi quis neget animae immortalitatem; eamque ex Verbo Diuino luciſſiſſime intelligi, eundem adgnoſcere in Praefat. Officiorum d. l. Sed haec quidem purgandae huic noxae minime ſufficiunt. Nam, ſi vel poſſibilis tantum eſſet animae immortalitas, rationem eius haberi in Iure Naturae noſtra intererat, quia per eam adſtringitur obligatio interna, qua Dei reuerentia in officio continentur homines: tantum abeſt, vt in tanta grauiſſimorum argumentorum copia, omiſſis palmariis, eleuatis ceteris, animae immortalitatem tanquam ſententiam minus neceſſariam ſemouere deberet. Non obſunt haec hominibus quidem Chriſtianis, qui, vt in Reſurrectione corporis, certi ſunt, futurum, vt corpus natura mortale & corruptibile, induat immortalitatem, & perduret in aeternum; ſic idem de anima, etiamſi eam natura mortalem eſſe opinarentur, credere poſſunt. Sed *omnis* religionis hominibus, quotquot rationis vſu pollent, ſcribere ſe profitebatur AVCTOR, ideoque omnium etiam hominum animis vinculum ei iniiciendum erat, quo ad morum innocentiam, integritatem & ſanctitatem obligarentur.

Quae

Quae quanquam ita ſunt, non tamen ideo ſecum pugnat PVFENDORFIVS, quando vim iurisiurandi in iure Naturae admittit. Eſt enim id adhuc validum ſocietatis vinculum, quatenus Deus periuros etiam in hac vita punire intelligi poteſt, iidemque poenis humanis obnoxii ſunt.

VLTIMVS locus de AVCTORIS noſtri virtutibus & vitiis ad eruditionem eius pertinebit. Interiorum enim litterarum laudem ei negat BOECLERVS [1]. Nam quum apud Illuſtr. Boineburgium de Elementis eius Iurisprudentiae vniuerſalis iudicium ferret, conſtare ſibi aiebat [2] inuictis argumentis, Pufendorfium in lectione veterum non tam verſatum eſſe, quam iactitet. Neque ſe temere hic decipi addit, vtpote qui nimis diu hoc ſaxum voluerit. Intelligi enim Ariſtotelem, Platonem & alios ſapientes Graecos Pufendorfio non niſi alieno ore loquentes, interpretes autem ipſorum Graecos, infinita doctrina plenos, Poëtas porro cum doctiſſimis Scholaſticis Graecis, omne denique genus Scriptorum Graecorum ne a limine quidem ei ſalutatos eſſe. Pauca dari, quae de Latinis habeamus. At Graecorum theſauros immenſos & inexhauſtos eſſe. Confirmantur haec eo, quod Ariſtotelis, Platonis & ceterorum Graecorum Opera in his quoque libris ſaepe Latine tantum, interdum perfunctorie [3] adducuntur, & tot praeterea loca a Pufendorfio excitantur ad rem nihil facientia, vt ex Florilegiis ſapere videri poſſit. Idem denique in interpretando loco Xenophontis, imperitiae ſermonis Graeci L. IV. c. II. §. 10. manifeſtus reus videtur. Locum XENOPHONTIS ex Hiſt. Gr. L. III. c. 3. §. 1. 2. Edit. Oxon. exhibeo. *Αντέλεγον*, inquit, *περὶ βασιλείας, Λεωτυχίδης, υἱὸς Φάσκων Αγιδος*

1) In Epiſtola, quam poſt HABERKORNIVM edidit THOMASIVS ad calcem paulo plenior. Hiſt. Iur. Nat. p. 179. ſq.

2) IBID. p. 182.

3) Veluti PLATONIS T. I. pag. 97. PHILOSTRATI p. 447.

δος εἶναι, Αγησίλαος δὲ ἀδελφός. Ειπόντος δὲ τοῦ Λεωτυχίδου· ἀλλ' ὁ νόμος, ὦ Αγησίλαε, ὀυκ ἀδελφὸν, ἀλλ' υἱὸν βασιλέως βασιλέυειν κελέυει· ἐι δὲ υἱὸς ὢν μὴ τυγχάνοι, ὁ ἀδελφὸς βασιλέυει· ἐμὲ ἂν δέοι, ἔφη ὁ Αγησίλαος. πῶς, ἐμοῦ γε ὄντος; ὅτι ὅν τινα καλεῖς πατέρα, ὀυκ ἔφη σε εἶναι ἑαυτοῦ· ἀλλ' ἡ πολὺ κάλλιον ἐκείνου εἰδυῖα μήτηρ καὶ νῦν ἔτι φησίν. ἀλλ' ὁ Ποσειδῶν ὡς μάλα σοι ψευδομένῳ κατεμήνυσεν, ἐκ τοῦ θαλάμου ἐξελάσας σεισμῷ ἐς τὸ φανερὸν τὸν σὸν πατέρα. συνεμαρτύρησε ταῦτ' αὐτῷ καὶ ὁ ἀληθέστατος λεγόμενος χρόνος εἶναι· ἀφ' οὗ γάρ τοι ἔφυγε, καὶ ὀυκ ἐφάνη ἐν τῷ θαλάμῳ, δεκάτῳ μηνὶ ἐγένου. Negat in iis Agesilaus, Leotychidem, qui se Agidis filium perhibebat, successorem eius in Regno esse posse, quatuor ex caussis. Primo, quod Agis Leotychidem filium suum esse negasset, tum quod idem mater eius profiteatur, quae rem longe certius sciat: porro, quod Neptunus, vt Leotychidem mentiri indicaret, patrem eius terrae motu e cubiculo in hominum conspectum expulerit, & quod, post illud tempus quo pater eius adulter fugerit, Leotychides mense natus sit decimo. Horum autem verborum summam sic refert Pufendorfius d. l. *Apud Xenophontem Agesilaus Leotychidae ex hisce rationibus controuersiam mouet, quod aliquando pater eum esse suum negasset, quod patre esset formosior, quod decimo mense post vltimum congressum Agidis cum matre foret natus, quod Agis matrem ipsius thalamo expulisset.* In quibus quatuor rationibus a Xenophonte adductis, sola prima recte se habet, secunda plane a verbis eius abit, tertia autem & quarta sensum eorum inuertit, & quae in tertia de decimo mense dicuntur, vt constet Leotychidam esse filium adulteri, eo detorquentur, vt constet, eum non esse filium Agidis; quae denique in quarta de Neptuno adulterum propulsante referuntur, frustra Agidi matrem expellenti tribuuntur.

VERVM

VERVM Pufendorfio non exiguam ſermonis Graeci facultatem fuiſſe, indicio ſunt IOANNIS MEVRSII Miſcellanea Laconica, ſiue variarum Antiquitatum Laconicarum libri IV. & LAVREMBERGII Graecia Antiqua, quod opus vtrumque ab eo Amſtelodami editum fuit MDCLXI. in 4to. A placitorum porro Moralium Doctore nemo aequus iudex tam exactam linguae Graecae requiſiuerit notitiam, quam a Grammatico, quem ſolum omnia Scholiaſtarum ſcrinia excuſſiſſe oportet. Latine ſubinde Scriptorum Graecorum verba exhibendo, Lectoribus conſulere voluit PVFENDORFIVS, quorum multi Graeca horrent, & qui rariſſime damnum fecerunt, quum fere omnes hi loci recte translati ſint. Quodſi ſemel & iterum in exhibenda Graecorum ſententia falſus eſt AVCTOR; facile in immenſa locorum copia excuſatio ei parari poteſt ab humana imbecillitate:

Namque vbi plura nitent in carmine, non ego paucis
Offendar maculis, quas aut incuria fudit,
Aut humana parum cauit Natura *.

Flores, qui ab argumentis, quorum cauſſa adducuntur, alieni ſunt, aeque facile e penu AVCTORIS quam e Florilegiis depromti eſſe poſſunt: & quicquid id ſit, dandum eſt aliquid AVCTORI, acerbum iudicium Boecleri a ſe amoliri cupienti. Locum denique Xenophontis veriſimiliter non inſpecto Xenophonte, ex alio quodam Scriptore Latino recentiore hauſit, qui Graecorum ſenſum ſola diuinatione adſequutus ſibi videbatur.

ATQVE haec quidem de PVFENDORFIO, eiusdemque Iure Naturae & Gentium celare Te noluimus Beneuole Lector. Iam, quid ipſi in hoc opere praeſtiterimus, vt indicetur, exſpectas. Prima igitur nobis cura fuit, vt labes, quae poſt HERTII curam contextui adhaerebant, quanto poſſent, eluerentur ſtudio. Deinde ſoliciti fuimus, vt Auctorum,

 quos

*) HORAT. de Art. Poët. v. 351. ſeqq.

quos Pufendorfius laudat, opera per capita & paginas, quam ab ipso fit, designarentur accuratius. Porro in id incubuimus, vt eiusdem sententias, quoties verae essent, confirmaremus, non quod Deus quidam ἀναμάρτηθος nobis videretur Auctor noster, sed quod deprehendissemus, quosdam male saepe mentem eius percepisse, alios contradicendi libidine complura sine caussa damnasse. Quae autem recta nobis videbantur, ea collatis praecipue legibus Diuinis & Romanis illustrauimus. Et Scripturae quidem S. consensu Ius Naturae non tantum collustratur, verum etiam confirmatur. Romani autem Iuris aequitas facilius exigitur, si instituta eius ad normam Iuris vniuersalis examinentur. Quae quidem aequitas potissima eius pars est, quum eam propter receptum sit Ius Quiritium, & placita arbitraria, quae in eo occurrunt, veteri Reipublicae Romanae plerumque propria sint. Noui, multos etiam in applicatione forensi Iuris Romani, arbitraria naturalibus miscere: sed hi fere Bartoli glandibus vescuntur, pane reperto, Iurisque disciplina non ad iuuandam societatem humanam vtuntur, sed ad pessundandos alios, quorum fortunis inhiant. In quorum hominum manibus si leges Corporis Iuris Iustinianei videas, recte eas compares dentibus Draconis a Cadmo interfecti. Vt enim ex his armatorum multitudo prognata, quae inter se domestico bello conflixit; sic ex fragmentis Iureconsultorum & Constitutionibus Principum, illotis quando manibus tractantur, innumerae indies lites eaedemque superfluae nascuntur.

- - - Crescitque seges clypeata virorum.
Exemploque pari sunt omnis turba, suoque
Marte cadunt subiti per mutua vulnera fratres *.

Inseruimus nostris Annotationes NICOLAI HERTII, cum, quod profectae a manu viri perelegantis & pereruditi ingenii, tum quod plenae essent Philologicae, Historicae & Iuridicae eiusdemque Pragmaticae lectionis. Quae autem a Celeberrimo Viro, IOANNE BARBEYRACO, qui Pufendorfium & omnem rem litterariam dudum sibi meritis deuinxit, tradita fuerunt, in praestantissimis Commentariis ad versionem Gallicam Operis nostri, eius messis praecipuam partem non malo sed bono carmine in horrea tua excantauimus, adeo libero caeterum stilo, vt plus addidisse, quam ab eo nos accepisse iure meritoque dicamus. Indices tres, vnus *Auctorum* alter *rerum*, tertius *Eridis Scandicae* quoque noua ratione a nobis adiecti sunt, quoniam Pufendorfius iis non amplius carere posse videbatur.

*) OVIDIVS Metam. L. III. v. 110 - 122. 123.

SERE-

SERENISSIMO POTENTISSIMOQVE

PRINCIPI AC DOMINO,

DOMINO

CAROLO XI.

SVECORVM, GOTHORVM,

VANDALORVMQVE REGI, AC

PRINCIPI HAEREDITARIO,

MAGNO PRINCIPI FINLANDIAE,

DVCI SCANIAE, ESTHONIAE, LIVONIAE,

CARELIAE, BREMAE, VERDAE, STETINI, POMERANIAE, CASSVBIAE ET VANDALIAE,

PRINCIPI RVGIAE,

DOMINO INGRIAE ET WISMARIAE,

NEC NON COMITI PALATINO RHENI, BAVARIAE,

IVLIACI, CLIVIAE, ET MONTIVM DVCI,

ETC. ETC. ETC.

SERENISSIME
AC
POTENTISSIME REX,
DOMINE CLEMENTISSIME.

NON longe ſunt arceſſendae rationes, REX AVGVSTISSIME, quas excuſandae audaciae meae debeam allegare, quod huncce librum MAIESTATI TVAE conſecrare ſuſtineam. In ſapientiſſimis legibus, quas populo ſibi quondam peculiariter dilecto ferre dignatus eſt Deus, Ipſe ſibi vindicabat prima quaeque foecunditatis ſpecimina non animalium duntaxat, ſed & quae mortalium prouocata labore terra quotannis profunderet: ſcilicet quod fas eſſet, antequam ipſi eas res vſibus ſuis adplicarent, publice profiteri, omnem iſtam naturae vbertatem Dei beneficium eſſe; illum animantibus vires ſeſe multiplicandi, agris & arboribus fructus protrudendi inſeuiſſe; Eiusdem dono feliciſſima ſe regione potitos. Quin & mortales inter venerationis aut ſingularis affectus argumentum habetur, primitias ſelectiorum fructuum offerre, queis poſt tarde labentis anni moras ipſa nouitas lenocinatur. Gratioſo primitiarum nomine, & hicce liber ad MAIESTATIS TVAE delubrum deponitur; primus quippe ingenii foetus, in CAROLINA TVA conceptus editusque, qui publicam eruditi orbis lucem ſubire non formidet. Eo impenſius propitiam MAIESTATIS TVAE auram ſibi exoptat, quod prout iſta allubuerit, ita viuacitatem ſibi, fatumque praecepturus ſit; poſtquam ex eo ſolo, quod ad tanti argumenti illuſtrationem ingenium aut induſtria mea conferre potuit, applauſum ſeculi ſperare, ambitioſum plane & improbum foret. Caeterum eius voti fiduciam ex ipſa potiſſimum CAROLINAE gratia adſumere audet. Hanc enim cum conditoris ſui nomen praeferre iuſſerit MAIESTAS TVA, eiusdem celebritatem ſibi peculiariter cordi futuram ſatis oſtendit; eoque iſthaec futurae foecunditatis rudimenta haut reiectum iri ſpes eſt, quod & caetera eiusdem ingenia minus verecundentur famam laceſſere, poſtquam de tanto ſibi tutelari Numine cautum intelligunt. Et ſane quod eiusmodi potiſſimum monumento teneros annos inſignire MA-

IESTAS

IESTAS TVA voluerit, id & futurae Tuae magnitudini laetiſſimo praeludit augurio, quaſi recenti opus foret ac vegeta ingeniorum vi, quae geſtis Tuis dicendis ſit defatiganda: & de MAIESTATIS TVAE in pietatem, honeſtamque animorum culturam propenſione ſplendidiſſime teſtatur. Quanquam ad iſtam capeſſendam MAIESTAS TVA non modo excitato Muſis nouo delubro, ſed & proprio exemplo ciues ſuos excitatum it. Sane enim mirabundi percipimus, quam felici ſucceſſu MAIESTAS TVA viuidam iſtam capaciſſimi ingenii vim per omne ſapientiae genus circumferat, qua quidem imbui decorum aut proficuum fuerit illis, quos ſummo rerum humanarum faſtigio Deus deſtinauit. Iam primum ſincero de diuinis ſenſu imbutus animus, vt Supremi Numinis pace conciliata ſemper meminerit omnia ad ipſius placitum ac gloriam referre, atque ita ſubiectum ſibi gregem moderari, vt ratio eidem conſtare poſſit apud illum, cui in reges ipſos imperium eſt. Simulque perſpectum, ſanctiſſima morum praecepta, quae cum diuinis myſteriis ſimul inculcantur, ita cum indole vitae ciuilis conſpirare, vt iſta per impetrantes aeque ac ciues expreſſa beatiſſimum reip. ſtatum producere ſint idonea. Inde curae fuit haurire linguas, eruditarum animarum interpretes, intelligere vitae humanae genium, mores ac ſtudia mortalium expendere, quae vis irritandi animos, componendique, quibus mediis ciuitati intus quies, aduerſus exteros ſecuritas conſtet. Aliorum praeterea exempla Principum, ac inprimis Maiorum Tuorum bello ac pace egregie geſta perluſtrata, quae & ſtimulos ad paria aut maiora patranda ſubdere poſſent, & planiſſimam deſignare viam offenſa procul ad immortalem gloriam graſſandi. Denique nec illa Regiorum ſtudiorum poſtrema pars fuit, noſſe, quae inſtituta mortalium vitam temperent, quae hominibus inuicem obligatio, quibus legibus diuerſorum inter ſe populorum negotia regantur, quae cauſa aut compages ciuilium ſocietatum, quae imperantium poteſtas, quod ciuium aduerſus hos, aut inter ſe vinculum. Quorum pleraque cum iſti libro deducere propoſitum fuerit, vel ipſa argumenti commendatione apud MAIESTATEM TVAM molliorem ſibi admiſſionem pollicetur. Praeſertim cum MAIESTAS TVA huic diſciplinae maximam dignationem addiderit, dum eandem in Regni ſui Academiis publice doceri iuſſit. Scilicet quod indignum videretur, Vlpiani ac Papiniani decretis omnia pulpita reſonare; Creatoris O. M. leges, per congenitae rationis lumen mortalibus inſinuatas, incultu velut obſoleſcere, reliquarum vtique legum fundamentum & norma, iura ciuilia nobilitate tantum excedentes, quantum omne genus humanum vna ciuitate, totiusque ciuitatis ſalus & tranquillitas ſingulorum ciuium incolumitate potior eſt. Et cum MAIESTAS TVA ad iſthanc diſciplinam in recens abs ſe inſti-

tuta

tuta CAROLINA docendam lautis me conditionibus clementiſſime euocare dignata ſit, non viſa fuit ratio magis idonea expromendae deuotiſſimae venerationi eo nomine MAIESTATI TVAE debitae, quam ſi iſthoc qualicunque documento declararem, ſaltem voluntatis affatim eſſe, ſi qua tenuitas ingenii patiatur, aliquid ad exornandam, quae commiſſa eſt, Spartam conferendi. Quodſi conatus iſte MAIESTATI TVAE quocunque nomine probatus fuerit, neque caeterorum, qui aequi ſunt, fauorem deſpero, neque iniquorum maleuolentiam formidabo. Ita Deus Optimus Maximus ſceptrum MAIESTATIS TVAE ſecundet, vt CAROLIS, GVSTAVISQVE Tuis per geſta Tua non minus ſplendoris accedat, quam Familiae, Regnoque Tuo ipſi intulerunt; TVAMQVE MAIESTATEM coelos adeuntem non niſi ſeri nepotes videant; poſtquam CAROLVM VNDECIMVM, delicias & miraculum ſeculi praeſentis, admirationem & exemplum futurorum abſoluerit.

SACRAE REGIAE
MAIESTATIS TVAE

deuotiſſimus & humillimus ſeruus,

SAMVEL PVFENDORF.

LECTORI BENEVOLO S. P.

SI ingenio aut induſtriae meae ſatis confiderem, ſuperuacuum foret rationes conquirere, quare & ego aliquid operae ſumſerim circa excolendam & illuſtrandam nobiliſſimam atque vtiliſſimam diſciplinam; quae diu neglecta & fere ignorata hoc demum ſeculo dignitati ſuae adſeri coepit: cum id apud omneis ſat fauoris habeat, de publico bene velle mereri. Enimuero cum tam celebri ferantur fama ſcriptores, qui primi lumen huic ſcientiae intulerunt; cauſas huius inſtituti exponere non abs re fuerit, ne vel actum agere, vel improbam aduerſus monumenta tam illuſtrium ingeniorum comparationem affectare videar. Et primo quidem cum quondam iuuenilibus annis Elementa quaedam huius diſciplinae in lucem dare ſuſtinuiſſem, non tam ex temeritate, aut irreuerentia aduerſus eruditiſſimnm ſeculum, quam vt illi, qui mihi tunc bene cupiebant, qualecunque haberent ſpecimen, ex quo occaſionem me commendandi arripere poſſent; quae apud pleroſque bonos excuſationem ex aetatis atque conatus ſimplicitate inuenerunt: decorum ſane videbatur, maturiore aliquo ſcripto prioris immaturitatem velut publice deprecari. Quo ipſo etiam manifeſti mendacii arguentur impuri cuiusdam ſycophantae commenta, contra iſtud opuſculum libello famoſo diſſeminata. Etſi iam tum viri boni publicis quoque ſcriptis calumniam iſtam vltro confutauerint: & mihi nunquam par viſum fuerit, iſti homini tantum dignationis addere, vt reſponſi quid eidem reponerem. Sed & illa cauſa me ad aliquid in hoc genere conandum impellere potuit, quod cum SERENISSIMVS ELECTOR PALATINVS ad iſthanc diſciplinam in Academia Heidelbergenſi docendam clementiſſime me euocaſſet, primumque me ab eadem diſciplina Profeſſoris titulum gerere iuſſiſſet, (quo exemplo deinde alii eandem Profeſſionem Iuris Naturalis

ralis & Gentium in ſuas Academias recepiſſe videntur:) omnino elaborandum mihi fuerit, vt ad eam diſciplinam excolendam aliquid conferrem, quae primo me interprete in publicas cathedras adſcendiſſet. Et ſane poterat adhuc illa ſuppeditare materiam, quae non minus ingenii quam induſtriae caperet; nec ſolum σωματοποιεῖν, quod erudito cuipiam Viro viſum, heic relictum: hauſtum forte ex illo QVINTILIANI Hiſt. Or. L. V. c. 10. *Dicta ſunt omnia, antequam praeciperentur, mox ea ſcriptores obſeruata & collecta ediderunt.* Equidem palmam hactenus tuliſſe iudicatus fuit non praeter meritum HVGO GROTIVS, qui & primus ſeculum ad iſtam diſciplinam aeſtimandam euocaſſe videtur, & ita in eadem eſt verſatus, vt circa magnam ipſius partem caeteris nil niſi ſpicilegii laborem reliquerit. Quantumcunque tamen eius viri fama nobis cordi ſit, qui & peculiari nomine eiusdem Filio obſtricti ſumus; fatendum tamen eſt, non pauca ab ipſo plane eſſe praeterita, quaedam leui duntaxat brachio tractata, quaedam denique admiſta, quae & ipſum hominem fuiſſe arguerent. Inprimis autem non exiguam nobiliſſimo operi labem adſpergunt, queis paſſim a receptis orthodoxae Eccleſiae ſententiis diuerſus abit. Qui quidem magnorum ingeniorum infeliciſſimus labor mihi ſemper viſus fuit, circa diuina aliquid nouare; cum tanta aliarum rerum ſuperſit copia, in qua alicui innoxie cornicum oculos configere liceat. Et per iſthaec etiam vere ac vtiliter dictis auctoritas detrahitur, ac plurimorum aſperrimae cenſurae prouocantur, qui alias contra tales viros ne hiſcere quidem digni erant. Conati quidem ſunt Viri quidam docti editis ad iſtius libros *de Iure Belli & Pacis* commentariis his defectibus mederi: quorum vnus & alter operae pretium fecit non ſpernendum. Aliis tamen longe vtilius iudicatum fuit, totam iſtam materiam denuo incudi ſubiicere, ac in nouam formam refingere. Sic & THOMAS HOBBES in operibus ſuis ad ciuilem ſcientiam ſpectantibus plurima habet quantiuis pretii, & nemo, cui rerum eiusmodi eſt intellectus, negauerit, tam profunde ipſum ſocietatis humanae & ciuilis compagem rimatum fuiſſe, vt pauci priorum cum ipſo heic comparari queant. Et qua a vero aberrat, occaſionem tamen ad talia meditanda ſuggerit, quae fortaſſe alias nemini in mentem veniſſent. Sed quod & hic in religione peculiaria ſibi & horrida dogmata finxerit, hoc ipſo apud multos non citra rationem ſui auerſationem excitauit. Quanquam & illud non raro contingere videas, vt ab illis maximo cum ſupercilio condemnetur, abs quibus minime lectus fuit aut intellectus. IOANNES SELDENVS nemini fortaſſe ſecundus haberi poſſet, ſi ei propoſitum fuiſſet, eadem ἀκριβείᾳ ius naturale ad vniuerſum humanum genus, quam ad tradita Ebraeorum accommodare; aut ſi vnius populi ſcita pro ſufficienti pro-

ti promulgatione iuris omnes gentes obligaturi possent haberi. His ergo causis motus operi huic manum admoui, atque vniuersam hanc materiam eo, qui mihi commodissimus fuit visus, ordine digessi; atque id laboraui, vt omnia solidis & perspicuis rationibus, quantum fieri potuit, confirmarem, & illa, in quibus antea laudati auctores impegerant, declinarem. Id quoque pensi habens, quod est apud QVINTILIANVM Instit. Orat. L. XII. c. vlt. *Si hanc cogitationem homines habuissent, vt nemo se meliorem fore eo, qui optimus fuisset, arbitraretur: ii ipsi qui sunt optimi non fuissent. Ac vt transeundi spes non sit, magna tamen est dignitas subsequendi.* De caetero vti omnibus, a quibus aliquid ad hoc opus spectans didici, bona fide suum restitui; cum *benignum* sit, *& plenum ingenui pudoris, fateri per quos profeceris, obnoxii* contra *animi, & infelicis ingenii, deprehendi in facto malle, quam mutuum reddere:* ita in eiusmodi materia, in qua suo iure ratio regnat, nullius hominis auctoritas tanta mihi videri potuit, quin id potius amplecterer, quo grauiores rationes ducebant. Eoque hautquidquam offensam metuo Virorum eruditorum, qui adhuc in viuis sunt, popularium cumprimis meorum, quod non raro ab ipsorum placitis diuersus abierim, modeste tamen, & citra detrahendi studium, & vt non nisi rationem cum ratione contenderem. Atque inde, quam in alios mihi sumsi libertatem, aliis quoque in mea lubens indulgeo. Neque enim inter illud genus hominum meum profiteor nomen, qui statim in odia & iras efferuescunt, si sua omnia velut ex tripode dicta non adorentur; aut qui intolerabili cum fastu crepare non dubitant; se nullos agnoscere errores. Id tamen denunciare non verear, postquam isthoc opus S. REGIA MAIESTAS adprobatione sua clementissime dignata est, me nullius praeterea censoris auctoritatem formidare. Atque istis quidem, quos aut fastus cum ignorantia coniunctus, aut petulans quaedam πολυπραγμοσύνη ad talia censenda propellit, promtissimum fuerit occinere illud: me sutor vltra crepidam. Si qui alii ad ista carpenda accedere velint, illi solis rationibus mecum sibi agendum sciant. Neque enim, si qui ex illis, queis diuinas literas explicare iniunctum, nonnullas quaestiones, ad hanc disciplinam proprie pertinentes, sibi definiendas sumsere, ideo aut hae in articulos fidei potuerunt abire, aut sanae rationi vltima earundem decisio subtrahi debet, aut ipsis maiorem heic sibi auctoritatem arrogare conuenit, quam quibus isthaec ex professo aguntur. Neque vero nouitatis exprobratio, modo sana ratio addixerit, nobis in hisce magis defugienda aut metuenda est, quam illis, qui hocce seculo rem medicam, scientiam naturalem & mathesin incognitis antea inuentis immortali sua cum gloria illustrarunt. QVINTILIANVS

Inst

Inſt. Or. L. III. c. 6. *Superuacuus foret in ſtudiis longior labor, ſi nihil liceret melius inuenire praeteritis.* IDEM L. IIX. c. 6. *Tanquam conſummata ſint omnia, nihil generare audemus ipſi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriantur.* Add. BACONI de Verulamio Cogitata & Viſa p. m. 581. 582. & Noui Organi L. I. c. 89. vbi rationem reddit, quare *verſus incrementa, & nouas velut oras philoſophiae, omnia ex parte religionis prauarum ſuſpicionum & impotentis faſtidii plena ſint.* Quanquam antiquitati debitum me honorem non detraxiſſe conſtat, vtpote qui paſſim antiquos potiſſimum auctores dictorum meorum teſtes excitem. Recentiorum ſcriptorum nubem allegando cumulare, ſuperuacuum viſum. Inprimis autem quare illos hinc excluſerim ſcriptores, qui inter ſectae Romanae addictos mores ſibi atque conſcientias hominum regendas ſumſere, quos ipſe GROTIVS & alii magno agmine in partes vocare gaudent; eius rei ratio mihi apud cordatos ſatis puto conſtabit. Scilicet iſtis hominibns ſuorum traditorum nullum certum fundamentum, aut hypotheſin ſubſternere ſolenne eſt: ſed praeter illa, quae a ICtis mutuari ſolent, friuolas vt plurimum quaeſtiones paribus ratiunculis confirmare contenti, de caetero integras legiones ſuae ſectae ſcriptorum allegaſſe praeclarum habent, quorum vnum ſi noueris, omnes noueris, ita omnes magno conatu magnas nugas agunt: vt tamen vix vlla ſit quaeſtio, in qua iſti in partes non diſcedant. Cuius inſtituti haec eſt arcana ratio, vt poſtquam inter fundamenta ſacrae iſtorum Reipublicae eſt, hominum conſcientias non ratione, ſed auctoritate ſacerdotum regi, vbique in promtu ſit auctorum nubes, quae qualemcunque ſententiam ſtabilire idonea ſit, prout quemque perſuaderi ipſorum intereſt. Atque inde bono publico peſſime mereri arbitramur, qui in tanta ſolidarum ſcientiarum luce ad iſtas adhuc nugas, regni tenebrarum foetum iuxta ac ſtabilimentum, iuuentutem manuducere laborant. Turpiter vero otio ſuo abutitur, & vulpes iungit ac hircos mulget, qui iſta in vtramque partem diſceptare, & cum ſana ratione conciliare ſatagit. Caeterum id quoque monere viſum, me fundamentum vniuerſi iuris naturalis poſuiſſe ſocialitatem hominis; quod nullum aliud principum deprehenderem, ad quod admittendum, ipſa mortalium conditione ſuffragante, adigi poſſent omnes homines, quamcunque demum circa diuina perſuaſionem haberent. Neque vero poſito hoc fundamento, iuſto arctiores huius diſciplinae videntur limites fore; id quod *Prodromus* magni cuiusdam operis arguit. Equidem dicitur: *Ius naturale ſocietate eſſe antiquius.* Verum praeterquam quod nihil repugnet, obligationem in altero exſiſtere, antequam exſiſtat obiectum, in quod illa exerceri poſſit: etiam effatum Numinis,

 ſtatim

ſtatim atque primus hominum conditus fuit, extat: non eſt bonum hominem eſſe ſolum. Dantur ſane & officia ſeu *virtutes tum aduerſus Deum, tum cuiuslibet aduerſus ſeipſum.* Verum cum religio, quatenus ad diſciplinam iuris naturalis pertinet, intra ſphaeram huius vitae terminetur: eo quoque intuitu ad ſocialitatem referri poteſt, quatenus illa ſocietatibus hominum efficaciſſimum vinculum praebet. Et quae aduerſus ſeipſum homini obſeruanda ſunt, eundem vtique ſocietati commodiorem reddunt. Quaenam autem ſit illa *morum honeſtas & innocentia vbique & extra ſocietatem ſeruanda*, ſeu citra reflexionem ad alios homines, nondum diſpicere potui. Quod additur: *Societatem formare, & ad eam media adplicare, in naturae arbitrio relictum; eoque ſi ſocietatis tantum eſſet ius naturale, fore mere voluntarium, arbitrarium, atque mutabile*: id inane eſt. Nam natura hominis ſemper ad ſocialitatem in genere a Creatore determinata eſt; ſed peculiares ſocietates conſtituere atque inire ex ductu rationis in hominum arbitrio relictum: per quod nullo modo ius naturale redditur arbitrarium. Quid porro planius eſt, quam hoc; naturam hominis, quatenus a Creatore ſocialis facta eſt, eſſe regulam & fundamentum eius iuris, quod in ſocietate tam vniuerſali, quam particulari ſit ſequendum. Neque vero maiorem firmitatem aut lucem huic diſciplinae inferunt, qui iſthoc fundamentum commendant: *Eius, quod naturaliter vnumquodque iuſtum ſit, vltimum argumentum eſſe ipſam naturam, quae legem ſui facit. Ductum naturae ſequendum, ac diligenter conſiderandum, ad quod ex ſe in moralibus ducat, vnde nos cohibeat. Quocirca ius naturale quaerendum in conuenientia & disconuenientia cum natura. Naturam autem heic accipiendam, non vt per corruptam progeniem, & improbos mores nunc deprauata eſt, ſed quae primitus concreata eſt integra & incorrupta.* Enimuero praeterquam quod pleraque haec dicta videantur petere id, quod eſt in principio, & obſcurum per aeque obſcurum explicare; etiam illud, naturam hominis primitus a Deo creatam fuiſſe integram, & poſt culpa hominis deprauatam, quaeſtio facti eſt, de cuius veritate non niſi ex diuinarum auctoritate literarum conſtare poteſt. Et conſequenter iſthoc fundamentum illi tantum ex Chriſtianis admittunt, qui cum noſtris Eccleſiis peccatum originis agnoſcunt. Aſt cum haec diſciplina non ſolos Chriſtianos, ſed vniuerſum mortalium genus ſpectet; tale ſane principium conſtituere conuenientius fuerit, quod nemo, modo rationis compos ſit, abnuere queat. Sed de iſthac re iudicium penes ſapientes eſto. Quod ſupereſt, vti bonos & cordatos viros huncce laborem meum ſuo fauore dignaturos eſſe non deſpero; ita ſicubi forte hallucinatus fuero, id vt humanae conditionis imperfectioni adſcribant, ſummopere peto; cum inhumana plane, ac veſaniae

proxima

proxima ſit immanitas, propter vnam aut alteram inutilem herbulam toti ſegeti ignem immittere, iuxta illud HORATII: *Vbi plura nitent in carmine, non ego paucis Offendar maculis, quas aut incuria fudit, aut humana parum cauit natura.* Neque vero ea eſt mihi ſuperbia, nec eam adhuc cani pertinaciam addunt, vt monitu ſapientiorum aliquid didiciſſe aut emendaſſe erubeſcendum mihi ducturus ſim. Quin & refellere ſine pertinacia, & refelli ſine iracundia paratus ero. Quomodo enim cuipiam cordato erubeſcendum ſit adplicare ſibi illud MARCI ANTONINI L. VI. §. 21. *Si quis conuincere me poterit, palamque mihi facere, quod in re vlla minus recte vel ſentiam, vel me geram, laeto lubentique animo mutabo.* Ζητῶ γὰρ τὴν ἀλήθειαν, ὑφ᾽ ἧς ὐδεὶς πώποτε ἐβλάβη. βλάπτεται δὲ ὁ ἐπιμένων ἐπὶ τῆς ἑαυτȣ̃ ἀπάτης καὶ ἀγνοίας. *Sector enim veritatem, a qua nemo vnquam laeſus eſt. Laeditur vero, qui in errore ſuo & ignorantia perſiſtit.* Neque ex eorum numero eſſe velim, de quibus ARISTOTELES Nicom. VII. c. 10. Ἐισὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες ὁι ἰδιογνώμονες, καὶ ὁι ἀμαθεῖς, καὶ ἑι ἄγροικοι. *Sunt pertinaces ſuae ſententiae homines, & ineruditi & ruſtici.* B. V.

SAMVE-

SAMVELIS PVFENDORFII

PRAEFATIO

ALTERI EDITIONI PRAEMISSA.

Lectori Beneuolo S.

HABES heic alteram editionem operis nostri de Iure Naturali & Gentium, quarta amplius parte auctiorem, insertis passim, quae vel ad integritatem huius disciplinae, vel ad eiusdem illustrationem facerent. Fuerat animus ista quoque intexere, quae a quibusdam vni & alteri loco obiecta, quaeque hisce a me reposita sunt. Sed restiterunt Amici, conuelli non tantum, sed & foedari compagem operis caussati, admixtione illorum, quae maleuolis inscitia fere aut calumniandi libido suggessit. Quibus a me occursum est magis prout merebantur, quam prout genio meo arridebat. Supersunt non pauca, quae ad exornandam isthanc disciplinam facere possent, quibusque adeo Opus nostrum longe auctius fieri queat: Sed stat sententia, eidem ne verbum quidem deinceps addere, ne inanes sumtus faciendi ansam praebeam amatoribus horum studiorum, pluribus codicibus diuersarum editionum emendis. Sed si Deus vitam prorogauerit, & per alias occupationes horas subcisiuas huic studio impendere licuerit, Appendices quasdam peculiaribus scriptis adornare constitui, supplendis iis, quae adhuc desiderari videntur. Nam praeterquam quod passim occurrant circa hanc disciplinam prauae sententiae, quas conuelli veritatis intersit, non vnum restat argumentum, quod rite elaboratum insignem splendorem isti foenerari, dignationemque eiusdem & veram aestimationem in clara luce collocare idoneum foret. Sic nemini non constat, plurima ad disciplinam Iuris Naturalis & Gentium, seu Iuris omnes homines gentesque obligantis in libris Iuris Romani occurrere, sed quibus non pauca positiua, & ad peculiares rationes Romanae ciuitatis adaptata interspersa sunt. Ista si non probe a se inuicem separata fuerint, non potest non notitia Iuris inde prouenire confusa, vacillans, ac inanium litigiorum plena. Vnde meo iudicio magnopere expediret succinctum indicem

indicem formare in libros Iuris Romani, quo indigitentur, quae ibi ad Ius Naturale, quaeque ad positiuum ius spectent, sique adeo accurate *fines* inter Ius Naturale, seu vniuersale, & Ius Romanum proprie dictum, seu ciuitati Romanae peculiare *regantur*. Sic & multos ante annos meditabar Commentarium de *Politica Graecanica*, sed quem alia necessaria magis hactenus intercepere. In eo recensere institueram dogmata Politica a Graecis scriptoribus, cumprimis Platone & Aristotele, tradita, quae deinceps sese in Auctores Romanos ac huius quoque seculi scholas scriptoresque diffudere: e quibus non pauca absurda & erronea, alia turbas ac conuulsiones ciuitatum parere apta inueniuntur. Quale opus in os ingeri cumprimis expediebat illis, qui adhuc pro tuenda decrepiti Aristotelis auctoritate coniurationes inire narrantur Catilinariae similes, nisi quod fratribus sacramento adstringendis non cruor sanguine mistus, sed cereuisia fecibus turbida pateris circumlata sit. Sed & operae pretium foret inuestigare, num quid perfectius & sublimius praeceptis morum per nos traditis contineatur Libris Stoicorum, Senecae, Epicteti & Marci Antonini. Inprimis autem, an & quousque Theologia Moralis Christiana vltra communes officiorum regulas Iure naturali traditas assurgat. Denique cum actiones summorum imperantium, & integrarum ciuitatum saepe videantur discrepare a regulis officiorum, quas priuatis inter se seruare necessum est, haut abs re foret inquirere, an & quousque summi imperantes regulis priuati Iuris sint exemti, & quousque probari possint illa, quae per *Rationem Status* vulgo fieri dicuntur, quaeque Gallis vocabulo *Coups d' Etat* veniunt. Quam meditationem si quis ingressus fuerit, non modico ingenio iuxta ac rerum ciuilium notitia opus esse sentiet. Sed num hisce elaborandis sat otii nobis futurum sit, polliceri non sinit futuri temporis caligo. Et fortasse inuenietur otio magis abundans, qui istis pro merito deductis eo labore nos subleuauerit. Interim vti id vnice mihi elaboratur, vt pro modulo ingenii aliquid publico vtile enitar; ita & Tuum, Beneuole Lector, fauorem aduersus liuoris morsicationes mihi decenter deposco.

B. V.

* *

BENEVOLO LECTORI
S. P. D.
IOANNES NICOLAVS HERTIVS.

PRODIT nunc tertia vice in Germania opus Sam. Pufendorfii de Naturae & Gentium Iure, noua hac editione annotatis meis qualibuscunque auctum. Ad ea quamobrem animum applicuerim, caussa non vna fuit. Videbam in Hugonis Grotii libros de Belli & Pacis Iure passim notas ac commentaria scribi: at qui in opus hocce tale quid molitus fuerit, nosse licuit neminem; cum tamen id in argumento hoc aliorum, etiam Grotii, labores in quibusdam aequare, in nonnullis superare, non iniquis rerum aestimatoribus videri queat. Primus sane Pufendorfius, ni fallor, fuit, qui vidit, rerum moralium quoque esse Philosophiam, quam vocant, primam, eiusque fundamenta ita posuit, vt non difficile sit, plura superstruere, commodatura non tantum disciplinae huic, sed & rei familiaris parandae ac tuendae regendarumque ciuitatum prudentiae. Ad eam, vt hoc obiter dicam, pertinet etiam Characteristice, siue disciplina de moribus hominum, aut si cum Auctore malis loqui, de Affectionibus Entium Moralium, cuius specimen Theophrastus dedit, & ante ipsum Aristoteles in aureis Rhetoricorum libris. Neque enim existimandum, quasi disciplina haec ipsius iurisprudentiae vniuersalis sit propria. Porro methodus siue tractandi ordo, quo Pufendorfius vtitur, est sine exemplo. Postquam enim egit de Subiecto, hoc est, de actionibus moralibus earumque vera indole ac natura, tum de Legibus ac inprimis de Naturae ac Gentium Iure, quibus actiones illae gubernantur, ad principia naturalis Iuris ipsa siue ad notiones in natura positas se contulit, easque ita considerauit secundum triplicem statum, naturalem dico, oeconomicum ac ciuilem, vt nihil inuestigationem effugere, aut, si quid desit, facile suppleri queat. Quod vt oculis quasi cernatur, operis seriem in tabella, quam heic subiungo, adumbrare libuit. Iam & ratio demonstrandi talis est, vt in ea desiderare nihil possis. Si quaestiones incidunt controuersae, eas plane, dilucide ac sine tricis expedit. Postremum doctrinae, quae heic exhibentur, ad mores egregie formandos, ad tranquillandas publicas res perquam sunt idoneae. Nemo certe felicius refutauit Hobbesium, propriis ipsum subinde configens telis. Neque tamen spreuit scriptorem acutum & in demonstrandi arte, quam a Mathe-

Mathematicis petitam ad res morales transtulit, fere incomparabilem: imitatus hac in parte apes, quae e floribus venenatis mel ſugunt, & in fauos ſuos recondunt. Quanquam id aemulis aut inimicis occaſionem calumniandi non vnam dederit, quaſi & in libris hisce venenati quid lateret. Quorum calumnias cum Pufendorfius ipſe abſterſerit, erroresque diſcuſſerit ſcriptis, quae in publico vbiuis proſtant, nolui ea annotatis ingerere, aut ſaltem parce attigi. Iuſtius forte naeui quidam alii poterant notari, de quibus ita iudicaui, vt modeſtiae limites non egrederer. Quo more etiam vſus ſum, cum aliorum opiniones in partes vocaui, vt nomina etiam non raro reticuerim. Alia nonnulla vberiorem expoſitionem illuſtrationemque requirere viſa: & profecto non ſemel conquerentes audiui Studioſos iuuenes, deterreri ſe a lectione ob operis obſcuritatem. Quorum quaeſtus etſi non omnino iuſti eſſent, dedi tamen operam, vt dictis cum aliunde, tum ex ipſo Auctore maiorem lucem foenerarer. A conglomerandis Auctorum, & inprimis ICtorum medii & recentioris aeui, nominibus, quod praeſtare facillimum mihi erat, ex deſtinato abſtinui, contentus rationes ipſas adferre. Magis libuit, ſelecta veterum Philoſophorum, aut Poëtarum, aut Romani iuris Auctorum dicta adiungere. Scio id quibusdam diſplicere, quod dicta eiusmodi ab Ethnicis profecta ſint; quod illi ipſi Philoſophi inter ſe diſſenſerint, adhaec talia iactitare ſcholaſticum quid ſapiat, & mores hodierni nunc aliud ferant. Quos vt ſenſu ſuo abundare libenter patior; ita neſcio, an in Republica literaria, quam liberam vtique eſſe oportet, mores allegari queant. Non quicquid e ſchola eſt, & ſummis etiam viris placuit, repudiari temere debet. Diſſenſus ille veterum intra certos terminos conſtitit. Et quod Ethnici illi fuere, tanto magis in diſciplina hac, quae ad vniuerſum genus humanum pertinet, audiri debent, vt intelligamus, naturalis iuris intelligentiam nulli hominum, nulli populorum interclusam eſſe. Caeterum, quem vocant textum a mendis quam plurimis, quae in priores editiones irrepſerunt, diligenter repurgatum dedi; integrum tamen & ne minima quidem ſui parte mutilatum, ne crimen ſuppoſiti partus mihi obiici iure poſſit. Si quid autem mihi humanitus contigit, ſi quid erratum eſt, qui tempus, intra quod annotata haecce conſcribere licuit, & temporis mei rationes norunt, facile condonaturos confido. Sphalmata vero Typothetarum, quorum non pauca in ſubita annotatorum lectione deprehendi, quisque ſuopte iudicio non difficulter emendare poterit. Scribebam Giſſae XII. Calend. Martii MDCCVI.

INDEX CAPITVM.

LIBER PRIMVS.

LIBER SECVNDVS.

LIBER

LIBER TERTIVS.

LIBER QVARTVS.

LIBER QVINTVS.

LIBER SEXTVS.

LIBER SEPTIMVS.

LIBER

LIBER OCTAVVS.

SERIES

SERIES OPERIS
SAMVELIS PVFENDORFII
De Iure Naturae & Gentium.

Continet illud — Libr. I.

- 1. *Prolegomena*
  - de origine & varietate entium moralium. — Cap. 1.
  - de certitudine disciplinarum, quae circa moralia versantur. — Cap. 2.
- 2. *Tractationem ipsam*, quae abit in *partes duas*,
  - 1. *Architectonicam*, explicantem *obiectum huius disciplinae*, hoc est,
    - *Actiones morales*, de quarum origine, natura & forma agitur — Cap. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.
    - Libr. II.
    - *Quatenus reguntur iure naturali*,
    - Vbi praemittitur, non congruere hominis naturae, vt viuat exlex; — Cap. 1.
    - posse tamen eum esse in statu naturali. — Cap. 2.
    - Hinc explicatur, quid sit ius naturale. — Cap. 3.
  - 2. *Rectoriam*, tradentem regulas siue principia iuris naturalis. Haec *principia* sunt vel
    - 1. *Absoluta* & vniuersalia, respicientia vel
      - 1. Officia hominis erga se ipsum. — Cap. 3. 4. & 5.
      - Libr. III.
      - 2. Officia hominis erga alios homines. — Cap. 1. 2. 3.
    - 2. *Hypothetica*, pertinentia ad *statum*
      - 1. *Naturalem*, vbi licet
        - 1. Paciscі, hinc de fide pactorum agitur. — Cap. 4. 5. 6. 7. 8. & 9.
        - Libr. IV.
        - 2. Sermocinari. — Cap. 1.
        - 3. Iurare. — Cap. 2.
        - 4. Occupare res, quae nullius sunt; vnde oritur dominium, de cuius acquirendi modis & effectu agitur. — Cap. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.
        - Libr. V.
        - 5. Pretium rebus imponere. — Cap. 1.
        - 6. Contrahere; hinc de contractibus eorumque speciebus. — Cap. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.
        - 7. Iudicare de rebus suis, & quod quisque ex iudicio suo definiuit ius, armis asserere. Quanquam praestet, molliora remedia adhibere. — Cap. 13.
      - Libr. VI.
      - 2. *Oeconomicum*, vbi de societate & officiis inter
        - 1. Maritum & vxorem. — Cap. 1.
        - 2. Parentes & liberos. — Cap. 2.
        - 3. Dominum & seruos. — Cap. 3.
      - 3. *Ciuilem*, siue statum ciuitatis; vbi principia iuris naturalis, quantum attinet statum ciuitatis, siue ius publicum vniuersale, explicantur, — Libr. VII.
        - 1. In genere, vbi de origine & natura ciuitatis, tum summae potestatis.
        - 2. In specie, quantum attinet inprimis iura summorum imperantium. — Libr. IIX.

SAMVE-

SAMVELIS PVFENDORFII
DE
IVRE NATVRAE
ET
GENTIVM
LIBER PRIMVS,
PRAECOGNITA EIVS IVRIS CONTINENS.

CAPVT PRIMVM.

DE ORIGINE ET VARIETATE ENTIVM MORALIVM.

D Philosophiam primam spectabat, siquidem genuinae suae indolis mensuram impletura erat, latissimas rerum definitiones tradere, ac easdem in certas classes congrue disponere, adiuncto, quae cuiusque rerum generis in vniuersum natura sit atque conditio. Verum vti in classe quidem rerum naturalium sic satis hoc praestitisse videntur, qui eam disciplinam excolendam hactenus sumsere; ita res ipsa loquitur, eosdem circa entia moralia non pro istorum dignitate fuisse sollicitos. Quin multi de iisdem ne cogitarunt quidem; alii leui duntaxat brachio attigerunt, velut inania,

aut nullius momenti figmenta. Cum tamen eorundem naturam maxime deceret intelligere hominem, cui talium producendorum data est facultas, & per cuius vitam istorum vis sese penitus diffundit. Ea res necessitatem nobis imponit, neglectam a plerisque doctrinam heic praemittendi, quantum quidem instituto nostro sufficere videbitur. Saltem ne definitiones rerum moralium, quas dabimus, obscuritate aut nouitate sua lectorem morentur, cui eiusmodi genera in vulgaribus libellis fortasse rarius occurrerunt. Quod si pleraque isthaec delicatis innutriti literis fastidiant, & ad noua vocabula Latio ignota frontem contrahant, illos hanc veniam poscimus, vt si ipsos circa delicias suas quandoque plus satis argutantes ferimus, etiam iidem nos paulisper ἀκρίβειαν magis rerum, quam flosculos verborum sectantes [1], tolerent. Nam qua ratione isthaec commodius exprimi possint, nondum dispicimus, ni per taediosas ambages maiore obscuritate eadem inuoluere velimus. Abs nouitatis calumnia vindicabit nos illud CICERONIS de Finibus L. III. c. 1. *Imponenda noua nouis rebus nomina. Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cuius vsus vulgaris communisque non sit, multam nouitatem nominum esse.* Adductis dein is tum artium liberalium, tum opificiorum [exemplis] subiungit: *quo magis hoc philosopho faciendum est: ars enim philosophia est vitae: de qua disserens accipere verba de foro non potest.* MANILIVS Astron. L. III. v. 39. et seqq.

Ornari res ipsa negat, contenta doceri,
Et si qua externa referantur nomina lingua,
Hoc operis, non vatis erit. Non omnia flecti
Possunt, & propria melius sub voce notantur [2].

Sed & si quis nullo modo isthaec tetrica digerere valet, ei licebit, his omissis, ad planiora statim transire.

§. II. RES igitur omnes, quarum complexu hoc vniuersum componitur, vti suis constant principiis, quae cuiusque essentiae constituendae assignauit, & attemperauit Creator optimus maximus, ita earum quaelibet suas habere affectiones, ex dispositione ac habilitate substantiae redundantes, nec non in certas sese actiones pro modulo virium a Creatore inditarum effundere deprehenditur. Illas naturales solemus vocare; postquam naturae vocabulo designari sueuit tum ipsa rerum creatarum vniuersitas, tum modus ille & actus rerum,

§. I. 1) CICERO de Finib. Bon. & mal. L. III. c. 5. *Omne, quod de re bona dilucide dicitur, mihi praeclare dici videtur: istiusmodi autem res dicere ornate velle, puerile est; plane autem & perspicue expedire posse, docti & intelligentis viri.*

2) Addatur LVCRETIVS L. I. v. 137. & sqq. & HORATIVS in Arte Poetica, v. 48. & sqq. quem locum recte restituit BAXTERVS.

§. II. * De insigni hominis praestantia, siue corpus, siue animam eius spectemus, praeclare differit CICERO I. de LL. 9. & 10. I. de Officiis 4. Hinc PLATO I. de LL. hominem θεῖον θαῦμα, *diuinum miraculum*, SENECA I. de ira 5. *optimum naturae opus & commendatissimum* vocat v. infra L. II. c. 1. §. 5. H.

§. III. 1) Modi enim substantiae inseparabiliter cohaerent, ita, vt nunquam per se exsistere possint. Accidentia contra per se verae substantiae sunt, & exsistere possunt independenter a Subiecto, cui adiecta esse concipiuntur.

2) Qualis est *figura* corporis: veluti rotunditas, quadratura, qui modi externi appellantur.

rerum, ex congenitis ipſarum viribus fluens: per quas producuntur infinitae illae motuum varietates, quibus omnia in hocce vniuerſo agitari cernimus. Ac caetera quidem, quae operationes ſuas vel citra omnem ſenſum, vel cum ſenſu tantum directo, aut parum exquiſite reflexo, exercent, ſolo naturae inſtinctu aguntur, ſuasque actiones modis quibusdam a ſe ipſis inuentis temperare haut quidquam norunt *. Aſt homini vti praeter inſignem corporis habilitatem datum eſt ſingulare mentis lumen, cuius ope res poſſet accuratius comprehendere, eas inter ſe conferre, ex notioribus ignotiora colligere, deque rerum conuenientia inter ſe iudicare; nec non vt motus ſuos non ad eundem ſemper modum cogeretur exſerere, ſed eosdem expromere, ſuſpendere, ac moderari valeret, prout videretur: ita eidem homini indultum adminicula quaedam inuenire aut adhibere, quibus vtraque facultas inſigniter adiuuaretur ac dirigeretur. Quid notionum inuentum fuerit ſubleuando intellectui, ne per infinitam rerum varietatem confunderetur, aliorum eſt curatius tradere. Nobis illud iam eſt diſpiciendum, quomodo ad dirigendos voluntatis potiſſimum actus certum attributi genus rebus & motibus [hominum] naturalibus ſit ſuperimpoſitum, ex quo peculiaris quaedam conuenientia in actionibus humanis reſultaret, & inſignis quidam decor atque ordo vitam hominum exornaret. Et iſta attributa vocantur ENTIA MORALIA, quod ad iſta exiguntur, & iisdem temperantur mores actionesque hominum, quo diuerſum ab horrida brutorum ſimplicitate habitum faciemque induant.

§. III. Exinde commodiſſime videmur entia moralia poſſe definire, quod ſint modi quidam; rebus aut motibus phyſicis ſuperadditi ab entibus intelligentibus, ad dirigendam potiſſimum & temperandam libertatem actuum hominis voluntariorum, & ad ordinem aliquem ac decorem vitae humanae conciliandum. *Modos* dicimus. Nam concinnius nobis videtur ens latiſſime diuidere in ſubſtantiam & modum, quam in ſubſtantiam & accidens [1]. Modus porro vti ſubſtantiae contradiſtinguitur; ita eo ipſo ſatis patet, entia moralia non per ſe ſubſiſtere, ſed in ſubſtantiis, earumque motibus fundari, ipſasque certa duntaxat ratione afficere. Caeterum modorum alii ex ipſa re naturaliter velut profluunt [2], alii per potentiam intelligentem rebus modisque phyſicis ſuperadduntur [3]. Quod enim intellectu praeditum eſt, id ex reflexa rerum cognitione, earundemque inter ſe collatione tales poteſt notiones formare, quae ad dirigendam facultatem homogeneam ſunt idoneae [4]. Et ex

 hoc

3) Veluti *amor* aut deſiderium in re amata vel deſiderata.

4) Quae proinde a phyſicis multifariam differunt, non tantum fine, de quo auctor hic agit & ſubiecto, ſed & inprimis eſſentia, hoc eſt, impoſitione, quae facit, vt, quod fieri phyſice nequit, fiat interdum moraliter: deinde quod in phyſicis eſt monſtrum, in moralibus nihil vitii habeat; quando v. g. pater & filius, aut magna hominum multitudo pro vna perſona habentur; aut e contrario homo vnus plures ſuſtinet perſonas: poſtremum, quae moralia ſunt in entibus phyſicis, ſine vlla horum laeſione aliquando minuantur, aut prorſus tollantur, de quo auctor §. 23. & infra c. 7. §. 6. aut ſublato ente phyſico permaneant, e. g. exiſtimatio poſt mortem. Quanquam negari nequeat, entium moralium & naturalium magnam interdum eſſe ſimilitudinem. E. g. corporis humani & ciuitatis; quae etiam corpus vocatur, & animam ſiue vitam habere dicitur: de quo alibi. Dicta illuſtrat mordax iocus Antiſthenis apud LAERTIVM L. V. *Conſulebat is Athenienſibus, vt aſinos equos eſſe decernerent; hisque id abſurdum exiſtimantibus: Atqui, inquiebat, Imperatores apud vos fiunt, qui nihil didicerunt, ſed ſolum porrigenda manu decernuntur.* H.

hoc genere quoque ſunt entia moralia. Quorum primum auctorem merito DEVM optimum maximum dixeris, qui vtique noluit, vt mortales hanc vitam ſine cultu, ſine more, ad brutorum inſtar tranſirent, ſed vt iſta, & eorundem actiones certa ratione forent temperata: id quod citra entia moralia fieri nequibat. Pleraque tamen arbitrio ipſorum hominum poſt ſuperaddita, prout vitae humanae excolendae, & velut in ordinem dirigendae, talia introduci proficuum videbatur. Hinc etiam finis eorundem pateſcit, qui non eſt, vti entium phyſicorum, perfectio huius vniuerſi, ſed peculiariter perfectio vitae humanae, quatenus prae brutorum vita decori cuiusdam ordinis capax erat, vtque in re maxime vaga, qualis eſt motus animi humani, concinna aliqua harmonia inueniretur.

§. IV. Porro vti modus originarius producendi entia phyſica eſt creatio; ita modum, quo entia moralia producuntur, vix melius poſſis exprimere, quam per vocabulum *impoſitionis*. Scilicet quia illa non ex principiis intrinſecis ſubſtantiae rerum proueniunt, ſed rebus iam exiſtentibus & phyſice perfectis, eorundemque effectibus naturalibus ſunt ſuperaddita ex arbitrio entium intelligentium, adeoque vnice per eorundem determinationem exiſtentiam nanciſcuntur. Ac per eadem ipſis certi quoque effectus aſſignantur, qui iterum eorundem lubitu poſſunt deleri, nulla mutatione phyſica in re, cui erant ſuperadditi, proueniente. Vnde vis operandi quae illis ineſt, non in hoc conſiſtit, vt intrinſeca ſua efficacia motum aliquem phyſicum, aut mutationem in re aliqua immediate producant, ſed tum in eo, vt pateat hominibus, qua ratione libertas actionum ipſis ſit moderanda; tum vt peculiariter reddantur habiles ad commodum vel incommodum aliquod recipiendum, vel etiam ad certas actiones aduerſus alium cum peculiari effectu [1] exercendas. Et efficacia quidem entium moralium a DEO inſtitutorum inde fluit, quod penes ipſum tanquam creatorem fuerit [2], libertatem voluntatis, quam homini concedere placuerat, certis limitibus circumſcribere, & reluctantem intentato aliquo malo verſus eam, quam ipſe vult, partem flectere. Sed & homines abs ſeſe inuentis vim potuerunt addere, per ſuas vires repraeſentato aliquo malo ei, qui ſeſe iſtis conformare detrectauerit.

§. V. Cvm igitur entia moralia ſint inſtituta ad conciliandum ordinem vitae mortalium; cui fini requiritur, vt & illi, queis ad eam normam eſt viuendum, certo ſe modo inuicem habeant, & actiones ſuas certo modo regant, & denique circa res, quarum in vita humana vſus eſt, certo modo ſeſe gerant: ideo eadem potiſſimum velut inhaerere intelliguntur *hominibus*, ipſorumque *actionibus*,

§. IV. 1) Id eſt, vt vi & virtute entium moralium idonei fiamus ad aliquid faciendum, vel patiendum, vel ex diuerſo ab aliis exigendum.

2) Quod ita capiendum, vt dicamus, etſi ſumma libertate gaudeat eique integrum fuerit hominem et ratione donare, et non donare, tamen cum ſemel eum, rationabilem et ſociabilem creare decreuiſſet, non potuiſſe non, pro ſumma ſapientia ſua impoſitionem entium moralium naturae huic rationali & ſociabili conuenienter facere. Perinde vt Architectus etſi ei integrum ſit, vel palatium exſtruere, vel caſam; tamen, ſi caſam ſemel aedificare decreuerit, naturae caſae conuenienter aedificat, ſi aedificare maluerit palatium, indoli palatii. Quare entia moralia non mere arbitraria ſunt, ſed impoſitio, vt auctor loquitur, diuina, nititur partim indole naturae humanae, partim ſapientia diuina, qua Deus non poteſt

nibus, & aliquatenus *rebus*, per naturam, aut adiuuante eam induſtria hominum, productis. Quamuis autem iuxta haec tria ſubiecta eorundem diuiſio non abſurde poterat inſtitui; concinnius tamen viſum fuit, ad normam entium phyſicorum * iſta quoque moralia in claſſes redigere. Idque tum quia in illa maiori ſtudio inquiſiuere Philoſophi, ſic vt ex eorundem comparatione hisce multum lucis accedere poſſit; tum quia vix aliter quam ad analogiam entium phyſicorum intellectus noſter materiae immerſus moralia concipere valet.

§. VI. Etsi autem entia moralia non per ſe ſubſiſtant, adeoque in vniuerſum non in claſſe ſubſtantiarum, ſed modorum ſint cenſenda: deprehendimus tamen quaedam concipi ad modum ſubſtantiarum, quia in iis alia moralia videntur immediate fundari pari fere ratione, qua ſubſtantiis corporeis quantitates et qualitates inhaerent. Verum quemadmodum ſubſtantiae phyſicae velut ſupponunt ſpatium, in quo ſuam quam habent naturalem exiſtentiam ponunt, & motus ſuos phyſicos exercent: ita ad harum analogiam etiam perſonae potiſſimum morales dicuntur, & intelliguntur eſſe in *ſtatu*; qui itidem iis velut ſupponitur aut ſubſternitur, vt in eo actiones atque effectus ſuos exſerant. Inde natura ſtatus non incongrue exprimi poteſt, quod ſit ens morale ſuppoſitiuum, ob analogiam, quam habet cum ſpatio; quod itidem non videtur aliquod ens primarium, ſed eo deſtinatum, vt caeteris velut ſubſternatur, eaque certo modo ſuſtineat. Sic & certi ſtatus ſunt inſtituti non propter ſe, ſed vt in iis perſonae morales exſiſtere intelligantur *. Quanquam in eo differat ſtatus a ſpatio, quod hoc ſit quoddam ſubſtantiae genus immobile, & extenſum primo ac per ſe, quod etiam ſublatis rebus naturalibus exſiſtere queat; ſtatus vero (vt & caetera moralia formaliter conſiderata & qua talia) modi & attributi duntaxat rationem obtineat, ita vt remotis perſonis, quae in ſtatu illo morali eſſe intelliguntur, ipſe quoque ſtatus exiſtentiam ſuam vix amplius tueri poſſe videatur.

§. VII. Porro vti ſpatium duplex eſt; vnum, ſecundum quod res *vbi* eſſe dicuntur, aut in loco, v. g. hic illic; alterum, ſecundum quod dicuntur eſſe *quando*, aut in tempore, v. g. hodie, heri, cras: ad eundem modum duplicis eſſe generis ſtatum animaduertimus, vnum qui notat *vbi* morale, ſeu qui cum loco aliquam habet analogiam; alterum qui notat reſpectum ad tempus; quatenus ex eo moralis aliquis effectus redundat in illos, qui in iſto tempore exſiſtere dicuntur. Prior ſtatus loco analogus conſiderari poteſt vel *indeterminate*, quatenus duntaxat ex qualitatibus moralibus reſultat: vel *determinate*, quatenus etiam reſpectum ad quantitatem aliquam moralem & comparationem inuoluit. Status hominis indeterminate conſideratus, eſt vel *naturalis*, vel *aduentitius*. Natu-

poteſt velle finem, niſi velit etiam media, ad obtinendum eum neceſſaria. Etſi autem voluntas diuina nunquam ſeparari debeat a bonitate & ſapientia eius, tamen entia moralia voluntati diuinae praecipue tribuuntur, 1) quia voluntas eſt principium actionum diuinarum, 2) quia ſapientia et bonitate ſua Deus liberrime vtitur, haec libertas autem ſine voluntate intelligi nequit.

§. V. * Facit autem auctor eorum claſſes potiſſimum quatuor, *ſtatum*, de quo §. 6. 7. 8. 9. 10. 11. *perſonam moralem*, §. 12. 13. 14. 15. 16. *qualitatem*, §. 17. 18. 19. 20. 21. *quantitatem* §. 22. H.

§. VI. * Quando v. g. princeps ciuium ſuorum aliquem, vt virtutis ei praemium tribuat, dignitate auget alias ſuperuacua, ſed qua is, in cuius gratiam id fit, ſingulari honore adficitur. Ex quo genere ſunt omnes tituli dignitatum honorarii.

Naturalem hominis ſtatum vocamus, non quod is citra omnem impoſitionem ex phyſicis principiis eſſentiae humanae fluat; ſed quod ex impoſitione Numinis, non ex arbitrio hominum, hominem ſtatim ab ipſa natiuitate, comitetur. Solemus autem ſtatum hominis naturalem conſiderare vel *abſolute*, vel *in ordine ad alios homines*. Priori modo conſideratum ſtatum hominis naturalem tantiſper, cum commodiore vocabulo deſtituamur, vocabimus humanitatem, ſeu conditionem illam, in qua homo eſſe genitus intelligitur, dum eximium prae aliis animantibus eum eſſe voluit Creator. CICERO de Offic. L. I. c. 28. *Nobis perſonam impoſuit ipſa natura, magna cum excellentia, praeſtantiaque animantium reliquorum* [1]. Ex quo ſtatu fluit, quod homo debeat eſſe creatura auctorem ſui agnoſcens, colensque & ipſius opera admirans; quodque diuerſa plane a brutis ratione vita eidem ſit exigenda. Huic ſtatui vita & conditio beſtiarum opponitur. Cum porro ex eo ſtatu, quod quis homo ſit, certae obligationes proueniant, nec minus certa eidem iura competant, non abs re fuerit heic monere, quando iſte ſtatus in ſingulis hominibus initium capiat. Quod recte videtur conſtitui, quando aliquis vere homo dici poteſt, etiamſi adhuc deſint illae perfectiones, quae non niſi poſt aliquem temporis tractum hominem ſequuntur; adeoque quando tanquam peculiaris ſubſtantia viuere & ſentire incipit [2], licet nondum viſceribus maternis ſit egreſſus. Sed quia obligationes ad ſui impletionem requirunt intellectum ſui, & eius quod agitur; igitur non niſi tunc efficaciam ſuam actu exſerunt, quando homo actiones ſuas ad normam aliquam conferre, & eas inter ſe diſcernere nouit. Aſt iura, quae in aliis, rationis vſu iam gaudentibus, obligationem quid praeſtandi inferunt, & prodeſſe poſſunt etiam ignorantibus quid geratur, ſtatim atque homo quis eſſe incipit, vim ſuam proferunt. Inde cum omnibus hominibus hoc ius competat, ne ab aliis laedantur, ſane ſi eius quoque, qui in vtero eſt, corpus dolo malo laedatur, iniuria fit non parentibus ſolis, ſed & ipſi foetui; quam etiam eundem adultum poſtea ſuo nomine exſequi poſſe arbitramur, vbi de ea intellexerit [3]. Sed antequam illud quicquid eſt in formam hominis in vtero materno

§. VII. 1) Intelligitur ergo humanitas cum reflexione ad legem: nam & citra eam homo conſiderari poteſt. v. infra c. 2. §. 6. H.

2) Vid. infra L. VI. c. 2. §. 6. H.

3) Sic porro, ſi naſcituro aliquid legetur, iure hoc legatum petere poteſt natus, iuſtae aetatis factus, cum ius ſuum interea ſaluum habuerit. Quo ſenſu ICti Romani regulam ſeruabant: Qui in vtero eſt, perinde, ac ſi in rebus humanis eſſet, cuſtoditur, quoties de commodis ipſius partus quaeritur, *L. 7. & 26. D. de Statu hominum*, etſi phyſice partum conſiderantes, rei conuenienter, antequam edatur, mulieris portionem vel viſcerum eum eſſe dicerent, *L. 9. §. 1. D. ad Leg. Falcid.* & nondum editum hominem eſſe, negarent; ſimiliter ſi *abſentibus* nobis bona noſtra nobis intercipiantur, aut damno afficiantur, magna vtique nobis infertur iniuria, etſi admiſſum poſt tempus demum didicerimus, & poſt tempus demum rem noſtram vindicemus aut ſarciri damnum petamus.

4) Quo a PHILONE Lib. de Leg. ſpecial. p. 612. ed. Geneu. 793. 794. edit. Paris. refertur Lex Moſaica Exodi XXI. v. 22. 23. Verba Philonis haec ſunt: Ἐὰν μὲν ἄπλαστον καὶ ἀδιατύπωτον τὸ ἀμβλωθὲν τύχῃ, ζημιούσθω, καὶ διὰ τὴν ὕβριν, καὶ ὅτι ἐμποδὼν ἐγένετο τῇ φύσει ζωογονῆσαι τὸ κάλλιστον τεχνιτευούσῃ καὶ δημιουργούσῃ ζῶον, ἄνθρωπον. Εἰ δ᾽ ἤδη μεμορφωμένον ἁπάντων μερῶν τὰς οἰκείας τάξεις καὶ ποιότητας ἀπειληφότων, θνησκέτω. *Si quidem nondum fictus & formatus ſit foetus, multetur & propter iniuriam, & quia impedimentum factum eſt naturae molienti et fabricanti pulcherrimum animal, hominem. Sed ſi iam formatus erat, et quibusuis membris ſuus ordo ſua qualitas tributi, morte puniatur percuſſor.*

Vera verſio legis diuinae haec eſt: *ſi rixantes viri percuſſerint mulierem praegnantem, vt foetus eius exierit; nec tamen mors fuerit ſequuta, multen-*

no coaluerit [4], ſi quis efficiat, vt illud corrumpatur atque elidatur, in maſſam illam iniurius dici non poterit; etſi reuera in legem naturae peccet, ſocietati humanae membrum intercipiendo; & iniuriam faciat ciuitati, quam ciue, & parentibus, quam prole ſperata ſpoliat. *In ordine autem ad alios homines* conſideratus naturalis ſtatus ille dicitur, prout intelliguntur homines ſe inuicem habere ex nuda illa & vniuerſali cognatione, quae ex ſimilitudine naturae reſultat, ante factum aliquod aut pactum humanum, quo peculiariter vnus alteri redditus fuerit obnoxius. Quo ſenſu in ſtatu naturali inuicem viuere dicuntur, qui neque communem habent dominum, & quorum vnus alteri non eſt ſubiectus, quique inter ſe neque beneficio neque iniuria ſint cogniti. Quo etiam accedit tertia *ſtatus naturalis* conſideratio, prout nempe abſtracta intelliguntur omnia inuenta, & inſtituta humana, aut homini diuinitus ſuggeſta, queis vitae huic decor & commoditas fuit conciliata. *Aduentitius* autem ſtatus eſt, qui naſcentibus, aut iam natis facto aliquo humano ſuperuenit. Cuius diuiſiones infra commodius adducentur. Vbi obiter obſeruandum, non eſſe quod putet aliquis, ſtatum naturalem poſteriori ſenſu nunquam exſtitiſſe, aut exſiſtere poſſe, ideo quod nunquam exſtiterint plures homines, qui nuda illa naturae ſimilitudine, prout a cognatione abſtrahit, citra vinculum aduentitium inter ſe fuerint coniuncti. Euam quippe Adamo vinculo coniugali fuiſſe ſociatam. Ex hiſce deſcendentes per communionem ſanguinis & ſtirpis, cognationemque arctius coaluiſſe. Verum ſciendum, vinculum illud ex cognatione reſultans paulatim inter eos exoleſcere, qui longe a communi ſtirpe ſunt remoti; nec idem vlterius fere iudicatur vim aliquam obtinere, quam quouſque iſti exprimendo peculiaria homines vocabula inuenerunt. Adeoque licet ab initio generis humani ille ſtatus actu non exſtiterit [5]; idem tamen deinceps lapſu temporum emerſit [6], poſtquam communis ſtirpis memoria, aut ex eadem ortae neceſſitudinis ſenſus foret extinctus.

§. VIII.

multentur pro multa, quam eis impoſuerit vir mulieris, eamque dent apud iudices: ſi autem mors fuerit ſequuta, animam pro anima dabis. Quae verba, cum ad mortem matris ſolius reſtringat Ioſephus; Philo, patiente id latitudine eorum, de morte vtriusque, et matris, et foetus, intelligit. Interpretatur enim hanc legem ita: *vt, ſi partus adhuc rudis & informis ſit, percuſſor arbitrarie puniatur; ſi vero iam formatus, morte multetur:* quam interpretationem etiam ſecuti ſunt LXX. interpretes, et ex qua in foro diſtinctio repeti ſolet partus in *animatum & non animatum.* LEMPEREVR de Legibus Hebraeorum forenſibus c. VIII. §. 2. p. 200. IOANNES CLERICVS ad Exodum d. l. SELDENVS de Iur. Nat. & Gent. ſec. Hebr. L. IV. c. 1. p. 479. Ed. Argentor.

5) Quando homines primum in familias ſui iuris, & poſtea in diuerſas ciuitates ſegregari coeperunt; aut ciuitates in anarchiam ſiue cycopli-cam confuſionem delabuntur. In vniuerſo genere humano, ita vt ſinguli ſui iuris eſſent, nunquam obtinuit; fingi tamen non inepte nec ſine fructu poteſt, vt ex comparatione naturalis ſtatus ciuilium coetuum praeſtantiam eorumque ſtructuram penitus cognoſcamus v. AVCTOR L. II. c. 2. Iam & conſideratio haecce prudentiam gignit. v. AVCTOR L. II. c. 2. §. 12. L. III. c. 6. §. 9. in fine, & L. VII. c. 1. §. 9. SORBERIANA p. 127. ſeq. H.

6) Talia exempla ciuitatum, quae, reſoluto vinculo ciuili, in ſtatu naturali verſatae ſint, etiam Hiſtoriae recentiores ſuppeditant. Sic Friſia, poſt tempora Caroli M. nullum Principem paſſa, tandem in reſolutam plane licentiam degenerauit. Qua conditione per integrum fere ſaeculum decimum quintum Friſii in vero ſtatu naturali vixere. Vid. HVBERVS de Iur. Ciuit. Sect. I. c. 3. §. 7. Simile exemplum in Germania occurrit tempore magni illius interregni.

§. VIII. QVANQVAM autem omnis ſtatus reſpectum aliquem & habitudinem inuoluat aduerſus alios in eo, qui in ſtatu eſſe dicitur; cum quemlibet ſtatum comitetur ius aut obligatio aliqua, quae ſine obiecto, in quo vim ſuam exſerat, non intelligitur: magis expreſſe tamen quidam ſtatus reſpectum erga alios homines notant; quibus ſcilicet ſimul exprimitur modus, quo ſua negotia inuicem expediunt homines. Vti ſunt praecipue *pax*, & *bellum* [1]. LIBANIVS Progymn. p. 5. Δύο καιροὶ πάντα διαιτῶσι τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, λέγω δὴ πόλεμον καὶ εἰρήνην. *Sunt tempora duo, penes quae totius vitae eſt arbitrium, nempe pacis & belli.* Pax quippe eſt ſtatus ille, quo homines inter ſe quiete, & citra iniurias violentas agunt, & quae inuicem debent, velut ex obligatione & vltro praeſtant. Bellum contra eſt ſtatus iniurias violentas mutuo inferentium & propulſantium, aut quae ſibi debentur vi extorquere nitentium. Diuidi poteſt *pax* in *communem*, quae aduerſus quoslibet homines per ſola officia, ex mero iure naturae fluentia, colitur: & *peculiarem*, quae expreſſis foederibus, & certis praeſtationibus conſtat [2]. Quae iterum eſt vel *interna* [3], inter membra eiusdem reipublicae: vel *externa*, erga alios extra noſtram rempublicam conſtitutos [4], amicos vulgares, aut peculiares ac foederatos. *Bellum* aliquod *commune* aut vniuerſale omnium in omnes inter homines non datur; cum illud ſit conſectarium ſtatus beſtiarum. Bellum *particulare*, quod in certos duntaxat homines geritur, eſt [5] vel *internum*, ſeu ciuile; vel *externum*. Illud geritur inter eiusdem reipublicae membra [6]; hoc inter eos, qui eadem ciuitate non continentur. Quando ſuſpenduntur actus bellici, ſtatu manente, *induciae* vocantur.

§. IX. DETERMINATE conſiderari poſſunt aliqui ſtatus prout adiunctam habent intenſionem aut remiſſionem exiſtimationis, ſeu prout multum aut parum honorifici cenſentur. Cum enim quemlibet ſtatum aliqua iura aut obligationes comitentur: eo ſplendidior plerumque cenſetur ſtatus, quo plura & validiora iura is adiuncta habuerit; aut ſi obligationes eo tendant, vt tales teneatur praeſtare operas, quae inſignem vim animi aut ingenii requirunt. Contra quae craſſo labore obeuntur, vtplurimum parum dignationis habere iudicantur.

§. X. POSTERIVS genus ſtatus, quod reſpectum ad tempus habet cum effectu morali conſideratum [1], diuidi poteſt I. in *iunioratum* & *ſenioratum*. Quorum vterque dicitur vel in reſpectu ad durationem exiſtentiae in vita

§. VIII. 1) Iam dudum ARISTOTELES VII. Pol. 14. dixerat: Διῄρηται δὲ καὶ πᾶς ὁ βίος εἰς ἀσχολίαν καὶ εἰς σχολὴν, καὶ πόλεμον, καὶ εἰρήνην. *Vita autem omnis in negotium & otium, bellum & pacem diuiſa eſt.* H.

2) Et vocatur concordia, μέγιστον τῶν ἀγαθῶν ταῖς πόλεσιν, *maximum bonorum ciuitatibus*, ARISTOTELI II. Pol. 2. H.

3) Quae non omni vi turbatur, ſed ea tantum, qua ſe non vſuros primi paciſcentes promiſerunt. Sic pax interna non turbatur, ſi magiſtratus ad coërcendos transgreſſores legum vi vtatur: quod contra fit, ſi ciues reum poenae vi aperta eximere tentent, aut magiſtratui renitantur verſanti in exercitio iurium ſuorum.

4) Qui inter belligerantes neutras partes ſequuntur, aut arbitrium interponunt, quam mediationem vulgo vocant. H.

5) Cui affine bellum ſociale. Ita H. GROTIVS L. I. Ann. Belgic. ab initio: *Bellum ſcribere inſtitui, quod ſociale haud immerito dixeris, Quanquam & ciuilis in ſpeciem tranſiit, inuentis domi partibus ſub Principis & legum nomine.* H.

vita humana, vocaturque aetas; cuius gradus infantia, pueritia, adolescentia, iuuentus, aetas virilis, stata, vergens, senilis, decrepita: vel in respectu ad statum aliquem aduentitium, prout quis diu in eo fuit versatus. II. In *maiorennitatem*, quando quis per aetatem censetur idoneus ad bona sua proprio Marte administranda; & *minorennitatem*, cum quis tutore adhuc aut curatore opus habet, eo quod ob iudicii imbecillitatem, aut affectuum in vana impetum rebus suis non satis dextre praeesse posse praesumatur. Cui statui apud diuersos populos diuersi termini constituti deprehenduntur. A minorennitate differt aetas doli capax, cui itidem in vniuersum certus terminus assignari nequit [2]. Memorabilem modum doli explorandi refert AELIANVS L. V. c. 16. *Puer cum auream laminam, quae ex Dianae corona deciderat, sustulisset, in iudicium adductus est. Iudices igitur crepundia, talos, & laminam auream proposuerunt puero: qui cum iterum ad aurum se contulisset, plexus est tanquam sacrilegus.*

§. XI. ANTEQVAM ad alia discedamus, illud quoque monendum videtur, quod ob inopiam vocabulorum vno eodemque nomine frequenter cogamur exprimere & statum, & attributum statui proprium. Quae tamen reuera distincta sunt, & diuerso modo concipiuntur. (SENECA de Beneficiis L. II. c. 34. *Ingens copia est rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis, commodatisque.*) Sic v. g. libertas pro statu concipitur ad analogiam spatii; pro facultate agendi ad modum qualitatis actiuae. Sic nobilitas alias notat statum, alias attributum personae, quod ad modum patibilis qualitatis concipitur. Sic & vocabulum induciarum, pacisque et statum, & conuentionem notat. Sed nec illud praetereundum, quemadmodum vna persona in pluribus statibus simul exsistere potest, modo obligationes, quae status illos comitantur, sibi inuicem non aduersentur: ita obligationes, quae vni cuipiam statui adhaerent, posse ex diuersis principiis per partes deriuari. Vnde haud statim ille, qui obligationes ex vno aliquo principio fluentes colligit, reliquis praetermissis, eiusmodi format statum, cui praeter eas, quarum ipse meminit, nullae possint adhaerere obligationes aut debeant. Sic qui ex solis Scripturis Sacris partes officii sacerdotum colligit, hautquidquam negat, ad illa quoque obeunda eosdem obligari, quae ex constitutionibus singularum ciuitatum requiruntur. Sic & nos, qui heic illa duntaxat hominis officia tradimus, quorum necessitas ex lumine rationis colligi potest [1], nequaquam pertendimus, eiusmodi statum hominum vnquam exstitisse, aut iam esse

6) Quod bellum, quando in ipso apparatu extinguitur, *seditio* vocatur. A qua proinde differunt *rebellio & bellum ciuile.* Illa a ciuibus arma contra Maiestatem capiuntur in Monarchia; hoc ei inter se committuntur in Aristocratia & Democratia.

§. X. 1) Quae diuisio etiam in personis moralibus locum habet. V. de Romana ciuitate FLORVS in prologo libri primi. H.

2) Iuris Romani enim arbitrarius est terminus, quo pubertati proximi quidem doli capaces habentur, infantiae contra proximi, vt doli non capaces excusantur, *L. 3. D. de Reg. Iur.* §. *18. l. de Obl. quae ex del.* Sunt autem pueri infantiae proximi ab anno septimo ad decimum & dimidium; cum puellae vsque ad nonum et dimidium, infantiae proximis accenseantur.

§. XI. 1) Quibus proinde opponuntur arbitraria *diuina & humana*, siue ciuilia: ex qua oppositione tres distinctae disciplinae nascuntur, I. *Iuris naturae*, II. *Theologiae*, III. *Iuris Ciuilis.*

eſſe poſſe aut debere, in quo ſolae iſtae obligationes in eundem caderent. Quanquam illud fortaſſe ſuperuacuum fuerit, multis inquirere, an talis ſtatus hominum exſiſtere vnquam debuerit. Neque enim ita liquido probatum adhuc eſt, quod aliqui tradunt: *Si homo manſiſſet in ſtatu ſanctitatis primaeuae, ſolam naturae legem, vti ab initio illum rexit, ita recturam deinceps fuiſſe, niſi quod vna aut altera poſitiua accedere poterat* [2]. Neſcio enim, an probabile ſit, genus humanum, vtut peccati expers, perpetuo intra vnius horti ſpatia aeuum fuiſſe exacturum, fructibus ſponte enatis victitans, nec per induſtriam ac varias artes inuentas cultura vitae allata. Quid enim, hominibus multiplicatis, particulares ſocietates, rerumpublicarum inſtar habentes, ſanctitati obſtitiſſent, nondum diſpicio. Aſt iſtiusmodi ſocietates ſine legibus poſitiuis intelligi non poſſe videntur.

§. XII. Entia moralia, quae ad analogiam ſubſtantiarum concipiuntur, dicuntur *perſonae* morales [1], quae ſunt homines ſinguli, aut per vinculum morale in vnum ſyſtema connexi, conſiderati cum ſtatu ſuo aut munere, in quo in vita communi verſantur. Sunt autem perſonae morales vel *ſimplices* vel *compoſitae*. Simplices pro diſcrimine ſtatuum vel munerum, in quibus verſantur, ſunt vel *publicae* vel *priuatae*, prout ipſorum munus immediate ad vſum ſocietatis ciuilis, aut proprium cuiusque commodum ſpectat [2]. Perſonae publicae ex vſu populorum Chriſtianorum diſpeſcuntur in *politicas* & *eccleſiaſticas* [3]. Illae ſunt vel *principales* vel *minus principales*. Inter illas quaedam cum ſummo imperio rempublicam regunt; quaedam poteſtate a ſummo imperio delegata partem aliquam imperii exſequuntur, quos magiſtratus proprie accepto vocabulo dicunt; vel circa recte gubernandam rempublicam conſilia ſuggerunt. *Minus principales* operam minus nobilem reipublicae & magiſtratibus vt talibus praeſtant. In bello magiſtratibus reſpondent duces ſuperiores & inferiores, quibus ſubſunt milites gregarii; quos inter perſonas publicas eo reſpectu poſſis referre; quod per ſummam poteſtatem ciuilem immediate aut mediate auctorantur ad arma pro republica ferenda. Peculiaris quoque ſpecies perſonarum politicarum eſt, quas dicere poſſis *repraeſentatiuas*, ideo quod perſonam aliorum referant; quae ſcilicet poteſtate & auctori-

2) Quae ſententia *Valentini* inprimis ALBERTI fuit, Theologi Lipſienſis, quocum litem habuit noſter de principio Iuris Naturae, quod illi non *ſocialitas* ſed *ſtatus integritatis* eſſe videbatur. *Homo vero integer*, inquit in Comp. Iur. Nat. p. 31. *facile pauciſſimis legibus poſitiuis contentus eſſe poterat, quippe quod ius naturae poſſederit ex amuſſim, &c. quamdiu integer, ab eo aberrare haud potuerit.*

§. XII. 1) Monet hic Cl. BARBEYRACVS, ICtis Romanis homines liberos proprie tantum perſonas appellari; ſeruos autem in numero rerum haberi. Eadem ſententia HEINECCII eſt Elem. ſec. Inſt. §. 77. et ſec. Pandect. P. I. §. 132. Sed confunduntur ſic duae diuerſae ſeruorum relationes. Quando enim hominibus liberis opponuntur ſerui, vtique perſonae ſunt: nam omnes homines in liberos et ſeruos diuiduntur in *pr. Inſt. de Iur. perſon. & L. 3. D. de ſtatu hominum*, quatenus contra heris ſuis, vel patribus familias ſubſunt, in rerum numero cenſentur.

2) Accedit alia denominationis ratio, qua muneribus publicis auctoritate totius ſocietatis, aut eorum, qui ſocietati praeſunt, praeficimur; cum munera priuata voluntate tantum priuatorum conferantur. Errori anſam dedit commixtio *Status* in genere conſiderati et *Status* Ciuilis. Nam illud conſtat, ſeruos in Statu Ciuili perſona carere, cum neque ciuibus, neque peregrinis accenſeri poſſint.

3) Perſonae autem Politicae ſunt, quae negotia directo ad ſocietatem Ciuilem, conſideratam vt

auctoritate agendi ab aliquo instructae, huius vice negotia expediunt eodem cum effectu, ac si ab illo ipso essent confecta: vt sunt legati, vicarii, syndici & similes. Etsi recentius commentum sit distinguere inter eos ministros [4], qui habent *characterem repraesentantem*, vti sunt presse dicti Legati: & inter ministros secundi ordinis, puta Missos, aut Residentes, qui fastigium eorum, a quibus mittuntur, haut ita, sicut priores repraesentant. Vid. *Auctoris Anonymi Memoires touchant les Ambassadeurs* p. 542 [5]. Istorum instar aliquod inter priuatas personas gerunt tutores & curatores; quatenus pupillorum & minorum res atque negotia administrant. Quo loco minus recte monet HOBBES Leuiathane c. XVI. in ciuitatibus non raro contingere, vt quis repraesentet & gerat personam rei cuiusdam inanimatae, quaeque adeo per se persona non est, puta Ecclesiae, Nosocomii, pontis, &c. Nam non necessarium videtur, per fictionem quandam istarum rerum aliquam personam constitui; cum simplicissime dicatur, a ciuitate certis hominibus iniunctam curam colligendi reditus istis rebus seruandis destinatos, & quae eo nomine oriuntur actiones persequendi aut excipiendi. Quae personarum ecclesiasticarum sit varietas, cuiuis agnoscere in procliui est, prout religioni alicui innutritus fuerit. Quid personarum quoque scholae generent, neminem eruditum fugere potest. Priuatarum personarum magna est varietas. Praecipuae illarum differentiae desumuntur 1. ex negotio, quaestu aut artificio, circa quod quis est occupatus, & vnde rem facit, quod est vel ingenuo dignum, vel cum sordibus coniunctum. 2. Ex conditione seu situ quasi morali, quo quis vtitur in ciuitate. Quo intuitu alius est ciuis, pleno aut minus pleno iure; alius inquilinus, alius peregrinus. 3. Ex conditione in familia; quo respectu aliquis est paterfamilias, qui mariti, patris ac heri personam simul complecti potest, alia vxor, alius filius, & seruus; quae sunt membra velut ordinaria familiae, quibus extra ordinem accedit interdum hospes. 4. Ex stirpe; vnde sunt nobiles, quorum diuersis in ciuitatibus diuersi gradus; & plebeii. 5. Ex sexu & aetate. Hinc est puer, iuuenis, vir, senex: illinc mas, foemina. Quanquam enim sexus & numerus annorum non sit ex impositione [6], ista tamen inter homines in vita communi aliquid moralitatis inuoluunt,

vt talem pertinentia auctoritate publica administrant, cum e contrario personae Ecclesiasticae dicantur, quibus sola cura sacrorum relicta est.

4) Vbi errant Carolus Paschalius, Richardus Zouchaeus, et alii, qui talem legatum, alteram quasi, seu geminam mittentis personam esse existimant, ita vt idem omnino, qui mittenti honos, ei debeatur, excepto tantum Principe, ad quem missa est legatio; quippe qui in territorio suo sit potior. Etenim character ille summum legato tali imperium non confert; qui proinde nec titulis, nec insignibus summo imperanti propriis vtitur, nec vindicare sibi poterit, vt vero Regi, qui forte praesens est, praeferatur H.

5) Vid. CORNELIVS VAN BYNKERSHOEK Quaest. Iur. Publ. L. II. c. 9. p. 248. seq. et AMELOT DE LA HOVSSAYE dans ses Memoires Historiques et Politiques T. I. voce Ambassadeur.

6) Hinc androgynis sexus assignatur, graui in mutantes poena (in Hispania Viuicomburio) sancita. In Gallia cum infans quidam per errorem sequioris sexus habitus esset, post annum aetatis vigesimum cognitus mas, agente Procuratore Regio, iussus est & nomen & habitum maris sumere. Vt memorant Diurna eruditorum Gallicana A. MDCXCII. in calce. Nimirum non modo legibus positiuis, sed & naturae iure maribus licent, quae foeminis non permittuntur. V. A. L. VI. c. 1. §. 15. H.

uunt, quatenus diuerſos ſexus diuerſa decere intelliguntur, alioque modo diſpari cum ſexu agere conuenit.

§. XIII. Persona moralis *compoſita* conſtituitur, quando plura indiuidua humana ita inter ſe vniuntur, vt quae vi iſtius vnionis volunt aut agunt, pro vna voluntate, vnaque actione, non pro pluribus cenſeantur. Idque tunc fieri intelligitur, quando ſinguli voluntatem ſuam voluntati vnius hominis aut concilii ita ſubiiciunt, vt pro omnium voluntate & actione velint agnoſcere, & ab aliis haberi, quicquid iſte decreuerit aut geſſerit circa illa, quae ad vnionis eius naturam vt talem ſpectant, & fini eiusdem congruunt. Vnde eſt, quod cum alias vbi plures quid voluerint, aut egerint, tot voluntates & actiones extare intelligantur, quot numero perſonae phyſicae ſeu indiuidua humana ibi numerantur; in perſonam tamen compoſitam coalitis vna voluntas tribuatur, & quae ab illis vt talibus proficiſcitur actio, vna cenſeatur, vtut plura indiuidua phyſica ad eandem concurrerint. Hinc etiam eiusmodi perſona compoſita iura ac bona peculiaria poteſt ac ſolet obtinere, quae haut quidquam ſinguli ex iſto corpore, qua tales, ſibi arrogare aut vindicare poſſint. Sed & illud heic obſeruandum, quemadmodum corpora phyſica manent eadem, etſi ſucceſſu temporis per varias particularum acceſſiones ac deceſſiones tacitis momentis non parum in iis fuerit mutatum; ſic per particularem indiuiduorum ſucceſſionem non deſinere eandem manere perſonam, niſi vno & eodem tempore talis mutatio ingruat, quae prioris corporis rationem penitus tollat. Qua de re alio loco pluribus. Perſonas porro morales compoſitas, ſeu ſocietates ad modum perſonarum ſimplicium diuidere poſſumus in *publicas* & *priuatas*. Illae iterum ſunt vel *ſacrae* vel *politicae*. Inter ſacras alias poſſumus vocare *generales*, vt eſt eccleſia catholica, eccleſia particularis vel certis ciuitatum terminis comprehenſa, vel publicis confeſſionum formulis diſtincta: vel *ſpeciales*, vt ſunt concilia & ſynodi, conſiſtoria, presbyteria &c. Societas politica itidem eſt vel *generalis*, vt reſpublica, cuius multae ſpecies, ſimplices, compoſitae, regulares, irregulares; vel *particularis*, vt Senatus, ordo equeſtris, tribus, parlamentum &c. Societas *ſagata* dicitur exercitus, cuius partes ſunt legio, turma, cohors, manipulus, &c. Societates *priuatae* non ſolum ſunt familiae, ſed & in ciuitatibus, quae vocantur collegia, puta mercatorum, opificum & ſimilia. Omnes ſpecies minutatim heic colligere, operae pretium non videbatur.

§. XIV. Id porro circa naturam perſonarum moralium ſimplicium obſeruabimus, quemadmodum vnus idemque homo in diuerſis ſtatibus, ſibi inuicem non repugnantibus, eſſe poteſt *. Ita vnus idemque ſimul plures velut perſonas gerere poteſt, modo munia, quae perſonas illas comitantur, ab eodem ſimul obiri queant. Nam vti ex naturali ratione idem non poteſt eſſe maritus & vxor, filius & filia; nec ex morali ratione ſimul dominus & ſeruus, iudex & reus, actor & teſtis: ita nil prohibet, quo minus idem ſimul eſſe queat

§. XIV. * Illuſtraui hoc pluribus exemplis Diſſertatione *de Homine vno plures ſuſtinente perſonas* in Tom. III. Comment. atque opuſcul. H.

queat v. g. domi paterfamilias, in curia senator, in foro aduocatus, in aula consiliarius. Scilicet quatenus singula ista munia totum hominem non requirunt, sed distinctis temporibus commode obeuntur. Huc aliquo modo facit illud CICERONIS Offic. L. I. c. 30. *Intelligendum est, duabus quasi nos a natura indutos esse personis: quarum vna communis est, ex eo quod omnes participes sumus rationis, praestantiaeque eius, qua antecellimus bestiis. Altera autem, quae proprie singulis est tributa.* His *tertia adiungitur, quam casus aliquis vel tempus imponit. Quarta etiam, quam nobismetipsis iudicio nostro accommodamus.* IDEM de Oratore: L. II. c. 24. *Tres personas vnus sustineo, meam, aduersarii, iudicis.* Atque ea ratione sapientiores gentilium πολυθεότητα, quam rationi repugnare satis intelligebant, excusatum iuerunt; scilicet vt in eodem numine plures velut personae conciperentur, prout per diuersas operationes in rerum natura sese illud exserit. SENECA de Benefic. L. IV. c. 7. *Tot appellationes DEI possunt esse, quot munera.* MAXIMVS TYRIVS dissert. 23. p. 240. Edit. Cantabr. 1703. *Θεῶν μία μὲν ἡ φύσις, πολλὰ δὲ τὰ ὀνόματα, Deorum vna natura, sed multa sunt nomina. Nos vero a subsidio, quod hominibus praestant, singulis eorum, quae nostra est ignorantia, nomina imponimus. Aliter alius Deorum appellatur.* Sed & hoc ex natura impositionis facile intelligitur, quando alicui homini noua persona velut induitur, non fieri in ipso physicam quandam mutationem, aut nouas in eo qualitates physicas produci, veteresue augeri: sed quicquid noui heic generatur, id intra sphaeram rerum moralium subsistit. Sic quando aliquis consul renunciatur, non ideo fit prudentior, neque si magistratu abierit, simplicior; etsi aliqui obseruarint, multorum actiones ex splendore muneris non parum ponderis mutuari, & aliquos cum imperio, & priuatos non eosdem visos. Id quod tamen ego inter deceptiones velut opticas, quas adparatus inanium efficit, retulerim. Quomodo rustici ad efficaciam medicamentorum etiam Doctoris titulum aliquid facere credunt. IVVENALIS Sat. VII. v. 135. 136. sqq.

- - Purpura vendit
Causidicum, vendunt amethystina, conuenit illis,
Et strepitu & facie maioris viuere census.

Nisi quod saepe ingenia quaedam magnitudine negotiorum excitentur, otio obtorpescant. Vid. CORNEL. NEPOS Alcibiade c. I. n. 3. 4. Quin tamen DEVS, si ipse alicui peculiarem imponat personam, eidem qualitates, moralium mensuram supergressas, addere possit, & soleat, dubitare non licet. Vid. Exod. III. IV. Deut. XXXIV, 9. 1 Sam. X, 6. 9. Matth. X, 1. 19. 20. Ex superioribus etiam patet, Iudaeos quondam regenerationi suae, per quam ante hac gentili noua persona Proselyti iustitiae imponebatur, effectus nimis amplos tribuisse, velut nulla ei restaret pristina cognatio, nec fratrem, sororem, patrem, matrem, liberos ante genitos omnino in suis haberet. Vid. SELDENVS de I. N. & G. L. II. c. 4. vbi & eius erroris caussa notatur, quod scil. crederent, Proselyto nouam animam infundi.

§. XV. MONENDVM denique & hoc videtur, homines personarum moralium quasdam velut vmbras et simulacra quandoque fingere, quae istas

per

per ludicrum repraesentent. Vnde factum, vt personae vocabulum sibi peculiariter scena vindicarit. Fictae autem personae essentia in eo consistit, vt alterius seriae personae habitus, gestus, oratio dextre exprimatur; sicut & omnis ipsius adparatus non nisi ludicram faciem prae se fert; & quae abs tali aguntur, aut dicuntur, nullum post se effectum moralem relinquunt [1], sed sola repraesentationis dexteritate aestimantur. Quam ob caussam, vt hoc obiter addam, miror, quare Petrus Alexandriae Episcopus adprobauerit baptismum a puero Athanasio inter ludendum [2] collatum, apud SOZOMENVM Hist. Eccles. L. II. c. 16. Adde quae ab Episcopo Minorensi disputantur de intentione ministri, sacramentum administrantis, apud PETRVM SVAVEM Hist. Concil. Trident. L. II. p. m. 214. 215. Ast veras personas morales quae producit impositio haudquicquam ita est libera, quin eiusmodi qualitates debeat praesupponere, quae aptae sint, vt solidus aliquis effectus in vita humana inde proueniat. Et illas qui circa constituendas personas respicere neglexerit, per vecordem petulantiam mortalibus insultare est censendus. Sic poterat Caligula nequam aliquem & stolidum hominem consulem creare, dummodo ciuis Romanus ille foret, & inania saltem istius muneris obire nosset. Ast quod equo suo Incitato consulatum quoque destinaret, id vero furor, & insipida petulantia erat. Non minus, quam quod eidem patrisfamilias personam indueret, data familia, domo ac supellectile, quo inuitati eius nomine lautius acciperentur. Vid. SVETONIVS Calig. c. 55. Par vesania, cum summa impietate coniuncta, erat, quod multi veterum populorum Principes, ciuitatum conditores, aliosque illustres viros post mortem ob merita aut per adulationem in Deorum numerum referrent. Vid. oratio Tiberii apud TACITVM Annalium IV. c. 37. 38. [3] Sed & quid de relatione inter sanctos apud Pontificios sentiendum sit, cordatis iudicare in procliui est.

§. XVI. ENIMVERO vt *Res*, quatenus sub obiectum iuris veniunt, in censum entium moralium proprie referamus, opus non videtur. Non enim, quemadmodum homines ob diuersum statum aut munus tanquam diuersae personae concipiuntur; ita res quoque aliter concipimus, prout nostrae, aut alienae, aut nullius intelliguntur. Scilicet quando quaedam res dominium subierunt, reliquae dominio vacuae fuerunt relictae, non noua qualitas ipsis rebus imposita debet intelligi, sed potius introducta rerum proprietate moralis aliqua qualitas inter homines coepit exsistere, quae hos quidem afficeret, in rebus autem duntaxat terminaretur. Vti enim, quum res in communione primaeua forent, homini ius erat, in medio posita occupando vsibus suis adplicare: ita dominio constituto ius peculiare fuit datum domino de re dispo-

§. XV. 1) Quo pertinet *commentitia Platonis respublica*, vt CICERO vocat I. de Orator. Ens rationis morale siue politicum, simulacrum ciuitatis, quae nusquam reperitur, humano tantum ingenio in id euecta, supra quod adscendi non potest. Quanquam eius consideratio vsus non contemnendos in vita ciuili habeat. H.

2) Quod hodie multis falsi suspectum videri eleganter obseruat Cl. BARBEYRACVS, eo quod Athanasius, cum ei Baptismus conferretur, iam XVIII annos natus fuerit. Quam in rem laudat vitam Athanasii a Patribus Benedictinis scriptam. Quicquid sit, fini, quem auctor propositum habet, vel sola facti possibilitas sufficerit.

3) Cui simile, quod Imperator Sinensium, mortuos declarat sanctos, aut, vt ipsi amant loqui, Spiritus

diſponendi, & in reliquis non dominis enata obligatio ab eadem re abſtinendi. Res autem ipſae non niſi denominationem aliquam extrinſecam inde ſunt ſortitae, prout iſtius iuris & obligationis obiectum conſtituunt. Sic quando certae res dicuntur religioſae & ſacrae, non in ipſis rebus inhaeret qualitas moralis & ſanctimonia, ſed hominibus tantum incumbit obligatio eas res certo modo tractandi; quae obligatio quando remittitur, in promiſcuum vſum illae iterum recidere intelliguntur. Si quis tamen omnino res quasdam morales dicendas contenderit; is ita erit explicandus, vt moralitas non formaliter, ſed obiectiue duntaxat rebus tribuatur.

§. XVII. HACTENVS de entibus moralibus, quae concipiuntur ad analogiam ſubſtantiarum. Diſpiciendum iam de iis quoque, quae & formaliter ſunt modi, & vt tales concipiuntur. Videntur autem modi commodiſſime poſſe diſtribui in *affectiuos*, & *aeſtimatiuos:* ſecundum illos perſonae certa ratione affectae intelliguntur, ſecundum hos perſonae & res aeſtimari aptae ſunt. Illi vocabulo *Qualitatis*, hi *Quantitatis* latiſſime accepto veniunt. Qualitates, quantum noſtro inſtituto ſufficit, diuidi poſſunt in *formales* & *operatiuas*. Illae ſunt, quae non tendunt aut ordinantur ad actum & operationem aliquam, ſed tantum ad inſtar nudae formae ſubiecto conueniunt, & tribuuntur. Vnde iſtas quoque attributa ſimplicia poſſis vocare. Operatiua qualitas eſt vel *prima* vel *orta.* Illa eſt, ſecundum quam res apta aut efficax eſſe concipitur ad actum, & eſt vel *interna* [1] vel *externa* [2], quam etiam dicere poſſis patibilem qualitatem moralem. Orta eſt, quae a prima prouenit, vt actus [3].

§. XVIII. INTER attributa moralia eminent *Tituli*, quibus deſignantur diſcrimina perſonarum in vita communi ſecundum aeſtimationem ac ſtatum. Hi in duplici potiſſimum differentia deprehenduntur. Quidam enim directe notant intenſionem exiſtimationis perſonarum in vita communi, earumue qualitates peculiares; ſtatum autem connotant & innuunt, clarius aut obſcurius, prout ille titulus paucis aut pluribus ſtatibus aſſignari ſueuit. Vti ſunt nomina adiectiua, quae vocabulis perſonarum honoris cauſſa ſolent adiungi, verbi gratia, ſereniſſimus, eminentiſſimus, illuſtriſſimus, quorum ſignificatio pro ratione ſubſtantiuorum, quibus iunguntur, creſcit aut decreſcit [1]. Quidam autem tituli directe notant aliquem ſtatum, aut ſitum ſeu locum peculiarem in ſtatu, indirecte vero connotant intenſionem exiſtimationis, quae illi ſtatui aut officio ſolet adhaerere: vt ſunt nomina perſonarum moralium, ſaltem honorificum ſtatum obtinentium. Quae heic ſpectantur non tam in ſe, quatenus ſunt notiones alterius intellectui ſtatum & officium alicuius perſonae repraeſentantes; quam quatenus ex impoſitione hominum iura,

ritus efficit puros, vt refert LVDOVIC LE COMTE nouis Comment. de ſtatu praeſenti Chinae ep. 9. verſ. Cinquiemement. H.

§. XVII. 1) Quae ſcilicet perſonae *ineſt*, vt poteſtas, ius, obligatio.

2) Quae aliunde perſonae accedit, vt honor, ignominia, auctoritas, fides.

3) Qui ratione qualitatis operantis ſe habet, vt effectus ad cauſſam.

§. XVIII. 1) Quos proinde reales, vt illos nominales, vocabulis in ſchola vſitatis efferre poſſis. H.

iura, poteſtatem, ac munus denotant eius, cui tribuuntur [2]. Inde non eſt prorſus de nihilo, quod interdum magno ardore ſuper titulis inter homines pugnatur; ideo quod titulo denegato, denegari quoque alicui intelligantur ſtatus, munus, poteſtas atque iura, quae iſte titulus exprimere aut innuere ſolet. Id autem accurate heic obſeruandum, quod circa pleroſque titulos impoſitio non ſit perpetua & vniformis, ſed apud diuerſos populos, aut apud eosdem diuerſis temporibus magnopere variet. Sic prioris generis tituli apud maiores noſtros oppido quam ſimplices & modici; & quod olim viro principi ſatis erat, hodie mediocri ſcribae faſtiditur. Inde eiusmodi titulorum incrementa non ſemper augmentum dignitatis arguunt; ſed vbi, titulis gliſcentibus, res ipſa permanſit, iſtorum valorem minuiſſe [3] eſt cenſendum [4]. Quandoque etiam ordini alicui tribuitur titulus aliquis in elogii vicem, ideo quod res eo titulo notata pleriſque ex illo ordine adſit, aut adeſſe debeat. Quo titulo & illi frui ſolent, qui rem ipſam non poſſident. Sic ex ordine literario aliqui clariſſimi & doctiſſimi audiunt, qui nihil minus ſunt. Sic etiam ignauus nobilis maxime ſtrenuus ſolet ſalutari. Saepe quoque priuati aut alii titulos aliorum augent vel minuunt, prout illis adulari, aut eosdem parui pendere ex conditione praeſenti rerum ſuarum ducunt. Quin & in poſterioris generis titulis [5] ſaepiſſime contingit, vt titulus maneat, res ipſa, ſeu dignitas, & ius non parum augeatur [6], aut [7] decreſcat. Sed & hoc frequentiſſimum [8] eſt, vt apud diuerſas ciuitates eodem vocabulo diuerſus dignitatis gradus exprimatur. Vnde valde imperitum foret, omnes, qui vbique locorum eundem titulum gerunt, eadem claſſe cenſere. Eſt & hoc obſeruandum [9], aliquando alicui nudum titulum tribui ſine re, ſeu ſine functionibus & emolumentis illis, quae alias iſtum titulum comitari ſolent; eo duntaxat fine, vt exteriora inſignia & certum inter ciues ſuos locum per eum conſequatur. Circa titulos denique familiarum principalium in Europa potiſſimum contingit, vt idem titulus aliquando notet proſapiam ſimul cum poſſeſſione nominatae ditionis, aliquando proſapiam citra poſſeſſionem cum ſolo iure, vbi ordo tetigerit, ſuccedendi.

§. XIX.

2) Secus ac DOMINICVS BAVDIVS III. epiſt. 41. iudicat, non aliud inde ſolatium capi exiſtimans, *quam vt euoluti patrii auitique patrimonii poſſeſſione, vanis ſaltem nominibus ſe oblectare poſſint.* At Batavi Hiſpanis renuentibus, ita abſiſtere ſeptem Nationum & Lingae ac Tarantiorum imperio, vt nec titulos nec inſignia vſurparent, & exempla Regum Galliae, Angliae, Hiſpaniaeque adferentibus, reſpondebant: *Regna ſua Maieſtate defendi; at liberis populis nunquam ſatis ſollicite caueri*, apud H. GROTIVM L. XVII. Hiſtor. Belgic. ad A. 1608. Idem dicendum de inſignibus. V. Diſceptationem inter Eliſabetham Angliae & Mariam Scotiae Reginam, apud CAMBDENVM ad A. 1559. & 1560. & de cauſſis belli inter Suecos & Danos LOCCENIVM L. VII. Hiſtor. Suecan. ad A. 1561. H.

3) Pro *decreuiſſe.*

4) Referas huc quod ſcribit CICERO ad Fam. L. X. ep. 6. *Complures in perturbatione Reipublicae Conſules dicti, quorum nemo Conſularis habitus, niſi qui animo exſtitit in Rempublicam Conſularis.* V. quae ſequuntur. H.

5) Huc pertinet quod THVANVS L. XXIII. ad A. 1559. occaſione octodecim Equitum a Rege creatorum memorat, Carolum Tiercellinum Rupimanum, Equitem, mordaci dicterio indignabundum ſaepius dixiſſe: *Torquem conchyliatum, poſtquam indignis promiſcue communicari coepiſſet, non iam eſſe fortium Virorum inſigne, ſed omnium beſtiarum collare.* H.

6) Vt exemplo Archi-Officiorum Imperii conſtat, quibus olim munera Imperatoris Aulica deſignabantur, cum nunc Principibus propria ſint.

7) Quod contigit Magiſtratibus veteris Reipublicae Romanae, cum, qui antea praecipue rerum

§. XIX. Operativae qualitates [1] morales ſunt vel *actiuae* vel *paſſiuae*. Illarum nobiliſſimae ſpecies ſunt *Poteſtas*, *Ius* & *Obligatio*. *Poteſtas* eſt, qua quis aliquid legitime, & cum effectu morali agere poteſt. Qui effectus eſt, vt alteri adferatur obligatio aliquid exequendi, aut actiones ab altero exercitas admittendi, vel non impediendi, aut vt valeat in alterum conferre facultatem aliquid agendi aut habendi, quae antea aberat. Eſt enim haec qualitas maxime velut diffuſiua ſui. Diuiditur poteſtas ratione efficaciae in *perfectam* & *imperfectam*. Illa eſt, cuius exercitium etiam per vim adſeri poteſt aduerſus illos, qui eandem illegitime impedire aggrediuntur, (vis autem in ciuitatibus exſeritur potiſſimum per actionem, extra ciuitates per bellum.) Haec eſt, cuius exercitio ſi quis illegitime fuerit prohibitus, inhumaniter quidem tractatur, ita tamen, vt ad idem aſſerendum actionem, aut bellandi ius non habeat, niſi forte, quod eidem efficaciae deeſt, neceſſitas ſuppleuerit [2]. Dein intuitu ſubiecti poteſtas diuiditur in *perſonalem* & *communicabilem*. Illa eſt, quam quis in alterum legitime transferre non poteſt. In qua ipſa tamen nonnullae differentiae occurrunt. Quaedam enim poteſtates ita arcte cum perſona ſunt coniunctae, vt earum actus per alium recte exerceri omnino nequeant. Talis eſt poteſtas mariti in corpus vxoris, quam per vicarium obire leges hautquidquam admiſerint. Quarundam autem, etſi ipſae quoad κτῆσιν in alium transferri a nobis nequeant, actus aliis delegari ad exercendum poſſunt, ita tamen, vt omnem auctoritatem ab eo habeant, in quo iſtae radicaliter haerent [3]. Ex quo genere eſt poteſtas regum, qui voluntate populi ſunt conſtituti. Iſti enim ius regnandi in alium transferre nequeunt, & tamen ad actus eiusdem exercendos opera miniſtrorum vti poſſunt. Poteſtas communicabilis eſt, quae ab vno in alterum recte transferri poteſt, idque vel proprio arbitrio, vel accedente auctoritate aut conſenſu ſuperioris [4]. Denique reſpectu obiectorum pleraeque poteſtates ad quatuor ſpecies reuocari poſſunt. Reſpiciunt enim illae vel *Perſonas* vel *Res*, & vtrasque vel *proprias* vel *alienas*. Poteſtas in perſonam actionesque proprias vocatur *Libertas*, (etſi quibus ambiguitatibus hoc vocabulum laboret, alibi ſit tradendum.) Quae

 tamen

rum adminiſtrationi praefuiſſent, Conſules, Praetores et Proconſules, occupata Republica inane nomen gererent poteſtate eorum omni ad Praefectos vrbi, Praefectos Praetorio et Praeſides delata. Conferantur de his M. Avgvsti Campiani de officio et poteſtate Magiſtratuum Romanorum libri duo, editi Geneuae M. DCC. XXVIII. 4.

8) Adde, interdum hos vel illos titulos adhiberi ex ſingulari arcano Reipublicae, dum v. g. Principes audiunt, qui reuera ſunt Reges, & retro; Tyranni malunt appellari Patres; Oligarchi Optimates. V. Elementa Pr. ciuil. Part. I. ſect. 6. §. 13.

9) De Ducibus iisdemque Paribus Curiae, in Gallia Grammondvs L. I. Hiſtor. ad A. 1610. *His feudi nomen inane eſt Ducatus: Vacuus auctoritate titulus.* H.

§. XIX. 1) Supple, *primae, internae,* ex §. 17. in fin.

2) Sic, ſi innoxius nobis tranſitus negetur, inhumaniter quidem nobiscum agitur, ita tamen, vt vi tranſitus fieri nequeat. Quodſi ſalui alias nulla ratione eſſe poſſimus, veluti, ſi infenſus nobis hoſtis inſiſtat, cui pares eſſe nequeamus, inuito etiam Principe vicino transire licet.

3) Eodem refert H. Grotivs L. II. de I. B. & P. c. 5. §. 5. & L. III. c. 7. §. 4. ius patrium v. Avctor L. VI. c. 2. §. 9. Haut dubie etiam huc ſpectant ſeruitutes perſonales. H.

4) Talis apud veteres erat patria poteſtas, quae a patre naturali per adoptionem transferebatur. Oportebat enim hanc translationem fieri primum auctoritate populi, deinde magiſtratus. Vid. Gellivs L. V. c. 19. et tituli Inſtitutionum et Pandectarum de Adoptionibus.

tamen non tanquam diuisum principium ab eo, cui tribuitur, eſt concipienda, aut tanquam vis ſeipſum inuitum ad quid adſtringendi, conf. *L. 51. D. de recept. L. 13. D. ad L. Aquil.* ſed vt facultas de ſe ſuisque actionibus proprio ex arbitrio diſponendi; quae & ipſa inuoluit negationem impedimenti ex alia quadam poteſtate ſuperiore prouenientis. Poteſtas in res proprias vocatur *Dominium.* Poteſtas in perſonas alias *Imperium* [5] proprie eſt; poteſtas in rem alienam *Seruitus.*

§. XX. IVRIS vocabulum valde eſt ambiguum. Praeter illas enim ſignificationes, quibus vſurpatur pro lege, & complexu ſeu Syſtemate legum homogenearum, vt & pro ſententia a iudice pronunciata; frequentiſſimum eſt, vt accipiatur pro qualitate illa morali, qua recte vel perſonis imperamus, vel res tenemus, aut cuius vi aliquid nobis debetur. Videtur tamen inter vocabula poteſtatis & iuris id diſcriminis intercedere, quod illa magis inſinuet actualem praeſentiam dictae qualitatis in res vel perſonas, obſcurius autem connotet modum, quo quis ea ſit potitus. Ius autem proprie & perſpicue indicat, recte eam fuiſſe adquiſitam, & recte iam obtineri. Quia tamen pleraeque ſpecies poteſtatis peculiare obtinent nomen, quo ea qualitas, per quam aliquid nobis deberi intelligitur, caret [1], eam heic peculiariter iuris vocabulo inſignire placuit, etſi propter peruulgatum vſum aliis eiusdem vocabuli ſignificationibus abſtinere nolimus. Referimus autem ius ad qualitates actiuas eo reſpectu, quod propter illud aliquid ab altero poſſit exigi. Sed idem quoque inter *Qualitates morales paſſiuas* cenſetur, quatenus per id aliquis recte quid accipere poteſt. Sunt enim qualitates paſſiuae, per quas aliquis recte quid habere, pati, admittere vel recipere poteſt. Earum tres dari videntur ſpecies. Vna, ſecundum quam recte quid admittimus, ſed ita tamen, vt nulla nobis ſit poteſtas idem exigendi, nec alteri obligatio idem tribuendi, qualis eſt habilitas accipiendi donum aliquod mere gratuitum. Eiusmodi autem qualitatem non plane de nihilo fingi, vel inde licet intelligere, quod verbi gratia iudici, ne a partibus quocunque praetextu donum accipiat, interdici poteſt [2]. Altera, ſecundum quam idonei ſumus ad recipiendum quid ab altero, non quidem vt ab inuito id poſſit extorqueri, niſi forte ſubigente neceſſitate, ſed ita tamen, vt alter idem ex virtute aliqua morali praeſtare teneatur. Haec [3] GROTIO vocatur aptitudo [4]. Tertia ſecundum quam nos alterum vel inuitum ad quid exhibendum poſſumus adigere, & ipſe ad idem plene eſt obligatus ex lege aliqua poenam definitam dictitante. Obſeruandum autem & hoc, multa communiter venire

5) Quod diuiditur 1) in abſolutum et limitatum. Vid. L. VI. c. 5. §. 2. 2) in publicum et priuatum. Illud perſonis publicis, veluti magiſtratibus competit commodi publici cauſſa: hoc priuati vtuntur in priuatos. Quo pertinet imperium paternum, imperium heri in ſeruos, mariti in vxorem, praeceptoris in diſcipulos, tutoris in pupillos.

§. XX. 1) Vulgo ius ad rem appellatur. VLPIANVS in *L. 12. D. Quod metus cauſſa,* iuncta *L. 10. ſeq. D. de V. S.* niſi fallor, ius crediti vocat. H.

2) Quo pertinet Crimen Repetundarum, a repetundis pecuniis iniuſte a magiſtratibus extortis ita dictum, et propter quod repetitur quod iudici datum eſt, quo magis vel minus officium ſuum faceret. *L. 1. 4. 5. D. ad L. Iul. Repet.* Quo genere corrumpi hodie ſaeculum vocatur.

3) AVCTORI ius imperfectum, v. infra c. 7. §. 7.

venire ſub cenſum iurium, quae, ſi accurate velimus loqui, compoſitum quid ſunt ex poteſtate ac iure preſſe dictis, inuoluentia ſimul aut ſupponentia obligationem, honorem, aut ſimile quid. Sic ciuitas ſeu ius ciuitatis complectitur facultatem exercendi cum pleno effectu actus iſtius ciuitatis membris peculiares, & ius fruendi commodis eisdem propriis, ſupponens obligationem erga eandem. Sic verbi gratia honores literatorum complectuntur poteſtatem exercendi certos actus iſti dignitati proprios & ius commodis eiusdem ordinis fruendi, cui inſuper intenſio exiſtimationis adhaeret.

§. XXI. [1] OBLIGATIO eſt, per quam quis praeſtare aut admittere vel pati quid neceſſitate morali tenetur; de cuius ſpeciebus infra pluribus [2] agetur. Dantur etiam qualitates morales patibiles [3], quae certo modo iudicium hominum afficere intelliguntur; ſicut inter qualitates phyſicas eo nomine vocantur, quibus facultas ſenſitiua afficitur; vt eſt honor, ignominia, auctoritas, grauitas, claritas, obſcuritas, & ſimilia.

§. XXII. IAM pauca quoque ſubnectenda de modis aeſtimatiuis ſeu *Quantitatibus moralibus*. Adparet enim, in vita communi perſonas & res aeſtimari non tantum ſecundum extenſionem ſubſtantiae phyſicae, aut intenſionem motus, & qualitatum phyſicarum, prout conſiderantur tanquam aliquid ex principiis naturalibus reſultans: ſed & ſecundum aliud quantitatis genus, & diuerſum a quantitate tam phyſica quam mathematica; quae quantitas ex impoſitione, & determinatione potentiae rationalis oritur. Deprehenditur autem quantitas moralis & in rebus, quae dicitur *Pretium*, & in perſonis, quae dicitur *Exiſtimatio*, quarum vtraque ſub valoris notione venit; & in *Actionibus*, quae peculiari vocabulo caret *. De ſingulis ſuo loco agetur. Atque iſthaec de varietate entium moralium pro ratione inſtituti noſtri ſufficere poſſunt. De moralibus actionum humanarum quantitatibus inferius agetur.

§. XXIII. CAETERVM entia moralia vti impoſitioni ſuam debent originem; ita ab eadem ſtabilitatem quoque, aut mutationes ſortiuntur, & vbi iſta velut ceſſauerit, ipſa ſimul euaneſcunt; non ſecus atque extincto lumine vmbra ſimul diſparet. Et quidem, quae diuina ex impoſitione orta ſunt, non niſi diuino arbitrio iterum tolluntur. Quae hominum placito conſtituta ſunt, eodem iterum abolentur, ipſa perſonarum aut rerum ſubſtantia phyſica haudquidquam immutata. Quanquam enim id per rerum naturam nequeat fieri, vt quod ſemel eſt factum, factum non ſit, vt qui conſul fuit, conſul non fuerit; vt tamen quis, quod fuit, deſinat eſſe, id tota die videmus, ſimulque

 vt

§. 7. L. III. c. 4. §. 6. & 9. & alibi. CICERO pro Cn. Plancio: *Diſſimilis eſt pecuniae debitio, & gratiae.* H.

4) Conf. infra C. VII. §. 7. Vbi diſtinctio iuris perfecti & imperfecti latius exponitur.

§. XXI. 1) Confer infra c. 6. §. 5. & ſeq. Quanquam haec etiam interdum actiue, hoc eſt, ius ad rem, vi cuius creditori ſiue promiſſario debetur, ſignificet. *Rubric. & tit. Inſt. Per quas perſon. obligat. L. 19. D. de Heredit. vel action. vendit. L. 3. de Obligat. & action. L. 21. D. de V. S. iunct. L. 3. D. de Sentent. paſſ. & reſtit.* Vt fieri ſaepius conſueuit in rebus ſe mutuo reſpicientibus. H.

2) Vid. C. 6. §. 5. huius libri ex L. III. c. 4.

3) Quae ſupra §. 17. extremo *primae externae* appellatae fuerunt.

§. XXII. *) Vid. de pretio L. V. c. 1. de exiſtimatione L. VIII. c. 4. de actionibus L. I. c. 8.

vt entia moralia, quae in aliquo haerebant, penitus exolescant, nullo velut vestigio reali relicto. Nunquam enim ens morale in vim qualitatis physicae eualescere potest. Vnde valde imperitum est credere, si alicui persona quaedam imponatur, per nudam impositionem moralem ipsi characterem aliquem indelebilem imprimi. Sic si ex plebeio quis fiat nobilis, iura duntaxat noua accipit, substantia & qualitates physicae ne hilum quidem mutantur *. Nobilis si suo ordine eiiciatur, iurium tantum suorum iacturam facit; quae natura dedit, omnia integra perstant.

CAPVT II.

DE CERTITVDINE DISCIPLINARVM, QVAE CIRCA MORALIA VERSANTVR.

I. *Plerique disciplinis moralibus certitudinem apodicticam abiudicant.*
II. *Quid sit demonstratio?*
III. *Principia demonstrationum.*
IV. *In illam duntaxat disciplinam moralem cadit demonstratio, quae de rectitudine & prauitate actionum humanarum agit.*
V. *Obiicitur rerum moralium incertitudo.*
VI. *An quid honestum aut turpe ante omnem impositionem?*
VII. *An istius rei argumentum sit pudor?*
VIII. *De latitudine actionum moralium ratione qualitatis.*
IX. *Grotii sententia expenditur.*
X. *In quantitatibus moralibus datur latitudo.*
XI. *Quid vocetur moraliter certum?*

INOLITA dudum plerosque eruditorum tenet persuasio, disciplinis moralibus deesse illam certitudinem, qua scientiae aliae, & cum primis mathematicae gaudent; eo quod in illis locum non habeant demonstrationes, ex quibus solis liquida scientia, metuque erroris vacua prouenit; sed quae circa easdem cognoscuntur, probabili duntaxat opinione constare. Quae res quidem immane quantum nocuit nobilissimis, vitaeque humanae maxime necessariis disciplinis. Inde enim factum, vt suspenso fere brachio docti excolerent, quae tam lubrico inniti fundamento credebant; & plausibilis heic negligentibus excusatio suppetebat, certis demonstrationibus ista hautquidquam contineri, sed crassa duntaxat Minerua posse tractari. Quem

§. XXIII. *) Plane vt Demetrius Phalereus, cum Athenienses Statuas suas deturbauisse audisset; *at non virtutem*, inquiebat, *ob quam eas posuerunt*, apud LAERTIVM L. V. Vitar. v. infra c. 9. §. 6. H. Alia exempla modorum, quibus entia moralia exstinguuntur videsis libri huius capite vltimo §. 6.

§. I. *) Forte autem excusari potest Aristoteles: Scribebat enim discipulis, qui pro recepto aeui istius more mathematicis scientiis erant imbuti. Monuit

Quem errorem haud parum aluit auctoritas ARISTOTELIS, quem plerique intellexiſſe ſummum eruditionis faſtigium credidere, quaſi quo vlterius progrederetur humani ingenii ſolertia non haberet. Eius ſunt de diſciplinis moralibus iſthaec decreta Ethic. ad Nicom. L. I. c. I. Τὸ ἀκριβὲς ȣ̓χ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. *Accurata tractatio non ſimili modo in vnoquoque genere exquirenda eſt.* Τὰ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην, ὥςε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ μή. *Honeſta autem & iuſta, de quibus ciuilis diſciplina conſiderat, tantam differentiam tantumque errorem in ſe habent, vt lege, non natura eſſe videantur.* Ἀγαπητὸν ȣ̓ν περὶ τοιȣ́των καὶ ἐκ τοιȣ́των λέγοντας παχυλῶς καὶ τύπῳ τ' ἀληθὲς ἐνδείκνυσθαι. *Contenti igitur erimus, ſi nos, cum de talibus & ex talibus diſſeramus, pingui quadam Minerua, atque adumbrata figuratione verum oſtendamus.* Πεπαιδευμένȣ γάρ ἐςιν ἐπὶ τοσȣ̃τον τ' ἀκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαςον γένος, ἐφ' ὅσον ἡ τȣ̃ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται. Παραπλήσιον γὰρ φαίνεται, μαθηματικȣ̃ τε πιθανολογȣ̃ντος ἀποδέχεσθαι, καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν. *Eſt enim eruditi eatenus exactam in vnoquoque genere explicationem requirere, quatenus pati rei ipſius natura poteſt. Nam & mathematicum ſuaſionibus vtentem adprobare; & ab oratore demonſtrationes exigere, ſimile vitium videtur.* Enimuero vti ſola huius auctoritate hautquidquam mouemur *; ita quid ad rationes ipſius aut aliorum praecipuas reſpondendum ſit, exponemus, poſtquam de natura demonſtrationis pauca praemiſerimus.

§. II. DEMONSTRARE igitur nobis eſt, rerum propoſitarum certitudinem neceſſariam e certis principiis tanquam ſuis cauſis indubitato cognoſcendam ſyllogiſtice deducere. Quod quanquam in ſe manifeſtum ſit, & ex quotidiana Mathematicorum praxi liquido adpareat, quibus nemo ſanus artificium demonſtrandi abiudicauit; tamen vnius atque alterius vocabuli praua interpretatio effecit, vt plurimi philoſophorum hactenus miſere heic fuerint hallucinati, & ex multis philoſophiae partibus per ſummam inſcitiam demonſtrationes excluſerint. Origo erroris inde potiſſimum promanauit, quod cum *Subiectum demonſtrationis* neceſſarium eſſe debere dicatur, id illi hoc modo ſint interpretati, quod in ſyllogiſmo demonſtratiuo ſubiectum concluſionis, praedicato contradiſtinctum, debeat eſſe ens neceſſario exiſtens: exempli gratia in trito illo exemplo, & quo tanquam cothurno vtuntur, homo eſt riſibilis, quia rationalis, *Homo* ſubiectum demonſtrationis habetur: qui vtique ens neceſſarium [1]. Enimuero ſubiectum demonſtrationis non eſt ſimplex aliquis terminus, ſed integra enunciatio, cuius neceſſaria veritas ex certis principiis ſyllogiſtice deducitur. Vbi quidem parum intereſt, an ſubiectum propoſitionis demonſtrabilis neceſſario exſiſtat, vel non; ſed ſufficit, ſi poſita eius exſiſtentia certae ipſi affectiones neceſſario competant, easque eidem competere ex indubiis principiis oſtendi queat. Sicut parum mathema-

* Monuit igitur, vt ne expectent tales demonſtrationes, quae ἀκρίβειαν mathematicam exaequent, ſed quales materia haecce ſuppeditare poſſit. Hinc I. Metaphyſic. parte altera cap. vlt. ſcribit: Τὴν δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν ȣ̓κ ἐν ἅπασιν ἀπαιτητέον. *Certitudo mathematica non in omnibus rebus quaerenda eſt.* V. SAMVEL RACHEL Introduct. in philoſoph. moral. Ariſtot. c. 12. H.

§. II. 1) Non quod ita exſiſtat, vt non poſſit non exſiſtere, quod ſoli Deo conuenit: ſed quod neceſſario exſiſtat, quia Deus eum exſiſtere voluit.

thematicis curae eſt, neceſſarium an contingens ſit ens triangulum, dummodo id demonſtretur, eius angulos eſſe duobus rectis aequales. Adeoque neceſſarium dicitur ſubiectum demonſtrationis propter neceſſariam connexionem, qua in ea enunciatione praedicatum ſubiecto cohaeret. [2].

§. III. QVALES autem oporteat eſſe illas propoſitiones, per quas demonſtratio fit, ex fine, & effectu huius facile intelligitur. Scientia eſt illud, quod per demonſtrationem quaerimus, id eſt, cognitio certa, liquida, vndiquaque & perpetuo ſibi conſtans, & ab erroris metu immunis. *Πάντες ὑπολαμβάνομεν, ὃ ἐπιςάμεθα μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν. Omnes id quod ſcimus, non poſſe aliter ſeſe habere exiſtimamus.* ARISTOTELES Ethic. ad Nicom. L. VI. c. 3. Igitur *veras* eſſe illas neceſſum eſt, reapſe, non ex ſola conceſſione, aut ex hypotheſi. Nam etſi ex poſita hypotheſi multae concluſiones concatenatae deduci queant: non poſſunt non tamen, quae ex principio velut precario aut illiquido deriuantur, ſcaturiginis ſuae indolem ſapere. Et ſi vel maxime dentur duae hypotheſes contrariae, quarum alterutram veram eſſe neceſſum ſit; ex iisdem tamen *τὸ ὅτι* duntaxat indubitato demonſtrari poterit, *τὸ διότι* firmitatem ſuae hypotheſeos ſemper tanquam conditionem ſupponet. Easdem quoque oportet eſſe *primas*, idque vt vel vlteriori probatione non indigeant, ſed ipſa ſui euidentia fidem mereantur; vel vt demum vltimo ad aliquam primam veritatem reduci queant. Quemadmodum autem quaedam propoſitiones a primis principiis propius, quaedam longius abſunt; ita non eſt credendum, quamuis demonſtrationem vnico ſyllogiſmo ſemper debere abſolui; ſed a propoſitione demonſtranda argumentationes eousque ſunt continuandae, donec ad primum aliquod principium deueniatur. Non enim illi ſolum recte ratiocinantur, qui ſubinde *quicquid*, *atqui*, *ergo* ingeminant, ſed & qui incipiendo a principiis euidentiſſimis texere norunt diſcurſum ex conſequentibus continuo neceſſariis. Requiritur & hoc, vt *immediatae* ſint eaedem, id eſt, citra interruptionem aut hiatum ex ſe continuo fluentes [1]. Ad catenae namque inſtar conſertam oportet eſſe argumentationem demonſtratiuam, ſingulis enunciationibus velut annulatim mutuo nexis, quarum vna abrupta aut deficiente, tota ratiocinii perit compages.

Cauſae

2) Proinde etſi actiones humanae non exſiſtant neceſſario, ſed a libera determinatione hominis, tanquam entis neceſſarii, dependeant; ſufficit tamen, poſitis relationibus inter actiones et regulam, ad quam examinantur, ius aliquod et obligationem eadem neceſſitate naſci poſſe, qua, poſito triangulo, tres eius anguli aequales ſunt duobus angulis rectis.

§. III. 1) Quodlibet enim membrum demonſtrationis ſua ſponte et ſine alio argumento ex proxime antecedenti propoſitione manare eiusdemque certitudo ex ſola illius inſpectione pateſcere debet, ita, vt ratio ſibi relicta ſola et ſimplici conſideratione anteriorum cognoſcat conuenientiam aut inconuenientiam, ideae producentis et productae.

2) Profeſſor Matheſeos apud Ienenſes, qui primus auctorem noſtrum excitauit ad exercenda iuris naturae ſtudia, eidemque conſiliis ſuis hac parte magnopere profuit, vt teſtatur auctor in praefatione Elementorum iurisprudentiae vniuerſalis. Praeiuerat autem Weigelio in primis NICOLAVS HEMMINGIVS in libello de lege naturae apodictica methodo concinnata, qui prodiit Witebergae 1564. Ceterum inter eos, qui demonſtrationibus in iure naturae locum eſſe negant, eminet Celeb. HOMBERG A VACH in dubiis Iuris naturae, editis Francofurti 1724.

§. IV. 1) Intelligit prudentiam, quae *in ſuis rebus domeſtica, in publicis ciuilis appellari ſolet*, vt loquitur CICERO in partit. Orator. c. 22. H.

2) Enim-

Causae denique *conclusionis* ideo sunt, quod rationem contineant, quare in propositione demonstrabili praedicatum subiecto necessario competat. Quae omnia prolixius explanauit ERHARD. WEIGELIVS [2] in Analysi Aristotelica ex Euclide restituta, quo ex nostratibus de illa doctrina hactenus nemo melius est meritus.

§. IV. HIS praemissis vlterius & hoc obseruandum; etsi quicquid est disciplinarum moralium id habeant commune, vt non intra nudam theoriam subsistant, sed in vsum transferri debeant: non leue tamen discrimen inter duas illarum praecipuas licet deprehendere; quarum vna versatur circa rectitudinem actionum humanarum in ordine ad leges [1], altera circa dextram gubernationem actionum suarum & alienarum, ad securitatem & vtilitatem potissimum publicam. Posterior quippe haec sedem suam potissimum sortitur sub prudentia, quam ARISTOTELES *ad Nicom.* L. VI. c. 5. definit: Ἕξιν ἀληθῆ μετὰ λόγου πρακτικὴν περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ καὶ κακά. *Habitum verum cum ratione actiuum circa ea, quae bona & mala homini sunt.* Vnde prudentis officium dicto loco ita designatur: Δοκεῖ δὴ φρονίμου εἶναι, τὸ δύνασθαι καλῶς βουλεύσασθαι περὶ τὰ αὑτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλον. *Videtur prudentis viri esse proprium, posse recte consultare de iis, quae sibi ipsi bona sunt & vtilia ad bene viuendum in vniuersum.* Atque haec sua dogmata superstruit axiomatibus formatis ex dextra morum humanorum atque euentuum in rebus humanis obseruatione & collatione. Fabius apud LIVIVM Lib. XXII. c. 39. *Non euentus modo hoc docet, stultorum iste magister est: sed eadem ratio quae fuit, futuraque donec eaedem res manebunt, immutabilis est* [2]. Ista tamen axiomata tam firma esse non videntur, vt inde demonstrationes indubiae deduci queant, propter insignem lubricitatem, & inconstantiam, quae subinde in hominum ingeniis occurrit; & quod euentus rerum saepenumero leui momento impulsi in diuersum cadant [3]. Accedit quod in adplicatione istorum axiomatum humana perspicacia frequenter fallatur propter improuisos casus, qui omnia repente turbant; & quod diuina prouidentia mortalibus etiam astutissime disposita saepe eludere soleat. Vnde qui in actu rerum versantur consilia sua hautquidquam ad ἀκρίβειαν demonstrationum exigere laborant [4]; sed vbi sagacissima circumspectione, & quadam quasi diuinatione fuerunt vsi, euentum

2) Enim vero argumenta, quibus vtitur Auctor, non euincunt, nullam ciuilium rerum demonstrationem esse. Etenim negotia hominum ciuilia, ex hypothesi quidem considerata, multiplicem habent necessitatem, idque secundum omnes causarum species, vt optime docuit H. CONRINGIVS de prudent. ciuil. c. 8. asserens, rerum ciuilium plerumque dari aliquam certam notitiam, vtut de harum potiore parte nihil pronunciari possit, quod non interdum exceptionem suam patiatur & fallat: quaedam etiam rerum ciuilium fluxa & instabilia sint, vt de iis certi nihil haberi possit per aliquam ἀπόδειξιν; sed quicquid earum intelligitur, illud omne verisimili duntaxat collectione percipiatur. Praeterea separanda diligenter demonstratio rerum ciuilium & eorum, quae secundum eam decreta sunt, executio, quam varii saepe casus interturbant. Plane vt in hac ipsa disciplina causae obscuram saepe habent disceptationem, licet ius ipsum certo demonstrari queat. H.

3) Vnde est, quod euentus historici saepe numero verisimilitudine omni destituuntur.

4) Sic in vita communi pauca admodum euidentibus ducti argumentis, pleraque verisimilibus tantum impulsi rationibus agimus. Quod dudum SENECAE obseruatum fuit de Benef. L. IV. c. 33. *Huic, respondebimus,* inquit, *nunquam expectare nos certissimam rerum comprehensionem: quoniam in arduo est veri exploratio: sed ea ire,* qua

tum fatis committunt. Vid. 2 Samuël. X. v. 12. Licet enim ſciri poſſit, quid poſſibile ſit, poſſibiliaque inter ſe comparari queant, ac certo ſciri, quidnam ex duobus poſſibilibus non modo pluris aut minoris valiturum ſit, ſi quando exſiſtant, ſed etiam quodnam e pluribus cauſis, quod a paucioribus nunc exſiſtentibus aut mox extituris fieri poſſit; quod autem pluribus modis fieri poteſt, magis probabile ſit futurum eſſe, plurisque valeat eius expectatio: (vid. Richardus CVMBERLAND de legibus naturae c. 3. §. 4. n. 4.) tamen non omnia poſſibilia menti humanae ſemper & vbique occurrunt, & rite ponderantur, & propter caſus improuiſos multa, quae magis poſſibilia iudicabantur, vbi in rem praeſentem fuerit peruentum, ſecus deprehenduntur. Sicuti & plerique circa comparandam prudentiam ſufficere putant ſequi illud ARISTOTELIS ad Nicom. L. VI. c. 12. *Δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπείρων καὶ πρεσβυτέρων ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις, οὐχ ἧττον ἀποδείξεων. Διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, ὁρῶσι τὰς ἀρχάς. Peritorum hominum & ſeniorum ſeu prudentum pronunciationibus & opinionibus absque demonſtratione, non minus quam demonſtrationibus attendendum eſt, quia namque ex ipſa experientia viſum habent, principia intuentur.* Verum ſuper hac Helena alii certent. Aſt illa diſciplina, quae conſiderat, quid in actionibus humanis ſit rectum & prauum, & cuius praecipuam partem nos iam tradere inſtituimus [5], omnino eiusmodi fundamentis nititur, vt exinde genuinae demonſtrationes, quae ſolidam ſcientiam parere ſint aptae, deduci queant. Adeoque eiusdem decreta ex certis principiis ita deriuari poſſunt, vt dubitationi locus non amplius ſuperſit. SENECA de beneficiis L. VII. c. 1. *Natura quicquid nos meliores beatosque facturum eſt, aut in aperto, aut in proximo poſuit.* Quod eo clarius fiet, ſi quae in contrarium heic adduci poſſunt, diſcuſſerimus. Quanquam in eo fallat HOBBES de homine c. 10. qui ideo ethicam & politicam, i. e. ſcientiam iuſti & iniuſti, aequi & iniqui, a priori [6] demonſtrari poſſe putat, quod principia, quibus iuſtum & aequum, & contra iniuſtum & iniurium quid ſit cognoſcitur; i. e. iuſtitiae cauſas, nimirum leges & pacta ipſi fecimus: cum ante pacta & leges conditas nulla neque iuſtitia, neque iniuſtitia, neque boni neque mali *publici* natura fuerit inter homines, non magis quam inter beſtias. Id quod falſiſſimum eſſe alibi demonſtrabimus [7], ſicuti & fraus ſub vocabulo *publici* latet [8].

§. V.

qua ducit veriſimilitudo. OMNE HAC VIA PROCEDIT OFFICIVM. *Sic ſerimus, ſic nauigamus, ſic militamus, ſic vxores ducimus, ſic liberos tollimus; quum omnium horum incertus ſit euentus. Ad ea accedimus de quibus bene ſperandum eſſe credimus. Quis enim pollicetur ſerenti prouentum, nauiganti portum, militanti victoriam, marito pudicam vxorem, patri pios liberos! Sequimur, qua ratio, non qua veritas trahit.* EXPECTA, VT NISI BENE CESSVRA NON FACIAS ET NISI COMPERTA VERITATE NIHIL MOVERIS, RELICTO OMNI ACTV VITA CONSISTAT. *Dum veriſimilia me in hoc aut illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem veriſimile erit gratum eſſe.* Similis locus apud ARNOBIVM occurrit L. II. p. 47. Ed. Lugd. Bat. 1651.

5) Traduntur tamen ab Auctore in poſterioribus duobus libris huius operis etiam fundamenta et praecipuae quaeſtiones Artis politicae.

6) Id eſt, per rationes ex ipſa rerum eſſentia depromtas.

7) Videatur huius libri c. VII. §. 13. & L. VIII. c. 1. §. 5.

8) Qua ſcilicet contendit, determinationem omnis boni vel mali moralis dependere a voluntate Principis.

§. V. Svnt igitur, qui iactant, res morales in vniuerſum eſſe incertas ac inſtabiles. Non poſſe autem maiorem certitudinem eſſe ipſius ſcientiae, quam earum rerum, quae ſciuntur. Ad hoc reponitur: etſi entia moralia ſuam originem debeant impoſitioni, eoque ipſo non ſint abſolute neceſſaria [1], non tamen adeo diſſoluto ac vago modo prouenerunt, vt eam ob cauſam incerta penitus ſit circa eadem ſcientia. Pleraque enim vt inducerentur, poſtulauit ipſa hominis conditio, a Creatore optimo maximo eidem pro bonitate & ſapientia ſua aſſignata; vt iſthaec ſaltem incerta atque inſtabilia vocari hautquidquam poſſint. Id quod infra clarius adparebit, quando in originem legis naturalis inquiremus. Et ſi vel maxime actiones humanae ideo morales dicantur, quod ſint non neceſſariae, ſed liberae; ex eo tamen non conſequitur, poſitis certis principiis non poſſe competere illis actionibus eiusmodi affectiones, quae de iis indubio poſſint demonſtrari. Sane enim conſtat, actus, de quibus naturali lege diſponitur, intrinſecam habere vim ad ſocialitatem; etſi vt iſti actu exiſtant, libera hominum voluntas efficiat. Ac dum deliberamus, merito liberi dicimur, & effectus e noſtris actibus prouenturi reſpectu illius libertatis recte dicuntur contingentes: poſtquam tamen nos ad agendum determinauimus, nexus inter actus noſtros & effectus omnes inde pendentes neceſſarius eſt, & plane naturalis, eoque demonſtrationis capax. Nec ad rem facit, quod aliqui de actionibus humanis liquidum poſſe ferri iudicium negent ob varietatem circumſtantiarum, quarum vel vnica aliam actioni affectionem conciliare videatur; vnde & legislatores raro poſſint ferre eiusmodi legem, quae nullam admittat exceptionem [2], atque adeo vbi deſerta legis litera non ſit ad aequitatem recurrendum [3]. Nam dantur vtique certa principia, ex quibus oſtendi poſſit, quantam vim quaelibet circumſtantiarum habeat circa afficiendam aut variandam aliquam actionem. Et illa ipſa principia faciunt, vt legislatores ſaepe non ita anxii ſint circa excipiendos a legibus ſuis caſus peculiaribus circumſtantiis veſtitos, ſed paulo ſecurius verbis generalibus vtantur. Scilicet quia confidunt iudices, quibus facta peculiaria ad leges exigere incumbit, intellecturos quid quaeuis circumſtantia circa actionem aliquam valeat [4]. Et ex his fere petenda eſt ratio *L. 3. 4. 5. 6. D.* de Legib. *Iura conſtitui oportet, vt dixit Theophraſtus in his, quae* ἐπὶ τὸ πλεῖστον *accidunt, non quae* ἐκ παραλόγου. *Ex his, quae forte vno aliquo caſu accidere poſſunt, iura*

non

§. V. 1) Imo, cum, vt mox oſtendetur, actiones humanae vtique *antecedenter* ad voluntatem diuinam bonae vel malae ſint, entia moralia etiam abſolute neceſſaria dici poſſunt, quibus tamen non infirmatur, ſed potius corroboratur inductio auctoris.

2) Quod imperfectioni rerum humanarum omnium tribuendum eſt, qua etiam a Geometris nulla linea perfecte recta, nullus circulus perfecte rotundus, nulla planities perfecte plana fieri poteſt: quod vt non detrahit certitudini artis praeſtantiſſimae; ſic ſcientiae morali nihil ideo decedit, quod nulla vnquam lex lata eſt, quae non admiſerit exceptionem, in primis cum legibus exceptioni exemtis non magis indigeat vita humana, quam linea perfecte recta, circulo perfecte rotundo, vel planitie perfecte plana.

3) Seneca ep. 94. obiicienti, infinita praecepta eſſe, reſpondet: *Falſum id eſſe; nam de maximis ac neceſſariis rebus non eſſe infinita. Et licet tenues differentias habeant, quas exigunt tempora, loca, perſonae; tamen his quoque dari praecepta generalia.* H.

4) Adde, leges generales interdum propterea ferri, quia, vt Seneca ait, VII. de benef. 16. *Satius erat, a paucis etiam iuſtam exceptionem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari.* H.

non conſtituuntur. Τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται. *Id quod ſemel & bis exiſtit, praetereunt legislatores.* Aſt hinc non conficitur, quod decreta iuris perpetui aliquando fallant; ſed quód operae pretium non ſit, vt legislatores ſcriptas leges promulgent circa caſus rariſſime contingentes; cum illi per iudices ex principiis iuris naturalis facile decidi queant. Add. Richardus CVMBERLAND de leg. nat. c. 4. §. 4. n. 1.

§. VI. AD hoc tamen, vt diſciplina iuris naturae, circa quam occupamur, & quae genuinam ac ſolidam doctrinam moralem & ciuilem abſoluit, verae ſcientiae menſuram implere poſſit [1], hautquidquam neceſſarium arbitramur cum nonnullis ſtatuere, quaedam per ſe citra omnem impoſitionem eſſe honeſta aut turpia: & haec facere obiectum iuris naturalis & perpetui; cum illa, quae ideo honeſta aut turpia ſunt, quia legislator voluit, ſub legum poſitiuarum cenſum veniant. Cum enim honeſtas ſiue neceſſitas moralis, & turpitudo ſint affectiones actionum humanarum, ortae ex conuenientia aut diſconuenientia a norma ſeu lege; lex vero ſit iuſſum ſuperioris; non adparet, quomodo honeſtas aut turpitudo intelligi poſſit ante legem, & citra ſuperioris impoſitionem. SELDENVS de I. N. & G. L. I. c. 4. *Ex Iure efficitur in actibus diſcrimen boni & mali, ſeu turpis & honeſti. In perſonis naſcitur inde ad officium exſequendum obligatio & debitio.* Et ſane qui extra impoſitionem diuinam moralitatis actionum humanarum aeternam aliquam ſtatuunt regulam, nil aliud mihi videntur agere, quam vt Deo adiungant principium aliquod coaeternum extrinſecum [2], quod ipſe in aſſignandis rerum formis ſequi neceſſum habuerit. Fatentur praeterea omnes, Deum vti omnia, ita & hominem liberrima voluntate creaſſe; cui conſequens eſt, in beneplacito eiusdem fuiſſe, qualem ei, quem creaturus erat, naturam vellet aſſignare. Qua ratione igitur actioni hominis poſſit competere aliqua affectio, quae ex neceſſitate intrinſeca & abſoluta, extra Dei impoſitionem & beneplacitum, promanet? Sic vt reuera omnes motus & actiones hominis, remota omni lege tam diuina quam humana, ſint indifferentes; earum autem aliquae ideo tantum naturaliter honeſtae aut turpes dicantur, quod eas fieri aut omitti quam maxime requirat conditio naturae, quam Creator homini libere attribuit. Non autem, quod citra omnem legem in ipſo motu, & adplicatione potentiae phyſicae per ſe inſit aliqua moralitas [3]. Huc facit etiam illud PLATONIS Conuiuio [p. 1179. Edit. Francof. Ficini, 180. 181. T. III. Ed. H. Steph.] Πᾶσα πρᾶξις ὧδ' ἔχει· αὐτὴ ἐφ' ἑαυτῆς πραττομένη οὔτε καλὴ, οὔτε αἰσχρά· οἷον, ὃ νῦν ἡμεῖς ποιοῦμεν, ἢ πίνειν, ἢ ᾄδειν, ἢ διαλέγεσθαι, οὐκ ἔστι

§. VI. 1) Conf. L. II. c. 1. §. 3. & c. 4. §. 4. & 5. & quae contra Antagoniſtas diſputauit Specim. controuerſ. c. 5. & Spicileg. c. 1. §. 2. ſeq. c. 3. §. 9. ſeq. & alibi. H.

2) Quo principio coaeterno extrinſeco opus non eſt, cum idem, quod ab eo exſpectatur, praeſtet principium intrinſecum ſapientiae et bonitatis diuinae, qua Deus ea, quae naturae humanae conueniunt, intelligit, quia perfecte ſapiens eſt, vult, quia perfecte bonus. Qua ratione commode affirmari poteſt, dari actiones antecedenter ad voluntatem diuinam bonas vel malas.

3) Sic hominem occidere in latrone crimen eſt, actio contra laudabilis, ſaltem haut vituperabilis in milite, carnifice, aut alio quouis, verſante in moderamine inculpatae tutelae.

4) Has duas voces, quae in vulgatis Editionibus

ὐκ ἔςι τέτων αὐτὸ καθ᾽ αὑτὸ καλὸν ὐδὲν ὔτε αἰσχρόν [4]. ἀλλ᾽ ἐν τῇ πράξει, ὡς ἂν πραχθῇ, τοιῦτον ἀπέβη. καλῶς μὲν γὰρ πραττόμενον, καὶ ὀρθῶς, καλὸν γίγνεται. μὴ ὀρθῶς δὲ, αἰσχρόν. *Actionis cuiuslibet haec est conditio, vt ſuapte natura neque honeſta ſit neque turpis, vt ea quae nunc agimus, bibere, canere, diſputare. Nullum ex his ſeipſo turpe vel honeſtum. Sed agendi modus actioni certum tribuit cognomentum. Quod enim boni rectique agitur, honeſtum; quod non recte, turpe exſiſtit.* Atque id deinceps ad amorem quoque adplicat [5]. Inde videmus quotidie bruta tales actus exercere citra peccatum, quibus homo patratis grauiſſimo ſe ſcelelere fuerat obſtricturus [6]. Non quod motus phyſicus hominis & bruti in ſe differant; ſed quia quibusdam hominis actionibus moralitas per legem eſt impoſita, quae a bruti actibus abeſt. Nec eſt, quod quis regerat; cum homo ratione gaudeat, qua brutum deſtituitur, igitur naturale diſcrimen inter huius & illius actiones exſiſtere. Nam ſi conſideremus rationem, quatenus non eſt imbuta cognitione & ſenſu legis, ſeu normae moralis, poteſt quidem iſta fortaſſe homini ſuppeditare facultatem expeditius aut dexterius quid agendi quam brutum, viresque naturales per ſolertiam adiuuare. Verum vt citra reflexionem ad legem in hominis actionibus moralitatem deprehendere poſſit, id aeque eſt impoſſibile, atque coecum natum diſcrimina colorum diiudicare. Aliud argumentum ſuppeditat Io. Adamus OSIANDER in Notis ad Grotium p. 60. ***Si daretur aliquid bonum et malum morale ante legem, quomodo obligatio, quae non niſi a ſuperiore proficiſcitur, ibi adeſſe poſſet? nam bonum et malum morale inuoluit reſpectum ad perſonam, quae iſtam actionem edit; cui ſi nulla eſt obligatio, neque etiam eſt bonum aut malum.*** Probe autem notandum eſt, indifferentiam illam motus phyſici in actionibus humanis a nobis tantum ſtatui in genere morum. Nam alias actiones lege naturali praeceptae ex determinatione primae cauſae natiuam habent vim bonum & hominibus proficuum effectum producendi, ſicut & actiones vetitae contrarium. Verum haec ipſa bonitas & malitia naturalis actionem per ſe hautquidquam in genere morum conſtituit. Nam & multa ſunt ad felicitatem & commodum hominis aliquid facientia, quae non ſunt moraliter bona, vtpote nec voluntariae actiones, nec vlla lege imperatae; & multi actus, qui in hominis commodum cedunt, eundem quoque in brutis effectum naturalem producunt, qui in his tamen nullam moralitatem habent. Sic a mutuis laeſionibus abſtinere, cibo & potu moderate vti, ſobolis curam agere, ad brutorum conſeruationem aeque ac hominum faciunt: neque tamen ideo bruta actiones moraliter bonas exercere dicuntur. Add. Rich. CVMBERLAND de Legibus nat. c. 5. §. 9. Vnde & actionum humanarum, de quibus lege naturali diſponitur, vltima reſolutio fieri poteſt in vires

 earun-

bus omitti ſolent, bene reſtituit CL. BARBEYRACVS.

5) Vnde aliud pro Auctoris ſententia argumentum naſcitur. Si enim actus honeſtatem aut turpitudinem ex ſe & natura ſua habent, cur eadem actibus brutorum quoque non ineſſet? Cur mutuae lanienae, promiſcui concubitus, & alia iuri naturae contraria, in brutis peccata non cenſerentur? Nimirum Deus natura, iuris & decori intelligente, hominem prae caeteris animantibus exornare voluit. H.

6) Bene AVGVSTINVS L. III. de doctrin. Chriſtian. c. 12. *Non propterea continentiores nobis ſunt pleraeque beſtiae, quia vilioribus aluntur eſcis: Nam in omnibus huiusmodi rebus non ex earum rerum natura, quibus vtimur, ſed ex cauſa vtendi & modo appetendi, vel probandum eſt, vel improbandum, quod facimus.* H.

earundem naturales ad commodum aut noxam hominibus, ſigillatim aut coniunctim ſpectatis, conciliandam. Sed non ſemper vice verſa, quicquid habet vires naturales ad iuuandum & nocendum in quouis genere animalium, id legis naturalis obiectum eſt. Opponitur quoque illud ARISTOTELIS ad Nicom. L. II. c. 6. Ὀυ πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πρᾶξις ὀυδὲ πᾶν πάθος, τὴν μεσότητα· ἔνια γὰρ ἐυθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος, ὅιον ἐπιχαιρεκακία, ἀναισχυντία, φθόνος· καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων, μοιχεία, κλοπὴ, ἀνδροφονία. Πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγεται τῷ ἀυτὰ φαῦλα εἶναι, ἀλλ' ὀυχ' αἱ ὑπερβολαὶ ἀυτῶν, ὀυδε αἱ ἐλλείψεις. Ὀυ ἔστιν ὀυν ὀυδέποτε περὶ ταῦτα κατορθοῦν, ἀλλ' ἀεὶ ἁμαρτάνειν. *Neque tamen omnis actio, omnisque affectus mediocritatem admittit; nonnulli enim ſunt affectus, qui ſtatim vel ipſo nomine cum prauitate implicantur, vt malevolentia, impudentia, inuidia: & item actiones, vt adulterium, furtum, homicidium. Omnia enim haec & eiuſcemodi ita appellantur, quia non exceſſus ipſorum, aut defectus, ſed ipſa mala ſunt: vt nullo modo poſſit quiſpiam in ipſis recte agere, ſed peccare ſemper neceſſe ſit.* Enimuero non ſequitur: dantur vocabula affectuum aut actionum, quae vitium deſignant per ſe, non propter exceſſum aut defectum: ergo datur affectio aut actio in ſe turpis citra reſpectum ad legem. Quin haec ipſa vocabula non notant nudos & ſimplices motus actusue phyſicos; ſed tales, qui legibus repugnant, adeoque integras actiones morales [7]. Cur enim ἐπιχαιρεκακία, & inuidia praui habentur affectus, quam quia per legem naturae ab homine nihil humani debet eſſe alienum; cui repugnat non niſi ex aliorum malis laetitiam capere, & intabeſcere videndo ſucceſſus hominum. Add. STOBAEVS ſerm. CXI. Sic quid eſt impudentia, niſi praua firmitas animi aduerſus ea, quibus patrandis leges erubeſcere iubebant? Nam non erubeſcere, vbi leges id nolunt, extra reprehenſionem eſt. Sic adulterium eſt pollutio vxoris alienae, quam leges ſoli marito ſuo addicebant. Furtum eſt attrectatio rei alienae inuito domino, quem leges ſolum eius arbitrum volebant. Homicidium eſt caedes hominis innocentis, & contra leges. Inceſtus eſt commixtio cum tali perſona, abs qua leges abſtinere iubebant ob reuerentiam, quam vicino ſanguini homines itidem ex lege debent. Sic de aliis quoque iudicandum. Aſt ſane ſi abs his omnibus remoueas reſpectum ad legem & illud, quod in iſtis actionibus eſt morale, in ipſo actu phyſico nulla implicatur contradictio, propter quam iſta etiam citra legem neceſſario turpia intelligi debeant. Hoc enim modo vtique indifferentia ſunt; miſceri cum illa, quae origini tuae naturali proxime iuncta eſt: miſceri eidem, cui miſcetur & alter, cui tamen in eam nullum peculiare ius competit; eripere vitam ei, qui ſimilis tecum eſt ſpeciei: ſumere rem, quam alius in ſuos vſus deſtinauerat, cui tamen nullum ius per leges datum erat reliquos inde excludendi. Quod autem multi naturalem iſtam indifferentiam aegre concipere queant, inde eſt, quod a teneris iſtorum vitiorum deteſtatio nobis fuit inculcata; quae opinio ſimplici ad-

7) Sic, ſi aegrotus, medici iuſſu, vinum, ſanitatis cauſſa, donec vſum rationis amitteret, hauſerit, actus hic phyſicus vitio carebit: contra, ſi idem, ſanus, voluptatis ergo hoc fecerit, ebrietas contracta videbitur, vitioſa actione morali.

8) *Materiale* eſt ipſa turpitudo, in his actionibus regnans; *formale* contra inſtitutio, ſeu educatio dicenda eſt, qua ſola plerique crimina & vitia deteſtari didicerunt, non autem, vt debebant, legis naturalis reuerentia. Ita monſtro multis

ci adhuc menti impreſſa, in vim naturalis cuiusdam affectus videtur inualuiſſe; adeoque efficit, vt paucis in mentem veniat inter materiale & formale [8] iſtarum actionum diſtinguere. Vnde adparet, non ſatis expendiſſe hanc rem GROTIVM de I. B. & P. L. I. c. 1. §. 10. dum inter illa, ad quae diuina ſe potentia non extendit eo quod contradictionem inuoluant, refert malitiam quorundam actuum humanorum. Equidem non poſſunt non bis duo eſſe quatuor, quia bis duo & quatuor reipſa ſunt vnum & idem, vocabulis tantum differunt, aut modo concipiendi: manifeſtiſſima autem contradictio eſt, idem ſimul eſſe idem, & non eſſe idem. Aſt talis ſane contradictio non adparet in actibus iuri naturae aduerſantibus. Vnde IDEM mox eam malitiam deriuatum it ex comparatione *ad naturam ſana ratione vtentem.* Atqui in ipſo vocabulo *ſanae rationis*, quando homini tribuitur, ineſt reſpectus ad legem ſocialitatis a Creatore homini iniunctam. Sicuti etiam ib. §. 12. aliquid iuris naturalis eſſe, probari, ait, ex conuenientia aut diſconuenientia neceſſaria cum *natura rationali ac ſociali.* Atqui ſocialem naturam homo ſortitus eſt non ex immutabili quapiam neceſſitate, ſed ex beneplacito diuino. Igitur moralitatem quoque actionum ipſi, vt ſociali, conuenientium vel diſconuenientium ex eodem fonte deriuari par eſt. Vt adeo iſta his attributa ſit & competat non ex neceſſitate abſoluta, ſed hypothetica, poſita ea conditione, quam homini prae reliquis animantibus Deus libere aſſignauit. Neque in dictis ſacrae Scripturae, quae dicto loco allegantur, alterius ſententiae defenſoribus aliquid eſt praeſidii. Nam ſine dubio ab initio Deus humano generi denunciauit, ſe bonis fore remuneratorem, malis vindicem. Hebr. XI, 6. & ſe cuique daturum ſecundum ſua opera. Rom. II, 6. Abs quo cum veracitas eum ſua diſcedere non patiatur, recte huc prouocat Abrahamus Geneſ. XVIII, 25. Add. Ez. XVIII, 25. Rom. III, 6. Aſt quomodo inde ſequitur [9]; moralitatem ineſſe actionibus humanis per ſe citra impoſitionem diuinam [10]? Sicuti necdum adparet, quomodo eadem concluſio elici queat ex ſententia illa apud Eſai. c. V, 3. merito omitti culturam eius rei, in qua oleum & opera nequidquam perit. Denique Mich. VI, 2. dicitur quidem, proprio ex iudicio mortales intelligere, par eſſe, vt pro beneficiis reddatur gratia. Sed ex hoc non licet colligere; ergo, quod homines, quibus eſt beneficiorum ſenſus, debeant eſſe grati, id ipſis non eſt aliqua lege iniunctum, ſed idem ante omnem legem per ſe eſt neceſſarium. Ex quibus adparet, dictum illud, quod multis in ore eſt; praecepta iuris naturae eſſe aeternae veritatis; ita limitandum, vt ne iſta aeternitas vltra impoſitionem diuinam, aut originem generis humani protrahatur. Quanquam reuera aeternitas, quae legi naturae attribuitur, ex oppoſitione legum poſitiuarum, quae mutationi ſubiectae ſunt, aeſtimanda & interpretanda eſt.

§. VII.

multis ſimilis videtur inceſtus, quod a teneris horrori eius adſueuerunt, non autem quod diſtincte animo eorum obuerſetur oppoſitio legis naturalis & nefariae eiusmodi coniunctionis.

9) Vid. CL. BARBEYRACI annotatio 12. ad hunc §.

10) Hoc ita commode fiet, ſi dicamus, naturam humanam, prouti nunc comparata eſt, aliter ſaluam eſſe non poſſe, niſi licita pro licitis, illicita pro illicitis habeantur. Vid. §. IV. c. 1. & nota 2. §. VI. c. 2.

§. VII. NONNVLLA etiam apud vulgum probabilitate vrgeri poteſt; actionibus humanis honeſtatem ac turpitudinem per ſe & ex ſua natura ineſſe, non autem ex impoſitione, ideo, quod turpium factorum velut naturalem ſenſum videatur habere ipſe ſanguis, ad iſtorum memoriam aut exprobrationem, etiam nobis inuitis, faciem rubore ſuffundens. Iam autem non videri congruum, qualitati morali attribuere effectum phyſicum. Quin contra, cum certus motus ſanguinis, ruborem in facie excitans, tanquam effectus phyſicus ex actione turpi reſultet, turpitudinem quoque affectionem ſeu qualitatem phyſicam & neceſſariam actionis habendam. Vbi fatemur quidem [1], ſapientiſſimum Creatorem animis hominum indidiſſe affectum pudoris, qui eſſet velut cuſtos virtutis, & validum fraenum reprimendae malitiae. Probabile quoque videtur, ni Deus voluiſſet hominem ſuas actiones ad legem componere, ipſum hunc affectum animis humanis non fuiſſe inſiturum; cum citra hoc nullus eiusdem vſus adpareat. Enim vero nihil repugnat, qualitatem aliquam moralem, quaeque adeo impoſitioni ſuam debeat originem, in homine ſaltem mediate producere effectum phyſicum; quippe cum anima, corpori coniunctiſſima, dum iſta moralia adprehendit, iisdemque afficitur, eo ipſo quoque motum parti alicui corporis poſſit imprimere. Probe autem obſeruandum, pudorem oriri non ex ſola actionum turpitudine, verum ex quauis re, etiam moraliter non turpi, quae exiſtimationem noſtram laedere creditur. *Eſt* quippe *pudor ſpecies aliqua triſtitiae, fundata ſuper amorem ſuimet ipſius, & qui procedit ab opinione vel metu vituperii,* iuxta CARTESIVM de Paſſion. art. 205 [2]. Aut, vti ARISTOTELES loquitur Rhetor. L. II. c. 6. *Λύπη τις καὶ ταραχὴ περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν τῶν κακῶν. Dolor quidam, & confuſio in iis, quae ad offenſionem exiſtimationis videntur pertinere.* Scilicet ambitioſum eſt animal homo, ſuaeque praeſtantiae cumprimis iactabundum, quodque maximam animi voluptatem in eo repoſitam habet, ſi talia in ſe deprehendat, quibus ſe prae aliis efferre, ac gloriari queat. De cuius praeſtantiae opinione, vbi quid apud alios ſibi deceſſurum metuit, penitiſſimam animo concipit triſtitiam; cuius ſignum in propria velut humanae dignitatis ſede adparet, dum cor repente ſanguinem verſus faciem propellit. Aſt non ex ſola peccatorum abſtinentia praeſtantiam ſuam vult aeſtimari homo, ſed ex aliis quoque rebus, quibus moralitatis nihil ineſt. Vnde multos videmus valde erubeſcere puſilla ſtatura, claudicatione, caluitio, ſtruma, gibbere, aut alia corporis deformitate, certo morborum genere, paupertate, ſordidis veſtibus, ignorantia etiam quae citra culpam adeſt, errore etiam innoxio [3] aliisque rebus, quae moraliter turpes non ſunt. Add. SIRACIDES c. XLII. 19. ſqq. Et

§. VII. 1) Praeſertim circa res Veneris. V. AVCTOR L. VI. c. 1. §. 31. H.

2) Et IV. Eth. 9. *Φόβος τις ἀδοξίας, metus quidam infamiae.* Quanquam pudor interdum non tam hominum & famae, quam aequi & boni, aut certe eius, quod aequius meliusque eſt, reſpectum ſignificat. Vt pluribus probat H. GROTIVS III. de I. B. & P. 10. §. 1. H.

3) Nam *rubor grauiſſimis quoque viris ſubitus offunditur,* vt ait SENECA ep. 11. id probans inter alia exemplo Pompeii, qui, quoties in concionem veniebat, etiam maximis rebus geſtis, erubeſcebat. H. *Nunquam non* inquit, *Pompeius, coram pluribus erubuit: vtique in concionibus. Fabianum, quum in ſenatum teſtis eſſet inductus, erubuiſſe memini. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, ſed a nouitate rei, quae inexercitatos etſi non concutit, mouet naturali in hoc facilitate corporis pronos.*

Et inter peccata illa potiſſimum ruborem incutiunt, quae peculiariter infirmitatem aut abiectionem animi arguunt, quaeque adeo nos viliores reddunt; & quidem non apud quosuis, ſed apud illos, a quibus praecipue aeſtimari cupimus. Vid. ARISTOTELES Rhetor. L. II. c. 6 [4]. Qui autem ſemel exiſtimationis curam digeſſerunt, etiam turpiſſimis non amplius erubeſcunt. Add. CARTESIVS de Paſſion. Art. 207. Iſthaec tamen omnia hautquidquam faciunt ad detrahendam diſciplinis moralibus certitudinem, quae adhuc ſatis firma haberi poteſt, ſi vel maxime moralitas actionum humanarum impoſitioni originem debeat.

§. VIII. SED quid fiet de tantopere iactata latitudine morali, quae ſubinde τῇ ἀκριβείᾳ mathematicae opponitur; anne & illa certitudini huius diſciplinae aliquid detrahit? Id vero manifeſte adparebit, ſi conſideretur, quousque demonſtrationes heic adhibendas afferamus, & in quibus demum rebus iſta latitudo deprehendatur. Adhibentur igitur potiſſimum demonſtrationes in moralibus circa qualitates morales hactenus, vt eas, actionibus & perſonis certo competere, & quibus de cauſis, conſtet; puta, an haec actio ſit iuſta vel iniuſta, an in hanc perſonam, in genere conſideratam, cadat hoc ius, aut haec obligatio. Qualia ita liquido ex genuinis ſuis principiis & cauſis deduci poſſe aſſerimus, vt nemo ſanus iſta in dubium reuocare queat. Et ſi qua heic occurrerit latitudo, aut aliquid ei analogum, illa certitudini ipſi per ſe nihil officit. Equidem in ipſa actionum bonitate & malitia, quatenus notat conuenientiam aut aberrationem a norma legis, latitudo non videtur dari, quin ſtatim, quod a recto diſceſſerit, in ſe prauum ſit habendum. Contingit nihilominus, vt alio reſpectu, ſaltem inter homines, aliquod heic quoque deprehendatur latitudinis inſtar; (nam alias latitudo proprie tantum in quantitate eſt.) Et quidem primo, quia in ipſis legibus vis adſtringendi mortales non eodem ſe modo ſemper habet, ſed circa quasdam actiones praecipiendas aut vetandas laxior, circa alias ſtrictior adparet. Vnde eſt, vt aliud iure ſtricto, aliud ex aequitate, ſeu ex iuſtitia ſtricte dicta, aut ex aequo & bono deberi dicatur. Quae in eo differunt, quod iſtius praeſtandi maior neceſſitas incumbat, ad hoc autem mollius adſtringamur; etſi huius quam illius obiectum latius ſeſe extendat [1]. Latius quippe patent aliarum virtutum, quam iuſtitiae officia. Quin & contingit, vt inter homines, & in foro humano leuium a lege aberrationum exigua habeatur ratio. Quaedam etiam tam languido modo praecipiuntur, vt fere in cuiusuis pudore poſita cenſeantur; & laudem mereatur, qui fecerit, reprehenſionem non adeo formidet, qui omiſerit. Et huc referre videtur GROTIVS L. I. c. 2. §. 6. *Concubinatum,*

4) Apud quos *magnitudo infamiae nouiſſima voluptas eſt*, vt ait TACITVS XI. Annal. 26. v. infra c. 4. §. 6. in med. H.

§. VIII. 1) Virtutum in primis, quae ſpectant affectuum moderationem, aut prudentiam diſpenſatricem in elargiendis, quae cuique homini aut coetui ſunt propria. V. SENECA de Ira L. II. c. 27. *Quam anguſta innocentia eſt ad Legem bonum eſſe! quanto latius Officiorum patet, quam Iuris regula! quam multa Pietas, Humanitas, Liberalitas, Iuſtitia, Fides exigunt, quae omnia extra publicas tabulas ſunt.* GROTIVS prolegom. de I. B. & P. §. 9. 10. 41. AVCTOR infra c. 7. §. 7. 11. & 16. L. III. c. 1. §. 3. & c. 3. §. 17. c. 4. §. 6. L. VIII. c. 1. §. 1. H.

tum, diuortium, matrimonium cum pluribus foeminis, antequam lege diuina ista interdicerentur. *Sunt quidem haec*, ait, *eiusmodi, vt eis abstinere honestius esse dictet ipsa ratio; at non talia, vt absque lege diuina nefas* (id est, atrox delictum) *in illis adpareat.* De quibus tamen suo loco agetur. Huc spectat quoque illud ARISTOTELIS ad Nicom. II. c. vlt. Ὁ μὲν μικρὸν τοῦ εὖ παραβαίνων, οὐ ψέγεται, οὔτ' ἐπὶ τὸ μᾶλλον, οὔτ' ἐπὶ τὸ ἧττον· ὁ δὲ πλέον· οὗτος γὰρ οὐ λανθάνει. *Qui parum a recte agendo siue ad maius, siue ad minus declinat, non vituperatur; sed qui multum excedit: is enim minime latet.* Saepe etiam accidit, vt aliquid in se sit indebitum ac indifferens, vt tamen eius omissio quam actio, aut vice versa, maiorem vtilitatem semper, aut certo tempore adferat [2]. Quo pertinet illud *Apostoli* 1 Cor. VI, 12. VII, 6. 7. 8. 9. X, 23. [3] Eodem spectat quoque illud GROTII de I. B. & P. L. I. c. I. §. 10. *Interdum per abusionem ea, quae ratio honesta, aut oppositis meliora esse indicat, etsi non debita, dici iuris naturalis.* Ex quibus intelligi potest, an & quatenus bono possit dari aliquid melius. Scilicet si bonum presse consideremus, pro eo quod congruit cum lege, manifestum est, bono melius non magis dari, quam recto rectius. Potest tamen vnum bonum altero melius dici pro diuerso necessitatis gradu, qui in vtroque deprehenditur, & per quem vnum alteri cedit, si vtrumque simul obiri nequit; vid. Matth. VIII, 21. 22. vbi bonum erat mortuum patrem sepelire, melius Christum sequi. Actor. VI, 2. bonum erat ministrare pauperibus, sed melius praedicare Euangelium [4]. Qua de re infra pluribus erit agendum. Quando denique actiones in se licitas & indifferentes vtilitas metitur, vna melior altera dicitur, prout plus emolumenti ex ea prouenit.

§. IX. EX HISCE quoque explicanda sunt, quae a GROTIO L. II. c. 23. §. 1. traduntur, circa causas dubiorum in actionibus moralibus. Vbi ait, *in moralibus non aeque, vt in mathematicis disciplinis, certitudinem inueniri: quod eo euenit, quia mathematicae disciplinae a materia omni formas separant, & quia formae ipsae tales plerumque sunt, vt nihil habeant interiectum, sicut inter rectum & curuum nihil est medii. At in moralibus circumstantiae etiam minimae variant materiam, & formae, de quibus agitur, solent habere interiectum aliquid, ea latitudine, vt modo ad hoc, modo ad illud extremum propius accedatur. Ita enim inter id, quod fieri oportet, & inter id, quod fieri nefas est, medium est quod licet, sed modo huic, modo illi parti propinquius: vnde ambiguitas saepe incidit, vt in crepusculo, aut in aqua frigida calescente.* Vbi fatemur tum circa alias actiones, tum potissimum circa suscipiendum bellum posse dubium oriri, vel quia de facto, ob quod bellum mouetur, nondum liquido constat, iustum an iniustum fuerit; vel quia non adparet, an illud ad bellum, rem periculosae plenam aleae, & secum tanta mala trahentem, sufficiat; vel quia adhuc ancipiti momento nutant rationes, an temporibus reipublicae expediat iniurias bello exsequi, an potius

2) Talis est consuetudo tegendi eas corporis partes, quibus mares a feminis distinguuntur, non, quod earum inspectio per se turpis sit, sed quod saepissime tetrae libidinis occasio exstiterit.

3) V. AVCTOR L. II. c. 3. §. 22. H.

4) C. 3. §. 8. & L. V. c. 12. §. 23. H.

§. IX. *) Veluti in restitutione in integrum, *L. 4. D. de in integrum restitut.* quae, si fieret propter rem minimam, maximum secum incommodum ducere videbatur, quia restitutione in inte-

potius easdem digerere aut differre, ne intempeſtiue ſuſcepta vltio plura mala arceſſat. Sed quod cauſae dubitandi proueniant ex ipſa rerum moralium incertitudine, id vero negamus. Quod in mathematicis tam accuratae dantur demonſtrationes, cauſa non eſt abſtractio a materia, ſed alia, quam mox adferemus. *In moralibus circumſtantiam minimam variare materiam* ambigue dicitur. Si enim hic eſt ſenſus; minimam circumſtantiam variare actionis qualitatem, id eſt, efficere, vt ex bona fiat mala, id nihil facit ad incertitudinem diſciplinae moralis. Nam & linea, quae vel minimum a rectitudine diſcedit, in curuitatem degenerat; neque tamen inde in geometria aliquid incertitudinis prouenit. Sin hoc dicitur, minima circumſtantia intendit aut minuit actionis quantitatem; id ſaltem in foro ciuili ſemper verum non eſt, vbi ſaepe minima non curat Praetor *. Et ponamus hoc, ne hinc tamen quidquam certitudini in moralibus detrahitur; cum etiam in mathematicis vel minima acceſſio aut deceſſio quantitatem variet. Licitum, quod inter praeceptum & vetitum eſt medium, interdum ad alterutram partem vergere eo reſpectu diximus, quod illud quandoque omitti, quandoque fieri magis expediat. Verum neque id vllius incertitudinis cauſa exſiſtit; neque exinde formatur eiusmodi medium, quod rectum an prauum ſit dignoſcere liquido non liceat. Vnde non congruunt ſimilitudines de crepuſculo, & aqua tepida. Haec enim ſunt ex eo genere, quae ſolent vocari media participationis; ſicut tepidum de calido & frigido participat. Sed quae vocantur media negationis, quale eſt indifferens & licitum, de neutro extremorum aliquid trahunt, ſed de vtroque aeque negantur. Aeque enim dicitur, bonum non eſt indifferens, & malum non eſt indifferens. Quale medium, quomodo incertitudinis cauſa eſſe poſſit, non adparet.

§. X. Re vera tamen aliqua latitudo deprehenditur in quantitatibus moralibus, eoque potiſſimum nomine diſciplinae Mathematicae morales ſubtilitate iudicantur excellere. Cuius rei ratio dependet a diuerſa natura quantitatis phyſicae, & moralis. Phyſicae enim quantitates inter ſe exactiſſime comparari, menſurarique ac in certas partes diuidi poſſunt: idque quia repraeſentantur in materia ſenſibus ſubiecta. Vnde accurate licet determinare, quam rationem aut proportionem iſtae inter ſe habeant, accedentibus praeſertim numeris, quorum ope iſta omnia ſubtiliſſime exprimuntur. Ac ſunt praeterea quantitates iſtae aliquid naturale, eoque immotum & perpetuum. Aſt quantitates morales proueniunt ex impoſitione & aeſtimatione entium intelligentium & liberorum; quorum iudicium atque placitum vti ſub menſuram phyſicam non cadit; ita quod iſta tanquam quantitatem ſua impoſitione concipiunt atque determinant, ad ſimilem menſuram reuocari nequit, ſed velut libertatem ac laxitatem ſuae originis retinet. Neque vero finis, ob

 quem

integrum vtrinque cauſſa redintegratur. Res autem minima, nominatim in reſtitutione ex capite doli, viſa eſt, ſi damnum duos non excederet aureos, *L. 14. D. de Dolo malo*, quia Praetori graue viſum fuit propter minorem quantitatem ignominioſo hoc iudicio aliquem conueniri. In aliis autem etiam rem minimam Praetor curauit. Propoſuit enim interdicta de Stillicidiis, de Cloacis, de glande legenda. Vid. HERTII annotatio ad §. X.

quem quantitates morales ſunt introductae, eiusmodi ſubtilitatem & minutiarum conſectationem requirebat; ſed ad vitae humanae vſum ſufficiebat, *παχυλῶς* perſonas, res atque actiones aeſtimari, atque inter ſe comparari. Sic igitur latitudo deprehenditur in valore perſonarum [1], ſiue exiſtimationis; per quam fit vt licet intelligamus, vnam perſonam alteri eſſe praeferendam; non tamen praeciſe poſſimus determinare, duplo, triplo, an quadruplo vna alteram dignatione ſuperet. Similis quoque latitudo in pretiis diuerſarum rerum, & actionum in commercium venientium occurrit, per quam vix aliarum rerum, praeterquam quae functionem in ſuo genere recipiunt, pretia ad vnguem exaequari poſſunt; de caetero fere pro aequalibus habentur, prout quaeque hominum conuentio & placitum determinauit. Sic & non niſi cum latitudine aliqua exaequatio inter delicta & poenas inſtituitur. Quis enim examuſſim definiuerit, quot plagae, & qua violentia incuſſae atrocitatem certi, verbi gratia furti exaequent; ſed heic quoque aeſtimatio paulo craſſius & ſecurius capitur. Sed & in multis vitae humanae negotiis inſignis quandoque latitudo conſpicitur. Legislatores ciuiles non omnia ad viuum ſolent reſecare. *Aliter leges*, inquit CICERO Offic. L. III. c. 17. *aliter philoſophi tollunt aſtutias: leges, quatenus manu teneri res poſſunt: philoſophi, quatenus ratione & intelligentia.* Et in dicundo iure [2] minima fere a Praetore non curari tralatitium eſt. Sic & in arbitriis bonorum virorum ſuo velut iure locum ſibi vindicat latitudo. Add. quoque *L. 105. D. de ſolutionibus.* Porro in exercenda iuſtitia vindicatiua non ſolum clementiae, ſed & ipſi rigori aliqua latitudo indulgetur. Quo ſpectat illud TACITI Annal. L. XIV. c. 44. *Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra ſingulos vtilitate publica rependitur.* Et illud Iaſonis Pheraei apud PLVTARCHVM de ſanitate tuenda, p. 135. Ed. Wechel. & in Praecept. gerendae reipublicae p. 817: Ἀναγκαῖον ἀδικεῖν τὰ μικρὰ τοὺς βουλομένους τὰ μεγάλα δικαιοπραγεῖν. *Neceſſe eſſe, vt in minutis rebus iniuſte agant, qui in magnis iuſtitiam ſeruare velint.* Quin & pleraeque virtutes extra iuſtitiam in exercitio ſui ſat laxa libertate & latitudine gaudent, puta miſericordia, liberalitas, gratitudo, aequitas, charitas. Sic quoque in vita communi vocabula habitum denotantia non citra latitudinem frequenter hominibus imponuntur. Vnde iuſtus audit, qui paucula iniuſta etiam ſtudio perpetrat [3]. Denique ſi quando in moralibus nonnullae quantitates ad punctum vsque reductae deprehendantur, vti in pretiis quarundam rerum, in temporibus fatalibus, aliisque; iſta tamen tam praeciſa determinatio non tam ex ipſis rebus, aut temporum momentis, quam ex impoſitione & placito hominum prouenit. Add. Richardus CVMBERLAND de Leg. nat. c. 8. §. 14. Ex hisce igitur genuinum diſcrimen inter mathematicas & morales demonſtrationes

§. X. 1) Seu menſura meriti, de qua videſis GVNDLINGIVM Iur. nat. C. IV. §. 26.

2) Bene dicit *fere*: Obtinet enim hoc tantum, vbi Praetor extra ordinem ſuccurrit. Alias enim etiam de rebus minimis ius dicitur. Quo ſpectat βολίτου δίκη, *fimi iudicium*, in iure Attico. v. Scholiaſtem Ariſtophanis in Equitibus, cuius locum quoque in ſuum Lexicon tranſcripſit Suidas, & MEVRSIVM in Solone c. 20. Adde de Vmbra *l. 1. §. pen. de arbor. caedend.* de fimo & ſtercore *l. 17. §. 2. D. ſi ſeruit. vindic. l. 7. §. 6. l. vlt. §. 3. quod vi & clam. l. vnic. D. de via publ.*

tiones patere arbitramur; quod nempe illae circa quantitates potiſſimum, quae ex ſua natura exactiſſime determinari aptae ſunt, verſentur; hae autem certam duntaxat qualitatem de ſubiecto demonſtrare ſatagant, quantitatum moralium determinatione in laxiore fere voluntatis placito relicta.

§. XI. CAVENDVM tamen eſt, ne hanc, quam hactenus adſtructum iuimus, certitudinem moralem confundamus cum illa, quae ſaepe quaeſtionibus facti adplicatur; quando exempli gratia dicimus, hoc vel illud moraliter certum eſſe, quod a teſtibus fide dignis fuit confirmatum *. Iſthaec enim certitudo moralis nihil aliud eſt, quam firma aliqua praeſumtio, valde probabilibus rationibus ſubnixa, & quae niſi rariſſime fallere poſſit. Et hanc a priori non ſatis diſtinxit ZIEGLERVS ad Grotii L. II. c. 20. §. 1. dum communiora quidem praecepta Ethicae aeque euidentia eſſe concedit, atque ſcientiarum proprie dictarum propoſitiones; *Concluſiones* tamen *particulariores certitudinem longe minorem, & contra multum ſaepe obſcuritatis coniunctum habere, quod res ipſae, de quibus loquuntur, multis modis mutabiles & contingentes ſint.* Et exempli loco ſubiungit: *Moralis certitudo & euidentia eſt, verum eſſe, quod vir bonus & grauis iureiurando ſolenniter confirmat. Quae tamen euidentia non abſolute talis eſt, ſed ſecundum quid; quia non ſimpliciter impoſſibile eſt, hominem iuſtum & grauem peierare, cum poſſit virtute ſua deficere.* Atqui longe alia eſt certitudo, qua ſcitur, periurium eſſe malum; & qua creditur, virum bonum non peierare; neque poſterior propoſitio proprie concluſio eſt, quae ex priori deducitur. Sic etiam moraliter certa habetur fides hiſtoricorum, quando teſtantur de re, a noſtra memoria remotiſſima, & cuius non amplius teſtimonia velut realia extant, praeſertim ſi plures eadem tradiderint. Nam non eſt probabile, plures de compacto falſa poſteritati voluiſſe propinare, aut ſperare potuiſſe, mendacia ſua non in apricum productum iri. Et tamen non deſunt exempla popularium velut fabularum, quae multis ſeculis ſub ſpecie veri ſeſe venditauerunt.

 CAPVT

publ. l. 2. §. 9. ne quid in loco publ. l. 13. de re militari. l. 9. §. 3. ad exhib. Adde *l. 14. §. 2. de condict. furtiu.* H.

3) Vid. infra c. 7. §. 6.

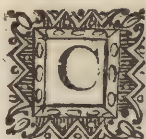
§. XI. *) Bene Hugo GROTIVS L. II. de I. B. & P. 7. §. 8. *De factis nulla eſt certa perceptio: ſed ea, quae ſolent in hominum conſpectu fieri, ſui generis certitudinem habent ex teſtimonio: quo ſenſu mater certa eſſe dicitur, quia inueniuntur, qui quaeue partui & educationi adfuerint; at de patre huius gradus certitudo haberi non poteſt.* Adde EVNDEM de verit. Religion. Chriſtian. L. II. §. 22. H.

****

CAPVT III.

DE INTELLECTV HOMINIS, PROVT CONCVRRIT AD ACTIONES MORALES.

I. *Intellectus duae facultates.*
II. *Facultati intellectus repraesentatiuae qualis indoles?*
III. *Intellectus circa moralia naturaliter rectus est.*
IV. *Conscientia quid & quotuplex?*
V. *Conscientia recta, probabilis.*
VI. *Regulae conscientiae probabilis.*
VII. *Regulae circa eligenda vtilia.*
VIII. *Conscientia dubia.*
IX. *Scrupulosa.*
X. *Ignorantia quid, & quotuplex?*
XI. *Error quotuplex?*
XII. *Error circa actiones licitas.*
XIII. *Error theoreticus circa actiones necessarias.*
XIV. *Aut indifferentes.*
XV. *Error practicus.*
XVI. *Error circa actionem malam.*

CVM disciplinae huius, quam euoluendam suscepimus, hoc praecipuum sit opus [1], vt quid in actionibus humanis rectum aut prauum, bonum aut malum, iustum aut iniustum sit, demonstretur: ante omnia istarum actionum principia & affectiones, tum qua ratione per imputationem cum homine moraliter velut connecti intelligantur, erunt consideranda. Ex hoc igitur dignitas hominis prae brutis maxime elucet, quod iste [2] nobilissima praeditus est anima, quae & insigni lumine circa cognoscendas & diiudicandas res, & exquisita mobilitate circa easdem adpetendas aut reiiciendas pollet. Sic vt eo nomine actiones humanae longe eminentiori classe censeantur, quam motus brutorum, quos stimuli sensuum citra antegressam fere

§. I. 1) Nimirum actiones morales, quatenus reguntur naturae iure, & ex huius principiis demonstratur, quid in actionibus illis honestum aut turpe, iustum vel iniustum sit, disciplinae huius subiectum constituunt. Vt pluribus docui Comment. de iurispr. vniuers. sect. 1. §. 10. & §. 11. 12. 13. inde deduxi, qua ratione eadem subiecto hoc ab aliis disciplinis distinguatur. H.

2) LVCRETIVS L. III. v. 94. 95.

Primum animum dico, mentem quem saepe vocamus,
In quo consilium vitae regimenque locatum est. H.

Menti *regnum totius animi a natura tributum esse,* dicit CICERO L. III. Tusculan. Quaest. Add. EVND. L. V. de finib. c. 13. H.

3) Qua in re commodum est mediam tenere, viam, inter eos, qui bestias pro machinis Automatis habent; et eos, qui plus rationis iis inesse censent, quam homini. Inter illos regnat CARTESIVS in dissertatione de methodo, inter hos principem locum tenet RORARIVS in libro: *quod animalia ratione melius vtantur, quam homines.* Vtique enim in iis agnoscimus vestigia rationis, quum a singularibus ea ad vniuersalia concludere cernimus, dum ex vno homine omnes nouerunt,

fere reflexionem [3] eliciunt, quicquid in contrarium moliatur CHARON de la Sagesse L. I. c. 34. n. 7. 8. Illa porro animae humanae potentia, quae instar aliquod luminis gerit, intellectus nomine venit, cuius duae velut facultates concipiuntur, quas circa actiones voluntario susceptas exserit [4]. Vna est, per quam velut in speculo obiectum voluntati sistitur, & quae in ipso sit ratio conuenientiae aut disconuenientiae, bonitatis aut malitiae, simpliciter ostenditur [5]. Altera, per quam rationes bonitatis aut malitiae, quae sese circa multa obiecta in vtramque partem offerunt, expenduntur, & comparantur, ac demum quid, quando, & quomodo agendum sit, iudicatur, simulque de mediis ad finem maxime accommodatis consultatur. Vbi & hoc notandum, regulariter actionis voluntariae initium esse ab intellectu hominis [6]. Inde tritum illud: *Ignoti nulla cupido.* Quanquam ea cognitio, actum voluntatis antecedens, non semper sit distincta; cum etiam confusa ad hoc sufficere possit, vt voluntas sese moueat. Inde saepe oritur cupido ignotum experiundi.

§. II. EST autem circa priorem intellectus facultatem obseruandum, illam esse ex earum genere, quas communiter *naturales* vocant, contradistinctas *liberis* facultatibus; sic vt penes hominem non sit aliter res apprehendere, atque illarum imagines intellectui sese offerunt; neque voluntas intellectum possit cohibere, ne alicui propositioni assentiatur, quae ei clara & manifesta adparet. Id tamen est penes hominem, obiecto considerando acriter incumbere, & accurata meditatione rationes bonitatis & malitiae exactius trutinare; adeoque non in nuda duntaxat superficie haerere, sed in ipsa rei velut viscera penetrare. Quo facto etiam accuratum de obiecto sequi potest iudicium. Quemadmodum in discernendis per visum rebus multum interest, volanti quid oculo percurras, an intenta acie contempleris. Add. Richard. CVMBERLAND de legibus naturae c. 2. §. 9. Vnde obiter intelligitur, quousque culturae, & legibus circa hanc animae partem locus sit. [1] Id scilicet humana opera praestari nequit, vt intellectus res aliter adprehendat, quam istae adparent. Et cum assensus seu fides non possit non respondere speciei ab intellectu adprehensae; non potest quis aliter de re iudicare, quam prout ipse eandem percepisse visus est; neque vt secus faciat, vlla lege recte quis exegerit. Sicuti & nemo ex nudo & simplici mandato [2] sapiens esse potest [3]. Quia tamen obiter considerantem multa solent fugere, quae curiose rimantibus vltro sese velut

nouerunt, ad haec conspecta coniungere & diuidere obiecta, quod nisi a ratiocinante fieri nequit, didicerunt, denique distinguere bonum a malo in vsum vitae ac libertatis suae ac paruulorum suorum possunt, etsi hae facultates minime accedant praestantiae intellectus humani.

4) Vis animi iudicatrix. H.

5) Vis animi consultrix. H.

6) *Certe amari aliquid, nisi notum, non potest,* ait AVGVSTINVS L. X. de Trinit. c. 1. H.

§. II. 1) *Ea nimirum*, vt recte ait H. GROTIVS I. Annal. Belgic. *quae corpore exercemus, mortis & cruciatuum metu, vi atque imperio obnoxia sunt, verum animus, vt est liber & immortalis, si quid per se arripuit, non ferro nec igne, euiceris: quin ipsa inuitant pericula, beatumque & gloriosum habetur, extra sceleris conscientiam crudelia atque inuisa perpeti; cuius rei documento sunt & veterum Christianorum res & haec tempora.* H.

2) Cui scilicet desit mandandi ratio.

3) Ex his refelli possunt, qui in ciuitate religionem cuiusque arbitrio permittendam esse contendunt. Quam in sententiam multa Patrum dicta leguntur. De quo alibi. H.

velut offerunt, & voluntas intellectum a contemplatione alicuius veritatis impedire potest, alia obiecta obiiciendo: igitur & ad confirmandum intellectus iudicium plurimum valet diligens rerum contemplatio; & vt huic idonea suppetat occasio, illi prospicere debent, quibus aliorum cura demandata. Qui etiam poenis sancire possunt, vt quis solicite adhibeat illa media, quibus rerum obscuritas dispelli, earundemque genuina conditio repraesentari valet.

§. III. PORRO cum intellectus velut facem praeferat nostris actionibus, eoque non recte praelucente, non possimus non in deuia aberrare; pro certo statuendum est, & in ipsa facultate adprehensiua: & in iudicio naturalem inesse rectitudinem, quae, debita adhibita attentione, nos decipi circa res morales non patiatur; nec vtrumque ita deprauari, vt circa easdem non possimus non decipi. Sane speculum male conformatum vtique distortas imagines refert; & bilis linguae suffusa de saporibus recte iudicare prohibet. Nec vitio nobis verti posset, quod male egerimus, si bonum & malum liquido discernere non datum; & non nisi per summam iniquitatem imputaueris errorem, quem exuisse nunquam licuit. Ergo nisi omnem actionum moralitatem velimus euertere, omnino tenendum est, intellectum hominis naturaliter esse rectum, & praemissa debita inquisitione res obiectas liquido, & prout in se sunt, adprehendere. Quin nec iudicium practicum, saltem circa generalia praecepta iuris naturalis, ita posse deprauari, vt quae inde suscipiuntur actiones prauae, ipsi nequeant imputari, velut ex inuincibili errore aut ignorantia profectae. Conf. Rich. CVMBERLAND de legibus naturae c. 2. §. 10. Quo loco monemus, non esse nobis heic sermonem, quid circa res a peculiari Dei reuelatione pendentes intellectus iam noster valeat citra singularem diuinitus allubescentem gratiam; de quo alterius disciplinae est inquirere. Neque de eo sumus soliciti, an quis circa veritates theoreticas, subtili mentis indagine inuestigandas, per prauam informationem falsam opinionem ita possit imbibere, vt ea se exsoluere nulla ratione queat. Sed agimus de viribus intellectus, prout illis opus est ad actiones legi naturae rite attemperandas. Vbi arbitramur, nullum hominem aetate matura, & rationis compotem tam hebetem esse, quin comprehendere queat * saltem generalia iuris naturalis praecepta, & quae in vita communi frequentissimum vsum habent, quamque illa cum hominis natura rationali & sociali habeant conuenientiam perspicere. Et vt maxime quis per socordiam de vno atque altero praecepto nunquam cogitauerit, aut per praecipitantiam & temeritatem falsas de agendis opiniones conceperit, aut ex praua informatione, vel corrupto per vitiosam assuetudinem

§. III. *) Vere GROTIVS proleg. de iur. B. & P. §. 39. *Principia eius iuris, si modo animum recte aduertas, per se patent atque euidentia sunt, ferme ad modum eorum, quae sensibus externis percipimus, qui & ipsi, bene conformatis sentiendi instrumentis, & si caetera necessaria adsint, non fallunt. Et in mathematicis quaedam sunt notitiae primae, aut primis proximae: quaedam demonstrationes, quae statim & intelligunt & assensum obtinent; quaedam verae quidem, sed non omnibus patentes.* Vt idem ait L. II. c. 20. §. 43. H.

§. IV. 1) De qua v. infra L. II. c. 3. §. 20. H.

2) Et est dictamen rationis secundum legem in actu rerum. Vel, vt alii definiunt, est dictamen ex cognitis principiis singularem aliquam actionem, his illisue circumstantiis determinatam, praeci-

nem, prauosque affectus animo, veritatem & necessitatem eorundem in dubium revocauerit, aut contrarias legi naturali agendi regulas sibi finxerit: istam tamen ignorantiam, aut errorem hautquidquam arbitramur inuincibilem, quique adeo efficiat, vt inde susceptae actiones non possint imputari. Ita enim ista sunt exposita, ita penitus naturae insita, vt nunquam eousque obbrutescere possit homo, quin ad ista adprehendenda, ac diiudicanda sit adhuc idoneus. Quippe cum ad hoc non requiratur eximia quaedam ingenii vis, aut peculiaris rationis solertia, sed sufficiat qualecunque natiuae rationis lumen; modo morbo mens non sit oppressa. Quo facit illud Ciceronis Tusc. Quaest. L. III. c. 5. quando *stultitiam*, id est, *inconstantiam sanitate vacantem, tueri posse*, ait, *mediocritatem officiorum, & vitae communem cultum, atque vsitatum; furorem autem esse mentis ad omnia coecitatem.*

§. IV. Solet praeterea iudicium intellectus circa actiones morales, quatenus iste cognitione legum est imbutus, adeoque circa agenda & omittenda legislatori conscius, peculiari nomine vocari CONSCIENTIA. Quam prout actiones hominum antecedit, aut consequitur; distinctionis causa, possumus vocare *antecedentem*, vel *consequentem* [1]. Haec est iudicium velut reflexum intellectus super omissis aut commissis adprobans bene, damnans secus facta; quod comes sequitur tranquillitas, aut inquies animi, prout cuique ista testimonium fert, & de pace aut ira legislatoris, nec minus de caeterorum hominum erga nos beneuolentia, aut infenso animo, sperare iubet. Plinius Paneg. c. 74. *Alius fortasse alium, ipsum se nemo deceperit. Introspiciat modo vitam, seque quid mereatur interroget.* [2]. Illa vero facta antecedit, quid bonum, quidque malum sit, & ideo agendum vel omittendum dictitans. Vbi tamen probe obseruandum, conscientiae nullo alio respectu circa dirigendas hominis actiones locum aliquem tribui, quam quatenus cognitione legum est imbuta [3]; nam harum proprie est actiones humanas dirigere. Vnde si quis iudicio practico aut conscientiae peculiarem vim dirigendi actiones tribuere velit, quae a lege non dependeat aut proueniat, quibuslibet hominum phantasiis vim legum tribuit, & summam confusionem negotiis humanis inducit. Et fatendum est, isthunc vocabuli conscientiae sensum neque in diuinis literis, neque apud veteres auctores Latinos, quantum mihi constat, occurrere, sed a Scholasticis primo introductum, ac nuperis seculis qui vocantur casus conscientiae inuentos a callidis sacerdotibus, flectendis ad suam libidinem hominum animis. Imo si genuinum eius vocabuli sensum attendamus, contra conscientiam facere nihil aliud notat, quam scientem & volentem quid patrare,

praecipiens, vel prohibens, aut etiam suadens, vel dissuadens. H.

3) Legi enim obsequi non possumus, nisi eius conscii simus. Exercetur autem motus mentis, actiones legi per conscientiam applicantis, mirabili plane celeritate, ex qua procliue est, agnoscere prouidentiam diuinam, studentem hominis rectitudini. Obseruantur hi motus in surdis & mutis quoque, qui deliquerunt, certissimo indicio, nimis impiam esse Tolandi sententiam, qua is conscientiam pro vano Sacerdotum terriculamento venditat. Ivvenalis Sat. XIII. v. 2.

— — — *Prima est haec vltio quod se,*
Iudice, nemo nocens absoluitur: improba quamuis,
Gratia fallaci Praetoris vicerit vrna.

re, quod malum esse noras: & opponitur ei, quod ex errore aut ignorantia patratur. Nobis tamen ab vsu proscripto in bono sensu id vocabulum retinere placuit.

§. V. Conscientia recte informata duplici se modo habet; vel enim liquido intelligit persuasionem, quam super agendis vel omittendis obtinet, certis & indubiis principiis niti, seu cum legibus congruere, quae norma sunt actionum & conscientiae: vel persuasionem quidem suam pro vera & certa habet, nec quare eam in dubium reuocet idoneas rationes videt, etsi eandem ad formam demonstrationis deducere non norit, sed topicis [1] fere argumentis adquiescat. Illam vulgo solent vocare conscientiam *rectam* [2], hanc *probabilem*. Circa conscientiam rectam haec traditur regula: omnis actio spontanea, quae fit contra eandem, & omnis omissio actionis, quam eadem necessariam dictitat, est peccatum; & quidem tanto grauius, quo liquidius officium suum homo intelligebat, cuius transgressio eo maiorem animi malitiam arguit. Vid. Lucae XII, 47. 48. Conscientiam autem probabilem a recta differre arbitramur non quoad ipsam persuasionis veritatem, sed quod eandem ad modum demonstrationis adornatam ita artificio se deducere ignoret, adeoque rectitudinis suae ita euidentem & immotam non habeat cognitionem. Non enim datur, vt alii loquuntur, probabile in se, sed tantum respectu nostri intellectus. Et ista ratione pleraque pars mortalium suas actiones regit. Paucis quippe vitae humanae officia, quomodo ex primis fontibus profluant, perlustrasse datum est [3]. Plurimos vitae communis tenor, & docentium, extra fraudis suspicionem positorum, auctoritas, & ipsa adsuetudo, & manifestus actionum decor aut vsus ita securos reddit, vt in talium rationes curiosius inquirere superuacuum putent. Quemadmodum magna pars artificum ad compendiosa quaedam instrumenta opera sua exegisse satis habet; artificiosa eorundem demonstratione mathematicis relicta. Idque eo magis obtinet circa propositiones, quae a primis principiis longius distant, quaeque adeo operosiore deductione indigent; qualem comprehendere est fere supra captum eorum, qui scientiis variis animum non habent subactum. Quo pacto tamen nihil praesidii accedit pestilenti isti probabilitati, quam recentiores Casuistae, & Iesuitae [4] potissimum comminiscuntur, quae sese in solam auctoritatem vnius Doctoris, etiam a rationibus destituti, & abs quo caeteri dissentiunt, resoluit. Quo figmento omnem doctrinam moralem subuerti, conscientiasque hominum a libidine sacerdotum, commodis suis velificantium, suspendi [5] manifeste ostendit Lud. MONTALTIVS in Literis ad prouincialem [Epistola V.] & ad easdem Wendrockius, & Sam. Rachelius. Vbi illud insuper obseruamus, male ab istis

§. V. 1) Seu *popularibus*.

2) Imo haec melius appellatur certa, quum & *probabilis* recta esse possit. At potest tamen eadem falsa esse, quia quum ratiocinando decipi possimus sub specie certitudinis, id multo magis fieri potest, sub specie probabilitatis.

3) *Vnaquaeque gens hoc legem naturae putat, quod didicit*, ait HIERONYMVS II. aduersus Iouinianum. V. AVCTOR L. II. c. 3. §. 9. H.

4) Inter quos exstant Escobar, Tambourinus, Diana.

5) Scripta alia abhinc in Gallia edita non recensebo. Vere dixit, quisquis dixit, *totam hanc Casuistarum scientiam nihil aliud esse, quam artem cum Deo cauillandi*. H.

iſtis confundi probabilitatem facti, cum probabilitate dogmatis & velut iuris. In quaeſtionibus equidem facti vnius viri grauis auctoritas poteſt efficere aliquam probabilem praeſumtionem, & probationem ſemiplenam. Sed in definiendo iure abſurdum plane, & temerarium fuerit, vnius viri effato, rationibus non ſuffulto, & abs quo alii non minori auctoritate praediti in diuerſa abeunt, tantum tribuere, vt illud pro norma agendorum tuto poſſit admitti.

§. VI. CAETERVM ſolent vulgo nonnullae regulae pro informanda conſcientia probabili tradi; de quibus noſtra ſententia eſt, eas locum poſſe habere, quando inter ſe collidi videtur ius ſtrictum & aequitas; aut quando vtraque pars eſt quidem extra obligationem legum, ita tamen, vt vel vna propius ad honeſtum videatur accedere, vel vna magis apta iudicetur, ex qua commodum, aut incommodum aliquod proueniat, quam altera. Nam in iis, quae lege aliqua proprie praecipiuntur aut vetantur, non datur eiusmodi electio, vt vno reiecto alterum liceat ſuſcipere, (quippe cum leges definite quid vetent aut iubeant, non per plura ac diuerſa velut aequipollentia ſibi ſatisfieri velint;) ſed in licitis duntaxat, quaeque adeo extra leges ſunt poſita. Sunt autem regulae iſtae fere tales: I. In conſcientia probabili duabus ſententiis propoſitis, quarum cum neutra legi aduerſetur, vna firmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, vtralibet ſuſcipi poteſt. II. Duabus ſententiis propoſitis, quarum altera infirmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, recte tutior illi praefertur. III. In conſcientia probabili vir doctus eam ſententiam ſequi poteſt, quae ſibi probabiliſſima videtur [1], etſi aliis forte talis non videatur; niſi ex eo incommodum aliquod metuatur, quod a communi opinione abeat. IV. Indoctus tutiſſime ſequitur auctoritatem prudentiorum. V. Alterius imperio obnoxius recte poteſt iuſſu ſuperiorum agere, quod illicitum certo non nouit, etiamſi non ita probabile ſibi videatur. VI. In rebus parui momenti, ſi vtrinque ſint probabilia argumenta, vtrumlibet poteſt eligi. VII. In rebus magni momenti, ſi vtrinque ſe oſtendant argumenta probabilia, praeferenda eſt pars tutior, ſeu vbi, ſi vel maxime a ſcopo ſit aberratum, non adeo graue prouenire poteſt malum, quam ſi ex altera parte fuiſſet impactum [2].

§. VII. PORRO etſi nobis heic maxime de bono & malo, iuſtoque & iniuſto agere ſit propoſitum, diſquiſitioni de vtili & inutili [1] ad aliam diſciplinam reiecta; tamen non abs re fuerit paucis quoque hoc loco attingere, quas regulas in deliberatione circa vtile iudicium intellectus reſpicere debeat. Praeſertim cum ſuperiores hisce fere nitantur, & in dirigendis noſtris actio-

§. VI. 1) Cui regulae in primis locus eſt in ſubitaneis, vitae humanae caſibus, in quibus neceſſitate adigimur ad conſilium e veſtigio capiendum.

2) Sic ſi de rei alicuius ſorte quaeratur, praeſtat dimittere ſontem, quam punire innocentem. GROTIVS de I. B. & P. L. II. c. 23. §. 5. n. 2. quod iam Traianus imperator monuit in *L. 5. D. de poenis.* *Sed nec de ſuſpicionibus*, inquit Vlpianus *debere aliquem damnari D. Traianus Aſſiduo Seuero reſcripſit: Satius enim eſſe impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare.* Similiter ſi paria pro bello & pace ſuffragia lata ſint, calculum noſtrum paci adiici, intereſt, quia bellum tot malis obnoxium eſt.

§. VII. 1) Pro *Noxio.*

actionibus non minima ſoleat haberi ratio vtilitatis: iuxta illud *Apoſtoli* I Corinth. VI, 12. *omnia mihi licent*, nempe de quibus ibi egerat [2], *ſed non omnia expediunt.* Et in muneribus ciuilibus ſaepe negotia iniuncta alicuius prudentiae & dexteritati committuntur; vbi ſane male egiſſe cenſetur, qui per imprudentiam aut ſocordiam, quod minus vtile erat, ſuſcepit. In deliberationibus igitur, quae circa talia inſtitui ſolent, ad quae neceſſitate aut obligatione determinata non adſtringimur, (neceſſitas quippe deliberationem excludit, & obligatio determinata ſolam exſecutionem agenti relinquit;) id fundamenti loco ſupponitur, ne quid ſuſcipiatur, ex quo morali aeſtimatione, (id eſt in quantum humana prouidentia inter incerta caſuum, & futuri obſcuritatem penetrare poteſt,) plus mali quam boni aut etiam tantundem mali atque boni, videtur oriturum. Cuius ratio in propatulo eſt. Tantum enim de cuiusque rei bonitate decedit, quantum illa mali habet adiunctum, adeoque exuit rationem boni, ſi aequale fuerit malum. Infauſtum cenſetur praedium, cuius reditus impenſas non ſuperant. CATO de Re ruſtica L. I. c. 1. *Ager quamuis quaeſtuoſus ſi ſumtuoſus ſit, non multum ſupereſt.* Suſcipiuntur quippe eiusmodi res, de quibus iam loquimur, eo fine, vt emolumenti quid inde nobis adquiratur. XENOPHON rerum Graec. L. VI. [p. 346. Edition. Steph. cap. 3. §. 6. Edit. Oxon.] *Non illos laudandos cenſeo, qui in certaminibus ſaepius victoriam ac gloriam retulerunt; ita tamen contendunt, vt non antea deſiſtant, quam victi laborem demum amittant. Neque aleae luſores, qui cum ſemel lucrantur, inde duplo plus perdunt, quam lucrum iam antea partum. Videmus enim tales vt plurimum ad extremam redigi inopiam. Quae & nos conſiderare decet, neque vnquam eo certaminis deſcendere, vbi aut omnia vincere, aut cuncta perdere neceſſum ſit.* LVCANVS L. I. verſ. 282.

Par labor atque metus pretio maiore petuntur.

Huc etiam poteſt facere illud ISOCRATIS Archidamo, [p. 212. Ed. Pariſ. 1621.] *Propoſitis duabus rebus bonis, quarum altera euidens eſt, altera obſcura; nonne ridiculum fuerit, vos certam repudiare, controuerſam velle amplecti* [3]? Ex quibus iſta deducit conſectaria GROTIVS L. II. c. 24. §. 5. *I. Si res, de qua agitur, aequalem, morali aeſtimatione, efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum*, id eſt, ſi aeque facile damnum quam lucrum ex ea prouenire poſſit: *Ita demum*

2) Verba Apoſtoli ad inſequentia potius, quam ad praecedentia referenda ſunt, vt apparet ex totius contextus inſpectione, cuius memorabilem interpretationem videſis apud BOCHARTVM Tom. I. pag. 1025.

3) Cuius tamen regulae videntur ſubtilius elaboratae eſſe, quam vt in humanis negotiis locum inuenire queant. V. AVCTOR L. I. c. 2. §. 4. Adde BOXHORNIVM Diſquiſit. politic. caſ. 37. H.

4) Locus hic Arnobii non ad ſecundam, ſed ad primam regulam Grotii pertinet, quod confeſtim apparebit, vtriusque verba inter ſe contendentibus.

5) Hanc vocem Grotio reſtituit Cl. BARBAYRACVS in editione Amſtelaedamenſi anni 1720. p. 630. n. 3. in fine.

§. VIII. 1) THOMASIVS Inſtitut. Iurispr. Diu. L. I. c. 1. §. 59. contendit, non dari conſcientiam dubiam, quia dubitatio non ſit animi iudicium, ſed tantum iudicii ſuſpenſio. Reiicitur haec ſententia a TITIO Obſeruat. XIIX. ad Auctoris noſtri libellum de officio hominis & Ciu. quia et cogitatio fluctuans cogitatio ſit, nec iudicium abſiſſe deciſionem requirat, ſed indoli eius ſufficiat, ſi deliberetur. Quibus conſequens eſſe putat, vt conſcientiam dubiam adeſſe dicamus,

mum est eligenda, si bonum aliquanto plus habeat boni, quam malum mali, id est, si lucrum longe maius futurum est, vbi res bene cesserit, quam damnum, vbi secus alea ceciderit. Sic temerarium non fuerit decem periculo exponere, si centum sis lucraturus, vbi sors fauerit. Conf. EPICTETI Enchirid. c. 35. 36. *II. Si videatur esse aequale bonum & malum, quod a re, de qua quaeritur, possit procedere, ita demum ea res eligenda est, si efficacia ad bonum, quam ad malum maior sit*, id est, si facilius sit lucrum inde, quam damnum prouenire. Facere huc potest illud ARNOBII L. II. [p. 44. Ed. Lugd. B. 1651.] *Cum haec sit conditio futurorum, vt teneri & comprehendi nullius possint anticipationis attactu, nonne purior ratio est, ex duobus incertis, & in ambigua expectatione pendentibus id potius credere, quod aliquas spes ferat, quam omnino quod nullas? In illo enim periculi nihil est, si quod dicitur imminere, cassum fiat & vacuum: in hoc damnum est maximum, si cum tempus aduenerit, aperiatur non fuisse mendacium* [4]. Adde Pensées de M. PASCAL. cap. VII. *III. Si videatur & bonum & malum esse inaequale, nec minus inaequalis rerum efficacia, res ea ita demum eligenda est, si efficacia ad bonum maior sit collata efficaciae ad malum, quam ipsum malum est collatum bono*, id est, si excessus mali minor sit, quam facilitas, qua bonum prouenire potest; *aut si bonum sit maius comparatione mali, quam efficacia ad malum comparata* [efficaciae [5]] *ad bonum*, id est, si efficacia, qua malum prae bono prouenire potest, minor sit, quam excessus boni prae malo. IV. Vbi autem rei tam bonum quam malum, vt & efficacia ad vtrumque sit ineuidens, cauti est re abstinere, vbi nulla necessitas vrserit.

§. VIII. QVODSI autem iudicium intellectus anceps haereat, & discernere nequeat, bonum aliquid vel malum, adeoque agendum sit aut omittendum, vocatur *Conscientia dubia* [1]. De hac isthaec fertur regula: quamdiu iudicium intellectus nullo rationum momento in neutram partem vergit [2], actio erit suspendenda; adeoque qui agit, conscientia velut in aequilibrio adhuc haerente, peccat. Nam talis, quantum in se, legem violauit. Perinde enim est, atque si diceret; mihi quidem non liquet, an haec actio legi repugnet, nihilominus siue repugnet, siue non, eam suscipiam. CICERO de Offic. L. I. c. 9. *Bene praecipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites aequum sit an iniquum. Aequitas enim lucet ipsa per se: dubitatio autem cogitationem significat iniuriae.* Subiungit

mus, si quis moralitate licet actus nondum intellecta, executionem eius decernat. Qua in lite Titius de eo, quod fit, Thomasius contra de eo differit, quod fieri laudabiliter debet. Itaque in his quidem nulla inter eos contradictio est. Praeferenda tamen Thomasii sententia, quoniam vtique suspendendus est actus, de cuius iustitia dubitamus, donec res ad liquidum deducta sit, nec caret proteruiae nota, qui tam praecipitanter agit, vt de exploranda voluntate diuina antea laborare superuacuum ducat. Iam dudum id CICERONI obseruatum fuit, qui de Officiis L. I. c. 9. *Quo circa bene praecipiunt*, inquit, *qui vetant quicquam agere, quod dubites aequum sit, an iniquum. Aequitas enim lucet ipsa per se, dubitatio cogitationem significat, iniuriae.* Id est, qui dubitat de iustitia actionis, & nihilominus agit, eo ipso animum prodit agendi praeter ius. Quod & Paulo Apostolo visum, Rom. XIV, 23. *Qui ambigit*, inquit, *si ederit, condemnatus est, quia non edit ex fide.*

2) ARISTOTELES Metaph. I. Ἡι γὰρ ἀπορεῖ, ταύτῃ παραπλήσιον πέπονθε τοῖς δεδεμένοις· ἀδύνατον γὰρ ἀμφοτέρως προελθεῖν εἰς τὸ ἔμπροσθεν. *Quatenus enim dubitat, eatenus simile quiddam ligatis patitur; vtroque enim modo impossibile est ad vlteriora procedere.* H.

iungit GROTIVS L. II. c. 23. §. 2. *hoc locum habere non posse*, vt nempe actione abstineatur, *vbi alicui omnino alterutrum est faciendum, & de vtroque an aequum sit dubitatur: tunc enim licebit ei eligere, quod minus iniquum esse videtur. Semper enim, vbi electio euadi non potest, minus malum rationem induit boni* [3]. Vbi tamen arbitramur, hoc axioma proprie locum habere in malis damnosis, ac non moralibus; vbi sane lucri instar est, minori damno maius potuisse declinare. Quando autem idem adplicatur ad mala moralia, dextra opus est interpretatione. Igitur proprie loquendo ex duobus malis moralibus neutrum est eligendum. Contingit tamen frequenter, vt duae leges affirmatiuae, aut altera affirmatiua, altera negatiua videantur inter se velut collidi, sic vt vtrique eodem tempore nequeat satisfieri. Heic simpliciores quidem putant, comparationem fieri inter duo mala seu peccata omissionis, illudque suscipiendum, quod omisisse maius peccatum videtur. Reuera tamen heic non ex duobus peccatis eligitur minus; sed quod extra eiusmodi collisionem peccatum erat, id peccatum esse desinit, vbi validioris legis implendae necessitas incumbit. Sic verbi gratia vbi collisio fit inter praeceptum affirmatiuum, *da eleemosynam*, & negatiuum, *ne furtum facias*; sine dubio non est furandum, vt eleemosynae suppetat materia; iuxta illa Apostoli; *non sunt facienda mala, vt eueniant bona.* In hoc tamen casu non dare eleemosynam peccatum proprie non est; quia praecepta affirmatiua vim obligandi non exserunt, vbi agendi materia deficit. Sic vbi collisio fit inter duo praecepta affirmatiua, verbi gratia, pare Deo, & pare magistratui, sine dubio Deo magis oportebit obedire, quam hominibus; (quam sententiam etiam expressit SOCRATES [4] apud *Platonem* in Apologia [pag. 23. Edit. Francof. Ficini]: Ἐγὼ ὑμᾶς ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ; πείσομαι δὲ τῷ Θεῷ μᾶλλον, ἢ ὑμῖν. *O viri Athenienses, diligo vos equidem, atque amo, Deo tamen parere malo, quam vobis.*) non quia ex duobus malis minus est eligendum, sed quia malum non est, magistratui non obedire, vbi id citra violationem obsequii Deo debiti nequit fieri. Obligatio quippe laxior cedit arctiori, quando vtrique simul nequit satisfieri.

§. IX. CVM dubia conscientia cognationem habet *scrupulosa*, quam vocant, quando anxia formido iudicium intellectus comitatur, ne forte id ipsum malum sit, quod bonum aliquis existimauerit, & contra. Eiusmodi scrupulus vbi probabilibus argumentis nititur, actio erit suspendenda, donec eximatur rationibus, aut sapientum auctoritate: qui autem ex molli quadam super-

3) V. AVCTOR infra L. III. c. 7. §. 5. circa finem. Addendum quoque heic: illum, qui contemplatiue dubitat (seu qui dubium habet, quod tantum in intellectu haeret, & non simul voluntatem in vtramque partem trahit) posse actiuo iudicio aliquando non dubitare; quoniam credere potest, in re dubia obsequendum superiori. Quae distinctio iudicii duplicis quin in multis actionibus locum habeat, negari haut posse, concedit ipse GROTIVS L. II. de I. B. & P. 26. §. 4. At vbi dubitatur de iustitia belli, id locum habere negat, de quo v. AVCTOR infra L. VIII. c. 1. §. 6. & 8. H.

4) Nisi quod Dei nomine Platoni DAEMON, siue genius Socratis venit. CLERICVS Art. Crit. T. I. p. 145. 146. edition. 2.

§. X. 1) A ICtis, at a Logicis ignorantia prauae negationis. H.

2) Quam doctrinam recte TITIVS obs. XXIV. neque adaequatam, neque satis perspicuam dicit. Quare ignorantiam concinnius considerat 1) ratione *obiecti ad negotium suum relati*, vnde fit error

ſuperſtitione oritur, negligendus atque animo eiiciendus eſt. Add. CARTESIVS de Paſſion. art. 170. & 177. vbi contra *Fluctuationem animi*, & *Morſus conſcientiae*, qui actionem antecedunt, recte quidem hoc *Remedium* praeſcribit, *aſſueſcere formandis iudiciis certis & determinatis de omnibus rebus, quae ſeſe offerunt.* Sed addendum eſt; iudicia illa eſſe formanda ex genuina & ſolida ſcientia morali, ſeu diſciplina iuris naturalis, ac religione Chriſtiana, a ſuperſtitioſis hominum additamentis repurgata. Nam citra hoc obfirmari quidem fortaſſe animus vtcunque poteſt, ne morſus aut fluctuationes ſentiat; ſed neque talis firmitas ad diuturnitatem valet, neque a peccato liberat. Inde probari nequeunt, quae dicto loco ſequuntur: *& cenſendo ſemper officium praeſtari, cum ſit quod melius eſſe iudicatur, etſi forte peſſime iudicetur.* Atqui hoc non eſt morbum curare, ſed per anodynum male temperatum ſtuporem animo inducere.

§. X. VBI circa actionem aliquam ſuſcipiendam aut omittendam deeſt cognitio intellectus [1], vocatur *Ignorantia.* Quae, quantum ad inſtitutum noſtrum, diuiditur vel reſpectu *influxus in actionem*, vel *reſpectu originis* [2]. Priori reſpectu eſt duplex: alia enim eſt cauſa eius, quod ignoranter fit, alia non [3]. Illam poſſis vocare *efficacem*, hanc *concomitantem.* Illa negat in intellectu eam cognitionem, qua praeſente actio fuiſſet impedita [4]. Qualis erat in Abimelecho Gen. XX, 4. 5. qui ſi cognouiſſet, Saram Abrahami eſſe vxorem, hautquidquam ad eam ducendam animum fuerat adpliciturus. Haec negat in intellectu eam cognitionem, quae factum non impediiſſet, ita vt aliquis nihilominus id facturus fuiſſet, etiamſi cognouiſſet, quod ignorauit [5]. Vt ſi quis improuiſo hoſtem ſuum occiderit, quem nihilo ſecius occiſurus fuerat, etiamſi ſciuiſſet, in eo iſtum loco verſari, in quem ipſe telum fortuito, & citra intentionem quenquam laedendi, contorquet. Quo pertinet dictum iſtius, qui cum lapidem deuolueret in canem, aberrante eo in nouercam impulit, eamque occidit, ait: Τ' αὐτόματον ἡμῶν κάλλιω βϐλεύεται [6]: *Fors melius conſilium cepit quam nos.* Iſthaec duo ita aliqui volunt diſcernere, vt quod ex priori ignorantiae ſpecie proficiſcitur, dicatur ſimpliciter fieri *ex ignorantia*; quod ex poſteriori, *ab ignorante.* Etſi & in poſteriori caſu non niſi fortuitum homicidium proprie ſit admiſſum. Nam prauus ille affectus cum vitio quidem eſt coniunctus, ad caedem tamen nihil ſane contulit. Aſt reſpectu originis ignorantia diuiditur in *voluntariam* & *inuoluntariam.* Illa quibusdam etiam vocatur conſequens, & vincibilis; haec antecedens, & inuincibilis. Illa,

error efficax & concomitans; 2) ratione *obiecti in ſe ſpectati*, vnde fit ignorantia iuris & facti 3) ratione *conſenſus*, vnde fit error voluntarius & inuoluntarius.

3) Clarius, illam diſplicentia, hanc delectatione comitatam. H.

4) Siue, ignorantia efficax eſt, qua quis aliquid egit, quod non fuiſſet acturus, niſi ea cognitione priuatus fuiſſet, qua exiſtente actionem non ſuſcepiſſet. Haec ignorantia caret imputatione: talis eſt eius, qui mandatum exſequitur, ignorans mandantem deceſſiſſe §. 10. *Inſt. l. 26 & 28. D. Mandati*, cuius argumentum plerumque eſt poenitentia.

5) Siue ignorantia concomitans eſt, qua quis aliquid fecit, quod feciſſet, etſi ignorantia non laboraſſet. Cuius argumentum plerumque eſt facti adprobatio. Ob talem ignorantiam, ſi eſſentialis ſit, actio plerumque redhibitoria, ſi accidentalis, actio quanti minoris ſit, inſtituitur *l. 1. §. 1. l. 37. D. de Aedil. Ed.* Quae ignorantia merito imputatur.

6) Imo apud PLVTARCHVM de animi tranquilli-

Illa, (siue sit directe affectata, siue per oscitantiam & socordiam contracta,) est [7], cum quis ea ignorat, quae scire poterat & debebat. Haec est, cum quis ignorat circa certam rem, quae nec scire poterat, nec tenebatur. Ignorantia porro inuincibilis est vel talis *in se, sed non in sua causa:* vel *in se & in sua causa simul.* Illa est, quando quis in ipsa quidem actione ignorantiam, ex qua eadem procedit, exuere ac dispellere nequit; in culpa tamen est, quare in eam ignorantiam inciderit [8]. Sic saepe, qui per ebrietatem peccat, plane nescit, quid agat: est tamen in culpa, quare istud nesciat [9]. Haec est, quando quis non tantum ea ignorat, quae scire ante actionem non potuit [10], sed etiam in culpa non fuit, cur in ista haereret ignorantia, aut in eandem incideret. Pertinent huc ea, quae habet ARISTOTELES Nic. II. c. 1. & ad eum locum *Eustratius.* Vbi distinguit inter id, quod fit ab ignorante, & quod fit ex ignorantia. Illius exemplum adfertur id, quod fit ab ebrio, aut irato. Heic enim, etsi ebrius aut iratus saepe quid agant, ignorent; actionis tamen causa non est ignorantia, sed ebrietas aut ira, quarum illam declinare, hanc compescere penes hominem erat. Addit deinde, inuitos dici non posse, qui ideo peccant, quod ignorent quid agendum, quid omittendum; quam ignorantiam ipse vocat in electione [11], & vniuersalium. Nam ista quilibet scire tenebatur [12]. Sed ignorantiam, quae circa particularia versatur, actionem reddere inuitam. Particularia illa sunt, quis, quid, circa quid, & in quo, quo instrumento, [cuius causa,] & quo modo. Haec omnia simul ignorare nemo sanus potest. Saltem enim quis intelliget seipsum agere. Sed circa singula reliqua ignorantia interuenire potest. In eo quod agitur, dicunt lapsos se esse, qui locuti sunt, quod nolebant [13]. Item si quis catapultam ostendere amico volens, iaculum emisit, amicumque vulnerauit. Circa quid, & in quo, (quae idem sunt,) ignorantia versatur, vt si filium hostem quis putet, & interficiat. Circa instrumentum; vt si quis hastam mucronatam, quam credat obtusam esse, in aliquem proiiciat, atque ita imprudens interficiat. Cuius causa; vt si pharmacum alicui salutis causa exhibeamus, idque mortiferum esse ignoremus. Quo modo; vt si quis docendi causa leuiter percutere volens, ictum vehementem inflixit [14]. ICti quoque Romani peculiari titulo tractant de ignorantia iuris & facti. Verum isti hanc non tam considerant, prout effectum habet circa actiones morales, quam prout facit ad ius aut actionem

quillitate p. 467. C. T. II. Edit. WECHEL. ita loquitur ὅυδ' ὅυτω κακῶς, ne sic quidem male.

7) Vbi quis, vt Tacitus loquitur, *ad culpam ignarus est.* H.

8) V. infra c. 4. §. 8. H.

9) Interdum tamen absoluendus erit, si eius aetatis vel conditionis sit, vt vim vini nesciuisse praesumi possit, qua ratione clericum, qui ebrius homicidium fecerit, criminis absoluit WIESTNER *X. de homicid. art. 6.* quod admittendum est, si Clericus alias frugi fuerit & sobrietatis studiosus.

10) V. g. si quis dolo alterius decipiatur, vt apud Plautum in milite glorioso: *Nos facetis fabricis & doctis dolis glaucomam ob oculos obiiciemus: eumque ita faciemus, vt, quod viderit, non viderit.* H.

11) Id est, quando ignoramus, bonum ne & honestum vtili & iucundo, an hoc bono & honesto praeferre debeamus.

12) Veluti furtum non esse faciendum vel non committendum adulterium, aut homicidium.

13) Vel, quod silere se debere ignorabant. Haec enim est sententia Aristotelis, quam referre voluit Auctor. Et vtitur Philosophus exemplo Poetae Aeschyli, qui, accusatus, quod in Tragoediis suis Sacra Eleusinia euulgasset, absolutus

nem aliquam retinendam, aut adquiremdam, vel amittendam. Eorum autem, quae circa vtramque traduntur, huc ferre ratio redit, quod ignorantia iuris vt plurimum cum aliqua negligentia culpalbili ſit coniuncta [15], ignorantia facti non item; igitur aequitatem ferre, vtt illa quidem noceat, haec non obſit.

§. XI. QVANDO autem non ſolum cognitio veri deficit, ſed & eius loco falſa perſuaſio animum occupauit,, ſic vt haec pro vera habeatur [1], in *errore* verſari animus humanus dicitur. Qui error itidem eſt vel vincibilis, vel inuincibilis. Ille eſt, quem quis adlhibita diligentia moraliter poſſibili, ſeu quam communis conditio rerum humanarum admittit, diſcutere debuit ac potuit. Hic, quem quis omni diligenttia moraliter poſſibili diſcutere non valuit. Vbi obſeruandum, licet admitteretur illa ſententia M. ANTONINI L. IX. c. 42. (Add. ARRIANVS ad Epictetum L. I. c. 28.) *Πᾶς ὁ ἁμαρτάνων ἀφαμαρτάνει τοῦ προκειμένου καὶ πεπλάνηται. Quisquis delinquit, a propoſito aberrat, & deceptus eſt:* tamen cum ille error non fuerit inuincibilis, per eundem neque praue facta a numero peccatorum eximi, neque iisdem promiſcue veniam indulgendam [2].

§. XII. ACCVRATE autem obſeruandum, quod diuerſos habeat effectus error, circa actiones, quas homo pro lubitu ſuſcipere poteſt, & intermittere, ſeu quarum exercitium im ipſius arbitrio eſt relictum; & circa illas actiones, quae lege aut iuſſu ſuperioris illi ſunt praeceptae vel interdictae. Circa prioris generis actiones error conſenſum intercipere intelligitur; adeoque ex illis non ſequuntur iſti effectus, qui alias ex actione, in quam conſenſeris, fluere apti ſunt; praeſertim vbi iſte error non ex ſupina nimis incuria obrepſerit. Inde in pactis error circa rem, eiusue qualitatem, cuius intuitu quis ad paciſcendum fuit motus, pactum reddit inualidum. Cenſetur enim heic aliquis conſenſiſſe non abſolute, ſed ſuppoſita praeſentia illius rei aut qualitatis, cui tanquam conditioni conſenſum ſuum ſuperſtruxit. Qua non adparente, conſenſus quoque nullus fuiſſe intelligitur. Qua de re infra ſuo loco pluribus agetur.

§. XIII. AST vero aliter ſe res videtur habere circa actiones neceſſarias, ſeu a ſuperiore praeceptas, aut vettitas. Vbi diſtinguendum eſt, vtrum error

lutus eſt, quod ignoraſſet, euulgari ea non debere.

14) Adde tempus & locum. Ignorare enim poſſumus tempus, quo aliquid agimus, Feſtum eſſe, ſacrum autem vel religioſum locum, in quo agentes conſiſtimus. Dantur etiam circumſtantiae particulares, quarum ignorantia non minus ſine excuſatione eſt, quam illa principiorum generalium, veluti ſi aliquis a nobis occidatur telum iacientibus in loco publico; nouiſſe enim debebamus, locum publicum quotidie hominum frequentia obſideri.

15) Maxime alieni, in hac enim tolerabilis error eſſe dicitur *in l. final. D. pro ſuo.* Illud adhuc addendum: Ignorantiam quamcunque; non impedire quo minus actio imputetur agenti, ſi quidem actio illa reſpiciat tertium, qui in culpa non fuit, vt erraret. *v. l. 12. & 13. D. de nouation.* H.

§. XI. 1) Quem ICti errorem, Logici *ignorantiam prauae diſpoſitionis* vocant. H.

2) Sine qua reſtrictione ſi accipiatur locus Antonini, peccato is philoſophico occaſionem praebere poſſit.

error verſetur circa theoriam, an vero circa praxin; ſeu vtrum aliquis falſam habeat opinionem circa actionum neceſſitatem, putetque intermittendas eſſe, quae faciendae erant, & vice verſa; an vero in ipſo actionis exercitio error intercurrat, per quem ſecus quam par erat actio adplicetur. Prioris generis errores arbitramur non impedire, quo minus agenti actio imputetur, prout cum norma praeſcripta congruere aut non congruere videbitur; cum omnino cenſeantur eſſe vincibiles. Qui enim alicuius actiones ad normam adſtringere vult, is vtique voluntatem ſuam ſufficienter declarare debet, vt ab illo, quem obligare inſtituit, liquido cognoſci queat. Alias enim iniquiſſime exigitur obſequium legis ignotae, aut cuius ſenſum genuinum eruere ſit ſupra captum eorum, quibus illa eſt lata. Ergo ſi quis in theoria erret, id eſt, ſi quis ſibi perſuaſerit, praeceptum eſſe, quod eſt interdictum, & contra, cenſetur non adhibuiſſe debitam diligentiam; adeoque non poterit recuſare, quo minus ipſi imputetur, quod ex tali errore fuit commiſſum. Id ipſum alias ſic effertur: Si conſcientia verſatur in errore vincibili circa rem malam *, peccat homo tam ſi ſecundum, quam ſi contra eandem agit, id eſt, ſi perſuaſerit ſibi, actionem eſſe praeceptam, quae erat intermittenda, aut contra intermittendam, quae erat praecepta, peccat, ſi illam ſuſceperit, & hanc intermiſerit. Nam talis actio aut intermiſſio reuera diſcrepat a lege: & agens verum legis ſenſum cognoſcere poterat, & debebat. Et idem tamen non minus peccauerit, ſi actionem reuera interdictam, quam tamen ipſe praeceptam credebat, omiſerit; & actionem reuera praeceptam, quam tamen interdictam putabat, ſuſceperit. Etſi enim nullus heic ſit actus exterior, qui legi repugnet: tamen quia iſte iudicat, conſcientiam ſuam legi congruere; ideo ſaltem proaereſis iſta legi repugnans pro peccato ipſi imputabitur. Nam mala intentio agentis facit actionem malam videri, ſaltem contra agentem. Vnde adparet, ex iudicio intellectus erroneo non poſſe procedere actiones, quae pro rectis agenti queant imputari; & ei, cui falſo perſuaſum eſt, aliquid eſſe iniuſtum, id tantiſper pro illicito haberi, quamdiu eam perſuaſionem non correxit. Adde *l. 46. §. 8. D. de furtis.*

§. XIV. QVODSI tamen error theoreticus verſetur circa rem in ſe indifferentem; id eſt, ſi perſuaſus quis fuerit, aliquid neceſſario eſſe faciendum aut omittendum, quod reuera eſt indifferens; peccabit tantum, ſi contra fecerit, atque falſa opinio ſuggerit, ob prauitatem proaereſeos; non autem, ſi ſecundum errorem ſuum fecerit. Indifferentia enim ſunt extra legem, quae non violatur, ſiue quis iſta ſuſcipiat, ſiue omittat. Et innoxius videtur error, qui peccato anſam non praebet. Id tamen in aperto eſt, non poſſe ex eiusmodi errore ſuſceptas actiones obtinere illos effectus, qui alias ſequuntur actiones

§. XIII. *) Hinc peccant, qui in eos, quos Deos putant, irreuerentes atque irreligioſi ſunt: nec minus peccant, quod falſos Deos colunt, & honorem vero Deo debitum in alios transferunt. V. H. GROTIVS de I. B. & P. 20. §. 51. & in not. AVCTOR infra L. IV. c. 2. §. 4. H.

§. XV. *) Hoc non eſt perpetuum. Finge: Ducit quis ex errore vxorem, alteri iam nuptam, aut proximo ſanguine ſibi iunctam. Heic nec adulterium nec inceſtus committitur, & liberi inde nati cenſentur legitimi; praeſertim ſi vterque coniugum impedimentum ignorauit: nam hi non peccarunt, & liberis nihil imputari poteſt, Henricus ARONDELIVS apud Thuanum L. XIII. hiſtor. ad A. 1553. loquutus de Maria, poſtea Angliae Regina, quae ex matrimonio, ob inceſtum

nes legibus praeceptas. Sic ſi legislator praemium obſequentibus legum conſtituiſſet, id ſane ſibi vindicare non poterit, qui per errorem indifferentia, velut de illis per leges in alterutram partem foret diſpoſitum, obſeruauit.

§. XV. Ast in exercitio actionum a legibus praeceptarum frequentius eſt, vt error interueniat; puta ſi obiectum actionis legitimum fuerit ſubtractum, & pro eodem aliud ſubſtitutum. Item ſi circa tempus, & locum exſecutionis praeſcriptae ſit erratum. Tales actiones *, vti non conſequitur ille effectus, quem alias recte adplicitae actiones producunt; ita error prohibet effectum malis actionibus proprium, ſiquidem iſte non ex culpabili negligentia ſit contractus. Quod alii ſic efferunt: error interueniens prohibet, ne actio alicui in alterutram partem imputetur, neque tanquam bona, neque tanquam malitioſa. Seneca Herc. fur. [verſ. 1237. Ed. Gronou.]

Quis nomen vnquam ſceleris errori addidit?

Sic cum alias obligatione libereris, ſi ſoluas illi, cui debes; vbi per errorem ſolueris, peccatum non admiſiſti; prior tamen obligatio non fuit ſublata. Sic qui bona fide beneficium contulit ex inconſulta liberalitate in hominem improbum, qui eodem ad flagitia ſit abuſurus, de proba actione gloriari hautquidquam poterit; excuſabitur tamen a participatione flagitii, quaſi ipſe ei patrando quid contulerit. Verum vbi quis praeciſe obiectum, locum, aut tempus actionis explorare fuit iuſſus, vix effugere poterit, quo minus ipſi effectus actionis praue adplicitae imputentur, niſi errorem moraliter inuincibilem demonſtrauerit. Sic ſi ſeruo tuo praeceperis, vt certa te hora noctis excitet, non audietur iſte, ſi pulſus aeris non recte abs ſe numeratos dixerit: culpa tamen carebit, ſi caſu aliquo ipſum horologium aberrauerit.

§. XVI. Sed et illud ſaepe contingit, vt in exercenda actione mala error intercurrat, dum ab obiecto, quod ſibi quis deſtinauerat, deuiatur. Quo ipſo agentis quidem malitia manebit eadem; actio tamen ipſa grauior aut leuior habebitur, prout obiectum fuerit, in quod illa caſu inciderit. Sic qui inimicum ſuum telo petere deſtinauerat, ſi alium quempiam caſu percuſſerit *, homicida nihilominus erit. Vid. *L. 18. §. 3. D. de Iniuriis. L. 14. D. ad L. Corneliam de ſicariis* & Grotivs in ſparſ. florum ad h. l. Ipſa tamen caedes eo plus, aut minus atrocitatis habere iudicabitur, quo praeſtantior aut vilior fuerit, qui alieno vulnere ſternitur. Huc etiam pertinet caſus, quando quis praeter intentionem occidit, qui vulnerare tantum volebat, aut minus laedere. Nam de hoc ex ipſo facto decernitur. Vbi autem in obiectum

 licitum

ceſtum diſſoluto, nata fuerat: *Vti ſcitis, matrimonii bona fide contracti, etiamſi poſtea vt illicitum diſſoluatur, ea vis eſt, vt liberi ex eo ſuſcepti pro legitimis habeantur. Id voluit Henricus pater, & publicus regni Senatus decreuit.* Pertinent huc quae fuſe dixi Commentat. de matrimonio putatiuo, §. 21. ſeq. H.

§. XVI. *) Quoniam ad homicidium ſufficit adeſſe animum occidendi in genere, & id in cuiuscunque perſona eſt illicitum. Ita ſaepius iudicatum, v. Ioann. a Sande Deciſ. Friſic. L. V. tit. 9. def. 6. Carpzov. ad Conſtit. Saxonic. Part. IV. Conſtit. 6. Def. 1. 2. 3. 4. H.

licitum fuerit aberratum, in ea actione nihil erit vitii, praeterquam quod ex praua intentione agentis profluit. Sic vt error talis efficiat ne iste actus proprie eius vitii nomine venire possit, quod quis patrare intenderat. Inde saltem in foro humano non obtinebit illud SENECAE de Constantia sapientis c. 7. *Si quis cum vxore sua tanquam aliena concumbat, adulter erit, quamuis illa adultera non sit.* Add. IDEM de Beneficiis L. II. c. 19. & L. V. c. 13. in fine. Conferatur tamen LIBANIVS Declam. 35. p. 780. B. C. D. edit. Morelli.

CAPVT IV.

DE VOLVNTATE HOMINIS, PROVT CONCVRRIT AD ACTIONES MORALES.

I. *Voluntatis actus.*
II. *Libertas voluntatis.*
III. *Indifferentia voluntatis necessario asserenda.*
IV. *Voluntas quomodo in bonum feratur.*
V. *Voluntatem solicitant constitutiones certae corporis.*
VI. *Item habitus.*
VII. *Et affectus.*
VIII. *Nec non ebrietas.*
IX. *Actiones mixtae.*
X. *Inuitum quid.*

CVM sapientissimus Creator hominem vellet creare, animal per leges gubernandum, ipsius animae [1] voluntatem indidit tanquam internam actionum moderatricem; vt obiectis propositis, & cognitis ex principio intrinseco citra necessitatem aliquam physicam ad illud se moueret, & eligere posset, quod sibi tanquam maxime congruum arrideret; & contra ab illis se auerteret, quae sibi non conuenire viderentur. Illa porro per duas velut facultates sese circa actiones humanas concipitur exserere, per quarum vnam intelligitur agere *sponte*, per alteram *libere*. Spontaneitati, vt ita loquar, attribuunt certos actus aut motus; quorum quidam interiores, qui eliciti, alii exteriores, qui imperati sueuerunt vocari. Actus eliciti sunt, qui a voluntate immediate producuntur, & ab eadem recipiuntur. Eorum alii occupantur circa finem, vt volitio, intentio, fruitio: caeteri circa media, vt consensus, electio, & vsus. Volitio dicitur actus voluntatis, quo ipsa simpliciter fertur in finem, non habito respectu, an ille praesens sit, an absens; seu quo simpliciter ipsi probatur finis. Alii vocant volun-

§. I. 1) Quae secundum ARISTOTELEM I. Rhetor. 10. est μετὰ λόγου ὄρεξις ἀγαθοῦ, *appetitio boni cum ratione coniuncta.* H.

voluntatem ſimplicis adprobationis, qua aliqua res cum alicuius natura & inclinatione congruere intelligitur, ita tamen vt ad illam producendam, aut conſequendam actu nondum ſeſe efficaciter mouerit. Intentio ſeu proaereſis eſt deſiderium efficax finem obtinendi; ſeu eſt actus voluntatis, quo illa efficaciter fertur in finem abſentem, eumque actu producere aut conſequi nititur. Haec cum ſit coniuncta cum conatu, & ſpe finem adſequendi, facile colligitur, qualia ſunt illa, circa quae occupatur. Nempe, vti ARISTOTELES dicit ad Nicom. III. c. 4. *Ὅλως ἔοικεν ἡ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ᾽ ἡμῖν εἶναι. Omnino in iis electio eſſe videtur, quae in noſtra poteſtate ſita ſunt.* Προαιρεῖται τις, *ὅσα οἴεται ἂν γενέσθαι δι᾽ αὐτοῦ. Eligit quis illa duntaxat, quae* [a ſe ipſo] *fieri poſſe exiſtimauerit.* Inde *προαίρεσις οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων. Electio minime eſt eorum, quae fieri non poſſunt.* IDEM Nicom. VI. c. 2. *Οὐκ ἔστι δὲ προαιρετὸν οὐδὲν γεγονός. οὐδὲ γὰρ βουλεύεται περὶ τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐσομένου, καὶ ἐνδεχομένου· τὸ δὲ γεγονὸς οὐκ ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι· διὸ ὀρθῶς Ἀγάθων, Μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς στερίσκεται, Ἀγένητα ποιεῖν ὅσσ᾽ ἂν ᾖ πεπραγμένα. Nihil eſt eligibile quod factum eſt; non enim conſultat quis de eo quod factum eſt, ſed de eo quod futurum eſt, eſſeque aliter poteſt: quod autem factum eſt, quin factum ſit, fieri nullo modo poteſt. Idcirco recte Agatho inquit: Re namque ſola hac ipſe priuatur Deus, vt facta minime infecta poſſit reddere.* Eſt quippe *ἡ προαίρεσις μετὰ λόγου καὶ διανοίας, cum ratione & cogitatione.* Caeterum intentionis etſi plures dantur gradus ratione vehementiae, tamen in vſu vitae ciuilis illa fere diuiditur tantum in plenam & ſemiplenam. Illam vocant, qua voluntas, re prius ſufficienter expenſa, & per affectuum vehementiam non abrepta, in aliquid fertur. Semiplenam autem, vbi ſufficiens deliberatio non adfuit, aut ratio affectuum turbine eſt concuſſa. Fruitio eſt quies ſeu delectatio voluntatis in fine iam obtento, & praeſente. Cui opponitur poenitentia, quae eſt auerſatio, vt plurimum cum pudore & dolore coniuncta, eius, quod antea a nobis fuit deſtinatum, aut effectum. Conſenſus dicitur ſimplex adprobatio mediorum, quatenus vtilia iudicantur ad finem; quae media, vbi in noſtra poteſtate ſunt ſita, electio ad finem obtinendum deſtinat [2], & ad vſus adplicat. Actus imperatos vocant, qui ab aliis hominis facultatibus, per voluntatem motis, exſecutioni dantur.

§. II. LIBERTATEM vocant facultatem voluntatis, qua poſitis omnibus ad agendum requiſitis, ex pluribus obiectis propoſitis vnum vel aliqua poteſt eligere, reliqua reiicere; aut vno duntaxat propoſito id admittere, vel non admittere, agere vel non agere. Requiſita ad agendum alias * vocabulo occaſionis comprehendi ſolent, a quibus vltima agentis determinatio tanquam ſeparatum quid concipitur; quippe qua ad caetera requiſita accedente, actio vtique ſequitur. Sic vt iſta requiſita contradiſtinguantur ei, quod ab homine ad actiones accedit. Peculiariter autem facultatem ex pluribus obiectis vnum vel aliqua eligendi libertatem ſpecificationis, ſeu contrarietatis; facultatem circa vnius duntaxat obiecti electionem aut reiectionem verſantem, libertatem contradictionis ſeu exercitii adpellant. Intelligitur autem ſpontaneitati ſuperaddere libertas tum

 indiffe-

2) Etiam negatiue: nam & tum eligimus, cum non eligimus, v. infra c. 5. §. 2. H.

§. II. *) V. infra c. 5. §. 5. H.

indifferentiam ſuorum actuum quoad exercitium, ita vt voluntas alterum actuum ſuorum, nempe τὸ velle & nolle, non neceſſario eliciat; ſed circa obiectum propoſitum particulare (nam in vniuerſum non poteſt non in bonum qua tale ferri, & malum qua tale auerſari,) vtrumlibet elicere poſſit, etſi fors ad hunc magis, quam ad illum propendeat: tum liberam determinationem, ita vt voluntas ex intrinſeco impulſu alterutrum actuum ſuorum, velle aut nolle, heic & nunc eliciat. Eſt tamen & hoc addendum, etſi vt alicui res quaepiam adpetenda vel fugienda videatur, id a voluntate non dependeat, ſed ab obiecti conditione, prout id boni vel mali faciem repraeſentat; tamen iſta appetitio & auerſio, quae obiecti velut faciem ſequitur, non eſt adeo efficax, quin voluntati adhuc ſuperſit libertas ad actum externum circa id obiectum ſeſe determinandi; praeſertim cum vnius mali facies tantiſper velut adpetibilis reddi poſſit, ad latus poſito alio malo. Inde ad elidendum dogma Hobbesii de homine c. XI. §. 2. quaſi appetitio & auerſio neceſſario ſequatur praeconceptum iucunditatis & moleſtiae, ex ipſis obiectis adfuturae, eoque libero arbitrio nihil loci relinquatur, accurate volitio ſimplicis adprobationis ab efficaci ſeu proaereſi eſt diſtinguenda; quarum haec non ita neceſſario ab obiectis particularibus dependet. In ſequentibus verbis inanem adhibet ſubtilitatem, dum tradit: *Quando dicimus liberum alicui eſſe arbitrium hoc vel illud faciendi, ſemper intelligendum eſſe cum appoſita conditione hac*, ſi voluerit. *Nam vt quis liberum arbitrium habeat faciendi hoc vel illud, vtrum velit nec ne, abſurde dicitur.* Nemo quippe eſt tam ſtupidus, quin videat, id contradictionem implicare. Et ſtultum eſt, id ipſum, quod propoſitio aſſerit, eidem tanquam conditionem velle adiicere. Homo libere poteſt velle aliquid facere, ſi velit, eſt perinde ac ſi dicerem: Petrus currit, ſi currit. Quis hanc adiectionem conditionem vocauerit? Adparet quoque ex dictis, quid ſentiendum ſit de traditis ab Antonio le Grand Inſtit. Philoſ. Carteſ. part. 7. art. 5. Quaſi non poſſit non homo adpetere, quod clare & diſtincte tanquam bonum percipit, & vice verſa; quodque adeo homo peccet, quia malum non clare & diſtincte percipit.

§. III. Caeterum primaria voluntatis affectio, & quae immediate ex ipſius natura emanare videtur, eſt quod intrinſece ad certum, fixum, atque indeclinabilem agendi modum non ſit adſtricta, (quod tantiſper *indifferentiam* vocabimus,) & quod iſthaec intrinſeca ipſius indifferentia per extraneum aliquod medium penitus extirpari nequeat. Idque eo firmius eſt tenendum, quod iſta ſublata actionum humanarum moralitas funditus ſimul tollatur. Arrianvs in Epicteto, L. I. c. 17. *Quis appetitionem vincere poſſit? Alia appetitio. Quis deſiderium & auerſationem? Aliud deſiderium, & alia auerſatio. Qui mihi mortis metum obiicit, cogit me, inquit. Non id quod obiicitur; ſed illud quod praeſtare tibi videtur, aliquid iſtiusmodi committere, quam appetere mortem. Hic igitur etiam tua te coëgit opinio, hoc eſt, voluntatem voluntas.* Idem L. I. c. 29. Προαι-

§. III. *) Bene quoque Aristoteles III. Nicomach. 5. *Quas res agere in nobis ſitum eſt, eaſdem non agere poſſumus: & quas non agere in nobis ſitum eſt, earundem quoque agendarum poteſtas noſtra eſt. Itaque ſi quid agere quod honeſtum ſit, in nobis ſitum eſt, non agere quoque, quod non agi turpe ſit, in nobis erit ſitum.* Mox cum dixiſſet, quod dicitur: *Sponte improbus*

Προαίρεσιν ὐδὲν ἄλλο νικῆσαι δύναται πλὴν αὐτὴ ἑαυτήν. *Voluntatem nihil vincere potest, nisi ipsa sese.* Add. SIMPLICIVS ad Epicteti c. 1. p. m. 22. Atque hoc reuera facere censendi sunt, qui nescio quam praedeterminationem physicam in actibus humanis fingunt, ex qua ipse quidem motus in se, vt consideratur tanquam ens physicum, a causa prima ita sit determinatus, vt non possit non eo quo determinatus est, modo fieri, cui deinde a causa secunda moralitas accedat. Neque minus illi, qui ex praescientia diuina absolutam actionibus humanis accedere necessitatem volunt. Quae licet falli nequeat, tamen quod ideo non statim tollatur voluntatis indifferentia, facile concipi potest, si vel vocabulum praescientiae, vti alia, quae a rebus humanis petita Deo adplicantur, ab imperfectione, quam innuit, depuremus; (quippe cum in Deo nulla sit temporum successio;) vel dicamus, concursum diuinum ita causas secundas comitarii, vt hisce relinquatur agere illo modo, quem Deus ipsis assignauit; adeoque vt ne circa actiones morales ex classe causarum principalium inter causas mere instrumentales detrudantur. Add. LVCIAN. Minoë, [T. I. pag. 322.] & Ioue confutato [T. I. pag. 117. & seqq. Edit. Amstel.] Ant. LE GRAND Inst. Phil. Cart. Part. VIII. c. 17. & 18. Quantopere autem Reipublicae noxia sint eiusmodi dogmata, bene monet GROTIVS opusc. de dogmatis Reipublicae noxiis. *Liberum arbitrium si qui plane tollunt, euadere vix possunt, quin Deum omnium scelerum causam faciant, quod in Republica minime esse tolerandum dixit* PLATO de Republica L. II. [pag. 605. Ed. Wechel. Ficini & pag. 379. C. T. II. Edit. H. Steph.] Τῶν κακῶν ἄλλ' ἄττα δεῖ ζητεῖν τὰ αἴτια, ἀλλ' ὐ τὸν θεόν. *Malorum quamlibet aliam praeter Deum causam quaere decet.* *Nec temere* SVETONIVS [in vita Tib.] cap. 69. *Tiberium ideo ait religionum fuisse contemtorem, quod omnia fato agi crederet, assentiente ad Timaeum Proclo, qui tria ait eorum, quos atheos vocat, esse genera: primum eorum, qui Deo curam esse rerum & actionum humanarum non agnoscunt: tertium illorum, qui Deo talem tribuunt curam, quae necessitatem animis imprimat agendi quaecunque aguntur, nulla relicta homini libertate.* SALLVSTIVS Philosophus de diis & mundo c. 9. Τὸ δὲ ἀδικίας τε, καὶ ἀσελγείας ἐκ τῆς Εἱμαρμένης διδόναι, ἡμᾶς μὲν ἀγαθὺς, τὺς δὲ Θεὺς ποιεῖν ἐστὶ κακύς. *Iniustitias, & per lasciuiam ac petulantiam commissa scelera ad fatum referre, nos quidem probos, Deos vero nequam ac scelestos efficiet.* Apud PLAVTVM Aulular. [Act. IV. Sc. X. v. 12. 13.] cum vnus diceret:

Deos credo voluisse, nam ni vellent, non fiet scio:

Lepide regerit alter: Eu.

At ego Deos credo voluisse, vt apud te me in neruo enicem. *.

§. IV. SED vt ista voluntatis indifferentia recte intelligatur, de natura *Boni* in genere quaedam monenda sunt. Et quidem licet bonum a quibusdam Philosophis etiam absolute consideretur, sic vt omne ens, quod reuera exsistit,

bus nemo, nec inuitus beatus nullus est, partim verum, partim falsum videri; addit: *Nam inuitus beatus est nemo. Vitiositas autem sponte nostra contrahitur. Alioquin negandum erit, hominem esse principium ac parentem actionum quemadmodum & liberorum.* Conf. AVCTOR infra c. 5. §. 3. & L. II. c. 4. §. 4. H. GROTIVM L. IV. de Ver. Relig. Christian. §. 11. vbi in not. insignia Iustini, Tatiani, & alia loca profert. H.

exſiſtit, bonum eſſe feratur; nos tamen, non attenta hac ſignificatione, cuius nullum vſum perſpicimus, bonum hactenus tantum conſideramus, prout idem reſpectum ad alios habet, & prout idem bonum alicui vel pro aliquo eſſe intelligitur. Quo intuitu natura boni conſiſtere videtur in aptitudine illa, qua res quaepiam alteri prodeſſe, eandem conſeruare, aut perficere idonea eſt. Et quia haecce aptitudo ab ipſa rerum natura, & natiua aut per induſtriam adaptata habilitate dependet; ideo iſthoc *bonum*, quod *naturale* poſſumus vocare, firmum eſt, atque vniforme, & nequaquam ab erroneis aut variis opinionibus hominum dependens. Quia autem bonum adpetitum hominis vltroneum non excitat niſi cognitum, ſaltem ſub confuſa notione; & vera cognitio velut ſenſualis [1] ſatis craſſe rerum genuinam indolem, & quae inde prouenire apta ſunt repraeſentet, ipſi quoque intellectui ſaepe errores obrepant, ſenſuumque atque affectuum impetus velut obſtrepant: inde fit, vt aliqui notionem boni falſo alicui rei imponant, vnde oritur bonum, quo vocant *imaginarium.* Et de caetero ſinguli homines quamlibet rem, quantum in ea ſui commodi, ſuaeque conſeruationis & perfectionis rationem contineri intelligunt, eandem etiam appetunt amantque; ac vice verſa prout malum concipiunt, ita & illud auerſantur. Vti tamen ad rationem boni, eiusque vim eliciendi adpetitum non praeciſe requiritur, vt illud conſideretur tanquam ſoli adpetenti bonum, & prout abſtrahit a commodo aliorum, praeſertim cum ob ſocialitatem & coniunctionem hominum aliorum bonum in nos quoque redundare poſſit: ita inter omnes homines ſatis concors eſt conſenſus circa generalem boni naturam, eiusque partes & ſpecies praecipuas, vt propter diſſenſum circa particularia quaedam hautquidquam neganda videatur vel generalis, eaque inconcuſſa & vniformis boni notio, vel illa vnice in libertate naturali abs cuiusuis, in ciuitate a ſummi imperantis opinione dependere, eaque ſola metienda tradi debeat. Add. Richardus CVMBERLAND de Leg. nat. c. 3. vbi quos HOBBES circa indolem boni tradit errores, refellit, & c. 1. §. 20. Sed de bono *morali*, quod in actionibus humanis cernitur, infra ſuo loco agitur. His ita praemiſſis, manifeſtum eſt, hanc eſſe voluntatis naturam, vt bonum in genere ſemper adpetat, malum in genere ſemper auerſetur. Nam contradictionem non obſcure implicat, non ferri in id, quod congruum tibi vides, & ferri in id, quod non congruum tibi iudicas. Atque in iſthac voluntatis inclinatione velut generali nulla poni indifferentia poteſt, quaſi perinde voluntas bonum, atque malum adpetat adpetitu ſimplicis adprobationis. Verum circa particularia demum bona & mala indifferentiae ſuae vires exſerit voluntas ſingulorum hominum, peculiaribus momentis in diuerſa procliuium. Idque hanc ob cauſam, quod tantum non omnia bona & mala homini hautquidquam adpareant velut pura, & ſimplicia, ſed inuicem mixta, mala bonis, bona malis. Quo cum accedat in ſingulis hominibus ad peculiaria quaedam ſingularis inclinatio, neque omnibus ſolida & duratura a fucatis & momentaneis

§. IV. 1) Qua ſola, vt plurimum homines gaudent.

2) V. infra L. II. c. 1. §. 7. H.

3) M. ANTONINVS ad ſe ipſum L. VI. §. 27. Πῶς οὐχ ὠμόν ἐστι μὴ ἐπιτρέπειν τοῖς ἀνθρώποις ὁρμᾶν ἐπὶ τὰ φαινόμενα αὐτοῖς οἰκεῖα καὶ συμφέροντα. *Nonne, durum eſt, hominibus non permittere, vt ad ea conuertantur, quae ipſis vtilia et ſalutaria videantur.*

neis liceat discernere [2]; inde infinita fere in voluntatibus ac studiis hominum solet oriri varietas, & omnes suum sibi bonum, sed diuersa via quaesitum eunt. Imo & multi, quae sibi bona sunt, ignorant, eoque non adpetunt; multi prae adparente facie mali, bonum adiunctum non aestimant, eoque reiiciunt, quod adpetendum erat; & contra adpetunt, quod fugiendum erat. Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. III. c. 6. Ἆρα φατέον, ἁπλῶς μὲν καὶ κατ' ἀλήθειαν, βουλητὸν εἶναι τ' ἀγαθόν. ἑκάστῳ δὲ τὸ φαινόμενον. *Numquid dicendum, simpliciter quidem ac reuera voluntati adpetibile esse id, quod est bonum: unicuique vero id, quod videtur vnicuique* [3]. Possis huc adplicare illud GVNTHERI Ligurino L. III. [v. 289. & seqq.]

- - - Tantum falsa loquendo,
Fallere nemo potest: veri sub imagine falsum
Influit, & furtim deceptas occupat aures.

Sic igitur circa quamlibet fere rem & actionem sese offerunt simul species bonorum & malorum; verorum aut adparentium, quae postquam animum hinc inde traxerunt, tandem ad alterutram se partem voluntas intrinsece determinat. Et quae hoc modo suscipitur actio, spontanea dicitur, de qua ARISTOTELES Nic. III. c. 13. Τὸ ἑκούσιον δόξειεν ἂν εἶναι, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ εἰδότι τὰ καθ' ἕκαστα ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. *Spontaneum illud videbitur, cuius principium est in eo qui agit, particularia cognoscente, in quibus actio consistit.* Ad quem locum EVSTRATIVS: *Vtraeque hae particulae ad spontaneum constituendum necessariae sunt, vt scilicet & principium sit in agente, & agens particularia cognoscat. Nam & qui ex ignoratione agit, in se agendi habet principium; & qui particularia cognoscit, agere violentia inductus potest.*

§. V. ENIMVERO non semper contingit, vt velut in aequilibrio positus animus citra vllum accedens momentum sese ad agendum vel non agendum adplicet [1]. Quin saepenumero per varias causas versus vnam partem vehementer trahitur; aliquando exterior violentia ita grauiter incumbit, vt illius vires non amplius locum inuenire censeantur. Quemadmodum non semper secundo vento pelagus decurrit nauita; sed aliquando transuersa licet frementibus Zephyris clauum tenet tamen, aliquando gubernaculo penitus excussus procellarum libidini nauem committere cogitur. Inter illa igitur, quae voluntatem hominis versus alterutram partem vergere faciunt, sunt peculiares ingeniorum dispositiones, quibus ad certum genus actionis aliqui valde procliues redduntur, quales tam in integris nationibus, quam in singulis hominibus deprehenduntur. Circa quas producendas non exiguam vim habere videtur coeli nos ambientis, solique genius, (LVCANVS L. VIII. vers. 365.

Emollit gentes clementia coeli.

HERO-

§. V. 1) Bene ARISTOTELES I. Rhetor. 10. *Quaecunque homines agunt, ob vnam e septem caussis agunt necesse est: fortunam, vim, naturam, consuetudinem, rationem, iram, cupiditatem.* H.

HERODOTVS Calliope [circa fin.]: *Natura comparatum eſt, vt e mollibus regionibus molles viri exſiſtant, neque ex eadem terra admirandae fruges, & egregii bello viri gignantur.* Add. CHARRON de la Sageſſe L. I. c. 42.) [2] humorum in corporibus temperatura, ex ipſo ſemine, aetate, victu, valetudine, ſtudiorum ratione, aliisque cauſis proueniens, conformatio organorum, queis animus ad functiones ſuas obeundas vtitur, & ſimilia. Add. HOBBES de Homine c. 13. & BACO de Verulamio de augment. ſcient. L. IV. c. 1. [3] Circa quae omnia id tenendum, nulli harum tantam eſſe vim, vt voluntas nullo modo poſſit in diuerſam partem pertendere, in quantum iſtae ſpectant ad actionem aliquam moralem producendam. HORATIVS II. Sat. 8. [verſ. 39. 40.]

Nemo adeo ferus eſt, vt non miteſcere poſſit.
Si modo culturae patientem commodet aurem.

Socrates apud XENOPHONTEM Apopnem. L. I. [p. 416. Ed. Steph. Cap. II. §. 23. Ed. Oxon.] Πάντα μὲν οὖν ἔμοιγε δοκεῖ τὰ καλὰ καὶ τὰ ἀγαθὰ ἀσκητὰ εἶναι [4]. *Mihi quidem videtur omnia bona atque honeſta homines exercitatione conſequi poſſe.* Et quanquam impetus aliqui ex corporis conſtitutione orti, quo minus exſiſtant, aut aliqua in actum erumpant, per voluntatem prohiberi quandoque non poſſe videantur; id tamen ſaltem effici poterit, vt ſine peccato erumpant. Sic ſi aliquis adeo validis in Venerem ſtimulis agitetur, vt eos reprimere non valeat; id tamen penes ipſum erit, vt citra peccatum iisdem ſatisfiat. Vid. 1 Corinth. VII, 2. Et PLATO L. IIX. de Legibus, recte diſputat, poſſe etiam in Graeca ciuitate per leges reprimi nefarias libidines in eundem ſexum, vtut iſtae apud eam gentem in publicos mores tunc inualuiſſent. Idem ſentiendum de illis, quae apud HORATIVM de arte poëtica, & paſſim de moribus aetatum traduntur. Sic ſint ad auaritiam procliues ſenes; penes ipſos tamen erit, citra aliorum iniuriam rem quaerere, nec alios ſuis bonis iniuſte fraudare. Add. HVARTES Scrutin. ingeniorum. c. 5.

§. VI. VALDE quoque voluntatem in certas actiones inclinat frequens earundem actionum repetitio, & conſuetudo, per quam efficitur, vt expedite & libenter actio aliqua ſuſcipiatur, obiectoque praeſente in id velut trahi animus videatur. Atque eiusmodi inclinationes cum lubidine ac dexteritate agendi coniunctae *habituum* vocabulo ſolent vulgo venire; qui quatenus circa actiones morales, bonas & malas occupantur, virtutes & vitia nuncupantur. In quibus enumerandis non eſt quod & nos defatigemur, cum hactenus plerique, qui philoſophiam moralem ſe tradituros profeſſi ſunt, magnam diſciplinae ſuae partem, explicatis vndecim virtutum vocabulis, repraeſentaſſe ſe crediderint. Illud tantum in

2) V. SENECA L. II. de ira c. 18. 19. 20. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 20. §. 19. vocat *concretionem corporis in animum transeuntem.* H.

3) Vide de influxu aſtrorum in religionem hominis H. GROTIVM L. IV. de Ver. Religion. Chriſtian. II. Addenda his limitatio, niſi concretio illa corporis in morbum, qui vim intellectricem adimat, degeneret, vti ſolet melancholicis aliquando accidere. H.

4) Quae verba minus recte interpretatur auctor, vel potius is, cuius verſione vtitur. Verus eorum ſenſus hic eſt: *Mihi quidem frigere videntur omnia bona atque honeſta, ſi ſint absque exer-*

in genere monuisse sufficiat, virtutes esse illas animorum dispositiones, quibus inclinantur homines ad actiones, se ac societatem humanam conseruantes; & vitia contra, quibus procliues redduntur agere illa, quae ad seipsos & societatem destruendam tendunt. Quo loco etiam notandus est HOBBESIVS de Homine c. 13. §. 9. qui tradit, *nisi in vita ciuili virtutum & vitiorum communem mensuram non inueniri:* Eoque *talem non dari in naturali statu, qua virtus aut vitium aestimari & definiri possint.* Sane enim definitio a nobis proposita etiam in naturali statu locum inuenit. Ad quam exigenda sunt, quae in ciuitatibus tanquam virtutes praecipi debent. Et si in ciuitate aliquid praeciperetur, in quod ista definitio non quadrat, id praeceptum absurdum erit habendum. Varietas, quae in legibus diuersarum ciuitatum conspicitur, non efficit, vt non detur communis aliqua & vniformis definitio virtutum. Nam ea diuersitas vel versatur circa ea, quae extra leges naturales sunt; vel oritur inde, quod praecepto alicui legis naturalis alicubi vis legis ciuilis sit tributa, alicubi non; vel denique indicio est, quosdam legislatores sanam rationem non habuisse propitiam. De qua re infra plura. Porro quanquam vitia prauique mores diuturna assuetudine inoliti, in naturam fere videantur abire, sic vt aegerrime iis resistatur; (Calpurnius FLACCVS Declam. 2. *Vbi semel pudor corruit, nulla inclinatis in vitium animis ruina deformis est.* Et LVCIANVS aduersus indoctum; Ὀυ δὲ γὰρ κύων ἅπαξ παύσαιτ' ἂν σκυτοφαγεῖν μαθοῦσα: *Neque enim canis ad corium edendum adsuefacta facile desierit.* Add. BACO Sermon. fidel. c. 37. [1] non ideo tamen inde profectae actiones inter spontaneas censeri desinunt. Quin etiam, licet illae actiones, quibus habitus introducitur, quaeque eum praecedunt pleniore cum proaeresi & intensiore cum conatu suscipiantur, quam quae post contractum habitum fiunt, vbi velut vltro & citra iussum voluntatis facultates reliquae in obiectum ruunt: nihil tamen inde bonitati aut malitiae earundem videtur decedere. Nam sane inconueniens fuerit, vt ideo actio bona minoris sit, quia ab eodem crebro fuit exercita; aut vt ideo minus quis censeatur peccasse, quia saepe peccauit. Praesertim cum quilibet ipse in causa fuerit, quare ita facile & expedite ageret. Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. III. c. 8. Ὀυχ ὁμοίως αἱ πράξεις ἑκούσιοί εἰσι, καὶ αἱ ἕξεις· τῶν μὲν γὰρ πράξεων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους κύριοί ἐσμεν, εἰδότες τὰ καθ' ἕκαστα· τῶν ἕξεων δὲ, τῆς ἀρχῆς. τῶν καθ' ἕκαστα δὲ, ἡ πρόσθεσις οὐ γνώριμος, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀῤῥωστιῶν. ἀλλ' ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἦν, οὕτως ἢ μὴ οὕτω χρήσασθαι, διὰ τοῦτο ἑκούσιοι. *Non simili modo actiones spontaneae sunt, atque habitus; actionum enim a principio vsque ad finem domini sumus, cum singula quaeque cognoscamus: at habituum principii tantum facultas in nobis est: singulorum autem additio non nota, quemadmodum in aegrotationibus, quoniam tamen erat in nostra potestate vel ita, vel non ita vti, etiam habitus*

exercitio. Quo tamen sensu hic locus nihil facit ad sententiam Auctoris.

§. VI. 1) ARISTOPHANES Vespis:

Τὸ γὰρ ἀποστῆναι χαλεπὸν
Φύσεως ἣν ἔχει τις ἀεί.
Καί τοι πολλοὶ ταῦτ' ἔπαθον
Ξύνοντες γνώμαις ἑτέρων
Μετεβάλλοντο τοὺς τρόπους.

Vsus quo fueris diu,
Mutare ingenium, graue.
Multos inuenias tamen,
Qui mores moniti suos
Permutent melioribus.

V. AVCTOR L. II. c. 3. §. 9. in fine. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 20. §. 19. n. 2. H.

tus ipsi spontanei sunt. Ad quem locum EVSTRATIVS: *Habituum principii tantummodo facultatem habemus, incrementi ac finis non ita. Additio enim & incrementum eorum ignoratur, ac non aduertitur: quippe cum sensim ac latenter augmentum accipiant; atque vlterius aliquando in improbitate ac vitiis progrediantur nonnulli, quam voluissent* [2]. *Vt in ebrietatibus ac libidinibus videre licet, in quibus quandoque paulo liberius homines atque incautius progredientes, quasi in nostra potestate sit habitus acquirere, habitum continuatis actionibus imprudenter contraxere. Neque in vitiis solum additamenta atque incrementa non percipiuntur, sed in virtutibus quoque profectus ipsi latenter fiunt, vt aduertere, nisi vbi profecerit, queat nemo.*

§. VII. NON PARVM quoque voluntatem versus certas actiones impellunt motus animi, obiecta potissimum specie boni aut mali excitati, quos *Affectus* vocant; praeterquam quod iidem non parum iudicium intellectus obfuscant. PINDARVS Olymp. Od. 7. Ἁι δὲ φρενῶν ταραχαὶ παρέπλαξαν καὶ σοφόν, *Mentis autem perturbationes in errorem impellunt etiam sapientem.* Qui quotuplices sint, & qua ratione excitentur ac sopiantur [1], quemque vsum illi habeant, argute cumprimis tradidit CARTESIVS de Passionibus, & Anton. LE GRAND Inst. Phil. Cartes. P. VII. c. 9. Quicum etiam conferri potest HOBBES Leuiathan. c. VI. & de Homine c. 12. Illud instituto nostro sufficit annotasse, affectus vtcunque vehementes [2] voluntatis vim hautquidquam omnino extinguere: quin *illos ipsos quoque, qui imbecilliores animos habent, posse adquirere imperium absolutissimum in omnes suas passiones, si sat industriae adhiberetur ad eos instituendos & dirigendos* [3], quod ostendit CARTESIVS dicto loco art. 50. CICERO Tusc. Qu. I. 3. *Animorum omnes morbi & perturbationes ex aspernatione rationis eueniunt.* Et fallit Medea ap. OVIDIVM met. 7. quando dicit: sed *trahit inuitam noua vis;* praesertim cum ipsa dictamen rationis affectui reluctari agnoscat; *aliudque cupido, mens aliud suadet. Video meliora proboque deteriora sequor.* Non insuper quoque habendum, quod tradit GROTIVS ad Matth. c. V. v. 22. diuersa esse τὸ πάθος, τὴν ὁρμὴν, & τὴν συγκατάθεσιν. πάθος ipsum, seu facultatem, qua irasci possumus, τὸ θυμοειδὲς a natura nobis insitum euelli non posse, & esse in rebus mediis, quibus recte aut secus vti

2) Ex quibus intelligitur quam sedulo nos cauere oporteat etiam ab iis, quae malae consuetudini malisue moribus vel minimam in nobis occasionem praebere possint.

§. VII. 1) SENECA Epist. CXVI. in fin. *Scis, quare non possumus ista? quia nos posse non credimus. Imo mehercules, aliud est in re: vitia nostra, quia amamus, defendimus, & malumus excusare illa, quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo vtamur, si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in caussa est: Non posse praetenditur. - - - Atque nihil est tam difficile, & arduum, quod non mens humana vincat, & in familiaritatem perducat assidua meditatio: nullique sunt tam feri & sui iuris adfectus, vt non disciplina perdomentur. Quodcunque sibi imperauit animus, obtinuit. Quidam ne vnquam riderent, consecuti sunt: vino quidam, alii Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus breui somno, vigiliam indefatigabilem extendit: didicerunt tenuissimis & aduersis funibus currere, & ingentia vixque humanis toleranda viribus onera portare, & in immensam altitudinem mergi, ac sine vlla respirandi vice perpeti maria.* IDEM de Ira L. II. c. 12.

2) Nam sui iuris non sunt, sed voluntatis, tanquam dominae, imperio subsunt, certe quod durationem ac directionem eorum attinet. H.

3) Ita saltem, vt nulla inde actio nascatur, punienda in foro humano. Quod omnium legislatorum iudicio confirmatur, vtpote quibus, peccata,

vti liceat. Quia autem pars animi, in qua ſunt τὰ πάθη, per ſe eſt ἄλογος, inde fieri, vt non expectato rationis iudicio ὁρμαὶ ſeſe exſerant: quae niſi diligenter refraenentur, ſolere ſequi συγκατάθεσιν, cum ſcilicet pars illa, quae data eſt moderandis affectibus, habenis remiſſis trahi ſe patitur. Eſſe autem συγκατάθεσιν voluntariam, fierique hominis arbitratu. Sed & primos illos motus, quos Philoſophi comparant oculorum nictibus, ne aut durent diu aut inualeſcant, diligenti attentione & exercitatione, ante omnia vero Dei Spiritu obtineri ſolere. SENECA de Ira II. 4. Sed & peculiaria homini inſtrumenta a natura eſſe data moderandis affectibus ſimulque maximam vitae & valetudini hominis noxam, prae reliquis animalibus ex violentis & male coërcitis affectibus imminere, eoque ad eosdem temperandos maiorem homini neceſſitatem incumbere, docet Richardus CVMBERLAND de Leg. nat. c. 2. §. 26. 27. Deinde cum affectuum alii excitentur ſpecie boni, alii ſpecie mali, & ſtimulent ad acquirendum aliquod bonum, aut declinandum malum; id diſcriminis inter eos obſeruatur, quod illi parum aut nihil excuſationis afferant, ſi quid eorundem impulſu ſecus quam decebat, factum fuerit; hi autem eo plus veniae habeant, quo infeſtius naturae humanae minatur malum, quod ipſos excitauerat. Longe quippe facilius eſt carere bono, ad naturam conſeruandam non neceſſario, quam excipere malum ad naturae deſtructionem tendens; quicquid ARISTOTELES Nicom. II. c. 2. pronunciet Χαλεπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ, *Difficilius voluptati repugnare, quam irae* [4]. Et ſi quis titillanti libidini obtemperans male egerit, intelligitur pro praeſenti voluptate euenturi inde mali aleam ſubiiſſe; adeoque cum iam fruitus fuerit aliqua re, quae ipſius iudicio tanti erat, quanti periculum ſecuturi inde mali, nullo praetextu, vt malum id ſibi mitigetur, poſtulare poteſt. Aſt qui terrore mali imminentis quid ſecus commiſit, ei humanae teneritas naturae vehementer patrocinatur, quod leuiſſimo malo, vt ipſe iudicabat, voluerit defungi [5]. Qua de re alibi prolixius erit agendum.

§. VIII. DENIQVE voluntatem ad certum genus actionis non parum irritat ebrietas [1], ex potu potiſſimum, aut fumis, vel etiam ex opio, per magnam Orientis partem auidiſſime vſurpato, proueniens; quae violento

 motu

peccata omnia in furore paſſionum admiſſa viſa fuerunt plectenda. Quod minime ab his factum foret, niſi eis ſediſſet, in poteſtate noſtra poſita eſſe, ſedare paſſionum rabiem.

4) Idem tamen ARISTOTELES aliter iudicaſſe dicitur L. III. c. 12. Χαλεπώτερον γὰρ, inquit, τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ἢ τῶν ἡδέων ἀπέχεσθαι; *Facilius eſt, moleſta ferre, quam a iucundis abſtinere.* Sed loquitur Philoſophus in priori loco de *Ira*, in poſteriore de *patientia*, quod facile, ſi mens non laeua fuiſſet, intelligere poterat MVRETVS in commentario poſthumo ad haec loca, laudato a Cl. BARBEYRACO, in primis cum Princeps philoſophorum L. VII. c. 7. & 15. latiſſime euincat, difficilius libidinem quam iram ſubigi.

5) L. VIII. c. 3. §. 21. Adde de ira infra c. 7. §. 16. in calce. H.

§. VIII. 1) ANTIPHANES Aeolo, de vino:

Ὃς μόνος θνητοῖς ἄγει
Τὴν τόλμαν εἰς τὸ πρόσθε τῆς εὐβουλίας
Quo ſub duce
Audacia antecurſor eſt prudentiae.

Diphilus Comicus apud H. GROTIVM in excerptis de Baccho:

Ταπεινὸν μέγα φρονεῖν ποιεῖς μόνος.
Τὸν τὰς ὀφρῦς αἴροντα συμπαθῆς γελᾶν
Τόν τ' ἀσθενῆ τολμᾶν τι, τὸν δειλὸν θρασεῖν

Tu ſolus cornua addis pauperi:
Ingenio duro lene tormentum admoues,
Suppeditas arma inermi, timido audaciam.

motu spiritus atque sanguinem impellit, & perturbat [2], & ad libidinem cumprimis, (PROPERTIVS L. IV. *Potae non satis vnus erit*,) iracundiam, atque temeritatem homines procliues reddit: sic vt Lycurgo vinum dicatur *malum medicamentum, quod mentes immutaret*; *apud* HYGINVM fab. 132. ISOCRATES ad Demonicum: *Cum vino mens corrupta fuerit, idem ei quod curribus euenit, e quibus aurigae sunt excussi. Nam vt hi temere feruntur, carentes gubernatoribus; sic animus in multa delicta impellitur mente subuersa.* Eoque lex Minois apud Cretenses talis extabat: Μὴ συμπίνειν ἀλλήλοις εἰς μέθην, *non compotare inuicem usque ad ebrietatem.* PLATO Minoë. Add. PLINIVS N. H. L. XIV. c. 22. ARISTOPHANES Vespis: Κακὸν τὸ πίνειν, ἀπὸ γὰρ οἴνου γίνεται καὶ θυροκοπῆσαι, καὶ πατάξαι, καὶ βαλεῖν· κἄπειτ' ἀποτίνειν ἀργύριον ἐκ κραιπάλης. *Potasse valde noxium est: vinum facit pultare ianuam, & fores confringere, tum pendere aera post solutam crapulam.* Apud Indos ebrietas summopere improbatur, quam inter quinque grauissima peccata numerant, quae sunt I. Cum matre concumbere, sub qua continetur etiam nouerca, & vxor praeceptoris. II. Braminem occidere. III. Aurum furari. IV. Inebriari. V. Conuersari cum illis, qui haec faciunt. MANILIVS Astrom. L. V. *Ardescit vitio vitium, viresque ministrat Bacchus, & in flamma saeuas exsuscitat iras.* Machometes religionis subsidio fuit vsus, vt auidissimas vini nationes ab eiusdem vsu abstraheret. Hanc qui sponte contraxerit, siquidem ipsius effectus apud se notos habebat, aut praesumere poterat [3], non magis sibi per eam commissa delicta ne imputentur postulare potest, quam queri de imbre in domum descendente, qui tectum suum ipse per petulantiam deiecit: PLAVTVS Aulular. *Nimis vile est vinum, si ebrio impune facere, quod lubeat, licet* [4]. Etsi in actibus indifferentibus, & quos suscipere vel omittere in cuiusuis est arbitrio, ipsa, vbi mentem nimis obfuscauit, id efficiat, vt ne actum ille effectus sequatur, qui secuturus erat, si deliberato fuisset animo susceptus [5]. Et isthaec quidem fere sunt, quae voluntati vergentiam velut physicam adferunt. Moraliter autem maxime eandem inclinat, aut certe inclinare debet obligatio; quae tamen, quantacunque sit, neque intrinsecam voluntatis libertatem tollit, neque actionem reddit inuitam, vtut tendente forsitan in diuersum libidine. Quo adplicare possis illud ARISTOTELIS Nic. III. 3. Ἄτοπον τὸ ἀκούσια φάναι, ὧν δεῖ ὀρέγεσθαι. *Absurdum est, inuita ea esse dicere, quae oportet appetere.* Dicimus autem, quod voluntatem *incliuare debet* obligatio. Nam ea est humani ingenii prauitas,

2) V. EVRIPIDEM Cyclope. H.

3) Peccat enim quidem per ignorantiam inuincibilem, sed non in se & sua caussa. V. supra c. 3. §. 11. & infra c. 5. §. 10. Add. L. VIII. c. 3. §. 21. H.

4) V. infra L. III. c. 6. §. 4. H.

5) Quod de *effectu*, ebrietatis intelligendum erit. Ratione *imputationis* distinguendum videtur, fuerit ne ebrietas I. *modica* an *summa*. In *illa* perpetratae *Actiones* voluntariae manent, in *hac* vero, quippe tollente omnem vsum rationis, interierit II. fueritne ebrietas *voluntaria* an *inuoluntaria*. Nam si inuoluntaria fuerit, actio ab inuito profecta, ideoque excusanda videbitur. E contrario si ebrietas voluntaria fuerit, secernendi erunt III. actus *liciti* ab *illicitis*: Ex actu quidem licito, quales sunt contractus, adhuc obligari ebrius non videtur, quia ad hos ineundos mentis vsus exigitur. Verum actus illiciti, veluti delicta, vtique imputabuntur, quia in iis etiam sola culpa, sine qua vix contrahitur ebrietas, vindicatur, imo grauius quam alias actus eiusmodi puniri possunt, si quis animo ad flagitium obfirmato se inebriauerit, vbi nimirum ebrietas dolo

tas, vt saepe ipsum interdictum peccandi libidinem accendat. OVIDIVS Amorum III. El. 4. vers. 9. 10. 17. 25. 31.

Nitimur in vetitum semper, cupimusque negata.
Quicquid seruatur; cupimus magis: ipsaque furem
Cura vocat. Iuuat inconcessa voluptas.
Cui peccare licet, peccat minus. Ipsa potestas
Semina nequitiae languidiora facit.

Id quod pressius referre possis partim ad prauam curiositatem mortalium, quibus omne ignotum pro magnifico est; quam opinionem asperitas interdicti, & solicitudo custodiae vehementer confirmat; partim ad odium & contumaciam aduersus vetantem, qua dedignamur libertatem nostram circumscribi, ab eo, in quem male affecti sumus. Cum contra amoris sit, libenter sese amati placito adplicare.

§. IX. PRAETEREA & hoc obseruandum [1], voluntatem quandoque ab imminentibus grauissimis malis, & quae communem animi humani firmitatem iudicantur excedere, ita vehementer vrgeri, vt in aliquid suscipiendum consentiat, abs quo extra illam necessitatem constituta maxime abhorrebat. Quales actiones solent vocari mixtae ex spontaneis & inuitis. Hactenus enim spontaneae sunt [2], quod vtique principium est in agente; sciente singula, quae actioni insunt; quodque adeo voluntas pro praesenti tempore & necessitate in eas fertur, tanquam minus malum, aut partem mali, cum alias totum, aut maius malum foret subeundum. Id quod pro praesenti conditione naturam boni imitatur, quatenus vtrumque simul non potest declinari. ARISTOTELES Nicom. V. c. 7. Ἐν ἀγαθοῦ λόγῳ γίνεται τὸ ἔλαττον κακὸν πρὸς τὸ μεῖζον. *Minus malum, si ad maius comparetur, boni locum obtinet.* QVINTILIANVS Inst. Or. L. VII. c. 4. *In comparatione malorum boni locum obtinent leuius.* Huc pertinet & illud ARISTOTELIS Nic. III. c. 1. Ἁπλῶς οὐδεὶς ἀποβάλλεται ἑκών. ἐπὶ σωτηρίᾳ δὲ αὑτοῦ καὶ λοιπῶν ἅπαντες οἱ νοῦν ἔχοντες. μικταὶ μὲν οὖν εἰσιν αἱ τοιαῦται πράξεις, ἐοίκασι δὲ μᾶλλον ἑκουσίοις. *Nemo sponte absoluta sua abiicit, sed ob salutem tum suam, tum aliorum omnes, modo mentis sint compotes, facere id videntur. Mistae igitur huiusmodi actiones cum sint, spontaneis tamen magis sunt similes.* Ex inuito autem eiusmodi actiones id trahunt,

dolo praetexitur & roborandae audaciae adhibetur. Confer. TITIVS Obseru. XXXVII.

§. IX. 1) EVRIPIDES Electra.

Αἴσθησις γὰρ οὖν
Κἀκ τῶν θυραίων πημάτων δάκνει βροτούς.
Saepe etiam mala
Externa mentem vellicant sensu sui.
Et
Ἀλλ' ἔχει νόσον
Πενία· διδάσκει γ' ἄνδρα τῇ χρείᾳ κακόν.
Sed vitio haud caret.
Peccare egestas multa nolentes docet.

2) LVCRETIVS L. II. de Rer. natur.

Iamne vides igitur, quanquam vis extima multos
Pellit, & invitos cogit procedere saepe,
Praecipitesque rapit, tamen esse in pectore nostro
Quiddam, quod contra pugnare obstareque possit.

AVGVSTINVS libro de Spiritu c. 31. *Si subtilius aduertamus, etiam quod quisque inuitus facere dicitur, si facit, voluntarie facit: sed quia malit aliud, ideo inuitus, hoc est, nolens facere dicitur.* H.

hunt, quod ad eas contra ſuam inclinationem voluntas adigatur, nunquam eas ſuſceptura, ſi grauius malum alia via liceret effugere [3]. Quam ob cauſam id quoque cum inuitis actionibus habent commune, quod effectus morales, qui alias actiones mere ſpontaneas conſequuntur, in hiſce omnino aut ſaltem ex parte deficiant. Quanquam enim interdum tam rigida alicui obligatio iniungatur [4], vt ne per intentatam quidem mortem, quae inter naturalia mala terribiliſſimum habetur, ab ea diſcedere debeat: tamen vbi iſta expreſſe non adparet, hautquidquam facile eadem praeſumitur, tanquam conditione humana aſperior; & vbi illa deeſt, ſtultum fuerit, non minima quaque parte mali velle defungi. Vnde nonnulla, quae alias extra talem caſum perpetrata reprehenſionem erant meritura, ſi propter incumbentem eiusmodi neceſſitatem ſuſcipiantur [5], ab aequis hominibus laudantur [6]; alia commiſeratione magis, quam indignatione digna habentur [7], alia excuſatio penitus aut ex parte proſequitur [8], in quibusdam denique odium ac culpa actionis in alium deuoluitur, eo, qui factum exſecutus eſt, innocente declarato. Quo pertinet illud ARISTOTELIS Nic. III. c. 1. *Ob huiuscemodi actiones interdum etiam laudantur homines, cum pro magnis & honeſtis rebus turpe aliquid*, id eſt, indecorum, *aut moleſtum ſuſtinuerint* [9]. *Ob nonnulla vero laus quidem minime, ſed venia exhibetur, cum ea, quae non debet, agit quiſpiam ob eiusmodi, quae & humanam naturam excedunt, & a nullo ſuſtinerentur. Quaedam autem fortaſſe ſunt, ad quae perpetranda nemo cogi, compelliue poteſt: ſed potius extrema quaeque pati ac mori conuenit.* Add. EVSTRATIVS ad d. l. [10]. Vbi tamen neſcio an in Epiſcopo cumprimis Chriſtiano probari poſſit, quod is actionis mixtae exemplum tale proferat; *rem habere cum aliena vxore turpe cum ſit, efficitur non turpe, ſi interficiendi tyranni cauſa fiat.*

§. X. DENIQVE cum ad ſpontaneum requiratur, tum vt principium motus ſit in agente, ſeu vt agens voluntatis ſuae impulſu ad agendum acceſſerit, tum vt ſciuerit, quid ageretur; adparet, vbi alterutrum horum aut vtrumque deficit; actionem reddi inuitam. ARISTOTELES Nic. III. c. 1. *Δοκεῖ ἀκούσια εἶναι τὰ βίᾳ,*

3) Scilicet in negotiis indifferentibus aut licitis. V. infra L. III. c. 6. §. 10. 12. L. VIII. c. 8. §. 1. H.

4) Si ſcilicet violatio legis contemtum Dei inuoluat. V. infra L. II. c. 6. §. 2. H.

5) Verbi gratia occiſio illius, qui ſtuprum per vim intentat. V. infra L. II. c. 5. §. 11. H.

6) Verbi gratia caedes infantis, vt mater famem depellat. V. IOSEPHVS VII. de Bell. Iudaic. 8. vbi flebile narrat exemplum. H. [Recentius exemplum inuenitur apud CARPZOVIVM L. VI. Reſp. 94. n. 19. quo tempore belli Germanici tricennalis maritus carnibus vxoris vetulae, a ſe occiſae, indomitam famem ſedatum iuit, cui poena extra ordinem ideo dictata fuit.]

7) Nimirum doloris iuſti impatientia facit, vt quis mitius puniatur. V. de foemina Smyrnaea, filii ſui necem mariti & huius filii nece vlta, quam neque Dolabella, neque Areopagus damnare ſuſtinuit, VALERIVS Maximus L. VII. c. 1. in fine. GELLIVS XII. N. A. 7. AMMIANVS Marcellin. Libr. XXIX. V. infra L. II. c. 4. §. 19. circa fin. & c. 5. §. 15. H.

8) V. L. II. c. 6. §. 4. Adde de Phocenſibus Iuſtinum L. VIII. c. 1. H. [Quod exemplum parum huc pertinere, Iuſtini verba inſpicientibus, confeſtim patebit.]

9) Veluti ſi mulier aut virgo ſe ipſam occidat ad euitandum pudicitiae damnum, cuius ei minae inferantur ab homine impotente, & qui libidinem ſuam quacunque ratione expletam velit. Videatur infra L. II. c. 4. §. 19. Exemplum, quo Hertius vtitur, mariti adulterum in ipſo delicto depre-

βία, ἢ δι' ἄγνοιαν γινόμενα. Videntur inuita ea esse, quae aut vi, aut ignoratione efficiuntur. Circa posteriora recte monet, IDEM ib. c. 2. Τȣ̃ διὰ τοιαύτην τὴν ἄγνοιαν ἀκȣσίȣ λεγομένȣ, ἔτι δεῖ τὴν πρᾶξιν λυπηρὰν εἶναι καὶ ἐν μεταμελείᾳ. *Oportet, vt actio, quae ex tali ignoratione inuoluntarie facta esse dicitur* [1], *dolorem ac poenitentiam afferat.* Coactum autem stricte dicitur, ad quod ab extrinseco principio validiore quis adigitur membra sua adplicare, ita vt auersationem, ac dissensum suum signis, & praecipue reluctantia seu renitentia corporali ostendat. Exempli causa ARISTOTELES Nic. III. c. 1. affert: Οἷον, εἰ πνεῦμα κομίσαιτό ποι, ἢ ἄνθρωποι κύριοι ὄντες, *quemadmodum si ventus aliquo, aut homines, qui potestatem habeant, nos detulerint.* Quo referri potest exemplum de naui rostrata vi tempestatis in portum Rhodiorum compulsa, quam quaestor ex lege publicare volebat; apud CICERONEM de inuentione L. II. [2]. Sic amici Lucretiam *consolantur aegram animi, auertendo noxam ab coacta in auctorem delicti; mentem peccare, non corpus: & vnde consilium abfuerit, culpam abesse*, apud LIVIVM L. I. c. 58. Ista autem reluctatio in foro ciuili adfuisse praesumitur circa quaslibet actiones aut passiones, quae communiter sponte admitti non censentur, vbi omnia signa actualis consensus deficiunt; quae nonnullis dicitur reluctatio interpretatiua. Vt quando in lege Ebraica vim passa iudicatur virgo, quacum in agro quis, remotis arbitris, concumbit. Inde PHILO Iudaeus de legibus specialibus, [p. 608.] negat legem patrocinari puellae, quae in solitudine lubens stupratorem admisit. Sicuti nec eadem nocet puellae, quae in vrbe clamare non potuit, aut nequidquam clamauit. Est autem coactum aliquid in se, sed non in sua causa, quando quis in tali statu versatur in praesens, vt vim illatam repellere nequeat; in culpa tamen fuit, vt in istum statum perueniret. Quo referre possis stuprum Dinae illatum Gen. XXXIV. Debebat enim virgo inter ignotos non peregrinari. Coactum autem in se, & in sua causa simul est, quando aliquis etiam in culpa non fuit, vt in talem perueniret statum, quo per vim ad aliquid cogi posset. Dicimus, *si in culpa non fuit*, id est [3], si aliquid praeter officii aut prudentiae leges non suscepit. Nam si quis munere sibi iniuncto fungitur, vel alias iure suo vtitur, nec temere aut inconsulto quid agit, ei si vel maxime vis ingruat, nihil poterit imputari.

CAP.

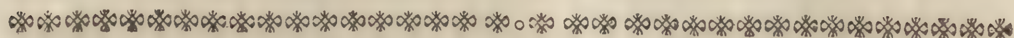
deprehensum, occidentis, ad §. VII. referendum est, vbi de irae effectibus agitur; non autem ad actiones *mixtas*, de quibus Auctor hoc loco disserit. Idem dicendum de femina Smyrnaea, quam HERTIVS in nota 8. propter necem mariti in ius vocat.

10) Idem alii dixerunt. V. H. GROTIVM L. III. de I. B. & P. 19. §. 2. & in not. Caeterum caussis, per quas impellatur voluntas in alteram partem, addendae artes magicae, quibus fieri experientia docet, vt homines ferantur in genera quaedam delictorum, v. g. amorem illicitum, furta. V. SCHILTERVS manuduct. philosoph. moral. ad Iurispr. c. 6. §. 4. H.

§. X. 1) Atqui supra AVCTOR Lib. II. c. 3. §. 10. dixerat, ob errorem, quem vocat concomitantem, homicidium non censeri commissum. Nimirum peccat quidem, qui facto improbo iam perpetrato non indolescit, sed laetatur: est enim actio haec non mere inuita, sed suo modo spontanea. Tamen ea vt homicidium non potest imputari.

2) V. infra L. II. c. 5. §. 11. Deuteron. XXII, 26. Nec Christiani primorum temporum Diis Gentilium sacrificasse censendi sunt, etsi ad altaria eorum adducti, thus, manibus suis intrusum, impulsi inicerent in ignem. H.

3) ARISTOPHANES Vespis:

CAPVT V.

DE ACTIONIBVS MORALIBVS IN GENERE, DEQVE EARVNDEM AD AGENTEM PERTINENTIA, SEV AD IMPVTATIONEM APTITVDINE.

I. *Actio moralis quid?*
II. *Eius materiale.*
III. *Et formale; vbi de causa morali.*
IV. *Actio moralis formaliter considerata semper est ens positiuum.*
V. *Causa, & fundamentum, cur imputari quid possit, vel non.*
VI. *Imputari non possunt homini necessaria.*
VII. *Vegetabilium facultatum effectus.*
VIII. *Impossibilia.*
IX. *Coacta; vbi de mera exsecutione.*
X. *Per ignorantiam patrata.*
XI. *Per somnum visa.*
XII. *Mala futura.*
XIII. *Malae tamen actiones, etiam ex habitu profectae omnino imputantur.*
XIV. *Actiones alienae quomodo imputentur.*

POSTQVAM pro ratione instituti nostri intellectum & voluntatem expendimus, tanquam principia, ex quibus actiones humanae id trahunt, vt peculiari ab actionibus brutorum classe censeri queant; proximum est, vt de moralibus actionibus in genere dispiciamus, circa quarum rectitudinem aut prauitatem inuestigandam haecce disciplina quam maxime occupatur. Sunt igitur actiones morales actiones hominis voluntariae cum imputatione suorum effectuum in vita communi spectatae. Voluntarias actiones vocamus illas, quae a voluntate hominis tanquam a causa libera ita dependent, vt citra ipsius determinationem, ab actibus eiusdem elicitis praeuia cognitione intellectus profectam, non fierent; quaeque adeo, vt fiant vel non fiant, in facultate hominis est positum. Quae heic considerantur non quatenus sunt motus producti a potentia aliqua per naturam

'Ανὴρ Συβαρίτης ἐξέπεσεν ἐξ ἅρματος
Κάι πως κατεάγη τῆς κεφαλῆς μέγα σφόδρα·
'Ετύγχανεν γὰρ ἐ τρίβων ὢν ἱππικῆς.
Κἄπειτ' ἐπιςὰς ἐιπ' ἀνὴρ ἀυτῷ φίλος.
Ἔρδοι τις ἣν ἕκαςος ἐιδέιη τέχνην.
Sybarita quidam praeceps de curru datus,
Graue vulnus, & quidem ipso in capite, acceperat,
Ignarus quippe fraena regere quadrupedum.
Quem sic amicus astans coepit alloqui:
Quam quisque callet artem, in ea se exerceat.

Conf. *L. VIII. §. 1. & vlt. D. ad L. Aquil. §. 8. Instit. eod.* infra L. III. c. 1. §. 7. H.

§. I. *) Et ab actionibus physicis distinguuntur non tantum operatione ipsa (nam omittendo etiam moraliter agere censemur) sed & imprimis imputatiuitate. Ita, vt vno vtamur exemplo, concumbere actio est, ad quam physice consideratam, nihil refert in quo fuit subiecto, modo hoc sit habile ad actum recipiendum. At in consideratione morali concubitus pro diuersitate subiecti oppido differt: est enim cum scorto fornicatio, cum

turam conſtituta, ſed quatenus a decreto voluntatis, potentiae ad vtramque contradictionis partem flecti aptae, proficiſcuntur. Duo quippe inuoluit actio voluntaria; vnum eſt quaſi materiale, quod eſt motus potentiae per naturam exſiſtentis, ſeu eiusdem exercitium in ſe conſideratum; alterum quaſi formale, quod eſt dependentia eius motus ſeu exercitii a decreto voluntatis, ſecundum quam vt a cauſa libera, & ſeipſam determinante, decreta concipitur. Ipſum exercitium ſeorſim, & in ſe ſpectatum, diſtinctionis gratia actio voluntatis potius, aut a potentia volendi in homine proueniens, quam voluntaria dicitur. Enimuero actio voluntaria vlterius conſideratur, vel in ſe & abſolute, prout eſt aliquis motus phyſicus praeuio voluntatis decreto ſuſceptus; vel reflexiue, quatenus effectus eius homini imputari poſſunt. Quam reflexionem complexae actiones voluntariae * ſpeciali vocis vſu dicuntur humanae. Et quoniam ab iſtis actionibus, prout bene aut male ab aliquo obeuntur, ſeu prout ad legem tanquam normam ſuam congruunt, vel non congruunt, ita moratus aliquis denominatur, ipſaeque animorum inclinationes, ex frequentibus reſultantes actionibus mores adpellantur; inde factum, vt ipſae actiones humanae moralium vocabulo deſignentur.

§. II. Actionvm moralium poſteriori modo conſideratarum [1] eſſentia duo complectitur, vnum velut materiale, alterum formale. Materiale eſt motus aliquis phyſicus potentiae phyſicae, puta, locomotiuae, appetitus ſenſitiui, ſenſuum exteriorum & interiorum, & intellectus quoad exercitium adprehenſionis; (nam iudicium ex qualitate obiecti adparente ita dependet, vt circa iſtud voluntatis directioni non ſit locus, etſi in formando illo iudicio non ſint nullae arbitrii & induſtriae partes [2],) imo & ipſius voluntatis actus, in eſſe ſuo naturali conſideratus, ſeu prout praeciſe ſpectatur vt effectus aliquis, per potentiam a natura inditam qua talem productus. Nec non priuatio motus alicuius phyſici, quem homo vel in ſe, vel in ſua cauſa poterat producere. Nam non minus omittendo quam committendo poenae fit aliquis obnoxius. Item inclinationes potentiarum naturalium in certa obiecta, comparatae per antegreſſas actiones voluntarias, ſaltem in quantum ad agendum ſtimulos ſubdunt. Neque tantum mei motus, habitusue, aut vtrorumque priuationes poſſunt eſſe materiale actionum mearum moralium [3], ſed & iſthaec omnia ab aliis [4] immediate profecta, ſiquidem a mea voluntate poſſunt ac debent dirigi. Sic Spartae amaſii peccata amator luebat [5], Aelianvs V. H. L. III. c. 10. Quin & meis actionibus moralibus

cum honeſta vidua vel virgine ſtuprum; cum vxore alterius adulterium; cum illa, quae proxima cognatione iungitur, inceſtus; cum bruto Sodomia; cum propria vxore honeſta res. H. [illegible]

§. II. 1) Scilicet, quatenus ſunt actiones voluntariae, quarum effectus hominibus imputari poſſunt.

2) Conf. ſupra C. 3, §. 2.

3) V. infra §. 14. & L. III. c. 1. §. 5. H.

4) Quando nimirum noſtrum eſt, alios ad faciendum, vel omittendum aliquid, commouere, excitare porro, aut impedire habitus honeſtos, vel inhoneſtos; nobis aliorum quoque imputari debent actiones, etſi non ipſi agamus, & ſolius negligentiae rei ſimus. Quod in primis ad eos pertinet, quibus aliorum cura commiſſa eſt, quales ſunt parentes, domini, praeceptores.

5) Quod exemplum a moribus noſtris ſatis remotum eſt. Dicuntur autem hi Amaſii caſtiſſimo amicitiae primum vinculo adoleſcentulis iuncti fuiſſe & excitandis ſolum virtutis in iis ſcintillulis

ralibus velut materiam praebere poſſunt actiones aut operationes brutorum, vegetabilium, & rerum inanimatarum, quae ſunt capaces directionis a voluntate mea proficiſcentis [6]. Hinc in ipſa lege diuina domino imputatur damnum a boue cornupeta datum, ſiquidem quadrupedis vitium ipſi antea fuerat notum. Add. *L. 1. §. 1. in fin. 2. 3. D. ſi Quadrupes L. 11. §. 5. D. ad L. Aquil. Lex Wiſigothorum L. VIII. tit. 4. c. 16.* Sic vinitor tenetur, ſi per ipſius negligentiam vitis omnem foecunditatem in ſarmenta effudit [7]. Sic ignis voracitatem luit, qui ſubiecit; vaſtationes a mari aut flumine datas, qui aggeres firmare neglexit, aut rupit. Apud QVINTILIANVM Inſtit. orat. L. I. c. 10. argumentum declamationis ponitur *tibicen, qui ſacrificanti Phrygium cecinerat, actoque illo in inſaniam, & per praecipitia delato, accuſatur, quod cauſa mortis extiterit.* IDEM L. VII. c. 3. *Iuuenes, qui conuiuere ſolebant, conſtituerunt; vt in littore coenarent. Vnius, qui coenae defuerat, nomen tumulo, quem extruxerant, inſcripſerunt. Pater eius a transmarina peregrinatione cum ad littus idem adpuliſſet, lecto nomine ſuſpendit ſe; dicuntur hi cauſa mortis fuiſſe.* Denique & materiale actionum mearum moralium poſſunt eſſe admiſſiones ſeu receptiones actionum alterius, quatenus illae vt perpetrarentur, ego in culpa fui [8]. Sic foeminae ex parte imputatur ſtuprum violentum, ſi per temeritatem ſeſe contulit in illa loca, vbi praeuidere poterat vim ſibi illatum iri.

§. III. [1] FORMALE actionis moralis conſiſtit in imputatiuitate, vt ita loquar, per quam effectus actionis voluntariae agenti poteſt imputari, ſeu tanquam ad ipſum proprie pertinens haberi, ſiue ipſe agens effectum quoque phyſice produxerit, ſiue vt per alios produceretur, effecerit. Et ab hac actionis formalitate ipſum quoque agens moralitatis denominationem participat, & *Cauſa moralis* adpellatur. Vnde facile intelligitur, cauſae moralis proprie ac ſtricte loquendo formalem rationem in imputatione, ſed terminaliter ſpectata conſiſtere; adeoque eam nihil eſſe aliud; quam agens voluntarium, cui effectus imputatur aut imputandus eſt, ideo quod eius auctor ex toto, aut ex parte extiterit; atque inde ſiue boni quid fuerit, ſiue mali, eidem in acceptis ſit referendum, ſic vt pro vtroque rationem reddere teneatur. Sic cauſa moralis laeſionis in altero eſt, ſiue quis ipſi propriis manibus caput tuber reddiderit, ſiue fuſte id diminuerit, ſiue canes in eundem incitauerit, ſiue ſicarios immiſerit. Sic muli cauſa moralis eſt Ana [2]. Gen. XXXVI, 24. Sic cauſa moralis diuerſi coloris in ouibus Labanis erat Iacob. Gen. XXX, 37. Sic LYSIAS orat. contra Agoratum, [c. 22. Ed. Wechel.] cuius delatione aliquot

lis inſeruiiſſe, donec haec coniunctio degeneraret in foedam libidinem, in primis apud ceteros populos, extra Lacaedemonem. Vid. POTTERI Archaeologia Graeca et PERIZONIVS ad Aelianum dicto loco: ii igitur Amaſii, quum quaſi cuſtodes & inſpectores perpetui eorum eſſent, quos amarent; minime mirandum eſt, horum admiſſa ipſis imputata fuiſſe.

6) V. d. L. III. c. 1. §. 6. H.

7) V. *L. 30. §. pen. D. ad L. Aquiliam.* H.

8) V. ſupra c. 4. §. vlt. ICtorum verbum eſt: *Neceſſitas, in quam quis ſponte ſe coniecit, non excuſat.* H. [Rhetorico magis argumento, quam Morali: Quid enim hic accuſari poſſit praeter infortunium, cuius innocens cauſſa fuerunt, qui abſentis nomen tumulo, quem exſtruxerant, inſcripſerunt, et quod ipſi parum prouidere potuerunt.]

§. III. 1) Sunt alii, qui id quaerunt in conuenientia aut diſconuenientia cum lege, ſeu quatenus

quot ciues ad mortem erant compulſi„ dicit: Ὀυκ ἔν ἀιτιος τε̃ θανάτε, ἔτος ἐπ' αὐτοφώρῳ ἐςί. *Qui itaque cauſa ipſis fuit mortis, hic eſt manifeſtarius.* OVIDIVS Heroid. ep. II. [verſ. 146. 147.]

Phyllida Demophoon leto dedit, hoſpes, amantem;
Ille necis cauſam praebuit, ipſa manum.

Etſi non ſemper, qui nudam occaſionem praebuit, vt aliquid ab altero fieret, facti cauſa moralis poteſt haberi. Vnde ſtolida erat, non crudelis ſolum ſententia Cn. Piſonis apud SENECAM de Ira L. I. c. 16. qui rationem, quare duci iuberet militem, ob cuius occiſi ſuſpicionem alter damnatus erat, hanc allegabat: *Te duci iubeo, quia cauſa damnationis commilitoni fuiſti.* Neque valde videtur opus eſſe, vt cum AVCTORE diſſertationis de principiis iuſti & decori, p. m. 161. diſtinguamus inter cauſam moralem *per ſe, & per accidens.* Nam & obſcurus eſt iſte terminus, *cauſa per accidens*, ac inanibus litigiis anſam praebere aptus; & cui nullus effectus actionis recte imputari poteſt, eam cauſam moralem per accidens hautquidquam dicemus, ſi vel maxime ad materiale actionis quid contulerit. Etſi hoc manifeſtum ſit, ad ipſam imputationis grauitatem non parum intereſſe, principaliter actio ab aliquo profluxerit, an minus principaliter. Item directe quis effectum aliquem intenderit, an ille per agentis incogitantiam [3], aut per aliam velut concomitantiam, ſecutus fuerit. Ex hoc enim contingit, vt alicui actio imputetur non velut contra iuſtitiae, ſed contra prudentiae, aut prouidentiae leges admiſſa; vtque adeo aliquis non malitioſe, ſed imprudenter duntaxat aut praecipitanter egiſſe, iudicetur. Non tamen abs re fuerit paulo preſſius nonnulla expendere, quae eo loco traduntur. Initio igitur tale axioma ponit: *Quicquid ſua natura malum eſt, ita vt nunquam bonum fieri poſſit; illud per accidens ſequi poteſt ad vſum aut defenſionem mei iuris extra peccati labem, neque ideo teneor temperare ab vſu iuris mei.* Similem regulam proponit quoque GROTIVS L. III. c. 1. §. 4. ſed quam ibidem, & L. III. c. 11. §. 8. bene reſtringit. Pergit: *Per accidens aliquod peccatum ſequi dicitur ad alium actum liberum, cum ad vſum rei, ad quam ius habeo, ſequitur aliquis effectus, ad quem producendum extra illum vſum rei ius non habeo.* Exempli loco adduci poſſet, quod a Theologis vulgo ſcandalum acceptum dicitur; circa quod tradunt, non debere aliquem actionem honeſtam, piam, & debitam omittere, ſi vel maxime prauus quiſpiam homo ſit offendendus; idque exemplo Saluatoris noſtri confirmant. Enimuero vel ob hoc ipſum exemplum abſtinendum fuerit a vocabulo cauſae per accidens; quia ne cum hoc quidem additamento pium eſt, cauſam mali nominare omnis boni fontem.

 Sed

tenus ſecundum legem actiones diriguntur. Enim vero imputatiuitas reſpectum ad legem non excludit, ſed inuoluit. Quando autem diſpicitur, an actio aliqua ſit moralis, primum in mentem venit, an ea imputari queat. Conuenientia cum lege aut diſconuenientia eſt potius formale actionis bonae vel malae. Verbo: Actionis quatenus producta eſt, formale conſiſtit in imputatiuitate: quatenus vero producenda, alia ad eam requiruntur. H.

2) Quod tamen eſt ex falſa verſione vocis ימים. Significantur ea non muli, ſed gens. Proinde verba Moſis non ſic reddi debuerunt: qui inuenit mulos in deſerto, ſed qui obuios habuit Iemeenſes, vt liquido probauit BOCHARTVS in Hierozoico P. I. L. II. c, 21.

3) Veluti ex vulnere non lethali, per incuriam aut imperitiam male obligato, mors. V. *L. 30. §. vlt. D. ad L. Aquil.* H.

Sed potius dicendum fuerit, illum, qui bonam & neceſſariam actionem edit, nullo modo eſſe cauſam eius peccati, quod alter anſa inde arrepta perpetrat. Ad eundem fere modum, quo dicimus: qui iure ſuo vtitur, nemini iniuriam facit. Quod porro addit; *cum quilibet ius habeat ſanitatem ſuam conſeruandi, licere medicata potione vti ad recuperandam ſanitatem, licet ſecutura inde ſit alienatio mentis (per exiguum temporis ſpatium,) aut ebrietas, aut (vltronea) effuſio ſeminis* [4], *aut abortus*, (quando ſcilicet alias matri & partui ſimul foret pereundum,) adeoque talium effectuum, qui medicamento vtitur, eſſe duntaxat cauſam per accidens: Heic planius fuerat dixiſſe, iſtos effectus in praeſentibus caſibus ſub peccatorum cenſum non venire. Sed nec omnia exempla, quibus *cauſam moralem per ſe*, id eſt, reuera talem, illuſtrare vult, ſat recte ſe habent. Equidem *qui ad ſupplicium capitale ducitur, licet ad locum ſupplicii incedat, & ſcalas conſcendat*, hoc duntaxat nomine cauſa moralis ſuae necis dici non poteſt; quia volentem lictores ducunt, nolentem trahunt. Quo minus tamen, qui poculis immodice indulget, aut laboribus honeſtis, & neceſſariis vires ſuas atterit, cauſa moralis acceleratae ſibi mortis dici queat, non video. Etſi ille peccet, hic peccato vacet; & neuter proprie loquendo homicida vocari debeat. Illum tamen recte cauſam moralem ſuae necis dixeris, qui ideo condemnatur, quod noluerit proferre illa, quibus innocentia ipſius demonſtrari poterat.

§. IV. Est avtem & hoc obſeruandum, quod formale actionis moralis, id eſt, imputatiuitas, habeat rationem formae poſitiuae, ex qua radicaliter affectiones, proprietates, & conſecutiua eiusdem reſultant. Adeoque moralis actio ens poſitiuum (ſaltem in genere moralium, ſi non ſemper in genere naturalium,) dici poteſt, ſiue materiale eius ſit motus phyſicus *, ſiue motus phyſici priuatio. Vt enim aliquid in genere morum ſit ens poſitiuum, ſufficit, ſi adeſſe aliquid intelligatur, ex quo verae affectiones eiusdem generis emanant: cum, vt non entis nullae ſunt affectiones; ita illud, cui certae ac poſitiuae competunt affectiones, non ens ſimpliciter dici hautquidquam poſſit.

§. V. Caetervm quod actio moralis ad aliquem pertinere, eique imputari poſſit, (in quo formalem eiusdem rationem conſiſtere diximus;) eius cauſa nulla eſt alia, quam quod in poteſtate & facultate alicuius fuit, illam fieri vel non fieri; ſuſcipi vel omitti. Id quod adeo manifeſtum eſt, vt etiam imperitiſſimi mortalium, vbi ſuper facto aut omiſſo aliquo accuſantur, non efficaciorem ſe poſſe excuſationem afferre putent, quam ſi dicant; penes ſe

4) Hoc non vacat dubio, ſi incertum ſit, abortu procurato, matrem conualituram eſſe. V. Nicol. Henelivm Otio Vratislau. 28. V. infra L. VII. c. 2. §. 6. H.

§. IV. *) Vt in intermiſſione actionis malae, aut etiam bonae, v. infra c. 9. §. 4. H.

§. V. 1) V. infra c. 7. §. 16. H.

2) Vel conuentione expreſſa, quae vt plurimum valet in contractibus; vel tacita, ex natura negotii, in contractibus, qui aleam continent, de quibus infra L. V. c. 9. H.

3) Vid. L. V. c. 9. Interdum etiam caſus fortuitus non promiſſus praeſtatur, veluti ſi quis facere aliquid neglexerit, ad quod faciendum adſtrictus erat, etſi caſus ex hac abſciſſe culpa ortus non ſit. Confer. L. III. c. 1. §. 6. & L. V. c. 5. §. 3.

§. VI. 1) Anicetus libertus apud Tacitvm XIV. Annal. 3. in peſſima cauſſa non male aiebat: *Quem adeo iniquum (fore) vt ſceleri aſſignet, quod venti & fluctus deliquerunt?* Vnde obiter intelligimus, damnandam merito eſſe conſuetudinem,

ſe non ſtetiſſe, quo minus id factum vel non factum fuerit. Vnde primarium axioma in moralibus eſt habendum, quod de illis actionibus rationem poſci queat homo, quae vt fiant vel non fiant, penes ipſum eſt. Seu, quod eodem recidit; quod quaelibet actio, ad normam moralem dirigibilis, quam penes aliquem eſt fieri vel non fieri, ipſi poſſit imputari. Et contra; id quod neque in ſe, neque in ſua cauſa penes aliquem fuit [1], non poteſt ipſi velut ex debito imputari. Neque huic regulae obſtat, quod aliquando quis caſum fortuitum, qui vtique in noſtra facultate non eſt, teneatur praeſtare. Nam illud non fit [2], niſi vltro ſe quis ad hoc obligauerit [3]. Aſt hoc vtique penes aliquem eſt, obſtringere ſe ad ſarciendum damnum, quod a cauſa extra directionem noſtram poſita prouenit. Porro vt aliqua actio, ſeu factum, poſſit imputari, ſufficit, ſi non inuita fuerit, iuxta illa, quae Cap. praec. §. 10. diximus: & vt directioni noſtrae voluntatis fuerit ſubiecta. Sed vt omiſſio alicui recte imputetur, requiritur, vt facultas, & occaſio actionem ſuſcipiendi adfuerit. Quae occaſio iſthaec quatuor videtur complecti; vt obiectum actionis ſit in promptu; vt adſit commodus locus, vbi ab aliis non poſſimus impediri, aut poſt actionem malo aliquo mactari; vt adſit commodum tempus, quo non ſint obeunda negotia magis neceſſaria, quodque itidem aliis qui ad actionem concurrunt, ſit idoneum: vt denique vires agendi naturales ſuppetant. Vbi horum quidpiam citra alicuius culpam defecerit, abſurdum & iniquum fuerit ipſi imputare, cur quid factum non ſit. CICERO de Inuent. L. I. [c. 27.] *Occaſio eſt pars temporis, habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem.* Add. CARTESIVS de paſſion. art. 144. 145. 146.

§. VI. HIS in genere praemiſſis, operae pretium fuerit diſtinctius, & in ſpecie conſiderare, quae homini poſſint imputari, quae non. Non poſſunt igitur imputari vlli hominum [1], quae proueniunt ex neceſſitate phyſica, aut quibusuis cauſis, extra directionem hominum poſitis. Sic ſtultum eſt, quod de regibus Mexicanis traditur: eos ſub initium regni ſubditis promiſiſſe, ſe effecturos, vt ſol iuſto tempore oriatur, & occidat, vt pluuiae, quando opus eſt, cadant, vt terra fruges proferat [2]. Sed nec id homini poteſt imputari, quod cauſae naturales hunc, & non alium effectum; hoc, & non alio modo producant; verbi gratia, quod ignis calefaciat, non refrigeret [3]. Hactenus tamen effectus cauſarum naturalium imputationi vberrimam praebent materiam, quatenus ab homine vis earundem actiua fuit elicita, aut confirmata, actiua paſ-ſiuis

dinem, apud multos populos olim frequentatam, quae naufragorum bona fiſco vindicat. *Quod enim ius habet fiſcus* (verba ſunt CONSTANTINI *L. 1. C. de naufrag. L. 12.*) *in aliena calamitate, vt in re tam luctuoſa compendium ſectetur.* V. *L. 7. pr. de incend. ruin. naufrag.* AVCTOR infra L. IV. c. 13. §. 4. H.

2) Quod prudentiae, quam fere nimiam dixeris, horum Regum & amori in populum ſuum acceptum fert KREBSIVS de ligno & lapide P. I. Claſſ. 2. Sect. 2. §. 1. apud TITIVM Obſ. XCVII. quibus, ſi in ſe eſſet, coelum etiam & tempeſtates ciuium ſuorum votis propitia ſe velle oſtenderent. Vidiſſes enim augeri hac promiſſione fiduciam ciuium ſuorum, hominum ſimplicium quidem; ceterum ſtudioſorum recti.

3) Pertinet huc *L. 6. §. 7. D. de Offic. Praeſid. Sicuti medico euentus mortalitatis imputari non debet: ita quod per imperitiam commiſit, imputari ei debet. Praetextu enim fragilitatis delictum decipientis in periculo hominis innoxium eſſe non debet.* V. infra L. III. c. 1. §. 7. in calce. H.

ſiuis adplicando, aut vires internas congruis mediis excitando. Qua ratione colono imputatur vbertas frugum, quantum ipſius diligens cultura foecunditatem agri laceſſiuit: incendiorum damnum illi, qui ignem ſuppoſuit: variegatus agnorum color paſtoris Iacobi ſolertiae, Geneſ. XXX, 37. Poteſt etiam talis effectus naturalis hactenus imputari homini, quod cauſam ſupremam iſta omnia dirigentem, ad eum effectum determinandum [aut non determinandum] mouerit. Quo intuitu triennalis ſiccitas precibus Eliae imputari poterat. 1 Reg. XVII, 1. Iacob. V, 17. Sic deprecante Aeaco diuturnam ſiccitatem Graeciae ceſſaſſe, in fabulis eſt. APOLLODORVS L. III. [c. 11. §. 6. Edit. Pariſ. 1675.] Sic & mors illorum, quos peſtilentia extinguebat, aliquatenus poterat Dauidi, etſi non ad modum homicidii, imputari. 2 Samuel. XXIV, 13. 17.

§. VII. IMPVTARI quoque non poſſunt homini actiones & effectus facultatum vegetabilium, quae in ipſius corpore deprehenduntur, prout iſtae per natiuitatem, aut ex cauſis ab ipſo non dependentibus exſiſtunt. Etſi hoc penes hominem ſit, facultatibus iſtis obiectum ſuggerere congruum, aut ineptum, quodque virtutem ipſarum alat, debilitet, aut extinguat; nec non earundem organa detorquere, aut corrumpere. Sic cui natura corpus vegetum, robuſtum, procerum dedit, ipſi eo nomine nihil imputari poteſt. Sed debilitatem naturae per induſtriam corrigere, natiuasque vires augere, laudi; & contra easdem per ſocordiam aut petulantiam perdere, vitio habetur. Vnde nemini poterit exprobrari corpus imbecillum; tenerum, puſillum; membra diſtorta, aut mutila; robur languidum; ſiquidem debilitates iſtae nulla ipſius culpa fuerint contractae. Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. III. cap. 7. *Non animi ſolum vitia ſpontanea ſunt, verum corporis etiam in nonnullis, quos ſcilicet increpare conſueuimus. Qui enim natura deformes ſunt, eo reprehendit nemo; ſed illos, qui* δι' ἀγυμνασίαν καὶ ἀμέλειαν, *per neglectum exercitiorum, & incuriam tales euaſerunt. Simili modo, ſi turpitudo vel ex infirmitate, vel ex membri alicuius mutilatione contigerit. Nullus enim ei, qui vel natura, vel ex morbo, vel ex vulnere factus ſit coecus, coecitatem exprobrabit, ſed miſerebitur potius: at eum obiurgant omnes, qui ex temulentia, vel alia quapiam intemperantia excoecatus fuerit* [1]. Similia habet PLVTARCHVS de audiendis Poëtis: [p. 35. Edit. Wechel. T. II.] *Vlyſſes Therſitae non claudicationem, non caluitiem, non gibbum exprobrat, ſed promiſcue garriendi vitium. Sic Homerus deridet eos, quos claudicationis, coecitatis, aut ſimilium pudet; neque vituperabile ducens, quod turpe non ſit; neque turpe, cuius non penes nos, ſed penes fortunam eſt cauſa.* Et mox: *Sicut qui veſtes flagellant, ii corpora ipſa non attingunt: ſic qui fortuna, aut natalium damna exprobrant, ſtulte & incaſſum ii exteriora verberant, animam ipſam non attingentes, neque ea, quae reuera corre-*

§. VII. 1) Apud PHAEDRVM Eunuchus ad improbum, damnum amiſſi corporis inſectantem, aiebat:

Sed quid fortunae ſtulte delictum arguis?
Id demum eſt homini turpe, quod meruit pati.

Bene ARISTOTELES X. Eth. 9. Τὸ μὲν οὖν τῆς φύσεως, δῆλον ὡς οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὑπάρχει, ἀλλὰ διά τινος θείας αἰτίας. *Quod ad naturae donum attinet, non eſt id penes nos, ſed diuina quadam ex cauſa ineſt vere felicibus.* Apud Vtopienſes irridere deformem ac mutilum, turpe ac deforme non ei, qui ridetur, habetur, ſed irriſori, qui cuiquam, quod in eius poteſtate non erat, vt fugeret,

correctione, aut insectatione indigent. Add. IDEM Symposiacon L. II. quaest. I. p. m. 633. A. B. C. Non tamen sine ratione apud veteres Gallos, referente STRABONE L. IV. *multabatur iuuenis, quisquis zonae mensuram excesserat.* Quod ventrem prominulum in illa aetate ex ingluuie & desidia prouenire iudicarent. NICOLAVS Damascenus de moribus gentium. *Iberi zonam habent mensurae certae, intra quam si venter cuiusquam comprehendi nequeat, pro dedecore id magno habetur* [2]. Huc spectant & caeterae facultates, quae a natura citra nostram operam insunt; puta, quod quis ingenio praeditus est acuto, aut stupido, sensibus acribus, aut hebetioribus, memoria firma, aut labili, ni naturalis vis per hominem aucta sit, aut afflicta. Pertinet quoque huc illud ARISTOTELIS Nicom. V. c. 10. Πολλὰ καὶ τῶν φύσει ὑπαρχόντων εἰδότες καὶ πράττομεν καὶ πάσχομεν, ὧν οὐδὲν οὔτε ἑκούσιον, οὔτε ἀκούσιόν ἐστιν. οἷον τὸ γηρᾶν, ἢ ἀποθνήσκειν. *Multa ex iis, quae sunt natura, scientes etiam agimus & patimur: quorum nihil neque spontaneum est, neque inuitum: vt senescere vel mori.* Quae, vt imputentur, idonea non sunt. Referre quoque huc possis, quod parentibus imputari nequeat prauos genuisse filios, modo ipsi prauitatem eorum in educatione non aluerint. Inde probari nequit sententia Vindicis, qui matrem Neronis ab ipso interfectam iure pronunciabat, *quia tale portentum peperisset;* apud PHILOSTRATVM de vita Apollonii Thyanaei, L. V. [c. 10. p. 196. Edit. Lips. 1709.]

§. VIII. NON POSSE quoque imputari, quae vires nostras excedunt, neque per eas prohiberi aut effici queunt, in aprico est; modo illa impotentia per culpam nostram non sit contracta. Quo fundamento nituntur trita illa: impossibilium nullam esse obligationem: neminem lege sua censeri praecepisse impossibilia [1]; adeoque si in aliqua lege, vt & conuentione aut testamento, tale quid occurrat, id pro non adiecto haberi, aut commodiorem eius inueniendam interpretationem.

- - - Nulla potentia vires
Praestandi, ne quid peccet amicus habet.

OVID. de Ponto L. I. El. 8. [v. 37. 38.] QVINTILIANVS Inst. Or. L. VI. c. 3. *Inhumana solet videri fortunae insectatio; vel quia culpa caret, vel quia recidere in ipsos, qui obiecerunt, potest.* Huc etiam pertinet id, quod HERODOTVS Vrania [pag. 315. Ed. Steph. 1575.] memorat, cum Themistocles Andrios pecuniam posceret, duabus validissimis deabus subnixus, *Suadela & Necessitate;* illi validiores deas opposuerunt, *Inopiam & Impossibilitatem.* Probe autem obseruandum, aliud dici *physice*, aliud *moraliter impossibile.* Prior impossibilitas ponit obstaculum, quod ipsam voluntatem constringit, ne in actum queat erumpere, aut conando omnem operam perdat. Verum moralis impossibilitas nullum

fugeret, id vitii loco stulte exprobret. Thomas MORVS L. II. Vtop. H.

2) Excerpta VALESII p. 513. Ἔχουσι δὲ καὶ μέτρον τι ζώνης, ἣ τὴν γαστέρα περιλαβεῖν ἂν μὴ δυνηθῶσιν αἰσχροὶ ἡγοῦνται.

§. VIII. 1) Imo AVCTOR L. III. c. 8. §. 5. conditiones impossibiles, conuentionibus adiectas nullam facere promissionem, recte statuit, & qua ratione promissa circa impossibilia irrita sint, vel valeant, distincte explicat d. L. III. c. 7. §. 2. & seqq. H.

lum impedimentum ponit ſuperans agendi efficaciam in voluntate haerentem, ſed illa tota ab ipſa voluntate oritur. Atque hoc modo impoſſibile dicimus, omnes homines velle conſpirare, vt gratis aliquod mendacium poſteritati tradant. Item, vt aliquis ita circumſpecte & ſancte viuat [2], vt ne minimo quidem, ſaltem per affectuum praecipitantiam, offendat. Ex hisce infert AVCTOR de Princip. iuſti & decori, p. 174. *Non poſſe quidem legislatorem praecipere quid phyſice impoſſibile, poſſe tamen imperare obedientiam de iis, quae impoſſibilitatem moralem continent: quia voluntatis libertati nihil contrarium imperat, cum tota difficultas parendi ex ipſa voluntate oriatur. Sicut nulli impoſſibile eſt mendacium gratis fingere, ſi nulli, ergo toti multitudini impoſſibile non eſt: certum tamen eſt totam multitudinem id non facturam. Pari ratione cuiuis liberum eſt veritatem dicere, ergo & toti ciuium multitudini; certiſſimum tamen eſt, nunquam Rempublicam tam beatam futuram, vt ſinguli ciues a mendacio ſibi ſint temperaturi: attamen illa impoſſibilitas libertatem ſingulorum non tollit, nec a peccato excuſat. Sic legis adimpletionem dicimus eſſe impoſſibilem, nec tamen illam impoſſibilitatem voluntatis libertatem imminutum ire. Tam enim homini ſingulari impoſſibile eſt in omnibus Dei voluntati obſequi, quam multitudinem ab omni mendacio puram eſſe: tam autem a ſingulis actibus peccaminoſis ſibi cauere poteſt, quam ciues ſinguli a mendacio ſeſe intemeratos conſeruare: quod tamen nunquam euenturum eſt.* Quae quidem, quatenus ad dogmata theologica adplicantur, ſuo loco relinquimus. Si tamen intra limites fori humani maneamus, non adparet; quare iſthaec non potius admitti debeant [3], quam illa GROTII L. II. c. 20. §. 19. vbi de peccatis, quae aliqui vocant, quotidianae incurſationis agit: *Imo dubitari poteſt, an haec recte & proprie peccata dicantur, cum libertatem, quam in ſpecie habere videntur, in ſua generalitate conſiderata non habeant.* Quomodo enim velut collectim ſumti eiusmodi lapſus peccati naturam effugiant, cum tamen ſinguli peccata ſint? Etſi in foro humano iidem fere extra poenam poſiti ſint.

§. IX. IMPVTARI quoque nequeunt, quae quis coacte patitur [1], aut agit. Talia enim ad illum moraliter pertinere intelliguntur, qui vim intulit; & qui iſta excepit, aut exſecutus eſt; rationem duntaxat obiecti aut inſtrumenti phyſici habet. Dionyſius HALICARNASSEVS L. I. [p. 47. edit. Sylburg. c. 58. Edit. Oxon.] Ἅπαν συγγνώμης ἄξιον τὸ ἀκέσιον. [2] *Omne inuoluntarium meretur veniam.* CICERO de Inuent. L. I. c. [30.] *Si iis, qui imprudentes*

2) Vere enim Aeſchylus apud STOBAEVM:
Ἁμαρτάνει τι καὶ σοφοῦ σοφώτερος.
Sapiente qui plus ſapiat, eſt cum labitur.
Et ſtupendum eſt Velleii PATERCVLI I. Hiſtor. 12. quod T. Scipioni Aemiliano dedit elogium, *nihil ipſum in vita, niſi laudandum, aut feciſſe, aut dixiſſe, aut ſenſiſſe.* H.

3) V. & infra L. VIII. c. 3. §. 14. H.

§. IX. 1) Conf. Lib. II. c. 6.

2) Et Cleon apud THVCYDIDEM III. hiſtor. Σύγγνωμον γὰρ ἐστὶ τὸ ἀκέσιον. *Venia enim dignum eſt inuoluntarium.* Oedipus apud SOPHOCLEM Oedip. in Colono:
Πῶς γ' ἂν τόν' ἄκον πρᾶγμ' ἂν εἰκότως ψέγοις;
Nec ſponte factum cur mihi obiectas probro?
Adde quae Athenienſes in purgatione ſui apud eundem THVCYDIDEM L. IV. diſſerunt: TERTVLLIANVS in Apologetico: *Etiam leges veniam concedunt ex inuoluntate & neceſſitate delinquenti.* Adde H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 21. §. 5. H.

3) Fuſius hoc exponit, & quibus cautionibus admitti poſſit, tradit AVCTOR L. VIII. c. 1. §. 6. Mihi ita videtur, quoties executio ad contemtum Dei pertinet, quiduis potius perferendum eſſe, quam vt miniſterium ad rem illicitam prae-

tes laeſerunt, ignoſci conuenit, iis, qui neceſſario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Coactum autem habetur, non ſolum quando principium motus eſt in alio, qui per vim alterius renitentis & abhorrentis membra ad aliquid agendum aut patiendum adplicat: ſed etiam quando quis intentato vitae periculo, aut alio grauiſſimo malo, ab altero compellitur ad ſuſcipiendam exſecutionem facinoris, quod ipſe alias vehementer averſatur; ita tamen vt non ipſe, ſed alter ille eius facinoris Auctor haberi velit. Prioris exemplum eſt, ſi quis robuſtior aliquem in alterum violenter impulerit, aut arreptam ipſius manum eidem impegerit; aut ſi quis violentum ſtuprum foeminae intulerit, quae nulla ſua culpa alienam libidinem prouocauit. Cuius quidem corpori hoc modo contumelia infertur, vt tamen ad animum ea labes non penetret. *Corpus eſt tantum violatum, animus inſons;* dicebat Lucretia apud LIVIVM L. I. c. 58. De cuius facto eleganter diſſerit Henr. STEPHANVS Apolog. pro Herodoto c. 15. Quanquam illas nequidquam excuſaueris, quae ſibi digito male pertinaci annulum detrahi patiuntur. Poſterioris exemplum eſt, verbi gratia, ſi quis ſatelles iubeatur virum, quem ipſe inſontem nouit, interficere, niſi ipſe malit interfici [3]. Huic enim eo nomine nihil poteſt imputari, cum eidem nuda exſecutio iniungatur, quae neque a perſona ipſius abhorret, neque vt cum diſpendio vitae detrectetur ratio eſt; cum is ſua nece innocentem hautquidquam ſic ſeruaturus [4]. Fatendum tamen eſt, exſecutionem quorundam actuum ita eſſe grauem aut foedam, vt generoſum habeatur mori malle, quam talibus patrandis ſua membra accommodare, licet culpa in alio ſit haeſura. Quo facit locus ARISTOTELIS Nicom. III. c. 1. ſupra adductus. Et exempli loco poteſt eſſe, ſi quis iubeatur matri ſtuprum inferre. Quo ex ignorantia inuincibili admiſſo Oedipus ita indoluit, vt oculos ſibi ipſe eruerit. Vnde etiam in illo loco ARISTOTELIS Nicom. III. c. 1. Οἷον εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρόν τι πρᾶξαι, κύριος ὢν γονέων καὶ τέκνων, καὶ πράξαντος μὲν σώζοιντο, μὴ πράξαντος δὲ ἀποθνήσκοιεν. *Vt ſi tyrannus aliquibus, quorum parentes ac liberos in poteſtate haberet, turpe aliquid agere iuberet; & ſi id agerent, ſalui eſſent; ſi non agerent, perirent:* τὸ αἰσχρὸν cum grano ſalis eſt accipiendum, & ne ad tale quid, cuius exemplum iam attulimus, extendatur.

§. X. IGNORANTIA quoque in tantum imputationem tollit, quantum illa actionem reddit inuitam. XENOPHON Inſtit. Cyri L. [III. p. 41. Ed.

praebeatur, exemplo Iudaeorum, qui ſub Alexandro M. Babylone ad Beli templum extruendum materiam aggerere renuebant, vt ex Hecataeo refert IOSEPHVS aduerſus Apionem. Quam in rem etiam inſignia extant Iudaeorum circa Manaſſis Iudaeorum, & Antiochi Syriae Regis tempora; ſed multo plura Martyrum inter Chriſtianos, qui induci non poterant, vt leui etiam ſimulatione, puta thuris in aram iactu, a grauiſſimis ſe ſuppliciis liberarent. V. inſignem locum EVSEBII L. VIII. hiſtor. Eccl. c. 9. Add. AVCTOR L. II. c. 6. §. 2. H.

4) Imo, quum iuſtitiae repugnet, occidere hominem, quem innocentem noueris, & praeterea verendum ſit, ne tyrannus, qui hoc fieri iuſſit, promiſſi, noſtrae ſalutis contemplatione facti nimis negligens ſit, turpi triſte, tanquam honeſtius praeferendum erit, & ſummum iure *nefas* videbitur vt ait IVVENALIS Sat. VIII. v. 84. *Animam praeferre pudori.* Sed ipſe Auctor noſter, animi hac parte fluctuantis fuiſſe videtur, quum imperatum inceſtum, cum matre perpetrandum, paullo poſt penitus recuſandum cenſeat. Vid. quae dicentur ad L. V. c. 11. §. 2. & ad L. VIII. c. 1. §. 6. nota, & THOMASII Iurisprud. Diu. L. II. c. 5. §. 2. §. 149. & 165. ſeqq.

Ed. Steph. c. 1. num. 20. Ed. Oxon.] Ὁπόσα ἀγνοίᾳ ἄνθρωποι ἐξαμαρτάνουσι. πάντα ἀκούσια ταῦτ᾽ ἔγωγε νομίζω. *Quaecunque per errorem homines delinquunt, ea praeter animi sententiam committi arbitror.* EVRIPIDES Hippol. Coron. [verſ. 1334. 1335.] Τὴν ἁμαρτίαν τὸ μὴ εἰδέναι μὲν πρῶτον ἐκλύει κάκης. *Erroris culpam primum ſoluis, quod neſcieris.* Quam ad rem illuſtrandam cumprimis faciunt luculenta quaedam apud ARISTOTELEM loca; puta Magn. moral. L. I. c. 34. *Quandocunque perpetrandi aliquid cauſa fuerit ignorantia, id non fit ſponte, & proinde ne afficit quidem iniuria. At cum ipſe ſuae cauſa fuerit ignorantiae, perpetrauitque quippiam ex ignorantia, cuius ipſe extiterit cauſa, is plane afficit iniuria, ac eiusmodi iure criminis arguetur: velut in ebriis euenit. Vino namque merſi ſi quid mali perpetrarint, ſine controuerſia afferunt iniuriam: quandoquidem ipſi ſibi eius ignorantiae cauſa extiterunt. In iis enim fuit, ne tantum proluerentur, vt ignorantes caederent patrem. Idem in aliis eſt ignorantiis, quae ex ipſis gignuntur facientibus, vt qui per ipſas inferunt iniuriam, ſint iniuſti. Quorum autem ipſi non ſunt cauſa; ſed ignorantia, vt delinquant, neutiquam iniuſti. Eſt enimuero eiusmodi naturalis, velut neſcii infantes patres caedunt. Haec nimirum naturalis inſcitia non facit, vt ab actione infantes dicantur iniuſti. Ipſa ſiquidem haec faciendi cauſa eſt inſcitia. Neque ipſi ſuae ſunt cauſa inſcitiae; ideo ne iniuſti quidem dicuntur.* SENECA Phoeniſſis. [v. 249. & ſequ.]

Aliquis intra viſcera
Materna letum praecocis fati tulit.
Sed nunquid & peccauit?

Quod tamen nolim vltra forum humanum extendi. Quanquam circa infantes notandum, ipſos quandoque propter talia increpari, aut verberari, non quod iſta in foro humano pro peccatis proprie dictis haberi queant, ſed per modum nudae emendationis, ne per talia moleſtiam aliis faceſſant, aut illo, cui teneris in annis adſueuerunt, poſt adultiores quoque facti delectentur. Idem de furioſis & mente motis habendum, quibus citra ſuam culpam iſte morbus prouenit. His enim ſi quando verbera infliguntur, non magis rationem poenae delicto reſpondentis habent, quam quae equo calcitroſo impinguntur, vt calces deinceps iactare deſiſtat. Add. Ant. MATTHAEVS de crimin. proleg. c. 2. §. 5. 6. 7. 8. Aſt qui ignorantiae ſuae cauſa eſt, ac ſciens volens effecit, vt ignoraret, quae noſſe poterat, & debebat, perinde habetur, ac ſi ſciens, & deliberato quid animo patraſſet, ARISTOTELES Magn. moral. L. I. c. 9. *Aegrotos & deformes deprehendimus, cum ipſos putamus ſibi aut morbi alicuius aut deformitatis eſſe auctores, quia videlicet in ipſis id fuiſſe poſitum intelligitur.* Et plenius ad Nic. L. III. c. 7. *Legislatores eos, qui mala perpetrant, caſtigant, ac puniunt, ſi tamen neque vi coacti ea egerint, neque ea ignoratione, cuius ipſi ſibi cauſam non exhibuerint. Ob ignorationem etiam puniunt, ſi ſibi ipſe ignorationis cauſa quispiam fuiſſe videatur. Vnde ebriis duplices poenae* [1] *inſtitutae ſunt. In ipſo enim, qui inebriatur, principium eſt: cum*

§. X. 1) Vna, quod ebrietati indulſerint, altera quod in ebrietate peccauerint. Non enim de omnibus ebriis agitur, ſed de iis tantum, qui in ebrietate maleficium aliquod commiſerint.

2) V. infra L. II. c. 3. §. 13. circa finem, & ſupra c. 3. §. 10. H.

3) ICti culpam vocant. V. infra c. 7. §. 16. H.

eum sui quisque in eo dominus sit, vt non inebrietur: id quod ignorationis est causa. Eos quoque puniunt, qui aliquid eorum ignorant, quae ad leges pertinent; quae quidem & sciri debeant, & difficilia non sint. Simili modo etiam in aliis, quaecunque ignorare per negligentiam videntur, ec quod in ipsis sit non ignorare: quippe qui adhibendae diligentiae domini sint, ac potestatem habeant. PLAVTVS Truculento act. IV. sc. 3. [v. 57. 58.]

Non vinum hominibus moderari, sed vino homines solent,
Qui quidem probi sunt.

Sic & [2] imputationem tollit non ignorantia vniuersalium, & eius quod quis scire tenebatur; sed tantum ignorantia singularium, & quae in facto versatur. ARISTOTELES Nicom. L. III. c. 2. *Inuitus dici debet, non si quis ignorat id, quod conducit; non enim ignoratio, quae in electione consistit, inuiti est causa, sed prauitatis: neque ea quae est vniuersalis: quippe cum ob eam homines vituperentur; sed ea, quae circa particularia versatur, in quibus, & circa quae actio exsistit. In his enim & misericordia, & venia locum habet: nam qui horum aliquid ignorat, is sane inuitus agit.* Exemplum a CICERONE de Inuent. L. III. [c. 31.] tale adfertur. Lex alicubi extabat, *ne quis Dianae vitulum immolaret. Nautae, cum aduersa tempestate in alto iactarentur, vouerunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei Deo, qui ibi esset, vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianae eius, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exissent, vitulum immolauerunt. Accusantur.* Quod si autem ab alicuius facto malitia quidem abfuerit, & vltro contracta ignorantia, sed haec duntaxat per aliquam inaduertentiam obrepserit, (quod [3] ARISTOTELI proprie ἁμαρτήματος nomine venit,) imputatio non quidem plane tollitur, sed ex parte tamen minuitur. Et hactenus tantum admitti potest illud QVINTILIANI Inst. Or. L. I. cap. 6. *Vel error honestus est, magnos duces sequentibus.* Quo pertinet egregius locus ARISTOTELIS ad Nicom. L. V. c. 10. quem vertit, & illustrauit GROTIVS L. III. c. 11. §. 4. Et huc retulerim illud ex ARISTOTELIS Magn. moral. L. I. c. 17. de muliere, quae philtrum amatori praebuit, ex quo ille mortuus est. Hanc accusatam [4] Areopagitae absoluerunt, ideo quod non consulto, & cogitato id fecisset. Amoris enim causa, non hominis perimendi animo dedisse: verum ab isto aberrasse. Circa quod iudicium tamen omnino praesupponendum fuit, foeminae isti nunquam in mentem venisse, poculum illud vllo modo noxium esse posse. Alias enim potior est *L. 38. §. 5. D. de poenis.* Add. Ant. MATTHAEVS de crimin. ad *L. 48. D. tit. 5. c. 5. §. 6.*

§. XI. CVM QVOQVE non sit in arbitrio nostro, quas per quietem imagines phantasia formet; ideo non possunt imputari illa [1], quae quis in somniis agere sibi videtur; nisi quatenus talibus interdiu cogitandis cum dele-

4) V. Nic. HENELIVS Otio Vratislau. c. 21. vbi hanc eorum sententiam exagitat. H.

§. XI. 1) Aut reuera agit. Quo pertinent exempla in somniis alios laedentium, aut etiam occidentium. V. *Clement. vnic. de homicidio,* & TIRAQVELLVM libro de poenis temperand. caus. 5. H.

delectatione immorans [2], eorum imagines alte animo impressit. NONNVS Dionys. L. XLII. [p. 1096. v. 44. 45.]

Ἀντίτυπον γὰρ
Ἔργον, ὅπερ τελέει τις ἐν ἤματι, νυκτὶ δοκεύει.

Simile enim opus quod facit quis in die, nocte cernit. Vnde nullum sane crimen illius, qui Claudium per somnium corona spicea redimitum viderat, apud TACITVM A. XI. [c. 4.] Add. Ammian. MARCELLINVS L. XV. c. 2. Sic & ne quidquam anxius erat piscator ille apud THEOCRITVM Idyl. 22. [in fine,] qui per somnum iurasse sibi visus erat, quod in mari non amplius pedem esset positurus. (Add. tamen de iuramento ab Euagrio per somnum facto, apud SOZOMENVM Hist. Eccles. L. VI. c. 30. [3]) Neque incestus Caesar ob somnium, quod refertur apud SVETON. Caes. cap. 7. Quanquam non omnino pura Biblis, quae

Placita resoluta quiete
Saepe videt, quod amat, visa est quoque iungere fratri
Corpus & erubuit, quamuis sopita iaceret.

apud OVIDIVM Metam. L. X. [v. 468. & seqq.] Neque vana omnino sunt, quae PLVTARCHVS de profect. virtut. sent. [I. 82. 83.] disputat, ex somniis non obscurum posse argumentum duci, quam composito aliquis animo sit. Epicurus apud Diogenem LAERTIVM L. X. dicit, sapientem καὶ καθ' ὕπνους ὅμοιον ἔσεσθαι, *in somniis quoque sibi similem futurum.* Nonnulli etiam huc adplicant Psalmum XVII, 3. Add. CLAVDIANVS praefat. ad L. II. de raptu Proserpinae [4]. THEOCRITVS Idyll. 22. [vers. 44. 45.] Καὶ γὰρ ἐν ὕπνοις πᾶσα κύων ἄρτον μαντεύεται. *In somno quaeuis canis panes diuinat.*

§. XII. DENIQVE contra rationem est, vt futuri alicuius facinoris mali imputatio ad antegressos actus velut retro trahatur; nisi forte futurum illud facinus a praesenti quopiam aut praeterito nostro actu, tanquam effectus necessarius a sua causa, dependeat. Nam vt effectus illi imputetur, ad quem causa pertinebat, frequentissimum est. Equidem illud haut absurdum, vt per impu-

2) Tunc enim vigilantis potius cogitatio punitur, quam somnium dormientis. Et solent hac parte plerumque vigilantes peccasse, qui sibi dormientes in amantium amplexibus haerere videntur, dum simili redit sub imagine somnus. In iis etiam, qui se magorum conuentibus adesse somniant, animus saepe antecessit corporis moram, de quibus egit BAELIVS Reponse aux Quest. d' un Provinc. T. I. p. 304. 305.

3) Pollutionem nocturnam non spontaneam, etsi cum imaginatione coniunctam, non esse inmunditiem, disputauit Ioann. ZONARAS, oratione ad eos, qui naturalem seminis fluxum immunditiem existimant. L. V. Iuris Graeco-Romani. [Add. Edmundus BONEFIDIVS Iuris Orientalis L. III. p. 216.] V. SCHILTERVS manuduct. philosoph. moral. ad iurispr. c. 6. §. 36. 37. H.

4) Indicare verisimiliter voluit PVFENDORFIVS CLAVDIANI poëma in VI. Consulatum Honorii:

Omnia, quae sensu voluuntur vota diurno,
Pectore sopito reddit amica quies,
Furto gaudet amans, permutat nauita merces
Et vigil elapsas, quaerit auarus opes.

Vbi vide Casp. BARTHIVM in annotationibus p. 714. seq.

Addi hic potuissent Somnambuli; inueniuntur enim, qui, dum dormiunt circumambulant, vel alios verberant, caedunt, vulnerant, imo etiam occidunt,

imputationem ex gratia futurum aliquod factum in ipso agente, aut alio effectum velut in antecessum exserat. Cum enim cuilibet beneficium gratis dare liceat, penes benefactorem futuri gnarum erit, sub aliquo titulo beneficium impertire. Ast cum malae actiones non nisi ex debito queant imputari, absurdum prorsus fuerit, retrorsum eas imputari aliis, queis nulla futuri cognitio, nulla obligatio, aut facultas id impediendi, quo minus fieret, nulla denique cum eo, qui commissurus id erat, actionis communicatio intercessit. CICERO de inuentione L. I. [c. 49.] *Remotum est, quod vltra quam satis est petitur, hoc modo: Quid si non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocasset, atque ex ea duos Gracchos procreasset, tantae seditiones ortae non essent. Quare hoc incommodum Scipioni adscribendum videtur.* *

§. XIII. EXTRA haec nulla actio humana inuita & imputationis incapax censeri debet, si vel maxime eam suscipi a sana ratione abhorreat, aut morbo animi quis in eam vehementer rapiatur. Equidem PLATO de Leg. L. V. [p. 731. C. Tom. II. Ed. Steph. p. 841. Ed. Francof. Ficini] tradit: *in iis iniuriis, quae tales sunt, vt sanari possint, nosse inprimis oportet, nullum iniustum sponte iniustum esse. Nemo enim vnquam maximorum malorum aliquid alicubi vellet habere, multoque minus in his, quae sibi praestantissima sunt;* vti est suus cuique animus. Add. IDEM in Timaeo p. m. 1085. A. & Marsilius FICINVS praefat. ad Platon. L. IX. de LL. & APVLEIVS de Philosophia. Aristippus dicebat apud Diogenem LAERTIVM L. II. [§. 95. Edit. Amster.] *Errata* (ἁμαρτήματα) *venia digna esse; neque enim volentem quenquam errare, sed perturbatione aliqua coactum.* Eadem sententia extat apud Marcum ANTONINVM L. IV. §. 3. L. VII. §. 22. 63. L. VIII. §. 14. L. XI. §. 18. Quam sententiam non vno in loco refellit ARISTOTELES. Sic Magn. moral. L. I. c. 9. *Socrates dixit, in nobis non est, probis vel malis esse: quandoquidem si quis roget aliquem, velitne iustus esse, an iniustus? nemo delegerit iniustitiam. Inde perspicuum est, si mali sint aliqui, non sponte* [1] *eos esse malos, & proinde ne probos quidem.* Id quod eo argumento reiicit Aristoteles, quod alias absurde legislator bona iuberet, mala vetaret aut plecteret, ni vtraque essent ἐφ' ἡμῖν, in nostra potestate. Et quod alias absurde virtutem laus, vitium vituperatio conse-

dunt, quo pertinet *c. vn. X. de Homicid. voluntar. & casuali.* Memorabile exemplum talis somnambuli habet MARVILLE Melanges d'histoire & de Litterature. L. II. p. 237. Vbi facile apparet, adhuc culpae reum esse somnambulum, si morbi sui conscius arma non seposuerit, reliquasue sibi peccandi occasiones praesciderit, etsi tunc editi sint hi actus, quum agenti minime praeluceret intellectus, & ad eius nutum decerneret voluntas.

§. XII. *) Ex eodem principio deducimus, euentus destinatis aduersos consilium danti non posse imputari: non enim euentus, vt consilia, in cuiusquam potestate situs est. CICERO XVI. ad Attic. 8. *Quid debet, qui consilium dat, praestare praeter fidem?* Iam ante THVCYDIDES L. III. *Quod si quis non rectum consilium dederit, is non modo mulcta nulla, sed ne ignominia quidem puniendus est.* SENECA VII. de benef. 13. *Si omnia fecit vt sanaret, peregit medicus partes suas. Etiam damnato reo constat oratori eloquentiae officium, si omni arte vsus est. Laus Imperatori etiam victo & Duci redditur, si & prudentia & industria, & fortitudo muneribus suis functa est.* Adde CICERONEM pro L. Manilia c. 19. DEMOSTHENEM orat. de corona contra AESCHINEM. PICCARTVM I. Obs. polit. 10. BOXHORNIVM disquisit. politic. cas. 14. conf. AVCTOR infra §. 14. post. med. H.

§. XIII. 1) SALLVSTIVS Orat. II. de Rep. ordin. *Malitia praemiis exercetur: vbi ea dempseris, nemo omnium gratuito malus est.*

consequeretur. Et prolixius Nicom. L. III. c. 7. Vbi recte quoque reiicit argumentum, Πάντες ἐφίενται τȢ φαινομένȢ ἀγαθȢ, τῆς δὲ φαντασίας Ȣ̓ κύριοι, ἀλλ' ὁποῖος ποθ' ἕκαστός ἐστι, τοιȢ̃το καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ. *Omnes appetunt, quod bonum esse ipsis videtur: phantasiae autem dominus est nemo, sed talis vnicuique finis adparet, qualis quisque est.* Nam id vtique in nostro arbitrio neque adeo arduum est, vt quid iustum sit, quid non, recte intelligamus. Add. EVSTRATIVS ad d. l. Sic & Ibidem recte docet ARISTOTELES: vti ignorantia, quam quis sua culpa contraxit, inuitam non reddit actionem; ita nec prauos habitus, & corruptum crebris peccatis animum actionem inuitam reddere. *Si quis non ignorans*, inquit, *ea agit, ex quibus iniustus efficitur, sponte iniustus est; non tamen si voluerit, iniustus esse desinet, & iustus erit.* (Quod posterius tamen intelligendum vel in sensu composito [2], vel quod nuda voluntas non statim contractum semel animi morbum tollat: quem tamen sane connixum studium abolere iterum potest. *Nam neque qui aegrotat, sanus efficitur; licet, si ita contigerit, sponte aegrotet, tum intemperanter viuendo, tum Medicorum praeceptis non obtemperando: verum tunc quidem licebat illi non aegrotare; vbi tamen semel neglexit, non amplius licet. Quemadmodum qui lapidem proiecit, resumere eum amplius non potest, quamuis in eo proiiciendi facultas fuerit: principium enim in ipso erat: eodem modo quoque & iniusto & intemperanti a principio licebat non esse eiusmodi: vnde sponte eiusmodi sunt: vbi vero semel tales sunt, non amplius non esse talibus eis licet;* antequam scil. sese correxerint. Hoc loco expendi quoque debent, quae AVCTOR de princip. iusti & decori p. m. 165. seqq. disputat; *habitus morales, quos vulgo malos vocamus, reuera non esse peccata, nec poena dignos, si in se considerentur* [3]. *Illos quippe nulla causalitate morali effectum attingere, quamdiu manent habitus, nec in actum prorumpunt. Ac si virtuti ponant impedimentum, id facere per actum, quem homo voluntate elicit, quae voluntas tunc est causa vitii moralis. Voluntatis autem causam aliam moralem superiorum dare velle, esse voluntatis naturam tollere, & actum elicitum facere imperatum, & habitui actualem operandi efficaciam attribuere sine operatione. Operari enim tantum per voluntatem & ante elicitum actum voluntatis nihil morale operari potuisse, cum actus moralitas a voluntate proficiscatur. Imo ante voluntatis actum esse tantum rem physicam, siue motum animae physicum. Quando autem anima operatur per voluntatem male, tunc desinere actu esse habitum. Illam efficaciam, qua habitus mali disponunt animam ad male agendum, esse diuersam ab ea, qua verbi gratia sermo impudicus animis audientium instillat libidinem: cum ille sermo operetur ante voluntatem eius, qui eum audit, licet effectus non semper sequatur.* Quae isthac similitudine declarari possunt. Pedis

2) Id est, malos, vt malos, semper adfectare personam virorum bonorum.

3) Id est, si culpam separamus, qua eos contraximus. Ceterum haec Velthuysenii Philosophemata recte plus subtilitatis, quam vtilitatis continere videntur Cl. BARBEYRACO.

§. XIV. 1) Praesertim in meritis, quae personalia sunt. V. L. VIII. c. 3. §. 33. iunct. L. IV. c. 10. §. 19. H.

2) Hinc sola scientia crimen aliquod commissum esse, non imputatur scientiam nacto. V. *L. 48. §. 1. D. de furtis, can. placuit 6. Quaest. 2.* Nisi quis pecuniam acceperit eo nomine, ne indicaret; aut quaerente possessore rem aut furem occultauerit. V. *L. 4. §. vlt. D. de condict. ob turpem caus. c. 4. X. de furtis.* Quin etiam in reticentes scelus commissum lege ciuili poena statui queat, dubitandum non est; vt apud Romanos in conscios perpetrati criminis maiestatis, aut etiam parricidii, similiumue. V. *L. 5. §. 6. C. ad L. Iul.*

Pedis distortionem in se, & quamdiu pes quiescit, non peccare contra regulas artis saltatoriae. Sed vbi loripes gressus male formatos fecerit, causam moralem esse non distortionem pedis, sed voluntatem eius, qui pedem mouit. Addit; *causam quare malos habitus oderimus esse, tum quod malis actionibus homo eum comparauerit; tum quod homines istis imbuti in actus malos soleant esse procliues. Et quanquam isti sint morbi animae; non tamen illos per se poena dignos esse, sed quia voluntarie contracti sunt.* Sicuti si puerum verberibus oneremus, qui petulanti, ac temerario saltu sibi talum detorsit; causa plagarum non est ipsa tali detorsio in se, sed saltus ille temerarius.

§. XIV. PORRO imputari homini solent non propriae duntaxat, sed & alienae actiones. Quod tamen vt recte fiat, necessum est, vt ad eas iste aliquo modo efficaciter concurrerit [1]. Alias enim ratio non fert, vt effectus actionis moralis de persona in personam transeant, nisi ad eandem quis influxerit, aliquid agendo vel omittendo. Arriani EPICTETVS L. I. c. 28. Δὶ ἀλλότριον ἔργον πλάιει ἐδέις. *Nemo ex alieno facto cladem accipit.* Marcus ANTONINVS L. VIII. §. 56. *Arbitrio meo ex aequo res indifferens est arbitrium vicini mei, atque animula aut caruncula eius. Etiamsi enim alter alterius causa mutuo nati simus, mentium tamen nostrarum peculiaris sua constat potestas. Alioqui vicini mei malitia malum me faceret: id quod Deo non est visum, ne alieni arbitrii esset miserum me facere.* Sic cum etiam nobis inuitis sonus ad aures accidat [2], crimine caret aliquid audiuisse; si nihil praeterea accesserit. LVCIANVS de imaginibus [Apolog. in fine]: Ἐκτὸς εἰ μήτινα νομίζεις ἀκροάσεως ἐυθύνην εἶναι. *nisi putes & in auditione culpam quandam esse.* Etsi aliquando quieta auditio pro assensus signo habeatur. Hinc apud TACITVM Ann. I. [35.] Germanicus, cum seditiosi imperium ipsi offerrent, *quasi scelere contaminaretur praeceps tribunali desiluit.* THEMISTIVS orat. [XIX. de humanitate Theodosii p. 230. Ed. Paris. Harduini.] *Olim in eiusmodi criminibus nihil inter culpam & fortunam discernebatur; parque & idem erat noxae genus nefarium aliquid ac scelestum moliri, & id ipsum praeter voluntatem audisse. Atqui hoc erat naturam hominis arguere, quod apertas ac patulas aures dedisset, nec quemadmodum palpebras atque os, sic etiam aures claudere ac diducere in nostra potestate esse voluisset: cum fere vnus hic sensus potestatem nostram atque libertatem effugiat, ac quicquid in eum incurrerit, velut ianua carentibus & apertis aedibus, ita necessario sint illi omnia suscipienda.* Σὺ δὲ τὴν μὲν ἀκοὴν ἐξεῖλες παντάπασι τῶν ἐγκλημάτων. *Tu vero auditum prorsus ab crimine separasti.* Quandoque igitur contingit, vt ei, qui immediate actionem patrat, illa penitus non imputetur, sed alteri, qui eandem imperauit [3]. Nempe

Iul. Maiest. L. 6. D. ad L. Pompei. de parricid. L. vnic. C. de raptu virgin. Quanquam si quis norit aut compertum habeat, crimen adhuc commissum iri, ipsum ius nat. dictet, id a conscio aperiendum esse, vt damnum alii imminens auertatur, etsi leges ciuiles huiusmodi reticentiam non semper puniant. V. multa ICtorum & Moralistarum nomina apud TABOREM Racemat. criminal. ad *l. 67. de Furtis.* H.

3) Quod ne quidem admitti potest, in eiusmodi mancipiis, qualia erant ea Graecorum, in quae domini Despotica plane potestate vtebantur, & de quibus est apud SPANHEMIVM ad Callim. hymno in Cererem v. 62. nam hic repeti debet, quod supra monuimus §. IX. nota 2. actioni malae nec a iussu superioris excusationem peti posse.

Nempe si quis subiecto sibi, sub comminatione grauissimorum malorum, & quae repraesentandi facultas ipsi est, meram exsecutionem alicuius actionis iniungat. Quo spectat illud PROCOPII Hist. Goth. L. I. [p. 175. Edit. Augustae Vindelic.] *Legatus mittentis iussu verba enunciat; eorum culpam, si quid peccatur, non ipsi, sed ei qui imperauit, aequum est imputari: cum legato obsequii incumbat necessitas.* Sic cum in Senatu Romano decretum esset de Consule Romano Samnitibus dedendo, stolide quidam censuit, eum quoque dedendum, qui dum foedus feritur, porcam tenuerat. CICERO de Inuent. L. II. [c. 30.] MAMERTINVS Paneg. I. [c. II. n. 5.] *Ab Imperatore proficiscitur, etiam quod per alios administratur.* SENECA Troad. [v. 870. 871. Edit. Gronou.]

Ad auctores redit sceleris coacti culpa.

Apud APPIANVM Alexandr. Mithridat. Cum bello Mithridates Attilium & alios insidiarum sibi structarum reos occidisset, Attilii libertos illaesos dimisit, *ὡς δεσπότῃ διακονησαμένυς, tanquam patroni sui ministros.* Sed frequentius est, vt & ei, qui actionem patrauit, illa simul imputetur. Idque fit triplici potissimum modo: vel vt alter principalis causa actionis, patrator minus principalis habeatur; vel vt vterque pari velut passu ambulet; vel vt alter minus principalis, patrator principalis causa sit. Vbique autem concursus ad actionem alienam fit vel positiue, vel priuatiue; seu committendo aliquid, aut omittendo. Principalis igitur causa actionis ab alio immediate patratae habetur, qui iubet aliquid fieri ab eo, qui ipsius est imperio subiectus; vel qui auctoritate duntaxat sua, cui non facile erat reluctari, aliquem permouet ad patrandum aliquid, quod pro imperio, stricte accepto, iniungi non poterat. Quo pertinet proprie illud Tiberii apud TACITVM Ann. III. de M. Pisone, quem ipse *crimine ciuilis belli purgauit: patris quippe iussa nec potuisse filium detrectare.* Add. *L. 37. princ. D. ad L. Aquil. L. 11. §. 3. seqq. D. de iniuriis.* Ant. MATTHAEVS de Crimin. proleg. c. 1. §. 13. Nam vt isto se crimine obstringeret, auctoritas, non imperium paternum, valere quid poterat. Item, qui consensum requisitum adhibet, citra quem alter non erat acturus. Conf. Valerius MAXIMVS L. II. c. 8. §. 2. LIBANIVS progymn. [p. 12. D. Ed. Paris. Morelli.] *Ὁυ μὴ συγχωρήσαντος ὐκ ἂν ποτε ἐπέπρακτο, τῦτον ἡγεῖτο δίκην τῶν πραχθέντων ὀφείλειν. Absque cuius permissu nunquam perpetraretur, eum poenas commissi persoluere debere statuit.* IDEM ibid. *Δεῖ τὰ ἀδικήματα νομίζειν ὐ τῶν ταῖς χερσὶν ἐργαζομένων μᾶλλον, ἢ τῶν τὸ δυνηθῆναι δεδωκότων. Maleficiorum auctores non tam putandi sunt illi, qui patrarunt illa manibus suis, quam qui vt patrari possent copiam dedere.* Item, qui ex obligatione perfecta, & ex qua alteri ius erat illud ab ipso exigendi, quid debebat vetare, & non fecit. Vid. *L. 45. D. ad L. Aquil.*

4) CICERO IV. in Verrem. *Si innocentes existimari volumus, non solum nos abstinentes, sed etiam nostros omnes praestare debemus.* In imperio Sinensi & regno Siamensi parentes de factis liberorum suorum, magistratus de factis & delictis ministrorum suorum rationem reddere sunt obstricti, ob ea etiam poenis obnoxii. Vid. LOVBERIVS de regno Siamensi Tom. I. part. 3. c. 14. n. 22. H.

5) Et in Sinensi Imperio inhumana illa quidem, sed in speciem necessaria, ob quorundam perfidiam ac auaritiam, consuetudo est, vt Duces

L. Aquil. L. 2. D. de noxal. act. L. 1. §. 1. D. si famil. furt. fec. dic. SENECA Troad. [verſ. 291.]

Qui non vetat peccare, cum poſſit, iubet.

SOPHOCLES Philoctete [p. 400. lin. 3. 4. Ed. Steph.] *Οἱ δ' ἀκοσμοῦντες βροτῶν διδασκάλων λόγοισι γίγνονται κακοί. Delinquentes fiunt mali exemplis regentium.* Quo nomine etiam Diogenes paedagogo pueri obſoniis edendis dediti pugnum incuſſit; *Ὀρθῶς οὐ τοῦ μὴ μανθάνοντος, ἀλλὰ τοῦ μὴ διδάξαντος, τὸ ἁμάρτημα ποιήσας. Recte non ei, qui non didiciſſet, ſed qui non docuiſſet, culpam imputans.* PLVTARCHVS libro; *virtutem doceri poſſe.* Vid. quoque AELIANVS L. III. c. 10. IVVENALIS Sat. XIV. [verſ. 233. 234.]

Nemo ſatis credit tantum delinquere, quantum
Permittas, adeo indulgent ſibi latius ipſi.

Add. *L. 4. §. 2. D. de Offic. proconſ.* Apud TACITVM A. IV. [c. 20. num. 5. Ed. Rycqu:] Meſſalinus cenſuit: *Cauendum SCto, vt quanquam inſontes magiſtratus, & culpae alienae neſcii* [4], *prouincialibus vxorum criminibus, perinde quam ſuis plecterentur* [5]. Sic & legibus Angliae maritus pro offenſis vxoris, lingua aut opere aduerſus alterum patratis, reſpondere, & ſatisfactionem praeſtare tenetur, eo quod non ſit vſus poteſtate ſua, qua pollet circa errata eius corrigenda. Quin ſi maritus ſimul & vxor feloniam committant, per leges vxor neque principalis habetur in delicto, neque in parte acceſſorii, quod propter obſequium, quo marito tenetur, neceſſitas ipſi illata credatur. Edward CHAMBERLAINE Notitia Angliae Part. I. c. 16. Pari fere culpa habetur, qui mandat, aut alios ad patrandum facinus conducit. Vid. Ant. MATTHAEVS dicto loco §. 12. & ad Lib. XLVIII. D. tit. 5. c. 3. §. 16. Qui adiuuat; puta qui furi per feneſtras in aedes inuadenti ſcalas ſuppoſuit; qui alicui nummos ex crumena excuſſit, vt ab altero rapi poſſent; qui alterius pecora fugauit, vt alius eadem interciperet. Add. *L. 54. §. 4. L. 66. §. 2. D. de furtis.* Qui receptum praeſtat, iuxta verſiculum PHOCYLIDIS [verſ. 128.]

Ἀμφότεροι κλῶπες, καὶ ὁ κλεψάμενος, καὶ ὁ κρύψας.
Vterque fur, & qui furatus eſt, & qui occultauit.

PLATO de LL. L. XII. [pag. 991. Edit. Francof. Ficini.] *Si quis rem furto ſublatam ſciens receperit, in eadem culpa ſit, qua ille, qui furatus eſt. L. 1. princ. D. de fugitiuis* [6]. Add. t. t. *D. de receptatoribus.* Et edictum Regis THEODORICI c. 116. De adiutoribus adulteriorum vid. *L. 8. L. 9. D. ad L. Iuliam de adulteriis.* Periander Corinthiorum tyrannus *τὰς προαγωγοὺς πάσας κατεπόντισε,*

 lenas

ces & praefecti rei morte mulctentur, in quorum adminiſtratione infelicius quidpiam inciderit. Si quis aduerſo Marte pugnam iniit; ſi commiſſam ſibi prouinciam perdidit; ſi populi defectione milites ſeditione tumultuantur; ea Reipublicae vulnera vndecunque prouenerint, ad praefectos tranſeunt, quorum paucis vita relinquitur. Perſuaſi enim ſunt Imperatores, illa non ex inconſtantis fortunae viciſſitudine orta, ſed vel ex negligentia, vel perfidia. Vt obſeruauit MARTINIVS libello de bello Tatarico, ſiue regni Sinenſis a Tataris tyrannice deuaſtati enarratione. H.

6) Et VI. Capitular. Francor. 159. H.

lenas omnes mari demersit. HERACLIDES de Politiis. Add. Ant. MATTHAEVS de Crim. proleg. cap. 1. §. 11. & ad Lib. XLVII. D. tit. X. cap. 1. & 2. Item, qui cum opem ferre deberet iniuriam patienti, id non fecit. CICERO Off. I. [c. 7.] *Qui non defendit, nec obsistit, si potest, iniuriae, tam est in vitio, quam si parentes aut amicos aut patriam deserat.* Add. Ant. MATTHAEVS Proleg. c. 1. §. 15. Sic conducti ad viatorum praesidium milites, vbi grassatores ingruentes, quibus pares sunt, repellere noluerint, pari cum his classe censebuntur. Sic recte imputabitur incendium vigili, qui cum illud exoriens prohibere posset, neglexit. Add. Ezech. XXXIII, 6. [7] Sic apud Aegyptios si quis in via hominem interfici, aut quamlibet vim sustinere videns, cum posset, non vindicasset, capitali supplicio obnoxius erat. Si quis opem per infirmitatem ferre non potuisset, indicare tamen latrones, & actione scelus persequi tenebatur. Hoc negligenti plagae certo numero inflictae, ac triduo cibis interdictum. Diodor. SICVLVS L. I. c. 77. Add. *L. 7. D. Nautae, caup. stab. L. II. l. 6. D. ad L. Pompeiam de parricidiis L. 7. d. t. L. 9. §. 1. D. ad L. Cornel. de falsis L. 6. §. 8. D. de Re militari.* Sic & Abas Persiae Rex, vt latrones extirparet, decretum emisit [8], vt si quis occisus aut spoliatus esset, incolae proximi oppidi rationem de eo facto redderent. Vid. Petrus DE VALLE Itin. Part. II. Epist. 1. Sic apud Spartanos, *qui se praesente peccantem non castigaret verbis, in eadem erat culpa cum delinquente.* PLVTARCH. Institut. Lacon. [p. 237. Ed. Wechel. T. II.] Sic Cato, instigans magistratus ad imponenda sontibus supplicia, dicebat: *Eos, qui male agentes prohibere possent, neque id facerent, eorum flagitiis assentiri.* Vid. *L. 2. D. de noxal. act. L. 7. D. qui sine manumissione. t. t. D. de magistratibus conueniendis.* De silentio quoque, atque dissimulatione magistratuum egregie PLATO de LL. L. IX. [pag. 924. B. Edit. Francof. Ficini.] *Secundus ille hostis est ciuitati, qui quamuis particeps huius sceleris* (nempe laesae maiestatis) *non sit; tamen cum amplissimis fungatur in ea republica magistratibus, eas coniurationes non animaduertit, & si animaduertit, timiditate quadam patriae non succurrit.* Addatur historia de filiabus Scedasi apud PLVTARCHVM in amatoriis narrationibus. GROTIVS ad Prouerb. XXIX, 24. *Par furi est, qui a magistratu adiuratus furem sibi notum non indicat.* Vid. quoque Leuit. V, 1. Sic & qui furiosum suae custodiae creditum negligentius habuerit, & iste aliquem laeserit, custos ex facto tenebitur; etsi ipsi furioso nihil imputetur [9]. Vid. *L. 14. D. de Offic. praesidis.* Minus principales autem causae alieni facti habentur, qui consilium dant, qui laudant, & assentantur ante patratum facinus, & ita, vt ipsorum consilium, laus, & assentatio ad facinus suscipiendum aliquod momentum attulerit. Alias enim, qui laude sua ad prauum facinus nihil contulit, non ipsum facinus, sed prauam suam voluntatem luere potest. OVIDIVS Trist. L. V. Eleg. vlt. [dist. vlt.]

Qui

7) Hanc legem forte secutus est Moses, nece Aegyptii iniuriam popularis sui vindicans Exod. II, 12. Est autem Diodoro SICVLO d. l. praecipue sermo de latronibus. H.

8) Et ARISTOTELES in librum de rebus admirabilibus retulit legem Prouinciae cuiusdam Italiae, qua cautum erat, vt omne damnum furtumque proxima ciuitas aut vicus resarciret. Vid. & Ant. Dadin. ALTESERRAM de Ducibus & Comitib. prouincial. Gall. L. II. c. 2. Adde legem Regis Scotiae apud BVCHANANVM L. IX. Rer. Scotic. sub Rege 98. ab initio. H.

Qui monet vt facias, quod iam facis, ille monendo
Laudat, & hortatu comprobat acta suo.

Sic lex Longobardorum L. I. tit. 9. §. 25. pro faciente habet, qui facinorosum adstans hortatur. Add. Roman. I. v. vlt. QVINTILIANVS Declam. 255. *Natura simile est, facere scelus & probare.* Ant. MATTHAEVS de Crimin. proleg. c. 1. §. 9. 10. & 14. [10] Possis etiam huc referre, qui sua commendatione efficiunt, vt negotium quoddam alicui committatur, quorum peccata non immerito istis quoque ruborem incutiunt. Vid. SOCRATES ap. Xenophontem memorab. L. II. p. m. 472. Peculiariter autem circa consilium expendi meretur *§. 11. Inst. de Obligat. quae ex del. nasc.* & quae ibi *Interpret.* disputant; vtrum verba, *Ope & consilio*, coniunctim, an disiunctim sint intelligenda. Si enim consilium idem significat cum intentione aut destinatione; ille sane duntaxat furti est reus, qui non per imprudentiam, sed dolo malo furem adiuuit. *L. 52. §. 13. D. de Furtis.* Quod si vero consilium quis citra opem dederit, videndum est, generale id fuerit, an speciale. Prius est, verbi gratia, si quis de paupertate querentem hortetur, vt furto rem sibi quaerat. Talis consiliarius, saltem in foro humano, pro fure haberi nequit. Sed si speciale consilium quis dederit; puta si ostenderit, qua via in aedes sit penetrandum, & quo tempore, vbi res amoueri aptae sint positae, aut quae ratio latendi: hic sane non mediocriter furem redolebit. Vid. Ant. MATTHAEVS de Crimin. proleg. c. 1. §. 7. Est praeterea circa consilium, & similem influxum ad actionem alienam obseruandum, per id communicari duntaxat reatum, non autem a patrante in consulentem plane deuolui; nisi hic peculiariter ad euentum praestandum sit obligatus. Inde non iniuria queritur Diodotus apud THVCYDIDEM L. III. [c. 43. p. 173. Ed. Oxon.] quod oratores consilii sui rationem reddere debeant, non autem populus suae auscultationis. Addit: *Equidem si tam suasor, quam is qui credit, damnum subiret, prudentius iudicaretis. Nunc vero si quando ira ad irritum cadentis spei commouemini, suasorem solum multatis, non vosmetipsos, qui vos frequentes erroris comites praebuistis.* Inde in vniuersum pronunciat HOBBES Leuiath. c. 25. *Dantem consilium is qui petit neque punire, neque accusare iure potest. Nam qui petit, consilium arbitrio dantis dari voluit. Itaque qui Monarchae vel coetui consilium dat petenti, siue placeat, siue displiceat, puniri non potest, vt quod volentibus datum est.* (Addiderim tamen, modo consiliarius bona fide sententiam dicat, & rei de qua consulit, notitiam habeat. Improbum quippe est, circa res incognitas sententiam velle dicere.) *Sed si ciuis ciui consilium det faciendi aliquid, quod lege prohibitum est, siue consilium id a praua intentione, siue ab ignorantia tantum procedat, puniri a ciuitate potest; quia ignorantia legis illum, qui legis notitiam habere debuit, non excusat.* Inde & sine grano salis admitti non potest illud axioma apud Anglos, cuius aequitatem commendat Georg. BATEVS Elencho motuum

9) Quod exemplum recte ab Auctore inter ea ponitur, ex quibus perinde obligamur, ac si ipsi aliquid commisissemus. Quamuis enim quod Cl. Barbeyracus monet, furiosis nihil imputari possit, sufficit tamen, custodem vice eius fungi, & huius negligentia laesionem contigisse.

10) De commendatione & consilio quousque in actibus licitis imputari queant, agere solent Commentatores §. 6. *Inst. de mandato, & ad tit. D. eod.* Adde *L. 20. D. de his, qui notantur infamia. L. 2. D. de proxenet. L. 13. C. quod cum eo qui in alien. potestat.* H.

tuum Anglic. part. I. *Rex nunquam poteſt errare, aut cuiquam iniuriam facere: quippe in adminiſtros & conſiliarios, (quorum eſt admonere Principem, iniqua volenti denegare operam, aut officio renunciare potius, quam contra leges quidquam iubenti parere) tam culpa omnis, quam poena deriuari & ſolet, & debet.* Add. GELLIVS L. I. c. 3. de Chilone, qui conſcientiae vellicationes ſenſit, quod amicum facinoris manifeſtum ipſe clam condemnauerat, ſed aliis iudicibus, vt eum abſoluerent, perſuaſerat. Memorabile eſt quoque illud apud EVNDEM L. II. c. 18. vbi refert, furem eſſe hominis iudicatum, qui quum fugitiuus forte praeter oculos domini iret, obtentu togae tanquam ſe amiciens obſtitiſſet, ne iſte a domino videretur. Huc, an ad priorem claſſem pertinent, qui exemplo ſuo alios accendunt ad peccatum, quod citra iſtud omiſſuri erant. Matth. XXIIX, v. 6. IVVENALIS Sat. I. [verſ. 79. & ſeqq.]

- - - Grex totus in Agris
Vnius ſcabie cadit & porrigine porci,
Vuaque conſpecta liuorem ducit ab vua.

Add. GROTIVS L. II. c. 17. §. 6. ſeqq. & cap. 21. §. 1. ſeqq. Anton. MATTHAEVS de Criminibus prolegom. cap. 1. §. 6. ſeqq. Ex hactenus dictis facile perſpicitur ratio iuxta ac limitatio vulgarium axiomatum: quod quis per alium facit, eius Auctor ipſe cenſetur. *L. 1. §. 1. D. de eo, per quem factum erit:* noſtra facimus, quibus auctoritatem noſtram impertimur: quod iuſſu noſtro circa res nos ſpectantes ab altero geſtum eſt, nos ipſos obligat: noſtra actio habetur, cuius exſecutionem alteri iniunximus; & ſimilia. Porro de illa actionum communicatione, quae ex coitione in vnum corpus morale reſultat, alibi erit dicendi locus. Quando denique ex permiſſione, ſeu ex eo, quod quis alienam actionem fieri non impediuit, de actione alterius quis participare dicitur; requiritur, vt non ſolum per vires ſuas naturales eam impedire valuerit, ſed vt obligatio quoque ipſi incubuerit eandem impediendi [11]. Vbi alterutrum horum defecerit, nihil imputari poterit illi, qui alterum pro lubitu ſuo agere permiſit. Vnde Deo nihil poteſt imputari eo nomine, quod is peccata permittere dicitur. Non enim tenetur ad illa prohibenda eo modo, quo omnino fieri non poſſent; id eſt, negando, aut ſubtrahendo vires naturales, aut libertatem voluntatis extinguendo. Haec enim ni adeſſent, nulla actio moralis ab homine poſſet edi [12]. Rotunde LVCIANVS de mercede conductis, in fine. Θεὸς ἀναίτιος, αἰτία δὲ ἑλομένε. *Deus in culpa non eſt, verum qui ſua ſponte delegerit.* Sic iocularis tantum locutio eſt, quando verbi gratia permittere dicimus, vt pluat. Sic effectu morali caret illa permiſſio actionis ab altero ſuſceptae, quam prohibere nobis non eſt iniunctum, aut ſupra noſtras vires, niſi impotentia illa per noſtram culpam ſit contracta; aut vbi quid nobis ignorantibus ſit actum, niſi per ſupinam negligentiam ignorantia obrepſe-

11) Quod parum conuenire videri poſſit principio Socialitatis, quo, vt eſt apud CICERONEM I. De offic. c. 7. *is, qui iniuriam ab altero propulſare poteſt, ſi non auertat, non minus in vitio eſt, quam qui parentes, aut amicos, aut patriam deſerat.* Sed recte monet GROTIVS II. c. 17. §. 9. & XXV. §. 7. Intereſſe inter officia iuſtitiae attributricis & expletricis, ita, vt ex illius quidem praeceptis vir bonus ad auertendum damnum teneatur, ad damni contra reparationem ex iuſtitia expletrice non obligetur: niſi aliud perſonae,

obrepserit, & intra gradum diligentiae, quam adhibere tenebamur. Denique imputari non potest permissio actionis bonae, quam de facto quidem prohibere poteram, sed non debebam. Sic nihil ille mihi potest imputare, qui meo me iure vti permisit, seu non impediuit, id est, qui nullam mihi iniuriam intulit.

* *

CAPVT VI.

DE NORMA ACTIONVM MORALIVM, SEV DE LEGE IN GENERE.

I. *Lex differt a Consilio;*
II. *A pacto;*
III. *Et iure.*
IV. *Quid sit lex?*
V. *Quid obligatio?*
VI. *Vnde sit, vt quis possit obligari?*
VII. *Sibi ipsi nemo obligatur.*
VIII. *Qui obligandus est, debet habere superiorem.*
IX. *Vnde sit, vt quis alteri possit obligationem iniungere.*
X. *Id non esse ex nudis viribus:*
XI. *Neque ex sola naturae praestantia.*
XII. *Quid vis obligationibus addat?*
XIII. *Legislator & lex debent esse cognita.*
XIV. *Partes legis essentiales quae?*
XV. *Permissio legis quid?*
XVI. *Materia legum.*
XVII. *Lege quis obligetur?*
XVIII. *Legis diuisio.*

DISPICIENDVM porro est de norma illa morali, seu de lege, ad quam actiones morales debent exigi, & ad quam vbi congruunt vel non congruunt, peculiares qualitates sortiuntur. Vbi ante omnia accurate discernenda est lex ab illis rebus, quae cum eadem cognationem aliquam habere videntur, & ideo a quibusdam cum ea confunduntur; vti est *Consilium, Pactum, & Ius.* Et a consilio quidem lex differt, quod per illud rationibus ex ipsa re petitis ad suscipiendum quid, aut omittendum adducere quis conatur illum, in quem, saltem quoad praesens negotium, potestatem non habet, sic vt obligatio nulla eidem directe adferatur, sed in arbitrio ipsius relinquatur, sequi velit consilium, an minus. Etsi consilium obligationi occasionem praebere possit, quatenus notitiam alicui imprimit, quae obligationem parit aut auget. Sic Medicus pro imperio nequit aegroto praescribere, quid

sonae, veluti custodis qualitas exigat, aut lege ciuili cautum sit. De qua proinde posteriore iustitiae specie, accipiendus est Auctor.

12) Quod iisdem verbis dixerat PLATO III. de Rep. cuius locum ita vertit in Timaeo CHALCIDIVS: *Caussa penes optantem: Deus extra culpam.* H. Vnde imperite ille, apud PRVDENTIVM Hamartig. v. 640. nihil interesse putat, maline auctor sit Deus, an, quum prohibere id possit, permittat.

quid ipsi adhibendum, quibus abstinendum: sed dum ostendit, quid huic salutare sit, quid exitiabile, aegrotus illud amplecti, hoc fugere tenetur, non ex iure, quod in ipsum Medicus habet, sed ex lege naturae, quae vnicuique curam vitae & incolumitatis suae imperat. Lex vero licet & ipsa suis non debeat carere rationibus, hae tamen proprie causa non sunt, quare ipsi obsequium praestetur, sed potestas praecipientis, qui vbi voluntatis suae decretum significauit, obligationem subdito adfert, omnino iuxta praescriptum suum faciendi; etsi fors ipsi rationes praecepti haut ita liquido adpareant. Huc fere redeunt, quae traduntur HOBBESIO de Ciue c. 14. §. 1. *Consilium est praeceptum, in quo ratio quare pareamus, sumitur ab ipsa re, quae praecipitur.* Lex autem seu *mandatum est praeceptum, in quo parendi ratio desumitur a voluntate praecipientis. Proprie enim non dicitur, sic volo, sic iubeo, nisi stet pro ratione voluntas.* Adeoque legibus obeditur non principaliter propter rem ipsam, sed propter voluntatem praecipientis. Inde quoque *lex est eius, qui potestatem habet in eos, quibus praecepit; consilium eius, qui potestatem non habet. Facere id quod lege praecipitur, officii, quod consilio, arbitrii est. Consilium dirigitur ad finem eius, cui praecipitur*, eumque finem hic ipse aestimare, & probare potest. Lex autem, vtut saepe quoque habeat finem ad eos tendentem, quibus praecipitur; horum tamen non est finem aestimare aut reprobare, sed eundem determinat, qui praecipit. *Consilium nisi volentibus non datur; lex etiam nolentibus fertur. Denique ius consiliarii tollitur arbitrio eius, cui consilium datur: ius legislatoris non tollitur arbitrio eius, cui imponitur lex.* Add. *L. 2. §. 6. D. mandati.*

§. II. NEQVE vero sat accurate illi antiquorum, qui leges *κοινὰς συνθήκας* & *ὁμολογίας communes conuentiones* subinde vocant. Sicut apud ISOCRATEM aduersus Callimachum lex de amnestia *τῆς πόλεως συνθήκη* vocatur: & ARISTOTELEM Rhet. ad Alexandrum c. 1. 2. 3. & passim apud Graecos. Apud Dionysium HALICARNASSEVM L. X. [p. 629. Ed. Sylburg. cap. 4. Ed. Oxon.] dicitur, *συνθήκας εἶναι κοινὰς πόλεων τοὺς νόμους, leges esse commune ciuitatis conuentum.* Praeterquam enim quod nec diuinae positiuae, nec naturales leges a conuentione hominum ortae sint, adeoque ad ciuiles duntaxat leges ea adpellatio pertinere possit; ne hae quidem proprie pacta aut conuentiones sunt, licet in constituenda potestate ciuili legislatoria pacta interuenerint. Equidem satis adparet, Graecos, vti in aliis dogmatibus politicis, ita & heic democraticas suas ciuitates ob oculos habuisse: in quibus quia leges rogante magistratu, & sciscente ac iubente populo, adeoque velut per modum stipulationis ferebantur, conuentionis vocabulum illis fuit tributum. Quanquam ne hanc quidem ob causam, quod maior pars populi debeat consentire, leges democraticae pacta proprie vocari possunt *. Nam consensus iste duntaxat est modus, quo vis summi imperii, quod penes coetum vniuersorum

§. II. *) Lex autem fit vi summae potestatis, etiam in statu populari, dum populus, quod vult, per suffragia declarat. H.

§. III. *) Et vulgo ius naturale permissiuum dicitur, nec id male, si vocabulum legis in significatu laxiori accipiamus. Vid. infr. §. 15. Et quae de variis iuris naturalis permissiui appellationibus dicemus ad L. II. c. 3. §. 24. H.

§. IV. 1) Plane vt CHALCIDIVS ad Timaeum: *Quid est lex nisi iussum, sciscens honesta, prohibens contraria;* H.

ſorum eſt, ſeſe explicat; dum illud pro voluntate & decreto vniuerſorum habetur, in quod maior pars conſenſit. Sic vt longe alia ſit efficacia ſuffragii, quod circa decretum aliquod conficiendum ſinguli ex concilio ferunt; & conſenſus, quem quis circa pactum ineundum declarat. Nam heic qui non conſenſerit, non tenetur, neque aliter pactum coire poteſt: illic autem etiam non conſentiens per ſuffragia plurium obſtringitur. De caetero, quae inter pactum & legem differentia ſit, in aprico eſt. *Pactum enim eſt promiſſum; lex mandatum. In pactis dicitur*, faciam: *in legibus*, fac. *In pactis*, cum eadem in origine ſua a noſtro arbitrio dependeant, *prius determinatur*, *quid faciendum ſit*, *quam ad faciendum obligamur: in lege autem*, quae poteſtatem alterius in nos ſupponit, *ante obligamur ad faciendum*: *quid vero faciendum ſit*, *poſt determinatur.* Adeoque pacto non tenetur, niſi qui ſuo conſenſu ſeſe obſtrinxerit; lege autem obligamur, quia antea eiusdem autori obſequium debebamus. Vid. HOBBESIVS d. l. §. 2. Add. quoque notata GROTIO ad Matth. inſcript. vocab. ἡ καινὴ Διαθήκη.

§. III. DENIQVE iuris vocabulum vti cum lege ſaepe idem ſignificat, vbi cum primis pro complexu legum ponitur; ita cauendum, ne pro lege id accipiamus, quando poteſtatem aliquid agendi, legibus conceſſam aut relictam, notat, verbi gratia: Ne quando hoc vel illud lege diuina faciendi ius eſſe dicitur, putemus, idem lege diuina praeceptum; adeoque recte a nobis fieri poſſe, etiam ſi legibus humanis interdicatur. Cum enim homo illa omnia poteſtatem agendi habeat, quae a viribus ſuis naturalibus proficiſci poſſunt, niſi quae per legem prohibetur *; inde vſus loquendi fert, vt quae legis alicuius ſpecie non interdicuntur, ex illa lege eadem agendi ius eſſe dicatur, igitur in hoc quidem ſignificatu ius ad libertatem pertinet: lex vero vinculum aliquod notat, quo libertas naturalis conſtringitur.

§. IV. IN GENERE autem [1] lex commodiſſime videtur definiri per decretum, quo ſuperior ſibi ſubiectum obligat, vt ad iſtius praeſcriptum actiones ſuas componat [2]. *Decretum* dicimus, non quod intra mentem & voluntatem decernentis ſubſiſtit, ſed quod ſubiecto eſt inſinuatum tali modo, vt neceſſitatem ad idem ſe componendi intelligat: eoque id iuſſo nobis heic aequipollet. Vbi etiam parum putamus intereſſe, legem quis decretum vocet [3] an orationem; modo non credatur, ad legem eſſe neceſſarium, vt viua voce, aut verbis in ſcriptum relatis promulgetur: cum ſufficiat, ſi qualicunque modo voluntas legislatoris ſubiectis innotuerit, etiam per intrinſecam congeniti luminis ſuggeſtionem. Inde inutilem arbitramur ſubtilitatem HOBBESII de Ciue c. 3. §. vlt. dum leges naturae eatenus duntaxat legum vim obtinere tradit, *quatenus in ſcripturis ſacris oratione Dei ſunt promulgatae*; *non autem quatenus*

2) Quae definitio legis ſolis legibus obligatoriis, quae ad ius praeceptiuum pertinent, conuenit, id eſt, iis, quibus aliquid facere, aut non facere iubemur, quum idea legis generalis etiam permiſſionem complectatur, agendi aut non agendi ſecundum arbitrium noſtrum.

3) Vt ARISTOTELES X. Eth. 9. & alibi. H.

nus sunt conclusiones quaedam ratione intellectae de agendis & omittendis. Sane enim ex dictamine rationis non intelligitur solum, legum naturalium obseruantiam esse generi humano proficuam, sed & Deum velle ac iubere [4], vt mortales ad istarum normam actiones suas dirigant. Id quod ad essentiam legis sufficit. Quanquam & hoc reponi possit, leges naturales, etiam vt sunt dictamina rationis, non posse aliter quam per modum orationis concipi. [5]. Circa Grotianam definitionem L. I. c. 1. §. 9. dum legem dicit obligare ad id, *quod rectum est*, notandum est; ipsum supponere, dari aliquod iustum & rectum ante legem & normam; adeoque legem naturae rectum non facere, sed iam antea existens duntaxat significare. De qua hypothesi quid sentiendum [6], supra a nobis fuit expositum. De caetero illud planum est, sub legibus comprehendi non solum, quae ad iustitiam proprie dictam pertinent, quae ex obligatione perfecta aliis exhibenda dirigit; sed & quae ad alias virtutes spectant [7], & in ipso agente terminantur. Qua ratione leges contra ebrietatem, & alias intemperantiae species, quae ipsi patranti plurimum obsunt, ferri possunt & solent. Huc pertinet lex Zaleuci; *Si quis Locrensium aegrotans vinum merum bibisset, nisi iubente Medico, etiamsi ad pristinam valetudinem rediisset, mors & supplicium erat constitutum, quoniam non iussus biberat* [8]. Apud AELIANVM V. H. L. II. c. 37. quae poena tamen sine dubio nimis est rigida. Huc spectant quoque leges sumtuariae [9], quae modum praescribunt expensis in victum, vestes, aedificia, aliumque adparatum. In quas si quis peccauerit, nemini facit iniuriam, cum eos sumtus de suo faciat. Neque tamen dubium, quin ciuis ad parsimoniam, quae cuique maxime prodest, per leges adstringi queat.

§. V. CAETERVM cum in definitione legum dictum sit, illas a superiore proficisci, & in se habere vim obligandi; necessarium videtur hoc loco ostendere, quid obligatio sit, & vnde oriatur, nec non quis obligationem recipere, & vti quis alterum obligare queat; seu quod eodem redit, vnde sit, quod quis alteri pro imperio quid iniungere possit. Obligationem igitur supra definiuimus, per qualitatem moralem operatiuam, qua quis praestare aut pati quid tenetur (quando nempe obligationem consideramus, prout haeret in eo, qui obligatur. Secus atque Richard. CVMBERLAND de Leg. nat. c. 5. §. 27. qui obligationem definit, prout est actus legislatoris, quo actiones legi suae conformes eis, quibus lex fertur, necessarias esse indicat.) ICti Romani vocarunt vinculum iuris, quo necessitate adstringimur alicuius rei praestandae. Iniicitur enim per eandem velut fraenum aliquod morale nostrae agendi libertati, vt in diuersam, quam quo illa ducit, partem tendere recte non possimus. Etsi per eam voluntas hautquidquam ita stringi queat, vt saltem de facto & suo periculo in diuersa abire non detur. Quo

4) Velle enim Deum, vt ius naturae obseruemus, ex constitutione naturae humanae colligi potest; a qua seria Dei voluntate prona illatio ad praeceptum, cum Deus, quicquid vult; illud etiam praecipere intelligatur.

5) Potest tamen ea defendi, si lex consideretur vt constituta. H.

6) C. 2. §. 6. H.

7) Οἱ δὲ νόμοι ἀγορεύουσι περὶ ἁπάντων, *leges enim de omnibus rebus loquuntur*, ait ARISTOTELES V. Eth. 1. etiam de fortitudine, ut ibidem docet. Conf. VII. Pol. 14. vers. πρὸς πάντα μέν. & 4. Eundem 1. H. GROTIVM II. de I. B. & P. c. 25. §. 3. & in not. H.

Quo ſenſu verum eſt illud ARRIANI in Epiſteto L. IV. c. 12. προαιρέσεως ἀλλοτρίας ἐδεὶς κύριος. *Alienae voluntati nemo dominatur.* Porro licet multa alia voluntati, vt in alterutram partem vergat, momentum adferant; hoc tamen obligatio prae iſtis habet peculiare, quod ea velut naturali aliquo pondere voluntatem premant, quo remoto haec ad indifferentiam ſuam vltro redeat: obligatio vero moraliter voluntatem afficiat, & peculiari quaſi ſenſu eandem intrinſece imbuat, vt in ſuas actiones ipſa cenſuram exercere cogatur, ac malo ſe ipſam dignam iudicare, ni praeſcriptae ſeſe normae reddiderit conformem. Quo ipſo etiam ſufficiens momentum obligationi ineſſe intelligitur ad flectendam voluntatem; quippe cum nihil ſit, quod neceſſitatem quippiam agendi aut omittendi menti humanae de futuro deliberanti afferre queat, praeter cogitationes boni & mali, aliis aut nobis ex iis quae facimus prouenturi; ſiquidem ſua voluntati libertas conſtare debet, ac tales edendae ſunt actiones, quae agenti recte imputari poſſunt *. Et in hoc praecipue obligatio differt a coactione, quod licet vtraque vltimo metum aliquem oſtentet; haec tamen extrinſecus tantum voluntatem concutiat, & in electionem rei ingratae per ſolum ſenſum imminentis mali impellat: obligatio autem inſuper efficiat, vt quis ipſe adigatur agnoſcere, ſibi non immerito accidere malum, quod a propoſita regula deuianti eſt propoſitum, cum vltro eandem ſequenti iſtud declinare licuerit.

§. VI. QVOD igitur homo aptus ſit ad recipiendam obligationem, vna quidem cauſa eſt, quia voluntatem habet, quae in vtramque partem ſeſe flectere, adeoque ad normam aliquam moralem ſe componere poteſt; ſecus atque illa entia, quae ad vniformem agendi modum intrinſece ſunt determinata. Ex quo conſequitur, vt quatenus nulla ab extrinſeco principio neceſſitas acceſſit, homo intelligatur liber, & habere poteſtatem agendi omnia, quae per vires naturales ab ipſo poſſunt effici. Quin & vbi ſeſe ad aliquid ſemel determinauit, ſeu vbi quid elegit, ac ſecum conſtituit; in eo tamen decreto, quatenus conſideratur vt ab ipſius voluntate profectum, hautquidquam tanta vis eſt, quin idem recte, quando lubitum fuit, mutare, aut tollere ipſe queat; niſi extrinſecus accedat aliquid, quod voluntatem ſemel determinatam ac declaratam mutari prohibeat. Nam tunc homo, ſignificato voluntatis ſuae decreto occaſionem praebere poteſt, vt ab illo deinceps diſcedere fas ipſi non ſit. Intelligitur autem mutatio in voluntate facta, non ſolum quando quis expreſſe ſignificat, ſibi prius placita iam diſplicere; ſed etiam cum quid fecit, quod cum priori voluntatis decreto ſtare non poteſt. Ex quo fundamento quoque deducenda ſunt, quae ab ICtis ſuper *poenitentia* traduntur. Si enim vltima & generalis cauſa quaeratur, quare in quibusdam actibus poenitentia ſit licita in

 aliis

8) Leges, quae Zaleuco tribuuntur, ad vnam omnes ſuppoſitae ſunt. Vid. BENTLEIVS in Diſſertat. Anglica, in Phalaridem, p. 335. ſeqq. Ed. 1699.

9) De quibus plenius dicetur infra L. VIII. c. 5. §. 3. Exſtat de iis Auctoris diſquiſitio inter diſſertationes eius Academicas, iunctim excuſas Lundini 1675. & iterum Amſtelaedami, ſub titulo, Analectorum Politicorum 1698.

§. V. *) Cuius obſeruationis vſus eſt inſignis contra Hobbeſium, acquiſitionem imperii, etiam per vim fieri poſſe, contendentem, Leuiath. c. 20. Conf. AVCTOR L. VII. c. 7. §. 3. & 4. H.

aliis minus, nulla reperitur alia, quam quia in quibusdam extrinfecus acceffit vinculum, quod voluntatem femel declaratam prohibeat mutari; in reliquis autem voluntas intrinfecae fuae libertati fuit relicta. Prius autem vtplurimum fieri fueuit, quando alter ex ifta voluntatis mutatione infigniter effet laedendus; adeoque inde occafio foret oritura focialitatem & amicitiam inter homines abrumpendi. Ex quali voluntatis fignificatione alteri ius quaefitum effe dicitur, per quod iam habeat facultatem aliquid ab altero exigendi, vt fi id non praeftetur, etiam vim adhibere poffit, abs fe aut fuperiore profectam, prout in naturali libertate; aut in ciuitate quis degit. Igitur quando ex declarata mea voluntate alteri ius non eft quaefitum [1], ibi poenitere mihi pro lubitu licet. Tunc autem ius nondum eft quaefitum, quando a fuperiore, cui in nos imperium competit, alteri non eft conceffa facultas exigendi id, quod ab altero fuit fignificatum. Vnde & hoc patet, quare leges pofitiuae ab illo, qui tulit, iterum abrogari poffint: quia fcilicet nemini ex illis tale eft ius quaefitum, cuius vi exigere is poffit, vt illae leges perpetuo maneant. Etfi non paucae ciuitates per iusiurandum in leges conceptum earundem mutabilitatem tollere inftituerint: [2] Imo fi vel maxime talis claufula [3] fit addita, pofterius decretum ifti repugnans irritum fore, mutari nihilominus poterit, modo per eam claufulam nemini fit ius quaefitum. Abfurdum enim eft, per ftatutum praecedens ftatutum futurum velle fruftrari. Abfoluta quippe poteftas feipfam conftringere nequit, neque quod natura eft reuocabile figi poteft. Vid. CICERO ad Atticum III. ep. 23. Apud THVCYDIDEM L. II. [c. 24. p. 98.] Athenienfes mille talenta in arce reponunt, capitis poena indicta, fi quis fuaderet aut decerneret, vt in alios vfus ea pecunia conuerteretur, nifi hoftes claffe vrbem aggrederentur. Et tamen iidem ex defectione Chiorum metu perterriti eam legem deinceps antiquant, apud EVNDEM L. VIII. [c. 15. pag. 476. Edit. Oxon.] Quando autem Principes conftitutionibus quibusdam expreffe addunt; licet peculiari refcripto quid illis aduerfum iufferint, ei tamen a magiftratibus aut iudicibus non effe parendum: id non eum habet effectum, quafi iftas abrogare ipfi nequeant; fed potius fignificant, pofteriora refcripta non effe feria, aut fibi per imprudentiam excidiffe. Quandoque etiam fubtili hac arte procacium petitorum importunitatem amoliuntur, quibus aperte negare non fuftinebant. Add. *L. 1. & 2. C. fi nuptiae ex refcripto petantur.* Accurate tamen diftinguendum inter ipfam legem pofitiuam, & ius illud, quod occafione eius legis eft quaefitum. Illa abrogari a legislatore iterum poteft, manente tamen iure, quod occafione legis, quamdiu illa durauit, fuit partum. Nam fimul cum lege omnes eius effectus

fectus

§. VI. 1) Vid. AVCTOR infr. L. III. c. 5. feq. H.

2) Hunc locum illuftraui Differt. de lege claufula, ne abrogari poffit, munita. H.

3) Diftinguit ibi Hertius inter iusiurandum ad Deum, & ad homines directum, illud iuratum cenfens, cum hac formula conceptum fuerit, *Iuramus tibi Deus,* quo cafu lex facrata mutari nequeat, propter ius Deo quaefitum. Sed praeftat, legem facratam promifcue aeftimari interna vtilitate, ita, vt quandoquidem religione diuini Numinis munita eft, temere quidem mutari non poffit, ceterum tacita ei ineffe claufula videatur, quoad falutaris videbitur, ita, vt fi reipublicae perniciofa effe incipiat, adhuc mutari poffit. Agnouit id Tiberius Gracchus apud PLVTARCHVM in eius vita p. 531. & feq. vt pote

qui

fectus antegressos tollere, iniquissimum foret. Verbi gratia, Si in ciuitate lex sit; *vti paterfamilias super re sua legassit, ita ius esto;* sane licebit legislatori eam testandi licentiam circumscribere, & constituere, vt deinceps omnes hereditates ex intestato deferantur. Iniquum tamen foret, bona per testamentum adquisita illis adimere, qui hereditates creuerant, priori lege adhuc subsistente. Huc pertinet etiam, quod Bonifacius VIII. Papa in odium Philippi Pulcri Regis Galliae omnes indulgentias Gallis per suos antecessores concessas annullauit: quod factum merito irridet Henric. STEPHANVS Apol. pro Herodoto c. 40. Sed & [4] separandi sunt a legibus alii actus, qui a summis imperantibus suscipiuntur, ne quis credat, omnes eorum legitimas donationes, alienationes, & conuentiones posse ab ipsis, aut eorundem successoribus retractari. Nam per tales actus aliis ius quaesitum est, quod inuitis eripi non debet. Inde adparet, quando quis suo iuri renunciat: non necessarium esse expresse addi; nihil ab ipso aut heredibus contra illam cessionem tentatum iri, aut si quid tentatum fuerit, id pro irrito & nullo esse habendum. Nam cum eiusmodi cessione iuri quis suo in rem aliquam sese penitus abdicet, idque in alium translatum profiteatur, etiam citra illam clausulam intelligebatur, illum nullo cum effectu deinceps circa illam rem disponere, in quam eidem nihil iuris amplius competit. Ex eadem ratione, quia viuo testatore ex testamento nemini adhuc ius est quaesitum, testamentum licet mutare, etiam vbi talis clausula sit addita; ne posterius testamentum valeat. Nam haec illud quidem efficit, vt posterius non seria voluntate profectum praesumatur: si tamen illa clausula posteriori testamento reuocata sit, prius vtique nullum erit. Sic & regulariter, si inter instrumenta dispositionum & conuentionum super eadem re pugna deprehendatur, posterius priori derogabit.

§. VII. EX DICTIS quoque colligi potest, quare quis sibi ipsi nequeat obligari, seu quare quis secum conuentionem inire, aut sibi quid promittere nequeat, quod non nisi seipsum spectat. Scilicet cui per obligationem ius quaeritur, hoc ipsi remittere est integrum, vbi in fraudem tertii id non cedit. In hoc autem casu idem est obligans & obligatus, seu cui ius quaesitum est, & qui obligatur. Ergo si vel maxime quis seipsum sibi obligare destinaret, frustra tamen id est, cum liberare se arbitrio suo citra praestationem alicuius rei possit. Id quod qui potest, iam actu ipso liber est. Adde, quod nulla eiusmodi obligationis est futura vtilitas, cum nec praestando quid alicui accedat, nec intermittendo decedat, quando quis sibi ipsi dat aut denegat [1]. Add. SENECA de Beneficiis L. V. c. 7. seqq. Quando autem dicitur, verbi gratia,

 quem-

qui, cum Octauio Tribunatum, lege sacrata firmatum abrogaret, *Tribunitiam potestatem sanctimoniam quidem a populo habere dixit, sed non aduersus populum.* Et si lex alias sacrata acciperetur, interdum ad ea, quae moraliter impossibilia sunt, obligaret.

4) De quibus ex professo agit H. GROTIVS II. de I. B. & P. c. 14. H.

§. VII. 1) Vbi c. 8. ait: *Hoc verbum debere non habet nisi inter duos locum.* Mox: *Cecidit se: iniuriarum cum quo agat non habet.* Apud PHAEDRVM caluus, cum muscam abacturus alapam sibi grauem duceret, derisus a musca aiebat:

Mecum facile redeo in gratiam,
Quia non fuisse mentem laedendi scio. H.

quemlibet obligari ad se ipsum conseruandum, sensus iste est; obligationis illius homini inhaerentis exercitium in ipso homine terminari. Quae tamen ad Deum legis naturalis auctorem refertur, tanquam illum, cui eius obligationis exercitium exigendi, eiusdemque neglectum vindicandi ius sit. Adeoque hactenus homo seipsum conseruare tenetur, quatenus Dei seruus, & societatis humanae pars est, cui sese vtilem iussu Dei praestare debet. Sicuti & dominus seruum, & ciuitas ciuem recte plectere potest, si se ipsum ad labores & debita munia ineptum reddiderit [2]. Atque hoc, quod nemo seipsum sibi possit obligare, procedit non solum in personis singularibus, sed & in integris coetibus atque societatibus. Quod autem aliqui tradunt, interdum hominem sibi ipsi iurare, puta, quod hoc vel illud sit omissurus, in quod ipsum prauus adpetitus rapit, id aliquatenus rationem voti habet, cuius exactio penes Deum est. Conf. FELDENVS ad Grot. L. II. c. 13. §. 1.

§. VIII. ALTERA autem causa, quare voluntati hominis, ad normam sese componere idoneae, eadem praescribi possit cum hoc effectu, vt eam sequi vtique teneatur, est, quod is a potestate superioris non sit immunis. Haec duo faciunt, vt homo sit capax obligationis, ex principio extrinseco accedentis. Nam vbi alicuius agentis vires per naturam ad vniformem agendi modum sunt alligatae, ita vt motu intrinseco in diuersum nequeant discedere, actio physica, non moralis producitur, quae ex necessitate potius, quam ex obligatione prouenire dicitur. Vbi vero quis neminem agnoscit superiorem, nullum adest validius principium extrinsecum, quod interiori libertati fraenum possit iniicere. Et si maxime is in agendo certum modum obseruet, & a quibusdam actionibus constanter abstineat; id non ex obligatione aliqua, sed proprio ex beneplacito facere intelligitur. Sequitur ergo, vt ille obligationis sit capax, qui & [superiorem habet, &] normam praescriptam potest cognoscere, & voluntatem habet intrinsece liberam, & in diuersa flexilem; quae tamen, vbi norma per superiorem fuerit imposita, sentiat ab eadem sibi non esse discedendum. Quali natura hominem esse praeditum patet.

§. IX. INTRODVCITVR autem obligatio in animum hominis proprie a superiore, id est tali, cui non solum sint vires malum aliquod repraesentandi contranitentibus; sed & cui iustae sint causae, quare postulare queat, ex suo arbitrio voluntatis nostrae libertatem circumscribi. Talia enim vbi in aliquo fuerint, postquam quid velit, simulque quid voluntati ipsius parentes boni, renitentes mali maneat, significauit, necessum est in facultate rationis compote oriri metum reuerentia temperatum; illum quidem ex ipsius potentia, hanc autem ex consideratione causarum, quae etiam remoto metu, (& per modum consilii sufficere debebant ad ipsius voluntatem amplectendam. Vnde arbitramur ius iniungendi alteri obligationem, seu, quod eodem recidit, ius alteri imperandi, legesque praescribendi non oriri a solis viribus, neque etiam ab ὑπεροχῇ aut praestantia naturae. Equidem solae vires contra inclinationem meam

2) Quales erant illi pollice trunci, qui sibi pollices amputauerant, vt armis tractandis impares essent.

meam eo me possunt permouere, vt malim alterius voluntati tantisper parere, quam eiusdem vim experiri. Isthoc tamen metu remoto nihil obstat, quo minus meo potius, quam ipsius arbitrio agam. Et vbi quis nil nisi vim potest allegare, quare ego ad ipsius arbitrium me debeam componere; nihil prohibet, vbi rationibus id meis conducere iudicauero, omnem viam tentare, excussa istius vi, libertatem meam vindicandi. TERENTIVS Adelph. [Act. I. Sc. I. v. 44. 45. 46.]

Malo coactus qui suum officium facit,
Dum id rescitum iri credit, tantisper cauet;
Si sperat fore clam, rursus ad ingenium redit.

§. X. QVO LOCO expendi merentur, quae tradit HOBBESIVS de Ciue c. 15. §. 5. *In regno Dei naturali ius regnandi, & puniendi eos, qui leges suas violant, esse a sola potentia irresistibili.* Idque hoc modo probare satagit. *Ius omne in alios vel est a natura, vel a pacto. A natura id ius deriuatur, eo ipso quod per naturam non est sublatum. Cum enim per naturam ius esset omnibus in omnia, vnicuique ius erat in omnes regnandi ipsi naturae coaeuum.* Id tamen inter homines abolitum ob mutuum metum ex aequalitate virium resultantem, quae bellum erat paritura generi humano exitiosum. *Quod si quis caeteros potentia in tantum anteiisset, vt resistere ei ne omnes quidem coniunctis viribus potuissent, ratio quare de iure a natura sibi concesso decederet, nulla omnino fuisset. Mansisset igitur ipsi ius domini in caeteros omnes propter potentiae excessum, qua & se & illos conseruare potuisset. Iis igitur, quorum potentiae resisti non potest, & per consequens Deo omnipotenti, ius dominandi ab ipsa potentia deriuatur.* Enimuero in his non vnum est, quod censuram mereatur. Nam primo nescio an satis cohaereant illae locutiones; *ius imperandi ex solis viribus est a natura concessum;* & idem ius a natura deriuatur, *eo ipso quod a natura non sit sublatum.* Alias enim non statim, quod a me non est sublatum, illud a me est concessum. Et cum *non sublatum* & *concessum esse* vnum & idem non sit, videri possit ab alio principio, quam a natura, ius illud esse concessum. Deinde id principium, *natura dedit ius omnibus in omnia*, dextre est explicandum. Ius ipsi est libertas, quam quisque habet facultatibus naturalibus vtendi secundum rectam rationem. Sensus igitur sanus dicti principii hic erit. Per naturam, id est remota omni lege, cuique licet viribus suis naturalibus vti, contra quemcunque sua cuique ratio easdem adhibendas dictitat, & quidem ad sui conseruationem. Atqui ex hoc non consequitur; per solas vires naturales posse alteri obligationem proprie dictam iniungi. Diuersa quippe sunt cogere, & obligare. Illud solis viribus naturalibus potest effici; hoc vero nequaquam. Nam ex mente HOBBESII in statu naturali vti ius est alios cogendi; ita alii cogentibus iure resistunt. Atqui cum iure resistendi obligatio simul stare non potest. Obligatio enim praesupponit tales causas, quae intrinsece hominis conscientiam ita afficiant, vt ex propriae rationis dictamine iudicet non recte, adeoque non iure sese resistere. Et quanquam contra rationem sit, incassum contra vires superioris tendere,

tendere, & hoc modo ſibi grauius malum arceſſere; (PINDARVS Pythior. od. 2. [v. 173. & ſeqq. Edit. Oxon.]

Ποτὶ κέντρον δέ τοι
Λακτιζέμεν τελέθει,
Ὀλισθηρὸς οἶμος,
Contra ſtimulum calcitrare eſt lubrica via:)

Remanet tamen ius omnes vias tentandi, ſi qua etiam per vim alterius vis poſſit excuti, aut ſubterfugio eludi. Id quod itidem cum obligatione proprie dicta, & quae a GROTIO paſſim *extrinſecae* opponitur, nequit conſiſtere. Adeoque per nudam vim non ipſum ius reſiſtendi, ſed tantum eiusdem exercitium extinguitur. Declarari poteſt res exemplo brutorum, quibuſcum homines in ſtatu ex lege viuimus. Quaecunque eorum viribus ſuperare poſſumus, ſubiugamus, & ſeruitio noſtro admouemus. Aſt ſi qua vim noſtram effugere potuerint, nemo iniuriam ſibi ab ipſis factam queritur. Nec eſt, quod quis regerat, bruta obligationis non eſſe capacia, adeoque non niſi ſola vi poſſe ſtringi. Nam & ipſe HOBBESIVS de Ciue c. 8. §. 2. agnoſcit, bello captum, obligationis vtique capacem, quouſque ſolis vinculis naturalibus coërcetur, nulla obligatione contineri, priusquam pactum & fides interceſſerit; adeoque talem ſeſe captori per fugam ſubtrahere, aut etiam vi in eundem inſurgere poſſe, quamprimum commodam occaſionem nactus fuerit. SENECA de Ira L. II. c. 11. *Ita natura conſtituit, vt quod alieno metu magnum eſt, ſuo non vacet.* Ne nunc dicam, quod illud axioma Hobbeſianum *Natura dedit ius in omnia*, abſurde & nullo ſenſu ad Deum adplicetur. Quomodo enim Deo natura aliquid dediſſe potuit, cum natura ſit vel ipſe Deus, vel opus Dei? Ex hiſce igitur rationibus, & quia non ſatis dignum id bonitate diuina videtur, hautquidquam ius dominandi, ſeu imperium Dei, quatenus notat vim imprimendi obligationem animis hominum, ex ſola & nuda ipſius omnipotentia deriuandum arbitramur. Quae porro ab IPSO ex Sacris Literis proferuntur, iſthanc theſin non adſtruunt. Quando Deus ad potentiam ſuam prouocat, circa calamitates Iobo immiſſas, ex eo non conſequitur, Deo nullum ius in creaturas competere, niſi ex nuda ipſius potentia. Quin ipſe Iobus initio recte agnoſcebat, quo iure Deus ipſum bonis, atque liberis ſpoliaſſet. *Dominus dedit*, inquit, *Dominus abſtulit*; quaſi diceret: Quare ſuum pro arbitrio non repeteret, qui id precario duntaxat conceſſit? Add. SENECA ad Polybium, c. 29. Verum vbi ſuperante aegritudine cum Deo expoſtulare inſtitueret, recte Deus retundendae contumaci querelae potentiam ſuam allegat, poſtquam iſte alias imperii diuini rationes aeſtimare neglexerat. Quemadmodum caeteris contumacibus ſubditis facere ſolemus, vt quando rationes audire detrectant, vim ipſis oſtentemus; vt videant, ſtultos ſe quoque, non malos duntaxat eſſe, qui nobis cornua obuertere audeant. Sic ſi quis queratur, quod bonis mala, malis bona eueniant; vbi genuinas eius rei cauſas agnoſcere detrectat,

§. X. 1) Eius generis dicta alia vid. apud H. GROTIVM proleg. de I. B. & P. §. 3. & L. II. c. 22. §. 3. H.

trectat, ei demum vltimo loco potentia diuina occinitur; quasi diceremus, quia tibi vtique credis iniuriam fieri, abi, & pugna contra Deum. Ex iisdem quoque adparet, male HOBBESIVM inferre, obligationem ad praestandam Deo obedientiam incumbere hominibus propter imbecillitatem. Nam haec sola facere potest, vt quis stultum iudicet, obsequio grauius malum non redimere; non autem per eandem adimitur ius, quo minus quis & desiderare, & omnem mouere lapidem possit; vt alterius vim liceat effugere. Quod ius tamen vera obligatio omnino excludit. Neque sequitur, duorum omnipotentium neuter potest alteri obligari, ergo ideo tantum mortales Deo obligantur, quia non sunt omnipotentes; si vel maxime antecedens extra dubitationem positum esset. Ne nunc dicam, duos omnipotentes citra contradictionem poni non posse. Neque hoc solo argumento ius suum aduersus Saulum assertum ibat Saluator noster, quod durum ipsi foret contra stimulum calcitrare, Actor. IX, 5, sed insana duntaxat ausa ipsius arguebat. Neque enim hac vna ratione Ananias sub signa Christi vocabat Paulum, quod supra vires ipsius esset positum eam religionem subuertere. Eo diligentius autem illud dogma confutandum fuit, quo periculosius feroces homines eodem abuti possunt [1]. Apud THVCYDIDEM L. V. [c. 105. pag. 344. Edit. Oxon.] legatus Atheniensium; *ingenio vtimur omnium hominum, vt quibus praeualeant, eis imperent. Eam legem neque nos primi tulimus, neque lata primi vsi sumus: sed iam ante solitam accepimus, vtimurque ea in perpetuum permansura.* Dionysius HALICARNASSEVS L. I. [c. 5. pag. 5. Ed. Oxon.] Φύσεως γὰρ δὴ νόμος ἅπασι κοινὸς, ὃν ὐδεὶς καταλύσει χρόνος, ἄρχειν ἀεὶ τῶν ἡττόνων τὺς κρέιττονας. *Sempiterna & communi omnibus lege receptum est, inferiores parere praestantioribus.* Apud PLVTARCHVM Camillo [p. 136. Edit. Wechel.] Πρεσβύτατος νόμος, *antiquissima lex* Brenno vocatur, ὃς τῷ κρέιττονι τὰ τῶν ἡττόνων δίδωσιν, ἀρχόμενος ἀπὸ τῦ Θεῦ, καὶ τελευτῶν εἰς τὰ θηρία καὶ γὰρ τύτοις ἐκ Φύσεως ἔνεστιν, τὸ ζητεῖν πλέον ἔχειν τὰ κρέιττονα τῶν ὑποδεεστέρων. *Quae fortibus res largitur ignauorum, ducta a Deo, & ad bruta vsque terminans. Nam & his natura comparatum est, vt praeferri imbecillioribus velint praestantiora.* Apud LIVIVM L. V. c. 36. breuius: *Omnia fortium virorum esse.* Gemina sunt, quae differit Callicles apud PLATONEM Gorgia, [pag. 329. Ed. Francof. Ficini, pag. 483. A. B. Ed. Steph. T. I.] Vbi praesupponit, plerumque contraria inter se esse, naturam atque legem. Nam verbi gratia natura turpius esse iniuriam accipere, vtpote πάθημα ὐκ ἀνδρὸς ἀλλ' ἀνδραπόδυ, *passionem non viri, sed mancipii*; & tamen lege turpius esse iniuriam inferre. Idque legislatores, quippe multitudine [2] viribus inferiores, constituisse, & laudes ac vituperationes ita disposuisse, ne potentiores qua in re excedere eos possint; ἡ δὲ γε (οἶμαι) Φύσις αὐτὴ ἀποφαίνοι ἂν, ὅτι δίκαιόν ἐστι τὸν ἀμείνω τῦ χείρονος πλέον ἔχειν, καὶ τὸν δυνατώτερον τῦ ἀδυνατωτέρυ. *Natura vero ipsa, veluti puto, demonstrat aequum esse, vt praestantiores potentioresque omnia caeteris habeant superiora.* Inde quod Xerxes

2) Verbis Platonis conuenientius AVCTOR haec ita extulisset: *Idque legislatores tanquam potentioribus perinde ac multitudo viribus inferiores constituisse.*

Xerxes contra Graecos, Darius contra Scythas ex eo praetexto copias duxerint, hoc ipsos fecisse κατὰ νόμον τὸν τῆς φύσεως, *iuxta legem naturae.* Reprehendit quoque generosorum adolescentum spiritus ea doctrina (de iusto) opprimi: contra si quis ista legum vincula abrumpat, in eo ἐκλάμπειν τὸ τῆς φύσεως δίκαιον, *exsplendescere ius illud naturale.* Sic Herculem neque emptos, neque donatos Geryonis boues abegisse, ὡς τούτου ὄντος τοῦ δικαίου φύσει, καὶ βοῦς καὶ τ' ἄλλα κτήματα εἶναι πάντα τοῦ βελτίονός τε καὶ κρείττονος τὰ τῶν χειρόνων τε καὶ ἡττόνων. *Vtpote naturali ipso iure dictante, & boues, & caetera omnia, quae ab hominibus possidentur, illius qui praestantior sit atque valentior, esse debere.* Scilicet hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridae. Faciliori cum temperamento admitti potest illud PLVTARCHI Pelopida. [p. 290.] Ὁ πρῶτος καὶ κυριώτατος νόμος, τῷ σώζεσθαι δεομένῳ, τὸν σώζειν δυνάμενον, ἄρχοντα κατὰ φύσιν ἀποδίδωσι. *Prima & antiquissima lex naturae ei, cui salute opus est, imperatorem illum, qui valet conseruare, praeficit.*

§. XI. SVNT ALII *, qui originem imperii, seu potestatis obligationem alteri iniungendi deducunt ex ὑπεροχῇ seu eminentia naturae, quam solam ad istam actu generandam sufficere tradunt. Argumentum petunt ex ipsa hominis natura, in qua penes mentem tanquam partem praestantissimam est τὸ ἡγεμονικὸν, siue vis directrix. Quam in rem allegatur locus CICERONIS Tuscul. L. III. [c. 5.] *Itaque nihil melius, quam quod est in consuetudine sermonis Latini, cum exisse de potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur, aut libidine, aut iracundia.* ARISTOTELES quoque adducitur, qui iudicat, si quis reperiatur omnibus virtutibus antecellens, eum regem esse constituendum. Dei autem naturam eminentissimam mereri venerationem, si vel maxime mundum ille non condidisset. Imo istam naturae eminentiam insuper volunt tribuere ἀνυπευθυνίαν; eamque ob causam, si homo brutis, quibus excellit, secus quam decet vtatur, impune id ipsi esse, nec illa super dura tractatione posse queri. Qui enim iure cum altero contendit, illum sese eatenus cum eo comparare, & velle eadem lege censeri. Id quod non licet naturis adeo dignitate differentibus, vt altera alterius causa facta dici possit; Deumque ob illam naturae praestantiam ius hominis in bruta declarasse. Vnde si quis pecude sua abutens a magistratu coërceatur, id non fieri in fauorem bruti, sed ob alios ciues, quorum saepe interest, ne quis re sua male vtatur. Sic corpus non posse queri, si mentis imperio laboribus atteratur, quippe cum mens prae corpore excellat. Enimuero ex sola naturae ὑπεροχῇ ius iniungendi obligationem alteri, qui principium gubernandi seipsum in se habet, oriri, nobis nondum persuadetur. Nam neque semper naturae praestantia inuoluit aptitudinem gubernandi alium inferiori natura praeditum: neque diuersi gradus perfectionem in substantiis naturalibus statim subordinationem, & dependentiam vnius ab altera habent coniunctam. Cum enim is, cui obligatio est imponenda,

§. XI. *) Quibuscum fecisse videtur, qui originem Obligationis, qua diuinae legi homo obstringitur, arcessiuit a summa Dei maiestate, ὑπεροχῇ & eminentia essentiali, refutatus ab VLRICO HVBERO Part. II. Digress. L. I. c. 6. §. 3. seqq. H.

da, in ſeipſo habeat principium regendi ſuas actiones, quod ipſe ſibi ſufficere iudicare poteſt; non adparet ratio, quare ſtatim propriae conſcientiae dictamine conuictus debeat intelligi, ſi ſuo potius, quam alterius, cui natura praeſtantior, arbitrio agat. Inde etſi impia ſit Epicureorum opinio, quod traderent, Deos felicitate ſua ſumma cum pace frui, longe ſemotos ab omni cura rerum humanarum; quique nec bene promeritis hominum capiantur, nec ob praua ab iisdem acta ira tangantur: recte tamen iſtis poſitis inferebant, inanem fore omnem religionem ac metum deorum. Cur enim quis illum colat, qui ipſi nec prodeſſe poteſt & vult, nec obeſſe? Nam admirationem quidem tam nobilis eſſentiae contemplatio excitare poteſt, obligationem non poteſt. Chriſtiani genios natura humana nobiliores dari credimus; quorum tamen imperium in homines nulli agnoſcimus; Apoc. XXII, 9. Marc. ANTONINVS L. VI. §. 44. *Si Dii de nulla prorſus re conſilia ineunt, quod tamen impium eſt credere, quorſum tunc immolemus, ſupplicemus, iuremus, alia faciamus ſinguli, tanquam ſi Deos praeſentes & conuerſantes nobiſcum habeamus.* CICERO de Natura Deorum L. I. [c. 2.] *Fuerunt, qui omnino nullam habere cenſerent humanarum rerum procurationem Deos. Quorum ſi vera ſententia eſt, quae poteſt eſſe pietas? quae ſanctitas? quae religio? Haec enim omnia pure ac caſte tribuenda Deorum numini ita ſunt, ſi animaduertuntur ab iis, & ſi eſt aliquid a Diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem Dii neque poſſunt nos iuuare, nec volunt, nec curant omnino, nec quid agamus animaduertunt, nec eſt, quod ab his ad hominum vitam permanare poſſit: quid eſt, quod vllos Diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In ſpecie autem fictae ſimulationis ſicut reliquae virtutes, ita pietas ineſſe non poteſt, cum qua ſimul & ſanctitatem & religionem tolli neceſſe eſt: quibus ſublatis, perturbatio vitae ſequitur & magna confuſio.* Item: [c. 41.] *Quae pietas ei debetur, a quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritum ſit, ei deberi poteſt?* IDEM L. II. de Nat. Deorum [c. 25.] *Iupiter dicitur a maioribus noſtris Optimus Maximus: & quidem ante optimus, id eſt, beneficentiſſimus, quam maximus; quia maius eſt, certeque gratius prodeſſe, quam opes magnas habere.* OVIDIVS de Ponto L. II. El. 9. [verſ. 23. 24.]

Nam quid erit, quare ſolito dignemur honore
Numina, ſi demas velle iuuare Deos?

Quod de brutis adfertur, ad rem nihil facit. Illa enim non obligatione tenentur, ſed ſola vi, aut pabuli illecebra. Neque vero aliquid naturae contrarium eſſent factura, ſiquidem hominum iugum excuſſum irent. Animam corpori imperare non citra figuram dicitur. Nam imperium proprie in diuerſa ſuppoſita intelligitur; & propter phyſicam combinationem, non vinculo aliquo morali, corpus animae eſt obnoxium. Denique ſi rex per liberam electionem ſit conſtituendus, praeſtantiſſimo vtique diadema fuerit imponendum. Quo ſenſu recte ſe habet illud Cyri apud PLVTARCHVM in Apohth. [pag. 172. Ed. Wechel.] Ἄρχειν μηδενὶ προσήκειν, ὃς οὐ κρείττων ἐστὶ τῶν ἀρχομένων. *Imperare neminem decere, qui non praeſtantior ſit ſubiectis.* Et ita quoque capienda ſunt, quae Socrates diſputat apud XENOPHONTEM Memorab. L. III.

p. m. 489. Verum imperium iſte habebit non iure ex ſola praeſtantia enato, ſed quod conſenſu eligentium fuit collatum.

§. XII. QVAE CVM ita ſint, omnino agnoſcendum eſt, non ſolas vires ſufficere, vt mihi ex alterius voluntate obligatio naſcatur; ſed accedere inſuper oportere [1], vt aut ab iſto inſignia [2] quaedam bona ſint in me profecta, aut vt ipſe vltro in eiusdem directionem conſenſerim. PLINIVS Paneg. [cap. 38. Edit. Cellarii.] *Non vti inter pecudes; ſic lex naturae poteſtatem & imperium valentioribus dedit.* Nam vti naturaliter non poteſt non illi quis conciliari, abs quo multa bona accepit; ita ſi conſtiterit eundem & bene mihi velle, & rectius, quam ipſe valeam, mihi proſpicere poſſe, ſimulque idem actu mei directionem ſibi vindicet, nil adparet rationis, quare imperium iſtius detrectare velim. Idque eo magis, ſi etiam id ipſum, quod eſſe potuerim, eidem in acceptis referam. Actor. XVII, 24. ſeqq. Et qui homini dedit, vt libere poſſet agere, quare non is iure ſuo aliquam eius libertatis particulam circumſcribere queat? Qui vero vltro in alterius imperium conſenſit, is proprio declarat facto placitum ſibi ſuum eſſe ſequendum. Etſi vt ex conſenſu naſcatur imperium legitimum, neceſſum ſit, vt ne per nouam illam ſubiectionem praeiudicetur iuri tertii alicuius, rite fundato, & vt vni fas ſit talem habere ſubiectum, & alteri talem habere imperantem. Ex hisce duobus fontibus manare arbitramur vim obligationum, quae intrinſecum velut vinculum voluntatis noſtrae libertati iniicere intelliguntur. Enimuero quia naturalis humanae voluntatis libertas nullo morali vinculo extinguitur, ea quoque in plurimis mortalium eſt animi leuitas aut malitia, vt iſtas imperii rationes inſuper habeant: igitur aliud accedere oportet, quod validiore momento enormes libidines, quam pudoris & decori ſenſus, premat. Idque eo magis eſt neceſſarium, quod pleraque hominum malitia aliis damno vergit. Nam alias facilius ſibi quisque poterat relinqui, ſi nemo peccando, niſi ſibi noceret. Iſtum porro effectum nihil habere deprehendimus, praeter metum mali alicuius, ob violatam obligationem infligendi ab aliquo valentiore, cuius intererat ab iſta non fuiſſe diſceſſum. Sic vt demum vltima velut firmitas obligationibus accedat a vi, vtque qui earundem obſeruationem procurare velit, tanta ſit potentia inſtructus, domeſtica, aut ab aliis collata, vt graue aliquod malum detrectantibus inferre poſſit. Inter prauos quippe precario imperat, qui impune poteſt contemni. Illius contra hominis imperium firmo ſtat talo, qui iuſtum illius gerit titulum, & tantum ſemper virium adparatum ex ſuo nutu pendentem habet, quo quoſuis immorigeros coërcere poſſit. SOPHOCLES Aiace flagellifero. [p. 61. Ed. H. Steph.]

Ὀυ γὰρ ποτ᾽ ἔτ᾽ ἂν ἐν πόλει νόμοι καλῶς
Φέροιντ᾽ ἂν, ἔνθα μὴ καθεστήκοι δέος·

Ὀυκ

§. XII. 1) Haec ratio ſufficere non videtur. Beneficentia enim nonniſi imperfectum ius tribuit: neque quicquam cauſſae eſt, quamobrem propter eam homo alterius, licet praeſtantioris, obſequium inuitus ſubire debeat. Plane vt nec ab inimico oppreſſus, a liberatore ſuo, quia vitam ei debet, quamuis infirmior, ſub imperium redigi iure poteſt. Vti vero ab hac AVCTORIS ſententia abiit etiam Vlricus HVBERVS Part. II. Digreſſion. L. I. c. 6. ita neſcio, an eidem aſſentiri debeam, fundamentum obligationis collocanti in Dei dominio herili. Verior eſt ratio & planior: Deum, cum produxerit hominem, potuiſſe eundem, velut opificium ſuum, pro ſumma

Ὀυκ ἂν ςρατόςγε σωφρώνος ἄρχοιτ' ἔτι,
Μηδὲν φόβε πρόβλημα μετ' αἰδῦς ἔχων.

Non enim vnquam in ciuitate leges bene
Se habebunt, si absit metus;
Neque exercitus moderato imperio regi poterit,
Si nullum metus aut pudoris munimentum habeat.

Arriani EPICTETVS L. I. c. 29. Ἄνθρωπος ἀνθρώπε κύριος ἐκ ἔςι, ἀλλὰ θάνατος καὶ ζωὴ, καὶ ἡδονὴ, καὶ πόνος. ἐπεὶ χωρὶς τέτων, ἄγαγέ μοι τὸν καίσαρα, καὶ ὄψει πῶς εὐςαθῶ. *Homo hominis dominus non est, sed mors & vita, voluptas & dolor. Non absque his adduc mihi Caesarem, & videbis, quam sim constans.* Ex dictis temperari debet, quod quidam nimis crude protulerunt, ius esse id, quod validiori placuit. Scilicet finem suum externum vix assequuntur leges, ni viribus sint succinctae, quae inuitis quoque fibulam iniicere possint. Sicut Solon, vti ipse praedicabat, res confecit maximas, ὁμῦ βίην τε καὶ δίκην συναρμόσας, *simul vim, & ius copulans.* PLVTARCHVS Solone. [p. 86. Ed. Wechel.] Et nihil efficacius in rebus humanis, quam quod Scylla de Minoë dicebat apud OVIDIVM Metam. L. VIII. [v. 59.]

In causaque valet causamque iuuantibus armis.

Nam quod de laetitia conscientiae ex impletione officii, & tormentis ac vellicationibus internis, quae scelera consequuntur, pii agnoscimus, id ipsum ex viribus Dei omnipotentis prouenit, cui facillimum per semetipsos plectere, qui aliorum hominum potentiam contemnunt. IVVENALIS Sat. XIII. [vers. 193. & seqq.]

\- - - *Cur tamen hos tu,*
Euasisse putes, quos diri conscia facti
Mens habet attonitos, & coeco verbere caedit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum?
Poena autem vehemens & multo saeuior illis,
Quas aut Caeditius grauis inuenit, aut Rhadamanthus,
Nocte dieque suum gestare in pectore testem.

Et sane totius generis humani quam maxime interest, abs nemine in dubium vocari; tribunal diuinum, corruptioni impenetrabile; subeundum esse etiam illis, qui fiducia virium, astutiaeque, aut corruptelarum officii negligentes fuerunt. Quo spectat illud apud PLVTARCHVM aduersus Colotem. [p. 1152.] *Facilius vrbem condi sine solo posse puto, quam opinione de diis penitus sublata ciuitatem coire aut constare* [3]. Hisce igitur fundamentis nititur potestas eorum, qui aliis efficaciter leges sunt praescripturi.

N 3 §. XIII.

ma sua sapientia fingere & efformare; cui proinde, ceu omnipotenti, obsequium hominis respondere debet. H.

2) Instruxit & exornauit Cl. BARBEYRACVS hanc notam Hertii in sua versione, fundamentum obligationis erga Deum, quod res est, quaerens 1) in dependentia naturali hominis a summo Numine, 2) in omnipotentia Dei, qua malos punire, bonos praemiis adficere facile possit: contemplatione vero obligationis erga principem agnoscens sententiam auctoris, qua ea ex pacto deriuatur, quod seruari debere, voluntati diuinae conueniens est.

3) Quam porro ciuitatibus necessaria sit religio, plenius exponit AVCTOR de Offic. hom. & Ciu. L. I. c. 4. §. 9.

§. XIII. Caeterum vt lex vim ſuam directiuam in animis hominum queat exſerere, in eo, cui illa fertur, requiritur cognitio tum legislatoris, tum ipſius legis. Quomodo enim obedientiam praeſtare quis poſſit, ſi neque cui parere debeat, neque ad quid teneatur, nouerit. Vbi tamen ſufficiet ſemel id cognouiſſe. Nam ſi quis ſemel cognitum obliuioni tradat, ideo obligatione hautquidquam ſoluitur; cum bene poſſet meminiſſe, ſi, quod debebat, parendi ſtudium habuiſſet. Et legislatoris quidem cognitio neminem facile fugere poteſt. Legum namque naturalium eundem eſſe auctorem, qui totius vniuerſi, nemo ignorabit, qui ratione vti nouerit. Multo minus legum ciuilium lator ciui obſcurus eſſe poteſt; quippe cum ille vel expreſſo ciuium conſenſu conſtituatur, vel tacito, dum eidem quoque modo ſe ſubiiciunt. Porro lex naturae quomodo ex contemplatione humanae conditionis cognoſcatur, alibi exponetur. Ciuiles autem leges per promulgationem, factam publice ac perſpicue, ſubiectis innoteſcunt. In qua de duobus conſtare debet, tum quod leges procedant ab eo, qui ſummum in ciuitate habet imperium; tum quae ſit legis ſententia. Prius cognoſcitur, quando ipſe, qui ſummo gaudet imperio, legem vel voce ſua promulgat, vel per eos, qui ſunt ab ipſo delegati. Hi quin auctoritate ſummi imperantis leges promulgent, dubitandi nulla eſt cauſa, ſi conſtat, eos communiter ab imperante ad declarandam ipſius voluntatem adhiberi [1], ſi in vſum iudiciorum iſtae leges deducantur; ſique nihil contineant, quod ſummae iſtius poteſtati deroget. Neque enim credibile eſt, miniſtrum quempiam pro decreto principis diu duraturo venditaturum, quod tale non eſt, aut eiusmodi munus vltro ſibi arrogaturum; cum eiusmodi conanti nulla ſit ſpes latendi, aut poenas tam proterui auſu effugiendi. Vt autem ſententia legis recte percipiatur, promulgantibus incumbit, quanta fieri poteſt perſpicuitate vti. Secus ac Caligula minutis literis ex edito loco leges conſcriptas proponebat. Dio Cassivs L. LIX. in excerptis Peireſcianis. Si quid in legibus obſcurum videatur, eius declaratio petenda erit a legislatore, aut illis, qui ad ius ſecundum illas dicendum publice ſunt conſtituti. Horum enim eſt, leges ad ſingulos caſus [2], obſeruata recta interpretatione adplicare, ſeu factis ſingularibus propoſitis declarare, quidnam circa illas legislator diſpoſuerit. Conf. Hobbesivs de Ciue c. 14. §. 11. 12. 13. & Leuiath. c. 26. Caeterum hoc loco & illud monendum [3], qui contendunt, ad hoc vt leges ſubditos in conſcientia obligent, requiri conſenſum populi, id neque de legibus naturalibus verum eſſe, neque de ciuilibus monarcharum aut optimatium, niſi vbi in pacto inter imperantes & ciues ita conuentum eſt; nec niſi de conſenſu implicito, quatenus qui in alicuius imperium conſenſit, eo ipſo in omnes actus iſtius imperii conſenſiſſe intelligitur. Etſi hoc ſane vtiliſſimum ſit ad ſubditorum vltroneum obſequium eliciendum, ſi conſentientibus & adprobantibus ipſis leges ferantur, eiusmodi cumprimis, quae in mores eorundem abire debeant.

§. XIII. 1) Diſtinctius rem Avctor ſignificat, de Offic. hom. & Ciu. L. I. c. 2. §. 6. *Quorum auctoritas*, inquit, *fruſtra in dubium vocatur, ſi conſtet, hoc cum munere, quod in ciuitate gerunt, eſſe coniunctum, & ipſos regulariter ad idem adhiberi.*

2) De qua interpretatione paſſim agunt ICti. V. Strv-

debeant. Et huc pertinet illud Periclis apud XENOPHONTEM Apomnem. Lib. I. [p. 418. Ed. Steph. c. 2. n. 4. 5. Ed. Oxon.] *Πάντα μοι δοκεῖ, ὅσα τις μὴ πείσας ἀναγκάζει τινὰ ποιεῖν, εἴτε γράφων, εἴτε μὴ, βία μᾶλλον ἢ νόμος εἶναι. Omnia, quae quispiam non per ſuaſum quempiam ſiue in ſcriptis, ſiue non ſcriptis impellat agere potius vis mihi eſſe videtur, quam lex.* Conf. SANDERSONVS de Obligat. conſcient. praelect. 7. §. 22. ſeqq.

§. XIV. PORRO vti in eo, qui alterius actiones per leges eſt directurus, duo requiruntur; tum vt ipſe intelligat, quid alteri praeſcribi conueniat; tum vt vires habeat malum aliquod repraeſentandi, ſi ad praeſcriptum is ſeſe componere neglexerit; (ponimus in eo, cui lex fertur, eſſe facultatem & libidinem mandato contraueniendi:) ita quaelibet lex ex duabus partibus conſtare intelligitur. Per vnam definitur, quid faciendum, quidue omittendum; per alteram ſignificatur, quodnam malum praeceptum intermittenti, & interdictum facienti ſit propoſitum: eaque pars ſolet vocari *Sanctio.* De qua vt paulo latius diſquiramus, anſam praebet Rich. CVMBERLAND de Legib. nat. prolegom. §. 14. & c. 5. §. 40. dum praeter communem ICtorum ſententiam non poenis ſolum, ſed & praemiis leges, & quidem magis principaliter quam poenis ſanciri tradit. Imo de ſanctione legis naturalis ait; impoſſibile eſſe, vllis ſignis naturalibus hominibus apertius & efficacius ſuadere, [vt quicquam agant] aut cum auctoritate indicare hoc a rectore vniuerſi imperari, quam ſi perpetuis & naturalibus praemiis tales actus ab eodem decorentur. Licet enim in ſanctione legum ab hominibus vſurpentur conceptus negatiui, ac verba eos referentia: tamen in natura rerum quod eos ad agendum impellit eſſe bonum illud poſitiuum, cuius adquiſitio aut retentio ex amolitione cauſarum illi contrariarum ſperatur. Priuationes & negationes voluntatem humanam non mouere; nec alia ratione fugam mali illius eſſe obiectum, quam quatenus conſeruationem alicuius boni connotat. Quicquid virium tribui ſolet poenis malisue naturalibus ad excitandos homines in eorum fugam, id totum reſoluendum eſſe in vim impulſiuam aut attractiuam illorum bonorum, quibus a poenis aut malis priuarentur. Ea omnia, quae ob mortis aut egeſtatis fugam fieri dicuntur, magis proprie ex amore vitae & opum fieri dicenda eſſe. Nullum eſſe morti locum, niſi vita praeceſſiſſet, nec poſſe illam metui, niſi haec prius expeteretur. Naturam rerum magis mouere affectus boni praeſentis amore, aut futuri ſpe, quam mali odio, metuue; ac bona adpeti non propter oppoſitam eis priuationem, ſed propter intrinſecam eorum conuenientiam cum natura noſtra. Leges ciuiles magis ſtabiliri a fine earum, qui eſt bonum publicum, cuius pars aliqua ſingulis bonis ciuibus communicatur; quam per poenas, quas minantur, quarum metu tantum mouentur pauci peſſimique. Hactenus CVMBERLAND. Circa quae illud primo obſeruandum eſt;

V. STRVVIVS Exc. 2. Synt. iur. ciuil. §. 47. ſq. ZIEGLER Dicaſtic. concl. 36. H.

3) Non tantum Moraliſtae, ſed & ICti quidam. V. MAVRITIVM de libris iuris commun. §. 27. vbi ita ſentientes plures profert. Petr. DE MARCA L. II. de concord. regni & ſacerdot. c. 16. §. 2. & ſeq. Quibus ex AVCTORE occurri poteſt. Vnde ſequitur, fundantem ſe in lege non habere opus, vt probet, legem in vſu eſſe. H.

est; si sub sanctionis vocabulo etiam bona & praemia legis obseruantiam sequentia comprehendere velimus, requiri vt ista bona ex obseruantia legis promanent, & hac velut redimantur. Iam autem adparet, non omnia quae obtinemus bona per obseruantiam legum nobis conciliari, eoque isthaec in rationem praemiorum venire non posse. Sic vitam nostram & nosmetipsos vna cum omnibus facultatibus naturalibus, quas possidemus non obtinemus tanquam praemium seruatae legis; sed diuina bonitas ista nobis velut gratis contulit, antequam de lege implenda cogitare possemus. Quarum duratio ex intrinsecis substantiae viribus proueniens, itidem ex obseruantia legis non deriuatur, sed beneficium creatoris est; *qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluuiam cadere patitur super iustos & iniustos.* Sic & quae labore & industria propria quis adquirit, directe & principaliter non legis obseruantiae, sed Creatori, qui vires largitus est, & sibimetipsi in acceptis refert. Ast hic per leges effectus obtineri potest, vt & tuta nobis praestentur, quae liberali velut donatione Creatoris habemus, aut propria industria adquisiuimus, aduersus incursum aliarum creaturarum, quae illa laedere aut perdere possent; & vt bona nostra multis modis augeantur. Haec ergo sola, in quantum penes legislatorem est ea praestare, rationem praemiorum possunt habere; quae etiam vt efficaciam habeant animos ad obsequium legum disponendi, a legislatore significandum est, istum effectum ex ea causa secuturum. Deinde & hoc obseruandum, etsi voluntas ad agendum moueri possit, ostentato bono ex actione prouenturo; id tamen non statim necessitatem adfert faciendi, ni poenae comminatio adiecta sit, quae non-agentem mansura sit. Adeoque quod bonus effectus ex actione aliqua naturali consecutione prouenit, id quidem indicium effusissimae in Creatore bonitatis est, lubenter istud boni in nos conferre volentis, & ad illud amplectendum blande inuitantis, & velut suadentis. Non tamen statim hoc necessarium est argumentum, eundem imperare, vt omnino id bonum, praestita actione, nobis adquiramus; cum ipsi sufficere possit benignitatis suae fruendae occasionem obtulisse. Ast si ob omissionem quoque malum intentetur, tunc demum dubium non superest, quin ea actio vtique imperetur. Accedit quoque, quod vtique validius animi hominum per inflictionem mali, quam per possessionem boni moueantur [1]. Equidem & efficaces stimulos habet adquisitio boni, inprimis recentis, aut quod cum liberatione a praesenti aliquo malo sit coniunctum. Sensus tamen iucunditatis ipso tractu possessionis velut hebescit, ac absumto isto motu animi, quem absentia boni, aut recens eiusdem parta fruitio generabat, vix aliud quam tranquilla quaedam adquiescentia superest. Vnde & multi tunc demum bona sua

§. XIV. 1) Sententia contraria, homines scilicet fruitione boni praesentis magis, quam metu mali futuri moueri, est inter paradoxa Baeliana, quam late tractat hic philosophus dans ses Pensées sur la Comete p. 338. Solide eum refutat Cl. BARBEYRACVS in nota 4. eademque plane aureola. ad h. §.

2) Tollendae confusioni, quae in sequentibus regnabat, in anterioribus editionibus, parenthesin hic collocatam exemplo Cl. BARBEYRACI, transtulisimus ad finem Periodi, suo eam simul nexu soluentes.

3) Inter Principum Constitutiones legis imperfectae exemplum NOODTIO Tom. II. p. 25. Edit. Lugdun. Batau. 1724. occurrere videtur in *L. 3. C. de patr. pot.* qui, quod superest, leges omnes hodie esse perfectas ex Constitutione Theodosii & Valentiniani *L. 5. C. de Legibus* obseruat p. 13. Quae

sua aestimant incipiunt, quando illa amiserunt, aut quando amittendi periculum ingruit. Est dolor, in quem demum omnia mala & bonorum priuationes resoluuntur, non est nuda priuatio, sed aliquid quam maxime positiuum, ac tantas vires habens, vt sensum & aestimationem omnium bonorum extinguere possit, sic vt in ipsius remedium aliquando & mors optetur. Vnde satis puto ratio constat legislatoribus ciuilibus, quod leges suas per poenas potius, quam praemia sancire soleant [2]. Nam ostentatione poenarum excutiendus erat torpor iste, qui in plurimis deprehenditur; & quia plerumque violatio legum cum noxa aliorum coniuncta est, & cum aliquo imaginario bono peccantis. Obseruantia tamen humanarum legum sat fructuosa est ob retentionem & fruitionen bonorum, quae vitam ciuilem comitantur; & si ordinariarum virtutum exercitium singularibus semper praemiis sanciendum foret, nulla materia in haec suffectura erat. Igitur illecebrae ad peccandum per contrarii doloris imaginem commodissime videbantur reprimi posse. Atque inde est, quod ciuiles leges poenam in violatores semper habent coniunctam, dum vel expresse designant genus multae aut supplicii; vel eo non definito idem arbitrio iudicis, legumque exsecutoris relictum innuunt. Equidem ICti Romani quasdam leges faciunt imperfectas [3], quibus nempe sanctio poenalis deest [4]. Qualis memoratur lex Cincia [5], cui nulla alia fertur adiecta clausula quam haec: *Qui secus fecerit, improbe fecisse videbitur.* Verum putauerim, in ista lege vel infamiam fuisse poenae loco, vel penes Censores fuisse, violationis manifestos aliqua nota inurere. Quanquam transgressores eius legis non ab omni poena immunes fuisse ex TACITI Ann. XIII. c. 42. colligi videtur. CICERO de LL. L. II. [c. 9.] *Periurii poena diuina exitium, humana dedecus.* Extat tamen aliud exemplum legis imperfectae apud LIVIVM L. X. c. 9. *Valeria lex, quum eum, qui prouocasset, virgis caedi securique necari vetuisset, si quis aduersus ea fecisset, nihil vltra, quam improbe factum, adiecit. Id (qui tum pudor hominum erat,) visum, credo, vinculum satis validum legis, nunc vix serio ita minetur quisquam.* Ad eandem classem possis referre legem Zaleuci: *Ne quis ciuium implacabili inimicum odio persequatur; sed ita inimicitias cum illo suscipiat, tanquam breui in gratiam cum eodem, & amicitiam rediturus. Si quis autem secus fecerit, vt pro immitis ferocisque ingenii homine censeatur.* Diodorus SICVLVS L. XII. c. 20. Nisi infamiam in poenae locum subire dixeris. Sicuti in hisce eiusdem legibus apud EVNDEM d. l. c. 21. *Mulier ingenua, nisi forte ebria sit, non sit vna ancilla comitatior. Extra vrbem noctu pedem non efferto: nisi cum moechum forte accedit. Aureum ornatum, & intertextas auro vestes ne circumdato, nisi meretricem agere velit. Vir annulum subaureum, aut vestem Milesiae parem ne gestato,*

Quae sententia non penitus probatur SCHVLTINGIO ad Vlpianum Tit. I. §. 1. Ceterum legem Papiam Pappaeam quoque imperfectam fuisse, monet HEINECCIVS ad hanc legem L. II. c. 2. §. 5.

4) De qua VLPIANVS *tit. 1.* ab initio in fragment. & BRVMMERVS pec. commentar. ad hanc legem. H.

5) Lata a M. Cincio Alimento, Tribuno plebis, A. V. DXLIX. Cornelio & Sempronio Coss. quam erudito commentario illustrauit Fridericus BRVMMERVS, Lipsiensis edito Lutetiae Parisiorum 1668. & recuso Lipsiae 1712. quem in quibusdam aberrantem in viam reduxit HEINECCIVS Antiquit. Tom. I. p. 481.

to, nisi qui scortatione vel adulterio se contaminat. Proinde foedis poenarum exceptionibus, seu probrosis conditionibus poenae annexis, a noxio ciues luxu & intemperantiae studio facillime auertit. Nemo enim tam turpis probri confessione se ludibrio ciuium exponi sustinebat. Add. *L. 14. §. 14. D. de relig. L. 3. §. 4. D. de sepulcro violato.* Sic igitur legis duae sunt partes [6], altera definitiua, altera vindicatiua, siue sanctio poenalis; duae partes, inquam, eiusdem legis, non duae species legum. Nam vti superuacuum est dicere, *hoc fac*, si praeterea nihil sequatur; ita absurdum est dicere, *poenas dabis*, ni causa, quae poenam mereatur, fuerit significata. Probe autem obseruandum, quod omnis vis legis proprie consistat in significando eo, quid superior a nobis fieri, vel non fieri velit, & quae poena violatores legis maneat. Ex quo etiam intelligitur, quo sensu legi vis obligandi tribuatur. Nam proprie vis obligandi, id est facultas necessitatem intrinsecam afferendi ad quid praestandum, est in eo, qui habet imperium. Lex autem huius duntaxat est instrumentum, per quod subiecto voluntas imperantis innotescit; qua cognita per vim imperii obligatio in isto producitur. Vnde & hoc adparet, minus recte vulgo vim legis distingui in directiuam, & coactiuam, ni per vim coactiuam intelligas clausulam poenalem. Nam efficacia legis in dirigendo consistit, quatenus voluntatem imperantis, & minas subiectis repraesentat. Vis autem coactiua, id est, potestas exigendi a subiectis conformationem actionum ad normam ipsis praescriptam, poenasque intentandi, & actu easdem infligendi, proprie penes legumlatorem aut exsecutorem est. LIBANIVS Orat. V. *Ipsis certe legibus opus est iudicibus, qui quae leges dicunt, exequantur. Non enim sane manus nec pedes legibus adsunt: neque si quis eas aduocet, vocantem auscultabunt, neque ad succurrendum accedent: duntaxat per eos, qui iudicant, adiuuant.* Etsi frequens valde sit apud scriptores, vt per figuram effectus summi imperii proprius legibus attribuatur. Quale est illud APVLEII de Mundo [p. 749.]: *Quod est lex in vrbe, dux in exercitu, id est in mundo Deus.* Quod autem apud LIVIVM L. II. c. I. [7] *imperia legum potentiora, quam hominum* dicuntur, id hactenus in democratiis duntaxat verum est, quod magistratui a legibus praescriptis discedere non liceat. Caeterum cogere dicuntur legislatores, vt tales, moraliter, non quod per violentiam aliquam naturalem ita constringant hominem, vt diuersum nullo modo facere queat; sed quod intentata, & repraesentata peccantibus poena efficiant, vt nemo

6) Vbi obseruandum, leges vindicare non vno modo: vel enim actum in irritum deducunt; vel puniunt tantum, quod factum est non rescindentes. Cuiusmodi leges *minus quam perfectas* dixit idem Vlpianus, loco iam adducto. Adde H. GROTIVM II. de I. B. & P. c. 5. §. 16. & in not. Sane iure naturae actus irritus dici non potest, eo quod vitiosus est, nisi accedat potestatis defectus, aut actus turpitudo permanens. Caeterum sunt leges quaedam, latae propterea, vt ad virtutum studia homines excitent, quales memorantur ab ARISTOTELE VII. Pol. 2. Quibus si vim tantum directiuam tribuas, forte non erraueris. H.

7) Et apud HERODOTVM Demaratus Laco in oratione ad Xerxem dixit: *Spartanis praeest Domina lex, quam multo magis metuunt, quam tui te.* Nimirum in ciuitatibus, quae polycratico regimine vtuntur, legum publicarum custodia maximi est momenti. V. elegans oratio Baptistae NANI L. VII. Histor. Venet. ad A. 1628. H.

§. XV. 1) Quod non videtur admittendum, quum certissimum sit, praeter leges praeceptiuas, quibus ad faciendum, & prohibitiuas, quibus ad omittendum obligamur, dari leges permissiuas, quibus ius nobis, seu facultas, aliqua conceditur, pro arbitrio nostro re aliqua vtendi & in cuius exercitio nemini nos turbare integrum est. Quum enim hac posteriore parte aliorum obligatio iuri nostro respondeat, maxime interest, legem per-

mo facile velle possit contra legem facere, eo quod propter imminentem poenam legi parere, quam eandem violare praestabilius sit.

§. XV. Eo ipso autem dum legibus tribuitur vis obligandi, ex numero legum proprie dictarum permissiones exclusae intelliguntur [1]. Vtut Modestinvs L. 7. D. de LL. tradat: *Legis virtus haec est, imperare, vetare, permittere, punire.* Nam permissio proprie non est actio legis, sed actionis negatio. Quae lex permittit, illa neque praecipit, neque vetat; adeoque circa eadem nihil agit. Quippe cum alias, quae neque vetantur, neque praecipiuntur, in cuiusuis arbitrio posita intelligantur, & sic permissa ac licita sint, etsi lex nullam eorum mentionem fecisset. Aliqui tamen hactenus in permissione obligationem statuunt, non quidem quae ipsum, cui quid permissum dicitur, afficiat; sed quae tertium quemuis stringat, ne impedimentum alteri ponat, si, quod lege permissum est, velit exercere. Etsi & hoc aliqui duntaxat ad illa pertinere volunt, quae plene & perfecte permittuntur; non si quid imperfecte, & per modum conniuentiae indulgeatur. Vti verbi gratia leges ciuiles marito permittunt caedem vxoris in adulterio deprehensae; neque tamen vetant, quo minus alius eam caedem impediat. Enimuero si accurate velimus loqui, neque iste effectus proprie ex permissione legis resultat [2], sed ex propria cuiusque libertate. Circa quae enim lex mihi impedimentum non ponit, circa eadem libertate gaudeo; cuius hic praecipue est effectus, vt ne quis mihi innoxium eiusdem exercitium turbet. Sic vt expresse in legibus aliqua permittere, quorum licentia ex absentia interdicti satis colligitur, ac de qua non temere dubium oriri queat, superuacuum fere videatur. Sicuti & non semper necessarium est, vt quando lex aliqua vetans abrogatur, actus hactenus vetitus expressa lege permissus deinceps declaretur; cum remoto impedimento naturalis libertas vltro velut reuiuiscere censeatur. In duobus tamen casibus potissimum expressa permissione solent vti legislatores ciuiles; vel quando actui alicui non nisi intra certam mensuram licentia aut impunitas indulgetur, vel quando illa onere aliquo est redimenda. Prioris exemplum aliqui afferunt, quod plurimorum populorum leges vsuras intra certum duntaxat modum permittunt: posterioris [3], quod alicubi licentia corpore quaestum faciendi tributo redimitur; quod tamen quam recte fiat, non disputo. Vid.

permissiuam a *praeceptiua* & *prohibitiua* separari, eo quod obligatio & ius sic distant, quod huic renunciari possit, quum illi vsquequaque adstricti simus. Sic vnicuiuis ius est, ducendi vxorem, ita tamen, vt abstinere liceat matrimonio. Sic SCtum Macedonianum permittit, vti exceptione eius, sic tamen, vt non intercedat, quo minus mutuum, a filio familias contractum, a patre exsoluatur. Prius iam Cicero agnouit L. II. de Inuent. c. 49. Vnde se rectissime habet Modestini partitio in *L. 7. D. de legibus* & ipsius Auctoris nostri, vtpote hac parte fluctuantis, Philosophiam huc redire videas, p. 108. lin. 7. in verbis: *vel quia vt hoc liceret, definiuit.* Quare perperam Pufendorfii errorem adoptauit Gvndlingivs Iur. Nat. C. I. §. 44.

2) Atqui libertas haecce a Deo ita homini est concessa, vt ab alio laedi aut auferri citra iustam caussam hautquaquam possit. Vi sane libertatis, maxime in naturali statu, homo facit, quae non sunt vetita, licite non pauca habet & poscit alios: hinc occupat res, paciscitur, contrahit, de rebus suis disponit. Vnde complura iura oriuntur. V. *infra L. II. c. 3. §. 24.* Mihi videtur nomen legis esse ex eorum genere, quae Aristoteli dicuntur πρὸς ἓν καὶ ἀφ᾽ ἑνὸς, & praecipue pertinere ad legem, quae naturalem libertatem constringit, & *necessitans* vocatur infra c. 7. §. 3. Adde supra §. 3. H.

3) De quo multa lectu digna habet Nicol. Henelivs Otii Vratislau. c. 50. H.

EVAGRIVS Hist. Ecclef. L. III. c. 39. de chryfargyro tributo meretricio, per Imperatorem Anaftafium fublato. De caetero diftinguere folent permiffionem, quae lege fit, in plenam, quae ius dat omnino licite agendi, & minus plenam [4], quae impunitatem dat a poena, aut libertatem ab impedimento, aut vtrumque. Quod autem quaedam inter homines impunitatem habeant, illud eft, vel quia deficit forum humanum [5], vt in delictis regum, vel quod lex humana ea de re nihil plane conftituit, vel quia vt hoc liceret definiuit [6], vel denique quia leges ciuiles multa cuiusque pudori & honeftati voluerunt relinquere. Add. *L. 144. D. de reg. iur.* & ibi notata Iacobo GODOFREDO. Circa permiffionem legis ac fori ciuilis aliqui accuratius obferuant, eam fieri vel actione legis, vel tacite. Ad illud etiam referunt praeteritionem, non quidem fimpliciter, fed ex formula & confilio legis, verbi gratia, ita conceptae, vt legislator oftenderit, fe voluiffe plena enumeratione partium defungi. Tunc enim permififfe cenfetur, quod inter vetita non recenfuit, modo id naturali honeftati non repugnet. Tacite permiffa intelliguntur, quae tolerando, conniuendo, diffimulandoque vel in praefens, vel in longum, vt in confuetudinem eualeant; poteftas ciuilis transmittit. Non poteft tamen permiffio legis ciuilis efficere, vt actus aliquis non fit contra ius diuinum, aut extra poenae diuinitus imminentis metum. Sed & illud obferuandum, quando dicitur permiffum, quod nulla lege ciuili vetante aut iubente definitum eft; non effe cauillanda verba legis ciuilis, fed mentem infpiciendam. Multa enim continentur in fenfu legum, & ex neceffaria confequentia, aut propter fimilitudinem vltro ineffe intelliguntur. Quin & femper cogitandum de iure naturali aut honeftate, quae perpetuum legis ciuilis fupplementum habetur. Nec quae tolerantur temporis aut neceffitatis caufa, veri iuris nomine aeftimari queunt. Quae omnia tamen de perfecta potiffimum permiffione intelligenda funt. Vid. BOECLER. ad Grot. L. I. c. 1. §. 9.

§. XVI. MATERIA legum in genere eft, quicquid ab iis, quibus feruntur, fieri poteft, faltem eo tempore, quo leges promulgantur. Nam fi quis poftea per fuam culpam amittat facultatem implendi legem, hautquidquam iftius vis ideo expirat; fed relinquitur legislatori poteftas poenam exigendi eo nomine, quod legibus fuis iam fatisfieri nequeat. De caetero legem ferre quam fubiectus implere nequeat, nec implendi vires fua culpa decoxerit, non modo fruftra eft, fed & cum fumma iniquitate coniunctum. Sed circa quae fingularum legum fpecies peculiariter verfentur, fuo loco commodius exponetur.

§. XVII. QVIS lege obligari poffit, facile ex iure legislatoris intelligitur: nempe ille, qui legislatoris imperio eft fubiectus. Quem autem voluerit

4) V. AVCTOR L. VIII. c. 3. §. 13. H.

5) Et eorum contractibus, quantum fubditos attinet, V. H. GROTIVS L. II. c. 14. §. 6. n. 2. H.

6) Ex caufis, quas AVCTOR adduxit L. VIII. c. 1. §. 1. H.

§. XVII. 1) V. H. GROTIVS Differt. de aequitate, indulgentia & facilitate, vbi differentiam illuftrat exemplis. Breuiter dici poteft: aequitatem effe ius naturale ipfum, & ita vocari intuitu iuris arbitrarii. ARISTOTELES I. Rhetor. 13. *Aequum bonum eft ius quoddam, fcripta lege praetermiffum.* At difpenfatio eft relaxatio legis in perfonis, factis, aut rebus fingularibus. H.

rit obligare legislator, ex ipſa lege ſatis perſpicitur. Nam in omnibus legibus, qui iis ſunt obligandi deſignantur vel per expreſſam determinationem, quae fit aut ſigno vniuerſali, aut reſtrictione ad certa indiuidua, vel per conditionem aut rationem quampiam, quam dum ſubiectus in ſe deprehendit, ſimul intelligit, ſeſe illa lege obligari. Regulariter igitur lex obligat omnes legislatori ſubiectos, in quos ratio legis quadrat, & ad quos materia legis poteſt adplicari. Alias enim turba & confuſio inter ciues orietur; cui euitandae leges potiſſimum ſunt inuentae. Adeoque nemo abs lege cenſebitur exemtus; niſi peculiariter priuilegium ſuum demonſtrauerit. Etſi & hoc fieri ſoleat, vt quis deinceps ab obligatione legis eximatur, quod *diſpenſare* vocant. Si enim legislatori legem licet penitus abrogare, poterit eiusdem effectum vtique etiam in certa perſona ſuſpendere. Differt autem iſthaec diſpenſatio ab aequitate [1], (quam cum illa quidam confundunt [2],) quod illam adhibere poſſit non niſi legislatoria poteſtate praeditus; hanc aut etiam inferior iudex adhibere non poſſit tantum, ſed & debeat, adeo vt ſi nudam legis literam ſecutus fuerit in caſu, vbi aequitati locus erat, contra mentem legislatoris feciſſe ſit cenſendus. Adeoque diſpenſatio ex mera legislatoris gratia, aequitas autem ex officio iudicis dependet. Etſi circa diſpenſationem indulgendam prudentia opus ſit, ne dum ea promiſcue conceditur, vis & auctoritas legis eneruetur: vel ſi citra grauiſſimas cauſas reliquis, qui ſunt eiusdem conditionis, denegatur, inuidiae & indignationi cauſa praebeatur, quod aequales aequali gratia digni non ſint habiti [3]. Exemplum ſubtilis diſpenſationis extat apud PLVTARCHVM Apophth. Lac. [p. 214.] & in Ageſilao, [p. 612. 613. Ed. Wechel.] vbi Ageſilaus leges ad vnam diem ſuſpendit, hac formula κοιμάσθων οἱ νόμοι σήμερον. *Dormiant leges hodie*, (vti eſt apud APPIANVM Alex. Lybico.) [p. 68. Ed. Stephani] ne infamiam ſubirent, qui ex acie profugerant. Sic apud eundem [PLVTARCHVM in] Demetrio, [pag. 900.] cum Demetrius omnibus myſteriis ſimul initiari cuperet, & tamen antea fas fuiſſet, parua quidem myſteria menſe Antheſtereone, magna Boedromeone celebrari, Stratocles legem promulgauit, vt menſis Munichion, quo Demetrius Athenas aduentabat, Antheſtereon, mox Boedromion diceretur & haberetur. Add. IDEM Alexandro p. 672. D. & p. 679. A. Plauſibilius eſt, quod IDEM Demoſthene [pag. 859.] narrat: Quum Demoſthenes ab exilio reuocatus multa pecuniaria diſtrictus maneret, quam gratis ius non erat remittere, hoc modo ἐσοφίζοντο τὸν νόμον, *eludebant legem*. Morem habebant, vt Iouis Seruatoris ſacrificio ei, qui aram inſtrueret, & adornaret, argentum penderent. Hoc munus, & illa praebenda Demoſtheni locauerunt L. talentis, quanti & lis ei fuerat aeſtimata. Compar exemplum eſt apud Diodorum SICVLVM L. XIII. c. 100. & PLVTARCHVM Lyſandro [p. 436.] Cum Lacedaemoniorum lege vnus eundem magiſtratum bis capeſſere

O 3

2) Siue interpretatione ſecundum aequitatem.

3) Huic ſimile ap. APPIANVM Alexandrin. in Punicis. *Scipioni conſulatum populus Rom. offerebat, ſed obſtabat aetas viri, nondum ad tantum honorem legitima: itaque connitente vno Tribunorum plebis, Coſſ. permiſerunt, vt Tribuni Pl. legem hanc in annum vnum abrogarent, eoque exacto ferrent eam denuo.* Addit APPIANVS: *Quod exemplum videtur ſumtum a Lacedaemoniis, qui quum neceſſitate coacti leges poſthabere, captos ad Pylum abſoluerunt, feruntur dixiſſe: Dormiant leges hodie.* Adde de P. Scipione maiore Valer. MAXIMVM L. III. c. 7. n. 1. & de Ageſilao L. VII. c. 2. de externis n. 12. H.

pessere prohiberetur, Araco classis imperium fuit traditum, sed Lysander legatus illi adiunctus, cum mandatis: *Ne dux a consiliis eius vnquam discedat.* Add. Valer. MAXIMVS L. VI. c. 5. §. 3. ext. Nescio an etiam inter subtiles dispensationes numerandum sit, quod Gabriel NAVDAEVS Coups d' Estat cap. 3. p. m. 193. Hispanis in vsu esse refert, vt occultos iudices dent in eum, quem laesi status reum aestimant, ac processum secreto contra illum instituant, eumque damnent, ac postea omni ratione sententiam exsecutioni dare laborent; ne aliquem causa non cognita occidisse videantur.

§. XVIII. DIVISIO legis commodissime fit respectu originis in *diuinam*, & *humanam*, quarum illa Deum, haec hominem habet auctorem, sed si lex consideretur, quam necessariam conuenientiam illa cum subiectis habeat, alia ratione diuiditur in *naturalem* & *positiuam*. Illa est, quae cum rationali & sociali natura hominis ita congruit, vt humano generi honesta, & pacifica societas citra eandem constare nequeat; aut, si ita mauis, quae bonitatem velut naturalem seu vtilitatem ex natiua sua efficacia in ordine ad genus humanum in vniuersum habet. Quanquam & alia ratio istius denominationis extet, quod illa ex viribus ingenii hominibus congeniti, & ex consideratione humanae naturae in vniuersum inuestigari & cognosci possit. Haec est, quae ex generali conditione naturae humanae hautquidquam fluit, sed quae abs solo legislatoris arbitrio proficiscitur; etsi nec haec sua ratione & vsu, quem saltem certae hominum societati praestat, carere debeat. Aliqui ius positiuum adpellare solent *voluntarium* [1], non quod ipsa quoque lex naturalis non sit a voluntate Numinis profecta; sed quia istud non tantam conuenientiam cum natura humana habebat, vt in vniuersum illi seruandae foret necessarium, aut vt citra expressam & peculiarem promulgationem posset innotescere. Vnde & ipsius rationes non ab vniuersali humani generis conditione, sed ex peculiari, & quandoque temporaria vtilitate certorum coetuum petuntur. TACITVS A. XII. [c. 6.] *morem accommodari prout conducat.* Adeoque posita iam hominum socialitate istae per arbitrium superiorum definiuntur. Ad legis positiuae indolem intelligendam aliquo modo facit [2] illud ARISTOTELIS Nicom. L. V. c. 10. *Τὰ κατὰ συνθήκην, καὶ τὸ συμφέρον τῶν δικαίων, ὅμοιά ἐστι τοῖς μέτροις· οὐ γὰρ πανταχοῦ ἴσα τὰ οἰνηρὰ καὶ σιτηρὰ μέτρα, ἀλλ᾽ οὗ μὲν ὠνοῦνται, μείζω*

οὗ δὲ

§. XVIII. 1) Stat pro eo GROTIVS L. I. c. 1. §. 15. & THOMASIVS in Institut. Iurisprud. Diuinae, qui deinde sententiam mutauit in Fundamentis Iur. Nat. & G. quo facto plerique omnes eiusmodi ius diuinum positiuum vniuersale dari negauerunt. Quare iam pauci norunt, quae sit ratio, quare, quum de poena occisoris, aut gradibus in matrimonio prohibitis quaeritur, in iudiciis Christianis satis constanter ad praeceptum adhuc Noachicum, & Leges Mosaicas, de incestu decurri soleat. Verum tunc strictius sumitur vox legis positiuae vniuersalis, quatenus scilicet vniuersim cum Iudaeis Christianos obligat. Quum enim veteris quoque foederis, placita generalia sequantur Christiani, vtique praeceptis publicae vtilitatis, honestatis, temperantiae ac decoris, quae Iudaeis in legis forma proposita fuerunt vniuersim adhuc obligantur, etsi exemti sint iis institutis, quae ad figuram Reipublicae Iudaicae & cultum Leuiticum pertinent, postquam Respublica Iudaica sublata, & vmbra cultus Iudaici exoriente vera luce aduentus Christi, Domini nostri, euanuit.

2) Quem vide & I. Rhet. 13. Caeterum ex dictis non vna differentia legis naturalis & arbitra-

riae

ὁ δὲ πωλȣ͂σιν, ἐλάττω. *Iura ex institutione & vtilitate similia mensuris sunt: non enim vbique sunt aequales vinariae & frumentariae mensurae; sed maiores sunt, vbi emunt; minores, vbi vendunt.* Caeterum *lex diuina* quidem alia *naturalis*, alia *positiua* est. Lex autem *humana*, presse accepta, omnis *positiua* est. De singulis in specie plura suo loco exponentur.

CAPVT VII.

DE ACTIONVM MORALIVM QVALITATIBVS.

I. *Qualitates actionum moralium quot?*
II. *Actio necessaria, licita.*
III. *Actionum bonitas, & malitia in quo consistat?*
IV. *Actio bona est, quae omnia habet requisita; mala, in qua vel vnum deficit.*
V. *Malitiae causa nequaquam in Deo quaerenda.*
VI. *Iustitiae est vel personarum, vel actionum.*
VII. *Iustitia actionum quid?*
VIII. *Iustitia vniuersalis, particularis.*
IX. *Iustitia distributiua.*
X. *Commutatiua.*
XI. *Grotii sententia de Iustitia.*
XII. *Aristotelis de eadem sententia.*
XIII. *Hobbesii sententia de Iustitia & iniuria.*
XIV. *Iniusta actio quid?*
XV. *Quid iniuria?*
XVI. *Iniuria fit tantum ex proaeresi, vbi de culpa quoque.*
XVII. *Volenti non fit iniuria.*

PROXIMVM iam est, vt de qualitatibus actionum moralium dispiciamus. Iuxta illas ergo actiones dicuntur [1] necessariae vel non necessariae, licitae vel illicitae, bonae vel malae, iustae vel iniustae. Adeoque qualitates morales actionum moralium erunt necessitas, licentia, & his oppositae; quae proprio vocabulo destituuntur, bonitas & malitia, iustitia & iniustitia [2].

§. II.

riae potest colligi. Illa pro scopo habet bonum humani generis; haec vtile cuiusque ciuitatis, quod cum oppido variet, non potest non insignis legum humanarum varietas existere: cum e contrario quae est in naturali lege diuersitas, non nisi ex diuersitate triplicis status, naturalis dico, oeconomici & ciuilis, eorumque propria indole resultet. Illa originem refert ad Deum, haec ad homines. Illa occupatur circa agenda vel omittenda ex natura & conditione, a Deo homini attributa; haec circa indifferentia, nisi quod interdum naturali legi addit aliquid vel detrahit. Illius iussio explicatur mentis opera; huius verbis aut factis: Illa mutationi non subiacet; haec saepius mutatur. H.

§. I. 1) Haec ita distinguuntur: Necessariae vel non necessariae, licitae vel illicitae actiones dicuntur intuitu originis: bonae vel malae aspectu legis, iustae vel iniustae aspectu illorum, in quos exercentur. Ad qualitates actionum etiam pertinet, quod aliae fauorabiles sint, aliae odiosae. V. infra L. VIII. c. 9. §. 7. Conf. H. GROTIVS II. de I. B. & P. c. 16. §. 16. H.

2) Moralitati actionum dilucidis aliquot diuisionibus lucem affudit TITIVS ad opus minus Auctoris obseru. LXIV. & LXV.

§. II. Actio neceſſaria eſt, quam ex lege aut iuſſu ſuperioris omnino facere tenetur is, cui ea lex aut iuſſum fuit datum. In hoc enim conſiſtit haecce actionum moralium neceſſitas, quod illae omitti, aut ſecus fieri non debeant; licet per vires naturales de facto omitti, aut ſecus fieri queant. Quanquam frequentiſſimum ſit ICtis, vt illa, quae ab iſthac neceſſitate diſcedunt, ne fieri quidem poſſe dicant. Vid. *L. 15. D. de Condit. inſtit.* Opponitur autem neceſſariae actioni, non ſolum actio vetita, quae legibus aut interdicto ſuperioris fieri prohibetur; ſed etiam licita, quam leges neque praecipiunt, neque vetant, ſed quam ſuſcipere aut omittere in cuiusuis arbitrio eſt relictum. Cicero pro Balbo: [c. 3. in fin.] *Eſt aliquid, quod non oporteat, etiamſi licet; quicquid vero non licet, certe non oportet.* Libanivs Declam. 16. [pag. 444. C. Edit. Pariſ. Morelli.] Ἃ οὐ κεκέλευσαί τις ποιεῖν, ταῦτα οὐδὲ μὴ ποιεῖν κεκώλυται. *Quae non iuſſus eſt aliquis facere, haec quo minus faciat non prohibitus eſt.* Ex vſu autem communis ſermonis non ſolum illa dicuntur licere, quae neque diuina neque humana lex vetat, quaeque adeo ſine omni peccato, & reprehenſione ſuſcipi poſſunt ; ſed etiam illa, quae legibus naturalibus prohibita lex ciuilis hactenus permittit, vt nullam illis in foro humano poenam imponat; ſed ſuo cuiusque pudori iſta committat. Cicero Tuſc. Quaeſt. L. V. [c. 19.] *Peccare nemini licet, & ſermonis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur.* Quo pertinet, quod de Alexandro Seuero tradit Lampridivs: [in vita Alex. c. 24.] *Habuit in animo, vt exoletos vetaret; ſed veritus eſt, ne prohibens publicum dedecus in priuatas cupiditates conuerteret; cum homines illicita magis poſcant, prohibitaque furore perſequantur* [2]. Illa poſſumus dicere perfecte, haec imperfecte licita. Quin aliquando illa licere dicuntur, quae omnium confeſſione turpiſſima ſunt, ſiquidem qui illa perpetraturus eſt, tantis viribus polleat, vt humanam coërcitionem non metuat. Seneca de clementia L. I. c. 18. *Cum in ſeruum omnia liceant, eſt aliquid, quod in hominem licere commune ius animantium vetet: quia eiusdem naturae eſt, cuius tu.* Add. Grotivs L. III. c. 4. §. 2. & c. 10. §. 2.

§. III. Actionem bonam moraliter, ſeu in genere morum, (nam de bonitate velut naturali & materiali, per quam res aut actio in commodum & perfectionem alicuius cedere intelligitur, alibi agitur, etſi haec circa ea, quae lege naturali, & vtplurimum etiam ciuili lege praecipiuntur, cum illa morali ſit coniuncta, & inter animalia rationalia illi anſam velut dederit,) dicimus, quae cum lege congruit: malam, quae ab eadem diſcrepat. Scilicet for-

§. II. 1) Hac notione licito opponitur honeſtum. Pavllvs *l. 144. d. R. I. Non omne quod licet honeſtum eſt.* Conf. *l. 194. eod.* Seneca conſol. ad Polyb. c. 26. *Caeſari quoque ipſi, cui multa licent, propter hoc ipſum multa non licent.* H.

2) Quatenus permiſſio eſt vel plena, vel minus plena, V. ſupra c. *6.* §. 15. H.

§. III. *) Seneca ep. 120. p. 594. Ed. Gron. 1672. *Nobis videtur obſeruatio collegiſſe, & rerum ſaepe factarum inter ſe collatio, per analogiam noſtro intellectu & Honeſtum & Bonum iudicante. - - - Noueramus corporis ſanitatem: ex hac cogitauimus eſſe aliquam & Animi. Noueramus corporis vires: ex his collegimus, eſſe & Animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia nos obſtupefecerant: haec coepimus tanquam perfecta mirari.*

§. IV. 1) Vid. infra c. 8. §. 2. & 3. H.

formalis ratio bonitatis & malitiae actionum consistit in habitudine, seu relatione determinatiua ad normam directiuam, quam dicimus legem; (eam semper heic intelligimus necessitantem, non permittentem, &, si humana sit, iuri diuino non repugnantem.) Quatenus enim ex praescripto normae proficiscitur, & iuxta eam instituitur actio proaeretica, ita vt ad eandem exacte congruat, bona dicitur *. Quatenus contra praescriptum normae suscipitur, aut ab ipsa discrepat, mala, & vno vocabulo peccatum nuncupatur. Porro vti quaeuis norma directiua, verbi gratia pyxis nautica; causa dicitur rectitudinis itinerariae, & peruentionis ad portum, non tam quatenus nauis eum secat cursum, qui cum directione eius coincidit, quam prout ex praescripto eiusdem nauclerus cursum dirigit: ita lex dicitur causa rectitudinis in actione, non tam quia actio quacunque intentione suscepta ad illam quadrat, sed potissimum, quia ex legis dictamine, & ex dependentia a lege, id est, cum intentione obedientiam eidem praestandi proficiscitur. Vnde si quis casu, aut citra vllam cogitationem de obsequio legi praestando, id agit, quod in lege praecipitur, recte quidem (sensu magis negante, quam aiente, id est non male) egisse dici potest, non tamen moraliter bene. Non secus ac is, qui fortuita sclopeti displosione auem deiecit, perite & artificiose iaculatus dici nequit.

§. IV. PORRO cum lex determinet vel qualitatem seu dispositionem agentis, vel obiectum, vel finem, vel certas denique circumstantias actionis; inde actio aliqua est moraliter bona aut mala, vel quia agens ita est dispositus, vti lex requirit, aut secus; vel quia actio dirigitur in obiectum, eo fine, iisque circumstantiis, prout lege est dispositum, aut contra. Vbi tamen notandum, vt actio aliqua sit bona, necessum esse, tum vt secundum omnia requisita quasi materialia congruat ad legem, tum vt quantum ad formale non ex ignorantia, aut alia de causa [1], sed ad praestandam obedientiam legi debitam sit exercita [2]. Vnde actio, alias velut materialiter bona, ob intentionem malam agentis ipsi pro mala imputatur. Sic praemii nihil meretur, qui dum nocere intendit, prodest. Sicut ille, qui dum Iasonem trucidare intendit, vomicam secuit, apud Valer. MAXIMVM L. I. c. 8. §. 6. ext. Sic qui potestate sua legitima malo fine vtitur, verbi gratia iudex potestate sumendi poenas a noxiis ad satiandam priuatam libidinem, peccat. Hinc apud Carthaginienses *in crucem tollebantur Imperatores, si prospero euentu, prauo* [3] *consilio rem gesserant.* LIVIVS L. XXXVIII. c. 48. & Valer. MAXIMVS L. II. c. 7. §. 1. ext. Etsi contra actio, alias velut materialiter mala, ob bonam intentionem agentis haut-

2) Hanc bonum factum, sed non bene factum, dicunt aliqui. Quo pertinet quod Critonius Scotus Parrio, de coniuratione in Reginam Angliae quaerenti, respondisse memoratur apud THVANVM Lib. LXXIX. in fine ad A. 1583. *Deum magis aduerbiis quam nominibus gaudere; & magis placere, bene & legitime, quam bonum & legitimum; ita vt nullum bonum liceat facere, nisi bene & legitime.* EVRIPIDES Electra:

Δίκαια μὲν νῦν ἥδ' ἔχει, σὺ δ' οὐχὶ δρᾷς.
Si iusta patitur illa, non & tu facis. H.

3) Quod hic non malam intentionem, prouti Auctor id accepisse videtur, sed inconsultam libidinem significat, quemadmodum LIVII verba recte exposuit MONTANVS dans ses Essais L. III. c. 8. p. 693. Edit. in folio, vt eleganter obseruat. Cl. BARBEYRACVS in annotatione (1.) ad h. §.

hautquidquam fiat bona. Inde eſt, quod nemo peccatis propriis poſſit vti velut mediis ad finem bonum adſequendum; ac non ſint facienda mala, vt eueniant bona. Vt enim actio reddatur mala, ſufficit, ſi vel in vnico requiſito materiali aut formali ad legem non congruat. Adeoque ſtatim actio fit mala, ſi vel agentis qualitas, vel obiectum, vel finis, vel aliqua circumſtantiarum, vel intentio a lege diſcrepet. Ac vanum eſt, quod aliqui dicunt, actionem quoad ſubſtantiam operis bonam eſſe poſſe, etiamſi finis legitimus ab agente non intendatur. Nam ad eſſentiam actionis moralis cumprimis etiam pertinet finis, quippe cohaerens cum intentione, quae eſt principium maxime afficiens qualitatem actionis. Inde non modo peccatum eſt, referre actionem ad malum finem: ſed hoc quoque, referre eandem ad diuerſum finem, quam qui legibus eſt praeſcriptus. Matth. VI, 5. IVVENALIS Sat. VIII. [v. 215. 216.] *Cauſa facit rem diſſimilem.* Imo non ſolum perfectum facinus, & quod finem ſuum obtinuit [4], ſed etiam inchoatum duntaxat pro ſcelere reputatur; quod etiam interdum leges ciuiles eadem poena, aut non multo leuiore, quam conſummatum plectunt, prout expedire iudicant, intra primos conatus flagitium aliquod reprimi. SENECA de conſtantia ſapientis c. 7. *Omnia ſcelera etiam ante effectum operis, quantum culpae ſatis eſt, perfecta ſunt.*

§. V. ISTHAEC actionis bonitas, & malitia vti formaliter in ea, quam diximus, conuenientia & diſconuenientia ad normam moralem conſiſtit: ita efficienter vnice ab illo dependet, abs quo iſta actio lege praeſcripta, aut interdicta exercetur. Huius quippe determinatio actionem ita conſtituit in genere entium moralium, vt ipſi ſoli, & non alii illa queat imputari. Inde inanis ſane illos torſit metus, qui ne Deum omnium rerum creatorem peccati quoque auctorem facere viderentur, malae actionis formalem rationem in priuatione congruentiae cum lege collocarunt. Enimuero etſi poſitio cuiuscunque formae priuationem; aut abſentiam contrariae formae neceſſario inferat; tamen oppido quam falſus eſt opinionis, qui eſſentiam rei in iſta priuatione quaeſiuerit. Nec multum profecit, qui norit, rectitudinem eſſe priuationem curuitatis, & curuitatem rectitudinis. Sed talia fingere, aut metuere, inſcitia rerum moralium ſubegit. Qui enim omnium phyſicorum entium creator eſt Deus hautquidquam omnium moralium, aut notionalium, nec non artificialium auctor & cauſa debet haberi. Illos vero profana admodum ingenii prurigo agitat, qui egregium ſubtilitatis ſpecimen autumant, Deum quoquo modo inter cauſas peccandi immiſcuiſſe. Nam cui aliquis rerum moralium intellectus, nihil abſurdius iudicabit, quam inquirere; an is ſit cauſa actionis, qui eam lege prohibet, ac contra interdictum ſuum commiſſam punit. Quod vero Deus ad id concurrit, quod in iſta actione phyſicum eſt, non magis ideo peccati cauſa dici poteſt, quam verbi gratia deformitatis

4) Quale non eſt cogitatio (animae ſemetipſam alloquentis ſermo) ſaltem forum externum quod attinet. V. infra L. VIII. c. 3. §. 14. Add. GELLIVS L. VII. N. A. 3. apud quem Tiro, Ciceronis libertus, Catonem reprehendit, Rhodienſes, qui de defectione deliberauerant, excuſantem. H.

§. V. *) Praetermiſit Auctor actiones moraliter indifferentes. Conferantur de iis TITIVS Obſ. LXV. & Thomas GATAKERVS de natura & vſu ſortis, Londini 1609. c. V. §. 4.

mitatis in opere ab artifice imperite confecto, qui materiam ad istud suppeditauit. Vocabulum autem causae in impropriam, & a communi sensu alienam heic trahere significationem, est id agere, vt irreuerentiam erga diuinum Numen non citra ambitionem ostentes. PHILO Iudaeus de profugis [pag. 462. Ed. Paris.]: *Quae potest esse blasphemia grauior, quam contendere, non ex nobis mala prouenire, sed ex Deo?* Maximus TYRIVS dissert. 3. [pag. 36. Edit. Dauis.] Ἔοικε ταυτὶ τὰ ὀνόματα (αἶσα, μοῖρα, ἐριννὺς,) εἶναι μοχθηρίας ἀνθρωπίνης εὐφημοι ἀποστροφαὶ, ἀναθέντων αὐτῆς τὴν αἰτίαν τῷ δαιμονίῳ, καὶ ταῖς μοίραις, καὶ ταῖς ἐριννύσιν. ἡ δὲ ἐριννὺς καὶ ἡ αἶσα, καὶ οἱ δαίμονες, καὶ ὅσα ἄλλα διανοίας ἡμαρτημένης ὀνόματα, ἔνδον ἐν τῇ ψυχῇ καθειργμένα, &c. *Haec nomina nihil aliud sunt, quam humanae improbitatis speciosus praetextus, quae culpam suam in Deos, in Parcas, in Erinnyas conferre solet. Nam & Erynnis, & mala scaeua, & vis Deorum, & si quae alia vocabula, quae fatalem exprimunt potentiam, in animo nostro circumgestamus*, &c. IDEM Dissert. 25. [pag. 253. & seqq.] Αὐτοῦ τοῦ ἑλομένου μοχθηρίαν αἰτία, θεὸς ἀναίτιος. *Malitiam qui assumit, culpam sibi adscribat, Deum extra noxiam relinquat* *.

§. VI. IAM DE iustitia quoque dispiciamus: circa quam cumprimis obseruandum, eius significationem, qua personis tribuitur, non parum differre ab ea, qua attributum actionum notat. Quando enim de personis vsurpatur [1], iustum esse significat idem, quod iuste faciendo delectari, iustitiae studere, vel conari facere in omni re id, quod iustum est. Et esse iniustum, est negligere iustitiam vel eam non debito suo, sed praesenti commodo mensurandam existimare. Sic vt iusti hominis non paucae possint actiones iniustae, & iniusti iustae esse. Iustus quippe homo dicendus est, qui iusta facit propter praeceptum legis, iniusta non nisi per infirmitatem: iniustus, qui iusta facit propter poenam legi adiunctam; iniusta per animi iniquitatem, aut ad captandam gloriam aliudue emolumentum. HOBBESIVS de Ciue cap. 3. §. 5. Quibus fundamentis nititur illud PLINII Panegyrici [cap. 56.]: *Laudabilia multa etiam mali faciunt; ipse laudari nisi optimus non potest.* Philemon apud STOBAEVM Serm. IX.

Ἀνὴρ δίκαιός ἐστιν, οὐχ ὁ μὴ ἀδικῶν,
Ἀλλ᾽ ὅς τις ἀδικεῖν δυνάμενος μὴ βούλεται,
Οὐδ᾽ ὃς τὰ μικρὰ λαμβάνειν ἀπέχετο,
Ἀλλ᾽ ὃς τὰ μεγάλα καρτερεῖ μὴ λαμβάνων,
Ἔχειν δυνάμενος καὶ κρατεῖν ἀζημίως.
Οὐδ᾽ ὅς γε ταῦτα πάντα διατηρεῖ μόνον,
Ἀλλ᾽ ὅς τις ἄδολον γνησίαν τ᾽ ἔχων φύσιν
Εἶναι δίκαιος κ᾽ οὐ δοκεῖν εἶναι θέλει.

§. VI. 1) Seu quod eodem recidit, bene agere secundum legem, de quo §. 4. Quanquam interdum iustum esse referatur ad personam, non aiente, sed negante sensu. Quomodo operans iuste interdum agere dicitur, qui non iniuste agit, etiamsi id quod agit, iustum non sit; & recte distinguit ARISTOTELES V. Eth. 10. & 11. Τὸ ἀδικεῖν & τὸ ἄδικον πράττειν, *iniuste agere, & agere quod iniustum est.* Atque hoc aspectu litigium aut bellum vtrinque potest esse iustum. V. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. C. 23. §. 13. H.

Non iustus omnis abstinens iniuriae est,
Sed qui nocere cum potest, tunc abstinet:
Nec qui recusat parua, sed qui maximis
Tentatus, animi robur inuictum gerit:
Nec quisquis ista quolibet praestat modo:
Sed qui dolosi nescius fuci, integra
Probitate, iustus esse, non credi studet.

Archytas de viro bono & beato: Quemadmodum qui aliquando vel immodeste, vel iniuste, vel timide se gesserit, inter malos referendus non est, ita nec, quidquid in his recte, inter bonos. Verum enim *iudicium non ex vno tempore, sed ex vita tota faciendum.* Huc spectat & iudicium Agathiae L. V. [c. 3.] de illis, qui terrore atrocis terrae motus Byzantii certatim bona opera fecissent. *Haec omnia*, inquit, *ad certum aliquod tempus fiebant, recenti videlicet adhuc & vigente metu. Simulac vero malum remitti ac cessare coepit, confestim plerique ad pristinos mores redierunt. Vocari autem possit talis animorum motus atque impetus non iustitia reuera, neque pietas solida pariter atque efficax, qualis ex recta opinione & constantissimo studio in animis efformari solet, sed μηχανή τις ἄτακτος, καὶ οἷον ἐμπορία σφαλερωτάτη, machinatio quaedam incomposita, & velut nundinatio fallacissima ad subterfugiendum ac propulsandum malum instituta. Bona itaque opera ita demum necessitate cogente degustamus, quamdiu metus premit.* Ex quo patet, definitionem iustitiae, ICtis Romanis familiarem, qua eam dicunt constantem & perpetuam voluntatem suum cuique tribuendi; spectare ad iustitiam personarum, non actionum [2]. Id quod mihi satis inconueniens [3] videtur, cum iurisprudentia maxime circa iustitiam actionum sit occupata; iustitiae personarum non nisi obiter, & paucis in materiis rationem habeat.

§. VII. DIFFERT autem iustitia actionum a bonitate [1] in hoc potissimum, quod bonitas simpliciter notet conuenientiam cum lege, iustitia autem praeterea inuoluat respectum ad eos, in quos actio exercetur. Sic igitur actio iusta nobis dicitur, quae ex proaeresi adplicatur ad personam, cui illa debetur. Adeoque iustitia hoc modo erit [2] recta adplicatio actionum ad personam. Diuisionem eiusdem nobis desumere placet potissimum ab ipsa materia, quae debetur, aut velut ex debito alteri adplicatur. Vbi in antecessum monemus, actionum alias posse vocari puras, alias velut mixtas. Illae absoluuntur motu quodam alicuius potentiae, certa ratione ad obiectum adplicito; vti est, exhibitio honoris, obsequium, dilectio, auersatio, consolatio, laudatio,

2) At ICtis Romanis & sua constat ratio, considerantibus iustitiam, vt est finis iurisprudentiae. H.

3) Vtique haec iustitiae definitio vice iustitiae actionum, cuius nerui artusque obsequium legum sunt, sistit iustitiam personarum, quae in voluntatis constantia locum tuetur. Sed vel sic satis bene se habet antiqua haec & Authentica iustitiae descriptio: facit enim, vt, quantum in nobis sit, meminerimus obsequium legibus sponte praestandum esse, officii magis contemplatione, quam metu sanctionis, quo omnium inter se actionum nostrarum iusta concordia iuuetur vtilitas humanae coniunctionis.

§. VII. 1) A bonitate proprie non differt iustitia, sed species eius est, vt ipse auctor monuit, supra §. IV. Igitur praestitisset, distingui actiones bonas ratione *obiectorum*, vt aliis boni videremur contemplatione *Dei*, quae pietati, aliis *aliorum hominum*, quae iustitiae, aliis *nostrummetipsorum*, quae temperantiae tribuerentur.

tio, vituperatio, &c. quarum effectus consistit in eo, quod obiectum ex actione certo modo afficiatur, aut affectum intelligatur ad complacentiam aut displicentiam. Hae autem sunt coniunctae cum translatione alicuius commodi, vel incommodi in personam, aduersus quam dicuntur exerceri: adeoque earum effectus potissimum consistit in aliquo opere, reipsa alterius personam aut res iuuante vel laedente. Deinde sunt & actiones, quae in commercium hominum veniunt, ac certo pretio taxantur; quaedam autem pretio, inter homines aestimari non solent, de quo discrimine pluribus infra. Denique & hoc obseruandum, quaedam deberi nobis ex iure perfecto, quaedam ex imperfecto [3]. Illo modo quae nobis debentur, vbi vltro non tribuuntur, fas est in libertate naturali degentibus vi belloque ad ea praestanda alterum adigere; aut in eadem ciuitate si viuamus, contra eundem actio datur: hoc autem modo debita bello vindicari, aut actione intentata extorqueri non possunt. Perfectum ius auctores frequenter solent exprimere [4], addito vocabulo *sui;* verbi gratia ille *suo iure* hoc postulat. Quod autem alia nobis perfecte, alia imperfecte debeantur, causa est, inter eos quidem, qui in naturali libertate inuicem viuunt, diuersitas praeceptorum iuris naturalis, quorum alia ad esse, alia duntaxat ad bene esse societatis faciunt. Vnde cum minus necessarium sit, haec quam illa alteri exhiberi; rationis quoque est, illa quam haec rigidiori posse modo exigi: cum stolidum sit, medicinam morbo longe operosiorem & molestiorem adhibere. Accedit, quod circa illa fere pactum intercedat, circa haec non item; adeoque cum haec cuiusque pudori ac conscientiae relinquantur, incongruens erat, talia ab altero per vim extorquere, nisi fors grauis necessitas subigat. Verum in ciuitatibus discrimen illud ex legibus ciuilibus, actionem dantibus aut negantibus, oritur; etsi ciuitates vtplurimum heic iuris naturalis vestigia sint secutae [5], nisi qua peculiares ipsarum rationes diuersum suaderent.

§. VIII. QVANDO igitur exhibentur alicui actiones aut res, quae illi ex iure duntaxat imperfecto debentur, aut quando aduersus alterum exercentur actiones in commercium non venientes, communiter dicitur obseruari iustitia vniuersalis. Vt quando quis consilio, re, aut opera egenti subuenit, & officia pietatis, reuerentiae, grati animi, humanitatis, beneficentiae exhibet, aduersus quos ista exhibere tenetur. Haec iustitia illud tantum spectat, vt praestetur, quod alteri debetur, non attendendo, num id quod praestatur, sit aequale causae illi, ob quam quid debetur, an minus. Sic grati animi officio satisfit, si quantum per facultates licet, reponatur, etiamsi beneficium fors

 longe

2) ARISTOTELES V. Eth. Nicom. I. in fin. *Sola ex omnibus virtutibus iustitia alienum videtur esse bonum: quia ad alterum refertur & pertinet. Aliorum enim vtilitati consulit.* Ante dixerat: *Eam non existere in aliquo, verum foras progredi.* CICERO II. de inuention. & 3. ad Herennium *iustitia cuique ius suum & dignitatem tribuit.* SENECA epist. 91. *iustitia res sacra est, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi vsum sui.* H.

3) Obligationes, quae ex iure perfecto nascuntur, solae verae obligationis nomen merentur in foro humano: quum obligationes imperfectae in solo foro Diuino obligent, eo quod pudori, conscientiae, & timori summi Numinis relinquantur, & vi externa exigi nequeunt. Qua ratione omnis verborum lusus in hac diuisione exulat.

4) Quae tamen vox interdum strictius accipitur, vt opponatur ei quod in credito est. *L. 27. §. 2. L. 34. pr. de aur. & argento legato.* H.

5) AVCTOR exempla habet L. III. c. 3. §. 4. in fine §. 17. H.

longe ſupra fuerit. Aſt quando alicui exhibentur actiones, in commercium venientes, aut quibus res aliqua in alterum transfertur, ad quam ille ius perfectum habebat, iuſtitia particularis * dicitur.

§. IX. Ivs porro iſthoc oritur vel ſingulis ex pacto [1] (tacito, aut expreſſo) cum ſocietate aliqua inito hoc fine, vt ipſius membra fiant; vel ſocietati ex pacto eodem cum ſingulis, vt eos ſibi membra adiungat: vel oritur denique ex pactis quorumlibet cum quibuslibet circa res & actiones in commercium venientes. Vbi exercentur ea, quae ex pacto ſocietatis cum membro, aut membri cum ſocietate ob finem iam dictum inito debentur, vocatur iuſtitia diſtributiua. Quandocunque enim aliquis in ſocietatem recipitur, tale pactum expreſſe aut tacite initur inter ſocietatem, & membrum recipiendum, quod ſocietas quidem velit huic ratam partem tribuere de bonis, quae ſocietati, vt tali, competunt; membrum vero promittit, quod pro rata parte velit ferre onera, quae ad ſocietatem, qua talem, ſeruandam faciunt. Determinatio autem ratae partis de bonis ſocio adſignandis fit ſecundum aeſtimationem operae, aut ſumtuum impenſorum ad ſocietatem qua talem ſeruandam, ſpectatorum in proportione ad aliorum eius ſocietatis membrorum operam, aut ſumtus impenſos. Vti contra determinatio ratae partis de oneribus membro imponendis fit ſecundum aeſtimationem commodorum, quae illud ex ſocietate percipit, ſpectatorum in proportione ad commoda, ab aliis membris e ſocietate percepta. Inde cum vtplurimum vnum membrum plus conferat ad ſocietatem conſeruandam, quam alterum, & vnum quoque prae altero plus commodi ex eadem hauriat; facile patet ratio, cur poſitis pluribus perſonis, poſitaque inter easdem inaequalitate, in iuſtitia diſtributiua ſit obſeruanda aequalitas comparata. Quae in hoc conſiſtit, vt quomodo ſe habet dignitas ſeu meritum vnius ad dignitatem alterius [2]; ſic ſe quoque habeat praemium vnius ad praemium alterius. Nam, vti loquitur Philo Iudaeus de Monarchia [Lib. II. pag. 640. Edit. Geneu. pag. 829. A. Edit. Pariſ.] *Aequalia dignitate imparibus tribuere eſt inaequalitas.* Arriani Epictetvs L. III. c. 17. *Νόμος ȣ̃τος φυσικὸς, τὸν κρείττονα τȣ̃ χείρονος πλέον ἔχειν, ἐν ᾧ κρείττων ἐςί. Ea naturae lex eſt, meliorem, in eo quo ſit melior, meliore conditione eſſe illo, qui ſit deterior* [3]. Sic verbi gratia ſi diſtribuenda ſint VI. inter Caium, Seium, & Titium, poſito Titii merita ſuperare merita Caii triplo, duplo Seii, Titio danda erunt III. Seio II. Caio I. Nec ad hanc aequalitatem requiritur, vt praemium ſimpliciter exaequet meritum perſonae; ſed ſufficit, vt quam proportionem habet dignitas vnius ad dignitatem alterius, eandem quoque habeat portio de re illa communi ad portionem alterius. Idem etiam ad onera imponenda debet

§. VIII. *) Aſt, inquis, ſic pars toti opponitur, parti totum, quod fieri vetat ſenſus communis. Eſt enim iuſtitia particularis pars vniuerſalis, & proinde, quemadmodum hominem diuidere non poſſumus in hominem & manum, vel manum in manum & digitum auricularem, ſic iuſtitiae quoque vniuerſali opponi nequit iuſtitia particularis. Sed hic non eſt diuiſio, ſed potius diſtinctio vocabuli in diuerſos ſignificatus. Saltem ita rationes ſubduxiſſe videtur Aristoteles Ethicorum L. V. c. 2. 3. & Magnorum Moralium L. I. c. 33.

§. IX. 1) Imo dantur officia pactum omne praecedentia, veluti ne contemnamus quenquam, vel laedamus; quae nomine rei conueniente dicuntur officia *modeſtiae*, quum quae ex pacto oriuntur, contra ſatis concinne nomine officiorum *iuſtitiae* ab illis ſeparari poſſint.

debet adplicari. At vero quod HOBBESIVS de ciue c. 3. § 6. aequalitati respectiuae, quae in hac iustitiae specie obseruatur, euertendae adfert: de meo me distribuere posse plus merenti minus, minusque merenti plus dare, modo id dedero, quod pactus sum, allato pronunciato Saluatoris nostri Matth. XX, 13. id sane ad rem nihil facit. Nam in allegato dicto ostenditur, non peccare in iustitiam commutatiuam, (quae contractum locationis conductionis regit,) qui ex liberalitate quibusdam largiorem quam pro merito tribuit mercedem, aut mercedi, quae ex iustitia commutatiua debetur, aliquid ex liberalitate, quam sub se comprehendit iustitia vniuersalis, adiicit; modo caeteris, quam pacti fuerunt mercedem, non deneget. Sed quid hoc ad nostram iustitiam distributiuam? secundum quam de re, ad quam plures perfectum ius, sed ratione quantitatis velut inaequale, habent, rata portio assignanda; Vocabulum autem *distribuendi*, in hoc exemplo occurrens, hautquidquam innuit, factum id ad iustitiam distributiuam pertinere; sed plures fuisse mercenarios, quibus sua cuique merces, ex iustitia vtique commutatiua, fuerat danda. Circa difficultates autem, quas GROTIVS L. I. c. 1. §. 8. mouet, obseruandum, ipsius iustitiam expletricem cum commutatiua, & attributricem cum distributiua hautquidquam ad amussim coincidere; neque diuisionem ipsius eodem cum nostra fundamento niti. Nam illa nobis desumitur ab ipsa potissimum materia, quae debetur, & ex debendi origine; ipsi autem a modo, & velut intensione, qua quid debetur. Vnde ratio adparet, quare distributio lucri in contractu societatis illi ad iustitiam expletricem, nobis ad distributiuam pertineat. Etsi vt in contractu societatis proportio geometrica [4] obseruetur, ex accidente est; cum non necessum sit, vt socii inaequalia contulerint, sed potuerint etiam aequalia contulisse. Quo facto simplex erit aequalitas in partibus lucri. Circa illud autem exemplum; *si vnus tantum aptus inueniatur ad munus publicum, non alia quam simplici commensione attributio fiet* [5]: vlterius dispiciendum, an iste ad illud munus habeat ius perfectum, an imperfectum. Si hoc, ad iustitiam vniuersalem id exemplum pertinebit: sin illud, agnoscimus quod circa proportionem monet, vt plurimum, non semper in iustitia distributiua locum habere proportionem geometricam. Neque vero nos discrimen vtriusque iustitiae ab vsu diuersae proportionis desumsimus. Sic & legata assignare non ad distributiuam, sed ad vniuersalem iustitiam spectat. Et quando ciuitas de communi reddit, quod ciuium quidam in publicum impenderunt, commutatiua, non distributiua exercetur iustitia; quia causa debendi non oritur ex pacto, quo ciuitas ciuem recepit, sed ex peculiari, & diuerso plane contractu.

§. X.

2) Quod tamen ad honores haut extendendum. De quo vid. AVCTOR L. III. c. 1. §. 3. H.

3) Imo hic locus si sequentia Arriani inspiciuntur, ita reddendus erat: *Ea naturae lex est, meliorem, eo, quod est melior, meliore conditione esse illo, qui sit deterior.* Quo tamen sensu nihil hic locus ad rem facit.

4) Quae distantias inaequales metitur, veluti quando dicimus, quemadmodum distant quatuor ab octo, sic distant viginti quatuor a quadraginta octo. Perinde praemia distribuuntur, habita ratione dignitatis, veluti vt centurio sextuplo plus praedae ferat, quam miles gregarius.

5) Sic si vnus tantum in Academia aliqua linguam Arabicam calleat, solus aptus erit Professioni huius linguae. Si vnus tantum in cohorte militum Architectonicen didicerit militarem, solus aptus erit muneri Architecti militaris.

§. X. Ast si alicui exhibeantur, quae debentur ex pacto reciproco, circa res & actiones in commercium venientes, vocatur iustitia commutatiua. Ea pacta cum hoc spectent, vt pro mea re, aut actione in commercium veniente ab altero accipiam rem aut actionem aequipollentem, saltem quae mea aestimatione talis sit, facile adparet ratio, cur haec iustitiae species requirat aequalitatem simplicem, quam vulgo arithmeticam proportionem [1], nescio an ad mentem Mathematicorum vocant; etsi Plvtarchvs de amore fraterno vocabulum ἀριθμητικῆς ἀναλογίας in vulgari illo sensu usurpet. Adeoque heic res aut actio in commercium veniens alteri, quod pro ea datur, aut praestatur, exacte quantum moralis fert aestimatio, respondere debet. Nam quod Hobbes de Ciue c. 3. §. 6. obiicit: *Si res nostras vendamus, quanti possumus, iniuriam emtori non fieri, qui id voluit, & petiit* [2]; infra pluribus excutietur. De iustitia vindicatiua, quae ex mente nostra peculiarem speciem constituit [3]; infra commodior erit agendi locus.

§. XI. Operae pretium quoque fuerit Grotii sententiam super iustitia expendisse, quam ille, neglecta differentia vniuersalis, & particularis iustitiae, in *expletricem, & attributricem* dispescit; cuius discrimen fundatur in diuersitate iuris, quod quis ad aliquid ab altero accipiendum habet; quod est vel perfectum, vel imperfectum seu aptitudo. Adeoque ille actus ipsi pertinet ad iustitiam expletricem, quando alicui tribuitur id, quod ex iure perfecto ei debebatur, quodque iure suo postulare poterat: ad iustitiam autem attributricem, quando tribuitur, quod ex iure duntaxat imperfecto debebatur. Ratio autem istarum appellationum haec videtur. Quod ex iure perfecto mihi debetur, id aliquo modo iam meum esse intelligitur, sic vt quamdiu idem non fuerit exhibitum, aliquid mei abesse iudicetur. Ideo & nomina in patrimonio nostro reputantur, & in solutum aliis cedi possunt. Vnde si accipiam quod ex iure perfecto debetur, non aliquid noui mihi tribuitur, sed res duntaxat, quae aberat, & cuius locum tantisper sustinebat actio, expletur. Sicut verbi gratia qui librum ex bibliotheca mea commodato sumsit, eo restituto illam non auget, sed lacunam duntaxat explet. Verum ad quae accipienda ius imperfectum tantum habeo, illa pro meis nondum reputare, aut in patrimonio meo numerare possum; cum ea ab alterius pudore dependeant, neque idem violento aliquo medio ad eadem praestanda possit adigi. Vnde ridiculum foret, verbi gratia si mendicus stipem, quam ab opulento viro expectat, sutori loco pretii pro calceo velit delegare. Adeoque qui ex iure imperfecto quid alteri praestat, reuera ipsi aliquid attribuit, quod pro suo antea habere non poterat. Atque hinc Grotius isthanc iustitiam vocat comitem earum virtutum, quae aliis hominibus vtilitatem afferunt, puta liberalitatis, misericordiae, humanitatis, & similium. Nam ad talia habenda aliis ius duntaxat imperfectum competit.

§. X. 1) Quae distantias aequales inter se contendit, veluti quando dicimus, quemadmodum duo distant a quatuor, ita nonaginta octo distant a centum. Perinde enim aestimationes in contractibus aestimantur, quum verbi gratia eodem pretio equus centurioni, quo militi gregario venditur.

2) L. V. c. 1. §. 8. & c. 3. §. 9. H.

3) L. VIII. c. 3. §. 5. H.

petit. Quod autem Grotius huc quoque refert prouidentiam rectricem, id potiſſimum arbitror pertinere ad illa praemia diſtribuenda, ad quae ciues ius duntaxat imperfectum habent; vbi licet amplior diſtribuenti ſit libertas, quam circa ea, quae ex contractu debentur; tamen conſultiſſimum fuerit, heic quoque meritorum cuiusque rationem habere, praeueniendis querelis, & aemulationi. Quo ſpectat illud ISOCRATIS Areopagitico, vbi de antiquis Reipublicae Athenienſis adminiſtratoribus agit: Μέγιςον δ' αὐτοῖς συνεβάλετο πρὸς τὸ καλῶς οἰκεῖν τὴν πόλιν, ὅτι δυοῖν ἰσοτήτοιν νομιζομένοιν εἶναι, καὶ τῆς μὲν ταυτὸν ἅπασιν ἀπονεμέσης, τῆς δὲ πρὸς τὸ προσῆκον ἑκάςοις, ἐκ ἠγνόεν τέπων τὴν χρησιμωτέραν. ἀλλὰ τὴν μὲν αὐτῶν ἀξιὸσαν τὲς χρηςὲς καὶ πονηρὲς ἀπεδοκίμαζον, ὡς ἐ δικαίαν ἐσαν. τὴν δὲ κατ' ἀξίαν ἕκαςον, τιμῶσαν καὶ κολάζεσαν προῃρεῦντο. *Plurimum autem illis profuit ad Rempublicam bene gerendam, quod cum duo exiſtimentur aequalitatis genera, quorum alterum vnum & idem ſingulis, alterum vnicuique quod conuenit tribuit, non ignorarunt, vtra vtri praeferenda eſſet: ſed illam quidem aequalitatem, quae bonos malosque iisdem rebus dignatur, vt iniquam reiecerunt; eam autem, quae vnicuique pro merito honores praemiaque attribuit* [1], *ſequendam ſibi, praehabendamque duxerunt.* Quare autem Grotius receptis Ariſtotelicorum terminis vſus non fuerit, hanc ipſe rationem affert. Vocabulum συναλλακτικῆς, commutatiuae iuſtitiae ideo expletrici examuſſim non quadrat, quod vt poſſeſſor rei meae illam mihi reddat, non eſt ἐκ συναλλάγματος, & tamen ad iuſtitiam expletricem pertinet. Scilicet vtut ius mihi perfectum ſit rem meam abs quouis poſſeſſore vindicandi: non tamen actio mea fundatur ſuper ſynallagmate, aut ſuper contractu aliquo expreſſo, quem cum ipſo de reſtituenda re iniuerim; ſed nil aliud probandum mihi incumbit, quam dominium ad me ſpectare. Ergo datur actus iuſtitiae expletricis, circa quem non interuenit συνάλλαγμα. Vocabulum autem διανεμητικῆς iuſtitiae ideo attributrici vndiquaque non congruit, quia διανέμειν ſubinnuit plures, inter quos diſtributio debet fieri. Atqui iuſtitia attributrix exercetur, etiam quando vni duntaxat quid praeſtatur, ad quod ipſe ſolus erat aptus [2].

§. XII. ARISTOTELIS genuina mens ſuper ſpeciebus iuſtitiae, quantum nobis licuit aſſequi, haec videtur: Iuſtitia vniuerſalis, quae ipſi eſt, τῆς ὅλης ἀρετῆς χρῆσις πρὸς ἄλλον, *vniuerſae virtutis vſus erga alium*, Nicom. V. c. ς. virtus eſt, quae ad omnes homines pertinet. Particularis iuſtitiae tres facit ſpecies; vnam διανεμητικὴν, diſtributiuam, quae cernitur ἐν ταῖς διανομαῖς ἢ τιμῆς, ἢ χρημάτων, ἢ τῶν ἄλλων, ὅσα μεριςὰ τοῖς κοινωνὲσι τῆς πολιτείας: *In diſtributionibus aut honorum, aut pecuniarum, aut caeterarum rerum, quae diuidi in eos poſſunt, qui eiusdem ciuitatis participes ſunt.* Altera διορθωτικὴ, *correctiua*, quae in corrigendis συναλλάγμασι conſiſtit; quorum alia ipſi ſunt ſpontanea, alia inuita. Illa συναλλάγματα vltroneo conſenſu conſtant, vt ſunt emtio vendi-

§. XI. 1) Imo, *poenas attribuit.* Hic enim ſignificatus vocis κολάζεσαν.

2) Quae Grotii rationes ſatis manifeſte euincunt, diuiſionem, qua vtitur, iuſtitiae in expletricem & attributricem, accuratiorem eſſe ea Ariſtotelis, qua iuſtitia in commutatiuam & diſtributiuam diſpeſcitur.

venditio, locatio conductio, mutuum, depositum, vsura, sponsio. Haec in criminibus cernuntur; in quibus eo nomine συνάλλαγμα inuitum statuitur, quod verbi gratia in furto res mea me inuito ad furem transit; ex quo inaequalitas oritur, vt ille plus quam debebat, ego minus habeam. Quae sic corrigenda est, vt quantum ille plus habet, ipsi dematur, mihique addatur. Sic verbi gratia aliquis rem, quae VI. valet, dolo venditoris emit pro IX. Heic emtor habet III. venditor nouem, iustum pretium est VI. Inter hosce numeros 3. 6. 9. est proportio arithmetica, quia excessus, quo posterior numerus priorem superat *, sunt aequales. Inde puto ratio patet, quare ista correctio secundum proportionem arithmeticam proprie sic dictam instituti tradatur. Vid. Ioh. a FELDEN ad Grotii L. I. c. 1. §. 8. Atque hae duae species iustitiae proprie, aut praecipue ad eos pertinent, qui in ciuitatibus cum imperio sunt. Horum enim est, non priuatorum, de publicis bonis inter singulos distribuere, & inaequalitates in contractibus, aut ex delictis ortas corrigere, & ad aequalitatem reducere. ARISTOTELES Nicom. V. c. 7. Τὸ ἄδικον τοῦτο, ἄνισον ὄν, ἰσάζειν πειρᾶται ὁ δικαστής. *Iniustum hoc, cum sit inaequale, aequare conatur iudex.* Tertia iustitiae species ipsi est τὸ ἀντιπεπονθὸς, *Retaliatio*, qua permutationes rerum, per homines inuicem factae, reguntur, dum res diuersae & inaequales comparatione inter ipsas facta, ad leges proportionis geometricae demum exaequantur; verbi gratia si permutandus sit calceus & equus, prius inquirendum, quoties calcei pretium equus contineat, & posito duodecies id contineri, τὸ ἀντιπεπονθὸς fuerit, si quis pro vno equo duodecim calceos acceperit. Vid. ARISTOTELES Nicom. V. c. 8. & Michaël EPHESIVS ad d. l. Atque isthoc ἀντιπεπονθὸς exercere tam in priuatos, quam in imperantes cadit. Quod autem diximus, ex mente Aristotelis aliam iustitiae speciem omnibus hominibus esse communem, aliam ad magistratus & iudices duntaxat aut praecipue pertinere; id facile agnoscent, qui penitius inspecto istius opere morali deprehenderint, eundem in designandis virtutibus semper ob oculos habuisse ideam aliquam ciuitatis Graecanicae. In qua cum non eadem omnibus ciuibus munia incumberent, mirum non est, ipsum nonnullas tradidisse virtutes, quae nonnisi in certum genus ciuium caderent.

§. XIII. HOBBESIVS de Ciue c. 3. §. 6. & Leuiath. cap. 15. iustitiam videtur tantum vniformem facere, quae nihil aliud sit, quam seruatio fidei, & pactorum impletio [1]. Quae sententia mutuo sumta est ab Epicuro apud Diogenem LAERTIVM L. X. circa finem. [§. 50. 51. Ed. Amst.] Et commutatiuam quidem ait considerari in contractibus permutatoriis, emtione, venditione, locatione conductione, mutui datione & redditione, & similibus. Iustitiam autem distributiuam, etsi improprie dictam, exerceri ab arbitro, quando

§. XII. *) Legendum sine dubio, *quia excessus, quo posterior numerus secundum superat, & excessus, quo secundus priorem superat, sunt aequales*: quemadmodum poscente id manifeste sensu, hunc locum restituit Cl. BARBEYRACVS.

§. XIII. 1) Vbi tamen notandum est, Hobbesium nullum pretium rebus ipsis inesse censere.

2) Plane vt de brutis animantibus nequit dici, iis ius inter se esse. HESIODVS operibus: *Iuppi-*

quando cuique partium, quae in ipsum compromiserunt, addicit, quod ipsi debetur. Neque aliam aequalitatem in iustitia obseruari, quam isthanc, quod cum aequales natura omnes simus, alter non debeat sibi arrogare plus iuris, quam alteri concedat, nisi id iuris per pacta sibi fuerit adquisitum. Porro cum iniuria, siue actio aut omissio iniusta, ex ipsius mente, idem sit, quod pacti violatio, exinde concludit, iniuriam non posse fieri, nisi ei, quicum quis pactus est. Cuius sententiae suae rationem petit ex illo suo dogmate de iure in omnia a natura concesso, latius quam par erat extenso; quasi cum citra pactum; quo quis iure suo decesserit, illudque in alterum transtulerit, cuiuis ius sit faciendi erga alterum quaecunque velit; is autem, qui iure suo vtitur, iniuriam non faciat. Conf. GASSENDVS Syntagm. philos. Epicuri Part. III. c. 26. 27. Enimuero infra pluribus ostendemus, ius illud in omnia non posse vlterius extendi, quam quod natura concedat homini vti omnibus mediis, quae recta ratio iudicat facere ad ipsius conseruationem stabilem, atque diuturnam; sicut & IPSE c. 1. §. 7. in definitione *Iuris* vsum *Rationis* posuit. Iam autem sana ratio nunquam dictabit, per meram libidinem alteri esse inferenda, ex quibus ille non possit non ad bellum, & reciprocam laedendi cupidinem incitari. Deinde contradictionem sane implicat, positis pluribus hominibus, iure aequalibus, dicere, omnibus in omnia & in omnes ius competere; cum vtique vnius ius ad omnia non possit non caeterorum iura absorbere, si effectum aliquem sit habiturum. Illud enim non minus absurdum est [2], ius fingere, quod nullum effectum in ordine aduersus alios obtineat. Nam in moralibus non esse, & nullum habere effectum idem fere est. Ast quale ius est, cui alter pari iure possit resistere? Quis dixerit, me ius habere alteri quid imperandi, si ille pari iure imperata mea potest negligere? Aut me ius habere verberibus quempiam caedendi, si pari iure & cum foenore illa mihi reponi queunt? Igitur certum est, talia alteri faciendi ius hautquaquam esse; & qui ista facit, cum *sine iure* faciat, *iniuriam* inferre. Contra alteri ius est, ne sibi talia ab alio inferantur; quibus illatis, iniuria vtique eidem fit. Vnde ius illud, quo violato iniuria dicitur fieri, non ex solo pacto cum aliis quaesitum, sed quoddam etiam ab ipsa natura, sine interueniente facto humano, datum fuit; adeoque falsum est, iniuriam fieri posse nemini, nisi quicum pactum initum, aut cui dono quid datum sit. Sed & quod iustitia non minus, quam dominium rerum ciuitatibus demum suam debeat originem, quod IDEM Leuiath. d. c. asserit; id falsum esse alio loco ostendemus. Quin tantum abest, vt iustitia omnis resolui possit in fidem pactis praestandam, vt contra antea quam sciri possit, an pactum aliquod sit implendum, certum esse debeat, illud pactum legum naturalium iussu, aut saltem permissu initum esse. Add. CVMBERLAND de Leg. natura cap. 8. §. 6. Ex dictis etiam intelligitur, quanquam alias

Iuppiter hanc posuit legem mortalibus ipse.
Fit fera namque feris & piscis piscibus esca,
Alitibusque ales: nullo quia iure tenentur.
Ast hominum generi data lux praestantior aequi.

V. infra L. II. c. 3. §. 2. posset etiam huc applicari, quod CICERO ad Trebatium ICtum, qui ad Epicuri castra transisse narrabatur, scripsit: *Quod ius statues communi diuidundo, quum commune nihil possit esse apud eos, qui omnia voluptate sua metiuntur.* H.

alias damnum, & iniuria omnino differant, & fieri queat, vt ſola iniuria in vnum, damnum in alterum redundet [3]; tamen hautquaquam admittendum, quod HOBBESIVS d. l. videtur innuere, nudo damno affici, non iniuria, cui quid ſubtrahitur, aut qui laeditur ab eo, quicum nihil pactus eſt. Neque exempla, quibus ſuam ſententiam ſtabilire vult, ſatis quadrant. Dicit: *Si dominus ſeruo, qui obedientiam ſibi pactus eſt, imperet, vt pecuniam tertio numeret, vel beneficium conferat, is ſi non faciat, damnum quidem tertio, iniuriam autem domino ſoli facit.* Verum ſi pecuniam debitam iuſſus ſoluere ſeruus non ſoluerit, damnum non patietur creditor, cui ſalua aduerſus dominum manet actio [4]. Nec ſi beneficium iuſſus dare ſeruus non dederit, alter damnum paſſus eſt. Quanquam iſte furti, aut alterius criminis reus ſit, ſi quae aliis nomine ſui domini debebat dare, ipſe intercepit, & ſibi retinuit. Praeterquam enim quod beneficio, vtpote indebito, non accepto damnum proprie dictum non accipiatur; (vid. GROTIVS L. II. c. 17. §. 2.) etiam alteri licebit apud dominum conqueri de malitia ſerui, qui ſine dubio iſtum hoc impune ferre non ſinet. Etſi vel maxime iſti tertio iniuriam ſeruus non fecit, non tamen ideo fecit, quod iure poterat; cum alteri vtique ſuper ſeruo iuſta conquerendi cauſa ſuppetat. Alterum exemplum in Leuiath. ita proponitur: *Priuati, quae inuicem debent, remittere poſſunt; ſed furta, caedes, aliasque violentias, quibus laeſi fuerunt, non poſſunt: quia denegatione debiti ipſi tantum iniuria afficiuntur; per crimina autem iſta violatur quoque, qui ciuitatis perſonam repraeſentat, ſeu legislator.* Quae concedimus, modo inde non inferatur; per crimina illi quoque, qui laeſus eſt, iniuriam non fuiſſe factam. Sed prout de Ciue d. l. hoc proponitur, nullo modo ferri poteſt. Dicit: *In ciuitate, ſi quis alicui noceat, quicum nihil pactus eſt, damnum ei infert cui malum; iniuriam ſoli illi, qui totius ciuitatis poteſtatem habet.* Quid? an qui me laedit ciuis non mihi, ſed ſoli regi iniuriam facit? Aut, ſi vel maxime daremus, inter eos, qui in libertate naturali viuunt, ius in omnia obtinere, id quoque inter ciues eiuſdem Reipublicae locum habebit? Qui ſane communem dominum agnoſcunt. Nam quod ſubiungit: *Si is, qui damnum accipit, iniuriam expoſtularet, is qui fecit, ſic diceret, quid tu mihi? quare ego facerem tuo potius, quam meo libitu, ſiquidem, quin tu tuo, non meo arbitratu facias, non impedio?* tantum abeſt, vt licet *nulla pacta* peculiaria *interceſſerint, in hac oratione nihil reprehendendum ſit*, vt potius a ſenſu communi eum diſceſſiſſe ſint iudicaturi homines, qui hac exceptione laeſi querelas repulſurum ſe ſperauerit. Id tamen recte ab EODEM d. l. obſeruatur; *Iniuſtitiae vocabulum ſignificare relatiue ad legem; iniuriae autem tum ad legem, tum ad perſonam certam.* Nam vbi quid iniuſtum eſt factum, omnes id iniuſtum vocare poſſunt, ſeu omnibus id iniuſtum eſt. Sed iniuria facta eſſe potuit, non tamen mihi, vel illi, ſed alii; & quandoque nemini priuato, ſed ciuitati tantum; verbi gratia in caede per duellum ex prouocatione facta. Nam de iniuria

3) Veluti ſi quis vnum vulnerare velit & per errorem alterum vulneret. Hic enim iniuria alii, quam damnum illatum eſt.

4) Oblique tamen fieri poteſt, vt & ſeruum ideo obligatum habeat, veluti, ſi huius dominus interea factus ſit non ſoluendo, aut, ſi a ſeruo eo tempore, quo pecunia exſolui debuit creditori, creditorum ipſius factus ſit concurſus, cui auertendo impar fuerit propter ſubductam ſibi, ſerui culpa, hanc pecuniam: ſolius enim ſerui admiſſio hoc damnum fecit.

ria ſibi facta ne ipſe quidem, qui laeſus eſt, queri poteſt, ideo quia conſenſit in aleam pugnae legibus vetitae. Sed legislatori vtique violatum ſuum interdictum exſequi fas erit.

§. XIV. Cognito quid iuſtitia ſit, facile de iniuſtitia, eiusque ſpeciebus colligere licet; ſimulque quod actio iniuſta ſit, quae ex proaereſi praue adplicatur ad perſonam, cui diuerſa debebatur, aut quando denegatur alicui, quod ipſi debebatur. Iniuſtum quippe eſt, inferre alteri quid mali, quod nobis inferendi poteſtas non erat; aut denegare vel eripere quid boni, quod ipſi debebatur *. Nam bona eius ſunt naturae, vt cuiuis citra cauſam tribui poſſint, ſiquidem id fiat citra fraudem tertii: & mala, quae quis meritus eſt, citra iniuriam ipſi non inferre poſſumus, ſi id aliis damno non ſit. Adeoque iniuſta actiovel infert, quod inferre non debebat, vel aufert, quod auferre non debebat, vel denegat, quod tribuere debebat. Nam & actionis debitae negatio ſiue intermiſſio moraliter pro actione cenſetur.

§. XV. Caeterum ſolet iniuſta actio ex proaereſi ſuſcepta, & quae ius alterius perfectum laedit, vno vocabulo dici *Iniuria.* De qua vt accurate percipiatur, ſciendum [1], aliquem laedi poſſe triplici modo; vel vt denegetur, quod ipſe debebat habere; (Marcus Antoninvs L. IX. §. 5. Ἀδικεῖ πολλάκις ὁ μὴ ποιῶν τι, οὐ μόνον ὁ ποιῶν τι. *Saepenumero contingit, vt iniuſte agat, tam qui non facit aliquid, quam & qui facit.*) vel vt ipſi ſuum, quod iam habet, auferatur; vel vt mali quid inferatur, cuius inferendi poteſtas alteri non erat. Circa priorem modum eſt obſeruandum, deberi aliquid alicui vel ex mero iure [2] naturae, ita tamen, vt ad ea perfectum ius non habeat, vti ſunt officia humanitatis, beneficentiae, grati animi; vel ex pacto, eoque vel peculiari, vel contento in obligatione noſtra ad leges ciuiles, qua nos adſtringimus ad praeſtanda ea, quae leges iſtae alteri iubent exhibere. Haec ſi denegantur alicui, proprie iniuria dicitur: non autem ſi iſta, etiamſi in ius naturae peccetur. Neque vero per ipſum ius naturae vi ad iſta praeſtanda alterum licet adigere, ſaltem vbi imperium in iſtum non competit, niſi fors neceſſitas vrgeat; quippe cum iſtorum genius officiorum requirat, vt vltro, & citra metum poenae praeſtentur. Et hactenus duntaxat verum eſt illud Hobbeſianum; *iniuriam non fieri niſi ei, quicum pactum interceſſit.* At vero, quando alicui inuito, & non laceſſenti, dedita opera malum infertur, ſiue erepto bono quopiam, quod iam poſſidebat, ſiue inflicto poſitiue malo aliquo, ſemper iniuria fit, ſiue pactum interceſſerit, ſiue non. Id enim cuilibet homini natura iuris tribuit, ne ab altero homine ipſi citra antegreſſum ſuum meritum mali quid inferatur: neque homini fas eſt, vt ipſe alterum non laceſſitus laedat, niſi quantum neceſſitas imperii exercendi poſtulauerit. Addimus, *non laceſſitus.* Nam ad iniuriam requiritur quoque τὸ πρότερον, prius. Ὁ γὰρ

 διότι

§. XIV. *) Haec periodus parum cohaeret antecedentibus & conſequentibus, quare ea recte omiſſa eſt a Cl. Barbeyraco, in primis cum ſententia eiusdem repetatur in periodo penultima.

§. XV. 1) Hippodamus apud Aristotelem II. Politic. 6. pr. tria eſſe aiebat, ex quibus lites oriantur, ὕβριν, βλάβην, θάνατον. *contumeliam, damnum, caedem.* H.

2) Quod & abſolutum vocare poſſis, ſi illud, quod ex facto naſcitur, hypotheticum appellare velis.

διότι ἔπαθε, καὶ τὸ αὐτὸ ἀντιποιῶν, ὁ δοκεῖ ἀδικεῖν. Nam qui propterea, quod passus est, idem vicissim facit [3], *iniuriam facere minime videtur.* ARISTOTELES Nicom. L. V. c. 15.

§. XVI. PORRO ad iniuriam proprie dictam requiritur [1], vt ex proaeresi, & destinato consilio alteri nocendi, aut aegre faciendi, processerit. Inde non solent iniuriae venire nomine eiusmodi laesiones, quae casu fortuito fiunt ab ignaro, & inuito; puta, si miles, dum iaculis se exercet in loco solito transeuntem traiecerit; aut si putator in medio fundo ramum in aliquem, cui nullum ibi versandi ius, improuiso deiecerit. Apud ANTIPHONTEM orat. 7. qui puerum iaculo traiecerat, ita excusatur: *Non vetitis operam dabat, sed iustis: neque inter se exercentes, sed in ordine eorum, qui iaculabantur, iaculatus est: neque a scopo aberrans, in eos, qui a scopo discesserant, iaculatus puerum attigit, sed omnia recte, vt sibi proposuerat faciens, nihil quod nollet fecit, passus quidem scopum, quem petebat, attingere prohibitus.* Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. V. cap. 10. *ἀδίκημα καὶ δικαιοπράγημα ὥρισαι τῷ ἑκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ. Iuste, vel iniuste factum spontaneo, & invito definitur. Item ὅταν παραλόγως ἡ βλάβη γένηται, ἀτύχημα. Quando praeter rationem euenerit laesio, infortunium est. ὅταν δὲ μὴ παραλόγως, ἄνευ δὲ κακίας, ἁμάρτημα. Quando vero non praeter rationem, sed sine tamen vitio, peccatum.* Ad quem locum Michael EPHESIVS: *Laesiones aliae ex ignoratione fiunt, & inuitis nobis, aliae ex cognitione, & sponte. Earum autem, quae ex ignoratione fiunt, aliae praeter rationem & inopinato efficiuntur, aliae inuoluntariae quidem sunt, non inopinato tamen, & praeter rationem inferuntur. Dum dixerit autem, laesiones quae ex ignoratione inferuntur, communi nomine errores ac peccata appellari; subdiuisionem quandam facit, inquitque eas quae praeter rationem fiunt, infortunia; quae non praeter rationem, eodem quo genus nomine vocari peccata. Sunt autem praeter rationem, ea quae praeter*

3) Nam qui alterum sine causa per vim inuadit, ius sibi competens tacite remittit. V. infra L. III. c. 1. §. 7. H.

§. XVI. 1) Quae iniuria dolus vocatur a ICtis. Sed & DONATVS ad Terentium: *Dolus est, si scientes laeserimus; culpa, si nescientes: Alterum sceleris, alterum stultitiae est.* H.

2) Quae semel, nec amplius ita vocatur in *L. 44. D. ad Leg. Aquiliam*, alias circumscribitur, & eo gradu negligentiae designatur, quem quisque diligentissimus paterfamilias rebus suis adhibet. Sic clausa & signata tradenda est cista, quae deponitur, quum claudere & signare cistas, quas diligentissime curant, diligentissimi soleant patresfamilias. Ceterum commode ICti veteres culpam in tres gradus diuidunt, quum sic facilius, quam si plures admitterentur momentum illud significari possit, quo vnusquisque gradus incipit & finitur. Ponitur enim vna media, a qua altera defectu, altera excessu eius distat, etsi vtraque ei appropinquet. In applicatione vero culpae exigendae natura negotii inspicitur, plus aut minus diligentiae poscens. Sic in emto vendito vtrinque culpa leuis praestanda quia vtrinque commodum & onus. In deposito a parte solius depositarii culpa lata farcitur, quia commodum omne a parte deponentis est. In commodato naturaliter culpa leuissima exigitur a parte commodatarii, quia eum omnis vtilitas sequitur. Sed hic in diuersa abierunt ICti veteres. Caius, vt alias, rem naturaliter aestimat, & ideo *exactissimam* poscit in *L. 1. §. 4. D. de O. & A.* Vlpianus contra leui contentus est in *L. 13. §. 1. D. de Pignor. act.* vtens sine dubio ciuili ratione, qua commodatum dari non solet, nisi amicis, & his aliquid remittendum visum est ex naturali praestatione. Et Vlpiani sententiam probant imperatores Diocletianus & Maximianus in *L. 19. C. de Pignoribus,* & Iustinianus in *§. 2. Inst. quibus modis re contr. oblig.* quae ideo iuris ciuilis nouissimi videri debet. Aliter quidem rationes subducit Gerh. NOODT V. Cl. L. II. Probab. c. 4. & Lib. IV. c. 3. tentans *l. 13. §. 1. D. de Pign. act.* lenissima emendatione, &, quae ita nonnullis proba-

ter expectationem & inopinato raro contingunt: vt ſi quis dum repente fores aperit, patrem ſuum illic aſſiſtentem percuſſerit; aut dum in loco, iaculatur, qua nullus tranſire conſueuerit, de improuiſo forte quadam occurrentem emiſſo iam telo vulnerauit. Haec enim atque huiusmodi caetera inexpectata, praeterque opinionem euenerunt. Nunquam enim opinatus eſſet quiſpiam, illac tranſiturum eſſe aliquem, qua nemo vnquam tranſire viſus fuerat. At quae licet ab ignorante efficiuntur, non ſunt tamen inexpectata, & praeter rationem, dicuntur peccata, & errores. Nam qui in via illa aut loco, vbi multi verſari conſueuerunt, vel eſſe poſſunt, ſagittandi artem exercendo aliquem ferit, peccat: atque huiusmodi laeſio peccatum nominatur. Peccat enim, inquit, cum in ſe quisque principium cauſae habuerit: in ipſo ſiquidem fuit principium, quatenus in locum eum ad iaculandum ſe contulit, qua tranſituros eſſe aliquos veriſimile erat. Atque eiusmodi ἁμάρτημα ICtis proprie culpa dicitur, quam deſcribunt committi per negligentiam & imperitiam, quando quis negligit, & ignorat ea, quae ſcire & obſeruare debuiſſet ac potuiſſet. Eius tres gradus faciunt, prout tres concipi poſſunt gradus diligentiae, cuius omiſſio culpa eſt. Eſt quippe diligentia communis omnium hominum, non acri ingenio vel induſtria excitata, ſed velut ex ſenſu communi deſcendens. Eſt dein diligentia hominis magis exculti, & vltra iſtam communem, cuilibet in rebus ſuis propria, & quam hominum natura iuxta cuiusque ſolertiam & capacitatem requirit. Eſt denique diligentia exactiſſima, quam non niſi accuratiſſimus paterfamilias in ſuis rebus adhibet. Huic quae opponitur culpa leuiſſima [2] illi leuis [3], iſti lata [4] dici ſueuit. Circa culpam latam obſeruant, eam dolo aequiparari in contractibus & ſimilibus negotiis ciuilibus, & vbi de reparando damno agitur [5], non item in criminibus [6]: etſi reatum non penitus tollat, ſed duntaxat minuat. Sed quem effectum leuis, & leuiſſima culpa habeant, paſſim ICti docent, vbi de praeſtationibus in contractibus agunt. Enim vero quando quis per affectus vehementes, adeoque cum intentione duntaxat

probatur, vt ouo Columbi eam comparent. Sed vel per ſolam *L. 19. C. de pignor.* ſtare haec emendatio non poteſt, vti ſtabat ouum Columbi, premitque eam praeterea *d. §. 2. Inſt. Quibus modis re contr.* cum hae Inſtitutiones compoſitione ſaltem Pandectis poſteriores, adeoque in dubio eis praeferendae ſint: in quibus verba: *ſi modo alius diligentior potuerit eam rem cuſtodire,* culpam leuem in abſtracto denotant. Qua ratione etiam carere poſſumus commento Cuiacii, quo is Lib. XIX. Obſ. c. 24. diſtinguit, vtrum ſolius accipientis, an vtriusque cauſſa commodatum contractum ſit, & de illa ſpecie Caium, de hac Vlpianum intelligit. Nam quum generalis vtriusque ſit elocutio, generalis quoque vtriusque interpretatio eſſe debet, quae, vt a nobis propoſita fuit, ſatis ſe habet expedite.

3) Qua negligentia diligentia ſeponitur, quam praeſtare ſolent homines frugi, *L. 11. D. de Peric. & Comm. rei vend.* & cuſtodia quam bonus paterfamilias rebus ſuis adhiberet. *L. 35. §. 4. D. de Contract. emt.* qualis eſt, quam in aedibus cuſtodiendis, agris colendis, rebus adſeruandis alii eiusdem conditionis homines adhibere ſolent, &, qua, verbi gratia, pignus ciſtae includitur, eique clauis abſtrahitur.

4) Lata culpa eſt nimia negligentia, id eſt, non intelligere, quod omnes intelligunt. *L. 213. 223. D. de R. I. L. 9. §. 2. D. de iuris & facti ignor.* veluti ſi quis ignem inferat loco, qui ſtramine vel foeno repletus ſit.

5) Magna negligentia culpa eſt: magna culpa dolus eſt, *L. 226. D. de V. S. L. 32. D.* Depoſiti. Confer. NOODTII Probabilia Iuris L. I. c. 13. §. 8. 9. 10. 11. 12.

6) *In Lege Cornelia dolus pro facto accipitur: nec in hac lege culpa pro dolo accipitur, L. 7. D. ad Leg. Cornel. de ſicar.* modo cum culpa non concurrat dolus. Sic, ſi ſicarium vulnerare aliquem iuſſerimus, & aberrante per culpam eius ferro, caedes ſecuta ſit, caedis tenemur, etſi dolus tantum directus fuerit ad vulnus. Perinde, quamuis duello congredientes voluntatem tantum vulneris inferendi habuerint, tamen caedis tenentur, ſi ea ex culpa eorum orta ſit. Vid. Caſus ſimilis in *L. 38. §. 8. D. de poenis.*

taxat ſemiplena, ad laedendum alterum impellitur, non ideo iſta laeſio ab iniuriae nota eximitur, vtut propter eandem iniuſti adpellationem quis non ſtatim ſortiatur. Inde ARISTOTELES Nicom. d. l. Ὅταν δὲ εἰδὼς μὲν, μὴ προβουλεύσας δὲ, ἀδίκημα· οἷον ὅσα τε διὰ θυμὸν, καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα ἀναγκαῖα ἢ φυσικὰ, συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις· ταῦτα γὰρ βλάπτοντες καὶ ἁμαρτάνοντες, ἀδικοῦσι μὲν, καὶ ἀδικήματά ἐστιν· οὐ μέντοι πω ἄδικοι διὰ ταῦτα, οὐδὲ πονηροί. οὐδὲ γὰρ διὰ μοχθηρίαν ἡ βλάβη. ὅταν δ᾽ ἐκ προαιρέσεως, ἄδικος καὶ μοχθηρός. διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας κρίνεται· οὐ γὰρ ἄρχει ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ᾽ ὁ ὀργίσας. *At cum cognoſcens quidem, ſed ſine tamen praeconſultatione agit quispiam, iniuſte factum eſt* [7]*; vt ſunt quae ex ira fiunt, aliisque affectibus, qui neceſſarii, naturaleſque hominibus accidunt. Qui in his enim laedunt, & peccant, iniuſte quidem agunt, ſuntque haec iniuſte facta, nondum tamen iniuſti ob haec, neque praui ipſi homines habentur; quippe cum laeſio ipſa ex prauitate minime euenerit. Nam cum ex electione laeſerit quispiam, tunc demum iniuſtus ac prauus eſt. Quocirca recte ea, quae ex ira fiunt, non eſſe ex prouidentia iudicantur: non enim principium affert, qui iratus facit, ſed qui ad iram prouocauit.*

§. XVII. DENIQVE & inuito debet fieri, quae dicenda eſt iniuria [1]. Nam volenti non fieri iniuriam, etiam communi ſermone tritum eſt. ARISTOTELES Nicom. V. c. 11. Βλάπτεται μὲν οὖν τις ἑκὼν καὶ τὰ ἄδικα πάσχει· ἀδικεῖται δ᾽ οὐδεὶς ἑκών· *Laeditur igitur aliquis ſponte, & iniuſte patitur; nullus tamen eſt, qui iniuria ſponte afficiatur.* Cuius ratio eſt, quia bonum, quod alteri volenti eripio, aut debitum, quod volenti non praeſto, condonatum mihi ab eo cenſetur. At quis iniuriam me feciſſe dicet, ſi quod donatur acceperim? Nec pro malo reputari poteſt, quod quis ſibi ipſe inferri vult, quippe cum malum abhorrentiam voluntatis neceſſario inuoluat. Vbi tamen ſupponitur, vt homo pleno rationis vſu gaudeat [2], nec violento aliquo affectu extra ſe raptus ſit. Add. Ant. MATTHAEVS de crimin. proleg. c. 3. §. 2. 3. HOBBESII demonſtratio de Ciue c. 3. §. 7. in eo laborat, quod praeſupponit, iniuriam non niſi in pacti violatione conſiſtere. Exinde etiam ARISTOTELES Nicom. V. c. 15. colligit, illum, qui ſeipſum per iram iugulauerit [3], non ſibi facere iniuriam, ſed ciuitati, quam vel duce, vel milite, vel artifice, vel aliquo huiusmodi miniſtro priuat [4]. Vnde etiam ciuitas, vtpote abs tali homine offenſa, eum multare conſueuit, illata ipſius cadaueri, ac memoriae aliqua ignominia. Add.

7) PHILEMON.

Μαινόμεθα πάντες, ὁπόταν ὀργιζώμεθα.

Furiamur omnes, ira nos quoties rapit. H.

Ennius apud CICERONEM IV. Tuſculan. c. 23. iram dixit *initium inſaniae.* Conf. EVNDEM L. III. Idem ARISTOTELES V. Politic. 10. μὴ χρῆσθαι λογισμῷ τὸ πάθος, *non vti ratione motum animi.* Et mox: *Cum ira ſecum habeat aegritudinem, non eſſe facile ſubducere rationem.* Apud eundem d. l. c. 11. eſt: *iratos abiicere cogitationem ſui.* Hinc ICti aſſerunt, etiam homicidium per dolorem aut iram, ex iuſta cauſſa prouenientem, mitius puniendum eſſe. V. MEVIVS part. III. Decif. 358. H.

§. XVII. 1) Idque ſemper verum eſt in actibus licitis, & vbi tertius ſimul non laeditur. In hoc fundatur etiam illud: Quemlibet fauori pro ſe introducto poſſe renunciare. V. infra L. II. c. 5. §. 2. in fine. H.

2) Et negotium, quod geritur, intelligat. Quare iniuſte agit, qui rem, veluti gemmam, magni pretii, a venditore ignorante, quamuis volente, parui emit. Praeterea conſenſus volentis id tantum, quod intereſt, tollit; non autem reatum: quare criminis perſecutio in delicto adhuc

Add. Mich. EPHES. ad d. l. Quanquam d. l. aperte falſa ſit illa ARISTOTELIS ſententia: Ὀυ κελεύει ἑαυτὸν ἀποκτενεῖν ὁ νόμος. ἃ δὲ μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει. *Lex non iubet, ſeipſum quempiam occidere: quae autem non iubet, vetat.* Niſi τὸ κελεύειν ARISTOTELI h. l. idem quod permittere ſignificat.

CAPVT VIII.

DE ACTIONVM MORALIVM QVANTITATE.

I. *Quantitas actionum moralium abſoluta.*
II. *Qualis intentio requiratur in foro diuino?*
III. *Qualis intentio ſufficiat in foro humano?*
IV. *Quid ſit actio perfecta ſeu completa?*
V. *Quantitas actionum relatiua.*

CONSEQVENS eſt, vt de actionum moralium quantitate paucis videamus, ſeu qua ratione eaedem aeſtimentur, & velut quantae concipiantur. Deprehendimus quippe actiones hominum voluntarias aeſtimari vel *abſolute* & in ſe, vel *relate* & ad ſe mutuo. Circa abſolutam aeſtimationem inſigne diſcrimen inter actionem bonam atque malam occurrit. In actione enim bona, ſi eam formaliter & praeciſe conſideremus, nihil animaduertimus, quod indolem quantitatis obtineat; cum ipſa bonitas in coincidentia ſeu congruentia cum lege conſiſtat, cuius nulla eſſe menſura intelligitur. Vnde etiam formaliter & praeciſe ſpectata actio bona non eſt altera melior; etſi materialiter & ratione obiecti, nec non quoad intenſionem obligationis, vna ſit praeſtantior & nobilior altera. Mala autem actio quoniam a norma legis declinat, diſtantiam vtique maiorem aut minorem a lege concipitur habere, eoque nomine vnum peccatum etiam formaliter & in ſe ſpectatum, maius aut minus aeſtimari poteſt; ſicuti vna curuitas magis a rectitudine diſcedit, quam altera. Nam nihili eſt [1] ratiocinium Zenonis apud Diogenem LAERTIVM L. VII. [Segm. 120. Ed. Amſt.] *Peccata omnia*

huc iudici integra eſt, etſi id commiſſum ſit in conſentiente.

3) Haec ſola ratio non ſufficit. Quid enim ſi homo minus frugi aut publicae rei inutilis ſit? Verior eſt quam habet AVCTOR ſupra c. 6. §. 7. & L. II. c. 4. §. 16. H.

4) V. d. L. II. c. 4. §. 19. H.

§. I. 1) Imo veriſſimum, ſi res in ſe conſideretur, etſi, propter hominis ad peccandum procliuitatem, in foro humano diſcrimen fiat inter peccatum maius & minus. Diſſimulatur a magiſtratu peccatum minus, quia alias ciuibus omnibus pereundum eſſet. Sicuti enim omnis linea curua, etſi vel minimum a rectitudine deflectat, curua, non recta eſt, eaque ratione omnes curuae inter ſe pares ſunt: ſic omnes actiones etiam vel minimum a lege aberrantes malae ſunt, & hoc ſenſu peccata omnia aequalia. Quod & Theologi admittunt, quando in foro diuino peccata omnia eatenus aequalia eſſe dicunt, vt homo vel propter minimum poenae aeternae reus ſit. Ciuiliter igitur rem aeſtimans ſententiam Stoicorum exagitat HORATIVS L. I. Sat. III. v. 115.

omnia esse aequalia. Vt enim nec vero verius, nec falso quidquam magis falsum est: sic neque fraus fraude, neque peccatum peccato maius est. Nam & qui centum stadiis, & qui vno a Canopo abest, aeque vterque Canopi non est: Sic etiam qui magis minusue peccat, aeque vterque a recte facto abest. Quoniam autem isthaec distantia a lege, si quis eam curiosius cum aliis speciebus quantitatis comparare velit, aliquod instar anguli rectilinei habere videtur, cuius magnitudo arcu circuli expuncto crurum communi tanquam centro descripti, cruribus dictis intercepto, mensuratur: inde olim, cum prima huius disciplinae *Elementa* [2] iuuenilibus annis meditaremur, placebat schemate aliquo sphaerico ista declarare. Quae nunc plano lubet modo exponere, cum eiusmodi argutiae istam magis, quam maturiorem aetatem decere iudicentur.

§. II. PORRO CVM ad actionis bonitatem requiratur non solum, vt fiat id, quod lex iubet, sed etiam vt fiat ea intentione, quae eidem legi est conformis: inde adparet, ad hoc [1] vt actio aliqua perfecte bona habeatur, requiri, tum vt quod lege praescribitur iuxta omnes partes impleatur, tum vt agentis animum vnice excitet studium legislatori promtum obsequium exhibendi. Inde cum lege diuina iubeamur Deum diligere ex toto corde, ex tota anima, & ex omnibus viribus, ac proximum nostrum sicut nos ipsos; manifestum est, nullam actionem posse Deo adprobari tanquam perfecte bonam, nisi quae cum plenissima intentione fuerit suscepta, & vbi agens nihil aliud propositum sibi habuit, quam vt creatoris optimi maximi voluntati satisfieret. Eoque magis, quod istum vtpote καρδιογνώστην ne minutissima quidem aberratio aut vacillatio animi fugere possit. Isthoc qui expenderit, non temere coram Deo probitatem suam iactare sustinebit [2].

§. III. AST IN foro humano remissiore diligentia licet defungi [1]. Cum enim legislatores humani latis suis legibus emolumentum ciuitatis procuratum eant [2], quod plerumque per exterius actionis exercitium prouenit, quae demum cunque sit agentis intentio [3]: inde isti fere acquiescunt, si modo actus exterior lege praescriptus fiat. Eoque magis, quod in recessus animi humani ipsis penetrare sit negatum, nec intentionem agentis liceat intelligere, nisi per coniecturas, aut signa in sensus incurrentia, quae inter mortales haut-quid-

2) Puta, *iurisprudentiae vniuersalis*, excusa Hagae Comitum 1660. & denuo Francofurti ad Moenum a. 1680. p. 311. & seqq.

§. II. 1) Vid. supra c. 7. §. 3. &. 4. H.

2) Eximia est haec periphrasis constantis & perpetuae voluntatis, qua viri boni voluntati diuinae obtemperare nituntur, & cui ipsa conscientia humana suffragatur. Etsi enim vel iustus quoque cadat septies in die, tamen & in ea indolis nostrae imbecillitate suauissimo perfundimur laetitiae sensu, quoties pura est nostra voluntas, actiones nostras ad amussim voluntatis diuinae conformandi: cum contra mens nostra contristetur, quoties nostra voluntas voluntati Diuinae rebellis ad alium finem tendit, quam vt plenitudini desiderii creatoris optimi maximi satisfiat.

§. III. 1) Videtur tamen sapientia vetus etiam in foro humano intentionem recte exegisse. Caute enim Vlpiano in *L. 10. pr. D. de I. & I.* Iustitia constans & perpetua voluntas dicitur, ius suum cuique tribuendi, quia facilius parent, qui parere adsuescunt. Vnde διὰ τοῦ αὐτοῦ, vt officii nostri ratio eo fortius animis nostris insideat, quanquam vtrumque eodem redit, & constans, & perpetua exigitur voluntas.

2) Conf. NOODT de religione, iure gentium ab imperio libera.

3) Cato apud GELLIVM L. VII. N. A. c. 3. aiebat:

quidquam infallibilem generant cognitionem circa ea, quae in animo fuere volutata. Hinc isti actionum quantitatem aestimant duntaxat sensualiter, seu prout sagacitatis humanae conditio, ac vitae ciuilis vsus admittit; ac parum fere sunt soliciti, quam plena fuerit, & sincera agentis intentio, dummodo hic exterius opus adprobauerit. In actionibus tamen malis vtique etiam inter homines maior habetur ratio intentionis. Et quidem vbi illa plane abfuerit, quod contingit circa ea, quae ex ignorantia aut errore inuincibili suscipiuntur, actio pro inuita habebitur; quae vti imputari non solet agenti, ita & quantitate morali carere intelligitur. De caetero quaeuis actionum malarum, quae ex proaeresi suscipitur, eo deterior habetur, quo firmior ac plenior eadem intentio fuerit. Quam itidem iudices humani, queis in adyta animi penetrare non datum, ex variis coniecturis atque indiciis aestimare sueuerunt; prout alio loco pluribus exponitur.

§. IV. QVOD AVTEM actionum moralium velut materiale attinet, illa actio bona in suo genere perfecta habetur, quae vltimum quasi complementum attigit, & cui nulla pars debita deest. Inter eas, quae ab ista perfectione discedunt, eo inferior quaelibet censetur, prout ab isthac abfuerit, siue pars aliqua pleno operi defuerit [1], siue intra conatum opus substiterit [2]. Vice versa autem actionum malarum in suo genere deterrima habetur, quae propositum finem plene assecuta est. Eo minus autem malitiae quaeque obtinet, quo longius citra vltimum complementum substiterit. Vbi tamen circa obiecta [3] actionum, prout legibus designantur, obseruandum, eadem esse in duplici potissimum differentia. Quaedam enim diuisionem admittunt, quaedam secus; seu quaedam ita sunt comparata, vt necessum sit, ea aut tota exprimi per actionem, aut prorsus omitti, aut plane contrarium fieri: in quibusdam autem etiam aliqua duntaxat pars potest exprimi, reliqua omitti, aut aliquid duntaxat oppositi fieri. Et in his iterum aliquid discriminis animaduertitur. Quaedam enim obiecta actionum, per leges descripta, comprehendunt ea, in quae diuidi possunt, tanquam species. Sic affirmatiua lex quinti praecepti in decalogo, per Mosen diuinitus promulgato, est: succurre necessitatibus corporis, in quibus proximus tuus versatur. Haec comprehen-

 dit

aiebat: *Facta sola censenda atque in iudicium vocanda; sed voluntates nudas inanesque neque legibus neque poenis fieri obnoxias.* Add. CICERONIS III. de officiis locus supra c. 2. §. 10. H.

§. IV. 1) Vbi multum refert, vtrum conatus a principio interno, hoc est, mutatione voluntatis, quam poenitentiam dicimus, an vero ab externo, puta casu, vi maiore aut humana opera fuerit impeditus. In actionibus bonis aut indifferentibus interdum locum habet, quod SENECA dixit VII. de Benef. 13. *Quaedam eius conditionis sunt, vt effectum praestare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia tentasse.* H.

2) SENECA L. VII. de Benef. c. 13. *Quaedam eius conditionis sunt, vt effectum praestare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, vt efficerent. Si omnia fecit vt sanaret, peregit Medicus partes suas; etiam damnato reo, oratori constat eloquentiae officium, si omni iure vsus est. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, si & prudentia, & industria & fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit, vt beneficium redderet: obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano adsidere, felici succurrere: gratiam retulit, etiamsi tu beneficium non recepisti.*

3) Pro, *circa materiam* actionum. Occasionem erroris detexit Cl. BARBEYRACVS in not. 2. ad h. §.

dit ſub ſe velut ſpecies conſeruationem vitae, membrorum, ſanitatis, auerſionem doloris, ſuppeditationem alimentorum tempore famis. Oppoſita vero lex, quae prohibet laedere corpus proximi, complectitur ſub ſe caedem, mutilationem, vulnera, verbera, minas, vid. *L. 15. §. 1. D. de Iniuriis.* Sic ſexti praecepti lex affirmatiua, quae caſtimoniam iniungit, ſub ſe continet puritatem cogitationum, verecundiam ſermonis & geſtuum, abſtinentiam a venere illicita. Lex oppoſita impudicitiam prohibens complectitur adulteria, ſcortationem, geſtus, ac ſermones obſcoenos, cogitationes foedas. Heic verbi gratia verba impudica proprie ſe non habent ad adulterium inſtar gradus aut partis. Sed quia legiſlator diuinus compendii gratia ſub vna lege generali multos actus ſpeciales voluit comprehendere; inde ſolidum & integrum peccatum contra ſextum praeceptum patrauit aeque, qui ſimpliciter ſcortatus eſt, quam qui moechatus eſt. Vnde circa haecce obiecta, vbi non fit, quod lege praecipitur, aut omitti illud neceſſum eſt, aut contrarium fieri. Aſt vero quaedam obiecta actionum, per leges determinata, ita ſunt diuiſibilia, vt ea, in quae diuidi poſſunt, contineant ad modum partium integralium. Vbi non ſtatim totum eſt patrandum, totumue omittendum, aut etiam contrarium faciendum; ſed poteſt eius pars duntaxat fieri, reliquum omitti. Sic verbi gratia, quando lex iubet operario mercedem integram exſolui, eius pars ſolui, pars negari [non] poteſt [4]. Sed quando illi, cui quid dare debebam, non id ſolum denego, ſed & inſuper quid eidem ſubtraho, aut malum infero, prorſus alterius ſpeciei fit actio, quae priorem haut contingit [5].

§. V. Praeterea cum aliqua actio circa nobilius, alia circa ignobilius obiectum verſetur; ex vna etiam plus boni, maliue, quam ex altera proueniat: adparet hoc reſpectu actionum quidem bonarum vnam longe eſſe nobiliorem altera; & vice verſa actionum malarum vnam altera longe deteriorem haberi. Quo ſpectat proprie illud Horatii Serm. L. I. Sat. 3. [verſ. 115. 116. 117.]

Nec vincet ratio hoc, tantundem vt peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus diuum ſacra legerit.

Add. Cicero pro Muraena, vbi ſalſe Stoicorum illud dogma de aequalitate peccatorum exagitat. Etſi non inſuper ſit habendum iſtud Horatii I. ep. 1. [v. 55. 56.]

De mille fabae modiis quum ſurripis vnum:
Damnum eſt, non facinus mihi pacto lenius iſto.

Quae eſt actionum aeſtimatio *relatiua.* De qua infra L. VIII. c. 3. prolixius agitur *.

CAPVT

4) Adiecimus, monente Cl. Barbeyraco, particulam negatiuam, quae antea deerat in omnibus exemplaribus, explendo ſenſui.

5) Addendum ex Elem. iuriſprudentiae vniuerſ. p. 319. *& in aliam ſimul legem impingit.*

§. V. *) Conferenda hic etiam Avctoris Elementa iuriſprudentiae vniuerſalis p. 327.

§. I. 1) Id eſt, *praemia* vel *poenas.*

2) Ita Seneca II. de Benef. c. 17. *Superbos & imputatores* dixit, qui magni aeſtimant beneficia ſua, & alios eo nomine ſibi habere volunt obliga-

CAPVT IX.

DE ACTIONVM MORALIVM IMPVTATIONE.

QVID REQVIRATVR, vt actio alicui queat imputari, seu tanquam ad aliquem pertinens haberi, superius satis ostensum fuit. Superest vt videamus, qua ratione eadem actu imputetur, hactenus vt illa effectum aliquem moralem producat vel in ipso agente, vel in alio. Vbi prius separandae sunt actiones, de quibus lege disponitur, ab iis, quae in cuiusque arbitrio relictae sunt. Prioris generis actiones imputari agenti dicuntur, quando ille potissimum, qui circa eas lege disposuit, agentem earundem auctorem declarat; simulque effectus ipsarum [1] in istum actu redundare, aut in eodem haerere statuit. Posterioris autem generis actiones imputari dicuntur, quando, qui eas citra necessitatem in alterius vsum & emolumentum exercuit, significat, sese in ipsius gratiam actionem suscepisse, eoque nomine eundem sibi voluisse obstringere. Etsi posterior haecce vocabuli imputandi significatio [2] frequentius apud Latinos auctores occurrat; prior apud Theologos & Moralistas sit tritissima. Manifeste autem discrimen inter hanc & illam imputationem adparet, quod prior quidem ab latore aut custode legis tendat in agentem: posterior autem ab agente feratur in eum, in cuius gratiam, & vsum actio fuit suscepta.

§. II. PRIORIS imputationis vulgo circumfertur diuisio, qua alia dicitur fieri *ex gratia*, alia *ex debito*. Illa est, quando quis in aliquem effectus actionis a tertio patratae, quos iste sibi alias iure vindicare non poterat, ex beneuolentia deriuat: vel etiam ex alicuius actione plus effectus in agentem gratuito redundare facit, quam alias ex ipsa in se prouenire aptum erat. Qualis imputatio duntaxat circa fauorabilia locum habet, circa odiosa non item [1]. Quemadmodum enim ea bonorum natura est, vt etiam gratis alicui, & citra praetextum exhiberi queant; ita si quis alteri bonum quodpiam sub nomine puri beneficii conferre nolit, licebit id facere sub titulo imputatae actionis alicuius, quae alias ad ipsum non pertinebat, aut cuius intui-

 tu

obligatos. Qualis ille a PHILEMONE descriptus, vertente H. Grotio in Excerptis:
Bene quod fecisti id exprobrasti non bene:
Verbis mendicis operam opimam destiruis,
Iactans amico quod per te euenit boni:
Re fueras imperator, verbo es carnifex. H.

§. II. 1) Distinctio, qua alias ICti, conuentionum & legum contemplatione vtuntur inter res *odiosas, fauorabiles & mixtas*, infra ab AVCTORE exponitur, L. V. c. 12. §. 12. Hic de fauorabilibus & odiosis per *se* & *simpliciter talibus* agitur.

tu tale quid iure poſtulare non poterat. Aſt illud ratio non permittit, vt ex eiusmodi praetextu in alterum velim deriuare effectus actionis malae, quae cum ipſo nullam habet connexionem, cum alias iſti effectus naturalem ipſius conditionem non ſequerentur. Adeoque inconueniens eſt, vt ex obtentu delicti mere alieni eripiantur alicui, quae natura cuiuis homini vt tali dedit, aut imponantur, a quibus gratis perpetiendis natura communi beneficio omnibus cauit [2]. Sic verbi gratia princeps filio, nullis propriis artibus inſigni patris merita imputare poteſt, eorumque intuitu honores ipſi alias non debitos conferre. Aſt ob patris delictum innocentem filium poena afficere, abſurdum eſt. Quanquam id fieri poſſit, vt delictum paternum ſit occaſio, ne in filium conferantur bona, aut vt & illa eripiantur, quae non niſi ſub certa lege in eum tranſitura, aut eiusdem manſura erant. Quo ipſo tamen hautquidquam tali malo inuoluitur, quod alias naturae ipſius conditio reſpuebat. Nam nullo priuilegio natura liberis cauit, vt bona paterna ipſi omnino poſſideant, aut vt ad certos honores admittantur [3]. Talia enim non niſi ſub hac conditione eos manebant, ſiquidem a parentibus illaeſa iisdem fuiſſent tradita, aut niſi parentes certo ſe delicti genere obſtrinxiſſent. Neque deteriori ſorte, quàm humana conditio admittit, eſt, qui, nullo a parentibus accepto patrimonio, ſuarum ſibi fortunarum auctor eſſe cogitur. Imo & ex atrocibus parentum delictis eo vsque procedi poteſt contra liberos innoxios, vt illi extra ciuitatem faceſſere adigantur. Nam a natura nemo ius habet, vt in hac vel illa ciuitate perpetuo degat, ſed id iuris facto ſuo aut alieno adquirit; cui retinendo haec poteſt adiuncta eſſe conditio: vt amittatur, vbi certum delictum ab ipſius parentibus fuerit admiſſum. Poſſeſſionem quippe alicuius iuris a conditione caſuali ſuſpendi, rationi non repugnat [4]. Quanquam alicubi leges ciuiles heic iuſto duriores eſſe, nemo inficias iuerit.

§. III. IMPVTATIO autem ex debito in hoc conſiſtit, vt ii, quorum intereſt, actionem factam vel non factam, declarent, eandem ad agentem pertinere, inque eundem redundaturos effectus, qui actioni illi ſunt aſſignati. Vnde ſi in lege aliqua actioni bonae certum ſit conſtitutum praemium, vbi cuſtos legis ab aliquo iſtam actionem patratam agnouerit, manifeſtum eſt, hunc iſtud praemium ſuo iure poſſe petere. Vbi autem quis nude pro imperio, & citra promiſſum praemium facere quid iuſſus ſit, ſufficere ipſi debet nuda ſuperioris adprobatio; & abundantis praemii loco erit habendum, iſtius offenſam, quae ſecus facientem manſura erat, declinaſſe. Vice verſa, vbi actio vetita fuit patrata, ſi quis pro iſtius auctore fuerit agnitus, habet, quod malum lege definitum metuat. Quod ſi autem alii, ad quos legum cuſtodia & exſecutio non ſpectat, bene facta adprobauerint, male facta reprehenderint, nihil praeter exiſtimationem agentis aliquo modo inde afficitur. Et huc adplicari poteſt illud Diodori SICVLI in Excerptis Peireſcianis: Ἔςι ὁ μὲν ἔπαινος ἔπαθλον ἀρετῆς ἀδάπανον. ὁ δὲ ψόγος τιμωρία φαυλότητος ἄνευ πληγῆς. *Laus*

2) Quod fit, vbi ſimul poſteris confertur Nobilitas. Sic ingens meritum, & in poſteris quoque penſandum, effecit interdum, vt regna fierent hereditaria. V. POLYBIVS L. VI. hiſtor. c. 4. & 5. H.

3) Quid enim ſi pater ante mortem bona ſua per luxuriam diſſipaſſet? V. H. GROTIVS Lib. II. de I. B. & P. c. 21. §. 10. AVCTOR L. VIII. c. 3. §. 30. H.

4) Vid. L. VIII. c. 3. §. 33. H.

§. III. *) Ita tranſactio de crimine capitali publicae accuſationi non obſtat. V. *L. 5. §. fin. ad L. Iul. de vi public.* A. MATTHAEI L. XLVIII. D. tit. 19. c. 7. n. 7. CARPZOV. quaeſt. crim.

Laus eſt, quaſi quoddam virtutis praemium nullo conſtans ſumtu: vituperium vero poena eſt vitii absque vulnere. Eſt tamen vlterius notandum, quando plurium intereſt, actionem aliquam fieri vel non fieri, ſi vnus eorum iſtam non imputauerit agenti, caeterorum iuri, quod ab illo non dependet, nihil decedere. Sic ei, qui contra leges iniuriam mihi intulit, poſſum ego condonare, quantum eadem me tangit *. Quo ipſo tamen publicae ſuperiorum praetenſioni, ſi qua eſt, nihil decedit. Sic quam Deus peccantibus indulget veniam, ius humani fori non tollit. Aſt quod omnes quorum intereſt non imputant, quoad effectus morales pro non facto habetur. Intereſt autem actionem aliquam fieri vel non fieri eorum, qui ſunt actionis obiectum aut directores, id eſt, aduerſus quos actio aliqua ſuſcipitur, & quibus illa bono vel malo cedit; aut quibus eam dirigendi poteſtas competit. Vnde ſi iniuriam, & is cui facta eſt, & magiſtratus, & Deus remiſerit, ea moraliter pro non facta cenſebitur.

§. IV. Ab hac imputatione longe differt illa, qua agens ſuam actionem, quam omittere poterat, illi, in cuius vſum ſuſcepta fuit, imputare dicitur. Scilicet cum quis rite praeſtitit ſibi pro imperio iniuncta, adprobationem ſui facti experitur cum a caeteris, tum imprimis ab eo, qui iniunxit. Mercedis quid inſuper praetendere hautquidquam valet, niſi quantum expreſſe in lege fuerat promiſſum. Vid. Luc. XVII, 9. 10. Eandem ob rationem nemo poſtulare poteſt, vt ſibi ad producendum aliquod ius imputetur, quod actione mala, per leges & imperium ſuperioris interdicta abſtinuerit; ſed contentus erit, quod nuda iſtius adprobatio ipſius obſequium conſequatur. Cum enim ſecus, quam lex iubebat, facientem graue malum iure maneret [1], iſthoc effugiſſe mercedis loco erit. Inde apud Senecam L. IV. controu. 7. contradicitur illi, qui in adulterio deprehenſus a tyranno, eum gladio extorto occiderat, & praemium tyrannicidii petebat, *imputat nobis, quod deprehenſus in adulterio mori noluit.* Et recte Cicero Philip. II. [c. 3.] negat ſe ideo Antonio deuinctum, quod ab ipſo occiſus non fuerit. *Quale beneficium eſt, quod te abſtinueris nefario ſcelere?* Alii rationem inde arceſſunt, quod intermiſſiones actionum malarum ſint pura non-entia, quorum nullae ſint affectiones poſitiuae. Etſi reponi forte poſſit, has quoque moraliter pro entibus haberi poſſe, quatenus tanquam reſtrictio & coërcitio facultatis naturalis concipiuntur. Aſt contra, quando in alterius gratiam quid facio, quod recte aut commode poteram omittere, & omitto, quod commode poteram agere; rationis vtique eſt, vt id ipſi queam imputare, id eſt, meo iure poſtulare, vt ille iſthoc factum velut a me profectum agnoſcat, & pro iſtius conditione mihi ſit obſtrictus. Vt tamen iſthaec imputatio recte fieri poſſit, in agente quidem adeſſe debet intentio alteri ſua actione boni aliquid conciliandi [2], in recipiente voluntas expreſſa aut praeſumta ab iſto illud admittendi [3]. Nam operae, quae inuito obtruditur, imputatio recte repellitur [4]. Et impudenter mihi imputat, quod quis

crim. 148. n. 2. & parte IV. c. 13. def. 18. Ateius Capito apud Tacitvm III. Annal. 70. *Sane lentus in ſuo dolore eſſet*; (Tiberius) *Reipublicae iniurias ne largiretur.* H.

§. IV. 1) V. infra L. III. c. 6. §. 11. in medio. H.

2) Quo referri debuiſſet exemplum tyrannicidae ſupra, loco non ſuo exhibitum.

3) Hinc ſolutum pro inuito actione negotiorum geſtorum repeti nequit. V. *L. 8. §. f. D. L. fin. C. negot. geſt. L. 40. D. mandati.* H.

4) Hinc quaerenti Vlyſſi, quam a Cyclope ferret gratiam cum hic reſponderet:

Πάντων σ' ἑταίρων ὕϛερον θοινάσομαι.

Te poſt ſodales vltimo epulabor loco.

Vlyſſes

quis nullo mei respectu, aut etiam vt mihi noceret, egit. Sic stulte petiturus est praemium, qui dum alterum occidere conatur, casu vomicam ipsius alias incurabilem dissecuit, eoque modo sanitati eum restituit. Quanquam apud TACITVM H. I. [c. 71.] *Marius Celsus constanter seruatae erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum vltro imputauit.* Add. Genes. XLV, 5. L. 20. [5] Sic Eudoxia, cum Imperatori Theodosio nupsisset, fratres, a quibus domo paterna fuerat eiecta, arcessit, neque irata illis, sed gratias potius agens, vt dignitatis tantae auctoribus. *Nisi enim ab eis exacta fuisset, nunquam venturam fuisse Constantinopolin*; apud Zonaram Tom. III. [in Theodosio Iuniore.] Quod si eorum, quorum interest, consensu definiatur, quanti quid imputandum sit, pactum interuenit, in quo terminum velut suum attingit imputatio, nec quo vlterius isthoc in negotio tendat, inuenit. Conf. Matth. XX, 13. 14. Quo spectat illud HOBBESII Leuiath. c. X. *meritum praesupponit ius ex promisso.*

§. V. EX HISCE facile colligitur, quae sit indoles meriti, aut quaenam sint actiones meritoriae, quas alii etiam aduersus Deum valituras crepant. Scilicet scaturigo meriti praecipue est praestatio operae indebitae, & quam a nobis exigendi alter ius non habebat. Qui enim praestitit, ad quod perfecte obligabatur, debitum duntaxat suum expleuit, & nihil velut redundans habet, ex quo meritum possit enasci. M. SENECA L. I. controu. 8. *Sine me aliquod meritum in patriam conferre: adhuc militia mea legis munus est.* Iulius CAPITOLINVS in Antonino Pio, [c. 2.] cum rationem cognominis memorasset, quod socerum aetate fessa manu, praesente Senatu, leuasset, addit: *Quod quidem non satis magnae pietatis est argumentum; cum impius sit magis, qui ista non faciat, quam pius, qui debitum reddat.* Nec indebita inuito obtrusa imputare licet; multoque minus, si nulla in istum vtilitas reddundauerit. Vnde manifestum est [1], mortali aduersus Deum nullum comparari posse meritum, si vel maxime is legi diuinae examussim implendae par foret. Adeoque Deum nullo modo hominum debitorem posse fieri, nisi ex vi gratuitae promissionis, quam destituere bonitas [2] ipsius non fert; non autem quod exinde ius proprie dictum mortali nasci queat. Sic & pro imperio iniunctae actiones immediate meritum non gignunt, valiturum aduersus eum, qui iniunxit. Etsi tam Deus, quam homines, imperandi facultate gaudentes, saepe iussa sua obeuntibus certa soleant bona conferre excitandae obsequii promtitudini: ad quae tamen exhibenda non ex merito agentis, aut velut ex contractu, sed ex promisso suo liberali teneri volunt. Vnde & ista non mercedis, sed praemii liberalis nomine solent venire. EVRIPIDES in Rheso [v. 162. 163.] Παντὶ προσκείμενον κέρδος πρὸς ἔργῳ, τὴν χάριν τίκτει διπλῆν. *Omni rei adiunctum praemium duplicem voluptatem parit.* Quod

Vlysses regerebat:
Καλόν γε τὸ γέρος τῷ ξένῳ δίδως Κύκλωψ.
Das hospiti equidem munus egregium Cyclops. H.

5) Plane, vt H. GROTIVS in Sophompan. Iosephum introducit loquentem, cum fratribus:
Ne cruciet hoc vos, exitus felicitas
Meretur. Est cur gratias vobis agam,
Per quos honores proximos regno tuli. H.

§. V. 1) Optime hoc demonstrat H. GROTIVS ad Lucam XVII. 7. H.

2) Adde *& veracitas ipsius*, quas voces recte in versione sua expleuit Cl. BARBEYRACVS ex Auctoris Elem. Iurispr. vniuers. p. 336. Per hanc enim potissimum virtutem, Deo, tanquam sanctissimo promissori credimus. Vid. Nehem IX. 8. 33. 1 Ioannis I. 9. vbi iusti nomine venit, qui a veritate nequaquam recedit, neque in sermone, neque in moribus.

3) Vbi scilicet animus adfuit inducendae obligationis huiusmodi, verbi gratia si quis alterius negotium vtiliter gessit. V. infra L. III. c. 6. §. 1. L. IV. c. 13. §. 13. H.

Quod ſi tamen legislatores actione aliqua praeſtita expreſſe abs ſeſe aliquid tanquam iure poſtulari ſtatuant; quin id recte & ſuo iure petere agens queat, dubium non eſt. Nullo autem modo ad producendum meritum, aut materiam laudis, & gloriationis apta eſt nuda intermiſſio actionum lege vetitarum. Quo pertinet illud apud PHILOSTRATVM de vita Apollonii Thyanaei, L. VI. c. 11. *Non eſt iuſtitiae opus ab iniuſtis abſtinere, neque prudentiae opus eſt, ſtulte aliquid non cogitare: neque fortitudinis, aciem non relinquere, neque temperantiae in Medorum turpitudines non incidere: nec omnino laude dignum eſt, quod non eſſe malus videaris: omne enim, quod aeque ab honore poenaque diſtat, virtus non eſt.* Add. Lucae XVIII, 11. Ammianus MARCELLINVS L. XXX. c. 11. *Nec enim aliena non rapere laudis eſt.* Superſunt igitur ad adquirendum aduerſus homines meritum actiones, quae ipſis, ſaltem perfecte, non debentur; ſiue nulla prorſus obligatio ad eas praeſtandas adſtringat; ſiue naturalis quidem ratio eas iubeat, aut ſuadeat, adplicatione tamen ad certas perſonas in noſtro relicta arbitrio; ſiue iure ciuili duntaxat illae non praecipiantur. Nam quae alteri perfecte debeo, ad ea ipſe iam ius obtinet, adeo vt ſi illa praeſtentur, proprie loquendo nihil decedat de eo, ad quod retinendum, aut arbitrio meo adplicandum in praeſens ius habebam: iis quippe negatis aut retentis iniuria alteri, ac damnum infertur. Adeoque cum talia certo modo iam ad alterum pertineant, nec mihi de iis pro lubitu diſponendi ſit facultas, ad meritum producendum non amplius erunt idonea. Aſt quando extra obligationem perfectam alteri quid praeſto, id vtique cum mihi decedat iſtique adcreſcat, relinquit apud me [3] ius perfectum, aut imperfectum recipiendi ab iſto quid aequipollens. Et hoc ipſum meritum eſt [4]. Add. SENECA de Beneficiis L. III. cap. 21. 22. Huius expletionem quando expreſſa conuentione determinamus, *Merces* proprie dicitur. Sed quando expletio illius, quoad modum, tempus, & quantitatem in arbitrio, & aequitate alterius relinquitur [5], *Praemium* vocatur. Quod eſt vel res corporalis, vt pecunia, praedium; vel incorporalis [6], vt conceſſio priuilegii, immunitatum; vel moralis, vt honor, dignitas; vel notionalis [7], vt ſtatuae, inſcriptiones, coronae, & ſimilia. Add. Mich. MONTAIGNE Eſſais L. II. c. 7. Et ſic quidem ex actionibus indebitis, potiſſimum quatenus aliis ſunt vtiles, meritum reſultat. Sicut contra ex actionibus prauis, cumprimis illis, quibus alteri damnum iniuria datur, enaſcitur demeritum, cuius vi quis ad illud damnum penſandum adſtringitur. In vniuerſum autem malae actiones producunt reatum, per quem quis obnoxius intelligitur ſubeundae poenae. De qua latius agendi infra locus erit.

§. VI. CAETERVM quemadmodum actualis imputatio facit exiſtere effectus actionum moralium; ita eiusdem ceſſatio ac velut reuocatio eosdem abolet. Iſthaec pari fere modo circa actiones bonas, & malas ſeſe videtur habere. Actiones

4) Vbi docet *& a ſeruo beneficium accipi poſſe; & quod affectu amici fit, deſinere eſſe miniſterium.* Quo pertinet & Hebraeorum prouerbium Maimonidi memoratum: *Ei datur praemium, qui quid iniuſſus facit:* Cyrus apud Xenophontem Hyſtaſpae, qui omnia imperata ſedulo fecerat, quaerenti, cur ſibi Chryſantas praeferretur, reſpondebat: *Chryſantas hic primum quidem non expectabat, dum vocaretur, verum inuocatus ad noſtra negotia aderat; deinde non hoc ſolum quod iuſſus erat, verum id quoque, quod ex vſu nobis eſſe ſentiebat, exequebatur.* H.

5) Siue honorarium a ICtis. H.

6) Vid. de hac diſtinctione ICtorum infra L. IV. c. 10. §. 7.

7) Siue talis, quae notionem excitet in animis hominum ex inſtituto humano.

nes bonas, & malas, quamdiu tales ſunt, ſeu quamdiu legibus praecipiuntur, aut interdicuntur, non poteſt non ſequi imputatio ſimplex. Abolita autem lege, iſthaec quoque imputatio circa eandem actionem locum non amplius habet. Actionis indebitae imputationem ille tantum remittere poteſt, cuius intereſt effectus actionis ipſo actu exſiſtere. Vnde ſi quis operam praeſtitit, imputationem remiſerit, merces non amplius peti poteſt. Quam remiſſionem facere non eſt in arbitrio eius, cui opera eſt exhibita. Creditoris quippe eſt debitum condonare, non debitoris. Sic etiam actionis malae imputationem efficacem tollere penes eos eſt, quorum intereſt, eos effectus actu exſiſtere, id eſt, eius, qui laeſus fuit, & legumlatoris, atque cuſtodis; non autem eius, qui malam actionem perpetrauit. Qui iura ciuilia tractant, quinque potiſſimum modos faciunt, quibus crimen extinguitur in foro humano. Primo vbi poena legibus definita fuerit exſoluta. Nam propter idem delictum bis, & quidem poena adaequata nemo punitur. Etſi multae poenae velut lituram poſt ſe relinquunt. Vid. SVETONIVS Claudio c. 16. Saepe etiam exhauſta poena corporali [1], moralis poena ſiue infamia, eiusque ſigna perdurant. Deinde quem iudices abſoluerunt, in foro ciuili pro innocente habetur. Tertio [2], ſi reus moriatur. Etſi ad terrorem caeterorum in atrociſſimis delictis aliquando etiam in defunctorum cadauera, bona, ac memoriam ſaeuiri ſoleat. Quarto, lapſu temporis quoque crimina tolluntur hactenus, vt poſtea propter iſta in iudicium delinquens non vocetur. SENECA Oedipo: *Latere ſemper patere, quod latuit diu.* Etſi diuturnitate temporis crimen deleri neget LYSIAS Orat. XII. Et denique ſi criminis venia ab eo, qui ſummum in ciuitate imperium habet, fuerit impetrata. De quibus vid. prolixe Ant. MATTHAEVS de criminibus ad *L. 48. D. tit. 19.* Caeterum vti velut ſopiti latent effectus actionis malae, quamdiu illa ignoratur, aut penitus diſſimulatur, aut velut in anteceſſum condonatur: ita vbi ſemel iſti effectus velut in publicum eruperunt, deleri quidem poteſt, quod in illis eſt morale, non autem, ſi quid circa eosdem phyſici intercurrit. Quod enim ſemel factum, id phyſice infectum fieri nequit; vt tamen idem in vita communi nullos amplius habeat effectus morales, effici poteſt. Sic qui propter delictum fuſtigatus fuit, verbera quidem, quae ſemel tergo excepit, retinet [3]; infamia tamen decreto imperantium extingui poteſt. Sublata autem omni penitus imputatione, moraliter actio pro non facta habetur. Ex hisce explicandum eſt illud OVIDII de Ponto L. I. El. 1. *Eſtque pati poenam, quam meruiſſe, minus. Poena poteſt demi, culpa perennis erit. Mors faciet certe, ne ſim, cum venerit exul: Ne non peccarim, mors quoque non faciet.* Id duntaxat adhuc monendum; grauiter illos hallucinari, qui, vt reatus actionis malae tollatur, praeter non-imputationem, ſeu condonationem requirunt infuſionem qualitatis alicuius contrariae, ſeu habitus iuſtitiae. Quemadmodum maculas parietis delemus ſuperinducto tectorio; aut foetorem accenſo thure diſſipamus. In quem errorem iſtos introduxit ignorantia rerum moralium, & quod crederent, qualitates morales eodem modo produci aut deleri, quo phyſicae ſolent. Id quod quam abſurdum ſit, ex ſuperioribus facile potuit colligi.

1) De qua L. VIII. c. 4. §. 6. H.
2) V. L. III. c. 1. §. 11. H.
3) SYMMACHVS X. ep. 3. *Notatus iudicio explorati ſſimum remedium veniae imperialis implorat, vt iudicati remiſſione famae ſuae vulnus excludat.* Exemplum famae, a Papa Carafis reſtitutae, habes apud NATALEM COMITEM L. XVI. Hiſtor. ad A. MDLXVI. H.

SAMV-

SAMVELIS PVFENDORFII

DE

IVRE NATVRAE

ET

GENTIVM

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

HOMINIS NATVRAE NON CONGRVERE, VT VIVAT EXLEX.

I. *An lex in hominem cadat dubitatur?*
II. *Libertas in genere quid?*
III. *Libertas in Deo qualis?*
IV. *Libertas brutorum qualis?*
V. *Haec ne homini indulgeretur, obstabat ipsius dignitas.*
VI. *Prauitas.*
VII. *Varietas ingeniorum.*
VIII. *Et imbecillitas ac naturalis incultus.*

POSTQVAM priori libro res morales in genere, ac frequentissimi vsus vocabula sunt explicata, quae sparsim inserta compagem huius disciplinae erant interruptura; iam ad destinata nostra propius est accedendum, ac ante omnia inquirendum; an conueniens fuerit, hominem sine omni lege vitam hancce transire. Ex quo ipso perspicuum euadet, quare Creator optimus maximus homini non indulserit eiusmodi libertatem, vt omnia pro nudo lubitu, aut ex vago quodam impetu ageret [1], nulli iuri, regulae, aut necessitati obnoxius. Sane enim cum Deus homini dederit voluntatem, id est, facultatem ex intrinseco velut impulsu sese conuertendi ad eas res, quae ipsi congruae videntur, & auertendi sese ab illis, quae displicent, & quidem vt illa voluntas cogi sit nescia; dubitare quis possit, annon bonitatem ipsius decuerit, vt pateretur hominem illa voluntatis flexibilitate illibata, & citra impedimentum vti. Quid enim flexilem voluntatem Deus dederat, si illa deinceps ad certas sese regulas debebat adplicare? Et sicuti mobilitatem artuum vincula & compedes reddunt inutilem; sic incassum recidere videtur voluntatis libertas, si multa possumus velle, quae necessario intermittenda, multa nolle, quae necessario suscipienda sunt [2].

§. I. 1) Quale hominis monstrum erat Cyclops ille apud HOMERVM, dicens:
'Ουδ' ἂν ἐγὼ Διὸς ἔχθος ἀλευόμενος πεφιδοίμην
Ουτε σεῦ, οὔθ' ἑταίρων, εἰ μὴ θυμός με κελεύη.
Non odium deuito Iouis, nec caetera parcam,
Vel tibi, vel sociis, si non mutauero mentem. H.

2) Non necessitate *physica*, sed *morali*, quae exposita fuit supra, L. I. c. 6. §. 14. in fine, & c. 7. §. 2. ita, vt *necessitas & obligatio* hic sint Synonyma.

§. II. Vt igitvr paulo altius rem repetamus, ante omnia ostendendum videtur, omnimodam libertatem humanae naturae esse inutilem ac perniciosam; adeoque ad salutem ipsius conducere, vt legibus ista constringatur. Ex quo ipso simul patebit, quousque illi fraena recte potuerint laxari. Heic igitur sciendum est, libertatem in genere concipi per facultatem intrinsecam agendi aut omittendi, quod [1] quis ipse iudicauerit. Dum *Facultatem* dicimus, eo ipso innuimus illi, cui libertas tribuitur, inesse vires ad aliquid agendum, ac vim mouendi non solum seipsum, sed & aliis motum imprimendi, aut eadem certo modo afficiendi. *Intrinsecam* dicimus, vt intelligatur, motum & vim illam oriri ex principio intrinseco, non autem ex impulsione violenta & extrinseca; quomodo lignum quoque interdum alienis neruis mobile exsistit. Additur denique, *quod quis ipse iudicauerit*, vt innuatur, non temere, & coeco quodam impetu motum excitari, sed praesupponi agentem rem obiectam, saltem vtcunque cognouisse, ac post qualemcunque deliberationem demum ad agendum sese determinasse, adeoque immediatam agendi rationem fuisse, quia ipsi sic visum fuerit. Sed & illud simul intelligitur, alia impedimenta [2], quae motum inhibere, aut in diuersum detorquere possint, hinc abesse debere, vbi illibatae libertati locus statuitur.

§. III. His positis adparet, si quis rerum vniuersitatem perlustret, multa occurrere, quibus nulla omnino competit libertas; vti sunt omnia inanimata, & quibus vita duntaxat citra sensum est. Alia libertate gaudent, sed secundum diuersos gradus. Omnimoda libertas, & omnis impedimenti, aut defectus nescia in solum Deum optimum maximum cadit, quae tanquam nobilissimum attributum perfectissimae ipsius essentiae concipitur. Quae & ipsa nullam circumscriptionem admittit, & cum omnipotentia est coniuncta. Vnde quod Deus quaedam non agit [1], aut non omnia semper agit [2], illud non est ex defectu libertatis, sed ex proprio beneplacito. Psalm CXV, 3. Ephes. I, 11. [3] Quod autem idem quaedam non posse agere dicitur, id non prouenit ex aliquo impedimento extrinsecus accedente, naturali aut morali, sed ex proprio placito [4], quod mortales ad magnitudinem & praestantiam ipsius attemperatum concipimus. In quem sensum interpretandum est illud tritum: Deus sibi ipse est lex. Hinc & quando Deo tribuitur iustitia, non illa est intelligenda respicere aliquam obligationem, aut ius in altero, sicut iustitiae humanae natura id infert. Sed quia talem agendi modum perfectissimae suae naturae congruere ipse operibus, & per reuelationes ostendit; inde eidem mortales id vocabulum adplicamus, quo, quae recte a nobis aduersus alios aguntur, exprimimus. Sic quod Dei promissa non fallunt, id non inde est, quod eius libertas fuerit circumscripta per obligationem ex promisso ortam; sed quia prae-

§. II. 1) Quae hic sumitur pro potestate agendi, sese mouendi.

2) Quorum alia *Physica* sunt, vt vinculum, ferrum, carcer; alia *moralia*, vt obligatio, lex, imperium, auctoritas. Vid. Auctor. Element. Iurispr. vniuers. p. 20.

§. III. 1) Et, verbi gratia, non plures lunas terrae circumponit, vt plures lunas circumposuit Ioui & Saturno: Apologia Pufendorf. §. 7.

2) Quod, verbi gratia, fieret, si quotidie crearet noua corpora animata, vel inanimata.

praeſtantiae diuinae conuenit efficere, ne fruſtra quis expectauerit, quod ab ipſo expectare eſt iuſſus: aut quia promiſſa fallere imperfectionem aliquam inuoluit, quae a Deo quam longiſſime abeſt. Qua de cauſa etiam mortales promiſſa diuina non velut iure noſtro poſtulamus, ſed tanquam ex liberrimo profecta arbitrio beneficia venerabundi acceptamus. Neque enim heic, quod in promiſſis humanis, obtinet; ſolue quod debes; promiſſum cadit in debitum; quod ab initio erat libertatis, id poſtea fit neceſſitatis. Sed non minus promiſſa Dei, quam quae citra promiſſum ab ipſo praeſtantur, illibatam beneficiorum naturam retinent. Ad hunc fere modum homines de libertate, quae in Deum cadit, vtcunque balbutire poſſumus. Etſi illud manifeſtum ſit, libertatem iſthanc diuinam infinitis modis conditionem mortalium excedere. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. nat. c. 7. §. 6.

§. IV. ANIMANTIA bruta, quae infra noſtram conditionem poſita ſunt, libertate quoque intra certum gradum videmus gaudere. Quae eatenus quidem valde eſt ignobilis, quod exiguis limitibus ipſorum vires ſint circumſcriptae, & hebetudo ſenſuum, ac abiectio adpetitus neque circa multa obiecta, idque ſat ſuperfunctorie verſetur, & non niſi ab iis, quae ventri inſeruiunt, craſſis fere, & vbique obuiis excitetur. De caetero nullus illis mos, nulla lex, nullum ius, quo aut inter ſe, aut aduerſus homines debeant vti. Apud pauca aliqua matrimonii rudimenta, ſed quod nuda corporum coniunctione, & nonnulla beneuolentiae ſpecie, non fidei religione contineatur. Pleriſque vbi Venerem expleuere, nullum amoris veſtigium ſupereſt, nec vlla pudoris aut ſanguinis cura. Multis ardentiſſimus quidem ſobolis amor; ſed qui eousque durat, quoad alere ſeipſam illa queat. Vlterius neque genitoribus geniti cura, & amor obliuione penitus deletur. Neque iſtis gratiae reponendae, velut ex debito, aut vllius officii ſolicitudo. Sic quae carnibus aluntur bruta, citra religionem lacerant ac deuorant, quaecunque palato arriſerint; nec pauca ex ira in mutuam perniciem efferantur. Iam cum illa leges dominii ignorent, vbi fames ſubegerit, ſaepe acriter ſuper illis, quae in medio expoſita ſunt, certatur; & quae iam ab aliis congeſta in ſuos vſus ſunt, rapere nullus pudor. Quin & nulla inter ipſa exiſtimatio, nullus honos, nullum imperium, nulla praerogatiua, niſi quam ſola virium eminentia tribuit [1]. Equidem apud quaedam bruta inſtar aliquod amicitiae & ſocietatis paritas generis conciliare ſolet. Inde non pauca gregatim viuere amant, & quae prae caeteris feritate ſunt praedita, in diuerſa potius genera, quam in proprium ſaeuiunt. Quo ſpectat illud IVVENALIS Sat. XV. [v. 159. & ſqq.]

- - - - - - Parcit
Cognatis maculis fera: quando leoni.
Fortior

3) Fuſius hoc & quae ſequuntur exſequitur AVCTOR infra c. 3. §. 5. & 6. H.

4) Exempla eorum, quae a Deo abſolute fieri nequeunt, mendacium, verbi gratia, ſunt, & perfidia. Sed cum Deus, tanquam ens liberrimum, obligationis & impedimenti omnis expers ſit, impotentia, quae hac parte Deo tribuitur, non aliunde originem habet, quam ex infinita perfectione ipſius. Vid. infra c. 3. §. 5. & 6.

§. IV. 1) Et alia ſimulacra virtutum vid. infra c. 3. §. 2. H.

Fortior eripuit vitam leo? quo nemore vnquam
Expirauit aper maioris dentibus apri?
Indica tigris agit rabida cum tigride pacem
Perpetuam; saeuis inter se conuenit vrsis.

Verum praeterquam quod non citra figuram poëticam isthaec dicuntur, illa quasi cognatio male firmum vinculum est diuturnae pacis; quippe quae statim, vbi ventris respectus interuenerit, abrumpitur. Blande inter sese lusitant catelli; sed offam in medium proiice, & mox iras inter ipsos surgere videbis. Quod autem nonnulla aduersus homines obsequii, amoris, fidei, gratitudinis simulacra exercent, id ex mera adsuetudine, aut illecebra pabuli est. Quibus remotis, vbi vires tulerint, aut in homine sit, quod ipsorum adpetitum irritare possit, ne huic quidem parcitur. Ergo brutorum libertatem intrinsecum & morale vinculum hautquidquam imminuit. Sed exterior motus per hominum violentiam saepissime coërcetur. Quod si quis quaerat, quare isthaec exlex libertas brutis competat, simplicissima est responsio, quia Deus illis non dedit animum iuris intelligentem. Inde non videbatur tanta solicitudine fouenda & circumscribenda securitas animantium, in quae maximo numero producenda non solum foecundissima, & parum laboriosa est natura; sed & quae anima immortali destituuntur, & quorum vita ex subtili particularum dispositione, & motu vnice prouenit. Quibus producendis ac destruendis Creator potentiam suam ostendere gaudet. Sed nec ideo bruta magnopere legum coërcitione opus habebant, quod adpetitus eorundem non nisi fame, siti & Venere stimuletur, cui sedandae istis paratam fere, & copiosam materiam natura procurauit. Nam ne hominibus istorum velut licentia nimis nocere posset [2], abunde ipsis virium ac solertiae competit. Add. CHARRON de la Sagesse, L. I. c. 34. n. 11.

§. V. ENIM VERO quare Creator eiusmodi exlegem licentiam hominibus noluerit concedere, & quare eadem istis nullo modo conueniat, plures rationes adparent, ex conditione naturae humanae, primigenia [1] aut post superueniente, resultantes. Requirebat humanae naturae dignitas, & praestan-

2) ANTIPHON:
Τέχνῃ κρατοῦμεν ὧν φύσει νικώμεθα.
Natura quorum superat, arte haec vincimus.
V. H. GROTIVS L. IV. de Verit. Relig. Christian. §. 6. & in notis. H.

§. V. 1) Quo nomine hic venit conditio, in qua homo nascitur, quando e manibus quasi creatoris sui in huius luminis auras mittitur, consideratus pure ac simpliciter, vt homo, antequam vllum facultatum suarum vsum fecerit: quum contra *superueniens* dicatur, in qua, praecipue postquam facultatibus suis vti coepit, sibi relictus versatur. De illa hoc paragrapho agitur, de hac tribus sequentibus.

2) Quod exemplo animalium quorundam, longaeuorum, veluti cerui, tum etiam arborum quarundam, veluti quercus, manifestum, vt pote quae, etsi intellectu, imo arbores etiam sensu fere careant, tamen diutissime viuunt.

3) Nam, quae alimenta, quae remedia, quae exercitia corpori nostro quam maxime conueniant, vitamque nostram omnium diutissime producant, plerisque parum exploratum est, imo id saepe vel sagacissimos philosophos & expertissimos medicos fugit.

4) Vid. infra c. 2. §. 20. not. 2.

5) Quod CICERO obseruauit, enumerans commoda, quibus homo bestiis praestat. De Off. L. I. c. 4. *Eademque*, inquit, *natura, vi rationis hominem conciliat homini & ad orationis, & ad vitae societatem. - - - Nec vero illa parua vis naturae est rationisque, quod vnum hoc animal sentit, quid sit ordo, quid sit, quod deceat, in factis dictisque qui modus.*

praeſtantia, qua caeteras animantes eminet, vt certam ad normam ipſius actiones exigerentur; quippe citra quam ordo, decor, aut pulcritudo intelligi nequit. Maxima inde homini dignatio, quod animam obtinet immortalem, lumine intellectus, facultate res diiudicandi & eligendi praeditam, & in plurimas artes ſolertiſſimam. Ob quam ille audit *ſanctius* reliquis *animal*, *mentisque capacius altae*, *& quod dominari in caetera poſſet.* SOLINVS c. 3. hominem vocat animal, *quod rerum natura ſenſus iudicio*, *& rationis capacitate praepoſuit omnibus.* Animam porro ad longe nobiliorem finem deſtinatam eſſe a Creatore, quam vt corpuſculo huic pro ſale ſit, vel inde colligitur, quod eiusmodi praecipue facultatibus exſplendeſcat, quae ad conſeruationem corporis parum aut nihil videntur conferre, ſic vt iſthoc longe minore velut adparatu incolume eſſe potuerit [2]. Sane enim animae humanae vis circa illa ſeſe quam maxime exſerit [3], quae ad cultum Numinis [4], vitamque ſocialem [5] ac ciuilem ſpectant. Quo cum primis facit, quod ex notioribus ignotiora queat colligere [6], & quid ſibi congruat, vel non congruat, iudicare; notiones vniuerſales a ſingularibus, abſtractas formare; ſigna, per quae notiones in animo haerentes aliis communicari queant, comminiſci, numerum, pondera, ac menſuram intelligere, atque iſta inter ſe comparare; ordinem eiusque vim intelligere, & obſeruare; affectus vltro excitare, ſiſtere, ac moderari; plurimas res memoria comprehendere, & pro re nata ſub praeſentem velut obtutum reuocare; in ſeipſam aciem ſuam reflectere, ac ſua dictamina recolligere, & cum actionibus componere, ex quo conſcientiae vis promanat. Quorum omnium exiguus vſus, aut nullus in vita exlege, brutali, ac inſociabili intelligitur. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. nat. c. 2. §. 4. [7] Qui & ex ſtructura corporis humani praeclara adfert, d. l. §. 33. ſeqq. Iam quo ſplendidioribus donis Creator hominem inſtruxerat, quo plura ipſius ingenium capiebat; eo foedius erat illa incultu obſoleſcere, aut ſine ordine, ſine decore temere velut effundi, & conſumi. Neque vero fruſtra Deus homini dederat mentem decori ordinis intelligentem, vtque eidem ſeſe poſſet attemperare; ſed par omnino erat conceſſis ipſum facultatibus ita vti, vt exinde Creatoris gloria exſplendeſceret, ipſique homini amplior felicitas proueniret.

6) Vid. infra c. 3. §. 10. n. 5. & CICERO de Nat. Deor. L. II. c. 59.

7) Egregius quoque CICERONIS I. de LL. c. 9. locus eſt. *Ipſum autem*, inquit, *hominem eadem natura non ſolum celeritate mentis ornauit, ſed etiam ſenſus, tanquam ſatellites attribuit, ac nuncios: & rerum plurimarum obſcuras & neceſſarias intelligentias enudauit, quaſi fundamenta quaedam ſcientiae: figuramque corporis habilem, & aptam ingenio humano dedit. Nam cum caeteras animanteis abieciſſet ad paſtum, ſolum hominem erexit, ad coelique quaſi cognationis domiciliique priſtini conſpectum excitauit: Tum ſpeciem ita formauit oris, vt in ea penitus reconditos mores effingeret. Nam & oculi nimis arguti, quemadmodum animo affecti ſimus, loquuntur: & is, qui appellatur vultus, qui nullo in animante eſſe, praeter hominem, poteſt, indicat mores: Cuius vim Graeci norunt, nomen omnino non habent. Omitto opportunitates habilitatesque reliqui corporis, moderationem vocis, orationis vim, quae conciliatrix eſt humanae maxime ſocietatis. Neque enim omnia ſunt huius diſputationis ac temporis: & hunc locum ſatis, vt mihi videtur, in iis libris, quos legiſtis, expreſſit Scipio. Nunc quoniam hominem quod principium reliquarum rerum eſſe voluit, generauit, & ornauit Deus, perſpicuum ſit illud (ne omnia differantur) ipſam per ſe naturam longius progredi: quae etiam nullo docente profecta ab iis, quorum, ex prima & inchoata intelligentia, genera cognouit, confirmat ipſa per ſe rationem, & perficit.* Conf. EVNDEM Lib. II. de natura Deor. c. 54. & ſeq. H.

niret. Poſſis quoque huc adplicare illud MANILII Aſtron. L. II. [v. 580. & ſeqq.]

- - Quis dubitet hominem coniungere coelo?
Eximiam natura dedit linguamque capaxque
Ingenium, volucremque animum. Quem denique in vnum
Deſcendit Deus, atque habitat, ſeque ipſe requirit.

§. VI. SED ET quare conſultum non eſſet, eandem homini cum brutis concedere licentiam, efficiebat [1] ipſius prae hiſce prauitas. Quam homini attribui nemo mirabitur, qui mortalium ingenia atque ſtudia penitius fuerit rimatus. Quod bruta ſolicitat, venter eſt, & Venus; & haec quidem non niſi certis temporibus ſtimulat, & non ob ſuperfluam titillationem, ſed excitandae ſoboli exercetur. Quo fine obtento, vltro velut ſopita quieſcit. OPPIANVS Cyneg. I. 3.

Ὀυ γάρ τοὶ θήρεσσι νόμος, γαστὴρ ὅτε πλήθει,
Ἐις λέχος ἐρχομένοις τελέειν φιλοτήσιον ἔργον.

Non enim feris eſt conſuetudo, venter cum plenus eſt, cubile ineuntibus perficere venereum opus. Aſt hominis libido hautquidquam certis temporum articulis duntaxat exardeſcit, & longe frequentius vellicat, quam quantum conſeruandae ſpeciei neceſſarium videbatur. Sic brutorum venter facillime placatur per cibum a natura paſſim expoſitum, & qui nullo praeterea adparatu nullisue condimentis indigeat. Hic ſi quieſcat, nihil inſuper curarum negotium faceſſit. Nec in iras [2], & ad laedendum alium temere exardeſcunt bruta, fame ac Venere vacua, niſi laceſſantur. Aſt hominis venter non ſatiari duntaxat, ſed & titillari vult [3]. Veſtibus ne indigerent bruta, natura dedit. Aſt homo nuditatis ſuae teneritatem in occaſionem oſtentandae vanitatis & ſuperbiae arripit. Magna porro affectuum & cupidinum, brutis ignotorum, colluuie turget homo. Superflua habendi libido [4], ambitio, gloriaeque & alios eminendi cupiditas [5], inuidia, aemulatio, ingeniorumque contentio, ſuperſtitio, cura rerum futurarum, curioſitas, mortales ſubinde agitat: quorum omnium ſenſu bruta hautquidquam tanguntur. MANILIVS Aſtron. L. IV. [v. 4. & ſeqq.]

- - - Nullo votorum fine beati
Victuros agimus ſemper, nec viuimus vnquam,
Pauperiorque bonis quisque eſt, quo plura requirit:
Nec quod habet, numerat, tantum quod non habet optat.
Quumque ſui paruos vſus natura repoſcat,
Materiam ſtruimus magnae per vota ruinae,
Luxuriamque lucris emimus, luxuque rapinas,
Et ſummum cenſus pretium eſt effundere cenſum.

LIBA-

§. VI. 1) Et quidem inſignis. Quam in rem plura ſapientum effata attuli Elem. pr. ciu. Part. I. ſect. 1. §. 5. ſeqq. Adde quae AVCTOR habet L. VII. c. 1. §. 3. poſt med. H.

2) SENECA Ep. CIII. *Nunquam enim illas* [feras] *ad nocendum niſi neceſſitas inigit: aut fame aut timore coguntur ad pugnam. Homini perdere hominem libet.*

LIBANIVS Declam. IX. [pag. 345. 346. Ed. Parif. Morell.] *Nonne mite quidem animal verborum tenus homo eſt: Sed rebus ipſis agreſte & effraene? Nam quaenam leonum aduerſus leones expeditio? quod bellum inter eiusdem generis belluas? quod apud illas eſt periurium? quae pactorum violatio? quae perfidia tanta & auaritia? quod apud illos aurum & pecuniarum amor? quas commeſſationes aut crapulas; quae norunt adulteria?* Hinc ſi quis conſideret, quicquid contentionum, & bellorum quotidie inter homines agitatur, deprehendet pleraque ob deſideria brutis ignorata ſuſcipi. Add. CHARRON de la Sageſſe L. I. c. 34. n. 12. & c. 39. n. 11. In iſthac ergo humanorum affectuum ferocia, & varietate, qualis futura erat hominum vita, ſi nullum ius eosdem componeret? Luporum, leonum, canum inter ſe decertantium turbam videres. Imo quilibet alteri leo, lupus, canis futurus erat, & his omnibus infeſtius quid; quippe cum nullum ſit animans, quod homini plus, quam homo, nocere poſſit & velit. Et cum tot mala homines nunc inuicem inferant, quando lex & poena imminet; quid futurum foret, ſi omnia impune fierent, ſi hominis deſideria nullum intus fraenum compeſceret? Add. ARISTOTELES Problem. ſect. 29. quaeſt. 7. PLINIVS H. N. L. XVIII. Prooemio. IAMBLICHVS Protrept. c. 20. *Vt homines inter ſe viuant familiariter, ſimulque contra legum praeſcriptum, id fieri nullo modo poteſt. Eo enim pacto maius ipſis damnum inferretur, quam ſi quisque ſigillatim vitam inſtitueret. Itaque propter haſce neceſſitates tam lex, quam iuſtitia regis loco inter homines ſunt, neque vllo modo illa abeſſe ab iis, vel remoueri poſſunt.* MANILIVS Aſtron. L. II. p. 47. Edit. Boecleri v. 13. & ſeqq.

§. VII. ACCEDIT, quod in homine longe maior ſit ingenii diuerſitas, & varietas, quam in vllo genere brutorum. Singula brutorum genera conſimiles fere inclinationes habent, parique adfectu & adpetitu ducuntur. Vnum ſi quis norit, omnia norit. Aſt inter homines quot capita, tot ſenſus; & ſuum cuique pulcrum. HORATIVS II. Sat. 1. [verſ. 27. 28.]

- - *Quot capitum viuunt, totidem ſtudiorum*
Millia. - - - - -

PHILEMON apud Stobaeum Serm. 2. Ἐὰν τρισμυρίας Ἀλώπεκάς τις συναγάγοι, μίαν φύσιν Ἁπαξάπασιν ὄψεται, τρόπον δ᾽ ἕνα. Ἡμῶν δ᾽ ὅσα καὶ τὰ σώματα τὸν ἀριθμὸν Καθενὸς, τοσȣ̃τȣς ἐςὶ καὶ τρόπȣς ἰδεῖν. *Si triginta millia Vulpium quis congreget, vnam naturam omnibus cernet ineſſe, modumque vitae & tenorem parem. Noſtrum autem quot corpora numero, totidem eſt & vitae rationes cernere.* PLINIVS Paneg. [c. 76. n. 4. Ed. Cellarii.] *Nulla magis omnibus diſplicent, quam quae ſic fiunt, tanquam omnibus placeant.* Nec ſimplici aut vniformi omnes cupidine agitantur, ſed multiplici, & varie mixta. Imo idem homo ſaepe ſibi diſſimilis, & quod hoc tempore concupiuit, ab eodem alio tempore ſummopere abhorret.

3) Et ſaepe plus alimentorum appetit, quam digerere poſſit ſtomachus eius, addit AVCTOR de Offic. L. I. c. 3. §. 4.

4) PLINIVS Hiſt. Nat. Lib. VII. Prooem. *Vni* (animantium) *ambitio, vni auaritia, vni immenſa viuendi cupido, vni ſuperſtitio, vni ſepulturae cura atque etiam poſt ſe de futuro.*

5) Memoria iniuriarum & eam comitans vindictae ſtudium, addit AVCTOR de Offic. hom. & ciu. L. I. c. 3. §. 4.

- - - *Magno curarum fluctuat aestu,*
Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat.

Add. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 38. Nec minor in studiis, institutis, & ad exserendum animi vigorem inclinationibus varietas, quae iam in infinitis fere vitae generibus cernitur. QVINTVS Calaber L. I.

Πᾶσι δ' ἄρ' ἀνθρώποισιν ὁμὲν γένος, ἀλλ' ἐπὶ ἔργα
Eadem quidem generis origo est vniuersis hominibus,
Στρωφῶντ' ἄλλος ἐπ' ἄλλα. - - -
Sed circa munia alius alia versatur. - - -

Quemadmodum autem quo plures sunt voces, eo foedior, & inamoenior aures ferit sonus, nisi in harmoniam rite conspirent: ita summa confusio inter homines futura erat, ni varietas ista per leges in decorum ordinem componeretur. Quanquam ista ingeniorum & inclinationum varietas alia ratione in insigne decus & emolumentum generi humano cedit, dum ex ea ipsa rite temperata mirabilis ordo atque pulcritudo resultare apta est, quae omnimoda similitudo hautquidquam productura erat. Simulque minus collisionum in tanta hominum multitudine futurum erat, ingeniis in diuersa studia tendentibus. Sicuti & mirandam illam in faciebus hominum varietatem natura sapientissimo consilio commenta videtur. Cum enim diuersa officia diuersis sint exhibenda, ac diuerso nos modo erga diuersos gerere debeamus, summa oritura foret confusio, si omnes homines ita sibi examussim essent similes, nec vnus ab altero discerni posset, nisi notis quibusdam adscititiis, quae infinitis fraudibus, cum ex arbitrio hominum dependeant, materiam praebere possent. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. nat. c. 2. §. 28. Sed & aliud velut arcanum sub ista diuersitate latet, dum ex eadem vni haec, alteri alia magis species arridet; ex quo fit, vt cuilibet formam, quae sibi pulcerrima videatur, & qua maxime adquiescere possit, inuenire liceat.

§. VIII. DENIQVE vt citra legem non viueret homo, requirebat quoque ipsius imbecillitas. Bruto non ita multi dies sufficiunt, vt eousque adolescat, quo sibi ipsi de victu prospicere queat. Nec ad eundem quaerendum aliorum societate fere indiget. Ast hominem a prima aetate diuturna imbecillitas comitatur. QVINTILIANVS Declam. 306. *Caducum circa initia animal homines sumus. Nam ferarum pecudumque foetibus est statim ingressus, & ad vbera impetus: nobis tollendus infans, & aduersus frigora nutriendus. Sic quoque inter parentum manus, gremiumque nutricis saepe labitur* * THEOCRITVS Idyll. 26. [vers. 50.]

Ἄλλ8

§. VIII. *) SENECA de Consolat. ad Marciam C. XI. *Quid est homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienae opis indigens, ad omnem fortunae contumeliam proiectum: quum bene lacertos exertuit, cuiuslibet ferae pabulum, cuiuslibet victima, ex infirmis fluidisque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum; frigoris, aestus, laboris inpatiens: ipso rursus*

Ἄλλȣ δ᾽ ἄλλον ἔθηκε Θεός γ᾽ ἐπιδȣέα φωτῶν.
Nam Deus alium alio indigere statuit viro.

Add. Plinius H. N. L. VII. praefat. Quot anni requiruntur, quam solicita informatio, vt quis idoneus fiat, ad victum & amictum proprio Marte parandum? Finge mihi hominem ab aliquo, nulla interueniente sermocinatione, nutritum, vt quo velit ambulare queat, de caetero ab omni informatione & disciplina destitutum, cuique adeo nihil sit scientiae, nisi quod ex proprio velut ingenio pullulauit. Finge eundem ab omnium aliorum hominum ope ac societate in solitudine relictum. Quam miserandum videbis animal? Mutum ac turpe pecus, cui nihil aliud relictum, quam herbas, radicesque vellere, aut sponte natos fructus legere, sitim fonte, flumine, aut lacuna obuia leuare, repellendis aëris iniuriis antra subire, aut musco gramineue corpus tegere, tempus taediosissimum per otium exigere, ad quemuis strepitum, aut animantis alterius occursum exhorrescere, denique fame, frigore aut lacerante fera bestia perire. Igitur quod homo non miserrimam vitam inter omnia animantia degit, a coniunctione, & societate sui similium habet. *Non est bonum hominem esse solum*, non ad matrimonium duntaxat, sed & societatem cum aliis hominibus in vniuersum pertinet. Societas autem inter homines sine lege neque iniri, neque tranquilla, & firma seruari potest. Igitur ne foedissimus omnium animantium, & miserrimus esset homo, exlegem eundem viuere hautquidquam conueniebat. Caeterum omnimodam libertatem non congruere homini, docet quoque Plvtarchvs de audit. [pag. 37. Edit. Wechel.] Τῷ λόγῳ τȣ̀ς ἑπομένȣς ἄξιόν ἐςι μόνȣς ἐλευθέρȣς νομίζειν. μόνοι γὰρ ἃ δεῖ βȣ́λεσθαι μαθόντες, ὡς βȣ́λονται ζῶσι. Τοῖς δὲ ἀπαιδεύτοις καὶ παραλόγοις ὁρμαῖς καὶ πράξεσιν ἔνεςι καὶ μικρὸν ἐν πολλῷ τῷ μετανοȣ̃ντι ἑκȣ́σιον. *Rationi qui parent, soli digni sunt, qui pro liberis habeantur. Soli enim hi viuunt vt volunt, qui quid velle debeant didicerunt. Ineruditae autem & rationis expertes animi incitationes atque actiones, exilem quandam ignobilemque voluntatis libertatem multa cum poenitentia coniunctam habent.* Ex quibus omnibus adparet, libertatem hominis naturalem, quae quidem reuera ipsi competit, & non per abstractionem concipitur, semper cum vinculo aliquo, sanae rationis nimirum, & legis naturalis, esse intelligendam.

rursus situ & otio iturum in tabem, alimenta metuens sua, quorum modo inopia, modo copia rumpitur: anxiae solicitaeque tutelae, precarii spiritus & male haerentis, quem pauor repentinus adiectusue ex improuiso sonus auribus grauis excutit. Soli semper nutrimentum sibi vitiosum & inutile. Quem locum, haec scribens, ante oculos habuisse videtur Auctor.

CAPVT II.

DE STATV HOMINVM NATVRALI.

I. *Status naturalis diuersa consideratio.*
II. *Eius miseria.*
III. *Et iura.*
IV. *Status naturalis temperatus.*
V. *An ille habeat indolem belli?*
VI. *Affirmantis Hobbesii rationes adducuntur.*
VII. *Negatiuam suadet cognatio inter homines.*
VIII. *Hobbesii rationibus occurritur.*
IX. *A statu naturali non debet exulare ratio.*
X. *Barbari mores statum naturalem non constituunt.*
XI. *Pax naturalis pactis opus non habet.*
XII. *Pax naturalis est parum fida.*

PER STATVM hominis naturalem * non intelligimus heic illam conditionem, quam velut perfectissimam, & homini quam maxime congruentem natura vltimo intendit; sed in qua homo per ipsam natiuitatem constitutus concipitur, prout abstracta intelliguntur inuenta, atque instituta humana, aut homini diuinitus suggesta, quibus aliam velut faciem vita mortalium induit. Sub quibus comprehendimus non solum varias artes, & vniuersum vitae humanae cultum, sed etiam potissimum societates ciuiles, quarum ex ortu genus humanum in concinnum ordinem fuit digestum. De isthoc igitur statu vt distinctius cognoscatur, considerabimus eum vel *in se*, & quidem potissimum, quae ipsum incommoda, quae itidem iura eundem comitentur; id est, quae conditio erat futura singulorum hominum, citra artes, cultumque ab hominibus inuentum, & citra introductas ciuitates: vel *in ordine ad alios homines*; pacis an belli faciem ille habeat, id est, an homines, qui inuicem in naturali libertate viuunt, vt neuter alteri sit subiectus, neque iidem communem habeant dominum, pro hostibus, an pro amicis sint habendi. Qui iterum est vel *merus* aut absolutus, qui aduersus omnes omnino homines aequaliter se habet, vel *limitatus* & restrictus, prout certam duntaxat hominum partem respicit. Duplici quippe modo genus humanum considerari potest, vel vt concipiantur omnes & singuli homines in naturali libertate viuere; vel vt intelligantur

§. I. *) Huc referendum, quod CICERO dixit V. de finib. 9. *Omnem naturam esse conseruatricem sui, idque habere propositum, quasi finem & extremum, se vt custodiat quam in optimo generis sui statu.* Mox: *Homini id esse in bonis vltimum, secundum naturam viuere.* Quod ita interpretatur, *viuere ex natura vndique perfecta & nihil requirente.* E contrario H. GROTIVS II. de I. B. & P. c. 5. §. 9. & §. 15. Statum naturalem opponit statui legis Christianae, velut perfectissimo. Addenda his noua significatio, auctorem habens Iacobum Thomasium, in societate ciuili statum naturalem, qui citra legem, ab arbitrio humano venientem, in naturali ratione fundatur, a ciuili distinguentem. Hoc loco intelligitur naturalis status, qui ante factum huma-

gantur cum aliquibus in societatem ciuilem coaluisse, cum caeteris autem nullo nisi communi humanitatis vinculo connecti.

§. II. Vt igitvr status naturalis faciem animo concipere queamus, qualis is citra vlla subsidia & inuenta humana, aut diuinitus homini suggesta futurus fuerat, fingendus nobis est homo vndecunque in huncce mundum proiectus, ac sibi soli plane relictus citra omne subsidium humanum post natiuitatem ipsi accidens; & quidem vt non amplioribus animi corporisque dotibus sit instructus, quam nunc nulla praeuia cultura deprehenduntur, neque eundem peculiari Numinis cura foueri. Huius conditio non potest non miserrima concipi, siue ponas illum infantem fuisse, cum ita vndecunque exoriretur, siue iusta iam praeditum statura ac robore. Sane infanti miserrime fuisset pereundum, nisi velut per miraculum brutum aliquod animal vbera misero praebuisset [1]: quod ipsum tamen cum brutis contubernium bestiarum alumno non parum feritatis daturum erat. Iste tamen iusta iam statura, vtique nudus erit concipiendus, non nisi inarticulatum sonum emittere valens, omni disciplina ac cultura vacuus, attonitus, & qui *stupefactus nouo penderet lumine mundi*, vti Manilivs L. I. [vers. 68.] loquitur: cui fame vellicante obuium quiduis arriperetur, gustuque praetentaretur, sitim obuius liquor leuaret, contra iniurias aëris antra aut densae arbores qualecunque suffugium darent. Talium si etiam plures in terra adhuc plane inculta sibi solis relictos concipiamus, quamdiu miserrimam ac fere belluinam vitam acturos fuisse arbitramur, donec propria experientia ac ingenio, aut occasione, ex solertia quorundam animalium petita, paulatim ad aliquem vitae cultum proficerent, *& varias vsus meditando extunderet artes?* Id quod facile agnoscet, si quis omnia illa velit circumspicere, quibus iam in vita nostra vtimur, & quam difficile cuiuis futurum fuerit omnia ista proprio Marte inuenire, ni aliorum hominum manuductio & opera praeiret; imo quam de plerisque nunquam in mentem plurimis fuerit venturum. Inde mirum non est, paganos scriptores, qui veras origines generis humani ex diuinis literis ignorabant, tam foeda de primaeuo hominum statu prodere. Horativs Sermon. L. I. satyr. 3. [vers. 99. & seqq.]

Quum prorepserunt primis animalia terris,
Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter
Vnguibus & pugnis, dein fustibus atque ita porro
Pugnabant armis, quae post fabricauerat vsus:

Donec

humanum omne existit. Qua notione factum & natura sibi aliquando opponuntur. V. *L. 20. §. 1. D. de Seruitut. praed. rustic. L. 1. §. idem aiunt de aqua & aqua pluuia arcenda.* Add. Avctor infra §. 4. circa finem. H.

§ II. 1) Specimen capi potest ex puero, ab vrsis educato, A. MDCLXI. capto, & Warsauiam ad Regem Poloniae Casimirum adducto. V. Hartknoch. L. I. de Polon. c. 2. p. 108. Cui non dissimile pueri, luporum alumni, in Hassia; quod commemorat Auctor supplementor. Lamberti Schafnaburgens. ad. A. 1344. Adde historiam pueri, a capra educati, apud Procopivm L. III. Gothicor. H. De infante A. MCCCXLIV. apud Cattos inuento, vid. Hertivs in Dissertat. de socialitate primo iur. natur. principio, Sect I. §. 8.

Donec verba, quibus voces, sensusque notarent,
Nominaque inuenere, dehinc absistere bello,
Oppida coeperunt munire, & condere leges,
Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter.

Sic LVCRETIVS L. V. [vers. 923. & seqq.]

Et genus humanum multo fuit illud in aruis
Durius, vt decuit, tellus quod dura creasset.
Quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat
Sponte sua, satis id placabat pectora donum.
Glandiferas inter curabant corpora quercus
Plerumque. At sedare sitim fluuii fontesque vocabant.
Nec dum res igni scibant tractare, neque vti
Pellibus, & spoliis corpus vestire ferarum.
Sed nemora, atque cauos montes, syluasque colebant,
Verbera ventorum vitare, imbresque coacti.
Nec commune bonum poterant spectare, neque vllis
Moribus inter se scibant, nec legibus vti.
Quod cuique obtulerat praedae fortuna, ferebat
Sponte sua, sibi quisque valere, & viuere doctus.
Et Venus in syluis iniebat corpora amantum:
Conciliabat enim vel mutua quamque cupido,
Vel violenta viri vis, atque impensa libido.
Illud erat curae, quod secla ferarum
Infestam miseris faciebant saepe quietem.
Inde casas postquam, ac pelles, ignemque pararunt;
Et mulier coniuncta viro concessit in vnum;
Castaque priuatae Veneris connubia laeta
Cognita sunt, prolemque ex se videre creatam:
Tum genus humanum primum mollescere coepit.
Ignis enim curauit, vt alsia corpora frigus
Non ita iam possent coeli sub tegmine ferre:
Et Venus imminuit vires, puerique parentum
Blanditiis facile ingenium fregere superbum.
Tunc & amicitiam coeperunt iungere habentes
Finitima inter se, nec laedere, nec violare:
Et pueros commendarunt, muliebreque seclum;
Vocibus & gestu cum balbe significarent,
Imbecillorum esse aequum misererier omnium.
Non tamen omnimodis poterat concordia gigni,
Nec potuisset adhuc perducere secla propago.

At

2) Qualis non olim tantum, sed & hodie visa est in gentibus ferinae prope indolis, quarum exempla adduxi in Part. I. Elem. prud. ciuil. Sect. I. a pr. Quibus adde Hunnos, *inconsultorum animalium ritu, quid honestum inhonestumue sit, penitus ignorantes, nullius religionis aut superstitionis*

At varios linguae sonitus natura subegit
Mittere, & vtilitas expressit nomina rerum.

Gemina hisce habet Diodorus SICVLVS L. I. c. 8. *Homines primitus natos vitam inconditam, & belluinam egisse, memorant: vt qui sparsim ad pascua exierint, & sapidissimam quamque herbam, ac sponte natos arborum fructus comederint. Cumque a feris infestarentur, mutuo sibi opitulari vsu edocti; & metu ad societatem adacti, paulatim cognatas inter se formas agnouerunt.* Mox: *Primi homines, cum nihil dum ad vitam vtile inuentum esset, laboriose vitam sustentarunt, vtpote vestibus nondum amicti, domiciliisque; & igni non adsueti, & mansuetioris victus omnino rudes. Nam cum alimenta rure domum comportare nondum scirent, terrae foetus ad necessarios vsus non reponebant. Ideoque multi frigoris inclementia, & penuria victus, per hiemem interibant. Verum inde sensim experientia edocti, hieme in speluncas refugere, & fructus adseruationi idoneos recondere, & cognitione ignis, aliorumque commodorum imbuti, multas artes & alia vitae conducibilia inuenire coeperunt.* Add. IDEM L. I. c. 43. CICERO pro P. Sextio [c. 42.] *Quis vestrum ignorat, ita naturam rerum tulisse, vt quodam tempore homines, nondum neque naturali, neque ciuili iure descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera eripere, aut retinere potuissent. Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem, nihil tamen interest, quam ius, atque vis.* Similis locus occurrit apud EVNDEM de Inuentione L. I. [c. 2.] EVRIPIDES Supplicibus: [verf. 202. & seqq.]

Laudo, quisquis deorum nostram vitam
A belluino & confuso ritu suis descripsit finibus?
Primum quidem mentem indulgendo, deinde nunciam
Verborum sensuumque linguam, vt voces cognoscere
Possemus, & fructus alimoniam, desuperque alimoniae
Infusas guttas, quae terrae foetus alant,
Et irrigent solum. Adhaec aduersus hiemem,
Quae sint praesidia, ad arcendum coeli iniurias.
Item nauigationes maris, per quas inter nos
Haberemus rerum permutationes, quibus quaeque indiget Terra.

Et solenne est Poëtis inuentionem rerum vitae humanae vtilissimarum ad Deos referre. Vid. OPPIANVS Halieut. L. II. v. 16. seqq. Isthaec vtut maxime fabulosa sint, in eo tamen ratio auctores istos non fefellit; quod eiusmodi originibus generis humani positis [2], talem quoque, qualem ipsi delineant, eiusdem faciem extitisse necessum fuerit [3]. Inde & esse videtur, quod cum iidem statum Paradisi ignorarent, finxerint de singulari quadam aëris temperie, terraeque vltronea fertilitate, quae primis mundi temporibus extiterit; quasi alias genus humanum ita recens enatum seruari non potuerit, si ea, quae nunc est,

nis reuerentia districtos. Vt eos describit Ammianus MARCELLINVS L. XXXI. c. 2. H.

3) Conf. AVCTORIS Dissertatio de statu hominum naturali §. 1.

est, aëris intemperies extitisset, tantoque labore victus fuisset quaerendus. Vid. OVIDIVS Metamorph. L. I. v. 107. VIRGILIVS Georg. II. v. 336. LVCRETIVS L. [V. vers. 816. 817.]

At nouitas mundi nec frigora prima ciebat,
Nec nimios aestus, nec magnis viribus auras.

Enimuero quanquam primaeuos mortales Numinis ductu artes maxime necessarias sat mature percepisse constet [4], (vid. Genes. III, 21. 23. IV, 2. 17. 22.) quibus per solertiam hominum plures accessere: nihilominus misera & foeda conditio generis humani futura fuerat, nullis ciuitatibus institutis, si quisque suam sibi familiam seorsim rexisset, adultosque liberos in naturalem abire libertatem passus esset. Sique de vniuerso genere humano dici potuisset, quod de Cyclopibus extat apud EVRIPIDEM Cyclope: [vers. 120.]

Νομάδες, ἀκούει δ' οὐδὲν οὐδεὶς οὐδενός.
Vagi pastores, nec vllus vlla in re alteri paret.

Eiuscemodi status incommoda neruose repraesentauit HOBBESIVS de Ciue cap. 10. §. 1. *Extra ciuitatem [5], propriis tantum viribus protegimur; in ciuitate, omnium. Extra ciuitatem fructus ab industria nemini certus; in ciuitate omnibus. Denique extra ciuitatem, imperium affectuum, bellum, metus, paupertas, foeditas, solitudo, barbaries, ignorantia, feritas; in ciuitate imperium rationis, pax, securitas, diuitiae, ornatus, societas, elegantia, scientiae, beneuolentia.* Conf. POLYBIVS L. IV. cap. 45. vbi de miseria Byzantinorum tradit propter inexplicabile cum vicinis Thracibus bellum. Sicuti & iudicauerim, nulla ratione efficacius extingui posse querelas vulgi, quas circa onera & incommoda ciuitatum iactat, quam si ipsi ob oculos repraesententur naturalis status incommoda. Quae recte aestimant, apud quos in prouerbii vicem receptum est: *Nisi iudicia forent, vnus alterum deuoraret.*

§. III.

4) Quod ex laudata Auctoris Dissertatione illustratur a Cl. BARBEYRACO in nota 5. ad hunc Paragraphum, in qua imprimis memorabile exemplum est vsus ignis incognitus incolis insularum Canariarum & Philippinarum, vt & Chinensis alicuius, propter amoenitatem, qua horto assimilabatur, los jardenas appellatae, quod refert Georg. HORNIVS de Orig. gent. Americ. L. I. c. 8. & L. II. c. 9.

5) Inseruit Auctor haec verba Hobbesii omisso nullo, libello etiam suo de Offic. hom. & ciu. L. II. c. 1. §. 9. & quidem illaudato auctore. Idem in probanda quoque generaliter sententia eorum iusto liberalior fuisse videtur. Refutarunt eum latissime TITIVS Obs. 460. 461. & Cl. BARBEYRACVS nota 7. & seqq. quorum argumenta hic recenseri, lectoris interesse videtur, quum status vtriusque, naturalis & ciuilis commoda & incommoda sistant. Igitur I. in statu naturali fructus industriae cuiuis satis certi; in statu contra ciuili laborum nostrorum prouentus saepe a malis Principibus profundantur. II. Timor poenarum etsi in statu ciuili continendae plebi sufficiat; parum tamen illo proficimus contra proceres & amicos Principum vtpote solitos leges eludere. III. In statu ciuili damnum onus maximum societatis humanae a potentioribus oritur, vtpote qui animi motibus etiam vehementissimis obsecundare fueuerunt: cuius contra insanae potentiae nullum temere exemplum in statu naturali inueniretur, vbi & impotentiae exempla deficerent, auertendo damno tali imparis. IV. Bella statum naturae non necessario sequerentur, quod Auctor pluribus contra Hobbesium probat infra §. 5. V. Darentur quidem decertationes hostiles, sed non tam graues vt in ciuitatibus, nec ex tam immani congredientium numero conflatae, et ex quibus, vt hodie fit, tantum non integra regna & totae prouinciae deuastarentur. VI. Modi reprimendae malitiae neque in statu naturae deficerent. Vide, quae dicentur infra L. VII. c. 1. §. 7. nota 1. eidem contra difficilius occurritur in ciuitatibus propter

§. III. Qvae ivra porro ſtatum hominis naturalem comitentur, facile colligi poteſt tum ex inclinatione illa, omnibus animantibus communi, qua non poſſunt non ad conſeruationem ſui corporis, vitaeque; nec non ad diſpellenda ea, quae eandem deſtruere videntur, omnibus modis incumbere: tum quod in eo qui degunt ſtatu nullius hominis imperio ſunt ſubiecti [1]. Ex priori enim conſequitur, quod in naturali ſtatu conſtitui poſſint omnibus in medio poſitis vti, frui, omniaque adhibere, & agere, quae ad conſeruationem ſui faciunt, in quantum aliorum ius inde non laeditur. Ex poſteriori autem, quod iidem ſicuti propriis viribus, ita & proprio iudicio atque arbitrio ad legem tamen naturalem formato, vtantur ad procurandam ſui defenſionem, atque conſeruationem. Atque hoc quoque reſpectu ille ſtatus nomine naturalis libertatis venit, dum quilibet citra antegreſſum humanum factum ſui iuris poteſtatisque, ac nullius alterius hominis poteſtati ſubiectus eſſe intelligitur. Quo ipſo etiam quiuis cuiuis alteri, cui neque ipſe ſubiectus eſt, neque eundem ſibi ſubiectum habet, aequalis habetur. Atque in hunc ſenſum corrigenda & interpretanda ſunt tradita ab Hobbesio de Ciue c. 1. §. 7. ſeqq. *Iuris naturalis fundamentum primum eſſe, vt quisque vitam & membra ſua quantum poteſt tueatur, omnemque operam det, vt a morte & doloribus proprium corpus & membra defendat, conſeruetque.* Cui conſequens ſit, vt, *quoniam fruſtra ius habet ad finem, cui ius ad media denegatur, vnusquisque ius habeat vtendi omnibus mediis, & agendi omnem actionem, ſine qua conſeruare ſe non poteſt.* Cum autem in naturali ſtatu nemo alium hominem habeat ſuperiorem, cuius arbitrio ſuam voluntatem, ſuumque iudicium ſubmiſerit; inde *quilibet naturali iure iudex eſt*, id eſt, quilibet ex proprio iudicio definit, *vtrum media quibus vſurus eſt, & actio quam acturus eſt, ad conſeruationem vitae vel membrorum ſuorum neceſſaria ſint, nec ne.* Nam ſi vel maxime quis alteri heic conſilium ſuppeditare inſtituat; tamen cum alter iſti voluntatem ſuam atque iudicium non ſubiecerit, licebit huic de eiusdem conſilio iudicare, an ſibi congruens

V 2

propter miniſteria & potentiam procerum. VII. Ad victum & amictum neceſſaria facile vnicuiuis tribuerent ſuus labor & ſolertia, iisdemque proinde ſoli ignaui aut prodigi carerent, perinde vt iis carent in ciuitate. VIII. Barbaries, ſolitudo, & tenebrae ignorantiae in compluribus quoque regnis, in primis Aſiae, Africae & Americae obuiae. IX. Ambitionis, auaritiae, voluptatis, iniuſtitiae & crudelitatis monſtra ciuitatibus fere propria ſunt, vtpote in Aulis in primis dominantia, vnde non lenta contagione ad ſubditos ſerpunt. X. Pax & ſecuritas ex ſtatu ciuili non minus exules, quam e ſtatu naturali, quod non tantum bella crudeliſſime geſta docent, ſed etiam perſecutiones teſtantur, propter ſacrorum diuerſitatem ciuibus illatae. XI. Diuitiis certe prae ſtatu naturali adfluere ciuilem, negant exempla tot mendicorum & hominum, quibus minus nihilo eſt, in ciuitatibus obuia. XII. In ciuitatibus decori, ſtudii ſocietatis, elegantiae, ſcientiarum, beneuolentiae nominibus ſaepe vanitas, ſtultitia, pedantismus, odia & ſubtiles fallendi artes teguntur: quodſi autem his moribus boni aliquid ineſt, id neque a ſtatu naturali penitus alienum. Praeterea haec perpolita vita, hae elegantiae, haec vrbanitas, & ceterae vrbanitatis ſuauitates in ſolis vrbibus maioribus inueniuntur, ruri contra vbiuis, etiam in regnis cultiſſimis, plena omnia ſqualoris & ruſticitatis. Ex quibus manifeſtum eſt, nec ciuilem ſane ſtatum, vt alias in rebus humanis nihil, ex omni parte beatum eſſe. Vtut enim ſtatus ciuilis reprimendae hominum malitiae accommodatior ſit, quam naturalis, eoque ſocietatem eorum & felicitatem magis promoueat, ſi recte & ſapienter imperium eius adminiſtretur; tamen, ſi ſumma in republica poteſtas viribus ſuis vel per ſe, vel per ſuos in imperio adminiſtros abutatur, multo is infelicior eſt, quam ſtatus naturalis, quod in primis ex bellis & ſeditionibus manifeſtum.

§. III. 1) Principium hoc cum eo, quod ſequitur, ad vnum reduci poteſt. In hoc ſtatu licere omnia, quae non ſunt vetita. Cui addendum alterum: Cum omnes in eo ſint pares, eos tractandos eſſe vt pares. De quo infra L. III. c. 4. H.

gruens ſit, vel minus. Adeoque iſte faciet, quod alter ſuaſerit, non quatenus id conſilium ab altero fuit dictatum, ſed quatenus id ipſi arridet, & conſequenter ex proprii iudicii determinatione faciet. Ex quibus omnibus demum concludit: *Naturam dediſſe vnicuique ius in omnia, hoc eſt, in ſtatu mere naturali, & antequam homines vllis pactis ſeſe inuicem obſtrinxiſſent, vnicuique licuiſſe facere, quaecunque & in quoscunque libebat, & poſſidere, vti frui omnibus, quae volebat & poterat. Ex quo etiam intelligi, in ſtatu naturae menſuram iuris eſſe vtilitatem.* Quae vtut prima fronte paradoxa videantur, tamen hautquidquam aliquam licentiam quiduis in quosuis patrandi inde deduci debere agnoſcet, qui cogitauerit [2], (Hobbeſium) in iſthoc ſtatu hominem vtique legum naturalium, & ſanae rationis regimini ſubiicere. Quae licentia cum nequaquam ſit, neque abs ſano homine haberi poſſit idoneum medium ad conſeruationem hominis diuturnam, natura quoque nullo modo eam indulſiſſe cenſenda eſt. Ac ſi vel maxime quis eam exercere praeſumat, magno ſuo malo eandem ſibi noxiam eſt deprehenſurus. Sic vt demum effati iſtius ſenſus huc redeat: natura res ad hominis conſeruationem facientes in medio poſuit, antequam per pacta homines iſtas inter ſe diuiderent: & qui neminem habet ſuperiorem, ex propriae eiusque ſanae rationis dictamine quaeuis agere poteſt, quae ad diuturnam ſui conſeruationem faciunt. Quod ſi tamen ita craſſa fuit (Hobbeſii) ſententia, qualem prima fronte verba eius prae ſe ferunt, ac benignam hancce interpretationem plane reſpuit, ipſe viderit, quomodo meritam caſtigationem declinauerit. Id ſane manifeſtum eſt, Auctorem Tractatus Theologico-Politici, quem Spinoſam Exiudaeum vocat Sam. Mareſius, ius illud in omnia naturalem ſtatum comitans ſat horride deſcripſiſſe, quod diſcuſſiſſe non abs re fuerit. Is igitur *per ius & inſtitutum naturae nihil aliud intelligit, quam regulas naturae vniuscuiusque indiuidui, ſecundum quas vnumquodque naturaliter determinatum concipimus ad certo modo exſiſtendum & operandum; verbi gratia, piſces a natura determinati ſunt ad natandum, magni ad minores comedendum; adeoque piſces ſummo naturali iure aqua potiuntur, & magni minores comedunt.* Vbi notandum, hoc loco per vocabulum *Iuris* non notari legem, iuxta quam agendum ſit, & quid citra iniuriam agere quis poſſit; ſed facultatem agendi [3]: eoque non recte inferri, omnia, ad quae agenda ius aliquis habet, neceſſario quoque eundem agere debere. Deinde vti impropria eſt acceptio vocabuli, *Legis naturalis*, quando notat id, ſecundum quod vnaquaeque res certa ac determinata ratione agit: Sic & improprie potentia & modus agendi, qui in creaturis ratione non praeditis conſpicitur, iuris nomine vocatur. Nam proprie illum duntaxat ius ad agendum habere dicimus, qui praeuia ratione agit. Pergit Ille: *Naturam abſolute conſideratam ius ſummum habere ad omnia quae poteſt, hoc eſt, ius naturae ſe eousque extendere, quousque eius potentia ſe extendit; naturae enim potentia ipſa Dei potentia eſt, qui ius ſummum ad omnia habet.* Heic ſi per

2) Enimuero cum Hobbeſius nulli in hoc ſtatu iniuriam fieri poſſe expreſſe ſtatuat, eumque hoſtilem eſſe contendat, non niſi dicis gratia legum naturalium meminiſſe videtur. H.

3) Transpoſuimus haec verba, praeeunte Cl. BARBEYRACO, quum antea ſine ſenſu legeretur: *Legem, iuxta quam agendum ſit, ſed facultatem agendi & quid citra iniuriam agere quis poſſit.*

4) Et ſatis aliunde conſtat, Spinozam non agnoſcere Deum, tanquam ens intelligens & perfectiſſi-

ſi per ***naturam abſolute conſideratam*** intelligitur Deus iunctim cum rebus creatis [4], concedimus iſtam aſſertionem, Deoque ius ſummum ad omnia lubentes tribuimus, quod tamen ad perfectionem eſſentiae ipſius ſit attemperatum. Sed ſi per naturam intelligatur vniuerſitas rerum creatarum, Deo contradiſtincta, tunc negamus, potentiam naturae eſſe ipſius Dei potentiam, & illam cum hac aeque late patere. Nam eſt quidem potentia naturae a Deo producta, vt tamen totam potentiam Dei non exhauriat; ſed limitibus ab ipſo aſſignatis circumſcribatur. Exinde I S T E ſic infert: *Quia vniuerſalis potentia totius naturae nihil eſt praeter potentiam omnium indiuiduorum ſimul, hinc ſequitur, vnumquodque indiuiduum ius ſummum habere ad omnia quae poteſt, ſiue ius vniuscuiusque eo vsque ſe extendere, quousque eius determinata potentia ſe extendit.* Aſt ego non puto haec conſequi: potentia totius naturae eſt potentia omnium indiuiduorum ſimul: ergo quodlibet indiuiduum habet ſummum ius ad omnia. Quin potius quodlibet indiuiduum certam & definitam iuris particulam obtinet; eoque hautquidquam ſingula indiuidua ſibi illud ius arrogare poterunt, quod cuiuis ex vniuerſitate naturae competit. Addit: *Et quia ſumma lex naturae eſt, vt vnaquaeque res in ſuo ſtatu, quantum in ſe eſt, conetur perſeuerare, idque nulla alterius, ſed tantum ſui habita ratione, hinc ſequitur, vnumquodque indiuiduum ius ſummum ad hoc habere, id eſt, ad exſiſtendum & operandum, prout naturaliter determinatum eſt.* Vbi praeterquam quod vocabulum *Legis naturae* improprie ſumitur, ſaltem de hominibus falſum eſt, ipſorum naturam ita eſſe determinatam, vt conetur perſeuerare *nulla alterius*, ſed ſui tantum habita ratione [5]. Sed & proprie *naturaliter* determinatae illae res dicuntur, quae ad vniformem agendi modum alligatae ſunt, agentibus liberis contradiſtinctae: eoque homines circa actiones, quarum directio penes ipſos eſt, non a natura, ſed a lege ad certi quid determinati ſunt; & inde non ſtatim illis ius ad agendum competit, quod intra vires naturae ipſorum eſt. Clarius patebit vanitas horum ratiociniorum, ſi reſectis ambagibus ita proponantur: Deus habet ius ſummum ad omnia; naturae potentia eſt Dei potentia: ergo & natura ius habet ad omnia; potentia autem naturae eſt potentia omnium indiuiduorum ſimul: ergo ſingula indiuidua ius ad omnia habent. Iudicet qui poteſt, num in hoc ratiocinio iuſta ſit connexio. Falſo autem Spinoſa pronunciat, *nullam heic agnoſcendam differentiam inter homines & reliqua naturae indiuidua;* (cum non niſi de hominum iure quaeſtio inſtitui queat;) *neque inter homines ratione praeditos, & inter alios, qui rationem ignorant, neque inter fatuos, delirantes & ſanos.* Quanquam enim aliis promtior, aliis tardior vſus rationis ſit; cui tamen vllus rationis vſus eſt, ſaltem id intelligere poteſt, ad ſui conſeruationem iure illimitato in omnia ſibi opus non eſſe, idque adeo ſibi non poſſe competere. Quibus autem nullus rationis vſus eſt, de eorum iure fruſtra quaeritur; neque ex morbidis hominibus de natiua conditione humani

 generis

fectiſſimum. Huic enim mundus Deus eſt, quem aeternum & increatum eſſe, ſupponit.

5) Quod adeo verum eſt, vt Hobbeſius, cuius ſententia parum recedit ab hypotheſi Spinozae, illimitato huic Iuri omnium in omnes ſuperſtruat neceſſitatem pacta ineundi, quibus, vt ipſi videtur, iuſtitia omnis nititur, eo, quod fieri non poſſit, vt genus humanum conſeruetur, ſi omnes vtantur iure ſuo. Vid. Liber eius de Ciue c. I. §. II. & 13. & c. II. §. 3. Ipſe Spinoza tamen, quod auctor obſeruat, in fine paragraphi, fatetur, tutius nos rationis praecepta ſequi, quam ſola naturae deſideria.

generis pronunciare licebit. Quin nullus horum alia ratione, quam per ius in omnia, seruari nequit. Frustra est ratio ab ILLO subiuncta: *Quicquid enim vnaquaeque res ex legibus naturae suae agit, id summo iure agit, nimirum quia agit, prout ex natura determinata est, nec aliud potest.* Atqui negamus hominem, quando ex legibus naturae suae agit, ius in omnia affectare, aut ad idem exercendum a natura determinatum esse. Fallit igitur conclusio Spinosae: *Inter homines, quamdiu sub imperio solius rationis viuere considerantur, tam illi, qui rationem nondum nouit, seu qui virtutis habitum nondum habet, ex solis legibus adpetitus summo iure viuit, quam ille, qui ex legibus rationis suae vitam suam dirigit. Hoc est, sicuti sapiens ius summum habet ad omnia, quae ratio dictat, siue ex legibus rationis viuendi: sic etiam ignarus & animi impotens summum ius habet ad omnia, quae appetitus suadet, siue ex legibus appetitus viuendi.* Atqui status naturalis & imperium naturae in homine rationem vtique includit, nec aliis legibus sapiens, aliis hebetior viuere tenetur. Qui porro solo appetitu reguntur, in eos ius & lex non cadit. Sed in homine, qua appetitus a ratione abit, non ex iure aut legibus viuitur, sed aberrationes legum committuntur. Non minore falsitate laborant consectaria, quae ex praemissis deducuntur; *Ius naturale vniuscuiusque hominis non sana ratione, sed cupiditate & potentia determinatur. Non enim omnes naturaliter determinati sunt ad operandum secundum regulas & leges rationis; sed contra omnes ignari omnium rerum nascuntur, & antequam veram viuendi rationem noscere possunt, & virtutis habitum adquirere, magna aetatis pars, etsi bene educati fuerint, transit, & nihilominus interim viuere tenentur, seque quantum in se est conseruare, nempe ex solo appetitus impulsu, quandoquidem natura iis nihil aliud dedit, & actualem potentiam ex sana ratione viuendi denegauit; & propterea non magis ex legibus sanae mentis viuere tenetur, quam felis ex legibus naturae leoninae.* Enimuero vt quis iuxta rationem viuere teneatur, non necessum est, vt *naturaliter determinatus* sit ad operandum iuxta leges rationis, id est, vt aliter agere non possit; sed sufficit tantum habere naturalis potentiae, ex qua possit ab iniuriis & molestiis inferendis abstinere, quo nihil est facilius. Sicuti & modus seipsum conseruandi non adeo est operosus, vt iure in omnia opus sit. Ab eo autem, qui per aetatem omnium rerum est ignarus, non sane exigi potest accuratior actionum directio, quam pro captu rationis parce adhuc sese exserentis. Quo minus tamen, quae ab eodem aguntur, nimis molesta aliis esse queant, natura prouidit, dum & exiguas ipsis vires attribuit, & aliis istorum directionem commendauit. Falsa denique est & isthaec illatio: *Quicquid itaque vnusquisque, qui sub solo naturae imperio consideratur, sibi vtile vel ductu sanae rationis, vel ex affectuum imperio iudicat, id summo naturae iure adpetere, & quacunque ratione siue vi, siue dolo, siue precibus, siue quocunque demum modo facilius poterit, ipsi capere licet, & consequenter pro hoste habere eum, qui impedire vult, quo minus animum expleat suum.* Item: *Ex quibus sequitur, ius & institutum naturae, sub quo omnes*

§. IV. 1) Vnde fit, in ciuitate summum imperantem, intuitu externorum, esse in statu naturali: at intuitu ciuitatis considerari, vel vt caput, siue qua est imperans, vel vt partem ciuitatis, siue qua est ciuis. Cui consequens est, statum naturalem mere talem non parum a temperato differre. In illo quis facile malus & nequam, in hoc quilibet bonus esse, praesumitur, etiam

omnes nascuntur, & maxima ex parte viuunt, nihil nisi quod nemo cupit, & nemo potest prohibere, non contentiones, non odia, non iram, non dolos, nec absolute aliquid, quod appetitus suadet, auersari. Haec assertio de hominibus falsissima est. Sed si ea ad omne genus animantum extendatur, hoc sensu: nullum esse agendi modum aut viam se conseruandi, quae non alicui animanti ex instinctu suae naturae vsurpetur; tunc ea ad rem nihil facit, cum id duntaxat quaeratur, num in homines ius in omnia aduersus homines exercendum cadat. Et sane posteriorem sensum Spinosae ob oculos fuisse sequentia verba arguunt: *Nec mirum; nam natura non legibus humanae rationis, quae non nisi hominum verum vtile & conseruationem intendunt, includitur, sed infinitis aliis, quae totius naturae, cuius homo particula est, aeternum ordinem respiciunt.* Et tamen mox fatetur, hominibus esse vtilius secundum leges & certa nostrae rationis dictamina viuere, quae verum hominis vtile intendunt. Ast quid opus erat ius fingere, cuius vsus homini, si saluus esse vellet, necessario deferendus erat; cum caeteris animalibus, qui aliquod instar iuris in omnia exercet, hautquidquam necessum sit ad sui salutem eo se abdicare; quod itidem homini necessum non foret, si tale ius eidem naturaliter competeret.

§. IV. FATEMVR tamen, vniuersum genus humanum nunquam simul & semel in mero statu naturali exstitisse; neque etiam exsistere potuisse, ideo quod diuinarum auctoritate literarum persuasi, ex vno pari coniugum quicquid est mortalium originem ducere credamus. Nam Adamo vtique Eua sua maritali imperio fuit subiecta. Genes. III, 16. Et qui inde nascebantur, sub potestate patria, & imperio familiari statim constituebantur. Tunc autem in eiusmodi statu vniuersum genus mortalium esse potuisset, si, quod paganis quibusdam credebatur, ab initio ranarum instar e terra prouenissent, aut, sicuti Cadmaei fratres, semine sparso germinassent. Qua fabula fallor an repraesentari possit naturalis status, & bellum omnium in omnes, prout Hobbesio illud deformatur, vbi

- - - - - - Furit omnis turba, suoque
Marte cadunt subiti per mutua vulnera fratres.

OVID. Metam. 3. [v. 122. 123.] Igitur naturalis status actu ipso nunquam extitit [1], nisi temperatus, & velut partialis, dum nempe cum quibusdam hominibus singuli in statum ciuilem, aut illi analogum, coaluerunt; aduersus reliquos naturalem adhuc libertatem retinuerunt. Etsi quo plures, quoque minores in coetus genus humanum fuit diuisum, eo propius ad istum statum mere naturalem accessit. Sic & olim cum genus humanum in familias segreges, & nunc postquam idem in ciuitates concessit, illi mutuo in naturali statu viuunt, quorum neuter alteri paret, quique communem dominum inter homines non habent [2]. Sic priscis temporibus, qui familia paterna excedebant fratres,

etiam externorum intuitu. V. AVCTOR L. III. c. 6. §. 9. ante med. Quod inde prouenit, quia bonis moribus, legibus, institutis & disciplina cruditates status naturalis, mere talis, in ciuitate vel tolli penitus, vel temperari possunt. H.

2) V. Element. Prud. ciuil. Part. I. Sect. 1. §. 1. & §. 11. sect. 3. §. 4. H.

fratres, ac ſinguli peculiarem ſibi familiam, & ab alia non pendentem conſtituebant, in libertate & ſtatu naturali mutuo viuere incipiebant [3]. Adeoque non quidem primi mortalium, ſed horum poſteri in naturali ſtatu exſiſtere actu coeperunt. Atque iſthoc modo temperatus hicce ſtatus, inter eos maxime, qui in ciuitates coiuerunt, illis quidem incommodis caret, quae mero ſtatui naturali adhaerent; & inſuper ampliſſimi inter mortales faſtigii inſtar habetur, totius ciuitatis viribus ſubnixum; in hiſce terris neminem ſuperiorem agnoſcere. Sic vt ciuitates earumque rectores ſtatum ſuum eximie libertatis naturalis nomine inſignire queant, quippe qui iſtis viribus ſunt ſuccincti, vt eam ſecure exercere queant. Cum illis, qui in ſtatu mere naturali ſinguli degunt, parum laetabile, aut vtile ſit, neminem habere ſuperiorem; quippe queis per propriarum virium tenuitatem ſalus ſua perpetuo in ancipiti haeret. Fruſtra autem ſunt, qui iſtam libertatem naturalem aut non exiſtere, aut naturalem non recte dici contendunt, eo argumento; quod cum natura adpetat ſocietatem ordinatam, ordo autem ſine imperio non intelligatur, cum nulla ſocietas ſine imperio ſit, imperium potius res vere naturalis ſit dicenda. Cui probando adducitur locus CICERONIS L. III. de LL. *Nihil tam aptum eſt ad ius conditionemque naturae, quam imperium: ſine quo nec domus vlla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum vniuerſum genus ſtare, nec rerum natura omnis, nec ipſe mundus poteſt. Nam & hic Deo paret, & huic obediunt maria terraeque, & hominum vita iuſſis ſupremae legis obtemperat.* Inde Hobbeſius accuſatur; quod ſtatum mere naturalem nominauerit, & finxerit, qualis non eſſet homine dignus, aut naturalis humanus; ſed belluis aptior, quarum natura rationem & orationem ignorat. Nam vt omnibus omnia liceat agere, appetere, poſſidere, nulla eſt ratio, nulla natura recte atque integre iudicans, quae dictet. Deprauatae naturae impetus eiusmodi eſſe poſſe, non dictata rectae rationis, quae eo ipſo quod ſocietatem adpetit, ordinem ſocietatis adpetit: qui licentiam eiuscemodi motibus incompoſitis omnem praecludit. Ordo enim eſſe qui poteſt, niſi ad primum aliquod tendat? Id primum eſt & ſummum, & omnia moderari aptum, id eſt, imperium, ſiue ſumma in ſocietate poteſtas: ſine cuius reſpectu ſocietas nulla adpetitur ab eo animante, quod rationis & orationis inſtrumento vtitur. Huc vſque progredi naturam, vt imperium in omni ſocietate naturale eſſe, libertatem autem, quae imperium omne adſpernaretur, cum natura pugnare demonſtret. Vid. BOECLERVS ad Grotii proleg. Enimvero quid de his ſit ſentiendum; ex ſuperioribus facile conſtare potuit. Mere naturalis ſtatus dicitur conditio hominis, prout abſtrahit ab illis, quae inſtituto humano ipſi ſuperuenerunt; non quod natura hominem, vt in iſto ſtatu degeret, deſtinauerit [4]. Sic omnium rerum ignorantia homini naturalis, ſeu congenita dici poteſt; non quod naturae repugnet, hominem multarum rerum cognitionem adquirere. Deinde nulla libertas naturalis homini a nobis attribuitur, quae ſit exemta ab obligatione legis naturalis, imperiique diuini. Libertas autem, quae omne imperium humanum adſpernatur, non magis cum natura

3) Vid. de his PLATO Lib. de Legib. III. Stephan. & ARISTOTELES Politicor. L. I. paulo poſt initium p. 680. 681. Tom. II. Edit. c. 11. p. 297. D. Ed. Pariſ.

natura pugnat, quam eadem progreſſum in infinitum admittit. Naturale eſt equidem imperium, id eſt naturae intentio fuit, vt homines imperia inter ſe conſtituerent. Sed non minus naturale eſt, vt qui id ſummum in alios homines gerit, ipſe ab imperio humano ſit immunis, adeoque hoc intuitu libertate naturali gaudeat. Ni ſummo ſuperius in eodem ordine admittere velimus. Sicuti & in vniuerſum naturale eſt, vt qui non habet dominum, ex dictamine propriae rationis ſe ac ſuas actiones gubernet.

§. V. MAIORIS momenti diſquiſitio eſt, an ſtatus naturalis, in ordine ad alios homines, habeat indolem belli, an pacis; ſeu quod eodem redit, an qui in ſtatu naturali viuunt, id eſt, qui neque communem habent dominum, neque vnus alteri paret, aut imperat, inuicem pro hoſtibus, an vero pro pacatis & amicis ſint habendi? Quo loco potiſſimum meretur expendi ſententia Hobbeſii, qui vti ſtatum mere naturalem vocat bellum non ſimplex, ſed omnium in omnes; ita qui in eandem ciuitatem coiuere hoſtilem ſtatum inuicem exuere tradit, reliquos hoſtium loco manere. Sic de Ciue c. 9. §. 3. *Hoſtis eſt quisque cuique, cui neque paret, neque imperat.* Addi debuerat, & quicum communem dominum non habet. Item c. 13. §. 7. *Status ciuitatum inter ſe naturalis, id eſt, hoſtilis eſt. Neque ſi pugnare ceſſent, idcirco Pax dicenda eſt, ſed reſpiratio; in qua hoſtis alter alterius motum vultumque obſeruans, ſecuritatem ſuam non ex pactis, ſed ex viribus & conſiliis aduerſarii,* (addendum, & ex propriis viribus,) *aeſtimat.* Plane vti piſcium ſtatum deſcribit OPPIANVS Halieut. L. II. [verſ. 44. & ſeqq.] *Πάντες γὰρ ἀνάρσιοι ἀλλήλοισι δυσμενέες πλώουσιν· ὁ γὰρ κρατερώτερος αἰεὶ Δάμνυτ' ἀφαυροτέρους· ἄλλῳ δ' ἐπινήχεται ἄλλος πότμον ἄγων. ἕτερος δ' ἑτέρῳ πόρσυνεν ἐδωδήν. Omnes enim infeſti inuicem & infenſi natant. Validior quippe ſemper deuorat imbecilliorem; alter alterum perſequitur exitium intentans; & vnus alteri in cibum cedit.* IDEM ibid. *Οἱ δ' ἄλλοι μάλα πάντες ὀλέθριοι ἀλλήλοισιν Ἔρχονται. τὸ καὶ οὔποτ' ἐσόψεαι ὑπνεύοντας Ἔλλοπας· ἀλλ' ἄρα τοῖσι καὶ ὄμματα καὶ νόος αἰεὶ Ἐγρήσσει πανάϋπνος· ἐπεὶ τρομέουσι μὲν αἰεὶ φέρτερον ἀντιόωντα, χερειοτέρους δ' ἐλόωσι. Hi autem omnes exitioſi inuicem exiſtunt. Inde nunquam videas dormientes piſces: ſed ipſis ſemper & oculi & mens vigilant inſomnes, quia metuunt quidem ſemper validiorem obuiam venientem, imbecilliores vero perſequuntur.* Add. POLYBIVS L. XV. c. 20. HOBBESIVS in Leuiathan. c. 13. adiungit: Bellum non eſt illud duntaxat tempus, quo pugnis & praeliis confligitur, ſed quo voluntas pugnandi ſatis declaratur. Nam ſicut prauam tempeſtatem vocamus non ſolum, quando procellae ruunt, ſed & quando aër ad iſtas producendas eſt diſpoſitus; ita bellum quoque non tantum praeliis, ſed & aperta hominum ad pugnandum procliuitate aeſtimamus. Neque vero primus iſta Hobbeſius tradidit; verum eadem iamdudum habentur apud PLATONEM Libr. I. de LL. [princ. pag. 769. 770. Edit. Wechel. Ficini & 625. 626. Tom. II. Ed. H. Steph.] vbi dum Clinias Cretenſis rationem reddit, quare Cretenſium legislator multa inſtituta rem militarem ſpectantia introduxerit, ita ſubiungit: *Ἄνοιαν δή μοι δοκεῖ καταγνῶναι τῶν πολλῶν, ὡς οὐ μανθανόντων, ὅτι πόλεμος*

4) V. infra c. 3. §. 16. H.

πόλεμος ἀεὶ πᾶσι διὰ βίου ξυνεχής ἐστι πρὸς ἁπάσας τὰς πόλεις. ἣν γὰρ καλοῦσιν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων εἰρήνην, τοῦτ᾽ εἶναι μόνον ὄνομα, τῷ δ᾽ ἔργῳ πάσαις πρὸς πάσας τὰς πόλεις ἀεὶ πόλεμον ἀκήρυκτον κατὰ φύσιν εἶναι. In quo ſane arbitror eum ſtultitiae crimine permultos condemnaſſe, quod minime intelligant, bellum ciuitatibus omnibus cum omnibus iuge ac perpetuum eſſe. Quam enim plerique pacem nominant, id eſſe nomen ſolummodo exiſtimandum: re vero ipſa omnibus ciuitatibus aduerſus omnes non indictum bellum natura eſſe. Vbi & hoc obiter obſeruandum, minus accurate a non nemine quaeſtionem hanc ita explicari, quod per ſtatum naturalem intelligatur illa conditio, qua concipimur ſeorſim victuri, aut extra ſocietatem conſtituti eſſe, eumque eſſe ſtatum belli, id eſt, propoſiti, illud quod alter habet occupandi, illumque inde arcendi. Ita vt ſenſus ſit; ſi homines viuerent extra ſocietatem, verſarentur in perpetua diſcordia; vel ſi homines vitam ſocialem non viuerent, in ſtatu perpetuae diſcordiae victuri eſſent *. Nam ſtatus naturalis & vita ſocialis ſibi proprie non opponuntur; cum etiam illi, qui in ſtatu naturali viuunt, ſocialem inuicem vitam agere poſſint, debeantque, & ſaepenumero ſoleant. Enimuero cum ſuper hac quaeſtione fundentur omnes fere conſiderationes, quas ciuitatum rectores circa vicinas ciuitates agitare debent ac ſolent, operae pretium puto fuerit, quae in vtramque partem adferri poſſunt argumenta preſſius expendere.

§. VI. QVOD IGITVR ſtatus naturalis ſit ſtatus belli HOBBESIVS de Ciue c. 1. & Leuiath. c. 13. ita demonſtrare conatur. Nimirum vt homo naturaliter hominem metuat, & adeo cum ipſo in ſtatu belli verſetur, cauſam eſſe, quod hominibus & facultas & voluntas ſit inuicem nocendi. Facultatem nocendi inde oſtendit, quod homines adultae aetatis ſint viribus inuicem aequales. Nam licet ſaepiſſime vnus alterum robore corporis antecedat; tamen fieri poſſe, vt etiam imbecillior ex inſidiis, aut conſpiratione cum aliis inita, vel robuſtiſſimum opprimat; cuius vitalia aeque ad mortem recipiendam idonea quam debiliſſimi cuiusque. SENECA de Ira L. I. c. 3. *Nemo tam humilis eſt; qui poenam vel ſummi hominis ſperare non poſſit, ad nocendum potentes ſumus* *. Neque vero naturalem ſolertiam, qua vnus alterum ſolet excedere, id praeſtare poſſe, vt abs tali periculo tutus ſit, cui nullum niſi in ſe ſolo praeſidium. Cum porro maximum malorum, quod homines inuicem inferre poſſunt, ſit mors; eam autem tam robuſtus debiliori, quam hic illi queat inferre; conſequens eſſe, vt qui maximum inferre inuicem poſſunt, ſint viribus (in effectu) aequales. Voluntatem autem nocendi nonnullis ineſſe ex neceſſitate, aliis per libidinem. Dum enim aliqui ſibi omnia volunt licere, & prae caeteris honorem arrogant, aliosque petulanter laceſſunt; non poſſe non reliquis, modeſto licet ſint ingenio, ac libenter eadem aliis, quae ſibi, velint permittere, neceſſitatem naſci ſeſe contra iſtorum ferociam defendendi. Datur quippe non vnus, qui

Iura negat ſibi nata, nihil non arrogat armis,

aut vti MANILIVS Aſtron. L. V. loquitur, [verſ. 120. & ſeqq.]

Nec

§. V. *) Clarius, non ſocialitas, aut ſocietas aequatoria, ſed rectoria ſtatui naturali opponitur. V. quae dicemus ad §. 8. H.

Nec pacem a bello, ciuem difcernit ab hofte.
Ipfe fibi lex eft, & qua fert cunque voluntas,
Praecipitat vires: laus eft contendere cuncta.

Et [verf. 489. & feqq.] cui

Nulla quies placet; in nullo funt otia fructu;
Sed populum turbamque petit, rerumque tumultus,
Seditio, clamorque iuuat. - - -

Frequentiffime quoque voluntatem nocendi oriri ex contentione ingeniorum, dum nemo non altero perfpicaciorem fefe credit; & contra alterius arrogantiam moleftiffime fert. Vnde fieri, vt non modo contra contendere, fed & fimpliciter non confentire fit odiofum. Nam cum duo contradictoria fimul vera effe non poffint, qui non confentit alteri, tacite ipfum erroris arguit; qui in valde multis diffentit, pro ftupido ipfum habet, quippe qui tam manifeftam veritatem, vti quilibet de fua fententia credit, perfpicere nequeat. CICERO Offic. I. [c. 27.] *Falli, errare, labi, decipi tam dedecet, quam delirare, & mente captum effe.* Huc pertinet illud HORATII Ep. I. [verf. 83.]

Vel quia nil rectum, nifi quod placuit fibi, ducunt;
Vel quia turpe putant parere minoribus, & quae
Imberbes didicere, fenes perdenda fateri.

Et IVVENALIS Sat. XV. [verf. 35. & feqq.]

- - - Numina vicinorum
Odit vterque locus, quum folos credat habendos
Effe deos, quos ipfe colit.

Inde cum omnis animi voluptas in hoc fita fit, vt quis aliis fefe praeferre queat, non poffe non quandoque figna contemtus aduerfus alios erumpere: quo nihil animos mortalium magis irritare folet. CICERO Off. I. c. 8. *Quicquid eiusmodi eft, in quo non poffint plures excellere, in eo plerumque fit tanta contentio, vt difficillimum fit fanctam feruare focietatem.* Neque folum *in Graecorum leuitate ifta peruerfitas, vt maledictis infectentur eos, a quibus de veritate diffentiunt.* IDEM de Fin. L. II. Add. CHARRON de la Sageffe L. I. c. 40. n. 6. 7. 8. Denique & inde creberrimam prouenire caufam, quare nocere inuicem velint homines, dum plures ad vnam & eandem rem animum fimul adiiciunt, qua neque frui communiter, neque eandem diuidere poffint aut velint. Quae fane fortiori cedere debet; quis autem fortior, pugna diiudicandum eft. Socrates apud XENOPHONTEM Memorab. L. II. [c. 6. §. 21. Edit. Oxon. p. 437. Ed. Steph.] *Homines partim quidem ad amicitiam naturaliter propenfi funt; alter etenim altero eget, ac inuicem miferentur, & vtilitatibus inuicem affecti gratias mutuo agunt. Partim vero ad inimicitiam: cum enim eadem bona atque iucunda putant, de his contendunt, & diffentientes contrariantur. Hoftile namque contentio & ira eft. Inimicitia atque cupiditas plus habendi atque inuidia odium parit.* SENECA de Ira L. III. c. 34. *Quod vinculum amoris effe debebat, feditionis atque odii caufa eft, idem velle.*

§. VI. *) CVRTIVS Lib. VII. c. 8. n. 15. *Leo quoque aliquando minimarum auium pabulum fuit. Nihil tam firmum eft, cui periculum non fit etiam ab inualido.*

velle. Ista quae adpetitis, quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta transferri; eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant. Add. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 39. n. 8. Ob has igitur causas non posse non homines mutuo metu ac suspicione perpetuo agitari. At cum non affectus solum naturalis, sed & ratio cuique salutem suam quam maxime commendet, omniaque adhibere media isti fini indulgeat, quorum aptitudinem, cum superior ibi non sit, quilibet ex suo iudicio aestimat; non posse non oriri cupidinem praeueniendi potius alios, quam ipsorum sese inuasionibus praebendi. Ex quo ipso demum resultare statum infiniti cuiusdam belli omnium in omnes. Cuius consectarium sit, vt quilibet cuilibet possit clam aut aperte inferre, quaecunque sibi expedire iudicauerit. In quo etsi ratio ipsum quandoque fugiat, alteri tamen non fieri iniuriam; quippe cum iustitia & iniustitia tantum locum habeat inter eos, qui in ciuitates coaluerunt. Etsi inepta sui conseruandi media vsurpando contra rationem peccare quis queat.

§. VII. 1) ISTHAEC quidem vtcunque tolerabilia videri possent, si duntaxat per modum hypotheseos assumerentur. In quo sensu eadem ab ipso HOBBESIO accipi, ex c. 8. §. 1. de Ciue videtur colligi, vbi ita dicit: *Vt redeamus iterum in statum naturalem, consideremusque homines, tanquam si essent iamiam subito e terra fungorum more exorti & adulti, sine omni vnius ad alterum obligatione.* Alio tamen loco, IDEM de Ciue c. 13. §. 7. & passim, non per modum hypotheseos, sed serio statum ciuitatum vocat *naturalem*, id est, *hostilem.* Quae ita concilianda videntur, vt illud quidem hypothesis sit; omnes homines simul & semel in statu naturali inuicem extitisse; sicuti futurum erat, si magna hominum multitudo subito e terra fuisset prognata; reuera tamen status ille naturalis exsistat inter quosdam homines, qui nempe inuicem subiecti non sunt, nec communem habent dominum, vt iam omnes sunt ciuitates. Sicuti etiam IPSE expresse in Leuiath. c. 13. dicit: *Quanquam tempus nunquam fuerit, in quo vnusquisque vniuscuiusque hostis erat: Reges tamen & personae summam habentes potestatem omni tempore hostes inter se sunt.* Enimuero pro contraria sententia in primis faciunt origines generis humani, prout illas fallere nescia sacrarum literarum auctoritas nos edocet; quae sane naturalem hominum statum pacificum potius, quam bellicum, hominesque inuicem potius amicos quam hostes arguunt. Scilicet primo homini ex terra diuinitus producto adiungitur socia, cuius materia ex illo ipso desumta, vt eandem tenero statim amore complecteretur, tanquam ex carne & ossibus suis desumtam; quam insuper sanctissimo ipsi foedere adiunxit Deus. Ex his duobus quidquid est mortalium cum

§. VII. 1) Antea legebatur, *ne illa pacate viuerent*, manifesta contradictione eorum, quae praecedunt.

2) AVGVSTINVS L. XII. de Ciuit. Dei c. 21. *Vnum atque singulum creauit, non vtique solum, sine humana societate deserendum; sed vt eo modo vehementius ei commendaretur ipsius societatis vnitas vinculumque concordiae, si non tantum inter se naturae similitudine, verum etiam cognationis affectu homines necterentur: quando nec ipsam quidem foeminam, copulandam viro, sicut ipsum, creare ei placuit, sed ex ipso, vt omne ex homine vno diffunderetur genus humanum.* Si cui argumentum hocce non satisfaciat, addenda caetera, quibus socialitas probatur in cap. sequent. H.

3) Cuius praesumtionis contrarium satis elucet ex ipsa traditione paganorum. Vid. GROTIVS de

cum descenderit, non vulgari duntaxat amicitia, quae ex similitudine naturae resultare potest; & de qua loquitur *L. 3. D. de Iust. & Iure.* Genus humanum sociatum intelligitur, sed & tali; quam communis stirps, & sanguis, cum blando fere affectu inter propiores iunctam, conciliat; etsi eius sensus inter remotiores a communi stirpe fere exoleuerit, quam si quis exuerit, ac hostilem in alios animum sumserit, a primaeuo & naturali statu desciuisse est censendus. Aduersus quae frustra excipitur, ex hoc ipso sequi, statum hominum naturalem esse statum belli. Nam si societates ideo fuerunt coaeuae generi humano, vt homines pacate viuerent, e contrario sequi, citra societatem homines pacate non victuros fuisse, & societates hominibus connasci oportuisse, ne illi impacate [1] viuerent. Ad quae reponimus, inquiri heic a nobis de statu naturali, non qualis abstrahendo concipi possit, sed qualis reuera existat. Iam autem cum primi homines in tali statu exstiterint, qui nil plane hostile, sed meram amicitiam spirabat, ex quali statu caeteri quoque homines prouenerunt [2]; manifestum est, homines, si primae suae originis meminisse velint, amicos potius, quam hostes inuicem censendos. Neque vero ab initio ideo societates in genus humanum introductae, ne status naturalis exsisteret; sed quia genus humanum aliter propagari & seruari nequibat. Status autem naturalis inde emersit, quod multiplicati homines vna societate non amplius continerentur. Inde etiam nullo sensu dicitur, homines sine sociali statu in primis rerum initiis inimice cum aliis victuros fuisse, nisi praesupponere velis [3], ab initio multitudinem hominum abs se inuicem non procreatorum simul extitisse. Facit huc illud ARISTOTELIS Rhetor. L. I. c. 11. Ἐπεὶ τὸ κατὰ φύσιν ἡδὺ, τὰ συγγενῆ δὲ κατὰ φύσιν ἀλλήλοις ἐςὶν, ἅπαντα τὰ συγγενῆ καὶ ὅμοια ἡδέα, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· οἷον ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ. *Quoniam quod est secundum naturam, iucundum est, & quae cognata sunt, secundum naturam inuicem sunt, omnia cognata & similia iucunda sunt plerumque, vt homo homini* [4]. CICERO de Fin. L. III. [c. 19.] *Communis hominum inter homines naturalis est commendatio, vt oporteat hominem ab homine ob id ipsum quod homo sit, non alienum videri.* Nec insuper habendum illud EIVSDEM de Nat. Deorum L. I. [c. 27.] *Non vides, quam blanda conciliatrix, & quasi sui sit lena natura? An putas, vllam esse terra marique belluam, quae non sui generis bellua maxime delectetur? Quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura praescripsit, vt nihil pulcrius quam hominem putaret?* QVINTILIANVS Declam. V. *Publica omnium mortalium, quippe sub vno parente naturae, cognatio est* [5]. Add. Marcus ANTONINVS L. IX. §. 9. vbi argumentum de similitudine naturae, ad conciliationem mutuam faciente, prolixius deducit. Et Rich. CVMBERLAND. de Leg. nat. c. 2. §. 18. Nam illud de peculiari amore aut odio accipiendum [6], quod

de Veritate Religion. Christianae L. I. §. 16. & interpretes ad Acta Apostolorum XVII. 26.

4) Et V. de Finib. 23. *Natura hominis sic generata est, ut habeat quiddam innatum, quasi ciuile atque populare, quod Graeci* πολιτικὸν *vocant.* H.

5) Qui etiam cognationis inter homines meminit passim. V. *L. 3. de rebus suis. §. 4. & l. 12. §. 26.* vbi Gatakerus & *ad L. 2. §. 1.* H.

6) PROCOPIVS d. l. Φύσει μὲν γὰρ οὐδένες τῶν πάντων ἀνθρώπων οἰκείως ἂν ἢ ἐναντίως ἀλλήλοις ἔχοιεν· αἱ δὲ πρᾶξεις ἑκάςου ἢ τῷ ὁμοτρόπῳ ἐς ξυμμαχίαν συνάπτουσαι, ἢ τῷ διαλλάσσοντι τῆς γνώμης ἐς τὸ δυσμενὲς διακρίνουσαι φίλους ἂν οὕτω τύχοι ἢ πολεμίους ἀλλήλους ποιοῦσιν.

quod ait Belisarius apud PROCOPIVM Hist. Vandal. L.II. [cap. 15. pag. 145. Ed. Aug. Vindel.] *Natura homines hominibus neque addicti neque infesti sunt. Facta cuiusque aut connexu societatem, aut diuersitate inimicitiam prouocantia, alios nobis caros, alios exosos faciunt.*

§. VIII. SED NEC deest, quod Hobbesii rationibus reponatur [1]. Non possunt sibi inuicem immediate nocere, quos locorum intercapedo disiungit. Nam qui absens mihi nocet, id facit per aliquem praesentem. Neque res meae nisi per praesentem perdi queunt. Ergo cum longe inter se dissiti, quamdiu non propius inter se iunguntur, nocere inuicem nequeant, non adparet, quare non inter amicos potius quam hostes tales sint censendi. Nam si quis tales malit neutros dicere, scire debet, amicitiam etiam voluntate & facultate non nocendi posse censeri [2]. Deinde illa ipsa virium aequalitas, quam Hobbesius adstruit, voluntatem nocendi [3] potius refraenare, quam incitare est idonea. Quin nemo sanus cum aequali in pugnam descendere amat, nisi necessitate vrgente, aut vbi occasio rei bene gerendae fiduciam subministrat. Alias enim pugnam citra necessitatem inire, in qua illatae plagae non minore impetu sint refundendae, & vbi per pugnantium vires exitus non nisi ab incerta pendet alea, stultorum & temere ferocium est. Sane enim vbi cum pari in pugnam descenditur, vbi vtriusque vita periculo exponitur, neutri tantum e victoria accrescit, quantum ille amittit, qui in pugna occiditur; nec tanti est alium occidisse, quam vitam suam aleae exposuisse. Periculum enim vitae meae plus mihi detrahit boni, quam mihi accedere ex eo potest, quod in pari periculo sit hostis mei vita; nec illius ideo augetur securitas, quoniam inde incerta est mea, sed vtrique hinc aliquid decedit, quod neutri cedit in emolumentum. Rich. CVMBERLAND de Leg. nat. c. 2. §. 29. Inde Scythae apud CVRTIVM L. VII. c. 8. *Firmissima est inter pares amicitia; & videntur pares esse, qui non fecerunt inter se periculum virium.* Sic CAESAR de B. C. L. III. [c. 10. pag. 471. Edit. Dauis.] Pompeium monet; *hoc vnum esse tempus de pace agendi, dum sibi vterque confideret, & pares ambo viderentur.* Et FLORVS L. IV. c. 10. *Expertis inuicem Parthis atque Romanis, quum Crassus atque Pacorus vtrinque virium mutuarum documenta fecissent, pari rursum reuerentia integrata amicitia.* Apud THVCYDIDEM L. III. [§. 11. Edit. Oxon.] mutuus metus tutissimas reddere dicitur societates; *quippe qui eas*

§. VIII. 1) Cl. AVCTOR Meditat. polit. c. 4. §. 2. regerit: tales pro neutris habendos, non pro amicis: deinde non quaeri de actu, sed de facultate nocendi. Ad haec respondeo: non nisi, cum alii belligerantur, quem neutrarum partium intelligi; & hunc tamen illis aequum se praebere oportere. Facultatem autem frustra esse, quae in actum deduci nequit. H.

2) Regerit idem AVCTOR iurium tamen aequalitatem propositum laedendi in nobis fouere. At quaeso quaenam est illa iurium aequalitas? an ius illud omnium in omnia? Non sane: Ius enim intelligi nequit, quod alius aeque habet praepediendi, & vbi vtrinque nulla sit iniuria, vt inter bestias; quibus idem Auctor degentes in naturali statu, nescio an conuenienter, comparauit. Caeterum Auctor noster non negat, pacem in statu naturali satis esse debilem & infidam. V. infra §. 12. & alibi. H.

3) Melius dixisset, *desiderii nocendi delectum* cum de talibus loquatur, qui in impotentia nocendi positi sunt.

4) Vid. infra C. V. §. 6. & Lib. III. c. 6. §. 9. et L. VIII. c. 5. not. 3.

5) GELLIVS L. VII. Noct. Atticar. c. 3. contra Tironem disputans, negat, humanae vitae negotia,

eas violare cupit, dum ambigit, an superior esse possit, absterretur. Sed & causae, quae ab Hobbesio adducuntur, quare homines sese mutuo velint laedere, particulares duntaxat sunt, adeoque hautquidquam sufficientes ad excitandam in genere humano necessitatem belli omnium in omnes, sed duntaxat quorundam in quosdam. Neque enim semper contingit, vt modestis intermixti habitent feroces ac praui, aut hos lubido subeat illos lacessendi. Et contentio ingeniorum vix apud alios deprehenditur, quam qui supra vulgus eminent, Magnam mortalium partem iste morbus non adit, aut non nisi leuiter tentat. Denique non ita maligne necessitatibus mortalium Creator prospexit, vt circa eandem rem afferendam plures semper concurrere debeant. Et potest quidem communis hominum malitia causam praebere, vt ne quis temere cuiuis fidat, & velut nudum latus praebeat: praesertim si eum non penitius nouerit [4]; vti est apud PLAVTVM Asinar. *Lupus est homo homini, non homo, quem qualis sit non nouit.* Sed vt ista suspicio, ac diffidentia, ni peculiariter nocendi voluntas declaretur, ad occupandum, atque opprimendum alterum valeat [5], nemo sanus admiserit. Recte CICERO Offic. I. [cap. 7. in fine] *iniurias* vocat, *quae a metu proficiscuntur, cum is, qui alteri nocere cogitat, timet, ne, nisi id alteri fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo.* Eo minus autem tolerabilis est Hobbesii opinio [6], quod naturalem suum statum duntaxat per subitionem imperii alterius, & coitionem in eandem ciuitatem tolli vult. Nam illas saltem ciuitates in statu belli inuicem versari, quae foederibus & amicitia iunguntur, a sensu omnium populorum abhorret. Nec statim nulla pax est, quae non satis fida est. Sicuti non statim nemo alterius hominis gratia floret, quia affectus & voluntates humanae mutabiles sunt.

§. IX. EST PORRO & hoc probe obseruandum, heic agi non de statu naturali animantis, quod solo impetu & inclinationibus animae sensitiuae regatur; sed cuius pars praecipua, & cui in caeteras facultates regimen, sit ratio; quae etiam in naturali statu communem, eamque firmam & vniformem habet mensuram, rerum nempe naturam, quae sese saltem circa generalia viuendi praecepta, legemque naturalem suggerendam facilem admodum praebet atque expositam. Et istius rationis vsum legitimum hautquidquam excludere, sed potius cum aliarum facultatum operatione coniungere debet, qui statum naturalem hominis est rite designaturus. Cum igitur non solam affectuum

negotia, & actiones, et officia, vel occupandi, vel differendi, vel etiam vlciscendi, vel cauendi, similia esse pugnae gladiatoriae. *Nam gladiatori composito ad pugnandum, pugnam quam propositam esse sortem, aut occidere, si occupauerit: aut occumbere, si cessauerit. Hominum autem vitam non tam iniquis, neque tam indomitis necessitatibus circumscriptam esse, vt idcirco prior iniuriam facere debeas, quam, ni feceris, pati possis.* H.

6) Hostilem sc. Nam alias opposita vtique sunt status naturalis & societas rectoria, atque ex illo in hanc transitur. Neque negari potest, per ciuiles coetus mala naturalis status maxime tolli. Quo adspectu ciuitas *societatum omnium princeps* ab Aristotele dicitur et Cicerone. Eodem referri potest eiusdem Ciceronis locus, oratione pro Sextio: *Inter hanc vitam perpolitam humanitate* (quae in ciuitatibus in primis conspicitur) *& illam immanem, nihil tam interest, quam vis & ius. Horum vtro vti volumus, altero est carendum. Vim volumus? extingui ius necesse est, id est, iudicia, quibus omne ius continetur. Iudicia displicent, aut nulla sunt? vis dominetur necesse est.* Enimuero hinc neutiquam sequitur, in naturali statu pacem aut societatem aequatoriam esse haut posse. Status enim naturalis recte diuiditur in statum vel belli, vel pacis. H.

affectuum libidinem, ſed & rationem, non ſane vnice ſuis ſe commodis dimetientem, audire poſſit homo; a bello, in quod per prauos affectus impellitur, quale eſt etiam illud quod fingitur omnium in omnes, per rationem duplici potiſſimum argumento reuocatur, nimirum quod deprehendit, bellum altero non laceſſente ſuſceptum eſſe & indecorum, & inutile *. Sane enim facile licet homini colligere, ſe non extitiſſe a ſeipſo, ſed ab aliquo ſuperiore productum, quique adeo in ipſum poteſtatem habeat. Cum autem duplici ſeſe velut principio impelli ſentiat, quorum vnum praeſentibus tantum immineat, alterum etiam futura & abſentia cogitatione complectatur, & illius quidem inſtinctu in periculoſa, ancipitia, ac deformia ſe videat impelli, per hoc autem in tuta ac decora duci: liquido poteſt inde iudicare, Creatorem non velle vt prioris, ſed vt poſterioris ductui, obtemperet. Quo cum manifeſta accedat vtilitas pacis, ad quam ratio reuocat, non poteſt non naturaliter homo ad pacem inclinare. Praeſertim cum poſtea, ſi quando neglecta ratione affectibus obtemperarit, ex euentu deprehendat, ſe deteriora ſecutum; ac fere optet, infecta poſſe fieri, quae contra rationem facta ſunt. Ex quibus omnibus concludimus, naturalem hominum ſtatum, etiam extra ciuitates conſideratorum, non eſſe bellum, ſed pacem; quae hiſce fere legibus conſtat, vt quis alterum non laceſſentem non laedat, ſuisque quemuis bonis frui patiatur, ac ſi qua conuenerunt, fideliter praeſtet, ac libenter aliorum commoda promoueat, quantum per arctiores obligationes licet. Cum enim ſtatus naturalis hominis vſum rationis includat, non poteſt quoque aut debet ab eo ſeparari obligatio, quam ratio ſubinde oſtentat. Et quia quilibet homo in ſeipſo deprehendere poteſt, bonum ſibi eſſe, ſi ita ſe gerat, vt aliis hominibus beneuolis potius, quam infenſis vtatur: propter naturae ſimilitudinem facile praeſumere poteſt, alios quoque paria ſentire. Ac ideo male circa deſignandum eundem ſtatum praeſupponitur, homines ſaltem pleroſque ductum rationis, quam natura ſupremam actionum humanarum directricem conſtituit, negligere: adeoque male ſtatus naturalis vocatur, quem neglectus aut abuſus principii maxime naturalis producit. Atque iſthaec omnia prolixiſſime demonſtrat Rich. CVMBERLAND de Leg. nat. qui adeundus, ſi cui noſtra nondum ſufficiant.

§. X. NEQVE EST, quod aliquis nobis occinat, barbariem apud pleroſque priſcorum populorum, quos iuuit ſemper recentes conuectare [1] praedas, &, viuere rapto; quibusque adeo inter modos rem quaerendi, vitaeque genera fuit ληϛική, ſeu praedatoria. Sicuti & ARISTOTELI Polit. L. I. c. 5. inter vitas pecuariorum, agricolarum, piſcatorum, venatorum ponitur *βίος ληϛρικὸς, vita latronum.* Et mox d. l. *ἡ πολεμικὴ φύσει κτητική πως ἔϛαι,*

§. IX. *) Seu potius *damnoſum.* Quem ſenſum conſequentia manifeſte poſcunt. Vid. not. 1. ad §. 7. c. 3. L. I.

§. X. 1) VIRGILIVS Aeneidos L. IX. v. 612. 613.

- - - - *Semperque recentes*
Conuectare iuuat praedas, & viuere rapto.

2) Idem ius diu poſt manſit apud Saxones, quos propterea *archipiratas* vocat Sidonius, Aruernorum Epiſcopus, VIII. ep. 6. & apud Normannos, de quibus Saxo et alii videantur. De Gallanis, infeſto hodie Habeſſinis populo in Africa, v. Iob. LVDOLF. L. I. Hiſt. Aethiopic. c. 16. n. 24. ſeq. H.

ἔσαι, ἡ γὰρ θηρευτικὴ μέρος αὐτῆς. ἣ δεῖ χρῆσθαι πρός τε τὰ θηρία, καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι πεφυκότες ἄρχεσθαι, μὴ θέλουσιν ὡς φύσει δίκαιον τοῦτον ὄντα τὸν πόλεμον. *Ars bellica quodammodo ratio natura erit rei quaerendae. Nam venandi ars pars eius est. Qua vti oportet & ad belluas, & in homines, qui ad parendum nati, nolunt: tanquam natura iustum sit hoc bellum.* In eam rem passim apud antiquos testimonia extant. Vid. HOMERVS Odyss. γ. v. 73. & Odyss. ι. v. 252. ad quae verba DIDYMVS: οὐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον. *Non infame erat apud antiquos latrocinari, sed gloriosum.* Diodorus SICVLVS L. III. c. 49. *Libyes nullum omnino ius, nullam quocunque pacto fidem erga peregrinos seruant* [2]. De Germanis CAESAR de B. G. L. VI. [c. 23.] *Latrocinia nullam habent infamiam, qua extra fines cuiusque ciuitatis fiunt: atque ea iuuentutis exercendae, ac desidiae minuendae causa fieri praedicant.* Ibidem dicit, *maximam ciuitatibus laudem apud eosdem fuisse, quam latissimas circa se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quempiam prope se audere consistere.* Paria habet MELA L. III. c. 3. de Germanis: *Ius in viribus habent, adeo vt ne latrocinii quidem pudeat; tantum hospitibus boni.* Etsi TACITVS [de Mor. Germ. c. 46.] de Venedis duntaxat memoret, eos, *quicquid syluarum ac montium erigitur intra Peucinos ac Fennos, latrociniis pererrare.* De Hispanis PLVTARCHVS in Mario, [p. 408. Ed. Wechel.] ad id vsque tempus latrocinari inter pulcerrima ipsis fuisse habitum. De antiquis Graecis eadem THVCYDIDES L. I. [c. 5.] Quo referunt aliqui *L. vlt. D. de collegiis*, vbi rata habentur pacta [3], τῶν ἐπὶ λείαν ἐρχομένων, vel οἰχομένων, eorum, qui praedae causa coëunt. Etsi SALMASIVS de vsuris Lib. I. cap. 12. ibi legendum putet [4] ἢ εἰς καπηλείαν, *aut in cauponationem.* Sic & apud POLYBIVM Lib. III. cap. 24. in foedere Romanorum cum Carthaginensibus cautum, *ne Romani vltra promontorium pulcrum, Mastiam, & Tarseium praedas agerent, neue mercaturam exercerent*, quasi vtrumque pari iure tunc aestimatum fuerit. De Phocensibus IVSTINVS L. XLIII. c. 5. eos etiam latrocinio maris vitam tolerasse, *quod illis temporibus gloriae habebatur.* Sextus EMPIRICVS Pyrrhon. hypoth. L. III. c. 24. *Praedari apud multos barbaros infame non existimatur: imo vero etiam hoc fertur apud Cilices gloriosum fuisse, adeo vt eos, qui inter praedandum obiissent, dignos esse, quos honore prosequerentur, iudicarent. Et Nestor quidem apud Poetam postquam Telemachum, & qui cum eo erant, comiter accepit, illis dicit: Estisne incerta vagantes Praedones quo more solent? Atqui si praedari fuisset absurdum, nequaquam eos tanta comitate, & beneuolentia prosecutus fuisset; quia tales esse suspicari potuisset.* Huc aliquo modo pertinet etiam *L. 2. D. de captiu. & postlim. Si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque foedus amicitiae causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt.* (conf. *L. 118. D. de verb. signif.*) *Quod autem ex nostro ad eos perue-*

3) Quae male intellexit interpres, dum vertit: *qui et multum simul habitantes sunt.* Videtur sane Solon in hoc respexisse ad veterem illum Graecorum morem, cuius meminit Thucydides. H. [Legem SOLONIS exhibet, melius, quam antea Latine reddit et interpretatur, laudatus Dn. van BYNCKERSHOEK dicto obseru. L. I. c. 16.]

4) Indigno facinore, vt censet Illustr. van BYNCKERSHOECK Obseruat. L. I. c. 16. qui veterem lectionem ἐπὶ λείαν seruat, & in Zelandia, vnde sibi origo sit, tempore belli, sodalitia eiusmodi ad praedas mari agendas quotidie iniri, & eum quaestum ibi longe vberrimum esse, obseruat.

peruenit, illorum fit, & liber homo noster ab iis captus, & eorum fit. Dio Cassius L. LIV. de Rhaetis: *Hi vicinam Galliam frequenter populati, ex Italiae finibus praedas egerant, Romanosque & eorum socios iter per ipsorum terras facientes, infestauerant: id quidem consuetudine iam receptum erat, vt in eos, qui nullo essent foedere iuncti, ita statuerent.* Isocrates Panathenaico, [p. 481. 482. Edit. Paris. 1621.] de Triballis dicit, eos *concordiores inter se esse, quam vllos alios homines: sed non finitimos tantum, & in vicinia sua habitantes perdere, sed eos omnes, ad quos penetrare possunt.* Add. Grotivs L. II. c. 15. §. 5. Vbi & hoc addendum, ad veterem illam gentium inter se hostilitatem non parum contulisse videri persuasionem antiquissimis seculis receptissimam, quasi cuiuis populo peculiares essent Dii. Add. Ivvenal. Sat. XV. [5] Enimuero ad ista recte regeritur, dictatum sanae rationis apud multas quondam gentes per prauos mores fuisse obliteratum. Ex quo tamen non consequitur: nemini inter easdem gentes paulo humaniori fuisse perspectum, per ista latrocinia [6] violari iura naturae; aut pro statu naturali habendum, in quem homines feroces, neglecta nobilissima sui parte, sese coniecerunt. Nam vtique vt quis promiscue rapiat & latrocinetur, ex statu naturali non fluit, sicuti ex statu ciuitatum inter se, naturali vtique, adparet. Neque admittendum, quod idem Hobbesivs de Ciue c. 5. §. 2. adserit: *Rebus sic stantibus ληστικὴν non fuisse contra legem naturae.* Nam illos quidem, qui ex prauo isto more, non lacessiti, nostra nobis eripiebant, nos iterum belli iure poteramus depraedari: nequaquam autem tertium aliquem, qui nulla nos iniuria praeuerterat. Neque enim si alii impudenter legem naturae violant, nobis statim eorum improbitatem imitari licet. Sed & illud ferri non potest, quod subiungit, *id vitae genus non fuisse sine gloria illis, qui id fortiter nec crudeliter exercebant.* Vti quibusdam *moris fuit, caetera rapientibus & vitae parcere, & a bubus aratoribus, omnique instrumento agriculturae abstinere.* Ad quod ipsum tamen non lege naturae fuerint obstricti; sed eosdem hoc modo gloriae suae consuluisse, & ne nimia crudelitate meticulosi arguerentur. Quasi vero id gloriae quid habeat, parte duntaxat sceleris defungi, postquam integrum patrare minus proficuum erat futurum.

§. XI. Caetervm eo ipso quod asserimus, pacem aduersus omnes homines, vt tales, exercendam, esse statum hominis naturalem; innuimus illam ab ipsa natura institutam & sancitam, citra aliquod factum humanum; adeoque eandem niti sola illa legis naturalis obligatione, qua omnes homines, vt sunt

5) Ex cuius verbis: v. 33. sequ.

Inter finitimos vetus atque antiqua simultas,
Immortale odium & nunquam sanabile vulnus
Ardet adhuc Ombos & Tenyra: Summus vtrinque
Inde furor vulgo, quod numina vicinorum,
Odit vterque locus; quum solos credat habendos,
Esse Deos, quos ipse colit.

patefit, paganos quoque diuersorum sacrorum caussa, in mutuas iras exarsisse, ita, vt hoc vitium generis humani, non vnius alteriusue religionis esse videri possit. Aliud Cl. Barbeyraco videtur, qui rem hic *singularem* a Iuuenali referri putat, quum alias constet, paganos religionis solius caussa nunquam cum aliis committi solitos fuisse. Sed hoc forsitan gratis adfirmatur, et vel ex sola Historia Maccabaeorum refellitur, neque vlla idonea ratio fingi potest, quare pagana religio hac parte reliquis praestantior videri debeat, in communi hominum omnium pertinacia. Ceterum neque Christiani vel Iudaei, Turcaeue continuis, semper & vbique, propter cultus diuini dissi-

ſunt ratione praediti, ſtringuntur, neque vt illa ab initio introducatur, abs conuentione hominum oriri. Vnde etiam pactis aut foederibus ſolam iſthanc pacem vniuerſalem muniri inutile videtur. Nam per tale foedus nihil ſuperadditur obligationi legis naturae, ſeu non conuenitur de praeſtando quopiam, ad quod non iam antea homines ipſa lege naturali tenebantur: neque per id obligatio redditur arctior. Supponimus enim vtrumque in naturali aequalitate permanere, ſic vt nullo amplius vinculo teneatur ad ſeruandum pactum, quam reuerentia aduerſus Deum, & metu mali, quod ex pacto violato in ipſum poſſit redundare. Niſi quod maiori cum malitia & foeditate videatur coniunctum, id non ſeruare, de quo quis expreſſe eſt teſtatus. Sic & idem licentiae in iuris naturae violatorem laeſo datur, ſiue pactum aliquod antegreſſum fuerit, ſiue non. Vnde & abhorret a conſuetudine hominum cultiorum tale pactum inire, cuius capita & conditiones nihil aliud contineant, quam quod quis immediate non ſit violaturus id, quod iam a natura expreſſe fuerat praeceptum. Et parum id videtur reuerens erga diuinum Numen, quaſi ipſius iuſſum non ſatis iam neceſſitatis nobis attuliſſet, niſi & ipſi in idem vltro conſentiremus; aut quaſi ex noſtro arbitrio ea obligatio dependeret. Vnde in quolibet pacto ponendum eſt aliquid, quod alias alter ipſo iure naturae a me exigere non poterat, quodue antea eidem ex eodem iure perfecte non debebam, ſed quod demum poſt declaratum & acceptatum ab altero meum conſenſum plene debiturus ero. Sic quemadmodum qui alteri ſua miniſteria addicit, hautquidquam pro capitibus pacti expreſſe, & immediate conſtituit, quod perfide aduerſus ipſum non ſit acturus, quod furtis ipſum non ſit expilaturus; ita erubeſcenda eſt conuentio, in qua quis ad nihil aliud alteri ſeſe obſtringit, quam quod non ſit aduerſus ipſum violaturus pacem vniuerſalem, id eſt, quod non ſit vſurus in illum iure in beſtias adhiberi ſolito. Quod ſi tamen inter quasdam gentes barbarae iſtae depraedationes in vſu fuerunt, reducendae paci vniuerſali pacto opus eſt, in quo ad exercendam inuicem legem naturalem conſpiratur. Id quod etiam ſit, quando duo populi, bello hactenus colliſi, arma ponunt; vbi ſi de peculiaribus quibusdam praeſtationibus non conuenitur, non niſi communis illa pax reducitur [1]. Dantur tamen exempla non pauca ciuitatum, eo neceſſitatis redactarum, vt pacem iſtam vniuerſalem, & iniuriarum abſtinentiam non pactis ſolum, ſed & tributis redimere cogerentur ab illis, queis fas viuere rapto iudicatum. CLAVDIANVS [in prim. Conſ. Stilichon. L. I. v. 210. 211.]

diſſimilitudinem, odiis miſcentur, adeoque apud hos quoque tyrannidis in conſcientias ſtudium *ſingulare* eſt, et proinde haud incongrue pagani iis ab auctore adiunguntur.

6) De his latrociniis gentium duae exſtant diſſertationes Iacobi THOMASII Obſeruat. Halenſium T. VI. et VII. quarum altera inſcribitur, Hiſtoria de latrocinio gentis in gentem; altera moralitas latrociniorum gentis in gentem. Occaſionem his latrociniis praeſtitit ignorantia legum naturalium et verae religionis, plenae manſuetudinis. Si qua vero darentur gentes, quibus perſpecta eſſet horum bellorum iniuſtitia, reliquarum tamen exemplum ſequi coactae erant, cum conſeruationis ſuae ſtudio, tum iure quodammodo Repreſſaliarum. Certe ſic Iudaei rem gerere ſoliti erant, vt conſtat exemplo Iephtae, de quo videatur Ioannes CLERICVS ad librum Iudicum c. XI. v. 3. p. 167. not. b. in fine.

§. XI. 1) V. H. GROTIVM L. I. de I. B. & P. c. 3. §. 22. & in not. H.

Illi terribiles, quibus otia vendere semper
Mos erat, & foeda requiem mercede pacisci.

Quod si inter populos, qui hactenus neque beneficiis, neque iniuriis, pace aut bello fuere cogniti, foedera ineantur, in quibus circa peculiaria quaepiam praestanda non conuenitur, illa amicitiae sanciendae causa iniri feruntur; quae sane arctiorem coniunctionem, quam naturalis illa pax, iudicatur producere. Aut habebunt duntaxat instar solennis alicuius contestationis de obseruando deinceps mutuo officio [2]. Sicuti etiam qui primitus inuicem innotescunt & congrediuntur cognati, prolixioribus verbis beneuolentiam mutuam exprimere sueuerunt.

§. XII. FATENDVM tamen est, pacem isthanc naturalem esse satis debilem & infidam, quaeque adeo sola salutem hominum citra alia praesidia maligne admodum custodit. Sic vt adplicari huc possit illud OVIDII Tristium L. V. El. 2. [vers. 71.]

Pax tamen interdum est, pacis fiducia nunquam [1].

Cuius rei causa est malitia hominum, & effraenis augendae propriae potentiae libido, alienisque imminens cupiditas. Sic apud SALLVSTIVM Iugurth. [c. 6.] Micipsam *terrebat natura mortalium auida imperii, & praeceps ad explendam animi cupidinem: praeterea oportunitas, quae etiam mediocres viros spe praedae transuersos agit.* Quae eousque validis stimulis mortalium animos subigit, vt ne mansuetissima quidem doctrina Christi, vbique pacem, humanitatem, mansuetudinem, beneuolentiam, propensionem ad condonandas iniurias, humilitatem, contemptum opum, ac potentiae mundanae inculcans, inter Christianos iniustissimas insidias, bella, atque oppressiones aliorum extinguere queat. Sic vt in nonnullos quoque Principes Christianos congruat illud PLVTARCHI Pyrrho [pag. 389. Edit. Wechel.]: *Quorum cupiditates non pelagus, non mons, non vasta finit solitudo, nec qui Europam Asiamque dispescunt termini, circumscribunt: hi non video, vbi contingunt se mutuo, & sunt connexi, quemadmodum abstineant suis contenti ab iniuria. Imo bellum gerunt semper, quod insitum iis sit, vt insidientur, & inuideant. Ex duobus vero nominibus quasi nummis bello & pace vtuntur praesenti, non prout ratio postulat, sed prout est ex vsu.* Nec in solos Romanos & Poenos quadrat illud Velleii PATERCVLI L. I. c. 12. *Aut bellum inter eos populos; aut belli praeparatio, aut infida pax fuit.* Ergo vti probi est hominis rebus suis contentum alios non lacessere, nec aliena adpetere: ita cauti est viri, suaeque salutis amantis, ita omnes homines amicos credere, vt tamen iidem mox hostes fieri queant; ita pacem istam cum omnibus habere, quasi quae mox in bellum erumpere possit. Conf. SOPHOCLES Aiace flagell. v. 688. seqq. Et subinde meditandum illud Dionysii HALICARNASSEI L. VI. [c. 87. pag. 394. Ed. Oxon.

2) Siue quod ab altero iure exigi nequit, vt apparet ex iis, quae paullo ante ab AVCTORE adlata fuerunt.

§. XII. 1) Accedente praesertim impunitate. Bene CICERO II. de finib. *Quae libido se non proripiet ac proiiciet, aut occultatione proposita, aut impu-*

Oxon.] Ἕως ἂν παρῇ τὸ δύνασθαι πονηρὰ δρᾶν, οὐκ ἐλλείψει τοῖς πονηροῖς τὸ βούλεσθαι. *Quamdiu malis sit potestas malefaciendi, nec voluntas defutura est.* Quam ob causam quoque

- - - Σώφρονος δ' ἀπιστίας
Οὐκ ἔστιν οὐδὲν χρησιμώτερον βροτοῖς.

Prudenti diffidentia nihil est hominibus vtilius. EVRIPIDES Helena. [verſ. 1633. 1634.] Et cordatum hominem agere decet μὴ ὡς πρόβατον, εἰ καὶ ἐπιεικής, ἢ βλαπτικὸν, ὡς θηρίον [2], *nec vt ouem, licet mansuetum pecus sit, nec vt feram, nocendi studio.* Add. HOBBESIVS de Ciue c. 13. §. 7. 8. Apud TACITVM de Mor. German. [c. 35.] inuidenda laus Chaucorum: *Populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit iustitia tueri, sine cupiditate, sine impotentia, quieti secretique, nulla prouocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idque praecipuum virtutis ac virium argumentum est, quod vt superiores agant, non per iniurias adsequuntur. Promta tamen omnibus arma, ac si res poscat exercitus; plurimum virorum equorumque, & quiescentibus eadem fama.* Contra IDEM de Cheruſcis [c. 36.] *Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt; idque iucundius quam tutius fuit: quia inter impotentes & validos falso quiescas; vbi manu agitur, modestia & probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim boni aequique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur.* Scilicet, vti eſt apud Dionem CHRYSOSTOMVM Orat. I. de regno [pag. 6. C. Ed. Pariſ. Morell.]: Τοῖς κάλλιστα πολεμεῖν παρεσκευασμένοις, τούτοις μάλιστα ἔξεστιν εἰρήνην ἄγειν. *Iis, qui ad bellum gerendum optime sunt instructi, maxime licet in pace viuere.*

impunitate, aut licentia? conf. Part. I. Elem. Pr. Ciuil. ſect. 1. §. 10. H.

2) Quae verba, neſcio cuius, male Euripidi tribuit interpres Anglus, vt obſeruat Cl. BARBEYRAC, in nota 7. ad h. §.

CAPVT III.

DE LEGE NATVRALI IN GENERE.

POSTQVAM igitur conditio hominis non ferebat, vt ille viueret exlex, actionesque suas vago velut impetu, & citra respectum ad aliquam normam ederet; consequens est, vt dispiciamus de communissima actionum humanarum regula, ad quam quilibet homo, vt est animal rationale, sese componere tenetur. Eam regulam iuris seu legis naturae vocabulo insignire vsu inualuit; quam & legem vniuersalem vocare possis, quod ad eandem vniuersum genus mortalium sit obstrictum; & perpetuam, quod mutationi, sicut positiuae leges, non sit obnoxia. Illa lex quid sit, vnde innotescat, quo indicio constet, quid ad eandem, aut quid ad positiuum ius sit referendum, eo curatius est disquirendum, quod isthoc fundamento non recte posito, quae superstruuntur, vltro ruere sit necessum. Bene PLATO in Cratylo [pag. 299. Edit. Francof. Ficini.] Δεῖ δὴ περὶ τῆς ἀρχῆς παντὸς πράγματος ἀνδρὶ τὸν πολὺν λόγον εἶναι, καὶ τὴν πολλὴν σκέψιν, εἴτε ὀρθῶς, εἴτε μὴ

§. II. 1) Quae sententia Stoicorum fuit, vt intelligi potest ex iis, quae habet Iu. LIPSIVS Physiol. Stoic. L. I. Diss. VIII. & L. III. Diss. IV. Stoicos autem secuti sunt Iureconsulti veteres in primis artis suae notionibus. Ceterum ex adducta definitione minime euinci potest, ICtos bestiis tribuisse rationem. Definitur enim instinctus ille, quem vtique ex aeterna lege homo cum ceteris animalibus communem habet, & vnde tutela sui ipsius, maris et feminae coniunctio, liberorum procreatio, et educatio proficiscuntur. Haec prima naturae secum reputans Quintus MVCIVS in *L. 1. §. 11. D. si quadrupes pauperiem fecisse dicatur*, cum arietes vel boues commisissent, distinxit:

μὴ ὑπόκειται. Ἐκείνης δὲ ἐξετασθείσης ἱκανῶς, τὰ λοιπὰ φαίνεσθαι ἐκείνῃ ἑπόμενα. *Debet quisque circa rei cuiusque principium ſtatuendum diſſerere multa, diligentiſſimeque conſiderare, vtrum recte decernat, nec ne, quo quidem ſufficienter examinato, caetera iam principium ſequi debent.* Quod in primis circa hanc diſciplinam accurate obſeruandum, quo verius eſt illud LACTANTII L. III. c. 7. *Quoniam in diſponendo vitae ſtatu, formandisque moribus periculo maiori peccatur: maiorem diligentiam neceſſe eſt adhiberi, vt ſciamus, quomodo nos oporteat viuere. Hic nullus diſſidio, nullus errori eſt locus; vnum omnes ſentire oportet, ipſamque philoſophiam vno quaſi ore praecipere: quia ſi quid fuerit erratum, vita omnis euertitur.* Nec minus bene DIOGENES Apolloniata: Λόγου παντὸς ἀρχόμενον, δοκεῖ μοι χρεὼς εἶναι τὴν ἀρχὴν ἀναμφισβήτητον παρέχεσθαι· τὴν δὲ ἑρμηνείαν ἁπλὴν καὶ σεμνήν. *Omnis mihi videtur ſermonis principium a perſpicuo quodam principio proficiſci oportere, elocutionemque ſimplicem & grauem eſſe adhibendam.* Diogenes LAERTIVS L. IX. [Segm. 57.]

§. II. IVRECONSVLTI Romani ius naturae definiebant, *quod natura omnia animalia docuit;* quodque adeo homini peculiare non ſit, ſed *cuius peritia caetera quoque animantia cenſeantur.* Sic vt ex hac hypotheſi iuris naturalis illa ſint, in quae bruta aeque ac homines communiter ferri, & a quibus abhorrere deprehenduntur. Ex quo neceſſario fluit, ius dari, quod hominibus ac brutis ſit commune. Quae ſententia fortaſſe profluxit ex dogmate illo, nonnullis antiquorum celebrato, de anima vniuerſi, cuius reliquae animae ſint quaedam ἀποσπασμάτια ſeu particulae [1], quae in ſe eiusdem naturae, diuerſas edant operationes, prout in diuerſum corpus inciderint, organaque vires ſuas exſerendi ſortitae fuerint. Cui cognatum fuit dogma de μετεμψυχώσει, quod homines & bruta figura duntaxat corporea differre ponebat, ſed animas habere ſimiles, atque inuicem communicare. Vid. VIRGILIVS Aeneid. L. VI. v. 724. ſeqq. OVIDIVS Metam. L. XV. v. 75. ſeqq. Enim vero tale ius homini cum brutis commune eruditi paſſim reiiciunt; quippe cum ius in eum cadere, abs quo ratio exulat, intelligi nequeat. HESIODVS Op. & Dier. [v. 276. & ſeqq. Ed. Clerici.]

Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων.
Ἰχθύσι μὲν καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς
Ἔσθειν ἀλλήλους, ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶν ἐπ' αὐτοῖς.
Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην. - - - -

Hanc enim hominibus legem conſtituit Iupiter piſcibus quidem, & beſtiis & auibus, vt ſe inuicem comedant, quoniam iuſtitia non ineſt illis. Sed hominibus dedit iuſtitiam. Et

ſtinxit: vt, ſi quidem is periſſet, qui adgreſſus erat, ceſſaret actio; ſi is, qui non prouocauerat, competeret, quia ſe quidem non tueri per inſtinctum non poſſet aries vel bos, ceterum ferocia aut laſciuia periiſſet, ſi ipſe adgreſſus eſſet. Similiter noxae dabantur filius filiaue familias, qui quaeue damnum proteruia contra inſtinctum naturalem dediſſet, vt pote quod ſui ipſius tutela a damno aliis dato vehementer diſtet, exemplo animalis, quod feritate ſua praeter naturam pauperiem feciſſe diceretur, *§. 7. Inſt. de Noxal. act.* Quodſi id ius naturae appelletur, quod per rationem innoteſcit, beſtiis id non competere ipſe VLPIANUS adgnoſcit in *L. 1. §. 3. D. Si quadrupes pauper. fec. dic.* animal iniuriam feciſſe negans, quod ſenſu careat.

Et quanquam complures dentur actus hominum atque brutorum inter sese similes, quibus exercitis homo legi satisfecisse dicitur; reuera tamen magnum inter eos est discrimen, quod ex simplici naturae inclinatione apud bruta iidem proueniant, quos homo velut ex obligatione exercet, cuius sensum ista non habent. Vnde non sine figura intelligendi sunt, qui brutis quibusdam animantibus iustitiam, fortitudinem, misericordiam, gratitudinem, castitatem tribuunt, ideo quod istarum virtutum simulacra quandoque in quibusdam brutorum actionibus cernantur. Vid. SELDENVS de Iur. nat. & gent. L. I. c. 5. Quae enim extrinseca facie similia videntur, hautquidquam eadem sunt, si ex diuerso intrinsecus principio profluxerint. Caeterum quod GROTIVS in Prolegom. de I. B. & P. & L. I. de Verit. Rel. Christ. S. 7. a ratione aliqua, aut principio intelligente extrinseco esse putat actus nonnullos brutorum insigniter ordinatos, vti formicarum & apum, & quod in quibusdam vtilitatis propriae studium suorum foetuum aut congenerum respectu temperatur; id hoc tantum sensu admitti potest, quod a Deo Creatore natura ipsorum ad tales actus edendos sit attemperata, non autem quod principium aliquod externum ista dirigat, sicut gubernator nauem [2]. Neque arduum est intelligere, quare par solertia in aliis non difficilioribus hautquidquam deprehendatur, si quis recentiorum Philosophorum sententiam assumat [3], quicquid formae est in brutis; id ex figura & dispositione particularum, motuque resultare. Praesertim cum & inter homines inuenias, qui cum circa certos actus ingenio sint promtissimo, circa alios nequidquam abstrusiores aut difficiliores mire hebeant, quod non aliunde, quam ex certa dispositione partium, & in primis cerebri & spirituum prouenire potest. Conf. PLVTARCHVS conuiuio VII. sapientum p. 163. E. Edit. Wechel. Isthanc autem indolem brutorum; ex qua certos actus edunt, qui *ius naturae in brutis* adpellare gaudent, vocabulo iuris praeter necessitatem abutuntur [4]. Sed & nullum inuenitur brutum animal, quod omnia hominis officia exprimat; & nullum hominis officium datur, cuius contrarium non plurima bruta faciant. Quanquam apud populum ad exaggerationem alicuius sceleris plurimum iudicetur facere, si ostendatur, ab istiusmodi facto ipsa quoque bruta abhorrere. Sic PLATO L. VIII. de Legibus [pag. 913. Ed. Francof. Ficini] in prohibenda mascula Venere ad bestiarum naturam

2) Vid. BAELII Dictionarium historico-criticum T. III. p. 2610. Edit. secundae.

3) Quam tamen auctor ipse adoptasse non videtur, vt apparet ex compluribus locis huius operis vid. nota 1) ad L. I. c. 3. §. 1.

4) Vid. BAELII Diction. T. I. p. 475. 476.

5) Andromache apud EVRIPIDEM: in Troadibus, cum dixisset, se abominari eam, quae priorem virum cum amiserit, nouis connubiis alium amet: nam ne equam quidem, quae seiuncta fuerit a compare, cum qua nutrita fuerat, facile trahere iugum exclamat:

Καί τοι τὸ θηριῶδες ἄφθογγόν τ' ἔφυ,
ξυνέσει τ' ἄχρηστον, τῇ φύσει τε λείπεται.

Atqui haec bestia est & muta,
Et rationis vsu caret, & natura inferior est hominibus.

Apud AIMOINVM L. IV. c. 30. Dagobertus Rex ita filios suos alloquitur: *Vos autem, boni filii, considerantes primam naturae religionem, cuius gratia etiam bestias ligat, manete fratres.* Nota sunt, quae complures, cum veteres, tum noui auctores de ciconiarum pietate in senes parentes memorant. Inde ciconia *pietaticultrix* dicta a Publio SYRO, πελαργικοὶ νόμοι ab ARISTOPHANE in auibus dicti, *quasi ciconiariae leges*, quibus liberi parentes alere tenentur. Adde quae de delphinis & thunnis, parentes senio debilitatos alentibus, ex variis auctoribus probanit

turam recte prouocari posse ait, inter quas eiusmodi foeditas hautquidquam deprehenditur [5]. Theseus apud SENECAM Hippolyto. v. 913.

Ferae quoque ipsae Veneris euitant nefas,
Generisque leges inscius seruat pudor.

Add. OPPIANVS Cyneg. L. I. v. 239. seqq. Sic contra parentes ἀςόργους adferri possunt, quae IDEM Halieut. L. I. v. 702. seqq. habet.

§. III. CONATI sunt equidem aliqui, credo ingenii magis ostentandi causa, quam serio, communionem iuris inter homines & bruta conquisitis vndique rationibus adstruere; sed quibus viri eruditi dudum satisfecerunt. Quae ex sacris literis adferuntur, paucis tetigisse suffecerit. Illud Genes. IX, 5. *Sanguinem vestrum a manu cuncti animalis requiram;* aliqui interpretantur, quod Deus velit vlcisci necem homini illatam non manu aut telo solum, sed & instigata in ipsum feroci bestia. Ante diluuium quippe impios homines feroces aluisse bestias, quarum ope alios sibi non obtemperantes lacerarint [1]. Aliqui ita; Deum homicidii poenam etiam per feras bestias exacturum [2]. Aliqui illud *omne viuens* [3], capiunt de homine tantum, quasi diceret, nullus homo caedem humanam impune feret. Leuit. XVIII, 23. & XX, 15. 16. iubentur equidem bestiae, quibus vir aut mulier ad libidinem abusi fuerunt, interfici per lapidationem [4], sine vllo aetatis discrimine, vetula vacca, an iuuencula fuerit. Quod discrimen tamen Ebraei in hominibus vtriusque sexus obseruandum volebant, adeo vt si puer nouennium non excederet, nec puella triennium, neque ipsis, neque bestiae qualiscunque aetatis ex hac lege mortem infligendam assererent; quod ante istam aetatem coitum in lege interdictum fieri non admittant [5]. Enimuero id factum, non quod brutum deliquerit, sed partim, ne illud alium forte suo adspectu ad similem libidinem irritaret; partim, ne bestia superstes hominis supplicio affecti memoriam cum ignominia semper refricaret. GRATIANVS caus. 15. quaest. 1. c. 4. *Pecora credendum est iussa interfici, quia tali flagitio contaminata, indignam refricant facti memoriam.* Addit PHILO Iudaeus de specialibus legibus [pag. 605. Ed. Geneu.] *ne pariat abominandum aliquid, qualia nasci solent ex huiusmodi piaculis detestabilibus, quae nemo honestus ferat in suis possessionibus* [6]. Sic Deus Deuteron. XIII, 15. 16. bruta,

uit VOSSIVS L. IV. de idololatr. gent. c. 16. H. GROTIVS L. II. d. I. B. & P. c. 19. §. 2. in not. similia adferens, obseruat: *Nullum esse in homine factum laudabile, cuius non vestigium in alio aliquo animantium genere Deus posuerit.* H.

§. III. 1) Quae interpretatio solis Rabbinorum somniis debetur. Vid. SELDENVS d. I. N. & G. sec. Hebraeos L. I. c. 5. pag. 64. Ed. Argentor.

2) Verba quippe Mosis ita reddentes: *Repetam sanguinem vestrum per manum vniuscuiusuis animalis.* Quam versionem tamen non fert praepositio textus Authentici.

3) Quod in solo Pentateucho Samaritano legitur, sed qui hoc loco corruptus est. Vid. CLERICVS ad Genes. IX. 5.

4) Cuius lapidationis itidem a solis Rabbinis mentio fit, quum Scriptura sacra modum non designet, quo pereundum sit huic animalium generi.

5) Singulare est, quod memorauit PLINIVS L. VIII. N. H. 16. *Polybium leones ob hominum appetitum crucifixos vidisse, quia caeteri metu poenae similis absterrerentur eadem noxa.* H.

6) Omisit hic Auctor rationem, quae palmariae facile locum tueri possit, scilicet, quod Deus, vt horror, quo haec crimina prosequebatur, eo magis hominibus innotesceret, voluerit, vt detruderentur ea omnia, quae ratione quacunque generandis his flagitiis inseruiissent.

bruta, idololatriae sane non capacia, interfici iubet [7], ad repraesentandam delicti atrocitatem. Id praeterea obseruant, quando gentilis apud Ebraeos degens cum bruto rem habuisset; hominem quidem supplicium luisse, bruto autem nihil mali illatum. Add. SELDENVS de I. N. & G. L. I. c. 4. & MORNACIVS ad *L. vlt. D. de his, qui effud. vel deiec.* Exod. XXI, 28. lapidandus erat bos cornupeta, non quod peccasset, sed partim, ne in posterum aliis similem noxam inferret, partim, vt puniretur dominus in re sua, quia eam negligenter custodiisset. Quae etiam causa erat, quod eiusmodi bouis carnes non deberent comedi. Et hoc modo plectebatur dominus amissione sui pecoris, quando leuis tantum culpa ipsius interuenerat, seu quando ignorabat ferociam bouis. Ast si dominus vitium nouerat, ipse quoque poenas capite dabat. Vbi itidem obseruant Ebraei, bouem fuisse occisum duntaxat, quando Iudaeum interfecerat, non quando gentilem. Enimuero instrumenta alicuius maleficii aut infortunii aboleri apud alias quoque gentes non inusitatum fuit. Sic ex DEMOSTHENIS oratione contra Aristocratem, & AESCHINIS contra Ctesiphontem adparet, ex Atheniensium legibus lapidem, lignum, securim, & id genus alia, quotiens homicidii instrumenta fuerant, in prytaneo in iudicium deducta, velut in poenam [8]. Sic statuam Theagenis, quae casu suo aliquem oppresserat, Thasii in mare protrahendam decreuerunt. Vid. Dio CHRYSOSTOMVS in Rhodiaca p. 340. edit. Morelli. AMBROSIVS Hexaëmeri L. V. c. 3. asinorum & equarum coitus, ex quibus muli generantur, vetitos vocat, non quod bruta] isto suscepto peccent, sed quia hominibus talem commixtionem procurare interdicebatur Leuit. XIX, 19. Videantur SELDENVS d. l. Ant. MATTHAEVS de crimin. proleg. c. 2. §. 1. & alii [9]. Quae de processu aduersus mures apud Burgundos instituto referuntur apud THVANVM L. VI. iocularia sunt [10]. Quid si tamen pro excusandis ICtis Romanis dicamus, ipsos *L. 1. §. 3. D. de Iust. & Iure*, vocabulo iuris naturalis [11] minus proprie vti, pro ordine a Creatore constituto circa illa

7) Quam ob causam etiam in res reorum inanimatas ira exercita. Dictator apud LIVIVM L. IV. c. 15. & 16. de Maelio quod regnum affectasset, occiso, *non satis esse*, inquit, *sanguine eius expiatum, nisi tecta parietesque, intra quae tantum amentiae conceptum esset, dissiparentur. Domum deinde, vt monumento area esset oppressae nefariae spei, dirui extemplo iussit.* Huiusmodi quinque exempla extare in Rep. Romana, obseruauit CICERO oratione pro domo. Karthaginenses domum Hannibalis a fundamentis disiecerunt, teste Cornelio NEPOTE in Hannibale c. 7. Apud Hebraeos & in Oriente moris fuit, ob quaedam delicta domos in latrinas vertere. v. Esdr. VI, 11. Dan. II, 5. vbi Grot. in annotat. Alibi vetitum fuit, domum vnquam instaurare, vt inane solum monumentum esset delicti. V. 3 Maccab. H.

8) Anno MDLIII. dolium, reprobis mercibus plenum, a carnifice ad numellas positum & abhinc in Albim proiectum, memorat Ant. WECKIVS L. IV. Descript. ciuitat. Dresdens. tit. 10. H.

9) Et aduersus locustas in eadem Burgundia, prolixe narrat THOMAE de noxia animal. c. 27. multa habens egregia de supplicio brutorum animalium. H.

10) Officiales tamen inter ceteros Lugdunenses saeculo XV. grauiter sententias dederunt contra bestias, quae regioni suae infestae erant. Aduocatos etiam interdum vtrinque datos nouimus, quorum alii caussam bestiarum agerent, alii pro populo starent, antequam sententia ferretur. Vid. *l' Histoire Critique des Prâtiques superstitieuses par le Pere le* BRVN & summa eius, quae praesto est, dans les Nouuelles de *la Republique des lettres, Mense Iulio A. 1702. Articulo VII. p. 63.*

11) Vel intellexisse eos, τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν dicta veteribus, siue *prima naturae*, de quibus differit

illa potiſſimum, quae ad conſeruandam ipſam naturam, id eſt, ſpeciem & indiuidua animalium faciunt [12]. Cuius rei argumentum videtur, quod duntaxat maris & foeminae coniunctio, ſobolis procreatio, & educatio, nec non defenſio ſui tanquam iſtius iuris praecipua capita exprimuntur [13]: Sicuti & praeter multos alios iſto vocabulo ad ſimilem fere modum abuſus eſt IVO Pariſinus, in tractatu de iure naturali a Deo rebus creatis conſtituto. Nec non CARTESIVS in principiis philoſophiae. Appoſite tamen PLVTARCHVS de Amore prolis [p. 495. B. C. Ed. Wechel.]: *Natura ſicut in plantis ſylveſtribus, vt labruſcis, caprificis, oleaſtris principia fructuum mitium cruda & imperfecta gignit: ita brutis quoque amorem foetus inſeuit imperfectum, & non pertinentem ad iuſtitiam, neque vltra vtilitatem ſeſe proferentem. Homini vero, quem protulit, vt animal eſſet ratione praeditum ac ciuile, iuſtitiamque, leges, & Deum coleret, vrbesque conderet, & amice cum aliis viueret; ſemina quoque harum rerum praeclara, pulcra, & foecunda inſeruit, amorem ſcilicet prolis, ſecuta in hoc prima principia, quae in ipſa corporis inſunt conſtructione.*

§. IV. ALIQVI obiectum iuris naturalis conſtituunt actus illos, quibus per ſe ineſt moralis neceſſitas aut turpitudo, quique adeo in ſua natura ſunt debiti aut illiciti, eoque a Deo neceſſario praecepti aut vetiti intelliguntur. Qua nota diſtare tradunt ius naturale non ab humano tantum iure, ſed & a diuino voluntario ſeu poſitiuo; quod non ea praecipit aut vetat, quae per ſe ac ſuapte natura debita ſunt aut illicita, ſed vetando illicita, praecipiendo debita facit. Lege enim naturali quae vetantur, non ideo turpia eſſe, quia Deus vetuit, ſed ideo Deum iſta vetuiſſe, quia in ſe erant turpia. Sic & quae eadem lege praecipiuntur, non ideo honeſta aut neceſſaria fieri, quia a Deo praecipiuntur, ſed ideo praecipi, quia in ſe ſint honeſta. Vid. GROTIVS L. I. c. 1. §. 10. Enimuero praeterquam quod in obſcuro maneat, hac ſententia admiſſa, quinam demum ſint illi actus in ſe illiciti, & quo indicio ab aliis acti-

differit Taurus apud GELLIVM L. XII. N. A. c. 5. H.

12) Quatenus ſcilicet ab homine, perinde ac animali quaedam ſine collectione et diſceptatione, ſolo ſenſu, naturae impulſu percipiuntur. Sic animalia non minus, quam homo ſentiunt, & iure hoc naturae auerſantur calorem, frigus, famem, ſitim; & appetunt contraria. Generandi quoque appetitus apud homines, vt apud animalia, ex hoc iure naturae eſt, niſi quod homo, vt animal nobilius, et cui rationis praeterea donata ſit praerogatiua, hos motus naturae, ad deſtinatos ei fines attemperare debet, quum bruta animalia ſolis ſenſibus obtemperent.

13) Defenſio ſui ipſius in *L. 3. D. de I. & I.* demum nominatur, & ad ius gentium refertur, quod male habet pleroſque interpretes, eo quod cetera animalia quoque vi reſiſtant, & ea ideo propulſatio iniuriae ad ius naturae referenda videatur. Verum Iure naturae vis iniuſta repellitur, quatenus *vis*, idque monere Vlpianus ſuperuacuum cenſet, quod adfectum, tendentem ad ſui conſeruationem, primis naturae deberi, vltro liquebat omnibus. Eadem contra vis, iure gentium propulſatur, quatenus *vis iniuſta.* Ius naturae etiam ſine ratione exercetur. Sine vlla enim cogitatione, vlloue conſilio fit, quicquid natura praecipit. Ius gentium contra ſequimur cum diſcrimine aequi & iniqui. Sic ſupplicium meritus, & ad poenam damnatus, ſi ſententiae ſe non ſubmittat, ſed, quo poteſt modo contranitatur, Ius Naturae ſequitur; id enim rationem quamuis probat expediendae ſalutis. Contra, vt quis meritam criminis poenam ſubire paratus ſit, ratio facit, cui, dum obſequitur damnatus, paret iuri gentium. Huius enim praeceptum eſt, non propulſare, niſi vim iniuſtam: iniuſta autem vis non eſt, quae a legibus & magiſtratibus infertur.

bus liquido internoſcantur *; quae item ratio ſit proxima, quare iidem tales ſint; etiam ſupra oſtenſum L. I. c. 2. §. 6. nullos actus in ſe eſſe debitos aut illicitos, antequam per legem tales fiant. Nec eſt, quod aliquem moueat illa dubitatio: ſi omnis actuum humanorum moralitas a lege dependet, annon Deus potuerit legem naturae ita formare, vt contraria forent praecepta illis, quae iam ſunt, verbi gratia, vt inter officia hominis mutua eſſe occidere, furari, moechari, calumniari; inter vetita autem, gratum animum exhibere, pacta ſeruare, mutuum reddere, & ſimilia. Heic etſi ſuperuacuum ac petulans videatur, quaerere quid Deus facere potuerit, cum conſtet quid fecerit: tamen, ſi cui etiam vana conuellere cordi ſit, facile reponere poteſt, illam dubitationem non obſcure contradictionem inuoluere. Nam etſi nulla neceſſitas Deum adegerit, vt omnino hominem crearet; (valde enim ieiune de potentia Dei ſentiunt, qui putant, ipſius gloriam in obſcuro fuiſſe haeſuram, ſi terricolas nunquam condidiſſet. Vid. Iobi XXXVIII, 7.) tamen poſtquam ipſum deſtinaſſet creare animal rationale ac ſociale, non poterat non lex naturalis ipſi congruere, non ex neceſſitate abſoluta; ſed hypothetica. Si enim is ad contraria officia fuiſſet adſtrictus, non ſociale animal, ſed alia feri & horridi ſpecies animantis fuiſſet producta. Quo tamen non obſtante firmum manet, ante omnem legem quosuis actus eſſe indifferentes. Nam eo ipſo, dum Deus decreuit creare hominem, id eſt, tale animal, cui non omnes actus deberent eſſe indifferentes, legem quoque ſimul eidem conſtituit. Sed neque exinde, quod omnes actus in ſe ante legem indifferentes aſſerimus, conſequitur; Deum, ſi voluiſſet, potuiſſe conſtituere, vt blaſphemiis aut contemtu coleretur. Quod facit VASQVIVS Controu. illuſtr. L. I. c. 27. n. 9. ſeqq. Nam ſacra Herculis Lindii, de quibus inter alios eſt apud LACTANTIVM L. I. c. 21. inſanorum hominum commentum ſunt. Nam creatura rationalis, id eſt, cui Deus indidit facultatem, res vti ſunt, adprehendendi, non poteſt Deum aliter concipere, quam non ſolum infinita quadam eminentia, ſed & ſummo in ipſam imperio praeditum. Secus enim inane idolum, & quiduis potius, quam Deum conciperet. Iam autem aperte implicat; idem concipere tanquam eminentiſſimum ſimul, & abiectum; quod mihi imperat, tanquam cui poſſim recte inſultare; exercere aliquid tanquam ſignum aeſtimandi eminentiam diuinae naturae, & diuini imperii, quod directe, & per ſe contrarium huius notat. Quando igitur Deum talia lege ſancire non poſſe dicitur, id non plus ipſius omnipotentiae detrahit, quam quod mori, mentiri, efficere, vt quae facta ſunt fiant infecta, nequit. Eſt praeterea & hoc monendum, ſi definitio iuris naturalis iſti fundamento de neceſſaria honeſtate, & turpitudine quorundam actuum ſuperſtruatur, eam non poſſe non fieri obſcuram, & velut in circulum reuolui. Id quod Grotianam definitionem perpendenti ſat manifeſtum eſt. Et recte Rich. CVMBERLAND de

§. V. *) Imo internoſci ii facile poſſunt, ſi animaduertamus, Deum, qui res omnes proportionibus ſuis inſtruxit, pro immenſa ſapientia ſua, rebus etiam conuenienter praecipere, ita, vt quae indoli humanae conueniunt, velle, quae repugnant, nolle videatur. Vnde ſponte manant praecepta, neminem occidendum, non eſſe furandum, moechandum, calumniandum, gratum contra animum exhiberi debere, ſeruari pacta, mutuumque reddi, ac ſimilia. Quae adſtruendae philoſophiae Grotianae ſufficere videntur.

§. V. 1) Haec iuſtitia potius ex ſapientia ipſius, & ſan-

de Leg. nat. c. 5. §. 9. monet, in definitione legis naturalis bonum ſumendum eſſe pro bono naturali, non morali; quippe cum definitio abſurde fiat per ea, quae definitum iam ante notum ſupponunt.

§. V. QVI IVRIS naturalis prototypum in ipſo Deo inueſtigant, in duas partes diſcedunt. Alii enim primum velut fontem ipſius in voluntate diuina collocant; quae cum ſit ſumme libera, exinde concludunt, abs Deo legem naturae poſſe mutari, imo contrarium eius praecipi, quemadmodum in legibus poſitiuis fieri ſolet. Alii vero in ſanctitate & iuſtitia [1] Dei eſſentiali illud fundari adſerunt, ſic vt ius naturae iſtam velut ἐκτύπωμα aliquod exprimat. Atque hinc quoque immutabilitatem iuris naturalis prouenire, quod iuſtitia ac ſanctitas Dei vtique omnem alterationem atque mutationem reſpuat. Nobis circa priorem ſententiam monendum videtur, in voluntate diuina quidem poſitum fuiſſe, tale animal, cui lex naturae congrueret, producere, vel non. Sed iam poſtquam a Deo creatus eſt homo, animal quod citra obſeruationem legis naturalis ſaluum eſſe nequit; inde hautquidquam fas eſt credere, eundem velle legem naturae tollere aut immutare, quamdiu naturae humanae nullam mutationem infert; & quamdiu actiones naturali lege praeceptae naturali conſequentia ad ſocialitatem, qua temporaria felicitas humani generis continetur, faciunt, eidemque contrariae pari neceſſitate hanc deſtruunt, id eſt, quamdiu beneficentia, humanitas, fides, gratitudo, & ſimilia vim habebunt animos hominum conciliandi; perfidia, iniuria, ingratitudo eoſdem irritandi. Adeoque poſita rerum, & humanae naturae conſtantia, etſi ex beneplacito diuino illa ab initio ſic formata fuerit, lex naturae firma & immota perſiſtit: ſecus atque illae leges, quae ita abs diuina voluntate dependent, vt abs hominum conditione in vniuerſum ita neceſſario deſiderari non videantur. Praeterea per hanc ſententiam Deus quidem auctor legis naturalis conſtituitur, de quo nemini ſano dubitare licet; verum illud adhuc in obſcuro manet, vnde demum voluntas iſta diuina ſit cognoſcenda, & quo indicio conſtare poſſit, hoc vel illud ſub lege naturali Deum voluiſſe comprehendere. Atque idem incommodum etiam poſteriorem ſententiam comittatur. Nam etſi nemo tam impius ſit futurus, qui adſerere audeat, legem naturalem continere aliquid in ſe ſanctitati & iuſtitiae diuinae repugnans: Quo ſenſu quoque admittitur illud EVRIPIDIS Hecuba v. 800.

Νόμῳ - - - γὰρ τοὺς θεοὺς ἡγούμεθα.

Lege ipſos deos cenſemus: difficile tamen erit probatu, legem naturalem ita ad ſanctitatem & iuſtitiam diuinam eſſe expreſſam, vt quo modo ſeſe Deus erga creaturas ſuas, & peculiariter aduerſus homines gerit, taliter etiam ſeſe homines inuicem, iubente naturali lege, gerere debeant. Add. Rich. CVMBERLAND de

& ſanctitate naſcitur: Pro illa enim Deus vidit, quae naturae humanae conuenirent, pro hac naturam hominis talem eſſe voluit, vt eidem conuenirent. Vtramque prouidentiae nomine complectitur Iuſtinianus in *§. 11. I. de I. N. G. & C. Sed naturalia quidem* inquiens *iura, quae apud omnes gentes peraeque obſeruantur, diuina quaedam prouidentiae conſtituta.* Ex qua prouidentia perinde, ac e ſapientia & ſanctitate Dei, recte elicitur immutabilitas Iuris naturae. Eſt enim ius naturae immutabile, quia immutabilis prouidentia ipſius, quod inde intelligitur, quod 1) immutabilis ſapientia, 2) immutabilis ſanctitas ipſius.

de Legibus naturae proleg. §. 6. & c. 5. §. 13. Neque enim adparet, quomodo ius, inter aequales natura valiturum, exprimi potuerit ex eminentiſſimo illo iure, quo creator erga creaturam ſuam vtitur: id eſt, quomodo lex, mutuam hominibus obligationem afferens, poſſit eſſe ſpecimen poteſtatis diuinae, quae nulla lege, nullaque obligatione coërceri apta eſt. Quae enim ex Scripturis ſacris adferuntur, quod homo ad imaginem Dei ſit conditus, huc non faciunt. Nam & qui imaginem illam amiſſam fatentur, legis naturalis ſenſum in homine remanſiſſe agnoſcunt. Inter homines ſanctum ſolemus vocare, qui craſſioribus ſeſe vitiis abſtinet, & officii eſt obſeruans. Ad iſthunc modum quis ſanctitatem Dei conceperit? Iuſtus inter homines habetur, cui cordi eſt neminem laedere, ſuum cuique tribuere [2]. Aſt Deo vtique ius eſt, quod creauit deſtruendi, etiam cum aliquo doloris ſenſu. Neque vero Deus vlli hominum debere quidquam poteſt, vt eo negato iniuriam feciſſe dici queat. Si quid mortalibus promiſit, id ſeruat, non quod iſtis ex promiſſo ius aduerſus Deum quaeſitum ſit; ſed quia magnitudine & bonitate eius indignum foret, iubere aliquem fruſtra ab ipſo quid ſperare. Qui enim quod promiſit non ſeruat, is vel facultate praeſtandi deficitur, vel ex leuitate aut malitia bene conceptum propoſitum poſt deſerit, vel tempore promiſſi facti conditionem rerum, quae tempore praeſtandi promiſſi eſt, ignorauit. Quae omnia cum imperfectione ſunt coniuncta. Vnde promiſſa ſua non poteſt non Deus ſeruare, homo non debet non ſeruare. Et humanum promiſſum cadit in debitum: Dei promiſſa ex mera gratia praeſtantur. Quas regulas iuſtitia Dei vindicatiua obſeruet, ſupra noſtrum eſt captum. Saltem hoc conſtat, eandem non vſquequaque veſtigia fori humani premere. Nec omnino abſurde ARISTOTELES Nicom. X. cap. 8. Πράξεις δὲ ποίας ἀπονεῖμαι χρεὼν τοῖς Θεοῖς; πότερα τὰς δικαίας; ἢ γελοῖοι φανοῦνται συναλλάττοντες καὶ παρακαταθήκας ἀποδιδόντες, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα; ἀλλὰ τὰς ἀνδρείους; ὑπομένοντας τὰ φοβερὰ καὶ κινδυνεύοντας, ὅτι καλόν. ἢ τὰς ἐλευθερίους; τίνι δὲ δώσουσιν; ἄτοπον δ᾽ εἰ καὶ ἔσται αὐτοῖς νόμισμα, ἤ τι τοιοῦτον. εἰ δὲ σώφρονες, τί ἂν εἶεν; ἢ φορτικὸς ὁ ἔπαινος, ὅτι οὐκ ἔχουσι φαύλας ἐπιθυμίας; διεξιοῦσι δὲ πάντα φαίνοιτ᾽ ἂν τὰ περὶ τὰς πράξεις μικρὰ καὶ ἀνάξια θεοῖς. *Quales actiones diis attribuere debemus? iuſtas ne? Sed ridiculi ſane viderentur, ſi commercia facerent, & depoſita redderent, atque alia huiusmodi inter ſe contraherent. Nunquid fortes, vt formidoloſa ſuſtineant, periclitenturque, quia honeſtum ſit? An liberales? Sed cui dabunt? abſurdum quippe, ſi etiam ipſis numum, aut tale quidpiam adeſſe dicamus. Nam ſi temperantes eos eſſe aſſeruerimus, quidnam eiusmodi eſſent? quod enim prauas cupiditates non habeant, moleſta atque inuidioſa laus eſt. Si demum omnia percurramus, quae ad actiones attinent, praua & indigna diis videbuntur.* CATVLLVS [carm. LXIX. ad Mallium verſ. 142.]

Atqui

2) Et tamen Deo quoque iuſtitia recte tribuitur, quatenus nemini iniuriam facit; imo beneficus eſt, & quod cuique conuenit, pro ſumma ſua ſapientia diſpenſat, bonos & ſe colentes remuneratur; malos, interdum etiam in hac vita, mirabiliter punit. Quo aſpectu PLATO in Theaeteto dixit: *Conandum eſſe, ut Deo ſimiles efficiamur prudentia, iuſtitia & ſanctitate.* Deinde *Nihil Deo ſimilius eſſe, quam iuſtiſſimum hominem.* STRABO L. XIX. Geograph. ab antiquis dictum memorat: *Beneficentia proxime ad Deos accedi ab hominibus.* Bene AVGVSTINVS libro de praedeſtinatione et gratia c. 2. *Quis ita deſipiat, vel potius quis ita blaſphemet, ut dicat,* *de*

Atqui nec diuis homines componier aequum eſt.

Caeterum exinde quod commune Deo cum hominibus ius non videatur admittendum, facile reſponſio patet ad illa exempla, ex quibus aliqui colligere volunt, quaſi Deus de lege naturae diſpenſauerit, dum Abrahamum iuſſit mactare filium. Iſraëlitas ſubducere Aegyptiis vaſa aurea & argentea. Deo quippe tanquam ſupremo omnium domino longe eminentius eſt ius in ſuas creaturas, quam homini in hominem natura ſibi aequalem. Igitur proprie non eſt diſpenſatio de lege naturae, quando homo per expreſſum Dei mandatum exſequitur ius Dei in homines, tanquam nudum ipſius inſtrumentum. Conf. GROTIVS L. I. c. 1. §. 10. Vbi arbitror, neminem fore tam ſimplicem, qui crediderit, quando obiectum fuerit mutatum aut circumſtantiis variatum, in lege accidiſſe aliquam mutationem. Nam quod creditum creditor debitori acceptum retulit, non amplius comprehenditur ſub illa lege: creditum eſt reſtituendum; quia creditum eſſe deſiit [3]. In illo autem exemplo, quando deponentis bona fiſco addicuntur, neque lex, neque obiectum legis mutatur. Lex enim ita proprie ſe habet: depoſitarius rem acceptam debet reſtituere ei, qui rem ſuam depoſuit, aut qui in eius ius ſucceſſit. Sic igitur haec lex non pertinet ad furem, quia res depoſita non eſt ipſius: neque ad deportatum, quia in dominium eius fiſcus ſucceſſit.

§. VI. SED NEQUE argumenta AVCTORIS de principiis iuſti & decori [1] p. 254. id videntur efficere, vt *ius naturale* duplex ſtatuamus, *diuinum & humanum, quod ſtante hoc mundi ordine coincidat.* Cum enim omni iuri ſiue legi inſit obligatio, quae extrinſecum aliquod & ſuperius principium praeſupponit; non adparet, quomodo citra abſurditatem iſta Deo poſſit attribui. Sicuti & valde ἀκύρως dicitur; *Deum a ſe ipſo, aut a ſua eſſentia obligari* [2]. Neque vero ex Roman. I, 32. exſculpſeris, tale ius in Deo dari. Nam cum gentes intelligere ex rationis dictamine legem naturae potuerint, proximum erat eos intellexiſſe, Deum legislatorem non paſſurum eam impune violari. Igitur ex violata lege naturae Deo quidem ius naſcitur, (ſi ita loqui fas) ad exigendam poenam; ſeu Deus poſito peccato recte comminationem ſuam in effectum deducit. At quis exinde iuri, id eſt legi Deum obnoxium concluſerit? Sed & ambigue dicitur, *ſupremum ius Dei in creaturas ratione naturali innoteſcere iis principiis, quae inter homines iuris & aequitatis naturalis fundamenta faciunt.* Si enim hic ſenſus eſt; Deum multis in rebus eo cum hominibus modo procedere, quo ipſos mortales inter ſeſe vult agere, nemo contradixerit. Vid. Lucae VI, 35. Sic Deus per legem naturalem hominibus promiſſa ſeruare iniunxit, idem promiſſa ipſis facta firmiter ſeruaturus. Rom. III, 4. Ebr. VI, 17. 18. Ab humanis iudi-

de iuſtitia Dei lege humanae iuſtitiae diſputandum? Quae profecto, ſi iuſtitia Dei aduerſatur, iniuſta eſt. Ab illo enim, qui ſumme iuſtus eſt, omne, quod qualitercunque iuſtum eſt, manare manifeſtum eſt. Quis ergo erit, qui incommutabiliter manentem & omnia quae ſunt condentem, regentem atque ſeruantem Dei ſapientiam perdat humanae ſapientiae arbitrio? v. AVCTOR infra §. 12. H.

3) Quod eſt in *L. 31. D. depoſiti*, de qua conf. AVCTOR L. IV. c. 13. §. 5. H.

§. VI. 1) Eſt is Velthuyſenius, cuius ſententiam tamen male cepit Auctor, vt latius oſtendit Cl. BARBEYRAC. in not. 4.

2) Hunc locum apud Velthuyſenium non inuenit Cl. BARBEYRACVS, qui ideo alii Auctori, neſcio cui, tribuendus eſt.

iudicibus innocentem damnari vetat, ipſe ſimiliter facturus. 2 Paralip. XIX, 7. Rom. II, 2. Aſt ſi hoc aſſeritur, Deo non plus iuris eſſe in creaturas, quam hominibus inter ſe adhibere conceſſum; clarioribus argumentis opus eſt, vt credamus, domino eminentiſſimo non plus eſſe iuris in ſeruum, quam ſeruo in conſeruum natura aequalem: ſeu vt Grotii terminis vtar, *ius rectorium & aequatorium* examuſſim coincidere. Sed nec citra animaduerſionem praeteriri debet, quod IDEM Auctor p. m. 52. aſſerit: *Deum debere neceſſario leges naturales tanquam iuſtas aeſtimare, poſito & conſtituto ordine in hoc vniuerſo, qualem iam eſſe quorumuis oculis ingeritur: & non poſſe non quicquid ab iis deflectit, tanquam iniquum aut indecorum agnoſcere.* Nam ſine dubio imperioſa iſta vocabula, *Deus debet neceſſario*, maieſtati omnipotentis legislatoris ſunt incongrua. Ac nulla heic deprehenditur neceſſitas, niſi quae ex diuino beneplacito originem duxit. Neque ratio ab ipſo ſubiuncta illam theſin ſatis adſtruit, *quod omnes res, quas cogitatione nobis imaginari poſſumus, ſemper quandam σχέσιν ſeu relationem habeant, natam ex intrinſeca rei natura, quae a re, ſalua ratione, ſeparari non poteſt.* Illam quippe naturam, vna cum adhaerente relatione, res non ex ſe, verum ex Creatoris arbitrio habent; cui ſuae voluntatis placitum lex proprie dicta eſſe nequit. Sic quod inter homines beneficium ad referendam gratiam obſtringat; quod pactorum violatio, inhumanitas, ſuperbia, contumelia licita nunquam eſſe poſſint; exinde eſt, quod Deus homini ſociabilem naturam aſſignauerit; qua ſalua, quae ad eandem quadrant honeſta, quae diſcrepant, illicita & turpia erunt. Id quod neque commune Deo cum hominibus ius, neque habitudinem aliquam ſeu σχέσιν rerum, quae abs diuina diſpoſitione non dependeat, infert.

§. VII. QVI IVS naturale omnium hominum, aut gentium, aut ſaltem plerarumque, & cultiorum conſenſui ſuperſtruunt, ſecuti videntur auctorem ARISTOTELEM [1] Nicom. V. c. 10. vbi Δίκαιον Φυσικὸν, *iuſtum naturale* vocat, τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν ἢ μή [2], *quod vbique eandem vim habet, & non quia ita videtur, vel minime.* Qui etiam Rhetor. L. I. c. 13. dicit: Ἔστι γάρ, ὃ μαντεύονταί τι πάντες, φύσει κοινὸν δίκαιον καὶ ἄδικον, κἂν μηδεμία κοινωνία πρὸς ἀλλήλους ᾖ, μηδὲ συνθήκη. *Eſt enim quoddam, quod augurantur aut profitentur omnes, natura commune iuſtum & iniuſtum, etiamſi nulla ſocietas inuicem ſit, nullaque pactio.* CICERO Tuſcul. quaeſt. L. I. [cap. 13. 14.] *Omni in re conſenſio omnium gentium lex naturae putanda eſt. Et omnium conſenſus naturae vox eſt.* Enimuero praeterquam [3] quod modus hic ius naturae probandi ſit a poſteriori, & ex quo nondum conſtet, quare iure naturae ita ſit diſpoſitum; idem etiam reuera eſt lubricus, & infinitis ambagibus implicitus. Ad conſenſum vniuerſi generis humani prouocare, ideo HOBBESIO de Ciue c. 2. §. 1. incongruum videtur, quia alias homini ratione actu vtenti

§. VII. 1) Imo reliqui philoſophi quoque ita rationes ſubduxiſſe poſſunt. Nam ſic quoque ICti veteres loquuntur. Ecce enim, quod apud omnes populos peraeque cuſtoditur, vocatur ius gentium in *§. 1. Inſt. & l. N. G. & C.* quaſi quo iure omnes gentes vtantur. Videntur autem veteres, exemplo gentium cognitarum & moratarum vti per denominationem potiſſimae generis humani partis.

2) Nec, vt PLVTARCHVS de Stoic. contradict. ait, *Antipodes latet, quod iſta ſint eadem. H.*

vtenti impoſſibile foret contra legem naturae peccare [4], quippe cum ipſo, qui vtique generis humani pars eſt, in diuerſum abeunte, conſenſus humani generis iam ſit mancus. Dein quia iniquum ſit, naturae leges ab eorum conſenſu recipere, qui eas violant ſaepius, quam obſeruant. Nam vti ISOCRATES Orat. ad Philippum [pag. 153. Ed. Pariſ. 1621.] loquitur: *Πάντες πλείω πεφύκαμεν ἐξαμαρτάνειν, ἢ κατορθοῦν, ita natura comparatum eſt, vt omnes ſaepius peccemus, quam officio fungamur.* Nec felicius ad *omnium gentium* conſenſum prouocatur. Cui enim omnium populorum tam antiquorum quam recentium vocabula, nedum mores & inſtituta ſunt cognita? Quin nec res ſuccedet, ſi dicamus, moratiorum populorum conſenſum ſufficere; barbarorum nullam habendam rationem. Nam quae gens, cui aliqua ſeipſam conſeruandi ratio conſtat, vltro ſeſe barbaram agnoſcet? aut quae tantum ſibi tribuet, vt ad ſuos mores reliquas omnes exigi poſtulet; quae ab iſtis diſcrepauerit, eam barbaram declaret? Quondam Graeculorum arrogantia reliquos omnes tanquam barbaros deſpiciebat. In eum faſtum dein Romani ſuccedebant. Hodie pauci quidam populi Europae id nobis ſumſimus, vt cultura morum reliquis ſuperiores nos feramus. Aſt dantur ex aduerſo populi, qui ſeſe nobis longe praeferunt. Iamdudum a Chinenſibus Europaeis vnus duntaxat oculus relictus, caeteri coecitatis damnati. Add. CHARRON de la Sageſſe L. II. c. 8. & L. I. c. 39. vbi inter ſtolidas opiniones refertur, aliquid damnare, & reiicere tanquam barbarum & malum, ideo tantum, quod illud a moribus & opinionibus noſtris vulgaribus abhorret. IDEM L. II. c. 2. n. 7. Nec deſunt, qui literas, quibus nos excolendis tantam operam impendimus, cauillantur, velut ſubſidium noſtrae hebetudinis; cum quorundam aliorum ingenia, citra cultum literarum, naturali bonitate eniteſcant; & ad bonam mentem paucis opus ſit literis. Neque ſemper literae bonos mores ſortiuntur comites. PLATO epiſt. X. *Τὸ βέβαιον, καὶ πιστὸν καὶ ὑγιὲς, τοῦτο ἐγώ φημι εἶναι τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφίαν. Firmitatem, fidem, ſinceritatem veram eſſe philoſophiam exiſtimo.* Sed & quaedam nationes operoſo adparatu inanium aut ſuperfluarum rerum vehementer ſibi placent, deſpectis iis, quibus ſimplicior vita degitur. Atqui ſaepe apud hos, quam illos, maior morum innocentia. Adpoſite IVSTINVS L. II. c. 2. de Scythis: *Admirabile videtur, hoc illis naturam dare, quod Graeci longa ſapientium doctrina, praeceptisque philoſophorum conſequi nequeunt; cultosque mores incultae barbariei collatione ſuperari. Tanto plus in illis proficit vitiorum ignoratio, quam in his cognitio virtutis.* Valer. MAXIMVS L. I. c. 1. §. 2. inter externa. Non pauca quoque occurrunt apud Sextum EMPIRICVM Pyrrhon. hypotyp. L. II. c. 5. quae huc adplicari poſſint. Praeterea in iſto conſenſu per ſe parum momenti eſſe, argumento eſt & hoc, quod & plures ſint ſtulti, quam ſapientes, & pauci inueſtigatis ipſarum rerum fundamentis opiniones ſuas conceperint: plerique caeco aſſenſu citra proprium iudicium atque ſcrutinium alios prae-

3) Et hactenus etiam admittit H. GROTIVS L. I. de I. B. & P. c. 1. §. 12. Conf. L. II. c. 5. §. 12. n. 3. H.

4) Imo id inde minime ſequitur, quum & homines culti peccent; & aliud ſit, leges ſcire, aliud, ſecundum eas agere. Vt ſe ipſa gens barbaram profiteatur, neceſſe non eſt, ſed ſufficit, eam nobis talem videri.

praeeuntes secuti sint [5]. Accedit denique, quod licet de consensu plerorumque populorum saltem circa generalia praecepta legis naturalis sat liquido constare videatur, ac de eorum quoque consensu, quos ignoramus, praesumere possimus ex placitis eorum, qui nobis cogniti sunt, propter naturae similitudinem: tamen ex hoc ipso tutius colligitur, quid isti erga ciues suos obseruari aequum duxerint, quam quid erga extraneos, in quos multis promiscue hostile odium, & quos hostili modo tractare nefas non fuit iudicatum. Add. Mich. MONTAIGNE Essais L.I. c.30.

§. VIII. QVANQVAM autem vsus multorum populorum efficacius paulo videatur allegari ad ostendendum, aliquid esse licitum, quam iure naturae praeceptum: tamen vt ne illud quidem semper tuto liceat concludere, faciunt instituta discrepantia aut contraria celebrium populorum [1]. Sic vt non male adplicari heic possit illud Socratis [2] apud PLATONEM Alcibiade [L.I. pag. 434. Ed. Wechel. Ficini:] Ὀυκ εἰς σπȣδάιȣς γε διδασκάλȣς καταφεύγεις, ἐις τȣ̀ς πολλȣ̀ς ἀναφέρων. *Non ad probatos confugis praeceptores, cum ad vulgus te refers.* Scilicet vti est apud PLVTARCHVM Themistocle [p.125.B. Edit. Wechel.]: Νόμοι διαφέρȣσιν ἀνθρώπων, ἄλλα δ' ἄλλοις καλά. *Leges mortalibus discrepantes sunt, aliis alia honesta.* Et apud TACITVM Hist. III. [c.33.] *Vtque exercitu vario linguis, moribus, cui ciues, socii, externi interessent, diuersae cupidines, & aliud cuique fas, nec quidquam illicitum.* Speciminis loco isthaec sunto. ARISTOTELES Nicom. VII. cap. 6. tradit, *quasdam efferatas circa Pontum nationes sibi inuicem infantes ad epulandum mutuare.* Quas ipse paulo post vocat ἀλογίςȣς, θηριώδεις, καὶ μόνον τῇ αἰσθήσει ζῶντες, *irrationabiles, ferinos, & solo sensu viuentes.* EVSEBIVS de Praeparat. Euangel. L.I. cap. 3. dum foedos mores per doctrinam Euangelii correctos recenset, inter alia enumerat Persarum concubitus cum matribus & filiabus, (de quibus etiam ex Sotione refert Diogenes LAERTIVS prooemio.) esum carnis humanae, & iugulationem liberorum ex praetextu religionis apud Scythas; & quod Massagetae, ac Derbices propinquos senio confectos iugulauerint, & epulati sint; Tibareni seniores praecipitarint; Hyrcani alitibus, Caspii canibus mortuos proiecerint deuorandos. Quo referuntur peruigilia foeda [3], adulteriis stuprisque mixta, in honorem deorum, victimaeque humanae. IDEM L. VI. c. 8. ex Bardesane Syro: *Apud Getulos lex est, vt foeminae quibuscunque velint, misceantur, ac praecipue aduenis, nec ideo a maritis accusentur, aut adulterae vocentur. Idem in Bactris obtinebat. Contra apud Arabes adulterae omnes interimuntur, & suspectae solummodo puniuntur. In Parthia & Armenia, qui vxorem, aut filium, aut filiam, aut caelibem fratrem, aut innuptam sororem interfecerit, nec accusatur quidem; lege namque ita sanci-*

5) Adde, etiam posse institutum aliquod inter complures populos habere locum ex caussa singulari: Ita IOSEPHVS II. aduersus Apionem obseruauit, nullam esse vrbem Graecam, nullam Barbaram, quam non peruaserit mos septimae diei, qua Iudaei feriantur. Quod vnde manarit, ex sacris literis constat. Conf. H. GROTIVM de veritat. religion. Christian. L. I. §. 16. n. 23. seq. H.

§. VIII. 1) Ex quibus exemplis non magis cogi potest, non dari ius gentium, quam quidem ex hodierno dissensu philosophorum & ICtorum inferre licet, non dari Ius naturae. Sunt ea enim partim fabulosa, partim indifferentia. Quae vero tertii generis habentur, & historica fide *nixa* a praeceptis iuris naturae *recedunt*, ea facti sunt, & id tantum probant, gentes non semper iuri naturae

ſancitum eſt. In Atriis qui aliquid vel minimum furatus eſt, lapidibus obruitur. In Bactris qui pauca furatur, ſputis dedecoratur. Graecorum ſapientes ſpecioſos pueros ſequi non verentur. Multi apud Britannos vnam vxorem habent, apud Parthos contra multae foeminae vnum maritum. Sextus EMPIRICVS Pyrrh. Hypotyp. L. III. c. 24. vt oſtenderet, circa turpia & honeſta nihil certi eſſe, magnam eiusmodi repugnantium inſtitutorum cumulat farraginem. Vbi tamen in ipſo limine grauiter impingit, dum ait: Παρ᾽ ἡμῖν μὲν αἰσχρὸν, μᾶλλον δὲ καὶ παράνομον νενόμισθαι τὸ τῆς ἀῤῥενομιξίας. παρὰ Γερμανοῖς δὲ, ὥς φασιν, οὐκ αἰσχρὸν, ἀλλ᾽ ὥς ἕν τι τῶν συνήθων. *Apud nos quidem turpe, imo vero etiam nefarium habetur maſcula Venere vti: apud Germanos autem, vt fertur, turpe non eſt, ſed vnum ex iis, quae vſu recepta ſunt.* Nam eousque quidem ei vitio dediti erant Graeci, vt PLATO de LL. L. VIII. aliquot rationibus opus iudicet ad oſtendendum, fieri poſſe, vt per leges id coërceatur. Neque ſolos Boeotios ab ea labe immunes fuiſſe, arguere videtur Cornel. NEPOS Epaminonda c. 4. ni forte poſterioribus ſeculis apud Thebanos id exoleuit, quod innuere videntur ſequentia verba: *Quin etiam apud Thebanos olim hoc turpe habitum non fuiſſe dicitur.* Sed quod de Germanis ſubiungit, id adeo inficetum eſt mendacium, vt mirum ſit, quomodo illud in mentem venire potuerit vlli, qui vel minimam notitiam iſtius nationis habuerit. Addit; Cynicos philoſophos, & Zenonem Cittieum, & Cleanthem, & Chryſippum ἀῤῥενομιξίαν indifferentem habuiſſe. Quosdam Indorum publice cum vxoribus congredi turpe non iudicare. Mulieres corpus proſtituere apud multos ex Aegyptiis etiam honoratum; & quasdam apud illos puellas ante nuptias dotem ex arte meretricia quaerere, deinde nubere. Quin Stoicos dicere, a ratione non abhorrere cum meretrice congredi, aut quaeſtu a meretrice facto aliquem ſuſtentare vitam. Perſas cum matribus, Aegyptios cum ſororibus matrimonia contrahere. Quorum prius Cittieus Zenon a ratione non alienum dixerat. (Add. IDEM d. l. c. 25. vbi quidem dicto Zenonis ad impudentiam nihil addi poteſt.) Chryſippum permittere patrem ex filia, matrem ex filio, & fratrem ex ſorore liberos procreare. Platonem vxorum communionem admittere. Multis barbaris receptum carnibus humanis veſci; quod ipſi quoque Stoici adprobauerint. Apud multos adulteria pro re indifferente haberi. Scythas Dianae hoſpites immolare. Eosdem parentes ſexaginta annos praetergreſſos iugulare. Solonis lege permiſſum vnicuique apud Athenienſes filium necare. Apud Romanos gladiatores perpetrato homicidio etiam honore affici. Apud Lacedaemonios punitos fures, non quod furati, ſed quod deprehenſi ſint. Amazones, ſi quos parerent mares, claudos reddidiſſe, vt nullum forti viro dignum facinus edere poſſent. Multa deinde ſubnectit de diuerſis opinionibus circa Deos, de diuerſitate rituum ſacrorum, de ſepeliendi more, de morte. Add. Diogenes LAERTIVS in

 Pyrrhone

turae conuenienter egiſſe, non autem *praecepta eiusdem incognita eis fuiſſe.* Satis eſt, nullam gentem tam barbaram eſſe, vt ei perſpecta non ſint generalia Iuris naturae capita, neminem ſcilicet laedendum, pacta ſeruanda eſſe, & ſimilia.

2) In quo tamen non de conſenſu gentium, ſed de opinionibus vulgi agitur.

3) Conf. H. GROTIVM L. II. de ver. Rel. Chriſtian. §. 11. Apud Babylonios feminae omnes corpus vulgabant, idque in honorem Veneris, quam Mylittam vocabant. V. HERODOTVM. L. I. STRABONEM L. XVI. Geograph. Alia multa a recta ratione deflectentia inſtituta congeſſit Georg. CALIXTVS epitom. Theol. moralis p. 49. ſeq. H.

Pyrrhone L. IX. [§. 23. 24.] CICERO Tusc. Quaest. L. V. [c. 27.] *Aegyptiorum imbutae mentes prauitatis erroribus quamuis carnificinam prius subierint, quam ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etsi imprudentes quippiam fecerint, poenam nullam recusent* [4]. Sic Colchis in honore esse furtum facere, testatur BVSBEQVIVS epist. 3. Et Abyssinis in more esse positum, vt fures partem rei furtiuae regi offerant, reliquum vero sine infamia retineant [5], memorat Franc. Aluarez. Pertinet quoque huc luculentus locus PHILONIS Iudaei de temulentia [pag. 208. 209. Ed. Geneu. 268. 269. Ed. Paris. 1646.]: *Illa quoque deterrent, ne temere credamus incertis, quae pene per totum orbem diffusa sunt, communem tum Graecis, tum barbaris in iudicando lapsum inducentia. Quaenam? institutiones ab aetate tenera, consuetudines patriae, leges antiquae, ex quibus vniuersis in nullo consentiunt omnes, sed per singulas regiones, gentes, ciuitates, vicos denique ac domos, saltem viri discrepant a mulierculis, & pueri a caeteris. Nam quae nobis turpia videntur, illis honesta: quae decentia, illis indecora. Equidem non miror, si miscellanea confusaque turba, morum legumque vtcunque inductarum serua, ab incunabulis obedire his haut secus ac dominis atque tyrannis assueta, & animam contusa colaphis, nihil magnum ac virile valens sapere, credit acceptis semel maiorum traditionibus; & mentem sinens inexercitatam, sine scrutatione ac examine vel affirmat vel negat. Philosophos miror, quorum plerique simulantes se venari manifestam in rebus certitudinem, cateruatim diuisi decernunt dissona, interdum etiam contraria propemodum de omnibus magnis paruisque.* Add. Mich. MONTAIGNE Essais L. I. c. 22. & CHARRON de la Sagesse L. II. c. 8. §. 4. 7.

§. IX. SED & aliud incommodum comitatur sententiam illam de eruendo iure naturali ex moribus gentium; quod nulla videatur inueniri natio, quae nudo iure naturae regatur; sed quaelibet leges scriptas aut non scriptas eidem habeat superadditas, quibus vtitur, quando ipsi ciues inter se negotii quid habent. Quin & saepe ipsa gentium inter se negotia ex iure ciuili, vtrique communi, aut iure naturali, sed multis positiuis additamentis velut vestito, definiuntur. Vnde non ita facile est perspicere, quid illae nationes pro naturali, quid pro positiuo & ciuili iure habuerint. Quid quod saepe inolita diu consuetudo naturalis rationis faciem mentitur? AGATHIAS L. II. [c. 10.] *Manifestum est, singulas hominum nationes, si cui legi, quae a multo tempore obtinuerit, assueuerint, optimam eam, aequissimamque iudicare; & sicubi quid praeter eam fiat, reiectaneum id ipsis ac ridiculum videri, dignumque cui fides abrogetur.* Quam in

4) Adde AVCTOREM supra c. 2. §. 10. de latrociniis & depraedationibus populorum olim in honore habitis. Nec omittenda heic depraedatio naufragorum, a multis olim populis vsurpata, & alicubi inter regalia & fisci compendia numerata. De qua v. H. GROTIVS Spars. flor. ad *tit. C. de naufragiis.* A. MATTHAEI not. & obseruat. ad Annal. Egmundan. c. 67. & quae attuli testimonia Dissertat. de Superiorit. territor. §. 56. Add. Sixtin. L. II. de Regal. c. 3. n. 91. sequ. AVCTOR infra L. IV. c. 13. §. 4. H.

5) Quod hodie quoque in ipsa Germania fit, quando Iudaei in quorumdam Imperii Statuum locis monetariis aurum argentumue rapinis, furtoue corrasum marsupiis tectum apponunt, nulli tangendum, inspiciendumue, nisi ei, qui testae id fundendum immittat, probe plerumque gnaro, mala illud fide conquisitum esse.

§. IX. 1) Et L. III. Princip. *Natura paruulos nobis dedit igniculos, quos celeriter, malis moribus opinionibusque deprauati, sic restinguimus, vt nusquam naturae lumen appareat. Sunt enim ingeniis nostris semina innata virtutum: quae si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perdu-*

in rem facit illud apud HERODOTVM Thalia. [pag. 112. Ed. Graec. H. Steph.] *Darius accitos Graecos, qui in sua ditione erant, percontatur, quanta pecunia vellent defunctis parentibus, iuxta Indorum aliquot morem, vesci; hi negabant se vlla pecunia ad hoc posse induci: rogauit dein pariter Indos, quantum acciperent, vt patres defunctos ipsi iuxta Graecorum morem comburerent, nec postea comederent: qui vehementer reclamantes, meliora ipsum ominari iubebant.* Quin & tantam vim habet ab infantia alicui opinioni esse innutritum, vt licet illa falsa sit, vix vnquam tamen de eadem dubitare in mentem veniat iis saltem, queis intra vulgarem sortem est ingenii perspicacia. ARISTOTELES Problemat. sect. 18. quaest. 6. Ὅ, τι δὲ ἄν τινες ἐξ ἀρχῆς ἕλωνται, καὶ οἷς ἂν συνεθισθῶσιν, οὐδὲ κρίνειν δύνανται τὰ βελτίω. διέφθαρται γὰρ ἡ διάνοια διὰ φαύλας προαιρέσεις. *Quae principio aliqui sibi delegerint, quibusque insueuerint, in iis ne iudicare quidem possunt, quidnam melius sit: animus enim eorum iam corruptus est propter prauas praesumptiones* [1]. CICERO Tusculan. Quaest. L. IV. [c. 3.] *Quidam primum ante tenentur adstricti, quam quid esset optimum iudicare potuerunt; deinde infirmissimo tempore aetatis aut obsecuti amico cuidam, aut vna alicuius, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis iudicant, & ad quamcunque disciplinam quasi tempestate delati, ad eam tanquam ad saxum adhaerescunt.* Et paulo post: *Nescio quo modo plerique errare malunt, eamque sententiam, quam adamarunt, pugnacissime defendere, quam sine pertinacia quid constantissime dicatur, exquirere.* Add. Mich. MONTAIGNE Ess. L. I. c. 22. Philo Iudaeus de Abrahamo: *Inueterata consuetudo plerumque tantum potest, quantum natura.* Et ad maximam partem mortalium adplicari potest illud Sexti EMPIRICI Pyrrhon. Hypot. L. III. c. 24. Ἕπεται δὲ ἀδοξάστως τῇ βιωτικῇ τηρήσει. *Sequitur citra vllam opinionem vitae communis obseruationem.* Et illud EVRIPIDIS Bacchis. [vers. 201. & seqq.]

Πατρὸς παραδοχὰς, ἅς θ' ὁμήλικας χρόνῳ
Κεκτήμεθ', οὐδεὶς αὐτὰ καταβάλλει λόγος,
Οὐδ' εἰ δι' ἄκρων τὸ σοφὸν εὕρηται φρενῶν.

Patris traditiones, quas coaetaneas nobis diu seruamus; eas nulla labefaciet ratio, neque si maximis sapientia sit exquisita ingeniis [2]. Quo referre possis illud Apostoli 1 Corinth. XI, 14. Et aliquo modo illud PLATONIS de LL. L. VII. [pag. 884. A. Edit. Wechel. Ficini] ex assuetudine esse, quod sinistra manu minus habili quam dextra vtamur, cum natura fere ad vtramque partem aeque se habeat [3]. Sic apud multos populos non exigua est barbae dignitas. Vid. ARRIANI

perduceret. Nunc autem simul atque editi in lucem, et suscepti sumus, in omni continuo prauitate et in summa opinionum peruersitate versamur: ut cum lacte nutricis errorem suxisse videamur. Cum vero parentibus redditi, demum magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, vt vanitati veritas, & opinioni confirmatae natura ipsa cedat. SENECA ep. 123. *Inter causas malorum nostrorum est, quod viuimus ad exempla; nec ratione componimur, sed consuetudine abducimur.* Paulo post: *Recti apud nos locum tenet error, vbi publicus factus est.* AVGVSTINVS L. III. de doctrina Christian. c. 8. *Fit plerumque, vt quisque hominum ea tantum culpanda arbitretur, quae suae regionis ac temporis homines vituperare atque damnare consueuerunt: & ea tantum probanda atque laudanda, quae consuetudo eorum, cum quibus viuit, admittit.* H.

2) V. infr. L. V. c. 3. §. 10. Huc etiam pertinet quod AVGVSTINVS ait L. III. de doctr. Christ. c. 12. *Talares & manicatas tunicas habere apud Romanos veteres flagitium erat: nunc autem honesto loco natis, cum tunicati sunt, non eas habere flagitium est.* H.

3) In India aequales, se inuicem salutantes, barbam prehendunt. V. infra L. IV. c. 1. §. 2. H.

RIANI Epictetus L. I. c. 16. Cum contra plerisque Americanis illam alere belluinum quid habere videatur. Vid. ROCHEFORT Descript. Antill. Parte II. cap. 8. §. 6. & c. 9. Etsi hautquidquam adsuetudini eas vires tribuamus, vt rationis iudicium eousque detorquere ac deprauare queat, quo ipsi impossibile sit veritatem circa leges naturales perspicere. Add. SELDENVS de I. N. & G. L. I. c. 6.

§. X. CAETERVM ista legum atque morum apud diuersas gentes discrepantia sine dubio etiam aliquibus ansam dedit afferendi; nullum ius naturale dari; atque omne ius ex vtilitate singularum ciuitatum promanasse, eaque vnice metiendum esse [1]. Sic enim HORATIVS Serm. L. I. Sat. 3. [vers. 98. & vers. 111. seqq.]

- - - Vtilitas iusti prope mater & aequi.
Iura inuenta metu iniusti fateare necesse est,
Tempora si fastosque velis euoluere mundi.
Nec natura potest iusto secernere iniquum,
Diuidit vt bona diuersis, fugienda petendis.

OVIDIVS Heroid. I. Epist. 4. [vers. 131. & seqq.]

Ista vetus pietas, aeuo moritura futuro,
Rustica, Saturno regna tenente, fuit.
Iupiter esse pium statuit quocunque iuuaret.

LVCANVS L. VIII. [vers. 488. & seqq.]

- - - - Sidera terra
Vt distant, & flamma mari, sic vtile recto.
Sceptrorum vis tota perit, si pendere iusta
Incipit; euertitque arces respectus honesti.
Libertas scelerum est, quae regna inuisa tuetur.

Crasse quoque valde super origine iusti & iniusti loquitur Aristippus apud Diog. LAERTIVM L. II. [§. 93.] & Pyrrho ap. EVNDEM L. IX. [§. 61.] Late quondam super hac re disputauerat Carneades, cuius argumenta contraxit LACTANTIVS Diu. Instit. L. V. c. 16. [2]. *Iura sibi homines pro vtilitate sanxisse, scilicet varia pro moribus; & apud eosdem pro temporibus saepe mutata; ius autem naturale esse nullum. Omnes & homines, & alias animantes ad vtilitates suas natura ducente ferri; proinde aut nullam esse iustitiam; aut si sit aliqua, summam esse stultitiam; quoniam sibi noceret, alienis commodis consulens. Omnibus populis, qui florerent imperio, & Romanis quoque ipsis, qui totius orbis potirentur, si iusti velint esse, hoc est, si aliena restituant, ad casas esse redeundum.* Add. GROTII Prolegomena ad libr. de I. B. & P. Ad isthaec dissoluenda conueniens erit praemittere illud CICERONIS Offic. II. [c. 3.] *In hoc verbo,* (vtilis,) *lapsa consuetudo flexit de via, sensimque eo deducta est, vt ab honesto vtile secerneret, & constitueret*

§. X. 1) Euripides *Aeolo:*
Τί δ' αἰσχρὸν; εἰ μὴ τοῖσι χρωμένοις δοκεῖ;
Quid turpe, nisi quod esse turpe visus putat?

Quem versum tamen Antisthenes correxit hoc modo:

'Αισχρὸν

ſtitueret honeſtum aliquid quod vtile non eſſet, & vtile, quod non honeſtum. Qua nulla pernicies maior hominum vitae potuit afferri. Et quod IDEM Offic. L. III. [c. 3.] tradit: *Socratem ſolitum exſecrari eos, qui primum haec natura cohaerentia opinione diſtraxiſſent.* Scilicet impoſuerunt iſti imperitioribus ambiguo vtilitatis vocabulo, quae duplex eſt, prout ex diuerſo principio aeſtimatur. Aliud enim vtile videtur affectuum male compoſitorum prauo iudicio, qui praeſentibus fere, ac cito tranſituris commodis imminent, de futuro parum ſoliciti. Aliud ſana ratio vtile iudicat, quae non tantum ante pedes poſita conſiderat, ſed & quid in futurum ſit inde emerſurum perpendit. Cui adeo id demum vere eſt vtile, quod in vniuerſum tale eſt, & ad diuturnitatem facit: (Marcus ANTONINVS L. VII. §. 74. *ὠφέλεια πρᾶξις κατὰ φύσιν. Emolumentum eſt actio omnis naturae conſentanea.*) Nequaquam autem adpetendum iudicatur, momentaneo commodo frui, quod magnum malorum agmen poſt ſeſe eſt tracturum. Quemadmodum maligna valde eſt voluptas, inter febriles ardores gelida ſeſe ingurgitare, mox acerbiſſimis ideo doloribus excruciari. Habent quippe hoc actiones legi naturali congruentes, vt non ſolum honeſtae ſint, id eſt, quae ad honorem, exiſtimationem & dignitatem hominis conſeruandam & augendam faciant, ſed & vtiles, eaedem exſiſtant, ſeu quae commodum aliquod & emolumentum homini concilient, & ad felicitatem ipſius conferant. Quod attributum vsque adeo dignationem virtutis non dedecet, vt in diuinis quoque literis *pietas ad omnia vtilis* dicatur, tanquam quae promiſſionem habeat huius & illius vitae. Sed quae actiones legi naturali repugnant, ſemper quidem turpes ſunt, aliquando tamen vtilitatis quid & ſaepius iucunditatis producere videntur, ſed quae neque ad diuturnitatem valet, & quam longe maiorum moles malorum a tergo ſequitur. Vid. Prouerb. XX, 17. V, 3. 4. IX, 17. 18. XXI, 6. Facit quoque huc illud CICERONIS Offic. I. [c. 4.] *Inter hominem & belluam hoc maxime intereſt, quod haec tantum, quantum ſenſu mouetur, ad id ſolum, quod adeſt, quodque praeſens eſt, ſe accommodat, paululum admodum ſentiens praeteritum aut futurum: homo autem, qui rationis eſt particeps, per quam conſequentia cernit, principia & cauſas rerum videt, earumque progreſſus, & quaſi anteceſſiones non ignorat, ſimilitudines comparat, rebusque praeſentibus adiungit, atque annectit futuras, facile totius vitae curſum videt, ad eamque degendam praeparat res neceſſarias.* Ergo tantum abeſt, vt etiam ciuilia iura intuitu ſpuriae iſtius & momentaneae vtilitatis ſint conſtituta, vt vel praecipuus harum finis ſit, ne ciues iſti vtilitate ſuas actiones metiantur. Si quis enim omnia ad proprium duntaxat commodum referre, citra reſpectum ad alios homines, velit, cum caeteris quoque eandem detur viam inſiſtere, non poterit non inde emergere ſumma rerum confuſio, & quoddam velut bellum omnium in omnes; quo ſtatu nihil homini inutilius [3], nihil inconuenientius. Cum contra manifeſtum ſit, longe certiorem ſpem vtilitatis ab aliis ſibi acceſſurae concipere poſſe, qui legem naturalem obſeruando alios ſibi demereri ſtudet, quam qui potentiae ſuae confiſus quaelibet quibuslibet pro lubitu inferre inſtituit. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. 2. §. 29. n. 2. Neque vero morta-

Αἰσχρὸν τόγ' αἰσχρὸν, κἂν δοκῇ, κἂν μὴ δοκῇ. Antiſtheni ſane tribuit Plutarchus; at Diogeni Cynico Stobaeus. H.

2) Qui verba haece CICERONIS L. III. de Republica deprom ſerat.

3) Pro *pernicioſus*. Vid. ſupra c. 2. §. 9. n. 1.

mortalibus licet aliquam vtilitatem fingere, quae non in vniuerſum valere queat; cum nemini per naturam hoc priuilegii conceſſum ſit, vt, quo is iure in alios vtitur, idem alii, aduerſus ipſum non viciſſim exerceant. Inde fruſtra credis, vtile tibi eſſe, aliorum labore parta clam aut per vim eripere; cum alii & reſiſtere, & pari aduerſus te licentia vti poſſint. Aut expedire tibi datam fidem fallere, cum tua in teipſum exempla redire queant. Prou. I, 13. 14. ſeqq. ISOCRATES Areopagitico [p. 252.] [4] : *Qui fidem contractuum violarent, eos pauperibus cenſebant plus nocere, quam opulentis. Hos enim, ſi deſinerent clientelas ſibi adſciſcere, paruis reditibus ſpoliatum iri: illos, ſi deeſſent, qui opem ferrent, extrema inopia laboraturos.* IDEM Orat. de pace [pag. 285.], fundamentum conſiliorum ſuorum in eo collocat, vt ciuibus ſuis perſuaſum ſit, *τὴν μὲν ἡσυχίαν ὠφελιμωτέραν καὶ κερδαλεωτέραν εἶναι τῆς πολυπραγμοσύνης, τὴν δὲ δικαιοσύνην τῆς ἀδικίας, τὴν δὲ τῶν ἰδίων ἐπιμέλειαν τῆς τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίας. Plus vtilitatis & lucri eſſe in tranquillitate quam in conatu ſuperuacaneo multarum rerum: & iuſtitiam praeſtare iniuriae, ſuarumque rerum curam appetitioni alienarum.* Id quod in ſequentibus luculenter deducit. Neque etiam eſt, quod quis ſuae potentiae tantum tribuat, vt ſibi ab aliis paria reponi non poſſe credat. Omnis quippe potentia ex coniunctione cum aliis hominibus reſultat, quos ſola vi nequidquam continueris. Igitur ſi omnia licet vtilitate illa ſpuria metiri, etiam potentiſſimi cuiusque ſalus toties in lubrico verſatur, quoties vlli vtile videtur ipſum perire: & eam qui viam ſequitur, ſuo exemplo docet alios tantundem contra ipſum audere. Adeoque non iuſtitia, ſed iniuſtitia reuera eſt ſumma ſtultitia, quae neque in vniuerſum, neque ad diuturnitatem prodeſt, etiamſi cui malitia ſua aliquantiſper ſuccedere videatur; & ipſam ſalutem hominis, quae ſocietate continetur, it euerſum. Idque non in ſingulos duntaxat homines, ſed & in integras ciuitates congruit, quarum nulla hactenus tam copioſa aut firma extitit, vt aliarum amicitia non indiguerit, nec ſaltem a pluribus coniunctis laedi potuerit. QVINTILIANVS Declam. 255. *Nunquam prodeſt malum exemplum: etiamſi in praeſenti occaſione quadam delectat, in futurum tamen altius nocet.* DEMOSTHENES Olynth. 2. *Οὐκ ἔστιν ἀδικοῦντα, καὶ ἐπιορκοῦντα, καὶ ψευδόμενον δύναμιν βεβαίαν κτήσασθαι. Non fieri poteſt, vt per iniurias, & periuria, & mendacia ſtabilis potentia comparetur.* Conſpirant cum hiſce, quae quondam circa iuſtitiam Epicurus tradebat, teſte GASSENDO philoſ. Epicuri Syntag. Part. III. cap. 24. & 25. *Iuſtitia non modo nunquam nocet cuiquam, ſed contra ſemper alit aliquid tum vi ſua, atque natura, quod tranquillet animos; tum ſpe nihil earum rerum defuturum, quas natura non deprauata deſideret. Cuius in mente iniuſtitia conſedit, hoc ipſo quod adeſt, non poteſt non turbulenta fieri: etſi vero molita quidpiam eſt, quamuis occulte fecerit, nunquam tamen confidet, id fore ſemper occultum. Cumque iuſtitia ad commune bonum ſit excogitata, neceſſe eſt, ius ſeu iuſtum,*

4) Qui locus nihil plane ad rem facit. Videatur ille, qui infra adducetur ad §. XXI. n. 4.

5) Neque hic, neque ſequens locus Quinctiliani inſtituto Auctoris magnopere inſeruire videntur. Vtroque is illud tantum vult, malos vitia ſua bonis nominibus tegere, & in iis virtutis adfectare ſpeciem: neque quicquam ibi eſt, quod ad *vtilitatem* iuſtitiae oppoſitam pertineat. Magis ad ſententiam auctoris facit SENECA Epiſt. XLVIII. *Nec poteſt quisquam beate degere, qui ſe tantum intuetur, qui omnia ad vtilitates ſuas conuertit: alteri viuas*

ſtum, quod ſpectat, tale quidpiam ſit, quod ſit omnibus & ſingulis, qui participes ſunt ſocietatis, bonum. Et quia vnusquisque id, quod ſibi eſt bonum, natura duce expetit, neceſſe eſt id, quod eſt ius ſeu iuſtum quidpiam, ſecundum naturam ſit, ac naturale ideo dicatur. Quod nihil aliud eſt, quam teſſera vtilitatis, ſeu ea, conſpirantibus votis propoſita vtilitas, vt homines ad inuicem neque laedant, neque laedantur, atque adeo ſecure degant: quod vt bonum & vtile eſt, ita quisque natura duce expetit. Etſi quae poſt de vtilitate apud diuerſos diuerſa, & inde iuſto variabili ſubnectuntur, non de iure naturali, ſed ciuili duntaxat poſſint admitti. Breuiter Diodorus SICVLVS L. XXV. Eclog. I. *Epicurus in libro, quem ratas doctrinas inſcripſit, vitam cum iuſtitia coniunctam perturbatione vacare pronunciat: iniuſtam vero perturbatione quamplurima refertam eſſe.* LVCRETIVS L. V. [verſ. 1151. & ſeqq.]

Circumretit enim vis atque iniuria quemque,
Atque vnde exorta eſt, ad eum plerumque reuertit.
Nec facile eſt placidam ac placatam ducere vitam,
Qui violat factis communia foedera pacis.

Porro quantopere a communi velut ſenſu abhorreat, omnes actiones ex vtilitate, iuſtitiae contradiſtincta, metiri, nemini non conſtat. Adpoſite nihili alias Sophiſta Protagoras apud PLATONEM Protagora [5]. [pag. 225. Edit. Francof. Ficini p. 323. A. B. Tom. I. Edit. Stephani.] *In caeteris facultatibus, ſi quis ſe iactet, puta quod tibicen optimus ſit, cum tamen in eo ipſe ſit rudis, audientes hunc aut rident, aut ei indignantur. Propinqui vero vt inſanum admonent, & increpant. Contra vero iniuſtitia accidit. Nam licet ſciant aliqui quempiam iniuſtum eſſe, tamen ſi ille hoc coram neſcientibus fateatur, inſanire eum exiſtimant, neque patefaciendam cenſent iniquitatem, imo ſemper, ſiue ea praeditus ſit, ſiue non, iuſtitiam oſtentandam: cum vero qui non ſimulat iuſtitiam delirare, tanquam oporteat vnumquemque aut iſtius participem eſſe, aut ex hominum coetu exterminari.* QVINTILIANVS Inſtit. Orat. L. III. c. 8. *Nec enim quisquam tam malus eſt, vt malus videri velit.* Quin & nemo eſt, quin honeſtius loquatur, quam aut ſentiat, aut faciat. Sed & diuina prouidentia tam peſtilentis dogmatis aſſertores ipſo euentu ſatis arguit. Vt ex infinitis exemplis vnum duntaxat aut alterum attingamus; Lyſander ille *homo verſutus, & pleraque fraudibus miſcens, iusque in ſola ponens vtilitate; qui veritatem mendacio nihilo meliorem aiebat, ſed vtriusque pretium & dignitatem vſu definiebat; qui pueros talis, viros ſacramentis decipi debere* iactauit; vti eſt apud PLVTARCHVM Lacon. apophth. [pag. 229. Edit. Wechel.] & POLYAENVM Strateg. L. I. [c. 45.] an firmiori fundamento fortunas ſuas ſuperſtruxit, quam ſi omnia ad veritatem & honeſtatem retuliſſet? Vid. Cornel. NEPOS Lyſandro. Sic Ageſilaus, qui alias in omni ſermone *iuſtitiam* decernebat *omnium principem virtutum, quippe cum fortitu-*

viuas oportet, ſi vis tibi viuere. Haec ſocietas diligenter & ſancte obſeruanda eſt, quae nos omnes omnibus, miſcet, & indicat aliquod eſſe commune ius generis humani.) Et ARRIANVS Diſſert. Epict. L. I. c. 19. p. 76. Καθόλȣ τε [ὁ Ζεὺς] τοιάυτην φύσιν τȣ̃ λογικȣ̃ ζώȣ, κατεσκεύασεν, ἵνα μηδενὸς τῶν ἰδίων ἀγαθῶν δύνηται τυγχάνειν, ἂι μή τι ἐις τὸ κινὸν ὠφέλιμον προσφέρηται. ȣ̓́τος ȣ̓κέτι ἀκοινώνητον γίνεται τὰ πάντα ἀυτȣ̃ ἕνεκα ποιȣ̃ν.

titudinis, *ſi adſit iuſtitia*, *nullus ſit vſus ;* factum Phoebidae, Cadmeam occupantis defendit hoc colore : Ὅτι δεῖ τὴν πρᾶξιν αὐτὴν, ἔτι χρήσιμον ἔχει σκοπεῖν. Τὰ γὰρ συμφέροντα τῇ Λακεδαίμονι καλῶς ἔχειν αὐτοματίζεσθαι, κἂν μηδεὶς κελεύσῃ. *Ipſum factum*, *quatenus ex vſu foret*, *ſpectandum. Nam quae eſſent e republica Lacedaemoniorum*, *ea*, *vt nemo mandet*, *debere vltro fieri.* Verum annon id ipſum factum occaſionem praebuit, vt Spartani imperio Graeciae exciderent ?

§. XI. His positis facilem habent, quae obiiciuntur, argumenta ſolutionem. Inepta eſt concluſio: *Ciuitates ſibi diuerſa iura ſtatuerunt pro ratione vtilitatis*, ergo non datur ius naturale & perpetuum. Omnia quippe iura ciuilia ſaltem praecipua legis naturalis capita, quibus ſalus generis humani continetur, praeſupponunt, aut includunt ; quae hautquidquam deſtruuntur per illa, quae iſtis ſuperaddi peculiaris ſingularum ciuitatum vtilitas requiſiuit. *Iura* poenalia, ſeu ſanctiones poenales, *metu iniuſti inuenta*, admittimus, ſcilicet poſtquam nuda legis naturalis dictamina non ſufficiebant reprimendae hominum malitiae. Quod vero Horatius negabat, naturam poſſe iuſto ſecernere iniquum ; id concedimus de illa natura , quam homo cum brutis habet communem ; per quam bruta vtique ſenſu percipiunt, quae corpori conueniant, quae noceant, citra tamen honeſti aut turpis intellectum. De natura rationali illud negamus. Quod Carneades argumentatur, *Romanis*, *ſi iuſti eſſe velint*, *id eſt*, *ſi aliena reſtituant ad caſas fore redeundum*, igitur iuſtitiam eſſe ſtultitiam ; id ſpeciem aliquam ad vulgus habet , penitus inſpicientibus nihil ſolidi continet. Nam cum aliis liceat id iuris in nos ſtatuere, quo ipſi aduerſus alios vtimur , ſane hautquidquam vtile eſt aliena per iniuriam rapiendo , alios ad noſtra rapienda inuitare. Ac in definiendo vtili non reſpiciendum eſt, quid huic vel illi ad tempus cum aliorum detrimento videatur conducere, ſed quid in vniuerſum & ad perpetuitatem expediat. Sic ponamus aliquem ex peculatu magnas opes cumulaſſe. Huic ſtultum videtur, iniuſte rapta reſtituendo ad priſtinas fortunae anguſtias vltro ſeſe reuoluere. At vbi poſtea Princeps deprehenſis furtis eas opes fiſco adplicuerit, praue ſolertem collectorem patibulo aut carceri mancipauerit ; credimus hunc ſapientius fortunam ſuam fundaſſe, quam qui modica re, innocenter parta, contentus eſſe maluit? Sic neſcio an ſatius fuerat vrbi Romanae intra modicas & iuſte quaeſitas opes ſubſiſtere, quam poſtquam orbem diripuiſſet , in ſua viſcera ſaeuire , & eneruem trun-

§. XI. 1) *Bonus vir*, inquit, *ſi habeat ſeruum fugitiuum*, *vel domum inſalubrem ac peſtilentem*, *quae vitia ſolus ſciat*, *& ideo proſcribat*, *vt vendat : vtrumne profitebitur*, *fugitiuum ſeruum ac peſtilentem domum vendere*, *an celabit emtorem? Si profitebitur*, *bonus quidem*, *quia non fallet*, *ſed tamen ſtultus iudicabitur*, *quia vel paruo vendet*, *vel omnino non vendet : Si celauerit*, *erit quidem ſapiens*, *quia rei conſulet ; ſed idem malus*, *quia fallet. Rurſus*, *ſi reperiat aliquem qui aurichalchum ſe putet vendere*, *cum ſit illud aurum ; aut plumbum*, *cum ſit argentum ; tacebitne vt id paruo emat : an indicabit*, *vt magno? ſtultum plane videtur*, *malle magno.* Lactantivs L. V. c. 17. n. 5. 6. 7.

2) *Nempe iuſtitia eſt*, *hominem non occidere*, *alienum prorſus non attingere*, *quid ergo iuſtus faciet*, *ſi forte naufragium fecerit*, *& aliquis*, *imbecillior viribus*, *tabulam ceperit? nonne illum tabula deturbabit*, *vt ipſe conſcendat eaque nixus euadat*, *maxime cum ſit nullus medio mari teſtis? Si ſapiens eſt*, *faciet ; ipſi enim pereundum eſt*, *niſi fecerit. Si autem mori maluerit*, *quam manus inferre alteri ; iam non iuſtus ille*, *ſed ſtultus eſt ; qui vitae ſuae non parcat*, *dum parcit alienae.* Item *Si acie ſuorum fuſa*, *hoſtes inſequi coeperint ; & iuſtus*

truncum Gothis, Vandalisque lacerandum prostituere. Sed nec ad reliqua Carneadis argumenta, quae Lactantius l. d. adfert [1], operosa responsione opus est. Si quis enim sapientis putat, venditorem pestilentiam aedium dissimulare, vt eo pluris illas vendat; etiam sapiens erit emtor, qui numos adulterinos pro bonis dederit, aut venditorem, comperta fraude, magno malo mactauerit. Denique an in naufragio robustior imbecilliori tabulam eripere, in fuga saucium integer equo deturbare possit [2], vt ipse potius quam alter seruetur; alio loco erit discutiendum. Id duntaxat heic monuisse suffecerit, quod per necessitatem, animique ex imminente periculo consternationem magis excusatur, quam adprobatur, hautquidquam in communem agendi regulam esse trahendum. Add. AVCTOR de Princip. iusti & decori p. 114. seqq.

§. XII. [1] IDEM Auctor de Principiis iusti & decori isthac via ius naturale inuestigare instituit. Principio praesupponit, *Deum esse & mundum condidisse in sapientia;* de quo nemo sanus litem mouebit. Addit, *Eundem virtutes iustitiae & veritatis exercere velle in mundi regimine.* Ps. XCVI, v. vlt. Enimuero praeterquam quod vix videatur veritas & iustitia diuina ad modum *Virtutis* recte concipi, etiam illud satis manifestum est, iustitiae quae Deo tribuitur, esse longe aliam indolem, quam eius, quae mortalibus est inuicem exercenda; cum illa denotet modum, quo eminentissimus iuxta ac optimus Creator creaturas imperii intelligentes moderatur; haec vero inter pares natura, eidemque summo domino subiectos locum habeat. Iustitiam porro tam diuinam, quam humanam eodem modulo metiendam esse, hautquidquam inde statim euincitur, quod in Sacris Literis saepe ad exemplum Dei reuocamur. Luc. VI, 35. Matth. V, 44. 45. XIIX, 33. quippe cum in istis locis argumentum a minori ad maius [2] ductum videatur. Ex hisce positis concludit: *Deum in creando mundo sibi finem proposuisse:* ac *media in se habere aptitudinem ad finis consecutionem:* denique *hominem non impune laturum, si deuiat ab illo ordine, quem ab homine obseruari vult Deus in consecutione finis, quem sibi, & homini proposuit; & praemio afficiendum, qui vitam & mores instituit, iuxta ordinem a Deo praescriptum; iustitiam quippe Dei nihil aliud innuere, quam poenarum & praemiorum legitimam distributionem.* Vbi nescio, an vllo commodo sensu dici queat, *Deum sibi & homini finem* aliquem communem *constituisse*, aut ordinem illum homini constitutum, id est, obseruationem legis naturalis producere finem mundi a Deo conditi.

iustus ille nactus fuerit aliquem saucium equo insidentem eine parcet, vt ipse occidatur; an deiiciet ex equo, vt ipse possit hostem effugere? quod si fecerit, sapiens, sed idem malus, si non fecerit, iustus, sed idem stultus sit necesse est. IBID. n. 10. & seq.

§. XII. 1) Est is Lambertus Velthuysius. Cuius demonstrandi rationes licet singulae non satis concludant, in principiis tamen iuris naturae ab AVCTORE non discedit; Ait enim: *Quicquid in genere & sua natura ita comparatum est, vt sine ingenti noxa generis humani eo homines carere non possint; aut quod, si promiscue permittatur, non leui damno multabit genus humanum, id lege naturali prohibitum esse.* Ante dixerat: *Cum proximus meus in eadem sit constitutus dignitate, quam DEus me sustinere voluit, iisdem etiam priuilegiis gaudere debet, quibus ego.* H.

2) Imo e contrario *a maiori ad minus.* Illatio enim haec est: Si Deus, qui aeterna felicitate fruitur, sibique solus sufficit, & venia nunquam indiget, adhuc miseretur hominum a se creatorum, qui delinquendo saepissime ipsius iram prouocarunt; multo minus perpetuae inimicitiae esse debent hominis in hominem, cuius venia quotidie indiget, & cuius auxilio carere non potest.

diti. Sicuti nec illa, quae ſequuntur, facile quis digeſſerit: *Naturalem in Deo neceſſitatem hominibus imponere neceſſitatem ſtudii virtutum, & fugae vitiorum.* Verum ſi vel maxime iſthaec omnia daremus, ac eruendo dein iuri naturali talia ſubſterneremus effata: *Quaecunque natura ſua ita ſunt comparata, vt finem in creatione mundi a Deo intentum impediant, illa omnia iure naturali prohibita ſunt: quaecunque autem iſtius ſunt naturae, vt ſine iis idem finis obtineri non poſſit, illa omnia iure naturali ſunt imperata:* nondum tamen liquido & diſtincte intelligere datur, quam neceſſariam relationem ſingula iuris naturalis praecepta ad eum finem habeant; cum ille ipſe finis nondum ſat dilucide ſit deſignatus. Sic verbi gratia operoſa admodum deductione opus fuerit, vt intelligam, ſine honore parentum non poſſe obtineri finem mundi conditi; aut furtum eidem fini repugnare. Quin nihil agit, qui intra generalia eiusmodi vocabula haeret, niſi propiora, & magis diſtincta principia adſumſerit. Igitur intra tenebras adhuc relinquit fundamentum iuris naturalis, qui nihil aliud, quam hoc ingeminare nouit: *Cum mundus in ſapientia ſit ordinatus, & homini partes agendi in hoc vniuerſo aſſignatae ſint: ordo ille neceſſario homini indicare debet, quodnam cuiusque in agendo ſit officium.*

§. XIII. In eo plerique conueniunt, ius naturale ex ipſa hominis ratione eruendum, idemque adeo ex iſtius recte ſe habentis dictamine profluere. Dio Chrysostomvs Orat. X. [pag. 110. C. Ed. Morelli] quae inſcribitur de Seruis. Νȣ̃ν ἔχων γνώσῃ ἀπὸ σεαυτȣ̃, ὅτι σοὶ πρακτέον ἐςὶ, καὶ ὅπως. *Mentem*

§. XIII. 1) Diſplicet hoc, & quod poſtea Avctor ait, *facilitatem aequum ab iniquo diſcernendi ex aſſuetudine prouenire*, Vlrico Hvbero Part. II. Digreſſ. L. I. c. 5. §. 6. Quoniam inutilis & erronea haec ſit opinio. Inutilis, quia reddat hominem, contra dictamen naturae peccantem, minus ἀναπολόγητον, ſi copiam inſtitutionis non habuerit. Erronea, quia ſine dubio & literis ſacris & euidenti experientiae repugnet: nam Paulum ad Rom. II, 14. in his verbis: τὰ ἔθνη νόμον μὴ ἔχοντα φύσει τὰ τȣ̃ νόμȣ ποιῇ. *Gentiles, lege carentes, natura quae legis ſunt faciunt*, opponere inter ſe ius quod poſitum, & quod congenitum, τὸ νόμιμον ἀεὶ φύσει πεφυκὸς, *ius quod natura ſemper exſiſtit*, ut Evripides, in Bacchis vocat. Rurſus Paulum verbis, αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει. *Ipſa vos natura docet*, perſpicue inculcare, non ab informatione & exemplo aliorum, ſed a proprio natiuoque inſtinctu eſſe doctrinam iuris naturae. Experientiae refragari; quia ſi quis ſe ipſum valide conſideret, aliquod interius principium ſentiat. Et ſane negandum non eſt, hominem, inter homines alios agentem, ſuopte ingenio, citra aliorum inſtitutionem, quid iuris naturae ſit, poſſe cognoſcere. Propoſitiones enim eius vniuerſales, & quae iis proxime inſunt, non opus habent operoſa aut artificioſa demonſtratione, qualis ad contextum artis alicuius requiritur; ſed vulgaris & naturalis ſufficit, cuiusmodi in vulgo etiam quotidie deprehenditur. Vnde apud Barbaros etiam populos interdum inſignem iuſtitiae cultum cernere eſt. Equidem libenter Auctori concedimus, iuris naturalis praecepta ad modum diſtinctorum & actualium principiorum non innaſci: Fatemur quoque, bonam educationem & formationem ad excitandos iuris in natura poſiti igniculos, & in alteram partem corruptelas morum ad extinguendos illos multum poſſe. Vere enim Plvtarchvs Libro de auditione: *Hoc vtique clarum eſt, adoleſcentem, ſi a disciplina omni arceatur, nec ſermonem vllum, quo erudiatur, guſtauerit, non modo ſterilem prorſus fore, virtutem quod attinet, vt nihil fructus germiniſue eiusmodi producat, ſed & ad vitia facile deſciturum, agreſtia multa ex animo, tanquam ex terra inculta & inexercitata, emittentem: impetus enim animi ad voluptatem ferentes, ſiniſtraſque de labore ſuſpiciones, habet, non extrinſecus illapſos, aut ſermonibus immiſſos, ſed indigenas quosdam, innumerabilium affectuum morborumque fontes: quos ſi quis dimiſſos permiſerit, qua ſunt nati, procedere, nec inſtitutis bonis tollendo, nec diuertendo, naturam compoſuerit, nullum vtique eſt animal, quod non homine manſuetius ſit futurum.* Verum inde non ſequitur, principia iuris in hominibus ab aſſuefactione & informatione pendere. Ipſe Auctor infra §. 20. dicit, *vt lex naturae obliget, ſufficere ſimplicem notitiam, neque artificioſam eiusdem demon-*

Mentem habens ſcies ex temetipſo, quid tibi ſit faciendum & quomodo. Quo nomine etiam Sacrae Literae eandem cordibus hominum inſcriptam pronunciant. Vbi illud manifeſtum iudicamus, etſi diuinae literae liquidius cognoſcendo iuri naturali plurimam lucem adferant; illud tamen etiam citra iſtud adminiculum per vires rationis, homini abs Creatore conceſſae, & adhuc ſuperſtitis, poſſe inueſtigari, & ſolide demonſtrari. Quam ad rem tamen vix neceſſarium arbitramur praefracte contendere, animis hominum ab ipſa natiuitate congenita, & velut impreſſa eſſe iuris naturalis ſaltem generalia praecepta, ad modum diſtinctarum, & actualium propoſitionum, quae ſtatim atque vſus ſermonis acceſſerit [1], citra vlteriorem informationem aut mediationem abs homine poſſint exprimi. Haec enim gratis fingi facile deprehendet, qui curioſius puerorum ex infantili inſcitia paulatim emergentium profectus accuratius obſeruare inſtituerit. Nec inſuper habendum [2], quod Sacrae Literae infantilem aetatem deſcribere ſoleant ignorantia recti & turpis [3]; adultiorem iſtius notitia. Vid. Ionae IV,11. Deuteron. I,39. Eſai. VII,14.15.16. Add. Rich. CVMBERLAND de Legibus Naturae, Prolegom. §.5. qui & ipſe d. l. §. 7.8. clare demonſtrat, etſi congenitae illae propoſitiones abnuantur, reuera tamen notitiam legis naturalis ab ipſo Deo, tanquam primo motore, animis hominum imprimi; ex quo cuiuis patere quoque poteſt, ipſum velle & iubere, vt iuxta eam legem homines faciant. Quae a plerisque nimis preſſe vrgetur phraſis Rom. II, 15. figurata eſt [4]; ac nihil aliud notat [5], quam liquidam, altaque mente repoſtam cognitionem, & de qua quis in conſcientia ſua conuictus ſit, vndecunque demum

 eadem

demonſtrationem ac deductionem ad hunc finem requiri. Et mox: *Notitiae iuris naturalis veritatem neceſſariam ex ratiocinatione ſeu uſu naturalis iuris poſſe colligi.* Deinde ſupra §. 9. in fine: *Aſſuetudini eas vires haud quaquam tribuendas eſſe, vt rationis iudicium detorquere queat, quo ipſi impoſſibile ſit, veritatem extra leges naturales perſpicere.* Bene CICERO V. de Finib. 15. *Eſt natura ſic generata vis hominis, vt ad omnem virtutem percipiendam facta videatur: Ob eamque cauſam parui virtutum ſimulacris, quarum in ſe habent ſemina, ſine doctrina mouentur: ſunt enim prima elementa naturae: quibus auctis, virtutis quaſi carmen efficitur: nam cum ita nati, factique ſimus, vt & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendae gratiae principia in nobis contineremus, atque ad ſcientiam, prudentiam fortitudinemque aptos animos haberemus, a contrariisque rebus alienos: non ſine cauſa eas, quas dixi, in pueris virtutum quaſi ſcintillulas videmus, e quibus accendi philoſophi ratio debet, vt eam quaſi Deum, ducem ſubſequens, ad naturae perueniat extremum: nam, vt ſaepe iam dixi, in infirma aetate, imbecillaque mente vis naturae per caliginem cernitur: cum autem progrediens confirmatur animus, agnoſcit ille quidem naturae vim, ſed ita, vt progredi poſſit longius, per ſe ſit tamen inchoata.* H,

2) Plane vt HOMERVS Odyſſeae Υ.

Οἶδα ἕκαστα
Ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια· Πάρος δέ τι νήπιος ἦα.

Omnia noui
Quae bona, quae mala ſunt: fueram puer inſcius ante. H.

3) Seu potius boni & mali, quod tamen in exemplo adducto magis ad vtile & damnoſum, quam ad rectum & turpe, ſiue honeſtum & inhoneſtum, refertur. Vid. Ludouicus CAPPELLVS ad Genes. III, 5. ad quem locum etiam conſuluiſſe profuerit Ioannem CLERICVM. Ceterum loci Scripturae ſacrae ab Auctore excitati eorum ſententiae fauere videntur, qui ideas innatas dari negant, quoniam, qui dicit *omnia*, nihil ſane excipit, eoque cunctis ideis innatis locum praeſcindit. Idem autem loquendi modus etiam apud Scriptores profanos obuius. Vid. CLERICI Ars critica P. II. S. I. c. 2. §. 26. p. 153. 154. T. 1. 2. Edit. HESIODVS Theogon. v. 900. Edit. CLERICI.

4) Conferatur GROTIVS ad hunc locum & CLERICVS in arte Critica p. 194. & ſeqq. Tom. I. 2. Edit.

5) Cui tamen natura rationalis, inſita homini, principium dedit. Theonoë apud EVRIPIDEM Helena.

Ἔνεστι δ' ἱερὸν τῆς Δίκης ἐμοὶ μέγα
Ἐν τῇ φύσει.

Magnum enim iuſtitiae ſacellum mihi ineſt
In natura. H.

eadem animo impreſſa ſit. Sicut quae Ier. XVII, 1. *tabulis cordium inſculpta* dicuntur peccata, actualia vtique, hautquidquam ab ipſa ſtatim natiuitate erant cognita. Add. Luc. II, 51. Prov. VII, 3. Sic quod etiam in pueris, & rudi vulgo magna deprehenditur facilitas aequum ab iniquo diſcernendi, id ex adſuetudine prouenit: dum a teneris annis, & ſtatim atque vſum aliquem rationis exſerunt, vident bona probari, mala improbari, & illa laudem, haec poenam ſequi. Quorum quotidianum exercitium, & totius vitae communis compages ad iſtum modum digeſta, ita animos diſponit, vt paucis dubitare ſuccurrat, an aliter iſta fieri poſſint. Verum ſi quis accuratius iſta coeperit expendere, deprehendet, multarum rerum rationes reddere oppido quam difficile eſſe, quae a vulgo tamen expedite, & citra haeſitationem obeuntur. Exempli loco A v c t o r de Princip. iuſti & decori affert: *Si quiſpiam in furto deprehenſus ſit, omnis multitudo animo & viribus annititur furem comprehendere: ſi autem quiſpiam ira percitus homicidium perpetrauerit, omnes eius libertatem optant, nullus ſaltem operam ſuam libenter ad illum capiendum commodat.* Rationem vulgus ignorat; quae haec eſt, *quia plus periculi cuiuis ex fure, qui cuiusuis fortunas rapere intendit, quam a tali homicida, qui in illum tantum excanduit, a quo laceſſitus fuerat.* Igitur hoc ſenſu lex naturalis nobis dictamen rectae rationis aſſeritur, quod intellectui humano ea ſit facultas, vt ex contemplatione conditionis humanae liquido perſpicere poſſit, ad normam eius legis ſibi neceſſario viuendum: ſimulque inueſtigare principium, ex quo eiusdem praecepta ſolide & plane demonſtrari queant. Add. Rich. C v m b e r l a n d de Leg. Nat. c. 4. §. 3. Neque obſtat, quod qua ratione praecepta legis naturalis artificioſe demonſtrentur, a plurimis ignoretur, aut non capiatur; ac plerique ex adſuetudine, aut vitae communis tenore legem naturae addiſcere & obſeruare ſoleant. Nam & ab artificibus quotidie multa exerceri videmus ex imitatione, aut per inſtrumentorum compendia, quorum demonſtrationem ipſi quidem ignorant, neque minus tamen iſta mathematica inuenta vocari queunt, ſolidiſſima ratione ſubnixa. Ex hiſce etiam liquet, vnde rectitudo rationis circa eruendum ius naturae ſit metienda; ſeu vnde conſtet, an dictamen aliquod rectae, an vero prauae rationis ſit. Nimirum rectae rationis dictamina ſunt vera principia, quae cum rerum natura probe obſeruata & examinata conueniunt, & quae ex primis & veris principiis per bonam conſequentiam deducuntur. Contra prauae rationis dictamen eſt, vbi quis vel falſa principia ponit, vel per ἀσυλλογιστίαν falſas concluſiones format. Eo ipſo enim quo lex naturalis a rerum natura imprimi dicitur, veram eandem eſſe inſinuatur; quia illa non indicat, niſi quod exſiſtit, eiusque cauſa eſt, in quo nihil vnquam eſt falſi; quippe cum falſum oriatur ex errore hominum, notiones natura cohaerentes disiungentium, aut natura disiunctas coniungentium. Add. Rich. C v m b e r l a n d c. 5. §. 1. Quo obſeruato non eſt amplius metus, ne quis cerebri ſui male purgati deliria, aut incompoſitam animi cupidinem pro lege naturali venditare poſſit. Nam nequidquam ad rationem prouocat, qui aſſerta ſua ex legitimis principiis naturaeque rerum congruentibus demonſtrare nequit: quippe cum vtique veritas & rectitudo in conuenientia conceptuum & propoſitionum cum rebus ipſis, quae per iſtas exprimendae ſunt, conſiſtat.

Qui autem per ingenii hebetudinem demonſtrationes nectere ignorat, valde impudens eſt, ſi ſui cerebri dictatis, quatenus a receptis ſententiis abeunt, aliquid tribuendum poſtulauerit. Sed & indolem demonſtrationum intelligentibus facile patet, principia non ſolum neceſſario vera, & prima eſſe, debere, ſed etiam propria, & velut domeſtica huic diſciplinae, de qua anquiritur, & ita perſpicua, vt animus, percepta ex illis aſſertionis cauſa, placide adquieſcat, nec vlterioribus probationibus immineat. Contra quam legem genuina rectae rationis dictamina eliciendi impegerunt non ſolum illi, quorum fundamenta iuris naturalis hactenus diſcuſſimus; ſed & qui credunt, ſufficiens ſe legis naturalis fundamentum conſtituiſſe, ſi dicant: *Honeſtatem naturalem conſiſtere in concordia rationis, & adpetitus, cuius honeſtatis norma ſit excellentia & dignitas humanae naturae, & finis ille nobiliſſimus, propter quem videmur a natura in vniuerſi huius poſſeſſionem immiſſi.* Nam ſi vel maxime ſic argumenter: haec actio congruit cum excellentia & dignitate hominis, ergo eſt honeſta, & ideo facienda; nondum adeptus ſum liquidam & diſtinctam ſcientiam, cui mens mea firmiter queat adquieſcere; ſed in obſcuro adhuc eſt, in quonam illa excellentia conſiſtat, & quae cauſa ſit, cur ea homini competat. Sicuti ſi quis ſacerdoti dicat: non decet te in ganeis & popinis volutari, quia hoc repugnat dignitati ſacerdotis; verum quidem dicit, ſed non ideo vltimam rationem, & poſt quam dubio non amplius locus ſit, expreſſit. Conf. RACHELIVS Prolegom. ad Offic. Cicer. §. 38. ſeqq. Caeterum quanquam non cuiusuis ſit, legem naturalem artificioſa deductione ex principio ſuo eruere; vt tamen omnibus hominibus, vſu rationis gaudentibus, illa cognita dici poſſit, ſufficit, quod ſaltem mediocria ingenia eam demonſtrationem ſibi ab aliis propoſitam capere, & eiusdem veritatem, collata naturae ſuae conditione, liquido perſpicere queant. Vulgo autem, quod legem naturae ex populari informatione, vſuque publico haurire ſolet, ad eiusdem certitudinem ſatis eſſe debet auctoritas ſuperiorum, qui illud in ciuitatibus exerceri curant; & quod ipſi rationes probabiles deſint, quibus eiusdem veritas labefactari, aut conuelli poſſit; & quod praeſentem ipſius vtilitatem quotidie deprehendit. Quo ipſo etiam lex naturalis ſufficienter promulgata intelligitur, ita vt nemo adultus & mentis compos inuincibilem eius ignorantiam obtendere poſſit. Pro facili quoque cognitione eius, quod ius naturale dictitat, HOBBESIVS de Ciue c. 3. §. 26. & Leuiath. c. 15. hancce regulam commendat, *vt cum quis dubitet, id quod facturus in alterum ſit, iure naturali facturus ſit, nec ne, putet ſe eſſe in illius alterius loco.* Hoc modo enim vbi amor proprius, & perturbationes, quae vnam lancis partem vehementer premebant, velut in alteram lancem translatae fuerint, quo ratio vergat facile appariturum. Quae regula ab ipſo Saluatore noſtro confirmatur Matth. VII, 12. MOSCHVS Idyll. V. [6] [verſ. vlt.]

Στέργετε τὼς φιλέοντας, ἵν' ἢν φιλέητε, φιλῆσθε.
Diligite amantes, vt ſi ametis, redamemini.

Add.

6) Qui locus Moſchi ſine damno lectoris ab auctore omitti potuerat, quum longe ſanctius ſit Saluatoris praeceptum, vtpote, quo etiam eos diligere debemus, qui nos odio proſequuntur, ideoque religione longiſſime ſuperet illud monitum ſapientiae paganae, *vt ameris amabilis eſto.*

Add. SELDENVS de I. N. & G. L. VII. c. 12. Aristoteles apud Diogenem LAERTIVM, rogatus, erga amicos quales esse debeamus, dixit: Ὡς ἂν εὐξαίμεθα αὐτοὺς ἡμῖν προσφέρεσθαι. *Quales eos erga nos esse optamus.* L. 1. & L. vlt. D. *quod quis iuris in alterum.* SENECA de Ira L. III. [c. 12.] *Eo loco nos constituamus, quo ille est, cui irascimur: nunc facit iracundos iniqua nostri aestimatio, & quae facere vellemus, pati nolumus.* Confucii dictum est apud MARTINIVM Hist. Sin. L. IV. c. 25. *Ni facias vlli, quod pati nolis.* Idem inculcabatur ciuibus, quos ad cultiorem vitam adducere instituebat, ab Ynca Manco Capac, imperii Peruani fundatore, apud GARCILASSVM Comment. Reg. L. I. c. 21. Eam tamen regulam SHARROK de Officiis sec. Ius Naturae c. 2. n. 11. eo nomine vniuersalem non censet, quod alias iudici de latronibus calculum laturo, illi sint absoluendi, quod sine dubio iste horum loco positus vitam sibi donari sit optaturus; aut quod cuiuis indigenti, quantum petierit, dandum sit, quia ipse indigens hoc velim; aut quod seruo meo calceos purgare debeam, quia hoc, vt mihi faciat, ab ipso postulare soleo. Enim vero facile sibi constabit isthaec regula, si obseruetur, non vnam duntaxat, sed vtramque simul lancem esse considerandam; seu non id solum expendendum, quid mihi placeat, sed etiam quae alteri obligatio aut necessitas incumbat, & quid ego; saluo vtrinque officio, ab altero postulare queam [7]. Fatemur tamen, id praeceptum pro fundamentali axiomate legis naturalis haberi non posse; cum sit consectarium illius legis de aequaliter habendis nobis cum aliis hominibus, adeoque a priori demonstrari queat.

§. XIV. NOBIS nulla via propior videtur, & magis adposita, ad inuestigandum ius naturale, quam ipsam hominis naturam, conditionemque, & inclinationes accuratius contemplari: etsi in ea consideratione necessario etiam ad alia, quae extra hominem sunt, reflexio sit facienda, ac inprimis ad ea, quae ad commodum aut incommodum aliquod eidem conciliandum apta sunt. Siue enim ad promouendam ipsius felicitatem, siue ad coërcendam eiusdem malitiam, in proprium exitium erupturam, lex illa homini est imposita; non felicius eadem addiscetur, quam perspecto, qua ipse subsidio, qua fraeno opes habeat. Id igitur primo homo habet commune cum omnibus animantibus, queis sensus sui inest, vt seipsum quam maxime amet, seipsum studeat omnibus modis conseruare, quae bona sibi videntur nitatur adquirere, mala repellere. CICERO de Fin. L. III. [c. 5.] *Simul atque natum est animal, ipsum sibi conciliatur & commendatur ad se conseruandum, & ad suum statum, & ad ea, quae conseruantia sunt eius status, diligenda: alienatur autem ab interitu, iisque rebus, quae interitum videantur afferre.* Valerius FLACCVS [Argon.] L. V. [644.]

Est amor, & rerum cunctis tutela suarum.

Add.

7) Atqui, aequalitas illa potius est hypothesis, quam principium in hac disciplina. V. infra AVCTOR L. III. c. 2. §. 1. in fine & §. 2. H.

§. XIV. 1) MENANDER apud Stobaeum:

Οὐκ ἔστι μείζων ἡδονὴ ταύτης πατρὶ
Ἢ σωφρονοῦντα καὶ φρονοῦντ' ἰδεῖν τινα
Τῶν ἐξ ἑαυτοῦ.

Maior nulla genitori datur,
Virtute quam si videat ac prudentia
Florere quenquam de suo exortum satu. Conf. Prouerb. Salomonis X, 1. XV, 20. XVII, 21. H.

2) Videatur pulcherrimum certamen inter Orestem

Add. Diogenes LAERTIVS L. VII. [§. 85.] in Zenone. Marcus ANTONINVS L. XI. §. 8. EPICTETI Ench. c. 38. n. 2. Et iste quidem cuiuslibet erga seipsum amor regulariter tam validus est, vt quaeuis inclinatio erga quemuis alium hominem ipsi cedat. Equidem videntur quandoque aliqui teneriore adfectu alios amplecti, quam seipsos: ac magis istorum bonis, quam propriis gaudere, magisque eorundem malis, quam suis indolescere. Sicuti CARTESIVS de Passionibus c. 82. ait: *Amor, quo fertur bonus parens in suos liberos, adeo purus est, vt nihil ab ipsis consequi cupiat, nec eos aliter possidere velit, quam iam habet; vel illis iungi arctius, quam iam est; sed eos considerans tanquam alios seipsos, quaerit eorum bonum vt suum proprium; quin etiam maiori cum cura, vtpote cum concipiat se & illos unum totum constituere, cuius melior pars ipse non sit, saepe eorum vtilitatem suae praefert, nec metuit se perdere, vt eos seruet.* Vid. 2 Samuel. XVIII, 33. EVRIPIDES Alcestide v. 653. seqq. ad v. 705. Enimuero praeterquam quod hoc non sit perpetuum, etiam ideo saepe mala liberorum in se translata vellent parentes, quod credunt, sese melius ea sustinere, quam istos posse; aut quod illorum aetas vita sit dignior. Sic & bonis liberorum tantopere afficiuntur parentes [1], quod gloriae sibi esse iudicent, tales genuisse. Vid. Luc. XI, 27. *Qui tanti talem genuere parentes.* VIRGILIVS Aen. I. [vers. 606.] Sicut vice versa Epaminandos eorum, quae ipsi euenissent bona atque commoda, omnium hoc sibi aiebat accidisse iucundissimum, quod vtroque parente viuente, Lacedaemonios ad Leuctra vicisset. PLVTARCHVS Apophth. [L. II. p. 193. Ed. Wechel.] Sed & multos pro aliis sat aequo animo mortem oppetiisse constat, quos peculiari affectu prosequuti sunt, aut quibus sese penitus deuouerunt. Quibuscum ita sese iunctos atque vnitos intelligunt, tanquam minorem partem totius, eoque se malunt perdere, vt alterum tanquam maiorem partem conseruent. Vid. CARTESIVS d. l. c. 83. De Solduriis CAESAR de bello Gallico L. III. [c. 22.] PROCOPIVS de bello Persico L. I. c. 3. *Apud Hunnos Ephthalitas opulentiores quique amicos sibi adiungunt vicenos, aut si fors tulerit etiam plures, quos semper habent conuiuas, omniumque facultatum suarum participes, dato singulis communi quodam in eos iure. At vbi fato concessit, qui illos sibi sodales adsciuerat, obtinuit consuetudo, vt ipsi adhuc vitae pleni in tumulum cum mortuo inferantur.* Quales deuotiones adhuc apud Iaponenses frequentari testatur Franc. CARRON in descript. Iaponiae cap. 7. De Aethiopibus vid. Diodorus SICVLVS L. III. c. 7. [2] Verum talibus iactantia fidei & affectus, atque inde orta gloria ante omnia habetur, quaeque adeo ipsa vita bene emi iudicatur. Nonnulli quoque per impatientiam vitam proiiciunt, tanquam sibi deinceps acerbissimam futuram, extincto eo, in quo omnem suam spem collocarant. Sane quicquid pro aliis homo facit, sui nunquam obliuiscitur [3]; & communem hominum affectum bene expressit Satanas apud Iobum II, 4. Praeter hunc amorem sui, studiumque

stem & Pyladem, vter pro altero mori possit, apud EVRIPIDEM Iphigenia in Tauris, act. 3. Et Graeci pariter ac Romani persuasi erant, vitae suae ius esse penes quemque. V. H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 21. §. 11.

3) EVRIPIDES Oreste: H.

Παντοχοῦ ζῆν ἡδὺ μᾶλλον, ἢ θανεῖν τοῖς σώφροσιν.
Quin vbique vita morte dulcior prudentibus.

Mox:

Πᾶς ἀνὴρ κἂν δοῦλος ᾖ τις, ἥδεται τὸ φῶς ὁρῶν.
Dulcis est vsura lucis omnibus: seruis quoque. H.

diumque feipfum omnibus modis conferuandi, deprehenditur quoque in homine fumma imbecillitas, atque naturalis indigentia, vt fi homo folus absque vllo auxilio, per alios homines accedente, in hoc orbe deftitutus concipiatur, vita ipfi in poenam data videri poffit. Manifeftum quoque eft, poft diuinum Numen homini non plus fubfidii atque folatii poffe accedere, quam ab aliis hominibus [4]. Quanquam enim fingulorum vires ad feipfos conferuandos adeo tenues deprehendantur, vt multarum rerum & hominum opera ad bene & commode viuendum indigeant, cum ad pleraque hominibus vtiliffima & fumme neceffaria efficienda fingulos & vires & tempus defecturum fit, ni plures hominum operas coniunxerint: tamen viciffim finguli in aliorum vfus multa poffunt praeftare, quibus ipfi non egent, & quae adeo ipfis nulli erant futura vfui, nifi in alios difpenfarentur homines. SENECA de Ira L. I. c. 5. *Homo in adiutorium mutuum generatus eft.* Marcus ANTONINVS L. II. c. 1. *Γεγόναμεν πρὸς συνεργίαν, ad mutuas operas nati fumus, quomodo pedes, manus, palpebrae, dentium fuperiorum inferiorumque ordines.* Idem tamen homines non minus inuicem nocumenti & moleftiae inferre poffunt, & faepe volunt, vel inftigante praua libidine, vel fubigente neceffitate feipfos contra aliorum noxas defendendi. Quae omnia quotidie in oculos noftros incurrunt, & fupra cap. 1. L. II. latius funt deducta. Add. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. 1. §. 14. 18. Quo loco tamen & illud monendum, nos in eruenda hominis conditione amori proprio priorem locum affignaffe, non quod quilibet feipfum folum reliquis omnibus vbique praeferre debeat, aut omnia propria vtilitate metiri, eamque, quatenus ab aliorum commodo feparata eft, fummum fibi fcopum proponere. Sed quia amorem proprium naturaliter homo prius fentit, quam aliorum curam, eo ipfo, quod naturaliter prius eft fentire fui, quam aliorum exfiftentiam. Deinde quia, vt ego mei ipfius curam habeam, ad neminem propius, quam ad me ipfum fpectat. Licet enim fcopum nobis praefigamus bonum commune, tamen cum ego quoque generis humani pars fim, cuius faluti aliqua etiam cura debetur, nemo fane eft, cui diftincta magis & fpecialis mei cura incumbere poffit, quam mihimet ipfi.

§. XV. EX HISCE pofitis facile eft fundamentum legis naturalis inuenire. Scilicet manifefto adparet, hominem effe animal fui conferuandi ftudio-

4) Similiter CICERO de Officiis L. II. c. 3. 4. 5. late probat, nihil effe, vnde plus boni maliue hominibus immineat, quam ab aliis hominibus. *Cum igitur hic locus nihil habeat dubitationis, quin homines plurimum hominibus & profint & obfint: primum hoc ftatuo effe virtutis, conciliare animos hominum, & ad vfus fuos adiungere.*

§. XV. 1) Quod minus prona confequentia elici contendit TITIVS Obf. 78. Sed hic fallitur vir aliquando nimium acutus. Deriuat enim focialitatem nofter ex omnibus his qualitatibus hominis coniunctim fumtis, non ex fingulis feparatim. Quod fupereft amor noftri ipfius vtique non vnicum eft fundamentum focialitatis, quum plures dentur occafiones, in quibus noftram falutem alienae poftponere debeamus, quae proinde focialitatis effectus, non autem cauffa funt. Vid. n. 5. ad h. §. & quae ab ipfo auctore dicuntur initio §. XVI. Praeterea officia erga Deum & nos ipfos pleraque locum habent, etfi homo vel maxime folus & extra omnem focietatem humanam viuat. Quae focialitas earum imprimis obligationum fons eft, quibus aliis obftringimur, veluti, vt neminem contemnamus, neminem laedamus, damnum datum reparemus & beneficiis beneficia rependamus.

2) Teftatum reliquit Auctor nofter, initio §. fequentis & Speciminis Controuerf. c. 5. §. 25. vt & Spi-

ſtudioſiſſimum, per ſe egenum, ſine ſui ſimilium auxilio ſeruari ineptum, ad mutua commoda promouenda maxime idoneum [1], idem tamen ſaepe malitioſum, petulans, & facile irritabile, ac ad noxam inferendam promtum, ac validum. Eiusmodi animali, vt ſaluum ſit, bonisque fruatur, quae in ipſius conditionem heic cadunt, neceſſarium eſt, vt ſit ſociabile, id eſt, vt coniungi cum ſui ſimilibus velit, & aduerſus illos ita ſe gerat, vt ne iſti anſam accipiant eum laedendi, ſed potius rationem habeant eiusdem commoda ſeruandi, aut promouendi. CICERO de LL. L. I. [c. 5.] *Non opinione, ſed natura conſtitutum eſſe ius, patebit, ſi hominum inter ipſos ſocietatem coniunctionemque perſpexeris.* IAMBLICHVS Protrept. c. 20. Σὺν ἀλλήλοις εἶναι ἀνθρώπους, καὶ ἀνομίᾳ διαιτᾶσθαι οὐχ οἷόν τε. μείζω γὰρ αὐτοῖς ζημίαν οὕτω γίνεσθαι ἐκείνης τῆς κατὰ ἕνα διαίτης. *Vt homines ſimul, & tamen ſine lege viuant, fieri non poteſt. Eo enim pacto maius ipſis damnum inferetur, quam ſi quisque ſigillatim vitam inſtitueret.* Inde fundamentalis lex naturae iſthaec erit: *Cuilibet homini, quantum in ſe, colendam & conſeruandam eſſe pacificam aduerſus alios ſocialitatem, indoli & ſcopo generis humani in vniuerſum congruentem.* Neque enim per ſocialitatem heic intelligimus praeciſe procliuitatem ad iungendas ſocietates particulares, quae etiam malo fine & modo iniri poſſunt, vti eſt coniunctio latronum; quaſi ſufficeret qualicunque intentione ſeſe cum altero coniunxiſſe. Sed per ſocialitatem innuimus eiusmodi diſpoſitionem hominis erga quemuis hominem, per quam ipſi beneuolentia, pace & caritate, mutuaque adeo obligatione coniunctus intelligitur. Vt adeo falſiſſimum ſit, eam, quam nos inſinuamus ſocialitatem indifferenter ſe ad bonam & malam ſocietatem habere. Diximus autem, cuilibet homini ſocialitatem colendam, & actu exercendam *quantum in ſe.* Quia cum penes nos non ſit praeſtare, vt alii omnes ſeſe erga nos, prout par erat, gerant: igitur officio noſtro ſatisfecimus, ſi nihil eorum, quae in noſtra erant facultate omiſimus, quod iſtos, vt viciſſim erga nos ſociabiles eſſent, permouere poſſet. Ex quo conſequitur, quia qui obligat ad finem, ſimul obligare intelligitur ad media, ſine quibus finis non poteſt obtineri; *Omnia, quae ad iſtam ſocialitatem neceſſario faciunt, iure naturali praecepta, quae eandem turbant aut abrumpunt, vetita intelligi.* Iſthanc viam eruendo iuri naturali non planiſſimam ſolum eſſe patet; ſed & eandem maxime genuinam, & propriam plerique ſapientum magno conſenſu agnoſcunt [2], Multa teſtimonia accumulare opus non eſt. Inſtar

& Spicilegii Controuerſiarum c. 1. §. 14. hoc ſibi praecipue conſtitutum eſſe, vt officia hominum mutua, ſiue erga alios explicet. Officia erga Deum, ex ipſius ſententia pars theologiae naturalis ſunt, cui in doctrina Iuris naturae non alia contemplatione locus eſt, quam qua numinis cultus firmiſſimum ſocietatis ciuilis vinculum eſt. Officia hominis erga ſe ipſum partim e Religione, partim e ſtudio ſocietatis manant, ita, vt, ſi homo non penderet a Deo, & extra ſocietatem aliorum viueret, nulli obligationi erga ſe ipſum adſtrictus eſſe intelligi poſſet. Sed cum neceſſitas officiorum erga Deum et nosmetipſos non minus ex recta ratione perſpici poſſit, quam ea officiorum erga alios, & praeterea dentur officia erga noſmetipſos 1. ſine contemplatione ſocietatis, imo etiam 2. in ſocietate, quando officia erga alios & noſmetipſos colliduntur, ſatius ſane feciſſet auctor, ſi huc quoque animum aduertiſſet. Rem omnem V. regulis complectimur. Igitur. I. cultum ſupremo numini debemus, tanquam enti perfectiſſimo, a quo omnia noſtra profecta ſunt, & a quo toti pendemus. II. Poſt Deum, & nos vt amemus, neceſſe eſt, noſtraeque conſeruationi ſtudeamus, ſi vera felicitate potiri ſatagamus. III. Cum homo homini natura aequalis ſit, & ſine homine vix ſaluus eſſe poſſit, homini ab homine praeſtanda ſunt officia ſocialitatis. IV. Officiis erga Deum cedunt

ſtar omnium poteſt eſſe [3] illud SENECAE de Benefic. L. IV. c. 18. [4] *Quo alio tuti ſumus, quam quod mutuis iuuamur officiis? hoc vno inſtructior vita, contraque incurſiones ſubitas munitior eſt, beneficiorum commercio. Fac nos ſingulos: quid ſumus? praeda animalium & victimae, ac imbecilliſſimus & facillimus ſanguis. Hominem imbellia cingit: nudum & infirmum ſocietas munit. Duas res dedit, quae illum obnoxium validiſſimum facerent, rationem & ſocietatem. Itaque qui par eſſe nulli poſſet, ſi ſeduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit. Haec morborum impetus arcuit, ſenectuti adminicula proſpexit, ſolatia contra dolores dedit. Hanc tolle; & vnitatem generis humani, qua vita ſuſtinetur, ſcindes.* Ἀνὴρ γὰρ ἄνδρα, καὶ πόλις σώζει πόλιν. χεὶρ χεῖρα νίπτει, δάκτυλός τε δάκτυλον. *Vir virum, & vrbs ſeruat vrbem. Manus manum lauat, & digitus digitum. Salus omnis in ſociis.* PLINIVS N. H. L. IX. c. 46. Add. Marcus ANTONINVS L. IV. §. 4. qui & L. V. §. 16. Τὸ ἀγαθὸν τοῦ λογικοῦ ζώου κοινωνίαν, *bonum animalis rationalis ſocietatem* vocat; & L. V. §. 29. ac paſſim hominem κατὰ φύσιν ζῶον κοινωνικὸν, *animal ad ſocietatem natum* pronunciat. Add. IDEM L. VII. §. 55. LIBANIVS Declam. 19. Φύσις ἄνθρωπον ἀνθρώπου συνεργάτην εἶναι καὶ βίου κοινωνὸν ἀπέδειξε, *Natura hominem homini adiutorem & ſocium vitae effecit.* Quanquam & aliae accedant cauſae, licet minus principales, aut argumenta ſocialis in homine naturae; puta, quod nihil perpetua ſolitudine homini ſit triſtius; (CICERO de Fin. L. III. [c. 20.] *Nemo in ſolitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abundantia.* Vnde *facile intelligitur, nos ad coniunctionem congregationemque hominum, & ad naturalem communitatem eſſe natos.*) quod inutilis alias foret lingua, nobiliſſimum inſtrumentum, per quam ſolus homo prae caeteris animantibus animi ſenſa articulato ſono poteſt exprimere; (vid. QVINTILIANVS Inſtit. Orat. L. II. c. 16.) quod optimus quisque praeclare agendo inter alios ſeſe oſtentare quam maxime gaudeat. Sicuti & inter ſecundarias duntaxat rationes ſocialitatis habendum eſt, quod tradit CICERO Offic. L. I. [c. 44.] [5] *Quod ſi omnia nobis, quae ad victum cultumque pertinent, quaſi virgula diuina, vt aiunt, ſuppeditarentur, tum optimo quisque ingenio, negotiis omnibus omiſſis, totum ſe in cognitione & ſcientia collocaret. Non eſt ita. Nam & ſolitudinem fugeret, & ſocium ſtudii quaereret, tum docere, tum diſcere vellet, tum audire, tum dicere.* Eodem pertinet, quod IDEM Offic. L. III. [c. 5.] dicit: *Magis eſt ſecundum naturam, pro omnibus gentibus, ſi fieri poſſit, conſeruandis aut iuuandis maximos labores moleſtiasque ſuſcipere, imitantem Herculem illum, quem hominum fama beneficiorum memor in concilio coeleſtium collocauit, quam viuere in ſolitudine non modo ſine vllis moleſtiis, ſed etiam in maximis voluptatibus abundantem omnibus copiis, vt excellas etiam pulcritudine & viribus. Quocirca optimo quisque & ſplendidiſſimo ingenio longe illam vitam huic anteponit.* Illud autem EIVSDEM in Laelio [c. 8.] ad peculiarem amicitiam magis, quam communem illam ſocialitatem

cedunt omnia reliqua officia. V. Quando officium ergo nosmetipſos committitur cum officio ſocialitatis, ordinata caritas, recte incipit a ſe ipſo. Ita panis fruſtulum nemo alteri dare obſtringitur, ſi ipſi fame alias pereundum ſit. Quod & apoſtolus probat 2 Cor. VIII, 13. & SENECA de Benefic. II. 15. *Dabo egenti, ſed vt ipſe non egeam: ſuccurram perituro, ſed vt ipſe non peream.* Conf. HERTIVS de Colliſione Legum, & NOODT Comm. ad Pand. p. 5.

3) IDEM ep. 103. *Ab homine homini quotidianum*

tatem ſpectat: *A natura potius, quam ab imbecillitate orta amicitia eſt, & ſocietas. adplicatione magis animi, quam cogitatione, quantum illa res vtilitatis eſſet habitura* Caeterum a noſtra lege fundamentali non abit illa Rich. CVMBERLAND de Leg. Nat. cap. 1. §. 4. de ſtudio communis boni, & exhibenda erga omnes beneuolentia quantum fieri poteſt maxima. Nam & nos dum ſociabilem eſſe debere hominem tradimus, ei non ſuum bonum, ab aliis diſtinctum, pro ſcopo habendum, ſed & caeterorum innuimus, nec vlli commodum ſuum cum oppreſſione aut neglectu reliquorum quaerendum, nec cuiquam ſuam felicitatem ſperandam, ſi alios negligat, aut iniuriis laceſſat. Ex ſocialitate porro hominis, & quod quisque non ſibi ſoli, ſed generi humano natus ſit, egregia quaedam conſectaria deducit Baco de VERVLAMIO de Augment. Scient. L. VII. c. 1. puta, quod vita actiua ſit praeferenda contemplatiuae, quod felicitas hominis in virtute, non in voluptate quaerenda ſit; quod propter caſus improuiſos rebus gerendis ſubtrahere nos non debeamus, aut a conſortio aliorum nos remouere; denique quod propter teneritatem quandam animi, & ineptitudinem ad morigerandum a rebus ciuilibus ſubducere nos non debeamus. Quo loco & ilud monet; nullam omnibus ſeculis repertam philoſophiam, religionem, legem, diſciplinam, quae tantum bonum communionis exaltauit, bonum vero indiuiduale depreſſit, quantum fides Chriſtiana.

§. XVI. CONSIDEREMVS iam, an cum hisce pugnent, quae traduntur ab HOBBESIO de Ciue c. 1. §. 2. Cuius quidem mens a quibusdam eruditis nimis quam ſiniſtre fuit accepta, quaſi is doceret: *Natura inter homines non ſocietatem, ſed diſcordiam inſtitutam eſſe:* ex quo conſequi credunt, *vt omnis ſocietas humana contra naturae fuerit inſtitutum.* Conf. CONRINGIVS de ciuili Prudentia c. 14. in fine. Quod perinde eſt, ac ſi dicerem: nulli homini per naturam actu loquela connaſcitur, ergo omnis loquela, quae addiſcitur, eſt contra naturae inſtitutum. Aut, omnes homines per naturam paruuli in lucem producuntur, ergo vt illi adoleſcant contra naturam eſt. Aut, homines natura ſunt obnoxii morbis, ergo contra naturam eſt, diaeta & medicamentis morbos anteuertere aut depellere. Equidem prima fronte Hobbeſii doctrina ſatis paradoxa videtur, praeſertim vbi quis ambiguitatem vocabuli *Naturae* non accurate attenderit. Ne quis tamen per eandem in errorem ducatur, primo obſeruandum fuerit: amorem proprium, & ſocialitatem hautquidquam ſibi inuicem opponi debere; ſed potius ita temperandas eas inclinationes, vt ne per illum haec perturbetur aut euertatur. (ARRIANI Epictetus L. I. c. 19. Ουκέτι ἀκοινώνητον γίνεται· τὸ πάντα αὑτȣ̃ ἕνεκα ποιεῖν. *Priuatae vtilitatis ſtudium a communitate non excluditur.*) Iſtud temperamentum vbi per enormem libidinem fuerit abruptum, & quisque ſuum commodum quaerere inſtituat cum laeſione aliorum, enaſcitur quicquid eſt turbarum, quo genus mortalium in-

 uicem

anum periculum. Mox: *Homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum ſit: vt cogites, quod hominis ſit officium, Alterum intuere, ne laedaris: Alterum, ne laedas.* H.

4) *Vt ſcias, per ſe expetendam eſſe grati animi adfectionem, per ſe fugienda res eſt ingratum eſſe, quoniam nihil aeque concordiam humani generis diſſociat ac diſtrahit, quam hoc vitium.* Paullo ante.

5) *Nec verum eſt, quod dicitur a quibusdam, propter neceſſitatem vitae, quod ea, quae natura deſideraret, conſequi ſine aliis, atque efficere non poſſemus, idcirco initam eſſe cum hominibus communitatem, & ſocietatem.* Paullo ante.

uicem colliditur. Quae vt declinentur, ipſa ſalutis propriae cura iubet ſocialitatis leges obſeruari, quippe cum illa citra hanc firma ſubſiſtere nequeat. Quod autem ex ſola propriae ſalutis cura Hobbeſius leges naturales ſat argute deduxit; circa eam demonſtrationem initio eſt notandum; id quidem liquido ex illa conſtare, ſaluti hominum expedire, vt ab hominibus iuxta iſta rationis dictamina vita agatur. Non tamen ſtatim ita concludi poſſe; ius eſt homini iſta media ad ſui conſeruationem adhibere; ergo & ad eadem obſeruanda velut ex lege aliqua tenetur. Inde vt illa rationis dictamina vim legum accipiant, omnino ex alio principio eſt deducendum. Deinde id quoque cauendum vehementer eſt, ne quis inde concludat; vbi quis ſalutem ſuam in tuto collocaſſe ſibi viſus fuerit, non eſſe quod aliorum rationem habeat; aut illi pro lubitu poſſe inſultari, qui ad ſalutem meam nihil confert, vel eidem laedendae non ſatis habet virium. Nam etiam ideo animal ſociabile hominem diximus, quod homines mutua commoda, magis quam vllum aliorum animantium, promouere idonei ſint; ſicuti & contra nullum animal plus damni [1] ab homine experiri poteſt, quam ipſe homo. Imo eo magis cuiusuis hominis praeſtantia & perfectio exſplendeſcit, quo plura ab eodem in caeterorum commodum proficiſcuntur, eaque ipſa opera nobiliſſima habentur, ſummamque ſapientiam poſtulantia: cum contra aliis negotium faceſſere & nocere etiam nauci & ſtolidus homo poſſit. Accedit, quod ſi propria cuique vtilitas vnicus ſcopus recte haberetur, vbi plures eadem in re [2] ſummam ſuam vtilitatem verſari iudicent, neceſſum erit, vt aut plurium ſcopi contradictionem inuoluentes ſimul cum recta ratione congruere dicantur, quod eſt abſurdum; aut cum nullus praetendere poſſit, ſuum ſcopum alterius ſcopo praeferendum, neceſſario fuerit admittendum, non debere hominem ita ſuam ſibi vtilitatem pro ſcopo proponere, quin aliorum quoque rationem habeat. Quin omnia ad ſuam tantum vtilitatem neglectis caeteris trahere aggrediens, & incaſſum laborabit, cum impoſſibile ſit, res omnes & perſonas ſecundum voluntates ſingulorum hominum contraria volentium diſponi; & alios in ſui perniciem attrahet. Praeterea ſi illud tantum cuique bonum eſt, quod ipſius ſolius vtilitati inſeruit, ſequitur, caeteris iidem malum eſſe, quia ipſorum vtilitati inſeruire nequit. Atqui ſic idem ab vno adpetetur, abs reliquis oppugnabitur; id quod non poteſt non colliſionibus inter homines anſam praebere. Vid. late Rich. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. 5. Argute quoque BACO Sermon. fidel. c. 23. *Centrum plane ignobile eſt actionum hominis cuiuſpiam, Commodum proprium.* Denique ſi vel maxime ab aliquo neque boni quid, neque mali in me proficiſci poſſit, nihilque in ſe is habeat, quod vel metuam, vel deſiderem; tamen & hunc tanquam cogna-

§. XVI. 1) Antea *commodi* legebatur, quod mendum ſuſtulit Cl. BARBEIRACVS in nota 1. ad h. §.

2) Mauult. Cl. BARBEIRACVS in nota 2. *vbi plures in rebus oppoſitis*: hoc ſibi velle putans auctoris ratiocinium, & Cumberlandium de Legibus Naturae C. V. §. 16. quem, haec ſcribens ante oculos habuerit Pufendorfius: ſed recepta Pufendorfii lectio ſic ſatis intelligi poteſt, nec quicquam recedit a mente Cumberlandii.

3) Nimirum indigentia, infirmitas, periculum ex aliis hominibus & alia, cauſae quidem eſſe poſſunt, quae homines impellant ad colendam ſocialitatem, verum non ſolae, nec praecipuae, vt AVCTOR infra oſtendit §. 20. Quanquam, vt vere obſeruauit H. GROTIVS Prolegom. de I. B. & P. §. 22. *Nulla eſt tam valida ciuitas, quae non ali-*

cognatum & aequalem haberi natura vult [3]. Quae etiam ſola ratio, ſi caeterae deficerent, ad amicam ſocietatem colendam humano generi ſufficit. Vnde ſi foret populus aliquis, internam inter ſe pacem & iuſtitiam colens, tantisque pollens viribus, vt reliquis omnibus queat eſſe formidabilis; adeoque ab aliis laedendis hautquidquam iſto metu reprimatur, ne fors ſua in ipſum exempla recidant: & is tamen populos in alios imbecilliores pro lubitu graſſaretur, ageret, raperet, occideret, in ſeruitutem abſtraheret alios, prout ſibi expedire iudicaret, vtique ab hoc directe ius naturae violari dicemus. Et poterat tamen iſte, (quod ſupponimus,) ſe conſeruare, etiamſi nullum fors ius aduerſus alios adhiberet. CICERO de Fin. L. III. [c. 19.] *Non magis vituperandus eſt proditor patriae, quam communis vtilitatis aut ſalutis deſertor propter ſuam vtilitatem aut ſalutem.* Sicuti nemo latronum vitam ideo probauerit [4], quod particulam aliquam iuſtitiae inter ſe exerceant, & quasdam leges obſeruent: quodque ipſorum Princeps aequaliter praedam diſtribuat, & qui eorum cuiquam, qui vna latrocinantur, furatur aliquid, aut clam eripit, ſibi ne in latrocinio quidem relinquat locum. Vid. CICERO Offic. L. II. [c. 11.] Atque hoc eo diligentius obſeruandum eſt, quo liquidius adparet, ad violandum ius naturae potentiſſimum quemque induci illa perſuaſione; ipſum ſibi ſufficere, ſaluti ſuae iam abunde proſpectum; non eſſe quod aduerſus reliquos pacificum & amicum ſeſe exhibeat. De caetero vti cura propriae ſalutis curam ſocialitatis non excludit, ita illam cum hac optime ſtare poſſe vel ex Saluatoris noſtri dicto adparet, vbi iubet, nos *proximum diligere, ſicut nos ipſos.* Chryſippus apud CICERONEM Off. L. III. [c. 10.] *Qui ſtadium currit, eniti & contendere debet, quam maxime poſſit, vt vincat; ſupplantare eum, qui cum certet, aut manu depellere nullo modo debet. Sic in vita ſibi quemque petere, quod pertineat ad vſum, non iniquum eſt: alteri ſurripere ius non eſt.* Quin & hoc ratio ſatis dictitat, quod cui ſalus & conſeruatio ſua cordi eſt, aliorum curam abdicare non poſſit. Cum enim noſtra incolumitas & felicitas magnam partem a beneuolentia & auxilio aliorum dependeat, & vero ea ſit hominum natura, vt pro bene factis paria ſibi reponi velint, vbi id non fit, animum benefaciendi exuant: vtique nemo ſanus ſui conſeruationem ita ſibi pro ſcopo proponere poteſt, vt aliorum omnium reſpectum exuat. Sed potius quo magis ſe cum ratione amat, eo magis officiis ſuis vt alii ipſum ament, curabit. Poſtquam nemo cum ratione ſperare poteſt, homines iis beandis libenter operam impendere velle, quos norunt in ſe eſſe maleuolos, perfidos, ingratos, inhumanos: ſed credendum potius ſit, alios homines ad iſtos coërcendos & extirpandos eſſe incubituros.

§. XVII.

aliquando aliorum ope indigere poſſit, vel ad commercia, vel ad arcendas multarum externarum gentium iunctas in ſe vires. Vnde etiam a potentiſſimis populis & Regibus foedera appeti videmus. SOPHOCLES Aiace flagellitenente.

> Μετὰ γὰρ μεγάλων βαιὸς ἄριϛ' ἂν,
> Καὶ μέγας ὀρθοῖθ' ὑπὸ μικροτέρων.
> *Modicus validi, validuſque iterum*
> *Modici ſeſe ſuſtentat ope.*

Non minus prudenter idem GROTIVS L. III. Hiſtor. Belgic. ad A. 1594. *Cunctis, qui fas atque honeſtum in ſuo vſu habent, nec vllo obtentu dedecus mutatur, & ne diu perfidia fruantur, ipſi adverſum ſe documento ſunt.* Conf AVCTOR ſupra §. 10. H.

4) Nam vt SENECA ait 7. Excerpt. Controv. I. *Naturae iura ſacra ſunt, etiam apud piratas.* H.

§. XVII. Deinde non ſequitur; ſinguli homines, quando certis cum hominibus in particularem ſocietatem aut coetum coëunt, peculiare aliquod commodum ſpectant, quod exinde ſit in ipſos redundaturum; igitur natura humana in vniuerſum non eſt deſtinata ad ſocialitatem; aut aduerſus illum ſocialis eſſe non teneor, ex quo ſingulare aliquod emolumentum mihi non proſpicio. Nam hoc ſane in aperto eſt, quod certi homines in certam ſocietatis ſpeciem coaleſcant, id prouenire vel ex peculiari ingeniorum, aut aliarum qualitatum congruentia, vel quod finem aliquem ſingularem magis apud hos, quam illos obtinere ſe poſſe putent. Praeterquam tamen quod regulariter nulli homini conueniat, vt in nulla particulari ſocietate viuat, inter eos quoque, qui non alio quam humanitatis vinculo connectuntur, communis illa ſocialitas, & pax comiter colenda; quae in eo fere conſiſtit, vt laeſionibus iniuſtis abſtineatur, & quantum per arctiores licet obligationes, commoda & bona inuicem promoueantur, & communicentur.

§. XVIII. Vnde facile adparet, quid reſpondendum ſit ad iſtam obiectionem: *Si homo amaret hominem naturaliter, id eſt, vt hominem, nulla ratio reddi poſſet, quare vnusquisque vnumquemque non aeque amaret, vt aeque hominem; aut cur eos frequentaret potius, in quorum ſocietate ſibi prae caeteris honor defertur, aut vtilitas* [1]. Scilicet confunditur heic communis illa ſocialitas cum peculiaribus & arctioribus ſocietatibus; communis amor cum illo, qui ex peculiaribus cauſis prouenit. Nam reuera ad communem iſtum amorem nulla alia requiritur ratio, quam quod quis homo ſit. Natura quippe ob cauſas ſupra dictas reuera generalem aliquam amicitiam inter omnes homines conſtituit, abs qua nemo eſt excludendus, niſi per immania ſcelera ſeſe eadem indignum reddiderit. Quanquam autem per Creatoris ſapientiam lex naturalis ita humanae naturae ſit adaptata, vt eius obſeruatio ſemper cum vtilitate & commodo hominum ſit coniuncta, eoque & communis ille amor hominibus maximo bono cedat; tamen in aſſignanda huius ratione non ad commodum inde proueniens, ſed ad communem naturam ſolet prouocari, verbi gratia, ſi ratio reddenda ſit, quare homo homini nocere non debeat, non ſolet dici, quia id vtile eſt, etſi reuera id ſit quam vtiliſſimum; ſed quia & alter homo, id eſt, a natura cognatum animal eſt, cui nocere nefas. Lucianus in Amoribus: [T. I. p. 893. Edit. Amſt.] Ὀυ κατὰ ταύτα τοῖς ἀλόγοις ζώοις τὰς μονήρεις διατριβὰς ἀσμενίζομεν, ἀλλά πως φιλεταίρῳ κοινωνίᾳ συζυγέντες, ἥδιω τά τε ἀγαθὰ σὺν ἀλλήλοις ἡγέμεθα, καὶ τὰ δυσχερῆ κουφότερα μετ᾽ ἀλλήλων, καὶ τὰς ἡδονὰς κοινωνησάμενοι, μᾶλλον εὐφραινόμεθα. *Non vt bruta animantia ſolitarias conuerſationes amamus, ſed amica quodammodo ſocietate coniuncti, & ſuauiora mutua bona, aduerſa leniora ducimus: ac voluptates inter nos communicantes maiori laetitia afficimur.* Sic Dio Chryſoſto-

SOSTO-

§. XVIII. 1) Aduerſus haec & quae ſequuntur nonnulla regerit Avctor Medit. Polit. c. 4. §. 4. negat enim, hominem qua talem amari ab homine, niſi reſpectus commodorum accedat. Cui reponimus, negantem hoc opus habere, vt deſtruat argumenta, quibus ſocialitatem probauit noſter. H.

2) L. VII. c. 1. H.

§. XIX. 1) Cuſtodite heic loquitur Avctor. Nam Deum venerari & colere eique parere, haud dubie ex ſocialitate non fluit: imo hanc illius conſequens eſſe, liquet ex hoc §. & infra c. 4. §. 3. & L. III. c. 4. §. 4. Et quod homo conſeruationi

SOSTOMVS Orat. XII. dicit, Iouem *φίλιον & ἑταιρεῖον* cognominatum, quod *omnes homines congreget, velitque inter se esse amicos, nullum autem vllius hostem aut inimicum;* ξένιον autem, *quod ne hospites quidem oporteat negligere, μὴ δὲ ἀλλότριον ἡγεῖσθαι ἄνθρωπον μηδένα. Neque exterum existimare vllum hominem.* Enimuero ad communem illam amicitiam complura accedunt, ob quae maiori quis amoris gradu hunc, quam illum prosequitur; puta, quod maior sit ingeniorum inter ipsos circa peculiares inclinationes congruentia; quod hic magis idoneus sit, quam alter, aut procliuis ad commoda eius promouenda; aut quod propius ipsorum origines distent. Caeterum ideo libentius eos frequentat homo, in quorum societate ipsi potius, quam alteri defertur honor & vtilitas; quod quisque commoda sua naturaliter non possit non amare, siquidem ea recte aestimare norit. Id quod hautquaquam naturae hominum sociabili repugnat, modo harmonia societatis per istum amorem non turbetur. Neque enim ideo sociabiles nos esse natura iussit, vt nostri curam negligeremus. Quin ideo sociabilitas hominibus colitur, vt per mutuam auxilii atque bonorum inter plures communicationem nostris bonis eo commodius possemus prospicere. Ac licet quis, dum societati alicui peculiari sese adiungit, primario suum, secundario sociorum commodum, quatenus illud citra hos obtineri nequit, ob oculos habeat: id tamen non obstat, quo minus teneatur ita studere proprio commodo, ne commodum societatis laedatur, singulisue membris iniuria inferatur; aut interdum, posthabito proprio commodo, bonum societatis curare. Et nihil ad rem facit, quod adfertur, originem magnarum & diuturnarum societatum; id est, ciuitatum non a mutua hominum beneuolentia, sed a mutuo metu extitisse; vocabulo hoc pro quolibet prospectu ac praecautione futuri mali sumto. Nam praeterquam quod non de origine ciuilis societatis, sed de communi socialitate agatur, etiam illud vel maxime naturae humanae conditioni congruit, vt cum singuli aut pauci iniuriis futuri essent obnoxii eorum, qui citra alium quemcunque respectum commodis suis imminent, plures inter se vniti aduersus ista mala se munirent. Nec id requiritur ad hoc, vt societas aliqua naturae congrua dicatur, ex sola beneuolentia mutua coaluisse. Quae tamen neque in ciuitatibus constituendis penitus abest; quippe cum illi saltem, qui prima velut fundamenta illarum ponunt, plerique mutua beneuolentia inuicem iungantur, etsi fors alii deinceps ex metu his sese associare compellantur. Verum de metu, ciuitatum velut coagulo, nec non de ista disceptatione, an homo natura sit *ζῶον πολιτικὸν* [2], infra fusius agetur, quando de origine ciuitatum erit inquirendum.

§. XIX. CAETERVM isthoc principium deducendi iuris naturalis non genuinum solum & manifestum [1], sed & sufficiens [2] atque adaequatum esse

tioni sui studere debeat, seque possit aduersus alios defendere, non nisi per indirectum ex socialitate deducitur, vt euincunt satis, quae AVCTOR ipse habet supra §. 14. & infra c. 4. §. 16. 19. & c. 5. Tria ergo sunt principia vniuersalia & prima: & qui aliter existimant, vel confundunt hypotheses cum principiis. Ad hypothesin sane pertinet, si quis dicat, *voluntatem & iussum Creatoris esse vnicum & adaequatum iuris naturae principium.* Nam licet hoc verum sit, sine volun-

esse arbitramur hactenus, vt non sit vllum praeceptum iuris naturalis, alios homines spectans, cuius ratio non vltimo exinde petatur. Etsi, quod mox ostendemus, vt ista rationis dictamina obtineant vim legum, necessum sit praesupponere, Deum esse, & per ipsius prouidentiam tum omnia, tum in primis genus humanum gubernari. Neque enim adstipulari possumus Grotio, qui in Prolegomenis autumat, iura naturalia *locum aliquem habitura, etiamsi daremus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana* [3]. Nam si vel maxime quis impiam istam, & absurdam hypothesin fingeret, ac genus humanum ex se scilicet ortum conciperet; ista tamen rationis dictata tunc nullo modo possent habere vim legis, quippe quae necessario superiorem ponit [4]. Recte CICERO de Natura Deor. L. I. [c. 2.] *Atque haut scio, an pietate aduersus deos sublata, fides etiam, & societas humani generis, & vna excellentissima iustitia tollatur.* LIBANIVS Declam. 3. [pag. 250. C. Edit. Paris.] *Τῇ εἰς θεοὺς ὀλιγωρίᾳ πίστις οὐχ ἕπεται. Numinis despectionem nulla fides sequitur.* Etsi fortasse possent obseruari intuitu vtilitatis, sicuti quae a Medicis regendae valetudini praescribuntur [5]. Videtur autem Grotii sententia expressa ex illo M. ANTONINI L. VI. §. 44. *Si de nulla re nostra consilia Dii ineunt, quod tamen impium est credere; quidni egomet mihi consulam? Mihi autem deliberatio competit de eo, quod conducat mihi. Conducit vero vnicuique, quod est constitutioni & naturae ipsius consentaneum. Porro natura mea rationalis & ciuilis est, ciuitas & patria, qua Antoninus, Roma; qua homo, mundus; hisce ciuitatibus quae vtilia, & mihi sunt bona.* Quod autem quidam eruditus vir credidit, ex nostro principio non posse demonstrari saltem virtutem fortitudinis, nisi fundamenti loco substernatur simul immortalitas animae; cum alias praemium non possit cadere in eum, qui pro bona causa vitam profundit; id parum habet difficultatis. Quanquam enim alias istam negare, aut in dubium reuocare impium sit; tamen etiam citra eandem demonstrare licet, militi posse iniungi, vt pro patria ad necem vsque pugnet. Praeterquam enim quod nondum liquido sit probatum, quodlibet recte factum necessario aliquo praemio velut extrinseco esse mactandum; id sane in confesso est, penes summum imperium esse, ciues armare, & in hostem educere pro securitate ciuitatis, ac, vbi ratio belli postulauerit, sub poena capitis edicere, ne quis assignatam stationem per fugam deserat. Iam vero ex duobus malis non potest non minus eligere homo. Est vero minus malum,

tate summi rerum opificis in homine non esse vel intelligi posse ius naturae: tamen vt scias, quid iuri naturae congruat, nec ne, aliis propositionibus est opus. Sic si quis quaerat, cur, iniuriam alteri facere, iure naturae sit vetitum, frustra responderes: quia Deus voluit; id enim est in quaestione. Ne iam dicam, multa Deum voluisse, & velle posse, quae iuri naturae adscribi nequeunt; vel talia substituunt, quae non nisi verborum sono ab iis discrepant. Caeterum qui socialitatem inter principia non ferunt, vtplurimum hanc & societates particulares commiscent; quae tamen diuersa esse, satis innuit definitio socialitatis supra §. 15. proposita. Videantur, si libet, quae dixi fusius dissertatione *de socialitate primo iuris naturalis principio.* Quod vero nonnemo socialitatem propterea negat esse principium, quoniam ea, vt medium ad conseruationem sui, sit data homini; id nostram potius firmat sententiam. Etenim si omnes & singuli homines ita sentiunt, non potest non socialitas principium esse officiorum omnium, quae ad alios homines pertinent. Quanquam rectius dicatur, socialem vitam cuique ob conseruationem sui & humani generis a Deo imperatam esse. Illud AVCTOR ipse fassus est L. VI. c. 1. 32. prohibitionis matrimonii inter personas, proxima necessitudine coniunctas, alias, quam ex socialitate, rationes quaerendas esse. H.

2) Vid. nota 2. ad §. XV.

malum, pugnare cum periculo, & ad extremum vsque ſpiritum, quam certam ſubire mortem. Igitur ſtultiſſimus iuxta & ignauiſſimus foret miles, qui non mallet hoſtis dextra cadere, antecipata ſui vltione, quam carnifici cum ignominia iugulum praebere. Quo adplicari poteſt illud IAMBLICHI in Protreptico: *Φόβῳ μειζόνων ὑπομένουσιν αὐτῶν οἱ ἀνδρεῖοι τὸν θάνατον, ὅταν ὑπομένωσι. Metu plurium malorum ſuſtinent, qui ex illis fortes ſunt, mortem, quandocunque ſuſtinent.* Sufficere autem videtur, vt quocunque intuitu aliquis acriter & connixus omnibus viribus pugnet; neque ad conſeruationem ciuitatum, aut ſocietatis inter homines in vniuerſum requiritur, vt omnibus inſit firmitas animi, terrore mortis concuti neſcia; quae ſane non in quasuis animas cadit. Quid quod fortitudinis vſus non in eo ſolum conſpicitur, vt mors vbi opus ſit, intrepide ſubeatur, ſed vel praecipue vt mortis periculum acriter propulſetur. Nam & ſaepe non aliud remedium periculorum, quam pericula ſunt; & *mors* etiam *fugacem perſequitur virum, nec parcit imbellis iuuentae poplitibus timidoque tergo* [6]. Neque vero ſequitur, niſi immortalitas animae ſupponatur, collocandum hominis ſummum bonum in voluptate. Nam praeterquam quod in diſciplina iuris naturalis, hoc modo adornata, immortalitas animae non negatur, ſed duntaxat ab eadem abſtrahitur, voluptas illa corporis, quae vulgo Epicuri ſummum bonum dicitur, ad conſeruationem, ſocialitatem, pacem, & tranquillitatem generis humani non facit, ſed potius eidem aduerſatur. Alia autem eſt indoles, alius ſcopus religionis Chriſtianae ab hac diſciplina iuris naturalis; eoque recte Apoſtolus miſerrimos dicit fore Chriſtianos omnium mortalium, ſi in hac tantum vita in Chriſtum ſperarent.

§. XX. ENIM VERO vt iſthaec rationis dictamina vim legis obtineant, ſublimiori principio opus eſt. Quanquam enim eorum vtilitas ſit longe manifeſtiſſima; illa tamen ſola tam firmum animis hominum inducere vinculum non valebat, quin ab iſtis diſcedi poſſet, ſi cui vtilitatem eam negligere allubeſceret, aut alia ſe via vtilitati ſuae magis conſulere poſſe arbitraretur. Neque vero nudis ſuis deſtinatis ita obſtringi poteſt voluntas hominis, vt in diuerſum, quandocunque libitum fuerit, diſcedere nequeat. Sed & licet plures homines, in naturali libertate conſtituti, ad iſta dictata ſeruanda conſpirauerint; diutius tamen eadem hautquidquam ſubſiſtent, quam ipſorum conſen-

 ſus

3) Verum Grotius nihil aliud monere voluit, quam praecepta iuris naturae ita niti indole & natura generis humani, vt & Atheo conſtare poſſit, e re ipſius eſſe, facere iuſta, omittere iniuſta. Vltra progreſſus BAELIVS dans ſes Penſées ſur la Comete p. 554. 3. Edit. etiam ideo id fieri poſſe contendit, quod Atheus honeſtum ſanae rationi conforme eſſe intelligat. Quod ante Baelium BACO etiam aſſeuerauerat in Sermon. fidel. c. 17. Illa ceterum comparatio Baelii, qua ingenti molimine Atheiſmum ſuperſtitioni confert, inanis eſt, vt oſtendit BVDDEVS de Atheiſmo & ſuperſtitione c. IV. §. 5. p. 346. ſeq.

4) Et pertinent huc, quae de religionis vi & effectibus attulit ipſe GROTIVS II. de I. B. & P. c. 20. §. 3. conf. AVCTOR c. 4. §. 3. H.

5) Et inniti ſupra reiectae Scholaſticorum & Moraliſtarum hypotheſi, quaſi ius naturae voluntatem diuinam antecedat, & ab obiecto ſe diffundat in praeceptum. v. L. I. c. 2. §. 6. & hoc cap. 3. §. 4. H.

6) Attamen ſpes vitae futurae & exſpectatio praemiorum, quae viros bonos, quod vel ſola nos ratio docet, poſt hanc vitam ſequuntur, fortius remedium eſt minuendi terroris, quem mortis metus incutere ſolet, adeoque argumento ab immortalitate animae ducto, ſuum adhuc conſtat pondus. Conf. Balth. BRANCHV Leibnitius vindicatus, obſeruat. T. I. p. 122.

ſus durauerit. Neque ſolum ſi omnibus, qui conſpirauerunt, ſimul diſcedere placuerit, obligatio expirabit; (ſicuti iam, quando a pactis mutuo diſſenſu reſilitur, fieri ſueuit:) ſed etiam durante eo conſenſu vis obligandi deerit; quippe cum illud dictatum rationis de ſeruandis pactis nondum vim legis induerit, id quod ſupponitur; adeoque etiam ſingulis pro lubitu, caeteris licet diſſentientibus, ab eiusmodi placito licebit abire. Denique ne ſolum quidem imperium humanum iisdem vim obligandi tribuere poſſe videtur. Nam cum illud exſurgere nequeat, niſi mediantibus pactis, haec vero ex lege vim ſuam mutuentur; non adparet, quomodo enaſci poſſit imperium humanum, vim obligandi afferre valens, niſi dictamina rationis prius in legem eualuerint. Aut ſi maxime fingere velis, imperium humanum ſolo hominum conſenſu ſtare, ac per illud dictamina rationis pro legibus obſeruanda iniungi: tamen non ampliorem, quam leges poſitiuae, vim eadem obtinerent, quae a voluntate legislatoris in origine & duratione dependent. Conf. SELDENVS de I. N. & G. L. I. c. 7. Igitur omnino ſtatuendum eſt, obligationem legis naturalis eſſe ab ipſo Deo Creatore, ac ſummo generis humani moderatore, qui homines creaturas ſuas ad iſtam obſeruandam pro imperio adſtrinxit. Atque hoc ipſum ex lumine rationis demonſtrari poteſt. Deum vniuerſi huius conditorem ac rectorem eſſe, cum a ſapientibus dudum ſit manifeſte oſtenſum, & nemo pius id in controuerſiam vocet, iam ſupponimus [1]. Hic cum naturam rerum & hominis ita formarit, vt hic citra ſociabilem vitam ſeruari nequeat, eaque de cauſa eidem indiderit animum, notionum huc inſeruientium capacem; easque notiones per motum rerum naturalium, ab ipſo tanquam primo motore profectum, animis inſinuet, earumque neceſſariam connexionem ac veritatem perſpicue repraeſentet: intelligitur ſane eundem quoque voluiſſe, vt homo actiones ſuas attemperet illi velut indoli, quam vitae hominum prae brutis peculiariter ipſe aſſignaſſe cernitur. Cum autem non aliter, quam obſeruata lege naturali, id obtineatur; intelligitur quoque a Creatore obligatum hominem ad iſthanc ſeruandam, tanquam medium non ex arbitrio hominum inuentum, ac ex eorum libidine mutabile, ſed expreſſe ab ipſo Creatore huic fini procurando conſtitutum. Qui enim alicui pro imperio iniungit finem, cenſetur quoque eundem obligaſſe ad vſurpanda illa media, ſine quibus finis non poteſt obtineri. Vid. M. ANTONINVS L. IX. §. 1. Socialem autem vitam pro imperio mortalibus a Numine iniunctam eſſe, non inde ſolum patet, quod ea ſit conditione iam praeditum genus

§. XX. 1) Cui conſiderationi alia, eaque potior addenda. Cum Deus hominem, tanta ſupra beſtias nobilitate conſtitutum, produxerit, haut dubie vt gloriam diuinam faceret illuſtriorem; adhaec eundem tot communicandi inſtrumentis, ad vitam ſocialem opportunis, inſtruxerit, non difficulter intelligi, Deum velle, vt homines inter ſe placide ac iuſte vitam agant, cultu omni ac veneratione Deum proſequentes, & ſe mutua beneuolentia complectentes. LACTANTIVS libro de ira c. 14. *Deus, ſicut mundum propter hominem machinatus eſt, ita ipſum propter ſe, tanquam diuini templi antiſtitem, ſpectatorem operum rerumque coeleſtium. Solus eſt enim, qui ſentiens capaxque rationis intelligere poſſit Deum, qui opera eius admirari, virtutem poteſtatemque perſpicere. Idcirco enim conſilio, mente, prudentia inſtructus eſt. Ideo ſolus praeter caeteras animantes rectus corpore ac ſtatu factus eſt, ut ad contemplationem parentis ſui excitatus eſſe videatur. Ideo ſermonem ſolus accepit, ac linguam cogitationis interpretem, ut enarrare poteſtatem Domini ſui poſſit. Poſtremo idcirco ei cuncta ſubiecta ſunt, vt factori atque artifici Deo eſſet ipſe ſubiectus. Si ergo Deus hominem ſuum voluit eſſe cultorem, ideoque illi tantum honoris attribuit, vt rerum omnium dominaretur:*

genus humanum, vt, ni haec persuasio firma subsistat, saluum illud existere nequeat; quodque adeo voluntate primae causae factum sit, vt ex actibus lege naturali praeceptis humani generis felicitas, & ex vetitis eiusdem infelicitas naturali consecutione proueniret: sed & quod in nullo animantium praeter ipsum vllus religionis sensus, aut metus Numinis deprehendatur [2]. Quo accedit tener admodum conscientiae sensus in animis hominum non corruptorum, quo conuincuntur, in legem naturae peccando offendi illum, cui in animos hominum imperium est, & qui metuendus sit, etiam ubi ab hominibus metus non impendeat. Huc spectat illud TACITI Ann. VI. [c. 6.] de Tiberio: *Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. Neque frustra praestantissimus sapientiae firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus, & ictus; quando vt corpora verberibus, ita saeuitia, libidine, malis consultis, animus dilaceretur.* CICERO de Finibus L. I. [c. 16.] *Si qui satis sibi contra hominum conscientiam septi esse & muniti videntur, deorum tamen numen horrent; easque ipsas solicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur, a diis immortalibus supplicii causa importari putant.* SENECA apud Lactantium L. VI. c. 24. *Demens, quid tibi prodest non habere conscium, habenti conscientiam?* ALBRICVS de Deorum imaginibus [c. 22. p. 326. in fin. Ed. Munck.] *Nunquam malitia liberae frontis est.* Add. IVVENALIS Sat. 13. [vers. 193.] Contra de bona conscientia MARTIALIS L. X. Ep. 23.

Ampliat aetatis spatium sibi vir bonus: hoc est
Viuere bis, vita posse priore frui.

Add. PHILOSTRATVS de Vita Apollonii Thyanaei L. VII. c. 17. Habuissent porro leges naturae perfectam vim obligandi hominem, licet Deus eas nunquam in verbo quoque reuelato proposuisset. Tenebatur enim homo Creatori suo obtemperare, quocunque demum modo voluntatem ipsi suam ostendisset. Nec vt rationalis creatura summi rerum arbitri imperio se subiectam sentiret, peculiaris reuelatio absolute necessaria erat. Quin nemo negauerit, eos quoque, queis Scripturae Sacrae non innotuerunt, in legem naturae peccasse: quod dici non posset, si quidem ea vim legis ex promulgatione per Scripturas facta demum mutuaretur. Vnde non possumus probare illud HOBBESII c. 3. §. vlt. *Cum naturae, quae vocantur, leges nihil sint aliud, quam conclusiones quaedam ratione intellectae, de agendis & omittendis: lex autem proprie loquendo sit oratio eius, qui aliquid fieri vel non fieri aliis iure imperat: igitur non esse*

tur: vtique iustissimum est, & Deum colere, videlicet eum, qui tanta praestiterit: & amare hominem, qui sit nobiscum diuini iuris societate coniunctus. Nec enim fas est, cultorem Dei a Dei cultore violari. Vnde intelligitur, religionis ac iustitiae causa esse hominem figuratum. Cuius rei testis est M. Tullius in libris de legibus, ita dicens: Sed omnium quae in doctorum hominum disputatione versantur, nihil est profecto praestabilius, quam plane intelligi nos ad iustitiam esse natos. *Quod si est verissimum, Deus ergo vult omnes homines esse iustos, id est, Deum & hominem charos habere, Deum scilicet honorare tanquam patrem, hominem diligere velut fratrem. In his enim duobus tota iustitia consistit. Qui ergo aut Deum non agnoscit, aut homini nocet, iniuste & contra naturam suam viuit, & hoc modo rumpit institutum legemque diuinam.* H.

2) Etiam Regum. STATIVS:

Pallidumque visa
Matris lampade respicit Neronem.

Plura veterum dicta comportauit GRVTERVS ad illum Taciti locum XV. Ann. 36. *Facinorum recordatione nunquam timore vacuus.* Add. FORSTNER. ad XIV. Ann. 10. AVCTOR supra L. I. c. 6. §. 12. infra L. III. c. 4. §. 6. H.

esse illas proprie loquendo leges, quatenus a natura procedunt; sed duntaxat quatenus a Deo in Scripturis lata sunt. Enim vero nos de essentia legis non arbitramur, vt sit oratio, seu vt per vocabula in orationem formata subiectis innotescat; sed sufficit, si quocunque modo, etiam interiori mentis dictamine, aut ex conditione naturae aut negotii, quod gerendum, superioris voluntas colligatur atque cognoscatur. Sicuti IPSE d. l. c. XV. §. 3. agnoscit, *Dei leges triplici modo declarari; primo per tacita rectae rationis dictamina.* e. q. s. Sed & leges naturae ratiocinando erutae non nisi per modum propositionum possunt concipi; eoque respectu recte propositiones vocantur. Quemadmodum autem nihil interest in legibus ciuilibus, scripto, an viua voce promulgentur: ita lex diuina aeque obligabit, siue per ipsum Deum visibili specie, & humanae vocis sonitu assimulato, siue per sanctissimos viros, peculiari diuinitus instinctu animatos, mortalibus innotuerit; siue denique per naturalem rationem ex contemplatione humanae conditionis eruatur. Neque enim ratio proprie loquendo est ipsa lex naturae, sed medium, quo rite vsurpato illa cognoscatur. Modus autem legem promulgandi ad ipsius substantiam intrinsecam nihil pertinet. Licet porro planior & velut compendiosior modus sit alteri voluntatem suam reuelandi, si quis eam propositionibus per vocabula expressis alterius sensibus ingerat: tamen & hoc sufficienter reuelatum censetur, cuius colligendi & per congenitam ratiocinandi facultatem eruendi occasio quasi ineuitabilis fuit praebita. Sicut vtique homo, cui beneficio Creatoris datum est actiones tam proprias quam alienas comprehendere, ac de earundem congruentia ad naturam humanam iudicare, non potest non, positis aliis hominibus, de ista actionum congruentia cogitandi ansam accipere. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. Nat c. 1. §. 11. & c. 5. §. 1. Quanquam autem, vt lex obliget, necessum sit, eam subiectis innotescere, legem autem naturalem ex dictamine rationis deducere, eiusque fundamentum & necessariam cum humana conditione connexionem intelligere non sit cuiusuis; non tamen ideo aut lex naturalis omnes homines obligare desinit, aut eadem ex lumine rationis nota dici nequit. Nam vt lex obliget, popularis duntaxat & simplex notitia sufficit, neque artificiosa eiusdem demonstratio ac deductio ad hunc finem requiritur. Ac licet probabile sit, primis mortalium praecipua iuris naturalis capita a Numine fuisse tradita, quae deinde disciplina & assuetudine fuere in alios propagata: naturalis tamen nihilominus eius iuris poterit dici notitia, quatenus eiusdem necessaria veritas ex ratiocinatione seu vsu naturalis rationis colligi potest. Eo ipso autem, quod propositiones legem naturalem repraesentantes, ex contemplatione naturae rerum animis hominum insinuantur, eo ipso ad auctorem naturae Deum referuntur. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. 1. §. 10. [3] Caeterum originem naturalis iuris ad Deum refert praestantissimus quisque sapientum. PLVTAR-

3) Hippolytus apud EVRIPIDEM in eius nominis Tragoedia:
Εἴπερ γε θνητοὶ θεῶν νόμοισι χρώμεθα.
Siquidem homines legibus vtimur Deorum:
CICERO II. De LL. *Ius naturae rationem rectam* dicit *summi Iouis*: V. H. GROTIVM Prolegom. de I. B. & P. §. 12. & in notis. H.

4) Et in Hippolyto obtecto
Ὦ Μάκαρ, οἵας ἔλαχες τιμᾶς.

Ἱππό-

TARCHVS de Auditione [T. II. pag. 37. D. Ed. Wechel.] Ταυτόν ἐςὶ τὸ ἕπεσθαι Θεῷ καὶ τὸ πείθεσθαι λόγῳ. *Idem eſt Deum ſequi, & parere rationi.* Pulcre cumprimis Cicero L. III. de Republ. apud LACTANTIVM L. VI. c. 8. *Eſt quidem vera lex, recta ratio, naturae congruens, diffuſe in omnes, conſtans, ſempiterna; quae vocet ad officium iubendo; vetando a fraude deterreat: quae tamen neque probos fruſtra iubet aut vetat; nec improbos iubendo, aut vetando mouet. Huic legi nec obrogari fas eſt; neque derogari ex haec aliquid licet; neque tota abrogari poteſt. Nec vero aut per ſenatum, aut per populum ſolui hac lege poſſumus. Neque eſt quarendus explanator, aut interpres eius alius. Nec erit alia lex Romae, alia Athenis, alia nunc, alia poſthac; ſed & omnes gentes, & omni tempore vna lex & ſempiterna, & immutabilis continebit; vnusque erit communis quaſi magiſter, & imperator omnium Deus; ille legis huius inventor, diſceptator, lator; cui qui non parebit, ipſe ſe fugiet, ac naturam hominis adſpernabitur; hoc ipſo luet maximas poenas, etiamſi caetera ſupplicia, quae putantur, effugerit.* SOPHOCLES Oedipo tyranno [pag. 157. Ed. H. Steph.] Νόμοι ὑψίποδές γ' ὀρανίαν δι' αἰθέρα τεκνωθέντες ὧν ὄλυμπος πατὴρ μόνος, ὀδὲ τιν θνατὰ φύσις ἀνέρων ἔτικτεν. *Leges excelſae, quae coelitus datae ſunt, quarum ſolus Deus pater eſt, neque eas mortalis hominum natura peperit.* Add. SELDENVS de I. N. & G. L. I. c. 8. Vbi oſtendit, etſi gentiles per deprauatos hominum mores ipſa iuris naturalis capita a gentibus interdum violari, & iniquis conſtitutionibus velut obrui agnouerint: tamen τὸ αὐτοδίκαιον, ſiue quod reuera eſt iuſtum ex deorum praeſcripto, perpetuo ſibi ſimile manere, parilem ſemper obligationis vim habere, ipſos fuiſſe perſuaſos. Ex quo fonte promanauit communis illa opinio gentilium de ſuppliciis impiorum apud inferos, quae illos manerent, qui immania ſcelera contra ius naturae commiſiſſent. Nam cum poenas violati iuris naturalis a diis exigi crederent, ſane & eosdem illius iuris auctores credidiſſe certum eſt. Sicuti etiam vice verſa optimo cuique gentilium perſuaſum fuit, bonis viris virtutem non citra fauorem Numinis exerceri. IAMBLICHVS Protrept. c. 13. Ἕν τι ὖν τῦτο διανοεῖσθαι δεῖ ἀληθὲς, ὅτι ὐκ ἔςαι ἀνδρὶ ἀγαθῷ κακὸν ὐδὲν ὔτε ζῶντι, ὔτε τελευτήσαντι. ὐδὲ ἀμελεῖται ὑπὸ Θεῶν τὰ τύτων πράγματα. *Hoc vnum igitur verum cogitandum eſt, non euenturum viro bono vllum malum tam viuenti, quam mortuo: neque negliguntur huius viri res ab diis immortalibus* [4]. EVRIPIDES Ione: [verſ. 1620. & ſeqq.] Εἰς τέλος οἱ μὲν ἐσθλοὶ τυγχάνυσιν ἀξίων, οἱ κακοὶ δ', ὥσπερ πεφύκασ', ὔποτ' ἐυπράξειαν ἄν. *Tandem quae merentur boni conſequuntur: mali autem, vt digni ſunt, nunquam felices erunt.* Deinde docet, apud veteres Chriſtianos conſtantem opinionem viguiſſe, etiam in interuallo, creationem inter, & decalogi promulgationem, iura naturalia & vniuerſalia a Deo humano generi lata fuiſſe, quae poſtea corpori legum Moſaicarum ſint inſerta. Inde elegans annotatio CHRYSOSTOMI Orat. 12. ad Pop. Antioch. Deum ideo legibus de honore parentum, de homicidio, adulterio, furto, nullam addidiſſe rationem, quod illa

Ἱππόλυθ' ἥρως διὰ σωφροσύνην.
Ου ποτε θνητοῖς ἀρετῆς ἄλλη
Δύναμις μείζων.
Ἦλθε γὰρ ἢ πρόσθ', ἢ μετόπισθεν,
Τῆς ἐυσεβίης ἡ χάρις ἐσθλή.
Quos tu et quantos,

Hippolyte heros, nactus honores,
Caſto vitae tramite? namque haec
Virtus homines prima coronat:
Cito vel ſero ſequitur ſemper
Pietatem debita merces. H.

illa iam antea tanquam iuris naturalis capita fuerint quam notiſſima. Aſt praecepto de ſabbatho, quia poſitiuum, ſolicite rationem adiunctam. Addatur quoque Ibid. c. 9. & L. VII. c. 9. 10. Denique quasuis leges a religione maximam firmitatem ſumere ſapientiſſimi quique legislatores intellexerunt, quibus a cultu Numinis leges ſuas auſpicari ſolenne eſt. Vid. exordium legum Zaleuci apud Diodorum SICVLVM L. XII. c. 21.

§. XXI. OPERAE pretium quoque eſt, ſuper *Sanctione* legis naturalis paulo curatius diſpicere. Vbi praeter ea, quae ſupra de ſanctione legum in genere tradita ſunt, praemittimus, bona iuxta atque mala, quae homini obueniunt, in tres poſſe claſſes diuidi. Ac bonorum quidem alia ex liberali donatione Creatoris, aut vltronea aliorum hominum beneuolentia proficiſcuntur, aut etiam per induſtriam hominis, ad quam is libere & vltro ſe determinauit, adquiruntur. Quae legum obſeruantiae non deberi adparet. Alia autem exactione legibus praecepta per naturalem conſecutionem promanant, dum Creator certo actui legibus congruo perpetuum & naturalem effectum, bono hominis cedentem, aſſignauit. Quae Rich. Cumberland praemia naturalia vocat. Alia denique ex certis actionibus proueniunt arbitrio legislatoris, aut conuentione hominum: quorum illa κατ᾽ ἐξοχὴν praemia, aut praemia arbitraria, haec mercedes vocantur. Sic & malorum alia ipſam naturam hominis, & conditionem ſequuntur, abſtrahendo vnde ea conditio primitus orta ſit, aut citra peculiarem culpam eius, cui incumbunt, contigerunt. Quae ſano ſenſu poſſis vocare mala fatalia, fati vocabulo non oppoſito diuinae diſpoſitioni, ſed peculiari culpae eius, qui iſto malo premitur. Alia per naturalem conſecutionem & connexionem ex peccatis proueniunt; quae a quibusdam vocari ſolent *Poenae naturales*. Alia denique ex peccatis oriuntur per peculiarem determinationem & diſpoſitionem legislatoris extra naturalium effectuum conſecutionem; vbi qualitas, modus, locus, tempus mali ex arbitrio eſt legislatoris. Et haec nobis poenae vocantur proprie dictae, aut laxiore vocabuli ſenſu poenae arbitrariae. His praemiſſis dicimus, etſi Creator optimus maximus obſequium a nobis pro imperio potuiſſet exigere, fructu aliquo in nos redundante plane ſterile; placuiſſe tamen ipſius bonitati naturam rerum & hominum ita diſponere, vt obſeruantiam legum naturalium bona quaedam, violationem mala naturali quadam connexione ſequerentur. Ac obſeruantiam quidem legum naturalium comitatur ſerenitas & ſecuritas conſcientiae cum bona fiducia coniuncta [1], bona conſtitutio & tranquillitas animi, conſeruatio corporis a multis malis non fatalibus, ac infinita commoda, quae ex beneuolentia & mutuis officiis aliorum hominum conci-

§. XXI. 1) Phaedra apud EVRIPIDEM in Hippolyto:

Μόνον δὲ τοῦτο φάσ᾽ ἁμιλλᾶσθαι βίῳ,
Γνώμην δικαίαν κ᾽ ἀγαθὴν ὅτῳ παρῇ
Vnum ſed aiunt par eſſe vitae bonum,
Cum rectus animus nil ſibi conſcit mali.

Mox:

Φεῦ φεῦ τὸ σῶφρον ὡς ἁπανταχοῦ καλὸν,
Καὶ δόξαν ἐσθλὴν ἐν βροτοῖς κομίζεται.
Proh, quanta ſecum decora, quam fert gloriam
Mens temperata ad caſtitatis regulam!

Chorus apud eundem in Bacchis:

Ἀχαλίνων στομάτων,
Ἀνόμου δ᾽ ἀφροσύνας,
Τὸ τέλος δυστυχία.
Ὁ δὲ τᾶς ἡσυχίας,
Βίοτος, καὶ τὸ φρονεῖν, ἀσά-
λευτον μένει, καὶ συνέχει
Δῶμα.

Spre-

conciliari poſſunt. Sic SENECA de Ira L. II. c. 13. *magnum praemium* vocatur *felicis animi immota tranquillitas.* IDEM ibid. *Facilis eſt ad beatam vitam via. Quid enim quiete otioſius animi? Quid ira laborioſius? Quid clementia remiſſius, quid crudelitate negotioſius? Vacat pudicitia, libido occupatiſſima eſt. Omnium denique virtutum tutela facilior eſt: vitia magno coluntur.* Add. IDEM de Ira L. II. c. 30. & vlt. & L. III. c 5. & 26. Huc ſpectant, quae ex Prodico de Hercule in biuio conſtituto habentur apud XENOPHONTEM [Memor. Socrat. Lib. II. p. 430. Ed. Steph. c. 1. §. 21. & ſeqq. Ed. Oxon.] Prouerb. II. v. 4. VIII, 18. X, 9. XI, 3. 5. 10. 18. 19. 25. XVIII, 20. Sir. VI, 5. VII, 37. 39. XXXI, 28. Contra ex violatione eiusdem legis per naturalem connexionem oritur inquietudo conſcientiae, perturbatio, & corruptio animi, deſtructio corporis, ac infinita mala, quae ab irritata violentia aliorum hominum, & a ſubtractione auxilii eorundem prouenire poſſunt. Marcus ANTONINVS L. IX. §. 4. Ὁ ἀδικῶν ἑαυτὸν κακοῖ, κακὸν ἑαυτὸν ποιῶν. *Qui iniuſte agit, ſibi nocet, dum malum ſe facit.* CICERO de homine perdito: *Vlciſcentur illum mores ſui.* Prouerb. V, 9. 10. 11. VI, 33. 34. 35. XII, 13. XIV, 14. 22. 32. 34. XVII, 13. XIX, 29. XX, 1. XXII, 5. XXIII, 20. 28. ſeqq. Sirac. XIX, 3. XXXI, 22. ſeqq. 39. 40. Quanquam autem haec praemia, & mala, quibusdam ideo parum certo ex actionibus bonis atque malis prouenire dicantur, quod & multis pro benefactis odium, inuidia, & alia mala reponantur, alii contra ſcelerum ſuorum fructu impune gaudeant; adeoque infallibiliter non praeſciatur pro meritis noſtris paria nobis ab aliis hominibus repoſitum iri, (nam qui in nobismetipſis producitur fructus, nunquam intercipitur:) id tamen certum eſt, ex bonis & iuſtis actionibus commoda tanta cum certitudine ſequi, quanta ex oppoſitis vitiis cum ratione ſperare non poſſumus. Prou. XI, 31. [2] Ac licet non ſemper omnia illa bona conſequantur, quae alias per rerum naturam conſequi idonea erant; euidens tamen probabilitas eſt, illorum non pauca ſecutura, aut ſaltem plura, quam ex malis actionibus ſperari poſſunt. Et ſic hoc modo ſaluti noſtrae longe melius conſulimus, & longe probabiliorem ſpem concipere poſſumus, fore vt ab aliis viciſſim quid ad emolumentum noſtrum conferatur, quam ſi nullo ad caeteros homines habito reſpectu ad ſolam noſtram vtilitatem omnia referremus; multoque magis, ſi vi doloque aduerſus alios adhibita ex ipſorum damno lucrum noſtrum quaerere inſtitueremus. Hoc modo igitur valor praemii ex bona actione oriundi omnibus recte perpenſis excedit lucrum ex actu legi contrario oriturum. Bene tamen obſeruandum, heic vbi de naturali effectu actionum bonarum ac malarum agitur, non attendi illa bona & mala, quae ſupra ad primam claſſem referebamus, & quae conſilio & induſtria noſtra vel non poſſunt adquiri, vel non poſſunt euitari. Haec enim bonis aeque ac malis acci-

Spretrix legis iniquitas,
Effrenisque loquacitas,
In fines miſeros ruunt.
Vitae prouidus at tenor,
Seruatorque modeſtiae,
Tranquillo manet in gradu,
Et tutam retinet domum. H.

2) Si boni male habeantur, mali floreant. Hinc LVCANVS L. III. Pharſal.

- - - *Seruat multos fortuna nocentes,*
Et tantum miſeris iraſci Numina poſſunt.

Quamquam huius longe aliae cauſae ſint, quam vulgus exiſtimat, quas expoſui Commentar. de Iuriſpr. uniuerſ. ſect. 1. §. 25. H.

accidere poſſunt & ſolent. Sic malus corpus vegetum ac firmum, bonus debile ac morbis obnoxium a natura ſortiri poteſt. Sic mors nunc bonos aeque ac malos rapit. Verum illa tantum heic aeſtimantur, quae a ratione humana prouideri poſſunt, velut aliquatenus dependentia ab actibus noſtris. Caeterum quanquam pars bonorum, quae per obſeruationem legis naturalis ab aliis hominibus obtinere intendimus, a beneuolentia & probitate aliorum dependeant, adeoque non plane ſint in noſtra poteſtate: tamen cum & ipſos probabile ſit eundem nobiscum finem habere, ſaltem vtplurimum iſti effectus ab aliis dependentes erunt ſperandi, etſi in anteceſſum non ita accurate poſſint determinari. Et vix vllus tam infenſos ſibi homines expertus eſt, vt non plurima aliorum beneuolentiae ſeſe agnoſcat debere. Sane mala, quae ab hominibus prouenerunt, nunquam eualeſcere potuerunt ad totius generis humani deſtructionem: quod indicio eſt, actiones bonas ſaepius effectu ſuo fuiſſe potitos, quam eodem excidiſſe. Sic & licet quandoque eum, qui leges naturales negligit, per improuiſum concurſum cauſarum externarum multa bona ab aliis hominibus velut vltro inundent: tamen quia illi effectus hoc caſu reſpectu illius ſunt mere contingentes, & quidem raro, patet, rationem actus eo ducentes non praeſcribere, nedum vt lex tale quid praecipiat. Quin ratio ſatis euidenter docet, ad felicitatem longe probabilius conducere, vt e prouiſo fine, mediisque quae poſſumus optimis adhibitis agamus, quam vt ſepoſito conſilio nos totos incertae rerum aleae committamus. Verum iſthaec planiſſima ſunt, & in primis a Rich. Cumberland de Legibus naturae diligenter admodum demonſtrantur. Igitur illa quaeſtio reſtat, num praeter illos effectus naturales actionum malarum, & qui ex ſanctione legum ciuilium oriuntur, ſint alii adhuc arbitrio Numinis conſtituti, manu velut regia exercendi [3]; ſeu num etiam poena arbitraria leges naturales a Numine ſint ſancitae; praeſertim poſtquam animaduertitur, effectus malarum actionum naturales quandoque intercipi, & quibusdam ſcelera ſua ex parte lucro cedere? Vbi quid Sacrae Literae heic definiant, in aprico eſt. Sed & in affirmationem huius quaeſtionis inclinat antiquiſſima, & latiſſime diffuſa plerasque apud gentes traditio de Nemeſi diuina [4], deque poenis inferorum. Quo facit Ionae I,7. Actor. XXVIII. v. 4. vbi nulla ſane naturalis erat conſecutio inter delictum a Iona patratum, & procellam in mari exortam, & inter homicidium & morſum aſpidis; igitur nautae Palaeſtini, & Melitenſes vtique praeſupponebant, manu velut regia ſcelera diui-

3) Quibus verbis alluditur ad morem veterum regum Romanorum, qui ex Republica quae videbantur & legibus moribusue patriis nondum definita erant manu rexiſſe dicuntur Pomponio, in *L. 2. §. 1. D. de O. I.* Quo ſenſu manus etiam accipi videtur a TACITO Annal. L. III. c. 27. n. 5. & in Agricol. c. 9.

4) Quo nomine vindicta veniebat, qua Deus impios perſequitur. Credebatur enim haec Dea vlciſci crimina, quae ab hominibus, negligentia eorundem aut impotentia relicta eſſent impunita. Colebatur a Romanis in bellum ituris, vt ita ſignificarent, ſe niſi iuſta bella nunquam ſuſcipere. Videatur pulcherrima eius deſcriptio apud Ammianum MARCELLINVM L. XIV. c. 2.

§. XXII. 1) Duplex enim eſt officiorum genus, quae ex Iure naturae proficiſcuntur. Alterum ex conſtitutione hominis naturali, &, vt vulgo loquuntur, primaeua naſcitur: alterum ex ſtatu aduentitio, ſiue hypotheſi quadam ſuperueniente. Ita belli hypotheſis eſt iniuria, captiuitatis bellum, ſeruitutis captiuitas. Poſterius autem homines, vſu exigente & humanis neceſſitatibus ſibi conſtituiſſe dicuntur, eo quod praecepta Iuris generalia, rebus circumſtantibus pro temporis ratione applicita fuerunt. Inde

diuinitus vindicari. Add. GROTIVS de Veritate Relig. Christ. L. I. §. 19. 20. 21. 22. & L. II. §. 9. Et sane cum constet, Deum velle, vt istae leges ab hominibus obseruentur, & vero adpareat, a quibusdam effectus earum naturales, saltem ex parte eludi: valde probabile est, Deum alia via malitiam istorum multaturum; praesertim cum morsus conscientiae & defectus securitatis, in quo facinorosi versantur, magnitudinem scelerum aliquando exaequare non videantur. Add. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. 5. §. 25. Verum quia ratio a priori non plane videtur apodictica, sed tantum valde probabilis, ac quia arbitraria ista poena praesupponit positiuam voluntatis diuinae determinationem, quam citra peculiarem Dei reuelationem assequi vix datur; & inductio aut experientia adhuc imperfecta est: effugere non possumus, quin fateamur, solum rationis lumen sequentibus hanc quaestionem obscuri adhuc quid habere.

§. XXII. CIRCA materiam legis naturalis GROTIVS L. I. c. 1. §. 10. obseruat, multa vulgo iuris naturalis dici non proprie, sed *reductiue*, quibus ius illud non repugnat; sicut iusta adpellantur non solum, quae ex iustitia debentur, sed etiam quae cum iustitia non pugnant; quanquam ista melius vocares permissa. Commodius tamen fortasse istam distinctionem adplicaueris ad illa instituta, quae pro certo statu generis humani ratio pacis & tranquillitatis introduci suasit, & ad actus, qui ex institutis istis suscipiuntur atque exercentur. Nam & eiusmodi quaestiones inter ICtos agitari audias, verbi gratia, an dominia rerum, an vsucapio, testamenti factio, emtio venditio, sint iuris naturalis? Ad quas adposite responderi non potest, nisi separaueris ea, circa quae ius naturae disponit praecipiendo aut vetando, ab illis, quae ratio socialitatis ab hominibus institui suasit [1], aut quorum suscipiendorum licentia ex istis institutis immediate profluit; vt haec reductiue ad ius naturae dicantur spectare. Sic dominium rerum a natura quidem immediate non est, neque expressum aliquod ac determinatum praeceptum illi introducendo fingi potest; iuris tamen naturalis dicitur, quatenus conditio & pax multiplicati generis humani primaeuam communionem non amplius tulit. Sic vt vsucapio sit, disertum legis naturalis praeceptum non extat: positis tamen distinctis rerum dominiis, tranquillitas generis humani eidem fauebat, ne dominia semper forent in ancipiti. Sic vltimas voluntates edere, emere aut vendere, natura nemini praecipit; sed ex posito dominio naturaliter consequitur, vt moriturus de bonis suis dispo-

de primum dominia distincta, &, quod his consequens est, agris termini positi: inde & commercia, emtiones, venditiones, locationes, conductiones, obligationes institutae, adiuuandae communis vtilitatis caussa. IVVENALIS Sat. XV. v. 140. & seqq.

- - *Quis enim bonus, & face dignus*
Arcana, quaedam Cereris vult esse sacerdos,
Vlla aliena sibi credat mala? separat hoc nos
A grege mutorum, atque ideo venerabile soli
Sortiti ingenium, diuinorumque capaces,
Atque exercendis, capiendisque artibus apti
Sensum a coelesti demissum traximus arce:
Cuius egent prona, & terram spectantia. Mundi
Principio communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque, mutuus vt nos
Adfectus petere auxilium & praestare iuberet,
Dispersos trahere in populum, migrare vetusto
De nemore, & proauis habitatas linquere siluas:
Aedificare domos, laribus coniungere nostris
Tectum aliud, tutos vicino limite somnos
Vt collata daret fiducia: protegere armis
Lapsum, aut ingenti mutantem vulnere ciuem
Communi dare signa tuba, defendier iisdem
Turribus, atque vna portarum claue teneri.

disponere, aut vt quiuis suas res alienare, aut alienas per contractum adquirere possit. IDEM dein d. l. monet [2], interdum abusiue dici iuris naturalis, qaue ratio quidem dictat esse honesta, & meliora suis oppositis, etsi proprie non sint debita. Cuius generis sunt multi actus generosioris & communem modum supergressae liberalitatis, misericordiae & mansuetudinis, & quando quis praeter necessitatem de iure suo remittit. Quae illustrantur per illud Apostoli 1 Cor. X, 23. VI, 12. VII, 38. [3]. Sic & VLPIANVS *L. 4. §. 1. D. de alien. iud. mut. caus. Non tamen eius factum improbat praetor, qui tanti habuit re carere, ne propter eam saepius litigaret: haec enim cogitatio eius, qui lites execratur, non est vituperanda.* Sic Socrates nebulonem, a quo iniuria fuerat affectus, in ius noluit vocare, aestimans eam, velut asinus ipsum calce feriisset. Sic Cato, *cum illi os percussum esset, non excanduit, non vindicauit iniuriam; ne remisit quidem, sed factum negauit. Melius putauit non agnoscere, quam vindicare.* SENECA de Ira L. II. c. 32. & de Constantia sapientis c. 14.

§. XXIII. EST DENIQVE & illud heic expendendum, an detur peculiare ius gentium, positiuum, & iuri naturali contradistinctum? Super hac re enim inter eruditos non satis conuenit. Multis ius naturae & ius gentium in se vnum & idem habetur, quod extrinseca duntaxat denominatione differat. Inde & HOBBESIVS de Ciue cap. XIV, 4. 5. naturalem legem diuidit *in naturalem hominum, & naturalem ciuitatum, quae vulgo ius gentium adpellatur. Praecepta vtriusque*, addit, *eadem sunt: sed quia ciuitates semel institutae induunt proprietates hominum personales, lex, quam loquentes de hominum singulorum officio naturalem dicimus, adplicata totis ciuitatibus, nationibus siue gentibus, vocatur ius Gentium.* Cui sententiae & nos plane subscribimus. Nec praeterea aliud ius gentium voluntarium seu positiuum dari arbitramur, quod quidem legis proprie dictae vim habeat [1], quae gentes tanquam a superiore profecta stringat. Add. BOECLERVS ad Grot. L. I. c. 1. §. 14. & ad L. II. c. 4. §. 9. Inde nobis reuera non con-

2) Vid. Supra L. I. c. 2. §. 8. n. 2.

3) Et in *L. 1. §. 3. & 4. D. de periculo & commod. rei vendit. Licet venditori vel effundere vinum, si diem ad metiendum praestituit, nec intra diem admensum est. Effundere autem non statim poterit, priusquam testando denunciet emtori, vt aut tollat vinum, aut sciat futurum, vt vinum effunderetur. Si tamen, cum posset effundere, non effundit, laudandus est potius.* Ad quam legem videatur HVBERVS in Eunomia.

§. XXIII. 1) Quatenus enim exempla eius rationibus generalibus nituntur, catenus Iuris naturalis dicenda sunt. Cetera vero, quae ex conuentione expressa vel tacita repetuntur, solos paciscentes obstringere videri possunt: ad reliquas autem gentes non pertinent. Omnes enim gentes natura aequales sunt, & proinde nulla suis pactionibus alteri legem dicere potest. Satis autem apparet, esse inter haec talia, quae recte quidem praestentur, peti autem nulla ratione possint. Vnde occasio iuris gentium ex voluntate earum & virtutis studio repetenda, quod & nominis ratio patitur. Voluere enim rectores earum non solum fortes & iusti, sed etiam magnanimi & misericordes videri, idque vt probum & rectum tractum est in exemplum. Inde Darius Alexandri sibi non minus iustitiam quam virtutem esse perspectam Besso respondet apud CVRTIVM V. 12. inde idem, vt fides ei facta est, humanitatis & clementiae qua in captiuam vxorem Alexander vsus erat, apud eundem IV. 10. *Dii patrii* inquit, *primum mihi stabilite regnum, deinde, si de me transactum est, precor, ne quis Asiae rex sit, quam iste tam iustus hostis, tam misericors victor.* Qua de caussa 1) ne veneno in bello vti liceret, placuit: tum, 2) vt mitior quam olim captiuorum esset conditio, denique 3) vt legatis sua constaret sanctitas, etiam delinquentibus in regione aliena, & 4) vt bella non inferrentur, sine praecedenti solemni indictione. Vtilitatis postea publicae non minor quam virtutis honos fuit apud gentes cultas. Inde probatae gentibus

5) repraе-

contradicunt, quibus ius naturae id vocare placet, quod in conformitate cum natura rationali consistit; ius gentium autem, quod ex ratiociniis indigentiae nostrae, cui quam maxime per socialitatem succurritur, fluit. Nam nos positiuum aliquod ius gentium, a superiore profectum, negamus. Quae autem ex indigentia humanae naturae colliguntur, ad ius naturale referimus, quod ideo ex conformitate cum natura rationali deducere noluimus, quia hoc modo ratio constituitur norma sui ipsius, & quae isthac via suscipitur demonstratio legum naturalium, in circulum reuoluitur. Pleraque autem, quae apud ICtos Romanos, aliosque ad ius gentium referuntur, puta circa modos adquirendi, contractus, & alia, vel [2] ad ius naturae pertinent [3], vel ad ius ciuile singularum gentium, quod istis in rebus, quae alias vniuersali & ad totum genus humanum pertinente ratione non nituntur, apud complures conspirat. Ex quibus tamen peculiaris species iuris non recte constituitur; quippe cum ista iura gentibus inter se sint communia non ex aliqua conuentione aut obligatione mutua; sed ex placito peculiari legislatorum in singulis ciuitatibus per accidens conspirent. Vnde & eadem ab vno populo inconsultis aliis mutari possunt, ac saepe numero mutata deprehenduntur. Quanquam neque plane reiicienda videatur sententia FELDENI ad Grot. L. II. c. 2. §. 20. & c. 8. §. 1. vbi tradit, quod ICtis Romanis ius gentium sit facultas ad actus & negotia peregrinis in ciuitate Romana competens [4]; ius ciuile autem proprium sit ciuium, peregrinos excludens. Vnde testamenta & matrimonia dici iuris ciuilis [5], contractus autem iuris gentium; quod illorum soli ciues, horum autem etiam peregrini Romae participes essent. Apud multos quoque sub vocabulo iuris gentium venire solent quaedam consuetudines, inter plerasque gentes, saltem quae cultiorum & humaniorum sibi famam vindicant, potissimum circa bellum tacito quodam consensu vsurpari solitae. Postquam enim etiam cultiores inter gentes maximum fuit decus habitum, bello gloriam quaerere, id est in eo praestantiam suam prae caeteris hominibus ostendere, quod quis multos homines

 auderet,

5) repressaliae, & actibus 6) secundum instituta alius gentis celebratis, apud alias quoque sua tributa auctoritas. Postremo, quum de praecedentia quoque saepe lites inter gentium principes emergerent, iuri gentium voluntario tributus 7) est ordo earum, qui semel placuerat, propter potentiam, aliudue praestantiae genus: qua in re primis temporibus multum valuit iudicium Pontificis Romani.

2) De quo in §. 24. agitur. H.

3) Ab H. GROTIO L. II. de I. B. & P. c. 3. §. 5. c. 8. §. 1. & §. 26. L. III. c. 1. §. 1. *dictum, ius ciuile plurium gentium; lex ciuilis multarum nationum; ius multis populis seorsim commune;* a SELDENO de mari clauso c. 3. *ius gentium domesticum.* H.

4) Imo ita non sapiunt ICti veteres, Iuris gentium nomine potius intelligentes id, quod nos ius naturae appellamus, seu, quod naturalis ratio inter omnes homines constituit, & quod gentibus omnibus rectam rationem sequentibus commune est, & quod non inepte in primaeuum & secundarium diuiditur. Illuc referenda sunt officia absoluta, veluti vt nemini liceat sui commodi caussa alteri nocere, huc ea, quae auctori in §. XXIV. ex legibus conditionalibus nasci dicuntur, & certam conditionem aduentitiam ponunt.

5) Qua in re rursus fallitur Feldenus. Quamuis enim testamento solemnitatibus certis opus esset, vt iure ciuili validum haberetur & peregrini Iure Romano neque testari, neque heredes esse possent; testamenta tamen iuris gentium habebantur, quum a milite institui possent in opus publicum perpetuo damnati & in insulam deportati, vt ea quidem, quae Iuris Ciuilis sunt, non haberent; quae vero iuris gentium sunt, haberent. *L. 17. §. 1. D. de Poen. L. 13. §. 2. D. de Testam. mil.* Matrimonia quoque iisdem iuris gentium erant, vtut connubia, seu nuptiae, iure ciuili validae non essent, nisi inter ciues Romanos. VLPIANVS Tit. V. §. 3. 4. SENECA de Benef. IV. 35. BOETHIVS in Top. Cic. c. 4.

auderet, & dextre calleret perdere, adeoque in bella non necessaria, aut iniusta vulgo est procursum: ne ambitionem suam inuidiae nimis exponerent magni bellatores, vsurpata omni licentia iusti belli, humanitatis, & magnanimitatis quadam specie bellorum atrocitatem temperare multis populis est visum [6]. Vnde ortae consuetudines circa exemtiones certarum rerum & personarum a vi bellica, modum nocendi hostibus, modum tractandi captiuos, & similia. Nescio tamen, an viros militares satis deceat mos, ab Alberico Comensi e Flaminia introductus, & in Italia superioribus seculis vsitatus, inter equestrem militiam mercenariam. Quo *in id maxime omni industria incumbendum contenderant, vt a se atque a militibus omnem laborem & metum adimerent, ne vllae caedes fierent, capi tantummodo vtrinque liceret, & sine vllo pretio dimitti. In obiecta sibi oppida noctu tormenta bellica non emitterentur; nec item qui in oppidis essent, in tentoria iacerent. Castra praeterea nullo vallo, nullaue fossa cingebantur; nec illa hibernis temporibus habebantur. Haec omnia in eorum militaribus, atque ab ipsis inuentis institutis permissa erant.* MACHIAVELLVS Principe c. 12. Cui non dispar conuentio inter Eretrienses, & Chalcidenses, ne missilibus telis inuicem vterentur, legitur apud STRABONEM L. X. Quo referre quoque possis Indorum morem, quo per intestina bella agricolae ab omni noxa liberi praestabantur. ARRIANVS in Indicis [cap. II. Ed. Gronou] [7]. Caeterum consuetudines illae, licet videantur continere obligationem, ex pacto saltem tacito ortam; tamen si legitimum bellum gerens eas neglexerit, iisdemque se nolle teneri professus fuerit, modo contrarium earundem per ius naturae recte fieri possit, nullius alterius peccati arguetur, quam cuiusdam ruditatis; quod quis sese ad numeros velut eorum non composuerit, queis bellum inter artes liberales habetur. Non secus atque imperitiae inter gladiatores accusatur, qui alterum non iuxta regulas artis vulnerauerit. Igitur si quis iusta gerit bella, solo naturae iure, neglectis illis consuetudinibus, ea potest regere; ni forte ob commodum aliquod suum easdem malit obseruare, vt & ipse hostem in se suosue minus saeuum experiatur. Ast qui iniustis grassatur bellis, vel ideo illas recte sequitur, vt saltem cum aliquo temperamento scelestus sit. Quae tamen rationes cum generales non sint, ius aliquod vniuersale, & quod omnes stringit, constituere nequeunt. Praesertim cum quilibet iis, quae non nisi tacito consensu nituntur, exsoluere se posse videatur, si expresse profiteatur, se illis nolle teneri, seque non recusare, quo minus & caeteri ista aduersus se non adhibeant. Vnde & videmus, plurimas eiusmodi consuetudines successu temporis exoluisse, aut aduersum istis morem inualuisse. Nec est quod non nemo quiritetur [8], quasi hac

6) Ad eas in Europa introducendas quondam non parum valuit auctoritas Pontificis Romani. Ita sub Innocentio II. in Concilio Lateranens. Can. 29. statutum: vt anathemate percellerentur, qui balistis & sagittis vterentur aduersus Christianos. v. *cap. vnic. X. de sagittar.* H.

7) Sane consuetudo, quam habet vim in ciuitatibus ex tacita summi imperantis voluntate accipit. Ast inter liberos populos quis determinabit, quot actus requirantur, & quantum temporis ad eam introducendam sit necessarium? Iam etsi nouae exsurgant ciuitates, quis eas obligatas esse dixerit iure a se nondum probato. H. [Addatur HERTII dissertatio de Lytro, §. 2.]

8) Designare, vt videtur, Auctor voluit, Samuelem Rachelium, ICtum Kiloniensem, quem ita sensisse in dissertatione sua de iure gentium colligas ex iis, quae habet HERTIVS in dissertatione sua de Lytro §. II.

9) Vide quae dicentur in nota I. ad §. XII. c. 9. L. VIII.

hac doctrina securitatis, vtilitatis, aut salutis gentium praesidia destruantur; quae sane non in illis consuetudinibus; sed in obseruantia iuris naturalis, longe vtique sanctioris, posita sunt. Quo incolumi istas non magnopere desiderat genus humanum. Quod si autem aliquis mos ad ius naturale referatur, eius dignationi sane longe magis consulitur, quam si eius origo ad simplicem gentium conuentionem referatur. Inter praecipua capita iuris gentium voluntaria Grotius numerat ius legationum [9]. Vbi arbitramur, ipso iure naturae legatos esse inuiolabiles, etiam apud hostem, siquidem speciem legatorum, non speculatorum prae se ferant; quamdiu in eum, ad quem missi sunt, hostilia non moliuntur; etsi fors ordinario modo per tractatus domini sui commodum prae alterius commodo quaerant. Cum enim eiusmodi personae sint necessariae ad pacem conciliandam, seruandam, aut arctius per foedera & pacta adstringendam, quam ipsum ius naturae omnibus modis honestis amplecti iubet; vtique & cauisse censetur idem ius securitati personarum, sine quibus finis ab eodem praeceptus obtineri nequit. Add. MARSELAER Legato L. II. c. 13. Cui coniunctum est, vt legati saltem circa ea, quae officium ipsorum spectant, sint exemti a iurisdictione & coactione eius, ad quem mittuntur: cum alias nulla relinqueretur facultas legatis eo, quo decet, studio pro emolumentis domini sui nitendi, si alteri, praeterquam huic eo nomine rationem tenerentur reddere [10]. At vero quae alia vulgo legatis tribuuntur priuilegia, iis praesertim, qui magis ad expiscanda alterius reipublicae secreta, quam pacis gratia, in aliquo loco haerent; illa ex mera eius, ad quem mittuntur, indulgentia dependent, adeoque si commodum videatur, citra violationem vllius iuris denegari ipsis possunt; si modo is pati velit, vt sui quoque pari modo tractentur. Ius quoque sepulturae [11], quod itidem peculiare caput iuris gentium apud Grotium videtur facere, ad officia humanitatis referri potest. Add. Ant. MATTHAEI de Crimin. Proleg. c. 3. §. 5. Neque caetera tanti sunt, vt peculiarem iuris speciem constituere debeant, cum sat commode in systemate iuris naturalis locum sortiri queant [12]. Sed quod non nemo ad ius gentium quoque referre instituit peculiaria conuenta duorum pluriumue populorum, foederibus & pacificationibus definiri solita, id nobis plane incongruum videtur. Etsi enim illis stare lex naturalis de seruanda fide iubet, legum tamen & iuris vocabulo valde improprie veniunt. Et praeterea infinita, ac magnam partem temporaria sunt. Quin nec magis partem iuris constituunt, quam pacta singulorum ciuium inter se ad corpus iuris ciuilis spectant; cum potius historia sibi eadem vindicet. Add. quoque SELDE-

NVS

10) Henricus IV. Gall. Rex cum Balthazar Zunica legatus Hispanicus scribam, quod dolos Regi struxisset, captum, reposceret, respondebat apud H. GROTIVM L. XIV. Hist. Belgic. ad A. 1605. *Si quis forte legatus arcana per artes rimaretur, dissimulari mutuo & ignosci: cruenta consilia & iugulum petentia a se refelli.* Tandem tamen scriba legato redditus, *probatumque Regi dolos dolis, quam bello vlcisci.* Adde quae de toto hoc argumento dixi pluribus Comment. de Lytro sect. I. Vnde, nisi fallor, refelli abunde possunt, quae Auctori singulatim reposuere Vlric. HVBERVS Eunomia Roman. ad L. I. Digestor. BECMANNVS medit. Polit. c. 2. §. 8. sequ. H.

11) Conf. GRIBNERI Iurisprudentia naturalis L. I. c. 12. §. 2.

12) CONRINGIVS, & eum secutus Sam. RACHELIVS de iure gent. §. 12. Bene ARISTOTELES I. Rhetor. 15. Ἡ συνθήκη νόμος ἐστὶν ἴδιος, καὶ κατὰ μέρος. *Pactum lex quaedam sanitatis est, & de certo negotio.* H.

NVS de mari clauso L. I. c. 2. De iure non scripto, seu consuetudine praeter alios vid. BOECLERVS ad Grot. L. II. c. 4. §. 5.

§. XXIV. DISTRIBVTIO iuris naturalis isthaec nobis videtur expeditissima, vt primo loco consideretur, quomodo istius iussu quis sese debeat gerere aduersus *se ipsum*; deinde; quomodo aduersus *alios homines*. Praecepta iuris naturalis, quae alios homines spectant, iterum possunt diuidi in *absoluta & hypothetica*. Illa sunt, quae omnes homines in quouis statu obligant, ac citra positionem alicuius instituti, per homines introducti aut formati [1]. Haec autem certum statum aut institutum, per homines formatum aut receptum, praesupponunt. Quod GROTIVS d. l. sic expressit: *Ius naturale non de iis tantum agit, quae citra voluntatem humanam existunt, sed & de multis, quae voluntatis humanae actum consequuntur.* Vnde licet dominia rerum, qualia nunc sunt, voluntas humana constituerit; iis tamen positis ipsum ius naturale dictitat, nefas esse alienam rem inuito domino subtrahere. Vid. *L. 1. §. 3. D. de furtis. L. 42. D. de verb. sign.* Scilicet multa dantur, quae quoad exercitium actus arbitraria sunt, seu ibi in arbitrio hominum positum est, actum aliquem suscipere velint, vel non; verum quando actus ille fuit susceptus, ex aliquo praecepto iuris naturalis, necessitas moralis seu obligatio ipsum consequitur, aut ex eodem modus & circumstantiae determinantur. Sic verbi gratia, etsi ius naturae non praecipiat, vt ab altero emam; posito tamen, me libere emere, idem iubet, ne alterius damno lucrum meum quaeram, neque in contractu eundem defraudem. Sic plurima sunt iuris naturalis praecepta, quae nisi posito dominio rerum distincto, atque imperio ciuili non intelliguntur, neque locum habent. Ex quo tamen non conficitur, omnes quoque leges positiuas esse iuris naturalis; eo quod per consensum nostrum alterius nos summo imperio subdamus, cuius iussis vt pareamus, ipsa lex naturae praecipit. Equidem id certum est, violatores legum ciuilium propter intercedens istud pactum mediate in ipsam quoque naturae legem peccare. Est tamen ingens adhuc discrimen inter leges naturales hypotheticas, & ciuiles positiuas; quod illarum ratio petitur ex conditione humani generis in vniuersum considerati; harum autem ratio desumta est ex peculiari certae alicuius ciuitatis vtilitate, aut ex nudo legislatoris arbitrio. Adeoque leges ciuiles positiuae praecepta iuris naturalis hypothetica non sunt, sed ex praecepto hypothetico vim obligandi in

§. XXIV. 1) Vbi obseruandum, statum aut institutum, si nihil inhonesti in se contineat, ad ius naturale referri, quod H. GROTIVS *pro certo rerum statu*, eius frater Guilielmus *dominatiuum*, vulgo *permissiuum* vocant; Auctor autem supra §. 22. *ius naturale reductiue tale* maluit appellare. At ius ex tali statu fluens, siue hypotheticum ab Auctore insignitum, H. Grotius dixit, quod *actum voluntatis humanae consequitur*; Auesanus, ICtus Gallus, *ius naturale per retrotractionem*. Caeterum ius naturale hypotheticum ab illo, quod simpliciter est tale, in eo praecipue, differt, quod facilius quam illud mutationem recipiat, ac in eo praecipue ad voluntatem illorum, qui auctores fuere instituti, respiciendum sit. V. Auctor infra cap. 6. §. 2. circa finem, & §. 5. & L. IV. c. 4. §. 13. & passim. H.

2) Ceterum, quae ab Auctore hoc capite dicta sunt, ad ius naturae praeceptiuum tantum pertinent, cui tamen addi necesse est ius *permissiuum*, quod ea saltem fieri sinit, quae conuenientia, aut disconuenientia necessaria cum lege naturae destituuntur. Ex quo iure manant libertas, imperium & aliae res similes. Videtur id Auctor ipse agno-

in foro diuino mutuantur. Eorum autem inſtitutorum, quibus praecepta hypothetica nituntur, tria potiſſimum deprehendimus, *ſermonem*, *dominium rerum*, *earundemque pretium*, *& imperium humanum.* Et ſecundum hanc partitionem nobis deinceps haec diſciplina tractabitur [2].

CAPVT IV.

DE PRAESTATIONIBVS HOMINIS ADVERSVS SEIPSVM, TAM CIRCA CVLTVRAM ANIMI, QVAM CVRAM CORPORIS ET VITAE.

I. *Homini cultura ſui eſt neceſſaria.*
II. *Circa quae verſetur?*
III. *Animus primo religione imbuendus.*
IV. *Ei aduerſantes opiniones extirpandae.*
V. *Notitia ſui eſt neceſſaria.*
VI. *Noſcendus homini ſuus animus, ſuumque officium;*
VII. *Et quousque vires ipſius ſe extendant.*
VIII. *Supra vires non nitendum.*
IX. *Quantum circa exiſtimationem laborandum:*
X. *Quantum circa opes;*
XI. *Et circa delectationes.*
XII. *Affectus ratione regendi.*
XIII. *De ſtudiis literarum.*
XIV. *De cura corporis.*
XV. *De vſu vitae.*
XVI. *An ſit aliqua obligatio ad ſeruandam vitam.*
XVII. *Vita quatenus in aliorum vſus impendenda:*
XVIII. *Aut pro altero periculo exponenda.*
XIX. *An propria caedes ſit licita.*

ETSI HOMO cum caeteris animantibus hoc commune habeat, quod ſua conſeruatio [1] curae ipſi ſit, ac vt quam optime ſeſe habeat, vltro gaudeat: tamen quod ea cura [2], longe exquiſitior & ſublimioris indolis eſſe debeat, quam qua bruta defunguntur, cauſa eſt non ſolum, quod iſte prae his longe plura accepit, eximiam & fructuoſam cultu-

agnouiſſe L. I. c. 6. §. 15. vt ibi in nota 2. indicauimus.

§. I. 1) Ad quaeſtionem, Quomodo homo ſibi ipſi obligatus eſſe poſſit, auctor demum reſpondet in §. 16. vbi videatur nota 2. Quod inde forſitan eſt, quod priores XV. §§. huius capitis ſecundae demum editioni ab eo inſerti ſunt, & id facientis menti non obuerſaretur, tractationi huic ita moram iniici.

2) Bene hic, Auctor curam conſeruationis, curae perfectionis praemittit, quum perfici nequeamus, niſi ſalui ſimus. Quicquid tamen hoc, & ſequentibus XIII. §. §. dicit, ad ideam poſteriorem, id eſt, ad perfectionem, pertinet. Ceterum ſecundum ea principia, quae ſupra in n. 2. ad §. 15. c. 3. poſuimus, notandum eſt, officia hominis erga ſe ipſum apud hominem fluere ex amore ſui ipſius bene ordinato, quo nimirum vnicuiuis integrum eſt, tendere ad ſummum felicitatis humanae gradum.

culturam admittentia; ſed etiam quia praeſtationes, queis obſtrictus eſt, decenter obire nequit, ni cultura inſitam facultatem promouerit, ac egregiis actionibus habilem reddiderit. Inde quod opere circa ſeipſum excolendum ſumit homo non in ipſo ſolo terminatur, ſed fructum ſuum quam maxime in genus humanum diffundit; & quo praeſtantior quis ſibi ipſi fuerit, eo nobilior huius vniuerſi ciuis, & munificentior habetur. Eoque homo leges ſocialitatis, cui a Creatore deſtinatus eſt, implere ſtudens, merito primam circa ſe ipſum operam collocare debet, eo felicius officiis aduerſus alios ſatisfacturus, quo curatius circa ſui perfectionem laborauerit. Et qui ſibi eſt ipſe inutilis ignauusque, ab eo caeteri nequidquam emolumenti quid expectauerint. Habet autem iſta cura non minus neceſſitatis, quam ſolicitudinis, quod non ſolum in ſumma omnium rerum ignorantia naſcantur homines, quorum teneri adhuc animi facile prauarum opinionum ſordibus imbui poſſunt, quas aegre deinceps iterum elueris [3], ſed & per congenitas iam libidines in deuia a recta ratione, validius, languidius, abripiantur, quae niſi coërceantur, per totam vitam prauarum colluuiem actionum progenerant. Praeſertim cum vana ſit querela illa apud EVRIPIDEM Supplicibus [verſ. 1080. & ſeqq.]:

Οἴμοι. τί δὴ βροτοῖσιν οὐκ ἔστιν τόδε,
Νέους δὶς εἶναι, καὶ γέροντας αὖ πάλιν;
Ἀλλ' ἐν δόμοις μὲν ἤν τι μὴ καλῶς ἔχῃ,
Γνώμαισιν ὑστέραισιν ἐξορθούμεθα.
Αἰῶνα δ' οὐκ ἔξεστιν. εἰ δ' ἦμεν νέοι
Δὶς καὶ γέροντες, εἴ τις ἐξαμάρτανεν,
Διπλοῦ βίου λαχόντες ἐξορθούμεθ' ἄν.

Hei mihi, quare non licet hoc hominibus,
Bis fieri iuuenes, & rurſus ſenes.
Nam in aedibus quidem ſi quid non recte ſe habeat, id
Poſterioribus ſententiis emendamus:
Vitam vero non licet: ſi autem eſſemus iuuenes
Bis, & ſenes, ſi quis peccauiſſet, id nos
Duplicis vitae facti compotes corrigeremus.

Cum autem ex duabus homo conſtet, partibus anima & corpore, quarum illa actionum homini propriarum origo & principium eſt, hoc inſtrumenti vicem obit, illius cura & cultura merito primas ſibi partes vindicat.

§. II. CVLTVRA animi, ad quam capeſſendam omnes homines obſtringuntur, & quae ad rite obeundum hominis officium eſt neceſſaria, huc potiſſi-

3) Id quod etiam magnis viris ſubinde contingit. Vere SENECA praefat. L. III. Quaeſt. Natur. *Innumerabiles ſunt, qui vrbes, qui populos habuere in poteſtate: pauciſſimi qui ſe.* H.

§. III. 1) SENECA Epiſt. 95. *Primus eſt Deorum cultus; deos credere: deinde reddere illis maieſtatem ſuam, reddere bonitatem, ſine qua nulla maieſtas eſt. Scire, illos eſſe, qui praeſident mundo, qui vniuerſa vi ſua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curioſi ſingulorum. Hi nec dant malum, nec habent: ceterum caſtigant quosdam & coërcent & irrogant poenas, & aliquando ſpecie boni puniunt. Vis deos propitiare, bonus eſto. Satis illos coluit, quisquis imitatus eſt.*

2) De Offic. hom. et. ciu. L. I. c. 4.

3) Siue piae illius fiduciae, qua homo ad fidele obſequium

potiſſimum redit, vt recte ſeſe habeant ſententiae de rebus, quae ad officium ipſius reſpiciunt, ac vt rite formetur iudicium & aeſtimatio circa res, quae adpetitum ſtimulare ſolent, vtque motus animi ad normam ſanae rationis reuocentur, & temperentur.

§. III. INTER ſententias igitur, quas penitus imbibiſſe omnes homines oportet, princeps eſt ea, quae circa Deum tanquam Creatorem & Rectorem huius vniuerſi verſatur; quod ſcilicet reuera exſiſtat ſummum aliquod ens, abs quo caeterae res originem, & motus ſui principium habeant, non quidem tanquam abs potentia aliqua bruta, ſicut verbi gratia pondus horologio appenſum id impellit; ſed quod intelligens ſit, & liberum: quod idem tum in vniuerſum mundum, tum in genus humanum, quin & ſingulos homines regimen exerceat; cuius notitiam nihil fugiat; abs quo per legem naturalem certa officia hominibus pro imperio iniuncta, quorum obſeruatio ipſi probetur, violatio & neglectus diſpliceat, eoque nomine ab omnibus incorrupte & citra reſpectum perſonarum rationem ſit exacturum [1]. In hac autem perſuaſione non ſolum praecipuum hominis officium vertitur, de quo alibi [2] plenius egimus, quod huc tranſcribendum non duximus; ſed etiam ea [3] fundamentum eſt illius adquieſcentiae, qua hominum animi intrinſece perfunduntur [4], quin & illa ipſa velut firmamentum eſt omnis probitatis, aduerſus alios homines exercendae, & citra quam nemini recte feciſſe ſerio cordi eſt, nec aliis de cuiusdam probitate ſatis cautum creditur. BOETHIVS de Conſolat. Philoſ. *Magna vobis neceſſitas incumbit probitatis, cum degatis ſub oculis iudicis omnia cernentis.* GROTIVS ad libr. Sapient. cap. XII, 1. *Quanquam magnifice dicunt quidam, honeſtum per ſe expetendum; tanta tamen in animo eſt vis eorum, quae conſpicimus, vt niſi adſit de diuina prouidentia, & quidem facta hominum repenſante perſuaſio, ſimulque leges quaedam, quae in rectam viam homines dirigant, fieri non poſſit, quin extra orbitam euagentur, & quidem ſaepe grauiter. Nam vt vaga eſt hominum ratio, vbi affectus, & blandientes affectibus mores acceſſere, facile reperit rebus prauis velamenta, obſtatque ſibi, donec plane obſurdeſcat. Vanos ergo dicit eos, qui Dei & prouidentiae ipſius cognitionem non ſolicite cuſtodiunt, ſed de ea re ſententias cuiusque permittunt arbitratui; quo nihil poteſt reperiri, non iam dico bonis moribus, ſed & reipublicae exitioſius.* Quanquam autem ex decretis religionis Chriſtianae conſtet, Deum non quouis genere cultus hominibus propitiari hactenus, vt peculiari ipſos gratia complecti, & aeternae felicitatis compotes reddere velit; qui effectus eum duntaxat comitatur, quem ipſe ſingulari modo generi humano promulgauit: habet tamen quaeuis ſeria perſuaſio de Numine, eiusque prouidentia ſub quocunque conceptu particulari, aut modo cultus hanc efficaciam,

ſequium compoſitus in Deum totus recumbit. SENECA praefat. L. III. Quaeſt. Nat. *Quid eſt praecipuum? Poſſe laeto animo aduerſa tolerare: quicquid acciderit ſic ferre, quaſi tibi volueris accidere. Debuiſſes enim velle, ſi ſciſſes, omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, deſciſcere eſt.* H.

4) PHILO de Abrahamo; τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστιν, εὐσεβῆ τε εἶναι καὶ φιλάνθρωπον, καὶ περὶ τὸν αὐτὸν ἑκάτερον, ὁσιότης μὲν πρὸς θεὸν, δικαιοσύνη δὲ πρὸς ἀνθρώπους θεωρεῖται. *Eiusdem eſt indolis, pium eſſe & hominum amantem; & in eodem vtrumque reperitur, ſanctitas erga Deum & iuſtitia erga homines.* Idem *ad Decalogum:* Ἀμήχανον εὐσεβεῖσθαι τὸν ἀόρατον ὑπὸ τῶν εἰς τοὺς ἐμφανεῖς καὶ ἐγγὺς ἀσεβούντων. *Fieri non poteſt, vt pius ſit erga eum, qui non conſpicitur, is qui impius eſt in eos, quos de proximo videt.* H.

ciam, vt homines reddat officii obſeruantiores [5]. LVCIANVS de Imaginibus: Ὅσοι τὸ θεῖον μὴ ἐν παρέργῳ σέβουσιν, οὗτοι καὶ τὰ πρὸς ἀνθρώπους ἄριστοι ἂν εἶεν· *Quicunque numen non ſuperfunctorie colunt, illi circa humana officia optimi extiterint.* Argumento eſt, quod & olim & nunc dentur religioni pro ſalute animarum peſtiferae addicti, puta Muhammedanae, aut Ethnicae, quos propter ſuam de prouidentia Numinis perſuaſionem non ſpernenda honeſti & officii cura agitat, vt ſaltem quoad exteriores actus plurimis Chriſtianorum non videantur concedere. Imo ſunt, qui ex longinquis peregrinationibus obſeruaſſe ſe ferant, Chriſtianam religionem peculiares populorum verſus certa vitia inclinationes non mutaſſe, nec veritatem religionis moribus & actionibus externis diſcerni. Cuius rei tamen cauſam ego putauerim, quod religio Chriſtiana, quam plerique non tam proprio iudicio, quam adſuetudine, & ex vſu ciuitatis, in qua nati ſunt, amplectuntur, plurimis magis in primoribus labiis, quam in animo haereat, quodque adeo tam paucis cordi eſt iuxta ſcita eiusdem animum ſuum emendare. Quin enim ſaltem externos actus etiam vitiorum velut nationalium inhibere poſſint, ſiquidem profeſſione ſua dignos ſeſe gerere ſerio laborarent, mihi dubium non eſt [6].

§. IV. VTI ERGO iſthaec perſuaſio, & quae praeterea ſuper cultu Numinis recta ratio, aut ſingularis reuelatio tradit, animo rite excolendo ante omnia eſt implantanda: ita quae huic repugnant opiniones ſolicite excludendae [1]. Nec ſolum heic intelligimus Atheismum, & [2] Epicureismum; ſed alias quoque opiniones non paucas, verae religioni, bonis moribus & ſocietati humanae exitioſas; quas penitus eradicari generis humani quam maxime intereſt. Quas inter eſt illa de fato Stoico, ſeu de immutabili conſecutione omnium rerum & actionum, etiam humanarum, per quam homines non niſi inſtrumenta redduntur ſuarum actionum, quas libere moderari penes ipſos non ſit, quantumcunque conatum velint adhibere. Stante enim hac opinione non adparet, quomodo homini magis ſuae actiones queant imputari, quam motus rotis in horologio; aut quem vſum religio, quamque aequitatem leges ac poenae habeant. SENECA Oedipo [verſ. 1019.]: *Fati iſta culpa eſt; nemo ſit fato nocens.* Add. IDEM ibid. v. 980. ſeqq. HOMERVS Iliad. τ. [verſ. 86. 87.] Ἐγὼ δ᾽ οὐκ αἴτιός εἰμι, ἀλλὰ Ζεὺς καὶ μοῖρα, καὶ ἠεροφοῖτις ἐριννύς. *Ego non in culpa ſum, ſed Iupiter, & fatum, & aëriuaga Erinnys.* Quem obtentum tamen lepide eluſit magis, quam ſuſtulit Zeno apud Diogenem LAERTIVM L. VII. [Segm. 23. Ed. Amſtel.] *Seruum in furto deprehenſum aliquando verberabat. Eo vero dicente: Mihi vt furarer, fatum erat: & vt vapulares, inquit.* Melius Marcus ANTONINVS L. II. c. 11. Θεοὶ τοῖς κατ᾽ ἀλήθειαν κακοῖς, ἵνα μὴ περιπίπτη

5) Diſputat hoc loco Cl. BARBEYRACVS latius contra Petrum Baelium, oſtenſurus, e ſocietate ſuperſtitioſorum minus mali metuendum eſſe, quam ex ſocietate Atheorum. Qua in controuerſia album ſententiae eius calculum eiicimus.

6) Adde, quod etſi Chriſtiani praeceptis religionis ſuae minus obſequantur, eoque paganis ſaepe ſatis ſimiles ſint, Chriſtianiſmus tamen in ſe ſpectatus innumeris praerogatiuis pollet prae Paganiſmo. Qua de re videri poteſt Ioannes CLERICVS dans ſon traité de l'incredulité P. II. c. 5. p. 222. & ſeqq. Exemplis, quibus vtitur Clericus, adiicienda abolitio moris nefarii, quo

ῥιάπτῃ ὁ ἄνθρωπος, ἐπ' αὐτῷ τὸ πᾶν ἔθεντο. *Dii, ne in ea, quae vere mala ſunt, incidat quispiam, in ipſius arbitrio prorſus poſuere.* Cognatum huic dogma eſt, quod conſecutiones cauſarum & effectuum, ſeu illa velut catena rerum a Creatore conſtituta tam immobilem habeat legem, vt Deus circa eandem ne in particularibus quidem caſibus libertatis ſibi quid reſeruarit. Per hoc enim miracula, & extraordinarium Dei auxilium, effectusque precum, poenitentiae, & emendationis perimi videntur. Quo pertinet & illa perſuaſio antiquiſſima iuxta ac diffuſiſſima, quaſi poſitus ſiderum actionibus & euentibus humanis indiſpenſabilem quandam neceſſitatem adferat; aut quod prima naſcendi hora vniuerſum vitae curriculum temperet. Cuius inter alios ſeſe adſertorem fert MANILIVS, qui L. IV. [verſ. 79. & ſeqq.] ita pronuntiat:

- - - Furit alter amore,
Et pontum tranare poteſt, & vertere Troiam,
Alterius ſors eſt ſcribendis legibus apta:
Ecce patrem nati perimunt, natosque parentes,
Mutuaque armati coëunt in vulnera fratres:
Non noſtrum hoc bellum eſt, coguntur tanta mouere,
Inque ſuas ferri poenas lacerandaque membra.
Hoc quoque fatale eſt ſic ipſum expendere fatum.

Et haec ſuperſtitio magnam adhuc partem Orientis occupat, vbi nihil alicuius momenti ſuſcipitur, niſi conſultis aſtrologis, quae ipſorum phraſis, vt legant quod in coelo ſcriptum eſt. Quam in rem facetam hiſtoriam narrat BERNIER de rebus geſtis in regno Mogolis de hortulano Regis Perſarum Abas, qui arbores, ex conſilio aſtrologi auſpicatiſſima hora a Rege poſitas, iterum eruit; cum ab hoc increparetur, ad aſtrologum conuerſus; miſeram ipſum horam elegiſſe, inquit, quod arbores meridie poſitae, veſpera ſint erutae. Item, de ſeruo aliquo Goa profugo, qui in vrbe Dehli populo fidenter multa praedicebat, inſpecta ſubinde pyxide nautica, & libro *Horarum*, quem vocant, velut nobiliſſimis inſtrumentis; & cum, quia antea eum norant, nouam eius profeſſionem & adparatum mirarentur, repoſuit: *Atal beſtias tal aſtrologuo.* Enimuero iſta aſtrologia reuera nihil eſt aliud, quam ſpecioſum commentum quorundam deceptorum, ad credulos pecunia emungendos. Qui audacter de futuris loquuntur aliena magis credulitate, quam ſuapte arte freti; & ſi res, vti dixerint, cadat, ingenti ſunt in gloria; ſi quid aliter eueniat, in obliuionem eorum dicta abeunt. TACITVS Hiſt. I. [c. 22.] iſtos pſeudo-mathematicos vocat *genus hominum potentibus inuidum, ſperantibus fallax.* Add. HOBBESIVS de Homine c. 14. §. 12. AGATHIAS L. I. [c. 1.] *Malorum cauſam non*

quo, tam apud Graecos, quam Romanos paganos, recens natos liberos exponere fas erat, de quo conferendus Gerardus NOODT in Iulio Paulo.

§. IV. 1) Qualem ore Siſyphi deſcribit EVRIPIDES Siſypho. H.

2) Quem profeſſus eſt Cyclops apud Euripidem in eius nominis Tragoedia;

Haec pecora non Dîs ipſe, ſed macto mihi
Ventrique, Numen quod mihi ſanctiſſimum:
Quicunque ſapiunt, hoc Iovem magnum putant,
Potare & eſſe totos quod libet dies,
Nec ſibi nocere: callidos, qui legibus
Tinxere vitam ſimplicem mortalium,
Plorare iubeo: non omittam, quin meo
Animo ipſe ſim morigerus, ac te devorem. H.

non arbitror esse in siderum cursu, constitutisque fatalibus, & incredibili necessitate. Quippe si vincit vbique fati vis, periit ab omnibus libera voluntatis electio, tum vero monita omnia, artes, disciplinae in irritum cadunt: euanescunt spes eorum, qui vitam honestissimam egerunt. Sed nec fas reor caedes mutuas & vulnera Deo adscribere. Vid. quoque GROTIVS de Verit. Rel. Christ. L. IV. §. 11. Ac praeter alia mala, quae hanc opinionem sequuntur, etiam hoc inde oritur, quod qui sideribus tantum inhiant, parum soliciti sunt circa actiones suas ad normam sanae rationis dirigendas [3]. Cordate EVRIPIDES Helena [vers. 763.]

Γνώμη δ' ἀρίστη μάντις, ἥτ' εὐβουλία.
Optimus vates prudentia & bona consultatio.

STATIVS Thebaid. III. [vers. 582.]

- - - *Quid crastina volueret aetas*
Scire nefas homini. Nos prauum ac debile vulgus
Scrutamur penitus superos: hinc pallor & irae,
Hinc scelus, insidiaeque & nulla modestia voti.

Perniciosa quoque est persuasio [4], quod Numen peccata hominum velut nundinetur, & ea redimi patiatur pecunia, aliisque muneribus, nec non inanibus quibusdam ritibus, aut conceptis verborum formulis, citra emendationem vitae. Item, quod Numen capiatur eiusmodi inuentis hominum, adsumtisque vitae institutis, quae ad societatem humanam & ciuilem, ad sanae rationis & legis naturalis dictamen attemperatam, non quadrant [5]. Quo pertinent pleraque instituta Monachorum, quorum magna seges non solum inter quasdam Christianorum sectas, sed & inter Muhammedanos, & Ethnicos datur. Item quaeuis superstitio; quae abiecte valde de Deo, eiusque cultu sentit. Cum contra quiuis cordatus debeat esse θεοσεβὴς χωρὶς δεισιδαιμονίας, *pius sine superstitione.* Marcus ANTONINVS L. VI. §. 30. Add. BACO Sermon. fidel. c. 17. Mala quoque est illa persuasio, quasi homini solum pietatis exercitium erga Deum sufficeret citra respectum ad probitatem & officia erga homines exercenda; aut imitamenta pietatis & exteriora cultus diuini accurate obita pensare queant iniustitiam erga homines exercitam; ac per totam vitam malis bonisque artibus pecunias corradere fas esse, dummodo moribundus aliquid ad pias causas, vti vocant, relinquat. Add. CHARRON de la Sagesse L. II. c. 5. §. 25. seqq. Praua quoque est opinio, simplicem hominem posse non solum pro se officio suo aduersus Deum satisfacere, sed & ipsi superesse posse, quod in

3) Et Iphigen. in Aulide:
Τὸ μαντικὸν πᾶν σπέρμα, φιλότιμον κακόν.
Totum genus vatum est gloriae cupidum & malum. Et postea:
Τίς δὲ μάντις ἐστ' ἀνήρ;
Ὃς ὀλίγ' ἀληθῆ, πολλὰ δὲ ψευδῆ λέγει
Τυχὼν· ὅταν δὲ μὴ τύχῃ, διοίχεται.
Vates quis est?
Qui multa dicit falsa, tum si ita res cadit,
Vera vtique: si frustratus euentis, abit.

V. & AVCTOR infra L. V. c. 5. §. 6. in fine. H.

4) MENANDER, vertente H. Grotio in excerptis:
Adducat si quis victimas, o Pamphile,
Siue ex caprigeno pecore, siue ex bucero,
Siue adeo pecudes alias, aut dono ferat
Paludamentum ex auro, siue ex purpura,
Aut ex ebore, aut smaragdo sigillaria,
Atque his propitium speret adipisci Deum,
Decipitur vanitate mentis credulae.

Sed

in alios transfundat, ſic vt alieno merito humano defectus neglecti officii velut ſuppleri queat. Nec melior eſt illa opinio, quaſi propter ſatisfactionem & meritum Chriſti homines minus teneantur probitati, morumque ſanctimoniae ſtudere; aut quod eiusdem fiducia ſecuritatem peccandi praeſtet. Cui enim perſuaſum eſt, ſibi propter alienum meritum peccata remitti; ni eidem quoque perſuaſum ſit, ipſi propriam incumbere obligationem ſummo ſtudio in ſanctimoniam vitae incumbendi, vix poterit in diſſolutam licentiam non prolabi. Illa non minus peſtilens quam bruta eſt opinio, Numen dexteritati & nequitiae ſcelerum indulgere, & quaedam peccata habere velut iocularia. Sicuti veteres Poëtae nugantur, Deos periuria amantum negligere, & furtis illis ignoſcere. TIBVLLVS L. III. [Eleg. VI. verſ. 49. 50.] *Periuria ridet amantum Iupiter, & ventos irrita ferre iubet* [6]. Quorum veſania eo prouecta eſt, vt ſcelera ab ipſis Numinibus patrari fingere non horrerent, & certis ſceleribus certos Deos velut praeſides praeficerent. Recte FVLGENTIVS Mythol. L. I. [c. 18.] *Si furtis praefuere dii* (Mercurius & Lauerna) *non erat opus criminibus, iudice, ex quo culpae habuere coeleſtem auctorem.* SENECA Hippolyto: [v. 195. & ſeqq.]

- - - - DEVM eſſe
Amorem, turpis & vitio fauens
Finxit libido: quo quae liberior foret,
Titulum furori Numinis falſo addidit.

EVRIPIDES Ione [verſ. 449. & ſeqq.]

- - - Ουκέτ' ἀνθρώπες κακῶς
Λέγειν δίκαιον, εἰ τὰ τῶν θεῶν κακὰ
Μιμέμεθ', ἀλλὰ τὲς διδάσκοντας τάδε·

Non amplius homines accuſari iuſtum eſt, ſi D:orum vitia imitemur; ſed Deos qui docent haec. Nec male ratiocinabatur ille Indus, qui Hiſpano, Chriſtianum ſe iactanti, & filium Dei creatoris coeli & terrae, & venire, vt eius legem annunciet, reponebat: *Si Deus tuus te iubet ita vadere per alienas regiones, rapientem, vrentem, occidentem, & facientem omnia mala, quae animo concipere potes: ſcias, nos nequaquam in eum Deum credituros, aut eius legem ſuſcepturos.* Hieron. BENZONIS Hiſt. noui orb. L. II. cap. 13. Malum quoque eſt credere, Deo placere preces, quas quis fundit, vt alii homines immerito malo mactentur, quo ipſis lucri aperiatur occaſio. Puta, ſi accolae littoris orent, vt multa circa id fiant naufragia [7]. Nec ſanctiores iudicauerim ſupplicationes, quae inſtituuntur,

Sed oportet ipſum hominem eſſe puris moribus,
Non felem virginalem, non adulterum:
Non furem, non qui occidit quaeſti gratia.
Nec acuis filum, Pamphile, concupiueris,
Quando ipſe praeſens Deus inſpectat omnia.

Adde eundem GROTIVM L. IV. de Verit. Relig. Chriſtian. §. 12. H.

5) V. infra L. III. c. 3. §. 2. H.

6) Vt & H. GROTIVM L. II. de Verit. Relig. Chriſtian. §. 13. n. 1. Cordate EVRIPIDES Iphigenia in Tauris, poſtquam nonnulla, quae Diis attribuebantur, apud Graecos, retuliſſet, ſibi incredibilia, addit:

Ουδένα γὰρ οἶμαι δαιμόνιον εἶναι κακόν·

Nullum Deorum quippe crediderim malum. H.

7) Obtendi ſolent ſumtus Fiſci in muniendis ripis & explorandis ſyrtibus, incertitudo dominii eiusdemque explorandi difficultas: quibus conſequens ſit, publicum eſſe, de cuius priuato dominio conſtare non poſſit.

tur, quando quis iniuſtum alteri bellum infert, aut vbi ſucceſſus in tali bello arriſerit. Praua quoque opinio eſt, partem eſſe religionis & cultus diuini, vllum praeceptum legis naturalis aduerſus alterum violare. Quo pertinet, quod quibusdam perſuaſum eſt; hoſtili odio proſequendos, qui a noſtra religione ſunt alieni: religionem gladio eſſe propagandam; diuerſis a religione noſtra fidem non eſſe ſeruandam, nec politicam, quam vocant, amicitiam & officia humanitatis cum iisdem exercenda; aut eosdem in externa conuerſatione velut immundos auerſandos; quaeuis ſcelera, proditionem, perfidiam, ſeditionem, rebellionem, eſſe licita, imo laudabilia, ſi ad religionem promouendam ſuſcipiantur. Perniciosa quoque opinio eſt, ad ſolidam felicitatem nihil intereſſe, virtuti quis ſtudeat, an vitiis ſeſe dedat, nec meliorem conditionem manere probos, quam improbos. CICERO de Nat. Deorum L. III. [c. 35.] *Diuina in homines moderatio profecto nulla eſt, ſi in ea diſcrimen nullum eſt bonorum & malorum.* Item, nil ſublimius eſſe homini expectandum, quam vt praeſenti ſenſuum titillatione fruatur; & cum corporibus animas quoque interire. Item, omne ius, etiam quod naturale vocatur, eſſe commentum humanum, nec ad auctorem Deum referri, ab eoque vim & ſanctimoniam obtinere. Hae igitur & ſimiles opiniones plane ſunt eradicandae, quippe quae officium hominis erga Deum deſtruunt, ac firmum ſtudium mores ad ſanam rationem componendi intercipiunt.

§. V. POST HAEC cuique cultura ſui circa hoc potiſſimum occupatur, vt ſeipſum, ſuamque naturam probe exploret, & noſſe diſcat. Quam inquiſitionem, tanquam iter verae ſapientiae praeeuntem; tanti fecit vetuſtas, vt aureis literis in templo Delphico dedicatum quondam ſit: γνῶθι σεαυτόν *), *noſce teipſum.* De quo CICERO Tuſcul. I. [c. 22.] *Praeceptum Apollinis, quo monet, vt ſe quisque noſcat, non, credo, id praecipit, vt membra noſtra, aut ſtaturam, figuramue noſcamus: neque nos corpora ſumus. Cum igitur* Noſce te *dicit, Hoc dicit:* *Noſce animum tuum; nam corpus quaſi vas eſt, aut aliquod animae receptaculum. Ab animo tuo quidquid agitur, id agitur a te.* Add. quae CASAVBONVS ad Perſii Sat. 3. v. 67. commentatur. Ex hac autem cognitione ſui ipſius rite ſuſcepta homo deducitur ad cognitionem ſuae conditionis ac muneris, quod ſibi in hoc orbe gerendum impoſitum eſt, dum animaduertit, ſe non a ſeipſo extitiſſe, ſed ſublimiori principio origines ſuas debere; ſe nobilioribus facultatibus dotatum, quam quae circa ſe conſpicit bruta; ſe denique non ſolum, nec ſibi ſoli natum, ſed partem eſſe generis humani, aduerſus quod ſociabilem ſe teneatur gerere. Ex hiſce autem velut fontibus facile notitia humani officii deducitur. Vid. Marcus ANTONINVS L. X. §. 6. PERSIVS Sat. 3.

- - *Quem*

§. V. *) In Graeco verſu eſt:

Τὸ, γνῶθι σαυτὸν, πανταχοῦ 'στὶ χρήσιμον.
Hoc, noſce temet, vtile eſt per omnia.

Verum Gnomologos deſcribat, qui velit ad §. §. ſequ. dicta Sapientum cumulare. H.

§. VI. 1) SENECA Epiſt. LXXI. *Ideo peccamus, quia de partibus vitae omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet, quid petat ille, qui ſagittam vult mittere: & tunc dirigere, & moderari manu telum; Errant conſilia noſtra, quia non habent, quo dirigantur. Ignoranti quem portum*

- - - Quem te Deus esse
Iussit, & humana qua parte locatus es in re,
Disce. - - - - -

Sed & ad cognitionem sui pertinet, vt quis norit, quae sua sit potentia, & quousque illa se extendat, tum circa eliciendas actiones proprias, tum circa moliendas res alias. Quo cumprimis respicit in explicatione eius dicti aurei Socrates apud XENOPHONTEM Apomnem. L. IV. [c. 2. §. 24. & seqq. Ed. Oxon. p. 463. 464. Ed. H. Stephani.] Add. BACO Sermon. fidel. c. 36. Cui coniunctum est, vt norit, quis cuiusque actionis humanae sit effectus; tum quem respectum & vsum res extra hominem positae ad ipsum hominem habeant.

§. VI. EX HAC igitur notitia sequitur, vt homo intelligat, se esse imperio Dei subiectum, ac pro captu donorum sibi concessorum obligatum, tum ad celebrandam maiestatem Dei, tum etiam ad exhibendum sese aduersus alios homines sociabilem. Et quia lumine intellectus a Deo donatus est, certo colligere debet, sibi non coeco impetu omnia agenda, aut citra certum finem, sed quae agenda sibi sunt, prius recte expendenda & disponenda [1]. Cui consequens est, vt & finem sibi proponat, naturae suae conuenientem, & tum actiones suas, tum alia media ad eum finem recte attemperet. Et ita quidem, vt neque ad mediorum adplicationem prius progrediatur, quam de fine constiterit; nec finem statuat, cui adsequendo media deficiant. Cui coniunctum est, vt quia verum & rectum semper vniforme est, ita iudicium suum formare debeat, quo semper de similibus similiter iudicet, sibique postquam recte iudicauerit, semper constet. Tum vt voluntas & adpetitus rectum iudicium non praecurrat, sed subsequatur, nec eiusdem decretis obluctetur. Hanc enim viam qui insistit, & prudenter aget, & constanter, & moderate. Qualem Catonem suum describit LVCANVS L. II. [vers. 381. & seqq.]

- - - Seruare modum, finemque tenere.
Naturamque sequi, patriaeque impendere vitam,
Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.

Secus qui agit, per hunc mundum voluitur potius, quam procedit; & *toto disconuenit ordine vitae*; nec ad felicitatem vnquam adspirabit. Nam, vti SOPHOCLES Antigone [pag. 268. Edit. H. Steph.] ait: Πολλῷ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας πρῶτον ὑπάρχει. *Sapere ad beatitudinem praecipuum est* [2].

§. VII. SVAS AVTEM vires, suamque potentiam si rite cognouerit homo, deprehendet eam finitam esse, certosque habere limites, vltra quos sese

tum petat, nullus suus ventus est. Necesse est multum in vita nostra casus possit quia viuimus casu.

2) Vel potius, *Sapientia multo maioris est facienda quam fortuna vel prosperitas.* Qua ratione hoc dictum redditur a Triclinio in scholiis. Quo sensu tamen id nihil facit ad sententiam Auctoris. Auctor versionis, quam Pufendorfius sequutus est, non animaduertit, πρῶτον hic habere vim comparandi.

ſeſe non extendat; eoque plurima eſſe in hoc vniuerſo, quae dirigere, aut quibus obſiſtere nulle ratione queat. Aliqua non quidem abſolute ſupra hominis potentiam ſunt, ſed quae tamen intercurſu & oppoſitione aliarum potentiarum intercipi poſſunt. Quaedam denique noſtrae potentiae non aliter cedunt, quam ſi eadem dexteritate fulciatur. Cum quibus conſpirat notiſſima diſtinctio philoſophiae Stoicae, qua aliqua ἐφ᾽ ἡμῖν, ſeu in noſtra poteſtate conſtituta, caetera οὐκ ἐφ᾽ ἡμῖν eſſe dicuntur. Quod maxime intra potentiam noſtram poſitum videtur, eſt liberum noſtrum arbitrium, eiusque potentia, quatenus circa proprias hominis actiones eliciendas diffunditur. Quanquam enim & idem nonnulla circumſtent, contumaciae quid habentia*, & quae ab aequilibrio ſuo id vergere faciant: tamen neque propius quid iſto eſt homini, neque magis coniunctum, & quod minus a potentiis externis intercipi queat; cuiusque adeo motus magis ad hominem pertineant, eidemque imputari queant. Vnde in id praecipue cuiuis incumbendum eſt, vt ſuis facultatibus & viribus bene, & ad praeſcriptum ſanae rationis vtatur, ſaltem vt conſtans & perpetuum habeat propoſitum, quantum in ſe eſt, faciendi, quae ſuo fini officioque congruunt. Hoc quippe illud eſt, ex quo quilibet homo eſt aeſtimandus, & quo cuiusque intrinſeca praeſtantia & probitas eſt metienda. ARRIANVS Epicteto L. I. c. 1. Τί οὖν δεῖ; τὰ ἐφ᾽ ἡμῖν βέλτιστα κατασκευάζειν· τοῖς δὲ ἄλλοις χρῆσθαι, ὡς πέφυκε. *Quid ergo eſt opus? vt ea, quae in noſtra poteſtate ſunt, quam optima faciamus: caeteris autem pro ipſorum natura vtamur.*

§. VIII. CIRCA caetera autem, quae extra nos poſita ſunt, ita laborabit homo, ſi & vires noſtras non excedant, & ad finem eius legitimum faciant, & digna ſunt, propter quae labor ſumatur. Quae ſupra nos ſunt, improba ſpe & vano conatu non affectabit, & ſtultum ducet magno conatu finem perſequi, quem nouit vires ſuas vna cum auxiliis merito expectatis aſſequi non poſſe, aut ni ſaltem certo conſtet, ſpem probabilem finem ſuum obtinendi pluris valere, quam effectum vllum, quem eodem tempore conatu ſuo certo poſſit producere. Caetera prouidentiae diuinae committet, & ad ea placide excipienda, quantum poteſt, animum obfirmabit; nec ſeſe inquietabit ob mala, quae ſine ſua culpa obuenerunt, aut poſthac obuenire poterunt; adeoque moleſtiarum magnam partem ſibi praeſcindet, quas vel vana ſpes, in improbos conatus ſollicitans, vel dolor, ira, metuſue progignere ſolet. ARRIANVS Epicteto L. II. c. 7. Ἄλλο τι ἄμεινον, ἢ τὸ τῷ θεῷ δοκοῦν; *Quid conducit magis, quam quod Deo viſum eſt?* LIBANIVS Declam. 21. Ὁ χρηστὸς καὶ σπουδαῖος ἀνὴρ τῇ γνώμῃ καὶ οἷς προείληπτο, κρίνεται· κἂν μὴ τὸ πέρας ἀκολουθήσῃ τῶν βεβουλευμένων ἄξιον, οὐδὲν ἧττόν ἐστι σπουδαῖος. *Probus vir ac virtute praeditus propoſito ex iis quae animo praecipit praedicatur; & quamuis euentus conſultis rebus dignus non ſequatur, nihilominus frugi eſt.* Ex quibus etiam hoc conſequitur, non debere ſibi hominem, in quantum ſolo rationis lumine regitur, in hiis terris aliam fingere felicitatem, & ad eam adſpirare, quam quae naſcitur ex prudenti facultatum ſuarum regimine, & ex ſubſidiis illis, quae nouimus prouidentiam

§. VII. *) V. ſupra L. I. c. 4. §. 5. H.

am diuinam in vniuerſi huius adminiſtratione nobis eſſe oblaturam. Sed & illud ex ſuperioribus fluit, ſicuti coecae velut aleae res non eſt committenda, vbi prouidentiae humanae locus eſt: ita ſi quantum penes nos eſt, factum ſit, de caetero improuiſum, & a noſtra directione non pendentem euentum a nobis non poſſe praeſtari. Nam vti *οὐ στρατηγικὸν τὸ οὐκ ᾤμην, non eſt imperatorium dicere, non putaram,* quod eſt dictum Iphicratis apud POLYAENVM Strateg. L. III. [cap. IX. num. 17. Edit. Maaſuici.] etiam quibusuis cordatis adplicandum: ita recte Poëta.

- - - - Careat ſucceſſibus opto,
Quisquis ab euentu facta probanda putat.

Quae tamen opinio apud Muhammedanos communis eſſe fertur, vt ſucceſſum infallibile argumentum putent iuſtae cauſae, & velut ſuffragium coeli, quo illa comprobetur. Sed quae ab aliis rectius inter ſtultas vulgi opiniones refertur. *Multi* quippe *committunt eadem diuerſo crimina fato. Ille crucem pretium ſceleris tulit, hic diadema.* IVVENALIS Sat. 13. [verſ. 104. 105.] Sed & illud inde conſequitur, ſicut ſapientis eſt, non quod ante pedes modo eſt, videre, ſed etiam illa, quae futura ſunt, proſpicere, propoſitum autem recte formatum pro viribus vrgere, nec ab eo vel metu, vel praeſentis voluptatis illecebris in tranſuerſum abripi: ita ſtolidi eſſe aduerſus torrentem niti, & non potius ſe rebus accommodare, quatenus illae ſe nobis accommodare nolunt. MARTIALIS: *Cedere maiori virtutis fama ſecunda eſt.* Denique quia circa futuros euentus prouidentia humana vehementer coecutit, eosque adeo penes hominem non eſt dirigere, qui tamen ſaepe praeter noſtram ſpem cadunt; *Thryphiodoro* vocatur *ὁμίχλη ἄσκοτος ἐσσομένων, caligo obſcura futurorum*: inde nec praeſentibus nimis ſecure confidendum, nec futura ſuperuacua anxietate & cura praecipienda. Sed & ob eandem cauſam ſecundis rebus inſolentia, aduerſis deſperatio procul habenda. Quae omnia infinitis ſapientum dictis illuſtrare in procliui foret. Pauca tantum florum inſtar ſpargere ſuffecerit. ARRIANVS Epicteto L. II. c. I. Πρὸς τὰ ἀπροαίρετα θαῤῥεῖν, ἐν δὲ τοῖς προαιρετικοῖς εὐλαβεῖσθαι. *Fidentes in rebus non voluntariis, cauti in rebus, quae noſtri ſunt arbitrii.* PLVTARCHVS de ſuperſtitione: Ἀρετῆς ἐλπὶς ὁ θεός ἐστιν, οὐ δειλίας πρόφασις. *Virtutis ſpes, non timiditatis praetextus eſt Deus.* IVVENALIS Sat. X. *Nullum numen abeſt, ſi ſit Prudentia.* HORATIVS Carm. III, 4. *Vis conſilii expers mole ruit ſua, Vim temperatam dii quoque promouent in maius.* LVCRETIVS L. III. *Petere quod inane eſt, nec datur vnquam, Atque in eo ſemper durum perferre laborem, Hoc eſt aduerſo nixantem trudere monte Saxum, quod tamen a ſummo iam vertice rurſum Voluitur, & plani raptim petit aequora campi.* HORATIVS II. Od. 3. *Aequam memento rebus in arduis ſeruare mentem: non ſecus in bonis ab inſolenti temperatam laetitia.* IBIDEM Od. X. *Rebus anguſtis animoſus atque Fortis adpare: ſapienter idem Contrahes vento nimium ſecundo Turgida vela.* IBIDEM III. 29. *Ille potens ſui, Laetusque deget, cui licet in dies Dixiſſe, vixi: cras vel atra Nube polum pater occupato, Vel ſole puro.* IDEM II. Sat. 7. [verſ. 83. & ſeqq.] *Quisnam igitur liber? ſapiens, ſibique imperioſus: Quem*

 neque

neque pauperies, neque mors, neque vincula terrent: Responsare cupidinibus, contemnere honores Fortis, & in se ipso totus teres atque rotundus; Externi ne quid valeat per laeue morari. IVVENALIS Sat. 13. [vers. 20. & seqq.] *Dicimus autem Hos quoque felices, qui ferre incommoda vitae, Nec iactare iugum vita didicere magistra.* IDEM Sat. 10. *Permittes ipsis expendere Numinibus, quid, Conueniat nobis, rebusque sit vtile nostris. Nam pro iucundis aptissima quaeque dabunt Dii. Charior est illis homo, quam sibi.*

§. IX. EST QVOQVE illa culturae pars maxime necessaria, vt quis iustum pretium rebus, quae adpetitum humanum praecipue stimulant, ponere norit. Ex hoc quippe dependet, quantum circa quamque earum conniti deceat. Inter eas igitur iudicatur vel splendidissima, & quae erectioris homines indolis praecipue solicitarae idonea sit, opinio praestantiae & excellentiae, vnde honor & gloria progignitur. Circa hanc animus ita est formandus, vt omni quidem studio existimationem simplicem [1], seu opinionem boni viri conseruare laboret; quippe quae regulariter ex legis naturalis & officii obseruantia promanat, & cuius defectus ad multa incommoda aduersus nos occasionem pandere potest. Et si ea per calumnias & mendacia improborum impetatur, vt eadem nitori suo restituatur, opera danda est. Quando tamen penes nos non est calumnias, & falso de nobis conceptas opiniones discutere, conscientiae nos rectitudo solabitur [2], & quod Deo de innocentia nostra constet. Add. Anton le GRAND Instit. Philos. Cartes. Parte VIII. Art. 10. p. 420. Intensiua autem existimatio, honor & gloria, eatenus adpetenda, quatenus ex praeclaris factis, rationi congruentibus, & ad bonum societatis humanae spectantibus redundat, aut ad talia patranda latiorem campum aperit. Quantacunque tamen etiam solidis ex causis obtigit, cauendum, ne animus arrogantia & insolentia infletur. PLINIVS Panegyr. [c. 71.] *Cui nihil ad tangendum fastigium superest, hic vno modo crescere potest, si se ipse submittat, securus magnitudinis suae.* Inter stultissima autem habeatur eo velle gloriari, quod inane est, nec praestantiae nostrae solidum continet argumentum. Sicut verbi gratia apud LVCIANVM Demonactes, [in Demonact. p. 867. 868. T. I. Ed. Amst.] cum conspexisset quempiam propter purpurae, qua vestiebatur, latitudinem superbire, admoto, ad illius aurem capite, adprehensaque ipsius veste; *Heus tu,* inquit, *hoc ante te ovis ferre solebat, & ouis fuit.* Sed vbi occasio, qua praestantiam nostram exseramus, deficit, nec eam procurare penes nos sit, id aequo animo ferendum; cum hoc casu nihil sit, quod nobis exprobrari queat. HORATIVS III. Od. 2. [vers. 18. & seqq.] *Virtus repulsae nescia sordidae, Intaminatis fulget honoribus: Nec sumit aut ponit secures Arbitrio popularis aurae.* CLAVDIANVS de cons. Mallii [vers. 1. & seqq.]: *Ipsa quidem virtus pretium sibi, solaque late Fortunae secura nitet, nec fascibus vllis Erigitur, plausuue petit clarescere vulgi; Nil opis externae cupiens, nil indiga laudis, Diuitiis animosa suis, immotaque cunctis Casibus ex alta mortalia despicit arce.* Ex aduerso patet, stolidum esse, & improbum,

§. IX. 1) Videatur expositio diuisionis famae in simplicem & extensiuam L. VIII. c. IV. §. 2.

2) SENECA Epist. LXXXI. *Si gratum esse non licebit, nisi vt videar ingratus, si reddere beneficium*

bum, insignia honoris affectare, vbi intrinseca eiusdem fundamenta deficiunt insanum & detestabile, per malas artes & rationi aduersantia facinora ad famam & honores grassari; aut ideo alios eminere velle, vt eos insultare & libidini tuae obnoxios habere queas. Cumque penes nos non semper sit fortunam nobis pro lubitu fabricari, quantum illa a causis extrinsecis dependet; disponendus est animus, vt postquam quae in se erant, fecerit, illi sorti, quae obtigit, adquiescat, & ea, queis potiri non datum, velut ad se nihil pertinentia citra aegritudinem adspiciat. Valer. MAXIMVS L. VII. c. 2. §. 1. inter externa. SENECA Agamemn. [vers. 102. & seqq.] *Modicis rebus longius aeuum est. Felix mediae quisquis turbae sorte quietus aura stringit littora tuta; timidusque mari credere cymbam, remo terras propiore legit.* IDEM Hercule Oetaeo [vers. 691. & seqq.] *Male pensantur magna ruinis. Felix alius, magnusque sonet. Me nulla vocet turba potentem. Stringat tenuis littora puppis. Nec magna meos aura phaselos iubeat medium scindere pontum. Transit tutos fortuna sinus medioque rates quaerit in alto, quarum feriunt suppara nubes.* Add. IDEM Oedipo v. 882. seqq.

§. X. REBVS extrinsecis ad sui conseruationem homo vtique indiget, de quibus etiam aliis prospicere saepe inter officia est. Inde rationis quidem est, vt circa istas parandas studium adhibeatur, quantum vires, occasio, & honestas admittit. Quae VIRGILIO Georg. II. *inopi metuens formica senectae* dicitur, etiam in diuinis Literis inter exempla innocentis industriae commendatur. Prouerb. cap. VI. vers. 6. EVRIPIDES Electra [vers. 80. 81.]: Ἀργὸς οὐδεὶς θεοὺς ἔχων ἀνὰ στόμα βίον δύναιτ᾽ ἂν ξυλλέγειν ἄνευ πόνου. *Nemo ignauus Deos in ore habens, facultates adquirit sine laboribus.* Verum quia indigentia nostra non est infinita, sed valde modica; igitur ad naturae modulum, & sobrietatem istarum rerum desiderium est attemperandum. Prouerb. cap. XIII. v. 7. Socrates apud Diogenem LAERTIVM L. II. [Segm. 25.] memoratur saepe rerum venalium multitudinem conspicatus sibi ipse dixisse: Πόσων ἐγὼ χρείαν οὐκ ἔχω; *Quam multis ego opus non habeo?* IVVENALIS Sat. V. [vers. 106.] *Ventre nihil frugalius.* IDEM Sat. 14. [vers. 316. seqq.] *Mensura tamen, quae sufficiat census, si quis me consulat, edam: In quantum sitis atque fames, & frigora poscunt.* APVLEIVS Apologia [pag. 436. Ed. in vs. Delph.]: *Fortunam velut tunicam magis concinnam, quam longam probo. Etenim in omnibus ad vitae munia vtendis, quicquid aptam moderationem supergreditur, oneri potius, quam vsui exuberat. Igitur & immodicae diuitiae velut ingentia & enormia gubernacula, facilius mergunt, quam regunt: quod habent irritam copiam, anxiam nimietatem.* LVCANVS L. IV. [vers. 381.] *Discite, quam paruo liceat producere vitam. Et quantum natura petat. Satis est populis fluuiusque Ceresque.* LVCRETIVS L. V. [vers. 1116.] *Quod si quis vera vitam ratione gubernet; Diuitiae grandes homini sunt, viuere parce Aequo animo.* CLAVDIANVS in Rufinum. I. [vers. 216. 217.] *Viuitur exiguo melius, natura beatis Omnibus esse dedit, si quis cognouerit vti.* HORATIVS III. Od. 16. [vers. 42. & seqq.] *Contracto melius parua cupidine*

 Vecti-

cium non aliter, quam per speciem iniuriae potero; aequissimo animo ad honestum consilium, per mediam infamiam, tendam. Nemo mihi videtur pluris aestimare virtutem, nemo illi magis esse deuotus, quam qui viri boni famam perdidit, ne conscientiam perderet.

Vectigalia porrigam, quam si Mygdoniis regnum Halyattici Campis continuem. Multa petentibus desunt multa, bene est, cui Deus obtulit Parca quod satis est manu. IDEM I. Epist. 10. [vers. 32.] *Licet sub paupere tecto Reges, & Regum vita praecurrere amicos.* IBIDEM Epist. 12. [vers. 47.] *Pauper enim non est, cui rerum suppetit vsus.* QVINTILIANVS Declam. 13. *Satis diuitiarum est, nihil amplius velle.* Turpilius apud Priscianum: *Profecto vt quisque minimo contentus fuit; ita fortunatam vitam duxit maxime.* Inde nec quaerendi cupidini fraenum nimis laxandum; multoque minus per prauas artes & iniurias aliorum ad opes grassandum. HORATIVS I. Sat. 1. [vers. 92. & seqq.] *Denique sit finis quaerendi; cumque habeas plus Pauperiem metuas minus, & finire laborem Incipias, parto quod auebas.* EVMENIVS Panegyr. [cap. 15.] *Nullis muneribus fortunae explentur, quorum cupiditates ratio non terminat, atque ita eos felicitas ingrata subterfluit, vt semper pleni sperum, vacui commodorum, praesentibus careant, dum futura prospectant.* Addat. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 21. Tum quae parta sunt, non alio loco habenda, quam subsidia nostrae necessitatis, & materia de aliis bene merendi. Nequaquam autem vt in sola eorum possessione & custodia, ac in infinito eadem accumulandi studio animus vnice velut occupetur aut adquiescat. IVVENALIS Sat. 14. [vers. 136. 137.] *Manifesta phrenesis, Vt locuples moriaris egenti viuere fato.* Egregia est illa commendatio viri sapientis apud STATIVM Syluar. L. II. [in fine.] *Non tibi sepositas infelix strangulat arca Diuitias, auidique animum dispendia torquent Foenoris: expositi census, & docta fruendi Temperies.* HIPPODAMVS de Felicitate [pag. 662. Ed. Amstd. in Opusc. Mythol. 1688.]: Ου μόνον τὰν κτᾶσιν ἔχειν δεῖ τῶν καλῶν, ἀλλὰ καὶ χρᾶσιν. *Non solum possidere oportet bona, sed & iisdem vti.* Add. THEOCRITVS Idyll. 16. HORATIVS Epod. I. [33. 34.] *Haut parauero, Quod aut auarus, vt Chremes, terra premam: Discinctus aut perdam vt nepos.* IDEM IV. Od. 9. [vers. 45. & seqq.] *Non possidentem multa vocaueris recte beatum, rectius occupat nomen beati, qui Deorum muneribus sapienter vti callet.* IDEM I. Epist. 2. [vers. 56.] *Semper auarus eget; certum voto pete finem. Quod satis est cui contingit, nihil amplius optet.* IDEM II. Epist. 2. [vers. 190. & seqq.] *Vtar, & ex modico, quantum res poscet aceruo Tollam; nec metuam, quid de me iudicet haeres, Quod non plura datis inuenerit.* Addat. GELLIVS L. X. c. 17. Cogitandum quoque, quod natura non desinat foecunda esse in producendis iis, quae indigentiae humanae subseruiunt. ARRIANVS Epicteto L. III. c. 24. Οὐδείς ἐστιν ἄνθρωπος ὀρφανὸς, ἀλλὰ πάντων ἀεὶ καὶ διηνεκῶς ὁ πατήρ ἐστιν ὁ κηδόμενος. *Mortalium nemo pupillus est, sed est pater, qui continenter omnes curat.* Item, quod quae in futuros vsus disponuntur opes tam variis casibus obnoxiae sint; & custodia saepe non minus sollicitudinis, quam adquisitio laboris requirat. HORATIVS III. Od. 16. [vers. 17.] *Crescentem sequitur cura pecuniam.* Quod denique a morientibus omnia, quae nobis superfuere, haeredi saepe indigno aut ridenti relinquenda sint. BION, Idyl. γ. Ἐς πόσον ἁ δειλοὶ καμάτως κ' εἰς ἔργα πονεῦμες; ψυχὰν δ' ἄχρι τίνος ποτὶ κέρδεα, καὶ ποτὶ τέχνας βάλλομες, ἱμείροντες ἀεὶ πολὺ πλήονος ὄλβω; λαθόμεθ' ἦ ἄρα πάντες ὅτι θνατοὶ γενόμεσθα. *Quamdiu vah miseri in labore & opera nos fatigamus? Et quo vsque animum ad lucra & artes adplicamus,*

camus, semper desiderando multo maiores opes? Omnes sane obliti sumus, mortales nos esse natos. Igitur vti non negligenda, si qua se offerat, occasio fuerit honeste opes adquirendi: ita animus assuefaciendus est, vt si fors ferat, iis amissis non velit concidere. HORATIVS III. Od. 29. [vers. 53. & seqq.] *Laudo manentem fortunam; si celeres quatit pennas resigno quae dedit, & mea virtute mei inuoluo probamque pauperiem sine dote quaero.* Add. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 39. n. 11. §. 9. Vice versa circa erogationem istarum ita temperandus est animus, vt & quae expendere officium iubet, libenter eroget, & easdem praeter necessitatem & rationem ne dissipet. HORATIVS II. Ep. 2. [v. 195. 196.] *Distat enim, spargas tua prodigus, an neque sumtum Inuitus facias, neque plura parare labores.* IVVENALIS Sat. XI. [vers. 37. 38.] *Nec multum cupias, cum sit tibi gobio tantum In loculis. Quis enim te deficiente crumena, & crescente gula manet exitus?* Aeque enim stultum est, non velle istas ei fini, cui destinatae sunt, adhibere; & temere profundere, quae melioribus vsibus debebantur. Praesertim cum illud multiplicem officii violationem habeat coniunctam; & hoc ad multa vitia ac molestias, puta, aes alienum, foedam paupertatem, rapinas, fraudes, furta viam sternat. CATVLLVS: [Carm. 26.] *Villa nostra non ad Austri Flatus opposita est, nec ad Fauoni, Nec saeui Boreae, ad Apeliotae: Verum ad millia quindecim & ducentos. O ventum horribilem atque pestilentem.* LVCANVS L. I. [vers. 181. 182.] *Hinc vsura vorax, auidumque in tempore foenus, Et concussa fides, & multis vtile bellum.* OVIDIVS Heroid. I. Epist. 15. [v. 66.] *Quasque male emisit, nunc male quaerit opes.* Add. BACO Sermon. fidel. c. 28. & 34.

§. XI. ID PRAETEREA rationi non repugnat, dolorem non necessarium auersari, & quantum licet fugere; quippe qui ad destructionem corporis tendit; nec solum vt quis doloris sit expers, sed vt obiecta quoque adsint sensibus accommodata & grata. Vid. CHARRON de la Sagesse L. II. c. 6. n. 1. 2. Sed vt singularem & exquisitam sensuum titillationem cupide affectet animus, assuefaciendus non est; cum illa aut eneruet hominem, & corporis iuxta ac animi vigorem opprimat, atque grauibus negotiis inutilem reddat; aut tempus melioribus & necessariis operis suffuretur; aut necessarium homini adparatum, opesque melius erogandas absumat ac dissipet; aut saepe cum delicto coniuncta, periculum, damnum, dedecus, aut dolorem post se trahat. Ergo vti dolores non necessarios, nullique vsui sibi arcessere vesaniae proximum; ita rationis est, licitas etiam & innoxias voluptates modice potius degustare, quam penitus iisdem immergi. Nullo modo autem ob voluptatem officium negligendum aut violandum.

§. XII. DENIQVE & circa id sollicite animo cura est adhibenda, vt motus suos & affectus in potestate habeat; quippe quorum plerique non solum valetudinem corporis, & vigorem animi vehementer profligant, sed & iudicium intellectus velut obnubilant ac distorquent, & in deuia ab officio & ratione non leuiter inclinant, sic vt frigus affectuum sit velut naturale principium prudentiae & probitatis inter homines. QVINTILIANVS Declam. 296.

Magni

Magni affectus iura non ſpectant. Circa ſingulos pauca notare taedio non erit. *Laetitia* in ſe naturae cum primis congruit. Id tamen cauendum, ne intempeſtiue, aut ex cauſis non idoneis ſeſe exſerat, puta ob aliena mala, & ne ad ineptias, vanitatem, & quae turpia aut indecora ſunt, propellat. *Triſtitia* animum corpusque velut carie quadam exedit. Igitur ea quantum poteſt exterminanda, niſi quatenus inter officia humanitatis habetur, calamitatem aut mortem aliorum miſeratione & luctu proſequi, aut quatenus poenitentiae ob praua facinora exprimendae requiritur. *Amor* naturae humanae amicus affectus, ſed qui ratione hactenus eſt temperandus, vt in obiectum dignum feratur; vt ad turpia patranda ſe non vertat, aut ex turpibus velut pabulum ſibi quaerat; vt aliis officiis remoram ne iniiciat; ne in morbum degeneret; ne ſi verſetur circa rem corruptioni aut amiſſioni obnoxiam, adeo arcte eandem complectatur, vt ea amiſſa, animus ſe colligere nequeat. SOPHOCLES Antigone [pag. 240. Edit. Henr. Steph.]: Μή ποτε τὰς φρένας ὑφ' ἡδονῆς γυναικὸς ἕνεκ' ἐκβάλῃς. *Ne mentem per amorem mulieris cauſa abiicias.* EVRIPIDES Hippol. coron. [verſ. 258. & ſeqq.] Χρῆν μετρίας εἰς ἀλλήλους φιλίας θνητοὺς ἀνακίρνασθαι, καὶ μὴ πρὸς ἄκρον μυελὸν ψυχῆς, Εὔλυτα δ' εἶναι στέργηθρα φρενῶν, ἀπό τ' ὤσασθαι καὶ ξυντεῖναι. *Oportebat mediocres inter ſe mutuo mortales miſcere amicitias, & non vsque ad extremam medullam animae, Et amores animorum facile ſolui poſſe, & expelli, & intendi*, ſeu minui & augeri. Addatur BACO Sermon. fidel. c. 10. *Odium* infeſtus affectus tam habenti, quam illis, in quos fertur. Ergo id quantum poteſt reſtinguendum, ac obnitendum, ne illo impulſi aliis inferamus, quod officio repugnat. Et ſi quis omnino dignus ſit, quem auerſemur, ne tamen ideo nobis ipſis aegritudinem conciliemus. *Inuidia* deformis plane affectus, & qui ſaepe in aliis, ſemper autem in ipſo inuido prauos effectus producit; dum inuidus propriis moribus, ſicut rubigine ferrum, conficitur. *Videt ingratos, intabeſcitque videndo ſucceſſus hominum, carpitque & carpitur vna, ſuppliciumque ſuum eſt.* OVIDIVS Metam. [II. verſ. 781. & ſeqq.] *Inuidia Siculi non inuenere tyranni tormentum maius.* HORATIVS I. Epiſt. 2. [verſ. 58. 59.] *Spes*, lenior quantumuis affectus, ita temperanda, ne animus per eam aegreſcat, ac ne dum vana, incerta, aut ſupra vires poſita complectitur, gratis ſeſe fatiget, & ſit ἐγρηγορότος ἐνύπνιον, *vigilantis ſomnium*, vti Ariſtoteli dicitur apud Diogenem LAERTIVM L. V. [Segm. 18.] Neue in nos cadet, quod eſt apud LVCRETIVM L. III. [verſ. 1095. & ſeqq.] *Dum abeſt, quod auemus, id exſuperare videtur Caetera; poſt aliud, cum contigit illud, auemus: Et ſitis aequa tenet vitai ſemper hiantis.* *Metus* humanae menti inimicus, planeque inutilis. Nam cautelam, quae ex illo prouenire putatur, etiam citra eum prudentia & circumſpectio nequidquam trepida, aut anxia producere poteſt. *Ira* violentiſſimus iuxta ac pernicioſiſſimus affectus, cui omni ſtudio reluctandum, quae & ipſam fortitudinem ac in periculis conſtantiam, cui vulgo ſubſeruire putatur, velut occoecat & praecipitat. XENOPHON de Re

§. XIII. 1) De vulgo Paedagogicorum Petrus Ronſardus, vir acerrimi iudicii, apud THVANVM L. LXXVI. ad A. 1582. cenſebat: *Nunquam incorrigibilis ineptiae, ex paedagogica contractae, characterem vel longiſſimi aeui curriculo deleri poſſe.* H.

2) Id

Re equeſtri [pag. 549. Ed. H. Steph. c. 6. §. 13. Ed. Oxon.] Ἀπρονόητον ἡ ὀργὴ, ὥστε πολλάκις ἐξεργάζεσθαι, ὧν μεταμελεῖν ἀνάγκη. *Improuida eſt ira, vt ſaepe efficiat, quae poenitenda ſunt.* STATIVS Theb. L. X. [verſ. 697. & ſeqq.] *Ne fraena animo permitte calenti: Da ſpatium tenuemque moram: male cuncta miniſtrat Impetus.* HORATIVS I. Epiſt. 2. [verſ. 62.] *Qui non moderabitur irae, Infectum volet eſſe, dolor quod ſuaſerit, & mens, Dum poenas odio per vim feſtinat inulto. Ira furor breuis eſt.* Add. LIBANIVS Progym. Vituper. Irae. Irae cognata eſt *Libido vindictae*, quae quatenus excedit legitimam & moderatam ſui & ſuorum defenſionem, & ſuorum iurium aſſertionem aduerſus violatores, plane in vitio eſt. Addat. Anthon. le GRAND Inſtitut. Philoſ. Carteſ. Part. VIII. cap. 12. ſeqq.

§. XIII. ATQVE in his fere conſiſtit illa cultura animi, ad quam capeſſendam omnes tenentur, & circa quam ingenerandam potiſſimum ſoliciti eſſe debent, quibus aliorum informatio incumbit. Huius quippe priuatio, aut contraria eidem diſpoſitio officio hominis aduerſatur, aut ad idem rite obeundum non parum remorae iniicit. Eoque qui eiusmodi cultu deſtituitur, in reprehenſione eſt. Datur praeterea peculiaris animi cultura, in variarum rerum, artium & diſciplinarum notitia conſiſtens, quae non quibusuis adeo neceſſaria eſt ad officium hominis rite obeundum; eoque illam quisque capeſſet, prout ipſius capacitas, & occaſio, & cauſae impellentes, & fructus, cui producendo idonea eſt, ſuadebit. Caeterum quin artes illae, quae neceſſitatibus, & commoditatibus vitae humanae ſubſeruiunt, vtiles ſint, nemo in dubium vocat. Sed circa ſtudia literarum non pauci ſcrupulum iniiciunt, quaſi illa non inutilia ſolum, ſed & pernicioſa forent; eoque in multis rebuspublicis illa plane proſcripta, quatenus ſupra peritiam legendi, ſcribendique, & numeros tractandi procedunt [1]. Quin per illa homines ineptos ad negotia gerenda reddi multis perſuadetur. ERASMVS L. XVII. Epiſt. 12. in elogio viri cuiusdam eruditi hoc quoque ponit: *Rerum communium prudentia valens, quae fere ſolet in ſtudiorum cultoribus deſiderari.* Ac nemini ignotum eſt, quae vocabula in homines literatos iactentur. Sic celebris eſt locus apud PROCOPIVM Hiſt. Goth. L. I. [c. 2.] *Multum abeſſe a virtute literas, & ſenili inſtitutione deiici plerumque & ad metum incuruari indolem. Theudericum ſolitum dicere: Fieri non poſſe, vt qui didiciſſent flagra extimeſcere, ad contemtum enſium haſtarumque exſurgerent.* Non multum abit illud PLATONIS de Rep. L. VII. [T. II. pag. 536. 537. Edit. Steph.] Οὐδὲν μάθημα μετὰ δουλείας τὸν ἐλεύθερον χρὴ μανθάνειν. *Nullam diſciplinam ſeruiliter* [2] *Ingenuum oportet diſcere.* Et SENECAE Hippolyto [verſ. 459. 460.] *Ingenia melius recta ſe in laudem ferunt, ſi nobilem animum vegeta libertas alit* [3]. PLATO Gorgia [pag. 330. F. Ed. Francof. 484. D. Tomo I. Ed. Steph.] de philoſophis: Ἐπειδὰν ἔλθωσιν εἰς τινα ἰδίαν ἢ πολιτικὴν πρᾶξιν, καταγέλαστοι γίγνονται. *Quoties ad aliquam rem gerendam vel publicam*

2) Id eſt, *per vim & metum*, quo tamen ſenſu hanc vocem vix accepiſſe videtur Auctor, notante Cl. BARBEYRACO.

3) Qui locus ipſe quoque alienus eſt ab inſtituto Auctoris, prouti cuiuis Senecam conferenti, manifeſtum erit.

publicam vel priuatam se conferunt, habentur ridiculi. ARRIANVS Epicteto L. I. cap. 11. Scholasticum vocat: Ζῶον, ὃ πάντες καταγελῶμεν. *Animal, quod deridetur ab omnibus.* Add. Michael MONTAIGNE L. I. c. 24. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 39. in fine & L. III. c. 14. n. 19. seqq. Eam ad rem liquido definiendam, vtque adeo & literis iustum pretium ponere sciamus, multum facit, si id primo tanquam indubitatum ponamus, ad prudentiam & sapientiam non sufficere solas literas [4], sed omnino requiri natiuam animi bonitatem; quae si abfuerit, non magis per solas literas sapientiam producere poteris, quam opimam segetem, si steriles arenas vomere prosciderís. Aliud quippe est, multa legisse, aliud sapere & prudentem esse. Vetus Poëta: Ὡς οὐδὲν ἡ μάθησις, ἣν μὴ νοῦς παρῇ. *Vt nihil est doctrina, si mens absfuerit.* Et recte QVINTILIANVS *Inst. 32. L. VI. c. 6. Plus sine doctrina, prudentiam, quam sine prudentia facere doctrinam certum est.* Inde quod per naturam stupidus & stultus ope literarum prudens & sapiens non euadit; id non magis quid praestantiae solidarum literarum detrahit, quam efficaciae medicamentorum quid decedit, quod ea mortuis vitam restituere nequeunt. *Habenti dabitur.* Et *cultura vim promouet insitam*; eoque illa frustra adhibetur, vbi nihil est insitum [5]. Quin & hoc obseruatum est, non minus natiuam stoliditatem, quam malitiam & impietatem, vbi accesserint literae, fieri incurabilem, & intractabilem, magis; quia per has illi velut arma accedunt, quibus vtramque defendat & in apricum producat. Et HOBBESIVS Leuiath. c. 4. pronunciat: *Neque sine literis homines fieri solent insigniter sapientes, neque (nisi cui forte morbo vel praua constitutione organorum animus laesus sit,) insigniter stulti.* Add. BACO Sermonum fidelium c. 48. Deinde non omnia, quae literarum vocabulo continentur, sunt eiusdem indolis, nec pari dignatione habenda. Alias enim literas possumus vocare *vtiles*, alias *elegantes & curiosas*, alias denique *inanes*. Vtiles literas ad tres licet reuocare classes; ad doctrinam moralem, medicinam, & mathesin. Nam Theologia illa vera & solida proprio stat pretio; nisi quis eam ad priorem classem reuocare velit. Prima circa culturam animi, ac socialis vitae promotionem, altera circa sanitatem corporis, tertia circa varias artes vitae humanae maximam commoditatem adferentes, manifestum habet vsum. Per elegantes & curiosas literas intelligimus, quarum vtilitas non quidem tanta est, vt citra eas vita humana minus sociabilis aut commoda sit futura, quarum tamen notitia ingenuo homine digna, quod vel penitius in rimanda opera naturae nos deducat, vel praestantiam humani ingenii, & dexteritatem arguat, vel humani generis, operumque & actionum humanarum memoriam conseruet. Et huc possumus referre cognitionem variarum linguarum, subtilem naturalium rerum inquisitionem, subtiliores partes matheseos, historiam omnigenam, criticam, quatenus per eam monumenta ingeniorum integra praestantur, poëticam, oratoriam, & similes. Quae sane in se egregiae & laude dignae sunt, & condimenti

4) Aurelius VICTOR, exemplo Saluii Iuliani, iuris vrbani scientia praestantis, sed imperatoris non aeque boni, docet: *Ni ingenium adiuuet, imbecillem esse eruditionem.* CICERO 3. ad Herennium: *Ingenii bonitas imitatur saepe doctrinam: ars porro naturae commoda confirmat & auget.* H. Errorem Aurelii VICTORIS notaui in Diatriba, de Sectis Proculianorum & Sabinianorum in Iure Ciuili c. II. p. 57.

5) V. omnino Ian. Nicium ERYTHRAEVM Pina-

menti atque ornamenti vicem in cultura hominis habent; & ad hunc modulum ſunt tractandae atque aeſtimandae. Inanes autem literas vocamus, non illas ſolum, quae circa falſa & erronea ſunt occupatae, ſed etiam quae ſatagunt circa commenta aſtutorum aut otioſorum hominum, diſtinendis ingeniis, ne ad ſolidam rerum cognitionem adſpirarent. Qua claſſe cenſeri debent non ſolum multa veterum philoſophorum dogmata, oppido quam a rerum natura abeuntia; ſed & pleraque, quibus per ſuperiora ſecula barbara ſcholae perſonabant, quae adhuc a multis mordicus retinentur, inſcitia meliorum, aut quia dediſcere pudet, quae tam operoſe didicerunt, aut quia monarchiae Papalis intereſt, vegeta ingenia nugis detineri. Vid. HOBBESIVS Leuiathan. c. 46. 47. PLVTARCHVS Alexandro [pag. 668. C. Ed. Wech.] de metaphyſicis Ariſtotelis: Ἀληθῶς ἡ μετὰ τὰ Φυσικὰ πραγματεία, πρὸς διδασκαλίαν καὶ μάθησιν ἐδὲν ἔχει χρήσιμον. *Reuera commentarius ille metaphyſicus ad docendum vel diſcendum nihil habet compendii.* MARTIALIS II. Epiſt. 86. [verſ. 9. 10.] *Turpe eſt difficiles habere nugas, & ſtultus labor eſt ineptiarum.* Has inanes literas maxime deſpicit, prout quisque ſolidis literis fuerit inſtructior. Denique quod vitium eſt ineptae diſciplinae & maleſanorum Orbiliorum, id hautquaquam ipſis literis eſt adſcribendum. Vid. CHARRON de la Sageſſe L. III. c. 14. n. 21. ſeqq. Sic quis ad ſapientiam & prudentiam aliquid proficiat in tali ſchola, qualem Vranii philoſophaſtri deſcribit AGATHIAS L. II. [c. 12.] *Cum ſua habent conciliabula, prout cuique libitum fuerit, irreuerenter de ſublimibus hisce rebus, diuinisque quaeſtionibus ſermones miſcent; & ſemper de iisdem argutantes, nec ipſi aliis quidquam perſuadent, neque de concepta ſemel opinione, qualiscunque ea tandem ſit, diſcedunt, ſed eadem ſemper mordicus retinent & tuentur, finitaque altercatione inſenſis inter ſe animis decedunt, & apertis conuiciis ſeſe mutuo laceſſunt, turpes voces emittentes, inſtar aleatorum rixantium. Atque ita ſolvitur ipſis certamen, nullo cum fructu dato vel accepto, acerrimi vero hoſtes ex amicis facti.* Ad directorem autem diatribes hoc pertinet: Μόνῳ δὲ τῷ θρασὺς εἶναι καὶ ςωμυλάτατος ἐκ εἰδὼς ἐν ἐκ εἰδόσιν ἐνίκα. *Sola praeſidentia & inani linguae volubilitate nihil ſciens inter nihil ſcientes vincebat.* Similem diſputandi proceſſum deſcribit LVCIANVS in bis accuſato. Addatur IDEM in dialogo, qui inſcribitur Charon. De caetero quis dubitet bona indole praeditum, vbi ſolidis literis imbutus fuerit, in rebus gerendis expeditius progreſſurum, quam ſolis naturalibus viribus ſuccinctum? PLVTARCHVS de Educ. Lib. [pag. 8. A. Ed. Wechel.] Ὁ θεωρητικὸς τῆ πρακτικῆ διαμαρτάνων, ἀνωφελής· ὁ δὲ πρακτικὸς, ἀμοιρήσας φιλοσοφίας, ἄμεσος καὶ πλημμελής. *Contemplator ſi actionibus abſtineat, inutilis: rebus gerendis deditus, philoſophiae ignarus, rudis eſt & facile errat.* Vetus Poëta: Γράμματα μαθεῖν δεῖ, καὶ μαθόντα νῦν ἔχειν. *Oportet literas diſcere, & diſcentem ſapere.* SALLVSTIVS Iugurth. [praef. c. 2.] *Quo magis prauitas eorum admiranda eſt, qui ingenium, quo neque melius neque amplius in natura mortalium eſt, incultu atque ſocordia* torpe-

Pinacothec. I. ſub Traiano Boccalino circa extrem. ARISTOTELES Probl. ſect. 29. qu. 7. quaerit: Διὰ τί ἄνθρωπος μάλιςα παιδείας μετέχων ζώων ἁπάντων ἀδικώτατόν ἐςιν; *Cur homo, qui adeo eruditione praeditus eſt, animantium omnium iniuſtiſſimus ſit? & reſpondet:* Ἢ ὅτι πλείςȣ λογισμȣ̃ κεκοινώνηκε, μάλιςα ȣ̃ν τὰς ἡδονὰς καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἐξήτακε. Ταῦτα δ᾽ ἄνευ ἀδικίας ἐκ ἔςι. *An quia ingenio cogitationeque plurimum valet. Voluptates igitur & felicitatem rimatur maxime, atque perpenſat, quae niſi cum iniuria nemo aſſequi poteſt.* H.

torpescere sinunt. AELIANVS V. H. L. VII. c. 15. *Cum Mitylenses imperium maris tenerent, sociis, qui desciscebant, hanc poenam imposuerunt, vt liberos suos non docerent literas, neque Musicam: omnium suppliciorum hoc grauissimum iudicantes, in inscitia & ignorantia artium liberalium vitam transigere.* Addantur quae CICERO Off. I. [c. 6.] tradit de studio veritatis inuestigandae. Est tamen illis, qui circa studia literarum versantur, in primis obseruandum, vt illa ad vsum aliquem vitae humanae referant, & ad culturam ac perfectionem animi, nec pro sterili occupatione fallendo tempori habeant. Aristippus apud Diogenem LAERTIVM L. II. [§. 80. Ed. Amstel.] interrogatus, quaenam sint ea, quae pueros honestos addiscere oporteat? *Ea*, inquit, *quibus, cum viri fuerint, vtantur.* Ac improbum est, qui tam egregias animo teneat sententias, idiotis nihilo meliorem esse. Pacuuius apud GELLIVM L. LIII. c. 8. *Ego odi homines ignaua opera, & philosopha sententia.* ISOCRATES Encom. Helenae [circa init. p. 356. Ed. Paris. 1621.]: Sophistas decebat *suos auditores in iis rebus, quae in vita communi vsum habent, erudire; atque in actionibus ciuilibus, earumque peritia exercere; illud cogitantes, longe praestabilius esse, de rebus vtilibus mediocres opiniones habere, quam superuacuarum exquisitam notitiam: & aliis paulo superiorem esse in magnis, quam in paruis, praesertim iis, quae vitam nihil adiuuant, multum excellere.* LVCIANVS conuiuio [pag. 648. T. II. Ed. Amstel.] Ὀυδὲν ὄφελος ἐπίςασθαι τὰ μαθήματα, εἰ μή τις ἄρα καὶ τὸν βίον ῥυθμίζει πρὸς τὸ βέλτιον. *Nil prodest nosse literas, nisi quis & vitam melius disponat.* Apud Aegyptios bibliotheca inscribebatur *Medicatorium animae.* Diodor. SICVLVS L. I. c. 49. Praue eruditi sunt, in quos cadit illud ARRIANI Epicteto L. IV. c. 5. Ἐν σχολῇ λέοντες, ἔξω δ᾽ ἀλώπεκες, *in schola leones, foris vulpeculae.* Tum ne omnis scientia in nudam auctoritatem, & audiendi consuetudinem, ac verborum non intellectorum imitationem resoluatur; sed vt in solida rerum fundamenta inquiratur. Circa ea, quae nondum ad liquidam demonstrationem deducta sunt, pertinacia absit, ac lubenter prior opinio mutetur, vbi meliora & certiora fuerint ostensa; quod facile sit, vt alii perspicacia ingenii nos superent, & sequens dies priorem doceat. Id enim certissimum generosi animi indicium. SOPHOCLES Antigone [pag. 242. Ed. H. Steph.]: Ἀλλ᾽ ἄνδρα κἤντις ᾖ σοφὸς, τὸ μανθάνειν πολλ᾽ αἰσχρὸν οὐδὲν καὶ τὸ μὴ τείνειν ἄγαν. *Sed & sapientem virum discere multa non est turpe, & non nimium repugnare.* PLINIVS N. H. L. III. Prooem. *Minime mirum est, hominem genitum non omnia humana nouisse.* IDEM L. XI. c. 3. *Mihi contuenti se persuasit rerum natura, nihil incredibile existimare de ea.* Inde est apud Diogenem LAERTIVM L. X. [§. 86. in fine.] Ὀυ κατὰ νομοθεσίας φυσιολογητέον, ἀλλ᾽ ὡς τὰ φαινόμενα ἐκκαλεῖται. *Non iuxta legis sanctionem de natura disserendum, sed sicut ea, quae videatur, hortantur.* CICERO de Nat. Deor. L. I. [c. 5.] *Obest plerumque iis, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se docere profitentur. Desinunt enim suum iudicium adhibere; id habent ratum, quod ab eo, quem probant, iudicatum vident.* QVINTILIANVS Instit. Orat. L. III. c. 1. *Illi probant qualecunque ingressi sunt iter: nec facile inculcatas pueris persuasiones mutaueris, quia nemo non didicisse mauult, quam discere.* IDEM L. VII. c. vlt. *Nemo minui velit id, in quo maximus fuit.* HORATIVS II. Ep. 1. [vers. 83. & seqq.]

seqq.] *Vel quia nil rectum, nisi quod placuit sibi ducunt: Vel quia turpe putant parere minoribus, & quae Imberbes didicere, senes perdenda fateri.* Enimuero τῷ ἀληθεῖ χαλεπαίνειν ἐ θέμις, *veritati indignari nefas.* PLATO de Rep. L. V. [in fine.] Et *supervacuus foret in studiis longior labor, si nihil liceret melius inuenire praeteritis.* Denique ne quis ita se penitus immergat libris, vt alia officia negligat, & ad vitae ciuilis genium inhabilis reddatur. LVCIANVS Conuiuio l. c. Τὸ πεπαιδεῦσθαι ἀπάγει τῶν ὀρθῶν λογισμῶν τὲς εἰς μόνα τὰ βιβλία, καὶ τὰ ἐν ἐκείνοις φροντίδας συνεχὲς ἀφορῶντας. *Literarum studia a recta ratiocinatione abducunt eos, qui in solos libros, & eorum curam cogitationes continuo defixerunt.* Alias enim pedantismus mentis, non literarum aut sectae alicuius vitium est, sed omnis generis, conditionis & ordinis homines perambulat [6].

§. XIV. QVANQVAM autem praecipua & maxime operosa circa animum cultura versetur, non tamen ideo corporis cura est negligenda, quippe cuius fulturis animus sustinetur [1], & quo male se habente animus quoque parum praeclari effecerit. Est igitur quantum in nobis, opera danda, vt mens sana in sano corpore habitet, & vt illud ad laborum potius patientiam induretur, quam deliciis, & molli otio frangatur, Vid. Diodorus SICVLVS L. I. c. 45. apud Lucianum de Lapsu inter salutandum [T. I. p. 500. Ed. Amst.] Pyrrhus memoratur quotidianis sacrificiis Deos nihil aliud orasse, quam ὑγιαίνειν, *valere*, quod hoc omnia bona contineat. Tum cauendum, ne intemperantia cibi, potusque, intempestiuo & non necessario labore, aliaue ratione eius vigor viresque affligantur. Quo nomine vitanda est ingluuies, ebrietas, immodica Venus, & similia. IVVENALIS Sat. XI. [vers. 34.] *Buccae noscenda est mensura tuae* [2]. Add. quae contra incontinentiam disputat Socrates apud XENOPHONTEM Apomnem. L. I. [cap. 3. Edit. Oxon.] Argutum est dictum Democriti apud PLVTARCHVM de Sanitate tuenda [pag. 135. Ed. Wechel.] Ἐι τὸ σῶμα δικάσαιτο τῇ ψυχῇ κακώσεως, ἐκ ἂν αὐτὴν ἀποφυγεῖν. *Si damni dati accusaret animam corpus, illam quin condemnetur effugere non posse.* Etsi reponi queat, errores animi circa victum ac voluptatem, caeteraque quae corporis tutelam spectant, inde prouenire, quod animus praeter rationis monita cedat adpetitui & affectibus corporis, per mentem nunquam reddatur deterior. Nec minus celebre THEOPHRASTI dictum: Πολὺ τῷ σώματι τελεῖ ἐνοίκιον ἡ ψυχή. *Magnam mercedem pro inhabitatione anima persoluit corpori.* [apud Plutarchum, vbi supra p. 135. E.] Add. BACO Sermon. fidel. c. 30.

§. XV. VITA NOSTRA nobis a Creatore concessa est, velut stadium aliquod, exserendis ex dictamine rationis nostris viribus: eoque illa non reciprocatione spiritus, sed bonis actionibus metienda est. Vnde cauendum cuilibet, ne sit ἐτώσιον ἄχθος ἀρέρης, *inutile terrae pondus*, sibi inutilis, aliis

 grauis;

6) Quod ex *Arte cogitandi,* illaudato libello, depromtum est.

§. XIV. 1) Locus hic expressus est e PLINIO L. I. epist. 9. *Corpori vaco,* inquit, *cuius fulcris animus sustinetur.*

2) Qui locus IVVENALIS ad *prodigalitatem* potius, quam ad *ingluuiem* referendus est.

grauis; numerus tantum, & fruges consumere natus [1], aut cui in solo viuendi causa palato est [2]. CICERO de Nat. Deor. L. II. [c. 16.] *Mihi, qui nihil agit, esse omnino non videtur* [3]. OVIDIVS de Ponto L. I. E. 6. [vers. 44.] *Mors nobis tempus habetur iners.* Silius ITALICVS L. III. [vers. 145.] *Quantum etenim distant a morte silentia vitae?* THEOCRITVS Idyll. 14. [vers. vlt.] *Ποιεῖν τι δεῖ οἷς γόνυ χλωρόν.* *Oportet quid agere, quibus genu est viride.* Add. GELLIVS L. XIX. c. 10. Cum porro industria hominum sese soleat exserere vel circa quaerendas res vitae seruandae necessarias, vel circa obeunda munia vitae socialis, & ciuilis, quae magnam fere habeat varietatem, & quibus non quiuis aeque idoneus est; inde cuilibet mature capessendum & eligendum genus vitae, honestum, proficuum & suae capacitati conueniens. Ad quod plerumque viam velut designat impulsus genii, corporis & ingenii peculiaris habilitas, natalium conditio, fortunae bona, parentum auctoritas, quandoque imperium ciuile, inuitans occasio, aut necessitas. ISOCRATES Areopagitico [pag. 255.] de veteribus Atheniensibus: *Vniuersis easdem exercitationes praescribere in tanta rei familiaris inaequalitate non potuerunt: sed vt singulorum facultates ferebant, ita singulis praecipiebant. Nam tenuiores ad agriculturam & negotiationes deducebant: non ignari & inopiae causam esse pigritiam, & ad facinus inopia plerosque impelli. Quare fonte malorum sublato, etiam caetera delicta, quae inde velut ebullirent, censebant posse praecaueri. Locupletes autem animum ad rem equestrem, ad gymnasia, ad venationes, & Philosophiam adiungere cogebant. Hoc enim eam vim habere perspiciebant, vt alii virtutibus excellerent; alii flagitiis plurimis abstinerent.* Apud Aegyptios & Indos quilibet paternam artem excolere iubebatur. Diod. SICVLVS L. I. c. 74. & L. XII. c. 41. cuius instituti rationem reddit ISOCRATES Laud. Busir. [pag. 388. Ed. Paris. 1621.] [4] Idem receptum erat sub imperio Yncarum apud Peruuianos; solis autem nobilibus licebat capessere cultum scientiarum, non item plebeiis. Garcilassus de la VEGA Comment. Reg. L. IV. c. 19. Huc quoque facit illud XENOPHONTIS Cyrop. L. II. [c. 1. §. 8.] *Οὗτοι κράτιστοι ἕκαστα γίγνονται, οἳ ἂν ἀφέμενοι τοῦ πολλοῖς προσέχειν τὴν νοῦν, ἐπὶ ἓν ἔργον τράπωνται.* *Singulis in rebus ii praestantissimi efficiuntur, qui missis multarum rerum occupationibus, vni se operi alicui dederint.* Et L. VIII. [c. 2. §. 4. Ed. Oxon.] *Ἀδύνατον πολλὰ τεχνόμενον ἄνθρωπον πάντα καλῶς ποιεῖν.* *Fieri non potest, vt qui multas artes exercet, multa praeclare faciat.* Vnde in statu sanae rationi aduerso viuunt, non solum qui ex facinoribus victitant; sed & qui muneribus vitae communibus sese praeter necessitatem subtrahunt; vti inter alios sunt multi ex eremitis, & monachis, & ex veteribus philosophis nonnulli. Item valida mendicabula abusum diuini Nominis in quaestum vertentia, Deumque sibi velut tributarium reddentia; quorum nequitia eo maior est, si vltro sibi membra distorqueant, aut mutilent, vt ne si velint quidem, frugi deinceps esse possint. Memorabile est, quod apud Chinenses nemini sano, quantumuis oculis orbato, mendicare permittitur, sed hi

§. XV. 1) HORATIVS L. I. epist. 2. vers. 27.
Nos numerus sumus, & fruges consumere nati.
2) IVVENALIS Sat. XI. v. 35.
Aut quibus in solo, viuendi causa palato est.
3) Quo loco apud Ciceronem commento Epicuraeorum occurritur, quo Deos in otio, sine vllo negotio agere fingebant.

hi molas trusatiles versando victum sibi parant. MARTINIVS Hist. Sin. l. c. c. 34. Quia autem celeri lapsu ruit tempus, & inopinantes saepe mors opprimit, ac nemini iam eam defugere licet; ideo & mature vita vtendum, nec prolixa nimis tela actionum ordienda. MARTIALIS I. Epist. 16. [vers. 11. 12.] *Non est, crede mihi, sapientis dicere, Viuam. Sera nimis vita est crastina; Viue hodie.* Silius ITALICVS L. III. [vers. 141. 142.] *Breuitas vetat mutabilis horae prolatare diem.* HORATIVS I. Epist. 4. [vers. 12. & seqq.] *Inter spem, curamque, timores inter & iras, Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. Grata superueniet, quae non sperabitur, hora.* IDEM: [L. I. Od. 4. vers. 15.] *Vitae summa breuis spem nos vetat inchoare longam.* Denique & semper velut subductas vitae rationes habere debemus, & mature aduersus terrores mortis animum obfirmare, quo citra indignationem & trepidationem Creatori, quod precario dedit vtendum, reposcenti resignare queamus. Silius ITALICVS L. IX. [vers. 376. & seqq.] *Virtus futile nomen, Ni decus adfuerit patiendo, vbi tempora lethi Proxima sint.* PLINIVS N. H. L. VII. c. 40. *Alius de alio iudicat dies, & tamen supremus de omnibus.* ARRIANVS Epicteto L. I. c. 1. Τῆς ὥρας ἐλθέσης εἶτα τότε τεθνήξομαι. πῶς; ὡς πρεσήκει τὸν τὰ ἀλλότρια ἐποδιδόντα. *Cum hora aderit, tunc statim moriar, quomodo? Vt eum decet, qui restituit aliena.* Addatur Marcus ANTONINVS L. XII. §. vlt. & BACO Sermon. fidel. c. 2.

§. XVI. PORRO quantopere homo vitam suam amet, & quam eius conseruatio ipsi cordi sit, manifestum est. Verum an solus ille naturalis instinctus, quem cum brutis habet communem, eum ad id propellat; an vero insuper accedat aliquod iussum legis naturalis, dubio non caret. Cum enim sibi ipsi nemo possit obligari, non adparet, quae efficacia sit illius legis, quae in me ipso terminatur, cuiusque seruandae necessitatem mihi, quandocunque velim, remittere queam, & qua violata, nemini iniuria fiat. Sed & superuacuum videri potest, super isthac re legem ferre, cum iam antea per anxiam teneritatem amoris proprii homo ita feratur ad se ipsum curandum & conseruandum, vt ne, si velit quidem, facile in diuersum abire queat. SENECA de Benefic. L. IV. c. 17. *Superuacuum est, in quod imus impelli. Nemo in amorem sui cohortandus est, quem adeo dum nascitur, trahit.* Enimuero si soli duntaxat sibi homo esset natus, fatemur conueniens fore, vt in absoluto ipsius arbitrio relinqueretur, quid de se ipse statueret. Sed cum ex omnium Sapientum consensu Creator optimus maximus hominem condiderit, vt ipsi inseruiat, excultisque bonis, ab ipso sibi concessis, eiusdem gloriam redderet illustriorem; cumque socialitas, ad quam homo conditus est, exerceri commode & seruari nequeat, ni quilibet se ipsum, quantum in se, excolat, & seruet; cum totius societatis humanae salus intelligi nequeat, si singuli salui sint, nec ne, nihil intersit: adparet abiecta plane sui cura hominem non sibi quidem *, sed Deo Creatori, sed generi humano facere iniuriam. Conf. tamen Anthon.

4) Imo Isocrates hoc loco illud significat, Busiridem voluisse, vt singulis singulae essent professiones, quod difficillimum videretur vnum excellere in pluribus. Praestitisset igitur, hunc locum post verba Xenophontis linea abhinc 8. exhiberi.

§. XVI. *) Hinc scite IOSEPHVS L. III. de Bell. Iud. c. 14. vitam παρακαταθήκην τῦ Θεῦ, *depositum Dei* vocat. H.

Anthon. MATTHAEVS de Crimin. Proleg. c. 3. §. 4. Deinde vsque adeo non ſequitur, ius naturae iſtud non praecipere, quia inſtinctus iam ante in id ſatis acriter ferebatur; aut potius iſte dictamini rationis velut ſuccenturiari videatur, quaſi hoc ſolum non ſufficiat fundamento generis humani continendo. Sane enim ſi conſiderentur moleſtiae, quae vitam humanam comitantur, longe ſuperantes exiguum illud & vile voluptatum, eodem tenore, ſed languidius fere & non citra faſtidium recurſans: ac quam multis vita producatur, vt plura excipere mala poſſint; quotusquisque non primo quoque tempore vitam abrumperet, ni inſtinctus tantopere eandem commendaret; aut ni morti tanta opinio acerbitatis eſſet coniuncta: aut quotusquisque inſtinctum iſtum non vinceret, ni omnipotentis Creatoris iuſſa obſtarent? Nec plane de nihilo ſunt illa apud QVINTILIANVM Declam. 4. *Quid iuuat, o miſera mortalitas, animam per tot annos, etiam ſi natura patiatur, per infinita temporum ſpatia triſtiſſimo corporis retinere complexu? Si cuncta gaudia noſtra, ſi voluptates, & quaecunque ex hac vniuerſitate mundi vel ſolicitant adſpectu, vel blandiuntur vſu, diligenter excutias, tota vita hominis vnus eſt dies. Humiles prorſus abiectaeque mentes, quas non implent haec eadem ſemperque redeuntia: vt qui honeſtis operatus artibus ſciat, quis finis bonorum, quae vera felicitas nunquam ſibi videbitur praematura morte periturus: & lucis cauſas ad animum mentemque referentium neminem quotidie vita non ſatiat. Relaturum me nunc putatis quanto plura ſint in hac aeui breuitate fugienda: comparaturum gaudiis, proſperis, metus, calamitates? Illa aeſtimemus, propter quae fatigamus votis deos, propter quae breuem querimur aetatem. Nempe ſunt vanitas, cupido, luxuria, libido. Non pudet propter haec ferre debilitates, luctus, ſpatia morborum? & cum liceat euadere, malle pati?* Et paulo ante: *Hoc maximum quod pro incolumitate hominis natura commenta eſt, vt periremus inuiti: & contra tot aduerſos caſus, patientiae nobis aequanimitate ſuccurreret.* Apud XENOPHONTEM Apomnem. L. I. [p. 423. Ed. Steph. c. 4. §. 7.] Socrates σοφȣ̃ δημιȣργȣ̃ τέχνημα, *ſapientis conditoris artificium* iudicat, quod *cupiditatem procreandae ſobolis nobis immiſit, matribus vero cupiditatem nutriendi, procreatis autem atque nutritis magnum viuendi deſiderium, maximumque moriendi timorem.* Quorum vltimus etiam ſuam cuique vitam ab aliis hominibus tutam praeſtat. Quam facile enim eſſet occidere, ni mori acerbum foret? Vnde dominus eſt alienae vitae, qui ſuam contemſit; & aliena capita meum cuſtodiunt. Add. CHARRON de la Sageſſe L. II. c. 11. n. 8.

§. XVII. ILLVD altioris eſt indaginis, an & quousque homini aliqua poteſtas in propriam vitam competat, ad eam vel periculo ancipiti vltro exponendam, vel lentis viis atterendam, vel denique violento modo abrumpendam. Sane multi antiquorum abſolutum heic ſatis homini ius concedebant, ſic vt cre-

§. XVII. *) Menelaus apud EVRIPIDEM Phoeniſſis:

Στείχω δὲ, θανάτȣ δῶρον ȣ̓κ αἰσχρὸν Πόλει
Δώσων, νόσȣ δὲ τήνδ' ἀπαλλάξω χθόνα.
Moriar, ſed vrbi munus egregium dabo,
Cladis redemtor, liberator patriae.

Chorus paulo poſt:

Te fas perpetuis laudibus, o puer,
Tolli, pro patria non timidum mori.
Tu patri gemitum, ſed decus inclytum
Tu ſeptem geminis turribus adferes.

v. & *pr. Inſt. de excuſat. tutor.* H.

§. XVIII. 1) L. VIII. c. 2. §. 4. H.

2) Quo pertinet exemplum de Minyarum vxoribus,

crederent, poſſe aliquem vltro vitam pro altero pignori opponere, eam etiam citra conſeruationem alterius pro ipſo deuouere, & vbi eius pertaeſum foret, ante naturalem ſeu fatalem terminum ipſam abrumpere. PLINIO Nat. Hiſt. L. II. c. 7. mortem ſibi conſciſcere poſſe vocatur *optimum in tantis vitae poenis.* Qui quidem nullo modo ab impietatis crimine abſolui poteſt, dum ita abiecte de maximo Dei beneficio ſentire non veretur. Nobis quid principiis iuris naturalis maxime videatur congruum, inquiſiuiſſe curae erit. Illud igitur primo dubium non habet, cum homo poſſit, & debeat ſua opera aliis inſeruire, & vero certum genus laborum, aut eorum intenſio vires hominis ita afficiat, vt ſenium, vitaeque terminus maturius ingruat, quam ſi quis molliter aetatem exegiſſet; recte poſſe aliquem paulo breuius aeui ſpatium eligere, vt facultatum ſuarum vſum aliis hominibus largius diſpenſet. Cum enim non nobis ſolis viuamus, ſed Deo & ſocietati humanae; inde ſi vel gloria Creatoris, vel ſalus ſocietatis humanae vitam noſtram velut depoſcat, eam ſane ad iſtos vſus libenter conſumere debemus *. STATIVS Thebaid. L. X. [verſ. 629.] *Felix qui tanta lucem mercede relinquit.* HORATIVS Carm. III. 2. *Dulce & decorum eſt pro patria mori. Mors & fugacem perſequitur virum, Nec parcit imbellis iuuentae Poplitibus, timidoque tergo.* Huc facit Pompeii Magni dictum, qui cum Romam fames premeret, annonae importandae praefectus, & amici vehementer diſſuaderent, ne mari tempeſtuoſo ſe crederet, reſpondit: *Neceſſe eſt vt eam, non vt vivam.* Achilles apud HOMERVM Iliad. ι. elegit vita potius breui, ſed glorioſa defungi, quam ingloriam, domi deſidem ad extremas aetatis metas peruenire.

§. XVIII. DEINDE cum certum ſit, ſaepe numero multorum vitam ſeruari non poſſe, niſi pro iis alii probabili ſeſe vitae periculo exponant; id quoque conſtat, ex iuſſu imperantis legitimi poſſe alicui iniungi obligationem, vt eiusmodi periculum declinare ipſi non liceat, ni grauiſſimas ſubire poenas velit. Quo fundamento obligatio militum nititur [1], de qua ſuo loco pluribus. Egregie Socrates apud PLATONEM in Apologia [L. VIII. c. 2. §. 4.] Ου ἄν τις ἑαυτὸν τάξῃ ἡγησάμενος βέλτιςον εἶναι, ἢ ἀπὸ ἀρχόντων ταχθῇ, ἐνταῦθα δεῖ μένοντα κινδυνέυειν, μηδὲν ὑπολογιζόμενον, μήτε θάνατον, μήτε ἄλλο τι μηδὲν πρὸ τȣ̃ αἰσχρȣ̃. *Quo quisque in loco vel ſeipſum conſtituit, arbitratus id optimum eſſe, vel a ſuperiore iubetur conſiſtere, in eo permanere oportet, periculumque ſubire, neque mortem, neque aliud quidquam magis, quam turpitudinem formidantem.* Sed neque in ipſa ratione naturali, neque in diuinis literis; quae vitam pro fratribus profundere iubent, quidquam repugnare videtur, quo minus etiam citra tam rigidum imperium vltro quis probabili ſeſe vitae periculo pro aliis exponere queat [2]; modo ſpes aliqua ſit, iſtud in aliorum ſalutem ceſſurum, & hi digni ſint, qui tam care redimantur [3]. Nam id ſtolidum fuerit, alteri perituro ſeſe fruſtra

ribus, qui maritos iam morte mulctandos, veſte eorum ſumta, ipſae in carcere manentes, liberarunt, apud HERODOTVM L. IV. H.

3) Helena apud EVRIPIDEM in eius nominis Tragoedia:

Ἐγὼ, δὲ διὰ, τὸ μὲν ςέργειν Πόσιν
Καὶ ξυνθάνοιμ' ἄν. Ἀλλὰ τίς κάνῳ χάρις,
Ξυγκατθανόντι κατθανεῖν;

Promtus eſt nobis amor,
Etiam marito commori: ſed mortuo
Mortem imputare quid iuuat?

fruſtra comitem addere, aut egregium virum pro homine nauci iugulari. GROTIVS ad Ionae c. I, 12. *Si homo vnus, vt multos ſeruet, recte morti ſe offert, quod Demoſtheni dicebat Phocion: multo id faciet iuſtius, qui ſe aliis periculi ſcit eſſe cauſam.* Vnde etiam nos licitum putamus, vt quis pro altero, praeſertim innocente ac praeſtanti viro, vadem ſeſe conſtituat, aut ad ſecuritatem ſalutis multorum obſidem ſe dedat, ſub periculo mortis ſubeundae, ſi reus ſe non ſtiterit, aut pactum non fuerit ſeruatum. Quanquam ab altero huiusmodi vades ac [4] obſides recte morte plecti nequeant [5]: vti alibi oſtendemus. Eiusmodi tamen deuotiones, quae non niſi vanam fidei & fortitudinis oſtentationem citra vllum vſum habent, quales apud Iaponenſes adhuc frequentari [6] ſupra diximus, quin iuri naturali repugnent, nulli dubitamus. Fruſtra enim pro virtute venditatur, quod ratione caret. Enimuero hoc per legem naturae praecipi, vt quiuis cuiusuis alterius vitam, caeteris praeſertim paribus, ſuae praeferat, hautquidquam arbitramur; & contrarium non obſcure ſuadent hominum communis illa inclinatio, & omni exceptione maiores teſtes, qui proximum ſibi quemque eſſe admittunt. Vid. 2 Corinth. IIX, 13. 14. *L. 14. princ. D. praeſcript. verb. L. 6. C. de Seruitut. L. 2. §. 9. D. de aqua pluu. arc.* [7] Non obſtat *L. 5. §. 4. D. commodati.* [8] *L. 1. §. 28. D. de SCto Silan.* Add. AVCTOR de Princip. Iuſti & Decori p. m. 122. ſeqq.

§. XIX. ILLVD denique diſcutiendum reſtat, an homo proprio ex arbitrio, ubi iucunditatem vitalis aurae adſpernatus fuerit, aut declinandis ingentibus miſeriis, & anteuertendae ignominioſae morti iam iam impendenti, ſibi ipſe fata properare queat? Hanc in rem notiſſima eſt ſententia *Platonis in Phaedone*, Chriſtianis etiam ſcriptoribus laudata: *Ὡς ἔν τινι φρουρᾷ ἐσμὲν οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν οὐδ' ἀποδιδράσκειν· In cuſtodia quadam nos homines ſumus; neque decet quemquam ex hac ſeipſum ſoluere, neque aufugere* [1]. Id quod copioſius expreſſit LACTANTIVS Diu. Inſtit. L. III. c. 18. *Sicut in hanc vitam non noſtra ſponte venimus, ita rurſus ex hoc domicilio corporis, quod tuendum nobis aſſignatum eſt, eiusdem iuſſu recedendum eſt, qui nos in hoc corpus induxit, tamdiu habitaturos, donec iubeat emitti.* Etſi bene obſeruandum, qualem ſui interfectorem PLATO de LL. L. IX. ignominioſa ſepultura afficiendum pronunciet. *Ὃς ἂν ἑαυτὸν κτείνῃ, τὴν τῆς εἱμαρμένης βίᾳ ἀποστερῶν μοῖραν, μήτε πόλεως ταξάσης δίκην, μήτε περιωδύνῳ ἀφύκτῳ προσπεσούσῃ τύχῃ ἀναγκασθείς, μηδὲ αἰσχύνης τινὸς ἀπόρου καὶ ἀβίου μεταλαχών, ἀργίᾳ δὲ καὶ ἀνανδρίας δειλίᾳ ἑαυτῷ*

Notiſſimum eſt, in quibusdam Indiae partibus etiam hodie marito demortuo viduam ſponte rogo inſilire, & vna cum ipſius cadauere concremari. Vid. Io. de LAET de Imperio M. Mogolis. c. 3. Cuius moris cauſam refert Diodorus SICVLVS L. XIV. Biblioth. ad mulierem vnam, quae maritum dolo interemerat. H.

4) Quamquam exempla non deſint, relata a GROTIO L. III. d. I. B. & P. c. 4. §. 14. Quibus adde Eduardi III. Anglor. Regis, apud BVCHANANVM L. II. Rer. Scotic. pag. 282. v. GROTIVM d. l. L. III. c. 11. §. 18. SCHILTERVM de Iure Obſ. d. c. 6. & 7. H.

5) L. V. c. 10. §. 12. H.

6) c. 3. §. 14. H.

7) v. infra. L. V. c. 4. §. 6. H.

8) v. infra ad c. 6. §. 2. H.

§. XIX. 1) Quod in Sacris ἀποῤῥήτοις Pythagoraeorum fuit, quo nomine veniebant praecepta ſecreta, quibus diſcipuli eorum imbui ſolebant. Vid. CICERO de Senectute c. 20. &, quod ad Sacra ἀπόῤῥητα SCHEFFERVS de not. & conſtit. Phil. Ital. c. 10.

ἑαυτῷ δίκην ἄδικον ἐπιθῇ. Qui ſeipſum vita & ſorte fatorum vi priuauerit; non iudicio ciuitatis, nec triſti & ineuitabili fortunae caſu coactus, neque pudore aliquo extremo compulſus; ſed ignauia, & formidoloſi animi imbecillitate de ſeipſo iniuſte ſtatuerit. ARISTOTELES quoque Nicom. III. c. 11. Τὸ δ' ἀποθνήσκειν, φεύγοντα πενίαν, ἢ ἔρωτα, ἤ τι λυπηρὸν, οὐκ ἀνδρείου, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ· μαλακία γὰρ τὸ φεύγειν τὰ ἐπίπονα. *Mori autem vel vt paupertatem, vel amorem, vel moleſti quidpiam fugiamus, fortis viri minime eſt, ſed potius timidi: quippe cum laborioſa fugere mollities ſit.* SENECA Phoeniſſis. *Non eſt virtus Timere vitam, ſed malis ingentibus Obſtare nec ſe vertere ac retro dare.* MARTIALIS L. XI. epiſt. 57. *Rebus in anguſtis facile eſt contemnere vitam. Fortiter ille facit, qui miſer eſſe poteſt.* VIRGILIVS Aeneid. VI. in tartaro locum aſſignat iis, *Qui ſibi letum Inſontes peperere manu, lucemque peroſi Proiecere animas.* PROCOPIVS Hiſt. Goth. L. IV. [c. 12.] *Vitam abrumpere nullo mortis vſu* [2]*, praeceps amentia eſt, caeca aduerſus mortem ferocia inanem quandam habet fortis animi ſpeciem, a ſapientibus inſipientia ducitur.* Amm. MARCELLINVS L. XXV. c. 4. *Aequo iudicio iuxta timidus eſt, & ignauus, qui quum non oportet, mori deſiderat: & qui refugiat, cum ſit oportunum.* Add. Abr. ROGERIVS de Braminibus Part. II. c. 18. Nicolaus TRIGAVTIVS de Regno Chinae L. I. c. 9. CHARRON de la Sageſſe L. II. c. 11. n. 18. GROTIVS L. II. c. 19. §. 5. Vbi memorat, tam apud gentiles, quam Ebraeos [3] abs ſepulturae honore fuiſſe excluſos, qui mortem ſibi ipſi conſciuerant. Add. IOSEPHVS de Bello Iudaico L. III. c. 25. Quamquam nonnulli Ebraeorum de lege ſe non interficiendi vnam cauſam exceperunt, tanquam εὔλογον ἐξαγωγὴν, ſi quis videat, ſe deinceps victurum in probrum ipſius Dei [4]. Nam quia non nobis, ſed Deo in vitam noſtram ius eſſe ſtatuebant, exiſtimabant ſolam Dei praeſumtam voluntatem eſſe, quae mortis antecipandae conſilium abſoluat. Atque huc referunt Samſonis exemplum, qui in ſuo corpore veram religionem videbat eſſe deriſui [5], & Saulis, qui gladio incubuit, ne a Dei ſuisque hoſtibus illuderetur, & ſua captiuitate fortaſſe ſeruitium populo conciliaret [6]. Nam hunc reſipuiſſe iſti volunt, poſtquam Samuelis vmbra mortem ipſi praedixerat; quam gnarus ſibi imminere ſi pugnaret, pugnam pro patria & Dei lege non detrectauit, aeternam inde laudem meritus, Dauidis etiam praeconio, a quo & illi, qui Saulum cum honore ſepelierant, recte facti teſtimonium retulerunt. Atque hoc aliqui ad ſimiles quoque caſus producunt, eo nixi fundamento: quemadmodum ſibi nemo poteſt obligari, ita iniuriam ſibi non facere, qui vim vitae ſuae intulerit. Quod autem

2) Apud EVRIPIDEM in Helena, Teucro narrante de fratre ſuo:
Οἰκεῖον αὐτὸν ὤλεσ' ἅλμ' ἐπὶ ξίφος
Suo ipſe pectus enſe tranſegit ſibi.
Quaerit Helena:
Μαίνετο; ἐπεὶ τίς σωφρονῶν τλαίη τάδ' ἄν;
Furens? quis illud mentis auderet ſuae? H.

3) Et apud Chriſtianos V. Concil. Bracarenſ. I. Can. 34. CARPZOV. L. II. Iuriſpr. Conſ. Def. 376. & Quaeſt. Crim. II. n. 25. ſq. cum ICtis paſſim. H.

4) Qua tamen ratione caedes ſui ipſius minime excuſatur. Modo enim ipſi nihil admittamus contra reuerentiam Diuini Numinis, ſatis excuſamur, etiamſi profanis occaſionem praebeamus illudendi Creatori noſtro: neque haec occaſio auctoramentum nobis praebere poteſt transgrediendi praecepta Diuina, cum iure naturae, tum reuelatione nixa, quibus vitam ſine iuſſu Dei deſerere prohibemur.

5) Imo id a Simſone vindictae ſtudio factum. Vid. CLERICVS ad Iudic. XVI, 28. 30. vt pote quem Deus puniuit etiam quum preces eius exaudiret.

6) Vid. CLERICVS ad 2 Sam. I, 14.

tem quis seipsum ex lege naturae teneatur conseruare, id inde esse, quia a Deo ad colendam societatem humanam est destinatus, quam ad desertoris instar aut infrequentis militis destituere hautquidquam possit: adeoque quod ego me tenear conseruare, id me non debere mihi, sed Deo, & societati humanae. (ARISTOTELI Nicom. V. 15. αὐτόχειρες non in seipsos, sed in ciuitatem iniurii dicuntur, eoque nomine etiam ignominia affici.) Inde si respectus ille erga Deum, & genus hominum sit remotus, hominem sibi commendari per solum illum instinctum sensitiuum videri, qui cum vim legis non habeat, eidem repugnasse quoque pro peccato non sit putandum. Inde illorum caussam fauorabilem iudicant, certe miseratione quam aspera sententia digniorem, qui manus sibi inferunt, quod certitudine moraliter infallibili praeuident, mortem sibi paulo post ab hoste cum cruciatu & ignominia adferendam; nec boni publici interesse, cur ad arbitrium alterius moriantur: aut quod ab aliis sibi vident intentari, quo admisso ipsi caeteris mortalibus deinceps sint fastidiendi. Quales sunt, qui cum mortem sibi ab hoste truculento, aut saeuo principe instare cernerent, festinata fata maluerunt, quo tormenta, & ludibria, aut ignominiam carnificis effugerent; aut vt suis aliquod inde commodum procurarent. Sicuti apud TACITVM Ann. VI. [c. 29.] est: *Promtas eiusmodi mortes metus carnificis faciebat; & quia damnati, publicatis bonis, sepultura prohibebantur: eorum qui de se statuebant, humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandi.* Ex quo obiter patet, non vsquequaque probari posse illud MARTIALIS L. II. Ep. 80. *Hostem cum fugeret, se Fannius ipse peremit. Hic rogo non furor est, ne moriare, mori?* Nam vti AESCHINES Orat. de falsa Legatione [pag. 271. C. Ed. Geneu.] loquitur: Ουκ ὁ θάνατος δεινὸν, ἀλλ' ἡ περὶ τὴν τελευτὴν ὕβρις φοβερά. *Neque enim terribilis est interitus: sed contumelia in morte est metuenda* [7]. Huc referri quoque solent foeminae, aut formosi pueri, qui pudicitiae suae violationem hoc modo declinarunt [8]. Vid. Paulus DIACONVS L. XV. de Dugna foemina Aquileiensi. EVSEBIVS Hist. Eccles. L. VIII. c. 24. 27. Hos plausibiliter in excusationem sui proferre posse arbitrantur: ex admota tanta necessitate, & quam nisi velut per miraculum effugere non datur, se collegisse, missionem iam sibi a summo imperatore dari [9]; veniam quoque generis humani facile praesumi; cui iam perierint; nec vllius interesse; tantillo tempore mortem abs se antecipari, vt tormenta & ludibria non sentiant, quae ad graue fortasse peccatum stimulare ipsos queant: nec videri generosos animos ad id necessitatis damnatos, vt omnino ad libidinem alterius, contumeliis prius vexati, vitam ponant. CICERO Tusculan. quaest. L. I. [c. 30.] *Cato sic abiit e vita, vt caussam moriendi nactum se esse gauderet. Vetat enim dominans ille in nobis Deus iniussu hinc nos suo demigrare. Cum vero causam iustam Deus ipse dederit, vt tunc Socrati, nunc Catoni, saepe multis; nae ille medius fidius vir sapiens, laetus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illa vincula carceris ruperit: leges enim vetant: sed tanquam a magistratu aut aliqua potestate legitima, sic a Deo evocatus atque emissus exierit.*

7) Exempla plurima habet H. GROTIVS d. L. II. de I. B. & P. c. 19. §. 5. & in notis H.

8) Qui tamen sine sontica satis caussa suas sibi manus intulerunt. Solatio enim ipsis esse debuerat animi integritas, qua nullius sibi sceleris conscii essent: temeraria autem aliorum iudicia & alia mala inde obuenientia patienter ferenda erant. Vera enim pudicitia a nemine nobis eripi potest, & im-

rit. Conf. *L.3. §.6. D. de bonis eorum, qui ante sententiam. L.45. §. 2. D. de iure fisci.* Addatur QVINTILIANVS Declam. IV. Ant. MATTHAEVS *de Crimin. ad L. 48. D. tit.* V. *c. 1. §. 9.* GROTIVS ad Iudic. c. XVI, 30. Verum isthaec nos quidem in medio relinquimus. Illud manifestum est, eos, qui vel solo taedio molestiarum vitae humanae communium, vel indignatione malorum, quae humanae ipsos societati non erubescendos erant redditura, vel metu dolorum, queis fortiter toleratis exemplo suo prodesse aliis poterant, vitam vltro abrumpunt, nullam adferre posse sat validam defensionem, quo minus in legem naturae peccasse sint censendi. Aliter sentire videtur Thom. MORVS Vtopia L. II. quod ego non probauerim. Illi vero contra merito a crimine *αὐτοχειρίας* sunt eximendi, qui ex morbo, rationis vsum adimente, manus sibi inferunt. Multos quoque, qui in voluntarium exitium ruunt, magnitudo consternationis apud aequos viros excusat. CVRTIVS L. IV. c. 16. *Vbi intrauit animos pauor, id solum metuunt, quod primum formidare coeperunt.* LVCANVS L. III. [vers. 689. 690.] *Mille modos inter leti mors vna timori est, Qua coepere mori. Mors timore appetita* dicitur apud SVETONIVM Nerone c. 4. Addatur Mich. MONTAIGNE Essais L. I. c. 17. Add. *L. 14 §. 3. D. quod metus causa.* Id quoque heic obseruandum, ad rem nihil facere, propria quis manu cadat, an alios quouis modo adigat ad mortem sibi inferendam. Sicut Deianira apud SENECAM Hercule Oetaeo [v. 696.] loquitur: *Dextera sternar tua, sed mente nostra.* Nam qui mori heic & nunc non debuit, non excusatur, si alterius manibus in arcessenda morte vsus fuerit; quippe cum ipse fecisse censeatur, quod quis per alium facit. Etsi qui manus suas huic ministerio commodauit, crimine se quoque adstringere possit. Inde nobis non probantur illa FLORI L. IV. c. 7. *Quis sapientissimos viros,* (Brutum, & Cassium) *non miretur ad vltimum non suis manibus vsos? nisi si hoc quoque ex persuasione defuit, ne violarent manus, sed in abolitione sanctissimarum, pientissimarumque animarum, iudicio suo, scelere alieno, vterentur.* Nam si istis nefas fuit vitam tunc abrumpere, nihil interfuit, sua an aliena manu perirent. Sin illud licitum fuit, non recte ministris scelus tribuitur. Etsi ad locum Flori illustrandum possit facere illud AESCHINIS Orat. contra Ctesiphontem: Ἐάν τις αὑτὸν διαχρήσηται, τὴν χεῖρα τὴν τοῦτο πράξασαν χωρὶς τοῦ σώματος θάπτομεν. *Si quis se ipsum occiderit, manum, quae id fecit, a reliquo corpore sepelimus.* Caeterum cum nos absolutam homini in vitam propriam detrahamus potestatem; adparet quoque, non posse probari leges illas, quae vel iubent, vel permittunt ciuibus vltro vitam proiicere. Qualis lex apud Taprobanenses memoratur Diodoro SICVLO L. II. c. 57. qua statutum erat, *vt ad certum annorum numerum viuerent; quo expleto, insolenti mortis genere decedebant, herbae indormientes, quae citra sensum doloris necat.* Add. IDEM L. III. c. 33. de Magabareis, gente Troglodytica. Sic apud Ceos edicebat lex, maiores sexaginta annis aconito vitam finire, vt reliquis cibaria sufficerent. STRABO L. X. HERACLIDES de Politiis. Etsi AELIANVS V. H.

& immerito vili penduntur, qui quaeue occubuerint vi maiori.

9) AVGVSTINVS ipse l. de Ciuitate Dei c. 16. *Ac per hoc* (quod voluptatem carnis senserunt vim passae) *& quae se occiderunt, nequicquam huiusmodi paterentur, quis humanus affectus eis nollet ignosci.* H.

V. H. L. III. c. 37. hanc caufam alleget, *quod fibi ipfis confcii fint, fe ad promouenda commoda patriae inutiles amplius effe, animo iam ob aetatem delirare incipiente.* Add. Valerius MAXIMVS L. II. c. 6. §. 7. 8. De more Herulorum, apud quos fenio aut valetudine debiles mortem vltro fibi arceffebant, vxoribus quoque ad mariti fic defuncti monumentum laqueo fefe necantibus, vid. PROCOPIVS Hift. Goth. L. II. [c. 14.] De Sardis, & Berbiccis vid. AELIANVS L. IV. c. 1. De Maffagetis STRABO L. XI. & HERODOTVS Clio in fine.

CAPVT V.

DE DEFENSIONE SVI.

I. *Defenfio fui violenta eft licita.*
II. *An etiam naturali iure praecepta?*
III. *Defenfio qualis in libertate naturali?*
IV. *Qualis eadem in ciuitatibus?*
V. *An & contra inuaforem errantem;*
VI. *Tempus defenfionis in libertate naturali;*
VII. VIII. IX. *Et in ftatu ciuili quomodo fe habeat?*
X. *De mutilatione membri;*
XI. *Et pudicitia:*
XII. *Nec non alapa.*
XIII. *An fugere quis teneatur?*
XIV. *An religio Chriftiana diuerfum heic difponat?*
XV. *Caedes in defenfione patrata eft innoxia.*
XVI. *De defenfione rerum.*
XVII. XVIII. *De fure nocturno.*
XIX. *De defenfione eius, qui iniuriae initium fecit.*

AD CONSERVATIONEM fui, quam cuique & amor longe tenerrimus, & ipfa ratio commendat, pertinet quoque fui defenfio, feu propulfatio malorum in laefionem hominis tendentium, quae ab altero homine intentantur. Ifthaec defenfio duplici modo inftituitur; vel fine laefione eius, qui malum nobis machinatur [1], vel cum eiusdem laefione ac pernicie. Prior quin fit licita, omnique peccato vacet, nemo fanus vnquam in dubium reuocauit. Circa pofteriorem autem nonnullis ideo fcrupulus fuit obortus, quod per ipfam vtique laedatur, aut perdatur noftri fimilis homo, quicum ad colendam vitam focialem adftringimur, & quo extincto parem iacturam videtur facere genus humanum, quam fi ipfi pereamus. Et quod maiores turbae focietatem humanam videantur inuadere, fi vim intentantem vi repellamus, quam fi vel per fugam malum declinemus, aut vbi id non datur, corpus noftrum patienter inuadenti praebeamus. Enim vero quod defenfio noftri non priori duntaxat modo poffit inftitui, fed &, vbi ifte locum non habuerit, cum laefione eius, qui nos oppugnatum it [2]; & ratio euincit, & fapientum iuxta atque vulgi confenfus adprobat. Equidem ad pacem cum fui fimi-

§. I. 1) Veluti vt aditum inuafori intercludam, vt intra munita loca me contineam, vt inuaforem moneam, velit defiftere a coeca mentis rabie.

ſui ſimilibus agendam homo conditus eſt, omnesque naturae leges, quae alios homines ſpectant, primario ad pacem conſtituendam, & ſeruandam tendunt. Nec minus tamen natura ad vim confugere quandoque indulget, vbi aliter per alterius iniuriam ſalui eſſe non poſſumus. Scilicet obligatio ad exercendas inuicem leges naturae, & officia pacis eſt mutua, & omnes homines aequaliter ſtringit; neque vlli prae altero priuilegium per naturam competit, vt ipſe in altero violare eas leges queat, alter autem aduerſus hunc pacem continuare teneatur. Sed vtrinque ſtringens obligatio facit, vt munia pacis mutuo debeant exerceri. Adeoque vbi alter contra leges pacis talia aduerſus me ſuſcipere aggreditur, quae ad meam perniciem ſpectant, impudentiſſime a me poſtulauerit, vt ego ipſum deinceps ſacroſanctum habeam; id eſt, vt meam ſalutem prodam, quo ipſius malitia impune graſſari queat. Εὔλογον καὶ ἀναγκαῖον τὸν μέλλοντα πείσεσθαι δεινὸν, ἀμύνασθαι, ἢ ὑπομεῖναι. Τῇ μὲν γὰρ συμφορᾷ τοῦ πεσόντος, καὶ ἀνανδρίας ψόγος παρακολουθεῖ. *Rectum & neceſſarium vindicare magis quam accipere iniuriam; quippe ad occiſi calamitatem etiam infamia timiditatis accedit.* HERODIANVS L. IV. c. 5. Sed cum is inſociabilem ſeſe aduerſus me exhibeat, & ineptum ad recipienda a me officia pacis reddat; omnis mea cura ad expediendam propriam ſalutem reuocatur; quae vbi citra iſtius laeſionem ſeruari nequit, habet quod ſibi imputet, qui ad iſthanc neceſſitatem me adegit. HORATIVS L. II. Sat. 1. [verſ. 44. 45.] *Nec quisquam noceat cupido mihi pacis. At ille, Qui me commouit (melius non tangere clamo,) Flebit.* Alias quippe omnia bona, quae natura aut induſtria nobis dedit, fruſtra forent conceſſa, ſi alteri iniuſte illa inuadenti vim non liceret opponere; & parata praeda improbis expoſiti forent probi, ſiquidem illi hiſce vim nunquam deberent opponere. Sic vt violentam ſui defenſionem plane proſcribere, hautquidquam paci, ſed exitio generis humani conducat. Neque vero lex naturae, in ſalutem vtique hominis inſtituta, tali quoque paci fauere eſt cenſenda, quae praeſentem ipſius perniciem, & nihil minus, quam ſociabilem vitam erat productura. Add. GROTIVS L. I. c. 2. & c. 3. §. 3.

§. II. ILLVD NON adeo liquidum eſt, an defenſio violenta, & quae cum laeſione aut caede inuaſoris coniuncta eſt, etiam ſit in obligatione. Neque loquimur de militibus, aut viatorum praeſidiis, qui dum ſe cum caede hoſtium aut latronum defendunt, patriam ſimul, aut fidei ſuae commiſſos protectum eunt; in quos quadrare poteſt illud SENECAE Phoeniſſis [verſ. 294.]: *Vitam tibi ipſi ſi negas, multis negas:* ſed de iis, quos proprium duntaxat periculum in defenſionem ſui excitat. Quo facit illud PLVTARCHI Phocione [pag. 756. Tom. I. Ed. Wech.] *quum Phocion culparetur, quod dimiſiſſet Nicanorem, nec retinuiſſet, negauit diffidere ſe Nicanori, vel quidquam ab eo expectare mali. Sin ſecus foret, malle ſe omnibus innoteſcere iniuriam accipere, quam facere. Hoc ab eo de ſe ipſo videatur aeſtimanti probe & fortiter dictum. At qui ſalutem patriae in praecipitem caſum adducit, atque is dux & magiſtratus, haut ſcio, anne maius violet, & antiquius erga ciues ius.* Equidem ſunt, qui eouſque illam praeceptam volunt,

2) Tale ius ἀμύνης νόμον vocat Plutarchus in vita Arati. V. Sapientum dicta apud H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 20. §. 8. n. 2. & 3. H.

lunt, vt ne lege quidem ciuili eadem possit tolli; & qui se, cum defendere posset, occidi permittit, illum damnari posse, non aliter ac si seipsum occidisset. Vid. ZIEGLERVS ad Grot. L. I. c. 3. §. 3. Et huc aliquo modo pertinet, quod Ephori Sciraphidam quemdam multarunt, quod multi ipsum iniuria afficerent. PLVTARCHVS Instit. Lacon. [pag. 239. B. Ed. Wechel.] AVCTOR quoque de Princip. Iusti & Decori. p. m. 33. in hanc sententiam inclinat; argumento vsus, quod praeter alia, ad conseruationem hominis spectantia, nobis sit insitus acutus sensus doloris, ardor vindictae, manusque laedendis aliis, & propugnandis nobis habiles; quae cum frustra non sint datae, inde colligi, Deum velle, vt istas conseruando mihi ipsi adhibeam. Ac perinde fore [1], si manibus meis non ad internecionem vsque inuasoris pugnem, quam si easdem vltro mihi abscindam. Et si infra p. 118. fateatur, legem illam de conseruatione sui ipsius non esse eiusmodi necessitatis, quin eueniant nonnunquam casus, qui hominem in praestanda obedientia aut dispensent, aut sui iuris faciant. Nobis id cumprimis videtur considerandum, an aliorum multum intersit, vt qui inuaditur sit superstes, an vero iste sibi duntaxat videatur viuere; vt priori quidem casu ad defensionem sui quocunque modo expediendam teneri aliquem dicamus; posteriori autem inter licita duntaxat habeamus, se cum caede inuasoris defendere; praesertim vbi inuasoris vita multis est vtilis, & probabiliter praeuidetur, eundem, dum in eiusmodi facinore caeditur, damnationis insuper aeternae periculum incurrere. Nam etsi magnitudo imminentis terroris merita personarum ita otiose trutinari non permittat; & eius periculi, in quod quis se ipsum coniecit, & ex quo sese eripere iterum pro lubitu potest, nulla habenda sit ratio, praesertim ab eo, cuius damno alter furit; (ISOCRATES aduersus Callimachum [pag. 650. Ed. Paris.]: *Nonne absurdum est, istum in eo periculo a vobis petere misericordiam, quod penes ipsum est, & in quod se ipse coniecit, & quo etiam nunc liberari potest?*) LIBANIVS Declam. 23. Ἃ οὐκ ἔπαθεν, οὐκ ἀδικῶν, ταῦτα αὐτὸν ἔδρασεν ἠδικηκώς. *Quae passus non esset, nisi iniuriis prouocasset, haec sibi ipse fecit iniuria illata.* Tamen vt eiusmodi factum, ex quo tanta alteri mala proueniunt, inter debita numeretur, & quo intermisso peccatum contrahatur, vero simile non videtur. Praesertim cum huc quoque adplicari queat illud tritum: priuilegio suo quemlibet posse renunciare, vbi citra praeiudicium tertii id queat fieri [2]. Id quod ita expressit QVINTILIANVS Declam 7. *Omnium beneficiorum ista natura est, vt non sit necessitas, sed potestas. Quicquid in honorem alicuius inuentum est, desinit priuilegium vocari posse, si cogas. Cuncta, si videtur, iura percurrite; nusquam adeo pro nobis solicita lex est, vt quod praestat, extorqueat.*

§. III.

§. II. 1) Quae verba non Velthuysenii ipsius sunt, sed per consequentiam ab Auctore e sententia eius ducuntur.

2) Imo, quum natura vel per solum instinctum conseruationi nos nostrae studere iubeat, defensio sui ipsius non tantum *licita*, sed vtique etiam *praecepta* videri possit. Vid. van der MVELEN ad Grotium de I. B. & P. L. II. c. 1. §. 8. & 9. & TITIVS ad Pufend. de off. hom. & ciu. obs. CXXI. quamuis de hoc argumento non temere laborandum sit, propter naturalem hominum ad defendendum sese procliuitatem.

§. III. 1) SENECA Thebaid.

Nunc belli mala
Propone, dubias Martis incerti vices.

Licet

§. III. Sed vt super defensione sui accuratius cognoscatur, quaratione illa temperanda, & quousque recte possit progredi, ante omnia distinguendum est, vtrum, qui se defendit, in statu naturali: an vero in ciuili degat: quippe cum heic longe arctioribus, quam illic, limitibus ista sit circumscripta. Quod cum a multis non satis fuerit obseruatum, inde de inculpata sui tutela in vniuersum tradidere, quae de alterutro duntaxat statu vera sunt. Ast vbi distincte fuerit expositum, quidnam iuris sit in statu naturali, facile dein patebit, quousque & quibus rationibus istud in ciuitatibus sit restrictum. Ac illud quidem prudentiae est praeceptum: *Omnia prius, quam armis, experiri sapientem decere* [1]. Cum enim omnis pugna habeat aliquid aleae ancipitis; inde vbi ab altero iniuria intentatur, consultius fuerit tutiora prius remedia tentare, quam in pugnam descendere. Libanivs Declam. 1. *Πρῶτον μὲν τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις ἐπιπηδᾷν ἀνθρωπινώτερον. Primum non statim ad arma ruere, magis autem verbis experiri, possisne quod ius est obtinere, id est homine dignius.* Sic si inuasuro viam possim intercludere, ne ad me accedere queat, stulte cum eo manus citra necessitatem confero. Sic quem parietes ac ianua possunt defendere, imprudenter pectus suum hosti obiicit. Terentivs Eunuch. [Act. IV. Scen. 7. v. 23.] *Tu quod cauere possis, stultum admittere est.* Deinde & hoc prudentis est, leuis iniuriae patientia defungi, si commode fieri queat, adeoque de iure suo aliquid remittere potius, quam intempestiua defensione maiori sese periculo exponere; praesertim vbi imperatur id, quod facile reparari aut pensari queat. Plavtvs Amphitr. Act. 2. sc. 2. [vers. 71. & seqq.] *Bacchae bacchanti si velis aduersarier, Ex insana insaniorem facies: feriet saepius. Si obsequare, vna resoluas plaga.* Idem Trucul. [Act. IV. scen. 2. vers. 55.] *Si stimulos pugnis caedis, manibus plus dolet.* Martialis VI. Epigr. 64. *Sed miserere tui, rabido nec perditus ore Fumantem nasum viui tentaueris vrsi* [2]. Sicut sapientius meo iudicio facit, qui cum altero super decem aureis, quos ipsi debebat, vtcunque transigit, quam qui molesta illos actione extorquere contendit, siquidem rabulis in mercedem linguae quindecim fuerint dandi. Martialis L. VII. Ep. 64. *Ah miser & demens viginti litigat annis Quisquam, cui vinci, Gargiliane licet!* Theocritvs Idyll. 23. [vers. 10.] *Ὀλίγῳ τοι ἔοικε κακῷ μέγα νεῖκος ἀναιρεῖν. Par est exiguo malo magnam litem tollere.* Praesertim cum *νεῖκος κρεσσόνων ἀποθέσθαι ἄπορον, contentionem aduersus potentiores susceptam deponere difficile sit.* Pindarvs Olymp. Od. X. [v. 47. & seqq.] & *ἔστιν ἀφάνεια τύχας καὶ μαρναμένων πρὶν τέλος ἄκρον ἱκέσθαι.* Idem Isthm. Od. 4. Sic summopere laudandum, quod de seipso praedicat Isocrates de Permut. [pag. 543.] *Hae artes meae fuerunt, vt ne quid ipse*

Licet omne tecum Graeciae robur trahas,
Licet arma longe miles ac late explicet,
Fortuna belli semper ancipiti in loco est.

Et in Hercule furente:

Arma non seruant modum,
Neque temperari facile, nec reprimi potest
Stricti ensis ira. Bella delectat cruor. H.

2) Eumenes apud Livivm L. XXXVII. c. 53. *Quod ad me attinet, in aliis rebus cessisse intra finem iuris mei videri malim, quam nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendisse.* Thomas Soderinus apud Machiavellvm L. VII. Histor. Florentin. dicere fuit solitus: *Potiorem esse macilentam transactionem, quam pinguem victoriam.* H.

ipſe erga quenquam delinquerem: mihi vero ſi qua facta eſſet iniuria, vt non iudicio me de inimicis vindicarem, ſed controuerſias eorum amicis dirimendas permitterem. LVCIANVS Eunucho [pag. 480. T. I. Ed. Amſtel.] Τῦτο μὲν ὡς ἀληθῶς γελοῖον, τὸ φιλοσοφῦντας δικάζεσθαι τὰ πρὸς ἀλλήλυς. δέον, εἰ καί τι μέγα εἴη, κατ' εἰρήνην ἐν σφίσι διαλύεσθαι τὰ ἐγκλήματα. *Hoc autem reuera ridiculum, philoſophiam profeſſos inter ſe litigare, cum oporteret, licet magni momenti eſſet, controuerſias amice inter ſe componere.* Add. *L. 4. §. 1. D. de alienat. iud. mut.* Sicuti & ſaepe locum inuenit illud POLYBII in Excerptis Peireſcianis, quod tunc accommodabatur ad Achaeos breui clade perfunctos: Ἐι μὴ ταχέως ἀπωλόμεθα, ὐκ ἂν ἐσώθημεν. *Niſi celeriter periiſſemus, nunquam ſalui fuiſſemus.* SENECA de Ira L. II. c. 14. *Saepe ratio patientiam ſuadet, ira vindictam; & qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quosdam vnius verbi contumelia, non aequo animo lata, in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam ſilentio ferre noluerant, grauiſſimis malis obruti ſunt, indignatique aliquid ex pleniſſima libertate deminui, ſeruile in ſe attraxerunt iugum.* Add. quoque STOBAEVS Sermon. XIX. [3] Quo pertinet interpretatio dicti apud Matth. V, 17. quam adfert GROTIVS L. I. c. 2. §. 8. Quanquam alii hoc dictum pertinere velint ad homines oppreſſos, & vbi iuſtitiae copia non eſt [4]. Conf. Thren. c. III, 28. 29. 30. cum contra in bona republica quilibet teneatur iniurias coram iudice exigere, (Leuit. V, 1.) non propter vindictam (Leuit. XIX, 17. 18.) ſed animo iuſtitiam legesque patriae defendendi, & ne malis ſua ſcelera lucro aut gaudio ſint. LYSIAS Orat. contra Theomneſtum [c. 1.]: Ἀνελεύθερον καὶ λίαν φιλόδικον εἶναι νομίζω κακηγορίας δικάζεσθαι. *Illiberale nimium exiſtimo & litigioſum maledicentiae aliquem accuſare.* Apud Cyrenenſes, teſte HERACLIDE de Politiis, lex erat, vt πολυδίκυς, *litigioſos ciues ad tribunal Ephori traherent, & multam atque infamiam ipſis imponerent.* ARRIANI Epictetus L. I. c. 25. Ἂν τὶς ὡς λίθος ἀκύῃ, τί ὄφελος τῷ λοιδορῦντι; *Si quis vt lapis audierit, quam e ſuis maledictis capiet vtilitatem conuitiator?* SENECA de Ira L. II. c. 32. *Magni animi eſt iniurias deſpicere. Vltionis contumelioſiſſimum genus eſt, non eſſe viſum dignum, ex quo peteretur vltio. Ille magnus & nobilis eſt, qui more magnae ferae latratus minorum canum ſecurus exaudit.* Etſi laeſus iſthanc moderationem debet non tam laedenti, quippe qui quantum in ſe omnia humanitatis commercia cum ipſo abrupit; quam propriae ſecuritati & tranquillitati. Vnde quando quis ira aut dolore concitatus hos limites tranſilierit, laceſſenti iniuriam non facit, ſed immoderate & imprudentius duntaxat egiſſe dicitur. Enimuero vbi hac ratione ſalus mea expediri, aut in tuto locari nequeat, res vtique ad manus fuerit deducenda. Vbi ſi alter iniuriam mali-

3) Qui loci e Florilegiis depromti videntur Cl. Barbeyraco, quum alia omni mente, quam quae Auctoris eſt, dicantur a ſcriptoribus, quorum nomina prae ſe ferunt. Qua in re an aliquid dandum ſit PVFENDORFIO, cui ab aduerſariis ſuis lectionis obiiciebatur penuria, neſcio. Deerat ei praeterea interior cognitio ſermonis Graeci, quod ipſum quoque accurationem valde ſufflaminabat, quum plerumque ſententias Auctorum ex verſionibus hauriret. Praeſtitiſſet pauca ſelegiſſe, & quae quinta parte ſui Nectaris imbuiſſet Venus.

4) Imo ſenſus horum verborum ſine dubio is eſt, non debere nos litigare propter iniurias minimas, quod pluribus oſtendit CLERICVS ad adductum locum Matthaei.

5) Hoc ſaepe inculcat AVCTOR infra §. 10. 12. 16. & L. VIIII. c. 6. §. 7. Et veriſſimum vtique eſſe teſtantur exempla populorum ex omni aeuo,

malitiose inferre pertendat, nec poenitentia praui conatus ductus ad pacem mecum denuo colendam redire velit, etiam cum caede istum repellere licebit. Etsi vel maxime vitam meam directe non impetat, puta si me plagis duntaxat velit onerare, aut membro aliquo non vitali mutilare, aut rebus me saluo corpore spoliare; tamen postquam semel pacem mecum abrupit, neque cautio mihi exsistit, quod ab istis initiis ad maiores iniurias non sit erupturus, etiam huic iniuriae repellendae licebit extrema adhibere. Eo ipso enim, dum quis sese hostem mihi profitetur, (id quod fit, quando iniuriis me lacessit, nec poenitentiae signa ostendit,) [5] dat mihi, quantum in se, aduersus se licentiam in infinitum. *Ὀυ γὰρ ταῦτα, ἀλλὰ μείζονα καὶ πλείονα οἱ ἄρξαντες δίκαιοι ἀντιπάσχειν εἰσὶ. Non enim eadem, sed plura & maiora qui incipiunt, digni sunt, vt contra patiantur.* ANTIPHONES Orat. XI. [pag. 74. Ed. Wechel.] Equidem sunt, quibus haec libertas resistendi in infinitum eo nomine displicet, quod *ius defensionis, & resistendi imiuriae nunquam naturale fuerit, nisi cum respectu ordinis, siue saluo ordine, quem matura socialis suo fini consequendo, supremo loco destinauit. Cum in iure resistendi naturaliter insit haec exceptio*, nisi resistendo violetur ordo socialis, *cuius primam & summam rationem ipsa natura habet. Nisi enim haec cautio accederet, societas, ordinis necessarii & naturalis ratione non custodita, insociabilis fieret.* Vid. BOECLERVS ad Grot. L. I. c. 4. §. 2. Enimuero hautquidquam hoc afferitur, eiusmodi licentiam resistendi in infinitum in omnibus casibus vtique adhibendam; cum multae possint interuenire considerationes, quae laesum ad extremum procedere vetent; sed quod iste, abs quo iniuria incipit, queri non possit, si extrema in ipsum statuantur. Ac tunc demum reuera vita redderetur insociabilis, si licentiae resistendi aliquis terminus statueretur inter eos, qui in naturali libertate viuunt. Qualis enim vita esset, si alter me semper modicis infestare verberibus pergeret, cuius malitiam alia ratione sistere, aut reprimere non daretur, nisi morte ipsi intentata? Aut si vicinus rapinis duntaxat, & vastationibus agrorum nos vellicare continuaret, neque nobis fas esset, istum caedibus repellere? Cum enim socialitas ad salutem vniuersorum spectet, non sunt eiusmodi leges istius fingendae, per quas modestissimo cuique semper misero esse necessum foret, quotiescunque prauo cuipiam ius naturae violare placeret. Ac absurde societas inter homines iniurias perferendi necessitate sancita statuitur. Vnde stultus est, propriaeque salutis ignauus proditor, qui hosti, quamdiu talis persistit, & hostilia exercet, parcit, & frustra perire quam perdere mauult. Nam hactenus duntaxat lenitate, & humanitate aduersus hostem ius naturae vti me voluit, vt si ostendat, sese poeni-

aeuo, vt pluribus comprobauit H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 4. 5. 6. 7. 8. Sane nisi id statueretur, bella forent infinita. Legati Atheniensium ad Aetolos dicebant apud LIVIVM L. XXXI. Histor. c. 30. *Non id se queri*, inquiebant, *quod hostilia ab hoste passi fuerint. Esse enim quaedam belli iura, quae vt facere, ita pati sit fas. Sata exuri, dirui tecta, praedas hominum pecorumque agi, misera magis quam indigna esse patiendi.* AESCHYLVS Prometheo vincto:

Πάσχειν δὲ κακῶς
Ἐχθρὸν ὑπ' ἐχθρῶν ὐδὲν ἀεικές.
Male ab hoste pati
Hostem, minime dissidet aequo.

Seneca apud EVRIPIDEM Ione:

Ὅταν δὲ πολεμίους δρᾶσαι κακῶς
Θέλῃ τις, ὐδεὶς ἐμποδὼν κεῖται νόμος.
Quando vero hostibus nocere
Aliquis vult, nulla lex obstat. H.

poenitentia ductum ab iniuriis aduersus me serio velle desistere, ac damno pensato cautionem de non offendendo in posterum praestet, parcere, & ignoscere ipsi debeam, paceque instaurata eidem deinceps circa exercenda pacis officia vicissim respondere. HESIODVS Op. & dier. L. II. [vers. 711. & seqq.] 'Ει δὲ καὶ αὖθις ἡγῆτ' εἰς φιλότητα; δίκην δ' ἐθέλησι παραχεῖν δέξαθαι· Meram quippe vindictam, quae nihil aliud praeter laedentis dolorem & perniciem habet propositum [6], sub crudelitatis vitio natura inter homines proscripsit. Cui consequens est, memoriam inimicitiarum, quantum fieri potest, deleri debere. Quo spectat illud apud CICERONEM de Inuentione L. II. [c. 33.] Quod Thebani apud Amphictyonas accusati sint ob aeneum tropaeum positum victis Lacedaemoniis: ideo quod *aeternum inimicitiarum monumentum Graios de Graiis statuere non oporteat.* Nam alias tropaea de ligno duntaxat excitari mos erat, ne nimis forent diuturna. Add. FLORVS L. III. c. 2. in fin. SENECA Herc. furente [vers. 362. & seqq.] *Si aeterna semper odia mortales agant, Nec coeptus vnquam cedat ex animo furor, sed arma felix teneat, infelix paret; Nihil relinquent bella.* Caeterum in statu naturali degentes non solum in praesens intentatum periculum repellere, sed etiam eo depulso contra laedentem eousque progredi possunt, quoad ab illo in futurum satis sibi cautum videatur. De qua cautione ita habendum: Si quis iniuria facta, statim poenitentia ductus veniam petat, & damni restitutionem offerat, in gratiam cum ipso redire debeo, nec ampliorem cautionem ab eo recte videor exigere posse, praeter fidem denuo dandam. Sufficienti enim est argumento, firmum ipsi esse propositum, in posterum me non amplius laedendi [7], quem sponte facti poenituit, & qui ad petendam veniam vltro descendit. Ast cui per vim poenitentia est extorquenda, & qui tunc demum veniam petere instituit, quando resistendi vires deficiunt, eius sola fides parum sufficiens cautio videtur. Igitur tali vel vires nocendi subtrahendae, vel aliud vinculum iniiciendum, vt ne deinceps nobis exsistat formidabilis, postquam expromta semel malitia, nec rite emendata perpetuo ipsum suspectum reddidit.

§. IV. AST VERO quod licet in naturali libertate viuentibus, qui suam salutem propriis viribus, proprioque ex iudicio expediunt *, id hautquaquam indulgetur illis, qui in ciuitatibus degunt, & quidem inprimis aduersus suos ciues. Hi enim violentam sui defensionem aduersus ciues perpetuos aut temporarios ita moderari tenentur, vt eam tunc demum adhibeant, quando tempus ac locus non ferunt auxilium magistratus ad repellendam eam iniuriam implorari, qua vita, vitaeque aequipollens, aut irreparabile bonum, in praesentaneum periculum coniicitur. Et quidem, vt periculum tantummodo

6) CICERO I. de Officiis: *Sunt quaedam officia etiam aduersus eos seruanda, a quibus iniuriam acceperis. Est enim vlciscendi & puniendi modus.* Quam in rem plura sapientum dicta cumulauit H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 11. §. 1. H.

7) ARRIANVS L. VII. de Exped. Alexandri: *Vnicam peccati medicinam esse censeo, peccati agnitionem & confessionem, manifestumque poenitentiae documentum edere. Nam qui iniuriam accepit, non ita grauiter laesum sese indicat, si is, qui laesit, perperam se fecisse fateatur: & bona alicui spes fiat, se non amplius iniuria affectum iri, si is, qui affecit, poenitentiam facti prae se ferat.* SENECA Agamemnone:

Quam poenitet peccasse, pene est innocens. H.

§. IV. *) Hac enim de causa ciuitates praecipue sunt institutae, vt homines a se mutuo absti-

modo depellatur; vindicta autem, & cautio de non offendendo in posterum magistratus arbitrio relinquatur. Nam cum alias in ciuitatibus leges dominentur, & *nihil tam contrarium sit iuri & legibus, quam composita & constituta republica quidquam agi per vim;* CICERO de LL. L. III. [cap. 18.] in eiusmodi duntaxat casu, & *inter arma* ab alio intentata istae *silent, nec se exspectari iubent, cum ei, qui exspectare velit, ante iniusta poena luenda sit, quam iusta repetenda.* Add. GELLIVS L. IV. c. 14. QVINTILIANVS Declam. 13. *Nos ideo magistratus legesque a maioribus nostris accepimus, ne sui quisque doloris vindex sit: & assiduae scelerum causae se refellant, si vltio crimen imitabitur.* Et ex hisce fundamentis liquido possunt decidi, quae passim ab auctoribus super moderamine inculpatae tutelae disputantur.

§. V. ET QVIDEM dubitatum fuit a quibusdam, an cum caede repelli possit eiusmodi inuasor, qui non me, sed alium, destinato consilio inuadere parabat, & abs quo dolus malus aberat? Vbi fundamenti loco GROTIVS L. II. c. 1. §. 3. supponit, ius defensionis primario, & per se nasci ex eo, quod natura quemque sibi commendat, quodque adeo non possit non quisque omni conatu ad propriam salutem expediendam incumbere; non autem ex iniustitia aut peccato eius, abs quo periculum intentatur [1]. Scilicet ad innocentiam defensionis sufficit, quod alteri non sit ius ad me inuadendum & occidendum [2], neque in me sit obligatio mortem citra reluctantiam subeundi. De caetero cum proprius amor omnes alias considerationes hoc in casu longe superet, non potest non naturaliter homo in pari cum altero periculo constitutus, non sibi potius, quam alteri consulere; & cum periculum illud ab altero mihi immerenti creetur, eo minus inuidiosum est, malum in auctorem suum recidere. Quibus positis facile est peculiares casus, qui heic dari possunt, definire. Si enim quis insania agitatus, aut diris insomniis excitus, aut lunaticus, (quales interdum noctu cum telis per aedes ambulare tradunt,) mihi necem intentauerit; cum nullum ipsi ius sit me inuadendi, & ego mihi ipsi non immerito sim maximi, non adparet, quare ego meam salutem post ipsius habere debeam. Heic autem omnino praesupponitur, me nulla alia via potuisse periculum intentatum declinare. Id quod non ita scrupulose obseruatur in iis, qui dolo malo nos inuadunt. Idem dici potest de illo, qui bona fide militat, si pro hoste me per errorem aggrediatur. Nam cum hostis quoque potuerit illi resistere, quare ego, in statu hostili cum ipso non constitutus, iugulum eidem praebere tenear? Et imprudentiae suae imputet, quod amicum hostilia induere coëgerit: cum nosse deberet, contra quos sibi militandum foret. Id quod etiam adplicari potest ad eum, qui inimico suo insidiaturus, me per errorem inuadit.

abstinerent iniuriis. *Iccirco iudiciorum vigor iurisque publici tutela videtur in medio constituta, ne quisquam sibi ipsi permittere valeat vltionem;* aiunt Honorius & Theodosius Augusti in *L. 14. C. de Iudaeis.* Conf. H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 20. §. 8. n. 4. H.

§. V. 1) Sanciuit hoc Carolus V. in Ordin. Crim. art. 145. H.

2) Vnde dependet decisio quaestionum, an Principem aliquando occidere liceat, vel patrem: quae, si de iure stricto quaeratur, omnino adfirmanda videtur, quum Principis & patris animum exuisse videatur, qui necem nobis immeritis parat, neglecto officio, quo contra ipsius erat, ciuem vel filium potenter tueri.

inuadit. Cur enim ego ob errorem aggressoris deteriore sim conditione, quam alter, cui hic fortasse non sine causa irascebatur [3]; Quin & iste aggressor legis Corneliae de sicariis [4] reus est. Nam vtut error fuerit in persona, non tamen fuit error in proposito, & isti voluntas aderat & conatus caedem patrandi. Add. *L. 18. §. 3. D. de Iniuriis.* Et GROTIVS in Sparf. florum ad *L. 14. D. ad L. Cornel. de sicariis.*

§. VI. AD MODERAMEN inculpatae tutelae vulgo requirunt periculum praesens, & velut in puncto; neque quamuis suspicionem aut formidinem adhuc incertam sufficere asserunt, vt quis alterum occupet. Verum circa hanc quoque assertionem non satis accurate distinguitur inter libertatem naturalem, & statum ciuilem. Nam etsi & heic punctum illud, quod vocant, sine aliqua latitudine non possit intelligi; certum tamen est, in naturali libertate constitutis laxius longe spatium indulgeri expediendae defensioni violentae, quam iis, quorum salus patrocinio ciuitatum ambitur. Scilicet cum ad colendam cum aliis pacem per naturam obligemur, praesumitur quilibet isti obligationi satis facturus, nisi claris indiciis de diuersa ipsius voluntate constiterit; adeoque nisi pateat, eum sanae rationi, quae idem suadet, non obtemperare. Sed quia magna pars mortalium ad eam obligationem violandam est procliuis; igitur cui salus sua cordi est, mature sibi innoxia munimenta circumponet; puta, vt aditum praestruat hostilia molientibus, arma, & caetera [1] ad vim repellendam aut faciendam comparet, socios sibi adiungat, aliorum conatus vigilanter obseruet, & quae sunt similia. Ac merito sapiens praedicatur respublica, quae etiam pacis tempore de bello cogitat. Et quanquam innocentibus in prouidentia diuina magnum sit positum praesidium; nequidquam tamen sibi miracula coelitus pollicetur, qui in torporem resolutus suarum rerum ipse non satagit. Quin & qui in ciuitatibus degimus, vbi bona nostra contra fures & grassatores acri poenarum sanctione munita sunt, malum patremfamilias arbitramur, qui sub noctem ianuas claudere, cistasque & conclauia obserare negligit. Sicut Romani etiam vilissima vtensilium annulo signabant, contra furacitatem seruorum, in quos tamen potestatem vitae, ac necis obtinebant. Vid. TACITVS Annal. II. 1. Caeterum vti talibus remediis nemini prorsus nocetur; ita vt obtentu defensionis meae alterum possim occupare, signa requiruntur, moralem certitudinem facientia, de infesto ipsius in me animo, ac laedendi destinatione, vt ni praeuenire malim, primus mihi sit ictus expectandus.

3) V. L. I. c. 3. §. 16. H.

4) Lege Cornelia, de qua agitur *Digestorum L. XLVIII. tit. 8.* puniebantur homicidia, dolo commissa, quum contra Lex Aquilia pertineret ad damnum caede serui, dolo & culpa, etiam leuissima, factum *L. 3. D. Si quadrup. L. vlt. D. De his, qui effud.*

§. VI. 1) Qualia contemplatione gentium liberarum fortalitia praecipue sunt in confiniis exstructa. Vid. THOMASII Dissertatio, inscripta: Non-ens actionis forensis contra aedificantem ex aemulatione, §. 18. & seqq.

2) Qua ratione occurritur procaci sententiae, quae metum crescentis potentiae pro caussa belli legitima habet. Fouent eam Albericus GENTILIS I. de Iure belli c. 14. HOBBESIVS de Ciue c. 5. §. 1. & GVNDLINGIVS Gundlingianorum P. V. Obs. 1. Quodsi tamen moraliter certum sit, nos impetitum iri, iam adesse videtur casus voluntatis. Ceterum quamuis daretur, nunquam exstitisse Principem valde potentem,

dus. Quae inter ſigna, ob quae ius nanciſcar vltro vim inferendi, hautquidquam numerari debet ſola potentia, nimium gliſcens, noſtriſque viribus praeponderans; praeſertim vbi quis eandem innoxia induſtria, aut per benignitatem fati citra aliorum oppreſſionem adauxerit. Taliter partas quippe opes alteri velle inuidere, aut deſtructum ire inhumana foret malitia. Et craſſe nimis philoſophantur, qui crepant: qui tibi nocere poteſt, idem & vult [2], ergo citra vllam aliam cauſam ipſum opprime, ſi ſalutem tuam amas. Enimvero iſthaec doctrina omnem inter homines ſocialitatem deſtruit; & qui pro illa citantur auctores, vel audiendi non ſunt, vel de praecautione innoxia loquuntur, vel de talibus, qui voluntatem nocendi per ſigna ſatis declararunt. Et illi dicterio apud CICERONEM Ep. fam. XI. 28. *etiam ſeruis ſemper liberum fuit, timerent ſuo potius, quam alterius arbitrio* [3]: Opponitur illud non minus argutum Vibii Criſpi apud QVINTILIANVM L. VIII. c. 5. *Quis tibi ita timere permiſit?* Et ipſe Cicero Orat. pro Tullio apud QVINTILIANVM L. V. c. 13. *Quis hoc ſtatuit vnquam, aut cui concedi ſine ſummo omnium periculo poteſt, vt eum iure potuerit occidere, a quo metuiſſe ſe dicat, ne ipſe poſterius occideretur.* Neque vero quod ab vno aut altero peccatum eſt, id in normam agendi eſt allegandum [4]. Add. Alberic. GENTILIS de Iure Belli L. I. c. 14. Quia tamen viribus quis ſuis abuti poteſt, ideo mature innoxia, vti dictum, munimenta ſunt circumſpicienda. Sed & ſi quis praeter vires nocendi voluntatem quoque ineſſe ſibi oſtenderit, ne ſic quidem directe mihi ſtatim cauſa naſcitur, vltro ipſum inuadendi, ſiquidem nondum aduerſus me eam voluntatem exſeruit. Neque enim ſufficienti eſt argumento, aliquem mihi quoque nociturum, quia aliis nocuit; quippe cum cauſae peculiares aduerſum alios ipſum potuerint incitare, quae in me non deprehenduntur. Ac iniuria alteri facta nondum mihi ſat cauſae praebet laedentem inuadendi [5], quamdiu tam laeſus quam laedens ſolo humanitatis vinculo mihi iungitur. Etſi facile ſit, vt laeſo peculiariter obliger; puta, ſi ab ipſo imploratus auxilium meum pacto promiſerim. Id quippe maxime cum natura ſociali congruit, vt quis, nulla licet iniuria laceſſitus, ad depellendam ab altero vim iniuſtam, ex pacto vires cum ipſo coniungere queat, licet iſte, abs quo iniuria incipit, communis vinculo humanitatis eidem quoque ſit iunctus. Semper enim iniuria accepta ad fauorem, illata ad odium valere debet etiam inter eos, quorum alias nihil intereſt. Nam illud Exodi II, 14. tantum in ſtatu ciuili obtinet [6]. Quod ſi autem probabilis accedat ſuſpicio, iſtum altero oppreſſo in me quoque tranſiturum, & priore victoria

tem, qui non depreſſerit vicinos infirmiores, quod tamen gratis poſtulari videtur, ſi rerum geſtarum monumenta exigas, tamen vel ſic ſuſtinendae Auctoris ſententiae ſatis eſt, cohibendae vicini potentiae ſufficere innoxia munimenta ab infirmioribus ſibi circumponi.

3) Qui locus Ciceronis, ſi antecedentia & conſequentia eius expendantur, nihil continet, quod magnopere faciat contra ſententiam, quam profligandam ſuſcepit Puſendorſius.

4) H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 22. §. 5. AVCTOR L. VIII. c. 6. §. 5. H.

5) Quin vel ſic non tantum ius nobis eſt, innocenti oppreſſo ſuccurrendi, ſed ad defenſionem eius etiam obligati ſumus per inuiolabiles leges ſocietatis, modo vi, quae paratur, pares exiſtamus, TITIVS ad Pufend. de Offic. Hom. & Ciu. Obſ. CXXXI.

6) Bataui apud H. GROTIVM L. VII. Hiſtor. Belgic. ad A. 1598. *Melius olim populi ac Reges, qui ipſi adhuc illaceſſiti, creſcentibus imperiis*

ria pro instrumento sequentis vsurum; eo promtius alteri petenti erit succurrendum, quod ipsius conseruatio meam salutem in tuto ponat. Et sapienter facit, qui intra vicini aedes incendium sistere nititur, ne vbi istae conflagrarunt, ad ipsum incendium traiiciat. Enimuero vbi ex liquidis constat indiciis, alterum in inferenda nobis iniuria iam occupari, licet conatus suos nondum plene expromserit; in libertate naturali viuentibus statim licebit violentam sui defensionem auspicari, & noxam adparantem occupare; siquidem nulla sit spes fore, vt amice admonitus hostilem animum exuat; aut eiusmodi admonitio rebus nostris noxia sit futura. Neque enim tenetur quis exspectare aut excipere alterius assultum, vt violentiae suae ex necessitate defensionis iustitiam adstruat. Vnde heic pro aggressore est habendus, qui prior se mouet ad vim alteri inferendam, seu qui voluntatem nocendi alteri prior concepit, & ad eandem exsequendam se comparauit, licet alter, animaduersis illius coeptis, celeritate vsus tardius molientem oppresserit. Neque enim ad defensionem requiritur primum ictum excipere, aut ictus qui intentantur, eludere duntaxat, & repellere; sed ille quoque defensionis gaudet fauore, qui iniurias adhuc adparantem praeuenit. DEMOSTHENES Philippica 3. [pag. 46. Edit. Geneu.] Ὁ γὰρ, οἷς ἂν ἐγὼ ληφθείην, ταῦτα πράττων καὶ κατασκευαζόμενος, οὗτος ἐμοὶ πολεμεῖ, κἂν μήπω βάλλῃ, μὴ δὲ τοξεύῃ. *Qui enim, quibus ego capiar, ea agit & instruit; is bellum mecum gerit, etsi me nondum vel iaculis, vel sagittis petat.* THVCYDIDES L. VI. [c. 38. Edit. Oxon.] *Inimici non facta solum, sed consilia etiam & cogitata poena praeuertere oportet. Nam & illi, qui se non praemuniit, damno praeuenitur.* PROCOPIVS de Bello Persico L. II. c. 3. Λύουσι τὴν εἰρήνην οὐχ' οἳ ἂν ἐν ὅπλοις γένοιντο πρῶτοι, ἀλλ' οἳ ἂν ἐπιβουλεύοντες ἐν σπονδαῖς τοῖς πέλας ἁλοῖεν. Τὸ γὰρ ἔγκλημα τῷ ἐγκεχειρηκότι, κἂν ἀπῇ τὸ κατορθοῦν, πέπρακται. *Pacem rescindunt non qui arma capiunt primi, sed qui pacis tempore in aliqua aduersus vicinos machinatione deprehenduntur. Nam quisquis aggressus est scelus, optato licet successu careat, iam id patrauit. Philo Iudaeus de specialibus legibus: Hostes habentur non solum, qui nos iam impugnant classibus aut exercitibus, verum etiam qui vtrosque adparatus faciunt.* Add. Alberic. GENTILIS aduoc. Hispan. L. I. c. 9. Lex WISIGOTH. L. VI. tit. 4. c. 6.

§. VII. ASt VERO nequidquam par licentia est illis, qui in ciuitatibus degunt [1]. Hi enim, vbi negotium sit aduersus extraneum, vltro quidem inuadentem semper repellere possunt; iniussu autem imperantis eundem in adparatu opprimere, aut post illatam noxam vindictam petere nequeunt, ne forte ciuitas intempestiuo bello implicetur. Idque multo accuratius obseruandum

riis in tempore obuiam ierunt, ne caeteri suam in perniciem vincerentur. Sciebant quippe bellorum alia geri vt pax habeatur, alia quia haberi non potest. Nam vt aquae & ignis, quarum rerum contraria natura est, ita eorum qui imperare omnibus cupiunt, & qui seruire alteri nolunt, perpetua & immortalis pugna est: in qua vindicare serum, imminentem antecapere prudentis & gloriosum est. Non enim puniendis tantum iniuriis, sed praeuertendis maxime regimen Principibus & arma coelitus data. Ne tueatur se quidem, qui tueri contentus est. Nocentes animos irritat impunitas. Add. BACONEM de Verulamio sermon. fidel. 19. Iacob. ZEVECOTIVM ad Flor. L. II. c. 2. H.

§. VII. 1) V. infra L. VIII. c. 6. §. 8. H.

2) Ipse tamen GROTIVS quoque hac restrictione vtitur in verbis n. 2. *Si aut aliter euadi periculum non potest, aut non certum satis est, aliter*

dum eſt aduerſus conciuem. Hunc enim, licet comparare ſe intellexero ad iniuriam mihi inferendam, aut atroces minas ſpargere percepero, hautquidquam occupare conceditur; ſed ad communem imperantem erit deferendus, & ab iſto cautio exigenda. Quam vbi ipſe abnegauerit, tunc demum eo modo ſalutem meam mihi licebit expedire, ac ſi in libertate naturali forem conſtitutus. Vnde abſurdi valde ſunt illi Moraliſtae, quos citat GROTIVS L. II. c. 1. §. 5. qui tradunt, *iure poſſe interfici eum, qui non quidem vim praeſentem iam intentet, ſed coniuraſſe, aut inſidiari compertus ſit, ſi venenum ſtruere, ſi falſam accuſationem, falſum teſtimonium, iniquum iudicium moliri.* Neque tollitur abſurditas per additam reſtrictionem [2], *ſi aut aliter periculum euadi non poteſt, aut non ſatis certum eſt, euadi non poſſe;* quippe cum plerumque interpoſita temporis mora ad multa remedia, ad multos quoque caſus pateat, ac multa inter calicem ſupremaque labra cadere queant. Enimuero iſti ſine dubio ſupponunt ſtatum ciuilem; cum iniqua iudicia, accuſationes, teſtimonia, non niſi in ciuitate locum habeant. Ad quae retundenda ſi ciuibus ius damus caedem exercendi, quid magiſtratu opus erit? Neque vero damnationis periculum alicui imminet, ſi calumniam in ſe confictam probare poſſit. Si autem liquido iſthoc demonſtrare nequeat, & nihilominus ad caedem prouolare velit, poenam legis Corneliae hautquidquam deprecabitur. Aſt vbi quis ipſo actu per vim inuadatur, & in eas redigatur anguſtias, vt magiſtratus, aut aliorum ciuium implorandi ſubſidium facultas non ſit, tunc demum, vt vim inuaſoris abs ſe arceat, vel extrema ipſi poterit intentare; non quidem hac intentione, vt per caedem vindicta ob iniuriam exigatur, ſed quatenus citra eiusmodi caedem vita e praeſenti periculo nequit eripi. Hinc periculo depulſo hautquidquam eundem inſequi, & fugientem percutere licebit. Vid. *L. 3. §. 9. D. de vi & vi armata.*

§. VIII. EX QVIBVS adparet, in ciuitatibus tempus defenſionis inculpatae expediendae [1] anguſtis admodum finibus eſſe circumſcriptum, & fere ad punctum aliquod, etſi non citra latitudinem, redactum; vbi modicus exceſſus vix a praetore curetur. Vnde licet cordato iudici ex ſingulorum factorum circumſtantiis commodiſſime de innocentia defenſionis conſtare queat; in vniuerſum tamen id ſtatuendum videtur, initium temporis illius, quo quis in ſui defenſionem alterum impune poteſt occidere, inde ſumi, quando aggreſſor, voluntatem vitam meam impetendi prae ſe ferens, & a viribus inſtrumentisque nocendi inſtructus, iam intra illum extiterit locum, ex quo re ipſa nocere poſſit, computato quoque illo ſpatio, quo opus eſt, ſi ego ipſum occupare, quam ab eodem occupari malim [2]; verbi gratia, ſi quis ſtricto gladio ad me

ter euadi non poſſe. Significat ſcilicet Grotius, non antea pergendum eſſe ad caedem alterius, quam poſtquam defecerint omnes aliae rationes expediendae ſalutis.

§. VIII. 1) Vulgo moderamen inculpatae, quam vocant, tutelae ad tria capita reuocatur, *cauſam* (hoc eſt iniuſtam inſultationem, ex qua mortis periculum, quod niſi caede inuaſoris euadi non poteſt, imminet) *modum* (vt inter offenſionem & defenſionem ſit iuſtum aequilibrium) & *tempus*, vt defenſio fiat in continenti. H.

2) Oedipus apud SOPHOCLEM Oedipode in Colono:

Εἴ τις σε τὸν δίκαιον αὐτίκ' ἐνθάδε
Κτάνοι παραςὰς, πότερα πυνθάνοι' ἂν εἰ
Πατήρ σ' ὁ καίνων, ἢ τίνοι' ἂν εὐθέως;

ad me viam affectet, cum sufficiente significatione, quod me velit confodere, neque mihi tutum pateat suffugium; ego autem sclopeto sim armatus; tunc recte id in ipsum displodere possum, quando longiuscule adhuc abest, ac nondum me gladio contingere valet, ne si nimis adpropinquauerit, telo meo vti nequeam. Idque magis adhuc valet in arcubus & similibus telis, quae intra breue nimis spatium vsum sui amittunt. Sic si quis cum proposito me occidendi aduolet sclopetis breuioribus armatus, mihi autem sit sclopetum longius, non teneor exspectare, donec ille intra id spatium accedat, ex quo suis me telis contingere queat, sed antequam eo perueniat, meo ipsum telo excipere potero. Hoc ipsum enim est, *in tempore occurrere, quod melius habetur, quam post exitum vindicare. L. 1. C. quando liceat vnicuique.* Perdurat autem illud spatium inculpatae defensionis, quoad aggressor fuerit depulsus, aut vltro recesserit, vel poenitentia in ipso facinoris momento tactus, vel quod conatum eius euentus destituerit; puta si gladius fractus sit, aut sclopetum ignem non conceperit, vel aberrauerit; ita vt in praesens nocere amplius nequeat, nobisque sit facultas in tuta loca nos recipiendi. Nam vltio iniuriae, & cautio in futurum magistratui curae erit. Vid. *L. 45. §. 4. D. ad L. Aquiliam.* Isthoc spatium qui in caede intra ciuitates egrediuntur, ab omni vitio suam defensionem liberare nequeunt. Vnde adparet, quam ab omni ratione abhorreat illud *Baldi*, quod refert SICHARDVS ad d. l. C. *si quis ita forte mihi dicat, vbicunque te posthac reperero, conficiam te, quod possim illum in ipso minarum articulo interficere, aut cum est mihi commodissimum, sine poena.* Nam licet non tenear expectare, donec ille minas suas exsequatur; alia tamen via in ciuitate, quam per caedem cauere mihi possum & debeo[2]; etiam tunc, quando constat ex anteacta vita, istum ad eiusmodi minas exsequendas [3] non esse meticulosum; quod nonnulli mitigandae Baldi sententiae adiiciunt.

§. IX. QVOD autem heic addunt; *Ita demum eiusmodi caedem excusari, si alia ratione periculum euadi non potuerit* [1]; id haut nimis stricte est interpretandum, sed cum aliqua latitudine, quam perturbatio animi, ex praesentia tanti periculi enasci solita, indulget. Quae non fert, vt quis ita accurate omnes euadendi vias possit circumspicere, sicut ille, qui tranquillo animo extra periculum constituitur. Inde vti ad minantem, aut prouocantem vltro ex loco tuto descendere temerarium est: ita si in aperto me loco constitutum alter inuadat, non praecise ad fugam obligor, nisi forte in proximo sit tale suffugium, ad quod me citra periculum possim recipere; neque semper cessim ire teneor. Nam & ibi nudum tergum ostendendum, & vtrinque periculum lapsus imminet, ac vbi semel gradu sis depulsus, eundem iterum componere haut ita in procliui est. Sed nec inde defensio mea vitiosa fit, quod non intermise-

Δοκῶ μὲν, ἅπερ ζῆν φιλεῖς, τὸν αἴδιον
Τίνοι' ἄν, οὐδὲ τοὔνδικον περιβλέποις.
Si quis te amantem iuris, vt credi cupis,
Impeteret ictu, quaereres prius an pater
Is esset, an te sine mora defenderes?
Vlciscereris credo, iure, iniuria,
Hunc quisquis esset, vita si cordi est tibi.

Conf. quae ante dixerat v. 276. seq. H.

3) Nec in quem illud MENANDRI quadret:
Οἷος δ' ἀλάζων ἐστὶν ἀλιτήριος;
Tum vero quam ipse gloriosus, carnifex? H.

§. IX. 1) Videatur nota 2. ad §. septimum.

termiserim actum aliquem, mihi ex officio iniunctum, aut quem suscipere saltem libertas erat. Sic verbi gratia, si, dum ad negotia mea obeunda in publicum prodeo, inuasorem cum caede repulero, hautquidquam inde culpabilis reddor, quod, si domi mansissem, in periculum non incidissem. Ad quid enim nobis securitatis publicae sanctimonia, & nostra libertas prodesset, si illa vti non liceret, ob improuisa pericula, quae alter non nisi per scelus intentare nobis potest? Sine dubio autem ineptum est, quod tradit Theod. BALSAMON ad Epist. I. Basilii, quae est ad Amphiloch. can. 43. *Qui ad tutelam corporis sui occidit, nulla homicidii poena teneatur, si aggressorem interfecerit, quod vulnus ei letale inflixerat, aut vim similem: teneri tamen de occiso, si leui tantum, ac medicabili plaga vulneratus aggressorem interemerit* [2]. Sed & inepta fuit illorum sollicitudo, qui anxie disputarunt; *an ad inculpatam defensionem quoque requiratur paritas armorum.* Quasi vero aggressores semper prius inuasionem denuncient, & quibus armis sint vsuri, vt otium sit alteri congrua arma parandi; aut quasi defensio istiusmodi foret exigenda ad leges ludi gladiatorii, vbi qui spectaculi causa compositi depugnant, paribus [3] aut aequiualentibus armis instruuntur. Illud quoque heic monendum, non posse innoxiam tutelam praetendere, qui ab altero in duellum prouocatus, vbi comparuerit, ita premitur, vt ni illum transfodiat, ipsi sit pereundum [4]. Nam id periculum ne subiret, leges vetabant. Vnde circa aestimandum illud factum eius periculi nulla habetur ratio; & iste tam homicidii poena, quam illa, quae in duellatores forte peculiariter est constituta, merito potest affici.

§. X. QVAERI iam vlterius solet, an licitum sit alterum interficere, qui non vitam eripere, sed membro duntaxat aliquo mutilare intendit, quando vis eius aliter repelli nequit? id quod de statu naturali tuto affirmari potest. Nam & membrorum nostrorum integritatem ita tenero nobis sensu natura commendauit, vt non possimus non omnibus modis ipsam protegere; & mutilatio alicuius membri, praecipue nobilioris, quandoque non multo minoris, quam ipsa vita aestimatur *. Quin ex ista mutilatione saepe ipsa vita periclitatur; nec ita liquido constare potest, an vlterius quoque iste sit in me grassaturus. Accedit, quod qui tale quid mihi intentat, hostis sit, qui quantum in se licentiam dedit mihi aduersus ipsum in infinitum. Sed & in statu ciuili vix videntur leges ad eam patientiam ciues adstrinxisse, vt mutilari se potius ferant, quam vltimum conatum repellendae alterius violentiae adhibeant: quippe cum haec patientia fere superior humana constantia videatur. Saltem eam in gratiam malitiosi inuasoris exigere durum nimis erat. Iniuriam autem talem iam acceptam per magistratum exsequi oportet.

2) Quos magno numero profert FARINACIVS Pract. Criminal. quaest. 125. n. 354. & seq. H.

3) Et quid si aggressor sit robustus, inuasus vero debilis? H.

4) Et inuoluntarium ex voluntario ortum moraliter pro voluntario habetur. V. FRANZKIVS L. III. Resol. 23. H.

§. X. *) Vnde nihil huc facit distinctio, quam quidam hic adhibendam censent, an mutilatio cum periculo vitae coniuncta sit, nec ne. H.

§. XI. DEFENSIONI vitae apud omnes fere populos aequiparatur pudicitia, quae etiam cum caede violatoris recte defendi afferitur. Cuius fauor ideo tantus eft, quod eiusdem integritate decus fexus foeminini maxime aeftimatur, accedente infuper eiusdem imbellia, quae omnibus modis contra impurorum hominum malitiam munienda erat. QVINTILIANVS Declamat. 349. *Puellam vsque in eam iniuriam traxifti, qua nihil grauius bella habent.* In ciuitatibus autem [1] cum legislatores recte potuerint capitalia fupplicia in violentos ftupratores conftituere, fingulis quoque honeftis foeminis potuerunt permittere, vel cum caede tueri id [2], quod femel ereptum reftitui nequit [3]. Apud Ebraeos, vt tradit SELDENVS L. IV. c. 3. tantus comitabatur fauor defenfionem corporis & pudoris, vt non folum is, qui inuadebatur, per fe inuaforem cum caede repellere, fed & alter innocenter oppreffum cum caede inuaforis defendere poffet: idque non tantum fi vitam alterius aggrederetur, fed & fi cum mafculo vellet concumbere, aut alterius fponfam comprimere. Vid. Lex WISIGOTHORVM L. III. tit. 3. c. 6. *Conftitut.* SICVLARVM *L. I. tit. 22.* Sic & magnis laudibus celebratum fuit iudicium C. Marii, quod abfoluiffet, fimulque corona donaffet militem, qui fororis fuae filium tribunum militum, de ftupro fe folicitantem, interfecerat. PLVTARCHVS Mario [p. 413. Ed. Wechel.] PLATO de LL. L. IX. [pag. 874. C. Ed. Steph. 936. A. Ed. Francof.] *Ἐὰν ἐλευθέραν γυναῖκα βιάζηταί τις ἢ παῖδα περὶ τὰ ἀφροδίσια, νηποινεὶ τεθνάτω ὑπὸ τοῦ ὑβρισθέντος βίᾳ, καὶ ὑπὸ πατρὸς, ἢ ἀδελφῶν, ἢ υἱέων. Qui mulierem liberam aut puerum ad rem veneream vi fubegit, impune non ab eo folum, cui vis eft illata, verum etiam a patre, fratribus, filiisque vita priuetur.* Neque ex eo, quod AVGVSTINVS de Ciuit. Dei L. I. c. 18. dicit: *Non amitti corporis fanctitatem, manente animi fanctitate, etiam oppreffo corpore:* (add. GRATIANVS Cauf. 32. Quaeft. 5. c. 1. 2. 3. 4. PLAVTVS Amphitr. *Haut promeruit, quamobrem vitio verteres. Mea vi fubacta eft facere.* SENECA Hippolyto [verf. 735.] *Mens impudicam facere, non cafus, folet.*) confequitur, violentos ftupratores non poffe quocunque modo repelli. Sicuti non fequitur; vir pius per temporariam mortem ad beatiorem vitam transfertur; ergo latroni non poteft extremam vim opponere. Quo loco tamen obferuandum, quod LYSIAS Orat. I. [c. 12.] tradit, lege Attica [4] grauius punitum, qui perfuafione, quam qui per vim foeminam ftuprauerit. Rationem fubiungit: *Eos enim, qui vim faciunt, odio haberi cenfuit ab illis, quibus vis illata eft. Qui vero fe infinuando perfuadent, adeo ipforum animos peruertere, vt aliorum vxores reddant fibi beneuolentiores, quam maritis, & vniuerfam domum fuae faciant poteftatis; liberos quoque reddant incertos, maritorumne fint, an adulterorum.* LIBANIVS Declam. 2. [pag. 222. B. Ed. Parif. Morelli] *Πολύ γε δεινότερον τὸ πεῖσαι γενέσθαι φαύλην τοῦ πρὸς ἀνάγκην καταισχῦναι. Multo grauius eft, quod perfuafit, vt flagitiofa effet, quam quod neceffitate illata dedecorauit.*

§. XII.

§. XI. 1) Vt Romani, *L. 1. §. 2. de extraordin. crimin.* & in Germanico Imperio Carolus V. Ordinat. Criminal. art. 119. H.

2) In primis, quum hac ratione honefta femina, dura hac neceffitate premi poffit, vt eam oporteat fobolem fufcipere ex inimicis amplexibus.

3) Et apud Romanos Hadrianus Imper. refcripfit, qui ftuprum fibi vel fuis per vim inferentem occidit, dimittendum. *L. 1. §. 4. ad L. Cornel. de ficar.* Conf. PAVLVS *L. V. fentent. tit. 23.*

§. qui

§. XII. Est quoque celebris illa quaestio, an periculum accipiendae alapae, aut similis mali ius faciat illud cum caede intentantis arcendi? Grotius L. II. c. 1. §. 10. equidem censet, id *non repugnare iustitiae expletrici.* Cuius sensus hic est; cum iustitia expletrix violetur, quando alicui non tribuitur, ad quod ius perfectum habebat, aut infertur, quod ne acciperet itidem perfectum ius habebat; eum, qui ob intentatam alteri alapam caeditur, queri non posse, iustitiam expletricem in se fuisse violatam. Qui enim iniuria alterum lacessit, nullum amplius in se habet ius, quo minus extrema quaeque ab altero ipsi vicissim inferantur; seu quod eodem redit, dat laeso aduersus se ius in infinitum: etsi saepe ne isto iure quis integro vtatur, aliae considerationes prohibeant. Neque est, quod aliqui obiiciant aequalitatem illam, quae in iustitia alias obseruari debet. Nam aequalitas praecipue locum habet in permutationibus rerum, & distributionibus bonorum communium. Mala autem, quae per modum belli hinc inde inferuntur, ad aequalitatem accurate reduci non solent; neque id necessum est. Et quod Grotius monet, *modum nocendi in bello ad morem & rationem reparandi & restituendi ciuilem exigendum esse*; id hanc habet limitationem, *quantum eius fieri potest*; & deinde ista moderatio non oritur ex iure aliquo, quod in hoste haeret, sed ex generositate, & virtute alterius. Addit quoque Grotius, *caritatem per se non obstringere nos ad eiusmodi contumeliam deuorandam in gratiam nocentis.* Verum *doctrinam Euangelii non admittere, vt eiusmodi iniuria tam violenter repellatur.* Nobis iam supra monitum fuit, in statu naturali non posse ab aliquo exigi patientiam etiam modicae iniuriae, praesertim continuatae, quo minus per extrema quaeque repellatur. Et sanctissimus quoque rex contumeliam legatis suis illatam interneciuo bello persecutus legitur. 2 Sam. X, 4. seqq. Enimuero an in ciuitatibus caedes repellendae alapae permitti recte possit, valde dubium est. Equidem grauissima habetur contumelia alapis caedi; cuius causa apud multos Europae populos haec videtur esse, quod seruorum, aut vili adhuc disciplinae subiectorum ista sint bellaria. Inde alicubi in vsu est, illos, quibus arma gestandi ius conceditur, aut qui ex statu tirocinii promouentur, alapa caedi, vt praeteritae conditionis recordentur, ac deinceps talem sibi tractationem non amplius competere intelligant. Vnde in alapa maximus inest contemtus, velut quis indignus sit, qui arma gerat, aut inter viros censeatur. Est tamen heic obseruandum, alapam eiusmodi ignominiosam non videri, nisi infligatur, antequam ad resistendum sese quis composuerit. Seruorum enim & armis indignorum est, os contumeliis praebere. Ergo alapa proprie non erit, si qui ex rixa mutuo sibi in faciem inuolent, aut quando, dum manus conferuntur, os verberatur. Adeoque vix adparet, quomodo alapam contumeliosam accipere possit, qui arma habet, eaque iam ad defensionem sui expediuit [1]. Deinde falsum est, alicuius honorem, illata eiusmodi contumelia, per se tolli;

§. *qui latronem.* Hinc AVGVSTINVS L. I. de libero arbitrio c. 5. *Lex dat potestatem vel viatori, vt latronem, ne ab ipso occidatur, occidat: vel cuipiam viro aut foeminae, vt violenter sibi stupratorem irruentem, ante illatum stuprum, si possit, interimat.* Quanquam mox subiiciat: *Quapropter legem quidem non reprehendo, quae tales permittit interfici: sed quo pacto istos defendam, qui interficiunt, non inuenio.* H.

4) Aliter apud Hebraeos, v. Deuteron. XXII, 29. vbi GROTIVS, iuncto Exodi XXII, 16. H.

§. XII. 1) V. infra L. VIII. c. 4. §. 8. H.

tolli [2]; qui ſane valde in lubrico poſitus eſſet, ſi abs cuiuslibet petulantis libidine dependeret. Et qui in iſta ineſt contemtus, facile a magiſtratu aboleri, aut penſari poteſt, graui multa laedenti impoſita, eodemque adacto, vt laeſo publice honoris ſigna exhibeat. Sed nec opinio fortitudinis, quae vulgi iudicio inter viros praeſertim militares tali contumelia laeſa putatur, non aliter quam priuatim ſtricto ferro, aut pugna ſingulari conſerta aſſeritur. Cum ille ſat fortis ſit, qui ſtationem ſibi a ciuitate aſſignatam ſtrenue obit; & longe ſplendidiores ſint occaſiones exſerendae fortitudinis, quam ſi quis contra rationem, ac leges ciuitatis irae fraena laxet, aut inutilium aleam pugnarum ſubeat. Quod ſi tamen, vti fieri ſueuit, ab alapa confeſtim ferrum ſtringatur, & in ea pugna is, abs quo iniuria coepit, grauiter vulneretur, aut occidatur, non ſine ratione mitiorem alteri poenam imponi conuenit. Aſt illud nullo modo ferendum, quod nonnulli aſſerunt, non ſolum recte caedem admitti poſſe ad vitandam alapam; ſed etiam accepta alapa, ſi qui eam impegit fugiat, eum poſſe occidi ad recuperandum honorem [3]. Vid. BOECLERVS ad d. loc. Grotii. Addendum tamen & hoc eſt, etſi res ex iudicio ſapientum, non vulgi, ſint aeſtimandae; tamen ſi in aliqua ciuitate genus quoddam iniuriae inſignis ignominia comitetur, aſperrima poena eſſe plectendos, qui aliis iſtud inferunt; cum neque omnibus iſte ſit animi rigor, neque multorum perſona, quam in ciuitate gerunt, ferat, vt maximae ciuium parti ſint contemtui, & ludibrio. Vnde non video, quomodo magiſtratus iure iraſci poſſit illis, qui ex more, opinione vulgi exiſtimationem ſuam aſſerunt, vbi iſte tales, iniurias, honori ex vulgi mente tantopere detrahentes, inſuper habuerit. Adeoque qui duella pugnasque priuatorum vult interdicere magiſtratus, aſperrimas debet poenas ſtatuere in eos, qui alteri alapam inflixerint, aut conuicio eum adſperſerint, cui in iſta ciuitate inſignis ignominia adhaeret. Nam illam Grotii philoſophiam vitae ciuilis mos non fert, quod cum *honor ſit opinio de excellentia, qui autem talem ferat iniuriam, is patientem ſe excellenter oſtendat, ideo honorem magis augeat, quam minuat.* Vid. Actor. XVI, 37.

§. XIII. EX DICTIS etiam intelligi poteſt, an qui ab altero inuaditur, vtique teneatur fugere, ſi commode poſſit; ſi vt caedes inuaſoris non prius fiat licita, quam fugae via ſit intercluſa? Vbi patet, in naturali quidem ſtatu inuaſori nullum competere ius, ex quo alter teneatur ipſius vim per fugam declinare. Etſi quando fuga potius, quam pugna eligitur, id non fit in gratiam inuaſoris, ſed quia hoc ei, qui inuaditur, magis expedire videtur; *πόδες ὅπλα λαγωῶν, pedes arma leporum*, inquit OPPIANVS Cyneget. L. IV. [verſ. 35.] Inde cum ciuitates inuicem in ſtatu naturali viuant, nemo aſſeruerit, quando verbi gratia rex alterum regem per iniuriam inuadit, teneri hunc, quantum poteſt, fugae ſe mandare, ne dum reſiſtit, aliquos ex inuaſoris copiis occidat *. Verum in ciuitatibus omnino fugiendum potius, ſi commode fieri poſſit, quam inuaſor occidendus. Neque vero in eiusmodi fuga turpe

2) Vid. infra L. VIII. c. 4. §. 8.

3) Et H. GROTIVS Annot. ad Matthaei V, 39. H.

§. XIII. *) Quanquam qui hoc intermiſerit, ordinario homicidii ſupplicio vix puniatur. V. MEVIVM Part. IX. Dec. 118. H.

turpe quid, & militari etiam viro indignum est; quippe quae non suscipitur ex ignauia, aut neglectu officii, sed quia ratio nullam heic fortitudinis exserendae materiam inuenit, si citra necessitatem ciuis sit occidendus, abs quo me tutum magistratus praestare commode potest. Addidimus tamen, fugam arripiendam, *si commode fieri possit.* Non enim credendum est, tergum semper inuasori obuertendum, aut cessim eundum; cum illud vulneribus pateat, & heic a lapsu periculum immineat; & quia periculis magis patemus auersi: & qui semel in fugam se coniecit, vbi forte eidem spatium non amplius superfit, aut velocitate pedum inuasor praecellat, non ita facile gradum componere iterum potest ad excipiendum aduersarii impetum. Ergo vbi in proximo non patet suffugium, quo quis tuto se possit recipere, moderamen inculpatae tutelae non transgreditur, qui pectus potius inuasori opponit, quam per fugam oportunum se ictibus praebet. Denique & illi recte a GROTIO d. l. notantur, qui admiserunt, *recte occidi eum, qui, si aliquid de nobis dixerit, id creditum nostram apud bonos existimationem possit laedere.* Quasi vero, si falsa ille sit dicturus, non commodior sit via maculam ex calumnia imminentem anteuertendi; aut si vera sit prolaturus, scelera sceleribus sint obtegenda. Quanto melius PLATO de LL. L. IX. [pag. 934. Ed. Wechel. pag. 872. C. Ed. Steph.] *Ἐάν τις δȣ̃λον κτείνῃ μηδὲν ἀδικȣ̃ντα, φόβῳ δὲ, μὴ μηνυτὴς αἰσχρῶν ἔργων καὶ κακῶν αὐτȣ̃ γίγνηται, ἥτινος ἕνεκα ἄλλȣ τοιȣ́τȣ, καθάπερ ἂν εἰ πολίτην κτείνας ὑπεῖχε φόνȣ δίκας. Si quis seruum nihil iniuriantem, timens ne turpe quid a se factum indicet, vel alia huiuscemodi causa inductus, morti tradiderit; quasi ciuem necauerit, sic puniatur.*

§. XIV. ATQVE ISTA quidem ex ratione sat plane deducuntur. [1]. Caeterum sunt, qui ex scitis religionis Christianae heic aliquem scrupulum mouent, asserentes; etiamsi licitum sit inuasorem vitae iniustum occidere, laudabilius tamen facturum, qui occidi, quam occidere mauult. Idque quod alter, dum in peccato mortali extinguitur, periculum damnationis incurrat. Non autem videri iustitiae conueniens, vt minus nostrum malum alterius malo maiori depellatur. Eam difficultatem soluere licet aliorum sit; id tamen considerandum fuerit illis, qui istud asserere velint; in eiusmodi consternatione, aut decretoriae pugnae feruore non esse otium, vt quis eiusmodi rationum momenta curatius examinet, cum eo omnes intentae sint cogitationes, quomodo praesens mors declinari queat. Dein eum qui inuaditur, non ita semper esse paratum, vt non spatio aliquo opus sibi putet componendae animae, & subducendis vitae rationibus; seu *vt sarcinas colligat ante, quam proficiscatur e vita*; vti loquitur VARRO de Re rust. L. I. c. 1. Praeterea vix videri probabile, me magis solicitum esse debere de anima alterius, quam alter iste de sua est. Si ergo iste neglecta animae suae cura vitam meam impetat; cur ego pretiosissimae rei meae, eiusque irreparabilis dispendio istius animam redimam? PLINIVS L. II. Epist. 10. *Parum est prouidum, sperare ex aliis, quod tibi ipse non praestes* [2]. Praesertim cum non constet; an ille damnationem vtique sit euasu-

§. XIV. 1) Quos inter etiam Ioann. Ludouicus PRASCHIVS libello de lege charitatis, quem postea defendit breui responsione, obiectionibus Christiani Thomasii opposita; vbi tamen excipit interfectorem latronis, iussu publico occidentes, & milites. H.

2) Qui locus parum ad rem facit.

euaſurus, ſi vel maxime iam occiſus non fuerit. Et tralatitium eſt, eius periculi non haberi rationem, in quod quis ſua ſe culpa coniecit, & ex quo ſe liberare poteſt, quando vult. Heic autem nullum amplius, ſaltem in praeſens, animae ipſius periculum imminet, modo me petulanter oppugnare omittat. Quid quod iſthaec ſententia maiorem tribuit fauorem improbitati, quam pietati, dum per illam quis velut inuiolabilis redditur. Sic enim ſemper pii homines nefariis latronibus cogerentur iugulum praebere, ne dum reſiſtunt, iſti damnationem aeternam incurrant. Conf. GROTIVS L. I. c. 2. §. 8. & c. 3. §. 3. Dictum Saluatoris, quo iubemur *proximum noſtrum diligere, ſicut nos ipſos*, explicandum videtur non tam de gradu dilectionis, quam de eiusdem ſinceritate, quod nemo ſe ipſum ficto aut fucato amore proſequatur. Et videtur illud *ſicut teipſum* habere inſtar prouerbialis locutionis, de amore ſincero & intenſo. Vid. 1 Samuel. XIIX, 1. 3. Ex quo tamen hautquidquam ſequitur; ſi dilectioni propriae, & dilectioni proximi ſimul non poſſit ſatisfieri, illam huic cedere debere. Vid. 2 Cor. VIII, 13. CICERO Tuſcul. Quaeſt. L. III. [c. 29.] *Praeclarum illud eſt, & rectum & verum, vt eos, qui nobis cariſſimi eſſe debeant, aeque ac nosmetipſos amemus: vt vero plus, fieri nullo pacto poteſt. Ne optandum quidem eſt in amicitia, vt me ille plus, quam ſe amet, ego illum plus quam me, perturbatio vitae, ſi ita ſit, atque officiorum omnium conſequatur.* Neque ex dictis Exod. XXIII, 4. 5. Deuteron. XXII, 4. ſequitur, charitatem proximi praeire noſtra commoda. Nam inde hautquidquam deduxeris; ſi noſter quoque aſinus ſit prolapſus, alterius aſinum prius, quam noſtrum eſſe leuandum; aut etiam tunc nos teneri, quando pluris eſt opus, quod in iſta ſubleuatione nobis eſt negligendum, quam iſte aſinus. Ne dicam, quod valde adhuc dubium ſit, an eiusmodi inuaſor ſub proximi nomine venire poſſit. Vid. Luc. X, 29. ſeqq. (Vbi per proximum intelligitur omnis homo; qui eſt noſtrae opis indigus, & cui occaſionem benefaciendi nos habemus.) LACTANTIVS Diuin. Inſtit. L. VI. c. 18. Ciceronem carpit, quod L. III. Offic. dixerat: *Eum eſſe virum bonum, qui proſit quibus poſſit, noceat nemini niſi laceſſitus* [3]. *O quam ſimplicem*, dicit, *veramque ſententiam duorum verborum adiectione corrupit. Quid enim opus fuerat, adiungere*, niſi laceſſitus iniuria? *Nociturum eſſe dixit bonum virum, ſi fuerit laceſſitus: iam ex hoc ipſo boni viri nomen amittat neceſſe eſt, ſi nocebit. Non minus enim mali eſt, referre iniuriam, quam inferre. Nam vnde certamina inter homines, vnde pugnae, contentionesque naſcuntur; niſi quod improbitati oppoſita impatientia, magnas ſaepe concitat tempeſtates? Quod ſi patientiam, qua virtute nihil verius, nihil homine dignius inueniri poteſt, improbitati oppoſueris, extinguetur protinus, tanquam ſi igni aquam ſuperfuderis.* Enimuero vti quandoque per impatientiam laeſi pugnae non neceſſariae ſurgunt, quae commode declinari poterant; ita non ſemper improbitas, vbi in patientiam inciderit, extinguitur. Neque vero virtus patientiae, Chriſtianis tantopere commendatae, ad omnes promiſcue iniurias deuorandas obligat. Et qui rite ſe defendit, non hoc directe

3) Adde locum CICERONIS in Orat. pro Quinctio c. 16. *Iugulare* ciuem, *ne iure quidem quisquam bonus vult. Mauult enim commemorare, ſe, cum poſſet perdere, pepercisse, quam, cum parcere potuiſſet, perdidiſſe. Haec in homines alieniſſimos, denique inimiciſſimos, viri boni faciunt, & hominum exiſtimationis & communis vtilitatis cauſſa: vt, cum ipſi alteri nihil ſcientes incommodarint, nihil ipſis iure incommodi cadere poſſit.*

recte agit, vt alteri noceat, ſed vt ſe conſeruet. Nec qui propulſat malum, iniuriam facit, ſed qui infert. Aliud autem eſt inculpatam defenſionem exercere, aliud inhumanam vindictam moliri. Hoc aeque noxium haberi poteſt, atque iniuriam incipere: illud non item. Porro qui aſſerunt, laudabilius eſſe occidi, quam occidere, hanc exceptionem addunt; *niſi qui inuaditur, ſit perſona vilior, quam inuaſor.* At nimirum inter tantum periculum conſtituto ſcrupulo ſe ſemper expendere haud vacat, vter pluribus ſit hominibus vtilior, & vtrum mei magis mea, quam ſui alterius ope indigeant. Equidem id certum eſt, eum abs quo multorum ſalus dependet, & cuius officium eſt ab aliis vim arcere, non debere vitam ſuam iniuſto inuaſori parcendo prodere; licet forte is ea ſit aequanimitate, vt *aeque miſerum* eſſe putet *occidere, quam perire,* ſicut Piſo apud TACITVM Hiſt. L. I. c. 29. Quippe cum ipſius exitium plurium ſalutem euertat. Tales ſunt, qui alios iter facientes praeſidii cauſa comitantur; item principes, duces bellici, aliique, quorum mors multorum poſt ſe perniciem trahit. Et in quos quadrat illud LVCANI L. V. [verſ. 685. & ſeqq.]

Cum tot in hac anima populorum vita ſalusque
Pendeat, & tantus caput hoc ſibi fecerit orbis,
Saeuitia eſt voluiſſe mori. - - -

Item illud amicorum Alexandri apud CVRTIVM L. IX. c. 6. *Quis deorum hoc Macedoniae columen ac ſidus diuturnum fore polliceri poteſt, quum tam auide manifeſtis periculis offeras caput, oblitus tot ciuium animas trahere te in caſum?* Exinde tamen hautquidquam conſequitur; ſi ab aliquo nullius aut paucorum ſalus pendeat, eum non recte poſſe inuaſorem occidere, quem viuere fortaſſe plurium intereſt. Hoc modo caelebs aut orbus nunquam poſſet occidere inuaſorem proletarium, ne huius liberi & vxor in ſolitudine, & egeſtate deſtituantur. Atqui ſi ipſum reſpectus vxoris, & liberorum retrahere non potuit, ne ſcelus faceret; quare alter horum luctui vitam ſuam condonare debeat? Notatu tamen dignum eſt illud PLATONIS de LL. L. IX. [pag. 932. D. Ed. Francof. pag. 869. B. C. Ed. Steph.] *Filio ne pro defenſione quidem ſua, ſi a parentibus videt ſe interfectum iri, lege vlla conceditur* [4], *vt parentes, a quibus in lucem editus eſt, interimat, ſed omnia potius ſuſtinere praecipitur, quam quidquam eiusmodi facere.* Mox tamen ſubditur: Ἀδελφὸς ἂν ἀδελφὸν κτείνῃ, ἐν ϛάσεσι μάχης γενομένης, ἤ τινι τρόπῳ τοιέτῳ ἀμυνόμενος ἄρχοντα χειρῶν πρότερον, καθάπερ πολέμιον ἀποκτείνας, ἔϛω καθαρός. *Si orta ſeditione, vel quouis modo frater fratrem in ſe impetum facientem pro defenſione ſua interimat, quaſi hoſte perempto, purus ſit.* Illud tamen labi ſeculi adſcribendum, quod addit: *Si ſeruus liberum ſe defendens interimat, iisdem legibus, quibus & parricida, ſit ſubiectus.*

§. XV.

4) Quod etſi Plato lege nulla conceſſum dicat, quum legislatores praeſumſerint, non temere inuentum iri filium, qui cum patre de vita decerneret; tamen nihil obſtat, quo minus & filio iure naturae licitum dicamus, ſi inſons a patre oppetatur & in vitae diſcrimine conſtituatur, ſeruato moderamine inculpatae tutelae, etiam patrem perimere. Vid. nota 2. ad §. V.

§. XV. Ex hactenvs dictis etiam hoc adparet, quod caedes intra moderamen inculpatae tutelae patrata nulla labe patrantem aspergat, adeoque extra poenam sit posita. Non vero ex genere sit, quibus in se vitiosis lex humana affectuum humanorum, & irae violentiae velificata [1], impunitatem indulget; qualis est caedes adulteri marito permissa. De qua vid. *L. 20. L. 22. L. 24. L. 32. D. ad L. Iuliam de adult.* & Lysiae Orat. I. pro caede Eratosthenis, vbi ostendit [2], lege Attica permissum occidere, non solum qui apud vxorem, sed & qui apud concubinam deprehendebatur; imo qui apud matrem, sororem, aut filiam deprehensus erat; vti est apud Demosthenem aduersus Aristocratem [3]. Rationem subiungit: *Quia, pro quibus cum hostibus dimicamus ad eos ab omni contumelia & iniuria vindicandos; pro iisdem etiam amicos, si quam contra leges iniuriam, aut contumeliam eis fecerint, occidere lex concessit. Cum enim non genus aliquod sit amicorum & hostium, sed e factis horum vtrumque censeatur; eos qui hostilia faciunt, pro hoste vlcisci lex liberum fecit.* Apud Persas, qui vxorem vna cum adultero occidit, nouam insuper vestem praemii loco accipit. Add. Olearivs Itin. Pers. L. V. c. 22. [4] Add. Valerius Maximvs L. IX. c. 1. §. 13. Ant. Matthaevs de Crim. *ad L. XLVIII. D. tit. 3. c. 3. §. 13. sqq.* Quod si igitur alicubi poena aliqua aut expiatio iis, qui caedem iustam patrauerant, fuit iniuncta, ea vel ad caedem ex inculpata tutela commissam non pertinet; vel sine ratione fuit introducta [5]; vel eo fine adhibita, vt intelligeretur, quantum scelus esset iniusta caede humanum sanguinem effundere, cum etiam iusta caedes aliqua lustratione videatur indigere. Apud Philonem Iudaeum de vita Mosis L. I. [pag. 503. Ed. Geneu.] hic dicitur *Pontifici mandasse, vt lustraret reuersos a recenti caede hostium, quamuis enim per leges liceat hostem occidere, tamen qui necauit hominem, etiamsi coactus & propulsans iniuriam, obnoxius videtur, propter antiquam generis cognationem oriundi ab vno capite. Haec tum fuit lustrandi causa, vt ne species quidem sceleris in eos competeret.* Beneficio tamen asyli, quod poenam exilii temporarii continebat, non videtur opus habuisse, qui vitam suam caede inuasoris seruatum iuit; sed tantum, qui caedem inuoluntariam quidem patrauerat, sed quam exacta diligentia adhibita euitare poterat. Numer. XXXV. Deuter. XIX. Locus 1 Paralip. XXIX, 3. ad defensionem non pertinet; & Dauidi extructio templi videtur interdici, non tam quod ipse ex caedibus bellicis aliquid labis contraxisset, quam quod filio materiam ex operibus pacis inclarescendi subtrahere non deberet, qui bello tantum gloriae sibi para-

§. XV. 1) V. H. Grotivm L. II. de I. B. & P. c. 20. §. 17. H.

2) Nec Athenis modo, sed aliis quoque Graeciae ciuitatibus talem legem fuisse, liquet ex Libanii Declamat. 25. 33. 34. 35. Apud M. Senecam I. Controu. 4. Legi, *adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum vtrumque corpus interficiat, sine fraude sit*, subiicitur altera: *Liceat adulterium in matre & filio vindicare.* Ad quem locum videantur, quae in commentario annotauit Schottus, recte corrigens legem hanc, vtut contra exemplarium fidem: *Liceat adulterium & marito & filio vindicare.* Apud Siamenses quoque marito licet vxorem in adulterio deprehensam occidere. Lovberivs de regno Siamensi Tom. I. Part. II. cap. 16. H.

3) Et Cassiodorvs L. I. Ep. 37. *Feris insitum est, copulam sui extrema concertatione defendere: homo autem quomodo patiatur adulterum inultum relinquere, quod ad extremum suum dedecus cognoscitur admissum? Genialis enim thori maculam deprehensi adulteri fas est diluere, & si male iunctos amplexus adulterorum morte quis diuisit, aestimatur potius vindicta, quam culpa.* H.

4) Grammondvs L. II. Histor. Gall. ad A. MDCXVI. H.

parauiſſet [6] Scholiaſtes EVRIPIDIS in Oreſte ad verſ. 820. tradit, morem veterem apud Graecos fuiſſe, vt poſt iuſtam caedem interfectores gladium ſoli oſtenderent, in argumentum innocentiae, quaſi qui ex ipſorum mente *πάντ' ἐισορᾷ, καὶ πάντ' ἐπακούει*, *omnia videt, & omnia audit*, ſuper ea re teſtis imploraretur. Et tamen iidem expiatione aliqua opus habebant, & annali exilio defungi cogebantur [7]. De quo exilio etiam eſt apud PLATONEM de LL. [L. IX. pag. 865. 866. Ed. Steph.] vid. *L. 16. §. 8. D. de poenis* & GROTIVS in Flor. ſparſ. ad d. l. Athenis quoque de caedibus, quas quis iure factas contendebat, cognoſcebatur in peculiari iudicio, quod dicebitur Delphinium, a templo Apollinis Delphini, vti eſt apud Demoſthenem aduerſus Ariſtocratem, & Scholiaſten Ariſtophanis in Equitibus. Sic apud Aethiopes, qui inuoluntariam caedem patrauerat, exulabat, donec a Gymnoſophiſtis fuiſſet expiatus. Vid. PHILOSTRATVS de Vita Apollonii L. VI. [c. 5. pag. 239. init. Edit. Lipſ. 1709.] Apud VIRGILIVM Aeneid. II. [verſ. 720.] ita Aeneas:

Me bello e tanto digreſſum, & caede recenti,
Attrectare nefas, (ſacra) *donec me flumine viuo*
Abluero. - - - -

In Canone 18. Concilii Nannetenſis ſub Formoſo habiti ita diſponitur: *Si quis caſu non volens homicidium perpetrauit, 40. diebus in pane & aqua poeniteat, quibus peractis biennio ab oratione fidelium ſegregetur, non communicet, nec offerat: poſt biennium in communione orationis offerat, non tamen communicet; poſt quinquennium ad plenam communionem recipiatur, abſtinentia ciborum in arbitrio Sacerdotis permaneat.* Sed neque hic canon ad defenſionem ſpectet, & fortaſſe plus iuſto eſt rigidus. Sic & quae habentur in Legibus LONGOBARDICIS L. I. tit. 9. L. 19. & in Capitul. CAROLI L. IV. tit. 27. & L. VII. tit. 295. non neceſſario videntur ad caedem, quae intra moderamen inculpatae tutelae ſubſiſtit, extendenda: aut vbi iſtud factum fuerit, merito nimiae ſeueritatis notantur. MORNACIVS quoque *ad L. 3. D. de Iuſt. & Iure* tradit, iudices in Gallia ad hunc diem religioſiſſime ſeruare, vt nunquam fere in eiusmodi iudiciis rei abſoluantur, quin ſimul damnentur peculiaribus in pauperes erogationibus, aut aliquando etiam Chriſtianis pro occiſi anima ſacrificiis. Quod nonnihil ſuperſtitionis olere videtur. Etſi bonis non ſine cauſa eiusmodi caedis neceſſitas triſtis accidat.

 §. XVI.

5) PORPHYRIVS de Abſtinentia ab animantibus primo: *Ἐπεὶ καὶ τὸν ἀκούσιον φόνον οὐκ ἔξω πάσης ζημίας κατέστησαν οἱ νομοθέται, ὅπως μηδεμίαν ἐνδῶσι πρόφασιν τῆς ἑκουσίως τὰ τῶν ἀκουσίως δρώντων ἔργα μιμεῖσθαι προαιρουμένοις.* *Nam etiam caedem ſine conſilio perpetratam, non extra omnem poenam eſſe voluerunt legum auctores; ne vlla daretur occaſio aliis deliberato imitandi, quae illi non deliberato fecerant.* H.

6) Aliam rationem eamque magis ſpecioſam prodit CLERICVS ad laudatum locum Paralip.

7) Adde exilia Cephali & Herculis apud Apollodorum. Suecico iure conſtitutum, vt homicida, moderamine etiam inculpatae tutelae obſeruato, pecuniaria poena teneatur, & ritu quarundam eccleſiarum poenitentiam eccleſiaſticam ſubeat. In legibus etiam Norwegicis poena homicidii ex inculpata ſui tutela pecuniaria eſt. Vt obſeruauit Ioann. LOCCENIVS Synopſ. Iur. Suetic. Diſſ. 29. Quaeſt. 10. Et in quibusdam Heluetiae Pagis quicunque homicidium perpetrauerit, etiamſi vim repulerit, exulare cogitur; neque Senatui ipſum ab exilio reuocare licet, ſed a publico conuentu regionis reditum petere & impetrare poteſt, teſte SIMLERO L. II. de Heluetia. H.

§. XVI. Caetervm defenſio quidem vitae, membrorumque ac pudicitiae, tanquam rerum irreparabilium, magnum habet fauorem, ſic vt illa quoque legem diuinam poſitiuam de Sabbatho ſoluat: (Vid. 1 Macchab. I, 32. ſqq. Iosephvs Antiq. Iud. L. XII. c. 8.) [pag. 169. C. Ed. Wechel.] Nam qui diuerſum ſenſerunt, non ſine ratione irridentur a Plvtarcho de Superſtitione, & Agatharchide, citante Iosepho Ant. Iud. L. XII. c. 1. Add. Grotivs ad 1 Macchab. II, 37. Vt mirer, quomodo Eidem L. I. contra Apionem [pag. 1050. E.] iſthoc factum laude digniſſimum videatur, quod obſeruationi illius legis vita & patriae libertas fuerit poſtpoſita *; niſi de intentione hoc potiſſimum accipias. Enimuero circa defenſionem rerum, quae vtique reſtitui poſſunt, neque omnes ita abſolute homini videntur neceſſariae, dubitari poteſt; an illae quoque per extrema ſint aſſerendae. Praeſertim cum multis valde arrideat illud Taxilis apud Plvtarchvm Alexandro: *Quid bellis inter nos, & praelio opus eſt, Alexander, quum neque aquam nobis ademtum, neque victum neceſſarium veneris, pro quibus ſolis neceſſe habent homines ſani decertare.* Evripides Supplicibus: Τῦτο γὰρ μόνον βροτοῖς ὐκ ἔςι τ᾽ ἀνάλωμα ἀναλωθὲν λαβεῖν. χρημάτων δ᾽ εἰσὶν πόροι. *Sola enim vitae humanae iactura mortalibus reparari nequit. Opes autem ſarciri poſſunt.* Equidem quid iudicium & mos omnium gentium ferat, in aprico eſt; qui ad necem vsque inuaſorum pro rebus pugnari concedit. Imo pleraque bella geri conſtat, non vt aliis vita, ſed res eripiantur. Ac ridiculus haberetur hoſtis, qui, ne telis peteretur, proteſtari vellet, quod ad res duntaxat rapiendas veniat. Igitur illud certum eſt, non fieri iniuriam ei, qui dum alterius res raptum aut perditum it, occiditur, etſi alias iſtae res vitae hominis aequiparari nequeant. Nam in ſtatu quidem naturali, qui iniuriam qualemcunque dolo malo intentat, hoſtis euadit; qui quo minus extrema quaeque patiatur, nullo iure, quod in ipſo haereat, munitur. Et cum alter non plus iuris ad res meas, quam vitam eripiendam habeat, non minus poteſtatis mihi ad illas, quam hanc defendendam competet. Quin cum citra res vita noſtra non poſſit ſeruari, hanc quoque conſequenter impugnat, qui illis me ſpoliare nititur. Ac apertum eſt, ſecuritatem ac tranquillitatem ſocietatis ciuilis, ac generis humani ſubſiſtere nullo modo poſſe, ni poteſtas ſit raptores rerum, quas vtique magno amore proſequuntur mortales, per extrema coërcendi. Porro illi, qui non citra anxietatem ſeſe heic torſerunt, duabus hypotheſibus niſi fuerunt: primo poenam iuſtam ſemper delicto aequalem eſſe debere hactenus, vt reo non maius bonum debeat adimi, quam ipſe in altero laeſit aut perdidit. Quod falſum eſſe, alibi oſtendetur. Deinde noxas, quae pro defenſione ſui ac rerum ſuarum iniuſto inuaſori inferuntur, eſſe poenas proprie dictas, adeoque per regulas iuſtitiae vindicatiuae dirigi. Quod itidem falſum eſt. Nam poena proficiſcitur a ſuperiore in ſubiectum ex vi imperii, eiusque magnitudinem reſpectus boni publici temperat. Sed defenſio antiquior eſt imperio ciuili, ac quam maxime locum habet inter eos, quorum neutri in alterum eſt imperium; eamque intuitus

propriae

§. XVI. *) Notandum autem quod idem Iosephvs ſcripſit I. de B. I. 5. *Pro ſolo corpore Iudaeis etiam per ſabbatha pugnare licet, &* XIV. Vet. Hiſtor. 8. *Prohibere vim inferentes lex permittit; ſed obſidentium opera impedire non ſinit.* H.

propriae ſalutis, & neceſſitas ſua conſeruandi moderatur. Aſt inter illos, qui eadem in ciuitate degunt, licentia naturalis defenſionis eſt vehementer reſtricta: cum intrinſeca ciuitatis tranquillitas ſubſiſtere non poſſit, ſi ob quamuis iniuriam hoſtilia reponere ciui liceat. Igitur id demum violentae defenſionis ciuibus adhibere fas eſt, quod ex naturali libertate per indolem ſocietatis ciuilis, vt leges ciuiles non eſt ademtum. Quae licet concedere potuerint, vt ciuis maiori illato malo ciuem inuaſorem poſſet repellere, quam hic iſti intentabat, (qualis erat lex Attica, quae ἐὰν φέροντα ἢ ἄγοντα βίᾳ ἀδίκως, εὐθὺς ἀμυνόμενος κτείνῃ, νηποινεὶ τεθνᾶναι κελεύει, *Si quem, auferentem aut abducentem per vim & iniuriam, ſtatim cauſa defenſionis quis occiderit, impune occiſum eſſe iubet;* apud DEMOSTHENEM aduerſus Ariſtocratem:) regulariter tamen iniurias, quae ad res reparabiles tendunt, a priuatis per extremam vim repelli nolunt. Cum per vires publicas facili negotio, & citra turbam reparatio procurari poſſit, quae extra ciuitates ab inuitis non niſi per bellum obtinetur. Inde non opus eſt, vt cum GROTIO L. II. c. I. §. II. adeo ſimus ſoliciti de exaequatione rei raptae, & vitae raptoris per fauorem defenſoris, & odium raptoris. Niſi cum BOECLERO ad d. l. dicere velimus, cum plerumque ſit difficillimae diiudicationis, quid in tali actione citra vltraue limites ſteterit, naturae non repugnare, fauorem in ſpoliati vel ſpoliandi partem trahere, & raptorem furemue odio proſequi, id eſt, in dubio veniam dare caedi huius generis, & ignoſcere. In ciuitatibus igitur ſufficit, ſi quis limites defenſionis per leges ciuiles deſignatos non exceſſerit. Si tamen hoc factum fuerit, inuaſori non fit iniuria, ſed ſimpliciter in leges ciuiles peccatur. Sed annon ſaltem contra legem caritatis peccabitur, ſi raptor rei reparabilis caedatur? Vbi arbitramur, caritati aduerſus hoſtilia profeſſum hactenus duntaxat locum eſſe, quatenus probabilis ſpes allucet, eo modo iſtum ad poenitentiam iniuriarum, & componendam pacem moueri poſſe. Quae ſpes vbi decollauit, proditor ſui eſt, qui hoſti parcit. Quodſi autem ratio mihi ſuadet, rem, quae minimum valeat, eaque propter contemni mereatur, non ita acriter eſſe defendendam; id non fit in gratiam furis aut raptoris, ſed ne ipſe propter exiguam rem multum moleſtiae ſuſcipiam, aut humili nimis animo, auarusque videar.

§. XVII. HOC LOCO etiam diſpiciendum ſuper nobiliſſima illa lege de fure nocturno impune occidendo, diurno non item; quae extat Exod. XXII, 2. Cui conuenit lex Solonis, quam ita refert DEMOSTHENES Orat. contra Timocratem [num. 180.]: *Si quis de die ſupra quinquaginta drachmas furatus fuerit, ad vndecim viros abduci eum licere. Si vero noctu quodcunque furatus fuerit, hunc licere occidere; & inter perſequendum vulnerare, & ad vndecim viros abducere, ſi quis velit.* Rationem addit VLPIANVS Rhetor: Ἐν γὰρ ἡμέρᾳ δύναται τὶς καὶ βοηθὲς καλέσαι ἑαυτῷ, ἐν δὲ νυκτὶ οὐκέτι. *Interdiu enim licet vocare, qui auxilium ferant, noctu non item.* Sic PLATO de LL. L. IX. [pag. 936. A. Edit. Wechel. pag. 874. B. T. II. Ed. Steph.] Νύκτωρ φῶρα εἰς οἰκίαν εἰσιόντα ἐπὶ κλωπῇ χρημάτων, ἐὰν ἑλὼν κτείνῃ τις, καθαρὸς ἔστω. *Qui*

noctu furem domum suam ingressum interemerit, mundus esto [1]. Eadem lex in XII. tabulas translata: *Si nox furtum faxit, si im aliquis occisit, iure caesus esto.* Quam ita refert CAIVS *L. 4. §. 1. D. ad L. Aquil. Lex XII. tabb. furem noctu deprehensum occidere permittit, vt tamen id ipsum cum clamore testificetur.* Vbi Iac. GODOFREDVS ad LL. XII. tabb. notat, posteriora verba de clamore esse emblema Triboniani [2]. Ea quippe in LL. XII. tabb. non extitisse, arguit locus CICERONIS in Orat. pro Milone [c. 3.]: *XII. tabulae nocturnum furem quoquomodo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt.* M. SENECA L. X. Excerpt. controu. vlt. *Lex, quae nocturnum furem occidi quoquomodo iubet, non de damnato tantum, sed de fure loquitur.* GELLIVS L. XI. c. vlt. quando refert, Draconem in fures capitis poenam statuisse, Solonem autem dupli duntaxat [3]; addit: Decem viros Romanos inter istius *Seueritatem* & huius *Lenitatem* media incessisse via. *Nam furem, qui in manifesto furto deprehensus esset, tunc demum occidi permiserunt, si aut cum faceret furtum, nox esset, aut interdiu telo se, cum prehenderetur, defenderet.* Clamorem autem Lex XII. tabb. requirebat duntaxat in fure diuturno, quando telo se defensaret. *Si luci furtum faxint, si se telo defensint, quiritato, endoque plorato. Post deinde si caesi esint, se fraude esto.* Conf. *L. 4. §. 1. D. ad L. Aquil.* vbi itidem vocabulum *aeque* a Triboniano infarctum [4]. Etsi non improbabile sit; successu temporis, & per auctoritatem prudentum istam legem ex parte mitigatam fuisse; agnoscente quoque CVIACIO L. XIV. Obs. 15. Id quod adparet ex VLPIANO L. V. *ad edictum*, cuius verba integra extant in *Collatione legum Mosaicarum & Romanarum a Petro Pithaeo* primum edita. Quae truncata referuntur *L. 5. D. ad L. Aquil.* Add. *L. 9. D. ad L. Cornel. de sicar.* Cuius mutationis fortasse haec ratio fuit, quod nonnulli ex aedibus suis in praetereuntes impetum facerent, eosque occisos in furto post deprehensos fingerent. An quod confertas & munitas inter aedes furandi non tam facilis occasio, sic vt furtum vix posset contingere sine domini negligentia. Conf. IVSTINVS L. II. c. 2. §. 6. Vnde putat Cuiacius l. d. legem illam XII. tabb. non in vrbibus amplius, & oppidis valuisse, sed tantum in agris adhuc obtinuisse [5], per *L. 1. C. quando lic. vnicuique.* Quanquam haec lex non de furibus, qui clanculum res subducere conantur, sed grassatoribus & praedatoribus violentis agat; prout ostendit subiuncta ratio; *Vt isti mortem, quam minabantur, excipiant, & id, quod intendebant, incurrant.* Sed & saepius dictam legem Sext. Caecilius apud GELLIVM L. XX. c. 1. falso *de nocturnorum grassatorum insidiosa violentia* explicat [6]. Caeterum ratio discriminis inter diurnum & nocturnum furem ea nobis praecipua videtur, quod abs fure interdiu deprehenso res possit recuperari, a fure nocturno non item, vbi is sese aedibus proripuerit; qui neque per tenebras cognoscitur, aut ab

§. XVII. 1) Et apud Francos obtinuit. Lex BAIVVARIORVM tit. 8. c. 5. *Fur nocturno tempore captus in furto, dum res furtiuas secum portat, si fuerit occisus, nulla ex hoc homicidii querela nascatur.* Quae lex inserta quoque est L. V. Capit. cap. 343. Add. l. WISIGOTHOR. L. VII. tit. 2. c. 16. BVRGVNDION. addit. 1. tit. 16. c. 1. & 2. FRISION. tit. 5. c. 1. H.

2) Cuius emblematis Tribonianum absoluit NOODTIVS Obs. L. I. c. 15. Probab. L. I. c. 9. & ad Leg. Aquil. c. 5. Adde Praefationem Tomi III. Thes. Iuris OTTON. p. 29. in fin.

ab vno licet forte agnitus conuinci nequit, dum e lectis non facile testes excitantur. In qua sententia haec plerisque maxima difficultas videtur, quod cum istae leges in fures poenam capitalem non decernant, absurdum sit, priuatis in eosdem plus licentiae indulgere, quam summa potestas ciuilis sibi voluit sumere. Ad quam reponi potest, omnes eas leges circa supplicia furum praesupponere; res furto ablatas; fure deprehenso, restitui aut pensari. Quo facto, pro conditione suarum rerumpublicarum poenam dupli aut quadrupli sufficere iudicabant. Exinde tamen non sequitur; ergo leges in eo casu, quo reparatio damni erat cessatura, non potuerunt ciuibus ex eo, quod in naturali libertate licebat, amplius quid indulgere. Neque enim quod in statu naturali ius belli indulget, id legislatores circa definiendas in ciuitatibus poenas sequi necessum habuerunt. Sic dantur ciuitates, vbi adulterium non est capitale; & tamen maritis impune licet occidere adulteros in ipso actu deprehensos. Sane quin iniuria violati thori illata aut intentata in libertate naturali constitutis sufficiens bello causa sit, nemini credo dubium esse; quae autem sit licentia belli, nemo ignorat. Et tamen adulterio perpetrato nolebant leges poenam adulterii intendere ad id, quod ex ea causa moti belli licentia indulget. Possis huc adplicare illud, quod Rich. CVMBERLAND de Leg. natura c. 5. §. 26. tradit. Quia saepe magistratus ciuilis de huiusmodi flagitiis non potest cognoscere, saepe euadunt impunita; ideoque quandocunque sumi potest poena, sumitur grauissima, vt quanto magis audacia ex ope frequentis impunitatis creuerit, tanto magis eadem summi supplicii metu retundatur. Sed & quod lex Romana tradit de fure diurno, eum occidi posse, si se telo defenderit; liquido est indicio, caedem furis permitti ad conseruationem rerum, & non tunc demum, quando is vltro me telo impetit, sed & quando me, res ablatas ipsi eripere aggredientem, telo repellere instituit.

§. XVIII. QVAE CVM ita sint, adparet, frustra a nonnullis dictae legis de fure nocturno hanc adferri rationem; quod alias delicta sint mansura impunita, si noctu fur aufugisset. Sed & apud GROTIVM L. II. c. 1. §. 12. non occurrit nihil, quod probari nequeat. Dicit, *legislatores hoc voluisse, directe rerum causa neminem interfici debere.* Id quod nos ex istis legibus perspicere non possumus, quae de furibus loquuntur, qui, vt res clanculum subducant, in aedes irrepunt. Etsi quandoque in furto nocturno accidere possit, vt dum res meas seruatum eo, vita quoque mea periclitetur. Quo casu ex duplici capite caedes furis fit licita. Vbi innocentiae meae non obstat, quod ipse me in hoc periculum deduxisse videar, dum rem meam cupio retinere, aut recuperare. Nam versor in actu licito ac prope necessario; ex quo si quid praeter meam culpam

3) Conf. van BYNCKERSHOEK Obseru. L. III. c. 16.

4) Quod itidem negat NOODTIVS dd. ll.

5) Iure nouo aliud in agris, aliud in vrbe & oppidis obtinuisse contendit CVIACIVS ex L. I. C. Quando liceat, & Harmenopulo L. VI. c. 5. Sed recte obseruauit Iac. GOTHOFREDVS ad L. 2. C. Theodos. ad Leg. Cornel. de Sicar. T. III. p. 94. a Edit. Lips. eam legem Theodosii I. ad priuatos fures non pertinere, sed ad praedones & raptores referendam esse.

6) Cui accedit, propter *insidiosam nocturni grassatoris violentiam*, vt GELLIVS loquitur L. XX. N. A. c. 1. vitae aut corporis periculum raro abesse. V. CARPZOVIVS Quaest. Criminal. 32. n. 31. sequ. H.

culpam proueniat, nihil mihi poterit imputari. Quod ſi propter res omnino non liceret alterum interficere, non video, quomodo culpa vacet, qui pro ſeruandis rebus in tale ſe periculum non imprudens coniecit, vbi occidere aut occidi neceſſum foret. Sicut fruſtra defenſionis fauorem implorat, qui in duellum prouocatus vltro deſcendit. Sed & ratio legis ab ipſo prolata non ſatis videtur ſolida: *Quod noctu vix ſit copia adhibendorum teſtium, atque ideo, ſi occiſus fur reperiatur, facilius credatur ei, qui a ſe vitae tuendae cauſa dicat furem interemtum, repertum ſcilicet cum aliquo inſtrumento, quo nocere poſſit.* Etſi enim demus, vocabulum Ebraicum [1] poſſe capi pro *inſtrumento perfoſſorio;* tamen, ſi ea ratio legis fuerat, planius erat dixiſſe: ſi cum telo fuerit inuentus. Quanquam neque hoc ſequatur; fur inuentus eſt cum telo; igitur illius, a quo occiſus fuit, vitae vim intentauit. Sed & ex lege XII. Tabb. non ſequitur; diurnus fur non poterat occidi, niſi telo ſe defendiſſet; ergo contra nocturnum furem eſt praeſumtio, quod telo ſe defenderit. Imo illa nocturnum furem *quo modo* occidi permiſerat. In *L. 9. D. ad L. Cornel. de ſicar.* [2] verba illa, *ſi parcere ei ſiue periculo ſuo non potuit, dum rem ſeruare conatur*, poſterioribus ſeculis LL. XII. Tabb. ſunt addita. Ante iſtam additionem probari non poteſt, homicidii fuiſſe reum, qui furem nocturnum occiderit, ſi forte teſtes adfuiſſent, ex quibus conſtaret, non fuiſſe eum, qui furem occidit, ab ipſo id periculum vitae adductum. Exemplum de puella in agro ſtuprata ad rem nihil facit. Nam ibi expreſſe lex pro vi eidem illata praeſumere iubet; heic de praeſumto vitae periculo nihil inuenitur. Quin potius ex re furum eſt, nullam conſerere pugnam, & in pedes ſe dare. Fatemur tamen longe generoſius facere, qui furem nocturnum, ſi commode poſſit, capit, rebusque ſuis ſeruatis magiſtratui defert, quam qui citra neceſſitatem eum occidit. Add. quoque GROENEWEGEN de Legibus abrogatis ad *L. 4. D. ad L. Aquil.* vbi teſtatur, legibus Batauorum non requiri, vt quis de fure nocturno cum clamore teſtificetur. Conf. Lex WISIGOTHORVM L. VII. tit. 2. cap. 16. Lex BVRGVNDIONVM Addit. 1. tit. 16. c. 1. 2. Lex FRISIONVM tit. 5. Conſtit. SICVLARVM tit. 13. Capit. CAROLI & LVDOVICI L. VI. c. 19.

§. XIX. QVAERITVR denique, an qui iniuriam prior intulit, recte poſſit reſiſtere iniuriam vindicatum eunti? Quod aliqui [1] affirmarunt, ideo quod pauci, proprio ex arbitrio iniurias ſuas exſequentes, tantum reponant vindictae, quantum acceperunt iniuriae. Verum nobis heic paulo diſtinctius videtur pronunciandum. Scilicet ex lege naturae, qui iniuriam alteri intulit, ſatisfactionem debet offerre. Tenetur etiam quilibet offenſae veniam concedere

§. XVIII. 1) במחתרת bammahhthereth, quod proprie ſignificat *in effoſſione.* Cui foſſioni furis ideo locus erat, quia pleraeque domus colonorum ex argilla, lignis inſerta, conſtructae, Hiob IV. v. 19. Vnde illud ſaltem manifeſtum, falli, qui ex hoc Exodi loco diſtinctionem furis venientis cum telo & ſine telo, cuius mentio in Nemeſi Carolina Art. 159. 160. eliciunt, quum inſtrumentum hic, ad ſummum perfoſſorium fingi poſſit, pro telo autem vel gladio id accipi, perfoſſionis indoles non patiatur.

2) Quam non ſuo loco poſitam eſſe contendit, NOODTIVS Prob. L. I. c. 9. §. 6.

§. XIX. 1) ARISTIDES Leuctrica prima ait: *Cum Thebani omnia aequa Lacedaemoniis obtuliſſent, ii autem vltra tenderent, bonam cauſam ab his ad illos tranſiiſſe.* Quod aliis exemplis illuſtrat GROTIVS d. l. in not. H.

dere alteri petenti; & poenitenti, oblata reparatione damni dati, & cautione de non offendendo in posterum praestita. QVINTILIANVS Declam. 5. *Semper odiorum honestus occasus est; & dum simultates nihil aliud habent, quam nocendi cupiditatem, speciosa in melius animi mutatio est.* Sic Marcus ANTONINVS L. I. §. 7. in suis moribus commendat, Πρὸς τοὺς χαλεπήναντας καὶ πλημμελήσαντας εὐανακλήτως καὶ εὐδιαλλάκτως, ἐπειδὰν τάχιστα αὐτοὶ ἐπανελθεῖν ἐθελήσωσι, διακεῖσθαι· *Quod placabilis & reconciliatu facilis esset aduersus eos, qui offensionis causam dederint, aut deliquerint aliquid, simul atque illi in gratiam redire vellent.* Addatur IDEM L. XI. §. 8. & SENECA de Ira L. II. c. 34. L. III. c. 26. 27. 42. Sic & apud Chinenses, qui philosophiam moralem omnibus disciplinis solent praeferre, nemo est tam crudelis, vt iniuriam sibi illatam morte vlcisci studeat; & qui alteri cedit & laedere ipsum non cupit; cordatus & egregius vir habetur. NEVHOF Ingen. descript. Chinae c. 1. Igitur qui satisfacere renuit, & refusionem postulanti resistit, iniuriam iniuria cumulat [1]. Sed qui aequam satisfactionem oblatam respuit, & omnino armis vindictam persequi contendit, iniustam vim molitur, eique iure resisti poterit. Conf. LIVIVS L. IX. c. 1. & GROTIVS L. II. c. 1. §. 18. & BOECLERVS ad h. l. Potest huc facere exemplum priuatae pugnae apud DAVILAM de bello ciuili Franciae L. XV. p. m. 1027. [2]

CAPVT

2) De libertatis defensione noster nihil monuit, quemadmodum nihil quoque de ea Grotius dicit, forsitan quia hodie rarius de ea quaestio est. Veteribus libertas vitae semper aequiparata fuit, quod hodie quoque militibus, cum barbaris, quotquot captos in seruitutem redigunt, decertantibus, iustum esse videri possit. Ceterum, qui nos in seruitutem redigere conatur, recte interimitur, quia, vti LOCKIVS de gubernatione ciuili L. II. c. 3. 4. in primis §. 17. & 22. Edit. Londin. philosophatur, nescimus, quousque perrectura sit ira ipsius, & vitam nobis relicturus sit, nec ne.

CAPVT VI.

DE IVRE ET FAVORE NECESSITATIS.

I. *Necessitas quotuplex?*
II. *Vbi ius aut fauor necessitatis fundetur?*
III. *Quid illa cuique det iuris in seipsum, aut directe in alios?*
IV. *Quid indirecte eadem indulgeat?*
V. VI. VII. *Quid iuris eadem indulgeat in res aliorum?*
VIII. *Quid pro rebus nostris seruandis liceat in res aliorum?*

IN ORE omnium versatur vis necessitatis *, quod illa lege careat, ac in omnibus humanis institutis semper excepta intelligatur, atque ad multa agenda ius det, quae citra eam inter vetita habebantur. M. SENECA L. IV. Controu. 27. *Necessitas magnum humanae infelicitatis patrocinium est.* CALLIMACHVS Hymno in Delum [vers. 122.]: Ἀναγκαίη μεγάλη θεός. *Necessitas ingens est Dea.* Add. Oratio Lentuli apud LIVIVM L. IX. c. 4. Ea vis vnde sit, & quousque se extendat, curatius iam est dispiciendum; eoque magis, quod quidam parum aut nihil efficaciae circa moralitatem actionum eidem tribuere videantur. Ante omnia autem obseruandum, quod CICERO L. II. de Inuentione [c. 57. 58.] duplicem faciat necessitatem; *Simplicem & absolutam, cui nulla vi resisti potest; quae neque mutari neque leniri potest: & necessitudinem cum adiunctione.* Quae iterum triplex est, *ad honestatem*, (quo referre possis illud PLINII L. I. Epist. 12. *summa ratio sapientibus pro necessitate est*;) *ad incolumitatem, ad commoditatem.* Quarum illa *summa* sit, altera *huic proxima*; *tertia ac leuissima commoditatis*, quae cum priori nunquam possit contendere. Quanquam autem honestas praestet incolumitati, hanc tamen interdum illi posse praeferri, si, vbi incolumitati consuluerimus, quod sit in praesentia de honestate delibatum, virtute aliquando & iustitia recuperari queat. Vbi id non possit, honestatem praeferendam. Etsi alii moneant, quotiens necessitudini ad honestatem praefertur necessitudo incolumitatis, factum defendi non tam praescriptione iuris & directa via, quam excusatione humanae infirmitatis, per vocabula veniae & miserationis; & clementiae:

§. I. *) EVRIPIDES in Hippolyto obtecto.
Ἐγώ γε φημὶ, καὶ Νόμον γε μὴ σέβειν
Ἐν τοῖσι δεινοῖς, τῶν ἀναγκαίων πλέον.
Quoties periculum est, ex mea sententia
Necessitati debet & Lex cedere.
CLAVDIANVS L. II. in Eutrop. vers. 596.
Suprema pericula semper
Dant veniam culpae. H.

§. II. 1) POLYBIVS I. Histor. 17. de Romanis: Τὸ γὰρ πρόστιμον παρ' αὐτοῖς θάνατός ἐστι τῷ προεμένῳ τὸν τόπον, καὶ φυγόντι τὸ παράπαν ἐξ ἐφεδρείας. *Apud hos loco decessisse, aut omnino stationem fuga deseruisse, capitale est.* Apud eosdem Romanos seruus domino opitulari debebat, etiam cum vitae discrimine. V. *L. 1. §. 28. D. de SCto Silan.* Chorus apud EVRIPIDEM in Helena, Theoclymeni mortem interminanti, respondebat:

Κτεῖνε

mentiae: neceſſitudini autem commoditatis multo minorem vim ſiue ad defendendum ſiue ad excuſandum ineſſe, niſi res ſit cum iudice, qui ſtudii, & propenſionis ſuae maiorem, quam iuris & ſapientiae rationem habet. Enimuero nobis heic potiſſimum inquiritur de neceſſitudine incolumitatis, quamnam illa vim habeat ad eximendum aliquem actum ab obligatione legum communium. An ſcilicet aliquando legibus vetita agere, aut praecepta omittere poſſimus, quando citra noſtram culpam in eiusmodi anguſtiis haeremus, vt aliter ſalutem noſtram expedire nequeamus. Vbi adparet, quicquid eſt illud ſiue iuris, ſiue fauoris, aut veniae, quod neceſſitati tribuitur, vnice inde promanare, quod non poſſit non homo omni ſtudio ad ſe conſeruandum conniti; eoque non facile praeſumatur, talem ipſi obligationem impoſitam, quae ardori propriae ſalutis conſeruandae praeponderare debeat.

§. II. EQVIDEM de hoc nemo pius dubitauerit, quin Deus, qui abſolutus eſt dominus noſtrae vitae, & quam nobis precario heic agendam indulſit, tam rigidam nobis legem dicere queat, vt moriendum nobis ſit potius, quam vel latum vnguem ab illa diſcedamus. Ex quo genere legem de non edenda ſuilla credebant Iudaei 2 Macchab. VII. Et recte quidem, quod ſuillam ediſſe in eiusmodi caſu habebatur pro abnegatione verae religionis. Cum extra talem caſum vtique nefas non fuerit, in defectu aliorum ciborum, ſuilla veſci, ne quis fame periret [1]. Sed & ſaepe per imperium ciuile tam ſeuera alicui mandata iniunguntur, vt mors potius ſit excipienda, quam ab illis diſcedendum. Enimuero tam rigida non ſemper praeſumitur legum poſitiuarum obligatio. Has enim qui tulerunt, aut qui inſtituta quaedam inter homines introduxerunt, cum vtique ſalutem aut commoditatem hominum per ea promotum iuerint, regulariter quoque ob oculos habuiſſe praeſumuntur teneritatem humanae naturae, & quam non poſſit non homo refugere & amoliri illa, quae ad ipſius deſtructionem [2] tendunt [3]. Quam ob cauſam pleraeque leges, ſaltem poſitiuae, intelliguntur excipere caſum neceſſitatis, ſeu non obligare, quando ipſorum obligationem comitaturum eſſet malum, humanam naturam deſtruens, aut communi animi humani conſtantia ſuperius; niſi expreſſe, aut per negotii naturam iſte quoque caſus ſit comprehenſus. Vnde neceſſitas non id quidem efficit, vt directe lex heic & nunc poſſit violari, ſeu peccatum admitti; ſed ex beneuola legiſlatorum mente, ſimulque naturae humanae conſideratione praeſumitur, caſum neceſſitatis ſub lege generaliter concepta non contineri. Quo facit locus Matth. XII, 2. 4. Add. CASAVBONVS Exercit. I. ad Baronium n. 9. Scilicet quod materia & ratio iſtius legis tantum rigorem

Κτεῖνε· σύγγονον δὲ σὴν
Ὀυ κτενεῖς ἡμῶν ἑκόντων, ἀλλ᾽ ἐμέ. Πρὸ δεσποτῶν
Τοῖσι γεννάιοισι δύλοις ἐυκλεέστατον θανεῖν.

Perime: Germanam tuam
Me volente non necabis: me prius. Fidelibus
Quippe ſeruis mors decora eſt, morte heros praeuertere.

Cuiusmodi ſeruorum aut famulorum non pauca exempla extant in hiſtoriis. H.

2) Quod ſupereſt bene obſeruauit THOMASIVS Iuriſpr. Diu. L. II. c. 2. §. 131. bonum publicum naſci ex bono priuatorum, & plerumque vnius ciuis ſalutem praeſtare obſeruantiae centum legum humanarum.

3) Ferri enim leges ab hominibus *ſolent & debent cum ſenſu humanae imbecillitatis*, ait H. GROTIVS I. de I. B. & P. c. 4. §. 7. n. 2. H.

gorem non iubeat praesumere, vt fame potius pereundum sit, quam panibus propositionis vescendum [4]. PALLADIVS de Re rustica L. I. c. 6. [5] *Necessitas feriis caret.* Verum vti haec circa leges positiuas facile admittuntur, ita altioris est indaginis, an eadem ad leges quoque naturales sint extendenda; nimirum an in casu necessitatis intermitti possit, quod lex naturalis iubet, aut fieri, quod eadem vetat? Circa prius [6] ex natura praeceptorum affirmatiuorum constat, illa, vt heic & nunc ad exercitium actus quis obligetur, praesupponere occasionem, materiam & facultatem agendi; quae regulariter deesse intelligitur, vbi quid fieri non potest, nisi ipse peream: cum amorem & curam sui abiicere fere inter impossibilia, & quae communem hominum constantiam superant, habeatur. Igitur nisi vel expresse in lege contineatur [7], vel ex qualitate negotii [8] colligatur, vitam meam potius amittendam, quam actio omittatur, regulariter leges affirmatiuae exceptionem summae necessitatis habere intelliguntur; praesertim vbi quis in culpa non fuit, quare in talem necessitatem incideret. Hinc non teneor panem dare famelico, si ego ipse eodem indigeam. Vid. 2 Corinth. IIX, 13. Nec si alter in aquis periclitetur, ipsum extrahere, si mihi pro eo sit pereundum. SENECA de Benefic. L. II. c. 15. *Dabo egenti, sed vt ipse non egeam; succurram perituro, sed vt ipse non peream.* Sed quod praecepta negatiua attinet, id primo certum est, non posse per necessitatem recte suscipi actus [9], qui directe tendunt ad violationem Numinis diuini; puta vt aliquis euitandae mortis causa Deum blasphemet, aut ipsum abneget, cultuique eius, & obsequio renunciet. Cum enim certum sit, Deum homini longe grauius posse malum infligere, quam mors est naturalis, ex ipsa quoque ratione sat probabile sit, eundem longe nobiliori bono velle pensare iacturam vitae huius, quam quis in honorem ipsius facit; CARPYLLIDES in Antholog. L. I. Ἧ ῥα δικαίοις Ἀνδράσιν εὐσεβίης ἐκ ἀπόλωλε χάρις. *Deperiit iustis gratia nulla viris:* nefas vtique fuerit, euitando minori malo in honorem diuinum delinquere. Etsi qui tormentorum atrocitati succumbunt, miseratione non plane sint indigni. Circa illas autem leges, quae hominum inuicem officia continent, obseruandum, esse quaedam praecepta iuris naturalis, quae factum aliquod humanum, aut institutum praesupponunt; cuius finem si quis consideret, facile agnoscit, illud ad casum extremae necessitatis non extendendum: adeoque eandem exceptionem legi quoque inesse. Deinde & hoc notandum, non posse dici, aliquem actu suo legem immediate violasse, nisi ille ipsi recte possit imputari. Constat autem duplici modo actum aliquem ab homine proficisci, vel tanquam a causa principali, vel tanquam a causa instru-

4) Quod etiam de iis dicendum, quae tempore feriarum vetita sunt, quo pertinet locus ab Auctore subiectus, *Necessitas feriis caret.*

5) V. *L. 3. C. de feriis.* H.

6) V. infra L. V. c. 12. §. 23. H.

7) Ex qua ratione decidenda videtur quaestio, An in casu necessitatis interdum migrare liceat praeceptum etiam Diuinum, quam tractat noster L. III. c. 7. §. 5. & quam distinctius excusserunt THOMASIVS Instit. Iurispr. Diu. L. II. c. 2. §. 130. & seqq. & TITIVS Obseru. CXLI.

8) Ita Daniel non omittebat, vt per diem ter in genua prouolutus oraret Deum, etsi non ignoraret, ob edictum Regis mortem sibi imminere: considerabat enim, omissionem illam contemtum veri Dei inuoluere. V. Daniel VI, 10. H.

9) Vt periurium. IVVENALIS Satyra 8.

Ambiguae si quando citabere testis
Incertaque rei, Phalaris licet imperet, vt sis
Falsus, & admoto dictat periuria tauro,
Summum crede nefas animam praeferre pudori,
Et propter vitam viuendi perdere caussas. H.

inſtrumentali. Haec iterum dupliciter ſeſe habet, vel vt nullum motum, niſi a cauſa principali impreſſum exſerat, & quidem contra naturalem ſuam inclinationem, ſi quam habet; vel etiam vt ex proprio & intrinſeco impulſu ad actum exercendum ſe conuertat, licet prioris quoque cauſae impulſio, aut directio adſit. Heic ſi quis homo poſteriori modo ad actum concurrat, tanquam cauſa inſtrumentalis, actus iſte non principali duntaxat cauſae, ſed & huic, tanquam ſuus, & ab ipſo profectus imputari poterit. Sin priori quis modo concurrerit, principali duntaxat agenti, non inſtrumentali actus imputabitur. Ad quod tamen quae requirantur [10] infra latius exponetur.

§. III. His praemissis ad ſpeciales quaeſtiones, quae heic agitari ſolent, accedamus. Et illud quidem dubium non habet; quanquam alias homo non obtineat ius in ſua membra, vt illa pro lubitu perdat, luxet aut mutilet; licebit tamen abſcindere membrum inſanabili morbo correptum [1], aut per vulnus inutile plane redditum, ne totum corpus pereat, aut ſana adhuc membra corripiantur, aut inutili appendice nequidquam aliorum vſus membrorum impediatur. An autem ſumma neceſſitas etiam aliquod ius largiatur in vitam, id eſt, an ad effugiendam mortem ignominioſam, aut aſperis tormentis comitatam liceat occupare lenem exitum [2], ſuperius diſquiſitum fuit. Porro quid in alios neceſſitas iuris indulgeat, iam videamus. Carnibus hominum a nobis non caeſorum veſci in ſumma fame, & deficientibus aliis nutrimentis, miſerandus quidem cibus [3], ſed tamen nefarius non eſt. Verum quid de iſtis exemplis ſit pronunciandum, vbi in ſumma cibi penuria alii ſunt iugulati inuiti, aut ſorte ducti, vix liquet: cum ex vna parte lex homicidii, ex altera famis atrocitas pugnet, venterque auribus carens, & quod citra triſtiſſimum hocce medium omnibus foret pereundum [4]. Homervs Odyſſ. η. [v. 216. 217.] Ὀυ γάρ τι ϛυγερῇ ἐπὶ γαϛέρι κύνγερον ἄλλο ἔπλετο, ἥτ᾽ ἐκέλευσεν ἕο μνήσασθαι ἀνάγνη. *Nihil enim odioſo ventre impudentius, & qui ſui neceſſario meminiſſe iubeat.* Vid. 2 Reg. VI, 28. 29. Deuteron. XXIIX, 53. Thren. IV, 10. Iosephvs Antiq. Iudaic. L. IX. 2. & de Bello Iudaico L. VI. c. 21. Diodorus Sicvlvs L. III. c. 40. Add. Hiſtoria de ſeptem Britannis, qui vaſtum in mare proiecti, deficiente cibo potuque, ſortiti vnum non ſane reluctantem iugularunt, cuius ſanguine intolerabilem ſitim ac famem carnibus vtcunque ſedauerunt; quos ad terram delatos poſt iudex homicidii abſoluit. Prout ex Nicol. Tvlpio in Obſeruat. medicin. refert Ziegler. ad Grot. L. II. c. 1. §. 3. Qui cenſet *a nauigantibus hoc maxime peccatum, quod in mortem vnius, & quiſque in ſe,*

10) L. VIII. c. 1. §. 6. 7. H.

§. III. 1) Vid. Titivs Obſ. CXLII.

2) C. 3. §. 18. Ad hunc locum pertinet etiam quaeſtio, an conſeruandae ſanitatis cauſa liceat Venere illicita vti. V. Godofr. Monachvs ad A. MCXC. *vbi de Friderico Duce Sueuiae, qui, ſuadentibus licet Medicis, id noluit.* Seneca Oedipo:

Vbi turpis eſt medicina, ſanari piget.

Item an ob morbi curationem ſe caſtrare liceat? v. *Nouell. 142. c. 2. & c. 5. X. de corpore vitiat.* Conf. Cviacivs L. XVII. Obſeruat. 24. H.

3) Plane vt mumiam & ſanguinem humanum in medicinam adhibere, inter illicita non habetur, vt Moraliſtae docent. V. Wvlferi Diſcurſ. praeliminar. in Itinerar. Ioann. Saarii. Quin & citra neceſſitatem aliqua licite fiunt circa cadauera hominum. Seneca L. X. Declamat. 5. *Multum ſemper artibus licuit. Medici, vt ignotam vim morbi cognoſcerent, viſcera hominum reſciderunt.* H.

4) Conf. Titivs Obſeru. CXLIV.

in se, si ita contingeret, conspirauerint, atque periculum corporis periculo animae anteposuerint. Nec debuisse quenquam vitam suam tam vili pendere, vt eius iactura alterius famem expleret. Nec reliquos ideo in socium suum saeuire debuisse, vt stomacho suo consulerent. Etsi huic reponi possit; aspere nimis dici, in mortem alterius conspirasse, qui sorte ducendum censent vnum, vt reliqui seruentur, qui alias omnes simul misere erant perituri. Vid. Ionae I, 7. seqq. Vnde nec animae periculum heic fuisse metuendum. Illum animam suam vili aestimare, qui citra necessitatem eandem proiicit. Nec saeuitiam dici posse, vbi in salutem omnium qui moritur, minori cum dolore ferrum iugulo excipit, quam alter infigit. Velim quoque eiusmodi casum expendi. Si in naufragio plures in scapham insiluerint, quam illa ferre possit, neque ad vnum peculiari iure scapha pertineat; an non sorte sint ducendi, qui proiiciantur: & si quis sortiri detrectauerit, tanquam qui omnium interitum quaerat; absque vlteriori deliberatione praecipitari queat; Verum circa eiusmodi casus rariores iudicium nostrum nunc suspendimus.

§. IV. Isthoc frequentius contingit, vt duo in praesens vitae periculum incidant, in quo vtrique sit pereundum, ni vnus quid faciat, ex quo paulo citius alteri, alias perituro, fata admoueantur. Vel etiam vt ex necessitate periculum mortis, aut magnae laesionis intentemus alteri indirecte [1], ita vt nobis non sit propositum ipsi nocere, sed duntaxat talem actum suscipere, ex quo probabiliter noxa eidem possit inferri; vt tamen mallemus quauis potius alia ratione necessitudine nostra defungi, & ipsam laesionem quantum in nobis est temperemus. Eiusmodi alterius laesionem vti nostro cum peccato non coniunctam arbitramur: ita eandem qui patitur, velut fatale malum excipere atque aestimare debet, & ob quod ei, qui intulit, recte non possit indignari. Exempla talia sint: Si ego natandi peritus cum altero natandi imperito in profundas aquas incidissem, & (vt fieri solet) ille me circumplexus teneret, neque mihi tantae sint vires, vt ipsum mecum efferre possim; quis vitio mihi verterit, si omnibus viribus talem abs me amoliar, ne cum eodem suffocer, etsi is per aliquot minutas horae partes a me vtcunque extra aquas potuisset sustineri? Sic in naufragio, vbi tabulam ego occupaui, duorum non capacem, si quis adnatans eidem se quoque velit iniicere, me simul secum perditurus, nihil videtur obstare, quo minus quauis violentia eundem a tabula repellam. Sic quando duobus fugientibus hostis necem intentans instat, vnus vel ponte post se deiecto, vel porta clausa, alterum in praesenti vitae periculo destituere potest, si vterque simul seruari nequit [2]. Qualis necessitas in bello frequentissime obtingit, vt pauci sint destituendi, quo summa rerum seruetur. ARRIANVS de Expedit. Alex. L. VI. [c. 25.] Ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ παντὸς προθύμῳ τὸ καθ᾽ ἑκάστους ξὺν ἀνάγκῃ ἠμελεῖτο. *Prae communis salutis studio, singulorum cura necessario negligebatur.* Apud VIRGILIVM Aeneid. IX. [vers. 72. & seqq.] *Pan-*

§. IV. 1) Quo animo alioquin non pauci sunt. PHAEDRVS L. IV. Fab. 8.
Homo simulac venit in magnum periculum,
Effugium reperire alterius quaerit malo. H.

2) Alia exempla congessit FREINSHEMIVS Comment. ad L. IV. Curt. 16. v. 8. H.

3) Idem iudicauit H. GROTIVS II. de I. B. & P. c. 3. 4. vbi in comment. dissentit Zieglerus,

Pandarus vt cernit, qui sit fortuna loco, qui casus agat res, Portam vi multa conuersus cardine torquet, Obnixus latis humeris, multosque suorum Moenibus exclusos duro in certamine linquit. Apud EVNDEM L. XI. [verf. 584. & fqq.] pulfo Latinorum equitatu *pars claudere portas, Nec sociis aperire viam, nec moenibus audent Accipere orantes.* Conf. LIVIVS L. XXVI. c. 15. vbi Thurini hoc praetextu fcelerate funt vfi. Apud FLORVM L. II. c. 18. de Numantinis dicitur: *Nouissime consilium fugae sedit; sed hoc quoque ruptis equorum cingulis vxores ademere, summo scelere, per amorem.* Sic apud TACITVM Annal. XIV. [c. 32. 33.] tanquam erratum bellicum annotatur, quod in templo coloniae Camaloduni *non motis senibus & foeminis iuuentus sola restiterit* (add. LIVIVS L. V. c. 40.) Contra ibidem *Suetonius vnius oppidi damno seruare vniuersa statuit, neque fletu & lacrymis auxilium eius orantium flexus est, quin daret profectionis signum & comitantes in partem agminis acciperet. Si quos imbellis sexus, aut fessa aetas attinuerat, ab hoste oppressi sunt.* Cum tamen tanta neceffitas nondum premeret, humaniter Darius apud CVRTIVM L. IV. c. 16. pontem Lyci fluminis noluit refcindere, addens: *Se malle insequentibus iter dare, quam auferre fugientibus* [3]. Altero cafu, fi robuftior quis mortem intentans me perfequatur, ac in angufta via, qua fugiendum, forte quis occurrat; vbi admonitus non cefferit, aut id temporis lociue anguftia non admiferit, licebit fane illum impellere, & per eiusdem ftragem fugam capeffere, etfi probabiliter ex ifto impulfu vehementer videatur affligendus. Nifi forte illi peculiari obligatione tenear, vt etiam vltro pro eodem periculum fubire debeam. Quod fi fugae interpofitus, admonitus licet, decedere via nequeat; puta fi infans fit, aut claudus, faltem excufationem merebitur, qui pedibus, aut equo per eundem faltum potius molitur, quam moras nectendo corpus hofti praebet. Id autem exemplum, quod aliqui afferunt, quare culpa non vacet, manifeftum eft. *Praefectus quidam militaris e praelio fugiens, hoste instante, de suis militibus vnum in conferta turba antepositum transfodit, ne fugae mora crearetur.* Huic enim vtique tantum erat virium, vt folo impulfu viam fibi facere poffet. Excufabitur tamen, fi praeter intentionem armis fuis forte noxam intulerit. At vero fi quis petulanter, aut inhumane mihi obftiterit, & viam fugiendi concedere abnuerit, eum directe quoque tanquam hoftem profternere poffum, quantumcunque demum is inde laedatur. Conf. LACTANTIVS Diu. Inftit. L. V. c. 17. qui noftris affertis nequidquam opponitur. Caeterum vti vitae periculum quocunque modo declinaffe magnum habet fauorem; ita pari fere modo defenditur aut excufatur fuga, cum laefione obftantium fufcepta, fi cui mutilatio membri, aut aliud graue vulnus intentetur. Nam & talia intentanti ad extremum vsque refifti poteft, & vbi fuga periculum declinatur [4], etiam improuidum & importunum impetum confternatio excufat.

§. V. VIDEAMVS iam, an neceffitas noftram vitam feruandi ius aliquod indulgeat in res alienas, vt inuitis dominis, vel clam vel aperta vi iftis raptis,

rus, quia lex iuftitiae naturalis vetet innocentem obtruncari. Cui refponderi poteft, hanc rationem non valere in collifu, & quicquid heic accidit, inuafori imputandum. Plane vt facrilegii a Phocenfibus commiffi inuidia in Thebanos redundabat, ceu a quibus illi in eam neceffitatem fuerunt compulfi. V. IVSTIN. L. VIII. c. 1. H.

4) Nam, vt eft apud CAESAREM VII. de Bell. Gall. 26. *Plerumque in summo periculo timor misericordiam non recipit.* H.

ptis, ſubuenire nobis queamus? Nobis ad ſolidam eius quaeſtionis deciſionem neceſſarium videtur paucis libare cauſas introductorum dominiorum, de quibus infra prolixius agitur. Quae iſtae potiſſimum ſunt, vt diſcordiae ex communione primaeua ortae tollerentur, atque induſtria hominum aleretur, dum proprio quisque Marte res ſuas quaerere neceſſum habet. Nequaquam autem ideo res ſunt diſtinctae, vt ne quis per eas aliis inſeruiret, & vt diuitiis repertis ſolus incubaret; ſed vt circa vſum illarum pro arbitrio quisque poſſet diſponere & vbi easdem aliis communicare placeret, ſaltem occaſionem obligationis ab altero adquirendae haberet. Inde poſt proprietatem rerum introductam data eſt facultas hominibus, non tantum commercia inſigni cum vtilitate generis humani exercendi, ſed & materia parta humanitatem & beneficentiam aduerſus alios vberius expromendi, cum antea opera tantum ac labore aliis liceret inſeruire. Vid Epheſ. IV, 26. Eſt porro ea dominii vis, vt dominus res ſuas ipſe poſſit diſpenſare, etiam ad quas alteri tradendas obligatur. Ex quo conſequitur, quod res ab altero ſibi debitas non ſtatim ipſe quis inuolare queat, ſed dominum, vt vltro ſibi eas tradat, poſcere debeat. Quod ſi tamen iſte vltro obligationi ſuae ſatisfacere tergiuerſetur, hautquidquam ideo tanta vis domini ipſius erit, vt res alteri debita inuito domino non poſſit eripi per auctoritatem iudicis in ciuitatibus, aut per vim bellicam in libertate naturali. Ac licet, ſi merum ius naturale reſpiciamus, ex imperfecta duntaxat obligatione, vtpote ex virtute humanitatis orta, quis teneatur, vt alteri in extrema neceſſitate conſtituto rebus ſuis, quibus ipſe pari modo non indiget, ſubueniat; nihil tamen obſtat, quo minus per legem ciuilem in perfectam iſta obligationem eualeſcat. Vti apud Ebraeos factum fuiſſe memorat SELDENVS L. VI. c. 6. de I. N. & G. vbi per forenſem ſententiam ad dandam eleemoſynam cogi poterat, qui quod ſibi erat praeſtandum denegaret. Vnde mirum non eſt, ipſos noluiſſe pauperes ſuos quidquam ex alieno ſibi ſumere, ſed rogando tantum accipere a priuatis, aut a publicis eleemoſynae exactoribus. Adeoque ſubreptionem alieni per extremam neceſſitatem apud ipſos pro furto aut rapina habitam. Quod ſi tamen in aliqua ciuitate pauperibus taliter cautum non ſit, neque duritia domini precibus expugnari queat, nec facultas ſuppetat, vt pretio aut opera egeſtati praeſenti quis ſubuenire poſſit [1], num ideo fame fuerit moriendum? Num vlli inſtituto humano tanta eſſe vis poterit, vt ſi alter officium facere negligat, mihi pereundum ſit potius, quam ab vſitato & regulari agendi modo diſcedendum? Igitur non iudicauerim furti crimine ſe illum adſtringere, ſi quis praeter propriam culpam in extrema inopia rerum ad victum neceſſariarum, aut quibus corpus contra ſaeuitiam frigoris munitur verſans, poſtquam ab aliis locupletibus atque abundantibus neque precibus, neque pretio, neque oblata ſua opera, illas vt vltro ſibi concederent, impetrare potuit, vi, aut clanculum eas ſubducat; praeſertim vbi intentionem habeat earum aeſtimationem praeſtandi, quando copioſior

§. V. 1) Non facile ita quisquam iudicabit. Imper. Valentin. Nouell. XI. *Nihil eſt, ad quod non deſperatio ſalutis impellat. Nihil turpe, nihil vetitum credit eſuriens. Sola cura eſt, vt qualicunque ſorte viuatur.* Neceſſariam hanc neceſſitatem dixit TERTVLLIANVS de corona militis. H.

2) Quid etiam ſi Dardanarii annonam flagellent, & clauſis horreis frumentum ſupprimant, magi-

ſior fortuna arriſerit. Caeterum quod eiusmodi neceſſitas poſſit contingere fruſtra negatur [2]. Quid enim, ſi quis in aliena regione inops, ignotus, amiciſque carens deſtituatur, naufragio eiectus, aut ſubducto per fures viatico, vel quod interea domi patrimonium caſu perierit? Si nemo inueniatur, qui egenti ſubuenire, eiusue operam conducere velit; aut, vti fieri ſueuit, ipſius mendicantis liberali ac integro habitu moti, citra neceſſitatem hunc ſtipem petere crediderint; an ideo miſero fame fuerit pereundum? Equidem Prouerb. VI, 30. 31. fur vocatur, furti poenae obnoxius, qui res alienas ſurripit ad explendam famem ſuam. Sed accuratius inſpicienti patet, iſtum furem hautquidquam extrema neceſſitate, qualem nos ſupponimus, vrgeri, aut iniquo fato citra ſuam culpam & deſidiam in famem incidiſſe. Nam vtique innuitur, domum ipſum habere, & ſupellectilem, quae ſufficiat ad reſtituendum ſeptuplum [3], quam poterat vendere, aut oppignorare, inuenturus vtique emtorem aut creditorem temporibus copioſis & tranquillis. Neque enim adparet, ibi praeſupponi, tempore belli, aut per annonae caritatem id furti fuiſſe patratum. Et qui non amplius habebat, vnde ſeſe aleret, debebat ſe in ſeruitutem vendere. Vid. Leuit. XXV, 39. SELDENVS L. VI. c. 7. Non obſtat Prouerb. XXX, 9. Ab aliis quoque hoc exemplum eiusmodi neceſſitatis adfertur. Verſatur quis in regione ignota & aliena, ab iniuſto inuaſore impetitur, ſalutis via nulla eſt, niſi vt fuga arripiatur. Adeſt ad manum alienus equus, ſed cuius reſtituendi nullum medium adparet, cum nec dominus noſcatur, & equus longius ſit abducendus.

§. VII. GROTIVS L. II. c. 2. §. 6. eam difficultatem iſthoc modo expedire inſtituit. Eos, qui ab initio diſtincta rerum ſingularium dominia introduxerunt, hanc velut limitationem iſtis addidiſſe intelligi, quod dominii vis tunc debeat expirare ad excludendos alios abs rerum cuique propriarum vſu, quando alter citra earundem vſum ſeruari nequit; adeoque in eiusmodi caſu neceſſitatis rem propriam, citra quam alter homo periturus eſt, in communionem primaeuam rediiſſe cenſeri. Vel quod eodem recidit, quando primum homines dominia diſtincta inſtituerunt, ſingulos cum ſingulis pactum iniuiſſe, vt abs aliorum rebus, niſi quantum domini concedunt, manus abſtinerentur; vt tamen, vbi extrema vrgeret neceſſitas, cuiuslibet re, citra quam ſeruari quis nequit, tanquam in medio poſita, vti ſit conceſſum. Cum enim in legibus ſcriptis ea ſit ſumenda interpretatio, quae quam minimum ab aequitate naturali recedat; multo id magis faciendum in moribus, per tacitas duntaxat conuentiones introductis. Id autem eſſe aequiſſimum; ut cuique ſe conſeruare indulgeatur ea re, quae ipſi vnica tunc occurrit. Enimuero heic non deeſt, quod in dubium reuocari poſſit. Nam ſi in neceſſitate quis accipit ius afferendi ſibi res alienas, velut in medio iſtae forent poſitae; non adparet, quare quis eas-

magiſtratibus officium facere negligentibus, aut cum illis colludentibus? H.

3) Grotius in notis ad hunc locum contendit, ita eum reddi debere, *etſi* [fur] *ſepties in furto deprehenſus fuerit, ſepties reſtituere* [tantum] *cogetur*, id eſt, ſola reſtitutione delictum luet. In qua verſione tamen ipſa, ponitur, furi bona eſſe, quia vltra id, quod ereptum eſſet, reſtitui debebat. Vid. Exodi XXII.

easdem ipſi domino, qui pari neceſſitate premitur, vbi viribus praeualuerit, non poſſit eripere. Id quod tamen GROTIVS non concedit [1]. Deinde eiusmodi rerum, quas velut in medio poſitas meo iure arripio, reſtitutio hautquidquam eſt facienda; quam tamen heic Grotius requirit. Et fuerat quoque diſtinguendum, vtrum quis in eam neceſſitatem citra ſuam culpam, an vero per ignauiam aut negligentiam inciderit. Qua diſtinctione non poſita, ius videtur dari ignauis nebulonibus, qui per ſocordiam in egeſtatem inciderunt, vt alieno labore parta per vim ſibi queant vſurpare; adeoque per pigritiam continuata egeſtate, induſtriis neceſſitatem imponere eiusmodi inutilia pecora ingratiis alendi. Atqui omnes cordati admittunt, vti citra ſuam culpam calamitoſis merito ſubuenitur; ita pigris ventribus merito occini, quod in fabulis reponebat famelicae per hiemem cicadae formica. Quo facit illud PLVTARCHI Apophthegm. Lacon. [pag. 223. C.] *Cum maritimus praedo incurſiones in agrum Laconicum feciſſet, eſſetque deprehenſus, ac diceret: ſe non habuiſſe, vnde ſtipendia ſuis militibus perſolueret, neque ſe ab habentibus potuiſſe impetrare, vltro vt darent; itaque veniſſe, vt vi auferret; Cleomenes dixit:* Σύντομος ἡ πονηρία· *compendioſa eſt haec malitia.* Add. Pandulfus COLLENVTIVS Rer. Neapolit. L. V. p. m. 373. Cum ergo liceat domino diſcrimen facere inter eos, qui fato, aut qui ſuo merito ſunt miſeri; patet ſane, ius eſſe domino in rem ſuam, etiam aduerſus eum, qui in extrema neceſſitate conſtituitur, valiturum, hactenus ſaltem, vt poſſit diiudicare, dignusne ſit ille miſericordia, an minus; vtque adeo materiam habeat oportuno beneficio egentem ſibi deuinciendi. Apud omnes quippe maximum beneficio pondus accedere iudicatur, ſi per id extrema fuerint diſpulſa. Atqui nullus eſt gratiae locus, ſi quis alteri tribuat, quae per vim iure ſuo & tanquam ſibi competentia hic eripere poterat. Igitur melius puto res iſthaec expeditur ex noſtra ſententia, ſi dicamus, eum, qui eſt locuples, teneri ſuccurrere innocenter egeno ex obligatione imperfecta, ad quam explendam quidem regulariter nemo per vim adigi debet: ſed tamen, ſi ſumma vrgeat neceſſitas, id eam efficere, vt iſtud tantiſper eo modo vindicari queat, quo ea, quae iure perfecto debentur, id eſt, vt extra ordinem adeatur magiſtratus, aut vbi tempus id non fert, vi aut clanculum erepta re vrgens neceſſitas diſpellatur. Nam ideo praecipue ad illa, quae ex virtute humanitatis debentur; ius duntaxat imperfectum conceditur, vt alteri ſit occaſio oſtendandi animum officio explendo vltro pronum, ſimulque alios beneficio deuinciendi ſit materia. Iſtud vbi quis inſuper habuerit, an ideo egeno fame pereundum, quia locupletis inhumanitas precibus expugnari nequit? Quin potius & rem ſimul, & meritum perdat, qui vltro humanus eſſe noluit. Ex dictis quoque clare patet ratio exceptionum illarum, quas Grotius aſſertioni ſuae ſubiungit. Nam cum ineuitabilis tantum neceſſitas indulgeat per vim vindicare, quod ex obligatione imperfecta debetur; manifeſtum eſt, prius omni modo tentandum, an alia ratione; quam per vim, aut clanculum neceſſitas poſſit euadi;

§. VI. 1) Imo Grotius, habiles in hypotheſi ſua terminos voluiſſe videtur, ita nimirum, vt in dubio poſſidentis conditio melior cenſeatur, & tum demum iure communionis aliquid auferre liceat, ſi id alteri ſuperuacuum.

euadi; puta adeundo magiſtratus, preces adhibendo, promiſſa reſtitutione, vbi fata mollius fluere coeperint, operam offerendo. Deinde huc deſcendi non poteſt, vbi dominus pari neceſſitate tenetur. Nam hunc in abundantia agere praeſupponimus. Id quod vlterius extendendum iudicauerim, ne ſic quidem inuito rem ſuam eripi debere, ſi manifeſtum ſit, eum mox in eandem neceſſitatem deuenturum, ſi res iſta alteri ceſſerit. Heic enim ſibi quisque proximus eſt. Facit quoque huc illud apud HERODOTVM Vrania [p.315. Ed. H. Steph.]: cum Themiſtocles Andrios pecuniam poſceret, duobus magnis numinibus fretus, *Suadela & Neceſſitate:* illi duo numina non minus valida opponebant, *Inopiam & Impoſſibilitatem.* ICtorum regula, quam Grotius heic adducit, *in pari cauſa poſſidentis conditionem eſſe meliorem,* huc non videtur quadrare [2]. Nam tunc tantiſper pro poſſeſſore pronunciatur, quando petitoris ius nondum liquidum eſt. Verum de domini iure heic nullum eſt dubium: cum hoc duntaxat quaeratur; an per ſolam legem humanitatis ego tenear perire, vt alter ſeruetur. Quod nemo adſeuerauerit. Caeterum adpoſite ad caſum propoſitum apud CVRTIVM L. VII. c. 1. dicitur: *Melior eſt cauſa ſuum non tradentis, quam poſcentis alienum.* Denique & nos aſſerimus, reſtitutionem, vbi commode fieri poſſit, eſſe faciendam, in primis vbi res fuerit magni pretii, aut quam gratis condonare alterius fortunae non ferant. Quod ſi autem res ſit modica, quaeque alterius facultates grauare nequeat, ſufficiet, ſi velut ex debito gratitudinis, vbi occaſio tulerit, oſtendamus, nos libenter ipſi beneficium fuiſſe debituros, ſi per eiusdem tenacitatem licuiſſet. Sed quod Grotius quoque reſtitutionem fieri debere adſerit [3], id ipſius hypotheſi parum congruit. Nam ſi in caſu neceſſitatis primaeuae communionis ius redibat, ſic vt quis ſuo iure rem alienam receperit, nulla erit facienda reſtitutio. Sed quia haec fieri debet, adparet ſane, domini ius in rem ſuam non expiraſſe per alterius neceſſitatem, ſed ipſum ſponte eam alteri debuiſſe concedere, gratis, aut accepto pretio, aliaue penſatione. Quod quia iſte negligebat, neceſſitas ius quidem dedit eam rem arripiendi, ſub iſto tamen onere, quod dominus illi poterat imponere; nimirum vt vel ad gratitudinem ipſum, vel ad aeſtimationem refundendam obligaret.

§. VII. SVPER eadem quaeſtione ac aliis non minus in diuerſas partes diſceditur. *Cap. ſi quis X. de furtis* gloſſa intelligit duntaxat de modica, non autem de ſumma neceſſitate. Didac. COVARRVVIAS de cap. Peccatum P. II. §. 1. n. 3. eandem fere cum Grotio fouet ſententiam. *Quod ob neceſſitatem extremam*, inquit, *liceat absque furti vel rapinae vitio res alienas accipere ad ſubleuandam eam neceſſitatem*, *rationem eſſe*, *quia per hanc omnia ſunt communia. Siquidem natura ipſa inſtitutum eſt*, *vt res inferiores ſint ordinatae*, *& deſtinatae ad hominum neceſſitatem. Quamobrem diuiſio rerum*, *quae poſt inſtitutionem iuris naturalis facta eſt*, *non derogat rationi naturali*, *quae dictat ex*

Oo 2 *rebus*

2) Verum Grotius hac regula iuris ciuilis tantum vtitur per modum accommodationis.

3) Vtique vero ex principiis auctoris noſtri dubium hoc expeditius ſoluitur, quam quidem hypotheſi Grotiana; cui fruſtra ſuppetias ferre voluit van der MVELEN in Commentario P. II. p. 88. adhibita diſtinctione inter ius *vſus* & ius *proprietatis.*

rebus temporalibus ſubueniendum eſſe hominum neceſſitati extremae. Adducitur locus Ambroſii ex GRATIANI *decreto c. ſicut hi. diſt.* 47. *Eſurientium panis eſt, quem tu detines; nudorum indumentum eſt, quod tu recludis.* Ant. PEREZIVS *ad tit. Cod. de furtis* §.*3.* pro eadem ſententia has affert rationes; quod vi maiore quis id compellatur facere, nec praeſumatur dominus inuitus, quia conſentire, & vltro indigenti ſubuenire ex humanitatis ratione tenetur; & quodin extrema neceſſitate non tam rem alienam, quam communem videatur accipere. Inediae tamen neceſſitate liberatum reſtituere debere, quae accepit. Anton. MATTHAEVS ad L. XLVII. *D. tit.1.* §. *7.* inter crimen & poenam diſtinguendum arbitratur; vt crimen committi, etiam penuria vrgente, fateatur, poenam tamen propter necesſitatis vim delinquenti aut remittendam, aut certe mitigandam cenſeat. Quod autem omnino heic furtum committatur, hisce rationibus probare inſtituit; quod vtique lucri faciendi animum habeat, qui deficiente annona cibum alteri ſubtrahit. Ad quod reponi poteſt, vix videri lucrifaciendi cauſa rem alienam eripere, qui per eam extremae ſuae necesſitati conſultum it, eo animo ac voto, vt eandem quam ocyſſime posſit refundere. Deinde *fraudulenta contrectatio rei alienae* vocari nequit, quando alteri eam dandi obligatio imperfecta erat, ac in altero tale ius, vt in praeſenti caſu, quo commodisſime fieri poterat modo, arripere poſſet. Praeterea IDEM iactat, *viro ſapienti atque bono nullam tantam vim inferri poſſe, vt ſciens aliqua ſe turpitudine contaminet; atque in eiusmodi caſibus, vt* CICERO ſcribit de Offic. L. III. [c. 5.] *ſuum cuique incommodum ferendum eſſe potius, quam de alterius commodis quidquam ſubtrahendum.* Enimuero ſpecioſe philoſophari extra necesſitatem conſtituto in procliui eſt. Vid. OPPIANVS Halieut. L. III. v. 197. ſeqq. Neque maior in eiusmodi facto, prout id a nobis fuit determinatum, turpitudo eſt, quam quod in fama ad ſordidos, & beſtiales cibos etiam ſplendidi homines interdum deſcendere adiguntur. Neque de commodis augendis & detrahendis agitur, quando locupleti viro, aut cui eius rei iactura grauis non ſit, minuti quid ſubtrahitur, ne quis fame, aut per iniurias aëris pereat. Circa *L. 2.* §. *2. ad L. Rhodiam de iactu*, monet, *publica vtilitate vrgente, quod quisque frugum domi flagellat, id eum ad annonae ſubſidium proferre debere; non tamen ſingulis indulgendum, vt ſuo arbitratu auferant, quod ſibi deſit, aliis ſuperat. Id enim publica auctoritate magiſtratuum eſſe faciendum.* Sed an ideo fame moriendum, vbi a magiſtratu nullum eſt ſubſidium ſperandum? Denique quod aliqui addunt, *nullam hac in parte legis inueniri diſpenſationem;*

§. VIII. 1) Vt variis edictis & iudicatis rebus Belgarum probat GROENEWEGIVS ad d. L. 29. H.

2) SENECA IV. Controu. 4. *Neceſſitas eſt, quae ruinis incendia opprimit.* H.

3) Niſi forte *τὸ perueniſſet* in d. l. ſignificat, *peruenire potuiſſet:* V. & *l. 3.* §. *7. D. de incend. ruin. & naufrag.* H.

4) Quod in applicatione ad caſus obuenientes maximis difficultatibus premi, recte monet TITIVS Obſeru. CXLV. Vnde in bene ordinatis ciuitatibus quibusdam iam eo decurritur, vt a ſingulis, quorum intereſt non fieri incendia, ſtatis temporibus in ſingulare aliquid conferatur aerarium, e quo deinceps aedificia combuſta inſtaurentur.

5) Et quod ob metum ſiue periculum naufragii liceat iacere res alienas. Quanquam & tum ab illis, quorum res conſeruatae ſunt, contributionem (auariam vulgo vocant) pro rata fieri oporteat. Quo pertinet Lex Rhodienſium (de quorum eunomia v. STRABO L. XIV. Geograph. & Vbbo EMMIVS de Rep. Rhodior.) & *tot tit. D. de L. Rhodia de iactu.* H.

nem ; id vanum eſt. Nam in ſuperioribus ſat rationum eſt allatum, quare non ſit praeſumendum, legem de furtis ad praeſentem caſum extendi debere.

§. VIII. DENIQVE videtur & neceſſitas circa res noſtras verſans, veniam indulgere res alienas perdendi, aut inuadendi; cum hac tamen reſtrictione, vt citra noſtram culpam illud periculum rei noſtrae extiterit, vt idem commodiore via diſpelli nequeat, vt ne pro viliori noſtra re alterius pretioſiorem perdamus, vt aeſtimationem eiusdem praeſtemus, ſiquidem iſta alias peritura non fuerat, & denique in partem damni veniamus, ſi alterius res vna cum noſtra alias peritura erat, quae nunc ſua iactura noſtram ſeruat. Quo fundamento nititur aequitas *legis Rhodiae de iactu*, qua *cauebatur, vt ſi leuandae nauis gratia iactus mercium factus eſt, omnium contributione ſarciatur, quod pro omnibus datum eſt.* Vid. tot. titul. & qui ad eundem, ac in leges nauticas commentati ſunt. Sic funes & retia, in quae nauis mea impulſa eſt, diſcindere licebit, ſi aliter illa explicari nequit. Vid. *L. 29. §. 3. D. ad L. Aquiliam* [1]. Ita tamen, vt ſi citra culpam meam factum id fuerit, damnum vtrinque commune ſit [2]. Sic orto incendio, eoque meis aedibus imminente, licebit vicini aedes diſſipare, ita tamen, vt quorum aedes hoc modo ſeruatae ſunt, id damnum ſarciant. Quanquam enim *L. 7. §. 4. D. quod vi aut clam.* ſtatuat [3], vbi incendium perueniſſet ad aedes, quae deiectae ſunt, eum, qui deiecit, eſſe abſoluendum: communis tamen ſententia aequitati magis accedit; (Add. *L. 49. §. 1. D. ad L. Aquil.*) ſi vrgente incendio, domus aliqua diruta ſit caeterarum conſeruandarum cauſa, id damnum eſſe ſarciendum a vicinis [4], ad quos veriſimiliter ignis potuit peruenire, etiamſi ad domum, quae diruta eſt, nondum perueniſſet. Id enim ſane durum nimis foret, cum per alterius rei deſtructionem rem meam ſeruauerim, in illum ſolum deuoluere damnum, me immuni [5]. Ex iisdem etiam fundamentis pleraque deducuntur, quae a ICtis Romanis traduntur, *de damno infecto*, vbi poſſeſſor rei ruinoſae, ex qua rebus meis periculum imminet, cauere adigitur de damno, ſi quod vitio operis contigerit, praeſtando: ac ſi illud renuerit, per edictum praetoris ego immiſſionem in ruinoſas iſtas aedes obtineo [6]. Vti & illud, quod interpretes iuris Romani tradunt; ſi quis fundum, confinibus vndique praediis non ſeruientibus circumdatum, habeat, eumque adire nequeat, compelli debere a iudice confinem, vt aditum concedat, ſaltem pro aliqua recognitione. Caeterum exinde quoque GROTIVS L.II. c. 2. §. 10. colligit, licere ei, qui pium bellum gerit, occupare locum in pacato ſolo ſitum; ſi non imagi-

6) Arg. *L. 12. D. de religioſ.* Conf. BRVNNEMANN. *ad l. final. de Seruit. V. P.* MEVIVS Part. I. Dec. 28. Exemplis hiſce adde, quod frequens eſt inter populos, vt ob neceſſitatem alter alterius nauibus, quae adſunt, manum iniiciat iisque vtatur. Ita Xenophon tempore neceſſitatis naues praetereuntes cogebat, vt exercitum ſuum abducerent. Quod ipſe pluribus memorauit L. V. Hiſtor. expedit. Cyri ab init. Bene vero heic monuit Xenophon, *conſiderandum, an aequum ſit, eos, quos cum nauigiis ſubducturi eſſent, impenſa communi a ſe ali, quam quidem diu ipſorum cauſſa manſerint: atque num etiam merces vecturae ſit eis danda, vt pro nauata tam vtili opera & ipſi commodum aliquod percipiant.* Quod comprobauit exercitus. Subiicit Xenophon: *Poſtea merces, quae illis nauibus vehebantur, eximebant, milites & cuſtodes conſtituebant, vt eae ſaluae dominis eſſent: nauigiis ad vectionem vtebantur.* Huiusmodi exemplorum aliquot etiam adduxi Diſſert. de colliſion. Legum Sect. 2. §. 13. H.

imaginarium, ſed certum ſit periculum, ne hoſtis eum locum inuadat & irreparabilia inde damna det; ſi nihil ſumatur, quod non ad cautionem ſit neceſſarium, puta, nuda loci cuſtodia, relicta domino iurisdictione, & fructibus; denique ſi id fiat animo reddendae cuſtodiae, ſimul atque neceſſitas illa ceſſauerit. Quibus addendum fuerat, domino prius denunciandum, vt ipſe etiam atque etiam locum cuſtodiat, oblatis quoque ad eam rem ſumtibus; aut ſi malit, inutilem eundem ad praeſidia recipienda faciat. Item, vbi ſumtus in eiusmodi loci munitionem facti fuerint, non teneri dominum ad eos refundendos, niſi ipſe vtique eosdem facturus erat; nec obtentu factorum ſumtuum vltra neceſſitatem iſti loco incumbendum; cum alter per eos ſumtus non iſtius loci meliorationem, ſed propriae regionis defenſionem ſpectauerit. Recte tamen B o e c l e r v s ad d. l. Grotii monet, ex vſu omnium ſeculorum & populorum conſtare, neminem putare, ſe teneri ad permittendum alteri, periculum ab hoſte timenti, occupationem loci, aut arcis ſuae [7], ſi impedire poſſit. Adeoque ſi alter occupauerit, hoc ex iis eſſe, quibus facilior venia tribui poteſt, non ex iis, quae iuris naturalis titulo citra figuram, & oratorium colorem defendi queunt. Quibus accedit, quod facile apud hoſtem ſuſpicio poſſit oriri, dominum loci cum altero clam in ipſum conſpirare; ſic vt hoc modo alieni belli moles facile in ipſum deuolui queat. Imo ſi vel maxime hoſtis intelligat, domino inuito locum occupatum; tamen ſi is alterum inde exturbare inſtituat, belli calamitatibus iſte ſubiicitur; quas quouis modo declinare nemini vitio poterit verti. Sed & neſcio quam parum conſultum eſt, plures in domum ſuam hoſpites recipere, quam quos commode iterum poſſis expellere, & quibus nolens volens amicus eſſe cogaris, quique tibi, ſi libido ſubegerit, vltro migrationem iniungere queant.

7) Enimuero de his quaeſtio non eſt, ſed de illis, qui propriis opibus vrbes, oppida aut arces defendere haut poſſunt. Foederati Belgae apud H. G r o t i v m L. IX. Hiſtor. Belgic. ad A. MDC. Caeſaris legatis, loca & damna Germanici ſoli repetentibus, reſpondebant: *Merito hoſti & damna imputari & occupata defenſioni loca, qui prior ſolo pacato intuliſſet exercitum. Id ſi Hiſpano condonaretur, at certe ſibi noxium eſſe non debere, quod ſuaſiſſet neceſſitas.* H.

SAMVE-

SAMVELIS PVFENDORFII
DE
IVRE NATVRAE
ET
GENTIVM
LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

VT NEMO LAEDATVR, ET SI QVOD DAMNVM FVIT DATVM, REPARETVR.

QVID homini aduersus seipsum exercendum iniungat lex naturalis, quantumque ei licentiae, aut fauoris circa conseruationem sui, rerumque suarum eadem indulgeat, hactenus exposuimus. Iam transeundum est ad illa praecepta, quibus officia aduersus alios homines obeunda continentur. Ea supra [1] diuisimus in *absoluta & hypothetica.* In classe *absolutorum*, quae citra omne antegressum humanum institutum omnes homines obligant, merito principem locum [his duobus] deferimus: [I.] *Vt ne quis alterum laedat*, vtque [II.] *si quod damnum alteri dederit, id reparet* [2]. Est quippe hoc omnium latissimum [3], omnes homines vt tales complexum; idemque facillimum, vtpote nuda actionis intermissione constans, nisi qua obluctantes rationi libidines, quas inter non

§. I. 1) L. II. c. 3. §. vlt.

2) Imo praeceptum Socialitatis, monente TITIO in Obseru. CLI. in haec tria specialia commode resolui potest, (1) Neminem laede. (2) Malum ab aliis auerte. (3) Bonis, quam potes plurimis, alios auge; e quibus innumera praecepta specialia, pro obiectorum varietate, veluti conclusiones elici possunt.

3) Quae duo officia iunctim ab Auctore proposita erant in editionibus antecedentibus, quum Lectoris interesset ea separari; in primis quum huius §i tractatio ad illud prius pertineat. Separauit ea PVFENDORFIVS ipse in op. min. L. I. c. 6. §. 2. 3. 4.

non poſtremas tenet enormis propriae vtilitatis amor, quandoque compeſcendae ſunt. Quin & maxime neceſſarium idem eſt, quod citra illud ſocialis hominum vita nullo modo conſiſtere queat. Qui enim nihil boni in me confert, qui ne vulgaria quidem officia mecum miſcet, cum eo tamen tranquille viuere poſſum, modo nulla ratione me laedat. Imo a maxima mortalium parte nihil amplius quam iſthoc deſideramus: bona fere inter paucos inuicem communicantur. Aſt cum eo, qui mihi nocet, quomodo pacifice poſſim viuere? cum natura cuique tam tenerum amorem ſui rerumque ſuarum inſeuerit, vt non poſſit non omnibus modis repellere eum, qui iſtis noxam inferre aggreditur [4]. SENECA de Ira L. II. c. 31. *Nefas eſt nocere patriae: ergo ciui quoque; nam hic pars patriae eſt. Sanctae partes ſunt, ſi vniuerſum venerabile eſt. Ergo & homini; nam hic in maiore tibi vrbe ciuis eſt. Quid ſi nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter ſe membra conſentiunt, quia ſingula ſeruari totius intereſt; ita homines ſingulis parcent, quia ad coetum geniti ſumus. Salua autem eſſe ſocietas niſi amore & concordia partium non poteſt* [5]. Muniuntur autem hocce praecepto, & velut ſacroſancta eſſe iubentur non illa tantum, quae immediate nobis ipſa natura conceſſit, vti eſt vita, corpus, membra, pudicitia, exiſtimatio ſimplex, libertas: ſed etiam eiusdem praecepti vis ſeſe per omnia inſtituta ac conuentiones, quibus aliquid homini adquiritur, diffundere intelligitur, tanquam ſine quo illa plane inutilia forent [6]. Sic vt quocunque titulo aliquid noſtrum ſit, hoc praecepto idem auferri, corrumpi, laedi, vſibus noſtris ex toto, aut ex parte ſubtrahi vetetur. Quanquam etiam idem multis praeceptis affirmatiuis virtualiter inſit, dum illa vnum ponendo ipſius contraria remouent. Quam manifeſte autem huius legis neceſſitas quorumuis ſeſe animis ingerat, adparet ex SENECA de Benefic. L. IV. c. 17. *Dic cuilibet ex iſtis, qui rapto viuunt, an ad illa, quae latrociniis & furtis conſequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui graſſari & tranſeuntes percutere quaeſtus eſt, potius illa inuenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiae praemiis ſine nequitia frui malit* [7]. CICERO Offic. III. [c. 5.] *Detrahere aliquid alteri, & hominem hominis incommodo ſuum augere commodum, magis eſt contra naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor.*

§. II.

4) Et LVCRETIVS L. V.
Circumretit enim vis atque iniuria quemque:
Atque vnde exorta eſt, ad eum plerumque reuertit.
Nec facile eſt placidam ac pacatam degere vitam,
Qui violat factis communia foedera pacis. H.

5) Add. SENECA Epiſt. XCV. p. 464. & ſqq. Edit. Lugd. Batau. 1672. & Epiſt. CIII.

6) Laeſionem autem illam ad tria vocabula Graeci reuocant, ὕβριν, βλάβην, θάνατον· *iniuriam, damnum, caedem.* ARISTOTELES II. Pol. 6. H.

7) Iam antea CICERO quoque de Finib. III. 11. monuerat, neminem eſſe, qui ſine ſcelere, quo tendat, peruenire non malit, etiamſi impune futurum videat factum. *Quis eſt enim*, inquit, *aut quis vnquam fuit, aut auaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, vt eandem illam rem, quam adipiſci ſcelere quouis velit, non multis partibus malit ad ſeſe, etiam omni impunitate propoſita, ſine facinore, quam illo modo peruenire.*

§. II. 1) Vt ad ſarciendum damnum datum obſtricti ſimus, neceſſe eſt, vt (1) damnum datum lege aliqua, naturali, vel poſitiua prohibitum ſit, (2) vt dolo, culpaue noſtra id contigerit, (3) vt alteri id datum ſit inuito. Quod ſi conſenſerit, adhuc reſtrictionibus opus eſt, quas ad L. I. c. 7. §. 17. not. 2. exhibuimus.

2) Haec verior eſt ratio, quam ARISTOTELIS V. Eth. 2. eam quaerentis in contractu

§. II. Ex hocce porro praecepto consequitur, *si cui abs aliquo laesio sit illata, damnumque datum vllo modo, quod ipsi recte potest imputari; id, quantum eius fieri potest, ab eodem esse* [1] *sarciendum* [2]. Cum alias vanum sit praecepisse, ne alter laedatur, si vbi de facto is laesus fuerit, damnum ipsi gratis sit deuorandum; & qui laesit, fructu suae iniuriae secure, & citra refusionem gaudere queat. Neque etiam [3] citra necessitatem restitutionis abs se inuicem laedendis prauitas mortalium vnquam abstinebit; nec qui damnum passus est, ei facile fuerit, animum ad agendam cum altero pacem componere, quamdiu istius reparationem non obtinuerit.

§. III. Damnvm etsi proprie ad res pertinere videatur, a nobis tamen ita laxe accipietur, vt omnem laesionem complectatur, quae etiam ad corpus, famam, pudicitiamque hominis spectat. Adeoque nobis id notat omnem laesionem, corruptionem, diminutionem, aut sublationem eius, quod nostrum iam est, aut interceptionem eius, quod ex iure perfecto debebamus habere; siue id datum sit a natura, siue accedente facto humano aut lege attributum; siue denique omissionem aut denegationem alicuius praestationis, quam nobis alter ex obligatione perfecta exhibere tenebatur [1]. Huc quoque facit Qvintiliani Declamatio 13. vbi late ostenditur, damnum dedisse, qui flores in horto suo veneno infecerat, ex quo vicini apes perierunt. Palmarium tamen argumentum in eo consistit; cum omnibus constet, apes esse genus animantis vagum, & quod nulla ratione adsuefieri possit, vt ex certo loco pabulum petat: igitur vbicunque illas habendi ius est, ibi quoque omnibus vicinis quamdam velut seruitutem iniunctam intelligi, vt apibus passim citra vllius prohibitionem vagari liceat. Add. *L. 27. §. 12. L. 49. D. ad L. Aquil.* Heic tamen obseruandum, cum duplici modo nobis aliquid debeatur, vel ex obligatione perfecta, vel ex imperfecta, quorum illi in nobis perfectum, huic imperfectum ius respondet; circa prioris generis debita duntaxat damnum nobis inferri, ex quo alter ad restituendum teneatur, non autem circa illa, quae posteriori modo debentur. Nam cum isthaec ab altero ex vltroneo velut impulsu virtutis cuiusdam debeant praestari, mihique non competat facultas ipsum ad eadem exhibenda per vim adigendi; inconueniens fuerit damni loco ducere, talia non accepisse, aut pensationem eorum

tractu inuoluntario. Caeterum in argumento hoc diligenter separanda, quod recte monuit H. Grotivs L. II. de I. B. & P. c. 17. §. 22. vitiositas actus ab effectu: illi poena respondet, huic damni reparatio. Bene idem Grotivs Prolegom. Histor. Gothic. de Gothis: *Illud*, inquit, *ex vltima sapientia petitum, quod in delictis duo spectabant, laesum ius priuati, & laesam societatem publicam. Itaque mulctae duae pendebantur (quod & Tacito notatum) altera ei, qui vindicatur: altera Regi aut ciuitati. Hoc freda dicitur, quia paci publicae, qui peccauit, per eam restituitur. Illud Wedrigeldum, id est, pro talione datur.* H.

3) Antea hic legebatur: *neque etiam*. Sed quum his verbis noua ratio, non ratio rationis proponatur, versionem Cl. Barbeyraci sequi maluimus, ipso praeeunte Avctore Op. min. L. I. c. 6. §. 4.

§. III. 1) Hoc ipso autem officio velut muniuntur non illa tantum, quae per ipsam naturam alicui adsunt, veluti vita, corpus, membra, pudicitia, libertas; sed & quaecunque, instituto aliquo & conuentione humana sunt quaesita. Sic vt quocunque legitimo titulo aliquid nostrum sit, hoc praecepto id auferri, corrumpi, aut vsibus nostris ex toto aut parte subtrahi vetetur. Vnde hoc ipso interdicta intelliguntur quaeuis crimina, quibus aliis noxa infertur, qualis est caedes, vulneratio, verberatio, rapina, furtum, fraus, vis directe, aut indirecte, mediate aut immediate illata, & quae sunt similia. Avctor de Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 6. §. 3.

poſtulare, quae ab altero non niſi per modum beneficii vltronei poteram expectare. Ac vti illa, ad quae habenda idoneus tantum ſum, inter mea numerare nequeo; ſic & illis interuerſis ſuper damno accepto queri non licet. Eleganter in eam rem ARISTOTELES Nicom. V. c. 4. Πλεονεκτεῖ ὀυδὲν ὁ ὀυ βοηθήσας χρήμασι δι᾽ ἀνελευθερίαν. *Non eſt locupletior, qui alteri pecuniis ſuis non ſuccurrit per tenacitatem.* Ergo alter, cui propter hoc vitium non ſuccurritur, non habet ἔλαττον ſeu minus. Quo etiam pertinet illud CICERONIS pro Cn. Plancio [c. 4.] vbi contendit, quanquam fortaſſe Lateranenſis Plancium dignitate ſuperauerit, penes populum tamen fuiſſe, iſto praeterito huic honores mandare, cum ad iſtos habendos neutri ius perfectum fuerit quaeſitum [2]. *Eſt conditio*, inquit, *liberorum populorum, poſſe ſuffragiis vel dare, vel detrahere, quod velint, cuique.* Et tamen IBIDEM id, quod *debuit* populus facere, opponitur ei, quod *potuit*: vocabulo debendi ſumto pro obligatione illa minus perfecta, qua ad cuiusuis virtutis exercitium tenemur. Quanquam circa iſtud dictum GROTIVS L. II. c. 17. §. 3. monet, cauendum eſſe, ne confundantur, quae ad diuerſum genus pertinent. Si enim populus, qui ad honores digniſſimis conferendos ex ſola prudentia regnatrice tenetur, alicui commiſerit facultatem ſuo nomine munia aſſignandi; vbi hic indignos dignis praetulerit, qui praetereuntur de iniuria, aut damno illato queri quidem non poſſunt. Populo tamen ius eſt, electorem iſtum rationem geſtorum damnique ex electione indigni in rempublicam redundantis penſationem poſcendi [3]. Sic & ciuis, artibus ad munus aliquod gerendum inſtructus, etſi ad illud obtinendum hautquidquam ius habeat aduerſus ciuitatem valiturum; ius tamen habet iuxta alios prenſandi: in quo ſi per vim aut fraudem ab aliquo fuerit impeditus, poſtulare poterit non quidem totius rei expetitae, ſed ambiguae iſtius ſpei aeſtimationem. Eſt & hoc circa aeſtimationem damni obſeruandum, quod ſub illam veniat non modo ipſa res noſtra, aut nobis debita, quae laeditur, perditur, aut intercipitur; ſed etiam fructus, qui ex ipſa re proueniunt, ſiue iam ſint percepti (quanquam hi iam per ſe aeſtimari poſſint tanquam peculiares res,) ſiue adhuc ſperentur [4], ſi modo dominus eos percepturus fuerat; (vid. *L. 62. §. 1. D. de rei vindic.*) deductis tamen impenſis, quae ad fructus percipiendos fuerunt neceſſarii; ne cum aliena iactura locupletiores fiamus. Aeſtimatio autem fructuum ſperatorum intenditur vel remittitur, prout hi longius aut propius a fine incerti prouentus remoti fuerint. Sic minoris erit aeſtimanda meſſis in herba perdita, quam quae iam maturis flaueſcit ariſtis. Quin & ciuilium, quos vocant, fructuum habenda erit ratio. Verbi gratia: Qui alterius aedes incenderit, non ſolum eas inſtaurare tenetur, ſed & reparare penſiones, quae ex illis interea poterant percipi. Vid. *L. 5. C. de rei vindic.* Add. quoque *L. 22. §. 1. L. 23. princ. D. ad L. Aquiliam.* Ex PHILONE Iudaeo de victimis [pag. 653. Ed.

2) Alia itaque cauſſa fuit Caroli VIII. Regis Galliae, Maximiliano Annam Britannicam praeripientis, quum haec Maximiliano iam per procuratorem deſponſata fuiſſet. Aderat enim iam mutuus in coniugium conſenſus, quamuis ſine intentione ſtatim cohabitandi, in aliud ſcilicet tempus dilata hac conſuetudine.

3) Vid. Nouella IVSTINIANI CXXVIII. c. 16. in fine, & CXXIV. Epitomes IVLIANI c. 556. p. 193. quae laudatur & commendatur a GRONOVIO ad Grotium.

4) (Vid. *L. 62. §. 1. D. de Rei Vindicat.*) Conf. *L. 39. §. 1. de Legat. 1. L. 4. C. Vnde vi cap.*

Ed. Geneu. 844. D. Ed. Parif.] conftat, fi quis ob damnum alteri datum poenitentiam egerit, damnum id debuiffe reftituere, fuperaddita quinta parte pretii, in folatium eius, qui iniuriam acceperat. Sed & illud manifeftum, pro vno velut damno haberi, quicquid ex aliquo damno, velut naturali neceffitate, deinceps mali profluxit. Vid. Exod. XXII, 6. *L. 27. §. 8. L. 30. §. 3. D. ad L. Aquil.* M. SENECA L. V. Excerpt. Controu. 5. STRABO L. XII. [pag. 371. Ed. Geneu. Cafaub.] de Ariarathe rege refert, quod *anguftiis quibusdam obftructis, ad quas Melas exitum in Euphratem habet, proximam planitiem totam lacu diluerit, atque infulas quasdam, tanquam Cyclades, comprehendens pueriliter ibi fit moratus. Claufura vero ad vnum, rupta aqua, foluta eft, intumefactusque Euphrates magnam Cappadociae partem traxit, & multas habitationes, & confita deleuit. Agrum Galatarum non paruo affecit detrimento* [5]. *Qua ex re XXX. talentorum damno multatus, eius rei iudicio Romanis commiffo.* LIBANIVS Progymn. [pag. 12. D. Ed. Parif. Morelli.] Τὸ παρέχον τὴν ἀφορμὴν, καὶ τῶν ἀκολουθέντων κομίζεται τὸν λόγον. *Id quod occafionem praebuit, confequentium omnium caufam habet.* Add. *L. 7. §. 7. D. ad L. Aquil.* Lex WISIGOTHORVM L. IIX. tit. 2. c. 1. 2. 3. & tit. 3. c. 3.

§. IV. CIRCA ILLOS, qui damnum dant, repetendum eft ex L. I. c. 5. §. 14. quibus modis alicui alterius factum imputetur. Poteft quippe alteri quis damnum dare non modo immediate, & per fe; verum etiam per alios. Poteft & damnum ab aliquo immediate datum alteri imputari, adeoque eius reparatio ab ifto poftulari, quia ad iftius factum aliquid contulit vel faciendo, [quod non debebat [1]] vel non faciendo, quod debebat facere. Et quidem vt vel ipfe principalis caufa habeatur, vel vterque pari paffu ambulet, vel idem accefforii, & caufae minus principalis loco fit. De his igitur omnibus fciendum, illos ita teneri ad reparationem damni, fi reuera caufa damni fuerint, feu momentum aliquod attulerint ad totum damnum, aut eiusdem partem. Saepe enim accidit in illis, qui minus principaliter ad alterius factum committendo aut negligendo concurrerunt, vt fine eorundem actu aut neglectu is, qui damnum dedit, certus fuerit omnino id dare, iftique adeo velut fuperflui acceffferint. Vbi quanquam eorum voluntas & conatus crimen habeat; quia tamen praefentis damni nulla pars ab ipfis profluxit, reftitutio ab iisdem poftulari nequit. Hautquidquam tamen audiuntur, qui obtendunt, fi vel maxime ipfi operam aut confilium non accommodaffent, alios tamen non fuiffe defuturos, qui operam facinori locarent; adeoque citra ipfos damnum vtique fuiffe dandum. Sufficit enim ipforum operam reuera aliquid efficaciae habuiffe circa producendum damnum. Neque vero ifti alii immunes erant futuri, fi & ipfi heic manus admouiffent. Et videmur in vniuerfum hancce regulam dare poffe circa illos, qui ad reparationem damni tenentur, vel non; nempe vbi quis ad ipfum

cap. grauis II. X. de reftitut. fpoliat. Aliquando tamen refpectus ad poffefforem habetur, fi fcilicet is rem volente domino tenuit. V. *L. 3. C. de pignoratit. action.* H.

5) Non iniufte. Vere enim & iuri naturali conuenienter VLPIANVS in *L. 1. §. 22. D. de aqu. & aqu. pluu. arcend. Semper hanc effe feruitutem inferiorum praediorum, vt natura profluentem aquam excipiant.* De quo fufius dixi alio loco. H.

§. IV. 1) Haec verba inferuimus, pofcente ea fenfu verborum, fequuti interpretem Anglum & Cl. Barbeyracum.

ipſum actum, quo damnum fuit datum, realis aliquid operae non contulit, neque vt ille ſuſciperetur, antecedenter effecit; neque in partem aliquam emolumenti venit, is licet occaſione iſtius actus aliquo peccato obſtringatur, ad reſtitutionem tamen damni non tenebitur. Vnde qui teneantur, facile colligere licebit. Sic quis negauerit, peccare, qui alienis calamitatibus per iniurias aliorum hominum conciliatis laetantur, atque inſultant? Vid. Pſ. CXXXVII, 7. Quis tamen hos ad damni reparationem teneri dixerit? Idem dicendum de his, qui prauum aliquod factum, vbi iam patratum fuerit, laudant, excuſant, verbis defendunt, dummodo reparationem damni hac ratione non impediant; aut qui antequam id fiat, vt fieret optant, aut dum fit, tacite laetantur, ac fauent. Nam quod affertur ex CICERONIS Philippica 2. [c. 12.] *Quid intereſt inter ſuaſorem facti, & probatorem? aut quid refert, vtrum voluerim fieri, an gaudeam factum?* Non eſt ſeria aliqua ſententia, ſed refutandae duntaxat alterius ineptae obiectioni reponitur. Nec ſi maxime ſeria eſſet, ad reparationis obligationem poſſet extendi. Vnde & idem dictum Ciceronis minus adpoſite videtur adplicari ab Ammiano MARCELLINO L. XXVII. quando de Probo praetorii praefecto dicit: *Nunquam clienti vel ſeruo agere quidquam iuſſiſſe illicitum; ſed ſi eorum quenquam crimen vllum compererat admiſiſſe, vel ipſa repugnante iuſtitia, non explorato negotio ſine reſpectu boni honeſtique defendebat.* Nam & iſtis audaciam addebat peccandi tanti patroni fiducia, & hic defenſione ſua impediebat, ne damni a ſuis dati reparatio fieret. [Vt proinde amplius aliquid adeſſet quam ſimplex approbatio aut apologia mali, quod aliis intuliſſent [2].] Quod autem attinet eos, qui conſilium dant, id quidem certum eſt, ſi quis modum damni inferendi ſuggerat, eum ad reparationem teneri. Sed ſi quis tantum in genere ſuadeat alicui; vt verbi gratia ad latrocinia, ad furta ſe adplicet, aut ſi quis deſtinationis iam certo [3] aſſentiatur, vti timidi Principum conſiliarii, aut adulatores ſolent, is ad reparationem hautquidquam teneri videtur. Conf. Ant. MATTHAEVS de Crimin. Proleg. c. 1. §. 7. 8. 9. Circa illos denique, qui omittendo id, quod debebant, ad facinus alienum concurrunt, obſeruandum; tunc demum ex ſua omiſſione ad reparandum damnum ipſos teneri, ſi omiſerunt, quod ex obligatione perfecta facere debebant [4], non ſi quod lex caritatis aut humanitatis duntaxat dictabat. Tali enim modo quae mihi debentur, cum pro meis nondum habere queam, neque ſi intercipiantur ad reparationem agere potero [5]. Quicquid contradicat ZIEGLERVS ad Grotii L. II. c. 17. §. 9.

§. V. QVOD SI igitur plures ad vnum actum, ex quo damnum profluxit, concurrerint, in praeſtanda reparatione hic ordo ſeruabitur, vt primo loco teneantur, qui imperio, aut alio modo, ad neceſſitatem accedente, ad factum impulerunt. Vid. *L. 37. princ. ad L. Aquil. L. 2. L. 3. L. 4. princ. D. de noxal.*

2) Quae verba ipſa quoque recte adiicit Cl. Barbeyracus in verſione ſua, quia ſine iis minus plena auctoris interpretatio videbatur.

3) Qui locus mendo carere videtur: etſi Cl. Barbeyracus, reponat *deſtinatis*.

4) Exempli gratia, ſi quis fundo ſuo alterius animalia expulerit, nec dominum eorum commonefecerit. V. *L. 39. §. 1. ad L. Aquil.* H.

5) Nam licet detur, obligationem etiam imperfectam aliquos effectus producere; tamen inter

noxal. action. Lex WISIGOTHORVM L. VII. tit. 3. c. 5. & L. VIII. tit. 1. c. 1. In eiusmodi enim casibus patrator facinoris, seu qui manus admouit, instrumentalis erit causa. Vbi citra necessitatem quis ad facinus accessit, ipse primum tenebitur, tum caeteri, qui ad facinus aliquid contulerunt. Ita tamen, vt si a prioribus reparatio fuerit facta, posteriores ab eadem sint immunes; (etsi non a poena.) Sed quid si a pluribus, in eadem causarum classe constitutis, idem actus profectus fuerit, an singuli tenebuntur in solidum; an vero pro rata duntaxat parte? GROTIVS d. l. §. 11. heic pronunciat, *in solidum teneri singulos, qui ad actum causam dederunt, si totus actus ab ipsis, etsi non solis processit.* Quae satis obscura sunt, nisi exemplo illustrentur; cui fini hoc quadrare arbitramur. Tres sunt, qui faces simul alicui domui iniecerunt. Heic actus incensae domus totus videtur a singulis processisse, etsi non a solis; cum aeque domus fuerit conflagratura, licet vnus tantum facem iniecisset. At si plures aliquem fustibus inuaserint, quorum vnus capiti vulnus inflixerit, alter brachium fregerit, tertius oculum excusserit, singuli non de tota laesione tenebuntur, sed quisque pro eo, quod ipse fecit. Etsi saepe, quando vnus elabitur, qui deprehenduntur, in solidum damnentur; praesertim vbi conspiratum inter ipsos ad facinus patrandum fuerit. Clarior res fiet, si distinguamus inter actus diuiduos, & indiuiduos. Hi sunt, ad quos multi concurrunt, sed ita, vt etiam ex vnius opera integer actus fuerit secuturus, neque singulis certa velut pars istius queat assignari: vti est incendium, perfossio aggeris, & similes. Nam damnum inde datum idem fuisset secuturum, si vel maxime vnus tantum ei facinori manus admouisset; sic vt definiri nequeat, quota pars incendii, vel inundationis a singulis prouenerit. Ad talem actum si plures concurrerint, singuli tenebuntur in solidum hactenus, vt, siquidem omnes simul comprehendantur, aequales damni partes singuli sarcire debeant; ast vbi reliquis elapsis vnus duntaxat sit comprehensus, ab ipso solidum possit exigi. Nec minus, si ex deprehensis aliqui non sint soluendo, locupletes in solidum tenebuntur. Et in hoc differt quoque reparatio damni ab exactione poenae, quod ibi vno soluente reliqui liberentur; cum idem damnum bis reparari aequum non sit, (etsi per modum poenae id non raro fiat:) sed vt solida poena pluribus, qui ad idem facinus concurrerunt, infligatur, frequens est. Quo spectat casus ille apud QVINTILIANVM Instit. Orat. L. VII. c. 6. *Fur quadruplum soluat, duo surripuerunt pariter decem millia, petuntur ab vtroque quadragena, illi postulant, vt vicena conferant.* Vbi contra fures videtur pronunciandum *. Nam ex legibus Romanis actio furti siue dupli siue quadrupli tantum ad poenae persecutionem pertinebat. *§. vlt. Instit. de oblig. quae ex del. nasc. L. 7. §. 5. L. 8. D. de iurisdictione. L. 6. princ. D. arborum furtim caesarum. L. 34. D. de iniuriis.* Add. *L. 11. §. 2. 4. D. ad L. Aquil. L. 51. §. 2. ibid. L. 15. §. 2. D. quod vi aut clam. L. 21. §. 9. D. de furtis.* HOTOMANVS Illustr. Quaest. 33.

§. VI.

§. V. *) Secundum hos nimirum distinguebatur inter actiones rei persecutorias & poenales: inter eos non esse damni reparationem, facile liquet. H.

in illis vnius praestatio alios non liberabat: secus in his. V. d. ll. Add. *L. 14. §. final. & seq. D. quot. met. caus. L. 3. Pr. si mensor fals. mod. L. 1. C. de condict. furtiu.* iunct. *L. 5. §. 3. D. ne quis eum, qui in ius vocat.* H.

§. VI. CAETERVM vt aliquis a nobis laedatur, aut damno afficiatur, fieri poteſt vel dolo malo deſtinatoque conſilio, vel per ſolam culpam citra propoſitum quidem, non tamen absque negligentia, eaque vel leuiore, vel magis ſupina; vel denique per caſum fortuitum, ſic vt iſta laeſio recte nobis imputari nequeat. LYSIAS Orat. XXX. [c. 3.] Ὀυδενὶ ὀυδὲν ἑκέσιον δυςύχημα γίγνεται. *Nemini ſponte infortunium accidit.* Sed & apud nonnullos populos imputari ſolent non illa tantum damna, quae cooperantibus nobis per alios data ſunt; ſed & quae citra poſitiuum noſtrum influxum a ſeruis aut pecoribus, beſtiisque noſtris profecta ſunt. Vid. Exod. XXI, 28. ſqq. 33. ſqq. & GROTIVS ad d. l. Quin ad reſtitutionem teneatur, qui dolo malo damnum dedit, dubium eſſe non poteſt, & quidem vt exactiſſime omnia damnum id conſecuta computentur. Sed & ad reparationem tenentur, qui citra propoſitum per negligentiam, quam facile erat euitare, damnum intulerunt; cum haec quoque non minima ſocialitatis pars ſit, ita circumſpecte agere, vt noſtra conuerſatio aliis non fiat formidoloſa, aut intolerabilis; & ſaepe peculiari ex obligatione quis ad accuratam diligentiam adhibendam adſtringatur. Vid. *L. 6. §. 7. L. 14. D. de offic. praeſidis. L. 27. §. 9. in fin. §. 29. 34. 35. L. 27. 29. §. 2. 3. 4. ad L. Aquiliam.* Deut. XXII, 8. ex qua a paritate rationis vetari tradunt Iudaei habere ſcalas fractas [1], & canes mordaces. Imo & leuiſſima culpa ad reparationis neceſſitatem ſufficere poteſt [2], ſi modo negotii indoles exactiſſimam diligentiam non vltro velut adſpernetur; aut ſi non eius magis, qui damnum accipit, quam qui dat, culpa verſetur; aut niſi magna perturbatio, vel negotii circumſtantia accuratam circumſpectionem non admittat [3]; puta, ſi quis in feruore pugnae, dum arma quatit, proxime ſibi adſtantem laedat. Sic apud AELIANVM V. H. L. III. c. 44. adoleſcenti, qui in ſocium enſem impulit, dum latronem ferire conatur, ita Pythia reſpondit: Ἔκτεινας τὸν ἑταῖρον, ἀμύνων, ὄυ σ' ἐμίανεν Αἷμα, πέλεις δὲ χέρας καθαρώτερος, ἢ πάρος ἦσθα. *Defendens ſocium verſo mucrone necaſti: purior es manibus nunc, quam prius eſſe ſolebas.* Add. EPICTETVS Enchir. c. 39. & SIMPLICIVS ad d. l. circa finem, nec non *L. 44. L. 52. §. 4. D. ad L. Aquil. & interpretes ibi.* Ex caſu tamen fortuito ad reparationem neminem teneri manifeſtum eſt, vbi ſcilicet nulla alicuius culpa admixta eſt. Id porro [4] dubium non habet, quin dominus reparare debeat damna, quae ab ſuis animalibus per ſuam culpam, aut ſe inſtigante data ſunt; aut ſi ex naturali & vſitata ferocia animal ipſius alterum laeſerit, aut per ordinarium inſtinctum alteri damnum dederit. Debebat enim dominus vel talia animalia non alere, vel ita eadem cuſtodire, ne alteri damnum dare poſſent. Nam vbi a me nihil admiſſum eſt, quod imputari mihi queat, nulla ratio eſt, quare

§. VI. 1) Vid. CLERICVS ad h. l. qui aliud omne deſignare videtur, quam quod cenſet Auctor. Confer. idem CLERICVS ad Exod. XXI, 33. & XXII, 5. 6.

2) Verbi gratia depoſitum, locatio conductio. Nam qui contractum init, diligentia, quam natura contractus deſiderat, contentum ſe fore reapſe declarat. Licet non pauci aliter ſentiant. V. BRVNNEMANNVS *ad L. 44. D. ad L. Aquil. n. 3.* H.

3) Ita Henricus II. G. R. in haſtiludio, accepto a Mongomerio Comite vulnere, periit. V. THVANVS L. XXII. ad A. 1559. Adde CARPZOVIVM Dec. illuſtr. 295. vbi de occiſo in athletico certamine. H.

4) Inſeruimus hoc loco duos verſus infra loco non ſuo poſitos, iudicium ſequuti Cl. Barbeyraci.

quare ego magis, qui inuitus damnum feci, fatale malum luere debeam, quam alter, qui accepit. Add. *L. 5. §. 2. L. 7. §. 3. ad L. Aquil.* Quod si tamen pauper a locuplete per casum fortuitum sit laesus, liberalitati ipsius congruens erit, miserum aliquo beneficio solari. Super actionibus autem noxalibus, & de pauperie GROTIVS quidem d. l. §. 21. censet, eas ex iure ciuili positiuoque esse; cum dominus, qui in culpa non est, natura ad nihil teneatur. Alii tamen istas actiones naturali aequitati maxime congruere iudicant, licet ita praecise a iure naturali non dictitentur [5]. PLATO de LL. L. XI. [pag. 978. Ed. Wechel. Ficini, pag. 936. C. D. Ed. H. Steph. T. II.] *Si seruus vel serua alienae rei offecerit, siue imperitia, siue immoderato aliquo vsu id fecerit, nec qui damnum passus est, causam praebuerit, dominus eius aut satisfaciat, aut seruum seruamque illi, qui damnum passus est, tradat.* Sicuti & antiquissimum in eam rem exemplum extat apud Sext. Aurel. VICTOREM de Orig. Gentis Romanae, [cap. 6. Ed. Pitisci] de Euandro, qui furacem seruum Cacum Recarano Herculi noxae dedidit, cuius ille boues furatus fuerat. Quare autem dominus animalis potius damnum ferre debeat, quam is, qui ab animali, contra naturam generis sponte commoto, & citra domini culpam, laesus fuit, ratio haec videtur; quod dominia rerum non praeiudicent huic legi de reparatione damni. Adeoque cum antea, rebus adhuc in primaeua communione constitutis, mihi facultas fuerit, vbi ab aliquo animali laesus fuissem [6], quacunque ratione ab illo damni mei reparationem quaerendi [7]; ea facultas per diuisa rerum dominia mihi praeclusa non intelligitur. Et cum dominus ex illo animali lucrum capiat, ego vero damnum ex eodem senserim, reparatio autem damni longe sit fauorabilior [8], quam lucri adquisitio; adparet recte a domino animalis postulari, vt damnum ab eo datum ipse reparet, aut si tanti non sit ipsi animal, illud noxae dedat. Idque multo magis procedit in seruo, qui vtique naturaliter est obnoxius reparationi damni abs se dati. Sed cum ipse nulla habeat bona, vnde reparatio fieri queat, eiusque corpus domini sit, aequum sane est, vt dominus aut damnum resarciat, aut istum dedat. Praesertim cum citra hoc seruo daretur licentia omnes pro libidine laedendi, si neque ab ipso, qui nihil, & ne seipsum quidem habet, neque a domino reparatio damni obtineri posset. Nam si vel maxime verberibus ipsum aut carcere plectere ob laesionem dominus velit, laeso inde hautquidquam satisfieri potest. Vid. Interpretes iuris Romani ad tit. *si quadrupes pauperiem, & ad L. Aquiliam.* & Constant. L' EMPEREVR Baba Kama. Capitulare CAROLI L. III. c. 44. Huc etiam pertinet t. t. *D. de damno infecto.* Caeterum de reparationibus damni in vniuersum obseruandum est, si per maleficium datum sit damnum, eius reparationem poenam non tollere.

5) Imitatus, vti videtur, Solonem, qui, vt in eius vita auctor est Plutarchus, scripsit & de pauperie a quadrupedibus data, canem, qui aliquem momorderit cubitorum quatuor vinculo alligatum, dedi iubens. Adde LL. Wisigothorum, Longobardorum, Burgundionum, Saxonum, Baioariorum in Codice Fr. LINDENBROGII. H.

6) Et animal persequendi, a nemine impediendus. H.

7) Quoniam dominium alterius ius Vindictae mihi auferre non potest. H.

8) Adhaec dominus vitium animalis sciuisse praesumatur; & dum id retinet, nec damnum ab eo datum sarcit, factum eius approbare censeatur. V. SCHILTERVS *Ex. ad D. 19. §. 2.* H.

lere. Vid. *L. 48. D. de furtis* [9]. Etsi vltro eandem obtulisse reatum non parum minuat, tanquam certum poenitentiae signum. Luc. XIX, 8. [10] Notatu quoque dignus est locus apud Michaëlem GLYCAM Annal. Tom. IV. de Michaële Paphlagone. *Caeterum Michaël Imperator delictum in Romanum per omnem vitam deplorare non desinebat, ac Deum bonis operibus, monasteriis condendis, benignitate in egentes placabat. Ea vero profuissent illi, siquidem abiecisset imperium, cuius gratia molitus ea facinora fuerat: & adultera repudiata, priuatus peccatum suum deplorasset. Nunc ille nihil horum agens, sed Zoae consuetudine vtens, imperium mordicus retinens, de publicis bonis in speciem beneficia quaedam praestans, eoque pacto veniam se consecuturum sperans; numen diuinum & mentis expers & iniustum esse putabat, quod alienis opibus redimi poenitentiam pateretur.* Valer. MAXIMVS L. II. c. 8. §. 4. *Tantum interest adiicias aliquid, an detractum restituas; quantum distat beneficii initium ab iniuriae fine* [11]. Verum istis illustrandis exempla, quae a GROTIO l. d. afferuntur, subiiciemus.

§. VII. HOMICIDA iniustus tenetur soluere impensas, si quae factae sunt in medicos [1]; & iis, quos occisus alere ex officio, obligationis perfectae vim habente, solebat, puta parentibus, vxori, liberis, (non si quos ex misericordia alebat, egenis,) tantum dare, quantum valebat illa spes alimentorum, habita ratione non tantum facultatum occisi, sed & aetatis tam huius, quam alumnorum. Modum computandi alimenta docet *L. 68. D. ad L. Falcidiam* [2]. Sed quod ZIEGLERVS ad Grotii d. l. arbitratur, etiam lucri aliquam habendam rationem, quod occisus facere poterat, si diutius vixisset; quod vtique istorum haereditatem fecisset opimiorem: id vix admittendum videtur [3]. Cum tale lucrum, adhuc incertum, nondum inter bona nostra censeri queat, ac futurum tempus aeque ad damna quam ad lucra pateat, nec quantum de isto lucro fuerat consumturus occisus, liquido constare queat. Est autem homicida iniustus, qui occidit eum, cui ne ab isto occideretur ius erat; cuique adeo dum occiditur, iniuria fiebat. Quod ius eo ipso, dum sociale animal hominem

9) V. supra L. II. c. 5. §. 19. H.

10) AVCTOR de Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 7. §. 13. *Sic igitur qui* DAMNVM *alteri* CITRA DOLVM MALVM *dedit, vltro reparationem debet offerre, testarique malitiam abs se abfuisse, ne laesus ipsum pro hoste habeat, ac vicissim hostilia intentet. Qui autem per* MALITIAM *alterum laesit, is non solum alteri reparationem damni debet offerre, sed & poenitentiam sui facti ostendere veniamque petere. Vicissim laesus, reparatione obtenta, poenitenti ac petenti* VENIAM DARE, *& cum ipso in gratiam redire tenetur. Nam qui reparatione damni & poenitentia adquiescere non vult, sed vindictam vtique manu sibi quaesitum it, nihil aliud agit, quam vt acerbitati animi sui obsequatur, adeoque ex caussa superuacua pacem inter homines abrumpat. Quo nomine damnatur etiam naturali lege* VINDICTA, *quae nullum alium finem habet praepositum, quam aegre facere istis, qui nos laeserunt, eorumque dolore nostrum animum satiare. Eo proniores autem mortales ad condonandas mutuas offensas esse decet, quo frequentius ipsi supremi Numinis leges violant eoque & ipsi venia quotidie opus habent.*

11) Qui locus nihil ad rem facit, obseruante Cl. Barbeyraco.

§. VII. 1) Hoc ius hodie, quicquid ex disciplina iuris Romani Interpretes tradant, in multis locis obtinet. Rationes explicat SCHILTERVS *Ex. 19. ad D. §. 28.* Plane vt hodie ex legibus quorundam populorum, si quis in ministerio nauis, aut conflictu cum piratis ab hostibus laesus, vulneratus vel occisus fuerit, detrimenti huius reparatio cum plena mercede, & vectura sumptibusque sepulturae computari, & communi contributione nauis ac mercium farciri solet, ex arbitrio bonorum & peritorum virorum. Vt docet Ioann. LOCCENIVS L. II. de Iure maritim. c. 8.

nem natura esse, aque mutua laesione iubet abstinere, cuique homini competere intelligitur. Cui tamen iuri, quantum in se, homo renunciare potest, saltem ne a certis ipsum personis laedi nefas sit; idque tacite, aut expresse [4]. Tacite quidem remittit ius illud, qui alterum sine iusta causa per vim inuadit. Hanc enim cum quouis modo abs sese repellendi alter ius habeat, neminem praeter seipsum potest accusare, qui dum sua vis iniusta repellitur, noxam accepit. Expresse autem eidem iuri renunciat, qui cum altero in bellum ex condicto descendit. Belli enim lex est, vt cuique liceat, quantum potest, ad hostem opprimendum conniti. Quo spectat illud PLVTARCHI in Apophth. Lacon. [pag. 233. E. Edit. Wechel.] *Duo pueri pugnabant. Horum alter alteri falce vulnus letale intulit. Cum autem pueri familiares, qui pacis componendae gratia interuenerant, promitterent, se vltores fore, & percussorem interfecturos;* Μηδαμῶς (εἶπε) πρὸς θεῶν· ὀ γὰρ δίκαιον· καὶ γὰρ ἂν ἐγὼ ἐπόιησα τοῦτο, εἰ ἔφθασα καὶ ἀγαθὸς ἐγενόμην. *Nolite, obsecro, inquit, fieret enim hoc iniuste. Idem enim ipse facturus eram, si strenuus fuissem & anteuertissem.* Add. *L. 4. L. 5. L. 7. §. 4. L. 51. §. 1. D. ad L. Aquil.* Et quanquam in isto bello fortasse contra caritatem sit peccatum, illius tamen solius violatio ad obligationem pensationis non sufficit. Caeterum liberi hominis vita aestimationem non habet; & si haberet, non est, cui illa exsolui possit. Nam ad propinquos eius vita non pertinet, sed interest tantum ipsorum, vt iste viuat; adeoque eo quod interest praestito, aestimationem vitae postulare hi nequeunt. Secus se res habet in seruo; qui cum totus sit domini, ac ad modum aliarum rerum in commercium veniat, pretium vtique habet, ipsoque occiso est, qui suo iure id poscere queat. Quod si durum nimis videatur, & ab humanitate alienum, seruum ad pecoris modum aestimari; dicere licebit, non ipsius personae, sed quae ab ipso proficisci possunt, operarum pretium poni. Caeterum pari modo ad reparationem damni tenentur, qui per lasciuiam, quae dolo malo aequalis est, alterum occidunt. Vid. *L. 4. §. 1. D. ad L. Cornel. de sicar.* & ibi GODOFREDVS *L. 10. D. ad L. Aquil.* Item qui per culpam, & incircumspecte caedem patrant [5]; cuius exem-

c. 8. §. 13. Bene Michaël EPHESIVS ad V. Nicomachiorum: Ὁ γὰρ ἡ γυνὴ, ἢ οἱ παῖδες, ἢ οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος ἔλαβον, τρόπον τινὰ ἐκείνῳ δέδοται. *Nam quod vxor, aut liberi, aut propinqui occisi accipiunt, id quodammodo ipsi datur.* Add. GROENEWEGIVM ad *§. 1. Inst. de obligat. quae ex quasi delicto:* vbi obseruat, hodie computationem fieri ad redituum vitalium rationem. H.

2) Cuius summa parum accurate sistitur in commentario Brunnemanniano ad Pandectas. Rectius rationes eius subduxit VOETIVS Comment. ad Pand. ad Legem Falcid. §. 7. Addatur TITIVS Obseru. in Lauterbach. DCCCCXLVI. qui in Obseru. CLXX. ad Pufend. de Offic. Hom. & Ciu. bene animaduertit, rem illam in vita ciuili non adeo magni esse vsus, quum vt plurimum eo nomine transigatur. Adiicimus, inseruire tranquillitati conscientiae, si damni reparatio deminutionem aliquantisper excedat, quam si aleam subeamus, non penitus sarciendi eius: eo quod caussa personae laesae semper fauorabilior est, quam ea eius, qui damnum dedit.

3) Vid. van der MVELEN in Comment. ad Grotium L. II. c. 17. §. 16.

4) Et hoc locum habet, quantum attinet damni reparationem, licet qui inuaditur, moderamen inculpatae tutelae excesserit, verbi gratia fugere potuerit. Nam volenti non fit iniuria: & inuoluntarium ex voluntario ortum habens moraliter pro voluntario habetur. Ita saepius in Tribunalibus pronunciatum esse constat. V. CARPZOV. Part. IV. const. 10. def. 4. Conf. infra AVCTOR L. V. c. 4. §. 3. H.

5) Add. aliud exemplum apud MEVIVM Part. I. Dec. 220. 221. Item si vehes foeni aut segetis, vel carrus onustus in transeuntem hominem vel obuium animal euertatur: Quo casu olim in quibusdam Germaniae regionibus consuetudo fuit, vt carrus cum equis cederet fisco reprobata deinceps a Carolo V. Ordinat. Crim. Art. 218. H.

exempla ponuntur in *Inſtitut. de L. Aquil. §. 5. ſeqq.* [6] ſimiles in alio loco [7] quam qui ad exercendum deſtinatus eſt, dum ſeſe exercet, aliquem traiecerit; aut ſi id paganus fecerit in loco, vbi exerceri milites moris eſt. Nam ſi a milite ibi quis non deſtinato conſilio traiectus fuerit, miles immunis erit, quia iſtius culpa eſt, qui eo ſe contulit; & hic in officio ſuo verſatus eſt. Add. *L. 9. §. 4. D. ad L. Aquil.* & ANTIPHONES Orat. VII. Item ſi putator ex arbore deiecto ramo ſeruum tranſeuntem occiderit, prope viam publicam aut vicinalem, neque proclamauit. Si proclamauit, nec ille curauit praecauere, extra culpam eſt putator. Vti & ſi idem ſeorſim a via forte, vel in medio fundo caedebat, licet non proclamauit; quia in eo loco nulli extraneo ius fuerat verſandi. *L. 31. D. ad L. Aquil.* Add. Lex BVRGVNDIONVM tit. 46. Item ſi medicus aegrum deſtituerit, aut per imperitiam noxia medicamenta adhibuerit. Vid. PLINIVS L. XXIX. c. 1. Lex WISIGOTHORVM L. XI. tit. 1. c. 6. [8] Item ſi mulio per imperitiam aut imbecillitatem retinere non potuerit mulos, (ſcil. ſi vltro ad eiusmodi munus ſeſe adplicuerit, non ſi coactus fuerit, & de imperitia aut imbecillitate proteſtatus fuerit,) quo minus alterum opprimerent. Add. *L. 5. §. 3. L. 7. §. 2. 5. 6. 8. L. 8. L. 9. princ. §. 3. L. 11. princ. L. 31. L. 51. §. 2. D. ad L. Aquil.* conf. *c. 8. 9. ſeqq. X. de homicid.* In Alcorano cap. de vxoribus illi, qui per ignorantiam Muſulmanum occiderit, iniungitur, vt propinquis praeſtet damnum & id quod intereſt, & vnum Muſulmanum ex captiuitate redimat. Sic & iſtos, quibus lex diuina Numer. XXXV. & Deuteron. XIX. aſyla indulgebat, ad eiusmodi reparationem obligatos probabile eſt; cum is, cuius manubrio ferrum elapſum eſt, a culpa non penitus ſit immunis, cum illud melius munire debuiſſet. Quomodo tamen cum regulari ſtatu ciuili congruat, vt eiusmodi homicidam inuoluntarium vindex ſanguinis [9], extra aſyli terminos deprehenſum, impune occidere potuerit, nondum ſatis diſpicimus, ni implacabili eius populi genio aliquid indultum fuiſſe [10] dicamus [11]. Conf. TACITVS Germ. c. 21. HOMERVS Odyſſ. *o.* v. 272.

§. VIII. QVI MVTILAVIT, ſimiliter tenebitur ad impenſas in vulnus curandum factas, & ad aeſtimationem eius, quod iam, qui mutilatus eſt, minus lucrari poteſt [1]. Conf. *L. 13. princ. D. ad L. Aquil. L. 7. D. de his, qui deiec. vel effud.* Notatu dignae ſunt heic Ebraeorum leges, quae referuntur a Conſtantino L'EMPEREVR in Baba Kama c. 8. §. 1. Qui proximum laedit, in eo quinque nominibus tenetur; nomine *damni, doloris, curationis, ceſſationis,* & *ignominiae. Damnum* hoc modo aeſtimant. Si verbi gratia illius oculum excoecauit, manum amputauit, pedem fregit, eum conſiderant, ac ſi ſeruus eſſet in foro vendendus, atque aeſtimant, quanti antea valebat, & quanti iam valet. Nam ſi heic diuerſitas conditionis & ſtatus perſonarum attenderetur,

6) Conferatur de his ſpeciebus omnibus elegans opuſculum Celeb. Ger. NOODT ad Legem Aquiliam.

7) In Speculo Saxonico L. II. Art. 38. eſt: *Si quis ignoranter aliquem iaciendo interfecerit, in Werigeldum, & non in mortem condemnatur.* Et iure Suetico mulctam eo nomine praeſtari, forte quod non ſatis praeuiderit, teſtatur LOCCENIVS Synopſ. Iur. Suetic. Diſſ. 26. Quaeſt. 1. Add. CARPZOVIVS Quaeſt. Criminal. 27. n. 50. ſeq. H.

8) Conf. L. WISIGOTHIC. L. VIII. tit. 3. 4.

retur, nullam fore putabant certam aestimandi rationem; cum in singulis vitae generibus, & personarum statu diuersissimo semper quidpiam proferre posset laesus, cuius nomine damnum vel vitium corporis admodum extenderet, eiusque compensationem augeri postularet. Itaque omnes laesos pro seruis hac in parte censeri volebant, quorum pretium ignorari non poterat. Adeoque si antea verbi gratia 50. siclis aestimatus, postea 30. tantum vendi posset, laedens 20. siclos, quanti laesus depretiatus fuerat, rependebat. Circa *dolorem* ita tradebant, verbi gratia, si quis hominem adusserit veru, aut clauo, etiam in vngue, vbi non sit vibex; tum expendebant, quantum homo istius conditionis reportare vellet, vt tanto dolore afficeretur. Nam sane hominem diuitem & delicatulum inuenias, qui grandi pecunia, vt vel modicum dolorem sustineat, adduci non possit: vicissim robustum quendam pauperem, laboribusque adsuetum deprehendas, vel pro denario magnum dolorem non detrectare. Eo in dolore aestimando ita procedebant. Ponebant verbi gratia regem constituisse, vt istius conditionis homini manus amputaretur, expendebantque, quantum iste daturus esset, vt manus sibi potius leni aliquo medicamento tolleretur, quam violento ictu gladii. Et tantum laedens laeso doloris nomine debebat soluere. Conf. *L. 5. princ. & §. 1. D. de iniuriis*, vbi cum inter *verberationem* & *pulsationem*, hoc discriminis statuatur, vt *verberare sit cum dolore caedere, pulsare sine dolore;* etiam dolorem aestimari posse consequi videtur. Circa *curationem* hoc obseruabant; si curatione semel facta pustulae succrescerent, si quidem ex inflicta plaga id fieret, percutiens tenebatur etiam harum curandarum mercedem exsoluere; si non ex inflicta plaga, liber erat. Si subinde plaga sanaretur, & recrudesceret, iste ad curationem eius tenebatur; si in solidum semel sanatus foret; non amplius ad curationem tenebatur. Dici quoque posset, laedentem teneri, si per se vulnus recruduerit; non autem si culpa laesi, aut per imperitiam medentis. In statuenda aestimatione *cessationis* ab opere, quam occasione vulneris alter habuit, considerabant laesum tanquam si cucumeres custodiret. Id quod doctores Ebraeorum ita latius deducunt; scilicet ipsum pro vitio corporis, nec non pro exantlato dolore aestimationem a laedente accepisse. Itaque quid verbi gratia pede vel manu mutilatus, si manum vel pedem retinuisset, lucraretur, spectandum non esse contendunt; sed quia iam pro manu & pede satisfactum est, quid damni durante morbo patiatur, operis respectu, quod licet mutilatus, tamen sanus faceret, expendi volunt. Idcirco mutilatum illud pretium singulis morbi diebus expetere posse censent, quod e seruato cucumerario quotidie reportaret. Sed quia perinde non est, manu an pede quis sit priuatus; vulneratus ad tempus decumbat, & post sanitatem sine vitio recuperet, an membrum aliquod amittat; inde subtilius a Maimonide modus aestimandi cessationem per certos casus proponitur. Si mem-

LL. LONGOBARD. L. 1. tit. 19. c. 13. & 17. X. de homicid. H.

9) Quo officio heredem, vel saltem proximum occisi propinquum, functum esse, verisimile est. Vid. CLERICVS ad h. l.

10) Cui sane promissioni, sub Euangelio, locus amplius non videtur. Vid. interpretes ad Matth. V. v. 38. & seqq.

11) Eius generis complurium populorum mores protuli Diss. de herede occisi vindice Sect. V. Tom. III. Comment. atqu. Opusculor. H.

§. VIII. 1) Vid. Exodi XXI, 19. ibique notae Ioannis CLERICI.

membrum eius mutilatum non ſit, ſed aegrotet, & in lecto decumbat, aut ita tumeat manus, vt tandem conualeſcat, alter ipſi ceſſationem vniuscuiusque diei reddet pro ratione opificis, qui ab eo opere ceſſat, a quo ille abſtinet. Sin laedens eum membro mutilauerit, aut manum amputauerit, reddito manus valore, ſeu damno praeſtito, quoad ceſſationem eum vt cucumerum cuſtodem conſiderant; atque expendunt, quanta ſit huiusmodi cuſtodis merces quotidiana, quotque dies aegrotauerit, ſupputant, tantumque ipſi rependitur. Similiter ſi pedem ipſi abſcidit, eum, ac ſi ad portas ciuitatis cuſtodem ageret, conſiderant. Si excoecauerit oculum ipſius; ac ſi in mola moleret, ſimiliterque ſimiles aeſtimant. In *ignominia* denique luenda, omnia pro conditione eius, qui eam infert, & qui patitur, aeſtimanda. Cum longe grauius ſit ignomiam pati abs vili aliquo homine, quam ab illuſtri; & quae contumelia ſordido homini leuis eſt, honoratum acerrime afficiat. Vbi obiter addendum, quod de loco ſubiungitur: ſi quis de tecto decidens laedat praetereuntem, & ſimul ignominia afficiat, puta in lutum iſto impetu eum protrudendo, illum damni nomine teneri, ignominiae non item. Haec ex legibus Ebraicis. Spectat quoque huc *L. vlt. D. de his, qui effuderint vel deiec. & L. 3. D. ſi quadrupes* [2]. Vbi obſeruandum, quod cicatricum & deformitatis nulla aeſtimatio eſſe traditur, id ad liberos duntaxat homines reſtringi debere [3]. Nam cum luxurioſis Romanorum moribus formoſa mancipia magni aeſtimarentur, penſatio vtique locum habere poterat, ſi quis alicuius faciem per vulnera deformaſſet. Imo & recte aeſtimatur deformitas illata per vulnus faciei virginis, innuptaeque foeminae, cui ſaepe dotis inſtar eſt oris gratia. Ac in vniuerſum moleſta ſane eſt inſignis deformitas, nosque aliis reddit ingratos, iocisque ac contemtui petulantium exponit. Niſi quod in bello acceptorum vulnerum cicatrices opinio virtutis tegit. Vid. exemplum M. Seruilii apud Livivm L. XLV. c. 39. ſub finem. Add. Seneca de Benefic. L. V. c. 24. *L. 13. princ. D. ad L. Aquil.* Bene tamen circa penſationem mutilationis obſeruandum; ibi non tam taxari & aeſtimari ipſum membrum, quod eſt res inaeſtimabilis pretio numario; ſed damna, ex vſu membri impedito aut ſublato emergentia, emendari pro conditione temporum, hominum, facultatum. In qua correctione dum verſatur iudex, membra membris comparari tum ratione vſus, tum ratione dolorum, neceſſe eſt. Boeclervs ad Grot. L. II. c. 1. §. 6.

§. IX. Exemplvm de adultero, & adultera, qui tenentur non tantum indemnem praeſtare maritum ab alenda prole adulterina; ſed & legitimis

2) Enimuero, ſi contumelia affectus apud Romanos aeſtimatoria agere potuit, cur ob deformitatem ab alio factam actio non erat? Sane quod dicitur, corpus liberum non recipere aeſtimationem, tantum eo pertinet, circa liberos homines non eſſe commercium. V. infra L. V. c. 1. §. 5. Et tamen in liberos etiam homines bello captos pretium ſtatui ſaepe videmus. H.

3) *L. 7. D. de his, qui effud. vel deiec. Cum liberi hominis, corpus ex eo, quod deiectum effuſumque quid erit, laeſum fuerit, iudex computat mercedes Medicis praeſtitas ceteraque impendia, quae in curatione facta ſunt. Praeterea operarum, quibus caruit, aut cariturus eſt ob id, quod inutilis factus eſt. Cicatricum autem deformitatis nulla fit aeſtimatio: Quia liberum corpus nullam recipit aeſtimationem.* Dolorum, per leges Iuris Romani nulla quidem fit aeſtimatio, ſed eorum quoque nomine in foro aliquid adiudicari ſolet Arg. Conſt. Crim. Art. 20.

mis liberis rependere, ſi quod damnum patiuntur ex concurſu ita ſuſceptae ſobolis ad haereditatem *: ad eos pertinet, qui indirecte, & per conſequentiam actu ſuo aliis damnum dant. Nam alias directe adulterium haut quidquam ad damnum pecuniarium ſpectat. Circa iſthanc rem ZIEGLERVS ad Grotii d. l. §. 15. monet, recte quidem maritum ab onere alendi prolem adulterinam immunem debere praeſtari. Sed an legitimis liberis ſit reſtituendum damnum, quod ex concurſu eiusdem prolis in haereditate ſentiunt, dubio non carere. Quaeſtionem enim tantum eſſe de haereditate materna; ad quam liberi adulterini venire non poſſint, niſi iubente lege. Igitur ſic vbi lex ciuilis adulterinos ſimul cum legitimis ad maternam haereditatem vocat, damnum hic a lege dari, non ab adultero. Quibus & hoc addi fortaſſe poſſet, ideo adulteros iſtis liberis ad reparationem non teneri, quia liberis ad bona parentum viuorum ius perfectum non competit, ex cuius duntaxat laeſione neceſſitas reparationis oritur. Sicuti iniuriam non facit parens liberis, ad ſecunda vota tranſiens, etſi iſtis exinde ſpes haereditatis inſigniter minuatur. Enimuero in iſthoc exemplo adparet abſtrahi, tum a diſpoſitione legum ciuilium circa ſucceſſionem liberorum adulterinorum in bona parentum, tum a legibus poenalibus in adulteros conuictos ſtatutis; atque eiusmodi reparationem ab adulteris etiam non deprehenſis tum marito tum liberis genuinis deberi recte aſſeritur. Nam liberi ſaltem tale ius habebant, ne alius praeter legitimum matris ſuae maritum ipſis cohaeredes conciliaret; (quod ius ex fine pacti matrimonialis ipſis quaeſitum eſt.) Ex eodem quoque pacto marito ius erat, ne ab alio ſuppoſitos pullos pro ſuis, etiam ex bonis dotalibus, aleret.

§. X. QVI VIRGINEM imminuit vi aut fraude, tenetur ei rependere, quanti minoris iam ipſi defloratae valet ſpes nuptiarum. Eſt quippe non mediocris inſtar dotis flos virginitatis. De quo elegans eſt locus apud APVLEIVM in Apologia: [pag. 102. Ed. Pricaei, cuius vide notas.] *Virgo formoſa, etſi ſit oppido pauper, tamen abunde dotata eſt. Adfert quippe ad maritum nouam animi indolem, pulcritudinis gratiam, floris rudimentum. Ipſa virginitatis commendatio iure meritoque omnibus maritis acceptiſſima eſt.* Igitur aequum eſt [1], vt, qui iſtum florem inuitae abſtulit, ſaltem id ipſi refundat [2], vt amplitudine dotis maritum inuenire queat. Quanquam commodiſſimum ſit, vt niſi conditionis diſparitas, aut aliud quid obſtet, iſte ſtuprator defloratam ducat. Vid. Exodi XXII, 16. 17. Deuteron. XXII, 28. 29. Sed quae vltro in meram libidinem conſenſit, habet quod ſibi imputet. Etſi regulariter maior heic cul-

§. IX. *) Quo caſu iure ciuili maritus praeterea innocens lucratur dotem, ab adultero illatam, & ex paraphernalibus portionem tantam, quanta eſt pars tertia dotis. *L. 8. §. 5. C. de Repud. Nou. 117. c. 8.* contra: vxor innocens dotem non tantum recipit, ſed etiam lucratur donationem propter nuptias & tantum ex reliqua mariti ſubſtantia capit, quanta eſt tertia pars iſtius donationis, *Nou. 117. c. 8. 9.*

§. X. 1) Aut pellacia. V. ſupra L. II. c. 5. §. 11. circa finem. H.

2) Apud QVINTILIANVM Declamat. 252. in fine pater queritur: *Perdidi ſine dubio honorem, pretioſiſſimum pauperum cenſum: Perdidi Virginitatem filiae meae, & cui modo ſacerdotium ſpectabam, difficile inuenturus ſum etiam maritum.* Apud EVNDEM Declam. 276. *grauiſſima* dicitur *iniuria, qua puella virginitatem perdidit, qua florem aetatis amiſit, qua prima illa gratia apud maritum futura praerepta eſt.* H.

culpa maris, quam puellae praesumatur [3]. Quod si quis virginem pactione matrimonii ad concubitum pellexerit, ducere eam vtique tenebitur. Neque est, quod quis obiiciat, pacta circa rem turpem inualida esse. Cum enim lege naturali inter pactum matrimonii, eiusque exsecutionem nullum requiratur interuallum; (vid. Tobiae VII, 10. 18.) sed tantum moribus ac legis ciuilibus; vid. GRATIANVS Caus. 27. Quaest. 2. c. 39. Igitur isto quidem iure turpis conditio non videtur; eris mihi vxor si statim tanquam vxor corpus tuum mihi praebueris. Sed & si quid turpitudinis in eiusmodi properatis nuptiis insit, ob fauorem matrimonii ad inualiditatem pacti non valere iudicatur.

§. XI. FVR ET raptor tenentur rem subtractam reddere cum suo incremento naturali, & cum sequente damno, & cessante lucro; etiamsi poenam insuper furti aut rapinae nomine cogantur sustinere. Nam laesus reparationem damni quaerit; poena autem ad vsum reipublicae exigitur; quam sane iudex hautquidquam laeso imputare potest, vt ideo ipse re sua carere cogatur [1]. Vnde in quibusdam locis absurde iudices rem furtiuam sibi retinent; laesum, vt sese furis supplicio soletur, iubent. Vid. Caroli V. Ord. CRIMINALIS Art. 218. Add. *L. 3. §. 12. D. de peculio. L. 56. §. 1. D. de furtis. L. 7. princ. D. de incendio, ruina.* Sicuti & illud iuri naturali non congruit [2], vt sumtus in supplicium furis faciendos laesus toleret; cum ad publicum magistratus officium spectet, scelera poenis reprimere. Ad quod si requirantur sumtus, qui ex facultatibus rei repeti nequeunt, a publico debent expendi, non a laeso; cum praesertim ex aliis mulctis emolumentum in fiscum redundet. Sicut verbi gratia, si bellum suscipiatur a republica quod ciues quidam ab aliquo iniuria sint affecti, non illi soli, ad quos vindicandos bellum geritur, belli sumtus tenentur conferre. Aliud autem est, si laeso a iudice optio fuerit data, num malit res suas recipere, an furem suspendi. Si enim posterius elegit, nihil amplius quod petat, habet. Etsi talem optionem iudex non recte laeso permittat; cum supplicia noxiorum non libidini priuatorum, sed bono publico debeantur. Quod si autem res furtiua perierit, GROTIVS d. l. putat aestimationem non summam, nec infimam sed mediam praestandam. Quod non sine causa displicet ZIEGLERO ad h. l. Cur enim vllo fauore heic furem prosequamur? & cum recte summum pretium exigere queam, quando in gratiam alterius rem vendo, alias mihi non venalem; quare furi, qui inuito rem abstulit, aliquid remittere debeam? Add. *L. 9. D. de in litem iurando. L. 2. Princ. D. ad l. Aquil.* verb. *quanti id in eo anno plurimi fuit. L. 8. §. 1. L. vlt. D. de condict. furtiua.* Atque hoc casu etiam restitutio debetur a fure, aut eius haeredibus, (non tamen vltra vires haereditatis,) [3] etiamsi fur corpore poenas luerit. Hautquaquam enim

3) Expendi heic meretur exemplum Henrici IV. G. R. qui Henrici Interaquii filiae forma atque ingenii venustate pellectus, libita vt expleret, nuptias suas promiserat, si marem pareret, scriptoque firmarat fidem. Quod & quae inde secuta memorauit H. GROTIVS Histor. Belgic. ad A. 1604. H.

§. XI. 1) Nec probandum vetus Saxonum ius L. II. Specul. Saxon. Art. 25. & 31. quo licuit iudici res furtiuas in vsum suum vertere, si dominus intra annum & diem eas repetitum non iuisset. Et vanus est color, quo ius illud velare voluit Cuiacius, plectendam domini negligentiam. Quae enim vigilantia par esse potest furum solertiae? & quis domini negligentiam heic praesumeret? V. AVCTOR infra L. IV. c. 13. §. 4. in fine. H.

2) Aliud

enim iniquum, aut crudelitati proximum eſt, vt reus vltra poenam mortis, aut corporis afflictiuam, damnum quoque, & id, quod intereſt, reſarcire teneatur. Et imperite huc allegatur illud tritum: *Mors omnia ſoluit*; ex Nouella 22. c. 20. [4]. Praeſtationes perſonales ſoluit mors, non debita, quae bonis velut inhaerent, eaque ad quosuis poſſeſſores comitantur. Quale eſt hoc debitum damni reparandi [5]. De reliquis laeſionibus facilis eſt ſubſumtio; & de nonnullis infra peculiariter ſuo loco agetur. Ac de damno per animalia illato, ſeu pauperie late ICti Romani ad *tit. D. ſi quadrupes.*

CAPVT II.

VT OMNES HOMINES PRO AEQVALIBVS NATVRALITER HABEANTVR.

I. *Homo vt naturaliter aequalis ab homine habendus.*

II. *Qualis ſit naturalis aequalitas?*

III. *Rationes pro eadem populares.*

IV. *Conſideratio aequalitatis reddit homines commodos.*

V. *Quomodo per eam res inter plures diuidendae?*

VI. *In eandem peccatur per ſuperbiam:*

VII. *Et contumeliam aliis illatam.*

VIII. *An ſerui natura dentur?*

IX. *Vnde inaequalitas inter homines proueniat?*

PRAETER illum amorem, quo homo ſuam vitam, corpusque ac res proſequitur, & per quem non poteſt non omnia, ad eorundem deſtructionem tendentia, repellere aut refugere; deprehenditur quoque ipſius animo inſita tenerrima quaedam ſui aeſtimatio: cui ſi quis aliquid detractum eat, non minus fere, imo ſaepe magis ſolet is commoueri, quam ſi corpori ac rebus noxa inferatur. Quae aeſtimatio licet ex variis cauſis intendatur; primum tamen eius fundamentum videtur ipſa humana natura. In ipſo quippe hominis vocabulo iudicatur ineſſe aliqua dignatio; & vltimum ſimul atque efficaciſſimum argumentum, quo aliorum inſolens inſultatio

2) Aliud dicendum de impenſis in rem furtiuam. H.

3) Iure vetere Saxonico & Alemannico diuerſum obtinuit. Cuius rationes inquiſiuit, & quam parum iuſtitiae regulis id congruat, erudite oſtendit Schilterus *Exercit. ad D. 19. §. 76.* H.

4) V. ſupra L. I. c. 9. vlt. H.

5) Singulatim de damno aduerſus exiſtimationem ſiue honorem (non fundamentalem, vt ita loquar, ſed exhibitiuum. V. AVCTOR infra c. 2. §. 7.) conſiderari meretur ius vetus Sueonum apud Ioann. LOCCENIVM L. II. Antiqu. Sueo-Gothic. c. 7. H.

tatio retunditur, isthoc habetur; vtique non canis aut bestia, sed aeque homo sum atque tu. STATIVS Thebaid. 12. [vers. 556. & seqq.]

> \- - - *Hominum inclyte Theseu*
> *Sanguis erant, omnes eademque in sidera, eosdem*
> *Sortitus animarum alimentaque vestra creati.*

Humana porro natura, cum omnibus hominibus aeque competat, neque socialem cum isto homine vitam degere quis possit, absquo non saltem vt homo aestimatur; inde consequitur, iure naturali praeceptum esse: *Vt quisque alterum hominem aestimet atque tractet, tanquam naturaliter sibi aequalem, seu vt aeque hominem.*

§. II. ISTHAEC aequalitas [1] inter homines vt melius intelligatur, obseruandum est, quod HOBBESIVS de Ciue c. 1. §. 3. & Leuiath. c. 13. eandem restringat ad paritatem virium, & caeterarum facultatum humanarum, quibus homines in aetate adulta sunt instructi, & exinde ostendere velit, causam habere homines, quare naturaliter se inuicem metuant. Quamuis [2] enim, viribus aliquis paululum sit inferior altero, tamen dolo saltem aut adiuuante dexteritate ac teli habilitate etiam robustissimum neci dare posse, ita, vt quilibet adultus alteri inferre possit maximum malorum naturalium, quae ab homine proficisci possunt, mortem. SENECA de Ira L. I. c. 4. *Nemo tam humilis est, qui poenam vel summi hominis sperare non possit: ad nocendum potentes sumus.* Itaque cum ii, qui aequalia sibi inuicem inferre possunt, sint aequales, qui autem maxima inferre mala possunt, inferre etiam possint minora, sequi homines natura inuicem aequales esse. VIRGILIVS Aeneid. X. [vers. 376.] *Totidem nobis animaeque manusque.* Subiungit Hobbesius, *inaequalitatem, quae nunc est, a lege ciuili esse introductam.* Sed haec inaequalitas non vires hominum, sed statum eorundem atque conditionem afficit. Lex quippe ciuilis non facit, vt vnus altero sit robustior, sed vt vnus alterum dignatione antecedat. Itaque minus recte ratiocinatur, qui inaequalitatem, per legem ciuilem introductam, opponit naturali aequalitati virium humanarum. Neque liquidum videtur, quod HOBBESIVS Leuiathanis c. 13. in facultatibus animae aequalitatem maiorem, quam in viribus esse, dicit. Ait equidem, *prudentiam omnem ab experientia esse, & omnibus aequali tempore in iis rebus, quibus se aequaliter applicant, aequaliter tribui a natura.* Atqui cernimus, vnum altero consequentias

§. II. 1) Quam ἁπλῶς siue simpliciter talem vocitare possumus; Nam praeterea est aequalitas, quae fluit ex naturali statu, de qua AVCTOR infra egit §. 9. eamque appellat *aequalitatem potestatis;* vt illam hic *aequalitatem iuris.* Illa in omnes status se diffundit, quoniam socialitas, cui fundamentum substernit, citra eandem intelligi nequit: haec ita propria est Status naturalis, vt tamen ex eo emigrantes in alios Status, verbi gratia domum aut ciuitatem, reliquias eius non paucas retineant. H.

2) Parum dilucide in hoc paragrapho Hobbesii ab Auctore proponebatur sententia. Eius cogitata, tanquam sparsa Hippolyti membra collegit & ordinauit Cl. BARBEYRACVS, cuius versionem proinde in hac editione sequi malumus, quam ipsum auctoris contextum.

3) Ducitur hoc loco argumentum ab inaequalitate bonorum naturae & fortunae. Ex eo aequalitatem naturalem ratione minus consequa deriuari contendit TITIVS in Obs. CLXXIV. ad auctoris Officia Hom. & Ciu. neque sequi: *Homine*

tias principiorum accuratius profpicere, & dexterius prius obferuata adplicare, cafuumque fimilitudinem & diffimilitudinem perfpicere. Vnde faepe ex illis, qui iisdem in negotiis aequali tempore occupati fuerunt, alius dexteritate eminet, alterius ftuporem vfus rerum parum emendat. Neque vero quod homines difpares prudentia videntur, folum eft *ex opinione eorum, qui plus iufto fe aeftimant; & quod vnusquisque fapientiorem fe credat multo, quam quemlibet e vulgo, praeter paucos, quos propter famam, vel propter confenfum cum illis folet admirari.* Nam ea difparitas non folum adparet, quando quis feipfum cum aliis comparat, fed & quando alios inter fe componit, quorum vter alterum emineat, ipfius nihil intereft. Neque femper illi fauetur, qui nobiscum confpirat, fed quem opus & euentus commendauerit. Quanquam autem propter gloriae cupiditatem quilibet indignetur, ftoliditatem & imprudentiam fibi exprobrari, ac maxime infenfus fit illis, qui prudentiam fuam prae caeteris ipfi iactant: non tamen exinde fequitur, neminem concedere, alium fe prudentiorem effe. Quid enim fi ex eodem periculo vnus per dexteritatem fefe eripuerit, alter male multatus difcefferit; hic non agnofcet, iftum fe fuiffe prudentiorem? Propter aequalem tamen libertatem eft, vt prudentior non poffit fuo iure imprudentioris regimen, nifi hic confenferit, fibi vindicare; praefertim fi hic fua qualicunque dexteritate contentum fefe profiteatur effe. Enim vero quanquam virium aequalitas huc quoque poffit facere, vt ne homo homini temere infultet; quippe cum anceps fit cum pari collidi, ac ftultum aequali fua clade alteri malum velle conciliare: tamen alia eft fpecies aequalitatis [3], de qua hoc loco agitur, quam fartam tectam feruari generis humani quam maxime intereft [4], & qua fola fibi iufta harmonia conftat, in immenfa hac varietate graduum, fecundum quos natura mortalibus bona corporis aut animi fuit admetita. Scilicet, quemadmodum in Rebuspublicis bene conftitutis alius ciuis alium dignitate aut opibus excedit, libertas autem omnibus in aequo pofita eft: ita quantiscunque quis animi corporisue dotibus alios excellat, non minus tamen iuris naturalis officia aduerfus alios ei funt exercenda, ac ipfe ab aliis eadem expectat; nec ideo plus licentiae eidem conceditur alios iniuriis afficiendi. Sicuti et neminem, parca in ipfum natura, aut tenuis fortuna per fe ad id condemnat, vt deterioris conditionis circa fruitionem communis iuris fit, quam alii. Sed quae vnus ab altero poftulare aut expectare poteft, eadem alii quoque caeteris paribus, ab eodem poffunt [5]; & quod iuris quis in alium ftatuit, eo ipfum vti maxime conuenit [6]. Igitur probari non poteft effatum illorum

mines quoad varia bona funt inaequales, ergo quoad humanitatem aequales. Sed fequitur id omnino, fi ita fiat illatio. *Quicunque ratione bonorum naturae & fortunae funt inaequales, illi ratione imperfectionis funt aequales.* Neque illud moramur, quod potentes hac bonorum inaequalitate ad deglutiendos infirmos abutuntur: Hoc enim eft facti. Et fic non amplius inluctio haec, etfi ex folis verbis Auctoris repraefentata, hominis mente moti videbitur, qualem eam effe cenfet Cl. BARBEYRACVS, quum recta & proba in ea fint omnia.

4) V. fupra L. II. c. 1. §. 7. H.

5) Demea apud Terentium in Adelphis:

Num qui minus
Mihi idem ius aequum eft effe, quod mecum eft tibi?

Conf. fupra L. II. c. 3. §. 13. H.

6) Inferuerat hic Auctor loca quaedam Auctorum, quae, ne lectoris animus nimis diftrahatur, hoc loco cum Cl. BARBEYRACO exhibere maluimus. Seu vti PHAEDRVS L. I. Fab. 27. loquitur: *Sua quisque exempla debet aequo animo pati.*

lorum Americanorum, apud MONTAIGNE L. I. c. 30. ex noua Francia temporibus Caroli IX. aduenarum, qui interrogati, quid ſibi ſingulare in primis in Gallia videretur, inter alia & hoc reſponderunt, quod cum *alii* in omnium rerum abundantia eſſent conſtituti, alii oſtiatim ſtipem quaererent, hi non iſtos inuaderent, & bona iisdem eriperent. Alios autem in ſua quidem lingua, *ſui dimidium* appellabant. Nam vti qui bonis animi, corporis aut fortunae praepollent, tenuioribus inſultare non debent; ita nec hi illis inuidere aut bona ipſorum ſubuerſum ire. Atque iſthanc poſſumus vocare *Aequalitatem iuris*, quae exinde oritur, quod obligatio ad colendam vitam ſocialem omnes homines aequaliter ſtringat, quippe cum eadem humanam naturam, vt talem, comitetur. Obſeruandum tamen eſt, tolli vinculum obligationis huius certis caſibus. Inter obligationes certe a ſuperiore iniunctas, & eas, quae ex mutua conuentione oriuntur, id adeſt diſcriminis, quod hae quidem ſtatim aliquem ſtringere deſinant, quando alter prius ab iisdem diſceſſit; illae autem adhuc tenere poſſint ad quid praeſtandum, licet alter in officio mutuo reſpondere deſierit; idque quia per auctorem obligationis penſari poteſt, quod iſte minus iuſto habet. Hactenus tamen obligatio ad exercenda aduerſus alterum officia iuris naturalis, vtut a ſupremo Numine iniuncta, conuenit cum obligatione ex quauis conuentione orta [7], quod vbi vnus ab ea diſcedat, idem ab altero illa officia poſtulare amplius nequeat, & praeterea ius accipiat, iſtum, per vim ac ſatisfactionem adigendi. Etſi iſthanc licentiam, ſtatui naturali adhaerentem, in ciuitatibus temperari, iſtius ſocietatis indoles exegerit.

§. III. SVNT & aliae rationes, ad populum valde plauſibiles, quae ad aequalitatem iſtam meditandam, atque illuſtrandam non parum faciunt. Quas inter non poſtrema eſt, quod ad eandem ſtirpem quidquid eſt mortalium originem ſuam referat. Vnde BOETHIVS de Conſolat. philoſ. L. III. [metr. 6.] inſolentiam nobilium caſtigat: *Quid genus & proauos ſtrepitis? Si primordia veſtra, Autoremque Deum ſpectas, Nullus degener extat, Ni vitiis peiora fouens Proprium deſerat ortum.* Item, quod ex eadem materia corpuſcula noſtra conſtent, fragilia & per infinitos caſus deſtrui apta. Sic & eodem modo omnes propagamur, eodem modo intra materni latebras vteri coaleſcimus; nec alia porta nobilis in dias luminis auras prodit, quam plebeius aliquis. Vid. Sapient. VII, 5. Eodem modo adoleſcimus, nutrimurque, in eandem foeditatem apud omnes ciborum retrimenta conuertuntur. Denique ad eandem metam omnes tendimus. *Mors aequo pede pulſat pauperum tabernas, regumque turres.* (Θανάτῳ πάντες ὀφειλόμεθα· *Morti omnes debita turba ſumus;* inquit incertus Poëta in Antho-

pati. Diodorus SICVLVS L. XIII. c. 30. *Aequum eſt, vt quam quis in alios legem ſtatuit, eandem non grauatim & ipſe ſubeat.* Quo referri poteſt & illud QVINTILIANI Declam. 3. *Cogitare certum eſt, id quemque, cum iudicat, probare, quod in re ſimili ipſe feciſſet.* SENECA de Ira L. I. c. 14. *Neque aequus iudex aliam de ſua, aliam de aliena cauſa ſententiam fert.* Add. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. 2. §. 7. SENECA Epiſt. 30. *prima pars aequitatis eſt aequalitas.* EVRIPIDES Phoeniſſis v. 538. Κεῖνο κάλλιον, τέκνον, Ἰσότητα τιμᾶν, ἣ φίλους ἀεὶ φίλοις, Πόλεις δὲ πόλεσι, ξυμμάχους τε ξυμμάχοις συνδεῖ. *Illud multo melius eſt, o fili, Aequalitatem colere, quae ſemper amicos amicis, Vrbes vrbibus, & ſocios ſociis colligat.* Inde probari ſane nequit illud CICERONIS Offic. III. [c. 6.] *Lex ipſa naturae, quae vtilitatem hominis conſeruat & continet,*

Antholog.) ac in eandem tabem aut pulуerem omnium corpora resoluuntur. CLAVDIANVS L. II. in Rufinum: [verf. 473.] *Huc post emeritam mortalia secula vitam Deueniunt, vbi nulla manent discrimina fati, Nullus honor, vanoque exutum nomine regem Proturbat plebeius egens.* PHOCYLIDES: Πάντες ἴσοι νέκυες. *Omnes vita functi aequales.* LVCIANVS Dial. Nerei & Thersitae [T. I. p. 313. Ed. Amstel.]: Ἰσοτιμία γὰρ ἐν ᾅδου, καὶ ὅμοιοι ἅπαντες. *Apud inferos aequalitas est, paresque sunt omnes.* CICERO de LL. L. II. [c. 23. in fine.] *Maxime e natura est, tolli fortunae discrimen in morte.* Et STATIO Theb. X. [verf. 712.] *tituli in morte latentes* dicuntur. Add. Sirac. X, 9. seqq. Identidem quoque a sapientibus inculcatur, quod variis casibus, fortunaeque ludibrio omnes simus obnoxii; vel potius, quod nemini Deus de stabili & inconcussa felicitate, & conseruatione praesentis status cauerit, sed pro occulto consilio prouidentiae suae diuersos per diuersa casuum genera raptet. *Valet*, imo & solet *ima summis mutare, & insignem attenuat Deus, obscura promens.* HORATIVS L. I. Od. 34. *Quid quisque vitet nunquam homini sat cautum est in horas.* IDEM II. 13. *Fortuna laeto saeua negotio, & ludum insolentem ludere pertinax Transmutat incertos honores, Nunc mihi, nunc aliis benigna.* IDEM III. 29. MANILIVS Astron. L. III. [verf. 521. & seqq.] *Tanta est rerum discordia in aeuo, Et subtexta malis bona sunt, lacrymaeque sequuntur Vota, nec in cunctis seruat fortuna tenorem. Vsque adeo permixta fluit, nec permanet vsquam, Amisitque fidem variando cuncta per omnes.* Add. SENECA Consol. ad Marciam c. XI. Huc quoque facit illustris locus apud SENECAM Thyeste: [v. 597. & seqq.]

Ille qui donat diadema fronti,
Quem genu nixae tremuere gentes,
Anxius sceptrum tenet, & mouentes
Cuncta diuinat, metuitque casus
Mobiles rerum, dubiumque tempus.
Vos, quibus rector maris atque terrae,
Ius dedit magnum necis atque vitae,
Ponite inflatos tumidosque vultus:
Quicquid a vobis minor extimescit,
Maior hoc vobis dominus minatur.
Omne sub regno grauiore regnum est.
Quem dies vidit veniens superbum,
Hunc dies vidit fugiens iacentem.
Nemo confidat nimium secundis:

tinet, decernit profecto, vt ab homine inerti atque inutili ad sapientem, bonum, fortemque virum transferantur res ad viuendum necessariae: qui si occiderit, multum de communi vtilitate detraxerit. [CICERONIS autem regula non generalis est, sed loquitur is de casu necessitatis, cui ab ipso auctore nostro tot priuilegia tribuuntur in capite sequenti. De reliquo placitum Ciceronis adeo adstrictum est regulis iusti, vt neque honestissimo mortalium, si extra casum necessitatis fame prematur, sola dignitatis ratione permittat, vel vilissimo cuiuis eripere bucculam panis. Sancta igitur hoc loco est Philosophia summi oratoris Romani, quem non minus, quam Iuuenalem, inter reliquos morum magistros paganos, imo & Christianos complures extare, obserues.]

7) V. supra L. II. c. 5. & c. 6. §. 2. H.

Nemo desperet meliora lapsis.
Miscet haec illis, prohibetque Clotho
Stare fortunam: rotat omne fatum.
Nemo tam diuos habuit fauentes,
Crastinum vt posset sibi polliceri.
Res Deus nostras celeri citatas
Turbine versat. - - -

Huc quoque potest facere illud apud ARRIANVM Epicteto L. I. c. 19. *Sutorem quendam habuit Epaphroditus, quem quod ad nihil vtilis esset, vendidit. Post ille casu quidam a Caesariano emtus. Caesaris factus est sutor. Vidisses vt eum coluerit Epaphroditus.* Ex religione quoque Christiana plurima, quae huc faciunt, afferri possunt; velut, quod amici Dei non nobilitate, potentia aut opibus, sed pietatis sinceritate aestimentur, ac in extremo iudicio, praemiisque ac poenis postumis nulla sit ratio habenda eorum, quibus in vita humana mortales prae aliis sese efferunt.

§. IV. EX POSITA isthac aequalitate aliqua profluunt praecepta, quorum obseruatio maximam vim obtinet ad pacem atque amicitiam inter mortales conseruandam. Ac illud initio manifestum est, eum qui aliorum opera ad suum commodum vti vult, vicissim quoque in eorundem sese vsus dispensare debere. *Manus manum lauat*, est in prouerbio. Nam is vtique alios sibi inaequales aestimat, qui illos quidem, vt ipsi inseruiant, postulat, ipse contra immunis semper esse cupit. Et qui eiusmodi animum prae se fert, non potest non alios vehementer offendere, & ad abrumpendam pacem occasionem praebere. Mascule Caractacus apud TACITVM Ann. XII. [c. 37. num. 2. Ed. Rycquii.] *Non, si vos omnibus imperare vultis, sequitur, vt omnes seruitutem accipiant* *. LACTANTIVS Diu. Instit. L. III. c. 22. *Nihil sapienter fit, quod si ab omnibus fiat, inutile est, ac malum.* Et sane vti contraria iudicare de rebus, quae inter se conueniunt, contradictionem implicat; ita etiam in casu prorsus simili, meo & alieno, dissimilia statuere. Quin quia cuique sua natura est notissima, & exinde aliorum hominum natura, saltem quoad generales inclinationes non minus nota, sequitur illum, qui in simili alterius hominis iure statuit aliter, quam in suo, sibi in materia notissima contradicere, argumento animi non mediocriter aegrotantis. Nulla quippe ratio idonea proferri potest, quare quod mihi ipse fas duco, caeteris paribus nefas ducam alteri. Sic etiam vt illi ad societatem quam maxime sunt idonei, qui facile eadem omnibus permittunt, quae sibi (HORATIVS Sat. 3. [vers. 73. & seqq.] *Qui, ne tuberibus propriis offendat amicum Postulat; ignoscat verrucis illius, aequum est Peccatis veniam poscentem reddere rursus:*) ita plane insociabiles sunt, qui dum aliis sese superiores existimant, omnia licere sibi solis volunt, omnia sibi ignoscunt, nihil aliis remittunt; & ante caeteros honorem sibi arrogant, partemque praecipuam ex rebus in medio positis, vbi nullo prae reliquis iure eximio

§. IV. *) Quod dictum melius alio loco positum fuisset, quoniam hic non agitur de iure aliis *imperandi*, sed de iure *officium* ab iis *exigendi.*

eximio pollent. Quemadmodum enim in extruendo aedificio lapis, qui propter figuram angulosam & asperam plus loci caeteris aufert, quam ipse implet, neque ob materiae duritiem comprimi vel secari facile potest, nec aedificium compaginari sinit, tanquam incommodus abiicitur: ita homines πλεονέκται, qui per ingenii asperitatem, retentis sibi superfluis, necessaria aliis adimunt, neque prae affectuum contumacia corrigi possunt, molesti & intolerabiles caeteris exsistunt. Hinc iure naturali praeceptum intelligitur: *Vt ne quis, cui peculiare ius non est quaesitum, plus sibi quam reliquis arroget, sed alios aequo secum iure frui permittat.* Apud Dionysium HALICARNASSEVM L. VII. [pag. 448. Edit. Sylb. c. 41. p. 431. Edit. Oxon.] ita tribunus plebis: Ἀγράφῳ καὶ ἀνομοθετήτῳ φύσεως δικαίῳ τῷδε ἀξιοῦμεν, μὴ πλεῖον ἔχειν ὑμῶν τὸν δῆμον, μήτε μεῖον. *Quod ad naturae non scriptas nec promulgatas leges attinet, postulamus P. C. vt plebi non plus nec minus iuris sit quam vobis. Magistratus sane, principatus, honoresque virtute ac fortuna inter vos potioribus deberi fatemur: caeterum ab iniuriis esse liberum, & si quis intulerit, in eum iure vindicari, omnibus in eadem republica versantibus ex aequo commune ducimus.* LACTANTIVS Diu. Instit. L. III. c. 21. *Qui vult homines adaequare, arrogantiam, superbiam, tumorem subtrahere debet: vt illi potentes & elati pares esse se etiam mendicissimis sciant,* Add. SENECA de Ira L. II. c. 28. Vnde insolentiam vehementer redolet illud LIVII L. III. c. 53. *Satis superque humilis est, qui aequo iure in ciuitate viuit, nec inferendo iniuriam, nec patiendo.* Quasi vero indignum sit, priuilegia nobilitatis non valere ad dispensationem aequissimae istius legis; *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* Huc pertinet satisfactio illa, quam dux IOINVILLI Marescoto dat, apud GRAMONDVM Hist. Gall. in fine, sane arrogantissima. Quo fundamento nititur illa laus, quam PLINIVS in Panegyr. [cap. II. num. 4. Ed. Cellarii] Traiano tribuit: *Vnum ille se ex nobis, & hoc magis excellit, atque eminet, quod vnum ex nobis putat: nec minus hominem se, quam hominibus praeesse meminit.* Scilicet ille, cum imperium susciperet, promiserat; talem se fore imperatorem erga priuatos, quales sibi imperatores priuatus optarit. In quem sensum Galba ad Pisonem apud TACITVM H. I. 16. *Vtilissimus idem,* inquit, *ac breuissimus bonarum malarumque rerum delectus est, cogitare, quid aut volueris sub alio principe, aut nolueris.* Et SENECA Epist. 47. *Haec praecepti mei summa est: sic cum inferiore viuas, quemadmodum tecum superiorem velles viuere.* Sed & ex dictis adparet intolerabilis insolentia effati illius apud LVCANVM L. V. [vers. 340. & seqq.] *Nunquam sic cura deorum Se premit, vt vestrae morti, vestraeque saluti Fata vacent. Procerum motus haec cuncta sequuntur. Humanum paucis vivit genus.* Qualem animi conditionem Giganteam vocat BACO de Verulamio L. VII. c. 2. de Augment. Scient. *qua abripiuntur magni isti terrarum perturbatores, qui videntur ad hoc anhelare, vt omnes felices & aerumnosi sint, prout sibi fuerint amici vel inimici, atque vt mundus ipsorum velut imaginem praeferat; quae vera est Theomachia.*

§. V. EADEM quoque aequalitas ostendit, quomodo quis sese debeat gerere, siquidem ius inter plures ipsi sit distribuendum; *vt* nempe *tan-*

quam

quam aequales eos tractet [1], *& neutri quid prae altero indulgeat, nisi quantum peculiare ius illi quaesitum attribuerit.* Qui enim vni prae altero indulgendo naturalem aequalitatem non obseruat, eum, qui posthabitus est, contumelia simul, & iniuria afficit; dum neque ei, quod debetur, tribuit, & dignationem a natura datam detrahit. LIVIVS L. XXXIV. c. 4. *Quod alii liceat, tibi non licere, aliquid naturalis aut pudoris aut indignationis habet.* Huic consequens est, vt si res inter plures distribuenda diuisionem non admittat, eadem, si fieri possit, communiter vti debeant, qui aequale ius habent; idque si quantitas rei permittat, quantum quisque velit. Sin res istud non ferat, vt tunc vtantur ea re praefinito modo, & proportionate ad numerum vtentium. Alius enim modus excogitari non potest aequalitatem obseruandi. Quod si autem neque diuidi res, neque communiter haberi possit, vsus eius sit vel alternus; (CVRTIVS L. VII. c. 6. *Rex in tanto vtriusque partis certamine, & sibi difficilem, & praeteritis grauem electionem futuram ratus, inuicem subire eos iussit;*) vel si ne hoc quidem succedat, & reliquis aequipollens aliquid praestari nequeat, per sortem vni erit illa adiudicanda. Nam in eiusmodi casibus commodius, quam sors, remedium inueniri nequit; quippe quae opinionem contemtus remouet, & cui non fauet, de dignatione nihil detrahit. Prouerb. XVIII, 18. Conf. HOBBESIVS de Ciue c. 3. §. 15. 16. 17. 18. Vbi sortem duplicem facit, *arbitrariam & naturalem.* Quarum illa fit consensu contendentium, qui in euentum aut casum alicuius rei compromittunt, quem per artem regere, aut praeuidere nequeunt; sic vt ista sors respectu hominum a mero casu, & forte fortuna dependeat. Ad naturalem autem sortem ipse refert *primam occupationem*, qua res, quae neque diuidi, neque communiter haberi potest, cedit illi, qui primus manum eidem animo sibi habendi iniecerit: & *primogenituram*, cuius iure ex bonis paternis, quae neque diuidi, neque communiter haberi a pluribus liberis possunt, primogenito cedunt. Quanquam, si accurate velimus rem considerare, proprie nulla fit sors, nisi arbitraria. Nam nulla adparet ratio, quare eiusmodi euentus, quem propriam per industriam nemo procurare potest alicui ius tribuat aduersus aequales valiturum, nisi hoc ius eidem euentui ex arbitrio, & conuentione hominum foret assignatum. Vnde occupanti cedit res, quae nullius est; quia cum distincta rerum dominia per homines introducerentur, tacita conuentio interuenisse intelligitur; vt quae res nemini peculiariter forent assignatae, neque eas in medio semper relinqui generis humani interesset, cederent illi, qui primus easdem occupasset [2]. Sicuti & ius primogeniturae conuentioni, aut constitutioni humanae natales debet. Cur enim alias fratres reliqui iisdem parentibus orti, deteriore esse conditione deberent ob id, quod praestare penes ipsos non fuit? Inde ARISTOTELES Nic. VIII. c. 12. Ἀδελφοὶ ἴσοι, πλὴν ἐφ᾽ ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσι. *Fratres aequales sunt, nisi quod aetate differant.*

§. V. 1) Hinc ceremonias, quibus legati excipiuntur, aequalis etiam suo legato deposcere potest. Habet enim ius perfectum ex conditione personae. Amurathes IV. Turcar. Imper. cum intelligeret, apud Europaeos discrimen esse inter legatum primi & secundi ordinis, quod Turcae ignorant, illi prae hoc προεδρίαν adiudicauit. Vt memorat RIGALTIVS in vita Amurathis illius ad A. MDCXXXIX. Aliud dicendum, si ius pluribus tantum ex permissu competat. Quo pertinet quaestio, quam tractat AVCTOR infra c. 3. §. 14. H.

differant. Ideo autem iſta quandoque ſortis vocabulo veniunt, quia per humanam induſtriam dirigi, aut praeuideri nequeunt; & quia ob iſta poſthaberi contumelia vacat [3]. Verum de hiſce alibi latius.

§. VI. Contra iſthanç aequalitatem peccatur quoque per ſuperbiam, qua quis nulla de cauſa *, aut non ſufficiente aliis ſeſe praefert, & velut inaequales eosdem prae ſe deſpicit. Quae quantopere abeat a vera generoſitate ſeu magnitudine animi, eleganter tradidit Cartesivs de Paſſionibus Art. 152. ſeqq. Vbi cum poſuiſſet, praecipuam partem ſapientiae eſſe, noſſe, quomodo, & qua de cauſa quisque ſe aeſtimare aut deſpicere debeat, dehinc oſtendit: iuſtam cauſam nos aeſtimandi vnicam promanare ex legitimo vſu liberi arbitrii noſtri, & ex imperio, quod in noſtram voluntatem exercemus: quippe cum praeter ſolas actiones ex iſto arbitrio pendentes nihil ſit, vnde poſſimus cum ratione laudari vel vituperari. Inde veram generoſitatem, quae efficit, vt homo ſe aeſtimet quantum poteſt legitime, in eo conſiſtere, quod norit, nihil reuera ſuum eſſe, praeter hancce liberam diſpoſitionem ſuae voluntatis, & quod ex ſolo iſtius recto aut prauo vſu laudari debeat, aut vituperari; quodque ſentiat in ſe conſtans propoſitum eadem bene vtendi. Eos autem, qui hoc de ſe norunt & ſentiunt, facile ſibi perſuadere, ſingulos alios homines idem de ſeipſis ſentire; quoniam in eo nihil eſt, quod ab alio pendeat. Et idcirco eosdem neminem vnquam contemnere, ac ad excuſanda aliorum peccata eſſe pronos, quaſi magis ex errore, quam malitia ſint profecta. Ac vti non multo ſe inferiores illis ducunt, qui opibus, honoribus, forma, ingenio, eruditione antecellunt, quod haec tanti non eſſe iudicent; ſic vbi eadem in ſe inuenerint, haut ideo multo ſuperiores aliis, quos excellunt, ſe iudicare. Inde in generoſis quoque deprehendi honeſtam humilitatem, quae conſiſtit in reflexione, quam facimus ſuper infirmitate noſtrae naturae, & erroribus, quos olim potuimus commiſiſſe, aut deinceps poſſumus committere, qui non minores ſunt iis, qui ab aliis committi poſſunt: per quam efficitur, vt nos nemini praeferamus: reputantes pariliter caeteros aeque bene ſuo libero arbitrio, ac nos, vti poſſe, quo aeque pollent. Aſt qui bonam opinionem de ſeipſis concipiunt quacunque alia de cauſa, non pollere vera generoſitate, ſed tantum turgido faſtu; qui ſemper quidem vitioſus, verum eo magis, quo cauſa propriae exiſtimationis fuerit iniquior. Omnium vero iniuſtiſſimam ſuperbiae cauſam eſſe ſuperbire absque cauſa, id eſt, cum quis etiam nihil cogitat ſibi ineſſe meriti propter quod aeſtimari debeat, ac gloriam in vſurpatione putans conſiſtere, credit eos, qui illius ſibi plus arrogant, eiusdem quoque plus habere. Quod vitium tam abſurdum eſſe, vt vix credibile ſit dari, qui ita ſe proſtituerent, ni multi eſſent aſſentatores, qui vana ſua laude hebetiores in iſthanc ſuperbiam propellunt. Pinda-

2) Quod ex falſa hypotheſi duci, infra monebitur ad L. IV. c. 4. §. 4. n. 2.

3) De ſorte diuiſoria L. V. c. 9. §. 2. de iure primogeniturae L. VII. c. 7. §. 11. circa finem. H.

§. VI. *) Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 7. §. 5. *Nulla autem de cauſſa ſeſe efferre, reuera ridiculum eſt vitium; quia & per ſe ſtultum, propter nihil ſe magni facere; & quia alios omnes pro ſtultis habet, quaſi ipſum citra rationem eſſent aeſtimaturi.*

PINDARVS Olymp. Od. 9. [verf. 58. 59.] Τὸ καυχᾶσθαι παρὰ καιρὸν μανίαισιν ὑποκρέκει· *Gloriari intempestiue furoribus consonat.* Imo nec si quis ad honores & potentiam prouectus sit, causam habet, quare superbiat. Quam ad rem insigniter faciunt, quae cum Agamemnone expostulat Menelaus apud EVRIPIDEM Iphigen. in Aulide. [verf. 343. & seqq. *Scis, cum studebas fieri dux Graecorum ad Ilium, Quam submissus eras, omnem prehensando dexteram? Et fores habens patentes cuilibet popularium, Ac salutans omnes ordine, etiamsi quis noluisset. His nimirum moribus quaeritans honorem mercari e medio?* (Tacitus concise dixit, *omnia seruiliter pro imperio.*) *Vbi vero imperio potitus es, statim commutatis moribus Amicis prioribus non, vt antea solebas, te amicum exhibes.* Ἄνδρα δ' ȣ̓ χρεὼν τὸν ἀγαθὸν, πράσσοντα μεγάλα τȣ̀ς τρόπȣς μεθιστάναι. *Sed non decet probum virum, cum ad honores prouectus est, mores commutare. Sed tum maxime amicis esse firmum conuenit, Quando iuuare potest iam rebus laetis auctior.* Sed & prae oculis habendum illud LVCIANI de Imaginibus [pag. 14. T. II. Edit. Amstel.]: Οὐδεὶς ἂν φθονήσει τῷ ὑπερέχοντι, ἢν μετριάζοντα ἐπὶ τοῖς εὐτυχήμασιν αὐτȣ̃ ὁρᾷ· *Nemo inuidebit eminenti, si moderato animo ferre fortunam ipsum viderit.*

§. VII. GRAVIVS adhuc contra isthanc aequalitatem delinquitur, si quis contemtum aduersus alios ostendat signis exterioribus, puta, factis, verbis, vultu, risu, ac quacunque contumelia *, quae saepe quoque dono alicui incongruo aut vili inest. Add. *L. 5. §. 1. D. qui satisdare cogantur.* Matth. V, 22. Quod peccatum eo deterius est censendum, quo asperius per id aliorum animi in iras, ac vlciscendi libidinem concitantur. Adeo vt multi deprehendantur, qui vitam malint periculo praesenti exponere, multo magis pacem aduersus alium abrumpere, quam contumeliam inultam pati. Quippe cum per hanc violetur illud bonum, quo maxime humanus sese animus effert, cuiusque adeo tenerum valde sensum habet; gloria nempe & existimatio, cuius integritate ac vigore omnis animi voluptas constat.

§. VIII. EX DICTIS etiam colligitur, merito explodendam illam sententiam ex Graecis antiquis haustam, qua quidam homines natura serui statuuntur. Id quod, si ita crude accipiatur, aduersa fronte cum aequalitate hominum naturali pugnat. Sicuti & cordate STRABO L. I. [in fine p. 66. Ed. Parif. Casaub. p. 116. B. Ed. Amstelod.] de illis iudicat, qui Alexandro suaserant, vt Graecis sicut amicis, barbaris sicut hostibus vteretur; *satius*, inquit, *haec virtute atque malitia diuidi. Complures enim Graecos malos esse, & barbaros vrbanos.* Equidem id manifestum est, quosdam homines ea ingenii felicitate pollere, vt non solum sibimetipsis possint prospicere, verum etiam regendis aliis sufficiant [1]: quosdam autem per ingenii hebetudinem ad se ipsos regendos esse

§. VII. *) Aut non facto, siue omissioni, verbi gratia denegationi debiti honoris aut tituli. V. CARPZOVIVS Dec. Illustr. 219. MEVIVS Part. V. Dec. 258. H.

§. VIII. 1) V. AVCTOR L. V. c. 3. §. 2. in fine. Elem. Pr. Ciuil. Part. 1. Sect. V. §. 10. H.

2) Circumfertur epistola eiusdem Dan. HEINSII, inserta variis lectionibus Iani RVTGERSII

ſe ineptos, quin praue, aut nihil agere, ni ab aliis dirigantur atque impellantur: eosque cum ſaepe natura robuſto corpore dotauerit, huius miniſterio abs talibus multa commoda in reliquos poſſe redundare. Hi vbi prudentioris alicuius imperio ſubiecti viuunt, ſine dubio ſtatum nacti ſunt, indoli ſuae conuenientem. Vnde ſi inter illos imperium ſponte ſit conſtituendum, naturae eſt vtique congruum, vt in iſtos conferatur poteſtas iubendi; his autem neceſſitas obſequii iniungatur; qua ratione vtrisque conſultum erit. Atque in hunc ſenſum admitti poteſt illud ARISTOTELIS Polit. L. I. [c. 2. pag. 297. B. Ed. Pariſ.] Τὸ μὲν δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾷν, ἄρχον φύσει, καὶ δεσπόζον φύσει· τὸ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι ταῦτα ποιεῖν, ἀρχόμενον, καὶ φύσει δοῦλον· διὸ δεσπότῃ καὶ δούλῳ ταὐτὸ συμφέρει. Quod ita παραφράζει Dan. HEINSIVS [2]; *Nihil magis congruit naturae, quam vt quae natura ſic ſunt comparata, vt prudentia ac mente excellant, atque in longum omnia proſpiciant, reliquis, quae minus his excellunt, imperent, ac dominentur. Contra vero, quae ſic nata ſunt, vt corporis vigore ac robore ea queant exſequi, quae a prudentioribus mandantur, ad parendum atque obſequium ciuile comparata a natura ſunt. Ideoque id quod domino conducit, etiam conducit ſeruo, eademque vtilitas eſt vtriusque atque commoditas.* Conſpirat APVLEIVS de Philoſophia: *Melius eſt talem, cui nec ex natura, nec ex induſtria recte viuendi ſtudium conciliari poteſt, regi, nec ipſum alios regendi habere poteſtatem: nec dominari, ſed ſubire ſeruitium, impotem ipſum aliorum addici poteſtati, parendi potius quam iubendi officia ſortitum.* Enimuero longe abſurdiſſimum foret credere, ab ipſa natura ſtatim actu prudentioribus in hebetiores eſſe imperium datum, aut ſaltem tale ius, vt illi hoſce etiam inuitos ad ſeruiendum adigere queant. Nam vt actu conſtituatur imperium, factum aliquod humanum antecedere oportet. Et nequaquam aptitudo naturalis ad imperandum ſtatim alicui dat imperium in eum, cui a natura ingenium eſt ſeruitio aptum. Neque ſtatim, quod alteri eſt vtile, id licet mihi per vim ipſi imponere. Nam homines naturali libertate ex aequo gaudent; cuius diminutionem vt patiantur, neceſſum eſt, ipſorum conſenſus expreſſus, vel tacitus aut interpretatiuus accedat, aut aliquod ipſorum factum, quo aliis ius fuit quaeſitum eandem vel inuitis eripiendi. Inde recte QVINTILIANVS Declam. 13. *Quid non liberum natura genuit? Taceo de ſeruis, quos bellorum iniquitas in praedam victoribus dedit, iisdem legibus, eadem fortuna, eadem neceſſitate natos. Ex eodem coelo ſpiritum trahunt; nec natura vllis, ſed fortuna dominum dedit.* VLPIANVS *L. 4. D. de Iuſtit. & Iure* tradit, *iure naturali omnes homines liberos naſci.* Id quod GROTIVS L. II. c. 22. §. 11. dicit intelligendum de libertate κατὰ στέρησιν non de ea, quae eſt κατ᾽ ἐναντιότητα, hoc eſt, vt natura quis ſeruus non ſit, non vt ius habeat, ne vnquam ſeruiat; nam hoc ſenſu nemo liber eſt, vt ſeruus fieri nequeat [3]. Id quod etiam ſic poterat exprimi. Cum natura omnes homines aequales produxerit; ſeruitus autem citra

 inae-

SII L. IV. c. 3. qua oſtenditur, Ariſtotelem non loqui de conditione naturali eorum, quos ſeruos natura appellat, ſed de ingenio & indole eorum ſeruili, ſimulque pax tentatur inter huius Philoſophi praecepta, & dicta veterum ICtorum, quibus ſeruitutem naturae contrariam eſſe aiunt. Vide quae ab AVCTORE infra dicentur L. VI. c. III. §. 2.

3) Et forte clarius hoc modo: alia eſt libertas in ſtatu naturali; alia in ſtatu adſcititio. In hoc etiam ſeruus naſci poteſt, & ita libertas intelligitur in oppoſitione ad libertatem. H.

inaequalitatem intelligi nequeat; (nam serui vtique est agnoscere superiorem, ad libertatem autem non requiritur habere inferiorem, sed sufficit, superiori non esse subiectum:) ideo omnes homines naturaliter, citra antegressum factum humanum, liberi intelliguntur. Habilitas autem naturalis, seu praesentia earum qualitatum, quae ad statum aliquem requiruntur, non confestim aliquem in isto statu collocat. Non statim rex est, aut dux, qui imperio est dignus, aut exercitui regendo aptus. Neque statim suo sibi iure fasces vindicare potest Lollius aliquis, quem describit HORATIVS IV. Carm. 9. [vers. 34. & seqq.] *Cui animus rerumque prudens, & secundis temporibus dubiisque rectus; vindex auarae fraudis, & abstinens ducentis ad se cuncta pecuniae, consulque non vnius anni.* Nam quod est apud PLVTARCHVM in Pelopida, [pag. 290. Ed. Wechel. T. II.] quod iste imperium diutius, quam per leges licebat, retinuerit, ne successorum socordia rem pessundaret, extraordinarium exemplum est. Add. Cornel. NEPOS in Epaminonda c. 7. 8. & LIVIVS L. XXVI. c. 2. Hoc loco etiam interpretandum est illud Albutii apud SENECAM III. Controu. 21. *Neminem natum liberum esse, neminem seruum: haec postea nomina singulis imposuisse fortunam.* Scilicet quamdiu adhuc omnes erant aequales, non poterant homines concipi velut distincti per talem statum, qui naturali illi statui aequalitatis opponitur. Verum cum postea, qui eo statu exciderant, peculiari nomine serui vocarentur, qui naturalem statum retinebant, liberi dicebantur. Exemplo res potest declarari. Quamdiu in ciuitate aliqua nullus exsistit milles, omnes ciues aequali censentur ordine: vbi autem pars ciuium militiae auctoratur, iam opposita vocabula militum ac paganorum emergunt; cum, antequam vllus esset miles, nemo paganus posset dici. In quem sensum etiam capi potest illud, quod adducit, & reiicit ARISTOTELES Polit. L. I. c. 3. *Νόμῳ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι, τὸν δὲ ἐλεύθερον. E lege esse, vt alius sit seruus, alius liber.* Nisi enim seruitus instituto hominum esset introducta, vniformis erat futurus hominum status, seruusque a libero nullo poterat discrimine internosci, cum ille omnino non extaret. Prorsus vti est *Inst. de Libertin. Cum vno communi nomine omnes homines adpellarentur, Iure gentium tria hominum genera esse coeperunt; liberi, serui & libertini.* Quanquam & illud dictum ita possit explicari: iura libertatis ac seruitutis, prout iam inter homines in ciuitatibus viuentes considerantur, per leges ciuiles esse definita. Sed & alia sunt, quae sententiam de seruis natura, ita crude acceptam euertunt. Nam vix quisquam est ingenio ita stupido, quin arbitretur; rectius aut commodius suo se ingenio viuere; quam si ad alterius arbitrium sese componat. Id quod multo magis in integris nationibus obtinet, quarum nulla ita abiecto est animo, vt non domestico regi imperio, quam aliis subiecta esse malit. Denique cum actu imperium a natura non sit constitutum, serui vero natura, quos Aristoteles vocat; plerumque sint robusto corpore; anceps sane inter prudentes, & hosce certamen erit, in quo isti certam adeo victoriam sibi polliceri non possunt. Vnde & explodendum est illud, quod refertur ab ARISTOTELE I. Polit. c. 1. *Διό φασιν οἱ ποιηταὶ, βαρβάρων δ' Ἕλληνας ἄρχειν εἰκός· ὡς ταὐτὸ φύσει βάρβαρον καὶ δοῦλον. Ideo dicunt Poëta, par esse, vt Graeci barbaris imperent, quasi natura idem sit, bar-*

barum

barum & ſeruum eſſe. EVRIPIDES Iphig. in Aulide: [verſ. 1400. 1401.] Βαρβάρων δ' Ἕλληνες εἰκὸς ἄρχειν, ἀλλ' οὐ βαρβάρους Ἑλλήνων· τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δὲ ἐλεύθεροι. *Conuenit Graecos barbaris imperare, non autem barbaros Graecis. Barbari enim ſunt natura ſerui, Graeci vero liberi.* Hoc modo in procliui eſſet, omnes populos a moribus noſtris diſſidentes barbarorum conuitio notare, & ex ſolo iſthoc praetexto eosdem inuadere. Manifeſtum autem eſt, iſtas Graecorum ſententias proueniſſe partim inde, quod Graeci tantopere libertate democratica gauderent, Perſae autem addictiſſime vni parerent; partim ex odio; quo illi in hos flagrabant plane immoderato & inhumano. Vnde ISOCRATES Paneg. & Panathen. Perſas Graecorum φύσει πολεμίους, *natura hoſtes* vocat, & in conciliis, antequam publice quid aliud decernatur, *deuotionibus obſtrictos* ait, *ſi quis ciuium Perſarum pacem aut amicitiam expetat:* Eumolpidas quoque & praecones in feſto Initiorum caeteris etiam barbaris, horum odio, tanquam homicidis, ſacra interdixiſſe. Caeterum iſta ſic fortaſſe commodius proponi poſſunt, ſi dicamus, hanc mentem Ariſtotelis fuiſſe, dum ſeruitutem quandam facit naturalem, aliam legalem; quod iſta ſit, quando homo hebes, ſed robuſtus ſeruit alteri, qui ingenio ad imperandum apto eſt praeditus; qua ratione vterque in ſtatu ſibi commodo viuit: legalis autem ſeruitus ſit, quando per iniquitatem fortunae, aut propter conditionem matris homo ingenio praeditus erecto, metu, aut per leges adactus domino deteriori ſeruire cogitur. Quod vbi fit, non poteſt non talis ſeruus aduerſus dominum odium fouere. Contra vbi inuicem comparantur ingenia, quae ipſa natura ad vtrumque ſtatum idonea finxit, amicitia quaedam inter ſeruum & dominum exſiſtit. Id tamen fixum eſt ſemper habendum, propter meram illam aptitudinem naturalem neque illi ius perfectum ad imponendam alteri ſeruitutem, neque huic obligationem ad eandem recipiendam dari.

§. IX. ADDENDVM quoque heic paucis eſt de illa aequalitate, quae conſectarium eſt ſtatus naturalis, quam poſſumus vocare *aequalitatem poteſtatis* ſeu *libertatis.* Per quam hactenus omnes homines naturaliter aequales intelliguntur, quod citra antegreſſum factum aut pactum humanum nemo poteſtatis quid in alterum habeat, ſed quilibet ſuarum actionum aut virium ſit moderator. Quae aequalitas deinde per ſtatum ciuilem fuit ſublata, in quo, dum vnus aut plures poteſtatem iubendi in alios acceperunt, reliquis neceſſitas obſequii fuit iniuncta, maxima ſane inaequalitas inter imperantes & ſubiectos reſultauit. Sed cum in ſtatu ciuili inter ipſos quoque conciues inaequalitas deprehendatur, non ſolum circa exiſtimationem & dignitatem (de qua infra L. VIII. c. 4.) ſed etiam circa poteſtatem, quam quis in alterum obtinet: ſciendum eſt, partem iſtius inaequalitatis prouenire [1] a ſtatu patrumfamilias, ciuitatem antegreſſo, in quo iſti poteſtatem, in vxores, liberos, ac ſeruos quaeſitam, ſimul in ciuitates intulerunt, ſic vt iſthaec inaequalitas hautquidquam a ciuitatibus originem duxerit, ſed iſtis ſit antiquior, adeoque illa patribusfamilias non data ſit a ciui-

§. IX. 1) E patribusfam. paulatim factos Reges, obſeruauit PLATO in Politico. Idque verum eſſe euincunt tot parua regna, quae in multis orbis partibus antiquitus fuere. H.

a ciuitatibus, ſed relicta, etſi alicubi non citra inſignem limitationem & diminutionem. Enimuero ſi quid praeterea inaequalitatis circa poteſtatem inter ciues inuicem deprehenditur, id ab ſummo imperio ciuili prouenire in aprico eſt. Quippe cum, qui ciuitatem ſubierunt, omnem poteſtatem in ſe, quantum quidem ad naturam ciuitatis neceſſarium erat, in ſummos imperantes tranſtulerint. Ac proinde ſi quis ante ciuitatem conſtitutam quid poteſtatis in ſe iam in alium tranſtulerat, id tranſitione in ciuitatem vel extinguitur, vel iſtius ſupremae diſpoſitioni ſubiicitur. Poſtquam autem quis ſummum imperium ciuile iam ſubiit, nullo modo poteſt alteri poteſtatis quid in ſe concedere, quod aduerſus ius ſummo imperio quaeſitum valeat; cum hac ratione duos dominos non ſubordinatos acciperet, quibus ſimul quis ſeruire nequit. Quicquid igitur inaequalitatis inter ciues poſt conſtitutas ciuitates exiſtere coepit, illud oritur vel ex miniſterio publico, quo particulam aliquam imperii certis ciuibus in reliquos ſummus imperans exercendam delegat [2]: vel ex certo priuilegio per ſummum imperantem indulto. Ex opum autem diſparitate inter ciues per ſe nulla inaequalitas oritur, niſi quatenus inſignes opes materiam praebent, de facto aliis nocendi, aut commodum afferendi; atque inde tenuiores opulentiorum gratiae adrepere, iidemque ſe ſubmittere ſueuerunt, vel ne noceant, vel vt commodo aliquo ab iis mactentur. Conf. Lucius Antiſtius CONSTANS de Iure Eccleſiaſticorum tit. 3. Verum iſta inaequalitas ciuilis nihil obſtat illis praeceptis, quae ex aequalitate naturali iam deduximus [3].

CAPVT

2) Vnde ſunt Nobiles, de quibus infra agitur L. VIII. c. 4. §. 26. ſeq. H.

3) Igitur quum populi quoque omnes liberi, ideoque aequales ſint, facile apparet, nulli prae altero aliquid excellentiae & iuris praerogatiui competere. Deficiunt enim hic limites, quibus in ſtatu ciuitatis priuati ſortem inaequalem nanciſcuntur. Fruſtra proinde Principes, qui aliis praeferri volunt, ad antiquitatem prouocant regni, vel potentia nituntur, vel forma imperii. Neque

* *

CAPVT III.

DE PROMISCVIS OFFICIIS HVMANITATIS.

I. *Homo hominis commoda promouere debet;*
II. *Idque vel indefinite:*
III. *Vel definite per vulgarem humanitatem.*
IV. *Eius exempla minutiora.*
V. *De transitu per terras alienas concedendo personis,*
VI. *Et mercibus.*
VII. *An pro transitu exigi vectigal queat?*
VIII. *De accessu ad littus alienum.*
IX. *De admittendis hospitibus.*
X. *De sede exteris concedenda.*
XI. *De foro praebendo.*
XII. *An aliena quis emere teneatur?*
XIII. *De concedendis matrimoniis.*
XIV. *An vni possit negari, quod promiscue omnibus conceditur?*
XV. *De beneficentia.*
XVI. *De grato,*
XVII. *Et ingrato animo.*

ENIMVERO parum est, alterum non laesisse, aut aestimationem debitam ei non detraxisse; per quae iusta duntaxat odii causa remouetur. Boni quoque aliquid in alterum est conferendum, siquidem arctiore adhuc vinculo animi hominum sunt coniungendi. Nec socialitatis debitum exhausit, qui infesto aliquo, aut ingrato facto me abs sese non protelauit*; sed aliquid proficui praestari debet, vt alios quoque naturae meae participes in hisce terris degere gaudeam. Simulque necessitudo & cognatio, a natura inter homines constituta, mutuis officiis exercenda. SENECA Epist. XCV. *Quantulum est ei non nocere, cui debeas prodesse?* Egregie PLATO Epist. IX. quae est ad Archytam Tarentinum: *Ἕκαστος ἡμῶν οὐχ αὐτῷ μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μέν τι ἡ πατρὶς μερίζεται, τὸ δέ τι οἱ γεννήσαντες, τὸ δὲ οἱ λοιποὶ φίλοι.* Quod ita expressit CICERO Offic. I. [c. 7.] *Non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat, partem parentes, partem amici. Atque (vt placet Stoicis) quae in terris gignuntur, ad vsum hominum omnia creari; homines autem hominum causa esse generatos, vt ipsi inter se alius alii prodesse possint. In hoc naturam debemus ducem sequi, & communes vtilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo: Tum artibus, tum opera, tum facultatibus deuincire hominum inter se societatem.* IDEM Offic. III. [c. 5.] *Magis est secundum naturam omnibus gentibus, si fieri possit, conseruandis aut iuuandis maximos labores,*

Neque solius solertia ingenii hic obtendi potest, aut obuerti stupiditas, aut laudari religio, vtpote quae ipsa quoque, etsi diuersa, iure gentium eadem omnibus iura relinquit. Obseruantur tamen inter gentes quaedam imminutae gentium existimationis exempla: quod ex neglectis apud eas iuris naturae praeceptis originem trahit. Vnde Turcae, Mauri & gentes latrociniis vacantes, cum ciuitatibus pyraticis merito contemnuntur ac nihili fiunt. Vid. L. VIII. c. 4. §. 5. & quae dicentur ad §. 15. eiusdem capitis.

§. I. *) Exagitauit, propulit.

bores, molestiasque suscipere; quam viuere in solitudine non modo sine vllis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus. Add. quoque LACTANTIVS Diuin. Instit. L. VI. c. 10. 11. PHILO Iudaeus, quod Deus sit immutabilis [p. 296. B. Ed. Paris.]: *Abominandi sunt omnes, qui propriam tantum vtilitatem captant, contemtis caeteris, tanquam sibi solis nati, non item innumeris aliis, patri, matri, vxori, liberis, humano generi.* Ex placitis Gymnosophistarum erat: Ἐν κινδύνῳ ψυχὴν ἅπαξ ἐνανθρωπήσασαν μὴ παριδεῖν· *In periculo versantem animam semel ingressam humanum corpus nefas negligere;* apud HELIODORVM Aethiop. L. II. [c. 6.] LIBANIVS Declam. 19. [pag. 497. D. Ed. Morelli] Ὅταν ἄνθρωπον εἴπω, ἔλεον λέγω, φιλανθρωπίαν λέγω· *Hominem cum dico, misericordiam dico, benignitatem humanitatemque dico.* Add. PHILOSTRATVS de vita Apollon. Thyan. L. V. c. 1. Marcus ANTONINVS L. III. §. 4. Συγγενὲς πᾶν τὸ λογικὸν· καὶ κήδεσθαι μὲν πάντων ἀνθρώπων, κατὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ἐστίν· *Cognatum est rationale omne; & naturae ipsius humanae ratio ab vnoquoque hoc exigit, vt hominum quorumuis curam habeat.* IDEM L. IV. §. 3. Τὰ λογικὰ ζῶα ἀλλήλων ἕνεκα γέγονεν· *Homines alter alterius causa nati sunt.* Add. IDEM L. IV. §. 4. SENECA Epist. XCV. *Membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem, & in eadem gigneret. Haec nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit: illa aequum iustumque composuit: ex illius constitutione miserius est nocere, quam laedi: & illius imperio paratae sunt ad iuuandum manus. Iste versus & in pectore & in ore sit; Homo sum, humani nihil a me alienum puto. Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est, quae casura, nisi inuicem obstarent, hoc ipso sustinetur.* Add. BACO Sermon. Fidel. c. 13. Quanto foedius autem peccabit, qui ex malis alienis, innocentium in primis, voluptatem capit, aut qui ex bonis alienis dolorem capit?

§. II. PROMOVENTVR autem per nos aliorum hominum commoda vel indefinite, vel definite; & quidem, vt vel nihil nobis, vel aliquid inde decedat. Prius fit, si quis animum aut corpus suum probe excolat, vt ad producenda aliorum commoda reddatur idoneus; aut si ingenii per solertiam talia inueniat, quibus vita humana reddatur instructior. Quod illi demum rectissime praestabunt, quibus cordi est illud COLVMELLAE de re rustica L. XI. c. 1. *In vniuersa vita pretiosissimum est intelligere, quemque nescire se, quod nesciat, semperque cupere quod ignoret addiscere.* Vnde adparet, in legem naturae peccare illos, qui nulla honesta arte sese excolunt, sibique ignaui, aliis graues animam pro sale habent, ne putiscant, numerus tantum & fruges consumere nati. Quibus e republica extirpandis apud Aegyptios quondam receptum, vt vniuersi nomina sua apud magistratum profiterentur, indicantes simul, quo prouentu & vitae genere victum sibi quisquam compararet. Mentitus, aut iniustum agitans quaestum, mortis poenam incurrebat. Diodor. SICVLVS L. I.

§. II. 1) Et Corinthiorum Diphilus, Graecus Comicus, in Mercatore apud H. GROTIVM in Excerpt. Poetar. Adde de Persis Ioannem CARTWIGTVM in Itinerario apud Ioannem de LAET Descript. Persiae. H.

2) Adde, quod Senatui Areopagi a Solone commissum erat, vt, qua ratione quiuis vitam aleret, inquirerent, eosque punirent, qui numerus tantum essent, & fruges consumere nati. Eiusdem Solonis lege filius patri alimenta praestare non

L.I. c.77. [1]. Similem legem apud Sardos recitat AELIANVS V. H. L.IV. c. 1. [2]. In qua classe censentur & illi, qui opibus per maiores relictis contenti, ideo impune abs se ignauiae litari credunt, quod aliorum industria iam sit partum, vnde victitent. Sicuti & VIRGILIVS Aen. VI. [vers. 610. 611.] non immerito hospitium in tartaro assignat iis, *qui diuitiis soli incubuere repertis, Nec partem posuere suis.* Ad quem locum illustrandum facit lex apud Milesios, qua cautum erat, *vt qui patrimonium consumserat, sepulcro patris non dignus foret.* Diogenes LAERTIVS in Democrito. [L. IX. Segm. 39.] Quales etiam describit MANILIVS Astron. L. IV. [vers. 535. & seqq.] *Ille patri natisque reus, quas ceperit ipse Non legabit opes, censumque immerget in ipso. Tanta fames animumque cibi tam dira cupido Corripit, vt capiat semet, nec compleat vnquam Inque epulas funus reuocet, pretiumque sepulcri.* Inde Apostolus inter causas, quare cuiuis laborandum sit, hanc quoque refert; ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι· *Vt possit impertiri, cui opus fuerit.* Ephes. IV, 28. Et HORATIVS [L. II. Sat. 2. v. 103.]: *Cur eget indignus* (paupertate) *quisquam te diuite?* Huc pertinent & illi, qui ad porcorum instar neminem nisi morte sua exhilarant. In quos lusit anonymus Poëta *in Anthologia:* Πλουτεῖν φασί σε πάντες, ἐγὼ δέ σε φημὶ πένεσθαι· Χρῆσις γὰρ πλούτου μάρτυς, Ἀπολλοφάνης. Ἂν μετέχῃς αὐτῶν σὺ σὰ γίνεται· ἂν δὲ φυλάττῃς Κληρονόμοις, ἀπὸ νῦν γίνεται ἀλλότρια. *Diues habere aliis, cum sis, me iudice, pauper; Vsus, Apollophanes, est quia testis opum. Nam si vtare tuis, tua sunt: haeredibus illa Si serues, iam nunc sunt aliena bona* [3]. Nec mea sententia ab hac classe eximenda sunt illa inutilia terrae pondera, quae obtentu religionis non nisi multo distendere pingui abdomen laborant, aliorumque labore partas opes per ignauiam deglutiunt. De quibus recte ZOSIMVS L. V. [ad an. 403. c. 23. pag. 567. 568. Ed. Cellarii] (etsi homo alias profanus.) *Monachi legitimis nuptiis abstinent, & tam in vrbibus, quam vicis, populosa collegia complent hominibus non maritatis, nec ad bellum: nec alium reipublicae necessarium vsum idoneis, nisi quod via quadam progressi ab eo tempore in hunc vsque diem magnam agrorum partem ad se transtulerunt; & sub praetextu quasi cum pauperibus omnia communicent, omnes prope dixerim ad inopiam redegerunt* [4]. Quibus annumerare possis id genus mendicorum apud Chinenses, qui tam diu capitibus in se mutuo arietant, quoad ipsis aliquid detur; aut qui minantur, manus se violentas sibi illaturos, ni sibi detur. De quibus vid. NEVHOF. in Legation. p. 267. 268. Nec male commendat institutum veterum Massiliensium Valerius MAXIMVS L. II. c. 6. §. 7. Massilia *omnibus, qui per aliquam religionis simulationem alimenta inertiae quaerunt, clausas portas habet, & mendacem & fucosam superstitionem submouendam esse existimans.* Add. Epistola ERASMI ad Seruatium, quae reperitur in vita istius, praefixa editioni epistolarum Londinensi An. 1642. Contra maximis laudibus semper celebrati sunt, qui vtilia vitae humanae per ingenii solertiam excogitarunt, eaque non sibi soli retinuere, sed

re non cogebatur, si is nulla eum arte imbui curasset, ex cuius exercitio vitae sustentandae sufficere posset. Vid. vita Solonis apud PLVTARCHVM T. I. p. 90. Edit. Wechel.

3) Conf. supra L. II. c. 4. §. 4. H. *Pufend. Ius N. & G.*

4) Quos ideo *lucifugas, & viua funera* RVTILIVS appellat Itin. v. 440. *Ignauiae sectatores*, Valens in *L. 63. C. Theod. de Decurion.* ad quam vide Iac. Gothofredum.

Tt

re, ſed aliis quoque libenter communicarunt [5]. Quippe cum *parum ſepultae diſtet inertiae celata virtus.* HORATIVS IV. Carm. 9. Sic VIRGILIVS l. c. in campis Elyſiis locat, *inuentas qui vitam excoluere per artes, Quique ſui memores alios fecere merendo.* Ad quae verba SERVIVS: *qui erudierunt, & ornauerunt vitam per inuenta artificia; ſignificat autem philoſophos, qui aliquid excogitauerunt, vnde vita coleretur.* Add. LVCRETIVS L. V. ab init. Hinc apud antiquos multi homines deorum concilio adſcripti, quia vtilibus inuentis, aut ſalutaribus inſtitutis [6] vitam humanam reddiderunt inſtructiorem. De cauſis, quare Iſis & Oſiris apud Aegyptios diuinos honores fuere ſortiti, vid. Diodor. SICVLVS L. I. c. 13. 14. 15. Add. IDEM L. I. c. 43. CICERO de Finibus L. III. [c. 8.] *Impellimur natura, vt prodeſſe velimus quam plurimis, inprimisque docendo, rationibusque prudentiae tradendis.* Add. PLINIVS N. H. L. XXV. c. 1. SENECA Epiſt. VI. *In hoc gaudeo aliquid diſcere, vt doceam: nec me vlla res delectabit, licet eximia ſit & ſalutaris, quam mihi vni ſciturus ſim. Si cum hac exceptione detur ſapientia, vt illam incluſam teneam, nec enunciem, reiiciam.* SOPHOCLES Oedipo Tyranno [pag. 164. in fine Ed. H. Steph.]: *Ἄνδρα δ' ὠφελεῖν ἀφ' ὧν ἔχοιτο καὶ δύναιτο, κάλλιστον πόνων. Homines iuuare prout poſſis, praeclariſſimus labor eſt.* Inde per omnia probandum non eſt epitaphium Similis, qui ſub Adriano praefectura praetorii abdicata, ſeptem vltimos annos ruri exegit: *Similis hic ſitus eſt, qui in vita fuit tot annis, vixit annos ſeptem.* Hisce igitur & ſimilibus modis in vniuerſum, & indefinite aliorum commoda promouentur; ſeu vt nobis propoſitum ſit, non huic aut illi prodeſſe, ſed vt velut in medium per nos producta bona quibusuis exponamus. Quo loco tamen quaeri poſſet: an ſi quis verbi gratia inueſtigaſſet modum citra magnum laborem, & ex vulgari atque vbiuis obuia materia aurum conficiendi, argentumue, eam artem teneatur propalare [7]? Id quod negandum videtur, cum tali arcano euulgato commercia, patrimonia, opesque [8] & omnis fere ciuilis vitae ordo ſit perturbandus.

§. III. MAGIS definite quis aliis inſeruit, ſi certis hominibus aliquid indulgeat, quod ipſis vtilitatem quampiam poſſit afferre. Id quod ſaepe citra noſtrum detrimentum, aut moleſtiam, laboremque fieri poteſt. Quale quid alteri denegaſſe aut inuidiſſe, deteſtanda malignitas, & inhumanitas habetur. Eiusmodi enim facultas, qua aliis emolumentum praeſtare poſſumus, vt nobis nihil decedat, nî eam data occaſione exerceamus, fruſtranea eſt, ac in opprobrium domini ſui cedit. Et merito canibus eiusmodi homines comparantur,

5) Qualis inter recentiores fuit Flauius Gioia, ciuis Amalphitanus, qui circa annum MCCCXX. pyxidem nauticam inuenit, docente Henrico BRENCMANNO, Diſſ. I. de Rep. Amalph. n. 22.

6) Vide de artibus, quas a ſe inuentas commemorat Prometheus, AESCHYLVM Prometheo vincto. H.

7) Conf. BVDDEI Diſſertatio lectu digna: An Alchymiſtae ſint in Republica tolerandi? §. 26.

8) Et cogitandum foret de rariore materia, ceu ex qua nummus fere aeſtimatur. H.

§. III. *) Ex quo tamen principio ius perfectum non oritur, niſi is, cui hoc officium humanitatis debetur, eo non praeſtito vel probabiliter periret (v. ſupra L. II. c. 6. §. 6.) vel ius ſibi perfecte competens ſine eo conſequi non poſſit. Finis enim pro menſura eſt in moralibus & huiuscemodi in caſibus ceſſant rationes, quae officiis quibusdam, quo minus perfectum ius producant,

rantur, qui foeno incubantes, quo vesci nequeunt, boues eodem accessuros morsu abigunt. Vnde & in eiusmodi rebus dandis nil nisi hominem, seu communem naturam allegare solemus. Quo pertinet illud Aristotelis apud Diogenem LAERTIVM L. V. [Segm. 17. & 21.] cum quidam reprehendissent, quod improbo stipem dedisset: Ὀυ τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον ἠλέησα. *Non mores, sed hominem miseratus sum:* seu, vt alii efferunt, ὀυκ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ τῷ ἀνθρωπίνῳ, *Non homini, sed humanitati.* Sic quae inhumanitas foret, si ego rem aliquam possidere non amplius velim, propter nimiam copiam, aut quia asseruatio eius mihi molesta est; eam non potius integram relinquere, vt aliis vsum praebere possit, quam eandem corrumpere? Etsi saepe in bello res, quae seruari nequeunt, perdantur, ne hostem contra nos ipsos instruant *. Sic & lubenter aliis indulgendae sunt res, quae vocantur, innoxiae vtilitatis. De quibus CICERO Offic. I. [c. 16.] *Omnia communia hominum videntur ea, quae sunt generis eiusdem, quod ab Ennio positum in vna re, transferri per multas potest* Vt homo qui erranti comiter monstrat viam. Quasi lumen de suo lumine accendit, facit: Vt nihilominus ipsi luceat, cum illi accenderit. *Vna enim ex re satis percipitur, vt quicquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur cuique vel ignoto. Ex quo sunt illa communia: Non prohibere aquam profluentem; pati ab igne ignem capere, si quis velit; consilium fidele deliberanti dare:* (PLATONI Theage [pag. 122. B. Ed. H. Steph. T. I. p. 89. Ed. Wechel. Ficini.]; Συμβουλὴ ἱερὸν χρῆμα, *consilium sancta res* dicitur:) *quae sunt illis vtilia, qui accipiunt, danti non molesta. Quare & his vtendum est, & semper aliquid ad communem vtilitatem adferendum. Sed quoniam copiae paruae singulorum sunt, eorum autem, qui his egeant, infinita multitudo: vulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennii finem,* nihilominus illi luceat; *vt facultas sit, qua in nostros simus liberales.* IDEM Off. III. *erranti viam non monstrare Athenis exsecrationibus publicis sancitum est.* Eiusmodi rebus nemo est arcendus, nisi forte per immania scelera effecerit, vt merito pro intestabili sit habendus. Hinc PLVTARCHVS libro de inuidia & odio [pag. 537. 538. Ed. Wechel. T. II.] tradit: *Eos, quorum calumnia oppressus fuit Socrates, vt extreme malos ita oderunt, ita auersati sunt ciues, vt neque ignem eis accenderent, neque interrogantibus responderent, neque in balneo aqua vterentur eadem, sed qua illi lauissent, eam tanquam pollutam a ministro iuberent effundi: donec illi impatientia odii sese suspenderunt.* IDEM de Callicrate & Andronida tradit POLYBIVS in Excerpt. Peirescianis p. 142. Ita Athenis certorum criminum damnatis neque ignis accendebatur, neque cum illis conuiuium inibatur, aut communia sacra celebrabantur; vti ex Orat. DINARCHI contra Aristogitonem [pag. 69. Ed. Wechel.]

ducant, obstare dicuntur. Et si remouere quacunque ratione possum, quicquid vsum aut defensionem iuris mei aduersus alterum impedit, tametsi tertius, a quo impedimentum oritur, ius agendi habeat (v. supra L. I. c. 5. §. 3.) quanto magis id valebit, vbi alter, ne me impediat, ex officio humanitatis obligatur? Sed nec dubitandum, posse summum imperantem lege lata efficere, aut etiam iudicem interdum statuere, vt huiusmodi officia in ius perfectum coalescant. Quam in rem leges Hebraeorum, Spartanorum & Atheniensium adducit AVCTOR hoc & sequ. §. & supra L. II. c. 6. §. 5. In iure Romano est actio ad exhibendum. Ex eodem iure in alterius aemulationem aedificare in suo non licet. *L. 3. D. de operibus publicis,* & hypothecam specialem cum generali habens illam prius excutere debet. *L. 2. C. de pignoribus.* Add. *L. 2. §. item Varus D. de aqu. & aqu. pluu.* & exemplum de condomino, qui in vsu rei communis impeditur citra caussam, apud Ioann. a SANDE L. III. Decis. Frisicar. tit. 8. Def. 1. H.

Wechel.] constat. Add. SOPHOCLES Oedipo tyranno v. 244. seqq. EVRIPIDES Oreste v. 46. & 513. Quando autem SENECA de Benefic. L. IV. c. 29. ait: *Quis beneficium dixit, quadrum panis, aut stipem aeris abiecti, aut ignis accendendi facultatem?* non negat talia debere aliis libenter exhiberi; sed impudens & sordidum fore iudicat, tam leue quid alteri velle imputare. Quanquam enim ista quandoque plurimum prosunt; vilitas tamen sua, etiam vbi a tempore commendantur, quo minus in calendario scribantur, prohibet. Sicut apud TERENTIVM Andr. [Act. II. Scen. I. vers. 33. 34.] dicitur: *Neutiquam officium liberi esse hominis puto, cum is nihil promereat, postulare id gratiae adponi sibi.* Sed nec gratiam quis inierit eiusmodi donis, in quae ludit HORATIVS I. Epist. 7. *Quo more pyris vesci Calaber iubet hospes; Vescere sodes. Iam satis est, at tu quantum vis tolle. Benigne. Non inuisa feres pueris munuscula paruis. Iam teneor dono, quam si dimittar onustus. Vt libet: haec porcis hodie comedenda relinques: Prodigus & stultus donat, quae spernit & odit.*

§. IV. CAETERVM ad illustranda isthaec munia humanitatis vulgaris facit illud PLVTARCHI Quaest. sympos. L. VII. Quaest. 4. vbi disputatur, quare antiqui Romani semper in mensa aliquid reliquerint, neque lampades extinxerint. Eius moris inter alias haec ratio adfertur: *Hunc morem condocefactioni ad humanitatem inseruiisse. Nam neque fas nobis est nutrimentum perdere, vbi affatim nos saturati sumus, neque fontem obturare, aut occultare, quando aquae satis bibimus, neque signa nauigationis itinerisue abolere, postquam vsi sumus iis. Sed relinquenda ista sunt, vt aliis etiam post nos vsui esse possint. Proinde indecorum etiam est, ob auaritiam, διὰ μικρολογίαν, lumen lucernae, quando eius vsum porro nos non desideramus, extinguere; sed conseruandum relinquendumue est, si quis forte veniat, cui eo etiamnum ardente, & splendente sit opus. Quippe si fieri quiret, etiam visum atque auditum, imo prudentiam quoque & fortitudinem aliis vtendam dare debebamus ipsi dormituri, aut quieturi.* IDEM Quaest. Roman. de eadem consuetudine: *An hic mos docet, neque ignem, neque aquam, neque vllam rem necessariam, cuius copia nobis suppeditet, perdere nos debere, sed aliis relinquenda esse, quibus vsus est iis, vbi nos non amplius indigemus?* THEOCRITVS Idyll. 26. Ἑρμῆν φασὶ μέγιστον ἐπουρανίων κεχολῶσθαι Εἴκεν ὁδὸν ζαχρεῖον ἀνήνηταί τις ὁδίτην. *Mercurium coelicolarum maxime aiunt irasci, si quis via indigentem auersetur viatorem.* Sic apud LVCIANVM in Prometheo, hic deos inuidiae arguit, quod sibi ob ignem cum hominibus communicatum irati fuerint; cum tamen ille *nihilo fiat minor, si quis etiam cum alio communicet; neque extinguatur, quia alius inde flammam transtulerit.* Quo spectat etiam scitum Pythagorae apud Diogenem LAERTIVM [L. VIII. Segm. 23. vbi videatur Menagius]: Φυτὸν ἥμερον μή τε φθείρειν, μή τε σίνεσθαι· *Mitem arborem neque corrumpendam, neque violandam.* Ad hoc genus pertinet vsus aquae profluentis ad aquandum, aut lauandum. Etsi enim flumina possint esse publica, aut priuata; tamen vt aqua profluens ad bibendum hauriendumque cuilibet non hosti indulgeatur, ipsa humanitas praecipit. Ita enim sentire malumus, quam cum GROTIO L. II. c. 2. §. 12. dicere: *Flumen qua flumen* [1] *esse populi,*

§. IV. 1) Quatenus scilicet & alueum, & aquam profluentem, continet.

populi, qua aqua profluens dicitur, commune mansisse. Minus quippe congrue videtur dici, eandem rem diuerso respectu propriam & communem esse; quam, rei alicuius propriae vsum ex humanitatis lege omnibus patere debere. Illud autem velle imputare, quod & alias frustra perit, & continuo fontium affluxu alitur, oppido quam sordidum est. PLAVTVS Trucul. [Act. II. Sc. 7. vers. 11. & seqq.] *De fluuio, qui aquam deriuat sibi, nisi deriuetur, tamen omnis ea aqua abeat in mare.* OVIDIVS [de Arte amandi L. III. v. 93. 94.]: *Quis vetet adposito lumen de lumine sumi, Atque cauum vastas in mare seruet aquas?* Sic etiam interpretandum illud Latonae ad rusticos Lycios apud EVNDEM Metamorph. VI. [v. 349. & seqq.] *Quid prohibetis aquas? vsus communis aquarum est. Nec solem proprium natura, nec aëra fecit; Nec tenues vndas; ad publica munera veni.* Nam aquam fontesque in proprietatem posse venire, dubium non est. Inde aquam pro se & iumentis suis ab Idumaeis pretio sese emturos Israëlitae promittunt. Numer. XX, 19. conf. 2 Paralip. XXXII, 3. Quanquam vbi aquarum vbertas est, profluentem alias vndam cuiuis, quod citra molestiam nostram fiat, concedere debeamus. Add. Genes. XXVI, 20. 21. 22. Expendi quoque debet lex Solonis de aquis apud PLVTARCHVM Solone [pag. 91. C. D. T. I. Ed. Wechel.] *Quia nec amnes perennes, neque lacus, neque fontes abunde suppeditant regioni, verum puteis manufactis vtuntur fere, legem scripsit, vbi puteus publicus intra hippicum esset, eo vti vt esset ius: (hippicum spatium quatuor stadiorum erat:) vt priuatam aquam peruestigarent, vbi maius interueniret interuallum. Quod si fossa decem passus in altum depressa, aquam in suo non inuenissent, tunc vt sumerent a vicino, & sex congiorum hydriam bis die implerent. Inopiae enim subueniendum, non alendam existimabat ignauiam.* IDEM libro de vitando aere alieno in princ. [pag. 827. T. II.] *Plato in legibus vicinos alienae aquae participes fieri non sinit, nisi vbi domi solo vsque ad terram ceramitidem seu argillam exhausto, aquae id sterile deprehenderint. Eos enim vult aliorum in partem venire, qui propria parare nequeunt.* Sed & alia huius generis officia legibus ciuilibus sanciri non inusitatum est. Vid. Leuit. XIX, 9. 10. XXIII, 22. Deuteron. XXIV, 19. 20. 21. XXIII, 24. 25. IOSEPHVS Archaeol. IV. 8. Conf. Matth. XII, 1. PLATO de LL. L. IIX. [pag. 916. B. Ed. Wechel.] *Peregrinus in ipso itinere si transeat solus, aut cum vno tantummodo, fructus non reponendos, si velit, hospitali cum gratia gustet.* Ex legibus Lycurgi Spartae indigens poterat vti seruo, iumento, ciboque alieno, XENOPHON de Republ. Lacedaemon. [pag. 396. 397. Edit. H. Steph. c. 6. §. 3. 4. Ed. Oxon.] Add. Lex BVRGVNDIONVM tit. 28. §. 1. It. SELDENVS L. VI. c. 6. Huc quoque pertinet illud PHOCYLIDIS: [vers. 22. 23. 24.] *Ἄστεγον εἰς οἶκον δέξαι, καὶ τυφλὸν ὁδήγει. Ναυηγοὺς οἴκτειρον, ἐπεὶ πλόος ἐστὶν ἄδηλος. Χεῖρα πεσόντι δίδου, σῶσον δ' ἀπερίστατον ἄνδρα.* [& vers. 134. 135.] *Κτῆνος δ' ἢ ἐχθροῖο πέσῃ καθ' ὁδὸν, συνέγειρον. Πλαζόμενόν τε βροτὸν καὶ ἀλίτροπον οὐχ ὑπαλύξῃς. Exulem in domum recipe, & coecum duc. Naufragorum miserere, quoniam nauigatio incerta est* [2], *Manum lapso porrige, virumque derelictum serua. Quod si inimici iumentum in via ciciderit, colleua. Errantemque hominem, mariue volutatum ne deuites.* DIPHILVS: *Ἀγνοεῖς ἐν ταῖς ἀραῖς Ὅ τι ἐστὶν, εἴ τις μὴ φράσαι ὀρθὴν ὁδόν; An nescis, quod in exsecrationibus*

2) SENECA I. Controu. 1. *Iniquum est, collapsis manum non porrigere. Commune hoc ius generis humani est.* H.

bus quoque sit, si quis rectam viam non ostenderit. Add. *L. 10. D. de incendio, ruina.* QVINTILIANVS Declam. V. *Voluit nos Deus in commune succurrere, & per mutuas auxiliorum vices in altero quemque, quod pro se timeret, asserere. Nondum haec caritas est, nec personis impensa reuerentia, sed similium accidentium prouidi metus, & communium fortuitorum religiosus horror. In aliena fame sui quisque miseretur. Sic cibos obsidio partitur; sic inopiam pariter nauigantium frequenter vnius alimenta pauerunt. Hinc & ille venit affectus, quod ignotis cadaueribus humum congerimus & insepultum quodlibet corpus nulla festinatio tam rapida transcurrit, vt non quantulocunque veneretur aggestu.*

§. V. HVC QVOQVE a GROTIO L. II. c. 2. §. 13. refertur concessio innoxii transitus per nostras terras, fluminaque, & partes maris, quae in proprietatem venere, si qui ob iustas causas eo vti velint; puta, si qui finibus suis expulsi alias sedes quaerant, aut commercia expetant cum gente seposita, aut quod sibi debetur, iusto bello petant; vel etiam, si alio in loco versantes patriae suae periclitanti ad ferenda auxilia adcurrant. Haec res tamen accuratiore indiget discussione. Sane vbi pauci aliqui & inermes transire, suoque sumtu victitare cupiant, quin transitus illis concedi debeat, dubitare non licet, vbi honestam aut necessariam ob causam eo velint vti. Quid autem de magnis exercitibus dicendum, non ita liquidum est; cum ex transitu isto iustus nobis oriri metus possit, tum ab ipsis transeuntibus, tum ab iis, in quorum terras transitur. Equidem GROTIVS d. l. metu isto non obstante, transitum concedendum asserit, ob eam rationem; quod in diuisione rerum, qua communio primaeua abolita, & dominia rerum distincta fuerunt introducta, vniuersi intelligantur sibi velut recepisse talem vsum rei alienae, qui indigentibus prodest, dominis non nocet: adeoque talem vsum, qui eo indigent, suo iure posse postulare. Quod si alicui isthaec ratio displiceat, simplicius dici posset: ex lege humanitatis debere quemlibet alteri exhibere vsum suae rei innoxium; qui, vbi necessitas adegerit, etiam vi possit vindicari, siquidem ex inani diffidentia, aut animi malignitate denegetur [1]. Quanquam prius ea venia sit placide petenda, neque vi perrumpendum, antequam adpareat, ex sola inhumanitate, citra iustam causam dominum soli eam denegatum ire. PLVTARCHVS Cimone, [pag. 489. C. T. I. Ed. Wechel.] cum Cimon exercitum per Corinthiorum fines duxisset, priusquam ciues adpellasset, Lachartus eum incusauit: *Καὶ γὰρ θύραν κόψαντος ἀλλοτρίαν, οὐκ εἰσιέναι πρότερον, ἢ τὸν κύριον κελεῦσαι· Etiam qui ianuam alienam pulset, non prius intrare, quam dominus iusserit.* Sic & apud

§. V. 1) Imo, quum transitus exercitus per regiones vicini a sola huius beneuolentia pendeat, frustra iniuriam dixeris, si is, quamuis innoxium petentibus, denegetur. Semper enim ille, sine inani diffidentia, aut animi malignitate, denegari poterit, quum semper plenus sit turbarum; incolis porro victus & annona semper eodem reddatur carior, & saepe, qui transitum petierat innoxium, perfide agens, prouincias retinuerit occupatas. Adde, quod hostis transeuntis exercitus, eodem, quo ille iure vtens, vicini plerumque inuiti tractus ingreditur, iique ex pacatis eo fiunt vexati, belli que ipsius discrimina sine caussa subeunt. Vid. Dissertat. Illustr. van BYNKERSHOECK de Dominio maris c. 4.

2) Vid. SELDENVM in mari clauso c. 20.

3) Adde quas Mutinae Dux superiori seculo praescripsit Vrbano VIII. Romano Pontifici, per Mutinensem ditionem in agrum Parmensem transitum petenti, apud FORSTNERVM L. XII. Annal.

apud DICTYN Cretensem [2] L. II. [c. 2. Edit. Amstelod. 1702.] recte Telephus incusat Graecos, quod cum amicos se venire ferrent, *nuncium aduentus sui non praemiserint.* Apud LIVIVM L. XXXIV. c. 62. Masanissa, *quum Aphirem profugum ex regno suo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas persequeretur; precario a Carthaginensibus iter per ipsorum agrum petiit.* Additur, quod non solus metus ex multitudine transeuntium ortus ad negandum transitum sufficere videatur: cum plures aeque ac pauci iuris naturalis possint esse obseruantes. Etsi ius eadem nobis praebeat, vt a transituris cautionem exigamus super damno non dando, aut eodem pensando. Nam quod occasio furem faciat, in prouerbii vicem iactatur, & imprudens est, qui tot hospites in suas aedes admittit, vt ab iisdem ipse queat eiici. Nec desunt exempla vrbium, quae iugum subierunt; dum incaute multos armatos recepere. Praesertim cum pauci sint duces, quibus id laudis possit tribui, quod Cn. Pompeio assignat CICERO pro lege Manilia [c. 13.]: *Eius legiones sic in Asiam perueniſſe, vt non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem pacato cuipiam nocuerit.* Vnde Caesar Heluetiis per prouinciam Romanam transitum denegat, quod *memoria tenebat, L. Cassium consulem occisum, exercitumque eius ab Heluetiis pulsum, & sub iugum missum: neque homines inimico animo, data facultate per prouinciam itineris faciundi, temperaturos ab iniuria & maleficio existimabat.* CAESAR de B. G. L. I. [c. 7. 8.] [3]. Cautiones autem variae proponuntur; puta, vt positis armis transire iubeantur. Id quod tamen a viris militaribus vix impetraueris; a quibus postulare, vt arma deponant, ita fere accipitur, *quasi manus abscinderentur;* quod de Numantinis FLORVS dicit L. III. c. 18. Commodius fuerit, si diuiso agmine, ac per modicas cateruas transmittantur copiae; aut obsides accipiantur. Nam illa sumtuosa nimis cautio videtur, quaeque multum requirit temporis, vt impensa transeuntis is, qui transitum concedit, sibi idonea praesidia conducat. Addunt denique, non ideo negandum transitum, quod is alio in loco remotiore, & per ambages pateat. Nam hoc praetexto si caeteri quoque vterentur, ius transitus plane interimeretur: sed sufficere, si absque dolo malo transitus postuletur, qua proximum & commodissimum est [4]. Nonnemo pro adstruendo liberi transitus iure comminiscitur, vias regias esse generi humano communes, nec esse illorum proprias, quorum territoria percurrunt; perinde quasi istae viae partes essent globi terreni, ab ipso Deo in rerum initiis creatae. Quod commentum inficetius est, quam vt refutari mereatur [5]. Ex aduerso tamen non desunt argumenta, quae transitum mero iure naturali citra pactum aliquod aut concessionem non deberi euincant, eo praesertim casu,

Annal. Taciti c. 62. Et cautioni illi, quam suggerit Grotius, vt transitum petentis sumtibus milites conducantur, similis est illa, quam Mantuae Dux, a Pontifice interpellatus, vt Mantuam ad Concilium habendum concederet, poscebat, apud AVCTOR. Historiae Concilii Tridentini L. I. p. 89. H.

4) V. Adriani BEIERI Tr. an & quatenus transitus pro exercitu per territorium alterius postulari & denegari possit. H.

5) Enimuero amicitia sola nihil potest efficere, vbi is, a quo petitur transitus, neutras partes sequitur, & propterea vtrique parti aequum se praebere debet. (V. H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 17.) Ipse AVCTOR paulo post docet, ad petendum transitum saepe ingentem vtilitatem aut necessitatem nos adigere, cui non velificari alterum inhumanum sit. Adde quae Rex Sueciae dixit apud AVCTOREM L. VII. Rer. Brandenburg. §. 57. ad A. 1658. H.

ſu, quo quis vicino noſtro bellum illaturus per noſtras terras tranſire inſtituit. Sane enim vicinus vicino cumprimis amico, aut bene de ſe merito, id quoque debere videtur, vt ne alteri, qui ad ipſum oppugnandum venit, iter per ſuos fines concedat; ſiquidem id citra magnum ſuum incommodum poſſit prohibere. Inde ſtolida impudensque Gallis Romanorum poſtulatio videbatur, *cenſere, ne in Italiam transmittant Galli bellum, ipſos id auertere in ſe, agroſque ſuos pro alienis populandos obiicere. Cum neque Romanorum in ſe meritum ſit, neque Carthaginenſium iniuria, ob quae aut pro Romanis, aut aduerſus Poenos ſumant arma.* LIVIVS L. XXI. c. 20. Sicuti & hoc in foederibus expreſſe ſolet conueniri, ne hoſtibus noſtris tranſitus concedatur. Vid. foedus Romanorum cum Antiocho apud LIVIVM L. XXXIIX. c. 38. ab initio. Et eorundem cum Aetolis apud POLYBIVM Excerpt. Legat. 28. Neque tollitur difficultas, ſi quis dicat: tranſitum eſſe dandum, vbi iuſto bello alter petatur; negandum, ſi iniuſtum ei fiat bellum. Nam neque iſta diiudicatio ſemper eſt ſatis expedita; & temerarium habetur, vltro ſe duobus armatis velut arbitrum interponere, & tantam litem ſuam facere. Accedit, quod conceſſo tranſitu in noſtris terris belli ſedes poſſit conſtitui. Quid enim, ſi alter hoſti ſuo, dum adhuc in noſtra eſt ditione, occurrat, eumque ſiſtat? Quod quomodo vitio illi ſit vertendum, non video, cum nequaquam teneatur eundem intra ſuos fines recipere, vt nos iſtius exercitu leuemur. Tutiſſimum igitur fuerit, vbi citra magnum noſtrum incommodum fieri poſſit [6], tranſitum denegare, & prohibere. Sin vires prohibendi defuerint, aut forte ipſi eam per cauſam graui bello ſimus implicandi, patientiam noſtram alteri obtentu neceſſitudinis facile excuſabimus. Notatu quoque dignum eſt, quod refert PLVTARCHVS Lyſandro [p. 449. A.]: Thebani eo tempore, quo Athenae a XXX. tyrannis tenebantur, legem ſciuerunt: *Ἄν τις ἀθήναζε διὰ τῆς Βοιωτίας ἐπὶ τοὺς τυράννους ὅπλα κομίζῃ, μήτε ὁρᾶν τινὰ Θηβαίων, μήτε ἀκούειν· Si quis Athenas ferret per Boeotiam in tyrannos arma, neminem id neque videre, neque audire Thebanorum.* ZIEGLERVS ad Grotii d. l. itidem negat, naturaliter ius alicui competere eundi per terras alterius, niſi pacto id ſibi quaeſiuerit; vti nemini eſt iter per fundum priuati, niſi ea ſeruitus ipſi ſit conſtituta. Multoque magis, ſi ſit cauſa probabilis metus. Sic inter priuatos ius tibi eſſe poterit ambulandi per praedium vrbanum Titii; ſed ſi tu frequenter ieris cum flammis, & faculis, vt periculum ſit, ne damnum inferatur praedio Titii, ius quidem tuum metu Titii non tollitur, ſed poterit tamen prohibere Titius, ne ita eas cum flammis & faculis, & tunc tollitur ius taliter eundi. Vbi tamen notandum, in noſtra quaeſtione iter aut tranſitum non accipi pro perpetua aliqua ſeruitute, ſed pro momentaneo duntaxat rei alienae vſu, ad quem arripiendum ingens nos vtilitas, aut neceſſitas adigit, cui non vltro velificari alterum, inhumanum erat. Exem-

6) Aut potius diſſimulare, exemplo Electoris Brandenburgici apud AVCTOREM L. V. Rer. Br. §. 13. ad A. 1655. H.

7) Exemplis his, quae potius facti, quam Iuris ſunt, opponi poſſunt complura alia, gentium talium, quibus tranſitus peregrini excercitus ſummo detrimento fuit. Vid. BVDDEI Exercitatio de expeditionibus cruciatis, quae eſt inter eius ſelecta Iuris Nat. & Gent. §. 30.

8) Qui quidem Idumaeam plane non ingreſſi ſunt, ſed prope confinia iter facientes, victum ab Idumaeis emerunt. Vid. CLERICVS ad Deuteron. II, 29.

Exempla parum ad isthanc quaestionem definiendam facere possunt [7]. Nam fere prout cuiusque vires fuerunt, ita modeste aut fidenter transitum postulauit, aut eundem postulanti annuit vel abnuit. Apud PLVTARCHVM Agesilao, [pag. 604.] cum ab eo Tralles (in Apophth. Lac. ap. eund. legitur Troades) transitus mercedem poscerent C. talenta, & totidem mulieres, eos ludens ait: *Quin ergo statim adfuerunt accepturi ea? Ita processit, illosque signis collatis fudit, & multos occidit. Iisdem cum mandatis misit ad regem Macedonum legatos, qui cum responderet, deliberare se velle; Deliberet ergo, inquit, nos interim transgrediemur. Huius admiratus, & pauens rex audaciam, pacate petiuit, vt transiret.* Praecipue heic allegari solet exemplum Israëlitarum, transitum per Idumaeam petentium hisce legibus: vt via regia ambulent, in prata cultosque agros non euagentur, vtque praesentem pecuniam offerant, si qua re opus habuerint. Heic cum Idumaei armis transitum arcere instituerent, vi sibi hautquidquam perrumpendum iudicauere, sed longo flexu istorum fines circumiuerunt. Et cum tandem exigua particula fines eorundem perstringerent [8], non minus innoxium fecere transitum, vtut idem antea fuisset satis inhumaniter denegatus. Vid. Deuter. II, 1. 2. 3. 4. Numer. XX, 14. Iidem cum a rege Amorrhaeorum Sihone innoxium peterent transitum, isque non solum hunc abnuisset, sed & armatus illis occurreret, extra fines suae ditionis, vt videtur, adeoque vltro eosdem lacesseret, victus non tam ob negatum iter, quam illatum temere bellum poenas dedit. Nam alias nimis durum videbatur, non exhibitum humanitatis officium excidio gentis vlcisci; cum Amorrhaei isti vtique extra terram promissionis fuerint, cuius incolas Deus peculiari ex iudicio internecioni destinauerat [9]. Neque sufficit, quod aliqui dicunt: *Iustas conditiones offerentem non repellere, sed de illis in effectum deducendis tractare debuisse, qui metum suum iustum haberi vellent. Nunc abrupta pacis commercia animum a iure & aequitate alienum satis monstrasse.* Communi quippe mortalium iure laesa solius humanitatis lex vltima exempla non meretur.

§. VI. AD RES innoxiae vtilitatis, quae cuiuis libenter indulgeri debent, a GROTIO d. l. quoque refertur, mercibus per terras nostras transitum concedere. Vbi hunc ZIEGLERVS contradictionis arguit, dum §. 13. dixit, quo minus gens quaeque cum quauis gente seposita commercium colat, impediendi nemini ius esse: & tamen d. cap. §. vlt. concedit, pactum iniri posse cum gente seposita, vt sibi soli certi generis merces, alibi non nascentes vendat. Vbi sane vi huius pacti impediuntur alii, quo minus cum ista gente commercia exerceant [1]. Quanquam GROTIVS excusari possit, si priori ipsius loco intelligamus impedimentum, quod cum violentia coniunctum est [2]. De caetero tamen ista res non ita ad liquidum deducta est. Sane enim non videtur

9) Vid. CLERICVS ad Genesin X, 16. & Numer. XXI, 22.

§. VI. 1) Vel si §. 13. exaudiatur de regula §. vlt. de exceptione, qua ius illud commerciorum restringitur. H.

2) Quae distinctio Auctoris superuacua est, si Grotium, in priori loco, transitum mercium *immediate*; in posteriore, *mediate*, concedere animaduertamus. Conf. GRONOVIVM ad priorem locum Grotii.

videtur lex humanitatis nos obligare ad concedendum tranſitum aliis mercibus, quam quae ad vitam aliorum ſunt neceſſariae. Sed qui eiusmodi adportant merces, quae ad luxum inſtruendum faciunt, aut ex quarum tractatione non tam vitae ſubſidia, quam lucrum exuberans, & alimenta auaritiae quaeruntur, non video, quo iure velut debitum ſibi per noſtras terras tranſitum praetendant. Equidem fateor, vix probabilem inueniri poſſe praetextum, vt quis negare velit iter nauibus inermibus per apertum mare, ditioni noſtrae ſubiectum, ad tertium pacatum tendentibus. Quo etiam potiſſimum ſpectant teſtimonia auctorum, quae magno numero heic adduci ſolent. Sed vt merces ſiſtantur in terra noſtra, in freto, aut flumine, non citra rationem fieri poteſt. Nam praeterquam quod frequens commeatio peregrinorum noſtrae ciuitati quandoque noxia, aut ſuſpecta eſſe queat [3]; quid impedit, quo minus noſtri ciues id lucrum vindicent, quod peregrini tranſeuntes capiunt? Quippe cum illis vtique magis fauere poſſimus; quam hiſce. Et quanquam damno proprie dicto non afficiamur, ſi iſtis mercibus etiam gratis tranſitum concedamus; neque iniuria nobis fiat, dum intercipitur lucrum, quod itidem nobis patebat: tamen cum ne tertius quidem ille ius habeat nos ab iſto lucro excludendi, quare non proximi nobismet ipſi ſimus, & lucrum illud in nos auertamus? Id quod fieri poteſt, ſi merces iſtae non niſi interuentu noſtrorum ciuium inter duos populos, quibus nos interiecti ſumus, commeent. Ac ſane niſi haec ratio admittatur [4], non video, quomodo excuſari poſſint ſtapulae [5], quam vocant, & alia iura, quibus merces ſiſtuntur, & ad certum forum trahuntur, atque exteris non immediate inter ſe, ſed interuentu ciuium commercia exercere conceditur.

§. VII. Ex dictis quoque dependere videtur quaeſtio; an lex humanitatis concedat exigere vectigalia ex tranſeuntibus mercibus terra, amnibus, aut fretis, noſtrae ditioni ſubiectis? Nam non niſi pretio vendere licentiam, quam iſta lex quibusuis indulgeri iubeat, oppido quam inhumanum videtur. Equidem cur ex mercibus, quae terreſtri itinere transuehuntur, aliquid vectigalis poſſit exigi, ratio in aprico eſt. Nam & agris per oneraria plauſtra quandoque detrimentum infertur, & ſumtu opus eſt ad vias muniendas, ac dominus territorii ſecuritatem tranſeuntibus praeſtat [1]. Vbi autem pontes ſunt

3) Id ſane, quod tranſeunti, merces iam in manibus tenenti, lucrum ex iis ſperatum, inuito eo, in nos deriuare non poſſimus. H.

4) Enimuero, etſi rationem Auctoris non admittamus, nihil vetat, quo minus ſtapulae iuri locus ſit, vel inter ciues eiusdem reipublicae, vel ſi exteri in ciuitatem noſtram merces ſuas importare velint. V. Demosthenem oratione contra Phormionem, vbi memorat legem Atheniensium, quae extremum illi exitium minitabatur, qui Athenis habitans alio quopiam, quam in Atticum mercatum, frumentum vexerit. Ioannem Mevrsivm Hiſtor. Danic. ad A. MDXVI. de Haffniae emporio, quod Chriſtiernus Rex conſtituit. Ioannem Loccenivm L. V. Hiſtor. Suecan. ad A. MDII. de iure ſtapulae quod Steno Sturius Holmiae conceſſit. & L. IX. ad MDCLII. de Gothoburgo, quod Chriſtina iure ſtapulae donauit. Aſt vt exteri, qui merces aliunde petitas domum, vel domi natas factasue ad alium populum tranſportare volunt, nec aliud quicquam praeter tranſitum innoxium ſibi vindicant, ad merces illas venundandas adigantur, quo iure defendi queat, profecto non videmus. Atque hoc maioris cautionis cauſa A. MDXCVI. conſtitutum in foedere Gallorum & Belgarum: *Naues in praeteruectione aut appulſu retentare, onus vt exponatur, venumue eas ſubigere quenquam, ne liceat.*

ſunt ſtruendi, manifeſta eſt vectigalis pro recuperandis impenſis aequitas. Sicut & contra qui eiusmodi vectigal exigunt, vtique ad conſeruandos ac reparandos pontes tenentur. Sic GROTIVS ad 1 Reg. X,29. notat, equos, qui ex Aegypto venientes tranſibant per Iudaeam in Syriam aut ad Hethaeos, vectigal pro tranſitu magnum pependiſſe Salomoni, ſicut & pro thuris tranſitu vectigal dabatur. Fauorabilia quoque ſunt vectigalia, vbi per induſtriam difficultas terreſtrium itinerum velut in compendium fuit miſſa. Sicut hodie multis in locis foſſae ſunt depreſſae ad commoditatem tam viatorum quam mercium. Sic ſi quis quondam perfoſſo Iſthmo Ionium & Aegaeum mare coniunxiſſet, a lubentibus ſane vectigal modicum potuiſſet exigere, dum breui, & ſecura via liceret defungi. Quanquam & citra eiusmodi foſſam pronunciet STRABO L. IIX. [pag. 378. Edit. Caſaub. Pariſ. p. 580. Ed. Amſt. 1708.] *Aſiaticis, Italicisque mercatoribus gratiſſimum fuiſſe, omiſſo ad Maleam curſu, Corinthum diuertere, aduectis eo mercibus: vbi & importatarum, & exportatarum e Peloponneſo rerum vectigalia pendi contingebat.* Alii adiungunt, multitudine tranſeuntium annonam reddi cariorem. His rationibus circa aequitatem vectigalis terreſtris accedit & haec; quod ciuitas modicam ſaltem recognitionem poſſit exigere a mercibus peregrinorum eo nomine, quia patitur eos per ſuam ditionem immediate a tertio populo merces iſtas petere, ex quibus, erecta ſtapula, ciues ſui poterant lucrum capere. Circa vectigalia in fluminibus exigi ſolita id quoque addi poteſt, cum illa arroſionibus & inundationibus vicinos agros ſaepe non mediocriter infeſtent, ſaepe quoque aggeribus ſint coërcenda; non inique velut in ſolatium iſtorum damnorum modici quid ſolui ab iis, qui ex fluminibus citra detrimentum lucrum capiunt. Equidem in Capitul. CAROLI L. III. c. 12. telonium in fluminibus vetatur exigi, *in quibus nullum adiutorium praeſtatur itinerantibus;* (add. Lex LONGOBARDORVM L. III. tit. 1. L. 21.) Sed id conſtitutum videtur in fauorem ciuium eiusdem reipublicae. Quod ad exteros quoque extendi non eſt neceſſarium. Circa aequitatem vectigalium, quae in fretis exiguntur, difficilior eſt inſpectio. Equidem id dubium non habet, quin eo nomine exigi queat, quod ſumtibus a domino factis reſpondeat, vbi ſigna ſunt conſtituenda, notandis breuibus, aut ſcopulis, aut vbi ignes alendi, dirigendo nauium nocturno curſui, aut vbi mare a piratis purgandum [2]. Sed eorum, quae praeter haſce cauſas capiuntur, titulum tueri non

liceat. Apud H. GROTIVM L. V. Hiſtor. Belgic. ad d. A. Niſi forte ciuitas domi inopia aliaue neceſſitate laboret. Quam ob cauſam Byzantini naues Atticorum frumentarias ad ſe traxerunt, & vt frumentum exponerent venum compulerunt, teſte ARISTOTELE II. Oeconomicor. Et Bataui A. MDLXXXVII. vt neceſſario ob delendas a Daniae Rege naues penuriae periculo ſubornarent Gallicas Anglicaſque naues, mari Cimbrico venientes, ad portus Batauos & mercatum pertraxere: vt memorat GROTIVS L. V. Annal. Belgic. ad h. A. H.

5) Cui voci origo eſt a vocabulo Germanico ſtapelen, coaceruare. Vid. MENAGII Dictionarium Etymologicum, & MARQVARDVS de iure Mercatorum L. II. c. 6.

§. VII. 1) Quibusdam in regionibus his vicuris adeo ſecuritas viarum publicarum commendata erat, vt, ſi perdiu alicui vis bonorum inferretur raptorum, penſare damnum hoc cogerentur. Anceps fama eſt, perdurare hunc morem in quibusdam M. Britanniae, Italiae imo ipſius Germaniae ſuperioris regionibus. Vid. le Dictionnaire de FVRETIERE voce Péage & Leges SAXONVM L. II. Art. 27.

2) Apud AVCTOREM L. XII. Rer. Brandenb. §. 36. ad A. MDCXL. Sueci dicebant: *Danos in freto vectigal capere, vbi nec littore nautae vtan-*

ita in procliui eſt; cum vtique tranſitus nauium inermium plane ſit res innoxiae vtilitatis. Niſi quod heic non adeo abſurde dici videtur; nemini vitio vertendum, ſi commoditate ſuae ditionis rite vtatur, & vti alii ex terris, ita ipſe ex aquis ſuis prouentum quaerat. Et cum, qui alienum territorium intrat, temporarius fiat ſubditus, poſſe naues exterorum, per noſtrum fretum tranſeuntes, adigi, vt noſtris ciuibus primum emendi copiam faciant. Id ſi ipſis remittatur, eo nomine modici aliquid poſſe exigi. Et quanquam ſtapula in freto iſto inſtitui non poſſit, quod illi, ad quos profectio inſtituitur, nauigandi vſum non habeant, neque noſtris ciuibus facultas ſit ſuis nauibus iſtorum merces in fretum adportandi; non inuideri tamen nobis debere, ſi in portiunculam aliquam lucri admittamur, quod compendioſam aliorum per noſtras aquas nauigationem non impediamus. Fatendum tamen eſt, cum eiusmodi vectigal maritimum, neſcio qua ratione, longe odioſius ſit, quam quod pro terreſtri tranſitu exigitur, id moderate, & citra auaritiam tractandum; & facile vnum vel alterum tales afferre rationes poſſe [3], vnde ſe ab iſto vectigali exemtum praetendat. Puta, ſi iſtius terrae ſupra & infra fretum attingant; aut ſi ab eiusdem vſu omnia ipſius cum exteris commercia, & ex hiſce ſalus prope reipublicae ſuae dependeat. Vbi ſane iniquum fuerit, iſtum propter innoxium vſum itineris maritimi ad conditionem fere tributariam redigi: nec facile quis eundem reprehenderit, ſi ſub odioſo eiusmodi praetextu alterum duriter ſibi incumbentem, quouis modo amoliri conetur. Neque eidem praeiudicium adferre poteſt, quod in illud vectigal aliae quoque nationes conſenſerint, quarum ſalus vſui iſtius freti, non ita eſt implicita; quibusque adeo facile eſt, domino freti particulam aliquam exundantis lucri non inuidere. Sicuti diſpar longe conditio eſt eius, qui per fundum meum iter petit, quo citra iſtud ab aliorum hominum conſortiis velut in ſolitudine ſeparatus degat, ſuique agri fructus exportare nequeat, & qui compendii duntaxat ſui cauſa alieno praedio ſeruitutem imponere vult. Poteſt ad haec illuſtranda aliquo modo facere, quod quidam referunt de rege Abyſſinorum, quod quondam tributum aliquod ab Aegypto praetenderit obtentu Nili, qui in ipſius regione ortus terram Aegyptiam foecundam reddit. Et cum poſtea Mahummedani eam regionem occupaſſent, & Chriſtianos duriter habuiſſent, eundem tentaſſe alueum Nili in mare rubrum deriuare, ſed fruſtra. Quam praetenſionem nos itidem iniquam arbitramur. Neque ſat accurate illi, qui omnem hanc

vtantur, non plus rationis habere, quam ſi aut Anglus in freto Britannico, aut Hiſpanus in Gaditano idem exigere inſtituat. Quae deinceps bello exorto inter Chriſtianum IV. Dan. Reg. & Chriſtinam Sueciae Reginam A. MDCXLV. circa hanc rem transacta, legantur in inſtrumento Pacis Art. 3. H.

3) Studio Suecorum, indeque manante odio Danorum, haec ſcripſiſſe Auctorem noſtrum, quum Lundini in Scania, quae tum Suecorum erat, Profeſſor eſſet, admodum veriſimile eſt. Profuerit igitur, ſine partium ſtudio, argumenta ipſius diluiſſe. Igitur I. terrae populi vicini, ſupra & infra fretum attingentes, libertatem ei a vectigalibus conciliare non poſſunt. Eſt enim ei integrum, exercere commercia *terreſtria*, nec proinde minus iure ab eo vectigal exigitur, quam a reliquis gentibus: primo in compenſationem ſumtuum, qui ſiunt in ſecuritatem, & facilitatem nauigationis; tum ad penſationem lucri, quod capiunt eius gentis mercatores, dum iis via panditur, qua breuius fiat iter eorum, & magis adfluentia ſint commercia. Haberent haec locum, etiamſi nulla eis alia conſtaret ratio, exercendi

hanc rem ex pactis conuentis diiudicandam censent. Nam nihilominus inquiri adhuc potest, quae ratio fuerit istorum pactorum initorum; & an dominus freti tamdiu aliis transitum negare potuerit, quousque isti in talia cum ipso pacta descenderent. Etsi vbi pactum vitio naturaliter firmitatem ipsi detrahente carens, sit initum, vtique ipso standum fuerit; sic vt neque transeuntes vectigal, in quod consenserunt, denegare, neque dominus freti illud intendere pro lubitu queat. Add. BOECLERVS ad Grotii L. II. c. 2. §. 14. Apud Nicephor. GREGORAM L. IV. memoratur; Sultanum Aegypti ab Imperatore Constantinopolitano stipulatum, vt Aegyptiis mercatoribus fretum Thracicum liceret traiicere. Quae res, cum initio parui momenti videretur, concessa fuit. Sed cum progressu temporis constitisset, qualis & quanta esset; iam prohiberi non potuit, consuetudine confirmata atque inueterata. Quod si autem quis populus ad alteram freti ripam terras possideat, ita vt vel fretum vtrique sit commune, vel vtriusque ditionis confinia in eodem medio sint, etiamsi forte alter ex pacto, aut concessione solus a reliquis transeuntibus vectigal exigat, iste tamen nullo modo vectigali erit obnoxius; quippe cum in suo pelago nauiget.

§. VIII. AD RES innoxiae vtilitatis, quaeque adeo cuiuis sint praestandae, refertur quoque a GROTIO L. II. c. 2. §. 15. vt liceat praeteruehentibus ad littus paulisper accedere, ibique morari, valetudinis, aquandi, aut alia iusta de causa. Hinc apud MARONEM I. Aeneid. [vers. 543. & seqq.]

Quod genus hoc hominum? quaeue haec tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arenae.
Bella cient, primaque vetant consistere terra.
Si genus humanum, & mortalia temnitis arma;
At sperate Deos memores fandi, atque nefandi.

Vbi tamen obseruandum, quod praemiserat:

Non nos aut ferro Lybicos populare penates
Venimus, aut raptas ad litora vertere praedas.

Quo ipso ostenditur, eius qui admitti petit, iter debere innoxium esse, & ex quo accolis litoris nullum periculum, aut eiusdem probabilis metus creetur. Hinc cordate Dido:

di ea. Et alias omnes populi, qui terras, aliorum regionibus cinctas, tenent, quales verbi gratia sunt incolae Comitatus Auenionensis, & olim fuerunt inhabitatores Principatus Arausionensis, in Galliis, liberum & immunem commeatum per regiones vicinas petere possent. Praeterea II. non adparet, quare itinera maritima, vllo hic prae terrestribus aut fluuiatilibus priuilegio gaudere debeant, cum freta maris per ea, quae ab ipso AVCTORE dicuntur L. IV. c. 5. §. 8. non minus ad summam potestatem pertineant, quam viae publicae, quae terris ipsius continentur. Vid. Dissertatio Dn. Cornelii van BYNCKERSHOEK de dominio maris c. 4. Ad conditionem autem III. tributariam populus vicinus non magis eiusmodi vectigalibus redigitur, quam quidem peregrinus quilibet, dum, pontem transiens, vel in flumine praeteruehens, vectigalis nomine aliquid soluit. Neque IV. Iure Romano, si quis sepulchrum habeat, aliter ei, quam iusto pretio *iter* praestatur, per *L. 12. Pr. D. de religios. & sumt. fun.* Eadem haec ceterum obuerti etiam possunt auctori Anglo, puta MOLESVVORTHIO dans ses Memoires p. 86. seqq.

Res dura, & regni nouitas me talia cogunt
Moliri, & late fines custode tueri.

Scilicet constare prius oportet, hostis an amicus quis adueniat; simulque quam faciem ipsa classis, aut quae in terram exscendere vult manus prae se ferat. Nec minus, an a contagiosis morbis immunes sint aduenae. Add. PLINIVS N. H. L. XXVI. c. 1. Horum postquam nihil obstiterit, vti innoxium accessum denegare summa inhumanitas foret, ita isthoc concesso consequens fuerit id quoque indulgere, vt liceat tugurium momentaneum in litore ponere; quippe quo litus non redditur deterius, neque nostro ad idem iuri quidquam decedit. Nam id rationis est, ne quis permanens aedificium in litore extruat citra concessionem summi imperantis, praesertim vbi id cum aliorum incommodo fiat [1]. Vid. *L. 50. D. de adq. rer. dom.* Neque sequitur; quia circa accessionem ad litora & portus inter aliquas gentes exsistunt pacta, ideo isthoc officium iure naturali non deberi. Cum multa, quae ex virtute quapiam, imperfectam duntaxat obligationem pariente, debentur, legibus ciuilibus [2], & pactis [3] sanciri frequentissimum sit. Praeterquam, quod nostra assertio potissimum de eo casu agat, quando quis contra suam intentionem per vim maiorem litoribus alienis adpulerit; pacta autem, quae inter gentes heic iniri solent, de continuo accessu disponant. Vnde etiam pro hocce quidem modicum aliquod tributum exigi nihil prohibet. In isto autem casu tam leue alienae calamitatis solatium imputare velle, valde sordidum fuerit [4]. In foedere tamen inter Romanos & Carthaginienses apud POLYBIVM L. III. [pag. 177. Ed. Casaub. Francof.] ita conuentum fuit: *Ne nauiganto Romani Romanorumue socii vltra pulcrum promontorium: extra quam si tempestatis aut hostium vi fuerint compulsi. Si quis vi delatus euerit, emendi aut accipiendi quidquam, praeter necessaria reficiendis nauibus & sacris faciendis, ius ei ne esto. Intra diem quintum qui nauem adplicuerint abeunto.* In altero foedere [ibid. pag. 179.] ita habetur: *In Sardinia & Africa neque negotiator quisquam Romanorum, neque vrbem condito: neue eo adpellito, nisi commeatus accipiendi gratia, vel naues reficiendi. Si tempestas detulerit, intra dies quinque excedito.*

§. IX. INTER officia quoque humanitatis refertur, peregrinos admittere, vt & viatores tecto hospitioque comiter excipere. Qua quidem re non pauci antiquorum fere ad ambitionem vsque sese iactarunt: sicuti iidem iudicabant, sanctissimum aliquod necessitudinis & amicitiae ius ex hospitio oriri. ARISTOTELES Magn. Moral. L. II. c. 11. Βεβαιοτάτη δ' ἂν δόξειεν εἶναι τῶν φιλῶν ἡ ξενική· οὐ γάρ ἐστιν οὐδὲν αὐτοῖς τέλος κοινὸν, ὑπὲρ οὗ ἀμφισβητοῦσιν, ὥσπερ ἐν τοῖς πολίταις. *Amicitiarum hospitalitas validissima videtur. Neque enim vllus*

§. VIII. 1) Conf. NOODTII Probabilia L. IV. c. 1.
2) Vid. supra §. 4. & L. II. c. 6. §. 5.
3) Vid. infra L. IV. c. 2.
4) Simile pactum fuit Hispanorum & foederatorum Belgarum in induciis A. MDCIX. Art. 10. H.

§. IX. 1) Et EVRIPIDES Medea vbi Aegeus inter alia ait:

Πειράσομαί σε προξενεῖν δίκαιος ὤν·
Conabor te hospitio excipere, quia sum iustus. H.

2) Et de veteribus Germanis Iulius CAESAR VI. de B. G. *Hospites violare fas non putant.* Conf. TACITVS c. 22. de M. G. §. 3. Addatur

lus est, de quo ambigatur, communis finis, vt inter ciues. HOMERVS Odyss. τ. [vers. 207. 208.] Πρὸς γὰρ διός εἰσιν ἅπαντες ξεῖνοί τε πτωχοί τε. *Ab Ioue sunt omnes hospites & pauperes.* IDEM Odyss. θ. [vers. 246.] Ἀντὶ κασιγνήτου ξεῖνός θ' ἱκέτης τε τέτυκται. *Ante fratrem hospes & supplex habetur.* Apud LVCIANVM de dea Syria [pag. 660. in fine T. II. Ed. Amst.] delicta ob quae homines per diluuium Deucaleonis fuerunt extincti, haec referuntur: Ἀθέμιστα ἔργα ἔπρασσον· οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέχοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο. *Iniusta opera agebant. Neque enim iuramenta obseruabant, neque hospites suscipiebant, neque supplices admittebant* [1]. Add. quoque PLATO de LL. L. XII. [pag. 989. & seqq. Ed. Wechel. Ficin.] vbi officia erga peregrinos describit. De humanitate Indorum aduersus peregrinos vid. Diodorus SICVLVS L. II. c. 42. AELIANVS V. H. L. IV. c. 1. hanc legem Lucanorum recitat: *Si sub occasum solis venerit peregrinus, volueritque sub tectum alicuius diuertere, & is hominem non susceperit, mulctetur, & poenas luat inhospitalitatis.* Add. Lex BVRGVNDIONVM Tit. 30. §. 1. [2]. De antiquis Slauis HELMOLDVS Chron. Slauorum L. I. c. 82. *Si quis, quod rarissimum est, peregrinum hospitio remouisse deprehensus fuerit, huius domum vel facultates incendio consumere licitum est, atque in id omnium vota pariter conspirant.* PHILO Iudaeus de vita Mosis [pag. 608. A. Ed. Parif. 472. B. Ed. Geneu.], *hospitibus eadem, quae supplicibus iura deberi* tradit [3]. Vt tamen isthoc officii iure naturali debeatur, requiritur, vt alteri honesta sit, aut necessaria causa, quare a domo sua absit. Tum vt ipse probus sit, & vnde domui nostrae nullum periculum, aut dedecus immineat. Praeterea vt pretio hospitium conducere nequeat. Inde maior quondam istius humanitatis necessitas, vbi publica diuersoria nondum in vsu erant, aut vilia viroque honesto indecora habebantur, quam hodie in plerisque Europae partibus, vbi & ad vsum, & splendorem ista passim instructa reperiuntur. Enimuero etsi passim inhospitalitatem, tanquam certum specimen barbarae inhumanitatis, traduci videas, dubium tamen moueri potest circa illos potissimum, qui curiositatis duntaxat causa alienas regiones adeunt, an istis ipso naturali iure admissio debeatur. Sane Spartanis, vt peregrinos sua ciuitate arcerent [4], haec sufficere ratio iudicabatur; ne patrii mores illorum conuersatione corrumperentur, aut euilescerent. Paria fere instituta circa peregrinos apud Chinenses. Vid. NEVHOF. gener. descript. Chinae. c. 1. Cui tamen aliqui reponunt; non omnia meliora, quae apud nos, aut deteriora, quae apud exteros vsu recepta sunt. Si quid melius apud hos inueniatur, absurdum fore, ideo id adspernari, quod peregrinum sit. Canum esse, etiam vilissimis vernarum adulari, alienos, vtut praestantissimos viros, allatrare. Nescio quid horridi, & inculti istis adhaerere, qui nunquam patriis sedibus pedem extule-

tur de antiquis Sueonibus Adamus BREMENSIS libro de situ Daniae. H.

3) Adde CICERONEM de Offic. L. III. c. 11. ab initio, ibique Graeuium. Ioannem CLERICVM ad Exodi XXI, 21. & annotationem primam PERIZONII ad Aelianum V. H. L. IV. c. 1. vt & SIMPLICIVM ad Epictetum c. 37. p. 210. Edit. Lugd. Batau. 1640. & Io. SCHILTERVM de Iure hospitii Differt. II.

4) PLVTARCH. Instit. Lacon. p. 238. E. T. II. Ed. Wechel. p. 238. D. L. II. Ed. Wech. Ἀποδημεῖν δὲ οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς, ἵνα μὴ ξενικῶν ἐθῶν, καὶ βίων ἀπαιδεύτων μετάσχωσι. Καὶ ξενηλασίας δὲ εἰσηγήσατο, ὅπως οἱ παρεισρέοντες μὴ διδάσκαλοι κακοῦ τινος τοῖς πολίταις ὑπάρχωσι. Add. POTTERI Archaeologia Graeca L. IV. c. 21.

extulerunt. Sic & apud LIVIVM L. XLI. c. 24. decretum Achaeorum, quo finibus ſuis interdixerant Macedonibus, *exſecrabilis velut deſertio iuris humani* vocatur. Apud PLVTARCHVM in Conuiuio [pag. 151. A. Ed. Wech.] Periander ait: Ἐγώ τοι ἐπαινῶ καὶ πόλεις καὶ ἄρχοντας, ὅσοι ξένοις πρῶτον, ἔπειτα πολίταις χρηματίζουσι. *Ego ciuitates magiſtratusque laudo, qui priori loco hoſpitibus, deinde ciuibus reſponſa dant.* Heic igitur certum videtur, ſi noſtri ciues peregrinantes ab aliqua natione comiter recipiantur, parem humanitatem eidem nos honeſte denegare non poſſe. Sicut contra, qui noſtros arcent, ſui vt a nobis recipiantur impudenter poſtulant. Verum ſi aliqua gens exteros adire non curet, non adparet, quo iure ipſa teneatur admittere illos, qui citra neceſſariam, ac grauem cauſam ad eam accedunt. Sicut etiam nemo credit, qui in aedibus aut hortis ſuis rari quidpiam poſſidet, ſe vlla obligatione ad quosuis eius ſpectatores admittendos adſtringi; ſed admiſſis iſthoc velut indebitum officium imputari moris eſt. Praeſertim cum facile aliqua ſuſpicio accedere poſſit, quare nimis curioſos rerum noſtrarum arbitratores procul habendos iudicemus. Inde multis ſuam ſententiam non adprobat Franciſcus a VICTORIA Relect. 5. Sect. 3. vbi agit de idoneis titulis, ex quibus Hiſpani Indos debellare potuerint; dum primum titulum facit naturalem ſocietatem & communicationem; circa quam iſtiusmodi format propoſitiones. I. *Hiſpanos habere ius peregrinandi in illas prouincias, & illic degendi, ſine tamen aliquo nocumento barbarorum, nec poſſe ab aliis prohiberi.* Vbi reponitur, illam naturalem communicationem non prohibere, quo minus ſuper vſu rerum ſuarum aliis communicando dominus ſtatuere queat. Deinde crudum valde videri, ita indefinite velle aliis dare ius apud nos peregrinandi, & degendi, non conſiderato, quo numero, aut quo fine iſti veniant; item innoxie tranſeuntes, regionem alienam luſtrantes, ad modicum duntaxat tempus morari, an vero perpetuo velut ſuo iure apud nos velint degere. Eiusmodi hoſpitia qui aliis velit aſſignare, merito tanquam aſperum nimis metatorem repudiandum. II. *Licere Hiſpanis negociari apud illos, nec vel hos, vel illos a principibus ſuis poſſe prohiberi.* Heic, qui moderatius ſibi philoſophari videntur, nondum poſſunt diſpicere talem negotiandi licentiam, quam in ſubiectis ſuis principes, ſi vſus reipublicae poſtulauerit, reſtringere nequeant: multo minus talem, quae exteros quoque nobis inuitis & reluctantibus obtrudat. III. *Si quae ſint apud barbaros communia tam ciuibus quam hoſpitibus, non licere barbaris prohibere Hiſpanos a communicatione, & participatione illorum, verbi gratia, ſi licet aliis peregrinis effodere aurum, etiam Hiſpanis licere.* Quo loco aliqui conſiderandum iudicant, an tale quid aliis fuerit permiſſum tanquam ex debito, an velut ex gratia. Nam circa ea, quae nemini perfecte debeo, liberali ſane magis aduerſus vnum, quam alterum eſſe mihi licere. Deinde an illi, qui poſt accedunt, parem modeſtiam ſint adhibituri cum prioribus,

5) V. ſupra L. II. c. 3. §. 23. Adde de legatis aſſiduis, qui vulgo Reſidentes vocantur, H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 18. §. 3. in fine. H.

6) Vide quae infra dicentur L. VIII. c. 9. §. 12. not. 1.

§. X. 1) Et AEGEVS apud eundem alloquens Medeam:

Ἀναίτιος γὰρ καὶ ξένοις εἶναι θέλω.
Inculpabilis enim etiam apud hoſpites eſſe volo.

ANTIPHANES Praetore:

Ἐν Λακεδαίμονι
Γέγονας; ἐκείνων τῶν νόμων μεθεκτέον.
Si Lacedaemone
Degas, Laconum viuas opus eſt moribus.

Hebraeo-

ribus, qui citra noſtrum incommodum re quapiam vſi fuerunt; nec alium ſibi finem, quam iſti, habeant propoſitum. Si vni vel alteri vicinorum meorum conceſſerim facultatem, quoties velit, hortum intrandi, & fructus modice decerpendi, vbi alius poſt irruperit, qui arbores confringere, & in ipſo horto, me expulſo, hoſpitium figere inſtituat, puto oſtium mihi claudere fas erit. Addatur quoque reſponſum, quod quidam Americanorum dederunt Hiſpanis apud Mich. MONTAIGNE Eſſais L. III. c. 6. p. m. 189. Sed ſuper hac controuerſia alii viderint. Pleriſque tutiſſimum videtur dicere: cuilibet ciuitati ex vſu ſuo licere ſtatuere ſuper admiſſione exterorum, qui ex cauſis neceſſariis, aut commiſerationem merentibus non accedunt. Niſi quod pacifice accedentes promiſcue ſaeuire ſine dubio barbarum ſit. Vid. Diodorus SICVLVS L. I. c. 67. [5]. Legatorum autem admiſſio ex peculiaribus fundamentis deducitur [6]. Add. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 2. §. 23. Admiſſos tamen ſemel hoſpites & peregrinos ſine probabili cauſa eiicere inhumanitate & contumelia non vacat. Vid. LIVIVS L. II. c. 37. 38. Quin & quod probabilis iſtos expellendi cauſa fames ſit, ciuitatem vrgens, AMBROSIVS de Offic. L. III. c. 7. & cum eo GROTIVS d. l. §. 19. negat. Id quod hactenus admittimus, ſi adſint media, quantumuis paulo duriora, ad iſtos ſimul cum ciuibus conſeruandos, ſique iidem nobis quondam vtiles fuerint, aut deinceps eſſe poſſint. Nam de hiſce proprie loquitur Ambroſius. Verum ſi peregrinis nulla obligatione teneamur, neque iis ſtatim, vbi a nobis ſint expulſi pereundum fuerit; non adparet, quare ciues in illorum gratiam cum anguſtiis annonae conflictari debeant. Vid. SVETONIVS Auguſto c. 42. & BOECLERVS ad d. l. Grotii.

§. X. IN HANC quoque officiorum claſſem a GROTIO L. II. c. 2. §. 16. 17. refertur conceſſio perpetuae habitationis exteris, qui ſedibus ſuis expulſi receptum quaerunt. Quibus tamen neceſſum ſit, imperium in illis locis iam conſtitutum agnoſcere, atque ita ſe componere, ne factionibus, & ſeditionibus praebeatur materia. EVRIPIDES Medea [verſ. 222.]: *Χρὴ δὲ ξένον μὲν κάρτα προσχωρεῖν πόλει* [1]. *Decet peregrinum, vt ſe valde accommodet ciuitati.* Sicuti & inter pacis leges ab Aenea haec dicitur: *Socer arma Latinus habeto, Imperium ſolenne ſocer*, apud VIRGILIVM Aeneid. XII. [verſ. 192. & ſqq.] Enimuero humanitas quidem eſt, paucos quoſdam, ſedibus ſuis non ſceleris cauſa expulſos, recipere; praeſertim ſi induſtria, aut opibus polleant, nec ſacra noſtra, aut inſtituta ſint turbaturi. Sicuti etiam multas ciuitates immenſum creuiſſe cernimus, quod peregrinos, & exteros lubenter receperint [2]: alias contra, quae hos auerſati ſunt, ad modicam conditionem redactas. Sed quod magna aliqua multitudo, armata cumprimis & bellicoſa, velut ex debito reci-

Hebraeorum eſt prouerbium apud Chriſtoph. CARTVVIGTVM in mellificio Hebraico: *Intraſti vrbem, ambula iuxta ritum eius.* Et Habeſſinorum apud Iob. LVDOLFVM commentar. ad hiſtor. Aethiopicam: *Cum profectus fueris in regionem alienam, non ſis ſicut tu; eſto ſicut illi.* H.

2) Conf. PARRHASIANA T. I. p. 265. ſeqq. & BVDDEI Diſſertatio de conſcribendo milite inter eius Selecta Iur. Nat. & Gent. §. 18.

recipienda ſit, nemo temere aſſeruerit; cum praeſertim vix fieri poſſit, vt veteribus incolis ab iſtis periculum non immineat [3]. Ergo quantum heic indulgendum ſit, quaelibet ciuitas ex vſu ſuo conſtituet. Cui antea probe expendendum, an expediat numerum incolarum vehementer augeri; an ea ſit agri noſtri fertilitas, vt commode omnes poſſit alere; an nimis anguſte ſimus habitaturi, iſtis receptis; ſolers an ignaua ſit turba, quae recipi petit; an ita aduenae iſti poſſint diſtribui & locari, vt ciuitati nullum ex iis periculum oriatur. Sane vbi & iſti miſeratione digni ſunt, & ciuitatis noſtrae rationes non repugnauerint, humanum fuerit, in tales beneficium non nimis oneroſum, nec nobis poenitendum conferre. Alias merito ita temperatur miſericordia, ne mox nos aliis euadamus ipſi miſerabiles. Cum porro quicquid a nobis in tales fuerit collatum, id beneficii loco ipſis imputare poſſimus: inde conſequitur, vt non ipſi, quae placuerint, ſibi rapere, aut ſi quid forte vacui loci apud nos iacuerit, velut iure ſuo occupare poſſint, ſed quae nos aſſignauerimus, iis contenti eſſe debeant. Add. BOECLER. ad d. l. Grotii. Ad quae illuſtranda iſthaec exempla facere poſſunt. Apud VIRGILIVM Aeneid. XI. [verſ. 316. & ſeqq.] Latinus Troianis hanc conditionem offert:

Eſt antiquus ager Tuſco mihi proximus amni,
Aurunci, Rutulique colunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum aſperrima paſcunt.
Haec omnis regio, & celſi plaga pinea montis
Cedat amicitiae Teucrorum. - - -

Vbi Seruius ex Catonis originibus annotat; eum agrum habuiſſe iugera DCC. Sed ne videretur de alieno fuiſſe liberalis, monet, circa verba illa: *Aurunci Rutulique ſerunt*, e ſuperioribus ſubaudiendum eſſe *mihi*. Illum enim agrum Auruncos & Rutulos habuiſſe tanquam ſtipendiarium, aut ei colendo quaſi regi operas dediſſe. Idem factum prolixius memoratur a Dionyſio HALICARNASSEO L. I. [cap. 56. & ſeqq.] Troianos, cum ex certis ominibus cognouiſſent, illam ſibi fatis deſtinatam ſedem, ſtatim venia non impetrata nouam vrbem moliri coepiſſe, atque non citra ruſticorum indignationem, ferrum, ligna, inſtrumentumque ruſticum abſtuliſſe. Qua re commotum Latinum in aduenas iſtos cum exercitu mouiſſe, expoſtulantem prius cum Aenea: cur, cum licuiſſet ei quaecunque petiiſſet moderata, amice a lubentibus incolis impetrare, ea violato iure gentium, (παρελθὼν τῶν ἁπάντων ἀνθρώπων δικαιώσιν) turpius quam honeſtius per vim ſibi vſurpare maluiſſet? Quae iure agnoſcens Aeneas reprehendi, priora facta vt condonentur rogat, multis ſe officiis id penſaturum pollicetur, ſuamque operam contra hoſtes effert. Inde Troianis Aborigines agrum dedere; illi hisce in bello contra Rutulos ſuppetias tulerunt. Apud FLORVM L. III. c. 3. Cimbri a ſenatu Romano petunt: *vt Martius populus aliquid ſibi terrae daret, velut ſtipendium: caeterum, vt vellet, manibus atque armis*

3) H. GROTIVS ad Exodi I, 10. notat, triplicem eſſe metum a peregrinis, vbi multum eorum increſcit multitudo, ne conſpiratione indigenas opprimant, ne hoſtibus ſe adiungant, ne vi exitum quaerant. Adde de Minyis, quos Lacedaemonii receperunt, HERODOTVM L. IV. Hiſtor. H.

armis suis vteretur; sed quas daret terras populus, agrariis legibus intra se dimicaturus? Aliena porro condonari citra iniuriam qui poterant? Tam validum autem populum vltro recipere intutum videbatur iis, queis tam multa erant, quae cupiditatem egenorum stimulare possent. Apud CAESAREM de B. G. L. IV. [c. 7.] Tenheri & Vsipetes iactabant: *Venisse inuitos, eiectos domo: si suam gratiam Romani velint, posse eis vtiles esse amicos: vel sibi agros attribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis possederint.* Quibus reponebat Caesar: [cap. 8.] *Haut verum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare, neque vllos in Gallia vacare agros, qui dari tantae praesertim multitudini sine iniuria possint.* Etsi alia adhuc subesset causa, quare istos hospites nimis vicinos sibi nollet Caesar. Apud TACITVM A. XIII. 55. Ansibarii sedis inopes, cum agros insedissent trans Rhenum sitos, vsibus Romanorum sepositos, non adeo absurde dicebant: *Quotam partem campi iacere, in quam pecora & armenta militum aliquando transmitterentur? Seruarent sane receptus gregibus inter hominum famem: modo ne vastitatem & solitudinem mallent, quam amicos populos. Sicut coelum diis, ita terras generi mortalium datas; quaeque vacuae, eas publicas esse.* Quo iure etiam Vtopienses vti tradit Th. MORVS Vtopiae L. II. Quibus vtique molliora erant respondenda, quam quae regerebat Auitus, intolerabilem sane superbiam redolentia: *Patienda meliorum imperia. Id Diis, quos implorarent, placitum, vt arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent; neque alios iudices quam seipsos paterentur.* Imperator Probus *centum millia Bastarnarum in solo Romano constituit, qui omnes fidem seruauerunt. Sed cum & ex aliis gentibus plerosque pariter transtulisset, id est, ex Gepidis, Gautunnis, & Vandalis, illi omnes fidem fregerunt, & occupato bellis tyrannicis* [4] *Probo, per totum pene orbem pedibus & nauigando vagati sunt, nec parum molestiae Romanae gloriae intulerunt.* Flau. VOPISCVS in Probo. [cap. 18.] Sic apud Ammianum MARCELLINVM L. XXXI. [cap. 4.] Gothi metu Hunnorum, desertis suis sedibus, a Valente petunt, vt cis Istrum in Thracia sibi locus daretur, polliciti, se quiete victuros, & daturos, si res flagitaret, auxilia. Mox alii quoque barbari accessere, idem petentes, queis & ipsis Valens annuit, sperans inde militem sine magno sumtu lecturum. Quod ipsi tamen mox exitio vertit: vti prolixius d. l. memoratur. Add. SOCRATES Hist. Eccles. L. IV. c. 28.

§. XI. SVB ISTO quoque officiorum genere comprehendit GROTIVS d. l. §. 18. 19. quod quisque debeat alteri concedere, vt ea sibi comparet pretio, opera, permutatione, alioue contractu licito, quae vitam hancce commodiore adparatu instruunt: idque non impediat vel lege lata, vel illicita aliqua conspiratione, aut monopolio. Praeterquam enim quod in omnes populos ex commerciis insignis redundet vtilitas, quippe quae velut parsimoniam telluris, non vbique in omnia aeque feracis, supplent, & efficiunt, vt quod genitum est vsquam, apud omnes natum videatur; (LIBANIVS Orat. 3. *Non*

4) Dicebantur autem tunc tyranni, qui contra Imperatorem legitimum rebellauerant, seque per milites suos Augustos proclamari iusserant. Vid. SALMASIVS ad Trebellii Pollionis XXX. tyrannos.

Non omnibus partibus cuncta impertiuit Deus; sed munera iuxta regiones diuisit, vt ad societatem homines opis mutuae indigentia adduceret; & negotiationes patefecit, vt communem fruitionem eorum, quae apud quosdam nascuntur, ad omnes proferat:) inhumanum valde esse, terrigenam velle inuidere vsum eorum bonorum, quae communis omnium parens profudit, vbi per id nostrum ius, quod ad ista peculiariter quaesiuimus, non redditur deterius. Hinc apud PLVTARCHVM Pericle, [pag. 168. B. Ed. Wechel.] cum Athenienses Megarensibus interdixissent omnibus emporiis & portubus suis, isti queruntur id fieri παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια, *praeter ius gentium.* Quanquam isthaec assertio multas admittat restrictiones. Nam vt cum aliis communicemus res superuacuas vitae humanae, aut voluptarias, nullo videmur iure obstringi. Et si nobis ipsis rerum penuria metuatur, recte nobis solis istas seruamus. Vnde si Iosephus perspexisset, non superesse frumentum Aegyptiis tolerandae septem annorum fami, recte potuisset vetare, ne ad exteros id exportaretur. QVINTILIANVS Declam. 12. *Vbi vicinis ciuitatibus vendimus, & vndecunque affulsit lucrum, sine respectu salus publica addicitur, in vacuam possessionem fames venit.* Sicut & apud Athenienses capitis poena sancitum erat, ne quis ciuis Atheniensis frumentum alio, quam Athenas diuendendum veheret. LYCVRGVS Orat. contra Leocratem. [pag. 120. Ed. Wechel.] Praeterea si nostris terris insigne lucrum decedat, aut indirecte licet, aliquod malum possit inde conciliari; recte alios abs commerciis eiusmodi rerum excludimus, quae absolute ad vitam agendam non sunt necessariae. Verbi gratia, cum alibi pulcerrimi equi proueniant, nihil impedit, quo minus edicto prohiberi possit, ne exportentur, qui ad genus faciendum sunt idonei. Isti enim regioni decus atque emolumentum peculiare erat periturum, si passim similes equi nascerentur. Et luxuriae potius, quam necessitati isti inseruiunt. Apud LIVIVM L. XLIII. c. 5. legatis Gallorum petentibus datum, *vt denorum equorum iis commercium esset, educendique ex Italia potestas fieret.* Sic in *tit. C. quae res exportari non debeant*, sub capitali poena vetatur, ne quis vinum [1] & oleum [2], itemque arma omnis generis ad barbaros exportet. Prioris ratio erat, ne illi hisce illecebris moti imperium Romanum inuaderent. Sane enim apud LIVIVM L. V. c. 33. Aruns Clusinus, vt in Italiam Gallos adliceret, *vinum ad eos aduexisse* scribitur. Add. Numer. XIII, 14. Iudith X, 20. Denique non prohibetur ciuitas, quo minus circa exportationem mercium plus faueat ciuibus, quam exteris; puta, vt maius vectigal ab his, quam ab illis exigat; aut vt iidem habeant ius πρoτιμήσεως, seu prae exteris ad emendum admittantur.

§. XII. VERVM vt quis ad alterius res emendas teneatur, id nullo iure constitui tradit GROTIVS d. l. §. 20. Cum naturaliter cuique liberum sit,

§. XI. 1) Quo in numero apud Romanos etiam erat Sericum *L. 2. C. quae res ven. non poss.* 2) frumentum publici canonis, *L. 3. 2. C. eod.* vel quod ad exercitum mitteretur *L. vlt. C. eod.* Vid. HEINECCII Dissertatio de nauibus ob merces illicitas commissis. De vino, oleo & armis notabilis *L. 1. & 2. C. Quae res exportari non debent. Ad Barbaricum ius transferendi vini olei & liquaminis, nullam quisquam habeat facultatem: nec gustus quidem caussa, aut vsus commerciorum. - - - Si quis aliquod armorum genus quarumcunque nationum Barbaris alienigenis contra pietatis nostrae interdicta vbicunque vendiderit: Bona eius vniuersa protinus fisco addici, ipsum quoque capitalem poenam subire decernimus*

Vid.

ſit, quid adquirere velit, aut non; ac nemini probabilis querendi cauſa praebeatur, ſi alter rebus ipſius aequo animo careat. Inde & olim & nunc multis in locis vetitum deprehendimus, ne certum genus mercium importetur, idque vel quia inde damnum aliquod ciuitati poſſit oriri, vel vt noſtrorum hominum induſtria excitetur, neue opes noſtrae ad exteros migrent. PLATO L. VIII. de LL. [pag. 847. B. C. T. II. Ed. Henr. Steph. pag. 917. E. Ed. Wechel.] *Thus caeteraque huiusmodi, quae diis incenduntur, peregrinaque ſunt, purpuram ſimiliter & colores alios, qui a regione non producuntur, omnia denique peregrina, niſi neceſſaria ſint, nemo adducat: nec rurſus aliquid, quod regioni neceſſarium ſit, exportet.* CAESAR de B. Gall. L. II. [c. 15.] de Neruiis tradit: *Nullum aditum ad eos eſſe mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium inferri: quod his rebus relangueſcere animos, eorumque remitti virtutem exiſtimarent.* IDEM L. IV. [c. 2.] de Sueuis: *Iumentis importatis non vtuntur. Vinum ad ſe omnino importari non ſinunt; quod ea re ad laborem ferendum remolleſcere homines, atque effeminari arbitrentur.* Inde ſine dubio falſum eſt, quod diſputat Franc. a VICTORIA: *Iure gentium fas eſſe cuique negotiari in alienis prouinciis, importando merces, quibus ibi carent, & exportando aurum & argentum, mercesque alias, quibus illi abundant.* Atqui ſi ego domeſticis copiis ſim contentus, qua fronte quis alienas mihi inuito obtruſerit? Nam quod alicubi verbi gratia quilibet paterfamilias certam ſalis menſuram in ſingulos annos emere cogitur, id oritur ex poteſtate illa, quae principi in ciues competit; & habet iſta emendi neceſſitas aliquod inſtar tributi. Sicut etiam per ſummum imperium ciuibus iniungi poteſt, vt ſi quid vltro velint emere, non niſi abs certo aliquo emant. Qualia, vbi vſus reipublicae admiſerit *), non inique in ciuitatibus ſanciri poſſunt. Sicuti & hoc ſat frequenter ſubditis iniungitur, vt in tempore frumentum, & alias res neceſſarias etiam in locis remotis coëmant; quando penuria, imminente praecipue obſidione, metuitur, aut vt eo laxior ſit annona. Verum vt alterum in quem mihi non eſt imperium, ad merces meas emendas cogere inſtituam, id vero nulla ratio admiſerit. Quo iure enim ego in alterius, mihi non obnoxii, crumenam tantum arrogem auctoritatis, vt ipſi praeſcribere ſuſtineam, quid, & in quae erogare, & vnde neceſſitati aut voluptati ſuae conſulere debeat. Neque libertas alterius ideo minuitur, quia meo inde lucro aliquid decedit. Aut ſi omnino volebam alterum commodis meis velificari, mutuis id officiis mereri debebam. Id tamen inhumanum fuerit, & iniquum, impedire aliquem, qui res, quibus abundat, apud volentes diſtrahere vult, quo minus neceſſaria, quibus caret, inde ſibi comparare queat. Add. BOECLERVS ad d. l. Grotii.

§. XIII. EIVSMODI officii genus quoque habetur, licentiam facere exteris, vicinis praeſertim, apud nos matrimonia ambiendi & contrahendi, vbi

 iſtis

Vid. BRISSONIVS Select. Antiquit. Iur. Ciuilis. L. IV. c. 4.

2) *Vt brunias*, id eſt loricas, *foras exportandas nullas vendat*, eſt in Capitulat. Caroli M. A. DCCLXXIX. Add. Capit. III. A. DCCCV. c. 7. & 9. & L. III. Capitul. 6. vbi etiam de armis & locis, quae mercatores exteri adire debeant. Plane vt Romani etiam certa commerciis loca ſtatuebant, extra quae exteris non licebat exercere negotiationem. *L. 4. & final. C. de commerc.* Et MENANDER in Eclogis ſcribit, foedere inter Romanos & Perſas expreſſum fuiſſe, vt mercatores Saraceni ac Barbari certis tantum ac definitis itineribus ad vendendas merces in prouincias Romani Imperii pergerent. H.

§. XII. *) Vid. infra L. V. c. 5. §. 7. H.

iſtis apud ſe copia foeminarum defuerit. Puta, ſi populus virorum aliunde expulſus alibi conſederit, aut coetus virorum nouam condere ciuitatem velit. Nam ſine foemina aetatem agere repugnat naturae ſaltem plerorumque virorum; quippe cum coelibatus, vbi vires corporis ſunt integrae, non niſi excellentibus animabus conueniat, & praeter naturam remedia heic adhibere, foedum. Et res vnius duntaxat aetatis eſt, populus virorum. Qua ratione multi defendere, aut ſaltem excuſare volunt raptum Sabinarum a Romulo patratum. Etſi ſuper eo non vno modo tradatur. Dionyſ. HALICARNASSEVS L. II. [c. 30.] ait, Romulum per connubia voluiſſe vicinarum ſibi gentium amicitiam conciliare, quae licet ab iniuria inciperet, credidiſſe tamen ex huiusmodi re quapiam, & malo ex principio magnam familiaritatem poſſe conflari, poſtquam factum illud purgatum fuerat apud mulieres quidem cupidine & amore; apud reliquos, ſi non contumeliae cauſa, ſed neceſſitate id factum teſtarentur. Etſi ſat praepoſtera haec ſit via amicitiam inſtituendi. Vid. TACIT. An. I. 55. de Segeſte: *Auctis priuatim odiis, quod Arminius filiam eius pactam rapuerat. Gener inuiſus, inimici ſoceri; quaeque apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infenſos erant.* Alii vt occaſionem bellandi nanciſceretur contra vicinos, raptas mulieres ſcripſere; quod parum probabile videtur. Caeteri inopiam mulierum, adeoque neceſſitatem praetexunt. Prius tamen legatos circummiſſos, qui rogarent, ne grauarentur homines cum hominibus ſanguinem & genus miſcere. Qui poſtquam non ſine verborum contumelia reiecti fuerint, vim dolo miſtam fuiſſe adhibitam. Et erat eo ſeculo mos capiendi virgines non infrequens; quem DIONYSIVS [l. c.] ideo vocat: Ἑλληνικὸν καὶ ἀρχαῖον τὸ ἔθος, καὶ τρόπον συμπάντων καθ' οὓς συνάπτονται γάμοι ταῖς γυναιξὶν ἐπιφανέστατον: *Graecum & antiquum morem, & modum iungendi connubio mulieres ſplendidiſſimum.* Add. Iudic. XXI. v. 22. Etſi rariſſime accidat, vt non inueniantur, quae viris, non plane erubeſcendis & abominandis, vltro iungi velint. Tales igitur amicitiam noſtram hoc modo ſimul quaeſituros repudiare, aſperum nimis fuerit. Quanquam enim ob negatam in vxorem foeminam cauſa bello per ſe non praebeatur; idem tamen fit, vbi repulſae addita fuerit contumelia. Sicut Rhegini virginem nuptum petenti Dionyſio reſponderunt: *Se nullam praeter lictoris filiam ipſi conceſſuros.* Vid. Diodorus SICVLVS L. XIV. c. 108. Et STRABO L. VI. [pag. 258. Ed. Pariſ. Caſaub. p. 396. Ed. Amſtel.] Simile Exemplum exſtat apud M. Paulum VENETVM L. I. c. 52. Noſtras autem foeminas pro imperio adigere velle, vt talibus nubant, qui in ſe nihil habeant, quod amorem conciliare poſſit, inhumanum videtur; multoque magis, ſi diſpar quoque conditio acceſſerit. Conf. BOECLERVS ad d. l. Grotii §. 21. Quae a Canuleio iactantur apud LIVIVM L. IV. c. 3. *Connubium petimus, quod finitimis externisque dari ſolet: & vt hominum numero ſimus:* ad

§. XIII. *) Vel etiam ne quis potentis alicuius exteri affinitate & opibus nixus ciuis modum egrediatur; vel retro, ne potens quis extraneus, affinitate alicuius ciuis adiutus, rempublicam ſibi ſubiiciat. Quod Locrenſi Reipublicae accidiſſe obſeruauit ARISTOTELES V. Polit. 7. cum Dionyſius iunior vxorem Locrenſem duxiſſet; cuius affinitatis occaſione adiutus Rempublicam Locrenſem occupauit. Eodem loco Lacedaemonios notat. Hinc cum politiae contrario vteren-

ad praesentem quaestionem non pertinet. Nam hautquidquam inopia mulierum plebeios tunc premebat, sed iidem, vt patriciis exaequarentur, quaerebant. De caetero in vbere foeminarum prouentu per vim, bellumque ad nuptias grassari superuacuum est. Inuenies alium, si te hic fastidit, Alexin. Leges ciuiles, quae connubia cum exteris, aut inter diuersi ordinis homines prohibent, praesupponunt, cuique copiam esse dignam se conditionem inueniendi; & rationibus hisce fere nituntur, vt vel certarum splendor familiarum conseruetur, vel nostrates foeminae facilius maritos inueniant *, vel ne opes, aut effectus nostrorum in alias ciuitates per connubia transferantur.

§. XIV. Denique Grotius d. l. §. 22. addit, ius omnibus commune, adeoque & obligationem ad aliquid omnibus praestandum, oriri ex suppositione; si nimirum quid promiscue omnibus externis indulgeatur. Tunc enim si vnus excludatur, ei fieri iniuriam. Cuius rei causa haec videtur, quod cum contumelia sit coniunctum, si quis citra peculiarem causam aliquem velit excludere abs re, quae omnibus promiscue patet; quippe cum hic velut reliquis inaequalis habeatur. Vnde concludit ille; si externis alicubi venari, piscari, aucupari, margaritas legere, si ex testamento capere, si res vendere, si etiam extra penuriam foeminarum coniugia contrahere concedatur, vni id populo negari non posse, nisi delictum antecesserit. Verum isthaec assertio adeo liquida non videtur. Eiusmodi quippe concessionem factam oportuit vel expresse, vel tacite. Expresse conceditur quid alteri vel precario, vel per modum pacti, aut promissionis perfectae. Vt quis omnibus & singulis gentibus, notis aeque ac ignotis, sine fine & modo ad actum aliquem iure naturali indebitum, circa rem suam exercendum, ius perfectum contulerit; casus nunquam credo datus fuit, nec dabitur. Saltem enim nosse quis volet, cui, & quantum det. Quod si quis omnibus sibi notis ac amicis hactenus quid concesserit siue per modum pacti, siue precario; idem si quis ignotus suo iure praetendere velit, improbitatis & impudentiae notam non effugiet. Quae autem tacite duntaxat, & per dissimulationem concedimus, regulariter precarii naturam habere iudicantur. Quae mutatis nostris rationibus, aut propter immodestiam vtentium * recte possunt reuocari. Add. Boeclervs ad d. l. Grotii.

§. XV. Caetervm sat vulgaris est humanitas, cuius intermissio foedam animi malignitatem, & abiectionem inuoluit. Sublimior adhuc & splendidior eius gradus est, si quis ex singulari beneuolentia & propensione, vel ex propria generositate; vel ex singulari affectu, vel ex commiseratione conditionis alienae, gratis quid in alterum conferat, impensa aut opera laboriosa constans, quo ipsius necessitatibus subueniatur, aut insignis quaepiam vtili-

vterentur instituto, idem Aristoteles III. Pol. 6. Ἐπιγαμίαν dixit, ἕνοῃ τῶν ἰδίων ταῖς πόλεσι κοινωνημάτων, rem *vnam ex iis, quarum communicatio ciuium est propria.* Adde Nicol. Bvrgvndvm Lib. II. Histor. Belgic. ad Ann. MDLXIV. H.

§. XIV. *) Sane quibus aliqua permittuntur, ius ante permissionem non habebant; ergo si ab iis excludatur vnus, is de inhumanitate quidem aliquando, sed non de iniuria queri potest. H.

vtilitas eidem concilietur. Atque talia κατ᾽ ἐξοχὴν beneficia vocantur; quorum dispensationem ac modum fere conditio dantis, atque accipientis temperat. Ex quibus summam laudem adquirendi mortalibus materia patet, si magnitudo animi ac prudentia rite eadem moderata fuerit. Nam *ambitio, & iactantia, & quiduis potius quam liberalitas existimanda est, cui ratio non constat.* PLINIVS Panegyr. [c. 38. num. 4. Ed. Cellarii.] Super beneficiis porro dandis, aut dirigendis sapientes passim praecepta inculcant. CICERO Offic. I. [c. 14.] *Beneficentia, qua nihil est naturae humanae accommodatius, multas habet cautiones. Videndum est enim primum, ne obsit benignitas, & iis ipsis, quibus benigne videtur fieri, & caeteris: deinde, ne maior benignitas sit, quam facultas: tum vt pro dignitate cuiqui tribuatur* [1]. Et quidem ante omnia bene de nobis meritis: tum vt quisque nostrae opis maxime indiget. Sed & gradus coniunctionis inter homines obseruandi. Vbi latissime patet communis omnium hominum societas: qua *propior est eiusdem gentis, nationis, linguae, interius esse, eiusdem esse ciuitatis. Arctior colligatio societatis propinquorum. Vbi prima societas in ipso est coniugio: proxima in liberis, sequuntur fratrum coniunctiones: post consobrinorum, sobrinorumque: tum connubia, & affinitates. Praestantissima autem, & firmissima societas, cum boni viri, moribus similes sunt familiaritate coniuncti.* (IDEM de Finib. I. 5. *In omni honesto nihil est tam illustre, nec quod latius pateat, quam coniunctio inter homines hominum, & quasi quaedam societas & communicatio vtilitatum, & ipsa charitas generis humani; quae nata a primo satu, quo a procreatoribus nati diliguntur, & tota domus coniugio & stirpe coniungitur, serpit sensim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitiis: post vicinitatibus, tum ciuibus, & iis, qui publice socii atque amici sunt: deinde totius complexu gentis humanae.) Videndum etiam est, quid cuique maxime necesse sit, & quid quisque nobiscum vel sine nobis aut possit consequi, aut non possit. Ita non iidem erunt necessitudinum gradus, qui & temporum: suntque officia, quae aliis magis quam aliis debeantur: Vt vicinum citius adiuueris in frugibus percipiendis, quam aut fratrem aut familiarem; at in iudicio propinquum potius, & amicum, quam vicinum defenderis* [2]. SENECAE libros de Beneficiis excerpere heic longum foret. Notabile est, quod de Pythagoreis tradit PLVTARCHVS Sympos. L. VIII. c. 7. eos sociis praecepisse, μηδενὸς ἀφαιρεῖν βάρος, συνεπιτιθέναι δὲ καὶ συνεπιφορτίζειν. *Ne quem onere leuent, sed in tollendo & subeundo iuuent.* Ratio additur; ὡς μηδεμίαν σχολὴν μηδὲ ῥαστώνην ἀποδεχομένους. *Scilicet omne otium, omnem segnitiem eo prohibentes.* Quanquam potior ratio sit, quae extat

§. XV. 1) *Id enim est iustitiae fundamentum, ad quam haec referenda sunt omnia. Nam & qui gratificantur cuipiam, quod obsit illi, qui prodesse velle videantur, non benefici neque liberales, sed perniciosi assentatores iudicandi sunt: & qui aliis nocent, vt in alios liberales sint, in eadem sunt iniustitia, vt in suam rem aliena conuertant. - - - Qui benigniores volunt esse, quam res patitur, primum in eo peccant, quod iniuriosi sunt in proximos. Quas enim copias his & suppeditare aequius est, & relinqui, eas transferunt ad alienos. Inest autem in tali liberalitate cupiditas plerumque rapiendi, & auferendi per iniuriam, vt ad largiendum suppetant copiae. - - - In quo* [delectu dignitatis] *& mores eius erunt spectandi, in quem beneficium conferetur, & animus erga nos, & communitas & societas vitae, & ad nostras vtilitates officia ante collata: quae, vt concurrant omnia, optabile est: sin minus plures caussae, maioresque ponderis plus habebunt.* vbi supra. *Nullum enim officium referenda gratia magis necessarium est. - - - Sed in collocando beneficio, & in referenda gratia, si cetera paria sint, hoc maxime officii est, vt quisque maxime opis indigeat, ita* ei

extat 2 Corinth. VIII, 13. Ὀυχ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλῖψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος. *Non vt aliis remiſſio, vobis autem afflictio ſit, ſed ex aequalitate, &c.* Add. AMBROSIVS Offic. L. I. c. 30. & ex eo GRATIANVS Diſt. 86. c. 14. ſeqq. & cauſ. 1. Quaeſt. 2. c. 6. 7. SOCRATES apud Xenophontem Apomnem. L. I. [T. I. c. 3. num. 3. Ed. Ox. pag. 421. init. Edit. Graecae H. Steph.] *Erga amicos aut hoſpites, caeteramque vitam optimam eſſe hanc admonitionem aiebat* τὴν καδδύναμιν ἔρδειν, *ſecundum quod potes agas.* Modus quoque [3] dandi multum gratiae beneficiis addit, ſi hilari fronte, promte, & cum conteſtatione beneuolentiae demus.

§. XVI. BENEFICENTIAE ex aduerſum reſpondet gratus animus, quo is, qui beneficium accepit, oſtendit, id ſibi acceptum fuiſſe, dantique ob eam cauſam fauet, & occaſionem quaerit paria reponendi, quantum eius fieri poſſit [1]. Nam id hautquidquam neceſſarium eſt, vt praeciſe tantum reddamus, quanti fuit, quod datum eſt; ſed ſaepe ſtudium & conatus obligationem explent. OVIDIVS de Ponto L. III. El. 8. *Sed qui, quam potuit dat maxima, gratus abunde eſt, Et finem pietas contigit illa ſuum.* Modo tamen nihil ſit, quod ei, qui beneficium ſeſe dediſſe praetendit, recte opponi poſſit. Vid. PHAEDRVS L. I. Fab. 23. Nam [2] qui me ex aquis extraxit, ei nihil debeo ſi me in eas prius coniecerat. Quanquam ſapientes monent, non nimis ſubtiliter inueſtigandum eſſe, quibus rationibus quis motus nobis beneficii quid exhibuerit; quod iſta ſubtilitas nunquam non ingratis praetextum poſſit praebere. Caeterum quo magis ad deuinciendos animos hominum apta ſunt beneficia; eo acrius ad gratiam referendam nos incumbere ſubigit ius naturae. Saltem ne eum, qui fiducia noſtri nobis prior benefecit, ob eam rem deteriore eſſe conditione patiamur; neue beneficium accipiamus, niſi animo nitendi, ne dantem merito dati poeniteat. Nam ſi ob certam cauſam alicui peculiariter nolimus obligari, licebat oblatum beneficium repudiare. Id quod tamen citra ſuſpicionem contemtus faciendum; cum alias in recuſatione beneficii, vltro oblati contumelia inſit. Et ſane absque neceſſitate gratiae referendae ſi foret, contra rationem fecerit, ſi quis ſua temere iactauerit, & quod periturum proſpicit beneficium prior contulerit. Quo modo omnis tolleretur inter homines beneficentia & fiducia, vnaque omnis beneuolentia neque eſſet inter eos quidquam gratuitae opis, nec vllum gratiae conciliandae initium. Conf. HOBBESIVS de Ciue c. 3. §. 8. ARISTOTELES Nic. L. IX. c. 2. Τὰς

ei potiſſimum opitulari. IBID. Cap. 15. *Eſt enim primum* [principium communitatis & Societatis humanae] *quod cernitur in vniuerſi generis humani Societate.* - - - -

2) Add. Marcus ANTONINVS L. V. c. 6. ibique GATAKERVS & PLINIVS Lib. IX. Epiſt. 30. Inter philoſophos recentiores commendari meretur CLERICVS in libello Gallico, *Réflexions ſur ce que l'on appelle communément Bonheur & Malheur en matiere de Loteries*, excuſo Amſterodami 1696. cuius caput 12. prae reliquis huc pertinet.

3) Adiicitur haec periodus ex Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 8. §. 5.

§. XVI. 1) Qua regula etiam diſcipuli Zoroaſtris vſi ſunt. *Praeceptum eſt, vt ſi aliquis beneficium facit alteri, tum alteri incumbit illud eadem quantitate rependere, quantum poterit.* In Sad-der Porta XCV. apud Thom. Hyde.

2) Quod exemplum ipſum quoque ex Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 8. §. 37. hic inſertum eſt. Vid. SENECA de Benefic. VI. 26.

Τὰς μὲν εὐεργεσίας ἀνταποδοτέον ὡς ἐπιτοπολὺ μᾶλλον, ἢ χαριστέον ἑταίροις. καὶ ὥσπερ δάνειον, ᾧ ὀφείλει ἀποδοτέον μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον. καθόλου μὲν τὸ ὀφείλημα ἀποδοτέον. ἐὰν δὲ ὑπερτείνῃ ἡ δόσις τῷ καλῷ, ἢ τῷ ἀναγκαίῳ, πρὸς ταῦτ᾽ ἀποκλιτέον. Beneficia retribuenda vt plurimum magis ſunt, quam ſodali inſeruiendum : & ſicut mutuum, cui debet quispiam, reſtituendum magis, quam ſodali dandum. In vniuerſum debitum eſt reddendum : ſed ſi datio honeſtate aut neceſſitate ſuperexcedat, ad haec eſt declinandum. Add. quae Socrates circa amorem fraternum diſputat apud XENOPHONTEM Memorabil. L. II. CICERO Offic. I. [c. 15.] *Nullum officium referenda gratia magis neceſſarium eſt. Quod ſi ea, quae acceperis, vtenda maiore menſura, ſi modo poſſis, iubet reddere Heſiodus: quidnam beneficio prouocati facere debemus? An non imitari agros fertiles, qui multo plus afferunt, quam acceperunt? Etenim ſi in eos, quos ſperamus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre: quales in eos eſſe debemus, qui iam profuerunt? Nam cum duo genera liberalitatis ſint, vnum dandi beneficii, alterum reddendi: demus, nec ne, in noſtra poteſtate eſt: non reddere bono viro non licet, ſi modo id facere poſſit ſine iniuria.* Vbi obſeruandum a CICERONE ad liberalitatem referri gratiae relationem, quod neque haec ita certis legibus ſit adſtricta, vti iuſtitia, quae praeciſe iubet reſtituere, quae ex contractu debentur. Add. AMBROSIVS Offic. L. I. c. 31. GELLIVS L. I. c. 4. Quanquam autem nec beneficium dare prorſus extra obligationem ſit; longe tamen laxiorem habet licentiam beneficentia, quam gratus animus; qui omnino laborare debet, vt benefactori ſe ſuo adprobet. Etſi ſaepe contingat, vt benefici magis ament eos, quibus benefecerunt, quam hi illos. Cuius rei cauſas inueſtigat ARISTOTELES Nicom. IX. 7. Addatur quoque HOBBESII Leuiathan c. 11. vbi rationem reddit, quare magna beneficia a maioribus accepta pariant amorem; a paribus aut minoribus non item, niſi ſpes ſit retribuendi. Cui innititur illud TACITI [Annal. L. IV. c. 18. in fine] *Beneficia eouſque laeta ſunt, quoad videntur exſolui poſſe: vbi multum ſupra ſunt, odium pro gratia redditur.*

§. XVII. PORRO licet in animo ingrato per ſe nulla ſit iniuria, quippe cum non violetur ius aliquod proprie dictum: foedius tamen, & magis odioſum ac deteſtabile habetur nomen ingrati, quam iniuſti [1]: quod cenſeatur animi valde abiecti & degeneris, ſeipſum indignum declarare eo iudicio, quod alter de ipſius probitate tulit, ac ne beneficiis quidem moueri poſſe ad concipiendum humanitatis ſenſum. Gregor. NAZIANZENVS: *Ὃν γὰρ τὸ*

χρηστὸν

§. XVII. 1) Rationem, qua ingrati adeo inuiſi ſint, hanc reddit CICERO de Offic. L. II. c. 18. *Omnes enim immemorem beneficii oderunt, eamque iniuriam in deterrenda liberalitate ſibi etiam fieri, eumque, qui faciat, communem hoſtem, tenuiorum putant.*

2) SENECA de Benefic. L. III. c. 7. *Primum omnium, pars optima beneficii periit, ſi actio, ſicut certae pecuniae, aut ex conducto & locato, datur. - - - Deinde cum res honeſtiſſima ſit, referre gratiam, definit eſſe honeſta, ſi neceſſaria eſt. - - - Adiice nunc, quod huic vni legi omnia fora vix ſufficient.*

3) Add. AELIANVS H. A. L. VIII. c. 3. & PETITVS de leg. Athen. L. II. Tit. 6. & L. VII. Tit. 8. Qui loci fugiſſe videntur BAYLIVM, quum, dans ſes Penſées ſur la comete p. 707. Edit. 3. ſcriberet, apud nullam gentem poenas contra ingratos ſancitas eſſe, exceptis Medis. Laudat ea de cauſſa Xenophontem & SENECAM de Benef. L. III. c. 6. ſed in poſteriori loco editiones vulgatae pro Medis Macedones exhibent, qua de re conferendus MVRE-

TVS

χρηςὸν ἐκ ἐποίησεν ἥμερον, τί δ' ἂν δράσειεν ἄλλο τῶν πάντων ποτέ; Quem enim benignitas ex fero humanum reddere non potuit, quid aliud hunc ex omnibus rebus vnquam emendauerit? LVCIANVS in Antholog. [T. II. pag. 337. Ed. Amst.] *Φαῦλος ἀνὴρ πίθος ἐςὶ τετρημένος εἰς ὃν ἁπάσας Ἀντλῶν τὰς χάριτας, εἰς κενὸν ἐξέχεας. Vir nequam vas est pertusum; gratia in illum Mox effusa perit, fusa simul fuerit.* Add. XENOPHON Cyropaed. L. IIX. [c. 3. §. 19.] de Pheraulae sententia circa naturam hominis. Eleganter quoque CARTESIVS de Passionib. artic. 194. *Ingratitudo vitium est hominum brutorum & stolide superborum, qui putant omnia sibi deberi; aut stupidorum, qui nullam faciunt reflexionem animi ad beneficia, quae accipiunt, aut imbecilliorum & abiectorum, qui vbi sentiunt infirmitatem & egestatem suam, demisse quaerunt auxilium aliorum, quod vbi sunt consecuti, eos odio prosequuntur, quia destituti voluntate paria referendi, aut se id posse desperantes, & sibi fingentes omnes omnino secum venales & mercenarios esse, nihilque boni fieri nisi cum remunerationis spe, eos se decepisse arbitrantur.* SOPHOCLES Aiace flagel. [pag. 31. Ed. H. Steph.] *Decet virum memorem esse, si quid illi suaue accidit: Gratia semper parit gratiam. Si cui vero excidit accepti beneficii memoria, is neutiquam vir generosus est.* Enimuero an in foro ciuili actio ingrati sit danda, eruditi disputant. Negat id SENECA de Benefic. L. III. c. 6. seqq. hisce potissimum rationibus: quod pars optima beneficii pereat, si actio, sicut certae pecuniae, aut ex conducto, & locato detur; iam enim creditum esse incipere. Et cum res honestissima sit referre gratiam, desinere esse honestam, si sit necessaria. Denique vni huic legi vix omnia fora suffectura. THEMISTIVS Orat. 3. *ὁ Περσικὸς νόμος* (cuius meminit XENOPHON Cyropaed. L. I. *Δίκας εἰσπράττεται ἀχαριςίας, ὅτι μάλιςα ἐμποιεῖ μῖσος, ὅπη ἂν ᾖ. ὃ δὲ μηδεὶς κολάζει νόμος. ἐνταυθάπερ αὐτῆς μισοῦσι μὲν ἀλλήλους, ὀ δικάιονται δὲ, ἀλλὰ κρύπτουσι τὸ ἔχθος. Persicis legibus ingrati animi constituta poena est, quod vbicunque sit, maxime odium atque inimicitiam ingeneret. Vbi vero nulla lex est, quae id puniat, ibi ex eodem vitio mutuo sese odio prosequuntur, nec litigant tamen, sed occultas simultates exercent.* Add. M. ANTONIVS L. IX. §. 42. circa finem; & Valerius MAXIMVS L. II. c. 6. §. 6. 7. & L. V. c. 3. §. 5. inter externa [2]. Quibus non pauca ab aliis reponuntur. Vid. BOECLERI Dissertatio, quae inscribitur Actio ingrati [3]. Nobis hoc loco id tantum monendum videtur, non statim dari actionem, aut instar actionis in foro velut iuris naturae, quia actus aliquis legi naturali repugnat. Equidem ingratos poenae post mortem manent, per sententiam diuini tribunalis infligendae. Merito quoque iidem exosi & detestabiles reliquis hominibus sunt, & in-

TVS Var. Lect. Lib. XII. c. 3. Vid. etiam BRISSONIVS de Regno Persico L. II. p. 198. 199. Edit. Sylburg. Apud Romanos quoque de officiis singularibus, qualia sunt medicorum, aduocatorum & praeceptorum extra ordinem ius dicebatur *L. 27. D. de Donat. L. 1. D. de extraord. cognit.* SENECA VI. de Benef. c. 15. *Isto modo*, inquit, *ne medico quidquam debere te, nisi mercedulam, dices: nec praeceptori, quia aliquid numeraueris. Atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reuerentia est. Aduersus hoc respondetur, quaedam pluris esse, quam emuntur. Emis a Medico rem inaestimabilem, vitam, ac valetudinem bonam: a bonarum artium praeceptore studia liberalia & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operae, soluitur, quod deseruiunt, quod a rebus suis auocati nobis vacant. Mercedem non meriti, sed occupationis suae ferunt,* & dein. c. 16. *Quid ergo? quare Medico & praeceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex Medico & praeceptore in amicum transeunt, & nos non arte, quam vendunt, obligant, sed benigna & familiari voluntate.*

& indigni, quibus deinceps benigne quid fiat. Sed quare ob ſimplicem ingratitudinem, (quando quis acceptorum beneficiorum obliuiſcitur, aut occaſione data referre gratiam negligit,) neque bello quis peti, neque in foro ciuili actione pulſari queat, ratio in aprico eſt. Nam ea ipſa de cauſa beneficium alteri dedi, id eſt, eius, quod dedi, refuſionem mihi ſtipulatus non ſum, vt & alteri foret occaſio oſtendendi, ſe honeſti amore, non ex metu coactionis gratiam retuliſſe: vtque ipſe non ſpe lucri, ſed ſtudio humanitatis exercendae videar erogaſſe, de quo recipiendo mihi caueri noluerim. Fortius philoſophatur Marcus ANTONINVS L. IX. §. 42. *Quando* [4] *tanquam ingratum incuſas aliquem, in temet cenſuram conuerte. Peccatum enim procul dubio eſt tuum, quod non abſolute dediſti, nec tanquam qui totum actionis tuae fructum iam ſtatim percepiſſes. Quid enim amplius velle debebas, vbi homini benefeceras? annon hoc ipſum tibi ſufficit? quod eſt naturae tuae congruum, vbi quid feceris, tum facti iſtius mercedem quaeris?* Aſt vbi quis exercet ingratitudinem mixtam [5], ſeu quando non ſolum gratiam non refert, ſed & pro illa iniurias & malefacta reponit; ibi cauſa belli, & actio proprie ex iniuria data oritur; adiunctus autem ingratus animus foediſſimam eiusdem labem arguens, efficit, vt & eo citius iniuriae exſecutio ſuſcipiatur, & eo acriori poena caſtigetur is, cuius prauitas ne beneficio quidem deliniri potuit. Caeterum quatenus per ſubſequentem iniuriam neceſſitas referendi beneficii tollatur, docet SENECA de Beneficiis L. VI. c. 4. 5. & Epiſtola 81. [6]

CAPVT

4) Ὅταν ὡς ἀπίστῳ, ἢ ἀχαρίστῳ μέμφῃ, εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρέφου. Προδήλως γὰρ σὸν τὸ ἁμάρτημα, εἴτε περὶ τοῦ τοιαύτην τὴν διάθεσιν ἔχοντος ἐπίστευσας, ὅτι τὴν πίστιν φυλάξει, εἴτε τὴν χάριν διδοὺς, μὴ καταληκτικῶς ἔδωκας, μηδὲ ὥστε ἐξ αὐτῆς σῆς πράξεως εὐθὺς, ἐπειληφέναι πάντα τὸν καρπόν. Τί γὰρ πλέον θέλεις, εὖ ποιήσας ἄνθρωπον; οὐχ ἀρκεῖ σοι; κατὰ φύσιν τὴν σήν τι ἔπραξας τούτου μισθὸν ζητεῖς, ὡς ἐμόφθαλμος ἀμοιβὴν ἀπῄτει, ὅτι βλέπει. ἢ οἱ πόδες, ὅτι βαδίζουσιν, ὥσπερ γὰρ ταῦτα πρός τόδε τι γέγονεν, ἅπερ κατὰ τὴν ἰδίαν κατασκευὴν ἐνεργοῦντα ἀπέχει τὸ ἴδιον· οὕτως καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐνεργετικὸς πεφυκὼς, ὁπόταν τι ἐνεργετικὸν πράξῃ, πεποίηκε πρὸς ὃ κατασκεύασται, καὶ ἔχει τὸ ἑαυτοῦ.

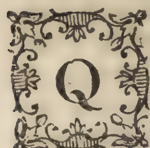
5) Quae etiam *praegnans* appellatur, ſed in hac quoque in ingratum non animaduertitur, ſed in iniuriam inferentem, quippe poenas daturum, etiamſi hominem nullis ſibi beneficiis cognitum, iniuria adfeciſſet.

CAPVT IV.

DE SERVANDA FIDE, VBI ETIAM DE DIVISIONIBVS OBLIGATIONVM.

I. *Non possunt non in societate humana pacta exsistere,*
II. *Pacta seruanda sunt.*
III. *Obligationes sunt vel congenitae vel aduentitiae.*
IV. *Obligationi congenitae repugnat atheismus.*
V. *Obligatio naturalis & ciuilis.*
VI. *Quae vtriusque efficacia?*
VII. *Obligatio perpetua & temporaria.*
VIII. *Obligatio non mutua.*
IX. *Obligatio perfecte aut imperfecte mutua.*

QVAE HACTENVS exposita sunt officia, ex communi illa cognatione, quam natura inter omnes homines constituit, inuicem debentur, licet nullus inter ipsos actus antecesserit [1]. Enimuero solo isthoc ambitu circumscribere officia, quae inter homines mutuo sunt exercenda, parum est. Nam neque quibusuis ea est ingenii bonitas, vt omnia, quibus aliis prodesse queunt, ex sola humanitate & caritate velint praestare, citra exploratam spem paria recipiendi. Et frequenter illa, quae ab aliis in nos proficisci possunt, eiusmodi sunt, vt gratis eadem nobis exhiberi salua fronte postulare nequeamus. Saepe quoque nostram personam aut fortunam non decet, alteri tale beneficium debere. Adeoque vt plurimum alter dare non potest, saepe nos accipere nolumus, nisi alter paria a nobis recipiat. Non raro denique alios latet, qua ratione commodis nostris inseruire queant. Igitur vt mutua inter homines officia, qui fructus est socialitatis, eo crebrius, & ad certas velut regulas exerceantur, necessum fuit, homines ipsos inter se conuenire super eiusmodi rebus inuicem praestandis, quae ex sola humanitatis lege semper certo sibi polliceri quis non poterat. Adeoque in antecessum determinandum fuit, quid alteri quis praestare, quidque ab eodem iterum expectare, suoque iure exigere deberet. [Id [2] ipsum autem fit per promissa & pacta.]

6) Ceterum beneficium saepe beneficii nomen amittit, quamuis non indigno confertur. Hinc Corinthiorum beneficium risit Alexander, offerentium ius suae ciuitatis, quamuis se id praeter Herculem nemini dedisse gloriarentur. SENECA de Benef. I. 13.

§. I. 1) Vide supra c. I. §. I. n. I. & nota ad c. 9. §. 8. huius libri.

2) Haec verba, poscente perspicuitate, adiecimus ex Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. I. §. 2. praeeunte Cl. BARBEYRACO. De reliquo, quae ab Auctore dicuntur, eo tantum tendunt, opus esse pactis, vt obligationes nouae constituantur. Verum sunt ea praeterea necessaria, vt obligationes 1) bello abruptae restituantur, 2) vt constitutae tollantur, 3) vt imperfectae & laxiores magis adstringantur. TITIVS Obseru. CXCVIII..

cta.] Denique [3] cum finita vtique potentia hominis ad omnes simul pari modo sese extendere nequeat; rationi sane conuenit, vt quae actiones per priores obligationes nondum sunt occupatae, addicantur iis, qui per pacta prius ius ad eas sibi quaesiuerunt. Ex quibus intelligitur, quomodo officia humanitatis seu caritatis differant ab illis, quae ex iure proprie dicto exiguntur, quaeque adeo iustitia stricte dicta dirigit. Ista quippe non ex pactis expressis aut implicitis debentur, sed ex sola obligatione per ipsam naturam quibusuis hominibus iniuncta. Sed quae alteri ex pactis & conuentionibus debeo, illa ideo debeo, quia nouum sibi ius iste aduersus me ex proprio meo consensu quaesiuit. Accedit, quod in conuentionibus cum altero quicquid egi, non tam propter alterum, quam propter meum commodum feci; cum in officiis humanitatis contrarium accidat. Nam licet horum exercitium in genere sit necessarium, vt homines commode inter se degere possint, adeoque in eius quoque commodum redundet, qui ista exercuerit, dum paria ab aliis sibi potest polliceri; heic & nunc tamen quis humanitatem exercet non propter seipsum, sed in gratiam illius, qui beneficium accipit. Nam quoties priuatum commodum ex beneficio quaeritur, illico id nomen & indolem suam amittit. Sic igitur lex humanitatis siue caritatis, & pacta hominum inter se officia, & praestationes mutuo velut supplent, dum quae ex caritate non solent, aut possunt proficisci, per pacta procurantur; vbi haec locum non habuerunt, caritas subit: Etsi autem, quae & qualia pacta a singulis hominibus ineantur, in cuiusuis est arbitrio; vt tamen aliqua inter homines exsistant, in genere & indefinite ius naturae hactenus praecepit, quatenus sine illis socialitas, & pax inter homines seruari nequit. ISOCRATES aduersus Callimachum [4] [pag. 647. Ed. Paris.]: In foederibus & pactis *tanta vis est, vt pleraeque res tum Graecorum, tum barbarorum ex pactis & conuentis transigantur. His enim freti conuenimus, & commercia agitamus. Per haec inter nos contrahimus: per haec cum priuatas inimicitias, tum communia bella deponimus. Hoc vno, tanquam communi bono, homines omnes vti non desistimus.*

§. II. SI QVAE autem inter homines ineuntur pacta, illa sancte obseruanda esse, sociabilis natura hominis requirit. Citra hoc enim si esset, plurima pars vtilitatis periret, quae humano generi ex communicatis inuicem officiis enascitur. ARISTOTELES Rhetor. L. I. c. 15. Ἀκύρων γιγνομένων συνθηκῶν, ἀναιρεῖται ἡ πρὸς ἀλλήλους χρεία τῶν ἀνθρώπων. *Sublatis pactis tollitur inter se vsus hominum.* CICERO Offic. II. [c. 11.] *Iustitiae tanta vis est, vt nec illi quidem, qui maleficio & scelere pascuntur, possint sine vlla particula iustitiae viuere.* Id

3) Hanc periodum, quae in editionibus anterioribus, nec excepta ea Anni 1706. loco non suo legebatur, huc reiecimus, sequuti monitum Cl. BARBEYRACI, cui ea in margine, ab Auctore festinanter agente, posita videtur.

4) Τοσαύτην δὲ ἔχουσι δύναμιν [αἱ συνθῆκαι] ὥστε τὰ πλεῖστα τοῦ βίου, καὶ τοῖς Ἕλλησι, καὶ τοῖς Βαρβάροις, διὰ συνθηκῶν εἶναι. Ταύταις γὰρ πιστεύοντες, ὡς ἀλλήλους ἀφικνούμεθα, καὶ πορίζόμεθα, ὧν ἕκαστοι τυγχάνομεν δεόμενοι. μετὰ τούτων καὶ τὰ συμβόλαια τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ποιούμεθα. καὶ τὰς ἰδίας ἔχθρας, καὶ τοὺς κοινοὺς πολέμους διαλυόμεθα. Τούτῳ νόμῳ κοινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι.

§. II. 1) Idem CICERO pro Roscio Comoedo: *Perfidiosum & nefarium est fidem frangere, quae continet vitam.* Et II. de Officiis: *Nulla res vehementius rempublicam continet, quam fides.* A. Rhetoricor. ad Herennium L. II. *Pacta, quae sine legibus obseruantur ex conuentu, iuri praestare dicuntur.* Add. H. GROT. III. de I. B. & P. c. 19. §. 1. H.

Id quod exemplo latronum & piratarum declarat. Ni quoque promissa seruandi necessitas foret, hautquidquam liceret rationes suas firmiter aliorum hominum subsidiis superstruere. Quin & ex decepta fide iustissimae querelarum, bellique causae pullulare sunt idoneae. Nam vbi ego ex pacto aliquid praestiterim, altero fidem fallente, mea mihi res aut opera frustra periit. Sin vero nihil adhuc praestiti, rationes tamen, & destinata mea turbari molestum est; cum alio modo rebus meis potuissem consulere, nisi iste mihi sese obtulisset. Et indignum est ludibrio haberi, quia alterum cordatum ac bonum virum credidi. Igitur religiosissimum iuris naturalis praeceptum, & quod vniuersae humanae vitae decus, modum, atque rationem temperat habetur: [1] *Vt quilibet fidem datam seruet*, seu promissa atque pacta expleat [2]. Addantur, quae Dionysius HALICARNASSEVS L. II. [pag. 134. Ed. Sylb. c. 75. p. 129. Ed. Oxon.] de Fide a Numa inter Numina consecrata tradit [3]. EVRIPIDES Heraclidis. Χρὴ ἀψευδὲς εἶναι τοῖσι γενναίοις στόμα. *Oportet generosis verax os esse.*

§. III. CAETERVM cum per pacta, expressa praesertim, obligatio nobis accedat, quae alias per ipsam naturam, saltem ita definite, non aderat; conueniens videtur, hoc loco praecipuas obligationum distinctiones euoluere *. Est igitur obligatio alia *connata;* alia *aduentitia.* (ARRIANO in Epictetum L. III. c. 2. dicuntur σχέσεις φυσικαὶ καὶ ἐπίθετοι, *affectiones naturales & accersitae.*) Illa est, quae omnibus hominibus eo ipso, quod praedita ratione animalia sunt, inhaeret; seu quae ipsam naturam rationalem, vt talem, comitatur. Etsi cum omnes homines, ex aliorum coniunctione generati, infantes nascantur, ad rite exercendam rationem adhuc inhabiles, ea obligatio tantisper intra actum primum delitescat; plene sese exserens, & ad contrahendum reatum homines reddens idoneos, quam primum per aetatem eius vim intelligere coeperint. Ex eo tempore effectus illa suos producit, si vel maxime per socordiam homo eandem rite expendere neglexerit. Vnde etiam ignorantia iuris naturalis neminem adultae aetatis excusat, aut si dicat, sibi nunquam in mentem venisse cogitare, an de ea re iure naturali sit dispositum. *Aduentitiae obligationes* sunt, quae hominibus ex antegresso facto humano arcessuntur, non citra ipsorum consensum expressum aut praesumtum.

§. IV. INTER *congenitas* obligationes praecipua est, quae incumbit omnibus hominibus aduersus Deum, vniuersi huius summum arbitrum; cuius vi tenemur ipsum venerari, eiusque imperio & legibus obtemperare. Quam obligationem si quis in vniuersum abruperit, atheismi flagitio sese alligat. Quod fit,

2) Adde, cuiuscunque conditionis, vel religionis is fuerit, quocum pacti simus. Quod praeceptum discipulorum Zoroastris est, multo hac parte, monente Cl. Barbeyraco, honestiorum, quam quidam Christiani. *Cum quocunque*, inquiunt, *pactum, feceris, id ne frangas.* - - - *Ne putes tecum dicere, quamuis pactum fregero, id tamen mihi non erit peccatum: & siue sit cum aliquo in Religione nostra, siue extra eam, res perinde est.* Apud Thom. HYDE, de Relig. veterum Persarum &c. in Sad-der Porta XXVIII. memorabile exemplum Lysidis, Philosophi Pythagorei, fidem datam nimis religiose obseruantis refert IAMBLICHVS de vita Pythag. c. 30. §. 185. Edit. Kust.

3) IDEM Iphigenia in Tauris:

Καλόν τι γλῶσσ', ὅτῳ πίστις παρῇ.

Pulcrum lingua, cui praesto fides. H.

§. III. *) De qua supra L. I. c. 6. §. 5. & seq. fuse actum. H.

fit, si quis vel ipsum Deum exsistere neget, vel ab eo res humanas curari abnuat. Nam quoad effectum moralem haec duo aequipollent, & per vtrumque omnis religio tollitur, & inter ludibria fraenandae rudi plebeculae reiicitur. AMBROSIVS Off. L. I. c. 26. *Nihil est, quod magis proficiat ad vitam honestam, quam vt credamus, eum iudicem futurum, quem & occulta non fallant, & indecora offendant, & honesta delectent.* Add. LACTANTIVS de Ira Dei c. 8. Inde merito reiiciendus est HOBBESIVS de Ciue c. 14. §. 19. c. 15. §. 2. qui atheismum inter peccata imprudentiae seu ignorantiae refert, veluti is peccatum proprie non foret, sed error duntaxat, & stultitia, quae iure puniri nequeat. Argumento vtitur, quod *atheus nunquam voluntatem suam Dei voluntati subiecerit, vt quem ne esse quidem opinatus fuerit. Summum autem imperium neminem in nos habere, quod non sit ei nostro consensu delatum. Adeoque cum atheus nunquam sub regno Dei fuerit, legibus quoque eius regni ipsum non obligari.* Enimuero falsissimum est, omne imperium constitui consensu eorum, quibus imperatur. Id enim verum duntaxat est de imperio humano; vbi non extinguitur facultas nostra resistendi alteri, naturaliter nobis aequali, nisi nostro consensu, & pacto. At quis dixerit, Deo non esse ius imperandi suae creaturae, nisi illa vltro in ipsius imperium consenserit? Praesertim cum IPSE c. 15. §. 5. ius Dei regnandi, & puniendi in regno naturali a potentia irresistibili deducat. Atheos autem potentiae Dei resistere posse nemo crediderit. Vnde & athei hautquidquam proprie loquendo hostes Dei sunt, (prout HOBBES hostes definit, qui neque communi imperanti, neque alter alteri subiiciuntur,) sed rebelles subditi, quique adeo crimine laesae maiestatis diuinae se obstrinxerunt; quod & IPSE diserte tradit c. 15. §. 19. Sicut iuxta EVNDEM crimen laesae maiestatis humanae est, si quis in vniuersum dicto, factoue declaret, sibi non esse amplius voluntatem, ei homini vel concilio, cui commissum est summum ciuitatis imperium, obediendi; seu vbi quis simul & semel vinculum obsequii ciuilis abruperit. Vt non adeo obscurum sit, ad quodnam peccati genus referendus sit atheismus. Sed & falsum est, atheos non aliter puniri posse, quam iure belli: quemadmodum contra Gigantes θεομάχες diuos sese in praelium accinxisse fabulantur Poëtae. Verum quae in bello infliguntur hostibus mala, poenas proprie dictas non esse, alibi ostendemus. Neque statim iure belli vtitur, qui subditos refractarios armis in ordinem redigit. Nam & hoc ipsum sub iure imperii continetur, ad iussa capessenda per violentiam posse adigere eos, qui vltro obsequi detrectant. Multo minus in iustum hostem euadit, quique adeo iure resistere possit, qui legitimum imperii vinculum abrupit. Nec excusat Hobbesium, quod in Psalmo XIV. athei, qui *in corde suo dicunt, non est Deus, insipientes* vocantur. Quasi vero phrasi Sacrae Scripturae illi solummodo stulti dicantur, qui in errore versantur; ac non illi quoque, qui ex malitia peccant. At

§. IV. *) Vtique pulcherrima sunt, quae ab Auctore nostro in antecedentibus de religione disputantur: ast hic durius plerisque philosophari videtur, vbi Atheos etiam propter solum errorem puniendos esse ait. Quid enim errori cum crimine commune est, quid ignorantiae intellectus cum poenis & suppliciis? Demonstrationibus potius & cohortationibus in eos vtendum est, quam saeuo ferro & diris flammis. Neque enim erroris morbo, aut vitio alia medicina parata est, quam sola conuictio. Quodsi tamen error hic cum procacia eum propagandi coniunctus sit, seditionis

At quaſi non maxima ſit illa ſtultitia, per malitiam ſibi grauiſſimam poenam pro exigua aut nulla voluptate arceſſere. Deinde non ita difficile eſt, naturali ratione Deum inueſtigare, quemadmodum eſt inuenire proportionem ſphaerae ad cylindrum; quo exemplo vtitur Hobbeſius. Equidem fortaſſe artificioſam & philoſophicam de Dei exſiſtentia demonſtrationem eruere aut capere non cuiusuis idiotae fuerit. Non tamen ideo cuipiam impune de Deo dubitare, aut eundem abnegare licebit. Cum enim vniuerſum genus humanum in perpetua velut poſſeſſione iſtius perſuaſionis fuerit; neceſſum erat, ſi quis eandem oppugnare velit, vt non ſolum omnia argumenta, quibus Deus eſſe probatur, ſolide deſtruat, ſed & plauſibiliores rationes pro aſſertione ſua proferat. Simulque cum generis humani ſalutem ea perſuaſione contineri hactenus creditum ſit, oſtendendum ipſi praeterea eſt; generi humano per atheismum melius conſuli, quam retento cultu Numinis. Quod cum impoſſibile plane ſit, non in Deum duntaxat, ſed & in vniuerſum humanum genus athei delinquere ſunt cenſendi. Eoque minus venia proſequendi ſunt, quod illi demum conſenſum omnium populorum ac ſeculorum oppugnatum eant, qui eximiam quandam ingenii perſpicaciam prae caeteris ſibi arrogant. Vnde ſi in atheiſmum prolapſi fuerint, in errore quidem, eoque exitiabili verſantur; ſed quem non per imprudentiam aut ſimplicitatem, verum ex petulanti ſapientiae perſuaſione contraxerunt. Conf. Iean d'Espaigne de Erroribus popularibus ſect. 1. c. 6. & Baco Sermon. fidel. c. 16. & de Augment. ſcientiarum L. III. c. 2. Addatur etiam Plato de LL. L. IX. ſub finem, vbi atheorum genera diſtinguit, & quibus poenis coërcendi ſint *, tradit. Haut difficile quoque occurrere argumentis illis, quibus ſententiam Hobbeſii fulcire conatur Avctor Diſcurſus Theologico-Politici c. 16. qui cum hanc theſin praemiſiſſet: *Vnumquemque qui rationis vſum non habet, in ſtatu naturali ex legibus adpetitus ſummo iure naturae viuere*; obiectioni, hanc aſſertionem iuri diuino reuelato repugnare, ita reſpondet: *Statum naturalem & natura & tempore priorem eſſe religione;* id quod ſaltem de religione naturali eſt falſiſſimum non minus, quam quod ſubiungit: *Neminem ex natura ſcire, ſe vlla erga Deum teneri obedientia, imo nec vlla ratione hoc aſſequi, ſed tantum ex reuelatione ſignis confirmata.* Quod de religione naturali nullo modo admitti poteſt. Inde & fallit Ipſius illatio: *Ante reuelationem neminem iure diuino, quod non poteſt non ignorare, teneri*, ſi capiatur de iure diuino naturali, non poſitiuo: & *ſtatum naturalem absque religione, & lege, & conſequenter absque peccato & iniuria concipiendum.* Pergit deinde, in naturali ſtatu a religione hominem eſſe immunem non ſolum *ratione ignorantiae ſed etiam ratione libertatis, qua omnes naſcuntur. Si enim homines ex natura iure diuino tenerentur, vel ſi ius diuinum ex natura ius eſſet, ſuperfluum erat, vt Deus cum hominibus contractum iniret, & pacto & iuramento eosdem obli-*

nis reus videri poſſit. Atheus, vtpote qui, dum religionem ſpernere docet, ſanctiſſimum ſocietatis humanae vinculum rumpit, vnde non minus puniri poteſt, quam qui doceat, licita eſſe furta, aut adulteria, aut a fide data recedi poſſe; etſi deinde ſceleri errorem obtendat. Cumque hac hominum, libenter & cum voluptate errantium, multitudine ſeculum noſtrum abundet, Reipublicae intereſt, hic quoque interdum aliquid exemplo dari.

obligaret. Atqui pacta illa inter Deum & homines interueniunt in religione reuelata, non naturali, ad quam homo eo ipso, quod animal rationale a Deo creatus est, tenetur. Inanis est igitur conclusio: *Ius diuinum ab eo tempore incepisse, a quo homines expresso pacto Deo promiserunt in omnibus obedire, quo sua libertate naturali quasi cesserunt, iusque suum in Deum transtulerunt, sicuti in statu ciuili fit.* Nimirum ad hanc thesin sustinendam necessum est fingere, homines in statu naturali exsistentiam suam non habere a Deo. Caeterum ex hacce obligatione, qua omnes homines tenentur ad obsequium Deo praestandum, etiam promanat obligatio omnium hominum aduersus quoslibet homines, qua tales, per quam agere vitam socialem inuicem tenentur. Quae quomodo cognoscatur, alibi fuit ostensum.

§. V. CELEBRIS est quoque diuisio obligationis in *naturalem & ciuilem*, sed quae a variis varie accipitur. Iuxta GROTIVM L. II. c. 14. §. 6. obligatio naturalis quandoque dicitur de eo, quod fieri quidem per naturam honestum est, quanquam non vere sit debitum. Cuius rei exemplum adfert: legata integra sine detractione Falcidiae [1] praestare, vicem beneficio rependere, soluere debitum, quo quis in poenam creditoris erat liberatus, seu cuius exactioni opponere quis poterat SCtum Macedonianum [2]. Vid. SVETONIVS Vespas. c. 1. cui SCto similis erat lex apud Lucanos: Ἐάν τις ἀσώτῳ δανείσας χρέος ἐλεγχθῇ, στέρεται αὐτοῦ. *Si quis luxurioso mutuum dedisse conuictus fuerit, mutuo isto multatur,* teste Nicolao DAMASCENO de moribus gentium [3]. [in Excerpt. Peiresc.] Quae vbi vltro soluta sunt, cessat condictio indebiti [4]. Interdum naturalis obligatio ea dicitur, quae vere nos obligat, siue ex ea apud alterum oriatur ius perfectum siue imperfectum duntaxat. Sic & *ciuilis obligatio* aliquando notat talem, quae non in mero iure naturali fundatur [5], sed ex iure ciuili [6] oritur [7]: in cuius exemplum vulgo adducunt obligationem, quae fit per literas [8]: aliquando notat talem, quae in naturali aeque ac ciuili iure fundatur, & ex qua etiam actio in foro ciuili oritur. Alii planius *triplicem* faciunt obligationem, mere naturalem, mere ciuilem, & mixtam. *Ista* naturali aequitate nititur, sed vt nulla actio iure ciuili eo nomine fit. *Illa* oritur ex meris iuris ciuilis

§. V. 1) Haec partem quartam haereditatis afficit, quae Iure Romano heredi salua esse debet, ita, vt, si minus habeat, singulis legatariis, fideicommissariis, Donatariis mortis caussa tantum detrahat pro rata, quantum quartae desit. *L. 73. §. vlt. L. 51. §. 1. 2. D. ad Leg. Falcid.*

2) Quo placuerat, ne cui, qui filio-familias mutuam pecuniam dedisset, actio petitioue daretur, *L. 1. Pr. D. de Sc. Macedoniano.* Cui non a foeneratore, sed a filio-familias, Macedone dicto, nomen esse, verisimiliter ostendit HEINECCIVS Pand. P. III. §. 169.

3) Diuersum heic alii non temere existimant. V. Differt. de condiction. indebit. Ciuil. Deb. Natural. §. 21. seq. H. [Quorum sententia concidit per *L. 1. 2. D. de Condict. indeb. Et quidem, si quis indebita ignorans soluit, per hanc actionem condicere potest: sed si sciens non debere soluit, cessat repetitio, L. 13. D. de R. I. Cuius per errorem dati repetitio est, eius consulto dati donatio est.*]

4) Qua quis, quod nec naturaliter quidem debebat, soluendo, alterum, qui ex ignorantia accepit, ad restitutionem obligatum habere censetur. Vid. de ea *Tit. 6. Lib. XII. Digest.* Neque tamen ei locus est in Quarta Falcidia per verba *L. 1. §. 17. D. ad Leg. Falcid. Solutum vero non repetitur,* neque in mutuo filii familias *per L. 9. & 10. D. de Sc. Macedoniano. Quanquam autem soluendo non repetant, quia naturalis obligatio manet.*

5) Sic verbi gratia, si pupillus mutuum sumserit sine consensu tutoris, creditor nihil petere potest. Sed pupillus adhuc naturaliter obligatur ad restituendum mutuum. Vid. infra c. 6. §. 4. not. 5.

6) Apud Romanos eae potissimum sanctiones leges

ciuilis apicibus, qua quis ita tenetur, vt summo iure in eum sit actio, sed quae iure praetorio infirmetur [9], opposita perpetua exceptione [10]. *Haec* denique est, quam & naturalis sustinet aequitas, & simul iuris ciuilis firmat auctoritas. De quibus passim interpretes iuris Romani.

§. VI. Nobis isthanc diuisionem expendere placet, non tam prout originem obligationum, sed prout earum efficaciam innuit, quam in vita communi obtinent. Sic vt naturalis obligatio nobis illa sit, quae duntaxat ex vi legis naturalis stringit; ciuilis vero, cui leges, imperiumque ciuile succenturiantur. Vtriusque efficacia spectatur vel in eo, in quo haeret tanquam in subiecto, vel in altero, ad quem spectat. Priori considerandi modo obligationis naturalis efficacia in hoc praecipue consistit, vt conscientiam hominis stringat, seu vt homo intelligat, se, vbi eidem non satisfecerit, voluntati Numinis repugnare; cui vti humanum genus suam debet originem, ita ad obseruandam eiusdem legem teneri sese deprehendit. Et quanquam sanctiones poenales in lege naturali non ita expresse definiri cernantur; nulla tamen ratione probabile est, eandem omni plane sanctione destitui, quodque ab ipso legis auctore non sit maius malum expectandum illi, qui obligationem violauerit, quam qui eandem impleuerit. Id quod inter alia arguunt [1] morsus illi conscientiae, quibus carpuntur facinorosi, etiam quibus spes est homines fallendi, poenamque humanam effugiendi; quem metum non ab altiore principio, & ex sensu quodam imperii diuini oriri, sed ex mera tantum simplicitate, adsuetudine, metuue poenae humanae prouenire, nemini pio persuadetur. Cicero pro S. Roscio [c. 24.]: *Sua quemque fraus & suus terror maxime vexat, suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit; suae malae cogitationes conscientiaeque animi terrent. Hae sunt impiis assiduae, domesticaeque furiae.* Add. Seldenus de I. N. & G. L. I. c. 4. p. m. 47. seqq. Neque crediderim vnquam, contra istos terrores aliquem solidam sibi medicinam ab Atheismi impietate fecisse, quin ad tempus exulans Numinis reuerentia acrioribus demum motibus impiam mentem concusserit. Et sane parci illi & infrequentes deorum cultores, qui ali-

 quamdiu

leges appellabantur, quae suffragiis populi, interrogante magistratu Patricio, ferebantur. Ab iis diuersa Plebiscita, quae Plebs a Patriciis discreta, plebeio magistratu rogante, veluti Tribuno plebis, constituebat. Hae leges & haec plebiscita cum Senatusconsultis & Constitutionibus Principum, Edictis porro Magistratuum & Responsis Prudentum Ius ciuile constituere dicuntur. Sed praeterea Praetores, Magistratum ineuntes, edicere solebant, qua ratione Iurisdictionem explicaturi essent. Quorum Edictorum alia quidem Tralatitia erant, alia Noua. Illa, ex sui quisque Decessoris Edicto in suum totidem paene verbis transferebat, haec contra de suo veteri Edicto adstruebat. Quod Ius *Praetorium* adpellabatur, aut *honorarium*, ab honore Praetoris. Qua quidem ratione Praetores Ius ciuile saepe emendarunt, supplerunt, correxerunt, *Vid. §. 3. & seqq. Inst. d. I. N. G. & C.* De Rescriptis imperatorum exstat elegans Dissertatio Antonii SCHVLTINGII inter opuscula eius, excusa Franequerae, An. 1716. 4to.

7) At plura sunt in *§. 1. & seq. Inst. de except.* H.

8) Vt in *Princip. Inst. de Obligat.* vbi Imperator Obligationem κατ' ἐξοχὴν, siue praestantiorem eius speciem definiuit. H.

9) Vid. *§. 9. Instit. de Except.*

10) Quod in Restitutionibus in integrum contigit. Quae tamen naturali contemplatione reapse superuacuae sunt: quod Iureconsulti Romani ipsi agnouerunt. *Nihil interest*, inquiunt, *ipso iure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur. L. 112. D. de R. I.* Vid. Celeb. NOODT de forma emendandi doli mali.

§. VI. 1) V. supra L. II. c. 4. §. 20. H.

quamdiu inſipientis conſulti ſapientiae errant, vt plurimum retrorſum demum vela dare, non ſine graui conſternatione coguntur [2]. Caeterum etſi primario obligationis naturalis ſit conſcientiam hominis ſtringere; eadem tamen efficacia obligationi quoque ciuili communicatur, ſiquidem haec verſetur circa obiectum priori non repugnans [3]. Adeoque & leges ciuiles, quae naturali iuri non repugnant, conſcientiam afficiunt. Deinde in hoc vtraque obligatio conuenit, quod homo vltro, & ex intrinſeco velut motu debeat implere ea, ad quae per illam tenetur. In quo praecipue obligatio a coactione differt, quod in hac animus per ſolam externam violentiam contra intrinſecam inclinationem ad quid adigatur. Quae autem ex obligatione facimus, illa ex intrinſeco animi motu, & velut proprio iudicio adprobata fieri debere intelliguntur. Sed quando hae obligationes ſpectantur, prout effectum aliquem producunt apud eum, cui ex illis quid debetur; heic itidem vtraque id commune habet, quod recte accipiatur, & poſſideatur, quicquid tanquam ex illa debitum praeſtatur. Verum quando alter obligationis impletionem vltro offerre negligit, aut detrectat, diſcrimen occurrit circa modum exigendi inter naturalem, & ciuilem obligationem, & quidem prout aliquis viuit vel in naturali libertate, vel in ſtatu ciuili. Apud eos qui in naturali libertate viuunt, ex praeceptis iuris naturalis diſpar oritur obligatio. Quae enim citra antegreſſum pactum lex naturalis alteri vltro exhibere iubet, vti ſunt officia caritatis & humanitatis, illa placidis duntaxat modis exigi poſſunt, puta, perſuadendo, monendo, rogando, obteſtando. Vim autem aduerſus pertinaciter detrectantem adhibere non licebit, niſi forte ſumma neceſſitas vrſerit [4]. Cauſa huius rei haec videtur, quod ſic ſatis tranquilla ſocietas inter homines citra iſta quoque officia conſiſtere poſſit; adeoque natura eadem intelligatur ſepoſuiſſe, velut materiam peculiari beneuolentia alios ſibi homines deuinciendi. Quippe cum tantam vim conciliandi aliorum animos non habeant, quae vi poterant extorqueri, quam quae citra metum licebat denegare. Verum quae pacto interueniente debentur, ni vltro exhibeantur, per vim extorquere fas eſt. Sicut & vi defendi poſſunt bona quaecunque, a nobis poſſeſſa, vbi ab altero per iniuriam impetuntur. Enimuero ciuiles obligationes, ſeu quibus a lege ciuili auctoritas acceſſit, actionem in foro ciuili pariunt, cuius vigore detrectantem ad magiſtratus trahere poſſum, qui iſtum pro imperio ad obligationem explendam adigant. Naturales autem obligationes, quibus ciuilis legis ſanctio deeſt, in ciuitatibus ſolo debitoris pudore, ac reuerentia Numinis conſtant, neque circa easdem exigendas ciuibus vim adhibere licet. Caeterum quibus obligationibus vim ſuam accommodare lex ciuilis debeat, legislatores [5] ex facultate internam ciuitatis tranquillitatem obtinendi metiuntur.

2) HORATIVS L. I. Od. 34. verſ. 1. & ſeqq.

Parcus Deorum cultor & infrequens
Inſanientis dum ſapientiae
Conſultus erro: nunc retrorſum
Vela dare, atque iterare curſus
Cogor relictos.

3) Fruſtra diſſentiente HOBBESIO Part. II. de corpore politico c. 6. §. 3. H.

4) Vid. ſupra L. I. c. 7. §. 8. & L. II. c. 6. §. 5.

5) Ita a Charonda conſtitutum fuit, ne quis actionem haberet, qui de pretio fidem habuiſſet. V. STOBAEVM Tit. de legibus. Similiter

PLATO

tur [6]. Cuius vti pars eſt, non ob quaeuis negotiola praetorem poſſe obtundere, ita eidem hautquidquam conſuluerint, qui Seres [7] imitari velint, de quibus STRABO L. XV. *Ius apud eos non reddi, niſi de caede & contumelia. Hanc enim ne quis patiatur, penes ipſum non eſſe; vti penes quemlibet ſit cauere, ne in contractu decipiatur, diligenter conſiderato, cui fidem adhibeat.* Paria IDEM d. l. de Indis: *Nec mandati, nec depoſiti actionem habent, nec teſtes adhibent, aut ſigilla, ſed ſimpliciter credunt.* Conf. AELIANVS V. H. L. IV. c. 1. Add. SENECA de Beneficiis L. III. c. 15.

§. VII. POTEST quoque obligatio diuidi in *perpetuam & temporariam.* Illa eſt, quae tolli nequit, quamdiu exſiſtit perſona, cui inhaeret. Qualis eſt obligatio congenita aduerſus Deum, cuius etiam exercitium nullo tempore ſuſpendi poteſt. Talis eſt etiam obligatio omnium hominum aduerſus quoslibet homines, qua tales; quam itidem homo nequit exuere, quamdiu pars humani generis exſiſtit: etſi haec interdum quoad exercitium, ſaltem ex parte ſuſpendatur. Id quod fit, quando cum altero in ſtatum belli deuoluor. Eſt quippe iſthaec obligatio reciproca, ita vt vbi ab vna parte abrumpatur, & pro officiis humanitatis hoſtilia reponantur, alteri quoque non amplius integrum ſit amice cum iſto agere, ſed ſalutem & iura ſua etiam cum eiusdem laeſione poſſit aſſerere. Hactenus tamen illa obligatio manet perpetua, quod ſtatim atque propriae ſalutis ratio admittit, parati eſſe debeamus ad exercenda iterum cum altero officia humanitatis, pacemque colendam. Ex aduentitiis obligationibus inter perpetuas quoque ſolet referri obligatio liberorum erga parentes, & ea, quae coniugibus intercedit, de qua alio loco pluribus *. Temporariae autem obligationes ſunt, quae tolli poſſunt, viuis adhuc illis, quibus inhaerent.

§. VIII. PORRO quia frequentiſſimum eſt, vt obligationes ſibi exaduerſum reſpondeant, igitur diuidi eaedem quoque poterunt in *mutuas & non mutuas.* Obligatio non mutua eſt, quando vnus quidem alteri praeſtare quid tenetur, ita tamen, vt in altero illo, cui quid debetur, nulla ſit obligatio iſti reſpondens, & ad aequipollens praeſtandum adſtringens. Talis eſt obligatio hominum erga Deum, per quam illi quidem huic abſolutum debent obſequium; ipſe vero nulla ratione iisdem pro hoc obſequio ad quid praeſtandum, tanquam ex vi obligationis extrinſecus accedentis [1], tenetur. Ex obligationibus autem, quae homines vtrinque reſpiciunt, ſi pauculos contractus μονοπλεύρους excipias, nulla huius generis eſſe videtur. Idque quod naturali hominum aequalitati repugnet, vnum ita obligari alteri, vt hic iſti nulla prorſus ratione viciſſim teneatur. Sociabiles etiam [2] illi nequeunt intelligi, qui communi vinculo

Zz 3 non

PLATO L. XI. de LL. venditori, qui rei venditae pretio in creditum iuerat, actionem negauit. Add. ARISTOTELEM VIII. Eth. 13. & IX. Eth. 1. in fine. H. GROTIVM II. de I. B. & P. c. 18. §. 10. H.

6) Vid. L. VIII. c. 1. §. 1.

7) Vid. infra Lib. V. c. 11. §. 3. vbi eadem ab Auctore referuntur.

§. VII. *) Vid. Lib. VI. c. 1. & 2.

§. VIII. 1) Quae obligatio extrinſecus accedens, virtutibus Dei ab Auctore opponitur. Vid. ſupra L. II. c. 1. §. 3. & c. 3. §. 5.

2) Quam vocem hic recte illi, *enim*, quae erat in editionibus anterioribus, ſubſtitui iubet Cl. BARBEYRACVS.

non connectuntur, & inter quos mutua non eſt communicatio, ſed quorum vnus ita eſt propter alium, vt ab hoc in illum viciſſim nihil debeat proficiſci. Neque vero homines, dum diſpares ſtatus introduxerunt, tale ius eminens in aliquem potuerunt conferre, per quod is ab omni obligatione, officioque reliquis mortalibus praeſtando eximeretur [3].

§. IX. Obligationes mutuae ſunt, quae ſibi inuicem reſpondent, ita vt in eo, cui quid ex obligatione debetur, alia ſit obligatio, quae iſtius intuitu viciſſim alteri praeſtare quid iubeat [1]. Hae iterum diuiduntur in *imperfecte mutuas*, & *perfecte mutuas*. Illae ſunt, quae ſibi inuicem reſpondent inaequaliter, ita vt ad vnam referatur alia, quae eſt alterius generis, aut non aeque efficax. Id quod duplici potiſſimum ex cauſa videtur contingere; vel quia inter perſonas, quae ſibi inuicem obligantur, eſt inaequalitas, vt vni competat ius imperandi, alteri neceſſitas obſequii incumbat; vel quia aliqui, caetera aequales, ſe ſe vltro pari obligationis genere noluerunt adſtringere. Diſparis quippe efficaciae ſunt obligationes, dum quaedam in eo, quem ſpectant, producunt ius perfectum, ex quo naſcitur actio aduerſus nos in foro humano, bello aut pro tribunali perſequenda, prout quis in libertate naturali aut in ciuitate viuit. Reliquae autem imperfectum duntaxat ius generant, ex quo alter vi ad praeſtandum adigi nequit. Caeterum ex priori cauſa imperfecte mutuae fiunt obligationes [2] inter principes & ſubditos, inter ciuitates & ciues, dominos & ſeruos, patres & liberos; de quibus ſingulis ſuo loco. Sed vt ex poſteriori cauſa obligatio fiat imperfecte mutua, contingit potiſſimum in promiſſionibus gratuitis, earundemque impletionibus. Dum enim alteri gratis quid promitto, perfecte me obligo ad id praeſtandum [3], ſic vt iſte ſuo iure id me poſcere queat. Verum quia ab eodem aequipollens mihi non ſum ſtipulatus [4], inde ex lege duntaxat gratitudinis iſte mihi tenetur; cuius multo laxior & liberior ad exſoluendum eſt neceſſitas, quam ſi quid ex pacto debeatur. Nam in eiusmodi velut illimitata obligatione rationes noſtras fundare nequidquam ſolemus: adeoque ſi maxime alter ingratus fuerit, parum detrimenti accepiſſe nos iudicamus. Falluntur enim, qui tradunt, gratiam ab ingrato repoſcendi ius perfectum naturam dediſſe, etiamſi complures gentes eo nomine actionem in foro ſuo denegauerint. Neque enim ſequitur; maior eſt neceſſitas reddendi, quam collocandi beneficii; igitur heic imperfectum, vbi ius perfectum eſt: cum poſſint eſſe gradus in eiusdem generis obligationibus, inprimis vbi inter ſe comparanda ſunt officia eodem tempore concurrentia. Conf. Boeclervs ad Grotii L. I. c. 1. §. 4.

CAPVT

3) Hoc enim conſtitutioni humanae naturae repugnaret. Quod probe notandum eſt, quum de iuribus ſummae poteſtatis quaeritur, quae ita ſemper intelligenda ſunt, vt nihil a ſubditis petatur, quod ii primo pacto ciuitatis concedere vel noluerint, vel non potuerint. Vid. not. ad Lib. VII. c. 8.

§. IX. 1) Item in mutuas ab initio, & ex poſtfacto. V. Avctor L. V. c. 2. §. 5. H.

2) Ob defectum executionis. V. H. Grotivm L. II. de I. B. & P. c. 14. §. 6. n. 2. H.

3) Seneca de Benef. VI. 14. *Illos ex toto praeteribo, quorum mercenarium beneficium eſt, quod qui dat, non computat, cui, ſed quanti daturus ſit, quod vndique in ſe conuerſum eſt. Vendit mihi aliquis frumentum, viuere non poſſum, niſi emero: ſed non debeo vitam, quia emi. Nec quam neceſſarium fuerit, aeſtimo, ſine quo victurus non fui: ſed quam gratuitum, quod non habuiſſem, niſi emiſſem, in quo mercator non cogitauit, quantum auxilii adlaturus eſſet mihi, ſed quantum lucrum ſibi. Quod emi, non debeo.*

CAPVT V.

DE NATVRA PROMISSORVM ET PACTORVM IN GENERE.

DISPICIENDVM iam vlterius est, qua ratione obligationes, quae homini non sunt congenitae, deinceps eidem suo aliquo actu proueniant. Quo ipso & in aliis enascitur ius aliquod, quo antea ipsi deficiebantur. Ita enim isthaec duo se mutuo consequuntur, vt quando in vno oritur obligatio, in alio ius eidem respondens enascatur; cum intelligi non possit, me obligari ad quid praestandum, nisi exisistat, qui illud exigere, aut saltem a me rite acceptare queat. Etsi non semper vice versa, vbi ius est in vno, in altero statim est obligatio, verbi gratia, in imperantibus est ius ad exigendam poenam [1], sed non est obligatio in reo. Nisi velimus dicere, si ius presse accipiatur pro facultate & competentia ad aliquid habendum, ei semper respondere obligationem in altero; sed non semper, si idem notet facultatem ad aliquid agendum. Prouenire igitur obligationes aduentitias constat ex actu vel μονοπλεύρῳ, vel διπλεύρῳ [2], quorum ille promissio gratuita, hic pactum est.

§. II. CAETERVM cum apud omnes in confesso sit, per promissa & pacta ius in alios transferri; prius sententiam HOBBESII de Ciue c. 2. §. 3. seqq. super translatione iuris examinabimus. Is igitur, cum ex posito statu suo naturali deduxisset, naturaliter quemlibet habere ius in quaelibet; ac praeterea ostendisset, ex vsurpatione istius iuris resultaturum bellum omnium in omnes, statum minime idoneum conseruandis hominibus: inde concludit, dum ex

4) V. supra c. 3. §. 17. H.

§. I. 1) Imo ipse AVCTOR §. 3. docet, concedentem in alterius ditionem aut ius se obligare, quod vltro ad implendam eius voluntatem velit conniti, simulque potestatem ei dare tergiuersantem metu mali adigendi. H. [Vid. quae dicentur ad L. VIII. c. 3. §. 4. 5. Equidem THOMASIVS Fundament. Iur. Nat. & Gent. L. III. c. 7. §. 10. contendit, iuri non semper obligationem respondere, exemplo duorum vtens, eidem in naufragio tabulae insidentium, vtpote quorum singuli ius habeant alterum deturbandi, etsi neuter id pati teneatur. Sed hoc illud tantum probat, dari casus, in quibus ius quod nobis competit, inutile fiat per conflictum iuris similis, alii personae competentis, non autem fallere regulam, certissimo tibicine fultam.]

2) Nimis stricto pacti significatu vtitur AVCTOR & contra Latinorum morem. V. *L. 1. §. 2. D. de pactis L. 3. D. de pollicitat.* Sane promissio sub pacto continetur, eique, siue reciprocum sit, siue non, inest vt pars suo integro. H.

ex eo ſtatu in pacem ratio iubeat homines concedere, quae pax cum iure omnium in omnia ſtare non poſſit, itidem iubere eandem, vt homines parte quadam iſtius iuris in omnia decedant. Decedere autem aliquem de ſuo iure tradit, ſi vel illi ſimpliciter *renunciet*, id eſt, ſi idoneis ſignis declaret, velle ſe non licitum ſibi amplius fore certum quid facere, quod iure antea feciſſe poterat: vel ſi idem ius in alium *transferat*. Id quod fiat, ſi ſignis idoneis declaret illi alteri, id ius volenti ab eo accipere, velle ſe non licitum ſibi amplius fore ipſi reſiſtere certum quid agenti, prout ei reſiſtere iure antea poterat. Inde concludit, *iuris translationem conſiſtere in ſola non-reſiſtentia*: ſeu qui in ſtatu naturali ius in alterum transfert, non dare alteri nouum ius, quod prius non habuerit; ſed tantummodo abdicare ſe iure ſuo reſiſtendi alteri, ius ſuum exercere volenti. Id quod ex ſua hypotheſi ita probat; quia ante translationem iuris is, in quem ius transferri dicitur, iam tum habebat ius in omnia; vnde nouum ius ei dari non potuit. Sed iuſta transferentis reſiſtentia, propter quam alter iure ſuo frui non poterat, extinguitur. Igitur quicunque in ſtatu naturali ius adquirit, id tantum agit, vt ſecure, & ſine iuſta moleſtia iure ſuo primaeuo frui poſſit, exempli gratia, ſi quis in ſtatu naturali fundum ſuum alteri vel venum, vel dono dederit, ſibi ſoli ius in eum fundum, non item aliis adimit; ſeu declarat, ſe non velle alteri reſiſtere, aut eundem impedire, fundo iſto frui volentem; quo ipſo tamen caeteris omnibus nihil praeiudicatur, qui primaeuum ius ad illum fundum retinent.

§. III. Enimvero quemadmodum ſupra oſtendimus, ſtatum illum Hobbeſianum hautquidquam eſſe naturalem homini, ad ſocialem vitam deſtinato; ita neque conſequens iſtius agnoſcimus, eiusmodi ius, quod homo habuerit, aut habere potuerit ad omnia, & quidem quod effectum aliquem in ordine ad alios homines obtineat. Quod vt penitius intelligatur, ſciendum eſt; non quamlibet facultatem naturalem aliquid agendi proprie ius eſſe [1], ſed illam demum, quae effectum aliquem moralem inuoluit apud alios, qui eiusdem mecum ſunt naturae. Sic, vti eſt in fabulis, facultatem naturalem habebat equus paſcendi in prato, habebat eandem & ceruus; neuter tamen ius habuit, quod illa vtriusque facultas alterum non afficeret. Sic homo, quando res ſenſu deſtitutas, aut bruta in vſum ſuum adhibet, meram duntaxat facultatem naturalem exercet; ſiquidem illa praeciſe conſideretur in ordine ad res, & animantes, quibus vtitur, citra reſpectum ad alios homines. Sed quae tunc demum in iuris proprie dicti naturam eualeſcit, quando in caeteris hominibus hic effectus moralis producitur, ne alii eum impedire debeant, aut ipſo inuito ad easdem res vſurpandas concurrere. Ineptum quippe eſt, eam facul-

§. III. 1) V. ſupra L. I. c. 6. §. 10. & L. II. c. 2. §. 3. H.

2) Hac hypotheſi, quaſi ad originariam dominii acquiſitionem opus ſit aliorum hominum conſenſu, ſaepe AVCTOR vtitur L. IV. c. 4. §. 4. c. 5. §. 9. c. 6. §. 2. & c. 13. §. 3. & 5. Ego vero ad fundandum dominii ius ea minime opus eſſe arbitror, vt infra pluribus oſtendam. Heic tantum dico: Deum ſingulis hominibus ius occupandi res, quae nullius ſunt, non dediſſe ad certam menſuram. Equidem fateor, ſi plures in vnius rei occupatione ſimul concurrant, inter eos opus eſſe pactione. At citra huncce caſum, ſi vnus renunciauerit facultati ſuae in aliquam rem, caeteros

facultatem iuris nomine inſignire velle, quam exercere volentem alii omnes pari iure impedire queant. Igitur hoc quidem admittimus, naturaliter competere homini facultatem ad vſus ſuos adhibendi res quasuis ſenſu carentes, vt & bruta. Verum ea facultas, ita praeciſe conſiderata, ius proprie vocari nequit, tum quia in iſtis nulla eſt obligatio ipſius ſeſe vſibus praebendi; tum quia propter aequalitatem naturalem hominum inter ſe non poteſt vnus caeteros ab iisdem rebus recte excludere [2], niſi ex eorum conſenſu expreſſo aut praeſumto id ſibi peculiariter comparauerit. Quod vbi factum eſt, tunc demum recte ius ſe ad eam rem habere dicere poteſt. Conciſius dixeris; ius ad omnia, quouis facto humano anterius, non eſſe intelligendum excluſiue, ſed tantum indefinite, id eſt, non quod vnus omnia ſibi excluſis caeteris poſſit, ſed quod naturaliter non ſit definitum, quaenam portio rerum ad hunc, quae ad alterum pertineat, antequam ipſi ſuper diuiſione & aſſignatione inter ſe conuenerint. Multo minus autem eadem hominum aequalitas admittit, vt naturaliter homo in quemlibet hominem ius ſibi praetendere poſſit. Quin potius nemini ius ad regendum alterum erit, niſi peculiariter id ex ipſius conſenſu aut alio facto antegreſſo quaeſierit [3]; vti ſuo loco pluribus oſtenſum.

§. IV. In qvo igitur proprie conſiſtat translatio, & adquiſitio iuris, planius fiet, ſi praemittatur, quod quaedam iura reſpiciant homines, quaedam res; quodque hoc ius in res ſit vel originarium, vel deriuatum. In homines adquiritur ius, ſi alter expreſſe aut tacite conſentiat, vt ipſi, quid agere, pati aut omittere debeat, poſſim praeſcribere: per quod ſimul ſe obligat, quod vltro ad implendam meam voluntatem velit conniti; ſimulque poteſtas mihi conceditur tergiuerſantem metu mali adigendi. Ius originarium in res hoc modo alicui quaeritur, dum caeteri omnes expreſſe aut tacite renunciant facultati ea re vtendi, quam antea aequalem cum ipſo habuerant. Verum originario iure ſemel conſtituto, per quod primaeua ad res facultas ademta fuerat, in transferendo iure adimitur, quod ipſe habebam, & alteri tribuitur, qui id antea non habebat. Inde adparet incongrue dici, translationem iuris conſiſtere in ſola non-repugnantia; cum hocce vocabulum negatiuum hautquidquam exprimat vim obligationis ex translatione iuris ortae, quae proprie continet inclinationem intrinſecam ad conuenta expedienda. Etſi ex conſequenti, qui paret obligationi, non reſiſtat. Exemplum autem ab Hobbeſio ſubiunctum ad rem non quadrat. Praeterquam enim, quod abſurdum ſit venditionem vocare, vbi ego ſolus ad aliquam rem ceſſero meae praetenſioni, quam alii omnes ſaluam retinent: etiam ex ipſius mente proprietas rerum coepit

teros non renunciantes ab eius vſu excludi haut poſſe, quod Avctor §. 3. tradit, ſi concedatur, turbas in humano genere concire erit idoneum. H. [Vid. notae ad L. IV. c. 4. Illud conſtat, ante bonorum proprietatem nemini ius fuiſſe reliquos in perpetuum ab vſu rei alicuius excludendi. Finito enim vſu alicuius res, ad priſtinam communionem redibat, ceſſura denuo primo occupanti, quemadmodum nos eodem occupationis titulo ea vſi eramus.]

3) L. VII. c. 2. §. 9. 10. 11. H. [Et ſupra c. 2. §. 7. huius Libri & L. I. c. 6. §. 12. L. VI. c. 2. 3.]

coepit ab imperio ciuili [1], et post sublatum statum naturalem. Ergo in statu naturali suum dicere fundum nemo poterat, adeoque nec vendere. Verum ita dicendum fuerat. Cum in mero statu naturali non magis ad hunc, quam illum res pertinerent, igitur si quis aliqua re solus vellet frui, necessum erat, vt alii vsui eiusdem rei renunciarent. Id si facerent gratis, habebat id negotium instar donationis; sin cum aliquo onere, contractus innominatus erat [2]. Verum licet vnus renunciaret facultati suae in istam rem, reliquis tamen nihil praeiudicabatur, adeoque [3] deinceps solus iste, qui renunciauerat, non autem caeteri ab vsu eius rei poterant excludi.

§. V. Videamvs porro, qua ratione quis obligationem contrahat, & ius in alterum conferat, ex promisso suo gratuito. Eius natura & effectus vt recte percipiatur, initio notandum; nos diuerso posse modo loqui de re quapiam alteri praestanda, quae iam est in nostra potestate, aut fore putatur. Vno quidem modo [1], si nude explicemus animum nostrum, qui nunc est, de futuro, ita tamen vt nullam nobis adferre necessitatem velimus in ista voluntate perseuerandi. Vti ad Seianum scribit Tiberius apud Tacitvm Ann. IV. [cap. 11. num. 9. Ed. Rycquii]: *Ipse quid intra animum volutauerim, quibus adhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem, omittam ad praesens referre.* Ex tali assertione neque mihi obligatio, neque alteri ius nascitur. Vid. *L. 108. §. 1. D. de verb. obligat.* [2]. Et vt ista vitio careat, nihil aliud requiritur, quam vt veritas cogitationis adsit pro praesenti tempore, seu vt reuera talis nobis sit animus, qualem profitemur; neue mendacio alteri illudamus. In ea autem destinatione perseuerare non tenemur [3]; quippe cum animus humanus habeat non tantum naturalem potentiam consilium mutandi, sed etiam ius, vt recte id facere possit, vbi nulla obligatio necessitatem adfert, in sententia semel declarata persistendi. Quanquam reprehendi possint eiusmodi mutationes voluntatis, si prior sententia, abs qua discessum est, altera fuit melior; aut si alii per eam immerito ludibrio afficiantur. Quo adplicari potest quod Valer. Maximvs L. VII. c. 8. n. 5. 6. de Q. Caecilio, & T. Mario Vrbinate memorat. Etsi quandoque coruorum hiantium impudentia eiusmodi ludibrium mereatur [4]. Vid. Plinivs II. epist. 20. Conf. Grotivs L. II. c. 11. §. 2.

§. VI. Promissionem imperfectam possumus vocare, quando quis voluntatem suam pro futuro tempore determinat ad aliquid gratuito alteri praestandum, cum signo sufficiente ad indicandam perseuerandi necessitatem; seu vt satis declaret, se velle obligari, vt tamen alteri nullum ius proprium confe-

§. IV. 1) Vid. Hobbesivs de Ciue c. 6. §. 16. & c. 14. §. 10. & quae infra ab Avctore dicentur L. VIII. c. 1. §. 2.

2) Explicatur haec vox L. V. c. 2. §. 7.

3) Quod ipsum quoque falsa illa sententia nititur, cuius mentio facta in nota 1. ad paragraphum praecedentem. Quodsi ex vero haec aestimentur, res, quam quis vsus caussa occupauerat, tantisper ipsius erat, donec eam derelinqueret, ita vt a nemine de possessione eius deiici posset. Vnde si eam alteri de manu in manum traderet, alter idem ius adipiscebatur, & omnes pariter ab vsu rei excludebat, donec eam redire sineret in pristinam communionem, vel etiam alteri traderet.

§. V. 1) Vti fieri consueuit in tractatibus, quos vocant, ineundarum conuentionum. Hinc a tractatu ad contractum argumentari non licet. V. Coth-

conferatur ad eam rem exigendam. Vti etiam in debito reponendae gratiae contingit: vbi qui beneficium accepit, ad exhibendum gratum animum obligatur, quem alter ſuo iure exigere non poteſt. Enimuero eiusmodi pollicitationis exemplum, quod quidem ex iure naturae proueniat, quidam non ita facile inueniri poſſe autumant. Affertur quidem promiſſum principis abſoluti factum ſubiecto, domini factum ſeruo, patris factum filio ſub poteſtate conſtituto; quo illi quidem obligantur ad id implendum, his tamen ius ad exigendum ideo videtur deeſſe, quod forum deficiat, vbi actionem iisdem intentare queant. Verum quod eiusmodi promiſſiones velut mancae videantur, id non oritur ex intrinſeca ipſarum inualiditate, ſed quia accedens paciſcentibus qualitas externum obligationis effectum intercipit. Alii exemplum adferunt ſtipulationis mutilae, vbi per leges ciuiles promiſſa per certas ſtipulationum formulas ſunt concipienda, quibus deficientibus actio ex promiſſo non datur. Vbi cenſent, ſiquidem paciſcentium intentio fuerit perfectum obligationem contrahere, & per errorem duntaxat, aut imprudentiam ſolennia in lege praeſcripta fuerint omiſſa, promiſſorem ex naturali aequitate ad promiſſum implendum teneri, alterum autem ad illud exigendum in foro ciuili actionem non habere. Aſt neque in hoc exemplo promiſſionis imperfectio ex ratione iuris naturalis, ſed ex lege poſitiua reſultat, quae praeter legis naturalis morem iſtius effectum a certis formulis ſuſpendit. Igitur promiſſionis imperfectae tale exemplum aptiſſimum videtur, ſi eam ita concipiam: ego ſerio deſtinaui hoc vel illud tibi praeſtare, & peto, vt id mihi credas. Quo caſu promiſſor ad praeſtandum videtur obligari magis ex lege veracitatis, quam iuſtitiae: ſcilicet quia in ſe voluit quidem eſſe obligationem, vt tamen per alterum nolit ad implendam eam compelli. Sunt enim homines generoſo animo, qui malunt videri propriae virtutis impulſu ferri ad faciendum officium, quam propter ius alterius. Quo referendae ſunt pollicitationes virorum potentum aut gratioſorum, quibus alicui non per verba honoris *, ſed ſerio ſuam commendationem, interceſſionem, promotionem, aut ſuffragium ſpondent; quae tamen hautquidquam velut iure aliquo abs ſeſe volunt exigi, ſed in ſolidum ſuae humanitati ac veracitati cupiunt imputari. Ad talem pollicitationem me naturali quidem iure aliquis cogi poſſe videtur, cum, ne id fieret, ſibi tacite reſeruauerit; vt officii ſui gratia eo maior foret, quo longius ab eodem coactio abfuerit.

§. VII. Perfecta denique promiſſio fit, quando quis non ſolum voluntatem ſuam pro futuro tempore determinat circa praeſtandam alteri rem

 quam-

V. Cothmannvs 4. Reſponſ. 16. Besoldvs Conſ. 268. Mevivs Part. 4. Dec. 333. Part. 7. Dec. 203. Conſ. 52. n. 154. Adde de teſtamentis infra L. IV. c. 10. §. 2. H.

2) *Nulla promiſſio poteſt conſiſtere, quae ex voluntate promittentis ſtatum capit.* L. 108. D. d. V. O.

3) Sophocles Oedipode in colono:

Καὶ πνεῦμα ταὐτὸν οὔποτ᾽ οὔτ᾽ ἐν ἀνδράσι
φίλοις βέβηκεν, οὔτε πρὸς πόλιν πόλει.
Τοῖς μὲν γὰρ, ἤδη, τοῖς δ᾽ ἐν ὑστέρῳ χρόνῳ
Τὰ τερπνὰ πικρὰ γίνεται, κᾆυθις φίλα.

Homines nec inter ſingulos iidem diu,
Nec ciuitates inter affectus manent:
His citius, illis tantulo poſt diſplicet.
Quod ante placuit, quoque diſplicuit, placet. H.

4) Vid. infra L. IV. c. 10. §. 3.

§. VI. *) Vid. infra §. 10.

quampiam; ſed etiam ſimul indicat, ſe ius in eundem conferre, vt rem promiſſam plene poſcere ipſum queat. Cum autem promittamus, vel dare aliquam rem, vel facere aliquid; inde promiſſio eſt vel via ad alienationem rei noſtrae, vel quaſi alienatio particulae cuiusdam de noſtra libertate, vt nimirum quod antea facere vel intermittere poteramus, vel pro arbitrio adplicare, in eo nunc praeſcriptum noſtri promiſſi ſequi debeamus. Monendum autem eſt, iſthaec pertinere ad promiſſa inter homines concepta. Nam * etſi impoſſibile ſit, diuina promiſſa fallere; nimis tamen ſuperbum videtur dicere, mortalem ſibi ex promiſſo aduerſus Deum ius quaerere. Add. GROTIVS d. l. §. 3. 4.

§. VIII. OBSERVANDA porro heic ſunt, quae tradit * HOBBESIVS de Ciue c. 2. §. 6. ſeqq. *In iure relinquendo ſeu transferendo ſi ſigna nulla extiterint praeter verba, iſthaec de praeſenti aut praeterito tempore eſſe debere:* ſeu ius ad rem promiſſam in alterum transferri duntaxat per verba de praeſenti aut praeterito, non autem per verba de futuro. Qui enim v. g. de futuro ſic dicit: cras dabo, cras donabo; aperte ſignificat, ſe iam non dediſſe. Itaque toto hodierno die ius, quod in rem ſuam habet, immotum ipſi manet, vti & craſtino die, & deinceps, niſi per nouum promiſſum ius tranſtulerit, aut actu interea dederit. Quod ſi tamen praeter verba alia quoque ſigna adſint, ſufficientia ad declarandam voluntatem transferendi ius in praeſenti tempore; eum effectum verba, quantum ad formam Grammaticam futurum tempus notantia, non impedient. Verum vbi talia ſigna deficiunt, non facile tam laxa interpretatio verbis futuri temporis erit adhibenda, vt iſta etiam ad praeſentem translationem iuris valeant. Cum enim bona noſtra plerumque non ſoleamus transferre in alios, niſi boni alicuius adquirendi cauſa, quod bonum in donatione gratuita non ita liquido adparet: igitur circa actum, communi hominum inclinationi parum congruentem, nihil temere praeſumendum, niſi quantum expreſſa voluntatis ſigna oſtendunt. Praeſertim cum frequens ſit, eiusmodi verbis nudum duntaxat, & ſaltem in praeſens inefficacem affectum exprimere. Ergo quamdiu adhuc quis in futuro loquitur, deliberare cenſetur; intra quod tempus & affectus ipſius, & meritum alterius mutari poteſt, vel etiam caſus interuenire, quare quis re ſua commode carere nequeat. Quemadmodum teſtator in teſtamento hautquaquam ius de praeſenti in heredem transfert, ſed ſemper eius-

§. VII. *) Vid. ſupra L. II. c. I. §. 3.

§. VIII. *) Et in Leuiathan. c. 14. *Verba de futuro, vt dabo, concedam, continent quidem transferendi iuris promiſſionem, ſed nondum quicquam transferunt: nam ſignificant nondum dediſſe.* Quae quatenus admitti poſſint, recte docet AVCTOR. Ex iis autem iudicari poteſt, quam vim habeant pacta contractuum praeparatoria, quae vocant. Exempli gratia pactum de pecuniis mutuis, dandis vel ſumendis *(v. L. 30. D. de reb. creditis.)* de vendendo vel emendo, de locando. Etenim cum contractus quisque ſuam habeat peculiarem indolem, & varia pacta recipiat, circa ea noua erit opus conuentione, vt contractus ad maturitatem perueniat. Ante ergo quam haec ſequantur, licebit poenitere. Quanquam ſint, qui a poenitente intereſſe praeſtari velint. Quod tum admittendum cenſeo, vbi illius dolus interceſſerit. H. [Adde HERTII paroemias Iuris Germanici L. I. c. 8. §. 5.]

§. IX. 1) Vide quae dicentur L. II. c. II. §. 2. 3.
2) Conf. *L. 1. Comment. c. 6.* Eſt tamen qui exiſtimat, Connanum minus recte in partes vocari, quippe qui loquatur de pactis nudis intuitu Romani fori conſideratis. Diſtinguendas enim duas propoſitiones: ex promiſſis oriri obligationem naturalem: & obligationem, quae ex promiſſis

eiusmodi clausulam in animo reseruasse censetur; hic haeres meus esto, nisi antequam obiero, voluntatem mutauero. Etsi leuitatis notam non effugiat, qui inani spe alios ne quidquam lactat. Aliter vero se res habet, si ita dicam: dono vel donaui tibi aliquid cras habendum. Id enim est; hodie ius dare rem cras habendi, seu hodie ius ad rem in aliquem transferre, cuius traditio crastina die fieri debeat. Neque obstat his, quae diximus, quod communi loquendi vsu pleraeque promissiones exprimantur verbis, futurum tempus notantibus. Sic enim loqui solemus, etiam quando stipulata manu, aut iurato quid promittimus; habebis hoc a me, dabo tibi hoc, &c. Id quod ideo fieri sueuit, quia traditio rei promissae plerumque ex interuallo sequitur. Imo vix promissio dici potest, vbi eodem tempore voluntas dandi declaratur, & res ipsa exhibetur; quippe cum heic vel nulla adfuisse obligatio, vel statim atque fuerit contracta, iterum expirasse videatur. Tunc demum vero vulgus habere se quid dicit, quando eius possessionem nactum fuit. Vnde talium verborum, sicubi in promissione perfecta occurrant, (v. g. intra dies sex C. dabo,) hic proprie est sensus: iam tibi ius do habendi & exigendi a me C., simulque me obstringo, quod intra praefixum diem eadem tibi sim traditurus. Breuius res ita potest efferri, quod verba futuri temporis in promissionibus, ac praecipue vocabulum dandi, innuant vel obligationem adhuc contrahendam, qua ratione per ea neque res ipsa, neque ius ad eam rem transfertur: vel traditionem rei deinceps faciendam, ad quam ius iam transfertur, aut translatum fuit; quo in casu illa promissionis perfectioni nihil obstant.

§. IX. Hoc Loco etiam excutienda erit vexatissima quaestio: vtrum naturali iure aliqua vis obligandi insit nudis pollicitationibus, vti & nudis pactis, quamdiu intra terminos simplicis conuentionis stant, nec vllum in se negotium aut συνάλλαγμα [1] continent [2]. Id quod sibi praecipue negandum sumsit Franc. Connanus Comment. Iur. Ciuil. L. V. c. 1. quem Grotius L. II. c. 11. §. 1. aliique refutatum iuere. Et sane fidem verbis datam esse seruandam, ac posse aliquem solis verbis sibi conciliare necessitatem aliquid praestandi, si vel maxime nondum aliqua res intercesserit [3], apud omnes hactenus sapientes in confesso fuit. Cicero Off. I. [c. 7.] *Fundamentum iustitiae est fides, id est, dictorum, conuentorumque constantia, & veritas, eaque de causa fidem*

missis oritur, naturalem non producere obligationem ciuilem; & hoc fundamentum naturale habere propter ius praecipiendi summo imperanti competens. Enimuero argumenta, quibus vtitur Connanus, satis ostendunt, ipsum negare, ex promisso oriri obligationem, quae vi sua & naturaliter citra legem ciuilem efficax sit, vt pariat ius perfectum. H. [Proinde Connanus L. V. c. 1. n. 5. non loquitur de pactis *nudis*, de quibus disserere solent Legistae, sed de pactis *in genere* consideratis, contenditque, obligationem ex pactis imperfectam tantum nasci. Merebatur proinde omnino disertissimus Iureconsultus refutari a Grotio & Pufendorfio, qui summi viri laterem lauassent, si Connanus de pactis tantum nudis locutus esset. Vnde concidit excusatio, quam Bvddevs Element. Philos. pract. II. P. c. 4. Sect. 4. §. 9. Connano parat.]

3) Accedit, in promisso simul esse iuris translationem, vt iam demonstrauit Avctor. Sicut ergo rei corporalis dominus eam potest in alium transferre signo aliquo voluntatis, ita etiam ius ipsum, quod quis habet in actus suos aut res suas, potest in alium transferre, vel in solidum, vel pro parte definita. Quod ius alteri ita quaesitum eidem inuito auferri haud posse, facile liquet. H.

dem adpellatam, quia fiat, quod dictum est. Et VLPIANVS *in L. 1. D. de pactis: Quid tam congruum fidei humanae quam ea, quae inter eos placuerunt, seruare?* Improbe faceta est cauillatio reguli illius Iauanici, qui cum reprehenderetur, quod promissa sua non seruaret, respondit: *Linguam suam non esse ad ossis instar rigidam* [4]. Hoc an ita crude oppugnatum iuerit Connanus, excussis ipsius argumentis, patebit. Primo igitur ait, *non minorem esse culpam eius, qui temere nulla de causa pollicenti credit, quam eius, qui vanitatem adhibuit promissionis.* Heic dextre est explicandum, quid sit *nulla de causa* polliceri. Si enim iste est sensus; talia polliceri, quae vbi non praestentur, nihil detrimenti & incommodi afferunt ei, cui promissa sunt, & quae illi, qui praestiterit, damnum aut molestiam sunt allatura; admitti sane potest, promissa nulla de causa facta obligationem non producere. Cur enim quis velut suo iure postulare velit, vt ego fatiger, aut sumtus faciam, si ea res ipsi non est profutura? Et contra rationem est actionem suscipere, ex qua nihil boni, sed potius mali quid est prouenturum. Sic verbi gratia si tu a me stipulatus esses, vt per quatriduum cibo abstinerem; nulla adparet ratio, quare id seruare debeam, si mea valetudo per tale ieiunium est affligenda, nec aliqua vtilitas exinde ad te redit. Et in hoc casu aeque vanitatis est damnandus, qui talia promittit, quam qui eiusmodi ex promisso ius, serio vindicandum, quaesitum sibi arbitratur. Praeterea cum promissa sint gratuita, adeoque vnam duntaxat partem onerent; regulariter censenda est illis inesse haec limitatio; quantum citra magnum meum incommodum potest fieri. Neque vero alter, cui promissio facta est, tam erit impudens, vt postulaturus sit, meum beneficium mihi valde esse damnosum, aut vt cum insigni meo detrimento velit locupletari [5]. Quo facit illud CICERONIS Off. I. [c. 10.] *Incidunt saepe tempora, vt promissum non seruare sit iustum. Referri enim decet ad fundamenta iustitiae; primum, vt ne cui noceatur; deinde vt communi vtilitati seruiatur. Ea cum tempora commutant, commutatur officium, & non semper est idem. Potest etiam accidere promissum aliquod & conuentum, vt id effici sit inutile* [6] *vel ei, cui promissum sit, vel ei, qui promiserit. Nam si, vt in fabulis est, Neptunus, quod Theseo promiserat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. Ex tribus enim optatis, vt scribitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optauit* [7]. *Nec promissa igitur seruanda sunt ea, quae sint iis, quibus promiseris, inutilia. Nec si plus tibi noceant, quam illi prosint, cui promiseris. Contra officium est, maius damnum anteponi minori: vt si constitueris te cuipiam aduocatum in rem praesentem esse venturum, atque interim grauiter aegrotare filius coeperit, non sit contra officium non facere quod dixeris: magisque ille, cui promissum sit, ab officio discedat, si se destitutum queratur.* Add. SENECA de Beneficiis L. IV. c. 35. 39. Huc quoque pertinet, quod ISTE Offic.

4) Simile exemplum Mediolanensium, qui increpati de periurio, responderunt: *Iurauimus quidem, sed iuramentum attendere non promisimus.* Quod referens RADEVICVS de gestis Friderici I. L. II. c. 25. *Digna*, inquit, *responsio, vt moribus oratio consonaret, &, qui praue ac perfide viuere & facere consueuerunt, aliter ac perfide & praue loqui non potuissent, vt vitam flagitiosam sermo inlotus comitaretur.*

5) Quod Iuri Naturae repugnare, iam ipsi veteres ICti obseruarunt. *Iure Naturae aequum est*, inquiunt, *neminem cum alterius detrimento & iniuria fieri locupletiorem, L. 206. D. d. R. I.*

6) Vid. Nota 1. ad §. 7. c. 3. L. 1.

7) Vid. EVRIPIDES Hippolyt. v. 1315. & seqq.

§. X. 1) VARRO L. V. de Lingua Latina: *Non spondet ille statim, qui dixit: spondeo, si iocandi caussa dixit.* H.

Offic. III. [c. 24.] tradit: *Si quis medicamentum cuipiam dederit ad aquam intercutem, pepigeritque, ne illo medicamento vnquam postea vteretur, si eo medicamento sanus factus fuerit: & annis aliquot post inciderit in eundem morbum: nec ab eo, qui cum pepigerat, impetret, vt iterum eo liceat vti, quid faciendum sit, cum sit is inhumanus, qui non concedat vti, nec ei quidquam fiat iniuriae? Vitae & saluti consulendum est.* Quod si vero in Connani sententia, *nulla de causa* polliceri, idem sit quod gratuito; tunc manifestum est, per eam tolli omnem materiam beneficentiae & liberalitatis, & omnia officia humana fieri mercenaria. Cur enim non credam ei, qui, cum suas facultates nosset, gratis me ab ipso exspectare quid iussit, quod deinceps eundem amandi & colendi causam haberem? Et cum posset mihi impune non promittere; cur me iussit rationes meas ipsius fidei superstruere, si perfecte nolebat obligari? Nam in beneficii negatione tamdiu nulla est iniuria, quamdiu ad illud dandum sola humanitatis lege quis adstringitur; non vbi postea per promissum ius alteri ad id quaesitum fuit.

§. X. Vlterivs vrget Connanus: cum huiusmodi promissa ab ostentatione potius, quam a voluntate proficiscantur; aut vt non simulate, sed bona fide fiant, leuiter tamen & parum considerate iactentur: magnum fortunis omnium imminere periculum, si quocunque dicto aut promisso homines teneantur. Ex quo fundamento fortasse est, quod antiquis creditum fuit, amatoriis iuramentis nullam vim inesse, eaque transgressis deos ignoscere; quod ista animo per amorem occoecato suscipiantur. Plato in Conuiuio, [T. III. pag. 183. Ed. H. Steph.] & Poëtae passim. Enimuero frustra tantum heic periculum metuitur. Nam non nisi seriis promissis, & ex deliberato animo profectis, vim obligandi tribuimus [1]. Iocularia pro seriis accipere rusticum fuerit. Temere autem plura promittere, quam commode praestare queas, vti reprehensione non caret, ita inhumanum foret talia exigere velle. Apud Flau. Vopiscvm [c. 35.] Aurelianus cum populo coronas bilibres promisisset, si victor rediret, & hi aureas sperarent, ipse coronas de panibus fecit [2]. Deinde separanda sunt verba honoris [3], & quibus affectum nostrum indefinite in aliquem testamur, ab illis promissis, quibus peculiariter ad certi quid nos obstringimus. Saepe enim humani viri amplis valde verbis beneuolentiam suam exprimunt; puta, dum totos se alicui addicunt, se ipsos, suaque omnia alterius ministeriis offerunt. Vti apud Virgilivm, Aen. L. I. [v. 76. 77.] Aeolus:

- - - *Tuus, o regina, quod optes*
Explorare labor: mihi iussa capessere fas est [4].

Heic

2) Euidentem hic verborum cauillationem adfuisse, putat Thomasivs Iurisprud. Diu. L. II. c. 12. §. 176. quamuis neque populus a stultitia excusari possit, quod sperauerit coronas aureas. Iure tamen, adiicit Cl. Barbeyracvs, populus exspectabat coronas, ab *Imperatore* promissas, non de panibus confectum iri.

3) *Ea autem sola dicta, siue promissa admittenda sunt, quaecunque sic dicuntur, vt praestentur, non vt iactentur L. 19. D. de Aedilit. Edict.* Vid. Hertii Paroemiae Iur. German. L. I. c. 10.

4) Vlpianvs *L. 13. §. 3. D.* de Aedilitio edicto: *Ea solum promissa admittenda sunt, quaecunque sic dicuntur, vt praestentur, non vt iactentur.* Eodem pertinet vulgatum illud: Verba honoris siue aulica non obligare. Quod pluribus illustraui L. I. Paroem. Iur. Germ. 10. H.

Heic impudens valde fuerit, iſtiusmodi verba preſſe accipere. Vid. 1 Regum XX, 3. ſeqq. Etſi illum locum aliter interpretetur IOSEPHVS Archaeol. L. VIII. c. 8. GROTIVS ad d. l. ait, Achabum verba iſta intellexiſſe ita: do me meaque in tuam fidem: Benhadadum autem de rerum proprietate. Add. POLYBIVS Excerpt. Legat. XIII. & LIVIVS L. XXXVI. [c. 28.] de Phanea, Aetolorum legato. Igitur talia etiam ſerio prolata ad nihil certi obligant, ſed beneuolum duntaxat animum, ſtudiumque erga alterum exprimunt. Add. Fern. VASQVIVS Controu. Illuſtr. L. I. c. 10. §. 20. ſeqq. Sed promiſſa illa, quae certi & determinati quid alterum a nobis expectare iubent, vti ideo ſunt neceſſario implenda, quia alter fidem noſtram ſecutus rationes ſuas ad iſta attemperauit: ita ſi vel maxime vnus aut alter diſſoluto animo, atque ad agnatos & gentiles deducendus, per nimiam promittendi facilitatem fortunis ſe ſuis euerteret, non ideo obligatio promiſſorum ex vita humana penitus fuerit proſcribenda. Sicuti fideiuſſiones non ſtatim damnantur, quia non pauci earum occaſione in noxam inciderunt. Inde quia promiſſum cadit in debitum, cauti eſſe homines debent, ne plura promittant, quam commode poſſint praeſtare. Nec vitio caret illa frontis teneritas, quae nemini quidpiam negare audet, etiam impudenter procanti. Quam in rem TERENTIVS, Andr. act. 4. ſc. 1. [verſ. 5. & ſeqq.]

Id eſt genus hominum peſſimum,
In denegando modo quis pudor paululum adeſt:
Poſt vbi iam tempus eſt promiſſa perfici,
Tum coacti neceſſario ſe aperiunt, & timent;
Et tamen res cogit eos denegare.
Ibi tum eorum impudentiſſima oratio eſt:
Quis tu es? quis mihi es? cur meam tibi? heus
Proximus ſum egomet mihi: attamen vbi fides,
Si roges, nihil pudet. Hic, vbi opus eſt,
Non verentur: illic, vbi nihil opus eſt, ibi verentur.

Apud PLVTARCHVM Bruto, [pag. 986. D. Ed. Wech.] de hoc ita refertur: Τὴν ἀπὸ τῶν ἀναισχύντως λιπαρούντων ἧτταν, ἣν ἔνιοι δυσωπεῖσθαι καλοῦσιν, αἰσχίστην ἀνδρὶ μεγάλῳ ποιούμενος, εἰώθει λέγειν, ὡς οἱ μηδὲν ἀρνεῖσθαι δυνάμενοι δοκοῦσιν αὐτῷ μὴ καλῶς τὴν ὥραν διατεθεῖσθαι. *Impudenter obſecrantibus ſuccumbere turpiſſimum magno viro ducens, dicere ſolebat, eos, qui nihil denegare valerent, parum ſibi videri honeſte aetatis florem collocaſſe.*

§. XI. RELIQVA, quae Connanus adfert, parum habent difficultatis. Dicit, perquam iuſtum fuiſſe aliquid honeſtati cuiusque & liberalitati relinquere, nec omnia ad neceſſitatem obligationis reuocare & exigere. Augeri enim probitatis in nobis & conſtantiae ſtudium, cum relinquitur, vbi virtutes iſtae elucere poſſunt: quod fieri vix poſſet, ſi promiſſa omnia omnes facere cogerentur. Nunc praeſtare, quod ſemel pollicitus ſis, aut alio quouis modo oſten-

§. XI. 1) De quibus infra agetur Lib. VIII. c. 8. & 9.

2) Et vt diſcerni poſſet, an promiſſio temere effuſa, an conſulto concepta eſſet; praeſertim cum antea apud Romanos vſuueniret, quod eſt apud PLAVTVM Aulularia: *Scio, quo pacto ſoleant perplexarier. Pactum non pactum eſt: non pactum pactum eſt, cum illis lubet.* H.

oſtendiſti, te facturum eſſe, praeclarum & glorioſum eſt; ſed eo tamen glorioſius, quo minus eſt neceſſarium. Enimuero ſatis adhuc materiae relinquitur liberalitati, dum alteri exigendum abs te offers, quod impune ipſi negare poteras. Et cum tam frequentia promiſſa inter homines mutua opera indigentes occurrant, magis intereſt rerum humanarum, minore cum gloria fidem ſuam exſoluere homines, quam plurimos per inconſtantiam aliorum decipi. Sic ut alter alteri commodet, quantum citra inſigne ſuum detrimentum poſſet facere, ſane lex naturae praecipit. Arctior tamen redditur ea obligatio, ſi quod natura indefinite tantum praeceperat, vltro quis conſenſu ſuo deſignet; alterumque certo id exſpectare iubeat. Vnde non ſequitur; etſi non promiſiſſem, erat tamen viri boni & iuſti indigentiae aliorum ſuccurrere; ergo ideo tantum laudabile eſt ſtare conuentis, quia indiges, non quia ego promiſi. Quod autem iſte concedit, ſi quis ex alicuius promiſſo non ſecuto damni quid fecerit, teneri eum ipſo naturali iure ad id, quod intereſt, (puta ſi quis fidem alterius ſecutus aliunde ſuis neceſſitatibus proſpicere neglexerit:) ex eo recte infertur; exigi poſſe promiſſum, & alterum id implere debere, ne iſte detrimenti quid capiat. Periculoſum vero eſt admittere iſthanc conſequentiam: cum deteriore conditione non ſis, quando promiſſum non praeſtiterim, quam ſi omnino non promiſiſſem; igitur re integra mihi ſemper licebit poenitere. Et magis contra naturam fore hasce promiſſiones exigere, inuitis illis, qui eas fecerunt, cum in eo lucrum quaeras tuum; quam iſtos eadem reuocare, cum tu inde nullum detrimentum accipias. Enimuero non in hoc ſolo humanitatis officium abſoluitur, ne alteri noceas, ſed & alterius commoda pro virili ſunt promouenda. Ergo ſi ad hoc te peculiariter adſtrinxiſti, poenitere ob hanc ſolam cauſam, quod alter nihil detrimenti inde ſit paſſurus, perinde foret, ac ſi indignum eſſet, alterius conditionem per nos reddi meliorem. Sicut & nemo admiſerit, ab illis pactis, quibus συνάλλαγμα ineſt, recte reſiliri, quando per poenitentiam noſtram alterius conditio non redditur deterior, ſed duntaxat non melior. Et bene quoque monet Grotius ex Connani ſententia, ita crude accepta, ſecuturum, inter reges & populos diuerſos, pactorum [1], quamdiu ex iis nihil eſt praeſtitum, vim fore nullam, praeſertim illis in locis, vbi nulla certa forma foederum ac ſponſionum reperta eſt. Quo nihil magis ad diffidentiam inter homines excitandam facit; cum hoc modo oculatis ſemper manibus omnia forent gerenda. Quod ipſum saepiſſime conditio hominum, quibus inter ſe negotium eſt, non admittit. Quod denique Romani non niſi ex illis promiſſis actionem voluerunt dare, quae ſtipulatione interpoſita fierent, non ea cauſa fuit, quia ſeria promiſſa iure naturali non obligarent [2]; ſed vt adhibito formularum carmine homines admonerentur [3] mature cogitare, an rebus ſuis expediat promittere, quod reuocari amplius nequeat. Tum vt eo liquidius res promiſſae exprimerentur, ne earundem obſcuritas cauillationibus anſam praeberet. Add. *L. 15. D. praeſcript. verbis.*

CAPVT

3) Vid. infra L. V. c. 2. §. 3. Quod, vt omnia humana negotia, duplici ratione, in bonam ſcilicet et malam partem, conſiderari poteſt. Quid ambitioni Patriciorum per has formulas licuerit, exponit THOMASIVS in Naeuis Iurisprud. Rom. L. I. p. 12. & ſeqq. & Iurisprud. Diu.

* *

CAPVT VI.

DE CONSENSV CIRCA PROMISSA ET PACTA ADHIBENDO.

CVM PER promiſſa & pacta regulariter libertas noſtra conſtringatur, nobisque aliquod onus concilietur, dum neceſſario iam eſt praeſtandum, quod antea in noſtro erat arbitrio poſitum, facere an omittere vellemus; nulla propior ratio eſt, quare quis de eiusmodi onere deinceps ſuſtinendo recte conqueri nequeat, quam quia in illud vltro conſenſit, ſuoque ſibi arbitrio arceſſiuit, quod repudiare penes ipſum erat *.

§. II.

Diu. L. II. c. 11. §. 60. in not. Benignius alii pacem inter Plebem & Patricios conſtare nequiiſſe obſeruant ſine horum auctoritate; auctoritatem autem ſaluam eſſe non potuiſſe, niſi ſibi ſolis Patricii retinerent poſſeſſionem ſcientiae Iuris Ciuilis, quae formulis continebatur. In his autem, vtut arbitrariis, omnia ſancta, & ad exactiſſimam iuſtitiae normam adtemperata, vt docet BRISSONII aeternum opus de formulis. Rem omnem caeterum prodit Pomponius, in *L. 2. §. 6. & 35. D. de O. I.* *Deinde ex his legibus* [duodecim Tabularum] *eodem tempore fere, actiones compoſitae ſunt, quibus inter ſe homines diſceptarent: quas actiones, ne populus, prout vellet, inſtitueret, certas ſolennesque eſſe voluerunt. &c.* - - - - *Et quidem ex omnibus, qui ſcientiam* [Iuris Ciuilis] *nacti ſunt ante Tiberium Coruncanium publice profeſſum neminem traditur: Ceteri autem ad hunc vel in latenti Ius Ciuile retinere cogitabant, ſolumque conſultatoribus* [*vacare*] *potius, quam diſcere volentibus, ſe praeſtabant.*

§. I. *) Quod belle Salomo expreſſit hac ſententia: *Fili mi, ſi quid ſpopondiſti alteri, defixiſti externo volas tuas,* [id eſt manum tuam vinctam alieno tradidiſti] *illaqueatus es verbis oris tui: captus es enunciationibus oris tui.* Prouerb. VI, 1. 2. Inde quoque eſt, quod promiſſa Hebraeis vincula dicuntur. Vid. Numer. XXX, 5. & GROTIVS L. II. c. XI. §. 4. n. 1.

§. II. 1) QVINTILIANVS Declam. 247. *Neque vnum promittendi genus eſt. Voluntas hominum non tantum voce ſignata eſt.* In vniuerſum dici poteſt, ſigna illa declarari verbis, vel factis. Ad haec pertinent nutus (v. *L. 52. §. final. D. de Obligat. & act.*) ſymbola (vt porrectio dextrae.) SOPHOCLES Philoctete:

Ἔμβαλλε χειρὸς πίςιν.
Cedo dextram fidei teſtem.

(v. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 13. §. 22. vbi TESMARVS in not. Add. L. III. c. 24. §. 5.) & alia, de quibus egi Diſſert. de ſocietate facto contracta. H.

2) *La-*

§. II. Iste consensus etsi regulariter per signa [1], puta voces, literas, nutusque exprimi soleat; aliquando tamen contingit, vt ille citra eiusmodi signa ex ipso negotio, & aliis circumstantiis colligatur [2]. Sicuti etiam quandoque absentia signorum, siue silentium [3], cum certis circumstantiis consideratum, loco signi consensum exprimentis valet. Evripides [4] Iphigen. in Aul. [vers. 1142.] Ἀυτὸ δὲ τὸ σιγᾶν ὁμολογᾶντος ἐςὶ σᾶ. *Hoc ipsum silere te confiteri arguit.* Vbi tamen necessum est, praesentem rerum conditionem ita esse comparatam, vt ex omni parte ad praesumendum consensum velut conspiret, nec vlla occurrat probabilis coniectura, quae in diuersum ducat. Alias enim valde durum foret, ex quouis indicio obligationem alicui impingere. Ex quibus intelligitur, in quo proprie consistat natura *pacti taciti;* nempe quando consensus non per eiusmodi signa, quae regulariter in commercio hominum recepta sunt, exprimitur, sed quando idem ex negotii natura, aliisque circumstantiis liquido colligitur [5]. Frequentius tamen est, vt quando principale pactum consensu expresso fuit initum, ex ipsa negotii natura pactum tacitum illi accedere, ac ex eodem fluere intelligatur. Sicut & illud valde vsitatum, vt in pactis tacitae quaedam exceptiones & conditiones sint subintelligendae. Quibus tamen non plus indulgendum, quam quantum communis commercii humani indoles fert, ne per illas pacta nimis reddantur lubrica & incerta. Exemplum pacti taciti esse potest, v. g. si quis peregrinus in ciuitatem aliquam, exteros amice tractare solitam, amica sub specie accedat, etsi nunquam expresse fidem dederit, tacite tamen & ex ipso accessionis actu fidem dedisse censetur, quod pro ratione status sui velit sese legibus eius ciuitatis attemperare; postquam norat, eam legem in vniuersum dictam esse omnibus, qui intra territorium eius ciuitatis versari cupiunt. Vnde & ipse iterum ab eadem defensionem sui temporariam, & administrationem iustitiae tacite stipulatus est [6]. Sic quando absentis negotia citra expressum mandatum gerun-

 tur,

2) *Labeo*, ait, *conuenire posse vel re, vel per epistolam, vel per nuncium: inter absentes quoque* [posse]: *sed etiam tacite consensu conuenire intelligitur L. 2. pr. D. de Pactis.* Conuentiones etiam tacitae valent, *L. 4. D. eod. L. 13. §. 2. in fin. D. Commodati.*

3) *Qui tacet, non vtique fatetur, sed tamen verum est, eum non negare, L. 142. D. de R. I.* Vid. Numer. XXX, 5. ibique Clericvs & Hertii Paroemiae Iur. German. c. 7.

4) Apud eundem Orestes ait in eius nominis tragoedia: Φησὶν σιωπῶν, *tacens affirmat.* Cicero I. de Inuentione: *Taciturnitas imitatur consensionem.* Add. Numer. XXX, 4. Quod imprimis verum est, vbi illius, qui obligari debet, actus positiuus non desideratur. H.

5) Consensus *tacitus* factis declaratur, verbi gratia nutu, redditione vel laceratione chirographi. Distinguitur ab eo consensus *praesumtus* vel *fictus*, veluti, quando ICti Romani praesumunt, aut fingunt, pupillum, in cunis vagientem, consentire in negotium, quod eius nomine gerat tutor, vel absentem consentire in rem, quam negotiorum gestor, ipsius nomine susceperit. Hic consensus fictus, vel praesumtus in *quasi-contractibus* adesse dicitur ICtis Romanis. Possunt autem obligationes, inde nascentes, etiam sine consensu, ex solis officiis humanitatis absolutis, deduci. Sed sic de solo nomine lis est, quum nemo diffiteri possit, ingeniose satis a veteribus excogitatam esse quasi-contractuum denominationem arbitrariam.

6) Equidem H. Grotivs asserit, actionem negotiorum gestorum nullum eorum fundamentum habere, ex quibus natura obligationem inducit. Verum perperam, & recte id refutauit Avctor L. IV. c. 13. §. 13. Evripides Andromacha:

Τῶν γὰρ ἐκδήμων φίλων
Δεῖ τοὺς κατ᾽ οἶκον ὄντας ἐκπονεῖν τύχας.
Nam absentium amicorum
Fortunas curare debent ii, qui domi sunt.

Ecquis

tur, pactum exiſtit tacitum, quo poſtquam vnus operam ſuam rebus alterius vtiliter accommodauit, alter eandem penſare vna cum ſumtibus factis tenetur. Vtique enim praeſumitur, alterum, ſi ſciuiſſet, in hoc expreſſe conſenſurum. Sic qui in diuerſorio ad menſam accedit, etſi nullum cum hoſpite verbum circa pretium cibi commutet, ex ipſo tamen actu ſuo ad id ſoluendum conſenſiſſe intelligitur; quod notorium ſit, nemini gratis heic cibum praeberi. Sic & obligatio, quae inter tutorem & pupillum verſatur, ex contractu tacito originem ſuam trahit. Add. GROTIVS L. III. c. 24. Pactorum autem acceſſoriorum haec poſſunt eſſe exempla, v. g. Si quis cum altero paciſcatur de tuto acceſſu in aliquem locum [7], etiam de reditu conueniſſe iudicatur, etſi de hoc expreſſe mentio nunquam fuerit facta; quod alias priore pacto nihil foret actum. Sic qui pacto conſentit, vt exteri foro ſuae ciuitatis vtantur, etiam conſentire intelligitur, vt quas ibi merces emerunt, exportent. Quemadmodum etiam abſurdum foret, verbi gratia vendere alicui agrum, non autem concedere velle, vt eundem in eo loco poſſideat, ſed poſtulare, vt in alium locum ipſum transportet. Sic qui cubiculum in aedibus ſuis alicui locat, conceſſiſſe etiam iudicatur vſum earum partium, quibus ille carere nequit, puta ianuae & viarum, quae ad illud ducunt, ſaltem hactenus, vt foras prodire, ac redire liceat. Conditionum autem & exceptionum tacitarum exempla paſſim occurrunt. In vniuerſum autem obſeruandum, omnium quae tacite conueniuntur aut excipiuntur, ſtrictam eſſe faciendam interpretationem, nec vlterius eadem valere poſſe, quam quo liquida conſenſus coniectura ducit. Add. *L. 24. D. de Probation.* Cum alias facile inuito moleſta obligatio impingi poſſit; & vbi tacitis exceptionibus & conditionibus nimis indulgetur, pleraque pacta ſubuerti aut eludi queant. ICti Romani exemplum taciti pacti adducunt in *L. 2. D. de Pactis: Si debitori meo reddiderim cautionem, videtur inter nos* tacite *conueniſſe, ne peterem.* Vbi tamen ex ſimplicitate iuris naturalis non videtur neceſſarium, pactum tacitum in hoc caſu ſtatuere; cum planiore modo dici queat [8], redditione cautionis intelligi debitum remiſſum, adeoque actionem plane ſublatam. Iuri autem Romano ambages heic, & pactum de non petendo comminiſci placuit, ne obligatio, re contracta, nudo conſenſu tolli videretur. Sic in caſu, qui proponitur in *L. 51. princ. D. Locati*, non neceſſarium videtur ſtatuere, *ſilentio conueniſſe, ne quid praeſtaretur, ſi am-*

Ecquis vero his, vbi expenſas fecerunt, repetitionem negaret? aut ſi negligenter in amici abſentis negotio verſati ſunt, eosdem non teneri affirmabit? ſimilis ratio eſt illorum, qui ſumtus in alienum funus fecerunt. Bene iterum EVRIPIDES Phoeniſſis:

Τοῖς γὰρ θανοῦσι χρὴ τὸν οὐ τεθνηκότα
Τιμὰς διδόντα, χθόνιον εὐσεβεῖν θεόν.
Fas namque poſcit, mortuis non mortuos
Officia facere Manium reuerentia.

Quare hi ſumtus repeti poterunt ab illis, ad quos ea cura pertinebat. Sane actio funeraria Romanorum nihil erat aliud, quam actio negotiorum geſtorum, qualitatibus quibusdam nouis a Praetore aucta. H.

7) H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 2. §. 15. Add. Diſſert. de liter. comm. pro pace §. 13. H.

8) Atqui hoc reuera eſt pactum liberatorium! Add. infra L. V. c. 10. §. 7. H.

9) Et *L. 13. Commodati.* vbi POMPONIVS ait: *Plerumque accidit, vt extra id, quod ageretur, tacita obligatio naſcatur: veluti cum per errorem indebitum ſoluendi cauſa datur.* H.

§. III. 1) Veritas autem conſenſus aeſtimatur 1) ex facultate conſentiendi *Phyſica*, 2) ex facultate conſentiendi *Morali*, ac 3) ſerio ac libero facultatis illius exercitio. Hic de prima conſentientis qualitate agitur: de duabus inſequentibus autem deinceps agetur. TITIVS Obſeru. CCVII.

ſi ampliore pecunia fundus eſſet locatus. Cum citra fictionem pacti taciti ſimpliciſſime dicatur; dictam illi contractui legem hautquidquam eo vsque extendi poſſe, vt conductori quoque proſit; cum nullo vtique fauore dignus ſit, qui ex lege agrum non coluit [9]. Add. quoque *L. 2. C. de Pactis. L. 6. §. 2. L. 18. L. 53. D. Mandati. L. 13. in fine. L. 14. D. Locati.*

§. III. Vt autem quis ſerio [1] & liquido conſentire poſſit, ante omnia requiritur vſus rationis hactenus vt praeſens negotium intelligat, an ſi conueniat, & abs ſe praeſtari queat, eoque perpenſo conſenſum ſuum ſufficientibus ſignis exprimere poſſit. Ex quo conſequitur, promiſſionem infantis [2], furioſi item [3], & amentis nullam eſſe. Circa furioſum autem peculiariter obſeruandum, non niſi durante furoris tempore actiones ipſius moraliter pro nullis haberi. Quamdiu autem furor dilucidis interuallis [4] diſtinguitur, nihil impedit, quominus ſeſe valide poſſit obligare ad id vsque tempus, quo per morbum ipſi rationis vſus relinquitur. Nam furor recurrens obligationem aliquid per ſe agendi & praeſtandi ſuſpendit, quousque actiones ſuas arbitrari iterum poſſit. Vnde vulgatum illud ICtorum: furor ſuperueniens nullum negotium antea rite geſtum perimit; intelligendum eſt de negotiis, quae ſimul & ſemel abſoluuntur. Quale eſt Teſtamentum [5], quod ſemel rite conditum ſubſiſtit, quousque ſufficienti contrariae voluntatis declaratione fuerit ſublatum; qualis in furore dari non poteſt. Verum vbi obligatio aliqua ſit explenda per diſtinctas actiones, vſum rationis requirentes, patet ab interueniente furore eandem ſuſpendi. Si qui operam mihi ſuam ad certum tempus addixit, vbi interea in furorem inciderit, expirabit obligatio, cui iam ab illo ſatisfieri amplius nequit. Etſi propter ſpem recuperandae ſanitatis ſaepe tam obligatio, quam poteſtas & ius penes furioſos quoad actum primum durare intelligatur, cuius exercitium tantiſper per alios obitur. Sed ſi quis incurabili furore laboret, is merito ciuiliter pro mortuo habetur [6]. Vid. *L. 8. D. de his, qui ſui vel al. iur. ſunt. L. 14. D. de Offic. praeſidis. L. 2. D. de Procuratoribus. L. 5. §. 2. D. ad L. Aquiliam.*

§. IV. Caetervm quousque in pueris duret imbecillitas rationis [1], contrahendam obligationem impediens, in vniuerſum adeo accurate definiri nequit; cum in quibusdam citius, in aliis tardius iudicium matureſcat. Sed reſpi-

2) *Infans, & qui infantiae proximus eſt, non multum a furioſo diſtant §. 9. Inſt. de inutil. ſtipulat.*

3) *Furioſus nullum negotium gerere poteſt: quia non intelligit, quod agit. §. 8. Inſt. eod. Furioſi - - - - - - nulla voluntas eſt. L. 40. D. de R. I.*

4) Quam vero incautum ſit, ex vno opere, vel ſermone, ſanum hominem referente, de his dilucidis interuallis iudicare, indicat *L. 1. §. 9. D. de Aedilit. Edicto*, quam iucundis duobus exemplis illuſtrat Tuſſanus de la Rve. Amoen. iur. obſeru. Dec. II. c. 6. Theſ. Iuris Otton. V. c. 1510.

5) *Nam neque teſtamentum recte factum, neque vllum aliud negotium recte geſtum, poſtea furor interueniens perimit, §. 1. Inſt. Quib. non eſt permiſſ. fac. teſtamentum L. 9. C. Qui teſtamenta facere poſſunt.*

6) Mors ciuilis appellatur, quando quis capitis damnatur, aut deportatur, aut aliam poenam ſubit, qua caput eius de ciuitate eximebatur, ita, vt non amplius ſupereſſe cenſeretur. Quales apud Romanos erant, qui libertatem amittebant. *Intereunt autem homines quidem maxima, aut media capitis deminutione, aut morte*, L. 63. §. 10. D. pro Socio. Add. tit. *Inſt. de capitis deminutione.*

§. IV. 1) Praemiſimus hunc paragraphum, cum Cl. Barbeyraco paragrapho inſequenti. Quum

respiciendum heic est in singulis ad quotidianas ipsorum actiones [2]; tum etiam quid legibus positiuis in ciuitatibus sit constitutum, quae fere certum temporis terminum heic designarunt, prout indolem suae nationis solertem, aut hebetiorem deprehenderunt [3]. Sicuti apud Ebraeos valebat promissio, quam fecisset adolescens, qui annum aetatis decimum tertium, puellae, quae duodecimum impleßet. Quia tamen tenera aetas, etiam quando negotium, quod geritur, intelligit, vehementi & plerumque inconsulto impetu fertur, ac in promissa est facilis, spei plena, liberalitatis famam captans, in amicitias ambitiose colendas prona, & diffidere nescia: ideo in multis ciuitatibus salutariter institutum, vt aliorum prudentiorum auctoritatem adhibere necessum haberent iuniores in contrahendis obligationibus, quousque inconsultus ille iuuentae impetus deferbuisse censeretur. Inde alicubi quae abs talibus propria auctoritate geruntur, ipso iure nulla sunt: alicubi per restitutionem in integrum [4], sicubi laesi fuerint, ipsis succurritur. Vid. *L. 11. §. 3. seqq. L. 24. §. 1. L. 44. D. de Minoribus.* Id quod iure positiuo constitui, naturalis ratio non obscure suadebat. Praesertim cum dolo vix careat, qui istius aetatis facilitati imminet, & aliorum dispendiis locupletari vult, quae isti per iudicii imbecillitatem praeuidere [5], aut aestimare non norunt [6]. Lex Attica hac in parte minorennibus aequiparabat foeminas, quibus non concedebat contractum inire, *nisi vsque ad ordei modium;* Διὰ τὸ τῆς γνώμης ἀσθενές· *propter consilii infirmitatem,* vti est apud Dionem CHRYSOSTOMVM Orat. 25. de Incredulitate; & ISAEVM Orat. 9. [7] Sed & ipsum ius naturale praecipit, vt sicubi eiusmodi statuta in ciuitatibus extent, illa obseruentur, non solum si ciues inter se, sed & si cum peregrinis paciscantur. Non tam ideo, quod qui in aliquo loco contrahit, legibus loci tanquam subditus temporarius tantisper subiiciatur [8]; quam quia actionem solet denegare ciuitas ex illis negotiis, quae ipsius legibus non sunt conformia. Nisi ciuitas expresse ostenderit, se in iure peregrinis di-

Quum enim Auctor, in antecedentibus de iis sermonem habuisset, qui vsu rationis destituuntur, proximum erat, loqui de infantibus, nec apte filum orationis interrumpitur tractatione de conuentionibus hominum ebriorum, vtpote quae classem singularem constituunt; quum ebrietas sit vitium mentis breue, insania contra, & infantia per tempus satis diuturnum durent.

2) Quibus si aetas, intra quam pacisci liceat, fuerit definita, cessat ius illud naturale, ex obseruatione actionum quotidianarum diiudicationem fieri volens; quippe quae valde difficilis & anceps est. Hinc recte ICti Romani pupillos nec naturaliter obligari dicunt. H.

3) Quae aetas tamen diuersa est pro diuersitate contractuum. Dantur enim eiusmodi conuentiones, quae ab adolescentibus quatuordecim annorum iniri possunt, quales sunt, quibus res mobiles minoris momenti alienantur, quum ad alios aetas XXV. annorum exigatur, veluti quibus bona immobilia, vel mobilia maioris momenti distrahuntur. Vid. interpretes ad Tit. Pandect. *de Rebus eorum, qui sub tutela vel cura sunt, sine decreto non alienandis vel supponendis.*

4) *Quod est redintegrandae rei, vel caussae actio.* PAVLLVS Rec. Sent. L. VII. 1. Vid. tit. Pand. *de in integrum restitutionibus,* & quae ad eum dixerunt Ger. NOODT, Anton. SCHVLTINGIVS, & Nicol. Hieron. GVNDLINGIVS in commentariis suis. Addantur his TITII obseruationes in Compend. Iur. Lauterbach. qui regulas Iuris hac parte Naturalis, sollicite separauit a placitis Arbitrariis Iuris Ciuilis.

5) Imo vir bonus ne quidem abuteretur simplicitate hominis aetate XXV. annorum maioris. Nam si vel is, negotium, de quo agitur, non satis intelligat, parcendum est stupiditati ipsius, neque cum eo in praeiudicium eius contrahendum: qua in re sensus magis legum, quam verba, inspicienda. Quum autem porro quaeritur, *vtrum minor ex contractu, durante minorennitate inito, conscientiae saltem praeceptis teneatur?* distinguendum videtur 1) an alter, quo cum contraxit, de damno vitan-

dicundo merum ius naturale fecuturam [9]. Atque idem fuerit obferuandum, fi per literas contractus fit initus inter diuerfarum ciuitatum ciues, ex quo actio in foro alterutrius, qui eo ftare abnuit, fit inftituenda. Nam licet contrahens nunquam fe, ne temporarie quidem, alterius ciuitati fubiecerit; fi tamen eius fori fubfidio vti velit, ad leges ciuiles negotium erit componendum. Sic licet in loco, qui nullius imperium agnofcit, puta in vafto Oceano, aut deferta infula, promiffio aut pactum fiat inter duos, qui eidem ciuitati fubiiciuntur; ad leges ciuiles tamen fe attemperabunt; fi ex illis ius perfectum & actionem in foro fuae ciuitatis velint quaerere. Verum quid circa actus eorum, qui legibus ciuilibus fuperiores funt, obferuandum, alio loco monebimus [10].

§. V. Porro [1] cvm vfum rationis ebrietas non parum impediat, aut quandoque penitus fopiat, quaeritur: an ebrius intra tumulentiam illam promittendo aut pacifcendo fe fe poffit obligare? Id quod nobis negandum videtur, fi iam ebrietas eousque proceffetit, vt per vinum ratio plane fit obruta. Nam pro vero & deliberato confenfu haberi nequit, fi quis vel maxime momentaneo & inconfulto impetu in aliquid inclinet, aut figna quaedam edat confenfum alias exprimentia eo tempore, quando mens velut medicamine quodam loco mota fuerat. Sed & impudens foret, tale promiffum velle exigere, vbi imprimis eius impletio cum infigni onere eft coniuncta. Quod fi vero quis ebrietatem eam captauit, & obferuata alterius facilitate, promiffum aftute elicuit, ne abs doli quidem, fraudisque crimine immunis erit. Aft qui, difcuffa crapula, vbi dicta fua in mentem ipfi fuerint reuocata, eadem rata habuerit, vtique obligabitur, fed non ex eo, quod ebrius, fed quod fobrius egerat [2]. Paulo largior tamen inuitatio, & quae non tam rationem obfufcat, quam ad hilaritatem prouocat, obligationem contrahendam non perimit, praefertim vbi illa a fobriis

vitando certet, quod vtique a Minore farciendum videtur. 2) An contractus bona ab altero fide initus fit. Nam fi praeuidebat, adolefcentem rem ita gerere, vt perditurus effet quod ex contractu quaefiffet, merito iure fuo excidit, qui fomenta libidini iuuenili exhibuit: quum contra dilapidationis ignarus vtique indemnis feruandus fit, etiamfi adolefcens rem male abfumferit. Vid. Avctor L. V. c. 2. §. 11.

6) V. & Mevrsivm L. II. Themid. Attic. c. 9. Iure Lubecenfi L. III. tit. 6. art. 13. Vxor nihil aliud, quam linum & telam ad vfum rei domefticae comparandi facultatem habet. Iure Suetico maritus, fi vxor vltra vnum folidum absque eius confenfu emerit, contractum refcindere poteft, vt notat Ioann Loccenivs Synopf. Iur. Suetic. addend. ad Diff. 15. quæft. 1. vbi fubiicit ex LL. Norvegicis: Patrisfam. vxorem ad vnius affis aeftimationem mercari. H.

7) Ridiculum errorem interpretis, qui Ifaeum Latinitate transfcripfit, hic notat Clariff. Barbeyracvs. Add. Aristophanes in Ecclef. verf. 1017. ibique Interpretes.

8) Haec ratio vera non eft. Non raro enim ciuitas fequitur alterius ciuitatis leges, vbi v. g. pactum eft initum, aut res fita, aut pacifcentium vnus habet domicilium. Vt fufius demonftraui *de collifion. Legum fect. 4.* H.

9) H. Grotii Sententia, contractum huncce folo iure naturae regi afferentis, mihi potior videtur. V. *d. fect. 4. §. 56.* & *de commeatu literarum §. 18. fequ.* H.

10) Vid. L. VIII. c. 10.

§. V. 1) Hic Paragraphus in anterioribus Editionibus quartus eft. Vid. nota 1. ad paragraphum praecedentem.

2) Regula haec generalis eft, conualefcere, per ratihabitionem, ceffante impedimento factam, conuentiones antea inualidas. Quare contractus quoque, a minore initus, quem is maior factus ratihabuit, conualuiffe dicendus eft, perinde, ac fi maior eum iniiffet. Vid. *L. 5. §. 2. D. de auctoritate & confenfu aut Tutorum & Curatorum & Tit. Cod. fi maior factus ratum habuerit.* Adde quae infra ab Auctore dicentur §. 14.

ſobriis renouetur. Quo facit illud TACITI de Mor. German. [c. 22.] *De reconciliandis inuicem inimicis, & iungendis affinitatibus, & adſciſcendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conuiuiis conſultant; tanquam nullo magis tempore aut ad ſimplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incaleſcat. Gens non aſtuta nec callida, aperit adhuc ſecreta pectoris, licentia loci. Ergo detecta & nuda omnium mens poſtera die retractatur: & ſalua vtriusque temporis ratio eſt. Deliberant, dum fingere neſciunt; conſtituunt, dum errare non poſſunt* [3]. Paria de Perſis refert HERODOTVS [L. I. c. 133.] ATHENAEVS L. IV. c. 10. CVRTIVS L. VII. c. 4. [num. 1.] Add. PLVTARCHVS Sympoſiac. quaeſt. L. VII. c. 9. & 10. [4] Equidem id manifeſtum eſt, delicta ob ebrietatem, per quam patrata ſunt, ideo a poena hautquaquam immunia eſſe. ARISTOTELES Nicom. L. III. c. 7. *Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ τῷ ἀγνοεῖν κολάζουσι (οἱ νομοθέται,) ἐὰν αἴτιος εἶναι δοκῇ τῆς ἀγνοίας, οἷον τοῖς μεθύουσιν διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια. ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ. κύριος γὰρ τοῦ μὴ μεθυσθῆναι. τοῦτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας. Nam ob ignorationem etiam puniunt legislatores, ſi ſibi ipſe ignorationis cauſa quiſpiam fuiſſe videatur. Vnde ebriis duplices poenae inſtitutae ſunt. In ipſo enim, qui inebriatur, principium eſt; cum ſui quisque in eo dominus ſit, vt non inebrietur: id quod ignorationis eſt cauſa.* Solonis lex ita dictitabat: *Τῷ ἄρχοντι, ἂν μεθύων ληφθῇ, θάνατον εἶναι τὴν ζημίαν. Principem, ſi ebrius deprehenſus ſit, morte multandum.* Et Pittaci lege delictum per ebrietatem admiſſum duplici poena plectebatur [5]. Diogenes LAERTIVS L. I. [§. 57.] Scilicet quanquam forte in ebrietate ipſa quis ignoret, quid agat; tamen vbi quis vltro voluit vſurpare illa, ex quibus obnubilationem mentis orituram norat, cenſetur etiam in ea conſenſiſſe, quae inde erant conſecutura. Enimuero exinde non ſequitur, promiſſa quoque ebriorum obligare [6]; cum diuerſa ſit ratio delictorum & contrahendarum obligationum. Nam quia abſolute eſt interdictum, delicta admittere, ideo vitandae quoque ſunt homini occaſiones, quae probabiliter in delicta poſſunt pertrahere. Quid autem ebrietas deſignet, vix eſt, vt ignorare quis poſſit. Et cum ipſa ebrietas eo praecipue nomine ſit peccatum, quatenus ad alia peccata hominem diſponit; non poteſt ex peccatorum numero eximi, quod in ſe eſt peccatum ideo, quia peccato ſuam debet originem. At vero cum in noſtro ſit arbitrio ſitum, nouas obligationes adſciſcere nobis velimus, nec ne; non poſſumus quoque teneri ad vitandas occaſiones, quae conſenſum noſtrum liquidum erant intercepturae. Perinde atque non tenemur euitare ſomnum, ideo quod nutando poſſimus videri per ludibrium quid a nobis ſtipulanti annuiſſe. Quam ad rem facit ioculare ſcelus Caligulae, de quo eſt apud SVETONIVM Calig. c. 38. *Nota res eſt,* (loqui-

3) Conf. Diſſertatio THOMASII de hominibus propriis & liberis Germanorum §. 12.

4) Add. Maxim. TYRIVS ſerm. XII. p. 128. ed. Dauis. Cantabr. & POTTERI Archaeologia Graeca L. IV. c. 20. p. 776. 777. vt & BRISSONIVS de Reg. Perſ. Lib. II. p. 218. 219. Ed. Sylburg.

5) Vid. loci ARISTOTELIS relati ſupra L. I. c. V. §. 10. not. 3. 4. & MENAGIVS ad locum Diogenis Laërtii, ab auctore laudatum.

6) In Flandria ab obligationibus, in taberna potoria inter pocula celebratis, alterutri contrahentium poſtridie ante meridiem recedere licet, teſte Nicolao BVRGVNDO Prologo ad conſ. Flandr. Add. CARPZOVIVS Part. 2. Conſt. 15. def. 39. H.

7) Nam & damnum culpa datum ſecundum ius naturae reſarciri debet. V. ſupra c. 1. §. 6. H.

(loquitur de auctione ab ipſo propoſita.) *Aponio Saturnino inter ſubſellia dormitante, monitum a Caio praeconem, ne praetorium virum crebro capitis motu nutantem ſibi praeteriret; nec licendi finem factum, quoad tredecim gladiatores H. S. nonagies ignoranti addicerentur.* Vnde ſi nihil aliud praui ebrietas efficeret, quam quod ſigna, conſenſum alias teſtantia, per eam ab imprudentibus aut ignorantibus poſſent elici, eo ſolo nomine inter vetita hautquidquam erat referenda. Cumque ad contrahendam obligationem ex promiſſo vel pacto requiratur conſenſus contrahentis, in praeſenti tempore negotium quod geritur intelligentis; inde conſenſus alicuius non poteſt praeſumi ex eo, quod quis conſenſit in vſurpandam rem, quae vſum rationis erat impeditura. Praeſertim cum plerique, qui vino ſe obruunt, non id ſpectent, vt vſus rationis tollatur, ſed vt eodem ad laetitiam excitentur; prior autem effectus fere praeter intentionem obrepat, dum huncce nimis incaute perſequuntur. Addi & hoc poteſt, cum per delictum alicui malum inferatur, per promiſſum vero bonum antea indebitum adquiratur, & vero odioſum magis ſit laedi, quam aliquod bonum non adquirere; facilius eſſe, vt per ebrietatem nullum declaretur promiſſum, quam delictum. Denique quod quis teneatur ſoluere, verbi gratia pretium vini, quod per temulentiam obtuſo iam palato inuergit, & quod bibiturus non fuerat, ſui ſi compos fuiſſet; illud eſt ex contractu, initio compotationis inito, quo is ad tantum vini ſoluendum ſe obſtrinxit, quantum guttur hauſerit, etiamſi per eandem viam iterum ſit eiiciendum [7]. Quod ſi quis per vinolentiam quid effudit, ſi vaſa fregit, ſi in complementum hilaritatis feneſtras pertudit; tenetur ex communi illa lege de penſando damno, quod ſua culpa alteri dedit.

§. VI. CONSENSVM porro, qui ad validitatem promiſſorum & pactorum requiritur [1], quam maxime impedit *error* [2], per quem contingit, vt intellectus a vero promiſſi pactiue obiecto deuiet, adeoque voluntas reuera in illud non conſentiat. Diſtincte autem fuerit diſpiciendum, vtrum error euenerit circa promiſſum, an vero circa pactum. De promiſſis ita videtur pronunciandum; ſi promiſſio fundata ſit in praeſumtione alicuius facti, quod ita ſe non habebat, ſeu vbi in promiſſione aliquod factum, vel etiam qualitatem alterius ſuppoſuerim, citra cuius intuitum promiſſurus non fueram, naturaliter promiſſionis nullam fore vim; modo ipſa negotii natura, liquidaeque circumſtantiae oſtendant, promiſſorem vnice ex illo facto, eaue qualitate tanquam ex conditione conſenſum ſuſpendiſſe. Ratio eſt, quia promiſſor conſenſit

§. VI. 1) Tertium requiſitum veri conſenſus, de quo ſupra dictum fuit in nota 1. ad §. 3. deficit 1) in iis, qui per *iocum* vel *verba honoris* aliquid promittunt, vid. ſupra L. III. c. 5. §. 10. 2) *errantibus.* 3) in *doloſe deceptis.* 4) in *metu coactis.* Vid. TITIVS Obſeru. CCXII. & ſeqq.

2) Modo is efficax ſit, & conſenſum adtingat, eumque confodiat, ſeu promiſſio in eo fundata ſit; ad quem metum referenda dicta veterum: *Non videntur, qui errant, conſentire.* L. 116. §. 2. D. de Reg. Iur. 9. L. 76. D. de Iurisdictione & illud Senecae de Benef. L. IV. c. 36. *Demens eſt, qui fidem praeſtat errori.*

ſenſit in promiſſum non abſolute, ſed praeſumtionem eius facti qualitatisue tanquam conditionem ſuppoſuit; quae cum non exiſtat, ruit quoque & euaneſcit, quicquid ipſi fuerat ſuperſtructum. *L. 15. D. de Jurisdict.* Sic verbi gratia ſi aliquo nuncio fuerim perſuaſus, mea negotia abs te bene fuiſſe geſta, eoque nomine [3] tibi quid promiſerim, non tenebor, vbi falſum id deprehendero. Inde etiam petenda eſt deciſio quaeſtionis, quae exſtat apud CICERONEM de Oratore L. I. [c. 38.] *Venerat de morte militis cuiusdam falſus ab exercitu domum nuncius; quo audito, & credito, pater teſtamentum mutat, & quem ſibi viſum fuit haeredem facit, ac poſt moritur. Miles domum reuertitur, ac lege agit in haereditatem paternam. Cauſa ad centum viros defertur.* Add. Valerius MAXIMVS L. VII. c. 7. §. 1. [4] Pro milite adferebatur ratio ex iure ciuili deprompta, quo irrita declarantur teſtamenta patris [5], in quibus filius neque haeres foret ſcriptus, neque nominatim exhaeredatus; id quod heic factum non fuerat. Etſi ſcriptus haeres excipere poſſet; legem illam ſupponere, patri conſtitiſſe, filium adhuc ſibi ſupereſſe; id quod in hoc caſu pater ignorauit. Enimuero ex naturali iure ſimplicius dicitur, patris teſtamentum fuiſſe fundatum in perſuaſione de morte filii; quam cum falſam eſſe pateat, voluntatem patris nullam fuiſſe; cum conſtet, iſtam ſolam fuiſſe rationem, quare is teſtamentum mutauerit, & citra quam idem mutaturus non fuerat. Ex quibus etiam facile patet, quid ſit reſpondendum ad quaeſtionem, plus iuſto curioſam, quam proponit Thom. BROWNE de Religione Medici ſect. 20. Liceretne illi, quem haeredem Lazarus ſcripſerat [6], bona eius obtinere, an ipſe iam in vitam redux facultates ſuas iure repetere poſſit? Quorum poſterius ſine dubio aſſerendum. Nam ratio, quare bona defunctorum ad alios deuoluantur, eſt, quia ipſi rebus humanis eximuntur, eoque iſtis bonis non amplius indigent. Inde & alicubi pars bonorum defuncti ſeponitur, ſacerdotibus aut pauperibus eroganda, in vſum animae iſtius. Alicubi quaedam cum mortuis ſepeliuntur, aut comburuntur, ad vſus alterius vitae. Caeterum ſi promiſſor fuit negligens in re exploranda, in qua conſenſum ſuum fundauit, tenetur reſarcire, ſi quod damnum ex inani iſto promiſſo alter accepit. Verum ſi pro-

3) Quod, quia contemplatione vtilitatis promittitur, per ſe conditionis vice fungi videtur, vt perinde ſit, ac ſi promittens dixerit, donatum hoc tibi volo, ſi nuntius vera retulerit tuque bene rem geſſeris. Aliter THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 7. §. 43. qui tum demum *promittentem* obligari putat, ſi conditio expreſſe adiecta fuerit.

4) Add. oratio SCHVLTINGII de Iurisprud. M. T. Ciceronis p. 260. & ſeqq. Equidem caſum de milite huc pertinere negat THOMASIVS d. l. §. 44. quoniam vltimarum voluntatum, quoad interpretationem, alia ſit ratio, quam promiſſionum; partim 1) quia ex teſtamento non ſtatim ius alteri naſcatur, vti ex promiſſo, partim 2) quia in teſtamentis neceſſaria non ſit acceptatio. Accedere 3) putat, quod in teſtamentis etiam reſpiciendum quandoque ſit ad leges & ea potiſſimum, quae iis in fauorem liberorum diſpoſita ſint. Sed facile apparet, Auctori ſermonem tantum eſſe de deciſione quaeſtionis huius ſecundum Ius naturae ſolum, & alio loco oſtendetur, teſtamento ius heredi inſtituto tribui, etſi id non ſit irreuocabile.

5) *Inter cetera, quae ad ordinanda teſtamenta neceſſario deſiderantur, principale ius eſt de liberis heredibus inſtituendis, vel exheredandis: ne praeteritis iſtis teſtamentum rumpatur* L. 30. D. de Liber. & poſt. hered. inſtit.

6) Prodiit, obſeruante Cl. BARBEYRACO Anno MDCCV. liber, in quo quaeſtio haec ſerio, & data opera pertractatur. Titulus eius hic eſt: Henrici VERDVYN. diſquiſitio iuridica de teſtamento atque hereditate Lazari bis mortui, aliorumque bis mortuorum. In ordinem redegit & auxit Tobias Boël, Iunior Ictus. Summam eius exhibet le Iournal des Sauans de Paris 1705. p. 1167. & ſeq. Ed. Holl.

si promissio praesentiam aut absentiam alicuius qualitatis tanquam conditionem prae se non tulerit, licet fortasse ea facta non fuisset, vbi de illa promissori constitisset; promissio nihilominus valida erit. Quodsi promissio pro parte duntaxat fuerit fundata in errore, poterit pro reliqua parte valere; nisi forte partium promissi vna alteri insit per modum conditionis, aut non nisi coniunctim omnes partes possint praestari. Tunc enim error in parte totum vitiabit.

§. VII. Circa errorem autem, qui in pactis contingit, distinguendum videtur, vtrum ad paciscendum quis per errorem fuerit motus, an vero error circa rem, de qua pactum initum est, versetur [1]. Circa prius itidem putauerim dispiciendum, an res sit adhuc integra, an vero minus [2]. Si ex errore ad paciscendum aut contrahendum fuerim impulsus, eumque re integra, & quando nihil adhuc fuit praestitum, deprehendero; aequum sane fuerit, vt facultas poenitendi mihi concedatur; praesertim vbi prae me tulero, dum ad paciscendum accedo, quae me causa ad hoc impellat [3]. Verum vbi res non amplius est integra, & vbi error patuerit, quando iam pactum est impletum ex toto aut ex parte; qui errauit rescissionem contractus vrgere non poterit, nisi quantum alter ex humanitate velit indulgere, verbi gratia, Patrifamilias peregre versanti falsus nuncius adfertur, equos ipsius domi periisse. Hoc ille prae se ferens circa alios emendos contractum iniuit. Sed antequam traditio pretii aut equorum fieret, nuncium istum falsum comperit. Puto, eum ad implendum contractum adigi non debere, cum sciente venditore istum nuncium tanquam conditionem supposuerit. Etsi ad id quod interest, aut saltem ad pensandum damnum, si quod fecit venditor, per aequitatem obligetur. Verum vbi pecunia & equi iam mutuo fuerint traditi, etiamsi isti equis deinde opus non sit, non poterit ad reddendam pecuniam, & recipiendos equos compelli venditor, nisi expresse haec lex contractui dicta sit. Ast vbi error contigerit circa ipsam rem, de qua conuenitur, pactum vitiatur non tam ob errorem, quam quia legibus pacti non fuit satisfactum [4]. Quippe cum in pactis ipsa res, de qua conuenitur, eiusque qualitates cognitae debeant esse, citra

§. VII. 1) Quod a similitudine doli depromtum est, qua is, in Iure ciuili, in dolum contractui *caussam dantem*, & *incidentem* diuiditur.

2) Imo haec distinctio solido fundamento destitui videtur. *Traditio* enim, qua res integra esse definit Auctori, est Actus *physicus*, qui considerationi Morali nihil addere aut demere potest: plane vt is, qui pecuniam indebite soluit, propter actum solutionis *physicum* pecuniam solutam repetere minime impeditur. Quare non dubitandum est, quin in exemplo mox subiecto, pater-familias, cui peregere versanti falsus nuntius adlatus sit, equos ipsius domi periisse, ad complendum contractum adigi posset, nisi diserte hoc nuncio pro conditione vsus sit. Possit enim alias culpae reus videri, qui domi de casu equorum percunctari neglexerit, adeoque nimis praeceps fuerit in emendis aliis. Simplicissime dicemus errorem nocere erranti, si consensum adtingat, & vitium intellectus in errante sit voluntarium, saltem vincibile, adeoque culpabile, non si ita comparata res sit, vt & prudentissimum fallere possit, veluti 1) si de diuersis personis rebusue senserint stipulator & promissor; vel si 2) alteruter circa personam vel rem ipsam, vel 3) circa eas circumstantias errauerit, quae non facile sciri potuerunt, & quarum, si conscius fuisset promittens, nunquam ita pactus esset.

3) *Modo alter*, adiicit AVCTOR de offic. hom. & ciu. L. I. c. IX. §. 12. *nullum ex mea poenitentia detrimentum patiatur, aut id pensare ego paratus sim.* Quam conditionem ab eo hic in mente seruari, ex exemplo manifestum est, quod mox subiicitur. Sed videatur nota sequens.

4) Veluti si emtor perinde ac Venditor lan- ceu

citra quam cognitionem liquidus consensus intelligi nequit. Vnde defectu deprehenso, qui laedendus foret vel a contractu resilire potest [5], vel alterum ad supplendum defectum adigere [6], vel etiam ad praestandum id quod interest, vbi ipsius fraus aut culpa interuenerit. Idque fieri poterit non solum, vbi defectus statim fuit deprehensus, sed etiam, si post interuallum. Quod interuallum, vbi leges ciuiles deficiunt, arbitrio boni viri est definiendum, vt neque alterius fraudi, neque huius supinae negligentiae in re exploranda indulgeatur. Idque paulo laxius est concedendum, si vitium exteriori adspectu, aut nisi a peritissimis deprehendi nequeat. Quod porro vulgo dicitur, errorem circa essentialia pacti id vitiare; (vid. *L. 57. D. de Obligat. & act.*) non eum, qui est circa accidentalia; illud ita interpretandum, vt per essentialia pacti non tantum intelligantur ea, ex quibus essentia physica rei, de qua pactum initur, constat; [7] sed etiam illae qualitates rei, quas paciscens praecipue ob oculos habuit. Saepe enim contingit, vt in paciscendo qualitas rei imprimis aestimetur; ipsa autem substantia rei physica in loco necessarii accessorii habeatur. Vid. *L. 34. princ. D. de contrah. emtione.* CICERO pro Q. Roscio. [c. 10.] de Panurgo seruo: *Quid enim erat Fannii? corpus. Quid Roscii? disciplina. Facies non erat, ars erat pretiosa. Ex qua parte erat Fannii, non erat [H. S.]* IↃↃↃ, *ex qua parte erat Roscii, amplius erat [H. S.]* CCCIↃↃↃ. *Nemo enim illum ex trunco corporis spectabat, sed ex artificio comico aestimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duodecim aeris: disciplina, quae erat ab hoc tradita, locabat se non minus [H. S.]* CCCIↃↃↃ. Vnde non solum vanus erit contractus, si ab altero Dauum emi, & ille mihi Syrum tradiderit; sed etiam vbi professus sum, me seruum quaerere coquendi peritum, vbi eius artis imperitus mihi traditus fuerit. Add. *L. 9. 10. 11. 14. 41. §. 1. D. de contrah. emtione.*

§. VIII. MVLTO magis autem vitiatur promissio aut pactum, si alterius malitiosa fraudulentia, dolusque eum in promittente aut paciscente errorem produxerit, ex quo is ad promittendum, paciscendumue accessit. Circa doli effectum quae disputantur, perspicue nos arbitramur expediri posse, si distin-

cem argenteam crediderint, quae esset stannea. Error enim communis, vtriusque contrahentis non impedit, quominus emtor argentum exigat. Vid. L. 14. *D. de contrah. emtione.* Aliud dicendum videbitur, quando de ea rei qualitate, quae nunc petitur, tempore contractus non quaesitum fuerit, veluti si quis lancem simpliciter emerit, & stannea fuerit, quum argenteam eam esse crederet. Error enim in dubio nocet erranti, quamuis & hoc casu ratio humanitatis eam partem pretii restitui suadeat, quae verum lancis valorem excedit.

5) Si falsus sit in eo, quod *praecipue* & principaliter intendebat, veluti si stannum emerit pro argento.

6) Si scilicet non in eo quidem titubatum sit, quod errans *praecipue* & principaliter intendebat, sed tamen in alia re falsus sit, quam aliter se habere mallet, veluti si fundum seruitutibus obnoxium emerit, quem optimum maximum, id est ab omni seruitute liberum esse, crediderat.

7) V. AVCTOR infra L. VI. c. 1. §. 26. de ducta in matrimonium, quae se pro virgine ferebat, & post deflorata fuerit deprehensa. Addendum heic de errore circa personam, eum tum demum vitiare pactum, si quis liberaliter in alium quid contulit, aut singularem personae industriam artemue spectauit. H.

§. VIII. 1) Adoptat hic AVCTOR distinctionem Iuris ciuilis, qua dolus dispescitur in dolum, contractui *caussam dantem* & *incidentem*, ita, vt contractus bonae fidei, si dolus eis *caussam dedisset*, nulli essent, quum contra dolus purgaretur actione ex contractu ordinaria, si *incidisset* L. 7. pr. D. de Dolo malo, L. 12. §. 1. D. de Iure dotium L. 13. §. 5. D. de actione emti, quamuis stricti iuris negotia, siue dolus contractui *caussam dedisset*, siue *incidisset*, ipso iure subsi-

diſtinguatur primo, abs quo fuerit adhibitus dolus; ab eo, quicum negotium nobis eſt, an ab alio. Deinde an dolus dederit cauſam [1] promiſſo pactoue, ita vt citra illum id omiſſuri fuerimns; an idem negotio duntaxat inciderit, ita vt ſuſcipere illud quidem conſtituerimus, verum in obiecto, eiusque qualitatibus, & harum aeſtimatione nobis ſit impoſitum. Vbi dolus a tertio fuerit adhibitus, non colludente eo, quicum paciſcimur, nec aliquod in re ipſa deprehendatur vitium, negotium erit firmum: ab eo tamen, qui dolum adhibuit, poterimus repetere id, quod intererat, nos non eſſe deceptos. Qui dolo ſuo malo cauſam dedit, vt ipſi quid promitterem, cum eoque paciſcerer, ei ex iſto actu hautquidquam obligor. Vid. Diodorus SICVLVS L. II. c. 28. Si dolus fuerit, incidens circa ipſam rem, aut qualitatem rei, ad praeſens negotium ſpectantem, hactenus pactum erit vitioſum, vt in arbitrio decepti ſit illud penitus diſſoluere, aut laeſionis penſationem exigere [2]. Quae ad eſſentiam negotii non faciunt, nec expreſſe fuerint deſignata, actum non vitiant, licet forte alter de iis, dum paciſcitur, tacite cogitauit [3]. Quid iuris ſit, ſi in pretio enormis deceptio contigerit, infra docebitur.

§. IX. DISPICIENDVM iam eſt de metu, quouſque ille actus humanos reddat ineptos ad producendam obligationem. Eius duae heic potiſſimum ſpecies expendendae veniunt. Quarum vna oritur ex vitio aut alia quapiam diſpoſitione, haerente in eo, cui quis ſeſe eſt obligaturus, vel etiam ex maligna eiusdem voluntate, ſat perſpicue ſignificata, vnde oritur probabilis ſuſpicio imminentis ab ipſo deceptionis. Altera notat vehementem animi terrorem, ortum ex intentato maiore malo, nî promiſſum aut pactum inire velimus. Circa priorem metus ſpeciem id quidem certum videtur; ſi aliquem videam, qui in vniuerſum nihil penſi habeat quosuis promiſcue decipere, ac *ridendo fidem fallere;* aut circa praeſens negotium animaduertam, eundem inſidias mihi tendere: ſtolide me facere, ſi data ab ipſo fide confiſus, ludibrio me eiusdem ac fraudi exponam. Qui enim in caſſes praeuiſos vltro ruit, etiam miſerationem conſumſit [1]. Sic quis fidem adhibeat eiusmodi hominum

ſubſiſterent. Sed neutri, id eſt, neque dolo *cauſſam danti*, neque, *incidenti* fauere videtur Ius Naturae, cum ſtricte loquendo, etiam *incidenter* decipiens Iure acceptandi deſtitui videatur, quia adhuc deeſt alterius conſenſus, vtut is magis deficiat, vbi actus contractui *cauſſam dedit*. Quare Gerardus NOODT de forma emend. doli mali c. III. & VII. contendit, omnes contractus bonae fidei etiam apud Romanos fuiſſe ipſo iure nullos, ſiue dolus iis *cauſſam dediſſet*, ſiue *incidiſſet*. Sed diſerte huic ſententiae repugnat *d. l. 7. pr. D. de Dolo malo & d. l. 12. D. de iure dotium*, ex quarum priori duo commata eiicere ſpecie emendationis cum viro clariſſimo *de iurisdictione* l. 14. & *de forma emend. Doli mali* c. 14. illud quidem vis eſt non impunis futura per Legem Iuliam. Leniori emendatione vtitur GVNDLINGIVS ad D. tit. de Dolo malo §. 7. verum ſuffecerit commoda interpretatio, qua, vt dictum eſt, vtique plus peccat, qui aliquem ad contrahendum pellicit, quam qui ad contrahendum paratum circumſcribit, vtpote qui oculatas habere debet manus.

2) *L. 30. C. de Transaction. Transactione finita: quum ex partibus tuis magis dolum interceſſiſſe, quam eorum, contra quos preces fundis, confitearis, inſtaurari graue, nec non criminoſum tibi eſt.*

3) *Licet*, adiicit AVCTOR de officiis hom. & ciu. L. I. c. 9. §. 13. *Alter de iis, dum paciſcitur, facile cogitauit, aut eius opinio aſtu fuit confirmata.*

§. IX. 1) Praetermittit hic AVCTOR eam ſpeciem conuentionis metu initae, quae cum eo facta ſit, quem ſuſpicio premebat, fore, vt a ſe deciperemur, quia eiusmodi vitium animo ipſius inhaerebat, vt malignam voluntatem ſuam ſat perſpi-

num generi, quale describit PLAVTVS Curculione [Act. V. Scen. III. verf. 27. 28.] CH. QV. *Promisi* PH. *lingua*: CH. *Eadem nunc nego*: *dicendi*, *non rem perdendi gratia haec nata est mihi*. Et Rudente [Act. V. Scen. III. v. 15. seqq.]: *Quae haec factio est? non debes? non tu iuratus es mihi?* Leno. *Iuratus sum*, *& nunc iurabo*, *si quid voluptati est mihi*: *iusiurandum rei seruandae*, *non perdendae conditum est*. [Et Scen. II. v. 68.] *Meus arbitratus est lingua quid iuret mea*. Aut prout delineat Graecos suos POLYBIVS L. VI. [pag. 498. A. Ed. Wechel. Casaub.] *Qui publicam pecuniam tractant apud Graecos*, *si vel vnum duntaxat talentum eis fuerit creditum*, *decem rescriptionibus adhibitis*, *sigillis totidem*, *testibus autem duplo pluribus*, *fidem tamen vt seruent*, *impetrare nequeas*. Sed an eiusmodi metus, aut suspicio deceptionis pactum iam initum reddat inualidum, eumque qui decipi timet, abs necessitate praestandi absoluat, patebit, vbi sententiam HOBBESII de Ciue c. 2. §. 11. examinauerimus. Iste igitur tradit, *pacta mutuae fidei*, *neutro quidquam statim praestante*, *in statu naturae frustra esse & inualida*, *si iustus ex vtrauis parte metus oriatur*. Quae assertio admitti non potest, nisi post pactum initum ex alterutra parte iustus oriatur metus fore, vt vbi vnus pactum impleuerit, alter paria hautquidquam sit facturus. Iustum autem vocamus metum, qui liquidis indiciis & argumentis est subnixus. Nam magnae instar iniuriae est, probatam antea alicuius fidem mox nulla noua causa damnare. Hinc & ipse HOBBESIVS in Annotatis addit: *Nisi metus causa noua exsistat*, *ex facto aut alio signo voluntatis non praestandi à parte altera*; *metus iustus censeri non potest*. *Causa enim*, *quae impedire non poterat*, *quin pacisceretur*, *impedire non debet*, *quin pactum praestet*. Scilicet etiamsi ante pactum initum alicui fuerit oborta suspicio, fore, vt ab altero in pacto decipiatur: tamen eo ipso, dum cum illo paciscitur, huic metui velut renunciat, & non sufficientem eum declarat, quo minus fides alteri queat haberi. Alias enim nihil inter eos fuisset actum. Ab initio tamen haec videtur fuisse HOBBESII sententia, quod etiam citra eiusmodi metum, post pactum obortum, idem sit irritum. Id quod adparet tum ex ipsius opere *de corpore politico*, Gallice [2] conscripto, vbi restrictio illa de metu recens oborto non extat; tum ex subiuncta ratione: *Quod ille*, *qui prior praestat*, *propter prauum ingenium maximae partis hominum*, *commodo suo iure & iniuria iuxta studentium cupidini se prodat illius*, *quicum contrahit*. *Rationis autem non esse*, *vt aliquis praestet prior*, *si verisimile non sit*, *alterum esse praestiturum post*. Vbi adparet, ipsum causam suspicionis ex communi hominum prauitate petere. Atqui hoc modo maxima pars mortalium inepta decla-

perspicue hac parte significauerit; sed suppletur hic casus de offic. hom. & ciu. L. I. c. 9. §. 15. vbi haec de eo regula ponitur: *Qui confidit illius promissis & pactis*, *cui fidei religio in vniuersum nihil sit*, *imprudenter quidem facit*, *sed eam solam ob caussam pactum non reddit irritum*. Cuius regulae ratio in aprico est. Poterat enim abstinere a contractu, si indigna se videretur conuentio cum tali homine.

2) Imo *Anglice*. Quod, obseruante Cl. BARBEYRACO, ex ipsa etiam praefatione versionis Gallicae facile intelligi potest. Prodiit haec Leidae, 1652. sub titulo: *Le Corps Politique*, *où les elemens de la loi morale & ciuile*, typis repetita anno sequenti, apud Ioannem & Danielem Elzeuirios. Locus, ad quem prouocatur, praesto est in c. II. §. 10.

3) Quod dictum tamen a LVCIANO omni alio sensu adhibetur, quum incredulo ibi id oggerat homo superstitioni paganae nimium addictus. Praestiterit proinde adtulisse dictum. SENECAE Epist. p. 7. Ed. Amsterodamensis 1672.

declarabitur, quicum pacta iniri possint; quin in vniuersum fides proscribetur inter eos, qui eidem iudici non sunt subiecti. Cum enim de constantia alicuius hominis falli nescia certitudo nequeat haberi, magna quoque hominum pars in praua sit insigniter procliuis, & vero in statu naturali quilibet proprio ex iudicio de negotiis suis disponat, ac ipse de metus sui probabilitate iudicet; iam vana quoque suspicio ad abrumpendum pactum erit sufficiens, adeoque nullus plane pactorum extra ciuitatem erit vsus. Deinde durum nimis fuerit, vniuerso mortalium generi tantam malitiam impingere, vt in eorum animis reuerentiam Numinis & fas fidei, & vim sanae rationis, remota lege ciuili, tam parum valere iudicemus. Cum illud potius indelebilem fidei sensum, omnium animis plane inolitum arguat, quod vix quisquam reperiatur, qui perfidum sese aperte fateatur; sed nemo non graues ob causas a pactis discessisse videri velit. Imo & qui fidem cum vna gente violat, statim se ad fidem alterius gentis confert, ac foedere, fideque data illam sibi adiungere studet; ac quod ob violatam fidem sibi malum imminebat, opera fidei dispellere nititur. Quare & recte praesumitur, quemlibet quod iustum est facturum, donec praua per facta contrarium fuerit ostensum. Quo potest & adplicari illud LVCIANI in Philopseude [pag. 337. Tom. II. Edit. Amstel.] [3]: Γελοῖα ποιεῖς ἀπιςῶν ἅπασιν, *ridicule facis omnibus diffidens.* Ex quibus concluditur, metum illum violandae fidei, ortum ex sola generali prauitate ingenii humani, non esse sufficientem ad detrectandam pacti impletionem [4]. Hinc friuolus valde erat praetextus Mitylenaeorum, quem abrupto cum Atheniensibus foederi obtendebant, apud THVCYDIDEM L. III. [c. 12. pag. 154. Ed. Oxon.] *Ipsi nos belli temporibus veriti in honore habebant: nos ipsis in pace idem praestabamus. Et cum aliis beneuolentia stabilem reddat fidem, nobis eam metus tutam exhibebat. Ita non tam beneuolentia nos, quam timor in societate continuit, adeoque quibus primo res tutiores metum demerent, ii etiam primi societatem rupturi erant* [5]. Imo licet peculiaria vitia in aliquo deprehendantur [6], non tamen ideo statim fides data ipsi non est seruanda. Nam multa vitia fidem non tangunt. Sic vtut quis sit procliuis in libidinem, in ebrietatem, in crudelitatem; id tamen per se non obstat, quominus in seruanda fide constantiam amare queat. Quin licet quis laboret vitiis, ad fidei firmitatem conuellendam spectantibus, puta, si in ipso adpareat desultoria animi leuitas, vel flagrans auri fames, nil non mortalia cogens pectora, aut regnandi libido, quae apud multos omni affectu potentior est: tamen ne haec quidem in se sufficiunt, vt quis fidem eiusmodi homi-

1672. *Vtrumque enim vitium est, & omnibus credere & nulli! sed alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius.* Add. HESIODVS O. & D. vers. 372. editionis Io. Clerici.

4) Vid. infra L. VIII. c. 4. §. 3.

5) Καὶ οἱ μὲν ἡμᾶς ἐν τῷ πολέμῳ δεδιότες ἐθεράπευον, ἡμεῖς δὲ ἐκείνους ἐν τῇ ἡσυχίᾳ τὸ αὐτὸ ἐποιοῦμεν· ὅ, τε τοῖς ἄλλοις μάλιστα εὔνοια πίστιν βεβαιοῖ ἡμῖν τοῦτο ὁ φόβος ἐχυρὸν παρεῖχε· δέει τε τὸ πλέον ἢ φιλίᾳ κατεχόμενοι, ξύμμαχοι ἦμεν, καὶ ὁποτέροις θᾶσσον, παράσχοι ἀσφάλεια θράσος τοῦτοι πρότεροί τι καὶ παραβήσεσθαι ἔμελλον.

6) Apud TERENTIVM est in Adelphis:

Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium:
Periurus, pestis: tamen tibi a me nulla orta est iniuria. H.

homini datam detrectet implere. Nam & saepe potest contingere, vt ex peculiari affectu quis in alterum sit iniurius, qui sancte mecum viuit. Et eo ipso dum paciscor cum altero, cuius animum noui, declaro, ea vitia non sufficere, quominus fides ipsi a me queat haberi; adeoque renuncio exceptioni, quae ex ipsius moribus poterat peti circa renuendam pacti impletionem. Alias enim nihil fuisset actum, si quis ab initio sibi voluisset reseruare aliquid, per quod pro lubitu negotium possit reddere irritum [7]. Etsi vbi quis cum eo, a quo semel fuit deceptus, denuo paciscatur citra peculiarem cautionem, imprudenter sane faciat. Sic vt apud aliquos in prouerbium abierit: qui semel me deceperit, illum dii perdant; si bis me deceperit, dii me perdant. Add. SENECA de Benefic. L. IV. c. 27. in fine. Quin & vbi post pactum initum certa adpareant indicia, ipsum id agere, vt me decipiat, summa foret stoliditas alterius sese fraudulentiae vltro praebere. CICERO de Inuent. L. I. [c. 39.] *Summa amentia est, in eorum fidē spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Primo quidem decipi incommodum est: iterum stultum: tertio turpe.* Inde apud HOMERVM Iliad. γ. [v. 105. 106.] Menelaus: Ἄξετε δὲ πριάμοιο βίην, ὄφρ᾽ ὅρκια τάμνῃ Αὐτὸς, ἐπεί οἱ παῖδες ὑπερφίαλοι καὶ ἄπιστοι. *Adducite huc Priamum, vt foedera feriat ipse, quoniam eius filii foedifragi sunt & infidi.* Add. POLYBIVS L. VIII. c. 1. 2. L. X. c. 34. Quo spectat etiam illud CICERONIS in Verrem, L. I. [c. 15. p. 446. Edit. Graeu.] *Omnium est communis inimicus, qui fuit hostis suorum: nemo vnquam sapiens proditori credendum putauit.* IDEM pro Rabirio Postumo [c. 13. p. 66.]: *Vbi semel quis peierauerit, ei credi postea, etiamsi per plures deos iuret, non oportet.* Add. SENECA de Beneficiis L. IV. c. 27. in fine. Id tamen fatemur, si qui aperte profiteatur, se religionem fidei floccifacere, aut si talia foueat dogmata, ex quibus necessario idem consequitur; in eiusdem promissis pactisue nullam locandam esse fiduciam, nisi quatenus a nobis per vim cogi possit, si tergiuersetur, aut manifesta ipsius vtilitas subegerit conuentis stare. Ex quo genere sunt athei, qui vel Deum esse vel diuinam prouidentiam abnuunt; a quibus non longe abeunt, qui animas corporibus superstites negant. Hi enim non possunt non omne ius vtilitate, ad iudicium proprium exacta, metiri. Huc quoque referre possis, quorum vitae genus apertam flagitii professionem habet; quales sunt piratae, latrones, sicarii, lenones, meretrices, & id genus alii, queis peierasse inter ludicra habetur [8]. TACITVS A. L. XI. [c. 19.] *Nec degeneres insidiae fuere aduersus transfugam, & violatorem fidei* [9]. Sed & illud negari nequit, etsi ratio HOBBESII supra adducta omnem vim pactorum in statu naturali non elidat; hasce tamen prudentiae regulas inde colligi: vt ne quis magnam in foedere fiduciam collocet, nisi vbi videat, alterius vtilitatem non minus ac nostram in eo versari, vt istud seruetur, & certum isti malum & incommo-

7) CICERO de Offic. L. III. c. 39. *Nam illud quidem:*

Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam:

Idcirco recte a Poëta: quia cum tractaretur Atreus, *personae seruiendum fuit. Sed si hoc sibi sumunt, nullam esse fidem, quae infideli data sit, videant, ne quaeratur latebra periurio.*

8) Vid. tamen infra §. 11. eo loco, vbi sententia CICERONIS de Offic. III. 29. subducitur. Conf. etiam L. VIII. c. 4. §. 5.

9) Qui locus apud TACITVM in aliam omnem sententiam dicitur.

10) Qui locus Quintiliani, paullo ante ab AVCTORE relatus sede non sua, commode huc reiicitur a Cl. BARBEYRACO.

commodum imminere, grauiusque, quam quod fidem ſeruatam comitatur, ni pacto ſteterit. Item, vt qui cum ſuperiore eſt contracturus, ita contrahat, vt non ipſe, ſed ſuperior conuenta prius praeſtet. Nam inferior ſi prius praeſtiterit, aut decipietur, aut abs mera alterius gratia dependebit. Inde ad poſtulata Artaxerxis ita ſubiungebat SOCRATES Achaeus: *Nimis vecorditer nobiſcum Rex agit. Quae enim a nobis auferre cupit, ſtatim ſibi tradi poſtulat; quae contra referenda ſunt, precando dehinc obtinere iubet*, apud Diodorum SICVLVM L. XIV. c. 24. Item, quod ſalutem ſuam periculo exponat, qui pactum praeſtando ſeipſum debilitat, & alterum confirmat, ſperans fore, vt huius viribus ipſe poſtea iuxta promiſſum adiuuetur. Nam rem pro verbis, ſcripturis, & ſigillis permutare ſtolidum fuerit, vbi nihil aliud eſt praeter religionem fidei, quod auaritiae ac dominandi libidini opponatur. Andr. MAVROCENVS hiſt. Venet. L. V. [p. 193.] *In foedere certum rebus noſtris praeſidium collocare non auſim; cum ea ſit ſocietatum ratio, vt variis rerum euentibus interturbari, ac praepediri queant; atque alii ſaepius ſociorum fines animos & vires in diuerſa trahant, ac dum quisque ſuis rebus conſulit, commune bonum negligatur; ſubſidia neque paria, neque eodem tempore, vti conſtitutum eſt, ſubmittantur: inde ſuſpiciones, animorum alienationes, ex his diſſidia; ex diſſidiis denique leges foederum vi latae ac deſertae; qui minores reliquis ad obſiſtendum afferre poſſunt, praedae loco non hoſtibus modo, verum etiam ſociis fuere.* Vno verbo, *facilior ſperatur fides ex pari.* QVINTILIANVS Declam. 312. [10]

§. X. SEQVITVR, vt diſpiciamus de illo metu, quem cominus intentatum graue malum incutit; de quo paulo altius videtur repetendum. Supponimus igitur heic, voluntatem noſtram naturaliter inclinari ad id, quod bonum ipſi adparet. Non minus autem voluntati bonum atque adpetibile adparet malum imminens effugere, quam abſens bonum adquirere; & quae ad vtrumque finem faciunt media eliguntur, vtut alias ipſa in ſe non ſint adpetibilia. Non minus enim ob conſequendum aliquod bonum adhibentur moleſta, & per ſe ingrata media, quam ad effugiendum malum. Etſi ſpes boni conſequendi moleſtiam mediorum magis abſtergat, quam ſolicitudo malum declinandi. Et hanc ob rationem ARISTOTELES Nicom. III. c. 1. illas duntaxat actiones, quae ob declinandum malum ſuſcipiuntur, mixtas vocauit; quarum exemplum tritiſſimum eſt in iactu mercium, naufragio imminente. Etſi non molliora ſuſtinuerunt verbi gratia athletae, qui coronae per certamina reportandae ſeſe praeparabant. Vid. EPICTETI Enchirid. c. 35. Enimuero quanquam actiones, metu maioris mali ſuſceptae, inter ſpontaneas ſint referendae, & minus malum, quod tunc eligimus, pro praeſenti conditione reuera [1] a no-

§. X. 1) CICERO de offic. L. I. c. 10. *Iam illis promiſſis ſtandum non eſſe, quis non videt, quae coactus quis metu, quae deceptus dolo promiſerit? quae quidem pleraque Iure Praetorio liberantur, nonnulla legibus.* PLVTARCHVS pag. 90. A. Edit. Wechel. Ἐν πάνυ καὶ προσηκόντως τὸ πεισθῆναι παρὰ τὸ βέλτιστον, οὐδὲν ἡγούμενος τοῦ βιασθῆναι διαφέρειν, ἀλλ᾽ εἰς ταυτὸ τὴν ἀπάτην τῇ ἀνάγκῃ, καὶ τῷ πόνῳ τὴν ἡδονὴν θέμενος, ὡς οὐχ ἧττον ἐκστῆσαι λογισμὸν ἀνθρώπου δυναμένων.

a nobis adpetatur [2]: id tamen nondum sufficit, vt ex illis obligatio aliqua aduersus alterum apud nos oriatur. Cum enim obligatio semper referatur ad alium, cui quid est praestandum; adeoque illi respondeat in altero ius, cuius vi exigere queat obligationis impletionem; non sufficit ad eandem generandam, vt in vno sint principia obligationem producentia, sed in altero quoque requiruntur principia ad ius quaerendum idonea. Citra ius quippe obligationi respondens nulla intelligi potest obligatio. Et nihil debeo, si nemo iure me poscere quid potest [3]. Igitur ille demum metus obligationem producendam elidit, qui in altero ponit vitium, quod ineptum ipsum reddit ad ius adquirendum. Quod vitium est iniuria; quae sane id efficere non potest, vt per eam producatur id, cui ipsa quam maxime repugnat. Cum enim lex naturae iubeat praestare id, ad quod alteri ius est; absurdum vtique videtur, per iniuriam, id est, facto legi naturali contrario produci aliquid, cui ipsa lex naturalis firmitatem communicet, vtque adeo ipsa ad sui destructionem inseruiat. Sane quae furtum prohibet lex, inter iustos adquirendi modos vtique furtum referre non potest.

§. XI. Est tamen omnino prius considerandum, quisnam metum incusserit, vtrum ille, quicum nobis est negotium, an vero alius. Et deinde an quis potestatem habuerit terrorem ostentandi, an minus [1]. Id enim dubium non habet, quin tenear, vbi me obstrinxi propter effugiendum metum a tertio incussum, non instigante, aut colludente eo, cui promissio fuit facta. Nam in illo nullum residet vitium, quod adquisitionem iuris aduersus me impediat; & is merito, quae mihi praestitit, imputare potest, quod ipsius auxilio ad discutiendum praesens periculum fui vsus. Sic si aliquem conduxero, vt iter facienti contra latrones mihi adsistat, sine dubio pactum seruandum fuerit. Imo ingrati animi quoque, non solum perfidiae crimen contrahit, qui in rebus angustis constitutus largis promissis alios in auxilium sollicitat; post vbi eorum ope periculum euasit, moras nectere instituit. Sed & validum est promissum tertio factum, si quis ad illud pro imperio, & metu poenae fuerit adactus ab eo, cui tale quid iniungendi potestas erat. Nam neque in promissario aliquod vitium haeret; & sibi ipsi imputet, qui metu se vrgeri voluit ad illud suscipiendum, quod vltro suscipere debebat. Sic si princeps

2) Nimirum certum est, in promissionibus coactis deficere voluntatem. VLPIANVS L. 116. de Reg. iur. *Nihil consensui tam contrarium est, quam vis & metus.* TERTVLLIANVS libro de velandis virginibus: *Vbi coactio, illic necessitas; vbi necessitas, illic infirmitas.* Quod vero delicta quaedam, etiamsi quis metu ad patranda illa compulsus fuerit, morales actiones censeantur, est propter legem. *V. supra* L. I. c. 4. §. 9. At quis heic imputabit? non sane lex; *metum enim comprobare contra bonos mores est*, ait iterum VLPIANVS d. l. non promissarius; quippe ius cogendi non habens, & propterea odio magis & poena, quam fauore dignus. Vere igitur CICERO l. de Officiis: *Illis promissis standum non esse quis non videt, quae coactus quis metu, quae deceptus dolo promiserit?* Moralistae dicunt, contractus gratuitos, liberales & non mutuos, quales sunt promissio & donatio, si fiant ex metu iniuste illato, iure naturae non valere ac irritos esse. Apud CAMDENVM ad An. MDLXVII. memoratur, cum Regina Scotiae, terrore mortis iniecto cessisset regnum filiolo, vix tredecim menses nato, Throcmortonum Reginae Angliae legatum dedisse ei consilium: *Cessionem in carcere, qui iustus est metus, extortam, plane irritam esse.* Et ad A. MDLXVIII. latam sententiam declaratoriam, vnanimi consensu omnium Nobilium Scotiae, qui frequentes conuenerant, *cessionem a Regina in*

ceps aliquis milites ſuos extraneo cuipiam velit praeſidii cauſa adiungere, & ad maiorem ſecuritatem compellat eos iſti quoque fidem dare; non poterunt hi promiſſa eludere obtentu metus ſibi iniecti, vtpote ab eo profecti, cui talia quocunque modo exigendi ius erat. Sic ſi ponamus patrem filiae etiam inuitae ſponſum dare poſſe, vbi ea metu paterni imperii ſponſo inuiſo fidem dederit, hautquidquam illam deinceps fallere poterit. Nam in ſponſo nihil haeret vitii, quare ſibi ex eo promiſſo ius non potuerit quaerere; & debebat filia vltro patris iuſſa capeſſere [2]. Atque hactenus intereſt, quisnam metum incuſſerit. De caetero recte pronunciant leges Romanae, nihil intereſſe, quis metum incuſſerit, vbi ſcilicet nemini ius fuit metum intentandi, & quando metus cauſam, non nudam occaſionem, promiſſo aut pacto dedit. Vid. *L. 14. §. 3. D. quid metus cauſa.* SENECA L. IV. Controu. 27. *An, ſi eſt in re vis & neceſſitas, ita tamen reſcindantur, quae per vim & neceſſitatem geſta ſunt, ſi vis & neceſſitas a paciſcente adhibita eſt? Nihil, inquit, mea, an tu cogaris, ſi non a me cogeris, meam culpam oportet eſſe, vt mea poena ſit. Non, inquit; neque enim lex adhibenti vim iraſcitur, ſed paſſo ſuccurrit: & iniquum illi videtur, id ratum eſſe, quod aliquis non quia voluit, pactus eſt, ſed quia coactus eſt. Nihil autem refert, per quem illi neceſſe fuit. Iniquum enim quod reſcinditur, facit fortuna eius, qui paſſus eſt, non perſona facientis.* IDEM Excerpt. controu. L. IV. cap. 8. *Non mea, inquit, ſed aliena vis fuit. Aeque dignus eſt poena, qui ipſe vim adhibet, & qui ab alio admota ad lucrum ſuum vtitur.* Enimuero inualida iudicamus illa pacta & promiſſa, ad quae ab illo ipſo, cui promittit, aut quicum paciſcitur, iniuſta eiusdem vi quis compellitur. Cum enim iure naturali, qui per iniuſtum metum alteri quid extorſit id reſtituere teneatur, adeoque tantum debeat penſare, quantum iſti per tale pactum decedit; per compenſationem velut tolli obligatio intelligetur, ſi non ſoluitur id, quod ſtatim reſtitui debebat [3]. V. *L. 8. D. de Doli except.* Ac ſtolidum foret ſponte, quod ob vim promiſſum fuit, ſoluere, vbi iam quis in loca tuta euaſerit, ac deinceps damni ſui penſationem velle repetere. MARTIALIS L. IX. Epigr. 59.

Quid ſi me tonſor, cum ſtricta nouacula ſupra eſt,
Tunc libertatem diuitiasque roget?

in carcere metu extortam, ab initio nullam fuiſſe; Regina ipſa, eandem extortam fuiſſe, iureiurando confirmante. Conf. THVANVS L. XLII. hiſt. ad d. A. H.

3) Igitur 1) praecipua ratio, qua ei, qui vim iniuſtam adhibuit, nihil debetur, in eo ſita eſt, quod vim inferens omni iure accipiendi deſtituitur. Accedit, 2) quod non liber eſt conſenſus promittentis, qualem tamen deſiderat natura & indoles iuſtae conuentionis. Plane iure naturae neceſſe eſſe non videtur, vt metus, ob quem reſciſſio conuentionis petitur, maioris ſit malitatis, ſeu, qui cadat in virum conſtantem, qualis eſt metus mortis, verberum, vinculorum: ſufficit, metum eſſe iniuſtum, quamuis ſit mali leuioris, modo metu eius commotus ſit is, cui aliquid extorquebatur. Diuerſi enim gradus malorum diuerſis ingeniis flectendis ſufficiunt: neque minor quam maior iniuſtitia plus iuris tribuere poteſt nefario inuaſori. Merito tamen excipitur metus vanus. Terroris enim Panici vtique nulla ratio habenda. Leges Ciuiles, quando ob vim tantum maiorem contractum reſcindunt, noxiae litium multitudini obuiam eunt.

§. XI. 1) Pertinent huc, quae eleganter dixiſſe Pomponium, ſcribit VLPIANVS in L. metum 9. §. 7. *D. Quod metus cauſ.* H.

2) Add. infra de pacto pacis ob metum hoſtilem inito. L. VIII. c. 8. §. 1. H.

3) Quod placitum Iuris ciuilis nimis Arbitrarium

Promittam, nec enim rogat illo tempore tonſor,
Latro rogat; res eſt imperioſa timor.
Sed fuerit curua cum tuta nouacula theca,
Frangam tonſori crura manusque ſimul.

Praeſertim cum eo ipſo, quod promiſſum a me exigit, aut acceptat, ſatis profiteatur, ſe damnum mihi datum vltro nolle ſarcire. Inepta praeterea eſt ad quaerendum ſibi ius haec velut materia, alteri non inferre id, quod per leges inferre prohibebaris; & abſurde imputas alteri, quod non feceris id, quo facto grauiter peccaturus fueras. Inde recte CICERO Philip. II. [cap. 3.] negat ſe Antonio debere beneficium, quod ab ipſo Brunduſii non fuerit interfectus. *Quale beneficium eſt*, inquit, *quod te abſtinueris nefario ſcelere? quod eſt aliud beneficium latronum, niſi vt commemorare poſſint, iis ſe dediſſe vitam, quibus non ademerint.* HORATIVS L. I. Epiſt. 15.

Nec furtum feci, nec fugi, ſi mihi dicat
Seruus: habes pretium, loris non vreris, aio.
Non hominem occidi. Non paſces in cruce coruos.
Sum bonus atque frugi, renuit, negat atque Sabellus.

IDEM de Arte: *Vitaui denique culpam, Non laudem merui.* Add. *L. 7. §. 3. D. de Pactis.* SENECA L. II. Controu. 13. *Non eſt beneficium ſcelus non facere.* QVINTILIANVS Declam. 330. *Non inter beneficia duco iniuriae finem* [4]. Neque magis videtur is teneri, qui in eiusmodi caſu pro altero fideiubet, etſi hic ex proprio ſe metu non obliget. Cum enim fideiuſſio ſit velut firmamentum acceſſorium negotii principalis; abſurdum fuerit ſaltem de iure naturali, acceſſorio plus ineſſe efficaciae, quam primario negotio; aut laxius obligari principalem debitorem, quam qui eiusdem obligationem velut in ſubſidium ſuſcepturum ſe promiſit. Secus tamen videtur dicendum, ſi tertius obligationem propriam, & quae non dependeat ab obligatione capti, aut eidem ſuccenturietur, cum latrone contrahat [5], puta, ſi quis miſericordia ductus latroni quid promittat, vt in ipſius gratiam aliquem incolumem dimittat. Huic enim neque metus iniuſtus eſt illatus, neque exceptiones capto competentes idem mutuari poteſt; quia non iſtius, ſed proprio nomine ſe obligauit, nec ſuam obligationem illius obligationi, quae nulla fuit, ſuperſtruxit. Et digna eſt res, ob quam aliquid praeſtetur, innocentis vitam conſeruaſſe; & ſibi eximiam humanitatis laudem circumpoſuiſſe. Quod ſi vero obſides dederit [6], aut de ſociis quosdam in latronum poteſtate reliquerit captus, quoad promiſſa repraeſententur; tenetur non ex pacto cum latronibus, ſed ex eo, quod ipſi cum obſidibus intercedit. Huc quoque pertinet, quod Marocci, & aliis quibusdam in partibus Africae, Chriſtiani captiui vniuerſi pro ſingulis de non capeſſenda fuga

rium & Ciuile eſt, vnde praeſtitiſſet, AVCTOREM adductione eius abſtinuiſſe, imprimis quum ipſe id reiiciat in fine §. 12. huius capitis.

4) VLPIANVS L. 14. §. 6. *D. Quod met. cauſ.* Labeo ait: *Si quis per metum reus ſit conſtitutus, & fideiuſſorem volentem dederit, & ipſe fideiuſſor liberatur.* H.

5) Conf. H. GROTIVM L. III. c. 9. §. 4. Ego ſubſiſto, niſi manifeſtus donandi animus in promittente appareat. Ipſe AVCTOR infra c. 7.

fuga fidem interponunt; per quam cautionem compedibus liberati per vrbem ambulare poſſunt. Quod ſi vnus eorum aufugerit, caeteri eius pretium perſoluere coguntur. An autem per iuramentum tale promiſſum ſolidetur, infra erit diſpiciendum. Atque hactenus admittimus, quod CICERO Offic. III. [c. 29.] tradit: *Si praedonibus pactum pro capite pretium non attuleris, nulla fraus eſt. Nam pirata non eſt ex perduellium numero definitus, ſed communis hoſtis omnium. Cum hoc non fides eſſe debet; nec iusiurandum commune.* Scilicet quae talibus per metum ſunt promiſſa, praeſtari neceſſum non eſt. Sed ratio quam IS ſubiungit, multis non eſt ad palatum; praecipue ſi extendatur ad illa quoque promiſſa & pacta, quae nulla vi compulſi cum iſtis inimus. Etſi enim moribus gentium aliter tractatur iuſtus hoſtis, aliter latro & pirata, (quo adplicari poteſt illud apud HELIODORVM Aethiop. L. I. [c. 3. pag. 5.] Ὀυ γὰρ ἐπὶ ῥητοῖς ποτὲ λῃστικὸς ἔληξε πόλεμος, ὐδὲ ἐν σπονδαῖς ἔχε τὴν τελευτήν. *Neque enim vnquam pactis bellum inter praedones compoſitum eſt, neque foederibus finitum:* Non ideo tamen is ſtatim omnia iura hominis amiſit, ſaltem vbi humano adhuc modo cum quibusdam agit. Nam quando mecum extra metum paciſcitur, ſane non vt latro, ſed vt quiuis alius homo agit. Communis autem hoſtis latro vocatur, quod non inſtar aliorum hoſtium certo alicui bellum indicat, ſed omnibus promiſcue, qui in manus eius inciderint, hoſtilia intentet. Quo nomine etiam ad eundem coërcendum non indicto bello, aut ſingulari militum aut oratione opus eſt, ſed cuilibet contra hunc licentiam militiae ipſa natura indulget. Nihilominus dici poteſt, quemadmodum, fatente Cicerone, ſtatus hoſtilis non obſtat, quo minus fides hoſti data ſit ſeruanda; ſic nec communem illam latronis hoſtilitatem prohibere, quo minus pacta cum illo inita ſint ſeruanda; praeſertim cum actus hoſtilitatis, dum pacta init, latro non exerceat. Sed & ſatisfacit ſuae obiectioni GROTIVS L. III. c. 19. §. 3. *Qui atrociter malefici ſunt, neque pars ſunt vllius ciuitatis, hi poſſunt abs quouis homine puniri, ſi ius naturae reſpicimus,* (quae hypotheſis tamen alio loco a nobis examinabitur). Aſt qui puniri poſſunt, vt vitam amittant, his & res & iura ſua auferri itidem poſſunt. Inter iura autem illa eſt quoque hoc ius ex promiſſo quaeſitum; poterit igitur & hoc in poenam ei auferri. Enimuero qui vltro cum latrone paciſcitur, quem talem nouit, eo ipſo cenſetur renunciaſſe exceptioni illi, quam ex perſona ipſius petitam validitati promiſſionis poterat opponere. Quia alias nihil inter illos fuiſſet actum. Vnde ſi latro me errantem in rectam viam promiſſa mercede deduxerit, non dubium mihi eſt, quin eam perſoluere debeam. Sicuti & *L. 31. §. 1. D. Depoſiti* tradit, latroni depoſitum eſſe reddendum, ſiquidem non adpareat is, cui ea res a latrone erepta fuit, ſi modo depoſitarius malitiam deponentis ignorauerit. Nam ſi quis & iſtum latronem, & haec ſpolia alteri detracta nouerit, non video, quomodo eorum cuſtodiam recipere poſſit, vt inde crimen non contrahat.

 §. XII.

c. 7. §. 9. huiusmodi promiſſionem metu extortae aequiparat. Equidem promittens proprio nomine ſe obligauit, ſed propter alterius iniuſte oppreſſi ſalutem. Alia eſſet quaeſtio, an ſoluenti promiſſum actio negotiorum geſtorum contra redemtum competat? De qua Pomponius apud VLPIANVM L. 9. §. 1. *D. Quod met. cauſ.* H.

6) Cuiusmodi exemplum eſt in *L. 22. D. de Negot. geſtis.* H.

§. XII. SVNT TAMEN plurimi, qui promiſſis pactisque per vim extortis virtutem obligandi ineſſe contendunt. Aliqui ad autoritatem iuris Romani confugiunt, quod cum per talia pacta laeſis beneficio reſtitutionis in integrum [1] ſuccurrat, vtique videtur ſupponere; ſtricto iure eiusmodi negotiis vim obligandi ineſſe, verum eius iuris rigorem aequitate Praetoris temperandum [2]. Sed legibus Romanis facile ſua conſtat ratio. Cum enim non praeſumatur, in ciuitate degenti vim eſſe illatam, atque ea exceptio dubiam poſſit habere diſceptationem; conueniens vtique erat eiusmodi pactum tantiſper ſuſtineri, donec a iudice ſuper metu illato poſſet cognoſci. Ex quo tamen non conſequitur, eiusmodi pacto, vt & aliis negotiis, quae per exceptionem peremtoriam poſſunt elidi, intrinſecam vim obligandi ineſſe; cum iſtae exceptionum ambages magis ad vſum fori ciuilis, quam ſimplicitatem iuris naturalis pertineant, ſaltem vbi agitur inter eos, qui communem iudicem non agnoſcunt [3]. GROTIVS L. II. c. 11. §. 7. tradit: ideo *naturaliter eum, qui metu quid promiſit, obligari, quia conſenſus adfuit, & quidem abſolutus, poſita iſthac rerum conditione,* (Eſt quippe ἀνθρώποις ψυχὴ πάντων προτιμότερον, *homini anima omnibus rebus pretioſior.* HELIODORVS Aethiop. L. V.) etſi malo illo non imminente in tale quid conſenſurus non fuerat. Enimuero vti omnis obligatio, ex pacto orta, in altero ponit ius ipſi reſpondens: ita non ſufficit, vt in me ſint requiſita ad obligationem producendam neceſſaria; ſed ab altero quoque abeſſe vitia debent, quae iuris in ipſo adquiſitionem intercipiant. Adeoque non ſtatim ſi in me facultas eſt aliquid transferendi, in altero eſt facultas acceptandi. Igitur cum obligatio, cui ex aduerſum ius non reſpondet, inanis ſit, non eſt credendum, ex ſolo meo conſenſu obligationem naſci, vbi alter per ius naturae prohibetur acceptare. Id quod hoc caſu omnino fit. Quae enim lex metum alteri incutere vetat, eadem quoque ex iſto metu ius adquirere, lucrumue facere prohibet. Incongruum autem eſt, quod ſubiungit; *ſi is, cui promittitur, metum intulit, quamuis leuem, atque inde ſecuta fuerit promiſſio, eum teneri ad liberandum promiſſorem, ſi promiſſor velit; non quod inefficax fuerit promiſſio, ſed ob damnum iniuria datum.* Atqui ſi obligatione liberari poſſum meo arbitrio, citra praeſtationem alicuius rei, iam actu liber ſum. Quid ergo opus hiſce ambagibus; tu debes me liberare obligatione, ſi ipſe velim. Quin dicimus, quia ad promittendum vi me adegiſti, nihil tibi debeo; & fruſtra a me illud exigis, quod vbi praeſtitero, tu ſtatim reſtituere teneris. Add. SENECA Controuerſ. IV. 26.

§. XIII. HOBBESIVS de Ciue c. 2. §. 16. pro hac ſententia aliis argumentis pugnat. Ait, *pacta ex metu profecta non eo nomine eſſe inualida, quod ex metu ſint profecta: alias enim ſequeretur, pacta ea, quibus in vitam ciuilem homines congregantur, & leges condunt, eſſe inualida: (procedit enim a metu mutuae caedis, quod alter*

§. XII. 1) Erat tamen huic reſtitutioni in ſolis contractibus *ſtricti Iuris* locus, non in contractibus bonae fidei: Vid. nota 1. ad §. 8. Vnde iuſto latior eſt AVCTORIS loquutio, de omnibus & ſingulis id adfirmantis.

2) Et tamen Romani quoque actionem quod metus cauſa geſtum eſt aduerſus tertium dederunt, manifeſto argumento geſtum huiusmodi naturali iure non ſubſiſtere. Iidem negotia quaedam propter metum adhibitum irrita eſſe pronunciauc-

alter alterius regimini se submittit:) *neque cum ratione eum facere, qui captiuo paciscenti pretium redemptionis suae fidem adhibet.* Verum in priori argumento ambiguo sensu vocabuli metus luditur. Alterius enim plane generis est metus, ob quem homines in ciuitates congregantur, quam is, de quo heic agimus *. Ille enim est cautio circa declinandum aliquod malum, quod indefinite potest accidere. Hic autem est terror ex cominus intentato graui malo, cuique repellendo ipse non sufficio, ortus. Igitur longe diuersae indolis sunt pacta, quibus mutuum auxilium paciscimur, ne singuli a communi hoste opprimamur; & quibus quid promittimus, vt effugiamus malum, ab altero iniuste nobis intentatum. Circa posterius argumentum facile concedimus, stulte latronem facere, qui per iniuriam promissum extorsit, & post fidem alteri adhibet, velut iure cum ipso egisset. Vt enim idem sceleratus sit, & stolidus, nihil repugnat; iuxta illud Menandri apud STOBAEVM Sermone 2. ἀσυλλόγιστόν ἐστιν ἡ πονηρία. *inconsiderata res est malitia.* Quin contra ego dixerim, hautquaquam cum ratione facere eum, qui ex periculo iniuste conciliato ereptus vltro latroni pretium sui flagitii persoluit. Huc facit illud Dionysii HALICARNASSEI L. VIII. [p. 509. Ed. Sylburg. 490. Ed. Oxon.] *Quicquid necessitas pro tempore vel priuatis hominibus, vel ciuitatibus extorquet, tantisper durat, donec cesset ea necessitas.* Addit: *vniuersaliter verum esse, obligare pacta, quando acceptum est bonum, & quando promittere, & id quod promittitur licitum est. Licitum est autem & ad redimendam vitam promittere, & de meo dare quicquid voluero cuiquam etiam latroni.* Atqui non potest bonum dici id, quod latro viatori praestat; dum ei per iniuriam vitam non adimit. Absurdum est alicui tanquam bonum imputare velle intermissionem iniuriae. Tunc quippe dicimur boni quid in alterum contulisse, quando vel bonum, quod antea deerat, dedimus, vel praesens conseruauimus, vel malum, quod praeter nostram culpam ipsi imminebat, dispulimus. Sicut stulte apud HERODOTVM Thalia [L. III. p. 112. Edit. Gr. H. Steph.] Polycrates, dum amicos iuxta & inimicos nullo discrimine depraedatur, in excusationem adferebat; *quod magis gratificaretur amico, si ei quae abstulisset redderet, quam si nihil ab initio abstulisset.* Deinde non sequitur; licitum est mihi promittere & dare latroni; Ergo etiam illi est ius id exigendi, aut ego ad idem interno aliquo vinculo teneor. Multa licite possumus facere, ad quae nulla nos obligatio stringit. Licite possum res meas abiicere; sed vt hoc faciam, non statim ab altero possum obligari. Vnde & falsa est regula, quam IDEM proponit Leuiath. c. 14. *Quicquid facere licitum est non obligato; idem licite pacisci possum propter metum. Quod autem licitum est pacisci, id illicitum est non praestare.* Addendum quippe fuerat; modo honeste ab altero id exigi possit.

§. XIV. HEIC denique & illa quaestio subiungenda; cum quae ex errore aut metu promittuntur, sint inualida, si post errore discusso, aut metu depul-

ciauerunt, verbi gratia, manumissionem. *L. 9. pr. & L. 16. D. Qui & a quibus manumiss.* dotis dationem. *L. 21. §. 3. D. Quod metus causa.* H.

3) Persuasus ille fuit, actionem ex illo volendi genere, quod mixtum vocat Aristoteles, in negotiis licitis esse moralem. Quam hypothesin supra destruximus. H.

§. XIII. * Siue consideratio malorum, quae naturalem statum comitantur. H.

depulſo quis vtique dictis ſuis ſtare velit, qua ratione illa promiſſa conualeſcant? Nam quod ab initio inualidum fuit, ex poſt facto conualeſcere poteſt, ſi accedat cauſa noua, ius per ſe parere idonea; quae hoc caſu eſt conſenſus liquidus & vltroneus. Alii ergo dicunt, ad confirmandam eiusmodi promiſſionem ſufficere ſolum animi actum internum, ſeu conſenſum liquidum & liberum in eam promiſſionem, etſi nullo is ſigno exprimatur. Iam enim externum conſenſus ſignum anteceſſiſſe. Accedente ergo iam intrinſeca animi deſtinatione liquida & libera, nihil deeſſe, quod ad pariendam obligationem requiratur. Aliis haec ratio diſplicet, quod conſenſum internum, & actum exteriorem eodem tempore exiſtere oporteat, eoque actum externum antegreſſum non poſſe eſſe ſignum actus interni ſubſequentis, de quo fortaſſe antea cogitatum non fuerat. Igitur vt tale promiſſum valeat, requirunt nouam verbis factam promiſſionem & acceptationem GROTIVS L. II. c. 11. §. 20. mediam ſententiam ſequitur, quod omnino ſignis quibusdam opus ſit ad declarandum conſenſum internum ſuperuenientem; quia alias alter de iure ſuo certus eſſe nequit. Verum vt verbis hoc fiat, neceſſe non eſt, cum etiam alia heic ſigna ſufficere poſſint *. Puta, ſi promiſſor, errore cognito, metuque depulſo, vltro praeſtet, aut ſuper iam exhibita re controuerſiam non moueat, cum commode poſſet, aut ſi poſt de eadem re cum altero tractet tanquam tali, quam is iure poſſideat. Cui ſententiae & nos ſubſcribimus.

§. XV. CAETERVM & hoc addendum eſt, vt promiſſio ſit valida, requiri non ſolum conſenſum eius, qui promittit, ſed & eius, cui promittitur; (*L. 19. §. 2. D. de Donation.*) & quidem per ſigna ſufficientia expreſſum; vbi interdum nutus ſufficere poteſt, ſi vel vltro quid offeratur, vel id antea ſit petitum. Quando enim conſenſus alterius abeſt, ſeu oblatum promiſſum is acceptare recuſauerit, res promiſſa penes promiſſorem manet, [1] etiam vbi iuramentum acceſſerit: quia & hoc ante acceptationem ius non transfert, ſed hoc tantum efficit, ne mihi oblatum retractare liceat, antequam de ipſius recuſatione conſtiterit. Scilicet qui alteri rem ſuam offert, neque inuito eandem vult obtrudere, neque pro derelicta habere. [2] Ergo ſi alter non acceptauerit, iuri promittentis in rem oblatam nihil deceſſit. Quod ſi rogatio anteceſſit, cenſebitur ea durare, niſi expreſſe fuerit reuocata; eoque caſu in anteceſſum acceptatio facta intelligitur, ita tamen, vt rogationi reſpondeat oblatio. Nam v. g. ſi quis de minore ſumma, quam alter rogat, reſponderit, expreſſa requiritur acceptatio, quando alteri minore, quam rogauit, ſumma non eſt conſultum; [3] alias non niſi in ſummam concurrentem tenebitur. Quo loco notandum illud PLVTAR-

§. XIV. * Alexander Imp. L. 2. C. de his quae vi metusue cauſa. *Cum te non ſolum caviſſe, verum etiam ſoluiſſe pecuniam confitearis: qua ratione vt vim paſſus reſtitui, quod illatum eſt, poſtules, perſpici non poteſt.* H.

§. XV. 1) Secus ac viſum SETSERO L. I. de iurament. c. 25. n. 28. ſequ. & quos profert; iusiurandum enim talem vim natura ſua non habet, niſi lex eam tribuat. H.

2) Non tamen neceſſarium eſt, vt acceptatio illa in continenti fiat ſemper. V. MEVIVS part. II. Dec. 241. H.

3) Qua in re inſignis eſt differentia inter promiſſiones ex cauſa lucratiua & oneroſa. Nam in his rogationi accurate debet reſpondere promiſſio: alias nihil actum cenſetur. *V. L. 9. pr. de contrah. emtion. L. 52. Locat. conducti.* Secus in illis. *V. L. 1. §. 4. de verb. obligat.* H.

4) Idem vidit LVGO Diſp. 23. de I. & I. n. 40. ſequ. H.

PLVTARCHI quaest. sympos. L. IX. c. 13. *potiorem esse, & maioris autoritatis orationem eius, qui conditionem obtulit: qui vero oblatam accipiunt, ius addendi aliquid non habere.* Scilicet quia promissario non potest ius enasci, nisi quantum promissor consenserit. Quod si promissor alterius rogationi simpliciter annuerit, rogatio illa tacite repetita censebitur. Add. GROTIVS L. II. c. 16. §. 32. *Ad. L. 3. D. de Pollicitat.* ex qua nonnulli concluserunt, ad promissum valide contrahendum sufficere solum promittentis actum; GROTIVS L. II. c. 11. §. 14. respondet: pollicitationem semel factam non esse reuocandam, vt acceptari semper possit, non quod ante acceptationem obligatio contrahatur [4]. Verum curatius inspicientibus id docere videtur Vlpianus, pactum esse consensum atque conuentionem duorum, i. e. reciprocam promissionem; pollicitationem autem esse solius offerentis promissum. Quo ipso non negatur, & hanc ab acceptione demum valescere. Et iam in antecessum ciuitas acceptationem significauit, si pollicitatio fiat ob petitos aut adeptos honores; recusauit, quae citra causam promittuntur. *Vid. L. 1. §. 1. d. t. l. 19. D. de Donat.* Sine causa autem tradita vindicari prohibentur. *L. 3. §. 1. d. t.* quia traditio sine acceptatione fieri non potuit; adeoque quia reuera dominium rei iam in municipium fuit translatum. Caeterum, quia in obligationibus quibusuis in eo, quem illae spectant, seu cui ius ex iis quaeritur, consensus requiritur acceptandae alterius obligationi, & iuri per hanc translato, isque vel proprius vel vicarius, expressus per signa animi sensum testantia; patet quoque, quid sentiendum sit de firmitate *votorum*, seu obligationum sponte accersitarum aduersus Deum. Scilicet non possunt ea valide suscipi, [5] nisi aut ipse Deus reuelauerit, se ea acceptaturum, aut aliquis sit constitutus, qui vice Dei super istorum validitate inter homines cognoscat [6]. Alias enim constare homini non potest, an Deus velit ipsum obligari an minus, seu placeat Deo votum seruari, an displiceat. Praesertim cum vota circa eiusmodi res debeant concipi, quae Deus per modum praecepti antea a nobis, saltem definite, non exigebat. [7] Nam & implicat, quod necessario alias faciendum erat, tanquam indebite factum alteri velle imputare: & constare nobis non potest, nisi ex reuelatione diuina, actum aliquem a Deo non praeceptum eidem gratum fore. Vota autem suscipere, quae Deo grata fore, non constat, inutile est. Sed an non licebit consensum & adprobationem Dei praesumere? Id nos putamus posse fieri non nisi [8] in illis rebus, quae indefinite legi naturali, adeoque voluntati diuinae congruunt, sed in quibus adplicatio ad personas, locum, tempus, ac definitio quantitatis in arbitrio & iudicio hominum est relicta. Vnde recte arbitramur seruari vota, quibus quis ad certam summam pecuniae se obligat in pauperes, aut ad pias causas erogandam, vbi per talem erogationem alia officia

5) TERTVLLIANVS libro de ieiuniis: *Votum cum a Deo acceptatum est, legem in posterum facit.* H.

6) Qualis apud Iudaeos summus erat Sacerdos, qui significare solebat, quae Vota Deo grata essent.

7) Qualia non sunt vota, quibus vouemus, fore, vt a furto, adulterio vel scortatione abstineamus.

8) Sive quae ex iure naturali, minus plenam obligationem producente, debentur. Exempla complura votorum sunt in Romana historia apud Liuium & alios. Solennitates quibus Romani vota suscipere solebant, accurate explicat Ianus RVTGERSIVS L. V. Var. c. 5. H.

officia necessaria non intercipiuntur; item quibus certorum dierum ieiunia quis sibi imperat, aut abstinentiam a certo cibo potuue saltem intra certam quantitatem; item quibus genus ornamenti superflui, puta, margaritas, gemmas, aurique gestationem quis sibi interdicit, & similia, quae ad virtutem aliquam referri possunt, licet certa eiusmodi determinatio non sit in præcepto. Ast inepta arbitramur vota, quae non nisi vouenti molestiam pariunt, ac nullam aliis hominibus vtilitatem generant; multoque magis, si istis alia officia intercipiantur. Mouetur & illud heic, num obligatio incipiat apud promittentem eo momento, quo acceptatio facta fuit, an tunc demum, quando promissori innotuit, eam factam fuisse. Vbi certum est, promissionem posse concipi duplici modo; vel sic, volo vt valeat, si acceptetur; vel ita, volo vt valeat, si acceptatam intellexero. In dubio autem ex negotii natura præsumendum, vtrum sensum ob oculos habuerit promissor. Prior sensus magis praesumitur in promissione mere liberali, & pura, quia heic promissor ad seipsum obligandum velut properare videtur: posterior in promissione, cui conditio potestatiua aut mixta fuit adiecta. [9] Confer. GROTIVS L. II. c. 11. §. 15. [10]

§. XVI. SVPEREST, ut quaedam subnectamus de signis, per quae consensus exprimitur; quae sane ad producendam obligationem necessaria sunt, quippe cum actuum voluntatis, quamdiu signis non manifestantur, nullus inter homines inuicem effectus esse queat. Sunt autem signa imperfectiora quidem gestus, quos in commerciis adhiberi oportet inter illos, quorum linguae inuicem non intelliguntur; perfectiora autem verba vtrinque intellecta. Vid 1. Cor. XIV, 11. *Vtrinque intellecta* dico. Vnde forte est, quod Turcae [1] non aliter pactis & foederibus adstringi se putent, quam quae ipsorum lingua & charactere sunt conscripta. Vid. MARSELAER Legato L. I. c. 30. Haec porro vt eo liquidius ac firmius voluntatem exprimerent, institutum est, tum vt pactis maioris momenti testes adhiberentur, ad quorum memoriam & conscientiam prouocaretur, si fors pactum ipsum ab alterutro negaretur, aut de verbis pacti dubium fuerit ortum: tum vel maxime, vt scripto comprehenderentur leges pacti, quorum locum quandoque apud Graecos quaedam tesserae aut σύμβολα supplebant. Nam etiam complurium hominum memoria labilis, aut fluxa fides; scripta vero obliuioni aut perfidiae hautquidquam ita obnoxia. Nuda quoque verba frequenter hac exceptione eluduntur, quod per praecipitantiam, aut re non recte perspecta fuerint prolata. Quam exceptionem scripta quoque excludunt, quippe quae dum concipiuntur, clare admo-

9) CARPZOVIVS Part. 2. const. 12. def. 21. vbi pronunciatum, valere donationem absenti factam, epistola vel nuncio interueniente, licet a donatario expresse non fuerit acceptata. H.

10) Imo in dubio semper intelligi debere videtur, non antea aliquem ex promissione teneri, quam postquam promittens recognouerit, factam esse acceptationem promissionis suae. Quamdiu enim alter nondum acceptauit, adhuc aliquid perficiendum restat, quod impedit, quo minus pacta transacta omnia dici possint. Quod & vsus gentium seruat, de quo Vide Corn. VAN BYNKERSHOECK Quaestiones Iuris publici L. II. c. 7. p. 232.

§. XVI. 1) Neque aliter Romani primis temporibus rationes subduxerunt, solam Latii linguam in stipulationibus admittentes.

2) V. infra L. V. c. 13. §. 9. Ex quo etiam iudicari potest, quam parum cum principiis disciplinae huius conueniat querela non numeratae pecuniae

admodum, & non ſine mora aliqua paciſcentis animo rem ſubiiciunt, vt ſiquidem haec adprobauerit, plene in rem ipſam conſenſiſſe omnino iudicandus ſit, ſic vt poſtea ne quidquam affectus aut animi impetus obtendatur. Nec tam facile argutis interpretationibus detorqueri ſcripta queunt, quam verba ore prolata, in quibus particula aliqua captioſe inſerta, quae per celeritatem pronunciationis non animaduertebatur, totam ſententiam inuertere poteſt; cui incommodo ſcripta hautquaquam ita ſunt ſubiecta [2]. Inde recte plus defertur fidei inſtrumentis authenticis, & nulla corruptela vitiatis, quam dictis teſtium; quippe cum validius habeatur, quod quis contra ſeipſum teſtatur, quam quod alius: & grauiſſime accuſetur, qui ne ſuam quidem autoritatem declinare poteſt. Ita tamen vt omni exceptione maiores teſtes audiantur, ſi inſtrumentum ſimulatum, ſuppoſitum, aut corruptum probabili modo arguerint. Caeterum etſi ab eiusmodi ſcriptis ſeu inſtrumentis pactorum firmitas in ſe haut pendeat, quippe quae etiam ſine illis recte contrahuntur, (L. 5. D. *de fide inſtrum.*) [3] & quantum ad ius naturae perſiſtant, vtut fors illa caſu quopiam perierint. (*L. 1. 4. 5. 7. 8. 10. C. de fide inſtrum. L. 20. 21. C. de probat.*) a iudice tamen ciuili, cuius cognitio non niſi manifeſtiſſima ſequitur ſigna, haec inſtrumenta quam maxime attenduntur. Ac niſi illa produci queant, regulariter reiicitur, niſi idoneis argumentis probauerit, eadem caſu quodam ſibi periiſſe. Hinc diligentis eſt hominis, ſyngrapha potius, quam nuda fide agere. Sic apud PLVTARCHVM Perſeus cum mutuo pecuniam amico daret, ſolenni formula, & in foro cautum ſibi voluit. Quam diligentiam ille admiratus; adeone legaliter Perſeu, inquit? Reſpondit Perſeus; ſcilicet vt amanter recipiam, nec legaliter poſcam. IVVENALIS Sat. XIII. [verſ. 75. 76.]

Facile & pronum eſt ſuperos contemnere teſtes,
Si mortalis idem nemo ſciat.

Apud APPIAN. Alexand. Mithridatico, [pag. 214. C. Ed. H. Steph.] cum Muraena bellum Mithridati inferret, iſtique legati Regis foedera obiicerent, negauit ſe videre vlla foedera. ἐ γὰρ συνεγράψατο Σύλλας, ἀλλ᾽ ἔργῳ τὰ λεχθέντα βεβαιώσας ἀπήλλακτο. *Nulla enim Sylla conſcripſerat, ſed exſecutione pactorum contentus diſceſſerat.* Contra ita de moribus Turcarum Chriſt. RICHERIVS: *Tanta eſt iſtis hominibus dictorum conſtantia, tanta etiam de fide ſuorum ſecuritas, vt in conuentis nulla vnquam ſyngrapha, nulla obſignatione, nullo chirographo vtantur: ſed ſolo promittentis verbo vel ipſa nominis eius qui paciſcitur auditione ſtent omnia.*

 Paria

niae a Romanis introducta, per quam onus probandi pecuniam eſſe numeratam in creditorem, qui inſtrumentum tenet, reiicitur. Sane rarius vſu venit, vt chirographum ante rem vel pecuniam acceptam creditori tradatur; Leges autem de raro accidentibus ferri non conuenit. Deinde ſi id fiat, habet debitor, quod ſuae imprudentiae imputet. Et quid ſi pecunia remotis arbitris numeretur, & malus debitor occaſionem fallendi inde arripiat? praeſertim cum biennii tempus, intra quod queri licet, & creditor probare debet, numeratam a ſe eſſe pecuniam, nimis ſit longum. Hinc multi populi querelam hancce non admiſere. V. GRAENEVVEGVS ad rubric. Cod. de non numerat. pecun. H.

3) V. infra L. V. c. 13. §. 8. H.

4) Et POLYBIVS L. VI. hiſtor. c. 54. de Graecis notat, ſi vel vnum talentum duntaxat fuerit eis creditum, decem reſcriptoribus adhibitis, ſigillis totidem, teſtibus autem duplo pluribus, fidem tamen vt ſeruent, impetrari ab iis haut poſſe. H.

Paria de Peruanis refert GARCILASSVS de la Vega Comment. Reg. L. VIII. c. 16. Inde quoque eſt, quod, ſi creditor obligationis inſtrumentum ſciens reſtituerit, aut conſcio debitore idem ſciens aboleuerit, debitum ipſi condonaſſe cenſeatur. Nequaquam tamen, ſi quouis modo ſyngraphas debitor nanciſcatur, puta, furto ſubtractas, aut alia ratione extortas, obligatione ſolutus erit. Ex quibus & hoc adparet, a SENECA de Benef. L. VII. c. 10. *ſyngraphas* minus recte vocari *inania habendi ſimulacra.*

* *

CAPVT VII.

DE MATERIA PROMISSORVM ET PACTORVM.

I. *Obligamur tantum ad ea, quae fieri poſſunt.*
II. *Promiſſa circa impoſſibilia ſunt vana.*
III. *Impoſſibilitas circa pacta emergens.*
IV. *An ſummus conatus ſemper ſufficiat?*
V. *An quis obligetur ad ferenda mala humanam conſtantiam ſuperantia?*
VI. *In illicita non cadit obligatio.*
VII. *Pacta turpia, re integra non obligant:*
VIII. *Quin nec turpia opera iam praeſtita.*
IX. *An turpiter data repeti poſſint?*
X. *Fruſtra promittuntur aliena;*
XI. *Et noſtra alteri iam obligata.*

VIDENDVM porro eſt de materia promiſſorum & pactorum, ſeu ad quaenam vltro nos promittendo & paciſcendo queamus obligare. Ad hoc igitur requiritur, vt rei aut actionis praeſtandae habeamus facultatem phyſicam, & moralem, ſeu vt id praeſtare non ſit ſupra noſtras vires, neue idem patrare lege aliqua prohibeamur. Vbi enim quid intra vires meas poſitum eſt, deque eodem ſtatuendi facultas mihi relinquitur, nihil ſane obſtat, quo minus ad id exhibendum alteri neceſſitatem mihi vltro arceſſam, vbi vſus vitae humanae id tulerit. Ex aduerſo circa ea, quae vel vires noſtras excedunt, vel ſalua obligatione validiore nequeunt praeſtari, nequidquam obligatio contrahitur, quippe quae effectu ſuo directo & legitimo ſit caritura.

§. II. EX HISCE conſequitur: impoſſibilium nullam dari obligationem. Id quod etſi in ore vulgi verſetur, tamen paulo accuratius erit excutiendum. Ac initio quidem diſcrimen eſt ſtatuendum inter obligationes, quae ſponte noſtra nobis arceſſimus, & quae ab altero pro imperio nobis iniunguntur.

§. II. 1) SENECA IV. de Benefic. 39. *Ad coenam quia promiſi, ibo, etiamſi frigus erit: non quidem, ſi niues cadant. Surgam ad ſponſalia, quia promiſi: quamuis non concoxerim: ſed non, ſi febricitauero. Sponſum deſcendam, quia promiſi: ſed non, ſi ſpondere in incertum iubebis, ſi fiſco obligabis. Subeſt, inquam, tacita exceptio, ſi potero, ſi debebo. Si haec ita erunt, effice, vt idem ſtatus ſit,*

tur. Qui vltro ſe ad impoſſibile, quod tale nouit, vult adſtringere, ſine dubio mentis parum compos eſt. Vult enim id facere, quod a ſe fieri non poſſe praeuidet. Non tamen ſemper ab omni neceſſitate praeſtandi liber eſt, qui impoſſibilia promiſſo aut pacto in ſe recepit, etſi ipſam rem conuentam praeſtare nequeat. Equidem ſi quid alteri promiſerim, quod in viribus meis fore probabiliter credebam, ſed idem iam ſupra vires meas eſſe, aut intra praeſtandi tempus fore, inuincibiliter ignorem, neque ad rem promiſſam, neque ad id quod intereſt alteri teneri videor. Praeſertim vbi idem expreſſe dictum fuit [1], aut ea conditio tacite vtrinque praeſuppoſita fuit. Vid. *L. 2. §. 3. ſeqq. D. ſi quis cautionibus.* [2] Sic v. g. ſi cui promiſiſſem equum commodare, qui iam alio in loco eſt, is autem in itinere perierit, neque ad equum exhibendum, neque ad id quod intereſt teneor. Intelligor enim promiſſionem meam tacite huic conditioni ſuperſtruxiſſe; ſiquidem equus incolumis domum reuerſus fuerit. Qua conditione citra meam culpam non adparente, promiſſionis vis penitus expirat. Quod ſi vterque tam promiſſor, quam cui promittitur, rem nouerit impoſſibilem, ac ſe id noſſe inuicem norint, luſiſſe tantum, & nihil egiſſe cenſentur. At vero ſi promiſſor duntaxat ſciuerit rem eſſe impoſſibilem, alter idem ignorauerit, iſte huic vtique tenebitur ad id quod intereſt, ne ita ſibi illuderetur. Vbi autem promiſſor fuerit negligentior in excutiendis ſuis viribus & rem ſibi iam impoſſibilem promiſit, quam talem ſcire poterat, ſi debita circumſpectione fuiſſet vſus; ipſa quidem obligatio erit nulla, quia promiſſor tanquam tacitam conditionem ſupponebat poſſibilitatem. Ob negligentiam tamen & culpam tenebitur alteri penſare, ſi quid ob inane illud promiſſum damni fecit; licet ſub damno non ſit reputanda ſpes lucri & emolumenti, ex inani promiſſo concepta. Atque idem etiam circa pacta obtinet, vt qui per negligentiam aliquid impoſſibile fuit pactus, praeſtando id, quod alteri inde nocitum fuit; liberetur: ita tamen, vt huic quoque id, ad quod ſe adſtrinxit, remittatur, aut vbi iam praeſtitum id fuit, reſtituatur, vel pro eo aequipollens aliud reponatur.

§. III. Enimvero quando res eo tempore, quo promiſſio aut pactum ſuſcipiebatur, praeſtitu fuit poſſibilis, poſt impoſſibilis facta, diſpiciendum, vtrum caſu fortuito, & citra culpam, an vero ex culpa, aut dolo hoc obtigerit. Priori caſu euaneſcit pactum, vbi res adhuc ſit integra. Vbi quid praeſtitum ab altero iam fuit, id reſtituendum, aut aequipollens reponendum. Si ne hoc quidem fieri poſſit, ſummus conatus erit adhibendus, ne alter detrimenti quid capiat. Nam in pactis reſpicimus ad id, de quo expreſſe fuit conuentum; vbi hoc obtinere non poſſumus, ſufficit aequipollens exhiberi; ſaltem ne damnum ſentiamus, omnimodo cauendum eſt. Vbi vero dolo quis ſibi ipſe vires implendi ademit, ad ſummum conatum tenetur, & velut in ſup-

 plementum

ſit, cum exigitur, qui fuit, cum promitterem: deſtituere leuitas non erit, ſi aliquid interuenit noui. Quid miraris, cum conditio promittentis mutata ſit, mutatum eſſe conſilium? Eadem mihi omnia praeſta: & idem ſum. Vadimonium promittimus: tamen deſeritur. Non in omnes datur actio; deſerentem vis maior excuſat. H.

2) Alia exempla v. in *L. domum 57. D. de contrah. emtion. L. 69. de verbor. obligat.* H.

plementum malo quoque poteſt multari. Ex hiſce fundamentis diiudicanda ſunt, quae circa debitores obaeratos diſputantur. Hi quippe vbi caſu fortuito & citra ſuam culpam ſoluendo eſſe deſierint, ſummum ſoluendi conatum debent. Vbi tamen aequitas & humanitas requirit, vt mora aliqua ipſis indulgeatur, circumſpiciendis & parandis ſoluendi mediis. Vid. Matth. XIIX, 25. 26. Sicuti & nefas fuerit, tales omni ſua ſubſtantia exutos ad mendicitatem redigere. Quin & alias certarum perſonarum fauori hoc dederunt leges Romanae, vt non condemnarentur, niſi *quatenus facere poſſunt.* Vid. *L. 12. D. ſoluto matrimonio. L. 6. L. 16. 17. 18. 19. 20. 21. de Re iudicata. L. 49. L. 50. d. t. L. 4. 6. 7. D. de Ceſſione bonorum.* Niſi tamen creditor, quae praeſentes facultates excedunt, condonauerit, ad reſidua ſoluenda tenebuntur, quando in re lautiore eſſe coeperint. [1] Dolus autem & culpa decoctorum etiam malo aliquo poteſt coërceri; in quos demum illud tritum valet: [2] qui non habet in aere, luat in corpore. Vid. GELLIVS L. 20. c. 1. circa finem. Et quae Appius diſſerit apud Dionyſ. HALICARNASSEVM L. VI. [pag. 330. ſeqq. Edit. Sylburgii. c. 66. pag. 316. & ſeqq. Ed. Oxonienſ.] Add. tamen LIVIVS L. IIX. c. 28. Conſiderandum praeterea heic eſt, quam quis cauſam aut neceſſitatem habuerit debitum contrahendi. Prout enim haec grauis aut leuis fuerit, fauor debitoris inopis aut miſeratio intenditur, aut remittitur. Vnde recte duriore habentur conditione mercatores, etiam qui per caſum fortuitum ſoluendo eſſe deſierunt, quam alii, qui ex peculiari quadam neceſſitate pecunias mutuo ſumere ſunt adacti. Illos enim lucri cupido debita contrahere ſubigit. Et cum ipſi artem diteſcendi profiteantur, vix culpa carent, qui etiam fortuita non praecauerunt [3]; puta, qui omnes ſuas fortunas vni caſui expoſuerunt. Secus ac tradit PLINIVS L. III. epiſt. 19. *Tutius videtur incerta fortunae poſſeſſionum varietatibus experiri.* Et IVSTINVS L. IX. c. 1. de Philippo, qui dum Byzantium nequidquam obſidet, in Scythiam quoque praedandi cauſa profectus eſt, more negotiantium impenſas belli alio bello refecturus. LIVIVS L. XL. c. 21. *Antigonus ſaeua tempeſtate iactatus, cum in eadem naue ſecum ſuos omnes habuiſſet, praecepiſſe liberis dicitur, vt & ipſi meminiſſent, & ita poſteris proderent, ne quis cum tota gente ſimul in rebus dubiis periclitari auderet.* Adparet tamen, priſcos Romanos iſta diſcrimina parum aeſtimaſſe. Ita enim SENECA de Beneficiis L. VII. c. 16. [4] *Quid tu tam imprudentes iudicas maiores noſtros fuiſſe, vt non intelligerent iniquiſſimum eſſe, eodem loco haberi eum, qui pecuniam, quam a creditore acceperat, libidine aut alea abſumſit, & eum, qui incendio aut latrocinio, aut aliquo caſu triſtiore aliena cum ſuis perdidit? nullam excuſationem receperunt, vt homines ſcirent, fidem vtique praeſtandam. Satius enim*

§. III. 1) Decoctoris character eſt apud DIPHILVM Comicum Mercatore, vertente Grotio in Excerptis:

Quia te videmus, bone vir, obſonarier
Baſilice & longe ſupra ciuilem modum.
Per te piſciculum vix accipiunt caeteri.
Ita ciuitas compulſa ad vitam olitoriam eſt.
Pugnamus de apiis tanquam in certatu Iſthmico.
Tua praeda eſt, ſi quis moenia intrauit lepus.
Perdices autem & turdos, ita me Di iuuent,
Iam nec volantes licitum eſt conſpicarier.
Etiam intendiſti pretium vino exotico. H.

2) GVNTHERVS L. VIII. Ligurin. circa extrem.

Cuius fortuna laborans
Non potis eſt auro venales ſoluere noxas,
Arctatur vinclis. H.

3) Contra monitum GNOMOLOGI apud Gruterum:

Tua omnia vni nunquam naui credito.

Et

enim erat a paucis etiam iustam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari [5]. Sic & apud Moscouitas non superfunctorie vapulant, qui soluendo non sunt debitores, & demum creditori seruire coguntur.

§. IV. HOC LOCO etiam est examinandum, quod HOBBESIVS de Ciue c. 2. §. 14. nimis, vt adparet, generaliter tradit, *pacta non ad rem ipsam, sed ad summum duntaxat conatum obligare.* Scilicet quia ad impossibile non obligamur; vltra summum autem conatum nihil est in nostris viribus; adeoque quod isto attingere nequimus, nobis impossibile est, & sic extra obligationem positum. Vbi tamen addendum, nisi culpa nostra aut dolo vires id praestandi corruperimus. Tunc enim per summum conatum obligatio non expletur, sed qua expletio deficit, ad malum accipiendum reddimur idonei. Videtur autem ista assertio locum habere proprie in illis pactis, quibus pro accepta re vel opera praesenti operam aliquam nostram futuram spondemus: in quibus per summum conatum obligationi satisfit. Quia enim futura illa intuitu humanae prouidentiae in incerto sunt, adeo vt vel vires nostrae aliquo casu debilitari, aut occasio conuersione rerum intercipi, aut difficilior queat reddi; & quia praeterea saepe humana perspicacia in aestimatione virium propriarum, ac difficultatis rei solet aberrare: ideo censendi heic quoque sunt paciscentes humanae conditionis fuisse memores; adeoque in determinanda praestatione actionum seu operarum futurarum tacitam conditionem supposuisse, siquidem vires & occasio eaedem permanserint, aut ni vires praesentes iusto amplius aestimatae sint. In eiusmodi casibus recte dicitur officio suo satisfecisse, qui quantum in se est fecit; cumprimis vbi etiam in ipsa operatione aliquid, a nostris viribus non dependens, intercurrerit, quod effectum intercipiat, aut velut detorqueat. Et quod in talia duntaxat pacta valeat HOBBESII assertio, etiam ex subiectis ab ipso argumentis adparet. Ait, *paciscimur saepissime eas res, quae possibiles tunc videntur, cum promittimus, quas tamen post constat esse impossibiles*; (praesupponendum est, non fuisse facultatem specimine aliquo vires explorandi;) *non ideo omni obligatione liberamur. Ratio est, quod is, qui futurum incertum promittit, bonum praesens ea lege accepit, vt mutuum redderet. Voluntas enim eius, qui praesens bonum praestat, pro obiecto simpliciter habet bonum sibi, quanti erat res promissa: ipsam autem rem non simpliciter, sed si fieri potest.* Ego tamen potius contra dixerim; qui bonum praesens alicui praestat, eum directe assequi velle illud bonum futurum, quod pacto expressum fuit. Et quidem aeque in conuentione dandi, quam in conuentione faciendi [1]. Nam in iure naturali non videtur fundari id discri-

Et TERENTII in Adelphis; *Potius quam venias in periculum Sannio, seruesne, an perdas, totum diuiduum face.* H.

4) Nimirum apud Romanos ante Augustum decoctoribus Equitibus, quamuis quis fortunae vitio, non suo decoxisset, lege Roscia certus locus in theatro ignominiae causa constitutus. H.

5) Aliorum populorum leges & mores retuli L. I. *paroemiar. iur. Germ. 89. §. 3.* Add. Ioann. LIMNAEVS Tom. 2. Addit. ad L. IV. I. P. c. 8. p. 306. seq. H.

§. IV. 1) Hinc nec iure canonum, secundum multorum sententiam, nec moribus multorum locorum id discrimen obseruatur. V. CHRISTINAEVS Decis. Belgic. 323. VINNIVS & alii ad §. 7. I. de V. O. Ex ipso etiam iure Romano limitationes non paucae adferri solent. Videtur autem eius discriminis ratio fuisse, quod Romani seruitutis habere speciem existimarent, quem ad factum cogere. Hinc VLPIANVS L. 9. §. 10. D. de poenis, *inciuiles vocat poenas, inuitum hominem iubere facere, quod facere non potest.* H.

discrimen, quod aliqui tradunt, ex conuentionibus dandi praecise aliquem obligari ad dandum, sed ex conuentionibus faciendi non praecise ad faciendum aliquem obligari, sed praestando interesse eum liberari posse. Enimuero vbi quod conuentum fuit obtineri nequeat, eundem detrimento euitando velle praestari, quod tantidem est. Quod si autem ne hoc quidem obtineri queat, neque restitutionem admittat id, quod acceptum iam est, defungetur quis sua obligatione, qui praestat id, quod vires admittunt. Enimuero in contractibus mutui, & qui eiusdem sunt indolis, falsum est, per summum conatum debitorem obligatione liberari. Quando enim mutuum contrahitur, praesertim non ex necessitate extrema, creditor sane supponit, debitorem velle & posse soluere; & idem quoque debitor prae se fert; ac super hac hypothesi contractus initur. Quod si igitur tempore solutionis faciendae tantum non sit in bonis debitoris, impossibile quidem est, in praesens plura exsculpere, vt tamen obligatio remaneat, in futurum residua supplendi. Vid. Matth. XIIX. Caeterum in simplicibus promissis, quibus aliquid pollicemur, cuius euentum praestare absolute penes nos non est, semper debet subintelligi haec restrictio, si fors fauerit, ni ex transuerso quid intercurrerit, aut vt Christiani magis pie: si Deo placuerit. Vid. Iacobi IV, 15. Quanquam eiusmodi futura incerta velut absolute iurare cum magna temeritate, & praesumtione impia sit coniunctum [2]. Ex quo genere est illud iuramentum Labieni & reliquorum Pompeianorum, qui iurarant, *se nisi victores in castra non reuersuros*, apud CAESAREM de Bello Ciuili L. III. [c. 87. num. 6.] Add. Actor. XXIII, 21. & SELDENVS de I. N. & G. L. IV. c. 7.

§. V. EST QVOQVE heic excutienda quaestio sat spinosa, quam HOBBESIVS de Ciue c. 2. §. 18. proponit [1]: An quis se pacto queat obligare ad perferenda mala, firmitatem animi humani communiter superantia? verbi gratia *an quis pacto suo possit obligari, mortem & vulnera inferenti non resistere?* Accuratius autem rimanti satis adparet, quo fine quaestio ista negetur; nempe vt ostendatur, securitati hominum non satis caueri per sola pacta; nec sufficere, si quis pacto se obliget, quod vltro velit poenam sufferre, siquidem ab ipso iniuria fuerit perpetrata; sed necessarium esse conseruandae inter homines paci, vt imperia constituantur, quae etiam inuitos ad poenam peccantes possint trahere. Id quod verissimum est, & de eo plura suo loco dicentur. Operae pretium tamen fuerit, argumenta IPSIVS pressius considerasse. Dicit: *mortem aut vulnera, vel aliud damnum corporis inferenti nemo suis pactis quibuscunque obligatur non resistere. Est enim in vnoquoque gradus timiditatis summus, per quem malum, quod infertur, adprehendit vt maximum, ideoque necessitate naturali quantum potest fugit, intelligiturque aliter facere non posse. Ad talem gradum metus vbi peruentum fuerit, non est expectandum, quin vel fuga vel pugna sibi consulat. Cum igitur*

2) Et Romanorum militum, apud LIVIVM L. II. c. 45. sequ. & Arcananum apud eundem L. XXVI. c. 25. Addatur BOCCALINVS ad L. II. Annal. Taciti, verb. *repertis inter spolia eorum catenis, quas in Romanos, vt non dubio euentu, portauerant.* H.

§. V. 1) Huc etiam pertinent quaestiones: An quis ad quaestiones subeundas se possit obligare? (V. COLERVS Decis. 184. & part. 1. de Processu execut. c. 6. n. 44. sequ.) An sub poena amittendae existimationis? (V. TABOR de Ob-

igitur nemo teneatur ad impossibile, illi quibus mors, vel vulnera, aut alia corporis damna inferuntur, nec ad ea ferenda satis constantes sunt, ea ferre non obligantur. Heic obseruandum, non videri absolute rem humana constantia maiorem, mortem citra reluctantiam admittere [2]. Inde si Deus praeceperit, mortem potius subire, quam certam actionem suscipere, non est dubium, quin ad istud homo obligetur. Hoc tamen facile concedimus, cum vtplurimum ea res constantiam mortalium vulgarem superet, non praesumi hominem vltro per pactum suum sese ad tale quid voluisse adstringere. Quippe cum non minus leges humanae ferri, quam pacta iniri debeant cum sensu humanae imbecillitatis. Nequaquam autem hoc trahi debet ad dissoluendum rigorem disciplinae militaris, quasi liceret militi stationem deserere, si praesens periculum vitae videat imminere, ex hoc obtentu, quod ad mortem subeundam, tanquam impossibile aliquid, non teneatur. Negamus enim humana constantia, saltem quae in viros cadit, superius esse, probabile mortis periculum subire, cum potestate tamen ad extremum repugnandi. Vix enim casum credo dari, vt in bello quosdam hosti obiicere necessum sit, adempta pugnandi, aut dolos miscendi potestate. Inde ex fine conseruandarum ciuitatum, & vsu omnium gentium adparet, siquidem res ita postulet, recte militi a duce posse iniungi, vt loco assignato in hostem ad extremum vsque spiritum pugnet, etsi contingat in vestigio esse occumbendum; ac ignauiam stationes deserentium morte expiari. Nam qui militiae nomen dat, timiditatis naturalis excusationem perdit, obligaturque non modo praelium inire, sed & inuito suo ductore non fugere. Neque vero est absurdum poenae genus, occidere, quia occidi noluisti. Grauius enim est, a carnifice per ignominiam iugulari, quam cum gloria ad instar viri fortis ab hoste occumbere. Add. *L. 1. §. 28. D. de SCto Silaniano.* Sed & illud est addendum, si cui peculiaris sit animi mollities, vt ad ea quoque defetiscatur, quae intra communem hominum firmitatem sunt, per animi sui vitium hautquidquam istum obligatione liberari. Pergit HOBBESIVS: *Cum ei, qui pacto tenetur, credatur; ad supplicium autem qui ducuntur, vinculis constringantur, aut satellitibus custodiantur, ideo non videri illos pactis ad non resistendum satis obligatos esse.* Quod in hoc sane casu verum est; etsi alias etiam illis, qui reuera pactis tenentur, non ita absolute credatur, quin violenta quoque praesidia caute disponantur prohibendae istorum perfidiae. Quo spectat illud SENECAE Thyeste [vers. 643. & seqq.]: *Arx vrbem premit, & contumacem regibus populum suis habet sub ictu.* Subiungit, *inutile fore tale pactum. Equidem sic frequenter pacta iniri; nisi constituta die hoc fecero, interfice;* id est, ius habebis capitale supplicium a me exigendi, nisi hoc fecero. *At tale pactum, nisi fecero, interficienti non resistam, iniri & inusitatum esse, & inutile.* Id quod sic probat. Tale pactum ineunt aut ciuitas cum ciue, aut ciues eiusdem ciuitatis inter se, aut duo, qui in naturali libertate viuunt. Vt ciuitas cum ciue tale pactum ineat, inutile est. Sufficit enim, vt ipsa

Obstagio c. 6. n. 9.) An ad carcerem? quam multi negant, sed perperam. V. ARNISAEVS Relat. Politic. 3. sect. 6. n. 46. GAIL. 2. Obseru. 45. ZASIVS l. 2. Singular. 8. BERLICHIVS Part. 2. concl. 27. 28. H.

2) Vide, quae notauimus in nota 8. ad L. I. c. 5. §. 9. & seqq.

ipſa poſſit nocentibus poenam infligere, ſi ſinguli ciues fidem dent, quod non velint eum, a quo ſupplicium ſumendum, per vim defendere. Ciues inter ſe ita paciſci nequeunt, quia ius interficiendi in ciuitatibus priuato concedi non poteſt. Iis, qui in libertate naturali viuunt, itidem tale pactum inutile eſt: quia ſi paciſcerentur de interficiendo, ni fecerint, intelligetur praeceſſiſſe aliud pactum de non interficiendo ante diem praeſtitutum. Nam ex IPSIVS hypotheſi in ſtatu naturali ante pactum initum ius eſt cuique quemque interficiendi. Ergo illo die, quo non ſit praeſtitum, redit ius belli ſeu ſtatus hoſtilis, in quo quiduis in alterum licet, & ſic etiam redibit ius reſiſtendi. Ego tamen heic potius dixerim, pactorum vim ad extremum huc redire; vt non ſolum intrinſecam neceſſitatem adferant conuenta praeſtandi, ſed & vtrique ius dent recuſantem vi compellendi malo aliquo ipſi intentato. Adeoque in hunc ſenſum pacta reſolui: ſpondeo, me tibi hoc praeſtiturum; ni fecero, habebis poteſtatem vi & malo intentato me compellendi. Huic pacto vt aliud ſuperaddatur de non reſiſtendo illud malum intentanti, inutile eſſe & abſurdum. Hoc enim iterum alio pacto poenali foret ſanciendum, hoc modo: ſi tibi vim inferenti reſtitero, tunc aliquo malo me multandi habebis poteſtatem. Atqui ſic manifeſte adparet, per alterum pactum primo pacto nihil eſſe additum. Nam ex eo licebat iam pacti violatorem malo multare; & eadem facilitate poſterius pactum violatur, quam prius. Quid ergo opus eſt, vnum pactum per aliud velle fulcire, cum non difficilius ſit decem, quam vnum perrumpere? Denique ita colligit HOBBESIVS: *Pacto non reſiſtendi obligaremur duorum malorum praeſentium eligere illud, quod maius videbitur. Nam mors certa maius eſt malum, quam pugna. Sed duorum malorum impoſſibile eſt non eligere minus. Ergo tali pacto teneremur ad impoſſibile: id quod naturae pactorum repugnat.* Enimuero regula illa de eligendo malo minore dextre eſt explicanda. Nam proprie illa locum habet in comparatione duorum malorum inutilium, ſeu quae damnum adferunt, vt talium. Vbi lucri vicem obtinet, parte duntaxat damni ineuitabilis poſſe defungi. Nequaquam autem illa eſt extendenda ad comparationem duorum malorum turpium, aut vnius mali turpis, & alterius inutilis. Nam ex duobus malis commiſſionis neutrum eſt eligendum. Etſi aliquando contingat, vt duobus praeceptis affirmatiuis ſatisfieri nequeat, quorum intermiſſio ſeorſim conſiderata cum peccato eſt coniuncta; ſed propter illorum praeceptorum concurſum fit, vt vnius eorum intermiſſio habeatur licita. Quo caſu vtique ex duobus malis omiſſionis minus eſt eligendum: ſeu potius concurſus cum altero praecepto nobiliore oſtendit, in tali caſu omiſſionem praecepti ignobilioris non eſſe peccatum. Scilicet quia legibus ſubordinatis haec ſemper limitatio ineſſe intelligitur; quatenus iis ſatisfieri queat, ſalua lege nobiliore. Sic non obedire Deo, & non obedire imperio ciuili, vtrumque ſeorſim conſideratum malum eſt. Sed ſi contingat, vtrique ſimul ſatisfieri non poſſe. puta, ſi imperium ciuile iubeat aliquid legi diuinae aduerſum; eo caſu huic non obedire malum eſſe definit: quia legi de obſequio poteſtati ciuili praeſtando, addita intelligitur limitatio; niſi quid praecipiatur legi diuinae aduerſum. Sicut & mera exſecutio peccati alieni, ſeu cooperatio per modum

dum instrumenti praeferri potest insigni malo damnoso, aut molesto. Qua de re alibi latius. Eodem modo non potest comparatio institui inter malum molestum, aut damnosum, & inter peccatum, neque hoc prae illo eligendum; puta, vt quis malit peccatum committere, quam lucro carere aut damnum facere, vtut iudicio per prauam libidinem corrupto illud prae hoc minus malum videatur. Hoc enim si fieret, efficacia obligationum abs cuiusuis iudicio suspenderetur; adeoque penitus euanesceret, si ad illud non obligarer, cuius intermissio ob externum aliquem respectum adpetibilis magis videtur, quam eiusdem impletio. Sic furi nequidquam ad excusationem sui suffecerit, si dicat grauius se malum iudicasse opus faciendo vitam tolerare, quam rebus alienis manus iniicere. Imo vel heic maxime vim suam exserunt obligationes, quod per illas intrinseca necessitas gignatur aliquid praestandi, abs quo etiam affectus abhorrebant.

§. VI. REQVIRITVR praeterea, vt ex promisso pactoue oriatur obligatio, facultas moralis, quae nobis insit ad praestandam rem, de qua conuenitur. Ex cuius facultatis defectu ad rem in se illicitam obligare nos non possumus [1]. Nam quaeuis promissio vim accipit ex potestate promittentis, neque vltra extenditur; seu nemo sese potest valide obstringere vlterius, quam ipsi est potestas. Ast qui lege actionem prohibet, adimit sane potestatem eam suscipiendi, & de eadem praestanda obligationem in se recipiendi. Implicat enim, ex obligatione per leges confirmata aliquid necessario debere facere, quod per easdem leges est omittendum. Et voluntas nostra legibus subiecta non potest solo suo actu earundem vim elidere. Vnde peccat quidem, qui illicita promittit; sed bis peccat, qui eadem praestat. Add. *L. 15. D. de Condition. institutionum. L. 35. §. 1. L. 123. D. de Verb. obligat.* Ex quibus etiam hoc consequitur, non seruanda esse promissa, quae alteri, cui fiunt, noxae sunt futura; cum generali naturalis iuris praecepto vetetur, ne quis sciens volens alteri, etiam stolide volenti, malum inferat. Sed & ex eo ipso, quod circa illicita non possit contrahi obligatio valida, consequitur: regulariter actus, qui contra leges suscipiuntur, esse inualidos ipso iure, vel praecedente magistratus cognitione tales declarari. Lex WISIGOTHORVM L. II. tit. V. c. 7 [2]. Etsi & aliquando, actu contra leges suscepto, multa quidem aliqua imponatur eundem suscipientibus, ipse autem actus non rescindatur; ideo quod maior indecentia in actu, quam in effectibus conspiciatur; & saepe incommoda, quae rescissionem sequuntur, maiora sint, quam incommoda ipsius actus, si validus relinquatur. Sicut apud Apollonium RHODIVM Argon. L. IV. Alcinous inter Colchos & Argonautas arbiter captus, ita pronunciat: si Iason cum Medea non concubuisset, vt ea restitueretur Patri; si concubuisset, maneret, penes Iasonem. Idem habetur apud HYGINVM fab. 23. APOLLODORVM L. I. [§. 25. Edit. T. Gal.] Bibliothecae, & ORPHEVM in Argonauticis.

 §. VII.

§. VI. 1) De effectibus horum pactorum illicitorum vide late agentem Celeberrimum virum, Ioannem BARBEYRAC, in nota 2. ad hunc paragraphum.

2) V. H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 5. §. 14. n. 4. & §. 16. AVCTOR supra L. II. c. 6. §. 14. H.

§. VII. Caeterum heic distinctius quaeri potest, primo, an obligatio ad praestandum turpe factum sit valida, re adhuc integra, & antequam quid fuerit praestitum? Heic certum est, neutra ex parte ex turpi eiusmodi conuentione obligationem existere, sed vtrumque ab eadem resilire debere [1]. Seneca Hercule Oetaeo. [vers. 480. 481.] *Praestare fateor posse me tacitam fidem, si scelere careat: interim scelus est fides.* Add. *L. 26. 27. D. de Verb. oblig.* Vnde si verbi gratia sicarium mercede quis conduxerit ad faciendam caedem, sicarius sane, si poenitentia ductus obire facinus recusauerit, a conductore ad implendum pactum compelli non potest. Et contra, si conductor poenitens sicario denunciauerit, vt ne caedem patret; nequaquam hic alterum adigere potest ad perseuerandum in proposito, quo ipse mercedis adipiscendae locum habeat. Neque hic mercedem poterit conductorem poscere, quasi per ipsum steterit, quo minus scelerata ista opera fuerit praestita. Imo si post factam reuocationem sicarius nihilominus perseuerauerit caedem absoluere, conductor caedis non erit reus: sed in id duntaxat condemnari poterit, quanti est, propositum habuisse caedis, sed quod mox per poenitentiam fuit emendatum. Grotivs L. II. c. 11. §. 9. ideo promissionem seu mercedem sponsam, verbi gratia, homicidii causa vitiosam esse tradit, quia ad hoc adhibetur, vt alter ad malum facinus impellatur [2]. Exemplum non seruati eiusmodi pacti extat apud Philostratvm L. III. de vita Apollonii Thyanaei, [cap. 24. pag. 114. Ed. Lips.] vbi cum hic promisisset, sese nauem mercibus onustam in piratarum manus deducturum, eos aliorsum conuerso cursu elusit.

§. VIII. Secvndo quaeritur: an si turpe facinus velut ex obligatione fuit patratum, alter ad mercedem pro ea soluendam teneatur? Quod Grotivs d. l. affirmat, ex ea ratione, quod ante crimen impletum merces illa labem habeat, tanquam illex mali; quae labes peracto crimine cesset, ideo quod illex mali esse desierit. Enimuero nobis secus videtur. Nam tantum abest, vt pactum tale turpe esse desinat, peracto flagitio, vt potius ad plenum turpitudinis gradum peruenerit, obtento suo fine. Nisi vero minus turpe sit furatum esse, quam furari velle, aut accipere mercedem sceleris, quam sperare, soluere quam promittere. Imo si promissio est turpis, quia est illex mali [1], etiam impletio promissionis erit turpis, quia est pensatio sceleris, & ad plura suscipienda inuitatio. Inde labes quoque aliqua eiusmodi mercedem comitari iudicatur, etiam quando in tertium iusto titulo transiit; quod ipsa ex scelere parta sit. Sic & in diuina lege interdictum est, ne in domum Dei inferre-

§. VII. 1) Chorus apud Evripidem Helena:

Καλήν γε προδοσίαν δίκαια δρᾶν.
Honesta certe proditio, facere iusta. H.

2) Et aliud apud H. Grotivm L. I. Hist. Belgic. ad A. MDLXXXIIX. duorum castelli alicuius traditionem Parmensi promittentium, eumque Praefecti consilio eludentium. H.

§. VIII. 1) Et absurda merito censeri debet actio, quae se fundat in iniustitia, & pretium sceleris petit. H.

2) Quod prouerbium, iam monente Cl. Barbeyraco, parum facit ad institutum Avctoris. Cuius obseruationis summa, mutatis, quae nobis mutanda videntur, continetur his tribus Regulis: I. Si de delicto perpetrando conuentio inita sit, re adhuc integra neuter obligatur,

ferretur pecunia ex proſtitutione corporis quaeſita. Deuter. XXIII, 18. IOSEPHVS Archaeol. IV. 8. Et ſacerdotibus religio erat, mercedem proditionis a Iuda pro derelicta habitam aerario ſacro inferre. Tritum quoque eſt, de male partis tertium haeredem non gaudere [z]. Inde probare non poſſumus, quae GROTIVS d. l. tradit: *Vsque ad tempus impleti ſceleris efficaciam turpis promiſſionis eſſe pendentem, quemadmodum eſt efficacia promiſſionum conditionalium,* donec conditio extet; aut promiſſio rei in praeſens impoſſibilis, quae tamen poſſibilis futura ſperatur, quouſque intra vires noſtras eſſe coeperit. *Crimine autem perpetrato iam obligationis vim exſeri, quae ab initio non defuit, (adfuit enim mutuus conſenſus,) ſed ab accedente vitio fuit impedita,* ideo quod ad malum ſuſcipiendum aliquid contulit. Enimuero ſi hoc admittatur, irrita foret prohibitio iuris naturalis de non ineundis circa illicita pactis, ſi poſt ſcelus obitum pactum illud iure naturali eſt ſeruandum. Quid prodeſt prohibuiſſe, ne furtum fieret, ſi furto facto res furtiua citra vitium poteſt retineri? Et falſum eſt, vim intrinſecam obligandi pacto turpi non defuiſſe, ſed tantum ab accedente vitio fuiſſe ſuſpenſam, quouſque ad crimen allicere deſierit. Nam vt pacto vis obligandi intrinſeca inſit, non ſufficit conſenſum vtrinque adfuiſſe; ſed & idem debet verſari circa rem, de qua in vtramque partem diſponendi libera eſt homini poteſtas. Alias ſi ſatis foret ad producendam obligationem, vtrinque conſenſiſſe, facile omnes leges ſubuerterentur, inito ſuper iis violandis pacto; adeoque ipſum ius naturae ad ſui deſtructionem inſeruiret. Arbitramur igitur, per legem naturae neque exſecutorem facinoris pactam mercedem tanquam ex iure proprie dicto poſtulare poſſe, neque conductorem ex intrinſeca, & conſcientiam afficiente obligatione ad ſoluendam eam mercedem teneri. Adeoque iuri naturae curae non eſſe, ne quis gratis ſcelus patrauerit. Equidem ſi quis, qui verbi gratia ſicarium conduxit, & mox caede patrata mercedem ſoluere abnuit, ab ipſo male multetur, nemo eſt, qui iniuriam ipſi factam dicat. Verum heic obſeruandum, etſi turpia pacta vi intrinſeca obligandi deſtituantur, neque ad actionem pariendam apta ſint: non tamen omni effectu carere in eo, qui, cum libere in illa conſenſerit, iiſdem ſtare renuit. Scilicet efficiunt, ne quis iure queri poſſit, ſi ad illa implenda ab altero vi adigatur, aut ob eadem non ſeruata malo afficiatur. Vetat enim lex naturae ad rem indebitam alterum cogere, aut ob eandem non praeſtitam malo afficere. Sed qui in pactum turpe conſenſit, eo ipſo fauori huius legis renunciauit, dum quantum in ſe fuit, alteri rem in ſe indebitam exigendi poteſtatem fecit. Atqui malum, cui quis culpa

gatur, quia hic fidem ſeruare ſcelus eſt: vterque vero Contrahentium propter conatum vitioſum puniri poteſt. II. Delicto perpetrato, merces promiſſa peti non poteſt, vti contra GROTIVM L. II. c. 11. §. 9. docet Auctor h. l. Quamuis enim illex mali ceſſet, quae labe ſua obligationem impediebat, non tamen ceſſat turpitudo, ſed ad ſummum perueniſſe videtur gradum. III. Si praemium eſt ſolutum in pari turpitudine potior eſt ratio dantis, quam accipientis, quia alias 1) accipiens ex ſua improbitate lucrum conſequeretur, & 2) incongruum eſſet, ſolum dantem non etiam accipientem puniri. Iure Romano, quod meretrici datum eſt, repeti non poteſt, *L. 3. D. de Condict. ob turp. cauſſ.* quia (1) quum apud eos tolerarentur mulieres quaeſtuariae, mercedem etiam accipere iis integrum eſſe debere viſum fuit, (2) quia inciuile habitum eſt, propriam fateri turpitudinem, eo quod iudicia haberentur in publico, haberentur in Foro.

culpa sua causam dedit, non immerenti accidere iudicatur [3]. Exempli gratia; ius naturae vetat virginis inuitae pudorem imminuere. Verum vbi ipsa consensit, iacturam quidem facit rei irreparabilis, de iniuria tamen sibi facta queri non potest. Etsi saepe circa talem istud OVIDII Heroid. ep. [VI. 137. 138.] locum inueniat: *Ipso Crimine dotata est, emeruitque virum.* Sic in ciuitatibus, vbi duella sunt prohibita, prouocatus ab altero hautquidquam in arenam descendere tenetur etiam vbi id iam promisit. Si tamen comparuerit, & vulnera acceperit, de iniuria sibi facta queri, aut vulnerantem impensas curationis poscere nequit. Ad exemplum Iudae *Gen.* XXXVII. qui circa exsoluendam Thamari concubitus mercedem solicitus erat, respondet SELDENVS L. V. c. 4. de Iur. nat. & gent. *creditum fuisse eo tempore, licere innuptae & solutae foeminae corporis sui vsum concedere alteri sine consensu in vitae communionem, idque vel gratis, vel pro mercede; adeoque validam obligationem ex istiusmodi conuentione, tanquam circa rem, saltem ciuiliter licitam, potuisse contrahi.* Quanquam & hoc obseruetur, non paucos nescio quid generositatis in eo ostentare, si non gratis libidinem expleuerint. Fortasse etiam de pignore reluendo erat solicitus. Huc quoque pertinet *L. 4. §. 3. D. de Condict. ob turp. caus. Quod meretrici datur, repeti non potest, sed noua ratione, non ea, quod vtriusque turpitudo versatur, sed solius dantis. Illam enim turpiter facere, quod sit meretrix: non turpiter accipere, cum sit meretrix.* Scilicet etsi Romae extra poenas legum ciuilium erat publice corpus prostituere, eiusque quaestus foeditatem apud aediles profiteri; tale tamen vitae genus inire ab honestis hominibus merito turpissimum habebatur. Electo tamen semel eo vitae genere, nulla noua erat turpitudo, si mercedem pro vsu corporis acciperet meretrix, atque *caua pretium flagitaret vsque manu.* TIBVLLVS L. II. [Eleg. 4. v. 14.] Perinde ac si dicerem; turpe est quidem homini ingenuo carnificinam exercendam suscipere: verum digesto semel eo pudore, mercedem pro ista opera accipere turpitudine vacat. Concisius possis dicere; cum Romae status meretricius fuerit toleratus, valida quoque iudicata in eo foro fuisse pacta, quae illum statum comitabantur. Quanquam ex alio capite ista pacta iniquitatis accuset OVIDIVS Amor. I. Eleg. 10. [vers. 29. & seqq.]

Sola viro mulier spoliis exultat ademtis.
Sola locat noctes: sola locanda venit.
Et vendit quod vtrumque iuuat, quod vterque petebat,
Et pretium quanti gaudeat ipsa facit.
Quae Venus ex aequo ventura est grata duobus,
Altera cur illam vendit, & alter emit?

Istud

3) De his exemplis agit *supra c. 1. §. 7. & 10.* H.

4) V. de Pisone TACITVM III. Annal. 16. & quae ad hunc locum de Philippo II. Hisp. Rege, qui Escouedi caedem Perezio mandauerat, ex Thuano & Perezii ipsius relationibus narrat FORSTNERVS. Conf. eundem ad XIV. Annal. Taciti 62. H. GROTIVS L. II. Histor. Belgic. ad A. 1592. ait de eodem Philippo: *Peresium, Scouedanae caedis quondam ministrum, subtracta auctoritate communi facinori reum subdebat.* Add. de Elisabetha Angliae Regina, Dauisonum puniente, CAMDENVM ad A. 1587. p. 537. edit. Elzevirian. H.

§. IX. 1) Adde etiam operam respectu eius, qui illam

Iſtud tamen patet, ſi ſcelus in alterius vſum ipſo volente ſit ſuſceptum, eum recte eidem iraſci non poſſe. Apud OVIDIVM Heroid. epiſt. XII. [verſ. 131. 132.] Medea Iaſoni:

Vt culpent alii, tibi me laudare neceſſe eſt,
Pro quo ſum toties eſſe coacta nocens.

Apud EVNDEM Metamorph. L. IIX. [v. 130. 131.] Niſa Minoi: *Scelus hoc patriaeque patrique; Officium tibi ſit.* Apud SENECAM in Medea: [verſ. 500. 503.] *Cui prodeſt ſcelus, is fecit. Tibi innocens ſit, quisquis pro te eſt nocens.*[4] Etſi inter principes cumprimis non infrequens ſit, vt fructum alieni ſceleris quidem capiant, ſcelus tamen ipſum puniant, ne id exemplo ſibi deinceps noxium euadat. Sic apud Paulum OROSIVM L. V. c. 18. ſeruum, qui Sulpicium herum ſuum, a Senatu hoſtem iudicatum, quod hoſtem indicauerat manumitti, quod vero dominum prodiderat, ſaxo Tarpeio deiici conſules decreuerunt. Add. ZONARAS Tom. III. in Theophilo ab initio.

§. IX. TERTIO denique quaeritur; an merces pro turpi opera data poſſit repeti? Ad hanc quidem repetitionem ius naturale nullum videtur praetextum ſuppeditare, ſi neque dolus alterius, neque enormis laeſio interuenerit. Nam vtique volente domino res alteri tradita fuit cum intentione transferendi dominii, & quidem velut ex debito pro opera, quae ipſi tanti fuit aeſtimata. Atqui etiam vbi gratis alteri res datur, repetitio ceſſat. Neque obſtat, quod adquiſitio ſit facta titulo non iuſto, & modo, & medio, legibus vetito. Hoc enim ad repetendum id, quod dedit, allegare non poteſt, qui dedit; quippe qui & vltro pactus eſt turpem operam, eaque exhibita aequipollens quid conuento pretio ſibi exhibitum iudicauit [1]; nec ſuper flagitio queri poteſt, quod ipſe fecit. Id tamen efficit illegitimum adquirendi medium, vt ſuperior quod datum fuit vel per modum poenae auferre queat, vel danti iterum addicere [2]. Quod ſi tamen, verbi gratia, illecebroſa aliqua meretrix incautum adoleſcentem magna argenti ſumma emunxerit, recte eadem videtur repeti poſſe; cum etiam inter eos, qui ob turpia ſociantur ſpecies quaedam iuſtitiae, adeoque & leges contractuum vtcunque ſoleant obſeruari. Caeterum cum & illud turpe habeatur, quod gratis debebas, non niſi accepta mercede velle praeſtare, vlterius quaeritur; an ſi quid promiſſum datumque fuit ob rem antea debitam, repeti poſſit [3]? Reſpondent aliqui ſimpliciter, valere tale promiſſum, ſi ius naturale ſpectemus; cum etiam id valeat, quod citra vllius cauſae intuitum fuerit factum. Damnum tamen per violentam extorſionem datum eſſe ſarciendum. Clarius res expedietur, ſi diſtinguatur, vtrum quid fuerit debitum ex imperfecta,

lam pactus eſt, non iniuſtam, ſed tantum turpem eſſe & ex vitio. Virtutes autem & vitia non producere actionem, nec continere neceſſitatem praeſtationis, ſed alios inde effectus ſequi, praemium puta vel demeritum. Quod ſi obiicias, accipientem titulum retinendi idoneum non habere: reſponderi poteſt, traditionem factam eſſe ex cauſa; & quamuis illa ſit turpis, tamen de voluntate domini, rem ſuam transferre volentis, conſtare ac proinde cum turpis cauſa plus operetur quam nulla, meliorem eſſe cauſam poſſidentis. H.

2) Adde de iniuſto iudice AVCTOR. L. IV. c. 13. §. 16. H.

3) H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 10. §. 12. H.

perfecta, an vero ex perfecta obligatione. Si quid ex imperfecta duntaxat obligatione debeatur, quod pro eo exhibendo promissum fuerit, praestandum erit, neque repetitioni heic locus adparet. Sic verbi gratia etsi viam erranti monstrare lex humanitatis iubeat: si quid tamen pro eo officio, vtut mihi non molesto, paciscar, & exigere id licebit, nec solutum alter repetere poterit. Nisi forte dolo, & confictis terriculamentis ipsum ad enormia pollicenda adegero. Sed & illa promissa valent, quibus alium incitare instituo, vt eo alacrius & accuratius officio suo satisfaciat. Illa enim velut ex vltronea liberalitate facta iudicantur. Verum vbi quid antea perfecte fuerat debitum, idque is qui debet, non nisi promissa alia re velit praestare, putauerim idem dicendum, quod de iis promissis, quae metu aut dolo eliciuntur. Si enim quispiam in naturali libertate constituto debitum praestare abnuat, indicio est, virium suarum fiducia ipsum id facere; quod credat, penes me non esse, vi ipsum ad praestandum debitum adigere. Igitur vbi quis prius pactum legitime initum implere nolit citra nouum velut supplementum, statim mihi iusta in ipsum bellandi causa nascitur. Quod si autem res meae non ferant bello iam certare, sed duris licet conditionibus transigere suadeant[4], laesionis istius pensationem post licebit petere, nisi vltro eandem ipsi condonauero. Aliud tamen est, si ideo pactum prius retractari velit, quod in eo enormiter laesum se ostendere queat. Verum in ciuitatibus, qui pacto satisfacere sine nouo augmento detrectat, per iudicem facile compelli poterit. His addenda sunt, quae Interpretes iuris Romani tradunt *ad titulum D. de Condict. ob turp. causam.* Vbi distinguunt, an turpitudo sit solius accipientis, an solius dantis, an vtriusque. Priori casu condictionem concedunt, posterioribus non item. LIBANIVS orat V. *Si quae a legibus obuenire mihi possunt, ea percipio; quomodo hoc adhuc gratia est? Certe qui gratiam accepit, remunerationem ei debet, qui dedit. Atqui iudici, qui legibus est addictus, gratia non debetur; quae enim ei ex necessitate erant agenda, egit.*

§. X. FACVLTAS moralis quid praestandi, aut ad praestandum quid nos obligandi nobis quoque deest circa res & actiones alienas: quippe quae non nostro, sed alterius arbitrio sunt subiectae. Ex quo consequitur, nos de illis non posse promittere aut pacisci; vt alter actu nostro ius ad illas adquirat, aliumque istas velut suo iure poscere queat. Vnde & ICti Romani docent ad §. 3. *Instit. de inutil. stipulat.* qui alium daturum aut facturum promisit, neque ipsum obligari, neque alium, cuius factum promisit, obligare. Id quod verum est, si stricte velimus inhaerere verbis eiusmodi promissionis. Quia tamen inconueniens est, actus alicuius serio suscepti nullum esse effectum[1]; inde facile est, vt

4) Ego subsisto: Nam qui in nouam pactionem descendit, cedit iure suo: & si pactum post bellum valet, cur pactio, vt declinetur bellum, erit, inefficax? H. [vid. infra L. VIII. c. 8. §. 1.]

§. X. 1) Hinc Ius Romanum mores hac in parte in quibusdam locis non admiserunt. V. quae dixi *Differt. de Obligat. alium dat. facturumue sect. 1. §. 1.* H. [Regulam quoque oppositam, *de non quaerenda alteri obligatione, in foro,* haud obseruari testatur MEVIVS IV. decis. 112. n. 5. CHRISTINAEVS Vol. IV. dec. 177. &. 209. & BRVNNEMANNVS ad L. 3. C. de inut. Stip.]

2) Nimirum, vt SENECA ait de benef. 13. *Quaedam eius conditionis sunt, vt effectum praestare debeant. Quibusdam pro effectu est omnia attentasse.* H. [*Si omnia fecit, vt sanaret: peregit Medicus partes suas. Etiam damnato reo, oratori*

vt eam promissionem sic interpretemur; illum curaturum, vt alter det vel faciat. Quod si autem expresse ita concepta sit promissio, me operam daturum, vt tertius certam rem aut actionem ipsi exhibeat; tunc teneor omni modo moraliter possibili laborare, vt ad eandem exhibendam alter permoueatur. *Moraliter possibili* dicimus, i. e. quantum alter honeste a me postulare potest, & quantum vitae ciuilis ratio fert. Vnde si ex mea parte nihil intermisero, & tertius tamen facere abnuat [2], ad id quod interest hautquidquam tenebor; nisi hoc expresse receperim [3], aut ex negotii natura recepisse intelligar. LIVIVS L. II. c. 31. *Velut persoluta fide, quoniam per eum non stetisset, quin praestaretur* [4]. Quod si vero ita promittam, ni tertius praestet, me certi quid daturum; manifestum est tertio non praestante, meum promissum committi. Cui simile fere id, quod legibus Romanis erat constitutum, vt si quis rem alienam legarit, quam alienam sciebat, heres eam redimere cogeretur, & praestare, aut si eam redimere nequiret, aestimationem eius dare. Certum tamen est, ex qualicunque meo promisso tertium non obligari, aut alterum ius nancisci ab eodem immediate id exigendi. Pro alienis tamen non reputantur actiones aut res eorum, in quos nobis est imperium, quousque isthoc se extendit. De his enim tanquam de propriis efficaciter promittere possum, adeo vt non solum ipse tenear praestare promissum, sed & alter, cuius factum spondeo, ex vi potestatis mihi in eum competentis, ad repraesentandum promissum obligetur, vbi mea ipsi voluntas innotuit. Et si regulariter a principali promissore sit postulandum, vt ipse sibi subiectum ad praestandum adigat; & si hic pertinaciter detrectauerit, non ipse immediate, sed iste conueniendus erit; nisi hic omne suum ius in alterum transtulerit.

§. XI. DENIQVE nec super rebus meis aut actionibus, in quas iam alteri ius fuit quaesitum, tertio valide possum promittere, nisi forte alter iste suo iure velit cedere. Nam qui prioribus promissis aut pactis ius suum iam in alium transtulit, ipse vtique; nullum amplius tale ius reliquum habet, quod in tertium possit conferre. Ac nullo negotio omnia promissa & pacta hac ratione irrita reddi possent, inito alio, in quo contraria priori disponerentur, aut quicum prius simul expleri nequiret. Vnde hoc in casu posterius pactum redditur irritum per prius: vel potius prius ostendit, posterius nullum esse posse [1]. Hinc & irrita sunt omnia pacta subditorum inter se, vel cum aliis, in fraudem fidei facta, quam legitimis imperantibus dederunt [2]. GRAMONDVS Hist. Gall. L. V. *Qui sub Rege nascitur, primitus fidem Regi debet, quam si quis alius a Rege sibi arrogat, rei alienae temerarius contrectator est; nec standum pacto, quod contra*

tori constat eloquentiae officium, si omni arte vsus est. Laus imperatori, etiam victo, & duci redditur, si & prudentia & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. Idem d. l.]

3) Puta in negotiis onerosis. H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 21. §. 30. Conf. AVCTOR infra L. V. c. 2. § 8. Quod compluribus exemplis illustraui dicta differt. sect. 1. §. 5. & sq. H.

4) Poenae loco. Dissentiunt heic non pauci, sed perperam. Vid. dicta Differt. sect. 1. §. 17. sequ. H.

§. XI. 1) Vide infra de iureiurando L. IV. c. 2. §. 24. H.

2) Qui videatur etiam L. II. Hist. Gall. ad A. MDCXVI. de controuersia inter Niuernum & Viauillium. H.

tra leges fit, & iura regni. Fide solutus est, qui contra Regem suum fidem dedit. Quo spectat & illud tritum: [3] *qui prior tempore, potior iure.* Scilicet non quod ipsum tempus in se aliquid iuris conferat, sed quia priori in eam rem ius iam fuit quaesitum, quod impedit, quominus ad eandem rem posteriori ius adquiri potuerit. Inde etiam est, quod seruus alii operam suam addicere nequeat, quippe cum illa ad ipsius dominum pertineat. Sed quod ex legibus Romanis seruus domino suo non posset obligari, (praeter generalem illam obligationem, quae ipsius statum comitatur,) inde est, quod iam antea domino in omnes ipsius res, & actiones vtiles ius competebat. Quod si quis tamen rem alienam, aut suam iam obligatam alteri promittendo ipsum deceperit, ac frustra habuerit, huic ad id quod interest tenebitur; & saepe etiam criminis stellionatus est reus.

* *

CAPVT VIII.

DE CONDITIONIBVS PROMISSIONVM.

I. *Quotupliciter fiat promissio?*
II. *Conditio quid?*
III. *Conditio an referatur ad tempus praesens aut praeteritum?*
IV. *Conditio casualis, potestatiua, mixta.*
V. *Conditio impossibilis & turpis.*
VI. *Adiectio loci.*
VII. *Adiectio temporis.*
VIII. *Discrimen inter pacta, & promissa conditionata.*

Circa contrahendas promissiones id quoque obseruandum, quod quaedam fiant *pure* [1], quaedam *sub conditione* [2], seu quod aliquando absolute ad quid praestandum nos obligemus, aliquando obligationem a conditione quapiam suspendamus.

§. II.

3) Quae regula in hypothecis maxime procedit: hae enim secundum ius Romanum sola conuentione constituuntur. V. *L. 10. L. 11. pr. D. qui potior in pignor.* At in aliis conuentionibus non semper valet. Hinc re duobus vendita, qui posterior rem accepit, praefertur alteri prius ementi. Nimirum per traditionem facultas moralis abiit a venditore: quod non fit per solam promissionem. V. H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 12. §. 15. n. 2. & c. 15. §. 13. n. 4. Adde de locatione rei, quae posteriori conductori tradita, GOMEZIVM II. var. resolut. 2. n. 20. Si quis tamen duobus operas locauit, priori conductori satis ante fieri oportet. *L. 26. locati conducti.* MEVIVS P. II. D. 379. H.

§. I. 1) Suspensiua sc. quam vocant. Nam resolutiua conditio, qua actus iam perfectus sub futuro aliquo euentu resoluitur, v. g. lege commissoria & interdum addictione in diem (infra L. V. c. 5. §. 4.) non facit, quo minus pura sit conuentio. Notandum praeterea non tantum conditione, sed & die, qui differendae solutionis gratia adiicitur, pacta non pura fieri. Aliud dicendum de modo, qui est causa finalis, propter quam aliquid

§. II. Est autem conditio adiectio aliqua ad actus, ius vel obligationum parituros, qua eorundem vis & efficacia confertur in aliquem euentum, a casu, aut arbitrio humano pendentem *. Sic ergo ad conditionem duo requiruntur, tum vt per eam differatur, & suspendatur vis obligationis; tum vt euentus ille; seu quod pro conditione supponitur, nondum extet, aut sit incertus saltem quoad nostram notitiam.

§. III. Ex his concluditur, adiectiones illas non esse proprie conditiones, licet quoad formam verborum Grammaticam tales videantur, quae referuntur ad tempus praesens aut praeteritum. Nam futura tantum mortalibus incerta sunt, praesentium autem & praeteritorum liquida habetur scientia, ac proinde illis inesse nequit vis suspendendi consensum. Vnde in §. 6. *Instit. de verb. oblig.* traditur, conditiones, quae ad praesens vel praeteritum referuntur, (puta, si Titius consul fuit, si Maeuius viuit, dabo,) vel statim infirmare aut nullam reddere obligationem, aut omnino eandem non differre, sed puram facere [1]. Si enim ea, quae tanquam conditiones adiiciuntur, ita se non habeant, nulla contrahitur obligatio: sin ita se habeant, statim valet promissio, & pure obligare incipit. Vbi tamen monendum, recte promissioni posse adiici conditionem, quae referatur ad tempus praesens aut praeteritum, siquidem de illius exsistentia vtrique aut alterutri, quibus inuicem negotium est, non constiterit. Quae tamen promissio videtur continere adiectionem diei. Nam ex ea non prius peti quid potest, quam promittenti liquido fuerit ostensum, conditionem illam reuera extitisse: ad quod vtique aliquantum temporis requiritur, verbi gratia, potest imperitus aliquis historiarum ita promittere; dabo tibi decem, si dictator Caesar olim Rhenum transiit. Heic sane necessum fuerit, priusquam decem peti possint, vt alteri id prius auctoritate scriptorum fide dignorum demonstretur. Sic vbi ita promisero; si Maeuius, qui peregre abiit, adhuc viuit, decem dare spondeo; tunc demum alter petere potest, quando de ipsius vita mihi constiterit. Quodsi tamen accuratius velimus inspicere, eiusmodi promissionum ex conditione praesentis aut praeteriti temporis suspensarum, hic proprie sensus est: dabo tibi decem, si probaueris mihi, Caesarem transisse Rhenum, aut Maeuium peregre profectum adhuc viuere; adeoque veras esse conditionales [2], sed in quibus conditio non sit exsistentia illius actus praeteriti aut prae-

quid fit vel praestatur; is enim obligationem non suspendit. V. *L. 41. pr. de contrah. emtion.* In dubio autem contrahentis conditionem potius quam modum adiecisse censetur. Tiraqvellvs tr. Cessante causa. limit. & 1. n. 48. Mevivs P. IV. Dec. 172. n. 2. & sequ. H.

2) Solet conuentionibus praeter Conditionem, Modus etiam adiici; quando finis exprimitur, quem contrahentes intendant, veluti in hac formula: *Fundus tibi emtus erit, vt eum intra decimas Kalendas liberes.* Similiter locus interdum adiicitur, veluti, Emtus tibi erit fundus, cuius pretium Capuae solues. Dies quoque interdum adiici solet, veluti, Fundus tibi CC. aureis venditur, soluendis intra decimas Kalendas. Inter conditionem autem & modum illud in Iure Ciuili interest, quod Conditio actum suspendit, qui non suspenditur a Modo.

§. II. * Contrario autem euentu resoluitur.

§. III. 1) Vid. Corn. van Bynkershoek L. IV. Obseru. c. 15.

2) Hoc loco superuacua, quod pace viri eximii dictum sit, videtur animaduersio Cl. Barbeyraci: quum Avctor idem plane illud dicat, quod ipsi in mentem venit, scilicet, *Conditionem non inesse facto, sed probationi.*

ſentis, ſed eiusdem probatio alteri facienda. Id igitur certum eſt, ſi vtrique conſtiterit, talem conditionem extitiſſe, & ſerio res inter ipſos agatur, pura erit promiſſio. Sin vterque eam non extitiſſe ſciuerit, iocularis erit promiſſio, quae nullam obligationem parit. Quodſi autem adiiciatur quidem aliquid futurum, ſed quod certo euenturum praeſcitur, verbi gratia, ſi cras ſol oriatur, talem adiectionem itidem pro conditione non habendam communiter ſtatuitur; eo quod obligationem non differat, cum de exſiſtentia futura illius adiectionis certo conſtet. Quia tamen non facile praeſumitur, inaniter tale quid eſſe adiectum; videndum, num forte vocula *ſi* poſita ſit pro vocula temporis *quando*, ita vt eiusmodi promiſſiones non ſint conditionales, ſed in diem conceptae, quaſi diceres, cras orto ſole dabo. Sic igitur omnis conditio proprie dicta continet aliquid nondum liquidum, ſaltem alterutri eorum, quos inter negotium verſatur; & quousque ea aut extiterit, aut extitiſſe probata fuerit [3], in ſuſpenſo manet obligatio [4]. Conditione autem adparente iam pure contrahitur obligatio: eadem non adparente, haec quoque euaneſcit.

§. IV. SOLENT autem conditiones diſtingui in *poſſibiles*, & *impoſſibiles*. Illae ſunt, quae obligationem ſuſpendunt ex euentu, qui phyſice aut moraliter contingere poteſt. Et iterum diſtinguuntur in *caſuales* ſeu fortuitas, *poteſtatiuas* ſiue arbitrarias, & ex vtrisque *mixtas*. Vid. *L. vn. §. 7. C. de caducis tollendis.* Caſualis conditio eſt, quae ex arbitrio alicuius tertii nobis non obnoxii, aut ex mero caſu & fortuna, quantum ad nos, dependet, verbi gratia, dabo tibi decem, ſi Caius duxerit Titiam, ſi intra triduum non pluet. Poteſtatiua eſt, cuius euentus & exſiſtentia dependet ab eius arbitrio & viribus, cui ſub ea quid eſt promiſſum, quae etiam dicitur *promiſcua* in *L. 11. D. de Condit. & demonſtrat.* At vero inutilem eſſe ab initio promiſſionem ſtatuunt, quando conditio eſt collata in arbitrium rei promittendi, ſeu eius, qui promiſit, verbi gratia, dabo tibi decem, ſi mihi placuerit. Senſus enim eiusmodi promiſſionis hic eſt: iam tibi nihil pure promitto, ac in poſterum erit in meo arbitrio, vtrum tibi velim pure promittere, nec ne. Vnde alteri nullum naſcitur ius, niſi denuo

3) QVINTILIANVS Declamat. 336. *Quaecunque ſub conditione traduntur, ita demum fieri poſſunt propria ac peculiaria, ſi conditio conſummata eſt.* Hac in parte Romani iuris auctores differentiam ſtatuunt inter pacta ſub conditione, & in diem, ſiue ad diem inita. In illis nihil deberi ante exiſtentem conditionem: in his vero ante diei lapſum actu quidem primo debitum ſubeſſe, ſed non actu ſecundo, ſiue, vt ipſi loquuntur, cedere diem, ſed non venire aſſerunt. *L. 213. de Verb. ſignif.* Hinc inferunt: ſolutum per errorem ante exiſtentem conditionem condictione indebiti repeti poſſe; ſed non aeque ſolutum ante diem, qui nondum venit. *L. 10. L. 16. L. 17. L. 18. D. de Condict. indeb.* Mihi vero ſecundum ius naturale haec non videntur rationem habere: nam vtrobique etiam ſecundum ius Romanum ante conditionem exiſtentem aut diem venientem non licet poenitere, & obligatio ad haeredes transmittitur: vtrobique iisdem in caſibus agere non licet. In hoc ergo tantum differunt, quod conditio aliquando non exſiſtat; dies vero certus, aut incertus quando, moraliter non poſſit non exſiſtere. Quare etiam ſecundum ius naturale verius eſt, conditiones tacitas, quae propter naturam vel legis diſpoſitionem tacite inſunt, & in diem reſoluuntur, verbi gratia, pactum futurorum fructuum, aut pactum praeſtandae dotis, a conditionibus proprie dictis non differre. De quo alio loco fuſius. H.

nuo promiſſum fuerit. Nam eiusmodi conditio in perpetuum a promittente poteſt inhiberi & eludi. Vnde recte dicitur; quod in noſtra poteſtate eſt, in caſum conferri non oportet. Vid. *L. 7. princ. D. de Contrah emptione L. 8. D. de Oblig. & action. L. 17. L. 108. §. 1. D. de Verb. oblig.* Quod ſi tamen conditio ſit quidem in promittentis arbitrio poſita, ſed quam tamen is in perpetuum eludere non poſſit, aut velit, conditio adiectionem temporis habebit, verbi gratia, dabo tibi decem, ſi nouos calceos induero, ſi vxorem duxero, id eſt, quando. Ex dictis explicanda quoque ſunt, quae tradit GROTIVS L. II. c. 11. §. 8. *Si res promiſſa nunc non ſit in poteſtate promittentis, ſed eſſe aliquando poſſit, promiſſio erit in pendente efficacia; quia tunc promiſſio facta cenſeri debet ſub conditione; ſi res in poteſtatem venerit.* Id quod admitti poteſt, ſiquidem alteri cognitum erat, in praeſens rem non eſſe in poteſtate promiſſoris. Alias enim dolo non caret, pro pura & praeſenti promiſſione ſubiicere eam, quae in diem concipitur. Subiungit: *Si conditio, qua res promiſſa in poteſtatem promiſſoris peruenire poſſit, ipſa quoque ſit poteſtatiua, tenebitur promiſſor facere, quidquid moraliter aequum eſt, vt ea impleatur.* Senſus eſt, ſi quid tibi promittam, quod in praeſens praeſtitu mihi ſit impoſſibile, mea tamen opera fieri poſſit, vt deinceps poſſibile reddatur, teneri me pro virili elaborare, vt promiſſi praeſtandi facultas a me comparetur. Exemplum tale eſſe poſſit; ſi ſtudioſus legum adhuc imperitus alteri ſic promittat: omnes tuas cauſas agam in foro, ſi peritiam legum mihi comparauero [1]. Heic ex mente Grotii tenebitur hic ſedulam operam ſtudio iuris nauare, quo agendis cauſis reddatur idoneus. Id quod non niſi tunc admittitur, quando expreſſe quis promiſit, aut probabilibus ex coniecturis promiſiſſe intelligitur, ſeſe circa vires praeſtandi ſibi parandas laboraturum. Alias licebit conditionem in infinitum protrahere. Eſt quoque praeterea notandum, GROTIVM vocabulo *conditionis poteſtatiuae* aliter, atque ea ſupra definita eſt, vti, pro ea, quae vt exiſtat in poteſtate eſt promittentis. Mixta denique conditio eſt, cuius impletio partim ab arbitrio eius, in quem confertur, partim a caſu dependet, verbi gratia, dabo tibi decem, ſi Maeuiam vxorem duxeris. Nam id non in tuo ſolum arbitrio eſt, cum & illa te ſponſum renuere, & ante nuptias fato fungi poſſit. Denique & hoc addendum [2], condi-

4) Siue ſecundum ius Romanum retrotrahitur. Qua tamen retrotractione in diſciplina hac non videtur opus, quoniam pacto conditionali ineſſe obligationem ſaltem actu primo iam oſtendimus. H.

§. IV. 1) Aut, Ducam te, ſi Doctor factus fuero, de qua conditione conferendus, THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 7. §. 112.

2) Quae regula iure Romano ſaepe inculcatur *L. 39. L. 161. L. 174. D. de R. I.* Conf. *L. Iulius 81. §. 1. de condit. & demonſtr. L. 24. eod.* Aliud dicendum, ſi quis conditionem poteſtatiuam caſu implere impediatur. Addenda alia regula: Impleta ſemel conditione, ſufficere, ſi illud, per quod ea complementum accepit, ſemel extet, nec requiri, vt perduret; niſi hoc paciſcentes intendiſſe liquido appareat. Quod exemplis declarant CARPZOV. L. VI. Reſponſ. Elect. 23. BRVNNEMANN. Cent. II. Dec. 17. & ad *L. 10. D. de in rem verſo, n. 4.* FRANTZKIVS Reſolut. 1. n. 531. ſequ. H. [In *L. 24. D. de Condit. & demonſtr.* HOTMANO Obſ. IV. 28. legendum videtur: *Cuius intereſt, conditionem non impleri.* Sed quae emendatio non probatur IAVCHIO de negationibus Pandectis adiectis, p. 208.]

conditionem pro impleta haberi, ſi per alterum ſtet [3], quo minus conditio impleatur. Vid. *L. 50. D. de contrah. emt.*

§. V. CONDITIONES porro impoſſibiles ſunt vel phyſice tales, vel moraliter [1]: ſeu quaedam per rerum naturam fieri non poſſunt, quaedam per leges fieri non debent. Eiusmodi conditiones adiectae, ſi naturalem interpretandi ſimplicitatem ſequamur, praeſertim vbi vterque impoſſibiles eas ſciuit, negantem, adeoque nullam faciunt promiſſionem. Vid. *L. 1. §. 11. L. 31. D. de Oblig. & act.* Et quidem, vbi negotium fit inter eos, qui in libertate naturali viuunt, planum eſt, nihil agi, adiecta conditione naturaliter impoſſibili; etſi hoc modo alicui petita denegare ſpeciem contumeliae habeat, quae ſimplici negationi non videtur ineſſe. Et huc pertinet reſponſio Lemniorum Miltiadi data, apud Cornel. NEPOTEM c. 1. Inde cum poſt Miltiades verba cauillaretur, recte iudicatur; *Lemnios non dicto, ſed ſecunda fortuna aduerſariorum captos.* Id quod etiam in conditione moraliter impoſſibili, ſeu turpi deprehenditur [2]. Huc pertinet, quod de Esdiguerii promiſſo, Maphaeo Barberino circa ſuſcipiendam religionem Pontificiam facto, refert GRAMONDVS Hiſt. Gall. L. XVI. p. m. 708. Quod ſi quis tamen turpem conditionem impleuerit, an & quatenus promiſſum exigi poſſit [3], ex illis colligitur, quae cap. praeced. §. 8. tradidimus. In ciuitatibus autem per leges ciuiles conſtitui poteſt, vt promiſſio cum conditione impoſſibili, praeſertim quam talem promiſſarius ignorauerat, pro non adiecta habeatur; nec huic ita petulanter illudatur. Pacta autem & promiſſa, quibus turpes conditiones adiectae, recte per leges ciuiles irritae declarantur; ne priuatorum pacta ad leges publicas ſubuertendas aliquid valere credantur. Sic & in teſtamentis leges Romanae adiectas conditiones impoſſibiles, turpes, aut ludicras pro non adiectis declararunt; quod abſurdum videretur, in tali actu, quem maxime ſerium, grauemque conueniebat eſſe, ita petulanter per inanes clauſulas hominibus illudi. Apud PETRONIVM [ſub finem Satyric.] Eumolpus teſtamento ſuo ita cauet: *Omnes qui in teſtamento meo legata habent, praeter liberos meos, hac conditione percipient,*

3) Potius, ſi per adiicientem ſtet, *L. 50. D. de Contrah. emtione. Labeo ſcribit, ſi mihi bibliothecam ita vendideris, ſi Decuriones Campani locum mihi vendidiſſent, in quo eam ponerem, & per me ſtet, quo minus id a Campanis impetrem, non eſſe dubitandum, quin praeſcriptis verbis agi poſſit. Ego etiam ex vendito agi poſſe puto, quaſi impleta conditione, quum per emtorem ſtet, quo minus impleatur.*

§. V. 1) Imo hae proprie conditiones non ſunt, quum euentum non ſuſpendant, nec quicquam in conuentione mutent, ſed promiſſio ſub iis facta, vel ab initio abſoluta, aut nulla ſit, ſaltem prohibeatur, quo minus exiſtat. Sed ſeductus a ICtis veteribus videtur AVCTOR, qui nomine impoſſibilis conditionis improprie vſi ſunt. Ceterum formula conditionis impoſſibilis non tantum adfirmatiua eſſe poteſt, qualem exhibet AVCTOR, ſed etiam negatiua, veluti: *Niſi parricidium vel adulterium feceris.* Confer. de conditione impoſſibili THOMASIVS in diſſertatione *de filio ſub conditione, ſi ſe filium probauerit, herede inſtituto c. 2.* Eſt ea X. inter Thomaſii Diſſertationes Lipſienſes.

2) *Generaliter nouimus, turpes ſtipulationes nullius eſſe momenti, veluti ſi quis homicidium vel ſacrilegium ſe facturum promittat.* L. 26. 27. D. de V. O. *Item, quod leges fieri prohibent - - - veluti*

cipient, quae dedi, si corpus meum in partes conciderint, & adstante populo comederint. Apud HORATIVM Serm. L. II. Sat. 5. [v. 84. & seqq.] Tiresias ita dicit: *Me sene, quod dicam, factum est. Anus improba Thebis ex testamento sic est elata. Cadauer Vnctum oleo largo nudis humeris tulit haeres: Scilicet elabi si posset mortua, credo, Quod nimium institerat viuenti.* Ad quem locum Scholiastes: *In testamento praecepit, vt sic efferretur, nimirum vt nuda & oleo vncta a captatore nudo efferretur, ea videlicet cogitatione, vt vel mortua humeris eius elaberetur, cuius viua captationem euadere non potuerat.* Qua de re latius agunt ICti Romani ad tit. D. *de Condition. institutionum.* Vid. quoque *L. 8. §. 1. D. de Vsu & habit.*

§. VI. ADDENDVM & hoc; siquidem in promissionibus loci mentio sit inserta, citra mentionem certi temporis; intelligi tantum temporis tractum impletioni promissionis indulgeri, quoad commode possit perueniri in locum, vbi promissio est praestanda. Vid. *L. 73. princ. L. 137. §. 2. D. de Verborum obligat.*

§. VII. TEMPVS autem definitum adiectum facit *; vt effectus obligationis non nisi illo elapso exseratur, seu vt nisi praestituta die peti nequeat.

§. VIII. EST DENIQVE heic explicanda differentia inter promissa conditionata, & pacta. Quae quidem in hoc conueniunt, quod vti illa, conditione non posita, hautquidquam stringunt; ita nec haec alterum obligant, vbi ab vno legibus conuentionis non fuerit [1] satisfactum [2]. Inde tralatitium est; singula capita conuentionum inesse singulis per modum conditionum. Aliqui exceptionem addunt, nisi conditio forte sit inutilis, tantum ob decorum, & tanquam complementum, vt ita dicam, adiecta. Cui tamen exceptioni non multum videtur indulgendum, ne illa ad eludenda praecipua pacti capita porrigatur; & quia non praesumitur inutiles clausulas pactis inseri. Apud GRAMONDVM

veluti si sororem [suam] nupturam sibi aliquis stipuletur, L. 35. §. 1. D. eod. Iidem ICti bene adiiciunt, perinde esse, si ex postfacto res turpis licita fiat, quia ex eo tempore de promissione iudicium fieri debeat, quo facta sit. *Nullius momenti fore stipulationem, perinde ac si ea conditio, quae natura impossibilis est, inserta esset; nec ad rem pertinet, quod ius mutari potest, & id quod nunc impossibile est, postea possibile fieri: non enim secundum futuri temporis ius, sed secundum praesentis aestimari debet stipulatio.* L. 137. §. 6. D. eod.

3) Quod scilicet penitus negandum videtur. Omnis enim promissio, sub tali conditione facta, per se nulla est, vt proinde nihil, ex ea exigi possit. Alia quaestio est, vtrum repeti possit datum contemplatione promissionis, factae sub conditione iam existente, de qua vid. Cl. BARBEYRAC in not. 2. ad §. 6. capitis praecedentis.

§. VII. * Alias verum est quod SENECA dixit III. Controu. 5.

Quotiens tempus non adiicitur, praesens intelligitur. H.

§. VIII. 1) Confer. quae dicentur infra ad L. V. c. 2. §. 9.

2) V. H. GROTIVM L. III. de I. B. & P. c. 21. §. 11. AVCTOR infra L. V. c. 10. §. 9. H.

MONDVM Hist. Gall. L. XVI. de articulis secretis pacto matrimoniali inter Carolum Walliae Principem, & Henriettam Borboniam adiectis pronunciatur, *adiecta, quo mage decorum seruaretur; eo facto a Christianissimo Rege aulae Romanae affectatam gratiam, neutrique partium creditum adiici illud pactum, vt seruaretur.* Sed & promissa cum conditione potestatiua in hoc cum pactis conueniunt, quod vtrinque alteri aliquid praestandum sit, siquidem promissum aut conuentum velit exigere. Verum in hoc isthaec duo differunt, quod in promisso sub conditione potestatiua promittentis nihil videatur interesse, vtrum ea impleatur vel minus; saltem ad eam implendam promissarium non vult obstringere, sed in ipsius arbitrio id relinquit. Ast in pacto vtique ego praestandum quid recepi intuitu eius, quod ab altero est praestandum; & sic altero non praestante non solum ipse praestare nihil teneor, sed & eundem ad conuenta praestanda adigere possum.

CAPVT

* *

CAPVT IX.

DE MINISTRIS OBLIGATIONVM CONTRAHENDARVM IN GENERE.

FREQVENTISSIMVM est, vt promissa & pacta sanciantur aliorum hominum interuentu. Heic igitur quid obseruari debeat, iam explicandum est. Certum igitur est hominem obligari, non solum quando immediate alteri consensum suum declarat, cui vult obligari; sed & quando eundem significat per alium hominem, quem consensus sui interpretem atque internuncium constituit. Is in isto negotio se habet ad modum instrumentalis causae, dum non solum omnia gerit alterius auctoritate; sed & quia non sibi ius adquirit, aut obligationem contrahit ad istum spectantem, qui cum vt agat est destinatus; verum illi, cuius negotium gerit, ius adquirit, * & eidem ad negotium rite gerendum obstringitur. Illae quippe actiones alterius in nobis quoque obligationem producunt, nobisque ius pariunt, adeoque pro nostris censentur, ad quas gerendas alium auctoritate instruximus, easque pro nostris nos agnituros palam professi sumus. Sed cum tali vt efficaciter possit alter agere, necessum est, vt ipsi constet, serio hunc a nobis electum, vt voluntatis nostrae sit interpres, nosque ab ipso gesta pro nostris habitura. Et ex hisce fundamentis deducenda sunt pleraque, quae in legibus Romanis super *actione exercitoria*, & *institoria* traduntur. Huc etiam spectat titulus D. *quod iussu.*

§. II.

§. I. *) Quod igitur Romani iuris auctores mandanti per mandatarium actionem non comparari, nisi certis in casibus, statuerunt, *L. 126. §. 2. de V. O. C. per quas person.* HOTOMANN. L. III. obs. 31. etiam si magister nauis aut institor fuerit. *L. 1. §. 18. D. de exercit. action. L. 1. de institor. action.*; id simplicitati iuris in natura positi non conuenit, nec vsu hodie obtinet. Quid enim obstat, quo minus per alium hominem quem consensus nostri interpretem atque internuntium elegimus, quique, vt Cicero pro Caecina loquitur, *quasi quidam pene dominus est*, obligatio nobis acquiratur? Conf. H. GROTIVM L. III. de I. B. & P. c. 6. §. 9. H.

§. II. PORRO destinare solemus alterum ad paciscendum loco nostri vel sub generali formula, vt statuat, quicquid ipsi maxime ex re nostra videbitur esse; vel vt expresse quo modo, & quid pacisci debeat, praescribamus. Si prius factum fuerit, tenebor illo, quodcunque is bona fide circa praesens negotium concluserit. *Bona fide* dicimus. Nam hautquidquam me obligabit, quod iste mala fide egit, & vbi per nefariam fraudem me circumuenit. Quippe cum in auctoritate illi conferenda vtique bonam ipsius fidem conditionis loco supposuisse intelligar. Quin & hoc includit bona fides, vt quod ab isto gestum est, ab honore & commodo mandantis non abhorreat, saltem prout praesentia tempora ferunt. Istud enim ignorare socordia est dolo aequiparanda. Atque idem etiam sentiendum de chartis puris, nomine nostro inscriptis, [1] quas saepe mandatariis nostris committimus, vt ipsi in eadem instrumentum obligationis describant. Quae haut quidquam nos obligabunt, si quid illis deinceps insertum fuerit, quod a natura commissi negotii fuit alienum, & in quod consensisse praesumi non possumus. Memorabile est exemplum fraudis, per eiusmodi chartam puram commissae, apud ZONARAM tom. III. & Glycam tom. IV. in Romano Lacapeno de Tryphone patriarcha, qui vt ostenderet, se literarum rudem non esse, (de quo ipsum argui fingebant,) nomen suum chartae inscripsit. Cui deinde Caesariensis adiunxit, quasi iste patriarchatum resignaret. Ex quo Imperator occasionem arripiebat eo munere istum eiiciendi. Apud GVNTHERVM L. VI. [vers. 656. & seqq.] abusus istarum chartarum reprehenditur: *An pulcrum satis est, & summo praesule dignum Impressas signo vacuas emittere chartas. Quas possit lator variis inscribere nugis, Cum volet, & miseris falsas affingere culpas.* Cui autem certi fines sunt praescripti, vltra illos obligare me non poterit. Quod si autem alicui dentur duplicia mandata, manifesta, seu quae exhibeat illi, quicum est contrahendum, & arcana, quae internuncium duntaxat instruant, & quousque progredi debeat, praescribant; quaestio exsurgere potest, an auctorem suum obliget internuncius, si arcana mandata excedat, ita tamen vt intra id subsistat, quod manifesta prae se ferunt? Id quod affirmandum est. Nam manifestis mandatis obstringo me tertio, quicum contrahendum, ad ratihabenda ab internuncio meo gesta. Per arcana autem mandata obstringo internuncium, ne ab iis discedat; quae vbi transgressus fuerit, mihi tenebitur ad id quod intererat a mandato meo non fuisse discessum. Tertio tamen obligor ad id, quod ab isto fuit actum. Citra hoc enim nihil cum internunciis tuto posset agi; cum semper metuendum esset, ne ab apertis mandatis arcana discreparent, nec facilior praetextus foret, omnia per internuncium

§. II. 1) Quae vulgo chartae blancae dicuntur. Vbi tamen existimo verius, illum qui chartam talem dedit, ex ea deinceps ab alio impleta obligari alteri, si modo hic fraudis per eandem commissae conscius haut fuerit. Imputet enim facilitati suae & imprudentiae, qui dedit. Finge Titius Caio chartam huiusmodi dedit, vt mille aureos sumeret mutuo. At hic bis mille, fide chartae a se impletae, accepit fraudulenter. Ecquis negabit, Titium ad integram summam soluendam obligari? V. CARPZOV. Part. 1. Const. 17. def. 42. FINCKELTHAVS. obs. 8. CASAVBON. epist. 310. HOEPINGK. de iure Sigillor. c. 6. §. 2. n. 68. sequ. Vbi huiusmodi chartarum vsum antiquissimum, sed simul periculosum esse docet. H.

2) Et hoc tum admittendum esse censeo, si alter contrahens cum tali colluserit, & fraudis particeps fuerit. Id quod pluribus exemplis demon-

nuncium conclusa subuertendi, aliosque inanibus tractatibus illudendi. Vid. Auctoris ANONYMI Memoires touchant les Ambassadeurs p. 582. 583. 588. Praesupponitur autem heic quoque, [2] internuncium non mala fide ab arcanis mandatis discessisse.

§. III. QVOD SI autem in promisso alteri deferendo internuncium adhibuerimus, & vero hunc mori contigerit, antequam alteri nostra voluntas per eum fuerit significata, & is eandem acceptauerit, reuocari promissum posse patet. Nam expresse promissor voluerat interuenientibus huius verbis obligationem contrahere. Vnde licet forte hic internuncius tertio alicui indicarit, quale negotium in mandatis habeat, & per hunc isti, ad quem destinabatur, id innotuerit, nequaquam tamen inde ipse obligor. Nam neque ego ex alterius istius verbis volui obligari: & idem iste non adeo liquidam habet voluntatis meae notitiam, vt de ea satis alteri confirmare queat. Secus autem sese res habet in tabellario, cui literae voluntatem meam exprimentes ad alterum deferendae dantur. Hic enim etsi ante literas redditas moriatur, eaeque per alterum post traditae sint, nihil inde obligationi contrahendae decedit. Nam tabellarius non est proprie causa instrumentalis obligationis contrahendae, sed est duntaxat perlator instrumenti obligatorii, seu literarum, quas per quemcunque perferri ac tradi neutrius quidquam interest. Conf. GROTIVS L. II. c. 11. §. 17.

§. IV. SED ET in aliis casibus multum interest [1], vtrum quis interueniat aliorum negotiis tanquam purus nuncius, & perlator sententiae ab alio conceptae, an vero tanquam mediator, & qui iudicium suum aliquo modo interponat. Quod GROTIVS d. l. ita effert: *Vtrum quis minister sit electus, qui promissionem significet, an vero vt ipse promittat.* Priori casu, si ego promissum reuocem, antequam ab altero acceptatum fuerit [2], reuocatio valebit, & si ea ministro non innotuerit, sed his ob reuocationis ignorantiam voluntatem antea significatam indicare perrexerit. Conf. *L. 4. D. de manumissis vindicta.* Sed vbi quis posteriori modo alterius negotio interuenerit [3], nisi reuocatio ipsi innotuerit, irrita eadem erit, ac obligatio auctori nascitur, si iste commissum negotium exsecutus fuerit. Quia scilicet auctor constituerat, vt oblatio sui promissi innotesceret alteri per actum internuncii, ad quem aliquis vsus iudicii, non solum ministerium corporale, requirebatur. Quo adplicant ICti *L. 15. D. Mandati.* Conf. *L. 17. D. de Offic. praes. & Costalius ad. L. 65. D. de procuratoribus. cap. vn de renunciatione in Clementinis.* Eandem distinctionem locum quoque habere iudicant in ea quaestione; an donatio valeat, mortuo ante acceptationem donatore. Id quod affirmant [4], si internuncius fuerit ex priori genere: quippe cum ex

demonstraui Differt. de obligat. mandant. & mandat. contempl. tertii. §. 11. H.

§. IV. 1) Nimirum, mandatarii, procuratores, magistri, institores, & his similes curate discernendi sunt a nunciis aut tabellariis. Hi enim sunt merum ὄργανον. Atque vt tabellarius ministerio suo functus est, cum literas pertulit; ita nuncius nihil est aliud, quam epistola loquens. H.

2) Quae acceptatio a cautioribus solet fieri coram Notario & testibus. V. de Adriano, in Romanum Pontificem electo, SLEIDANVM L. III. Histor. ad A. 1522. H.

3) Diuersum tamen statuit Pontifex in causa matrimoniali. Vid. *cap. final. de procurator. in 6to.* H.

4) Hactenus etiam vera est illa Dd. *in L. admonendi D. de iureiur.* sententia, nihil probare epistolam, si ab eo, ad quem missa est, accepta non fuerit eo viuo, qui scripsit: cum non possit haberi pro consensu & contractu. V. Scip. GENTILIS ad Apuleii Apolog. n. 690. H.

ex parte donatoris nihil amplius defuerit. Negant, ſi ex poſteriori genere; quia a viuo donatore donatio nondum erat plene facta, ſed tantum mandata fieri, ſeu quia nondum obtulerat quid, ſed iuſſerat tantum offerri. Conf. tamen ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 11. §. 17. vbi putat, poſſe acceptari donationem, ſi ea donatore adhuc viuo a mandatario fuerit iam expoſita. Vbi tamen nondum liquet, quo obtentu expoſita donatione circa acceptationem alter moras nectat. Ex eodem etiam fundamento GROTIVS l. d. iudicat decidendam controuerſiam; an mandatario detur actio mandati contraria contra heredem mandantis de illis impenſis, quae in exſequendum mandatum factae ſunt poſt mortem mandantis [5]. Qua ſuper re actionem dediſſe M. Druſum Praetorem, negaſſe Sext. Iulium refert AVCTOR librorum ad Herennium. L. II.

§. V. CAETERVM vti per internuncium alteri conſenſum noſtrum poſſumus declarare; ita vlterius quaeritur: an tertius poſſit promiſſionem alteri factam ipſius loco acceptare? Vbi non eſt ſermo de illo, qui ſuper acceptatione noſtro nomine facienda eſt a nobis mandato inſtructus. Nam per talem quod facimus, ipſi iudicamur feciſſe: & velle cenſemur, quod in alterius voluntate poſuimus, ſi & ille velit. Sed de illis quaeritur, qui eius rei mandatum a nobis non acceperunt. Vbi GROTIVS d. l. §. 18. iudicat, diſtinguendum eſſe inter promiſſionem mihi factam de re danda alteri, & inter promiſſionem collatam in ipſius nomen, cui res danda eſt: id eſt, vtrum promiſſio ita ſit concepta, promitto tibi, me Seio daturum; an vero ita, promitto, te arbitro ac teſte, me Seio daturum. Priori caſu is videtur naturalis eſſe ſenſus eiusmodi promiſſionis, vt quando eam acceptaui, ius adquiram efficiendi [1], vt ad alterum res perueniat, ſiquidem & is acceptauerit, ita vt intermedio tempore a promiſſore promiſſio reuocari nequeat. Ego tamen, cui immediate facta eſt promiſſio, eam poſſim remittere, antequam ab altero fuerit acceptata: Sic vt eo fere redeat haec promiſſio: ego Seio dabo, ſi tibi placuerit. Heic ſane in tuo videtur eſſe arbitrio, deriuare id promiſſum velis in Seium, an vero recuſando id intercipere, ſaltem ne illud per te ad ipſum perueniat. Nam ſi omnino dare velim, licebit id ſine interuentu tuo facere. Sed ſi tu oſtenderis, oblatum tibi arridere, mihi poenitendi non concedetur facultas, priusquam Seio meum promiſſum fuerit indicatum. Quod vbi & ipſe acceptauit, promiſſio iure naturali valida erit. Et ſi leges Romanae inutiles declarabant ſtipulationes citra adiectam poenam conceptas, in vſum duntaxat tertii tendentes; ratione addita, quod ſtipulationes ſint inuentae, vt vnusquisque adquireret ſibi, quod ſua intereſſet; caeterum ſi alii detur, nihil intereſſe ſtipulatoris. At per

5) Vid. NOODT. Obſeru. L. II. c. 1. 2. 3. 4.

§. V. 1) Errant qui ex ſtipulatione alteri facta naturalem obligationem oriri negant. Ecquis enim in dubium vocabit, valere pactiones, non infrequentes ſane in foederibus populorum, quae de iure tertii agunt, v. g. vt is in foedus recipiatur, ſi velit. Et A. MDC. inter Gallum & Sabaudum pace facta conuenit, *vt pro Salucia Breſciae comitatus in Seguſianorum finibus, in quo pons Rhodani, Gallo traderetur, addita exceptione, vt Hiſpano copias in Sequanos Belgicamque trans eum pontem ducere liceret*, vt memorat H. GROTIVS L. IX. Hiſtor. Belgic. in fine. Diſſentientes fruſtra opponunt, ad obligationem omnem requiri conſenſum obligantis & obligati. Etenim vtriuſque conſenſum hic habemus: quamuis tum complementum accipiat obligatio, ſi & tertii

per ſtipulationem poenalem, verbi gratia niſi Seio des centum, mihi poenae loco ſolues octoginta, ſaltem mihi ius fuit quaeſitum, vt ſi prius non praeſtetur, meo nomine XXC. poſſim petere. Enim vero videtur hoc conſtitutum poſitiua ex ratione [2] ad praeſcindendas litium multitudines. Poterat quippe iudex non iniuria queri ſuper importunitate litigatoris, quod ſibi aliisque negotium faceſſeret, cum ipſius nihil intereſſet. Et quanquam non omnino nihil noſtra interſit, ſi per nos in alium beneficium deriuetur; hoc modo enim alter ad gratitudinem aduerſus nos obligatur: incongruum tamen videbatur, dari actionem ad beneficium alterius nomine petendum, cum proprio id nomine petere is nequiret; adeoque actionem dari, vt de alieno quis alium ſibi deuincire poſſet. At vero altero caſu, quando ita eſt concepta promiſſio; promitto ſeu aſſeuero, te teſte, me Seio daturum, ſi quidem mandato deſtituaris pro Seio promiſſum acceptandi, vtut verbis iſtis annueris, neque tibi ius quaeſiuiſti, neque Seio, qui actionem tuam pro ſua non agnoſcit. Vnde nihil intereſt, vtrum interueniens teſtis promiſſo annuat vel non; quippe quod in ipſius perſonam non fuit collatum. Et promiſſor, quia per acceptationem Seio ius non eſt quaeſitum, reuocare promiſſum poteſt citra iniuriam, etſi non ſemper citra violationem conſtantiae et veracitatis.

§. VI. Sed et illud conſtat, ſi quid viuo offeratur, puta per literas aut nuncium, & is antequam acceptauerit, moriatur, acceptationem ab heredibus ipſius fieri non poſſe; adeoque tale promiſſum recte poſſe reuocari. Nam promiſſor acceptationem contuliſſe videtur in arbitrium iſtius mortui, non in heredum. Nec praeſumitur, ipſum de caſu mortis cogitaſſe, vt etiam ea interueniente promiſſum voluerit perficere. Saepe quippe volumus quid alteri dare*, quod ad heredes quoque tranſmittere poſſit, quod tamen immediate ipſius heredibus dare nolumus: cum multum interſit, quis beneficium a nobis accipiat. Vid. *L. 191. D. de reg. iuris.*

§. VII. Deniqve & hoc addi poteſt; an quis promiſſioni ſuae onus aliquod adiicere queat poſt eandem iam nuncupatam? Nam quin ab initio, quas velit conditiones addere poſſit, dubio caret. Id igitur fieri poteſt, quando ea per acceptationem nondum eſt completa, aut fide interpoſita immutabilis & irreuocabilis facta. Ante acceptationem enim alteri ius nondum eſt quaeſitum, adeoque vti promiſſori heic totum licet promiſſum reuocare, ita & onus eidem adiicere. Sed perfecta donatio conditiones non amplius capit. Vid. *L. 4. C. de donat. quae ſub modo.* Sed quid ſi onus illud ſit adiectum in commodum tertii? puta, ſi ita dixero, dabo tibi centum, ſi Seio ſumtus ſtudiorum per annum dederis. Heic dicimus, poſſe hoc onus a promiſſore reuocari, quamdiu

tertii conſenſus acceſſerit. Hinc moribus quorundam locorum etiam vbi ius Romanum in vſu eſt, huiuſmodi ſtipulationi vis tribuitur. Vid. Christin. vol. III. Dec. 34. n. 11. Groeneweg. ad §. 19. Inſt. de inutil. ſtipul. Gryphiand. L. I. Oeconom. legal. c. 10. n. 25. & de inſul. c. 9. n. 18. Mevius P. 4. Dec. 112. n. 5. H.

2) Quot enim heic ſunt ambages? promiſſario obligatio primum acquiritur: tertio res tradenda eſt, aut factum praeſtandum. Et quid ſi promiſſor nolit promiſſo ſatisfacere? Quid ſi tertius rem aut factum acceptare renuat? H.

§. VI. * Hinc recte Grotivs dixit, d. L. II. c. 11. §. 16. *Aliud eſt, velle dare huic ius ad heredes tranſitorium: aliud velle dare heredibus.* Adde Carpzov. L. V. Reſponſ. Elect. 62. H.

diu a Seio non fuerit acceptatum. Nam ante acceptationem nullum ipſi ius competere poteſt.

§. VIII. GENERALISSIMA pactorum diuiſio haec videtur eſſe [1], vt per quaedam conſtituatur aliquod ius, in vniuerſi generis humani vſum redundans; per quaedam certis duntaxat hominibus profuturum ius naſcatur. Scilicet ſimplex valde futura erat hominum vita, & inculta, ni ad illud, quod natura dederat, ipſorum quoque inſtituta acceſſiſſent, per quae & inſignem commoditatem, nec minus decoris eadem accepit. Ex quorum genere praecipua ſunt *ſermo*, *dominium rerum*, *earumque pretium & imperium*, quae vniuerſale aliquod pactum praeſupponunt [2], tacitum aut expreſſum, quo certa forma illis fuit aſſignata; quae introduci ratio, poſita generis humani multiplicatione, ſuadebat, tanquam ad decus & tranquillitatem eiusdem maxime facientia. Igitur poſtquam in genere de pactorum natura vidimus, iſta iam inſtituta contemplabimur, quibusque pactis illa nitantur, & quaenam ex iiſdem iuris naturalis praecepta, quae hypothetica ſupra vocauimus, promanent [3].

§. VIII. 1) Non minus late patens eorum partitio eſt in aequatoria & rectoria. Illa in ſtatu naturali haec in domuum & ciuitatum conſtitutione locum habent. H.

2) Pactum hocce in dominio commentum eſſe, infra in loco oſtendam. Sicut enim pacto non eſt opus, vt liceat paciſci, ita nec vt liceat occupare res, quae nullius ſunt. H.

3) Hoc loco notandum eſt, non omnes obligationes, de quibus loquuturus eſt Auctor, ex conuentione manare. Eiuſmodi ſunt 1. Officia ſermocinantium, in quibus AVCTOR parum appoſite pactum *tacitum* fingit. 2. Proprietas bonorum, quae ipſa quoque perperam ab Auctore ex conuentione repetitur, vt pluribus patefiet ex nota 2. ad c. 4. L. IV.

SAMV-

SAMVELIS PVFENDORFII
DE
IVRE NATVRAE
ET
GENTIVM
LIBER QVARTVS.

CAPVT I.

DE SERMONE, ET QVAE EVNDEM COMITATVR OBLIGATIONE.

Hominem ad ſocialem vitam a natura deſtinatum vel hoc vnum ſufficienti poterat argumento eſſe, quod ipſi prae caeteris animantibus datum ſit articulato ſono aliis poſſe animi ſenſa indicare; cuius facultatis extra ſocialitatem inter homines vix vllus vſus intelligi poteſt. Bene ARISTOTELES Polit. L. I. c. 2. *Nihil fruſtra natura* [1] *facit,*

§. I. 1) Ὀυδὲν γὰρ, ὥς φαμὲν, μάτην ἡ φύσις ποιῶ. λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζώων. ἡ μὲν ὄυν φωνὴ, τοῦ ἡδέως καὶ λυπηροῦ ἐςι σημεῖον. διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζώοις. μέχρι γὰρ τούτου ἡ φύσις ἀυτῶν ἐλήλυθεν, ὥςε αἰσθάνεσθαι τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέως, καὶ ταῦτα σημαίνειν ἀλλήλοις· ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἐςι τὸ συμφέρον καὶ το βλαβερόν· ὥςε καὶ το δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον· τοῦτο γὰρ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου, καὶ τῶν ἄλλων ἄισθησιν ἔχειν ἡ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν.

cit. *Sermonem vero* (nempe qui ſit coniunctus cum intelligentia & ſenſu eorum, quae vocabulis ſignificantur, non qui nuda repetitione ſoni alieni conſtat, vti pſittacorum garritus,) *homo habet ſolus omnium animantium* [2], (cuius ope etiam vnus alterum docere, & vnus alteri commodiſſime imperare, & imperata intelligere poteſt, citra quae vix vlla, aut non niſi incultiſſima inter homines ſocietas, pax, aut diſciplina foret.) *Nam* φωνὴ, *vox* (ſeu inarticulatus quidam ſonus) *moleſti atque iucundi eſt ſignum, quapropter aliis quoque exiſtit animalibus. Hucusque enim natura proceſſit in his, vt ſenſum habeant iucundi & moleſti, & hoc inter ſe vtcunque ſignificare poſſint.* (Vnde & qualescunque brutorum voces a natura ſunt, non ex inſtituto, ſicut humanus ſermo.) *At ſermo datus eſt ad ſignificandum etiam vtile & damnoſum, adeoque etiam iuſtum & iniuſtum. Hoc enim praeter caetera animalia hominibus proprium eſt, vt boni & mali, iuſti & iniuſti, aliorumque huiusmodi habeant ſenſum. Horum enim communicatio & ſocietas facit domum & ciuitatem.* Add. ISOCRATIS Nicocles paulo poſt princip. PLINIVS N. H. L. XI. c. 51. *Explanatio animi, quae nos diſtinxit a feris, inter ipſos quoque homines diſcrimen alterum aeque grande, quam a belluis fecit.* Luculenter quoque QVINTILIANVS Inſt. Orat. L. II. c. 16. SOPHOCLES Oedipo Coloneo. [p. 310. Ed. Steph.] Τά τοι καλῶς εὑρημέν' ἔργα τῷ λόγῳ μηνύεται. *Praeclare cogitata ſermone indicantur.* Argute quoque PLINIVS N. H. L. VII. c. 1. neceſſitatem loquelae expreſſit, dum ait: *Externus alieno non eſt hominis vice.* Add. Garcilaſſ. de la VEGA Comment. Reg. L. VII. c. 1. Et cum quae ſingulos premit imbecillitas, commodiſſime aliorum auxilio poſſit diſpelli, & vero alter ad opem mihi ferendam ſe nequeat accingere, niſi deſideria mea intellexerit, id quod promptiſſime per ſigna, & cumprimis voces articulatas fieri poteſt: igitur vt vtiliſſimum humanae vitae inſtrumentum rite finem ſuum obtineat in coniungenda hominum ſocietate, neue per abuſum linguae homo minus fieret ſociabilis, quam per ſilentium, aut inſcitiam loquendi, ius naturae intelligitur praecipere: *Ne quis ſignis ad exprimenda animi ſenſa inſtitutis alterum decipiat.*

§. II.

2) CICERO I. de Oratore: *Hoc enim vno praeſtamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo ſenſa poſſumus.* H.

§. II. 1) Qua ratione litteras quoque ab oris ſimilitudine ortas contendit Cl. WACHTERVS de Alphabeto Naturae, Act. Erudit. A. 1743. Menſe Ianuario. In qua diſquiſitione prae ceteris ſpecie commendatur, quod littera N., tanquam naſalis retulerit figuram Naſi inuerſi, primum ſimplicis, deinde duplicati; littera ρ., tanquam lingualis deſignetur lingua in faſtigio criſpa; & littera denique S. vtpote dentalis, quae ſic pingi ſueuerit [veteribus, ſiſtat dentem proſtratum.

2) Siue vt CICERO loquitur *paucis literarum notis terminati.* Quod inuentum Deo adſcribit PLATO in Philebo & in Phaedro. Et ſane ſi ſpectemus, quam infinitis modis literae variari poſſint, id humanum ingenium ſuperare videtur. V. LEIBNITII Ars combinatoria. H.

3) *Ex eo numero erant excurſores diurni atque nocturni exploratores & nuntii ſpecularum incenſores aſſidui. Tum horum per vias incenſae faces omnibus Regni ſublimibus locis in vna die imperatori ſignificabant, quod erat ſcito opus.* Sic res relata legitur apud APVLEIVM de Mundo p. 272. 273. Ed. Scriuer. 1624. poſt ARISTOTELEM de mundo cap. VI. p. 611. C. Ed. Paris. qui tamen paullo generalius loquitur. Dicit enim, *Regem ſic didiciſſe, quicquid in regionibus eius geretur*, non autem *certas tantum res*, vti AVCTOR loquitur, Barclaium ſequutus: Ὥϛε τὸν βασιλέα γινώσκειν αὐθημερὸν πάντα τὰ ἐν τῇ Ἀσίᾳ καινουργουμένα. BRISSONIVS de Regno Perſico pag. 49. Ed. Sylburg. qui Apuleium ad fidem MSto-

§. II. Vt autem ab ouo, quod dicitur, rem repetamus, ſciendum eſt, eam eſſe indolem rerum in ſenſus incurrentium, vt non ſolum de ſui ipſarum velut praeſentia teſtentur, ſed etiam in aliarum cognitionem rerum perueniendi rationi humanae anſam praebeant. Idque vel quia naturalem cognationem aut cohaerentiam iſtae res habent, vel quia entia, ſenſu & intellectu praedita, citra naturalem ipſarum habitudinem eiusmodi notionem iis impoſuerunt, per quam certarum rerum imagines animo repraeſentarentur [1]. Inde emergit diſtinctio inter ſigna naturalia, & quae valent ex conuentione. Illorum plurima dantur per hoc vniuerſum; puta, aurora orituri mox ſolis, fumus ignis, &c. Ex conuentione in vſum ſignificandi ſunt aſſumtae ab hominibus res & actiones, certique motus, & voces ſeu articulati ſoni lingua formati, ac poſt in literas redacti [2]. Et iſthaec omnia vel certos apud homines, vel plerosque aut vniuerſos valere deprehenduntur. Ad priorem claſſem poſſunt referri ignes nocturni dirigendo nauium curſui, quibus quondam abuſus Nauplius ad ſcopuloſa Capharei Graecos tempeſtate laborantes alliſit, vlciſcendae neci Palamedis filii [3]. Add. *L. 10. D. de Incend. ruin. naufrag.* Item alia ſigna, quibus diurnus nauium curſus regitur, breuiaque & ſcopuli indicantur. Signa itidem itinerum terreſtrium, hermae, protenſae manus, & ſimilia. Sic quondam ignibus per montium cacumina accenſis Perſae certas res per totum regnum ſuum breuiſſimo ſpatio nunciare ſolebant. Quem morem [4] expreſſit Barclaivs Argen. L. I. Addatur *περὶ πυρσείας καὶ φρυκτωρίας.* Polybivs L. X. c. 39. ſeqq. Casavbonvs Epiſt. 812. edit. Graeuii. Iulius Africanvs *κεστῶν* L. II. cap. penult. Vid. quoque Ferdin. Pinto c. 61. de cornu, in ſingulis domibus haberi ſolito, quo apud Iaponios ſignum datur. Talium ſignorum infinita varietas paſſim inuenitur in ciuitatibus, per quae certae res ciuibus indicari ſolent. Quo pertinent horologia, pulſus campanarum, haſtae, hederae, tabulae aedibus praefixae, & ſimilia. In bello tubarum ſonitus, tympanorum pulſus, tormentorum diſploſiones, vexilli propoſitio [5]. Sic etiam certi geſtus, motusque paſſim in ſigna certarum rerum ſunt aſſumti [6]. Via decedere, & loco aſſurgere, inclinari, manus oſculari apud plerosque ho-

 noris

MStorum emendare ſe dicit, & nihilo tamen fecius omittit haec verba, *nuntii ſpecularum incenſores aſſidui. Tum horum.*

4) Eodemque vtuntur Heluetii. H.

5) Olim villae & rami oliuarum; apud Macedones haſtarum erectio; apud Romanos ſcuta capiti impoſita, ſigna erant ſupplicis deditionis. Et hodie vela candida tacitum habent ſignum petiti colloquii. H. Grotivs L. III. de I. B. & P. c. 24. §. 5. vbi plura habet in notis. Apud Eundem eſt L. VI. Hiſtor. Belgic. ad A. MDXCVII. *oſtentantur capitum tegmina, oratae pacis indicia.* Godefridvs Monachus ad A. MCLXXV. *Omnis illa terribilis acies* (Longobardorum) *ad caſtra Caeſaris proſtrata, pacem & miſericordiam poſtulabat, nudos in ceruicibus gladios portantes. Certatim quoque ad Imperatorem currentes vexilla cunctarum vrbium ipſi reſignauerunt, alii vero pallium, alii pedes, nonnulli tentorium Imp. exoſculabantur, fidem ſacramento firmantes.* H.

6) Ita apud Romanos ſolennis aditio hereditatis fiebat per ſaltationem & crepitum digitorum. Quae proinde cretionis commentum dicitur in *L. 1. C. Theodoſ. de bonis matern.* Nimirum vnum illorum ſignorum ſymbolum eſt gaudii & laetitiae; alterum imperii & dominii. Inde domini ſolebant ſeruos euocare, matellam vel quid aliud poſcere crepitu digitorum. Martialis L. III. Epigr. 81. *Digiti crepantis ſigna nouit cornutus.* Petronivs Satyrico: Trimalcio, *lautiſſimus homo, digitos concrepuit, ad quod ſignum matellam ſpado ludenti ſuppoſuit.* De antiquis Graecis Dionyſius Thrax, Grammaticus: Ἐσήμαινον γοῦν οὐ διὰ λέξεως μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ συμβόλων. *Deſignarunt enim non verbis tantum, ſed etiam ſignis.* H.

noris signum est. Caput inter salutandum nudare, calceos deponere, apud alios honorem, alibi contemtum notat. Sic contumeliae signum alicubi est medium digitum ostendere, adunco naso suspendere, ficum monstrare, quod Italis dicitur, & complura alia. Sic barbam adprehendere alibi ignominiosum; apud alios honorificum, puta apud Tataros, quosdam Indos [7], & vti quidam putant, apud veteres Gallos, ex LIVII L. V. c. 41. Solenne quoque est gestibus designare desideria illorum actuum, ad quos eiusmodi motu corporis opus est; quibus vtcunque inscitia linguae suppletur inter exteros versantibus. Id quoque passim receptum, vt capite modice inclinato aliquid affirmemus, eodem in latera concusso negemus, ac tergo obuerso aliquid respuamus. Nam quod locum aliquem aut rem designaturi directa aut extensa versus eundem manu, digitoue vtamur, fortasse inter naturalia magis quam arbitraria signa retuleris. Quid nutibus, nictu oculorum, gesticulationibus digitorum, pedibus, indicari possit, siquidem inter certos homines super iis conuenerit, notissimum est, nec prolixe ista exsequi nostri est instituti. AESCHYLVS Agamemnone: Σὺ δὲ ἀντὶ φωνῆς φράζε καρβάνῳ χερί. *Tu autem pro voce loquere barbara lingua.* Add. LVCIANVS de saltatione, vbi memoratur exemplum saltatoris, fabulam de adulterio Martis & Veneris ita saltando exprimentis, vt narrare videretur; quem dein barbarus quidam a Nerone petiit, vt sibi interpretis vice esset. Sic Dominus de Sancy Legatus Gallicus in Turcia retulit, se vidisse duos mutos, vnum natione Turcam, alterum Persam, sed qui se mutuo intelligere non possent, quod diuersis signis & gestibus vterentur; tunc repertum fuisse tertium mutum, qui istis loco interpretis inseruire poterat.

§. III. ENIMVERO de sermone, signo inter homines maxime communi simul & vtilissimo, & ad conceptus hominum seu cogitata communicanda inuento, nobis heic potissimum curae est. De cuius origine propter inscitiam humani generis natalium ita fabulatur DIODORVS Siculus L. I. [pag. 8. Edit. Rhodom.] *Homines primitus nati vitam inconditam & belluinam egerunt: vt qui sparsim ad pascua exiuerint, ac sapidissimam quamque herbam, ac sponte natos arborum fructus comederint. Cumque a feris infestarentur, mutuo sibi opitulari vsu edocti, & metu ad societatem adacti, paulatim cognatas inter se formas agnouerunt. Voce autem adhuc confusa, & nihil significante pedetentim verba articulate pronunciando, & signis vnamquamque rem subiectam notando, elocutionem tandem omnium rerum sibi notam fecerunt. Sed cum per totum orbem eiusmodi coetus coirent, & quique, vt sors dabat, verba connecterent, non eadem omnes loquela vtebantur. Ideoque variae, omnisque generis linguae extiterunt.* Gemina hisce tradit LVCRETIVS L. V. [vers. 1027. & seqq.]

At

7) Quoties aequales se inuicem salutant. Io. de LAET de Imper. M. Mogolis. c. 3. H.

§. III. 1) *Postremo quid in hac mirabile tantopere est re*
Si genus humanum, cui vox & lingua vigeret
Pro vario sensu varias res voce notaret,
Cum pecudes mutae, cum denique saecla ferum
Dissimiles sileant voces, variasque ciere
Cum metus aut dolor est, & cum iam gaudia gliscunt.

2) Qui in his, vt multis aliis in rebus sequebatur Pythagoram. Conf. CICERONIS Disputat. Tuscul. L. I. c. 26. ibique Dauisium.

3) Quem eumdem semper mutum esse, quia sermo ex auditu nascatur, tradit PLINIVS Lib. X. cap.

At varios linguae ſonitus natura ſubegit
Mittere; & vtilitas expreſſit nomina rerum;
Non alia longe ratione, atque ipſa videtur,
Protrahere ad geſtum pueros infantia linguae.
Cum facit vt digito, quae ſint praeſentia, monſtrent.
\- - - - - - - -
Proinde putare aliquem tum nomina diſtribuiſſe,
Rebus; & inde homines didiciſſe vocabula prima,
Deſipere eſt. Nam cur hic poſſet cuncta notare
Vocibus; & varios ſonitus emittere linguae;
Tempore eodem alii facere id non poſſe putentur?
Praeterea ſi non alii quoque vocibus vſi,
Inter ſe fuerant, vnde inſita notities eſt
Vtilitatis? & vnde data eſt huic prima poteſtas,
Quid vellet facere vt ſcirent, animoque viderent?
Cogere item plures vnus, victosque domare,
Non poterat, rerum vt perdiſcere nomina vellent.
Nec ratione docere vlla, ſuadereque ſurdis
Quid ſit opus facto: faciles neque enim paterentur,
Nec ratione vlla ſibi ferrent amplius aures
Vocis inauditae ſonitus obtundere fruſtra. [1]

Subiungit denique, cum bruta pecora diuerſos animi motus diuerſo ſono potuerint exprimere; cur non potuerit genus humanum, *cui vox & lingua vigeret pro vario ſenſu varias res voce notare?* (Add. Diogenes LAERTIVS L. X. p. 754. edit. Steph. & VITRVVIVS de architect. L. II. c. I.) Quibus rationibus LVCRETIVS potiſſimum videtur impugnare voluiſſe Cratylum apud Platonem [2], qui ſummae ſapientiae fuiſſe aſſerit eum, qui rebus nomina impoſuiſſet; de quo mox diſpiciemus. Et ſane qui crediderunt, homines primitus e terra prorepſiſſe *mutum & turpe pecus*, de origine linguarum vix alia tradere potuerunt. Nullam enim linguam homini congenitam, ſed adſuetudine omnes addiſci, in aprico eſt. Inde eſt, quod qui ſurdi naſcuntur, iidem & muti ſint. Et miraculi inſtar habetur, talem ſermocinari docere; id quod hoc ſeculo contigit Fratri Conneſtabilis Caſtiliae Velaſco, quem natum ſurdum [3] docuerunt loqui, ſcribere, legere & intelligere auctores; & non ita pridem WALLISIVS Oxonii par ſpecimen edidit [4]. Nec illud veriſimile videtur, vnum aliquem hominem initio linguam quampiam integram concinnaſſe, & quidem excogitata ſubtiliter vocum combinatione, ac cum rebus conuenientia.

 Enim-

X. cap. 69. vnde multi IVSTINIANO fidem negant, qui in *L. 10. C. Qui teſtamenta facere poſſint*, ait: *aliquos tantum naſci mutos, alios natura tantum eſſe ſurdos*, & ſimul monet, *neminem tam ſurdum eſſe, vt non exaudiat, ſi quis ſupra cerebrum ipſius loquatur*, quod ab obiectionibus liberare conatur MENAGIVS Amoenitatum Iuris Ciu. c. 27.

4) Add. Ioh. Conradi AMMANI libellus, cui titulus: Surdus loquens, & eiusdem Diſſertatio de loquela, cui praefixa legitur Ioh. WALLISII epiſtola ad Ammanum, in qua teſtatur, ſe artis ſuae ope Anno circiter 1660. & 1661. duos homines plane ſurdos docuiſſe diſtincte loqui, ſonosque quoslibet proferre, etiam difficillima Polonorum vocabula. Artem illam iam dudum ante

Enimuero ex ſacris literis pleriſque Chriſtianorum eſt perſuaſum, primaeuam linguam a Numine primis hominibus immediate fuiſſe infuſam, quam ex ipſis geniti dein vſu audiendi addidicerint. Diuerſitatem autem linguarum per miraculum [5] proueniſſe, dum mortales inuito Deo turrim Babylonicam moliebantur. Add. MORNAEVS de Verit. Relig. Chriſt. c. 26. Etſi an ipſius quoque Adami lingua ab initio omnibus numeris fuerit perfecta, & ad exprimendos quosuis conceptus locuples; nonnulli dubitent, quod tantum de vocabulis, quae animantibus per ipſum ſint impoſita, ſacrae literae expreſſe memorent. Sicuti & de pleriſque linguis conſtat, illas ab initio valde fuiſſe pauperes atque ſimplices; ſucceſſu autem temporis locupletatas, & in concinniorem formam redactas: quin & cum tempore inſignes ſenſiſſe mutationes; & ex earundem deprauatione & confuſione non paucas nouas ante ſecula non adeo multa proueniſſe. Conf. HOBBES Leuiathan. c. IV.

§. IV. MANIFESTVM autem illud eſt, vim determinate hoc vel illud ſignificandi, id eſt, certam in animo ideam excitandi, vocabulis non ineſſe a natura, aut intrinſeca quapiam neceſſitate, ſed ex mero hominum arbitrio atque inſtituto. Alias enim nulla poſſet ratio reddi, quare eandem rem in diuerſis linguis diuerſa notarent vocabula. Id quod etiam de apicibus & figuris literarum verum eſt. Quam in rem AVGVSTINVS de Doctrin. Chriſtian. L. II. c. 24. ait: *Vna figura literae, quae decuſſatim notatur, aliud apud Graecos, aliud apud Latinos valet, non natura, ſed placito & conſenſione ſignificandi: & ideo qui vtramque linguam nouit, ſi homini Graeco velit aliquid ſignificare ſcribendo, non in ea ſignificatione ponit hanc literam, in qua eam ponit, cum homini ſcribit Latino. Et beta vno eodemque ſono apud Graecos literae, apud Latinos oleris nomen eſt. Et cum dico, lege, in his duabus ſyllabis aliud Graecus, aliud Latinus intelligit.* Neque obſtat, quod Adam credatur non temere, ſed ſumma ratione vocabula animantibus impoſuiſſe, ex peculiari ipſarum natura deſumpta, & diſerte ipſorum proprietates exprimentia, vt ad primum vocabuli ſonum mox natura cuiusque intelligeretur; vti eſt apud PHILONEM [1] Iudaeum de Opificio mundi. Nam etſi concedamus, animantibus, atque aliis quibusdam rebus (nam de omnibus nemo hoc facile probauerit,) nomina indita, ipſarum indolem, aut praecipuam affectionem notantia: tamen illa ipſa primitiua, abs quibus iſta ſunt deflexa, ex mero arbitrio rem ſubſtratam notant, verbi gratia, etſi rationem reddiderit Adam, quare vxorem ſuam vocauerit Heuam, ideo quod eſſet mater omnium viuentium: tamen cur vox *hava* viuere ſignificet, ex mera eſt impoſitione. Et quanquam in omnibus linguis, cognatis rebus cognata fere vocabula ſint tributa, ſeruata in pleriſque inflexionis conformitate, quam analogiam

ante innotuiſſe conſtat ex Paul. ZACHIAE L. II. Quaeſt. Med. Legal. Quaeſt. 7. n. 7. Stephano Roderico de CASTRO in lib. Hippocrat. de Aliment. ſect. 2. H.

5) Alii exiſtimant, confuſionem linguarum de qua ſermo eſt Geneſ. XI. conſtitiſſe in mero diſſenſu, quo diſſipati ſint homines, & ex qua diſſipatione, per bella, victorias, commercia, coniugia, migrationes denique & mixturas gentium, nata ſit mutatio & diuerſitas linguarum, quibus homines vtuntur. Vid. Olai BORRICHII Diatribe de cauſſis diuerſitatis linguarum; quam interpretationem vtique fert genius linguae Hebraicae, vti docent VITRINGA in Obſeruat. ſacris

logiam vocant: tamen ne haec quidem perpetua eſt, compluribus vocibus peculiarem ſibi viam obſeruantibus; & illa ipſa analogia, certa vocabulorum flexione & combinatione conſtans, itidem ex arbitrio humano eſt conſtituta. QVINTILIANVS Inſt. Orat. L. I. c. 6. *Meminerimus non per omnia duci analogiae poſſe rationem, cum ſibi ipſa plurimis in locis repugnet. Non enim cum primum fingerentur homines, analogia demiſſa coelo formam loquendi dedit, ſed inuenta eſt, poſtquam loquebantur, & notatum in ſermone, quid quomodo caderet. Itaque non ratione nititur, ſed exemplo: nec lex eſt loquendi, ſed obſeruatio: vt ipſam analogiam nulla res alia fecerit, quam conſuetudo.* Apud Platonem in Cratylo, Cratyli ſententia haec eſt: Ὀνόματος ὀρθότητα εἶναι ἑκάστῳ τῶν ὄντων φύσει πεφυκυῖαν. *Rebus ſingulis natura ineſſe rectam nominis rationem.* (quod vanum.) καὶ ȣ̓ τȣ̃το εἶναι ὄνομα, ὅ, τι ἂν τινες συνθέμενοι καλεῖν, καλῶσι, τῆς αὐτῶν φωνῆς μόριον ἐπιφθεγγόμενοι. *Neque id eſſe nomen, quod quidam ex conſtitutione vocant, dum vocis ſuae particulam quandam pronunciant.* (Hoc admittitur eo ſenſu, ſi quidam contra communem vſum ad illudendum aliis vellent peculiaria rebus nomina imponere, ſicut agyrtis & nebulonibus mos eſt. Quo intuitu etiam ficta nomina veris opponuntur, quod illa contra publicam impoſitionem rei alicui aut homini tribuuntur.) Ἀλλὰ ὀρθότητά τινα τῶν ὀνομάτων πεφυκέναι καὶ Ἕλλησι καὶ βαρβάροις τὴν αὐτὴν ἅπασιν. *Sed rectam rationem aliquam nominum & Graecis & Barbaris eandem omnibus innatam.* (quod itidem falſum.) Contra Hermogenes ibid. ita cenſet: Οὐ δύναμαι πεισθῆναι, ὡς ἄλλη τὶς ἐστὶν ὀρθότης ὀνόματος, ἢ συνθήκη καὶ ὁμολογία. *Nondum perſuaderi mihi poteſt, aliam eſſe nominis rectitudinem, quam conuentionem ipſam, conſenſionemque. Mihi quidem videtur, quodcunque nomen quis cuique imponit, id eſſe rectum. Ac ſi rurſus commutat, aliudque imponit, nihilominus quamprimum, quod illi ſuccedit, nomen rectum exiſtere; quemadmodum ſeruis commutare nomina ſolemus.* (quod admittitur, modo nihil fiat in fraudem communis conuentionis.) Οὐ γὰρ φύσει ἑκάστῳ πεφυκέναι ὄνομα ȣ̓δὲν ȣ̓δενὶ, ἀλλὰ νόμῳ καὶ ἔθει τῶν ἐθισάντων τε καὶ καλȣ́ντων. *Nulli quippe rei natura nomen ineſſe, ſed lege & vſu eorum, qui ſic vocare conſueuerunt.* Quae autem Socrates [a] dicto loco pro ſententia Cratyli diſputat, rem non conficiunt, verbi gratia, quando tanquam abſurdum iactat: ſi quem publice hominem vocamus, ego equum vocem, ſic futurum, vt eadem res recte homo & equus vocetur. Sed paucis reſpondetur, vocabula publici vſus vim ſuam habere ex impoſitione publica, cui priuati in ipſius fraudem contrauenire nequeunt; de quo mox pluribus. Sic & fallit hoc eiusdem argumentum: ſi tota oratio poteſt eſſe falſa, etiam pars, puta nomen, poteſt eſſe falſa. Nam in vnico vocabulo nulla dari poteſt falſitas eiusmodi, qualis in integra oratione ſolet. Quae porro prolixe de rectitudine nominum differit, ea tantum in quibusdam deriuatis locum habent, non autem in primitiuis. Et

ſacris Diſſ. I. & append. PERIZONIVS Orig. Babylon. c. 13. CLERICVS in Geneſ. c. XI. & BVDDEVS Hiſt. eccleſ. Vet. Teſt. Per. 1. ſect. 2. §. 9.

§. IV. 1) Qui L. II. de Vita Moſ. id expreſſit: Συντρέχοντα τοῖς πράγμασιν ὀνόματα ἐξεῦρον, *Conſentanea rebus nomina adinuenit.* H. [Potius de Opificio mundi, p. 34. Praeterea in loco adducto vox ἐξεῦρον non, *adinuenit*, ſed *adinuenerunt* reddenda erat. Quod ad reliqua, quamuis ſic ſana ſint verba Philonis, ſententia tamen ipſius nihil adhuc falſius eſt. Vid. CLERICVS ad Geneſ. II, 19.

2) Et quod argumentum ex Matth. VII, 22. depromſit Origenes, non dignum eſt tanto philoſopho. Vid. GROTIVS Annott. ad Matth. dicto loco. H.

Et cum apud diuersos populos eaedem res diuersis vocabulis exprimantur, eandem rem notantia vocabula saepissime quoque diuersam plane habent etymologiam, verbi gratia, θεὸς a θέειν dicitur, quod sidera, quae in perpetuo cursu sunt, prisci solos deos crederent. Sed quid cognationis in Latina lingua habet Deus [3], & currere? ἄνθρωπος, quasi ἀναθρῶν ἃ ὄπωπε. Num & in Latina lingua homo a contemplatione dicitur? ψυχὴ ab ἀναψύχειν. Ergo & anima a refrigerando? Et ad istum gustum reliqua sunt. Verbo, quantumcunque aliquis in assignandis etymologiis & vocabulorum rationibus sit solicitus, tamen vbi ad prima & simplicia peruentum est, nil nisi puram impositionem cogitur agnoscere. Addi heic potest illud QVINTILIANI Instit. Orat. L. I. c. 6. *Etiamne hominem appellari, quia sit humo natus? Quasi vero non omnibus animalibus eadem origo, aut illi primi mortales ante nomen imposuerint terrae, quam sibi.* Illud autem ridiculum, quod cum Socrates iuberetur rationem reddere vocabuli πῦρ & ὕδωρ, nihil aliud norit dicere, quam barbaris illa suam originem debere. Et ipse fatetur, non vltra de deriuatione & ratione interrogari aut responderi posse, quam peruentum fuerit ad illa, ὃ ὥσπερεὶ στοιχεῖα τῶν ἄλλων ἐστὶ καὶ λόγων, καὶ ὀνομάτων. *Quae velut elementa sunt aliarum & rationum & nominum.* Etsi idem post nequidquam circa primitiuorum quoque rationem inuestigandam ingeniosus fit. Et tamen, postquam plurima velut pro sententia Cratyli differuisset, mox ipse eandem demum in dubium vocat. Sosipater CHARISIVS Instit. Grammat. L. I. ex Varrone ita tradit: *Latinus sermo constat natura, analogia, consuetudine, auctoritate. Natura verborum nominumque immutabilis est, nec quidquam aut plus, aut minus tradidit nobis, quam quod accepit. Nam si quis dicat scrimbo, pro eo quod est scribo, non analogiae virtute, sed naturae ipsius constitutione conuincitur.* Idem habetur quoque apud DIOMEDEM L. II. Sed isthanc naturae necessitatem ego quidem nondum dispicio. Nisi dicere velimus, linguae Latinae insignem quandam inesse suauitatem, aurium iudicio mire congruentem; inde esse, quod asperas literarum combinationes in ea lingua aurium iudicium statim adspernetur. Vid. HVARTVS Scrutin. ingen. c. 11. Ratio a. P. Nigidio allata, quod vocabula φύσει significent, apud GELLIVM L. X. c. 4. friuola plane est. ARNOBIVS L. I. [aduers. gentes pag. 45. Ed. Paris. 1605. pag. 36. Ed. Salmas. 1651.] *Nullus sermo natura est integer, vitiosus similiter nullus. Quaenam est enim ratio naturalis, aut in mundi constitutionibus lex scripta, vt hic paries dicatur, & haec sella? cum neque sexus habeant foemininis generibus masculinisque discretos, neque quisquam docere doctissimus me possit, ipsum* hic & haec *quid sint, aut cur ex his vnum, sexum virilem designet, foemininis*

3) Imo Deus dicitur a Graeco ζεῦς, abiecto vocis sibilo, quo facto, in prima eius littera remanet d. vel t. vnde ex eadem radice est Deus. Ζεῦς autem a ζάω dictus videtur, quia Deus est fons vitae, & omnia viuificat.

4) V. Exemplum singulare apud BRVNNEMANNVM *Comment. ad L. 10. C. qui testam. facere poss. n. 8.* H.

5) Eos etiam testes esse posse & iurare, tradunt ICti. V. BRVNNEMANN. ad *L. 4. D. de pact.* n. 3. sequ. Eosdem quoque accusari ob crimen posse constat. De quo alio loco fusius. H.

6) Vt & hodie in aula Turcica. Vid. TAVERNIER Relatione de hac aula, vbi memorabile exemplum de Sultano. RIGALTIVS L. I. Histor. Imper. Ottomann. c. 8. Adde AELIANVM L. XIV. Varior. c. 22. vbi de Tyranno, qui cum suae regionis incolis legem posuisset, vt nemo

mininis generibus id quod sequitur adplicetur. Humana ista sunt placita. Recte contra GROTIVS L. III. c. 1. §. 8. reiicit eos, qui inter res & voces hoc discriminis statuerant, quod voces naturaliter sint signa conceptuum, res non item. Equidem si hic sensus est eius assertionis, voces eo fine institutas, vt sint signa conceptuum, adeoque istarum naturam & essentiam in significando consistere; rebus autem aliis extrinsece accidere, quod loco signorum adhibeantur; tunc omnino ea admittenda fuerit. Sed si hic sensus sit, vim significandi certum quid inesse vocibus natura, rebus autem non item, falsum est assertum. Et contra verum est, voces natura ipsa & citra humanam impositionem nihil significare; nisi forte vox sit confusa & ἄναρθρος, seu inarticulata, qualis est in dolore aut risu: quae ipsa tamen sonitus magis, quam locutio adpellari potest. Quod si autem illud ita explicetur, hominis hanc esse naturam super caeteras animantes, vt conceptus animi aliis possit significare, & ad eam rem voces esse repertas, verum quidem dicitur; sed addendum tamen est, non solis vocibus tale fieri indicium, sed & nutibus. Sicuti mutorum nonnulli sat solerter sensa animi sui pandunt [4]. Inde in *L. 7. §. f. D. de Supell. leg.* illi qui loqui non possunt, conatu ipso, & sono quodam, *καὶ τῇ ἀνάρθρῳ φωνῇ* dicere existimantur. Et in *cap. 25. X. de sponsal.* traditur, quod muti possint contrahere matrimonium [5] per consensum mutuum sine verbis, scilicet, per nutus significatum. Imo PLINIVS L. VI. c. 30. memorat, quibusdam Aethiopiae populis pro sermone nutus, motusque membrorum esse [6]. Add. QVINTILIANVS L. XI. c. 3. Instit. Orat. De notis Peruuianorum sub imperio Yncarum, vid. Garcilassus de la VEGA Comment. Reg. L. VI. c. 9. Huc pertinent etiam notae illae, quae non voces lingua formatas, seu verba denotant, sed res ipsas; idque vel quia conuenientia aliqua est istarum cum rebus significatis, vti in plurimis notis hieroglyphicis Aegyptiorum; vel quia impositio hominum talem vim ipsis indidit, vti sunt notae Chinensium, quibus integri conceptus & sententiae exprimuntur. Hoc loco etiam non inconueniens fuerit monere de illa impositione, qua certum ac singulare vocabulum certis personis, ac locis aliisque rebus solet imponi [7]. Quorum hic est finis, vt vnus homo ab altero, vnus locus, vna vrbs aut regio ab altera possit discerni, vtque adeo ea nota intelligatur inter homines, quid quisque fecisse ac dixisse censeatur. Caeterum vti vocabula propria aliarum rerum sequuntur naturam nominum, vti vocant, appellatiuorum seu communium: ita circa nomina propria hominum est obseruandum, illa imponere esse penes eos fere, qui in alios potestatem habent. Sic parentes liberis, domini seruis, reges subditis,

nemo cum altero, neque publice neque priuatim, sermonem misceret; illos oculorum manuumque gestibus ac nutu sensa animi mutuo accepisse & significasse refert. H.

7) Insulae tamen Madagascaris populos non se nominibus, non tempora distinguere scribit H. GROTIVS VI. Histor. Belgic. ad A. 1597. At de Romanis obseruauit APPIANVS Alexandrinus praefat. Histor. nomen olim Romano cuique vnum fuisse, vt ceteris omnibus; post accessisse alterum: nec ita dudum etiam tertium coeptum esse addi quibusdam, quo magis ex aliqua nota corporis aut virtute animi agnoscerentur: quemadmodum & Graeci aliquot nominibus adiuncta habuerint cognomina. H.

ditis, quos dignitate aliqua mactant, nomina imponere adsolent. Id vbi ab hisce fuerit praetermissum, aut si multi eodem nomine vtantur, ambiguitatis & erroris vitandi causa cuilibet licebit sibi aliquod nomen distinctiuum adsumere. Sicuti autem aliud sibi nomen indere non licet [8], vbi finis nominum impositorum intercipitur, aut vbi per talem mutationem vlli damnum aliquod aut praeiudicium, eiusque probabile periculum & suspicio prouenire potest [9]: ita nec dissimulare id licebit; nisi in eo casu, quo per eam dissimulationem alterius ius non laeditur, nobis autem vtilitas aliqua conciliatur, aut damnum a nobis & periculum auertitur; iuxta ea, quae mox de obligatione verum dicendi trademus. Add. Valerius MAXIMVS L. IX. c. vlt. &. L. VII. c. 3. n. 8. 9. Oratio M. Antonii MAIORAGII eius argumenti. CASAVBONVS ad Baronium Exercit. XIII. n. 13.

§. V. CAETERVM vti omnia signa, exceptis naturalibus, rem certam notant ex impositione; ita eandem impositionem comitatur tacita quaedam aut expressa conuentio [1], *συνθήκη, ὁμολογία*, & pactum, cuius vi necessum sit [2], ad hanc & non aliam rem notandam ista signa adhiberi. Atque eiusmodi [3] pactum omnino est statuendnm circa quaslibet res signorum loco adhibitas, quamcunque demum originem loquelae humanae supponamus. Licet enim statuamus primaeuas linguas hominibus immediate infusas; cum tamen quilibet hominum suam sermocinandi facultatem seorsim obtineret, eademque libere vti posset, quaelibet verba quibuslibet rebus pro lubitu adplicando; non poterat ea facultas vsum obtinere, nisi conuentio inter diuersos homines foret inita, vt quisque vniformi modo ista vteretur, easdemque res iisdem vocabulis exprimeret. Cum enim in naturali libertate constitutus facultates suas alteri obnoxias non habeat, sed ex proprio iudicio iis queat vti, nullo iure alter postulauerit, vt hoc & non alio modo easdem [4] adhibeam, quo exinde de sensis animi mei iudicare possit, nisi super isthac re pacto inter nos conuenerit. Quod pactum eo vsque valet, vt quanquam signa hautquidquam infallibilem de animo alterius certitudinem gignant, sed probabilem duntaxat, aptis ad quaeuis simulanda, & dissimulanda hominibus; (quo facit illud Archidami apud PLVTARCHVM Apoph. Lacon. [p.219. B. & Wechel.] *Πρόβατον μὲν ἀεὶ τὴν αὐτὴν φθέγγεται φωνήν. ἄνθρωπος δὲ πολλὰς καὶ ποικίλας, ἕως ἂν τὸ δόξαν ἐπιτελέσῃ. Ouis semper voce vtitur eadem, homo autem multis & variis, dum quod vult conficiat.* MOSCHVS Idyll. I. [verf. 8. 9.] Καὶ φρέ-
νες,

8) Imo, ne cognomen quidem, quod simili fraudi ansam dare possit. Quare in Iure Ciuili falsi hominis vel cognominis adseueratio poena falsi coërcetur, *L. 13. princ. D. de lege Cornelia de falsis*, ibique Dionysius Gothofredus.

9) Tales apud Romanos falsi crimen incurrebant. V. *L. 13. pr. ad L. Cornel. de falsis*, vbi DD. H.

§. V. 1) Etiam Reges obligans. M. Pomponius Marcellus apud SVETONIVM Tiberio dicebat: *Tu Caesar ciuitatem dare potes hominibus, verbis non potes.* H.

2) Malim dicere, vim sermonis *significatiuam* a *simplici* tantum consensu, non autem a consensu *obligatorio* deriuandam esse. Nam 1) homines impositionis faciendae caussa nunquam conuenerunt, sed potius facta est ea successiue, ita vt si aliquis nouum dicendi genus adinuenisset, reliqui id vltro, sine vlla se obligandi intentione admitterent, non secus ac vno Historiam vel Fabulam narrante, sine vlla obligatione, multi eius redduntur participes. 2) Si impositio conuentione quadam facta esset, quaeuis vocum & dictionum mutatio

ves, ἁδὺ λάλημα: *Mala mens, dulcia verba.* Ὀυ γὰρ ἴσον νοέει καὶ φθέγγεται, *non enim idem ſentit, quod loquitur;* tamen id quiſque ſerio voluiſſe praeſumatur, quod ſignis illis expreſſit. Adeoque effectus iuris conſenſum hominis conſequantur, prout eundem ſigna repraeſentant, licet forte intrinſeca voluntatis deſtinatio a ſignis diſcrepet. Add. GROTIVS L. II. c. 4. §. 3. Nam citra hoc incaſſum recidebat illorum vſus. Cum autem mutua inter homines officiorum communicatio non poſſit exerceri, niſi de voluntate hominum inuicem conſtaret, & vero id aliter fieri, quam per ſigna in ſenſus incurrentia humanae naturae conditio non ferret; igitur vſus iſtorum ſignorum certa conuentione erat ſanciendus & circumſcribendus, vt cuique quid ab altero poſtulare poſſet, liquido conſtaret. Quo loco obiter notandum, quod tradit LIVIVS L. XL. c. 42. *Cumanis petentibus permiſſum, vt publice Latine loquerentur, & praeconibus Latine vendendi ius eſſet.* Etſi alias Romani linguae ſuae propagandae eſſent ſtudioſiſſimi. Vid. Valer. MAX. L. II. c. 2. §. 2.

§. VI. EST AVTEM conuentio illa circa vſum ſignorum, & potiſſimum vocabulorum vel *generalis*, vel *ſpecialis*. Illa interueniſſe intelligitur hominibus eadem lingua vtentibus, vt certas res, inprimis in frequenti commercio atque vſu verſantes, certis vocabulis exprimant, quae communis vſus eiuſdem temporis adprobat. Nam *penes hunc arbitrium eſt, & ius, & norma loquendi,* eoque volente *multa renaſcuntur, quae iam cecidere, cadentque, Quae nunc ſunt in honore, vocabula.* HORATIVS de Art. poët. [verſ. 70. & ſqq.] QVINTILIANVS Inſt. Or. L. I. c. 6. *Abolita atque abrogata retinere, inſolentiae cuiuſdam eſt, & friuolae in paruis iactantiae.* Add. GELLIVS L. I. c. 10. *Sextus Empiricus aduerſus mathemat.* L. I. c. 3. Καὶ μὴν παντοῖαι γίνονται τῶν φωνῶν μεταβολαὶ, καὶ προτοῦ γεγόνασι, καὶ εἰσαῦθις γενήσονται. Φιλομετάβολον γάρ τι ἐστὶν ὁ αἰὼν, οὐκ εἰς φυτὰ μόνον καὶ ζῶα, ἀλλὰ καὶ εἰς ῥήματα. *Quin etiam ſunt variae vocum mutationes; fueruntque antea, & rurſus erunt: mutatione enim delectatur ſeculum, non ſolum in plantis & animalibus, ſed etiam in verbis.* IDEM d. l. c. 10. [1] *Quomodo in ciuitate pro more regionis procedente numiſmate, qui ei quidem accedit, poteſt in ea ciuitate emendo, vendendo, ac contrahendo abſque vllo impedimento degere: qui autem hoc quidem non admittit, nouum autem effingit, & eo vult vti pro numiſmate, is plane deſipit: ita etiam in vita, qui non vult vſu receptum tanquam numiſma aliquod, ſequi ſermonem, ſed ſibi excudit nouum,*

tatio vitioſa eſſet, quod tamen nemo dixerit, & experientia refellitur. TITIVS Obſeruat. CCXLV.

3) Imo ſermo, vt in praecedente nota TITIVS pro parte monuit, ſine vlla conuentione, iam ſolo vſu ſic ferente inualuiſſe videtur. Quae ab AVCTORE adferuntur, *inſtitutionis* neceſſitatem quidem probant, non autem *conuentionis*, eiuſdemque neque *expreſſae* neque *tacitae*. Officia quae homines contemplatione ſermonis obſeruare tenentur, ex aliis fontibus manant, vti apparebit ex iis, quae ab AVCTORE in §. VII. dicentur.

4) Quod ad *facultates* referri videtur, quum de *vocibus* AVCTORI ſermo ſit: vnde potius hic legendum, *voces.*

§. VI. 1) Ὥσπερ γὰρ ἐν πόλει νομίσματος τινὸς προχωροῦντος κατὰ τὸ ἐγχώριον ὁ μὲν τούτῳ στοιχῶν, δύναται καὶ τὰς ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει διεξαγωγὰς ἀπαραποδίστως ποιεῖσθαι, ὁ δὲ τοῦτο μὲν μὴ παραδεχόμενος, ἄλλο δέ τι καινὸν χαράσσων ἑαυτῷ καὶ τοῦτο νομιτεύεσθαι θέλων, μάταιος καθέστηκεν. οὕτω κἀν τῷ βίῳ ὁ μὴ βουλόμενος τῇ συνήθως, παραδεχθείσῃ, καθάπερ νομίσμά τι, ὁμιλίᾳ κατακολουθεῖν, ἀλλ' ἰδίαν αὐτῷ τέμνειν, μανίας ἐγγύς ἐστιν.

non longe est remotus ab insania. Praesertim cum nullus sit vsus sermonis, nisi vtrinque intelligatur. CICERO Tusc. Quaest. L. V. [c. 40.] *Omnes nos in iis linguis, quas non intelligimus, surdi sumus.* OVIDIVS Trist. V. El. 7. [vers. 37.] *Barbarus hic ego sum, quia non intelligor vlli.* Vbi & hoc obseruandum, plerasque linguas non solum dialectis variari, sed & eiusdem linguae vocabula saepe in diuersis locis diuersa significare. Talium igitur vocabulorum significatio iudicabitur ex vsu istius loci, vbi negotium geritur; nisi adparuerit, peregrinum patrii sui sermonis genium nondum exuisse, nec in alterius loci idioma consensisse. Sic & quibusdam vocabulis alio loco & tempore contumeliae quid inest, alio non. De vocabulo tyranni notissimum est. Sic vocabulum barbarorum, apud Graecos Latinosque contumeliosum, *Theodoricus Rex* in Edicto suae nationi applicat [2]. Sic & in *Lege Burgundionum* passim ipsi Burgundiones barbari vocantur. Quo loco & hoc obseruandum est, quod plurimae voces praeter principalem significationem habeant quoque aliam velut accessoriam [3], qua simul iudicium nostrum aut affectum, aestimationemque exprimimus. Ex quo est, vt ex multis vocabulis, quae quoad principalem significationem coincidunt, quaedam contumeliosa & iniuriosa, quaedam minus sint; quia nimirum illa accessoria significatio quasdam comitatur, a quibusdam exulat. Sic si dicam alicui: mentitus es, non solum significo, orationem eius cum sensu animi ipsius non congruere; sed etiam connoto, eum praua intentione, & vt nos iniuria afficiat, id fecisse. Propter quam connotationem fit, vt ea vox contumeliosa & iniuriosa habeatur. Sic si aliquem vocem impostorem aut ignorantem, contumelia illam afficio, quia ea vocabula contemtum & exprobrationem connotant; cum tamen vocabula dentur, quibus citra contumeliam exprimere possim, me ab altero laesum fuisse aut istum quaedam nescire; adeoque quibus tantum notetur res ipsa citra connotationem opprobrii. Aliquando tamen ista connotatio oritur non ex communi impositione hominum, sed ex tono vocis (qui alius est docentis, alius blandientis, alius obiurgantis,) faciei lineamentis, gestibus, aliisque naturalibus signis, quae principalem verborum significationem non parum solent immutare, minuere, augere. Sic & figuratus sermo saepissime connotat passionem eius, qui loquitur, simplex autem rem ipsam nude exprimit. *Vsque adeone mori miserum est?* plus notat, quam *non est vsque adeo miserum mori.* Ibi enim connotatur contemtus mortis. Sic & ex eiusmodi connotatione oritur, quod alia vocabula obscoena, alia secus habeantur, vtut vnam & eandem rem significent, imo licet in re ipsa nulla turpitudo insit. Cuius rei ratio partim haec videtur, quod quaedam vocabula paulo generalius, quaedam autem distinctius & quasi cum certis circumstantiis rem aliquam, aut actum exprimant. Igitur qui posterioris generis vocabulo vtitur, simul libidinem suam, & delectationem aut adprobationem honesto homine indignam, circa eandem rem, aut actum prodit. Aliquando etiam

2) Et cum Francos, tum alios populos honoris caussa Barbaros a populis suae ditionis appellari consueuisse, atque ita se ipsos appellitauisse, praeclaris testimoniis confirmat. Hadr. VALESIVS L. VI. Rer. Francicar. p. 289. H.

3) Quae, & sequentia, non laudato AVCTORE ex arte cogitandi P. II. c. 14. mutuatus est PVFENDORFIVS.

etiam vocabulis obſcoenitas inde prouenit, quod vel contemtum rei ſimul innuant, vel non vſurpentur, niſi inter viles homines, & aduerſus quos nulla reuerentia adhibetur. Vid. quoque CICERO Epiſt. ad famil. IX. 22. CASAVBONVS Comment. ad Perſii Sat. 4. p. m. 342. diſputat, num etiam recte in caſtigatione vitiorum verba obſcoena adhibeantur; quod ſatyricis ſcriptoribus ſolenne eſt. Speciali autem conuentione nituntur illa vocabula, quae peculiarem a communi vſu ſignificationem induerunt, aut quae communis vſus ignorat. Ex quo genere ſunt vocabula artificum, ſeu termini artis, quos rerum multitudo, aut nudum placitum fingere, vel nouo ſignificatu a populari vſu ſecernere ſubegit. Quibus ne quis decipiatur, inter peritos artis conditio negotii, de quo agitur, facile praecauere poteſt. Inter imperitos autem vulgaribus vocabulis eadem erunt circumſcribenda. Quod etiam neceſſum eſt, ſi vel circa eorundem vſum artifices diſcrepent; aut ſi cui noua procudere vocabula, nouumque veteribus indere ſenſum certas ob rationes placeat. Add. BACO de Verulamio de Augment. ſcient. L. III. c. 4. princip. Imo poſſunt & ſolent pauci aliqui peculiaria ſibi vocabula, rerumque notas fingere, aut vulgaribus vocabulis diuerſum ſenſum imponere, vt a ſe inuicem, non ab aliis intelligantur. (Quod quousque liceat, ex ſequentibus adparebit.) Circa quae ſufficit, ſi animi mei ſenſum recte indicent illis, quibuscum ſuper eorundem vſu peculiariter conuentionem iniuimus. Quod etiam in aliis ſignis, peculiari duntaxat certorum hominum impoſitione determinatis, obtinet. Quo cumprimis teſſerae militares pertinent. Quarum locum quandoque ſilentium ſubire poteſt. Sicut apud POLYAENVM Stratag. L. I. [c. 11. Ed. Maaſuic.] Arcadum dux, cum noctu Spartanos Tegeae opprimeret, militibus hoc ſignum dederat, vt interficerent eos, qui teſſeram requirerent. Arcades igitur non rogabant, Spartiatae vero tanquam noctu ſuos non agnoſcentes, & idcirco quaerentes ſignum, ab Arcadibus interfecti ſunt. Sic apud EVNDEM L. V. [c. 16.] Pammenes contrario modo tubarum lege vſus hoſtes decepit, mandans ſuis militibus, vt cum receptui caneretur, impreſſionem facerent: cum vero ad pugnam vocarentur, recederent.

§. VII. EST PRAETEREA & hoc accurate notandum, etſi conuentione illa generali & ſpeciali adſtringamur, voces & reliqua ſigna, prout conuentum & receptum eſt, adhibere: nequaquam tamen eo ipſo nos teneri, vt omnia animi noſtri ſenſa & cogitata quibusuis pandamus. Quo poſſis accommodare illud APOLLONII Thyan. ap. Philoſtratum in eius vita L. IV. c. 11. *Palamedes literas inuenit non ſcribendi ſolum cauſa, ſed vt etiam cognoſcere quisque poſſet, quae ſcribenda non eſſent.* Sed ad hoc alia obligatione opus eſt, quae prouenit vel ex peculiari pacto, vel ex communi praecepto legis naturalis, vel denique ex praeſentis negotii natura, cui contrahendo ſermo adhibetur. Sic ſi quem informandum ſuſcepero, ex contractu locati conducti teneor ipſi aperire, quae ad eam artem ſpectant. Sic ſi quem miſero ad explorandum certae rei ſtatum, is ex pacto tenetur, indicare omnia, quae ſuper ea re ipſi fuerint comperta. Sic ſi cui ſit exhibendum officium humanitatis, quod ſermone peragi-

peragitur, ad ſenſa animi noſtri verba quoque eſſe conformanda in aperto eſt. Sic ſi cui res geſtas orbis notitiae tradere inſtitutum ſit, etiam ex communi obligatione, qua caeterorum vtilitatem promouere tenemur, haut poterit aliquid tradere, quod ſecus ſe nouit habere. Sicut & illa generalis eſt obligatio animi ſenſa liquidis expromendi ſignis, ne noxa aliis praeter meritum inferatur, ſi ſecus factum fuerit. Sic denique in commerciis hominum, & quibusuis negotiis, in quibus ex conſenſu ius vel obligatio eſt naſcitura, circa ea, quae ad praeſentem rem ſpectant, ſenſa animi noſtri liquido ſunt exprimenda illis, quibuscum agitur. Citra hoc enim nulla eſt via iſthaec rite expediendi. Enimuero cum non ſemper contingat, vt ex aliquo horum capitum cogitata mea circa negotia cumprimis particularia alteri ſint ſignificanda; inde manifeſtum eſt, me non teneri omnia quibusuis indicare, quae ipſe in animo voluo; ſed illa duntaxat, ad quae intelligenda iſti ius habent plenum, aut minus plenum, quod obligationi, quae in me eſt, ex aduerſum reſpondeat: adeoque recte ea tacendo diſſimulare poſſe, quae vt ex me ſciat alter ius non habet *, neque ad id aliqua obligatione ego teneor. AESCHYLVS Coëphoris: Σιγᾶν θ᾽ ὅκε δεῖ, καὶ λέγειν τὰ καίρια. *Tacere quando oportet, & dicere opportuna.* Imo vbi alterius ius non laeditur, mea autem vel alterius vtilitas aliter procurari, aut ſalus ſeruari nequit, licebit mihi ita adhibere ſigna, vt diuerſam plane animi mei ſententiam, quam quae reuera eſt, exprimant. Cum enim conuentio illa de adhibendis certo modo ſignis reſpiciat ad alias obligationes, quibus explendis ſigna illa inſeruiunt: igitur vbi iſtae ceſſauerint, nulla adparet ratio, quare non alio modo ſigna illa vſurpare queam, ſi nemini iniuriam faciam, & commodiore via mihi, aut aliis proſpicere non poſſim.

§. VIII. EX HISCE igitur fundamentis liquido iudicari poteſt, quid ſit *veritas*, ad quam dicendam homines obligantur; quid item *mendacium*, tantopere omnibus honeſtis deteſtatum; & quod viro obiici in turpiſſimis habetur [1]. SOPHOCLES Trachiniis [2]: [pag. 347 Edit. H. Steph.] Ὡς ἐλευθέρῳ ψευδεῖ καλεῖσθαι, κὴρ πρόσεστιν ὀ καλή. *Quid miſerius eſt homini libero, quam vocari mendacem?* Add. Mich. MONTAIGNE Eſſais L. I. c. 9. & L. II. c. 18. Scilicet iſta in hoc conſiſtit, vt ſigna, ac inprimis verba, commode animi noſtri ſenſa repraeſentent alteri, cui eadem intelligendi ius, quaeque vt ipſi aperiamus, nobis obligatio perfecta aut imperfecta incumbit; idque eo fine, vt vel idem ex intellecto animi noſtri ſenſu commodum aliquod adipiſcatur, vel ne,

§. VII. *) Veluti, ſi Conſiliarius bellicus ab exploratore interrogaretur, quid in conſilio bellico contra hoſtem decretum eſſet.

§. VIII. 1) THVANVS, locutus de rixa inter Monpenſerium & Niuernum, ſcribit L. LXXII. ad A. 1580. *Verbo mentiendi cum vbique probroſo, tum praecipue apud nos* (Gallos) *vel ii, quibus minor decoris cura, grauiſſime offenduntur.* H.

2) Et Philoctete:

Κομπεῖν δ᾽ ἔς᾽ ἀτελῆ σὺν ψεύδεσιν αἰσχρὸν ὄνειδος.
Falſa loqui, fructu nullo, turpiſſima res eſt.

HOMERVS Iliad.

Ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς ἀΐδαο πύλῃσιν
Ὅς χ᾽ ἕτερον μὲν κεύθει ἐνὶ φρεσὶν, ἄλλο δὲ βάζει.
Ille mihi inuiſus pariter cum faucibus Orci,
Cuius mens aliud condit, quam lingua profatur.

Conf. Siracid. XX, 26. 27. Inter praecepta Indorum, & quidem apud Siamenſes quartum eſt *non mentiri.* LOVBERIVS de regno Siamenſi Part. III. cap. 21. ab init. Vid. AVCTOR infra L. V. c. 7. §. 8. H. [Locus Homeri ab HERTIO

ne, vbi diuerſum fuerit ſignificatum, damno praeter meritum multetur. Sic vt veritati Logicae, quae in conformitate verborum cum rebus conſiſtit, veritas Ethica, de qua hoc loco agimus, ſuperaddat dicentis intentionem atque obligationem. Vnde qui ex errore aut imprudentia verum dixit, veritatem Ethicam non exercuit, ſed Logicam duntaxat veritatem recitauit. Qui autem praeter obligationem ſuam & ius alterius verum dixit, garriiſſe potius & effutiiſſe, quam veritatem dixiſſe cenſebitur. Ex quo facile colligitur, quid mendacium ſit; ſcilicet vbi ſigna aut verba aliam praeferunt ſententiam animi noſtri, quam quae reuera erat, cum tamen hanc ipſam is, ad quem ſigna illa diriguntur, intelligendi & iudicandi ius haberet, & nobis obligatio incumberet faciendi, vt ille noſtram ſententiam intelligeret. Hoc modo diſtinctius putem intelligi poſſe, cur mihi neceſſum ſit verbis animi mei ſenſa liquido exponere, quam ſi mendacii turpitudinem ſimpliciter ex generali illo ſcito iuris naturalis, *neminem eſſe laedendum*, velimus deriuare; quaſi mendacii vis omnis in eo foret ſita, vt noceat. Nam preſſe loquendo non nocetur alicui, cui non exhibentur, ad quae ius duntaxat imperfectum habet; cuius tamen violatio ad mendacium ſufficit. Sic & parum diſtincte ratio foeditatis in mendacio traditur apud PHILOSTRATVM de Vit. Apollon. Thy. L. II. cum memoraſſet, apud Indos, ſi quis eorum, qui ad philoſophiam ſeſe adplicuiſſet, in mendacio deprehenſus vnquam fuerit, hac multari poena, vt nullo amplius magiſtratu, aut dignitate fungi poſſit; *quia communem hominum ſocietatem mentiendo fraudauerat* [3]. Caeterum vti in omnibus actibus, qui a lege diſcedunt, error, imprudentia, & temeritas a malitia diſtinguitur, ita & proprie mentiri non dicitur, niſi qui dolo malo, & deſtinata ex malitia alteri diuerſa ab animi ſui ſententia profert, eo fine, vt iſti noceat, aut vana ſpe eidem illudat. Vnde qui ab alio deceptus falſa profert, quae ipſe pro veris habet, mendacium dicit, non mentitur. Etſi temeritatis ac ſtoliditatis reprehenſionem non effugiat, qui quaeuis ex propera credulitate arrepta inter alios iterum ſpargit. Ac poteſt imprudens alieni mendacii, aut rei parum compertae propagatio obligationem adferre ad damnum per eam datum reſarciendum [4], praeſertim vbi ea propius ad culpam latam acceſſerit. Vid. TACITVS Ann. L. XVI. c. 1. ſeqq. de Ceſellio Baſſo.

§. IX. GENVINO veritatis & mendacii fundamento reperto, patet, falli eos, qui credunt; mendacium & falſiloquium coincidere [1], & ſemper

TIO hic adductus, infra ab ipſo AVCTORE exhibetur p. 449.

3) Niſi forte haec non eſt ſententia Philoſtrati, quae potius eo redit: Si qua diem aliquis obiiſſet apud Indos, defuncti domum Magiſtratus quidam ingrediebatur, ſciſcitaturus, quam viuendi rationem tenuiſſet defunctus. Qui Magiſtratus ſi mentiretur, aut non ſatis accurate inquiſiſſet, munere ſuo deiectus in perpetuum ab omni onere publico arcebatur, quia vitam defuncti aliam praebuiſſet, & praeſtitiſſet, quam quidem ea reapſe fuerat.

4) PLAVTVS in Trinumo Act. I. ſcen. 2.

Quod ſi exquiratur vsque ab ſtirpe auctoritas,
Vnde quicquid auditum dicant, niſi id appareat,
Famigeratori res ſit cum damno & malo.
Hoc ita ſi fiat, publico fiat bono.
Pauci ſint faxim, qui ſciant quod neſciunt,
Occluſioremque habeant ſtultiloquentiam.

Quanquam & narrationem contumelioſam propagaſſe ſit iniuria, tametſi quis auctorem habeat. Vt recte ICti noſtri ſtatuunt. H.

§. IX. 1) Heic lucidioris doctrinae cauſa notandum:

per mentiri, qui aliquid dicit a ſententia animi ſui diſcrepans; adeoque qui in ſua natura turpe autumant, aliud dicere quam ſentias. Falſiloquium quippe eſt, ita adhibere verba, vt alius exinde diuerſum ab internis tuis cogitatis ſenſum concipiat. Atqui, ſi alteri nullum eſt ius, vt animi mei ſententiam liquido debeat intelligere, neque alteri noxa aliqua praeter meritum inferatur, nulla adparet ratio, quare, ſi ita mihi expediat, ego iſtis verbis ad alterius potius quam meum arbitrium vti debeam. Inde omne quidem mendacium falſiloquium eſt; ſed non omne falſiloquium mendacii nomine venire poteſt. Et in hunc ſenſum ſi accipiatur illud ARISTOTELIS, καθ' αὑτὸ τὸ μὲν ψεῦδος φαῦλον καὶ ψεκτόν, *per ſe mendacium eſt foedum & vituperabile*, non opus eſt limitatione GROTII, qui L. III. c. 1. §. 9. illud κατ' αὑτὸ explicat, *communiter*, ſiue *re ſpectata ſepoſitis circumſtantiis*. Nam falſiloquium, quod propter certas circumſtantias vituperationem effugit, mendacii nomine hautquidquam eſt notandum. Quod autem omne mendacium proprie dictum turpe ſit, manifeſtum eſt. Quo loco & hoc notandum, veriloquium quandoque effectus mendacii poſſe producere. Id quod contingit non ſolum, ſi quis vera dicat tanquam mentiens, ac ſuo ſchemate ac geſtibus, nutibusque, quibus alias ſermo velut animatur, faciat, vt audientes diuerſum ab eo, quod dicitur, credant: quomodo QVINTILIANVS Inſtit. Or. L. I. c. 5. vt ſoloeciſmum, ita & mendacium geſtu fieri poſſe docet, vbi aliud voce, aliud nutu ſeu geſtu demonſtratur: ſed & cumprimis id vſu venit circa illos, qui crebris mendaciis fidem ſuis dictis ademerunt. His vti nemo facile credit, ſi vel maxime velint vera ſerio proferre: ita iidem aliorum diffidentia ad eos decipiendos abuti poſſunt, vt dum iſtos ſemper ſui ſimiles putant, contraria illis, quae proferuntur credendo in fraudem inducantur. Sic quod eſt in fabulis, puer cum ſaepe ruſticis ficto clamore illuſiſſet, tandem vbi vere lupus adeſſet, nequidquam eorum auxilium contra hunc excitauit [2]. Eaque re in vicem ſtrategematis vſus eſt Ageſilaus. Cum enim non ſit imperatorium, aperte denunciare quid propoſueris, adeoque hoſtes non ſoleant credere, quae nimis ſecure pronunciantur; ea ratione aſtute impoſuit iſte Satrapae Perſico, vt copias ſuas in diuerſam regionem adduceret, quam quo Ageſilaus iturum ſe ſparſerat. XENOPHON. Rer. Graec. L. [III. c. 4. §. 20. 21. Edit. Oxon. p. 292. Edit. H. Steph.] & Cornel. NEPOS in Ageſil. c. 3. Huc etiam pertinet aſtutia veteratoris apud TERENTIVM Heauton. Act. 4. ſc. 3. Enimuero vti nemo vituperare audebit grauitatem Epaminondae alicuius, qui ne ioco quidem mentiri ſuſtinebat: ita ſimplex valde eſt credere, piaculo ſemper obſtringi, qui citra alicuius iniuriam, & in vtilitatem ſui & aliorum profert verba ab animi ſui ſenten-

tandum: Omiſſionem ſignorum, quibus aliquid ſignificatur, ſi quidem ea in verbis conſiſtant, *reticentiam*, in rebus *diſſimulationem*: vſum vero, ſi rei, quae notatur, conueniat, *veritatem*; ſi non conueniat, in rebus *ſimulationem*, (quam Graeci οἰκονομίαν appellare interdum ſolent. Vid. GATAKERVS ad Antonin. L. II. §. 18.) in verbis *falſiloquium* vel *mendacium* vocari. De his praecepta ad quatuor regulas reuocari poſſunt. Quarum *Prima*: Reticentia eſt permiſſa. §. 7. *Secunda*: Diſſimulatio non ſemper eſt illicita. §. 9. & L. V. c. 3. §. 4. *Tertia*: Nec ſimulatio, maxime in rebus, quae ſignificationem ab impoſitione non habent. §. 9. & 12. *Quarta*: Veritas dicenda, & mendacio abſtinendum, ſed non ſemper falſiloquio. §. 9. 10. 11. Diſſentit hac in parte Auguſtinus, cuius vt & Ziegleri argumenta refutauit HVBERVS L. II. de Iure ciuitat. ſect. 6. c. 2. §. 16. & ſequ. H.

2) Add.

ſententia diſcrepantia. Inde optandum quidem foret cum CICERONE [3] Offic. III. [c. 15.] *vt ex vita humana ſublata ſit omnis ſimulatio & diſſimulatio* [4], adeoque eo eſſe ingenio omnes homines, vt aliorum bonis nemo inuideret, aut inſidias tenderet, neue aliorum ſimplicitate ad fraudem illis intentandam abuteretur, aut ſanae rationi obniteretur. Qualem Achilles ſe fert apud HOMERVM Iliad. ι. [verſ. 312. 313.] Ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς ἀΐδαο πύλῃσιν, Ὅσ γ' ἕτερον μὲν κεύθει ἐνὶ φρεσὶν, ἄλλο δὲ βάζει. *Exoſus mihi iſte tanquam portae inferorum, qui aliud quidem occultat in mente, aliud autem loquitur.* Sed cum prauos apud homines in fraudem pateat, qui omnia ſua aperte prae ſe fert, & plurimi inanibus, quam ſolidis artibus duci gaudeant; igitur non prius innoxias ſimulandi & diſſimulandi artes ex humana ſocietate proſcribemus, quam omnis malitia aut vecordia hominum fuerit in probitatem & ſapientiam mutata. PINDARVS Nem. Od. 5. [verſ. 30. & ſeqq.] Οὔτοι ἅπασα κερδίων φαίνοισα πρόσωπον ἀλάθει' ἀτρεκής· καὶ τὸ σιγᾶν, πολλάκις ἐστὶ σοφώτατον ἀνθρώπων νοῆσαι. *Non omnis veritas exacta patefaciens faciem, vtilis eſt: ſed ſcire tacere, eſt ſaepe ſapientiſſimum inter homines.* Ac inane eſt iſtud votum Theſei apud EVRIPIDEM Hippol. Coron. v. 925. ſeqq. Etſi certum ſit, ſi quis artibus ſimulandi & diſſimulandi vlterius vtatur, quam ad ſui defenſionem opus eſt, eum ſibi ipſi omnem detrahere fidem, ac ſe reddere inidoneum, quicum bona fide agi poſſit; cum eiusmodi hominis dicta & facta non poſſint non eſſe ſuſpecta. Argumenta, quibus probare aliqui volunt, omne falſiloquium in ſe turpe eſſe, inualida ſunt. Dicunt, falſiloquum ſuam ipſius linguam, nobiliſſimum inſtrumentum, tali abuſu foedare; ac ſibi ipſi fidem demere, non ſine plurimorum officiorum, quae alias inter homines poterant exerceri, remora. Quippe cum inter alia hoc quoque mendax lucretur, vt ſi maxime verum dicat, ipſi non credatur. Sed haec de mendacio proprie dicto vera ſunt, non de tali falſiloquio, quod prudentia ſaepe adhiberi ſuadet. Addunt, mendacium arguere hominem animo humili & abiecto. Qui enim ſolidis artibus & veritate niti poteſt, cur ad iſta furta confugiat? Enimuero fraude carentia & neceſſaria falſiloquia non ſemper ex animi abiectione proficiſcuntur; & ſolidae artes ſaepe non niſi obliquis modis prauos inter homines ſeruari queunt. Aliis hoc argumentum placet, quod oratio ſit interpres mentis; cui fini cum repugnet falſiloquium, recte quoque idem ordini naturae repugnare cenſeri: ac turbari harmoniam inter facultates hominis, ſi a mente diſcrepet oratio. Verum facile admittimus interpretem eſſe mentis orationem, ſed ita ne plura effutiat, quam a mente ſit iniunctum; penes quam iudicium eſt, quid proferri expediat & neceſſum ſit quidnam ſileri [5].

§. X.

2) Add. HORATIVS Epiſt. L. I. 17. v. 55. & ſeqq. vsque ad finem epiſtolae.

3) Cuius etiam eſt de amicitia: *Omnium rerum ſimulatio vitioſa eſt: tollit enim iudicium veri.* H.

4) Loquitur Cicero de ſimulatione & diſſimulatione fraudulenta, non de ſimulatione & diſſimulatione quauis: etſi de hac ante NOSTRVM Ciceronem iam acceperit GROTIVS §. 7. c. 1. L. III. de I. B. & P. Vide NOODT de forma emendandi doli mali, c. 11.

5) Veritatem igitur in duplici caſu dici iubet AVCTOR (1) ſi is, qui de ea quaerat, quaerendi Ius habeat, qua ratione Magiſtratui ius eſt interrogandi teſtem, patri filium. (2) Si mendacium vergat in alicuius detrimentum. Quod

§. X. Porro ivs illud, quod per mendacium violari diximus, quale ſit, & vnde hominibus ſit quaeſitum, inter omnes non conuenit. Aliqui putant, quia tam Deo, quam hominibus naturaliter competit facultas intelligendi res veras, quae per falſiloquium impediatur; igitur eo ipſo competere quoque illis ius exigendi ab aliis, vt ita per verba res exprimant, quo, prout ſunt, intelligi queant. Enimuero circa Deum quidem res plana eſt. Nam aduerſus ipſum quocunque falſiloquio vti non ſolum extreme irreuerens foret, quaſi nuda apud eum veritas aeque non ſit efficax, quam ficti colores; ſed etiam ſtultiſſimum, quippe cui ad cognitionem veritatis noſtro ſermone opus non eſt. Vnde non impius ſolum, ſed & vecors erat Cainus, de fratricidio Deum celare aggrediens, & quidem ſententia tam contumaci & inficeta. Et huc proprie quadrat illud Sophoclis Antigone: [pag. 234. init. Ed. H. Stephani] Μισῶ γε μέντοι χὥταν ἐν κακοῖσί τις ἁλοὺς, ἔπειτα τοῦτο καλλύνειν θέλη; *odi, quando aliquis in malis deprehenſus, ea vult excuſare.* De caetero autem non ſequitur; hic naturaliter poteſt aliquid intelligere, igitur & ipſi ius eſt idem intelligendi; neque ex facultate phyſica ſtatim inferenda moralis. Quod autem aliqui heic addunt; etiam illum, qui falſa audit, intelligere; igitur per falſiloquium non tolli ius intelligendi; id ad rem nihil facit. Intelligit enim ille non rem veram, quam volebat, ſed eius loco inane figmentum. Alii autem ius illud, quod per mendacium violatur, non a natura, ſed ex facto hominum arceſſunt, & quidem ex tacito aliquo pacto. Cum enim inſtituto hominum ſermo, aliaeque ſimiles notae ſint introductae, ſtatim quoque homines mutua ſe obligatione adſtrinxiſſe, vt iisdem ita vterentur, quo exinde poſſent iudicare de ſenſu eius, quicum colloquuntur. Citra talem enim obligationem, & ſi cuiuis liceret verba adhibere pro ſuo arbitrio, & vt alteri de alterius ſententia conſtare non poſſet, inane fuiſſet illud notarum inuentum. Quae eſt ſententia Grotii d. l. §. 11. De qua iſthoc monendum, quod non ſatis heic diſtinguatur inter obligationem, quae eſt circa apte adhibenda ſigna, vt ex illis ſenſa animi ab altero poſſint intelligi; & inter illam obligationem, quae eſt ad ſenſa animi ſui alteri per ſigna iſta indicandum. Quae ſane duo diſtincta ſunt, & ex diuerſo principio promanant. Nam cum vocabula ex impoſitione ſignificent, vtique conuentio aliqua inter homines eadem lingua vtentes interceſſiſſe intelligitur [1], vt in communi vſu certas res certis vocabulis indicarent.

Quod ferri poteſt, ſi mente praeſcindatur corruptio generis humani, qua, quoties concurrit conſideratio damni noſtri cum conſideratione detrimenti alieni, mendacium plerique pro falſiloquio habent. Vnde in regula infantibus inprimis, & imperitis merito interdicitur omnis diſſimulatio veritatis, non admiſſo diſcrimine inter mendacium & falſiloquium, etſi nihil adeſſe videatur, quod impediat, quo minus falſiloquium per exceptionem licitum credamus, ſi (1) noſtra ſalus periclitetur, quo loco Athanaſius conſtitutus erat, cuius exemplum ab Auctore adducitur pag. 453. lin. antep. Quod iam Lvcianvs vidit in Philopſeude, ſiue Incredulo, Tom. II. p. 326. Edit. Amſt. Οὐδὲ περὶ τούτων ἠρόμην, ὁπόσοι τῆς χρείας ἕνεκα ψεύδονται. συγγνώμης τοιγαροῦν οὗτοί γε μᾶλλον καὶ ἐπαίνου τινὲς αὐτῶν ἄξιοι, ὁπόσοι ἢ πολεμίους ἐξηπάτησαν, ἢ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῷ τοιούτῳ φαρμάκῳ ἐχρήσαντο ἐν τοῖς δεινοῖς, οἷα πολλὰ καὶ Ὀδυσσεὺς ἐποίει, τήν τε αὑτοῦ ψυχὴν ἀρνύμενος, καὶ τὸν νόστον τῶν ἑταίρων· ἀλλὰ περὶ ἐκείνων ὦ ἄριστε, φημὶ, οἳ αὐτὸ ἄνευ τῆς χρείας τὸ ψεῦδος περὶ πολλοῦ τῆς ἀληθείας τίθενται, ἡδόμενοι τῷ πράγματι, καὶ ἐνδιατρίβοντες ἐπ' οὐδεμιᾷ προφάσει ἀναγκαίᾳ. „ Neque enim de his rogabam, qui, quum vſus poſtulat, mentiuntur. Venia nimirum hi, imo laude plerique eorum ſunt digni, quicunque vel hoſtes fefellerunt, vel ad ſalutem tali pharmaco in periculis vſi ſunt: qualia multa Vlyſſes etiam fecit

dicarent. At vero vt actu ipso ea signa aduersus alterum adhibeam, seu vt animi mei sensa super certa re alicui pandam, ea obligatio oritur vel ex generali aliquo praecepto legis naturalis [2], vel ex peculiari pacto; vti supra fuit explicatum. Patet hinc, quid iudicandum sit de eo, quod quidam negant, mendacii naturam ex pacti cuiusdam violatione esse arcessendam; quod quaecunque non natura, sed pactis hominum, maxime tacitis constant, ex vtilitate, eaque singulari & oriunda sint, & aestimanda. *In eo autem, vt quaeuis alterius dicta intelligas, quid tantum compendii sit non reperiri. E contrario plurimum referre, vt integram quis habeat libertatem silentio, aut idoneis coloribus tegendi, quae sine alterius damno, nostra autem cum vtilitate secreta manent.* Confunduntur quippe, quae accurate erant distinguenda. Vt enim quis omnium cogitata, aut vt alii omnes ipsius intelligant, in eo nulla versatur vtilitas, nec sermone introducto ad id sese homines mutuo obligarunt. Sed quousque quis teneatur sua sensa alteri indicare, & alter eadem intelligendi habeat ius, satis iam expositum est. At vero posita iam obligatione sensa animi alteri communicandi, pactum, linguas introductas comitans, sese exserit de ita adhibendis vocabulis, vt sententia animi nostri ab altero possit intelligi. In quo sane tantum est compendii, vt sine eo nullus sermonis foret vsus.

§. XI. His praemissis facile licebit iudicare, quo iure vulgo quaedam a mendacii nota eximantur, vbi simpliciter, quod res est, dictum non fuit. Ac initio aliqui distinguunt inter falsum dicere, & partem veri non dicere, seu dissimulare; vt illud illicitum, hoc vero saepe vitio carere dicant. Vbi sciendum, etsi non dicere, seu tacere, mendacium proprie loquendo vocari nequeat, vbi nullum praesertim signum sermoni aequipollens fuerit adhibitum: ex alia tamen causa silentium in crimen cadere posse [1]; puta, si per eam impediatur bonum, quod quis procurare, aut concilietur malum, quod auerruncare tenebatur. Silivs Italicus L. XVI. [vers. 610.] *Animumque nefas scelerare silendo.* Sic qui in specula constitutus est ad indicandum hostium aduentum, male multabitur, si tacuerit. Imo *mendacium* non minus maledicentiam vocat Polybivs [2] L. XII. c. 7. si quis historiam scribere professus, quae gesta sunt non commemoret. [3] Quod tamen alteri indicare non tenebar, siquidem totum reticere tuto nequeam, recte parte duntaxat eiusdem narrata

fecit, vt & vitam suam & sociorum reditum redimeret. Sed de illis, vir optime, dico, qui nulla necessitate veritati mendacium anteponunt, ipsa re delectati, in eoque sine vllo obtentu idoneo versantur." (2) Si, enunciata veritate, manifeste periclitetur salus alterius innocentis, quae erat species obstetricum Aegyptiacarum, apud Pharaonem falsa loquentium, Exodi I, 20.21. quibus ibi benefecisse dicitur Deus. Simile est exemplum eius, qui pro eo, cuius vitam furiosus stricto gladio oppetit, falsiloquium dicit.

§. X. 1) Adest vtique consensus, sed qui non fit *obligatorius;* consentiebat scilicet vnusquisque in eundem quidem verborum significatum, quo iis ab aliis animi sui sensa exprimi audiisset: neque tamen quidquam impediebat, quo minus alium, pro lubitu, iisdem verbis significatum tribueret. Vid. ad §. V. not. 2. 3.

2) Puta socialitatis. Plane vti dominium ortum est ex licentia, res, quae nullius sunt, occupandi; haec vero licentia vt effectum iuris haberet, opus fuit principio socialitatis. H.

§. XI. 1) Vid. & supra L. I. c. 5. §. 14. H.

2) Ἀγνοῶν ὅτι τὸ ψεῦδος οὐχ ἧττόν ἐστι περὶ τοὺς ἂν τὰ γεγονότα γράφοντας ἐν ταῖς ἱστορίαις. Vid. Clericvs Parrhas. T. I. p. 160.

3) Vid. Praschivs de Caritate patriae. H.

narrata defungi potero. Quo adplicant exemplum *Ieremiae* XXXVIII. vbi propheta a rege interrogatus de obſidionis euentu, apud proceres regis ipſius iuſſu hoc prudenter diſſimulat, aliam interim cauſam, nec falſam, colloquii adferens. Hic enim partem duntaxat veri dixit, cum vt totum illis ſignificaret, hautquidquam teneretur. Item illud Athanaſii, qui interrogantibus ad ſe capiendum miſſis reſpondebat; modo hac tranſiiſſe Athanaſium, diſſimulans, eundem etiam retro nauem conuertiſſe. Nam ſeipſum prodere non tenebatur. Circa exemplum Abrahami *Geneſ.* XX, 12. [4] quidam dubitant, num prudenter fecerit vir ſanctiſſimus, dum Saram ſororem ſuam vocat, de matrimonio diſſimulans. Norat quippe formam irritando aliorum amori idoneam, & facilius ſolicitari ſolutas, quam maritatas. Nec iniuſtam videri Abimeleci expoſtulationem; ac inhumanam eſſe praeſumtionem, in aliqua ciuitate nullum eſſe pietatis & iuſtitiae reſpectum, antequam eius documentum extiterit. Etſi alii hoc eo nomine excuſatum eant, quod *ſpes vitae plerumque magnos animos infringat*, & ad declinandam mortem vix quidquam turpe habeatur. Sed hoc quidem in medio relinquimus.

§. XII. Distingvit quoque Grotivs d. l. §. 8. inter ſigna illa, quae ſunt reperta ad ſignificandum *μετὰ συνθήκης*, ſeu cum mutua obligatione, & inter res alias, circa quas eiusmodi conuentio non interceſſit. (Nam ſi circa rem quampiam pactum interceſſit, ea non niſi vniformiter licet vti.) Putatque rebus hiſce vti licere, etiamſi praeuideamus fore, vt alter inde falſam concipiat opinionem; modo nullum aliud ſequatur nocumentum, aut vbi nocumentum ipſum ſepoſita doli conſideratione licitum eſt, & vbi aperte alteri nocuiſſe licebat. Quod facile admittimus. Cum enim nulla adſit conuentio generalis, aut peculiaris, vt iſtam rem hoc, & non alio modo adhiberi neceſſum ſit, eo fine, vt alter inde animi mei ſententiam colligere queat; igitur circa eandem vſurpandam plena nobis intelligitur eſſe libertas relicta, modo nemini nocumentum aliquod iniuria inferatur. Quod enim alter falſam opinionem concepit, ſibi imputet; quippe qui in alienis negotiis arbitrandis plus iuſto fuit curioſus. Neque, ſi iure meo vtar, ſemper teneor euitare, ne alter in falſam opinionem, caetera innoxiam, incidat, verbi gratia: ſi quis per noctem in cubiculo ſuo lampadem alat, diſcutiendis terroribus nocturnis, aut vt ſemper lumen in promtu ſit; non tenetur eam extinguere, ſi vel maxime

4) Vid. Io. Clericvs ad h. l.

§. XII. * Bene ibi Grotivs in Annotat. *Facta naturaliter nullam habent ſignificationem, niſi eam, quam quiſque velit: nam ex inſtituto ſignificationem non habent, niſi ea facta, quae lege diuina aut humana, ſub qua etiam pacta comprehendo, ad certam ſignificationem reſtringuntur, ac proinde alio ſignificatu vſurpari haut poſſunt. Caetera omnia libera ſunt a certae ſignificationis vinculo, etiamſi plerumque ſoleant ad hanc vel illam rem ſignificandam vſurpari. Exempli cauſa: Fuga ſolet quidem plerumque vt pauoris indicium accipi; attamen etiam non pauenti fugere licet. Circumciſio ſolet accipi, vt nota ſe obligandi Iudaicis ritibus; aliter tamen eam vſurpauit & recte Paulus, cum Timotheum voluit circumcidi. Ita progredi paſſus aliquot (quod hic fecit Chriſtus) corpuſque in greſſum componere, quanquam itineris vlterioris propoſitum ſignificare ſoleat, licite tamen vſurpatur etiam extra tale propoſitum, quia actus talis eſt, ad quem vnuſquiſque naturaliter ius habet, neque alia lege ad illam ſignificationem eſt adſtrictus. Dicat hic aliquis, ſi non ex parte materiae, certe ex parte formae, id eſt, intentionis, eſſe vitium: hoc enim agi, vt qui id videt, decipiatur opinando. Id vero negandum arbitror. Nam quod*

xime vicinus credat, ob lucubrationes id fieri. Circa exemplum *Lucae* XXIV, 28. res plana eſt *. Nam talem geſtum prae ſe ferre in cuiuſuis eſt arbitrio; & nihil frequentius in vita communi, quam diceſſum ſimulare, vt conſtet, gratine ſimus futuri hoſpites, an minus. Nam ni enixe rogemur, ſerio nobis eſt propoſitum abire. Exemplum *Actor*. XVI, 3. altioris videtur indaginis. Quin autem hoſtis, cui aperte vtique licebat nocere, adhibitis ſimulationibus circa fugam, vſum veſtium, inſignium, velorum, armorum, circumueniri recte poſſit, itidem dubium non habet.

§. XIII. IDEM dicto loco mendacii notam non ſemper contrahi exiſtimat, ſi vtamur voce aut locutione ambigua, cui plures vno ſint ſignificatus, vel ex vſu vulgi, vel ex artis conſuetudine, vel ex aliqua figura aut ſchemate non inuſitato; modo animi noſtri conceptus congruat vni iſtarum ſignificationum; etiamſi putetur is, qui audit, in aliam partem accepturus. Enimvero recte ſubiungitur, non poſſe temere probari talem locutionem, niſi pertineat ad erudiendum eum, qui curae noſtrae fuerat traditus, aut ad euitandam iniquam interrogationem, (vid. SENECA Troad. v. 597. ſeqq.) aut vt noſtrum aliquod commodum quaeramus ſine damno alterius. *1 Samuel.* XXVII, 10. De caetero enim, ſi tu tenebaris ſententiam animi tui liquido mihi exponere, nihil intereſt, vtrum ſimplici me mendacio, an per ambiguum ſermonem decipias. Praeſertim cum ambiguus ſermo, ſiquidem propoſito tuo debet inſeruire, ita ſit conformandus, vt popularem magis ſenſum ego arripiam, abſtruſior & minus frequens tuis cogitatis reſpondeat. Alias ſi vterque ſignificatus aeque eſt dominans, nemo facile erit tam ſupinae negligentiae, quin interroget, in quam partem dictum illud accipi velis. Id autem omni vitio caret, ambigue aut obſcure loqui ad eum, quem informare, aut cuius profectus explorare vis; ſi hic finis magis iſthoc modo, quam per apertum ſermonem queat obtineri. Quo ſpectat exemplum Ioan. VI, 5. Sic & cui ſenſa animi mei omnino indicare non tenebar, vbi ſilentio defungi non licet, nihil prohibet, quo minus falſam opinionem pro ſimplici ignorantia propinem, ſi praeter errorem iſtum nullum aliud conſequitur damnum, quo ipſe indignus eſt. Sic nemo reprehenderit Athanaſium, ex quo cum quaereret, qui ad ipſum perſequendum miſſus erat, quantum inde abeſſet Athanaſius; hic reſpondet; eum non longe abeſſe; ap. THEODORET. Hiſt. Eccleſ. L. III. c. 8. Adparet autem ex hiſce *, caute acci-

quod hic intenditur a Chriſto, eſt maior vtilitas ſpectantium: neque talis opinatio ex tali actu ſpectato ineuitabiliter ſequebatur: poterant enim opinari & aliud quippiam. Ponamus ſane ſciſſe eum aliter, quam res habebat, opinaturos, nec impediiſſe: nihil in eo vitio eſt, ſi quis ſciat, nec impediat, quae impedire non tenebatur. Hic autem Chriſtus non tenebatur hoc impedire, quia id impedire illorum non intererat, imo potius intererat non impediri. H.

§. XIII. * GROTIVS ipſe in Annot. ad Lucam XXIV, 28. etſi concedat verba ita vſurpanda, quomodo ſciuntur aut putantur intelligenda, tamen id perpetuum eſſe negat. *Etenim,* inquit, *& Chriſtus ipſe quaedam videtur dixiſſe Apoſtolis, quae cum veritatem haberent figuratam, ab illis tamen ſecundum verborum proprietatem intelligebantur, vt de ſeſſione in duodecim ſedibus, aliaque eiuſmodi. Nam ſi actum externum ſpectes, non erant adſtricta ad illam proprium ſignificationem: ſi actum internum, non erat ea intentio, vt deciperentur Apoſtoli: cum in illo ſenſu vero, ſed Apoſtolis ad id tempus occulto, plus eſſet, quam in eo, quod ipſi opinabantur. Vbi vero ſermo eam, quae veritati congruam ſignificationem ex ſani iudicii aeſtima-*

accipiendum illud GROTII dicto loco, quando ad communem mendacii notionem requiri ait, vt quod dicitur, scribitur, notatur, innuitur, intelligi aliter *nequeat*, quam in eum sensum, qui a mente proferentis discrepat. Nam vbi quis liquido sententiam suam tenetur exprimere, sermo ita est formandus, vt quem sensum praesens negotium, aut dictionis vsus popularis insinuat, idem quoque cogitatis tuis congruat. Neque alter statim iubendus est, suum errorem aut damnum sibi ipsi imputare, quod non omnes minus frequentatos, & a praesenti re alienos, ac contortos dictionum sensus excusserit, aut quod diuinus non fuerit. ISOCRATES Panathenaico: [pag. 486. Edit. Paris. 1621.] Ambiguis dictis vti, *Περὶ μὲν συμβολαίων καὶ πλεονεξίας ἀγωνιζόμενον, αἰσχρὸν καὶ πονηρίας ὃ μικρὸν σημεῖον, si de contractibus, & emolumentis in foro litiges, turpe est, & magnum signum improbitatis.*

§. XIV. LONGE MAGIS autem detestandae sunt reseruationes illae mentales *, quas aliqui foedo plane artificio excogitarunt, in contrarium torquendo apertorum verborum sensui, etiam circa illas res, vbi verum dicendi obligatio erat, & quae iuramento confirmantur assertiones. Per quas hoc quidem efficitur, vt extrinsecus affirmare quis videatur, quod in animo suo negare instituit, & vice versa. Quo ipso omnis sermonis vsus corrumpitur, vt nemo amplius certus esse possit, in quam partem alterius verba debeat accipere. Quanquam & absurdum plane sit isthoc inuentum. Cum enim institutus sit sermo, vt quod in animo habemus efferatur; cogitationum autem nostrarum, quamdiu non proferuntur, in vita humana nullus sit effectus: quomodo igitur tacita illa, & a communi vsu abhorrens reseruatio mentalis possit tollere effectum illum, quem prolata verba alias producere sunt apta? Id equidem frequens, vt sermoni generali ex substrata materia, aliisue circumstantiis accedat quandoque tacita conditio aut restrictio, per quam sermo praesenti negotio dextre aptatur, atque ab inconuenientia liberatur. Verum quid hoc vel rationis vel subtilitatis habet, si interrogatus an fecerim, iurem, non feci, nempe *aliud quidpiam*, aut *alio die?* Aut si petenti pecuniam dicam, non habeo, scil. *quam tibi dem.* Aut promitto me tibi daturum scil. *dicis causa?* Stultum autem est, quod eiusmodi hominem a mendacii & periurii crimine volunt eximere ideo, quia is *tantum non dicit vnam veritatem determinatam, quam audientes concipiunt, ac verba illa significare, sed aliam veritatem disparatam.* Quasi vero interrogationi meae satis fiat, si quamuis veritatem disparatam, & quae ad praesens negotium nihil facit, audiam; aut quasi adposite quaestioni meae satisfecerit, qui mihi de cepis percontanti, de alliis responderit. Sicut & illud non

aestimatione non recipit, etiamsi recta sit intentio, vitio eum non carere, pars Christianorum veterum longe maxima consentit: nimirum quia si talis sermo admittatur, magna ex parte tollitur vinculum illud, quod homines hominibus sociat. Neque enim frustra Dei dono singulari solis hominibus tributum est, inter se colloqui. Et ad intentionem quod attinet, ea non potest rectum efficere actum, qui velut agnatam sibi habeat curuitatem. H.

§. XIV. * Qualis illa Arii apud SOCRATEM L. I. H. E. c. 38. *Sentio, sicut scripsi;* scilicet in charta sub ala. Pro earum defensione frustra a quibusdam adferuntur dicta Christi apud Marcum XIII, 32. & Ioannem VII, 8. H.

§. XV. 1) Quibus infantibus quum similes sint alii imperiti, ipsis quoque, talibus commentis, quae

non minus absurdum eſt, quod dicunt; ex oratione aperte prolata, & reſeruatione mentali vnam confici integram orationem, in qua tota coniunctim accepta nulla ſit falſitas, verbi gratia, ſi quis dicat, non ſum ſacerdos, hoc in mente reſeruato, *vt tibi dicam:* tota haec oratio, ſi integre ſumatur, erit vera; *non ſum ſacerdos, vt tibi dicam.* Enimuero vti oratio propter alios inuenta eſt, non vti ſibi quisque loqueretur: ita eiusdem veritas & falſitas ex iis aeſtimatur, quae aperte ad alios proferuntur. Add. Lud. MONTALTIVS Epiſt. prouinc. 9.

§. XV. NON COMMITTI mendacii culpam, etiamſi aliquid dicatur, quod falſam habeat ſignificationem infanti, aut amenti, communiter ſtatuitur; adeoque permiſſum creditur [1]. *Vt puerorum aetas improuida ludificetur.* LVCRETIVS L. I. [v. 935. & ſeqq.] THEOCRITVS Idyl. 15. [v. 40.] Ὀυκ ἀξιῶ τὸ τέκνον. μοϱμὼ, δάκνει ἵππος. Ratio adfertur a Grotio d. l. §. 12. *quia cum illis non ſit iudicii libertas, non poteſt eis circa illam libertatem iniuria fieri.* Quae ratio mihi non plane ſufficit. Nam vt de infantibus potiſſimum dicam, manifeſtum eſt equidem, hactenus illis deeſſe facultatem iudicandi, quod quae iisdem narrantur, aut alio modo repraeſentantur, ſimpliciter & incaute arripiant, nec per ratiocinia verum a falſo diſcernere norint. Quia tamen, qua ſunt homines, id iuris habent, vt ne ab aliis laedantur; vtque humanitatis officia recipiant, & peculiariter a parentibus atque educatoribus potiſſimum bonis ſententiis imbuantur; (Add. Matth. XVIII, 10.) & vero vtique tenent facultatem adprehendendi ſaltem res faciles: omnino cenſendum eſt, illos eodem cum adultis iure hactenus frui, vt quae indicari ipſis debent, ita proponantur, quo intelligi ab iisdem poſſint. Verum quia ob rationis imbecillitatem & affectuum impetum nudam veritatem fere adſpernantur; ideo per fabulas doceri, aut fictis terriculamentis coërceri eos expedit [2], quousque citra inania rerum ſoliditatem capere, & aeſtimare norint. Inde non vt ludibrio habeantur, aut noxa afficiantur, aduerſus illos figmenta adhibemus, ſed quia ratione magis ſeria doceri commode nequeunt. Hinc adpoſite LVCRETIVS dicto loco [v. 935. & ſeqq.]

Pueris abſinthia tetra medentes,
Cum dare conantur, prius oras pocula circum,
Contingunt mellis dulcis flauique liquore,
Vt puerorum aetas improuida ludificetur
Labrorum tenus; interea perpotet amarum
Abſinthii laticem, deceptaque non capiatur,
Sed potius tali facto recreata valeſcat.

STRA-

quae falſam habeant ſignificationem, prodeſſe licet. Sic in Nouo Teſtamento complura loca legis veteris eo ſenſu adplicantur, quo ea Iudaei vulgo accipiebant, etſi is verbis authenticis minime reſponderet. Similiter plura ibi argumenta *ad hominem* praeſto ſunt: tali ſenſu, aliaue opinione Iudaeorum communi fulta, quamuis falſa, quamuis incerta. Vid. Io. CLERICVS in notis Latinis ad Nouum Teſtam. praecipue ad Epiſt. ad Galatas & Parrhaſian. P. I. pag. 82. 83. 84. I. Editionis.

2) Hactenus admitti poteſt quod ait DONATVS in Eunucho: *Falſum eſt, quo tegitur id, quod factum eſt: Vanum, quod fieri non poteſt: fictum, quod non eſt factum, & fieri potuit. Falſum loqui culpae eſt; fictum virtutis: falſis decipimur; fictis delectamur.* H.

STRABO L. I. [3] [pag. 19. Ed. Parif. 35. 36. Ed. Amftel.] *Non modo Poëtae, fed etiam ciuitates longe prius fabulas delegerunt, nec non ipfi legum latores publicae vtilitatis gratia, cum ratiocinantis animantis intuerentur ingenium. Homo enim cognitionis auiditate ducitur. Huius autem via prima fabularum ftudium eft. Hinc pueri audire incipiunt, & ad communicanda ftudia vltro proficiunt. Caufa eft, quia nouum quoddam eft ftudium fabulatio, quae non res confiftentes, fed alia quaedam exponit. Dulcis quidem eft nouitas, & quod nemini prius eft cognitum: hoc autem ipfum eft, quod oblectationis auiditatem ingenerat. Cum autem admiratio adfit, & monftra, intenditur oblectatio, quae difcendi illecebra eft. Ab ipfo igitur primordio hoc pacto inefcandi funt: aetate vero prouectiore ad rerum difciplinam perducendi, corroborata iam cogitatione, cum adulationis amplius nequaquam indigeant.* Peculiariter autem commendationem Fabularum Aefopi vide apud PHILOSTRATVM de Vita Apollonii L. V. [c. 5. Ed. Morelli c. 14. Ed. Lipf. Olear.] Sed & amentes, qua rationem non capiunt, recte figmentis deliniuntur.

§. XVI. QVIN IN vniuerfum omnes, apud quos bonum, quem intendimus, finem fimplici fermone affequi non valemus, citra mendacii culpam figmentis in errorem, verum ipfis falutarem, poffunt deduci. Neque neceffum eft, eius licentiae rationem inde arceffere, quod praefumatur, alterum libertatis fuae in iudicando laefionem non aegre laturum, imo gratias habiturum eo nomine ob commodum, quod inde affequitur. Volenti autem iniuriam non fieri. Nam habebat quidem ifte ius, vt noftro fermone aliquod ipfi commodum conciliaretur, aut malum depelleretur; verum non eo modo, vt contrarium effectum ifte fermo produceret. Id quod factum fuiffet; fi rem fimpliciter prout erat, citra colorem intellexiffet. Inde in tali cafu non minus ad ingenium & conditionem audientis attemperandus eft fermo, quam Medico pharmacum ad vires & complexionem aegroti. Cum igitur nemo dici poffit ius habuiffe, vt fermonem tali forma conceptum audiret, quo ipfi perniciofius erat futurus; non recte quoque dicitur, ius aliquod heic effe remiffum. Cumque ex aduerfo alter teneretur ad id officii mediante fermone alteri exhibendum ex lege humanitatis, vel etiam arctiore ex obligatione; in aperto eft, non poffe ipfum effe obligatum fermonem eo modo adhibere, quo fine

3) Καὶ πρῶτον, ὅτι τοὺς μύθους ἀνελέξαντο οὐχ οἱ ποιηταὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ αἱ πόλεις πολὺ πρότερον, καὶ οἱ νομοθέται, τοῦ χρησίμου χάριν, βλέψαντες εἰς τὸ φυσικὸν πάθος τοῦ λογικοῦ ζώου. Φιλειδήμων γὰρ ὁ ἄνθρωπος· προοίμιον δὲ τούτου τὸ φιλόμυθον. ἐντεῦθεν οὖν ἄρχεται τὰ παιδία ἀκροᾶσθαι, καὶ κοινωνεῖν λόγων ἐπὶ πλεῖον. Αἴτιον δ' ὅτι καινολογία τίς ἐστιν ὁ μῦθος, οὐ τὰ καθεστηκότα φράζων, ἀλλ' ἕτερα παρ' αὐτὰ, ἡδὺ δὲ τὸ καινὸν, καὶ ὃ μὴ πρότερον ἔγνω τις· τοῦτο δ' αὐτό ἐστι καὶ τὸ ποιεῖν φιλειδήμονα. Ὅταν δὲ προσῇ καὶ τὸ θαυμαστὸν, καὶ τὸ τερατῶδες, ἐπιτείνει τὴν ἡδονὴν, ἥπερ ἐστὶ τοῦ μανθάνειν φίλτρον. Καταρχὰς μὲν οὖν ἀνάγκη τοιούτοις δελέασι χρῆσθαι· προϊούσης δὲ τῆς ἡλικίας ἐπὶ τὴν τῶν ὄντων μάθησιν ἄγειν, ἤδη τῆς διανοίας ἐρρωμένης, καὶ μηκέτι δεομένης κολάκων. Lib. I. p. 19. Ed. Parif. 35. 36. Ed. Amftel.

§. XVI. 1) PHAEDRVS L. III. Fabul. in princ.

Seruitus obnoxia,
Quia quae volebat non audebat dicere,
Affectus proprios in fabellas tranftulit
Calumniamque fictis elufit iocis.

Conf. 2 Samuel. XII, 1. fequ. 1 Reg. XX, 39. H.

2) Menander ex incert. Comoed. Fragm. 33. Ed. Clerici.

Κρεῖττον δ' ἐπέσθαι ψεῦδος, ἢ ἀληθὲς κακόν.

3) Quod ideo perpetrauit, quoniam nouerit, Deum, iudicio extraordinario, Cananaeos Ifraëlitis traditurum. Alias officium boni ciuis minime expleuiffet, celando exploratores populi hoftilis,

fine suo erat cariturus. Inde ab omni vitio mendacii vacant, & laudem insuper prudentiae merentur ficti sermones [1], quibus alicuius innocentia tegitur, iratus placatur, moestus demulcetur, aut quid aliud commode adfertur, quod aperta oratione obtineri non poterat. Vid. Exodi I, 17. 19. 1 Samuel. XIX, 12. seqq. XX, 5. 28. 29. 2 Sam. XIV, 4. seqq. 2 Corinth. IX, 2. 3. 4. PLINIVS III. Epist. 16. de Arria. HORATIVS III. Carm. [Od. II. 35. 36.] de Hypermnestra, quae ab ipso vocatur *Splendide mendax, & in omne virgo Nobilis aeuum.* EVRIPIDES Phoenissis v. 998. SADI Rosarium Persicum c. 1. *Mendacium beneficium faciens, melius est vero, exitium parturiente.* HELIODORVS Aethiop. L. I. [c. 3. pag. 52. Ed. Lugd. 1611.] Καλόν ποτε καὶ τὸ ψεῦδος, ὅταν ὠφελῦν τὺς λέγοντας, μηδὲν καταβλάπτῃ τὺς ἀκὺοντας. *Pulcrum est mendacium, cum auctori commodat, & audienti non nocet* [2]. Huc spectat factum Rachabae [3] Ios. II, 4. Vbi non curamus, quod GROTIVS ad hunc locum notet [4]: *Ante Euangelium mendacium viris bonis salutare culpae non ducebatur. Laudatur hoc factum, vt illi tempori congruens,* ad Ebraeos XI, 31. Iac. II, 25. Nam & nunc licitum id arbitramur, modo obligatio ciuilis per idem non violetur. Addatur SOCRATES Hist. Eccl. L. III. c. 12. Huc pertinent, qui in praelio labantes suorum animos ficto nuncio erigunt, quo incitati victoriam & salutem sibi pariant, aut qui ante praelium hostium multitudinem extenuant. Vid. Cornel. NEPOS Eumene c. 3. & passim apud historicos. XENOPHON. L. IV. de Dict. & fact. Socratis. [pag. 462. 463. Ed. Graec. H. Steph.] *Si quis dux viderit exercitum perterritum, & mentitus dicat illico socios affuturos, istoque mendacio animos sociorum leuet, sub quonam id collocabimus? Sub iustitia, vti videtur.* Apud SOPHOCLEM Philoctete: [vers. 108. 109.] Neopt. Ὀυκ αἰσχρὸν ἡγῆ δῆτα τὰ ψεύδη λέγειν; Vlyss. Ὀυκ, εἰ τ' σωθῆναι γὲ τὸ ψεῦδος φέρει. *Non ducis turpe mentiri. Non, cum mendacium salutem affert* [5]. Add. FRONTINVS Strateg. L. I. c. 11. L. II. c. 7. Et POLYAENVS L. I. Strateg. de Leotychide. [c. 33.] Maximus TYRIVS Differt. III. [pag. 30. Edit. Dauis.] Ὀυδὲν σεμνὸν τὸ τ' ἀληθῆ λέγειν, εἰ μὴ γίγνοιτο ἐπ' ἀγαθῷ τῦ μαθόντος. ὅτω καὶ ἰατρὸς νοσῦντα ἐξαπατᾷ, καὶ στρατηγὸς στρατόπεδον, καὶ κυβερνήτης ναύτας, καὶ δεινὸν ὐδέν. ἀλλὰ ἤδη καὶ ψεῦδος ὤνησεν ἀνθρώπυς, καὶ τἀληθὲς ἔβλαψεν. *Non est res per se praeclara verum dicere, nisi id cum vtilitate fiat eius, qui audit. Ita saepe medicus aegros, dux exercitum, gubernator falli*

stilis, occupatum venientis patriam ipsius. Vid. nota Io. CLERICI ad h. l.

4) Et ad 1 Sam. XXI, 2. *Condonandum aliquid illis temporibus, latente nullum vita aeterna.* H.

5) Sequitur ibidem:

Neopt. Πῶς ὖν βλέπων τὶς ταῦτα τολμήσει λαλῦν;
Vlyss. Ὅταν τὶ δρᾷς ἐς κέρδος, ὐκ ὀκνῦν πρέπει.
Qua fronte quisquam talia auderet loqui?
Linquendus est, cum suadet vtilitas, pudor.

Idem Creussa apud STOBAEVM tit. de mendacio.

Ὅτῳ δ' ὄλεθρον δεινὸν ἡ ἀλήθει' ἄγει,
Συγγνωστὸν εἰπῦν ἐστὶ καὶ τὸ μὴ καλόν.
At vera certa, si cui pestem ferunt,
Huic danda venia est, si facit quod non decet.

Diphilus apud eundem STOBAEVM:

Ὑπολαμβάνω τὸ ψεῦδος ἐπὶ σωτηρίᾳ
Λεγόμενον, ὐδὲν περιποιῦσθαι δυσχερές.
Quod pro salute dicitur mendacium,
Me iudice habere nil potest incommodi.

Apud EVRIPIDEM Hecubae interroganti:

Τί δῆ τ' ἔλεξας, δῦλος ὢν ἐμὸς τότε;
Quid tum locutus, cum mea esses in manu?

Respondet Vlysses:

Πολλῶν λόγων εὑρήμαθ' ὥστε μὴ θανῦν.
Reperta fatu varia, vitandae neci. H.

fallit nautas; nec hoc in iis reprehenditur. Quid? quod mendacia ſaepe proſunt hominibus, nocet contra veritas. Quanquam neſcio, an probari poſſit illud factum Ageſilai, qui cum ſuos multitudine hoſtium perterritos cerneret, manui vocabulum victoriae inſcripſit, arreptoque ab hariolo iecinore, in manum notis inſcriptam impoſuit, quoad notae a iecinore reciperentur. Tunc ſociis eam ſcripturam monſtrat, deos, inquiens, victoriam polliceri. PLVTARCHVS Apoph. Lacon. [pag. 214. E. Tom. II. Ed. Wechel.] Sic mendaces non ſunt medici, dum aegroto delicato aut moroſo pharmaci dulcedinem aut lenitatem perſuadere ſatagunt. LIBANIVS Declam. [XXIX. p. 664. D. Edit. Pariſ. Morelli.] *Medicos videmus aegrotantium cupidines fraudibus eludere. Idem etiam vtique aduerſus ſanos praeſtamus, quoties melius fuerit deluſum fuiſſe, quam quod verum eſt audiſſe* [6]. Neſcio tamen, an ſub hac claſſe cenſeri poſſit aſtutia Eraſiſtrati medici apud Seleucum regem fingentis, Antiochum filium vxorem ipſius deperire, apud LVCIANVM de Dea Syra. [T. II.] Huc quoque poſſis referre factum Ioſephi, qui vt in fratribus ſuis ſeriam poenitentiam plagii circa ipſum perpetrati excitaret, vtque intelligeret, quo animo in patrem, ac fratrem Beniaminem eſſent, diu eos fictis criminationibus anxios habuit. *Geneſ.* XLII. ſeqq. IOSEPH. Archaeol. L. II. c. 3. Denique & fabulas Poëtarum [7], quibus ſub amoeno inuolucro veritas inſinuatur, a mendaciorum claſſe eximendas facile conceditur. Vid. PLVTARCHVS de aud. Poëtis. Et hactenus admitti poteſt illud SOPHOCLIS Electra: *Δοκῶ μὲν ὐδὲν ῥῆμα σὺν κέρδει κακόν. Exiſtimo enim, nullum verbum commodum & vtile turpe eſſe* [8].

§. XVII. RECTORIBVS quoque ciuitatum falſo ſermone vti quandoque licet, quorum conſilia ac deſtinata ſi propalentur, ſaepe incaſſum cadunt, aut in reip. damnum redundant. Ea, vbi ſilentio nudo non ſatis obteguntur, per fictos ſermones auerſa alioſum hominum curioſitate, velare fas erit. PLATO de Rep. Lib. III. [p. 611. C. Ed. Wechel. p. 389. B. T. II. Ed. Steph.] Τὸ ψεῦδος ἀνθρώποις χρήσιμον, ὡς ἐν φαρμάκυ εἴδει, δῆλον ὅτι τόγε τοιῦτον ἰατροῖς δοτέον, ἰδιώταις δὲ ὐχ ἁπτέον. Τοῖς ἄρχυσι δὴ τῆς πόλεως, εἴπερ τισὶν ἄλλοις προσήκει ψεύδεσθαι ἢ πολεμίων, ἢ πολιτῶν ἕνεκα, ἐπ' ὠφε-

6) *Καὶ μὲν καὶ τοὺς ἰατροὺς ὁρῶμεν, τὰς τῶν καμνόντων ἐπιθυμίας ἀπάταις ἀναβάλλοντας. ἤδη δέ που καὶ πρὸς ὑγιαίνοντας τοῦτο ποιοῦμεν, ὅταν ᾖ κρεῖττον, τοῦ τ' ἀληθὲς ἀκοῦσαι τὸ παρακρουσθῆναι.*

7) Adde fictiones iuris, quarum & in diſciplina hac vſus, & plena eſt Romana Iurisprudentia. De iis vid. Ant. Dadini ALTESERRAE tractatus ſeptem. H.

8) Quae verba potius ita reddenda erant: *Exiſtimo enim, nullum falſum rumorem famae noſtrae grauem eſſe poſſe: quum res a nobis geſtae tantum ſecum vtilitatis ferant*; Eodem ſenſu vox ῥῆμα occurrit Matth. V, 11.

§. XVII. 1) Confer, quae dicuntur ab Auctore noſtro in Diſſertatione, *de concordia verae politicae cum Religione Chriſtiana* §. 10.

2) Caeterum Plato minime condemnat Falſiloquia, quibus priuati inter ſe vti poſſint. Adgnoſcit enim, ea interdum verae Medicinae inſtar eſſe. Lib. II. p. 382. *Τὶ δὲ δή; τὸ ἐν τοῖς λόγοις ψεῦδος, πότε καὶ τὶ χρήσιμον, ὥστε μὴ ἄξιον εἶναι μίσους; ἆρ' οὐ πρός τε τοὺς πολεμίους, καὶ τῶν καλουμένων φίλων, ὅταν διὰ μανίαν, ἤτινα ἄνοιαν, κακόν τι ἐπιχειρῶσι πράττειν, τότε ἀποτροπῆς ἕνεκα, ὡς φάρμακον χρήσιμον γίνεται.* Lib. II. p. 352. C. Vid. Lib. III. p. 414. B. C. Lib. V. p. 459. C. D. & de Legib. L. II. p. 663. D. Lib. XI. pag. 917.

3) Sic Iehu, Rex Iſraëlis, Baalis colendi cupidum

ὠφελείᾳ τῆς πόλεως, τοῖς δὲ ἄλλοις πᾶσιν οὐχ ἁπτέον τοῦ τοιούτου. *Mendacium hominibus pro medicamento est vtile, quare publicis medicis concedendum, priuatis autem hominibus minime attingendum. Igitur rempublicam administrantibus praecipue, si quibus aliis, mentiri conuenit*[1], *vel hostium, vel ciuium causa ad ciuitatis vtilitatem. Reliquis autem a mendacio abstinendum est*[2]. Huc spectat factum Salomonis 1 Reg. III, 25. Apud SVETONIVM Claudio c. 15. hic *foeminam non agnoscentem filium suum, dubia vtrinque argumentorum fide, ad confessionem compulit, indicto matrimonio iuuenis.* Sic patre & filio in ius rapto ob interfectum sacerdotem, cum non constaret, vter facinus patrasset, neutro alterum prodere volente, Carol. Magnus sententiam pronunciasse dicitur, vt vterque moriatur. Ita pater se auctorem confessus est. Sic lex in Hispania est, vt si serua ex domino pepererit, ipsa libera fiat. Aliquando ex nobili ancilla sua conceperat; ille negat. Illiquida probatione rex Alfonsus iubet puerum publice vendi. Quo audito, pater se prodidit: ap. PANORMITANVM de Reb. gestis Alfonsi L. II. Sic cum Neleo, coloniam deducturo, vates respondissent, oportere a pollutis hominibus exercitum purgari; *ipse simulauit, se puerum trucidasse*[3], *& purgationis indigere. Sic alios, qui sibi conscii essent, etiam persuasit. Quo facto, patefactos iam qui se contaminassent reliquit*; apud AELIANVM V. H. L. IIX. c. 5. Hispanis prouerbium est: *dic mendacium, & erues veritatem.* Huc quoque pertinent dissimulationes circa valetudinem aut mortem Principis[4]; praecauendis turbis. Isthaec tamen hautquidquam ad Numae commenta extendere velim. Add. POLYAENVS Strateg. L. II. in Epaminonda n. 6. & 12. POLYBIVS L. XVI. c. 11. Sicuti & isthaec licentia nullo modo ad promissa pertinet. Add. BACONIS Sermon. fidel. c. 6.

§. XVIII. CVM PORRO Grotius d. l. §. 13. mendacium oriri statuat ex laesione iuris, quod quis habet ad intelligendam alterius sententiam; ex hoc quoque concludit: mendacium non esse, quoties fictum sermonem ad aliquem dirigimus, qui non decipitur, etiamsi tertius falsam inde hauriat persuasionem[1]. Praesupponitur enim priuatum duntaxat negotium geri inter me & alterum, neque id quidquam ad tertium spectare. Ergo alter ficto sermone

 haut

pidum se simulabat, cum eiusdem cultores comprehendendi & pessundandi consilia apud se coqueret. 2 Reg. X, 19. Cui simile factum Constantii Chlori, Constantini patris, vt ministrorum suorum Christianismum profitentium, animos tentaret, dignitatum amissionem minantis a Christianismo non discedentibus; mox, vbi aliorum constantiam, aliorum leuitatem hoc testimonio didicerat, solos eos retinentis, qui se Christianos ostendere perseuerauerant. Vid. Can. 21. caus. 22. quaest. 13. H.

4) Et Sophismata politica alia, quae, si sine iniuria aut fraude cuiusquam adhibentur, damnari vt iniusta non debent. De quo alibi fusius. Addatur FORSTNERVS. ad I. Annal. Taciti verb. *laetique interdum nuncii vulgabantur.* H.

§. XVIII. 1) Refertur huc, a Patribus quibusdam veteris Ecclesiae, vt obseruat GROTIVS, obiurgatio, qua Paullus Petrum carpebat, Antiochiam profectum, quod, ne Iudaeis offensam pararet, consuetudini omni cum Paganis, nouiter conuersis, nuncium misisset. Galat. II, 11. & seqq. Satis bene enim, inquiunt S. Chrysostomus, & S. Hieronymus, nouerat Petrus, se a Paullo non serio, sed dicis tantum caussa increpari, vt iis placeret, coram quibus loquebatur. Verum manifestum est, Paullum vtique ex animi sui sententia, loqui & reprehendere Petri institutum tanquam prae se ferens simulationem reprehensibilem, quoniam a Paganis secedens testatum faciebat, sibi sedere: obseruationem cerimoniarum Mosaicarum abscisse necessariam esse, si quis Deo placere vellet, id quod Scripturae S. & fini Euangelii repugnabat.

hautquidquam decipitur, qui ex eo ſatis animum meum percipit, non ſecus ac ſi intelligenti fabulam narrem, aut ironico vel hyperbolico ſermone vtar. Aduerſus tertium autem ideo mendacii culpa non contrahitur, quia cum eo nihil eſt negotii, adeoque nullum ipſi ius, vt quae mea ſit mens intelligere debeat. Ac ſi ipſe opinionem ſibi format de eo, quod non ipſi, ſed alteri dicitur, habet, quod curioſitati ſuae imputet. Qua tamen aſſertione ne quis abutatur, monendum eſt, non debere a duobus ex compacto captari tales occaſiones, vt tertius aliquis hoc modo ludibrio habeatur. Nam ſi vel maxime tertius ille plenum ius non habeat me intelligendi, lex tamen humanitatis & caritatis requirit, vt ne meus ſermo occaſionem praebeat ipſi damnum praeter meritum accipiendi. Vt omnino diſtinguendum ſit, vtrum aliquis citra ſuam culpam aliorum ſermonem percipiat, an vero ex petulantia, aut maligna cura aliorum ſecretis immineat. Igitur aſſertio iſthaec competit potiſſimum in ὠτακουστὰς, qui inſidioſis auribus clanculum aliorum ſermones ſublegere satagunt. Horum importunam curioſitatem, vbi penitus tacere non placet, ſolemus amoliri, diuerſum & ad rem non pertinentem iniiciendo ſermonem, vel etiam de compacto fabellam referendo, quam dum ipſe, magnum ſe excepiſſe arcanum ratus, aliis propinat, ludibrio habeatur, modo nullum praeterea ipſi aut aliis damnum inde enaſcatur. Equidem nouimus, neminem debere alterius honorem & exiſtimationem deterere, ludoſque eundem facere. Enimuero vti non arbitramur nos pecaſſe, ſi alicuius errorem detexerimus, modo id fiat citra amarulentiam, & inſultationem eruditis viris oppido quam indignam, etſi eiuſdem famae aliquid potius inde decedat, quam accedat: ita vitium in alterius moribus haerens, vbi nobis id moleſtum extiterit, nil prohibet vel ludibrio corrigere, quo ipſe deinceps id exuat. Neque enim ideo correctiones & emendationes aliorum illicitae ſunt, quia opinionem de illorum praeſtantia imminutum eunt. Sic cum in vniuerſum generis humani interſit, ne quiuis cuiusuis arcana intelligat, tacita quapiam gentium conuentione eſt receptum, vti ſigillo munitae literae ab illo ſolo aperiantur, cui ſunt inſcriptae [2]. Si ergo aliquem animaduertero mearum arcana epiſtolarum captare, credo piaculum non erit, ſi eiusmodi epiſtola ipſi intercipienda ſubiiciatur, qua lecta non magnopere gaudeat. Sic ſi in domo aliqua puer ſit, omnibus eduliis in penu diſpoſitis imminere ſolitus; iniuriam iſte non patietur, ſi reprimendae ipſius gulae amaro plenum ſucco vas inter reliqua locetur. Huc referre poſſis, quod memorat HERODOTVS L. I. [pag. 48.] de Nitocri ſeu Semiramide, quae ſepulcro ſuo incidi curauerat haec verba: *Si quis rex Babyloniorum pecunia valde indiguerit, ex ſepulcro ipſius aperto quantumcunque voluerit ſumeret.* Id cum aperuiſſet Darius rex, auri nihil inuenit, ſed haec duntaxat verba: *Niſi inſatiabilis*

2) Vid. HERTII diſſertatio de commeatu literarum §. 3. in Tomo I. Commentationum & opuſculorum, vbi illud etiam obſeruat, ſemper inhumanum viſum eſſe, aliorum epiſtolas propalari adducto CICERONIS loco ex Philipp. II, 4. *At etiam litteras, quas me ſibi miſiſſe diceret, recitauit, homo & humanitatis expers, & vitae communis ignarus. Quis enim vmquam, qui paullulum modo bonorum conſuetudinem noſſet, litteras ad ſe ab amico miſſas, offenſione aliqua interpoſita in medium protulit, palamque recitauit? quid eſt aliud tollere e vita vitae ſocietatem, quam tollere amicorum colloquia abſentium? quam multa ecce ſolent eſſe in epiſtolis, quae prolata ſi ſint, inepta*

tiabilis auri fuisses, mortuorum loculos hautquidquam commouisses. [3] Aut vti MAXIMVS Tyrius differt. X. in fine id effert: Ὦ πάντων ἀνθρώπων ἀπληστότατε, ὃς ἔτλης νεκροῦ θίγειν δι' ἔρωτα χρυσοῦ. *Male sit tibi mortalium auarissime, qui auri causa mortuum tangere ausus es.* Vid. quoque Ad. OLEARIVS Itin. Pers. L. IV. c. 7. Eiusmodi quippe inscriptionibus credere, simplicitatem iuxta & auaritiam arguit. Equidem recte illi, qui in facto Papyrii apud GELLIVM L. I. c. 23. causam, id est, ingenium & taciturnitatem in tantilla aetate laudant; modum autem reuerentiae matri debitae aduersum censent; praesertim cum istud ludibrium eliceret sententiam, matronis sane quam parum honorificam; *vt vna potius duobus nupta fieret, quam vni duae.* [4] Nondum tamen a me impetrare hactenus potui, vt valde irascerer marito illi apud PLVTARCHVM Lib. de Garrulitate [pag. 507. T. II. Ed. Wechel.], qui amoliendae vxoris importunitati circa expiscanda Senatus arcana de coturnice [5], quae cum aurea galea per forum volitare visa sit, narrauit. Etsi ne reliqui per garrulam istam mulierem in vanum terrorem coniicerentur, aut aliud quid damni caperent, marito isti vtique erat cauendum. Nam momentaneum errorem delectatio sequens facile pensabat. Quod si autem hoc prouidendum est, ne per eum; qui a nobis ludibrio haberi merebatur, alter decipiatur; multo minus licebit falsi quid alteri persuadere, eo fine, vt is tertium decipiat; licet alter ille fortasse peculiariter inde non laedatur. Nam & hoc ipsum indignum est adhiberi velut instrumentum alterum fallendi: & perinde est, siue immediate, siue interuentu alterius a nobis subornati alium decipiamus. Quanquam ars sit non paucis vsurpata, vt fallant eos, per quos fallere alios cogitant. Vid. SENECA Thyeste v. 320. Scilicet quia *non parum interest, ex animo omnia, vt fert natura, facias, an de industria* [6]. TERENTIVS Andr. Act. 4. sc. 4. Add. quoque GELLIVS L. XII. c. 12.

§. XIX. ILLVD planum est, cum inter hostes obligatio sensa animi patefaciendi cesset, posse quem citra notam mendacii aduersus eos falsa proferre, fictisque rumoribus terrere, aut detrimenti quid iisdem inferre, dummodo tertio amico praeter fas damnum inde non nascatur. Cui enim aperta vi nocere licet, quid prohibet, quo minus per astutiam, & citra nostrum periculum ei noceatur? Quod enim aliqui hunc modum hosti nocendi sunt adspernati, factum, non quia crediderunt, ius aliquod violari: sed quia ferociores apud animos illa tantum hosti illata gloriae ducuntur, quae vigorem quendam & impetum animi ac corporis praeferunt. Sed quae de fallendo hoste dicuntur, nequaquam ad vlla pacta cum hoste, tollendo aut suspendendo bello inita [1], sunt extendenda [2]. Cum enim lex naturae pacem, quantum commode potest, seruari, aut abruptam sarciri iubeat; iubere quoque intelligitur, vt ea vsur-

 pentur

inepta videantur? quam multa seria, neque tamen vllo modo diuulganda.

3) Quod exemplum parum ad rem facit.

4) Quod exemplum a quibusdam fabulis accensetur. Vid. THOMASII Naeui Iurisprud. Rom. p. 126.

5) Κορυδὸν PLVTARCHVS laudat, quod *alaudae*, potius, quam *cornicis* nomine reddi debebat.

6) Qui locus ipse quoque parum inseruit instituto AVCTORIS.

§. XIX. 1) De quo infra L. VIII. c. 7. & L. V. c. 9. §. 3. H.

2) Vid. infra L. V. c. 9. §. 3. & L. VIII. c. 7. 8.

pentur media, ſine quibus iſte finis non poteſt obtineri. Atqui in pacem coire hoſtes iterum nequeunt, nî inuicem ſit obligatio ſenſa animi circa praeſens negotium liquido indicandi; adeoque nî diffidendi inuicem neceſſitas per obligationem vera dicendi circa compoſitiones pacis tollatur. Sed & quod traditur, licitum eſſe hoſti ficto ſermone illudere aut nocere, nequaquam eo extendi debet, vt de hoſte falſa crimina & flagitia ſpargantur, minuendae exiſtimationi. Nam ſtatus hoſtilitatis id quidem licentiae dat, vt cogitata animi mei hoſti abſcondam, aut fictos rumores diſſeminando viam ad ipſi nocendum aperiam. Sed qui crimen hoſti obiecturus eſt, ſiquidem de eo fidem velit facere illis, qui extra hoſtilitatem ſunt conſtituti, vtique hoſtili ſchemate exuto veritatis ſeſe aſſertorem ferre debet, adeoque hiſtorici perſonam aduerſus iſtos induit. Vnde ſi ſponte a rerum veritate abeat, mendacis & calumniatoris notam effugere non poterit. Falſa autem crimina hoſti in os exprobrare, impotentis eſt conuiciatoris. Mendacia pro mendaciis vlciſci eſt vanitatem hoſtis ſui imitari. Adde Ludouici MONTALTII Epiſtolam XV. & notas ad eandem. Quod autem LIPSIVS Polit. L. IV. c. 14. n. 32. cum hoſtibus exteros quoque coniungit, aduerſus quos ſimulatio & diſſimulatio ſit adhibenda; id haut vlterius poteſt admitti, quam quatenus conſilia & res noſtras illorum notitiae ſubtrahi intereſt. Nam vt vltro hiſce damnum velimus fictis ſermonibus conciliare, id communis inter homines cognatio non patitur.

§. XX. DIFFICILIOR eſt inſpectio, an citra mendacii culpam reus delictum, cuius inſimulatur, negare, aut fictis argumentis eludere queat? Vbi non eſt ſermo de tribunali diuino, apud quod humilem confeſſionem, veniaeque implorationem vtiliſſime adhibueris. Impium quippe non minus quam ſtolidum fuerit, apud Omniſcium coloribus aut negatione velle vti. Cui rationi nititur illud Ioſuae VII, 19. 20. Nam reus iam diuino indicio erat patefactus. De iudiciis ergo humanis ſermo eſt; quae duplicem potiſſimum finem habent propoſitum, tum vt quisque obtineat, quod ipſi debetur, tum vt per poenam coërceantur, qui vel per malitiam aliorum iura temerare auſi fuerunt, vel ſegnem ob iuſtitiae amorem temeraturi erant, nî quae alios tetigere mala, ſibi quoque euentura horrerent. Horum ergo ſeueritatem vt quis declinet, aliqui hautquidquam fas eſſe putant, falſo ſermone vti. Idque quia iudex cumprimis verum intelligendi iure pollet. Vnde nec ſanctitatem iudicum, Dei nomine praeſidentium, nec obſequii neceſſitatem vlli circumſcriptio-

§. XX. 1) Ita HOBBESIVS Leuiathan. c. 21. *Si quis ciuis interrogetur a ſumma poteſtate, vel per auctoritatem eius de crimine, quod ipſe ciuis commiſerit, fateri crimen, niſi venia data, non obligari: quia nemo ſe ipſum accuſare vel prodere tenetur.* Enimuero quamuis demus, neminem obligari, vt criminis reus nomen ſuum vltro deferat; non tamen idem dicendum, ſi quis a iudice interrogatus fuerit de crimine a ſe commiſſo; maxime ſi interrogatio facta cum obſecratione. vt apud Hebraeos Ioſuae VII, 19. Ioann. IX, 24. Matth. XXVI, 63. Habet enim iudex ius interrogandi, quod reus criminis inficiatione ſua eludere nequit. Vid. Chr. THOMASIVM L. II. Iurispr. D. c. 7. §. 85. ſequ. H. [Mutauit THOMASIVS ſententiam in fundamentis Iuris Naturae & Gentium. Quod autem ad confeſſionem veritatis iudici faciendam attinet, abſciſſe eam ab Reo PLATO exigit de Republ. L. III. p. 389. C. Tom. II. Ed. Stephani. *Ἀλλὰ πρός γε δὴ τοὺς τοιούτους ἄρχοντας ἰδιώτῃ ψεύσασθαι, ταυτὸν καὶ μεῖζον ἁμάρτημα φήσομεν, ἢ κάμνοντι πρὸς ἰατρὸν, ἢ ἀσκοῦντι πρὸς*

ſcriptioni aut contumaciae locum dare. Praeterea non tam neceſſarium hoc videri, quam periculoſum; plus enim detecta nocere. Si praeſertim non tam facta, quam *ſententiae falſae* proponantur; quod ſemper noxium eſt tum in ſeſe, tum quatenus vnus error infinitis praebet originem. Contraria tamen ſententia aliis potior videtur; qui diſtinguendum iudicant in omni crimine inter damnum datum, & ipſum reatum; quorum illi reſtitutio, huic poena proprie dicta reſpondet. Iure naturali quemlibet damni delicto ſuo dati reſtitutionem facere debere. Sed & debere quemlibet alteri poenitenti, & reſtitutionem praeſtanti veniam concedere. Obligatione ergo proprie dicta quemlibet nocentem adſtringi, vt ad reparationem damni abs ſe dati ſemper ſit paratus. Sed vt quis vltro ad poenam ſe praebeat, aut nomen ſuum ipſe deferat, neminem teneri [1]. Et vbi occultum ſit delictum, ita vt reſtitutio palam fieri nequeat citra confeſſionem de crimine, eandem oblique & occulto quodam modo faciendam. Poenam quippe inuito infligendam; cum alias finem ſuum non poſſit obtinere, qui eſt, peccantem, & alios a peccando abſterrere. Ad quae autem obligamur, vltro & a volentibus ſuſcipi debere. Cum ergo ad poenam ſibi arceſſendam nemo ſit obligatus, (vid. *L. 1. D. de bon. eorum, qui ante ſentent.*) ac non poſſit non naturaliter homo ab eadem maxime abhorrere, praeſertim vbi ad mortem vsque, aut graue aliud malum progrediatur: non adparere, quare non quouis modo, citra tamen iniuriam tertii, eam liceat declinare. (Conf. tamen *L. 13. D. de Cuſtodia & exhibitione reorum.*) Neque vero reipublicae valde intereſſe, vt penſatione damni facta puniatur delictum non notorium, quodque adeo colore aliquo adhuc tegi aut excuſari poſſit. Inde vti manifeſta quidem negare vecordis ſit; ita fictis quoque argumentis crimen obiectum poſſe dilui, ex hactenus adductis videri. Etſi falſas ſententias allegare reo inutile ſit, quod iudex vtique iuris ſit intelligens. Equidem iudici facultatem eſſe quoquo modo verum exſculpendi, modo res tanti ſit, vt ſalus reipublicae omnino eam vindicari. Inde & a mendacii nota abſolui iudicem, qui vt a reo crimen expiſcetur, aliquid fingit; puta, ſe ab alio iam reſciſſe, hoc vel illud ſe facturum, ſi diſſimulare pergat, & ſimilia. (Etſi in ſolo crimine ſeductionis dolis vti licuiſſe Ebraeis ad detegendum reum, notet GROTIVS ad Deut. XIII, 8.) Sed ex eo non ſtatim ſequi, ipſum reum ad confeſſionem criminis teneri. Neque enim cuilibet facultati, quae nudum exercitium alicuius actus notat, in obiecto ſuo obligationem reſpondere [2]. Et eſſe alia media in veritatem facti penetrandi, argumentis, & per teſtes.

πρὸς παιδοτρίβην, περὶ τῶν τοῦ ἀυτοῦ σώματος παθημάτων μή τ' ἀληθῆ λέγειν. Qui eo etiam progreditur, vt omne admiſſum ſponte a reo reuelandum cenſeat, quo poenae locus fiat in Gorgia p. 480. Tom. I. Edit. H. Stephani. Ἐι μὴ ἕ τις ὑπολάβοι ἐπὶ τουνάντιον κατηγορεῖν δεῖν, μάλιστα μὲν ἑαυτοῦ, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν οἰκείων, καὶ τῶν ἄλλων, ὅς ἄν ἀεὶ τῶν Φίλων τυγχάνῃ ἀδικῶν· καὶ μὴ ἀποκρύπτεσθαι, ἀλλ' εἰς τὸ Φανερὸν ἄγειν τὸ ἀδίκημα, ἵνα δῷ δίκην, καὶ ὑγιὴς γένηται. ἀναγκάζειν δὲ καὶ ἀυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους μὴ ἀποδειλιᾶν, ἀλλὰ παρέχειν μύσαντα καὶ ἀνδρείως, ὥσπερ τέμνειν καὶ κάειν ἰατρῷ, τὸ ἀγαθὸν καὶ καλὸν διώκοντα μὴ ὑπολογιζόμενον τὸ ἀλγεινόν· ἐὰν μέν γε πληγῶν ἄξια ἠδικηκὼς ᾖ τύπτειν παρέχοντα· ἐὰν δὲ δεσμοῦ, δεῖν· ἐὰν δὲ ζημίας, ἀποτίνοντα· ἐὰν δὲ Φυγῆς, Φεύγοντα· ἐὰν δὲ θανάτου ἀποθνήσκοντα.

2) Imo in regula iuri reſpondet obligatio. Vid. ſupra L. III. c. 5. §. 1. nota 1.

teſtes. Quos, vbi de alieno crimine interrogentur, etiam iniuratos verum dicere teneri ob iuſſum imperii ciuilis. Accedere, quod tantus ſit fauor propriae conſeruationis, vt etiam inuidioſum habeatur, manifeſtos criminum inauditos plectere. Eoque vitio non verti quemcunque colorem facinori ſuo obtendiſſe. Vid. *L. 1. Princip. D. de Requir. vel abſent. damnand.* & ad dictum locum, GROTIVS in Flor. ſparſ. Nôn omnia quoque tribunal diuinum & humanum habere communia, nec tanta maieſtate praeſidere iudicem mortalem, quam Deum. Quod ſi autem reus de proprio crimine vltro fateri non teneatur, negatione ipſius hautquaquam obſequii ciuilis neceſſitatem infringi. Equidem grauius plerumque plecti crimen, quod abs reo contumaciter fuit negatum; quippe cum vltronea confeſſio fere poenitentiam indicet, quae de malitia delinquentis multum detrahit. Sed vtrum magis expediat callide negare, an apertae confeſſionis ingenuitatem amplecti, ad alterius generis inſpectionem pertinet, non ad eam, quae agit de eo, quod quis tenetur facere, nec ne. Ex his duabus ſententiis vtra alteri ſit praeferenda, facile intelliget, qui argumentorum momenta ponderare nouit. Memorabile eſt, quod HAYTHONVS de Tataris c. 48. tradit; eos cum alias mendaciſſimi ſint, in duobus tamen mentiri neſcire; nempe neminem eorum arrogare ſibi aliquod forte facinus, quod reuera non patrauit: & qui ſcelus admiſit, ob quod etiam mortem ſibi imminere nouit, a domino interrogatum veritatem non reticere. Quin & apud Iaponios capitale eſt coram iudice mentientem deprehendi.

§. XXI. SED QVID in hiſce caſibus patrono ſeu aduocato licebit? Heic nobis diſtinguendum videtur inter cauſas ciuiles, & criminales. In illis ſalua conſcientia non videtur aduocatus impedire poſſe, ne alter primo quoque tempore ius ſuum obtineat. Adeoque heic illicitas eſſe arbitramur non ſolum falſas allegationes [1], fictasque rationes, ſed & dilatorias exceptiones; quippe quae omnes moram adferunt, ne quis tribuat, quod debet, neue alter accipiat, quod ipſi debetur. Conf. *L. 9. §. vlt. D. ad L. Corn. de falſis.* In criminalibus autem, vbi de poena duntaxat agitur; vlterius putauerim diſpiciendum, an quis publice ſit conſtitutus, vt rei cauſam agat, an vero ab ipſo reo adſcitus ſit. Priori non videtur conceſſum vti falſis allegationibus, aut fictis coloribus; cum hoc fine publice detur, vt, quae reo intentantur, calumnias depellat, neue quid iniuſte ipſi inferatur prouideat. Ad quem finem ſufficit accuſatoris argumenta ſimpliciter diluere. Aſt vero quem reus ſibi adſciſcit patronum, cum interpretem eius duntaxat agat, eodem quoque defenſionis modo vti poſſe iudicauerim, quem adhibere licebat reo, ſi pro ſeipſe diceret,

§. XXI. 1) De artibus Aduocatorum minus probandis prolixe egit ZIEGLERVS libro cui titulus: Rabuliſtice: in cuius c. II. §. 5. ſequ. tractat quaeſtionem, an de intentione actoris certus, poſſit eam negare, ſi exceptionem habeat? Quam contra FRANTZKIVM negat. Et ibid. §. 16. an propoſitio actoris partim vera, partim falſa, tota negari queat? Quam itidem negat. H.

2) L. XII. c. I. p. 864. 865. *Sit aliquis inſidiatus tyranno, atque ob id reus: vtrum ne ſaluum eum notet is, qui a nobis finitur Orator? an ſi tuendum ſuſceperit, non tam falſis defendat, quam qui apud Iudices malam cauſſam tuetur? Quid ſi quaedam bene facta damnaturus eſt Iudex, niſi ea non eſſe facta conuicerimus: non vel hoc modo ſeruabit Orator non innocentem modo, ſed etiam lauda-*

ceret. CICERO pro Cluentio: [c. 50.] *Errat vehementer, si quis in orationibus nostris, quas in iudiciis habuimus, auctoritates nostras consignatas se habere arbitratur. Omnes enim illae orationes causarum & temporum sunt, non hominum ipsorum, ac patronorum.* IDEM Offic. II. [c. 14.] religioni non habendam tradit, nocentem aliquando defendere. Neque vero ab hac licentia multum periculi iustitiae imminet. Cum enim in iudice supponatur cognitio iuris, igitur nihil aget aduocatus, ficta iura aut falsas sententias allegans. Neque facta proponenti creditur, nisi eadem idonee probauerit. Ergo si quandoque nocentes poenae hoc modo subtrahuntur, non aduocati, aut rei culpa erit, sed iudicis, qui aera lupinis discernere haut valuit. Etsi PLATO de LL. L. XI. sub finem, in sua ciuitate ne isthaec quidem videatur indulgere. Et Aegyptii quondam causidicorum oratione multum iuri caliginis offundi arbitrabantur, apud DIODORVM Sicul. L. I. c. 76. Praesertim cum, vti EVRIPIDES Phoenissis [vers. 472. & seqq.] ait, *simplex sit veritatis oratio*, quaeque adeo variis interpretum ambagibus non indiget. *Ὁ δ' ἄδικος λόγος, Νοσῶν ἐν αὐτῷ, φαρμάκων δεῖται σοφῶν. Iniustus autem sermo, aegrotans in seipso, callida poscit medicamina.* Et PINDARVS Nem. Od. 7. [vers. 70. 71.] *Εὐώνυμον ἐσδίκαν τρία ἔπεα διαρκέσει. Ad honestam causam tria verba sufficient.* Bene quoque ISOCRATES ad Demonicum [pag. 17.]: *Nullius improbi negotii patronus esse velis. Nam & teipsum facere putabunt, quae ab aliis facta defenderis.* Ex quibus patet, quatenus sit admittendum illud QVINTILIANI Orat. Instit. L. II. c. 17. *Et mendacium dicere etiam sapienti aliquando concessum est; & affectus, si aliter ad aequitatem perduci iudex non poterit, necessario mouebit orator.* Et illud EIVSDEM L. XII. c. 1. *Verum & illud, quod prima propositione durum videtur, potest afferre ratio, vt vir bonus in defensione causae velit auferre aliquando iudici veritatem.* Quanquam exempla, quae eo loco adfert, accuratiore discussione indigeant. Dicit, *falsis posse defendi reum insidiarum tyranno structarum* [2]. Id quod profluxit ex hypothesi Graecanica, de caede tyrannorum licita. Alias insidiatorem principis, cui fidem quis dedit, defendere fictis argumentis ideo illicitum, quod quilibet ciuis ad eum pro virili defendendum teneatur. Cum qua obligatione stare non potest voluntas, insidiatorem ipsius meritis poenis subtrahendi. Pergit: *Quid si quaedam benefacta damnaturus est iudex, nisi ea non facta conuicerimus: non vel hoc modo seruabit orator non innocentem modo, sed etiam laudabilem ciuem?* Enimuero talis casus fingi vix potest. Quod enim benefacti nomine insigniri debet, id vtique cum legibus ciuitatis congruat necessum est. Ob tale factum quomodo aliquis in ius vocari queat, non adparet. Ergo ponendum est, aliquem egregio

laudabilem ciuem? Quid si quaedam iusta natura, sed conditione temporum inutilia ciuitati sciemus, nonne vtemur arte dicendi, bona quidem, sed malis artibus simili? Ad hoc, nemo dubitabit, quin si nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo possint, sicut posse interdum conceditur, saluos esse eos, magis e republica sit, quam puniri. Si liqueat igitur Oratori, futurum bonum virum, cui vera obiicientur, non id aget, vt saluus sit? Da nunc, vt crimine manifesto puniatur Dux bonus & sine quo vincere honeste Ciuitas non possit: nonne ei communis vtilitas Oratorem aduocabit.

gio quopiam facto inuidiam incurrisse apud improbos ciues, qui postea tribunalia occupauerint. Heic vbi notorium fuit facinus, si ob id calumnia ipsi intentetur, nil profuturum est reo, si illud negare instituat. Sicut ineptum foret, si Cicero ob socios Catilinae interfectos in ius vocatus, negare factum voluisset. Sed vbi probabiliter adhuc negari factum possit, nihil sane obstabit, quo minus fictis quoque argumentis prauos apud iudices innocens reus defendatur. Si quis dissuadere velit *iusta quae sunt natura, sed pro conditione temporum inutilia ciuitati*, non opus est, vt falsis argumentis adstruere laboret, iusta illa iniusta esse; sed sufficit ostendisse, non semper, quae iuste fieri possunt, necessario debere fieri; praesentia autem tempora requirere, vt vtilia speciosis praeferantur. Id quod veris quoque sententiis persuaderi potest. Spes futurae emendationis in reo id praestare potest aduocato, vt eo minus dubitet reo ingenium suum ad declinandam poenam accommodare, quod eius impunitatem reipublicae haut noxiam fore norit. Verum vt dux bonus manifesto crimine pressus, sed citra quem honeste ciuitas vincere nequeat, poenae subtrahatur, argumentis fictis non obtinebitur; sed simpliciore potius via, qua vsum M. Antonium in defendendo M. Aquilio tradit CICERO in Verrem lib. V. sub init.

CAP.

* *

CAPVT II.

DE IVREIVRANDO.

I. *Iurisiurandi ſanctimonia.*
II. *Iusiurandum quid?*
III. *Iuratur tantum per Numen,*
IV. *Et quidem iuxta religionem iurantis.*
V. *De intentione iurantis.*
VI. *Iuramentum eſt vinculum acceſſorium obligationum.*
VII. *De iuramentis dolo elicitis.*
VIII. *De iuramentis metu extortis.*
IX. *Iuramenta circa res illicitas non obligant:*
X. *Nec quae impediunt maius bonum.*
XI. *Iuramentum non immutat naturam actus, cui adiicitur.*
XII. *Iuramentum excludit cavillationes.*
XIII. *Non tamen ſemper ſtricte interpretandum;*
XIV. *Aut citra tacitas conditiones & limitationes.*
XV. *Iuramentum explicatur ex intentione deferentis.*
XVI. *De iuramento in alterius animam.*
XVII. *Quatenus heres teneatur ex iuramento defuncti?*
XVIII. *Iuramentorum diuiſio.*
XIX. *Iuramentum confirmatorium;*
XX. *Teſtificatorium;*
XXI. *Litis deciſorium.*
XXII. *Suppletorium, & purgatorium.*
XXIII. *An quaelibet iuramenti violatio faciat periurum?*
XXIV. *De iuramentorum relaxationibus.*

VIDENDVM porro eſt de iureiurando, quo ſermoni noſtro, omnibusque actibus, qui ſermone concipiuntur, inſigne accedere firmamentum iudicatur [1]. De quo etſi infra, vbi de firmamentis pactorum tractatur, commode quoque agi poſſet; ei tamen heic potiſſimum locum maluimus aſſignare, quod iureiurando non pacta ſolum, ſed & ſimplex ſermo ſoleat confirmari. Quo etiam facere poteſt, quod apud Ebraeos iuramenta, vt & vota, non cenſebantur obligare, niſi verbis prolata [2]. Vid. GROTIVS ad Leuit. V, 4. & Numer. XXX, 3. Deuter. XXIII, 23. Eius maxima vis atque ſanctimonia etiam apud Ethnicos habita fuit, ita vt grauiſſima periuros poena manere crederetur [3], quae ad poſteros quoque pertingeret: & vbi ſola volun-

 tas

§. I. Hinc Aegyptii, vt auctor DIODORVS Siculus, iusiurandum vocabant μεγίστην πίστιν, *fidem maximam.* Τελευταίαν πίστιν, *fidem vltimam* dixit HALICARNASSENSIS; & PROCOPIUS ὕστατον καὶ ἐχυρώτατον πίστεώς τε καὶ ἀληθείας ἐνέχυρον, *vltimum atque firmiſſimum & fidei mutuae & veritatis pignus.* H.

2) Quod alioquin neceſſarium non eſt. Alexis apud STOBAEVM tit. 27.

Ὅρκος βέβαιός ἐστι κἂν νεύσω μόνον.
Firmum eſt iuramentum, ſi vel annuero ſolum.

V. SANDERSON. Prael. 5. de iurament. promiſſor. Obligat. L. I. FRANTZKIVS II. Reſol. 1. FELTMANN. de iuram. perhorreſc. Diſp. I. c. 2. & dicta ſupra ad c. 1. §. 4. H.

3) Apud EVRIPIDEM Medeae interroganti, quid Aegeus, ſi quae ſub iureiurando promiſerat non praeſtaret, paſſurus eſſet, hic reſpondit:

Ἃ τοῖσι δυσσεβοῦσι γίγνεται βροτῶν
Quae hominibus impiis ſolent accidere. H.

tas ſine facto poenam arceſſeret. Vid. GROTIVS L. II. c. 13. §. 1. PHILO Iudaeus de Sacrific. [Abel. & Cain. p. 146. B. Edit. Pariſ.] *Sententiae noſtrae fides ex iureiurando accedit, ipſi vero iuramento ex Deo* [4]. Apud Aegyptios quondam *in periuros capitis poena erat conſtituta, vt qui duo maxima committerent flagitia, quod & pietatem in deos violarent, & fidem, maximum humanae ſocietatis firmamentum, euerterent.* DIODORVS Sicul. L. I. c. 77. [5]

§. II. EST AVTEM iusiurandum aſſertio religioſa, qua diuinae miſericordiae renunciamus, aut diuinam poenam in nos depoſcimus, niſi verum dicamus [1]. Hunc enim iuramentorum ſenſum eſſe, facile indicant formulae, quibus illa concipi ſolent; puta, *ita me Deus adiuuet, Deus ſit teſtis, Deus ſit vindex,* aut his aequipollentes; quae eodem fere recidunt. Quando enim ſuperior puniendi ius habens teſtis aduocatur, ſimul ab eodem perfidiae vltio petitur; & qui nouit omnia, vltor eſt, quia teſtis. In hoc ipſo autem grauiſſima poena eſt, ſi quem Deus propitius mortalem non adiuuet. PLVTARCHVS Quaeſt. Rom. 44. Πᾶς ὅρκος εἰς κατάραν τελευτᾷ τῆς ἐπιορκίας, *omne iuramentum in exſecrationem periurii deſinit.* Quo loco inquirit in rationes, quare apud Romanos Flamini Diali non fuerit licitum iurare. *An quia iuramentum eſt ſpecies torturae, quae liberorum hominum animabus adhibetur? Sacerdotis autem animum & corpus oportet torturae eſſe expers. Aut quia non conuenit de rebus paruis fidem non habere ei, cui ſacrae & maximae ſunt creditae? Aut quia omne iusiurandum in exſecrationem periurii deſinit. Eſt autem exſecratio triſtis res & mali ominis. Quae cauſa eſt, vt dira imprecari aliis ſacerdotes per leges non poſſint. Et ſane laudi datum eſt Athenis ſacerdoti, quae populo iubente Alcibiadem deuouere noluit, votorum ſe, non deteſtandi cauſa antiſtitem eſſe inquiens. Aut quia publicum eſt periurii periculum, ſi homo impius ac periurus pro ciuitate vota nuncupet, ac ſacris operetur.* Ex eo tamen, quod Deus in iureiurando teſtis inuocari dicitur, hautquidquam inferendum, quaſi iuramentum pro teſtimonio Dei ſit habendum [2], aut quaſi Deus ipſe de iurantis veracitate atteſtetur, vti ſentire videtur Rob. SANDERSONVS de obligat. iuramenti praelect. I. §. 6. Sed dum Omniſcius & Omnipotens teſtis ſeu arbiter ſimul & vindex inuocatur, praeſumtio veritatis ideo excitatur, quod nemo tanta impietate iudicetur, vt ita petulanter ſummi Numinis vindictam in ſe excitare ſit auſurus. Vnde & monſtroſum plane peccatum eſt periurium, quippe quo periurus teſtatur, ſe contemnere Deum, metuere homines,

4) Qui locus PHILONIS parum ad rem facit.

5) Πρῶτον μὲν οὖν κατὰ τῶν ἐπιόρκων θάνατος ἦν παρ᾽ αὐτοῖς [Αἰγυπτίοις] τὸ πρόστιμον, ὡς δύο τὰ μέγιστα ποιούντων ἀνομήματα, θεούς τε ἀσεβούντων, καὶ τὴν μεγίστην τῶν παρ᾽ ἀνθρώποις πίστιν ἀνατρεπόντων.

§. II. 1) Quae aſſertio ſi rei, de qua iuratur, non congruat, periurium vocatur. Breuius definitur a CICERONE *religioſa affirmatio*, a CLEMENTE Alexandrino ὁμολογία καθοριστικὴ μετὰ παραλήψεως θείας, *definita locutio cum Dei aſſumtione.* H.

2) Qua ratione ferri poteſt, Deum non vindicem tantum, ſed &, quod in vulgari definitione dicitur, teſtem inuocari in iureiurando. Quae contra moueantur, vide apud BOEHMERVM Iuris eccleſiaſt. Proteſt. L. II. Tit. 24. §. 6.

3) Chorus apud EVRIPIDEM ad Hippolytum:

Ἀρκοῦσαν ἀπας αἰτίας ἀποστροφὴν,
Ὅρκους παρασχὼν, πίστιν οὐ σμικρὰν θεῶν.
Sufficientem dixiſti criminis obiecti *depulſionem,*
Quia iusiurandum praebuiſti non leuem Deorum fidem.

Cum

homines, ac oſtendit ſeſe audacem aduerſus Deum, timidum erga homines. Vid. CHARRON de la Sageſſe L. III. c. 10. n. 7. Finis quoque iuramentorum, quis ſit eorundem ſenſus, ſuggerit. Is eſt, vt homines ad enunciandum verum, aut ſeruandum promiſſum eo firmius adſtringantur [3] metu diuini Numinis, omnipotentis & omniſcii; cuius vindictam, ſi ſcientes fallant, per iuramentum in ſe inuocant, vbi alias metus ab hominibus imminens non ſatis efficax videbatur, quorum vires contemnere aut declinare, vel ſcientiam fallere ſe poſſe ſperabant. LVCIANVS Phalaride I. [pag. 731. Tom. I. Ed. Amſt.] Ἀνθρώπες μὲν γὰρ ἴσως ἐξαπατῆσαι ῥᾴδιον, θεὸν δὲ διαλαθεῖν ἀδύνατον. *Homines quidem fortaſſe decipere facile ſit, Deum autem fallere eſt impoſſibile.* PLINIVS L. IV. epiſt. 25. Plurimum *licentiae prauis ingeniis adiicit illa fiducia, quis enim ſciet?* Vbi enim nec latere poteſt, nec poenam humanam declinare, qui ſimplici promiſſo aut aſſeueratione nos fallit, ſuperfluum videtur iuramentum exigere. DEMOSTHENES de falſa legatione: [p. 209. C. Ed. Geneu.] Ὃς γὰρ ἂν ὑμᾶς λάθη, τῦτον ἀφίετε τοῖς θεοῖς κολάζειν· ὃν δ᾽ αὐτοὶ λάβητε, μηκέτ᾽ ἐκείνοις περὶ τῦτε προςάττετε. *Qui vos latuerit, eum diis puniendum relinquite. Quem vero ipſi deprehenderitis, de eo nihil iam illis mandatote.* Et hoc nomine etiam abſurdum iudicauerim, quod leges Romanae permiſerunt contra mulierem iurari, quod non ſit praegnans. Vid. *L. 3. §. 3. D de Iureiur.* Idque eo magis obtinet, quod frequenti nimis iuramenti vſu eius quoque reuerentia apud multos non parum exoleſcat [4]. HOBBES de Ciue c. 2. §. 23. Et valde mihi arridet inſtitutum Pythagorae, qui diſcipulis ſuis praecipiebat, Σπανίως μὲν ὀμνύναι, χρησαμένυς δὲ τοῖς ὅρκοις πάντως ἐμμένειν. *Vt ad iurandum raro ac tarde accedant, vbi vero ſemel iuraſſent, vt prorſus ſacramenti fidem ſeruarent.* Nec diſplicet illud ISOCRATIS ad Demonicum: [pag. 11. Ed. Pariſ. 7.] *Pecuniae cauſa per nullum Deum iurabis, etiamſi liquido id facere poſſis: ne aliis periurus, aliis auarus eſſe videaris.* Add. VALERIVS Max. Lib. II. cap. 10. §. 2. ext. Fidiſſimi mortalium, qui *colendo fidem iurant.* Vid. CVRTIVS L. VII. c. 8. Apud SOPHOCLEM Oedipo Coloneo [pag. 293.] ita Oedipus dicit: ἔτοι σ᾽ ὑφ᾽ ὅρκυ γ᾽ ὡς κακὸν πιςώσομαι. *Neque te vt hominem malum iuramento obſtringam.* Reponit Theſeus: Οὐκῦν πέρα γ᾽ ἂν ὖδ᾽ ἐν ἢ λόγῳ φέροις. *Non a me iurato plus acceperis, quam ſi promittam ſolum* [5]. EPICTETVS Enchiridio c. 44. & SIMPLICIVS ad d. l. Caeterum vti recte iuramentis ſumma religio tribui-

Cum Medea apud EVNDEM iuſiurandum Aegeum peteret, hic reſpondebat, ſe id non recuſare:

Ἐμοί τε γὰρ τάδ᾽ ἐςὶν ἀσφαλέςερα,
Σκῆψιν τιν᾽ ἐχθροῖς σοῖς ἔχοντα δεικνύναι.
Τὸ σόν τ᾽ ἄρηρε μᾶλλον.

Mihi enim haec quoque tutiora ſunt,
Si oſtendere poſſum aliquam excuſationem tuis inimicis:
Et tua res erit firmior. H.

4) Scite PHILO Iudaeus Ἐκ πολυορκίας ἐπιορκία. *Ex frequentia iuramentorum periurium.* Conf. DIONEM Chryſoſt. orat. 68.

5) AESCHYLVS apud STOBAEVM:

Οὐκ ἀνδρὸς ὅρκοι πίςις, ἀλλ᾽ ὅρκων ἀνήρ.
Dat fidem vir iuramento, non iuramentum viro.

CICERO pro Balbo: *Athenis aiunt, cum quidam apud eos, qui ſancte grauiterque vixiſſet, & teſtimonium publice dixiſſet, &, vt mos Graecorum eſt, iurandi cauſa ad aras accederet, vna voce omnes iudices, ne is iuraret, reclamaſſe.* Fuit is Xenocrates, vt docet nos LAERTIVS *in eius vita.*

tribuitur; ita temerarium eſt, expectare aut poſtulare, vt veritas aut falſitas iuramentorum miraculo quodam praeſentaneo demonſtretur, quaſi Deus teneretur ad libidinem hominum iudiciarium ſuum munus exercere. Quae ſuperſtitio tamen non inter Ethnicos ſolum viguit [6], ſed & ſeculis barbaris inter Chriſtianos frequentiſſima fuit. SOPHOCLES Antigone v. 269. Ἦμεν δ' ἕτοιμοι καὶ μύδρους αἴρειν χεροῖν, καὶ πῦρ διέρπειν, καὶ θεοὺς ὁρκωμοτεῖν, &c. *Eramus parati ignitum ferrum capere, & ire per ignem & iurare.* Vid. formulae exorciſmorum apud MARCVLPHVM. Phil. BALDAEVS de Idololatria Indorum cap. vlt. memorat, apud Malabares, qui iuramentum purgatorium praeſtiturus eſt, eius tres priores digitos manus feruenti butyro immergi, & folio circumuolutos poſt tertium diem inſpici. Alii iubentur tranare fluuium inter Cochin & Cranganor, crocodilis plenum. Aliis pomum, ſerpentibus plena ex olla eſt tollendum. Prout illaeſi iſta faciunt, ita de eorum innocentia iudicatur. Vid. quoque Bern. VARENIVS [7] Deſcr. Iaponiae c. 18. & Iodoc. SCHOVTEN in Deſcr. regni Siam. vbi proceſſum eorum iudiciarium delineat. EVSEBIVS apud Stobaeum Serm. 27. *Multi homines adhortantur,* τὸ εὐόρκους εἶναι, *vt verum iurent. Ego vero* καὶ τὴν ἀρχὴν μηδ' εὐπετέως ὀμνύναι, *ne principio quidem temere iurare religioſum duco.* Add. GROTIVS ad Matth. V, 34. Et ſane ſi verum fateri velimus, iuramenta arguunt aut praeſupponunt humanam diffidentiam, infidelitatem, ignorantiam, & impotentiam. Quid enim opus eſſet iuramentis, ſi alterius fidei & conſtantiae ſatis fideremus? aut ſi nulla perfidiae exempla extarent? aut ſi ſat virium nobis eſſet, alterum ad debitum explendum adigendi? Quid denique ex iuratis teſtibus rem cognoſcere ſtuderet iudex, ni eam ignoraret? Et inde putauerim arceſſendam rationem eius, quod Fridericus effatur apud GVNTHERVM [8] Ligurino L. III. [verſ. 511. & ſeq.] *Nudo ius & reuerentia verbo Regis ineſſe ſolet, quouis iuramine maior.* Quia non ſolum principum quam maxime intereſt, fidem ſacroſanctam haberi; ſed etiam quia maieſtatem eorum dedecet, ſi vel ſuſpicio perfidiae aut mendacii, fraudisue in ipſos cadere videatur. Sic apud Peruuianos iuramenta non fuiſſe in vſu, teſtatur Garcilaſſus de la VEGA Comment. Regii

6) *Λίμνης δοκιμαστικῆς, lacus probationis* apud veteres Indos meminit Porphyrius apud Stobaeum *in Eclogis phyſicis* PLINIVS L. XXXI. N. H. c. 2. *Amnis Olachus in Bithynia Brietium alluit: hoc eſt & templo & Deo nomen: cuius gurgite notantur pati velut flammam vrentem.* Plura habet Frideric. LINDENBROGIVS in Gloſſario voce iudicium aquae. H. GROTIVS ad Numer. V, 17. H.

7) Robertus KNOX Relatione hiſtorica de inſula Ceylon L. III. c. 9. LOVBERIVS de regno Siamenſi Part. III. c. 5. §. 11. 12. 13. 14. 15. H.

8) Add. Receſſum Imperii A. 1555. §. 58. H.

§. III. 1) Etſi ſententiae Paganorum de Diis, ſaepe confuſae, contradictoriae, & abſurdae eſſent: iurisiurandi tamen Fidem per Omniſcientiam iidem & Omnipotentiam ſummi Numinis adſtringebant. Et omniſcientiam quidem iis perſpectam fuiſſe, adparet ex fragmento Comoediae PHILEMONIS:

Ἐγὼ δ', ὃ θεοῦ 'στιν ἔργον εἰμὶ πανταχοῦ
- - - - Ὁ δὲ παρὼν ἁπανταχοῦ
Πάντ' ἐξ ἀνάγκης οἶδε πανταχοῦ παρών.

quod ex STOBAEO de Rerum nat. Tit. III. p. 339. adducit CLERICVS, & ex prologo Amphytrionis, vbi ſic loquitur Mercurius PLAVTI v. 57. & ſeq.

Vtrum ſit, an non voltis? ſed ego ſtultior,
Quaſi neſciam vos velle, qui diuus ſiem,
Teneo, quid animi voſtri ſuper hac re ſiet.

Vid. LVCIANVS in Chronoſol. Tom. II. p. 614. Ed. Amſt. Omnipotentiam vero Dei iiſdem cognitam

Regii L. II. c. 3. ſed qui teſtimonium dicturi erant, ſimpliciter promittebant, ſe verum confeſſuros Yncae.

§. III. CAETERVM quia praeter Numen nihil eſt omniſcium aut omnipotens [1], hinc patet, abſurde iuramentum concipi per aliquam rem, quae opinione diuinitatis deſtituitur, hoc nimirum ſenſu, vt illa res teſtis atque vltrix periurii inuocetur. Inde paganis per ſidera iusiurandum concipere frequens [2], quod illa Numina crederent. Id quod Chriſtianis imitari impium atque abſurdum foret. Sine dubio autem pro iocularibus ſunt habenda verbi gratia, iuramenta Socratis, per canem [3], per anſerem, (quidquid contradicat PORPHYRIVS L. III. [§. 16.] Περὶ ἀποχῆς,) & platanum: Zenonis per capparim; aliorum νὴ τὴν κράμβην. Vid. ATHENAEVS Dipnoſoph. L. IX. c. 2. Scilicet iurabant per talia, non vt per deos, ſed ne per deos iurarent; vti loquitur APOLLONIVS Thyanaeus apud Philoſtratum L. VI. [c. 9. Ed. Morelli] poſtquam apud plurimos prauus mos inualuit, iuramenta in ornamentum ac ſupplementum velut ſermonis adhibere. Sed & apud veteres longe frequentiſſimum, erat, iurare per ea, quae quis habebat cariſſima, aut quae maximi aeſtimabat. Apud VIRGILIVM Aen. IX. [v. 300.] Aſcanius: *Per caput hoc iuro, per quod pater ante ſolebat.* Sic paſſim legas iurari per caput proprium aut amicorum, per animam ſuam aut cariſſimorum. Amatoribus religioſiſſimum erat iurare per fulgentes oculos, per dulce oſculum, per crines aureos dominae. OVIDIVS Amorum L. III. eleg. 3. [verſ. 13. 14] *Perque ſuos illam nuper iuraſſe, recordor, Perque meos oculos; & doluere mei* [4]. Quibus omnibus nequaquam hic ſenſus ineſt, quod iſtae res tanquam teſtes aut vindices periurii inuocarentur; quod credidit inter alios etiam APVLEIVS de Deo Socratis: aut quaſi creaturae iſtae teſtes citarentur, tanquam aliquid Dei, in quo ſcilicet refulget Dei veritas, bonitas, & potentia, & quo ſe tum agnoſcit per Dei miſericordiam frui, tum non vult per Dei iuſtitiam priuari; ac ſi ita dicerent, *iuro per vitam*, id eſt, per Deum, cui vitam debeo. Vti praeter alios arbitratur Rob. SANDERSON. de iuramenti obligat. praelect. 1. §. 4. Sed Deum obte-

tam fuiſſe, vel ex his ſolis conſtiterit OVIDII Metam. VIII. verſ. 618. 619.

Immenſa eſt finemque potentia Coeli
Non habet: & quicquid ſuperi voluere, peractum eſt.

2) Apud EVRIPIDEM, praeeunte verbis Medea Aegeus:

Ὄμνυμι γαῖαν, λαμπρὸν ἡλίου τε φῶς,
Θεούς τε πάντας, ἐμμένειν, ἅ σου κλύω.
Iuro terram, & ſplendidum lumen Solis,
Et omnes Deos, me his ſtaturum, quae ex te audio. H.

3) Vid. MENAGIVS ad Diogenem Laërtium L. II. §. 40. vbi plura talia exhibentur PHILOSTRATVS de vita Apoll. Tyan. Lib. VI. c. 19. Ed. Olear. Πρὸς ταῦτα ὁ θεσπεσίων, ἐγένετό τις ἔφη, Σωκράτης, Ἀθηναῖος, ἀνόητος, ὥσπερ ἡμεῖς, γέρων, ὃς τὸν κύνα, καὶ τὴν χῆνα, καὶ τὴν πλάτανον θεούς τε ἡγεῖτο καὶ ὤμνυ οὐκ ἀνόητος, εἶπεν, ἀλλὰ θεῖος καὶ ἀτεχνῶς σοφός· ὤμνυ γὰρ ταῦτα, οὐχ ὡς θεούς, ἀλλ' ἵνα μὴ θεοὺς ὤμνυ.

4) Similiter HORATIVS L. II. Od. 8.

Vlla ſi iuris tibi peierati
Poena, Barine, nocuiſſet vnquam
Dente ſi nigro fieres, vel vno
Turpior vngui.

Crederem: ſed tu, ſimul obligaſti
Perfidum votis caput, eniteſcis
Pulchrior multo, iuuenumque prodis
Publica cura.

AVGVSTINVS Tract. 35. in Iohannem. *Oculi noſtri lumina dicuntur & vnusquisque ita iurat tangens oculos ſuos, per lumina ſua.* Viuant lumina, *vſitata iuratio*

obteſtabantur, vt vltionem periurii in iſtis potiſſimum rebus, vtpote ſibi cariſſimis, expeteret. *Per caput ipſe ſuum ſolitus iurare, tuumque Quod ſcio non illi vilius eſſe ſuo.* OVIDIVS Triſt. L. IV. El. 4. [verſ. 45. 46.] Sicut Athenienſibus vſitatum erat, in iuramentis ſe, & familiam ſuam deuouere, ſi fallerent; & contra, ſi bene iurarent, ſibi ſuisque omnia bona a diis precari; vt paſſim apud DEMOSTHENEM patet. Add. ANTIPHONII Orat. 15. Et credebant iſti, violato eiusmodi iuramento iram deorum in aliena quoque capita deriuari. Facit huc cumprimis illud PLINII II. Epiſt. 20. vbi de Regulo narrat, quomodo Veraniam grauiter decumbentem inuiſerit, ac cum ipſi perſuaſiſſet, ſe ex ſiderum obſeruatione cognoſcere, morbo ipſam liberandam; *illa, vt in periculo credula, poſcit codicillos; legatum Regulo ſcribit; mox ingraueſcit; clamat moriens: O hominem nequam, perfidum, ac plus etiam quam periurum! qui ſibi per ſalutem filii peieraſſet.* Addit PLINIVS: *Facit hoc Regulus non minus ſcelerate quam frequenter, quod iram Deorum, quos ipſe quotidie fallit, in caput infelicis pueri deteſtatur.* LYSIAS Orat. aduerſ. Diagitonem. [Orat. 33. c. 4. pag. 538. 539.] *Paratus ſum fidenti animo, vbicunque volueris, praeſtare iusiurandum per capita horum liberorum, & eorum, qui ſecundis nuptiis mihi nati ſunt. Atqui nondum eo miſeriae perueni, neque tanti facio pecuniam, vt aut periurio liberos diris deuouere velim, quo alimenta ipſis relinquam, aut per nefas patri facultates auferre.* Poſſis etiam huc obiter referre, quod apud Banianos in India, qui ſummo cultu vaccas habent, ſanctiſſimi inſtar iuramenti ſit, praeſente vacca cultrum manu tenere, ac dicere: ſi hoc verum non ſit, aut ni contractus impleatur, poſſe hoc cultro vaccam traiici. Petrus de VALLE Itin. Part. 2. Ep. 3. Ex his quoque patet, quis ſenſus ſit iuramentorum, quae veteres concipere ſolebant per caput, per genium, per ſalutem Principis; qualia adhuc inter Perſas frequentari, & religioſius haberi, quam ſi ſimpliciter per Deum iuretur, refert Petrus de VALLE Itin. Part. II. Epiſt. 1. Id enim non ideo factum, quod Principibus adhuc viuis Numen ineſſe crederent [5], aut quod iram eorum in ſe fallentes imprecarentur; ſed quia multi ſerio, aut per adulationem videri volebant, ſe Principis ſalutem propriae anteferre, adeoque maiori religioni ducere iram deorum in iſtius, quam in proprium caput deuoluere. Vnde ſenſus eiusmodi iuramentorum proprie hic fuit: ita ſaluum Principem opto, vt ego hoc faciam: id eſt, niſi hoc faxo, iratum Principi Deum precor. Adpoſite Auguſtinus, citante GROTIO in Sparſ. flor. *ad L. 33. D. de iureiur. Quid eſt iurare, niſi ius reddere Deo, quando per Deum iuras? ius filiis tuis reddere,* quan-

5) Vt exiſtimauit Nic. HENELIVS Ot. Vratislau. c. 2. H. [Adde Celeb. viri Euerardi OTTONIS Diſſertationem de periurio per Genium Principis.]

6) Ἄξιον ἐπαινεῖν καὶ τοὺς, ὁπότε βιασθεῖεν ὀμνῦναι, τῷ μέλλειν καὶ βραδύνειν καὶ ἀποκνεῖν ἐμποιοῦντας δέος οὐ μόνον τοῖς ὁρῶσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς προκαλουμένοις εἰς τὸν ὅρκον. εἰώθασι γὰρ ἀναφθεγξάμενοι τοσοῦτον, νὴ τὸν, ἢ μὰ τὸν, μηδὲν προσλαμβάνοντες προφάσει τῆς ἀποκοπῆς, τρανοῦν ὅρκον οὐ γενόμενον. ἀλλὰ καὶ προσλαβέτω τις, εἰ βούλοιτο μὴ μὲν τὸ ἀνωτάτω καὶ πρεσβύτατον εὐθὺς αἴτιον, ἀλλὰ γῆν, ἥλιον, ἀστέρας, οὐρανὸν, τὸν σύμπαντα κόσμον. Vid. interpretes ad Matth. V, 34. & ſequ. & Ranas ARISTOPHANIS verſ. 1422. vbi SPANHEMIVS Philonem *de ſpectaculis* laudat, quum locus inueniatur in libro eius de *legibus ſpecialibus.*

7) Atqui & Apoſtolus 1 ad Timoth. V, 21. videtur iuraſſe per Deum & Dominum Ieſum Chriſtum, & electos Angelos. Add. SCHILTER. Manuduct. philoſoph. moral. ad iurispr. c. 2. §. 17. Verum recte ad locum illum notat H. GROTIVS ſenſum

quando per filios tuos iuras. Quod autem ius debemus saluti nostrae, filiis nostris, Deo nostro, nisi caritatis, veritatis, & non falsitatis? Cum dicit quisque per meam salutem, salutem suam Deo obligat: quando dicit per filios meos, oppignorat Deo filios suos, vt hoc veniat in caput ipsorum, quod exit de ore ipsius. Si verum, verum: si falsum, falsum. Cum ergo filios suos, vel caput suum, vel salutem suam quisque in iuratione nominat, quicquid nominat, obligat Deo. Inde etsi omnino probandum sit, quod PHILO Iudaeus de specialibus legibus [init. p. 594. Ed. Geneu.] profanam iurandi temeritatem damnet: ista tamen hautquidquam album calculum merentur [6]: *Quod si rei necessitas religionem iurisiurandi postulet, magis decet iurare per patris aut matris sanitatem, & senectutem prosperam, si viuunt, aut, si defuncti sunt, per beatam eorum memoriam. Sunt enim effigies & simulacra diuini Numinis, qui liberos ad vitam produxerunt de nihilo. Iis quoque laus debetur, qui quoties vrgentur sacramentum dicere, cunctando tergiuersandoque religionem incutiunt, non solum spectantibus, sed & ad iurandum prouocantibus. Solent enim quidam, vbi hoc solum protulerint, Ita me adiuuet, reliquum ex abrupto subticere, nihil addentes amplius, nec absoluentes formulam. Potest enim suppleri, si libeat, non statim addendo: Altissimus, aut summus rerum conditor, sed tellus, sol, coelum, mundusue.* Sed nec video, quomodo excusari possit illud iuramentum militum Christianorum, crassum nimis excessum reuerentiae aduersus Imperatores redolens, quod refert VEGETIVS de Re milit. L. II. c. 5. *Iurant per Deum, & per Christum, & per Spiritum Sanctum, & per maiestatem Imperatoris* [7], *quae secundum Deum generi humano diligenda est, & colenda. Nam Imperatori, cum Augusti nomen accepit, tanquam praesenti & corporali Deo, fidelis est praestanda deuotio, & impendendus peruigil famulatus.* Etsi enim concedatur, quod sequitur: *Deo enim vel priuatus, vel militans seruit, cum fideliter eum diligit, qui Deo regnat auctore:* non ideo tamen per maiestatem Imperatoris pari modo iurandum erat, ac per Deum iuratur. Neque vero illa subtilitas in gregarios milites cadit, vt vocabulum *per* in eadem formula diuerso modo accipere possint, cum de Deo, & cum de Imperatore sermo est. Sane ex EVSEBII Hist. Eccles. L. IV. c. 14. patet; inter signa abnegati Christianismi fuisse, iurare per fortunam Principis [8]; id quod Polycarpus facere constantissime abnuit. Sic nescio an probari possit formula iuramenti, nouo ordini Equitum a Carolo Gonzaga praescripta: *Iuro per immortalem Deum, perque auitam quam profiteor nobilitatem;* apud GRAMONDVM Hist. Gall. L. V. Hinc quoque patet, non sine ratione grauiter quondam punitos [9], qui per caput aut salutem Principis peierabant; quippe quod crederentur diuinis poenis ipsum Principem facere

sensum esse: *Hoc te obtestor, audiente & Deo & Christo, & electis Angelis.* Nam & Angelos audire, quae nos dicimus: & Deo saepe adiungi Angelos, vt eo rectius summa eius maiestas concipiatur. Add. de iureiurando per Euangelium can. II. quaest. I. caus. 22. H.

8) Τὴν Καίσαρος τύχην, id est, *per Genium Principis.* Quo iurandi more ac ritu semper Christianos abstinuisse, etsi iurarent per salutem Caesarum, ceu geniis omnibus augustiorum, testatur TERTVLLIANVS Apolog. c. 31. Adde *L. 41. C. de Transact. L. 2. C. de Reb. cred.* H. GROTIVM ad Matth. V, 34. verb. μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ. H.

9) Nec temere TERTVLLIANVS Apol. c. 28. Ethnicis obiecit: *Citius apud ipsos per omnes Deos, quam per vnum Genium Principis peierari.* Apud Aegyptios grauissimum erat iuramentum per vitam Pharaonis, quod violatum capitis poenam secum trahebat, vt ex Abenesdra notat H. GROTIVS ad Genes. XLII, 15. H.

facere obnoxium, cuius tamen incolumitati salus publica sit innexa. Vid. *L. 13. §. f. D. de Iureiurando.* Sic apud Herodotum Melpomene refertur, Scythas, rege aegrotante, inquisiuisse, num quis ciuium per solium regis peierauerit. Quo comperto, periurum capite plecti. Apud ZOSIMVM L. V. in fine, magistratus Alarichi postulata aequa concedi propterea posse negabant, quod per caput Principis iuratum fuerat, cum isto pacem non fore. *Quippe si Deo praestitum fuisset iusiurandum, fortasse negligi posse, permittendo benignitati diuinae facinoris impii condonationem: sed quando per caput Imperatoris iurassent* [10], *non iam eis fas esse, contra tam graue iusiurandum delinquere.* Caeterum ne quis iuret *per vitam Regis & filiorum eius* interdictum legitur in *Capitul. Caroli Magni* L. III. c. 42. In *L. autem 33. D. d. t.* VLPIANVS non negat iuramentum esse, quando quis per propriam salutem iurauerit; sed id non valere dicit, nisi specialiter ipsi sit ita delatum. Add. *L. 3. §. 4. L. 4. L. 5. princ.* d. t. Scilicet quia iuramenta fiunt eius causa, qui ea defert. Ideo verbis a deferente conceptis praestari eadem mos est, vt in eum sensum valerent, quem deferens intendisset; (Conf. LIVIVS L. XXII. c. 38. ab init.) neue iurans insidiose & ambigue formatis verbis vim iuramenti eludere conaretur. An quia quotidiano eiusmodi iuramentorum vsu eorundem reuerentia exolescit; igitur alter pro iuramento solenni acceptare non tenetur tritam alicuius formulam, quae saepe etiam non cogitantis sermonem interstinguit. Imo recte HOBBES Leuiath. c. 14. illas deierationes non iuramenta esse dicit, sed nominis diuini abusionem, natam ex praua consuetudine omnia nimium vehementer asseuerantium. Ex quibus & hoc patet, etsi exsecrationes presse sumtae, quatenus quis nude sibi aut aliis mala imprecatur, aut se aliosque diris deuouet, iuramenta non sint: easdem tamen, quatenus ad assertionem aut promissum nostrum referuntur, omnino pro parte iuramenti esse habendas [11]. Conf. ZIEGLER. ad Grot. L. II. c. 13. §. 10. Id quod etiam extendendum ad illas preces, quibus quis sibi certi quidpiam boni ita precatur, vti iuramentum seruauerit. Quale est illud apud AELIANVM V. H. L. XII. c. 9. Ουτω ἐγὼ Τιμισίȣ τὸν ἐγκέφαλον ἐξαράξαιμι. *Sic ego Timesiae cerebrum discusserim.* Ammianus Marcellinus L. XXIV. c. 5. *Animabat Iulianus exercitum, quum non per charitates, sed per inchoatam rerum magnitudinem deieraret assidue.* Sic sub iugum mitteret Persas, ita quassatum recrearet orbem Romanum: *Vt Traianus fertur aliquoties iurando dicta consueuisse firmare.* Sic in prouincia-

10) Tantum seculo hoc (erat autem quintum) sub Christianis Principibus profecerat adulatio: haut aliter atque iam olim sub Gentilibus & saeuissimis; vt vere scribit GOTHOFRED. *ad L. 8. C. Theod. de pactis & transaction.* H.

11) Ergo distinguendum omnino inter iusiurandum verum siue proprium, & quasi siue improprium. Illud locum habet in re latente, cuius veritatem nemo nouit, nisi ille qui est omniscius, & punire, nos potest. Hoc in promissionibus & obtestationibus, cum res sancta, aut praecipuo honore habita, citra Numinis intuitum, pro fidei datae securitate tanquam pignus deponitur. Quo pertinet, quando in diuinis literis legimus, sanctos etiam viros iurasse per salutem, animam vel vitam Principis aut Prophetae, per animam, vitam aut conscientiam suam. Gen. XLII, 14. 1 Sam. I, 26. XVII, 55. XXV, 25. 2 Sam. XI, 11. XIV, 19. 2 Regum II, 2. 1 Corinth. XV, 31. Igitur si quis hoc modo iuret per illum, qui rerum intellectum habet, postea autem fallere deprehendatur, iniuriam committit, non leuiter puniendam; sin per res alias, infamiae notam subit, nec fidem amplius meretur; quippe cui res quoque sanctas violare pudori non fuit. Adde de exsecratione Psalm VII, 6. H.

12) Vid. ad h. l. CHEMNITIVS in Loc. Theol.

uinciarum ſpeciem redactam videam Daciam; Sic pontibus Iſtrum, Euphratem ſuperem. Add. quoque GROTIVS ad Gen. XXIV, 2. Sic Patanes, populi in Indoſtan tam elato ſunt animo, vt ſaepe velut iurantes ſoleant dicere: Nunquam fiam rex in Dehli, ni hoc ita ſit. Atque ſic adparet, quomodo explicanda ſint iuramenta, quae in ſacris literis occurrunt, vbi a piis quoque hominibus creaturarum mentio fuit facta. Vid. Geneſ. XLII, 15. 2 Sam. XIV, 19. 1 Sam. XXV, 26. 1 Reg. II, 23. 2 Reg. II, 4. 6. Sic inter Iudaeos poſteriorum ſeculorum valde frequentia fuiſſe iuramenta per caput, coelum, templum, aurum templi, aram, victimas, patet ex Matth. XXIII, 16. ſeqq. [12] Quorum profanos abuſus, & petulantes cauillationes grauiter taxat Saluator noſter loco dicto. Ad HOMERI Iliad. α. v. 234. DIDYMVS illud *ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον* ita explicat: *Ἰστέον, ὅτι διὰ τοῦ σκήπτρου ὄμνυσιν αὐτὸν τὸν ἔφορον τῆς βασιλείας Θεόν.* *Sciendum, quod per ſceptrum iurant ipſum regni arbitrum Deum.* Homeri locum imitatus eſt Valerius FLACCVS Argonaut. L. III.

Hanc ego magnanimi ſpolium Didimaonis haſtam,
Quae neque iam frondes virides nec proferet vmbras,
Vt ſemel eſt excuſſa iugis, ac matre peremta
Fida miniſteria, & duras obit horrida pugnas;
Teſtor; & hoc omni ductor tibi nomine firmo.

Conf. VIRGILIVS Aeneid. XII. v. 396. OVIDIVS tamen de remed. amoris L. II. [verſ. 783. 784.] *Atrides ſibi quod nunquam tactam Briſeida iurat Per ſceptrum: ſceptrum non putat eſſe Deus.* Add. GROTIVS dicto loco §. 11. Perſas poſterioribus ſeculis per ſalem ſolitos iurare, patet ex PROCOPII de Bello Perſico L. I. c. 4. Et apud DVCAM Hiſt. Byzant. c. 23. Mahometes, Turcarum Imperator, Baiazeten Viſirem per panem & ſalem adiurat.

§. IV. PORRO IN iuramentis formula illa, ſub qua Deus teſtis aut vindex inuocatur, accommodanda eſt ad perſuaſionem ſeu religionem, quam circa Deum fouet, qui iurat. Fruſtra quippe adigitur quis ad iusiurandum per Deum, quem non credit, adeoque nec metuit. Ac nemo per Deum ſe iurare putat alia formula, aut alio ſub nomine, quam quod ſuae, id eſt, ex opinione iurantis verae religionis praeceptis continetur. Inde eſt etiam, quod

 qui

Theol. L. de Lege p. 49. & VOSSIVS Hiſt. Pelag. L. V. P. II. L. I. p. 500. Refertur autem Chriſti praeceptum, a LEONE Imperatore, in Nou. XCVII. ad praecepta Chriſtianorum Heroica: *Ceteroquin,* inquit, *etiam hoc ſentimus, domini iuſſum non ſimpliciter ad moderanda communis vitae negotia, ſed ad conſtituendum illis, qui ad beatam illam ſublimitatem adſcendere deſiderant in perfectiorem Reipublicae gradum, eſſe promulgatum. Cuius ſane generis etiam alia ſunt, vt hoc:* Ne ſoliciti ſitis, &, ne reponatis theſauros in terra, quae eodem dicta ſunt. *Haec enim & ſimilia ſeorſum perfectionibus demandantur.* Peius GVNDLINGIVS Iuris Nat. p. 193. dicta CHRISTI apud Matthaeum, & IACOBI in Epiſtola c. V, v. 12. ita interpretatur, *ne quis per eiusmodi res aliquid adſeueret religioſe, quae nihil diuini ſint, terra, templum cetera.* Hanc enim interpretationem, non admittunt verba IACOBI, *μήτε, τὸν οὐρανὸν, μήτε τὴν γῆν, μήτε ἄλλον τινὰ ὅρκον,* vtpote quibus iuramentum quoduis interdicitur. Quare, quum conſtet, lege Moſaica Deut. VI. v. 13. & X, v. 20. permitti iusiurandum iudiciale, ſupereſt, vt dicamus, reprehendi his verbis iusiurandum ſine neceſſitate ex ſola animi libidine praeſtitum, ſeu, vt nunc vulgo hoc iusiurandum accipitur, iusiurandum *extraiudiciale.* Per terram etiam pagani iurabant. Vid. SPANHEMIVS ad Ariſtophanis Plutum v. 124.

qui per falsos Deos iurat, quos ipse tamen pro veris habet, obligetur, ac si fefellerit, reuera periurium admittat. Quia sub quocunque speciali conceptu Numinis notionem ante oculos habuit, adeoque dum sciens peierauit, diuinae maiestatis reuerentiam, quantum in se fuit, violauit [1]. IVVENALIS Sat. XV. [vers. 37. 38.] *Numina vicinorum Odit vterque locus, cum solos credat habendos Esse Deos, quos ipse colit.* Add. *L. V. §. 1. D. de iureiur.* (cui non repugnat §. 3. d. l. & c. 10. quaest 5. caus. 22 [2].) Quod si autem quis iuramentum accipit sub formula illius religionis, quam iurans quidem pro vera, ipse autem pro falsa habet, nequaquam ideo istius religionem adprobat [3], aut pro vera habet. Sic qui a Iudaeo iuramentum accipit, hautquidquam adprobat ipsius sententiam, qui negat, vnum Deum creatorem coeli & terrae esse patrem Domini nostri Iesu Christi. An tamen huc quadret exemplum a GROTIO d. l. §. 12. ex *Gen.* XXXI, 53. allatum, dubito. Nam Deus Abrahami & Deus Nahoris, & patrum ipsorum verus erat Deus. Add. c. 16. quaest. 1. caus. 22 [4].

§. V. AD IVRAMENTI porro obligationem requiritur, vt animo deliberato id susceptum sit. Vnde iuramento hautquidquam obstrictus erit, qui non putans se iurare verba iurantia protulerit, seu qui simpliciter tantum iuramentum recitauerit, vel etiam eiusdem verba concepta in prima, vt loquuntur, persona alteri praeiuerit. Add. *L. 3. §. 2. D. de Obligat. & action.* Et hactenus valere potest illud LVCIANI pro lapsu inter salutandum: Ὀυ τὴν γλῶτταν ἀυτȣ̃, ἀλλὰ τὴν γνώμην ἐξετάζειν ἄξιον, *non linguam eius, sed mentem examinare oportet.* Inde frustra sibi religionem fingebat Cydippe, lecto iuramento, quod Acontius pomo inscripserat. Et recte ipsa apud OVIDIVM in epist. Heroid. [XXI. vers. 135. & seqq.] *Quae iurat mens est: nil coniurauimus illa. Consilium, prudensque animi sententia iurat, Et nisi iudicii vincula nulla valent. Verba suis frustra viribus orba tenes. Non ego iuraui; legi iurantia verba. &c.* Simile factum narrat Antonius LIBERALIS sub init. Metamorphos. de Ctesylla virgine Caea, quam Hermochares Atheniensis pari modo circumuenit. At vero longe absurdissimus foret, si quis iurare volens, seu intentionem iurandi prae se ferens, nolit tamen obligari; sique dixerit, se, dum iuramento adigitur, recitatione duntaxat verborum conceptorum voluisse defungi, non autem ex iisdem obligationem conscientiae suae conciliare. Cuius rei ratio proxima non tam haec est, quod obligatio a iuramento sit inseparabilis, & effectus eius necessarius; quam quia alias omnis vsus iuramentorum, imo omnis ratio interueni-

§. IV. 1) Seneca VII. de Benef. 7. *Punitur, qui tanquam Deo fecit. Opinio illum nostra ac sua obligat poenae.*

2) Ceterum vt obseruat GRONOVIVS in notis ad Grotium Lib. II. c. 20. §. 51. n. 71. paganorum quoque exempla reperiuntur, qui puniti sint propter impietatem contra falsos Deos suos admissam. Tales sunt Cambyses, IVSTINVS L. I. c. 9. Xerxes ibidem, II. 12. Galli qui templum Delphicum spoliauerant, ibid. 24. 8. Pyrrhus & miles stationarius Romanus apud cit. LIVIVM XIX. 18. H.

3) Plane vt a foeneratore mutuo sumturus pecuniam, non ideo improbum huius foenus probat; tolerat tantum, quia aliter necessitatibus suis consulere nequibat. V. GROTIVS Lib. II. c. 13. §. 12. & ibi Zieglerum. H.

4) Imo recte hoc exemplo vtitur GROTIVS. Adparet enim manifeste per Iosuae XXIV, 2. Tharan, patrem Abrahami & Nahorem, patrem Tharae, coluisse Deos peregrinos. Vid. CLERICVS ad laudatum locum Geneseos, & ad eiusdem caput XIV. vers. 13.

§. V. * Conf. supra c. 2. §. 14. H. [Excipiatur tamen *ius iurandum* vi extortum, de quo infra §. 8.]

uenientibus fignis fefe obligandi ex humana vita tolleretur, fi quis tacita fua intentione poffet impedire, ne effectus ille actum aliquem fequatur, cui producendo idem eft inftitutus. Vnde omnino iuramento obligaberis, quicquid demum cogitaris, quando iurabas; fiquidem & is, cui iuratur, ita verba tua accepit, tanquam iuramentum exprimentia, & tu, quando eadem proferebas, ferio rem abs te agi, non autem iocandi inftitutum oftentabas. Et reuera contradictorium eft, velle iurare, & tamen non velle iuramento obligari; velle promittere, & promiffo nolle teneri; velle ferio verba proferre, vt tamen non obtineant illum vfum, quem communis conuentio illis affignauit. Hinc inficete Mediolanenfes Friderico I. apud RADEVICVM L. II. c. 25. refpondent: *Iurauimus quidem, fed iuramentum attendere non promifimus.* Add. GROTIVS ad Matth. V, 33. Huc quoque fpectat, quod habet Petrus SVAVIS Hift. Concilii Trident. L. I. *Sede vacante, folent Cardinales capita quaedam reformando regimini Pontificio in formulam redigere, quae finguli fe exacte feruaturos iurant, fi forte ipfi Pontificatum obtineant: licet omnium aetatum experimentis teftatum fit, nemini propofitum iuramento ftare, quod ftatim ab electione in pontificem profiteantur, fe non potuiffe obligari, vel ipfa affumtione in Pontificatum folutos facramenti religione.* Add. Idem L. V. p. m. 358. edit. Gorinch. 1658. Quod fi autem quis eiusmodi praepofteram intentionem prae fe tulerit, ludos tantum agere cenfebitur. Sic verbi gratia in fcholis, vbi folenni in actu titulus doctoris alicui confertur, hic vtique Doctor erit, fi vel maxime promotor, dum vfitatum carmen recitat, de afino coronando cogitauerit. At fi cui in fcena ab hiftrione mitra omnibus cum ritibus imponatur, is ne hilum quidem qualitatis doctoralis nancifcetur. *Ipfa ftatim fcena rem fictam effe teftatur.* QVINTILIANVS Decl. 342. Vnde patet, abfurdam effe quaeftionem; an obligetur, qui deliberato protulerit verba iurantia, animo tamen non iurandi? Si enim verba illa tantum recitatiue protulit, apertum eft, ipfum neque iuraffe, neque obligari. Verum vbi res velut ferio fuit acta, id eft, vbi & ille, qui verba protulit, iurantis fpeciem prae fe tulit, & alter in eum fenfum id accepit, fine dubio iuratum eft, & obligatio contracta eft; quicquid demum ille, qui iurauit, tacite in animo fuo voluerit *.

§. VI. EST AVTEM & hoc probe obferuandum, iuramenta in fe non producere nouam & peculiarem obligationem [1], fed obligationi in fefe validae velut acceffiorum quoddam vinculum fuperuenire [2]. Semper enim dum iuramus,

§. VI. 1) Infra §. 11. H.

2) Vtique enim per adfeuerationem religiofam nouum promiffioni accedit auctoramentum, quo eo magis a perfidia abfterreri debemus, quod Deum promiffi teftem, & perfidiae vindicem adfciuimus. Adhuc tamen promiffioni inualidae nihil ex iureiurando roboris accedit: quum Deus probare neutiquam praefumatur conuentionem, quae legi repugnet, aut cum eo inita fit, qui iure acceptandi deftitueretur, qualis eft, qui dolo conuentionem elicuit, vel iurantem vi iniufta ad iurandum adegit, etfi aliud vifum fit GROTIO II. c. 13. §. 14. Qua ratione ferri poteft regula Iuris Canonici: *Omne iusiurandum feruandum effe, quod fine aeternae beatitudinis detrimento feruari poffit,* vt pote quod, fic acceptum, refpondet veriffimo illi dicto SENECAE, *interdum fcelus eft, praeftare fidem.* Sed finge, iuraffe aliquem, fe non amplius iuraturum, qui deinde nihilominus iurauerit: poterit ne, intercipiendae obligationi, nafcenti ex pofteriore iureiurando, vti exceptione, Nifi ego iuraffem, me non iuraturum; Non poterit fane, quia periurii & obligationis feparatae funt cauffae, neque perfidiae a perfidia excufatio quaeri poteft.

ramus, ſupponimus aliquid, quo non praeſtito, diuinam poenam in nos prouocamus. Atqui ineptum hoc eſſet, niſi illicitum foret non praeſtare id, quod ſupponitur; adeoque niſi iam antea obligaremur. Quanquam ſaepe vno ſermonis complexu comprehendatur [3], & principalis obligatio, & vinculum iurisiurandi acceſſorium, verbi gratia, ſi dicam, ita me Deus adiuuet, vt ego centum tibi dabo. Non ideo tamen ſuperuacuum eſt iusiurandum, quia obligationi iam antea firmae accedit. Scilicet etſi omnes non athei credant, Deum violationem promiſſorum etiam iniuratorum vindicare; iiſdem tamen hautquidquam vane perſuaſum eſt, acerbius puniri, qui iram Dei expreſſe prouocauerit, ac quantum in ſe fuit, ad ipſius miſericordiam viam ſibi praecluſit. Quippe qui tam firmo propoſito ad exſerendam malitiam ruit, vt nihil ſe curare oſtendat, quicquid illi diſpliceat, cui ſummum bonum iuxta ac malum repraeſentandi eſt facultas. Ex quibus concluditur [4], quod illi actus, quibus vitium aliquod intrinſecum, obligationem producendam impediens, adhaerebat, obligatorii non fiant, iureiurando licet accedente. Sicuti nec per ſubſequens iuramentum antegreſſa obligatio valida eliditur, aut ius per eandem quaeſitum alteri tollitur. Sic fruſtra quis iurauerit, ſeſe alteri debitum non ſoluturum.

§. VII. Exinde conſequitur, cum in promiſſis & pactis conſenſus errore elicitus non ſit idoneus ad producendam obligationem; non obligare iuramentum, vbi certum eſt, eum qui iurauit factum aliquod ſuppoſuiſſe [1], quod reuera ita ſe non habebat, ac niſi id crediſiſſet, non fuiſſe iuraturum: inprimis vbi per dolum eius, cui iuratur, in errorem fuerit coniectus. Nam factum illud habet vim conditionis, qua non adparente, quae ſuperſtruuntur, corruunt. Sic ſi quis ex remotis locis laetum mihi nuncium attulerit, ob quem Euangelia ipſi iurato promiſerim; poſtea autem falſa ipſum nunciaſſe deprehendero, hautquidquam iuramento tenebor. Addit autem heic Grotivs d. l. §. 4. Si dubium ſit, annon aliquis idem iuraturus fuerit, etiamſi in iſto errore non haeſiſſet, ſtandum erit iuramento; quia ſimplicitas quam maxime iuramento competit, & ab eodem omnis interpretatio eluſoria eſt ſeparanda: & quia promiſſio non ſoli iſti errori fuit ſuperſtructa, etſi forte erroris iſtius intuitu prolixior fuerit. Vbi tamen res nondum eſt in expedito. Nam vter iudicabit, an errore remoto promiſſio fuerit ſuſcipienda? Non ſane ille, cui iuratum fuit. Quomodo enim liquido quis poſſit iudicare, quaenam mens alterius futura fuerit, ſi haec vel illa conditio extitiſſet? Sed nec ipſe, qui iurauit, adeo certe hac de re iudicare poterit; quippe cum neque eadem res diuerſo tempore propoſita aeque nobis ſoleat placere, neque ſi eadem res eodem quidem tempore, ſed diuerſo modo proponatur. Probabile igitur videtur, ne tale quidem iuramentum, ſaltem in quantum errori ſuperſtruitur, eſſe validum.

Si

3) Infra §. 19. H.

4) Infra §. 9. 10. H.

§. VII. 1) Aut dolus circa ſubſtantialia contractus interuenit. Exempli gratia, ſi quis dolo induceret alterum ad donandum annulum aureum, quem ei tantum eſſe inauratum perſuadebat. Neque vero in caſibus hiſce opus erit abſolutione, vt quidam volunt: nam actus ipſo iure eſt nullus, & ius naturale heic non diſtinguit inter contractus bonae fidei & ſtricti iuris. Idem dicendum, ſi er-

Si cui tamen in honorem Numinis ab eo non penitus discedere placeat, ex conditione rerum suarum metietur, quantum commode praestare possit. Quo loco non inconueniens fuerit, circa iuramentum a Iosua Gibeonitis praestitum quaedam monere; *Iosua* IX. Vbi primo obseruandum, astutiam Gibeonitarum non esse culpabilem, nec mendacii proprie dicti nomine venire. Quis enim reprehendat, si quis ficto sermone vitam suam seruare sategerit ab hoste ad internecionem grassante? Dein neque damnum proprie dictum ista astutia illatum fuisse Israëlitis. Quid enim homini decedit, si sanguinem alterius effundere non concedatur, quem de caetero omnibus rebus spoliare, & in perpetuam abstrahere seruitutem potest, ita exarmatum ac debilitatum, vt insurgere in ipsum postea nequeat. In hoc ergo cardo rei versatur; an Deus per modum praecepti iniunxerit, omnes & singulos incolas terrae Canaan internecioni dare, etiam eos, qui sponte ceruices seruitio submitterent, & ex quibus periculum in posterum non immineret? Id si absolute affirmetur, iuramentum Iosuae erat irritum. Inseruiisset enim ad hoc, vt praeceptum diuinum eluderetur, id est inuocasset Iosua Deum, vt ipsum puniret, nisi praeceptum ipsius violasset. Neque dici potest, Iosuam ideo iuramentum illud seruare voluisse, ne Iehouae reuerentia apud eas gentes aliquid detrimenti caperet, dum ipse non seruat pactum, super quo nomen Dei inuocauerat. Nam hoc incommodum non minus sequebatur, si ipse aliquid a Deo sibi iniunctum executioni dare neglexisset. Igitur GROTIO d. l. videtur praecepto illi *Deuter.* XX, 16. hanc addendam limitationem; *nisi si qui statim imperata facerent;* id quod aliquot rationibus probatum it. Add. SELDENVS L. VI. c. 16. vbi ostendit, internecionem illam non tam praeceptam Israëlitis; quam indultam. Idque aliis eo probabilius videtur, quod ratio istius dispositionis haec exprimatur; ne istorum idololatriam imitaretur populus, tunc immane quantum in peregrinas superstitiones procliuis; tum ne relicti magno numero antiqui incolae nouos colonos migrare iterum iuberent; praesertim si aequali foedere cum ipsis degerent. Vid. *Iudic.* I, 34. II, 2. III, 5. 6. Hoc periculo depulso, nonnullis, qui praesertim idolorum cultum eierassent, sane parci potuisse. Quicquid huius sit, id patet, Iosuam, dolo deprehenso, valde stricte iuramentum fuisse interpretatum. Phrasi Orientalibus familiari seruos se Israëlitarum professi fuerant, & foedus poposcerant. Iosua vitam illis promittit, foedusque init. Per hoc sane, (si tales fuissent Gibeonitae, quales se ferebant, id est, extra illos populos, quos Deus excidio destinarat,) & bona, & libertas ipsis relinquebantur. Vid. 1 *Reg.* XX, 4. Sed propter adhibitum dolum verbis suis presse inhaeret, & praeter vitam, ac vt adparet, necessaria alimenta nihil illis relinquit. Add. AMBROSIVS Off. L. III. c. 10 [2].

§. VIII.

si error solus sine alterius dolo fuit circa substantialia, aut promissioni causam dedit. Adde FRANTZKIVM L. II. Resolut. 4. ZIEGLER. Decis. 8. H.

2) Imo astutia Gibeonitarum vtique erat vituperabilis, & mendacium proprie sic dictum, quoniam damnum inde omnino liberis Israëlis nasci potuisset, si aequo foedere recepti fuissent incolumes; quia (1) periculum erat, ne liberos deinde Israëlis, nouos colonos, migrare iuberent, quod illi

§. VIII. Qvid vero sentiendum de iuramentis per metum iniustum extortis? Sane qui per metum iniustum causam iuratae promissioni dedit, non minus obligatus est ad restituendum vi extortum promissum, cui iuramentum accessit, quam si ab iniurato id foret profectum. Igitur non adparet, quare non & heic compensatio possit opponi, iuxta ea, quae supra de metu tradidimus. Equidem Grotivs dicto loco §. 14. censet, *si aut verba iuramenti hominem non respiciant ius ei conferendo; aut respiciant quidem, sed aliquid sit, quod ei possit opponi; tunc eam vim fore iuramenti, vt homo quidem ille ius nullum consequatur, at nihilominus qui iurauit Deo obligetur stare iureiurando.* Eiusque rei exemplum esse in eo, qui per metum iniustum causam promissioni dedit. Enimuero alia videtur natura iurisiurandi, cuius verba non ad hominem, sed ad Deum diriguntur, verbi gratia, si dicam, solus aut coram arbitris: ego Deo iuro, quod Seio velim dare. (Add. Paulus Servita de Inquisitione. p. m. 55. 56. 57. vbi distinguit inter iuramentum, quod ad Deum dirigitur, & quod fit in manus alterius.) Id enim habet indolem voti, quo Deo promitto, quod in ipsius honorem aliquid sim praestiturus; adeoque ex eo non homini, sed Deo ius volui conferre. Secus autem sese habent iuramenta, quae ad hominem diriguntur [1], seu vbi Deo teste homini quid promitto. Vbi plane videtur expirare obligatio, si in homine, cui promittitur, vitium sit, ob quod recte acceptare promissum is non possit. Neque enim Deo promisi, neque dixi: in honorem & gloriam diuini nominis latroni dabo. Et si vel maxime admittas, hoc quoque iusiurandum habere vim voti; tamen cum votum non stringat, nisi a Deo acceptetur, vnde constabit mihi, Deo probari, vt ego innocens me bonis meis spoliem, & illa in impium nebulonem conferam, ne ille gratis sceleratus fuerit? Ne vero Numinis honor minoris dein sit apud latronem eiusmodi iuramento neglecto, non est metuendum; cum is ipso vitae genere satis ostendat, quanti Deum faciat. Si quis tamen sit, qui euitando simpliciorum scandalo, & ne videatur nomen Dei, quod inter pericula profuit, in tutum subductus irreuerentius habere, pecuniae promissae iacturam facere velit; satius vtique videtur, Deoque acceptius, eam in pias causas erogare, quam nebulonis alicuius malitiam eadem alere. Idque eo tutius procedit, vbi iuratum fuerit ab eo, in cuius ciuitate per leges quoque ciuiles talia iuramenta declarantur irrita. Vide *Authent. sacramenta puberum. C. Si aduersus venditionem.* Exempla, quae pro contraria sententia Grotivs adfert,

illi subformidabant, quum responderent v. 7. *Ne forte in terra, quae nobis sorte debetur, habitetis.* Potuissent (2) iidem Gibeonitae deuotionem irae diuinae aliter euitare, si pacem sine stulta calliditate petere maluissent. Ait enim Deus, Deuteron. XX. v. 10 - - 14. *Si quando accesseris ad impugnandam ciuitatem, offeres ei primum pacem; sin foedus inire noluerit, oppugnabis eam, & percuties omnem marem, in acie gladii.* Dubitandum porro non est (3) quin, quod Iustitiae etiam & Misericordiae diuinae conueniens est, et proinde Deuteron. VII, 2. ex Deuteron. XX. v. 10. 11. supplendum, gentes hae Cananaeae omnes (Haeuaeorum pars autem erant Gibeonitae) internecionem suam auertere potuissent, si pacem petiissent. Iurisiurandi autem aequissima ratio habetur a Iosua & Primoribus populi, quum ita religioni eius stent liberi Israëlis, vt Doli simul rationem habeant. Nam in v. 15. iurauerant, Gibeonitas non occisum iri, quod ipsis per Dei praeceptum integrum erat, quia Gibeonitae pacem petierant. Quare iam seruantur Gibeonitae, sed in poenam astutiae seruituti simul addicuntur duriori, vt ligna caedant, & aquas comportent in domum Dei. Quo ipso Iosua suis cauet a seductione eorum ad superstitionem, cui impares videbantur, tristi seruituti,

adfert, recte inspicienti ad rem nihil facere videbuntur. Add. quoque Anton. MATTHAEVS de Criminibus tit. de periurio n. 5. Vbi miror, eum probare exemplum *Iulii Caesaris, qui a piratis interceptus, iureiurandoque adactus ante lytron iis soluit, dein classe parata oppressos cruci suffixit.* Nam neque PLVTARCHVS, VELLEIVS, SVETONIVS, POLYAENVS L. VIII. de tali iureiurando ipsius mentionem faciunt: & videtur hoc ipso illos sequi, qui momentanea solutione iuratum defungi posse arbitrantur, vt statim vel per se, vel in subsidium vocato magistratu datum recuperare queat. Quae est sane inanis religiositas [2], cum perinde, sit non soluere, & solutum confestim recuperare. CICERO quoque Off. III. [c. 29.] praedoni *pactum pro capite pretium sine fraude non afferri* adserit; ex ea ratione, quod praedo sit *communis hostis omnium, cum quo nec fides esse debet, nec iusiurandum commune.* Id quod GROTIO displicet dicto loco & L. III. c. 19. §. 2. ex ea ratione, quod licet cum praedone non sit specialis illa communio, quam inter hostes in bello solenni introduxit ius gentium: illum tamen, quia homo est, habere communionem iuris naturalis, ex quo nascitur, vt pacta seruanda sint. Neque tamen deest, quod pro Ciceronis sententia possit dici [3]: Scilicet cum pirata sit communis hostis omnium, seu qui citra antegressam iniuriam spoliat aut trucidat, quoscunque nactus fuerit, adeoque ex professo perturbet, & abrumpat socialitatem a Deo inter homines constitutam; igitur non prodesse ipsi debere vinculum, quo homines ad institutum Dei sociabiles inter se solent necti. Cumque is ipso vitae genere atheismum profiteatur, nullum eidem a religione emolumentum accedere debere. Sicuti etiam e contrario in eiusmodi hominum iuramentis nemo prudens fidei aliquid reponit. Et lenoni apud Terentium velut inter requisita suae artis reponitur, vt sit *periurus.* Nic. MACHIAVELLVS Hist. Florent. L. III. *Cum religio Deique timor extinctus sit, inde consequitur, iuratam fidem tantisper aestimari obseruarique, quantum vtile: eaque homines vti, non quo eam seruent, sed vt ea intermedia facilius decipiant, eoque plus laudis & gloriae sibi partum ducunt, quo facilius atque tutius fraudem frausi sunt.*

§. IX. REQVIRITVR & hoc ad validitatem iurisiurandi, vt licita sit illa obligatio, cui id accedit. Igitur nullas habebit vires iurata promissio de re, quae est illicita iure naturali & diuino, imo humano quoque isti non aduerso, si iurans in ciuitate viuat. Vide loca quae ex Patribus congessit GRATIANVS

uituti addicti, per quam simul impediebantur, quo minus liberos Israëlis, nouos colonos, migrare iuberent.

§. VIII. 1) Quam sententiam firmis satis, nisi fallor, argumentis firmaui Comment. de Lytro sect. 2. §. 24. & L. I. Paroem. Iur. Germ. 24. H.

2) Quamuis Iure Canonico etiam probata. Vid. *c. 4. X. de his, quae vi vel met. caus. cap. debitores 6. X. de iureiurando.* H.

3) Malim tamen cum Grotio facere, si latro metu promissionem non extorsit. Conf. AVCTOR supra L. III. c. 6. §. 9. Bene HOBBESIVS c. 15. Leuiathan. *Si vitium personae satis causae sit pacta violandi, satis etiam causae esse debuisset non paciscendi.* Caeterum dicto Ciceronis congruit etiam Bruti illud in oratione ad populum, qua Caesaris caedem defendit, apud APPIANVM Alexandrin. L. II. de Bellis ciuil. Ει δ' ἐπιθυμήσει τις ἄλλος τυραννίδος, οὐδὲν πιστὸν ἐστι Ρωμαίοις πρὸς τυράννους οὐδ' ἔνορκον. *Quod si quis aspirarit ad tyrannidem, nulla fides Romanis erga tyrannos, nulla religio.* H.

TIANVS Cauſ. 22. quaeſt. 4. Nobile cum primis eſt exemplum Dauidis 1 Sam. XXV. qui cum per iracundiam iuraſſet, ſe Nabalis domum internecione deleturum, ob beneficium verbis contumelioſis ſibi negatum, poſt oratione Abigailis delinitus vltro Deo gratias agit, quod impeditus fuiſſet, ne illicitum iuramentum maiore cum peccato impleret [1]. Sic & recte Alboinus reuocauit votum, quo vouerat, ſe omnem populum Ticinenſem, quia ſe tradere noluiſſet, ferro deleturum, apud Paul. WARNEFRIDVM de Geſt. Longobard. L. II. c. 27. Add. IDEM L. V. c. 40. in fine. Et Aeneas SYLVIVS Hiſt. Bohemicae c. 18. Abſurdum eſt enim inuocare vindictam diuinam, nî aliquid feceris, quod cum comminatione poenae a Deo eſt interdictum: adeoque reuerentia Dei velut in ipſius ignominiam abuti. Ac introducta ſunt iuramenta, vt licitis & bonis actionibus inter homines firmitatem addant, non vt ſceleribus ſuccenturientur. DIONYSIVS Halicarn. L. XI. [pag. 694. Edit. Sylb. c. 11. in fine p. 662. Ed. Oxon.] Θεοὶ ἐπὶ καλαῖς καὶ δικαίαις παραλαμβάνεσθαι φιλῦσιν ὁμολογίαις, ὐκ ἐπ᾽ αἰσχραῖς καὶ ἀδίκοις. *Dii ad honeſta & iuſta, non ad turpia & iniuſta pacta adhiberi amant* [2]. In ALCORANO Cap. de diſputatione prohibetur, ne quis iuret, quod ſuam vxorem nunquam ſit tacturus. Et ſi quis ita iurauerit, ad expiandum iuramentum iubetur mancipium manumittere, antequam vxorem tangat. Quo loco etiam quaeritur, ſi quis in latrones incidens ad redimendam vitam cogatur iurare ſilentium perpetuum, & ipſis quantum in ſe cauere de impunitate, an id iuramentum ſit ſeruandum? Id quod nobis negandum videtur [3], ſiquidem ex eo ſilentio pluribus periculum ſit emerſurum. Nam pro ſe quidem impunitatem dare non eſt illicitum: non tamen ſi inde multis innocentibus exitium ſit prouenturum. Et accommodari huc poſſit illud apud TACITVM A. III. [c. 70. no. 3. Ed. Rycquii] *Sane lentus in ſuo dolore eſſet: reip. iniurias ne largiretur.* Apud GVNTHERVM Ligurino L. VIII. [v. 793.] Fridericus ita ſancit:

Iuramenta metu, mortiſue dolore coacta,
Praecipue ne quis multis nocitura loquendo

Publi-

§. IX. 1) Recte dicit *illicitum*: nam Dauid Rex nondum erat, nec ex officio praeſtito habebat actionem: neceſſitas quoque non aderat; & ſi ea adfuiſſet, non poterat ſufficiens cauſa eſſe vltionis exercendae. H.

2) AESCHYLVS Diris:

Ὅρκος γὰρ ὔτι Ζηνὸς ἰσχύει πλέον.
Neque enim fides iurata plus pollet Ioue.

Ante dixerat:

Εὐνὴ γὰρ ἀνδρὶ, καὶ γυναικὶ μορσίμη,
Ὅρκυ τὲ μείζων τῇ δίκῃ φρυρυμένη.
Plus namque thalami rite & vxori & viro
Seruata vincla iureiurando valent.

Et tamen multos, qui iurauerunt, ſe hoc vel illud delictum patraturos, id ſtatim exequi hoc praetextu vt iusiurandum ſeruent, notauit PHILO Iudaeus de Legibus ſpecialibus, vbi exemplum addit diuitis adoleſcentis, qui iurauerat, ſe de facultatibus ſuis nemini quicquam benefacturum. Vid. *can. 1. 16. 18. 19. 20. 22. cauſ. 22. quaeſt. 4.* & quae H. GROTIVS notauit ad Matthaei XV, 5. & 6. H.

3) Hinc qui iurauit, ſe nolle veritatem reuelare, teſtis productus, iureiurando illo non obſtante, veritatem dicere debet. *c. intimauit 18. X. de teſtib. cap. vlt. X. de teſtib. cogend.* Vid. GAILIVS I. Obſ. 100. n. 4. H.

§. X. 1) Pleraque exempla, quibus PVFENDORFIVS, & ante eum GROTIVS vtuntur, petita ſunt a rebus *illicitis*, quod bene obſeruauit THOMASIVS Iurispr. Diu. L. II. c. 9. §. 20. & 21. Et ſane, ſi quis iuret, nulla ſe pietate parentes, nullo beneficio alios adfecturum, iurat de re illicita. Etſi enim in poſteriori ſpecie imperfecte tantum obligemur, ad officia aliis exhibenda, tamen & huic imperfectae obligationi praefracta mente ſatisfacere nolle, ſummum nefas eſt. Igitur tali opus videtur caſu, in quo

agatur

Publicet, aut in se crudeliter acta queratur,
Nullius meriti vel ponderis esse iubemus.

§. X. IMO etiamsi res, quae promittitur, in se non sit illicita, non tamen valebit iusiurandum, si per id impediatur maius bonum morale [1], seu vbi per id simus prohibendi obire aliquod officium humanitatis ac pietatis. Huc etiam referre possis iuramentum, quo quis se obstringit, ne honestam aliquam & humano generi vtilem artem alteri communicet. Vid. Matth. XXV, 27. Cui tamen assertioni haec limitatio videtur addenda; nisi per me, aut alios, eius artis iam conscios, vsibus humani generis satis prospici queat: nec ei, qui iusiurandum exegit, damnum inferatur. Tale iuramentum extat apud LVCIANVM Tragopodagra. [T. II. p. 118. in fin. Edit. Amsterod.] Μύστης με σιγᾶν ὅρκος οὐκ ἐᾷ φράσαι, καὶ λοίσθια θνήσκοντος ἐντολὴ πατρὸς, ὅς ἔταξε κεύθειν φαρμάκου μέγα σθένος. *Sacratum tacendi ius mihi iurandum datum Me talia dicere tibi plane non sinit, Nec vltimum morientis edictum patris, Qui iussit hanc celare nos vim pharmaci.* PLINIVS N. H. L. XXV. c. I. *Neminem docere in auctoritatem scientiae est.* Scilicet quia profectum in bono Deo debemus, & ad summum quisque pro sua virili eniti tenetur, ita vt eius libertatem eripere nobis ipsis non valeamus, neque nostro actu nos exsoluere officio per ius diuinum nobis iniuncto. Talia iuramenta non erant infrequentia apud Iudaeos, de quibus vid. GROTIVS dicto loco §. 7. Et ad Matth. XV, 6. Et SELDENVS L. VII. c. 2. Constant. L'EMPEREVR in Babakama c. 9. §. 20. GRATIANVS Cap. 22. Caus. 22. Quaest. 5. Sic & inualidum iudicamus iuramentum, quo Narses senem aliquem adstrinxit, ne defossum abs sese aurum vlli mortalium indicaret. Qui tamen recte, Narsete defuncto, Tiberio Imperatori indicium fecit, apud Paulum DIACONVM L. XIIX. Add. quoque GRATIANVS [2] *c. 2. Distinct. XIII.* Et hac in parte pari passu ambulat cum iuramento votum; nam & hoc non valet, non modo si sit illicitum, sed & si ineptum. Quo facit illud dictum Spartani, qui cum vouisset, se praecipitem a Leucata sese daturum, altitudine conspecta abiit retro; cum-

 que

agatur de re per se *licita*, sed cuius recusatione bonum quidem morale *maius* impediatur. Aderit is, si fingamus, hominem opulentum, cui, vt plerumque est, liberum sit, de bonis suis disponere, pro lubitu heredem sibi iureiurando designare maluisse alium ciuem locupletem, aut piam etiam caussam, bonis adfluentem, quam dulcissima alias pignora, & quibus sic alimenta subtrahantur, Liberos. Minime, per ea, quae ab AVCTORE adducuntur, seruandum videbitur hoc iusiurandum.

2) Et cap. 33. *X. de iureiurando*, vbi pronunciatur, Regem, qui iurauit regni sui iura & honorem conseruaturum, regni sui iura postea alienantem, nihil egisse, tametsi iusiurandum de iis non reuocandis interposuerit. Caeterum si negotium iure positiuo est inualidum, quoniam vulgo confuse tradi solet, aliquot regulis explicatum dabimus. *Prima* est: Si legislator vetuit de negotio aliquo iurari (vti in Hispania, Lusitania & alibi constitutum, ne vlli contractui iusiurandum accedat) iurisiurandi nulla vis est. Vid. infra §. 24. Nam quod nonnulli volunt, iurantem nihilominus in conscientia obstringi, an verum sit, valde subsisto. *Secunda:* Si actus, cui iusiurandum accessit, iure positiuo est reprobatus, exempli gratia, Romano iure donatio inter coniuges, mutuum filiifamilias & similia, secundum idem ius iusiurandum nihil addebat, nec validum reddebat negotium *L. 7. §. 16. D. de Pactis.* At secundum ius naturale hoc ita demum admitti debet, si boni publici praecipue aut tertii intuitu lex lata fuit. In aliis iurans quidem adstringitur, verum solo religionis & conscientiae vinculo, non ex iustitia & natura actus. Cuius hic effectus est, quod mortuo promissore obligatio ad heredem eius non transeat. Vid. LAVTERBACH. Tractat. synoptic. de Iurament. §. 1. n. 12. sequ. vbi multos profert, qui putant ipsum actum inrfici & firmari. H.

que id ei vitio verteretur, dixit: *Ουκ ᾤμην, τὰν ἐυχὰν ἄλλας μείζονος ἐυχᾶς δεῖσθαι*; *non putaram, votum illud maiori voto indigere.*

§. XI. DENIQVE quod iuramenta non immutent naturam & substantiam promissi pactiue, cui accedunt, sat clare constat [1]. Sic iuramenta circa absolute impossibilia non obligant; etsi grauiter peccet, qui ita temere iurando nomine diuino abutitur. Sic addita promissioni iuramenta, conditionatam nequaquam mutant in absolutam. Non minus enim quod conditionem supponit, iuramentum cum conditione illa stat, caditque, quam iniuratum promissum. Sed & iuramentum, sicut quoduis aliud promissum expirat, si cesset qualitas, sub qua iuratum fuit, verbi gratia, si magistratus munere suo abierit, non tenebitur amplius ad istud, quod in eo ineundo iurauit. Et vice versa, ciues illi, qui imperio abiit, aut exutus est, obsequium non amplius debent [2], & si id expresse non sit remissum. Id enim ex ipsa negotii natura intelligitur. Add. GROTIVS d. l. §. 18. Sic & aeque in iurato, quam iniurato promisso requiritur acceptatio [3]. Et iurati aeque, atque iniurati pacti impletionem remittere potest, cui ex eo ius quaesitum fuit. Sic & ex natura pactorum erit iudicandum, an actus contra iuramentum admissus, sit duntaxat illicitus, an vero etiam irritus. Nisi enim iure suo in rem promissor iuratus sese abdicauerit, & in alterum illud transtulerit, non erit actus irritus, si post in tertium actu idem conferat, verbi gratia, si quis iurauerit, se rem quampiam alicui legaturum [4], postmodum autem tertio eandem vendiderit, hautquidquam inualida erit venditio, licet iste periurio sese adstrinxerit [5]. Sic si quis viuis parentibus iurato promiserit, se certam foeminam in vxorem non ducturum, istis tamen mortuis, eandem nihilominus duxerit; periurus ille quidem erit, matrimonium tamen firmum persistet; nisi legibus ciuilibus aliter sit dispositum. Sed & pro natura promissi aut pacti, cui iuramentum adiicitur, id habebit efficaciam ex iure naturali aut ciuili. Nam illud in se non facit, vt quod alias naturalem tantum obligationem producebat, iam ciuilem quoque producat, nisi peculiariter hoc iure ciuili sit dispositum. Sicuti nec idem actus speciem mutat, vt verbi gratia, quod donatio fuit, accedente iuramento contractus onerosus fiat, & vice versa. Quo pertinet quaestio: an contractus iuramento sancitus, in quo iurans insigniter fuit laesus, possit rescindi, & ipse in integrum restitui? GROTIVS d. l. §. 16. id negat, addita ratione; quamuis personae nihil aut minus debeatur, Deo tamen fides

§. XI. 1) Vid. CVIACII Obseruat. L. XXII. cap. 7.

2) V. LYSIAS Oration. 19. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 6. §. 5. H.

3) V. supra L. III. c. 6. §. 15. Pertinet huc, quod ICti aiunt: Contractum nullum ex defectu consensus iureiurando non firmari, neque eo defectum illum suppleri. COVARRVV. ad cap. quamuis 2. de pact. in sexto part. 2. §. 6. n. 10. & sequ. SERAPHIN. de Priuil. iuram. 39. n. 10. & Priuil. 61. n. 18. vbi BENCKENDORF. in not. plures citat. Vnde sequitur, iusiurandum contractui simulato efficaciam non addere. SERAPHIN. d. l. COLERVS de Process. executiu. Part. I. c. 10. n. 32. sequ. HERING. de fideiuss. c. 9. n. 45. H.

4) Aut testamentum, quod fecit, se non reuocaturum, vt passim ICti nostri docent. V. LAVTERBACH. Tractat. synoptic. de Iurament. §. 1. n. 30. 31. 32. Porro vbi iuris est, locationem conductionem infringi venditione, obtinebit idem, licet locator iurauerit, se contractum seruaturum. LAVTERBACH. Tract. synopt. locati conducti §. 1. n. 28. H.

5) Si scilicet citra iustam causam non legauit, aut testamentum reuocauit. H.

fides erit praeſtanda. Quam rationem nos paulo ante reiecimus. Super eadem quaeſtione interpretes Iuris Romani prolixe diſputant ad *L. 1. C. ſi aduerſus vendit.* & ſubiectam illi *authenticam* [6], quam multi ICti, & Galli cumprimis, iniquitatis arguunt. Et ad reſcriptum quidem Alexandri reſpondent, id nequaquam vniuerſalem aliquam deciſionem complecti, ſed ad ſpecialem caſum fuiſſe directum. Scilicet conſulebat Imperatorem miles, id eſt homo pleno iudicio, qui nimirum ageret annum decimum octauum, & quidem qui non laeſionem aliquam enormem, ſed ſolam aetatis immaturitatem, vt adparet, allegabat. Huius contractum iuramento confirmatum irritum nequaquam volebat princeps religioſus, & qui videri poteſt ob oculos habuiſſe exemplum Herculis, quem PLVTARCHVS Quaeſt. Roman. 28. non niſi ſemel in vita iuraſſe memorat. Authenticam autem illam tradunt Friderico extortam per Honorium III. Pontificem [7], dum diadema imperii negat; eamque ipſum Fridericum mutare conſtituiſſe; ſed morte fuiſſe praeuentum. Cauſam autem, quare eam conſtitutionem vrſerit Pontifex, facile deprehendet, qui arcana reipublicae Pontificiae intelligit. Eam legem in Gallia non obſeruari tradit MORNACIVS [8] ad d. l. Vid. etiam Auguſtinus BARBOSA ad d. l. GROENEWEGEN de L. L. abrogatis ad d. l. & alii. Nobis ad perſpicuam huius quaeſtionis ſolutionem videtur ante omnia obſeruandum; pacta, in quibus eſt inſignis inaequalitas, & in quibus fraus, doluſque aut iniquus metus verſantur, & quae animo non deliberato concipiuntur, naturali & intrinſeco vitio laborare, quorum reſciſſionem aut correctionem ius naturae poſtulat. Sed aetatem minorem viginti quinque annis in ſe pacto vitium non aſpergere [9]. Etſi facile praeſumatur, ob fragile & infirmum eius aetatis conſilium, & multorum captionibus & inſidiis expoſitum, laeſionem aliquam ex parte minorum interueniſſe. Qua laeſione non adparente nulla eſt ratio, quare pactum debeat reſcindi. Quo praemiſſo dicimus, ſi pactum aut promiſſum iuratum nullo alio laboret vitio, non poſſe id eo nomine reſcindi, quod a minore ſit initum, modo is praeſens negotium intelligere potuerit. Sed ſi alterius fraus interuenerit, imo ſi etiam citra fraudem ex ſola aetatis imprudentia inſignis laeſio contigerit, iuramentum non obſtat, quo minus laeſus iuratus reſciſſionem contractus, aut correctionem petere queat [10]. Nam iuuenis, qui contractum iureiurando confirmat, praeſupponit, eum vitio carere, idque alter quoque prae ſe fert. Et iſthaec velut conditio iuramento ſubſternitur; qua non adparente,

6) Imp. ALEX. A. Florentino Militi. *Si minor annis viginti quinque emptori praedii cauiſti,* nullam de caetero te eſſe controuerſiam facturum, *idque etiam iureiurando corporaliter praeſtito ſeruare confirmaſti, neque perfidiae, neque periurii me auctorem [tibi] futurum ſperare debuiſti.* Noua Conſtitutio Friderici. *Sacramenta puberum ſponte facta ſuper contractibus rerum ſuarum non retractandis, inuiolabiliter cuſtodiantur* L. 1. C. Si adu. venditionem. Occaſionem nouae huius Conſtitutionis narrat PANZIROLVS de Claris legum interpretibus L. II. c. 14.

7) Quoniam facilis ſic occaſio Clericis praeſtabatur, bona perſonarum puberum, ſed adhuc intra annos Minorennitatis conſtitutarum, nanciſcendi. Vid. VINNII Quaeſtiones ſelectae Iuris L. I. c. 15.

8) Alii valde in eam inuehuntur. V. HILLIGER. L. XXI. Donell. enucl. 13. lit. A. H.

9) Vid. ſupra L. III. c. 6. §. 5. H.

10) Recte! nam & hanc maiorem viginti quinque annis enormiſſime laeſum, licet iuratum, petere poſſe, vulgo aſſerunt. Quos magno numero adduxit HILLIGERVS d. l. lit. AA. H.

rente, hoc quoque corruit. Aliud autem est, si citra fraudem alterius gnarus prudensque iuuenis plus dedit, quam quanti res erat. Tunc enim negotium fuit mixtum ex contractu, & donatione. Sed & in vniuersum obseruandum, eum, qui imperio subiectus est, non in plus sese obligare posse, quam quantum per imperium ipsi conceditur. Id vbi excesserit, siue iuratum fuerit, siue non, irritum declarari ab imperante, si velit, negotium potest.

§. XII. HOC AVTEM efficiunt iuramenta ob interpositam Dei inuocationem, quem neque astu quis deceperit, & cui nemo impune illuserit, vt ab negotiis, quibus adiiciuntur, omnis interpretatio cauillatoria [1] sit excludenda. Hinc recte Censores Romani damnarunt astutiam captiui, qui iurauerat, se in castra hostium rediturum; & postea cum paululum esset progressus, simulans oblitum se quid, in castra rediit, ac deinde quasi religione iurisiurandi solutus Romae mansit [2]. CICERO Off. [L. III. c. 32.] GELLIVS L. VII. c. 18. Sic & damnanda cauillatio Dercyllidae, qui iusiurandum dedit Scepseos vrbis tyranno, si procederet ad colloquium, eum statim iterum in vrbem reuersurum. Eo egresso iste, mortem minatus, portas iussit aperire; dicens: nunc in vrbem te demitto, hoc enim iuraui: atque etiam ego cum exercitu nunc ingredior. POLYAENVS Strateg. L. II. [c. 6.] Damnanda quoque improba cauillatio Locrorum [3] apud POLYBIVM L. XII. c. 4. Scilicet, quia *fraus adstringit, non dissoluit periurium.* CICERO Off. III. [c. 32.] Add. STOBAEVS Serm. 28. de Cydia. TACITVS A. XII. [c. 47.] *Rhadamistus quasi iurisiurandi memor, non ferrum, non venenum in sororem & patruum expromit; sed proiectos in humum, & veste multa grauique opertos necat.* Sic & isthanc mercatoribus valde familiarem cauillationem notat Henr. STEPHANVS in Tract. praelimin. Apolog. Herodoti c. 16. dum iurant, se non posse tali vel tali pretio rem vendere, ni velint perdere. Ipsos enim respicere ad prouerbium: Mercator, qui nil lucratur, perdit. Nescio an huc referri debeat factum Comitis Fontani, qui in praelio ad Rocroium sella gestatoria vectatus fuerat; *iureiurando* enim *se obstrinxerat, neque peditem se, neque equitem aduersus Gallos pugnaturum*; apud Beniam. PRIOLVM Histor. Gall. L. II. Aut Alexandri VII. qui cum sub initium pontificatus iurasset: sese cognatos suos Romae non recepturum (*di non riceuere i suoi parenti in Roma*) mox auctoribus Iesuitis hoc modo iuramentum istud elusit: dum cognatos suos apud Castellum Gandolfi primum *recepit*, & inde Romam secum deduxit. Vti refert AVCTOR Nepotismi Part. I. Lib 3. Aut quod de ministris Societatis Indicae Orientalis memorat TAVERNIER Itin. Part. II. c. 14. qui

§. XII. 1) Quae a conuentionibus *nudis* quidem ipsa quoque abesse debet: ceterum tamen in iurisiurandi interpretatione adhuc magis reprehendenda est, quia reuerentiae summi Numinis detrahit. Vide quae dicentur ad §. seq.

2) Cui simile vaframentum Hartmanni Onforgi, Wellenburgensis Dynastae, filii Iodoci, quod quidem hic capite luit, apud ADLZREITTER. L. VI. Annal. Gent. Boiicor. §. 33. ad A. MCCCXCV. H.

3) Et Flandrorum, qui vt a foedere cum Rege Gallorum inito discedendi praetextum haberent, hortabantur Anglum, vt ipse insignia Galliae sibi vsurparet simul & titulum, rati hoc facto liberos se posse fieri a iuramento praestito, teste FROSSARDO L. I. Histor. ad A. MCCCXXVI. Et cum Cazimirus Rex, postulantibus Polonis, vt promissioni satisfaceret, respondisset: *non licere sibi aduersum priori iureiurando, quod Lituanis dedisset, iusiurandum dare: daturum tamen, sed vti Regem modo Polonorum, non etiam vti Lituano-*

qui, antequam ex Hollandia difcedunt, iuramento obftringuntur, ne commercii quid priuato nomine exerceant, fed ftipendio fuo contenti fint. Mox tamen in Indiam delati multi eorum vxores ducunt, quae fuo nomine clandeftinam illam mercaturam agitant [4]. Apud AELIANVM V. H. L. XII. c. 8. refertur: Cleomenes Lacon Archonidem confortem fui propofiti fecit, iurans, fi compos voti fieret, Πάντα σὺν τῇ αὐτȣ̃ κεφαλῇ πράττειν, *fe omnia cum ipfius capite tranfacturum effe.* Cum vero rerum potitus effet, occifi focii caput refectum vafi pleno mellis immifit: & quotiefcunque aliquid agere inftituiffet, ad id inclinatus propofitum narrabat. Sic apud POLYAENVM L. VII. [c. 34. ibique Maafuicius] Aryandes Barcaeis fuper latente foffa, tenuibus lignis terraque tecta, iurat; quamdiu terra permaneret, fe conuenta feruaturum. Hinc disiecta machina in vrbem nihil hoftile fufpicantem irruit. Id tamen factum Perfis tribuit HERODOTVS Melpomene circa finem. Sic fi duorum nebulonum vnus rem auferat, alter occultet, & ille iuret, fe rem non habere, hic, fe eam non abftuliffe, vterque periurus habebitur. Craffa quoque nimis cauillatio Solymanni, qui cum Ibrahimo Baffae iuraffet, quod ipfi viuo vitam non fit erepturus [5], dormientem iuffit interfici; quafi dormientes inter viuos referri nequeant. Contra ab antiquis laudata eft conftantia Q. Metelli Numidici, quod recufarit in legem Saturnini iurare; etiamfi Marius Conful & alii dicerent: ob tempora reipublicae recte id poffe fufcipi, eiufque vim elidi tacita hac conditione; fe iurare in legem, fiquidem lex effet, id eft fi rite rogata & lata effet. Atqui poftea facile oftendi poffe, nullam effe hanc legem, quippe quae lata fit Ioue tonante; quod vbi fiebat, nihil cum populo agi fas erat. Sed ifte malebat patria carere, quam hoc aftu vti; quippe cum qui iurarent, fane prae fe ferrent, pro vera lege fefe illam rogationem agnofcere. Vid. APPIANVS L. I. de bello ciuili [p. 363. Edit. H. Steph.] PLVTARCHVS in Mario. Sed & arbitramur, fuperuacuam fuiffe folicitudinem Lycurgi, qui cineres fuos in mare fpargi iuffit, ne iis Spartam allatis, ciues fe iuramenti religione exfolutos crederent. Nam ille proprie reuerfus non iudicatur, cuius cadauer domum reportatur. Vid. PLVTARCHVS in Lycurgo, IVSTINVS L. III. c. 3.

§. XIII. NON TAMEN ideo eorundem interpretatio femper eft extendenda, fed quandoque ftricte facienda [1], fiquidem fubiecta materia id requirere videatur [2], puta, fi iuratum fit in odium alterius; & non tam promiffioni,

tuanorum Principem. Captiofum, ficut reuera erat, id iusiurandum vifum eft, & propterea Proceres inftare coeperunt, vt captione illa Rex abftineret. Vt memorat CROMERVS L. XXII. Rer. Polon. p. 522. H.

4) Plane vt mali iudices peccare fe non putant, qui domefticis fuis munera accipere permittunt. V. ZIEGLER Dicaftic. Concl. 20. §. 25. H.

5) Scribendum fuiffet: *Se viuo, vitam ei non ereptum iri, dormiente fe, eum iuffit interfici.* Vid. Continuatores Chalcondylae in Solymanno II.

§. XIII. 1) Hinc vulgo dicitur: iurisiurandi effe ftrictam interpretationem, propter grauem, quam in fe continet, religionis obligationem. Vid. cap. 1. in fine de iureiurando in 6to. Neque id extendendum ad illa, de quibus, cum iuraretur, probabiliter non fuit cogitatum; & quae, fi iuranti in mentem veniffent, ipfe verifimiliter excepiffet. Vid. LAVTERBACH. Tractat. fynopt. de iuramentis. §. 1. n. 19. H.

2) Quod iuriiurando cum Conuentionibus commune eft. Exempla, quae ab AVCTORE proferun-

ſioni, quam minis, (ex quibus per ſe nemini ius naſcitur,) iuramentum fuerit adiectum. Quam in rem adfertur illud Iſraëlitarum *Iudic.* XXI. qui iurauerant, ſe filias ſuas Beniaminitis non collocaturos. Poſt tamen his ſuadebant virgines rapere, & apud raptarum patres pro iiſdem intercedebant. Aliud enim eſt dare, aliud raptum non repetere [3]. Et eo facilius ſtricta haec interpretatio admittebatur, quod crudele foret, integram tribum ob crimen, quantumuis atrox, exſcindere: quem etiam caſum illi fortaſſe in iuramento ſuo exceperant. Add. IOSEPHVS Archaeol. V. 2. & AMBROSIVS Offic. L. III. c. 14. Apud Ammianum Marcellinum L. XXVII. c. 4. *quoniam aſſerebat Athanaricus*, Gothorum iudex, *ſub timenda exſecratione iuriſiurandi, ſe eſſe obſtrictum, mandatisque prohibitum patris, ne ſolum aliquando calcaret Romanorum, & adigi non poterat, indecorumque erat & vile ad eum Imperatorem tranſire: recte noſcentibus placuit, nauibus remigio directis in medium flumen (Iſtrum) quae vehebant cum armigeris Principem, gentisque iudicem, inde cum ſuis foederari, vt ſtatutum eſt, pacem* [4]. Sic apud LIVIVM L. XXXIX. c. 37. cum Romani ab Achaeis poſtularent, quaedam decreta ſua vt tollerent, hi quidem iuriſiurandi religione impediri ſeſe cauſabantur. Sed cum Appius Princeps legatus diceret; ſe magnopere Achaeis ſuadere, vt dum liceret voluntate ſua facere, gratiam inirent, ne mox inuiti & coacti facerent: illi metu perculſi hoc modo petierunt, vt Romani ipſi, quae viderentur, mutarent, nec Achaeos religione obſtringerent irrita ea faciendi, quae iureiurando ſanxiſſent. Scilicet aliud illi iudicabant eſſe, decretum ſuum vltro tollere [5]; aliud, ob metum non repugnare, quo minus id a potentiore tolleretur. Poſſis etiam huc referre, quod apud EVRIPIDEM Hecuba [v. 850. & ſeqq.] Agamemnon quidem renuit, punire Polymneſtorem Thracem, tanquam amicum Graecorum; promittit tamen, ſe non impediturum, quominus ipſa Hecuba vindictam de eodem ſumat [6]. Add. POLYBIVS Excerpt. Legat.

feruntur, pleraque ſpeciem nimiae ſubtilitatis prae ſe ferunt. Potius animaduertendum erit, vtrum 1. iusiurandum *per ſe inualidum ſit*, quod aperte negligi poteſt, ita, vt ſuperuacua ſit interpretatio ſtricta; 2. an *per ſe validum* quidem ſit, ſed interpretatione ſtricta, cauillatoria ratione, eludi poſſit, quod omnino ſeruandum. Conf. TITIVS Obſeru. 273. & THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 9. §. 54.

3) Quod non inepte cauillationem adpellare videtur THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 9. §. 55. Nam ſi, dum iurarent, interrogati fuiſſent Beniaminitae, an haec animi eorum ſententia eſſet, vt raptui conſentirent, vel raptum etiam ſuaderent, dum matrimonia negarent, ſine dubio id renuiſſent. Confer. VAN DER MVELEN in Comment. ad Grotium T. II. p. 472. Erat igitur hoc iusiurandum Beniaminitarum proprie Votum, vel ideo per ſe fragile & caducum, quod non erat veriſimile, a Deo id, tanquam ex odio & mentis rabie profectum, acceptum iri. Add. CLERICVS in Comment. ad h. l. Quod de omni iureiurando comminatorio, ſine pleniore deliberatione facto, dicendum eſt.

4) Si pax aliter confieri non poterat, ſola omnino neceſſitatis lege excuſatus erat Athanaricus, Romanorum Prouincias ingrediens.

5) Idem de hoc exemplo dicendum eſt, quod de antecedente monitum fuit. Accedit, quod deliberationes publicae omnes reuocari poſſunt, vrgente id egregio, publico, cum ea iis conditio ſemper inſit, Niſi aliud, antequam ad exitum perducantur, Salus Publica ſuaſerit.

6) In hoc exemplo nullum occurrit iusiurandum, & interpretatio verborum Agamemnonis quoque ipſi promiſſioni adiuncta erat, non autem deinde demum ſuperuenit.

7) Quae minae tamen abſque iureiurando factae fuerant, aliter ac viſum THOMASIO Iurisprud. Diu. L. II. c. 9. §. 56. VOPISCVS in Aureliano c. 22. 23. *Cum Thyanam veniſſet, eamque occluſam reperiſſet, iratus dixiſſe fertur, Canem in hoc oppido non relinquam. Tunc & militibus acrius incumbentibus ſpe praedae, & Heraclammone quodam, timore ne inter ceteros occideretur*

Legat. 8. circa finem. Sic nequam seruus apud TERENTIVM Andria Act. 4. sc. 3. D. *Accipe a me hunc ocyus, atque ante nostram ianuam adpone. M. Quamobrem id tute non facis? D. Quia si forte opus sit ad herum iusiurandum mihi non adposuisse, vt liquido possim.* Etsi eam cauillationem nos inanem arbitremur, cum perinde sit, ipse adponas, an ab alio adponendum cures. Sic recte minarum suarum strictissimam faciebat interpretationem Aurelianus, dum milites ad canes occidendos iubet discurrere [7]. Flauius VOPISCVS Aureliano c. 22. Add. Valerius MAXIMVS L. VII. c. 3. §. 4. *inter externa.* Huc referri potest [8], quod cum Alexander sibi proposuisset Lampsacum destruere, aduentante Anaximene iurauit, se nihil eorum facturum, quae peteret; petiit hic, vt Lampsacum dirueret. Ita vrbs seruata est. Apud HERODOTVM Melpomene, [pag. 171. 172. Ed. Gr. H. Steph.] cum Etearchus Themisonem adiurasset, vt quam rem oraretur, in ea se ministrum praeberet; & ille deinde postularet, vt hic ipsius filiam mari demergeret: Themison in altum subuectus puellam funibus reuinctam in pelagus demisit, sed eandem mox inde saluam retraxit [9]. Huc referri potest, quod narrat PLVTARCHVS in Demetrio. [pag. 890.] Cum Antigonus ob somnium quoddam Mithridatem interficere constituisset, filioque Demetrio, quem iureiurando adegerat taciturum id indicasset; hic de salute iuuenis anxius ab arbitris seducto nihil quidem dixit, sed hastili in solo, inspiciente illo, descripsit: *Fuge Mithridates* [10]. Item, quod de Caesare refert SVETONIVS Iulio c. 74. *Sed & in vlciscendo natura lenissimus piratas, a quibus captus est, cum in ditionem redegisset, quoniam suffixurum se cruci ante iurauerat, iugulari prius iussit, deinde suffigi* [11]. Huc quoque spectat iuramentum Dauidis; de impunitate Simei praestitum, 2 Sam. XIX, 23. Quo non obstante post decessurus Salomoni mandat; operam daret, ne incruento fato iste nequam defungatur. 1 Reg. II, 8. Nam pro se duntaxat impunita-

retur, patriam suam prodente, ciuitas capta est. Sed Aurelianus duo statim praecipua, quod vnum seueritatem ostenderet, alterum lenitatem, ex imperatoria mente monstrauit. Nam & Heraclammonem proditorem patriae suae sapiens victor occidit: & cum milites iuxta illud dictum, quo canem se relicturum apud Thyanaeos negarat, euersionem vrbis exposcerent, respondet iis: Canem, inquit, negaui in hac vrbe me relicturum; canes omnes occidite. Grande Principis dictum, grandius militum votum: nam dictum Principis, quo praeda negabatur, ciuitas seruabatur, totus exercitus, ita quasi ditaretur, accepit. Vetustissimum autem genus loquendi ab Aureliano vsurpari obseruat Casaubonus ad d. l. Vopisci, & fortasse non male hinc colligi, Historiam sacram ei fuisse aliquando lectitatam. Ibi enim saepe in comminatione internecionis similia legi. Graecos deinde, hoc aliter efferre, addit, quando dicant: Οὐδ᾽ ἄγγελος λειφθήσεται, vel οὐδὲ πυρφόρος. Add. CLERICVS ad 1 Samuel. XXV. v. 22. Alexandri autem iusiurandum, de quo mox apud AVCTOREM, nullum fuisset per ea, quae dicta sunt in nota 2. etiamsi Anaximenes petiisset, vt Lampsacus, dirueretur.

8) Quae historia quoque legitur apud PAVSANIAM L. VI. & SVIDAM voce Ἀναξιμ. H.

9) Hoc quoque iusiurandum Nullum erat, vtpote crimini adfine. Eius igitur vinculo ex ipsius promissi natura & indole, solutus erat Themison. Qui, quum Sophistico temperamento vteretur, pessime puellam mari mersit, quia haec mersio multis casibus obnoxia erat.

10) Qua re ipse quoque supersedere potuisset, quum huic quoque iuriiurando vis nulla inesset, eo, quod obligationi, qua malum ab aliorum capite auertere obstricti sumus, ne iureiurando quidem nuntium mittere possumus.

11) Imo Caesar, iusta de caussa supplicium latronibus his plane relaxare, vel mitigare potuisset, quamuis tempore praestationis neque de relaxando, neque de mitigando eo cogitasset. Vide, quae de iureiurando comminatorio dicta sunt, in fine nota 3.

punitatem promiserat Dauid. Neque proprie Salomoni hoc mandabat, vt pro antiquo illo crimine eum ad supplicium raperet, sed vt nefarium hominem probe obseruaret, & si iterum peccare ipsum contingeret, hautquidquam eidem parceret. Et prudenter heic Salomon, quod turbulentum & infensum hominem iuberet in vrbe regia sub oculis suis viuere, ne forte nouas res moliretur, sub comminatione mortis; quam legem ipse quoque Simei adprobauit. Non tamen citra prouidentiam Dei factum est, vt iste legem transgressus recentis simul & antiqui delicti poenas lueret. Add. Mich. MONTAIGNE Essais L. I. c. 7. Forte etiam huc referri potest factum Mariae Reginae Hungariae, vxoris Sigismundi Imp. quae Horuato Croatiae praefecto, abs quo capta & male tractata erat, incolumitatem iurato promisit; post libertatem adepta maritum ad vindictam sumendam incitasse fertur, quod ipsius nomine nihil se promisisse diceret [12]. BONFINIVS Rerum Hungar. L. III. c. 2. Nescio, an huc referri debeat factum Timoleontis, Milarchum tyrannum oppugnantis, qui multos dolis circumuenerat, & neglecta iurisiurandi religione trucidauerat. Tyrannus simulabat, se iudicium Syracusis subiturum, si Timoleon non accusaret. Hic iurauit se non accusaturum. Hac lege Milarchus Syracusas venit. Timoleon cum eum in concionem protraxisset; nequaquam eum, inquit, accusabo; sic enim pactus sum, verum interfici celerrime iubeo. *Τὸν γὰρ πολλὲς ἐξαπατήσαντα, δίκαιον ἂν εἴη, καὶ αὐτὸν ἅπαξ ὁμοίως ἐξαπατηθῆναι, Qui enim multos decepit, iustum fuerit, eum semel pari modo decipi.* POLYAENVS Strateg. L. V. [c. 12. n. 3. Edit. Maasuic.]

§. XIV. SIC NEC iuramentum excludit tacitas conditiones [1] & limitationes, quae ex ipsa rei natura rite fluunt. Puta, si alicui quicquid velit petendi optionem concessi; vbi iste iniqua aut absurda petierit, hautquidquam tenebor. Qui enim aliquid indefinite alteri roganti promittit, antequam nouerit, quid iste sit petiturus, praesupponit alterum petiturum honesta, moraliter possibilia, non absurda, non sibi aut aliis perniciosa. Phoebus apud OVIDIVM [2] Metamorph. II. [vers. 101. 102.] *dabitur, Quodcunque optaris; sed tu sapientius opta* [3]. Qua occasione prolatum fuit illud dictum Hippolyti apud EVRIPIDEM Hippolyto, [vers. 612.] a Cicerone laudatum: *Iuraui lingua; mentem*

12) Vel sic tamen, quod per maritum fecit, ipsa fecisse videtur. Sed erat hoc iusiurandum Nullum, tanquam vi metuque extortum. Poterat igitur sine circuitu punire insolentiam Hornati. Ceterum, si quis contenderet, iurantes omnes, in superioribus exemplis adgnouisse iniustitiam iurisiurandi sui, sed propter publicam superstitionem non ausos esse, id prae se ferre, manum ei porrigendam esse censerem.

§. XIV. 1) Ita iusiurandum de non repudianda vxore intelligitur, si ea non delinquat in leges matrimonii. *cap. quemadmodum 25. X. de iureiurand.* Qui iurauit se redditurum pecuniam, potest nihilominus vti exceptione non numeratae pecuniae. *l. vlt. C. de Non numerat. pecun.* Promissioni enim illi, iuro me pecuniam redditurum, inest haec conditio, si pecuniam accepero. Et iurans se soluturum, vti potest exceptione compensationis, quae postea sibi competere coepit. Vt est recepta hodie a plerisque ICtis sententia. Et repudianda merito Canonistarum quorundam opinio, quasi iusiurandum habeat vim derogatoriam in futurum, pactoque iurato renunciatum videatur omnibus exceptionibus. Vid. GVTTIERETZ. Part. I. de iurament. cap. fin. Ecquis enim dubitare poterit, pactum iuratum de soluendo posse tolli pacto de non petendo, licet iniurato. Sustulit eam opinionem Lex Imperii Spirae

mentem iniuratam gero. Ἡ γλῶσσ' ὀμώμοχ', ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος. Iurauerat enim nutrici, se taciturum, quae illa narraret; sed cum eadem post de adulterio & incestu cum nouerca Phaedra proponeret, negauit se eo iuramento ad silendum tantum flagitium teneri. Etsi vtique intuitu eius iuramenti tacuisse illum refert Euripides dicto loco. Eadem exceptione vtitur Nicomachus apud CVRTIVM L. VI. c. 7. *se vero fidem in parricidio dedisse constanter abnuit, nec vlla religione, vt scelus tegat, posse constringi.* Quippe cum ciuis obligatione contineatur, non tacere, si quas machinationes contra personam Principis aut statum fieri animaduertat. Sic CICERO Off. I. [c. 10.] *Potest accidere promissum aliquod & conuentum, vt id effici sit inutile ei, cui promissum sit. Nam si, vt in fabulis est, Neptunus, quod Theseo iuratus promiserat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. Ex tribus enim optatis hoc erat tertium, quod de interitu Hippolyti iratus optauit, quo impetrato in maximos luctus incidit.* (conf. EVRIPIDES Hippol. Coron. v. 1315.) *Nec promissa igitur seruanda sunt illa, quae sunt illis, quibus promiseris, noxia.* Add. quoque DIODORVS Siculus L. IV. c. 65. Sic neque Herodes debebat saltatriculae priuignae caput Iohannis indulgere; quia cum ad illicita nulla sit obligatio, in generali promisso vtique subaudiendum erat; si quid peteret, quod licite posset praestari. Matth. XIV. Sicuti nec Salomon praestabat promissum indefinite factum, cum mater aliquid peteret, quod statui ipsius in praeiudicium cederet [4]. 1 Regum II, 20. Notatu quoque dignum est, quod memorat DIODORVS Siculus L. XI. c. 58. *Xerxem nouae in Graeciam expeditionis percupidum a Themistocle postulasse, vt huius belli ducem se praeberet. Illum vero ita assensum, si fidem iureiurando confirmatam daret, se Graecis absque Themistocle bellum non illaturum. Post immolatum ergo taurum, iuramento praestito, Themistoclem poculum taurino sanguine plenum hausisse, atque illico expirasse. Ita Xerxem a proposito reuocauit* [5]. Enimuero, si alias Xerxi ratio belli contra Graecos constitisset, non erat, quod isto iuramento moueretur, in quo vtique supposuerat Themistoclis vitam; quasi dixisset, se illo viuo contra Graecos absque ipsius consilio nihil suscepturum. Adeoque eodem defuncto, iuramenti quoque vis expirabat. Add. *L. vlt. D. Qui satis dare cogantur* [6]. Sed & minus recte HOMERVS Iliad. κ. v. 307. de Hectore dicit, ἐπίορκον ἀπώμοσε, *periurium iurauit*; quia conditio tacita suberat; si ceperimus

Spirae Nemetum condita, A. MDC. §. 33. Pertinet etiam huc, quod vulgo traditur, iuramentum intelligi rebus in eodem statu manentibus. REINKING. de R. S. & Eccl. L. I. cl. 1. c. 5. n. 82. sequ. Quod quomodo intelligendum sit, infra tradetur ad L. V. c. 11. §. 10. In dubio valere debet sententia, quae religionem iurisiurandi integram conseruat. Vt pie monent ICti. Hartmann. PISTORIVS L. IV. Quaest. 6. n. 73. COLER. de Processʃ. executiu. Part. I. c. 10. n. 215. H.

2) Idem antea ibidem: *Temeraria, dixit, vox mea facta tua* (voce, id est, iniqua optione) *est.* H.

3) Quae verba AVCTOR ex Florilegio quodam hausisse videtur. Ex Phoebi enim sententia, apud OVIDIVM ipsum iusiurandum, quamuis in aliorum perniciem vergat, inuiolabile est.

4) Imo promissum Salomonis sine iureiurando factum est. Nam tum demum Salomo iurauit, quum reiecto matris petito declararet, perniciem id Adoniae, cui Propheta Abisaus Sunamitin vxorem petebat, adlaturum. Culpandus praeterea rigor nimius videtur, quo in fratrem vsus est Salomo: cuius molimina alia ratione cohibere potuisset. Vid. CLERICVS ad 1 Reg. II, 24.

5) Ex quo loco illud tantum adparet, sedisse Themistocli, omne abscisse iusiurandum, sine vlla exceptione, seruandum esse. Quae sententia iis temporibus inter errores vel *opiniones communes* paganorum quorundam fuisse videtur.

6) *Qui iurato promisit* iudicio sisti *non videtur peierasse, si ex concessa caussa hoc deseruerit.* vbi supra.

perimus, & tu ſaluus redeas. Ni ἐπίορκον capiamus pro iuramento, quod exitum non ſortitur.

§. XV. Caeterum etſi in iuramentis inuocatio diuini Numinis ſit attemperanda ad perſuaſionem eius, qui iurat; ſenſus tamen totius orationis valebit, prout capere ſe illum profitetur is, qui iuramentum defert [1]. Huius enim praecipue, non iurantis cauſa iuramentum praeſtatur [2]. Vnde eiusdem quoque eſt concipere verba iuramenti, & quidem quantum fieri poteſt planiſſime, ſic vt & ipſe ſignificet, quomodo illa intelligat, & iurans annuat, ſe iſtius ſenſum probe percipere: eaque mox ab hoc liquido ſunt exprimenda, ſic vt nulla ratione eadem cauillari & eludere queat. Inde nequidquam periurium effugiebant illi apud Tacitvm H. IV. [c. 41. Num. 2. Ed. Rycquii] *trepidi & verba iurisiurandi per varias artes mutantes, quîs flagitii conſcientia inerat.* Sic apud Dictyn Cretenſem L. V. [c. 10.] Diomedes & Vlyſſes Troianis veteratorie iurant: *permanſuros ſe in eo, quod ſibi cum Antenore conueniſſet*; cum ipſi intelligerent pactum proditionis, quod cum hoc iniuerant. Quod autem apud Romanos in delatione iuramentorum iuberetur quis iurare *ex animi ſui ſententia*, id non eum habet ſenſum, quaſi iuramentum valeret, prout quisque ſuper eo in animo ſuo ſenſerit; ſed vt indicarent ſerio, non ſimulate aut ficte, vel ludibrii cauſa iurandum. Sicuti & Cenſoribus ea formula erat ſolennis, verbi gratia, ex animi tui ſententia habes vxorem? Quam formulam intempeſtiue quidam eques Romanus cauillatus, ex mei non ex tui animi ſententia reſpondens, ſeueritatem cenſoriam incurrit [3]. Elegans eſt locus Ciceronis L. IV. Academ. Quaeſt. ſub fin. vbi probabilem duntaxat cognitionem rerum in hominem cadere diſputat. *Quam rationem*, inquit, *comprobat maiorum diligentia, qui primum iurare* ex animi ſui ſententia *quemque voluerunt.* Deinde ita *teneri ſi* ſciens *falleret, quod inſcientia multa verſaretur in vita. Tum qui teſtimonium diceret, vt* arbitrari *ſe diceret, etiam quod ipſe vidiſſet: quaeque iurati iudices cognouiſſent, vt ea non eſſe facta, ſed vt* videri *pronunciarentur.* Idem Off. [c. 29.] *Quod ita iuratum eſt, vt mens deferentis* [4] *conceperit fieri oportere, id obſeruandum eſt: quod aliter, id ſi non feceris, nullum periurium eſt*, id eſt, ſi quis mentem eius, qui iuramentum defert, non perceperit, ſed in diuerſum ab iſta ſenſum

§. XV. 1) *Can. Quacunque 9. cauſ. 22. quaeſt. 5.* Cuius ſententiam mirum eſt, quam torqueant Moraliſtae & Canonici iuris Magiſtri. H.

2) Hinc non obſtat, quod Moraliſtae dicunt: neminem ex iureiurando obligari aliter, ac iurare intendebat: vtut enim id admitti poſſit, ſi quis proprio motu, deferente nemine, iurauerit; tamen minime obtinet, vbi alter iusiurandum detulit, quem proinde, velut ex pacto, de animo meo certiorem reddere debeo, fruſtra alioquin iuraturus. H.

3) Quod aliter legitur apud Gellivm, ex quo depromtus videtur hic locus, L. IV. c. 20. Verba enim Gellii ita exhibet Gronovivs: VT TV EX ANIMI TVI SENTENTIA VXOREM HABES. *Habeo equidem*, inquit, *vxorem, ſed non hercle ex animi mei ſententia.* Neque tamen is, qui reſpondet, eques Romanus eſt, ſed Rabula. Ex quo loco Gellii ceterum male ICtus quidam collegerat, feminas etiam cenſurae morum obnoxias fuiſſe, vid. Thomasivs de iudicio ſeu cenſura morum c. 11. §. 12. & ſeqq.

4) Deeſt haec vox, *deferentis* apud Ciceronem. Quare hic locus ſic interpretandus eſt: *Si quis ita rem mente perceperit, vt debebat, obſeruari iusiurandum oportet: Si e contrario diuerſum ab iſta perceptione ſenſum iusiurandum conceperit, illud non praeſtare, periurium non eſt.* Sic ſibi, ſic rationi, ſic ſequentibus conſtat locus Ciceronis.

§. XVI. 1) Oldekopivm & Feltmannvm. Vid. Gundlingiana IV. 3. 1. Illud veriſimile

ſum iusiurandum conceperit, illud non praeſtare periurium non eſt. Dum enim iſtius mens ab huius mente diſcrepauit, iſte quoque huius oblationem iuratam non acceptaſſe intelligitur; citra acceptationem autem in promittente nulla producitur obligatio. *Non enim falſum*, pergit CICERO *iurare peierare eſt*, id eſt, ex errore aliquid iurato aſſerere, quod reuera ſecus ſe habet; *ſed quod ex animi tui ſententia iuraueris, ſicut verbis concipitur more noſtro, id non facere periurium eſt.*

§. XVI. DISCEPTATVM quoque fuit inter quoſdam recentiores [1] ſuper iuramento in alterius animam; ſeu an quis loco & nomine abſentis praeſtare poſſit iuramentum, quod abſentem iſtum ſtringat? Qua ſuper re nobis ita videtur. Quemadmodum quis abſens per literas obligationem contrahere poteſt, cum conſenſus aeque bene ſcripto, quam viua voce queat exprimi: ita quin iuramentum quoque literis poſſit concipi, nihil obſtare videtur. Quod tamen tunc demum, poſtquam ſolenniter fuerit recitatum, perinde obligabit, atque ſi coram iſte viua voce id praeſtitiſſet. Sed antequam recitatum id fuerit, reuocari poſſe videtur: ſic vt periurus non ſit, qui atteſtationem ſuam iuratam, antequam, quo debebat, perlata ſit, retractet. Illud tamen minus congruum videtur, quod procuratores ita ſe componunt, quaſi ipſi reuera eſſent pro ſe iuraturi, aut quod ex metu, ne ipſi forte obligari videantur, vltimam iurisiurandi formulam ſic immutare ſoleant: ita Deus illum adiuuet. Nam ſufficiebat ſimpliciter abſentis iuramentum de ſcripto recitari [2]. Nihilominus quia plurimas apud gentes recte receptum, vt iuramenta ſolennibus quibusdam ceremoniis redderentur auguſtiora, adeoque iuratoris reuerentia Numinis pio aliquo ſigno, puta admota victima, acceſſione ad aram, ſimilique modo expreſſius ob oculos poneretur; igitur iudicauerim, ſi magni ſit res momenti, abſentem iuramentum in eo loco, vbi degit, ſolenniter deponere debere; praeſertim vbi neceſſario requiritur corporale, quod vocant, iuramentum [3], quale id, quod per abſentem recepto modo praeſtatur, dici nequit. Sane enim plus eſt, inter ſolennes ritus, Numinis praeſentiam non ſine ſacro quodam horrore exprimentes, Deum teſtem inuocare [4]; quam id chartae, quae non erubeſcit, inſcribere. Nec de nihilo eſt, quod quae ſcripto perhibentur abſenti-

mile eſt, iusiurandum hoc, in alterius animam praeſtandum, a Clericis repetendum eſſe, qui *vicariis* manibus, quam *ſuis* iurare maluerunt. Apud LIVIVM tamen Lib. XXXI. c. 50. & vlt. L. Valerius Flaccus Aedilis, per fratrem iurat, & plebs ſciuit, vt perinde eſſet, ac ſi ipſe Aedilis iuraſſet.

2) Et qui iusiurandum praeſtat, procurator non eſt, ſed miniſter aut nuncius, verba abſentis concepta tantum enuncians. Romanos iam eo modo vſos fuiſſe teſtari poteſt exemplum Antonii, per internuncios Pompeio ſe ſacramento obſtringentis, apud DIONEM XLIX. Hiſtor. Qua occaſione id poſtea in Occidente introductum ſit inualueritque, bene oſtendit SCHILTERVS Ex. ad D. 32. §. 32. ſequ. In epiſtola Wilhelmi Siciliae Regis ad Henricum II. Anglorum Regem apud Rudolfum de Ducto in imaginibus hiſtoriarum A. 1176. eſt: *In regno noſtro ſemper & noſtris fuit progenitoribus inſuetum perſonaliter iurare.* Et mox: *quod nobis praeſentibus in anima veſtra iuratum eſt, grato aſſenſu recipimus, ac ſi manu propria iuraſſetis; cum vnum & idem putemus ſacramentum, quod vel manu propria ſit, vel in anima iubentis & praeſentis iuratur.* H.

3) Vti appellatur in *L. 1. C. Si aduerſus vendit.* & *L. 3. in fine C. Si minor ſe maiorem.* Quod iusiurandum a quouis, in ſolita forma iuratur.

4) Nec negari poteſt: abſentes per alium facilius iurare & peierare, malo more. Hinc multa cautione heic opus. Vid. MEVIVS Part. 7. Dec. 372. H.

ſentibus *teſtimonia coeca* vocentur. Vid. Lex WISIGOTHORVM L. II. tit. 4. c. 5.

§. XVII. DENIQVE & hoc ſolet quaeri; an & quatenus teneatur heres ex iureiurando eius, cui ſuccedit? Vbi illud manifeſtum eſt, ſi ex iureiurando alteri ſit perfectum ius quaeſitum, quod directe, aut in ſubſidium, expleri debeat ex bonis iurantis, heredem teneri ad ius illud explendum [1]; quippe cum onus illud, bonis adhaerens, cum bonis ſimul in ipſum tranſierit. Aſt vbi ex iuramento nemini fuit ius perfectum quaeſitum, ipſaque obligatio tantum in pietate, fide, aut conſtantia iurantis fundata fuit; patet heredem non teneri, qui alterius perſonam non repraeſentat in iis obligationibus, quae vltimato & vnice in ipſius perſona terminabantur. Sic ſi quis iurauerit, iurato votum conceperit, verbi gratia, ſeſe ſingulis hebdomadis ſemel ieiunaturum, per quinquennium in caelibatu manſurum, peregrinationem in terram ſanctam ſuſcepturum; vbi id ab ipſo, dum moritur, nondum fuerit impletum, heres hautquidquam ad idem implendum tenebitur. Aliud fuerit, ſi quis ſub tali conditione heres ſit inſtitutus. Sic ſi quis iurauerit, ſeſe intra proximos decem annos ſingulis annis centum in pauperes erogaturum, ac nondum elapſo decennio moriatur; heres non tenebitur, niſi ius illa exigendi in certos homines ſit collatum. Qui enim nemini ius ad exigendum promiſſum confert, is ſuam tantum fidem, non bona ſua, reſpici vult, adeoque ipſo mortuo ea obligatio hautquidquam bona ipſius, heredemue afficiet; niſi per teſtamentum hoc ipſi fuerit iniunctum [2]. Huc quoque refert GROTIVS dicto loco §. 17. *Si ob vitium aliquod in promiſſo iurato non homini, ſed ſoli Deo ius naſcatur, tunc heredem eius, qui iurauit, ad id exſoluendum non teneri.* Quod ita admittimus, ſiquidem is, qui iurauit, ex

§. XVII. 1) Non propter iuramentum, ſed propter promiſſionem; vt enim pro debitis perſonalibus bona defuncti obligata ſint, ipſi rerum dominio coaeuum eſt. Adde de foederibus Regum H. GROTIVM II. de I. B. & P. c. 16. §. 16. n. 4. H.

2) Aut ex natura negotii appareat, iurantem voluiſſe obligare heredem. Ita vota, licet Deo, non perſonae, facta ſint, obſtringunt heredem. *L. 2. §. 1. D. de pollicit.* H.

3) Quae ſententia magno conſenſu recepta eſt. V. CARPZOV. Part. II. Conſt. 36. def. 7. LAVTERBACH. Tractat. ſynoptic. de iurament. §. 1. n. 33. vbi hoc extendit, licet iurans in iuramento mentionem heredum feciſſet. Caeterum ratione eius, cui iuratum, iuramentum non perſonale, ſed reale eſt, & periurus is, qui ſucceſſori negat iuratam deceſſori fidem. V. GONZALETZ. ad c. 14. de iureiurand. n. 4. H.

4) Vnde male BODINVS de Republ. Lib. V. cap. vlt. inferebat, foedera ad Regum ſucceſſores non tranſire, obſeruante GROTIO de I. B. ac P. L. II. c. 16. §. 16. num. 4. quum iuriſiurandi obligatio perſonam tantum obſtringat, ipſa autem promiſſio, heredem obliget. Male quoque GRONOVIVS ad Grot. dicto loco n. 60. contendit, ex iureiurando etiam Regis, populi nomine praeſtito ſucceſſores obligari; quia Rex & ſucceſſor vna eademque ſit perſona, eo quod vterque populum repraeſentet, qui heri & hodie vnus ſit. Nam ſucceſſor ex promiſſione tantum deceſſoris ſui obſtringitur, non ex acceſſorio iuriſiurandi vinculo, vtpote quod mere perſonale eſt.

5) H. GROTIVS L. III. d. I. B. & P. c. 19. §. 8. Cuius ſententia verior videtur. Nam quod AVCTOR ait, voluntatem perſonae moralis nonniſi deriuatione a ſingulis per iuramentum affici; id negandum videtur, ſi populus iurat qua populus, non qua ſinguli. Ita Ioſephus liberos Iſraëlis iureiurando obſtringebat, vt aliquando emigrantes Aegypto exportarent eius oſſa. Quod populus Iſraëliticus poſt annos fere centum & quinquaginta religioſe praeſtitit. *Geneſ.* L, 25. *Exodi* XIII, 19. Ita violatam a Saule, quondam ſub iureiurando datam Gibeonitis fidem, Deus in Hebraeorum populo triennali annonae caritate puniuit. 2 *Samuel.* XXI, 1. 2. 3. In exemplis, quae adfert AVCTOR ſtatus rerum fuit mutatus. Illud libenter fateor, ſi ſinguli e populo iurauerunt, ſe legem ſeruaturos, iuſiurandum illud ab vniuerſo populo, vel ab eo, qui ſummam rerum tenet, poſſe ſolui. H.

ex generositate, aut euitando conscientiae scrupulo proposuerit sibi implere iuramentum, quod per exceptionem doli, metusue iniusti elidere poterat. Nam ne ipsum quidem, qui iurauit, valide obligari, supra ostendimus. Quid si autem heres iuratum promissum, pactumue defuncti non impleuerit, an ideo ipse periurii notam contrahet? Hoc vero negandum videtur [3]. Nam id, quod iuramentum presse dictum, seu obtestatio diuinae vindictae obligationi simplici superaddit, personam eius, qui iurauit, non egreditur [4]. Cum heres dici nequeat neglexisse reuerentiam diuini Numinis, quod ipse in testem non inuocauerat. Adeoque iste heres simplicis duntaxat perfidiae erit reus. Aliud habetur, si integer populus iurauerit. Illum enim, quamdiu idem manet, perpetua iurisiurandi religioni affici multi [5] censent [6]. Quod tamen mihi non omni dubio carere videtur. Nam iuramentum eiusque violatio voluntatem duntaxat naturalem, hominumque singulorum afficit, voluntatem autem personae moralis non nisi deriuatione a singulis. Adeoque populus, vt est persona moralis, iram Dei in se vocare nequit, sed singulae personae physicae, ex quibus populus componitur. Igitur violato per populum iurato promisso vel pacto, illi soli, qui corporaliter iurarunt, periuri erunt, siquidem in violationem iuramenti consenserint, reliqui simplicis perfidiae nota defungentur. Vnde periurii hautquidquam accusauerim Spartanos, quod post complura secula a Lycurgi legibus discesserunt; aut Romanos, si Caesares regum vocabulo insigniuissent, non obstante iuramento, quo populum Romanum Brutus adegerat. Id quod clarius patebit, si consideremus, ex illo iuramento nulli homini ius fuisse quaesitum, sed Romanos per id libertati voluntatis suae duntaxat vinculum voluisse iniicere, ne quam semel infelicem sibi formam reipublicae experti

6) Imo GROTIVS, cuius sententiam Hertius in nota praecedente, tanquam ei AVCTORIS contrariam laudat, cum AVCTORE amicissime conspirat. Agens is de promissis, subditis a Principe factis, L. III. c. 19. §. 8. num. 1. *Praeterea*, inquit, *possunt pacta sanciri iureiurando, nec tantum a Rege aut senatu, sed & ab ipsa ciuitate, quomodo in leges suas Lacedaemonios iurare fecit Lycurgus, Athenienses Solon* ET NE PERSONARVM MVTATIONE IVS IVRISIVRANDI INTERCIDERET, *repeti quotannis iusiurandum. Id enim si fiat, omnino ne publicae quidem vtilitatis caussa recedendum a promisso erit: nam & de suo cedere ciuitas potuit, & verba possunt ita esse aperta, vt nullam exceptionem admittant.* Et vtique prae se fert Grotius, in verbis, literis maiusculis expressis, personarum quidem mutationem obesse, quo minus obligatio intercidat, nisi iusiurandum quotannis iteretur; ceterum de *posteris* iurantium nulla apud eum mentio. Neque solida est ratio, qua Hertius ipse vtitur. *Populus*, inquit, *iurare potest, vt populus.* Nam Populus hodiernus non idem est, ac ille, qui ante C. annos floruit, sed idem tantum esse censetur propter perpetuam successionem nouorum ciuium, qui in locum morientium, demigrantiumque succedunt, & propter continuationem Reipublicae. Subit enim populus iste in eas quidem promissiones maiorum suorum, quibus ii *ius* aliquod, *acquisierunt*, quod perpetuari posset, sed *non in ea quae personalia tantum sunt, quale est iusiurandum.* Vno verbo populus hodiernus comparatus ei, qui ante C. annos exstitit, vt heres se habet comparatus defuncto, in cuius bona successit, vtpote cuius promissa iureiurando firmata adimplere tenetur, non propter iusiurandum, sed propter promissionem. Exemplum, quo Hertius vtitur, liberorum Israëlis, ossa Iosephi post CI. annos ex iureiurando maiorum suorum exportantium, probat tantum, eos credidisse, se ex iureiurando obligari, non autem, eos reapse obligatos fuisse. Idem de violata a Saule iurisiurandi fide Gibeonitis data, dicendum esset, nisi alio obtentu, quam quod iusiurandum Nullum esse censeret, Saulem vsum esse, CLERICVS obseruasset ad 1 Samuel. XXI. 1. 2. Quod ad iusiurandum attinet, quo ius nemini tribuitur, veluti quando leges Sacratae feruntur, palam est, id pendere a regulis Voti, quod eatenus tantum vouentes obligat, quatenus praesumi potest, Deo id gratum fuisse. Vnde dubium non est, quin mutari possit etiam lex sacrata, quia alias populus interdum obstringeretur ad id, quod nulla ratione fieri potest.

perti erant, reducere in mentem veniret. Quo ipſo ſe quidem obligare potuerunt, ne regem Romae conſtituerent, ſaltem hactenus, quamdiu ſalus reipublicae regnum non deſiderabat. Nam in hoc caſu & illi ipſi, qui iurauerant, iuramento ſoluti intelliguntur, cum tunc Materia iurisiurandi per conditionem ciuitatis, quae abſque regno ſalua non eſſe poſſe praeſupponitur, illicita ſit reddita. Poſteri autem, qui iuramentum non repetiuerunt, eodem ſtringi non poterant, tum quia ipſis pro imperio a maioribus imponi non potuit, tum quia poſteri non conſenſerunt; quod ſupponitur. Nec obſtat, quod populus idem cenſeatur, ſingulis licet ciuibus mutatis, adeoque & actus maiorum poſteris videatur tribuendus. Nam actus maiorum non niſi tunc ſtringere poteſt poſteros, quando alteri homini ex eo ius fuit quaeſitum. Circa talia autem, quae in populum redundant ex actione ſingulorum, poſteri non ſemper ſtant pro maioribus. Sicuti ſi populus aliquis olim gloria bellica floruit, poſteri ignaui & degeneres id ſibi hautquidquam tribuerint. Aliud autem foret, ſi iuramentum illud a ſingulis poſterorum fuiſſet repetitum. Caeterum circa ſimilia iuramenta obſeruandum fuerit illud SOPHOCLIS Antigone: [pag. 230. Edit. H. Steph.] Βροτοῖσιν οὐδὲν ἔστ' ἀπώμοτον· ψεύδει γὰρ ἡ ἐπίνοια τὴν γνώμην. *Homines non iurent, ſe non mutaturos eſſe ſententiam. Mutat enim ſequens cogitatio priorem.* Non plane quoque de nihilo eſt, quod Io. LABARDAEVS Hiſt. de Reb. Gall. L. VI. p. 329. ſcribit: *Regibus, quam populis, quibus & imperium eſt, foedera ſanctiora ſunt. Nam quae fides ab vno datur, eius ſeruandae religio hunc magis afficit, quam ſingulos ex multitudine, ad quos fidei publicae vel nulla, vel exigua pars pertinet, quo fit, vt ab hac facile diſcedant.* Conf. Anton. MATTHAEVS de Criminibus tit. de periurio. n. 5.

§. XVIII. POSSVNT & ſolent iuramenta duplici potiſſimum fine adhiberi, vt vel aliquid ſingulari cum religione promittatur, vel via aperiatur ad decidendum aliquod factum illiquidum, & quod alia ratione commodius demonſtrari nequit. Quem in ſenſum explicandum illud ARISTOTELIS Rhetor.

§. XVIII. 1) Vid. infra §. 21. 22.

2) Quod vtique verum eſt, vbi pars parti detulit iusiurandum, eoque pertinet dictum Pauli *L. 1. D. de iureiurando. Iusiurandum ſpeciem tranſactionis continet, maioremque habet auctoritatem, quam res iudicata.* Bene DEMOSTHENES in exceptione pro Phormione. *Si iuſtum eſt, quibus de rebus ſemel iudicium factum fuerit, ea non licere denuo reuocare in ius; multo iuſtius eſt, de quibus tranſactum actiones iterum non dari. Qui enim apud vos cauſſa cecidit, dicet fortaſſe, deceptos vos eſſe. Qui vero ſe ipſe palam condemnauit, qui reum liberauit, qui tranſegit, quid tandem cauſari poteſt, vt iudicium de eadem re ſibi iterum reddatur.* Idem aduerſus Pantaenetam: *De iudicum ſententiis dici poteſt, eos deceptos ita pronuntiaſſe. Quae vero quis ſua ſponte remiſit, de iis dicere nihil poteſt, neque de ſe ipſo expoſtulare, quaſi id contra ius fecerit. Qui igitur de eadem re litigant, aliorum ſententia acquieſcere nolunt. Qui autem retractat, de quibus ipſe tranſegit, ſuae ipſius ſententiae non acquieſcit. Quamobrem iſti hominum generi maxime iraſcendum eſt.* Aliud ergo dicendum, ſi deferente iudice iuratum fuit. Vid. *L. 31. D. de Iureiurando.* H.

§. XIX. 1) Conſtitutionibus Hiſpaniae Luſitaniaeque cautum eſt, ne vlli contractui iusiurandum accedat. Idem de Gallia teſtatur ALTESERRA *ad c. 13. X. de iudic.* addens rationem: quia obtentu iurisiurandi, contractibus appoſiti, laici paſſim trahebantur ad forum eccleſiaſticum. Et CHRYSOSTOMVS Sermon. 9. in Act. Apoſtol. c. 3. improbat morem, qui ſuo tempore inualuerat, vt pacta paſſim conuentionesque σύμβολα γραμματεῖα, iureiurando ſancirentur ſolidarenturque. Quod occaſionem dediſſe videtur Arcadii Imperat. rigidae ſanctioni in *L. ſi quis 41. C. de tranſact.* Vid. Iacob. GOTHOFREDVS

tor. ad Alexandr. c. 18. Ὅρκος ἐςὶ μετὰ θείας παρακλήψεως φάσις ἀναπόδεικτος. *Iuramentum est cum diuina inuocatione assertio indemonstrabilis*, seu quae nullis argumentis demonstretur, sed cui ob solam iurantis religionem fides adhibeatur. Vbi enim argumentis liquidis res demonstrari potest, non recte ex iuramentis probatio sumitur [1]. Vbi autem iuramento lis decidenda committitur, nullae amplius probationes quaeruntur [2]. In aprico est autem, quare non in iuris, sed in facti quaestionibus adhibeantur iuramenta. Non enim iuratur, recte an secus factum quid sit; sed factum quid sit, nec ne. Quo cognito de iure ex certa demonstratione potest pronunciari. Neque vero quod a iudicibus praestatur iuramentum, assertorium est, sed promissorium, quod scilicet velint sententiam pronunciare citra praesens factum, prout ius & aequum suggesserit. Prioris igitur generis iuramenta possumus vocare promissoria, posterioris assertoria.

§. XIX. PROMISSORIA tam in publicis quam priuatis causis frequentissime adhiberi sueuerunt, & fortasse frequentius, quam necessum erat [1]. Circa quae tamen aliqui monent, quod quaedam suscipiantur obligationis inducendae causa, promissoria in specie dicta; quaedam actus alicuius iam subsistentis firmandi causa. Quae diuisio non ita est capienda, quasi non quoduis iuramentum sit accessorium alterius obligationis; sed quia quaedam promissa iuramentum eodem orationis contextu includunt, verbi gratia, iuro me tibi quid praestiturum; quandoque autem principale negotium a iuramento separatim concipitur. Recte autem monent Interpretes iuris Romani, id quod & supra ostensum est [2], irrita esse iuramenta, quae accedunt negotiis, ipso iure naturae illicitis ac turpibus [3], quaeque aut bono publico repugnant, aut in fraudem tertii vergunt. Dari tamen negotia, quae in se inualida sint in foro ciuili, sed accedente iuramento confirmentur: ideo quia naturali vitio non laborant, sed quia duntaxat facilem occasionem possunt praebere, vt laedatur is, qui suscepit [4]. Cum autem beneficio in fauorem sui introducto renunciare quiuis

DVS *ad L. 8. C. Theod. de pactis. in fine.* H. [Vid. Lusitanorum Ordinatio iud. tit. 73. & de legibus Hispanorum PINELLVS ad *L. 2. C. de Resc. vend.* P. 3. c. 1. n. 11.]

2) §. 9. & 10. H.

3) *Secundum itaque praedictam regulam, qua vbicunque [non] seruari factum lege prohibente censuimus, certum est, nec stipulationem huiusmodi tenere, nec mandatum vllius esse momenti,* NEC SACRAMENTVM ADMITTI, *L. 5. §. 1. C. de Legibus.* Add. *L. 7. §. 16. D. de pactis & L. 112. §. 4. D. de Legatis I.*

4) Quo pertinet supra iam laudata Regula Iuris Canonici, quae omne iuramentum seruari iubet, quod seruatum non vergat in dispendium salutis aeternae, *c. 28. de Iureiur. & c. 2. eodem in 6. c. 2. de pactis in 6to.* licet actus cui adiectum, alias inualidus sit, qualis est fideiussio mulieris, iureiurando firmata. Hoc Iure itaque iuramentum nouum vinculum addit actui Nulli contra Ius ciuile. Qua ratione tamen vsus iurisiurandi contra praeceptum Christi, Matth. V, 34. in immensum auctus est in caussis extraiudicialibus, atque hae praeterea ad forum tractae Ecclesiasticum, c. vlt. de fori compet. in 6. Recte vero obseruat THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 9. §. 9. & seqq. contrariari hoc naturae iurisiurandi, quod, vt satis ab Auctore commonstratur, accessorii tantum vice fungitur; ideoque hac religione Clerum abusum fuisse, vt potestate polleret corrigendi leges ciuiles, & sententias iudicum; simulque impediret, ne donationes iureiurando Ecclesiis factae, iustis exceptionibus infirmarentur.

quiuis possit; praesumitur serio consultasse, an negotium sibi expediat, vel non, qui iuramento id confirmare sustinuit.

§. XX. Iuramenta autem assertoria, quaeque adhibentur ad decidendas lites, quarum exitum alia argumenta non ostendunt, praestantur vel ab ipso, quem negotium spectat, vel a tertio. Qui super alieno facto iurant, testes vocantur; quorum fides, vbi nullo probabili indicio suspecta redditur, merito magnum habet pondus; cum nemo pius praesumi queat ob alienum negotium animam suam irae diuinae exponere. Sapienter tamen leges ciuiles, quae non temere aliquem voluerunt ad dicendum testimonium admittere in caussa, quae spectat alium, necessitudine affectum vehementem generante, ipsi iunctum [1], quod facile sit, vt hi religionem post affectum ducant. Vid. *L. 3. & 4. D. de Testibus* [2]. Neque etiam plane de nihilo est, quod Romani quondam, in caussis praecipue arduis, requirerent testes [3] locupletes [4].

§. XXI. Sed et in proprio negotio saepe is, cuius interest, iuramento suo controuersiam soluit; idque vel ex conuentione partium, vel iussu iudicis. *L. 1. L. 3. D. de Iureiur.* [1] Quando enim contingit, controuersiam oriri inter duos circa debitum aliquod, vbi probationes idoneae non suppetunt, potest petitor alterum, a quo petitur, ad iurandum prouocare, pollicitus, se a petitione destiturum, si iuratus debitum abnegauerit. Vid. Diodorus Siculus L. I. c. 79. Quod si autem hic diffidat, liquido se iurare posse, puta, si debitum ab alio sit in ipsum deuolutum, tunc is petitori iuramentum potest referre, cum promisso soluturum se, si petitor sibi deberi iurauerit [2]. Atque eiusmodi iurisiurandi delatio & relatio inter partes fieri potest vel in iudicio, vel extra iudicium; cum hac tamen differentia, quod extra iudicium id delatum suscipi non sit necessum; quippe cum contineat conuentionem [3], ex qua aliquid deinceps debiturus sum. Ad conuentionem autem onerosam nemo

§. XX. 1) Vid. infra L. V. c. 13. §. 9. H.

2) *Testium fides diligenter examinanda est - - - - an amicus ei sit, pro quo testimonium dat.* L. 3. vbi supra.

3) d. *L. 3.* Pertinet huc quod Libanius dixit in Progymnasm. *Homo pauper, etsi innocentissime legatione fungatur, in suspicionem incidit sordium.* H.

4) *An locuples, vel egens sit, vt lucri caussa quid facile admittat.* Ibid.

§. XXI. 1) *Maximum remedium expediendarum litium in vsum venit, iurisiurandi religio: qua vel ex pactione ipsorum litigatorum vel ex auctoritate iudicis deciduntur controuersiae.* L. 1. D. de Iureiur.

2) *Alterum itaque eligat reus: aut soluat, aut iuret - - - Datur autem & alia facultas reo, vt, si malit, referat iusiurandum; & si is, qui petet, conditione iurisiurandi non vtetur, iudicium ei Praetor non dabit: aequissime enim hoc facit, cum non deberet displicere conditio iurisiurandi ei, qui detulit.* L. 34. §. 6. 7. D. de Iureiur. *Manifestae turpitudinis & confessionis est, nolle nec iurare, nec iusiurandum referre.* L. 38. D. eodem.

3) *Iusiurandum speciem transactionis continet,* L. 2. D. eod.

4) *Iusiurandum, quod ex conuentione extra iudicium defertur, referri non potest.* L. 17. D. eod. *Et, quam primum iuratum est, lis finita esse censetur: cum contra, si in iudicio praestitum fuerit, ex integro caussa agi possit, si quis noua se instrumenta inuenisse dicat.* L. 31. D. eod.

5) Vid. *L. 34. §. 6. & final. L. 38. D. de Iureiurando. L. 9. C. Eodem.* H.

6) Iusiurandum an exigere liceat ab homine, quem peieraturum esse, verisimile sit, curiosae magis, quam fructuosae quaestionis est. Plerique iudicem hic fere excusant, quoniam officium eius fere sit mercenarium. Alii id contra negant, ne, Nominis Diuini abusu aliis offensa paretur. Sed quum nulla ratione certi esse queamus, alterum peieraturum, prior sententia praeferenda videtur. Neque hic ille casus excipiendus, quo quis

mo me inuitum poteſt adigere, cui in me non eſt imperium [4]: Aſt vbi in iudicio vna pars alteri iuramentum defert, non niſi graues ob cauſas recuſari id poterit, ſed aut praeſtandum idem erit, aut aduerſario referendum. Scilicet quando iudici adparet, non de nihilo litem motam, neque tamen probationes ſat liquidae in promptu ſunt; tunc vbi vni placuerit alterius conſcientiae rem committere, recte iudex pro conuicto habet, qui religioſe debitum abnegare non eſt auſus, neque alterum ad ſimilem debiti aſſertionem prouocat. Non enim alio iſthaec tergiuerſatio referri poteſt [5], quam quod ſe debere in conſcientia ſua ſentiat. Nam ne ob lucellum iuraſſe videatur, relato petitori iuramento declinare poteſt. Si metuit ne hic peieret, cur non ipſe iurat [6]? PLATO tamen de LL. L. XII. [pag. 948. D. E. Edit. H. Steph. T. II. pag. 987. Ed. Francof.] iuramento tantum locum concedit, *in quibuscunque ſecundum hominum opinionem nulli emolumento periurium ſit. In quibus autem vtilitatem ex periurio aliquis aſſequitur, ea ſine iureiurando iudicentur* [7]. Vid. *L. 34. §. 6. 7. 9. L. 38. D. de Iureiurando.*

§. XXII. DENIQVE & interdum parte non petente iuramentum poteſt deferre iudex, quando probationes caeterae non ſufficiunt [1], idque eo fine, vt quis vel ius ſibi aliquod adquirat, vel ſuſpicione alicuius facti ſeſe eximat. Vbi tamen obſeruandum, hautquaquam eo loco talia ſolere deferri iuramenta, vbi veritatis confeſſionem ſupplicium capitis, aut atrox aliquod incommodum eſt ſecuturum. Nam praeterquam quod valde durum ſit, circa factum illiquidum in tam ancipitem neceſſitatem aliquem coniicere, vt aut conſcientia ſit atrociter laedenda, aut graue damnum ſubeundum; etiam parum fidei eſt eiusmodi iuramentis adhibendum, pronis hominum animis in eam ſpem, Numen laeſum iterum poſſe placari, cuius miſericordiam vtique ne periurus quidem implorare prohibetur. LIBANIVS [2] Declam. 3. *Cui alia omnia deſperata*

quis iam plura periuria commiſerit; poterit enim in praeſentiarum ad meliorem mentem rediiſſe. Quin & ſi aperte profiteretur, ſe peieraturum eſſe, nondum mutanda erit ſententia, quum iis minis ad euitandum tantum iuramentum vti queat. Vid. THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 9. §. 105. ſeqq.

7) Non ignorabat enim PLATO, quam varia apud plures iurisiurandi religio eſſet. H.

§. XXII. 1) *In bonae fidei Contractibus, nec non etiam in ceteris cauſſis, inopia probationum per iudicem, iureiurando, cauſſa cognita, res decidi oportet.* L. 3. C. de rebus credit. & iureiur. Laudatur haec lex plerumque pro aſſerendo *Iuramento Suppletorio.* Eidem contra in iure Romano quicquam praeſidii eſſe, negat DVARENVS Lib. II. Diſſ. anniuerſ. c. 33. T. II. Oper. cuius ſententiam amplectitur NOODTIVS L. III. Probab. c. 6. & ad Dig. tit. de IVREIVR. pag. 288. inopiam probationum, in hac lege dici putans argumentorum vtrinque concurrentium multitudinem, quae impediat, quo minus iudex verum a falſo diſcernere poſſit. Pro recepta in foro ſententia contra nituntur VINNIVS L. I. Sel. Quaeſtion. c. 44. & SCHILTERVS Exerc. XXIII. Th. 39. 40. 41. n. 13. Quicquid ſit, Iure Canonico, quod, Iuri ciuili in Proceſſu praeualet, Iuramentum Suppletorium ſatis adſtructum videtur per *C. f. X. de Iureiur.* in verbis: *Niſi iudex, inſpectis perſonarum & cauſſae circumſtantiis, illud actori videat deferendum.*

2) Apud AESCHYLVM Diris, cum Eumenides conquererentur, Oreſtem nec poſſe ipſum iurare, ſe innocentem eſſe; nec velle ab ipſis iusiurandum accipere, quod merito eum perſequerentur; Minerua reſpondit:

Ὅρκοις τὰ μὴ δίκαια μὴ νικᾶν λέγω.

Delicta nego ego iureiurando vincere.

Vbi Scholiaſtes: Οὐκ ὀφείλει ὁ ἀδικῶν ὅρκῳ φεύγειν τὴν κατηγορίαν· ἐπιορκήσει γάρ. *Non debet, qui peccauit, iureiurando accuſationem declinare: peierabit enim.* Et tamen videmus iure Canonum, *can. Mennam. 7. can. conſuluiſti 20. & paſſim cauſ. 2. quaeſt*

rata ſunt, atque vnus relinquitur modus, quem non licet niſi mendacio aſſequi: is certe audet periculum periculo commutare, cum ſciat ineuitabile eſſe, quod in oculis eſt: pro illo autem ſaepe ſeipſum decipiens, quaſi poſſet victimis, cultu, votis & hoſtiis ac donariorum decore ad veniam deos comparare [3]. Sed de his iuramentorum ſpeciebus prolixius Interpretes Iuris Romani ad *tit. D. de Iureiur.* [4]

§. XXIII. CIRCA violationem iuramentorum haec quoque quaeſtio eſt expedienda; cum ſaepiſſime per iuramentum ad officia ſua fideliter obeunda homines in ciuitatibus potiſſimum ſoleant adſtringi, an ſemper periurus ſit habendus, qui partem quamcunque ſui officii neglexit? Vbi non eſt quaeſtio de illis iuramentis, quae circa peculiarem aliquem actum verſantur; puta, quibus quis teſtatur, depoſitum abnuit, promiſſum peculiare deſtituit, & ſimilia. Nam qui talia violat, ei ſine dubio periuri nomen competit. Sed de talibus, quibus quis ad plura vno velut faſce comprehenſa ſe adſtringit. Qualia exigi ab illis moris eſt, qui muneri alicui praeficiuntur, per diuerſas functiones & actiones explendo. Heic quo minus quaeſtio ſit affirmanda dubium non videtur, vbi violatio a ſciente, & ex deliberata malitia prouenit. Niſi quod vti aliorum criminum, ita & huiusmodi periurii gradus ſint. Nam vti minus nocens habetur, qui vnam duntaxat aut alteram legem violauit, quam qui ſimul & ſemel omni imperio ciuili renunciauit, ſeu crimen laeſae maieſtatis admiſit: ita grauiori ſe periurio adſtrinxit, qui ſummam officii ſui violauit, quam qui partem. Add. tamen Rob. SANDERSON. de Obligat. iuramenti, praelect. 3. §. 18. Non autem audiendi ſunt, qui putant, a periurio abſoluendum, qui poenae transgreſſoribus dictitatae ſe ſubiecerit. Nam niſi expreſſe in obligatione haec alicui ſit libertas conceſſa, vt aut faciat quid, aut licentiam diuerſum faciendi certa multa redimat, (vid. pacta nuptialia inter Carolum Walliae Prin-

2. quaeſt. 5. cap. ex tuarum 8. & cap. vlt. X. de purgat. canonic. c. 2. de purgat. vulgar. contrarium inter Chriſtianos populos obſeruari. Vid. BERLICHIVS Part. I. Concl. 52. n. 10. Idem apud veteres Francos in vſu fuit, ita tamen, vt iuraturus neceſſum haberet tres, quinque, ſeptem, nouem, duodecim aut plures, prout iudicatum fuerat, adducere, qui idem iuraret. Vid. Hieronym. BIGNONIVS not. ad Marculf. l. 1. c. 28. Quin longius itum, vt delati ob crimen, antequam reſpondeant, de veritate dicenda praeſtare iusiurandum teneantur. Qui mos eſt Galliae. Nam ita Ordinatio Ludouici XIV. circa cauſas criminales tit. 14. art. 17. *Accuſatus praeſtabit iusiurandum, antequam interrogetur.* In quem morem tamen alii grauiter inuehuntur. Vid. CARPZOVIVS Quaeſt. Criminal. 113. n. 4. ZANGERVS Pecul. oratione, quam ſubiunxit tractatui de torturis. H.

3) Ἐν μὲν γὰρ ἀσφαλεία, καὶ τῶν πραγμάτων εὖ κειμένων, καὶ φυλάξαιτό τις ἐπιορκεῖν, οὐκ ἰούσης ἀνάγκης ἐς τὸ γενέσθαι πονηρόν. ὅτῳ δὲ τὰ μὲν ἄλλα ἀπέγνωσται, εἷς δὲ ὑπολείπεται πόρος, ὃν οὐκ ἔστι μὴ ψευσάμενον ἔχειν. τὸν μὲν ἐν ὀφθαλμοῖς ἄφυκτον εἰδὼς. ὑπὲρ δὲ ἐκείνους πολλάκις αὐτὸν ἀπατῶν· ὡς καὶ θυσίαις καὶ θεραπείαις, καὶ εὐχαῖς καὶ ἱερείοις, καὶ κάλλει ἀναθημάτων συγγνώμονας ἂν κατασκευάσαι τοὺς θεούς· ἔπειτα τοῦ μὲν τὴν δίκην μέλλειν ἡγεῖται· τοῦ δὲ τὸ δεινὸν εὐθὺν ἐφεστάναι· ἐλάττω δὲ τῆς ἐπικειμένης, τὴν οὔπω παροῦσαν κρίνει κατ᾽ αὐτὸν τὸν χρόνον.

4) Quale eſt, quod *Iuramentum calumniae*, aut de calumnia adpellatur, cuius natura, Iure Romano talis eſt, vt partes ambae & aduocati earum iurent, ſe non calumniandi animo litem mouiſſe, ſed exiſtimantes, ſe bonam cauſſam habere, *L. 2. §. 2. C. de Iureiurando propter Calumniam dando*, & *Nou. 49. c. 3. §. 1.* Quod iusiurandum, cum ſaepe actori, ſaepe reo, interdum vtrique, periurii occaſionem praeberet, in plerisque hodie Tribunalibus abolitum eſt, eiusque vice fungitur iusiurandum calumniae generale, quod ab Aduocatis, quum in numerum Cauſſidicorum recipiuntur, praeſtatur. Aliud celebre genus iurisiurandi exhibet *iuramentum in litem*, quod Actor eius, quod ſibi a patrimonio

Principem, & Henriettam articulo 23. apud GRAMONDVM Hist. Gall. L. XIII. ad A. 1625.) poena hautquidquam a crimine purum istum praestiterit; vti infra latius ostendemus [1]. Sic qui fustigationem sustinuit, non minus iure fur cluet, quam cum adhuc tergum a virgis intactum gestaret [2].

§. XXIV. QVAE SVPER dispensationibus & relaxationibus iuramentorum, & ex parte votorum solent disputari, ex duobus fere principiis possunt definiri [1]. Quorum primum est: qui habet in alterius actiones & res imperium, in eius praeiudicium non potest a subiecto aliquid disponi, & vbi id factum fuerit, isti idem rescindere licebit. Alterum; qui in aliquem habet imperium, potest subiecti etiam quaesita iura, magisque adhuc quaerenda, temperare & circumscribere, prout ex vsu esse videbitur. Ex quo illud adparet, superiorum actus hoc quidem efficere non posse, vt iusiurandum, quatenus vere fuit obligatorium, non sit praestandum, id est iuramentum, quod in se nullo laborat vitio, factumque fuit super re, de qua in iurantis arbitrio est pro lubitu disponere, a superiore non posse rescindi. Sic iuramentum, quod Regulus Poenis dederat super reditu, non poterat a Senatu Romano rescindi [2]. Etsi & alia ratio erat, quod Regulus esset seruus Carthaginensium, in quem Romani nihil potestatis amplius obtinebant. Verum vbi iuratum fuit super rebus & actionibus, quae directioni superioris subsunt, iuramentum a consensu expresso aut tacito superioris vim mutuabitur, qui illud irritum declarare potest, vbi idem ipsi displicuerit. Nec vllum heic periurii periculum est metuendum, si hoc modo rescissum fuerit iusiurandum. Nam a subiecto adprobatio superioris tanquam conditio fuit supposita. Neque superior heic rescindendo peccat, quia suo iure vtitur, dum non concedit, vt actu subiecti potestas sua aliquid detrimenti capiat. Perinde autem irritum est iuramentum, siue superior

nio abest, & ex contumacia, id est, dolo, vel lata culpa interueniente, non restituitur, aestimandi caussa, iudice deferente, praestat, de quo exstant tituli Pandectarum & Codicis *de in Litem iurando.* Conf. THOMASII Exercitatio *de pacto affectionis in res fungibiles non cadente.*

§. XXIII. 1) Vid. Lib. VIII. c. 3. §. 4. in fine.

2) Vid. supra L. I. c. 9. §. 6.

§. XXIV. 1) Ante omnia obseruandum, quem facere gratiam iurisiurandi, vel sibi, vel alteri siue tertio dati. Illud fieri posse, nemo dubitat: Deus enim in iureiurando tantum ad testimonium, & temere fallentis siue peierantis vindictam vocatur: fit autem sine vlla vel testis vel sponsoris iniuria, si consensu eorum, qui inuicem obligati sunt, a contractu receditur. In foedere Ludouici Germanici & Caroli Gall. R. A. DCCCXLII. Argentorati inito, quod primus edidit FREHERVS & Steph. BALVZIVS Tom. 2. Capp. inseruit, est: *Si autem, quod absit, sacramentum, quod Fratri meo iurauero, violare praesumsero, ab subditione mea, nec non & iuramento, quod mihi iurastis, vnumquemque vestrûm absoluo.* Exemplum iurisiurandi Alphonso M. a Mauris remissi A. MLXXXV. habet RODERICVS L. VI. Rerum Hispanic. c. 24. Adde Instrument. Pac. Westphal. Caesareo-Suecic. Art. 10. §. 5. & Gallic. §. 78. Quod vero Principes in caussis suis siue litibus Consiliarios suos ad ius dicendum, aut subiectos ad testimonium ferendum, a iureiurando absoluunt, id dicis potius gratia, aut vt scrupulus teneris conscientiis eximatur, quam ex necessitate fieri videtur: neque enim vis iuramenti eo se extendit, vt quis iniusta committat, aut in testem euocatus falsa dicat veritatemue supprimat. At quantum attinet iusiurandum tertio datum, SANDERSONVS ipse Prael. 7. sect. 6. & 9. concedit, posse iurisiurandi vinculum rescindi, aut irritum reddi auctoritate superioris, legitimam potestatem habentis. H.

2) Et nescio, an excusari possit subtile inuentum Zwollanorum, qui Wolffgangum ab Ittersum, sub iureiurando obligatum, vt iussus redire captiuitati se restitueret in liberalem custodiam cum vxore & liberis ad dies vitae suae inclusetant. Vt pluribus memorat, Iacob REVIVS Histor. Dauentriens. L. I. ad A. MCCCCLXVI. H.

ſuperior in anteceſſum denunciet, ne ſuper certis rebus iuramentum concipiatur, ſiue vbi iuratum eſt, vetet, ne impleatur. Etſi priori caſu graui ſe peccato obſtringat ſubiectus temere contra interdictum iurando [3]. Hinc lege Ebraeorum Numer. XXX. pater poterat reſcindere vota iurata filiaefamilias, maritus vxoris, dominus ſerui, ſi videretur. Alias enim hi vouendo & iurando iſtius poteſtatem potuiſſent reddere inutilem. Imo refert LEO Mutinenſis de ritibus Hebraicis Part. II. c. 4. §. 4. ſi quis votum, aut iuramentum fecerit qualecunque, eumque bona ex ratione poenitentia ſubierit, neque in praeiudicium tertii id cedat, poſſe ipſum ab vno Rabbino aut tribus aliis viris, deducta & adprobata retractati voti ratione, abſolui. Sic & in *cap. 19. X. de Iureiurando* dicitur, *in iureiurando debere intelligi ius ſuperioris exceptum.* Add. *tit. 55. L. II. feudorum.* Poteſt & hoc modo vis iuramenti, a ſubiecto praeſtiti, a ſuperioris arbitrio ſuſpendi, ſi ſuperior ita conſtituat; id quod inferior certo caſu iurauerit, ita demum valiturum, ſi ab ipſo adprobetur. Patet autem heic relaxationem iuramenti non poſſe fieri, niſi ab eo, qui in iurantem habet imperium, & in cuius imperio iſthaec poteſtas eſt comprehenſa. Vnde eandem quondam recte exercuerunt Principes Romani, vti patet ex. *L. vlt. D. ad Municipalem* [4]. Vbi Impp. Antoninus & Verus gratiam alicui fecerunt iurisiurandi, qui iurauerat, ſe ordini non interfuturum, & poſtea duumuir creatus erat. Scilicet quia ciuis iuramento ſuo non poteſt miniſteria ſua reipublicae requirenti ſubtrahere. Sic apud SVETONIVM in Tiberio c. 35. Tiberius equiti Romano iurisiurandi gratiam fecit, vt vxorem in ſtupro generi compertam dimitteret, quam ſe nunquam antea repudiaturum iurauerat. Declarabat quippe Princeps, ad iſtum caſum extendi iuramentum non poſſe, quo ipſa tam foedo crimine indignam cohabitatione ſeſe reddiderat. Sed poſt Chriſtiani Principes [5] cognitionem ſuper relaxatione iuramentorum ſaepe Epiſcopis delegauere, quo apud ſimpliciores opinio de iſtorum ſanctitate ſi quid ſcrupuli oriretur, demere poſſet. Quamquam quouſque iſtam conceſſionem Epiſcopi, & praecipue qui principem inter iſtos locum praetendit Romanus, extenderint, quidque mali orbem Chriſtianum eo ex abuſu inundarit, notorium eſt [6]. Et ſane cum ex principiis iuris definiendum ſit, quaenam iuramenta, & quibus de cauſis relaxari poſſint; neſcio qua de cauſa ſacerdotes prae ICtis ſibi quid auctoritatis heic arrogare queant. Sed & vbi ex perſona iurantis non poteſt irritum declarari iuramentum; poterit tamen eiusdem effectum elidere ſuperior eius, cui ex iuramento ius eſt quaeſitum, ſi ius iſtud ipſi auferat, aut vetet, ne quid ex iuramento accipiat. Idque vel poenae nomine, vel ob vtilitatem publicam ex vi dominii ſupereminentis. Quo caſu iurans a periurii periculo immunis

3) Quin ſicut in naturalibus cauſae inferiores in agendo a ſuperioribus dependentes contra ſuperiorum efficaciam vim agendi non habent: ita etiam in moralibus. H.

4) *Imperatores* Antoninus & Verus *reſcripſerunt gratiam ſe facere iurisiurandi ei, qui iurauerat,* ſe ordini non interfuturum *& poſtea Duumuir creatus eſſet.* vbi ſupra.

5) Et tamen hodie Galliae & Hiſpaniae Reges iuramenta quoque relaxant. In Germania Camerale iudicium iuramenta, quibus via ad agendum praecluditur, reſcindit: Eandem poteſtatem Regionum Domini ſibi vindicant. V. MYLER de Princ. Imp. c. 44. §. 2. ſequ. H.

6) Conſtat enim, Clerum per iusiurandum res ſuas maxime prouexiſſe, & magiſtratui Ciuili prae-

munis est, quia per ipsum non stat, quo minus illud impleatur, & praestandi necessitas ipsi remittitur ab eo, cui ius directe aut eminenter quaesitum fuit. Conf. GROTIVS dicto loco §. 20. Et *ad Matth.* V, 37. Caeterum Princeps, qui iusta de causa iuramentum relaxat, hautquidquam peccat, quod effectum subtrahit actui, super quo nomen diuinum fuit inuocatum; etsi quandoque peccare potuerit subditus, quod temere nomen Dei inuocauerit circa actum, quem superioris iuri praeiudicare nosse debebat.

* *

CAPVT III.

DE FACVLTATE HVMANI GENERIS IN RES.

I. *Magna pars iuris occupatur circa res.*
II. *Deo volente aliis creaturis homo vtitur.*
III. *Vegetabilia homo citra iniuriam consumit.*
IV. *Dubia circa caedem & esum animalium;*
V. *Qui tamen defenditur.*
VI. *Abusus iuris in bestias reprehendendus.*

EA EST constitutio humani corporis, vt ex intrinseca sua substantia conseruari nequeat, sed adsumtis quibusdam extrinsecus rebus indigeat, queis nutriatur, & contra ea, quae ipsius compagem eunt destructum muniatur. Quin & eo plurimae res homini inseruiunt, vt commodiorem & molliorem isthanc vitam queat degere. HESIODVS Op. & Dier. L. II. [vers. 686. Edit. Cleric.] Χρήματα γὰρ ψυχὴ πέλεται δειλοῖσι βροτοῖσι. *Opes enim anima sunt mortalibus* *. Istarum intuitu rerum plurima hominibus inuicem negotia intercedunt, & multis controuersiis atque litibus occasio praeberi potest. Quae ne tranquillitatem humani generis turbent, & naturali lege cauetur, & ciuiles leges plerorumque populorum heic maxime deprehenduntur solicitae. Quae omnia vt rite euoluantur, primo loco erit dispiciendum, quo iure mortalium genus res alias, atque animalia in vsum suum, aut commoditatem voluptatemque disponat; & quidem quo fundamento illa facultas nitatur in ordine tum ad ipsum Creatorem, tum ad ipsas res, quibus,

praecipue obfuisse. Ante Imperatores Christianos iusiurandum a testibus non semper exigebatur. Primus Constantinus testem iniuratum admitti vetuit, in *L. 12. C. de testibus.* V. THOMASIVS de fide iuridica, c. II. §. 61. & seqq. deinde iuramenta in plerisque negotiis ciuilibus adhibita, cumque de validitate eorum sibi solis cognitionem Clerici vindicarent, factum est, vt de negotiis plerisque omnibus ciuilibus iudicarent. Qua ratione eorum auctoritas inter Principes quoque inualuit. Sic enim Innocentius III. obtentu iurisiurandi, arbitrum sese interposuit inter Richardum Angliae, & Philippum Augustum, Galliae Regem, definiturus, quis eorum iuratum foedus rupisset. Vid. *c. 13. X. de Judic.*

§. I. *) Vid. nota 1. GRONOVII ad Grotium L. II. c. 1. §. 11.

bus, homo non ſolum vtitur, ſed & iis ſaepe abutitur, eaſdemque conſumit.

§. II. DEVS igitur Optimus Maximus, cum vniuerſi huius ſit creator & conſeruator, ſine dubio etiam ſummum velut dominium in res omnes obtinet, illaeque ita arcte ad ipſum pertinent, vt eo inuito nemo iuris quid in eaſdem queat praetendere. De quo dominio Dei prolixe agit PHILO Iudaeus libro de Cherubim, eiusque intuitu ius hominum in res *vſum fructum* duntaxat vocat [1]. Quia tamen ipſe nulla re extra ſe indiget, neque per alias res ipſius beatitudini vlla poteſt acceſſio fieri: inde ſua ipſum bonitas facilem eſſe ſubegit, vt creaturis ſuis ex ſe inuicem vtilitatem capere concederet. Cumprimis autem erga humanum genus eouſque benignum ſeſe exhibuit, vt tralatitium ſit, a Deo omnes creaturas in vſum hominum conditas [2]. Etſi ius Dei in res ab eo iure, quod hominibus in easdem competit, plane differat. Sic vt vanum ſit *Diogenis Cynici* ratiocinium apud Diogenem LAERTIVM: [L. VI. §. 37. vbi vid. Menagius.] *Omnia deorum ſunt: diis autem amici ſapientes ſunt: ſunt autem amicorum cuncta communia: omnia igitur ſapientum ſunt.* Nimis tamen arroganter illi, qui iactant, ſecuturum, fruſtra quaedam eſſe, ſi vſum nullum homini praeſtarent: & ex hoc ipſo conſtare, totius generis humani communia cuncta eſſe, ita vt totum genus humanum dicere poſſit, hoc eſt meum. Vti etiam ARISTOTELES Polit. L. I. c. 5. tradit: *Εἰ οὖν ἡ φύσις μηδὲν, μήτε ἀτελὲς ποιεῖ, μήτε μάτην, ἀναγκαῖον τῶν ἀνθρώπων ἕνεκεν αὐτὰ πάντα πεποιηκέναι τὴν φύσιν. Si igitur natura nihil neque imperfectum facit, neque fruſtra; neceſſe eſt hominum cauſa haec omnia feciſſe naturam.* LVCIANVS Prometheo: [pag. 181. Tom. I. Ed. Amſtelod.] *Niſi fierent homines, iam futurum erat, vt omnis cunctarum rerum decor eſſet ſine teſte, & opes noſtrae ne a nobis quidem ipſis haberentur in pretio.* Sane enim longe compendioſius machina mundi adornari potuiſſe videtur, ſi nihil fuerat creandum, niſi quod vſum homini praeberet. Nec male SENECA de ira, L. II. c. 27. *Nimis nos ſuſpicimus, ſi digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur* [3]. Add. CHARRON de la Sageſſe L. I. c. 40. n. 3. 4. 5. Sed quicquid huius ſit, id ſane conſtat, volente Numine aliis creaturis hominem vti; idque intelligitur ex eo, quod ſine

§. II. 1) EVRIPIDES Phoeniſſis:
Οὔτοι τὰ χρήματ' ἴδια, κέκτηνται βροτοὶ
Τὰ τῶν θεῶν δ' ἔχοντες ἐπιμελούμεθα.
Ὅταν δὲ χρήζωσ', αὐτὰ ἀφαιροῦνται πάλιν.
Non poſſidemus propria mortales bona,
Sed ius Deorum, noſtra diſpenſatio eſt:
Et commodata, cum volunt, repetunt Dei.
TERTVLLIANVS de patient. c. 7. *Et quod noſtrum videtur, alienum eſt. Nihil enim noſtrum, quia Dei omnia, cuius ipſi quoque nos.* Conf. SENECA ad Marc. c. 10. H. [Verba SENECAE *Vſus fructus noſter eſt, cuius tempus ille arbiter muneris ſui, temperat;* Locus EVRIPIDIS hinc aliquantulum alienus iam ab AVCTORE adducitur in §. 1. c. ſeq.]

2) CICERO I. de LL. *Ad hominum commoditates & vſus tantam rerum vbertatem natura largita eſt, vt ea, quae gignuntur, donata conſulto nobis, non fortuito nata videantur.* H.

3) IDEM de Benef. L. VI. c. 23. *Et quanquam maius illis* [Soli, Lunae & ceteris Coeleſtibus] *propoſitum ſit, maiorque actus ſui fructus, quam ſeruare mortalia: tamen in noſtras quoque vtilitates a principio rerum praemiſſa mens eſt, & is ordo mundo datus, vt appareat, curam noſtri non inter vltima eſſe habitam.*

4) Vbi de Stoicis, qui etiam caetera hominum cauſa nata credebant. V. LACTANTIVS de ira Dei c. 13. Conſiderari quoque heic meretur, quod Cyrus dixit apud XENOPHONTEM L. IV. Cyropaed. *Regionem, quae ab hominibus vacua ſit, ſimul a bonis rebusque omnibus vacuam ac nudam*

fine vſu iſtarum hancce vitam homo conſeruare nequit, quarum quaedam velut vltro ſeſe ipſi praebent. Cum autem vitam homini indulſerit Deus, intelligitur quoque conceſſiſſe vſum illarum rerum, ſine quibus donum ipſius conſeruari nequit. Add. ARRIANI Epictetus [4] L. I. c. 16. ab initio. Accedit quoque auctoritas Sacrarum literarum, quae expreſſe tradunt a Deo homini facultatem indultam non ſolum in vegetabilia, ſed & in animantia, in coelo, terra, ac mari nata. *Gen.* I, 28. 29. Quae tamen conceſſio non habet vim praecepti, ſed indulgentiam duntaxat priuilegii, quo quis vti, quouſque libet, poteſt, nec ad omnimodum eius exercitium tenetur. Alias enim peccaret homo in legem diuinam, ſi animal quodpiam liberum dimitteret, aut occaſionem idem in poteſtatem redigendi negligeret. Id quod nemo ſanus dixerit [5]. Quod eſu quorundam animalium Iudaeis diuinitus interdictum erat, id ad diminutionem iuris hominum in beſtias hautquidquam pertinet, cum ratio iſtius praecepti ex medicina [6] videatur deſumta [7]. Caeterum ex ſententia antiquorum Ebraeorum SELDENVS L. VII. c. 1. refert: Adamo fuiſſe interdictum eſum carnium, (nam illum herbis agro naſcentibus veſci Deus iubebat;) ſed Noacho eundem poſt conceſſum, *Geneſ.* IX, 3. ita tamen, vt abſtineret a ſanguine, & a membro, quod viuo animanti fuiſſet reſectum. Add. *Deuteron.* XII, 20. Adiungit tamen IDEM, ſanguinem piſcium non fuiſſe prohibitum imo & viuos comedere licuiſſe, vti oſtrea ſolent; ſed & ſponte mortuos: quorum neutrum erat licitum circa animalia terreſtria, quae neque viua, neque ſponte mortua comedi debebant. Caeterum facultas illa hominis in bruta diuerſae indolis ſit ab imperio, quod in homines exercetur: quia illi in brutis non reſpondet obſequium, velut ex obligatione profectum, ſimulque eadem longe magis abſoluta eſt, quam imperium in homines.

§. III. QVOD SI autem conſideremus, illam facultatem humani generis in ordine ad ipſas res & animantes, quibus homo vtitur & abutitur; ſane quod illud cum ipſarum iniuria non ſit coniunctum, argumento eſſe poteſt tum hominis natura, tum Creatoris conceſſio. Neque enim probabile videtur, ab optimo & ſapientiſſimo Creatore homini primariae inter terrenas creaturae [1] talem iniunctam neceſſitatem, vt ſeipſam citra alterius iniuriam, quae vtique non

dam fieri. HIERONYMVS ad Sophon. c. 1. *Vaſtatis vrbibus hominibusque interfectis, ſolitudinem & raritatem beſtiarum quoque fieri, & volatilium piſciumque. Teſtis Illyrium eſt; Teſtis Thracia; teſtis, in quo ortus ſum, ſolum* (id eſt Pannonia) *vbi praeter coelum & terram, & creſcentes vepres, & condenſa ſyluarum, cuncta pereunt.* H.

5) Periodus ſequens, ab AVCTORE in editionibus poſtremis adiecta, exemplo Cl. BARBEYRACI a nobis remiſſa eſt ad finem Paragraphi.

6) Quod adhuc valde dubium. Neutiquam enim liberis Iſraëlis, per abſtinentiam a certis animalibus, temperamentum ſanguinis melius, aut maius corporis robur contigit, quam ceteris incolis orbis terrarum. Probabilius eſt, rationem legis quaerendam eſſe in rationibus Politicis, quae conueniebant receptis opinionibus Hebraeorum, & conſtitutioni Reipublicae eorumdem. Videatur CLERICVS ad Leuit. XI. 2. & GROTIVS de Veritat. Relig. Chriſt. L. V. §. 9. Quicquid ſit, quum haec lex Iuris Diuini Poſitiui Particularis ſit, nequaquam ea vniuerſim ius hominis naturale in beſtias & omnia terrae animantia detruditur.

7) Conf. H. GROTIVM L. V. de Verit. Rel. Chriſt. §. 9. H.

§. III. 1) De homine Claudius Neapolitanus apud

non poteſt non peccato eſſe ſociata, conſeruare nequiret. Accedit expreſſa conceſſio diuina, quae nihil ſcrupuli relinquit, quod ex caede potiſſimum animantium oriri poterat. Quae ſi quid immanitatis habere videtur, hoc ſolo ſufficienter tollitur, quod eiusmodi ipſis conditionem Creator aſſignauerit; ac eam facultatem mortalium genti attribuerit, quo ſiue a Creatore delegato, ſiue conceſſo ſi vtantur, iniuriam non faciunt. Caeterum ſuper vegetabilibus, aliisque ſenſu deſtitutis nihil videtur difficultatis eſſe, quod deprehendi non poſſit, illis, dum ab homine conſumuntur, aegre fieri; praeſertim cum vel a beſtiis [2], aut breui tempeſtatum anni lapſu ſint corrumpenda, ac multa eorundem citra hominis operam non fuerint prouentura. Nam ſuperſtitionem Aegyptiorum, circa abſtinentiam a certis oleribus nihil moramur [3]. Vid. DIODORVS Sicul. L. I. c. 89.

§. IV. ENIMVERO circa animantia, queis ſenſus ſui eſt, ac vita cum cruciatu relinquitur, non omni dubio res multis carere viſa eſt, qui ex ſola ratione licentiam hominum in bruta conſiderarunt. Neque enim, quia primo mortalium in animantia dominari conceſſit Creator, liquido ſtatim conſequitur; infinitam licentiam ſimul indultam, vt iſta etiam ob vſus non neceſſarios poſſet occidere. Add. GROTIVS ad Geneſ. IX, 3. SELDENVS de I. N. & G. L. VII. c. 1. Dominatur etiam homo homini, in quem tamen eiusmodi licentiam exercere hautquidquam poteſt. Neque queri homines potuiſſent, parcam in ſe fuiſſe diuinam indulgentiam, aut neceſſitatibus ſuis maligne proſpectum, licet poteſtas in vitam animalium, ſaltem noxam vitae humanae non intentantium, denegata iisdem fuiſſet. Quippe cum opera eorum in colenda terra, ac quae alias ex iisdem proueniunt, puta, lac, oua ad ſpeciei propagationem non neceſſaria, lana, & ſimilia ſufficere hominibus ad tolerandam vitam potuiſſent. Neque ſtatim ex eo, quod in ſignum cultus diuini immolare ea iuſſit Deus, homo in eſcam eadem pro lubitu vertendi accepit poteſtatem. Quae enim peculiari duntaxat iuſſu Dei hominibus licent, eadem extra iſtum caſum manere illicita poſſunt. Inde etiam non pauci antiquorum philoſophorum iſtas caedes improbauere. Cur enim vitam ab eodem Creatore datam homo ſuperfluae voluptatis cauſa eripiat innoxio animanti, praeſertim cum ne leonum quidem, luporum, aut aliarum carniuorarum exemplis belluarum ſeſe excuſare queat? Has enim ita natura formauit, vt non niſi cruento victu tolerare vitam queant, & terreſtres refugiant cibos. Id quod in homine ſecus eſt, qui & aliis cibis commode alitur; & vt ipſius ventriculo carnes congruant, prius coctione aut conditura ſunt praeparandae: niſi quod barbari quidam crudis carnibus ac piſcibus ali tradantur: ſicut de accolis freti Dauis memorat ROCHEFORT in Deſcript. Antillarum Part. I. c. 18. Idem & Part. II. c. 11.

apud PORPHYRIVM L. I. *de non eſu animant.* Ὃς τῶν ἀλόγων δεσπόζει πάντων, ὡς ὁ Θεὸς ἀνθρώπων. *Qui mutis animantibus omnibus dominatur, non minus quam hominibus Deus.* Adde de homine, validiſſima quaeque animantia, feras, aues, piſces, ſolertia ingenii ſui capiente, partim etiam ſub leges ſuas ſubigente, H. GROTIVM L. IV. de Verit. R. Chr. §. 6. *vbi & inſignem Origenis L. IV. aduerſus Celſum profert locum.* H.

2) In editionibus praecedentibus, hic legebatur *ab aliis beſtiis*: in quo ſane ſuauis eſt AVCTOR, data vtpote opera de *homine* agens.

II. c. 11. refert, quosdam Peruanos in prouincia Pasto plane nullas carnes comedere; & si rogentur, vt vel paululum gustare velint, respondent: se non esse canes. Obseruatum quoque ab aliis, cum animantibus natura carniuoris sint dentes anteriores oblongi, acuti & a se mutuo seiuncti, quo carnes, profunda eorundem inflictione, discerpi queant; homini esse dentes breues, iunctos, extensos ad modum eorum animalium, qui herbis & fructibus vescuntur. Eoque cultros nobis adhibendos secandis carnibus, quo animalia natura carniuora non indigent. Sic & pueros solo naturae ductu impulsos fructus prae caeteris cibis amare, & poma, cerasa, nuces delicatissimis carnibus praeferre; quippe in quibus natura nondum corrupta est, nec appetitus praua edendi consuetudine distortus. Vid. Anton. le GRAND Instit. Philos. Cartes. Part. VI. art. 3. In propatulo quoque est [1], truculentiam hominum, primitus animantium caedibus velut irritatam aut duratam, post in ipsos homines prorupisse. Et queis pro oblectamento erat innoxias feras conficere, proximum erat in imbecilliores, & iniuriis patentes homines ferrum stringere. Add. Oratio Pythagorae apud OVIDIVM Metamorph. XV. fab. 2. GROTIVS ad cap. 46. 34. Genes. PLATO Timaeo circa fin. Apud Diogenem LAERTIVM in Pythagora L. VIII. [§. 13.] traditur, ipsum vetuisse necare animalia, Κοινὸν δίκαιον ἡμῖν ἐχόντων ψυχῆς, *commune nobiscum ius habentia animae.* Καὶ τόδε μὲν ἦν τὸ πρόσχημα. τὸ δὲ ἀληθὲς, τῶν ἐμψύχων ἀπηγόρευσεν ἅπτεσθαι, συνασκῶν καὶ συνεθίζων εἰς εὐκολίαν βίου τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε εὐποριστους αὐτοῖς εἶναι τὰς τροφὰς ἄπυρα προσφερομένοις, καὶ λιτὸν ὕδωρ πίνουσιν· ἐντεῦθεν γὰρ καὶ σώματος ὑγίειαν, καὶ ψυχῆς ὀξύτητα περιγενέσθαι. *Et hic quidem erat praetextus. Reuera autem animatis abstinere iussit, exercens atque assuefaciens mortales ad faciliorem victum, vt cibos semper parabiles haberent, quibus igne ad coquendum opus non esset, quique aquam simplicem biberent. Hinc & sanitatem corporis, & ingenii acumen prouenire.* Etsi LVCIANVS in Somnio seu Gallo [pag. 174. Tit. II.] ipsum iam in Gallum mutatum hanc sui dogmatis rationem reddentem introducat; Ἀλλ᾽ ἑώρων, ὅτι εἰ μὲν τὰ συνήθη καὶ ταυτὰ τοῖς πολλοῖς νομίζοιμι, ἥκιστα ἐπισπάσομαι τοὺς ἀνθρώπους ἐς τὸ θαῦμα· ὅσῳ δὲ ἂν ξενίζοιμι, τοσούτῳ καινότερος ᾤμην αὐτοῖς ἔσεσθαι. *Verum animaduertebam, si consueta modo, ac eadem, quae vulgo traduntur a multis, praecepissem, non fore vt mortales in admirationem adducerem, sed quo peregriniora, magisque aliena proposuissem, futurum vt hoc magis nouus, magisque viderer admirandus.* Add. Io. SCHEFFERVS de Philosophia Italica c. 14. PLVTARCHVS in Gryllo. *Homo gulae studio ad omnia se ferens, omnia tentans, omnia gustans, vt sui & naturae ipsius conuenientis ignarus etiamnum nutrimenti, solus inter omnia animalia omnibus vescitur. Primum vtitur carnibus, nulla cogente inopia, nulla penuria: cum liceat ei quouis tempore alios e seminibus & plantis decerpere cibos, multitudine nunquam defectura. Sed lu-*

3) Adde LOVBERIVM de Regno Siamensi Part. III. cap. 21. vbi obseruat, Siamenses praeceptum de non occidendo extendere non tantum ad bruta animalia, sed ad plantas & semina. H.

§. IV. 1) Quo pertinet quoque, quod nonnulli obseruarunt, esum carnium ferociam addere, & probant exemplo bestiarum carniuorarum; cum e contrario quae aliis rebus vescuntur, verbi gratia, herbis, si certi generis equos excipias & gallos, sint mansuetae. Vid. TEMPLIVS Obseruat. circa Stat. Foederati Belgii c. 4. p. 273. vbi a multo carnium esu fortitudinem Anglorum deducit. H.

xuria & satietate necessariorum, alienas & pollutas caedibus animalium escas sectatur, immanitate etiam saeuissimas vincens feras. Sanguis enim & caedes ac carnes miluo, lupo, draconi conueniens sunt cibus, homini autem obsonium. IDEM inter multa alia Orat. 2. de Esu carnium: *Ab initio ferum aliquod & noxium animal deuoratum fuit: deinde auis aliqua aut piscis, donec his condocefacta & gustui adsueta libido ad bouem operarium progressa est, & ouem, quae nos ornat, custodemque domus gallum. Itaque paullatim inexpletam roborantes auiditatem in caedes hominnm, & bella sunt delapsi.* ARATVS Phoenom. *Polluit & taurus mensas, assuetus aratro.* Add. PLINIVS [2] L. IIX. c. 45. & Valer. MAXIMVS L. IIX. c. 1. inter damnatos. n. 8. SVETONIVS Domitiano c. 9. AELIANVS V. H. L. V. c. 14. Dio CHRYSOSTOMVS Orat. 64. p. m. 592. CICERO de Nat. Deor. L. II. [c. 60. & seqq.] De Phrygibus Nicolaus DAMASCENVS: *Si quis apud eos bouem aratorem interfecerit, aut agriculturae instrumentum surripuerit, morte multatur.* Incolis quoque regni Calecuti boues eadem sanctimonia haberi refert Aloys. CADAMVSTVS Nauigat. c. 57. 60. Et Nomades tauro & vaccae, nec non arieti & oui parentum vocabula indiderunt, quod alimenta vitae quotidiana ab istis proueniant; DIODORVS Siculus L. III. c. 32. De Brachmanibus STRABO L. XV. [pag. 1039. B. Ed. Amstel.] *carnibus vescuntur animalium, quae hominem ad opera non adiuuant.* Idem fere de Iaponiis refert Bern. VARENIVS in Descript. Iaponiae c. 23. Qui & sanguinem auersari dicuntur in cibis, nec minus lac, quod hoc nihil aliud, quam sanguinem album esse putent. Obiter quoque notari possunt, quae apud PLVTARCHVM Symposiac. L. IV. c. 4. disputantur, *iustissimum esse obsonium, quod e mari petitur. Nam vt cum terrestribus nullum aliud ius nobis intercedat, saltem iisdem aluntur rebus, aëremque, lauacra, potum indidem vnde nos hauriunt, & pudorem iugulata incutiunt miserabili voce: tum pleraque nobis familiaria conuictu facimus. Marinum vero omnino a nobis alienum genus, & quasi in alio mundo natum, educatumque viuit: neque vox vlla, aut adspectus, aut ministerium ab eorum caede nos reuocat. Nullus enim nobis est vsus eius animalis, quod ne viuit quidem apud nos. Sed quem nos incolimus locum, ipsis est tanquam Orcus. Nam in eum simul atque peruenere moriuntur.* Contra tamen Pythagoraei ex animalibus maxime pisces pro cibo auersabantur; in cuius rei rationes prolixe inquiritur apud EVNDEM Sympos. L. IIX. c. 8. (Sic de Caledoniis refert XIPHILINVS Epit. Dionis in Seuero, quod pisces, vtut maxima eorum apud ipsos copia fuerit, non gustarint.) Inter alias adfertur & haec; quod *reliqua animalia vtcunque maleficio causam necis hominibus praebent; pisces neque iniuria nos adficiunt, neque afficere possunt.* Et quaedam ideo mactanda fuisse, ne nimia eorum multitudo victum hominibus

2) Vbi de boue aratore. De eodem VARRO L. II. de Re rustica c. 5. *Ab hoc antiqui manus ita abstineri voluerunt, vt capite sanxerint, si quis occidisset.* Huc pertinet etiam Constitutio Valentis Imp. de qua sic HIERONYMVS L. II. aduersus Iouinianum: *Imper. Valens nuper legem per Orientem dederat, ne quis vitulorum carnibus vesceretur, vtilitati agriculturae prouidens.* Qualis lex quoque fuit apud Atticos, Peloponnesios, Cyprios. H.

3) Eandem opinionem hodie fouent non pauci. Vid. MAVRITIVS de Princip. Iur. Publ. c. 4. §. 5. H.

4) Ioan. de LAET. de Imper. M. Mogolis c. 3. vbi ex aliis memorat, quoniam Indi, Ethnicae superstitioni addicti, credant transmigrationem animarum, instituisse eos in vrbe Combeuat publicum hospitale in curationem animantium morbo laboran-

nibus praeriperet, vti ſunt cuniculi & gallinae. Sed piſces, in alio velut orbe natos, nullam aduerſus ſe praebere occaſionem; ſed per ſolam gulae impotentiam homines in eos concitari. Cumprimis vero operoſus eſt PORPHYRIVS Libris IV. περὶ ἀποχῆς, vt oſtendat, abſtinentiam a carnibus competere maxime philoſophis, qui ſuam felicitatem ex Deo, & eius imitatione adſtruunt. Inter plura argumenta, quae iam fere expoſita ſunt, late ſatagit demonſtrare, omnem animam, ſenſu & memoria praeditam, eſſe participem rationis [3], idque cum in aliis animalibus deprehendatur, ad haec quoque iuſtitiam, quae in non laedendo citra cauſam iuſtam maxime conſiſtit, porrigendam. Manifeſtum autem argumentum rationis in brutis eſſe, quod eadem rabie ac furore corripiantur. Hodie quoque Beniani in Cambaia, quod credant animas hominum poſt mortem in beſtiarum corpora tranſire, nulli animalium noxam aliquam inferunt, neque comedere ea audent; quin xenodochia etiam, auibus aegrotantibus & mutilatis aedificata, habent. Add. Abrah. ROGERIVS [4] de Braminibus Part. I. c. 1. & 18. Phil. BALDAEVS in Deſcript. Inſ. Ceilon c. 47. refert: Bramines etiam ad Chriſtianam fidem conuerſos genus viuendi ſuum retinere; & ſi opponatur illis, mundis omnia eſſe munda, ipſos regerere; *regnum Dei non conſiſtere in cibo & potu; ſe mollibus iſtis cibis aſſuetos, eaque diaeta bene ſibi eſſe.* Apalchitae olim nec carnes nec piſces comederunt, antequam ab Europaeis hoc diſcerent. ROCHEFORT Deſcript. Antill. Part. II. c. 8.

§. V. ENIMVERO etſi quae in hiſce argumentis ad temperantiam & frugalitatem colendam tendunt, & ne pingui nimis pabulo ſubtiliores ſpiritus oblimentur, merito probanda ſint: nullum tamen piaculum caede & eſu animantium admitti etiam rationibus ſufficienter oſtendi poteſt. Quas inter praecipua videtur, quod nullum hominibus brutisque ius, nullaque obligatio inuicem intercedat, nec per naturam intercedere debeat [1]. Nam neque lege naturali pro imperio nobis iniunctum deprehendimus, vt cum brutis amicitiam & ſocietatem colamus; neque illa obligationis ex pacto oriundae aduerſus homines ſunt capacia. Ex quo defectu communis iuris ſequitur velut ſtatus belli inter eos, qui ſe mutuo laedere poſſunt, & probabilibus de cauſis velle poſſe intelliguntur. Quo in ſtatu cuique facultas eſt, alteri, quicum ipſi bellum, inferendi, quae ex vſu ſuo videbuntur. Etſi hic ſtatus belli cum brutis multum differat ab illo bello, quo homines aliquando colliduntur; quod neque eſt vniuerſale, aut perpetuum, neque ad omnem licentiam promiſcue ſe extendit. Et hic quidem ſtatus in immanibus belluis clare eluceſcit, quae

rantium: quendam in oppido Diu nuptias tauri & vaccae magno ſumtu celebraſſe. H.

§. V. 1) Vid. ſupra L. II. c. 3. §. 2. & GROTIVS L. I. c. 1. §. 11. Adducitur porro a Cl. BARBEYRACO locus Ciceronis de Finibus bonorum & malorum L. III. c. 20. in quo aperte haec conſequentia ducitur: *Homini*, inquit, *nihil iuris eſt cum beſtiis. Praeclare enim* Chryſippus, *cetera nata eſſe hominum cauſſa & Deorum, eos autem, communitatis & ſocietatis ſuae, vt beſtiis homines vti ad vtilitatem ſuam poſſint ſine iniuria.* Addit huic loco Ciceronis alium EIVSDEM de Legibus L. I. c. 8. *Itaque ad hominum commoditates, & vſus, tantam rerum vbertatem Natura largita eſt, vt ea, quae gignuntur, donata conſulto nobis, non fortuito nata videantur: nec ſolum ea, quae frugibus atque baccis, terrae foetu profundantur, ſed etiam pecudes: quod perſpicuum ſit, partim eſſe ad vſum hominum, partim ad fructum, partim ad veſcendum procreatas.*

occaſione data in ipſos quoque homines ſaeuiunt; queis ſi quis parci velit, deteriore hos conditione, quam illas eſſe, poſtulet. Cicures vero animantes vſui ſe hominum praebent, non ex aliqua obligatione; ſed vel illecebra victus captae, vel vi coërcitae: quam vbi remoueris, mox in libertatem ſuam abibunt, aliquae etiam in ipſum hominem inſurgent. Nonnullorum quoque nimia multitudo occidenda, ne hominibus ipſis anguſta & maligna fiat habitatio. Vid. Exod. XXIII, 29. Deuter. VII, 22. Add. GASSENDVS Syntagm. Philoſ. Epicur. Part. III. c. 27. Fruſtra autem ſunt, qui negant ex defectu communis iuris inter homines & bruta ſequi, quod homini liceat laedere, & comedere bruta. Licet enim iniuria non fiat brutis, poſſe tamen iniuriam fieri eorum Creatori, niſi de huius conſenſu conſtet, aut etiam dominis brutorum. Enimuero inanis iſta eſt exceptio. Nam ex eo ipſo, quod Creator ius commune inter hominem & bruta non ſtatuit, ſatis colligitur, eisdem non fieri iniuriam, ſi ab homine bruta laedantur, quia talem ſtatum inter hominem & bruta ipſe fecit. Aliud porro eſt quaerere, an homo bruto faciat iniuriam, aliud an homo occaſione aut interueniente bruto alteri homini iniuriam faciat? Prius tantum hoc argumento negatur, poſterius non item. Neque illud nihil ad rem facit, quod cum alias innocuae beſtiae rapacium praedae atque laniénae ſint expoſitae, melior potius, quam deterior illarum reddatur conditio per hoc, quod homines tantum in eas poteſtatis exerceant; quippe qui & de pabulo ipſis velut in compenſationem caedis proſpiciunt, & contra incurſus belluarum easdem defendunt [2]. Communi autem iure hominem cum brutis non connecti, ab aliis dudum oſtenſum [3]. Quae ipſa, (vt hoc obiter addamus,) cauſa quoque eſt, quare dominium in ordine tantum aduerſus alios homines effectum habeat, non item aduerſus bruta; quippe quae, quando res noſtras depaſcuntur, iniuriam nobis non faciunt [4]. Sic Matth. VI, 26. Deus dicitur alere aues, etiam quando noſtro labore productum frumentum conſumunt. Etſi dominus pecorum quandoque nobis iniuriam aut damnum det, quando

2) Elegantior eſt, quam qui hic praetermitti poſſit locus Ioannis CLERICI Phyſic. L. IV. Sect. V. §. 5. *Cum* 1) *bruta, paucis poſt annis, ſint vel ſponte interitura, & ita intereant, vt nihil ex iis ſuperſit, nulla eorum in morte ſit iactura. Crudelis eſt, qui alium ſentientem ſpoliat eo, quo ſe ſpoliatum ſentit & dolere poteſt; non qui id corrumpit, quod corruptum nullum ſenſum habet. Crudelis ergo merito dicatur homo, qui hominem occidit, quia occiſo homine ſupereſt mens, quae in eo ſtatu eſſe poteſt, quo ſe vita ſpoliatum doleat, At bruta mortua nihil ſe ſentiunt amiſiſſe, quia ſimul eorum Anima diſſoluitur, quomodocumque hoc fiat. Crudelis eſt* 2) *qui naturam ſentientem, aliisque vtilem, dum eſt corpori coniuncta a corpore auellit, qualis eſt homo ſocietate cum aliis coniunctus. At crudelitatis inſimulari non poteſt, qui Animal occidit, quod aliis niſi occiſum non prodeſt, imo vero noceret, ſi viueret. Certum enim eſt, niſi bruta ab hominibus occiderentur, tantam futuram eorum copiam, vt hominibus exitialis foret. Quibus rationibus inuicte conſit, bruta animalia iure ab hominibus occidi, & comedi.* E re autem fuerit, praeeunte KINGIO de Origine mali c. IV. ſect. V. §. 5. ſimul oſtendiſſe, non dure cum brutis animalibus agi, quum animali nobiliori alendo naſcuntur. Sub ea enim conditione vitam acceperunt, alias non habitura. Vel ſic ſane conditio eorum praeſtat conditione materiae inanimatae, cum melius ſit, ea vita praedita eſſe ad tempus, quam ſi omnino ſtupida & inertia manſiſſent. Vnde, dum viuunt, ſine anxietate ſe fruuntur, ſaltim gaudent praeſentibus, nec praeteritorum memoria, aut futuri metu crucientur: denique minore dolore necantur, quam ſi morbo aut ſenecta ſoluerentur.

3) Et ſupra L. II. c. 3. §. 2. De Stoicis CICERO III. de Finibus: *Et quomodo hominum inter homines iuris eſſe vincula putant, ſic homini nihil iuris eſſe cum beſtiis.* H.

4) Vid. nota 1. ad §. 4. cap. ſequentis.

quando iſta noſtram ſegetem depaſcuntur, quod eadem non melius cuſtodiuerit. Eodem tamen quaſi iure, quo beſtiae noſtra inuadunt, nos easdem inde repellimus.

§. VI. QVIN TAMEN abuſus huius facultatis, & praecipue qui cum ſtolida immanitate eſt coniunctus, reprehenſione dignus ſit, dubium non eſt [1]. Nam vti ſingularum ciuitatum intereſt, ne quis re ſua male vtatur; ita & in detrimentum vniuerſae mortalium ſocietatis, & in contumeliam Creatoris, qui tanti muneris eſt auctor, vergit, inutiliter & petulanter iſta perdidiſſe. Quo facit, quod Deus apud Iudaeos quietem diei ſeptimi expreſſe iumentis indulgendam iuſſerit. Exod. XX, 10. XXIII, 12. Deuter. V, 14. Add. Deuter. XXV, 4. 1 Corinth. IX, 9. Numer. XXII, 28. 32. Prouerb. XII, 10. Conf. quoque Deuter. XX, 19. Roman. VIII, 19. ſeqq. PLVTARCHVS Orat. I. de Eſu carnium [2] tradit, Athenienſes poenam ab eo exegiſſe, qui viuo arieti pellem detraxerat. Sic & Pythagorici τὴν πρὸς τὰ θηρία πρᾳότητα μελέτην ἐποίησαν τοῦ φιλανθρώπου καὶ φιλοικτίρμονος. *Manſuetudinem erga bruta fecerunt meditationem amoris & miſericordiae erga homines.* PORPHYRIVS L. III. [c. 20. 9. p. 125. Edit. Cantabrig. 1655.] de abſtinentia [3]. Sed nec plane de nihilo eſt, quod Mentius, Sinenſis Philoſophus monuit apud MARTINIVM Hiſtoriae Sinicae L. V. *Tenui macula retibus ad piſcatum rex vti ne permittat; vt magni tantum capiantur piſces, data elabemdi facultate minoribus, qui procedentibus annis affatim ſuccreſcentes, omnibus ac ſemper ſufficient* [4]. Item, *gallinas, porcos, animantiaque reliqua nemini mactare liceat, antequam adoleuerint. Ita hominibus facile ſuppeditabunt carnes, quîs veſcantur. Ex hoc dicto manauit vſus, vt animalia non mactentur a Sinis, niſi praefixam a natura creſcendi cuique metam attigerint.* Conf. Deuter. XXII, 6. 7. Cui conſpirat illud Phocylidis: Μηδέ τις ὄρνιθας καλιῆς ἅμα πάντας ἑλέσθω, Μητέρα δ' ἐκπρολίπῃς, ἵν' ἔχῃς πάλι τῆσδε νεοττούς. *Neque quis aues e nido ſimul omnes auferat; Sed matrem relinquas, vt rurſus ex ea habeas pullos.* Memoratu quoque dignum eſt,

§. VI. 1) Quod iam obſeruatum M. ANTONINO Lib. IV. c. 23. Τοῖς μὲν ἀλόγοις ζώοις καὶ καθόλου πράγμασι καὶ ὑποκειμένοις, ὡς λόγον ἔχων, λόγον μὴ ἔχουσι, χρῶ μεγαλοφρόνως, καὶ ἐλευθέρως. τοῖς δὲ ἀνθρώποις, ὡς λόγον ἔχουσι χρῶ κοινωνικῶς. *Vtere animalibus & ceteris rebus omnibus: vtere generoſe & liberaliter, vt homo ratione praeditus, rebus ratione carentibus. Homine autem, tanquam tui ſimili, vtere ſecundum leges Societatis.* Excitauit hunc locum Cl. BARBEYRACVS, qui deinde obſeruat, abuſum animalium tum inprimis culpabilem eſſe, quando aliis inde damnum naſcitur. Quo tetenderit lex Triptolemi, *de non occidendis animalibus, quae ad arandum adhibentur.* PORPHYRIVS de Abſtinent. L. IV. §. 22. & quod crimen capitale fuerit apud Phryges, ſecundum NICOLAVM Damaſcenum.

2) Et in Catone Maiore ait: *Benignitati videmus, quam iuſtitiae latiorem petere campum. Lege enim & iuſtitia vti erga ſolos homines valemus: beneficentiam & merita porrigimus nonnunquam & ad bruta animantia.* Poſt exempla deinceps allata: *Neque enim*, inquit, *animantibus eſt vt calceis & vtenſilibus vtendum: quo feſſa & miniſteriis attrita proiiciamus: Sed ſi nihil aliud, meditandae certe humanitatis cauſa debemus in his nos ante ad manſuetudinem & benignitatem aſſuefacere,* Illa autem haut dubie immodica eſt cura Turcarum in alendis canibus infirmis aut debilitatis, vsque adeo, vt quidam votum faciant, dandae ſingulis diebus certae quantitatis panum ad eorum ſuſtentationem, & morituri etiam legata eam in rem dent. Vnde aërem infici, & peſtem Conſtantinopoli generari, obſeruauit RIGALTIVS Hiſtor. Imper. Ottomann. L. II. c. 26. H.

3) Vid. CLERICVS ad Geneſ. IX, 4.

4) Quod hodie quibusdam ordinationibus Politiae etiam cautum. Vid. ordinatio piſcinarum Saxon. Elector. n. 18. Brandenburgica art. 3.

eſt illud factum Alexandri Seueri apud LAMPRIDIVM [in Seu. c. 22.] *Cum vilitatem populus Romanus ab eo peteret, interrogauit per curionem, quam ſpeciem caram putarent? illi continuo exclamauerunt, carnem bubulam atque porcinam. Tunc ille non quidem vilitatem propoſuit; ſed iuſſit, ne quis ſuminatam occideret, ne quis lactentem; ne quis vaccam, ne quis damalionem: tantumque intra biennium, vel prope annum porcinae carnis fuit, & bubulae, vt cum fuiſſet octominutalis libra, ad duos vnumque vtriusque carnis libra redigeretur.*

* *

CAPVT IV.

DE ORIGINE DOMINII.

I. *Proprietas & communio ſunt affectiones morales.*
II. *Quid communio & proprietas?*
III. *Eadem non niſi inter plures vno locum habet;*
IV. *Et immediate fluit ex conuentione hominum.*
V. *De communione primaeua.*
VI. *Ab eadem quo ordine diſceſſum?*
VII. *Eaque res vtilis humano generi fuit.*
VIII. *Antiquorum ſuper origine dominii ſententia.*
IX. *Sententia Grotii expenditur.*
X. XI. XII. XIII. *Argumenta eorum, qui communionem primaeuam oppugnant.*
XIV. *Quo ſenſu dominium dicatur iuris naturalis?*
XV. *Quatenus infantes ſint capaces dominii?*

ENIMVERO vt facultas illa humani generis in res effectum inciperet obtinere in ordine ad alios homines, (eminentiſſimo enim iuri Dei nulla hominum proprietas opponi debet [1]. Vid. EVRIPIDES Phoeniſſis v. 558. [2] Add. *Leuit.* XXV, 23.) ſeu vt ex indefinito [3] illo iure dominium fieret, per quod res aliqua ad hunc & non ad alium pertinet; id ex alio principio profluxit. De quo antequam agamus,

§. I. 1) Vid. ſupra c. 3. §. 2. H.

2) Οὔτοι τὰ χρήματ᾽ ἴδια κέκτηνται βροτοὶ
Τὰ τῶν θεῶν δ᾽ ἔχοντες ἐπιμελούμεθα.
Ὅταν δὲ χρήζωσ, αὐτὰ ἀφαιροῦνται πάλιν.

Vſum fructum tantum rerum homines habent, & adminiſtrationem eorum bonorum, quae eis a Diis ſuppeditantur, qui ea etiam pro lubitu auferunt. Add. Pſalm. XXIV, 1. L, 12.

3) Non ab initio ſtatim Meum Tuumque fuit ſingulare. Ex quo enim auctum eſt genus humanum, ſingulis in omnia ex conceſſione diuina ius par competiit, nimirum, vt rebus in Medio poſitis vterentur, quoad neceſſarium eſſet ac vtile, ſufficiente quippe omnibus naturae vbertate, ad vitam ſi non ſuauiter, at commode ſaltem & qualiter qualiter tranſigendam. Itaque nemini integrum erat, ire ereptum rem ab altero occupatam, qui tamen finito vſu, ſi res talis eſſet, vt vtendo non abſumeretur, neminem alium ab vſu eius arcere poterat. Hucdum igitur omnia communia erant. Verum cuncta deinde hominum hic libido perturbauit, quum quidam vti frui rebus aliorum labore partis, vellent. Inde res quaedam non omnibus ſufficere coeperunt. Igitur iuſtum viſum eſt, quae cuiusque ſtudio quaeſita eſſent, ipſi ſoli cedere, niſi proprietate eorum ſponte ſe abdicaſſet, eoque manifeſta derelictionis

mus, praemittendum eſt; proprietatem & communionem eſſe qualitates morales, quae ipſas res non phyſice & intrinſece afficiant, ſed effectum duntaxat moralem producant in ordine ad alios homines: eaſque qualitates, vti reliquae eius generis, incunabula ſua ad impoſitionem referre. Vnde inepte quaeritur; vtrum proprietas rerum ſit a natura, an vero ex inſtituto? Nam manifeſtum eſt, eandem prouenire ab impoſitione hominum; ac ſiue accedat rebus proprietas, ſiue detrahatur, phyſicam earundem ſubſtantiam nihil mutationis ſentire.

§. II. DEINDE accurate expendendum, quid ſit communio, quid proprietas ſiue dominium. Communionis vocabulum accipitur vel *negatiue*, vel *poſitiue* [1]. Illo modo communes res dicuntur, prout conſiderantur, antequam vllum extiterit factum humanum, quo peculiariter ad hunc magis, quam ad illum pertinere declarentur. Eodem ſenſu etiam eiusmodi res dicuntur *nullius*, ſenſu magis negatiuo, quam priuatiuo, id eſt, quod nondum certo alicui ſint aſſignatae, non quod certo alicui aſſignari nequeant. Vocantur etiam res in medio quibusuis expoſitae. Communes autem res in altero ſignificatu a propriis differunt in eo duntaxat, quod hae ad vnam perſonam; illae autem ad plures eodem modo pertineant. Eſt porro proprietas ſeu dominium ius [2], quo alicuius rei velut ſubſtantia ita ad aliquem pertinet, vt eodem modo in ſolidum non pertineat ad alium hominem. Sunt enim dominium & proprietas nobis vnum & idem. Etſi aliqui proprietatem ius ab vſufructu ſeiunctum & ſeparatum dicant; dominium vero, ſi ei vſusfructus coniunctus ſit; quod diſcrimen tamen non perpetuo obſeruatur. Sicut & illi nimis quam ſubtiles, qui per proprietatem intelligunt rem ipſam ſub iſta qualitate, qua ad me & non ad alium pertinet; per dominium vero ius de re iſta libere diſponendi, quod veluti effectus ex proprietate proueniat, ita vt dominium inſit perſonae, proprietas vero ineſſe potius videatur rei. Vid. ZIEGLER. ad Grot. L. II. c. 2. §. 1. Vbi id falſum, dominium eſſe velut effectum proprietatis; cum potius, ſi quis omnino iſta ſic velit diſtinguere, inuerſo modo ſeſe res habeat. In homine enim proprie iſtud ius inhaeret, ex quo res quoque ipſae denominationem quampiam extrinſecam ſortiuntur. Idque vel inde ſatis intelligitur, quod iure illo vna cum homine extincto, res propriae eſſe deſinunt, citra vllum ſubſtan-

nis dediſſet indicia. Sic Proprietas & Dominium enata, quibus id proprium & ſingulare eſt, quod per ea res alicuius *ſolius* fit, & quod rerum ab vſu alii in perpetuum excluduntur, quum antea ius ipſum cum finito vſu finiretur. Firmata deinde exortis Ciuitatibus Dominia, Inſtitutisque ciuilibus, eisdem Modus adiectus. Quae ratio introducti Dominii omnium ſimpliciſſima videtur, eoque praeferenda iis, quae ab AVCTORE parum veriſimiliter hanc in rem differuntur. Quodſi his iungantur, quae infra in nota 4. dicemus, facile ſuperari poterunt difficultates omnes, quibus haec disquiſitio ab aliis implicatur. Vid. c. 6. §. 1. nota 1.

§. II. 1) Qualis communio ſolet vocari condominium. Exempla habet AVCTOR infra §. 9. & c. 6. §. 3. Adde de Auiis & Sardolybibus, quibus omnia fuere communia, praeter enſes & pocula, EVSTATH. in Homeri Pαψ. de Scythis, iuſtiſſimo populo, STRABONEM L. VII. Geogr. H.

2) Confer. nota 2. ad §. praecedentem, in qua dominium communioni primaeuae diſtinctius opponitur.

ſtantiae ſuae aut qualitatum phyſicarum mutationem. Caeterum ea eſt vis dominii, vt de rebus, quae tanquam propriae ad nos pertinent, pro arbitrio noſtro diſponere [3], & ab earundem vſu quoſuis alios arcere poſſimus; niſi per pacta ius ſingulare a nobis ſibi quaeſiuerint; vtque adeo dum noſtrae ſunt, eodem modo alterius in ſolidum eſſe nequeant [4]. *Eodem modo*, inquam; nam & nihil impedit, & vſitatiſſimum eſt, eandem rem pro diuerſis habendi modis ad diuerſos ſpectare. Sic in eundem fundum ciuitas dominium habet eminens [5], dominus fundi directum, emphiteuta vtile [6]. Additur quoque *in ſolidum.* Nam & plures eandem rem eodem habendi modo tenere poſſunt, non tamen in ſolidum, ſed pro rata quiſque parte. Quod contingit in iis bonis [7], quae indiuiſim poſſidentur a pluribus, eodem dominii genere circa eandem rem concurrentibus. Caeterum proprietas interdum in plures velut particulas diſcerpta deprehenditur, aut, ſi quis ita loqui malit, plures habere gradus intelligitur. Ita enim paſſim diſtinguitur dominium in *plenum*, & *diminutum.* Illud vel eſt coniunctum cum dominio, quod vocant, *eminente*, quo modo ciuitates, aut earundem capita bona ſua poſſident: vel ab iſto disiunctum, quod etiam *vulgare* vocant, quo quis plenam de bonis ſuis diſponendi facultatem habet, niſi quatenus a legibus ciuilibus eorundem vſus dirigitur. Diminutio autem dominii ita poteſt fieri, vt vel reſtringatur ipſius duntaxat *exercitium* ſiue adminiſtratio, vel vt de dominii *emolumento*, vel denique etiam ipſa *proprietate* aliquid decedat. Prius contingit [8], quando pacto aut teſtamento, aut legis auctoritate, tum ob conditionem perſonarum, tum ob qualitatem rerum, tum alias ob iuſtas cauſas rerum alienatio interdicitur, aut certis limitibus circumſcribitur, vt nihil tamen iuris in re aliis inde accedat. Add. teſtamentum Theophraſti apud Diogenem LAERTIVM L. V. [§. 53. Ed. Amſt.] Emolumento dominii aliquid decedit, ſi vel vſusfructus rei noſtrae ſit penes alium, extra contractum commmodati, aut locationis, vel alias noſtra res alteri vſum quempiam per modum ſeruitutis exhibere debeat. Denique ipſa proprietas tum reſtringitur, quando alteri cum pleniſſimo iure vtendi fruendi conceſſum eſt aliquo modo ius rem ipſam alienandi, coniunctum cum quadam perpetuitate. Vbi qui retinet proprietatem ita reſtrictam, & ſuperiorem in re poteſtatem, dicitur habere dominium directum [9], qui vero cum iure vtendi fruendi conceſſo dicto

3) *Nam ſuae quidem quisque rei moderator atque arbiter.* L. 21. C. Mandati.

4) *Et ait*, [Celſus filius] *duorum quidem in ſolidum dominium vel poſſeſſionem eſſe non poſſe*, L. 5. §. 15. D. Commodati.

5) Vid. Lib. VIII. c. 5. §. 7.

6) De Dominio *directo* & *vtili* in nota ſequente agetur; de Emphyteuſi c. 8. §. 3.

7) *Nec quemquam partis Corporis dominum eſſe: ſed totius corporis pro indiuiſo pro parte dominium habere*, L. 5. §. 15. D. Commodati.

8) Vid. tit. Inſtit. *Quibus alienare licet vel non licet.*

9) Diuiſio ipſa dominii in dominium *Directum* & *Vtile* ICtis Scholae gloſſatorum debetur. Et probabile eſt, dominium directum dici a vocibus Germanicis *die Rechte.* Qui enim hoc dominio gaudet, iuribus quibusdam praeditus eſt, quibus vel ſeruitia exigit, vel penſiones. Vid. GVNDLINGIANA P. XII. Obſ. 5. Plane, quum dominium vtile in pleniſſimo iure vtendi fruendi conſiſtat, recte TITIVS iuris priuati Romano-Germanici L. III. c. 11. §. 3. Iuri id perſonali ſimilius eſſe ait, quam reali.

10) Quale habent vaſalli, emphyteutae ſuperficiarii. V. infra c. 8. §. 3. & 4. H.

11) *Quod proprium eſt ipſius* [legatarii] *amplius eius fieri non poteſt.* §. 10. I. de Legatis.

12) *Neque pignus, neque depoſitum, neque precarium, neque emtio, neque locatio rei ſuae conſiſtere poteſt.* L. 45.

dicto modo participat de proprietate, dicitur habere ipsius rei ita sibi concessae dominium vtile [10]. Conf. STRVVIVS Syntagm. exerc. XI. th. 55. SENECA de Beneficiis L. VII. c. 12. *Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius. Tuum enim est, etiam quod sub certa lege tuum est.* Quo loco & hoc obiter obseruari potest, quaenam limitatio sit addenda vulgatae illi ICtorum regulae; res sua non potest alicui magis reddi sua [11]. Ex qua concludunt, neque [12] pignus, neque depositum, neque emtionem, neque locationem suae rei sibi ipsi factam posse consistere. Item, inutile esse legatum, si quis rem legatarii ipsi legauerit [13]. Item, neminem rem suam futuram in eum casum, quo sua sit, vtiliter stipulari [14], & similia. Scilicet nisi fors modus habendi diminutus in pleniorem euehatur. Sicuti & salse in Hermocratem quendam auarum ludit LVCILLIVS in Antolog. L. II. eum in testamenti sui tabulis seipsum suorum bonorum haeredem scripsisse. Porro cum eadem res haberi possit vel ab vno in solidum, vel a pluribus pro indiuisa [15], ita vt singuli pro rata parte in ea re par ius habeant: inde fit, vt hoc respectu res diuidantur in proprias & communes, in posteriori significatu, quo eadem res indiuisim ad plures eodem dominii genere pertinet [16]. Isthaec communitas a proprietate differt, non quoad modum aut vim dominii; (idem quippe pluribus in rem communem iuris, quod vni in propriam, & vti proprietas rei alicuius, ad vnum spectantis, quorumuis aliorum ius aequale in eam rem excludit; ita quoque a re communi excluduntur omnes alii, qui sunt extra illos, queis res dicitur communis:) sed quoad pertinentiae terminum duntaxat, quod res propria ad vnum hominem, communis ad plures spectet. Quorum cum nullus ius obtineat, velut in totam rem sese extendens, sed quod in partem duntaxat rei, verum indiuisam, valeat: patet sane vnum non posse suo iure de tota ista re [17] disponere; sed pro rata [18]; ac si de tota re aliquid statuendum sit; singulorum, ad quos ea spectat, consensum & auctoritatem requiri [19]. Caeterum communionem negatiuam cum positiua confuderunt [20] ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 2. §. 1. ab init. FELDEN ad Grot. d. l. §. 2. BOECLERVS ad Grot. d. l. p. 47. Propter quam confusionem multa argumenta in huius materiae disceptatione in ventum effunduntur; vti infra patebit.

 Non

L. 45. D. de Reg. Iuris, quod arbitrarie constitutum est in Iure ciuili, quum *naturali* aestimatione debitor rei nostrae plerumque pretii praestatione defungi possit.

13) *Sed si rem legatarii quis ei legauerit, inutile est legatum* §. 10. Inst. de Legat.

14) *Nemo rem suam futuram in eum casum, quo sua sit, vtiliter stipulatur*, §. 21. Inst. de inutil. stipul.

15) *Seruus communis sic omnium est, non quasi singulorum totus, sed pro partibus, vtique indiuisis, vt intellectu magis partes habeant, quam corpore.* L. 5. D. de stipulat. seruor. L. 66. §. 2. D. de Leg. II.

16) *Iuris intellectu, non diuisione corporum.* Vt est in L. 66. §. 2. Conf. *L. 5. D. de Stipulat. seruor.* Pertinet autem ad eos non vno modo; quandoquidem illorum, qui rem, vel cum contractu societatis, vel sine eo, communem habent, partes interdum aequales, interdum inaequales sunt. H.

17) *Nemo ex sociis plus parte sua potest alienare, etsi totorum bonorum socii sint*, L. 68. princ. D. pro socio.

18) Nam condominorum quilibet, ni aliud pacto conuenerit, partem suam vel inter viuos vel vltima voluntate alienare potest. *tot. tit. C. de commun. rerum alienat.* H.

19) Et propterea inter dissentientes potiorem esse causam prohibentis. *L. 28. D. communi diuidundo.* H.

20) Quae AVCTOR noster satis clare & distincte

Non insuper quoque habenda sunt, quae super diuersis generibus communionis tradit SENECA de Beneficiis L. VII. c. 12. *Non mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, vt pars mea sit, pars illius, sed quomodo patri matrique communes liberi sunt: quibus cum duo sunt, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Equestria omnium equitum Romanorum sunt, in illis tamen locus meus sit proprius, quem occupaui. Hoc si cui cessi, quamuis illi communi re cesserim, tamen aliquid dedisse videor. Quaedam quorundam sub certa conditione sunt. Habeo in equestribus locum, non vt vendam, non vt locem, non vt habitem: in hoc tantum, vt spectem. Propterea non mentiar, si dicam, me habere in equestribus locum: sed cum in theatrum veni, si plena sunt equestria, & iure habeo locum illic, quia sedere mihi licet; & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune est, occupatus est.*

§. III. PATET autem ex hisce, tam communionem positiuam, quam proprietatem innuere exclusionem aliorum ab ista re, quae communis aut propria dicitur, adeoque illam plures vno homines in mundo praesupponere *. Vnde quemadmodum si vnus tantum homo in mundo extitisset, nequaquam res poterant dici ipsius propriae: ita abs quarum rerum vsu nemo hominum est exclusus, seu quae non magis ad hunc, quam ad quemuis alium spectant, communes in priori, non in posteriori significatu dicendae sunt. Manifestum est autem ex his, quatenus Adamo, quamdiu ipse solus in terris extitit, dominium in res possit tribui. Scilicet etsi propter vastitatem terrae, & modicam ipsius necessitatem, exiguam duntaxat rerum particulam ad vsus suos adplicare opus habebat; tamen nullum alterius ius obstabat, quo minus, si voluisset, aut commode potuisset, quicquid daretur rerum in vsus suos arriperet. Igitur ius Adami in res diuersum fuit ab illo dominio, quale iam est inter homines constitutum; quod quis vocare possit dominium indefinitum non formaliter, sed concessiue, non actu, sed potentia. Idque eundem obtinebat effectum, quem iam dominium, rebus nempe pro lubitu vtendi; dominium tamen proprie loquendo non erat, quod nullus praeterea homo tunc existeret, aduersus quem effectum id exsereret: hominibus autem postea subnatis in dominium transire poterat. Adeoque Adamo, quamdiu is solus extitit, neque propriae neque communes res fuerunt. Nam communitas inuoluit socium possessionis; proprietas autem connotat exclusionem iuris alterius ad eandem rem; sic vt vtraque non possit intelligi, nisi postquam plures vno homines coeperunt existere.

§. IV. OBSERVANDVM porro & hoc accurate, concessionem Dei qua hominibus indulsit vsum rerum terrestrium, non esse immediatam causam dominii, prout illud effectum habet in ordine ad alios homines; (cuius indicium

stincte separauit. Notandum igitur, Communionem *positiuam* esse, quae ponat, dominium in statu naturali adfuisse, ita vt ab vsu rerum ii tantum exclusi fuerint, quibus dominium non fuerit commune, quam communionem & nos in statu naturali admisimus supra in nota 2. ad §. 2; *Negatiuam* contra communionem dici, quae neget, dominium in statu naturali adfuisse, adeoque res omnes nullius, mansisse, prae se ferat. GROTIVS Lib. II. c. 2. §. 2. pro *positiua* contendit, & occupationem pro modo acquirendi dominium originario habet. PVFENDORFIVS contra hoc loco *negatiuam* amplectitur, & sola occupatione non contentus, conuentione opus esse censet ad *constituendum dominium*. In qua sententia id tantum pro falso habendum est, quod *conuentione*

cium etiam eſt, quod bruta animalia, Deo vtique volente, vtantur rebus, eaſque conſumant; inter quae tamen nullum dominium [1], ſed id omnino praeſupponit factum humanum [2], & pactum aliquod tacitum vel expreſſum. Equidem conceſſit Deus homini, terram, terraque naſcentia, & animalia ad vſum & commoditatem ſuam adplicare, ſeu indefinitum ad iſta ius hominibus dedit: modus tamen huius poteſtatis, eiusque intenſio & extenſio arbitrio ac diſpoſitioni hominum fuit relicta: ſcilicet certis, an vero nullis limitibus eam circumſcribere; item an cuilibet in quaelibet, aut certam duntaxat rerum partem eandem velint competere, an vero ſuam cuilibet adſignare portionem, qua contentus in reliqua nihil iuris praetendere queat. AMBROSIVS Off. L. I. c. 28. *Natura omnia omnibus in commune profudit. Sic enim Deus generari iuſſit omnia, vt paſtus omnibus communis eſſet, & terra foret omnium quaedam communis poſſeſſio. Natura igitur ius commune generauit, vſurpatio ius fecit priuatum.* Add. SELDENVS de I. N. & G. L. VI. c. 1. Vnde fruſtra diſputatur, an Deus protoplaſtis dominium in res dederit, tanquam perſonam totius humani generis ſuſtinentibus, an vero idem his peculiariter, & tanquam indiuiduis adſignauerit, vt ipſi proprio iure eſſent domini totius orbis, quibus reliqui mortales dominia ſua in acceptis referrent? Nam conceſſio illa diuina homines tantum reddebat certiores de indulgentia Numinis aduerſus ſe, quodque volente ipſo creaturas alias in vſum atque ſeruitium ſuum diſponerent. Sed quod modo prouidendum eſſet, ne ex vſu eius iuris diſcordia inter homines oriretur, ipſis, hominibus praeuia ſana ratione determinandum fuit relictum. Hautquidquam autem ab ipſo Deo vniuerſalis quidam modus res poſſidendi fuit praeſcriptus, quem omnes homines tenerentur obſeruare. Adeoque per expreſſum aliquod mandatum Dei res neque propriae neque communes (communione poſitiua) factae ſunt: ſed ſuper hoc ab hominibus deinde diſpoſitum, prout tranquillitas ſocietatis humanae exigeret. Vnde falluntur, qui ita crude tradunt: *Res diuidere iuris naturae eſt, id eſt, non ita accipit a natura originem, vt gentium demum arbitrio ius fiat, ſiue iuris rationem induat; ſed natura ipſa hoc ius facit & abſoluit.* Item: *Res diuidere eſt praeceptum decalogi, id eſt, caput iuris naturalis. Qui enim dixit,* Non furaberis, *eadem opera dixit: ſit rerum proprietas & diſtinctio; teneat quiſque ſuum, alienum non concupiſcat.* Vid. BOECLERVS ad Grot. in praefat. p. 9. Non enim extat praeceptum aliquod iuris naturalis, quo omnes res ita propriae hominum iubentur eſſe, vt cuiuis ſua portio diuiſim ſit aſſignanda. Etſi lex naturalis ſatis ſuaſerit, hominum conuentione eiusmodi rerum aſſignationem ad ſingulos introduci, prout ex vſu ſocietatis humanae foret, ita tamen, vt ex iudicio hominum dependeret, omnes, an certas duntaxat res vellent

tione opus fuiſſe dicit, quum ſine ea *dominii introductio* intelligi poſſit. Vid. nota 2. ad §. IV.

§. III. * Hac Hypotheſi non eſt opus, & ſi vera eſſet, quid fiet de dominio Dei? Fatendum tamen eſt, inter plures homines dominii effectus ſe quam maxime exſerere. H.

§. IV. 1) Aſt neque dominii, neque vllius alius iuris capacia ſunt animalia, vt AVCTOR ipſe aliquoties obſeruauit, ideoque haec illatio eius a rebus duci videtur maximopere *diſparatis.*

2) Quod admitti poteſt, ſi factum humanum de *occupatione* accipiatur, vi cuius ius quisque particulare adquirat in ea, quae antea iure ſolum communi ad ipſum pertinebant. Conuentione autem ex qua Auctor dominium omne deriuat, opus non eſſe videtur, niſi in iis rebus, quarum poſſeſſionem plures eodem tempore nacti ſint.

lent facere proprias, an quasdam indiuisim possidere, reliquas velut in medio expositas relinquere, vt tamen eas nemo sibi soli vindicare posset. Vnde etiam ius naturae intelligitur adprobare omnes conuentiones, quae circa res ab hominibus sunt introductae, modo contradictionem non inuoluant, aut societatem perturbent. Ergo proprietas rerum immediate ex conuentione hominum, tacita aut expressa profluxit [3]. Etiamsi enim, posita concessione Dei, nihil reliquum erat, quam vt homo res occuparet: tamen vt per occupationem seu adprehensionem caeterorum ius ad eam rem exclusum intelligeretur, conuentione vtique opus fuit [4]. Quod autem sana ratio suaserit dominia introduci, id non obstat, quo minus illa originarie ex pacto humano profluant.

§. V. His ita praemissis manifestum est, ante omnia hominum conuenta fuisse omnium rerum communionem, non quidem illam, quam positiuam diximus, sed negatiuam, id est, res omnes fuisse in medio positas, & non magis ad hunc, quam ad illum pertinuisse. Sed cum res hominibus vsum non praebeant, nisi saltem illarum fructus adprehendantur, & vero frustra hoc fiat, si aliis iterum eripere liceat; quae iam in vsus nostros actu destinauimus: inde prima conuentio inter mortales circa res haecce intelligitur [1], vt quod quisque ex rebus in medio positis, earumue fructibus adprehendisset, ea intentione, vt istud ad vsus suos adplicaret, id ipsi ab altero non eriperetur. Et huc pertinet *L. 1. §. 1. D. de Adquir. possess.* Declarari potest hoc exemplo ferarum [2], inter quas sane nulla ad quamlibet rem peculiare prae altera ius praetendere potest; sed in quam rem quaelibet primum inciderit, eandem in pabulum suum arripit. Quod si aliqua res quaspiam in futuros vsus seposuerit, caeterae tamen non prohibentur easdem inuadere, ideo quod inter feras conuentio non sit, quae primae adprehensioni praecipuum ius in re tribuat. Ad isthaec illustranda facere possunt, quae traduntur ab AVCTORE de Princip. iusti & decori p. 100. seqq. vbi praesupponit, homini fas esse vti creaturis, ratione carentibus, easque possidere: sed cum naturaliter homines inter se sint aequales, par quoque

3) Et hanc hypothesin iam supra ad L. III. c. 5. §. 3. reiecimus. Sufficit nimirum facultas, quam a Deo concessam munit socialitas. Hinc exemplum ferarum, quo AVCTOR in §. 5. vtitur, non obstat. Ipse fatetur §. 3. Adamum habuisse dominium indefinitum & in potentia. Cui consequens, occupationem non esse nudum actum corporalem, quod AVCTOR §. 5. existimauit, sed talem, qui effectum iuris habeat. Non negamus, potuisse in occupatione pluribus concurrentibus interuenire pactionem; at eam fuisse necessariam, vt dominium exsisteret, inde neutiquam fluit. Locus Ambrosii contra AVCTOREM est. Si enim vsurpatio ius priuatum facit, titulus ea vtique est acquirendi dominii. H.

4) Imo generaliter ea vis occupationis est, vt per eam rem *nullius* comparare nobis possimus. Prima ergo & antiquissima dominii adquisitio repetenda est ab *Occupatione.* Quando enim alicui hominum multitudini, quae non simul & semel sed successiue exsistit, neque res communiter habere potest, aut solet, aliquid indefinite donatur, tam ex voluntate donantis, qualis ratione bonorum terrestrium est Deus, posteri quoque eorum ea vtique praerogatiua gaudent, vt occupando dominium, cum exclusione aliorum sibi acquirere queant. Imo generaliter ea vis occupationi voluntate donantis tributa esse intelligitur, vt quiuis eorum rem nullius sibi vindicare possit, modo sibi non adserat plus iusto, sed intra leges socialitatis subsistat: qua in re consensus reliquorum superuacuus est, quia ex voluntate donantis occupatio vim excludendi nanciscitur, vt recte philosophatur vir subtilissimi iudicii, TITIVS in Obseru. CCXIIX. num. 2. quod & ante eum & plenius quidem dixerat LOCKIVS de Gubernatione ciuili L. II. c. 4. sententiam ceterum

quoque omnibus in creaturas ius esse [3], neque ex creaturarum respectu aliam partem proximo, aliam mihi assignatam. Igitur nihil superesse, quam vt distinctio bonorum ex pacto deducatur. Cum autem omnia instituta humana habeant exceptionem summae necessitatis, inde hac enata ius primaeuum ad omnia reuiuiscere: quia in pacto circa diuisionem rerum quilibet hac cum restrictione iuri suo ad illas res, quae aliis assignantur, renunciasse intelligitur; nisi aliter salutem suam seruare nequeat. Nam meam calamitatem mihi ad ea, ad quae antea ius non habebam, ius non parere; at extremum periculum tollere conditionem, sub qua cessionem iuris feceram. Sic etiam in bello iure adquiri bona hostis: quia cessantibus pactis redeat ius primaeuum [4]. Dein addit, primam occupationem ante pacta, ius aliquod per se non facere. Idque quia primo tunc nullo iure, in quocunque etiam necessitatis casu constituerer, ad me redire possent talia bona; cum id tantum locum habeat in bonis, quorum cessiones feci proximo voluntate: at paucos reperiri, qui bonis ea ratione partis talem praerogatiuam concesserint. Quae ratio clarius ita proponi potest. Si prima occupatio per se daret ius cum exclusione reliquorum omnium, sequeretur, in casu necessitatis alterum non posse vti bonis, isthoc modo partis: quia ius illud necessitatis oritur ex exceptione, pacto circa diuisionem rerum addita: quale pactum (ex hypothesi) non extat circa bona per occupationem parta. Atqui absurdum esse, in extrema necessitate non posse aliquem vti rebus, quas alter per occupationem adquisiuit. Ergo vt occupatio dominium pariat etiam ex pacto esse. In quo tamen argumento non multum neruorum deprehenditur. Conf. supra L. II. c. 7. §. 6. Deinde addit: nullam esse naturalem rationem, quare ex prima potius occupatione ius alicui accrescat, quam ex prima detectione, quae oculis fit. Ideo discrimen hoc oriri ex instituto gentium [5], quod primo occupatori ius in illam terram accedere voluit; non autem ei, cui primum in conspectum venit. Tertio ait: finge duos homines, alterum pedibus pernicem, alterum tardum; liquet, quam inique hic composita sint paria in adquirendis dominiis: ideo etiam

rum AVCTORIS etiam refutat van der MVELEN L. II. §. 1. p. 56.

§. V. 1) Qua conuentione non opus fuit per ea, quae dicta sunt in nota praecedente: neque ICti Romani, ad quos AVCTOR nos ablegat, ad acquirendum dominium eam exigunt, sed conuenienter nostrae sententiae OCCVPATIONEM solam pro modo acquirendi originario habent, *Dominiumque rerum ex naturali possessione* coepisse, Nerua filius ait, eiusque rei vestigium manere in his, quae terra, mari, coelo capiantur, nam haec protinus eorum fiunt, qui primi possessionem eorum adprehenderint, *L. 1. D. de A. vel A. P.* Plane ex *§. 45. Inst. de rerum diuis.* constat, apprehensionem Iure Romano solam dominium tribuere & in incertam etiam personam collata domini voluntate proprietatem eius transferri.

2) Vid. supra §. 4. nota 1.

3) Vtendi puta, donec ab aliis occupatae sint. Ex qua iuris paritate illud tantum sequitur, neminem plus iusto sibi adserere debere, sed omnes intra leges *socialitatis* subsistere oportere. Vid. §. 4. nota 4.

4) At acquisitio bonorum hostilium intelligi potest sine conuentione, quum ex ipso belli statu fluat. Tollitur enim eo agnitio dominii, qua sublata, pristina restituitur communio, in qua cuiuis integrum est, occupare ea, quae sibi videantur vtilia.

5) Verum etiam, extra Instituta humana rem aestimantibus, adparet, manifestius animi dominium adquirendi indicium per *Occupationem* fieri, quam per solam *Detectionem*, quae oculis fit, quum oculis innumera quotidie vsurpemus, quorum occupandorum nulla nos vnquam cupido incessit.

etiam illi primae occupationi ex natura non deberi ius in id, quod occupatur; ſed pacto implicito & inſtituto. Breuius poterat dici, poſita aequali facultate primaeua hominum in res, non poſſe intelligi, quomodo nudus actus corporalis vnius, qualis eſt occupatio, caeterorum facultati praeiudicare poſſit [6], niſi ipſorum conſenſus accedat, id eſt, niſi pactum interueniat. Sed quae idem AVCTOR dicto loco & p. 266. diſputat, quod vnus homo in ſtatu primaeuo totum mundum potuerit ſub iugum mittere, ea vana ſunt; & conuelluntur per ipſum HOBBESIVM de Ciue c. 1. §. 11.

§. VI. AB ISTHAC porro communione rerum negatiua ſiue primaeua homines diſceſſerunt, & dominia rerum diuiſa pacto conſtituerunt, non quidem ſimul & ſemel, ſed ſucceſſiue, & prout conditio rerum, aut indoles & multitudo hominum videbatur requirere. Sicut quondam apud Scythas pecora & ſupellex in proprietatem conceſſerant; agri in communione primaeua ſubſiſtebant. IVSTINVS L. II. c. 2. Et vero pax atque tranquillitas generis humani, de qua iuri naturae cumprimis curae eſt, haut obſcure inſinuabat, quidnam heic ab hominibus conſtitui conuenientiſſimum foret. Nam vt cuilibet in quaelibet aequa poteſtas maneret, ſeu vt omnes res in medio eſſent expoſitae quorumlibet vſibus promiſcue patentes, pax humani generis, ſaltem poſt eiusdem multiplicationem, culturamque vitae adhibitam, non admittebat. *L. 26. D. de Seruit. praed. vrb.* Quippe cum non poſſent non infinitae oriri colliſiones ex concurſu plurium ad eandem rem, quae omnibus ſimul ſufficere non poterat; cum plurimarum rerum ea ſit indoles, vt vno tempore non niſi vni inſeruire poſſint. Quo autem ordine, & quas ob cauſas res in proprietatem iuerint, ſic intelligi poſſe arbitror. Res pleraeque, quae immediate ſui vſum hominibus praebent, ipſique in nutrimentum, ac tegendo corpori adhibentur, non vbique per naturam citraque culturam tanta producuntur copia, vt quibusuis abunde ſufficiant. Igitur paratiſſima erat rixarum atque bellorum occaſio, ſi duo pluresue eadem re indigerent, eandemque ſinguli ſibi vellent trahere, quae omnibus non ſufficiebat. Vid. HOBBES de Ciue c. 1. §. 6. Plurima quoque labore & cultura hominum ad ſui productionem, aut vt vſui ſint habilia, indigent. Heic vero inconueniens erat, vt aequale ius ad ea haberet, qui nihil operae contulerat cum eo, cuius induſtria res producta, aut apte concinnata erat. Igitur pacis humanae interfuit, ſtatim cum multiplicatis hominibus dominium rerum mobilium, praeſertim quae labore & cultu hominum indigent, & inter immobiles illarum, quae immediate vſum hominibus praebent, vti ſunt domus, introduci; vt ſcilicet earum corpora ad ſingulos ſeorſim pertinerent, aut inter plures ad eos, qui peculiari conuentione earum rerum

6) Valet vi praeſumtae intentionis, Creatoris optimi maximi, qui res in medio poſuiſſe intelligitur ad vſum hominum. Quare quamdiu quisque capit, quae ſibi neceſſaria ſunt, ſuo iure vtitur, & ceteris nihil iniuriae infert, vtpote quibus integrum eſt, ſic ferente caſu, eadem vti praerogatiua.

§. VI. * Verum, quum fingi conuentionem, de acquirendo rerum dominio ſuperuacuum ſit; renunciatione eius conuentionis facile carere poſſumus, quod hic inſigniter monetur, ne rem eandem ſaepius repetere neceſſe ſit.

§. VII. 1) Et *l. 2. C. quando & quibus quarta pars.* H.

rerum positiuam inter se communionem iniuissent. Porro in hisce rebus, etsi ratio aliqua adpareat, quare conuenientius sit eas ad hos, quam ad alios pertinere; eorum tamen dominium, exclusionem caeterorum inuoluens, vtique pacto saltem tacito erat confirmandum, cui tacita simul renunciatio caeterorum inesset *, quod nihil amplius iuris ad res vni assignatas velint praetendere ex eo praetextu, quod terra tanquam commune hominum domicilium iisdem rebus materiam, aut nutrimentum praebuerit. Res autem immobiles per naturam citra industriam humanam productas, id est, agros, quod attinet, cum eorum tanta foret laxitas, vt paucitati primaeuorum hominum abunde sufficerent; ideo de istis ab initio tantum fuit occupatum, quantum vsibus suis conueniens homines iudicabant; reliqua in statu communionis primaeuae seu negatiuae relicta, vt ea occupare in posterum posset, cuicunque id libitum foret. Heic ergo tale pactum interuenisse intelligitur; vt qui agri per expressam conuentionem caeterorum hominum alicui essent assignati, aut quibus caeteri tacite cessisse iudicarentur ideo, quod vnum solum istis frui quiete pateretur, ipsi alios simili modo sibi assererent; illi ad cultores suos pertinerent. Quod reliquum esset, illis cederet, qui deinceps eos agros occupaturi forent. Add. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 2. §. 2. p. 224. Hoc loco obiter monendum, dum IOSEPHVS Archaeolog. L. I. c. 4. iam tum Cainum *terminos terrae posuisse* tradit; in eo non maiorem ipsum fidem mereri posse, quam quod *ibidem* memorat, Cainum *libidinem suam cum iniuriis secum habitantium exercuisse, domum multitudine pecuniarum, ex rapinis & violentia congestarum, auxisse, ad latrocinia suos familiares inuitasse.* Quomodo enim talia possint cadere in filium primogenitum eius, qui primus & solus mortalium cum sua compare a Deo creatus fuit, ego nondum dispicio.

§. VII. CAETERVM vtile fuisse generi humano iam multiplicato diuisa rerum dominia introduci, illustrari potest argumentis, quibus ARISTOTELES Polit. L. II. c. 2. communionem bonorum Platonicam destructum it. Etsi illi propositum sit oppugnare communionem positiuam, nos autem inquiramus in rationes, quare a communione negatiua sit discessum. Quibus addatur ARISTOPHANES[1] in Concionatricibus p. m. 716. seqq. Scilicet si homines in commune quidem laborent, & in commune fructus conferant[2], ac de communi aceruo alantur, non possent non querelae exsistere ob inaequalitatem laboris & fruitionis. Bene quoque dicitur: Ὅλως τὸ συζῆν καὶ κοινωνεῖν τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων χαλεπόν. *In vniuersum conuictus & communitas rerum humanarum omnium est grauis*[3]. Inde etiam maxime famulis, qui quotidie circa nos versantur, offendimur. Proprietate autem introducta tolluntur istae querelae, & augetur cuique cura circa

2) Καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἀπολαύσεσι, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις μὴ γινομένων ἴσων, ἀλλ᾽ ἀνίσων, ἀναγκαῖον ἐγκλήματα γίνεσθαι πρὸς τοὺς ἀπολαύοντας μὲν ἢ λαμβάνοντας πολλὰ, ὀλίγα δὲ ποιοῦντας τοῖς ἐλάττω μὲν λαμβάνουσι πλέω δὲ πονοῦσιν. ARIST. Pol. II. 5. p. 356. D. Ed. Paris.

3) Ὅλως δὲ τὸ συζῆν καὶ κοινωνεῖν, τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων χαλεπὸν, καὶ μάλιστα τῶν τοιούτων· δηλοῦσι δ᾽ αἱ τῶν συναποδήμων κοινωνίαι· σχεδὸν γὰρ οἱ πλεῖστοι διαφερόμενοι, ἐκ τῶν ἐν ποσὶ καὶ ἐκ μικρῶν προσκρούοντες ἀλλήλοις. ἔτι δὲ θεραπόντων τούτοις μάλιστα προσκρούομεν, οἷς πλεῖστα προσχρώμεθα πρὸς τὰς διακονίας τὰς ἐγκυκλίους. *Ibid.*

ra circa rem ſuam [4] paraturque materia exercendi liberalitatem erga alios de ſuo. Eoque βέλτιον, εἶναι μὲν ἰδίας τὰς κτήσεις, τῇδε χρήσει ποιεῖν κοινὰς, *melius, propria quidem eſſe bona, vſu vero facere, vt ſint communia.* Item: Πρὸς ἡδονὴν ἀμύθητον ὅσον διαφέρει τὸ νομίζειν ἴδιόν τι. *Ad voluptatem nimium quantum refert proprium aliquid exiſtimare.* (IVVENALIS Sat. [III. v. 230. 231.]

Eſt aliquid quocunque loco, quocunque receſſu
Vnius ſeſe dominum feciſſe lacertae.)

Item: Τὸ χαρίσασθαι, καὶ βοηθῆσαι φίλοις, ἢ ξένοις, ἢ ἑταίροις, ἥδιςον, ὃ γίνεται, τῆς κτήσεως ἰδίας ὔσης [5]. *Gratificari, & adiuuare amicos, vel hoſpites, vel ſodales, res iucundiſſima; quae niſi propriis bonis eſſe nequit.* Praeterea cum plerarumque rerum vſus non quibusuis promiſcue hominibus ſufficiat, non poterant non rixis inter ſe collidi, qui eidem rei omnibus non ſuffecturae ſimul animum abiecerant, nî iſtae res certis hominibus aſſignarentur. Fateor tamen, hisce rationibus non fuiſſe motum Thomam MORVM, & Thomam CAMPANELLAM, quo minus ille apud Vtopienſes, hic in *Ciuitate Solis* communionem bonorum introducerent; nimirum quia facilius perfecti homines finguntur, quam habentur [6]. Sed & hoc patet, fallere illud tritum; meum & tuum omnium bellorum cauſas eſſe [7]. Quin potius ad euitanda bella meum & tuum eſt introductum. Inde PLATO de Legibus L. IIX. [pag. 843. A. Ed. H. Steph. T. II. pag. 214. E. Edit. Wechel. Ficini.] lapidem terminalem vocat: [Σμικρὸν λίθον] ὁρίζοντα φιλίαν καὶ ἔχθραν ἔνορκον παρὰ θεῶν; *Lapidem iureiurando a diis firmatum, quo amicitiae & inimicitiae terminentur.* De cuius ſanctimonia vid. quoque [8] Deuter. XIX, 14. Iob. XXIV, 2. tit. tot. *D. de termino moto. Collat. LL. Moſaicarum cum Rom. tit. 13.* PAVLVS Sentent. II, 16. V, 22. FRONTINVS de Re agraria. [pag. 277. Ed. Keuchenii.] *Vnusquisque ſuos fines teneat, non alienos laceſſat. Nam ideo eſt limes agro poſitus, litem vt diſcerneret aruis.* Sed infinita ſeges bellorum inde ſurgit, quod auaritia hominum terminos mei & tui pacto, aut a legibus praeſcriptos perrumpere ardet. LYSIAS Orat. XVII. *Diſſenſiones oriuntur inter ciues hisce de cauſis maxime, cum quod alii aliena concupiſcant, tum quod alii ſuis ſpolientur* [9].

§. VIII. ISTHAEC quanquam plana ſint, operoſius tamen quorundam veterum atque recentiorum ſuper hac re ſententias examinare placet. Ex veteribus DIODORVS Siculus L. I. [c. 8.] tradit; primos homines e terra enatos

4) Αἱ μὲν γὰρ ἐπιμέλειαι διῃρημέναι, τὰ ἐγκλήματα πρὸς ἀλλήλους οὐ ποιήσουσι· μᾶλλον δ' ἐπιδώσουσιν, ὡς πρὸς ἴδιον ἑκάςου προσεδρεύοντος. Ibid. p. 317. A. Quod fere dicitur in *L. 2. princ. Quando & quibus quarta pars. Naturale quippe vitium, negligi quod communiter poſſidetur: vtque ſe nihil habere, qui non totum habeat, arbitretur: denique ſuam quoque partem corrumpi patiatur, dum inuidet alienae.*

5) Φανερὸν τοίνυν, ὅτι βέλτιον, εἶναι μὲν ἰδίας τὰς κτήσεις, τῇ δὲ χρήσει ποιεῖν κοινὰς - - - ἔτι δὲ καὶ πρὸς ἡδονὴν ἀμύθητον, ὅσον διαφέρει τὸ νομίζειν ἴδιόν τι - - - ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ χαρίσασθαι καὶ βοηθῆσαι φίλοις, ἢ ξένοις ἢ ἑτέροις, ἥδιςον· ὃ γίνεται τῆς κτήσεως ἰδίας οὔσης. Ibid. p. 317. B. C. Vid. de Epicuro BAELIVS in Dictionario Hiſtorico-Critico pag. 1130. col. 1. ſec. Editionis.

6) Communioni enim bonorum vniuerſali, qualis a Moro & Campanella fingitur, inter homines quidem aequitatis ſtudioſos, & a vehementiori

tos egiſſe vitam inconditam & belluinam, ſparſimque exiiſſe ad paſcua, & ſapidiſſimam quamque herbam, ac ſponte natos arborum fructus comediſſe. (PLINIVS N. H. L. XXIII. Prooem. de arboribus: *Primum homini cibum fuiſſe inde, & ſic inductos coelum ſpectare, paſcique & nunc ex ſe poſſe ſine frugibus.*) Quod tamen alimenta comportare, & in futuros vſus recondere neſcirent, multos inclementia aëris, & penuria victus per hiemem interiiſſe. Donec ſenſim experientia docti hieme in ſpeluncas refugere, & fructus aſſeruationi idoneos recondere coeperunt, magis inde magisque vita exculta. Huius Hypotheſi circa originem hominum, falſâ licet, adſumta, conſequitur, homines ab initio victitaſſe rebus in medio poſitis. Inde per pacta induxiſſe proprietatem domiciliorum, & fructuum in futuros vſus collectorum; donec paulatim agrorum quoque proprietas reciperetur. Allegatur quoque heic frequenter IVSTINVS L. XLIII. c. 1. vbi Rex Aborigenum Saturnus tantae fuiſſe iuſtitiae memoratur, vt *neque ſeruierit ſub eo quisquam, neque quidquam priuatae rei habuerit; ſed omnia communia & indiuiſa omnibus fuerint, velut vnum cunctis patrimonium eſſet.* Magno quoque numero adducuntur dicta Poëtarum de conditione felici ſeculi aurei. VIRGILIVS Georg. L. I. [v. 125.]

Ante Iouem nulli ſubigebant arua coloni:
Nec ſignare quidem aut partiri limite campum
Fas erat; in medium quaerebant; ipſaque tellus
Omnia liberius, nullo poſcente ferebat.

Quem locum illuſtrat SENECA Epiſt. XC. TIBVLLVS L. I. Eleg. III. [verſ. 35. & ſeqq.] *Illo non validus ſubiit iuga tempore taurus: Non domito frenos ore momordit equus. Non domus vlla fores habuit, non fixus in agris, Qui regeret certis finibus arva lapis.* SENECA Octauia Act. 2. [verſ. 395. & ſeqq.] *Cingere aſſuerant ſuas Muris nec vrbes, peruium cunctis iter. Communis vſus omnium rerum fuit. Et ipſa tellus laeta foecundos ſinus pandebat vltro.* IDEM Hippolyto Act. 2. ſc. 2. [verſ. 525. & ſeqq.] *Prima quos mixtos deis Profudit aetas. Nullus his auri fuit Coecus cupido. Nullus in campo ſacer Diuiſit agros arbiter populis lapis.* OVIDIVS Metamorph. I. [verſ. 135. ſeqq.] de ferreo ſeculo: *Communemque prius ceu lumina ſolis & auras, Cautus humum longo ſignauit limite menſor.* MACROBIVS L. I. Saturnal. c. 8. *Aedem Saturni Romani aerarium eſſe voluerunt, quod tempore, quo incoluit Italiam, nullum in eius regno furtum eſſet commiſſum: aut quia ſub illo nihil erat cuiusquam priuatum; Nec ſignare ſolum, aut partiri limite cam-*

mentiori animi perturbatione liberos, locus eſſe poſſet, quales fuiſſe dicuntur, qui

Sponte ſua ſine lege fidem rectumque colebant.

Sed eadem inter tales, quales fert noſtra aetas nulla ratione obſeruari poſſet. Sunt enim plerique omnes iniuſti & ſui vnicae commodi ſtudioſi. Neque his obſunt exempla certorum ſodalitiorum, veluti in quae homines religioſi coire ſolent. Conſtant enim, hae ex paucis, neque adeo ab iis conſequentia duci poteſt ad vniuerſum genus humanum, aut totam aliquam gentem, vel ciuitatem maiorem, quia in his ſemper rari ſunt, qui ad ineundam communionem eiusmodi particularem idonei videantur.

7) *Quieta vita iis, qui tollunt meum tuum.* PVBLIVS Syrus Sentent. verſ. 620. ibique GRVTERVS.

8) Et Vlrici OBRECHTI Diſſertatio, cui titulus: *Sacra termini.* H. [Quae prima eſt inter iunctim editas Argentorati 1704. in 4to. Addatur QVINCTILIANI Declam. CCLXI.]

9) Διαφέρεσθαι δὲ πρὸς ἀλλήλους ἐκ τῶν τοιούτων μάλις', ἂν οἱ μὲν τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμῶσιν, οἱ δ' ἐκ τῶν ὄντων ἐκπίπτωσι.

te campum Fas erat; in medium quaerebant. Ideo apud eum locaretur populi pecunia communis, sub quo fuissent cunctis vniuersa communia. Isthaec & similia Poëtarum tradita sic interpretatur LACTANTIVS L. V. Diuin. Instit. c. 5.

> *Ne signare quidem aut partiri limite campum*
> *Fas erat: in medium quaerebant - - -*

quippe cum Deus communem omnibus terram dedisset, vt communem degerent vitam; non vt rabida, & furens auaritia sibi omnia vendicaret; nec vlli deesset, quod omnibus nasceretur. Quod Poëtae dictum sic accipi oportet, non vt existimemus, nihil omnino tum fuisse priuati; sed more Poëtico figuratum; vt intelligamus, tam liberales fuisse homines, vt natas sibi fruges non includerent; nec soli absconditis incubarent; sed pauperes ad communionem proprii laboris admitterent. Enimuero vti nemini cordato Poëta persuaserit, a priscis illis *omnia in medium quaesita*, seu communionem aliquam positiuam fuisse; ita quam LACTANTIVS adfert eorum dictorum rationem, nobis non satisfacit. Vti enim isti fortasse auaritiae non ita fuerint dediti, ignorantia opum, & quod victum facilem terra praeberet gulae irritamenta nescientibus; ita non adparet, quae liberalitatis materia fuerit, vbi nulla colligendarum opum occasio. Caeterum ad istius fabulae de seculo aureo intellectum nonnulli non absurde monent, consideranda esse barbarorum & rusticorum ingenia, oppido quantum otio & ignauiae amica, a labore auersa. Et quod, quo incultior & simplicior est alicuius populi vita, eo minus locum habeat; copiosior & splendidior vitae adparatus magnam industriam, plurimamque operam requirat. Add. Mich. de MONTAIGNE Essais L. I. c. 30. Quod denique communi vitio senes sint laudatores tempores acti se pueris; & praesentia fere adspernentur, vetera & obsoleta extollentes. Igitur valde probabile videri, simplices istos homines, cum a legis latoribus ad vitam cultiorem & labores adigerentur [1], per insolentiam talia aegre tolerasse, ac indentidem otia sua & glandes, desiderasse. Ex qua seniorum querela posteri deinceps somnia illa de aureo seculo finxerunt [2]. Quo facit, quod SALLVSTIVS Catilin. [c. 6.] Aborigenes, aurei seculi ciues, vocat *genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio liberum atque solutum.* Addatur de iisdem DIONYSIVS Halicarn. L. I. [c. 10. p. 8. Ed. Oxon.] Sic & OVIDIVS Metam. I. [89. & sqq.] aurei seculi felicitatem in hisce constitisse dicit, quod homines sponte sua *sine lege* fidem rectumque coluerint, a poena immunes, quod nullae adhuc essent ciuitates; *Contentique cibis nullo cogente creatis Arbuteos foetus, montanaque fraga legebant, Cornaque & in duris haerentia mora rubetis, Et quae deciderant, patula Iouis arbore glandes.* Quae autem sequuntur de perpetuo vere, frugibus mitibus sponte natis, & fluminibus nectare ac lacte redundantibus, non magis vera sunt, quam illa PHERECRATIS: ποταμοὶ μὲν ἀθάρης καὶ μέλανος ζωμοῦ πλέοι Διὰ τῶν στενωπῶν τονθολυγοῦντες ἔῤῥεον Ἀυταῖσι μυστίλεσι, καὶ ναστῶν τρύφη. *Plena & fa-*

§. VIII. 1) Homines eius aetatis, quae aurea & argentea vocatur, iis neutiquam meliores fuisse, qui saeculis insequentibus vixerint, satis veri simile fecit JO. CLERICVS ad Hesiodi Theogon. vers. 211.

2) Verius est commentum illud fluxisse ex historia Adae, a Deo in paradisum collocati. Vid. Element. Pr. ciuil. P. 1. sect. 3. §. 6. H.

3) Vid. Corn. van BYNKERSHOEK in diss. de

& farina & iuris atri flumina Fluxere per loca arcta murmurantia Ob perleues panes calentes. Φύσκαι δὲ καὶ ζέοντες ἀλλάντων τόμοι παρὰ τοῖς ποταμοῖς σίζοντες ἐκέχυντ᾽ ἀντ᾽ ὀστράκων. *Lucanicae & tuceta bullientia loco ostrearum sparsa erant per flumina.* Ὀπταὶ κίχλαι γὰρ ἀνάβραστ᾽ ἠρτυμέναι περὶ τὸ στόμ᾽ ἐπέτοντ᾽ ἀντιβολοῦσαι καταπιεῖν. *Turdi volabant ora circum, qui bene Conditi erant, coctique mire, supplices Edi rogabant.* Est quoque celebris locus CICERONIS Offic. I. [c. 7.] *Iustitiae munus est, vt quis communibus vtatur pro communibus, priuatis vt suis. Sunt autem priuata nulla natura, sed aut veteri occupatione, vt qui quondam in vacua venerunt; aut victoria, vt qui bello potiti sunt; aut lege, pactione, conditione, sorte, ex quo fit, vt ager Arpinas Arpinatum, dicatur, Tusculanus Tusculanorum* [3]. *Similisque est priuatarum possessionum descriptio. Ex quo quia suum cuiusque fit eorum, quae natura fuerant communia, quod cuique obtigit, id quisque teneat. Eo si quis sibi plus adpetet, violabit ius humanae societatis.* Adducunt aliqui etiam illud HORATII L. II. Sat. 2. [vers. 129. & seqq.] *Nam propriae telluris herum natura neque illum, Nec me, nec quenquam statuit. Nos expulit ille: Illum aut nequities, aut vafri inscitia iuris, Postremum expellet certe viuacior heres. Nunc ager* Vmbreni *sub nomine, nuper* Ofelli *Dictus, erit nulli propius, sed cedet in vsum Nunc mihi nunc alii.* IDEM II. Epist. 2. [vers. 111. & seqq.] *Tanquam sit proprium quidquam quod puncto mobilis horae Nunc prece, nunc pretio, nunc vi, nunc sorte suprema Permutet dominos, & cedat in altera iura. Sic quia perpetuus nulli datur vsus, & heres Heredem alterius velut vnda superuenit vndam; Quid vici prosunt aut horrea?* LVCIANVS in Anthol. [T. II. pag. 838.] Ἀγρὸς Ἀχαιμενίδου γενόμην ποτὲ, νῦν δὲ Μενίππου καὶ πάλιν ἐξ ἑτέρου βήσομαι εἰς ἕτερον. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἔχειν με ποτ᾽ ᾤετο, καὶ πάλιν οὗτος Οἴεται εἰμὶ δ᾽ ὅλως οὐδενὸς, ἀλλὰ τύχης. IDEM Nigrino [T. I. p. 35. Ed. Amst.] *Natura quidem nullius rei domini sumus: lege autem & per successionem vsum earum in tempus incertum adquirentes* ὀλιγοχρόνιοι δεσπόται *temporarii possessores habemur, ac posteaquam terminus ille constitutus praeterierit, tunc rursus alius a nobis easdem accipiens nomine illo fruitur.* Verum isthaec magis ad instabilitatem fortunarum, & possessionum humanarum, quam ad originem dominiorum pertinent. Sicut etiam eam ob rationem CICERO pro Balbo [c. 25. sub fin.] *praediorum nullam esse gentem dicit.*

§. IX. EXPENDAMVS iam sententiam GROTII [1] L. II. c. 2. §. 2. in qua tamen illa sequestrabimus, quae is contra recepta nostrarum Ecclesiarum decreta admiscet, ab aliis iam satis castigata. Ait iste: *Deum humano generi generaliter contulisse ius in res huius inferioris naturae statim a mundo condito, atque iterum mundo post diluuium reparato.* Id in hunc sensum admittimus, Deum indulsisse hominum generi vti rebus hisce terrenis *generaliter*, id est, vt non determinaret simul, diuisim an indiuisim omnes res, aut quasdam earum possidere deberent, sed in arbitrio hominum relinqueret, vt ipsi super eo disponerent, prout paci videretur expedire. Nequaquam autem credi debet, quasi ab initio

 a Deo

de Dominio maris, c. 1. & Cl. BARBEYRACVS in nota 6. ad h. §.

§. IX. 1) Quicum facere videtur HVBERVS Part. I. Digress. L. IV. c. 11. & 12. & L. II. de iure ciuit. sect. 4. c. 1. n. 13. sequ. Quanquam communio, de qua hic loquitur, explicari possit de illa, quae talis negatiue dicitur, & fateatur ipse, communionis ius saltem mente concipiendum esse. H.

a Deo fuerit inſtituta quaedam communio poſitiua, abs qua poſtea homines ſuo arbitrio diſceſſerint: ſed potius quantum ad Deum, res iſtae in medio vſibus hominum fuerunt expoſitae. Inter quos quamdiu ipſa rerum corpora nondum fuerunt certis aſſignata, iſthaec tacita fuit conuentio, vt quiſque hominum ad ſuos vſus, ex fructibus potiſſimum rerum, arripere poſſet, quod vellet, & quae conſumi poterant conſumeret. Ac talis vſus rerum vniuerſalis vtcunque ſupplebat vicem proprietatis; & quod quis ſic arripuerat, id ei eripere alter niſi per iniuriam non poterat. Eam ad rem illuſtrandam vti facit ſimile a theatro ductum [2]. (vid. ARIANVS Epicteto L. II. c. 4. circa finem [3].) ita non congruit exemplum Aborigenum, prout IVSTINVS eos deſcribit. Nam verba iſtius auctoris repraeſentant communionem aliquam poſitiuam, qualis primaeua illa non fuit; velut regio illa vniuerſa fuerit populi, ſed nondum in priuatos fundos deſcripta; ideo quod homines iſti contenti eſſent frugibus ſponte enatis, quas infrequenti populo vbertim ſyluarum & terrae amplitudo praebebat. Eas tamen fruges in commmune collectas vero ſimile non videtur. Id autem recte GROTIVS: ſiquidem communio illa negatiua debeat perſiſtere, citra perturbationem pacis communis, in magna ſimplicitate hominibus viuendum, contentis veſci ſponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum, ferarumque pellibus tecto. Vbi exquiſitius vitae genus placet, cuius commoda per induſtriam ſunt procuranda, vtique proprietate rerum opus eſſe. Verum dum addit; communionem durare potuiſſe, *ſi homines inter ſe vixiſſent mutua quadam eximia caritate;* communionem negatiuam cum poſitiua confundit. Qualis fuit inter Eſſenos quondam, (de quibus inter alios vid. PHILO Iudaeus libro, *quod omnis probus ſit liber.*) & primitiuos Chriſtianos Hieroſolymis habitantes, & qui vitam colunt aſceticam. Add. MARTINIVS Hiſt. Sin. L. V. c. 34. Iſthaec quippe conſtitui & ſeruari nequit, niſi inter paucos, & eximia animi modeſtia praeditos. Vbi in diſtantia loca diſceſſum fuit, ſtulto labore fructus in vnum conferuntur, & inde de communi maſſa diſtribuuntur. Et in magna hominum multitudine complures inueniri neceſſe eſt, qui ob iuſtitiae defectum, ac πλεονεξίαν nec in labore, nec in conſumtione fructuum debitam velint aequalitatem ſeruare. Atque hoc ipſum inſinuat PLATO de LL. L. V. [pag. 847. B. Edit. Wechel.] dum iis, deorumque filiis ciuitatem eiusmodi aſſignat, in qua illa omnimoda communio ſit. Talem autem communionem, poſtquam in plures familias homines diſceſſerunt, aut inſtituiſſe vnquam, aut voluiſſe inſtituere, ſtulte

2) Adducitur a GROTIO ſequens locus CICERONIS, de Finibus bonorum & mal. L. III. c. 20. *Sed quemadmodum theatrum, quum commune ſit, recte tamen dici poteſt, eius eſſe eum locum, quem quisque occuparet, ſic in vrbe mundoue communi non aduerſatur ius, quo minus ſuum quidque cuiusque ſit*, qui Grotius in nota adiecta locum ſimul SENECAE laudat, quem ſupra exhibuimus in not. 16. §. 2.

3) Ἄγε, τὸ δὲ θεάτρον οὐκ ἔςι κοινὸν τῶν πολιτῶν; ὅτε οὖν καθίσωσιν ἐλθὼν, ἄν σοι φανῇ, ἔκβαλέ τινα αὐτῶν. οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες φύσει κοιναί. ὅταν δ' ὁ νομοθέτης, ὡς ἑςιάτωρ διέλῃ αὐτὰς, οὐ θέλεις καὶ αὐτὸς ἴδιον μέρος ζητεῖν, ἀλλὰ τὸ ἀλλότριον ὑφαρπάζεις καὶ λιχνεύεις. Ex quo exemplo facile peruidere potuiſſet AVCTOR, conuentione nulla opus fuiſſe ad adquirendum ius particulare, in re antea communi, quandoquidem in communi theatro locum capturi aliorum conſenſum non exigimus, etſi hi, eodem nobiscum iure praediti ſint, locum capiendi pro lubitu.

4) Sed non ſemper occupatio rei proprie ſic dicta ſiue

ſtulte creditur. Add. Ioh. STRAVCHIVS differt. de imperio maris c. I. §. 8. Illud denique recte *Grotius; res initio in proprietatem iuiſſe non ſolo animi actu*, ſeu cogitatione. Nam neque ſcire alii poterant, quid quis ſuum eſſe vellet, vt eo abſtinerent; & idem velle plures poterant. Igitur actu externo [4], ſeu adprehenſione opus fuit; quae vt produceret effectum moralem, id eſt, obligationem apud alios abs re per alterum adprehenſa abſtinendi, pactum antecedere debebat, & expreſſum quidem, quando plures ſimul res in medio poſitas inter ſe diuiſerunt [5], tacitum autem pactum ſuffecit, quando occupata fuerunt, quae a primis rerum diuiſoribus vacua ſunt relicta. Inter hos enim ita conuentum intelligitur, vt quae res in prima rerum diuiſione certo alicui non forent aſſignatae, illi cederent, qui eas primus occupaſſet.

§. X. Ex recentioribus plurimi circa originem dominii in alia omnia diſcedunt [1]. Quorum argumentis quid neruorum inſit videamus. Illi igitur agnoſcunt, communionem duplici ſenſu dici, vel quod proprium pluribus pro indiuiſo, vſum ſingulis communem praebet; vel quod proprietatis omnino neſcium omnium promiſcuo vſui proſtat. Non ſolum autem priorem communionem, quod & nos facimus, rebus ab initio detrahunt, ſed & poſteriorem; adeoque negant initio res omnes excluſa penitus proprietate promiſcuo vſui patuiſſe; & quod inde conſequitur, dominia ex diuiſione & occupatione originarie eſſe orta. Ratio haec ponitur: *Quale, quantumque iuris primus mortalium in res creatum habuit, a Creatore eum omne ita accepiſſe. Iam ſi nudam facultatem vtendi ſine proprietate accepiſſet, non potuiſſe a poſteritate eius proprietatem vſurpari citra* πλεονεξίαν *& arrogationem eius, cuius vſu Creator mortales interdixerat.* Ad quod ex ſuperioribus facile poteſt reſponderi. Sane accepit homo ius in res ex conceſſione Numinis, ſed indefinitum, generale, indifferens, neque reſtrictum ad proprietatem aut communionem, & quod homines, prout ratio & neceſſitas ſuaderet, in peculiarem quaſi formam redigere poſſent. Vnde & communio primaeua non notat nudum aliquem vſumfructum, excluſa proprietate; ſed ex ea per conuentionem hominum tam ad proprietatem, quam communionem poſitiuam diſcedi poteſt. Neque ſequitur; primus homo non accepit aut vſurpauit ius in res ſub formali ratione proprietatis; ergo poſteri ipſius ſub ea formalitate id non potuerunt exercere. Neque conceſſio illa diuina, ſacris literis expreſſa, definitum aliquem modum dominii deſignat, ſed indefinitum ius res adhibendi ad vſus rationi & neceſſitati congruentes; quod ius aeque

ſiue corporali, vt per ea adparebit, quae infra dicentur, c. 6. multo minus conuentione, quod iam monitum fuit in nota 4. ad §. 4.

5) Imo eiusmodi diuiſio numquam facta eſt, neque vmquam habiti fuerunt conuentus generis humani, per quos confieret, quid deinde dominium ſubiiſſe, quid in priſtina communione permanſiſſe, cenſeri deberet. Pedetentim potius homines, vt cuiusque occaſio ferebat, poſſeſſiones rerum apprehenderunt, &, pacis interdum ſtudio, regiones iam occupatas inter ſe diuiſerunt. Ita ſane negotia geſta eſſe, ab hominibus adulti generis humani, res geſtae gentium migrantium docent, & probabili ſuſpicioni anſam dant, primos homines perinde rerum ſuarum ſategiſſe.

§. X. 1) Quorum tamen aliqui verbis magis quam reipſa ab AVCTORE diuerſum ſentire videntur. Ita STRAVCHIVS vocat dominium potentiale, quod AVCTORI eſt indefinitum, generale, indifferens, imo AVCTOR ipſe ſupra §. 3. appellat *dominium potentiâ*. Quanquam, ſi ius occupandi promiſcuum reſpiciatur, dominium illud potentiale profecto nullius ſit efficaciae. H.

aeque in communione negatiua, quam in proprietate exerceri poteſt. Male autem infertur; mortales acceperunt ius in res ex conceſſione diuina; ergo proprietas non fuit nata ab occupatione & diuiſione. Nam conceſſio diuina ſecurum tantum reddebat hominem, volente Numine fieri, vt is rebus ab ipſo creatis ad ſuas neceſſitates abuteretur. Dominium autem proprie dictum debebat effectum producere in ordine ad alios homines, vt ne quis inuaderet, quae vni iam forent aſſignata. Vbi ſane facto humano opus fuit, vt aliis conſtaret, quid alterius foret, quo abſtinere eodem poſſent. Eſt a ciuitate theatrum in medio expoſitum vſibus ciuium. Vt tamen hic vel ille tempore ſpectaculi certum obtineat locum, quo ab altero non debeat depelli, actu corporali, id eſt, occupatione opus eſt. Imo & in perpetuum ciues ſinguli ſuum ſibi locum poſſunt conſenſu ciuitatis adquirere. Sic & quaelibet res, antequam exſiſtat factum humanum, dominio introducendo aptum, in medio intelligitur expoſita, omnibus negatiue communis, id eſt, non magis ad hunc quam illum pertinens. Aſt vbi pacto expreſſo diuiſio inſtituta, aut tacito occupatio conceſſa, ex communione negatiua in proprietatem res tranſit. Quod ſi autem aliqui eo demum velint deuolui, *per dominium, quod ipſe Deus citra antegreſſum factum humanum in homines contulerit, intelligi tantum dominium potentiale, ſeu poteſtatem occupandi & poſſidendi, adeoque dominium in actu primo, per quod in poſſeſſionem, & a poſſeſſione in dominium, quod eſt actu ſecundo, venitur*; illi a noſtra ſententia vocabulis duntaxat, non reipſa diſſident. Etſi hoc parum accurate, quod poteſtatem occupandi res vocent dominium in actu primo; id autem quod poſſeſſio eſt antegreſſa, dominium in actu ſecundo. Nam diuerſa ſunt, poteſtas aliquod ius ſibi adquirendi, & ipſum ius habitualiter iam inhaerens, citra tamen operationem aut exercitium. Sicut diuerſa ſunt eſſe Muſicum in potentia, & habitu Muſices inſtructum non canere. Neque ad potentiale illud dominium declarandum ſatis accurate quadrat exemplum de haereditate, *cuius dominium in haeredem recta, & immediate tranſit ſine adprehenſione, ſtatim a morte teſtatoris, de habitu ſiue potentia.* Nam praeterquam quod de habitu, & de potentia diuerſa ſint, etiam fictio aliqua iuris ciuilis heic interuenit. Naturale eſt, vt in translatione dominii ab vno in alterum non ſolum in iſto requiratur oblatio, ſed & in hoc acceptatio. Quia autem legibus placet, vt voluntas teſtatoris ad vltimum vsque halitum poſſit eſſe ambulatoria, ſimulque poſt mortem vsque occulta haberi: ideo lex defuncti voluntatem circa transferenda bona in haeredem eousque velut ſuſtentat, quoad haeres acceptationem ſignificauerit; aut ſi quis ita malit, acceptationem haeredis retro trahit ad extremum vsque ſpiritum teſtatoris, quo voluntas ipſius figitur, ſic vt de manu in manum immediate bona in haeredem intelligantur translata. Iſthaec fictio in haerede producit effectus dominii hactenus, vt rem haereditariam, etiam antequam actu eandem poſſederit, vindicare poſſit [2]. Absque hac fictione ſi foret,

2) *Omnis hereditas, quamuis poſtea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur*, L. 138. D. de R. I. Vid. infra c. 9. §. 2.

§. XI. 1) Adde cum illa conceſſio ſit donum, eam deſiderare acceptationem, quae ab hominibus facta occupatione, hoc eſt, apprehenſione illarum rerum, quas vſibus ſuis neceſſarias aut commodas iudicauerunt. Obſeruari quoque mere-

si foret, non magis dominium haeredi ante actualem aditionem competeret, quam in donatione ante acceptationem. Inde etiam in iure naturali versantibus, abs quo fictiones iuris ciuilis fere exulant, hautquidquam admittetur possessio aliqua potestatiua, actuali contradistincta; neque possessio vocabitur nudum ius & potentia possessionem sibi adquirendi. Conf. Io. STRAVCHIVS dicto loco c. I.

§. XI. MVLTIS placet heic ad historiae sacrae auctoritatem prouocare, ex qua constet, nunquam eiusmodi communionem extitisse. *Adamo quippe per donationem diuinam statim totam rerum vniuersitatem cessisse, ita vt ipse eandem haberet in solidum propriam. Cuius proprietatis haec fuerit vis, vt non solum ab vniuersitate rerum abs se possessa excluderet alios, sed & nemo alius, si quis fuisset, ius occupandi quascunque res haberet. In tantum, vt etiam liberi Adami plane fuerint exclusi a dominio rerum, quamdiu familia paterna continebantur, nisi si quid a parente ipsis ad instar peculii foret assignatum. Dominium eosdem nactos post emancipationem, in quantum parens rerum ipsis concesserat, & post mortem parentis, diuisis inter se ipsius bonis.* Conf. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 2. §. 2. Scilicet *diuinae traditionis formulam ius dedisse non nisi vni hominum pari, liberis Adami nondum exsistentibus. Igitur aut proprietatem rerum soli Adae ac Euae datam, a quibus titulum possidendi acciperent eorum liberi; aut in persona Adami vniuersitatem rerum toti humano generi fuisse datam. Cui posteriori repugnat inter alia ius occupationis, quae non nisi in re vacua locum habet. Si enim rerum vniuersitas toti humano generi data fuit, non adparet, quomodo singuli aliquid ex rerum vniuersitate occupando proprium possint facere priuatiue ad totum genus humanum, seu vt vniuersitas hominum nihil iuris in eam rem possit amplius praetendere. Ea quippe est natura rerum communium, quae partes habeant non pro diuiso, sed pro indiuiso, ita vt nec atomus sit, in qua non sit communio pro indiuiso; quae si ab aliquo singulorum sibi soli adplicaretur, per iniuriam communitati eripietur. Iam vero illi, qui communionem primaeuam defendunt, fatentur, singulos occupando tale ius in res occupatas quaesiuisse, vt caeterorum omnium ius ad eandem rem excluderetur.* Enimuero ad ista quae reponi possint, ex superioribus patet. Scilicet concessio diuina homini contulit duntaxat [1] ius creaturas ad vsus suos adplicandi; quod ius ad communionem positiuam & proprietatem, quae sunt iura aduersus alios homines effectum obtinentia, indifferenter se habet. Vnde, quod alii addunt, *dominium commune humani generis in res a Deo ipsi collatum esse sub lege priuati dominii constituendi, partiendique; adeoque idem non posse nec debere concipi sine ordine ad priuatum dominium ita constituendum, sicut naturae rationali ac sociali consentaneum erat;* id non incommode pro nostra sententia possumus interpretari. Nimirum constituit Dei concessio res ab initio in communione negatiua. Sed isthaec cum ad conseruandam pacificam societatem inepta foret, genere humano multiplicato, & vita

meretur, verba Dei ad Adamum & Noachum Genes. I, 28. & IX, 2. dominatum quidem in animantia tribuere, dominii autem in res ceteras expresse non meminisse. Dicit enim tantum: *Subiicite vobis terram.* Quae formula haut dubie factum hominis requirit. H.

& vita per induſtriam excoli coepta, facile intellexere homines, placere Numini, diſtincta dominia rerum introduci. Quae vt actu conſtituerentur, vtique factum humanum & conuentio antecedere debebat. Non enim haec duo opponenda inuicem ſunt, aliquid voluntate diuina conſtitutum, & vt actu idem foret introductum conuentionem hominum antegreſſam. Sicut haec non repugnant; Deus genus humanum non per vagos concubitus, ſed per matrimonia vult propagari; & pactum antecedens requiritur, vt inter certos homines matrimonia actu exſiſtant. Deinde cum communitas poſitiua & proprietas relationem inuoluant ad alios homines, hautquidquam accurate dicitur, omnes res creatas Adami fuiſſe proprias; ſed hoc duntaxat, ipſum fuiſſe dominum omnium rerum non formaliter, ſed conceſſiue, ſeu quatenus nullius ius extabat, quod eum impediret, quo minus omnes res in vſus ſuos poſſet conuertere, ſi opus foret. Adiuncta ipſi a Deo compare cariſſima, indefinito illo iure in res pro indiuiſo vti inſtituerunt, vtpote ſociati arctiſſima coniunctione, propter quam etiam hodie multas apud gentes inter coniuges recepta eſt bonorum confuſio. Nec diſtinctis dominiis opus erat, quamdiu ſoboles Adami intra teneram aetatem conſtituta a parente alenda erat, aut intra eiusdem familiam adhuc haerebat. Nam quod tunc temporis ſoboles in vſu rerum ad arbitrium patris ſeſe componere neceſſum haberet, id non ex vi dominii, ſed imperii paterni erat. Igitur tunc demum diſtincta dominia coeperunt, quando conſenſu patris liberi ſeparatas ſibi familias conſtitutum iuerunt; cui rei ſine dubio cauſam dedit antiqua fratrum aemulatio, & vt ſua cuique induſtria fructui, ſua deſidia oneri foret. Neque tamen credendum eſt, inter pauciſſimos illos mortalium totum terrarum orbem ſtatim diuiſum, aut res omnes ſimul & ſemel proprietatem ſubiiſſe. Sed ab initio illa ſufficiebat propria fieri, quae vel immediate ſui vſum praebent inter plures indiuiſibilem, vti ſunt veſtimenta, caſae, & fructus in alimenta collecti; aut quae induſtria aliqua cultuque opus habent, vti ſunt inſtrumenta, ſeu ſupellex, pecora, arua [2]. Paulatim reliqua proprietatem ſubierunt, prout cupido hominum aut multitudo ſuaſit. Sic diu paſcua manſerunt intra primaeuam communionem, donec multiplicato pecore, ſubortis rixis, iſthaec quoque diuidi pacis intereſſet. Caeterum quod adferebatur, *occupationi locum non eſſe, vbi vniuerſitas aliqua rerum ad integrum coetum pertinet;* id argumentum contra eos valet, qui pro primaeuo rerum ſtatu communionem aliquam poſitiuam venditant, in qua ſane non poteſt a ſingulis aliquid occupari cum excluſione totius coetus. Noſter autem ſtatus rerum primaeuus aeque a communione poſitiua, quam proprietate ſtricte dicta eſt diuerſus; & vt occupatio dominium pariat, antegreſſo pacto ſaltem tacito opus eſſe aſſerimus.

§. XII. ALII de origine dominii ex ſacris literis ita tradunt: *Fuiſſe quidem a Deo datum protoplaſtis dominium commune hominum, quaſi pro indiuiſo poſſiden-*

2) Conſtat ex Hiſtoria veteris foederis, homines tempore Abrahami, cum ſuis liberis, ſeruis & pecudibus, in quibus tum omnes diuitiae eorum poſitae erant, circumuagari ſueuiſſe; & eundem hunc Patriarcham ceterorum more, egiſſe in regione, in qua hoſpes erat. Vnde facile eſt ad colligendum, magnam terrarum partem per haec tempora adhuc fuiſſe communem, &, quando

possidentium, quatenus protoplasti humani generis personam sustinebant. Quo sensu adhuc recte dici, ad genus humanum spectare dominium orbis terrarum, aut rerum eius orbis, in quantum aptae sunt in proprietatem ire. Verum per istud dominium commune dominium priuatum non excludi; quippe cum istud non possit nec debeat concipi sine ordine ad priuatum dominium ita constituendum, sicut naturae rationali ac sociali consentaneum erat. Concurrisse autem in Adamo cum dominio communi etiam dominium priuatum, quod liberos ipsius sine aliqua cessione praeuia excluserit. Vid. BOECLERVS ad Grotii locum dictum. Vbi super vocabulis quidem nemini litem mouebimus, vt dominium scilicet commune vocetur, quod nobis est ius vtendi creaturis, ex concessione diuina hominibus competens; modo illud dominium commune in se spectatum nullum effectum in ordine ad homines inuicem obtinere intelligatur. De quo iam supra dictum, potuisse homines iure illo vtendi rebus in medio positis contentos esse, neque statim diuisa dominia introduci necessum fuisse, quamdiu inter paucos aliquos genus humanum substitit, ac simplicem incultamque vitam tolerauit. Eo multiplicato, vitaeque commoditatibus per industriam promotis, necessitas conseruandae socialitatis dominia introduci suasit: ita tamen, vt non omnes res simul, sed successiue in proprietatem iuerint, prout ratio concordiae id videretur requirere. Adamo autem dominium priuatum in omnes res competiisse, antequam filii eius diuersas familias irent constitutum, ἀκύρως valde dicitur. Nam primo priuatum dominium ab actu aliquo humano incipit. Igitur non poterat Adamus habere dominium earum rerum, quas nunquam adprehenderat, imo ne notitia quidem sua complexus fuerat. Incongrue huc adplicatur *L. 3. §. 1. D. de Adquir. possess.* quasi Adamus, dum in vna parte terrae pedem posuit, vniuersum terrarum orbem occupasse intelligatur. Quod si quis ius illud vtendi rebus a Creatore hominibus concessum velit nomine proprietatis insignire, admitti quidem posset, *proprietatem esse causam diuisionis & occupationis*, id est, ideo hominibus fas fuisse res occupando & diuidendo sibi vindicare, quia in genere Deus iis indulserat, res in vsum suum adplicare. Verum si proprietatem velimus proprie accipere, prout notat exclusionem caeterorum a certa re vni attributa, verum omnino est, diuisionem & occupationem esse causas proprietatis. Deinde liberi Adami in familia paterna adhuc constituti circa vsum rerum vtique ad patris se arbitrium gerere debebant; verum non ex vi dominii priuati Adamo competentis, sed ex vi potestatis patriae. Teneros enim ipse tenebatur alere. Vbi iam ipsorum quoque opera vtilis esse posset, patria potestas ferebat, vt & in vsu rerum in medio positarum ad patris arbitrium sese componerent liberi, ne ex intemperantia malum aliquod paterentur; & vt quae ipsi ex rebus sponte enatis collegissent, aut per industriam produxissent, in patris manus traderent huius arbitrio dispensanda. Qui vtique quamdiu isto iure vtebatur, filiis etiam adultis pro temporum conditione de necessa-

do loci non suffecerint pascendis plurium gregibus, communi consensu factam fuisse discessionem, qualem fecerunt Abrahamus & Loth. Similiter antiquissimi Graeciae incolae, populi vagabundi & errantes fuisse dicuntur, qua de re videatur Ioannis CLERICI interpretatio historica fabulae de Cerere, quae praesto est dans sa Bibliotheque vniuerselle T. VI. pag. 104. 105.

riis prospicere tenebatur. Vnde si verbi gratia filius aliquis Adami contra interdictum patris certo genere fructus clam sese iusto auidius ingurgitasset, nequaquam furto se obstrinxerat, sed imperii paterni violati reus erat. Aut si Adamus iussisset maiorem fratrem prodire, vt fratri paruulo fructus quosdam colligeret, & vero hic eosdem vel proprio ventri immersisset, vel clam in futuros vsus recondidisset, castigationem merebatur non ob furtum, sed propter obsequium patri non praestitum. Adeoque eo tempore neque Adamus dominium priuatum habebat, neque ipsius liberi; sed illi quidem ius communionis primaeue sufficiebat, hi vero circa exercitium eiusdem iuris a directione paterna dependebant. Igitur dominium priuatum Adami tunc incepit, quando filios suos velut emancipauit, & vt suam sibi familiam seorsim constituerent, permisit.

§. XIII. EXPENDAMVS quoque argumenta eorum, qui primaeuam illam communionem impossibilem fuisse pugnant. Vid. BOECLERVS dicto loco. Aiunt, *in statu innocentiae non debuisse, nec potuisse, talem esse communionem; quia vt omnis ordo rectae rationi consentaneus, ita pulcerrimus ordo possidendi res, quarum dominium humano generi traditum erat a Deo, illi statui vel maxime conueniebat; in quo abstinentia alieni illustre nomen sortiri debebat. Inde in decalogo vti abstinentiam, ita certam cuique & discretam rerum suarum possessionem sancitam. Illam autem legem etiam ante lapsum mentibus hominum insculptam.* Heic respondetur, primo non ita liquido constare, qualem vitam quantum ad ista exteriora, homines fuerint acturi, si in statu primaeuo a peccatis immuni perstitissent; adeoque vtrum ad eam magis communio rerum, quam proprietas congruisset. Deinde & hoc in dubium vocari potest, an non maior in hoc sit virtutis perfectio, placide cum aliis in medio positis rebus frui, neque prae reliquis peculiare sibi quid adpetere, quam in abstinentia alieni. Denique quicquid sit de aeternitate legis naturalis, id patet, non necessarium esse, omnia eius legis obiecta semper extitisse [1], quorum multa ex conuentionibus & instituis humanis demum proueniunt. Sic lex de homicidio obiectum non inueniebat, Adamo solo existente; neque lex de adulterio, nullo existente praeter ipsum adulto mare; neque lex de furto ante diuisionem rerum; neque lex de falso testimonio ante iudicia instituta; neque lex de non concupiscenda domo, cum adhuc domus antra essent, aut seruo & ancilla ante institutam seruitutem; neque lex de honorandis parentibus, antequam Eua peperisset. Vid. supra L. II. c. 3. §. 24. Pergunt, *in statu post lapsum itidem possibilem non fuisse eam communionem; Primo quia ne animo quidem concipi possit. Nam ita a Grotio describi istius communionis leges, vt statim quisque hominum ad suos vsus arripere posset, quae vellet, & quae consumi poterant consumere. Ac talem vsum vniuersalis iuris tunc fuisse loco proprietatis: quod enim quisque sic arripuisset, id ei eripere alterum nisi per iniuriam non potuisse. Hoc modo autem proprietatem in communione statui*; adeoque contradictionem inuolui; cum hic solius proprietatis sit effectus, nec cui ab altero res possit eripi. Enimuero frustra fingitur difficultas, vbi nulla

§. XIII. 1) Vid. supra L. II. c. 3. §. 22. 24. & praefatio libri de officio hominis & ciuis §. 8. 9.

2) LEGIFERAE CERERI. *Leges enim ipsa dicitur inuenisse. Nam & sacra ipsius* Thesmophoria, *id est, legum latio, vocantur. Sed hoc ideo fingitur, quia ante inuentum frumentum*

nulla eſt. Aliter quippe ſeſe habet communio primaeua ante omne factum hominis, vſumque vllius rei; vbi ſimpliciter quaelibet res non magis ad hunc quam ad alterum, & ſic aeque ad neutrum ſpectant. Aliter autem illa ſeſe habet, quando rebus in medio expoſitis vti homines incipiunt. Ibi enim ex pacto praeuio illa cuiuſque propria fiunt, quae in vſus ſuos arripuit. Citra hoc enim hominibus vſu omnium rerum foret abſtinendum. Vnde in hacce communione veluti temperata ipſa rerum corpora ad nullum pertinent, fructus autem poſt collectionem proprii fiunt. Quale communionis primaeuae cum proprietate temperamentum puto etiam a mediocriter ſubtilibus poſſe animo concipi. Quercus erat nullius; quae deciderant glandes eius fiebant, qui legiſſet. Quo poſito, facilis eſt quoque reſponſio ad id, quod ſubiungunt. Negant enim, *talem communionem potuiſſe vel minimum temporis durare, & fuiſſe naturae humanae ſeu rationali contrariam, ferinam, inſociabilem. Adeoque eandem nullum alium ſui vſum praebere, quam vt ex illa, tanquam hypotheſi ficta, oſtendatur neceſſitas dominii diſtincti in ciuitate.* Sed communio illa velut in actu ſignato conſiderata durare non potuit, ni homines perpetuo vellent eſurire, & nudi ambulare. Quo minus autem cum temperamento aliquo proprietatis ſubſiſteret, nihil prohibebat, quamdiu neque maximus hominum numerus exſiſteret, & iidem vitam ſimplicem agerent. Id tamen certum eſt, quo magis auctus fuit hominum numerus, vitaque excoli coepta, eo maiorem fuiſſe neceſſitatem, plures res proprietati ſubiiciendi. Inde barbari ſatis ac ſimplices ſunt populi, qui propius adhuc a communione primaeua abſunt; puta, qui herbis, radicibus, fructibus ſponte natis, venatu, piſcatione vitam tolerant, nullo alio cenſu, niſi caſa, & vili ſupellectile. Porro quando aſſerimus, natura omnes res negatiue fuiſſe communes, non hoc dicimus, quaſi ius naturae praecipiat iſtum ſtatum rerum perpetuo conſeruare; ſed quod res conſideratae citra vllum antegreſſum factum humanum tales fuerint, vt non magis ad hunc quam ad illum pertinuerint. Contra quando tradimus, ſuadente ratione ab iſta communione diſceſſum, non id pertendimus, neceſſarium fuiſſe, vt vno momento omnes res ſub proprietatem irent; ſed prout indoles hominum, rerum, locique requireret, & prout commodiſſime litium materia videretur intercipienda. Adeoque neque nos in legem naturae peccauimus, exterminata penitus communione primaeua; neque barbari, multis eiusdem veſtigiis adhuc retentis. Sic quod additur, parum habet difficultatis. Dicunt, *poſt lapſum homines nunquam potuiſſe ſine lege viuere, vt eſſet vita ſocialis: ergo nec ſine diſtinctione dominiorum; quippe cum communio rerum pugnet cum lege, quae aſſignare & diſtribuere res poſſidendas ſolet.* Atqui cum non omnes leges dominia rerum praeſupponant, quare iſtae non potuerint obſeruari, vt in ea communione temperata vita ſocialis ageretur? Quanquam certum eſt, ante diuiſionem dominiorum ſimplici admodum iure, & quod pauciſſimis capitibus abſolueretur, potuiſſe regi homines. Vnde limitandum illud SERVII ad Aeneid. IV. v. 58. [2], vbi docet, ideo ab

 anti-

mentum a Cerere, paſſim homines ſine lege vagabantur: quae veritas interrupta eſt, inuento vſu frumentorum, poſtquam ex agrorum diſcretione nata ſunt iura. SERVIVS ad Aeneid. IV. 58. Vid. CALLIMACHI Hymnus in Cererem, verſ. 19. & ibi SPANHEMIVS vt & CLERICVS de Cerere cit. l. p. 106.

antiquis Cererem dictam legiferam, & sacra eiusdem Thesmophoria, quia ipsa dicatur leges inuenisse; quippe cum ante inuentum frumentum passim homines sine lege sint vagati; quae feritas interrupta sit inuento vsu frumentorum, postquam ex agrorum discretione nata sunt iura. Scilicet operosiore legum adparatu opus erat post diuisa dominia rerum introducta, cum ante paucis legibus genus humanum regeretur. Ipsa autem communio simplicem duntaxat, & incultam, ac parum velut digestam vitam, non tamen plane exlegem & insocialem efficit. Communio Platonica huc non pertinet, vtpote quae positiua est, & non in res solum, sed & vxores, liberosque extenditur.

§. XIV. Ex hisce adparet, in quem sensum sit accipendum, quod nonnulli asserunt: *proprietatem & dominium esse iuris naturalis proprie dicti, quodque mentibus hominum est inscriptum.* Vbi obseruandum, locutionem isthanc, *hoc vel illud est iuris naturalis,* diuersum habere sensum, prout profertur vel de praecepto aliquo proprie dicto, vel de instituto aliquo, in vitam humanam introducto. Priori modo notat; ius naturae praecipere, vt hoc fiat vel non fiat: posteriori autem; sanam rationem suadere id inter homines constitui & recipi, ex considerata in vniuersum vitae socialis conditione. Nam quae ob peculiarem vtilitatem huius vel illius ciuitatis introducta sunt, iuris ciuilis seu positiui dicuntur. Inde quando quaeritur, dominium an ad ius naturale suam referat originem: non prior, sed posterior sensus attenditur [1]. Scilicet cum fundamentum iuris naturalis sit vita socialis, & vero humani indoles ingenii satis ostendat, in magna hominum multitudine, vitam variis artibus excolere aggredientium, quietam decoramque societatem subsistere non posse citra distincta rerum dominia, ideo rebus humanis ita requirentibus recte, & ex scopo legis naturalis eadem sunt introducta. Quo facto eadem lex obseruare iubet, quae ad finem dominii instituti faciunt. Nequaquam autem omnes res statim ab initio humani generis, aut vbique locorum ex definito aliquo praecepto iuris naturalis debuerunt proprietatem subire; sed haec est introducta, prout pax mortalium id requirere visa fuit. Praeceptum autem iuris naturalis de abstinentia a rebus alienis tunc demum vim suam exseruit, vbi ex conuentione hominum fuit definitum, quidnam cuique alienum, quid proprium esset. Ante id tempus virtualiter quasi delituit in generali illo praecepto de seruandis pactis, & de non laedendo alterius iure. Neque absurdum est dicere, obligationem ad seruandam legem de abstinentia alieni esse generi humano coaeuam; constitutionem proprii & alieni deinceps introductam. Sic saepe obligamur ad obsequium, priusquam sciamus, quid nobis sit iniungendum; quando nempe in genere sumus obligati ad parendum illis, quae a certo quopiam nobis deinceps erunt imperanda, aut quando sub generali aliquo praecepto plura specialia possunt subsumi [2].

§. XV.

§. XIV. 1) V. supra L. II. c. 3. §. 22. H.
2) Vid. supra L. I. c. 6. §. 2.

§. XV. 1) Vid. supra Lib. I. c. 1. §. 7. & infra Lib. IV. c. 12. §. 10.
2) Apud Athenienses habebant ὀρφανοφύλακας & ὀρφάνων ἐπιτρόπυς, teste XENOPHONTE libro de prouentibus. De Rhodiis DIO Chrysostomus oratione ad Rhodios: *Publice instituitis tutores, vt ne qua iniuria afficiantur pupilli.* Adde de Iudaeis SELDENVM II. Vx. Hebr. 3. H.

§. XV. ADDENDVM quoque heic est de dominii subiecto; circa quod illud potissimum quaeritur: an capaces sint dominii; quibus deest vsus rationis, puta infantes & furiosi? Vbi illud certum est, infantem & furiosum non posse originaliter dominium alicuius rei adquirere, seu per immediatam occupationem aliquid suum facere. Causa est, quia ad dominium hoc modo adquirendum necessaria est intentio adquirentis, quod velit hanc rem in posterum habere pro sua; & simul vt intelligat, istum actum esse aptum, vti ipsi inde ius nascatur. Id quod in tales non cadit. Ast circa adquirendum dominium rerum, quae ab aliis hominibus in hos deriuantur, aliter se res habet. Etsi enim ad hoc quoque, vt res ab altero in me transeat in me regulariter requiratur animus intelligens, quid agatur [1], & valens signis ex intentione procedentibus indicare, quod istam rem mihi habere, atque acceptare velim; receptum tamen est apud omnes cultiores gentes, vt in infantes quoque, & qui adhuc in vtero sunt (vid. *L. 7. L. 26. D. de Statu hominum. L. 3. D. Si pars haered. petatur.*) dominia rerum transferri & ab iisdem retineri possent. Idque ratio naturalis & aequitas introduci suadebat, quod res, quae dominio subsunt, ad vsus vitae spectent, & non infantibus minus quam adultis sint necessariae; imo illis paulo magis, quod ob impotentiam virium, & iudicii sibi non aeque, vt adulti, possint prospicere. Igitur in infantibus circa acceptationem sufficere iudicatur consensus ipsorum praesumtus, quatenus nemo respuere censetur aliquid, quod sibi expedit. Ob defectum tamen iudicii, ex aetate resultantem, dominium tantum quoad κτῆσιν in infantes conferri potuit, non tamen vt ipsi per se id exercerent. Nam mos gentium infantibus fauens id quidem efficere potuit, vt illi quid habere, non etiam, vt eo recte vti per se possint. Vid. *Galat.* IV, 1. Ne autem ius illud infantium in nihilum recideret, id praeterea humanitas requirebat, vt caeteri adulti istorum personam tantisper circa administrationem bonorum sustinerent, quousque ipsi suis rebus superesse possent. Quae administratio vel committitur certo homini ab eo, qui bona sua in tales transfert, vel in ciuitatibus super ea re per leges, aut magistratuum prouisu cauetur [2]; aut vbi vtrumque deest, cognatio [3], vicinia, vel sola denique humanitas eam idoneis commendat. Quo loco obiter referenda est lex Charondae; qui *orphanorum bona agnatorum administrationi, pupillorum vero educationem cognatorum fidei & curae subiecit.* Hos enim, vtpote ad quorum successionem haereditas pupillorum non pertinet, hisce nullas insidias moliri. Agnatos insidiarum occasionem non habere; cum tamen fato casuue extinctorum bona ad ipsos deuoluantur, attentam haereditatis curam eosdem gesturos probabile esse. DIODORVS Siculus L. XII. c. 15. PVBLIVS Syrus: *Male secum agit aeger, medicum qui haeredem facit* [4]. Non multum abit lex Solonis; *vt curator cum pupillorum matre non cohabitet, & ne is curator fieret, ad quem post pupillorum obitum substantia spectaret.* Diogenes LAERTIVS in Solone. [Lib. I. §. 56. Edit. Amst.

3) Apud Tataros Precopienses tutela patruo defertur. THVANVS L. LXVII. Histor. ad A. MDLXXIIX. H.

4) Et notum illud votum apud PERSEVM: *Pupillumue vtinam, quem proximus heres Impello, expungam!* Apud CAMDENVM ad A. MDLXIIX. existimabatur, cum de administratione Scotiae quaestio esset: *Iniustissimum esse, tenellum*

Amſt. ibique Menagius.] Quocunque autem modo alicui eiusmodi adminiſtratio ſit commiſſa, ob fauorem tenerae ſibique non ſufficientis aetatis, ſumma fide ea erit tractanda [5]. Inde HESIODVS L. I. Operum & dierum, [verſ. 330. Edit. Cleric.] in pari gradu delicti locat, qui ſupplici, hoſpitique nocuerit, qui fratris cubile polluerit, qui ſenem parentem aſpere tractauerit; Ὅς τέ τευ ἀφραδίῃς ἀλιτραίνεται ὀρφανὰ τέκνα, *& qui mala cuiuspiam fraude deceperit orphanos liberos.* Apud PLATONEM de LL. [L. XI. p. 972. E. Edit. Wechel. pag. 927. C. T. II. Edit. Steph.] orphani vocantur παρακαταθήκη μεγίστη καὶ ἱερωτάτη, *depoſitum* [6] *maximum & ſanctiſſimum.* Vbi multa de officio tutorum. Etſi vt gratis, aut cum diſpendio ſuſtineatur, non ſemper aequitas & humanitas requirit. Add. GROTIVS L. I. c. 3. §. 6. & ibi Boeclerus, Zieglerus, & Felden. Vbi oſtendunt, dominium etiam quoad actum ſecundum penes infantes eſſe. Nam penes tutores eſt nuda duntaxat adminiſtratio iuris, & rei alienae.

CAPVT

nullum Regem ei in manus tradere, qui ex generis propinquitate regno ambitioſe inhians, facile regnandi cupidine ius violaret. H.

5) Et tamen fit, quod SYMMACHVS ait L. VII. ep. 65. *Eſſe multiformem plerumque perfidiam tutorum.* Add. LIBANIVM Sophiſtam in apologia Demoſthenis. H.

6) Vnde Iure Romano tutor, ob dolum condemnatus, infamis eſt, quia nefas viſum, pupillum a tutore ſub ſpecie officii fraudari. Quid ſi culpa damnum dederit tutor? Vulgo diſtinguunt gradus culpae, & latam deinde indiſtincte dolo comparant, quod diſplicet NOODTIO Probab. I. 13. qui tamen ipſe non eſt audiendus, quia vim facit *L. 42. D. de V. S.* & ex ea eiicit verba, *ſed more ciuitatis* ideoque incidit in Legem Iuliam de vi priuata. Aliam viam ingreſſus Celeb. OTTO in Commentar. ad Inſtitutiones ad §. 6. tituli *de ſuſpectis tutoribus* primo culpam latam, quae prope fraudem accedit, eoque dolum repraeſentat, ſeparat a culpa lata, quae mera ſit inſcitia, imprudentia & incogitantia, veluti ſi tutor male contraxerit, & praedia comparauerit haud idonea, non quidem per ſordes aut gratiam, verum per imperitiam oeconomicam & latam negligentiam, & hunc tutorem, propter latam culpam, non aliter infamia notari putat, quam ſi contendere, quam ſoluere malit, argumento §. (2) *Inſt. de poen. tem. litig.* Sed generaliter loquitur Imperator, eoque ipſo locum praeſcindit reſtrictioni, quae fiat per commentum, in primis ſi hoc e longinquo arceſſatur. Simplicior Inſtitutiones Pandectis conciliandi via aperitur, ſi dicamus, Inſtitutiones vt compoſitione ſaltem poſteriores ſunt Pandectis, Pandectis hic derogare. Sic igitur per *L. 42. & L. 226. D. de V. S.* culpa lata quidem

* *

CAPVT V.

DE OBIECTO DOMINII.

I. *Quid requiratur, vt res propriae fieri queant?*
II. *Res vsus inexhausti frustra fiunt propriae.*
III. *Res propria aliquo modo custodiae debet esse obnoxia.*
IV. *Quarundam rerum propriarum vsus omnibus patet.*
V. *Diuina concessio dominio maris non repugnat.*
VI. *Rationes contra proprietatem maris.*
VII. *Vsus maris quinam?*
VIII. *Quaenam maris partes occupatae sint?*
IX. *Oceanus vastus dominii expers.*
X. *Oceani nauigatio & commercia quatenus libera?*

VIDENDVM iam est de obiecto dominii, seu quaenam res idoneae sint, vt sub proprietatem eant. Ad hoc igitur duo requiri videntur, tum, vt res vsum aliquem hominibus mediate aut immediater possit praebere, per se, aut per cohaerentiam cum alia re; tum vt hominum adprehensioni & custodiae aliquo modo sit obnoxia. Nam plane inutilia sibi vindicare velle superuacuum, & ineptum est *. Et cum proprietas includat ius alios abs ea re arcendi, quod inutile est, nî aduersus alios in actum possit deduci; frustra proprium tibi afferes illud, vbi nulla ratione prohibere possis, quo minus caeteri te inuito de ista participent.

§. II. SED ET quaedam, vtilia licet hominibus, propter amplitudinem suam inexhausta sunt, vt omnium vsibus possint patere, nec tamen singulis iste vsus reddatur malignior. Tales res proprietati subiicere, malignum foret atque inhumanum. Eam ob rationem vulgo a proprietate eximunt lumen caloremque solis [1], aërem [2], aquam profluentem,

dem omnis, etiam quae in mera rusticitate consistit, infamia notatur, quia facilius ICti veteres tutores, in ordinem coactum iri, existimabant, si hic omnia stricte acciperent. Iure autem institutionum, quod plerumque simplicitatem amplectitur naturalem, nulla species culpae dolo amplius notatur per §. 6. *Inst. de Suspens. tutor.* Proinde fama ciuis, in iudicio tutelae, non alias iure nouo proiicitur, quam, si Dolum admiserit tutor, qui inde dolus si nomine culpae tegatur, nomen a re diligenter separandum erit.

§. I. * Difficile tamen futurum putat THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 10. §. 123. vt exemplum suppeditetur rei plane inutilis. Sufficit enim nos voluptatem ex eius possessione capere, vt nobis fructuosa videatur. Si ab eo, quod plerumque fit, res aestimemus, inutiles erunt araneae, mures, glires, muscae, vermes, & similia.

§. II. 1) Adferuntur a CVIACIO Obseruat. L. X. c. 7. duo exempla eiusmodi vectigalis, alterum pro vmbra platani praestandum, alterum aëricum. Prius haustum est ex PLINIO L. XII. c. 1. posterius ex CEDRENO, qui id Imperatori Michaëli Paphlagoni tribuit. Vid. SELDENI Mare clausum c. 21.

2) Nihil tamen impedit, quo minus dominium subeat, certum eius spatium, quod regionibus nostris contineatur. Quod ipse AVCTOR etiam admittit, L. III. c. 3. §. 4. Humanitatis tamen est, nemini interdicere vsum innoxium harum rerum. Vid. TITIVS Obs. CCLXXXVII. et THOMASIVS Inst. Iurispr. Diu. L. II. c. 10. §. 127. & ipse AVCTOR noster in Elem. Iurisprud. vniu. p. 84. Vid. infra §. 4.

tem [3], & similia. PETRONIVS [c. 100. Ed. Burm.] *Quid non commune est, quod natura optimum fecit? Sol omnibus lucet. Luna innumerabilibus comitata sideribus etiam feras ducit ad pabulum. Quid aquis dici formosius potest? In publico tamen manant.* Apud OVIDIVM Metam. VI. [v. 349.] ita Latona: *Vsus communis aquarum est. Nec solem proprium natura, nec aëra fecit, Nec tenues vndas: ad publica* [4] *munera veni.* Quanquam cum terrigenis ad vsum luminis & aëris, terrae vsus sit necessarius, quippe quibus volare a natura sit negatum; inde fit, vt eius liber & omnimodus vsus aliis possit intercipi; puta: si quis in obscurum & tetrum carcerem coniiciatur. Et cum aër alicubi liquidius sese & purius diffundat, isthoc quoque respectu alicui loco pretium accedere potest. Quemadmodum in aedificiis cumprimis & fundis prospectum maximi fieri ab hominibus, amoenitatem sectantibus, videmus. Qua de causa introductae sunt seruitutes altius non tollendi, luminum [5], & ne luminibus officiatur, prospectus, & ne prospectui officiatur. Sic quanquam alias nemo ventum sibi asseruerit proprium; potest tamen constitui seruitus venti non intercipiendi [6], ne molae nostrae [7] alatae reddantur inutiles [8].

§. III. EST ET hoc obseruandum, quemadmodum diuersam habent materiam substantiae rerum, in quas homini dominium competit; ita quamlibet earum occupari & possideri eo modo, quem naturae ipsius conditio admittit. Quo arctius enim aliqua res velut claudi & circumscribi potest, eo facilius effectus proprietatis aduersus alios obtinentur. Adeoque quo aptior est aliqua res, vt iniustae aliorum manus ab illa excludantur, eo securiorem nobis eiusdem proprietatem spondemus. Vti tamen non statim aliqua res est a proprietate exemta, abs qua non ita commode aliorum manus possunt arceri; ita si quid adeo sit diffusum, vt vel impossibile moraliter sit custodia qualicunque eam amplecti, aut ipsa custodia longe plurium sit impensarum, quam quanti sunt fructus inde redituri; non est praesumendum, quempiam rem tam onerosae tutelae sibi voluisse propriam reddere. Quanquam ad hoc, vt res aliqua fieri possit propria, non requiratur, vt illa includa-

3) Vid. supra L. III. c. 3. §. 4. SENECA IV. de Benefic. c. 28. *Deus quaedam in vniuersum humano generi dedit, a quibus excluditur nemo. Nec enim poterat fieri, vt ventus bonis viris secundus esset, contrarius malis. Commune autem bonum erat, patere commercium maris, & regnum humani generis relaxari.* H.

4) In quo loco OVIDII res publicae & communes promiscue accipiuntur. Fit id interdum quoque in Iure, veluti in *L. 2. D. de Rerum diuis.* in qua Marcianus res *publicas* communium nomine complectitur. Sed varie diuidunt ICti sine dissensu: vt eleganter ostendit CVIACIVS Lib. XIV. Obs. c. 16. & L. XV. c. 33. Possunt quoque verba: *quaedam publica* Marciano in L. 2. *excidisse*, nam ipse mox in *L. 4. §. 1. D.* eodem, *publicorum* meminit, quare sine caussa de Marciano cum ceteris Iureconsultis conciliando tantopere laborant Scholiastes Graecus Lib. XLV. Basil. tit. 3. Hotmanus, Matthaeus auus, & Gerardus NOODT L. I. Probab. c. 8.

5) Vid. AVCTOR infra c. 8. §. 6.

6) Apud Ioannem BVSCHIVM Chron. Windesem. L. I. c. 17. cum aliquis ventum sibi vindicaret, Florentins Episcopus Traiectensis aiebat: *Nemini viuentium se nosse, cui in vento illo dominationis suae ius aliquod competat, nisi sibi & Ecclesiae Traiectinae.* Interdum quoque vento opus est ad aucupia. Vid. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 2. §. 3. n. 2. AVCTOR infra L. V. c. 1. §. 5. H.

7) Vid. infra Lib. V. c. 1. §. 5. venti molarum concessi exemplum habet SCRIVERIVS in Harlemo IV. p. 181.

8) Confer. THOMASII dissertatio, Non ens actionis forensis contra aedificantem ex aemulatione §. 28. De iure molendinorum in genere agit

cludatur, aut includi poſſit terminis artificialibus, aut heterogeneis; ſed ſufficit, ſi eius magnitudo quacunque ratione poſſit deſignari *. Inde ſuperuacua eſt ſolicitudo GROTII L. II. c. 3. §. 7. quando flumina proprietatis capacia vult oſtendere; quod etiamſi flumina nec ſupra nec infra claudantur territorio, ſed cum aqua ſuperiori & inferiori aut cum mari cohaereant: ſufficiat tamen, quod maior pars, id eſt, latera ſint clauſa ripis.

§. IV. DENIQVE & hoc deprehendimus, quod quarundam rerum vſus arctis velut finibus ſit circumſcriptus, nec cum pluribus communicari aptus: quales in proprietatem ire pacis quam maxime intererat. Quaedam autem res, cum diuerſos ſui vſus praebeant, ſecundum quosdam vſus exhauriri poſſunt, ſecundum quosdam omnibus abunde ſufficiunt. Tales res vti nihil impedit, quo minus proprie poſſint fieri: ita & illud lex humanitatis iubet, vt vſus earundem inexhauſtus nemini pacato denegetur. Quod ſi autem aliqua res ſit, quae ſecundum omnes vſus inexhauſta foret [1], eam in primaeua communione, & in medio non relinqui abſurdum fuerit [2]. Equidem in communione poſitiua ſi communis res diuiſa ſingulis ſufficit, nihil impedit diuiſionem fieri; ſin minus, praeſtat rem indiuiſim poſſideri. Verum vt res aliqua in medio totius humani generis expoſita, omniumque promiſcuis vſibus ſufficiens per partes diuidatur, id ſane a ratione abhorret. Equidem terrae tanta eſt magnitudo, vt ad quemuis vſum omnibus populis ſufficiat, non tamen ſi indiuiſim a tanta multitudine hominum, qualis nunc eſt, poſſideretur. Quam illa citra culturam hautquidquam aluerit. Ergo alia ratio eſt, quare magnitudo non obſtiterit, quo minus terra diuideretur; quae ipſa tamen diuiſionem Oceani faceret ridiculam. Conf. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 2. §. 3.

§. V. ENIMVERO de aliis quidem rebus parum heic difficultatis. Sed ſuper mari, an illud proprietatis capax ſit, noſtro ſeculo a clariſſimis ingeniis [1] fuit diſceptatum [2]. Vbi obſeruare licuit, multos ſtudium aduerſus patriam

ſuam

agit TITIVS Iuris priuati Romano-Germanici L. VIII. c. 16.

§. III. * Imo Dominii limites iidem ſunt, qui poſſeſſionis, & quodcunque aliquis occupauerit, eatenus ipſius eſt, quatenus poſſidet. Vid. V. A. Cornel. van BYNKERSHOECK de Dominio maris. c. IX.

§. IV. 1) Cui rationi inexhauſti vſus non aliter locus eſt, quam ſi poſſeſſio nulla ratione ſeruari poſſit, qualis eſt poſſeſſio Oceani. Ex eo enim ſolo, quod rei alicuius tam magna ſuppetit abundantia, vt quicquid ceperimus, aliis adhuc ſatis inde ſuperſit, etiam id ſequitur: poſſe nos tantam eius rei partem occupare, quantam voluerimus, & poſſidere queamus, quoniam, quantumcunque occupemus, occupatio noſtra ſine damno aliorum fit, obſeruante Cl. BARBEYRACO ad h. l.

2) Vid. ſupra L. III. c. 3. §. 3. H.

§. V. 1) Inter quae eminent GROTIVS in Mari libero, de quo HERTIVS in nota ſequente, & SELDENVS in Mari clauſo. Nouiſſime multa noua adtulit Cornelius van BYNKERSHOEK in Diſſertatione de dominio maris, quae eſt inter opera eius minora, iunctim edita, Lugduni Batauorum 1730. quum hoc argumentum Pufendorfio ita exhauſtum videretur, vt nihil dici poſſe crederet, quod non antea dictum eſſet.

2) H. GROTII Mare liberum, ſuppreſſo Auctoris nomine, editum eſt A. MDCVII. occaſione actionis de induciis inter Hiſpanos & foederatos Belgas, vt ſcribit Dominic. BAVDIVS L. II. de Induciis Belli Belgici. At propter controuerſiam de piſcatu inter M. Britanniae Regem & Batauos A. MDCIX. editum, prodidit Robert. IOHNSTONVS L. XIV. Rer. Britan. ad d. A. Ioannes Iſaac. PONTANVS duobus diſcuſſionum hiſtori-

suam magis ob oculos, quam veritatem habuisse. Etsi per eosdem, & reliquos extra partium studia positos, ita sint omnia excussa, vt nihil fere dici possit, quod non dictum sit prius. Eo breuioribus nobis heic licebit esse; cum in omnium manibus versentur scriptores, a quibus ista controuersia fuit tractata. Illud igitur manifestum, concessioni diuinae, qua homini ius in terram capessendi imperium fuit indultum, etiam mare adiungi. Aeque dicitur: dominamini piscibus maris, quam animalibus terrestribus. In animalia autem imperium intelligi non potest, ni simul ius sit elementum, quod illa inhabitant, prout eius admittit natura, vsurpandi. Etsi vero & volucrium coeli fiat mentio; tamen cum in aëre homini versari sit negatum, ita vt a terra sit disiunctus, soli aëri innixus; ideo imperium in aërem exercere non potuit, nisi quousque qui in terra stant pertingere queant. Verum vt in mari dominium longius exerceri posset, effectum est per naues, ad summam iam perfectionem perductas, quae non oneribus tantum transportandis inseruiunt, sed & per regna Neptuni Martem terribili magis specie, quam per terram idem desaeuit, circumferunt. Neque est, cui scrupulum iniicit amplius illud HORATII carm. L. I. Od. 3. [v. 21. & seq.] *Nequidquam Deus abscidit Prudens Oceano dissociabili Terras; postquam impiae Non tangenda rates transiliunt vada.* Neque priuilegium aliquod maris prae terra adparet, quo minus illo ad vsum & commoditatem suam vti homo queat. Enimuero cum concessio diuina dominium, quod effectum in ordine aduersus homines sit habiturum, immediate non constituat; inde in arbitrio hominum fuit, vtrum mare quoque, sicut plerasque terras, sub proprietatem vellent mittere, an vero id in primaeuo statu relinquere, vt non magis ad vnum, quam ad alterum pertineret.

§. VI. QVAESTIO igitur est, vtrum certae inueniantur causae in mari, quare illud proprietatem subire nequeat? Id quod aliqui assertum iuere, rationibus partim physicis, partim moralibus. Inter illas allegarunt fluiditatem maris [1], quod proprium terminum non habet pro communi natura omnium liquidorum; possessionem autem non procedere, nisi in re terminata. Ad quod alii respondent, fluiditatem in se nihil obstare proprietati: neque mare carere suis terminis, inclusum quippe litoribus; neque adeo difficile esse, partes & tractus maris certis terminis [2] circumscribere. Addi potest, quemadmodum proprietati fluminum nil officit, quod in perpetuo sint decursu; ita nec maris, quod aqua vi ventorum aut per aestum modo huc modo illuc impellatur. Aliud enim est flumen, aliud aqua profluens; aliud mare, aliud aqua marina. Vastitas & amplitudo maris nequaquam eiusdem custodiam penitus reddit impossibilem, adeoque nec proprietatis vsum plane tollit. Nam

historicarum libris Ioanni Seldeno se opposuit, vt Danis Norwegisque praesertim iura quaedam vindicaret, quae Seldenus ad Britannos traxisse visus est; de caetero tutissimum iudicans, media incedere via, & asserere, nec liberum esse mare omne, nec etiam claudi quodcunque aut omne posse. Th. GRASWINCKELIVS Vindiciarum maris liberi libros quinque aduersus P. Baptistam BVRGVM, Ligustici maris dominii assertorem, conscripsit. Add. HVBERVS Part. I. L. 4. Digress. iur. ciuil. c. 14. 15. 16. nominatim contra AVCTOREM scribens. Dominium maris asserentes recensere prolixum esset. Mediam quoque viam tenuit BOE-

Nam prohiberi alii ab vſu maris poſſunt vel ex terra, vbi per anguſtum fretum in noſtras terras ſinus maris infunditur, vel per naues armatas, quae eundem in mari vſum poſſunt praeſtare, quem in terra arces limitaneae. Etſi negari nequeat, totius Oceani cuſtodiam vni populo moraliter fore impoſſibilem; neque operae pretium facturum, qui in omnibus eius partibus per naues armatas caeteros eiusdem vſu velit arcere. Stultum eſt autem concupiſcere, quae non capias; praeſertim vbi non neceſſitas vitae, ſed ſuperuacua ambitio, aut auaritia quaeritur. Etſi enim alias defectus facultatis phyſicae moralem non ſtatim extinguat: tamen cum haec citra illam inter prauas hominum cupidines fere inanis ſit, rationis eſt, plura non affectare, quam commode tueri poſſis. Superuacua tamen eſt reſtrictio GROTII L. II. c. 3. §. 7. 8. quando flumina, & partes maris in proprietatem ire vult, modo illa, & hae comparatione terrae quid ſint exiguum [3], aut vt non ita magna ſint, vt non cum terris comparata portio eorum videri poſſint. Si enim populus aliquis ad ripam fluminis vaſti conſederit tractu longo, non lato, flumen in comparatione terrae non erit exiguum quid; & tamen puto hoc ipſius proprietati nihil obſtabit. Sic regna dantur, quae a ſuis prouinciis & appendicibus longe ſuperantur. Moralem rationem, ob quam proprietas mari non conueniat, deſumunt inde, quod eius vſus ſit inexhauſtus [4], adeoque omnibus promiſcue ſufficiens, vt fruſtra ſit, eius partes ſingulis velle aſſignare. Quod argumentum ſane palmarium duceremus, ſi id conſtaret, mare quoad omnem ſui vſum in quibuslibet partibus omnibus ſufficere. Nam introducta eſt vtique rerum proprietas conſeruandae paci in ſocietate humana. Cum autem hic inter caeteros eius ſit effectus, vt qui rem meam me inuito inuadit, & vſurpat, iniuriam faciat, bello cauſam praebentem: igitur non promouiſſe pacem, verum plures eius abrumpendae occaſiones conciliaſſe fuerint cenſendi, ſi qui rem vellent propriam facere, quae in medio omnium promiſcue vſui expoſita homines nulla collidere lite apta foret. Enimuero an mare ſecundum omnem ſui vſum in omnibus ſui partibus ſit inexhauſtum, liquidius adparebit, ſi eiusdem vſus diſtinctius conſideremus.

§. VII. AQVANDI ergo & lauandi vſus nec magni eſt, nec niſi litorum accolis patet, & reuera inexhauſtus eſt. Inſeruit quoque aqua marina ſali excoquendo; ſed quo vſu accolae litorum duntaxat gaudent. Inexhauſtum quoque et innoxiae vtilitatis eſt mare quantum ad nauigationem. Vid. *L. 23. §. 1. D. de Seruit. praed. ruſt.* Verum ſunt praeter hos alii quoque vſus maris, qui partim non penitus ſunt inexhauſti; partim populo maris accolae occaſionem damni praebere poſſunt, vt ex re ipſius non ſit, omnes maris partes

BOECLERVS Diſſertatione, cui titulus: *Minos, maris dominus.* H.

§. VI. 1) Videatur SELDENI mare clauſum c. 21. 22.

2) Quibus inſeruire poſſunt ſcopuli, breuia, aduerſa inuicem promontoria, inſulae hinc inde ſparſae, & ſimilia. Sed & ex gradibus longitudinis & latitudinis praeſens remedium.

3) Qua ratione Danis nuper viſum eſt, interdicere Hollandis acceſſum Groenlandiae ad quartum milliare.

4) Vide ſupra §. 4. nota 1. & Dn. van BYNKERSHOEK obſeruatio de Dominio maris c. 9.

tes cuiuis promiscue patere. Prioris generis est piscatio, & collectio rerum in mari nascentium. Piscatio etsi in mari fere sit vberior [1], quam in fluminibus aut lacubus: patet tamen, ex parte eam exhauriri posse, & accolis maris maligniorem fieri, si omnes promiscue gentes propter litora alicuius regionis velint piscari; praesertim cum frequenter certum piscis, aut rei pretiosae genus [2], puta, margaritae, corallia, succinum, in vno tantum maris loco, eoque non valde spatioso inueniantur. Heic nihil obstat, quo minus felicitatem litoris aut vicini maris ipsorum accolae potius, quam remotiores sibi propriam queant asserere; quibus caeteri non magis iure irasci aut inuidere possunt, quam quod *non omnis fert omnia tellus: India mittit ebur, molles sua thura Sabaei.* Vid. de felicitate litoris Byzantini PLINIVS L. IX. c. 15. Ex posteriori genere est, quod mare regionibus maritimis vicem munimenti praebet. Inde Dux Somersetiae, Angliae protector, in epistola ad Scotos apud SLEIDANVM L. XX. *Oceano claudimur vndique tanquam moenibus & vallo firmissimo.* Et longe meliori iure mare, quam ab ISOCRATE encomio Busiridis [p. 386.] Nilus, *ἀθάνατον τεῖχος, immortalis murus* vocatur. Verum anceps est hoc munimentum. Nam vti pedestria per id itinera abrumpuntur; ita patulus nauigiis praebetur accessus. Eamque ob causam hautquidquam expedit populis maritimis, vt cuilibet in mari litoribus ipsorum praetenso versari liceat cum armatis nauibus, non impetrata venia, aut praestita cautione de non offendendo. Quantum autem spatium maris eiusmodi vicem munimenti obtineat, cuius intuitu populo expediat dominium in eam obtinere, in vniuersum non ita accurate definiri potest [3]. Sane ob solam hancce causam aliquot centena milliaria imperio velle amplecti; plus iusto meticulosi foret. Ad hoc illustrandum facere potest, quod CAESAR L. VI. de B. G. [c. 23.] tradit de Germanis: *Ciuitatibus maxima laus est, quam latissimas circa se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quenquam prope se audere consistere. Simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinae incursionis timore sublato.* Igitur potuerunt graues esse rationes, quare populus aliquis certam sibi partem maris propriam faceret, hactenus vt caeteri eiusdem vsus ab isto tanquam beneficium recognoscere tenerentur.

§. VIII. ENIMVERO cum dominium, quod aduersus alios homines effectus est producturum, a facto hominum coeperit; quousque cuiusuis populi limites in mari sese extendant, possessio, aut pacta cum vicinis ostendent [1]. Sic

§. VII. 1) De piscatione Batauorum ad Orcadas IOHNSTONVS L. 14. Rer. Brit. ad A. MDCIX. *Haec piscatio Batauis subsidium belli aduersus Iberos, fundamentum vectigalium, commeatus militum, solatium annonae, fons innumerabilis pecuniae.* H.

2) Vid. de halecibus CAMDENVM de Britannia in Brigantibus p. 584. H.

3) Dn. van BYNKERSHOEK laudatae dissertationis capite 2. potestatem terrae eo extendi tradit, quousque tormenta explodantur, eatenus enim cum imperare, tum possidere nos videri. Neque alia sententia vsos videri Ordines foederati Belgii, qui A. 1671. 3 Ianuarii decreuerint, vt nauium praefecti ad oras externorum Principum in mari salutarent, quousque tormenta vrbium & arcium exploduntur, prout princeps eius orae qua de ageretur, voluerit. Hoc addito, esse quemque in ditione sua plenissime dominum & aduenam quemque subditum.

§. VIII. 1) Huiusmodi pacta, vt quidam populi iure & vsu certi maris cedant, valere, etiam GRO-

Sic ISOCRATES Panegyrico [pag. 111. Ed. Parif.] gloriatur, Athenienfes regi Perfarum foedere praefcripfiffe, *μακρὸν πλοῖον ἐντὸς Φασήλιδος μὴ καθέλκειν, intra Phafelidem naue longa non adpellere.* Quid tamen heic in dubio, & vbi de actibus occupationem teftantibus haut liquida extat memoria, fit praefumendum, ex fequentibus intelligi poterit. Ab initio ergo, cum adhuc nauigandi vfus effet incognitus, populos terris occupatis dominium vltra litora extendiffe non eft probabile. Nam cum pifcatio citra naues valde effet fterilis, & non nifi teftacea legere, aut lino & hamis decipere, & calamo falientes ducere pifces in fcopulo haerentibus liceret; non erat qui metueret, ne per vicinos pifcatio ipfis redderetur deterior; cum terreftri itinere acceffuri arceri poffent. Imo & nauigiis inuentis diu apud plerofque populos pifcatio in mari libera eft relicta; quod vitae genus laboriofum haut crederetur tam multos inuenturum fectatores, vt ex collifione ipforum turbae forent metuendae. Sed & cum nullae adhuc hoftiles claffes nauigarent, per fe mari ratio munimenti fatis conftabat. Inuentis dein nauibus armatis, diu vix quidquam praeter portus fibi proprios populi fecerunt; reliquae partes maris in primaeua communione relictae. Quo audentius piratae graffabantur, quod in locis nullius iurisdictioni fubiectis minus atrociter pacem abs fe violari crederent. Intellectis deinde maritimae mercaturae compendiis nonnulli fretorum accolae haec fibi propria afferuerunt, quo exactis vectigalibus [2] in partem lucri admitterentur, aut vt vrbes fuae a mercatoribus celebrarentur. Dein aliae quoque partes maris dominio fubiectae, vel pifcatione infigniter vberes, vel quia fecuritati regionum expediebat. Vix tamen aliud dominii ius exercitum, quam vt citra noxam commeare quibuslibet iniungeretur, neue cui amplius ibi praedas liceret agere, aut citra veniam armatis nauibus illas maris partes ingredi. Inde apud THVCYDIDEM L. V. [c. 56. Ed. Oxon.] cum Lacedaemonii milites mari Epidauriis fubmififfent, Argiui miffis legatis cum Athenienfibus expoftularunt, quod cum in foedere cautum effet, ne tranfitum per fuam regionem hoftibus darent, ipfos mari praeternauigare fiuiffent. Idque factum Athenienfes tanquam violationem foederis a Lacedaemoniis factam interpretati funt. Ad iftud autem dominium agnofcendum recentioribus, vt adparet, feculis receptum [3], vt exterae naues, dum munitionem maritimam, aut armatam nauem praeteruehuntur illius, qui dominum eius maris fe fert, fignum aliquod venerationis exhibeant [4]. Id autem non videtur neceffarium, vt fingulae gentes praecife demonftrent tempus, quo dominium in certas maris partes occupauerint: fed cum

GROTIVS ipfe L. II. de I. B. & P. c. 3. §. 15. conceffit. H.

2) Vid. GROTIVS L. II. c. 3. §. 14.

3) Simile tamen apud veteres etiam obferuare eft: cum enim Domitii Aenobarbi & Antonii naues praetoriae cafu fibi obuiae effent, primarius lector Antonii ftans in prora, vt mos eft, Aenobarbi *ὡς ὑπηκόοις ἢ ἐλάσσοσιν ἀνδράσιν ὑπαντῶσι προσέταξε, καθελεῖν τὸ σημεῖον, vt fubditis aut inferioribus occurrentibus imperabat, detraherent infignia.* Add. I. LIPSIVS I. Elector. c. 23. Neque tamen id factum dixerim imperii maritimi conferuandi caufa. Caeterum mos ille velorum dimittendorum aut exonerandorum tormentorum variat, nec raro pactis definiri folet. V. LOCCENIVS L. I. de iure marit. c. 4. §. 10. Non reticenda hoc loco fingularis nec imprudens Reip. Venetae confuetudo, cuius Dux quotannis folenni ritu, iniecto in vndas annulo, Thetyn, vt ille loquitur, vxorem ducit. H.

4) Contra, minime id effe agnitionem dominii maris, fi quis alterius gentis nauibus vela fubmit-

cum iſtius exercitium non quouis tempore vſum habeat, ſufficit, ſi actus imperii tunc exercuerunt, quando vtilitas reipublicae id exegiſſe viſa fuit. Quin putauerim, citra abſurditatem dici poſſe [5], partes maris, in quantum rationem munimenti, adeoque appendicis duntaxat habent, abſque peculiari actu corporali coepiſſe ſubire dominium eius populi, cuius litoribus praetexuntur, poſtquam inter gentes armatarum vſus nauium innotuit. (Conf. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 3. §. 11.) Nam hoc intuitu mare ſeſe habet, tanquam acceſſorium terrae, ſicut foſſae, vel etiam proximae vligines & paludes cenſentur acceſſio vrbis. Vti autem in occupatione rerum immobilium non opus eſt, vt ſingulae partes corpore tangantur, ſed vna pars tacta intelligitur proprietatem inducere toti iſti, cuius ea pars dicitur: ita occupata per modum vniuerſitatis aliqua regione, certis finibus circumſcripta, licet ab initio populus vltra eos fines dominium proferendi aut exercendi intentionem non habuerit, quod nullum eius loci vſum crederet: intellecto tamen poſt, neceſſarium eſſe iſtum locum vacuum ſuae regioni adiungi, videtur ſola deſtinatione animi dominium in eundem locum, tanquam partem aut appendicem ſuae ditionis, potuiſſe prorogare, praeſertim poſtquam conſtitit, alios quoque populos ex terra in vacuum hactenus mare ditionem ſuam protuliſſe. Vbi recte praeſumitur, reliquos populos hautquidquam [hunc] [6] deteriore conditione eſſe voluiſſe. Ex hiſce patet, hodie poſt rem naualem, ad ſummum perductam faſtigium, praeſumi, quemuis populum maritimum, & cui vllus nauigandi uſus, eſſe dominum maris, litoribus ſuis praetenſi, quouſque illud munimenti rationem habere cenſetur [7], inprimis autem portuum, aut vbi alias commoda in terram exſcenſio fieri poteſt. (BODINVS de Rep. L. I. c. vlt. Baldi fide aſſerit: *Iure quodammodo Principum omnium maris accolarum communi receptum eſſe, vt ſexaginta milliaribus a litore Princeps legem ad litus accedentibus dicere poſſit.* [8] Sinus quoque maris regulariter pertinere ad eum

ſubmittat, contendit laudatus Dn. van BYNKERSHOEK de Dominio maris c. 5. in fine. Sic verbi gratia Ordines foederati Belgii in §. IV. pacis inter Carolum II. Angliae regem & ſe Anno 1674. 19 Febr. factae, agnouiſſe, ius eſſe regiis Anglorum nauibus, vt iis Ordinum etiam totae claſſes ſummum apluſtre & ſupparum ſubmittant in omni iſto mari, quod Septemtriones & promontorium, quod Finis terrae dicitur, interiacet: ſed hoc fieri, vt intelligamus, alterum populum ſuperiorem eſſe, non vt cogitemus, alterum non eſſe liberum.

5) Idem dixit STRAVCHIVS de imp. mar. c. 3. §. 4. cui HVBERVS obiicit, occupationem corporalem & facti eſſe. Verum ſalua res eſt. Nihil enim vetat, occupata principali re, etiam acceſſiones occupatas cenſeri. H.

6) Hanc vocem, praeeunte Cl. BARBEYRACO inſeruimus, poſcente eam ſenſu. Quod autem dictum vult AVCTOR ita intelligi debet, vt noua interueniſſe fingatur ratio, quae acquiſitionem vtique factam eſſe, teſtetur. Ita, inuentis tormentis, ſua ſponte ea pars maris, quam tormentis tueri poſſumus, territorio adiuncta eſſe, videtur. Quodſi deſit eiusmodi ratio, nouo omnino apprehendente poſſeſſionis ſigno opus erit, ne terrae, quas occupauimus, aliis videantur adhuc vacantes.

7) Vid. ſupra §. 7. nota 3. Quod ad reliquum maris ſpatium adtinet, in quod ciuitas e terra dominari nequeat, Dn. van BYNKERSHOEK diſſertationis de dominio maris c. 3. opinatur, eatenus aliquem dominum eius effici, quatenus cum animo ſibi acquirendi in eo nauiget, quod continuis claſſibus habendis omnium optime ſignificari poſſit. Ita olim Romanos, qui mare mediterraneum, qua Europam, Africam & Aſiam alluit, imperio ſuo complexi ſint, per quatuor claſſes perpetuas id detentaſſe; quarum prima ſteterit ad *Miſenum*, ſecunda ad *Rauennam*, tertia ad *Forum Iulium*, quarta ad *Byſantium*: Eosdem ei etiam parti Oceani dominatos eſſe, quae ſit

eum populum, cuius terris iſte ambitur; neque minus freta. Quod ſi autem diuerſi populi fretum, aut ſinum accolant, eorum imperia pro latitudine terrarum ad medium vſque eiusdem pertinere intelligentur [9], niſi vel per conuentionem indiviſim id imperium contra exteros exercere, ipſos autem promiſcue inter ſe iſto aequore vti placuerit; vel alicui ſoli in totum iſtum ſinum, aut fretum ſit dominium quaeſitum ex pacto, reliquorum conceſſione tacita, iure victoriae, aut quia is prior ad id mare ſedes fixerat, idque ſtatim totum occupauerat, & contra aduerſi litoris accolam actus imperii exercuerat. Quo caſu tamen nihilominus reliqui ſinus aut freti accolae ſuorum quiſque portuum, tractusque litoralis domini eſſe intelligentur. De effectibus marinae velut ditionis vid. Alber. GENTILIS Advoc. Hiſpan. L. I. c. 8. & 14. & SELDENVS Maris clauſi L. II. c. 20. 21. 22. Vbi obiter addendum, quod Eduardus CHAMBERLAYNE Notitia Angliae part. I. c. 4. tradit, qui in naui natus ſit, in mari ditioni Anglicanae ſubiecto, pro indigena Anglo cenſeri, neque naturaliſatione, vti vocant, opus habere, ſicut alii, qui extra Angliam nati ſunt.

§. IX. SED quid dicemus de vaſto Oceano, magnis continentibus, Europae, Africae, Aſiae, Americae, terrae Auſtrali, & incognitae interiecto? An & hic ſub proprietatem iuit, an vero adhuc in primaeuo ſtatu perſiſtit, omnibus in medio expoſitis? Equidem iſtum ſua magnitudo hautquidquam abſolute reddit proprietatis incapacem. [1] Fatendum tamen eſt, inutile, quin & cum iniquitate coniunctum fore eius dominium, ſi quis eum ſibi ſoli in vniuerſum, aut pauci per partes excluſis reliquis velint aſſerere. Nauigatio ſeu vſus itineris maritimi eſt res innoxiae vtilitatis, cuius ſolius cauſa proprietatem mari inducere ſuperuacuum eſt; cum aeque commode in mari omnibus communi, quam proprio vela fiant. Piſcatio per vaſtiſſima illa aequora non eſt tanti momenti. Et cum fruſtra illud tuum eſſe dicas, abs cuius promiſcuo vſu alios arcere moraliter ſit impoſſibile; haut puto operae pretium fecerit, qui claſſes

ſit inter Angliam & terram continentem, cum, quia terras vtrinque adſitas tenuerint, tum quia claſſem alere ſoliti fuerint in freto interiecto. Sed hodie, addit, nullam partem Oceani, imo ne mare quidem clauſum, vllius gentis dominio ſubeſſe, niſi quatenus ea dominium ſuum e terra tueri poſſit, quoniam nulla hodie gens claſſes perpetuas alat. Et videtur in mari locus eſſe ſententiae ipſius, qua extra ciuitatem dominium cum poſſeſſione finiri contendit, etſi hoc in aliis rebus negandum videatur, per ea quae dicta ſunt, ad c. 4. §. 4. nota 2. & 4. & quae dicentur ad c. 6. §. 1. nota 2. Ceterum commode HEINECCIVS Iur. Nat. & Gent. L. II. c. 8. §. 177. vti mare nullius eſſe agnoſcit, ita, quin id occupari poſſit, occupantique cedat, nullus dubitat, maxime, quum id & olim eſſe factum & hodie fieri, ipſa nos conuincat experientia. At quum occupari non ſoleant res inexhauſti vſus, nec earum vſu alios excludere fas ſit, in mari vero quaedam ſint exhauſti vſus, veluti captura piſcium maiorum & vnionum, vectigalia & ſimilia emolumenta, quaedam inexhauſti vſus, veluti nauigatio; illis alios excludi poſſe, his non poſſe, vere & naturae rei conuenienter putat, vir praeſtantis iudicii & eximiae doctrinae.

8) Alberic. GENTILIS L. I. Aduocat. Hiſpan. c. 8. vſque ad centum milliaria extendit. Alii ſtrictius & breuius determinant, praeſertim ſi mare interiacens eouſque ſe non extendat. V. IO. LOCCENIVS L. I. de Iur. marit. c. 4. §. 5. H.

9) Conf. infra c. 7. §. 11. H.

§. IX. 1) Nam & in parte Oceani eadem militat ratio, quae in mari, quod internum vocant. Angli apud H. GROTIVM L. XIII. Hiſtor. Belgic. ad A. MDCIV. dicebant: *Nimis multa extare documenta, Britanniae eſſe dominos, qui eſſent maris.* H.

claſſes per omnes Oceani partes perpetuo velit alere, prohibendae aliorum piſcationi. Quid ſi tamen aliquis per inanem ambitionem, vt dominus Oceani clueat, aut ſubigente auaritia, vt ſolus emolumenta nauigationis, & commerciorum maritimorum ad ſe trahat, proprietatem Oceani ſibi ſoli velit arrogare? Praeſertim ſi dicat, ſeſe primum nauigando Oceanum vſurpaſſe, & in ſingulis continentibus, queis iſte interiectus eſt, terras poſſidere. Cum autem Oceanus initio fuerit vacuus, in eum potuiſſe proprietatem ſibi adquirere, quicunque primus illum occupare ſit aggreſſus. Heic dicimus; liberum quidem eſſe hominibus, vacua occupando ſua facere, ſed ita tamen, vt meminerint, non vni & alteri, ſed vniuerſo hominum generi orbem terrarum a Numine eſſe conceſſum; ſimulque naturaliter homines eſſe aequales. Igitur pactum illud [2] tacitum eorum [3], qui primi res diuiſerunt, circa concedenda occupantibus illa, quae in primam diuiſionem non venerunt, hautquidquam extendi poteſt ad talem rem, quam ſi vnus poſſideret, reliquos omnes iniquiſſimo ſeruitio poſſet premere, aut expoſita alias maxima commoda intercipere. Quippe cum iſtis de tali caſu in mentem non potuerit venire. Vnde ſicut nemini vitio fuerit vertendum, ſi ex aceruo rerum in medio poſitarum quantumuis abunde neceſſitatibus ſuis etiam in futurum proſpexerit: ita ferendus non eſt, qui abſurda ex cupidine plura velit affectare, quam quae capere poſſit; & ideo tantum fines ſuos in immenſum extendere, ne aliis naturae bonis fruendi copia ſit. Nullus igitur probabilis praetextus adferri poteſt, quare vnus aliquis populus in totum Oceanum dominium velit praetendere, cum hoc effectu, vt caeteros omnes a nauigatione eiusdem velit arcere [4]. Earum rationum, quae proprietatem rerum introduci ſuaſerunt, nulla in vaſtum Oceanum cadit. Vt is nauigationi ſit idoneus, nulla, quantum ad ipſum mare, hominum opera & induſtria opus eſt. Eodem labore venti quicquid eſt vbique nauium propellunt, quam vnicam. Nec quos naues ducunt ſulcos, ſecuturis aſperius reddunt iter. Non deterius patet tibi in continentem, alterum iter, licet caeteri eandem viam vſurpent. Ante caeteros per locum aliquem iter feciſſe; hautquidquam in eundem dominium dat, aut reliquis idem iter intercludit. Impudens autem eſt iactare; interdicta caeteris nauigatione, vnum ſolum lucro inde proueniente potiri; ad quod quemque intentum eſſe debere. Quaſi vero iniquiſſimo monopolio caeteri omnes ſint premendi, vt vnius inexplebilis auaritia alatur; aut quaſi reliquis omnibus iugum vltro ſit ſubeundum, quia vnius ambitio improbo voto totius orbis imperium complectitur. Ea fuit Numinis erga mortales liberalitas, vt, quae neceſſitatibus ipſorum inſeruiunt, abunde ſuppeditauerit. Eos autem poſſidendi fines ratio hominibus praeſcripſit, vt contenti ſint adquiſiuiſſe, quae ſuis ſuorumque vſibus probabiliter ſufficerent. Nec futuri

2) Minime, vt aliquoties monitum fuit, neceſſe eſt, ad eiusmodi pactum decurri, vtpote quod mere imaginarium eſt. Impoſſibilitas in perpetuum occupandi Oceanum ſufficit, vt adpareat, non ferendam eſſe iniuſtitiam eorum, qui talia petant, Vid. ſupra §. 8. nota 7. & diſſertatio Dn. van BYNKERSHOEK de dominio maris cap. 7.

3) Haec hypotheſis ſaepe a nobis eſt reiecta. Verior ratio eſt, quod poſſeſſio maris fere non niſi coniecturis probetur, propter fluentis & liquidi materiam. Quae probatio populo vni, quan-

futuri incautos esse vult, dummodo per inuidiam, aut superflua habendi libidinem alii non prohibeantur de necessariis sibi prospicere. Si quis vlterius grassatur, & superfluas corradit opes opprimendis aliis, reliquis vitio non vertetur, si occasione data istum mature in ordinem redigere instituant.

§. X. Ex hisce liquet, pacatam Oceani nauigationem omnibus & esse liberam, cum nemini adhuc tale ius in eum sit constitutum, vt caeteros inde arcere queat; & per legem humanitatis talem esse debere. Adeoque neminem posse prohibere, quo minus populi Oceanum accolentes, ipsi non subiecti, inter se commercia instituant; nisi pacto tale ius sibi quaesiuerit, vt aut vnus populus in ipsius gratiam certum quempiam populum a suis commerciis arcere teneatur [1], (qualia pacta Societas Indiae Orientalis Belgica cum Imperatore *Zeilonis* iniuit. Vid. Phil. Baldaevs Descript. orae Malabar. & Coromand. c. 10. & 22.) aut quis ipsi cesserit facultate sua ad eum populum nauigandi. Nam cum merces meas, praesertim ad superfluam voluptatem magis, quam ad vitae necessitatem spectantes, pro lubitu ipse retinere, aut alienare possim; nihil prohibet, quo minus certas ob causas pacto me alicui obstringam, quod ipsi soli easdem sim concessurus. Et hoc ipsum est libertatis, vt quis iure suo alteri per pactum cedere queat; quanquam eiusmodi pactum tertio alicui praeiudicare nequit. Inde etiam vti recte Princeps prohibere potest, ne merces in sua regione natae, aut factae ab exteris exportentur, nisi pacto aut liberali concessione eam sibi facultatem parauerint; (quale tamen pactum inire, aut quam gratiam indulgere de iure naturae nequidquam tenetur, nisi si quem forte extrema vrgeat necessitas, citra commercia isthaec periturum:) ita si verbi gratia populus Europaeus regionem aliquam Africae aut Indiarum suam fecerit eo modo, qui inter gentes dominium parere solet; recte quoque si videbitur, omnem aditum ad eandem commerciorum causa susceptum caeteris poterit praecludere, aut non nisi sub certa conditione, certoue onere permittere. Id quod & ita obseruari videmus, nec in eo quidquam adparet, quod naturali rationi repugnet. Nam illa tantopere iactata commerciorum libertas non obstat [2], quo minus ciuitas suis plus ciuibus, quam exteris fauere queat.

 CAPVT

quantum attinet vniuersum Oceanum, haut dubie erit impossibilis. H.

4) Nam si transitus per terram iure debetur, vt supra euicimus ad L. III. c. 3. §. 5. tanto is minus in Oceano, quippe tantis periculis minime obnoxius, denegari poterit. Vt bene Avctor heic docet: quoniam ius adeundi populos, populo illi, qui imperium maris affectat, non obligatos, ius dat aliis ad omnia, abs quibus illud obtineri nequit. H.

§. X. 1) Vid. supra L. III. c. 3. §. 6. [& 9.] H.

2) Vid. d. c. 3. §. 11. H.

CAPVT VI.

DE OCCVPATIONE.

PROXIMVM est de modis adquirendi dominii [1] dispicere, qui ad ductum GROTII commode diuiduntur in originarios & deriuatiuos [2]. Illi sunt, quibus ab initio in rem aliquam proprietas introducitur; hi, quibus dominium iam constitutum ab vno homine

§. I. 1) Fit hoc loco a Cl. BARBEYRACO dicussio quaestionis, *An proprietas desinat cum possessione?* ita, vt primum recenseat, quid TITIVS in dissertatione de dominio in rebus occupatis vltra possessionem durante hac parte obuerterit sententiae BYNCKERSHOEKII, proditae in cap. I. dissertationis suae, de dominio maris: deinde nouas rationes addat, ob quas TITII negantis sententiae accedendum sit. Titio lis stat & cadit his duobus praecipue argumentis: 1) quia inane ius est, quod cum facto oritur & perit, 2) quod conditio perpetuae possessionis, indoli repugnat humanae naturae, & hinc ad iuris alicuius durationem neutiquam requiri potest.

2) Cuius distinctionis vsus est insignis: nam originaria acquisitio fieri nequit visu, vtique vero deriuatiua. Vid. infra §. 8. & c. 9. §. 9. H.

3) Quae diuisio etiam acquisitionibus *deriuatiuis* conuenit. Vide quae dicentur ad caput sequens §. 1. Quod reliquum est, distingui etiam solent modi acquirendi in *ciuiles* & *naturales*, quae diuisio satis quidem trita non tamen vsque adeo liquida est. Quare sic dicendum videtur. Modus acquirendi naturalis est, qui *solo* consensu acquirentis quoad res nullius; vel quoad res in dominio iam constitutas *mutuo* transferentis & acquirentis consensu fit. E contrario modus acquirendi ciuilis est, qui vel sine consensu domini *speciali* dominium transfert, vel aliquando praeter mutuum consensum aliquid exigit, TITIVS Obseru. CCXC. Reperitur haec diuisio in §. II. Inst. de rerum diuis. *Quarumdam enim rerum dominium nanciscimur iure naturali - - - quarumdam vero iure ciuili.* Vid. infra c. 10. §. I. nota I. & c. 12. §. I. nota I.

§. II. 1) A nobis quoque ad caput 4. §. 4. nota 4. & deinde aliquoties monitum fuit, primum occupantem res sibi acquirere *nullius* vel *communes* ipso facto occupationis. Quare non vtimur commento conuentionis, & occupatio olim perinde ac hodie, solus & vnicus modus originarius esse, & fuisse videtur, acquirendi dominii. *Quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur*, inquiunt ICti in *L. 3. princ. D. de A. R. D.* Si vero plures homines rem vacuam occupent, ita vt per hanc occupationem communio particularis constituatur, tum animaduertente TITIO in Obseru. CCXCI. dominia singularia per diuisionem introduci possunt, ac hoc sensu ea pro modo acquirendi originario haberi.

2) Hypothesin hancce minime necessariam non semel reiecimus. H.

3) Quibus verbis quid sibi velit AVCTOR ipse monebit in §. 8. & 9. Nos hoc loco, cum TITIO Obseru. CCXCII. animaduertimus, occupationem quidem vnicum modum acquirendi originarium esse, ceterum saepe tantum exigi, vt medium voluntatem acquirendi aliis indicandi. Quodsi igitur alii in acquisitionem rei nullius aperte consentiant, vel acquisiturus voluntatem habendi

mine in alium transit. Modus adquirendi originarius [3] iterum est vel simpliciter talis, quo dominium in corpus alicuius rei adquiritur; vel secundum quid, quo incrementum aliquod ad rem nostram adiungitur.

§. II. In svperioribvs satis ostensum fuit, postquam mortalibus a primaeua communione discedere placuisset, ipsos de rebus in medio positis, praeuio [1] pacto [2], suam cuique portionem assignauisse, auctoritate parentis, consensu, sorte, aut quandoque optione concessa. Quae sub isthanc primaeuam diuisionem non venerunt, super his ita conuentum, vt ea cederent occupanti, id est, qui primus eadem corporaliter [3] adprehendisset animo sibi habendi. Inde quod apud Grotivm L. II. c. 3. §. 1. dicitur: *Originaria adquisitio olim, cum genus humanum coire posset, fieri potuit etiam per diuisionem, nunc per occupationem tantum;* ita est explicandum [4] cum primum genus mortalium in plures familias diuidi coepisset, distincta rerum dominia prouenere ex diuisione; post eam diuisionem originarie rem vacuam adquirit, quicunque eam occupauerit, id est, qui prae caeteris eam rem adprehenderit, aut in eadem afferenda reliquos praeuenerit. Prout id vocabuli accipitur apud Senecam Thyeste v. 204. *In medio est scelus positum* occupanti. Tacitvm H. L. V. c. 1. *Multi quos vrbe atque Italia sua quemque spes acciuerat*, occupandi *Principem adhuc vacuum.* Plinivm L. IV. Epist. 15. *In ea ciuitate, in qua omnia quasi ab* occupantibus *aguntur, quae legitimum tempus expectant non matura, sed sera sunt.*

 §. III.

habendi alio actu aeque habili declaret, dominium originarium etiam sine occupatione acquiri potest. Grotivs de I. B. & P. L. II. c. 8. §. 2. Fuerunt autem iam inter veteres ICtos, qui occupationem non nisi actu externo fieri posse dicerent. Vid. Noodt Probab. iur. L. II. c. 6. Diuiditur enim res corporalis in mobilem & immobilem. „Mobilis est, quae salua de loco in locum mouetur, vt pecunia, vestis, supellex, nauis. Immobilis quae salua e loco in locum moueri nequit. Tale primum est spatium, quod & in sua natura plane immobile est, & diuidi potest in commune & proprium. Commune spatium dicuntur loca publica, puta, fora, theatra, templa, viae militares. Proprium est, quod areae possessoris perpendiculariter imminet aut substernitur, tam sursum, quam deorsum. Quoniam autem areae globi terrestris sphaericam habent conuexitatem, lineas perpendiculares in centro terrae deorsum concurrere, sursum autem diuergendo in infinitum excurrere quiuis intelligit. Inde vti supra solum meum attollere mihi liceret aedificium, si fieri posset, etiam vltra coelum lunare, nisi fors Selenitarum fines obstarent; ita deorsum ad centrum terrae duntaxat, etiamsi vlterius progredi possibile foret, fodiendo peruenire liceret. Nam quod vltra centrum est respectu nostri, ad Antipodes nostros spectat. In quibusdam tamen locis leges positiuae non priuatis fundorum dominis, sed Fisco adiudicant, quod infra tantam areae profunditatem inuenitur, quanta vomere attingi nequit. Vtrobique tamen lineae perpendiculares ab areae meae perimetro sursum deorsum ductae, bene sunt obseruandae. Vt enim vicinus non potest excitare structuram areae meae imminentem, etsi solo meo non innitatur, sed tignis ex domo sua transuersim emissis sustentetur; ita vicissim mihi spatii mei superficiem pyramidalem a lateribus aedificando egredi non licet, nisi fors speciali pacto de eo sit conuentum. Spatio tanquam immobili primo succedit terrae substantia naturalis, *fundi* nomine heic veniens. Telluri *structurae* ad terram firmatae cum omnibus quae clauis firmantur. Huc referri possunt non tantum *molendina alata*, quorum fundamenta solo firmiter affixa manent, licet ad occursum venti ipsum aedificium versus omnes plagas horizontales, circumduci queat; sed etiam molendina *naualia*, quae vocant, quae etsi loci mutationem admittant, vt tamen vsus eorum obtineatur necessum est, ad terram ancoris aut palis firmentur. Nec eo fine extruuntur, vt in motu sint, quamadmodum naues, sed vt consistant. Etsi heic leges positiuae aut consuetudines locorum variant, vt & circa naues, quas, etsi eo fine extructas, vt in motu sint, ac proprie vehiculorum non aedium praebentes vsum, inter immobilia alicubi referunt." Avctor Elem. Iurisprud. vniu. p. 86. 87. 88.

4) At Grotii mens fuisse videtur, ab hominibus

§. III. CIRCA occupationem rerum immobilium, & potiſſimum agrorum, diſtincte conſiderandum, an ea fiat ab vno, an a pluribus ſimul. Vnus aliquis agrum tunc occupaſſe cenſetur, quando culturam illi adhibet, aut certos eidem limites deſignat. Ita tamen vt non plura amplectatur, quam quantum familia vna, etiam inſigniter multiplicata, probabiliter tueri poſſit. Nam ſi verbi gratia, vnus vir cum ſua coniuge in vacuam inſulam delatus eſſet, quae aliquot myriadibus alendis ſufficeret, impudenter eam totam titulo occupationis ſibi aſſereret; ac extrudere conaretur eos, qui in diuerſam inſulae partem adpulerint. Vbi autem coetus hominum iunctim partem quampiam terrae occupauerit, id fieri ſueuit vel per vniuerſitatem, vel per fundos *. Prius contingit, ſi coetus hominum poſſeſſione complectatur deſertum aliquem tractum terrae, certis finibus per naturam, aut ex arbitrio hominum circumſcriptum. Cuius deinceps particulae ſingulis ex eo coetu pro lubitu occupandae conceduntur, (id quod rarius, factum,) aut, quod rixis & confuſioni euitandae commodiſſimum, publicae cuiuis aſſignantur. Promiſcuam quippe occupationem confuſioni praebere materiam, innuit illud LIVII L. V. in fine, de Roma: *formaque vrbis occupatae magis, quam diuiſae ſimilis.* Exempli loco poſſunt eſſe, quae de Germanis antiquis memorat TACITVS German. c. 26. *Agri pro numero cultorum ab vniuerſis per vicos* (ſic enim legit GROTIVS pro vices) *occupantur, quos mox inter ſe ſecundum dignationem partiuntur, facilitatem partiendi camporum ſpatia praeſtant. Arua per annos mutant, & ſupereſt ager.* Sic CAESAR L. IV. [c. 1.] de B. G. Sueuos memorat *Centum pagos habere, ex quibus quotannis ſingula millia armatorum bellandi cauſa ſuis e finibus educunt, reliqui domi manent, pro ſe atque illis colunt. Hi rurſus inuicem anno poſt in armis ſunt, illi domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio & vſus belli intermittitur. Sed priuati ac ſeparati agri apud eos nihil eſt: neque longius anno remanere vno in loco incolendi cauſa licet.* IDEM L. VI. [c. 22.] de Germanis in vniuerſum: *haut quisquam agri modum certum, aut fines proprios habet; ſed magiſtratus & Principes in annos ſingulos gentibus cognationibusque hominum, qui vna coiuerunt, quantum eis & quo loco viſum eſt, attribuunt agri; atque anno poſt alio tranſire cogunt*; conſeruandae ſcilicet vitae ſimplicitati, procul auaritia & luxuria. Quo alluſit HORATIVS III. Od. 24. [verſ. 9. & ſeqq.] *Campeſtres melius Scythae Viuunt, & rigidi Getae; Immetata quibus iugera liberas Fruges, & Cererem ferunt: Nec cultura placet*

minibus in primaeua communione viuentibus occupationem potuiſſe fieri etiam per diuiſionem, & ita dominium adquiri. Enimuero vti AVCTOR ſupra c. 4. §. 9. communionis a Grotio praeſtructae fundamentum recte reiecit, ita nihil vetat, etiam hodie, ſi plures in re nullius concurrant, occupationem fieri per diuiſionem. H.

§. III. * Vbi tamen obſeruandum, per fundos occupationem etiam fieri poſſe, vbi coetus hominum non adeſt. Et hoc primis temporibus, cum ſegreges eſſent familiae, ſiue antequam in ciuiles coetus transmigrarent, ſaepius factum arbitror. Quare quod GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 8. §. 9. ſcribit. *Si id quod plerumque eſt, reſpiciamus, prius populos terras occupaſſe, non imperio tantum, ſed & dominio, quam in priuatos agri deſcriberentur:* Conf. AVCTOR infra c. 7. §. 12. admitti poteſt, vbi occupatio facta a populo. Enimuero magis probabile eſt, homines ante tranſitum in ciuiles coetus ſua iam ex occupatione habuiſſe propria bona. Bene CICERO II. de Officiis: *Hanc ob cauſam maxime, vt ſua tenerentur, reſpublicae ciuitatesque conſtitutae ſunt. Nam etſi duce natura congregabantur homines: tamen ſpe cuſtodiae rerum ſuarum vrbium praeſidia quaerebant.* Et ſane ſi verum eſt, quod GROTIVS dixit, cur non, vt fluuialia incrementa,

placet longior annua; Defunctumque laboribus Aequali recreat sorte vicarius. De incolis insulae Liparae vid. DIODORVS Siculus L. V. c. 9. IDEM L. V. c. 34. Vaccaeis arctius quoddam genus communionis tribuit. *Vaccaeorum natio*, inquit, *diuisos quotannis agros colit; & communicatis inter se frugibus suam cuique partem attribuit. Rusticis aliquid interuertentibus supplicium capitis multa est.* Add. IDEM dicto loco c. 45. de Panchaeorum republ. Sic & Apalchitae in commune laborant, & ex communi granario singulis patribusfamilias pro numero suae familiae singulis pleniluniis distribuitur. Vid. ROCHEFORT Descript. Antill. Part. II. c. 8. n. 8. Conf. GROTIVS L. II. c. 2. §. 4.

§. IV. CIRCA occupationem porro per vniuersitatem est obseruandum; per eadem constitui dominium toti coetui, vt tali, in omnia eo tractu comprehensa, non immobilia solum, sed & mobilia, ac se mouentia, aut saltem ius isthaec posteriora, exclusis caeteris, adprehendendi. Quod dominium vniuersale vsque adeo distinctum est a dominio priuatorum, vt hocce possit transire etiam in aliquem extraneum, saluo in idem ciuitatis dominio vniuersali. DIO Chrysostomus [1] in Rhodiaca. [Orat. 31.] Ἡ χώρα τῆς πόλεως, ἀλλ' ὐδὲν ἧττον τῶν κεκτημένων ἕκαςος κύριός ἐςιν τῶν ἑαυτῦ. *Regio ciuitatis est, nihilominus tamen possidentium quisque est dominus rerum suarum* [2]. Sed nec necessarium est, vt omnia, quae per modum vniuersitatis occupata sunt, in singulos & priuatos dominos describantur. Vnde si quid in tali regione priuato carens domino inueniatur, non statim pro vacuo haberi debet, vt abs quouis possit peculiariter occupari, sed ad totum populum pertinere intelligetur. Id quod putamus extendendum ad desertas insulas, in mari sitas, cuius dominium ad ciuitatem aliquam spectat, aut si quae recens ibi nascantur: quarum exempla memorat PLINIVS N. H. L. IV. c. 12. Qui circa eiusmodi res diuerso modo disponere solet. Aliquando fructus ex istis rebus redeuntes in publicum rediguntur, in publicos vsus iterum erogandi; aliquando etiam exteris eiusmodi rebus vti frui conceditur; aliquando ciuibus duntaxat omnibus, aut certi ordinis. Semper tamen, quantum singulis circa talia iuris competat, a constitutione populi dependet. Discrimen tamen aliquod heic deprehenditur, inter res immobiles & mobiles. Illae cum & palam sint expositae, nec loco moueri queant, per vniuersalem illam occupationem [3] statim, quantum ad ipsorum

menta, res derelictas aut domino particulari carentes populo aut capiti eius in L. II. de I. B. & P. c. 3. §. 19. n. 3. c. 8. §. 8. sequ. ita iidem, d. c. 8. §. 1. sequ. § 7. feras & thesauros addixit? Caeterum occupatio per vniuersitatem fieri etiam potest bello, vbi victricibus armis populus penitus subiugatur. Ita Giezerichus, post debellatos Afros, ereptos iis agros Vandalis distribuit, teste PROCOPIO I. Vandalic. Eodem modo Franci vsi. Vid. de Saxonibus debellatis Annales Francorum Fuldenses ad A. 777. H.

§. IV. 1) Consimilia loca protulit H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 3. §. 4. & in not. H.

2) Nisi in regno praeter Regem nemo quicquam proprii possideat, vti testantur de imperio M. Mogolis Io. DE LAET Descript. eius Imper. c. 4. de Regno Siamensi LOVBERIVS Tom. I. Part. II. c. 7. n. 10. & alii de Imperio Habessinorum Iob. LVDOLF. L. II. Histor. Aethiopic. c. 9. & in Comment. n. 40. Add. AVCTOR infra L. VIII. c. 5. §. 1. H.

3) Nititur haec distinctio praeconcepta AVCTORIS opinione de modo faciendae occupationis, de quo dictum in nota 1. ad §. 2. Si rem ex vero metiamur, non minus mobilia, quam immobilia, quorum illa fere sunt accessoria, acquiri possunt. Vid. THOMASII Iurisprud. diu. L. II. c. 10. §. 147. & seqq. AVCTOR hic, vt principiis suis inhaereat, manifeste absurda sectatur. Vid. infra §. VII. nota 3.

ipſorum velut corpora, ad populum pertinere intelliguntur. Quaedam autem res mobiles ita ſunt comparatae, vt ſedem quidem ipſis praebeat ea regio, ſed tamen opus habeant vel aliqua inueſtigatione & collectione, vti metalla in terrae viſceribus haerentia, gemmae, margaritae, & ſimilia in litoribus, aut alibi adhuc diſperſa; vel peculiari adprehenſione, & conſtrictione, ne iterum ex poteſtate noſtra ſeſe ſubducant, vti ſunt ferae, beſtiae, piſces, atque aues. Tales res nondum quaeſitae aut captae cum in hominum poteſtate non ſint, vt iis pro lubitu queant vti; igitur dum a populo per vniuerſitatem earum ſedes occupatur, hic proprie non ipſarum dominium quaeſiuit, ſed duntaxat ius per particularem apprehenſionem dominium earundem nanciſcendi. Vnde non recte dicitur, verbi gratia, feras adhuc in naturali libertate vagantes eſſe Principis proprias. Sed princeps ius habet eas capiendi, ideo quod penes ipſum ſit dominium ſoli, in quo vagantur: quod quouſque ſingulis liceat uſurpare, penes ipſum eſt praeſcribere. Adeoque cui imperium eſt in terras & aquas, poterit vel promiſcue quibusuis illas res adprehendendi, & proprias faciendi ius concedere, vel ciuibus ſuis omnibus, aut certi ordinis, vel ſibi ſoli id reſeruare. Licet enim proprie ſub dominio nondum ſint iſtae res: tamen cum ad conſtituendam earum proprietatem neceſſario adhibenda ſit res dominio ſubiecta, puta, terra, aut aqua: igitur cui in haec imperium competit, lege lata impedire poterit, ne ad talia adquirenda rem ipſius alteri adhibere liceat. Conf. Grotivs L. II. c. 3. §. 5. 19.

§. V. Ex hiſce adparet [1], ab arbitrio eius, qui ſummum imperium habet, non autem a naturali aliqua, & neceſſaria lege dependere, quidnam iuris in ciuitate ſingulis competat circa collectionem rerum mobilium nondum occupatarum, circa venationem, aucupium, piſcationem, & ſimilia. Imo & circa occupationem deſertarum regionum, quas quo minus quilibet ſubditorum inuadat, ſummi imperantes prohibere poſſunt. Quo interdicto tamen extraneis non praeiudicant [2], quo minus ipſi tales regiones occupando ſuas facere queant, ſed tantum ſuis ſubditis, ne alii ex iis iſtas adquirere poſſint, niſi quibus hoc conceſſum eſt. Scilicet alicubi ſingulis plura, alicubi pauciora ſunt conceſſa, prout rectoribus ciuitatum expedire viſum fuit. De moribus Ebraeorum refert Seldenvs L. VI. c. 4. *Quicquid in locis habebatur deſertis, ſeu quae a priuatorum dominio & cultura erant vacua, fluminibus ac torrentibus, fiebat*

§. V. 1) Haec vera ſunt, vbi occupatio facta per vniuerſitatem. Quam tamen praeſumendam haut eſſe ſupra ad §. 3. ſatis, niſi fallor, evictum eſt. Vnde conſectaria, quae heic deducuntur, ſecundum principia diſciplinae huius regulariter vera non ſunt. H.

2) V. ſupra L. III. c. 3. §. 10. vbi de Anſibariis. Ego ſubſiſto. Nam quicquid eſt intra fines alicuius territorii, ab extero occupari nequit. Avctoris ſententia cubat in falſa hypotheſi, quaſi ad dominium pacto ſit opus. H. [Imo, loquitur Avctor obſeruante id Cl. Barbeyraco, de occupatione regionum deſertarum, quae vicinae quidem ſint alii regioni, ſed non cinctae eiusdem territorio. Quod enim cinctum eſt, occupatum eſſe intelligitur, adeoque nouae occupationi exemtum. Corruit igitur Hertii cenſura, qua Pufendorfii ſententiam hoc loco in falſa hypotheſi cubare dicit. Territorio cincta iam pacto continentur primaeuo, quo primum diuiſio facta eſt, & ſatis oſtendit particula *imo* Auctori ſermonem eſſe, de regionibus deſertis, extra fines territorii alicuius ſitis. Regionem enim deſertam occupare, multo ſine dubio maioris momenti eſt, quam ceruum capere, aut columbas aliquot vel apes.]

3) Et

bat occupantis, vti est gramen, fructus arborum, syluae, & similia. Item pisces maris aut fluminum, volucres aut ferae bestiae. Non tamen in alieno agro venandum, aut aucupio vtendum. Nihilominus quod & heic quis cepisset suum faciebat. In viuariis feras aut pisces capere nefas. Conspirant fere ICti Romani [3]. Ita enim *Caius L. II. rerum quotidianarum. Omnia animalia, quae terra, mari, coelo capiuntur, id est, ferae bestiae, volucres, pisces, capientium fiunt. Quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur* [4]. De piscibus elegans est locus apud PLAVTVM Rudente Act. 4. sc. 3. [vers. 32. & seqq.] *Ecquem esse dices in mari piscem meum? Quos cum capio, siquidem cepi, mei sunt, habeo pro meis: nec manu adseruntur, neque illinc partem quisquam postulat. In foro palam omnes vendo pro meis venalibus.* Etsi isthaec ad inuentum vidulum male adplicaret piscator. Circa isthaec & similia loca notant Interpretes iuris Romani, per feras intelligi omnia animalia, quibus a natura vis infinita est insita vagandi in terra, mari, & aëre, sic vt etiam includantur illa, quae hominum tantum commercio mansuefacta sunt. Etsi fortasse discrimen ferarum & cicurum bestiarum melius ita exprimitur, quod illae inter homines versari magis abhorreant, magisque infinita libertate gaudeant, nec nisi aegre & vix satis fideliter contubernio hominum assuescant; quod in hisce secus est. Etsi ex eo, quod in remotissimis locis, quo nullus, aut rarissimus homini accessus, aues sint deprehensae, quae tactus hominum non refugerent, GROTIVS hist. Belg. L. V. pronunciet: *Quod ab animantibus aliis fugimur, non illis deesse, sed nobis mansuetudinem.* Ni dicere malis, in feris maiorem esse indocilitatem & velut rigorem indolis, quam in cicuribus. Vbi obiter monendum, non recte inter feras aues referri columbas, & pauones, in *§. 15. Inst. de rer. diuis. & L. 5. §. 5. D. de A.R.D.* [5] Quod de pauonibus obseruauit etiam GOTHOFREDVS ad dictum locum Inst. & in columbas cadit quoque illa ratio, quae seq. §. 16. adducitur, quod etiam ferae dentur columbae [6]. Quas moribus Ebraeorum non nisi vltra triginta stadia a columbari capere licebat. Vid. Constant. L' EMPEREVR Baba Kama cap. 7. §. 7. Add. etiam SELDENVS de I.N. & G. L. VI. c. 11. Apum tamen natura sine dubio fera est [7], cum consuetudinem ad aluearia sua redeundi non adsuetudine hominum, sed propriae naturae instinctu habeant; de caetero plane indociles. PLATO tamen de LL. L. IIX. [p. 915. C. Edit. Wechel.] ita sancit [8]. *Si aliena examina quis persequitur atque aera pulsans delectatione apes ad se trahit, damnum restituat.* Vbi videtur praesup-

3) Et apud Hispanos venatio est promiscua. V. HVBERT. Leodii vita Friderici Palatini L. VI. & X. & apud Habessinos. V. Iob. LVDOLF. L. II. Histor. Aethiop. c. 9. n. 13. H.

4) *Ferae igitur bestiae & volucres, & pisces, & omnia animalia, quae mari, coelo & terra nascuntur, simul atque ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse incipiunt. Quod enim ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur.* §. 12. Inst. de rerum diuis.

5) *Pauonum quoque & columbarum fera natura est* §. 15. Inst. eod. L. 5. §. 5. D. de A. R. D.

6) *Gallinarum autem & anserum non est fera natura: idque ex eo possumus intelligere, quod aliae sunt gallinae, quas feras vocamus: item alii sunt anseres, quos feros appellamus*, §. 16. Inst. eod.

7) *Apium quoque fera natura est. Itaque quae in arbore tua consederint, antequam a te alueo includantur, non magis tuae intelliguntur esse, quam volucres, quae in arbore tua nidum fecerint*, §. 14. Inst. eod. Adde Hieron. MAGII miscell. L. I. c. 3.

8) Conf. populorum quorundam leges apud SCHILT. Ex. ad D. 45. §. 13. 14. 15. H.

praesupponere, eum, ex cuius alvearibus euolarunt, non amplius illas persequi. Conf. §. 14. Instit. d. t. PLINIVS L. XI. c. 5. dicit: *Cum neque mansueti, neque feri generis sint.* Etsi alii apes distinguant in feras siue syluestres, & quasi cicures. Vid. *L. 26. D. de furtis. L. 5. §. 3. D. de Adq. rer. dom.* Quamdiu tamen ad nostra aluearia redeunt, eas nostras esse, iisque laesis damnum dari, operose ostenditur apud QVINTILIANVM [9] Declam. 13. quae inscribitur: *Apes pauperis. L. 8. §. 1. D. Famil. erciscundae.* Iuxta leges quoque Romanas nihil interest, siue quis feram in suo fundo capiat [10], siue in alieno: quia quocunque loco ferae sunt, dummodo sint in naturali libertate, nullius sunt [11]. Potest tamen dominus fundi ingredi volentem aucupandi aut venandi causa prohibere [12]. Et nihilominus, quod quis contra interdictum domini capit, suum facit. Etsi circa hoc dissentiat CVIACIVS IV. obs. 2. propter *L. 55. D. de A. R. D.* [13].

§. VI. ENIMVERO in plurimis locis venatio rectoribus ciuitatum relicta [1], abs quibus in eius communionem praecipui ciues alicubi admissi; nisi quod rapaces bestias quibusuis occidere vbique fere licet. Istius rei variae potuerunt esse causae. Scilicet non videbatur consultum, rusticos & opifices labore suo relicto per syluas vagari, quod & latrociniis exercendis paulatim ipsos poterat allicere. Vid. constitutio Friderici II. L. II. *feud. tit. 27. §. si quis rusticus.* Aliquando etiam plebi arma committi parum tutum habetur. Vid. CICERO L. V. in Verrem, [c. 3.] de L. Domitio, qui in crucem sustulit seruum, ideo quod ingentem aprum venabulo percussisset; cum interdictum esset in Sicilia post bellum seruile, *vt ne quis cum telo seruus foret.* Principibus quoque & nobilibus, quorum armis securitas ciuium paranda est, venatio velut simulacrum aliquod belli adprime videbatur congruere, vt ad labores militiae durarentur. Quem ob finem quantum quondam Medi, Persae, ac Parthi venandi studio tribuerint, ex XENOPHONTE de Paedia Cyri, [L. I. c. 2. §. 10. Ed. Oxon.] Cornel. NEPOTE Alcibiade c. 11. IVSTINO L. XLI. c. 3. TACITO A. II. 1. SVETON. Caligula. c. 5. patet. Apud Laconicum CHALCOCONDYLAM L. III. memoratur, Baiazetem habuisse septem millia virorum, qui accipitres curarent, & aluisse sex millia canum. Cui captiuo cum missis canibus & accipitribus hoc exprobraret victor Temires, ille ferociter reposuit. *Mihi, qui sum natus & educatus ab Amurate Orchanis filio, qui ambo reges extitere, congruit canum & accipitrum studium. Non item tibi Scythae, latroni, & latrociniis assueto.* Par quoque erat, Principibus, quorum curis quies publica stat, isthanc virilem sane recreationem concedere. Praesertim cum venatio in regionibus celebribus, si quibusuis promiscue sit indulta, singulis parum possit

9) V. supra L. III. c. 1. §. 3. H.

10) *Nec interest, feras bestias & volucres vtrum in suo fundo quis capiat, an in alieno*, §. 12. Inst. eod.

11) Plane vt hostem, vbicunque locorum reperiatur, capere licet. Vt docet GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 6. §. 26. & EVRIPIDIS eam in rem est Versus;

Νόμος τὸν ἐχθρὸν δρᾶν ὅπως λάβῃς κακῶς.

Vbicunque prensum iura laedi hostem sinunt. Vid. & AVCTOR L. XVII. Rer. Brandenb. §. 9. ad A. MDCLXXIX. H.

12) *Plane, qui alienum fundum ingreditur, venandi aut occupandi gratia, potest a domino, si is praeuiderit, prohiberi, ne ingrediatur.* Ibid.

13) De qua infra §. 9. H.

possit adferre compendii. PLINIVS Paneg. [c. 71.] *His artibus futuri duces imbuebantur, certare cum fugacibus feris cursu, cum audacibus robore, cum callidis astu: nec mediocre pacis decus habebatur submota campis irruptio ferarum, & obsidione quadam liberatus agrestium labor.* Ob hasce ergo & similes causas Princeps, si reipublicae expedire visum fuerit, etiam inuitis plebeiis citra iniuriam venandi licentiam adimere potuit [2]. Non enim ipsis res suas eripit, sed vetat duntaxat ab ipsis vsurpari aliquem adquirendi modum, quem alias merum ius naturae, citra constitutiones ciuiles si esset, indulgebat. Nam quod aliqui simpliciores venationis prohibitionem ideo illicitam putarunt, quod Deus hominibus dominium in bestias dederit, rusticos autem vtique homines esse; aut quod passim apud ICtos Romanos venatio iure naturali ac gentium libera dicatur; ad id dudum responderunt viri docti, distinctione facta inter ius naturae praeceptiuum, & permissiuum, & explicata diuersa significatione vocabuli iuris gentium. Vid. GROTIVS L. II. c. 8. §. 1. Sed & probabile est, vltro deferente populo, multis in locis id iuris in Principes transscriptum. Nam cum ipsis bona quaedam essent assignanda, vnde dignitatem, & conuenientem fastigio suo adparatum sustinerent; sapienter existimatum fuit, commodissime ipsis assignari illas res, quae sine damno cuiusquam tribui possunt. Cuiusmodi sunt omnes res, quae nondum in alterius dominium peruenerunt. De venatione apud Peruanos sub imperio Yncarum vid. si placet, GARCILASSUS DE LA VEGA L. VI. c. 6. Comment. Reg.

§. VII. CAETERVM per eiusmodi leges Principibus proprie loquendo non dominium ferarum fuit datum, sed tantum ius, vt ipsi soli easdem occupando suas possent facere. Quod ius tamen, postquam ab aliis isthaec ferae fuerunt adprehensae, hunc cum dominio communem effectum habet, vt ab illegitimo captore possint vindicari [1]. Nam id non videtur admittendum, quod aliqui dicunt [2]: potuisse legem etiam ante occupationem harum rerum dominium assignare, cum ad dominium producendum lex sufficiat. Id equidem lex ciuilis efficere potest, vt dominium iam in rebus constitutum ab vno ciue in alium transeat citra antecedens aliquod ipsorum factum. Sed vt dominium in rem aliquam, quae nondum potestatem hominum actu subiit, ab initio introducatur, per solam legem fieri non potest; sed opus est actu aliquo corporali, cum primis circa res se mouentes. Diuersa autem sunt, dominium ab initio constituere, & constitutum conseruare. Sunt contra, qui statuunt, per leges ciuiles, venandi licentiam prohibentes, esse detractum non quidem adquisitioni animalis capti, sed iuri tantum venandi. Nam circa feras duo quondam fuisse iure gentium concessa, vnum, vt omnibus hominibus venari lice-

§. VI. 1) In libro qui sub nomine Baruchi extat III, 17. est: *Principes gentium dominantur super bestias, vagantes in terra, & in auibus coeli ludunt.* H.

2) Non puto, nisi adquisitio regionis facta per vniuersitatem, aut consuetudo ius tribuat. Causae, quas AVCTOR adducit tantum sunt suasoriae. H.

§. VII. 1) Certe ius hoc simile est dominio, propter ius, quod summus imperans in vniuerso territorio habet, si nemini praeter ipsum in eo facultas venandi competat. Proprie dominium non est, quoniam alias fera huiusmodi bestia, territorium egressa, capientis fieri non posset. H.

2) H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 8. §. 1. H.

liceret; alterum, vt dominium ferarum occupatione adquireretur. Quorum priori derogatum fuiſſe ſit intelligendum, poſteriori autem nequaquam. Inde ſi is, cui venari ſit interdictum, nihilominus venando feram ceperit, tolli quidem ab eo feram, ſi apud ipſum ſit inuenta; non tamen quod illius facta non ſit, ſed velut ab indigno, & poenae cauſa. Ea plane ratione, qua laquei, iacula, & alia inſtrumenta venatoria huiusmodi hominibus auferuntur; quae illorum tamen eſſe negari non poſſit. Vnde ſi quod ita captum eſt, alteri bona fide accipienti traditum ſit, adimi ei, & vindicari non poſſe. Quod tamen fieret, ſiquidem illa fera reuera fuiſſet aliena & furtiua. Principem enim, antequam feras adprehenderit, non poſſe vocari earum dominum: adeoque qui contra interdictum venatus fuerit, non committere furtum, nec auferre rem alienam; ſed adquirere eam, cuius adquirendi ius alter priuatiue habebat: ipſumque poena affici, rei autem ita adquiſitae vitium furtiui non adhaereſcere. Vid. GVDELINVS de Iure nouiſſimo L. II. c. 2. & ex eo Arnold. VINNIVS ad §. 13. Inſt. de rer. diuiſ. Paria habet ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 2. §. 5. *Impediri lege poſſe, ne ferae capiantur; ſed vt capiendo non adquirantur, impediri lege non poſſe. Stare enim poſſe ius prohibendi cum adquiſitione ipſa. Diuerſas eſſe quaeſtiones, vtrum aliquis adquirat capiendo, & vtrum liceat hoc adquirendi modo vti. In prima quaeſtione nihil poſſe maieſtatem. Quemadmodum facere nequit, vt alicuius ſint, quae nullius ſunt, aut vt poſſideantur, quae non poſſidentur. L. 3. §. 14. D. de Adquir. poſſeſſ. ita nec prohibere poſſe adquiſitionem, nec facere, vt quae adquiſita iam ſunt, non ſint adquiſita. Sed in ſecunda liberum eſſe Principi imperium.* Enimuero [3] valde ſimplex eſt credere, naturali quadam neceſſitate aliquem fieri dominum eius rei, quam primus adprehendit; cum id ex praeuio pacto eſſe ſupra oſtenderimus [4]. Igitur ſi iſthoc adquirendi modo circa certas res ſubiectis Princeps interdixerit, prima adprehenſio ad dominium adquirendum nihil proderit. Et producit iſta lex eundem cum dominio effectum hactenus, quod ſubiectus feras attrectare non debeat, aut ſi de facto attrectauerit, ſuas non faciat. Neque vero ſi rancidulae carnes a tertio cumprimis vindicari non ſolent, ideo venator clancularius earum dominium habuit. Neque capere eſt ſtatim adquirere; cum illud ſit nudus actus phyſicus, hoc vero effectum moralem inuoluat. Quin illud potius contradictorium eſt: Principibus ſolis compe-

3) Add. HVBERVS Part. I. Digreſſ. L. IV. c. 20. vbi itidem contra Vinnium diſputat, & ei opponit, poſſe etiam fieri, vt quis opera etiam non data feram capiat, nec eam tamen acquirat. H.

4) Contrarium ſupra probatum vide ad caput IV. §. 4. nota 4.

5) Fictio qua AVCTOR hoc loco vtitur, nobis non eſt ad palatum & ſatis oſtendit, tractationem eius falſis niti principiis. Quare eo magis amplectenda erunt, quae diximus loco modo laudato.

§. VIII. 1) Vid. Ioſuae I, 3. & XIV, 9. Pſalm. CIIX, 10. vbi Fr. VATABLVS *calceamentum proiicere eſt pedem immittere. Pedem immittendo poſſeſſio acquiritur, ſaltem tanquam ſigno teſſera vſitata deſignatur.* H.

2) Angli apud THVANVM L. LXXII. Hiſtor. ad A. 1580. & apud CAMDENVM ad d. A. quaerunt, quo iure Hiſpani Indias acceperint; *an quia primi ad eas appulerint, caſulas poſuerint, flumen aut promontorium de ducis aut diei nomine appellauerint?* Idem repetierunt A. MDCLVI. Hiſpanis bellum facturi apud A. L. VI. Rer. Brandenburg. §. 11. Porro cum Rex M. Britanniae in Virginiam A. MDCIX. colonias miſiſſet, & Rex Hiſpaniae per legatos quereretur, Americae litora regionesque ab Anglis poſſideri, quas, nemine ambigente, reperiſſent maiores ſui, Oceanum occiduum ante alios Principes claſſibus percurrentes; Rex Angliae reſpondit: *Quae nullius fuerint in bonis, occupantium fieri, qui eas primi inueniſſent.* Suos

competit ius venandi; & ſi priuatus feram ceperit, eius dominium adquirit; id eſt ſoli Principes poſſunt vſurpare illum modum, quo dominium legitimum in feras conſtituitur, & nihilominus, cui illum modum adhibere non licet, dominium adquirit. Sed quid ſi aliquis quaerat: Penes quem ergo erit dominium ferae contra leges captae? Nam penes captorem id eſſe ipſi negamus; & Princeps eam non cepit. Heic dicendum videtur, iſtum venatorem Principi vltroneam, licet parum gratam, operam praeſtitiſſe [5]; adeoque non ſecus atque alium venatorem, a Principe auctoratum, capiendo feras Principis feciſſe. Illud inſuper certum eſt, peregrinum quoque teneri eiusmodi legibus, licet forte in ipſius ciuitate venatio omnibus ſit libera. Quippe cum ea ſit lex omnium ciuitatum, ad ſeruandam pacem internam omnino neceſſaria, vt qui eius territorium ingreditur, etiam ad tempus, conformem ſe tantiſper gerat illius legibus, ſaltem quarum ratio in ipſum quoque congruit, & a quibus legislator peregrinos peculiariter non exemit. Vid. GROTIVS L. II. c. 2. §. 5. Sed & moderate exercendas eiusmodi leges bene monent cordati, niſi peculiaris furtiuorum venatorum malitia aſperitatem ſuadeat. Vid. BOECLERVS ad Grot. dictum locum §. 4.

§. VIII. CAETERVM occupaſſe tunc demum rem aliquam dicimur, quando poſſeſſionem eius adprehendimus; cuius initium eſt corporis ad corpus immediate, aut per inſtrumentum idoneum adiunctio. Igitur regulare eſt, vt occupatio rerum mobilium fiat manibus, rerum ſoli pedibus [1], cum intentione culturam iisdem adhibendi, ac conſtitutis limitibus vel exacte, vel cum aliqua latitudine. Vidiſſe autem tantum, aut ſcire vbi quid ſit, nondum ad poſſeſſionem ſufficere iudicatur [2]. Ceres apud OVIDIVM Metam. L. V. [v. 518. 519.] *En quaeſita diu tandem mihi nata reperta eſt. Si - - Scire vbi ſit reperiſſe vocas* [3]. An autem rei immobilis poſſeſſio inſtrumento queat adprehendi, intelligitur memorabili exemplo apud PLVTARCHVM Quaeſt. Graec. 30. vbi narrat: *Andrios & Chalcidenſes in Thraciam abiiſſe, quaeſituros loca, habitationi apta, ibique per proditionem cepiſſe vrbem Sanam. Poſtea certiores facti, barbaros vrbem Acanthum deſeruiſſe, duos eo exploratores miſere perſpecturos, an vere barbari abiiſſent. Hi propius accedentes, cum iam clare locum deſertum conſpicerent, Chalcidenſis*

Suos nulli eſſe iniurios, ſi deſertas ſolitudines labore & ſtudio incoluerint. Tandem conuenit, *vt ea Americae pars citra trigeſimum latitudinis gradum Britanniae Regibus cederet; quae ad meridiem vltra Iacobopolim vergeret, Baetici iuris cenſeretur.* Vt memorat Robert. IOHNSTONVS L. XIV. Rer. Britann. H.

3) Hinc recte de piſcibus a ſe in mari captis philoſophatur Gripus, piſcator apud PLAVTVM Rudent. Actu IV. Scena 3. verſ. 32. dum ſuos iſtos factos eſſe contendit, quia eos ceperit

- Ecquem eſſe dices mari piſcem meum?
Quos cum capio, ſiquidem cepi, mei ſunt: habeo pro meis
Nec manu adſeruntur, neque illic partem quisquam poſtulat
In foro palam omnes vendo pro meis venalibus.

At peſſime ille ſibi ex eadem ratione vindicat vidulum naufragio amiſſum, & a ſe mari extractum, dum ait:

In manu non eſt mea
Vbi demiſi rete atque hamum, quicquid haec ſit extraho
Meum, quod rete atque hami nacti ſunt, meum potiſſimum eſt.

Cui recte v. 42. obuertit Trachalio:

Quid ais, impudens,
Auſus etiam comparare vidulum cum piſcibus
Eadem tandem res videtur?

Vt cum Cl. BARBEYRACO in nota 1. ad h. §. hanc litem refert HEINECCIVS Iuris Natur. L. I. §. CCXLI. in Scholio.

ſis quidem explorator curſu concito eo contendit, vt poſſeſſionem vrbis nomine Chalcidenſium caperet; ſed Andrius, cum curſu ſuperari ſe videret, iaculum, quod geſtabat, emiſit; & cum id portae infixum eſſet, exclamauit, ſe pro popularibus ſuis ferro iaculi ſui poſſeſſionem priorem cepiſſe. Controuerſiae inde ortae arbitri capti Eretrienſes, Samii, & Parii. Vbi priores duo pro Chalcidenſibus, Parii pro Andriis pronunciarunt. Qui irati arbitris iuramento ſeſe exſecrati ſunt; quod nunquam ab illis vxores eſſent petituri, neque ſuas filias illis collocaturi. Et ſane iaculum occupandae rei immobili non idoneum videtur inſtrumentum [4], cum multa iaculo poſſimus tangere, ad quae corpore nunquam licet accedere [5].

§. IX. Res avtem mobiles, vt noſtrae fiant, adprehenſione corporali indigere communiter iudicatur; vt tamen ex eo loco, vbi poſitae fuerant, dimotae [1] in locum aut cuſtodiam noſtram transferantur. Sic pullos auium, in nido adhuc haerentes, licet eosdem tetigero, meos nondum feci, niſi inde eosdem domum aſportauero. Sic ſi in antro catulos ferae deprehendero, meos tunc demum faciam, ſi aut eos inde in mea velut praeſidia dimouero, aut tantiſper cuſtodiam adpoſuero, ne euadere poſſint. Fit autem iſta adprehenſio non ſolum manibus noſtris, ſed & inſtrumentis, puta, laqueis, decipulis, retibus, naſſis, hamis, & ſimilibus: dummodo inſtrumenta ſint in noſtra poteſtate, id eſt, eo loca poſita, vbi nobis feras capiendi ius eſt, nec adhuc per feram abrupta; & fera illis ita implicita teneatur, vt inde exire nequeat, ſaltem intra id tempus, quo nos ad eam eramus peruenturi. Ex quibus definienda eſt quaeſtio de apro, qui in laqueum inciderat, propoſita in *L. 55. D. de A. R. D.* [2] Scilicet ſi ita aper laqueo implicitus erat, vt inde eluctari non poſſet, & laqueus vel in publico vel in tuo poſitus erat, vbi venandi tibi ius, tuus vtique factus iſte iam erat; & vbi ipſe eum ſoluiſſem, vt in naturalem libertatem euaderet, aeſtimationem eius ſoluere tenebar, quocunque demum

4) Et ſane ad vtrosque pertinuiſſet ciuitas, tam ad Andrios, quorum Legatus telum emiſerat, quam ad Chalcidienſes, quorum Legatus Aconthon corpore prius attigerat: ſimul enim miſſi erant, ciuitatis huius communiter occupandae cauſſa. Locum Plutarchi huc pertinentem erudite illuſtrauit Celeb. Chriſtianus Gottl. Schwartzivs Controuerſiarum Iuris Naturae & Gentium ex Hiſtoria Graeca illuſtratarum Specimine IV. cui adde interpretes ad loca Auctorum laudata a Gerardo Noodt Probab. Iuris II. 6.

5) Nec propterea vrbs obſeſſa hoſtis eſt, quod multa millia globorum in eam miſerit. H.

§. IX. 1) Imo hoc non ſemper neceſſarium eſt, vt adparet ex iis, quae dicta ſunt in nota 1. ad §. 3. Ita in exemplo ab Avctore adducto peſſime de nobis mereretur, qui pullos auium nido, quem nos ei indicaſſemus, eximeret, inprimis ſi eum voluntatem noſtram pullos eximendi non celauerimus. Hac ratione apud Saxones, obſeruante id Thomasio ad Huberum de Iure ciuitatis p. 455. non licet alueari includere apes in arbore inuentas, quam alius tali iam ſigno notauerit, quod indicet, hunc iam adfuiſſe, & eo animo receſſiſſe, vt alueare adferret, cui apes includeret.

2) *In laqueum, quem venandi cauſſa poſueras; aper incidit, cum eo haereret, exemptum eum abſtuli; num tibi videor tuum aprum abſtuliſſe? & ſi tuum putas fuiſſe, ſi ſolutum eum in ſiluam dimiſiſſem: eo caſu tuus eſſe deſiſſet, an maneret? & quam actionem mei rem haberes, ſi deſiſſet tuus eſſe: nam in factum dari oporteret, quaero?* Reſpondit [Proculus] *Laqueum videamus, ne interſit in publico, an in priuato poſuerim: & ſi in priuato poſui, vtrum in meo, an alieno: & ſi in alieno, vtrum permiſſu eius, cuius fundus erat, an non permiſſu eius poſuerim? praeterea, vtrum in eo caſu ita haeſerit aper, vt expedire ſe non poſſit ipſe, an diutius luctando expediturus ſe fuerit? Summam tamen hanc puto eſſe, vt ſi in meam poteſtatem peruenit, meus factus ſit. Sin autem aprum meum ferum in ſuam naturalem laxitatem demiſiſſes, eo facto meus eſſe deſiſſet, & actionem mihi in factum dari oportere: veluti reſponſum eſt, cum quidam poculum alterius ex naue eiecisſet.*

demum nomine actio illa veniret. Verum ſi in meo fundo laqueus erat poſitus, vti te eo ingredi volentem prohibere poteram, ita & laqueum me inuito ibi poſitum ſi diſſoluerim, non habes quod mecum expoſtules.

§. X. ILLVD quoque diſputatur [1], an vulnere inflicto feram ſtatim noſtram feciſſe videamur? Id quod quondam Trebatio placebat; ita tamen, vt eandem perſequamur; hoc ſi omiſerimus, noſtram deſinere eſſe, & fieri occupantis. Aliis diuerſum placuit, nec aliter eam noſtram fieri, niſi ceperimus; quippe cum multa accidere poſſint, vt non capiamus *L. 5. D. de A. R. D.* [2] Ad quam legem Godofredus ex RADEVICO L. I. c. 26. *de geſtis Friderici* adfert, Fridericum hoc in caſu ita diſtinxiſſe: *Si quis cum canibus venatoriis ſeu Moloſſis feram inuenerit, & perſecutus fuerit, vt ei potius, quam occupanti cedat: ſi lancea, vel gladio vulnerauerit, aut occiderit, vt eius ſit, non occupantis. Si cum canibus leporariis ſiue Laconicis, vt occupanti cedat. Si telo, balliſta, aut arcu emiſſo occiderit, vt aeque eius ſit, non occupantis, eousque tamen, donec eam perſequatur.* Sic iuxta *Legem Longobardorum* [3] *Lib. 1. tit. 22. leg. 4. & 6.* qui feram ab altero vulneratam occidit, aut reperit, aufert armum cum ſeptem coſtis: in reliqua is, qui vulnerauit, ius habet, ſed non niſi ſpatio XXIV. horarum. In vniuerſum tamen dicendum putauerim, ſi fera lethaliter ſit vulnerata, aut inſigniter debilitata, non poſſe eam ab altero intercipi, quamdiu eam perſequimur, dummodo ius nobis ſit in iſto ſolo verſandi [4], ſecus, ſi vulnus non ſit lethale, nec fugam valde impediens [5]. Inde ex amore potius, quam iure Meleager Atalantam in partem gloriae occiſi apri Caledonii admittebat, apud OVIDIVM Metamorph. L. VIII. [verſ. 427.] Fera autem, quam canes mei, me non inſtigante, occiderunt, non prius eſt mea, quam eam adprehendero. Add. Alb. GENTILIS Aduoc. Hiſpan. L. I. c. 4.

§. XI.

ſet. Qua lege illud indicari a Proculo obſeruat NOODTIVS Probab. Iuris L. II. c. 6. §. 3. occupatione rei corporali non ſemper opus eſſe: quum in poteſtatem noſtram perueniſſe intelligatur aper, qui ita haeſerit, vt ſe expedire non poſſet. Laudat & emendat eodem loco Noodtius *L. 3. §. 3. D. eod.* in qua Paullus ICtus conuenienter Proculi ſententiae putat, dominum fundi theſaurum occupaſſe videri, quam primum eum in ſuo latere didicerit, & animum occupandi ceperit, quia, quod deſit naturali poſſeſſioni, id animus impleat. Add. Diatribe mea *de Sectis Sabinianorum & Proculianorum in Iure Ciuili C. IX. §. 27.*

§. X. 1) Similis eſt quaeſtio de hoſte in anguſtias compulſo & ab alio capto. Vid. Comment. meam de Lytro ſect. 2. §. 7. Adde diſceptationem de praemio, quod Sanpetri percuſſori a Senatu Genuenſi decretum fuerat, apud THVANVM L. XLI. Hiſtor. ad A. 1567. H.

2) *Illud quaeſitum eſt, an fera beſtia, quae ita vulnerata ſit, vt capi poſſit, ſtatim noſtra eſſe intelligatur?* Trebatio *placuit, ſtatim noſtram eſſe, & eo vsque noſtram videri, donec eam perſequamur. Quod ſi deſierimus eam perſequi, deſinere noſtram eſſe & rurſus fieri occupantis. Itaque ſi per hoc tempus, quo eam perſequimur, alius eam ceperit eo animo, vt ipſe lucrifaceret, furtum videri nobis eum commiſiſſe. Plerique non aliter putauerunt eam noſtram eſſe, quam ſi eam ceperimus: quia multa accidere poſſunt, vt eam non capiamus, quod verius eſt.* L. 5. §. 1. D. de A. R. D. Vid. GVNDLINGII Trebatius Teſta §. 30. & Gundlingiana P. XXXI. obſeru. 1.

3) In L. Salica eſt tit. XXXV. c. 4. & 5. *Si quis ceruum vel aprum, quem alterius canes mouerunt aut laſſauerunt, occiderit aut celauerit, ſexcentis denariis, qui faciunt ſolidos quindecim, culpabilis iudicatur.* H.

4) Add. SCHILTERVS Ex. ad D. 45. §. 10. 11. H.

5) Qua diſtinctione facile carere poſſumus: quemadmodum, vt aliquoties dictum, pleraque falſa ſunt, quae ab AVCTORE de adprehenſione poſſeſſionis diſputantur. Potius dicendum eſt, feram beſtiam, vtique tamdiu noſtram videri, donec a perſequutione eius deſiſtamus, eamque adeo cuiuis denuo occupanti derelinquamus.

§. XI. De his & similibus Ebraeorum iure ita disponebatur, prout refert Seldenvs L. VI. c. 4. *Pisces aut ferae non capiendae in viuariis. Licet autem pisces capere ex alieno reti, dum in mari est; & feram ex alieno reti, quod in loco deserto expansum est. Si quis rete expanderit in agro alieno ad feram capiendam, sit captae dominus, nisi dominus agri inueniret, & ius suum ex proprietate agri vindicauerit. Pisces, qui in nauem transilierint, nauis domini sunt; quoniam nauis habetur pro custodia satis firma atque occlusa, non pro ea, quae mobilis, aut hinc inde transiens dicitur. Nam ab aquis est, quod moueatur, aut hinc inde transeat nauis, non ex sua natura.* Est quoque heic expendenda *L. 3. §. 14. D. de Adquir. possess.* vbi Nerua tradit: *Pisces, qui in piscina sunt, a nobis possideri, non autem, qui in stagno nostro sunt; & feras, quae in viuario sunt inclusae, non quae in circumseptis syluis vagantur* [1]. Id quod Grotio L. II. c. 8. §. 2. displicet, ideo quod pisces non minus stagno priuato includantur, quam piscinae, & feras non minus coërceant syluae bene circumseptae, quam viuaria. Sed constat ratio pronunciato Neruae. Nam ferarum & piscium proprietas ab adprehensione incipit. Pisces ergo piscinae inclusi, & ferae viuario capti vtique iam fuerunt: non item pisces, qui in lacu nostro versantur, aut ferae, quae in syluis naturalem libertatem nondum exuerunt, licet forte ita circumseptae sint, vt in infinitum vagari nequeant. Aliud enim est, feram capere, aliud, sepem statuere, vt facilius capi possit. Quia tamen illarum capiendarum mihi soli ius est, inde & reliquos omnes ab illarum captura arcere, & captas ab ipsis vindicare possum, sic vt quoad hunc effectum pro domino habear. Igitur inclusis hactenus tantum libertas naturalis competit, quod nondum ab homine fuerunt adprehensae, non quod abs quouis capi possint [2].

§. XII. Occvpatione quoque adquiruntur res, in quibus dominium, cui antea subiectae fuerant, plane est extinctum. Id quod fit, si vel aperte quis rem abiiciat [1] cum sufficienti signo, quod eam non amplius inter sua habere [2], sed in medio cuiuis occupanti expositam esse velit, & quidem nulla cum intentione alteri inde gratificandi [3], vel si ab initio quidem inuitus eius possessionem amittat, deinceps tamen pro derelicta eandem habeat, vel quia recuperationem desperat [4], vel quod tanti eius recuperatio non sit. Alias enim dominium rei suae, amissa licet possessione [5], nemo inuitus amittit, (nisi per

§. XI. 1) Verbis, *quae in siluis circumseptis vagantur,* Negatiuam inserit Hotmanvs Lib. VIII. obseru. 7. quod & Dionysio Gothofredo probatur, in notis & Gerardo Noodtio Obseruat. L. I. c. 11. & Cl. Barbeyraco in nota 1. ad h. §. Sed haec emendatio admittenda non videtur. Opponuntur enim a Paullo viuaria siluis, piscinis stagna, vt, quantum piscinae a stagnis distent, tantum differant viuaria a siluis circumseptis. Quae oppositio ceterum arbitraria est, & secundum simpliciora Iuris Naturae placita, sine differentia modi satis fuisset, feram inclusisse.

2) Atque hactenus etiam possidentur, quod voluit Grotivs. H.

§. XII. 1) Quod etiam de rebus immobilibus dicitur. *Sic abiicere fundos*, est apud Phaedrvm. [Lib. IV. fab. 4. vers. 42.] Vt proinde frustra sit Mynsingervs ad §. 47. I. de R. D. id negans. H. [Imo abiicere apud Phaedrvm significat *vilioris vendere*, non autem primo occupanti derelinquere.]

2) *Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto a domino habitam occupauerit quis, statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abiecerit, vt id [in numero] rerum suarum esse nolit: ideoque statim dominus eius esse desinit.* §. 47. Inst. de rerum diuis. Res *pro derelicto habita* hoc loco improprie dicitur, quae adpellari debebat *derelicta*. Huius enim dominium statim transit ad occupantem, quum

ſi per modum poenae, aut in bello ipſi auferatur;) ſed retinet ius eandem recuperandi, quamdiu animum recuperandi non depoſuerit, aut depoſuiſſe cenſeatur. Vnde talium rerum dominium per occupationem adquiri non poterit, prioris domini iure adhuc ſubſiſtente. Vid. *1 Samuel. IX, 3. L. 13. princ. D. de Adquir. poſſeſſ. L. 2. §. 8. L. 8. D. ad Legem Rhodiam.* Cum autem, vt res pro derelicta habeatur, duo requirantur, primo, vt quis nolit eſſe amplius dominus; deinde vt poſſeſſione ſe rei exuat, abiiciendo eam, aut deſerendo; alterutrum ſi deſit, dominium non amittitur. Fac ergo rem a domino abiici, non tamen ea mente, vt eam amplius ſuam eſſe nolit, nihil heic amittetur. Contra fac nolle dominum amplius rem ſuam eſſe, niſi eam abiecerit, dominus eſſe non deſinet. Vid. *L. 17. §. 1. D. de Adquir. poſſeſſ.* Add. BOECLERVS ad Grot. L. II. c. 4. §. 4. vbi excutitur caſus a CICERONE de Inuent L. II. c. 5. propoſitus. Hoc modo dominium quoque denuo ſubeunt ferae beſtiae, vbi cuſtodiam noſtram euaſerint, & in naturalem ſeſe libertatem receperint. Vbi tamen GROTIO L. II. c. 8. §. 3. non placet, quod *L. 3. §. 2. D. de A. R. D.* traditur, feram noſtram eſſe deſinere, cum euaſerit cuſtodiam noſtram, & in libertatem naturalem ſe receperit [6]. Non enim ideo ſtatim dominium ferarum amitti, quod illae cuſtodiam euaſerint, ſed ex probabili coniectura, quod ob difficillimam perſecutionem eas pro derelictis habere credamur. Id quod ipſum tamen inſinuat *L. 5. princ. D. de A. R. D.* vbi dicitur: *naturalem libertatem recipere intelligitur fera, cum vel oculos noſtros effugerit, vel ita ſit in conſpectu, vt difficilis ſit eius perſecutio.* Et L. 44. dicit, id, quod a lupo eripitur, noſtrum manere, quamdiu recuperari poſſit. Vid. *L. 8. §. 2. D. Famil. erciſc.* Vnde etiam temperandum eſt, quod notat ZIEGLERVS ad Grotii dictum locum. Quia ferae per amiſſionem libertatis fiunt noſtrae, ergo & per recuperationem libertatis noſtras eſſe deſinere, & per conſequens dominium earum in actuali poſſeſſione conſiſtere cenſeri. Nam libertatem naturalem nondum adepta intelligitur fera, quamdiu aliquis ipſam cum ſpe probabili recuperandi perſequitur. Sicut nondum plene euaſit captiuus, carcere elapſus, quamdiu lictores adhuc ipſum perueſtigant, & ipſe in loco verſatur, vbi inueniri poſſit. Quod autem GROTIVS dicto loco arbitratur, per appenſa γνωρίσματα ſiue crepundia [7] aliaſque notas dominium ferarum, quae noſtram

quum in illa, quae pro derelicta, tantum habetur, vſucapione opus ſit, antequam res dominium mutaſſe, dici poſſit, quo pertinet titulus Pandectarum Lib. XL. pro derelicto. Hoc genus autem rerum derelictarum merito tamdiu pro rebus nullius habetur, donec per leges ciuiles priuati ab earum acquiſitione excludantur. TITIVS Obſeru. CCXCVI. Ceterum immobilia quoque primo occupanti cedunt, ſi a priſtinis dominis derelicta ſint.

3) Veluti, quando miſſilia in vulgus iactantur, ea voluntate, vt quod quisque acceperit, eius ſit,

4) Vide quae de ratione praeſcriptionis dicentur ad Caput 12. §. 8.

5) Vid. nota 1. ad §. 1. huius Capitis, vbi ſatisfactum aliter ſentientibus.

6) *Quicquid autem eorum ceperis, eo vſque tuum eſſe intelligitur, donec tua cuſtodia coërcetur. Cum vero tuam euaſerit cuſtodiam, & in libertatem naturalem ſeſe receperit, tuum eſſe deſinit, & rurſus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita ſit in conſpectu tuo, vt difficilis ſit eius perſecutio.* §. 12. Inſt. de Rerum diuiſ. L. 3. 5. D. de A. R. D.

7) Etiam torques & taenias, quas olim non ornatus tantum, ſed & notitiae cauſa beſtiis impoſitas ex Philoſtrato (qui exemplum habet de le-

noſtram cuſtodiam effugerunt, retineri, adeoque easdem non fieri occupantis: id de illis tantum putauerim admittendum, quae per homines manſuefactae ſunt, natiuamquae feritatem exuerunt; quaeque ideo iure cicurum beſtiarum merito gaudent. Inde ſi ceruus ille Thyrrhi eiusmodi notas habuit, ſane Aſcanius cauſam tumultui praebuit non improbabilem; apud VIRGILIVM Aen. VII. [v. 483. & ſqq.] Add. *Lex Salica tit. 35.* Huc pertinet, quod PLINIVS L. IX. c. 59. refert de piſce anthia, qui a piſcatoribus aſſuefieri poteſt, vt reliquos in inſidias deducat. *Conciliatorem noſſe ad hoc prodeſt, ne capiatur. Parcit piſcator fugituro in reliquum gregem. Ferunt diſcordem ſocium duci inſidiatum pulcre noto cepiſſe malefica voluntate: agnitum in macello a ſocio, cuius iniuria erat, & dati damni formulam editam, condemnatumque: addidit Mucianus aeſtimata lite decem libris.* Sed quibus viuario tantum incluſis nota impreſſa, vbi in libertatem naturalem euaſerint, occupantis fieri verius eſt. Accurata enim cuſtodia ſeu perpetua velut occupatione opus eſt, vt retineatur animal, cui per naturam inſita eſt infinita vis [8] vagandi, & quod perpetuo poſeſſioni renititur [9], quam nota aliqua hautquidquam fraenauerit. Vid. ZIEGLERVS loco dicto. Inde ex decoro falſam ſententiam delatoribus attribuit IVVENALIS Sat. 4. [v. 50. & ſeqq.] *Non dubitaturi fugitiuum dicere piſcem, Depaſtumque diu viuaria Caeſaris, inde Elapſum, veterem ad dominum debere reuerti.* Circa fugitiuos ſeruos [10] peculiariter legibus Romanis erat conſtitutum [11], vt domini etiam poſſeſſionem (ciuilem) eorum retinere intelligerentur; ne ſcilicet pro lubitu ipſi dominos poſſeſſionis commodo poſſent priuare. *L. 1. §. 14. L. 13. D. de Adquir. poſſ.* Id manifeſtum eſt, ſi alterius cuiusdam rei poſſeſſionem inuiti amittamus, puta, ſi quid in via nobis exciderit, eius dominium nobis non perire [12], nec inuentori adquiri; niſi poſtquam idem pro derelicto a nobis haberi conſtiterit; id quod ex neglecta inquiſitione fere intelligitur. Vnde ſi quis aliquid inuenerit, quod vltro a domino abiectum non ſit probabile, profiteri id debet, vt a domino recipi poſſit. Domino autem non adparente, recte res inuenta ab inuentore poterit retineri. AELIANVS V. H. L. III. c. 45. hanc legem Stagiritarum refert: ἃ μὴ κατέθȣ, μὴ λάμβανε, *quae non depoſuiſti, ne tollas.* IDEM L. IV. c. 1. *Biblii in via, ſi inciderunt in aliquid,*

one manſuefacto, & de panthera cicurata, conf. Photium in Eclogis) probauit Ioannes SCHEFFERVS de antiquorum torquibus §. 12. addens, ſe ipſum in cygnis apud Batauos id frequenter obſeruaſſe. Conf. de accipitre Regis Galliae, in extrema Finlandia necato, STIERNHOECK de iure Sueonum & Gothorum vetuſto. H.

8) Quae ratio parum ſolida eſt, ſed ex falſa AVCTORIS hypotheſi manat, qua dominium cum poſſeſſione finiri putabat. Vid. nota 1. ad §. 1. huius cap. potius dicendum erit, vel ſolam difficultatem dignoſcendi animalia e cuſtodia noſtra dilapſa, ſufficere praeſumtioni, qua quis dominio earum ſe abdicaſſe colligi debeat. Aliud autem omnino dicendum de animalibus ſignis & gnoriſmatibus diſtinctis, vtpote quae dominium non mutant.

9) Atqui AVCTOR infra in §. 14. tradit, occupationem obiecti occupabilis non deſiderare conſenſum. Verior igitur eſt ratio, quod in tali beſtia facile derelictio praeſumatur. H.

10) *Namque fugitiuus idcirco a nobis poſſideri videtur, ne ipſe nos priuet poſſeſſione.* L. 13. princ. de A. vel A. P. L. 1. §. 14. D. eod.

11) Vid. infra c. 9. §. 7.

12) Bene ICti veteres dicunt: *Qui alienum quid iacens lucri faciendi cauſſa ſuſtulit, furti obſtringitur, ſiue ſcit, cuius ſit, ſiue ignorauit; nihil enim ad furtum minuendum facit, quod, cuius ſit, ignoret,* L. 43. §. 4. D. de furtis. Apud PLAVTVM Act. IV. Sc. 7. verſ. 18. 19. ſeruo vidulum, quem in mari inuenerat, ſibi vindicare volenti, bene dominus, vir probus, reſpondet:

aliquid, nihil tollunt, quod non posuerunt. Non enim hoc inuentum, sed furtum arbitrantur esse. Similis lex Solonis apud Diogenem LAERTIVM L. I. [§. 57.] ἃ μὴ ἔθου, μὴ ἀνέλῃ. Add. PLATO de LL. L. X. sub init. Ex doctrina Confucii apud Chinenses, in via reperta, nisi qui ea amisisset, tollebat nemo. MARTINIVS Hist. Sin. L. IV. c. 21. Edictum Regis THEODORICI c. 58. Antiqui Ebraei, referente SELDENO L. 4. c. 4. legem Deuter. XXII, 1. ad gentilem negabant pertinere, sed tantum ad Israëlitam; ita tamen, vt si adpareat, dominum tale pecus pro derelicto habere, occupantis fiat. Distinguebant etiam illi inter res signatas & non signatas. De his recuperandis praesumebant dominum desperasse, non item de illis, nisi palam id profiteretur. Illas quoque sine praeconio publico, bis vel ter facto, retinere nefas, non item has. Cui fini in suburbio Hierosolymitano suggestus erat, ex quo res amissas praeco denunciabat. Apostatarum tamen res amissas restituendas negabant. Gentilium autem bona amissa hoc duntaxat respectu restituenda dicebant, vt ob eam humanitatem & ipsi humanius a gentilibus tractarentur. Adeoque isti rerum amissarum dominium statim cum amissione de iure naturali expirare statuebant; restitutionem autem earundem ex iure ciuili pendere. Quae opinio falsa sane, vti multae aliae, ex auaritia gentis, & hostili aduersus omnes alios odio profluxit.

§. XIII. SVB rebus, quae dominum amiserunt, etiam censetur thesaurus, siue pecunia, cuius dominus ignoratur. Vid. *L. 31. D. de A. R. D.* [1] *L. 67. D. de Rei vindic. L. 3. §. 3. D. de Adquir. possess.* Inde si quis vel metus caussa, vel custodiae sub terram pecuniam recondiderit [2], non est thesaurus; & qui eum abstulerit, furti est reus. Vti seruus ille apud PLAVTVM Aulularia, qui Euclionis ollam auro plenam amouerat. Thesaurus naturaliter, & citra diuersam dispositionem legum ciuilium fit inuentoris, id est, eius, qui eum adprehenderit, locoque mouerit [3]. Quia cuius dominus ignoratur, quamdiu ignoratur, moraliter censetur ac si dominum non haberet, essetque nullius, adeoque primo occupanti cedit. Quo loco tamen quaeri potest: vtrum quis in locis degens, vbi inuentori relinquunt talia leges ciuiles, ad adprobandum con-

Egone, vt quod ad me adlatum esse, alienum sciam,
Celem? minime istuc faciet noster Daemones.

Nec minus probe iidem ICti Romani, res in naufragio abiectas pristinorum dominorum manere aiunt. *Alia sane caussa est earum rerum, quae in tempestate leuandae nauis caussa eiiciuntur. Hae enim dominorum permanent, quia palam est, eas non eo animo eiici, quod quis eas habere nolit, sed quo magis eum ipsa naui maris periculum effugiat. Qua de caussa si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum committit*, §. 48. Inst. de rerum diuis. Add. Leuit. VI, 3. cum notis CLERICI, & quae infra dicentur ad cap. 13. §. 4. in fine.

§. XIII. 1) *Thesaurus est vetus quaedam depositio pecuniae, cuius non exstat memoria, vt iam dominum non habeat: sic enim fit eius, qui inuenerit, quod non alterius sit. Alioquin si quis aliquid vel lucri caussa, vel metus, vel custodiae, condiderit sub terra, non est thesaurus: cuius etiam furtum fit.*

2) Vel ignorans vendiderit, quale exemplum habet ZIEGLERVS L. II. de Iur. maiest. c. 29. §. 4. Add. MENOCHIVS Conf. 864. H.

3) Nisi alius operis caussa, veluti fossae fodiendae ergo conductus sit inuentor. *Nec enim propter thesaurum tunc fodiebat, sed alii rei operam insumebat, & fortuna aliud dedit.* L. 63. §. 3. D. de A. R. D. Add. BYNKERSHOECKII Obseru. II. 4.

conſcientiae inuentionis titulum omnino teneatur indicare publice, theſaurum abs ſe inuentum eſſe, etiam vbi adparuerit, dudum eundem ibi depoſitum? Nam vbi nuper eum depoſitum conſtat, quin id neceſſum ſit, non dubito. Vbi probabiliſſimum videtur, ſi quis theſaurum in proprio effoderit ſolo, eum ad hoc indicandum per conſcientiam non teneri; ſed poſſe eum id, quod inuenit, tantiſper retinere, quoad alius vltro inquirat, & cauſas probabiles occultationis & diſſimulationis ad id vsque tempus afferat. Nam ille, abs quo ager vel domus ad praeſentem dominum, theſauri inuentorem, peruenit, non praeſumitur ſciens reliquiſſe pecuniam abs ſe depoſitam, cum agrum vel domum alienaret. Neque ille, qui in alieno ſolo tale quid domino ſoli inſcio occultauerit, rei ſuae vindicandae occaſionem omiſiſſe creditur, vbi probabilis metus erat, ne in alterius manus ea perueniret. Aſt vero, qui in alieno ſolo theſaurum offendit, per conſcientiam videtur teneri ad quaerendum ex domino ſoli, ſaltem oblique, num ipſe eundem depoſuerit. Citra hoc enim non poteſt liquido conſtare, an non cuſtodiae duntaxat cauſa is a domino, vel ab alio, conſcio domino, ſit eo loci conditus. Caeterum ſuper hac re diuerſae apud diuerſos leges poſitiuae occurrunt [4]. Vid. GROTIVS L. II. c. 8. §. 7. PLATO L. XI. de LL. nec theſaurum, nec res quasuis alias deperditas, etſi ignorentur, cuius ſint, vult inuentori cedere, ſed ſuper illis oraculum conſuli, quod fieri iubeat. Quae nimia ſine dubio ſcrupuloſitas. Qualem in illo Philoſopho Sinenſi Chiungeio annotat MARTINIVS L. V. Hiſtoriae Sinicae; qui *nihil fas attingere ſtatuebat, quod iniuſtum, aut ab iniuſto eſſe ſuſpicaretur. Quare nec paternam domum inhabitabat, quod crederet a malis viris aedificatam; nec cibum a parentibus aut fratribus capiebat, inique partum timens.* Apud Ebraeos iuris fuiſſe videtur, vt theſaurus cederet domino agri, quod colligitur ex Matth. XIII, 44. Add. PLAVTVS Trinummo Act. 1. ſc. 2. v. 188. Et PHILOSTRATVS de vita Apollon. Thyan. L. VI. c. 16. Apud SPARTIANVM Hadrianus de theſauris ita cauiſſe legitur, *vt ſi quis in ſuo reperiſſet, ipſe potiretur: ſi quis in alieno, domino daret; ſi quis in publico, cum fiſco aequaliter partiretur.* Apud PHILOSTRATVM in vitis Sophiſtarum L. 2. in Herode: & ZONARAM Tom. II. cum Atticus, Herodis pater, grandem theſaurum in ſua domo inueniſſet, ſuper eo ad Neruam Imperatorem ſcripſit, *quid de eo faciendum*

4) Lege Conſtantini quisquis theſaurum reperiſſet, ad fiſcum vltro deferre debuit, & dimidium loci domino conceſſum, ad quartam ſequentes Impp. redegerunt. Vid. *L. 1. & 2. C. Theodoſ. de Theſaur.* Theodoricus Rex Gothorum inuentos theſauros totos fiſco ſuo vindicabat, eorum inueſtigationem Comiti demandans apud CASSIODORVM IV. Variorum 34. & VI. c. 8. vbi ratio additur: *Sine damno inuenta perdit, qui propria non amittit.* Ius hoc fiſcale ſua aetate exoleuiſſe gratulatur CALPVRNIVS, ſeculi tertii ſub Caro Imperat. Poëta, Ecloga 4.

Iam neque damnatos metuit - - - ligones
Foſſor, & inuento, ſi fors dedit, vtitur auro:
Nec timet, (vt nuper) dum iugera verſat arator
Ne ſonet offenſo contraria vomere maſſa,
Iamque palam preſſo magis ac magis inſtat aratro.

Henricus de KNYGTON de euentibus Angliae ad A. 1087. memorat inter alias legem Angliae ſub Willielmo I. *Theſauri de terra Regis ſunt, niſi in eccleſia vel coemiterio inueniantur.* Adde quae ex LL. Francorum & Imperii noſtri adduxi Diſſ. de Superiorit. territor. §. 45. 46. H.

§. XIV. 1) *Item ea, quae ex hoſtibus capimus, iure gentium ſtatim noſtra fiunt - - - Bello capta - - - eius fiunt, qui primus eorum poſſeſſionem nactus eſt.* §. 17. Inſt. de rerum diuiſ. Vid. L. VIII. c. 6. §. 17.

dum iuberet. Cui Nerua: *Vtere*, inquit, *quae inueniſti.* Cum autem Atticus denuo ſcriberet; *ſe magnitudine theſauri ſuperari: abutere*, inquit, *inuento, quando tuum eſt.* Add. Conſtitutiones SICVLAE L. III. tit. 31. Apud PHILOSTRATVM de vita Apollonii Thyanaei L. II. c. 15. hic, lite inter venditorem & emtorem agri orta, iubet inſpici, vter vir melior ſit; id quod pro communi regula haberi nequit.

§. XIV. INTER ILLA, quae per occupationem adquiruntur, a ICtis Romanis referuntur quoque res hoſtium. Vid. *L. 1. §. 1. D. de Adquir. poſſeſſ.* [1] Quod vt recte intelligatur, ſciendum eſt, per ſtatum hoſtilem, vti caetera iura pacifica, ita & effectum dominii aduerſus hoſtem abrumpi hactenus, vt non amplius quis teneatur ab illius rebus manus abſtinere, niſi qua humanitas ſuaſerit. In bello ergo res hoſtium in ordine ad alium hoſtem redduntur velut dominio vacuae; non quod hoſtes per bellum ipſo iure rerum ſuarum domini eſſe deſinant, ſed quia illorum dominium non obſtat hoſti, quo minus eas res auferre, ſibique habere poſſit. Prorſus vti ad rei vacuae dominium adquirendum ſola adprehenſio ſufficit. Etſi in bello qui res hoſtium occupatum eunt, non ſegnius repelli poſſint & ſoleant. Notandum tamen, rerum bello captarum dominia vltimam firmitatem adquirere, quando is, cui illae ereptae fuerunt, per pacem praetenſioni ad eaſdem renunciat. Habet autem & hoc bellum peculiare, quod in iſto per violentam occupationem etiam imperium in homines poſſit quaeri [2]. Occupatio enim [3] in obiecto occupabili nullum ponit conſenſum; ſed ſola duntaxat occupantis adprehenſione, & abſentia iuris in obiecto occupationem impedientis abſoluitur. Alias enim ſub obiecto occupationis non continentur homines [4], ſiue illi iam ſint ſub alterius imperio, ſiue naturali gaudeant libertate, excepto duntaxat caſu, quando a parentibus proles fuit expoſita [5]. Vid. HOBBES de Ciue c. 9. §. 4. Nam vti reliqua iura, ita & libertatem hic comitatur effectus, vt abs me abire nequeat in alium hominem non hoſtem, niſi meo conſenſu. Inde vbi cum perſona, nullo relicto haerede ex teſtamento aut lege ſuccedente, extinguuntur omnia iura, quae in res aut perſonas habuit, res quidem cedunt occupanti, ſubiecti autem in naturalem abeunt libertatem. Neque enim vnquam ho-

2) *Adeo quidem, vt & liberi homines in ſeruitutem noſtram deducantur, qui tamen, ſi euaſerint, noſtram poteſtatem, & ad ſuos reuerſi fuerint, priſtinum ſtatum recipiunt.* §. 17. Inſtitut. de Rer. Diu.

3) Hanc periodum, quae paullo poſt demum legebatur loco non ſuo, Cl. BARBEYRACVM ſequuti, hic exhibemus.

4) Turcae tamen prae ſe ferre ſolent, peregrinos, qui terras eorum ingrediuntur, protenus ſeruos ſuos eſſe, & ſibi ius eſſe, bona eorum publicandi, niſi ſint ex gente amica, vel foedere iuncta. Vid. BYNCKERSHOEKIVS de Dominio maris cap. 1. Simile ius in peregrinos apud Germanos olim exercitum per Wildfangiatum & aliud circa ſpolia naufragorum, quibus parum diſpar ius Albinagii apud Gallos.

5) Conf. infra L. VI. c. 2. §. 3. Apud SENECAM eſt V. Controu. 4. *Expoſiti nullo in numero ſunt: ſerui ſunt. Hoc legumlatori viſum eſt.* Conf. *L. 1. C. Theodoſ. de Expoſitis.* Enimuero citra legem huiusmodi puto verius, prolem expoſitam, vbi adulta fuerit, poſſe ſe in libertatem aſſerere; modo ſumtus educationis vel pecunia vel operis ſuis educatori rependat. Et hoc forte AVCTOR ipſe voluit L. II. de Offic. hom. & ciu. c. 3. §. 9. dicens: illum qui prolem expoſitam ſuſtulerit atque educauerit, in paternum ius ſuccedere. Apud QVINTILIANVM eſt Declamat. 278. de patre: *recipere illum* (expoſitum) *niſi ſolutis alimentis non potuiſti.* Adde quae AVCTOR infra habet L. VI. c. 3. §. 11. & PLINIVM L. X. Ep. 67. H.

minem tam abiecti animi fuisse crediderim, vt libertatem suam vltro deserat, & velut pro derelicta habeat. Nam si vel maxime alicui seruire allubescat; saltem tamen electionem domini sibi reseruabit. Equidem GROTIVS L. II. c. 3. §. 4. inter obiecta occupationis etiam imperium videtur referre, dum in rebus, quae nullius sunt, duo statuit occupabilia, imperium, & dominium, quatenus ab imperio distinguitur. Id tamen dextre explicandum. Nam imperium proprie in homines dicitur, quod extra bellum, & casum supra dictum occupatione nequit adquiri; quia qui non est alterius, suus est, non nullius. Improprie autem imperium dicitur in locum siue territorium; cuius hic est effectus, vt nemo sibi istum locum vsurpare possit citra consensum illius, qui in eum imperium habere dicitur; & qui ad tempus duntaxat illum locum ingreditur, tantisper ipsius iurisdictionem cogatur agnoscere. Enimuero hoc imperium proprie est effectus dominii in eum locum constituti, & nonnisi consequenter aliquid imperii in hominem inuoluit. Quod enim meum est, id vtique citra meum consensum nemo vsurpabit. Qui autem locum meum ingreditur, saltem hactenus directioni meae subiicitur, ne per eum dominium istius loci mihi reddatur deterius.

CAPVT

§. I. * Accessionis nomine intelliguntur, *quaecunque aliis iuncta, siue adiecta suo Principali cedunt*, L. 23. §. 5. D. de R. V. Ac bene iam animaduertit TITIVS Obseru. CCXCVII. accessionem non indistincte esse modum acquirendi *originarium*, quum saepe per accessionem dominium a persona in personam transeat, imo plura accessionum exempla dentur, in quibus nulla acquisitio occurrat, sed ei tantum peragendae partium consensus, aut lege positiua occasio praebeatur.

§. II. * Quae regula parum adaequata est. Quare e re erit, duas ei alias hoc loco substituere.

* *

CAPVT VII.
DE ADQVISITIONIBVS ACCESSIONVM.

I. *Accessiones quotuplices?*
II. *Accessiones regulariter pertinent ad dominum rei.*
III. *Fructus quotuplices?*
IV. *Foetus animalium pertinent ad dominum matris.*
V. *Consita solo cedunt.*
VI. *Aedificia quatenus solo cedant?*
VII. *Charta cedit Scripturae;*
VIII. *Tabula picturae:*
IX. *Purpura vesti.*
X. *De specificatione.*
XI. *De alluuionibus integrarum regionum;*
XII. *Et agrorum priuatorum.*

HABENT hoc pleraeque res dominio hominum subiectae, vt non in eodem statu permaneant, sed variis auctibus exuberent. Quaedam enim intrinsece suam substantiam dilatant: quibusdam extrinseca incrementa accedunt; aliae heterogeneis fructibus exuberant; multis per formam industria hominum superinductam pretium accrescit. Quae omnia vno vocabulo *Accessionum* * comprehendi possunt, & in duas potissimum classes diuiduntur. Quaedam enim citra factum hominis ex sola natura istarum rerum proueniunt; quaedam facto & industria hominum in solidum, aut ex parte procurantur.

§. II. CIRCA istas haec est generalis regula; vt qui est dominus rei, ad eundem quoque pertineant istius accessiones *. Id quod ex ipsa dominii natura, eiusdemque primitus introducti fine manifeste profluit; cum multae res frustra possiderentur, si fructus spectarent ad alios; & pax humani generis nequidquam promoueretur, si pari iure accessiones praetendere alii possent cum eo, qui corporis dominus cluet. Inde non opus est dominium accessionum deriuare a titulo occupationis fictae, qua id, quod rei nostrae accedit, velut mediante ista re videamur occupare; aut qua res nostra propter praeeminentiam ad se aliam trahere intelligatur.

§. III.

tuere. Igitur, *Si I. id, quod rei nostrae accedit, vel ex ipsa re proueniat, vel opera nostra producatur, aut extrinsecus aduenien: nullius sit, domino id naturaliter acquiritur, nisi ius acquirendi in alium translatum fuerit. Si contra II. res, aut opera accedens vel in totum, vel pro parte alterius sit, tum naturaliter oritur communio, nisi transferendi dominium voluntas interueniat, quae tamen plerumque deficit.* TITIVS Obseruat. CCXCVIII. IDEM ad Compend. Lauterbach. Obseru. MXVIII. & Iuris priuati Rom. Germanici L. III. c. 5. §. 25. & seqq. Finitur autem haec communio, ita, vt acquisitioni per accessionem locus fiat, si vel consensu partium, vel legis dispositione aliud cautum sit.

§. III. *FRVCTVVM* nomine [1]. ſolent potiſſimum venire incrementa, multiplicationes, & emolumenta rerum quarumuis; niſi quod animalia ex aliis animalibus prouenientia peculiariter *foetus* [2] adpellentur. Fructus vſitatiſſime ſolent diuidi in eos, qui ex re ipſa proueniunt; & qui occaſione duntaxat rei percipiuntur. Illos vocant *naturales*; hos *legitimos* ſeu *ciuiles*. Inter naturales quidam ſola naturae operatione citra culturam & induſtriam [3] humanam proueniunt [4]; in aliis rebus per induſtriam humanam operoſiorem aut faciliorem naturae foecunditas aut habilitas eſt procuranda [5]. Vnde hi fructus ſolent etiam vocari *induſtriales*. Ciuilium fructuum exempla conſpiciuntur in vſura [6], penſione rerum locatarum, vectura & ſimilibus [7]. Caeterum prioris generis fructus, quamdiu non ſunt ſeparati, pars rei, a qua proueniunt, cenſentur, *L. 44. D. de Rei vindic.* ſeparati diſtincte velut exiſtere intelliguntur. Vtrique naturaliter pertinent ad eum, qui eſt dominus rei [8], ex qua proueniunt.

§. IV. CIRCA foetus [1] animalium plerisque placuit, vt illi ventrem ſequerentur, & ſint eius, cuius eſt mater, non cuius eſt pater. Vid. *L. 5. §. 2. de Rei vindic.* [2]. Cuius non iſta ſolum ratio eſt, quod pater plerumque ignoratur [3]; ſed quia foetus aliquando pars matris, nunquam pars patris fuit [4]; & quia longe pluris aeſtimandum eſt, quod heic mater, quam quod pater confert: vtut fortaſſe ſi vterque tanquam cauſa phyſica conſideretur, pari paſſu ambulent. Nam non eſt quaeſtio, vaccae magis, an tauro imputari poſſit, vt exiſtat vitulus; ſed an is magis ad illius, an ad huius dominum pertineat. Atqui pater leuiter opera ſua defungitur, ſic vt ipſius domino parum aut nihil decedat: mater autem dum vterum gerit, ad alia fere eſt inutilis, & ſolicite alenda. Ergo iſte ſaltem aequas partes cum hoc praetendere nequit; prae-

§. III. 1) ICtis Romanis fructuum nomine veniunt emolumenta, deductis impenſis, quae quaerendorum, cogendorum, conſeruandorumque eorum gratia fiunt. *L. 36. §. 5. D. de Hereditatis petitione L. 1. C. de Fructibus.*

2) Eadem tamen etiam fructuum nomine venire, curioſe annotat. NOODTIVS Obſ. I. c. 10.

3) Quales ſunt foenum, baccae arborum ferarum, ligna caedua, mineralia, marmora & reliqui fructus, *quos ipſa volentia rura ſponte tulere ſua.*

4) VIRGILIVS II. Georgic.

Principio arboribus varia eſt natura creandis:
Namque aliae, nullis hominum cogentibus, ipſae
Sponte ſua veniunt.
Pars autem poſito ſurgunt de ſemine. H.

5) Veluti in tritico, oleo, vino, pomis.

6) Et differunt: nam quidam ſingulis momentis, quidam per interualla percipiuntur. Vid. *L. 26. D. de Vſufructu.* H.

7) Praediorum vrbanorum penſiones pro fructibus accipiuntur in *L. 36. D. de vſuris & fructibus.* Operae quoque ſeruorum in eadem erant cauſſa, qua ſunt penſiones, item vecturae nauium & iumentorum, *L. 29. D. de Heredit. petit.*

8) Vid. infra c. 13. §. 8. ſequ. H.

§. IV. 1) Apud Romanos in numero fructuum non erat infans ex ancilla editus, quoniam abſurdum videbatur, hominem in fructu eſſe: cum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparauerit, *L. 37. Inſt. de rerum diuiſ.* Aliis verior ratio videtur, quia ancillae non comparantur vt pariant, ſed vt operas praeſtent *L. 27. princ. D. de Heredit. petit.* V. VINNIVS ad d. §. Inſtit.

2) *Si equam meam equus tuus praegnantem fecerit, non eſſe tuum, ſed meum, quod natum eſt.*

3) Hinc ipſe GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 7. §. 5. docet, ideo natos maternae eſſe conditionis placuiſſe gentibus, quia ſeruiles concubitus nec lege nec certa cuſtodia eſſent conſtricti, ita vt nulla ſufficiens praeſumtio patrem indicaret. H.

4) ARISTOTELES L. II. de Generat. animal. c. 4. ait: τὸ θῆλυ παρέχειν σῶμα καὶ ὄγκον, *a foemina corpus & magnitudinem praeberi*, & deinceps: ὕλην παρέχειν τὸ θῆλυ, τὴν δ' ἀρχὴν τῆς κινήσεως τὸ ἄῤῥεν, *materiam praebere foeminam principium motionis marem.* Conf. I. *de generat. animal. c. 21.* Habet igitur heic locum quod IVLIANVS Lib. 25. pr. & §. 1. D. de vſuris

praesertim cum vnus masculus pluribus foemellis impraegnandis sufficiat. Si quis tamen eum in finem admissarios alat, sine dubio aliquid ipsi pro eorundem vsu debetur [5]. Add. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 8. §. 18. Et FELDEN ibidem.

§. V. PLANTATA quoque & consita solo cedere dicuntur [1], & surculi stirpibus, quibus inseruntur; quod ista non tantum solo alantur, sed & velut in vnum cum solo coalescant, & pars eiusdem fiant. Inde etiam requirunt, vt radices egerit [2]: ante id enim manere, cuius fuerant. Id quod tamen GROTIO L. II. c. 8. §. 22. iuris positiui, non naturalis videtur; quippe cum alimentum rei iam exisistentis pars duntaxat sit. Igitur ius tantum in partem eius rei dominum soli posse praetendere, neque ob id domino seminis, plantae, aut arboris naturaliter ius suum perire; adeoque communionem heic locum habituram. Enimuero his non obstantibus, ratio legibus Romanis constat. Non enim hoc volunt, vt dominus seminis, plantae, aut arboris, siquidem bona fide egit, rei suae iacturam faciat; neque illud prohibent, quominus domini soli, & plantae, si velint, rem illam deinceps communem habeant, prout vsus soli, aut nobilitas plantae partes vtrique ratas assignauerit. Sed quia illae nolunt aliquem adigere, vt in communione inuitus permaneat, & vero istae res diuisionem non admittunt; igitur quaeritur, vtri aequius sit rem totam assignari, cum hoc tamen onere, vt alteri aestimationem eius, quod ipsius fuit, soluat; domino soli, an seminis? Heic cum frequentius sit, vt ista solo iam coalita translationem commode non admittant [3], & extra solum seruari omnino nequeant; & vero incongruum videatur, plantae alicui temporariae solum immobile cedere; igitur in vniuersum placuit, insita solo cedere, vt tamen dominus soli pretium seminis aut plantae alteri, vbi bona fide

ris dixit: *in percipiendis fructibus magis corporis ius, ex quo percipiuntur, quam seminis, ex quo oriuntur, aspici.* Conf. HVBERVS Praelect. ad Digest. de A.R. D. §. 9. AVCTOR infra L. VI. c. 3. §. 9. H.

5) Id equimentum vocat VARRO apud Noricum. H.

§.V. 1) *Si* Titius *alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit. Et ex diuerso, si* Titius *suam plantam in* Maeuii *solo posuerit*, Maeuii *planta erit: si modo vtroque casu radices egerit: ante enim quam radices egerit, eius permanet, cuius fuerat .... Qua ratione autem plantae, quae terra coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quae sata sunt, solo cedere intelliguntur*, §. 31. 32. D. de Rer. diuis. De arbore, quae radices egerit in fundum alienum, videatur Hieronymus MAGIVS Miscell. IV. 7. TITIVS porro ad Lauterb. MXX. & THOMASIVS de pretio affectionis in res fungibiles non cadente cap. III. 63. quibus absurdae, prae subtilitate, ICtorum sententiae videntur, sed frustra. Conueniebat enim hac parte magnopere studium subtilitatis fini & instituto eorum, quod erat iurisprudentiam habere in latenti, edomandae plebis ergo. De dominio quippe arborum inter homines fere agrestes ideoque simplices quaeritur, quibus maximam admirationem mouent latebrae & recessus artis, qua (1) arbor in confinio posita eius est, cuius in fundum radices egerit & (2) eadem si in vtriusque fundum radices egerit, communis pro *indiuiso* habetur, quoad infixa manet, loco eruta communis fit pro diuiso *L. 8. pr. §. 1. D. de A. R. D.* Vt natura sola contenti essent, peti ab iis non poterat, prudentiam scilicet ciuilem, non naturalem professis.

2) Quod restringendum ad plantata per verba Institutionum quae exhibuimus in nota praecedente & multo magis per L. II. C. de R. V. cuius verba haec sunt: *Si quis sciens alienum agrum seuit*, vel PLANTAS *imposuit, postquam* HAE *radicibus terram fuerint amplexae, solo credere rationis est.* Et quis colligeret grana per sationem terrae semel insita?

3) Imo, vt obseruat THOMASIVS in d. disser-

fide egit[4], persoluat[5]. Quamquam si vili aliquo semine solum quis meum conseuerit, quod ego nobiliori semini destinaueram, ne ad semen quidem soluendum teneri videor; cum damno mihi sit, ignobili segete agrum meum occupari. Quod si autem translationem admittant plantae, nobiliores praesertim, quam est vsus soli; sine dubio aequitatis fuerit, vt domino plantae concedatur eam alio auferre, soluto quanti fuit vsus soli. Quo loco obseruanda est lex Solonis[6] apud PLVTARCHVM Solone: [pag. 91. D. Ed. Wechel.] *Aliam arborem qui in agro suo plantaret, eum a vicino absistere pedes quinque imperauit: qui ficum aut oleam, nouem; quod radices hae agant longius, neque sit omnibus earum innocens vicinia, sed & alimentum eripiant, & halitum efflent aliquibus infestum.* Conf. *L. 7. §. 13. D. de Adquir. rer. dominio.*

§. VI. EADEM fere ad aedificia, quae in alieno solo, aut ex aliena materia in proprio solo extruuntur, possunt adplicari. Equidem si aedificium sit mobile, non est dubium, quin in id dominus soli nullum ius habeat; modo transferatur, & soluatur, quantum per id solum fuit deterius redditum. Vid. *L. 39. D. de Rei vind. L. 60. D. de A. R. D.*[1] Si ex mea materia alius sibi aedes extruxerit, vt plurimum praestat, me eius pretium, quam ipsam materiam recipere; cum quae semel vni aedificio adaptetur, alteri fiat inhabilis. Quod si tamen materia per aedificationem non sit reddita deterior, & ea ipse opus habeam, nec aliunde commode nancisci similem queam; aequum est, vt mihi materiam meam tollere concedatur. Id quod cum leges XII. tabularum prohibent,

dissertatione de pretio affectionis in res fungibiles non cadente, hae res plerumque tales sunt, vt restitutio commodissime fieri possit per alias similes eiusdem generis, aut valore praestito in pecunia numerata. Et pauci admodum inueniuntur domini, qui hanc restitutionem non aequi bonique consulant. Quae obseruatio Thomasii iis auctoris adiici meretur.

4) Si enim hoc fecerit mala fide, sciens, fundum alienum esse, merito & operae & frumentorum iacturam facit. Alias quilibet in agro alieno sereret, exiguum faciens periculum, si sata in eodem genere reciperet. Quodsi annonae caritas superuenerit, aequum erit, frumenta ei linqui, qui fundum conseuit, & domino fundi satisfieri eo, quanti vsus fundi fuerit, THOMASIVS Iurisprud. diu. L. II. c. 10. §. 227.

5) Ita soluitur obiectio GROTII, ob alimentum domino seminis, plantae aut arboris ius suum naturaliter non perire. Nam si displicuit communio, nihil superest aliud, quam vt dominus plantae vel seminis pretium recipiat. H.

6) Quam CAIVS etiam retulit in *L. final. D. Fin. regundor.* H.

§. VI. 1) Titius *horreum frumentarium nouum ex tabulis ligneis factum, mobile in* Seii *praedio posuit: Quaeritur, vter horrei dominus sit? Respondit, secundum quae proponerentur, non esse factum Seii.* L. 38. D. de R. V.

2) Ratio legis erat, ne propter vnicum tignum integram domum dirui necesse esset, §. 29. Inst. de rerum. diuis. *Cum in suo solo aliquis ex aliena materia aedificauerit, ipse intelligitur dominus aedificii: quia omne, quod solo inaedificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiae dominus fuerat, desinit dominus eius esse: sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere propter legem XII. tabularum, qua cauetur:* NE QVIS TIGNVM ALIENVM AEDIBVS SVIS IVNCTVM EXIMERE COGATVR: *sed duplum pro eo praestet per actionem, quae vocatur de tigno iuncto. Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua aedificia fiunt. Quod ideo, prouisum est, ne aedificia rescindi necesse sit. Quodsi aliqua ex caussa dirutum sit aedificium, poterit materiae dominus, si non fuerit duplum iam consequutus, tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.* Tractatur in hoc loco Institutionum tam de bonae, quam de malae fidei possessore, & vterque in *duplum* condemnatur propter tignum alienum aedibus suis iunctum, ille propter dolum, hic propter culpam, saltem praesumtam, & qua deficiente, si quid interdum contigerit iniqui, vtilitate id pensetur publica, qua ciuium sic bona fides intenditur. Ita minime necesse est, vt cum Gerardo NOODT ad Pandectas p. 193. A. verba, *si non fuerit duplum iam consequutus*, deleamus in §. 29. Inst. de Rer. diuis. Nam *L. 2. D. de tigno iuncto* detrahitur per Institutiones, tanquam compositione

bent, alia tamen via domino materiae consulebant, data actione in duplum, de tigno iuncto [2]. Sin autem ex sua materia in alieno quis solo aedificauerit, vbi sciens hoc fecit, vix dolo videtur posse carere [3], & siquidem propositum ipsi fuerit solum illud domino intercipere, non videtur, dominus soli teneri, vt pretium materiae, mercedesque fabrorum soluat, vtue concedat, istum materiam iterum tollere, diruto quod extructum est. *Lex Longobardorum L. I. tit. 27. §. 1.* Vbi dolus abfuit, nec ita tolli queat aedificium, quin penitus dirui necessum foret, placuit Romanis legibus, solo cedere aedificium [4], ita tamen, vt si aedificator sit in possessione, dominus soli soluat mercedes fabrorum, & pretium materiae. *Edictum Regis Theodorici c. 137.* Nam etsi plerumque pluris sit quod superstruitur, quam solum, & superficies; tamen putarunt inconueniens esse, rem immobilem attrahi per talem, quae saltem per partes loco moueri queat [5]. Nihilominus si dominus soli ista parte fundi, qua aedificium est extructum, facile carere queat, neque illi commodum sit, aedificii pretium soluere, aequissimum videtur, vt recepto soli pretio aedificium alteri relinquat. Conf. *L. 7. §. 10. 11. 12. D. de A. R. D.*

§. VII. ENIMVERO quod regulam illam; inaedificata, aut insita solo cedunt, ICti Romani ad chartas quoque & membranas extenderint, id parum arridet. Vid. *L. 9. §. 1. D. de A. R. D.* [1] Scilicet vt si ego bona fide quid alterius chartae inscripserim, id ei omnino concedere cogar, recepta scriptionis mercede. Quin potius, cum regulariter pluris sit scriptura, quam charta, ae-

 quis-

tione posteriores. Neque THOMASIVM audimus, qui in differt. de pretio affectionis c. III. §. 59. & seq. contendit, Tribonianum sententiam veterum, qui de malae fidei possessore tantum loquuti sint, non satis percepisse, ideoque in bonae fidei possessore non admittendum censet §. d. Hoc enim non est soluere nodum, sed scindere, quum cuiuscunque scrupuli culpa in Tribonianum reiici possit.

3) *Ex diuerso, si quis in alieno solo ex sua materia domum aedificauerit, illius fit domus, cuius & solum est. Sed hoc casu materiae dominus proprietatem eius amittit: quia voluntate eius intelligitur esse alienata, vtique si non ignorabat, se in alieno solo aedificare: & ideo licet diruta sit domus, materiam tamen vindicare non potest,* §. 30. Inst. de rerum diuis.

4) „Certe illud constat, si in possessione constituto aedificatore soli dominus petat suam esse, nec soluat pretium materiae & mercedes fabrorum posse eum per exceptionem doli mali repelli. Vtique si bonae fidei possessor fuerit, qui aedificauerit. Nam scienti, alienum solum esse, potest obiici culpa, quod aedificauerit temere in eo solo, quod intelligebat alienum esse.“ *L. 7. §. 10. 11. 12. §. 12. D. de A. R. D.*

5) Et quae non potest non vt accessio considerari. Quam rationem ICti Romani perpetuo fere in oculis habuerunt *L. 23. §. 5. de Rei Vindicat. L. 19. §. 13. de Auro & argento legat. L. 26. §. 1. de A. R. D.* Est autem eius in quibusdam exemplis tanta aequitas, vt demonstratione non egeat. Fac enim agrum, e loco suo emotum, alterius agro superimponi, quod bis in Anglia factum A. MDLXXI. & MDLXXXIII. refert ad hunc annum CAMDENVS in vita Elisabethae, vix dubitari potest, illum huic cedere. Conf. HVBERVS Part. 1. L. 4. Digress. 22. H. [Imo rectius is communiter vtrique addicetur, aequius enim est, vt ne vnus solus damnum omne sentiat.]

§. VII. 1) „Litterae quoque licet aureae sint, perinde chartis membranisue cedunt, ac solo cedere solent ea, quae inaedificantur, aut inseruntur: ideoque si in chartis membranisue tuis carmen vel historiam, vel orationem TITIVS scripserit, huius corporis non Tu, sed TITIVS dominus esse videris. Sed si a TITIO petas tuos libros, tuasue membranas, nec impensas scripturae soluere paratus sis: poterit se TITIVS defendere per exceptionem doli mali, vtique si earum chartarum membranarumue possessionem bona fide nactus sit.“ *§. 33. Inst. de Rerum diuis.* Vid. nota 2. ad §. sequentem. Neque confestim absurdi, quod a compluribus fieri video, accusari possunt placita ciuilia, nixa regula arbitraria, qua *Accessorium sequitur suum principale*, cuius consequentiae ciuiliter acceptae eo pulchriores sunt, quo strictius verbis regulae inhaerent & magis a sensu communi recedunt, quoniam sic facilius ille ICtorum obtinetur finis, quo id potissimum agebant, vt in latenti esset iurisprudentia.

quissimum est, vt alter recepto chartae pretio sit contentus. Praesertim cum illud haut absurde a quibusdam addatur [2], chartam vtendo quodammodo perire & consumi: adeoque scripturam ab aedificatione diuersae esse naturae. Nam tunc demum chartae velut essentia integra persistit, si pura sit, ita vt quidlibet ei inscribi possit. Vbi quid ei inscriptum est, in libri, epistolae, commentarii, nomen transit. Igitur charta conscripta hactenus mihi perit, quod mihi iam non amplius sit integrum quiduis eidem inscribere. Adeoque pretio eius recepto, quod querar vltra non habebo; cum alia eundem aeque vsum praebere possit.

§. VIII. Rectivs iidem de pictura tradidere, quod huic tabula cedat [1]; quippe cum regulariter longe maioris sit illa, quam haec: & facillimum sit, alicui recepto pretio tabula carere, vulgari re, & cuius passim est copia. Quae ratio tamen ostendit, per aequitatem interdum contrariae decisioni locum esse: puta, si proletarius aliquis pictor, & qui cupressum tantum nouit simulare [2], pretiosae tabulae quid illeuerit, quod deleri satius sit; aut si in lamina aurea, argentea; vel in gemma aliquid sit expressum. Sic & valde impudens foret, qui vbi in alieno pariete quid pinxisset, statim domo illa vt sibi cedatur vellet postulare. Quin etiam cum impensa illa fuerit voluptuaria, vix a domino aedium mercedem pingendi poterit repetere; nisi forte istius facultates eiusmodi sint, vt talem impensam lubenter facturus fuisse videatur. Add. *L. 38. D. de Rei vindic.*

§. IX. Pvrpvram alieno vestimento intextam, vtut pretiosiorem, vestimento tamen cedere, itidem ab ICtis Romanis traditum. Id quod dupliciter potest intelligi; vt vel stamini suo viliori quis aliena fila purpurea velut tramam intexuerit: vel vt pannum purpureum suo vestimento adaptauerit. Priori casu quin iste pannus domino purpurae addici debeat, vix dubium est. Nam non semper illud loco accessorii est habendum, citra quod alterum non potest exsistere, quodque alteri sustinendo quasi physice substernitur [1]: sed omnino etiam pretii est habenda ratio, vt scilicet res maioris pretii caeteris paribus

2) Ab Hotomanno ad §. 33. Inst. de rer. diuis. H.

§. VIII. 1) Imo in Iure ciuili locus non est ratiocinio puro & simplici. Satis hic est, nouisse voluntatem legislatoris, quae, siue veteri regula nitatur, *Accessorium sequitur suum principale*, siue artis dignitatem obtendat, solum ciuibus obsequii honorem relinquit. Ita autem de pictura Iustinianus differit in §. 34. Inst. de rerum diuis. *Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturae cedere; aliis videtur, picturam (qualiscunque sit,) tabulae cedere: sed nobis videtur melius esse, tabulam picturae cedere. Ridiculum est enim, picturam* Apellis, *vel* Parrhasii *in accessionem vilissimae tabulae cedere.* Si solam aequitatem spectemus, satis expedita videri poterit Auctoris sententia. Sed hanc solam sequi non possumus, quando Ius ciuile interpretamur. Aberrat enim hoc a natura & indole eius, qua in omni iure ciuili multum datur placitis arbitrariis. Proinde male iudicarunt, qui apud Bergerum in notis ad Lauterb. titulo de acquirendo rerum dominio, dominium vmbellae, quam vxor suis quidem sumtibus comparasset, maritus autem pingi curauerat, vxori, non marito addixerunt. Non enim eis datum erat iudicare secundum rationem puram, sed iudicare secundum ius ciuile, quo dominium vmbellae ad maritum transierat.

2) Horativs de Arte Poëtica vers. 19. 20.

Sed nunc non erat his locus: & fortasse cupressum
Scis simulare.

quod Romanis propter frequentiam funerum, quibus cupressi saltem pictae adhibebantur, plane quotidianum & vulgare erat.

§. IX. 1) Permutantur hic ab Avctore, festinante, vt videtur, ideae. Sic enim scribere voluit:

tibus ad se trahat viliorem. Equidem id necessum est, vt illud rei cedat, quod sine illa esse non potest, seu vt quod adiuncti rationem habet, sequatur suum subiectum, siquidem loquamur de physica rerum concomitantia. Verum in assignandis rerum dominiis, vbi inprimis pretia & vsus earum spectantur, & quam facile quis aliqua re carere queat, ista ratio haut semper militare potest. Quod autem GROTIVS dicto loco §. 21. ait, *vt rei maiori adquiratur minor, esse naturale facti, non iuris;* id in hunc sensum admittimus; de facto quidem, quod maioribus est viribus ad se trahere posse id, quod minus est validum: sed non semper iure fieri, vt validior ad se rapiat rem imbecillioris, aut vt quis rem suam minorem amittat, si cum maiore fuerit coniuncta. Quemadmodum qui fundi pro vicesima parte est dominus, aeque dominus manet, quam qui partes habet nouendecim. Enimuero proprie heic disceptatur, non an cuius sit pars maior, debeat lucrari partem minorem; sed quae via sit ineunda negotii expediendi, si duo ad dominium vnius rei concurrant, quam neque diuidere, neque communiter habere possunt, aut volunt. Heic sane vni integra res erit adiudicanda [2] cum hoc onere, vt alteri suae partis aestimationem soluat. Verum vtri res sit adiudicanda, ex rei praeualentia, domini indigentia, & similibus circumstantiis erit decernendum. Sic vbi pannum meum purpureum alter suae vesti adaptauerit, licet forte purpura pretiosior sit, melius tamen est, vt ego recepto pretio vestem illi relinquam integram. Nam si ea sit dissuenda, alter damnum patietur; & quid mea interest, lacerum mihi pannum restitui? Vestes autem ad alterius corpus aptatae vtplurimum nobis sunt inutiles, aut minus congruae. Et sane in tota hac materia commodius ex inspectione negotiorum singulorum quid aequum sit deprehendi potest, quam ex vniuersali aliqua definitione.

§. X. CIRCA specificationem [1] ab initio obseruandum, eam inter modos adquirendi originarios proprie referri non posse. Nam cum naturaliter nihil fiat, nisi ex materia praeexistente, igitur videndum est, cuius sit ea ma-

voluit: *Quod ab altero commode separari nequit, & Physice ei, vt ita dicam, insitum est.* Ceterum hic casus huc non refertur in Iure Romano, quo ad specificationem pertinet, de qua AVCTOR, agit in §. sequente. Quicquid sit, si solum sensum communem sequamur, officio suo defungitur is, qui intexuit, si vel pretium purpurae, vel tantumdem purpurae praestet, modo purpuram intexuerit bona fide. Aliter ICti Romani in L. 23. §. 4 D. de R. V. *In omnibus igitur istis*, inquit Paullus, *in quibus mea res per praeualentiam alienam rem trahit, meamque efficit, si eam rem vindicem, per exceptionem doli mali cogar pretium eius, quod accesserit dare.* Quibus praecedunt haec verba: *Sed necesse est ei rei cedi, quod sine illa esse non potest. §. 3.*

2) Et cum hoc plerumque vsu veniat, rebus non raro communem vsum respicientibus, huc respexere inprimis Romani iuris auctores. Vid. *§. 26. Inst. de Rer. diuision.* H.

§. X. 1) *Quum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo, quaeri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit? - - - Est post multam* Sabinianorum & Proculianorum *ambiguitatem placuit media sententia existimantium, si ea species ad priorem & rudem materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiae dominus fuerit: si non possit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit: vt ecce vas conflatum potest ad rudem materiam aeris, vel argenti, vel auri reduci: vinum autem, vel oleum, aut frumentum, ad vuas, vel oliuas, vel spicas reuerti non potest, at ne mulsum quidem ad vinum & mel resolui potest. Quod si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis: veluti ex suo vino & alieno melle mulsum miscuerit; aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum aut collyrium; aut ex sua lana & aliena vestimentum fecerit: dubitandum non est, hoc casu eum esse dominum, qui fecerit: cum non solum operam suam dederit, sed & partem eiusdem materiae praestiterit,* §. 25. Inst. de Rerum diuis.

materia. Si enim materia fuerit noſtra, continuabitur dominium ſpecie noua introducta. Si fuerit nullius, per occupationem adquiretur eius dominium. Sed ſi fuerit aliena, tunc diſpiciendum, domino materiae, an qui ſpeciem fecit, ea ſit adiudicanda. Super qua re cum antiqui ICti apud Romanos diſſentirent, tandem media ſententia placuit, vt ſi ſpecies ad priorem & rudem materiam poſſit reduci, ea cederet domino materiae; ſin minus, ei, qui nouam formam materiae induxiſſet. Cuius deciſionis aliqui hanc euidentiſſimam rationem putant, quod vbi ſpecies non poſſit ad priſtinam materiam reduci, quodammodo videatur interiiſſe, & nouum quid effectum. Hoc ergo caſu rem addicendam ei, qui effecit, vt ſub noua iſta forma res exſiſteret. Sed vbi ad antiquam materiam ſpecies poſſit reduci, intelligi eandem adhuc exſiſtere, neque per inductionem nouae formae periiſſe; & ſic priorem dominum non exuiſſe. Alii contra hoc ſolum reſpiciendum eſſe arbitrantur, materia, an forma pluris ſit [2]. Vid. CONNANVS Comment. iur. ciuil. L. III. c. 6. Ego neutram ſententiam ad omnes caſus ſalua aequitate adplicari poſſe putauerim, ſed aliarum quoque circumſtantiarum rationem eſſe habendam. Sic ſi quis ex vuis, oliuis, aut frumento meo vinum, oleum, aut panem, ex meo melle & vino mulſum confecerit [3]; cur iſte potius habeat ius ad haſce ſpecies quam ego, ideo tantum, quia ad priorem materiam reduci nequeunt? Igitur cum eiusmodi res diuiſionem admittant, pro ratione pretii materiae, aut operae in producenda forma diuidantur. Quod ſi autem dominus materiae re integra indigeat, omnino hunc ſpecificatori praeferendum iudicauerim. Sic ſi quis ex alieno metallo opus confecerit, vbi maioris eſt pretii forma, quam materia [4], ſpecificatori rem relinqui aequum eſt, vtut in antiquam & rudem maſſam redigi queat; ſiquidem ſimile metallum, aut eius pretium reſtituatur. Secus tamen dicendum videtur, ſi ego id metallum ad idem opus deſtinauerim, quo valde indigeo, neque ſimilis metalli copia ſit. Heic enim aequitas fauet domino materiae, vtut fortaſſe pretium formae pluris ſit quam materia. Aliqui etiam hoc arbitrantur conſiderandum, vtrum materia ad formam recipiendam fuerit in potentia proxima, an remota duntaxat: & in priori caſu praeferendum cenſent dominum materiae, in poſteriori ſpecificatorem, verbi gratia, ſi nauis facta ſit ex alterius rudi ligno, nauem eſſe eius, qui fecit; ſin iam tabulae erant deſtinatae naui, eius fore nauem, cuius fuerant tabulae. Sic ex rudi

2) Simpliciſſime Iure Naturae in ſpecificatione noua ſpecies dicitur communis, vel, ſi diſpliceat coniunctio, auctori nouae formae addicitur, refuſo materiae domino pretio, quia materia plerumque eſt fungibilis, nullamque ordinarie affectionem recipere videtur. Quodſi materia opus iam elaboratum fuerit, etſi priſtino eius domino ratio ſit ſingularis cum affectione eam aeſtimandi, veluti ſi de ſcypho a Principe donato quaeſtio ſit, ex quo alter lancem fecerit, prior dominus vtique contentus eſſe debet ſcypho eiusdem pretii. Nam etſi ei daretur haec lanx, aut ex lance rurſus ſcyphus formaretur, tamen hic ſcyphus non idem eſſet, quem Princeps alteri donaſſet. Plane, qui ſciens, ſcyphum eſſe alterius, formam eius mutauit, a priori domino adigi poteſt, vt etiam pretium affectionis praeſtet.

3) His in rebus ICti Romani nouam fieri ſpeciem negarunt. Nam Caius L. 7. §. 7. D. de A. R. D. *qui*, inquit, *excuſſit ſpicas, non nouam ſpeciem facit, ſed eam, quae eſt, detegit.* Verius igitur eſt, vinum aut oleum ad dominum vuarum aut oliuarum pertinere, vt tamen alteri pro opera merces praeſtetur. H.

4) Vt in caelatura. CENSORINVS de die natali c. 1. *Munera, quae ex auro vel ex argento nitent, caelato opere quam materia ſunt cariora.* H.

5) Diſtinguendum ante omnia videtur, an res ſint fungibiles nec ne. In illas enim cum non cadat

rudi mea lana ſi quis veſtem fecerit, ipſius fore veſtem: verum ſi ex panno meo confecta ſit veſtis, meam eſſe. Sic ſiquidem medicamenta iam parata fuerint & perfecta, emplaſtrum inde confectum eius fore, cuius medicamenta fuerint; caeteroquin emplaſtrum eſſe facientis. Sed ne haec quidem diſtinctio ſola vbique ad aequitatem quadrat. Nam ſi ego tales materias, ſiue rudes, ſiue iam praeparatas ad formam recipiendam, vel venales habeam, vel in tanta copia, vt neceſſitatibus meis ſuperſint; nulla ratio eſt, cur res non ſit ſpecificatori relinquenda, ſi pretium materiae refundat. Verum ſi ego aliquam materiam certo meo vſui deſtinauerim, nec aliunde commoda ſit occaſio ſimilis materiae parandae, indigentia mihi fauorem addet, licet materia adhuc in remotiori potentia fuerit. Add. *L 61. D. de Rei vindic.* Quod ſi quis partim ex ſua, partim ex aliena materia ſpeciem confecerit, ne ſic quidem in omni caſu indubium eſt ei rem aſſignandam, qui fecerit; quia & forma ipſius operae debetur, & inſuper partem materiae praeſtitit. Nam fieri poteſt, vt & opera ſit exigui pretii; & pars materiae ab ipſo collata itidem exigua, adeo vt materia alterius vtramque excedat. Et dantur res, ad quas certae quantitatis materia requiritur, cuius vbi partem quis abſtulerit, reliquum inhabile ſaltem illi vſui redditur. Tali caſu pro eo pronunciandum, qui iſta ſpecie maxime indiguerit. De caetero in vniuerſum verum eſt [5] quod tradit GROTIVS dicto loco §. 19. cum res conſtent materia & ſpecie tanquam ſuis partibus, ſi alterius ſit materia, alterius ſpecies, ſequitur, naturaliter rem communem fieri pro rata eius, quanti vnumquodque eſt. Quemadmodum & totum id corpus, quod ex confuſione aut commixtione duarum materiarum eiusdem generis reſultat, vtrique commune eſt [6]. Vid. *L. 3. §. 2. L 5. D. de Rei vindic.* Enimuero, vbi neque communiter res haberi poteſt [7], nec diuidi, ex aequitate vtique aut legibus poſitiuis definiendum eſt, quisnam alteri, recepta partis ſuae aeſtimatione, rem integram debeat concedere. Vid. *L. 23. §. 2. 3. D. de Rei vindic.* Omnino tamen inſpiciendum, bona quis, an male fide ſpeciem alienae materiae induxerit. Nam qui in mala fide verſatur, vtut ſpecies pluris ſit, quam materia, ac materia prior deſiiſſe videatur, aut ipſe vehementer re indigeat; hautquidquam rem magis ad ſe, quam ad dominum materiae pertinere praetendet. Ipſa quippe res maior per ſe non attrahit minorem, ſed accedere oportet etiam aliquam probabilem cauſam in domino rei maioris. Inde

cadat affectio, qui ex iis nouam ſpeciem formauit, haut dubie eiusdem generis aequalis pretii res reſtituere poteſt. Vt bene docuit Chr. THOMASIVS L. II. Iurispr. D. c. 9. §. 222. ſequ. H.

6) „Si duorum materiae ex voluntate dominorum confuſae ſint: totum id corpus, quod ex confuſione fit, vtriusque commune eſt: veluti ſi qui vina ſua confuderint, aut maſſas argenti vel auri conflauerint. Sed & ſi diuerſae materiae ſint, & ob id propria ſpecies facta ſit, forte ex vino & melle mulſum, aut ex auro & argento electrum: idem iuris eſt: nam & hoc caſu communem eſſe ſpeciem non dubitatur. Quod ſi fortuitu, & non voluntate dominorum, confuſae fuerint, vel eiusdem generis materiae, vel diuerſae: idem iuris eſſe placuit. *§. 27. Inſt. de Rerum diuiſ.*

7) Vbi res ita comparata, vt communis eſſe nequeat: Aut quorum ſint res, in communione ſtare nolunt, & quisque rem ad ſe trahit. Heic ſane ob pacis conſeruationem vni res adiudicanda. Sed cui? Et melior videtur media iuris Romani auctorum ſententia, ſi res reduci nequeant ad priorem materiam, praeferendum alteri, qui nouam ſpeciem effecit, maxime cum rei perfectio a forma exſiſtat. Romani ex ordine & exitu iudiciorum negotia inprimis aeſtimare ſolebant. H.

Inde si quis sciens dolo malo materiae meae nouam induxerit formam, vt eam hac ratione interuerteret, is neque in materiam quid iuris adquisiuit, nec magis a me operae suae mercedem potest postulare, quam perfossor parietum, quod operose nouum ostium in aedes meas fuerit molitus; aut percussor, qui insanabilem alias vomicam secuit, dum trucidare aliquem intendit; vel Autolycus, quod equis furto subductis colorem induceret. Atque hoc non est ex legibus positiuis, sed ex ipsissima ratione naturali, etsi alias natura poenas non determinat. Neque enim poena est, nequitiam suam gratis impendisse. Et sane aequissimum est, ne quis alteri pro iniuria sibi intentata mercedem teneatur soluere. Add. *Lex Wisigothorum L. X. tit. 1. c. 7.*

§. XI. QVAE super alluuionibus a ICtis veteribus ac recentioribus operose traduntur, pleraque non tam certa aliqua, & naturali ratione nituntur, quam positiuis statutis singulorum populorum. Quo breuioribus nobis heic esse licebit. Circa alluuiones ergo, seu latentia illa incrementa, queis per flumen ripae quid adponitur, duo potissimum solent quaeri? an augeant integra territoria, & an fundos quoque priuatos? Prior quaestio maioris est momenti, quippe quae saepe magnis controuersiis inter populos occasionem potest praebere [1]; cum frequens sit, vt inter duos populos fluuius tanquam terminus interiiciatur. Hic ergo quando cursum mutauit, quaeritur an simul etiam imperii terminus sit mutatus, & an, quae flumen adiecit, eis cedant, quorum ripae adiecta sunt? Vbi prius supponenda est distinctio inter agros limitatos [2], seu circumscriptos limitibus manu factis, cum quibus, quantum ad praesens negotium, conueniunt agri mensura comprehensi, puta, per numerum iugerum designati; & inter arcifinios, qui terminos habent hostibus arcendis maxime idoneos, vtplurimum naturales, puta, flumina aut montium supercilia. Deinde dispiciendum, an populi vicini interiectum flumen vacuum reliquerint, vtriusque vsibus promiscue patens, an vero terminos voluerint esse in medio fluminis, ita vt dimidium ad hunc, dimidium ad alterum pertineat. An denique integer fluuius pertineat ad vnum populum, sic vt fines huius

§. XI. 1) Fuse tractata a PEREGRINO de iure Fisci libro octauo integro. H.

2) Qui agri limitati fuerint, qui adsignati, qui arcifinii ex Aggeno & Frontino exposuerunt CONNANVS L. III. Comment. c. 5. GIPHANIVS ad L. 16. D. de A. R. D. & omnium accuratissime Io. Fr. GRONOVIVS Not. ad Grotium de I. B. & P. L. II. c. 3. §. 16. 1. GROTIVS, a quo sua mutuatus est noster, scriptores rei agrariae non satis diligenter legerat. Agri enim *limitati* dicebantur, qui ex agro publico sub certis limitibus ad certam mensuram *singulis* possidendi dabantur. Ab his differebant agri *adsignati*, qui etiam mensura comprehensi & adsignati per vniuersitatem adpellantur, & qui non singulis, sed *vniuersitatibus* inter suos diuidendi adsignabantur, & postremo *arcifinii*, qui non aliis inclusi essent finibus, quam naturalibus, veluti monte vel flumine publico, nullaque alia mensura continebantur. Quod ad reliqua agri adsignati in eo similes sunt agris, limitatis, quod vtrique mensura comprehenduntur, qua carent arcifinii.

3) Vt Rhodanus regnum Galliae a Sabaudiae Ducatu & aliis regionibus diuidens, & nihilominus ad solum Regem spectans, teste Hieronym. MONTANO de Finib. reg. c. 24. n. 1. & sequ. vbi etiam de lacu Benaco & aliis. H.

4) Probat hoc exemplis GROTIVS d. l. LIVIVS L. 1. c. 3. *Pax ita conuenerat, vt Etruscis Latinisque fluuius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis esset.* TACITVS I. Ann. 9. *Mari Oceano aut amnibus longinquis septum imperium* (Romanum) Confer. POLYBIVS L. 15. Histor. c. 6. *vbi Hannibal loquitur.* Idem TACITVS II. Annal. 10. *Flumen Ginden Dahas Ariosque determinat.* H.

5) Quod etiam ICti Romani poscunt. „Est autem alluuio, inquiunt, incrementum latens. Per alluuio-

huius ſint in ripa alterius populi. Igitur ſi vterque populus agros limitatos, aut certa menſura comprehenſos habeat, qui citra interiectionem vacui in medio relicti ſeſe immediate tangant, de territorio nihil mutabitur, licet fluuius curſum mutauerit; neque alluuioni heic locus erit, cum nihil relictum ſit ſpatii, quod non iam ad alterutrum pertineat. Quod ſi flumen in medio ſit velut vacuum relictum, alluuiones & inſulae inde enatae cedent occupantibus. Conuenientiſſimum autem eſt, vt alluuionem occupet, cuius ripae illa eſt adpoſita; & inſulam, cuius ripae eadem proxime accedit. Si integrum flumen ad vnum pertineat populum [3], inſulae in flumine natae ipſius ſolius erunt; alluuiones autem ad alteram ripam adpoſitae magis eſt, vt in ſolidum ad alterum populum pertineant. Enimuero frequentius eſt, & magis congruum, vt agri ad flumen vtrinque pertingentes ſint arcifinii, vtque adeo fines territoriorum in medio fluminis intelligantur [4]. Nam flumen & ſine obſcuritate fines oſtendit, & ſimul naturale munimentum regioni praetendit. Vbi tamen requiritur, vt ne ſolenne velut ipſi ſit, incertis ripis inſultare, & quotannis nouos ſibi alueos facere. Igitur vbi arcifinios agros populi poſſident, (id quod in dubio praeſumitur,) flumen mutato paulatim curſu & territorii fines mutat, & quicquid flumen alteri parti adiecit, ad eum ſpectat, cuius ripae adiecta eſt, ita tamen, vt illa mutatio facta fuerit ſenſim, neque, relicto vno impetu alueo, flumen diuerſo plane loco viam ſibi ruperit [5]. Nam particularum acceſſio, deceſſio, aut talis immutatio, quae toti veterem ſpeciem relinquit, rem ſinit eandem videri [6]. Et maior eſt in naturali limite commoditas, quam vt propter exiguum detrimentum ab eo diſcedi debeat. Quod ſi autem veteri alueo deſerto, aliâ penitus irruperit flumen, neque ille populus, per cuius agros recens ſibi iter fecit, tanti putet inſigni terrae ſuae parte carere, vt naturalem habeat limitem, deinceps fines intelligentur eſſe in medio deſerti aluei. Quia vti lapis vſum termini praebet non qua lapis eſt, ſed qua hoc loco poſitus: ita & fluuius eſt terminus populorum, non qua aqua eſt, ex certis fontibus, riuis aliisque fluminibus collecta, ac certo nomine inſignita, ſed quatenus tali alueo fluit [7], talibus-

alluuionem autem id videtur adiici, quod ita paullatim adiicitur, vt intelligi non poſſit, quantum quoquo temporis momento adiiciatur" §. *20. Inſt. de Rerum diuiſ. L. 7. §. 1. D. de A. R. D.*

6) Vid. L. 76. D. de Iudiciis. H.

7) Siue flumen ſignum non aquarum tantum, ſed imo aluei ratione: ab alueo fines determinantur, a flumine defenduntur. Iam ſi flumen alio fluit, alueus quidem deſinit eſſe alueus, non tamen ſignum finium. Haec verior eſt ratio quam H. GROTII, exiſtimantis, alueo mutato flumen interire: nam flumen magis conſiſtit in aquis, quam in alueo: in aquis, vt partibus integrantibus; in alueo, vt parte ſuſtinente; quae intuitu fluminis eſt accidens. H. [„Sed quid? ſi quis vectigal exegiſſet, ſi ius piſcandi ſolus exercuiſſet? quid fiet mutato alueo? Et putem, fuiſſe ea iura ad flumen in *hoc alueo* adſtricta. Itaque non piſcabitur princeps in flumine nouum cubile adepto, nec tollet vectigal. Atque alter lucrabitur ne quidquam. Nouum enim fluminis cubile inſignem de eiusdem territorio portionem detrahet. Vbi tamen merito excipitur caſus, ſi quis flumen ſuo facto auerteret. Neque enim licitum cenſeri debet, vt alteri auferatur ius quaeſitum, quod omnes vident, intelliguntque. Vt in meo fodiam, licet; ac ſi alterius venas praeſcindo, ex accidenti id venit ſane. Aliud dicendum, ſi flumina coniungantur, aut alio canales ducantur, vel ſine alterius intertrimento, vel vt meipſum meoque ſubditos imperio ab onere liberem. Neque enim cuiquam exprobrandum, quando ſuorum facilitare commercia ſatagit. Exigat ab aliis, qui flumine, quod alluit eius territorium ad nauigandum indigent: ac, ſicuti cogi non

talibusque ripis includitur. Conf. GROTIVS L. II. c. 3. §. 16. & ad eum locum BOECLERVS & ZIEGLERVS [8].

§. XII. CIRCA fundos priuatorum putauerim prius esse dispiciendum, vtrum flumen, ad quod ager priuatus pertingit, territoria duarum ciuitatum dirimat, an vero per territorium vnius ciuitatis transeat; & dein an publicum sit flumen, an vero priuatum. Priori casu ex mero dependent arbitrio ciuitatis, vtrum ista incrementa velit priuatis relinquere, an vero publico asserere. Nam plerumque populi tractum aliquem terrae per modum vniuersitatis occuparunt [1], eiusque particulas deinde singulis tanquam priuatos fundos assignarunt, qui fere certam & definitam habent mensuram. Vti ergo, quod ex territorio priuatis assignatum non fuit, publicum ciuitatis mansit: ita si quid ad priuati alicuius fines accesserit, ipsi publico accreuisse censetur. Quia tamen agri vicini a fluminibus multa saepe incommoda patiuntur per inundationes, & illa incrementa, cum sensim fiant, publicis reditibus parum momenti videntur adferre: inde multis ciuitatibus humanum fuit visum, istas alluuiones concedere iis, quorum fundis accesserunt. Id quod eo aequius est, si priuatis sumtibus isti ripas soleant munire. Et tali iure gaudere ager praesumitur, qui priuato non ad definitam mensuram, sed veluti corpus fuerit assignatus, etsi forte in traditione mensurae aliqua mentio fuerit facta; (vid. *L. 13. §. 14. D. de Act. emti. & vend.*) adeoque si in designatione finium simpliciter fluminis facta sit mentio. Quod si tamen alluuiones magni sint momenti, & quae mensuram priuati fundi longe excedant, ad publicum pertinere iudicabuntur. Insulas vero enatas in flumine priuati citra expressam concessionem ciuitatis vindicare sibi non poterunt [2], quia, cum a fundo sint separatae, nulla ratione pro parte, aut incremento eius haberi poterunt. Ex eo autem solo, quod fundis ipsorum sunt proximae, non magis eas occupandi ius habebunt, quam alius quiuis partem plateae & fori, aedibus suis praetensam. Quod si autem flumen alluuionem producens ex vtraque parte accolas habeat eidem ciuitati subiectos, cum adponere flumen nihil possit, nisi aliunde quid abraserit; inde omnino aequum erat, vt alluuio illius foret, ex cuius fundo quid fuerat detractum [3]. Hinc recte legibus

non possum, vt per alterius terras iter suscipere ciues meos iubeam; ita nulla necessitas apparet, vt nauigent iidem in flumine, quo non indigent amplius, sed, interuentu noui canalis manere in meo possunt, ac praeteruehi alienum. GVNDL. Iur. nat. p. 248. §. VIII. „]

8) *Quapropter cuius rei species eadem consisteret, rem quoque eamdem esse existimari.* L. 76. D. de Iudic.

§. XII. 1) Hanc hypothesin supra reiecimus c. 6. §. 3. H. [Imo inde, quod antequam ciuiles coetus existerent, segreges familiae regiones quasdam occuparunt, non sequitur, eiusmodi occupationes numquam factas esse per vniuersitates. Potius pleraque Regna hodierna ita condita fuerunt, neque aliud probat locus CICERONIS ab Hertio adductus, quem sistemus infra ad Lib. VIII. c. 5. §. 2. nota 1.]

2) Hoc Adolphus Roman. Rex in Curia Noribergensi A. MCCXCIII. constituit, & hodie in regnis tantum non omnibus obtinet. Eodem iure vtebantur Romani in insulis natantibus *L. pen. §. 2. de A. R. D.* H.

3) „Quod si vis fluminis de tuo praedio partem aliquam detraxerit, & vicini praedio attulerit; palam est, eam tuam permanere. Plane si longiore tempore fundo vicini tui haeserit, arboresque, quas secum traxit, in eum fundum radices egerint; ex eo tempore videntur vicini fundo adquisitae esse,“ *§. 21. Inst. de Rer. diuis. L. 7. §. 2. D. de A. R. D. L. 9. §. 2. D. de damno infecto.*

4) Ita Romani ICti statuerunt. At secundum naturalem rationem nihil impedit, quo minus dominus,

legibus Romanis constitutum, vt si vis fluminis partem aliquam, tuo praedio detractam, meo adposuerit, ea tua maneat. Quod multo magis obtinet circa agros mobiles, quales quondam in paludibus Euphratis cratibus arundineis superimponebant; quos ab aqua loco motos in pristinam sedem contis propellebant: vti STRABO L. XVI. [pag. 767. Ed. Paris. 1112. Ed. Amst.] tradit. Verum si diutius fundo meo haeserit, arboresque, quas secum traxit, in meo fundo radices egerint, ex eo tempore meo fundo adquisita videbitur [4]. *L. 7. §. 2. D. de A. R. D.* Vnde adparet, crustam illam auulsam, nondum coalitam, ad antiquum locum a domino fuisse retrahendam, siquidem eius dominium vellet retinere. Verum vbi non constat, quid & quantum ab alterius fundo fuerit detractum, impeditur quidem ille, cuius fundo quid decessit, quo minus sibi alluuionem queat vindicare: naturaliter tamen ea alluuio videtur adquiri non domino fundi, cui adposita est, sed populo, cuius id est flumen [5]. Nam id rationi quam maxime congruit, vt fluminis publici non aqua solum, & quae in ea continentur, publica esse intelligantur, sed & alueus, & ripa, intra quam ille decurrit, & quod vel alueo, vel ripae adcrescit. Incongruum quippe videtur dicere: alueum in se esse partem fundi proximi, sed eundem, quamdiu flumine publico superfunditur, pro publico censeri: flumine remoto ad priuatam redire naturam; quasi fundus flumini seruitutem itineris debeat. Quod si autem alueum totum, aut aliquam eius partem flumen deseruerit, & nouum sibi alueum fecerit, cum hic ex opposito fundo sit detractus, aequum fuerat, in solatium huius domino derelictum alueum adsignare: & vbi nouum quoque alueum flumen deseruerit, huncce ad antiquum dominum redire, non ad eos, qui vicina nouo alueo praedia possederant. Quicquid tamen de alluuione, aut mutato alueo fiat, id sane par est, vt pro ratione eius, quod agro fuit detractum, minuantur onera agro imposita. Sicuti eam apud Aegyptios legem fuisse refert HERODOTVS Euterpe. [pag. 81. Ed. H. Steph.] Sed & hoc aequum est, vt siquidem ager aliquis inundatione fuerit mersus, antiqui domini maneat [6], quando vel vltro aqua vno impetu aut paulatim decesserit, vel ipsius opera iste sit siccatus. Sed ad quem pertinebit aqua superfusa, quo-

minus, crustam demonstrans suam esse, eam etiam post coalitionem vindicare possit. Memorabile auulsionis huiusmodi exemplum habet P. NANNIVS L. X. Miscellan. c. 2. de insigni terrae portione; quae Daniae detracta, & mari innatans, Hollandiae adiecta. H.

5) Ego aliter sentio: nam ripa, quae secundum Paulum in L. 3. fin. de Fluminib. *a plano vergere incipit vsque ad aquam*, pars potius terrae, quam fluminis est. Igitur cum non adpareat, vnde & quantum quoquo temporis momento a flumine adiiciatur; flumen interdum deradat aliquid aut auferat, interdum alluat fundo & reddat, facile intelligitur, Romani iuris auctores alluuionem etiam in agris priuatis inter modos acquirendi iuris naturalis recte retulisse, maxime cum domino imputari possit, cur ripam non munierit. Vid. *L. 1. C. de Alluu.* iunct. *L. vnic. 1. D. de Ripa muniend. L. vnic. §. 6. Ne quid in flumine.* Excipiebantur tamen apud eos agri limitati, quibus nec per alluuionem aliquid accrescere, nec insula adiici, nec alueus a flumine derelictus acquiri poterat. *L. 16. L. 56. de Acqu. rer. dominio L. 1. §. 6. & 7. de Fluminib.* Erat enim horum agrorum forma publice definita, eorumque gratia tabulae aeneae in publico suspendi solebant. Vid. *L. 8. D. de Peculat.* Hinc ab iis distinguebantur agri certa mensura comprehensi. Vid. *L. 13. §. 14. D. de Action. emti.* H. [Vid. §. XI.]

6) Quum inundationes plerumque culpa accolarum, nimis negligenter ripas munientium, fiant, Iure R. terrae inundatae non aliter pristinis dominis restituuntur, quam si formam non mutauerint. Confer. NOODT Probab. Iur. L. I. c. 1.

quousque fundus mersus iterum fuerit siccatus? Heic dispiciendum putauerim, an mersus fundus in formam lacus, aut paludis abierit; an vero partem aluei fluminis publici constituat. Priori casu lacus & palus perpetuo ad dominum fundi pertinebit: posteriori eousque, quoad animum retinuerit in antiquum alueum flumen redigendi [7]. De fluminibus priuatis, quae aliquid ex meo detrahunt, & alibi meo addunt, res clara est. Sed quid si flumen meum priuatum per alterius fundum nouum sibi alueum fecerit? Vtrum illa pars fluminis, alieno fundo superfusa, mea manebit; an ad eum pertinebit, in cuius fundum irrupit? Heic pro posteriori pronunciandum iudicauerim. Mihi tamen ius manebit, flumen in antiquum alueum reuocandi. Quod si flumen intra meos fines nolim retrahere, non potero alterum eius aestimationem poscere, & ne communionem quidem fluminis ea in parte praetendere. Nam quae res ideo tantum nostrae sunt, quia spatio nostro continentur, quaeque adeo accessiones illius spatii videntur [8], vbi id excesserunt, aut reuocandae a nobis intra nostrum spatium sunt, aut nostrae esse desinent, & deinceps naturale velut incrementum censebuntur illius spatii, in quod se contulerunt. Sed super his leges positiuae varie disponere possunt. Apud AGGENVM Vrbicum, [Comment. in Frontin. de Limitibus agrorum pag. 73. & 148. 149. 150. Edit. Paris. Rigalt.] hae traduntur regulae: *Si haec in occupatoriis agitur agris, quidquid vis aquae abstulerit, repetitionem nemo habet. Quae res necessitatem ripae muniendae iniungit, ita tamen, vt sine alterius damno quidquam fiat. Sin vero in diuisa & assignata regione tractabitur, nihil amittet possessor, quoniam formis per centurias certus cuique modus adscriptus est.* Circa agros ad Padum sitas ita pronunciarat Cassius: *Vt quidquid aqua lambendo abstulerit, id possessor amittat: quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet: Si vero maiore vi decurrens alueum mutasset, suum quisque modum agnosceret, quia non possessoris negligentia, sed tempestatis violentia abreptum adparet: sin vero insulam fecisset, a cuius agro fecisset, id possideret, ac si ex communi quisque suum reciperet.* Conf. GROTIVS L. II. c. 8. §. 8. seqq. Et ZIEGLERVS ad dictum locum, [& Hieron. MAGIVS Miscell. Lib. IV. c. 2.]

CAPVT

7) Mallet hic Celeb. BARBEYRACVS, *donec animum abiecerit*. Sed Auctoris verba eodem redeunt.

8) Vid. THOMASII Iurispr. Diu. L. II. c. 10. §. 151. & seqq.

§. I. 1) Verbi gratia, transitum per mare, per terram, & similia, de quibus supra L. III. c. 3. §. 5. seq. Vsum rei temporarium, de quo ad L. II. c. 6. §. 8. H.

2) Haec verba praeeunte Cl. BARBEYRACO ex AVCTORIS Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 12. §. 8. adieci, maioris perspicuitatis caussa.

§. II. * Mirum est AVCTOREM omisisse heic ius feudi, cuius obiter meminit infra c. 9. §. 4. Nam & hoc in persona Vasalli continet vtile dominium, sub obligatione singularis fidei & praestandorum seruitiorum militarium. De eorum origine apud Europae populos & apud ipsos Turcas, dicam infra ad L. VIII. c. 4. §. 2. Caeterum recte obseruauit H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 7. §. 21. *Gothos, Vandalos, Alemannos, Burgundiones, Anglos, Saxones, nationes omnes Germanicas, qui partes optimas imperii Romani bello occuparunt, suos singulos leges aut mores de feudis non minus quam Langobardos habuisse.* Adde de contractu feudali infra L. V. c. 2. §. 10. H.

CAPVT VIII.

DE IVRE IN RES ALIENAS.

I. *Variis modis contingit, vt quis in re aliena ius habeat.*
II. *Quot praecipue iura sint in re aliena?*
III. *Ius emphyteuticum.*
IV. *Ius superficiarium.*
V. *Ius possessoris bonae fidei.*
VI. *Seruitutes quid, & quotuplices?*
VII. *Vsusfructus.*
VIII. *Vsus.*
IX. *Habitatio.*
X. *Operae seruorum.*
XI. *Seruitutes praediorum vrbanorum;*
XII. *Et rusticorum.*

EA QVIDEM est dominii vis, vt super re sua soli domino liceat disponere, caeterique omnes ab eadem sese abstinere teneantur. Cum tamen non ideo res inter mortales sint diuisae, vt omnis bonorum communicatio cessaret; inde contingit, vt non solum ex lege humanitatis alteri saepe res nostras, earumue vsum debeamus concedere [1], sed etiam vt alii [ex contractu aut [2] alia via] ius aliquod perfectum aut minus perfectum in re nostra sibi quaerant, adeoque ex re nostra vtilitatem aut commoditatem aliquam suo sibi iure comparent. Id quod quibus modis contingat, breuiter heic perstringemus; postquam a iuris Romani interpretibus ista omnia fusissime exposita sunt. Quibus addatur SELDENVS de I. N. & G. L. VI. c. 2.

§. II. IVRA praecipua in rebus alienis, quae competunt non dominis, aliqui solent numerare quinque: ius emphyteuticum; ius superficiarium *; ius bonae fidei possessoris; pignus seu hypothecam; & seruitutes.

§. III. IVS [1] emphyteuticum [2], quod alicui in re immobili a domino constituitur sub obligatione praestandi certum canonem in recognitionem dominii,

§. III. 1) Quod iam olim Byzantiis vsurpatum quidam ex ARISTOTELE II. Oeconomic. *non procul ab initio* probare volunt. Enimuero is quidem docet Byzantios praedia sterilia in perpetuum alienasse, sed canonis non meminit. Nec Genes. XLVII, 24. 26. est exemplum emphyteuseos, potius ibi praedia facta sunt censitica. Francis tamen in vsu fuisse leges eorum docent. Vid. & Chartam Fratrum Laurishamensium A. MCLX. apud Marqu. FREHER. libro de Lupoduno §. 28. Add. LL. Longobard. L. III. tit. 6. c. 37. H.

2) Dicitur hoc a Graeco ἐμφυτεύω, quod est infero, planto. Quum enim domini agrorum incultorum difficulter conductores reperirent, visum est eis, dominium agrorum vtile aliis cedere, sub lege annuae pensionis praestandae. Ita Dominus directus annuum canonem, vtilis contra fructus ex alieno fundo percipiebat, quem ex inculto & sterili pinguem reddiderat. Quod deinde non tantum ad praedia culta, sed etiam ad domus & aedificia, propter fructus ciuiles, qui ex iis nascuntur, tractum fuit. Vid. §. 3. Inst. de Locat. & Conduct. Tit. Pand. *Si ager vectigalis, id est, Emphyteuticarius, & titulus Codicis de Iure Emphyteutico.* TITIVS Obseruat. in Lauterb. CCIX. negat, Emphyteusin esse singularem speciem contractus. Namque si Dominium vtile gratis transferatur, donationem iniri; si pretium soluatur, emtionem venditionem contrahi existimat, quod id singulare habeat, vt per pensiones annuas soluatur. Vid. eiusdem Ius priu. Romano-Germanicum L. III. c. 11. §§. 5. & seqq. vbi etiam de iure superficiei agit.

minii, emphiteuticario tribuit non tantum, vt iſta re plene vti frui, ſed & de illa, etſi non ita libere circa eiusdem alienationem, diſponere poſſit. Contractus ille, quo ius iſthoc immediate conſtituitur, neque ad emtionem venditionem, neque ad locationem conductionem refertur; quippe cum neque plenum dominium rei in alterum conferatur, & plus tamen quam in locatione tribuatur; praeſertim cum canon iſte regulariter longe minoris ſit, quam alias in locatione penſio eſt. Caeterum quid in renouatione eius contractus, quid in ſolutione canonis, in alienatione boni emphyteutici, in eius duratione ex iure communi, aut ſingulari conuentione obtineat, interpretes iuris Romani paſſim tradunt.

§. IV. QVI IVS [1] ſuperficiei pretio aut certa penſione ſibi comparauit [2], poteſt quidem ſuperficie ad inſtar domini frui, ac de ea diſponere, eandemque alienare, adeoque dominum ſe eorum, quae ſolo ſuperſtruuntur, ferre; non autem ipſius ſoli. Id quod in emphyteuta ſecus eſt [3], cui etiam dominium vtile ſoli competit. Cauſa autem eiusmodi iuris introducti haec fuit, quod aliqui quidem incolas intra ſua latifundia recipere vellent, vt tamen de iſtorum magnitudine nihil decederet. Igitur ſuperficiem iſtis conceſſerunt, ſolo ſibi reſeruato, in cuius recognitionem modica penſio annua ſoluenda [4]. Vid. IVSTINVS L. XVIII. c. 5. n. 14. Ac ſi ſuperficies perierit, puta, ſi aedes corruerint, aut combuſtae ſint, ius ſuperficiarii expirat [5], ſic vt deinceps dominus ſoli de ſuperficie pro lubitu queat diſponere [6].

§. V.

§. IV. 1) Egit de hoc iure ſuperficiario HERTIVS T. III. Commentat. & opuſculorum, Is, cui hoc ius competebat, appellabatur Superficiarius. *Superficiario*, inquiunt Iureconſulti, *id eſt, qui in alieno ſolo ſuperficiem ita habet, vt certam penſionem praeſtet*, L. 73. §. 1. L. 74. D. de R. V. Aedificia, quae ita poſſidebantur, bona ſuperficiaria dici ſolebant, *L. 49. D. de V. S.* & penſio, quae ideo ſoluebatur, ſolarium, quod vectigal ideo ſic appellatur, quia pro ſolo penditur, *L. 2. §. 17. D. Ne quid in loco & integer titulus Pandectarum de Superficiebus.*

2) Vel in perpetuum, vt ſaepe vel ad tempus. Vid. infra L. V. c. 5. §. 4. & ibi dicta. H.

3) Vid. ſupra c. 4. §. 2.

4) Quae ſolarium dicitur. H.

5) Hoc verum eſt, ſi ita conuenerit, vt de partibus Velauiae teſtatur Fridericus a SANDE ad Conſuetud. feudal. Gelriae. Citra hoc pactum verius eſt contrarium: quoniam dum tempus nullum fuit additum, probabile non eſt, conſtituentem ad primum aedificium reſpexiſſe: Deinde & reales ſeruitutes, quarum ius non aeque forte eſt, reſtituto aedificio reuiuiſcunt. *L. 20. §. 2. D. de Reſeru. Pr. Vrb.* Cur in vſufructu ſecus ſit (vid. infra §. 7.) ratio eſt, quia vſusfructus vtilitatem omnem abſorbet: ſuperficiarius autem praeſtat quotannis Solarium. H.

6) Praeiuit Pufendorfio DONELLVS Iur. Ciu. XIX. 18. ſed negant id alii, inter quos eſt HERTIVS, quia ius ſuperficiei eſt Dominium vtile, adeoque *ius in re*, quod fundum adficit, neque proinde cum aedificio corruere poteſt. Quam in rem recte exemplum ſeruitutum realium adducitur, quae, etſi minus iuris tribuant quam ius ſuperficiei, tamen cum aedificio reuiuiſcunt *L. 20. §. 2. D. de Seruit. praed. vrban.* Obiicitur *L. 39. §. 2. D. Damni inf.* Sed ea quidem, ſublata tota ſuperficie domino ſoli penſionem percipiendam intercipi indicat, neque tamen ideo ſuperficiario ius aedificium inſtaurandi, ac penſionem renouandi adimit. Alias ſpecies Dominii minus pleni, gentibus Germanicae originis vſitatas exhibet HEINECCIVS Elem. Iur. Germanici II. 2. 33. ſeqq.

§. V. 1) *Vel etiam poteſt diuidi poſſeſſionis genus in duas ſpecies, vt poſſideatur aut bona fide, aut non bona fide*, L. 3. §. 22. D. de Acquir. vel amitt. poſſeſſ.

2) *Bonae fidei Emtor non dubie percipiendo fructus etiam ex aliena re, ſuos interim facit, non tantum eos, qui diligentia & opera eius peruenerunt, ſed omnes: quia quod ad fructus attinet, loco domini paene eſt*, L. 48. princip. D. de A. R. D. Conf. NOODTII Probab. Iur. L. II. c. 7. & quae dicentur infra c. 13. §. 8.

3) C. 12. & 13. H.

4) Vid. ſupra Lib. II. c. 6. nota 4. 5. & Lib. IV. c. 12. §. 9. & Lib. V. c. 13. §. 6.

5) Hinc

§. V. Ius possessoris bonae fidei [1], (quod competit iis, qui bona fide a non domino acceperunt rem alienam titulo legitimo, quique ad transferendum dominium alias idoneus est,) hactenus vero domino aequipollet, quod & iste omnes fructus ex re perceptos suos faciat [2], deque eadem pro arbitrio disponat, suamque possessionem contra omnes alios, excepto domino tueatur, ac in ea per leges defendi debeat. Vid. *L. 48. D. de A. R. D.* Quae possessio post certum temporis spacium irreuocabile dominium, etiam contra ipsum dominum valiturum, possessori assignat. Qua de re infra pluribus [3]. Introductum est autem hoc ius in fauorem commerciorum humanorum, vitaeque ciuilis tranquillitatem, vt ne molestis incommodis afficeretur, qui bona fide, iustoque titulo res sibi comparatum it. Id quod futurum erat, si tantisper a quibusuis aliis impune in sua possessione turbari posset, aut domino rem vindicante, fructus quoque consumtos restituere teneretur, aut si denique ipsius possessio perpetuo velut fluctuaret. Sicuti & hoc non iure duntaxat ciuili constitutum est, sed & naturali ratione nititur, vt quisque in possessione sua, bona fide parta [4], relinquatur, quousque petitor ius suum possessioni praeualens, demonstrauerit [5]. Quid enim turbarum & molestiarum cuiuis quotidie excitari posset, si quis ad cuiusuis petitionem possessione rei suae decedere cogeretur, & alterum persequi, vt eandem iterum recuperaret? Videantur interpretes iuris Romani ad tit. *D. de Publiciana in rem actione.* De *pignore* inferius agetur [6].

§. VI.

5) Hinc illae regulae vel Auctorum vel Interpret. iuris Roman. *In pari causa meliorem esse conditionem possidentis.* L. 128. D. de Regul. iuris. Quo pertinet illud Amyntae apud CVRTIVM L. VII. c. I. v. 33. *Melior est causa suum non tradentis, quam poscentis alienum.* ARISTOTELES Problem. 29. Ὀυκ εὐθὺς οἰόμεθα δεῖν ἀποδοῦναι τῷ ἐγκαλοῦντι, ἀλλὰ νέμεσθαι τὸν κεκτημένον, ἕως ἂν κριθῇ. *Non protinus rem petitori restituendam censemus, sed possidenti tenendam, usque quo iudicatum sit.* Vid. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 23. §. 11. Possessionem facere praesumtionem pro possidente. Ex possessione praesumi dominium. Ante causae cognitionem cogendum neminem possessione sua decedere (v. edictum Theodorici Ostrogothorum Regis c. 132.) Titulum possessionis vt edat, adigendum neminem. Vid. TABOR Barbos. locuplet. voce possessio, Axiom. 4. 6. 11. 18. AVCTOR infra c. 12. §. 9. & L. V. c. 13. §. 3. & 6. Caeterum sola possessio ius non tribuit rei retinendae. Menelaus apud LIBANIVM Decl. I. cum Paris Helenae retinendae ius sibi esse contenderet, quod Helenam haberet, dicebat: „Quae tandem eius honesta oratio? Cepi, inquit, & habeo, ne molestus mihi sis. Atqui non satis est cepisse, & tenere, Alexander. Potest enim quis aliquid capere, vnde fas non est, & possidere ac habere res alienas. Neque enim ideo quis protinus iure possidet, quia rem cepit, sed ita demum, si sine iniuria. Quare non simpliciter spectandum est, an quid captum sit, sed longe magis, quomodo captum sit. Hinc enim de illo iudicium fertur. Vides impune non esse sacrilegis, res Deorum cepisse. Caeterum si possidere per se sufficeret ad rem retinendam, omnes qui rem, de qua agitur, apud se esse faterentur, dimitti oporteret & dissolui. Atqui expostulationi locus est, aut nullibi vnquam, si quis rem ad se non pertinentem possideat. Sic enim non sufficit rem accepisse, sed accedat oportet, citra iniuriam." Ex quo etiam liquet, possessionem vulgo male inter iura in re referri: nam possessio nihil aliud est, quam modus consequendi dominium, si modo, vbi res est alterius, titulus dominii translatiuus praecedat: Deinde possessio desinit, quam primum alius, licet vi, eam occupauit. *L. 15. L. 47. D. de A. vel A. P. L. 1. §. 28. 32. & 45. D. de Vi & vi armata.* Nec interdicta, quae aduersus huiusmodi inuasorem dantur recuperandae possessionis causa, in rem sunt: Et si quae commoda habet possessio in statu naturali, est ex praetenso dominio; in ciuitate autem inde, quod ob vim iudiciorum nemo iuris vindex exsistere debeat. Sed non repeto, quae in hanc rem fusius dixit HVBERVS Praelect. ad tit. Inst. de Interdict. n. 2. & in Animaduers. ad FELTMANNI Ius in re & ad rem c. 18. & 19. H.

6) L. V. c. 10. §. 13. sequ. H.

§. VI. *SERVITVTES*, intuitu eius, cui debentur, ſunt iura certum emolumentum aut commodum ex re aliena percipiendi, aut prohibendi, ne dominus ſua re omnibus modis vtatur. Intuitu autem eius, qui eas debet, ſunt obligationes alteri emolumentum ex ſua re concedendi [1], aut in alterius commodum abs certo vſu ſuae rei abſtinendi. Diuiduntur ſeruitutes, a re cui debentur, in *perſonales* & *reales* [2], non quod non omnis vtilitas demum in perſonam redundet, ſed quia quaedam alicui obuenit, quatenus certi praedii eſt poſſeſſor. Vid. GROTIVS L. I. c. 1. §. 4. add. *L. 32. §. 1. in fin. D. de Seruit. praed. vrb.* Id quod alii ſic exprimunt, quod vtilitas alicui proueniat ex aliena re vel immediate, vel mediante certo praedio.

§. VII. *SERVITVTES perſonales* hae vulgo numerantur: *vſusfructus, vſus, habitatio*, & *operae ſeruorum. Vſusfructus* eſt ius alienis rebus vtendi fruendi, ſalua ipſarum ſubſtantia [1]; ſeu ius ex re aliena percipiendi omne emolumentum, quod ſalua rei ſubſtantia inde prouenire poteſt. Etſi enim naturaliter, qui eſt dominus rei, ſit etiam dominus fructuum; nihil tamen prohibet, quo minus iſthaec ſeparentur, & penes vnum ſit dominium, penes alterum ius fructus percipiendi. Idque conſtitui poteſt vel lege ciuili, (etſi quod vſusfructus bonorum aduentitiorum filii patri competat [2], qui adhuc eum in poteſtate habet, etiam rationi naturali maxime congruat: vel officio iudicis, quando

§. VI. 1) Vnde, Iure Romano ſeruitutes non in *faciendo*, ſed in *patiendo*, vel *non faciendo* conſiſtere dicuntur. *Seruitutum non ea natura eſt, vt aliquid faciat quis [veluti viridia tollat, aut amoeniorem proſpectum praeſtet, aut in hoc, vt in ſuo pingat] ſed vt aliquid patiatur, aut non faciat.* L. 15. §. 1. D. de Seruitutibus.

2) *Seruitutes aut perſonarum ſunt, vt vſus & vſusfructus: aut rerum, vt ſeruitutes ruſticorum praediorum & vrbanorum.* L. 1. D. eod.

§. VII. 1) Notandum autem, vſumfructum, & alias ſeruitutes perſonales ſimiles, gratis competere. Nam ſi merces praeſtetur, locatio conductio adeſt, non vſusfructus. Exſtant de Vſufructu Commentarii eximii GALVANI & NOODTII.

2) Vid. Lib. VI. c. 2. §. 8.

3) *Conſtituitur adhuc vſusfructus & in iudicio familiae herciſcundae, & communi diuidundo, ſi iudex alii proprietatem adiudicauerit, alii vſumfructum.* L. 6. §. 1. D. de Vſufructu.

4) *Vſusfructus pluribus modis conſtituitur: vt ecce ſi legatus fuerit. Sed & proprietas deducto vſufructu legari poteſt, vt apud heredem maneat vſusfructus.* Ibid. princip. *Item alii vſumfructum, alii deducto eo fundum legare poteſt.* §. 1. Inſt. de Vſufr. Vt autem teſtator legare poteſt proprietatem vſufructu ſolo heredi relicto, & contra: ſic vſusfructus etiam conſtitui poteſt in dotis datione, donatione inter viuos & mortis cauſſa, venditione, permutatione, transactione, & ſimilibus negotiis. *Quisquis rem aliquam donando, vel in dotem dando, vel vendendo, vſumfructum ei rei retinuerit: etiamſi ſtipulatus non fuerit, eam continuo tradidiſſe credatur, nec quid amplius requiratur, quo magis videatur facta traditio: ſed omnimodo idem ſit in his cauſſis vſumfructum retinere quod tradere.* L. 28. C. de Donat.

5) *Et ſine teſtamento autem ſi quis velit vſumfructum conſtituere, pactionibus & ſtipulationibus id efficere poteſt.* L. 3. princ. D. de Vſufructu.

6) Quales ſunt domus, fundus, nauis, ſeruus, iumentum: quum contra vinum, oleum, frumentum, pecunia numerata, & reliquae res fungibiles, vſusfructus non viſae ſint capaces. *Conſtituitur autem vſusfructus non tantum in fundo & aedibus, verum etiam in ſeruis, & iumentis, & ceteris rebus: exceptis iis, quae ipſo vſu conſumuntur. Nam hae res neque naturali ratione, neque ciuili recipiunt vſumfructum: quo in numero ſunt vinum, oleum, frumentum, veſtimenta: quibus proxima eſt pecunia numerata: namque ipſo vſu aſſidua permutatione quodammodo exſtinguitur*, §. 2. Inſt. de Vſufr. In quibus verbis, inter cetera, Quaſi-vſuifructui locus eſſe dicitur in veſtimentis per rationem ciuilem, *qua veſtimenta attrita rebus nihili accenſentur.* Aliud Vlpiano placuiſſe videtur in *L. 15. §. 4. D. eod.* ſequenti rationem naturalem, qua veſtimenta ſubſtantiam non minus ſeruant, quam aedificia, naues, iumenta. Sed praeualet generalis diſpoſitio *d. §. 2. Inſt. de Vſufructu*, tanquam quae ſit iuris noui. Atque

quando verbi gratia res communis alia ratione commodius diuidi nequit [3]; vel facto hominum, puta testamento [4], aut per pactiones [5]. Patet autem, vsumfructum proprie tantum constitui posse in illis rebus, quae vsum aliquem praebent extra suam substantiam, seu quae vsu non consumuntur [6]; modo reuera in illis vsus aliquis, vel ornamentum, aut delectatio sit. Hautquidquam autem vsusfructus proprie dictus locum habet in re, quae nisi consumatur, vsum sui non praebet; cum vtique corpus ipsum alicuius rei, adeoque & dominium, ad aliquem pertinere intelligatur, qui iure rem quampiam suo arbitrio consumere potest. Legibus tamen Romanis receptum, vt pecuniae, aliarumque rerum fungibilium quasi vsusfructus [7] posset constitui testamento, & alicui legari [8]: vbi pecuniae aut res ita dantur legatario, vt eius fiant; sed necessum est, vt legatarius satisdet haeredi de tanta pecunia aut rebus eiusdem qualitatis, vel etiam earundem aestimatione, vsufructu finito, restituendis, sic vt cautio apud proprietarium ipsorum corporum vicem velut suppleat. Vid. *L. 1. 2. 7. 11. D. de Vsufr. ear. rer. quae vsu consum.* Spectant autem ad vsufructuarium omnia emolumenta omnesque fructus, qui ex re proueniunt, tam naturales [9], quam ciuiles. Romanae tamen leges exceperunt foetum ancillae [10]; cuius ratio haec videtur, quod vsusfructus mancipiorum introductus sit propter operas, non propter foetificationem. Caeterum fructus naturales vsufructuarii fiunt perceptione, siue si eos a corpore separauerit, & collegerit [11]. Vnde consequitur,

que ita iudicatum esse refert THESSAVRVS Decis. LXXX. & in Frisia obseruari testatur HVBERVS in Eunom. ad L. 15. D. h. t. Dissensus etiam fuit inter veteres ICtos, an detur vsusfructus rei incorporalis, veluti iuris, verbi gratia, eundi per fundum alienum, aquamue ducendi. Conf. NOODTII Probab. iuris L. II. c. 3. Si seponantur subtilitates Iuris Romani, res difficultate caret, & affirmanda est quaestio, 1) quia seruitutes aestimationem recipiunt, 2) quia non pereunt solo vsu. Numismatum porro aureorum vel argenteorum veterum, quibus pro gemmis vti solent, vsusfructus legari potest, *L. 28. D. de Vsufructu*, quam erudite interpretatur NOODTIVS Obseruat. L. I. c. 5. Idem de statuis & imaginibus dicendum. *Statuae & imaginis vsumfructum posse relinqui, magis est: quia & ipsae habent aliquam vtilitatem, si quo loco opportuno ponantur*, L. 41. D. eod.

7) Ita loquuntur ICti Romani: „Sed vtilitatis caussa Senatus censuit, posse etiam earum rerum vsumfructum constitui, vt tamen eo nomine heredi vtiliter caueatur. Itaque si pecuniae vsusfructus legatus sit: ita datur legatario vt eius fiat, & legatarius satisdet heredi, de tanta pecunia restituenda, si morietur, aut capite minuetur. Ceterae quoque res ita traduntur legatario, vt eius fiant: sed aestimatis his satisdatur, vt - - tanta pecunia restituatur, quanti hae fuerint aestimatae. Ergo Senatus non fecit quidem earum rerum vsumfructum, (nec enim poterat,) sed per cautionem QVASI-VSVMFRVCTVM constituit.“ Vid. titulus Pandectarum, de Vsufructu earum rerum, quae vsu consumuntur, vel minuuntur Lib. VII. tit. 5.

8) Vel etiam conuentione. Nam rerum fungibilium Quasi-vsusfructus multum differt a mutuo. Sub legali etiam vsufructu patris in bonis filiifamilias aduentitiis fungibiles res contineri, recepta est interpretum Iuris Romani sententia. H.

9) *Vsufructu legato, omnis fructus rei ad fructuarium pertinet*, L. 7. princip. D. de Vsufructu. Exempla praesto sunt in hac & in sequentibus legibus. Sic aedium vsufructu legato, quicunque reditus est aedium, ad vsufructuarium pertinet, & quaecunque ex iis sunt obuentiones. Porro quicquid in fundo nascitur, quicquid inde percipi potest, fructuarii fructus est. Proinde si apes in eo fundo sint, earum quoque vsusfructus ad eum pertinet: & si lapidicinas habeat, & lapidem caedere velit, vel cretifodinas habet, vel arenas, omnibus his vtitur, tanquam bonus paterfamilias. Vid. NOODTIVS Obseruatt. L. I. c. 9. qui capite sequente quaerit, quomodo vsufructuarius fundi, venatione, vel aucupio vti frui possit, si quae sint in fundo viuaria, aut ornithones.

10) Conf. supra c. 7. §. 4. nota 1.

11) *Is vero ad quem vsusfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam si ipse eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, decesserit, ad heredes eius non pertinent, sed domino proprietatis adquiruntur.* Eadem fere & de colono dicuntur. §. 36. Inst. de R. D.

quitur, vt fructus nondum separati ad proprietarium pertineant; & vsufructuario ante perceptionem eorundem mortuo, ab huius haerede non possint vindicari. Quanquam si cultura & industria in fructus sit impensa, aequum fuerit, in istorum participationem admitti haeredem [12], saltem hactenus, ne vsufructuarius laborem suum gratis consumserit. Ciuiles autem fructus ad vsufructuarium spectant pro lapsu temporis, cui pensio respondebat [13]. Porro quemadmodum vsufructuarius debet vti boni viri arbitratu [14], seu vti diligenti patrifamilias competit, & ad istam vtilitatem rem adhibere, ad quam ipsius conditio, aut domini voluntas eam destinauit [15], ita & eandem custodire, & sartam tectam conseruare tenetur; nec non pro illa tributa [16], & collectas, aliaque onera ordinaria & extraordinaria, saltem quae fructus non exsuperant, soluere. Vid. *L. 7. L. 9. L. 10. L. 11. L. 12. L. 13. §. 4. seqq. L. 15. L. 17. L. 18. L. 27. L. 44. L. 45. L. 59. L. 61. L. 62. L. 65. L. 68. L. 69. L. 70. D. de Vsufr.* Nam & haec, non secus atque cultura, eum sequuntur, qui ex re lucrum vult percipere. Neque quisquam tam duro sese oneri praesumitur subiecisse, vt alteri non solum fructus ex sua re velit concedere, sed & onera insuper istius rei tolerare. Amitti traditur vsus fructus morte [17] vsufructuarii [18]; quia regulariter in eo concedendo meritum ipsius personae spectatur, quod in alios non transit. Et quia

12) Ad quem Iure Saxonico hoc casu fructus omnes pertinent.

13) Ita, si verbi gratia Reditus Annuus incipiat primo die anni alicuius & vsufructuarius moriatur vltimo die mensis Octobris, heredes dextantem reditus annui capient, & sextans reliquus proprietarium sequetur. Vid. *L. 26. & 58. princ. D. de Vsufructu.*

14) „Cauere autem debet [vsufructuarius] viri boni arbitratu perceptum iri vsumfructum: hoc est, non deteriorem se causam vsusfructus facturum, ceteraque facturum, quae in re sua faceret," *L. 1. §. 3. D. Vsufructuarius quemadmodum caueat.* „Debet enim omne quod diligens paterfamilias in sua domo facit, & ipse facere," *L. 65. D. de Vsufructu.* „Mancipiorum quoque vsufructu legato non debet abuti, sed secundum conditionem eorum vti," *L. 15. §. 1. D. eodem.* Itaque vsufructuarius abuti fundo non potest, sed vti debet salua rei substantia: imo rem ne in formam quidem meliorem transmutare potest. Et si forte, voluptare fuit praedium, viridaria vel gestationes, vel deambulationes arboribus infructuosis opacas atque amoenas habens, non debebit deiicere, vt forte hortos olitorios faciat, vel aliud quid, quod ad reditum spectat, *L. 13. §. 4. D. eod.*

15) „Eum, ad quem vsusfructus pertinet, sarta tecta suis sumtibus praestare debere, explorati iuris est," *L. 1. C. de Vsufructu.* Quod de impensis minoribus & ad conseruandum fundum necessariis intelligendum est. Si qua enim aedes vetustate corruerint, reficere eas vsufructuarius non cogitur. Modica igitur refectio ad eum pertineat; quoniam & alia onera agnoscit, vsufructu legato, *L. 7. §. 2. & 5. D. de Vsufructu.*

16) Vt puta stipendium vel tributum, vel salarium, vel alimenta ab ea re relicta. *Ibid. j. L. 27. §. 3. & L. 28. D. de Vsu & vsufr.*

17) *Morte quoque amitti vsumfructum non recipit dubitationem: cum ius fruendi morte exstinguatur, sic vti si quid aliud, quod personae cohaeret* L. 3. §. 3. D. quibus Modis vsusfructus vel vsus amittitur. Quod locum habet, etiamsi vsufructuarius moriatur ante tempus vsufructui praefixum, aut ante impletam conditionem, quae finem ei imponere debebat. Vid. *L. 12. C. de Vsufructu & habitatione.* Ratio enim, qua vsufructui terminus certus aut incertus ponitur, ea est, ne ius vsufructuarii, si vltra superstes fuerit, duret. Ceterum ab AVCTORE praetermitti non debebant tempus & conditio, quibus ipsis quoque vsusfructus finitur.

18) Quo respexit SALVIANVS L. III. contra auaritiam: *Vsufructuarium viuere quasi locupletem, sed mori quasi mendicum.* H.

19) Quod hac lege Codicis probari solet: *Sancimus, & huiusmodi legatum firmum esse [si quis fundum, vel etiam rem cuidam testamento relinquerit, quatenus vsusfructus apud heredem maneret] & talem vsumfructum vna cum herede finiri & illo moriente, vel aliis legitimis modis eum amittente, exspirare,* L. 14. C. de Vsu & habitatione. Fit scilicet in hac lege sermo de herede testatoris, non de herede vsufructuarii. Vid. VINNIVS ad Institut. L. II. tit. 4. §. 3. & TITIVS ad Lauterb. Obseru. CCXXV.

20) Propter quam rationem adinuenti sunt modi

quia onerofum valde eft, fuae rei fructum effe penes alios, igitur ftricte ifta conceffio eft interpretanda, fic vt fi dictum fit, vfumfructum concedi Seio, eiufque haeredibus, ad haeredum haeredes id non extendatur [19]. Cum inutilis fit proprietas [20], quae in perpetuum ab vfu rei excluditur. Quem in fenfum accipiendum illud CICERONIS Epift. ad famil. VII. 30. *Id cuiusque eft proprium, quo quisque fruitur atque utitur.* Inde fi fit legatus vfusfructus ciuitati, quae alias perpetua effe poteft; centum tamen annis finiri eum Romanis legibus placuit [21]. (vid. *L. 56. D. de Vfufr.*) Qui & extinguitur, fi interea ciuitas ifta vel vrbs hoftile [22] aratrum patiatur, *L. 21. D. Quib. mod. vfusfr. amitt.* Ex iisdem rationibus quoque eft, quod vfusfructus non poffit alienari [23]; quia & hoc modo in perpetuum dominus poffet eludi, & ifte ad aliquem deuolui, quem dominus aegris oculis in re fua effet adfpecturus. Ex legibus Romanis idem amittebatur capitis diminutione maxima, & media [24]. Neque enim volebant, vt ius iftud amplius premeret dominum, poftquam ille nihil amplius ex eo lucrari poterat, in cuius gratiam id erat conftitutum; neque illi, qui ciuitatem amififfet, tale ius in bonis ciuis competere conueniens iudicabant. Ex lege quoque aut conuentione eft, quod is certo tempore non vtendo amittatur [25], (quia multae res non vtendo fiunt deteriores,) aut non obferuando

 prae-

modi tollendi vfumfructum, fecundum Tribonianum *§.1. Inft. de Vfufructu. Ne tamen,* inquit, *in vniuerfum inutiles effent proprietates, femper abfcedente vfufructu: placuit, certis modis exftingui vfumfructum & ad proprietatem reuerti.*

21) *Quae aetas hominis femper vifa eft longiffima. Et placuit centum annis tuendos effe in vfufructu municipes, quia is finis vitae longaeui hominis eft,* L. 56. D. de Vfufructu. L.8. D. de Vfu & habitat. Siracides XIIX, 8. PLINIVS Hift. Nat. VII. 4.

22) *Hoftilis* aratri in lege adducta nulla fit mentio. *Si vfusfructus* inquit Modeftinus *Ciuitati legetur, & aratrum in eam inducatur, Ciuitas effe definit; vt paffa eft* Carthago, *ideoque quafi morte definit habere vfumfructum* L. 21. D. Quib. mod. vfusfructus vel vfus amitt. quae aratri inductio etiam iuffu fummae poteftatis fieri poteft, fi qua puniendi fint ciues. Inductionis hoftilis mentio apud HORATIVM L.I. Od.16. v.20.21.

Imprimeretque muris
Hoftile aratrum exercitus infolens.

Et apud OVIDIVM Heroid. I. verf. 53.

Iam feges eft vbi Troia fuit.

23) Scilicet, quum ius vfusfructus offibus vfufructuarii inhaereat, *extraneo cedendo nihil agitur,* §. 3. Inftit. de vfufructu, nifi vel locetur vfusfructus, vel vendatur, faltim vno nummo, *L. 66. D. de Iure dotium. Si vfusfructus fundi, cuius proprietatem mulier non habebat, dotis nomine mihi a domino proprietatis detur: difficultas erit poft diuortium circa reddendum ius mulieri: quoniam diximus, vfumfructum a fructuario cedi non poffe nifi domino proprietatis; &, fi extraneo cedatur, id eft, ei, qui proprietatem non habeat, nihil ad eum tranfire, fed ad dominum proprietatis reuerfurum vfumfructum. Quidam ergo remedii loco recte putauerunt introducendum, vt vel locet hunc vfumfructum mulieri maritus, vel vendat nummo vno, vt ipfum quidem ius remaneat penes maritum, perceptio vero fructuum ad mulierem pertineat.* Aliter VINNIVS in Comment. ad Inftit. §. 3. de Vfufructu & NOODTIVS de Vfufructu L. II. c.10. Vtitur fruitur tum ceffionarius ex perfona cedentis Vfufructuarii, ita vt vfusfructus ex perfona huius, non ex perfona vfufructuarii finiatur. *L. 12. §. 2. D. h. t.* „Vfufructuarius vel ipfe frui ea re, vel alii fruendam concedere, vel locare, vel vendere poteft: nam, &, qui locat vtitur, & qui vendit, vtitur. Sed & fi alii precario concedat, vel donet, puto eum vti, atque ideo retineri vfumfructum.“ *L. 12. §. 1. D. de Vfufructu.*

24) *Finitur autem vfusfructus morte vfufructuarii, & duabus capitis deminutionibus, maxima & media* §. 3. Inft. de Vfufructu. Add. L. 16. §. 2. in fine C. eodem & quae de capitis diminutione dicta funt ad Lib. III. c. 6. §. 3. nota 6.

25) Id eft, fi neque per fe neque per alium vtamur fruamur. *Nam, non vtitur,* inquit Marcianus, *vfufructuarius, fi nec ipfe vtatur, nec nomine eius alius,* L. 38. D. de Vfufructu. Vid. fupra nota 23. Ante Iuftinianum vfusfructus rerum mobilium amittebatur non vfu vnius anni, immobilium contra non vfu biennii. Sed hic Imperator neutrum non vfu finiri voluit, nifi elapfo decennio inter praefentes, vicennio inter abfentes, *. 13. C. de Seruitut. & aqua.*

praescriptum vtendi modum [26], aut rem ex malitia, aut culpa lata reddendo deteriorem. Sed & perit iste rei interitu [27]; vid. *L. 30. D. Quib. mod. vsusfr. amitt.* nec reuiuiscit re iterum instaurata; propter strictam interpretationem, quam hoc negotium requirit. Nam verbi gratia aedes, quas in locum earum, quae incendio conflagrauerant, recens extruxi, cum prioribus eaedem non sunt. Et cum illae ad sui instaurationem magnos sumtus requisiuerint, durum valde esset, dominum steriles sibi aedes extruxisse. Vid. *L. 5. §. 2. 3. L. 8. L. 9. L. 10. L. 12. L. 23. D. Quib. mod. vsusfr. amitt.* Consolidatione denique, & si vsufructuarius eundem domino cedat, vsusfructus extinguitur [28], quia nemini res sua seruit: vid. *L. 5. princ. Si vsusfr. petatur*, quippe cum vsusfructus, & quaelibet seruitus proprie notet ius in re aliena. Sed quando quis propria re vtitur, & ex eadem emolumentum percipit, id ex vi dominii est [29]. Add. *L. 28. D. Quib. mod. vsusf. amitt. L. 26. D. de Seruit. praed. vrb.*

§. VIII. Vsvm vocant, quando quis ex re aliena commodum tantum quotidianum & necessarium, salua eius substantia, percipit [1]. Atque hic minus late patet quam vsusfructus; quippe cum vsum habens ex ea re solum capere possit, quantum sibi suisque sufficit; id quod aestimatur ex dignitate & conditione personae, cui vsus concessus [2]. Vti autem cui, verbi gratia, vsus alicuius domus competit, cum sua familia ibi habitare potest [3], ita eidem neque hospitem diuturnum, neque inquilinum, qui cum ipso non tanquam pars familiae habitet, recipere simul licebit; vbi ipsi proprietario in iisdem aedibus sit

26) Imo hic non vsus per modum a non vsu per tempus diuersus non est, vt post Fabrotum & Ianum a Costa ostendit Noodtivs L. II. de Vsufr. c. 9. quia de eo modo amittendi vsumfructum solo agitur in *L. penult. C. h. t.* ad quam prouocatur in *§. 3. Inst. de Vsufructu.* Adde quod, si alio modo vtatur vsufructuarius, quam, quo praescriptum est, vsusfructus durat, *L. 27. D. de Noxal. action.* non amittitur, *L. 1. §. 5. D. Vsufructuar. quemadm. caueat*, & comparatae sunt actiones, quibus vsufructuarius ad modum praescriptum adigatur *L. 13. §. 2. D. de Vsufr.* Celeb. Otto ad §. 3. Inst. de Vsufructu.

27) „Rei mutatione interire vsumfructum placet. Veluti vsusfructus mihi aedium legatus est, aedes corruerunt, vel exustae sunt: sine dubio exstinguitur," quo casu vsufructuario nec areae, nec cementorum vsusfructus debetur *L. 5. §. 2. L. 8. 9. 10. 12. 23. D. de Vsufructu*; est enim ius in corpore; quo sublato & ipsum tolli necesse est, *princ. Inst. de Vsufr.* Modo vsusfructus particularis sit. In vsufructu enim vniuersali, exstincta vna specie, vel altera, vsusfructus in reliquis durat. *L. 4. §. 2. D. de Vsufructu. Bonorum autem vsufructu legato, areae* (aedium incensarum) *vsusfructus peti poterit: quoniam qui bonorum suorum vsumfructum legat, non solum eorum, quae in specie sunt, sed & substantiae omnis vsumfructum legare videtur, in substantia autem bonorum etiam area est.* L. 34. §. 2. D. de Vsufructu. Censetur autem res vsufructui data tum demum interiisse, quando nomen mutauit. Vid. Vinnivs ad Instit. L. II. tit. 4. §. 3. num. 5. 6.

28) „Item finitur vsusfructus, si domino proprietatis ab vsufructuario cedatur . . . . vel contrario, si vsufructuarius proprietatem rei adquisierit, quae res *Consolidatio* adpellatur" *§. 3. Inst. de Vsufructu.*

29) „*Nulli enim res sua seruit* L. 26. princ D. de Seruitut. praed. vrbanor. j. L. 5. princ. D. Si Vsusfructus petatur.

§. VIII. 1) „Minus autem iuris est in vsu, quam in vsufructu. Nam is, qui fundi nudum habet vsum, nihil vlterius habere intelligitur, quam vt oleribus, pomis, floribus, foeno, stramentis & lignis ad vsum cotidianum vtatur. Nec vlli alii ius quod habet aut locare, aut vendere, aut gratis concedere potest. Iisdemque illis modis, quibus vsusfructus constituitur, etiam nudus vsus constitui solet: iisdemque illis modis finitur, quibus & vsusfructus desinit," *princip. Inst. de Vsu & habitat.*

2) „Aliquo enim largius cum Vsuario agendum est pro dignitate eius, cui relictus & vsus." *princ. Inst. de Vsu & habitat.*

3) Quod non vsque quaque conuenit placitis Iuris Romani. Certe aliter describitur vsus in §. 2. Inst

ſit inhabitandum, ſecus ſi totius domus vſus ſoli competat. Vid. *L. 22. §. 1. D. de Vſu & habit.* neque regulariter eum vſum alteri deferre: cum plurimum interſit, quem quis in iisdem aedibus ſecum cohabitantem habeat. Conf. *L. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 9. L. 10. §. 3. L. 11. L. 12. L. 15. D. de Vſu & habitat.* Circa conſeruationem autem & refectionem eius rei, in qua quis vſum habet, id aequiſſimum videtur, vt ſi nihil domino ſuperſit fructus, extra iſtum vſum ab altero perceptum, vſuarius rem ſartam tectam praeſtet. Vbi ad vtrumque par vtilitas redundauerit, communi ſumtu res conſeruabitur aut ſarcietur. *L. 18. D. d. t.* [4]. Sed ſi vſus exiguum quid ſit in comparatione eius fructus, qui domino adhuc remanet, facile praeſumitur, vt vſus ſine onere conceſſus ſit.

§. IX. Habitatio ICtis Romanis ius eſt, per quod omne emolumentum ex inhabitatione aedium alienarum prouenire ſolitum percipitur *. Ea arctius patet, quam vſusfructus; quia ad hunc pertinet emolumentum, quod ex mercium receptione, aliiſue cauſis prouenit. Latius tamen, quam nudus vſus, extenditur, quod aedes eiusmodi aliis ſuo loco inhabitandas locare quis poſſit.

§. X. Per *ius operarum ſeruilium* percipitur omnis vtilitas, quae ex operis ſerui alieni prouenit *. Quod ius leges Romanae arctius quam ſerui vſumfructum eſſe tradunt; quia alia quoque via, quam per ſuas operas, praeſtare vtilitatem ſeruus poteſt.

§. 2. Inſt. de vſu & habitat. „Item is, inquit Tribonianus, qui aedium vſum habet, hactenus ius habere intelligitur, vt ipſe tantum inhabitet: nec hoc ius ad alium transferre poteſt: & vix receptum eſſe videtur, vt hoſpitem ei recipere liceat, & cum vxore, liberisque ſuis, item libertis, nec non perſonis aliis liberis, quibus non minus, quam ſeruis vtitur, habitandi ius habeat.“ Ex quibus verbis adparet, eſſe vſuario aedium ius 1) inhabitandi 2) recipiendi hoſpitem modeſtum, non autem 3) ius locandi, ex his autem verbis Inſtitutionum aeſtimandum ius nouum Corporis Iuris, & proinde parum eis obeſt, quod in §. 2. D. de Vſu & habitat. Vſuario ſimpliciter permittitur, hoſpitem recipere. Ceterum ad vſum aedium referri poſſunt Noodtii Probabilia L. III. c. 7. 8.

4) *Si domus vſus legatus ſit ſine fructu communis refectio eſt* [res] *in ſartis tectis, tam Heredis quam Vſuarii. Videamus tamen, ne ſi fructum Heres accipiat, ipſe reficere debeat: ſi vero talis ſit res, cuius vſus relegatus eſt, vt heres fructum percipere non poſſit, Legatarius reficere cogendus eſt. Quae diſtinctio rationem habet*, L. 18. D. de Vſu & habitat.

§. IX. * *Sed ſi cui habitatio legata, ſiue aliquo modo conſtituta ſit: neque vſus videtur, neque vſusfructus, ſed quaſi proprium aliquod ius; quanquam . . . . permiſimus non ſolum in ea degere, ſed etiam aliis locare* §. 5. Inſt. de Vſu & habit. Add. L. 13. C. de Vſufructu & habitat. Quod ius neque non vſu, neque capitis deminutione amittitur *L. 10. D. de Vſu & habitat.* quia magis in facto quam in iure conſiſtit, id eſt, quia conſuetudine magis, praecipue per ingruentes peregrinos, quam legibus introductum eſt.

§. X. * *Operis ſerui legatis, neque vſus neque vſusfructus in eo legato eſſe videtur*, L. 1. §. 9. D. ad Legem Falcid. Sunt enim eae ius omnem vtilitatem ex operis ſerui alieni percipiendi, *L. 3. D. de Operis ſeruorum.* Quare minus eſt in ſeruitute operarum, quam in vſufructu ſerui, quia vſufructuarius omnem vtilitatem capit ex ſeruo, non ſolum quod is operis ſuis, ſed &, quod e re eius acquirit: verum cui operae legatae, is tantum lucrum capit ex operis ſeruorum, *§. 4. Inſt. per quas perſon. cuique acquiritur.* Contra plus eſt in operarum ſeruitute, quam in vſu, quia vſus 1) ſola neceſſitate circumſcribitur, quum operae ſeruorum etiam ad vtilitatem & honeſtam voluptatem adhiberi poſſint, 2) quod aliis locari poſſunt operae ſeruorum, quum locari nequeat vſus. Ceterum quum Operae quoque in facto conſiſtant, haec quoque ſeruitus non exſtinguitur capitis deminutione, vel vſucapione, ſed morte naturali non eius, cui debentur, ſed ſerui *L. 2. D. de Operis ſeruor. L. 2. D. de Vſu legato.*

§. XI. *SERVITVTES reales*, quae alicui debentur propter praedium aliquod, in genere dicuntur iura, per quae vicinum praedium nostro praedio aliquam praebere debet vtilitatem. Diuiduntur illae in iure Romano in *seruitutes, praediorum vrbanorum & rusticorum* [1]. Praedia rustica vocantur agri, & aedificia, quae ad agriculturam, remque pecuariam spectant. Vrbana praedia vocantur [2] aedificia omnia inhabitationi hominum, commerciis exercendis, similique vsui destinata, etsi extra vrbes, & ruri ista locata sint. Omnibus istis constituendis occasionem fere praebuit vicinitas, quae non immerito in propinqua parte amicitiae putatur. Vid. *L. 38. 39. D. de Seruit. praed. vrb. L. 5. D. de Seruit. praed. rust.* Cum enim magnam vtilitatem simul, & iucunditatem haberet plurium hominum cohabitatio aediumque coniunctio, quae tamen vix consistere posset, si abs quouis vsu rei suae vicinum quis arcere institueret: igitur inter vicinos conueniri sueuit, vt ne quis omni modo sua re vteretur, ne alter velut in angustias inde redigeretur, vtque modicum rei suae vsum alteri concederet, quo sine grauissimo suo incommodo carere hic non poterat. Add. *L. 1. §. 1. 2. D. si Vsusfr. petatur. L. 15. D. de Seruit. L. 10. D. de Seruit. vrb. praed. L. 20. §. 2. L. 31. d. t.* Sicuti & alias *vicinitas* non iniuria *in propinqua parte amicitiae putatur* [3]. TERENTIVS Heautont. [Actu I. Scen. 1. vers. 4. 5.] HESIODVS Op. & dier. L. I. [vers. 343. & seqq. Edit. Cler.] Τὸν δὲ μάλιστα καλεῖν, ὅστις σέθεν ἐγγύθι ναίει. Εἰ γάρ τοι καὶ χρῆμ' ἐγχώριον ἄλλο γένηται, Γείτονες ἄζωνοι ἔκιον, ζώσαντο δὲ πονί' πῆμα κακὸς γείτων, ὅσσον τ' ἀγαθὸς μέγ' ὄνειαρ. Ἔμμορέ τοι τιμῆς ὅστ' ἔμμορε γείτονος ἐσθλοῦ. *Illum potissimum voca, qui tibi prope habitat. Si enim tibi negotium aliquod domesticum obtigerit, vicini discincti accurrunt, cinguntur autem cognati. Noxa malus vicinus, quantum bonus magnum emolumentum. Sortitus est honorem, cui obtigit bonus vicinus.* SOCRATES apud Xeno-

§. XI. 1) Quae diuisio mere *technica* est, vsu autem forensi destituitur. Vid. THOMASIVS de seruitute stillicidii, quae dissertatio inter dissertationes eius Lipsienses est XV. §. 14. & seqq. & TITIVS Obseruatt. ad Lauterb. CCXLIII.

2) *Vrbana praedia, omnia aedificia accipimus, non solum ea quae sunt in oppidis, sed & si forte stabula sunt, vel alia meritoria in villis & in vicis: vel si praetoria voluptati tantum deseruientia: quia vrbanum praedium non locus facit, sed materia* L. 198. D. d. V. S.

3) Nisi AVCTORI interdum placeret illud, τὰ καλὰ δὶς καὶ τρὶς, reiici hunc locum mallem ad lin. 9.

4) Neque tamen ideo sola necessitate terminantur hae seruitutes, sed etiam vtilitatem & voluptatem domini continent. Vid. NOODTII Probab. Iur. L. I. c. 2. qui locus bonae frugis plenus est.

5) Imo id non aliter locum habet, quam si dominus praedii dominantis diserte tale quid stipulatus sit a domino praedii seruientis. Repugnaret enim id naturae seruitutis, quae in patiendo vel non faciendo, non autem in faciendo consistit. Et sane de pactione manifeste loquitur Paullus in *L. 33. D. de Seruitut. praed. vrb.* Fuerat enim ibi alter ab altero stipulatus, Paries oneri ferundo, vti nunc est, ita sit. Sed de eo quoque inter veteres dubitatum fuit, an vel eiusmodi pacto locus esset? Negabat id Aquilius Gallus, strictius intuens naturam & indolem seruitutis supra traditam: verum adfirmabat Seruius, cuius sententia praeualuit, ita explicata a Labeone, nouarum opinionum studioso, vt licere dixerit domino, columnam derelinquere, *L. 6. §. 2. D. si seruit. vindic.* Sententia, quam AVCTOR sequitur, & qua seruitus oneris ferendi, seruitus anomala est, veterum Doctorum errore nititur.

6) Quae seruitus a seruitute oneris ferendi ita differt, quod in seruitute oneris ferendi vicinus onus aedium, seu vt hodie loquimur, *totam contignationem* recipere cogitur: quum in seruitute tigni immittendi tignum tantum, seu *trabem* sustinere debeat aedificium ipsius. Vid. THOMASIVS de Seruitute stillicidii. §. 59.

7) Vid. infra L. V. c. 5. §. 4. Add. Ammian. MARCELLINVS L. XXVII. c. 9. vbi de praetextato Praefecto Vrbi, qui Moeniana sustulit omnia,

Xenophontem Memorab. L. II. [p. 432. in fin. Ed. H. Steph. c. 2. §. 12. Edit. Oxon.] has vicini praestationes memorat, *vt ignem accendat tibi, cum opus erit, deque aliqua re bona iuuet, ac si quid tibi aduersi accidat, e propinquo tibi beneuole succurrat.* Add. quoque PLATO de LL. L. VIII. p. 915. Edit. Francof. 1602. Circa omnes autem seruitutes obseruandum, neque nimis late eas extendendas, & modeste iisdem vtendum, ne vicino molestia ac taedium inde creetur [4]. Vid. *L. 8. D. de Seruitut.* Caeterum seruitutes vrbanorum praediorum hae fere numerantur. *Seruitus oneris ferendi*, qua vicini paries, vel columna onus nostrarum aedium sustinere debet. Cui consequens est, vt vicinus, qui isthanc seruitutem debet, parietem illum aut columnam reficere teneatur [5], cum alias frustra ea seruitus foret, pariete collapso. *L. 33. D. de Seru. praed. vrb.* *Seruitus tigni immittendi*, qua trabem vel quid aliud, quo aedes contignantur, ex aedibus suis in parietem vicini licet immittere, vt in eo requiescat [6]. *Seruitus proiiciendi protegendiue*, qua supra alienam domum aut aream aedificatum aliquod licet prouehere ita, vt nusquam in aedibus vicini requiescat, qualia sunt moeniana [7], & suggrundia [8]. *Seruitus altius tollendi*, qua quis etiam cum incommodo suo tenetur pati, alterum ad vtilitatem suam aedes altius tollere, cum id alias prohibere aut intercipere posset [9]. *Seruitus altius non tollendi* [10], qua quis in vicinarum aedium vtilitatem aut commoditatem cogitur aedes suas habere depressas, aut vltra certam mensuram non attollere. *Seruitus luminum* [11], qua vicinus nostra lumina seu nostras fenestras, quibus lumen haurimus [12], cogitur excipere. *Seruitus ne luminibus officiatur* [13], qua non potest vicinus quidquam facere, quo quaeuis nostrarum aedium lumina obscurentur [14] & minuantur. Eius seuere assertae exemplum luculentum extat apud ZONARAM Tom. III. in Theophilo, & Michaël. GLYCAM, Ann. Tom. IV. *Seruitus prospectus*, qua vicinus pati tene-

omnia, fabricari Romae priscis quoque vetita legibus. H.

8) Inter seruitutem autem *protegendi & proiiciendi* illud interest, quod in illa *tignum* seu pars aedificii *voluptatis* caussa proiicitur, quem in hac *tectum* cogente *necessitate*, id est, propter arcendam imbrium iniuriam prouehatur.

9) Propter voluntatem testatoris. Vid. *L. 10. D. de Seruitut. praed. vrban.* aut legem ciuitatis, quae certam aedificiis formam praescripsit. Vid. *L. 12. §. 1. C. de Aedific. priuat.* Caeterum vt seruitus sit altius tollendi, vbi quis aedes suas altius tollere cogitur, Romano iuri non congruit. Secundum hoc enim agi poterat, vt altius tollere aedes liceret. Vid. *§. 2. I. de Action.* Neque tamen dubitandum, ad vsum & commoditatem vicini posse pacto constitui seruitutem, vt vicinus obstrictus sit, aedes suas altius tollere. Quod enim dicitur seruitutem consistere in non faciendo, id ad essentiam seruitutum non pertinet, sed ad naturam, quae pacto mutari potest. Vid. CARPZOVIUS Part. II. Const. 41. Def. 13. H.

10) Non credo, aliquid verisimilius dici posse de seruitute altius tollendi, quam quae adfert HERTIUS in nota praecedente. Quod si admittatur, supponendum simul erit, veteres remissiores fuisse in cura auertendorum incendiorum, quam nunc sunt homines. Nam si hodie Lege vel Statuto, quod saepe fit, certa aedificiis forma praescribatur, neutiquam huic seruituti ex pactione vicinorum locus erit.

11) Luminum *seruitute constituta, id adquisitum videtur, vt vicinus lumina nostra excipiat. Cum autem seruitus imponitur*, ne luminibus officiatur, *hoc maxime adepti videmur, ne ius sit vicino, inuitis nobis altius aedificare; atque ita minuere lumina nostrorum aedificiorum.* L. 4. D. de Seruitut. praed. vrb.

12) Lumen, vnde coelum conspici potest. Prospectus autem est ex inferiori loco. *L. 16. D. de Seruit. praedior. vrban.* H.

13) *Inter seruitutes* ne luminibus officiatur, & ne prospectui offendatur, aliud & aliud obseruatur: *quod in* prospectu *plus quis habet, ne quid ei officiatur ad gratiorem prospectum & liberum.* L. 15. D. de Seruit. praed. vrb.

14) Clarius dicitur, seruitutem hanc pertinere ad luminis veteris, siue quod iam habemus, conseruationem. H.

tenetur nos prospicere in ipsius praedium, nec illud impedire potest [15]. *Seruitus ne prospectui officiatur*, qua quis in praedio suo non potest quidquam facere, quod libero quaqua versus prospectui in loca praecipue amoena obstet [16]. *Seruitus stillicidii recipiendi* notat obligationem, aquam onerosam in suam aream recipiendi. *Seruitus stillicidii non recipiendi* [17] notat obligationem, aquam vtilem in commodum suum non auertendi. *Seruitus fluminis recipiendi*, quam flumen, id est, aquam collectam, & per canales vel tubos instar fluminis defluentem ex nostris aedibus vicinus tenetur suscipere. *Seruitus fluminis non auertendi*, qua vicino non licet flumen ex suis aedibus veniens a nostro praedio auertere ob commodum, quod hoc inde habet. Huc denique pertinet seruitus cloacae immittendae; effundendi aliquid in aream vicini, & si quae aliae sunt [18].

§. XII. *SERVITVTES praediorum rusticorum*, seu quae debentur praediis rusticum vsum habentibus, hae vulgo numerantur. *Iter*, quod est ius eundi ambulandi hominis per vicinum praedium ad nostrum, ipsius praedii causa. *Actus*, ius agendi iumentum [1] aut vehiculum [2]. *Via*, ius eundi, ambulandi, agendi, & omnia, quae ad praedii nostri vtilitatem spectant, vehendi, ducendi, ferendi atque trahendi. *Aquaeductus*, ius aquae ducendae per fundum

15) Alias enim non seruitutis sed libertatis tantum iure prospicere in alienum licet. Iussu tamen Amurathis IV. Turcar. Imp. mercator Venetus Constantinopoli suspendio necatus fuit, quod in superiore aedium parte conclaue extruendum curasset, ex quo ope instrumenti mechanici, quod perspectiuum vulgo vocamus, in loca deambulationum aulae Turcicae & gynecaea prospicere posset. Quam historiam narrat RIGALTIVS in vita Amurathis illius ad A. MDCXXXIV. H.

16) Sequitur Auctor receptam Doctorum sententiam. Vulgo enim differentia inter seruitutem *prospectus* & *ne perspectui officiatur*, haec traditur, quod illa *incertum locum*, veluti praedium, hac *quaqua versum* liber prospectus praebeatur. Sed hoc discrimen comprobari nequit, adeoque seruitus prospectus & ne prospectui officiatur, eodem redire videntur, & vtraque terminari prospectu libero quaqua versum: quum alias seruitus magis, *ne luminibus officiatur*, quam *prospectus*, vel *ne prospectui officiatur* ad tit. *d. l. 15. D. de S. P. V.* Conf. NOODTIVS ad h. tit. Pandect. qui seruitutem etiam *luminum*, & *ne luminibus officiatur*, vnam seruitutem, duobus nominibus designatam, esse contendit.

17) Potest tamen & hoc modo constitui, vt quis aquam, quae naturaliter casitando in vicini praedium defluere eique nocere poterat, per fistulas aut canales collectam alio vertere obligatus sit. H.

18) Inter quas apud Romanos eminebat seruitus *fumi immittendi*, qua quis fumum suum ingredi patiebatur aedificia aliena. Quae seruitus imprimis in tabernis casseariis recepta erat, ex more veterum, fumo adiuuantium saporem caseorum. PLINIVS Lib. II. Histor. natur. c. 41. & MARTIALIS in Xeniis, vt obseruat Barnabas BRISSONIVS Sel. Antiquit. c. 15. plane vt nostri carnes, bubulam praesertim, porcinam & veruecinam fumo durare solent.

§. XII. 1) Vehiculum intellige, quod latitudinem viae non desideret. Erant enim apud Romanos plures species vehiculorum, de quibus ex professo egit Ioannes SCHEFFER Libro secundo de re vehiculari veterum, v. MENAGIVM Amoenitat. Iur. Ciuil. c. 36. H.

2) Quo exemplo BYNCKERSHOEKIVS L. IV. Obseruat. c. 7. vehiculum in Actu, *de curru trusatili* interpretatur, (cuius varias figuras veteribus vsitatas exhibet MONTFAVCON T. IV. Antiquit. P. II. Lib. I. c. 7. & 8.) & in definitione viae pro *eundi* legit *vehendi*. Codices tamen & Basilica vulgarem lectionem tuentur, qua in *L. 1. princ. D. de Seruit. praed. rustic. & in princip. Inst. de Seruitut. praediorum vrbanorum*, via dicitur ius eundi, agendi & ambulandi. Accedit, quod CELSVS in *L. 6. §. 1. D. Quemadm. Seruit. amitt.* & *L. 9. D. de Seruitut.* & porro PAVLLVS in *L. 2. D. Quemadm. Seruit. amitt.* & denique VLPIANVS in *L. 13. §. 1. D. de Acceptilat.* viam eundi & agendi iure circumscribunt. Fuerit igitur praecipua inter Actum & Viam differentia, quod Actus ius itineris in se, Via cum Actu extrinsecus, & quidem hinc ius eundi,

dum alienum ad vtilitatem ſui fundi, ſiue ea aqua vtamur ad irrigandos agros, aut aquanda pecora, ſiue vt aqua ſuperflua fundum noſtrum liberemus. Harum ſeruitutum natura eſt, vt pro parte nequeant concedi, quia niſi integrae vſui non ſunt. Nam vti eſt in *L. vlt. D. de Seruit. praed. ruſt. via conſummari ſolet vel ciuitate tenus, vel vsque ad viam publicam, vel vsque ad flumen, in quo pontonibus traiiciatur, vel vsque ad aliud eiusdem domini praedium.* Igitur fruſtra foret, per dimidium duntaxat alterius fundum iter habere, ſi vlterius progredi non liceret. *Hauſtus aquae*, ius hauriendae aquae ex fonte, alioue loco alieno, quatenus ad fundum noſtrum opus eſt. Quo conceſſo iter quoque ad fontem, puteumue conceſſum intelligitur, *L. 3. §. 1. de Seruit. praed. ruſt. Pecoris ad aquam adpulſus*, ius pecora praedii noſtri adpellendi ad aquam vicini. Huc pertinet & *ius paſcendi* noſtri praedii pecora [3] in fundo alieno. Circa quod ius obſeruant, per id non prohiberi dominum fundi ſeruientis, quo minus & ipſe ſua ibi poſſit paſcere pecora [4], dummodo non plura alat, quam fundus iſte ferre queat, interuertendo alterius iuri. Sed & qui paſcendi ius habet, morbida aut infecta ſcabie pecora eo non compellet [5], ex quibus alia infici queant. Denique huc referunt *ius calcis coquendae, arenae fodiendae, pedamenta ſumendi, lignandi, lapides caedendi;* quatenus ad commodum praedii ruſtici faciunt. Add. *L. 3. D. de Seru. praed. ruſt.* De quibus omnibus alii prolixius [6].

CAPVT

eundi, illinc ius ambulandi ex mente veterum complecteretur. Quae interpretatio indoli hominum ruſticanorum, qui primi has deſcriptiones ſeruitutum praedii ruſtici finxerunt, & receptorum verborum, priſtinique vſus admodum ſtudioſi fuerunt, perquam eſt conueniens.

3) Etiam apes. Vid. ſupra L. III. c. 1. §. 3. H.

4) Seruitutes enim ſtrictius interpretamur. Vid. ſupra §. 11. BERLICHIVS Part. II. Concl. 49. n. 6. ſequ. MEVIVS Part. 5. Dec. 250. H.

5) CARPZOVIVS P. II. Conſt. 41 def. 8. H.

6) Huc quoque ab AVCTORE referri debuiſſent Feuda, quorum origo vulgo tribuitur populis Germanicis. Vid. GROTIVS de I. B. & P. L. I. c. 3. §. 23. & Paulli HACHENBERGII Germania media diſſertat. IX. vt & THOMASIVS in Selectis capitibus Hiſtoriae Iuris Feudalis Germanici, quae eſt inter eius Selecta feudalia, edita Halae 1708. & 1728. 8. et HEINECCIVS Iur. German. T. I. §. LXVI. in Scholio. Quidam tamen, inter quos eſt AVCTOR noſter, L. VIII. c. 4. §. 30. incunabula eorum apud Romanos quaerere maluerunt. Vid. HERTIVS ad dictum locum Pufendorfii & in Diſſertatione ſua de Feudis oblatis Sect. I. §. 2. T. II. Comment. & opuſc. Ornauit hanc ſententiam noſtra aetate GVNDLINGIVS in Gundlingianis P. I. L. I. & XV. 2. quae & veriſimilis viſa eſt CASAVBONO ad Lampridium in Alexandro c. 58. Franc. DVARENO de Sacris Eccleſiae miniſteriis L. II. c. 3. & Iac. GOTHOFREDO in Comm. ad Cod. Theodoſ. tit. de terris limitaneis. Quin ante hos ducentos annos idem monuerat Laelius TAVRELLVS de Militiis ex caſu Theſauri Ottoniani T. IV. col. 1641. Reiecta enim opinione Haloandri, qua is Feuda a militiis Romanorum, & ea Zaſii, qua hic Feuda a clientelis eorum deriuabat, ſic pergit: *Quid ſi limitaneos milites propius ad rem noſtram? Sola* inquit LAMPRIDIVS in Alexandro cap. 58. *quae de hoſtibus capta ſunt, limitaneis ducibus & militibus donauit, ita vt eorum eſſent, ſi heredes eorum militarent: nec vnquam ad priuatos pertinerent, dicens: attentius eos militaturos, ſi etiam ſua rura defenderent. Nam hae qualitates, vt [ad] heredes, ſi militauerint, transeant, nec ad priuatos pertineant, appoſite ad feudorum naturam faciunt. Limitaneos vero agros ad milites pertinere, ab ipſisque curari pro ſuo compendio, atque arari conſueuiſſe, Principes noſtri teſtantur, L. vlt. C. de Fund. limit. L. 2. C. de Offic. praef. praet. L. 4. C. de Offic. mil. iudic.* Quicquid ſit, etſi plura dentur Feudorum genera, naturam eorum & indolem ex eo deſcripſiſſe proderit, quod plerumque ſecum ferunt. Feudum igitur eſt Dominium vtile ſub lege fidelitatis conſtitutum. Quod ius ad heredes tranſit, ſed plerumque tantum maſculos, in linea Deſcendentium, aut Collateralium paternorum. Qui vero aliquid Feudo dat, Dominus feudi, qui Feudo

* *

CAPVT IX.

DE TRANSLATIONE DOMINII IN GENERE.

VIDENDVM deinceps erit de *modis adquirendi deriuatiuis*, quibus dominium iam constitutum ab vno in alterum transit. Quos antequam peculiariter enarremus, quaedam super translatione dominii in genere praemittere conueniens fuerit [1]. Vt igitur quis rem suam possit alienare, seu in alterum transferre [2], id ipsum ex dominii pleni natura resultat [3]. Cum enim hoc domino det facultatem de re pro arbitrio disponendi, vtique vel praecipua eius facultatis pars videtur, si ita placeat eam in alterum posse transferre; vt hac ratione vel magis idoneam sibi rem liceat comparare, vel saltem occasio sit, beneficio alterum sibi obligandi.

§. II. CAETERVM vti in translatione iurium atque rerum duae interueniunt personae; quae transfert, & in quam ista transferuntur: ita in illis adquirendi modis, qui ex vi dominii promanant, duarum voluntatum velut concursus

Feudo accipit Vasallus adpellatur. Et reuertitur Feudum ad dominum 1) quando exstinguitur *successorum* feudi *capacium* series, 2) quando vasallus ob *feloniam* siue perfidiam feudo priuatur, 3) quando vasallus inuestituram negligit & 4) quando conditio deficit, sub qua inuestitutus erat. Reperiuntur ad calcem Corporis Iuris Ciuilis libri Feudorum gentis Langobardicae, medio circiter saeculo XII. collecti. Reliquorum Germanorum prisca instituta feudalia exhibet AVCTOR libri veteris de beneficiis editi primum ab HAVICHORSTO cum Duareni Commentario in Consuetudines Feudorum 1570. 8. deinde a THOMASIO in Selectis Feudalibus, qui eum simul adnotationibus illustrauit.

§. I. 1) *Est autem alienatio omnis Actus, per quem dominium transfertur*, L. 1. C. de Fundo dotali.

2) *Nihil enim tam conueniens est naturali aequitati, quam voluntatem domini, volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi*, §. 40. Inst. de Rerum diuis.

3) Facultatem alienandi, ex Dominio frustra repeti, quia res eadem non possit simul esse alienationis caussa & obiectum, censet TITIVS Obs. CCCVI. n. 2. Facultatem itaque alienandi fluere ex libertate naturali, adiiciens, quae tam circa dominium, quam alia iura tamdiu occurrat, quamdiu lege, conuentione, similiue actu non sit restricta: vnde etiam non tantum dominium, sed & alia iura, sepositis illis impedimentis, alienari possint. Sed rem eandem non posse esse caussam & obiectum alienationis secure negamus, quum constet, libertatem alienandi ideo ordinarie non restringi, quia domini sumus.

§. II. 1) *In omnibus rebus, quae dominium trans-*

curſus requiritur, dantis nimirum & accipientis [1]. Alienatio enim praecipue innuit rem a domino volente tranſire, non inuito, per meram violentiam eripi. Et vt alienum a priori dominum res accipiat, hunc quoque conſentire neceſſe eſt; cum inconueniens ſit, vt res, ſubſtantia ſua phyſica a me ſeparata, mihi velut adiungatur, ni voluntate & conſenſu meo eandem amplexus fuerim. Vbi autem ipſo iure dominium etiam in ignorantem tranſire dicitur, verbi gratia haereditatis [2], ibi lex per quandam fictionem iuris velut acceptationem facere intelligitur in fauorem haeredis. Indicio eſt, quod haeres poſſit recuſare haereditatem [3], & niſi eam actu adierit per ſe aut per alium, non ſtringitur obligationibus, quae ex ipſa re haereditaria oriuntur.

§. III. Porro cum alienationes vtroque volente debeant fieri, & vero ſocietati humanae ſit incongruum, ſolis actibus internis tribuere vim producendi iura, quae aduerſus alios homines effectum ſunt habitura: ideo requiritur in vtroque, tam dante, quam accipiente, vt conſenſum ſuum idoneis ſignis declaret, quo caeteris de ea liquido conſtare queat. Qualia ſigna ſunt nutus [1], geſtus, vox, ſcriptum [2]. Quibus alicubi accedit profeſſio apud magiſtratum [3], relatio in acta, & ſimilia.

§. IV. Id porro manifeſtum eſt, vbi tranſlatio ſeu alienatio perfecte & pure facta fuerit, ei, qui alienat, ad rem antehac ſuam nihil iuris aut praetenſionis remanere. Quod licet cuiuis alienationi per ſe inſit, frequens tamen eſt, in ſolennibus ceſſionibus & renunciationibus diſerte exprimi; nihil in eam rem ab ipſo aut haeredibus deinceps praetendendum aut tentandum, & ſi fors id fiat, irritum & nullum habendum; ſcilicet quia ſine effectu quis diſponere aggreditur circa rem, quae alterius iam facta eſt. Saepe tamen re alienata penes alienantem remanet praetenſio aliqua, & ius velut euentuale, quod certo euentu poſito vim ſuam exſerit. Idque vel quia expreſſe ſuper hoc in alienatione fuit conuentum [1], vti fit in iis, quae venduntur ſub lege retractus [2], aut quae ſub lege commiſſoria [3] alienantur, aut vbi dominium

4 F 2 duntaxat

transferunt, concurrat oportet affectus ex vtraque parte contrahentium: nam ſiue ea venditio, ſiue donatio, ſiue conductio, ſiue quaelibet alia cauſſa contrahendi fuit, niſi animus vtriusque conſentit, perduci ad effectum id, quod inchoatur, non poteſt. L. 55. D. de O. & A. Confer. L. III. c. 6. §. 15.

2) Item legati, mortis cauſa donationis. H.

3) Vid. tit. Pandect. de *Acquirenda vel Omittenda hered.* Lib. XXIX. tit. 2.

§. II. 1) De qua parte iurisprudentiae vberrime egit Celeb. Otto in Iurisprudentia Symbolica, edita Traiecti ad Rhenum 1730. 12.

2) Symbola olim apud Germaniae populos in translatione rei immobilis fuere adhibita feſtuca, vnde effeſtucatio; tactus baculorum a duodecim firmatoribus factus; aut pulueris partisue de terra vendita, e ſinu venditoris in ſinum emtoris excuſſio, vnde Scotatio. Vid. Ioan. Loccenius L. II. Ant. Sueo-Gothic. c. 16. Frider. Lindenbrog. Gloſſar. voce *traditio.* Fridericus a Sande Commentat. de effeſtucatione, cum ſupplementis Lamberti Goris. De Anglis Ingulphus in Chronic. Croyland. *Conferebantur antea multa praedia nudo verbo, absque ſcripto vel charta, tantum cum domini gladio, vel galea, vel cornu* (id eſt poculo) *vel cratera; & plurima tenementa, cum calcari, cum ſtrigili, cum arcu, & nonnulla cum ſagitta.* H.

3) Iure Saxonico & aliorum populorum, idque ad praeuertendas lites & fraudes, ne res duobus vendatur. De quo alibi. H.

§. IV. 1) Pacto rei alienationi adiecto, vt ne ea alienetur. Qui enim hoc pacto alienat, videtur in illum caſum reſeruare ſibi dominium. H.

2) Vid. infra L. V. c. 5. §. 4.

3) Vid. Avctor ibidem.

duntaxat diminutum transfertur [4], quod in concessione feudi, & emphyteuseos contingit: vel quia alienationi tacita conditio subest, qua exsistente, prioris domini ius ad eam rem reuiuiscit; vnde oritur condictio indebiti [5], condictio causa non secuta [6] donationis sponsalitiae repetitio nuptiis non insecutis, repetitio dotis soluto matrimonio. Sic apud HOMERVM Odyss. θ. v. 318. Vulcanus deprehenso vxoris Veneris adulterio, repetit ἔεδνα, quae socero ob filiam sibi locandam dederat [7]. In *Alcorano* disponitur, vbi sponsus repudiauerit sponsam, antequam eam cognouerit, hanc retinere posse dimidiam partem eius, quod sibi a sponso fuit donatum, nisi iste totum eidem relinquere velit [8].

§. V. VERVM illud potissimum heic solet disceptari, annon iure naturali ad translationem dominii requiratur traditio. Nam id iam ab aliis notatum, non recte traditionem referri inter modos adquirendi [1] dominii, cum sit actus in transferendo dominio interueniens [2]. GROTIVS [3] L. II. c. 8. §. 25. & alibi arbitratur, etiam solis pactis iure naturali dominium posse transferri: traditionem autem duntaxat requiri iure ciuili positiuo, quod quia a multis gentibus receptum est, improprie ius gentium vocatur. Contra interpretes iuris Romani tradunt; solis pactis dominia rerum non transferri [4], etiamsi id in eo negotio expresse geratur, sed vtique traditionem requiri. Eius rei hanc rationem putant, quod dominia a naturali possessione coeperint, adeoque etiam in illis transferendis requiratur talis actus, per quem statim naturalis possessio rei possit adprehendi. Vbi etiam aliqui obseruant, in adquisitione originaria, puta occupatione, in idem concurrere titulum siue causam, & modum adquirendi. Sed in adquisitionibus deriuatis ista duo esse perpetuo distincta.

4) Vid. supra cap. 4. §. 2.

5) De qua dictum supra L. III. c. 4. §. 5. nota 4.

6) Quae esse videtur ex Quasi-contractu. Fingunt enim & praesumunt leges, illum, qui ob caussam accepit, qualis est sponsus qui dotem accepit propter nuptias, sese obligasse, vt caussa non sequuta, veluti matrimonio non contracto, acceptum restituat. Quare haec condictio datur ei, qui ob caussam futuram dedit, eiusue heredibus aduersus eum, qui caussam non praestitit, eiusue heredes, ad rem datam restituendam. Conf. NOODTII Probab. iur. L. IV. c. 4. & 5.

7) Quod mos temporum eorum ferebat. Vid. Genes. XXIV, 12. ibique Io. CLERICVS, & PERIZONIVS ad AELIANVM Vet. Hist. L. IV. c. 1. pag. 301. 302.

8) Quod ex constitutione Constantini, quae est *L. 16. C. de Donat. ante nupt.* Alcorano insertum est. *Si a sponso,* inquit Imperator Constantinus, *rel us sponsae donatis interueniente osculo, ante nuptias hunc vel illum mori contigerit, dimidiam partem rerum donatarum ad superstitem pertinere praecipimus, dimidiam ad defuncti, vel defunctae heredes, cuiuslibet gradus sint, & quocunque iure successerint: vt donatio stare* [pro] *parte dimidia, & resolui pro parte dimidia videatur. Osculo vero non interueniente, siue sponsus siue sponsa obierit, totam infirmari donationem, & donatori sponso vel heredibus eius restitui. Quod si sponsa interueniente, vel non interueniente osculo, donationis titulo, (quod raro accidit) fuerit aliquid sponso largita, & ante nuptias hunc vel illam mori contigerit, omni donatione infirmata, ad donatricem sponsam, siue eius successores donatarum rerum dominium transferatur.* Quo firmatur Ilsm. BVLLIALDI relatio, qua is Turcos pleraque ex legibus Romanorum in suas transfudisse narrat apud MENAGIVM Amoenit. Iur. Ciu. c. XXVI.

§. V. 1) Quod extra dubium est in Iurisprudentia Romana. *Per traditionem,* inquit Iustinianus, *quoque iure naturali res nobis adquiruntur,* §. 40. Inst. de rerum diuis.

2) Et apprehensione vel acceptatione res demum acquiratur. Quamquam heic loquendum cum vulgo, sentiendum cum eruditis. Qui traditionem modum acquirendi esse dicunt, eam intelligunt, vt inuoluit acceptationem. Plane vt vocabulo emtionis aut locationis saepe totus contractus significatur. H.

3) Et Commentatores BOECLERVS & ZIEGLERVS

ſtincta. Traditionem enim & acceptationem eſſe modum transferendi dominii, ſeu potius actus in dominio transferendo interuenientes [5], donationem, emtionem & venditionem, eſſe titulos ſeu cauſas, ex quibus dominium transfertur. Etſi ſupra oſtenſum ſit, non nudam occupationem ad titulum dominii ſufficere, ſed pactum eandem antecedere [6]. Alii mediam viam heic ingrediuntur, & vti negant, iure naturali neceſſariam eſſe traditionem; ita eandem rationi congruere aſſerunt; quippe cum dominium in re exerceri nequeat, niſi eam mihi corporaliter velut adplicuerim; id quod non niſi per traditionem, & adprehenſionem fiat.

§. VI. Nobis videtur rem liquido poſſe expediri, ſi obſeruetur, dominium poſſe conſiderari, vel prout notat qualitatem mere moralem*, ſecundum quam res ad aliquem pertinere, ipſiusque diſpoſitioni ſubiecta eſſe debere intelligitur: vel prout etiam adiunctum habet aliquid facultatis phyſicae, vt quae circa eandem nobis placuerint, ſtatim in effectum poſſimus deducere. Vel quod eodem recidit, dominium quandoque conſideratur, prout praeſcindit a poſſeſſione: aliquando velut cum eadem coniunctum intelligitur; quae eſt vltimum quaſi complementum proprietatis, & qua poſita plene iſthaec effectus ſuos directos exſerit. Quo loco non inconueniens erit, ſuper poſſeſſione in genere aliqua heic adducere.

§. VII. Per poſſeſſionem ergo intelligimus non quamuis rei detentionem, qualem verbi gratia cuſtos [1], adminiſtrator, commodatarius, aut vſufructuarius circa rem alienam habet; ſed talem, quae coniuncta eſt cum adfectione, & animo ſibi habendi [2]. Eam diuidunt in *naturalem* [3] *&* *ciuilem*; quae diuiſio

GLERVS. Add. HVBERVS Part. I. Digreſſ. L. IV. c. 8. Notandum tamen, GROTIVM ſibi ipſi non conſtare, quando L. II. de I. B. & P. c. 11. §. 4. & c. 12. §. 15. & c. 15. §. 13. alienationem ipſam a promiſſione alienationis ita ſecernit, vt illa facultatem moralem tribuat; haec non. H.

4) *Traditionibus & vſucapionibus dominia rerum, non nudis pactis transferuntur*, L. 20. C. de Pactis, L. 50. D. de Rei vindicat. L. 15. 26. C. eod. L. 6. C. de Hered. vel act. vendita.

5) „Nunquam nuda traditio transfert dominium: ſed ita, ſi venditio aut aliqua iuſta cauſſa praeceſſerit, propter quam traditio ſequeretur" *L. 31. princ. D. de A. R. D.* Sed bene obſeruauit HEINECCIVS Inſt. §. 339. intereſſe inter cauſſam dominii *remotam & proximam.* Illam *titulum dici ad transferendum dominium habilem*, qualis ſit pro *emto*, pro *legato*, pro *donato*, pro *ſoluto* & qui ius *ad rem* tantum operentur; hanc vocari modum adquirendi & tribuere *ius in re.*

6) Contrarium ſupra probatum eſt in nota 4. ad cap. 4. §. 4. Vid. infra, §. 8. nota. 2.

§. VI. * THEOPHILVS Inſt. Iuſtiniani interpres vocat δίκαιον, νῷ καταλαμβανόμενον, *ius mente comprehenſum.* H.

§. VII. 1) „Denique [ait] ab eo, apud quem depoſita eſt, vel commodata, vel qui conduxerit, aut qui legatorum ſeruandorum cauſſa, vel dotis ventrisque nomine in poſſeſſione eſſet, vel cui damni infecti nomine non cauebatur, quia ſi omnes non poſſideat, vindicari non poſſe." *L. 3. §. 20. D. de Adquir. vel amitt. poſſ.*

2) „Et adipiſcimur poſſeſſionem corpore & animo, neque per ſe animo aut per ſe corpore, *L. 3. §. 1. D. de Acquir. vel amitt. poſſeſſ.* „Is qui pignori accepit, vel precario rogauit, non tenetur noxali actione: licet enim iuſte poſſideat, non tamen opinione dominii poſſideat." *L. 22. §. 1. D. de Noxal. action.* Vid. CVIACIVS Obſeruat. L. IX. c. 33. Sumuntur autem interdum voces 1) poſſeſſionis 2) poſſeſſionis naturalis, 3) poſſeſſionis ciuilis in alia omni latitudine, quod turbis anſam dedit inter interpretes. Poſſeſſionis enim vocabulo interdum *detentio* deſignatur, & quae *naturalis* eſt, aliquando *ciuilis* dicitur. Vid. TITIVS Obſeru. in Lauterb. MXXII. & ſeqq. & eiusdem Ius Romano - Germanicum Lib. II. c. 7. 8.

3) *Vt poſſeſſio non ſolum ciuilis, ſed etiam naturalis intelligatur*, L. 2. §. 1. D. pro Herede vel poſſeſſore.

uifio iterum accipitur vel de modo poſſidendi ſeu detinendi, vel de ipſa forma poſſeſſionis. Priori modo naturalis poſſeſſio dicitur, quando non animo ſolum, ſed & corpore velut, ipſoque actu inſiſtimus rei a nobis ſemel adprehenſae. Ciuilis autem poſſeſſio hoc ſenſu animo duntaxat retinetur, quando quis eadem corpore iam excidit. Scilicet quia lex ciuilis compendia illa, quae poſſeſſionem ſequuntur, certis in caſibus etiam illis adhuc indulget, qui a corporali poſſeſſione, aut detentione rei ſuae exciderunt [4]. Poſteriori modo naturalis poſſeſſio eſt, vbi animus quidem & affectus rem ſibi habendi adeſt, citra tamen iuſtam perſuaſionem dominii, ex legitimo titulo conceptam. Ciuilis autem poſſeſſio & affectum, & probabilem affectus cauſam obtinet; quae ipſa regulariter intelligitur, vbi in legibus ciuilibus aliquis poſſeſſioni fauor tribuitur. Vid. POLYBIVS L. XII. c. 7. Poſſidentur autem proprie res corporales, mobiles & immobiles: analogice, res incorporales [5], ſeu iura, quae vſu [6] & facultate vtendi poſſidemus; vt & cheirographa, ex quibus ad certum petendum actio poteſt inſtitui. Ad conſtituendam autem poſſeſſionem omnino requiritur, vt quis rem aliquam aut eius ſymbolum, cuſtodiaeue inſtrumentum per ſe, aut per alium ipſius nomine corporaliter adprehendat [7], prout id rei natura patitur, vtque adeo res ita ſub ipſius poteſtatem redigatur, quo actu de ipſa diſponere queat. Et quidem ſi corpora plura inter ſe ſint vnita atque connexa, vna eorum parte adprehenſa, animo totum poſſidendi, totum, quoad vacuum eſt, adprehenſum intelligitur. Sic, verbi gratia, qui fundum poſſidere vult, non opus habet, omnes glebas circumambulare, aut qui domum, omnia conclauia circumreptare; ſed ſufficit, quamlibet partem eius introire. Vid. *L. 3. §. 1. D. de Acquir. poſſeſſ* [8]. Quae ex diſtantibus corporibus conſtat vniuerſitas, verbi gratia, grex, ſi omnes partes ſint praeſentes, vnius corporis adprehenſione tota adprehenſa cenſetur. Sed vbi partes loco ſint disiunctae, verbi gratia, aliqua pars gregis in hoc fundo, aliqua in alio, ſingulae partes ſeparatim

4) Vid. ſupra caput 6. §. 12. nota 12.

5) Quae diſtinctio Iuris Romani eſt. „Corporales hae ſunt, quae tangi poſſunt: veluti fundus, homo, veſtis, aurum, argentum, & denique aliae res innumerabiles. Incorporales, autem ſunt, quae tangi non poſſunt: qualia ſunt ea, quae in iure conſiſtunt: ſicuti hereditas, vſusfructus, vſus & obligationes quoquo modo contractae, *§. 1. 2. Inſt. de rebus corpor. & incorpor.* CICERO Topicorum c. 5. Res *corporales* appellat, quae *ſint*: incorporales, quae *non ſint*, ſed cerni tamen animo atque intelligi poſſint. „Eſſe ea dico quae cerni tangiue poſſunt, vt fundum, aedes, parietem, ſtillicidium, mancipium, pecudem, ſuppellectilem, penus, cetera . . . Non eſſe rurſus ea dico, quae tangi demonſtrariue non poſſunt, cerni tamen animo atque intelligi poſſunt: vt ſi vſucapionem, ſi tutelam, ſi gentem, ſi agnationem definias, quarum rerum nullum ſubeſt quaſi corpus, eſt tamen quaedam conformatio inſignita, & impreſſa intelligentia, quam notionem voco. Vid. NOODTII Probab. iur. L. II. c. 3.

6) *Ego puto, vſum eius iuris pro traditione poſſeſſionis accipiendum eſſe*, L. 20. D. de Seruitut.

7) *Generaliter quisquis omnino noſtro nomine ſit in poſſeſſione, veluti procurator, hoſpes, amicus, nos poſſidere videmur.* L. 9. D. de A. vel A. P.

8) *Non vtique ita accipiendum eſt, vt, qui fundum poſſidere velit, omnes glebas circummabulet: ſed ſufficit quamlibet partem eius fundi introire; dum mente & cogitatione hac ſit, vti totum fundum vsque ad terminum velit poſſidere* L. 3. §. 1. D. eod.

9) Quod interpretes Iuris R. inferre ſolent ex *L. 30. §. 2. D. de Vſurpat. et vſuc.* „Rerum mixtura facta an vſucapionem cuiusque praecedentem interrumpit, quaeritur? . . . Non autem grex vniuerſus ſic capiatur vſu, quomodo ſingulae res; nec ſic quomodo cohaerentes. Quid ergo eſt? Etſi ex natura eius eſt, vt adiectionibus corporum maneat idem; non tamen [ita legendum cum Haloandro & Cuiacio] vniuerſi gregis vlla eſt vſucapio: ſed ſingulorum animalium ſic vti poſſeſſio, ita & vſucapio, nec ſi quidem tum immixtum fuerit gregi, augendi eius gratia, idcirco poſſeſſi-

paratim adprehendendae [9]. Res incorporales, vbi cohaerent rei corporali, hac adprehensa & illae intelliguntur adprehensae. Sin istae in re aliena sunt adquirendae, adprehenduntur, vel cum introducimur in rem [10], in qua, verbi gratia, ius aut seruitutem constitutam volumus; vel cum actus velut ex isto iure promanantes exercemus. Add. *L. 3. §. 2. D. de Act. emti.* In iuribus autem negatiuis [11] possessionis instar est, si ego alteri quid prohibuero, aut eidem contradixero, & is prohibitione aut contradictione mea adquiescat. Porro ad quamlibet possessionem nanciscendam eiusmodi adprehensio, aut exercitium necessario requiritur; etsi leges ciuiles efficere possint [12], vt ipso iure dominium in aliquem transeat hactenus, vt eadem efficacia actionem ad petendam eam rem a detentore instituere queat, ac si corporalem rei possessionem adprehendisset. Quo spectant, quae a GROTIO allegantur L. II. c. 8. §. 25. Porro vti ad adquirendum dominium per occupationem requiritur, vt res fuerit vacua; ita si res ab altero in me transire debeat cum hoc effectu, vt ego actu deinceps circa eandem queam disponere, necessarium vtique est, vt iste eius se possessione abdicet, & ex custodia velut sua ipsam remoueat, quo mihi statim eam adprehendendi copia sit. Atque hoc sufficit, vt alter tradidisse rem dicatur. Neque enim necessum est, vt rem mihi in manus inserat. Sicuti, vt quis alteri cibum praebuisse dicatur, non requiritur, vt eundem praemansum in os ipsi immittat; sed sufficit, tali loco exposuisse, vt ipse manum cibo commode admouere possit. Vid. *L. 1. §. 21. L. 51. D. de Acquir. possess.*

§. VIII. HISCE positis adparet, omnino per sola pacta transire posse dominium [1], prout id consideratur nude tanquam qualitas moralis, & prout abstrahit a possessione: verum prout illud etiam aliquid physicae facultatis intelligitur continere, per quam statim actu exerceri queat, praeter pacta etiam traditionem requiri [2]. Id quod non ex iure positiuo, sed ex ipsa naturali ratione

possessionis caussa mutabitur; vt si reliquus grex dominii mei sit, haec quoque ouis: sed singulae suam caussam habebunt, ita vt, si quae furtiuae erunt, sint quidem ex grege, non tamen vsucapiantur.

10) *Dare autem [heres vsumfructum] intelligitur, si induxerit in fundum legatarium, eumue patiatur vtifrui*, L. 3. princ. D. de Vsufructu.

11) Veluti, quibus facultas alicui negatur, quale est ius *altius non tollendi.*

12) Vel propter fauorem, vt in donatione aut venditione facta Ecclesiae. *L. 23. §. 1. C. de SS. Eccl.* aut donatione facta sub pacto siue modo alimenta praestandi, si donatarius promissis non stetit, vt ex *L. 1. C. de Donation. quae sub modo* colligunt multi Dd. vel propter delictum. Vid. *L. 1. C. de Falsa monet. L. 14. D. de Publican. & vectigal. Nouell. 12. c. 1. & Nouell. 143.* & alibi. H.

§. VIII. 1) Non repugnabo, posse hoc modo concipi animo & considerari dominium, atque id ex solo pacto transire hactenus censeri, vt alienator ad rem, quam in potestate sua tenet, praecise tradendam obstringatur. De caetero id rectius negari arbitror: primum, quia dominium a naturali possessione coepit: deinde, quia dominium est ius in rei substantia, v. supra c. 4. §. 2. siue est qualitas non tantum personae, sed & rei inhaerens, remque ipsam afficiens; quae proinde desiderat, vt is, in quem res alienatur, eam sibi applicet: Postremum, quia alias non appareret differentia inter pacta vel contractus, & modos acquirendi. Accedit vsus gentium; & GROTIVM ipsummet fateri, Romanos institutum traditionis ad dominium transferendum ab aliis accepisse gentibus, idemque fere a populis hodiernis obseruari, concedit HVBERVS L. II. de Iure ciuit. sect. 4. c. 5. §. 31. Conf. FELTMANNVM de Iure in re & ad rem c. 14. §. 27. sequ. Ad exempla, quae GROTIVS pro sua sententia adfert, responderi potest, vel in iis dominium a lege transferri, vel subesse traditionem fictam. Neque enim, vt dominium traditione acquiratur, iuris ita naturalis est, mutari vt nequeat. H.

*) Imo Iure Naturae nihil obest, quo minus Dominium

tione fluit. Neque tamen propterea admitti necessum est, alienanti ante traditionem dominium aliquod imperfectum superesse; nisi dominium valde ἀκύρως velis vocare meram facultatem physicam super re aliqua de facto disponendi citra facultatem moralem. Nam post pactum completum, seu post ius pacto in alterum translatum, res statim ad alterum pertinere, & alterius gratia esse incipit; & alienans nullum circa eandem actum legitime potest exercere, nisi qui faciat ad possessionem alteri tradendam. Si quid praeterea circa eam rem ante traditionem disposuerit, id de facto, & non velut ex iure dominii agit. Et ipsa traditio proprie non est vltimus actus dominii, sed corporalis detentionis abdicatio. Actus enim dominii ille censetur, qui ex vi dominii libere exercetur. Atqui traditio non libere, sed ex necessitate seu obligatione fit. Sicut actus magistratus, prout notat potestatem aliis imperandi, non est eiuratio [3]. Quanquam autem res, ad quam ego ius plene in alterum contuli, pro mea non amplius censeri queat: non tamen nihil interest, vtrum ego adhuc rem corporaliter detineam, an vero alter iam possessionem eius nactus sit. Nam neque actu iam ad vsus suos rem potest adplicare; & vbi ego renuerim tradere, coactione opus est ad possessionem nanciscendam. Vbi praeterquam quod tantisper ista re carendum, in ciuitate quidem labor tibi incumbet, vt iudici ius tuum demonstres, qui si forte corruptus, aut per socordiam, iniustam tulerit sententiam, adquiescendum erit; in libertate naturali anceps Martis alea subeunda. Hinc etiam leges Romanae ex illis contractibus, quibus agitur de rebus alienandis, ius ad rem [4] tantum quaeri docent, quasi ante traditionem quis adhuc velut extra rem positus sit, ius tamen habeat, vt ea res secum coniungatur. Verum vbi per corporalem adprehensionem dominio iam vltimum accessit complementum, ius in re constitutum tradunt. Id quod tamen leges

Dominium tanquam ius *morale* per simplicem conuentionem sine apprehensione possessionis transeat. WERNHER Elem. Iuris. Nat. & Gent. cap. XIV. §. 50. Quod minime mirum est, quum ipso iure Romano possessio tanquam ius morale animo retineri possit. *Licet possessio nudo animo adquiri non possit, tamen solo animo retineri potest*, L. 4. C. de Vsuc. transform.

3) Siue, quemadmodum Magistratus, quum a munere suo abit, idque eiurat, non actum exercet manantem ex potestate eius Magistratus, siue ex potestate aliis imperandi.

4) Distinctio tamen iuris *ad rem* & iuris *in re*, Iuris magis Canonici quam Ciuilis est. *Ius vero quod secundo* AD PRAEBENDAM *non* IN PRAEBENDA *huiusmodi competebat*. c. 40. de Praebendis & dignitatibus in VIto. *Quarum* [*gratiarum*] *ratione tunc non erat ad collationem processum, & sic per consequens* IVS IN RE *non fuerat ipsis impetrantibus adquisitum*, c. 8. de Concess. praebendae in VIto. *Per ordinationem, seu diuisionem nostram* IVS AD REM *exspectantibus*. Extrauag. Iohannis XXII. tit. 4. de Concess. praebendae, c. 1. Scilicet per hanc diuisionem Canonici & Praebendati in Stallo & Floribus distingui coeperunt a Canonicis & Praebendatis in Prato & Herba, quum in exspectantiis praebendarum magna pars Hierarchiae Ecclesiasticae sita fit.

5) *Omnia fere iura heredum perinde habentur, ac si continuo sub tempus mortis heredes exstitissent*, L. 193. D. de R. I.

6) Actio realis dicitur, quae rei ipsi inhaeret, & cuius potestate ea a quocunque possessore vindicatur, vi obligationis generalis, qua suum cuique tribuendum est. Personalem contra actionem appellamus, quae persona eius terminatur, quocum nobis negotium fuit, quae non aduersus tertium possessorem porrigitur. Sic, si annulus noster furto nobis ablatus fuerit, a centesimo eum possessore petere possumus, quia rei vindicatio, quae nobis eam in rem competit, est actio realis. Contra, si ab aurifice annulum emerim, quem is, nondum traditum, tertio vendiderit, solus aurifex, non etiam possessor annuli iudicio a me pulsari potest, quia obligatio hic adest personalis ex contractu emti, producens actionem emti contra solum venditorem, non alium. In Iure Ciuili actio

ges quandoque supplent, dum, verbi gratia, inter iura in re etiam referunt ius haereditarium, siue quod haeredibus competit ad bona defuncti, licet possessionem nondum nacti fuerint [5]. Quod autem leges Romanae ex iure in re actionem realem, ex iure ad rem, personalem [6] dederint, haec ratio videtur esse; quod vbi iam semel perfecte res ad me pertinuerit, nil aliud quam ipsam, vbicunque inuenero, persequi necessum habeam, nec vt ea mihi restituatur, peculiaris & noua in altero obligatio requiratur. Ius autem ad rem praesupponit rem, de qua agitur, nondum plene mecum fuisse coniunctam, & alterum ex peculiari obligatione teneri efficere, vt illa res mecum coniungi possit. Igitur ipsius persona est vrgenda, vt rem velut vacuam mihi sistat, quo a me possit adprehendi. De caetero etsi vulgo dicatur, minus esse actionem habere, quam rem; certum tamen est, per ius ad rem, actionesque personales patrimonium nostrum reddi locupletius. Sicuti vice versa, quae quis alteri perfecte debet, nequidquam in patrimonio suo numerauerit, licet adhuc corporaliter ab ipso detineantur. Inde qui mille possidet, & mille debet, nihil; qui plus debet, quam possidet, minus quam nihil habet. Scilicet vti *L. 29. D. de Negot. gest.* dicit: *id ei abesse videtur, in quo est obligatus* [7].

§. IX. OBSERVANDVM praeterea [1], *traditionem* esse vel *veram*, vel *fictam*, quae [longa [2] vel] breui manu fieri dicitur, ad inutiles ambages vitandas. Et haec potissimum intercedit, quando alicui rei meae proprietatem donatione assigno, vsufructu ad certum tempus retento [3]. Vid. *L. 28. C. de Donat.* Etsi in nonnullis eiusmodi donationibus hodie claues a donante alteri soleant tradi, quas hic statim in istius manus iterum resignat. Item, quando rem meam, quam alter iam possidet, ipsius propriam deinceps esse volo. *L. 21. §. 1. D. de A. R. D.* [4] Aut quando rem commodatam, locatam, aut depositam postea

actio personalis generali nomine *condictio*, realis rei *vindicatio* vocatur: *Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud Iudices arbitrosue de quacunque re quaeritur, summa diuisio in duo genera deducitur: aut enim in rem sunt, aut in personam. Namque agit vnusquisque aut cum eo, qui ei obligatus est, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo casu proditae sunt actiones in personam, per quas intendit aduersarium ei dare aut facere oportere, & aliis quibusdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo iure ei obligatus est, mouet tamen alicui de aliqua re controuersiam: quo casu proditae actiones in rem sunt: veluti si rem corporalem possideat quis, quam* Titius *suam esse adfirmet, possessor autem dominum eius se esse dicat. - - - Appellamus autem in rem quidem actiones*, vindicationes, *in personam vero* - - - Condictiones, L. 1. Inst. de Action. *In realibus res, non persona conuenitur*. L. 19. D. de Iure Fisci.

7) *Id ei abesse videtur, in quo obligatus est.* L. 18. D. de Negot. gest.

§. IX. 1) Clarius ita: traditionem esse vel propriam de manu in manum; vel impropriam, eamque rerum vel incorporalium, vel corporalium: hanc vel fictam, de qua AVCTOR hic, vel symbolicam. De qua ad §. 3. H.

2) Has duas voces inseruimus, poscente eas, & Cl. BARBEYRACO, & manifesta iuris ratione. Fit enim traditio ficta vel *longa manu*, veluti quando rem e longinquo demonstramus, *L. 79. D. de Solut.* vel *breui manu*, quando res, quam alter iam possidet, ex alia ei caussa relinquitur. §. 43. *Inst. de Rerum diuis. L. 9. §. 5. L. 43. D. de Iur. dot.* Agit praeterea AVCTOR ipse infra de traditione, quae fit longa manu: quare haec verba hoc loco ei excidisse videntur.

3) *Quisquis rem aliquam donando, vel in dotem dando [vel vendendo] vsumfructum eius retinuerit: etiamsi stipulatus non fuerit, eam continuo tradidisse credatur: nec quid amplius requiratur, quo minus videatur facta traditio.* L. 28. C. de Donation.

4) *Si rem eam possideas, & eam velim tuam esse: fiet tua, quamuis possessio apud me non fuerit.* L. 21. D. de A. R. D.

poſtea tibi vendiderim [5], donauerim, aut dotis nomine dederim. *L. 9. §. 5. D. d. t.* Ficta quoque traditio inter tres perſonas intercedit per delegationem [6], puta, ſi quis mihi dare velit, vel debeat, & ego id ipſum alteri dare iubeam. Id enim perinde eſt, ac ſi res mihi primum foret data, ac abs me poſtea tertio tradita. Manu longa autem traditio fieri dicitur [7], quando res non immediate alterius corpori admouetur, ſed vel propius vel eminus [8] demonſtratur. Nam, quantum in me, tradidi, cuius poſſeſſione ipſe deceſſi, & alteri, vt mox adprehendere poſſet, oſtendi. Vid. *L. 79. D. de Solution. L. 1. §. 21. L. 18. §. 2. L. 51. D. de Adquir. poſſeſſ.* Huc etiam referunt, ſi detur ſignum, aut inſtrumentum cuſtodiae; puta claues [9]. Vid. *L. 9. §. 6. D. de A. R. D. L. 1. C. de Donationibus L. 74. D. de Contrah. emt.* [10] In iaciendis autem, & ſpargendis miſſilibus in vulgus non hoc agitur, vt res illae habeantur pro derelictis, & poſtea quibusuis adprehendentibus titulo occupationis adquirantur. Sed eiusmodi ſparſio eſt reuera quaedam ſpecies donationis [11] collatae in indefinita indiuidua alicuius coetus, vt res proiecta illi tradita intelligatur, qui eam primus in turba arripuerit. Conf. *L. 9. §. 7. D. de A. R. D.* Etſi de praeda militi conceſſa Caeſar. apud LVCANVM L. VII. [verſ. 739. 740.] *Nec enim donare vocabo, Quod ſibi quisque dabit.* Aliquando etiam ſolae teſſerae ſparguntur, queis oſtenſis deinceps traditur, quod illae prae ſe ferunt. Sic Titus Imp. in ludis globulos ligneos deiiciebat, in quorum aliis eſculenti aliquid, aliis veſtis, aliis aurum, equi, iumenta, pecudes, mancipia inſcripta erant. Quos qui rapuerant, cum ad diſpenſatores pertuliſſent, ea accipiebant, quae inſcripta erant. ZONARAS Tom. II. Conf. BOECLERVS ad Grot. L. II. c. 6. §. 2.

CAPVT

5) *Interdum etiam, ſine traditione nuda voluntas domini ſufficit ad rem transferendam. Veluti ſi rem, quam commodaui, aut locaui tibi, aut apud te depoſui, vendidero tibi: licet enim ex ea cauſſa tibi non tradiderim; eo tamen quod patior eam ex cauſſa emtionis apud te eſſe, tuam efficio* L. 9. §. V. Inſt. D. eod. *Veluti ſi rem, quam tibi aliquis commodauerit - - - poſtea aut vendiderit tibi, aut donauerit, aut dotis nomine dederit.* §. 43. Inſt. de Rerum diuiſ.

6) Vid. ſupra L. V. c. 11. §. 13.

7) Veluti quando pecunia alicui adnumeratur: *Pecuniam, quam mihi debes, aut aliam rem, ſi in conſpectu meo ponere te iubeam: efficitur, vt & tu ſtatim liberis, & mea eſſe incipiat. Nam tum, quod a nullo corporaliter eius rei poſſesſio detineretur, adquiſita mihi, & quodammodo* manu longa *tradita exiſtimanda eſt.* L. 79. D. de Solut. & liberationibus L. 1. §. 21. D. de Acquir. vel amitt. poſſ. Add. NOODTII Probab. Iuris L. II. c. 6. n. 5. & ſeqq. vbi oſtendit, praeſentiam non ſemper exigi in traditione, quae fit longa manu: quod & inde veriſimile, quia eam in §. 44. *Inſt. de Rerum diuiſ.* tanquam Iure Pandectis nouiore, non exigit Imperator.

8) *Veluti ſi quis vicinum mihi fundum mercato venditor in mea turre demonſtret, vacuumque ſe poſſesſionem tradere dicat: non minus posſidere coepi, quam ſi pedem finibus intuliſſem.* L. 18. §. 2. D. de A. vel A. P.

9) *Item ſi quis merces in horreo repoſitas vendiderit, ſimul atque claues horrei tradiderit emtori, transfert proprietatem mercium ad emtorem.* L. 9. §. 6. D. de Acquir. rer. domin. L. 74. D. de Contrah. emt. L. 1. C. de Donation.

10) Debebat hic quoque referri *Conſtitutum poſſeſſorium*, quod eſt fictio iuris, qua is, qui ſe conſtituit, nomine alieno rem poſſidere, quam detinet, fingitur, eam tradidiſſe alteri, isque poſſeſſionem iterum tranſtuliſſe in conſtituentem. Equidem pro inani Gloſſographorum figmento id habet GIPHANIVS in Lectur. Altorfin. ad

L. 10.

CAPVT X.

DE TESTAMENTIS.

INTER modos adquirendi deriuatiuos quidam adhibentur in *euentum mortis*, quidam *inter viuos* * vtrinque res transferunt. Vtrinque deriuantur res ab vno in alterum vel expressa prioris *domini voluntate*, vel interueniente *legis* alicuius *dispositione*. VARRO de Re rustica L. II. [c. 1. pag. 100. Ed. Commelin.] *Quod alterius fuit; id vt fiat meum, necesse est aliquid intercedere.*

§. II. MORTIS causa frequentissime facto hominum dominia transferuntur per *testamentum*. De cuius natura, & origine paulo curatius est dispiciendum. Ex mente igitur GROTII L. II. c. 6. §. 14. testamentum est

 alie-

L. 10. D. de Donat. p. 120. & 121. nec non ad *L. 18. pr. D. de A. vel A. P. p. 474.* Sed vt nomen Constituti possessorii ICtis medii aeui tribui potest, sic rem ICtis veteribus etiam cognitam fuisse, docet NOODTIVS Probab. II. 6. n. 6.

11) *Hoc amplius, interdum et in incertam personam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: vt ecce Praetores, & Consules, cum missilia iactant in vulgus, ignorant, quod eorum quisque sit excepturus, & tamen, quia volunt, quod quisque acceperit, eius esse, statim eum dominum efficiunt*, §. 45. D. de R. D. L. 9. §. 7. D. de A. R. D.

§. I. * Sequens diuisio Modorum acquirendi *Deriuatiuorum* accuratior est. Modi deriuatiui, quibus dominia constituta in alios transferuntur, sunt vel *naturales*, vel *ciuiles*, vel *mixti*. *Naturales* nihil desiderant, quam nudum consensum partium, & sic nobis acquiritur per Contractus. *Ciuiles* sunt, qui Dominium transferunt sine consensu expresso domini, quod fit in *praescriptione*. Vid. infra c. 12. §. 1. nota 1. In *mixtis* denique conuentioni partium accedit aliquid arbitrarii, ex dispositione ciuili, propter cuius neglectum Actus concidere solet. Sic nullum est testamentum, nisi ei praeter voluntatis declarationem accesserint septem testes, & alia solemnia. Sic pignus publicum nullum est, nisi coram tribus testibus constituatur. Haec tria genera Acquisitionum considerari possunt, vel intuitu *temporis* quo fiunt, vel ratione *rei* ipsius. Ratione rei vel *vniuersales* vel *singulares* habentur. Ratione *temporis* vel *mortis* caussa, vel *inter viuos* fiunt. Ad prius genus pertinent *testamenta* & *mortis caussa donationes*, de quibus agitur in hoc titulo. Secundo continentur Contractus & Donationes inter viuos, quas tamen AVCTOR in Libro de Offic. Hom. & Ciu. L. II. c. 12. §. 13. in singulari classe exhibet, Nullam earum in hoc opere mentionem facit in capite de contractibus beneficii: quod est 4. L. V. Conf. TITIVS Obseru. in Pufendorf. de Off. Hom. & Ciu. CCC. & seqq. Rationem verisimilem, cur eas in hoc opere omiserit PVFENDORFIVS, ad dictum Caput §. 1. de Contractibus beneficis dabimus.

alienatio vniuersi patrimonii in mortis euentum, ante eam reuocabilis, retento interim iure possidendi ac fruendi. Vbi scrupulo non caret, an testamentum alienatio recte vocari queat [1], & quidem stricte, prout notat talem actum, quo dominus ex re sua facit alienam. Nam alienatio hoc sensu cum sit translatio dominii ab vno in alterum, praesupponit vtique, duas personas eo tempore, quo alienatio fit, exsistere, ita vt deinceps res dici queat aliena ei, abs quo in alterum fuit translata [2]. Atqui testator, quousque ipsi spiritus reciprocatur, plenissimum ius in omnia sua bona sine vlla diminutione retinet. Igitur viuus adhuc nihil alienauit. Quamprimum autem expirat, statim omne ius, quod viuus habuerat, amittit, ac deinceps pro nullo habetur. Ergo non potest eo tempore alienatio dici facta, quando alienanti res nulla amplius aliena aut sua dici potest. Neque difficultas tollitur, si dicamus, alienationem fieri, quando testamentum scribitur, sed eam interim ab euentu mortis suspendi. Nam in alienatione duorum voluntates conspirare debent, vnius, in quem res transfertur, alterius, qui rem transfert; & quidem, vt illae eodem tempore velut conspirando vniantur. Atqui frequentissimum est, aliquem ignorare, se haeredem scriptum, quousque post mortem testatoris tabulae testamenti fuerint apertae. Sicuti & apertis testamenti tabulis liberum haeredi scripto est, adire, an repudiare haereditatem velit. Deinde cum omne ius haeredis testamentarii demum a morte testatoris incipiat; igitur ante mortem testatoris nullum ipsius ius extabat, quod ab euentu mortis suspensum dici posset. Praeterea vbi qualiscunque alienatio, etiam reuocabilis fit, tale tamen ius in alterum, cui quid alienari dicitur, transferri debet, vt illa non ex nudo arbitrio alienantis reuocari queat. Alias enim neque alienans obligationem aliquam contraxisse, neque alter ius aliquod adquisiuisse potest intelligi, si hoc duntaxat actum fuit; verbi gratia, habebis aliquando rem meam, nisi interea mihi displicuerit; quo minus autem quolibet tempore & nullam quoque ob causam displicere queat, prohibendi ius non habebis. Talis actus sane alienatio dici nequit, cum sit nuda tantum declaratio voluntatis, quae in praesens est, citra necessitatem in ea perseuerandi; quae neque obligationem, neque ius parere idonea est. Vid. supra L. III. c. 5. §. 5. Atqui testamentum reuera est eiusmodi declaratio voluntatis, qua nihil iuris ante mortem testatoris in alterum confertur, saltem quod aduersus ipsum testatorem aliquem effectum pleni iuris habeat. Nam etiam post scriptum testa-

§. II. 1) Rectius dixisset, esse negotium, quo id agitur, vt dominium rei nostrae aut aliud ius in mortis euentum ad alium transeat; non adeo dissimile conuentionibus dominii translatiuis, quae etiam alienationes non sunt. De quibus infra. H.

2) Vid. infra §. 4. nota 2. Ceterum, quae AVCTOR hoc loco differit, recte se habere videntur. *Quaeritur enim: An testamentum alienatio* stricte *sic dicta appellari possit?* Quod recte negatur ex rationibus a Pufendorfio adlatis. Quibus nihil obest, quod contra monetur, posse id alienationem vocari saltim *improprie*, quia heredi tantisper inde ius nascatur, donec reuocetur, Agnoscit enim ipse Cl. BARBEYRACVS, ius heredis vel legatarii semper adhuc *vacillare*, quia testatori integrum est, mutare voluntatem, qua iis bona sua testamento reliquit. Neque stricte loquendo obligatio adesse dici potest, vbi viuo testatore nihil in heredem transfertur, sed is omnia plenissimo dominii iure retinet, & pro arbitrio in alium transfert.

§. III. 1) *Testamentum est voluntatis nostrae iusta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit.* L. 1. D. Qui testam. fac. poss. *Ambulatoria enim est voluntas defuncti vsque ad vitae supremum exitum* L. 4. D. de Adim. vel transfer. legat.

2) Cuius probatio secundum ius naturae mere est

teſtamentum teſtator retinet non tantum ius poſſidendi & fruendi pleniſſimum, nudo dominio in haeredem translato; ſed reuera illibatum dominium penes teſtatorem remanet. Euidenti eſt indicio, quod is etiam poſt conditum teſtamentum res alienare, ac ſcriptos haeredes, nequidquam ringentes, expungere queat. Alienationes autem reuocabiles ſemper ſupponunt aliquem euentum, aut conditionem, ſub qua ſint reuocandae, non ex nudo arbitrio alienaturi dependentem.

§. III. Simplicius, & ad mentem ICtorum Romanorum [1] naturam teſtamenti exprimemus, ſi illud vocemus declarationem voluntatis noſtrae [2] circa ſucceſſores in bona noſtra poſt mortem noſtram; quae tamen ante mortem pro lubitu noſtro ſit mutabilis & reuocabilis, & ex qua aliis demum ab exceſſu noſtro ius naſcatur. Circa quam mutabilitatem illud lex humanitatis exigit, ne quis praeter meritum inani ſpe lactetur, aut ludibrio habeatur. Inde etſi vix improbare poſſumus illud apud Plinium IIX. ep. 18. de Domitio Tullo, qui captatores, improboſque haeredipetas deceperat, (*alii contra hoc ipſum laudibus ferunt, quod ſit fruſtratus improbas ſpes hominum, quos ſic decipere pro moribus temporum prudentia eſt* [3]. Add. Lucianus in dialogo Simyli & Polyſtrati:) merito tamen male audit apud Valerium Maximum L. VII. c. 8. Q. Caecilius, & T. Barrulus, quorum ille L. Lucullo, hic Lentulo Spintheri illuſit, abs quibus tamen maxima beneficia acceperant.

§. IV. Istius modi teſtamenta iuri naturali, an poſitiuo ſuam debeant originem, inter eruditos diſceptatur. Cuius quaeſtionis non hic eſt ſenſus, an iure naturae teneatur quis teſtamentum facere; (nam id ſine dubio in cuiusque eſt arbitrio, niſi quatenus id neceſſe eſt ad rixas inter ſuos tollendas. Conf. Ieſai XXXIIX, 1.) ſed an introducto rerum dominio ex huius natura neceſſario conſequatur, vt quis efficaciter poſſit teſtamentum facere; an vero facultas teſtandi per leges poſitiuas dominis rerum ſit conceſſa? Grotii mens eſt, teſtamentum quidem, vti alios actus, formam certam poſſe accipere a iure ciuili, ipſam tamen eius ſubſtantiam cognatam eſſe dominio, & eo dato, iuris naturalis; ſeu, vt liceat de rebus ſuis efficaciter diſponere, ex iure gentium eſſe, quod ICtis Romanis primarium dicitur [1], vt non aliter quam certo modo, ex iure eſſe ciuili. Circa quam adſertionem non poteſt nullum dubium moueri.

eſt arbitraria, pro perſonarum & negotii qualitate, vt ſub exemplo teſtamenti; a legati comite facti, probat H. Grotius Part. III. Conſult. Hollandic. 241. Strictius definit teſtamentum Quintilianus Declam. 308. *Voluntatem defuncti conſignatam iure legibusque ciuitatis.* Ceterum in teſtamentis voluntas defuncti inprimis inſpicienda. *Hac enim nihil potentius apud nos, nihil noſtro animo ſacratius eſſe debet.* Vt ait idem Quintilianus Declam. 311. H.

3) Videantur de his captatoriis inſtitutionibus Thomasius in diſſertatione, de iure iniuſto heredipetarum, habita 1695. & alia de captatoriis inſtitutionibus excuſa ibidem 1696. & 1703. Bynkershoek, de captatoriis Inſtitutionibus inter Opuſcula eiusdem iunctim edita Lugduni Batauorum 1719. & Illuſtr. Auguſtinus Leyservs de Heredipetis & illicitis eorum artibus, tum de Heredipetarum licitis artibus, quae duae diſſertationes eius T. VI. Meditationum ad Pandectas inſertae ſunt ab initio.

§. IV. 1) Ius gentium non a ICtis Romanis, ſed a recentioribus Iuris Romani interpretibus in *primaeuum* & *ſecundarium* diſpeſcitur. Ius porro teſtandi ad ius gentium, quod his *ſecundarium* dicitur, referri debet, quod vſu exigente & humanis neceſſitatibus gentes humanae ſibi conſtituerunt, non ad primaeuum, quod ex ſententia eorum nobiscum natum, qualia ſunt Deum colere, parentes reuereri, neminem laedere.

ueri. Nam cum res illae, quarum dominium est introductum, viuis hominibus inseruiant, ad mortuos autem res humanae nihil amplius attineant: igitur non ita necessarium videbatur, vt dominium in se contineret facultatem disponendi, quid circa res alicuius post mortem debeat fieri [2]. Sed sufficere poterat, si quis suae potestati res subiectas haberet, quousque viueret, nec eam vltra vitam extendere posset; de bonis autem eorum, qui inter homines esse desierunt, viuis disponendi cura relinqueretur. Deinde cum mortui rebus humanis exemti sint, impune ipsorum voluntas ac dispositio, a viuis adhuc facta, videbatur posse negligi. *Id cinerem, & manes credis curare sepultos?* Argumento est [3], quod antiquissimi suos ad vltima mandata obseruanda iureiurando adstringere consueuerint, velut nullo humano vinculo satis valido. Vid. Genes. XXIV, 2. 3. XLVII, 29. L, 25. DIODORVS Siculus L. II. c. 33. de Parsode morituro. Quo spectat, quod apud SOPHOCLEM Trachiniis vers. 1192. seqq. Hercules ab Hyllo super vltimis mandatis exsequendis iuramentum exigit [4]. Sic Constantinus Ducas iuramento Eudociam vxorem adstringit, quod ad secundas nuptias, ipso defuncto, non sit transitura. Quae tamen qua astutia syngrapham suam a Patriarcha, cui asseruanda erat data, recuperarit, ac velut promisso exsoluta Romano Diogeni nupserit, memorat ZONARAS Tom. III. in Eudocia, & Michael GLYCAS Annal. Tom. IV. Sic apud IOSEPHVM archaeol. XVII. 10. Herodis mandata de interficiendis Iudaeorum proceribus a sorore & affine negliguntur. Sic [in VIRGILII Catalect. p. 140. ex Edit. Scalig.] *Iusserat haec rapidis aboleri carmina flammis Virgilius, Phrygium quae cecinere ducem. Tucca vetat, Variusque simul: tu, maxime Caesar, Non finis.* Sic DIO Cassius L. LIX. vbi narrat, quomodo testamentum Tiberii a Caligula & Senatu fuerit irritum declaratum, *addit; nihil consilii aduersus ingratitudinem hominum, & vim posterorum valere.* Quo possis adplicare illud LVCANI L. II. [v. 628.] *Nulla fides rebus post terga relictis.* Igitur vt alicuius voluntas etiam post mortem effectum obtineret, in arbitrio situm erat superstitum. Quibus vtique conuentione aliqua inter se determinandum fuit, quousque vellent sese componere ad placitum eorum, qui hominum iura iam amiserant. Citra hoc vana erat dispositio, quam tueri auctor non posset, reliqui, qui poterant, nollent, [quod etiam reapse factum videtur. Sed vt rem altius repetamus [5],] manifestum

2) Haec quoque bene ab AVCTORE nostro contra Grotium disputantur. Nam I. contradictionem implicare videtur, hominem aliquid velle in tempus mortis, quo velle non potest, & dominium rerum suarum tum demum in alium transferre, quando ipse earum non amplius dominus est. Quo pertinet dictum SENECAE de Benef. IV. 11. *Non quidquam cura sanctiore componimus, quam quod ad nos non pertinet.* Vnde testamentum etiam voluntas vltra mortem adpellatur QVINTILIANO Declam. CCCVIII. Accedit II. quod nulla ratio idonea excogitari potest, cur superstites mortuorum voluntatem pro lege habere debeant, quum 1, nihil horum interesse possit, quis defunctorum bonis fruatur, & 2. saepe ex odio & inuidia magis, quam ex vero iudicio proficiscantur vltimae testantium voluntates, ideoque boni publici saepe potius intersit, exitum non habere eorum testamenta, quam religiose a superstitibus seruari. Vnde & apud veteres Germanos, teste TACITO de Moribus eorum c. 20. heredes successoresque sui cuique liberi. Prosunt his III. exempla gentium viuentium in statu naturali. Neglecta enim apud Gallos fuerunt testamenta Ludouici XIII. & XIV. Et ipse Petrus I. Russorum Imperator, testamento soli diffidens, procerum id iureiurando ante mortem suam firmari iussit, vt pacti magis, quam vltimae voluntatis speciem haberet, in eademque Monarchia reiectum nouissime testamentum Annae Imperatricis, manifesto

festum est, ad pacem generis humani non suffecisse, eiusmodi dominium rerum introducere, quod ad praesentem duntaxat, & momentaneum vsum valeret, sed & quod in posterum durabile foret; cum non minus homini in futurum tempus, quantum natura admittit, quam in praesens tempus vitam seruandi, eique media prospiciendi ius competat. Quo cum accedat, quod & eorum, qui sanguine nobis iunguntur, peculiaris cura sit iniuncta quorum prosapiam in indefinitum duraturam speramus: inde ex pace generis humani visum, vim dominii a nudo aliquo temporis termino non suspendere, quippe cum ea res non minus turbarum, quam primaeua communio datura fuerat: sed ei durationem velut indefinitam assignare, per quam etiam in alios transire & in iis continuare possit. Hoc igitur dominium quomodo seruari, & continuari possit, ii, qui in naturali libertate viuunt, ex suo iudicio statuunt. Sed in ciuitatibus vti illud publicis viribus defenditur; ita plerumque variis id modis temperatum & circumscriptum fuit, prout ex vsu ciuitatis videretur. Quod autem comminiscitur AVCTOR nouae Methodi [6] Iurisprudentiae, p. m. 56. id nescio an cordati sint adprobaturi. *Testamenta*, dicit, *mero iure*, (i. e. citra legum ciuilium confirmationem) *nullius essent momenti, nisi anima esset immortalis. Sed quia mortui reuera adhuc viuunt, ideo manent domini rerum; quos vero haeredes reliquerunt, concipiendi sunt procuratores in rem suam.* Conf. Lucae XII, 20. Sirac. XI, 20.

§. V. CAETERVM vti nemo facile adseruerit, iuri naturae repugnare, vt quis possit de suis rebus disponere eo tempore, quo dominus est, & effectum conferre in tempus, quo futurus dominus non sit: ita vt hoc ex dominii natura necessaria aliqua ratione resultet, hautquidquam adparet. Equidem hoc ex natura dominii fluit, vt quis viuus in rem suam alicui viuo ius conferat, quod non extinguatur, extincto licet eo; qui illud constituit; quippe cum illud ius in viuente haereat. Nam cum efficiens, & effectum sint entia separata, illo extincto, hoc non statim extingui necessum est. Adeoque vti quis rem suam viuus plene in alterum potest transferre, cuius dominium hic non amittat, mortuo eo, abs quo idem fuit acceptum; ita nihil prohibet, quo minus quis dominium rei suae in alium possit transferre, recepto tamen sibi certo

festo indicio, vltimam eiusmodi voluntatem commendationis magis instar esse, quam quod designato heredi & successori ius tribuat perfectum. Quamuis igitur Celeb. BARBEYRACO libenter largiamur, falli AVCTOREM in eo, quod extra statum ciuilem dominia non nisi conuentione constitui putat; tamen distinctio, qua ipse vtitur, inter actum *imperfectum* & *nullum*, parum facit pro contraria GROTII sententia, quam tuendam suscepit contra Auctorem, eo quod actus imperfectus numquam gignere potest ius perfectum.

3) Sed leui: nam non pauca fiunt maioris cautionis gratia. H.

4) Et Amurathes IV. Turcarum Imperator ad obseruationem testamenti, in quo fratrem Ibrahimum praeterierat, & Chamum Tartariae heredem instituerat, Bassas iureiurando obstrinxit, memorante RIGALTIO in vita Amurathis illius ad A. MDCXL. vbi addit, quomodo id post mortem eius irritum declaratum sit. H.

5) Haec verba, praeeunte Cl. BARBEYRACO, hic inseruimus nexus verborum sustentandi caussa.

6) Est is Gottfridus Guilielmus LEIBNITIVS, patriae suae & vniuersae Germaniae decus immortale, cui admodum iuueni, (vt sunt iuuenilia saepe lubrica,) haec exciderunt. Ex animae enim immortalitate, vt recte AVCTOR ipse animaduertit, non sequitur, mentes corporum vinculis exsolutas recularum, olim suarum retinere dominium, multoque minus vlla eos amplius cura earum tangi.

certo in eam rem iure, quoad in viuis fuerit. Inde antiquiſſimis ſeculis patresfamilias de bonis ſuis, imminente iam fato, diſpoſuiſſe legimus; (nam Geneſ. XV, 3. Abrahamus ſerui ſui filium hautquidquam haeredem iam nuncupaſſe videtur, ſed tantum de eo inſtituendo cogitaſſe, ſi improlis ipſe decederet [1]: ſed ita, vt ſuam voluntatem ipſi inter liberos ſuos promulgarent, vt dum hi eadem adquieſcunt, pacto mutuo inter ſe eandem confirmare viderentur. Quo ipſo a viuis in viuos ius collatum [2], iidemque velut in poſſeſſionem bonorum ſtatim immiſſi. Et probabile eſt, veteres illos, frugali & ſimplici vita vſos, communiter non ita repentinis & violentis morbis extinctos; ſed ſenſim deficiente humido radicali extabuiſſe, ſit vt ad vltimum ſpiritum ratio ſibi conſtaret, nec mors ita ſubito, improuiſoque ipſis ingrueret. Vid. Geneſ. XXV, 5. 6. XLVIII, 22. Deuter. XXI, 16. 17. 1 Reg. I, 35. Sirac. XXXIII, 24. Sic & Cyrus apud XENOPHONTEM L. VIII. Cyropaed. [c. 7. §. 3. Ed. Oxon.] filiis viua voce aſſignat, quid quemque ex fortuna patria maneret. Et ſane maximum fauorem habent iſtae vltimae diſpoſitiones; ac non exiguum mortalitatis ſolatium erat, ſi, quae quisque per vitam ſuam adquiſiuiſſet, ad illum potiſſimum peruenirent, quem ipſe maluiſſet. QVINTILIANVS Declamat. 308. *In more ciuitatis, in legibus poſitum eſt, vt quotiens fieri potuerit, defunctorum teſtamento ſtetur. Idque non mediocri ratione. Neque enim aliud videtur ſolatium mortis, quam voluntas vltra mortem [3] alioqui poteſt graue videri & ipſum patrimonium, ſi non integram legem habet: & cum omne ius nobis in id permittitur viuentibus, auferatur morientibus.* Nec de nihilo eſt illud STATII Sylu. L. IV. *Orbitas omni fugienda niſu, Quam premit votis inimicus [4] haeres, Optimo poſcens (pudet heu!) propinquum Funus amico. Orbitas nullo tumulata fletu: Stat domo capta cupidus ſuperſtes Imminens leti ſpoliis, & ipſum Computat ignem.*

§. VI. ENIMVERO non tam de huiusmodi vltimis diſpoſitionibus quaeſtio eſt, quam de illis teſtamentis, quibus quis ita de rebus ſuis diſponit, vt libertatem tamen ea mutandi ad vltimum ſpiritum retineat, vtque haeredi demum a morte teſtatoris ius in ipſius bona incipiat naſci. Qui modus diſponendi multis non citra grauiſſimas rationes magis placuit, quam ille, quo morti propinqui bona ſua ipſi inter haeredes diſtribuebant. Scilicet improuiſo ſaepe fato homines obruuntur, aut a ſuis diſtracti, vt ſupremam voluntatem exprimendi ſpatium & occaſio non ſit. Saepe etiam, cui Parcae iam extrema legere

§. V. 1) Exemplum Abrahami, quod Cl. BARBEYRACVS pro ſententia GROTII vrget, etiamſi is vere teſtamentum condidiſſet, non doceret, Iure Naturae ius perfectum naſci ex teſtamentis: quum voluntas ipſius a fide & conſcientia ſuorum pendere potuerit.

2) Plane vt Romani etiam conſueuerunt in teſtamentis per aes & libram, de quibus GELLIVS XV. N. A. 27. In LL. Ripuariorum eſt tit. 48. *Si quis procreationem filiorum vel filiarum non habuerit, omnem facultatem ſuam in praeſentia Regis, ſiue vir mulieri, vel mulier viro, ſeu vbicunque libet de proximis vel extraneis, adoptare in hereditatem, vel adfatimi per ſcripturarum ſeriem, ſeu per traditionem & teſtibus adhibitis, ſecundum legem Ripuariam licentiam habeat.* Idem Francis aliis vſitatum produnt formulae MARCVLFI L. I. c. 12. & L. II. c. 7. CAPITVLARIA Francorum L. IV. c. 19. & L. VI. c. 212. Ex quibus locis recte colligitur, traditionem vice teſtamenti tunc interueniſſe, ac heredes conuentione fuiſſe conſtitutos, vt bene obſeruauit Sam. STRYKIVS Diſſ. 8 de Succeſſ. ab inteſt. c. 1. §. 4. Haec cauſa eſt, quamobrem pactiones viuentium circa

legere fila videbantur, ſanitati iterum inſperato reſtituitur. Conuenientius quoque iudicabatur, vt animo ſereno atque integro per otium quis de rebus ſuis diſponeret potius, quam cum extremis iam admotus trepidaret, aut vi morbi concuſſa mens langueret. Quin & vtiliſſimum erat, vt quis ad vltimum vsque ſpiritum dominus rerum ſuarum maneret, ac nemini tale ius in illa concederet, quod non quouis tempore poſſet citra incommodum reuocare, mutantibus ſeſe haeredum meritis, aut noſtra inclinatione. Vid. Siracid. XXXIII, 20. ſeqq. (Gallico prouerbio abſurdum iudicatur, veſtibus ſeſe prius exuere, quam eas cubitum.) Quanquam enim translatio iuris poſſit fieri reuocabiliter, ſeu vt iterum a transferente poſſit retractari, exiſtente aliqua conditione caſuali [1], aut poteſtatiua, ex parte eius, in quem facta erat translatio: tamen immenſam litium ſegetem erant praebitura dubia, quae circa exſiſtentiam conditionis oritura fuerant, & quae ab vtraque parte poterant praetendi. Saltem haeres ſemel nuncupatus grauiſſimam offenſam in teſtatorem erat concepturus, ſi quamcunque ob rationem haereditate, quam ſpe iam deuorauerat, excidiſſet. Quin multis non citra periculum fuit, mature ac palam haeredem nuncupaſſe. Sic Caligula *deriſores vocabat, qui ipſum inter liberos palam haeredem nuncupauerant, & poſt nuncupationem viuere perſeuerarent; & multis venenatas macteas mittebat.* SVETONIVS Caligula. c. 38. Add. IDEM Galba c. 9. LIVIVS L. XL. 34. Apud IOSEPHVM Archaeol. XVI. 8. Auguſtus Herodem, regnum inter filios diuidere volentem, prohibuit; ſed iuſſit, vt quoad viueret, & regnum, & filios in poteſtate retineret. Sicuti & id pernicioſa aemulatione domum eius diſtraxit, quod poſt viuus ſucceſſorem deſignaret. Et ideo tutum viſum, teſtamenta ſcripta poſt mortem demum promulganda curare, ne viuis inuidiam aut periculum crearent. Hinc etiam iſta inuito teſtatore reſignare ac propalare, foedum atque inhumanum facinus non immerito habitum. Sic cum Caeſar, orto bello, teſtamentum Antonii apud Veſtales depoſitum publice in ſenatu recitari feciſſet, plurimi id facinus moleſte tulerunt. Ἀλλόκοτον γὰρ ἔδοξεν εἶναι καὶ δεινὸν, εὐθύνας τινὰ διδόναι ζῶντα, περὶ ὧν ἐβουλήθη γενέσθαι μετὰ τὴν τελευτήν. *Indignum enim videbatur, & graue, rationem vt quis redderet viuus de illis, quae poſt mortem ſuam vellet fieri.* PLVTARCHVS Antonio. [pag. 942.] Idem Caeſaris factum DIO Lib. L. iniuſtiſſimum vocat. Praeſertim cum Romanis frequens eſſet, multa iudicia de hominibus in teſtamentum conferre [2], vti ex Tacito paſſim adparet. Add. *L. 1. §. 38. D. Depoſiti.*

circa hereditatem in Germania inualuerint, & nunc contra ſanctiones iuris Romani in ea valeant. H.

3) Conſtantinus Imp. L. 1. C. de SS. Eccleſiis: *Licitum ſit, quod non redit, arbitrium.* CICERO Verrina I. *Eripias tu voluntatem mortuis, bona viuis, ius omnibus.* H.

4) PINDARVS Olympion. Od. X. verſ. 106. & ſeqq. Ed. Oxonienſis

Ἐπεὶ πλοῦτος ὁ λα-
χὼν ποιμένα ἐπακτὸν ἀλλότριον
Θνάσκοντι στυγερώτατος.

Diuitiae ſortitae dominum adſcititium alienum, morienti ſunt odioſiſſimae.

§. VI. 1) Vid. ſupra L. III. c. 8. §. 4.

2) Vid. THOMASII diſſertatio de captatoriis inſtitutionibus, §. 19. Lectu quoque digniſſimi ſunt paragraphi ſequentes, quibus cautiones exponuntur, quas adhibere ſoliti fuerunt, qui impedire vellent, ne quis ſummam teſtamenti ſui ante mortem eorum ſciret.

Depositi. L. 1. §. 5. D. ad L. Cornel. de falsis. Hae ergo & similes rationes, quanquam eiusmodi modum vltimae dispositionis multis gentibus vehementer commendarint; nondum tamen exinde euincitur, huius generis testamenta ex ipso rerum dominio naturaliter fluere, adeoque iuris naturalis esse. Nam licet ponamus: ex communi mortalium conuentione dominio hanc esse vim, vt quis bona sua in euentum mortis, ad quemcunque placuerit, deuoluere queat: vt tamen hoc fieret tali modo, quo & voluntas testatoris ad mortem vsque maneret ambulatoria, (Vid. *L. 4. D. de Adimend. & transfer. legat.*) & ius haeredis non nisi a morte testatoris inciperet, & iste tunc demum haeredem sese intelligeret esse; id vero inuentum est iuris positiui [3]. Nam alias in translationibus iuris ab vno in alterum regulariter necessarium erat, vt consensus eius, qui transfert, cum consensu alterius, in quem translatio fit, eodem tempore & simul exsistant, ac velut vniantur; ex qua vnione translatio iuris resultare intelligitur [4]. Heic autem vsque adeo non necessum est voluntatem testatoris ac haeredis vniri, vt etiam inter mortem illius & huius aditionem interuallum temporis intercedere queat, lege tantisper ius haeredis sustinente, Add. *L. 61. D. de Adquir. rer. dom.*

§. VII. OPEROSE quoque disceptari solet, an salua conscientia haeres in testamento scriptus, solennitatibus iure ciuili requisitis defecto, haereditatem possit capessere; vt &, num salua conscientia, qui alias ab intestato erat successurus, subuertere possit testamentum, solennitatibus iure positiuo praescriptis defectum, licet constiterit, serio voluisse testatorem in hunc bona sua transferre? Qui vtrumque negant, maxime nituntur hypothesi illa, factionem testamenti esse iuris naturalis [1]. Vnde & subuersorem eiusmodi testamenti foro quidem externo & ciuili actionem suam adprobare posse sentiunt, non item foro interno siue conscientiae. Enimuero ad isthaec penitius intelligenda, obseruandum prius fuerit, leges ciuiles vix vlla in parte magis fuisse solicitas, formulasque & ritus scrupulosius exegisse, quam in testamentis, praeueniendis fraudibus, quae in scriptis testamentis interuenire possunt plurimae, & dirimendis contentionibus, quas habendi cupido acerrimas erat suscitatura, cum vix quidquam minore adquiratur labore, quam opima haereditas. Inde cum quilibet iustae aetatis, & extra crassam rusticitatem aut ruditatem positus praesumatur nosse, aut ex peritioribus posse cognoscere, quomodo leges ciuiles ordinari testamenta velint; nemo censetur seriam suam voluntatem eo modo expressisse,

3) Non puto. Nam si hoc admitteretur, nulla etiam foret successio ab intestato, quae ab AVCTORE infra c. 11. §. 1. deriuatur ex coniectura voluntatis defuncti, nec tamen, vt aditio hereditatis in continenti fiat, desiderat: Plus sane expressa voluntas quam coniectura voluntatis valere debet. Vid. si libet, quae dixi Differt. de Socialitat. primo iur. natur. princip. sect. 3. §. 20. Caeterum FELDENVS Not. ad H. Grot. propterea negat, testamenti factionem iuris naturae esse, quia adimat bona illis, quibus naturaliter debentur. Cui responderi potest, ius succedendi ab intestato vt plurimum esse tantum iuris naturae, quod pro certo rerum statu dicitur, & mutationem recipit, eodem iure naturae propitio. Vide AVCTOREM infra c. 11. §. 18. Testamentum Theophrasti, Stratonis, Lyconis habes apud LAERTIVM L. V. Vitar. H.

4) Vid. dicta ad §. 2. nota 1. & ad §. 4 nota 2.

§. VII. 1) Recte monet Celeb. BARBEYRACVS, hypothesin illam parum prodesse posse negantibus quaestionem primam. Perinde enim integrum est heredibus renunciare commodis solennitatum

expreſſiſſe, quo norat, in foro ciuili aduerſus contradicentes non eſſe valituram. Praeſertim cum tam amplum condendis teſtamentis ſpatium indulgeatur. Igitur vbi ad leges ciuiles teſtamentum tum non congruerit, facile praeſumitur, fraudem aliquam interueniſſe, aut teſtatorem vel mentis non ſatis fuiſſe compotem, vel ſuperfunctorie, & magis aliorum inſtinctu, quam proprio motu teſtamentum deproperaſſe. Sic vt vnicus finis iſtorum ſolennium ſit, ne pro vero falſum ſubiiciatur teſtamentum; neue pro liquida, & bene deliberata teſtatoris voluntate praeceps & inconſultus inſtinctus admittatur; praeſertim cum iam antea leges ad ſucceſſionem ab inteſtato vocarent eos, quibus regulariter defunctum quam optime voluiſſe cenſetur. Caeterum etſi contingere queat, vt etiam qui ſeriam ſuam, & mature expenſam voluntatem declarare conſtituit, in ſolennibus adhibendis impingat; tamen foro ciuili aliter de voluntate defuncti conſtare nequit, quam ex eiusmodi inſtrumentis. Et cum penes leges ciuiles fuerit [2] facultatem teſtandi ad vſum reip. temperare; non eſt opus, in vnius aut alterius gratiam a communibus ſtatutis diſcedi; cum admiſſo ſemel exemplo magna litium ſeges, & fraudium ſit germinatura. Ac fruſtra querelas mouet, qui propter mutilum teſtamentum ſperata haereditate deiicitur. Nam neque praerogatiua ſanguinis nititur, (alias enim ab inteſtato fuiſſet admiſſus;) neque ius ex teſtamento alicui ciui quaeritur, ſaltem in contradictorio valiturum, niſi ad ſtatuta ciuilia illud quadrauerit. Vnde fato potius, quam aliicuius iniuria talis haereditate ſeſe excidiſſe arbitretur. Nihilominus vbi ſcripto haeredi ſuper teſtamento nulla mouetur controuerſia, recte haereditatem adire poterit [3]. Nam vitium, quod leges ciuiles ex defectu ſolennium praeſumebant, heic ceſſat; (praeſupponitur enim, teſtatorem hunc ſibi haeredem ſerio voluiſſe:) & reuera ad neminem propius, quam ad hunc ea bona pertinent, poſtquam illi adquieſcunt, & tacite iure ſuo cedunt, quos alias generalis lex ad ſucceſſionem vocabat. Seria enim voluntas, minus ſolenniter declarata, hactenus tantum a legibus ciuilibus ad transferendum ius inſufficiens declaratur, quatenus per eam alii ſunt excludendi, qui ex alio fundamento ius ad eandem rem poſſunt praetendere. Vbi ad forum ciuile negotium non trahitur, abſentia ſolennium iuris poſitiui id hautquidquam vitiat, ſi adfuerint, quae generali naturae lege alias ad ius conſtituendum ſufficiunt. Ergo videtur defectus ſolennium ſcriptis haeredibus tantum nocere contra eos, quibus in defectu haeredum teſtamentariorum lex ſucceſſionem dedit. His ſilentibus cenſetur ad dominium transferendum ſufficere, quod ſerio ſignificaue-

 rit

tatum teſtamenti, ſiue id fuerit Iuris Ciuilis, ſiue naturalis.

2) Adde etiam, cum actus teſtandi, naturali lege non determinatus, a mero legislatoris arbitrio pendeat, fruſtra fore legislatorem, ſi legem, qua aliquid fieri ſerio nec iniuſte percepit, ferendo, praeſtare nequiret, vt a ſolicitudine conſcientiae ſit liber, qui legi innititur. Hinc etiam ex contractu lege probato ne naturalem quidem obligationem naſci, ICti aſſerunt. Vid. Ioann. a SANDE L. III. Decif. Friſicar. tit. 1. def. 1. H.

3) Idem cum Moraliſtis ſtatuit H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 7. §. 6. Bene autem dicit AVCTOR *vbi ſcripto heredi ſuper teſtamento nulla mouetur controuerſia*, ſiue, vt GROTIVS ait, *ſaltem quamdiu ei non contradicitur*: nam errant valde, qui hereditarias res ex teſtamento minus ſolenni poſſidentem retentionis iure ſe tueri poſſe aſſerunt. COTHMANNVS III. Reſponſ. 13. n. 45. KLOCKIVS & quos profert, III. conſ. 117. n. 14. ſequ. n. 35. Romani ipſi conditionem etiam ex tali teſtamento per errorem ſoluti conceſſerunt. *L. 7. C. de Condict. indebiti L. 9. & pen. C. ad L. Falcid. L. 21. L. 68. D. ad SCt. Trebellian.* H.

rit teſtator, quem ſibi haeredem velit. Id quod etiam multae gentes, quae ſcrupuloſitatem iuris Romani ignorarunt, aut adſpernatae ſunt, ad teſtamenti validitatem ſatis eſſe iudicarunt. Illud tamen extra dubium eſt, peccare eos, qui ex ſuppoſititio teſtamento ſcientes aliquid capiunt, licet ipſorum nulla fraus interuenerit. Vnde recte improbantur CICERONI Offic. III. [c. 18.] M. Craſſus, & Q. Hortenſius, qui ex falſo Minutii Baſilii teſtamento, cum ſibi nullius fraudis eſſent conſcii, alieni facinoris munuſculum noluerunt repudiare [4]. Add. VALERIVS Maximus L. IX. c. 4. Nam neque ad illos bona ſua peruenire voluit teſtator, & non extante legitima domini voluntate, iam aliis bona illa per leges erant aſſignata.

§. VIII. NEQVE tamen, ſi, cui alias ex inteſtato haereditas competebat, teſtamentum non ſolenne euertat, vtut de ſeria voluntate teſtatoris conſtiterit, proprie teſtatori, aut haeredi ſcripto iniuriam infert. Non teſtatori; quia ipſi non competebat ius per vltimam diſpoſitionem bona ſua conferendi haeredibus non legitimis, niſi modo praeſcripto in legibus ſuae ciuitatis. Non haeredi ſcripto; quippe cui non confertur ius aduerſus haeredes legitimos valiturum, niſi per teſtamentum ad leges ciuiles conformatum. Nihilominus generoſum iudicauerunt viri, eximiae humanitatis laudem affectantes, a voluntate defuncti non recedere, niſi illa ad formulas legum ciuilium non ita exacte foret expreſſa, euitandae ſuſpicioni auaritiae; an quia mortalitatis ſenſus tenera pectora acriter mouet, vt ne quem fruſtra id voluiſſe concedant, quod vltimum erat voliturus. Sic capiendum illud PLINII L. IV. epiſt. 10. *Religioſiſſime ſoles cuſtodire defunctorum voluntatem, quam bonis haeredibus intellexiſſe pro iure eſt. Neque enim minus apud nos honeſtas, quam apud alios neceſſitas valet.* IDEM L. II. epiſt. 16. *Ego propriam quandam legem mihi dixi, vt defunctorum voluntates, etiamſi iure deficerentur, quaſi perfectas tuerer.* Et L. V. epiſt. 7. *Hoc ſi ius adſpicias, irritum eſt: ſi defuncti voluntatem, ratum & firmum eſt. Mihi autem defuncti voluntas (vereor quam in partem ICti quod dicturus ſum accipiant,) antiquior iure eſt.* Hoc exemplum qui ſequi voluerit [1], liberalis ſane animi laudem meruerit. Sicuti & eam ob cauſam vltima mandata aut petita neceſſariorum amicorumque humanitatis laudem affectantibus obſeruare curae eſt, vtut cum aliquo onere ſint coniuncta. Quo referas teſtamentum illud irregulare apud LVCIANVM in Toxari, [p. 47. T. II. Edit. Amſtel.] vbi pauper teſtamento vni amicorum diuitum matrem ſuam alendam, alteri filiam dotandam legat. Neque tamen vituperandus

4) Et bene ſubiicit Tullius: *Mihi quidem etiam verae hereditates non honeſtae videntur, ſi ſint malitioſis blanditiis officiorum, non veritate, ſed ſimulatione quaeſitae.*

§. VIII. 1) Aut Afraniae Ebuciae, *quae,* vt eſt apud Valer. MAXIMVM L. VII. c. 8. §. 2. *teſtamentum matris patientia honorare, quam iudicio conuellere ſatius eſſe duxit.* H.

2) Quo heredi ſcripto reſtitutio hereditatis vel totius, vel pro parte, certo tempore, aut certo caſu iniungitur. Vid. interpretes ad Inſt. *L. II. tit. XXIII. XXIV. & ad Pandectarum L. XXXVI. tit. 1.*

3) Et infra c. 11. §. 19. H.

4) Vid. cap. ſeq. §. vlt.

5) Romani ſecus putabant. *L. 8. D. de Acquirenda vel omitt. heredit.* niſi actio eſſet ex delicto. Praeuidebant enim, fraudibus innumeris fore locum, ſi pro modo hereditatis aes alienum diſſolui poſſet. Quod cum durum videretur Iuſtiniano, reducturus aequitatem iuris naturalis, conſtituit, vt confecto inuentario, fraudium euerriculo, vltra

randus fuerit ille, qui emolumentum non adſpernatur, quod per publicas ipſi leges indulgetur. Caeterum ex ſingularum ciuitatum legibus cognoſcendum, quouſque alicui liceat patrimonium ſuum diuidere inter plures, tanquam haeredes, aut partim haeredes, partim legatarios. Item an pleno iure haereditas transmittatur, an ſub onere fidei-commiſſi [2]. De quibus late interpretes iuris ciuilis. Illud autem vtique iuris naturalis eſt [3], vt qualemcunque haeredem [4] onera & debita, in bonis defuncti fundata ſequantur; non tamen vltra vires haereditatis [5], nec vt ipſe de ſuo, quod deeſt, ſupplere teneatur, niſi ad hoc peculiariter obligaſſe ſe intelligatur.

§. IX. Distingvi a teſtamentis ſolent *donationes mortis cauſa* [1], quibus viuus in viuum & conſentientem ius in bona ſua transfert in euentum mortis. Earum duae potiſſimum videntur ſpecies. Vna [2], quando quis [3], probabile mortis periculum imminere ſibi ſuſpicatus, alicui non ſic donat, vt ſtatim faciat accipientis; ſed tunc demum, cum mors fuerit inſecuta; ſeu vbi quis donationem ſuſpendit a conditione mortis ex inſtanti periculo imminentis; quod periculum vbi quis euaſerit, nulla eſt donatio. Exemplum extat apud Homervm Odyſſ. ρ. [verſ. 78. & ſeqq.] Referri huc poteſt aliquo modo factum Philippi regis apud Livivm L. XXXII. c. 38. qui cum acie ſibi cum Romanis decernendum videret, vrbem Argos *Nabidi veluti fiduciariam dat, vt victori ſibi reſtitueret: ſi quid* aduerſi *accidiſſet, ipſe haberet.* Add. Diodorvs Siculus L. XV. c. 19. de donatione Olynthiis ab Amyntha facta. Hercules apud Evripidem in Alceſtide, v. 1020. Γυναῖκα τὴν δέ μοι σῶσαι λαβὼν Ἕως ἂν ἵππους δεῦρο Θρῃκίας ἄγων Ἔλθω, τύραννον Βιστόνων κατακτανών. Πράξας δ' ὃ μὴ τύχοιμι, νοστήσαιμι γάρ, Δίδωμι τήνδε σοῖσι πρόσπολον δόμοις. *Hanc mulierem ſerues mihi* a me *acceptam, Donec adducens Thracios equos huc Rediero, interfecto tyranno Biſtonum. Si vero* male rem *geſſerim, (quod auertant Dii, vtinam enim redeam.) Do hanc ancillam tuae familiae.* Altera [4] quando quis rem ſuam alicui aſſignat in euentum mortis [5], retenta ſibi interim poſſeſſione, & pleno vſufructu, ita tamen vt ante mortem ea donatio certa ex cauſa reuocari poſſit: puta, ſi donatarius donantem inſigni iniuria laeſerit, aut ſi donanti orbo poſtea proles propria nata fuerit. Quod ſi autem reuocabilitatem a nulla conditione extrinſeca, ſed a mero ſuo beneplacito ſuſpenderit donator, tunc donatario nullum ius quaeſitum erit, quamdiu donator naturalem facultatem habuerit voluntatem mutandi, id eſt, quamdiu vixerit rationis compos. Nam

 vti

vltra vires hereditatis onera ac debita heredem non ſequerentur. Sane fictio illa Romanorum, qua heres & defunctus vna perſona eſſe cenſentur, eſt ex mero iure arbitrario; id quod inde liquet, quia in delictis eam non admiſerunt. V. & Demoſthenem *aduerſus Lacritem*. H.

§. IX. 1) *Mortis cauſſa donatio eſt, quae propter mortis fit ſuſpicionem . . . . cum magis ſe quis velit habere, quam eum, cui donat, magisque eum, cui donat, quam heredem ſuum.* §. 1. Inſt. de Donat. Vid. interpretes ad *h. t. & ad tit. Pand. de Mort. cauſſa donat.*

2) Quae fit per rei traditionem. H.

3) *Tertium genus eſſe donationis ait, ſi quis periculo mortis, non ſic det, vt ſtatim faciat accipientis: ſed tunc demum, cum mors fuerit inſecuta* L. 2. D. de Mort. cauſſ. donat.

4) Quae fit per ſolam conuentionem. V. *L. 2. & L. 34. D. de Mort. cauſ. donat.* H.

5) *Aliam eſſe ſpeciem mortis cauſſa donationum, ait, cum quis imminente periculo commotus, ita donat, vt ſtatim fiat accipientis.* Ibidem.

vti non eſt obligatus, qui nudo ſuo arbitrio quandocunque vult citra praeſtationem vllius rei ſeſe poteſt liberare: ita iuris nomine venire nequit ſpes, quae mero alterius arbitrio tolli poteſt; ſe cum morte duntaxat donatoris alterius ius incipiet, adeoque ad naturam teſtamenti ſtricte dicti actus iſte accedet. Quando autem quis, imminente mortis periculo commotus, ita donat, vt ſtatim fiat accipientis, neque reuocetur, ſi periculum fuerit depulſum, ad donationes potius [6] inter viuos [7] referetur [8]. Et ſi vbi donatio fuerit magna [9], & facultates donantis debilitatura, multoque magis ſi totam ipſius ſubſtantiam complectatur, a conditione mortis ſecuturae videatur ſuſpenſa, cum nemo ſanus temere ad mendicitatem ſemet ipſum praeſumatur velle redigere. Illa quoque donatio inter viuos cenſebitur, qua quis in alterum irreuocabiliter dominium transfert, recepto ſibi ad dies vitae vſufructu [10].

CAP.

6) *Vbi ita donatur mortis cauſſa* vt nullo caſu reuocetur, *cauſſa donandi magis eſt, quam mortis cauſſa donatio: & ideo perinde haberi debet, atque alia quaeuis inter viuos donatio,* L. 27. D. eod.

7) Niſi ſub conditione mortis facta dontio.

8) MARCIANVS L. 27. D. de Mort. cauſ. donat. *Vbi ita donatur mortis cauſa, vt nullo caſu reuocetur, cauſa donandi magis eſt, quam mortis cauſa donatio; atque ideo perinde haberi debet, atque alia quaeuis inter viuos donatio.* A. FABER in Cod. d. t. def. 39. H.

9) Sunt etiam qui exiſtimant, donationem hanc, non obſtante huiusmodi donatoris declaratione, ob ceſſans periculum expirare, etſi ea ex ſola poenitentia reuocari nequeat. VINNIVS L. II. Select. iur. quaeſt. 34. Add. MEVIVM Part. VI. Deciſ. 332. CARPZOV. Part. III. conſt. 1. def. 39. 40. H.

10) Confer. quae de Donatione inter viuos infra dicentur nota 1. ad L. V. c. 4. §. 1.

CAPVT XI.

DE SVCCESSIONIBVS AB INTESTATO.

I. *Successiones ab intestato nituntur praesumta voluntate defuncti;*
II. *Prout tamen illa rationi congruit.*
III. *Liberi reliquis omnibus praeferuntur.*
IV. *Parentes liberis debent alimenta.*
V. *Quid alimenta comprehendant?*
VI. *Quinam liberorum nomine veniant?*
VII. *Quid praeter alimenta liberis debeatur & quare?*
VIII. *Non necessario aequaliter bona inter liberos diuidenda.*
IX. *Liberi legitimi praeualent naturalibus,*
X. *Modo pater illos agnoscat;*
XI. *Aut non ab haereditate excluserit.*
XII. *De iure repraesentationis.*
XIII. *Deficientibus liberis succedunt parentes;*
XIV. *Et his deficientibus cognati pro ordine propinquitatis.*
XV. *An amici cognatis praeferendi?*
XVI. *An benefactores cognatis praepolleant?*
XVII. *Ordo inter cognatos.*
XVIII. *Ciuilibus tamen legibus ampla heic disponendi facultas.*
XIX. *Haeres quatenus defuncti debita exsoluere teneatur?*

Ex dispositione legis naturalis, sine expresso & peculiari facto prioris domini, dominia rerum transire dicuntur [1] in successionibus ab intestato. Scilicet cum ea dominio vis foret attributa, vt quis de rebus suis posset disponere non solum quoad ipse in viuis esset, sed etiam eadem efficaciter in mortis euentum in alios transferre; probabile non videbatur, si quis super bonis suis viuus nihil deprehenderetur disposuisse, eum illa a morte sua velut pro derelictis habita cuiuis occupanti voluisse patere [2]. Igitur sequendam heic defuncti voluntatem probabilissime praesumtam ratio naturalis dictitabat [3]. In dubio autem praesumitur quemque id voluisse, quod naturali inclinationi simul ac officio quam maxime congruit. Conf. GROT. L. II. c. 7. §. 3.

§. II. INCLINATIO naturalis regulariter eo fertur, vt nostra opera quam prolixissime sit prospectum iis, qui ex nobis descendunt; & iuxta hos aliis sanguine nobis iunctis. Nam & plerumque propin-

§. I. 1) Quum haec species adquisitionis *deriuatiuae* voluntate defuncti tacita nitatur, eatenus vtique naturalis est per ea, quae dicta fuerunt ad c. X. §. 1. n. 1. Sed quoniam in Ciuitate voluntati defuncti accedunt complures dispositiones arbitrariae, pro vario fine quem ciuitas in iis intendat, successio ab intestato, qualis hodie est, recte vocatur *mixta*, quoniam rationibus naturalibus plerumque rationes ciuiles miscentur.

2) Versus PINDARRI qui hic legebantur, supra loco commodiore relati fuerunt §. 5. nota 4. capitis praecedentis.

3) Nimirum duo sunt, quibus innititur successio ab intestato, ratio naturalis & coniectura voluntatis. Quod non intellexit FEIDENVS in Not. ad Grotium, negans successionem ab intestato iuris naturae esse, quia se in voluntate fundet; quasi vero non complura sint iuris naturae, quae actum humanae voluntatis consequuntur. H.

pinquitas ſanguinis peculiari quoque affectu animos coniungit; & cunctis fere ea cupido eſt inſita, vt familias ſuas quam maxime velint florere. Inter officia autem praecipuum eſt, vt illis proſpiciamus, quorum curam natura nobis peculiariter iniunxit, tum vt gratum animum aduerſus benefactores exhibeamus. Enimuero vtut praeſumtiones has ſaepe a vera voluntate defuncti aberrare contingeret: tranquillitatis tamen & pacis intererat, vt ne facile peculiares quaedam coniecturae contra haſce communes admitterentur; cum hac ratione innumeris litibus feneſtra foret aperienda. Adeoque in hac materia voluntas defuncti reſpicitur non tam qualis fuerit, quam qualis eſſe debuerit *, & prout ad regulas officii congruebat. Inter quas vel haec praecipua eſt, ne quis occaſionem praebeat, vt alii litibus inter ſe collidantur. Inde pacis intereſt, communem aliquam viam heic potius ſequi, licet contingat paucorum quorundam voluntatem negligi, quam, dum ſingulis ſatisfacere laboramus, infinitis difficultatibus nos aliosque inuoluere. Et qui omnino ſingulari ſuae voluntati ſatisfieri volebat, expreſſe eam ſignificaſſe debuerat. Sic nihil frequentius, quam vt pater vnum ex pluribus liberis ardentiſſimo prae caeteris amore proſequatur. Quis dubitet, quin vberius velit proſpectum iſti delicio, quam reliquis? Et nihilominus vbi inteſtatus deceſſerit, aequis portionibus haereditatem cernent; non quod iuri naturali repugnet vni ex liberis ſuis eximiam quandam portionem aſſignare; ſed quia infinitae lites inter fratres erant ſurrecturae, ſi ex modo paterni affectus patrimonium foret diuidendum. Idem incommodum ſequeretur, ſi quis improlis decederet, relictis pluribus fratribus, quos diſpari amore, dum vixit, fouerat. Sic non infrequens eſt, vt quis decedat, relicto cognato aliquo remotioris gradus, quem nunquam ſingulariter amauit, nec beneficio eius vllo vſus eſt; cum contra alieni cuiusdam fauori omnes ſuas fortunas debeat. Quis non dicat, defuncto potiorem fuiſſe illum benefactorem, quam cognatum? Et tamen, quia difficillimis litibus materiam erat praebitura comparatio inter neceſſitudinem ſanguinis, & gratitudinis, cunctis gentibus placuit, vt in cauſa inteſtati cognatus benefactori praeferretur. Praeſertim cum non beneficium dediſſe, ſed foeneratus quis videri poſſet, ſi propter iſtud propinquis in haereditate deberet praeferri. Aſt ſi per expreſſam defuncti voluntatem ille hiſce fuerat antelatus, aequum vtique erat, eam voluntatem ſeruari. Vnde adparet, rationem naturalem

§. II. * Qua ratione declinari poſſunt, quae adtulit BYNKERSHOECKIVS Obſeruat. L. II. c. 1. ſcilicet 1) languidam ſaepe parentum liberorumque; raram 2) fratrum; rariorem 3) cognatorum gratiam eſſe. Vbi inter alios friguſculum, inter hos incipere odium, & quae apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infenſos eſſe, vt dixerit TACITVS L. I. Annal. c. 55. vnde & acerrima proximorum odia idem recte monuerit L. IV. Hiſtor. c. 70. Vel a ſola vxore, de ſucceſſione excluſa refutari ſententiam receptam, qua hereditates iis deſtinari dicantur, quos quam maxime amaſſe defunctum veri ſit ſimile; in hanc quippe, quam in querulis propinquum amoris impetum maiorem eſſe, vt Moſes dixerit, L. I. c. 2. v. 24. & dixerit veriſſime. Animaduertendum enim eſt 1) legislatores, vt publica curant, conſeruationi ſimul ſtudere familiarum, eaque contemplatione praecipue ad ſucceſſionem vocare cognatos. Amorem, 2) quo vir mulierem parentibus praefert, quo feruentior ſit initio, eo deinde magis plerumque tepeſcere. Excluditur 3) vxor Iure tantum Romano veteri, & quidem ob rationem ciuilem, qua ancillae inſtar erat, ſucceſſionis omnis expers. Emollitis moribus eandem Praetor ad bona mariti vocauit, ex Edicto *vnde vir & vxor*, exoleta memoria ſeruitutis, quam ſubiiſſe videbantur primae

turalem, quae de successionibus arbitratur, vbi vltimae dispositiones desunt, non nudam defuncti voluntatem, de qua saepe parum constat, respicere; sed prout ea cum communi hominum inclinatione, & officio congruit, ac ne litibus fomes suggeratur. Add. BOECLERVS ad GROTIVM L.II. c. 7. §. 13. Isti tamen rationi naturali in omnibus ciuitatibus leges ciuiles succenturiantur, tum ne auaritia hominum acerrimis litibus collideret illos, queis paria rationum momenta videbantur fauere; tum vt ad publicam vtilitatem ea res dextre attemperaretur.

§. III. IN SVCCESSIONIBVS igitur ex intestato & ipsa duce ratione, & consensu omnium, quas nouimus, gentium liberi praeferuntur reliquis etiam ipsis parentibus [1]. Vid. 2 Corinth. XII, 14. Roman. VIII, 17. *si filii, & haeredes.* ARISTOTELES Nic. VIII, 14. Μᾶλλον ἴσασιν οἱ γονεῖς τὰ ἐξ αὐτῶν, ἢ τὰ γεννηθέντα, ὅτι ἐκ τούτων καὶ μᾶλλον συνῳκείωται τὸ ἀφ᾽ οὗ τῷ γεννηθέντι ἢ τὸ γενόμενον τῷ ποιήσαντι. *Magis sciunt parentes, qui ex se orti sint liberi, quam nati ex illis se esse genitos. Maiorem autem id, a quo aliquid est, cum genito habet necessitudinis connexionem; quam quod factum est cum eo, qui fecit.* ISAEVS Orat. V. Ὁ νόμος αὐτὸς ἀποδίδωσι τῷ υἱῷ τὰ τοῦ πατρὸς, καὶ οὐδὲ διαθέσθαι ἐᾷ ὅτῳ ἂν ὦσι παῖδες γνήσιοι. *Lex ipsa ea quae sunt patris dat filio, & non permittit eum testari, cui filii sint legitimi.* IDEM Orat. II. Οὔτε γὰρ διαθέσθαι, οὔτε δοῦναι οὐδενὶ οὐδὲν ἔξεστι τῶν ἑαυτοῦ, ἄνευ τῶν θυγατέρων, ἐάν τις καταλιπὼν γνησίας τελευτᾷ. *Non enim cuipiam licet aut disponere, aut donare. Sua, inuitis filiabus, si quis legitimas relinquens decesserit.* Et paulo post: *Lex dicit, licere vnicuique disponere sua arbitrio suo, si non relinquat filios legitimos: sin vero foeminas relinquit, in illarum arbitrio. Igitur cum filiabus licet dare & disponere propria: insciis vero filiabus legitimis non possunt neque adoptare, neque alicui bona dare sua.* Add. *L. 7. D. de Bonis damnatorum* [2]. IVLIANVS in Caesaribus: [pag. 334. D. Ed. Spanhemii.] Παισὶ νόμιμον ἐπιτρέπειν τὰς διαδοχάς· καὶ τοῦτο ἅπαντες εὔχονται. *In more positum est, ad filios omnia per successionem deferre; & hoc omnes in votis habent.* Apud Valer. MAXIMVM L.VII. c. 7. §. 2. *arctissimum inter homines procreationis vinculum* vocatur [3]. Fauet autem liberis tum parentum obligatio, qua ad liberos alendos, & bene educandos a natura adstringuntur, tum affectus

mae mulieres Romanae, captae a Sabinis, & Iure nouo maritus & vxor ab intestato sibi inuicem succedunt, quoties deficit omnis parentum, liberorumue seu propinquorum legitima vel naturalis successio, fisco excluso. *L. vn. C. Vnde vir & vxor.*

§. III. 1) Africani tamen Fratribus, quam Liberis copias ac facultates suas relinquere malunt, certius iam constare existimantes, fratres defuncto sanguine iungi, quam liberos, vtpote quibus facilius status controuersia moueri possit, quam fratribus, quorum legitimi natales per plures vt plurimum annos probati sint. Vid. BOSMANNI Voyage de Guineé, edit. Vltraiecti 1705.

2) Vbi Paulus ICtus ait, *rationem naturalem, quasi legem quandam tacitam, liberis parentum hereditatem addicere.* Hinc idem scribit L. 11. D. de Liber. & posth. heredib. instit. *liberos viuo patre quodammodo dominos existimari.* Plane vt SYMMACHVS I. Ep. 9. *Liberos non tam testamento heredes, scribi, quam gigni.* CICERO I. Verrin. *Cum liberis nos viuos nostra partiri.* Quae, quomodo intelligenda sint, AVCTOR infra §. 7. tradit. H.

3) Add. BYNKERSHOEKIVS Obseruat. L.I. c.19.

affectus vehementiſſimus [4], quem non niſi raro enormia liberorum ſcelera, aut inuſitata parentum feritas extinguit.

§. IV. Ac de alimentis quidem, quae parentes liberis debent, a quibusdam dubitatum fuit, vtrum obligatio, ex qua debentur, ſit perfecta, an imperfecta, ſeu vtrum illa ad expletricem, an ad attributricem iuſtitiam ſpectent. (vid. Grotivs dicto loco §. 4.) Quorundam ſententia eſt, debere quidem parentes liberis alimenta, non tamen ex iuſtitia expletrice, ſed attributrice duntaxat, ſic vt valde inhumaniter faciant parentes, ſi illa denegent; liberis tamen non competere ius ab inuitis parentibus illa alimenta exigendi; qui proprius eſt effectus iuſtitiae expletricis. Etſi per leges ciuiles liberis poſſit perfectum ius dari. Nobis tamen potius perſuaſum eſt, parentibus perfectam incumbere obligationem liberos alendi, quamdiu ipſi ſeſe alere nequeunt; eaque iniuncta videtur non ſolum ab ipſa natura, ſed etiam proprio parentum facto, dum liberos generant atque tollunt. Sane enim proli ſuae magnam facerent iniuriam, ſi eam ideo tantum generaſſent, vt [1] periret. Ergo generando videntur ſeſe vltro obſtrinxiſſe [2], quod quantum in ſe, operam velint dare, vt, quam dederunt, vita conſeruaretur. Sic igitur in liberis erit perfectum ius a parentibus alimenta habendi. Verum quo minus illud omnes effectus producat, obſtat naturalis liberorum imbecillitas in ea aetate, in qua ſibi ipſis proſpicere nequeunt. Adeoque non tam ius illos deficit, quam vires id exſequendi; niſi qua leges ciuiles ipſis ſubueniant, & detrectantes parentes

4) Chorus apud Evripidem in Medea:

> Οἷσι δὲ τέκνων ἔςιν ἐν οἴκοις
> Γλυκερὸν βλάςημ' ἐσορῶ μελέτῃ
> Κατατρυχομένους τὸν ἅπαντα χρόνον·
> Πρῶτον μὲν ὅπως θρέψουσι καλῶς,
> Βιοτὸν θ' ὁπόθεν λείψουσι τέκνοις.
>
> *Sed quibus in aedibus eſt liberorum*
> *Dulce germen, eos video curis*
> *Confici omni tempore.*
> *Primum quidem quo pacto bene ipſos educent,*
> *Et vnde victum relinquant liberis.*

Apud eundem Medea, iam agitans conſilium occidendorum liberorum; eos compellabat:

> Ὦ γλυκεῖα προσβολή,
> Ὦ μαλθακὸς χρὼς, πνεῦμα θ' ἥδιςον τέκνων,
> *O iucundum complexum,*
> *O teneram cutem, & dulciſſimum halitum liberorum.*

Idem Dictye:

> Εἷς γάρ τις ἐςὶ κοινὸς ἀνθρώποις νόμος,
> Καὶ θεοῖσι τοῦτο δόξαν, ὡς σαφῶς λέγω,
> Θηρσίν τε πᾶσι τέκνα τίκτουσιν φιλεῖν
> Τὰ δ' ἄλλα χωρὶς χρώμεθ' ἀλλήλων νόμοις.
>
> *Communis haec lex ſtirpis eſt mortalium,*
> *Trahens & ipſos ſui in aſſenſum Deos*
> *Ferasque; amare quicquid eſt ex ſe ſatum.*
> *In rebus aliis iure non vno vtimur.*

Clytemnaeſtra apud Evndem Iphigen. in Aulide,

> Ἐπὶ τινὸς σπουδαςέον μοι μᾶλλον, ἢ τέκνου πέρι;
> *Quid mihi res inter omnes prole curandum magis?*

Chorus ibidem:

> Δεινὸν τὸ τίκτειν καὶ φέρει φίλτρον μέγα,
> Πᾶσίν τε κοινὸν ὑπερκάμνειν τέκνων.
> *Res eſt vehemens parere, & adfert ingens deſiderium:*
> *Communeque omnibus eſt, vt laborent pro liberis.*

Cicero I. de Officiis: *Natura ingenerat inprimis praecipuum quendam amorem in eos, qui procreandi ſunt.* III. de Finibus: *Primi ex omnibus Philoſophis a natura tributum eſſe docuerunt, vt ii, qui procreati, a procreatoribus amarentur.* L. vnic. §. 5. C. de Rei vxor. action. *Ipſe naturalis ſtimulus parentes ad liberorum ſuorum educationem hortatur.* Adde homines in liberis immortalitatem quandam moliri ac ſpondere ſibi. Aeschylvs Inferiis

> Παῖδες γὰρ ἀνδρὶ κληδόνες σωτήριοι
> Θανόντι.
> *Nomen ſuperſtites mortuis ſunt liberi.*

Vid. Nouell. Iuſtinian. 22. pr. Siracid. XXX, 4. ſequ. H.

§. IV. 1) Proinde vt Pater dicit: Impero, quia genui, ſic filius reſpondet: alimenta peto, quia

rentes ad praeſtanda alimenta compellant. Etſi per ſapientiam Creatoris naturalis parentum affectus tantam habet vim, vt etiam citra compulſum legum ciuilium parentes regulariter officio ſuo ſatisfacere gaudeant.

§. V. Caeterum ſub nomine alimentorum veniunt non ſolum, quae ad naturalem vitam conſeruandam ſunt neceſſaria, ſed & quae hominem ad ſocialem & ciuilem vitam reddunt idoneum [1]. Et iſta quidem eousque debentur, quoad propriam per induſtriam victum ſibi proles quaerere poſſit. Quantum autem in educationem [2], qua ad vitam ciuilem liberi formantur, ſit impendendum, ex fortuna parentum & indole filiorum erit iudicandum. Saltem id requiritur, vt in honeſta, & vtilia ſocietatis humanae membra queant euadere. De caetero vti id quidem natura non videtur exigere, vt parentes in gratiam liberorum miſeri ſuum defraudent genium: ita vitio non carebit parens, in lauta fortuna conſtitutus, ſi non exquiſitiſſimam filiis culturam adhiberi curet.

§. VI. Svb nomine autem liberorum comprehenduntur non illi tantum, qui primi ſunt gradus, ſed & qui ſecundi [1] & vlteriorum, ſiue ex filiis, ſiue ex filiabus deſcendant; ſiquidem a propioribus parentibus ali nequeant [2]. Vid. *L. 8. §. 5. C. de Bonis, quae liberis adquir. L. 5. §. 1. & 5. L. 8. D. de Agnoſc. & alend. liberis.* Alimenta porro debentur non legitimis tantum liberis, ſed & naturalibus [3], imo & illis, qui ex inceſto concubitu

4I 2 nati

quia genitus ſum. Quae ratio Pvfendorfii ſancta eſt, & ideo etiam patribus veteris Eccleſiae probata, qui ſententiam, quam Grotivs ſequitur, &, qua liberis alimenta perfecte deberi, negatur, vehementer damnarunt. Manauit ex ea olim ius occidendi liberos, de cuius Hiſtoria erudite diſputarunt viri ſummi Gerardus Noodt & Cornelius van Bynkershoek, ille in Iulio Paullo, & amica reſponſione, hic in opuſculo de iure occidendi liberos & Curis ſecundis.

2) Cum enim recta ratio dictet, vt matrimonium ineatur liberorum quaerendorum cauſa, parentes omne id velle & debere cenſendi ſunt, abs quo finis ille obtineri nequit. *Necare videri, qui alimenta denegat*, eſt in *L. 4. D. de Alend. & agnoſc. liber. 1 ad Timoth. IV, 8.* Fruſtra heic ſunt, qui ius hoc ex iuſtitia vniuerſali, non particulari, deducendum eſſe contendunt (vid. Kvlpisivs Colleg. Grot. Ex. 4. §. 3. lit. N.) Oritur enim ex ſtatu familiae, ſiue iure naturali hypothetico. H.

§. V. 1) Vlpianvs L. 5. §. 12. de Alend. & agnoſc. liber. *Non tantum alimenta, verum etiam caetera quoque onera liberorum, patrem ab iudice cogi praebere, reſcriptis continetur.* Parentes ad lytrum pro liberis captis ſoluendum obſtringi, non ſemel iudicatum apud Gallos. Vid. Jean du Fresne Journal des audiences du Parlement Tom. I. L. I. ch. 133. Sumtus in Medicos ſuppeditabunt quoque parentes. Vid. Conſultat. Holl. Part. IV. conſ. 47. H.

2) Vid. infra L. VI. c. 2. §. 6. 12.

§. VI. 1) *Liberorum appellatione Nepotes & Pronepotes, ceterique, qui ex his deſcendunt, continentur - - - Etenim idcirco filios, filiasue concipimus atque edimus, vt ex prole eorum, earumue diuturnitatis nobis memoriam in aeuum relinquamus* L. 220. D. de V. S. L. 5. D. Qui teſtam. tut. dari poſſunt.

2) *Ipſum autem filium, vel filiam, filios, vel filias, & deinceps, alere patri neceſſe eſt, non propter hereditates, ſed propter ipſam naturam, & leges, quae & a parentibus alendos eſſe liberos imperauerunt, & ab ipſis liberis parentes, ſi inopia ex vtraque parte vertitur*, L. 8. §. 5. D. De bonis, quae liberis in poteſt. patris, L. 5. §. 1. 5. D. de Agnoſc. & al. lib.

3) Certe enim naturaliter rem aeſtimando filius naturalis non minus arcto neceſſitudinis vinculo patri ſuo iungitur, quam filius legitimus. Apud Graecos nullam differentiam fuiſſe inter liberos legitimos & illegitimos, obſeruat Clericvs ad Geneſ. XXI, 10. inter cetera vtens auctoritate Sophoclis in Aleadis apud Stobaevm Serm. LXXVII.

ὁ δὲ

nati ſunt [4]. Cur enim miſera & innocens proles alienum ob delictum fame pereat? Si tamen cum talibus concurrant legitimi, iſti vix poſtulare poterunt, vt cum his ad aequales portiones admittantur, niſi expreſſe hoc parentes voluerint. Vid. Geneſ. XXI, 10. XLIX, 19. 20. Iudic. IX, 18. XI, 1. 2. Add. BOECLERVS ad Grot. dictum locum §. 4. Et reſpectu iſtorum alimentorum, quando parens decedit, liberis adhuc in immatura aetate conſtitutis non modo ab inteſtato haereditas debetur: ſed ea ne per expreſſam quidem patris voluntatem adimi recte poterit, quantum ad hunc finem requiritur. Neque enim videtur filium ea aetate tale facinus poſſe patrare, vt alimentis ſit indignus. Add. *L. 27. §. 3. D. de Inoffic. teſtam.*

§. VII. QVAE alimenta [1] iſthaec excedunt, liberis, qui iam ſibi ipſi poſſunt proſpicere, debentur non tam ex diſerto aliquo praecepto iuris naturalis [2], quam quia communiter nemini lautius proſpectum volunt parentes, quam ex ſeſe genitis. Singularis eſt diſpoſitio Cratetis Thebani, qui pecuniam ſuam apud trapezitam depoſuiſſe dicitur hac lege, vt ſi quidem filii eſſent idiotae, ipſis reſtitueret; ſin philoſophi euaderent, plebi diſtribueret. Fore enim vt, ſi philoſophentur, nullius rei indigeant. Ap. DIOGENEM LAERTIVM L. VI. [§. 88. Edit. Amſt.] Nam quod aliqui putant; parentes liberorum cauſa omnia adquirere, adeoque liberos etiam viuis parentibus ius aliquod habere in bonis parentum, aduerſus hoſce valiturum, extra cauſam alimentorum, id falſum eſt. Primario enim ſui ipſius cauſa quisque adquirit. HORATIVS II. epiſt. 2. [v. 190. ſeqq.]

Vtar, & ex modico, quantum res poſcet, aceruo
Tollam, nec metuam, quid de me iudicet haeres.
Quod non plura datis inuenerit. . . . .

IVVENALIS Sat. 14. [v. 136. 137.] *Manifeſta phreneſis; Vt locuples moriaris egenti viuere fato.* Quae autem propriis neceſſitatibus ſuperſunt, ea demum illorum eſſe vult, qui ipſi ſunt quam cariſſimi, quales regulariter liberi cenſentur. Vid. NICEPHORVS GREGORAS L. V. ſub fin. Et liberis hactenus ſpes ad bona paterna prae reliquis competit, quod expreſſa voluntate in diuerſum non exſiſtente, ipſi omnibus praeferantur; & quia rarius contingit, vt ab ordinario iſto affectu parentes diſcedant. Neque vltra admittimus *L. 11. D. de Liberis & poſthumis.* Eſt autem illud bene a legibus Romanis conſtitutum, vt paren-

Ὁ δὴ νόθος τοῖς γνησίοις ἴσον σθένει
Ἅπαν τὸ χρηστὸν γνησίαν ἔχει φύσιν.
Inter filium legitimum & illegitimum nihil intereſt Quicunque vir honeſtus eſt, honeſtos etiam natales habet. Qui locus forſitan ad conſiderationem moralem pertinet. Ciuiliter enim ſi rem contempleris, inter liberos legitimos & illegitimos apud Athenienſes interfuit, vt docet locus ARISTOPHANIS ab AVCTORE adductus in §. 9. Aegyptii, vt CLERICVS probat d. l. ne ex ancillis quidem natos pro illegitimis habebant: quod patriarchis quoque in more fuit. Sic enim Iacobus bona ſua diuidit inter liberos, quos e duabus vxoribus & totidem pellicibus ancillis ſuſceperat. Macula autem illegitimorum liberorum inde orta eſt, quod exemplo parentum cenſerentur in libidinem proni Conf. FALSTERVS de claris in Republ. Spuriis, Amoenit. philologic. T. I. c. 10.

4) Diuerſum ſtatuiſſe Iuſtinianum in Nou. 89. c. vlt. vulgo exiſtimatur. Sed vide quae Vlric. HVBERVS Praelect. ad Inſt. tit. de Succeſſ. ab inteſt. n. 7. pro mollius accipienda eius ſententia adfert. H.

§. VII. 1) Vnde nata portio Legitima, quae eatenus

parenti causas, cur filium exhaeredaret, exprimere necessum foret, vtque non nisi certae ad hunc effectum sufficerent. Quin imo dabatur insuper liberis exheredatis querela inofficiosi testamenti [3] per quam non hoc in dubium vocabatur, an testator potestatem habuerit iustis de causis in alios potius quam liberos bona transmittendi: sed discutiebantur rationes, quae defunctum mouerint, quod contra communem inclinationem aliquid statuerit. Quod si deprehenderetur, patrem per subreptionem, & fraudes aliorum, aut absurdo ex affectu prolem suam neglexisse, haereditas per publicam auctoritatem illis addicebatur, ad quos ea alias fuerat peruentura, siquidem sanam rationem in consilium pater adhibuisset. Inde CICERO pro Sexto Roscio, [c. 19.] Erucio, qui arguebat, senem Roscium in animo habuisse exhaeredare filium, recte reponit: *Id erat accusatoris officium, explicare omnia vitia atque peccata, filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, vt naturam ipsam vinceret, vt amorem illum penitus insitum eiiceret ex animo; vt denique patrem sese esse obliuisceretur.* Add. *L. 2. 4. 5. D. de Inoff. testam.* Vbi notandus color, quo in actione isthac instituenda vsi fuerunt exhaeredati; quod cum necessum haberent praesupponere, iustas exhaeredationis causas in se non fuisse, praetendebant, parentes, dum testamentum conderent, sanae mentis non fuisse. Vid. MORNACIVS ad dictum locum L. 2. & 4. & GROTIVS in Sparf. ad flor. dictum locum. De caetero ita liberis fauere debet pater, vt tamen ideo caeterorum officiorum respectum non penitus exuat. Vnde postquam satis visus est liberis prospexisse, hautquidquam prohibetur, quo minus bonis suis vtatur ad gratum animum, aut liberalitatem exercendam, licet ideo minus ad liberos ipsius sit peruenturum. Sic si quis magnis alicuius beneficiis fuerit vsus, aut egregio ingenio cum inopia luctanti occasionem possit praebere ad magna emergendi, cur non particulam aliquam bonorum in hunc deuoluat? Sane magnis laudibus celebratur factum Attali, qui cum abs fratre suo Eumene maximis beneficiis fuisset mactatus, post regnum Eumenis filio tradidit, licet ipsi plures essent filii; vti est apud PLVTARCHVM de Fraterno amore [p. 489. F. Ed. Wechel.] & in Apophtegmat. Simile exemplum legitur apud Hieron. OSORIVM de Gestis regis Emanuel. L. IV. p. m. 117 [4].

§. VIII. PATRI quoque non est necessum, vt aequis portionibus bona inter liberos diuidat; sed potest vni atque alteri prae caeteris eximii quid assignare ob singularia merita, aut praeclaram spem, vel etiam ob peculiarem affectum.

eatenus tantum iuris Ciuilis est, quatenus ea complectitur, quae liberis necessaria sunt, donec se ipsi alere possint, quum extra ea Instituti censenda sit ciuilis. Vid. THOMASII dissertatio de Legitima viuentis.

2) An legitimo statuto aut consuetudine tolli possit? ducentis retro annis disputatum esse, ait SOCINVS Vol. I. Conf. 50. infinita in vtramque partem auctorum nomina adferens. Quod vtique negandum, si vocabulo Legitimae intelligantur alimenta. Hinc verius est, licet iure Romano militis, qui liberos se habere norat, praeteritio haberetur pro exheredatione, nec aduersus eius testamentum querela inofficiosi aut bonorum possessio contra tabulas competeret, liberos petere potuisse, vt sibi alimenta praestarentur. V. ZIEGLERVS ad H. Grot. L. II. c. 7. §. 4. H.

3) Quoniam id genus vltimae voluntatis contrarium Pietati & Officio paterno esse existimabatur, quod deinde ad reliquos porrectum, quos necessitudo suscitaret, & opem ferre iuberet. Vid. BYNKERSHOEKIVS Obseruat. L. II. c. 12.

4) Quae duo exempla, obseruante Cl. BARBEYRACO, parum ad rem faciunt.

ctum. Vid. Genef. XLIIX, 22. Sicut & in diftribuendo patrimonio ratio poteft haberi totius familiae, vt illa deinceps fplendorem fuum, & firmitatem retinere queat. Quae fi detrimentum fit paffura, diuifo aequaliter inter liberos plures patrimonio, faluo iure naturali poterit pater vni praecipuam bonorum partem addicere, reliquos minoribus effe contentos portionibus iubere. Inde apud multos populos iura primogeniturae [1] recepta funt [2], quae ex antiquisfimis moribus dabant principatum in familia, facerdotium facrorum familiae [3], & duplam portionem in bonis a patre poffeffis. Quae dupla vfum habebat ad facienda conuiuia & facrorum fumtus; vti arbitratur GROTIVS ad Deuter. XXI, 17. De infigni quoque praerogatiua primogenitorum apud Iaponios vid. Bern. VARENII Defcript. Iaponiae. c. 15. Quanquam contra non defunt gentes, vbi minimi natu fratres potiorem partem capiunt, aut faltem optionem habent [4], quam eligere partem velint. Cuius inftituti ratio eft, quod priores natu fratres educatione paterna diutius vfi funt; quae cum minoribus faepe mature nimis fubtrahatur, aliquid folatii merito illis rependitur. Etfi hoc inftitutum magis in familias plebeias, illud in illuftres quadret. Sic cum filiae in alias abeant familias, non neceffum eft, vt cum fratribus aequas portiones ex bonis paternis capiant. Nam fimplex valde eft credere, pietati paternae aduerfari, inaequaliter fua bona inter illos diftribuere, quorum vnus aeque atque alter ab ipfo eft procreatus. Quin *honeftiffimum teftamentum* vocat PLINIVS VII. epift. 24. in quo ab auia nepos ex beffe, neptis ex tertia parte haeredes relicti erant. Inde non lege folum [5] fed & pacto conftitui poteft [6], vt etiam iis, qui ex coniugio naturaliter iufto nati funt, alimenta folum debeantur, aut certe illi excludantur a praecipua haereditate [7]. Vid. GROTIVS dicto loco §. 8. fub fin. & BOECLERVS ad dictum locum. Vbi obiter mirari lubet, quare AVGVSTINVS de Ciuit. Dei L. III. c. 21. tantopere improbet legem Voconiam [8], qua non nifi certa pars foeminis haereditate relinqui poterat. *Ea lege quid iniquius*, inquit, *dici aut cogitari poffit*, *ignoro*. Quae lex fuadente M. Catone cenforio lata fanxit, ne quis haeredem relinqueret filiam fupra H. S. XXV. M. [9] vti ex DIONE L. LVI. oftendit Paulus MANVTIVS de LL. Romanis. Etfi ASCONIVS PEDIANVS ad Orat. Cicer. in Verrem de praetura vrb. ita fcribat: *Voconius legem tulerat, ne quis cenfus, hoc eft, pecuniofus, haeredem relinqueret filiam.* Supra dixerat: More veterum cenfi dicebantur, qui centum millia profeffione detuliffent. Add. LIVII Epitom. L. XLI.

QVIN-

§. VIII. 1) Confer. BVDDEI differtatio de fucceffione primogenitorum §. 8. quae numero tertia eft inter eius Selecta Iuris Nat. & Gentium, & *alia* de Comparat. officiorum §. 31. & feqq.

2) Hodie apud Anglos, exceptis quibusdam prouinciis. V. SHARROCK. de Offic. fecund. ius natur. c. 13. n. 4. vbi grauiter contra morem illum difputat. Apud Hifpanos ius maioratus quoque damnat, ac perniciofiffimi exempli loco habet VASQVIVS L. I. Controuerf. illuftr. c. 8. H.

3) Sacerdotium facrorum familiae primogenitis abfciffe competiiffe, minime certum eft. Vid. CLERICVS ad Genefin. XXV, 31.

4) V. L. I. Paroem. iur. Germanic. 24. AVGVSTINVS in Vita Clericor. *Ad ipfum, qui maior eft, pertinet diuifio, & ad fratrem eius electio.* H.

5) Apud Hebraeos filia non fuccedebat, nifi fola effet. V. Numer. XXVII, 1. XXXVI, 1. fq. Iof. XVII, 13. In LL. antiquis SAXON. c. 39. eft: *Pater aut mater defuncti filiis, non filiae relinquant hereditatem.* In LL. RIPVAR. tit. 56. *Dum virilis*

QVINTILIANVS Declamat. 264. GELLIVS L. VII. 13. XVII. 6. Sane Spartae longe durior lex, quae virginibus vetabat dotem dari; cuius ratio exponitur apud PLVTARCHVM Apoph. Lacon. [p. 227. 228. Ed. Wech.] *ne vel ob inopiam aliquae manerent innuptae, vel propter opes expeterentur; sed quiuis in mores puellae intuens virtutem in delectu sequeretur.* Nihilominus prudentia heic opus erit, ne inuidiae & odiorum semina inter liberos spargat pater, si citra graues causas aequales, & aequaliter meritos inaequaliter tractasse fuerit visus. Vid. Genes. XXXVII, 4. Ac grauissima ratione nititur lex diuina, Deuter. XXI, 17. ne vxoris dilectae delinimentis captus pater causas in primogenitum aut fingat falsas; aut captet leues. Quin & omnino heic tutissimum a legum ciuilium dispositione non decedere. Vid. CHARRON de la Sagesse L. III. c. 14. n. 38. Mich. MONTAIGNE Essais L. II. c. 8. BACO Fidel. sermon. c. 7. pronunciat: *Raro aut nunquam prosperum sortiuntur exitum, quando exhaeredantur seniores filii.* Inde etiam, vbi sine testamento pater decesserit, neque ciuilibus legibus aliter dispositum fuerit, liberi aequis portionibus succedunt [10], quia in dubio aequali gradu defunctum attingentes aequaliter dilecti censentur. Aequae autem portiones & illae habentur, quas quis cum consensu caeterorum vel ipse elegit, vel a cohaeredibus assignatas adprobauit, vel sorte accepit, etiamsi sors reliquis in se pretio pares non fuerint. Non insuper quoque habendum illud QVINTILIANI Declam. 5. *Par est in omnes liberos, eademque pietas, sed habet in aliquo plerumque proprias indulgentiae causas, & salua caritatis aequalitate est quiddam, per quod tacito mentis instinctu singulos rursus tanquam vnicos amemus. Hunc primus nascendi locus, illum gratum fecit infantia, alium laetior vultus, & blandior osculis amplexibusque facies, quosdam magis seueritas probitasque commmendat, in quibusdam diliguntur impatientius calamitates. Et damna corporum, debilitatesque membrorum notabilius miseratione complectimur. Salua est tamen vniuersitas, cum quicquid in altero cessare credatur, in altero restituit alter affectus.*

§. IX. ADDENDVM tamen & heic est, non leges duntaxat ciuiles, sed & ipsam naturalem rationem magis fauere liberis legitimis, quam naturalibus, licet hi tantundem trahant ex sanguine paterno, quam illi. Nam qui praeter patris intentionem per vagam libidinem prouenerunt, nullo modo comparare se possunt cum his, qui procreati sunt ad familiam propagandam, & vt quis suos haeredes haberet. Quod si quis naturalem suum filium in legitimi locum

vilis sexus extiterit, foemina in hereditatem auiaticam non succedat. Conf. LL. SALICAS tit. 62. Leges Anglor. tit. 7. H.

6) Quo pertinent renunciationes foeminarum nobilium, perfrequentes sane in Germania. H.

7) Qua ratione foeminae Principes renunciare solent successioni, ad quam alias vocatae fuissent. Vid. BVDDEI Dissertatio de testamentis summorum Imperantium, speciatim Caroli II. Hispaniae Regis cap. I. §. 39. & seqq. c. II. §. 10. De eodem argumento lectu dignae sunt epistolae, quae nomine FILZ MORITZ circumlatae fuerunt.

8) Cuius mentio fit in §. 3. *I. de Legit. agnator. successß.* Conf. PAVLLVM L. IV. Sentent. c. 8. Nec est, quare Armeniorum legem, foeminas succedere omnino vetantem, Iustinianus Imp. in edicto 3. c. 1. *barbaricam & insolentem* vocet. H. [Lex Voconia de qua initio HERTIO sermo lata a Q. Voconio Saxa, Trib. pleb. anno ab V. C. DLXXXIII. Caepione & Philippo Coss. Praeclare de ea egerunt BALDVINVS & PERIZONIVS.]

9) Imo C. M. vt ostendit PERIZONIVS de Lege Voconia.

10) Idem apud Romanos obtinuit. *L. 11. C. Famil. hercisc.* H.

locum adſciſcere velit, id demum in libertate naturali fas erit, ſi legitimis liberis, aut quibus alias ius quaeſitum eſt, nulla inde laeſio inferatur in ciuitatibus, quatenus leges ciuiles id permiſerint. Vid. *L. 6. & 7. C. de Natural. liberis.* Apud. ARISTOPHANEM in Auibus recitatur lex Solonis: *Νόθῳ μὴ εἶναι ἀγχιστείαν, παίδων ὄντων γνησίων. ἐὰν δὲ παῖδες μὴ ὦσι γνήσιοι τοῖς ἐγγυτάτω τοῦ γένους μετεῖναι τῶν χρημάτων. Spurio non eſſe cognationem, filiis exſiſtentibus legitimis. Si autem filii non ſint legitimi, his qui proximi ſunt genere participationem eſſe rerum* [1]. Contra apud Muhammedanos ad participandum de haereditate paterna nihil intereſt, ex iuſta quis matrefamilias, an ex concubina aut ancilla ſit natus. Vbi autem alicui ex concubina potius, quae ipſi ſoli corpus addixit, ſobolem quaerere [2], quam ex iuſta vxore placuerit [3], in fauorem liberorum ex prioribus nuptiis genitorum; etiam [ſine] expreſſa voluntate patris concubinae filii his poſthabebuntur, & accepta modica portione reliquam haereditatem iiſdem relinquent. Quod ſi tamen ideo concubinam ſibi iunxerit, vt ne iuſtae matrisfamilias ſuperbiam aut ſumtus toleraret, aut ob alias rationes politicas, aut etiam propter pactum aliquod, matrisfamilias dignationem illi noluerit impertire; tunc videndum eſt ex legibus ciuitatis, vtrum taliter nati cum reliquis ex iuſta matrefamilias ſublatis admittantur, aut ſi hi non extent, alios cognatos excludant. Nam citra leges poſitiuas ſi ſit, non video, quid taliter natis obeſſe poſſit; cum cohabitatio patris ipſorum cum matre verum coniugium fuerit in terminis naturalibus; praeſertim ſi hic in ipſa educatione ac ſignificatione affectus paterni nullum inter ipſos diſcrimen fecerit. Vnde putauerim, filios Iacobi ex ancillis prognatos, etiam non extante diſpoſitione patris, cum reliquis ad aequas portiones fuiſſe ſucceſſuros; quia nunquam diſpari eos modo a reliquis tractaſſe legitur. Quod ſi tamen expreſſe pater hoc prae ſe tulerit [4], quod ideo iuſtam matremfamilias ſibi iungere noluerit; vt bona ſua ad proximos agnatos deuoluantur, (quod vt fiat quandoque rationes politicae ſuadent;) tunc etiam hiſce ex bonis paternis nihil licebit petere praeter alimenta, aut ſi quae praeterea voluntas patris, legesue ciuiles aſſignauerint. Add. BOECLERVS ad Grotii dictum locum §. 8. Vti autem merum ius naturae diſcrimina ordinum ignorat: ita iuxta idem perinde eſt, ſiue quis ex illuſtri, ſiue humili matre filium procreauerit, modo ab hac fides coniugalis data ſit. Vnde ſicubi deterioris conditionis ſunt liberi, ex minus nobili matre prognati, id ex legibus poſitiuis eſt. Quae vti rationibus politicis moueri poſſunt, vt legitimos iſtis anteponant, nec in defectu deſcendentium cum aſcendentibus ſimul admittant:

§. IX. 1) Conf. POTTERI Archaeol. Graeca, Lib. IV. c. 15. pag. 653. & ſeqq. Ed. Lugd. Batau. anni 1702. Vid. ſupra §. 6. nota 3.

2) V. infra L. VI. c. 1. §. 36. H.

3) Vid. infra L. VI. c. 1. §. 36.

4) Vt in matrimonio, quod dicitur ad morganaticam. Vid. GROTIVS L. II. c. 7. §. 8. H.

§. X. 1) Vid. infra L. VI. c. 1. §. 10. poſt med. H.

2) Ad hoc iure Romano non ſufficit adulterii confeſſio. Vid. *L. 29. §. 1. de Probat. L. 11. §. 9. ad L. Iul. de Adulter.* H.

3) *Semper certa eſt* [mater] *etiamſi vulgo conceperit. Pater vero is eſt, quem nuptiae demonſtrant* L. 5. D. de in Ius voc. „ Nam poteſt mater demonſtrari teſtibus, qui adfuerint partui, at pater ex nuptiis praeſumitur: quia id honeſtius eſt: & res aliter vix extricari poteſt: hominibus extraneis teſtimonii gratia generationi numquam praeſen-

mittant: ita si in ipsorum generatione nullum fuerit vitium, penitus eos excludi vix aequum videtur. Hi tamen omnino dispescendi sunt ab illis, qui geniti fuerunt ex concubitu, cui naturale vitium adhaerebat, puta ex adulterio, aut incesto. Qui vtut ex delicto parentum nihil reatus contraxerint: (vid. GRATIANVS c. 3. seqq. Distinct. 56.) idem tamen efficiet, vt alimentis cogantur contenti esse, nec admittantur cum illis, qui in spem haereditatis sunt geniti. Quam in hos, dum generant, parentes hautquidquam contulerunt; dum id optant, vt flagitium suum perpetuo sit occultum potius, quam vt per id velint producere, qui de turpitudine parentum publice velut testimonium dicant.

§. X. ILLVD praeterea monet GROTIVS dicto loco §. 8. tunc demum filios ab intestato succedere, *si modo constet, eos ab isto esse genitos, aut ni contrariae voluntatis indicia extiterint.* Nam neque paterno affectu quis sobolem ab alio procreatam prosequitur; & praesumta voluntas cessat, vbi diuersum expressa ostenderit. Caeterum esse aliquem alterius patrem, neque semper rationibus indubiis demonstrari; neque testimoniis aliorum ita liquido ostendi potest, sicut de matre constat; praesertim vbi foeminae degunt abs suo fere pudore atque conscientia custoditae. Igitur praecipuum heic argumentum habentur ipsae nuptiae [1], quibus & fidem mulier viro dat, quod corpus suum nemini praeterquam marito sit praebitura, & vxor quasi sub oculis mariti constituitur, simulque huic potestas conceditur eius corpus custodiendi. *L. 5. D. de in Ius vocando.* Semper autem praesumitur, quemque & fidem datam obseruare, & potestate sua vti, nisi manifeste contrarium probetur [2]. Igitur quilibet quidem est in hac velut possessione, vt sit filius eius, quem nuptiae suae matris demonstrant [3]. Neque sibi ipse quis facile controuersiam heic mouebit, *& matris adulterio patrem petet*, nisi forte insaniat. TACITVS H. IV. [c. 55. num. 3. Ed. Rycquii.] *Iulius Sabinus, super insitam vanitatem, falsae stirpis gloria incendebatur, proauiam suam diuo Iulio per Gallias bellanti corpore atque adulterio placuisse. Iupiter aut falsus pater est, aut crimine verus.* Sed alii si litem heic mouerint, onus probandi ipsis incumbet; puta, eum, qui pater fertur, tempore conceptionis sontico morbo decubuisse, aut peregre abfuisse. Apud XENOPHONTEM Rer. Graec. L. III. Agesilaus Leotychidae ex hisce rationibus controuersiam mouet, quod aliquando pater eum esse suum negasset, quod patre esset formosior, quod decimo mense post vltimum congressum Agidis cum matre foret natus, quod Agis matrem ipsius thalamo expulisset [4].

§. XI.

praesentibus, vbi vero natura negat probationem certam & necessariam: rationis est, admitti eam, quae haberi potest. Talis est haec praesumtio: non est ea veritas; sed pro veritate habetur, donec contrarium liqueat alicunde: quo casu non est amplius praesumptione opus. Finge maritum abfuisse, verbi gratia, per decennium: reuersum anniculum inuenisse in domo sua, placet Vlpiano sententia Iuliani dicentis, hunc non esse mariti filium: clara veritate, filium ab absente non fuisse generatum per epistolam. " NOODTIVS ad Pandect. tit. de His, qui sui vel alieni iuris sunt. p. 26. col. a.

4) Imo mentem contextus Graeci parum cepit PVFENDORFIVS. Transtulit enim haec verba: 'Αλλ' ἡ πολὺ καλλίων ἐκείνου εἰδυῖα μήτηρ, *quod*

§. XI. ALTERA autem exceptio, qua filius ab inteſtato patri non ſuccedit, eſt, ſi expreſſa patris in contrarium voluntas extet; puta, ſi eum abdicauerit [1], quod antiquis Graecis ſolenne erat [2], aut exhaeredauerit. Vtrinque iuſtas, & graues cauſas accedere debere, ſupra monitum [3]. Apud DICTYN CRETENSEM L. III. [c. 26. Edit. Amſt. 1702.] Antenor filium Glaucum *a penatibus ſuis abdicandum decreuit*, quod Paridis comitatum, Helenam capientis, ſecutus foret. Add. BOECLERVS ad Grot. dictum locum §. 7. Subiungit tamen GROTIVS dicto loco alimenta eſſe exhaeredato aut abdicato praeſtanda, niſi mortem fuerit meritus. Etſi vix videam, qua ratione exhaeredationem aut mortem mereri queat filius, in tali aetate conſtitutus, in qua ipſi a parente naturaliter alimenta debeantur.

§. XII. CAETERVM quod ſupra dicebamus, parentes alimenta debere liberis non ſolum primi, ſed & vlteriorum graduum, ſi ipſorum parentes non amplius extent; a quibus ali queant; (vid. *L. 7. D. de His qui ſui vel alien. iur. ſunt. L. 2. §. 7. D. de Excuſ. tutor.*) inde praecipue petitur aequitas iuris quod vocant repraeſentationis; per quam liberi in locum defuncti ſui parentis promoueri intelliguntur [1], vt ex maiorum haereditate idem capiant, quod pater ipſorum capturus fuerat, ſi eo tempore adhuc viueret; vtque adeo in ſtirpes [2] ſuccedant cum illis, qui cum patre ipſorum aequo gradu fuerant. Et ſane valde miſerum erat [3], vt ſuper luctum ex praematuro parentis obitu etiam exciderent illis bonis, ad quae habenda ſpes lege aut deſtinatione maiorum parentibus ipſorum iam fuerat collata. Add. BOECLERVS ad Grot. dictum locum §. 6. Quod

Patre eſſet formoſior, quum ſignificent, *quod Mater id multo melius nouiſſet, quam Agis*, & illa ἐκ τοῦ θαλάμου ἐξελάσας σεισμὸς ἐς τὸ φανερὸν τὸν σὸν πατέρα reddit, *quod Agis Matrem ipſius thalamo expuliſſet*, quum ſignificent, & *terrae motus Patrem tuum ex thalamo in publicum propulerit.* Prima igitur ratio qua Ageſilaus apud Auctorem noſtrum vtitur, perinde ac ſecunda parum ad rem facit. Imo tertia quoque in dubium vocatur a GRAVINA Orig. Iur. Ciu. L. II. §. 30.

§. XI. 1) QVINTILIANVS Declam. 259. *Fulmen iſtud patrum aduerſus ferociam adoleſcentiae datum eſt.* Vid. infra L. VI. c. 2. §. 7. & 12. in calce. H.

2) Vid. POTTERI Archaeologia Graeca L. IV. c. 15. in fine & Iſaacus CASAVBONVS ad Diogenem Laërtium L. I. §. 94. Ed. Amſtelod.

3) §. 7. QVINTILIANVS Declam. 271. *Ideo iudicium conſtitutum eſt aduerſus abdicantes: quoniam recipiebat natura, vt etiam patres aliquando aut errarent, aut iniuſte imperarent.* H.

§. XII. 1) *Sine dubio nepos filii loco ſuccedit.* L. 7. D. de His, qui ſui vel alieni iuris ſunt. *Quotcunque autem nepotes fuerint, ex vno filio pro vno filio numerantur.* Ibid. j. L. 2. §. 7. D. de Excuſat. tutor.

2) Quae ſucceſſio *in ſtirpes* a ſucceſſione *in capita* eo differt, quod in ſucceſſione in capita quiuis coheredum portionem aequalem capit: quum in ſucceſſione in ſtirpes *tantum* liberis omnibus tribuatur, *quantum* pater eorum tuliſſet, quae portio aequalis eſt ei, quam quilibet coheredum cepiſſet, qui eodem gradu eſſet, quo ſit is, qui repraeſentatur. Vid. Nou. Iuſtiniani 118. c. 1.

3) Accedit teneriorem fere parentum erga nepotes & neptes, quam filios aut filias amorem eſſe. V. *L. 220. §. 2. D. de Verb. ſignif.* In Decretione CHILDEBERTI Francorum Regis data A. DXCV. eſt c. 1. *Ita Deo propitiante Antonaco Kalendas Martias anno viceſimo regni noſtri conuenit, vt nepotes ex filio, vel ex filia ad auiaticas res cum auunculis & amitis ſic venirent in hereditatem, tanquam ſi pater aut mater viui fuiſſent.* Idem ius in Germaniam trans-rhenanam introduxit Otto M. Imperat. teſte WITICHINDO L. II. Annal. H.

§. XIII. 1) „Siue ordinem Naturae, ſiue ſpem parentum conſideremus, non eſt in votis, vt parentes liberis, ſed vt liberi parentibus ſint ſuperſtites. Sic Penelope apud OVIDIVM Epiſt. 1. Heroid.

Di,

Quod si autem leges ciuiles alicubi tale ius repraesentationis non admiserint, patre praemature orbi id tanquam fatalem calamitatem ferent.

§. XIII. DEFICIENTIBVS liberis primi & vlteriorum graduum, successionem deferri adscendentibus rationis erat; tum quia vt plurimum a parentibus sunt profecta ista bona, aut saltem semina velut eorundem, quae liberi postea auxerunt; tum quia parentum beneficia id cumprimis merentur. Quos, cum alias optarent bona sua in liberos deuoluere, eosque habere superstites, vbi ordo naturae versus fuerit [1], vel lamentabili illo solatio haereditatis vtcunque demulceri par erat. PLINIVS Panegyr. [c. 38. num. 5. Edit. Cellar.] *Abunde misera res est pater filio solus haeres. L. 15. D. de Inoffic. testam.* [2] *L. Iulianus D. Si quis omissa causa. L. liberi C. de Inoffic. L. vlt. C. de Institut. §. 2. Instit. de SCto Tertull. L. Si qua C. ad SCtum Tertull.* PHILO Iudaeus de vita Mosis L. III. [pag. 533. Edit. Geneu.] isthunc circa haereditates a Mose ordinem institutum memorat, vt primo loco vocentur filii, his deficientibus, filiae, tum fratres, quarto loco patrui, quo argumento etiam colligit, patres fieri posse haeredes filiorum [3]. *Stultum enim foret credere*, inquit, *patruo concedi haereditatem fratris filii, vt patris cognato, ipsi vero patri eam auferri. Verum quia lex naturae iubet filios parentibus haeredes succedere, non parentes filiis, hoc vt ominosum, & piis votis contrarium tacuit: ne pater materque viderentur lucrari ex immaturis filiorum mortibus & luctu inconsolabili, oblique tamen ipsos vocauit ad ius, quod permittit patruis, vt & decorum seruaretur, & bona manerent in familia* [4]. Accedit in quibusdam parentibus debilitas & egestas senii; qua oppressos alias liberi alere tenebant-

Di, precor, hoc iubeant, vt euntibus ordine fatis,
Ille meos oculos comprimat, ille tuos.

Etiam sequens Inscriptio in Corpore V. Cl. Ian. GRVTERI pag. 716. N. 7. VLPIA. PAVLINA. MATER. INFELICISSIMA. CONTRA. VOTVM. PIETATIS. POSVIT. Eodem modo pater apud QVINTILIANVM, Declam. 6. *Ille est filius noster, cuius spes ipsas amauimus, quem apud omnia templa, & surdos votis Deos superstitem precati sumus, a quo sepeliri optauimus.* Hoc votum parentum idem liberorum indicat Lapis sequens apud GRVTERVM pag. 669. Inscr. 4. ANTONIVS. SEVERVS. AQVILA. HIC. IACET. SINE. ANIMA. MISERABILI. FATO. QVI. VIXIT. ANNOS. BIS. SENOS. ET. SEX. MENSES. CVI. VOTA. ERANT. VT. PARENTIBVS. ISTA. PARARET. SED. MORS. IMMATVRA. FECIT. VT. PARENTES. FACERENT. FILIO. CONTRA. ORDINEM. Ne silebo quidem (nam ad rem spectat) quod SENECA liberorum votum, suos parentes sibi superstites sperantium, esse contra bonos mores arbitratur. Verba SENECAE Consolat. ad Marcium c. 1. haec sunt: *Non est ignotum, qualem te in personam patris tui gesseris, quem non minus, quam liberos tuos dilexisti, excepto eo, quod non optabas superstitem, nec scio, an & optaueris. Permittit enim sibi quaedam & contra bonum morem magna pietas.* " NOODTIVS Comment. ad Pand. tit. de Inoffic. test. p. 161. col. a. b.

2) *Nam etsi parentibus non debetur filiorum hereditas propter votum parentium, & naturalem erga filios caritatem; turbato tamen ordine mortalitatis, non minus parentibus, quam liberis, pie relinqui debet.* L. 15. princip. D. de Inoffic. testam.

3) Vid. & H. GROTIVM ad Num. XXVII, 9. H.

4) Καὶ τετάρτην δὲ θείοις πρὸς πατρὸς ἀπονέμει τάξιν, αἰνιττόμενος ὅτι καὶ πατέρες γένοιντ᾽ ἂν υἱῶν κληρονόμοι. πάνυ γὰρ εὔηθες ὑπολαβεῖν ὅτι πατρὸς ἀδελφῷ νέμων κλῆρον ἀδελφιδοῦ, διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα συγγένειαν, αὐτὸν ἀφῄρετο τὸν πατέρα τῆς διαδοχῆς· ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ὁ νόμος φύσεώς ἐστι κληρονομεῖσθαι τοὺς γονεῖς ὑπὸ παίδων, ἀλλὰ μὴ τούτους κληρονομεῖν, τὸ μὲν ἀπευκταῖον καὶ παλίμφημον ἡσύχασεν ἵνα μὴ πατὴρ καὶ μήτηρ προσοδεύεσθαι δοκῶσι τὰ ἐπὶ ὠκυμόροις τέκνοις ἀπαρηγόρητα πένθη, πλαγίως δ᾽ αὐτοὺς ἐκάλεσε τοῖς θείοις ἐφιείς, ἵνα καὶ ἀμφοτέρων στοχάσηται, καὶ τοῦ πρέποντος, καὶ τοῦ τὴν οὐσίαν ἀλλοτριωθῆναι.

nebantur. Id quod lege Attica expresse sanciebatur [5]. ISAEVS Orat. VII *Iubet lex parentes alere, parentes vero sunt mater & pater & auus & auia, si adhuc viuant. Illi namque generis principium sunt, & bona eorum posteris per manus traduntur. Quapropter eos alere necesse est, etiamsi nihil reliquerint* [6]. Add. GROTIVS dicto loco §. 5. & ZIEGLERVS ad dictum locum. Quod si tamen atrocibus odiis atque iniuriis filium pater citra rationem prosecutus fuerit, nulla secuta reconciliatione, recte pater ab haereditate filii poterit excludi [7]. Sicut & ille, qui recens natum exposuit. Huic enim praeferendum illum, qui onus educationis susceperit, dubium non est. Sed & naturali patri adoptiuum heic praeferri aequum videtur, vt hic recuperet, quae in alienae prolis educationem impendit. Id quoque obseruandum, ICtos in successionibus adscendentium non admittere repraesentationem, vti in successionibus descendentium, verbi gratia, si quis improlis moriatur, relicto patre, & auo materno, hic in filiae suae locum non admittetur. Cuius rei ratio haec videtur, quia naturaliter spes successionis non adscendit, sed descendit; adeoque filio iam erat spes succedendi patri; quam spem in suos quoque liberos ipse transmittere potest. Matri autem nunquam spes aut votum fuit prolis seu haereditatem cernere. Vnde nec eandem contra naturae seriem ad maiores suos potuit remittere; adeoque merito proximus remotiores heic excludet [8].

§. XIV. VBI descendentes & adscendentes deficiunt, collaterales ab intestato ad successionem vocabuntur. Hi quo ordine debeant admitti, vbi leges ciuiles deficiunt, ex naturali erit coniectura definiendum. Quae illi fauet, in quem defuncti affectus maxime propendisse praesumitur, ita tamen, vt illum affectum metiamur magis ex communi sanorum hominum inclinatione, & prout ille ad lites praescindendas facit, quam ex moroso vnius vel alterius ingenio. Heic igitur ex sententia sapientum naturalis ratio quam maxime fauet propinquitati sanguinis, ita tamen, vt simul respiciatur, ex quo velut fonte bona ista in defunctum fuerint deuoluta [1], aut cui quid ea occasione, quod iste in rerum natura extiterit, quondam decesserit [2]. Sic ARISTOTELES Nicom. VIII. c. 14. primo loco ponit amicitiam inter parentes & liberos; dein amorem fratrum, exinde ortum, quod ex iisdem genus ducant, quem alit similis aetas atque educatio. His subiunguntur patrueles & reliqui cognati, quod per hosce nobis coniungantur. Post illos autem, quos ipsa natura, velut necessario amandos nobis commendat, illi demum admittuntur, quos beneficia, aut commoditas morum, aut peculiaris animorum conspiratio,

5) PLVTARCHVS in Solone memorat huius legem, qua liberi, qui non alebant parentes senes & egenos, infames erant, & ab omnibus hominibus excludebantur. *Parentes non alere nefarium est*, ait CICERO IX. Epist. ad Attic. 9. Adde MEVIVM Part. IX. Dec. 161. De statuto vel consuetudine legitimam parentibus adimente. H.

6) Κελεύει γὰρ [ὁ νόμος] τρέφειν τοὺς γονέας. γονεῖς δ' εἰσὶ, μήτηρ, καὶ πατὴρ καὶ πάππος καὶ τήθη. καὶ τούτων μήτηρ καὶ πατὴρ ἐὰν ἔτι ζῶσιν. ἐκεῖνοι γὰρ ἀρχὴ τοῦ γένους εἰσὶ, καὶ ἐκείνων παραδίδοται τοῖς ἐγγόνοις. διόπερ ἀνάγκη τρέφειν αὐτούς ἐστι κἂν μηδὲν καταλίπωσι.

7) Vid. Nouella Iustiniani CXV. c. 4.

8) *Si autem plurimi Adscendentium viuunt, hos praeponi iubemus, qui proximi gradu reperiuntur, masculos & feminas, siue paterni, siue materni sint.* Nou. LXVIII. c. 2.

§. XIV. 1) Id est, vt, si bona a patre profecta sunt, ad Agnatos, sin a matre obueniant ad Cognatos, pertinere videantur.

tio, vel perspecta fides conciliant [3]. CICERO Off. L. I. [c. 16.] necessitudinum gradus hoc modo disponit. *Prima*, inquit, *societas in ipso est coniugio: proxima in liberis: deinde vna domus, communia omnia. Sequuntur fratrum coniunctiones: post consobrinorum sobrinorumque, qui cum vna domo capi non possint, in alias domos, tanquam in colonias exeunt. Sequuntur connubia, & affinitates, ex quibus etiam plures propinqui. Sanguinis autem coniunctio, & beneuolentia deuincit caritate homines.* De necessitudine fratrum videatur late PLVTARCHVS libro de fraterno amore. Et XENOPHON L. IIX. in vltima oratione Cyri [L. VIII. c. 7. p. 545. & seqq. Ed. Oxon.] & L. II. Memorabilium [c. 3.] Add. BOECLERVS ad Grot. d. l. §. 9. 10. 11. Ad illustrandam consanguineorum necessitudinem facere quoque potest lex illa in regno Tunquin recepta [4], qua lites inter cognatos ortae non per iudicem, sed per communes cognatos tanquam arbitros deciduntur; vti refert Alexander de RHODES itiner. L. II. c. 7.

§. XV. SED annon amici cognatis quandoque sint praeferendi, dubium moueri potest ex encomiis, quae passim amicitiae tribuuntur. [1] CICERO d. l. *Omnium societatum nulla praestantior, nulla firmior quam cum viri boni, moribus similes, sunt familiaritate coniuncti.* HOMERVS Odyss. θ. Οὐ μέν τι κασιγνήτοιο χερείον γίνεται, ὅς κεν ἑταῖρος ἐὼν πεπνυμένα εἰδῇ. *Non fratre inferior exsistit cordatus amicus.* EVRIPIDES Oreste [vers. 806. 807.] Ὡς ἀνὴρ ὅστις τρόποισι συντακῇ, θυραῖος ὤν, μυρίων κρείσσων ὁμαίμων ἀνδρὶ κεκτῆσθαι φίλος. *Adeo vir, quanquam alienus, qui conglutinatus est moribus Magis meretur haberi amicus, quam multi cognati.* Add. VALERIVS MAXIMVS L. IV. c. 7. princip. [2]. Saepe quoque contingit, vt cum alieno longe iucundius versemur, quam cum cognato, istiusque taciturnitati & fidei plurima credamus, quae hunc celamus; denique ad isti inseruiendum promtius nos accingamus, quam si cognatus auxilio indiget, quia & iste in nostrum auxilium promtius, quam hic accurrit. Enimuero exinde non sequitur; in generali aliqua consuetudine, legis vim imitante, cognatis esse praeferendum amicum, etiam aduersus quem defunctus plura amoris indicia exhibuit, quam aduersus istos. Nam in transmittenda haereditate non nuda respicitur beneuolentia, sed & hoc, in quem bona nostra transire maxime congruum sit. Cum autem communis inter homines propensio ferat, vt familia, ex qua quis ortum trahit, sit quam ornatissima; igitur fere hoc conuenientissimum est, vt bona nostra intra familiam maneant. Deinde non statim sequitur; ego huius familiaritate impense delectatus fui; ergo ad eundem quoque bona mea volui transmittere.

2) Seu, vt, quod iure alii personae delatum fuisset, si defunctus in viuis non fuisset, id ad hanc personam vel heredes eius reuertatur. Vid. infra §. 17.

3) ARISTIDES Orat. panathenaic. notat: *Antiquis lex est Graecis & Barbarorum plerisque nutritiis suis, quas possumus, maximas referre gratias.* H.

4) Cui similis in ciuitate Patauina, de qua peculiarem librum habemus MARCI ANTONII PLANCI. H.

§. XV. 1) Qua de quaestione conferri meretur BVDDEI Dissertatio de Comparatione obligationum, quae ex diuersis hominum statibus oriuntur, §. 35. & seqq. est ea inter Selecta eius Iuris Naturae & Gentium.

2) QVINTILIANVS Decl. 308. *Per se mihi vel sanctius nomen amici videtur. Hoc enim proficiscitur ab animo: hoc proficiscitur a proposito. Illud* (propinquum esse) *dat casus, conditio nascendi, & quae non sponte nostra eliguntur.* H.

mittere. Iſta enim inter alienos amicitia fere mutua beneuolentiae ſignificatione, conſiliorum communicatione, ac quotidianis vitae officiis abſoluitur. Sed vt intelligamur vnam velut domum cum alieno velle conſtituere, bona noſtra in eundem deuoluendo, expreſſa opus erit voluntatis conteſtatione. Sic & quanquam moribus priſcis Romanorum in ordine officiorum poſt parentes liberoſque primus locus tribueretur *pupillis*, alter *clientibus*, tertius *hoſpitibus*, & proximus demum *cognatis atque affinibus*; (GELLIVS L. V. c. 13. [3]) in haereditatibus tamen deferendis iſtius ordinis nulla plane habebatur ratio. Deinde ſi amici aliquando cognatis in cauſa inteſtati deberent praeferri, maximus heic ſeſe litium campus aperiret, tam inter ipſos amicos, ſi cui plures vno fuiſſent, quam inter hoſce, & cognatos. Nam quod quis iucundius cum aliquo verſatur, aut plura cum ipſo communicat, id non ſtatim infallibile eſt indicium, maxime omnium eundem amari. Saepe ingenii lepos, aut facilitas, aetatis item paritas, vel ſolertia iucundiorem aut vtiliorem nobis faciunt amici familiaritatem, quam propinqui, cui talia non adſunt. Neque tamen ideo ſtatim, vbi ſuper bonis fuerit diſponendum, in illum magis quam hunc ſumus futuri procliues. Vbi locum habebit illud HESIODI L. II. Op. & dier. [verſ. 707.] *Μηδὲ κασιγνήτῳ ἶσον ποιεῖσθαι ἑταῖρον. Neque fratri parem facias ſodalem.* Denique gradus cognationis numerare in promtu eſt; amicitiae autem gradus quis in talem diſpoſuerit ordinem, vt nihil dubiae diſceptationis remaneat?

§. XVI. PLAVSIBILIVS adhuc iactatur, ſaltem illos amicos propinquis eſſe praeferendos, quorum liberalitate, conſilio, aut ſubſidio bona iſta fuerunt quaeſita. Aequum enim eſſe, vt bona eo redeant, vnde promanarunt. Sed nec heic deerit vberrima litium materia, ad quam praeſcindendam omnia iura potiſſimum tendere debent. Regeri enim amico poterit; ipſum beneficium non dediſſe, ſed reddidiſſe; vel ipſi iam ſat gratiae relatum. Dediſſe eum citra ſpem aliquid recipiendi, eoque animo, vt non amico ſolum, ſed & ipſius coniunctis prodeſſet. Dediſſe gloriae, aut commodi ſui gratia. Non defuiſſe occaſionem aliis mediis emergendi. Non liquido conſtare, quantum eius opera ad bona iſta cumulanda contulerit. Neque ſtatim in communionem rei partae admittendum, cuius opera vtili in re illa paranda ſumus vſi. Mercenaria inſuper & foeneratoria fore amicorum officia, ſi ab inteſtato ante cognatos ſint vocandi. Sic enim non intelligi, alio fine alteri quid datum, quam vt cuſtodiam eius tantiſper ſuſciperet, aut moriens cum foenore id reſtitueret. Igitur vbi expreſſa non extat diſpoſitio, quae amico faueat, propinqui obtinebunt, ita tamen, vt cum bonis defuncti ſimul ſuſcipiant eiuſdem obligationem erga iſtum benefactorem, eique quantum in ſe gratiam referre nitantur, quod eius opera haereditatem opimam ſint nacti. Neque eſt quod quis importune vrgeat

3) *Conueniebat autem facile, conſtabatque ex moribus populi Romani, primum iuxta parentes locum tenere pupillos debere fidei tutelaeque noſtrae creditos* [ſi neceſſe eſſet in opera danda faciundoque officio alios aliis anteferre]; *ſecundum eos proximum locum clientes habere, qui ſeſe itidem in fidem patrociniumque noſtrum dediderunt: tum in tertio, loco eſſe hoſpites, poſtea eſſe cognatos adfinesque.*

§. XVI. * Nimirum par eſt amorem, quem progenitoribus noſtris debemus, in eorum poſteros

vrgeat illud ARISTOTELIS Nicom. L. IX. c. 2. Ἐυεργέτῃ ἀνταποδοτέον χάριν μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον, ἐὰν ἀμφοῖν μὴ ἐνδέχηται. *Bene merito reddenda magis gratia, quam sodali dandum, si vtrisque non liceat.* Et CICERONIS Off. L. I. *Nullum officium referendae gratiae magis necessarium est.* It. *Cum duo liberalitatis genera sint, vnum dandi beneficii, alterum reddendi, demus, nec ne, in nostra potestate est: non reddere bono viro non licet, modo id facere possit sine iniuria.* Aut illud Phocionis ap. PLVTARCHVM in Apopht. Postulantibus ad sacrificium quoddam stipem Atheniensibus, conferentibusque reliquis, aliquoties vocatus; *Puderet vero me*, inquit, *vobis dare huic* (simul δανειστὴν, *creditorem* demonstrabat) *non reddere.* Add. *L. 12. D. de Donation.* Enimuero materia de successionibus ab intestato hautquidquam per omnia ad regulas, quae in beneficiis dandis vel reddendis obseruantur, exigi potest aut debet. Nam beneficia virtute humanitatis ac liberalitatis diriguntur, ac proprie loquendo illis duntaxat dantur, qui non nisi ex dictato illarum virtutum eadem a nobis exspectare poterant. Verum successiones ab intestato aliis nituntur fundamentis, nempe obligatione aliis prospiciendi, necessitudine sanguinis & naturaliter iniuncta propensione * familiam propriam augendi & conseruandi. ISAEVS Orat. VI. Πάντες οἱ τελευτήσειν μέλλοντες πρόνοιαν ποιοῦνται σφῶν ἀυτῶν, ὅπως μὴ ἐξερημώσωσι τοὺς σφετέρους αὐτῶν οἴκους *Omnes morti propinqui prouidentia quadam propria efficiunt, ne suas ad solitudinem redigant familias.* Vbi & illud imprimis curandum, vt liquida ineatur via, quae quam minime controuersiis sit obnoxia. Qua nulla est expeditior, quam ut, expressa voluntate non extante, successio ita deferatur, prout quisque defunctum cognatione proxime attigerit. Hinc & ab aliis iam obseruatum, in successionibus ab intestato diuerso se modo rem habere, quam in dandis beneficiis. Ibi enim maxime necessarium esse, beneficium dare; in secundis reddere: quippe cum liberi beneficio vtique deuinciendi praeferantur parentibus, queis plurima debentur. LVCIANVS Abdicato: [T. I. p. 271.] Καί τοιγε ἡ φύσις τοῖς πατράσι τοὺς παῖδας μᾶλλον, ἢ τοῖς παισὶ τοὺς πατέρας ἐπιτάττει φιλεῖν. *Natura comparatum est, vt patres liberos ament magis, quam liberi parentes.* Conf. BOECLERVS ad Grotii dictum locum. Quae tamen non ita debent accipi, quasi ab vltimis voluntatibus gratus animus debeat exulare; sed quod inconueniens sit, ex sola praesumta voluntate defuncti circa exercendum gratum animum velle communem instituere ordinem, secundum quem ab intestato haereditates devoluantur.

§. XVII. HIS positis adparet, ex collateralibus proximos ad haereditatem esse fratres, dulcissimo vt plurimum affectu nobis iunctos; & quia ipsi propter fratres ex patris haereditate minores portiones acceperunt. QVINTILIANVS

ros descendere: mortuis enim videtur bene fieri, cum eorum causa bene fit iis, quos ipsi caros habuisse censentur. Moriturus apud PROCOPIVM I. Persicor. Τὰ παιδία ὠφελῶν ὠφελήσεις ἐμέ. *Liberis meis benefaciens mihi benefeceris.* CLAVDIVS de Laudibus Stiliconis II.

Non viuis annexus amor meminisse sepultos
Desinit: in prolem transcurrit gloria patrum.

Salomon Prouerb. XI, 17. *crudelem* vocat, *qui carnem suam turbat*, id est, qui rationem nullam habet propinquitatis. H.

LIANVS Declam. 321. *Quae potest amicitia esse tam felix, quae imitetur fraternitatem? Certe quotiens blandiri volumus his, qui esse amici videntur, nulla adulatio procedere vltra hoc nomen potest, quam vt fratres vocemus.* Addatur quoque oratio Cyri ad filios suos apud XENOPHONTEM Cyropaed. L. IIX. VALER. MAXIMVS L. V. c. 5. princ. STOBAEVS Serm. 82. Cum quibus etiam sorores sunt admittendae saltem in bonis maternis, & nouiter adquisitis; non ita in paternis, quae quidem destinata sunt ad splendorem familiae conseruandum; cum foeminae extra familiam paternam soleant nubere. Fratres consanguinei in bonis paternis excludent vterinos, & illos hi in bonis maternis. In bonis quae recens quaesita sunt ex eo tempore, quo pater meus fratrum meorum vterinorum matri nupsit, conueniens est, vt ego potiores partes feram; cum ad bona adquirenda fere plus pater, quam mater soleat conferre. Vbi fratres defuerint, fratrum filii vocabuntur; qui tamen defuncti patruos videntur debere simul admittere; quod & his paterna haereditas fuerit tenuior, quippe diuidenda ipsis cum patre defuncti. Idem circa bona materna de filiis sororum, & auunculis defuncti dicendum. Et hic ordo deinceps erit seruandus, ita tamen, vt vbi agnati defecerint, ad bona paterna etiam cognati admittantur, & vice versa.

§. XVIII. BENE tamen obseruandum, isthaec naturalia dici, non quod praecepto aliquo iuris naturalis ita sint definita, vt aliter de iis disponi nequeat; sed quia eadem rationi naturali quam maxime congruant [1], & ad lites praescindendas expeditissima videantur, vbi expressa defuncti voluntas, aut lex ciuilis defecerit. Caeterum vix vlla in iuris parte leges ciuiles adeo deprehenduntur solicitae, quam circa dispositiones haereditatum, non solum amputandis inter propinquos litibus, sed & quia isthanc rem ad rationes reipublicae attemperari interest. Et alicubi quidem liberrima testamentorum factio; alicubi magis aut minus illa restricta. Romae in LL. XII. tabularum erat: *Paterfamilias vti super familia, pecuniaue sua legassit, ita ius esto* [2]. Quae lex fuit desumta ex iure Attico, a Solone constituto. Sicut PLVTARCHVS Solone [3] memorat, cupidissime acceptam, & aequissimam visam istius legem, qua factionem testamentorum ciuibus tribuit, quae nulla ante eum in ciuitate erat. Cuius legis hanc rationem habuit, non tam vt genere proximos iure propinquitatis fraudaret, sed vt vtilitate in medium proposita efficeret, vt homines inter se beneficiis certarent, & propinqui eo arctius se inuicem complecterentur,

§. XVIII. 1) Et sunt iuris naturalis, quod pro certo rerum statu dicitur. Vid. H. GROTIVM de Iure summae potest. citra sacr. c. 7. §. 2. H.

2) Princ. Inst. de lege Falcid. j. l. 120. D. de V. S. Conf. Alberti Dieterici TREKELL. Tractatio de Origine atque progressu testamentifactionis praesertim apud Romanos, edita Lipsiae 1739. in 4to.

3) Ὁ δ᾽ ᾧ βούλεταί τις ἐπιτρέψας εἰ μὴ παῖδες ἦσαν αὐτῷ, δοῦναι τὰ αὑτοῦ φιλίαν τε συγγενείας ἐτίμησε μᾶλλον, καὶ χάριν ἀνάγκης· καὶ τὰ χρήματα, κτήματα τῶν ἐχόντων ἐποίησε.

4) Vid. supra c. 10. §. 5. circa extrem. H.

5) Qua ratione Philosophi obseruarunt, magis affici caussam gignentem erga genitum, quam genitum erga gignentem. Nam quod ex aliquo ortum est, id ei quasi proprium esse: post hos autem magnum momentum inesse eidem sanguini & radici ARISTOTELES Ethic. ad Nicom. L. VIII. c. 12.

6) Tales perstringit CICERO Paradox. 5. scite depingit HORATIVS L. II. Sermon. satyr. 5.

PLAV-

tur, quod beneuolentia quoque alienos ſuperare deberent, ſiquidem ex bonis ipſorum capere quid vellent. DEMOSTHENES aduerſus Leptinen: [pag. 374. C. Edit. Geneu.] Ὁ μὲν Σόλων ἔθηκε νόμον, ἐξεῖναι δοῦναι τὰ ἑαυτοῦ ὅτῳ ἄν τις βούληται, ἐὰν μὴ παῖδες ὦσι γνήσιοι· οὐχ ἵν᾽ ἀποστερήσῃ τοὺς ἐγγύτατα τῷ γένει τῆς ἀγχιστείας, ἀλλ᾽ ἵνα εἰς τὸ μέσον καταθεὶς τὴν ὠφέλειαν, ἐφάμιλλον ποιήσῃ τὸ ποιεῖν ἀλλήλους εὖ. *Legem Solon tulit: Licere, cui legitimi liberi non ſint, quem libitum ſit, haeredem inſtituere, non vt genere proximos iure propinquitatis fraudaret, ſed vt vtilitate in medium propoſita efficeret, vt homines inter ſe certarent beneficiis.* Simul & quam maxime libertati congruum videbatur [4], & plenitudini dominiorum, vt ne quis bona ſua cogeretur relinquere, niſi quos prae reliquis amaret [5]. Addi quoque poteſt, ſpem saepius adparere magis liquidam, quod extraneus quispiam bona noſtra in adminiculum virtutis ſit adhibiturus, quam cognatus aliquis noſter, quem non raro in luxuriam aut deſidiam ſolicitat ſpes opimae haereditatis. THEOCRITVS Idyl. 16. [v. 59.] Χρήματα δὲ ζώοντες ἀμαλδύνουσι θανόντων. *Viui autem diſſipant opes mortuorum.* In ſolatium demum mortalitatis cedere, ſi quis res ſuas, tanto labore partas, illis poſſit relinquere, quos maxime amat. Add. ISOCRATES Aeginetico. Teſtamentum tamen prohibeantur condere ii, qui liberos mares legitimos haberent, quibus omnino haereditas paterna debebatur. Negari tamen non poteſt, ex iſta teſtandi libertate apud Athenienſes non minus, quam Romanos irrepſiſſe immenſam fraudium luem, captationes maxime ſenum & orborum [6], circumſcriptiones, falſarum tabularum ſuppoſitiones, & ſimilia. Inprimis autem id improbat circa leges teſtamentarias Solonis BODINVS L. V. cap. 2. quod praedia quoque teſtamento legare licuerit. Ea enim ratione, dum ad vnum multa praedia potuerunt peruenire, magnam inaequalitatem opum inter ciues fuiſſe exortam; ex qua tenuioribus in locupletes inuidia, his ſuperbia exorta, mala perturbandis & euertendis rebuspublicis idonea. Praeſertim cum frequens ſit, vt vbi aquae ſunt, aquae confluere gaudeant [7]. Intereſſe autem rerumpublicarum popularium, vt ne pauci quidam opibus reliquos nimis excedant. Quae ratio etiam fuit legis Ebreae, ne fundi in perpetuum alienari poſſent. Item vt foeminae, quibus fundi eſſent dotales, tribulibus tantum ſuis poſſent nubere, ne iſta occaſione illi in aliam tribum deuoluerentur. Vid. Numeror. XXXVI. Hinc ARISTOTELES V. Polit. 8. [8] inter regulas conſeruandae democratiae hanc quoque tradit: Τὰς κληρονομίας μὴ κατὰ δόσιν εἶναι ἀλλὰ κατὰ γένος, οὔτω γὰρ

PLAVTVS in Milite Act. 3. De Clericis etiam HIERONYMVS ad Nepot. *Audio praeterea in ſenes & anus absque liberis quorundam turpe ſeruitium. Ipſi apponunt matulam, obſident lectum, purulentiam ſtomachi & phlegmata pulmonis manu propria ſuſcipiunt. Pauent ad intuitum medici, trementibus labiis, an commodius habeat, ſciſcitantur. Et ſi paulum ſenex vegetior fuerit, periclitatur, ſimulataque laetitia mens intrinſecus auara torquetur. Timent enim ne perdant miniſterium.* H.

7) Vt vernaculo prouerbio dicimus: EVRIPIDES Hecuba:

Δοῦναι δὲ μᾶλλον πλουσίῳ πᾶς τις κακῷ
Πρόθυμός ἐστιν, ἢ πένητι κἀγαθῷ·
Κακὸς δ᾽ ὁ μὴ ἔχων, οἱ δ᾽ ἔχοντες ὄλβιοι.

Deinde cuncti non probis, ſed ditibus,
Donare malunt, quam probis & egentibus.
Dites beati: pauperum infelix genus.

Conf. Prouerb. Salomon. XIV, 20. H.

8) Add. L. II. c. 9. p. 329. D. Edit. Pariſ.

γὰρ ἂν ὁμαλώτεραι αἱ οὐσίαι εἶεν. *Haereditates non testamento, sed agnatione sunt deferendae, sic enim facultates magis erunt aequabiles.* Quid in republica Spartana libertas testamentorum, per Ephorum Epitadem contra instituta Lycurgi introducta, malorum inuexerit, late apud PLVTARCHVM in Agide [pag. 797.] potest legi. Add. ARISTOTELES II. Politic. 9. Contra apud alios nulla testandi licentia, aut valde restricta. De Ebraeorum heic legibus vid. SELDENVS libro peculiari de Successionibus ad leges Ebraeorum & praecipue c. 24. & GROTIVS ad Numer. XXVII, 8. seqq. De antiquis Germanis TACITVS: [c. 20.] *Haeredes successoresque sui cuique liberi, & nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione, fratres, patrui, auunculi.* Quem locum cur ita cum non-nemine [9] velimus interpretari [10], quod Germanis, vtpote nullas edoctis literas, forma testamentorum, & scriptura, ad morem Romanum, quem TACITVS ibi fere prae oculis habet, in vsu non fuerit, nondum satis caussae video. Nam Romanis recepta quoque erant testamenta nuncupatiua [11], ad quae scriptura non requiritur. Igitur si TACITVS annotare voluisset, scripta duntaxat testamenta Germanis ignota fuisse, pressiore locutione id fuerat exprimendum. Adde quod iura cognationis eximia quadam sanctitate a gente ista fuerint culta; vti ostendunt, quae apud TACITVM dicto loco sequuntur: *Quanto plus propinquorum, quo maior affinium numerus, tanto gratiosior senectus, nec vlla orbitatis praemia. Suscipere tam inimicitias, seu patris, seu propinqui, quam amicitias necesse est.* Sic & hodie in multis Germaniae partibus [12], si filius alicui natus sit, haeredem ipsum sortitum vulgo dici solet. Nec adparet, quare tantopere testamenta desiderare debuerit gens, thesauros tunc cumulare nescia, & paupere supellectile contenta, cui ex segete, pecore, & venatu vix amplius quaerebatur, quam quod victui quotidiano eique simplici sufficeret. Quale genus vitae agentibus latifundia extendere superuacuum. Neque vero testamenti factio adeo necessario dominio adhaeret, quin vniformis quidam modus ex intestato succedendi a ciuitate introduci possit. Praesertim cum illi genti mos fuerit, *agros pro numero cultorum ab vniuersis per vicos occupari, quos ipsi mox inter se secundum dignationem partiebantur.* Suis autem vltima mandata dare, non statim testamentum facere est. Leges quoque circa successiones promulgauit deceptor Arabs in *Alcorano cap. de Vxoribus.* Caeterum ordo hic succedendi vti est simplicissimus [13], & naturali inclinationi maxime congruus;

9) Designat Auctor BOECLERVM ad Grotium c. 6. pag. 235. Vid. BVDDEI Dissertatio de Testam. summor. imperant. c. 1. §. 9.

10) Sane sero adhuc fere vsque ad seculum quintum decimum testamenta apud mediae plebis Germanos minus fuere vsitata. Quod ius adhuc hodie retinent veteres Saxones, Dani & Sueci. Vid. SCHILTERVS Exercit. ad D. 2. §. 14. de Gelria Fridericus a SANDE Descript. Gelriae. H.

11) Quo nomine veniunt testamenta, quibus testator vltimam voluntatem viua voce eloquitur. *§. vlt. Inst. de testam. ordin.* Quae Iure Romano perinde valida erant ac testamenta scripta, modo testator coram septem testibus idoneis & rogatis testatoremque videntibus & intelligentibus heredem nuncupasset, *L. 21. pr. §. pen. D. Qui testam. fac. poss. L. 21. §. 2. L. 26. C. de Testam.*

12) Apud Hamburgenses quoque & Lubecensi iure vtentes de bonis hereditariis sine consensu haeredum testari licet nemini. H.

13) Vid. PLINIVS Panegyr. c. 37. num. 2. Edit. Cellarii & locus Platonis, quem interpretatur BOECLERVS ad Grotium L. II. c. 7. §. 9.

14) Nec minus constat, testamentis incendi alique odia ac simultates inter cognatos praeteritos ac

gruus; ita & idem facit ad ſeruandam inter ciues opum aequalitatem, facit ad tuendum iuſtum ciuium numerum, prohibita fundorum combinatione, (vid. Baco de Verulamio in Henrico VII. p. m. 127.) ac ad conſeruandum familiarum cenſum, ac perpetuitatem. Creditum quoque eſt, propinquos hoc vinculo arctius ad mutuum amorem, ac mutua commoda promouenda obſtringi [14], cum neceſſarios ſe ſibi inuicem haeredes noſſent. Huc facit quoque locus ex Platonis L. XI. de LL. adductus a Grotio dicto loco §. 9. & explicatus a Boeclero ad dictum locum. Item quod Plinivs Panegyr. [c. 37. num. 2. Edit. Cellar.] tantopere commendat vigeſimam, haeredibus domeſticis remiſſam; *quod manifeſtum erat, quanto cum dolore laturi, ſeu potius non laturi homines eſſent deſtringi aliquid & abradi bonis, quae ſanguine, gentilitate, ſacrorum denique ſocietate meruiſſent, quaeque nunquam vt aliena & ſperanda, ſed vt ſua ſemperque poſſeſſa, ac deinceps proximo cuique transmittenda cepiſſent.* Pvblivs Syrvs: [verſ. 255.]

Haeredem ſcire vtilius eſt, quam quaerere.

Sapientius tamen, vt adparet, illi populi, qui de bonis quidem propria induſtria adquiſitis liberam teſtandi facultatem conceſſerunt, bona paterna & auita ad proximos cognatos deuolui voluerunt. Hoc enim modo, quae pro vtraque parte adductae ſunt rationes egregie temperantur, & coniunguntur. Illud ab Europaeorum moribus alienum eſt, quod Iodoc. Schovten in Deſcript. regni Siam memorat, in eo regno diuitias opulentorum plerumque in tres partes diuidi, quarum vnam capit rex; alteram ſacerdotes, ex qua etiam ſumtus funerum depromentur, tertia liberis cedit [15]. Nec minus quod apud Aethiopas in ora Guineae liberi nihil ex haereditate paterna aut materna percipiunt, ſed omnia ad patris aut matris proximos cognatos deuoluuntur.

§. XIX. Illvd autem tam qui ex teſtamento, quam qui ex inteſtato haereditatem adeunt, commune habent, quod defuncti aes alienum diſſoluere debeant [1]. Idque non tam quod ipſi ad hoc tacite ſeſe [2] obligauerint; (cui rationi innititur diſpoſitio antiqui iuris Romani [3] *L. 8. D. de Adquir. vel omitt. haered.*) quam quia iſtud onus bona defuncti tanquam hypothecam tacitam ſequitur.

 quitur.

ac haeredes inſtitutos legatariosque Vid. Lvciani Dialogus Cratetis & Diogenis. H.

15) Hinc Siamenſes ignorare vſum teſtamentorum ſcribit Lovberivs de regno Siamenſ. Tom. I. Part. 2. c. 7. n. 9. H.

§. XIX. 1) Hoc ipſi rerum dominio coaeuum, ſiue cum dominio rerum introductum eſſe, ait H. Grotivs L. II. de I. B. & P. c. 14. §. 10. & L. III. c. 2. §. 1. H.

2) Imo per *L. 8. D. de Acquir. vel omitt. heredit.* id non euincitur. Potius legatariis tantum & fideicommiſſariis heres ex Quaſi-contractu obligatur, non creditoribus. Hi enim heredem ex facto defuncti conueniunt, *L. 49. D. de O. & A.* iuncta *Nou. 48. praefat.* verb. *cum vtique*, cuius obligationes omnes in heredem tranſeunt, ſimulac adiit hereditatem, *L. 2. §. 2. D. de V. O. L. 59. D. de R. I.*

3) Hoc complures non temere in dubium vocant, quoniam aduerſus heredem debitoris actio ex Quaſi-contractu non datur, ſed eadem, quae aduerſus defunctum competebat. *L. 12. L. 49. D. de Obligat. & action. L. 7. §. 1. Depoſit. L. 63. §. 8. D. pro Socio.* Ex quo ſponte ſua conſequitur, heredem ex illis cauſis obligatum eſſe, ex quibus defunctus ſit obligatus. H.

quitur [4]. *Patrimonii* enim *in alium transituri ea ratio est, vt primum credito satisfiat.* QVINTILIANVS Declam. 273 [5]. Et iste est cuiusque census, quantum debitis exsolutis superest. Add. quoque Valer. MAXIMVS L. VII. c. 2. §. 11. Inde etiam quam maxime aequitati naturali congruit, vt haeres vltra vires haereditatis non teneatur [6]. Add. *L. 5. D. de Calumniatoribus. L. 14. §. 1. D. de Religiosis. L. 7. §. 1. D. Depositi. L. 11. D. de Iure fisci.* Lex WISIGOTHORVM L. VII. tit. 2. c. 19. Sed nec illud omittendum est, quod tradit Gabr. SIONITA de Morib. Orientalium c. 16. Mussulmannos, quando morte instante testamentum condunt, *omnia quae furto rapinaue sunt ablata, creditoribus syngrapha solutionis data, iuxta leges restituere teneri; & si nesciant, cui sint reddenda, eos summam pecuniae aedificiis publicis, puta, xenodochiis, moschaeis, & balneis, aut pauperibus & religiosis legare.* Add. Lucae XIX, 8. Apud Ferdinandum PINTO c. 21. eremita Chinensis Antonio de Faria sacrilego ad salutem animae suae tria suadet, vt ablata restituat, cum lacrimis peccati veniam petat, & eleemosynam pauperibus largiter distribuat. Add. IDEM c. 60.

CAPVT

4) V. infra L. V. c. 13. §. 10. Vnde etiam pactum, vt vnus debitoris heredum nomina creditorum solus in se suscipiat, his non officit. *L. 40. §. 2. D. L. 25. 26. C. de Pactis.* QVINTILIANVS dicta Decl. 336. *Finge esse aliquem ex creditoribus, qui partem crediti sui a me petat, quid respondere possum? agrum fratris dedi: cum fratre meo conuenit mihi, vt ille solueret. Num dubium est, quin dicturus fuit creditor: partem tu debes mihi: patri tuo credidi, cuius ex parte dimidia heres es. Assem non possum a te petere; semissem petere possum. Ergo etiam si conuentione aes alienum transferebatur ad te, iure tamen & veritate erat & meum.* H.

5) Idem QVINTILIANVS paullo antea dixerat: *Bona porro quae sunt? vt opinor ea, quae detractis alienis deprehensa sunt.*

6) V. supra c. 10. §. 8. & infra L. V. c. 11. §. 12. Illud adhuc addendum: Si plures creditoris vnius aut debitoris sint heredes, vnumquemque non nisi pro rata actionem habere, aut conueniri posse: id quod legibus XII. tabb. constitutum fuit. *L. 25. §. 13. D. Famil. hercisc. L. 1. C. de Exception. L. 2. C. si Certum petatur. L. 6. C. Famil. herciscund. L. 26. C. de Pactis.* QVINTILIANVS Decl. 336. *Duos, nos pater heredes reliquit, & necesse est, sicut bona, ita onera quoque esse communia.* H.

* *

CAPVT XII.
DE VSVCAPIONE.

VIDENDVM quoque eſt de illo adquirendi modo [1], quo is, qui rei alienae poſſeſſionem bona fide, & iuſto titulo eſt adeptus, & citra contradictionem per longum temporis ſpatium obtinuit, plenam eiusdem rei proprietatem nanciſcitur, iure & actione prioris domini extincta. Vocatur is modus *vſucapio*, quod res vſu ſeu diuturna poſſeſſione capiatur, & adquiratur. Exceptio autem illa, qua prior dominus poſt vſucapionem completam a poſſeſſore repellitur, *praeſcriptio* proprie dicitur. Quanquam iſta duo frequenter ſoleant confundi. Operae pretium autem fuerit, paucis praemittere, quid, & quibus ex rationibus ius Romanum heic conſtituerit. Sic enim facile patebit [2], quid poſitiui, quid naturalis iuris in hac materia ſit.

§. II. VSVCAPIONEM MODESTINVS in L. 3. de Vſucap. definit, quod ſit *adiectio dominii per continuationem* [1], *poſſeſſionis temporis lege definiti.* Vbi quantum ad rem ipſam perinde putamus, ſiue quis legat *adiectio*, ſiue ex *Vlpiano* cum CVIACIO & aliis *adeptio.* Nam qui poſſeſſionem alicuius rei bona fide partam continuauerit per tempus lege praeſcriptum, illi demum, quod deerat adhuc, adii-

4 L 3

§. I. 1) Eſt hic modus Acquirendi inter Ciuiles praecipuus. Vid. nota 1. ad §. 1. cap. 10. cui porro non inter *priuatos* ſolum, ſed etiam inter gentes integras locus, vt deinceps dicetur.

2) Nimirum praeſcriptio, quae fundatur in iure naturali, differt ab illa, quae legibus ciuilibus & quidem varie definitur. Leges ſane ciuiles de praeſcriptionibus in acquirenda ſumma poteſtate aut eius partibus locum habere, negant recte H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 4. §. 12. & 13. Ioann. STRAVCHIVS de imperio maris c. 4. §. 5. Etſi diſſentiant aliqui apud ARNISAEVM Lib. de iurib. maieſt. cap. 2. §. 5. H.

§. II. 1) Qua praeſcriptione non tantum *proprietas* adquiritur, ſed *Iura* etiam & *Actiones* exſtinguuntur, ſi quis iis vti, easue exercere neglexerit per tempus conſtitutum. Iure tamen Naturae ſolo, praeſciptione non tollitur debitum, ita, vt, ſi creditor, vel heres eius intra longum tempus id non exegerit, ius eorum ideo exſpiraſſe videri poſſit, & debitor debere deſinat. Oſtendit id THOMASIVS in Diſſertat. de perpetuitate debitorum pecuniariorum, cui non in omnibus ſubſcribit GVNDLINGIVS Iur. Nat. p. 232. §. 64.

adiicitur. Et ille quoque, cui lex quid adiicit, dici poteſt idem adeptus eſſe. Porro vti vſucapere poteſt, quicunque alias ad dominium ſibi adquirendum habilis eſt: ita per vſucapionem adquiri ſolet dominium rerum mobilium, & immobilium, niſi legibus ſint exemtae. Vti ſunt homines liberi [2]. Cum enim tam dulcis ſit libertas, vt eius recuperandae occaſionem nemo praeſumatur negligere; recte iudicatur, ex ignorantia ſui ſtatus aliquem tamdiu in ſeruitute haeſiſſe, & ad libertatem non proclamaſſe; non autem quod in ſeruitutem ſuam tacite conſenſerit. Vnde diuturna patientia magis ad miſericordiam, quam ad detrimentum ſeruienti valere debet. Excipiuntur quoque res ſacrae [3] & religioſae; item res pupillorum; quamdiu tales iſti ſunt. Nam propter teneram aetatem neglectus vindicationis illis imputari nequit hactenus, vt propter illam re ſua debeant excidere: & durum nimis erat, negligentiam tutorum ipſis nocere. Item res furtiuae, ſerui fugitiui, & quae vi poſſeſſa ſunt, etiamſi tertius bona fide eorundem poſſeſſionem nactus ſit [4]. Sic enim in LL. XII. tabb. conſtitutum erat: *Rei furtiuae aeterna auctoritas eſto.* Nam ipſum quidem furem aut raptorem, ne vſucapere poſſet, ſcelus ſuum impedit. Tertio autem poſſeſſori bonae fidei obſtat vitium furti aut rapinae, quod ipſam rem velut comitari intelligitur. Etſi enim proprie loquendo in ipſa re per ſe non eſt vitium; quia tamen vitioſo modo, & per ſcelus priori domino illa fuerat erepta, inde legibus aequum fuit viſum, iſtius ius non extingui; ſimulque cauere, ne alicui ſcelus ſuum lucri cauſam praebere poſſet. Cum enim res mobiles per triennium vſucapiantur, in procliui erat furibus furtiua eo transferre, & alienare, vbi intra triennium a priori domino inueſtigari non poſſent. Accedit, quod inter alias rationes legis de vſucapionibus etiam eſt negligentia domini. Atqui

2) Et in genere omnia, quae commercio exempta ſunt, veluti loca publica, res fiscales & domaniales. *Sed aliquando, etiamſi maxime quis bona fide rem poſſederit, non tamen illi Vſucapio vllo tempore procedit: veluti ſi quis liberum hominem, vel rem ſacram, vel religioſam, vel ſeruum fugitiuum poſſideat*, §. 1. Inſt. de Vſucap. & longi temp. praeſcription. Furtiuae quoque res & quae vi poſſeſſae ſunt, nec ſi praedicto longo tempore bona fide poſſeſſae fuerint, vſucapi poſſunt. *§. 2. eod.* Res fiſci quoque vſucapi non poteſt, §. 9. eod. Vſucapionem contra recipiunt maxime res corporales, exceptis rebus ſanctis, ſacris, publicis Populi Romani & Ciuitatium, item liberis hominibus *L. 9. D. de Vſurpat. & vſucap.*

3) CICERO Orat. de Aruſp. reſponſis: *Nihil mortales a Diis immortalibus vſucapere poſſunt.* Et in legibus XII. Tabul. eſt: *buſtum ne vſucapito.* Adde publicas res. SENECA ep. 88. *Negant ICti quidquam vſucapi, quod publicum eſt.* Conf. *L. 9. D. de Vſucapion.* H.

4) *Quod ſubreptum erit, eius rei aeterna auctoritas eſto.* Sunt verba legis Atiniae relata ab A. GELLIO Lib. XVII. c. 7. Vbi auctoritas ius vindicandi ſignificat. Vid. *L. 7. C. de Vſuc. pro empto.* Illuſtrauit hanc legem Atiniam Hadr. PVLVAEVS, a Celeb. Conradi cum Raeuardi Triboniano, nec non tomo IV. Theſauri Iuris Ottoniani Col. 325. & ſeqq. editus.

5) *Quae ergo antea non motae ſunt actiones, triginta annorum iugi ſilentio, ex quo iure competere coeperunt, viuendi vlterius non habeant facultatem* L. 3. C. de Praeſcr. 30. vel 40. annorum. Add. L. 4. C. eod. L. I. C. de Annali except. CVIACIVS Obſeru. L. X. c. 12.

6) Quae probe diſtinguendae a praeſcriptione longi temporis, de qua infra ad §. IV. agetur, Imperator Iuſtinianus inductus a ſacerdotibus Emeſi, (quae vrbs Syriae fuit) pinguiores ciuitatis familias ope diplomatum quorundam ſuppoſititiorum bonis ſuis exuere volentibus, Conſtitutionem edidit, vi cuius bona Eccleſiarum & ſimilium corporum piorum C. demum annis praeſcriberentur, *L. 33. C. de SS. Eccleſiis.* Quae lex pertinet ad Orientem. Ad Occidentales contra Eccleſias & quidem omnes, nedum Romanam, referenda eſt Nou. IX. ex qua excerpta eſt *Authenthica Quas Actiones C. de SS. Eccleſiis in fine.* Sed detecta fraude, cuius Hiſtoriam SVIDAS in voce Priſcus, & EICHELIVS ad Procop. pag.

Atqui res furtiuae caute folent occultari. Igitur ratio illa non cadebat in eos, quibus furto res erant fubductae. Nihilominus cum pofteriores leges omnes actiones iugi triginta aut quadraginta annorum filentio voluerint [5] extingui, *L. 3. & 4. C. de Praefcript. 30. annorum:* ifthaec quoque praefcriptio longiffimi temporis [6] dominum poft petentem repellet. Quod vtut nonnullis aequitati videatur repugnare, quia diutina licentia & iniuria quafi iure & aequo niti abfurdum fit: tamen ex generali vtilitate, quae in publicum inde refultat, excufari poteft: quia fcilicet tranquillitatis publicae intereft, vt aliquando in infinitum graffaturae lites extinguantur, neue dominia rerum perpetuo in incerto fint [7]. Et quia intra XXX. annos genus humanum aliam fere faciem induit, inconueniens vifum, ob qualecunque factum fequens feculum litibus poffe inquietari. Et qua quis re per triginta annos caruerat, eius defiderium bona fide digeffiffe non immerito credebatur; fic vt non opus effet, tam diuturnam poffeffionem in ipfius gratiam turbari. Quae ratio etiam ad praefcriptionem criminum adplicari poteft [8], quod nempe fuperuacuum videatur [9], ex alio fere feculo ad tribunal reuocare facinora, quorum effectum ipfe diuturni temporis tractus obliterauit, fic vt fines poenarum locum non amplius inueniant. Vid. Ant. MATTHAEVS de Crimin. ad L. 48. D. tit. 19. c. 4. &. tit. 20. c. 4. §. 14.

§. III. VT autem vfucapio procedat, requiritur [1], vt iufto quis titulo poffeffionem rei, cuius prior poffeffor verus dominus non erat, nactus fit, feu tali titulo, qui alias ad transferendum & adquirendum dominium idoneus habetur. Vtque adeo in bona fide verfetur [2], id eft, vt & idoneam rationem

pag. 156. dederunt, Iuftinianus has Conftitutiones reuocauit, & Spatium centenarium ad XL. annos reftrinxit in Nou. III. quae IX. eft pofterior & in Nou. CXI. & in Nou. CXXXI. cap. 6. Vid. CVIACIVS Obferuat. L. V. c. 5. & WERLHOFII vindiciae Grotiani dogmatis de praefcriptione inter liberas gentes §. 30. Ceterum cum praefcriptione C. annorum non confundenda eft praefcriptio immemorialis, etfi aliquando eodem redeat. Vid. GROTIVS L. II. c. 4. §. 7. & laudata Differtatio WERLHOFII §. 18. & fqq. Praefcriptio autem longiffimi temporis non Theodofio M; fed Theodofio Iuniori debetur. Vid. dicta Differtatio §. 29. & ea THOMASII de Perpetuitate debitorum pecuniariorum §. 27.

7) Hac ratione, & fimul negligentia, qua priftinus dominus rem fuam intra tempus conftitutum repetere neglexit, nititur, praefcriptio omnis. *Bono publico vfucapio introducta eft, ne fcilicet quarumdam rerum diu, & fere femper incerta dominia effent: cum fufficeret domino ad inquirendas res fuas ftatuti temporis fpatium*, L. 1. D. de Vfurpat. & vfucap. Addidit Dn. LEYSERVS Meditat. ad Pand. Spec. CCCCIV. n. 2. tertium argumentum ex confufione & obfcuratione iurium: idque verbis Leibnitii in Litteris ad fe datis explicat; & denique 4. Exemplum Iephtae populique Hebraei, qui, in lite cum Ammonitis, ad praefcriptionem prouocant, Iudic. XI, 26.

8) V. fupra L. I. c. 9. §. 6. H.

9) *Querela falfi temporalibus praefcriptionibus excluditur, nifi viginti annorum exceptione: ficut cetera quoque fere crimina*, L. 12. C. ad leg. Cornel. de Falfis. Vid. fupra L. I. c. 9. §. 6. & TITIVS Obf. ad Lauterbach. MCXXIV. vt & differtatio THOMASII de Praefcriptione Bigamiae, quae VIII. eft inter Differtationes eius Lipfienfes.

§. III. 1) *Vt qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet eum dominum effe, rem emerit, vel ex donatione, aliaue quauis iufta cauffa acceperit, is. . . . vfucaperet.* princ. Inft. de Vfucap. *Diutina poffeffio, tantum iure fucceffionis, fine iufto titulo, obtenta, prodeffe ad praefcriptionem hac fola ratione non poteft*, L. 4. C. de Praefcr. longi temp. *Nullo iufto titulo praecedente poffidentes, ratio iuris quaerere dominium prohibet. Idcircum cum etiam vfucapio ceffet, intentio dominii nunquam abfumitur.* L. 24. D. de R. V.

2) AVGVSTINVS Libro de Fide & oper. c. 7. *In iure praediorum tantum quifque bonae fidei, rectiffime dicitur, quamdiu fe poffidere ignorat alienum. Cum vero fcierit, nec ab aliena poffeffione recefferit, tunc malae fidei perhibebitur, tunc iufte iniuftus vocabitur.* H.

nem possit allegare [3], quare possideat, & persuasus sit, reuera dominium in se fuisse translatum, & se dominum fuisse constitutum [4]. LIBANIVS Declam. I. Ὀυκ ἐν τῷ λαβεῖν ἐςὶ τὸ δικαίων κτήσασθαι, ἀλλὰ τῷ χωρὶς ἐγκλημάτων ἔχειν. *Non ideo protinus iure quis possidet, quia rem nactus est, sed ita demum, si citra culpam.* Inde *diutinam licentiam & iniuriam* vocat TACITVS A. XIV. quod populo Romano relictos agros, qui quondam regis Apionis fuerant, proximus quisque possessor inuaserat. Haec bona fides vt saltem ab initio possessionis adfuerit, iuxta leges Romanas sufficit, & si quis postea rescifcat, eum, abs quo rem accepit, non fuisse dominum. Iure autem Canonico [5] etiam per omne tempus intermedium bona fides requiritur [6]. *c. 5. & 20. X. de Praescript.* adeo vt si quis interea rescifcat [7], rem in se a non domino fuisse deuolutam, per conscientiam obligari incipiat ad rem vero domino restituendam, & mala fide rem deinceps detineat, saltem si id agat, vt astute rem a veri domini notitia subtrahat. Quae sententia magis ad sanctimoniam iuris naturalis videtur accedere [8]: quippe cum per introducta rerum dominia obligatio intelligatur omnibus hominibus iniuncta, quantum in se est efficiendi, quo quisque re sua, quae citra domini consensum apud ipsos est, iterum potiatur. Add. infra hunc locum c. 13. §. 2. Ius autem Romanum satis habuit extrinsecam hominum innocentiam sanxisse; & possessori, qui citra culpam rem nactus est, quiete concessit possessioni suae incumbere, cura rem inuestigandi & vindicandi domino relicta.

§. IV.

3) *Vt in his omnibus casibus ab initio eam bona fide capiat. - - - Quod & in rebus mobilibus obseruandum esse censemus, vt in omnibus iusto titulo possessionis antecessoris iusta detentio, quam in re habuit, non interrumpatur ex posteriore forsitan alienae rei scientia, licet ex titulo lucratiuo ea coepta est*, L. vn. C. de Vsucap. transform.

4) Bona fides a potissimo exemplo definitur, *opinio dominii.* Si tamen accuratius rem perpendas, multae res bona fide a nobis possidentur, quarum nos dominos esse, numquam opinati sumus: quod iis inprimis euenit, qui pinguiorem hereditatem adierunt. Quare praestat possessionem bonae fidei negatiue describi per *ignorantiam, qua nescimus, rem, quam possidemus, alterius esse.*

5) *Vnde oportet, vt, qui praescribit, in nulla temporis parte rei habeat conscientiam alienae.* cap. 20. X. de Praescription. add. c. 5.

6) Satis aequae tamen plerisque Iuris ciuilis rationes videntur. Vid. Henr. COCCEII Dissertatio de Finibus bonae fidei in praescript. & BOEHMERI Iur. Ecclesiast. Protest. II. 26. 52. quum contra Ius Canonicum tuendum susceperit. LYNCKERVS in Diss. de bona fide in praescriptionibus, tam iure Ciuili quam Canonico.

7) Bene dicit *interea.* Nam si completa vsucapione rescifcat, praescribentem etiam in foro conscientiae tutum putat Couarruuias. Vid. MVELEN Part. III. Fori conscient. quaest. 16. H.

8) Iure Naturae solo, bona fides neutiquam ad praescriptionem necessaria videtur, ne quidem initio possessionis, dummodo tantum temporis spatium effluxerit, vt praesumtio nasci possit, rem a pristino domino derelictam fuisse. Eo enim ipso, quod alter sciuit, vel certe scire debuit, rem esse in manu nostra, tacite saltem testatur, se nobis de ea non amplius facere controuersiam: qua derelictione legitimum rei dominium nobis acquiritur, perinde ac si eam iusto titulo quaesissemus. Hac ratione gentes hodiernae regiones, quas possident, praescripserunt, etiamsi eas bellis iniustis primum subegerint. Eadem de caussa Theodosius Iunior, quum praescriptionem longissimi temporis introduceret, bonam in eam fidem non exegit. Primus eam adesse voluit Iustinianus eo casu, si pristinus rei dominus vindicare eam impeditus fuisset: donec Auctoribus Iuris Canonici bona fide in omnibus praescriptionibus opus esse, visum est. Inde patronis Fisci nata occasio, bona Coronae & Domanialia eximendi praescriptionibus. Caussati enim sunt, possessores eorum esse in perpetua mala fide, vtpote qui scire debuerint, eiusmodi bona non posse dominium mutare. Cuius iuris obseruantia quies generis humani saepissime turbata est: vtpote cuius interest, in his quoque praescriptiones admitti, vt litigiorum aliquis sit finis & posessio-

§. IV. Reqvirityr deinde possessio continuata, non interrupta vel naturaliter [1], id est, vt aut ad verum interea dominum iterum peruenerit, aut pro derelicta aliquando iacuerit; vel ciuiliter [2], puta, si dominus super eadem re cum possessore litem contestetur, aut saltem per protestationes ius sibi suum saluum reseruet. Add. Boeclervs & Zieglervs ad Grotii L. II. c. 4. §. 9. Vbi tamen hoc obseruant, etiam tempus, quo auctor possedit, successori eius prodesse [3], dummodo vterque bona fide, & iusto titulo possidere coeperit. Alias enim nulla fiet coniunctio vel accessio temporis ex persona auctoris; adeoque vbi auctor in mala fide fuerit, eius possessio non accedit possessioni successoris, licet iustae. Idque obtinet tam in successore vniuersali, qualis est haeres, quam particulari, qualis est emtor, donatarius. Etsi autem auctoris vitium non prodest huic successori, vt is illius tempus sibi computare possit; si tamen hic in bona fide fuerit, eidem istud non nocet, sed ex propria possessione vsucapionem potest complere. Secus autem est in successore vniuersali [4], qui cum in omne ius defuncti succedat, eumque repraesentet, ignoratione sua, bonaque fide defuncti vitium non purgat. Sed & longius requiritur spatium, vt quis contra absentem praescribere possit, quam contra praesentem [5]. Breuiori quoque tempore vsucapiuntur res mobiles, quam immobiles [6]. Quod ideo videtur constitutum, tum quia grauius iudicatur immobilia amittere, quam mobilia, tum quia haec quam illa frequentius in commercia veniunt, simulque facilius est alienorum mobilium, quam immobilium bona fide possessionem nancisci; adeoque ex his non tanta litium seges metuenda,

sessiones tandem extra periculum vindicationis ponantur. Ceterum postquam b. f. possessor terminum legibus praescriptum adtigit, ius pristini domini penitus exstinguitur.

§. IV. 1) Veluti si res amissa, aut possessori vi ademta sit. Vid. *L. 12. & 15. D. de Vsurpat. & vsuc.*

2) *Vtramque autem* [possessionem] *ita demum esse legitimam, cum omnium aduersariorum silentio & taciturnitate firmatur: interpellatione vero & controuersia progressa, non posse eum intelligi possessorem, qui licet possessionem corpore teneat, tamen ex interposita contestatione, & caussa in iudicium deducta, super iure possessionis vacillet ac dubitet.* L. 10. C. de Adquirenda & retinenda possessione.

3) *Si quis loci vacantis possessionem propter absentiam aut negligentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur, quamuis ipse mala fide possideat (quia intelligit, se alienum fundum occupasse) tamen si alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione res adquiri.* §. 7. Inst. de Vsuc.

4) *Diutina possessio, quae prodesse coeperat defuncto, & heredi & bonorum possessori continuatur: licet ipse sciat, praedium alienum esse. Quod si ille initium iustum non habuit: heredi & bonorum possessori, licet ignoranti, possessio non prodest.* §. 12. Inst. eodem. *Cum heres in ius omne defuncti succedit, ignoratione sua defuncti vitia non excludit - - - [nec] vsucapere poterit quod defunctus non potuit*, L. 11. D. de Diu. temp. praescript.

5) Possessor bonae fidei praescribit bona immobilia X annis inter praesentes, XX inter absentes: praesentes autem dicuntur, qui in eadem prouincia commorantur: & transit hoc ius etiam in successores, quamuis Auctor eorum possessionem mala fide nactus sit, modo sint successores singularis, *L. 5. D. de Diuers. & tempor. praescr. L. 1. C. de Praescr. longi temp.* Successori enim vniuersali vtique nocet mala fides defuncti, adeo, vt ne a sua quidem persona, praescriptionem inchoare possit, *L. 11. C. de Adquir. poss.* Heres enim succedit in omnia iura defuncti, adeoque etiam in eiusdem vitia, *L. 11. D. de Diu. & tempor. praescr.*

6) *Praescriptio enim rerum mobilium Iure Ciuili nouissimo fit triennio*, princ. Inst. de Vsucap. L. vn. C. de Vsuc. transform. *Ne domini maturius suis rebus defraudentur - - - cautum est, vt res quidem mobiles per triennium, immobiles vero per longi temporis possessionem, (id est, inter praesentes decennio, inter absentes viginti annis) vsucapiantur.* Princ. Inst. de Vsuc. L. 12. C. de Praescript. longi temp.

da, quam ex illis [7]. PLATO de LL. L. XII. [T. II. pag. 954. Ed. Steph. pag. 990. 991. Ed. Wech.] super vsucapione mobilium ita disponit: *Si quis in vrbe aperte re illa vtatur, post annum, sin in agro, post quinquennium ea sit vsucapta. Sin in vrbe domi vtatur, triennio vsucapio compleatur. In agris si occulte habeatur, vsque ad decennium vindicatio datur ei, qui amisit. Sin extra regionem, semper, quandocunque inuenerit, eam adprehendere potest.* Vsucapionem immobilium Platonicae ciuitatis instituta ignorant.

§. V. CAVSAE autem introductae vsucapionis ab interpretibus iuris Romani hae potissimum afferuntur, quod ad euitandas confusiones, & amputandas lites reipublicae expediat, dominia inter ciues esse certa. Id quod fieri non posset, si negligentiae priorum dominorum in perpetuum indulgeretur, & nouiter in possessione constituti in perpetuo metu relinquerentur, ne res aliquando auocaretur [1]. Nec subsistere aliter inter homines commercia possent [2]. Quis enim cum altero contrahere, quis ab altero emere vellet, si nullius vnquam rei esset immota possessio? Nec ab euictionis praestatione satis heic remedii [3], quam ne post tantum temporis spatium praestare posset auctor, infiniti casus poterant impedire. Et quam graues essent rempublicam agitaturae turbae, si tanto post tempore tot contractus rescindendi, tot successiones exinaniendae, tot possessores expellendi [4]? Add. BOECLERVS ad Grotii dictum locum §. 8. Ergo sufficere videbatur sat laxum spatium dominis indulgeri ad res suas recuperandas. Quod vbi per socordiam passi fuissent elabi, recte post seram ipsorum importunitatem amoliri poterat praetor [5]. Et vtut fortasse vnus vel alter citra culpam, & quia possessorem inuestigare non poterat [6], rei suae persecutionem inuitus omiserit; tamen quod per eiusmodi statutum vniuersale paucis damnum emergit, vtilitate publica rependitur. Bene tamen obseruandum, vt antiqui domini socordia possit praesumi, necessum esse, vt tempus ad agendum fuerit velut vtile, & idoneum. Inde aequissimum est, vt ad praescriptionem non valeat illud tempus, quo ciuitas bellum intra

7) Adde, quod diutius durant & facilius dignoscuntur.

§. V. 1) Hinc CICERO oratione pro Caecina vsucapionem fundi *finem sollicitudinis ac periculi litium* vocat. Vid. Legem Venetorum apud Petr. BEMBVM L. III. Histor. Venetae p. 39. H.

2) Haec causa est, quamobrem apud populos, qui Mercurium prae caeteris colunt, siue finem praecipue in flore commerciorum collocant, tempora praescriptionum soleant esse contractiora: rerum etiam, quae alias vsucapi nequeunt, verbi gratia, furtiuarum, vsucapio facilius permittatur. Apud Suecos tempus est annus & sex hebdomades in hereditariis & aliis bonis acquirendis: tres anni in fundis & agris quiete possessis: praescriptio memoriam excedens in re incerti tituli; teste Ioan. LOCCENIO Diss. 6. Synops. iur. Suetic. §. 9. H.

3) Vid. infra L. V. c. 5. §. 5. in fine.

4) Quae sententia recti iudicii, Arati Sicyonii fuit, apud CICERONEM de Officiis, Lib. II. c. 23. *Et quinquaginta annorum possessiones moueri non nimis aequum putabat, propterea quod tam longo spatio multa hereditatibus, multa emtionibus, multa dotibus tenebantur, sine iniuria.*

5) Vnde in Iure Romano is alienare videtur, qui patitur vsucapi, *L. 28. princip. D. de V. S.* Alienationis verbum etiam vsucapionem continet. *Vix est enim, vt non videatur alienare, qui patitur vsucapi*, L. 28. princ. D. de V. S.

6) Neque tamen praescriptio eo impeditur, quod possessorem ignorauit dominus. Lege Ciuili res ita ordinatur, vt ei, qui possessionem rei suae amisit, integrum sit eam vindicare: cui proinde non succurritur, si possessorem non detexerit. *Probatio huius scientiae, nouis nos*, inquit Iustinianus, *immersisset difficultatibus. Vt bono initio*

intra sua viscera habuit. Sicuti Honorius legem tulit: *Ne id tempus, quod Vandali Romano in solo morarentur, ad pariendam praescriptionem valeret quidquam.* PROCOPIVS Histor. Vandal. L. I. [c. 3.]

§. VI. NON autem necessum est, vt cum Hugone de ROY *, de eo quod iustum est. L. III. tit. 3. 4. circa explicandam legum ciuilium aequitatem in constituendo vsucapionem iure confugiamus ad potestatem puniendi sontes, quae imperantibus in ciuitatibus competit. Quasi scilicet ideo vindicationem rerum suarum omittentibus post certum tempus actiones denegentur, quod iure meritoque sontium numero possint adscribi, qui patiantur rem suam vsucapi; & peccent negligendo rem suam non tantum in communem societatis perniciem, verum eo ipso contra naturam suam, quae bonum, & vtilitatem publicam vbique circumfert. Inde vti quondam a Solone poena in negligentes fuit constituta: ita heic negligentiam dominorum amissione dominii rei multatam. Enimuero hautquidquam primarius scopus legis de vsucapionibus est sontes multare, sed vt ne propter incerta, & in suspenso haerentia dominia ciuitates perturbentur. Etsi ex consequenti sit, vt, cui ob vindicationem diu neglectam actio deinceps denegatur, damnum aliquod patiatur. Deinde poenae proprie dictae rationem non habet exclusio ab aliquo commodo, quod non nisi vigilantibus, & rerum suarum satagentibus expositum est. Nam non sine figura dicitur: vlciscuntur ignauos mores sui; & socordibus sat poenae esse, quod ab omni honore exclusi in obscuro vitam transire cogantur. Sed nec illud recte dicitur, in rempublicum peccare, qui res suas patiuntur vsucapi. Nam hi quidem publico nocent, qui vel rebus suis abutuntur, vel dum iisdem adhuc velut domini incubant, per negligentiam eas inutiles fieri patiuntur. At quae res vsucapitur, illa vtique ab aliquo curatur, sic vt in vsus reipublicae sit habilis. Parum autem reipublicae interest, vtrum fundus a Caio, an a Seio curetur, modo desertus non iaceat. Adde, quod vbi ex poena in alium priuatum deriuatur commodum aliquod, necessum sit, ipsum a peccante in-

 signiter

initio possessionem ferentis, & vtriusque partis domicilio requisito, sit expedita quaestio pro rebus vbicunque positis: NVLLA SCIENTIA VEL IGNORANTIA EXSPECTANDA, *ne altera dubitationis inextricabilis oriatur occasio.* L. 12. C. de Praescrip. longi tempor. Sufficiebat igitur, praesumtioni generali locum esse, nouum possessorem pristino domino innotuisse: quae praesumtio cum saepissime falleret, ideo annus in LL. XII. tabularum vsucapioni rei mobilis praefinitus a Iustiniano mutatus est in triennium, biennium vero, quod in rebus immobilibus desiderabatur in X. annos inter praesentes, XX annos inter absentes. *Sed & si quis res alienus, Italicas tamen, bona fide possidebat per biennium, miseri re um domini excludebantur; & nullus eis ad eas reseruabatur regressus: quae &* NESCIENTIBVS DOMINIS *procedebant, quo nihil inhumanius erat, si homo* ABSENS ET NESCIENS TAM ANGVSTO TEMPORE SVIS CADEBAT POSSESSIONIBVS, L. vn. C. de Vsuc. transform.

§. VI. * Voluit hic praeter causas impellentes, de quibus §. praeced. dictum, vsucapionis in ciuitatibus verum fundamentum indigitare. Forte autem rectius dicitur, vti summus imperans iure supremae potestatis dominium variis modis temperare & circumscribere valet; ita vsucapionem quoque introducere posse. Quanquam cum sub summo imperio etiam ius puniendi contineatur, & cuius res vsucapitur, poenam in effectu sustineat, Romani ad iustitiae vindicatiuae regulas etiam vsucapionem attemperauerint, ob iustam ignorantiae causam restitutionem in integrum concedentes, vt constat *ex tit. D. Ex quibus caus. maior. tit. C. de Restitut. milit. L. vnic. C. Si aduers. vsucapionem.* H.

figniter fuiffe laefum. Atqui cui per vfucapionem dominium adiicitur, hautquaquam per negligentiam domini laefus fuit. Non recte quoque huc adplicantur verba ex L. 31. D. Depofiti: *Male meritus publice, vt exemplo aliis ad deterrenda maleficia fit, etiam egeftate laborare debet.* Cum igitur lex de vfucapionibus poenalis non fit, fruftra difputatur, quare negligentia domini potiffimum amiffione rei, & non multa aliqua pecuniaria coërceatur. Etfi fatis conftet, per eiusmodi multam leges ciuiles non potuiffe finem fuum obtinere: qui erat, praefcindere lites aeternum pullulaturas, & diuturnos poffeffores, quorum fauor magnus eft, aliquando fecuros praeftare. Nam & fuper vindicatione adeundum erat tribunal, in quo cognitio eo futura erat intricatior, quo diutius res in aliorum poteftate fuerat; & poffeffione fua vtique dimouendus erat poffeffor; cui titulus, fuus, & bona fides nihil proderat, fi multa illa magiftratui adplicaretur. Sin eadem ipfi poffeffori in folatium tribueretur, ne fic quidem omnis difficultas tollebatur. Nam fi minor eft multa, quam quanti intererat, rem a poffeffore non fuiffe auocatam, huic non confulitur: fin aequalis aut maior, domino antiquo parum accedet. Ergo nulla heic ad tranquillitatem expeditior via, quam poft vfucapionem completam antiqui domini ius declarare extinctum.

§. VII. CAETERVM quo iure vfucapio fit introducta, non adeo inter eruditos conuenit. Plerique iuri ciuili eiusdem incunabula adfcribunt, eamque inter modos adquirendi contradiftinguunt illis, qui iuris gentium vulgo dicuntur. Imo eousque progreditur CVIACIVS ad L. 1. D. de Vfucap. vt dicat, vfucapionem pugnare cum iure gentium, quod ea dominium inuito auferat; pugnare quoque cum aequitate naturali, etfi hoc fiat bono publico. Vfucapionem enim damno effe dominis, reipublicae autem effe bono. Ad quod Hugo de ROY dicto loco reponit, dominum eo ipfo, dum legibus ciuilibus fe fubiicit, quae vfucapionem ftabiliunt [1], faltem implicite in eam dominii translationem confentire. Sed & illud ad ius gentium non quadrare arguit CVIACIVS, quod qui a non-domino poffidet, iure gentium dominus non fit. Nam fieri iure gentium nullo modo poffe, vt non-dominus alium dominum faciat. Enimuero iure ciuili eum, qui a non-domino traditum acceperit, dominum effici, fi vfuceperit. Ad quod Hugo de ROY L. III. tit. 4. §. 8. repofuit, in vfucapione venditorem aliumue non-dominum titulum tantum dare,

§. VII. 1) Quae ratio vfucapionis fatis valida videtur. Vtique enim Legislatoribus integrum eft, iura dominii diuerfis circumfcribere limitibus, & ea fine expreffo confenfu, imo interdum inuito domino in alium transferre. Etfi igitur praefcriptio in Iure Naturae nihil prodeffet, (quod tamen aliter fe habere, infra oftendetur,) adhuc tamen, in Statu Ciuili neutiquam pro iniqua haberi poffet, quamprimum a legibus ciuilibus probatur. Ceterum nouiffimo Iure ciuili longiora vfucapiendi fpatia prudenter breuioribus iuris antiqui temporibus fubftituta funt. Rariffime enim vir bonus & probus vfucapione vti poterat, quamdiu ea Romae, in re mobili, anno vtique vno, in immobili biennio fiebat. Quod autem Deus in lege Mofaica, propter rationes Reipublicae Iudaicae fingulares alienationem bonorum immobilium in perpetuum interdicit, inde non magis inferri poteft, praefcriptionem Iure Naturae illicitam effe, quam quidem inde cogi poteft, omnem alienationem rei immobilis Iure Naturae vetitam effe. Exemplum Iephtae iam adductum fuit in nota 7. ad §. 2.

2) Haec affertio non conuenit illis, quae fupra habet

re, & possessionem bonae fidei: dominium autem a sola lege adiici, vel ab eo, cui legem ferendi, & dominia de vno in alterum transferendi ob iustam boni publici causam etiam iure gentium legitima est potestas; annuente dominii translationem ipso quoque negligente domino; vel etiam praesumto ipsius consensu ex diuturno silentio. Quidam eo nomine vsucapionem iuris esse ciuilis ac positiui pronunciant, quod solum tempus non possit alicui ius dare, vbi quis illud sibi ab initio ex alia causa non pepererit; quippe cum tempus in se nullam habeat vim effectricem. Nihil enim fieri a tempore, etsi nihil non fiat in tempore. Vbi hoc quidem constat, ex mera determinatione iuris ciuilis pendere, quare vsucapio decimo potissimum, aut vicesimo anno, non nono aut decimo sexto compleatur: tamen quin consensus gentium [2], suadente pace generis humani, diuturno tempori aliquam vim moralem assignare potuerit, negari non potest, saltem hactenus, quod tractu temporis certae praesumtiones, ac fauores aliis ex causis prouenisse censeantur, quibus possessoris ius muniatur. Licet enim sola ratio naturalis, & omnium gentium consensus ab exsistentia puncti alicuius productionem iuris cuiuspiam non suspendant; potuerunt tamen eundem effectum tribuisse spatio temporis, insignem latitudinem complexo. Alii lubrice heic aut timide loqui maluerunt; scilicet cum tantam reipublicae vtilitatem in lege vsucapionis versari viderent, probabile quidem iudicarunt ex rei natura, & ante omnem legem positiuam vsucapionem habere vim transferendi dominium; cum naturalis ratio quam maxime ea fieri iubeat, quae bono publico & paci conducunt. Quod tamen ita temperant, vt addant, lumen rationis dictare, hoc esse valde conueniens, expedire, vt lege positiua statuatur; non tamen ita esse necessarium, vt ab ipsa lege naturali stabilitum sit. Multi praescriptionem iuri naturali non repugnare, aequitatem naturalem secum habere, iure aequissimo, & quasi lege naturae niti agnoscunt; eandem tamen iuris esse naturalis diserte pronunciare detrectant. Add. GROTIVS L. II. c. 4. §. 9. BOECLERVS & ZIEGLERVS ad Grotii d. l. §. 1.

§. VIII. GROTIVS L. II. c. 4. quo ostenderet, ad ipsum ius naturale vsucapionem pertinere, adeoque eandem recte allegari inter eos, qui eo solo iure inter se reguntur, ipsius fundamentum statuit in tacita derelictione prioris domini [1]. Ad quod demonstrandum praesupponit, naturale esse, vt iure

habet AVCTOR L. II. c. 3. §. 22. Quare verius est, consensum gentium tantum eo allegari heic posse, vt argumentum a posteriori, vt in scholis loquimur, praebeat, modum huncce acquirendi naturali iuri conuenientem esse. Addendum heic, esse etiam quaedam inter gentes siue in statu naturali, quae praescriptioni non subiaceant, vt res merae facultatis. Apud H. GROTIVM L. XVII. Hist. Belgic. ad A. MDCIIX. dicebant Bataui: *Nullam valere, quamuis longissimam possessionem, aduersus iuris gentium auctoritatem.* Et aduersus veritatem nulla valet praescriptio. TERTVLLIANVS libro de velandis virginibus: *Veritati nemo praescribere potest, non spatium temporum, non patrocinium personarum, non priuilegium regionum.* POLYBIVS L. XIV. Hist. c. 3. de veritate: *Ipsa per se, nescio, quomodo in animos hominum se insinuat; & modo repente illam vim suam exserit, modo tenebris obtecta longo tempore, ad extremum suapte vi ipsa vincit obtinetque, & de mendacio triumphat.* Conf. H. CONRINGIVS Censur. Diplomat. Ludouician. c. 19. Add. AVCTOR infra L. V. c. 10. §. 15. H.

§. VIII. 1) Conf. WERLHOFII Vindiciae Grotiani dogmatis de praescript. inter gentes liberas, §. 9. & seqq. vbi hic Grotii locus illustratur.

iure ſuo ſe quis abdicare poſſit, vbi diutius id retinere non placuerit. Verum vt voluntas illa abdicandi effectum aliquem in ordine ad alios producat, neceſſum eſſe, vt eadem per certa ſigna ſe oſtendat; cum naturae humanae non ſit congruum, ſolis actibus internis aliquam efficientiam extrinſecam tribuere. Inter ſigna autem eſſe & verba, & facta. Et quidem vbi verbis voluntas fuit ſignificata, vſucapionis moras expectari non debere, cum ſtatim in alterum ius tranſeat. Id quod & locum habet, vbi facto poſitiuo voluntatem quis ſuam indicauerit, puta, ſi eandem abiecerit, aut deſeruerit; niſi ea ſit rei circumſtantia, vt temporis cauſa abiecta, aut deſerta cenſeri debeat, cum animo eandem requirendi & repetendi. Add. *L. 9. §. vlt. D. de A. R. D. L. 8. D. ad L. Rhodiam. L. 43. §. 11. D. de Furtis. L. 2. §. 1. D. de Pactis.* Sic & ſi rei dominus ſciens cum poſſeſſore tanquam cum domino ſuper ea re contrahat, ius ſuum merito remiſiſſe cenſebitur, & quidem vt in ipſo contractus completi momento id extinguatur. Ergo vſucapionem in illis duntaxat rebus obtinere, quibus prior dominus ſeſe neque verbis neque facto aliquo expreſſo abdicauit, ſed vbi adeo eiusdem voluntas ex neglecta inquiſitione & vindicatione praeſumitur. Nam etiam non facta, ſeu omiſſiones cum debitis circumſtantiis conſideratas, haberi moraliter pro factis, quae ſilenti praeiudicare queant. Vid. Numer. XXX, §. 12. *L. 17. §. 1. de Vſuris L. 44. D. de A. R. D.* Enimuero vt ex omiſſione praeſumatur voluntas, neceſſum eſſe, vt ea non proceſſerit ex ſimplici & inculpabili ignorantia. Ergo poſſeſſoribus rerum alienarum tacito conſenſu dominorum dominium adquiri, ſi ſciuerint, illos rem ſuam poſſidere, & tamen eandem vindicare omiſerint [2], cum commodam eius vindicationis occaſionem haberent. Nam talis negligentiae, ac ſilentii ſcientis & libere volentis, nullam aliam poſſe aſſignari cauſam, quam quia nulla amplius eius rei cura tangatur, eamque inter ſuas habere non velit. Add. BOECLERVS ad Grot. dicto loco, §. 5. & ZIEGLERVS ad d. l. Porro vt quis praeſumatur ſciens vindicationem rei ſuae negligere, validam praebere coniecturam diuturnitatem temporis. Nam fieri vix poſſe, vt multo tempore non innoteſcat nobis, rem noſtram ab alio detineri; aut vt non ſit occaſio vindicationem ſuſcipiendi, vel ſaltem alterius poſſeſſionem denunciando ac proteſtando interrumpendi. Nec minus longo tempore expirare ſolere metum ſemel incuſſum, ſimulque media parari, ne a detentore rei noſtrae metuere cogamur. Praeſumtioni autem illi, quod nemo temere ſua iactare credatur, opponit alteram [3], quod nemo credatur rem illam ad ſe velle pertinere, circa quam nullam curae ſignificationem longiſſimo tempore edit. Iſthaec omnia etſi plauſibiliter dicantur, certum tamen eſt, diuturnum

2) Vel iuſtis armis, vel ſaltem denunciatione publice interpoſita. Quare ſi quis cum altero aequis conditionibns pacem fecerit, nulla iuris ſui mentione facta: aut ſi quis inſignia vel titulum nomenue amiſſae rei vſurpare omiſerit: aut titulum, quo res deſignatur, poſſeſſori dederit, & ad haec tempus memoriam hominum excedens ſimul acceſſerit, nulla ſane alia coniectura quam tacitae derelictionis capi poteſt. Quid autem vetat, derelictionem hancce tacitam, cum temporis acceſſionem deſideret, praeſcriptionem appellare? V. THVANVM L. LXXV. Hiſtor. ad A. MDLXXXI, vbi memorat Ludouicum Gonzagam Niuernum, ne iuri in Brabantiam praetenſo per ſilentium ſuum praeiudicium faceret, ſcriptum ea de re edi curauiſſe. H.

3) Huc GROTIVS in fine demum pergit, poſtquam ſatis appoſite ea ratione vſus eſt, quam AVCTOR inferius refutat, & quae ab ea Iuris praeſumtione depromitur, qua quilibet habetur pro viro bono, donec probetur contrarium.

num silentium non semper ad praesumtionem tacitae derelictionis valere [4]. Nam & contingere potest, vt quis per longissimum tempus ius suum ignorauerit, aut metu impotentiaque vindicandi cohibitus fuerit, (vid. c. 13. 14. caus. 16. quaest. 3. apud GRATIANVM.) Et vbi quis quamuis longo post tempore rem suam repetit, nunquam antea pro derelicta eandem habere potuit. Adeoque isthoc fundamentum praescriptionis non erit vniuersale. Quod autem GROTIVS addit, ideo etiam ex diuturno silentio domini derelictionem praesumi, quod *non putandum sit, homines eo inuicem animo esse, vt rei caducae causa aliquem velint perpetuo in peccato versari;* id nihil est. Nam praeterquam quod de pietate mortalium tam prolixe sibi polliceri simplex videatur; (add. ZIEGLERVS ad Grot. dicto loco §. 8.) vtique bonae fidei possessor, qualem ad nanciscendum per vsucapionem dominium aptum diximus, in nullo versatur peccato; quippe cum modus, quo in possessionem peruenit, non aliud ipsi persuadeat, quam se iam tum cum possessione etiam dominium adquisiuisse. Neque ad hoc quis videtur teneri, vt ius suum legitimo & probabili titulo fundatum vltro in dubium reuocet. Quod si autem omnino in possessione rei alienae peccatum aliquod haereat, id purgandum fuerit non silentio domini, sed expressa confessione, iurisque sui renunciatione, siquidem plene possessoris conscientiae consulere cordi erat. Atqui hoc casu non ex vsucapione, sed ex facto ipsius domini ius possessori nascetur.

§. IX. INTER hasce discrepantes sententias id quidem liquidum videtur, quemadmodum dominia rerum pacis causa sunt introducta, ita & illud ex eodem fonte promanare [1] quod possessores bonae fidei aliquando sint in tuto collocandi, neue ipsis in perpetuum super sua possessione controuersia queat moueri. Quantum autem sit illud spatium, intra quod possessio bonae fidei in vim dominii eualescat, praecise neque naturali ratione, neque vniuersali gentium consensu determinatum deprehenditur; sed arbitratu boni viri non citra aliquam latitudinem definiendum erit. Ita tamen, vt latitudinem illam non cauillemur ad eum modum, vti fecit HORATIVS L. II. epist. 1. [v. 34. sqq.]

Si meliora dies, vt vina, poëmata reddit,
Scire velim pretium chartis quotus arroget annus?
Scriptor abhinc annos centum qui decidit, inter
Perfectos, veteresque referri debet? an inter
Viles atque nouos? excludat iurgia finis.

Est

4) Silentium pristini domini, plerumque inde oritur, quod 1) vel ignorat, in cuius manibus res sua, sit, vel 2) quod iuris sui ignarus est, vel quod 3) impedimentum ei iniicitur, quo minus rem repetat. Quare derelictio proprie sic dicta in praescriptione rarissime fingi potest, quum ea plerumque inuitis opponatur. Iuris Ciuilis quoque interpretes sola saepe possibilitate contenti sunt, quando de negligentia prioris domini quaeritur. Vid. §. 5. nota 6. Germana igitur ratio praescriptionis quaerenda in dominio putatiuo, quod, si per tempus legitimum verus dominus non fuerit detectus, cum vero dominio confunditur. Vbi pristinus dominus amissionem dominii pro casu fortuito habere debet.

§. IX. 1) Admitti haec ratio potest, vt tamen non sit praecipua: nam vt dominus rem amittat propter solam fidem rem illam nacti & longo tempore tenentis, ni factum aliquod domini accedat, pax humani generis non videtur efflagitare.

Est vetus atque probus centum qui perficit annos.
Quid? qui deperiit minor vno mense vel anno.
Inter quos referendus erit? veteresne Poëtas?
An quos & praesens, & postera respuit aetas?
Iste quidem veteres interponetur honeste,
Qui vel mense breui, vel toto est iunior anno.
Vtor permisso, caudaeque pilos vt equinae
Paulatim vello, & demo vnum, demo etiam vnum.

Add. GROTIVS in Flor. sparſ. ad L. 177. de Verb. signif. In designando autem hoc tempore ratio habebitur & antiqui domini, & recentis possessoris. Illius quidem, vt ne mature nimis a persequenda & inuestiganda sua re excludatur. Vbi naturaliter aequum est, vt inter absentes non ita cito compleatur vsucapio, quam inter praesentes. Possessoris autem, ne praeter meritum detrimentum capiat, si eo tempore res auferatur, quando sibi per euictionis [praestationem] [2] consulere amplius nequit, aut cum res ista velut in fundamentum fortunarum ipsius eualuit. Sic & cum res mobiles frequentius per commercia transeant ad alios, quam immobiles, & illarum auctores vt plurimum difficilius iterum queant inueniri, quam harum; rationis vtique est, longius indulgeri spatium vindicaturis res immobiles, quam mobiles. Praesertim cum hae quam illae vsu citius deterantur. Nam parum erat interfuturum antiqui domini, tanto post rem suam detritam & corruptam recuperare. Ac licet lucroso titulo rem quis fuerit nactus, durum tamen est, & ad querelas patens, tanto post tempore auelli rem, quae dudum cum patrimonio alicuius velut coaluit. Praesertim cum parum molestiae credatur sentire, si quis in perpetuum carere cogatur re illa, qua per magnum vitae spatium aequo animo caruit, ac intra quod de aliis rebus satis sibi potuit prospicere. Quo adplicari potest illud CICERONIS Offic. II. [c. 22.] *Quam habet aequitatem, vt agrum multis annis ante possessum, qui nullum habuit, habeat, qui autem habuit, amittat* [3]? videatur *ibidem* latius de facto Arati Sicyonii. Sic vt consideratis hisce omnibus facile sit, in singulis casibus arbitrio boni viri inuenire terminum vsucapionis, aequitati naturali conuenientem. Etsi in ciuitatibus melius sit, in compendium mittendis litium ambagibus, in vniuersum vsucapionibus pro rerum conditione certos ac fatales terminos praefigere. Igitur nobis omnino videtur vsucapionem, prout abstrahit a punctis temporum per leges ciuiles designatis, esse velut appendicem & consectarium dominii rerum. Adeoque cum dominia rerum introducerentur [4], id quoque pacis causa placuisse, vt qui aliquid neque vi, neque clam, neque precario, suo nomine possideret, tantisper dominus praesumeretur, quoad ab altero contrarium probaretur; qui autem per longissimum temporis spatium, per quod nemo

tare. Aliam rationem adduxit H. CONRINGIVS ex fine rerumpublicarum ciuilium, quae pro scopo promiscuam imperantium & populi vtilitatem habet. De qua dixi *Dissertat. de modo constit. ciuitat. sect. 1. §. 5.* Alii fauorem possessoris allegant, vt is indemnis seruetur. Enimuero si ratio haec genuina esset, breuius etiam tempus sufficeret, & annon aequum est, veterem quoque possessorem & dominum indemnem seruari? H.

2) Antea hic legebatur, *per euictionem*, parum accurate.

nemo mediocriter diligens rem ſuam negligere creditur, quid bona fide poſſederit, ſerum petitorem plane poſſet repellere, quia non citius rem ſuam vindicatum iuerit.

§. X. His poſitis, & ſi ratio vſucapionis non in ſola antiqui domini derelictione collocetur, facilius expeditur quaeſtio ſat intricata; an, & quomodo nondum natis per tacitam derelictionem parentum & maiorum ſuorum poſſit ius decedere? Quae quaeſtio duplici modo poteſt intelligi; vel de vſucapione completa, antequam iſti naſcerentur; vel quae incepta duntaxat eſt patre viuo, eodem moriente nondum completa. Priori ſenſu ſi quaeſtionem negemus, id oritur difficultatis, quod hoc modo nihil proficiatur ad tranquillitatem imperiorum ac dominiorum; cum pleraque bona talia ſint, vt in poſteros transferri ſint idonea; adeoque fruſtra pater repellatur, ſi filius actionem queat inſtaurare. Sin autem eandem affirmemus, mirum videbitur, quomodo ſilentium, & negligentia nocere illis poſſit, qui loqui, aut actionem intendere non potuerunt, quippe qui nec exſiſterent; aut quomodo aliorum factum aliis damno eſſe queat. Quem nodum ita ſoluit Grotivs dicto loco §. 10. quod vti rei non exſiſtentis nulla ſunt accidentia; ita eius, qui non eſt in rerum natura, nullum ius ſit; adeoque nec ereptum quid eidem poſſit dici. M. Seneca Lib. I. Controu. 6. *Quam diu non ſumus, natura nos regit, & in quemcunque vult caſum nos mittit. Hinc ſumus aeſtimandi, cum ſumus noſtri.* Per eum autem, qui nondum eſt in rerum natura, intelligimus eum, qui nondum conceptus eſt, non qui iam in vtero eſt. Qui in multis partibus iuris in rebus humanis eſſe intelligitur [1]. Vid. *L. 7. princ. D. de Ventre in poſſeſſ. mittendo. L. 7. D. de Suis & legit. haeredibus. L. 231. D. de Verb. ſignif.* Accedit, quod bona parentum tunc demum ad liberos pertinere incipiant, quando parentes eadem obtinent ad illud vſque tempus, quo in liberos tranſire debent. Id quod paulo latius poteſt deduci. Scilicet illi, qui nondum eſt, non poteſt ius aliquod quaeri, niſi mediate per alium iam exſiſtentem, per quem iſtud in deinceps naſciturum deriuetur; ita tamen, vt ius illud effectum non habeat in ordine ad naſciturum, niſi poſtquam ipſe natus eſt. Idque contingit, quando aliquid alicui adquiritur vel traditur, cum hoc habendi modo obtinendum, vt illud ad ſucceſſores quoque ſuos demittat. Vbi tamen diſcrimen aliquod deprehenditur. Quaedam enim ita conferuntur in alterum, vt conferentis nihil interſit, vtrum ad poſteros alterius res illa perueniat, an non; & ſi quantum ad ipſum, facultatem habeat is, cui quid confertur, id ad poſteros tranſmittendi. Quaedam autem ita conferuntur, vt conferens in modum habendi a ſe determinatum ius ſibi aliquod retineat, ita vt iſte citra ipſius conſenſum mutari nequeat. Vtrouis modo poſſideatur aliquid ab nondum nati anteceſſore ad ipſum transmittendum, ſi quocunque modo intercipiatur, aut alienetur, antequam is naſca-

3) Et Plvtarchvs in Arato, & Pavsanias in Corinthiac. H.

4) Vbi conuentionem quidem fingi, minime neceſſe eſt. Vid. dicta ad §. praecedentem nota 4. Inhaeret hic Avctor commento ſuo, de dominio per conuentionem primum introducto, quod ſupra aliquoties refutatum fuit.

§. X. 1) Vid. ſupra L. I. c. 1. §. 7. nota. 3.

nascatur, deinceps nascituro hautquaquam iniuria fit, nisi saltem praetensio ad id per modum haereditatis ipsi relicta sit. Nam priori casu, quia res cum modo habendi plene est penes possessorem, siquidem ille eam alienauerit, aut quacunque ratione factum fit, vt ea non amplius sit ipsius, omne prorsus eiusdem ius extinguitur; adeoque non potest in nondum natum deriuari, qui ad talia maiorum suorum bona nullum potest ius praetendere, nisi quod ipsi iam exsistenti ab iisdem velut de manu in manum traditur [2]. Vid. *L. 7. §. 1. D. de Senator.* Posteriori autem casu [3], cum penes eum, qui alteri rem aliquam contulit, potestas adhuc sit circa modum habendi, sane nihil agit possessor in praeiudicium successorum [4], si rem istam alienet, aut quocunque modo subductam pro derelicta habeat, nisi conferens consentiat. Haec quanquam ita sint; Pisistrato tamen secus visum, ex epistola ipsius ad Solonem adparet, dum inter alia ita scribit: *Neque mihi rem alienam vsurpaui. Quippe genus a Cecrope duco. Id enim mihi meo iure vendico, quod Athenienses olim quum iureiurando firmassent, Codro illiusque genti praebituros, postmodum abstulerant.* Diogenes LAERTIVS in Solone. [L. I. §. 53.] Quaestio porro posteriori sensu accepta ab ICtis Romanis negatur, quod scilicet in vsucapione coepta tempus non currat, sed quiescat intra annos pupillares, & iis exactis demum iterum currere incipiat [5]. Putauerim tamen, dari posse casus, vbi fauor possessionis praeponderet fauori aetatis, verbi gratia, si ad complendam vsucapionem vnus aut alter duntaxat mensis mihi deesset, & moraliter certum foret, intra id tempus antiquum dominum mihi litem super ea re non moturum: & vero contingeret istum decedere, haerede relicto filio recens genito. Heic vtique propter duos istos menses post annum vigesimum quintum lite demum me pulsari nimis durum foret. Praesertim si nunc euictio ab auctore meo non amplius mihi possit praestari; quae obtineri poterat, lite tunc mota, antequam in pupillum bona deuoluerentur. Heic sane vir bonus arbiter captus, quique rationes aequitatis in vsucapione non ex sola antiqui domini negligentia petendas nouerit, pro me potius, quam pro altero sententiam feret. Neque adeo durum videtur, vt quod ius viuo adhuc patre iam velut animam agebat, sub filio pupillo

2) *Item* Labeo *scribit, etiam eum, qui post mortem patris Senatoris natus sit, quasi Senatoris filium esse. Sed - - - non proprie Senatoris filius dicitur is, cuius pater Senatu motus est, antequam iste nasceretur. Si quis conceptus quidem sit, antequam pater eius Senatu moueatur, natus autem post patris amissam dignitatem: magis est, vt quasi Senatoris filius intelligatur. Tempus enim conceptionis spectandum, plerisque placuit.* L. 7. §. 1. D. de Senatoribus.

3) Vid. L. VIII. c. 5. §. 9.

4) Hinc verior est sententia, feudi a vasallo alienati praescriptionem non nocere agnatis, quamdiu successio ad eos nondum deuoluta est. Vid. STRVVIVS Syntagm. iur. feudal. c. 13. aph. 18. Addenda videtur limitatio. Nisi illius, qui rem contulit, factum aliquod concurrat; vti fit, si populus qui regnum Regi eiusque posteris vsufructuarie dedit, Rege ius suum negligente, longissimo tempore taceat. H.

5) *Non est incognitum, id temporis, quod in minore aetate transmissum est, longi temporis praescriptioni non imputari: ea enim tunc currere incipit, quando ad maiorem aetatem dominus rei peruenerit.* L. 3. C. Quib. non obiicitur longi tempor. praescriptio.

§. XI. 1) ICti Galli in contrariam partem disputant. Cum Angli Caletum a Gallis repeterent, Hospitalius, memorante Camdeno ad A. MDLXVII. dicebat: *Praescriptionem temporis, quam allegant, inter Principes locum habere nullum, sed ius semper valere, & ex XII Tabulis, aduersus hostem aeternam esse auctoritatem.* Idem Petrus PVTEANVS peculiari Dissertatione conatus est adstruere, aduersus quem nuper vindicias pro Grotio scripsit D. Ioh. WERLHOFIVS. H.

2) Con-

pupillo penitus expiret. Praesertim cum longe aegrius sit mortalibus, re diu possessa cedere, quam nondum parta excludi.

§. XI. Ex hisce adparet, eos quoque, qui solo iure naturae & gentium vtuntur, inuicem posse opponere diuturnam, non interruptam, & bona fide partam [1] possessionem [2]. Idque eo magis, quo grauioribus motibus publicae possessiones, quam priuatorum inquietantur. Etsi fatendum sit, in publicis controuersiis, saepe non adeo necessarium esse ad vsucapionem prouocare, cum possessoris ius ex aliis fundamentis longe solidius possit [3], saltem debeat, deduci. Et iam Boeclervs ad Grotii dictum locum § 2. obseruauit, *saepe compendium loquendi eos sequi, qui in hoc vsucapionis negotio temporis tantum mentionem faciunt. Subintelligi enim debere, quae tempori coniuncta sunt; vt est omissio rei, seu animus omittendi, siue indicia omissi dominii. Cumque in auribus vulgi, & in summam plausibile sit temporis nomen, (quasi scilicet continuatio temporis lucrifaciat alleganti caeteras probationes,) inter strategemata politica esse, rudiore Minerua in his nominibus versari, & tanquam generale temporis nomen iactare; explicationibus, & adiunctionibus, quae rei per se nihil efficienti robur aliquod circumponere queant, vltro vitatis; in locum earum exemplis argumentantium sine discrimine cumulatis, quo orationi species & copia accedat.* Apud Tacitvm A. VI. [c. 31. num. 3. 4. Ed. Rycquii.] *vaniloquentia* dicitur, quod Artabanus *veteres Persarum ac Macedonum terminos reposceret.* Quod idem faciebat longo post tempore Sapores apud Ammianvm Marcellinvm Lib. XVII. c. 5. Cui reponebat Constantius, par pari referens; *mirari se, obitum illum esse, quod Persae Macedonibus seruierint, quibus per Romanos subactis, illorum etiam serui Romanae ditionis facti sint;* apud Zonaram Tom. III. Vid. quoque Herodianvs L. VI. c. 2. 4. Sic & Solymannus saepe solitus est dicere, Romae ac totius Occidentis imperium ad se spectare, propterea quod ipse Imperatoris Constantini, qui imperii sedem Byzantium transtulit, legitimus sit successor. Etsi in nobilissimis exemplis praeter diuturnitatem possessionis etiam titulum, dominium producere aptum, allegari videas. Vid. Iudic. XI, 15. seqq. [4] Sic Isocrates sub

2) Contrarium adsertum iuit Petrus Pvteanvs, quo iurium regis Christianissimi intelligentiorem Gallia vix tulit, & qui Regi quondam a Consiliis & Bibliothecis fuit, in Disputatione sua contra Hugonem Grotivm & Albericum Gentilem scripta, sub titulo, *Si la prescription a lieu entre les Princes souverains,* & inserta praeclarissimo Operi, varias dissertationes complexo, *touchant les Droits du Roy très-Chrétien*, quod Parisiis primum A. MDCLV. deinde Rothomagi A. MDCXX. prodiit, in quo in dissertatione *du droit du Roy au Royaume de Bourgogne contre les pretentions des Empereurs d'Allemagne* c. 5. continetur. Iuit ei obuium Iohannes Werlhofivs V. Cl. in Vindiciis Grotiani Dogmatis *de Praescriptione inter gentes liberas*, contra illustrem scriptorem Gallicum, Petrum Puteanum. Quae dissertatio Werlhofii lectu dignissima est, in eaque inprimis nobilis instantia, qua in fine operis negat, *Regnum* Franciae ad stirpem Caroli M. per Pipinum, aut ad eam Capeti per Hugonem Capetum deuolutum esse, si verum sit, quod Puteanus ait, numquam a successoribus vsurpatoris iniusti, ius adquiri legitimum posse, contra heredes Principis iniuste solio deiecti.

3) Sed illud etiam fatendum est, titulos reliquos plerosque non sufficere, quoniam, quotiescunque longa series possessorum & titulorum inuestigatur, toties, in omni fere praescriptione tandem aliquis titulus vitiosus occurrit, per quem conciderent omnes reliqui inde pendentes, etsi in se iusti & validi, nisi diuturnitate temporis insequuti, purgaretur impuritas primi fontis.

4) Vbi Iephta se fundat praecipue in iure belli: nam terram, quam poscebant Ammonitae, Hebraei quon-

ſub perſona *Archidami* initio probat, iuſto bello Lacedaemonios Meſſene potitos. Inde velut in ſubſidium vocatur diuturnitas poſſeſſionis: Ἀλλὰ μὴν ἐδ' ἐκεῖνο ὑμᾶς λέληθεν, ὅτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίας καὶ κοινὰς, ἣν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῴας πάντες νομίζουσιν. *Sed nec illud vos praeterit, poſſeſſiones ſiue priuatas, ſiue publicas, praeſcriptione longi temporis & confirmari, & patrimonii loco habendas, perſuaſum eſſe omnibus.* Adiungit, antea cum commoda eſſet occaſio, ſuper Meſſene nullam ſibi controuerſiam motam. Add. Alberic. GENTILIS de Iure belli L. I. c. 22. Et ſane in iſthoc cauſarum genere magnam adfert pro iure poſſeſſoris praeſumtionem, quod nemini intra tantum temporis ſpatium in mentem venerit, iuris quid eam ad rem praetendere. Tanti quippe plerumque ſunt momenti negotia iſthaec, tamque conſpicua in luce geruntur; vt ſi cui tertio heic iuris quid ſit, neque id ipſum diu latere, neque eidem deeſſe occaſio poſſit, ſaltem proteſtando ius ſuum conſeruandi. Ergo rariſſimi poſſunt accidere caſus, vt ab vſucapione demum dominium ſit arceſſendum, ſi pacifico titulo quis populus rem quampiam ſit nactus. In illis autem, quae bello adquiruntur, ad vſucapionem prouocari vix neceſſum eſt. Nam quamdiu adhuc ſtatus belli durat, ſola vi nititur poſſeſſio eorum omnium, quae hoſti ſunt erepta; & ſimul huic ius manet; quocunque modo ſibi erepta recuperandi; ſaltem, vbi iniuſtam habuerit cauſam, ſi ſatisfactionem praeſtare ſit paratus. Adeoque cum vel vltra quinquaginta annos bellum queat durare, ſi cui locus quiſpiam ſub initium belli ſit ereptus, eundem vi recuperare poterit, antequam bellum pace fuerit compoſitum. Apud LIVIVM L. XXXIV. c. vlt. Numidae, ſuper agro ad Emporia aduerſus Carthaginenſes vſucapionem allegantes, ita differunt: *Per opportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum vſurpaſſe ius: ſemperque penes eum poſſeſſionem fuiſſe, qui plus armis potuiſſet.* Pace autem ſubſecuta, quid cuique relictum ſit, facile adparet. Vbi ea, quibus hoſtis ceſſit, ſtatim plene adquiruntur; neque opus eſt vſucapionis moras expectare. Si cui tertio ad iſta praetenſio ſit, mature id ſignificabit; & quidem, ſi omnino fieri poſſit, in ipſis pacis tractatibus. Nam poſtea bellatores haut temere bello parta otioſis & quieſcentibus reſtituent. Vid. GROTIVS L. III. c. 6. §. 7.

CAPVT

quondam Amorrhaeis vi bellica eripuerant. Vid. H. GROTIVM III. de I. B. & P. c. 6. §. 7. & in annotat. Cum Albertus Rex Roman. A. MCCC. ab Archiepiſcopis Moguntino & Colonienſi teolonia ad Rhenum repeteret, hi reſpondebant: *Teolonia noſtra longo tempore debite accepimus, & anteceſſores noſtri longo tempore receperunt, & eos Reges Romani minime turbarunt. Vnde & nos haec teolonia nolumus voluntarie reſignare*, vt memorat AVCTOR Chronici Colonienſis Parte altera ad d. A. H.

§. I. 1) Praecepta ratione dominii occurrentia pertinent etiam ad Dominum ipſum, qui totam legem naturalem contemplatione rerum ſuarum

❁ ❁

CAPVT XIII.

DE OBLIGATIONIBVS, QVAE EX DOMINIO RERVM PER SE ORIVNTVR.

POSTQVAM inquisiuimus in originem & naturam dominii, simulque quibus modis illud constituatur, consequens est, vt videamus de obligationibus, quae ex introducto rerum dominio immediate & per se in homines resultant [1]. Inter haec prima est, quod quilibet teneatur alterum non hostem pati de rebus suis disponere, iisdemque quiete frui, neque vi aut per fraudem illas corrumpere, interuertere, aut ad sese trahere. Quo furta [2], rapinae, moti termini, & similia crimina ipso naturali iure interdicta esse adparet [3]. EVRIPIDES Helena. [vers. 909. & seqq.] *Μισεῖ ὁ θεὸς τὴν βίαν· τὰ κτητὰ δὲ κτᾶσθαι κελεύει πάντας, οὐκ ἐς ἁρπαγάς. ἐατέος δ' ὁ πλοῦτός ἐσ', ἄδικός τις ὤν· κοινὸς γάρ ἐστιν οὐρανὸς πᾶσι βροτοῖς, καὶ γαῖ',*

rum obseruare tenetur, adeoque iis in contemtum Dei non abuti, neque vel se, vel alios laedere, sed potius commodis tam suis quam aliorum inseruire debet, TITIVS Obseru. CCCXIII.

2) *Furtum est contrectatio rei fraudulosae, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam vsus eius possessionisue: quod lege naturali prohibitum est admittere.* L. 1. §. 3. D. de Furtis.

3) Iure naturali, quod AVCTOR vocat hypotheticum. Iuris Romani auctores etiam dixere furtum naturali iuri contrarium esse. *L. 42. D. de Verb. signif. L. 1. §. vlt. de Furt.* Aduersus quae mota a SALMASIO de Vsur. c. 9. dubia, ne digna quidem sunt, vt recitentur. H.

γαῖ᾽, ἐν ᾗ χρὴ δώματ᾽ ἀναπληρουμένους τ᾽ ἀλλότρια μὴ ᾽χειν μηδ᾽ ἀφαιρεῖσθαι βίᾳ [4]. *Odit Deus vim; & parta labore quemlibet possidere iubet, non raptu viuere. Repudianda iniusta & turpis opulentia: Commune enim cunctis coelum mortalibus Et terra, in qua domos augere conuenit, non aliena possidere, neque per vim rapere.*

§. II. DEINDE, vbi res aliena ad aliquem peruenit sine suo crimine, (sub rerum nomine etiam heic venit ius in personas, quatenus nobis vtile esse potest, vti est ius domini in seruum,) vlterius videndum est, anne illa res adhuc extet, an vero minus. Circa res extantes haec obligatio nascitur; vt teneatur, qui rem nostram habet in sua potestate, efficere quantum in se est, vt illa in nostram potestatem iterum redeat. Quae obligatio tunc demum vim suam actu exerit [1], quando possessori innotuerit, rem istam esse nostram. Additur *quantum in se;* neque enim tenetur, vbi impossibile fuerit rem restituere. Sed neque tenetur restituere suis impensis, & si quas eo nomine fecit, recte eas dominum reposcere, aut tantisper donec soluantur, rem retinere potest. Sed sufficit significasse [2], rem alienam penes se esse, nec per se staturum, quo minus dominus suum possit recipere. Vid. *L. 1. §. 3. D. de Fugitiuis.* (Semper heic sermo est de possessore bonae fidei; nam ad quid teneatur, qui mala fide possidet, alio loco dicitur.) [3] Atque haec eousque valent, vt leges Romanae *non probe* εὕρετρα *peti* dicant. Vid. *L 43. §. 9. D. de Furtis.* nisi ex pactione. *L. 15. D. Praescript. verbis. L. 4. §. 4. D. de Cond. ob turp. caussam.* Eum autem, qui alienum quid iacens lucri faciendi caussa sustulerit, furti obstringi, siue sciat, cuius sit, siue ignorarit. d. *L. 43. §. 4. seqq. D. de Furt.* IOSEPHVS Archaeol. IV. 8. *Si quis aurum vel argentum per viam inuenerit, quaerat eum, qui perdidit, praeconemque mittens in quo eum loco inuenit, restituat: & ex alio damno non bonam esse vtilitatem iudicet.* Quod si tamen iusto titulo & bona fide rem quampiam nactus fuero, non teneor ipse ius meum in dubium vocare, & publice significare, talem rem a me possideri, vt si forte ad alium pertinuerit, eam vindicare queat. Nam vbi modus, quo possessionem nactus sum, nihil continuit vitiosi, [aut [4] suspecti] bona fides me omni crimine vacare facit, quod ex rei alienae detentione oriri potest. Subintelligitur & isthaec restrictio, si modo, qui dominus fuit, adhuc habeat probabilem

4) Eodem pertinent duo elegantia Menandri fragmenta ex Clemente Alexandrino Stromat. L. V. p. 605. 606. & Eusebio Praeparat. Euangel. L. XIII. c. 13. relata a Io. CLERICO p. 268. Merentur ea eo magis memorari, quo magis inseruiunt probandis iis, quae supra dicta sunt, L. II. c. 4. §. 3. nota 6. Adparet enim ex iis, etiam paganis olim sedisse, vt summo Numini placeamus, abstinendum esse a bonis alienis, ab vxore aliena, & rebus similibus, neque vnquam remittendum esse ab officiis erga alios.

§. II. 1) Vid. supra c. 6. §. 12. circa extrem. H.

2) Per praeconem, vel libello proposito. H.

3) Supra L. III. c. 1. §. 11. H.

4) Has duas voces ex prima editione restituimus, obsequentes monito Cl. BARBEYRACI. Deerant eae in editionibus aliis omnibus, neque excepta ea, quam HERTIVS curauit. Merentur tamen, vt rata pensaque habeantur. Quodsi enim nobis vel minima inhaereat suspicio, rem, quae in nos transfertur, non esse eius, qui eam transfert, minime ea accipienda erit, multoque magis, si eam acceperimus, pure & simpliciter restituenda, quamprimum verum id esse constiterit, quod antea suspicati fuerimus, rem scilicet esse alienam.

§. III. 1) Cui consequens est, rem meam, licet per mille manus ambulauerit, a quocunque possessore posse vindicari. Quanquam in quibusdam rebuspublicis, qui rem fidei alicuius ex contractu

ſem rationem rem repetendi; vt ne per hanc obligationem legem vſucapionis tolli arbitremur. Conf. GROTIVS L. II. c. 10.

§. III. ISTHANC autem obligationem ex ipſo dominio reſultare ſatis patet [1]. Cum enim variis caſibus poſſit contingere, vt quis poſſeſſione rei ſuae excidat, in lubrico valde ponerentur res noſtrae, mobiles praeſertim, ſi vbi in alterius poteſtatem aberrarunt, abs illo occultari aut intercipi poſſent. Multoque magis, ſi aperte talem rem liceret retinere, & vindicare volentem repellere. Vti enim in rerum communium ſtatu iuris eſt, vt vni non minus quam alteri communibus rebus liceat frui: ita proprietate rerum introducta, cum reliqui omnes velut renunciarent iuri in res, quae alteri fuerant aſſignatae, id inter dominos conueniſſe [2] intelligitur, vt qui rem alienam haberet in poteſtate, poſtquam noſſet alienam eſſe, ad dominum eandem redire faceret. Nam nimis debilis futura erat vis dominii, & nimis ſumtuoſa atque anxia cuſtodia, ſi non niſi tunc res foret reddenda, quando dominus eam repetit; cum illi ſaepe non poſſit conſtare, quonam res ſua peruenerit. Vt autem quis teneatur domino vindicanti rem reſtituere, non intereſt, bona an mala fide rei poſſeſſionem ſit nactus. Nam haec obligatio reſtitutionis non oritur ex delicto aliquo, aut facto noſtro, aut ex peculiari pacto, cum petitore rei domino inito, ſed ex ipſa re, vel potius ex vniuerſali pacto, quod dominium rerum comitari intelligitur. Inde qui bona fide rem eſt nactus, ſimpliciter duntaxat ad rei reſtitutionem tenetur: qui autem mala fide, praeter neceſſitatem reſtitutionis, etiam crimine ſe adſtrinxit, cuius nomine poenae eſt obnoxius. Deſinit autem bona fides, ſaltem in foro conſcientiae, vbi alicui conſtiterit, rem eſſe alterius. Vid. *L. 25. §. 3. D. de Haered. petit. L. 1. §. vlt. D. L. 2. L. 3. L. 4. D. Depoſiti.* Etſi quae ab initio adfuit bona fides, iuſtusque titulus a poena ſaltem humana immunem praeſtent.

§. IV. CONFIRMANTVR atque illuſtrantur iſthaec ipſa lege diuina, Deuteron. XXII, 1. 2. 3. add. *L. 43. §. 4. ſeqq. D. de Furtis.* Ac ne quis credat, iſthoc officii ſoli amicitiae deberi, Exod. XXII, 4. expreſſe additur, etiam inimici noſtri rebus id praeſtandum. Eam legem IOSEPHVS Archaeolog. L. IV. c. 8. ita exprimit: *Si quis aurum vel argentum per viam inuenerit, quaerat eum,*

tractu depoſiti, commodati; aut pignoratitio concredidit, eandem contra fidem ad alium translatam vindicare nequeat. Id quod fauore commerciorum non imprudenter conſtitutum eſt. Vid. L. I. Paroem. iur. Germ. 18. H.

2) Imo nec hic opus eſt fictione conuentionis generalis. Vid. dicta ad caput IV. & VI. Obligatio reſtituendi bona aliena ad nos delata, ex ipſo fine proprietatis, vt ſuis quisque laboribus fruatur, non minus naturaliter fluit, quam obligatio ab alienis abſtinendi. Sed haec obligatio ita intelligi debet, vt ea non perimatur ius bonae fidei poſſeſſoris, aut dominii putatiui, de quo dictum fuit ad caput praecedens §. 8. nota 4. vtpote quod, quamdiu verus dominus non adparet, eodem effectu gaudet, quem habet dominium verum & reale. Exſequitur id late Cl. BARBEYRACVS in nota 1. ad h. §. cuius tamen placitis ea parte ſubſcribendum non videtur, qua priſtinum dominum rem vindicantem indiſtincte ad pretium bonae fidei poſſeſſori ſoluendum teneri putat, quia hic domini perſonam geſſerit. Potius bonae fidei poſſeſſor repetitionem hanc rei alienae caſibus fortuitis accenſebit, propter potentiam dominii, a qua abludit rem noſtram denuo parari tanquam alienam. Quum enim neutri aliquid culpae imputari poſſit, neque *vero* neque *putatiuo* domino, adhuc praeualere debet dominium quod eſt in veritate, dominio quod fuerit in opinione, quale eſt dominium bonae fidei poſſeſſoris. Plane ſi rem alias perituram bonae fidei poſſeſſor redemtione ſua ſeruauerit, aliud dici ratio ſuaſerit aequitatis.

eum, qui perdidit, praeconemque mittens, in quo eum inuenit loco restituat; & ex alieno damno non bonam vtilitatem esse decernat. Similiter & de pecudibus quaecunque in deserto errare compererit; non inuento statim domino, penes se retineat, testem habens in his Deum, quod noluit aliena lucrari. Etsi gentis Iudaicae hostile aduersus omnes alios odium hanc legem non naturalem, sed ciuilem & aduersus populares suos duntaxat exercendam post statuerit. Vid. SELDENVS L. VI. c. 4. Et GROTIVS in Annot. ad dictum locum §. 1. Add. POLYBIVS L. VI. c. 31. princ. Insigne est exemplum Theophili Imperatoris, cui, cum aliquando equo veheretur, occurrit foemina clamitans, equum illum suum esse; compertoque Eparchum eum equum muneris loco abductum Imperatori tanquam suum obtulisse, statim eundem foeminae restituit. Sed quia alii tunc equi Imperatoris ad manum non erant, equo, quem forte nactus erat, iter absoluit. Exinde receptum, vt plures semper equi imperatorem equitantem prosequerentur, vt si quid simile forte Imperatoria accidisset, semper praesto essent, quibus veheretur apud CVROPALATEM de Off. Constant. & CEDRENVM. Exemplum Spartanorum, qui Phoebidam propter Cadmaeam occupatam damnarant, arce tamen retenta, (vid. PLVTARCH. & Cornel. NEPOS in Pelopida,) huc proprie non quadrat. Nam ipsi possessores malae fidei erant, adeoque ex alio principio ad restitutionem tenebantur. Sicut nec exemplum M. Crassi & Q. Hortensii apud CICERONEM Offic. III. *L. Minutii Basili locupletis hominis falsum testamentum quidam e Graecia Romam attulerant, quod quo facilius obtinerent, scripserunt haeredes secum M. Crassum, & Q. Hortensium, homines potentissimos. Qui cum illud falsum esse suspicarentur, sibi autem nullius conscii culpae essent, alieni facinoris munusculum non repudiauerunt. Quid ergo? Satis hoc est, vt non deliquisse videantur? mihi quidem non videtur. Sane enim iniustus est, qui iniuriam non modo non repellit ab altero, sed etiam adiuuat.* Nam quantum receptatores de furto, tantum illi de crimine falsi participabant; qui eo nomine scriptos se haeredes intelligebant, vt auctoritate sua falsarios tutos praestarent. Caeterum ex eodem fonte iniquitatis quoque arguitur [1] consuetudo, quae bona naufragorum fisco addicit [2]. Vid. GROTIVS L. II. c. 7. §. 1. & BOECLERVS ad dictum locum, Iac. GODOFREDVS de imperio Maris c. 11. Io. LOCCENIVS de Iure maritimo, L. I. c. 7. §. 9. BODINVS L. I. de Republ. c. 10. GRA-

§. IV. 1) Vid. dicta L. II. c. 3. §. 8. & L. III. c. 1. §. 11. & hoc libro c. 6. §. 12. Add. Ordinat. Criminal. Caroli V. art. 218. Ex decreto supremi Indiarum Consilii, cum Indica classis naufragium A. MDCXXVI. fecisset, aurum & argentum omne, per Franciscum Mexiam extractum, dominis, qui agnosci poterant, restitutum, solutis extractionis expensis. Vt ex Solorzano refert GONZALETZ ad c. 3. de raptorib. n. 11. H.

2) Confer. HERTII Dissertatio de Superioritate territoriali §. 56. T. II. Comment. & Opusc. In oris quibusdam Germaniae maritimis ipsi Ecclesiarum ministri ex suggestu publice Deum orant, vt iuri circa bona naufragorum benedicat. Quam consuetudinem ratione non destitui, nec quicquam contra regulas iustitiae aut charitatis continere contendit THOMASIVS in Dissertatione de Statuum Imperii potestate legislatoria contra ius commune, §. 41. contra quem Auctoris sententiam vindicat Cl. BARBEYRACVS in nota 1. ad h. §.

3) Vid. supra Lib. III. c. 1. §. 11. nota 3.

§. V. 1) Romani tamen ex contractibus dominii non translatiuis actionem dederunt etiam furibus & praedonibus. V. *L. 1. §. 39. D. Deposit. L. 16. Commodati L. 7. L. 8. pr. L. 11. D. de Precario L. 64. D. de Iudic.* Quanquam dominus rem vindicans iis praeferretur. H.

2) *Item* Pomponius *Lib. 34. scribit, parui referre res nostras an alienas intulerimus, si tamen nostra intersit, saluas esse: etenim nobis magis, quam quorum sunt debent solui: & ideo si pignori merces*

GRAMONDVS Hist. Gall. L. XVI. & alibi. Nec minus inde colligitur, absurdum plane esse, quod bona furto ablata alicubi non-domino restituantur, sed fisco vindicentur [3]. Vid. Ant. MATTHAEVS de Crimin. tit. de furtis. c. 4. §. 4.

§. V. CAETERVM cum haec obligatio restituendi rem alienam oriatur ex conuentione vniuersali inter homines, hinc fit, vt contractus singulares, circa rem vero domino quoquo modo subtractam initi, inde exceptionem accipiant; adeoque si intelligatur eam alterius esse, vani sint contractus [1], qui de eadem in tertium transferenda sunt suscepti. Cui fundamento etiam innititur illud dictum Diogenis Cynici in duos fures, quorum vnus alterum expilauerit: *τὸν μὲν κεκλοφέναι, τὸν δὲ μὴ ἀπολωλεκέναι, alterum quidem furatum esse, alterum vero non perdidisse. ap.* DIOG. LAERT. L. VI. [§. 54.] Neque obstat *L. 1. §. 7. D. Naut. caup. stab.* [2], quam adducit ZIEGLERVS ad Grot. dictum locum §. 1. vt ostenderet, contractum posteriorem ex dominio non semper exceptionem admittere [3]. Nam & in dicto casu magis interest creditoris, vt pignus sit saluum, quam debitoris domini: & debitor vindicare pignus non potest, nisi soluerit. Luculentum eius assertionis exemplum extat in *L. 31. §. 1. D. Deposit.* [4]. Verum in *d. l. princip.* nobis non satisfacit *Tryphoninus. Reus capitalis iudicii*, inquit, *deposuit apud te centum; is deportatus est; bona eius publicata sunt; quaeritur, vtrum ista centum sint reddenda ei, qui deposuit, an in publicum deferenda? Si tantum ius naturale & gentium intueamur, ei qui deposuit restituenda sunt: si ciuile ius & legum ordinem, magis in publicum deferenda sunt. Nam male meritus publice, vt exemplo aliis ad deterenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet.* Enimuero, cum & gentium iure imperantibus haec potestas competat, vt delinquentes bonis multare possint, igitur vbi malefico talis poena iuste decernitur, iuri naturae vtique conueniens est, omnia damnati bona fisco cedere. Etsi hoc iuris sit positiui, quod huic crimini poena confiscationis bonorum sit constituta. Et consideratio quidem vtilitatis ex poena resultaturae faciebat ad adprobandam sanctionem illam poenalem; non autem proprie ad praelationem fisci prae damnato in repetendo deposito. Nam ex sententia iudiciaria dominium in bona damnato fuerat ademtum, & fisco adiudicatum; vnde deposita quondam a damnato non huic, sed fisco erunt reddenda [5]. Omne autem dominium siue ex iure

merces accepero [ob pecuniam nauticam] *mihi magis, quam debitori, nauta tenebitur, si ante eas suscepit*, L. 1. §. 7. D. Nautae caup. stabular.

3) Quod inde est, quia tum bona fides iam deficit. Sed quando contractus iam executioni datus est, antequam contrahens sciret, rem esse alienam, rumpi is neque potest, neque debet, neque pristino domino integrum est, quicquam petere ab eo, qui rem eam non amplius tenet, & cui ex dominio putatiuo ius de ea disponendi competebat.

4) *Incurrit hic & alia inspectio, an bonam fidem inter eos tantum, inter quos contractum est, nullo extrinsecus adsumto, aestimare debeamus, an respectu etiam aliarum personarum, ad quas id, quod geritur, pertinet; exempli loco latro spolia, quae mihi abstulit, posuit apud* Sejum, *inscium de malitia deponentis, vtrum latroni, an mihi restituere* Seius *debeat? Si per se dantem accipientemque intuemur, haec est bona fides, vt commissam rem recipiat is, qui cedit: si totius rei aequitatem, quae ex omnibus personis, quae negotio isti continguntur, impletur, mihi reddenda sunt, cui facto scelestissimo adempta sunt: & probo, hanc esse iustitiam, quae suum cuique ita tribuit, vt non distrahatur ab vllius personae iustique repetitione.* L. 31. §. 1. D. Depositi. Vid. supra L. III. c. 6. §. 11. in fine.

5) Quod egregie illustrat Cl. BARBEYRACVS in nota 5. ad h. §. cui adde NOODTII Probabilia L. III. c. 2.

iure ciuili, siue gentium oriatur, hunc inter caetera habet effectum, vt quiuis possessor eam rem vero, qui in praesens est, domino restituere teneatur. Quam tamen alias exceptionem lex de restituendo deposito ex certis circumstantiis habebat, passim traditur. Vid. CICERO Offic. [III. c. 25.] SENECA de beneficiis L. IV. c. 10. AMBROSIVS de Off. L. I. c. vlt. Quo loco addendum est, quod memorat POLYBIVS in Excerpt. Peirescianis p. 172. de Ariarathe, Cappadocum rege, qui recuperato ab Oropherne regno, XL. talenta, quae heic apud Prienenses deposuerat, repoposcit, cumque ipsi eadem Orophernі seruarent, ferro flammaque in eos saeuiit, vti *Polybius* iudicat, *iniustae*. Etsi Ariarathis factum defendi posset, si supponatur, ipsum per iniuriam ab Orophone regno expulsum fuisse. Eidem autem obligationi de restituenda re aliena non pauca superstruuntur a ICtis Romanis. Vid. *L. 25. D. de Act. rerum amotarum. L. 43. §. 4. D. de Furtis.* Eodem fundamento quoque nititur rei vindicatio [6], & cognatae illi actiones; & aliquo modo etiam condictio indebiti [7], & condictio causa data, causa non secuta [8], & condictio sine causa [9]. Etsi isthaec quoque quasi contractu niti dicantur. [10]. Cum enim non donandi causa datum sit, intelligitur ea conditione datum & acceptatum esse, vt nisi causa dationis adpareat, restituatur. Quod autem de restituenda re dicitur, id etiam ad fructus eiusdem est extendendum, qui adhuc extant; detractis tamen impensis, quae in eosdem producendos, colligendos, aut asseruandos factae sunt.

§. VI. CIRCA res autem alienas, bona fide partas & consumtas, id videtur aequitati naturali maxime conueniens, vt non quidem totam eius aestimationem, sed quantum inde locupletior est factus alter, qui consumsit, domino restituat; modo ea res aliunde ipsi non sit pensata. Nam si, verbi gratia, tibi res tua furto sit subtracta, quam ego bona fide adquisiui & consumsi: tu autem a fure iam eiusdem rei aestimationem receperis, me nihil poscere poteris, vtut ego locupletior inde factus sim. Assertionis autem huius ratio non tam haec est, quod dominia sint introducta ad seruandam aequalitatem in eo scilicet, vt quisque suum haberet; quatenus autem alter ex re mea lucratus est, ille plus habet, cum ego minus habeam: quam quia res, cuius dominium neque meo censensu, neque ex delicto aut iure belli amisi, ad me adhuc pertinet,

6) Vid. *Digest. Lib. VI. tit. 1.* & quae dicta sunt supra c. 9. §. 8. nota. 6.

7) V. supra c. 9. §. 4. H. [& L. III. c. 4. §. 5. nota. 4.]

8) Vid. cap. 9. huius libri §. 4. nota 6.

9) Cui locus est, est, quotiescunque alter rem meam sine caussa possidet. Exemplum est in debitore, cuius chirographum creditor adhuc habet, nomine iam expuncto. *L. 2. C. de Condict. sine caussa.*

10) Quum enim in quibusdam negotiis veluti negotiorum gestionis, tutelae, rei communis vel hereditatis administratione, hereditatis aditione & in debiti solutione consensus verus saepe deficeret, & aequitas tamen saepe obligationem admitti suaderet, quia nemo debet locupletari cum damno alterius, ICti veteres recte consensum finxerunt & praesumserunt. Vnde nati sunt Quasi-contractus. Hic consensus autem fictus vel praesumtus neutiquam confundendus est cum consensu tacito. Quomodo enim tacite in tutela consentiat pupillus, sui saepissime nondum compos, aut quomodo in negotiorum gestione tacite consentiat absens rerum omnium ignarus, vterque tamen recte consentire fingitur & praesumitur propter negotium in vtilitatem eius gestum. Idem in reliquis etiam Quasi-contractibus vsu venit.

§. VI. 1) Imo restitutione eius, sine domini damno supersedere potest bonae fidei possessor, quoniam, vt supra dictum est §. 3. nota 2. per omne id tempus, quo possedit, personam domini gessit, remque sibi curauit, sibi seuit, sibi fructus collegit. facit enim cura & industria, quam rei alienae, tanquam

net, vti & quicquid ex eadem prouenerit. Igitur vbi eadem in alterum incidit, & is ex ea consumta lucrum cepit, bona quidem fides ipsum merito indemnem praestat: lucrum autem me reposcente nullo praetextu retinere potest; cum idem sit velut pars, aut fructus superstes rei ad me pertinentis [1]. Inde nihil tritius ea sententia: nemo debet ex alterius damno lucrum capere [2], scil. ex tali damno, cui is neque consensu neque delicto suo causam dedit, & vt alteri non sit causa damni, seu vt alterius damnum ipsi non possit imputari, nam ex damno alterius, quod ipse non procuraui, occasionem emolumenti capere, nefas non est. Vid. Mich. MONTAIGNE Essais L. I. c. 21. [3] CICERO Off. [III. c. 5.] *Contra naturam est, ex hominis incommodo suum augere commodum.* Id quod expressum est ex TERENTII Andria, Act. 4. sc. 1. [v. 1. & sqq.] *Hoccine est credibile, aut memorabile, Tanta vecordia innata cuiquam vt siet, Vt malis gaudeant, atque ex incommodis alterius sua vt comparent commoda?* Add. *L. 206. D. de Reg. iuris. L. 22. D. de Haeredit. petit.* Sic et passim in libris iuris Romani ex sciti huius aequitate multa definiuntur, quae alias ad apices iuris non ita exacte quadrabrant [4]. Vid. *L. 10. L. 17. §. 4. D. de Institor. act. L. 7. D. ad SCtum Velleian.* (add. tamen ZIEGLERVS ad Grot. dictum locum §. 2.) *L. 55. D. de Donat. inter vir. & vxorem L. 30. vers. secundum quae D. de Act. emt. & vendit. L. 3. princ. D. Commodati. L. 12. §. 1. D. de Distract. pign. L. 32. D. de Rebus creditis.* Eidem quoque fundamento videtur praecipue inniti actio *de in rem verso.* [5].

§. VII. Ex hisce dependet decisio plurimarum quaestionum, quae ab ICtis & Moralistis agitari solent, quas ex GROTII dicto loco huc transscribere placet. I. Possessor bonae fidei (nam de hoc solo sermo est, cum malae fidei possessor non solum ratione rei, sed ex suo facto teneatur,) quamdiu talis, (conf. ZIEGLERVS ad Grotii dictum locum) non tenetur ad vllam restitutionem, si res perierit [1]: quia nec res ipsa apud eum est, nec lucrum ex ea re. Vid. *L. 40. D. de Haered. petit. L. 12. 13. D. de Rei vindic.* Addo, non teneri eum, vtut culpa ipsius res perierit. Nam bona fides tantisper erat, ipsi instar [2] dominii [3]. Domino autem si sua res etiam propria culpa perit, satis damni est, rem amisisse, nec vlterius eo nomine tenetur. [4] Aliud autem dicendum, si

 vltro

quam suae, bona fide impendit, vt lucrum ex ea profectum magis considerandum sit, tanquam praemium solertiae, quam tamquam emolumentum ex re aliena.

2) *Iure Naturae aequum est, neminem cum alterius detrimento, & iniuria fieri locupletiorem,* L. 206. D. de R. I.

3) Vid. SENECA de Benefic. L. VI. c. 38. ex quo sua, obseruante id Cl. BARBEYRACO, fere hausit Montagne.

4) Vide complura exempla apud GROTIVM Lib. II. c. 10. §. 2. num 2. &. seqq.

5) Vid. *Institut. L. IV. tit. 7.* Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur, & *Digest. Lib. XV. tit. 3.* de in rem verso.

§. VII. 1) Id quod etiam Romani iuris auctores post iudicium acceptum siue litis contestationem locum habere dixerunt. *d. L. 40. D. de Petit. heredit. L. 16. D. de Rei vindicat.* Recte. Hic enim casus praecaueri non potuit, neque debuit possessor formidine illius liti cedere, aut ius suum indefensum relinquere. H.

2) Quod dictum AVCTORIS memorabile est: sed cuius vim ipse percepisse non videtur, neque in antecedentibus, neque in consequentibus. Vtitur enim & hic alio omni concludendi modo.

3) Et ipse rem illam neglexit vt suam. Vid. *L. 35. §. 11. L. 30. L. 31. §. 3. D. de Petit. heredit.* H.

4) Iure etiam Romano remittitur bonae fidei possessori restitutio eius, quod negligentia sua periit, & quod consumsit, aut male prodegit, quia in sua se re liberalem credebat. *Quemcunque igitur*

vltro rem perdiderit, vbi resciuit eam alterius esse, eo fine, ne eam restituere cogeretur.

§. VIII. II. Bonae fidei possessor tenetur ad restituendam non solum rem, sed & fructus adhuc extantes. Naturaliter enim ad quem res, ad eundem quoque fructus pertinent. Add. *L. 20. L. 50. D. de Rei vindicatione.* Distinguunt tamen inter fructus rei, & industriae [1]. Grotius quidem iudicat, solos fructus rei esse restituendos, industriae non item: quia vtut sine re non prouenirent, rei tamen non debeantur. Alii tamen etiam industriae fructus adhuc extantes arbitrantur restituendos, citantes *L. 22. C. de Rei vindic.* Quae sententia propius ad humanitatem videtur accedere [2]; dummodo hoc addatur, bonae fidei, possessorem detrahere omnes impensas in rem factas, vt & mercedem suae industriae. Vid. *L. 36. §. 5. L. 38. 39. D. de Haered. petit. L. 27. §. 4. L. 31. L. 48. L. 65. D. de Rei vindic.* Ac ne molestis litibus occasio praebeatur, dominum rem vindicantem non debere omne lucellum cum puluisculo conuerrere. Hoc modo raro emerget casus, vt possessor bonae fidei multum de fructibus industriae restituendum habeat.

§. IX. III. Possessor bonae fidei tenetur ad restitutionem rei [1], & fructuum consumtorum, si modo alias quoque tantundem consumturus fuerat [2]. Vid. *L. 25. §. 8. 9. D. de Haeredit. petitione L. 52. D. de Rei vindic.* Nam in hoc locupletior censetur, dum consumtis rebus alienis suas seruauit. Add. *L. 47. §. 1. D. de Solution.* Vbi tamen iudicauerim, praeter limitationes superiori definitioni additas, hoc quoque considerandum, an possessor bonae fidei possit recuperare id, quod sibi re euicta decedit, ab eo, abs quo rem oneroso titulo accepit [3]. Nam si hoc fieri nequit, hautquidquam locupletior amplius est bonae fidei possessor, restituta re aliena, cuius pretium ab auctore suo recuperare nequit. Circa exemplum autem Caligulae, quod adducitur ex Suetonii Calig. c. 16. *Si quibus regna restituit, adiecit & fructum omnem vectigaliorum & redituum medii temporis;* moneri potest, ipsum iudicasse, iniuria istis regna ademta, adeoque se esse haeredem possessoris malae fidei. Aut si factum antecessoris non damnauit; dubium tamen adhuc est, an ex liberalitate mera,

igitur sumtum fecerint ex hereditate, si quod dilapidauerunt, perdiderunt, dum re sua se abuti putant, non praestabant, L. 25. §. 11. D. de Hereditatis petitione. *Sicut autem sumtum, quem fecit deducit, ita si facere debuit, nec fecit, culpae huius reddat rationem, nisi bonae fidei possessor est: tunc enim, quia quasi suam rem neglexit, nulli querelae subiectus est ante petitam hereditatem,* L. 31. §. 3. D. eod.

§. VIII. 1) Vid. supra c. 7. §. 3. H.

2) Imo vtrosque retinere potest possessor bonae fidei, vtpote pleno iure ad eum pertinentes, secundum ea, quae supra dicta sunt in nota 1. ad §. 3. Iure enim Naturae dominium putatiuum, quod ex possessione bonae fidei nascitur, eosdem hac parte effectus producere videtur, qui ex ipso dominio oriuntur. Quod etiam ICtis veteribus probatur. *Bona fides tantumdem posidenti praestat, quantum veritas, quoties lex impedimento non est,* L. 136. D. de R. I.

§. IX. 1) Si possessori bonae fidei integrum est, retinere fructus exstantes, vt euictum est in nota superiore, multo minus restituendum ab eo erit pretium consumtorum. Dissentiunt quoque ab Auctore hac parte interpretes Iuris Romani, etsi is sententiam suam legibus firmatum eat. Vid. Vinnius ad Institut. L. II. tit. de rerum diuisione. §. 35. num. 9. 10.

2) Huius vero diiudicatio cum difficilis valde sit & impedita, non temere Romani iuris auctores consumtos fructus a bonae fidei possessore acquiri simpliciter statuerunt. Id quod etiam populi,

mera, an vero velut ex obligatione illos fructus intermedii temporis restituerit. Inde verius putauerim, possessorem bonae fidei non teneri restituere aestimationem rei consumtae, vbi ab auctore suo euictio ipsi praestari nequit. Nam hoc modo non potest censeri factus locupletior. Et durius videtur, rei consumtae aestimationem, quam rem ipsam adhuc extantem restituere.

§. X. IV. Bonae fidei possessor non tenetur ad sarciendos fructus, quos percipere neglexit: quia nec rem habet, nec quidquam rei loco successit. Et negligentia circa res proprias vel quasi versanti satis ipsi damni iudicatur. Vid. *L. 78. D. de Rei vindic.*

§. XI. V. Si possessor bonae fidei rem sibi donatam alii donauerit, non tenetur, nisi omnino etiam sine hac donaturus tantundem fuisset. Tunc enim lucrum erit rei suae [1] pepercisse [2]. Quae definitio videtur praesupponere distinctionem [3] inter donationes ex aliquo officio, & ex mera liberalitate profectas; vt illae tantum sint pensandae, non item hae. Cum regulariter nemo donare praesumatur, nisi ipse abunde habeat; adeoque donandi impetus ex consideratione rei istius alienae, tanquam abundantis, conceptus iudicetur. Obligatio autem illa, quae in donatario ex donis & beneficiis resultat, hautquidquam inter ea censetur, quae definito pretio possunt aestimari; adeoque qui ἀντίδωρα expectat a donatario, hautquidquam videtur locupletior. Vid. *L. 25. §. 8. D. de Haeredit. petit.* conf. Zieglervs ad Grot. dictum locum §. 7. Enimuero vlterius considerandum, an res donata apud donatarium adhuc extet, an minus. Si prius, ab hoc rem suam vindicabit dominus, intermedio donatario omisso. Nec minus posteriori casu illi erit incumbendum, qui vel rem tenet, vel ex ea factus est locupletior. Intermedius autem non nisi velut in subsidium tenebitur, in quantum ipse fortasse factus est locupletior. Add. Strvvivs Exercit. XI. §. 13.

§. XII. VI. Si possessor bonae fidei rem alienam oneroso titulo partam quocunque modo alienauerit, non tenebitur, nisi quatenus [1] ex ea lucrum fecit [2]. Quod si lucroso titulo partam vendiderit, tunc demum ad

4O 3 pretium

li, quidam in iudicando sequuntur. Vid. Vinnivs ad §. 36. I. de R. D. n. 11. Ioann. a Sande L. III. tit. 15. def. 1. Vtut aliis diuersum placuerit, nisi fructus fuerint vsucapti. Vid. Strvvivs Exercit. 11. §. 23. Add. Groeneweg. *ad L. 22. C. de rei vindicat.* H.

3) Cui exceptioni aut plane locus est denegandus, aut quod ab Auctore non fit, extendenda ea etiam ad reliquos casus: quare male hic cohaererent conclusiones ipsius.

§. XI. 1) Sane quidem omnino lucratur: sed vt rem donatam sibi vti fere poterat; sic pro lubitu etiam eadem abuti integrum ei fuit. Quod igitur res propria eius creuit, dum suis sumtibus pepercit, donando rem alienam, id iure ei quaesitum est. Vnde superuacuae sunt distinctiones omnes, quibus Avctor deinde vtitur.

2) Et *species lucri est, ex alieno largiri*, vt ait Caivs *L. 54. §. 1. de Furt.* H.

3) Cui fini distinctio haec huc adferatur, non video. Siue enim donatio simplex, siue remuneratoria fuerit, donator non tenetur; nisi is omnino citra considerationem rei istius alienae donaturus tantundem fuisset. H.

XII. 1) Satis ex iis, quae in notis praecedentibus disputata fuerunt, patet, possessorem bonae fidei neque pretium rei venditae, neque lucrum, quod in alienatione eius fecit reddere cogi: siue rem ipsam bona fide emerit, siue eam dono acceperit. Vnde & hic inanes sunt Auctoris distinctiones.

2) Bene *ex ea*. Secus existimandum, si quis ex commercio lucrum parauerit. Finge: Emit

quis

pretium reſtituendum tenebitur, vbi dominus a poſſeſſore rem ipſam nequeat recuperare; niſi forte prodegerit pretium intuitu abundantiae ſuae, alias non prodacturus. Non autem lucrum facit, qui pro re quapiam tantundem recepit, quantum ipſe dedit, cum ſuum duntaxat recuperaſſe cenſeatur. Neque heic in locum rei pretium ſucceſſiſſe dici poteſt, niſi vbi forte quis dolo poſſidere deſierit. Alias contra vltimum poſſeſſorem rei vindicatio inſtituenda. Allegatur *L. 48. §. vlt. D. de Furtis. Si furi pretium pro re furtiua acceptum dominus per vim extorſerit, videri eum nummorum furtum feciſſe; & vi bonorum raptorum actione itidem teneri. Quod enim ex re furtiua redigitur, furtiuum non eſſe, nemini dubium eſt.* Quae lex proprie ad ciuitates pertinet. Nam in naturali libertate viuentibus aeque vi licet inuadere rem ſibi furto ſubductam, quam eius pretium.

§. XIII. VII. Possessor bonae fidei etiam oneroſo titulo partam rem alienam tenetur reſtituere, nec ipſum dominum id, quod erogatum eſt, repoſcere poteſt, ſed illum duntaxat, abs quo eam rem accepit. Alias enim in irritum caderet ius vindicandi [1], ſi pretium foret refundendum. Et qui rem quampiam comparat abs aliquo, in quem ſuſpicio cadere poterat, ipſum forte dominum non eſſe, debebat ſibi peculiariter circa euictionem cauere [2], quanquam & ea alias venditioni naturaliter inſit. Huc quoque pertinet. *L. 22. D. de Haeredit. petit. L. 25. princ. & §. 1. D. eod. L. 23. D. de Reb. creditis. L. 3. & 23. C. de Rei vindicat. L. 16. D. de Contrah. emt. L. 1. D. de Euiction. L. 2. §. 3. D. de L. Rhodia. L. 16. C. de Euiction. L. 2. C. de Furtis.* Addenda tamen haec exceptio; niſi quatenus dominus rei ſuae poſſeſſionem recipere ſine aliquo impendio probabiliter non potuit; puta, ſi res apud piratas aut latrones fuerit. Tunc enim deduci poterit, quantum dominus impenſurus libenter fuerat. Ipſa enim facti poſſeſſio, praeſertim recuperatu difficilis, eſt aliquid aeſtimabile, & in hoc dominus poſt rem amiſſam cenſetur factus locupletior. Vnde frequens eſt, eos, qui aliquid amiſerunt, inuentori promittere μήνυτρον [3]. Vid. Moschvs Idyll. 1. Quam imitatus eſt Apvleivs Metam. L. VI. Hinc etiam, cum rei ſuae emtio ordinario iure non valeat, valere tamen eam ait ICtus Pavlvs in L. 34. §. 4. *D. de Contrah. emtion.* [4] ſi ab initio id conuenit, vt poſſeſſio, quae apud alterum eſt, ematur. Sed an is quoque poterit dominum repoſcere pretium, qui emit eo fine, vt rem domino reſtitueret? quod aliqui negant eo argumen-

quis equum quinquaginta aureis, vendit poſtea pretio maiori; lucrum hocce ad dominum rei non pertinebit. Quid enim, ſi emtor male emiſſet, & damnum inde accepiſſet? Sunt tamen multi, qui aliter ſtatuunt. Quod rationem tum demum habere puto, ſi venditor titulo lucratiuo rem tenuit. De quo Avctor §. antecedente in fine cum Struuio ibi citato. H.

§. XIII. 1) Rectiſſime hoc loco ſe habet ſententia Avctoris, vt adparet ex iis, quae dicta ſunt ad §. 3. n. 2.

2) LL. Wiſigothicis L. VII. tit. 2. c. 8. fuit ingenuis vetitum, rem nullam ab ignoto homine emere, non adhibito fideiuſſore. Quod inſertum quoque L. VI. Capitular. Francor. 351. Legibus Baiuuariorum tit. 8. c. 7. qui rem furtiuam ignorans emerat, requirere venditorem, aut ſi eum non inueniſſet, ſacramento ſe purgare & rem reſtituere iubebatur. Conf. 5. Capitul. 344. Aegyptiorum tamen lege in reſtitutione rei furtiuae quarta pars pro redemtionis pretio ſoluebatur, teſte Diodoro Sicvlo L. I. Biblioth. H.

3) Vid. interpretes ad Petronivm, c. 97. Edit. Burmanni.

4) *Rei ſuae emtio tunc valet, cum ab initio agatur, vt poſſeſſionem emat, quam forte venditor*

gumento, quia per huiusmodi proteſtationem non poſſit tolli domino ius competens. Vid. *L. 11. D. de Reg. iuris.* Enimuero ſi emtor iſte probabiliter praeuidit, alia ratione dominum rem ſuam aegre recuperaturum [5], neque pretium, quod dedit, amplius eſt, quam quanti aeſtimari poteſt iſta facti poſſeſſio, omnino id erit refundendum. An autem redemtori contra dominum detur actio negotiorum geſtorum [6], interpretum iuris Romani eſt ſubtilius inquirere. Id quod definire GROTIVS ideo omittit, quod iſta actio ex lege ciuili naſcatur, cum non habeat vllum eorum fundamentorum, ex quibus natura obligationem inducit. Enimuero licet iuris naturae non ſit inquirere aut deſignare, ad quamnam ſpeciem actionis, iure Romano definitam, praeſens caſus poſſit aut debeat reuocari: tamen quin ipſa actio negotiorum geſtorum fundamentum in naturali aequitate, inque pacto tacito [7] habeat, negari nequit. Nam nullo praetextu poſtulare quis poteſt, vt ego beneuola mea opera alterius rem ſeruauerim aut meliorem reddiderim gratis, & impenſa mihi non refundenda. Add. ZIEGLERVS ad Grotium dicto loco §. 9. Igitur ſimpliciſſimum fuerit, vt redemtori, & alii cuiuis negotiorum geſtori ea res, quae redemta, aut cui opera ſumtusue impenſi, tantiſper oppignorata intelligatur, isque eandem tantiſper retinere poſſit, donec ſibi ſit ſatisfactum. Si tamen nullum opus eius operae ſuperſit, cui incumbi poſſit, & alter vtilem operam inhumaniter penſare detrectet, non putauerim adhiberi poſſe illa media iuris ſui vindicandi [8], quibus id vindicatur, quod ex contractibus naſcitur; ſed iſtum velut ingratum, & omni beneuolentia indignum deteſtationi duntaxat habendum. Vid. 1 Samuel. XXV, 7. 15. 21. Quanquam eo loco Dauid iniuriam verbalem potiſſimum videatur vlciſci voluiſſe. Caeterum aequitatem iſtius reſtitutionis in ſimilibus quoque caſibus conſiderauit ius Romanum. Vid. *L. 14. §. 13. D. de Religioſ. & ſumtibus funer. L. 6. §. 3. D. Negot. geſt. L. 1. D. de L. Rhodia.* Et in vniuerſum in ſimili cauſarum genere probe obſeruandum illud TERENTII Heautontim. Act. 4. ſc. 5. [verſ. 48.] *Ius ſummum ſaepe ſumma eſt malitia.*

§. XIV. VIII. Ex mente GROTII, qui rem alienam emit, non poteſt eam reſtituere venditori, vt pretium ſeruet; quia ex quo res in eius fuit poteſtate, coepit obligatio reſtituendi. Vbi tamen diuerſum nobis videtur. Nam vtique non teneor rem emere, quam noui alienam, vt dominus quidem rem recipiat, ego autem pretium meum amittam. Ergo ſi cognouero rem eſſe

tor habuit, & in iudicio poſſesſionis potior eſſet. L. 34. §. 4. D. de Contrah. emtione.

5) Sub hoc temperamento ſententia AVCTORIS admitti poteſt; alioquin regulae inhaerendum, vt bene docuit SCHILTERVS Exerc. ad D. 16. §. 62. 63. Apud Famian. STRADAM L. VII. de Bell. Belgic. Decad. 1. ad A. 1572. extat exemplum mercatorum Antuerpienſium, qui praedam in vrbe Mechlinienſi ab Hiſpano milite factam, minimo emtam, nimirum XXM. florenis, quae ferme centum M. aeſtimabatur, dominis pro eodem, quo emerunt, pretio reſtituerunt. H.

6) Cui locus, quando quis negotium ignorantis, veluti abſentis geſſit, vtpote vbi conſenſui vero nullus locus: vnde eum fingi ſaltem ac praeſumi vtilitas ſuadet. Vid. tit. Digeſtorum de Negotiis geſtis & infra L. V. c. 4. §. 1.

7) Ex iis, quae in nota 2. ad §. 8. monita fuerunt, manifeſtum eſt, recte ſe habere ſententiam veterum de Quaſi-contractibus, modo ii, non, quod AVCTOR facit, ex conſenſu tacito, ſed ex conſenſu ficto & praeſumto deriuentur.

8) Certe durum foret, ſi dominus, qui rem ſine facto ſuo amiſit, pretium pro ea ſoluere cogeretur. Licet alias actio negotiorum geſtorum locum habeat, etiamſi negotium diuerſum habuerit exitum. *L. 12. §. 2. D. de Negot. geſt.* H.

esse alienam, ac nolim eandem apud me euinci, vel ad declinandam litis molestiam, vel quia pretium me recuperaturum despero; putauerim me recte, quamdiu poenitentiae locus est, ab isto contractu resilire [1], ne gratis lite implicer, ita tamen, vt indicare tenear domino requirenti, vbi sua res sit, quo eam vindicare queat [2]. Vid. *L. 17. princ. D. de Rei vindic.* & ZIEGLERVS ad Grot. dictum locum §. 10.

§. XV. IX. IS, QVI rem bona fide habet, cuius dominus ignoratur, non tenetur eam naturaliter pauperibus dare *, etsi hoc in ciuitatibus bene possit constitui. Ratio est, quia ex dominio nemo habet ius praeter dominum. Non esse autem, & non adparere perpetuo, tantundem valet apud eum, cui non adparet. Igitur nemo heic erit, ad quem eiusmodi res propius pertineat, quam ad possessorem bonae fidei.

§. XVI. X. QVOD GROTIVS asserit, naturaliter, quod ob turpem caussam, aut honestam, sed ad quam quis gratis obligabatur [1], acceptum est, non esse restituendum; id admittimus, siquidem causa restitutionis vnice sit petenda ex dominio rerum per se. Nam hoc nomine non potest teneri is, in quem res transiit prioris domini consensu. Verum vbi in ipsa accipiendi causa fuerit vitium, puta extorsio, ex alio principio obligatio restituendi fluit [2]. Sub extorsione aut comprehendi debent modi, licet non ita violenti, pecunia alios emungendi; puta, si iudex nolit iustitiam administrare [3], nisi prius manus argento ipsi inungantur. Vid. 1 Samuel. XII, 3. 4. [4] Quo loco non videtur Samuelem voluisse peculiarem sanctimoniam ostentare, sed quod commune iudicum officium nullo modo transgressus fuerit, protestatum esse, quodque adeo nullo suo delicto meritus sit, vt ipse munere suo dimoueretur, rege creato. Add. supra L. III. c. 7. §. 9.

§. XIV. 1) Sententia AVCTORIS haec esse videtur, emtorem contractui emtionis stare, etsi is, ex consensu alias obliget, non teneri si detexerit, rem non esse venditoris, ita vt merce etiam tradita & pretio soluto a contractu resilire possit.

2) Et restitutio fiat ante litem a rei domino motam. H.

§. XV. * Vt Theologi quidam statuunt, praecipientes, eiusmodi res ad Episcopum deferri, vt ille vendat, & redactum pretium pauperibus distribuat. Quorum scrupulum mores Flandriae non recepisse scribit Nicol. BVRGVNDVS Tractat. L. II. ad Consuet. Flandr. n. 1. Videtur ea sententia fluxisse ex *Auth. Omnes peregrini. C. Commun. de success.* quae tamen non loquitur de repertis, sed de bonis peregrini demortui, cuius heres non adparet. H.

§. XVI. 1) Vid. nota (1.) ad Lib. III. c. 7. §. 6.

2) Vid. *L. 7. §. 1. L. 8. D. Quod met. caus.* H.

3) Quales iudices a PHILONE Dissertat. de iudice vocantur ἡμιμόχθηροι, δικαιάδικοι *semiprobi, iniuste iusti, qui poenas legibus constitutas in nocentes decernunt; non autem gratis secundum eos pronunciant, secundum quos pronunciare necesse est, sed venalem & mercenariam sententiam proferunt.* Add. AVGVSTINVS Ep. 54. AVCTOR infra L. V. c. 1. §. 5. H.

4) Ad quem locum conferendus Io. CLERICVS.

SAMVE-

SAMVELIS PVFENDORFII
DE
IVRE NATVRAE
ET
GENTIVM
LIBER QVINTVS.

CAPVT I.

DE PRETIO.

POSTQVAM res proprietati subiectae disparis erant naturae, nec eundem vsum humanis necessitatibus praebebant; & vero frequenter contingebat, vt aut eadem res ad plures inciperet pertinere, cuius partes sibi non per omnia forent similes, aut diuersae res naturae * mutuo essent transferendae; inde necessum erat conuentione homi-

4P 2 num

§. * Dominium inter homines, quales nunc sunt, Commercia sequuntur, quae fieri nequeunt sine pretio, quo rerum quae in iis fit permutatio maximopere indiget. Quare recte ICti veteres originem commerciorum ad Ius Gentium secundarium retulere, quod vsu exigente & humanis necessitatibus gentes humanae sibi constituerunt, de quo diximus ad Lib. IV. c. 3. §. 23. nota 4. *Et hoc iure gentium . . . . dominia distincta*, inquit Hermogenianus in L. 5. D. de I. & I. *agris termini positi aedificia collocata*, COMMERCIVM, *emptiones venditiones, locationes conductiones, obligationes institutae: Exceptis quibusdam, quae [a] iure ciuili introducta sunt.*

num rebus imponi aliquam affectionem, secundum quam res disparis naturae inuicem comparari atque exaequari possent. Cum autem res inuicem comparentur, & exaequentur ratione quantitatum; quippe cum aequalitas sit quantitatum coincidentia: igitur de quantitate rerum, & actionum, in quantum hae in vita humana sunt vtiles, eiusdemque fundamentis, & communi Mensura iam erit dispiciendum.

§. II. DEPREHENDIMVS ergo in vita communi res inuicem dici aequales, non solum quod coincidant secundum tres dimensiones, sed & alio quodam respectu. Sic enim dignitates, operae, merces, aequales inuicem aut inaequales dicuntur alio intuitu, quam ab coincidentiam dimensionum. Inde necessum est dari aliquam quantitatem praeter physicam & mathematicam, circa quam solam hactenus Philosophi videntur soliciti fuisse. Id quod clarius adparebit, si attendamus, quantitatis vniuersim sumtae rationem formalem consistere non in extensione substantiae, sed vt ita dicam, in aestimatiuitate; seu ideo primo res dicuntur quantae, quatenus aestimari possunt, & consequenter inter se comparari, vtrum aequales sint, an inaequales. Cum autem res aestimari queant non solum secundum substantiam suam physicam, sed etiam secundum considerationem quandam moralem [1]; consequitur, praeter quantitatem physicam dari etiam quantitatem moralem, secundum quam scilicet res aestimantur moraliter. Quanquam etiam ipsa quantitas physica facit ad aestimationem rerum eiusdem naturae & bonitatis, exempli gratia, magnus adamas caeteris paribus est pretiosior paruo; non tamen eadem semper attenditur circa aestimationem rerum diuersae speciei, aut bonitatis. Sic non semper canis maior est pretiosior minore, nec magna massa plumbi minore massa auri. Caeterum quomodo moraliter aestimentur personae secundum existimationem, & actiones morales secundum vim producendi meritum & demeritum, suo loco dicitur [2]. Heic agendum proprie de quantitate morali rerum, & actionum, quatenus aliquem vsum in vita communi intelliguntur obtinere, atque inuicem comparantur, quo in commercium venire aptae sint. Ea quantitas rerum & actionum vocatur *pretium*. Quod est quantitas moralis, seu valor rerum & actionum in commercium venientium, secundum quam illae inuicem comparari solent.

§. III. DIVIDI pretium potest in *vulgare* & *eminens* *. Illud spectatur in rebus, & actionibus, seu operis, in commercium venientibus, quatenus vsum

§. II. 1) Vid. supra L. I. c. 1. §. 22.
2) L. VIII. c. 4. H.

§. III. * Mihi ita libet *pretium* partiri, quod sit vel *vulgare*, vel *singulare*; & hoc vel *singulorum hominum*, vel *ciuitatum*, seu eorum, qui summam rerum in ciuitatibus tenent. *Vulgare* dependet a communi hominum aestimatione, & latitudinem habet pro ratione circumstantiarum. De quo §. 4. 5. 6. 9. 10. *Singulare singulorum hominum* dicitur pretium affectionis, quia aestimatio fit ex priuato cuiusque affectu, de quo §. 7. *Singulare ciuitatum* iterum est vel *speciale*, quod vocatur legitimum, quia per legem seu decretum superiorum determinatur, & consistit ἐν στιγμῇ siue in puncto, ita vt quantocunque excessu iniustitia committatur, de quo §. 8. vel *generale* per numum, quod AVCTOR eminens vocat, de quo §. 11. 12. 13. 14. 15. 16. H.

§. IV. 1) Quae aptitudo ad vsum caussa pretii tantum generalis est: quicquid enim nullius vsus est, nullius quoque pretii haberi solet. Enimuero vnde est, quod rebus quibusdam maximi vsus pretium omne deficit? Ecce enim aqua vtilissima est, & tamen argento

vſum aliquem & delectationem hominibus afferunt. Hoc autem ſpectatur in numo, & quicquid eius vicem gerit, quatenus omnium rerum & operarum, pretia virtualiter continere, & communem earundem menſuram praebere intelligitur.

§. IV. Ad vulgaris pretii naturam recte percipiendam cumprimis facit diſtinctim conſideraſſe tum eius *fundamentum* in ſe, tum quare idem intendatur, vel remittatur. Fundamentum pretii in ſe eſt aptitudo rei vel actionis, qua aliquid mediate aut immediate conferre poteſt ad vitae humanae neceſſitates, aut ad eandem commodiorem & iucundiorem reddendam [1]. Inde frequens eſt in vulgari ſermone, vt res inutiles vocentur nullius pretii; ſicut & homines, inutilia terrae pondera, nullius pretii ſolemus dicere. Sic in fabula gallus margaritam inuentam pro ſe quidem nullius pretii ducebat, quod ſibi inutilis foret. Grotivs L. II. c. 12. §. 14. ait, *menſura eius, quod res quaeque valeat, maxime naturalis eſt indigentia.* Vbi ſi iſte ſenſus eſt, quod fundamentum pretii in ſe ſit indigentia, ſeu quod ideo res aliqua ab hominibus aeſtimetur, quia eadem indigent; id in vniuerſum verum non eſt. Nam hac ratione detraheretur pretium rebus ſuperfluae voluptati inſeruientibus, quibus tamen luxuria mortalium immenſa ſaepe pretia fecit. Indigere autem non niſi illis rebus dicimur, quibus citra graue incommodum carere nequimus. Vid. Matth. IX, 12. Quod ſi autem ſenſus ſit, ad intenſionem pretii facere indigentiam emtoris, fatemur quidem, ita vulgo fieri; ſed quod ea menſura pretii naturalis ſit, vt quo quis maiore indigentia premitur, eo amplius pretium ab ipſo recte extorqueatur, id nemo cordatus admiſerit [2]. Neque facit ad rem locus Aristotelis Nicom. L. V. c. 8. [3]. a Grotio adductus. Nam χρεία illa, ſiue *indigentia*, ἡ πάντα συνέχει, *quae omnia commercia quaſi continet* & alit, non eſt vnicum fundamentum pretii, ſed permutationis ſiue commerciorum. Si enim homines nulla re indigerent, aut alia' non magis quam ſua, nulla eſſent commercia, nulla permutatio; ſed quiſque ſua retineret, iisdemque frueretur. Sic enim expreſſe Aristoteles dicto loco: Ὅτι δ' ἡ χρεία συνέχει ὥσπερ ἕν τι ὄν, δηλοῖ, ὅτι ἂν μὴ ἐν χρείᾳ ὦσιν ἀλλήλων, ἢ ἀμφότεροι, ἢ ἕτερος οὐκ ἀλλάττονται. *Indigentiam vero quaſi rem vnam quandam eſſe, quae contineat, illud declarat; quod cum mutua ope non indiguerint, vel vterque vel alter, permutationem non faciunt.* Quo facit quoque illud Eivsdem Polit. I. c. 6. (9.) *Eſt permutatio in omnibus, coepta quidem ab initio ex eo, quod eſt ſecundum naturam, quod alii plura*

4P 3

argento non emitur, vt ipſe Avctor infra obſeruat. Aptitudini ad vſum *raritatem* proinde adiici neceſſe eſt, ex qua naſcatur comparandi difficultas. Igitur quo res quaeuis 1. vtilior, 2. rarior eſt, eo magis pretium eius intenditur, neque hic quicquam profecerit vtilitas ſine raritate, vel raritas ſine vtilitate. Ipſa aqua multorum nummorum eſſe incipit quando rara eſt, veluti in obſidionibus & locis aridis. Similiter raritas in aptitudine imaginaria pretium augere poteſt rei alias communis. Nam ſi aqua frigore ſtipata aeſtatem vincere didicerit, ingenioſa eam gula vt vino miſceatur, redigit ad pretium.

2) Boxhornivs de Statu foederati Belgii c. 25. §. 37. cum notaſſet, merces ex Belgio aduectas adeo nullius eſſe pretii, mercesque Indicas adeo pretioſas, vt plerisque in locis merx Belgarum, quae pretio florenorum, exempli gratia, quinque conſtat, redimatur merce Indica centum pluriumque florenorum; addit: *id certum argumentum eſſe, pretium rebus non naturam, ſed vniuscuiusque populi aliam atque aliam libidinem poſuiſſe.* H.

3) Δεῖ ἄρα ἑνί τινι πάντα μετρεῖσθαι . . . τοῦτο δ' ἐστὶ τῇ μὲν ἀληθείᾳ ἡ χρεία, ἡ πάντα συνέχει.

plura quam opus sit, alii pauciora habeant homines. Quoad enim ipsis sufficeret, necessarium erat permutationem facere.

§. V. Observandvm tamen est, dari quasdam res vitae humanae vtilissimas, quibus nullum pretium intelligitur impositum, vel quia dominio sunt & debent esse vacuae, vel quia a commerciis humanis sunt sepositae, vel denique quia in commerciis nunquam aliter quam appendix alterius rei considerantur. Cum etiam lex multas actiones extra commercium remouerit, eadem opera pretium iisdem detraxisse intelligitur. Sic cum superiores partes aëris, aether, ac coelestia corpora vastusque Oceanus a dominio humano sint exemta, nemo recte iisdem pretium tribuerit, vtut maxima inde in vitam humanam redundet vtilitas. Sic eo ipso dum leges Romanae a commerciis excluserunt res sacras [1] & religiosas [2], pretium iisdem detraxerunt; vtut alias multis earum ad pretium constituendum intrinsece nihil desit. Sic liberi capitis ideo nullum est pretium [3], quia contradictionem implicat, esse liberum, & esse in commercio, quamprimum enim aliquis venalis redditur, liber esse desinit. Inde & hoc intuitu libertas dicitur res inaestimabilis; non ideo solum, quia commoda eius tanta sunt, vt omnem aestimationem excedere videantur. Quo loco tamen notandum, quod tradit Philo Iudaeus de Specialibus legibus [pag. 774. Ed. Paris.] *Eorum, qui non solum bona sua, partemue horum, sed & seipsos deuouerunt, pretia constituta sunt, non iuxta formam aut proceritatem, aut aliud simile, sed pro annorum numero, ratione tantum sexus aetatisque habita. Praefinit enim lex ab anno XX. ad LX. viri pretium CC. argenteos solidos, mulieris vero CXX. a quinto autem aetatis anno ad XX. masculi LXXX. foeminae XL. ab infantia vsque quinquennium, masculi XX. foeminae XII. Eorum vero qui sexagesimum vitae annum excesserunt, senis LX. anus XL. solidos. Cur autem pariter omnes eiusdem aetatis, & omnes eiusdem sexus aestimati sint, tres causae afferuntur valde idoneae. Vna, quia par & similis est votorum dignitas, siue magnates siue humiles voueant. Altera vero, quia haut aequum videbatur, vota facientes aestimari eisdem conditionibus, quibus mancipia venalia. In illis enim spectatur pulcritudo & bona habitudo corporis, vilescentibus, si ista defuerint. Tertia causa est praecipua, quia apud nos imparitas honoratur, apud Deum paritas.* Multis quoque rebus ideo pretium censetur deesse, quatenus separatim teneri nequeunt, quae tamen eius rei, cui accedunt, pretium insigniter augent; sicut earundem defectus, aut eaedem prauis qualitatibus affectae idem non parum minuunt [4]. Sic aprico solis lumini, liquido & puro aëri, amoenae faciei terrae, quatenus oculos duntaxat pascit, vento, vmbrae & similibus rebus in se & seorsim non est pretium, cum mortales talibus sine vsu terrae frui non possint. Ast eadem quantum momenti habeant circa pretium regionum, fundorum, ac praediorum, nemo non nouit. Plinivs N. H. L. XII. c. 1. de platano: *Iam ad tributarium etiam pertinens solum, vt gentes vectigal & pro vmbra pendant.* Sic in Belgio

§. V. 1) Cui exclusioni pia fraus ansam dedisse videtur. Conf. Thomasivs de bonorum secularisatorum natura §. 2. & seqq.

2) Quo nomine Sepulchra veniebant, dicata Diis Manibus. *Locum autem religiosum vnusquisque faciebat, dum mortuum inferebat in locum suum.* §. 8. & 9. Inst. de R. D. Tit. Pand. de Religiosis & sumptibus funerum.

3) Liberi capitis quatenus in statu naturali consideratur. Quo minus enim in statu ciuitatis ius regendi

Belgio ab iis, qui molas alatas exercent, annuum tributum exigitur [5] pro vento publico, vti praetexitur. Vnde obiter patet, quomodo decidenda fuerit illa controuersia, ab Demosthene olim iudicibus exposita, de vmbra asini. Scilicet non poterat prohibere conductor asini, quo minus dominus asini eo se abiiceret, quo vmbra bestiae cadebat. Sed conductor statim vmbram poterat eripere, asino in alium locum acto [6]. Denique quas actiones leges diuinae aut humanae vel gratis exercere praecipiunt, vel omnino obire vetant, adeoque extra commercium ponunt, iis nullum per homines pretium recte constitui posse, nec ob pretium eas inuicem exerceri debere adparet. Quo ex genere sunt actiones illae sacrae, queis effectus aliquis supernaturalis ex instituto diuino est assignatus; puta, remissio peccatorum per absolutionem sacerdotalem, adplicatio beneficiorum spiritualium per exhibitionem sacramentorum, & similia; quae si quis pro pretio alteri praestet, simoniam committere dicitur. Et numo talia metiri impium & irreuerens in diuinum Numen habetur. Vid. Actor. IIX, 20. Quo pertinent & illi; qui officiis sacris indignos accepta pecunia praeficiunt: cum talia in dignissimos gratis conferri par foret. Add. decretum GRATIANI caus. 1. quaest. 1. 2. 3. Sic nec praemia ac testimonia virtutis ac eruditionis immerentibus pro pecunia tribuenda; non solum quia ista hoc modo euilescunt, sed & quia saepe ambitiosum ob titulum tales muneribus publicis admouentur, magno cum reipublicae detrimento. Et sane erubescendum est ordini literario, alicubi talem sibi licentiam heic sumere nonnullos, qualem ioco exprimebat Fabius Beneuoglientes ICtus, apud Ianum Nicium ERYTHRAEVM Pinacotheca II. c. 29. qui cum iret, vt non-neminem Doctorem faceret, forte in via in asinum incidit, qui diducto rictu speciem quandam ridentis efficiebat. In quem inruens; *quid rides*, inquit *inepte? Te quoque possumus, si numi veniant, in numerum atque ordinem Doctorum impellere.* Sed nimirum *Secum habet ingenium, qui cum libet Accipe dicit.* OVIDIVS de Arte [Amandi L. II. Eleg. 10. vers. 27. & seqq.] Aliter Chinenses, de quorum examinibus & promotionibus, vid. NEVHOF. in generali Descript. Sinae c. 3. Huc facit illud PLINII N. H. L. XVI. c. 4. *Coronae ciuicae militum virtutis insigne clarissimum: iampridem vero & clementiae Imperatorum, postquam ciuilium bellorum profano meritum coepit videri ciuem non occidere. O mores aeternos, qui tanta opera honore solo donauerint, & cum reliquas coronas auro commendarent, salutem ciuium in pretio esse noluerint, clara professione, seruari quidem hominem nefas esse lucri causa.* Sic Iudex, quam gratis administrare debet iustitiam, pretio non recte potest vendere. OVIDIVS Amorum L. I. El. 10. [vers. 37. & seqq.]

Non bene condictu vendunt periuria testes:
Non bene selecti iudicis arca patet.
Turpe reos empta miseros defendere lingua.
Quod faciat magnas turpe tribunal opes.

Turpe

regendi liberum hominem sit in commercio, nihil vetat. V. GROTIVS L. I. de I. B. & P. c. 3. §. 12. & in not. Conf. infra L. VII. c. 6. §. 16. Commoda etiam quae proficiscuntur a libero homine, ad aequum modum aestimari posse, supra ostendimus L. III. c. 1. §. 7. 8. H.

4) Vid. supra L. IV. c. 5. §. 2.

5) V. Not. supra ad L. IV. c. 5. §. 2. H.

6) Vid. PLVTARCHVS in X. Oratoribus pag. 848. T. II. Ed. Wechel. & SCHOLIASTES ARISTOPHANIS ad Vesp. vers. 191.

Turpe tori reditu census augere paternos,
Et faciem lucro prostituisse suam.

PLVTARCHVS Romulo [pag. 25. A. B.] vbi de officio patronorum aduersus clientes agit, addit: Τὸ λαμβάνειν χρήματα τοὺς δυνατοὺς παρὰ τῶν ταπεινοτέρων, αἰσχρὸν ἐνομίσθη καὶ ἀγενές. *Mercedem accipere potentiores ab humilioribus turpe habitum, & sordidum.* Ex quo fonte post lex Cincia profluxit. SENECA Hercule furente, [vers. 172. & seqq.] *Hic clamosi rabiosi fori Iurgia vendens improbus, iras Et verba locat.* Conf. QVINTILIANVS Inst. Orat. L. XII. c. 9. Sic in legibus Romanis indignum iudicatur numario pretio aestimare Philosophiam, & ciuilem sapientiam. Vid. *L. 1. §. 4. 5. D. de Extraordin. cognit.* [7] & GROTIVS in Flor. sparf. ad h. l. Add. QVINTILIANVS Inst. Or. L. XII. c. 7. vbi disputat, an eloquentiae debeat esse pretium. *Pleraque hoc ipso*, inter alia dicit, *possunt videri vilia, quod pretium habent.* Sic non recte operam suam pretio locat tollendo homini sicarius aut veneficus; stylum & eruditionem suam, qui mendacia in aliorum fraudem disseminat; fidem suam, qui periuriis aliorum iniustas causas subleuatum, aut iustas subuersum it, & huius farinae alii.

§. VI. CAVSAE autem, cur vnius & eiusdem rei pretium intendatur, vel remittatur, adeoque vna res alteri praeferatur, licet haec aequalem aut maiorem vsum in vita humana videatur obtinere, sunt variae. Heic enim vsque adeo necessitas rei, aut nobilitas vsus primas semper non tenent, vt potius ea vilissima esse cernamus, quibus vita humana minime carere potest; ideo, quod non sine singulari Dei prouidentia vberem eorum prouentum natura effundat. VITRVVIVS de Architect. L. VIII. praefat: *Diuina mens, quae proprie necessaria essent gentibus, non constituit difficilia & cara, vti sunt margaritae, aurum, argentum, caeteraque, quae nec corpus, nec natura desiderat: sed sine quibus mortalium vita non potest esse tuta, effudit ad manum parata per omnem mundum.* Ergo ad intentionem pretii inprimis facit raritas [1], quam vltro procurare inter arcana mercaturae a nonnullis habetur. STRABO L. XVII. [pag. 799. Ed. Parif. 1151. Ed. Amst.] de Aegyptiis: *Non permittunt biblum multis in locis nasci: quo fit, vt penuriae pretium imponentes, prouentum quidem augeant, communem vero vsum atque commoditatem violent.* Sic Hollandi in multis partibus Indiae arbores caryophyllorum & nucum myristicarum extirpant, prohibendae aromatum istorum nimiae copiae. Raritas porro non parum commendatur, vbi ex locis longe remotis res afferuntur. PLATO Euthydemo: [pag. 211. C. Edit. Wechel.] Τὸ σπάνιον τίμιον, τὸ δὲ ὕδωρ εὐωνότατον, ἄριστον ὄν. *Quod rarum, id pretiosum, aqua autem vilissimo pretio emitur, cum sit optima.* Sextus EMPIRICVS

7) *An & Philosophi Professorum numero sint? & non putem - - - quia hoc primum profiteri eos oportet, mercenariam operam spernere. Proinde ne Iuris quidem Ciuilis Professoribus ius dicent: est quidem res sanctissima ciuilis sapientia, sed quae pretio nummario non sit aestimanda nec dehonestanda*, L. 1. §. 4. 5. D. de Extraord. cognit. Addimus, Poëtas quoque nulla immunitatis, praerogatiua iuuari in *L. 3. C. de Profess. & med.* cuius rei caussas vestigat CLERICVS T. I. Parrhasianorum pag. 51. & seq.

§. VI. 1) XENOPHON libro de Prouentibus: *Quod si quis dixerit, aurum nihilo esse minus vtile quam argentum, huic non magnopere repugnabo. Illud tamen scio, quod etiam aurum, si magna eius esse copia videatur, minoris soleat esse existi-*

RICVS Pyrrhon. hypotyp. L. I. c. 14. Τὰ μὲν σπάνια τίμια εἶναι δοκεῖ· τὰ δὲ σύντροφα ἡμῖν καὶ εὔπορα οὐδαμῶς. *Quae rara sunt, habentur in pretio: at ea inter quae viuimus, & ea quae sunt in medio posita, nequaquam. Nam si aquam raro reperiri imaginemur, quanto ea pretiosior esse nobis videatur omnibus, quae in pretio habemus? aut si imaginemur multum auri temere humi iacere proiectum perinde atque lapides, cui adeo pretiosum ipsum fore existimabimus, aut a quo tam solicite inclusum & asseruatum iri?* MAMERTINVS Paneg. Iulian. [c. 11. num. 3. Ed. Cellar.] *Quaesitissimae dapes non gustu, sed difficultatibus aestimantur.* Addatur PLINIVS L. VII. c. 12. de duobus pueris, altero in Asia, in Gallia altero nato, mira similitudine: quos mango ideo supra omnem taxationem iudicauit; & Antonius non aliud in censu suo magis ex fortuna sua ducebat. Scilicet ambitio mortalium praecipue aestimat, quae cum paucis est habitura communia; & contra eidem vile est, quicquid intra cuiusuis supellectilem cernitur. Imo & saepe peruersis mortalium ideo aliqua res magni aestimatur, quod istius vsus sit vetitus, interdicto curiositatem hominum irritante. Inde recte perstringuntur LVCIANO in Nigrino [pag. 38. 39. Ed. Amst. T. I.] illi, *qui media etiam hyeme opplentur rosis, raritatemque illarum & intempestiuum amant: Illud autem, quod suo tempore & secundum naturam fit, pro vili & abiecto fastidiunt.* Sicut & alias hominibus nihil fere pro bono habetur, in quo non sit possessori aliquid praecipui & eximii prae eo, quod possident caeteri, aut cuius se nomine non possit prae caeteris efferre. Quam ob causam etiam honores cumprimis raritate commendantur. Vid. Cornelius NEPOS Miltiade. c. 6. CICERO de Inuent. L. II. [c. 39.] *Praemia virtutis & officii sancta & casta esse oportet: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Quae enim rara & ardua sunt, ea ex praemio pulcra & iucunda hominibus videntur.* Etsi hoc ipsum reuera sit ex prauitate & malignitate ingenii humani, solida bona ex raritate aut copia possidentium aestimare; quippe cum possessio boni mei per hoc non reddatur deterior, quod & alii idem possident, nec praestantior, licet alii eo careant. Sicut, verbi gratia, valetudo mea non eo minoris est, quod & alii valeant, aut maioris, quod alii aegrotent. Sic cognitio veri non minoris est, quod & alii eam obtineant; nec sapientiae pretium in se accrescit, quod alii stulti sint. Vnde qui in eo se iactat, quod alii bono, quo ipse gaudet, careant, reuera alienis malis videtur gaudere. Contra cui bonum suum minoris est, quia id alii quoque habent, inuidia erga istos tangitur. Sed nimirum, vti in multis aliis, ita & heic a recta ratione communis hominum inclinatio abit. Vid. Numerorum XI, 28. 29. Marci IX, 38. 39. Inde ambitiosa hominum luxuria multis rebus, queis facillime vita humana carere poterat, enormia

existimationis, & argentum reddat pretiosius. LVCILIVS apud Nonium:

Sicuti cum primus ficos propalam recentes
Protulit, & pretio ingenti dat primitus paucas.

CHRYSIPPVS *libro, de his, quae ipsa per se expetenda non sunt,* aquam Athenis vilem esse ob copiam scripsit, & mendicorum cibum: in aliis vero ciuitatibus, quanquam deteriorem in admiratione summa esse pretio maximo; *Sicuti gallinas Adriaticas*, inquit, *quamuis deteriores, heic alere solicite studet: Adriatici contra nostras ad se curant aduehendas.* SENECA III. de Benefic. 3. *Quicquid domi est, vile est.* H.

enormia pretia imposuit [2]. Quod aliqui ideo factum putant, vt posset aliquis magnarum & enormium diuitiarum esse vsus. Cui ignota sunt immania pretia vnionum, quorum *dos omnis in candore, magnitudine, leuore, pondere, haut promtis rebus, in tantum, vt nulli duo reperiantur indiscreti.* De quibus itidem PLINIVS L. IX. c. 35. *Principium culmenque omnium rerum pretii margaritae tenent. Eae cum Romae in frequentem, & promiscuum vsum venissent, Alexandria in ditionem redacta, nec multum ante Syllana tempora ibi coepissent, tantopere post fuere frequentatae, vt etiam pauperes foeminae istas affectauerint, dictitantes, lictorum foeminis in publico esse vnionem.* Gemmarum *aliquas extra pretia vlla, taxationemque opum humanarum arbitrantur,* vt habet IDEM L. XXXVII. Prooem. & L. XXXII. cap. 2. *Quantum apud nos Indicis margaritis pretium est, tantum apud Indos in coralio. Namque ista persuasione gentium constant.* Add. IDEM L. IX. c. 17. in fin. c. 34. L. X. c. 29. L. XII. c. 14. 17. 19. L. XIII. 15. L. XXXVII. c. 4. IDEM L. VI. c. 17. de Serico: *Tam multiplici opere, tam longinquo Orbe petitur, vt in publico matrona transluceat.* Quin stultitia hominum in eo praeclarum quid esse autumat, si res quaepiam magno constiterit [3]. LAMPRIDIVS de Heliogabalo: [c. 29. in fine.] *Amabat sibi pretia maiora dici earum rerum, quae mensae parabantur, orexin conuiuio hanc esse asserens.* IVVENAL. Sat. XI. [vers. 16.] *Magis illa iuuant, quae pluris emuntur.* CVRTIVS L. VIII. c. 9. *Aestimantur purgamenta aestuantis freti pretio, quod libido constituit.* SENECA Consolat. ad Heluiam c. 11. *antiquis nominibus artificum argentum nobile, aes paucorum insania pretiosum.* Hodie succino apud nos modicum, in Oriente ingens pretium. De tulipis memorat Ianus Nicius [4] ERYTHRAEVS Pinacot. III. c. 17. in vita Ioannis Barclaii, qui earum fuerat studiosissimus; eas ante triginta abhinc annos (dum ista scriberet,) in summis Alpibus sine cultu, honoreque iacuisse; inde in vrbem allatas; ob nouitatem tantum illis ab hominum cupiditate pretium statim accessisse, vt bulbi earum quidam singuli centenis numis aureis, & amplius venierint. Post tamen cum se multiplicassent, ita earundem pretia concidisse, vt vix vilius quid illis haberetur. Add. IDEM loco dicto c. 24. Scilicet in talibus, *qui est modus cupiditatis, idem est & aestimationis. Ac difficile est finem facere pretio, nisi libidini feceris.* CICERO L. IV. [c. 7.] in Verrem. Referendum quoque huc illud PLINII L. XXXIII. Prooem. *Murrhina & crystallina ex eadem terra effodimus, quibus pretium faceret ipsa fragilitas. Hoc argumentum opum, haec vera luxuriae gloria existimata est, habere quod possit statim perire.* SENECA de Beneficiis L. VII. c. 9. *Video crystallina, quorum accendit fragilitas pretium. Omnium enim rerum voluptas apud imperitos ipso, quo fugari debet, periculo crescit.* Et est sane inter stoliditates gentis humanae non minima, quam quondam *miratus est Philosophus Ariston, quod eos, superuacua qui possident, potius ducant beatos, quam illos, qui abundant necessariis & vtilibus,*

2) Nicol. BVRGVNDVS L. III. Histor. Belgic. ad A. 1565. loquutus de Christi statua, Antonii Helmontii opere: *Huius*, inquit, *nobilissimam artem etiam in reliquiis colimus, atque infra pecuniam voluptas taxauit. Quippe harum rerum pretia, non ex ementium commodo, sed pro cuiusque voluptate aut curiositate extenduntur.* H.

3) *Etenim qui modus est in his rebus cupiditatis, idem est aestimationis. Difficile est enim fidem facere pretio, nisi libidini fecerit.* CICERO in Verrem L. IV. c. 7. Quam propter cupiditatem eunuchus artifex in *L. 3. princ. C. Comm. de legatis,* Aureos LXX. Medicus autem LX. tantum valet.

vtilibus, vti eſt apud PLVTARCHVM in Catone Maiore. [pag. 346. E. Edit. Wechel.] Et recte STRABO L. II. [pag. 127. Ed. Pariſ. 189. C. Ed. Amſtel.] de lapillis, qui tanto pretio petuntur: *Eorum inopibus nihilo deteriorem, quam abundantibus eſſe vitam.* Vnde & recte inter ſtolidas vulgi opiniones refertur, res aeſtimare vel ex nouitate, vel ex raritate, vel ex difficultate, vel ex peregrinitate, nî eaedem bonitate & vtilitate commendentur. Vid. CHARRON de la Sageſſe L. I. c. 39. n. 11. & L. II. c. 10. n. 2. Facit quoque huc illud AGATHARCHIDIS de mari rubro. c. 49. de Alilaeis & Caſandrinis, copioſam auro regionem incolentibus. *Cum triplo aere aurum commutant: & pro ferro duplum reddunt, & argentum auri decuplum valet. Modus enim aeſtimationis comparatur ad rationem abundantiae & raritatis. Quibus in rebus tota hominum vita non tam ad naturam rei, quam vſus neceſſitatem reſpicit.* Res vero quotidiani vſus, & quae potiſſimum ſpectant victum, amictum, & arma, praecipuam pretii ſui intenſionem nanciſcuntur, quando raritas earundem coniungitur cum neceſſitate; vti ſolet fieri in annonae caritate, & in obſidionibus aut lentis nauigationibus, vbi fames ſitisque quouis pretio deliniri, vitaque ſeruari poſtulat. QVINTILIANVS Declam. 12. *In magna inopia quicquid emi poteſt vile eſt.* PLINIVS N. H. L. VIII. c. 57. memorat, *veniſſe murem CC. numis, Caſilinum obſidente Annibale, eumque qui vendidit, fame interiiſſe, emtorem vixiſſe.* Pretia rerum artificialium praeter raritatem quam maxime ſolent intendi ex ſubtilitate & elegantia artis, quam prae ſe ferunt [5]. Circa quam aeſtimandum adeo rudis fuit L. Mummius, *vt, capta Corintho, cum maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac ſtatuas in Italiam portandas locaret, iuberet praedici conducentibus, ſi eas perdidiſſent nouas eos reddituros;* apud Vellei. PATERCVLVM L. I. c. 13. Nonnullis multum opinionis accedit a fama artificis. Nonnulla propter prioris poſſeſſoris praeſtantiam magni fiunt. Sicuti LVCIANVS aduerſus indoctum [p. 386. T. II. Ed. Amſtel.] memorat, aliquem Epicteti lychnum fictilem trecentis denariis mercatum eſſe, *ſperans, futurum ſcilicet, vt ſi noctu ad iſtam lucernam legiſſet, mox Epicteti ſapientiam ſomniaret.* Sic apud Peruuianos quondam vrbis Cuſco tanta erat dignatio, vt etiam ſemina, quae prope eandem prouenerant, maioris aeſtimarentur, quam quae alibi enata erant, vtut de caetero bonitate non praecellerent. Garcilaſſus de la VEGA Comment. Reg. L. III. c. 20. Facit & huc operis difficultas, artificum aut operariorum frequentia, & raritas, & ſimilia. CICERO Bruto: [c. 73.] *Athenienſium plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quam Mineruae ſignum ex ebore pulcerrimum: tamen ego me Phidiam eſſe mallem, quam vel optimum fabrum tignarium. Quare non quantum quisque poſſit, ſed quanti quisque ſit, ponderandum eſt, praeſertim cum pauci pingere egregie poſſint, aut fingere: operarii autem aut baiuli deeſſe non poſſint.* Sic Nicias talento emiſſe ſeruum dicitur, qui argentifodinis praeeſſet.

4) De immani earum pretio in Belgio eiusque cauſis plura habet MVNTINGIVS Libro de Plantis, Belgice ſcripto, & extat in BARLAEI L. III. Elegiar. carmen in Barbari floris, quem Tulipam vocant, variam fortunam, quod ita finit:

Excidit e pretio flos barbarus, excidit auro,
Qui ſtolida diues conditione fuit. H.

5) Imo res artificiales, in quibus ſubtilitas & elegantia ingenii ſuſcipiendae ſint, vel ſic raris adnumerantur, ideoque hae qualitates non bene ab Auctore raritati opponuntur. Vid. THOMASIVS de Pretio affectionis. c. I. §. 11.

Apud XENOPHONTEM Memor. L. II. [pag. 435. in fine Ed. H. Steph. c. 5. num. 2. Ed. Ox.] Operarum denique & actionum pretia intendit earundem difficultas, dexteritas, vtilitas, neceſſitas, agentium raritas, eminentia ſeu dignitas, libertas actionem intermittendi, & ſi quae ſunt alia. Huc ſpectat & illud ARISTOTELIS. Polit. I. c. 7. (11.) Ἐισὶ δὲ τεχνικώταται μὲν τῶν ἐργασιῶν, ὅπου ἐλάχιστον τύχης· βαναυσόταται δὲ, ἐν αἷς τὰ σώματα λωβῶνται μάλιστα. δουλικώταται δὲ, ὅπου τοῦ σώματος πλεῖσται χρήσεις. ἀγενέσταται δὲ, ὅπου ἐλάχιστον προσδεῖ ἀρετῆς. *Sunt operationes illae artificioſiſſimae, in quibus minimum fortunae eſt: illae ſordidiſſimae, in quibus maxime inquinantur corpora: illae ſeruiliſſimae, in quibus corporis eſt vſus plurimum: illae vero ignobiliſſimae, in quibus minimum requiritur virtutis.* IDEM L. VIII. Polit c. 2. *Vile autem exercitium putandum, & ars & diſciplina, quaecunque corpus, aut animum, aut mentem liberi hominis ad opera & vſum virtutis inutilem reddunt.* Ad aeſtimationem autem operae plurimum conditio artis facit. Circa nobiliores tamen operas obſeruandum quoque illud SENECAE de Benefic. L. VI. c. 15. *Quaedam pluris ſunt, quam emuntur. Emis a medico rem inaeſtimabilem, vitam, ac valetudinem bonam: a bonarum artium praeceptore ſtudia liberalia & animi cultum. Itaque his non rei pretium, ſed operae ſoluitur, quod deſeruiunt, quod a rebus ſuis auocati nobis vacant, mercedem non meriti, ſed occupationis ſuae ferunt.* Add. QVINTILIANVS Inſt. Or. L. XII. c. 7.

§. VII. SED & illud contingere ſolet, vt certae quaedam res non communiter, ſed a ſingulis magni aeſtimentur, ex peculiari aliquo affectu: id quod vocari ſolet pretium affectionis. Quo pertinet dictum cuiuſdam Arabis, quod refert LEO Africanus L. III. *Quicquid charum, quamuis carum, ſi pulcrum, carum non eſt: neque nimio conſtitiſſe dicendum eſt, quod animo arridet.* LIBANIVS Declam. 41. Δωρεὰ πᾶσα τῇ τοῦ λαμβάνοντος ἡδονῇ κρίνεται. *Omne donum pro accipientis voluptate aeſtimatur.* Atque hoc inprimis circa animantia euenit ex quadam quaſi familiaritate [1], aut quia genio noſtro ſeſe aliquomodo adplicare norunt; aut quia eorum ope magnum malum effugimus; aut quia inſignis euentus monumentum ſunt. Multas res quoque auctor, abs quo in nos ſunt translatae, commendat, vt nolimus pro pluribus rebus, eiusdem caetera bonitatis, illas permutare. CATVLLVS: [carm. 12. verſ. 11. 12. 13.] *Mihi linteum remitte; quod me non mouet aeſtimatione, Verum eſt* μνημόσυνον *mei ſodalis.* OVIDIVS Epiſt. Heroid. XVI. [I. verſ. 71. 72.] *Acceptiſſima ſemper Munera ſunt, auctor quae pretioſa facit.* Multi quoque res magni aeſtimant, quia a magnis illas aeſtimari vident, quibus praecipue ipſi placere volunt. Sic

§. VII. 1) Hunc locum praeeunte Cl. BARBEYRACO, reſtituimus ex Offic. H. & C. L. I. c. 14. §. 4.

2) *Si ſeruum meum occidiſti, non adfectiones aeſtimandas eſſe pretio (veluti ſi filium tuum naturalem quis occiderit, quem tu magno emptum velles) ſed quanti omnibus valeret.* Sextus quoque Pedius ait, *pretia rerum non ex adfectione nec vtilitate ſingulorum, ſed communiter fingi*, L. 33. D. ad Legem Aquiliam. THOMASIVS de Pretio adfectionis c. 3. §. 12. 13.

3) Si quis inuitus vendere cogatur, regulariter tale pretium conſtituendum, quale a tertio haberi poteſt, vulgo exiſtimant. Vid. TIRAQVELLVS de Retract. lignag. §. 1. gloſſ. 18. n. 4. & in

Sic ſaepe certo cibi aut veſtimenti generi pretium accedit, quod Rex eo delectetur. Vbi tamen aliqui obſeruant, in emtione venditione non debere pretium rei intendi ex affectu [2] emtoris: niſi aliae cauſae pretium intendentes concurrant [3]. Sicuti nec pretium affectionis leges Romanae attendi volunt in reſtitutione damni, ſine dolo malo dati [4]. Vid. *L. 63. ad D. L. Aquil.* Etſi mercatoribus non infrequens ſit, ex affectu & inclinatione emturientium pretium augere. Sic DIODORVS Siculus L. V. c. 26. *Multi ex Italia negotiatores pro familiari ſibi auaritia temulentiam Gallorum in quaeſtum ſuum vertunt. Hi vinum ad eos deuehunt, & inaeſtimabile inde pretium reportant. Pro cado enim vini puerum recipiunt, potu miniſtrum permutantes.* IDEM dicto loco c. 17. a Balearibus vnam foeminam quaternis viris aeſtimatam refert, ob procliuitatem in Venerem. Poteſt tamen pretium intendi ex affectu venditoris; modo hunc emtori ſignificet. Nam in emtoris gratiam deſiderium rei ſibi perdilectae concoquere eſt vtique aliquid aeſtimabile. Add. *L. 62. §. 1. L. 63. D. ad L. Falcidiam.* Aliquando denique pretia rerum aut operarum inſigniter augentur [5] ex vitio quodam animi; puta ex vana gloria, crudelitate & aliis. Quanti capita hoſtium veteribus Gallis aeſtimata ſint, vid. apud DIODORVM Siculum L. V. c. 29. & STRABONEM L. IV. [pag. 136. 198. init. Ed. Pariſ. 302. in fin. Ed. Amſt.]

§. VIII. ET iſthaec quidem in vniuerſum pretia rerum intendere ſolent; vt iisdem contraria eadem remittunt. Enimuero in pretiis rerum ſingularium heic & nunc determinandis, & ad iuſtam quantitatem redigendis alia quoque conſiderari ſolent. Et initio quidem obſeruandum, inter eos, qui in naturali libertate viuunt [1], cuique licere rei ſuae pretium pro lubitu ſtatuere, quippe cum in eo ſtatu quilibet ſuarum rerum atque actionum ſummus ſit moderator. Nam ſi vel maxime alius rei meae tunc pretium vellet ponere, penes me tamen erit eiusdem aeſtimationem admittere vel reiicere, adeoque reuera ipſe eius rei ero aeſtimator. Ac licet rei meae pretium forte infinitum ponam, nemo tamen ſuper eo queri poteſt, cum nullius interſit, quantas mihi ipſi diuitias fingam; ac aliis, quibus id pretium nimium videtur, nihil facilius ſit, quam rem mihi meam relinquere. Ergo ſi quis vtique rem meam velit habere, neceſſum eſt, vt quantum mihi pretium fuerit viſum afferat. Sicut contra, ſi ego meas merces extrudere velim, oportet vt accipiam, quantum emtori faſtidioſo dare placuerit. Igitur non niſi tunc iuſta querendi cauſa datur, quando quis per inhumanitatem aut ex odio inuidiaque indigenti res, quibus abundat, vel plane vendere recuſat, vel non niſi duriſſimis conditionibus

in praefat. de Retract. conuent. FRANTZKIVS L. III. Reſol. 2. n. 62. H.

4) V. ſupra L. III. c. 1. §. 11. L. VIII. §. final. cum leg. ſeq. D. Rerum amotar. H.

5) Affectum quoque ciet, ſi res meae ſit vicina, ex iunctione commoditatem aut ornamentum allatura. Hinc votum illud apud HORATIVM II. Satyr. 6.

- - O ſi angulus ille
Proximus accedat, qui nunc denormat agellum.

PLINIVS ep. 19. *Solicitat primum ipſa pulcritudo iungendi: deinde quod non minus vtile quam voluptuoſum, poſſe vtraque eadem opera, eodem viatico inuiſere, ſub eodem procuratore ac pene iisdem actoribus habere.* H.

§. VIII. 1) Vid. quae dicemus infra ad cap. 3. §. 9. H.

bus vendere vult. Ex quibus consequitur, in statu naturali quarumuis rerum pretia ex conuentione contrahentium definiri; nec contra morem commerciorum peccasse quenquam argui, si, modo inhumanitas in egenos absit, occasione data lucro suo non defuerit. Vid. Genes. XLI, 49. XLVII, 13. seqq. Enimvero in ciuitatibus pretia duplici modo definiuntur; vno modo per decretum superiorum, seu per legem; altero modo per communem hominum aestimationem & iudicium, accedente consensu eorum, qui inter se contrahunt. Prius aliqui solent vocare pretium legitimum, alterum commune seu naturale. Pretium legitimum regulariter cum iustitia & aequitate praesumitur congruere, nisi manifeste contrarium adpareat. Nam interdum & heic supina ignorantia, saepius odium aut gratia aduersus ementes aut vendentes, aliaue corruptio, vel etiam proprii amor lucri interuenire possunt. Consistit porro pretium legitimum fere in στιγμῇ siue in puncto, nec latitudinem habet, sed quantulocunque excessu iniustitia committitur. Et quidem, vti frequentius fit, quando in gratiam emtorum illud taxatur, venditori non licet vltra quid exigere [2]; emtori tamen cum venditoris consensu minus licebit dare, dummodo saltem infimum gradum in pretio naturali attingat. Et venditori licebit minus accipere, modo id non tendat in fraudem aliorum mercatorum. Quod si autem idem sit taxatum in gratiam venditoris [3], tunc emtor non poterit recte vrgere venditorem ad minus accipiendum: etsi hic, vbi velit, minus possit accipere, cum cuiuis commodis suis renunciare liceat. Potest tamen venditor recte plus accipere, modo non excedat summum gradum in pretio naturali. Quanquam frequentius videatur, vt operae in gratiam eorum, qui easdem locant, taxentur, quam merces in gratiam venditorum. Quo loco tamen obseruandum, alicubi subtiliori modo caueri, ne certarum rerum pretia nimis intendantur. Sicuti in ciuitatibus Graeciae receptum erat [4], vt venditores piscium non sedere deberent, sed stare; vt illi standi taedio, lassitudineque confecti, quam recentissimos, & pretio aequo venderent.

§. IX. Ast pretium commune, quod per leges non est taxatum, habet aliquam latitudinem, intra quam plus minusue possit exigi & dari. De isthoc pretio intelligendus est Seneca de Benefic. L. VI. c. 15. *Quid interest quanti sit, cum de pretio inter ementem & vendentem conuenerit; Pretium cuiusque rei pro tempore est. Cum bene ista laudaueris, tanti sunt, quanto pluris venire non possunt.* Et L. 63. D. ad L. Falcidiam. *Pretia rerum non ex affectu, nec vtilitate singulorum, sed communiter funguntur*, id est, tanti sunt, quanti omnibus valerent. Conf. *L. 33. D. ad L. Aquiliam.* Huc etiam facit locus Aristotelis Nicom. IX. 1. *Quibusdam locis leges sunt, ne de voluntariis commerciis iudicia fiant; eo quod oporteat cum eo, qui credidit, ita dissoluere, quemadmodum societatem iniit. Iustus enim*

2) Quoniam propter publicam vtilitatem tale pretium constitui solet, H.

3) Vti fit in emtione annuorum redituum. Nam qui annuos reditus constituunt, hoc plerumque faciunt in summa necessitate. H.

4) Eam legem Stratonicum, quo nemo post Solonis tempora legum auctor exstiterit prudentior, tulisse scribit Alexis Comicus Lebete:

Νυνὶ δὲ καινὸν εἰσφέρει νομὸν τινὰ
Χρυσοῦν· τὸ μὴ πωλεῖν ἔτι καθημένους
Τοὺς ἰχθυοπώλας, διὰ τέλους δ' ἑστηκότας.
Et nunc rogationem sciuit aureum,
Ne desidentes in foro piscarii
Obsonia vendant, totum sed stantes diem. H.

enim esse putat, vt cui permissum est, is statuat, quam qui permisit. Nam plerunque non aequi aestimant qui habent, & qui habere volunt: sua enim singulis, & quae dant digna multo pretio videntur. Sed retributio tamen tanta sit, quantam statuerunt illi, qui acceperunt. Oportet autem fortasse non tanti aestimare, quanti apparet alicui, cum habet; sed quanti aestimabat, antequam haberet. Caeterum propter dictam latitudinem tres quasi gradus communis pretii vulgo faciunt; infimum seu pium, mediocre seu moderatum, & summum seu rigorosum. Intra quam latitudinem si subsistatur, carius aut vilius res aliqua emi vendique potest. Quanta autem sit illa latitudo, ita accurate in vniuersum definiri non potest. Neque quidquam expeditius dixeris, quam illud esse iustum pretium, quod communiter solent dare illi, qui & mercium & fori sunt satis gnari. Quo referre possis illud VARRONIS de Ling. Latina L. IV. *Pretium est, quod aestimationis emtionisque causa constituitur: dictum a peritis, quod hi solum possunt facere recte id.* Quamuis eam deriuationem SALMASIVS de Vsuris irrideat.

§. X. CAETERVM in communi illo pretio definiendo solet haberi ratio laborum & expensarum, quas mercatores faciunt in mercibus adportandis & tractandis [1]. Nam hoc praecipuum est fundamentum, quare mercator carius possit merces vendere, quam emerat. Intelligendi autem sunt isti sumtus de iis duntaxat, qui communiter solent fieri: casus extraordinarii huc nihil facere iudicantur. Vnde non audietur mercator, si ideo maioris velit aestimare suas merces, quod dum illas aduehit, ipse crus fregerit, aut graui morbo conflictatus sit; aut quod partem earum naufragio, aut furtis amiserit; nisi simul hoc casu raritas mercium prouenerit. Multo minus, si istas quoque impensas emtoribus velit imputare, quas ipse superflue, & praeter leges prudentiae mercatoriae fecit. Omnino autem abs mercatoribus aestimari potest, quod ipsi tempus, cogitationes, & curas occupant in mercibus conquirendis, seruandis, aut distrahendis. Item quod famulorum operas conducere necessum habeant. Et valde inhumanum foret, simulque opprimendae hominum industriae idoneum, ex negotiatione, aut quouis alio vitae genere non plus alicui lucri velle concedere, quam quantum ad parce ac duriter tolerandas ipsius necessitates sufficit. In aestimationem quoque venire potest difficultas, longitudo, ac periculositas itineris; item diuersus pecuniae & mercium valor in diuersis locis. Praeterea solet variari communis valor ex modo emendi aut vendendi. Qui enim vendunt merces minutatim, seu per mensuras minutiores, largiusculum possunt exigere pretium, quam qui magna in copia easdem simul distrahunt. Nam istis maior molestia adhibetur; & lucrosius est simul ingentes pecuniae summas accipere, quam minutatim modicas summas colligere. Sed & constat, quam subitas & frequentes mutationes forum recipiat ex copia aut paucitate ementium, pecuniae,

§. X. 1) AVGVSTINVS ad Psalm. LXX. *Sed ait ipse mercator: affero ex longinquo merces; mercedem laboris mei, vnde viuam, peto: dignus est enim mercenarius mercede sua. Possunt etiam esse quaedam rei accidentia aestimabilia, ob quae res supra aut infra commune periculum ematur vendaturue, puta, ob damnum consequens, lucrum cessans, affectum peculiarem, aut si in alterius gratiam res vendatur ematurue, alioquin non emenda aut vendenda; quae ipsa accedentia, ei, cum quo agitur, indicanda sunt. Eius quoque damni aut lucri cessantis ratio haberi potest, quod ex pretii solutione dilata, aut antiquata nascitur.* H.

niae, & mercium. Nam paucitas ementium & pecuniae, ex cauſa particulari emergens, & mercium abundantia pretium minuit. TACITVS A. VI. [c. 17. num. 4. Ed. Rycquii,] *copiam vendendi ſecuta vilitate.* Contra emturientium & pecuniae copia, & mercium raritas earundem pretia intendit. Vid. SOCRATES Hiſt. Eccleſ. L. III. c. 15. ab initio. [Intenditur [2] quoque pretium, vbi venditor vltro rogatur, alias non venditurus.] Sic quoque ad pretium minuendum facit, ſi venditor eas vltro rogando emtoribus offerat, ſeu quando merx quaerit emtorem. Praeſertim vbi obſeruatur regula illa oeconomica Catonis Maioris, quam refert PLVTARCHVS in ipſius vita: [pag. 338.] in fin. Ed. Wechel. T. I.] Μηδὲν εὔωνον εἶναι τῶν περιττῶν, ἀλλ' οὗ τις οὐ δέεται, κἂν ἀσσαρίου πιπράσκηται, πολλοῦ νομίζειν. *Nihil vilis eſſe pretii, quod ſuperfluum ſit; ſed quo non indigeas, etiamſi vel aſſe veneat, carum ducere.* In prouerbium quoque abiit: *merx vltronea pudet.* Eius rei rationem hanc reddunt, quia in illo modo vendendi eſt raritas emturientium; quae pretium minuit. Quo accedit, quod heic res, quae venditur, ſaepe parum ſit neceſſaria emendi, ac talis, qualem non eſſet emturus, niſi hac occaſione paruo emendi. Quin ſaepe quis non tam in ſuam, quam venditoris gratiam tali in caſu emit. Inde quoque eſt, quod in auctionibus, & quando res ſub haſta veneunt, ſaepe longe minoris addicantur res, quam quanti alias erant [3]. Scilicet quia iſte vendendi modus hanc legem habet, vt res addicatur plurimi licitanti. Etſi quandoque etiam feruor & aemulatio licitantium ſupra commune pretium adſcendat; quia & alias copia emturientium pretium intendere ſolet. Denique & in commune pretium poteſt imputari damnum conſequens, aut lucrum ceſſans, quod venditori per iſtam venditionem conciliatur; idque cumprimis, quando emtor vltro ſe offert. Nam ſtultum foret rem meam alienare, niſi tali conditione, vt ſaltem ipſe nullum inde damnum ſentiam. Maxime autem poteſt & ſolet imputari illud lucrum ceſſans, aut creſcens, quod ex pretii ſolutione dilata aut anticipata naſcitur. Nam ſane & dies eſt pars pretii [4] & plus eſt ſtatim aliquid dare, quam poſt interuallum [5], quippe cum interim ex iſto pretio aliud lucrum poſſit comparari. Vid. MARTIALIS L. VI. Ep. 30. Hinc POLYBIVS in Excerptis Peireſcianis maximopere extollit liberalitatem Scipionis iunioris, quod quam ſororibus dotis nomine debebat pecuniam, annua bima trima die ſoluendam, ſtatim ſoluerit, & quidem Romae, *qua in vrbe nemo quidquam alteri ſponte de ſuo donat*, & vbi *ne vnum quidem talentum ante praeſtitutum diem quisquam ſoluat.* Τοιαύτη τίς ἐστι καὶ τηλικαύτη παρὰ πάντας ἅμα μὲν ἀκρίβεια περὶ τὸ διαφέρον, ἅμα δὲ λυσιτέλεια περὶ τὸν χρόνον· *Tantam vnusquisque diligentiam in pecunia, vtilitatem in tempore collocat.* Add. GROTIVS L. II. c. 12. §. 14. Addendum & hoc, quod Themiſtocles, fundum vendens, praeconem indicare iuſſerit: *Commodum eius eſſe vicinum* [6]. PLVTARCHVS Apopht.

2) Adiecit hanc periodum Cl. BARBEYRACVS ſupplementi ergo ex Offic. hom. & ciu. L. I. c. 15. §. 6.

3) Vid. infra c. 5. §. 6.

4) Vid. *L. 4. §. 6. & L. 15. in fine D. de in Diem addict.* CLAVDIANVS:

- - - *Omne futurum
Deſpicitur, ſuadentque ſui praeſentia fructum.* H.

5) *Nam dies ſolutionis, ſicuti ſumma, pars eſt ſtipulationis*, L. 1. §. 2. D. de Edendo, L. 4. §. 6. L. 15. in fine D. de in Diem addict.

6) Ex

Apopht. [Lacon. p. 185. D. T. II.] SADVS Rofar. Perfic. c. IV. *Aedes, quae tui inftar,* (nequam Iudaeum fignificat,) *habent vicinum, decem drachmas argenti adulterini valent. Aft ifta fpe animus eft erigendus, Te quondam defuncto mille drachmis eas aeftimatum iri.* Ergo pretium fundi intendit bonus vicinus [7]. Praefertim ficubi obtineat mos Spartanorum, de quo eft apud EVNDEM Inftitutis Laconicis. [p. 238. E. Edit. Wechel.] *Vicinorum feruis, itemque canibus & equis, nifi domini vfu eorum indigerent, vti licebat, tanquam propriis. Sed & rure, fi quis aliqua re opus haberet, aperto vicini penu inde neceffaria auferebat, penuque obfignatum relinquebat.* Sed & rara, ac non parum ex crudelitate trahens caufa augendi pretia mancipiorum refertur a IVSTINO L. XI. c. 4. *Thebanorum captiuorum pretium non ex ementium commodo, fed ex inimicorum odio extenditur.*

§. XI. ENIMVERO poftquam pleraeque gentes a primaeua fimplicitate defciuere, facile fuit deprehenfum, folum illud vulgare pretium non fufficere expediendis negotiis hominum, & commerciis quotidie magis increbrefcentibus. Nam & fola permutatione commercia conftabant, & operae aliorum aliter locari, quam mutua opera, aut re tradita non poterant. Atqui poftquam tam multarum rerum indigentiam noftrae nobis cupiditates fecerunt, dum non contenti domi natis bonis, terrarum alio calentium fole deliciis inhiamus; haut fane cuiuis in procliui fuit eiusmodi res poffidere, quas alter fuis, a nobis defideratis, mutare vellet; aut quae alterius rebus aequiualerent. Et in ciuitatibus cultis, vbi ciues variis ftatibus diftinguuntur, complura hominum genera dari neceffum eft, quae fi fimplex illa rerum & operarum permutatio vigeat, vitam omnino non tueri, aut aegre admodum queant. Sicuti conftat, ab operofiore vitae cultu alienas effe gentes, quae numi vfum ignorant. Vid. Auger. BVSBEQVIVS Epift. 3. vbi de Colchorum moribus * agit, add. *L. 1. princ. D. de Contrah. emtione.* Inde fuauiter fomniat MAXIMVS TYRIVS Differt. 36. quando ait: *Ac cibos quidem potumque & amictum, reliquaque corpori neceffaria homines aeris inter fe ferrique commutatione comparant; & quae maiora habentur, auro argentoque. Vitio quidem illorum: fine vllo enim metallorum vfu gratis inter fe communicare poterant, menfura omnium aequiffima: vt is, qui re aliqua egeat, quo neceffitati fuae confulat, rem a poffidente mutuetur: is, qui eadem abundet, ea lege dimittat, vt ab eo viciffim expectet, quae reddi fine reprehenfione poffunt.*

§. XII. HINC vifum fuit plerisque gentibus, queis amplior vitae cultura arridebat, conuentione quadam pretium aliquod *eminens* certae rei imponere, ad quod caeterarum rerum pretia vulgaria menfurarentur, & in quo eadem

6) Ex quo exemplo Themiftoclis adparet, interna etiam rei qualitate pretium eius intendi poffe, quod latius exfequitur Cl. BARBEYRACVS in nota 5. ad h. §. *parat.* Adde etiam tempora belli vel pacis, quae magnum faepe momentum habent ad intendenda vel minuenda rerum pretia. H.

7) COLVMELLA L. I. de Re ruftica c. 3. dementem vocat, *qui nequam vicinum fuis numis*

§. XI. * Adde & de aliis populis GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 12. §. 3. in not. H.

dem eminenter continerentur [1]. Adeo vt interueniente illa quis quamlibet rem venalem ſibi comparare, & quaeuis commercia atque contractus commode poſſet exercere. Quam in rem ita diſſerit ARISTOTELES Nicom. V. c. 8. cum indigentia induxiſſet rerum permutationem, praeſentem quidem indigentiam vtcunque ſimplici rerum permutatione potuiſſe expleri. Sed quia ignoramus, quid & quantum in futurum ſimus deſideraturi; igitur vt certi eſſe in anteceſſum poſſemus, nobis deinceps quoque facultatem fore res, quibus opus ſit futurum, comparandi, νόμισμα ſeu numum fuiſſe introductum; qui eſt quaſi ἐγγυητὴς, ſponſor ſeu fideiuſſor, cuique adeo hominum conuentione ea vis impoſita, vt vbi quis eum adferret, pro eodem quaeuis venalia poſſet accipere. (Ὑπὲρ τῆς μελλούσης ἀλλαγῆς, εἰ νῦν μηδὲν δεῖται, ὅτι ἔσται, ἐὰν δεηθῇ, τὸ νόμισμα οἷον ἐγγυητής ἐστιν ἡμῖν. δεῖ γὰρ τοῦτο φέροντι εἶναι λαβεῖν.) Hinc IDEM Nicom. IX. 1. Πεπόρισται κοινὸν μέτρον τὸ νόμισμα. πρὸς τοῦτο δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ τούτῳ μετρεῖται. *Communis menſura numus comparatus eſt, ad quem omnia referuntur, quoque menſurantur omnia.* IDEM Polit. L. c. 6. (9.) *Cum a remotioribus quaereretur auxilium, importando illa, quibus indigebant, & exportando illa, quibus abundabant, neceſſario numi introductus eſt vſus. Non enim faciliter deferri poſſunt ſingula ad vitam neceſſaria. Quare ad permutationes faciendas tale quid compoſuerunt inter ſe dare & accipere, quod vtilium quidpiam exſiſtens, haberet vſum commutandi facilem ad vitam: ceu ferrum, & argentum, & ſi quid aliud tale, primo ſimpliciter definitum quantitate & pondere, poſtmodum vero etiam ſigno impreſſum, quo a menſura liberi eſſent. Nam ſignum poſitum eſt ad quantitatem demonſtrandam* [2]. IDEM Nicom. V. c. 8. *Omnia ea, quorum eſt permutatio, comparabilia eſſe quodam modo debent, ob quod numus in vſum venit, qui quodam modo medium* (μέτρον) *efficitur; metitur enim omnia. Indigentiae loco ex pacto quaſi ſubſtituitur numus; vnde etiam* νόμισμα *adpellatur, eo quod non natura, ſed* νόμῳ, *id eſt, inſtituto & lege conſtet; in nobisque ſit eum mutare atque inutilem reddere. Pretio cuncta aeſtimata eſſe oportet, ita enim ſemper erit permutatio: at ſi ea fuerit, ſocietas* (κοινωνία) *quoque ſit neceſſe. Numus igitur, vtpote medium, commenſurabiles inter ſe efficit res, atque ita adaequat. Neque enim vlla eſſe ſocietas poteſt, niſi ſit permutatio; neque permutatio, niſi ſit aequalitas; neque aequalitas, niſi etiam commenſuratio ſit.* Huc quoque facit locus EIVSDEM Magnorum Moral. L. I. c. 34. *Quoniam aedificator ſuo opere plura meretur, quam eo quod ſutor praeſtat; difficile quoque erat, vt aedificator cum*

§. XII. 1) Qua in re conuentione nulla opus fuit, quum ſimplex conſenſus & inſequuta propter vtilitatem imitatio & inde nata conſuetudo ſolae ſuffecerint. Erudite de nummo ſignato & primis eius inuentoribus egit Cl. WACHTERVS Archaeologiae nummariae c. 4. qui primum nummum ſignatum eſſe cenſet a Phidone, Argiuorum Rege, anno ante C. N. DCCCXCV; alterum a Lycurgo, Spartanorum Legislatore, tertium ab Alyatte, Rege Lydorum. Laudati Phidonis nummum, quem in Cimeliarchio Berolinenſi inuenerat, primus delineauit & publicauit BEYERVS Theſ. Brandenb. Gr. Numiſm. p. 279. ſed quem ſuppoſitis accenſent SPERLINGIVS de numis non cuſis p. 11. & SPANHEMIVS de Vſu & praeſtant. Numiſm. T. I. p. 19. 20. Edit. Londin. Sed quibus obuiam iuit Io. Carolus SCHOTTVS in Diſquiſitione antiquaria de numo Phidonis.

2) Conf. Iac. PERIZONIVS de Aere graui §. 11. p. 6. ſequ.

3) Ἐπεὶ δὲ ὁ οἰκοδόμος πλείονος ἄξιον ποιεῖ τὸ αὑτοῦ ἔργον ἢ ὁ σκυτεύς, καὶ ἦν ἔργον ἀντικαταλλάττεσθαι καὶ τῷ σκυτεῖ πρὸς τὸν οἰκοδόμον, ἀνθ' ὑποδημάτων δ' οὐκ ἦν οἰκίαν λαβεῖν. ἐνταῦθα ἤδη ἐνόμισαν ταῦτα πάντα ὠνητά. καί τι ἀργύριον προσαγορεύσαντες νόμισμα, τούτῳ χρῆσθαι, καὶ πρὸς τὴν ἀξίαν ἕκαστον διδόντας τὴν ἄλλαξιν ποιεῖσθαι παρ' ἀλλήλων, καὶ τούτῳ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν συνέχειν.

cum sutore faceret permutationem: neque enim pro calceis par fuerit domum capere. Hinc iam instituerunt, quo haec omnia venalia sint, argento vti, quod nomisma vocant: vt pro aestimatione & pretio cuiuslibet fiat inter ipsos inuicem contrahentes permutatio, quae ciuilem communicationem contineat [3]. IDEM Rhetor. L. II. c. 16. Ὁ πλοῦτος οἷον τιμή τίς ἐστι τῆς ἀξίας τῶν ἄλλων. διὸ φαίνεται πάντα ὤνια εἶναι αὐτοῦ. *Pecunia est quasi aestimatio valoris aliarum rerum. Vnde omnia ipsi venalia videntur* [4].

§. XIII. PORRO eum in finem plerisque gentibus commodissimum fuit visum adhibere metalla nobiliora, & non ita frequentia, puta aurum, (cui quare princeps tribuatur locus, docet PLINIVS N. H. L. XXXIII. c. 3. circa finem [1],) argentum & aes. Nam vti nemo fideiussorem accipit, nisi virum spectatae fidei, & locupletem, in vili autem homine parum cautionis putatur: ita pro re vbique occurrente, puta, pro manipulo terrae aut arenae, nemo rem suam erat permutaturus, quae ipsi magno labore aut industria fuerat comparata. Ergo numum constare oportebat ex materia, quae & ad custodiam esset habilis, & in quam propter raritatem multarum rerum pretia velut constipari possent. Adde, quod substantiam habeant valde compactam metalla, sic vt vsu non facile deterantur, & in minutas comminui particulas idonea sint. Quod vtrumque ad rem, in commerciis hominum communis mensurae vicem obituram, valde opportunum est. Cum tamen istud munus pecuniae competat non ex necessitate aliqua naturae, sed ex hominum impositione & conuentione (add. PHILOSTRATVS in Vita Apollonii Thyanaei L. II. c. 3.) alias quoque materias per necessitatem aut vltro posse adhiberi, & quandoque adhibitas constat. Sic corium, charta, aut simile quid, certo signo impressum, numi vicem non semel subiit in magnis necessitatibus; quae tamen hisce depulsis ordinariis numis iterum permutata sunt. Vid. POLYAENVS Strateg. L. III. [c. 10. num. 1. vbi conferatur Maasuicius,] de Timotheo & Demetrio. SENECA de Beneficiis L. V. c. 14. in fine. Sic loco pecuniae certo genere conchularum maritimarum vtuntur incolae regni Congo & Tombutto in Africa [2], (teste LEONE Africano L. VII.) & multi populi Americae septentrionalis; certo genere granorum alborum & nigrorum Apalachitae, populus Floridae, de quo vid. ROCHEFORT. Descript. Antillarum Part. II. c. 8. n. 8. Incolas prouinciae Caniclu massulis salis loco monetae minutae vti, refert M. Paulus VE-

4R 2 NETVS

4) Originem pretii satis bene detegit PAVLLVS in L. 1. D. de Contrah. empt. *Origo*, inquit, *emendi, vendendique a permutationibus coepit. Olim enim non ita erat nummus: neque aliud* merx *aliud* pretium *vocabatur: sed vnusquisque secundum necessitatem temporum, ac rerum vtilibus inutilia permutabat, quando plerumque euenit, vt quod alteri superest, alteri desit. Sed quia non semper nec facile concurrebat, vt, cum tu haberes, quod ego desiderarem, inuicem haberem, quod tu accipere velles, electa materia est, cui rei publica ac perpetua aestimatio difficultatibus permutationum, aequalitate quantitatis subueniret: eaque materia forma publica percussa, vsum dominiumque non tam ex substantia praebet, quam ex quantitate; nec vltra* merx vtrumque, sed *alterum* pretium *vocatur.* Quem locum erudite exponit DVARENVS Disp. anniu. L. 6.

§. XIII. 1) Scilicet auro datus est Principatus non ob pondus aut colorem, sed quia non aliud metallum laxius dilatatur aut numerosius diuiditur; nullum vsu minus deteritur, aut rubiginem sentit minus, vni rerum quoque igne nihil deperit.

2) Dousam, cum Hesperidum insulas omnemque Africam Oceano adiacentem legeret, pecuniam e conchis mirabundum inspexisse, memorat H. GROTIVS L. VIII. Hist. Belgic. ad A. 1599. H.

NETVS L. II. c. 38. Idem in regno Abyssinorum fit, teste Franc. ALVAREZ[3]. c. 46. Quamquam eiusmodi res ad minuta duntaxat commercia expedienda idoneae sint. Sic in regno Siam grandior moneta est ex argento puro, ac minoris monetae loco vtuntur certo genere conchularum. vid. Iod. SCHOVTEN in Descript. regni Siam. Add. POLYDORVS VIRGIL. de Inuentor. rer. L. II. c. 20. ALEXAND. NEAPOLIT. L. IV. c. 15. BVDAEVS ad L. I. de Contrah. emtione. Vbi & hoc obiter monendum, Congenses inter metalla praestantissimum iudicasse ferrum; aurum, & argentum vilius duxisse: quod haec exiguo sint vsui, ex illo autem vtilissima ad vitae culturam instrumenta fieri queant. Apud Aethiopes quoque omnium rarissimum & pretiosissimum fuisse aes, refert HERODOTVS Thalia. Et sane si vsum pecuniae remoueas, facilius genus humanum auro & argento, quam ferro caruerit[4]. Sic GARCILASSVS Comment. regii L. I. 11. memorat: Peruuianos in magna felicitatis parte habuisse, quod Europaei ferrea instrumenta ipsis attulissent; ac vnus ex primoribus eius gentis non poterat forfices, per Hispanos importatas, satis admirari, dicens: si Hispani nihil aliud fecissent, quam vt nouaculas, forfices, pectines, & specula ipsis attulerint, hoc sufficere posse ad se obligandos, vt istis vicissim omne suum aurum & argentum vltro traderent. Nam antea capillos sibi cultris, e silice factis, secabant, non sine ingenti dolore. Iidem aurum, argentum & gemmas regibus offerebant, tanquam dona, non tanquam tributum. IDEM ibid. L. V. c. 7. Add. Th. MORI Vtopia L. II. Sed & in certa Arabiae regione aes ac ferrum aequali pondere auri permutatum fuisse, quod hoc metalli genere incolae abundarint, illo caruerint; refert DIODORVS Siculus L. III. c. 45. add. STRABO L. XVI. [pag. 778. Ed. Paris. 1124. A. Ed. Amstel. Almelou.] Apud LVCIANVM in Charonte eo nomine ferrum auro pretiosius asseritur, quod hoc per illud defendatur. Et PLINIVS N. H. L. XXXIV. c. 14. Caeterum metalla quondam adpendi moris erat[5]. Vid. PLINIVS L. XXXIII. c. 3. Vnde etiam adhuc multas apud gentes vocabula ponderum in re numaria deprehenduntur. Sed cum hic modus incommodior videretur, inde passim receptum, vt cuiusque reipublicae Principes certae quantitatis numos, publica nota insignitos, cuderent, ex qua eorum valor constaret. Et exinde

Concisum argentum in titulos faciesque minutas.

IVVENALIS Sat. 14. [v. 291.] Vbi & obiter notandum, quod de Alexandro Seuero tradit LAMPRIDIVS: [c. 39.] *Formas binarias, ternarias, & quaternarias, & denarias etiam, atque amplius vsque ad bilibres quoque & centenarias, quas Heliogabalus inuenerat, resolui praecepit, neque in vsu cuiusquam versari, atque ex eo his materiae nomen inditum est; cum diceret, plus largiendi hanc Imperatori esse*

3) Et LVDOLPHO L. IV. Histor. Aethiopic. c. 7. n. 9. & sequ. H.

4) Propter multiplices vsus, quibus vitae humanae inseruit. H.

5) AVCTOR de Regimin. Princip. L. II. c. 13. obseruauit, in partibus Teutoniae & regionibus circumstantibus, cum de loco in locum transeunt, massam auri vel argenti secum deferre, & quantum in commutationibus rerum venalium indigent, tantum vendere. H.

§. XIV. 1) Conf. B. BRANCHV Obseruat. c. 11. 12. 13. 14. & GVNDLINGIANA P. XXXI. n. 3.

esse causam, si cum multos solidos minores dare possit, dans decem vel amplius una forma, triginta & quinquaginta & centum dare cogeretur.

§. XIV. QVANQVAM autem valor auri argentique ac numorum ex impositione & conuentione hominum dependeat: penes rectores tamen ciuitatum non adeo vaga est istum valorem determinandi licentia, quin ad certas considerationes respicere debeant. Et primo quidem apud omnes, quas nouimus, gentes iam receptum, vt aes ab argento, & hoc ab auro nobilitate vinceretur; vtque argentum ad aurum certam proportionem haberet. Apud PLATONEM in Hipparcho [sub fin. p. 514. C. Edit. Wechel.] est: Ἐάν τις χρυσίου σταθμὸν ἥμισυ ἀναλώσας, διπλάσιον λάβῃ ἀργύριον, ἀντὶ δωδεκαστασίου διστάσιον αὐτῷ καθίσταται τὸ χρυσίον. *Si quis dimidiam auri libram erogans, duplum reportet argenti, pro duodecuplo duplum solummodo capit.* In foedere Romanorum cum Aetolis concessum est hisce, vt pro decem minis argenti vnam auri darent, apud POLYBIVM Excerpt. legat. XXVIII. c. 5. Add. BODINVS de Republ. L. VI. c. 3. p. m. 1071. seqq. Deinde pecunia est instituta non solum ad commodius expedienda commercia inter ciues, sed & inter hos atque exteros. Igitur rector ciuitatis, si numis suis enorme pretium posuerit, eos ad commercia suorum ciuium cum exteris reddet inutiles [1]. Nam circa ciues inuicem locum habet illud ARRIANI Epict. L. III. c. 3. *Caesaris numum nec argentario, nec hortulano adprobare licet, sed ostenso eo, siue nolit, siue velit, mercem suam tradere necesse est.* Vbi vero in numis metalli quantitatem & bonitatem rite non temperat, saltem vt exterorum, quibuscum nobis commercium, moneta non sint inferiores, commercia ciuium cum exteris valde sufflaminabit, non nisi permutatione mercium iisdem relicta. Per quam solam commercia hautquidquam substinebuntur, nisi tantundem, aut plus a nobis exportetur, quam importetur, & illi ipsi, quorum mercibus non indigemus, nostris vicissim indigeant. Vid. quoque POLYBIVS L. VI. c. 47. in fine. Et quia, vbi a bonis immobilibus fuit discessum, praecipuum census fundamentum consistit in pecunia; adparet hoc valde subrui, si numis, saltem grandioribus, tantum ex ignobiliori metallo admisceatur [2], vt suam tenuitatem ipsi erubescere cogantur. Inde quod apud POLYAENVM. [L. VI. c. 47. in fine.] refert de *Leucone*, ipsum *pecuniae indigentem iussisse ciues omnes suos conferre numos, vt alia excusi forma valerent: inde iisdem signum impressisse, duplicique pretio valere vnumquemque numum iussisse, & sic ipsum dimidiam partem lucratum citra ciuium iniuriam:* id per necessitatem quidem excusari poterit [3], eadem depulsa emendandum Add. BODINVS de Rep. L. VI. c. 3. GREGORIVS THOLOSANVS Syntagm. iur. vniuersi L. XXXVI. c. 2. Ast nullum colorem admittit, quod *Zonaras* & alii de Nice-

 phoro

2) Vid. BVCHANANVS L. XII. Rer. Scotic. sub Iacobo IV. MARIANA L. XIII. de Reb. Hispanic. c. 11. de temporibus Regis Alfonsi in Castella. Et L. III. de Rege & Regis Instit. c. 8. vbi post insignem dissertationem subiicit: *Illud ad extremum monitos Principes velim, commercii fundamenta prima, pondera, mensuras, monetam si remp. saluam volunt, ne attingant. In specie vtilitatis praesentis fraus multiplex latet.* Confer CAMDENVM Hist. Elisabeth. ad Annum MDLX. H.

3) Plane vt illud iam olim quoque vsurpatum intendere aestimationem monetae, cum eroganda pecunia; deiicere rursus infra iustum, cum fuerit corroganda. H.

phoro Phoca memorant, qui leuiorem monetam praeter ordinariam grauiorem cudit, & quae aerario inferenda erant, in grauiore moneta exegit; ipse autem solutionem in leuiore fecit. Add. Io. MARIANA Histor. Hispan. L. XV. c. 9. Et si nonnulli legislatorum hac ratione auaritiam, luxuriam, & alia vitia exterminatum iuerint, introducta vili moneta. Apud PLVTARCHVM [in Lyc. p. 44. 45. Edit. Wechel.] Lycurgus Spartae *monetam omnem auream & argenteam antiquauit, soli ferro auctoritatem tribuit; eiusque magno ponderi & moli exiguum assignauit pretium, vt occuparet decem minarum summa amplum in aedibus armarium, & plaustrum duorum boum ad vehendum. Hoc corollario multae scelerum formae Lacedaemone sunt eiectae. Nam quis furari, quis venalis muneribus esse, quis defraudare aut rapere sustineret id, quod non posset tegi, cuius nemo possessione esset beatior, sed nec conflatum, vllum vsum praestaret. Verum aceto (vt dicitur) candentis aciem ferri restinguens, alium eius vsum resecuit, reddiditque eneruatum & inhabile.* Eadem opera extinctae artes vanae, cum nullam ibi lucrandi inuenirent occasionem. Et cum pecunia ferrea in reliqua Graecia contemneretur, inde nihil exoticarum deliciarum poterat importari. Quo ipso nerui luxuriae succidebantur. Add. IDEM in Lysandro, qui aurum & argentum iterum Spartam, & cum eo auaritiam inuexit. Sed & apud alios homines ex vsu pecuniae auaritiam creuisse constat. Quamdiu enim opes tantum consistebant in frumento, pecore, & similibus, infinitum quaerendi studium tandem sistebatur mole istarum rerum, & difficultate tractandi atque custodiendi, & quod facile corrumperentur. Sed nunc, moneta aurea & argentea inuenta, etiam milliones complecti auaritiae facile est. Sic PLATO quoque de Legibus L. V. [pag. 848. E Edit. Wechel.] vt in sua ciuitate ciues a nimio quaestu auocet, vetat, *ne quis priuatus aurum aut argentum habeat: vt pecunia, qua ciues inuicem vtuntur, a caeteris gentibus non aestimetur, sed apud ipsos solos valeat: vt ciuitas tamen numos possideat Graecis communes, si quando bella gerenda, peregrinandum, aut legati mittendi: vt peregrinantes, quos peregrinos numos domum reportant, cum ciuitatis numis commutent, & ciuituti restituant.* Memorat quoque M. Paulus VENETVS L. II. c. 21. Magnum Cham in vrbe Cambalu immensam vim pecuniae cudisse ex corticibus arboris mori, impresso signo regio, quam nulli in suo regno sub capitis poena licuerit recusare, aut aliam cudere, vel expendere. Exteros quoque in eo regno negotiaturos pro auro & argento, margaritisque & gemmis, quas adportarint, id genus monetae sibi commutasse, ac iterum discessuros iisdem numis merces coëmisse, easque exportasse. Quo pacto illum principem immensam vim auri argentique cumulasse. Persis moneta coriacea, quam quidam iniquus Rex ciuibus obtruserat, vocata fuit *Schebreua*, quasi diceres: *monetam regis arbitrio subditis obtrusam. Hinc quoque illa remansit monetae istius memoria, vt cum regis alicuius iniquitatem notare volunt, eum coriaceam monetam subditis obtrudere dicant.* G. GENTIVS ad Sadi Rosarium Persicum c. 3. Add. BVCHANANVS Hist. Scoticae L. XII. p. m. 450. Ex

§. XV. 1) Hanc enim multa mala consequuntur. V. THVANVS L. VIII. ad A. MDLI. circa extrem. L. CXXIX. Histor. ad A. MDCII. REIDANVM Lib. V. Annal. Belgic. ad A. MDLXXXVI. H. GROTIVM L. IV. Histor. Belgic. ad A. MDXCV. H.

Ex aduerso summopere commendandum Senatus Veneti in subditos studium. Cum enim immensa vis minoris monetae adulteratae irrepsisset, nec alia ratione ea lues expurgari posset, SCto demum cautum fuit, vt certo praestituto tempore qui ad aerarium deferrent, tantundem pretii argento vel auro reciperent, quam in rem ex aerario erogata sunt supra quingenta aureorum millia. Andr. MAVROCENVS Hist. Venet. L. XIV. p. 641. Obiter quoque addendum, quod refert PLINIVS N. H. L. VI. c. 22. *Regem Taprobanes Romanorum iustitiam vel maxime suspexisse, quod pares pondere denarii essent in captiua pecunia, cum diuersae imagines indicarent a pluribus factos.* Conf. SOLINVS c. 66.

§. XV. CVM autem numus sit mensura pretii aliarum rerum, facile patet, in valore numorum non debere fieri mutationem [1], nisi summa reipublicae vtilitas id suaserit; quae tamen mutatio quo modestior fuerit, eo minus rationes ciuium perturbabit. Inde PAVLVS in L. 1. D. de Contrah. emt. ad promouenda commercia dicit, materiam electam, cuius publica & *perpetua* aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subueniret. Add. MORNACIVS ad dictum locum. Est nihilominus obseruandum circa perpetuam numorum aestimationem, quod tradit GROTIVS dicto loco §. 17. *pecuniam naturaliter functionem recipere non in materia sola, neque in speciali adpellatione aut forma, sed in genere magis communi, qua scilicet comparatur ad res aut omnes, aut maxime necessarias.* Cuius loci sensus hic est: quod certus numus heic & nunc tantum valeat, certaeque rei aequipolleat; (nam haec est functio pecuniae, vt non solum vnus numus subire possit vicem numi alterius, eiusdem qualitatis & quantitatis, id quod aliae quoque res, quae fungibiles vocantur, obtinent, sed vt etiam aliarum rerum pretia eminenter contineat) id non est ex sola materia, puta, quod sit aureus vel argenteus, neque ex speciali appellatione, aut forma, puta, quod vocetur ducatus, coronatus, thalerus, florenus: aut quod certa imagine sit insignitus [2]: (in *L. 1. D. de Contrah. emt. pecunia vsum praebet non tam ex substantia quam quantitate*, item *L. 94. §. 1. D. de Solution. in pecunia non corpora cogitantur, sed quantitas:*) sed resultat illud ex comparatione eiusdem quoad raritatem & copiam cum aliis rebus, & imprimis illis, quae ad vitam maxime necessariae sunt. Tales autem sunt praecipue fundi, quippe cum ex hisce mediate aut immediate proueniant pleraque, queis mortalium vita sustinetur. Quorum & prouentus cum sint satis aequabiles, vnius anni sterilitatem alterius vbertate pensante, pretium naturale intelliguntur habere admodum stabile; ad quod fere pretia reliquarum rerum, saltem quibus luxuria aut stultitia hominum pretium non dedit, referuntur. Nam vt pretia rerum, quae ex fundis proueniunt, aut aluntur, ad ipsorum fundorum pretia in vniuersum intendantur aut minuantur, conueniens vtique est. Ergo cum hisce seculis, quando iam vbique fere gentium agri in priuatos sunt descripti, praecipuum fundamentum patrimoniorum sint fundi: par vtique est, vt valor pecuniae intendatur aut remitta-

2) Imo sententia Grotii, vt post Gronouium obseruat Cl. BARBEYRACVS in not. 2. haec est, pecuniam naturaliter functionem recipere in genere communi, quia pro omnibus aliis rebus, veluti frumento, vino, oleo expendi & accipi potest.

mittatur, prout in respectu ad fundos ista rara esse, aut copiosa deprehenditur. Nam cum in ciuitatibus gentium cultiorum duo potissimum sint genera hominum, vnum quod excolendae terrae, alterum quod variam per industriam vitae commoditatibus promouendis sese adplicat; siquidem in magna pecuniae abundantia modicum esset pretium fundis, & inde pendentibus rebus, terrae cultores pessumdari necessum foret: sin pecunia rara ingens fundis pretium, alteri hominum generi egestate laborandum. Id quod contingere videmus, quando insignis annonae prouentus, & inde vilitas exsistit, opificum autem & reliquorum, quos sua industria alit, opera in eo permanent pretio, quod annis minus fertilibus in vsu fuit. Tunc enim agricolas fundorum suorum exuberans prouentus parum iuuare deprehenditur. Atque idem incommodum premit opifices, quando in annonae caritate ipsorum opera antiquum retinent pretium. Cum ergo mediocribus annis opificum & agricolarum commercia optime inuicem comparata videantur, ac minimum querelarum inter eosdem audiatur; manifestum est, in assignando numis pretio ad fundos potissimum respiciendum; praesertim vbi regio aliqua non sola mercatura & nauigatione, sed domesticis praecipue copiis subsistit.

§. XVI. Ex qvibvs adparet, an aequum sit, verbi gratia, fundum, qui ante ducentos & amplius annos fuit taxatus C. aureis, hodie quoque non pluris taxari, caeteris paribus? An quae salaria ante totidem annos lauta sat fuerunt, hodie non sint iusto tenuiora? Heic non sufficit reposuisse, modernos aureos pondere & metalli qualitate antiquis esse pares, idemque nomen & eandem figuram gerere. Sed & illud quam maxime est considerandum, per bina iam fere secula tantam vim auri atque argenti ex Africa, & Indiis in Europam inuectam, ipsas quoque Europae mineras tam vbertim argentum fudisse, vt paulatim numorum valor insigniter decreuerit *. Sic vt Bodinvs de Rep. L. VI. c. 2. p. m. 1028. tradat: pretia rerum nunc decuplo maiora esse, quam olim fuerint, propter auri argentique copiam. Ergo ad eandem proportionem, caeteris paribus, & pretia antiqua fundorum, & salaria fuerint augenda. Add. quoque Valer. Maximvs L. IV. c. 3. §. 12. Nam ponamus, in aliqua regione commercia tantum simplici permutatione peragi, in qua parum vini, multum autem frumenti proueniat; heic sane pro exigua vini portione multum frumenti quis accipiet. Sed si contingat, excultis ibidem vineis, vinum largius prouenire, sine dubio plus vini pro eadem frumenti quantitate erit dandum, quam olim. Eodem modo, quando in vniuersum pecuniae raritas est in comparatione caeterarum rerum, multae vtique res pro exigua pecuniae summa erunt dandae. Gliscente contra pecunia pro iisdem rebus plus pecuniae fuerit soluendum. Nam materia pecuniae, cum aeque ac aliae merces secundum pretium vulgare in commercium venire possit & soleat,

§. XVI. * Pontanvs L. IX. Histor. Gelriae memorat, Arnheimenses Ducem suum Arnaldum cum coniuge & comitatu hominum CLXVI. festis epulis excepisse, quarum sumtus constiterint infra summam aureorum Arnheimensium LVII. Add. Lehmann. L. VII. Chr. Spirens. c. 84. & c. 97. H.

leat, vtique eiusdem pretii intenſionem & remiſſionem pro raritate aut abundantia recipiet. Atqui pretium vulgare metallorum neceſſario numorum pretium eminens ſequitur; cum inconueniens ſit, eandem quantitatem, verbi gratia, argenti longe diſpar habere pretium apud eosdem, ſi conſideretur vt merx, quam vbi numi vicem ſubit; adeoque eandem rem in menſuram ſui adhibitam, ſeipſam ſuperare, prout conſideratur tanquam menſuratum. Quae ratio quoque eſt, quare cum reliquarum pretia rerum fere omnia ab antiquo valore diſceſſerint ob pecuniae copiam; auro tamen atque argento idem quod olim pretium remanſit, dum, verbi gratia, vncia argenti aeque hodie, atque olim numo imperiali aeſtimatur. Nam ſi rudis quoque argenti pretium, vti aliarum rerum, foret, verbi gratia, quadruplicatum, pro vna vncia rudis argenti quatuor imperiales forent dandi. Qua ratione parum credo lucri ex cudenda moneta proueniret. Igitur accurate eſt diſtinguendum, quando pretium vnius & eiusdem rei mutatum dicitur, vtrum proprie valor rei, an valor pecuniae ſit mutatus. Prius enim contingit, quando perſiſtente eadem pecuniae copia, ipſa res abundantius aut parcius ſolito incipit exſiſtere: poſterius autem, quando perſiſtente ſolito rerum prouentu, pecunia vniuerſaliter creſcit, aut minuitur. Hinc, verbi gratia, quod in vbertate annonae modium tritici poſſim emere vno imperiali, in eiusdem caritate non niſi tribus, cauſa eſt, quod pretium tritici fuit mutatum, non pecunia. At quando fundus iam ducentos valet, qui ante ſeculum centum valebat, proprie non valor fundi, ſed pecuniae variatus eſt. De Auguſto SVETONIVS c. 42. *Inuecta vrbi Alexandrino triumpho regia gaza, tantam copiam numariae rei effecit, vt foenore deminuto plurimum* (duplum dicit OROSIVS) *agrorum pretiis acceſſerit.* Add. IOSEPHVS de Bello Iudaico L. VI. c. 32. Franc. Lopez de GOMARA Hiſt. gen. Ind. c. 117. Non eo minus tamen pecunia menſurae vicem ſubire poteſt, quae alias inſtabile quid eſſe non debet. Nam iſta mutatio in pecunia non eſt ita repentina, & quaſi praeceps, vti aliarum rerum, quas incerta tempeſtatum, aut fortuita caſuum ſaepe enormiter afficiunt. Sed tacitis velut momentis eius pretium minuitur, ita vt non decreſcere idem, ſed longo poſt tempore decreuiſſe ſentiamus. Add. Iac. GOTHOFREDI Diſſert. de mutatione & augmento monetae aureae.

CAPVT II.

DE CONTRACTIBVS, QVI PRETIA RERVM PRAESVPPONVNT, IN GENERE.

I. *Differentia inter pacta & contractus, iuxta Hobbesium:*
II. *Iuxta Interpretes iuris Romani;*
III. *Circa quorum heic tradita aliquid monetur.*
IV. *Nostra circa id discrimen sententia.*
V. *Contractus diuiduntur in μονοπλεύρους & διπλεύρους.*
VI. *Reales, consensuales, verbales, literales.*
VII. *Nominatos & innominatos:*
VIII. *Beneficos & onerosos.*
IX. *Enumeratio contractuum onerosorum.*
X. *Contractus mixti.*

CONSEQVENS est, vt videamus de contractibus, qui sine dominio rerum, earundemque pretio non intelliguntur. Vbi ab initio inquirendum in discrimen, quod esse putatur inter pacta simplicia, & contractus. HOBBESIO de Ciue c. 2. §. 9. contractus vocatur *actio duorum aut plurium mutuo sua iura transferentium.* Sed cum *in omni contractu vel vterque statim praestet id, de quo est conuentum, ita vt alter alteri nihil credat;* vel *alter praestet, alteri credatur; vel denique neuter statim praestet, sed vterque alteri fidem inuicem habeat:* prioris classis contractus solo generis nomine contentos esse iubet;

§. II. 1) Pactum *autem a pactione dicitur - - - Et est pactio duorum pluriumue in idem placitum consensus. Conuentionis verbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi transigendique caussa consentiunt, qui inter se agunt.* L. 1. §. 1. 2. 3. D. de Pactis. CVIACIVS II. Obseru. 15.

2) Rectius alii, vocabulo causae intelligunt συνάλλαγμα siue negotium, quod in ipsa conuentione continetur, propter vtilitatem suam in ciuitatem Romanam receptum. H.

3) *Non obesse tibi poterit, quod dici solet, ex pacto obligationem non nasci: tunc enim hoc iure vtimur, cum pactum* nudum *est*, L. 10. C. de Pactis. *Nam si conuentio placiti fine stetit, ex* nudo *pacto perspicis actionem iure nostro nasci non posse* L. 27. C. de Locato & Conducto. Verum exceptio tamen ex pacto simplici nascebatur, qua actio alias valida infirmaretur, vt obseruat Auctor §. sequente. *Sed quum pactum conuentum exceptionem perpetuam pariat, eadem [&] in hoc casu possunt dici, vt & ab hypotheca discedatur,* L. 5. princ. D. Quib. mod. pignus vel hypotheca soluitur. *Sed quum pactum conuentum exceptionem perpetuam pariat &c.* L. 5. princ. D. Quib. mod. pignus vel hypotheca soluitur. *Igitur* nuda *pactio obligationem non parit, sed parit exceptionem,* L. 7. §. 4. D. de Pactis. *Si paciscar* ne [pro] iudicati vel incensarum aedium agatur *hoc pactum valet - - - Nam &* de furto pacisci lex permittit. *Sed & si quis paciscatur,* ne depositi agat: *secundum,* Pomponium *valet pactum.* §. 13. 14. 15. Ibid. *Quaedam actiones per pactum ipso iure tolluntur: vt iniuriarum, item furti. De pignore Iure honorario nascitur pacto actio: tollitur autem per exceptionem, quotiens paciscor,* Ne petam L. 17. §. 1. 2. j. L. 27. §. 2. D. eod. Quod a Praetoribus videtur intro-

bet; illos autem, vbi vel alteri, vel vtrique creditur, & vbi is, cui creditur, promittit se praestiturum postea, pactorum nomine insigniendos putat. Enimuero isthaec differentia non concernit ipsam contractuum & pactorum indolem in se, sed eorundem duntaxat exsecutionem. Et a communi vsu abhorret, illam quidem, verbi gratia, emtionem, quae Graeca fide peragitur, contractum; hanc autem, vbi in praesens quidem merx praestatur, pretium autem deinceps soluendum promittitur, pactum vocare.

§. II. INTERPRETES iuris Romani in hoc fere consentiunt; quod *pacto* generis locum adsignent, illudque in vniuersum definiant consensum, vel conuentionem duorum pluriumue in idem placitum. Dein pactum diuidunt *in pactum specialiter sic dictum, & contractum.* Illud ipsis est *duorum pluriumue in idem placitum conuentio, destituta & nomine* [1] *& causa*; seu quod eodem putant recidere [2], *destituta vi intrinseca ciuiliter obligandi* [3]. Idque iterum diuidunt *in nudum*, & *non nudum:* quod posterius iterum subdiuiditur in *legitimum*, & *adiectum.* Vbi obiter monendum, cordatiores recte abstinere a vocabulo *pactorum vestitorum* [4]. Non enim quia dicitur, verbi gratia, ex nuda gratia, ex nuda beneuolentia, etiam dicendum fuerit, ex gratia vestita [5]. Vlterius tradunt: conuentiones excedere terminos nudi pacti vel secundum intrinsecam suam naturam; vel propter externam legis ciuilis confirmationem, seu extrinsecam eius adsistentiam; qua subnixae conuentiones dicantur specialiter pacta legitima. Intrinsecam porro illam naturam ex duplici ratione prouenire. Quosdam quippe generali nomine conuentionum non stare, sed transire in proprium nomen contractus [6]. Quibusdam autem, etsi nomine proprio, & peculiari forma destitutis, subesse tamen causam [7], id est, promissi implementum, seu dationem rei, vel facti praestationem. Et hos proprie vocari contractus; qui suapte vi obligationem efficacem producant, & ex quibus actionem dari iustum & aequum visum sit. Addunt tamen, nudis pactis accedere vim producendi actionem per stipulationem [8] & pacta, quae

4S 2 contra-

troductum, qui, quum Iure Ciuili soli Contractus actionem producerent, reuerentia eiusdem emollire quidem rigorem eius ausi sunt, non autem tollere.

4) Pactum vestitum sine vlla ratione & inuita iurisprudentia excogitasse Imperatores, ait Coll. Argent. *ad tit. D. de Pactis.* §. 85. Enimuero horum aures nimis delicatas esse oportet. Cur enim pacta, quae actionem producendi vim & effectum continent, vel natura sua, vel ob robur extrinsecus accedens, vestita non vocentur, ad discrimen pactionum, quae id non habent, causam equidem idoneam non video. H.

5) Imo Vestita haec pacta AZO vocat non a vestimentis, vt quidam, qui Auctori imposuerunt imperiti linguae Langobardicae putarunt, sed a *vestiendo*, hoc est, Constituendo, firmando, vt belle obseruat Gu. FORNERIVS de Feud. p. 33. Vid. SCHILTERVS Exercit. ad ff. VIII. §. 4. nota a.

6) *Veluti Venditi, Locati, Societatis, Mutui, Depositi.* [*Conuentiones*] *quae pariunt actiones, in suo nomine non stant, sed transeunt in proprium nomen contractus: vt emptio, venditio, locatio, conductio, societas, commodatum, depositum, & ceteri similes contractus*, L. 7. §. 1. D. de Pactis. Vid. infra §. 7.

7) *Sed & si in alium Contractum res non transeat, subsit tamen caussa: eleganter* Aristo Celso *respondit, esse obligationem: vt puta, dedi tibi rem, vt mihi aliam dares; dedi,* vt aliquid facias, *hoc συνάλλαγμα, id est,* contractum *esse, & hinc nasci ciuilem obligationem,* §. 2. d. l.

8) *Haec verba* [ROGAVIT TITIVS, SPOPONDIT MAEVIVS] *non tantum pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis. Ideoque ex stipulatu nascitur actio,* L. 7. §. 12. D. Eod. Vid. infra §. 5. nota 1.

contractibus bonae fidei adiiciuntur [9], de vi & natura contractuum participare [10].

§. III. ENIMVERO cum productio actionis in foro ciuili sit pactis extrinseca, nostrum autem sit, quam ex sua natura eadem vim habent explicare, igitur eam diuisionem ita presse sequi nobis heic non licet. Nam quod ius ciuile actionem in foro ciuili possit denegare, etiam conuentionibus cum causa, manifestum est [1]. Sic enim STRABO L. XV. [p. 709. Edit. Paris. 1035. Ed. Amst.] *Indi nec commissi* [2], *nec depositi iura vlla habent, nec testibus indigent, nec sigillis, sed simpliciter credunt.* Et SENECA de Benefic. L. III. c. 15. optat, ex credito nullam dari actionem, sed id sola fide stare. Circa illud autem, quod ius Romanum tradit, *ex nudis pactis non dari actionem*, distinguendum est inter pacta affirmatiua & negatiua. Pactorum negatiuorum seu quibus conuenitur de non petendo, in iure naturae aeque, ac ciuili, haec est vis, vt non actionem, sed exceptionem duntaxat producant [3]. Cum enim haec tantum prosint reo, ne quid ab ipso per alterum queat exigi; alium vtique vsum producere nequeunt, quam vt petitionem actoris repellant, id est vt exceptioni inseruiant. Pactis autem nudis affirmatiuis in se haut quaquam vis pariendi obligationem deest; vid. supra L. III. c. 5. §. 9. 10. 11. Verum his ideo potissimum vim actionis producendae detraxerunt leges Romanae, vt vastam litium segetem in herba opprimerent [4]. Praesertim cum iudicarent, quaedam ex animo

9) Modo Contractui in continenti adiecta sint. Aliud enim dicendum fuerit, si adiecta sint ex interuallo. *Solemus enim dicere, pacta conuenta inesse bonae fidei iudicis. Sed hoc sic accipiendum est, vt, siquidem ex continenti pacta subsequuta sunt, etiam ex parte actoris insint: ex interuallo non inerunt.* §. 5. eod. Vid. §. 8. & cap. 10. §. 7. Quod autem ad contractus stricti iuris adtinet, pacta nuda, etiamsi contractui in continenti addita, actionem non producunt, quando iis obligatio intenditur. Quodsi contra minuatur ea, prosunt ad exceptionem.

10) Quibus praeterea accedunt pacta legitima siue lege aliqua firmata. *Legitima conuentio est, quae lege aliqua confirmatur: & ideo interdum ex pacto actio nascitur vel tollitur, quotiens lege vel Senatusconsulto adiuuatur* L. 6. D. eod. Ita Edicto Praetoris, quod pedetentim legis vim & potestatem nactum est, ex hypotheca nata est actio hypothecaria, quamuis nudo ea niteretur pacto. Vid. *L. 17. §. 2. D. eod.* & NOODTII Probabilia Iuris L. II. c. 8. Similiter dos quoque, quamuis nudo pacto constituta, peti poterat *L. 5. C. de Dotis promiss.* Denique, vt rem inter viuos nudo pacto donatam, etsi non traditam habere liceat, comparata est condictio ex *L. 35. §. 5. C. de Donat.* quae Constitutio Iustiniani est, a quo Sacerdotes, augendis opibus Ecclesiasticis intentos eam, impetrasse, Cl. BARBEYRACVS monet. Cui coniecturae haec verba dicto loco fauere videntur: TANTOQVE MAGIS HAEC FIRMA ESSE, *si piis actibus vel* RELIGIOSIS PERSONIS *donatio deputata sit, . . . ne in praefatis [piis] caussis ex quibusdam machinationibus non solum indeuotus, sed etiam* IMPIVS DONATOR *intelligatur:* POENASQVE *non solum legitimas, sed etiam* COELESTES EXSPECTAT. &c.

§. III. 1) V. supra L. III. cap. 4. §. 6. & in not. H.

2) Ἐπιθήκης, pro qua voce Casaubonus mallet συνθήκης. Quamcunque adoptes lectionem longe nobis eruditissima videtur obseruatio Cl. BARBEYRACI. Animaduertit enim, lucem Straboni adfundi a Nicolao Damasceno ap. STOBAEVM Sermone XLII. qui Παρ' Ἰνδοῖς, inquit, ἐάν τις ἀποστερηθῇ δανείου ἢ παρακαθήκης, οὐκ ἔστι κρίσις, ἀλλ' αὐτὸν αἰτιᾶται ὁ πιστεύσας. *Apud Indos si quis Mutuo aut Deposito fraudetur, Creditor aut qui deposuit actionem in iudicio nullam habet contra debitorem, vel depositarium, sibi enim imputare debet, quod fidem alterius sequutus sit.* Miratur deinde, cur Iac. PERIZONIVS in notis ad Aelianum L. IV. c. 1. p. 300. haec verba ita interpretetur, ac si *rarum* modo fuerit hoc genus iudiciorum, quod sane *nullum* penitus fuisse, satis indicant & verba DAMASCENI, Οὐκ ἔστι κρίσις & ea STRABONIS οὔτε γὰρ ἐπιθήκης οὔτε παρακαταθήκης ΕΙΝΑΙ ΔΙΚΑΣ. Alium deinde locum eiusdem Strabonis adducit adhuc magis adposi-

animo parum confiderato fuiffe profecta; (alias enim facile erat folennia ftipulationum adhibere:) quaedam autem nullius effe vfus, vtpote quae deftituantur caufa, id eft, negotio, quod alteri commodum aliquod afferret. Eam enim fignificationem effe vocabuli *caufae*, quod heic ICtis familiare eft, patet ex PLAVTI Afinaria Act. 3. fc. 1. [v. 17.] *Sola ego in cafteria Vbi quiefco, omnis familiae caufa confiftit tibi,* id eft, omne emolumentum, quod ex familia capis [5]. Sic fi quidam pacifcantur, verbi gratia, ne intra certum tempus manus lauent, aut caput pectant, indufiumue mutent, (quod diffolutos quofdam feciffe percepimus,) quid opus eft tali conuentione violata praetorem fatigari? Quanquam & naturali iure eiufmodi pactis parum fanctitatis infit [6].

§. IV. NOBIS difcrimen pactorum in fpecie, & contractuum ab obiecto potiffimum petere [1] placet; fic vt contractus vocentur, qui verfantur circa res & actiones in commercium venientes, adeoque dominia & pretia rerum praefupponunt; quae circa alia ineuntur conuentiones, communi pactorum nomine cenfeantur. Hoc modo pacta preffe dicta erunt omnes conuentiones negatiuae, quibus aliquid non facturos nos, aut non petituros pacifcimur [2], quod facere vel petere poteramus. Item illae conuentiones, quae pro obiecto habent motus facultatum naturalium, quatenus ifti nude tendunt ad mutuam vtilitatem, aut commodum, & prout finguli per fe confiderantur, non autem cum aliis comparantur, aut ad eosdem aeftimantur. Verbo, quando

pofitum, quo fcilicet is refert, Indos, qui Mufi-caeno paruerint, actionem non habuiffe, nifi propter *caedem* vel *iniurias*, idque duplici de cauffa: quarum prima fit, quod ab aliorum infultibus cauere fibi nemo poffit, vt cauere poteft, ne in contractu circumueniatur, in animo fecum verfans, perfonam, quacum ei res fit: cui altera accefferit ratio, qua non indulgendum effe vifum fit glifcenti litium numero. Ὀυκ ἐπ' ἀυτῷ γὰρ τὸ μὴ παθεῖν ταῦτα· τὰ δ' ἐν τοῖς συμβολαίοις ἐπ' ἀυτῷ ἑκάστῳ· ὥστε ἀνέχεσθαι δεῖ ἐάν τις παραβῇ τὴν πίστιν. ἀλλὰ καὶ προσέχειν ὅτῳ πιστευτέον, καὶ μὴ δικῶν πληροῦν τὴν πόλιν. Ex quibus fatis adpareat, publice apud Indos receptum fuiffe, ne cui Actio ex contractu daretur. Cui fententiae vt addit V.Cl. profunt verba ARISTOTELIS Ethic Nicom. L. VIII. c. 15. Διὸ παρ' ἐνίοις τούτων ΟΥΚ ΕΙΣΙ ΔΙΚΑΙ & alia eiusdem Ἐνιαχοῦ τ' ἘΙΣΙ ΝΟ'ΜΟΙ τῶν ἑκουσίων συμβολαίων, ΔΙ'ΚΑΣ ΜΗ ΕΙΝΑΙ. Ethic. Nicom. L. IX. c. 1. GROTIO L. II. c. 18. §. 10. & CVIACIO Obferu. laud. L. XI. c. 19. Quibus accedat, quod idem Aelianus, quando narrat, otiofos apud Sardes in iudicium vocari potuiffe, vt iudices edocerent, qua ratione vitam tolerarent, fimili loquendi modo vtitur τῶν δὲ ἀυτῶν, inquit, ἔστι νόμος τοιοῦτος· Ἀργίας Η'ΣΑΝ ΔΙ'ΚΑΙ καὶ τὸν εἰκῇ ζῶντα ἔδει κρίνεσθαι, καὶ διδόναι τὰς εὐθύνας, ἀποδεικνύντα ὅθεν ζῇ. Additur locus PLATONIS de Legibus L. XI. pag. 920. D. Tom. II. Ed. Steph. Ὅσα τὶς ἂν ὁμολογῶν ξυνθέσθαι, μὴ ποιῇ κατὰ τὰς ὁμολογίας, πλὴν ἂν ἂν νόμοι ἀπείργωσιν, ἢ ψήφισμα, ἤτινας ὑπὸ ἀδίκου βιασθεὶς ἀνάγκης ὁμολογήσῃ. καὶ ἐὰν ὑπὸ τύχης ἀπροσδοκήτου τὶς ἄκων κωλυθῇ. δίκας εἶναι τῶν ἄλλων ἀτελοῦς ὁμολογίας ἐν ταῖς φυλετικαῖσι δίκαις.

3) Vid. fupra §. 2. nota 3.

4) Vid. fupra Lib. III. c. 5. §. 11. nota 3.

5) Imo omne emolumentum, vnde fubfiftit familia tua. Vid. GRONOV. IV. Obferu. 26. pag. 419. Ceterum hic fignificatus cauffae praecipue in iudiciis realibus obtinet, vtpote in quibus cauffa eft omnis vtilitas, quae occafioni rei percipi poteft, *L. 20. D. d. R. V.* adeoque & qualitates rei, veluti immunitatem, bonitatem, conditionem vfucapiendi *§. 3. Inft. de Offic. iud.* & omnes fructus naturales & ciuiles, *L. 38. §. 7. D. h. t.* & ea, quae in fructu non funt, vt partus ancillae & foetus fecundos, complectitur, *L. 3. D. h. t.* In perfonalibus contra, veluti in condictione cauffa data, cauffa non fecuta *res* fimpliciter cauffae nomine venire videtur, omiffa contemplatione, vtrum accipienti vtilis fit, nec ne.

6) Vid. nota 2. ad Lib. III. c. 5. §. 9.

§. IV. 1) Enimuero Iure Naturae inter pactum & contractum nihil intereft, fed difcrimen hoc omne Inftitutis Iuris Ciuilis nititur.

2) Exempli gratia, pactum quo remittitur iniuria. H.

do conuenitur de praestanda opera non mercenaria. Etsi non paucae dentur conuentiones, circa res non versantes, quibus promiscue fere pactorum & contractuum nomen tribuitur: vti est illa, qua matrimonium initur [3].

§. V. CONTRACTVS diuiduntur [1] in *μονοπλεύρους vnilateres* [2], & *διπλεύρους bilateres*, & qui *mediae* videntur *naturae*. Illi & ab initio ex vno tantum latere ad aliquid praestandum obligant, nec ex postfacto conditionem mutant [3]; vt sunt mutuum, & [4] stipulatio. Isti vltro citroque ad aliquid praestandum obligant [5], & in iis par vtriusque contrahentis in obligatione constituenda est ratio; vti est emtio venditio, locatio conductio, societas. Intermedii generis sunt, commodatum [6], depositum, pignus. Hi natura comparati sunt ad vnum duntaxat obligandum, eum nempe, qui accepit, vti ostendit finis principalis contrahentium, neque ab initio dantem similiter obligant. Fit tamen heic saepe ex postfacto & accidenti, vt ille quoque, qui dedit, accipienti obligetur; puta, si accipiens in rem acceptam necessarias impensas fecerit, aut per rem illam damnum passus sit, quod domino possit imputari. Vbi impensas refundi, damnumque sarciri aequum fuerit.

§. VI. FAMILIARIS quoque ICtis Romanis est diuisio contractuum in *reales* [1], *consensuales*, *literales*, & *verbales*. *Reales* dicuntur, non ideo quia circa

3) Nuspiam tamen reperias ICtos Romanos matrimonium insigniuisse contractus vocabulo, etsi dixerint, matrimonium contrahi, vt in *L. 22. D. de R. N.* Quanquam quae matrimonio accedunt pacta de dote, donatione propter nuptias similibusue, annumerari contractibus queunt. Hinc IVSTINIANVS Nouell. 119. c. 1. sponsalitiam largitatem inter contractus speciales retulit. H.

§. V. 1) Mihi a fine summa contractuum diuisio videtur repetenda. Etenim quibusdam id agitur, vt dominium transferatur. SENECA V. de Benef. 10. *Venditio alienatio est rei suae, iurisque sui in alium translatio. Quemadmodum vendere, sic dare aliquid a se dimittere est, & id, quod tenueris, habendum alii tradere,* ARISTOTELES I. Rhetor. 5. *Λέγω δὲ ἀπαλλωτρίωσιν δόσιν καὶ πρᾶσιν. Alienationem autem voco donationem & venditionem.* Eodem pertinent etiam contractus do vt des, permutatio, do vt facias, mutuum, pro-mutuum siue solutio indebiti, dotis datio, contractus quibus vtile, quod vocant, dominium transfertur, contractus qui aleam continent. Aliis res communicantur, vt in societate & communione, quam AVCTOR supra L. IV. c. 4. §. 2. positiue talem dixit. Aliis possessio tantum vel vsus conceditur, vt in commodato, precario, locatione. SENECA I. de Benef. 5. *Conduxi domum a te in hac aliquid tuum, aliquid meum. Res tua est; vsus rei meus est. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente. Nec conductum meum, quamuis sis dominus, intrabis: nec seruum tuum, mercenarium meum abduces.* Aliis rerum cura vel administratio suscipitur, vt in deposito, mandato, negotiorum gestione, contractu facio vt facias, facio vt des. Aliis securitas aut firmitas contractibus iam factis conciliatur, vt contractu pignoratio, fideiussione. Notandum tamen, interdum in vno negotio fines hosce commisceri. Ita in mandato alius est contractus, qui inter mandantem & mandatarium, alius qui inter hunc & tertium fit. Similiter in Societate. In cambio quoque duplex contractus vertitur, vnus inter me, quem tractantem vulgo vocant; & illum, qui mihi dat pecuniam vel repromittit, & campsor siue remittens dicitur; alter in me & campsarium, cui scribo, vt pecuniam tertio illi siue campsori, qui tum praesentans appellatur, pendat. Ex qua implicatione fit, vt difficilis sit quaestionum quarundam resolutio; puta si tractans siue qui alio loco solui mandauit, decoxerit; aut campsarius, siue is cui mandatum est, soluere, & literas cambii acceptauit, solum vertat. De fideiussione v. AVCTOR infra §. 10. Caeterum contractuum horum omnium alii sunt *μονόπλευροι* alii *δίπλευροι*: porro alii benefici, alii onerosi, alii mixti: quidam denique pacta adiecta habent, quidam non. H.

2) Quae diuisio recentioribus Iuris Ciuilis interpretibus debetur. Imo, si Labeonem audimus apud Vlpianum in *L. 19. D. de V. S.* contractus omnis vltro citroque obligationem producit. Sed vid. VINNIVS ad §. 2. Inst. de Obligat.

3) Confer, quae mox ab AVCTORE adiicientur de contractibus mixtis. Add. VINNIVS ad §. 2. Inst. Quib. mod. contrah. oblig. n. 2.

4) In qua olim verbis solennibus opus erat.

VER-

circa rem aliquam versantur, (cum & reliqui contractus id faciant;) sed quia, vt peti queat id, ex quo isti denominationem sunt sortiti, necessum est traditionem rei antecessisse. Vid. *L. 17. D. de Pactis.* Sic, vt ex mutuo obligatus intelligar, necesse est, me rem fungibilem accepisse [2]. Add. VALERIVS MAXIMVS L. VIII. c. 2. §. 2. Sic depositum, & commodatum nemo a me potest reposcere, antequam rem mihi tradiderit. Aliud autem est contractus mutui; aliud, pactum aut promissum de mutuo danda in posterum re fungibili. Aliud est commodatum, aut depositum; aliud promissum de commodando, aut recipiendo rem deponendam [3]. *Consensuales* dicuntur, non quod reliqui contractus citra consensum perficiantur; sed quia statim obligationem dandi aut praestandi generant, quando vtraque pars consensum idoneis signis indicauit, neque necessum est, rem prius esse traditam, aut operam praestitam. Contractus *verbalis* seu stipulatio [4], quatenus certis & solennibus interrogandi ac respondendi formulis constat, iuri naturae est ignotus. Nec minus eidem iuri aduersatur, aliquem, qui rem non accepit, ex sola scriptura aeque obligari, ac si eam rem accepisset [5]. Iuris Romani heic ratio clara est. Cum enim iudex non possit cognoscere de crediti veritate, nisi ex instrumentis, & aliis probationibus; igitur quando literae extant, creditum fatentes, non potest non is pro eiusdem crediti veritate praesumere [6], donec contrarium fuerit probatum. Et

VERBIS *obligatio contrahitur ex interrogatione & responsione, cum quid dari fieriue nobis stipulamur .... In hac re olim talia verba tradita fuerunt: Spondes? spondeo; promittis? promitto; fideiubes? fideiubeo; dabis? dabo, facies? faciam.* Princip. Inst. de verborum obligat.

5) Et ex iisdem iure Romano vtrinque actio directa datur. H.

6) Adde mandatum, negotiorum gestionem. Ex his iure Romano vni directa, alteri contraria datur. H.

§. VI. 1) *Harum [obligationum, quae ex contractu sunt] aeque quatuor sunt species. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut consensu.* §. 2. Inst. de Obligation.

2) *Re enim non potest obligatio contrahi, nisi quatenus datum sit.* L. 17. princip. D. de Pactis, tot. tit. Inst. Quibus modis re contrah. obligatio.

3) Quales sunt, Emtio Venditio, Locatio Conductio, Societas & Mandatum. *Consensu fiunt obligationes in emptionibus venditionibus, locationibus conductionibus, societatibus, mandatis. Ideo autem istis modis obligatio dicitur consensu contrahi: quia neque scriptura, neque praesentia omnimodo opus est. At nec dari quicquam necesse est, vt substantiam capiat obligatio: sed sufficit eos, qui negotia gerunt, consentire.* §. vn. Inst. de Consens. obligat. Quibus deinde accessit Emphiteusis.

4) Vid. nota 4. ad §. praeced.

5) Ante Iustinianum exceptio non numeratae pecuniae per quinquennium dabatur, sed, ne creditores pecuniis suis temere defraudarentur, laudatus Imperator constituit, vt vltra biennii metas huiusmodi exceptio minime extendatur, *§. vn. Inst. de literar. oblig.* Quae exceptio querela non numeratae pecuniae adpellatur & onus probandi in actorem reiicit, *L. 10. C. de Non num. pec. Quum inter eum, qui factum adseuerans, onus subiit probationis, & negantem numerationem (cuius naturali ratione probatio nulla est) & ob hoc ad petitorem eius rei necessitatem transferentem magna sit differentia,* L. 10. C. de Non numer. pec. Quod tamen minus naturale est, quia 1) actori prodest praesumtio iuris nascens ex instrumento; quia 2) rarenter chirographus ante numeratam pecuniam tradi solet, & quia 3) reus, si pecunia ei absque testibus numerata sit, pecuniam numeratam, tanquam non numeratam, per difficultatem probationis facillime lucrari potest.

6) Vbi scilicet intra biennium qui scripsit, seu instrumentum dedit, de non numerata pecunia conquestus non fuit: nam errant valde, qui existimant, ante biennii lapsum literarum obligationem fuisse contractam. Imperat. in §. vnic. Inst. de Literar. obligat. dicit: *Dum queri non possit, quem scriptura obligari:* Ergo intra biennium est tantum praeparatio contractus. Adde quae dixi de querela non numeratae pecuniae *L. 3. c. 5. §. 16.* Literarum obligationem, vt describitur iure Romano ius Sueticum ignorare, testis est LOCCENIVS Synops. iur. Suet. Diss. 10. §. 21. 22. H.

Etſi hoc omnes contractus commune habeant, vt ſcriptura illis poſſit adhiberi. Id quod tamen fit duplici modo. Vel enim contractus in ſcripto fit [7], ſeu conſenſus omnino ſcripto declaratur, quo caſu contractus demum perfectus fit, quando ſcriptura omnibus numeris fuerit perfecta. Quod in contractibus potiſſimum conſenſualibus, & quae his ſimilia ſunt, pactis obtinet. Vel etiam ſcriptura eſt tantum monumentum contractus iam perfecti. Quorum poſterius in dubio praeſumitur [8]. Vid. GROTIVS L. II. c. 16. §. 10.

§. VII. EORVNDEM eſt diuiſio contractuum in *nominatos & innominatos* [1]. In priori claſſe cenſentur, qui ob vſum frequentiorem proprium & ſpeciale nomen erant nacti, & tale, quod ipſius negotii formam, & ſummam exprimeret, ſeu quo prolato ſtatim intelligeretur, quid actum eſſet. (Nam etſi permutatio [2], quae inter contractus innominatos reiicitur, nomine non videatur deſtitui; tamen id nomen eſt commune, & eo expreſſo non ſtatim intelligitur, an contractus do vt des, an emtio venditio [3], aut ſimilis contractus ſit celebratus.) Qua de cauſa etiam in foro Romano certae & perpetuae de illis erant proditae actionum formulae; cum in caeteris contractibus minus frequentibus hoc tantum ineſſet, quod expreſſe dictum erat: ac proinde non communis aliqua & vſitata, ſed accommodata ad ipſum factum dabatur formula. Vnde quas illi producebant actiones *praeſcriptis verbis* [4] nuncupabantur. Vid. GROTIVS [5] L. II. c. 12. §. 3.

§. VIII. NOSTRO propoſito cumprimis congruit diſtinctio contractuum in *beneficos*, & *oneroſos*. Quorum illi alteri contrahentium parti gratis commodum quodpiam afferunt; vti eſt commodatum, mandatum, depoſitum [1]. Hi autem vtramque partem ad aequale onus adſtringunt. Heic enim eo fine praeſtatur, aut datur aliquid, vt tantundem recipiatur. Huic diſtin-

7) Inter conditiones pacis Nabidi a Romanis praeſcriptas eſt apud LIVIVM L. XXXIV. c. 35. *Ex qua die conditiones pacis editae Nabidi forent, ea die, vt induciarum principium foret.* H.

8) Hoc enim naturae contractus eſt conuenientius, & vt plurimum fit. Add. praeter Auctores a Grotio d. l. in not. adductos MEVIVM Part. 8. Dec. 342. n. 4. Hinc Mithridatis legatis, foedera obiicientibus, Murena male reſpondebat: *Se nulla videre foedera*: nulla enim Sylla conſcripſerat, ſed executione pactorum contentus diſceſſerat. Vt memorat APPIANVS Alexandrin. de bellis Mithridat. Apud eundem paulo poſt dicebat Mithridates: *Romanos ideo differre foedus ſcribere, vt renouare bellum per occaſionem integrum ſibi relinquerent.* H.

§. VII. 1) Vid. ſupra §. 2. nota 6. 7.

2) Vid. *L. 1. §. 2. D. de Rerum permutatione.*

3) In APVLEII Apologia eſt: *Panem pretio mutaui*, id eſt, emi; & apud COLVMELLAM de Re ruſtica: *Porcus lactens aere mutandus eſt*, id eſt, *vendendus*. H.

4) Veluti, ſi rem alicui, certo conſtituto pretio vendendam dem, adiecta ea lege, vt quo pluris vendiderit, ſibi habeat. *Cum deficiant vulgaria atque vſitata actionum nomina, praeſcriptis verbis agendum eſt: in quam neceſſe eſt confugere, quotiens contractus exſiſtunt, quorum adpellationes nullae iure ciuili proditae ſunt. Natura enim rerum conditum eſt, vt plura ſint negotia, quam vocabula. Si tibi rem vendendam certo pretio dediſſem, vt quo pluris vendidiſſes, tibi haberes, placet neque mandati, neque pro ſocio eſſe actionem, ſed in factum quaſi alieno negotio geſto.* L. 2. 3. 4. 13. princ. D. de Praeſcr. verbis. Ceterum de contractibus innominatis confer. TITIVS ad Lauterb. Obſ. DCXX.

5) Vbi recte docet, ius naturae diſcrimen hocce contractuum ignorare, & praeſertim quod in iis ante implementum ex vtraque parte ſecutum poenitere liceat qui dedit. In Capitular. Francor. eſt L. VI. c. 152. & 417. *Commutatio, ſi non fuerit per vim & metum extorta, talem, qualem & emtio, habeat firmitatem.* Idem cautum LL. BAIVVARIOR. tit. 15. c. 8. & in LL. WISIGOTHICIS L. V. tit. 4. c. 1. H.

§. VIII.

diſtinctioni videtur inniti altera illa, qua alii contractus dicuntur *bonae fidei*, alii *ſtricti iuris*. Cuius in iure Romano hic erat effectus, vt illi quidem producerent actionem bonae fidei, in qua iudici liberior erat poteſtas ex aequo & bono rem arbitrandi & aeſtimandi; hi autem actionem ſtricti iuris, vbi iudex ad certam formulam adſtringebatur [2], a qua diſcedere non liceret. Ipſa tamen naturalis ratio oſtendit, contractus oneroſos eſſe bonae fidei, ſeu laxiorem admittere interpretationem ex aequo & bono [3]; ideo quod cum aequa in illis verſetur obligatio, exinde neuter contrahentium grauetur. Contra autem benefici contractus ſtricti iuris videntur [4], nec laxam eiusmodi interpretationem admittunt, aut vt quis ad quid amplius, quam quod expreſſe ſignificauit [5]; adſtringatur; ne ſcilicet alicui benignitas ſua nimis oneroſa reddatur. Add. Arnold. VINNIVS ad §. 28. Inſtit. de actionibus.

§. IX. ONEROSI contractus ad quatuor haecce capita ſat commode reuocantur; *do vt des* [1], *facio vt facias*, *do vt facias*, *facio vt des*. Vbi vocabulum facio ita late ſumitur, vt etiam comprehendat admiſſionem actus alieni. GROTIVS dicto loco tria tantum facit capita, & omittit, *do vt facias*, quod crederet, coincidere illud cum altero, facio vt des. Et ſane non videtur inter duo iſta reale diſcrimen eſſe, cum vtrinque opera pro re, & res pro opera exhibeatur. Niſi quod in *do vt facias* contractus velut incipiat a traditione rei, quam praeſtatio operae ſequatur: in altero autem praeſtatio operae praecedat, ſequatur rei datio; adeoque in vno faciens ſit velut auctor contractus, in altero dans. Nam & quidam contractus διπλευροι hoc habent, vt licet aequalis vtrinque ſit obligatio, ab vno tamen velut auctore contractus proficiſci intelligatur. Sic regulariter contractus emtionis incipit ab emtore, locationis a conductore, &c. Ad *primam* porro claſſem pertinent illi contractus, in quibus

§. VIII. 1) Omiſit hic AVCTOR Donationem, quae inter viuos fit, eandemque non minus in quarto capite praeterit: vbi quae de ea dici poterant, a nobis vicaria opera ſupplentur.

2) Vbi *quod petebatur, ad libellam adiudicandum erat.* Vti loquitur CICERO pro Roſcio. H.

3) *Tantundem in bonae fidei iudiciis officium iudicis valet, quantum in ſtipulatione nominatim eius rei facta interrogatio.* L. 7. D. de Negotiis geſtis. Ceterum de numero contractuum bonae fidei lis ingens inter Doctores, de qua videantur interpretes ad §. 28. Inſt. de Actionibus. TITIVS ad Lauterb. Obſeru. MCXLVIII. & ſeqq. & BOEHMER de Actionibus Sect. I. c. 3. §. 18.

4) CELSVS L. 99. D. de Verb. obligat. *Quicquid adſtringendae obligationis eſt, id, niſi palam verbis exprimitur, omiſſum intelligendum eſt. Et fere ſecundum promiſſorem interpretamur: quia ſtipulatori liberum fuit, verba late concipere.* Vid. ſupra L. III. c. 7. §. 10. & in not. *L. 7. pr. de Donation. L. 25. pr. de Probation.* Conf. H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 16. §. 11. H.

5) Quod tam rigide obſeruabatur, vt, ſi vel vnum nummum aliquis amplius petiiſſet, quam ei deberetur, cauſſa caderet. *Hic tu, ſi amplius HS. nummo petiſti, quam tibi debitum eſt, cauſſam perdidiſti, propterea quod aliud eſt iudicium, aliud arbitrium.* CICERO Orat. pro Q. Roſcio Comoedo c. 4. *Si quis agens, intentione ſua plus complexus fuerit, quam ad eum pertineat, cauſſa cadebat, id eſt rem amittebat; nec facile in integrum reſtituebatur a Praetore, niſi minor erat viginti quinque annis.* §. 33. Inſt. de Action. Vid. PLAVTVS Moſtellau. Act. III. Scen. 1. verſ. 123. SVETONIVS Claud. c. 14. SENECA Epiſt. 48. ibique interpp. Tam ſcrupuloſa ceterum accuratio pro parte inde oriebatur, quod qui de cauſſis ciuilibus cognoſcebant, iudices plerumque pedanei erant, quorum poteſtas poteſtate Praetoria limitata & circumſcripta erat. Vid. NOODTIVS de Iurisd. & Imperio L. I. c. 13.

§. IX. 1) *Totus ob rem dati tractatus - - in his competit ſpeciebus. Aut enim* do tibi, vt des - - - aut do vt facias: *aut* facio, vt des: *aut* facio, vt facias. *L. 5. princ. D. de Praeſcr. verb.*

quibus datur res pro re; vt in permutatione preſſe ſic dicta. Vbi obſeruandum diſcrimen ſat ſubtile [2] inter contractum do vt des generalem, & inter permutationem preſſe dictam; quod nempe ille ſit, quando datur incerta ſpecies pro incerta [3], vt aliquis bos pro aliquo mulo; aut incerta pro certa, vt aliquis equus pro hoc boue; aut certa pro incerta, vt oleum pro frumento in genere. Quando autem ſpecies certa datur pro certa, verbi gratia, hic bos pro hoc equo, permutatio eſt. Vid. MORNACIVS ad L. 5. *D. Praeſcriptis verbis.* Pertinet & huc ille contractus, quo datur pecunia pro pecunia, vel diuerſae ſpeciei, vel diuerſis in locis. Quod vocatur hodie cambium, Graece collybus. Aliquando autem datur pecunia pro pecunia, ita vt ſit emtio venditio [4]; vti PLINIVS L. XXXIII. c. 3. memorat, quondam numum victoriatum, ex Illyrico aduectum, mercis loco fuiſſe habitum [5]. Quando datur res pro pecunia, dicitur emtio venditio. Datur & vſus rei pro re; vt ſi alteri equum meum ad aliquot dies concedam, vt mihi det librum. Aut vſus rei pro vſu rei; vt ſi domum te meam patiar inhabitare, & vt agro me tuo vti frui permittas. Aut vſus rei pro pecunia; quae proprie vocatur locatio conductio. Datur denique, vt interpoſito tempore tantundem & genere idem detur in mutuo. *Altera claſſis*, facio vt facias, innumeras poteſt habere ſpecies, prout eſt infinita varietas actionum, aliis hominibus vtilium aut iucundarum, quae inuicem velut permutari, & hae pro illis praeſtari poſſunt. AMMIANO MARCELLINO L. XVI. c. 10. hocce genus contractus *pactum reddendae viciſſitudinis* dicitur [6]. Apud APVLEIVM in Apologia [pag. 20. Ed. Pricaei, cuius vide notas] eſt: *An ipſe mutuarias operas cum vicinis tuis cambias* [7]? *Ad tertiam claſſem*, do vt facias, ſpectat locatio conductio pro pecunia operarum aut factorum quotidianae vtilitatis. Item ille contractus, quo pro pecunia praeſtatur indemnitas aliis merces transuehentibus, qui vulgo dicitur aſſecuratio, ſeu auerſio periculi. Item ſi detur quaecunque res fungibilis aut non fungibilis [8], vt factum aliquod praeſtetur. *Ad quartam claſſem*, facio vt des, referuntur illi contractus, quibus factum quodcunque praeſtatur, vt ab altero detur res, aut vſus rei. Et ſi qui ſunt alii. Vid. t. t. *D. Praeſcriptis*

2) Alii diſcrimen in eo collocant, quod in contractu do vt des res detur vt illa ipſa, vel tota, pro parte; vel ſola, vel cum alia reddatur. Vid. de dote *L. 6. C. de Iure dotium.* Interdum ſponſiones ita fiunt, vt res data in conditionis appenſae euentum retineatur, in contrarium cum auctario, puta dimidio, altero duplo tanto reſtituatur. H.

3) Huc fere pertinet ἀντίδοσις Athenis vſitata. Ibi claſſis erat vna CCC. virorum, qui cenſebantur ditiſſimi totius ciuitatis, & munia difficillima in caſibus & periculis repentinis obire debebant. Si quis autem alium ſe locupletiorem extra claſſem hancce monſtrare vellet, & is negaret, poſcebatur idem cum iſto permutare facultates. Quam in rem extat DEMOSTHENIS Ortatio aduerſus Phaenippum, & ISOCRATIS Orat. περὶ ἀντιδόσεως conf. Vbb. EMMIVM de Rep. Athenienſ. p. 61. ſequ. & p. 131. ſeq. edit. Elzeuir. H.

4) Quoties pecunia ſpectatur vt corpus, vt ſit in numis vetuſtis aut peregrinis. H.

5) Vid. NOODTII Probabilia iuris L. IV. c. 4. vbi emendationem parat *L. vlt. D. de Condict. cauſſa data cauſſa non ſec.* & oſtendit, permutationi quam emtioni negotium ſimilius viſum fuiſſe, ſi quis pro ſeruo nummos peregrinos dediſſet. Add. BRISSONIVS Select. Antiquit. L. I. c. 8.

6) *Hos ſequebantur poteſtate proximi Reges numero quinque, Regalesque decem, & Optimatum ſeries magna, armatorumque millia triginta & quinque, ex variis nationibus partim mercede, partim* pacto viciſſitudinis reddendae *quaeſita.* MARCELLINVS vbi ſupra.

7) Ego

ptis verbis. Poteſt & dari contractus, qui ad nullam harum claſſium referri queat, ideo quod disiunctionem complectatur; vti eſt contractus aeſtimatorius, de quo vid. *L. 1. D. de Aeſtimatoria actione* [9]. Add. PLAVTVS Captiu. Act. 2. ſc. 3. v. 18. ſeqq. Cui contractui vicina videtur donatio nuptialis apud Moſcouitas, de qua ita tradit Sigismund. Baro in HERBERSTEIN. *Inuitati ad nuptias munera ſponſae mittunt, quae ſingula ſponſus diligenter notata reponit. Finitis nuptiis depromta rurſus ordine conſpicit: atque ex iis, ſi quae placent, ea mittit ad forum, iubetque ſingula ab his, qui rebus pretia imponunt, aeſtimari; reliqua omnia donatoribus remittit cum gratiarum actione. Ea quae ſeruauit, in anni ſpatio iuxta aeſtimationem pecunia, aut re aequalis valoris compenſat. Si quis donum ſuum pluris fecerit, ſponſus ad iuratos aeſtimatores recurrit, illumque horum aeſtimatione ſtare cogit. Si ſponſus poſt elapſum annum non ſatisfecerit, aut munus non reſtituerit, in duplum damnatur. Si donum iuratis aeſtimandum dare neglexerit, ex arbitrio eius, qui dedit, reponere cogitur. Atque hunc morem vulgus ipſum in omni liberalitate ſeu donationis genere obſeruare ſolet.* Idem circa xenia, quae Perſae peregrinis offerre & dare liberaliter ſolent, refert Petrus de VALLE Itin. Part. II. Epiſt. 1. pro quibus, ni pretioſius donum reponatur, non queritur ſolum donator, ſed & ſaepe quod dedit, aut eius pretium repetit. Habent autem hi contractus iſtud commune, quod vbi ex vtraque parte impleti ſunt, partibus deinceps nihil, ex iſto quidem capite, negotii intercedat. Quamob cauſam GROTIO dicto loco vocantur *diremtorii*, & opponuntur contractibus *communicatoriis* [10], per quos partes aliqua communione iunguntur; quorumque adeo impletio in hoc conſiſtit, vt partibus inter ſe aliquid ſit negotii. Vti eſt contractus ſocietatis, quando duo pluresue aut mera facta, aut meras res communicant, aut hinc facta, inde res, ad vtilitatem communem. Atque hi, adiunctis beneficis, fere ſunt contractus ſimplices.

§. X. SED & dantur quidam contractus mixti, & ex duobus negotiis velut compoſiti, verbi gratia, ſi ſciens rem maioris emam , & quod plus eſt in pretio venditori condonem; aut ſi ſciens rem minoris vendam, & reliquum

 pretii

7) *Ego adeo, ſeruos tu an habeas ad agrum colendum, an ipſe mutuarias operas cum vicinis tuis cambias, neque ſcio, neque laboro.* APVLEIVS vbi ſupra.

8) Qualis eſt contractus ille Argyrippi cum Claereta in PLAVTI Aſinaria. H.

9) *Cum res aeſtimata vendenda datur - - - aeſtimatio periculum facit eius, qui ſuſcepit: Aut igitur ipſam rem debebit incorruptam reddere, aut aeſtimationem, de qua conuenit,* princ. & §. 1. L. I. D. de Aeſtimatoria.

10) Vbi antea legebatur *commutatoriis* aliter ac apud GROTIVM. Praeterea AVCTOR verba GROTII, *Actus permutatorii aut dirimunt partes, aut communionem adferunt*, ita accepiſſe videtur, *ac ſi dirimere partes*, idem eſſet ac *dirimere eos qui contrahant*, quum GROTIVS hoc verbum, obſeruante id Cl. BARBEYRACO, conuenientius Genio linguae Romanae, ad res diuidendas referat.

§. X. 1) VLPIANVS L. 38. D. de Contrah. emtion. *Si quis donationis cauſa minoris vendat, venditio valet: toties enim dicimus, in totum venditionem non valere, quoties vniuerſa venditio donationis cauſa facta eſt.* Quoties vero viliore pretio res donationis cauſa diſtrahitur, dubium non eſt, venditionem valere. Conf. *L. 5. D. Locati conducti. L. 46. eod. L. 66. de Iure dot. L. 23. C. Mandati.* Valent ſane contractus hi, modo ne fiant in fraudem legis (vid. *L. 4. C. Theodoſ. de Donat.*) aut alterius. Vid. REINKING. de Retract. conſanguin. quaeſt. 5. n. 54. ſequ. H.

pretii emtori condonem, erit partim donatio, partim emtio venditio [2]. Sicuti Caesar Dictator Seruiliae amplissima praedia ex auctionibus hastae numo addixit. SVETONIVS Iulio c. 50. Si alicui salarium amplius constituam, quam quanti ipsius opera est, erit partim donatio, partim conductio. Id quod splendoris causa interdum faciunt magnates, qui ex dignitate sua credunt, largius pensare operam alicuius, quam quanti reuera est, contractui liberalitate admista. Add. Matth. XX, 9. L. 12. §. 3. *D. de Administr. & peric. tutorum.* Pari modo se res habet, si pro parte duntaxat operae meae mercedem mihi solui patiatur, reliquum condonem. Add. VALER. MAXIMVS L. V. c. 2. §. 10. Si aurifabro pecuniam promittam, vt ex suo auro mihi annulos faciat, partim emtio erit, partim conductio. Ita quidem GROTIVS dicto loco §. 5. Quanquam aliis ea emtio videatur; quippe cum in emtione pretium non materiae soli, sed & artificio simul ponatur: ac parum referat, an species iam facta sit, an adhuc ab opifice conficienda. Nec potest esse locatio conductio, vbi corpus ipsum non datur ab eo, cui id conficitur. Vid. *L. 20. D. de Contrah. emt. §. 4. Inst. de Locat. conduct.* Sic & ipse contractus *emphiteuticus* mixtus videtur ex emtione venditione, & locatione conductione: etsi propriam ipsi speciem assignauerit lex Zenonis. Sic in contractu feudali concessio feudi est beneficium, quatenus feudum longe pluris est, quam militaris opera, quae pro eo est praestanda: sed prout eadem opera militaris exigitur pro tutela, quam senior vasallo praestat, inde trahit aliquid ex contractu facio vt facias; & quod principale est in eo contractu pertinet ad do, vt facias. Quod si autem concessioni feudi accedat quoque onus certae pensionis, eatenus miscetur cum emphyteusi. Foenus denique nauticum, quod communes alias vsuras longe solet excedere, est aliquid mixtum ex contractu mutui, & auersi periculi seu assecurationis. In societate autem, etsi contingat, vt alter pecuniam & operam, alter pecuniam tantum conferat, non tamen exinde mixtus fieri contractus videtur. Neque enim mixtio proprie ex diuersis praestationibus resultat, (verbi gratia, si aliquem conduxero, vt & vineam fodiat, & agrum conserat, & hortum plantet, simplex tamen contractus locationis conductionis est;) sed inde quod vna & eadem conuentione in plura negotia diuersarum naturarum consentiatur. GROTIVS dicto loco §. 6. mixtum quoque contractum oriri putat *ex accessione ad alium actum*, vti in fideiussione, & pignoris datione. Quod non satis accuratum videtur; cum ex mixtione proprie dicta tertia aliqua species resultet. Cautio autem cum principali contractu non miscetur, sed tantum cum eodem coniungitur, tanquam extrinsecum aliquod firmamentum. Sic creditum non alteratur, accedente fideiussore & pignore; sed cauetur duntaxat creditori in eum casum, si creditum a principali debitore exigi nequeat. In

2) Modo pretium solutum non nimis recedat a vera rei aestimatione. Quodsi enim vno Philippico emamus rem, quae sit Philippicorum XL. donatio, tecta emtionis nomine facta videbitur, quod Romanis appellabatur nummo addicere. *Si quis donationis caussa minoris vendat, venditio valet. Totiens enim dicimus, in totum venditionem non valere, quotiens vniuersa venditio donationis caussa facta est: quotiens vero viliore pretio res, donationis caussa distrahitur, dubium non est, venditionem valere. Hoc inter ceteros: inter Virum vero & Vxorem, donationis caussa venditio facta*

In ipſa tamen fideiuſſione accurate loquendo duo ſunt contractus [3], qui vnius tantum ſpeciem prae ſe ferunt, ideo quia eidem fideiuſſori cum vtroque tam creditore, quam debitore negotium eſt. Nam inter fideiuſſorem & creditorem videtur quidem nuda duntaxat promiſſio intercedere: accurate tamen loquendo promiſſio illa tantum eſt cauſa, cur hic debeat, non autem ob quam debet. Nam cauſa, ob quam debet, eſt principalis contractus, ex quo obligationem velut in ſubſidium per promiſſum in ſe deriuauit fideiuſſor. Adeoque promiſſio illa intelligitur induere naturam illius contractus, cui fideiuſſio acceſſit. Neque vero iſta fideiuſſio in ordine ad creditorem habet naturam actus benefici; quippe cum hic ex fideiuſſore nihil lucretur; ſed duntaxat idoneam viam nanciſcatur ſuum obtinendi. In quo etſi ipſi conſulatur, ob id tamen fideiuſſori hautquidquam creditor gratiam tenetur agere, ſed debitor. Nam iſte absque fideiuſſione ad contrahendum non deſcendiſſet. Inter fideiuſſorem autem & debitorem, vbi ſolutio ab iſto facta eſt, creditum videtur interuenire, cum fingatur [4], fideiuſſorem pecuniam dediſſe debitori, quam ipſe deinceps creditori ſoluat. Etſi in effectu perinde ſit, ſi fideiuſſori debitorem ex mandato ad reſtituendum id, quod ſolutum eſt, teneri dicamus. Sed neque pignoris datio in ſe eſt actus aliquis liberalis; quippe cum per hoc alter, cui id datur, nihil lucretur, nec ob idem quidquam imputare creditori poſſit debitor, cum citra pignus iſte huic non fuiſſet crediturus.

facta pretio viliere, nullius momenti eſt, L. 38. D. de Contrah. emt. L. 10. §. vlt. L. 41. & 47. D. de Adquirenda vel amittenda poſſeſſione.

3) Forte igitur Grotius voluit, fideiuſſionem eſſe contractum beneficum intuitu debitoris, pro quo fideiubet quis vel ex mandato, vel negotiorum geſtione. vid. Siracid. XXIX, 19. 20. 21. Onerosum vero contemplatu creditoris, cui fideiuſſor ſpondet, ſe id ſoluturum, quod debitor debet. H.

4) Qua fictione in Iure Naturae opus non eſt. Ex ſolis enim regulis aequitatis patet, debitorem principalem, quod fideiuſſor pro eo ſoluit, reddere ei teneri, quia alias damno eius locupletaretur.

* *

CAPVT III.

DE AEQVALITATE IN CONTRACTIBVS ONEROSIS OBSERVANDA.

HABENT hoc omnes [1] contractus onerosi, & quibus nihil beneficii admixtum, qui praesertim ineuntur, vbi lege aut vsu fori definita rebus pretia sunt constituta, vt in illis versari debeat aequalitas, seu vt vterque tantundem nanciscatur; & vbi inaequalitas interuenerit, alteri, qui minus accepit, ius nascatur ad postulandum, vt suppleatur, quod sibi deest, [aut [2] ad contractum plane abrumpendum.] Id quod facile ex fine talium contractuum adparet. Ideo enim isti ineuntur, vt pro re vel opera mea aliquid aequipollens ab altero recipiam, quod certas ob causas possidere malo, quam rem meam retinere, aut opera mea supersedere. Quanquam nec accuratior demonstratio desit. Cum enim contractibus opus sit ad illa obtinenda, quae ab altero iure exigere non poteram, adeoque in ipsius arbitrio sit, eadem in me transferre; vel non; & vero praesupponatur, non velle aliquem gratis in me con-

§. I. 1) Latet hic vitium in ordine. Quum enim in capite V. & sequentibus de Contractibus demum *onerosis* agatur, lectoris intererat, de contractibus *beneficis* hoc loco agi, deinde vero de aequalitate in contractibus *onerosis* obseruanda. Bene igitur rationibus suis consulet lector, qui lectionem c. 4. lectioni capitis huius praemiserit.

2) Adiecimus haec verba praeeunte Cl. BARBEYRACO, supplendi sensus ergo, ex AVCTORIS Officiis hominis & ciuis L. I. c. 15. §. 3.

§. II. 1) Quae verba OVIDII ad prudentiam potius & circumspectionem emtoris pertinent, qua vti debet, ne circumscribatur, quam ad obligationem venditoris, qua is mercis suae vitia detegere obstrictus sit. De reliquo linea ab hinc supra quarta inseruimus verba, *quae aliquod momentum habeant*, sequuti versionem Cl. BARBEYRACI, qui ea ex Officiis hom. & ciu. perspicuitatis caussa suppleuit.

2) Seruitutes *L. 61. D. de Aedilit. edict. L. 15. §. final. D. de Euiction.* pensitationes insolitas. *L. 41. D. de Contrah. emtion. L. 9. C. eod.* Ex quibus legibus intelligimus, propter talia etiam ignorantes venditores, quanti minoris alias alter emturus erat, teneri. H.

3) Quae aperte profiteri Iure Romano iubetur vendi-

conferre, quod per contractum demum in me confert: ergo nemo censetur per contractum in alium quidquam transferre velle, quam quatenus pro re sua aequipollens recipere se iudicat: & consequenter ex contractu non potest quis ius nancisci ad rem alterius, quam quantum illa ab ipso iudicatur aequipollere rei, quam pro eadem accipit. Vid. Deuter. XXV. 13. seqq. *L. 52. §. 22. de Furtis. L. 6. §. 1. 2. D. de Extraord. crimin. L. 32. §. 1. D. de Falsis.*

§. II. PORRO ad isthanc aequalitatem inueniendam & determinandam requiritur, vt vtrique contrahentium res ipsa, & qualitates [quae aliquod momentum habeant] rei, de qua contrahendum est, aeque sint cognitae. EVRIPIDES Cyclope vers. 137. *Φῶς ἐμπολήμασι πρέπει· lux contractibus convenit.* OVIDIVS de Art. amandi L. I. [v. 250. 251.] *Consule de gemmis, de tincta murice lana, Consule de facie corporibusque diem* [1]. Ex quo consequens est, quod is, qui per contractum rem in alterum est translaturus, indicare debeat non solum qualitates rei aestimabiles, sed & priuationes earundem [2], siue vitia [3], quantum quidem ipsi constat. Citra hoc enim iustum pretium liquido constitui non potest [4]. Et huc pertinet *L. 1. §. 1. D. de Act. emt. vend. L. 43. §. 2. D. de Contrah. emt.* item totus titulus *de Aedilit. edicto*, vbi sigillatim recensentur vitia, quae in iumentis & mancipiis venalibus sunt indicanda, & quae dissimulata redhibitioni locum faciunt. Add. GELLIVS L. IV. c. 2. CICERO Offic. III. [c. 16.] *Ac de iure quidem praediorum*, inquit, *sancitum est apud nos iure ciuili, vt his vendendis vitia etiam dicerentur, quae nota essent venditori. Nam cum ex XII. tabulis satis esset cautum, ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui infíciatus esset, dupli poenam subiret; a ICtis etiam reticentiae poena est constituta. Quicquid enim inest praedio vitii, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, praestari oportere.* Add. exemplum, quod h. l. sequitur. AMBROSIVS de Offic. L. III. c. 10. *In contractibus etiam vitia eorum, quae veneunt, prodi iubentur; ac nisi intimauerit venditor, quamuis in ius emtoris transscripserit, doli actione vacuantur*, (etsi quod de doli actione dicit, ad leges Romanas non satis quadret.) LACTANTIVS L. V. c. 17. *Qui vendentis errorem non redarguit*, (puta, si viderit, eum per errorem tradere mercem pretiosiorem, quam de qua conuentum erat,) *vt paruo emat; aut qui non profitetur fugitiuum seruum, vel pestilentem se domum vendere, lucro & commodo suo consulens, non est ille sapiens, vt Carneades volebat,*

venditor. *Dolum malum a se abesse praestare venditor debet: qui non tantum in eo est, qui fallendi caussa obscure loquitur, sed etiam qui insidiose obscure dissimulat*, L. 43. §. 2. D. de Contrah. emt. Quod & seruitutum contemplatione in fundo ab herede vendito placuit. *Venditor, si, cum sciret deberi seruitutem, celauit, non euadet ex empto actionem: si modo eam rem emptor ignorauit. Omnia enim, quae contra bonam fidem fiunt, veniunt in empti actionem. Sed* scire *venditorem & celare, sic accipimus, non solum si non admonuit, sed & si negauit, seruitutem istam deberi, cum esset ab eo quaesitum*, L. 1. §. 1. D. de Action. empt. Conf. t. t. Pand. de Aedilit. edicto, sub quo recensentur vitia mancipiorum & iumentorum, propter quae redhibitioni, vel actioni quanti minoris locus sit. Neque tamen omnia ad viuum hic resecanda sunt, sed sufficit, ea vitia indicari, quae alicuius momenti sint. *Res bona fide vendita propter minimam caussam inempta fieri non debet*, L. 54. D. de Contrah. empt. Quam legem recte huc vocat NOODTIVS Obseru. L. II. c. 11.

4) Seu potius, *Citra hoc enim emptor minus rei pretium statuturus esset.* AVCTORI sedet, rei ipsi certum inesse pretium, vltra quod vendi nequeat. Sed vide quae dicentur ad §. 4.

bat, sed callidus & astutus. PLATO de LL. L. XI. [p. 916. A. B. T. II. Ed. H. Steph. pag. 965.] *Quando quis seruum vendidit, phrenesi, vel calculo, vel stranguria, vel eo morbo, quem sacrum adpellant, aut alia quauis plurimis occulta, & longa, & aegre sanabili corporis siue mentis aegritudine laborantem, si medicus aut gymnasticus emerit, reddere non liceat. Sed nec quando venditor emtori cuiuis veritatem praedixerit. Sin autem artifex aliquis huiusmodi rerum peritus ignaro & rudi cuipiam aliquid vendidit, duplum pretii eius, quo vendidit emtori, condemnatus persoluat. Quod si imperitus imperito vendidit, redhibitio fiat, & simplex pretium restituatur.* Eleganter quoque IDEM dicto loco. Ἔπαινος ὅρκος τε περὶ παντὸς τοῦ πωλουμένου ἀπέστω. *Laus rei cuiuslibet venalis & iuramentum longe absit.*

§. III. NECESSITAS autem vitia isthaec indicandi ex natura actus oritur, & quia citra id iustum pretium statui nequit, non quod proprie per celebrationem contractuum vinculum illud humanitatis, quo omnes homines inuicem ligantur [1]; arctius adstringatur, aut quod societas aliqua inter contrahentes constituatur, ad alia quaepiam officia, praeterquam quae ex natura contractus requiruntur, adstringens. Neque enim, contractu vtrinque completo, sentimus, nos alteri plus debere, quam cuiuis homini; nisi quod saepe per contractus eiusmodi ad amicitiam fiat transitus. Vnde etiam imperite argumentum ducitur ab eo, quod salua communi humanitatis lege possumus omittere, ad id, quod in contractibus ineundis nobis licere possit. Adeoque non sequitur, quia nemo tenetur ex sola lege humanitatis cuiuis rerum suarum conditionem pandere, aut omnem suam scientiam alteri communicare: ergo non teneri nos de rerum nostrarum defectibus alteri significare in contractu. Nam sane extra contractum constitutus recte possum multa alios celare; etsi ex eo silentio solus ego lucro aliquo fruar, quod cum altero communicaretur, si idem ipsi per me indicaretur, verbi gratia, si in loco aliquo deserto, qui nullius est, gemmas inueniri sciam, non obligor, vt id alteri cuipiam indicem, quo & ipse in partem lucri mecum venire possit. Vid. Matth. XXIII, 44. (heic enim si de thesauro indicasset [2] emtor, tam paruo agrum non emisset [3]). Conf. GROTIVS L. II. c. 8. §. 7. Huc facit historia de Anica rustico, Samaiedorum detectore, de quo est apud LONDORPIVM in Continuatione Sleidani ad annum 1607. Et recte CICERO Offic. III. [c. 10.] *Nec tamen nostrae nobis vtilitates omittendae sunt, aliisque tradendae, cum his ipsi egeamus, sed suae cuique vtilitati, quod*

§. III. 1) Quae, quamuis ita sint, adhuc recte se habet sententia GROTII, qua is Lib. II. c. 12. §. 9. num. 1. inter eos, qui contractum ineunt, arctiorem quandam societatem esse existimat, quam qua alias homines inter se iungantur. Nascuntur enim ex contractibus officia *noua* ad mutua solorum contrahentium commoda comparata, etsi partes contrahentes in ceteris in contractu non expressis, eodem, quo omnes homines vinculo ligentur.

2) Imo, si thesaurus ad priuatum fundi dominum pertineret, vtique fraudis & furti reus esset emtor. Apud Hebraeos priuatis thesauros cessisse ex hac ipsa Parabola a Matthaeo relata colligit GROTIVS ad l. c. quod argumentum non omni exceptione maius videtur Cl. BARBEYRACO in nota 2. ad h. §. Potius verbis Christi aptissimam habebis speciem, si fingas, thesaurum cedere inuentori: Tunc enim soli fortunae iudicio suaque reticentia thesaurum lucratus videbitur emtor, quia venditor hanc veteris pecuniae depositionem nondum inuenerat.

3) Nimirum ita id est in thesauro, quippe qui pars fundi non est, nec a domino fundi possidetur.

quod ſine alterius iniuria fiat, ſeruiendum eſt. *Scite Chryſippus, vt multa: qui ſtadium, inquit, currit, eniti & contendere debet, quam maxime poſſit, vt vincat: ſupplantare eum, quicum certet, aut manu depellere nullo modo debet. Sic in vita ſibi quemque petere, quod pertinet ad vſum, non iniquum eſt: alteri ſurripere ius non eſt.* Quem locum etiam expreſſit AMBROSIVS Off. L. III. c. 4. Enimuero in contractibus obtinet illud VALERII MAXIMI L. VIII. c. 2. n. 1. *Bonae fidei venditorem nec commodorum ſpem augere, nec incommodorum cognitionem obſcurare oportet.* Huc quoque ſpectat illud PLATONIS de LL. L. XI. [pag. 968. D. Ed. Wechel.] *Quod venditori de rerum venalium pretio lex conſuluit, idipſum opifici quoque conſulit. Caueat ergo, ne pluris, quam aequum eſt, ipſe ſuum taxet opus: ſed quam ſimpliciſſime, & vt dignum eſt, taxatio fiat. Non enim ignorat opifex, quo pretio dignum opus ſuum ſit. Nec debet in libera ciuitate artifex arte ipſa, quae aperta res eſt, & a mendacio longe remota, rudes decipere* [4]. Poſſis etiam huc adplicare, quod ex Aſpaſia ſeſe audiuiſſe dicit Socrates ap. XENOPHONTEM Memor. L. II. [p. 439. Ed. H. Steph. L. II. c. 6. §. 36. Ed. Oxon.] *Bonas pronubas, quae cum veritate bona de aliis commemorent, plurimum ad conciliandam inter homines adfinitatem valere: quae vero mentirentur, eas laudando nihil aliis prodeſſe. Fieri enim, vt qui decepti ſunt, ſeſe oderint mutuo, atque etiam conciliatrices ipſas* [5].

§. IV. CAETERVM vti de eo dubium non eſt, quin indicanda ſint illa vitia, quae proprie contingunt rem in contractum deducendam: ita an & alia, quae extra rei ſubſtantiam poſita ſunt, & tamen ad aeſtimationem eius facere quid valent, indicari, tam ex parte emtoris, quam venditoris neceſſum ſit, iam inter antiquos diſceptatum fuit. Quam in rem ita CICERO Off. III. [c. 12.] *Si*, inquit, *vir bonus ab Alexandria profectus Rhodum magnum frumenti numerum aduexerit in Rhodiorum inopia & fame ſummaque annonae caritate; ſi idem ſciat, complures mercatores ab Alexandria ſoluiſſe, nauesque in curſu frumento onuſtas petentes Rhodum viderit; dicturusne ſit id Rhodiis, an ſilentio ſuum quam plurimo venditurus? Heic viſum fuit Antipatro omnia patefacienda, vt ne quid omnino, quod venditor norit,* (ad rem ſubiectam vllo modo ſpectans) *emtor ignoret. Diogeni Babylonio contra videbatur, venditorem quatenus iure ciuili conſtitutum ſit, dicere oportere; caetera ſine inſidiis agere; & quoniam vendat, velle quam optime,* (cum ſuo emolumento) *vendere. Aduexi, expoſui; vendo meum non pluris quam caeteri; fortaſſe etiam minoris,* cum

tur. Hinc plerique ICti affirmant recte, aduerſus emtorem huncce nec enormis laeſionis querelam locum habere. Apud HORATIVM, eſt II. Satyr. 6.

O ſi vrnam argenti fors qua mihi monſtret; vt illi,
Theſauro inuento qui mercenarius agrum,
Illum ipſum mercatus arauit: diues amico
Hercule. H.

4) Καὶ ἀναιρουμένῳ δ' ἔργον ξυμβουλευτὴς νόμος, ἅπερ τῷ πωλοῦντι ξυνεβούλευε μὴ πλέονος τιμᾶν διὰ πειρώμενον, ἀλλ' ὡς ἁπλούστατα τῆς ἀξίας· ταυτὸν δὲ προστάττει καὶ τῷ ἀναιρουμένῳ. γιγνώσκει γὰρ ὅγε δημιουργὸς τὴν ἀξίαν. ἐν ἐλευθέρων οὖν πόλεσιν οὐ δή ποτε χρὴ τέχνῃ, σαφεῖ τε καὶ ἀψευδεῖ φύσει πράγματι διαπειρᾶσθαι τῶν ἰδιωτῶν τεχνάζοντα αὐτὸν τὸν δημιουργόν.

5) Τὰς ἀγαθὰς προμνηστρίδας, μετὰ μὲν ἀληθείας τ' ἀγαθὰ διαγγελλούσας, δεινὰς εἶναι συνάγειν ἀνθρώπους εἰς κηδείαν, ψευδομένας δ' οὐκ ὠφελεῖν ἐπαινούσας. τοὺς γὰρ ἐξαπατηθέντας, ἅμα μισεῖν ἀλλήλους τε καὶ τὴν προμνησαμένην.

cum maior est copia. Heic opponit Antipater: quid ais? tu cum hominibus consulere debeas, & seruire humanae societati, eaque lege natus sis, vt vtilitas tua communis vtilitas sit, celabis homines, quid iis adsit & commoditatis, & vtilitatis? Cui regerit Diogenes: aliud est celare, aliud tacere; neque ego nunc te celo, si tibi non dico, quae natura deorum sit, quis sit finis bonorum, quae tibi plus prodessent cognita, quam tritici vilitas. Respondet iterum Antipater; imo vero necesse est; siquidem meministi inter homines natura coniunctam societatem. Diogenes contra; memini, sed num illa societas talis est, vt nihil sit cuique suum? quod si ita est, ne vendendum quidem quidquam est, sed donandum. Heic Cicero [c. 13.] ipse videtur in Antipatri sententiam propendere [1], dum eam mercatoris dissimulationem dicit esse *hominis non aperti, non simplicis, non ingenui, non iusti, non viri boni: sed versuti potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vafri.* Et tamen ipse Cicero a doli mali crimine eundem videtur liberare, dum paulo post dolum malum esse dicit, *quando aliud est simulatum, aliud actum* [2]. Id quod in praesentem casum non quadrat. Recte igitur dicitur, mercatorem iniuste non fecisse dissimulantem de nauibus subsequentibus. Nam iustitia hoc tantum requirit, vt ea indicentur, quae rem subiectam per se contingunt, verbi gratia, si domus sit pestilens, si a magistratu iam deiici iussa; quae exempla eo loco Cicero subiicit. At heic nihil tale dissimulatum. Frumenti bonitas in propatulo adparebat; & tunc quando contractus inibatur, reuera tanti erat, quanti vendebatur; etsi paulo post minoris esset futurum. Nec ius proprie dictum habebant Rhodii, vt ex mercatore hoc scirent; quippe quicum super ea re nunquam pacti erant. An autem contra legem beneficentiae, & humanitatis fecerit, alia quaestio est; quam itidem non facile affirmarim. Vt enim ad beneficium alteri exhibendum per humanitatem tenear, requiritur, vt ipse eodem gratuito valde indigeat. Atqui Rhodii frumento indigebant, pecunia non indigebant; quippe fama opulentiae apud antiquos celebres. Sed neque tunc dare beneficium teneor, quando id danti plus decedit, quam accipienti accedit. Atqui plus lucri decessurum erat mercatori, de

§. IV. 1) Imo si quis CICERONEM ipsum inspiciat, statim ei manifestum erit, Diogenis Babylonii sententiam ei probari. Qua de re ne quis haesitet, verba eius adponimus. *Si (exempli gratia) vir bonus* Alexandria Rhodum *magnum frumenti numerum aduexerit, in* Rhodiorum *inopia & fame summaque annonae caritate: si idem sciat, complures mercatores* Alexandria *soluisse, nauesque in cursu frumento onustas petentes* Rhodum, *viderit, dicturusne sit id* Rhodiis, *an silentio suum quam plurimo venditurus? Sapientem & bonum virum fingimus: de eius deliberatione & consultatione quaerimus, qui celaturus* Rhodios, *non sit, si id turpe iudicet, sed dubitet, an turpe non sit. In huiusmodi caussis aliud* Diogeni Babylonio *videri solet,* magno & graui Stoico, *aliud* Antipatro, *discipulo eius homini acutissimo.* Antipatro *omnia patefacienda, vt ne quid omnino, quod venditor norit, emtor ignoret:* Diogeni *venditorem, quatenus iure ciuili constitutum sit, dicere vitia oportere, cetera sine insidiis agere, & quoniam vendat, velle quam optime vendere. Aduexi, exposui, vendo meum non pluris, quam ceteri, fortasse etiam minoris, cum maior est copia. Cui fit iniuria? Exoritur* Antipatri *ratio ex altera parte: Quid ais? tu cum hominibus consulere debeas, & seruire humanae societati, eaque lege natus sis, & ea habeas principia naturae, quibus parere & quae sequi debeas, vt vtilitas tua communis vtilitas sit, vicissimque communis vtilitas tua sit, celabis homines, quid iis adsit commoditatis & copiae? Respondebit* Diogenes *fortasse sic: Aliud est celare, aliud facere: neque ego nunc te celo, si tibi non dico, quae natura Deorum sit, quis sit finis bonorum, quae tibi plus prodessent cognita, quam tritici vtilitas: sed non quicquid tibi audire vtile est, id mihi dicere necesse est. Immo vero (inquiet ille) necesse est, si quidem meministi esse inter homines natura coniunctam societatem. Memini, inquiet ille, sed num ista societas talis est, vt nihil suum cuius-*

de classe ventura significanti, quam frumenti emtoribus erat accessurum. Nam si inter plures id fuit distractum, singulis parum decedebat soluto antiquo pretio: sin vnus aut alter omne coëmit, auaritiae suae imputet, dum itidem grandi lucro intempestiue inhiat. Et sane rigida nimis officiorum exactio in eiusmodi negotiis a vitae communis consuetudine abhorret. Facile mercatoribus beneficentiae necessitatem remittere possumus, modo per lucri cupidinem nos decipere nolint.

§. V. At vero vitia rei, emtori iam nota, dici minime attinet, scientia enim vtrinque par, pares quoque facit contrahentes. Sicut & ob vitia a venditore indicata emtio non potest rescindi; quippe cum in ista velut consensisse emtorem manifestum sit. Quo facit illud Ciceronis Off. III. [c. 16.] *Gratianus Sergio Oratae vendiderat aedes eas, quas ab eodem ipse paucis ante annis emerat. Hae Sergio seruiebant: sed hoc in mancipio Marius non dixerat. Adducta res in iudicium est. Oratam Crassus, Gratidianum defendebat Antonius. Ius Crassus vrgebat; quod vitii venditor non dixisset sciens, id praestari oportere: aequitatem Antonius: quoniam id vitium Sergio ignotum non fuisset, qui illas aedes vendidisset, nihil fuisse necesse dici: nec eum esse deceptum, qui id, quod emerat, quo iure esset, teneret* [1]. Scilicet vti Vlpianvs ait L. 1. §. 1. *D. de Act. emt. non videtur esse celatus, qui sciuit; neque certiorari debuit, qui non ignorauit.* Add. *L. 43. §. 1. L. 57. §. 3. D. de Contrah. emt. L. vlt. D. de Aedilit. edicto* [2]. Huc pertinet illud Horatii II. Epist. 2. [vers. 13. & seqq.] vbi inducit mangonem, qui mancipium erat alteri venditurus, cum post eius enumeratas virtutes, hoc quoque addidisset: *Semel hic cessauit, & vt fit, In scalis latuit metuens pendentis habenae.* (add. *L. 1. §. 33. D. de SCto Silaniano L. 17. D. de Aedilit. edicto.*) *Des numos, excepta nihil te si fuga laedat. Ille feret pretium poenae securus, opinor, Prudens emisti vitiosum: dicta tibi est lex.* Eidem fundamento innititur sententia Marii apud Plvtarchvm Mario; [p. 427. E. Ed. Wechel.] & Valerivm

4V 2 Maxi-

cuiusque sit? Quod si ita est, ne vendendum quidem quidquam est, sed donandum. Cicero de Offic. L. III. c. 12. *Non igitur videtur - - - frumentarius ille* Rhodios - - - *celare debuisse. Neque enim id est celare, quidquid reticeas: sed quum, quod tu scias, id ignorare emolumenti tui caussa velis eos, quorum intersit id scire. Hoc autem celandi genus quale sit, & cuius hominis, quis non videt? Certe non aperti, non simplicis, non ingenui, non iusti, non viri boni: versuti potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vafri.* Idem ibid. c. 13.

2) *Cum ex eo* [Aquillio] *quaereretur, quid esset dolus malus; respondebat*, cum esset *aliud simulatum, aliud actum.* Ibid. c. 14. Vid. Noodtivs de forma emendandi doli mali c. 2. vbi docet, hanc definitionem more veterum a potissimo exemplo compositam esse. Quare ea ad amussim nostrae Logices exigi nequit. Sufficit eos, quos dissimulando aliquid celamus, iure id resciscendi destitui, quae species aderat in casu Ciceronis.

§. V. 1) In qua lite Crassus lege XII. Tabularum nitebatur, qua cautum erat, vt in venditionibus ea etiam, quae nota essent venditori vitia dicerentur, & qui aliquid dissimularet, reticentiae poenam ferret. *Nam quum ex duodecim tabulis satis esset, ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui infciatus esset, dupli poenam subiret: a iureconsultis etiam reticentiae poena est constituta. Quidquid enim est & praedio vitii, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, praestari oportere,* Cicero de Offic. III. 16.

2) *L. 1. §. 6. L. 3. L. 4. pr. L. 14. §. vlt. L. 48. §. 3. 4. L. 55. D. eodem.* Pertinet huc quod a Diogene Babylonico dictum apud Ciceronem III. de Officiis: *Vbi iudicium emtoris est, ibi fraudem venditoris esse non posse.* Ita pronunciatum apud Mevivm P. IV. Dec. 49. Brvnnemann. Cent. 3. Dec. 10. H.

MAXIMVM L. VIII. c. 2. §. 3. *Fannia in matrimonio fuerat cum Tinnio, quae cum diuortio facto dotem, quae lauta erat, repetebat, ille adulterium ei obiecit, ac causa ad Marium consulem delata est. Ea in iudicio agitata, quum Fanniam constaret impudicam fuisse, & virum, qui talem sciret esse, eam duxisse, diuque cum ea in matrimonio vixisse, ambos improbauit, virumque iussit dotem ei restituere, mulieri infamiae damnatae quatuor asses multam dixit.* Conf. *L. 13. §. 9. 10. D. ad L. Iuliam de adult.*

§. VI. PRAETEREA quod in omnibus pactis locum habet, id vel maxime etiam in contractibus obtinet, vt neuter contrahentium alteri ad contractum ineundum iniustum metum incutiat. Inde recte quondam Lacedaemonii iudicarunt, rescindendam esse emtionem agri, quam Elei possessoribus metu extorserant, *γνόντες, μηδὲν δικαιότερον εἶναι βίᾳ πριαμένους, ἢ βίᾳ ἀφελομένους παρὰ τῶν ἡττόνων λαμβάνειν. Arbitrati, nibilo iustius esse infirmioribus per emtionis titulum, quam vi mera rem extorquere.* XENOPHON L. III. rerum Graecar. [pag. 228. Ed. H. Steph. c. 2. §. 22. Ed. Oxon.] Spectat quoque huc illud CICERONIS IV. in Verrem. [Orat. 9. c. 5.] vbi de signis & tabulis ab ipso ex Sicilia sublatis agit. Huic accusationi Verres vno se vocabulo satisfacturum putabat, dicens: *emi.* Sed Cicero reponit: *Sapienter a maioribus fuisse institutum, vt qui in prouincias mitterentur, ab omnibus emtionibus remouerentur. Inde ipsis de publico datum fuisse argentum & vestem. Mancipia autem ideo non data publice, quod nemo esset Romae alicuius dignitatis, qui non aliquot eorum haberet. Sanxerunt tamen, ne quis in prouincia emeret mancipium, nisi in demortui locum. Putabant enim ereptionem esse, non emtionem, cum venditori suo arbitratu vendere non liceret. In prouincia intelligebant, si is, qui esset cum imperio & potestate, quod apud quemque esset, emere vellet, idque ei liceret, fore vti quod quisque vellet, siue esset venale, siue non esset, quanti vellet auferret.* Add. *L. 46. L. 62. D. de Contrah. emt.* [1] *L. penult. §. 1. D. ad L. Iul. repetund. L. 6. C. eod. L. 11. C. de His, quae vi metusue causa.* Constitut. SICVLARVM L. I. tit. 88. §. 1. TACITVS A. XIV. [c. 14. in fine.] *Merces ab eo, qui iubere potest, vim necessitatis affert.* Huc spectat, quod DIO CASSIVS L. XLII. refert de Caesare, *qui post victum Pompeium mutui nomen ei pecuniae, cui exigendae probabilis alia ratio non extabat, praetexuit: quanquam vi alioquin eas non secus ac debitas sibi poscebat, neque redditurus vnquam erat.* Frequentius tamen contingit, vt subditi perpetui aut temporarii pro imperio ad contractus potissimum venditionis, aut conductionis adigantur; puta, quando mercatores compelluntur, vt vendant id, quo respublica maxi-

§. VI. 1) Nouellam 17. c. 1. H.

2) *L. 1. C. Vt nemini liceat in emtione species L. X.* Aur. Bulla Caroli IV. tit. 1. §. 3. Add. *L. vnic. C. Vt nemini liceat in emtione.* H.

3) Vid. notata supra ad L. II. c. 6. §. 8. H.

4) Vid. supra L. III. c. 3. §. 12. H.

§. VII. 1) Id quod Iure Romano iam diserte cautum fuit ratione Mandati. *In summa sciendum est, mandatum, nisi gratuitum sit, in aliam formam negotii cadere. Nam mercede constituta, incipit locatio & conductio esse. Et, (vt generaliter dicamus) quibus casibus sine mercede suscepto officio, mandati siue depositi contrahitur negotium, iis casibus, interueniente mercede locatio & conductio intelligitur contrahi.* §. 13. Inst. de Mandato.

2) Ita hoc praemium adpellatur in *L. 1. princip. D. Si Mensor falsum modum dixerit & in L. 1. §. 10. D. de Extraordin. cognitionibus.* Honorarium

maxime indiget [2]; aut vt operas ſuas, vehicula, & naues locent [3]. Id quod vbi vtilitas aut neceſſitas publica requirit, & pretium mercesque iuſta perſolui-tur, recte fieri poteſt. Non inſolens quoque eſt in ciuitatibus [4], vt quod quis emere in certo genere vult, abs certo aliquo, & non ab alio emere teneatur.

§. VII. Satis autem clarum eſt, in contractibus beneficis iſthanc aequalitatem locum non habere. Heic enim vbi aequalis operae merces conſtituitur, in aliud negotii genus tranſitur. Vid. *§. fin. Inſtit. de Mandato* [1] *L. 1. §. 9. D. Depoſiti.* Vbi autem aliquid honorarii [2] aut praemii vicem ſuſtinens adiicitur, contractus mixturae aliquid trahit ex locatione conductione. Hactenus tamen etiam in mandato & depoſito, licet indirecte & per accidens, aequalitas obſeruabitur, vt ſi quid praeter operam ſumtuum in negotium aut rem alterius fuerit impenſum, id exacte reſtituatur; quippe cum in his contractibus de opera duntaxat gratuita conuentum fuerit; ſumtus autem velut ex tacito [3] contractu mutui erunt refundendi [4]. Vid. *L. 12. princ. D. Depoſiti.*

§. VIII. Ast vero in contractibus oneroſis vsque eo iſta aequalitas eſt obſeruanda, vt quod quis heic amplius aequo accepit, titulo praeſumtae donationis nequeat excuſare. Neque enim hic ſolet eſſe animus tales contractus ineuntium, vt quid alteri velint donare. Adeoque mixtura contractus cum donatione non [1] praeſumitur, niſi expreſſe hoc ab altero fuerit dictum [2], aut niſi adpareat, alterum ſciuiſſe, rem aut operam minoris eſſe. Exemplum eſt apud Plinivm VII. Ep. 14. In praecedente epiſtola XI. dixerat, *ſeſe amicitiae cauſa eos agros minoris vendidiſſe.* De caetero dignum laude eſt factum Scaeuolae apud Ciceronem Off. III. [c. 15.] qui *cum poſtulaſſet, vt ſibi fundus, cuius emtor erat, ſemel indicaretur, idque venditor ita feciſſet, dixit ſe pluris aeſtimare; addiditque decem millia.*

§. IX. Ex istis conſequitur, etſi omnia rei vitia, quae nota fuerant, ſint expoſita, nec plus exactum, quam deberi putabatur; tamen ſi poſt in re ipſa deprehendatur inaequalitas ſine culpa contrahentium, (puta, quod vitium lateret, aut in pretio ſit erratum,) eam quoque corrigendam eſſe, & demendum ei, qui plus habet, addendumque minus habenti. Add. *L. 13. princ. §. 1. 2. 3. 4. D. de Act. emti. L. 1. §. 2. D. de Aedilit. edicto.* Neque de iure naturae requiritur, vt illa inaequalitas dimidiam partem iuſti pretii excedat. Nam famoſa illa *L. 2. C. de Reſcindenda vendit.* [1] qua minus pretium, ob quod

4 V 3 ad

rium autem a mercede ſic differt, quod 1) haec conuentione definitur: illud vltro offertur, quod 2) mercedem admittunt operae tantum *illiberales;* honorarium autem *liberales* & quae aeſtimationem non recipiunt.

3) Qua fictione minime opus habemus. Impenſas enim in rem Deponentis aut negotium Committentis factas, vel ſola aequitatis ratione deducit Depoſitarius & Procurator.

4) Potius dixerim ex tacito mandato. Qui enim vult aliquid, vult quoque quae ex natura negotii vel probabiliter conſequuntur. H.

§. VIII. 1) Vid. nota 2. ad §. 10. cap. praeced.

2) Vid. *L. 36. & 38. D. de Contrah. emtione. L. 3. L. 9. C. eod.* H.

§. IX. 1) *Rem maioris pretii, ſi tu, vel pater tuus minoris diſtraxerit: humanum eſt, vt vel pretium, te reſtituente emptoribus, fundum venundatum*

ad rescissionem contractus, aut ad supplementum iusti pretii possit agi, definitur, *si nec dimidia pars veri pretii soluta sit*; est mere positiua; & nititur ea potissimum ratione, quod nulla tribunalia sint suffectura expediendis litibus, si ob quamcunque minutam laesionem praetor possit adiri. Et quia indoles fori requirit, vt qui nolit decipi, oculos aperiat. Praesertim cum, quanticunque venditor suas merces aestimet, tamen vltima demum pretii determinatio ex voluntate emtoris constituatur. Quo & adplicari potest illud CICERONIS Offic. III. [c. 15.] *Leges ciuiles iniqua tollunt, quatenus teneri manu possunt, Philosophi, quatenus ratione & intelligentia.* Quanquam reuera ista decisio sit iusto crassior. Nam vtut in exigui momenti negotiis praetor non sit fatigandus: tamen cur iste subsidium suum velit denegare, vbi quis grauiter, etsi intra dimidium, fuerit, laesus, ratio non est, verbi gratia, si domum, quae 900. erat, pro 600. vendiderim, cur ad 300. recuperanda omne mihi legis auxilium denegetur, cum ob longe minores summas actio detur? Inde vti & inter eos, qui solo naturae & gentium iure reguntur, exigua laesio, quae citra dolum contrahentium interuenit, rescissioni aut querelae sat idoneam causam non praebet; ita vbi grauior illa fuerit, licet dimidium iusti pretii non attingens, recte postulatur contractum vel rescindi [2], vel quod iusto pretio deest suppleri. Grauitas autem laesionis aestimatur vel ex ipsa pretii magnitudine, vel ex tenuibus laesi facultatibus, quas damnum opulentiori negligendum quandoque vehementer affligit. Imo etiam in ciuitatibus [3], vbi dicta lex obseruatur, salua conscientia emtor non potest subterfugere suppletionem laesionis enormis, infra dimi-

datum recipias, auctoritate iudicis intercedente: vel si emptor elegerit, quod deest iusto pretio recipias. Minus *autem* pretium *esse videtur, si nec dimidia pars veri pretii soluta sit.* Vid. THOMASIVS de Aequitate cerebrina *L. 2. C. de Rescind. vendit.* & eius vsu practico, qui vsum rescripti huius nullum esse contendit propter incertitudinem pretii communis. Qua in re sola veri specie falli THOMASIVM censet Celeb. OTTO ad Offic. hom. & ciu. L. I. c. 15. §. 4. Praesto enim esse elegantissimam speciem apud COMINAEVM V. c. 2. „Fuere inquit COMINAEVS ex versione Casparis BARTHII, qui magno numero supellectilem conuiuialem argenteam vili pecunia pro stannea venderent. Adamas ipsius (Caroli Audacis) maximorumque orbis Christiani vnus, cum appendente insigni vnione, ab homine infimae sortis repertus, in dactylothecam suam remissus est: mox sub plaustrum quoddam coniectus: vbi tandem requisitum floreno cuidam Sacerdoti vendidit. Hic magistratui misit, qui tribus Francis redemit. Insignes alias opificio & specie gemmas adepti sunt, inter quas tres fuere totidem fratrum nomine celeberrimae: vna Flandriae titulo illustris, qua non fuit alibi aestimatior, cum infinitis bonis aliis, quae docuerunt agrestes homines pretium pecuniae opumque." Solent eius generis venditiones infra dimidium veri pretii hodienum a militibus ex spoliis hostium fieri, sed merito THOMASIVS rescissioni in iis, perinde ac in specie Cominaei locum esse neget. Tacite enim id agitur inter contrahentes, vt inter arma leges sileant, & venditor, pretio stannei vasis, pro vase argenteo exsoluto, suadente id vt plurimum pecuniae in bellis penuria, contentus sit.

2) Imo AVCTOR supra c. 1. §. 8. pluribus docuit: „Inter eos qui in naturali libertate viuunt, cuique licere, rei suae pro lubitu pretium statuere, cum in eo statu quilibet suarum rerum atque actionum summus sit moderator." Et hoc cap. §. 1. sententiam suam restringit, *vbi lege aut vsu fori definita rebus pretia sunt constituta.* Consentit H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 12. §. 26. *inaequalitatem*, inquiens, *rerum in quam consensum est, vbi nec mendacium intercessit, nec eius quod dictum oportuit reticentia, in actionibus exterioribus pro aequalitate haberi.* Conf. L. III. c. 21. §. 27. Et hoc vtique verius est. Quanquam officium humanitatis, ex quo tamen nulla coactio oritur, interdum aliud suadeat. H. [Add. HERTIVS de Lytro Sect. II. §. 22. & THOMASIVS d. l. c. 2. §. 15. & seqq. qui, obseruante id Cl. BARBEYRACO, perperam Tribonianum Iuris cum humanitate confusi postulat, quum veteribus saepe *humanum* dicatur quod sit iustum, vt in *L. 8. C. de Legibus & SCtis.*]

dimidium adhuc ſubſiſtentis: quippe cum lex illa non tam lucrum cum detrimento alterius voluerit confirmare, quam Praetorem litium multitudine ſubleuare. Eadem tamen lex efficit, ne ex laeſione iſta aduerſus conciuem ius aut actio detur. Recte autem ICti, qui legis iſtius beneficium non venditori ſolum, ſed & emtori adplicandum, nec minus ad alios quoque contractus extendendum docent [4]. SELDENVS L. VI. c. 5. annotat: *Si quis Iudaeus Iudaeum in emtione & venditione, bona fide facta, ſexta parte pretii fraudaſſet, ſiue emtor ſiue venditor, id eum debuiſſe reſtituere; non autem ſi minus ſexta parte. Sed ſi ſexta parte maior foret laeſio, licuiſſe emtori ſtatim, ſeu quamdiu nondum finita eſſet negotiatio, contractum reſcindere, & actione redhibitoria ſibi integrum pretium vindicare. Venditori autem ſi in illius fuiſſet damnum, nunquam non licuiſſe rem ſuam poſtea repetere. Et idem quoque locum habebat in permutatione rerum fungibilium, puta, fructuum, ſeminum, & ſimilium. Verum huius legis beneficio Iudaeus tantum ſi laeſus fuiſſet, non autem Gentilis a Iudaeo fraudatus fruebatur.*

§. X. CVM hactenus traditis Interpretes iuris Romani valde laborarunt, vt conciliarent *L. 16. §. 4. D. de Minoribus* [1]: *in pretio emtionis & venditionis naturaliter licere contrahentibus ſe circumuenire.* Add. *L. 22. §. 3. D. Locati.* Nobis maxime arridet explicatio GROTII L. II. c. 12. §. 26. vbi oſtendit, *licet & neceſſum eſſe* non ſemper notare id, quod fas eſt, ſed quod ita duntaxat permittitur [2], vt nullum contra ſit proditum remedium in eum, qui ſe pacto velit defendere; ſeu qui adpellatus de iniquo pretio, reſpondere nihil aliud velit,

3) Idem poſt Couarruuiam & alios ſenſit FRANTZKIVS ad tit. D. de Contrah. emt. n. 235. ſequ. H.

4) Quod Iure Romano non admittendum eſſe, contendit CVIACIVS Obſeruat. XVI. 18. & XXIII. 32.

§. X. 1) Optime hunc nodum ſoluit interpres Iuris Romani caſtiſſimus Gerardus NOODT ad tit. Pand. de Reſcind. vendit. Edit. L. B. 1724. p. 410. a. „Porro, inquit, adiiciamus aliquid de errore in pretio: nam is quoque, an, & quemadmodum emptioni noceat, quaeſtioni eſt, propter naturam emptionis: eo ſpectantis; vt permutatione mercis & pretii temporariae indigentiae ſubueniatur, hoc fieri ſuadet ratio tuendae ſocietatis: ideoque ſicut alias in commerciis, ita emtione & venditione, aequalitatem inter contrahentes obſeruari: & ſi quando erratum ſit, quod inaequale eſt, emendari. Sed vſus commerciorum dat induſtriae contrahentium; (non improbante ARISTOTELE, Lib. IV. Eudemior. c. 2. in fin. & ex noſtris Pomponio apud VLPIANVM L. 16. §. 4. D. de minoribus & Paullo L. 22. §. 3. D. locati) vt in pretio emptionis & venditionis naturaliter liceat contrahentibus ſe circumuenire. Naturaliter autem illis eſt, quod Iuſtiniano Nouell. 97. c. 1. eſt, negotiatiue: id eſt, ſecundum morem negotiantium; vel vt in *L. 8. C. de Reſcind. vendit.* aiunt Diocletianus & Maximianus, ſecundum ſubſtantiam contractus: praefati, quod emptor viliore comparandi, venditor cariore diſtrahendi votum gerentes, ad hunc contractum accedant. PLAVTVS, Perſa IV. 4. ſic exprimit: SA. Vin' bene emere? DO. Vin' tu pulchre vendere. TO. Ego ſcio hercle vtrumque velle. Quid ergo eſt? Veteres noluerunt, perfectam emptionem reſcindi per Cauſſam ſoluti pretii paulo minoris: ſapienter arbitrati, praeſtare exigua laeſione caſtigari leuitatem ad rem non attendentis; quam lites creſcere in infinitum: ſi quali quali praetextu circumuentionis in pretio temere reſolueretur emptio, alioquin bona fide contracta. Caeterum humanum eſſe, ſuccurri circumſcripto; ſi appareat, eum plus quam tolerabile ſit, eſſe deceptum: quaſi in tale damnum non fuerit conſenſum, non intellecto vero pretio, certe non ferat bona fides nimiam inaequalitatem in contractu, res humanas mutua vtilitatis permutatione conſolaturo. Fueritque eo iuſtior haec interpretatio: quia exactam veritatem vbiuis explorare, non eſt cuiusuis: ſaepe re, loco, tempore, id non patiente: quare ne paſſim vita ſtet ſine actu, etiam cum agi neceſſe ſit aliquid: omne hac via procedit officium; vt magis quod veriſimile eſt, quam quod verum, ſequamur.

2) V. ſupra L. I. c. 7. §. 2. H.

velit, quam ita inter ipsos conuenisse: & qui non vult aperire oculos, aperiat crumenam; quod vernaculo prouerbio dicimus. Add. Lex BAIVVARIORVM tit. 15. c. 9. §. 1. & Capitulare CAROLI L. V. c. 210. Sicuti & apud XENOPHONTEM de Dictis & Factis Socratis L. II. [in fine] haec regula traditur: Οἱ ἀγαθοὶ οἰκονόμοι, ὅταν τὸ πολλȢ ἄξιον μικρȢ ἐξῇ πρίασθαι, τότε φασὶν δεῖν ὠνεῖσθαι· *Boni oeconomi, cum liceat magni pretii rem paruo emere, tunc dicunt esse emendum.* Addatur facetum dictum Ciceronis apud GELLIVM L. XII. c. 12. Vid. quoque SENECA de Beneficiis L. VI. c. 38. vbi disputat, an recte *Demades Athenis eum, qui necessaria funeribus venditabat, damnarit, cum probasset, magnum lucrum optasse; quod contingere illi sine multorum morte non poterat.* Add. Capitulare CAROLI L. I. c. 131. Circa factum tamen Iacobi Genes. XXX, 37. [3] notari potest, solertiam istius eo magis esse fauorabilem, quod ipsi negotium esset cum homine maligno, & qui omnibus modis istum circumscribere agitabat: quique duram legem ipsi imposuerat, vt pro custodia mercedem non aliam recipiens, quam foetuum partem, casus omnes praestaret. Genes. XXXI, 39. Sic & vox *naturaliter* non semper notat id, quod debet fieri, aut quod cum iure naturali congruit, sed & quod recepti moris est. Vti 1. Cor. XI, 14. [4] Etsi τὸ κομᾶν possit quoque accipi pro nimio studio capillos exornandi, quod foeminae velut suo iure sibi vindicant, & quod in viris effoeminati quid sapit, iuxta illud: *Sint procul a nobis iuuenes, vt foemina, comti.* Quanquam & reuera naturalis ratio dictat, turpe esse viro illum vsurpare habitum, quo ex inolita consuetudine sexus virilis a masculino distinguitur [5]. Facit etiam huc L. 8. C. de Rescind. vendit. *Haec est emtionis & venditionis substantia,* (i. e. perpetuus mos,) *quod emtor viliore comparandi* [6], *venditor cariore distrahendi votum gerentes ad hunc contractum accedant, vixque post multas contentiones paulatim venditore de eo, quod petierat detrahente, emtore autem huic, quod obtulerat addente, ad certum consentiant pretium.* Nec absurde Anacharsis apud DIOGENEM LAERTIVM [L. 1. §. 105.] forum vocat ὡρισμένον τόπον εἰς τὸ ἀλλήλȢς ἀπατᾶν καὶ πλεονεκτεῖν, *locum ad fallendum inuicem, atque ad dandas auaritiae manus destinatum,* & vbi aequum creditur, *quemque ad suum quaestum esse callidum.* Add. tamen *L. 18. L. 19. D. de Aedil. edicto.* Scilicet naturali habendi libidine homines ad quaestum suum augendum feruntur. Inde vix videbantur commercia etiam inter ciues consistere posse, nisi solertiae mercatoriae locus relinqueretur. Vid. *L. 71. D. de Contrah. emt.* Quin & vltro irridetur, qui imponi sibi passus est PLINIVS L. I. epist. 24. *Mala emtio semper ingrata est, eo maxime, quod exprobrare stultitiam domino videtur.* HORATIVS I. Sat. 2. [v. 103. 104. 105.] *An tibi mauis Insidias fieri, pretiumque avellier ante, quam mercem*

3) Vid. CLERICVS ad Genes. XXX, 12.

4) Ad quem locum extat Dissertat. Iacobi GOTHOFREDI, & SALMASII liber de Coma, occasione controuersiae in Belgio exortae scriptus. Vid. & supra L. II. c. 3. §. 9. AVGVSTINVS L. III. de Doctrin. Christ. c. 12. *Talares & manicatas tunicas habere apud Romanos veteres flagitium erat: nunc autem honesto loco natis, cum tunicati sunt, non eas habere flagitium est.* H.

5) Qua ratione Apostolus PAVLLVS 1 Cor. XI, 14. natura ignominiosum esse dicit, si vir comam nutriat. *Aut nonne ipsa Natura docet vos, quod vir quidem, si comam alat, pudori illi*

cem ostendi? Accedere quoque videtur tacita contrahentium indulgentia, qui cum exactissimam aequalitatem scrutari vix queant, modicam ab exacta illa aequalitate defectionem sibi mutuo condonare videntur. Ergo in communem velut fori legem receptum [7], vt cuique liberum foret, quam optima posset conditione emere aut vendere, modo fraus circa substantiam rei non interuenerit. Add. Mich. MONTAIGNE Essais L. I. c. 21. Alias enim locum habebit illud FVLGENTII Mytholog. L. I. [c. 23.] qui Mercurium ideo & mercaturae & furum praesidem tradit, *quod nihil intersit inter negotiantis rapinam atque periurium, furantisque deierationem ac raptum.* Obiter addendum, Ephoros adolescentem, quod fundum vilissimo pretio emisset, multasse; addita ratione, quod cum iuuenis esset, acerrimo lucri studio teneretur, apud AELIANVM V. H. L. XIV. c. 44. MORNACIVS ad dictum locum inepte τὸ *naturaliter* explicat [8] per εὐφυῶς, *dextre.* Nam id vocabuli non cum vocabulo *circumuenire*, sed cum *licet* cohaeret.

CAPVT

illi sit? Mulier contra si comam alat, gloria ipsi est: quia coma illi pro velamine data est.

6) *Dicit enim emtor omnis: vile vile est; at vbi emerit, putat se bene emisse.* Vt est in prouerbiis SALOMONIS XX, 14. H.

7) SENECA VI. de Benef. 15. ait; *Nihil venditori debet, qui bene emit.* H.

8) Alii *ex natura negotii*, plane vt Imperat. IVSTINIANVS Nouell. 79. extulit ἐμπορικῶς ἀλλήλους περιάγειν. H.

* *

CAPVT IV.

DE CONTRACTIBVS BENEFICIS IN SPECIE.

I. *Mandatum quid?*
II. *Eius singularis apud Romanos religio.*
III. *Mandatarius debet adhibere summam diligentiam.*
IV. *Quatenus idem indemnis debeat praestari?*
V. *An mandatum expleatur per aequipollens?*
VI. *De commodato; & in quo hoc differat a precario?*
VII. *De deposito.*

PROXIMVM est, vt de praecipuis contractibus quaedam specialius consideremus. De quibus licet ab interpretibus iuris Romani vbertim sit traditum: tamen cum pleraque ex iure naturae & gentium desumta sint; ea merito genuinae suae sedi vindicantur. Inter contractus igitur beneficos primum [1] locum tribuimus *Mandato* [2], quo quis gratis alterius negotia, eodem requirente & committente, expedienda suscipit. Etsi hic contractus

§. I. 1) Quum AVCTOR, vt ad c. 2. §. 4. n. 1. obseruatum fuit, in falsa ea sententia versaretur, Contractum etiam Iure Naturae a Pacto diuersum esse, donationes, vt ad c. 2. §. 8. n. 1. diximus, cum Iuris Ciuilis Doctoribus ad pacta retulisse, ideoque hic inter Contractus omisisse videtur. Ecce enim opponit *de Offic. Hom. & Ciu. L. 1. c. 14. palam* translationes, quae *gratis* fiunt, iis, quae fiunt *interposito contractu.* Verum, quandoquidem haec liberalitas Iure Naturae vtique contractus beneficus est, recte atque ordine fecisse videtur Celeb. BARBEYRACVS, quod quae de donatione dici poterant, hic suppleuit. Neque morari nos debet, quod ciuilia magis, quam naturalia Instituta sequi videtur: selegit enim ex Iure Ciuili ea placita, quae rationem habent naturalem, eoque Iuris studiosis gratiorem praestitit operam, quam si regulis Metaphysicis & ab vsu vitae Ciuilis alienis vsus esset. Sequemur igitur eius exemplum. *Donatio igitur est contractus beneficus, quo rem aliquam gratis in alterum accipientem transferimus.* Quod non tantum fit, quoties rem statim tradimus, sed interdum etiam quando possessionem eius, vel vsumfructum retinemus. Qui contractus Iure Romano etiam nudo pacto inire potest, *Vid. c. 2. §. 2. n. 6.* Reuocari autem nequit sine sontica caussa: „Aliae autem donationes sunt, quae sine vlla mortis cogitatione fiunt, quas *inter viuos* adpellamus - - - quae si fuerint perfectae, temere reuocari non possunt. Perficiuntur autem, cum donator suam voluntatem, scriptis aut sine scriptis, manifestauerit, *§. 2. Inst. de Donat.* Dat aliquis ea mente, vt statim velit accipientis fieri, nec vllo casu ad se reuerti, & propter nullam aliam caussam facit, quam vt liberalitatem & munificentiam exerceat: haec proprie donatio adpellatur *L. 1. princ. D. eodem.* Absenti siue mittas qui ferat, siue quod ipse habeat, sibi habere, eum iubeas, donari recte potest. Sed si nescit - - - - donatae rei dominus non fit. *L. 10. D. eod.* Non potest liberalitas nolenti acquiri.“ *L. 19. §. 2. D. eod.* Qualis nolens est 1) donatarius, qui conditioni non paruerit, sub qua facta sit donatio: *Generaliter sancimus, omnes donationes lege confectas, firmas illibatasque manere, si non - - - quasdam conuentiones, siue in scriptis donationi impositas, siue sine scriptis habitas, quas donationis acceptor spospondit, minime implere voluerit,* L. 10. C. de Reuoc. donation. Eodem. 2) refertur insignis donatarii ingratitudo, veluti si donatoris vitae vel famae periculum aliquod intulerit, si iniurias in eum atroces effuderit, si manus ei impias intulerit, aut damnum non leue substantiae donatoris, dederit, *d. l. 10. C. de Reuoc. donat.* Similiter 3) reuocatur donatio ob superuenientiam liberorum: praesumitur enim dona-

tractus directe & per se dominia, & pretia rerum non praesupponat, sed duntaxat ex accidente, quatenus a mandante refundendae sunt impensae, quas mandatarius in commissum negotium praeter promissam gratis operam fecit. Quod si autem quis alterius ignorantis negotia suscepisset, eaque vtiliter [3] gessisset, Romanis legibus dabatur actio *negotiorum gestorum*, cuius fundamentum non incommode possumus vocare mandatum [4] tacitum [5]. Sicuti & illam obligationem, quae inter tutorem & pupillum versatur [6]. Vid. *L. 5. princ. §. 1. D. de Oblig. & action.*

§. II. Mandati apud Romanos quondam singularis velut religio & sanctimonia censebatur, ideo quod ex humanitate & amicitia, quae maxime mortalium genus continent, ortum trahat; quarum obtentu aliquem; de ipsius probitate optime sentientem, in fraudem inducere merito detestabile habetur. Vid. *L. 1. D. de His qui not. inf. L. 1. §. 4. D. Mandati* *. Cicero pro Sexto Roscio. [c. 38. 39.] *In priuatis rebus si qui rem mandatam non modo malitiosius gessisset, sui quaestus aut commodi causa, verum etiam negligentius; eum maiores summum admisisse dedecus aestimabant. Itaque mandati constitutum est iudicium non minus turpe quam furti, credo propterea, quod quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operae nostrae vicaria fides amicorum supponitur: quam qui laedit, oppugnat omnium commune praesidium, & quantum in ipso est, disturbat vitae societatem. Non enim possumus omnia per nos agere: alius in alia re est magis vtilis. Idcirco amicitiae comparantur, vt commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis man-*

4 X 2

donator liberis suis, quam extraneo bona sua relinquere maluisse, eoque tacita hac conditione donasse, vt nulla esset donatio, si liberos susciperet. „Si vnquam libertis patronus filios non habens bona omnia vel partem aliquam facultatum fuerit donatione largitus, & postea susceperit liberos, totum quicquid largitus fuerat, reuertatur, in eiusdem donatoris arbitrio ac ditione mansurum," *L. 8. D. eod.* Quae lex quanquam in iure ciuili soli patrono ius donationem reuocandi concedit, vtpote cui libertas cum libertate omnia sua debeat, ratione tamen nititur naturali, modo patronus bona sua omnia, aut certe maiorem eorum partem donauerit, inprimis si Laribus & sepulchro auicto carendum sit ei, a quo donatio reuocetur. Pro parte denique 4) recte reuocatur donatio, si qua sit inofficiosa, id est, si portionem legitimam adedat eorum, quibus ea integra relinqui debebat, quo pertinent tituli Codicis *de Inofficiosis donationibus* & de *Inofficiosis dotibus.* Donationem mortis caussa Auctor attigit. L. IV. c. 10. §. 9.

2) Vid. dicta ad L. III. c. 9. & Noodtii Probabilia Iuris L. IV. c. 12. & vlt.

3) Id est, ita, vt verisimiliter ipse gessisset, si prudenter gessisset. Et contenta sunt iura vtili gerentis consilio, etsi effectu destitutum fuerit, quum tam incerti sint euentus in negotiis optima etiam animi destinatione susceptis. Ovidius Ep. 2. Heroid. v. 85.

- - careat successibus opto,
Quisquis ab euentu facta notanda putet.

„Is autem, qui negotiorum gestorum agit, non solum si effectum habuit negotium, quod gessit, actione ista vtetur: sed sufficit, si vtiliter gessit, etsi effectum non habuit negotium: & ideo si insulam fulsit, vel seruum aegrum curauit, etiamsi insula exusta est vel seruus obiit: aget negotiorum gestorum." *L. 10. §. 1. D. de Negot. gest.*

4) Conf. L. IV. c. 13. §. 5. nota 10.

5) Vid. supra L. III. c. 6. §. 2. & ibi dicta L. IV. c. 13. & hoc Libro c. 3. §. 7. Sunt & alia exempla mandati taciti in *L. 6. §. 2. L. 18. D. Mandati.* Adde Mevium Part. V. Dec. 173. 174. & sequ. & ad Ius Lubecens. L. III. tit. 6. art. 20. n. 32. seq. H.

6) Imo Mandatum tacitum ne fingi quidem potest inter pupillum & tutorem, quum id respuat conditio pupilli, hominis sui plerumque nondum compotis. Sufficit, & tutorem pupillo ad fidem, & hunc tutori ad indemnitatem obligari ex regula aequitatis plenissima, quod Nemo locupletari debet cum damno alterius. Vid. dicta ad Lib. III. c. 6. §. 2.

§. II. * *Mandatum, nisi gratuitum, nullum est: nam originem ex officio atque amicitia trahit, contrarium ergo est officio merces: interueniente enim pecunia, res ad locationem & conductionem potius respicit.*

mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conuersurus es? Cur mihi te offers, ac meis commodis officio simulato officis & obstas? Recede de medio: per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minime videtur graue iis, qui minime ipsi leues sunt. Ergo idcirco turpis haec culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam & fidem. Nam neque mandat quisquam fere, nisi amico; neque credit ei, nisi quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul & amicitiam dissoluere, & fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset. PLAVTVS Mercatore Act. 2. sc. 3. [vers. 42.] *Rei mandatae omnes sapientes primum praeuorti decet.*

§. III. EANDEM etiam ob rationem Romanis legibus exactissima diligentia [1] in exsequendo mandato requiritur, vtut solius mandantis causa illud fuerit susceptum [2]. Vid. Iacob GOTHOFREDVS ad L. 23. *D. de Reg. iuris.* Qua in re tanquam perfectum exemplum Atticum ostentat Cornel. NEPOS in eius vita c. 15. *Quicquid rogabatur religiose*, id est, magna cum cautione & circumspectione, *promittebat, quod non liberalis, sed leuis arbitrabatur polliceri, quod praestare non posset.* (conf. TERENTIVS Andria Act. 4. sc. 1. v. 5. seqq.) *Idem in nitendo, quod semel admisisset, tanta erat cura, vt non mandatum, sed suam rem videretur agere. Nunquam suscepti negotii eum pertaesum est. Suam enim existimationem in ea re agi putabat: qua nihil habebat carius.* Quanquam heic videtur considerandum; qualem de alicuius industria & diligentia ante gesta, & communis vitae ipsius tenor praesumtionem generarit. Nam qui dissoluto homini sua negotia commisit, habet quod sibi imputet; nisi iste peculiariter sese ad talem diligentiam, quae in accuratos homines cadit, obstrinxerit, modo ad eiusmodi diligentiam plane idoneus sit. Quo potest facere fabella apud SADVM Rosar. Persici c. 6. Quidam oculis laborans mulomedicum accedit, remedium petiturus. Ille eo, quo iumenta solebat, istius quoque inunxit oculos

§. III. 1) Media tamen siue *leui* contentum videtur ius nouum: *exactum* enim officium tantum poscit Constantinus in *L. 21. C. Mandati*, quum leuissima culpa *exactissimae* diligentiae nomine excludatur in *L. 1. §. 4. D. de O. & A.* Sane hic quoque mediocris diligentiae gradus sufficere videri possit in amici quidem negotio, sed *gratis* suscepto. Sanctius cultae fuerunt amicitiae leges libera Republica, ad cuius mores & instituta pertinent loci adducti ab HVBERO Praelect. ad Instit. tit. Mandati §. 7. & WESTENBERGIO ad tit. eundem Pandectarum §. 30. Quae sententia nostra etiam aptissime cohaeret amussi ab VLPIANO traditae in *L. 5. §. 2. D. Commodati.* Equidem rem omnem de culpa in cura rei alienae hac regula complectitur Celeb. BARBEYRACVS, *Semper ita esse curandam rem alienam, vti curamus nostram*, verum iam GVNDLINGIVS Iur. Nat. p. 302. §. 83. obseruat, plus sic virum celeberrimum exigere, quam quidem ipse exegerit contrahens. Quotusquisque enim est eorum, qui res suas apud alios deponunt, qui singularem a Depositario diligentiam exigat, neque saepe satisfactum sibi putet, si hic patiatur, rem in domo sua collocari. Quare etiam Romani praestationem culpae hac parte latae tantum desiderant. Parum porro extricant, qui, quum de Culpae praestatione quaeritur, intentionem contrahentium inspici volunt. Nam quid in dubio Iuris sit, inter Iureconsultos quaeritur, vbi de contrahentium mente non constet. Et hic tolli difficultas omnis potest, si rationes Iuris noui Institutionum & Codicis probe separentur a rationibus Iuris veteris Pandectarum, vnde fit, vt scrupulos quos THOMASIVS mouit in dissertatione *de vsu practico doctrinae difficillimae de culparum praestatione*, omnes vnius faciamus assis.

2) Mihi hoc nec Romano iuri, nec rationi rectae congruere visum L. I. Paroem. iur. Germ. 35. §. 3. H.

3) In quo exemplo adducendo nimiam ab Auctore diligentiam poni praeclare iudicat numquam satis laudandus Dn. BARBEYRACVS. Illepidum enim id, & non satis dignum viri grauis

oculos vnguento. Sed coecus inde fit. Lite ad iudicem delata, ita hic pronunciat: *In medicum nullam sarciendi damni habetis actionem: hic enim nisi asinus fuisset, mulomedicum nunquam adiisset* [3].

§. IV. Ex adverso mandatarius indemnis debet praestari a sumtibus in rem sibi commissam factis. Nam de hisce recipiendis tacite pactus intelligitur, dum nihil nisi operam, industriam, & fidem gratis promisit. Ac inciuile foret, studium alicui suum nimis onerosum reddere. Idem quoque dicendum videtur de damno, in quod quis ex *causa* rei mandatae incidit: non tamen de illo, in quod tantum ex *occasione* eiusdem prolapsus est. Adeoque illa duntaxat damna erunt a mandante sarcienda, quae proprie ex ipso negotio mandato profluxere: non autem, quae velut transuersim intercurrerent, dum negotium istud obitur. Quo facit *L. 26. §. 6. D. Mandati. Mandatarius non omnia, quae impensurus non fuit, nisi istud mandatum fuisset, mandanti imputabit, veluti quod spoliatus sit a latronibus, aut naufragio rem amiserit, vel languore suo suorumque adprehensus quaedam erogauerit. Nam haec magis casibus fortuitis, quam mandato imputari oportet.* Scilicet vti quis sponte, sola beneuolentia motus, alterius negotia exsequenda suscipit, censetur suo periculo esse velle casus fortuitos [1], qui in vitam nostram improuiso solent incurrere. Aliud tamen videtur pronunciandum [2], si pro imperio quis alterum ad rem suam expediendam ablegauerit. Nam ibi iubenti maior incumbit necessitas indemnem praestandi eum, qui iussum detrectare non potuit [3]. Quod si quis suscipiat negotia cum periculo coniuncta, is, nisi aliud expresse actum sit, censetur in se quoque suscepisse communes casus, qui eiusmodi negotia comitari solent [4]. Conf. Mornacius ad dictam legem *26. §. 6. D. Mandati.* Facit quoque huc *L. 52. §. 4. D. pro Socio.*

4X 3 §. V.

uis persona videtur. Rectius enim monuisset Avctor, ab homine ignoto eam tantum diligentiam exigi posse, quam is in tuendis rebus suis adhibere soleat. Hanc enim sola frons ipsius solam promittere videtur. Quodsi quis, de genere humano nimis liberaliter sperando, maiorem, quam par erat, homini incognito fidem habuerit, sibi imputabit, si deinde meritas simplicitatis suae poenas dederit. Aliud tamen dicendum erit, si eiusmodi homo maiorem alicui culpae gradum diserte praestare promiserit, si id deinceps Punica fide seruauerit.

§. IV. 1) Imo, quales nunc sunt homines, *operam solam* gratis collocare velle praesumendus erit mandatarius: nec enim temere quisquam sic sui obliuiscitur, vt aliena de caussa gratis periculum casus fortuiti subeat. Sane eodem iure negotium quis suum impensis alterius perfici desideret. Et quidni casum dominus ferat, qui eidem ipsi obnoxius fuisset, si ipse negotium suum curasset.

2) Hinc legatus, cum obiret legationem, captus publica pecunia redimendus. Dixi Comment. de Lytro sect. 2. §. 10. H.

3) Proinde, si iussu tuo hoc iter susceperit mandatarius, adhuc sarciendum erit damnum a latronibus ei illatum, aut naufragio factum, quoniam si domi mansisset Procurator, nec latronum incursui, nec tempestatibus expositus fuisset. Itaque haec damna inter sumtus itineris referri patietur dominus. Quid si dum in itinere est, in morbum inciderit mandatarius? Ex vitio antea contracto hanc valetudinem ortam negotiorum Dominus dicet; & erit procuratori difficile, refellere hanc calumniam eius. Humanius tamen videtur, istud saltem ei refundi, quod minus impendisset, si Penates suos non reliquisset.

4) Hoc quoque argumentum Iure Naturae inuertendum videtur. Quo enim magis periculi plenum negotium fuerit, eo minus id suscepturus videtur mandatarius, nisi illud sine suo damno futurum confisus fuisset, quod & ICti Romani adgmouerunt, quando eum, indemnem esse iusserunt.

§. V. Est et circa mandatum celebris quaeſtio, an illud poſſit expleri per aequipollens? Quam eleganter diſceptatam inuenimus apud Gellivm L. I. c. 13. *Quaeri ſolet*, inquit, *an negotio tibi dato, & quid omnino faceres definito, contra quid facere debeas, ſi eo facto videri poſſit res euentura proſperius, exque vtilitate eius, qui tibi negotium mandauit?* Qui negant, dicunt, *eſſe non paucos* [1], *qui ſententiam ſuam vna in parte defixerint. Igitur re ſemel deliberata ſtatutaque ab eo, cuius negotium id potiſſimum eſſet, nequaquam contra dictum eius eſſe faciendum, etiam ſi repentinus aliquis caſus rem commodius agi poſſe polliceretur; ne, ſi ſpes fefelliſſet, culpa impatientiae, & poena indeprecabilis ſubeunda eſſet: ſi forte res melius vertiſſet, diis quidem gratia habenda, ſed exemplum tamen intromiſſum videtur, quo bene conſulta conſilia religione mandati ſoluta corrumperentur.* Alii contra exiſtimauerunt, *incommoda prius, quae metuenda eſſent, ſi res aliter geſta foret, quam imperatum eſt, cum emolumento ſpei penſitanda eſſe: & ſi ea leuiora, minoraque, vtilitas autem contra grauior & amplior ſpe quantum poteſt firma oſtenderetur: tum poſſe aduerſum mandata fieri cenſuerunt, ne oblata diuinitus rei bene gerendae occaſio amitteretur. Neque timendum exemplum non parendi crediderunt, ſi rationes huiuſcemodi duntaxat non adeſſent.* Adiunguntur dein praecepta prudentiae: *inprimis eſſe reſpiciendum ingenium naturamque illius, cuius ea res praeceptumue eſſet, ne ferox, durus, indomitus, inexorabilisque ſit.* Qualis erat Cn. Piſo apud Senecam de Ira L. I. c. 16. Nam ſi tali praeceptori ſit reddenda ratio, tutiſſimum erit nihil facere, quam quod praeceptum eſt. Additur exemplum de P. Craſſo Mutiano, qui cum architectum miſiſſet ad afferendum ex duobus malum maiorem conſtruendo arieti, hic minorem, quem commodiorem iudicabat, attulit: qua de cauſa virgis ipſum cecidit: *corrumpi atque diſſolui officium omne imperantis ratus, ſi quis ad id, quod facere iuſſus eſt, non obſequio debito, ſed conſilio non deſiderato reſpondeat.* Pro architecto tamen dici poſſet, dum Craſſus hominem peritum artis mittit, illique ſignificat, cui vſui malum vellet adhibere, in aliquam deliberationis partem *ipſum* admiſſum videri. Add. Mich. Montaigne Eſſais L. I. c. 26. Contra inter exempla lenitatis refertur a Xiphilino Epit. Dionis, & Zonara Tom. II. in Imperatore Adriano, quod cum aliquando, populo ferocius quid poſtulante, praeconem iuſſiſſet proclamare; *tacete*: hic metuens vocis aſperitatem & inſolentiam, cum manu extenſa ſilentium feciſſet, ita pronunciauit; *hoc ipſum vult Imperator.* Quo facto imperator offenſus non fuit. Lampridivs in Commodo [c. 1.] *Cum hic tepidius forte lotus eſſet, balneatorem in fornacem coniici*

§. V. 1) Apud A. Gellium hic legitur: *Sunt enim non pauci, qui ſententiam ſuam &c.* quod tam ad adfirmantes, quam negantes pertinet. In verbis porro, *neque timendum exemplum &c.* latere mendum monuit Io. Frider. Gronovivs, ſed quod per ſe fere manifeſtum.

2) „Mandaui in haec verba, Lucius Titius Gaio ſuo ſalutem. Peto, & mando tibi, vt fidem dicas pro Publio Maeuio apud Sempronium: quaeque a Publio ſoluta tibi non fuerint, me repraeſentaturum, hac epiſtola, manu mea ſcripta, notum tibi facio, quaero ſi non fideiuſſiſſet, ſed mandaſſet creditori, & alias egiſſet, quam [quod] ei mandatum eſſet, an actione madati teneretur? Reſpondit, teneri.“

3) Qvintilianvs Declam. 12. *Faciat fortuna quod voluerit, legatus a praecepto non recedat.* Iulius Caesar L. III. de B. C. c. 51. loquutus de Sulla, quem Caeſar diſcedens caſtris praefecerat. „Plerique exiſtimant, ſi acrius inſequi voluiſſent bellum eo die potuiſſe finiri. Cuius conſilium reprehendendum non videtur: aliae enim

coniici iussit, quando a paedagogo, cui hoc iussum fuerat, veruecina pellis in fornacem coniecta est, vt fidem poenae de foetore nidoris impleret. GROTIVS L. II. c. 16. §. 21. putat mandatum expleri posse per aeque vtile, si constet, id, quod praescriptum erat, non praescriptum fuisse sub speciali sua forma, sed sub consideratione generali, seu intuitu vtilitatis alicuius, quae alio quoque modo aeque possit obtineri. Scilicet ita se res habet. Aliquando in mandato solum negotium expediendum exprimitur, modus autem arbitrio & dexteritati mandatarii relinquitur. Quo collineat prouerbium: *Mitte sapientem, & nihil ipsi dicas.* Interdum autem modus quidem exprimitur, sed magis in vicem consilii, & quod mandanti commodissime videatur rem ita posse confici; vt tamen mandatario non sit prohibitum sua vti dexteriate, si commodior adparuerit modus, vbi in rem praesentem fuerit peruentum. Aliquando denique ea conditione modus praescribitur, vt ab eo omnino quis discedi nolit, vtcunque res ceciderit. Hic satis adparet, non in tertio, sed secundo duntaxat casu per aequipollens mandato posse satisfieri. Allegatur eam in rem *L. vlt. §. 1. D. Mandati*, vbi talis casus proponitur: Mandaui tibi, vt fideiuberes pro Titio apud Sempronium, tu non fideiussisti, sed mandasti Sempronio, vt crederet Titio. Si aliquid eo nomine praestiteris, an me conuenire possis, quaeritur? Id quod affirmatur [a]. Nam obtinui finem meum, qui erat, vti crederetur pecunia Titio a Sempronio. Id siue tua fideiussione, siue mandato contigerit, mihi perinde est; cum aeque ex illa, quam ex hoc tibi sim obstrictus restituere, quod ex ea causa expendisti. Enimuero, quod iam animaduersum est BOECLERO, Dissertat. de Religione mandati, omnino distinguendum est inter mandatum imperantis, & mandatum committentis; seu quod eodem recidit, inter mandatum, quod per imperium superioris, & quod ex contractu vltroneo suscipitur. Quae duo diuersissima sunt, & praeter vocabulum nihil commune habent. Adeoque imperitum est, quae ICti de contractu mandati inter priuatos tradunt, illa ad iussa imperantium adplicare. Nam in priuatis negotiis facile est, vt modus expediendi negotium alteri praesumatur praescriptus duntaxat in vicem consilii, in quo immutando prudentiae mandatarii locus est relictus. At vero qui pro imperio aliquid alteri mandat, non censetur ipsi nisi meram exsecutionem iniunxisse, adeoque non licebit a modo praescripto discedere , nisi hic per expressam clausulam, vti frequenter fit, licentiam acceperit supplendi, aut paulisper immutandi, quae res & tempus postulant: aut nisi

enim sunt legati partes atque Imperatoris: alter omnia agere ad praescriptum, alter libere ad summam rerum consulere debet.“ Agesilaus apud Cornel. NEPOTEM in eius vita c. 4. „multo gloriosius duxit, si institutis patriae paruisset, quam si bello superasset Aiam.“ TACITVS Annal. IV. c. 19. & 20. „Ian castra in hostili solo molienti Corbuloni Claudii literae redduntur. Ille re subita, quanquam multa simul offunderentur, metus ex Imperatore, contemtio ex barbaris, ludibrium apud socios: nihil aliud prolocutus, quam beatos quondam Duces Romanos, signum receptui dedit.“ Conf. TACITVM IV. Ann. 23. Cornel. NEPOS in Datame c. 4. CLAVDIANVS L. II. in Ruffinum de Stilichone iam ad praelium se parante:

Illa dies potuit nostris imponere finem
Cladibus, & sceleris caussas auferre futuri:
Inuida, proh, quantum rapuit Fortuna triumphum!
Inter equos, inter tubas mandata feruntur
Regia, & armati veniunt ductoris ad aures.
Obstupuit simul ira virum, simul obruit ingens
Meeror,

nisi eo ducat interpretatio verborum, mandantis proposito, & mandati effectui congrua, iuxta rectae rationis normam, & communiter receptas apud sanos homines regulas instituta. Nam ea demum vera alicuius voluntas censetur, quam legitima interpretatio suggerit. Et si huic praeter necessitatem heic minime indulgendum; cum alias omnis imperii vis euanescat, & saepe respublica in casum detur, si proprio ausu minister partes imperanti proprias sibi vindicare velit. Otho apud TACITVM H. I. c. 83. *Si vbi iubeantur, quaerere singulis liceat, pereunte obsequio etiam imperium intercidit.* Et apud EVNDEM II. H. c. 39. maligna laus est militis; *qui interpretari iussa ducum malit, quam exequi.* Add. *L. 3. §. 15. D. de Re militari;* & LIVIVS L. XLIV. 34. Aliquando tamen magna auctoritate praediti ministri imprudentia principum mandata recte negligunt. Vid. 2. Regum. XVIII, 14. XIX, 6. VALER. MAX. L. III. c. 8. §. 1. Cornel. NEPOS Epaminonda c. 7. 8. BVSSIERES Hist. Franc. L. XI. p. m. 391. de Baualano imperatam sibi a Duce Clissonii necem differente. Insignis quoque est in eam rem locus apud Hieron. OSORIVM de gest. Emanuel. L. XI. vbi Prorex Indiae vrbem Adenam data occasione occupare negligit, quod mandatum regis obstaret; cum tamen quantiuis esse debuerit eius vrbis adquisitio.

§. VI. COMMODATVM, quo rei nostrae vsum alicui gratis concedimus, hisce fere legibus constat: vt quis eandem solicite seruet [1], eaque cura, qua diligentissimi homines sua solent, amplectatur. *L. 5. §. 5. D. commodati* [2]. Dein res commodata non est ad alios vsus adhibenda, aut vlterius, quam

Moeror, & ignauo tantum licuisse nocenti.
Miratur. Dubios anceps sententia voluit
Euentus: peragat pugnas, an fortia coepta
Deserat? Illyricis ardet succurrere damnis:
Praeceptis obstare timet. Reuerentia frangit
Virtutis stimulos. Hinc publica commoda suadent.
Hinc metus inuidiae.

Adde AELIANVM VI. Var. Histor. 5. vbi de Atheniensibus. Anton. Mariam GRATIAN. L. V. de Bello Cyprico p. 480. & de Alphonso Peresio Sidonio Duce STRADIVM Decad. II. L. 10. ad A. 1588. & H. GROTIVM L. I. Hist. Belgic. p. 119. ad d. A. H.

§. VI. 1) „Alias tamen [is qui vtendum accepit] exactissimam diligentiam custodiendae rei praestare compellitur: nec sufficit ei, eamdem diligentiam adhibere, quam suis rebus adhibet, si alius diligentior custodire poterit," *L. 1. §. 4. D. de Obligat. & Action. i. l. 5. §. 5. D. Commodati.* Commodatarius Iure Naturae praestat culpam leuissimam, quod solidissime probat Celeb. BARBEYRACVS in nota 2. ad h. §. Et naturalem rationem sequitur Gaius in lege adducta, sed cuius sententia a Iustiniano reiecta est propter rationem ciuilem, de qua Vid. Lib. I. c. 7. §. 16. nota 2.

2) „Custodiam plane commodatae rei etiam diligentem debet praestare."

3) Alias furtum Vsui committitur. „Siue is, qui rem vtendam accepit, in alium vsum eam transferat, quam cuius gratia ei data est; furtum committit: veluti si quis argentum vtendum acceperit, quasi amicos ad coenam inuitaturus, & id peregre secum tulerit: aut si quis equum gestandi caussa commodatum sibi longius aliquo duxerit; quod veteres scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset." *§. 6. Inst. de Obligat. quae ex delicto nascuntur.* „Placuit tamen, eos qui rebus commodatis aliter vterentur, quam vtendas acceperint, ita furtum committere, si se intelligant id inuito domino facere, eumque, si intellexisset, non permissurum: at si permissurum credant, extra crimen videri: optima sane distinctione: quia furtum sine adfectu furandi non committitur, *§. 7. Inst. eod.*

4) Cuius historiam respexit IVSTINIANVS *§. 6. I. de Obligat. quae ex delict. nasc.* vbi proinde pro *in aciem* legendum *Ariciam*. H. [Addi poterat SYMMACHVS Lib. VIII. epist. 69. Aricia autem obseruante Celeb. OTTONE in notis Criticis ad §. 6. Inst. de Obligat. quae ex delicto nasc. primum ab excessu Romae oppidum erat in via Appia. HORATIVS Lib. I. Sat. 5. princ.

Egressum magna me excepit Aricia Roma
Hospitio modico.

Et

quam commodans [3] concessit. Vid. VALERIVS MAXIMVS [4] L.IIX. c.2. §. 4. & GELLIVS L.VII. c.15. *L. 5. §. 8. in fin. D. Commodati. L. 45. §. 1. de Furtis.* Ac demum eadem illaesa est restituenda, & prout accepta fuit; vid. *L. 3. §. 1. D. Commodati*, nisi quantum per ordinarium vsum eidem decessit [5], hoc quippe commodans gratis concessisse intelligitur. Add. *L. vlt. D. d. t.* Quod si rem ad certum tempus concesserim, & interea eadem ipse valde indigere incipiam, ex casu aliquo tempore commodationis non praeuiso, repetenti rem protinus citra tergiuersationem alter restituere debet [6]. Nam nemo res suas gratis alteri concedere praesumitur, nisi quantum iisdem ipse commode potest carere. Commodare autem rem suam illud in tempus, quo ipse eo opus sit habiturus, non nisi dissoluti est, & qui aliis illudere velit. Igitur commodatum, cui certum tempus adiicitur, hanc habet tacitam exceptionem; nisi ipse interea ea re vehementer indiguero. Extra hunc casum repetitio commodati intempestiue fieri non debet [7]. Vid. *L. 17. §. 3. 4. D. Commodati.* Quo loco addendum erit, in quonam conueniat, & differat commodatum a precario. Conueniunt ergo respectu rerum & vsus. Quae enim res recipiunt commodatum, eaedem quoque recipiunt precarium. Et vtrobique res conceditur gratis vtenda. Differunt autem, quod commodatum est contractus, precarium non est [8], illud est δίπλευρον, vtrinque obligatorium, hoc μονόπλευρον potius. Commodato res ad certum tempus vel finem conceditur: precario quam diu concedens patitur [9]. Commodatarius omnem culpam praestat; is cui precario res concessa, dolum tantum & latam culpam [10]. Vid.

Et praeiuerant HERTIO, in coniectura sua, CVIACIVS in notis posterioribus & WISSENBACHIVS, ad tit. D. de Furtis §. 8. Sed receptam lectionem sequitur THEOPHILVS & VLPIANVS quoque in *L. 5. §. 7. D. Commodati* equi ad Bellum educti meminit.

5) „Si reddita quidem sit res commodata, sed deterior reddita, non videbitur reddita, nisi, quod interest, praestetur." *L. 3. §. 1. D. Commod.* „Si commodauero tibi equum, quo vtereris vsque ad certum locum, si nulla culpa tua interueniente, in ipso itinere deterior equus factus sit, non teneris commodati: nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodaui, qui eum laborem sustinere non potuit," *L. 23. eod.*

6) Ex rationibus, quibus AVCTOR vtitur, facile responderi potest dissentienti TVLDENO ad tit. C. commodati n. 2. Nam subest heic vtique tantum pactum ex natura negotii. Et quod donator rem donatam reuocare non possit, licet ipse indigeat, inde est; quoniam in donatione ius omne & dominium a nobis abdicamus, nec volumus, vt res nobis reddatur. Conf. MVELEN Part. III. Fori consc. quaest. 38. H.

7) „Sicut autem voluntatis & officii magis, quam necessitatis est, Commodare, ita modum commodati finemque praescribere eius est, qui beneficium tribuit. Cum autem id fecit (id est, postquam commodauit) tunc finem praescribere & retro agere atque intempestiue vsum commodatae rei auferre, non officium tantum impedit, sed & suscepta obligatio inter dandum accipiendumque: geritur enim negotium inuicem . . . . Igitur, si pugillares mihi commodasti, vt debitor mihi caueret, non recte facies importune repetendo: nam si negasses, vel emissem, vel testes adhibuissem *L. 17. §. 3. D. eod.*

8) At in disciplina hac verius est, esse contractum, & quidem δίπλευρον: nam precarium vtique supponit dominium; & si expensae non modicae in rem precario acceptam fuerint factae, actio aduersus precarium dantem dabitur. V. supra §. 1. & c. 2. §. 4. H.

9) „Precarium est, quod precibus petenti vtendum conceditur tamdiu, quamdiu, is, qui concessit patitur." *L. 1. princ. D. de Precario.*

10) *Illud adnotatur, quod culpam non praestat is, qui precario rogauit, sed solum dolum praestat, quamquam is, qui commodatum suscepit, non tantum dolum, sed etiam culpam praestat. Nec immerito dolum solum praestat is, qui precario rogauit; cum totum hoc ex liberalitate descendat eius, qui precario concessit: & satis sit, si dolus tantum praestetur. Culpam tamen dolo proximam contineri quis merito dixerit,* L. 8. §. 3. D. eod. Vid. CVIACIVS Obseru. IV. 7. Quod ad

Vid. WISSEMBACH. ad D. disp. 24. §. 19. Illud dubitatur, an commodatarius teneatur rei aestimationem, aut aliam eiusdem generis restituere, siquidem ea perierit casu fortuito, & quem auertisse ipsius non erat? Id quod communiter negant [11]. Vid. *L. 1. §. 4. D. de Oblig. & action.* Ego tamen putauerim distinguendum [12], an res omnino apud dominum fuisset peritura, si vel maxime commodato non foret data, an vero minus. Priori casu cessat restitutio. Posteriori autem eam fieri omnino suadere videtur aequitas; cum alias mea mihi benignitas nimio constaret, si praeter vsum gratuitum re quoque ipsa mihi sit carendum, quam non eram perditurus, absque altero si fuisset [13]. Neque adparet, cur ipse magis, quam alter, infortunium praestare debeam, cum hic vtique occasionem praebuerit, vt idem rem meam incurrere posset. In *L. 21. L. 22. Commodati*, rei commodatae furto sublatae aestimatio soluenda dicitur. Atqui nonnulla furta etiam citra omnem culpam eorum, qui expilantur, fiunt. Etsi, vbi quis, verbi gratia, per incendium omnes res suas simul amiserit, & ad inopiam redactus fuerit, durum foret, commodati pretium reposcere. Et vbi casus isti sat frequenter solent intercurrere, vti naufragium nauigantibus, praesumi potest, commodantem istos suo periculo esse voluisse. Et in hunc modum putauerim limitandam *L. 18. princ. L. 5. §. 4. & 7. D. Commodati.* Sicut nec probauerim *L. 20. D. d. t.* quicum etiam non satis videtur conspirare *L. 12. §. 1. D. d. t.* Multo magis autem tenebitur [14] commodatarius, si cum ex periculo, verbi gratia, incendii, naufragii, posset rem commodatam eripere, suam praetulit, vtut pretiosiorem. Nam licet vitio verti ipsi nequeat, quod maluerit

ad reliqua, differentia omnis inter precarium & commodatum Iuris Ciuilis, non naturalis est, vt plenius ostendit THOMASIVS de Culparum praestatione in contractibus, c. 1. §. 48. & seqq.

11) Et recte. Res enim quaeuis domino perit. Praeter l. c. adduci solet *L. 5. §. 4. D. Commodati.* „Quod vero senectute contigit, vel morbo, vel vi latronum ereptum est, aut quid simile accidit, dicendum est, nihil eorum esse imputandum ei, qui commodatum accepit; nisi aliqua culpa interueniat. Proinde etsi incendio, vel ruina aliquid contigit, vel aliquod damnum fatale, non tenebitur: nisi forte cum possit res commodatas saluas facere, suas praetulit." In qua memorabilia verba postrema, *Nisi forte cum possit res commodatas saluas facere, suas praetulit*, e quibus vulgo inferunt, Commodatarium rem commodatam etiam *vilissimam* rei suae, etiam *pretiosissimae* indistincte praeferre teneri, quia praestet culpam leuissimam. Sed haec non est sententia Vlpiani, ICti ad aequitatem procliuis. Exigit is a Commodatario culpam tantum leuem in *L. 13. §. 1. D. de Pignorat. act.* (quam sententiam Iustinianus probauit in *§. 2. Inst. Quib. mod. re contr. oblig.* Vid. L. I. c. 7. §. 16. nota 2.) & sine dubio hanc exceptionem subintelligit, *Nisi res ipsius Commodatarii sit pretiosior*, refragante alias sensu communi. Ecce enim, quamuis rem meam pretiosiorem rei viliori commodantis praetulerim, & huic suae rei pretium soluerim, damnum tamen minus feci, quam si rem ipsius praetulissem. Incassum hic laborat TITIVS, cuius interpretatio, qua „commodatarium tum demum culpae reum censet, si satis temporis superfuerit, vt & rem propriam & commodatam in tuto collocaret, & is suam tantum seruauerit" minus naturalis est, etsi obseruante Cl. BARBEYRACO, qua haec interpretatio iuuari possit, occurrat figura apud VIRGILIVM XII. Aeneidos, vers. 143. 145. *Scis vt te cunctis vnam - - - Praetulerim.* (Exagitauerat enim Iuno, cuius haec verba sunt, pellices omnes Iouis, nullam, vt facile creditu aequo animo ferens) & illis CVRTII L. VI. c. 6. n. 18. *Mare Caspium dulcius caeteris* (sunt enim prae sale amara omnia.) Sed quis eiusmodi Veneres quaerat in homine Syro Semi-Latino, qualis Vlpianus, suppetente sensu alio, per se manifesto?

12) Eadem distinctione vsus est MORNACIVS ad L. 1. C. Commodati. H.

13) *Et sit iniquum, damnosum cuique esse officium suum*, L. 7. D. Testamenta quemadm. aperiantur. Qua ratione recte Cl. BARBEYRACVS in nota 9. Auctoris sententiam contra impetum Titii tuetur.

14) Vulgo tamen dissentiunt, si res commodatoris

maluerit rem viliorem perire: tamen cum periculo ea posset eripi, eamque compendii sui causa perire passus fuerit commodatarius, non est, quare commodans illud damnum sentiat. *L. 5. §. 4. D. Commodati.* Vid. quoque Exodi XXII, 13. 14. 15. & *L. 18. princ. D. Depositi. L. 1. §. 35.* E contrario non minus aequum est, vt si quid vtilium aut necessariarum impensarum in rem commodatam factum sit extra eas, quae alias vsum rei ordinarie comitantur, a domino refundatur. Add. *L. 18. §. 2. D. Commodati* [15].

§. VII. In *Deposito*, quo rem nostram, aut ad nos quocunque modo spectantem, alterius fidei committimus [1], vt eandem gratis custodiat [2], hoc inprimis requiritur, vt res concredita diligenter custodiatur, & quandocunque deponenti placuerit, eadem restituatur. Vid. *L. 12. §. 3. D. Depositi* [3]. Quanquam interdum propter certas circumstantias depositum reposcenti non statim sit restituendum. Philo Iudaeus de Plantatione Noë: [p. 228. Ed. Paris. A. B.] *Depositum quod accepisti a sobrio, nec ebrio, nec prodigo, nec furenti reddideris. Nam qui sic sua recipit, ab eorum vsu excluditur iniquitate temporis. Neque debitoribus aut seruis reddendum est, quibus foeneratores insidiantur, & domini. Proditio enim est haec, non redditio.* Cicero Offic. III. [c. 25.] *Si gladium quis apud te sana mente deposuerit, repetat insaniens: reddere peccatum sit; non reddere officium. Quid si is, qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patriae, reddasne depositum? non credo, facies enim contra rempublicam, quae debet esse carissima* [4]. Seneca de Benefic. L. IV. c. 10. *Depositum reddere per se res expetenda est:*

 non

toris est vilior; quin ob eam seruatam a commodatario rei pretiosioris amissae nomine agi posse asserunt, quasi is commodatoris negotium gesserit. Aequa valde est Wisigothorvm lex L. V. tit. 5. l. 3. *Qui commendata vel commodata susceperit, & de ruina, aut de incendio vel hostilitatis* (legendum videtur *hostilitate seu*) *naufragio, seu quolibet simili casu sua omnia liberauerit & aliena perdiderit, quod accepit sine aliqua excusatione cogatur exsoluere. Si vero partem aliquam de rebus propriis liberasse cognoscitur, illi, cuius res secum habuerat, iuxta modum perditae rei vel liberatae restituat, qualem iudex ratione deducta aestimauerit portionem. Si autem sua omnia perdidit, cum liberaret aliena, & de liberatis & deperditis rebus simul ratio deducatur, vt partem arbitrio iudicantis, qui liberauit, accipiat. Iustum est enim in simili casu, vt ille non damnum simul accipiat, qui se grauioribus obiecit periculis, & dum aliena minora conatur liberare, sua maiora perdidisse cognoscatur.* H.

15) *Possunt iustae caussae interuenire, ex quibus cum eo, qui commodasset agi deberet: veluti de impensis in valetudinem serui factis, quaeue post fugam requirendi, reducendique eius caussa factae essent: nam cibariorum impensae, naturali scilicet ratione, ad eum pertinent, qui vtendum accepisset.*

§. VII. 1) Quae si litigiosa est, vocatur sequestrum voluntarium. Vid. de Valle Tellina, quam apud Pontificem Romanum depositi iure esse, inter Galliae & Hispaniae Reges conuenerat, Gramondvm L. XIII. Hist. Gall. ad A. MDCXXIII. H.

2) „Depositum est, quod custodiendum alicui datum est - - - Si vestimenta seruanda balneatori data perierunt, si quidem nullam mercedem seruandorum vestimentorum accepit, depositi eum teneri, & dolum dumtaxat praestare debere puto: quod si accepit ex conducto." *L. 1. princ. & §. 8. D. Deposit.*

3) „Praeterea & is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, teneturque actione depositi quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur." *§. 3. Inst. Quib. mod. re contrah. oblig.*

4) Plato, sententiam Simonidis explicans, qua iustitia in eo consistit, vt suum cuique tribuatur, dicit, depositum ei reddi debere, qui deposuerit, nisi furore agatur: quoniam inter homines, qui inimici non sint, hoc non sit debitum reddere, si ex redditione & reddenti & ei, cui redditur, malum nascatur. Τί φὴς κατὰ Σιμονίδην λέγοντα, ὀρθῶς λέγειν περὶ δικαιοσύνης; Ὅτι (ἦδ' ὅς) τὸ τὰ ὀφειλόμενα ἑκάςῳ ἀποδιδόναι, δικαιόν ἐςι. - - δῆλον γὰρ ὅτι οὐ τοῦτο λέγει ὅπερ ἄρτι ἐλέγομεν, τὸ τινὸς

non tamen ſemper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. Aliquando nihil intereſt, vtrum inficier, an palam reddam. Intuebor vtilitatem eius, cui redditurus ſum, & nociturum illi depoſitum negabo. AMBROSIVS Off. L. I. c. vlt. haec exempla adfert: *Si quis contra patriam opem barbaris ferens, pecuniam apertus hoſtis repoſcat; aut ſi cui reddas, cum adſit, qui extorqueat; ſi furenti reſtituas, cum ſeruare non queat; ſi inſanienti gladium depoſitum non negas, nonne ſoluiſſe contra officium eſt? ſi furto quaeſita ſciens ſuſcipias, vt fraudetur, qui amiſerat, nonne contra officium eſt?* Quod ſi autem conuentum fuerit, vt ad certum tempus reſtituatur, etiam ante elapſum id tempus repeti poterit, mutata voluntate. Vid. *L. 1. §. 45.* [5] *46. D. Depoſiti.* Cui repugnare videtur illud apud QVINTILIANVM Declamat. 245. *Deponitur aliquid, quod quandocunque repetitur, reddendum eſt. Deponitur aliquid in tempus. Hoc quomodo depoſitum erat? vt acciperes, cum luxuriari deſiiſſes. Quo tempore repetebas, tunc luxuriabaris. Non debebatur ergo, nec poteſt videri inficiatum, quod eo tempore negauit, quo illi extorqueri non poſſet vel confitenti.* Vbi dicendum videtur, ſi is ipſe, qui petebat, depoſuit, non potuiſſe id negari. Sed ſi alius depoſuerat, puta cuius haeres iſte erat, tempore nondum elapſo, ante exutam luxuriam depoſitarius ad reſtituendum non tenebatur. Add. VALERIVS MAXIMVS L. VII. c. 3. §. 5. inter externa. De gradu porro diligentiae in depoſito cuſtodiendo adhibendae communiter traditur, ſufficere vulgarem diligentiam, quae dolum & latam culpam excludit; idque tum, quia hic contractus deponentis tantum cauſa initur, eiusque apud quem deponitur nulla heic vtilitas verſatur; tum quia ipſe culpa non vacat, qui homini diſſoluto rem ſuam concredidit. Et ob poſteriorem rationem in depoſito a culpa excuſatur, qui in eo cuſtodiendo ad ſuum modum curam praeſtiterit, ſeu eandem, quam in rebus ſuis ſolet, licet illa ſatis remiſſa ſit. Vid. *L. 1. §. 5. D. de Obligat. & action.* Enimuero cum regulariter in depoſito aliquid amicitiae intercurrat; (nemo enim fere deponit, niſi apud amicum [6], aut de cuius probitate bene iudicat:) in vniuerſum iudicauerim, in quouis depoſito cuſtodiendo adhibendam eſſe talem curam, qualem communiter diligentes homines circa proprias res ſolent adhibere [7]. Imo & exactiſſima quandoque cura eſt adhibenda, non ſolum quando ſuper ea expreſſe fuit

τινὸς παρακαταθεμένου τὶ ὑτῳοῦν, μὴ σωφρόνως ἀπαιτοῦντι, ἀποδιδόναι. καίτοιγε ὀφειλόμενον που τοῦτο ἐςιν, ὃ παρακατέθετο - - - τοῖς γὰρ φίλοις οἴεται ὀφείλειν τοὺς φίλους ἀγαθὸν μὲν τὶ δρᾶν, κακὸν δὲ μηδέν. Μανθάνω ἦν δ' ἐγώ, ὅτι οὐ τὰ ὀφειλόμενα ἀποδίδωσιν, ὅς ἂν τῷ χρύσιον ἀποδῷ παρακαταθεμένῳ, ἐάν περ ἡ ἀπόδοσις καὶ ἡ λῆψις βλαβερὰ γίνηται, φίλοι δὲ ὦσιν ὅ, τε ἀπολαμβάνων, καὶ ὁ ἀποδιδούς. De Republica Lib. I. pag. 331. 332. Tom. II. Ed. Steph. Qui locus a Celeb. BARBEYRACO adductus addi poteſt iis, quos exhibet NOODTIVS Probab. L. III. c. 2.

5) „Si depoſuero, apud te, vt poſt mortem tuam reddas, & tecum & cum herede tuo, poſſum depoſiti agere: poſſum enim mutare voluntatem, & ante mortem tuam depoſitum repetere.“ Add. §. 46.

6) ARISTOTELES, Probl. ſect. 29. quaeſt. 2. *Οὐδεὶς γὰρ παρακατατίθεται μὴ πιςεύων. Nullus enim quicquam deponit, niſi credens confidensque.* H.

7) Quae ſententia quoque Neruae fuit in L. 32. D. Depoſiti. *Quod Nerua diceret*, latiorem culpam dolum eſſe, *Proculo diſplicebat, mihi veriſſimum videtur. Nam & ſi quis non ad eum modum, quem hominum natura deſiderat, diligens eſt, niſi tamen ad ſuum modum curam in depoſito praeſtat, fraude non caret: nec enim ſalua fide minorem iis, quam ſuis rebus diligentiam praeſtabit;* Adparet enim ab eo exigi culpam, quam Doctores leuem in concreto adpellant. Quare Nerua a Depoſitario iam eundem exigit culpae gradum, qui exigitur a Mandatario. Vid. nota 1. ad §. 3. eoque concidit ſcrupulus, quem hac parte

fuit conuentum, fed & vbi rei depofitae conditio id requirit; puta, fi fit pretiofiffima, aut fi ex ea omnes alicuius fortunae dependeant. Add. AMBROSIVS Offic. L. II. c. 29. Ifta tamen diligentia non in eo confiftit, vt quis noctu diuque eidem rei cuftos affideat; fed vt eam loco, quem habet, munitiffimo recondat, & vbi minime corrumpi poteft. Vnde etfi legibus amicitiae fatisfecerim, fi res amici aeque curem, ac proprias; neque vt meas alterius rebus pofthabeam, fi vtraeque paris fint pretii, quifpiam falua fronte poftulare queat: aequum tamen fuerit, vt quando vtraque feruari nequit, ego potius rem meam viliorem negligam, & pretiofiorem depofitam feruem, verbi gratia, incendio oborto, quis non iudicauerit potius feruandam effe ciftam auro aut aliis pretiofis rebus, vel magni momenti inftrumentis literisque plenam, quam vilem fupellectilem? Ita tamen vt deponens teneatur mihi reftituere pretium earum rerum, quae mihi perierunt, dum ipfius res prae meis feruatum eo: non fecus atque alias impenfas in depofitam rem factas, aut damna, quae per illam accepi. Quod fi tamen quis rem fuam viliorem depofito pretiofiori praetulerit, vbi de tali diligentia & cura non fuit conuentum, amicitiae duntaxat & humanitatis iura violaffe cenfebitur, a praeftanda rei perditae aeftimatione immunis [8]. Nam neque inde factus eft locupletior; & intermiffa nudae amicitiae & humanitatis officia ad refufionem detrimenti inde orti non obligant. Ratio autem, quare leges Romanae laxiorem diligentiae gradum in depofito, quam in mandato requifiuerint, eft; quia mandatum per fingularem noftrum actum expeditur, quemque adeo iuxta fingula velut momenta in noftro arbitrio dirigere eft fitum. Sed in depofito nemo me velit obligatum, vt ipfe continuo exfomnis apud rem depofitam excubias agam. Vnde fufficit, fi eandem in locum commodum inclufferim [9], & non nifi quando peculiaris aliqua ratio fuaferit, infpiciam; ficut circa res proprias facere folemus, corruptionis periculo non obnoxias, quibus ad vfus noftros non indigemus. Legi, quae extat Exodi XXII, 12. GROTIVS hanc gloffam addit: *fi lata culpa adfuerit, quae a dolo non longe abeft* [10]. Sed & illud folet quaeri, an depofito depofitarius queat vti? Id non licere, fiquidem res vllo modo vfu fiat deterior, citra deponentis confenfum manifeftum eft [11]. Scaeuola apud GELLIVM L. VII. cap.

te Iuris Ciuilis ftudiofis mouebat THOMASIVS de Culparum praeftatione in contractibus c. 1. §. 42. Sed probauit IVSTINIANVS in §. 3. Inft. Quib. mod. re contrahitur, fententiam Gaii proditam in *L. 1. §. 5. D. de Oblig. & Action.* qua a Depofitario tantum culpa lata farcienda eft, fractaque adeo fuit Iuris veteris Analogia, Principis auctoritate, in qua, non quid aequum, fed quid fcriptum fit, quaeri folet.

8) Imo, fi Deponens tenetur mihi reftituere pretium earum rerum, quae mihi perierunt, dum ipfius res prae meis feruaui, vtique Depofitarius rem alienam pretiofiorem fuae viliori praeferre cogitur. Sic recte rationes fubducit THOMASIVS de Culparum praeftatione in Contractibus, §. 44. Interdum tamen iudicis arbitrio hic aliquid dari poterit, vt oftendit Cl. BARBEYRACVS in nota 8.

9) Imo Depofito quoque, pro Natura rei, plus minusue cuftodiae impendendum eft. Alia enim eft cuftodia Domus, alia cuftodia Virginis, alia cuftodia Gemmae, vel Vnionis, alia cuftodia paratae Pecuniae, alia denique cuftodia Mercium, quibus nemo facile infidietur, & quae tutae fint, modo quis eas in horreo collocari fiuerit. Vid. THOMASIVS d. l. §. 43.

10) Imo hanc legem Diuinam de eo cafu accipiendam effe, quo furtum confcio Depofitario factum fit, praeclare oftendit Io. CLERICVS Comment. in Exod. p. 110. Add. HEINECCIVS Elem. I. N. & G. L. I. §. CCCXXXXIII. in Scholio.

11) Quod fi vero hic confentiat, vt depofitarius

cap. 15. *Quod cui seruandum datum est, si eo vsus est, siue quod vtendum acceperit ad aliam rem, atque acceperit, vsus est, furti se obligauit.* Add. *§. 6. Instit. de Oblig. quae ex del. nasc.* [12] Quod si autem per vsum rei nihil prorsus decedat, puta, si poculum argenteum disponatur in ornamentum conclauis, aut vt hospiti honoratiori propinetur, non video, quare hactenus non possit eo vti depositarius; dummodo non peculiariter domini intersit, ne ab aliis depositum conspiciatur; & depositarius sciat, sibi praestanda fore quaeuis pericula, in quae res deposita ob eum vsum incidit. Nullo tamen modo rem depositam licet exuere illis vinculis aut receptaculis, quibus a domino fuit inclusa. Add. *L. 1. §. 36. D. Depositi.* Imo licet res fungibilis, non inclusa aut obsignata, fuerit tradita, non poterit eandem consumere depositarius, nisi in promtu sit ipsi, quandocunque deponenti placuerit, eiusdem generis rem eadem quantitate ac qualitate restituere [13]: cum saepe eiusmodi rebus tantopere indigeamus, vt alias res pro iisdem accipere nolimus. Denique & illud a legibus Romanis bene constitutum, vt in duplum [14] condemnaretur, qui depositum miserabile, seu quod propter imminens periculum tumultus, incendii, ruinae, naufragii deponitur, inficiatus fuerit, aut dolose detrectauerit restituere; cum vtique poenam mereatur inhumana improbitas eorum, qui ex hominum misericordia dignorum damno compendium flagitiosum quaerere non verentur. Vid. *L. 1. §. 1. 2. 4. D. Depositi.* QVINTILIANVS Decl. 245. addit: *Depositum hoc magis vindicandum, quod fere secreta sunt, citra probationem* [15]. Add. Exod. XXII, 7. 8. 9. Levit. VI, 2. seqq. Imo crediderim, turpius esse flagitium [16], depositum abnegare aut intercipere, quam furtum facere; cum heic solum ius dominii & iustitia, illic etiam amicitia & humanitas violetur. NICOLAVS DAMASCENVS: *Grauissimum apud Pisidas iudicium depositi agitur, quod qui fraude inuertere conuictus fuerit, morte afficitur.* Nam illa ratio non satis valida videtur, quod deposito in alterius manus velut consignato, occasio praebeatur eandem interuertendi, quae alias efficacem ad peccandum habet stimulum: fur autem occasionem res alienas inuolandi astute captet, ac praeterea communem illam sanctionem, qua cuique sua domus tutissimum receptaculum habetur, infringat. Neque enim leuius deliquisse iudicatur tutor, qui pupillam, suae fidei commissam, & in proprias aedes receptam ipse stuprauerit. Addatur ARISTOTELES [17] Problem. Sect. 29. Quaest. 2. & 6. Item *L. 1. §. 2. L. 67. princip. D. de Furtis.* Illud

rius re fungibili deposita vti queat, depositum migrat in mutuum, vel statim, si id post initum contractum placuit; vel quam primum vtitur depositarius, vbi ab initio ita pacti sunt. *L. 34. D. Depositi. L. 9. §. final. L. 10. de Reb. credit.* Cur tam varie? Nimirum illic permissio vtendi facta censetur rogatu depositarii ob eius necessitatem: hic conditio inest tacite, si depositarius voluerit, & propterea factum eius siue vsus accedere debet, vt sit reuera mutuum. H.

12) *Siue is, apud quem res deposita est, ea re vtatur, . . . furtum committit*, §. 6. Inst. de Obligat. quae ex delicto nasc. Add. A. GELLIVS L. VII. c. 15.

13) ALFENVS L. 31. D. Locati: *Si quis pecuniam muneratam ita deposuisset, vt neque clausam, neque obsignatam traderet, sed adnumeraret; nihil aliud eum debere, apud quem deposita esset, nisi tantumdem pecuniae solueret.* H.

14) *Praetor ait: Quod neque tumultus, neque incendii, neque ruinae, neque naufragii caussa depositum sit, in simplum: ex earum autem rerum, quae supra comprehensae sunt in ipsum in duplum, actionem dabo. Nam cum exstante necessitate deponat, crescit perfidiae crimen.* L. 1. §. 1. 4. D. depositi. Sed quale hoc duplum dicemus, mixtumne an merum? Possit videri, merum id dicendum esse, quia quilibet depositarius rem deposi-

Illud planum eſt, cum in depoſito cuſtodia duntaxat gratis praeſtetur, refundi debere ſumtus in depoſitum factos. Ex quo fundamento etiam recte *L. 12. princ. D. Depoſiti* pronunciat: *Si in Aſia depoſitum ſit, vt Romae reddatur, videtur id actum, vt non impenſa eius id fiat, apud quem depoſitum ſit, ſed eius, qui depoſuit.*

CAPVT V.

DE CONTRACTIBVS ONEROSIS IN SPECIE, ET PRIMO QVIDEM DE PERMVTATIONE, EMTIONE ET VENDITIONE.

I. *De permutatione.*
II. *Quando contractus emtionis venditionis ſit perfectus?*
III. *De periculo & commodo rei venditae.*
IV. *De pactis venditioni adiici ſolitis.*
V. *Quid emtor venditori & hic illi praeſtare debeat?*
VI. *De emtione ſpei.*
VII. *De monopoliis.*

I. INTER contractus oneroſos merito primus locus defertur permutationi, quia antiquiſſimis temporibus ante inuentam pecuniam commercia per iſtam ſolam exercebantur. TACITVS German. [c. 5. num. 6.] *Interiores ſimplicius & antiquius permutatione mercium vtuntur.* Vbi tamen notandum, permutationem duplici modo fieri; vno, cum res ipſae aeſtimantur pecunia [1], & loco velut pecuniae inuicem traduntur: altero, quando nude res inuicem comparantur. Prior eſt velut reciproca emtio venditio, vbi vtrinque res in pretium imputatur. Qui modus permutandi hodieque eſt vſitatiſſimus. Vnde non eſt ſufficienti argumento, Troiani belli tempore ſolam permutationem in vſu fuiſſe, vti pleriſque fuit perſuaſum, locus Iliad. η. v. 482. Ἔνθεν

poſitam dolo malo in vſus ſuos conuertens furti tenetur, *L. 29. D. Depoſiti.* Quod & repetitur in Nemeſi Carolina *art. 110.* Sed quia tamen proprie ex contractu deſcendit, mixtum eſt hoc duplum per *§. 17. Inſt. de Action.*

15) IDEM Decl. 312. *Cum quidem aliquis dicat, depoſui apud te, ſcis ipſe: quid aliud videtur aduocare quam teſtes Deos?* H.

16) Idem CICERO ſenſit Orat. pro Roſcio Amerino: *Perditiſſimi,* inquiens, *eſt hominis, ſimul & amicitiam diſſoluere, & fallere eum, qui laeſus non eſſet, niſi credidiſſet.* Chriſtiani, teſte PLINIO L. X. ep. 97. ſacramento ſe obſtrinxerunt, *ne fidem fallerent, ne depoſitum appellati abnegarent.* H.

17) Vbi pluribus rationibus probat, maiorem eſſe perfidiam depoſitarii, quam debitoris ex mutuo. H.

§. I. 1) Errant enim MANTICA L. IV. de tacit. & amb. conuent. tit. 19. n. 4. & alii, qui rerum aeſtimatarum negant eſſe permutationem, & eam emtionem eſſe contendunt. Sane vt emtio ſit, requiritur pro re pretium eſſe promiſſum, & aeſtimatio quae fit ad praeparationem futuri contractus, non facit emtionem; ſecus ſi aeſtimatio facta venditionis gratia, vt accipiens conſtituatur quantitatis debitor, *L. 5. L. 10. C. de Iure dotium.* H.

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες ἀχαιοὶ, ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωπι σιδήρῳ, ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν, ἄλλοι δ' ἀνδραπόδοισι. Sic enim PLINIVS L. XXXIII. c. I. *Vtinam posset e vita in totum abdicari aurum, sacra fames, vt celeberrimi auctores dixere, proscissum conuitiis ab optimis quibusque & ad perniciem vitae repertum: quantum feliciore aeuo, cum res ipsae permutabantur inter se, sicut & Troianis temporibus factitatum Homero credi conuenit. Ita enim, vt opinor, commercia victus gratia inuenta. Alios coriis boum, alios ferro, capitiuisque rebus emtitasse tradit: quanquam & ipse miratus aurum aestimationes rerum ita fecit, vt centum boum arma aurea permutasse Glaucum diceret cum Diomedis armis nouem boum. Ex qua consuetudine multa legum antiquarum pecore* [2] *constat, etiam Romae.* Enimuero hodie quoque nihil est frequentius, quam vt milites res praedando captas aliis rebus permutent; cum non semper pecunia in praedam cedat, & illi etiam alias res asportare non dedignentur. Adeoque non sequitur ex eo, quod milites pro rebus bello captis vinum sibi compararint, belli Troiani tempore nullum fuisse vsum pecuniae. Nam vtique talentorum auri apud *Homerum* aliquoties fit mentio, verbi gratia, Illiad I. pollicetur Agamemnon, se Achilli daturum δέκα χρυσοῖο τάλαντα. Odyss. θ. singuli principum Phaeacum Vlyssi donant χρυσοῖο τάλαντον τιμήεντος. Et licet id aurum Odyss. ν. vocetur χρυσὸς πολυδαίδαλος, & talentum sit proprie vocabulum ponderis: tamen non probabile est, omne id aurum fuisse factum, aut tunc ad sola pocula, & similia vasa aurum adhibitum. Neque adparet, quomodo tantam τιμὴν, auro tribuat Homerus, si nondum in id eminens pretium consensu gentium erat collatum [3]. Et πολυδαίδαλος etiam significare potest rem, quae idonea est, vt ex eadem multa affabre fiant. Quod autem HOMERVS arma Glauci aurea vocat ἑκατόμβοια, Diomedis aerea ἐννεάβοια, id sine dubio ideo fecit, quia antiquissimis temporibus maximae diuitiae in pecoribus erant sitae; inter quae cum principem obtinerent locum boues, agriculturae quoque instrumentum maxime necessarium, moris erat ad eos aliarum pretia rerum referri. Idque in communem sermonem receptum tunc quoque non statim exoleuit, quando iam numus res omnes metiri coepit. Inde DYDIMVS ad dictum locum Homeri Iliad. ζ. vers. 236. annotat, ab antiquis παρθένες ἀλφεσιβοίας; quasi diceret, *boum quaesitrices* vocatas, quibus ob formositatem insignia dona nuptialia a sponsis fuerint data. Ac si maxime tunc inter Graecos non fuit in vsu numus signatus; potuit tamen in commerciis obtinere vsus auri & argenti appensi. Caeterum ante Troianum bellum compluribus populis vsum pecuniae receptum fuisse vel ex sacra historia satis constat.

2) DYONIS. HALIC. Lib. X. p. 674. Τὸ μέντοι τίμημα . . . αὐτοὶ τὴν ἀξίαν ὥρισαν, μέγιστον ἀποδέξαντες ὅρον, ζημίας δύο βόας καὶ τριάκοντα πρόβατα. *Mulctae tamen modus . . . ab ipsis praefinitus, ne scilicet mulcta, quantumuis grandis, duos boues & triginta oues excederet.* Ex quo loco emendari debet FESTVS in voce Peculatus, qui, renitente sensu communi, poenam grauissimam duarum ouium & triginta boum fuisse ait.

3) Quod argumentum sententiam eorum premit, qui pecuniam signatam multo serius introductam censent; & eorum opinioni prodest, qui Siclos, quorum in Historia Sacra diu ante Homeri tempora mentio fit, de monetae genere accipiunt.

4) Qua ratione & ANACREON verbo πέρνασθαι, quod significat *vendere* permutationem designat in Oda IX. vers. 10. & sequ.

Πέπρακέ μ' ἡ κυθήρη
Λαβοῦσα μικρὸν ὕμνον.

Ven-

ſtat. Sed & idem HOMERI locus admonet de controuerſia, agitata quondam inter Sabinum, Caſſiumque *L. 1. D. de Contrah. emt.* an ſine numis hodieque poſt receptam pecuniam poſſit dici venditio, velut ſi ego tunicam dedi, vt togam acciperem. Id quod Sabinus affirmabat ex dicto loco HOMERI, quaſi exercitus Graecorum aere, ferro, hominibusque vinum emerit. Enimuero οἰνίζεσθαι non ſignificat proprie vinum emere, ſed quocunque modo vinum comparare; ſicut apud Latinos pabulari, lignari, frumentari in genere ſignificat talem materiam congerere, quocunque id fiat titulo. Quanquam contraria ſententia viſa potior, quod *aliud ſit emere, aliud vendere; alius emtor, alius venditor; aliud ſit pretium, aliud merx, quod in permutatione diſcerni nequeat.* Vtrumque autem emtorem & venditorem fuiſſe, & vtramque rem pretii & mercis nomine datam, abſurdum videri. Heic ex eo, quod iam iam de duplici modo permutationis dicebamus, reponi poteſt; vbi res numo prius aeſtimatae permutantur, reciprocam videri emtionem fieri, adeoque nihil abſurdi eſſe, eundem diuerſo reſpectu emtoris & venditoris locum ſubire [4]. Eſt & hoc obſeruandum, voce permutationis venire interdum reciprocam donationem, quae inter amicos valde frequens eſt; quae cum contractus non ſit, aequalitatem quoque non requirit. Quo referenda proprie eſt permutatio armorum inter Glaucum & Diomedem, apud HOMERVM Il. ζ. quae propter inaequalitatem forte ſtultitiae nomine ex parte Glauci, non tamen iniuſtitiae ex parte Diomedis argui poteſt: Sicuti & MAXIMVS TYRIVS Diſſert. 23. dicit, Glaucum Ξυμμετρήσασθαι τῷ καιρῷ καὶ μὴ τῇ ἀξίᾳ τῶν ὅπλων τὴν ἀνταλλαγήν; *aeſtimaſſe occaſione, non pretio permutationem armorum* [5]. Et IDEM Diſſert. 24. de eodem facto: *Neque plus habuit, qui aurum accepit, neque minus, cui aes traditum eſt. Verum cum vtroque praeclare actum eſt: cum materiae illa inaequalitas aequalitate propoſiti, quo alter dedit alteri, compenſata eſt.* Add. ISOCRATES ad Nicoclem in princip. Apud Ruſſos forum eſt imaginum ſanctarum, quas illi dicunt ſe non *emere*, ſed *pro pecunia permutare.* OLEARIVS Itin. Perſic. L. I. c. 1. [6]

§. II. ENIMVERO poſt introductum pecuniae vſum, contractus emtionis venditionis coepit fieri longe frequentiſſimus; qua id agitur, vt pro certa pecunia [1] rei alicuius dominium, aut eidem aequipollens ius adquiratur. Vbi primo quaeritur, quando hicce contractus ita ſit perfectus, vt nihil amplius ſuperſit, quam vt venditor vacuam rei poſſeſſionem tradat, & emtor eandem adprehendat? Iuxta leges Romanas hic contractus perfectus cenſetur, ſtatim

Vendidit me illi Venus,
Quum ab eo breuem hymnum accepiſſet.

Confer. Euerardi FEITHII Antiquit. Homericae L. II. c. 10.

5) Ad quem locum videatur adnotatio *Dauiſii.*

6) Plura loca veterum huc pertinentia apud GROTIVM L. II. c. 12. §. 3. num. 3. inueniri, monet Cl. BARBEYRACVS in nota 1. ſimul laudans Ioannis de WITT Magni Hollandiae Penſionarii Commentarios, (Memoires) *de Commerciis Celtarum, Vandalorum, Hunnorum, Gothorum Gallice editos 1709.*

§. II. 1) *Et ſi quidem pecuniam dem, vt rem accipiam: emptio & venditio eſt*, L. 5. §. 1. D. de Praeſcr. verbis. *Sine pretio nulla venditio eſt,* L. 2. §. 1. D. de Contrah. emptione. Poſſunt etiam emi vendi ſeruitutes, hereditates, nomina, vno verbo, actiones & iura omnia. Vid. *Tit. Digeſt. de Hereditate vel actione vendita L. XVIII. tit. 4.*

ſtatim atque in pretium rei venalis vtrinque fuit pure conſenſum [2]: & tunc ſtatim naſcitur actio, emtori quidem, vt venditor rem tradat; venditori autem; vt emtor rem accipiat, ſoluto pretio vel ſtatim, vel eo, quo conuentum eſt, tempore. Add. *L. 19. L. 34. §. 5. 6. L. 35. §. 1. 5. 6. 7. D. de Contrah. emtione.* Imperfecta autem emtio, & ex qua nulla adhuc actio naſcitur, cenſetur, vel ex generali, vel ex peculiari ratione. Prius contingit, vbi vtriusque, emtoris & venditoris, conſenſus nondum in vnum conuenit [3], ſed adhuc de eodem in vnum redigendo laboratur, ſeu quando adhuc intra terminos tractatus, vti vocant, verſantur. Vbi liberum eſt poenitere, & tractatum abrumpere, obligatione nondum contracta; modo fraus aut propoſitum alterum illudendi abfuerit. Id quod circa omnes contractus obtinet. Poſteriori autem ratione in pendenti erit efficacia obligationis, vbi contractui conditio fuerit addita [4], ſiue expreſſe, ſiue ſubintellecta; puta, ſi merx viſu aut guſtu [5] prius ſit exploranda [6]. Heic enim cenſetur tacita ſubeſſe conditio; ſi quidem res ita deprehendatur, prout a venditore deſcripta fuerat, aut ſi quidem tunc ea nobis arrideat. Nam & alias cognitio rei quam maxime eſt neceſſaria, ad rei pretium determinandum; & imprudentis habetur emere, quod non adſpexeris, vbi de fide venditoris certus non ſis. Aſt mercis determinatio per pondus, menſuram, aut annume-

2) *Quamuis nondum pretium numeratum ſit, ac ne arrha quidem data fuerit,* princ. Inſt. de Empt. vend. L. 19. 34. §. 6. 35. §. 5. 6. 7. D. de Contrah. empt. *Eſt autem emtio iuris gentium: & ideo conſenſu peragitur, & inter abſentes contrahi poteſt, & per nuntium, & per litteras,* L. 1. §. 2. D. de Contrah. emt.

3) *Illud conſtat, imperfectum eſſe negotium, cum emere volenti ſic venditor dicit,* QVANTI VELIS, QVANTI AEQVVM PVTAVERIS, QVANTI AESTIMAVERIS, HABEBIS EMPTVM, L. 35. §. 1. D. de Contrah. empt. Ex ſola autem conuentione de emendo vendendo nemo obligari videtur, vt oſtendit THOMASIVS in Diſſertatione de Arrhis Emptionum §. 23. quoniam haec promiſſio ſemper vaga eſt, & ex qua, quid emtoris interſit, oſtendi non poſſit. Neque aliud Iure ſtricto dicendum erit, etiamſi quis mercatorem de fide obteſtatus ſit, renitente eadem ratione. Honeſtum tamen videbitur, mercatorem hoc caſu pudori aliquid dare & conſcientiae.

4) *Conditionales autem venditiones tunc perficiuntur, cum impleta fuerit conditio,* L. 7. princ. D. eod. Id quod non ſingulare eſt emtioni venditioni, ſed contractibus omnibus commune. Vid. Lib. III. c. 8. *Quodſi ſub conditione res venierit, ſi quidem defecerit conditio, nulla eſt emptio, ſicuti nec ſtipulatio,* L. 8. princ. de Periculo & commodo rei venditae.

5) *Guſtus enim ad hoc proficit, vt improbare liceat,* L. 34. §. 5. D. de Contrah. empt. *Difficile autem eſt, vt quisquam ſic emat, vt ne deguſtet,* L. 4. §. 1. D. de Peric. & commodo rei vend.

6) Apud EVRIPIDEM Cyclope verſ. 149. Vlyſſi interroganti:

> Βούλει σε γεύσω πρῶτον ἄκρατον μέθυ;
> *Visne vt primum tibi meum merum guſtandum praebeam?*

Reſpondet Silenus:

> Δίκαιον· ἦ γὰρ γεῦμα τὴν ὠνὴν καλεῖ.
> *Aequum*, hoc eſt: *profecto enim praeguſtatio emtionem vocat.*

Haec cauſſa eſt, quamobrem, ſi emtio a viſu pendeat, aut res ad guſtum ſit vendita, interea emtori a contractu reſilire liceat, & huius intuitu emtio claudicet. Quod ſecus eſt in venditione ad quantitatem aut menſuram. Etenim viſu aut guſtu, qualis ſit res, adeoque an placeat; menſura, quanta ea ſit, probamus. Vid. *L. 34. §. 5. D. de Contrah. emtion.* Nicol. BVRGVNDVS de Pericul. & culpis c. 7. n. 21. ſequ. H.

7) Veluti ſi quis pannum veſtimento conficiendo emerit, & portio vendita vlnas pauciores contineat, quam quot opus ſit ad veſtimentum conficiendum.

8) *Si id, quod venierit, appareat, quid, quale, quantum ſit, & pretium, & pure venit, perfecta eſt emptio.* L. 8. princip. D. de Peric. & commodo rei vend. „In his quae pondere, numero, menſurave conſtant, - - - ſi omne vinum, vel oleum, vel frumentum, vel argentum, quantumcunque eſſet, vno pretio venierit, idem iuris eſt, quod in ceteris rebus. Quodſi vinum ita venierit,

annumerationem proprie in se conditionem non habet, nisi forte ita res sit comparata, vt nisi sub certa quantitate mihi sit inutilis [7]. Ad exsecutionem autem contractus omnino pertinet assignatio per mensuram, numerum, aut pondus, cum non nisi hoc modo tales res quasi specificentur, & a reliquo aceruo rerum homogenearum separentur [8]. Sicuti & nonnisi intercedente tali mensuratione traditio fieri, dominiumque transire intelligitur; cum citra hanc nesciam, quid ad me, quid ad venditorem pertineat. Nisi venditio facta fuerit ad corpus [9], & mensura, quantitasue alia demonstrationis, non taxationis causa fuerit adiecta. Tunc enim traditionem mensuratio non necessario antecedit. Aliud quippe est, verbi gratia, vendo tibi vinum in hoc dolio contentum, quod est X. amphorarum: & vendo tibi X. amphoras vini ex hoc dolio. Denique & imperfecta erit venditio, si inter partes specialiter sit conuentum, vt consensus exprimatur [10] per scripturam [11], & haec nondum confecta fuerit. Aliud autem est, si memoriae duntaxat aut testificationis causa venditio in scripturam redigatur. Quid apud Ebraeos quondam circa hunc contractum obseruatum fuerit, curiose notauit SELDENVS L. VI. c. 1. & 4. Add. locus Theophrasti apud STOBAEVM Serm. 42. [12]

4 Z 2 §. III.

rit', vt in singulas amphoras; item oleum, vt in singulas metretas; item frumentum, vt in singulos modios; item argentum, vt in singulas libras certum pretium diceretur - - - & de his, quae numero constant, si pro numero corporum pretium fuerit statutum: *Sabinus* & *Cassius* tunc perfici emptionem existimant, cum adnumerata, admensa, adpensaue sint: quia venditio quasi sub hac conditione videtur fieri, vt in singulas metretas, aut in singulos modios, quos quasue admensus eris; aut in singulas libras, quas adpenderis; aut in singula corpora, quae adnumeraueris, " *L. 35. §. 5. D. de Contrah. empt.* In hoc tamen genere emptionum venditionum emptori a Contractu recedere non licet, antequam facta sit admensuratio, adpensio vel annumeratio. Plane enim similes sunt conuentioni sub conditione admensurationis, adpensionis vel annumerationis factae.

9) Ita iuniores vocant, veteres rectius insigniuerunt emtionem per auersionem, cum venditor & emtor, velut auersi & quasi micantes in tenebris, vno pretio rem decidunt: per auersionem enim siue ἐν ὁμάδι emere nihil aliud est, quam emere rem sicuti est, vel si res plures venduntur, ἀθρόως, simul atque aceruatim vno pretio. Vbi ante omnia respiciendum ad contrahentium voluntatem, non vero ad ordinem scripturae, nisi de voluntate dubitetur. Vid. ARIAS PINELL. Part. III. ad Rubr. L. 2. C. de Rescind. vendit. c. 2. n. 4. sequ. Casus practicos, qui amplitudinem argumenti huius ostendant, habent SVRDVS Decis. 257. RIMINALDVS Consf. 448. BESOLD. Consf. 267. RICHTER. Vol. II. Consf. 94. CONSVLTAT. HOLLAND. Part. I. Consf. 263. BRVNNEMANN. Consf. 84. MEVIVS P. VI. Dec. 309. n. 6. H.

10) Quod ipsum quoque Emtioni Venditioni non singulare, sed cum omnibus reliquis Conuentionibus commune est. „ Contractus venditionum, vel permutationum, vel donationum, quas intimari [non] est necessarium, dationis etiam arrharum, vel alterius cuiuscunque caussae, [quas tamen] in scriptis fieri placuit: transactionum etiam, quas in instrumento recipi conuenit; non aliter vires habere sancimus, nisi instrumenta in mundum recepta, subscriptionibusque partium confirmata; & si per tabellionem conscribantur, etiam ab ipso completa, & postremo a partibus absoluta sint, " *L. 17. C. de Fide instrumentorum. princ. Inst. de Emptione & Venditione.* Id autem, quod sedulo notandum, in hoc §. AVCTOR agit, vt sententias, quas refert, ICtorum Romanorum, ad simplicitatem naturalem exigat. In Foro ceterum, vt contractus in scriptis initus dicatur, expressa partium conuentio necessaria est, qua testentur, sine Scriptura se obligari nolle. Vid. Celeb. LEYSERI Medit. ad Pand. Spec. CCLXXII. n. 1. 2. & Spec. CCCVII. n. 4.

11) Vid. supra c. 2. §. 6. H.

12) Quod praesumi solet, nisi aliud actum esse, manifeste adpareat. *Fiunt enim de his [obligationibus, quae consensu contrahuntur] scripturae, vt quod actum est, per eas facilius probari posfit: & sine his autem valet, quod actum est, si habeat probationem, sicut & nuptiae sunt, licet testatio sine scriptis habita est.* L. 4. D. de Fide instrumentorum.

§. III. NOBIS ante omnia heic diſtinguendum videtur inter ipſum contractum, & eius exſecutionem. Ipſe contractus perfectus erit [1], vbi pure ſuper merce & pretio fuerit conſenſum citra aliquam conditionem, quae obligationem ſuſpendat, & ſi nihil ſit additum, ex quo intelligatur poenitentiae locum eſſe. Exſecutio autem contractus in hoc conſiſtit, vt emtor actu tradat pretium, venditor mercem. Simpliciſſimum autem eſt, vt contractu perfecto ſtatim ſequatur eius exſecutio, ſeu vt ſtatim, vbi de pretio conuenit, emtor, hoc tradito, mercem accipiat. Quod olim dicebatur, Graeca fide mercari. Vid. PLAVTVS Aſinar. Act. I. ſc. 6. [v. 47.] Sicuti & PLATO de LL. L. XI. [T. II. p. 915. D. E. Ed. H. Steph. pag. 965. A. Edit. Wechel.] in ſua ciuitate ita conſtituit: *Quaecunque emendo & vendendo commutantur, in ſtatuto fori loco permutentur dando accipiendoque vltro citroque rem, & rei pretium illico, nec alicubi alibi.* Μηδ᾽ ἐπὶ ἀναβολῇ πρᾶσιν μηδὲ ὠνὴν ποιεῖσθαι μηδενός. *Nulla vero emtio venditioque ad terminum fiat.* Sed vbi inter contractum perfectum, & eius exſecutionem ex parte venditoris, id eſt, rei traditionem, aliqua temporis intercapedo intercedit; ſolet quaeri: ad quem interim periculum & commodum rei venditae ſpectet, ad emtorem, an ad venditorem? Heic notum eſt, ius Romanum [2] ſtatim ac emtio perfecta eſt, periculum rei venditae attribuere emtori, licet res nondum ſit tradita [3], ac venditor adhuc dominus ſit. Per periculum autem intelligitur caſus fortuitus, qui in re vendita contingit, ſi illa pereat tota, aut ex parte, per vim extrinſecam, aut interno vitio, ex cauſis naturalibus proueniente, aut ſi illa iniuſte fuerit ab altero ſurrepta. Vid. t. t. *de Peric. & commodo rei venditae.* Vbi difficultas oritur, quomodo heic ad emtorem poſſit pertinere periculum rei, cuius ipſe nondum eſt dominus; cum tamen alias res domino ſuo pereat, ſeu damna illa, quae rem, ab alio detentam, incurrunt citra culpam detentoris, in dominum redundent. Ad quod aliqui reſpondent; tritum illud, *rem perire ſuo domino* [4], locum duntaxat habere,

§. III. 1) Notandum heic, triplici aſpectu emtionem venditionem dici perfectam, qua conuentionem, qua obligationem, & qua implementum. Emtio qua conuentionem eſt perfecta, vbi de re & pretio ſimpliciter conuenit. Ergo imperfecta eſt, vbi placuit in ſcriptis eam fieri, aut vinum deguſtari, aut equam prius inſpici. Qua obligationem eſt perfecta, vbi conditio, per quam antea ſuſpendebatur, extiterit. Denique qua implementum eſt perfecta, vbi traditio vtrinque inſecuta. Quare quando AVCTOR ſcribit, ad contractus huius perfectionem requiri, vt pure ſit conuentum, id pertinet ad perfectionem obligationis: nam adiectio conditionis non impedit perfectionem conuentionis: quoniam ea pendente poenitere non licet. H.

2) „Quum autem emptio & venditio contracta ſit - - - periculum rei venditae ſtatim ad emptorem pertinet, tametſi adhuc ea res emptori tradita non ſit. Itaque ſi homo mortuus ſit, vel aliqua parte corporis laeſus fuerit, aut aedes totae, vel aliqua ex parte, incendio conſumptae fuerint, aut fundus vi fluminis totus vel aliqua ex parte ablatus ſit, ſiue etiam inundatione aquae, aut arboribus turbine deiectis, longe minor aut deterior eſſe coeperit: emptoris damnum eſt, cui neceſſe eſt, licet rem non fuerit nactus, pretium ſoluere. Quicquid enim ſine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor ſecurus eſt.“ §. 3. *Inſt. de Emptione & Venditione.* Negligentia enim, quam praeter dolum ſarcire debeat emptor & venditor, culpa leuis dicitur, eique diligentiae opponitur, quam bonus pater-familias rebus ſuis adhibere ſolet. Haec enim induſtria exigitur, quoties vtrinque commodum & onus ſuſcipitur. Celeb. BARBEYRACVS a venditore culpam leuiſſimam praeſtari vult per rationem, de qua dictum ad c. 4. §. 3. nota 1.

3) „Imo etiamſi venditor eam tradiderit, modo nondum ſolutum ſit pretium, aut fides habita fuerit, aut arrha data, vel promiſſa cautio. Sane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipſe

bere in illis contractibus [5], ex quibus res contrahentis est apud alterum; non autem in illis, ex quibus res aliqua certa alteri debetur. Id quod aliqui sic efferunt: verum esse illud effatum, vbi dominus opponitur iis, qui simplicem habent rei vsum & custodiam, non qui ius in re habent, & potestatem tanquam domini eam auocandi. Rationem eius discriminis inter alias hanc afferunt, quod cum emtor statim potuerit ac debuerit rem auocare, & pretium soluere, quo facto, res apud ipsum periisset; igitur emtoris moram ac negligentiam venditori nocere non posse. Aliqui dicunt: periculum rei venditae ante traditionem ad emtorem spectare, non quia dominus est, sed quia venditor post contractum perfectum respectu emtoris non tam vt dominus, quam vt debitor potius consideratur, & quidem certae speciei, qua absque dolo illius & culpa perdita, omnino ab obligatione liberatur [6]. Verum ex hisce nondum liquida adparet ratio, quare cum venditoris sit vacuam in emtorem transferre possessionem, antequam hoc suum debitum expleuerit, non ipse potius, quam emtor periculum rei praestare debeat. Neque ad rem facit, quod promissor speciei eius interitum non praestet, iuxta *L. 33. L. 83. §. 7. D. de Verb. oblig. L. 30. §. 4. D. ad L. Falcid. L. 18. in fin. D. de Dolo malo.* Nam promissarius rem erat adquisiturus titulo lucroso. Vbi absurdum & iniquum futurum erat, si cum promissor certam speciem promisisset, ea perdita, istius insuper aestimationem cogeretur praestare. Id quod negotii natura, quae strictam requirit interpretationem, minime admittit. Ast quare heic emtor, cui nondum a venditore ex contractu debita exhibitio facta est, re careat, & venditori pretium insuper soluat? Add. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 12. §. 15. Nobis ad eruendam heic naturalem aequitatem [7] expeditissimum videtur, si distinguatur, vtrum mora, quae inter contractum perfectum & traditionem intercedit, sit necessaria ad rem in loco sistendam, aut ex mora venditoris proueniat [8], an vero per emtorem steterit, quo minus ipse non traditam possideat.

ipse dominus est, *d. §. 3. in fine Inst. de Empt. & Vend.* Venditae vero res & traditae, non aliter emptori adquiruntur, quam si is venditori pretium soluerit, vel alio modo ei satisfecerit: velut expromissore, aut pignore dato." *§. 41. Inst. de R. D.*

4) *Res Domino suo perit.* L. 9. D. de Pignorat. act. *Pignus in bonis debitoris permanere, ideoque ipsi perire in dubium non venit.*

5) Duplex ἁμάρτημα translatoris Angli hic notat Cl. BARBEYRACVS.

6) Poterat adiicere, idem de Iure Romano CVIACIO ad Africanum L. VIII. visum fuisse, interpretanti *L. 30. D. Locati*, de cuius pace cum opinione interpretum recepta, desperat Cornelius van ECK, in principiis, Iuris Ciuilis ad tit. de periculo & commodo rei venditae, §. 10. Sed tu, vide sis NOODTIVM in Comment. ad Pand. p. 416. & sequ. admittentem in Africani specie exceptionem a Regulis Iuris *propter iniuriam venditori re salua humano facto contingentem; nulla aut naturali, aut ciuili ratione, cur iniuria ei facta eius personam egrediatur.*

7) Eadem distinctione vsus est SALIS in Siciliment. *ad L. 4. C. de Pericul. & commod. rei vendit.* Intelligendus autem AVCTOR de venditione rei certae: nam genus venditum perire non potest. Deinde in venditione qua conuentionem aut obligationem imperfecta, verbi gratia, si pendente conditione res pereat, potius est, vt ad venditorem periculum spectet. H.

8) Quo casu ICti Romani aiunt, id quod interest a venditore praestari debere, id est, indemnem seruandum esse emtorem, non tantum ratione damni, quod mora venditoris fecerit, sed etiam lucri intercepti. „Si res vendita non traditur, in id, quod interest, agitur: hoc est, quod rem habere interest emptoris - - - - - Cum per venditorem steterit, quo minus rem tradat, omnis vtilitas emptoris in aestimationem venit: quae modo circa ipsam rem consistit. Neque enim, si potuit ex vino (puta) negotiari, & lucrum

ſideat. Prior caſus talis eſſe poteſt; ſi ego ab aliquo pecora, in paſcuis remotis agentia, emiſſem, eaque dum ad me a venditore adducuntur, a latronibus, lupis, aut alio caſu ſint intercepta. Heic quin ratio iubeat damnum eſſe venditoris, dubium non eſt. Sic & venditoris erit damnum, ſi rem debitam iuſto tempore tradere neglexit. Vbi vero emtor in mora fuit, quo minus rem venditam acceperit [9], aequum fuerit ipſius periculo rem perire. Nam eo ipſo momento, quo res ex contractu debebat tradi, & per venditorem non ſtetit, quo minus traditio fieret, dominium, quatenus merum ius & facultatem moralem notat, in emtorem tranſibat, resque ad ipſum ſolum pertinere incipiebat. (vid. ſupra L. IV. c. 9. §. 5.) Eius rei cuſtodiam ſibi ab emtore non commendatam vbi venditor ex humanitate receperit, impudens foret ab ipſo etiam praeſtationem fortuitorum caſuum requirere. Quod ſi autem emtor venditori tantiſper rei venditae cuſtodiam commiſerit, intelligitur res apud ipſum eſſe, non tanquam dominum, ſed tanquam depoſitarium [10], abs quo praeſtatio caſuum fortuitorum poſtulari nequit. Quo caſu traditio facta cenſebitur per fictionem breuis manus, contrario modo, quam qui in donatione rei commodatae aut locatae occurrit. Illic enim per fictam traditionem ex re propria intelligitur fieri aliena; heic ex aliena propria [11]. Haec porro, quae de periculo dicuntur, etiam ad commodum rei venditae debent adplicari [12].

§. IV. Porro frequentiſſimum eſt, vt hic contractus variis pactis adiectis temperetur, arbitrio contrahentium, aut ex diſpoſitione legum ciuilium. Qua ſuper re nihil aliud iure naturae praecipitur, quam vt, quod contrahentibus placuit, ſeruetur, modo nihil abſurdi aut iniqui contineat; & vt legibus

lucrum facere, id aeſtimandum eſt, non magis quam ſi triticum emerit, & ob eam rem, quod non ſit traditum, familia eius fame laborauerit: nam pretium tritici, non ſeruorum fame necatorum, conſequitur." *L. 1. princ. & 21. §. 3. D. de Action. empt. & vend.*

9) Imo hoc caſu vinum venditori effundere licet ſecundum Vlpianum in *L. 1. §. 3. D. de Peric. & Comm. rei venditae*, modo prius emtori denunciauerit, vt vinum tolleret. *Licet autem venditori vel effundere vinum, ſi diem ad metiendum praeſtituit, nec intra diem admenſum eſt: effundere autem non ſtatim poterit, priusquam teſtando denunciet emptori, vt aut tollat vinum, aut ſciat futurum, vt vinum effunderetur.* Adiicitur, ſi *tamen, cum poſſet effundere, non effundit, laudandus eſt potius . . . . commodius eſt autem, conduci vaſa, nec reddi vinum, niſi quanti conduxerit, ab emptore reddatur; aut vendere vinum bona fide, id eſt, quantum ſine ipſius incommodo fieri poteſt, operam dare, vt quam minimo detrimento ſit ea res emptori.* In quibus verbis praeceptum honeſtatis regulis ſtricti Iuris opponi videtur. Conf. Ger. NOODT in Iulio Paulo c. 10. & 11. Summum enim ius inter viros bonos hic reprehenſione non careat. Aliter GROTIO viſum, qui *licere* hic dici exiſtimat, quod *rectum ex omni parte piumque ſit*, etiamſi forte aliud quid fieri poſſit laudabilius.

10) Errant enim HOTOMANNVS & WESENBECIVS, qui venditorem rei venditae cuſtodia ſuſcepta, ad caſum fortuitum adſtringi exiſtimant. H.

11) Enimuero, quum Iure Naturae dominium & ſine traditione in emptorem tranſeat, & ſaepius emtor, quam venditor in mora ſit, periculum in regula emptori tribuendum videtur, vtpote cuius fuiſſet, ſtatim pretium ſoluere & rem ſibi habere. Quare venditorem hoc periculum non aliter manſerit, quam ſi ipſe in mora, adeoque in culpa fuerit.

12) Cuius eſt onus, eius etiam commodum eſſe debere, conſtans iuris regula eſt. Igitur emptoris quoque lucro eſt, ſi quid fundo empto adiectum ſit per alluuionem. *Sed & ſi poſt emptionem fundo aliquid per alluuionem acceſſerit, ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum eius eſſe debet, cuius periculum eſt.* §. 3. Inſt. de Emt. & vendit.

§. IV. 1) *Quod ſi fugerit homo qui veniit, aut ſubreptus fuerit, ita vt neque dolus, neque culpa venditoris interuenerit animaduertendum erit, an cuſto-*

legibus ciuilibus se quisque ciuis conformem gerat, siquidem contractum suum in foro ciuili validum esse cupit. Sic nihil tritius, quam vt de pretio post interuallum demum a re tradita soluendo conueniatur. Nec minus conueniri solet, vt ad certum demum diem traditio rei fiat, dominio interim, sed & simul periculo & emolumento penes venditorem remanente [1]. Vsitata quoque est *addictio in diem* [2], qua res ita venditur, vt liceat venditori meliorem conditionem, ab alio intra certum tempus oblatam, acceptare. Id quod tamen duplici modo potest fieri [3], vel vt perfecta sit emtio, sed sub conditione, vbi scilicet melior sit oblata occasio, resoluatur: vel si id fuerit actum, non adparente conditione, demum contractus perficiatur. *L. 2. D. de in Diem addict.* Priori casu dominium transit in emtorem; posteriori remanet penes venditorem [4], quousque contractus fuerit completus. *Legem commissoriam* vocant [5], quando ita conuenit, vt si ad certum diem pretium non soluatur, res sit inemta [6]. Quanquam autem duplici modo contrahi possit, vel vt venditor rem statim tradat, & eandem, solutione non facta, cum omni causa recipiat; vid. *L. 5. D. de Lege commiss.* vel vt solutione non facta, rem tradere non teneatur: adparet tamen, modum posteriorem longe tutiorem esse [7]. Nam regulariter tale pactum in sui fauorem ideo adiicere solet venditor, ne multum molestiae in exigendo pretio suscipere necessum habeat; quae aeque suscipienda est, si a moroso solutore res semel tradita sit reuocanda. Vid. *L. 2. L. 3. D. d. t.* Nec minus receptum est, venditioni vel ab ipsis contrahentibus, vel per leges ciuiles circa certa bona adiici pactum de retrouertendo seu *retractu* [8]. Id quod diuersis modis contingit. Interdum ea lex venditioni dicitur [9], vt si pretium quandocunque, vel intra certum tempus offeratur, restituere rem emtam venditori

custodiam eius vsque ad traditionem venditor susceperit. Sane enim si susceperit, ad ipsius periculum is casus pertinet: si non susceperit, securus est, d. §. 3. Inst. de Emt. vendit.

2) Quae sic describitur in L. 1. D. de in Diem addictione. *In diem addictio ita fit:* ILLE FVNDVS CENTVM ESTO TIBI EMPTVS, NISI SI QVIS INTRA KALENDAS IANVARIAS PROXIMAS MELIOREM CONDITIONEM FECERIT, QVO RES A DOMINO ABEAT.

3) *Nam si quidem hoc actum est, vt meliore allata conditione, discedatur, erit pura emptio, quae sub conditione resoluitur: sin autem hoc actum est, vt perficiatur emptio, nisi melior conditio adferatur, erit emptio, conditionalis,* L. 2. D. eod.

4) Quoniam ex contractu qua obligationem imperfecto dominium transire nequit. H.

5) De qua agitur in tit. 3. Lib. XVIII. Digestorum. SI AD DIEM PECVNIA SOLVTA NON SIT, VT FVNDVS INEMPTVS SIT, *ita accipitur, quia id venditoris caussa caueretur: nam si aliter acciperetur, exusta villa in potestate emptoris futurum, vt dando pecuniam inemptum faceret fundum, qui eius periculo fuisset. Nam legem commissoriam, quae in venditionibus adiicitur, si volet, venditor exercebit: non etiam inuitus . . . . Sed si fundus reuenisset,* Aristo *existimabat,* venditori *de his [fructibus] iudicium in emptorem dandum esse: quia nihil penes eum residere oporteret ex re, in qua fidem fefellisset,* L. 2. 3. 4. D. de Lege Commiss.

6) Si venditori id visum fuerit: vtpote in cuius fauorem lex Commissoria emtioni venditioni adiicitur. Alias enim si res sub Clausula commissoria vendita in potestate eius constituta fuisset, ibique periisset, in arbitrio emtoris esset, facere, vt euanesceret contractus. Modo enim pretii solutionem recusaret, & pretium & res venditori periret.

7) Aut potius nihil hic periclitatur venditor, quum in priori modo discrimen eius maximum sit.

8) *Vid. L. 9. §. 1. D. de Admin. rerum ad Ciuit. pertinentium.* Praeter Retractum tamen *pactitium* datur & retractus *legalis,* siue per leges indultus. Pactitius autem siue conuentionalis adfinis est contractui pignoris. vid. THOMASIVS de Vsu practico accuratae distinctionis inter emptionem cum pacto de Retrouendendo, & Contractum Pignoratitium.

9) *Si fundum parentes sui ea lege vendiderunt;* vt siue ipsi, siue heredes eorum emptori pretium quan-

ditori eiusue haeredibus teneatur emtor. Vbi iterum certum tempus diuersa intentione exprimitur, vel vt terminus, ex quo redemtio sit licita; vel vt terminus, vltra quem illa non sit amplius concedenda. Vbi obseruandum, vti ius redimendi in se in fauorem venditoris est introductum, qui interdum vrgente necessitate cogitur alienare rem, qua in perpetuum carere minime velit: (apud Iulium CAPITOLINVM [in Marco c. 17.] Imperator Marcus: cum vrgente pecuniae penuria, supellectilem imperatoriam vendidisset; *postea dedit potestatem emtoribus, vt si quis vellet emtor reddere, atque aurum recipere, sciret licere:*) ita quod ei iuri certus terminus praefigitur, in fauorem emtoris cedit, cui commodum est, si neque breui nimis tempore cogatur re aliqua carere, & aliquando demum de perpetua rei possessione certus fiat. Interdum etiam, quando quis in venditoris gratiam emit, conuenitur, vt emtor quandocunque libuerit, aut certo tempore [10] venditori possit iterum rem offerre, & hic teneatur pretium restituere. Add. LIVIVS L. XXXI. c. 13. Aliud genus retractus minus onerosum, quod etiam vocant ius προτιμήσεως, est, quando pacto venditionis additur, vt si emtor rem vltro velit vendere [11], priori venditori potius, quam alteri eodem pretio, quod alius solueret, vendere debeat. Compluribus etiam in locis per leges certis personis ius retractus, seu προτιμήσεως est indultum, puta dominis directis [12] in re emphiteutica, creditoribus in bonis [13] debitoris hastae subiectis, vicinis [14] in praedio vicino vendito, sociis in re communi [15], & consanguineis in bonis propinquorum [16], qui peculiariter vocatur *Retractus gentilitius.* Quid [17] super retractu agrorum lex diuina disposuerit, legi potest Leuit. XXV, 14. seqq. Cuius constitutionis ratio [18] desumta est a forma istius reipublicae per Mosen instituta. Scilicet debebat in ea aequabilis vigere libertas; cui maxime fini inseruit, ne pauci ad se trahere queant agros, in quibus praecipua opum fundamenta sunt sita, reliquosque patrimonio exutos sibi reddere obnoxios, & sic paulatim paucorum dominationem, & tyrannidem introducere. (Nam quae a GROTIO ad dictum locum

V. 29.

quandocunque, vel intra certa tempora obtulissent, restitueretur; *teque parato satisfacere conditioni dictae, heres emptoris non paret, vt contractui fides seruetur, actio praescriptis verbis vel ex vendito tibi dabitur*, L. 2. C. de Pactis inter emptorem & venditorem compositis.

10) *Si conuenit*, vt res, quae venit, si intra certum tempus displicuisset, redderetur, *ex empto actio est*, L. 6. D. de Rescind. vendit. L. 3. D. de Contrah. empt. L. 31. §. 22. D. de Aedilit. Edicto.

11) *Qui fundum vendidit, vt eum certa mercede conductum ipse habeat, vel*, si vendat, non alii sed sibi distrahat, *vel simile aliquid paciscatur; ad complendum id, quod pepigerunt, ex vendito agere poterit*, L. 75. D. de Contrah. emt.

12) *Et si quidem dominus hoc dare maluerit, & tantam praestare quantitatem, quantam ipse reuera emphyteuta ab alio recipere potest, ipsum dominum omnimodo haec comparare*, L. 3. D. de Iure Emphyt.

13) *Quo casu is creditor potior erit, cui maior pecunia debebatur. Cum bona veneunt debitoris, in comparationem extranei, & eius, qui creditor cognatusue sit, potior habetur creditor cognatusue: magis tamen creditor, quam cognatus: & inter creditores potior is, cui maior pecunia debebitur*, L. 16. D. de Rebus auctorit. iudic. possid.

14) Vid. Nouella Graeca ROMANI dicti LECAPENI, cuius summam exhibet CVIACIVS Feud. L. V. tit. 15. Similiter per L. vn. C. *Non licere habitatoribus metrocomiae, loca sua ad extraneum transferre*, incolae metrocomiae fundos suos extraneo vendere interdicitur. Quod ius, *Retractus* & *Congrui* adpellatur, & in Germania etiam passim obtinet. Nobilem eius speciem, qua fauore littorum muniendorum, is vicinus hoc iure gaudet, qui ex plaga occidentali accolit, & *cui id Sol, vt loquuntur, ipse addicere videtur*, adduxi in Notitia Iuris Brunsuico - Luneburgici p. 149.

15) Veluti Donatariis aut Legatariis communibus, *L. 34. §. 2. Feudorum L. V. tit. 14. & seqq.*

v. 29. affertur ratio, *quod facilius ſit habitationem alicubi reperire, quam alimenta*, mihi non ſatisfacit [19]. Nec minus frequens eſt, ex praediis venditis ſibi aliquam particulam, aut eius vſum recipere. Sicut antiquitus prodigi venditis agris ſpatium ad ſepulturam ſibi ſolebant recipere. Vnde multi explicandum putant illud MARONIS Eclog. 3. [v. 103. 104.] *Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo, Tres pateat coeli ſpatium non amplius vlnas?* Sic Menius cum domum ſuam venderet Catoni & Flacco cenſoribus, vt ibi baſilica aedificaretur, exceperat ſibi ius vnius columnae, ſuper quam tectum proiiceret ex prouolantibus tabulatis, vnde ipſe & poſteri eius ſpectare munus gladiatorum poſſent, quod tunc in foro dabatur. Vnde Menianorum nomen eius eiusmodi proiectis adhaeſiſſe creditur. Aſcon. PEDIANVS in Diuinat. Cicer. in Verrem. [c. 16. p. 238. Ed. Graeu.] Quem itidem finem ſibi propoſitum habebat Lycurgus [20], vniuerſo Spartanorum agro in partes aequales tricies nouies mille diuiſo, & illis partibus ſorte aſſignatis, quas inter ſe augeri, minui, ſubdiuidi, venundari vetuit. HERACLIDES de Politiis: Πωλεῖν γῆν Λακεδαιμονίοις αἰσχρὸν νενομίσθαι τῆς ἀρχαίας μοίρας, οὐδὲ ἔξεστι. *Terram vendere apud Lacedaemonios de maiorum haereditate turpe habebatur, nec licebat.* Eſt quoque non infrequens genus emtionis, quod vocant [21] *per auerſionem* [22], quando multae res diſparis pretii non ſigillatim aeſtimatae, ſed coniunctim & velut confuſe taxatae emuntur. Denique & illud non inuſitatum, vt res ad certum tempus ematur, quo elapſo, illa ad venditorem redeat, citra refuſionem accepti pretii. Sicuti in Anglia Nobilibus ſolitum [23] eſt areas ſuas vendere ad 30. & 35. annos ea conditione, vt emtores ibi aedificia modo conuento extruant. Qui contractus tamen emphyteuſi cognatus eſt.

§. V. PORRO quid emtor & venditor ſibi inuicem debeant praeſtare, ex natura contractus, & pactis peculiariter adiectis facile innoteſcit. Emtoris ſcilicet eſt dare pretium conuentum, conuento tempore, & quidem ita, vt num-

16) Vid. lex adducta ſupra in nota 13. ad hunc §. j. *L. 35. D. de Minoribus L. 62. princ. D. de Contrah. empt.*

17) Hunc verſum cum tribus inſequentibus, qui apud AVCTOREM aliquanto poſt legebantur, praeeunte Cl. BARBEYRACO ordinis rationem habentes, huc tranſtulimus.

18) Eam pluribus illuſtrat Petr. CVNAEVS L. I. de Rep. Hebraeor. c. 3. nec ignorauit H. GROTIVS, nam adducta ex eodem ab AVCTORE ratio reſpicit differentiam, quare apud Hebraeos aedes in perpetuum vendere licuerit, non agros. H.

19) Sed GROTIVS hanc rationem ideo tantum adducit, vt oſtendat, cur praedium vrbanum quidem in perpetuum vendere licuerit, non autem ruſticum.

20) Perperam ei contrariam legem adſcripſit ARISTOTELES. Cuius erroris cauſam erudite detexit Vbbo EMMIVS de Rep. Lacedaemonior. Aliorum populorum ſimilia inſtituta commemorat idem ARISTOTELES II. Pol. 5. & VI. Pol. 4. H.

21) Nimis ſtricte hac voce vtitur AVCTOR v. ſupra ad §. 2. H.

22) De qua rurſus quaedam monentur initio §. 6. Vnde hic de ea loco alieno agi videtur. Quare hunc verſum praetermiſit Cl. BARBEYRACVS in verſione ſua.

23) Idem tradit MONCONIS Itinerar. Anglican. Eſt autem reuera hoc ius in ſuperficie temporarium. Nam apud Romanos in ſuperficie, ſi ad tempus non modicum ea conduceretur, ius in re conſtituebatur. *L. 1. §. 3. D. de Superficieb.* Et hodie apud Gelros moris eſſe conſueuit, vt ius in ſuperficie duret, quoad aedes exurantur, teſte Friderico a SANDE ad Conſuetudines feudales Gelriae. H.

nummos faciat accipientis, ſeu vt ſuam det pecuniam [1], non alienam. Quodſi alienos nummos dederit, iique fuerint vindicati, alios dabit, ſimulque id, quod venditoris interfuit, iſtos non fuiſſe vindicatos. Venditoris autem eſt dare rem [2], de qua conuentum eſt, iis cum qualitatibus, quae ex communi contractus natura, aut peculiari conuentione requiruntur, idque tempore praefixo. Add. *L. 11. §. 1. ſeqq. D. de Act. emti.* [3]. Quod ſi poſt perfectam emtionem [4], antequam rem tradiderit, poenitentia ductus pro ipſa re velit reſtituere pretium, & id quod intereſt, inuitus emtor [5] id non cogitur acceptare, ſed eum omnino ad ipſam rem tradendam poterit adigere; niſi forte ratio humanitatis mitius agendum ſuaſerit. Vbi autem traditio fieri nequit per dolum aut culpam venditoris, & pretium emtori erit reſtituendum, & id quod intereſt [6]. Quid iuris ſit, ſi venditoris nulla verſetur culpa; ſupra diximus. Quod ſi autem quis eandem rem duobus vendiderit, vbi eadem neutri adhuc erit tradita, ſine dubio praeualebit emtor, qui prior contractum iniuit. Nec minus, ſi priori iam res fuerit tradita. Ita tamen vt fraudulentus venditor poſteriori praeſtet id, quod intereat, ſibi vano contractu non fuiſſe illuſum. Enimuero vbi traditio fuit facta illi, qui poſterius contraxit, hunc quidem priori contrahenti praeferendum ex rationibus iuris ciuilis clarum eſt [7]; quia rem ex iuſto titulo a domino accepit. Ac priori iſti contra hunc nulla competit actio, neque realis, quia nondum fuit dominus rei, neque perſonalis, quia nihil ipſi negotii cum iſto interceſſit. Sed nec venditori datur praetextus, vt rem ab eodem iterum reuocet. Add. *L. 9. §. 4. D. de Publiciana in rem actione.* GROTIVS quoque dicto loco §. 15. eundem

§. V. 1) Emptor autem nummos venditoris facere cogitur, *L. 2. §. 2. D. de Actionibus empti L. 7. C. eod.* Quodſi moram in ſoluendo fecerit emptor, ex tempore morae vſuras ſoluit. Ex vendito actio venditori competit ad ea conſequenda, quae ei ab emptore praeſtari oportet. *Veniunt autem in hoc iudicium infra ſcripta: In primis pretium quanti res venit: item vſurae pretii poſt diem traditionis: nam cum re emptor fruatur, aequiſſimum eſt, eum vſuram pretii pendere* L. 13. §. 19. 20. D. vbi ſupra. Vid. NOODT de Foenore & Vſuris L. III. c. 6.

2) Quae traditionis neceſſitas venditori etiam Iure Ciuili incumbit, *§. 2. Inſt. de Donat.* ita, vt ſolutione eius, quod intereſt, neque Principis Reſcripto, *L. 3. C. de Reſc. vend.* neque duplum offerendo, liberetur, *L. 6. C. eod.* ſed res ipſa tradenda ſit. Aliud enim pro alio inuito creditori ſolui non poteſt, *L. 16. D. de Solut.* VINNIVS ad Inſtitut. L. III. tit. 24. princ. HVBERVS Praelect. ad Pand. tit. de Actionibus empti & venditi, §. 5. NOODTIVS Comm. ad Pand. tit. eod. p. 419. a. Inter Doctores tamen, qui non illotis manibus Ius Ciuile tractauerunt, liberari venditorem, ſi id praeſtet, quod emptoris interſit, cenſet Cornelius van ECK, Princip. Iur. Ciu. ſecundum ordinem Digeſtorum tit. de Actionibus empti & venditi. §. 9. Quanquam addit, non videri hanc controuerſiam iudicum ſubſellia, aut Iureconſultorum atria multum turbaſſe, vel exercuiſſe: quoniam credibile non ſit, facile euenire poſſe, vt quis loco rei, id quod intereſt, praeſtare malit, quod rei valorem tum aliis in caſibus, tum in ipſa quoque emtione excedere poſſit & ſoleat. Illud conſtat, emptorem aeſtimatione contentum eſſe debere, ſi res empta ſeruando ſeruari non poſſit. Finge: iactum retiſemiſti, & piſcator quod piſcium extraxit, reddere tibi non vult. Aeſtimari debebit, quod extraxit. Dum enim piſcator in ius vocatur, dum citatio decernitur, dum reus litem conteſtatur, dum condemnatur, piſces ſine dubio computruerint. Idem dicendum, ſi carnes emptae fuerint. Nam nec hae diuturnae poſſideri queunt.

3) *Ex empto actione is, qui emit, vtitur. Et inprimis ſciendum eſt, in hoc iudicio id demum deduci, quod praeſtari conuenit. Cum enim ſit bonae fidei iudicium,* nihil magis bonae fidei conuenit, quam id praeſtari, quod inter contrahentes actum eſt: *Quod ſi nihil conuenit, tunc ea praeſtabuntur, quae naturaliter inſunt huius iudicii poteſtate. Et in primis ipſam rem praeſtare venditorem oportet, id eſt tradere: quae res, ſi quidem dominus fuit venditor, facit & emptorem dominum: ſi non fuit, tantum*

eundem priori hanc ob rationem praeferendum iudicat, quia per praesentem dominii translationem, seu traditionem a venditore omnis facultas moralis in rem abeat; id autem non fieri per promissionem de vendendo. Vbi nescio, an *Is* satis sibi constet. Equidem *promissio de vendendo* venditio non est. *Ipse* tamen dicto loco asseruerat, dominii translationem fieri posse ipso contractus momento, etiam citra traditionem. Ergo tali venditione celebrata, nihil facultatis moralis circa eam rem remanet penes venditorem, quam quod tantummodo tendit ad curandum, vt res in manus emtoris perueniat. Et consequenter, si quos praeterea actus circa eandem rem venditor exercuerit, nullo iure nitentur, adeoque fraudi esse ei non poterunt, qui prius ius in ea re quaesitum habuit. Quibus positis, valde dubium est, an fauor possessionis contra ius traditae priori emtori semper nocere queat. Porro quia ius in re nuda possessionis amissione non extinguitur, & vero contingere potest, vt quis rem alienam bona fide possideat; ideo dum eiusmodi possessor rem tertio vendit, domini ius non suffocat, nec plus in emtorem iuris transferre potest, quam ipse habuit [8]. Ergo quanquam emtoris intentio sit dominium rei adquirere; tamen quia saepe a sciente aut ignorante res aliena venditur, sufficit, si venditor emtori tradiderit vacuam rei istius possessionem, eumque constituerit in conditione vsucapiendi [9], eique euictionem praestet [10] vbi res fuerit vindicata. Add. PLAVTVS Persa Act. IV. sc. 4. & t. t. *D. de Euictionibus.*

§. VI. EST ET peculiare genus emtionis, qua non certa res, sed probabilis tantum spes emitur; cui ex conuentione contrahentium pretium

5 A 2 consti-

tum euictionis nomine venditorem obligat; si modo pretium est numeratum, aut eo nomine satisfactum.

4) Idem obtinet, licet emtor cum amissione arrhae velit ab ea recedere. Hoc enim arrhae datione actum non censetur. Theophrastus apud STOBAEVM titulo de legibus notat: *Emtionem venditionem ratam esse ad traditionem, cum venditor arrham acceperit. Sic enim plurimorum legibus institutum esse.* Σχεδὸν γὰρ οὕτως οἱ πολλοὶ νομοθετοῦσιν. H.

5) Itaque vt venditor rem tradere, sic emptor eam accipere, & pretium soluere cogitur. Interdum autem arrhae dantur, de quarum iure in singulari dissertatione scite egit THOMASIVS, qui de iisdem etiam conferri potest in notis ad Institutiones III. 24. p. 227. & ad Pandectas XVIII. 1. 196. Quid Iustiniano de iis visum sit, exponitur in princ. Inst. de Emtione venditione. *Nam quod arrhae nomine*, inquit, *datur, argumentum est emptionis & venditionis contractae - - - Ita tamen impune eis [emptori & venditori] recedere concedimus, nisi iam arrharum nomine aliquid fuerit datum. Hoc enim subsequuto, siue in scriptis, siue sine scriptis, venditio celebrata est, is, qui recusat adimplere contractum, si quidem est emptor, perdit quod dedit: si vero venditor, duplum restituere compellitur, licet super arrhis nihil expressum sit.*

6) *Nec videtur abesse [dolus malus] si per eum factum est, aut fiet, quo minus fundum emptor possideat. Erit ergo ex empto actio, non, vt venditor vacuam possessionem tradat; cum multis modis accidere poterit, ne tradere possit: sed vt - - dolus malus eius aestimaretur.* L. 68. §. 2. D. de Contrah. Empt.

7) *Quotiens duobus in solidum praedium iure distrahitur: manifesti iuris est, eum, cui priori traditum est, in detinendo dominio esse potiorem,* L. 15. C. de Rei vindicatione, L. 9. §. 4. D. de Public. in rem actione.

8) *Traditio nihil amplius transferre debet vel potest ad eum, qui accipit, quam est apud eum, qui tradit. Si igitur quis dominium in fundo habuit, id tradendo transfert: si non habuit, ad eum qui accipit, nihil transfert,* L. 20. princ. de Acquir. rer. domin.

9) *Quod sine vllius damno pars, quae putatur esse vendentis, per longam possessionem ad emptorem transit,* L. 43. princ. D. de Adquir. vel amitt. possess.

10) *Siue tota res euincatur, siue pars, habet regressum emptor in venditorem,* L. 1. D. de Euictionibus.

constituitur. Neque vitiatur talis emtio, vbi postea ipsa res pretium superauerit, aut multum infra [1] fuerit. Sicuti & idem in emtionibus [2] per auersionem [3], & in auctionibus obtinet [4], quod huiusmodi emtionibus & venditionibus aliquid aleae sit admistum. Vid. *L. 9. princ. D. de Publicanis.* Add. tamen PLINIVS L. VIII. Epist. 2. Huc pertinet ludicra venditio, Augusto in conuiuiis vsurpata, apud SVETONIVM Augusto c. 75. in fine. De iactu retis a piscatoribus [5] emto vid. *L. 8. §. 1. D. de Contrah. emt. L. 11. §. vlt. L. 12. D. de Act. emt.* Ex qua orta est quondam notissima illa lis inter piscatores Milesios, & iactus retis emtorem: (PLVTARCHVS Solone [p. 80.] habet, inter Coos piscatores, & hospitem Milesium: DIOGENES LAERTIVS Thalete, [L. II. §. 28.] inter Ionicos quosdam adolescentes, & piscatores Milesios:) qui extractam verriculo piscatorio mensam auream suam esse oportere ex lege emtionis contendebat; se enim omnia, quae extraherentur, seu fortunam iactus redemisse. Piscatores contra excipiebant, super sola piscium captura fuisse conuentum. Et recte quidem. Nam in omni contractu interpretando oportet respicere mentem contrahentium. Atqui heic non vtique de extrahendo auro, sed de piscibus fuerat cogitatum. Nec obstat, quod heic alea quaedam versetur. Nam illa extenditur tantum ad quantitatem piscium extrahendorum; non autem ad quoduis genus rerum, quod inusitato casu in rete incidere potest. Ergo mensa illa sequebatur legem thesaurorum [6]. Illa autem oraculi decisio, qua sapientissimo eandem adiudicabat, non obscure sacerdotum redolet astutam auaritiam; eaque sibi tam pulcram praedam conciliatum ibant; iuxta illud SOPHOCLIS Antigone: [p. 257. Edit. H. Steph.] Τὸ μαντικὸν γὰρ πᾶν φιλάργυρον γένος. *Vates omnes captant pecuniam* [7]. Quis enim mortalium principis sapientiae titulum velit agnoscere? vid. VALER. MAXIMVS L. IV. c. 1. §. 7. inter externa. MORNACIVS ad L. 12. *D. de Action. emt.*

§. VII. SOLET & hoc loco agi de monopoliis, anne illa omnia cum iure naturae pugnent? Nam & inuisum est illud nomen, & leges multarum ciuita-

§. VI. 1) Imo etsi prouentus inde nullus esset. *Aliquando tamen & sine re venditio intelligitur: veluti, cum quasi alea emitur, quod fit, cum captus piscium, vel auium, vel missilium emitur. Emptio enim contrahitur, etiamsi nihil inciderit: quia spei emptio est,* L. 8. §. 1. D. de Contrah. empt.

2) Etiamsi quantitas demonstrationis tantum gratia sit expressa. Vbi tamen quidam (vid. FRANTZKIVS ad tit. *D. de Action. emt. vendit. n. 119.*) ex *L. 42. d. tit.* contendunt, distinguendum esse, an maior quantitas reperiatur, & commodum esse emtoris; an minor, & venditorem supplere debere, quod quantitati expressae deest. Hunc enim merito sibi imputare, quod maiorem quantitatem expresserit, & teneri vel propter dolum, si sciuit; vel propter culpam, si ignorauit, quod scire facile poterat. Emtoris vero ignorantiam esse probabilem. H.

3) Cuius iam in Iure Romano mentio fit. *Res in auersione empta, si non dolo venditoris factum sit, ad periculum emptoris pertinebit: etiamsi res adsignata non sit.* CVIACIVS Obs. VIII. 15.

4) Quoniam id iustum & verum rei pretium censetur, quod populo ad licitationem admisso fuit constitutum; & iniquum videtur, iis succurri, qui studio vincendi insaniunt; cum nulla volenti fiat iniuria. Adde, si plures res auctioni subiiciantur, vtut vna vel altera earum vilior vendatur, ita alias calore licitantium carius emi. Apud Romanos venditio sub hasta retractari haut poterat, si subhastationem praecessisset publica rei aestimatio aliaque solennia adhibita fuissent. *L. 16. C. de Rescind. vendit.* Quod hodie moribus Gallorum, Lusitanorum, Hollandorum obtinet, ceu apud quos subhastationes accuratissima solennitate peraguntur. Vid. GROENWEG. ad d. L. 16. C. & A. MATTHAEI L. I. de Auction. c. 16. n. 37. sequ. Add. BERLICHIVM Dec. 126. & MEVIVM Part. VII. Dec. 206. H.

ciuitatum id grauiter notant. Heic multa ex inuidia monopoliorum eximenda [1], quae talia reuera non ſunt. Nam ſane id nullo iure eſt prohibitum, neque monopolii nomine venire poteſt, ſi vnicus ciuis in aliqua vrbe certum genus mercium ſolus norit conficere, aut ſi quis in agro ſuo certum genus fructuum ſolus habeat [2]: aut ſi in ſola aliqua regione certa quaedam res proueniat. DIODORVS Siculus L. V. c. 10. *Cum nullibi terrarum alumen proueniat, quod magnum tamen vſum habet, non abs re monopolium habent Liparaei, auctisque pro arbitrio pretiis, incredibiles inde quaeſtus faciunt.* Monopolium quippe hoc inuoluit, vt alii quoque potuerint habere facultatem iſtiusmodi merces vendendi, niſi quis ſoli ſibi earundem vendendarum facultatem arripuiſſet. Sed nec ille monopolium exercet, qui ex remota aliqua regione ſolus merces quasdam aduehit; modo reliquis non ſit prohibitum, quo minus & ipſi illas eodem petant. Sic & hoc licite fieri poteſt; vt populus, cui peculiaris cuiusdam mercis copia eſt, cum altero populo paciſcatur, quod ipſi ſoli id genus mercium velit [3] vendere [4]. Nam vtique cuilibet ſua licet vendere, quando, & cui velit; niſi forte illa nobis ſuperſint, alter autem iis carere nequeat. Quo caſu lex humanitatis requirit, ne aliis tali pacto ſua conditio reddatur deterior. At vero ſi quis citra tale pactum cum domino mercium proprio auſu viam ſibi ad monopolium velit ſternere, alios per vim aut clandeſtinas machinationes eodem accedere prohibendo, quo reliqui omnes ab ipſo emere neceſſum habeant; hunc & in legem humanitatis peccare, & caeterorum libertatem proterue inuolare manifeſtum eſt. Circa monopolia autem, quae exercentur aduerſus ciues, obſeruandum, non eſſe illicitum, ſi non cuiuis quoduis negotiationis genus exercere conceditur; ſed illis duntaxat, quia ad idem exercendum iuxta inſtituta ciuitatis ſibi ius quaeſiuerunt. Quemadmodum in plurimis rebuspublicis Europaeis certa quaedam praeſtitiſſe oportet eum, qui mercaturam aut opificium aliquod colere vult; nec ſufficit eius negotii ſolam obtinere ſcientiam. Sed & fieri poteſt, vt a ſumma poteſtate vni ciui, aut ſocietati mercatorum indulgeatur certum genus mercium ex certis locis aduehere,

 exclusis

5) *Veluti cum futurum iactum retis a piſcatore emimus, aut indaginem plagis poſitis a venatore, vel pantheram ab aucupe.* L. 11. §. 18. D. de Action. empti & venditi.

6) Vid. ſupra L. IV. c. 6. §. 13. Conf. BRVNNEMANNVS *ad l. 8. D. de Contrah. emtion. n. 10.* Caeterum interdum dubitatur, vtrum emtio ſpei ſit contracta. Vbi tenendum, ſi venierint res naturaliter futurae, verbi gratia, fructus, emtionem rei intelligi; ſin apparenter tales, aut quae ratione contrahentium tantum futurae dicuntur, ſpem emtam cenſeri *L. 8. pr. & §. 1. D. de Contrah. emt.* LAVTERBACHIVS Tract. ſynoptic. ad d. tit. §. 1. n. 10. vbi alios profert. H.

7) Conf. van DALE in Operibus ſuis de Oraculis, & de Idololatria & ſuperſtitione.

§. VII. 1) Lucidioris doctrinae cauſa diſtinguendum, an monopolium exerceatur in naturali ſtatu, an in ciuitate: deinde in hac, an a ſummo imperante, an a ſubditis, iisque vel ſingulis, vel in vniuerſitates collectis: poſtremum an in neceſſariis rebus, an in aliis, maxime ad voluptatem facientibus. H.

2) Quo pertinet etiam, ſi ſummus imperans reditus quosdam ex certis regalibus percipiat; & exteros ſimiles res importare vetet. Ita in Gallia ſal, ex Aquitania in Belgicam ac Celticam fere omnem ſubuectum, in regia horrea certis locis diſpoſita reconditur, poena capitis in eos ſancita, qui alicunde, quam ex illis horreis emerint. THVANVS L. V. Hiſtor. ad A. MDXLIIX. H.

3) Vid. ſupra L. III. c. 3. §. 6. & Lib. IV. c. 5. §. 10.

4) Talia pacta Bataui cum Indiae populis inierunt. GROTIVS L. XI. Hiſtor. Belgic. ad A. MDCII. Vid. ſupra L. III. c. 3. §. 6. L. IV. c. 5. §. 10. H.

exclusis reliquis; cuius priuilegii concedendi variae possunt esse causae. Nam commercia, quae ad loca remotissima instituuntur, priusquam rite stabiliantur, magnos requirunt sumtus; & ancipiti euentui initio sunt obnoxia. Ergo auctoribus talium commerciorum cauendum est, ne quod ab ipsis constitutum magno cum periculo & sumtu fuit, alii gratis intercipiant. Ac praeterea eiusmodi societates priuilegiatae opibus suis reipublicae exigente necessitate felicius possunt succurrere, quam singuli. Videntur etiam meliori fide commercia tractari, ac maiorem copiam mercium hoc modo posse aduehi. Neque de tot fraudibus, & compendiis cogitare necessum habent, quorum lucrum in commune velut aerarium redactum aequalibus portionibus distribuitur [5]. Ast illud prudentiae rectoriae circa concedenda eiusmodi priuilegia conuenit, vt ea non dentur, nisi circa res, quae ex remotissimis locis, & qua cum periculo aditus patet, aduehuntur; & quae non tam ad necessitates vitae, quam ad culturam eius superuacuam spectant. Neque mercatoribus indulgendum, vt pro lubitu suo talium rerum pretia queant intendere. Sed & contra rationem est, paucis ciuibus occasionem praebere enormes corradendi opes ex fortunis caeterorum, quando ex istis in rem publicam nulla singularis vtilitas redundat. Denique & illa monopoliorum genera vix videntur iniquitate carere posse, si quando opifices aut agricolae merces, industria sua confectas, aut in fundis suis natas certis cogantur vendere, qui deinde easdem inter alios, ciues cumprimis, distrahant. Hoc modo enim opes ciuitatis in paucos confluere non sine oppressione caeterorum patet. Obiter & hoc obseruandum, a GROTIO L. II. c. 12. §. 16. pro monopoliis non satis recte adduci exemplum de Iosepho, Aegypti prorege. Nam neque rex prohibuerat, quominus alii fertilibus annis possent frumentum colligere; & nemini interdicebatur vendere, si quid sibi superesset. Sicuti nec Alexandrinis apud STRABONEM L. XVII. [p. 549. Ed. Geneu. Casaub. 798. Ed. Paris. 1149. Ed. Amst.] *μονοπωλείαν* mercium Indicarum & Aethiopicarum priuilegium aliquod, sed situs loci attribuit. Ast vero a priuatis monopolium proprie dictum, quodque vim priuilegii habeat, institui nequit. Quo modo enim priuatus directe possit prohibere, ne alii quoque ciues certum genus mercium tractent, cui neque imperii quid competit, neque vim adhibere licet? Igitur a priuatis exerceri duntaxat possunt monopolia spuria, quae vim iuris aut priuilegii non obtinent, sed clandestinis fere fraudibus, & conspirationibus constant. Puta, si qui astu prohibent, ne reliqui ciues ad ea loca, vnde ipsi suas merces petunt, accedant; aut ne alii in nostrum forum tales merces aduehant, aut si qui coitione facta omnes eius generis merces coëmunt [6], premuntque, vt sic raritate earundem procurata, iniquo illas pretio vendant. In hos quadrat illud Apollonii Thyanaei

5) H. GROTIVS d. L. XI. inter caussas Indicanae Societatis a Belgis refert, *quod multa mercatorum collegia Indiam frequentarint, quorum aemulationes illic rerum pretia accenderent, hic* (in Belgio) *contra imminuerent, neque possent diuersi & infirmi conatus Hispanis viribus obniti.* Confer. idem GROTIVS L. XV. Histor. Belgic. ad A. MDCVI. p. 496. H.

6) In L. 2. D. de lege Iulia de annona est: *Lege Iulia de annona poena statuitur aduersus eum, qui contra annonam, fecerit, societatemque coierit,* quo

anaei apud PHILOSTRATVM L. I. c. 12. Ἡ γῆ πάντων μήτηρ. δικαία γάρ· ὑμεῖς δὲ ἄδικοι ὄντες πεποίησθε αὐτὴν αὐτῶν μόνων μητέρα. *Terra communis omnium mater est, quia iusta est: vos autem iniusti exsistentes, eam vestram duntaxat matrem fecistis.* Talium improbitas non minus coërcenda, atque illorum, qui, vt in Velabro olearii, de compacto id agunt, vt rerum pretia supra modum accendantur, dum clanculum inter se paciscuntur, ne quis infra conuentum pretium merces vendat [7]. Quam nequitiam operarii & opifices interdum imitantur. Add. PLINIVS L. IIX. c. 37. de Erinacio L. vn. C. de Monopol. L. 6. D. de Extraord. crimin. & CVIACIVS X. obs. 19. Minus vituperabilis solertia Thaletis circa conducenda omnia ἐλαιουργεῖα, olearia, cum ex astrologia magnam olei vbertatem futuro anno praeuidisset. ARISTOTEL. Polit. L. I. c. 7. (11.) DIOGENES LAERT. L. I. §. 26.

CAPVT

quo annona carior fiat. Est in tales grauis inuectiua CHRYSOSTOMI Homil. 39. ad 1 Corinth. 15. Idem Homil. 17. ad 1 Corinth. 8. Ὅταν δὲ καὶ ἀποκλείῃς σῖτον, καὶ τὴν τιμὴν ἐπιτείνῃς, καὶ ἑτέρας καπηλείας ξένας ὁδοὺς ἐπινοῇς, ποίαν ἕξεις σωτηρίας ἐλπίδα λοιπόν; *At vero cum & frumentum comprimis, & pretium auges, & inusitatas cauponandi rationes comminisceris, ecqua iam tibi salutis spes futura est?* H.

7) Similis improbitas in *L. vn. C. de Conditis in publicis horreis* occurrit, cuius suasor in crimen Dardanariatus incidisse videri posset, si quid sub Imperatoribus valuissent leges in libera Republica latae.

* *

CAPVT VI.

DE LOCATIONE CONDVCTIONE.

I. *Locationi cum emtione communia.*

II. *Definitus rei vſus interceptus eſt damno locatoris:*

III. *Incertus regulariter damno conductoris.*

IV. *An eadem opera pluribus ſimul locari poſſit?*

LOCATIO conductio, qua pro mercede alteri vſus rei aut opera addicitur [1], emtioni venditioni eſt vicina [2], iisdemque fere regulis conſiſtit [3]. Reſpondet enim penſio ſeu merces pretio; & dominium quod emtione adquiritur, facultati rei vtendi. Et vti emtio perfecta eſt, quando de pretio conuenerit; ſic & locatio, vbi de mercede [4]. *L. 2. D. Locati.* Quae tamen quomodo & tacite prorogetur [5], vid. *L. 13. §. 11. L. 14. D. h. t.* Et vti ſi res in venditoris gratiam ematur, vilius, ſi in alterius gratiam vendatur, carius ſolet emi: ita & in locatione conductione, qui velut ſuperuacuus conducitur, modica mercede contentus eſſe cogitur; qui vltro ambitur, magni ſuam operam imputare poteſt. Denique ſicut in emtione pretium indicare eſt regulariter penes venditorem (PLAVTVS Perſa [Act. IV. ſc. 4. v. 37.] *tua merx eſt, tua indicatio eſt.*) vltimum autem de eo ſtatuit emtor: ita & in locatione

§. I. 1) Hinc locatio alia eſt rei ſiue faciendi; vbi qui rem dat locator; qui vtendam accipit & mercedem praeſtat, conductor; ſingulatim aedium inquilinus, praediorum colonus vocatur. Alia operis; vbi qui opus aliquod ſiue ἀποτέλεσμα faciendum ſuſcipit, diuerſo reſpectu locator & conductor nuncupatur, locator ſcilicet operarum ſuarum, & conductor operis. Alia denique operarum; vbi qui praeſtat operas, locator; cui praebentur conductor dicitur. Porro locatio eſt vel publicarum rerum vel priuatarum. Ita apud Romanos a Cenſoribus locabantur, partim ſarta tecta operum publicorum per Italiam; partim vectigalia fluminum, portuum, hortorum, fodinarum, agrorum; denique omnia, quae ditione Romana continebantur. Vt notauit POLYBIVS L. VI. Hiſtor. c. 15. Conf. A. MATTHAEI L. I. de Auction. c. 1. A modo etiam diſtinguitur locatio: fit enim vel auerſione, cum res plures aut opus vno pretio locantur: vel in ſingulas operas, ſingulosue pedes aut menſuras. *L. 35. pr. & leg. ſequu. L. 51. §. penult. L. 58. in fine locati. L. f. §. f. ad L. Rhodiam de Iactu.* Ad priorem modum pertinent redemtores. Nam ita Feſtus: *Redemtores proprie atque antiqua conſuetudine dicebantur, qui cum quid publice faciendum aut praebendum conduxerant effecerantque, tum demum pecunias accipiebant.* His ſimiles hodie ſunt admodiatores atque arendatores. Ratione temporis alia locatio fit in breue tempus, alia in longius: & quidem apud Romanos vt plurimum in quinquennium ſiue luſtrum. V. VARRONEM L. V. de Lingua Latin. *L. 24. §. vlt. L. 33. L. 60. Locati conducti L. 3. §. 6. Cum quinquenium D. de Iure fiſci.* Haec locutio barbara Latinitate dicta *ad firmam* maxime ſi fieret in perpetuum. V. DOMINICVS de Praerogatiu. allodior. c. 17. §. 5. & ſequ. H.

2) Hinc verbum emendi & vendendi ſaepe locationem conductionem ſignificat. Ita mancipes & publicani etiam emere & redimere, dicebantur. CICERO V. Verrinar. locationem decumae aliquoties venditionem vocat, & qui opus faciendum conducunt, ſaepius redemtores quam conductores appellantur. Contra locandi quoque verbum pro emtione vſurpatum, legimus: vt Nonius notat ex illo Plauti in Aulularia: *caedundum*

tione contingit. Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. IX. 1. Τὴν ἀξίαν δὲ ποτέρȣ τάξαι ἐςὶ; τȣ̃ προϊεμένȣ, ἢ τȣ̃ προλαβόντος; ὁ γὰρ προϊέμενος ἔοικεν ἐπιτρέπειν ἐκείνῳ. *Dignitatem rei statuere vtrius est? eiusne qui prius contulit, an eius, qui prius accepit? ille enim qui confert, ei videtur permittere. Id quod etiam aiunt Protagoram facere consueuisse; cum enim qualiacunque docuisset, ei qui didicerat iubebat aestimare, quanti viderentur esse digna ea, quae sciebat, & tantum accipiebat.* Quanquam de Protagorae more ita ipse apud PLATONEM in Dialogo cognomine [pag. 228. D. Edit. Francof. Wechel.] *Exactionis meae haec est conditio; postquam aliquis a me didicit, si vult ille quidem, retribuit quantum exigo argentum. Sin minus, ingressus templum iureiurando praestito aestimat, quanta mercede digna sibi mea documenta videantur, tantamque exponit* [6]. Enimuero sicut qui merces emit, non prius constituto certo pretio, intelligitur se obligare ad dandum commune istarum pretium: ita & qui alteri operam suam accommodat [7], antequam merces fuerit determinata, aequitati conductoris id committit, ita tamen, vt non minus detur, quam communiter solet dari. Vid. Matth. XX, 4. 7. Cauillatorius autem est modus soluendi operam delectabilem, cuius mentio fit apud ARISTOTELEM Nicom. IX. c. 1. & PLVTARCHVM de Auditione [p. 41. D.] & de Fortuna Alexandri. [Orat. II. princ. p. 333. 334.] Citharoedo quis quanto melius caneret, tanto plura pollicitus fuerat: cum repeteret mane, quod fuerat ipsi promissum, voluptatem [8] pro voluptate reddidisse se dixit. Sed recte ARISTOTELES: Ὅμοιον τῷ μηδὲν γίγνεσθαι, ὅταν ȣ̃ ἐφίεται μὴ τυγχάνῃ. *Perinde est ac si nihil fiat, cum id non consequitur quispiam, quod cupit.* Rectius similem cauillationem adhibuit Bocchoris apud PLVTARCHVM Demetrio [p. 901. D.] *Quum quidam amaret Thonidem meretricem, poposcit illa ingentem pecuniae summam. Adolescens inde, quum in somnis sibi visus esset cum illa concumbere, liberatus est libidine. Ob id mercedem ab illo instituit*

dundum agnum ego conduxi. Quae omnia obseruauit A. MATTHAEI L. II. de Auction. c. 5. n. 11. H

3) „Locatio & conductio proxima est emptioni & venditioni, iisdemque iuris regulis consistit. Nam vt emptio & venditio ita contrahitur, si de pretio conuenerit; sic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur, si merces constituta sit, & competit locatori quidem locati actio, conductori vero conducti; *princip. Instit. de Locat. conduct.* Quaeri solebat de locatione & conductione, si forte rem aliquam vtendam siue fruendam tibi aliquis dederit. §. *2. eod.* At cum do vt facias; si tale sit factum, quod locari solet, puta: vt tabulam pingas, pecunia data, locatio erit.“ *L. 5. §. 2. D. de Praescr. verbis.*

4) „Qui impleto tempore conductionis, remansit in conductione, reconduxisse videbitur.... Quod autem diximus, taciturnitate vtriusque partis colonum reconduxisse videri, ita accipiendum est, vt in ipso anno, quo tacuerunt, videantur eamdem locationem renouasse, non etiam in sequentibus annis.“ *L. 13. §. 11. D. Locati conducti.*

5) HYGINVS de Limit. constitut. *Quos dominus in possessionibus suis manere passus est, eorum conditionem mutasse non videtur.* H.

6) Vid. CVIACIVS Obseru. XXIII. 31. „Et vt in Emptione Venditione pretium naturaliter in immensum intendere licet, sic in Locatione-conductione merces in quamuis quantitatem excrescere potest. Quemadmodum in emendo & vendendo naturaliter concessum est, quod pluris sit minoris emere; quod minoris sit, pluris vendere, & ita inuicem se circumscribere: ita in locationibus quoque & conductionibus iuris est,“ *L. 22. §. 3. D. Locati conducti.*

7) Sicut enim nemo donare, ita nec gratis operam praestare censetur. Quod interdum etiam ex quarundam personarum conditione colligitur, de quibus v. Iacob GOTHOFRED. de Salario c. 2. §. 15. & sequ. c. 3. per tot. c. 5. §. 12. Hinc valet etiam incerti promissio, quicquid aliqui ex disciplina Romani iuris dixerint. Add. L. I. Paroem. iur. Germ. 42. MEVIVM ad L. III. Iur. Lubec. tit. 8. art. 7. H.

8) Quam Citharoedus ex spe praemii cepisset.

institit Thonis iudicio exigere. Cognita causa iussit Bocchoris illi, quantum postulauerat Thonis argenti, in vase numeratum huc atque illuc manu iactare, ac meretricem vmbra frui. Quanquam sententiam hanc arguit Lamia iniquitatis. *Neque enim*, inquit, *ademit meretrici vmbra pecuniae cupiditatem, somnium vero amore adolescentem expediuit.* Illud quoque inest huic contractui, vt si quid detrimenti acciderit conductori, dum opus absoluere nititur, ipsius damno, non locatoris sit [9]. Vid. *L. 2. §. 1.* [10] *L. 6. D. de Lege Rhodia* [11]. Est & notatu digna lex de architectis apud Ephesios quondam recepta, vbi si supra quartam partem sumtuum, quos architectus praedixerat, in opus foret impensum, de suo id iste praestare tenebatur. Apud VITRVVIVM de Architect. L. X. praefat.

§. II. ILLA heic quaestio expedienda: num casus, qui intercipiunt vsum rei, aut deteriorem reddunt, conductori, an locatori sint damno, ac de pensione possint detrahi? Alii paucis respondent [1], vti res domino perit; ita naturaliter & citra pacta adiecta sterilitatem, & alios casus, qui vsum intercipiunt, esse damno conductoris; & locatorem ius habere a conductore pensionem conuentam exigendi, etiamsi hic fortasse minus, quam quanta est pensio, ex re conducta fructuum perceperit. Locatorem quippe dedisse conductori facultatem vtendi re sua, cuius fructuum spes eo tempore, quo contractus inibatur, tanti aestimabatur, adeoque cum iste suum praestiterit, hunc quoque pensionem, quam promisit, praestare aequum esse. Quanquam subtilius haec quaestio videatur deducenda. Id igitur certum est, quando res citra conductoris culpam plane periit [2], non solum hunc non teneri ad eandem restituendam, sed & ex eo tempore pensionem cessare. Nam vt integra merces postulari queat, praesupponitur, rei exsistentiam per totum tempus contractus durare. Re ergo non amplius exsistente, contractus exspirat. Vid. *L. 9. §. 4. D. Locati.* Huc facit institutum Sesostris, regis Aegyptii, quo si cui de assignata

9) Hinc equus, quo colonus in commodum locatoris vsus, colono perit, vt pronunciatum apud MEVIVM Part. 5. Dec. 189. H.

10) *Nam & si faber incudem, aut malleum fregerit, non imputaretur ei, qui locauerit opus.* vbi supra.

11) *Nauis aduersa tempestate depressa, ictu fulminis deustis armamentis, & arbore, & antemna,* Hipponem *delata est, ibique tumultuariis armamentis ad praesens comparatis,* Ostiam *nauigauit, & onus integrum pertulit. Quaesitum est, an hi, quorum onus fuit, nautae pro damno conferre debeant?* Respondit, *non debere: hic enim sumptus instruendae magis nauis, quam conseruandarum mercium gratia factus est.*

§. II. 1) Inter quos est GROTIVS L. II. c. 13. §. 18. Vid. Cl. BARBEYRACVS in nota 1.

2) *Si ager terrae-motu ita corruerit, vt nusquam sit, damno domini esse: oportere enim agrum praestari conductori, vt frui possit.* L. 15. §. 2. D. in fine Locati conducti. *Si capras latrones citra tuam fraudem abegisse probari potest, iudicio locati casum praestare non cogeris: atque temporis, quod insecutum est, mercedes, vt indebitas, recuperabis.* L. 9. §. 4. D. eod.

3) Est qui distinctionem hanc commentitiam vocat. Ego nihil caussae video, quamobrem ea retineri non debeat. H.

4) *Qui fundum, fruendum, vel habitationem alicui locauit, si aliqua ex caussa fundum vel aedes vendat, curare debet, vt apud emptorem quoque eadem pactione & colono frui & inquilino habitare liceat: alioquin prohibitus is, aget cum eo ex conducto,* L. 25. §. 1. D. Locati.

5) „Habitatores non, si paulo minus commode aliqua parte coenaculi vterentur, statim deductionem ex mercede facere oportet: ea enim conditione habitatorem esse, vt, si quid transuersarium

ſignata agri portione vis fluminis quid abraſiſſet, penſio impoſita proportionaliter minuebatur; apud HERODOTVM Euterpe. [ſeu L. II. pag. 81. Ed. H. Stephani.] Deinde diſtinguendum eſt inter res [3], quarum certum, & definitum vſum locator praeſtare poteſt & debet: & inter eas, quarum vſus, quoad quantitatem eſt incertus, & aliquid aleae habet; adeoque in certa quantitate a locatore praeſtari non ſolet, nec debet. Prioris generis eſt, verbi gratia, domus ad inhabitandum conducta, cui vſui vt ſit idonea locator efficere debet [4]. Inde ſi illa vi turbinum ſit deiecta, aut ob vicinum incendium ruinis deformata, conductor de mercede detrahit, quantum vſus domus ipſi factus fuit deterior. Nam penſio ſeu merces fuit determinata ſecundum iſtum vſum, quem eo, qui in praeſens erat, modo comparata domus per totum conductionis tempus exhibere poterat. Vſu ergo citra conductoris culpam deminuto, penſionem quoque pro rata deminui par eſt; niſi in priſtinam integritatem domus ſtatim reparetur citra notabile incommodum [5] & detrimentum conductoris. Vid. *L. 15. §. 1.* [6] *L. 30. D. h. t.* [7] Sic ſi inquilinus, aut colonus ex conducta domo, agroue fuerit eiectus [8], itidem penſionem non deberi conſtat; quia hoc caſu moraliter res domino periit; quousque hoſtes iterum ſint expulſi [9]. Fructus autem iam collecti, vbi ab hoſte fuerint ablati, conductoris damno ſunt. Circa conductionem autem operarum obſeruandum; ſi quis momentaneam & velut tranſeuntem alicuius operam conduxit, vbi hic caſu aliquo impeditus fuerit, quo minus conuentam operam repraeſentare poſſet, conductor mercedem ſoluere non tenetur [10]. Verum ſi quis continuam alicuius operam conduxit, vbi hic ad modicum ſaltem tempus morbo aut alio caſu ad opus faciendum inutilis fuerit redditus [11], humanum eſt, ipſum ſua functione non eiicere, nec de mercede quid detrahere, praeſertim vbi ſpes ſit, iſtam, quae caſu intercepta eſt, operam ſubſecuta diligentia penſari poſſe [12], aut vbi antegreſſa opera talem humanitatem merita ſit.

ſarium incidiſſet, quamobrem dominum aliquid demoliri oporteret, aliquam partem paruulam incommodi ſuſtineret; non ita tamen, vt eam partem coenaculi dominus aperuiſſet, in qua magnam partem vſus habitator haberet." *L. 27. princ. D. Locati conducti.*

6) „Ex conducto actio conductori datur. Competit autem ex his cauſſis fere: vt puta, ſi re, quam conduxit, frui ei non liceat, forte quia poſſeſſio ei aut totius agri, aut partis non praeſtatur, aut villa non reficitur, vel ſtabulum, vel vbi greges eius ſtare oporteat, vel, ſi quid in lege conductionis conuenit, ſi hoc non praeſtatur, ex conducto agetur."

7) „Si vitiatum aedificium neceſſario demolitus eſſet, pro portione, quanti dominus praediorum locaſſet, quod eius temporis habitatores habitare non potuiſſent, rationem duci & tanti litem aeſtimari."

8) Vid. *L. 33. D. in fine & L. 35. princ. D. eod.*

9) CICERO in Orat. de Prouinc. Conſular. *Qui publico frui non potuit, hic tegitur ipſa lege Cenſoria.* H.

10) Si tamen caſus contigit circa opus ipſum, notandae *L. opus 36. L. ea lege. 51. §. 1. L. 59. L. fin. D. Locati conducti.* H.

11) Vid. *L. 4. §. 5. D. de Statu Lib.*

12) *Nam,* vt COLVMELLA ait, L. XII. de Re ruſtic. c. 1. *ex huiusmodi cura naſcitur beneuolentia, nec minus obſequium. Quin etiam fidelius, quam prius, ſeruire ſtudent, qui conualuerint, cum eſt aegris adhibita diligentia.* Vid. Iacob GOTHOFRED. de Salar. c. 6. §. 18. Clericus beneficiarius aegrotus integre percipit fructus beneficii ſui. c. 1. X. de Clericis aegrotant. vbi plura notat GONZALEZIVS. Militibus captiuis menſtrua ſtipendia hodie non detrahi, teſtis eſt GROENEWEGIVS ad *L. 1. C. de Re militari.* H.

§. III. At vero circa illas res, quarum prouentus incertus eſt, quales ſunt agri, horti, vineae, flumina ad piſcandum, & ſimilia, vti exuberans prouentus conductoris lucro, ita malignus eiusdem damno eſt; nec ſtricto iure de penſione ob ſterilitatem quidquam detrahendum, praeſertim cum vnius anni ſterilitas alterius vbertate ſoleat penſari. Non eſt enim boni patrisfamilias eiusmodi res ad vnum duntaxat annum locare, aut conducere. Vid. *L. 16. §. 4. D. h. t.* Neque opponi poteſt heic tritum illud: cum damno alterius neminem fieri debere locupletiorem. Nam idem poſſet occinere locator in vbertate inſigni ad agendam penſionem; qui tamen non auditur. Et quia inaequales ſolent eſſe diuerſorum annorum prouentus, ideo locator certum quid, & mediocre mauult habere, quam ab incerta annorum vbertate dependere. Contra conductor certum vult expendere, ſpe lucri incerti; quae ſi ipſum fefellerit, ſibi debet imputare [1]. Recte tamen adhibetur heic temperamentum propoſitum in *L. 15. §. 2. D. h. t.* [2] vbi damno locatoris eſſe dicitur, *ſi fructus ſint corrupti vi fluminum, graculorum, ſturnorum, ſi incurſus hoſtium fiat, ſi vredo fructum oleae corruperit, aut ſolis feruore non adſueto* id contigerit. Ratio additur, *ne colonus ſupra damnum ſeminis amiſſi mercedes agri praeſtare*, adeoque duplex damnum ferre *cogatur. Si qua tamen vitia ex ipſa re oriantur, aut ſi nihil extra conſuetudinem contigerit, damnum coloni eſſe.* Vbi adparet, temperamentum aequitatis conſiſtere in diuiſione caſuum, queis fructus poſſunt intercipi, in frequentiores & rariores [3]. Iungatur *L. 25. §. 6. D. h. t.* vbi recte additur; *modicum damnum aequo animo debet ferre colonus, cui immodicum lucrum non aufertur.* Alioquin enim ſi ob quoduis damnum aliquid penſioni foret detrahendum,

§. III. 1) Continuis tamen ſterilitatibus ſe de remiſſionibus cogitare cogi Plinius ait Epiſt. L. X. 24. etſi poſt magnas remiſſiones adhuc reliqua creuiſſe, adfirmet L. IX. Epiſt. 37. Sed videtur id Plinius feciſſe laudis ſtudio. Gloriatur enim Lib. VIII. Epiſt. 2. regione tota & nouitatem remiſſionis cuiusdam ſuae & formam laudari. Forſitan ideo ſimul hae remiſſiones ab eo factae ſunt, ne coloni, perſolui reliqua poſſe deſperarent.

2) Seruius *omnem vim, cui reſiſti non poteſt, dominum colono praeſtare debere ait: vt puta fluminum, graculorum, ſturnorum, & ſi quid ſimile acciderit; aut ſi incurſus hoſtium fiat. Si qua tamen vitia ex ipſa re oriantur, haec damno coloni eſſe: veluti ſi vinum coacuerit: ſi raucis aut herbis ſegetes corruptae ſint. Sed & ſi labes facta ſit, omnemque fructum tulerit; damnum coloni non eſſe, ne ſupra damnum ſeminis amiſſi mercedes agri praeſtare cogatur. Sed & ſi vredo fructum oleae corruperit, aut ſolis feruore non adſueto id acciderit, damnum domini futurum. Si vero nihil extra conſuetudinem acciderit, damnum coloni eſſe. Idemque dicendum, ſi exercitus praeteriens per laſciuiam aliquid abſtulit.* L. 25. §. 2. D. eodem. Vid. Cviacivs Obſeru. XV. 28. Hotmanvs Obſeru. IV. 7. Menagivs Amoenit. Iur. Ciu. c. 38. Vis maior, *quam Graeci* θεοῦ βίαν, *id eſt,* vim diuinam *adpellant, non debet conductori damnoſa eſſe, ſi plus, quam tolerabile eſt, laeſi fuerint fructus: alioquin modicum damnum aequo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur:* L. 25. §. 6. D. Locati conducti. Add. Titivs Obſeru. ad Lauterb. DCX. & Cornelius van Bynkershoek Obſeru. L. II. c. 13.

3) Ita, vt *frequentiorum* nomine & ſoliti & inſoliti, *rariorum* autem adpellatione inſolitiſſimi veniant. Ad *ſolitos igitur* pertinebit Naufragium, Tempeſtas, Mors, & Ceſſiones, quae a debitoribus fiunt bonorum. Inſolitorum exempla praeſto, ſi amplioris magnitudinis grando cadat, cuius lapides gallinarum oua ſuperent, ſi flumina tanto impetu alueos excedant, vt nemora frangant, vt montes ſubruant, tecta decutiant, homines & armenta obruant. *Inſolitiſſimus* tandem caſus eſt, qui in omni hominum memoria eſt inauditus, vt ne prudentiſſimi quidem de eo cogitare potuerint. Talis caſus eſt nauis in balaenam ſub fluctibus latitantem incidentis, vel currus onuſti, qui violentia ventorum de ponte in flumen praecipitatur, vel famis non vulgaris ſed inauditae, quae nihil homini relinquat, praeter hominem. Vid. Celeb. Otto

dum, perplexarum litium magna ſeges eſſet pullulatura. Et ideo penſiones fundorum ad mediocrium annorum prouentus determinantur, ne ex modico damno coloni querelas mouendi cauſam habeant. Quantum tamen praeciſe debeat eſſe damnum, ob quod de penſione aliquid eſt remittendum, ex arbitrio boni viri, conſideratis ſingulis rerum circumſtantiis, quam ex vniuerſali aliqua regula, rectius definietur [4]. Circa colonos & illud eſt obſeruandum, fundos illis quandoque hac lege locari, vt loco penſionis exſoluant id, quod laborem in excolendis iſtis poſitum excedit. Vbi colonus, qui velut mercenarius eſt, pretium ſui laboris primo loco detrahit [5]. Et ſic ſterilitas plerumque eſt damno ſolius domini. Quod ſi autem conductor primus re conducta vti fuerit impeditus quocunque caſu, & locator eandem rem alteri deinceps locauerit, aut quacunque ratione ex eadem vſum, alias conductori debitum, perceperit; is quidquid conſecutus inde fuerit, rependere debebit primo conductori; aut pro penſione in ſolutum accipere, ſi modo hic penſionem ſoluere ſit paratus. Caeterum quid conductor circa rem conductam, & locator circa operam locatam praeſtare debeat, docetur in *L. 9. §. 2. 3. 5. L. 11. L. 12. L. 15. L. 25. §. 3. 4. 7. 8. L. 27. L. 30. §. 4. L. 38. L. 55. §. 1. 2. L. 60. §. 2. L. 61. princ. D. h. t.* [Debet [6] nimirum ad boni patrisfamilias modum re conducta vti & quae ipſius culpa perierunt, reſtituere. Qui autem opus faciendum conduxit, quod ſua culpa corruptum eſt, itidem praeſtat.] Huc quoque ſpectat lex Aegyptiorum de Medicis, qui ſi ex praeſcripto codicis publici aegrotum curaſſent, eo mortuo, indemnes erant; ſin contra praeſcriptum egiſſent, capitis iudicium ſubibant [7]. DIODOR. SICVLVS L. I. c. 82. Obiter quoque notari

5B 3 tari

OTTO de Praeſtat. caſ. ſoliti, inſoliti & inſolentiſſimorum.

4) Senatum Romanum, ſi quae interuenerit calamitas, mercedum parte publicanos releuare, Auctor eſt POLYBIVS L. VI. Hiſtor. c. 15. Caeſar publicanos mercedum parte tertia releuauit, teſte SVETONIO in eius vita c. 20. De Catone CICERO III. de Offic. 22. „Nimis mihi praefracte videbatur aerarium vectigaliaque defendere; omnia publicanis negare, multa ſociis: cum in hos benefici eſſe deberemus: cum illis ſic agere, vt cum colonis noſtris ſoleremus.“ H.

5) Diſtinguendus a colono partiario, qui prouentuum partem tantum tollit, & ſic ſterilitatem cum domino diuidit. Hanc locationem omnium vtiliſſimam cenſet PLINIVS IX. Ep. 37. *Medendi* inquit, *vna ratio, ſi non nummo, ſed partibus locem.* Adfinis locatio, qua res in eodem genere reſtituenda, *Socidam eam* adpellant, de qua exſtat inſignis diſſertatio TABORIS Op. Vol. I. p. 127.

6) Quae verba vncis incluſa, praeeunte Cl. BARBEYRACO, ex Offic. hom. & ciu. L. I. c. 15. §. 10. hic a nobis inſerta ſunt: „Conductor autem omnia ſecundum legem conductionis facere debet: & ſi quid in lege praetermiſſum fuerit, id ex bono & aequo praeſtare. Qui pro vſu aut veſtimentorum, aut argenti, aut iumenti, mercedem, aut dedit, aut promiſit, ab eo cuſtodia talis deſideratur, qualem diligentiſſimus paterfamilias rebus ſuis adhibet: quam ſi praeſtiterit, & aliquo caſu fortuito eam rem amiſerit, de reſtituenda ea non tenebitur.“ *§. 5. Inſt. de Locat. conduct.* Celſus *etiam imperitiam culpae adnumerandam - - - ſcripſit. Si quis vitulos paſcendos, vel ſarciendum quid, poliendumue conduxit, culpam eum praeſtare debere, & quod imperitia peccauit, culpam eſſe: quippe vt artifex (inquit) conduxit.* L. 9. §. 5. D. Locati j. §. 2. & 3. & L. 11. 12. 13. 15. §. 3. 4. 7. 8. L. 27. 30. §. 4. L. 38. 55. §. 1. 2. L. 60. §. 2. & L. 61. princ. eodem. Culpam autem Conductor leuem praeſtat ex regula generali, ab Vlpiano tradita in *L. 5. §. 2. D. Commodati*, excepto vſu veſtimentorum, argenti & iumentorum, vtpote in quo, tanquam rerum, quae facile pereunt, culpa leuiſſima ſarcienda, *d. §. 5. Inſt. de Locat. conduct.* cuius verba modo adduximus.

7) Aliter ac apud nos, vbi diſcunt periculis noſtris & experimenta per mortes agunt, Medicoque tantum hominem occidiſſe, impunitas ſumma eſt, quod olim PLINIVS Lib. XXIX. cap. 1. de Medicis Romanis dixit.

tari poteſt modus contrahendi cum Medicis in regno Tunquin, quem refert Alexand. de RHODES Itiner. Part. II. c. 30. vbi cum medico ſub initio morbi ſuper mercede conuenitur; ſed quam iſte non accipit, niſi morbo curato: ſi aeger moriatur, gratis operam inſumſit Medicus. Hac quippe ratione Medici diligentiam putant intendi. Quo loco etiam memorat exemplum Medici, qui ad curandum morbum accerſitus, cum ſuper mercede tractatur, dicebat: ſi aegrotus iuuenis foret, ſe non minoris quam pro centum ſcutatis ipſum curaturum; ſed cum idem aetate iam prouecta ſit, viginti ſe fore contentum. Nam vitam, quam ipſi daret, diu durare non poſſe.

§. IV. ILLVD quoque heic quaeritur, an, ſi eadem opera mea, puta itineris ſuſceptio, pluribus ſimul poſſit eſſe vtilis, & ego eam vni pro iuſta & aequipollente mercede addixero, ab altero aut pluribus aequalem mercedem poſſim exigere? GROTIVS L. II. c. 12. §. 19. putat recte, id poſſe fieri, vbi lex ciuilis non obſtat. Nam id eſſe extrinſecum contractui, quem cum primo iniui, quod opera mea alteri quoque eſt vtilis; neque inde eandem primo illi fieri minoris. Enimuero vix videtur talem contractum aequitati & humanitati congruere, vtut forte ſtricto iuri non repugnet. Nam quando alicui tantum ſoluitur ab vno, quanti opera iſta in ſe eſt; reſpectu caeterorum, quibus eadem ſimul ita prodeſt, vt tamen non laborioſior exſiſtat, quam ſi vni duntaxat adhibeatur, tanquam res innoxiae vtilitatis aeſtimatur, quae praeſtantem non grauat; alteri vero prodeſt [1]. Quia tamen durum videtur, vt ille, qui mercedem ſolidam promiſit, ſolus oneretur, caeteris immunibus, aequum erit, vt huic caeteri ratam partem mercedis contribuant. Inde frequens eſt, vt quando ego, verbi gratia, nauem ſolus conduxi, me inuito locator non poſſit alios recipere [2], ac ſi ego quoſdam velim admittere; mihi commodo id cedat. In artificiis tamen, quae ex paucitate artificum, & raritate aeſtimationem capiunt, recte quis abs ſingulis ſolidam mercedem ſtipulari poterit, etſi eadem opera plures informare queat. Nam eiusmodi artes pluribus communicatae vileſcunt. Ergo licet opera mea pluribus ſimul adplicata mihi non ſit laborioſior; id tamen recte imputare poſſum, quanti ſcientia mea pluribus communicata mihi deinceps minoris eſt. Quanquam ſint, qui nolint eſſe locationem conductionem, quando quis pro informatione in artibus liberalibus ſalarium accipit, cum doctrina non ſit numo aeſtimabilis: ſed eſſe contractum innominatum, facio vt des *L. 1. D. de Extraord. cogn.* conf. tamen SENECA de Benef. L. VI. c. 15. In iſto qua ratione ſaepe circumueniantur miſeri magiſtri, docetur apud LVCIANVM de Mercede conductis. Quicquid huius ſit, habet tamen id iſte contractus commune cum locatione operae, in qua fides tantum & induſtria, non autem euentus ſemper praeſtari poteſt, vt licet labor irritus perierit, merces tamen conuenta peti poſſit. IVVENALIS Sat. 7. [verſ. 159. & ſeqq.]

Mer-

§. IV. 1) Obſeruationes Cl. BARBEYRACI in nota 1. & 2. ipſe praeoccupaſſe videtur AVCTOR, ius ſtrictum a regulis aequitatis & humanitatis ſecernens, & quaeſtionem, ſecundum has ſolas, negans.

2) SENECA VII. de Benef. 5. *Abs te ſi rhedam condu-*

Mercedem appellas? quid enim scio? culpa docentis
Scilicet arguitur, quod laeua in parte mamillae
Nil salit Arcadico iuueni.

Aut quando adplicari ipsi potest illud PLINII N. H. L. VIII. c. 33. de tarando: *cum libuit sui coloris esse, asini similis est.* Et bene EVRIPIDES Hippol. Coron. [vers. 921. 922.] Δεινὸν σοφιστὴν εἶπας, ὅστις εὖ φρονεῖν τοὺς μὴ φρονοῦντας δυνατός ἐστ' ἀναγκάζειν. *Mirum doctorem dixeris, qui vt recte sapiant amentes, possit mortales cogere.* LIBANIVS Declam.29. ἐστι βιαιότερον καὶ μᾶλλον ἰσχυρὸν μαθήσεως φύσις. *Natura violentior ac valentior est disciplina.* Etsi quandoque non immerito reponi queant illa, quae habentur apud LVCIANVM in Hermotimo Tom. II. p. m. 293. Notatu quoque digna est oratio, quam Magnus Mogol Aureng Zebe ad praeceptorem quondam suum habuit, apud BERNIER de rebus in regno Mogolis gestis, Part. vlt. p. m. 57. Caeterum contrarium plane huic contractum iniuit Aeschines, quem Diogenes LAERTIVS [L.II. §. 62.] scribit ἐμμίσθους ἀκροάσεις ποιεῖσθαι, *auditores mercede sibi quaesiuisse* [3]. Quod Romae postea imitati sunt ambitiosi scriptores, qui precibus, numis, & sportulis ad recitationes suas auditores conquirebant. Neque insuper habendum est institutum Socratis aqud XENOPHONTEM Apomnem. L. II. [Ed. H. Steph. p. 426. c. 6. Ed. Oxon.] qui ab auditoribus suis pecuniam non exigebat. Admirabatur vero, si quis cum se profiteatur magistrum esse virtutis, pecuniam exigat, & non arbitretur maximum habiturus lucrum, si bonum adipiscatur amicum: sed timeat, ne is, qui bonus & honestus ab ipso est factus, non maximas gratias illi, qui ei benefecit, habeat.

CAPVT

conduxero, beneficium accipies, si tibi in vehiculo tuo sedere permisero. H.

3) Imo verba adducta LAERTII contrarium significant: obseruat enim post Aldobrandinum, Cl. BARBEYRACVS in nota 4. Aeschinem mercedem *ab auditoribus* accepisse.

* *

CAPVT VII.

DE MVTVO.

In mutuo [1] datur alicui res fungibilis ea lege, vt is poſt interuallum idem genus reddat in eadem quantitate & qualitate. *L. 3. D. de Rebus credit.* Vocantur autem res, quae mutuo dantur, fungibiles [2], ſeu quae functionem in ſuo genere recipiunt ideo, quia quodlibet ex iſto genere vice alterius ita fungitur, ſeu alterius vicem ſubit, vt qui ex eodem genere, eadem qualitate & quantitate receperit, idem recepiſſe cenſeatur. In quo mutuum differt a commodato & locato, quod heic ea ipſa ſpecies, quae data fuit, reſtituenda ſit, nec aliud pro alio inuito creditori ſolui poſſit [3]. Idque non tantum, quia eiusmodi res plerumque ſunt inaequalis valoris, ſed & quia expreſſe hoc actum fuit, vt meam ſpeciem recipiam. Contra ſi, verbi gratia, pro modio tritici, quem alteri mutuo dedi, alium modium pari bonitate recepero, meum me recepiſſe iudicor. Dicuntur porro eaedem res conſtare pondere, numero, & menſura, quippe quibus determinantur & ſpecificantur; cum reliquae ab ipſa natura determinatam habeant quantitatem. Quam ob cauſam

§. I. 1) „Mutui autem datio in iis rebus conſiſtit, quae pondere, numero, menſura conſtant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, aere, argento, auro, quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, vt accipientium fiant. Et quoniam nobis non eaedem res, ſed aliae eiusdem naturae & qualitatis redduntur: inde etiam mutuum adpellatum eſt, quia ita a me tibi datur, vt ex meo tuum fiat.“ *princip. Inſt. Quibus mod. re contrah. obligatio.* Vid. CVIACIVS Obſeruat. XI, 31.

2) Nomen ipſum *Rei fungibilis* in Iure Romano non inuenitur Dicuntur tamen in *L. 2. §. 1. D. de Reb. cred.* res quaedam ſolutionem recipere per FVNCTIONEM, etſi dubium ſit Cl. BARBEYRACO, vtrum ICti veteres eas res, quas hodie fungibiles adpellant, hanc functionem recipere dixerint. Subſcribit enim interpretationi, qua vtitur BYNKERSHOEKIVS Obſ. I. 10. ante verba, *quam ſpecie*, voculam *tam* ſubintelligens. Verba integra dictae legis haec ſunt: *Mutui datio conſiſtit in his rebus, quae pondere, numero, menſura conſtant: quoniam eorum datione poſſumus in creditum ire,* QVAE *in genere ſuo* SOLVTIONEM *recipiunt per* FVNCTIONEM *quam ſpecie.* Vulgari legis acceptioni fauet adnotatio H. AVGVSTINI qui Emendat L. IV. c. 8. voculam *potius* ſubintelligi mauult, vt res indicentur, quae functionem recipiant potius in genere, quam in ſpecie.

3) „Nam

caufam & res fungibiles peculiariter vocantur *qantitates*; aliae autem res, quibus in creditum non imus, *fpecierum* nomine veniunt. Vbi tamen obferuandum, non ideo, verbi gratia, boues effe res fungibiles, quia centum aut quinquaginta boues vendere poffum, & quia etiam in vendendo numerantur. Nam illi non fpecificantur per numerum, fed numerus quantitatem fpecierum exprimit. Add. Iacobi GODOFREDI Differt. de Aequalitate & functione in mutuo.

§. II. ILLAE porro res duplicem praebere poffunt vfum, ordinarium, & extraordinarium. Vfus extraordinarius [1] talium rerum poteft effe hic, vt aliquis alteri diues rebusque iftis vbertim inftructus adpareat, verbi gratia, quia fenibus procis ad puellarum fibi amorem pignerandum opinio diuitiarum multum prodeft, ideo poteft quis parum pecuniofus ab aliquo fummam pecuniae commodato accipere, quam tantifper intra arcam fuam oftentet, dum amafiam fpectandis aedibus circumducit. Heic cum commodato tantum fumti fint numi [2], hautquaquam accipientis facti funt, & eadem corpora, feu fpecies reftitui debent. At vero ordinarius vfus eiufmodi rerum in abufu confiftit; feu tales res directe in vfus meos adplicare nequeo, nifi easdem confumam, ita vt faltem mihi pereant, feu ex numero rerum mearum remoueantur. De frumento, vino, aliisque rebus, quae in alimenta corporis adhibentur, res plana eft. Pecuniam autem ad comparandas res alias, aut diffoluenda debita adhibere non poffum, nifi vt eam a me abdicem ac remoueam. Quo facto vtut fubftantia numorum apud alium duret; tamen quantum ad me illi confumti cenfentur [3]. Quamobrem vbi iftiusmodi res ob ordinarium vfum in alium funt transferendae, non animo permutandi, fed vt idem recipiatur; quia fpecies, quae data fuit, eft confumta, igitur reftitutio neceffario in eodem genere eft facienda [4].

§. III. SVNT autem communiffimae res fungibiles, & quidem quae numero determinantur, pecunia *; quae pondere, aurum & argentum rude, panis; quae menfura, frumentum, fal, vinum, cereuifia, oleum, vid. *L. 2. §. 1. D. de Reb. cred.* Et in genere omnia cibaria, verbi gratia, carnes, oua, lac, imo

3) „Nam in ceteris rebus ideo in creditum ire non poffumus, quia aliud pro alio inuito creditori folui non poteft." *L. 2. §. 1. D. de Reb. cred.*

§. II. 1) „Non poteft commodari id, quod vfu confumitur: nifi forte ad pompam vel oftentationem quis accipiat. Saepe etiam ad hoc commodantur pecuniae, vt dicis gratia numerationis loco intercedant." *L. 3. §. 6. D. Commodati.*

2) CAIVS L. IV. D. Commodati: *Saepe ad hoc commodantur pecuniae, vt dicis gratia numerationis loco intercedant.* H.

3) Ciuiliter fc. cum aliae res naturaliter confumantur. H.

4) Rerum fungibilium indoles ea eft, vt vfu confumantur. Eft autem confumptio haec alia *Naturalis*, alia *Ciuilis*. Hanc Iuftinianus refpexiffe videtur, cum veftimenta Quafi-vfuifructui accenferet in *§. 2. Inft. de Vfufructu*, cui proinde tanquam iuri nouiori non amplius opponenda eft *L. 15. §. 4. D. eod.* & quae proinde non indigebat noua difpunctione Gerardi NOODT Probab. L. I. c. 4. j. Obferuatt. L. II. c. 16. & de Vfufructu L. I. c. 21. Sic libri, inter Eruditos res non fungibiles funt, reddendi in eadem fpecie, inter bibliopolas autem pro rebus fungibilibus faepe habentur, vtpote, qui frequenter exemplaria aliquot mutuo fumere & in eodem genere reddere folent.

§. III. * Ita, vt alia fpecies pro alia reddi poffit, veluti aurum pro argento, & contra, modo non aliter conuenerit. Corn. van BYNKERSHOEKIVS. Obf. I. 9.

imo & integra ac viua animalia, quatenus tanquam cibaria confiderantur. Nam fi mihi verbi gratia epulum fit inftruendum, nec tanta domi copia, aut emendi facultas foret, potero vtique a vicino mutuo fumere non folum oua, aliquot libras carnium, fed & pifces, cancros, lepores, gallinas, anferes, imo oues & vitulos, ea lege, vt deinceps talia in fuo genere reftituam. Add. PLINIVS N. H. L. IX. c. 55. Sub cenfum rerum fungibilium quandoque etiam venire poteft charta pura, quae vfu confumitur, quatenus vbi femel confcribillata eft, aliam fcripturam non admittit. Imo quoduis genus mercium, certa menfura determinari aptum, quod aequali bonitate paffim inuenitur, quodque genuino ac principali adhibitum vfui in priorem & integram formam reuocari nequit. Iftiusmodi enim res, etfi regulariter vendi foleant: tamen quandoque etiam vfu venit, vt iis in creditum eamus, verbi gratia, fi ego certam quantitatem panni ad futuros vfus meos comparaffem & vero amico repente tali panno opus fit, nec ftatim eius emendi copia fuppetat; poffum vtique pannum meum illi dare ea lege, vt alium eiusdem quantitatis & qualitatis reftituat.

§. IV. SOLET porro mutuum contrahi, non tantum expreffe, fed etiam tacite, puta fi alicui per errorem foluero, cui non debebam, vel fi alicui dedi ob aliquam caufam, quae caufa deinde fecuta non eft. Vnde in iure Romano prodita eft *condictio indebiti, & condictio caufa data, caufa non fecuta.* Cum enim non animo donandi datum fit, fed vel quia deberi credebatur, vel vt aequipollens adquireretur; quod autem ita datum eft, factum fuerit accipientis: igitur perinde habetur, ac fi iftae res mutuo effent datae, eodemque modo poffunt repeti. Hinc fundamentum iftarum condictionum non incommode vocari poterit mutuum [1] tacitum [2]; quod alias ICtis dicitur Quafi-contractus [3]. Apud Paul. WARNEFRIDVM de Geft. Longobardorum. Mauritius Imp. repetebat pecuniam, quam Childeberto Francorum regi pro expulfione Longobardorum ex Italia dederat, poftquam ille cum hifce pacem feciffet. Etfi *ille virium fuarum potentia fretus, pro hac re nec refponfum reddere voluit.* Obiter quoque heic notandum, quod refert PLVTARCHVS Quaeft. Graec. *Cur apud Gnoffios moris erat, vt mutuam foenore pecuniam accipientes, eam raperent?* Ἢ ὅπως ἀποςερῦντες, ἔνοχοι τοῖς βιαίοις ὦσι, καὶ μᾶλλον κολάζονται; *an vt creditorem fruftrantes, rei violentae actionis eo grauius punirentur?* Sic vt ea ratione fraus fieret legi

§. IV. 1) Cuius Mutui taciti commentum fusque deque haberi poteft in Iure Naturae. Satis enim per fe patet, creditorem, cui indebitum foluitur, non debere locupletari cum damno foluentis. In eo praecipue Mutuo fimile eft *indebite folutum*, quod perinde ac Mutuum in eodem genere reddi poteft.

2) CVIACIVS & alii quidam ICti Promutuum vocant. H.

3) Ipfa quidem aequitas, per factum folum indebite foluentis oftendit, eum, qui accepit, ad reftitutionem obligari, pecuniamque folutam iure ab eo repeti poffe; neque tamen ideo ingenii laude fraudandum effe commentum Iuris Ciuilis, quo Indebiti folutio Quafi-contractibus accenfetur, alibi monitum fuit. Adpellatur enim Iuris Ciuilis Doctoribus fundamentum, horum Quafi-contractuum, eadem aequitas, quae in iure, quod ex Natura eft, regnat.

§. V. 1) De Salmafio ouans Vrbem quoque iniit GOESIVS in Vindiciis pro recepta de Mutui alienatione fententia editis *Lugduni Batauorum* MDCXLVI. *in suo.* Quem ab Hertio praetermitti video. Et fuit fane haec pugna cum Salmafio

egi de non accipiendis vſuris, vt ſi alter, quod abſtulerat, cum foenore non redderet, rapinae arceſſeretur.

§. V. DISCEPTATVM fuit ſuperioribus annis inter Cl. SALMASIVM [1], & nonnullos ICtos [2], *an Mutuum ſit alienatio?* Vbi id planum eſt, cum regularis vſus rerum, quae mutuo dantur, in abuſu conſiſtat, translationem a creditore in debitorem ea lege fieri debere, vt hic pleniſſimam ea de re diſponendi accipiat facultatem, ipſumque adeo dominium, ſine quo poteſtas rem conſumendi intelligi nequit. Quia tamen iſte ea lege dat, vt idem recipiat, & hic ea lege accipit, vt idem reſtituat; ideo neque illius patrimonium decreuiſſe, neque huius auctum cenſetur, niſi quod iſti in locum rei ſucceſſit actio perſonalis, quae ob moleſtiam & incertum euentum exactionis minus quam ipſa res iudicatur. Inde quemadmodum in patrimonio nomina quoque numerantur; ita tantum quisque habere intelligitur, quantum detracto ac diſſoluto aere alieno eſt retenturus. Et qui plus debet, quam ipſius eſt patrimonium, illum minus nihilo habere non abſurde dixeris. Hinc Caeſaris apud APPIANVM de Bello ciuili L. II. [p. 432. B. Edit. H. Steph.] dictum: *Bis millies & quingenties HS. opus ſibi eſſe, vt nihil habeat.* Inde aes quoque mutuo ſumtum *alienum* dicitur [3], non quod quis eius dominium non habet, ſed quia id ab altero eſt acceptum ſub lege tantundem reſtituendi. Contra qui nullis grauatur debitis, dicere poteſt: *Meo ſum diues in aere.* Verbo: qui pecuniam alteri credit, reuera quidem numos alienat: ſed ita, vt neque ſuo patrimonio quid detrahere, neque debitoris aliquid addere velit.

§. VI. MAIORIS momenti eſt illa quaeſtio [1]; ſi in moneta mutatio contigerit eo tempore, quod mutui dationi, & ſolutioni interiicitur, vtrum [2] ſit reſpiciendus valor numorum, qui tempore mutui contracti fuit, an vero qui eſt tempore ſolutionis? Pleriſque heic videtur diſtinguendum inter bonitatem monetae intrinſecam & extrinſecam; quarum illa conſiſtit in certae materiae certa quantitate; haec in publica taxatione, ſeu impoſitione valoris a magiſtratu facta. Si in illa mutatio contigerit, puta, ſi de materia aut pondere aliquid fuerit detractum, (nam fere mutatio circa monetam non fit niſi in deterius,) putant monetam ad eam, quae fuit tempore contractus, bonitatem reducendam. Id enim in hoc contractu actùm cenſetur, vt non ſolum eadem

 res

maſio valde cruenta. Spolia opima tulit Car. Hannibal FABROTVS, quae triſtis deditio ſequuta, qua aeternae ſeruituti addicta fuit Salmaſii ſententia, quod recte & bene factum nouiſſime Iure gloriantur Celeb. Inſtitutionum interpretes, HEINECCIVS & OTTO, vbi de Mutuo agunt.

2) Hi ſunt Carolus Hannibal FABROTVS, Ioh. Iacob WISSENBACH, Cyprianus REGNERVS, I. Otto TABOR, Polycarp. SENGEBER. & alii pecul. libris. Add. H. GROTIVM in Appendic. Epiſtol. 486. Verbo dici poteſt, mutuum ipſum non eſſe alienationem, hoc enim proprium eſt modorum acquirendi; ſed in mutuo id agi, vt dominium transferatur, ſc. per ſubſecutam traditionem. Vid. ſupra ad c. 2. §. 3. H.

3) Et HORATIVS *nummos conductos* pro foenori acceptis dixit. H.

§. VI. 1) Saepiſſime in Germania ſuperiori ſeculo diſceptata. Vid. & de regno Poloniae PIASECIVM Chronic. rer. geſtar. ad A. MDCXXXII. Et haec quaeſtio non tantum locum habet in contractibus ſed & in teſtamentis. Vid. CARPZOV. L. VI. Reſponſ. Elect. 21. & Part. II. Conſt. 28. def. 8. H.

2) Vid. Franc. HOTMANVS Quaeſt. illuſtr. 15. & 16. qui hanc quaeſtionem aliter decidit, ſed rationibus vtens parum validis.

res in suo genere, sed & in eadem bonitate restituatur [3], alias enim non eadem quantitas restituitur. Inde, verbi gratia, si numis recens percussis quarta pars intrinsecae bonitatis fuerit demta, pro 100. antiquo commate restituendi fuerint recentium 125. Similiter si alicui centum mutuo dedero, dimidia sui parte aere constantes, vbi post illa mixtura fuerit proscripta, & aeris loco argentum surrogatum, 50. tantum erunt soluendi. Nam licet penes summum imperium sit, valorem numorum ex eadem materia constantium intendere, aut remittere: tamen vbi iste extrinsecus valor ab interna numorum bonitate multum discrepauerit, & quia exterorum quoque ratio habenda, nî commercia cum illis ad solam permutationem redigere velimus, pretia mercium magis ad intrinsecam bonitatem [4], quam valorem istum externum, & vocabula numorum determinabuntur [5]. Et sic detracta quarta materiae parte, iam 125. erunt dandi pro ea merce, quam antea pro C. emere poteram. Vnde si quis pro C. antiquae notae numis mihi iam totidem recentis commatis vellet restituere, reuera quarta parte minus daret.

§. VII. QVODSI autem salua intrinseca bonitate externus valor numorum sit mutatus in maius aut minus, tunc putant valorem numorum considerandum [1], prout fuit tempore initi contractus. Sic vt augmentum & decrementum eius valoris lucro & damno cedat debitori, verbi gratia, si alicui mutuo dedero C. imperiales in specie, vti vocant, quorum valor eo tempore erat 48. numorum alborum; post autem eorum valor ascenderit ad 52. albos; si solutio fiat numis albis, in singulos imperiales non plus posse imputari, quam 48. albos. Quod si autem solutio fiat imperialibus in specie, de singulis posse detrahi valorem 4. alborum, sic vt non plus quam 92. imperiales in specie sint soluendi. Et vice versa, si eorum valor ad 44. albos decreuerit, ac solutio fiat numis albis, in singulos imperiales 48. albos computandos. Sed si imperiales in specie soluantur, singulos supplendos esse 4. albis; sic vt 108. imperiales in specie iam sint soluendi. Enimuero ne sic quidem videtur res adeo liquida. Nam contra priorem casum potest excipere creditor [2], si ipse suos retinuisset imperiales, incrementum sibi fuisse cessurum; quo si iam carere cogatur,

3) *Cum quid mutuum dederimus, etsi non canimus*, vt aeque bonum nobis redderetur, *non licet debitori deteriorem rem, quae ex eodem genere sit, reddere: veluti vinum nouum pro vetere: nam in contrahendo quod agitur, pro cauto habendum est: id autem agi intelligitur, vt eiusdem generis & eadem bonitate soluatur, qua datum sit*, L. 3. D. de Reb. cred. Adde, quod, si argentum a Creditore non fuisset exsolutum, nihil is per nummorum deteriorationem amisisset: quae contemplatio in alienationibus regulae vicem tuetur. *Alienatio quum sit, cum sua caussa dominium ad alium transferimus, quae esset futura, si apud nos ea res mansisset. Idque toto iure ciuili ita se habet, praeterquam si aliquid nominatim sit constitutum.* L. 66. D. de Contrah. empt. Modo mutatio pecuniae facta non sit durante mora creditoris, accipere detrectantis. Haec enim vtique ei nocet, *L. 172. §. 2. D. de R. I.*

4) *Pro imminutione, quae in aestimatione solidi forte tractatur, omnium quoque pretia specierum decrescere oportet*, L. 2. C. de Vet. numism. pot.

5) Vid. *L. 2. C. de Veter. numismat. potest.* H.

§. VII. 1) Quorum sententia a plurimis ICtis & in summo Imperii iudicio, quod Camerae vocamus, est recepta. Viginti tres pro ea rationes adduxit ALEMANNVS Consultat. 8. quaest. 2. Add. RICHTER Decis. 72. MYNSING. Cent. 4. Obs. 1. COTHMANN. Vol. I. Respons. 33. MEVIVS pag. 6. Dec. 389. BERLICH. Part. II. Concl. 36. n. 5. sequ. H.

2) Accedit, dum crescit numi valor, pretia simul rerum augeri: & causam aucti valoris in numo

gatur, ſuo cum detrimento alterum lucrum facere. Parem querelam circa poſteriorem caſum debitor mouebit. Ergo vlterius eſt inſpiciendum, an certum genus numorum, verbi gratia, imperiales in ſpecie dati ſint, vt totidem in ſpecie reſtituantur, & non in alia moneta: an vero iidem dati ſint ad modum vulgaris & currentis, quam vocant, monetae. Deinde an vniuerſa moneta mutationem ſubierit, an tantum vnica illa ſpecies. Priori caſu ſine dubio totidem corpora reddenda. Secundo caſu ante dicta deciſio locum habet: quam ob cauſam etiam in eiusmodi mutuo valor, verbi gratia, imperialium ad aliud monetae genus ſolet referri, verbi gratia, tot imperiales 48. numos albos valentes. Tertius caſus, vbi mutatio in vniuerſa pecunia contigit, comparata ad res alias quantum ad raritatem aut copiam, decidendus eſt ex iis, quae ſupra h. L. c. 1. §. vlt. tradidimus. Etſi communi vſu hactenus vix receptum, vt iſta vniuerſalis mutatio monetae in luendis antiquis debitis attendatur. Circa quartum caſum obſeruandum, quando vnum monetae genus, ſalua eadem bonitate intrinſeca, valore augetur, reliquam monetam regulariter mutatam in deterius [3]. Sic, verbi gratia, quando imperialium, perſiſtente eorum bonitate intrinſeca, valor, qui antea fuit 48. numorum alborum, ad 52. aſcenderit, indicio eſt, de horum intrinſeca bonitate aliquid deceſſiſſe. Heic ergo ſi dati fuerint imperiales in ſpecie, & ſolutio ſit facienda numis albis, in ſingulos illorum non 48. horum, ſed 52. erunt computandi. Sed vbi vulgaris ſiue currens moneta fuerit mutuo data, mutatio verget in compendium debitoris; niſi magnitudo ſummae aut enormitas mutationis aliud ſuaſerit. Enimuero circa alias res fungibiles, modo tempore & loco conuento reſtituantur, non attenditur, an ipſarum pretium interea creuerit, an decreuerit; ſed & aucti pretii commodum & deminuti incommodum ad creditorem pertinet; niſi ſecus conuentum fuerit. Quod ſi autem debitor ſit in mora, & interea rei pretium mutetur, anxie diſquiritur ab interpretibus iuris Romani, ad *L. Vinum 22. de Rebus creditis* [4], cuius temporis & loci fieri debeat aeſtimatio. Vbi aequiſſimum videtur, vt aeſtimatio fiat pro tempore & loco ſolutionis; ſed ſi interea, dum debitor moras nectit, pretium fuerit mutatum, id debitoris damno ſit. Add. *L. vlt. D. de Condict. triticaria. L. 3. D. de Eo, quod certo loco* [5].

5C 3 §. VIII.

numo plerumque eſſe deprauationem materiae in alterius generis numis. Ob quas aliasue rationes ab illis, quos ſupra in alteram partem protulimus, diuerſum ſentiunt COVARRVVIAS de Numiſmat. c. 7. §. vnico. Anton. TESSAVRVS Deciſ. 174. CARPZOV. L. V. Reſponſ. Elector. 93. & Part. 2. Conſt. 28. def. 5. VINNIVS ad pr. I. Quib. mod. ex Contract. obligat. n. 12. H.

3) Locus hic haut dubie mendoſus eſt, vtut cum prima editione, quae Londini in Scania prodiit, conueniat. Legendum videtur: *Valore augetur ob reliquam monetam &c.* H. [Editionem Suecicam, & Francofurtenſem ſequutus HERTIVS hic pro *valore augetur*, exhibebat valore agetur. Manifeſtum tamen eſt mendum, & vera iam lectio, quam ſequuti ſumus, praeſto eſt, monente Cl. BARBEYRACO in Editione Hollandica A. 1688. Hertii igitur emendatione hoc loco non vtimur.]

4) *Vinum, quod mutuum datum erat, per iudicem petitum eſt: quaeſitum eſt, cuius temporis aeſtimatio fieret - - - Sabinus reſpondit, ſi dictum eſſet, quo tempore redderetur, quanti tunc fuiſſet: ſi non, quanti tunc, cum petitum eſſet. Interrogaui, cuius loci pretium ſequi oporteat? Reſpondit, ſi conueniſſet, vt certo loco redderetur, quanti eo loco eſſet: ſi dictum non eſſet, quanti vbi eſſet petitum.* Quam legem M. LYCLAMA eleganti commentario illuſtrauit, qui prodiit Leouerdiae 1644. in 12. Singulari hanc legem diſſertatione, ab A. A. PAGENSTECHERO quoque illuſtratam fuiſſe, didici ex HEINECCII Elementis Iuris Ciuilis ſecundum Pandectas P. III. §. 83.

5) *L. 3. §. 2. D. Commodat.* Vbi VLPIANVS ait:

§. VIII. Circa mutuum etiam operose disquiritur, anne vsurae, quas pro illo dari moris est, iuri naturali & diuino repugnent? Quod eo accuratius faciendum est, quia apud plurimos exoleuit illa Persarum opinio, quam refert Plvtarchvs de vitando aere alieno. [p. 829. C. Edit. Wech.] *Πέρσαι τὸ ψεύδεσθαι δεύτερον ἡγοῦνται τῶν ἁμαρτημάτων, πρῶτον δὲ, τὸ ὀφείλειν· ὅτι καὶ τὸ ψεύδεσθαι τοῖς ὀφείλουσι συμβαίνει πολλάκις.* *Persae secundum locum inter peccata adsignant mendatio, primum aeri alieno, quia & debentibus saepe contingit, vt mentiantur.* Etsi Herodotvs Clio, mea sententia rectius, priori loco ponat *mentiri*, secundo loco, *aes alienum debere* [1]. Quomodo igitur legem diuinam circa vsuras, quae extat Exod. XXII, 25. Leuit. XXV, 35. XIX, 14. Deut. XXIII, 19. antiqui Ebraei explicarint, late docet Seldenvs de I. N. & G. L. VI. c. 9. Scilicet credebant isti, non accipere solum vsuras, sed & dare inter Ebraeos [2] esse illicitum, & quidem vt reatum quoque contraherent scribae, actuarii, & testes, interuenientes contractui vsurario, nec non proxenetae. Pecunia tamen orphanorum licite collocari poterat viro locupleti hac lege, vt de lucro, quod inde faceret, daret orphano; damnum autem ipse solus toleraret. Faciebant autem isti duo vsurae genera; vna erat vsura proprie dicta, constituta & accepta tempore initi aut pendentis contractus: & haec lege diuina interdicta censebatur. Altera dicebatur puluis vsurae, maiorum duntaxat scitis illicitus. Vsurae propriae dictae crimen admittebatur, non tantum si quis res fungibiles cum accessione reciperet; sed & si quis, verbi gratia, pro mutuo in alterius villa aut domo gratis habitaret, donec solueretur mutuum: aut si minoris conduceret, quam alias vsus villae valebat: aut si ex pignore vsus quid mutui nomine caperet. Iuxta illorum tamen mores ob vsuram acceptam in foro nemo vapulabat, vti ob violatas alias leges diuinas fieri sueuerat; sed duntaxat ad eandem restituendam cogebatur. Mortuo autem illo, qui vsuram acceperat, heredes non adigebantur restituere pecuniam foenore lucrifactam, aut res fungibiles, sed tantum vasa, vestes, instrumenta, animalia adhuc extantia, vsurae nomine accepta, idque in honorem defuncti, & seruandae eiusdem famae postumae: & quidem si palam erat, eum ob id poenituisse & dubitasse, num ipse ante mortem idem restitueret. Secus nec haeredes ad restitutionem tenebantur. Interdictum quoque erat idiotis tempore mutui munusculum abs debitore accipere. Ast idem licebat iuris peritis; quia hi censebantur praeceptum de vsura non voluisse violare, sed id accepisse tanquam simplex donum non in vsurae vicem. Per puluerem vsurae vetabantur accipere quodcunque commodum & beneficii agnitionem, quae extra mutui contractum, seu extra eiusdem contracti tempus qualicunque mutui respectu creditori posset praeter sortem intra diem soluendi obuenire. Huius pulueris duas species faciebant;

ait: *In commodati actione, ceu in caeteris bonae fidei iudiciis, rei iudicandae tempus, quanti res sit, obseruari: in stricti iuris iudiciis litis contestatae tempus spectari.* Conf. Vinnivm L.I. Quaest. iur. 39. H.

§. VIII. 1) Et Plutarchi & Herodoti locus commode ab Avctore omitti poterat, quandoquidem vterque non ad mutuum *dantem*, sed ad mutuum accipientem pertinet, adeoque ab hoc loco alienus est, vtpote quo quaeritur, an mutuum *danti* vsuras accipere integrum sit.

2) Quod

ciebant; vnam, quae ad difcrimen temporis attinet, quo incrementi aut commodi nomine quid a debitore praeftatur; alteram, quae ad contractus diuerfitatem refpicit. Priorem iterum diftinguebant in antecedentem, & confequentem. Per illam intelligebant, quidquid ab eo, cui in animo erat mutuum petere, donatum fuerit ei, a quo petierit, fub fpe facilius in mutui dationem eum conciliandi. Per hanc, quidquid debitor poft mutuum acceptum muneris nomine donauerit creditori, vt fibi dies foluendi ante praeftitutus comperendinetur. Imo ne humanitatis quidem officia volebant creditori poftmodum a debitore praeftari, nifi ante mutui dationem inter eos in vfu fuiffent. Pofterius genus pulueris vfurae putabatur fpectari in tali modo contrahendi, verbi gratia, vbi venditor dixerit, fi hodie emeris, vendam tibi XC. ficlis; fi nolis ante diem craftinum emere, dabis C. In tali enim contractu adiectio morae fimul cum pretii incremento vifa eft innuere, decem velut vfurae nomine foluendos. Caeterum hic puluis vfurae non erat reftituendus, nec actio prodita, qua rite in foro peti poffet. Etfi qui contra haec maiorum fcita pecaffet, plagis aut alio modo plecteretur. Sic non licebat ei, qui fundum pignore acceperat, illum fundum fub cenfu iterum domino locare; quippe cum cenfus ille videretur vfuram imitari. Et haec duntaxat inter Ebraeos inuicem valebant. Verum a gentili vfuras exigere putabant licitum effe per Deut. XXIII, 19. imo praeceptum id credebant; fcilicet vt opibus exhaurirentur, & debilitarentur gentes, a Deo excidio alias deftinatae. Etfi LEO MVTINENSIS de Ritibus Hebraicis Part. II. c. 5. tradit, dictum iftud effe tantum intelligendum de feptem populis, terrae Canaan incolis, non autem de aliis gentibus, a quibus itidem vfuras capere nefas fit. Per miferias tamen longae captiuitatis, & ob negatam praediorum poffeffionem, honeftioremque rem quaerendi facultatem, plerosque a legalitate Ifraëlitica degeneraffe. Falfum tamen proteftatur effe, quod aliqui differminant, Iudaeos quotidie iurare, fe Chriftianis decipiendis operam daturos; idque confictum tradit odiis in ipfos inflammandis.

§. IX. HAEC tam curiofe ab Ebraeis obferuata, an iuris naturalis fint, an iuris diuini pofitiui, & quidem quod non peculiariter populo Iudaico, fed vniuerfis gentibus fuerit latum, iam difpiciendum. Equidem de illis, quae per Iudaeorum magiftros fuerunt addita, liquidum eft, ea effe iuris pofitiui, ad praecludenda diuerticula, eludendae legi per homines male folertes inuenta. Sed in vniuerfum de lege circa vfuras arbitramur, fiquidem illae non contineant iniquam oppreffionem & arrofionem egenorum, fed refpondeant lucro, quod vel nos potuiffemus interea facere, vel quod ex noftra pecunia debitor capit, vbi praefertim hic non tam neceffitatis, quam lucri faciendi caufa mutuatus fuerit: iftam non effe naturalem [1] neque iuris diuini, quod omnes gentes

2) Quod certum, & a Deo per rationes, genti Iudaicae fingulares vetitum eft, de quibus AVCTOR infra aget. Dictum Lucae VI, 33. a nobis explicabitur in nota 4. ad §. IX.

§. IX. 1) Quod per ipfam legem Mofis aliunde manifeftum. Vetat enim eà opprimere peregrinos, eosue adficere iniuria Exodi XXII, 21, XXIII, 9. Deuteron. XXIII, 7. XXVII, 19. Vid. Gerardus NOODT de Foenore & vfuris L. II. c. 9. De vfuris ceterum & quatenus eae licitae fint,

gentes obligat, ſed poſitiuam, quaeque populo Iudaico fuerit peculiaris, rationibus fere politicis nixa. Id quod etiam, tradente SELDENO, l. c. communiter Rabbini ſenſerunt, foenus ſcilicet naturali iuri non repugnare, nec furtum eo committi, quippe cum nitatur conſenſu & contractu hominum libero. Sed ex ratione ſatis manifeſta idem videtur euinci poſſe. Nam vtut arctiori dilectionis gradu ex praecepto diuino Ebraei inter ſe iuncti erant; tamen communia legis naturalis officia aduerſus quoslibet alios exercere vtique tenebantur. Vnde & IVVENALI Sat. 14. [v. 103. 104.] non immerito perſtringitur:

Non monſtrare viam eadem niſi ſacra colenti:
Quaeſitum ad fontem ſolos deducere verpos.

Atqui ſi omnis vſura repugnat legi naturae, non video, quomodo ſanctiſſimum Numen populo, quem peculiariter ſanctum volebat, expreſſe indulſerit, & velut eum monuerit violare aliquod praeceptum iuris naturae in homines, qui nulla ipſos iniuria laceſſierant; ſiquidem Deut. XXIII, 19. vtique non de Cananaeis duntaxat, ſed quibusuis gentibus ſit intelligendus [2]. Ratio autem eius legis videtur fuiſſe duplex [3], vna petita ex genio populi, altera ex forma reipublicae ac conditione eius ſeculi. Scilicet non minus olim atque hodie ardentiſſima habendi ſitis eam nationem vexauit, ac opibus abundare ſummae felicitatis fuit. Igitur ne per illum lucrandi ardorem ab opulentioribus tenuiores opprimerentur, Deus ea lege praecauere voluit. Ne tamen ingenio ipſorum nimiam velut vim inferret, in extraneos omnem exercere ſolertiam permiſit. Deinde ſatis adparet, Moſen voluiſſe inſtituere remp. popularem, (quam principatus heroicus non tollit,) cuius inter regulas haec eſt ex praecipuis, vt quantum fieri poteſt, aequalitas opum inter ciues ſeruetur. Ei fini inſtitutae leges de anno iubilaeo & remiſſionis Leuit. XXV, 14-31. Deut. XV, 2. & de non alienandis in perpetuum fundis. Add. Numer. XXXVI. cui ſimilis lex Solonis, vt filia ἐπίκληρος, ſeu cui fundi in patrimonio, agnato teneretur nubere. Sed & conditio iſtorum temporum aliam oſtendit rationem legis vſurariae. Simplici modo rem tunc faciebat iſte populus, ex pecuaria & agricultura, aut operis manuariis. Mercatura itidem ſimplex, & modica, ignotis adhuc apud illos commerciorum arcanis, ac nulla nauigatione. Talis vbi eſt ciuitatum ſtatus, nemo mutuum accipit, niſi inopia preſſus. Vnde Deut. XXIIX, 12. argumentum maximae felicitatis memoratur: *Tu multis mutuo dabis, abs nemine accipies.* Add.

ſint, curioſe agunt Cl. SALMASIVS de Vſuris, de modo vſurarum & de foenore Trapezitico. Martinus SCHOOKIVS in diſſertatione de vſura Trapezitica contra Salmaſium edita, quae inter eius diſſertationes iunctim excuſas, & THOMASIVS not. ad Lancellotum IV. 7. nota 275. p. 2024.

2) Quod vtique dicendum, vt euincit CLERICVS ad h. l. Ambroſium, qui in libro, de Tobia c. 15. contrarium tuetur, hanc ſcilicet legem ad ſolos Cananaeos pertinere, parum probabiliter diſputare, oſtendit NOODTIVS de Foenore & vſuris, L. I. c. 10.

3) Quas duas rationes plenius exponit & ornat laudatus NOODTIVS dicto loco. Addatur Io. Frid. GRONOVIVS de Centeſimis & vnciis vſuris Antexeg. I. pag. 465. & ſeqq. ad calcem libri de Seſtertiis Ed. 1691.

4) Per ea, quae dicta ſunt, adparet, Dauidem, quum Pſalmo XV, 5. & Ezechielem, quum c. XVIII. v. 13. & XXII, 12. vſuras inter res deteſtandas numerant, de foenore loqui, quo Iudaeus Iudaeum arro-

Add. Deuter. XV, 7. 8. Cum autem ibidem lucra non possint non esse satis tenuia, inde fit, vt quamuis modica vsura debitores vehementer grauet. Et cum mutuo sumta pecunia in necessitates corporis consumatur, difficillimum est sortem iterum adquirere; cum antea labore efficere non potueris, ne ad mutuo sumendum adigereris. Ob easdem rationes tantis olim turbis inuoluta fuit ciuitas Attica per foenus, vt ei aliter succurri quam per Solonis σεισάχθειαν non posset. Vid. PLVTARCHVS Solone. Quod malum quoque Roma adhuc modica sensit. GROTIVS ad Lucam VI, 35. rationem legis Deuter. XXIX, 13. inter alias hanc affert: *Potissimus Hebraei populi quaestus in agricultura & pecunia situs erat. Quare cum finitimi plerique Iudaeorum ex mercatura magnum quaestum facerent, foenus in illos permitti; in Ebraeos non permitti summa poscebat ratio. Nam & aliorum populorum odiosum est foenus, quod in agricolas exercetur.* Addendum tamen & hoc est, Moysen eximiam quoque caritatem in populo Iudaico ea lege sancire voluisse; cuius vsus eo frequentior erat, quod tunc temporis non nisi modicae summae, & quidem ab hominibus tenuibus & cum egestate luctantibus mutuo sumi solerent. Sicuti & ad caritatem inter populares exercendam auaritiaeque sordidae detestationem [4] eandem legem refert PHILO Iudaeus libro de Caritate [p. 701. 702.] Quam virtutem multis aliis legibus sancit summus legislator, verbi gratia Exodi XXI, 10. 11. XXII, 22. 23. 25. 26. 27. XXIII, 4. 5. 9. 11. 12. Leuit. XIX, 9. 10. 13. 33. XXXIII, 22. XXV, 6. 10. 11. 35. 36. 37. 39. seqq. Deuteron. XIV, 28. 29. XV, 2. 4. 7. 8. 9. 10. 11. XXIII, 24. 25. XXIV, 10. 11. 12. 13. 14. 15. 19. 20. 21. XXVI, 12. 13. Enimuero alio fine hodie frequentissime pecunia mutuo sumitur; scilicet vt materia accipiatur rem suam insigniter augendi, aut vt aliquid comparetur, quod nobis lucrum adferre possit. Hoc fine pecunias mutuo sumenti nulla est ratio, quare quis gratis credere debeat. Quin potius impudens foret, cum tu ex pecunia mea rem tuam egregie augeas [5], me in partem lucri non velle admittere. Nam ipse interea excludor ab illo lucro [6], quod pecunia mihi mea parare poterat, si eandem in proprios vsus conuertissem. Cumque minus sit habere actionem quam rem, omnino est aliquid aestimabile, & modica vsura pensandum, quod in locum rei actio personalis subeat, quae nunquam sine molestia instituitur; postquam non omnes considerant illud MARTIALIS II. Epist. 13. *Et iudex petit, & patronus. Soluas censeo Sexte creditori.* Et vt sors mihi pereat [7], multi casus incidere possunt. PYNDAR Olymp. od. 10. [v. 9. & seqq.] Ἕκαθεν γὰρ ἐπελθὼν ὁ μέλλων χρόνος ἀμὸν κατήχυνε βαθὺ

arrodat. Verba autem Christi Lucae VI, 34. *Mutuum date, nihil inde sperantes*, ad sortem hominibus indigis *credendam* pertinent, etiam si redditionis spes nulla sit, quoniam hominem beneficio adfici humanitatis intersit. Est igitur hoc praeceptum Christianae virtutis, qua, frequentes qui esse iubentur in erogandis stipibus, interdum etiam mutuum, dubia spe restitutionis credere debent. Quod manifeste suadent verba praecedentia: *Si mutuum dederitis his, a quibus speratis recipere, quae gratia est vobis?*

5) Iustitiam vsurarum lucratiuarum egregie adseruit Cl. BARBEYRACVS in nota 7. Cui si quis adiecerit NOODTIVM de foenore & vsuris L. I. c. 5. & 6. tollere is facile poterit scrupulum cum puluisculo, qui vulgo hac de re animis insidere solet.

6) Pecunia enim, si mihi mansisset, mihi futura erat non inutilis, emto agro aut domo fructum datura. Quod ergo in alterius gratiam eo commodo cariturus sum, id ipsi imputabo. H.

7) Quod periculum etiam in contractu suscepti peri-

βαθὺ χρέος, ὅμως δὲ λύσαι δυνατὸς ὀξεῖαν ἐπιμομφὰν ὁ τόκος ἀνδρῶν. Nam a longo interuallo superueniens tempus cunctans, meum dedecorauit magnum debitum; sed tamen soluere potest vsura acutam reprehensionem hominum. Imo ne creditum pereat, aliquando debitor ambitiose colendus; ac nonnulli, vt alios sibi obnoxios haberent, pecuniis mutuo ab ipsis sumtis effecerunt. Vid. DIODORVS SICVLVS L. XIX. c. 24. PLVTARCHVS Eumene p. m. 591. C. (edit. Franc. anno 1620.) Apud GRAMONDVM Hist. Gall. L. V. Rupelaurus ita rebellionem suam excusat: *Non Mayennium se, sed suam pecuniam sequi; malum nomen fore debitorem suum, nisi creditoris vestigio prematur.* Nec pauca dantur mala nomina, in quae congruit illud MARTIALIS I. Epigr. 76. *Dimidium donare Lino, quam credere totum Qui mauult; mauult perdere dimidium.* Non multum abs hisce abit sententia illorum, qui iudicant, e republica esse, vt sub vsuris nemini pecunia locetur, nisi mercatoribus. Hoc modo enim pauperum industriam ali, eosque ad frugalitatem compelli, qui per aes alienum superfluos sumtus tolerare non verentur. Pecuniosi autem, dum nolunt pecunias suas iacere steriles, aut ipsi mercaturae sese addicent, aut eas mercatoribus locabunt; quo ipso commercia non sine magno emolumento reipublicae gliscent. Add. Lud. SEPTALIVS de Ratione status L. II. c. 15. Quod autem GROTIVS ad Lucam VI, 35. tradit, *quantitatem licitae vsurae non esse metiendam ex eo, quantum lucri faciat, qui pecuniam sumsit, sed quantum ei absit, qui alteri pecuniam numerauit. Sicut & in emtionibus & aliis contractibus nunquam facienda est aestimatio ex eo, quod intersit accipientis, sed ex eo, quod desit danti. Abest autem tantum, quantum quisque pro vitae suae genere ex pecunia compendi facere solet ac potest, detracta aestimatione periculi, quod in aliis rebus maius, in aliis minus est:* id hactenus tantum admittitur, quod super laesione queri nequeat, qui pecuniam locauit, si alter ex mutuatitia pecunia enorme aut improuisum lucrum fecerit. Sed quin recte maiores vsuras stipulari possim ab eo, cui quaestuosa, quam cui sterilior negotiatio exercetur, dubitandum non est.

§. X. AD argumenta in contrarium facilis est responsio. Frustra dicitur, mutuum ex sua natura gratuitum esse debere, quia commodatum est gratuitum. Quin potius vti rem meam duplici modo alteri vtendam possum concedere gratis, & pacta certa mercede [1], quorum prius commodatum, alterum locatio est: ita quid prohibet, quo minus pecuniam alteri possim credere gra-

periculi (assecurationem vocant) aestimari solet. Adde aequum esse, vt qui multos numos perpetuo in alienos vsus expositos habent, multorumque in id ministerio vtuntur, etiam aliquid sinantur addere pro operarum mercede. H.

§. X. 1) Confer. NOODTIVS de Foenore & vsuris L. I. c. 6.

2) *Scio, quia homo durus es, metis, vbi non seminasti, & congregas, vbi non sparsisti.* Quorum tamen verborum sensus, obseruante Cl. BARBEYRACO, non is est, inhumanum esse, vsuras ex pecunia mutuo data, tanquam e re sterili accipere. Prouerbiali loquutione id potius significatur, a nemine plus exigendum esse, quam in viribus eius situm sit. Vid. recentissimi interpretes ad hunc locum. Maiorem lectori fructum tulisset Auctor, si obseruasset, vel ex his verbis Christi confieri, mutuum vsurarium carere peccato. Nam, si illicitum esset foenus, Paterfamilias, sub cuius persona Deus isthic sistitur, vers. 26. & 27. non sic compellasset seruum nequam: *Serue male & piger. Sciebas, me metere, vbi non seminaui & congregare, vbi non sparsi: oportebat ergo te committere pecuniam meam nummulariis, & veniens*

re gratis, aut pro certa penſione. Quod ſi quis pertinaciter contendere velit, id ſolum proprie mutuum eſſe, quando gratis pecunia creditur: hoc tantum efficiet, vt in aliud contractus nomen tranſeat, quando pro pecunia lucri quid ſtipulamur; non vt id fiat illicitum. Fruſtra quoque obiicitur, quod numus ſit res ſterilis, (conf. Matth. XXV, 24. [2]) neque ad vſum vitae quid faciens, vti veſtis, aedificium, iumentum; igitur inconueniens eſſe pro vſu eius aliquid exigi. Etſi enim numus non gignat alterum; tamen poſtquam in eundem pretium eminens fuit collatum, mediante induſtria hominum redditur vtique foecundiſſimus, comparatis pro eo rebus, naturaliter & ciuiliter fructiferis. Vnde vſurae non inter naturales, ſed ciuiles fructus referuntur [3]. De quibus tamen ſat acerbe SENECA de Beneficiis L. VII. c. 10. *Video iſtic diplomata, & ſyngraphas, & cautiones, vacua habendi ſimulacra, vmbras quaſdam auaritiae laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim iſta ſunt? quid foenus, & Kalendarium, & vſura, niſi humanae cupiditatis extra naturam quaeſita nomina? Quid ſunt iſtae tabulae, quid computationes, & venale tempus, & ſanguinolentae centeſimae? voluntaria mala ex conſtitutione noſtra pendentia, in quibus nihil eſt, quod ſubiici oculis, quod teneri manu poſſit, inanis auaritiae ſomnia.* ARISTOTELES I. Polit. 7. (10.) ſat iniquus quoque eſt vſuris [4]. *Meritiſſimo odio*, inquit, *habetur ars foenerandi*; (ἡ ὀβολοστατική) *quia ſit quaeſtus ex ipſo numo, non ex eo, cuius gratia repertus eſt; permutationis namque gratia exſiſtit; foenus autem ipſum auget. Vnde & nomen hoc accepit: genita enim ſimilia ſunt gignentibus ipſa: foenus autem ſit numus numi*, (ὁ δὲ τόκος γίνεται νόμισμα νομίσματος.) *quare & maxime contra naturam eſt hic quaeſtus.* Sed huic reponi poteſt, in foeneratione non omnino contra vſum ſuum adhiberi pecuniam. Nam ſaltem mutuo accipiens numos quaerit μεταβολῆς χάριν, propter permutationem. Et eſt primitus dominium inuentum, vt ſua cuique res immediate vſum praeberet. Neque tamen contra naturam eſt, aliis ſuam rem locare. Illud paulo ſubtilius eſt, quod dicunt, in rebus fungibilibus, & quae vſu ſtatim conſumuntur, dominium ab vſu non diſtingui; adeoque non poſſe alicui eiusmodi rei vſum ita concedi, vt non ſimul tradatur dominium, & vice verſa fruſtra tradi dominium, ni & vſus ſimul concedatur. Nam vt, verbi gratia, ſubſtantia frumenti, carnis, vini deſtruitur, vbi in vſus hominum fuerit adhibita: ita moraliter perit pecunia, quam in vſus meos erogo; quippe quae ex patrimonio meo remouetur. Atqui arguunt, cum vſus heic a re ipſa non

 poſſit

niens ego recepiſſem vtique quod meum eſt, CVM VSVRIS. Vid. NOODTIVS de Foenore & vſuris, L. I. c. 7. 8. vbi obiectionibus, quae ab Auctore hoc loco proponuntur, pluribus ſatis ſit. Idem ſententiam Senecae in loco prolixo, qui mox a Noſtro recenſebitur diſcuſſit.

3) Obmoueri ſolet, Vſuras induſtriae fructum eſſe, quam debitor ponat in locanda pecunia, & quam ideo ſolus capere debeat. Verum vt induſtria, ſine pecunia debitori parum prodeſſet, ſic facile adparet, vtramque coniungi, & inde naſcentem reditum communem eſſe oportere, ita vt partem eius debitor pro ſolertia, alteram autem partem creditor pro pecunia praeſtita ferat. Plane vt pro vſu rei locatae, etſi in ſe ſterilis iure conductor locatori mercedem ſoluit.

4) Εὐλογώτατα μισεῖται ἡ ὀβολοστατική, διὰ τὸ ἀπ᾽ αὐτοῦ τοῦ νομίσματος εἶναι τὴν κτῆσιν, καὶ οὐκ ἐφ᾽ ὅπερ ἐπορίσθη· μεταβολῆς γὰρ ἐγένετο χάριν· ὁ δὲ τόκος αὐτὸ ποιεῖ πλέον· ὅθεν καὶ τοὔνομα τοῦθ᾽ εἴληφεν· ὅμοια γὰρ τὰ τικτόμενα τοῖς γεννῶσιν αὐτά ἐστιν· ὁ δὲ τόκος γίνεται νόμισμα νομίσματος· ὥστε καὶ μάλιστα παρὰ φύσιν οὗτος τῶν χρηματισμῶν ἐστιν. Add. Ger. NOODT. de Foen. & vſ. L. I. c. 7. vbi Ariſtotelem ex Ariſtotele refutat.

possit distingui, inde pro vsu recte nihil posse exigi, sed sufficere, si res ipsae in suo genere restituantur. Vbi respondetur, proprie quidem rerum fungibilium non esse vsumfructum a substantia illarum distinctum [5]. Vid. *L. 1. & 2. D. de Vsufr. ear. rer. quae vsu consumuntur.* Ex eo tamen non sequitur; ergo ius consumendi rem fungibilem cum obligatione post interuallum eam in suo genere restituendi non est aliquid pretio aestimabile. Nam habet id omne mutuum, vt non nisi post interuallum sit restituendum. Atqui si ad tempus mihi pecunia conceditur [6], possum eandem interea aliis rebus fructuosis impendere, aut alio modo ex eadem lucrum quaerere. Sic si post interuallum mihi sint restituendae res ad victum necessariae, in eo commodum meum vertitur, quod non necessum sit mihi iniqua conditione res meas permutare aut vendere, verbi gratia, ad frumentum comparandum, vtque pecuniam huc impendendam interea lucrosiore modo collocare queam. Quo loco & hoc obiter obseruandum, quod refert ARISTOTELES Oeconom. L. II. c. 1. *Cypselus cum omnia bona Corinthiorum diis vouisset, primo anno decimam partem, & sic per annos continuos decem exsoluit.* Hic sane stricto iure voto suo non satisfecit, nisi quod voti temeritatem qualicunque interpretatione subleuari fauorabile sit. Dictum Catonis apud CICERONEM Off. [II. in fine.] qui foenerationem latrocinio aut homicidio aequiparandam iudicabat, intelligendum est de vsura mordente [7], qua tenues ciues ad incitas rediguntur, & insatiabili auaritiae pabulum suggeritur. Eiusdem CATONIS de Re rustica [princ.] est: *Maiores nostri sic habuere, & ita in legibus posuere, furem dupli condemnari, foeneratorem quadrupli.* Etsi & ipse foenus nauticum non sine astutia sat acriter exercebat; de quo est apud PLVTARCHVM Catone Maiore. Sic recte Augustus quosdam Equites Romanos notauit, quod pecunias leuioribus vsuris mutuati grauiore foenore collocassent. SVETONIVS Augusto c. 39. APPIANVS ALEX. L. I. de Bello ciuili [p. 382. B. Ed. H. Steph.] ait, Romanos priscos, & Graecos abhorruisse a foenore, Ὡς καπηλεύειν, καὶ βαρὺ τοῖς πένησι καὶ δύσεριν καὶ ἐχθροποιόν, *vt negotiatione molesta pauperibus, & litium inimicitiarumque materia:* Persas autem, ὡς ἀπατητόν τε καὶ φιλοψευδές· *vt non aliena a fraude & mendacio* [8]. Sed & Christiano indignum arbitramur, ob modicas summas vsurae nomine quid capere ab illis, quorum egestati succurrisse instar eleemosynae habet.

5) Solet praeterea plerumque non personae, sed facultatibus debitoris credi. MARTIALIS Lib. XII. Epigr. 25.

Quod mihi non credis veteri, Telesine, sodali,
Credis colliculis, arboribusque meis.

6) Satis ergo est, quod mora temporis aestimari possit. Iam & in rebus fungibilibus, vt pecunia, frumento, vino, ius illud recipiendi idem genere est vice dominii. Vid. supra §. 5. H.

7) Quod plenius ostendit NOODTIVS de Foen. & vsur. L. I. c. 21.

8) Vid. NOODTIVS d. l. c. 2. & L. II. c. 4.

9) Vid. pluribus CASAVBONVS ad Theophrasti Characteres. Caeterum quia nulla res est, cuius saepius egeant homines quam pecunia mutua, & paucissimi sunt, qui aequa vsus sibi abscedentis compensatione contenti sint, hinc factum putat H. GROTIVS Epistol. 953. quod non Latini tantum, sed & Graeci Patres inuehantur in malum foenebre, spectantes scilicet id, quod fit ἐπὶ τὸ πλεῖστον. H.

§. XI. 1) Vid. NOODTIVS de Foenore & vsuris, L. I. c. 12. quo ostendit, Mores rigorem Iuris Canonici circa vsuras inflexisse ad aequitatem Iuris Gentium, non omnino improbantibus eius interpretibus. Pro auctoribus Iuris Canonici dici potest, vetuisse eos rem in se indifferentem propter abusum, qui plerumque cum ea coniunctus esse solet, & inde postea, poscentibus id rebus humanis facile occasionem nactos esse remittendi subinde aliquid ex seueritate pristinae regulae. Idem in Falsiloquio contigisse, supra obseruatum fuit.

bet. Vid. Sirac. XXIX, 1. 2. seqq. Psal. XV. Quin insignem commendationem meretur mos Graecorum subleuandi amicos pauperes, dum amici inter se sodalitates inibant, quibus communis erat arca, in quam quot mensibus certum quid a singulis pendebatur. Ex ea arca dabant summam aliquam citra vsuram, si quis ex sodalitate aduersa premebatur fortuna, ea lege, vt eam restitueret, vbi res magis secundae arrisissent. Et ista stips collatitia vocabatur ἔρανος [9].

§. XI. ISTHAEC vlterius confirmantur, quod & ab illis, qui vsuras impugnant, nonnulli contractus [1] adprobantur, qui in effectu cum vsura coincidunt. Sic ponamus Caium esse instructum pecunia ad emendum fundum. Eundem fundum Seius cupit, sed a numis destituitur. Rogatu igitur Seii Caius emit fundum, eumque Seio locat. Nemo negat iustum hunc esse contractum. At vero siquidem Caius Seio mutuo det pecuniam, vt eundem sibi emere possit, & quantum pensionis daturus fuerat pro locatione, tantundem det pro pecunia mutuo data: quid heic iniquitatis sit non adparet. Imo hic contractus magis in emolumentum cedit Seio, quam prior: quippe cum heic sibi proprietatem fundi adquisierit. Sic si quis pecuniam suam apud probum virum collocet, vt sibi non certam summam vsurae nomine stipuletur, sed contentus sit aequam partem lucri, ex ea pecunia redacti, percipere [2], nemo in hoc contractu iniqui esse quid iudicabit. Ast quantum ad aequitatem nihil interest, si quis pro incerto lucro certam sibi, eamque moderatam vsuram stipuletur. Apud Muhammedanos vsura quoque legibus Alcorani interdicta; Mauritanis tamen id pacti vsitatum, vt qui ab altero pecuniam mutuo sumit negotiationis & lucri quaerendi causa, creditori dimidiam partem lucri det; vbi sors perierit, debitor praeter sortem nihil restituere teneatur. Si pars tantum sortis perierit, ex lucro partis superstitis sors suppleatur. Sic nihil vitii habere iudicatur antichresis [3], qua quis interea fructus ex pignore pro mutuo data pecunia percipit. Add. *L. 8. D. In quibus caus. pignus tacite contrah.* [4] Quare ergo non liceat pro mutuo, cui pignus non accessit, accipere aliquid, quod fructibus pignoris respondeat? Apud Persas vsura est vetita, sed antichresis licita, etiam sub lege commissoria. Ad. OLEARIVS Itin. Pers. L. V. c. 36. Sic & GROTIVS L. II. c. 12. §. 21. vocabulum vsurae proscribit, rem

2) Bene dicit *aequam partem lucri.* Non enim subsistit pactum (quod passim per Italiam in vsu esse testatur FELICIVS de Societat. c. 17. n. 5. Add. Borgn. CAVALCANVS Part. II. Decis. 13. n. 57. n. 70. sequ. MEVIVS ad Ius Lubecens. L. 3. tit. 9. art. 2.) cum quis alteri pecuniam ita dat, vt accipiens ei praeter sortem, finita societate restituendam, lucri loco, absque calculo & computatione, quicunque etiam casus inciderit, certam summam quotannis persoluat. Quandoquidem isto pacto facillime euenire potest, vt qui pecuniam accipit, eaque negotiatur, non modo partem lucri nullam ferat, sed & alter, quod intolerabilius est, magisque naturae societatis aduersum, etiam quando nullum verum adest, habeat lucrum: adhoc accipiens, forte quamuis citra culpam suam amissa, ipse non tantum operis suis carere, sed & sortem alteri restituere, atque adeo periculum solus subire damnaque caetera ferre teneatur. Hinc conuentionem huiusmodi mutuum vsuraria prauitate infectum esse statuerunt FELICIVS d. c. 17. n. 20. sequ. c. 18. n. 7. sequ. MANTICA de Tacitis & ambig. conuent. L. VI. tit. 6. n. 2. 11. sequ. n. 18. & tit. 7. post Gailium & alios. H.

3) Dicetur de ea infra c. X. §. 14.

4) *Cum debitor gratuita pecunia vtatur, potest creditor de fructibus rei sibi pigneratae ad modum legitimum vsuras retinere.*

ipſam retinet, dum tradit: *Eſſe quaedam, quae ad vſurae ſpeciem accedant, ac vulgo vſurae videantur, cum tamen ſint pacta alterius generis; vt de penſando damno, quod facit, qui pecuniam dat mutuam, eo quod diu pecunia careat: item de lucro ob mutui dationem ceſſante, deducto tamen incerto ſpei*, ſeu quod idem lucrum ſperatum per varios caſus poſſit intercipi aut minui, vt *& labore, qui ſubeundus fuerat*, ſi quis ipſe eas pecunias tractaret. Sicut & *vſuram veram non eſſe, ſi quid exigitur pro impenſis eius, qui multis dat mutuam pecuniam, & in hoc paratam habet; & pro periculo amittendae ſortis, vbi idonee non cauetur.* Atqui moderatas vſuras, quas ſtipulamur ob pecuniam creditam non egeno, ſed tali, qui ex eadem lucrum eſt facturus, eo maxime nomine exigimus, quia per abſentiam eius pecuniae lucrum nobis ceſſat; & quia penſatione aliqua dignum eſt, quod pro re iam actionem habeamus; vtque veniamus in partem lucri, ex pecunia noſtra quaeſiti, quam alteri neque ex iuſtitia, neque ex humanitate tenebamur concedere. Quis ergo cordatus ſuper vocabulis litem mouerit? Et quis non rideat eos, qui vſuras ſe non exigere teſtantur, ſed tantum id quod intereſt [5]. Praeterquam quod ſuperſtitioſa haec ſubtilitas ad decreta iurisprudentiae non quadrat, iuxta quae vſurae certae ſunt, quas in anteceſſum ſtipulamur [6], id autem quod intereſt ſolet inter alias cauſas exigi ob moram, ſeu quod res nobis debita iuſto tempore tradita non ſit; eiusque menſura eſt damnum actu nobis datum, quantumcunque id fuerit: etſi quia difficulter demonſtrari poteſt, quanti interſit, iſtud ſaepe ad regulares vſuras [7] redigitur. Vid. *L. 17. §. 3. D. de Vſuris.* Atqui ſi licet exigere id quod intereſt ob moram, ſeu quia lucrum nobis ceſſat, & damnum emergit, ob non ſolutam conuento tempore pecuniam: quare non liceat in anteceſſum certi quid ſtipulari, ideo quia pecunia noſtra interea eſt penes alium, vbi id damnum facere aut lucrum negligere in alterius gratiam hautquidquam tenebamur. Add. BAÇO Sermon. fidel. c. 39.

§. XII.

5) Quo nomine fere intelligitur cum DAMNVM emergens, tum LVCRVM ceſſans. *Si commiſſa eſt ſtipulatio*, ratam rem dominum habiturum: *in tantum competit, in quantum mea interfuit: ideſt quantum mihi abeſt, quantumque lucrari potui.* L. 13. D. Ratam rem haberi. NOODTIVS de Foenore & vſuris L. I. c. 12. L. II. c. 6.

6) *Reſpondit* [Africanus] *pecuniae quidem creditae vſuras, niſi in ſtipulationem deductas, non deberi*, L. 24. D. de Praeſcr. verb. *Si pactum nudum de praeſtandis vſuris interpoſitum ſit, nullius eſt momenti.* PAVLLVS Sentent. L. II. tit. 14. Add. NOODTIVS L. II. c. 3. & ſeqq. L. III. c. 1. 2. 3. 4. 5.

7) „In eiusmodiſtipulationibus, quae quanti res eſt, promiſſionem habent, commodius eſt certam ſummam comprehendere: quoniam plerumque difficilis probatio eſt, quanti cuiusque interſit, & ad exiguam ſummam deducitur.„ *L. 11. D. de Stipulat. praetor.* Vid. NOODTIVS L. II. c. 6. & GRAVINA origg. iur. Ciu. L. II. §. 47.

§. XII. 1) Vid. NOODTIVS de Foenore & vſuris, L. I. c. 6. Neceſſitatem praeterea foenoris, experientia duce, ſatis didicit Imperator LEO Philoſophus. Cum enim pater ipſius, BASILIVS Macedonicus omnes omnino vſuras vetuiſſet, nemoque gratis Mutuum dare vellet, neceſſitate cogente, legem paternam tanquam nimis ſeueram, abrogare coactus fuit. *Propter paupertatem res illa non in melius* (quem tamen finem Legislator propoſuerat) *ſed contra in peius vertit. Qui enim ante vſurarum ſpe ad mutuandam pecuniam prompti fuerant, poſt latam legem, quod nihil lucri ex mutuo percipere poſſint, in eos, qui pecuniis indigent, difficiles atque immites ſunt - - - propterea quod Humana Natura ad illius* [*legis*] *ſublimitatem non perueniat, egregium*

§. XII. DENIQVE cum satis adparet, non inueniri posse, qui tantam pecuniam gratis credere vellent, quantam communis vitae ratio, & commercia requirunt [1], prout ea nunc inter plerosque cultiores populos agitantur; varia passim diuerticula inuenta [2] aut tolerata sunt, quibus decreta iuris canonici super vsuris elusa fuerunt. Quae inter referenda est *emtio census annui* [3], vbi data pecunia ex re quadam immobili, pro census exsolutione mihi obligata, certam pensionem pecuniae aut fructuum recipere queam; idque in perpetuum, vel ad tempus, certum aut incertum, seu ad vitam creditoris. Eorum censuum alii a debitore soluta forte redimi possunt, alii non. Imo interdum quando res, qua pro censu cauebatur, peremta fuerit, obligatio censum exsoluendi personam debitoris sequitur. Sed emtionem hanc census annui [4] non nisi vocabulo, & colore ab vsura differre nemo non videt. Add. Franc. HOTOMANNI [5] Obseruat. L. II. c. 1. Io. LABARDAEVS Hist. de reb. Gall. L. VI. p. 393. Imo animaduersa modicarum vsurarum vtilitate ipsi Pontifices splendido sub nomine permisere *montes*, quos vocant, *pietatis* [6]: quorum leges hae fere sunt, vt ad tres scutatos pauperibus detur sine pignore & vsura: pro amplioribus summis pignoribus caueatur, & in singulos menses modicum quid pendatur. Vbi intra annum pignus non reluitur, auctioni id subiicitur, & quod debitum excedit, domino restituitur. Etsi non minus pie vsuras exercuit Alexander Seuerus, de quo apud LAMPRIDIVM: [c. 21.] *Foenus publicum trientarium exercuit, ita vt pauperibus plerisque sine vsuris pecunias dederit ad agros emendos, reddendas de fructibus.* Similem fere naturam, (excepto quod nihil sine pignore & gratis datur) habent *Lombardiae*; quod nomen inde deductum est, quia olim in Gallia, qui foenus exercebant, plerique erant Longobardi & Iudaei; quos postea publicum ob odium regno illo expulere. Vid. Henr. STEPHANVS Introduct. ad Apolog. pro Herodoto L. I. c. 6. Eas post multam disceptationem [7] demum tanquam rem vtilem reipublicae & licitam in Belgio publice adprobarunt; easdem exercentibus etiam ad

gium illud praescriptum abrogamus. Nou. LXXXIII.

2) Persae, vt Muhammedis legem vsuras simpliciter vetantem, vel eludant, vel praetextu aliquo conscientiae suae consulant, primum super sorte mutuo data instrumentum conficiunt: mox alio instrumento rei nullius pretii, puta, vili linteo vendito, pretium statuunt, quod Romanorum centesimas aequat. Vt refert TAVERNIER Noua relatione de interioribus aulae Turcicae cap. 10. vbi Persas malos Casuistas vocat. Conf. supra §. 4. in fine. H.

3) Approbata etiam a Pontificibus Martino V. & Calixto III. c. 1. Extrauagant. commun. de emptione & vendit. Adde *L. Exiui §. cumque annui reditus de V. S.* [Add. Nou. IVSTINIANI CLXI. & NOODTIVS de Foenore & vsuris L. I. c. 12.]

4) Vt bene demonstrat Petrus FRIDERVS L. II. de Mandat. iudic. c. 72. §. 5. & sequ. H.

5) Hic annuorum redituum emtionem cum emtione sub pacto de retrouendendo confundit. Nimirum huius etiam colore interdum vsuraria prauitas velatur. Vt ICti nostri passim docent. Vid. BERLICHIVM Part. II. concl. practic. 1. H.

6) Extant de his peculiares libri. Apud alios Europae populos alia habent nomina, non dissimili multum instituto. In Germaniae Ciuitatibus quibusdam audiunt Leyhehäuser. H.

7) Extant enim in vtramque partem libri cum Theologorum tum Politicorum. Cloppenburgio breuiter respondit H. GROTIVS Append. Epistol. 395. Noue contra mensas hasce Lombardicas ob enormes vsuras, quae ab egentibus vt plurimum accipiuntur, quamuis pignus dantibus, grauiter scripsit Vlricus HVBERVS Eunom. Romana ad L. 4. §. 1. de Foenore nautico. H.

ad functionem presbyterorum admissis. Quantopere legi vsurariae a mercatoribus per *cambia*, quae vocantur [8], *sicca* [9], illusum sit, periti artis mercatoriae norunt. Quo refertur etiam ille contractus, quem Hispanico vocabulo [10] vocant *Mohatra* [11], quando quis egens pecunia emit summo pretio in diem soluendo a mercatore merces, & statim eidem pecunia numerata pretio infimo reuendit. Vid. MONTALTIVS Lit. prouincial. 8. & ad eam WENDROKIVS not. 3. Magis tolerari potest ille contractus, quo merces magno emuntur, sed ita vt solutioni pretii laxum praefigatur spatium, & statim alicui tertio minoris venduntur pro praesenti pecunia. Qua pecunia quis vel iniquam versuram potest effugere, vel interea tantum lucri inde redigere, vt tempore elapso optima conditione debitum exsolui possit. Quem contractum in Moscouia frequentem esse tradit Ad. OLEARIVS Itin. Pers. L. III. c. 7. Omnino tamen commendandae leges ciuiles, quae vsuras ad libidinem priuatorum exerceri non concedunt, sed iisdem certum modum praescribunt: nisi quod non iniquum videatur, vsuras paulo ampliores [12] stipulari, vbi ad exiguum tantum tempus pecunia mutuo sumitur. Vid. LEONIS Nouella 84. Quas inter referenda lex Aegyptia apud DIODORVM SICVLVM L. I. c. 79. quae vltra duplum per vsuram augere sortem vetabat, & vsuras de facultatibus duntaxat obaeratorum exigere, sed corpus in nexum ducere nullo modo concedebat: bona illorum arbitrata esse, qui vel labore comparassent, vel alio iusto titulo adquisiuissent. Sed corpora ciuitatibus deberi, quibus ad congrua belli pacisque munia vtantur.

CAPVT.

8) Reuera enim sunt mutuum palliatum. Vid. MARQVARD. de Iure mercator. L. II. c. 12. n. 27. H.

9) Quod in eodem loco post cum vsuris soluitur, vbi Sors antea soluta, & hodie in Emporiis in primis admodum frequens est. Conf. de eo Io. de HEVIA in Labyrintho commercii terrestris & naualis L. I. c. 2. n. 15. Raphaël de TVRRI de Cambio Disp. I. quaest. 29. num. 13. 14. & LVDOVICI de Processu Cambii c. 4. §. 91. Opponitur id Cambio *reali* quod vel *minutum*, vel locale est. Illud in specierum permutatione consistit, veluti si argentum pro auro detur, interueniente lucello. Hoc contra dicitur, quando pro pecunia loco quodam soluta, praestito foenore quodam eadem summa alibi exsoluitur. Quae species foenori Nautico fere accedit. Cambii Sicci species est cambium *maritimum*, in Italia praecipue vsitatum. Soluuntur eo mutuum danti a mutuum accipiente contemplatione periculi, quod in maritimo itinere subeat nauis, in portu, vnde egrediatur singulis semestribus sex vel plura aut pauciora pro centum. Egit de hoc Cambio Maritimo Ioannes CLERICATVS, Praepositus Patauinus, cuius Commentarius prodiit Venetiis MDCCXI.

10) Legibus Castellae sub poena perditionis officiorum & 5000. dupondiorum prohibitus, teste SCACCIA de Commerc. §. 1. quaest. 1. n. 566. Hoc genus negotiatores Carolus MOLINAEVS de Vsura c. 14. piratis & barbaris illis, totius humanitatis hostibus, naufragio eiectos defraudantibus, exaequat. Itali similem contractum habent, quem Stocchi seu stoccoli vocant, vt auctor est idem Scaccia. Legi de hoc contractu meretur Dissertatio Caspar. ZIEGLERI. H.

11) De quo egit ZIEGLERVS in singulari dissertatione. De eodem conferendus STRYKIVS in Cautelis contractuum Sect. II. c. 1. §. 31.

12) Etsi enim vsurae hae prima contemplatione enormes videri possint, exiguae tamen saepe sunt, si commodo comparentur, quod mutuans inde capit. Adde, quod, cum eiusmodi mutuum ad breue plerumque tempus sumatur, ad nihilum fere redigerentur vsurae modo legitimo solutae; vnde earum caussa operae pretium minime facturus videretur creditor. Accidit quoque, vt durante hoc breui temporis spatio, creditori occasio intercidat, credendi pecuniam suam ad tempus longius, aut insigne ex ea capiendi lucrum, quod sine caussa amisisset, si ex mutuo ad breue tempus dato, ei non liceret capere vsuras solitis ampliores. De Bodmeria, contractu foenori Nautico adfini, conf. HERTIVS L. V. c. 9. §. 8. nota, & HEINECCIVS Elem. Pandect. P. IV. §. 112. 113. & Elem. Iur. Germ. L. II. §. 426. & 450. seqq.

* *

CAPVT IIX.

DE SOCIETATE.

I. *Societas quot modis ineatur?*
II. *Collatio pecuniae cum opera diuersimode fit.*
III. *Societas irregularis.*
IV. *Societas omnium bonorum.*

CONTRACTVS societatis est [1], quo duo pluresue inter se pecuniam, res, aut operas conferunt [2], eo fine, vt quod inde redit lucri [3] inter singulos pro rata diuidatur. Vid. *L. 83. D. pro Socio.* Nec minus si quid proueniat damni, a singulis pro rata feratur [4], Vid. *L. 52. §. 3. 4. L. 60. §. 1. D. h. t.* [5] Heic igitur si omnes aequalem pecuniam contulerint, singulorum partes in damno & lucro erunt aequales simpliciter: vbi inaequalem contulerint, quilibet pro rata ad leges proportionis Geometricae partes feret. ARISTOTELES Nicom. L. IIX. c. 16. Ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλείω λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλείω· *in pecuniarum communicatione plura accipiunt, qui plura contulerunt.* In eundem sensum est explicanda *L. 29. D. h. t. Si non fuerint partes societati adiectae, aequas eas esse constat*

§. I. 1) Quem Contractum mixtum adpellat GROTIVS. Sed videatur Noster supra c. 2. §. 10. *Interdum autem tacite Societas contrahitur veluti si res communiter empta non diuidatur, sed emptores communiter ea vtantur fruantur & quisque eorum, redituum partem capiens, impensas quoque pro rata fert. Societatem coire & Re, & verbis & per nuncium, posse nos, dubium non est,* L. 4. pr. D. pro Socio. Iungatur HERTIVS de Societate facto contracta, Commentat. & Opusc. T. III.

2) Ita distinguitur contractus societatis a communione positiue tali, de qua AVCTOR L. IV. c. 4. §. 2. Quanquam & haec ipsa societas vocatur, (v. *L. 25. §. 16. D. Famil. hercisc.*) ad discrimen illius *incidens*, dicta a Dd. Notandum autem societatem, quae verus est contractus, non verbis tantum, sed & factis contrahi posse: de quo dixi pluribus Dissertat. de Societate facto contracta. H.

3) *Sicuti lucrum, ita damnum quoque commune esse oportet, quod non culpa socii contigit.* L. 52. §. 4. D. pro Soc. Quodsi autem socius quaedam negligenter in Societate egerit, etsi eam in aliis negotiis plerisque auxerit, compendium cum negligentia non compensatur, quoniam societatem augendo id fecit, quod finis contractus poscere videbatur. *Si socius quaedam negligenter in societate egisset, in plerisque autem societatem auxisset, non compensatur compendium cum negligentia.*" L. 26. D. eod.

4) QVINTILIAN. Declamat. 320. „Sacra res est & quaedam fraternitas propositorum animorum. Consortes enim potest facere casus. Caeterum quidem cum duo homines omnes suas fortunas contulerunt, omnes casus miscuerunt; vnum quoddam factum est: quid est iustius, quam compositum patrimonium habere conditionem vnius? (societatis enim haec est vnitas) vides ergo & damna & lucra communia esse debere: & nihil non aequum est, quod vtrique parti scriptum est." H.

5) „Socius, cum resisteret communibus seruis venalibus, ad fugam erumpentibus, vulneratus est, impensam, quam in curando se fecerit, non consequuturum pro socio actione Labeo ait: quia id non in societatem, quamuis propter societatem impensum sit." Sed rectius apud VLPIANVM in L. seq. legitur, „Et quod medicis pro se datum est, recipere potest." Quae sententia etiam in simili specie recepta fuit. „Quidam sagariam negotiationem coïerunt: alter ex his ad merces comparandas profectus, in latrones incidit, suamque pecuniam perdidit; serui eius vulnerati sunt resque

ſtat [6]. Idem obtinebit, ſi duo pluresue operas [7] duntaxat conferant aequales, aut inaequales; aut alter operam, alter pecuniam [8], aut vtramque ſimul conferat [9].

§. II. CAETERVM ſocietate ſoluta, ſi vterque pecuniam [1] tantum contulit, manifeſtum eſt, poſt diuiſum lucrum quemque recipere, quantum contulerat. Aſt vbi pecunia cum opera confertur, diſpiciendum eſt, qua ratione collatio ſit facta. Nam vbi opera confertur cum ſolo vſu pecuniae, is qui pecuniam confert, hautquidquam in partem dominii [2] eiusdem pecuniae ſocium admittit, ſed duntaxat pro rata cum eo diuidit lucrum, quod ex ea pecunia & adiuncta opera redit. Et hoc caſu vti de pecunia nihil accipit, qui operam tantum contulit, ſoluta ſocietate; ita alteri ſoli tanquam domino ſors ea ſalua eſt, peritque. In huiusmodi ſocietate comparatur cum opera non ſors, ſed periculum amittendae ſortis, & lucrum, quod probabiliter ex ea ſperari poterat. Adeoque quando partes lucri ſunt diſtribuendae, non inſtituenda eſt comparatio inter operam & ſortem, ita, verbi gratia, qui contulit operam, quae C. eſt, ſi alter contulerit ſortem M. iſte decimam duntaxat partem lucri ferat. Sed potius opera eſt comparanda cum eo, quanti eſt, pecuniam periculo exponere, & cum lucro, quod inde probabiliter ſperabatur, quod vbi tantum C. valuerit, aequales vterque lucri partes feret. Etſi expeditiſſimum ſit, id periculum, & eam ſpem lucri aeſtimare ad vulgares vſuras, quae pro pecunia mutua dari ſolent. Sic ponamus vſuras dari ſemiſſes, heic vbi quis operam contulit, quae eſt LX, & alter pecuniam, quae eſt M, vterque aequales lucri partes habebit. Alter autem modus eſt, quando opera confertur cum pecunia,

resque proprias perdidit: Dicit IVLIANVS damnum eſſe commune, ideoque actione pro ſocio damni partem dimidiam agnoſcere debere, tam pecuniae, quam rerum ceterarum, quas ſecum non tuliſſet ſocius, niſi ad merces communi nomine comparandus proficiſceretur." *L. 52. §. 4. D. eod.*

6) „Conueniens eſt, viri boni arbitrio, vt non vtique ex aequis partibus ſocii ſimus, veluti ſi alter plus operae, induſtriae, pecuniae in ſocietatem collaturus ſit." *L. 6. D. pro Socio, j. L. 80. D. eod.*

7) „Duo ſocietatem coïerunt vt Grammaticam docerent, & quod ex eo artificio quaeſtus feciſſent, commune eorum eſſet." *L. 70. princ. D. eod.*

8) „Nam & ita coiri poſſe ſocietatem non dubitamus, vt alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune ſit, quia ſaepe opera alicuius pro pecunia valet," *§. 2. Inſt. de Societ. L. 2. §. 1. D. pro Socio.*

9) *Veluti ſi duo mercatores eorumdem negotiorum cauſſa ſocietatem inierint.* Vid. L. 52. §. 4. D. pro Socio, quam recenſuimus in nota 5.

§. II. 1) Quae de pecunia ab AVCTORE dicuntur, intelligenda etiam ſunt de mercibus, & vno verbo de rebus omnibus ab opera diſtinctis, & quae in numero bonorum ſint ſocii alicuius.

2) Non magis quam in partem Dominii admittitur Colonus partiarius, aut paſtor, cui pro opera & induſtria, pars lanae, lactis & reliquorum gregis fructuum addicitur. *Si in coëunda ſocietate .... artem operamue pollicitus eſt alter, veluti quum pecus in commune paſcendum aut agrum politori (pro quo olitorem,* mauult BYNKERSHOEKIVS Obſeru. III. 9.) *damus in commune quaerendis fructibus: nimirum ibi etiam culpa praeſtanda eſt*, L. 52. §. 2. D. pro Socio.

3) Quod ipſum quoque in aliis rebus, quam in pecunia numerata, locum habet. *Sed* ſi puerum docendum *vel* pecus paſcendum *tibi dedero, vel* puerum nutriendum, ita vt ſi poſt certos annos veniſſet, pretium inter nos communicaretur, *abhorrere, haec ab area .... Ergo ſi quis areae dominium non transtulerit, ſed paſſus ſit, te ſic aedificare, vt communicaretur vel ipſa, vel pretium, erit ſocietas.* L. 13. §. 1. D. de Praeſcr. verbis.

4) Et quos profert STRVVIVS Exercit. 22. §. 33. H.

§. III. 1) *Contra* Quinti Mucii *ſententiam obtinuit, vt illud quoque conſtiterit, poſſe conuenire,*

nia [3], ſic vt qui operam contulit, ipſum quoque dominium pecuniae ex parte nanciſcatur. Vbi pretium operae habetur, quaſi ſorti adiectum, & pro eo, quod illa valet, operam conferens in ipſa ſorte partem habere intelligitur; quippe cum pecunia & opera in vnam velut maſſam coaluerit. Circa quem tamen modum praeſupponitur, pecuniam fuiſſe impenſam in merces rudes, quibus tractandis & concinnandis opera ab altero fuerit impenſa, verbi gratia, ponamus, me textori dare C. pro quibus rudem lanam emit. Ex ea iſte pannos conficit, eiuſque opera itidem valet C. Conſtat pannos illos vtrique ex aequis partibus communes, & vbi venditi fuerint, pecunia inde redacta aequaliter diuidetur; neque ego potero pecuniam ab initio collatam prius detrahere, & reliquum duntaxat cum altero diuidere. Conf. GROTIVS [4] L. II. c. 12. §. 24.

§. III. OBSERVANDVM & illud, poſſe citra iniuſtitiam iniri talem ſocietatem, vt ſociorum aliquis ſit particeps lucri, ſed immunis damni. Vid. *L. 29.* [1] *§. 1. D. h. t.* Verum erit iſta ſocietas irregularis [2], & contractus mixtus ex ſocietate, & contractu periculi auerſi. In quo ita ſeruabitur aequalitas [3], ſi tanto plus lucri ferat is, qui periculum in ſe ſolus recepit, quanti eſt ab incertis caſuum alios ſocios in totum aut ex parte indemnes praeſtitiſſe. At vero vt quis damnum ſentiat ſine lucro; id vero a natura ſocietatum abhorret [4]; quippe quae niſi ob vtilitatem aliquam iniri non ſolent. Vid. *L. 29. §. 2. D. h. t.* [5]

§. IV. SED & contingit [1], vt aliqui vniuerſorum bonorum inter ſe ſocietatem coëant. Haec quamdiu durat [2], quilibet ſociorum pro conditione

5E 2 ſua,

nire, vt quis lucri partem ferat, de damno non teneatur. Quod tamen ita intelligi oportet, vt ſi in alia re lucrum, in alia damnum illatum ſit; compenſatione facta, ſolum quod ſupereſt, intelligatur lucro eſſe. §. 2. Inſt. de Societate, L. 13. §. 1. D. de Praeſcr. verbis.

2) Eam iniuſtam non eſſe, probat contra Sotum Henr. ZOESIVS ad tit. D. pro Socio n. 25. Caeterum verius eſt, etiam in collatione aequali partes lucri & damni ex conuentione inaequales eſſe poſſe. Manet enim ſocietatis eſſentiale; licet, quod in ea naturale eſt, vel ob ſingularem affectum, quem ſociorum vnus erga alterum habet, vel litium amputandarum gratia, fuerit mutatum. Modo ſub ſpecie ſocietatis contrahentes mutuum, vſuraria labe infectum, non velauerint. Quod non raro vſuuenire, notauimus ſupra ad c. 7. §. 11. H.

3) „Quod ita demum valebit, . . . ſi tanti ſit opera, quanti damnum eſt: plerumque enim tanta eſt induſtria ſocii, vt plus ſocietati conferat, quam pecunia; item ſi ſolus nauiget, ſi ſolus peregrinetur, pericula ſubeat ſolus.“ *dicto loco D. pro Socio.* Modo nihil aliud expreſſe convenerit. Partium enim conuentione ſuppletur portionum inaequalitas. „Et quidem ſi nihil de partibus lucri & damni nominatim conuenerit, aequales ſcilicet partes & in lucro & in damno ſpectantur. Quod ſi expreſſae fuerint partes, hae ſeruari debent. Nec enim vmquam dubium fuit, quin valeat conuentio, ſi duo inter ſe pacti ſint, vt ad vnum quidem duae partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia.“ *§. 1. Inſt. de Societate.*

4) Quae proinde leonina vocatur. Nota fabula apud PHAEDRVM L. I. Fab. 6. H.

5) Ariſto *refert*, Caſſium *reſpondiſſe, ſocietatem talem coiri non poſſe, vt alter lucrum tantum, alter damnum ſentiret, & hanc ſocietatem* leoninam *ſolitum adpellare . . . . Iniquiſſimum enim genus ſocietatis eſt, ex qua quis damnum, non etiam lucrum ſpectet.* §. 2. dicta lege 29. D. pro Socio.

§. IV. 1) *Societates contrahuntur ſiue vniuerſorum bonorum, ſiue negotiationis alicuius, ſiue vectigalis, ſiue etiam rei vnius*, L. 5. D. eod.

2) Societas vniuerſalis omnium bonorum ſiue vniuerſarum fortunarum habet aliqua ſingularia: nam primo licet collatio ſit inaequalis, lucrum & damnum inter ſocios diuiditur aequaliter: quoniam haec ſocietas aleae nonnihil continet, *& non quod hinc aut illinc obuenit, ſed quod probabiliter ſperari poterat, computandum eſt*, vt loquitur

ſua, & quantum leges frugalis oeconomiae ferunt, ex communi maſſa ſumere poteſt, quae ad ſui, ſuorumque [3] honeſtam ſuſtentationem requiruntur. Verum quia multi caſus interuenire poſſunt, vt iſtis in ſocietate diutius permanere diſpliceat, vid. *L. 70. D. h. t.* [4] ab initio erit determinandum, quas lucri partes quilibet, ſocietate ſoluta, accipere debeat. Vbi monet GROTIVS dicto loco heic comparandum eſſe, non quod hinc aut illinc actu obuenit, ſed quod probabiliter ſperari potuit; ſeu lucri partes ita ſolere deſignari, prout ſperatur ex cuiuslibet bonis, aut eorundem acceſſionibus multum aut parum prouenturum; non autem ita, vt quilibet bona ab initio collata, & quod inde prouenit, in diuiſione auferat. Nam ea intentione plures bona ſua conferunt, vt in partem lucri, quod ex alterius bonis prouenit, vocentur. Ceterum etſi pacis interſit, ne quis inuitus in ſocietate manere cogatur; tamen cum inter ſocios eximius fidei gradus inuicem requiratur [5], non debet aliquis intempeſtiue, & in fraudem aliorum ſocietatem abrumpere. Vid. *L. 65. §. 3. ſeqq. D. h. t.* [6] Super fide inter ſocios adhibenda grauiter differit CICERO pro Sex. Roſcio [c. 40.] *In rebus* etiam *minoribus* ſocium *fallere turpiſſimum eſt: neque iniuria; propter ea, quod auxilium ſibi ſe putat adiunxiſſe, qui cum altero rem communicauit. Ad cuius igitur fidem confugiet, cum per eius fidem laeditur, cui ſe commiſerit? Atqui ea ſunt animaduertenda peccata maxime, quae difficillime praecauentur. Tecti eſſe ad alienos poſſumus: intimi multa apertiora videant neceſſe eſt. Socium vero cauere qui poſſumus? quem etiam ſi metuimus, ius officii laedimus. Recte igitur maiores eum, qui ſocium fefelliſſet, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere.* Add. QVINTILIAN. Declamat. 320.

CAPVT

tur GROTIVS d. c. 12. §. 24. conf. MANTICA L. VI. de Tacit. & ambig. conuention. tit. 10. n. 4. Blaſ. MICHALOR Part. II. de Fratrib. c. 21. n. 1. & ſequ. c. 35. n. 20. Deinde is, qui minus contulit, interdum plus ob neceſſarios vſus familiae ſuae ex communi maſſa ſumere poteſt. Vt recte hic AVCTOR docet & STRVVIVS Ex. 22. §. 27. H.

3) *Si ſocietatem vniuerſarum fortunarum ita coierint*, vt quicquid erogaretur, vel quaereretur, communis lucri atque impendii eſſet, *ea quoque, quae in honorem alterius liberorum, erogata ſunt, vtrimque imputanda*, L. 73. D. eod.

4) *Nulla ſocietatis in aeternum coitio eſt.* L. 70. D. eod. Quod & locum habet, etiamſi expreſſe conuenerit, ne ſocietas vnquam ſoluatur. *Si conuenerit inter ſocios*, ne intra certum tempus communis res diuideretur, *non videtur conueniſſe*, ne ſocietate abeatur: *an valeat? Eleganter* Pomponius *ſcripſit, fruſtra hoc conuenire, nam etſi non conuenit, ſi tamen intempeſtiue renuncietur ſocietati, eſſe pro ſocio actionem. Sed etſi conuenit, ne intra certum tempus ſocietate* abeatur, *& ante tempus renuncietur, poteſt rationem habere renunciatio: nec tenebitur pro Socio, qui ideo renunciauit, quia conditio quaedam, qua ſocietas erat coita, ei non praeſtatur: aut quid, ſi ita iniurioſus & damnoſus ſocius ſit, vt non expediat eum pati.* L. 14. D. eod. Vid. nota vltima ad hunc Paragraphum. *Quas* [diſcordias] *materia communionis ſolet excitare*, L. 77. §. 20. D. de Leg. & Fideic. II.

5) *Venit autem in hoc iudicium pro ſocio bona fides*, L. 52. §. 1. D. pro Socio. *Cum in ſocietatis contractibus fides exuberet* L. 3. C. pro Socio. *Socius ſocio vtrum eo nomine tantum teneatur pro ſocio actione, ſi quid dolo commiſerit ſicut is, qui deponi apud ſe paſſus eſt: an etiam culpae, id eſt, deſidiae atque negligentiae nomine: quaeſitum eſt. Praeualuit tamen, etiam culpae nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactiſſimam diligentiam dirigenda eſt. Sufficit enim, talem diligentiam communibus rebus adhibere ſocium, qualem ſuis rebus adhibere ſolet. Nam qui parum diligentem ſocium ſibi adſumit; de ſe queri, ſibique hoc imputare debet.* §. 9. Inſtit. de Societate. Nodum, quem hic Gordium necti queritur THOMASIVS de Culparum praeſtatione in contractibus c. 1. §. 24. ſi §. noſtro conferatur L. 32. D. Depoſiti,

CAPVT IX.

DE CONTRACTIBVS QVI ALEAM CONTINENT.

I. *Pacta sorte mixta.*
II. *Locum habent tam in pace,*
III. *Quam in bello.*
IV. *Contractus sponsionis.*
V. *Contractus ludi.*
VI. *De contractu lotariae.*
VII. *De olla fortunae.*
VIII. *De contractu assecurationis.*

ADDENDVM demum est de illis contractibus, quibus super incerto euentu [1] conuenitur, & quae ancipitem velut aleam continent, aut in quibus a partibus consentitur, & quasi compromittitur in casum incertum, cuius euentu sese vtrinque staturas profitentur. Eorum licet aliqui etiam sine pretio possint intelligi: tamen quia plurimi super rebus pretio aestimatis ineuntur, omnes coniunctim huc referre visum [2].

§. II. TALIA ergo pacta, sorte seu alea mixta [1], publice & priuatim frequentantur. Publice quidem tam in bello, quam in pace. In pace quidem sors diuisoria apud complures populos recepta [2], in iudicibus legendis, in prouinciis assignandis, in officiis distribuendis [3], quando competitores sunt aequales

siti, solueris facile; si quod iam aliquoties faciendum monuimus in Iure R. Ius recentius Institutionum iuri Pandectarum praeferas simpliciter. Iuris autem Romani nouissimi dispositio minime abludere videtur a ratione naturali. Nam Iure Naturae quoque Societas quoddam fraternitatis in se habet. *Damna autem, quae in prudentibus accidunt* [ita pro imprudentibus legendum censet BYNKERSHOEKIVS Obs. II. 10.] hoc est, damna fatalia, *socii non coguntur praestare*, L. 52. §. 3. D. pro Socio.

6) „Labeo . . . scribit, si renunciauerit societati vnus ex sociis eo tempore, quo interfuit socii non dirimi societatem, committere eum in pro socio actione. Nam si emimus mancipia, inita societate, deinde renuncies mihi eo tempore, quo vendere mancipia non expedit, hoc casu, quia deteriorem caussam meam facis, teneri te pro socio iudicio" L. 65. §. 5. D. pro Socio.

§. I. 1) Quam propter incertitudinem is, cui non fauet euentus, de rei, cui sponte se submisit, exitu, queri nequit.

2) Pertinet etiam huc emtio spei, de qua supra cap. 5. §. 6. & species contractus in cap. 8. §. 3. Adde contractum crebro vsitatum de pensitatione ad dies vitae, pro certo pretio statim exsoluto, praestanda. V. infra c. 10. §. 5. in calce. Horum contractuum est proprium, laesionem in iis non attendi, idque propter euentum damni & lucri incertum. V. infra §. 7. & si lubet L. I. Paroem. iur. Germ. 43. H. [Addantur HERTII Paroemiae Iuris L. I. c. 43.]

§. II. 1) Illustrandis hisce non parum profecerit Thomae GATAKERI Angli Liber de Natura & vsu fortium. [c. 4. & 5.] H.

2) Conf. Hadr. IVNII Animadu. L. II. c. 5. editionis quae prodiit A. MDCCVIII.

3) Etiam sacris. VIRGILIVS II. Aeneidos,

Laocoon ductus Neptuno sorte Sacerdos.

Vbi SERVIVS ex Euphormione: *Laocoon Thymbraei Appollinis Sacerdos sorte ductus est: vt solet fieri, cum deest Sacerdos certus.* Et PLATO VI. de LL. Sacerdotum electionem Deo committi voluit, vt quemadmodum ei placuerit, ita sortium euentum moderetur, V. 1 Paralip. XXIV. 5. & Acta Apostol. I. 25. H.

les tam quoad ius, quam quoad qualitates seu artes ad officium gerendum necessarias. Alias enim si inaequali iure nitantur, iis quorum ius praestantius, si inaequalibus artibus praediti, reipublice male consulitur. Nam, vti ISOCRATES Areopagitico [p. 248. Ed. Min. Paris.] loquitur: Ἐν τῇ κληρώσει ἡ τύχη βραβεύει, *sortitionis gubernatrix fortuna est.* Et CALLIMACHVS Hymno in Iouem. [v. 63. 64.] Ἐπ' ἰσαίῃ γὰρ ἔοικε πήλασθαι, *de re enim aequali conuenit sortem mittere.* PHILOSTRATVS de Vita Apollon. Thyan. L. III. c. 9. Κλῆρος προνοεῖ οὐδέν, καὶ γὰρ καὶ τῶν φαυλοτέρων τις αἱρεθείη ὑπὸ τοῦ κλήρου. *Sors prudentiae nihil habet* [4], *ita vt etiam pessimus quisque possit sorte eligi.* Praesupponunt autem omnes eiusmodi sortitiones pactum, seu compromissum, quod sine querela velint adquiescere [5], prout sors ceciderit, siquidem vltro ad sortiendum fuerit descensum. Vid. IVSTINVS L. I. c. 10. XIIX. c. 3. Sed vbi a superiore sors adhibetur circa id, quod pro imperio poterat iniungere, ipse vltro se determinat ad sequendum id, quod sors ostenderit, ne aliquid affectibus dedisse videatur. Caeterum finis sortium non est aut esse debet extraordinario modo [6] Dei voluntatem inquirere [7]; nisi vbi ipse lege sua eas adhiberi praecepit. Prou. XVI, 33. sed vt tollantur lites & discordiae; (vid. Prouerb. XIIX, 18.) & vt qui alias pro imperio ambigentes dirimere poterat, inuidiam alterutrius partis, quae spe sua excidit, declinet, ac remouendis querelis super iniquitate sententiae, aut ambitione superioris. In eiusmodi tamen litibus, ex quibus partem victam poena manet, sortem aut sorti quid mixtum adhibere, absurdum est; cum illa non nisi ex prauo facinore, eoque liquidis argumentis probato promanare debeat. Sors autem vtcunque cadat, efficere nequit, vt quod ab aliquo factum est, non sit factum, & vice versa; neque in se rei veritatem discernere apta est. Ast vt in aequali omnium crimine, vbi vniuersos plecti inconueniens est, sorte designentur, qui poenas luant, nihil prohibet. In priuatis quoque negotiis maximus sortis est vsus in partibus haereditatis adsignandis: item si inter plures aequali iure aut obligatione praeditos vni eorum bonum quoddam, aut onus indiuisibile sit attribuendum. Add. Numer. XXXIV, 13. Ios. XIV, 2. [8] Psal. XVI, 6.

§. III.

4) *Sorte & vrna mores non discerni*, est apud TACITVM IV. Histor. 7. H.

5) Nisi laesio ex re ipsa veniat. Verior enim est sententia, etiam diuisionem per sortem factam rescindendam ob inaequalitatem: quoniam attributio rerum sorti commissa, non diuisionis inaequalitas, vnde laesio exoritur. H.

6) Qui in Sorte iudicium Dei extraordinarium quaerunt, vti solent Prouerb. XVI, 33. *In sinum proiicitur sors, sed a IEHOVAH (est) omne iudicium eius.* Quae verba tamen, per Idiotismum linguae Hebraicae id tantum significant, exitum sortis non esse in manu hominis.

7) Quo pertinet κληρομαντεία, non tantum Paganis, sed & Christianis quibusdam populis olim vsitata. Vid. BERNEGGERI, Obs. miscell. 27. H.

8) Qui duo loci ad Sortem, quam Deus singulari prouidentia rexit, pertinent. Tribuuntur enim iactu eius vnicuique Tribui eae abscisse partes Palaestinae, quas eis destinauerat Iacobus, Geneseos XLIX. & Moses, Deuter. XXXIII.

§. III. 1) Conf. infra Lib. VIII. c. 8. §. 5.

2) Vbi disquirit de iustitia praeliorum, quae definito numero condicuntur, belli finiendi causa. Conf. L. II. c. 23. §. 10. Verum qui in alteram partem disputant, aiunt, nihil interesse, quo numero aduersus hostes pugnetur: nam si praelium iustum, perinde iustum videri, siue duorum, siue plurium manu, siue singulari certamine cum expeditione transigatur. BODINVS IV. de

§. III. Nec minus in bello talia pacta adhibentur, non solum vbi totius belli finis in euentum pugnae [1] integrorum exercituum, aut duorum pluriumue vtrinque lectorum confertur; (vid. Grotius L. III. c. 20. §. 43. [2]) sed & vbi inter duces periculosa aliqua statio est assignanda, ad quam subeundam plures sunt idonei, nec alicui peculiaris excusatio suppetit. Vid. Homerus Iliad. η. v. 171. Imo omnia fere bella solennia, saltem in quae reiecta vtrinque pacifica compositione descensum est, eiusmodi conuentionem supponere videntur, vt scilicet victo possit imponere, quicquid lubitum fuerit, ille, a cuius partibus fortuna belli steterit. Et ea proprie causa est, quare pactis de pace non liceat opponere exceptionem metus [3]. Nam qui in bellum cum altero descendere statuit, cum pacifica transactione controuersiam posset componere, intelligitur eiusdem decisionem aleae Martis commisisse; adeoque nequidquam deinde queri potest, quam-illi-cunque conditionem ancipites belli vices dispensarint. Ex qua causa etiam est, quod moribus gentium in bello solenni vtrinque belligerantes in compositione pacis quoad iustitiam belli censeantur pro aequalibus, & quod quae vtrinque damna data sunt, condonentur, veluti ex conuentione hoc fieri licuerit. Similem conuentionem ineunt, qui controuersias euentui duellorum decidendas committunt. Quae conuentio inter alia efficit [4], ne occisor alterius vxori & liberis de damno, ex illa caede accepto, satisfacere teneatur. Idque quia vterque sponte & ex condicto in periculosam pugnam descenderat, cui talis lex dicta fuit, occidere aut occidi. Haec tamen, vbi a priuatis proprio ausu suscipiuntur, cum directe repugnent fini iudiciorum ciuilium, merito grauissimis poenis coërcentur [5]. Sed & absurde plane, & contra indolem ciuilium iudiciorum quondam eiusmodi duella permissa, vel ad purgandum obiectum crimen, vel ad ius suum, quod in dubium reuocabatur, demonstrandum. Vid. *t. t. X. de purgatione vulgari.* Et passim *Codex legum antiqu.* Lindenbrogii, eiusque Glossarium in vocabulo *campio*, & *duellum* [6]. Sic & quondam in Germania minus recte quaestio iuris duello decidenda fuit commissa [7] patruus, an ex priori fratre defuncto nepos ad aui hereditatem prior sit. Apud Sigebertum Gemblacensem ad Annum 942. [8]

§. IV.

de Republ. 7. Boxhorn. Differt. de Tullo Hostil. de quo alio loco pluribus. H.

3) Vid. infra L. VIII. c. 7. §. 2. [& c. 8. §. 1.] H.

4) Vid. supra L. III. c. 1 §. 7. H.

5) Vid. Auger. Busbequ. Ep. 3. A. 1570. Vbi memorabile exemplum. H.

6) Et Caroli Cangii Glossar. d. vocib. Add. Ioach. Iohann. Maderi Dissertatio de Duello, vt Ordalei quondam specie, & Cornelii de Alckemade Liber de iure duelli, lingua Belgica A. MDCXCIX. editus. H.

7) At in Scotia memorabile est exemplum insignium inimicitiarum, inter duas potentes familias certamine singulari compositarum, apud Buchananum L. X. Rer. Scoticar. sub Rege C. I. siue Roberto III. H.

8) „De Legum quoque varietate facta est conuentio, fuereque, qui dicerent, quia filii filiorum non deberent computari inter filios, haereditatemque legitime cum filiis sortiri, si forte patres eorum obiissent auis superstitibus. Vnde exiit edictum a Rege, vt vniuersalis populi conuentio fieret apud villam, quae dicitur *Stela*, factumque est, vt caussa inter arbitros iudicaretur debere examinari. Rex autem meliori consilio vsus, noluit viros nobiles ac senes populi inhoneste tractari, sed magis rem inter *gladiatores discerni* iussit. Vicit igitur pars, qui filios filiorum, computabant inter filios: & firmatum est, vt aequaliter cum patruis hereditatem diuiderent pacto sempiterno. Wittichindus Ann. L. II. p. 644. „Orta dissensione inter Principes de varietate

§. IV. Ad contractus, quibus alea aut sors inest, etiam referuntur [1] sponsiones [2], quando vel futurum euentum, vel etiam praeteriti euentus nondum notorii, saltem illis, qui inter se contendunt [3], aut alterius rei exsistentiam alter affirmat, alter negat, certo pignore vtrinque deposito [4], quod illi cedat, cuius assertioni euentus aut res congruere deprehendatur. Videntur autem istae sponsiones reciprocae promissiones seu stipulationes conditionatae; quibus ideo alea est admixta, quia vt euentus exsistat vel non, a contrahentibus non dependet. Ad ludum autem magis, quam ad sponsionem videtur spectare aenigma a Samsone propositum Iudic. XIV, 12. seqq. cum fuerit certamen ingenii, an hic obscurius posset rem proponere, an caeteri argutius resoluere. Vbi isti conuiuae dolose egerant, quod non ex suo ingenio, sed prodente Samsonis sponsa aenigma soluissent. Etsi hoc fortasse contra indolem talium certaminum fuit, quod aenigma formaretur super facto aliquo peculiari, non autem super re aut euentu aliquo communi; cum fere impossibile sit, eiusmodi facta particularia coniectando assequi [5].

§. V. Hvc spectant quaelibet ludorum genera [1], in quibus aliquo pretio certatur; qui itidem inuoluunt conuentionem, aleae multum aut parum habentem. Et quidem minus aleae habent ludi, qui certamen ingenii, dexteritatis, solertiae, aut roboris continent; eatenus duntaxat ancipiti subiecti euentui, quod quae vtrinque vires sint, quaeue solertia, nondum liquido constat; & quia saepe aliquid fortuiti casus solet interuenire; (vid. Virgilivs Aeneid. V. v. 328.) aut denique quia non pari semper vigore ingenium, viresque hominum sese exserunt. Plerique ex alea atque ingenio sunt mixti, vt est certamen chartarum lusoriarum, & similes. Alios denique nuda fere sors regit, vti est ludus tesserarum. Omnes isti in se naturaliter nihil continent [2] iniqui [3]; Nam & mutuo consensu ad eos descenditur, & vterque rem suam aequali

tate legis, vtrum deberent auis superstitibus filii filiorum post parentes defunctos haereditare, an exhaeredatis fatruelibus deberet haereditas ad patruos redire, ex regis Ottonis omniumque principum sententia cognitio veritatis commissa est gladiatorio iudicio, cessitque victoria his, qui censebant, fratrum filios debere cum patribus haereditare."

§. IV. 1) Exempla veterum adduxit H. Grotivs Sparf. Flor. *ad L. Si rem tibi D. de Praescr. verb.* H.

2) Quae etiam Iure Ciuili licitae, modo fiant de rebus honestis & non illicitis. *Si quis sponsionis caussa annulos acceperit, nec reddit victori, praescriptis verbis actio in eum competit - - - Plane si inhonesta caussa sponsionis fuit, sui annuli dumtaxat repetitio erit.* L. 17. §. 5. D. de Praescr. verbis, j. L. 3. D. de Aleatoribus. Quod ad reliqua, quando conditio in factum praeteritum confertur, vt obseruat Titivs ad Lauterb. Obseru. CCXCIV. sponsio adhuc valet, etsi alteri spondentium de veritate facti quam certissime constiterit. Sibi enim imputet alter, necesse est, quod incertitudinem suae scientiae contulerit cum certitudine alterius. Quod adhuc magis admittendum videtur, si prior professus sit, rem sibi exploratissimam esse. Idem contra Doli reus erit, si de re interrogatus, veritatem eius dissimulauerit, nulla alia de caussa, quam vt alterum ad spondendum induceret.

3) Si enim alteruter certo sciat, non valebit sponsio; modo is dolo scientiam suam reticuerit, aut dissimulauerit. Vid. Zoesivs *ad tit. D. de Aleator. n. 10.* H.

4) De quo *L. 17. §. 3. D. de Praescript. verb.* & exemplum est apud Virgilivm Ecloga 3. Interdum tamen fit ea nuda promissione, dum vltro citroque promittitur, ni ita se res habeat, vel non habeat. Qualis illa Valerii & Luctatii apud Valerivm Maximvm L. II. c. 8. §. 2. Qui modus hodie est receptissimus, & nihil vitii habet: nam causa, qua sponsiones destitui quidam afferunt, est vel praeteritum, de quo non eadem est sententia, vel futurum incertum, honestati

aequali periculo exponit, & versantur circa res proprias, de quibus vtique disponere penes nos est. Enimuero quia reipublicae interest, ne quis re sua male vtatur, & vero per eiusmodi conuentiones ac ludos facile quis bonis euerti potest, vbi magnis summis certatur, *neque loculis comitantibus itur ad casum tabulae, posita sed luditur arca;* quia etiam *lusus Perdere rem caram tempora nostra solent.* OVIDIVS Trist. II. [v. 483. 484.] & multa alia inde prouenire mala possunt [4]; igitur penes rectores ciuitatum est dispicere, quousque ludi permittendi sint, aut quantae summae deponi debeant [5]. Vid. *tit. D. de Aleatoribus, & ibi iuris Romani interpretes.* PHOTIVS Nomocan. tit. XIII. c. 29. SELDENVS de I. N. & G. L. VI. c. 11. In genere tamen obseruandum, recte eo plus fauoris habere ludos, quo minus aleae, ac plus solertiae continent, & vice versa. Alcoranus capite de mensa, vna cum vino prohibet lusus aleam habentes [6], tanquam semina odiorum continentes. In quouis autem ludi atque certaminis genere valet illud AMBROSII Officior. L. III. c. 4. *Qui in stadio currunt, ita feruntur praeceptis informari atque instrui, vt vnusquisque celeritate, non fraude contendat, cursuque quantum potest ad victoriam properet, supplantare autem alterum, aut manu deiicere non ausit.* Quod expressum est ex dicto Chrysippi apud CICERONEM Off. II. [7] [c. 10.]

§. VI. EST quoque non infrequens *Lotaria* *, quam vocant, quando plures de re, quam collatitia pecunia emunt, post sorte decernunt, cui soli ea tota cedere debeat. In qua duo contractus miscentur. Nam respectu eius, qui rem suam ita sortientibus exponit, est species venditionis. Respectu autem eorum, qui sortiuntur, est contractus sortis diuisoriae, dum ita inter ipsos conuenitur, vt cui sors fauet, ille solus rem habeat, & reliqui suae symbolae dispendium faciant. Eius contractus haec est lex, vt tota summa collatitiae pecuniae simul adaequet, non excedat, valorem mercis, & ipsi sortientes omnes aequaliter vtrique fortunae, lucri & amissionis, subiiciantur.

§. VII.

stati & bonis moribus haut contrarium; de cuius euentu contenditur; nec non certum pretium, illi a quo stabit rei veritas, vel cui exitus respondebit, cessurum. Vid. HVBERVS in Eunom. *ad L. 37. D. de Reb. credit.* Sponsiones super publico aut alio incerto euentu, quae nullum aliud negotium vel synallagma continent, propter inanem animorum concertationem in Brabantia reprobari, testatur STOCKMANN. Decis. Brabant. 134. Add. GROENWEGIVM ad *L. 108. D. de Verb. Obligat.* H.

5) Vid. Io. CLERICVS ad h. l.

§. V. 1) Quod argumentum plenius excussit Cel. BARBEYRACVS dans son Traité du Jeu.

2) Vid. Thomas GATAKER de Natura & vsu sortium, c. 6. 7. & 8. qui in capite 9. leges recenset, sub quibus liciti videri possint Ludi.

3) Aliud visum CARPZOVIO Praxi Criminali quaest. 134. n. 2. sequ. & BRVNNEMANNO *ad L. 3. C. de Aleatoribus & Alearum lusu n. 27. seq.* Qui si loquuntur de naturali iure per abusionem ita dicto, de quo supra L. II. c. 3. §. 22. nolim repugnare. Alioquin mallem cum AVCTORE facere. H.

4) De quibus dixi L. I. Paroem. Iur. Germ. 26. H.

5) Romae certe nihil ea videbatur turpius. Quod ab hac arte fraus & mendacium atque periurium raro abesset, postremo & odia inde nascerentur, & damna rerum. Vnde HORATIO Carm. III. 24. v. 58. *Vetita legibus alea dicitur.* Decembri tamen mense licitus erat hic ludus. MARTIALIS IV. 11. 7. seq.

Dum blanda vagus alea December
Incertis sonat hinc & hinc fretillis.

6) Vid. St. OLON. de Statu Imperii Marocani p. 56. H.

7) Verba ipsa ab AVCTORE exhibentur, L. V. c. 3. §. 3.

§. VI. * A Belgico Loten, *sortiri.* Longolius aleam hanc vascularium maluit appellare, ab argenteo vasorum ad abaci ornamentum apparatu. H.

§. VII. *OLLAM fortunae* [1] vocant, quando deiecto in vrnam certo tesserarum seu schedularum numero, inscriptarum & inanium, pretio redimitur facultas easdem extrahendi, ita vt extrahens id accipiat, quod illarum inscriptio prae se fert: Hic contractus proxime ad emtionem spei accedit [2], etsi affatim aleae sit admixtum. Eius lex est, vt pretium omnium simul schedularum non multum excedat pretium rerum ibi expositarum. *Non multum* dico. Nam & sumtus aliqui sunt faciendi; & contingere potest, vt pretiosissima quaeque primo loco vrna exeant, remanentibus plerisque schedulis inanibus, quo facto nemo amplius ad schedulas redimendas accedit. Aliquando etiam adhibentur tales ollae, ad colligendam pecuniam publicis operibus insumendam, vel etiam subleuandae aliorum egestati; vbi multo largius solet esse pretium schedularum iunctim sumtarum, quam rerum, quae ibi expositae sunt. Excessus autem iste rationem habet tributi cuiusdam vltronei aut eleemosynae, hilari modo elicitae. Add. Martinus DELRIO Disq. magic. L. IV. c. 4. In vniuersum autem ad aequitatem ludorum non id tantum requiritur, vt quae vtrinque periculo exponuntur, sint aequalia, sed vt etiam periculum amittendi, & spes lucrandi vtrinque proportionem habeat ad rem, circa quam certatur, verbi gratia, in ludo, qui dexteritate corporis aut ingenii constat, si vnius dexteritas alterius dexteritatem duplo superauerit, par est, vt hic quoque duplum pretium deponat. Sic verbi gratia decem sunt, quorum singuli aureum deponunt, atque ea lege certant, vt qui plurimum iecerit, omnes, auferat. Heic quidem iniquum videri possit, vt qui vnius tantum aurei periculum fecit, nouem lucretur. Sed illud simul cogitandum est, heic nonecuplo maius esse periculum perdendi, quam spem lucrandi. Ex quo fundamento etiam aliqui dixerunt, inane esse metuere fulmina. Ex duobus enim millionibus hominum ne vnum quidem fulmine interimi. Ergo non solum magnitudinem mali, sed & verisimilitudinem contingentiae spectandam esse.

§. VIII. AFFINIS hisce contractibus est assecuratio siue contractus periculi auertendi, quo quis, accepta certa mercede, in se suscipit & praestat pericula, quae subiturae sunt merces in alia loca potissimum mari transportandae; ita vt si has interire contigerit, assecurator earundem pretium domino restituere teneatur. Hic contractus nullus est, siquidem assecurans rem, cui cauetur, saluam iam peruenisse, quo debebat, aut mercator eandem iam periisse

§. VII. 1) Vid. Cl. BARBEYRACI Tractatus de Ludo L. II. c. 2. §. 2. vbi AVCTOREM artis cogitandi refellit, qui L. II. c. 2. §. 11. Lotarias iniustitiae nefariae & euidentis damnauerat. Ceterum Celeb. hic interpres Lotariam, quam in prima editione versionis suae recte la Blanque ou la Loterie adpellauerat, in secundis curis perperam la Raffle nominare videtur, quum haec designatio Ollae fortunae melius conueniat.

2) Ioann. LOCCENIVS Synops. iur. Suetic. Diss. 10. quaest. 6. iniustum censet: esse enim verae aleae speciem quandam, & modum lucrandi, vt nunc exercetur, a Deo non praescriptum; imo, experientia teste, cum Dei tentatione, blasphemia, maledictis, fraudibus, emunctione proximi, & aliis vitiis plerumque coniunctum, & sic pugnare cum prima & secunda Decalogi tabula, & propterea non tolerandum in republica. Ad haec, si quis lucretur, aut suae solertiae, aut fortunae fauori; sin perdat, eiusdem iniquitati adscribere; in vtroque vel gaudio vel dolore vel indignatione nimium. Denique lucrum mercatoribus debitum ab illis circumforaneis intercipi, & non

iisse nouerit. Nam materia huius contractus est damnum sub ratione incerti, seu periculum incertum. Atqui si assecurans sciuerit, rem iam saluam in portum peruenisse, nullum praestat periculum. Vbi autem dominus mercis sciuerat, eam iam periisse [1], periculum praestari ab altero non potest, quia periculo res nisi exsistens subiecta non est [2]. Quantum autem mercedis pro praestando eiusmodi periculo sit dandum, ex communi aestimatione, aut conuentione ipsorum contrahentium est petendum. Id manifestum est, eo ampliorem mercedem posse exigi, quo pluribus & grauioribus periculis aliqua res subiicitur. Sic plus exigi potest, si mare hostibus aut piratis sit infestum, quam si tantum incerta tempestatum metuuntur; & intuitu harum plus hieme, quam aestate. Add. LOCCENIVS de Iure maritimo L II. c. 5. Hunc autem contractum ideo huc retulimus, quod in eo ex parte assecurantis maxime alea versetur. Exemplum assecurationis etsi gratuitae est apud LIVIVM L. XXIII. c. 49. vbi qui vestimenta & frumentum in Hispaniam deuehenda conducunt, postulant: *Vt quae in naues imposuissent, ab hostium, tempestatisque vi, publico periculo essent.* Circa hanc quid fraudis interuenerit, docet IDEM L. XXV. c. 3. [3].

 CAPVT

non parum pecuniae extra fines efferri. Verum omnia haec ad abusum pertinent. Ipse admittit, si vrna sortis absque fraude instituatur, vel ad pauperum vsum, vel ad necessaria quaedam aedificia publica exstruenda. H.

§. VIII. 1) Vel ex fama, vel ex vno teste aliisue verisimilibus coniecturis. H.

2) *Exsistens* saltem opinione contrahentium: Nam in huiusmodi conuentionibus etiam spes loco rei esse potest. V. L. 1. Paroem. iur. Germ. 43. §. 4. seq. vbi plures quaestiones ab AVCTORE omissae excutiuntur. Caeterum assecurationi finitima est Bodmeria, quae ita vulgo dicitur a Germanico Boden, siue carina nauis. Etenim vtrobique spes lucri & periculum vertitur. Differunt tamen: quoniam bodmeria pecuniae propriae alii creditae, cum maximo foenore, si nauis salua redierit, reddendae suscipitur: assecuratione autem quis in se pro certa mercede transfert periculum mercium alienarum, alio transportandarum. H.

3) Quod ex ARTE cogitandi P. IV. c. 16. & vlt. illaudato rursus AVCTORE, Pufendorfius hausit.

* *

CAPVT X.

DE PACTIS ACCESSORIIS.

I. *Pacta accessoria duplicis generis.*
II. *Pactorum adiectorum varietas.*
III. *Pactum adiectum si turpe sit, inualidum est.*
IV. *Quandoque negotium facit irregulare.*
V. *In continenti adiectum caeteris paribus est validum.*
VI. *Ex interuallo adiectum negatiuam parit exceptionem:*
VII. *Affirmatiuum quatenus valeat?*
VIII. *De fiducia.*
IX. *Fideiussor non potest teneri in plus, quam principalis debitor.*
X. *Potest tamen teneri arctius.*
XI. *Quae fideiussori beneficia iuris competant?*
XII. *De vadibus.*
XIII. *Pignorum vsus.*
XIV. *Pignus est vel fructuosum vel sterile.*
XV. *Pignus an vsucapiatur?*
XVI. *Quid differat hypotheca a pignore?*

POST contractus principales, & qui per se subsistunt, dispiciendum quoque est de pactis accessoriis, quae per se & solitarie non ineuntur, sed aliis duntaxat adiiciuntur. Illa in duas classes commode possunt dispesci. Quaedam enim aliis contractibus adiiciuntur, vt simplicem eorum naturam variis modis afficiant, addendo aliquid, quod alias non continebant, aut detrahendo *, quod naturaliter ipsis inerat. Solentque a ICtis vocari *pacta adiecta.* Alia autem contractibus iam determinatis & modificatis firmitatem aliquam, & securitatem afferunt.

§. II. CIRCA pacta adiecta distinguere solent Interpretes iuris Romani ad *L. 7. §. 5. D. de Pactis*, inter ea, quae ipsi contractui nondum absoluto, aut statim & in continenti adiiciuntur, ita vt cum contractu principali videantur

§. I. * Vnde pacta adiecta sunt vel *augentia*, vel *detrahentia*. A fine autem speciali distinguuntur porro in *confirmatoria*, quae iam existentia in contractu confirmant; *informatoria*, quae speciem contractus non mutant, sed relinquunt, eam tamen aliquo modo informant, ita vt insit aliquid, quod sua natura non inest, vel non insit, quod alias inest natura; *reformatoria* seu *renouantia*, quae priorem contractum ita immutant, vt in contractum non quidem specie, sed tamen numero diuersum migret; *transformatoria*, quibus prior contractus ita mutatur & tollitur, vt in eius locum alius nouus specie diuersus substituatur; *deformatoria*, quibus prior contractus ita inficitur, vt in conuentionem reprobatam incidat, & ipsum negotium destruat; & denique *resolutiua*, quibus negotium prius resoluitur. H.

§. II. 1) Vid. supra c. 2. §. 2. nota 8.

2) Qualis est consensus partium contrahentium, in quo essentia contractus consistit. Qui consensus in Emtione nominatim & venditione cum determinatione pretii, & mercis designatione, necessario coniunctus esse debet.

3) Ita contractibus naturale est, vt vnusquisque contrahentium damnum culpa sua datum sarciat. Conueniri tamen potest, vt nulla penitus, vel minor culpa praestetur, quam quae praestari deberet ex legibus contractus. Vid. infra §. 5.

4) Veluti si Emtor stipuletur, Quadruplum pretii sibi restitutum iri, si res euicta fuerit, vel quando

tur velut coalescere; & inter ea, quae ex interuallo demum adiiciuntur. Deinde iterum disquirunt, vtrum sint adiecta contractibus bonae fidei [1], an stricti iuris. Et demum an afficiant contractus essentialia, an naturalia, an vero accidentalia. Quorum illa sunt, sine quibus contractus omnino intelligi nequit [2]: ista regulariter contractum consequuntur [3], etiamsi non exprimantur, ita tamen, vt salua essentia super iisdem aliter possit conueniri: haec denique ex contractus essentia non fluunt [4], sed ex placito contrahentium adesse vel abesse possunt. Quin & interesse iudicant, vtrum sint adiecta augendae [5], an vero minuendae obligationis gratia.

§. III. Svper hisce omnibus sequentes formari possunt conclusiones. I. Pactum essentialia contractus ita afficiens, vt ille contra leges bonosque mores sit [1], inualidum est. Nam conuentiones turpes non valere, iam supra ostensum est [2]. Sic inualidum foret pactum, si sponsa contractui matrimoniali vellet adiicere, vt sibi liceat alios quoque viros admittere. Aut si oeconomus hanc conductioni suae legem velit addere, vt sibi liceat, res domini sui fraudulenter dissipare. Sic absurdum foret, si qui pactum ineunt, expresse profiteri vellent, se vi metuque iniusto coactos contractum iniuisse. Aut si quis in quocunque contractu protestari velit, sese dolum minime praestiturum [3]. Add. *L. 1. §. 7. 35. D. Depositi.*

§. IV. II. Si pactum essentialia contractus ita afficiat, vt in aliam plane negotii formam abeat, videndum est, quaenam contrahentium mens fuerit. Si enim serio id voluerunt agere, quod verbis expresserunt, adparet, pactum esse nullum: quippe cum nemo simul possit velle, quae sese inuicem destruunt, simulque nequeunt consistere. Sic absurdi forent, si qui serio emtionem sese celebraturos profiterentur, & tamen eam legem contractui statim adiicerent, ne vnquam emtor pretium soluere teneatur, aut venditor mercem: aut si locationem cum isthoc pacto inirent, vt conductor dominium rei locatae habeat: aut si ita societatem aliqui inter sese inirent, vt tamen neque lucrum, neque damnum ex re communi ad ipsos perueniat. At vero si contrahentes serio quidem rem egerunt, sed aut in nomine duntaxat per imperitiam errauerunt,

 aut

quando Contractui Cautiones accedunt aut pignora. Conf. d. §. 5.

5) Add. infra §. 6. 7. & Cviacivs Obs. XIV. 28. & Fr. Hotmanvs Quaest. illustr. 36. 37. Solet ceterum haec quaestio variis, ab interpretibus hodiernis, implicari difficultatibus, propter spinosissimas subtilitates arbitrarias, quibus & hic id agebant Iureconsulti veteres, vt in latenti esset scientia eorum, quampropter altissimis, hic omnia tenebris circumfusa sunt. Lucem iis adtulit Thomasivs in Dissertat. de Vsu Practico accuratae distinctionis inter emtionem cum pacto de retrouendendo, & contractum pignoris c. 2. §. 10. seqq.

§. III. 1) Quorsum Romani etiam retulerunt pactum vt sociorum vnus solum lucrum, damni nihil ferat. *L. 29. §. 2. D. pro Socio.* vt haeres socii succedat in societatem. *L. 52. §. 9. & 11. eod.* vt ne liceat a communione recedere. *L. 14. §. 2. D. Commun. diuid.* Vt ne depositum pro lubitu reposcatur. *L. 1. §. 45. D. Deposit.* aut ne precarium pro lubitu concedentis reuocetur *L. 12. D. de Precario.* Vt in contractu mutui plus quam a creditore datum est, a debitore restituatur. L. 11. §. 1. D. de Rebus credit. Carpzov. Decis. illustr. 146. H.

2) Vid. nota 1. ad §. 6. c. 7. L. III.

3) Quod iam ICtis veteribus placuit: *Illud non probabis, dolum non esse praestandum, si conuenerit: nam haec conuentio contra bonam fidem, contraque bonos mores est: & ideo nec sequenda est.* L. 1. §. 7. D. Depositi j. §. 35. & L. 23. D. de R. I.

aut ſi certis ex adſpectibus improprie loqui maluerunt, modo totum negotium legibus non repugnet, ſubſiſtet id, quod actum eſt *, neque propter vocabuli improprietatem actus erit nullus. Huc ſpectat *L. 80. §. vlt. D. de Contrah. emtione. L. 6. D. Praeſcriptis verbis. L. 5. §. vlt. pro Socio, L. 1. §. 8. D. Depoſiti. §. 2. in fin. Inſtit. Quibus mod. re contrah. obligatio.*

§. V. III. PACTA, quae in continenti quibusuis contractibus adiiciuntur, modo legibus non repugnent, ſiue ſint praeter eſſentiam contractus, ſiue circa naturalia aliquid diſponant, ſiue accidentibus quibusdam contractum veſtiant, valida ſunt. Nam cum circa talia diſponendi facultas competat contrahentibus, quod ſupponitur, vtique tenebuntur iidem ad id, in quod libere conſenſerunt. Huc pertinet *L. 1. §. 6. L. 24. L. 26. §. 1. D. Depoſiti. §. 1. 2. Inſtit. de Societate. L. 7. §. 1. L. 79. D. de contrah. emtione. L. 11. §. 1. D. de Act. emti & venditi. L. 7. §. 5. D. de Pactis.* Sic cum alias naturalis ſit emtioni venditioni praeſtatio euictionis; de ea tamen ſecus a contrahentibus pacto adiecto conueniri poteſt [1]. Sic & praeſtatio culpae intendi vel minui poteſt [2] praeter id, quod alias communis cuiusque contractus natura fert. Atque idem quoque obtinebit in contractibus conſenſualibus [3], ſi poſt contractum quidem perfectum, re tamen adhuc integra pactum adiiciatur; cum perinde hoc ſit, ac ſi nouus contractus ineatur. Vid. *L. 7. §. 6.* [4] *L. 58. D. de Pactis. L. 72. D. de Contrah. emtione. L. 2. L. 3. D. de Reſcind. vendit. L. 1. C. Quando lic. ab emt. diſcedere.* Caeterum de pactis in continenti adiectis circa naturalia contractuum, ſeu eorundem adminicula videri quoque poteſt *L. 11. L. 13. C. de Pactis. L. 6. §. 1. D. de Act. emti. L. 2. C. de Pactis inter emtorem & vendit.* Quo pertinent integri tituli *de Lege commiſſoria* [5], *& de in Diem addictione.* Item pactum de retrouendendo *L. 2. C. de Pact. int. emt. & vend.* Item vt res, ſi diſplicuerit, ſit inemta [6]. *L. 7. C. eod.* Huc etiam referri poteſt illa ſpecies mutui [7], qua certa pecuniae ſumma foenori locatur ea lege, vt certo homini vſurae inde ſoluantur, quamdiu is viuit, & hoc mortuo, ſors maneat penes eum, qui mutuum accepit; cum alias natura mutui ſit, vt poſſit repeti ab eo, qui dedit, eiusue heredibus.

§. VI.

§. IV. * Id quod in dubio praeſumendum, ne contrahentes nihil egiſſe cenſeantur. *Contractus* enim *non tam nomine, quam animo contrahentium aeſtimantur.* Vt eſt in *L. 15. §. Papinianus D. Locati.* V. & *L. 24. L. 26. D. Depoſiti.* H. [Plane nihil tale occurrit in laudata L. 15. & Bartoliſticum quoque eſt argumentum, quod ex duabus legibus adiectis ab HERTIO ducitur. Solent enim Bartolus & qui more eius ſapiunt, quando ſimilitudines caſuum, quos prae manibus habent in legibus ſectantur, latius ſaepe a verbis & ſententia earum euagari, alludendo ad voculas quasdam, quae ſubobſcuram ſaepe, rei de qua loquuntur, ſiſtant imaginem.]

§. V. 1) Vbi tamen obſeruandum, quod IVLIANVS ait *L. 11. §. vlt. D. de Action. emt. vendit. Etſi aperte in venditione comprehendatur, nihil euictionis nomine praeſtitum iri, pretium quidem deberi re euicta; vtilitatem non deberi.* Et ſane euictio vt plurimum praeſtatur in contractibus oneroſis; iam vero probabile non eſt, alterutrum contrahentium donare voluiſſe. *Turpiſſimum genus damni eſt inconſulta donatio*: ait SENECA IV. de Benef. 10. maxime vbi alia tractatus cauſa, commutatio ſcilicet rei & pretii. Itaque, velut in obſcuro, illud quod minimum eſt accipi & pacti efficaciam tantum ad intereſſe reſtringi, aequitas omnino ſuadet. Niſi alia mens contrahentium manifeſte appareat. *d. L. 11. §. final. verb. Niſi forte.* H.

2) Et periculum ſiue caſus fortuitus pacto ſuſcipi. *L. 9. §. 2. Locati. L. 13. §. 5. L. 36. eod. L. 1. C. Commodat. c. vnic. X. de Commodato L. 1. C. Depoſit. L. 6. C. de Pignoratit. action. L. 6. verſ. Quamuis D. de Pactis dotal.* H.

§. VI. IV. Pacta ex interuallo adiecta quibuscunque contractibus, ſi ſint negatiua, & obligationi aliquid detrahentia, adeoque in fauorem debitoris ſiue rei cedant, caeteris paribus ſunt valida, reoque ad exceptionem proſunt. Sic poſt mutuum reipſa contractum ex interuallo conueniri poteſt inter creditorem & debitorem de differenda ſolutione, de mutando loco ſolutionis, de natura pecuniae, de remittendis vſuris, &c. *L. 72. de Contrah. emtione. L. 7. §. 5. D. de Pactis.*

§. VII. V. Natvrali iure, quantum ex nudo pacto datur actio, etiam pacta ex interuallo contractibus adiecta, quae obligationem augent, adeoque actori proſunt, poſſunt eſſe valida. Nam rationem illam, ob quam hoc ius Romanum in *ll. proxime citatis* negat, ne nempe ex pacto nudo affirmatiuo detur actio, ius naturale ignorat. Sic ponamus [1], me emiſſe quid certo tempore tradendum, ſi poſtea conuenerit, vt traditio maturius fiat, nil impedit, quo minus ex poſteriori pacto traditio petatur. Sic pone, me tibi aedes locaſſe ad biennium, ſi poſtea inter nos conuenerit, vt poſt annum ſtatim locatio expiret, ſane expleto anno aedibus erit cedendum: ita tamen vt alterius anni penſio exigi nequeat. Sic non video, quare pactum de conſtituta pecunia, vti tempus ſolutionis differre poteſt, ita & antecipare idem nequeat [2]. Vid. *L. 3. §. 2. D. de Conſtituta pecunia.* Imo licet non detrahatur, quantum intereſt debitoris ſolutionem eſſe maturius factam; iniuria tamen illi non fiet, ſi libere ita pactus fuerit. Manifeſtum tamen eſt, inuito debitore eiusdem obligationem augeri non poſſe; adeoque naturaliter quantum per ſubſequens pactum ipſi adiiciatur, tantundem alibi eſſe detrahendum. Sic ſi creditor velit, vt alio, quam quo conuentum fuit, loco ſoluam, recte vice verſa exigere poſſum, vt de ſumma tantum mihi detrahere liceat, quanti intereſt, me priori loco ſoluiſſe. Sed & hoc patet, eſſe contra naturam contractuum oneroſorum & permutatoriorum, vt illis ab initio aut poſt addatur pactum, quod augeat obligationem alterius, ita vt deinceps in illo contractu emergat inaequalitas. Sic ſi primum conuenerit inter emtorem & venditorem de pretio mercis, tanquam eidem aequipollente, & poſt tamen conuenerit, vt emtor plus ſoluat,

3) Vid. ſupra c. 2. §. 6.

4) *Vt conſtet, in emptione ceterisque bonae fidei iudiciis, re nondum ſecuta poſſe abiri ab emptione. Si igitur in totum poteſt, cur non & pars eius pactione mutari poteſt? - - - vt quodammodo quaſi renouatus contractus videatur.*

5) Vid. ſupra c. 5. §. 4. H.

6) Cui interdum addi ſolet, vt in caſum poenitentiae poena vel a venditore, vel ab emtore praeſtetur. Vid. Berlich. Deciſ. 43. 44. H.

7) Conuentionem de cenſu vitalitio vocant. De qua plura habet Nicol. Henelivs Libr. de Dotalit. c. 6. §. 11. H.

§. VII. 1) Fac porro, in emtione & venditione ſub pacto de retrouendendo conueniſſe ex interuallo contrahentes, vt emtori liceat pretium repetere, valebit pactum & ad pretium repetendum dabitur actio. Vid. Tiraqvell. de Retract. conuention. in praefat. n. 6. ſequ. H.

2) Imo id antecipare vtique poteſt, vt adparet ex lege ſequente. Vtramque ne quis dubitet de re certa, adpono. L. 3. *Adiicit* Labeo, *vel propter has potiſſimum pecunias, quae nondum peti poſſunt, conſtituta inducta: quam ſententiam non inuitus probarem: habet enim vtilitatem, vt ex die obligatus, conſtituendo, ſe eadem die ſoluturum teneatur.* Sequitur L. 4. *Sed &*, ſi citeriore die *conſtituat ſe ſoluturum, ſimiliter tenetur.* Vnde manifeſtum, Principiis ſuis ſic ſatis hac parte cohaerere concluſiones Iuris Romani, aliter ac viſum Cl. Barbeyraco in nota 2. Doctrinam autem omnem de conſtituta pecunia ſatis diligenter expoſuit Gvndlingivs Gundlingianorum P. IV. Diſſertat. 4.

ſoluat, quam quanti merx eſt; niſi mixtura fiat ex emtione & donatione non adparet, quomodo id ſuperfluum tanquam ex vendito peti poſſit. Conf. Arnold. VINNIVS Tract. de Pactis c. 9. ſeqq.

§. VIII. HVC etiam commode referri poſſe iudicauerim *Fiduciam*, qua alicui rem quampiam tanquam propriam mancipamus ea lege, vt iſtam nobis remancipet [1]. Hanc ideo inter pacta adiecta potius, quam principales contractus retulerint, quod ſemper traditioni rei alteri factae accedat [2]. Ideo autem fiduciae vocabulum ei pacto tributum videtur [3], quod cum alias, in quem dominium re alicuius translatum fuit, de ea pro lubitu diſponere, adeoque eandem ſibi in perpetuum retinere, vel in quemcunque transferre queat; adiecto iſthoc pacto tantam de eius pudore ac fide fiduciam concipiamus, fore vt idem dominio ſuo non aliter, atque conuentum fuit, vtatur, eoque lubenter iterum cedere nobis velit. Hinc eius pacti apud Romanos ſolennis erat iſthaec formula: *Vti inter bonos bene agier oportet, & ſine fraudatione;* apud CICERONEM in Topicis [c. 10.] & ad Famil. L. VII. Ep. 12. & Off. [III c. 17.] Et quia tam exuberans velut fides heic interueniret, ideo legibus Romanis infamia ſequebatur eum, qui fiduciae iudicio condemnatus fuiſſet. CICERO pro Q. Roſcio: [c. 6. pag. 49. T. I. Ed. Graeuii.] *Tria ſunt priuata iudicia ſummae exiſtimationis, ac paene capitis, fiduciae, tutelae, ſocietatis* [4]. IDEM Topicis: *Si tutor fidem praeſtare debet, ſi ſocius, ſi cui mandaris, ſi qui fiduciam accepit.* IDEM pro Caecina, [c. 3.] *qui per fiduciae rationem fraudauit quempiam, maturo iudicio condemnatur.* Caeterum in quibus negotiis apud Romanos fiducia interpoſita fuerit, paſſim Romani iuris interpretes docent. De fiduciario patre vid. CAIVS Inſtit. L. VI. Sic & fiducia contrahebatur in emancipatione liberorum [5] circa ſucceſſionem in horum bona. Vid. *§. vlt. Inſtit. de Legitima agnatorum ſucceſſione. L. vlt. C. de Emancipat. liber.* De fiduciaria poſſeſſione vid. BVDDAEVS ad L. 2. *D. de Orig. iuris.* Greg. THOLOSANVS Synt. iuris L. XXIII. c. 5. §. 2. De tutela fiduciaria vid. BACHOVIVS ad d. t. Inſtit. De fiducia circa pignus contracta vid. ISIDORVS Etymol. L. V. c. 25. CVIACIVS ad Pauli recept. ſentent. L. II. tit. 13. Sic & in fidei-commiſſis inſtar fiduciae intercedit. Vid. *Princ. Inſtit. de Fideicommiſſ.* & ibi BACHOVIVS, aliique interpretes. Alia quoque exempla fiduciae paſſim extant. Apud LI-

§. VIII. 1) *Veluti ſi quis tempus dubium timens, amico potentiori fundum mancipet, vt ei, cum tempus, quod ſuſpectum eſt, praeterierit, reddat: haec mancipatio fiduciaria dicitur, idcirco quod reſtituendi fides interponitur.* Quod exemplum, perinde ac definitio ab ipſo AVCTORE adlata, BOETHII eſt ad Topica Cicer. c. 10. De Pacto autem Fiduciae legi meretur Vir Cl. Franc. Carolus CONRADI in duabus Diſſertationibus editis Helmſtadii 1732. & 1733.

2) Et quaedam pignoris fit ſpecies: nam fiducia erat, cum res ſumendae pecuniae mutuae gratia non tantum creditori dabatur, verum inſuper ei mancipabatur, vel in iure cedebatur, ita tamen vt remanciparetur, ſi videlicet debitor ad diem pecuniam ſolueret. Vid. PAVLVS L. II. Sentent. tit. 13. §. 3. & L. III. tit. 6. §. 74. BOETHIVS in Topica Ciceronis & omnino Iacob. GOTHOFREDVS *ad L. vnic. C. Theod. de Commiſſor. reſcindend.* Vbi argutias Salmaſii refellit. H.

3) Vid. Io. MENARDVS ad Orationem Ciceronis pro Q. Roſcio Comoedo c. 6. p. 49. Edit. Graeuii T. I. & I. Vincentius GRAVINA Origg. I. C. L. II. §. 82.

4) *Aeque enim perfidioſum & nefarium eſt, fidem frangere, quae continet vitam: & pupillum fraudare, qui in tutelam peruenit: & ſocium fallere, qui ſe in negotio coniunxit.*

LIVIVM L. XXXII. c. 38. *Philippus cum acie decernendum videret, & vndique ad se contrahendas vires, maxime de Achaiae vrbibus regionis abs se diuersae, & magis tamen de Argis, quam de Corintho solicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedaemoniorum tyranno velut fiduciariam dare, vt victori sibi restitueret: si quid aduersi accidisset, ipse haberet.* Sic apud Paulum WARNEFRIDVM de Gest. Langobard. L. II. c. 7. *Alboinus Pannoniam amicis suis Hunnis contribuit, eo scilicet ordine, vt si quo tempore Langobardis necesse esset reuerti, sua rursus arua repeterent.* Apud CVRTIVM L. V. c. 9. Nabarzanes Dario suadet, vt ipse temporis gratia regnum in Bessum transferat. *Compositis rebus, iusto Regi tibi fiduciarium restituet imperium.* Apud DIODORVM SICVLVM L. IV. c. 33. *Hercules, Sparta vi subacta, Tyndarum, Dioscurorum patrem, in regnum reduxit, quod, vt hasta partum, hac conditione fidei eius depositi loco permisit, vt Herculis illud liberis sartum tectumque conseruaret.* BOETHIVS in Topica Ciceronis tale exemplum adfert: *Si quis dubium tempus timens amico potentiori fundum mancipet, redditiuro, cum tempus illud dubium praeterierit.* Sic apud Turcas, si quis iurauerit, sese vxorem suam dimissurum, licet mox poenituerit, vtique tamen eam dimittere tenetur. Sed quo iterum eadem potiri queat, fiduciam cum amico suo contrahit, vt is eam ducat, & mox post consummatum matrimonium iterum dimittat. Alias enim nisi post diuortium alteri dimissa nupserit, ad priorem maritum reuerti non potest. MONCONYS Itiner. Tom. I. p. 465. Conf. Ad. OLEARIVS [6] Itiner. Pers. L. V. c. 23. Non tamen licebit fiduciam interponere ad fraudem legi faciendam, verbi gratia, si quis a vectigali immunis alterius bona sibi tantisper vellet mancipari, eludendis publicanis.

§. IX. PORRO quod attinet pacta, quae securitatem aut firmitatem aliis pactis iam determinatis & formatis adiiciunt; primo frequentissimum est, vt vnus homo alterius obligationem velut in subsidium in se suscipiat, ita vt nisi principalis debitor eidem satisfaciat, hic ipsius vices subeat. Solent autem alii pro aliis sese obligare triplicibus potissimum in negotiis. 1. In obligationibus circa praestandas res & actiones pretio aestimabiles, maxime inter priuatos. 2. In criminibus, quod reus sententiam in se latam sit subiturus; qui proprio vocabulo dicuntur [1] vades. 3. In obligationibus publicis [2], quibus cauetur per sponsores & obsides [3]. Ad naturam fideiussionis intelligendam iam

5) Apud veteres Romanos pater filium emancipaturus, ter eum per aes & libram vendebat: tertiae autem mancipationi plerumque addebatur pactum *Fiduciae*, vt Emptor imaginarius filium remanciparet patri, quo hic potius, quam ille eum manumitteret, qui ideo pater fiduciarius adpellaretur. GAIVS Instit. I. 6. ROSINVS Antiq. Roman. L. IX. c. 10. HEINECCIVS Elem. Instit. §. 195. Verum hae venditiones fiduciariae postea abolitae fuere, cautumque, vt liberi vel per *Rescriptum Principis* ad Acta insinuatum, vel *apud competentem iudicem* a parentibus manumitterentur, *§. 6. Inst. Quib. mod. ius pat. pot. soluitur.* Effectus autem emancipationis ante Nouellam CXVIII. is erat, vt parentes, ex Edicto Praetoris in bonis eiusmodi filii vel filiae, qui quaeue emancipati essent, eadem iura haberent, quae Patrono in bonis liberti competerent, *d. §. 6. Inst. Quib. mod. ius pat. pot. solu. §. 8. Inst. de Legit. Agnatorum successione & L. 6. C. de Emancipat. liberorum.*

6) Et infra L. VI. c. 1. §. 27. H.

§. IX. 1) Vid. supra L. II. c. 4. §. 18. & §. 12. huius capitis.

2) Vid. infra L. VIII. c. 9. §. 12. 13.

3) Vid. infra L. VIII. c. 8. §. 6.

iam ſupra quaedam tradita ſunt L. V c. 2. §. vlt. Quibus heic addimus, nos per fideiuſſionem alterius obligationem velut in ſubſidium ſuſcipere, ita vt ſiquidem ab illo non praeſtetur, quod ex qualicunque negotio debetur, numo aeſtimabile, a nobismet ipſis impleatur: ita tamen, vt ad principalem debitorem habeamus regreſſum, ipſumque expenſas, & damna repoſcere queamus. Cum autem fideiuſſio ſit tantum acceſſio alterius contractus, patet, naturaliter non poſſe fideiuſſorem in plus obligari, quam principalem [4] debitorem [5]. Adeoque ſi hic ſub conditione debeat, non poteſt ille pure debere, antequam conditio extiterit. Sic nec loco nec tempore plus ille, quam hic debere poteſt. Par quoque eſt, vt exceptiones debitoris, ex ipſo negotio fluentes, fideiuſſori proſint. Vid. *L. 6. D. Si quis cautionibus* [6] *L. 32. D. de Pactis* [7]. *L. 51. D. de Procurator. L. 9. §. 3. de SCto Macedon. L. 4. L. 5. D. de Compenſat.* Fideiuſſoribus aequipollent [8] mandatores [9], ſeu qui alicui mandant, vt quis alteri credat; nam eo ipſo fidem ſuam interponere intelliguntur. Vbi contingere poteſt, vt quis alicui mandet, quo tertio M. credat, qui tamen non niſi D. voluit accipere. Quo caſu mandator in maiorem ſummam creditori non tenebitur, quam quantam iſte accepit. Senſus enim mandati hic eſt, mea fide potes illi credere ad M. vſque. Hoc tamen nihil prohibet [10], vt fideiuſſor in minus obligetur, quam debitor principalis: puta ſi pro parte tantum debiti interuenerit, aut pro debito puro ſub conditione fideiuſſerit, aut tempus ſolutionis ſibi prorogauerit, locumue ſibi commodiorem ſibi conſtituerit. Sed & illud ex fine interpoſitae fideiuſſionis colligitur, fideiuſſorem debere eſſe virum locupletem ac fide dignum, & quicum creditor facile experiri iudicio queat; id quod adprobatione creditoris iudicatur [11]. Inde apud HOMERVM Odyſſ. θ. [v.

4) *Fideiuſſores ita obligari non poſſunt, vt plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, acceſſio eſt principalis obligationis: nec plus in acceſſorio poteſt eſſe, quam in principali re. At ex diuerſo, vt minus debeant, obligari poſſunt. Itaque ſi reus decem aureos promiſerit, fideiuſſor in quinque recte obligatur: contra vero obligari non poteſt. Item ſi ille pure promiſerit, fideiuſſor ſub conditione promittere poteſt: contra vero non poteſt. Non ſolum autem in quantitate, ſed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus eſt enim ſtatim aliquid dare: minus eſt poſt tempus dare.* §. 5. Inſt. de Fideius. *Qui* certo loco dari *promiſit, aliquatenus duriori conditioni obligatur, quam ſi pure interrogatus fuiſſet, nullo enim loco alio, quam in quem promiſit, ſoluere, inuito ſtipulatore poteſt. Quare ſi reum pure interrogauero, & fideiuſſorem cum adiectione loci accepero, non obligabitur fideiuſſor.* L. 16. §. 1. D. de Fideiuſſoribus. Quae Regula tam ſtricte accipiebatur, vt fideiuſſor, qui maiorem ſummam promiſiſſet, quam quae deberetur, plane non teneretur. *Illud commune eſt in vniuerſis, qui pro aliis obligantur: quod, ſi fuerint in duriorem cauſſam adhibiti, placuit eos omnino non obligari: in leuiorem plane cauſſam accipi poſſunt. Propter quod in minorem ſummam recte fideiuſſor accipietur.* L. 8. §. 7. D. eod. Vid. VINNIVS ad Inſt. §. 5. de Fideiuſſ.

5) Quod vſque adeo Romano iure obtinuit, vt fideiuſſio, quantitatem debiti excedens, omnino eſſet nulla *L. 8. §. 7. D. de Fideiuſſor.* Quanquam nuturali rationi conuenientius, eam quoad congruentem quantitatem valere. Vid. H. PISTOR. L. III. Qu. Pr. 10. H.

6) „Si is, qui fideiuſſorem dedit, ideo non ſteterit, quod Reipublicae cauſſa abfuit; iniquum eſt, fideiuſſorem ob alium neceſſitate ſiſtendi obligatum eſſe, cum ipſi liberum eſſet, non ſiſtere“.

7) „*Ex perſona rei, & quidem inuito reo, exceptio & cetera rei commoda fideiuſſori*, ceteriſque acceſſionibus *competere poteſt.*

8) „Adhiberi autem fideiuſſor tam futurae, quam praecedenti obligationi poteſt: dummodo ſit aliqua, vel naturalis futura obligatio.“ *L. 6. D. de Fideiuſſ.*

9) Hinc his eadem, quae illis Romano iure beneficia tribuuntur, vt ordinis, *Nouell. 4. c. 1.* MEVIVS pag. IV. Deciſ. 187. diuiſionis, *L. final. C. de Conſtit. pecun.* H.

10) Vid. nota 2. ad h. §.

θ. [v. 351. & seqq.] Vulcanus, cum Neptunus sponsorem se pro Marte offerret: Δειλαί τοι δειλῶν γε καὶ ἐγγύαι ἐγγυάασθαι, *miserae pro miseris etiam sponsiones ad spondendum. Quo pacto ego te vincire possum inter immortales deos, siquidem Mars abierit, debito & vinculis euitatis?*

§. X. Id tamen a ratione non abhorret, vt efficacius & velut arctius obligari possit fideiussor, quam principalis debitor. Nam is ad maiorem securitatem principalis contractus vltro accessit, citra quem alter in istum contractum non consensisset. Et saepe quis necessitate vrgente ad contrahendum descendit. Fideiussorem autem sola animi liberalitas, & beneficentiae ostentatio, opumque fiducia alieno negotio immiscet. Vnde non absurde creditores quandoque acrius irascuntur fideiussoribus, quam principalibus debitoribus. Nam illi in causa fuerunt, cur hisce crederent: & culpa non caret, qui citra necessitatem onus in se deriuat, cui sustinendo se parem non esse, nosse debebat. Sicuti & passim sapientiae magistri a nimia fideiubendi facilitate dehortantur, quibus mala non necessaria declinare cordi est Prouerb. VI, 1. seqq. XI, 15. XVII, 18. XXII, 26. 27. XXVII, 13 Sirac. XXIX, 24. 27. Ἐγγύα, πάρα δ' ἄτη. *sponde, sed noxa praesto est*, Chilonis dictum est [1]. Quin & benigne leges Romanae foeminarum facilitati per *SCtum* [2] *Velleianum* iuere prospectum [3]. Quo pertinet illud, quod iuxta leges Romanas debitori concedebatur per cessionem bonorum [4] toto se debito, licet bona illa excedente, exsoluere; quod beneficium fideiussoribus non [5] indulgebatur [6]: quippe cum & eo fine fideiussores sint sumti, vt si debitor bonis esset euersus, creditor vtique suum per illos consequeretur. Etsi alias modus hic per cessionem bonorum

11) *Fideiussor in iudicio sistendi caussa locuples videtur dari, non tantum ex facultatibus, sed etiam ex conueniendi facilitate.* L. 21 princ. D. Qui satisdare cogantur. Sed quam primum aliquis fideiussor acceptus est, recusari amplius nequit: nisi, calamitate quadam superueniente, pauperior factus sit. *Qui ex caussa improbat ab arbitro probatos, alias improbatos probat; multoque magis si sua voluntate accepit fideiussores, contentus his esse debet. Quod si medio tempore calamitas fideiussoribus insignis, vel magna inopia accidit; caussa cognita ex integro satisdandum erit.* L. 10. §. 1. D. eod.

§. X. 1) Simile Epicharmi:

Ἐγγύα θυγάτηρ μὲν ἄτας, ἐγγύας δὲ ζημία.
Sponsio Furiae, iactura sponsionis filia est. H.

2) Cuius summam sistit L. 1. princ. §. 1. D. ad Senatusconsultum Velleianum. Velleiano, inquit Pavlvs, SENATVS CONSVLTO *plenissime comprehensum est.* Ne pro vllo feminae intercederent. *Nam sicut moribus ciuilia officia ademta sunt feminis, & pleraque ipso iure non valent: ita multo magis adimendum eis fuit id officium, in quo non sola opera nudumque ministerium earum versaretur, sed etiam periculum rei familiaris.* Conf. Thomasii Dissertatio de vsu exiguo SCti Velleiani in foris Germaniae.

3) At in Gallia id Henricus M. aboleuit, teste Morisoto in Henrico M. c. 47. in Gelria quoque locum non habet, nec Antverpiae. Testis de illa Pontanvs L. I. Histor. Gelric. de hac Stockmannvs Decis. Brabant. 142. H.

4) Qua tamen cedens nisi solidum creditores recepissent, non liderabatur. In eo enim tantum hoc beneficium ei proderat, ne iudicatus detraheretur in carcerem, aut ne diutius eo detineretur, Neque tamen impediebat flebile hoc beneficium, quo minus in eum, qui bonis cessisset, si deinde aliquid acquisiisset, quod idoneum emolumentum haberet, ex integro in id, quod facere posset, creditores experirentur: inhumanum enim videbatur, spoliatum fortunis suis in solidum damnari. *L. 1. D. Qui bonis cedere possunt. §. 40. Inst. de Actionibus. L. 4. 6. 7. D. de Cessione bonorum.*

5) „Sane quaedam exceptiones non solent his [fideiussoribus] accommodari. Ecce enim debitor si bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur: defenditur per exceptionem: *Si bonis cesserit.* Sed haec exceptio fideiussoribus non datur: ideo scilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime prospicit, vt cum facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab iis, quos pro eo obligauit, suum consequi.“ *§. 4. Inst. de Replicat.*

6) §. vlt. Inst. de Replicat. H.

norum debito sese exsoluendi iuri naturali sit ignotus [7]; nisi quod illud humanitas [8] dictitet [9], vt si quis fatali calamitate, non per luxuriam aut socordiam soluendo esse desierit, sufficere debeat, si patrimonio suo exuatur, nec corpore quod restat luere cogatur. Sed & arctior fit fideiussoris [10], quam principalis debitoris obligatio, si quod hic simpliciter promisit, iste sub iuramento, aut adiecta poena in se receperit. Sic in quibusdam locis moris est, vt si conuento tempore solutio non sit facta, fideiussores ad certum locum teneantur se sistere [11], neque inde discedere, donec creditori sit satisfactum; quod vocant obstagium [12]. Quanquam ob abusus heic interuenientes alicubi isthoc pactum sit prohibitum [13].

§. XI. CAETERVM quia fideiussio est accessio alterius debiti, naturale vtique est, vt primo loco conueniatur principalis debitor [1], & tunc demum quando ab isto debitum non potest obtineri, ad fideiussorem eatur, QVINTILIANVS Declamat. 273. *Periculum sponsoris miserabile est: bonitate labitur, humanitate conturbat. Non aliter saluo pudore ad sponsorem venit creditor* [2], *quam si recipere a debitore non possit.* Leges Romanae beneficium excussionis & ordinis [3] vocant. Vbi autem fideiussori est soluendum, creditor in fideiussorem transferet omne suum ius, quod ipse aduersus debitorem habuit [4], seu actiones suas fideiussori cedet [5], si forte hae efficaciores aut fauorabiliores sint, quam queis fideiussor contra istum agere suo nomine potest; inprimis si isti pignoribus quoque ex parte cautum. Nam & haec in fideiussorem tunc transferenda. Sed & si plures coniunctim pro vno fideiusserint, neque singuli in solidum

7) V. supra L. III. c. 7. §. 3. H.

8) Vid. supra L. III. c. 7. §. 3.

9) SENECA VII. de Benef. 16. *Maiores nostri intellexerunt iniquissimum esse, eodem loco haberi eum, qui pecuniam, quam a creditore accepit, libidine aut alea absumsit; & eum, qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore, aliena cum suis perdit.* H.

10) Iure praeterea Romano, fideiussor sine auctoritate Tutoris vel consensu Curatoris pro Pupillo, furioso, demente aut prodigo, cui interdicta esset bonorum administratio, acceptus, vtique ciuiliter obligatur, etsi naturaliter tantum obligentur hae personae ipsae principales, & nulla contra ipsas actio detur. MARCELLVS *scribit: si quis pro pupillo, sine tutoris, auctoritate obligato, prodigoue, vel furioso fideiusserit: magis esse, vt ei non subueniatur, quoniam his actio Mandati non competit.* L. 25. D. de Fideiussor.

11) Non Fideiussores tantum, sed & debitores principales. H.

12) Vsitatum olim in Germania etiam inter Principes viros. V. MADERI Antiqu. Brunsuicensf. Syllog. IV. n. 12. vbi conuentio inter Ottonem IV. Imp. & Theodoricum Marchionem Misniae A. MCCXII. & n. 11. vbi vnio inter eundem Ottonem & Albertum Marchionem Brandenburg. Anni eiusdem. Nicol. SCHATEN. L. XI. Annal. Paderbornens. ad A. MCCXXX. vbi transactio inter Henricum Archiep. Colon. & Hermannum Abbatem Corbeyensem; & ad A. MCCXLVII. & ad A. MCCLXIV. H.

13) Sanctione in conuentu Imperii Augustae A. MDXLIIX. condita & repetita A. MDLXXV. in conuentu Imperii Francofurt. H.

§. XI. 1) Romae tamen, diu licuit, fideiussorem ante debitorem principalem conuenire, ex correali obligatione. *Iure nostro est potestas creditori, relicto reo, eligendi fideiussores, nisi inter contrahentes aliud placitum doceatur.* L. 5. C. de Fideiuss. & mandat. Sed IVSTINIANVS in Nou. IV. c. 1. constituit, vt creditores primo loco conuenirent debitorem principalem. Vnde nascitur beneficium Ordinis. In ea tamen litium diuturnitate, qua hodie vtimur, vis fideiussionis hoc beneficio plerumque sufflaminatur; quum debitori principali nihil plerumque facultatis, nihil neruorum sit.

2) CICERO XVI. Ep. ad Attic. 15. *Sponsores appellare videtur habere quandam δυσωπίαν.* Est igitur hoc ius naturale magis indicans & suadens, quam praecipiens. Apud Ebraeos sane licuit creditori conuenire fideiussorem, non conuento principali. V. Prouerb. Salom. XX, 16. & XVII, 13. Idem olim apud Germanos obtinuit. V. *&* *L. 3. L. 5. C. de Fideiussor.* H. [Dicta Salomonis, obseruante Cl.

BAR-

ſolidum ſeſe obſtrinxerint, adparet, naturaliter ad diuiſionem eos poſſe prouocare [6], & pro rata duntaxat conueniri; niſi forte quis eorum ſoluendo non ſit. Tunc enim huius portio reliquos onerabit; quippe cum eo maxime ſine plures ſint ſumti, vt ſi forte vnus vel alter deficiat, per caeteros creditori ſatis ſit cautum. Add. quoque PHAEDRVS L. I. fab. 17. A fideiuſſoribus diuerſi ſunt expromiſſores [7], qui alienam obligationem plane in ſe transferunt [8], eamque ſuo nomine implendam recipiunt. Vnde & ab illo, cui quid debetur, tanquam principales debitores conueniuntur. An autem, & quomodo, quod ſic erogatum eſt, iſti ab altero recuperare queant, iudicandum eſt ex eo negotio, quod ipſis cum eo interceſſit, pro quo ſoluerunt. Quod interdum eſt liberalis donatio, interdum mandatum, interdum mutuum, interdum compenſatio, aut ſimile quid. Solet etiam fieri; vt fideiuſſor ſibi curet caueri per alium fideiuſſorem, quod per hunc ſit recuperaturus, quae creditori ſoluit, vbi a principali debitore ea nequiuerit: quem ſolent vocare fideiuſſorem indemnitatis [9]. Huius & erga priorem fideiuſſorem obligatio, & aduerſus principalem debitorem ius aut actio eadem eſt, quae iſtius erga hunc & creditorem.

§. XII. CIRCA vades, qui pro aliorum delictis, & reſultantibus inde obligationibus ſeſe interponunt, obſeruandum, veterum complures credidiſſe, eo vſque hominem vitae ſuae eſſe dominum, vt ſolo conſenſu ſuo eam pro alterius vita poſſit oppignorare, cum hoc effectu, vt pro alieno delicto capite quoque plecti poſſit [1]. ANDOCIDES Orat. de Myſteriis [Siue Orat. I. p. 193.

BARBEYRACO, nihil faciunt ad probandum id, quod de moribus Iudaeorum HERTIVS dicit. Prioris ſententia eodem redit, quo ea poſterioris. Huius autem verba haec ſunt: *Sume veſtem eius, quando ſpoſpondit alienus, & pro aliena oppignora eum.*]

3) Quae Vocabula Interpretibus debentur, non ipſis legibus Romanis. Ratio nominis in eo ſita eſt, quod excutere aliquem videmur, quando experimur, ſit ne ſoluendo, necne.

4) Aut confideiuſſores, ceu contra quos totum ſoluens ſine ceſſione actionem nullam erat habiturus. H.

5) „Potuiſti, ſane, cum Fiſco ſolueres, deſiderare, vt ius pignoris, quod Fiſcus habuit, in te transferretur: & ſi hoc ita factum eſt, ceſſis actionibus vti poteris. Quod & in priuatis debitis obſeruandum eſt.“ *L. 11. C. de Fideiuſſor.*

6) Iure Romano antiquo, a ſingulis fideiuſſoribus, tanquam ipſis quoque eiusdem pecuniae reis, ſolidum peti poterat. Sed Hadrianus conſtituit, vt ſinguli tenerentur pro rata, ſi reliqui confideiuſſores eſſent praeſentes & ſoluendo,“ *L. 26. D. de Fideiuſſ. §. 4. Inſt. de Fideiuſſ.* Quae exceptio beneficium Diuiſionis adpellatur. Vid. NOODTII Probabilia Iuris L. II. c. 1. Sed haec quoque noua interpellatio exitus litis vehementer retardat.

7) Quum fideiuſſor contra *Adpromiſſor* diceretur. *L. 5. §. 2. D. de V. O. L. 43. D. de Solut.* Verba legis exhibebuntur ad cap. ſeq. §. 1. not. 5. Interdum tamen in hac voce lapſa conſuetudo deflexit de via, ſenſimque eo deducta eſt, vt Adpromiſſor pro *Expromiſſore*, & Expromiſſor pro *Adpromiſſore* poneretur.

8) Liberato prorſus debitore. *L. vlt. D. de SCt. Maced.* H.

9) Confundit AVCTOR fideiuſſorem indemnitatis cum fideiuſſore, quem ſuccedaneum vocare poſſumus, plane vt *tergum ſuccedaneum* dixit PLAVTVS Epidico. Hic enim in gratiam fideiuſſionis accipitur, ſiue fideiuſſoris obligationi accedit, eamque fide ſua eſſe iubet. *L. 27. §. 2. & 4. D. de Fideiuſſor.* Ille autem volente creditore, in huius gratiam, pro principali debitore tantum in ſubſidium ſiue eatenus ſe obligat, quatenus creditor debitum ſuum vel omnino non, vel non integrum conſequi poteſt. Vid. LAVTERBACHII Diſſertatio de Fideiuſſore indemnitatis. H. [Et THOMASIVS de Fideiuſſore indemnitatis §. 2.]

§. XII. 1) Paul. VOETIVS Sect. V. de Statut. c. 2. §. 22. id iure fieri contendit exemplis illorum, qui apud Romanos ſe inſcribebant in crimen. *L. final. C. de Accuſat.* Commentarienſium, de quibus *L. 12. D. de Cuſtod. & exhibit. reor. L. 4. D. eodem.*

193. 194. Ed. Wechel.] tradit, Manthiteum, & Apſephionem iuxta aram ſediſſe, ne torquerentur, ſuppliciter orantes, & vt datis vadibus iudicarentur, vixque hoc potitos, poſtquam vades dederunt, conſcenſis equis ad hoſtes transfugiſſe, Καταλιπόντας τὸς ἐγγυητὰς ὃς ἔδει τοῖς αὐτοῖς ἐνέσχεσθαι ἐν οἷσπερ ὃς ἠγγυήσαντο, *Vadibus relictis, qui mala ſubire coacti fuerunt, quae illi ſubituri erant, pro quibus ſpoſponderant.* De Damone & Pythia (qui *Phintias* dicitur a DIODORO SICVLO in Excerptis Peireſcianis p. 244.) hiſtoria ex CICERONE de [Offic. L.. III. c. 10.] notiſſima eſt. In quos MANILIVS Aſtron. L. II. [pag. 48. verſ. 1. 2. Ed. Scalig.] dicit:

Et duo qui potuere ſequi vadimonia ſponſi:
Optauitque reum ſponſor non poſſe reuerti,
Sponſoremque reus timuit, ne ſolueret ipſum.

Gemina de Maero & Selinuntio referuntur ab HYGINO Fabula 257. Similis hiſtoria extat apud MARTINIVM Hiſtor. Sin. L. IV. c. 11. Add. QVINTILIANI Declam. XVI. quae inſcribitur, *Amici vades* [2]. Enimuero ſaltem ad regulas iuſtitiae vindicatiuae, inter homines inuicem exercendae, non quadrat, vades hoc fine dari, vt ex ſolo conſenſu poſſint ſubire poenam corporalem nocenti alias infligendam: niſi quis forte doloſe ſe ſubſtituerit, vt alteri praeberetur occaſio iudicium ſubterfugiendi. Tunc enim merito luit, quanti fuerat magiſtratui, nocentem poenae non fuiſſe ſubtractum; quod aliquando morte taxari poteſt, praeſertim vbi qui effugit, multa mala deinceps daturus eſt. Vid. 1 Reg. XX, 39. De caetero eiusmodi vicaria mors in foro ciuili illicita eſt, tum quia tanta poteſtas homini in propriam vitam nequidquam competit, vt ex nudo conſenſu, nullo bono publico, eandem abiiciat, ne alter, quod meritus eſt, patiatur: tum quia hoc modo non obtinetur finis poenarum, qui eſt, delinquentem, aut alios emendare. Nam neque ipſe vas deliquit, neque actu ſuo reatum delicti in ſe deriuauit. Neque a peccando deterrebitur, qui videt pati innocentem: ſed aut miſericordia tangetur, aut in admirationem amoris & conſtantiae, mortem pro altero ſubire non renuentis, rapietur. Add. Ant. MATTHAEVS de Crimin. ad L. XLVIII. D. tit. 14. c. 2. §. 13. ſeqq. Adparet igitur, hactenus tantum vades in criminibus recte interponi, vt vel pro-

dem. ſe pro aliis ſub amiſſione vitae obligantium, ob id in ſacris literis non increpitorum. Geneſ. XLII, 37. XLIII, 9. Ioſuae IX, 14. VI, 22. 23. Add. 1 Reg. XX, 38. ſeqq. pro vtilitate patriae ſe deuouentium; Obſidum etiam, qui pro fide ciuium ſuorum ſpondeant; populorum denique, qui velut tacito conſenſu pro iure talia admiſerint: celebrata eſſe exempla Damonis & Eucriti; Obſides legi interemtos; in regno Neapolitano pro capitalium delictorum reis admiſſos Fideiuſſores, & Kennemerlandiae ſtatutis quondam idem obtinuiſſe. Addit, tales pro nocentibus haberi, quippe qui in locum delinquentium ſuccedant ſua voluntate, conſentiente Reip. Rectore, & id ſuadente publica vtilitate. Ad quae breuiter reponimus: non leue crimen eſſe alios per calumniam accuſare: Commentarienſes puniri ob dolum vel culpam contra legem officii; eoque etiam pertinere exemplum, de quo 1 Reg. XX, 38. ſequ. exempla caetera in diuinis literis non eſſe obligantium ſe pro criminum reis. Amorem ſui cedere amori publicae rei. Iudicia populorum & aliorum vel innixa fuiſſe falſae hypotheſi, quaſi ius vitae & necis penes quemcunque ſit, vel nihil probare. Poſtremum quo minus vades pro nocentibus habeantur, obſtare rationes, quibus AVCTOR vtitur. H.

2) Conf. ſupra L. II. c. 4. §. 17. 18.

3) Ita Megalcas Dux Philippi Regis Macedonum, ab eo multatus, pro ſe fideiuſſore debiti Leontio conſtituto, a carcere liberatus eſt. POLYBIVS L. V. Hiſtor. c. 16. H.

promittant iudici, cui delicti est persecutio, se damnum delicto datum sarturos [3], multamque pecuniariam soluturos: vel caueant de reo sistendo, si absens sit, ne in absentem, & indefensum, tanquam conuictum, aliquid statuatur; aut si praesens sit, & in carcerem coniectus, ne ex vinculis causam cogatur dicere. Vbi tamen conuenientissimum fuerit; in antecessum dictari a magistratu certam pecuniae summam, quae exsoluenda sit fideiussori, si forte reus per fugam iudicium eluserit; vt possit iste deliberare, anne facultates suae ferant, tantam summam ex rei fide suspendere. Obsidum obligatio, cum citra foedera & imperium ciuile vix cognoscatur, infra commodius excutietur [4].

§. XIII. FREQVENTISSIMVM quoque est, vt creditori in securitatem debiti tradatur, aut assignetur certa quaepiam res, pignoris vel hypothecae nomine, quousque istud fuerit exsolutum. Cuius finis est, non solum vt debitor ad exsoluendum debitum vrgeatur [1] desiderio possessionis rei suae recuperandae; vid. *L. 35. §. 1. de Action. pignerat.* sed &, vbi debitum non exsoluitur, habeat, vnde suum nanciscatur; vtque creditor, dum pignori incumbit, molestia per actionem debitum extorquendi supersedere queat. Inde & pignus ordinarie pretium debiti aequare, aut superare sueuit. Cum porro pignora inuenta sint ob securitatem debitorum, quae pretio vulgari aut eminenti constant, conueniens vtique est, pignora parem cum istis habere indolem. Sic vt probari non possit mos Aegyptiorum, qui parentum suorum condita cadauera oppignerare solebant [2]; etsi eum, qui ista reluere neglexisset, maxima ignominia, & defunctum priuatio sepulturae consequebatur. DIODOR. SICVLVS L. I. c. 93. Inde & ab humanitate alienum videtur [3], obaeratos sepultura prohibere, eaque contumelia ipsorum coniunctos ad solutionem, ad quam alias non adstringebantur, adigere. Obiter quoque notandum, in regno Pegu creditoribus vxorem & liberos oppignerari posse [4]. Sed vbi creditor cum eiusmodi oppignerata vxore aut filia concubuerit, credito suo excidit, & pignus restituere cogitur, nulli praeterea poenae obnoxius. Caspar. BALBI Itiner.

§. XIV. SVNT autem res, quae pignori opponuntur, vel fructuosae, vel steriles. Circa priores frequens est, vt adiiciatur pactum [1] ἀντιχρήσεως [2], seu

4) L. VIII. c. 8. §. 6. H.

§. XIII. 1) *Pignus vtriusque gratiae datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditum.* §. 4. Inst. Quib. mod. re contrah. obligatio. Vid. THOMASIVS de Distinct. inter empt. cum pacto de retrouend. & Contractum pignoris c. 2.

2) Infra c. 11. §. 12. H.

3) Sub grauibus etiam poenis vetitum a IVSTINIANO Imp. Nou. 60. c. 1. & Nou. 115. c. 5. §. 1. H.

4) Aliter atque apud Romanos, qui pignoris constitutionem in filiosfam. adeo vetabant, *vt creditor etiam, qui eum sciens a patre pignori acceperat, relegaretur. L. 5. D. Quae res pignor.* Conf. *L. 6. C. eod.* H.

§. XIV. 1) *Si ἀντίχρησις, id est,* mutuus pignoris vsus *pro credito, facta sit, & in fundum aut in aedes aliquis inducatur: eo vsque retinet possessionem pignoris loco, donec illi pecunia soluatur; cum in vsuras fructus percipiat, aut locando, aut ipse percipiendo, habitandoque.* L. 11. §. 1. D. de Pignor. & Hypoth. Add. NOODTIVS Obs. L. II. c. 9. THOMASIVS autem cit. loc. c. 2. §. 9. & sqq. contendit, solo iure naturae Antichresin tacite semper subintelligi, ita, vt creditor, ne ad reddendas rationes quidem administrationis suae adigi queat.

2) Quanquam & ἀντίχρησις sine pignore esse possit. Vt constat ex *L. 6. C. Quod cum eo qui in alien. potest. L. 14. L. 17. C. de Vsuris. L. 9. §. vlt. de Supell. legat.* Errant enim vulgo, dum existimant, antichresin esse speciem pignoris, nec sine pignore existere. H.

ſeu vt creditor loco vſurae fructus iſtius pignoris percipiat in ſolidum, aut pro rata, eo quod excedit domino reſtituto [3]. Aſt ſterilibus pignoribus ſaepe ſolet addi lex commiſſoria, vt niſi intra certum tempus reluantur, cedant creditori. Id quod naturaliter non eſt iniquum [4], in primis [5] vbi pignus non pluris ſit, quam debitum, & vſurae intermedii temporis: aut ſi quod excedit, domino reſtituatur. Etſi legibus Romanis ea lex commiſſoria ſit vetita [6], quod per auaritiam creditorum egeni ac neceſſitate preſſi debitores rebus ſuis facile exui poſſint, dum pignori opponunt; quae multo pluris quam debitum ſunt [7]. Recte quoque ita conueniri poteſt, vt pecunia deſtinato die non ſoluta [8], pignus velut emtum eſſe debeat iuſto pretio, tunc arbitrio boni viri conſtituendo, aut ante conſtituto; vel etiam vt tunc pignus recte aeſtimatum in ſolutum detur. De caetero vti creditor pignus ſolutione facta debet reſtituere; ita interea non minorem [9] quam propriis rebus illi cuſtodiam debet [10], & niſi pactum antichreticum acceſſerit, ſitque talis res, quae vſu atteratur, inuito domino eadem vti non poteſt. Vnde ſi quid detrimenti id capiat, aut prorſus pereat per ipſius dolum, aut defectum diligentiae ſaltem communis, eiusdem id periculo & damno contingit.

§. XV. Commvniter traditur [1], pignora non poſſe vſucapi. Ratio redditur, quod luitio pignoris ſit talis actus, qui non habeat quotidianum exercitium, ſed ſemel vbi commodum fuerit [2]. Accedit quod vſucapiones potiſſimum ſint introductae ad extinguendas lites infinitum pullulaturas, & ne dominia rerum ſint in incerto. Id quod circa pignora non eſt metuendum. Nam de illorum domino non poteſt oriri dubium, cum ea detineantur tanquam aliena. Et cum ſatis conſtet, quare dominus iſta relinquat apud creditorem, non poteſt praeſumi, illum eadem pro derelictis habere. Nihilominus videtur caſus dari, vt debitor a luitione pignoris recte excludatur. Qualem Grotivs ponit L. III. c. 20. §. vlt. ſi quis cum luere vellet, impeditus id ſilentio transmiſiſſet tanto tempore, quod ad conſenſus coniecturam ſufficere poſſit.

3) Niſi fructus ſint incerti prouentu, vel aeſtimatione, vel vtroque; vti fit in fructibus praediorum ruſticorum. Cicero V. Verrin. *Totae res ruſticae eiusmodi ſunt, vt eas non ratio, non labor, ſed res incertiſſimae, venti tempeſtatesque, moderentur.* Vid. *L. 17. C. de Vſuris.* H.

4) Cicero L. XIII. Ep. 56. *Philotes Alabandenſis ὑποθήκας Cluuio dedit: hae commiſſae ſunt.* Valetque etiam nunc in terris, vbi leges Romanae receptae non ſunt, vt in Dania. Docet id Cranzivs Saxonicor. X. & eſt hiſtoria eo pertinens in Excerptis legat. Priſci, vbi de Attila. Et pactum huiusmodi eſt in pacificatione inter Guſtauum Adolphum Sueciae Reg. & Chriſtianum IV. Dan. Regem, apud Loccenivm L. VIII. Hiſtor. Suecan. ad A. MDCXIII. De Iure Suetico vid. Loccenivs Synopſ. iur. Diſſ. 19. quaeſt. 2. H.

5) Quae reſtrictiones ſuperuacuae ſunt iudice Thomasio, c. l. §. 13. 14. Debitor enim, inquit, rem vendidiſſe hoc caſu intelligitur, pro quantitate mutuo data, ideoque creditor, elapſo termino ſolutionis, plenus & irreuocabilis rei pignori datae dominus ſit, aequo animo laturus, ſi rem deinde minore quantitate vendiderit, quam quae ab ipſo credita eſſet, quia plerumque maioris pretii eſt, idque adeo raro contingit.

6) *L. vnic. C. Theodoſ. de Commiſſor. reſcindend.* vbi Iacob. Gothofredvs pluribus contra Salmaſium diſputat; & *L. vlt. C. de Pactis pignor.* H.

7) Rationes hasce illuſtrat Gonzalez ad *c. 7. X. de Pignor. n. 9. & 10.* H.

8) *Poteſt ita fieri pignoris datio, hypothecaeue, vt ſi intra certum tempus non ſit ſoluta pecunia, iure emptoris poſſideat rem, iuſto pretio tunc aeſtimandam, hoc enim caſu videtur quodammodo conditionalis eſſe venditio* L. 19. §. 9. D. de Pignor. & hypothec.

9) Caſum fortuitum non praeſtat. Etſi maioris cautionis cauſa ita conuentum inter Ericum Ducem Saxoniae & Margaretham Dan. Reginam, apud Pontanvm L. IX. Hiſtor. Danic. ad A. MCCCCXI. H.

poſſit [3]. Quin & ſi dilata in infinitum ſolutio creditori damnum ſit allatura, non iniquum eſt, hunc pignus velut in ſolutum retinere, praeſertim vbi per temporis diuturnitatem monetae valor ſit mutatus; quo efficitur, vt creditor longe minus, quam dedit, recipiat, ſi reluitio pignoris tanto poſt fiat, verbi gratia, credidit quis alicui M. ante C. annos, oppoſito pignori fundo cum pacto antichretico, qui tantidem tunc erat. Interea temporis valor monetae dimidio decreuit. Heic ſi tantum M. reddantur, creditor recipit ſummam, qua iam vix dimidium poſſit fundum comparare, cum tempore contractus initi integrum poſſet.

§. XVI. Solet ius Romanum diſtinguere inter pignus ſpecialiter ſic dictum [1], & hypothecam; quorum illud conſtituitur rei traditione, haec autem conſtat nuda aſſignatione boni alicuius potiſſimum immobilis, ex qua, ſolutione non facta, ſuum nanciſci poſſit creditor. Nam res mobiles nuda hypotheca obligari inconueniens eſt, cum facile poſſint remoueri, & ſic creditori nequeant ſecuritatem praeſtare. Circa hanc diſtinctionem notandum, illam vtiliter locum poſſe habere inter ciues eiusdem reipublicae. Nam cum frequens vrgeat neceſſitas mutuum ſumere, cuius ſolutio ſaepe in diem ſolet differri; neque ſemper ea rerum mobilium copia ſit, quae ſufficiens praeſtare pignus queant: inde durum nimis foret, ſtatim ad traditionem rerum immobilium, puta aedium aut fundorum adigi: (conf. etiam Exod. XXII, 26. 27. Deut. XXIV, 6. Iob. XXII, 6. XXIV, 3. Prou. XX, 16. *L. 6. 7. D. de Pignor.* Diodor. Sicvlvs L. I. c. 79. L. 8. & Authent. Agricultores C. *Quae res pign. oblig. poſſ.* igitur ſufficiebat rem immobilem deſignari, qua creditori caueatur; quae neque auferri, & in quam per iudicem immiſſio ſemper obtineri poſſit [2]. Aſt inter eos, qui in libertate naturali inuicem viuunt [3], nudae hypothecae ſunt inutiles. Nam vbi vltro debitor ſoluere renuerit, vi vtique & armis erit inuadenda poſſeſſio hypothecae. Atqui etiam citra aſſignationem hypothecae inter tales quaelibet bona debitoris inuadere licebat.

CAPVT

10) *Ea igitur, quae diligens paterfamilias in ſuis rebus praeſtare ſolet, a creditore exiguntur.* L. 14. D. de Pignorat. act. Vid. Noodtivs Probab. Iur. L. I. c. 4. L. IV. c. 3. & Obſ. L. II. c. 13. Sed, ſi pignus, ſine culpa ipſius, caſu pereat fortuito, ius creditoris in reliqua debitoris bona transfertur. Aliter Thomasivs c. I. §. 17. & 18. qui ius creditoris, inprimis in re frugifera penitus exſtingui exiſtimat, quia dominium, etſi reuocabile, penes eum reſederit.

§. XV. 1) Diſſentiunt hic interpretes Iuris Romani. Plerisque tamen placet, vtique Praeſcriptioni in pignore locum eſſe. Vid. Grotivs L. II. c. 4. §. 15. ad cuius ſententiam Avctor adludere videtur. Conferri quoque meretur Gvndlingivs in I. Nat. p. 328.

2) Verba ſunt H. Grotii L. II. de I. B. & P. c. 4. §. 16. Et licet debitor ipſo iure, ſiue actu primo, vt in ſcholis loquimur, pignoratitiam actionem habeat; tamen cum ea, nondum ſoluto pignoris vinculo, reapſe ſiue actu ſecundo intentari nequeat, praeſcriptio, ob impedimentum iuris intrinſecus inhaerens, locum non habebit. Plane vt ſtipulatori in diem, licet ei actio ipſo iure quaeſita ſit, praeſcriptio non obſtabit. Vid. *L. 7. §. 4. C. de Praeſcript. 30. vel 40. annor.* Vid. Parvtvm Hiſtor. Venet. L. VII. & Inſtrument. Pacis Weſtph. A. MDCXLIIX. art. 5. §. 25. H.

3) Nam & hoc modo res merae facultatis praeſcriptione acquiri poſſe, vulgo exiſtimatur. Vid. Rosenthal. c. 5. de Feudis concl. 23. Mevivs Part. VII. Dec. 267. H.

§. XVI. 1) „Pignoris adpellatione eam proprie rem contineri dicimus, quae ſimul etiam traditur creditori, maxime ſi mobilis ſit. At eam, quae ſine traditione, nuda conuentione tenetur proprie hypothecae adpellatione contineri dicimus," *§. 7. Inſt. de Action.* Addatur Noodtivs Probab. Iur. L. I. c. 8. L. IV. c. 10. 11. & Obſ. L. II. c. 8. vbi oſtendit, hypothecam nudo pacto conſtitui ſolitam fuiſſe.

2) Et ius in re ſit conſtitutum; ceu abs quo hypotheca nullum ſui vſum praebere poſſet. H.

3) Neque tamen deſunt exempla hypothecarum

* *

CAPVT XI.

QVIBVS MODIS SOLVANTVR OBLIGATIONES, QVAE EX PACTIS ORIVNTVR.

I. *Modus maxime naturalis soluendae obligationis est explere conuenta.*
II. *Quid si quis pro ignorante soluerit?*
III. *Cui soluendum?*
IV. *Quid soluendum?*
V. *Compensatio aduersus quem & a quo opponatur?*
VI. *Vbi eadem locum habeat.*
VII. *Remissione soluitur debitum.*
VIII. *Mutuo dissensu quatenus soluatur obligatio.*
IX. *Vnius perfidia alterum obligatione soluit.*
X. *Vti & mutatio status, in quo fundabatur obligatio.*
XI. *Quatenus tempore expiret obligatio.*
XII. *Morte quae obligationes expirent.*
XIII. *De delegatione,*
XIV. *Confusione,*
XV. *Et Nouatione.*

RESTAT vt videamus, quibus modis obligationes ex pactis oriundae dissoluantur. Inter quos maxime naturalis est expletio eius [1], de quo fuit conuentum. Eo enim peracto, partibus nihil amplius inuicem est negotii. Obseruandum autem est, quasdam obligationes ita personae

nudo pacto constitutarum. Ita A. MDCXXV. Foederati Belgae Regi M. Britanniae chirographo obligabant *prouincias, ciuitates earumque incolas, subditos, tam vniuersos, quam singulos, suas ipsorum personas, & bona-mobilia atque immobilia,* apud Leon. ab AIZEMA Histor. tractat. Pac. Belgie. p. 38. Add. AVCTOR L. VI. Rer. Brandeb. §. 82. ad A. MDCLVII. vbi de praefectura Drahimensi Electori Brandenburgico a Polonis pignoris iure obligata AVCTORIS ratio nihil efficit. Quid enim si res ita obligata perueniat ad tertium? De quo insignis casus est in Consultationibus Hollandicis Part. III. Consult. 1. Forte potior est ratio, quod sola conuentio secundum ius naturae nec dominium nec aliud ius in re transferat. Vid. supra L. IV. c. 9. §. 5. seq. H.

§. I. 1) *Tollitur autem omnis obligatio solutione eius, quod debetur,* Princ. Inst. Quibus modis tollitur obligatio tot. tit. D. de Solutionibus & liberationibus.

2) Veluti, si vestimentum faciendum locauerim, aut fabricandam cistam. Nihil enim interest, vtrum sartor, vel faber ipse opus fecerit, an per alium eiusdem opificii artificem faciendum curauerit: nisi diserte conuenerit, vt ipsi opere perfungerentur, aut inter eorum studium & eius qui fecerit, insignis sit differentia. *Si cui locauerim faciendum, quod ego conduxeram, constabit, habere me ex locato actionem,* L. 47. princ. D. Locati conducti. *Inter artifices longa differentia est & ingenii, & naturae, & doctrinae, & institutionis. Ideo* si fabricandam nauem a se *quis promiserit, vel* insulam aedificandam, fossamue faciendam, *& hoc specialiter actum est, vt suis operis id perficiat; fideiussor ipse aedificans, vel fossam fodiens, non consentiente stipulatore, non liberabit reum.* L. 31. D. de Solut. & liberat.

3) Etiamsi dissentiat debitor. „Nec interest quis soluat; vtrum ipse qui debet, an alius pro eo: liberatur enim & alio soluente; siue sciente siue ignorante debitore, vel inuito eo solutio fiat.“ *princ. Inst. Quib. mod. toll. oblig.* „Quoniam meliorem quidem conditionem alterius, etiam inuito eo reddere licet. Soluere pro ignorante & inuito cuique licet: cum sit iure Ciuili constitutum, licere etiam ignorantis, inuitique meliorem conditionem facere.“ *L. 53. D. de solut. & liberat. j. L. 23. & 40. D. eod. & L. 39. de Negot. Gest.*

4) Et soluens habet condictionem indebiti. *L. 19. §. 1. L. 65. in f. D. de Condict. indebiti.* H.

nae inhaerere, vt ab alio recte expleri nequeant: alias vicariam admittere operam, vt nihil interfit eius, cui quid debetur, per quemcunque eadem expleatur. Quales vtplurimum funt contractus, quibus conuenitur de praeftanda aliqua opera mercenaria [2], & vulgari, & quae aeque commode ab vno, quam ab altero obiri poteft. Item, quibus conuenitur de praeftandis rebus fungibilibus, & quibuscunque aliis, quae vndecunque ad nos perueniant, noftra nihil intereft. In talibus ergo etfi maxime naturale fit, vt ipfi debitores foluant, aut praeftent conuentum, aut illi, qui ab ipfis mandatum habent: creditorem tamen oportet adquiefcere, fi alius quiuis debitoris nomine [3] velit foluere, *(nam quod quis fuo nomine foluit, non debitoris, debitorem non liberat* [4]. *L. 3. D. de Hered. petit.* [5]) & fi iftud acceperit, ab ifthoc nihil amplius poftulare poterit [6]. Quo loco circa fideiufforem obferuandum: fiquidem principalis debitor foluerit, tam hunc, quam fideiufforem liberari. Aft fi fideiuffor foluerit, principalem quidem debitorem a creditore [7] liberari, fed fideiuffori contra idem debere incipere [8], vtut hic infcio debitore foluerit [9].

§. II. QVANDO autem quaeritur, an & quatenus qui pro alio foluit, qui neque fideiuffor eft, neque mandatarius, id quod foluit repetere queat; diftinguere folent, an pro inuito & contradicente, an vero tantum pro ignorante fit folutum. Priori cafu nullam ipfi repetitionem competere conftat [1]. Nam quomodo obligationem, quae ex confenfu oritur, mihi inuito quis poffit impingere? Quia tamen nemo temere praefumitur fua iactare, igitur vlterius videndum, an quis creditori id, quod foluit, donare voluerit, an vero minus. Priori cafu debitori nihil accedit aut decedit. Pofteriori cafu nihil fupereft, quam vt ipfum hoc egiffe dicamus, quo creditoris ius & actionem contra debitorem in fe transferret. Et vtut creditor forte ab initio nefciuerit, eum qui

fol-

5) Ceterum animaduerti oportet, loquendi more ICtis familiari, quos commode in hoc capite AVCTOR fequitur, nomina *Debiti & Solutionis, Debitoris & Creditoris*, non ad pecuniam tantum numeratam referri, aut aliam rem fungibilem, fed in genere ad promiffiones omnes pertinere, rei cuiuscunque, veluti locatae, aut depofitae. „Creditorum adpellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt, fed omnes, quibus ex qualibet cauffa debetur.“ *L. 11. D. de V. S.* „Credendi generalis adpellatio eft: ideo fub hoc titulo Praetor, & de Commodato & de Pignore edixit: num cuicunque rei adfentiamur, alienam fidem fequuti, mox recepturi quid ex hoc contractu, *credere*, dicimur.“ *L. 1. D. de Rebus creditis.* „Solutionis verbo fatisfactionem quoque omnem accipiendam placet: foluere enim dicimus eum, qui fecit, quod facere promifit.“ *L. 176. D. de V. S. j. L. 54. D. de Solut. & Liberat.*

6) Etfi pro inuito folutum. *L. 23. & L. 53. D. de Solution.* H.

7) „Item, fi reus foluerit, etiam ii, qui pro eo interuenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, fi fideiuffor foluerit: non enim ipfe folus liberatur, fed etiam reus.“ *Princ. Inft. Quib. mod. toll. oblig.* „In omnibus fpeciebus liberationum etiam acceffiones liberantur; puta adpromiffores, hypothecae, pignora: praeterquam quod inter creditorem & adpromiffores, confufione facta reus non liberatur.“ *L. 43. D. de Solut. & liberat.*

8) Vbi multum refert, an creditor nomen fuum cefferit fideiuffori, an non. Si prius factum; fufficit fideiuffori a creditore remiffum effe debitum. *L. 10. §. vlt. D. Mandati.* Sin pofterius; non aliter ille habebit actionem mandati vel negotiorum geftorum, quam fi reuera foluerit. *L. 4. pr. D. de Fideiuffor. L. 14. C. eodem.* Nihil autem vetat, fideiufforem pro inuito debitore foluere, modo pro volente ipfo fideiufferit: quoniam mandato de fideiubendo continetur quoque mandatum de foluendo, quod re non amplius integra reuocare mandatori haut licuit. Caeterum fideiuffor foluens repetere poterit omne illud, quod fideiuffionis nomine neceffario aut vtiliter expendit, vel quod ipfi propter fideiuffionem abeft. Vid. *L. fideiuffor. 29. D. Mandati.* MEVIVS Part. VI. Dec. 329. H.

9) Vid. L. 29. & 40. D. Mandati.

§. II. 1) Praecipue, fi debitum non fuerit legitimum, aut non fatis liquidum.

ſoluit hoc agere, illudque velut debitoris nomine ſolutum acceptum tulerit: tamen vbi hic vltro a debitore quod ſoluit recuperare nequit, aequitas dictitat, aut creditorem, quod accepit, huic debere reſtituere, ſalua ſua in debitorem actione; aut eidem actionem ſuam in debitorem cedere. Praeſertim cum is, qui pro altero ſoluit, praeſumatur credidiſſe, ſolutionem ſuam debitori gratam futuram. Quam ob rationem & huic leges Romanae dederunt actionem negotiorum geſtorum [2]. *L. 43. L. vlt. D. de Neg. geſtis* [3]. Quatenus tamen debitor excipere poteſt, ſibi gratum non fuiſſe, quod iſte ſuo nomine ſoluerit, ſeque nolle ipſi hoc beneficium debere; ſimpliciſſimum eſt, vt ei, qui pro ignorante [4] ſoluit, creditor actionem ſuam ceſſiſſe intelligatur [5]. Si autem quis alias in res ignorantis vtiliter quid erogauit, aut operae quid impendit, ni melioratio inde detrahi poſſit, recte rei tanquam pignori tamdiu incumbet [6], quouſque quod impenſum fuit ſibi ſarciatur [7].

§. III. Solvtio porro, & quaeuis obligationis expletio debet fieri ei ipſi, cui [1] debetur: aut quem hic delegauerit [2], vt ipſius nomine debitum recipiat. Quod ſi autem alteri [3] per errorem fuerit ſolutum, haut quidquam ideo creditori iſte debere deſinit; verum illud tanquam indebitum qui ſoluit repetere poterit. Praeſupponitur quoque eum, cui ſoluitur, & habere bonorum ſuorum adminiſtrationem [4], & intelligere, quid geratur. Alias enim potius temeraria effuſio, quam ſolutio facta intelligetur, collato, quod ad vtilitatem procurandam erat deſtinatum in eum, qui eiusdem finem aut diſſolute negligebat, aut plane ignorabat.

§. IV. Praeterea ſoluendum eſt illud ipſum, de quo conuentum fuit, non aliud eius loco: (add. *L. 99. D. de Solution.* [1]) integrum, non mutilum, non pars [2] duntaxat, non diuiſum: loco [3] item & tempore [4] conuento,

2) Imo, ſi pro inuito ſolutum fuit, actionem negotiorum geſtorum ſimpliciter negabant. *L. 8. §. final. D. de Negot. geſtis. L. 40. Mandati. L. final. C. de Negot. geſt.* Niſi prohibitio pietati aut publicae vtilitati aduerſetur; qualis eſſet, vt ne cura funeris ſuſcipiatur. *L. 14. §. 13. D. de Religioſ. & ſumt. funer.* Vnde Bartolvs & Costalivs ad d. L. 8. inferunt: repeti poſſe pecuniam, pro alieno, licet prohibente, qui in periculo vitae & famae conſtitutus fuit, ſolutam. Caeterum qui ceſſione nomen ſibi comparauit, actionem habet, non vt ſoluens, ſed vt procurator in rem ſuam, quem vulgo ceſſionarium vocant. H.

3) *Cum pecuniam eius nomine ſolueres, qui tibi nihil mandauerat, negotiorum geſtorum actio tibi competit: cum ea ſolutione debitor a creditore liberatus ſit: niſi ſi quid debitoris interfuit, eam pecuniam non ſolui.* Sed in hac lege de eo agitur, qui *inſcio* debitore ſoluerit, quum Avctori de illo ſermo ſit, qui ſoluerit pro debitore prohibente. Negotiorum tamen geſtori, vt rectiſſime obſeruat Hertivs in nota 2. contra dominum *prohibentem* nulla competit actio. Vnde probabiliter eo decurrit Cl. Barbeyracvs, in nota ſua 3. vt dicat, miſceri hic ab Avctore ſpecies debitoris *inſcii & prohibentis;* niſi ſane, quod praeſtat, eum benignius interpretari & dicere velimus, excidiſſe hic quaedam culpa Typothetae. Vid. Nota ſequens.

4) Imo, pro *inuito*, vel pro *inuito & ignorante*, quod contextus ſuadet, vt rectiſſime monuit diligentiſſimus Interpres, qui hoc Opus Gallico ſermone elegantiſſime transſcripſit. Vid. nota praecedens.

5) Imo ceſſio non fit tacite. Rectius Avctor ſupra c. 4. §. 1. dixit, fundamentum actionis negotiorum geſtorum eſſe mandatum tacitum. H.

6) V. ſupra L. IV. c. 13. §. 13. H.

7) Vid. ſupra L. IV. c. 13. §. 13. De reliquo ſupervacua videtur haec Periodus: adeo parum cohaeret cum ſuperioribus.

§. III. 1) *Solutam pecuniam intelligimus, vtique naturaliter, ſi numerata ſit creditori. Sed & ſi iuſſu eius alii ſoluitur, vel creditori eius, vel futuro debitori, vel etiam ei donaturus erat: abſolui debet.* L. 49. D. de Solut.

2) Quo pertinet etiam adiectus. De quo v. *§. 4. I. de Inutil. ſtipulat. L. 9. & L. 11. D. de Solution.* H.

to, imprimis vbi illius, cui debetur, interſit, heic & non alibi, nunc & non alio tempore ſolui aut praeſtari. Nam & tempus pars pretii eſt. Vid. MARTIALIS L. VI. ep. 30. Niſi tamen noua conuentione alia res pro re debita fuerit ſubſtituta, aut circa locum & tempus quid mutatum. In qualem ſubſtitutionem aut mutationem ſaepe creditores conſentire neceſſum habent [5], quando per impotentiam aut malitiam debitoris ſatius ducunt aliquid accipere, quam nihil; alio loco, quam nullibi, poſt interuallum, quam nunquam. Etſi & aequitas ſaepe requirat, vt tempus vel prolongetur debitori, vel praeſtationes velut diuidantur, quando ſolutio in praeſens, aut ſimul fieri nequit. Sic cum Athenienſes Dianae votum feciſſent, tot illi ſe capras immolaturos, quot hoſtes occidiſſent, ac totidem victimas ex toto agro comparare non potuiſſent, quotannis D. mactare decreuerunt, apud XENOPHONTEM Περὶ ἀναβάσεως τοῦ Κύρȣ. L. III. [c. 2. §. 7. Ed. Oxon.] Alias circa tempus ſolutionis obſeruari etiam ſolet L. 105. D. h. t. Saepe quoque, vbi iudex fuerit aditus, nulla alia patet via litem expediendi, quam vt rei conuentae loco ad quid aequipollens debitor condemnetur. Id quoque manifeſtum eſt, eum duntaxat, cui debetur, poſſe aliquid de debito remittere, aut ſuper eo tranſigere; quod creditoris miniſtro aut diſpenſatori citra mandatum non competit. Verum vbi debitoris miniſter cum creditore tranſegerit, & minore ſumma, quam quae reuera debebatur, eidem ſatisfecerit, id lucro cedet non miniſtro, ſed ipſius domino [6]. Et ſpeciem furti aut peculatus habet, ſi miniſter debitoris, qui in minorem ſummam cum creditore tranſegit, integram in rationes referre velit, ſibique reſeruare, quod minus ſolutum eſt. Sed & id pro ſolutione habetur, ſi pignus a creditore vel ipſum in ſolutum fuerit acceptum, vel ex lege adiecta in commiſſum ceciderit, vel ſi pre-

 tium

3) *Indebitum eſt non tantum, quod omnino non debetur, ſed & quod alii debetur, ſi alii ſoluatur,* L. 65. §. 9. D. de Condict. indebiti.

4) *Ita pupillo ſolui, ſine tutoris auctoritate non poteſt,* L. 6. D. de Solut.

§. IV. 1) Vid. verba legis recenſitae ad c. 7. §. 1. nota 3. Et ſic is, qui pecuniam debet, loco eius inuito creditori nomen debitoris ſui offerre nequit. *Eum a quo mutuam ſumſiſti pecuniam, in ſolutum nolentem ſuſcipere nomen debitoris tui, compelli iuris ratio non permittit.* L. 16. C. eod. Conf. c. 7. §. 3. nota vn. & §. 6. 7. vbi de mutatione ſpecierum agitur, qua ſolutio pecuniae mutuo datae fieri poteſt. Add. THOMASIVS de Pretio affect. in res fungibiles non cadente c. 2. §. 3. & ſeqq.

2) Quod tamen admittitur in L. 21. D. de Rebus creditis. „Quidam exiſtimauerunt, neque eum, qui decem peteret, cogendum quinque accipere, & reliqua perſequi: neque eum, qui fundum ſuum diceret, partem dumtaxat iudicio perſequi. Sed in vtraque cauſſa humanius facturus videtur Praetor, ſi actorem compulerit ad accipiendum id, quod offeratur: cum ad officium eius pertineat lites diminuere.“ Qua in re tamen aliquid Actoris arbitrio dandum videtur, *Quia ſaepe & ſolutio & exactio partium, non minima incommoda habet.* L. 3. D. Famil. erciſcundae. Add. L. 41. §. 1. D. de Vſuris L. 19. D. de Pignor. & Hypoth. & VINNIVS ad Inſtit. L. III. tit. 30. princ. num. 5. & ſeqq.

3) *Qui certo loco dare promittit, nullo alio loco, quam in quo promiſit, ſoluere, inuito ſtipulatore poteſt,* L. 9. D. de Eo, quod certo loco.

4) Vid. ſupra c. 1. §. 10. in fine. *Ante diem tamen ſolui poteſt, quod certa die promiſſum eſt, vel ſtatim dari poteſt: totum enim medium tempus ad ſoluendum promiſſori liberum relinqui, intelligitur.* L. 70. D. de Solut. & liber. Niſi dies in fauorem creditoris adiectus fuerit.

5) Vt tamen eius, quod intereſt, petitio ſalua maneat. H.

6) PAVLVS L. 20. D. Mandati. *Ex mandato apud eum, qui mandatum ſuſcipit, nihil remanere oportet.* Conf. L. 10. §. 3. eod. L. 58. pr. de Adminiſtrat. & periculo tutor. H. [E quibus legibus ratio ſimilitudinis a tutoribus & procuratoribus duci tantum poteſt ad miniſtros vel diſpenſatores.]

tium ex eodem diſtracto redactum, loco debiti in acceptis relatum fuerit. Quod ſi autem quis, multiplici debito obſtrictus, partem ſoluerit [7], fauorabile iudicatur, pro eo debito id eſſe ſolutum, quod odioſius videtur. Vid. *L. 1. 3. 4. 5. 7. 8. L. 89. §. 2. L. 97. D. h. t.* Ille tamen modus ſolutionis eſt plane irregularis, quo vſus legitur Vitellius apud XIPHILINVM Epit. Dionis, cuius creditores, qui eum in Germaniam proficiſcentem vix datis fideiuſſoribus dimiſerant, eo mox Imperatore facto, Romamque reuerſo, ſeſe occultarunt. Quibus requiſitis ipſe dicebat, *ſe reddidiſſe ſalutem pro credita pecunia*, tabulasque contractuum repoſcebat.

§. V. EST & vſitatiſſimus modus tollendi obligationes per compenſationem, quae eſt crediti & debiti inter ſe contributio, *L. 1. D. de Compenſat.* [1] ſeu quando ideo aliquid deberi deſinit, quia eidem ipſe creditor rem eiusdem generis, & quae tantidem eſt, viciſſim liquido debet. Cum enim inprimis in rebus fungibilibus tantundem ſit idem, & vero, vbi mutuum eſt debitum, mihi ſtatim tantundem eſſet reddendum, atque ipſe accepi; igitur ad redigendas in compendium inutiles ſolutiones commodiſſimum eſt, vtrumque ſuum retinendo ſolutione defungi. Praeſertim cum omnem fere exactionem aliqua moleſtia comitetur; & valde imprudens ſit, per ſolutionem non neceſſariam id efficere, vt alter in ſuo aduerſum me debito eo facilius poſſit tergiuerſari. Vid. *L. 2. L. 3. D. h. t.* [2] Adparet autem, compenſationem duntaxat locum habere inter eos, qui inuicem ſunt creditores & debitores; non autem ſi quid a tertio quopiam mihi debetur [3], id alteri inuito velut in ſolutum obtrudere poſſum. Niſi forte talis inter quosdam ſit ſocietas, vt ipſorum obligationes & iura inuicem ſint communia [4]. Sic ſi inter duos ſit omnium bonorum ſocietas, & eorum vni ego tantam ſummam pecuniae debeam, quantam alter mihi, recte iſti, debitum me poſcenti, compenſationem oppono [5]. Nam horum bona pro vno patrimonio habentur. Imo ſi certae duntaxat rei inter aliquos ſit ſocietas, compenſatio locum habebit, ſi & creditum, & debitum ex eadem

7) „*Quoties quis debitor ex pluribus cauſſis vnum debitum ſoluit; eſt in arbitrio ſoluentis dicere, quod potius debitum voluerit ſolutum; & quod dixerit, id erit ſolutum. Poſſumus enim certam legem dicere ei, quod ſoluimus. Quoties vero non dicimus id quod ſolutum ſit; in arbitrio eſt accipientis, cui potius debito acceptum ferat: dummodo in id conſtituat ſolutum, in quod ipſe, ſi deberet, eſſet ſoluturus, id eſt, in id debitum, quod non eſt in controuerſia, aut in illud, quod pro alio quis fideiuſſerat, aut cuius dies nondum venerat - - Et magis, quod meo nomine, quam quod pro alio fideiuſſorio nomine debeo: & potius quod cum poena, quam quod ſine poena debetur - - - potior habebitur cauſſa eius pecuniae, quae ſub infamia debetur - - - quae ſub hypotheca, vel pignore contracta eſt - - - vetuſtior contractus ante ſoluetur.*„ L. 1. 4. 97. D. de Solut. & liberat.

§. V. 1) *Si cauſſa, ex qua compenſatur, liquida ſit, & non multis ambagibus innodata, ſed poſſit iudici facilem exitum ſui praeſtare.* L. 14. §. 1. C. de Compenſat. Dicitur autem compenſatio a vetuſto aeris appendendi more, & belliſſime ab HEINECCIO Iur. N. L. I. §. CCCCIX. ſolutio *breui manu facta* dicitur.

2) „Vnusquisque creditorem ſuum, eumdemque debitorem, petentem ſummouet, ſi paratus eſt, compenſare. Ideo compenſatio neceſſaria eſt, quia intereſt noſtra potius non ſoluere, quam ſolutum repetere.“

3) Deficit enim compenſationis principale requiſitum, mutuum ſcilicet debitum: deinde deficit aequitatis ratio, quae eſt, ne quis ſuum ſoluere & aliud petere cogatur. Accedit multum intereſſe creditoris, ne compenſetur, maxime ratione vſurarum: nam & iure naturae compenſatio retrotrahitur ad tempus debiti vtrinque conſtituti. Vide MEVIVM Part. VII. Deciſ. 262. H.

4) *Cre-*

eadem re, cuius inter eos ſocietas fuit contracta, reſultet; quia & hactenus iſti velut pro vno ſtare intelliguntur. Sic & quod ego debitoris mei heredi debeo, compenſatione tolli poteſt [6], & vice verſa, quod mihi anteceſſoris mei creditor debet. Compenſationem autem etiam inuito creditori poſſe opponi patet; cum valde impudens ſit, idem alterum poſcere, quod ipſi praeſtare detrectes. Exinde etiam, quia compenſatio locum non habet inter eos, qui ſibi inuicem non debent, deducitur; ſi quid ego alteri debeam, me non poſſe ipſi obtrudere creditum eius, cuius ipſe procurator ſum [7], quamdiu illud in me non fuit translatum [8]. Nam dum quis ſuis me negotiis praeficit, non ſtatim ipſius res inter meas numerare, & meis me debitis inde liberare poſſum; praeſertim cum ſaepe alterum, quam me, debitorem creditor malit habere. Nec ſi cui mea negotia committo, ſtatim ipſius quoque onera & obligationes in me deriuare volo. Sic, verbi gratia, ſi mihi Caius iniunxiſſet, vt credita ſua ipſi exigerem ab Seio, cui ipſe debeo: inuito Caio neque Seius poterit debiti mei compenſationem obiicere, & eo praetexto ſolutionem recuſare; (quid enim Caio cum meis debitis?) neque ipſe me Caio debitorem pro Seio ſubſtituere poſſum. Sic debitor pupilli non poteſt in compenſationem deducere creditum tutoris [9], nec tutor ſuo ſe debito exſoluere, offerendo creditori ſuo in compenſationem creditum, quo hic pupillo tenetur. Vid. *L. 23. D. h. t.* Contra recte tradunt, fideiuſſorem, ſi a creditore ex cauſa fideiuſſionis conuenitur [10], non ſolum in compenſationem deducere poſſe, quod creditor ipſi, ſed & quod principali debitori debet, etiam hoc inſcio & inuito [11]. Nam ſiquidem ipſe principalis debitor ſoluiſſet, compenſationem ſui debiti creditor tenebatur admittere; cur ergo fideiuſſori id non proſit? Et improbus foret debitor, ſi fideiuſſorem vellet prohibere, quo minus ſui debiti compenſatione defungatur; cum vtique quod hic pro ipſo ſoluerit, reſtituere teneatur.

§. VI. REGVLARITER autem compenſatio locum habet in rebus fungibilibus eiusdem generis [1], quorum ſoluendorum tempus iam praeſens, aut

4) *Creditor compenſare non cogitur, quod alii, quam debitori ſuo debet: quamuis creditor eius pro eo, qui conuenitur, ob debitum proprium, velit compenſare*, L. 18. §. 1. D. de Compenſat. Add. L. 16. princ. D. & L. 9. C. de Compenſat.

5) „Si duo rei promittendi ſocii non ſint: non proderit alteri, quod ſtipulator alteri reo pecuniam debet,“ *L. 2. D. de Duob. reis conſtituendis.*

6) Quod Iure Ciuili locum habet, etiam ſi heres hereditatem, cum Beneficio inuentarii adierit, quia adhuc defunctum repraeſentat, & inde ſaltem vltra id, quod in hereditate eſt, compenſare nequit. Vid. *L. 31. §. 4. 9. D. de Iure deliberandi.* Vno verbo compenſatio ex perſona tertii fit, quoties Debitor aut Creditor in ius alienum ſubit.

7) Ita ſaepe iudicatum v. Conſultat. Hollandic. Part. I. Conſult. 274. HVBERVS *Praelect. ad tit. D. de Compenſat.* §. 9. H.

8) Quo caſu Procurator in rem ſuam dicitur ICtis Romanis. „In rem ſuam procurator datur, poſt litis conteſtationem, ſi vice mutua conueniatur, aequitate compenſationis vtetur,“ *L. 18. D. de Compenſat.*

9) „Id quod Pupillorum nomine debetur, ſi Tutor petat, non poſſe compenſationem obiici eius pecuniae, quam ipſe Tutor ſuo nomine aduerſario debet.“ *L. 23. D. eod.*

10) „Si quid a fideiuſſore petatur, aequiſſimum eſt, eligere fideiuſſorem, quod ipſi, an quod reo debetur, compenſare malit: ſed &, ſi vtrumque compenſare velit, audiendus eſt,“ *L. 4. j. L. 3. D. eod.*

11) Cum in huius poteſtate non ſit, ius quaeſitum fideiuſſori auferre. Vid. *L. 4. D. de Compenſat.* MEVIVS Part. I. Deciſ. 116. p. 4. Deciſ. 261. & pag. 7. Deciſ. 52. H.

§. VI. 1) Compenſatio enim debito reſpondere debet, & debitor rem in eadem bonitate reddere

aut elapſum eſt. (Non quae in diem debentur. vid. *L. 7. D. h. t.*) Vnde recte compenſari nequeunt quantitates cum quantitatibus diuerſi generis, aut diuerſae qualitatis; puta, modius tritici, cum modio auenae [2], amphora vini Rhenani cum amphora vini Hiſpanici. Neque diuerſae ſpecies, puta hic equus cum hoc boue. Neque res diuerſi generis, puta ouis cum anſere. Neque ſpecies cum genere, aut quantitate; puta Bucephalus cum quouis equo, aut amphora olei. Etſi Interpretes iuris Romani admittant compenſationem [3] inter corpora in genere debita, ſeu quando vtrinque idem genus eiusdem qualitatis debetur, verbi gratia, ſi tibi equum in genere promiſiſſem, ac tu illi, qui mihi in genere equum legauit, ſucceſſiſti; compenſatio inter nos fiet. Contingit tamen etiam in iſtis, vt vtriusque debitoris conſenſu diuerſae res in ſuam aeſtimationem reſoluantur, & ſic demum vtrinque compenſatione tollantur. Quanquam etiam in reciprocis debitis frequens ſit, vt non tam tollatur, quam ſuſpendatur obligatio per retentionem [4], qua quod alteri debebam exhibere, tantiſper penes me retineo, quoad alter, quod prius debebat, praeſtiterit. Minime autem compenſari poſſunt operae inuicem debitae [5], aut opera cum re, quando momentum illud temporis iam inſtat, quo illae inuicem ſunt praeſtandae aut exhibendae. Nam id repugnat ſcopo contractuum, eosque reddit plane inutiles [6]. Quod ſi autem vterque alteri debitae operae aut rei praeſtationem remiſerit, ex alio fundamento obligatio tollitur, nempe ex mutuo diſſenſu. Sicuti etiam, quod ego praeſtare non tenear, quando alter, qui prior praeſtare debebat, id omiſit, non ad compenſationem eſt referendum; ſed quia conditio, ſub qua ego praeſtare tenebar, non extat. Quod ſi autem operae tempore conuento praeſtari ſint neglectae, adparet easdem in aeſtimationem ſuam poſſe reſolui, adeoque per compenſationem tolli. Sed & debito opponere poſſum damnum aequipollens a creditore datum, vt & multam

reddere tenetur. *Cum quid mutuum dederimus, etſi non cauimus*, vt aeque bonum nobis redderetur, *non licet debitori deteriorem rem, quae ex eodem genere ſit, reddere: veluti, vinum nouum pro vetere. Nam in contrahendo quod agitur pro cauto habendum eſt. Id autem agi intelligitur, vt eiusdem generis & eadem bonitate ſoluatur.* L. 3. D. de Reb. cred. Quod ad quantitatem adtinet, etſi inaequalia ſint debita reciproca, ita vt vniuerſim compenſari nequeant; compenſationi tamen locus eſt pro ſumma concurrente. „Si conſtat, pecuniam inuicem deberi, ipſo iure pro ſoluto compenſationem haberi oportet ex eo tempore, ex quo ab vtraque parte debetur, vtique quoad concurrentes quantitates, eiusque ſolius, quod amplius apud alterum eſt, vſurae debeatur, ſi modo petitio earum ſubſiſtit.“ *L. 4. C. de Compenſationibus.*

2) *Quod in diem debetur, non compenſabitur, antequam dies venit, quanquam dari oporteat.* L. 7. D. de Compenſat.

3) Perperam diſſentiente PEREZIO *ad tit. C. de Compenſat. n. 10.* & aliis: nam genus eſt tantum in obligatione, in quod non, vt in certam ſpeciem, peculiaris cadit affectio: deinde ſi res hae aeſtimentur, ad aequalitatem poterunt reduci. H.

4) Quae vox e Iure Romano depromta eſt, quo *Retentioni* locus datur in pluribus caſibus. Vid. CVIACIVS Obſeru. VIII. 2. XV. 12. XVIII. 10. VINNIVS ad Inſtitut. L. IV. tit. 6. §. 37. & NOODTIVS Probab. Iur. L. III. c. 9.

5) *Inter artifices enim longa differentia eſt & ingenii, & naturae, & doctrinae, & inſtitutionis,* vt eſt in *L. 31. D. de Solution.* H.

6) Carent enim operae futurae certitudine aeſtimationis, qua vtrinque contributio fieri poſſit. Poſſit enim vel praeſtantiſſimus artifex aliquid remittere de diligentia ſolita, indeque minus ſcite elaboratum opus naſci.

7) „Si duo dolo malo fecerint inuicem, de dolo non agent, *L. 36. D. de Dolo malo.* Viro atque vxore mores inuicem accuſantibus cauſſam repudii dediſſe vtrumque pronunciatum eſt. Id ita

tam mihi exſoluendam, in quam ob iniuriam mihi datam iudex creditorem condemnauit. Id quoque recte monet GROTIVS L. III. c. 19. §. 19. ſi quid inter litigantes conuenit, ei quod promiſſum eſt, opponi lite manente non poſſe aut actionem, de qua lis erat, aut litis damna & impenſas: verbi gratia, eſt mihi lis cum aliquo de haereditate: ea lite pendente ego ipſi domum vendo. Heic ſane in ſolutum iſte mihi imputare nequit eam haereditatem, aut ſumtus in eius petitionem factos; quippe cum nondum ſit liquidum, an haereditas illi debeatur. Et negotii natura oſtendit, conueniſſe inter nos, ſepoſita ea lite; alias enim nihil actum fuiſſet. De eo genere compenſationis, qua debitum gratiae pro beneficio referendae tollitur per ſequentem iniuriam ab eodem illatam, prolixe tradit SENECA Epiſt. 81. & de Benefic. L. VI. c. 4. ſeqq. Sicuti & aequales vtrinque iniuriae [7] per compenſationem recte tolluntur, ſaluo tamen eo, quod magiſtratus intereſt.

§. VII. TOLLITVR quoque obligatio condonatione eius, cui quid debebatur, & cuius intereſt obligationem fuiſſe expletam. Nam iure ſuo poſſe aliquem cedere tralatitium eſt. Aſt quod ex obligatione in alterum translatum fuit ius, iterum ad nos redire per condonationem ab altero intelligitur. Et vti ab initio non contrahitur obligatio, ſi alter, cui quid offertur, id reſpuerit: ita nec illa me amplius ſtringit, quando alter vinculum, quo ipſi tenebar, vltro laxauerit. Addendum tamen eſt, niſi & tertii alicuius interſit, eam obligationem impleri. Tunc enim eandem remittere ſolus non poteſt, etiam in quem immediate ex obligatione quid confertur. Solet autem eiusmodi condonatio fieri vel expreſſe, vel tacite. Ad priorem modum pertinebat ex legibus Romanorum *Acceptilatio* [1], qua quis fatebatur ſe accepiſſe, quod reuera non acceperat. Item, *ſtipulatio Aquiliana* [2], qua per nouationem quandam

ita accipi debet, vt ea lege, quam ambo contempſerunt, neuter vindicetur: paria enim delicta mutua penſatione diſſoluuntur." *L. 39. D. Soluto matrimonio.* Ex priori lege adparet, compenſationi locum eſſe, ſi ego ſciens ignoranti equum claudum vendiderim, & ignorans a ſciente emerim equum coecum. Perinde ſi duo mutua furta fecerint, neuter ab altero petere quicquam poteſt. Plane ſi res alterutrius maioris vel minoris pretii ſit, reſidui nomine petitioni locus eſt. Quod vero in ſecunda lege dicitur, malos mores vtrinque accuſatos, in neutro coniuge vindicari, aequum eſt contemplatione perſequutionis priuatae, etſi, quando de adulterio quaeritur, Iure Romano maius ſit admiſſum mulieris quam mariti, indeque iuſtior diuortii cauſſa oriatur. Vid. c. 1. L. VI. Neque tamen eo vigor diſciplinae publicae impeditur. Sed ſi duo inuicem mutuis delictis peccauerint, ambo plectuntur. „Quotiens ex maleficio oritur actio, vt puta ex cauſſa furtiua, ceterorumque maleficiorum, ſi de ea pecuniarie agitur, compenſatio locum habet, " *L. 10. §. 2. D. de Compenſat. j. L. 2. §. 2. & 13. §. 5. D. ad Leg. Iul. de Adulter. coërcendis.*

§. VII. 1) „Item per acceptilationem tollitur obligatio. Eſt autem acceptilatio imaginaria ſolutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, ſi id velit, *Titius* remittere, poterit ſic fieri, vt patiatur haec verba debitorem dicere: QVOD EGO TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTVM? Et *Titius* reſpondeat HABEO. Quo genere, vt diximus, tantum eae ſoluuntur obligationes, quae ex verbis conſiſtunt, non etiam ceterae. " *§. 1. Inſt. Quib. mod. toll. oblig.*

2) „Eſt [autem] prodita ſtipulatio, quae vulgo Aquiliana appellatur, per quam contingit, vt omnium rerum obligatio in ſtipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes, & a Gallo Aquilio ita compoſita eſt. QVIDQVID TE MIHI EX QVACVNQVE CAVSSA DARE FACERE OPORTET, OPORTEBITVE, PRAESENS, IN DIEMVE: QVA-

dam quarumuis rerum obligatio in ſtipulatum deducebatur, ac deinde per acceptilationem tollebatur. Quas quidem ambages ius naturae ignorat, in quo etiam re, aut quocunque modo contracta obligatio nudo alterius conſenſu, rite ſignificato, extinguitur [3]. Signum quoque condonatae obligationis habetur, ſi ſciens [4] debitori tradam, (non ex cauſa depoſiti, aut ſimili,) inſtrumenta aut chirographa, citra quae inter homines debita non poſſunt probari. *L. 2. D. de Pactis.* Quod ſi autem alia inſtrumenta extent, ex quibus debitum aeque liquido poſſit probari, vnius duntaxat traditione debitum remiſſum non cenſetur [5]. Quod autem leges Romanae docent, redditione chirographi iudicari tacitum pactum initum cum debitore de non petendo; ea ſubtilitas itidem iuri naturae eſt ignota, quo etiam re contracta obligatio non reali duntaxat ſolutione, ſed & nuda condonatione poteſt aboleri [6]. Tacite autem condonata cenſetur obligatio, ſi quis impediat, aut in cauſa ſit, quo minus, quod debetur, poſſit praeſtari. Sic & vbi cum aliquo ita mihi conuenerit, quod ipſum ſim admoniturus, vbi opera erit obeunda; admonitione a me omiſſa iſtam cenſebor remiſiſſe. Vti etiam, quando alium, eiusdem vices obiturum, ſubſtituero.

§. VIII. Vti autem priori modo ſoluuntur potiſſimum obligationes, quibus alter duntaxat contrahentium oneratur; ita quae vtriusque partis praeſtatione conſtant, re adhuc integra, mutuo diſſenſu [1] ſolent diſſolui. Nam id maxime naturale videtur, vt quod ſolum ſuffecit ad obligationem contrahendam, eius contrarium ſufficiat ad eandem diſſoluendam, vbi aliud quid non interuenerit, quod obligationem ſemel contractam abrumpi vetet. Nam quin lege poſitiua in certo nego-

QVARVMCVNQVE RERVM MIHI TECVM ACTIO EST: QVAEQVAE ADVERSVS TE PETITIO, VEL ADVERSVS TE PERSECVTIO EST ERITVE QVODVE TV MEVM HABES, TENES, POSSIDES, [DOLOVE MALO FECISTI QVO MINVS POSSIDEAS] QVANTI QVAEQVE EARVM RERVM RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI STIPVLATVS EST AVLVS AGERIVS, SPOPONDIT, NVMERIVS NIGIDIVS: QVOD NVMERIVS NIGIDIVS AVLO AGERIO SPOPONDIT, ID HABERET NE A SE ACCEPTVM NVMERIVS NIGIDIVS AVLVM AGERIVM ROGAVIT, AVLVS AGERIVS NVMERIO NIGIDIO ACCEPTVM FECIT. De auctore huius formulae C. Aquilio Gallo ſingulari oratione egit HEINECCIVS, quam vide inter opuſcula eius p. 766.

3) Quum in Iurisprudentia Romana quatuor numerentur Contractuum genera, *Reales*, *Conſenſuales*, *Litterales & Verbales.* Vid. ſupra c. 3. §. 6 Acceptilationi autem in ſolis ſtipulationibus locus erat, in quos proinde transfundi debebat quaeuis alia obligatio per formulam Aquilianam, antequam acceptilatione tolli poſſet. *Quo genere, vt diximus, tantum eae ſoluuntur, obligationes, quae ex verbis conſiſtunt, non etiam ceterae.* princ. Inſt. Quib. mod. toll. oblig.

4) *Ea lege fundum locaui*, vt ſi non ex lege coleretur, relocare eum mihi liceret: & quo minoris locaſſem, hoc mihi praeſtaretur: [*nec conuenit, vt ſi pluris locaſſem, hoc tibi praeſtaretur.*] *Videtur autem in hac ſpecie* id ſilentio conueniſſe, *ne quid praeſtaretur, ſi ampliore pecunia fundus eſſet locatus, id eſt, vt haec ex conuentione pro locatore tantummodo interponeretur.*

5) Non temere heic praeclari ICti diſſentiunt, ſi modo certum ſit, creditorem vnam tabularum debitori reddidiſſe: potius enim ex facto, quam non facto quid colligimus: & cum nemo prudens fruſtra aliquid agere cenſeatur, neque alius finis appareat, in dubio ex redditione remiſſi debiti coniecturam capimus. H.

6) Supra L. III. c. 6. §. 2. Verum ratio AVCTORIS parum ſtringit: nam donatio omnis fit conuentione vel expreſſa vel tacita. H.

§. VIII. 1) „Eae obligationes, quae conſenſu contrahuntur, contraria voluntate diſſoluuntur. Nam ſi TITIVS & SEIVS inter ſe conſenſerint, vt fundum Tuſculanum, emptum SEIVS haberet

negotiorum genere [2] interdici possit, ne quod semel placuit, etiam re integra displiceat, dubium non est [3]. Quod si autem res non sit amplius integra, sed ab altera parte iam quid praestitum; tunc nudum dissensum adparet non sufficere [4] ad tollendam obligationem; (vid. *L. 2. L. 3. D. de Rescind. vendit.*) sed si alias obligatio sit solubilis, accedere oportet condonationem eius, qui iam aliquid praestitit, & cui quid ex aduersum erat praestandum; aut illud alia ratione sarciendum [5]. V. *L. 58. D. de Pactis.*

§. IX. Praeterea non tam soluitur, quam abrumpitur obligatio alterius partis perfidia, adeoque quando vnus non praestat, de quo conuenit, neque alter tenetur id praestare, quod reciproce & intuitu praestationis alterius recepit. Cum enim qui ex pacto aliquid alteri promittit, non absolute & gratis, sed intuitu eius, quod alter se praestiturum recepit, promiserit; inde praestationes vtrinque sibi inuicem insunt per modum conditionis [1], quasi dictum foret, praestabo, si tu prastiteris prius. Iam autem quae conditioni superstruuntur, ea non adparente corruere constat. Thvcydides L. I. [c. 123. Ed. Oxon.] *Foedera violant, non qui obuiam iniuriae eunt, sed qui vim priores intentant.* Vnde indebita, si modo non fabulosa est, religiositas illius Indi, *cui cum alter mulierem contra ius omne fasque ei abstulisset, foedera tamen violare noluit, quod tam sancte pieque iurasse se diceret, vt ne iniuriam quidem passus, detrimenti quidpiam illi vellet afferre;* apud Philostrat. L. III. [c. 20. Ed. Olear. 1709.] de vita Apollon. Thyanaei. Vid. Grotivs L. III. c. 19. §. 14. Haec autem locum habent [2], si iste suum non praestiterit, qui priore loco praestare debebat, aut qui simul cum altero [3]. Nam an & quatenus solus

5 I 2 metus,

haberet centum aureis, deinde re nondum sequuta, id est, neque pretio soluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, vt discederetur ab ea emptione & venditione: inuicem liberantur." *§. 4. Inst. eodem.*

2) Puta in matrimonio. H.

3) Qua ratione matrimonium hodie, bona vtriusque gratia tolli nequit, quum id fieri posset apud Romanos.

4) Veluti si in Contractu Empti Venditi, Emptor pretium iam praestiterit, sed Venditor rem nondum tradiderit, vel Venditor rem quidem iam tradiderit, sed pretium nondum nactus sit. „Sed non poterimus eadem ratione vti post pretium solutum emptione repetita, cum post pretium solutum infectam emptionem facere non possumus. *L. 2. D. de Resc. vend. j. L. 2.* „Ab Emptione Venditione, Locatione Conductione, ceterisque similibus obligationibus, quin integris omnibus, consensu eorum, qui inter se obligati sint, recedi possit, dubium non est. Aristoni hoc amplius videbatur, si ea, quae me ex empto tibi praestare oporteret, praestitissem, & cum tu mihi pretium deberes, conuenisset mihi tecum, *vt rursus praestitis [mihi] a te in re vendita omnibus, quae ego tibi praestitissem,* pretium mihi non dares, tuque mihi [*ea*] praestitisses: pretium te debere desinere: quia bonae fidei, ad quam omnia haec rediguntur, interpretatio hanc quoque conuentionem admittit. Nec quicquam interest, vtrum integris omnibus, in quae obligati essemus, conueniret, vt ab eo negotio discederetur; *an in integrum restitutis his, quae ego tibi praestitissem, consentiremus*, ne quid tu mihi eo nomine praestares." *L. 58. D. de Pactis.*

5) Idque locum habet, etiamsi consanguineus, retractu vti velit: modo contrahentes in fraudem eius a contractu non resiliant. De quo tamen DD. diuerse sentiunt, vt videre est apud Strvvivm Ex. 23. Synt. Iuris ciu. §. 67. H.

§. IX. 1) Grotivs L. III. c. 21. §. 11. conf. L. II. c. 13. §. 16. H.

2) Quo pertinet vulgatum illud: Qui pactum siue contractum ex sua parte non adimplet, alterum quoque vt adimpleat, quae in pacto contractuue continentur, poscere non posse, *L. Cum proponas 21. C. de Pactis.* Quod pluribus illustrat Hieronym. Panzschmann. Part. I. quaest. 21. pr. V. & Mevivm Part. V. Decis. 20. & pag. 8. Decis. 173. & 174. H.

3) „Nec aduersario tuo transactione vti conceden-

metus, ne, vbi ego meum praeſtitero, alter fallat, ab obligatione aliquem liberare queat, ſupra traditum fuit [4]. Sed quid iuris erit circa particulas rerum iam praeſtitarum, vbi contractus ante plenum complementum fuerit abruptus? Heic de diuerſis caſibus diſtincte erit pronunciandum. Si enim ipſe quod priori loco debebam praeſtiterim, & alter mox tergiuerſari velit, mihi ius erit ipſum quouis modo licito ad contractum implendum adigendi. Quod ſi autem meipſum, vbi aliquam obligationis partem impleui, in eadem implenda pergere taedeat, non poſſum alterum adigere, vt quod praeſtiti, eiuſue aeſtimationem iſte reſtituat: ſed ni ego, de quo praeſtando conuenit, conſummare velim, tuto licebit iſti, quod abs me accepit, retinere. Neque heic opponi poterit tritum illud: non debere aliquem cum damno alterius locupletari. Eius quippe damni non habetur ratio, quod quis ſuo dolo ſibi arceſſiuit. Et quoties per eum, cuius intererat conuenta impleri, ſteterit, quo minus ea impleantur, perinde habetur, ac ſi eadem fuerint impleta. Neque ſi poſtea poenitentia temeratae fidei ductus pactum continuare velim, alter id acceptare cogitur: cum pacti violatio ſemel facta penitus idem abruperit, & alterum ab obligatione inde orta abſoluerit; quae niſi noua conuentione inſtaurari nequit. Sic verbi gratia, ſi ego operam alicuius in annum conducam, mercede in anteceſſum ſoluta [5], poſt ante annum finitum citra ipſius culpam eundem expulero; non tenetur mihi de mercede reſtituere, quanti erat reſidui temporis opera. Quod ſi autem quae vtrinque praeſtita fuerunt, paria ſint, ante conuentum tamen terminum non licebit alterutri pactum abrumpere; ſed alter ad idem implendum violatorem adigere poterit, aut extorquere id, quod intererat pactum ad amuſſim fuiſſe impletum.

§. X. Expirant quoque obligationes, quando ſtatum, in quo eaedem vnice fundabantur, mutauerit perſona [1], tam quae praeſtare, quam cui praeſtari debebat. Sic magiſtratus defenſionem ſubditorum promittens non amplius tenetur, ſi munere ſuo abierit. Sic qui magiſtratui obſequium promi-

cedendum eſt, niſi ea, quae placita ſunt, adimplere paratus ſit.“ *L. 22. C. de Pactis.* „Fruſtra ſibi fidem quis poſtulat ab eo ſeruari, cui fidem a ſe praeſtitam ſeruare recuſat.“ *L. 75. D. d. Reg. iur.*

4) L. III. c. 6. §. 9. H.

5) „Qui operas ſuas locauit, totius temporis mercedem accipere debet, ſi per eum non ſtetit, quo minus operas praeſtet.“ *L. 38. D. Locati, j. L. 19. §. 9. 10. eodem.*

§. X. 1) Statum *cauſam* appellat AFRICANVS L. 38. pr. de Solution. *Tacite ineſſe haec conditio ſtipulationi videtur, ſi in eadem cauſa maneat.* Caute autem AVCTOR quod dicit, reſtringit *ad ſtatum, in quo obligatio vnice fundabatur.* V. infra c. 12. §. 20. H. [Verba *legis 38. D. de Solut.* haec ſunt: „Cum quis ſibi aut Titio dari ſtipulatus ſit: magis eſſe ait, vt ita demum recte Titio ſolui dicendum ſit, ſi in eodem ſtatu maneat, quo fuit, cum ſtipulatio interponeretur. Ceterum ſiue in adoptionem, ſiue in exilium ierit, vel aqua & igni ei interdictum, vel ſeruus factus ſit: non recte ei ſolui dicendum, tacite enim ineſſe haec conuentio ſtipulationi videtur, ſi in eadem cauſſa maneat.“ Quod tamen mere ciuile eſt.]

2) Sic adminiſtratorio nomine contrahens, finita adminiſtratione, non obſtringitur amplius. *L. final. D. de Inſtitor. action. L. 26. C. de Adminiſtrat. tutor. L. 1. C. Quando ex facto tutor.* CARPZOV. I. Conſt. 32. def. 14. & L. IV. Reſponſ. Elect. 80. & L. V. Reſponſ. Elect. 77. BRVNNEMANN. Cent. 2. Deciſ. 39. MEVIVS P. VI. Deciſ. 44. BVRGER. Cent. IV. Obſ. militar. 17. H. [Nec Tutor, finita Tutela.]

3) Vid. BAELIVS, dans ſa Reponſe aux Queſtions d'un Prouincial T. I. c. 60. vbi quaerit: An *Gebhardus Truchſes* Iure Archiepiſcopatum Colonienſem ſibi vindicare potuerit, poſtquam vxorem duxiſſet?

4) Quod, obſeruante Cl. BARBEYRACO non.

promisit, non amplius tenetur, vbi subditus ipse esse, aut hic magistratus desierit [2]. Ast vero vim tollendi obligationem non habet eiusmodi mutatio in subiecto, quae quidem eandem, quo minus susciperetur, impediisset, siquidem eo, quo contrahebatur, tempore extitisset, ac in praesens subiecto non adeo exacte quadrat, dummodo non prorsus inhabile illud ad eandem implendam reddat [3]. Nam nisi eiusmodi mutatio tanquam conditio pacto fuerit ab initio inserta, ius irreuocabiliter quaesitum firmum persistet, vtut alteri fors molestia quaedam inde creetur. Qui enim libere & vltro ad contrahendum accessit, sibi imputet, quod casus, qui probabiliter praeuideri poterant, ab initio non praecauerit. Sic populus aliquis absolute se regi subiiciens [4], etiamsi post, ingenio mutato, in aliam reipublicae formam maiori inclinatione feratur, hautquidquam regis ideo obsequium exuere potest. Sic multi, si antea matrimonii incommoda intellexissent, vitam caelibem exacturi fuerant; quibus tamen, vbi semel eo se vinculo induerint, vtcunque sors tulerit, obdurandum est.

§. XI. SED & ipso tempore expirant [1] obligationes, quarum duratio a puncto aliquo temporis suspensa fuit [2]. Quod si continuari easdem placuerit, noua conuentione opus est; quae tamen non semper expresse, sed quandoque tacite facta intelligitur [3]. Vid. *L. 13. §. fin. L. 14. D. Locati.* Verum vt solo temporis tractu euanescat obligatio, ita vt non debuerit intra eundem tractum vim suam exserere, id absurdum est. Inde nihili est obligatio; debebo tibi C. aureos per triennium, ita tamen, vt neque interea temporis, neque elapso eodem spatio eos me poscere queas. Nam frustranea est obligatio, quae nullum sortitur effectum, antequam exspiret, neque post se vllum effectum relinquit. Aliud autem est, si ita dicam; nisi intra triennium petieris, nihil amplius debebo. Isthaec enim est conditio obligationi adposita, qua non adparente, illa euanescit. Sic & moris est, vt fideiussor ad certum duntaxat tempus sese obliget [4], eo nimirum fine, vt mature, & quamdiu adhuc soluendo est, debitorem creditor vrgeat, ne in infinitum iste obstrictus haereat.

 §. XII.

non temere eueniet, nisi Princeps potestate sibi concessa immaniter abutatur; vbi vtique populus Imperio eum priuare possit. Idem, etiam post generationes aliquot, ferente id status mutatione, vel variante gentis Genio, aliam a populo formam Reipublicae introduci posse censet. Bonum enim publicum, addit, cuius contemplatione Imperium omne constituatur, exceptionem his casibus tacitam admittere, quia de pactis cum Principe initis non perinde iudicari possit, ac de pactis, quae fiant inter priuatos.

§. XI. 1) Vid. infra L. VIII. c. 6. §. 15. in Offic. H. & C. L. I. c. 16. §. 7. haec restrictio adiicitur: Necessum est tamen, vt intra illud tempus facultas exigendi obligationem extiterit.

2) V. infra L. VII. c. 8. §. 15. H.

3) V. supra c. 6. §. 1. H.

4) De cuius effectu non eadem est sententia Dd. MEVIVS Part. IX. dec. 167. rationi putat consentaneum, distingui, quomodo tempus adiiciatur, vtrum vt post illud desinat obligatio; an vt per illud limitem habeat, quousque vim suam extendat; seu vt aliqui aliter exprimunt, an vt etiam qua praeteritum tempus desinat; an vt saltem qua futurum seu insequens. Vbi tempus non finit, sed limitat saltem obligationem, eius ea quidem potestas est, vt quicquid post tempus obligationi accedit, non obliget fideiussorem, vtpote saltem ad illud vsque tempus obligatum. Ideo quae postea ex stipulatione vel mora deberi incipiunt vsurae, interesse, damna, non onerant fideiussorem. At quando eo animo tempus adiectum, vt penitus obligationem finiat, seu vt ea post illud desinat, vtique non tantum non de futuris, sed nec de praeteritis vltra fideiussor obligatur, postquam illud fuit elapsum. Habet tunc temporis adiectio vim conditionis, qua desinente definit obligatio omnemque vim amittit. Conf. COTHMANN. Vol. V. Respons. 49. Iohannes a SANDE L. III. Decis. Frisic. tit. 10. def. 5. H.

§. XII. MORTE denique soluuntur obligationes in persona alicuius radicatae [1], subiecto quippe sublato accidentia quoque extingui necessum est: ac praestatio per naturam redditur impossibilis. Vid. tamen VALERIVS MAXIMVS L. II. c. 6. §. 10. Et Pomponius MELA L. III. c. 2. *negotiorum ratio, & exactio crediti differebatur ad inferos*, (de veteribus Gallis loquitur.) Sic in Iaponia Bonzii persuadent hominibus, qui pecuniam ipsis heic dederit, eum decuplum [2] in altera vita recepturum; ac in id chirographa sua creditoribus dant, quae isti diligenter asseruant, secumque sepeliri iubent. Vid. Bern. VARENIVS de Religione Iapon. p. m. 35. Frequens tamen est, vt defunctorum obligationes communicabiles per superstites continuentur, vtque hi in istorum locum subeant. Idque vel quia superstes vltro, vt defuncti famae consuleretur, aut alias ob rationes istius obligationem explendam in se suscepit; vel quia ex defuncti bonis obligationi erat satisfaciendum, quae cum istis bonis, naturali velut hypotheca oneratis [3], in haeredem simul transeunt [4]. Quod si quis moriatur, neque tantum in bonis relinquat, quantum debet, aduersus istum creditoris actionem simul mortuam esse adparet. Quid enim in exanimi cadaueri aliquis faciat? Quo spectat lex Solonis apud PLVTARCHVM Solone, [pag. 189. E.] qua mortui contumeliis affici vetantur. Add. *L. 1. §. 4. 6. L. 27. D. de Iniuriis.* Etsi apud Aegyptios receptum, eorum qui soluendo non erant cadauera in creditorum aedibus condi; quae postea haeredes opibus aucti redemta honorifica sepultura dignabantur. Apud quos itidem in vsu,

§. XII. 1) Non aliae. Vid. AVCTOR supra L. III. c. 1. §. 11. H.

2) Cl. BARBEYRACVS exhibet duplum, *le double* in nota 1.

3) Vid. supra L. III. c. 1. §. II. & L. IV. c. 10. §. 13.

4) Vid. supra L. IV. c. 11. §. 19. H.

5) Vid. supra c. 10. §. 13. H.

§. XIII. 1) *Delegare est vice sua alium reum dare creditori, vel cui iusserit.* L. 11. D. de Nouationibus.

2) Confundit AVCTOR cessionem nominis, de qua verum est, quod hic dicit, & delegationem, quae debitoris quoque delegandi consensum requirit. Licet enim etiam apud Romanos hi duo modi in quibusdam inter se conuenerint: quoniam & cessione facta debitor cedens liberatur. *L. pupilli 69. §. soror D. de Solut.*; & tam in delegatione quam cessione bonum nomen praestari non erat necesse: *Nam & pecuniae male creditae exactio est*; vt ait SENECA IV. de Benefic. 39.: tamen in reliquis eos inter se differre, negari nequit. Quod in hac disciplina insuper haberi non debebat. Angli cessionem nominis vetuerunt, vt Auctor est Thomas CRAGIVS L. I. de Feud. Scot. c. 13. addens rationem, ne Angli nimium faciles redderentur ad litigandum; non & delegationem. Porro debitor cessus, antequam sciat cessionem esse factam, aut certior de ea factus fuerit, soluere potest cedenti, soluendoque ab obligatione liberatur. Denique cessionario, siue, vt eum Romani vocabant, procuratori in rem suam, etiam secundum ius naturae opponi possunt exceptiones, quae cedentem repellebant. Quae vtique aliter se habent in delegatione. Vid. & THEODORICI Ostrogoth. Regis edict. c. 127. H.

3) Quod Iure Romano secus se habebat. *Delegatio debiti nisi consentiente & stipulante promittente debitore, iure perfici non potest.* L. 1. C. de Nouation. Igitur negotium, quod Romanis Cessio erat, Auctori delegatio dicitur. Differentias Delegationis & Cessionis eleganter exhibet Celeb. OTTO ad Pufend. Offic. H. & C. L. I. c. 16. §. 9. Summa haec fuerit: Delegare 1) est alium debitorem vice sua alicui assignare. *Cedere vero est ius antiquum in nouum creditorem nouatione transferre.* L. 2. C. de Nouat. Io. Frid. GRONOVIVS I. Obs. 20. 2) Delegans delegatione liberatur, non Cedens, cuius ius solum in Cessionarium transfertur, *L. 3. C. de Nouat.* 3) In Cessione verus debitor praestari debet, in Delegatione quilibet sufficit, etiam pupillus, *L. 26. §. 2. D. Mandat.* 4) Ad cessionem debitoris consensu opus non est, qui vtique requiritur in delegatione *L. 3. C. de Hered. vend.* 5) Delegatus deleganti soluere nequit, quod potest cessus, qui si ignarus cessionis cedenti soluerit, liberatur. *d. l. 3. C. de Nouat.* Quae tamen differentiae ad vnam omnes

vſu [5], vt liberi parentum conditorum cadauera oppignorarent. Haecce qui non luiſſent, eos ignominia maxima, & poſt exceſſum e vita ſepulturae priuatio conſequebatur. Vid. DIODOR. SICVLVS L. I. c. 92. 93. LVCIANVS de Luctu. HERODOTVS Euterpe.

§. XIII. PER delegationem ſubſtituit quis creditori ſuo conſentienti debitorem ſuum, vt hic loco ipſius debitum exſoluat, ſeu vt delegantis creditori ſoluat, quod deleganti debebat [1]. Vbi creditoris quidem conſenſus requiritur, non autem tertii iſtius debitoris [2], quem etiam ignarum [3] & inuitum alteri delegare poſſum. Nam nihil intereſt, vtri quis ſoluat; multum autem, a quo quis debitum exigat.

§. XIV. DE confuſione non eſt quod multa addamus. Nam cum idem non poſſit eſſe ſuus creditor & debitor [1]; adparet, ſi quis debitoris ſui haeres fiat [2], actionem illam perire, cum obiectum, erga quod ſeſe exſerat, inuenire nequeat.

§. XV. NOVATIO [1] autem iuris ciuilis [2] poſitiui propria eſſe videtur [3], nec ad ius naturae & gentium ſpectare. Nam poſſunt quidem antiquae obligationes conuentione partium reformari; puta, vt non amplius debeat praeſtari interitus rei propter moram, a debitore interpoſitam; vt deſinat deberi

omnes Iuris Ciuilis eſſe videntur, vt recte monuit GVNDLINGIVS Iur. Nat. c. 22. §. 104. Differentia poſtrema praecipua eſt. Vera eius vt & reliquarum ratio in eo ſita, quod delegatio per ſtipulationem fiebat, & ICti veteres maiorem arti ſuae dignitatem conciliatum iri confiderent, ſi ei ideo plenam ſecuritatem tribuerent, qua carebat ceſſio, vtpote quae ſine formula fiebat, & in qua ſibi id imputare deberet Ceſſionarius, ſi ceſſus cedenti ſoluerit, quoniam neglexiſſet Iuris adhibere ſolennitates.

§. XIV. 1) Latius patet confuſio quam putauit AVCTOR. Quid enim ſi fideiuſſor debitori aut retro hic illi, aut correus correo ſucceſſerit? Vbi notanda *L. 5. D. de Fideiuſſor.* „ Generaliter Iulianus ait, eum qui heres exſtitit ei, pro quo interuenerat, liberari ex cauſa acceſſionis, & ſolummodo quaſi heredem rei teneri. Reum vero reo ſuccedentem ex duabus cauſis eſſe obligatum. Nec enim poſſe reperiri, quae obligatio alteram perimat: at in fideiuſſore & reo reperiri, quia obligatio rei plenior ſit." Quod ibi pluribus illuſtrat. Conf. *L. Si reus 13. D. de Duob. reis. L. Si duo rei 93. pr. D. de ſolution.* H.

2) „ Aditio hereditatis nonnunquam iure confundit obligationem: veluti ſi creditor debitoris vel contra debitor creditoris adierit hereditatem." *L. 95. §. 2. D. de Solut.*

§. XV. 1) „ Nouatio eſt prioris debiti in aliam obligationem, vel ciuilem, vel naturalem transfuſio atque translatio: hoc eſt, cum ex praecedenti cauſſa ita noua conſtituitur, vt prior *perimatur.* Nouatio *enim a* nouo *nomen accepit, & a noua obligatione.*" L. I. D. de Nouat.

2) Imo & Iuris Naturalis. Quid enim prohibet, quo minus ii quoque qui in libertate naturali viuunt, formas conuentionum varient. Nouandi certe facultatem, Iure Gentium cum Antiocho agentes Romani ſibi adſeruant, apud Liuium L. XXXVIII. c. 30.

3) Mihi minime. Nouationem AVCTOR heic intelligit in ſpecie ita dictam, quae fit abſque interuentu nouae perſonae. Hac vel obligatio prior penitus tollitur, transfuſa in nouum contractum (quam nouationem transmutatiuam vocat MANTICA) vel adiectio tantum alteratur. (Adminiculatiuam nominat idem MANTICA.) Vtroque hocce modo ſolui priorem obligationem, illo penitus & omnino, hoc in tantum, etiam iure naturae in aperto eſt. Vid. ſupra c. 10. §. 7. In foedere Rom. cum Antiocho inito eſt apud LIVIVM L. XXXVIII. c. 38. *Si quid poſtea addi, demi, mutarine placuiſſet, vt id ſaluo foedere fieret.* H. [Conf. TITII Ius priuatum Romano-Germanicum, L. V. c. 16. §. 10. 11. 12.]

beri poena aut vſura ob moram, [&] vt pignora remittantur, aut fideiuſſores liberentur, dum creditor ſola debitoris fide deinceps ſeſe contentum fore declarat. Sed intra ſimplicitatem iuris naturae verſantibus non opus eſt heic fingere, priori obligationi, quae periit, aliam ſucceſſiſſe. Cum reuera nihil aliud heic actum ſit, quam quod vel creditor partem ſui iuris remiſerit, vel diuerſae praetenſiones in vnam confuſae ſint. Quod autem vna actio prae altera priuilegio quopiam gaudet [4], id iuris poſitiui eſt; cum iure naturali, quae aeque efficaciter debentur, aeque efficaciter quoque peti queant. Sed quod leges Romanae tradunt de nouatione, quae per litis conteſtationem fit, (quam neceſſariam vocant [5], vti priorem illam voluntariam;) id aliquo modo ad ius naturale adplicari poteſt. Nimirum vt in foro ciuili, qui iudicio vicit, actionem iudicati [6] contra aduerſarium habet, qua id petit, quod iudex addixit, quomodocunque ſeſe prius ius habuerit: ita vbi ſuper aliqua controuerſia bello diſceptari coepit, exigi poteſt non ſolum prima illa praetenſio, ex qua bellum fuit ortum, ſed quicquid, bello finito, in pace fuerit definitum [7].

CAPVT

4) Enimuero haec ratio non efficit, nouationem iure naturae non eſſe modum tollendae obligationis. Nam & hoc vult, nouatione transmutatiua priorem obligationem cum ſuis priuilegiis, ſi quae habeat ex iure ciuitatis, & acceſſionibus ipſo iure extingui, ni aliud conuenerit. *L. 48. D. de Nouat. L. 4. C. de Fideiuſſ. L. Solutum 11. §. 1. D. de Pignoratit. action.* Caeterum inter modos tollendarum obligationum omitti non debet interitus rei in ſpecie debitae (nam genus non perit) ſine culpa aut mora debitoris. *L. 23. D. de Verbor. obligat.* Et quod AVCTOR L. IX. Rer. Brandenb. §. 6. ad A. MDCLXI. notauit: „ Qui ſuper pacto aliquo valido in nouam tractationem deſcendat, ius ex eo quaeſitum remiſiſſe videri. Et hinc foedere aliquo ſeſe exſoluturos nouos tractatus ordiri ſolere; quibus citra concluſionem abruptis, priore ſe obligatione liberatos credant. “ Quod aliis diſcutiendum nunc relinquo. H.

* *

CAPVT XII.

DE INTERPRETATIONE.

POST pacta in genere, & partim in specie, iam de eorundem interpretatione dispiciemus. Cum enim in omnibus obligationibus, quae vltro ab hominibus arcessuntur, certa adhibeantur signa, tum de animo contrahentium, tum de legibus & capitibus pactorum indicantia; & vero signa ista in diuersos quandoque sensus possint accipi: maximopere est necessarium, nosse certas regulas, quibus genuinus eorundem sensus eruatur. Quanquam autem inferius demum sit agendum de illa pactorum specie, quae imperium ciuile praesup-

5) „Aliam caussam esse nouationis voluntariae, aliam iudicii accepti, multa exempla ostendunt." *L. 29. D. de Nouat.*

6) Iudicati actio. V. *L. 3. C. de Vsuris rei iudicatae.*

7) *Modis his, quibus obligatio tollitur,* omnibus, addi poterat is, quo res, quae in *specie* debebatur, perierit, sine culpa aut mora debitoris. Exemplum eius praesto in *L. 23. D. de Verbor. obligat.* „Si ex legati caussa aut ex stipulatu hominem certum mihi debeas, non aliter post mortem eius tenearis mihi, quam si per te steterit, quo minus viuo eo eum mihi dares: quod etiam fit, si aut interpellatus non dedisti, aut occidisti eum." Add. *L. 73. §. 1. & 83. §. 7. D. eod. j. L. 9. C. Si certum petatur,* & TITII Ius priuatum Romano-Germanicum L. V. c. 16.

praesupponunt, & pleraque [dicenda [1]] etiam ad leges pertineant: tamen cum neque hanc materiam diuidere, neque ad finem vsque reiicere conueniens videatur, contra leges methodi non adeo peccasse iudicabimur [2], si eandem hoc loco vniuersam exposuerimus: secuti fere κατὰ πόδα GROTIVM L. II. c. 16. qui in isthac materia exponenda subtiliter valde est versatus [3].

§ II. SI igitur spectemus, quo fine obligationes contrahantur, tenetur quilibet, qui vltro sese obstrinxit, ad id, in quod voluit, obligari. Praesupponitur enim ipsum vltro & libere obligationem suscepisse, & quidem circa rem, cuius praestandae necessitas ei antea non incumbebat. Igitur non adparet, quomodo quis in plus possit teneri, quam quo vsque ipse voluit. In quem sensum accipiendum illud CICERONIS Offic. L. I. [c. 13.] *In fide quid senseris, non quid dixeris cogitandum* [1]. Ea est porro natura hominis, vt interni ipsius actus per se alteri non sint spectabiles; iidemque ab exterioribus actibus, & signis discrepare possint. Et tamen liquido est decernendum, ad quid quisque teneatur, quidue iure ab eodem queat exigi. Alias enim irrita reddetur

§. I. 1) Hanc vocem inserui maioris perspicuitatis caussa, praeeunte Cl. BARBEYRACO.

2) Non tamen negandum, interpretationem legum multum differre ab interpretatione pactorum & contractuum. In legibus enim vnus loquitur, in pactis aut contractibus duo vel etiam plures. In legibus locum habet interpretatio, quam vocant, authentica; at neutiquam in pactis & contractibus. Hinc de legum interpretatione agendum erat infra libro octauo, vt liqueret, quae summi Imperantis quae Iurisconsultorum in ea re partes sint. H.

3) Et ibi tradita L. III. c. 20. §. 11. sequ. & c. 21. §. 14. sequ. ad speciales casus applicuit. Si cui autem nimia eius subtilitas videatur, libet illam doctrinam paulo clarius proponere. Nimirum in pactis vel contractibus (nam de his nunc vnice agemus) duo sunt, signum & signatum, vt in scholis loquimur. Signum sunt verba vel facta, saepe tantundem valentia ac verba. Signatum ipsum negotium, quod agitur. Verba siue vocabula haut dubie sunt notae rerum. Enim vero heic vsuuenit, quod ARISTOTELES obseruauit L. I. de Reprehens. Soph. c. 1. *Nomina quidem finita sunt & orationum multitudo; res vero numero infinitae sunt: necesse est igitur plura eandem orationem & nomen vnum significare.* Hinc si aequaliter significant vniuoca dicuntur, si minus aut plus (res enim eodem recidit) analogica, si nihil praeter nomen, aequiuoca seu homonyma. Ad quae pertinet, quod verba habeant vel latam vel strictam significationem. V. AVCTOR §. 11. Verborum quoque complexiones siue orationes solent habere ambiguitatem siue ἀμφιβολίαν. Cuius exempla plura vbique occurrunt & notum est illud VIRGILII. *Aio te Aeacida Romanos vincere posse.* Conf. ARISTOT. III. Rhetor. 5. AVCT. §. 5. Negotium quod geritur, hoc est conuentio, quatuor habet causas, ex quibus siue singulatim siue coniunctim sumenda interpretatio, eaque vel extendens, vel coarctans. Inter causas, primo occurrit loco finis, qui vel generalis est vel specialis. Ad generalem finem pertinet paciscentes, velut homines recta ratione praeditos, frustra quicquam agere voluisse minime censeri. Hinc eosdem nec impossibilia nec repugnantia, nec absurda voluisse. V. AVCTOR §. 8. & 19. Finis specialis proprius & aedaequatus non minus magnum habet momentum ad veram interpretationem inueniendam. V. AVCTOR §. 10. §. 13. §. 17. §. 19. seq. Obiectum siue materia sunt res vel fauorabiles, vel odiosae, vel mixtae. Vid. AVCTOR §. 12. seq. In forma siue modo contrahendi consideranda locus, tempus, antecedentia, sub quibus etiam continetur, causa impellens, diuersa a causa finali, de qua diximus, & consequentia. V. AVCTOR. §. 9. Causa efficiens sunt ipsi paciscentes siue contrahentes. Quorum character siue conditio non minus efficax ad eruendam veram interpretationem. Eo inter alia pertinet, si obscuritas tolli aliter nequeat, faciendam esse interpretationem contra illum, qui verba ambigua vel obscura protulit, cuiusque in potestate fuit, legem contractus apertius dicere vel scribere. *L. 39. D. de Pactis. L. 21. L. 33. D. de Contrah. emtione.* H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 20. §. 26. Addantur his regulae de vocabulis generales, quas AVCTOR habet in §. 3. & §. 4. & sane nihil erit, quorum non commoda interpretatio, ex causis inuestigari possit. Caeterum prudentiam esse in interpretando exemplum docere potest apud PHAEDRVM L. IV. Fab. 4. H.

§. II. 1) Quae verba partem faciunt loci prolixi, qui deest in antiquissimis CICERONIS edi-

tur obligatio, ſi quiſque ſenſum, quem velit, ſibi affingendo ſeſe liberare poſſet, pertendendo ſuam ſententiam diuerſam fuiſſe ab ea, quam alter arripuit. Igitur ratio dictitat, vt ei, cui promiſſum quid eſt, ius ſit cogendi promiſſorem ad id, quod recta ſignorum interpretatio ſuggerit. Cogitatio quippe maxime propter hominem ipſum eſt [2], ſigna autem propter alios. Nam alioquin res exitum non reperiret, & in nihilum recideret; id quod in moralibus pro abſurdo habetur. Quo pertinet antiqua in foederibus vſurpari ſolita formula [3] apud LIVIVM L. I. c. 24. *ſine dolo malo*, *vtique ea heic hodie rectiſſime intellecta ſunt.* Eſt autem interpretationis rectae norma & menſura, collectio mentis ex ſignis maxime probabilibus. Signa illa ſunt duum generum, verba, & alia coniecturae; quae conſiderantur aut ſeorſim, aut coniunctim [4].

§. III. DE verbis haec eſt [1] regula: Si nulla ſit ſufficiens coniectura, quae ducat alio, verba intelligenda ſunt in proprio ſuo, & famoſo, vt loquuntur, ſignificatu [2], quem ipſis impoſuit non tam proprietas aut analogia Grammatica, quam popularis vſus, *quem penes arbitrium eſt, & ius & norma loquendi.*

editionibus, & Codicibus plerisque manu ſcriptis.

2) Quippe animae ſemet ipſam alloquentis ſermo. H.

3) Et ſolennis illa in Graecorum foederibus apud THVCYDIDEM L.V. Δικάιως, καὶ ἀβλάβως, καὶ ἀδόλως, καὶ ὐ παραβήσομαι τέχνῃ, ὐδὲ μηχανῇ ὐδεμίᾳ. *Recte, innocue & bona fide; neque arte vlla aut machinatione faciam contra foedus.* Quo pertinet etiam quod apud GREGORIVM TVRONENSEM L. IX. c. 20. iurarunt, *ſe omnia absque vllo dolo & fraudis ingenio inuiolabiliter ſeruaturos.* Adde Matth. PARISIENSEM in Henrico II. & Carolum Cangium in Gloſſ. voce ingenium malum. H.

4) Id eſt ita, vt coniecturae ducantur vel ex verbis ſolis, vel ex affini circumſtantia, quae ratione eorum contineatur.

§. III. 1) Praeponere hic videtur AVCTOR, eos, qui interpretationem Legum & Conuentionum ſuſcipiunt, regulas generales nouiſſe artis Criticae, vtpote quarum cognitio ſaepe neceſſaria eſt, ad detegendum verum verborum ſenſum, ſiue ea litteris contineantur, ſiue ore prolata ſint. Inter quae Axiomata memorabilia ſequentia. „Si I. de interpretatione ſermonis quaeſtio ſit, editi ab homine, qui minus diſtincte pronuntiet, mori eius loquendi adſueti eſſe debemus, quemadmodum litteras pingendi conſuetudinem perſpectam habere debemus, ſi verum ſenſum ſcripturae implicite, ideoque abſcondite ſcribentis detegere velimus.“ Qua de re iure Romano ita cautum eſt: „Si teſtator, qui ſolum ſeruum habebat *Cratiſtum* teſtamento ita cauerit, Seruus meus *Cratinus* liber eſto, libertati Cratiſti nihil obeſſe, quod in Syllaba errarit,“ *L. 54. princ. de Manum. teſtam.* Excitauit hoc exemplum, qui de Interpretatione omnium accuratiſſime egit, THOMASIVS Inſtit. Iurispr. Ciu. L. II. c. 12. §. 22. Idem paullo poſt §. 25. obſeruat, vſum Notarum & Siglarum (de quarum differentia eleganter egit HEINECCIVS Hiſt. Iur. L. I. §. XLVIII. in Scholio) rectiſſime interdictum fuiſſe ab Imperatore Iuſtiniano, optandumque fuiſſe, ne Scribae legem tam ſani ſenſus vmquam migraſſent. *Satis II. ſcire debemus linguam, qua loquens vel ſcribens, aliquis vtitur,* ſimulque 3. *cognitum habere ſtilum ipſi ſingularem, modosque loquendi, eo quo vixerit aeuo, tantum vſitatos.* Praeterea III. *probe callere nos oportet, ritus, conſuetudines & receptas opiniones ad quos alluſiſſe poteſt, de cuius verborum obſcuritate quaeritur.* Saepe quoque IV. *ex Secta Auctoris, vel placendi eius ſtudio, charactere ingenii fineque, quem propoſitum ſibi habuerit, obſcurioribus verbis eius lux parari poteſt.* Qua in ſententia autem ſcriptor fuerit, ex ceteris ſcriptis, factis, dictis, animo, atque vita eius colligi conſentaneum eſt. Quodſi V. *de Diplomate vel Inſtrumento quodam agatur, indagandum erit, ſit ne id verum an ſuppoſitum, &, ſi verum videatur, ſitne ei fraudulenter aliquid adiectum, vel detractum, aut mendum aliquod irrepſerit vitio Auctoris, vel negligentia Scribae. Nam ſi librarius in transſcribendis ſtipulationis verbis erraſſet: nihil nocet, quo minus & reus & fideiuſſor teneatur.* L. 92. D. de R. I. *Ante omnia autem* VI. *expeditae nobis eſſe debent latebrae omnes, omnesque receſſus rei, de qua agitur.* Dantur etiam alia interpretationis adminicula, quae multo aſſiduoque vſu addiſcuntur. Praeiuerunt hic CLERICVS in Arce Critica, & contemplatione Iuris Romani BESTIVS de ratione emendandi leges.

2) ARISTOTELES de Arte poëtic. c. 21.
Λέγω δὲ κύριον μὲν, ᾧ χρῶνται ἕκαςοι.
Dico proprium, quo vtuntur ſinguli.

Quam-

quendi. QVINTILIAN. Inst. Orat. L. I. c. 6. *Consuetudo certissima loquendi magistra: vtendumque plano sermone, vt numo, cui publica forma est.* DIO CASSIVS L. LIX. *Tiberius cum in edicto voce non Latina vsus esset, Atteius Capito dicebat; tametsi nemo ante ipsum eo vocabulo vsus fuisset, nunc nihilominus in gratiam Tiberii inter antiqua referendum. Ibi Marcellus quidam subdidit: hominibus Caesarem ciuitatem Romanam dare posse, vocabulis non posse.* PROCOPIVS Vandal. L. I. cum dixisset, imperatorem partim e suis, partim e foederatis militem scripsisse, addit: *Foederatorum nomine olim soli dicebantur barbari, qui non seruilem in modum, neque enim armis victi, sed pari cum ciuibus iure sub imperium venerant, a foederibus, quae pepigerant, sic nominati. At nostra aetate in hocce nomen venire nemo vetatur, vt mos est temporis non in quo primum reperta sunt sensu vocabula seruare, dum pro suo arbitratu res ipsas immutant homines, quibus eae primum vocibus nancupatae sint nihil soliciti.* THEMISTIVS Orat. 4. Τοῦ ὀνόματος, ὥσπερ νομίσματος μετέπεσεν ἡ δύναμις κατὰ τοὺς ὕστερον χρόνους. *Vocabuli* (Sophistae) *vis, sicut numi, mutata est posteriori tempore.* Apud POLYBIVM L. XII. c. 4. Locri in extremam Calabriae oram delati ex Graecia, regionem eam inuenerunt a Siculis possessam. Hi improuiso eorum aduentu perterriti, eos receperunt, & in haec verba foedus cum illis iniuerunt: *Amicitiam cum Siculis Locrenses seruaturos, & regionem hanc pro communi ambobus populis habituros, quamdiu terrae huic pedibus suis insisterent & imposita humeris capita gestarent.* Haec cum ita conuenissent, Locrenses ad praestandum iuramentum accesserunt, postquam in calceamentorum sola terram iniecissent, humeris autem aliorum capita ita supposuissent, vt non adparerent: deinde e calceis terram excusserunt, & capita aliorum abiecerunt; ac mox vbi primum data est occasio, Siculos regione expulerunt. Apud THVCYDIDEM L. V. [c. 42. Ed. Oxon.] Boeotii cum Spartanis foedus icerant, in quo inter caetera cautum erat, vt Boeotii Spartanis traderent Panactum. Verum illi prius Panactum diruerunt, & tunc demum Spartanis tradiderunt. Sic Leucippus cum locum a Tarentinis in vsum ad diem noctemqne petitum repetentibus non redderet, interdiu reposcentibus respondebat, si ad sequentem noctem repeterent, se redditurum: at noctu ad diem sequentem referebat. STRABO L. VI. [pag. 183. Edit. Geneu. Casauboni 265. Paris. 406. Amst.] Sic de Mahomete Turcarum Imperatore narrant, cum Euboea capta alicui promisisset, caput ipsi fore incolume, mox medium eundem dissecuisse. Sic cum quidam regulus Indiae ad regem Persarum confugisset, & rex Indorum istum sibi misso legato tradi posceret, Persa, dum legatus admittitur, supplicem corbi impositum ex arbore trantisper suspendit; & dein negat, supplicem in sua terra esse. Ad. OLE-

Quamobrem autem a proprietate verborum in dubio recedendum non sit, caussa est: quoniam cum vocabula ferme multiplices habere significatus soleant, metus semper esse posset, vt ne hoc vel illo modo intelligantur, atque ita vsus sermonis inter homines periret. V. AVCTOR supra L. IV. c. I. §. 6. & sequ. Deinde ICtorum verbum est: naturalia semper praesumi, Naturale autem vtique est, intelligere vocabula in significatu, quem habent ex recepto, siue vsu populari. H.

3) Conf. AVCTOR L. IV. c. 2. §. II. H.

§. IV. 1) Vid. supra L. IV. c. I. §. 6. Modo is, qui

OLEARIVS Itin. Perſ. L. IV. c. 30. Sic non nemo conſtanter negauit, ſe ſacerdoti manus iniecisse; nam baculo verberauerat, & pedibus eum proculcauerat. Sic Temures cum praeſidiariis vrbis Sebaſtiae pepigit, vt dedita vrbe, ſanguis non effunderetur. Sed iſte, eluſa pacti formula, captiuos defodi viuos imperauit. Verum eiuſmodi cauillationes, vti ſunt nimis apertae & friuolae, ita illis *periurium magis adſtringi*, *quam diſſolui* recte pronunciat CICERO [3] Off. III. [c. 32.]

§. IV. CIRCA vocabula artium propria, quae vulgus vix capit, obſeruandum eſt, vt illa explicentur ſecundum definitiones prudentum cuiusque artis [1]. CICERO Quaeſt. Academ. L. I. [c. 7.] *Dialectorum verba nulla ſunt publica; ſuis vtuntur, & id quidem commune eſt omnium fere artium.* Exemplum ſit in vocabulo *exercitus* [2], verbi gratia, ſi in foedere aliquo cautum ſit, ne quis cum exercitu alterius fines tranſeat. Vbi diſpiciendum, qualis militum manus eo nomine veniat. GROTIVS putat, exercitum definiendum per talem militum multitudinem, quae palam fines hoſticos inuadere auſit, vel etiam aperte hoſti ingruenti ſeſe obiicere. Nam paſſim apud hiſtoricos opponitur id, quod iuſto fit cum exercitu, & quod furtim fit, ac more latrocinantium. In vniuerſum tamen non poteſt definiri, quanta manus vbique & ſemper exercitum conſtituat; ſed reſpiciendae ſunt vires tum hoſtium, tum noſtrae. Si tenuibus rebus publicis inuicem ſit negotium, modicae copiae exercitus inſtar habere poſſunt; quae inter magna regna pro manipulo praedantium habebuntur. Hinc, quando VEGETIVS de Re militari L. III. c. 1. dicit, *exercitum eſſe tam legionum, quam auxiliorum, nec non & equitum ad gerendum bellum collectam multitudinem;* non deſcribit exercitum in genere, ſed qualis tunc apud Romanos cenſebatur. Nam dantur vtique exercitus ex ſolis ciuibus, aut meris peregrinis, ſiue ſociis, item ex ſolo peditatu, aut equitatu conſtantes. CICERO in Paradoxo 6. refert dictum M. Craſſi, qui negabat *diuitem eſſe aliquem, niſi qui exercitum ſuis fructibus poſſet alere.* Exercitum autem definit *ſex legionibus, & magnis ſociorum auxiliis.* POLYBIVS L. VI. Romanorum exercitum ait plerumque conſtitiſſe XVI. M. ciuium & XX. M. ſociorum. Quanquam & minor numerus quandoque apud hos exercitus nomen implebat. In *L. 2. §. 1. D. de His, qui not. infam.* exercitui praeeſſe dicitur, etiam qui vnam legionem adminiſtrat. Sed & alia quaeſtio ſuper hoc vocabulo moueri poterit; an foedus, quale dixi, violarit, qui magnam militum multitudinem per alterius fines traduxerit, non iunctim, ſed per manus minutas? Heic cum exercitum habere dicatur, & qui in vno loco eum congregatum habet,

qui loquitur, & Artis, & Vocabulorum eius technicorum non penitus fuerit ignarus: tunc enim ex ſerie orationis & aliis circumſtantiis iudicandum eſt, quae vera eius animi fuerit ſententia.

2) Aliud exemplum ponit H. GROTIVS L. III. c. 20. §. 23. in nominibus regionum, quae accipienda eſſe monet ex vſu praeſentis temporis non tam vulgi, quam peritorum: quoniam a peritis negotia talia tractari ſoleant. V. GVICCIARDIN. L. V. Hiſtor. ad A. MDII. vbi memorat inſignem diſceptationem, an vetus appellatio prouinciarum in diuiſione regni Neapolitani, vt volebant Galli, an vero praeſens conſuetudo quemadmodum Hiſpani contendebant, ſpectari debeat. H.

bet, & qui copias ita disperſit, vt tamen eas breui contrahere poſſit; vlterius conſiderandum, quo fine haec conuentio ſit inita. Si enim hoc tantum ſpectatum fuit, ne nobis periculum creetur, adparet, foedus non violari, vbi ſparſim tranſeunt, nec intra fines noſtros colliguntur. Verum ſi alterius vicini ſecuritatem id ſpectat, ne iſte per noſtros fines inuadatur, etiam ſparſis conceſſo tranſitu foedus violabitur. Eandem ad *claſſem* quoque adplicari poſſunt, ſi forte in aliquo foedere poſitum ſit, ne quis in certa maris parte cum claſſe nauiget, aut alterum nauigare patiatur. Nam heic non ſolus nauium numerus conſideratur, ſed & earundem magnitudo, & vires maritimae populorum, quorum intereſt. Huc pertinet illud FLORI L. I. c. 11. *Extant & de Antio parta ſpolia, quae Maenius in ſuggeſtu fori capta hoſtium claſſe ſuffixit; ſi tamen illa claſſis. Nam ſex fuere roſtratae. Sed hic numerus illis initiis nauale bellum fuit.* Add. ALBER. GENTILIS de Iure belli L. III. c. 20. Sic ſi quid de *arce* fuerit cautum, puta ne intra certum ſpatium ab alicuius finibus illa extruatur; ſaepe arcem nouimus accipi pro inſigni iuxta ac munitiſſimo aedificio: ſaepe etiam pro loco munito, qui arcere hoſtilem exercitum poſſit, etſi vilibus aedificiis exculto. Vbi ſi conuentionis ſcopus fuit, ne quis munitus locus noſtris finibus immineat, manifeſtum eſt, pactum violari, ſi munimentum duntaxat terreum, vilibus militum cum receptaculis fuerit extructum. Add. ALBER. GENTILIS dicto loco c. 21. Quod ſi autem vocabula artium a diuerſis diuerſimode definiantur, expedit ad praeſcindendas lites, vt popularibus verbis exprimatur, in quonam ſignificatu iſta vox eo loco capiatur [3].

§. V. VBI verba ſimplicia, aut verborum complexio plures ſignificationes recipiunt, aſſumtis coniecturis opus eſt, vt genuinus ſenſus eruatur. Rhetores hunc locum vocant ἐξ ἀμφιβολίας, ex ambiguo: Dialectici ſubtilius, ſi in vna voce plures ſint ſenſus, ὁμονυμίαν, ſi in complexione verborum, ἀμφιβολίαν. Prioris exemplum poteſt eſſe, quod TERTVLLIANVS de Velandis virginibus c. IV. vocabulum *mulierum* in dicto 1 Cor. VII. ad virgines quoque extendendum docet. Etſi aliquando mulier virgini opponatur, verbi gratia, in illo Ciceronis: *Cras mulier erit.* Poſterioris exemplum a CICERONE de Inuent. L. II. [c. 40.] ponitur. In teſtamento ſuo quidam tale legatum

3) Quam cautionem AVCTORIS a ſcopo eius abludere recte animaduertit TITIVS Obſ. CCCCXIX. quum ea non pertineat ad interpretationem voluntatis dubiae, ſed ad animi ſenſa perſpicue exprimenda, liteſque adeo ex hac ambiguitate orituras praecauendas.

§. V. 1) *Quotiens ſerui electio vel optio datur, Legatarius optabit, quem velit. Sed & homine generaliter legato, arbitrium eligendi, quem acciperet, ad Legatarium pertinet.* L. 2. princ. & §. 1. D. de Optione vel electione legata.

2) *Cum illa aut illa res promittitur, rei electio eſt, vtram praeſtet*, L. 10. §. 6. D. de Iure dot. j. L. 25. princ. de Contrahenda emptione & L. 21. §. 6. D. de Action. empti & vend. Et ſane eius, qui alterum obligatione adſtringere volebat, erat, clarius & ſine ambiguitate loqui. *Quicquid adſtringendae obligationis eſt, id niſi palam verbis exprimitur, omiſſum intelligendum eſt. Ac fere ſecundum promiſſorem interpretamur, quia ſtipulatori liberum fuit, verba late concipere.* L. 99. D. de Verborum obligat. Vnde regulae generalis vice adſumendum eſt, *in dubio verba interpretationem contra ſtipulatorem faciendam eſſe*, quum ſatis ICtus, naturalem ſequutus rationem, innuat, hunc clarius loqui & potuiſſe, & debuiſſe. Addit,

tum conſtituerat: *Haeres meus vaſorum argenteorum pondo centum nouercae, quae volet, dato.* Heic nouerca magnifica & ſcite caelata poſcebat; contra haeres praetendere, ea tantum deberi, quae ipſe dari vellet. Poterat euitari ambiguitas, addita voce *ipſe* vel *ipſa.* Etſi ex iure Romano conſtet, regulariter optionem eſſe penes legatarium [1]. Id quod etiam naturali aequitati congruit. Nam ſi haeredis eſſe debebat optio, non opus erat, addere clauſulam, *quae volet.* Quae enim abſolute mihi praeſtanda iniunguntur, vbi diuerſis [2] modis mea obligatione poſſum defungi, electio penes me intelligitur [3]. Sed vbi clauſula de optione eſt adiecta, praeſumitur eam tendere in fauorem eius, qui aliquid eſt accepturus, ne alter vilem quampiam rem ipſi impingat. Add. AVCTOR ad Herennium L. I. [c. 12.] QVINTILIANVS Inſt. orat. L. VII. c. 9. Sed quod attinet notiſſimam illam deciſionem, Ducis de Offuna, Proregis Neapolitani, qua totam haereditatem filio addixit contra ſacerdotes, haeredes ea cum clauſula ſcriptos, vt filio darent, *quae ipſi vellent:* eam non tam apices iuris, quam odium auaritiae hominum alienis imminentium defendunt. Huc pertinet quod Carolus V. legato Regis Franciſci Ducatum Mediolanenſem petenti reſpondit; *& prorſus idem mihi placet, quod fratri meo Regi Galliarum.* Id quod legatus praepropere domino ſuo reſcripſit, velut re obtenta. MARSELAER Legato L. II. c. 39.

§. VI. CONIECTVRAE quoque adhibendae ad genuinum ſenſum eruendum, quando occurrit ἐναντιοφάνεια, ſeu ſpecies repugnantiae; vt quae partes inuicem pugnare videntur, concilientur, ſi modo id fieri poſſit [1]. Nam vbi certa & manifeſta eſt repugnantia, quod poſterius inter contrahentes placuit [2], derogabit prioribus. *L. 4. D. de Conſtitut. princ. c. 3. X. de Reſcriptis* [3]. LIVIVS L. IX. c. 34. *Vbi duae contrariae leges ſunt, ſemper antiquae obrogat noua.* Quia nemo eodem tempore contraria potuit voluiſſe; & ea eſt natura actuum ex mero agentis arbitrio dependentium, ſeu quibus alteri nullum eſt ius quaeſitum, vt nouo voluntatis actu inde diſcedi poſſit. Etſi vt mutatio voluntatis ad actum aliquem tollendum valeat, interdum ea ex vna duntaxat parte requiritur, puta, in legibus ciuilibus, in teſtamentis, & ſimilibus: interdum ex vtraque parte adeſſe debet, vti in pactis, quae, vbi lex non obſtiterit, non niſi vtriusque paciſcentium [4] conſenſu poſſunt diſſolui. Ex quibus etiam obiter

Addit, *Nec rurſum promiſſor ferendus eſt, ſi eius intererit de certis potius vaſis forte, aut hominibus actum.* Stipulatori ab VLPIANO in L. 39. D. de Pactis Venditor comparatur & Locator. *Veteribus*, inquit, *placet, pactionem obſcuram vel ambiguam venditori, & qui locauit, nocere: in quorum fuit poteſtate Legem apertius conſcribere.* Add. L. 21. & 33. D. de Contrah. empt. & L. 172. princ. D. de R. I.

3) Hinc ſcitum Romani iuris auctorum eſt: in obligatione alternatiua electionem eſſe penes debitorem. *§. 34. I. de Actionib. L. 10. §. vlt. D. de Iure dotium.* H.

§. VI. 1) Vid. A. FABRVM L. VIII. C. tit. 23. def. 9. vbi de clauſulis pugnantibus in contractu. H.

2) QVINTILIANVS Decl. 308. *Sicut leges poſteriores & pacta nouiſſima derogant prioribus.* PLVTARCHVS Sympoſ. IX. Ἔντε δόγμασι καὶ νόμοις, ἔντε συνθήκαις, καὶ ὁμολογίαις κυριώτερα καὶ ὕστερα νομίζεται, καὶ βεβαιότερα τῶν πρώτων. *Et in decretis, & in legibus, & in contractibus ac pactis; poſteriora prioribus validiora ac firmiora habentur.* H.

3) Addatur locus PLVTARCHI, quem exhibebimus in nota 6. ad §. 9.

4) Conf. §. 8. capitis praecedentis.

obiter patet, qua ratione Lycortas incogitantiam ſuam excuſare potuerit, quod cum foedus Achaeorum cum Aegypti rege iuiſſet renouatum, non expreſſe mentionem feciſſet, quodnam ex pluribus, quae extabant, foederibus renouaret. Nam dicere debuiſſet, omnia ea foedera fuiſſe renouata, in quantum conſentirent. Sed circa ea, quae diſcreparent, poſtremum repetitum. Vid. POLYBIVS Excerpt. legat. 41. Exemplum legum duarum, quae ſibi repugnare videntur, tale adfertur. Lex vna eſt: *Tyrannicidae ſtatua ponatur in gymnaſio:* altera, *ne mulieri in gymnaſio ſtatua collocetur. At foemina eſt, quae tyrannum occidit.* Iudicauerim tamen, pro muliere calculum ponendum. Nam prioris legis ratio eſt, vt iuuentus, quae in gymnaſio virtuti praeparatur, per eiusmodi honores ad ſimilia accendatur: poſterioris autem, quod propriae mulieribus virtutes ſint extra neceſſitatem aut decus virilis aemulationis. In hoc igitur caſu quia mulier ſexus ſui audaciam exceſſit, eo magis in gymnaſio ſtatuam meretur, quo maiores ad aemulandum ſtimulos viris eius ſexus imbecillitas poteſt iniicere. Aliud eſt apud CICERONEM de Inuent. L. II. [c. 49.] *Lex eſt, qui tyrannum occiderit, Olympionicarum praemium capito, & quam volet ſibi rem a magiſtratu depoſcito, & magiſtratus ei concedito. Et altera lex, tyranno occiſo quinque eius proximos cognatione magiſtratus necato. Alexandrum, qui apud Pheraeos in Theſſalia tyrannidem occupauerat, vxor ſua Thebe noctu, cum ſimul cubaret, occidit. Haec filium ſuum, quem ex tyranno habebat, ſibi praemii loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere* [5]. Exemplum, quo duae partes eiusdem legis collidi videntur, hoc adferunt: *Rapta raptoris mortem eligat aut nuptias. Eſt qui duas rapuit, quarum altera mortem, altera nuptias elegit* [6]. Heic ratio legis viam decidendi monſtrabit. Quod enim mortem raptoris optare permittitur raptae, id non ideo factum, quod crederetur, multas puellas raptorum ſuorum mortem optaturas: ſed miſellae conſultum ibat legislator, ne in caelibatu degere perpetuo cogeretur, poſtquam & raptor, deflagrante primo amoris impetu, eam faſtidire coepiſſet, tanquam & alteri non adeo pertinaciter denegaturam, quod ſibi contra leges indulſiſſet; nec facile inueniendus erat, qui ſciens ab altera defloratam vellet ducere. Vnde illa praeferetur, quae raptoris nuptias elegit. Nam hoc & ad ſcopum legis, quae magis foeminarum commodum, quam raptoris poenam ſpectat, quadrat; & eo modo ſaltem vni raptarum honeſti matrimonii fit copia; cum vbi raptor morte fuerit affectus, vtraque viduo iacere loco cogatur. Et valet etiam heic, quod vbi pares ſunt ſententiae, mitior pars debeat praeualere. Etſi in contrariam ſententiam videantur diſcedere plerique declamatores apud M. SENECAM L. I. Con-

5) Elegans eſt obſeruatio Cl. BARBEYRACI, eos, qui ita dicant, vehementer falli. Nam barbara & iniuſta eſt lex, quae occidi propinquos tyranni iubet, neque tamen alius eius finis eſſe potuit, quam vt, vel vindictae propinquorum locus praeſcinderetur, aut ſcelus eorum puniretur tamquam eiusdem admiſſi ſociorum. Iam vero in hoc caſu, eo fortitudinis progreſſa mulier, vt tyrannum maritum occideret, filium ſuum ideo praemii ſibi loco depoſcere videtur, quod eum alio animo futurum crederet, quum quo pater eius fuerit.

6) Quod argumentum eſt V. Controuerſiae SENECAE. Declamatores fere omnes, quorum fragmenta a Seneca referuntur, raptorem hunc morti addicunt.

7) Pertinet etiam huc controuerſia magna contentione diſceptata inter Sanpetri percuſſores apud THVANVM L. XLI. ad A. MDLXVI. H.

8) Legem ipſam SENECA ſiſtit Controuerſ. XXXI. & Excerpt. Controuerſ. L. X. Declam. 2. vt & GELLIVS Noct. Attic. L. IX. c. 16. ſed ſpecies his locis aliter proponitur.

Controuerſ. 5. Vbi eiusdem legis verba in aliquo duntaxat caſu ſecum pugnant, tale exemplum adferunt [7]. Eſt lex: *Vir fortis, quod volet poſcito. At ſunt iam duo viri fortes, qui eandem poſtulant virginem* [8]. Cum vterque voti non poſſit fieri compos, quaeritur, vter alteri praeferendus? Heic reſpondendum, quod is debeat praeferri, qui prior optauit: vbi ſimul optauerunt, res ſorti erit committenda. Nam indefinita optandi libertas in lege ita eſt reſtringenda; ſiquidem viri fortis deſiderio commode ſatisfieri queat. Aliud exemplum proponitur apud PHILOSTRATVM de Vitis Sophiſtarum L. I. in Secundo [9]. [L. I. in fine c. 26. Ed. Olear. 1709.] Qui ſeditionem incepit, poenas luat. Idem ſeditionem incepit ac finiuit, & praemium petit. De quo caſu ita neruoſe Secundus: *De quibus rebus male meritus es, da poenas: de quibus vero bene meritus, ſi potes, praemium cape.* Et in hiſce quidem caſibus euidens verborum obſcuritas [10] ad coniecturas cogit recurrere. Enimuero interdum coniecturae ſunt ita euidentes, vt genuinus ſenſus ſeſe vltro ingerat, etiam contra receptiorem & communiorem verborum ſignificatum. Quem locum Rhetores vocant περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, *ex ſcripto & ſententia ſcripti.* In eam rem haec lex frequentatur: *Peregrinus, qui moenia adſcenderit, capite plectatur. Eſt qui in obſidione muros adſcendit, & hoſtem ſubeuntem ſcalis deiecit* [11]. Peregrino aduerſatur τὸ ῥητὸν, patrocinatur διάνοια, ſecundum quam ſine dubio iudicium ferendum. Nam ſcopus legis hic erat, ne peregrinus moenia adſcendens exploraret, qua parte facillimus in vrbem eſſet adſcenſus, quae ratio in praeſenti caſu ceſſat. Add. *L. 15. D. de Publicanis.* Monendum tamen & hoc, aliquando haberi ἀντινομίαν, vbi reuera nulla eſt; quando videlicet verba extra ſtrictam ſignificationem, in qua a proferente capta ſunt, ab aliis trahuntur. Memorabile exemplum occurrit apud IOSEPHVM Archaeol. X. 10. vbi Zedechias rex Prophetis Ieremiae & Ezechieli [12] ideo fidem derogat, quod crederet ipſos ſibi contradicere. Illum enim affeuerare, quod Babylonem ſit abducendus; hunc autem negare, quod terram Babylonicam oculis ſuis ſit viſurus. Cum tamen iſti optime ſibi conſtarent; erat enim vtique Babylonem abducendus, ſed oculis prius erutis.

§. VII. CAETERVM a Grotio tres loci conſtituuntur, ex quibus coniecturae voluntatis promuntur, quando verba obſcura ſunt, aut ambigua: *Ex ſubiecta materia, ex effectu, & ex coniunctis.* De illa paſſim iactatur a ICtis, *verba debere intelligi ſecundum ſubſtratam materiam* [1]. Exempla afferunt ex *L. 15. §. 4. D. Locati. L. 43. D. Damni infecti. L. 17. C. de Act. emt. & vend.* [2] vbi licet vendi-

9) Ὁ ἄρξας στάσεως, ἀποθνησκέτω, καὶ, ὁ παύσας στάσιν, ἐχέτω δωρεὰν, ὁ αὐτὸς, καὶ ἄρξας καὶ παύσας, αἰτεῖ τὴν δωρεάν· τὴν δὲ ὑπόθεσιν ὧδε ἐβραχυλόγησεν. οὐκοῦν, ἔφη τί πρότερον; τὸ κινῆσαι στάσιν· τί δεύτερον; τὸ παῦσαι. δοὺς οὖν, ἐφ' οἷς ἠδίκεις, τιμωρίαν, τὴν ἐφ' οἷς εὖ πεποίηκας δωρεὰν, εἰ δύνασαι λάβε.

10) Imo in his caſibus verba ipſa ſatis perſpicua ſunt. Difficultas vero inde naſcitur, quod legislator earum ſpecierum immemor fuit, quae ſuadente id aequitatis ratione exceptionem a lege impetraſſent.

11) QVINTILIANVS L. VII. c. 6.

12) Vid. Ieremiae XXXVIII, 17. & ſeqq. & Ezechiel XII, 13.

§. VII. 1) Vid. REINKINGIVS L. I. de R. S. & E. cl. 1. c. 1. n. 3. & ſequ. L. II. cl. 2. c. 11. n. 19. & ſequ. H.

2) *Quoties in ſtipulationibus ambigua oratio eſt, commo-*

venditor promiserit emtori [3], quod ipsum velit defendere in re emta contra quemcunque, non tamen intelligitur promisisse, se defensurum eundem a violentia extraiudiciali [4]. Putauerim quoque, isthanc regulam adplicari posse ad votum Iephthae, Iudic. XI,31. & Agamemnonis apud CICERONEM Off. III. [c.25.] *cum deuouisset Dianae, quod in suo regno pulcherrimum natum esset illo anno, immolauit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulcrius.* Nam qui de sacrificando loquitur, praesumitur supponere materiam sacrificio idoneam [5]. Add. EVERHARDI Loc. legal. 40. qui est *de materia subiecta.* Sic si induciae factae sint triginta dierum, intelligendum id est de diebus, qui definiuntur spatio 24. horarum aequalium, non qui mora solis supra horizontem. Vnde friuola erat cauillatio Cleomenis, qui aliquot dierum inducias cum Argiuis pactus, cum explorasset eos tertia nocte dormire, fretos induciis adortus partim necauit, partim cepit. Cumque ei periurium exprobraretur, negabat se vna cum diebus noctes in eo complexum fuisse. PLVTARCHVS Apophth. Laconicis. Simili commento contra Boeotios vsos Thraces scribit STRABO L. IX. [pag. 277. Edit. Geneu. Casaub. pag. 401. Edit. Paris. 616. Amst.] Frustra quoque conabatur Mycerinus Aegypti rex falsitatis conuincere oraculum, quod sex tantum annos vitae ipsi promiserat, dum accensis noctu lucernis noctu aeque atque interdiu voluptatibus indulget, quasi hoc modo noctes ad dierum instar vsurpans ex annis sex posset facere duodecim. HERODOTVS Euterpe. [p. 89. Ed. H. Steph.] Sic vox *armorum*, quae aliquando instrumenta bellica, aliquando milites armatos notat, pro substrata materia in hunc aut illum sensum est accipienda, verbi gratia, si ita conuentum sit, ne quis tertio alicui arma inferat, manifestum est, intelligi milites, & exercitum. Sin autem in deditione alicuius praesidii conueniatur de tradendis armis, aut iisdem in loco relinquendis, militibus discedendi facultas conceditur, instrumentis bellicis relictis. Add. ALBER. GENTILIS dicto loco c. 20. Sic Plataeenses, cum promisissent, se captiuos Thebanos reddituros, male ipsos non viuos, sed mortuos reddiderunt. THVCYDIDES L. II. [c. 5. 6.] Nam agebatur de viuis hominibus, non de cadaueribus mortuorum. [OVIDIVS Trist. L. III. Eleg. XI. v. 27. 28.] *Hector erat tunc cum bello certaret, & idem Tractus ab Aemonio non erat Hector equo.* Sic Pericles cum quibusdam hostium ita pactus legitur, vt ipsi ferrum deponerent; postea eosdem pacti violati insimulauit, argutatus, eos non deposuisse fibulas ferreas, quas in laciniis vestimentorum gerebant. *Lex est, qui nocte cum ferro deprehensus fuerit, alligetur. Cum annulo ferreo inuentum Magistratus alligauit.* QVINTILIANVS Inst. Or. L. VII. c. 6. Sic improbe lusit Q. Fabius Labeo, cui cum rex Antiochus ex foedere partem nauium dimidiam tradere deberet, omnes naues medias dissecuit, vt regem tota classe spoliaret. VALER. MAXIMVS L. VII. c. 3. quanquam LIVIVS L. XXXVIII.

commodissimum est, id accipi, quo res, qua de agitur, in tuto sit. L. 80. D. de Verborum obligat. j. L. 67. D. de R. I. ibique Gothofredus.

3) *Expulsos vos de fundo per violentiam a Nerone,* quem *habere ius in eo negatis, profitentes, nullam vobis aduersus eum, ex cuius conditione fundum possidetis, actionem competere probatis.*

4) *L. final. C. de Action. emti venditi L. 31. D. L. 8. C. de Euictione.* vid. Nicol. BVRGVNDVM de Euiction. c. 7. H.

5) Quid

L. XXXVIII. c. 38. de sectione nauium sileat. POLYAENVS L. VI. [c. 15.] Campani foedus cum hostibus pepigerunt ea lege, vt eis dimidiam armorum partem traderent, & dissectis armis dimidium eos recipere iusserunt. Apud XIPHILINVM Epit. Dionis in Caracalla, [ad ann. 217.] cum duo milites vtrem vino plenum, quem inter praedandum rapuerant, iussi essent diuidere, stricto gladio eum secuerunt. Sic Rhadamistus Mithridati iurat, nec veneno nec ferro vim ei allaturum; mox eum iniecta multa veste necat. TACITVS Ann. XII. [c. 47.]

§. VIII. SAEPE quoque effectus & consequentia genuinam verborum sententiam ostendunt. Vbi enim verba crude & simpliciter accepta vel nullum, vel absurdum aliquem effectum post se essent tractura, a receptiore sensu paulisper deflectendum, vt euitetur nullitas aut absurditas *L. 19. D. de Legibus* [1]. Exemplum est apud GVICCIARDINVM Hist. L. V. p. m. 134. in foedere, quo protectionem vrbis Bononiae, eiusdemque reguli Bentiuoglii Ludouicus XII. Galliae Rex receperat, saluis Papae iuribus. Quod tamen paulo post alio modo cauillatur Ludouicus *ad modum rabulae, non regis.* Ibid. p. m. 146. Sic absurde negabant Athenienses apud THVCYDIDEM L. IV. [c. 98.] agrum esse Boeotum, quem ipsi cum exercitu insiderent. Pari cauillatione Alexander oblatas a Dario conditiones elusit. Obtulerat Darius, quicquid terrarum intra Euphratem ac Hellespontum iacet. Alexander respondet: *Quae post Euphratem sunt liberaliter donat. Vbi igitur me affamini? nempe vltra Euphratem sum. Summum ergo dotis, quam promittit, terminum castra mea transeunt. Hinc me depellite, vt sciam, vestrum esse, quod ceditis.* CVRTIVS L. IV. c. 11. Quasi vero idem sit castris locum aliquem premere, & pacifice, cumque prioris domini concessione eundem possidere. Sic conuenerat Ludouicus XII. cum Legato Pontificis, vt Episcopatuum, qui morte Episcoporum vacaturi essent in Francia, collatio ad Regem spectaret. Contigit Episcopum quendam Gallum mori Romae; in cuius locum Pontifex suffecit alterum, nec segnius Rex alterum. Quae res graui dissenssioni ansam dedit [2]. Ego non dubitem pro Rege pronunciare. Nam vt officium aliquod vacare dicatur, nihil interest, quo loco decessor mortuus sit. Et admissa ea cauillatione, ius Regis variis modis eludi poterat. Vid. MARSELAER Legato L. I. c. 38. Conf. EVERHARDVS II. Legal. 8. *ab absurdo.* Vbi memorat Bononiae fuisse statutum, vt quicunque in platea alteri sanguinem elicuerit, grauissimas poenas daret. Ex ea lege delatus aliquando fuit barbitonsor, qui alicui in platea venam secuerat. Qui inde in non mediocri periculo fuerat, quod in statuto esset additum; ea verba esse praecise, & citra omnem interpretationem intelligenda. Apud QVINTILIANVM Declam. 332. talis proponitur casus:

5 L 2 *Pauper*

5) Quid enim, si Iephtae occurrisset canis aut asinus? Legi meretur de voto hocce Ludouici CAPPELLI elegans dissertatio, quae extat quoque in Criticis sacris Anglicanis. H.

§. VIII. 1) *In ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio, quae vitio caret: praesertim cum etiam voluntas legis ex hoc colligi possit.* Recte etiam CICERO monet, nullam esse legem, quae aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit. De Inuent. L. II. c. 47.

2) Eadem fuit Leoni cum Carolo V. Imper. vt Hispaniae Rege. Vid. P. BEMBI L. XVI. Ep. 16. H.

Pauper & diues amici erant. Diues testamento alium amicum bonorum instituit haeredem: pauperi iussit dari id, quod ille sibi testamento daret. Apertae sunt tabulae pauperis: omnium bonorum instituerat haeredem. Petit totam diuitis haereditatem. Ille qui scriptus erat, vult dare tantum, quantum in censum habet pauper. Heic pro haerede scripto id cum primis argumentum valere potest, quod alias ipsius institutio nullum esset habitura effectum. Quae etiam inter praecipuas causas fuit, quare *lex falcidia* [3], & *SCtum Pegasianum* [4] haeredi vtique quadrantem [5] assignauerint. Sic enim vtrique tam haeredi, quam legatario & fideicommissario consulitur. Sed & circa interpretationem legum ciuilium insigniter valet illud CICERONIS de Inuent. L. II. [c. 38.] *Omnes leges ad commodum reip. referri oportet, & eas ex vtilitate communi, non ex scriptione, quae in literis est, interpretari. Nemo enim leges legum causa saluas esse vult, sed reipublicae.*

§. IX. MAGNAM quoque ad interpretationem obscurorum adfert lucem, si haec cum aliis componantur, quae affinitatem quandam cum iisdem habent; puta cum illis locis [1], vbi idem de simili agit materia, aut cum [2] antecedentibus [3], & consequentibus [4]. Cum enim in dubio voluntas credatur sibi fuisse consentiens, igitur vbi quis vno in loco clare mentem suam circa rem quampiam expressit, alio quoque loco ac tempore sibi constare praesumitur; nisi expresse mutatio adpareat. CICERO de Inuentione L. II. [c. 40.] *Qua in sententia scriptis fuerit, ex caeteris eius scriptis, ex factis, dictis, animo, atque vita eius sumi oportebit.* Ita si quis triticum dari sibi stipulatus sit sine adiectione mensurae, haec quidem stipulatio imperfecta est, *L. 115. D. de Verb. obl.* [5] Sed si ex tractatu prius habito adpareat, de certi generis, certaeque quantitatis tritico cogitatum & actum esse, id pro expresso etiam in ipsa stipulatione est habendum. *L. 94.* [6] *D. eod. Ziegl. ad Grot.* dicto loco §. 7. Illustre est exemplum apud HOMERVM Iliad. γ. & δ. circa certamen singulare Menelai cum Paride. Conuentum fuerat, vt victori cederet Helena. Paris succum-

3) Vid. supra L. III. c. 4. §. 5. nota 1.

4) Tempore Neronis, L. Annaeo Seneca & Trebellio Maximo Coss. suffectis SCtum factum est, *vt, si hereditas ex caussa fidei-commissi restituta esset, omnes actiones, quae Iure Ciuili heredi vel in heredem competerent, ei & in eum, cui ex fideicommisso restituta esset hereditas, darentur.* Sed quia sic lucrum nullum, aut valde exiguum ad heredem redibat, & hinc nihilo minus Fideicommissa pleraque exstinguebantur, sub Vespasiano, Pegaso & Pusione Coss. suffectis, cautum est, *vt rogatus hereditatem restituere, perinde quartam retinere posset, ac ex Legatis per Legem Falcidiam: & si quis hoc lucrum adspernatus adire nollet, is ad adeundum, restituendumque cogeretur.* Sed IVSTINIANVS, exploso SCto Pegasiano auctoritatem omnem SCto Trebelliano tribuit. *tit. Inst. de Fideic. hereditatibus.*

5) Vitiose antea hic legebatur *dodrantem.* Vocatur autem Quarta Trebellianica etiam interdum Quarta Falcidia, quoniam Quarta Trebellianica id est contemplatione heredis *fiduciarii*, quod Quarta Falcidia ratione heredis cuiusuis. Videatur verbi gratia *L. 41. §. 3. D. de Vulgari & pupillari substitit.*

§. IX. 1) *Si enim non appareat, quod actum est, sequimur id, quod in regione, in qua acturus est, frequentatur.* Vt est in L. 34. D. de Reg. Iur. Hinc in dubio contrahentes mensuram non rei sitae, sed loci vbi contrahitur, respexisse censeri, verior est multorum ICtorum sententia. H. [Imo apud AVCTOREM non de loco, Contractus, sed de *alio* loco, quo quid simile a Scriptore relatum sit, sermo est.]

2) Recte, apte, bene iudicarunt ICti Romani, quamuis partem obscuram legis alicuius interpretationem nancisci, ex verbis antecedentibus & consequentibus. *Inciuile est, nisi tota lege perspecta, vna aliqua particula eius proposita, iudicare vel respondere* L. 24. D. de Legibus. L. 134. §. 1. D. de Verbor. obligat.

3) Hinc inter brocardica ICtorum est: Verba prooemii

ſuccumbens fuga ſibi conſulebat. Agamemnon victorem proclamabat Menelaum. Sicuti etiam hoc videtur iudicium Iouis *Iliad. δ. v. 13.* Ἀλλ᾽ ἤτοι νίκη μὲν ἀρηϊφίλε Μενελάε. Addi poteſt, potiorem eſſe orationem eius, qui conditionem obtulit; qui vero oblatam accipiunt, ius addendi aliquid non habere. Conditio autem non de caede & morte fuerat, ſed de victoria. Debuit enim Helena eſſe praeſtantioris; is eſt autem qui vincit. Alias ſaepe melior a deteriore interficitur. Contra diſputatur, in decretis, legibus, foederibus, pactis, ſemper poſteriora prioribus plus valere [7]. Poſterior autem fuit conditio ab Agamemnone perhibita, mortem victi exprimens. κατεπέφνῃ. Ita & eam acceperat Priamus: *Nouit Iupiter hoc, & cetera numina coeli, Vtrum Parcarum triſti vis deſtinet Orco.* Prius quoque foedus in poſteriore comprehendi. Qui enim interfecit, vtique vicit: non ſtatim interfecit, qui vicit. Et Agamemnonem conditionem ab Hectore propoſitam non aboleuiſſe, ſed explicaſſe, non mutauiſſe, ſed adieciſſe, quod erat potiſſimum, in necando victoriam ponens. Haec enim eſt plena victoria, reliquae adhuc controuerſiam habent. *Vt ergo in veris legum repugnantiis iudices id amplectuntur, quod nihil habet controuerſiae, obſcuriore repudiato: ita heic id pactum cenſeamus potius eſſe, & plus valere, quod finem certaminis exprimit notum, & nulli obnoxium praeſcriptioni.* PLVTARCHVS Sympoſ. L. IX. quaeſt. 13. [8]

§. X. PRAECIPVAM quoque vim heic habet ratio legis, ſeu cauſa illa, & reſpectus, qui ad legem ferendam latorem mouit [1]. Quam qui cum mente legis confundunt, vehementer decipiuntur; cum haec nihil aliud ſit, quam ſententia legis genuina, ad quam venandam ratio legis in ſuſibdium adſumitur. Caeterum huic fini validiſſima eadem eſt, ſiquidem certo conſtet, aliqua ratione tanquam cauſa vnica motam fuiſſe voluntatem. Id quod non minus in pactis, quam legibus obtinet. Et heic valet tritum illud: *Ceſſante ratione legis, ceſſat ipſa lex* [2]. Verum vbi legis plures fuerint rationes, non ſtatim vna earum ceſſante, reliquae expirant, aut minus validae ſunt ad ſuſtinendam

prooemii probant cauſam finalem, & in prooemio declaratur voluntas diſponentis. CRAVETTA L. II. conſ. 301. n. 2. MYNSINGER. Dec. 1. Reſponſ. 10. n. 46. MERCKEBACH apud Klockium. IV. conſ. adopt. 1. n. 372. Georg. EVERARD. I. conſ. 64. n. 7. Plane vt PAVLVS L. 134. §. 1. de V. O. ait. *Plerumque quae praefationibus conueniſſe. Concipiuntur etiam in ſtipulationibus repetita creduntur.* Retro: ſequela facti demonſtrat, qualis fuerit praecedens conuentio. MENOCHIVS Conſ. 748. n. 18. ſequ. EVERARDVS conſ. 17. II. n. 56. MANTICA L. II. de Tacit. & amb. conuent. tit. 1. n. 3. CRAVETTA Conſ. 133. n. 3. H.

4) Iidem ICti animaduertunt, non eſſe nouum, vt priores leges ad poſteriores trahantur. Sed & poſteriores leges ad priores pertinere, niſi contrariae ſint, idque multis argumentis probari aiunt. *L. 26. & 28. D. de Legibus.*

5) „Imperfecta erit ſtipulatio . . . ſi quod pondere, numero, menſura continetur, ſine adiectione ponderis numeri, menſurae, ſtipulatus eſſem.“

6) „Triticum dare oportere ſtipulatus eſt aliquis. Facti quaeſtio eſt, non iuris. Igitur ſi de aliquo tritico cogitauerit, id eſt, certi generis, certae quantitatis: id habebitur pro expreſſo.“

7) Ἔν τε δόγμασι καὶ νόμοις ἔν τε συνθήκαις καὶ ὁμολογίαις κυριώτερα τὰ ὕϛερα νομίζεται, καὶ βεβαιότερα τῶν πρώτων.

8) Ὥσπερ οὖν ἐν ταῖς ἀληθιναῖς ἀντινομίαις οἱ δικαϛαὶ τῷ μηδὲν ἀμφισβητήσιμον ἔχοντι προςίθενται τὸ ἀσαφέϛερον ἐάσαντες. Οὕτως ἐνταῦθα τὴν ἀπροφάσιϛον καὶ γνώριμον τέλος ἄγουσαν ὁμολογίαν, βεβαιωτέραν χρὴ καὶ κυριωτέραν νομίζειν.

§. X. 1) Vid. not. 5. ad §. 19. in qua oſtenditur, quando lex ob deficientem rationem reſtringenda ſit.

2) Quod alii ita efferunt, cauſa finali adaequata omnino & in totum ceſſante, ceſſare ius. Caeterum cum fine non confundenda cauſa προκαταρ-

dam legis efficaciam. Imo interdum generalis quaepiam ratio aliud ſuadere videtur [3], vbi tamen voluntas pro libertate ſua aliter ſeſe determinat; adeoque ſubiectis pro ratione eſſe iubetur [4]. In quo etiamſi quandoque a legibus prudentiae aberratur: tamen ad producendam obligationem ſufficit iſtiuſmodi voluntas clare ſignificata. Porro ex hiſce recte deducitur, donationem propter nuptias vim non habere [5], & iam factam poſſe reuocari aut condici, quando nuptiae non ſunt ſecutae [6], imprimis culpa eius, cui donatio eſt facta. Quanquam alias in donationibus inter viuos ratio donandi [7] vim conditionis non habeat; vbi expreſſe id dictum non fuit, vt ea ceſſante donatio ſit reuocabilis. Sic non iniuſte Olynthii detrectabant reſtitutionem agrorum, quos Amynthas rex Macedoniae ipſis donauerat, cum ab Illyriis victus ſpem regni defendendi abieciſſet. Vid. DIODORVS SICVLVS L. XV. c. 9. Etſi certis in caſibus conditionis vicem ſubire lex poſſit. Vid. *tit. C. de Reuoc. donat.* Sic CICERO Orat. pro A. Cecina [c. 19.] [8] recte diſputat ad interdictum, *vnde vi*, in quo inter alia haec verba erant; *vnde tu, aut familia, aut procurator tuus* [9]: etiamſi vnicus villicus non ſit familia, tamen ſi is vnicus me deieciſſet, me eſſe reſtituendum ex ratione edicti ſatis adparere: neque intereſſe, vtrum procurator, an alius meo nomine alterum deiecerit. Addit; *non alia eſt ratio iuris in hoc genere duntaxat, vtrum me tuus procurator deiecerit, is, qui legitime procurator dicitur omnium rerum eius, qui in Italia non ſit, abſitue reipublicae cauſa, quaſi quidam pene dominus, hoc eſt, alieni iuris vicarius, an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quiuis, qui illam vim, deiectionemue tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit.* Add. *L. 12. D. de Legibus* [10]. Ex ratione legis videtur quoque decidendus caſus, qui proponitur ab AVTORE ad Herennium L. I. [c. 11.] *Lex eſt, qui propter tempeſtatem nauim reliquerunt, omnia perdant: eorum nauis caeteraque ſint, qui in naui remanſerint. Magnitudine tempeſtatis omnes perterriti nauim reliquerunt, & in ſcapham conſcenderunt, praeter vnum aegrotum, qui propter morbum exire & fugere non potuit. Caſu nauis in portum incolumis delata eſt. Illam aegrotus poſſidet. Nauim petit ille, cuius fuerat.* Heic ſane ratio legis fuit, vt qui ob nauim ſeruandam vitam ſuam periculo expoſuit, aliquo praemio gaudeat.

ὁρμητικὴ ſiue impellens, ceu quae commouet tantum ad hunc vel illum finem appetendum. H.

3) Quod ita expreſſit AVCTOR in Opere minore, L. I. c. 17. §. 8. *Saepe quoque ſola voluntas legislatoris ſufficit, vtut ratio legis ſubiectos lateat.*

4) V. ſupra c. 4. §. 5. Cum Coſſ. Romani edixiſſent, ne quis extra ordinem in hoſtem pugnaret, vt ne Reſp. detrimentum pateretur, nihilo excuſatior fuit T. Manlius, iniuſſu conſulis eum Genimio Metio Latino feliciter aut Q. Fabius Magiſter equitum abſente Dictatore cum Samnitibus feliciſſime depugnans. Vt pluribus narrat LIVIVS L. VIII. c. 7. c. 30. & ſequ. Habet etiam aliquando locum quod eſt apud SENECAM VII. de Benef. 16. *Satius eſt a paucis etiam iuſtam excuſationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari.* H.

5) Vid. ſupra L. IV. c. 9. §. 4. nota 6.

6) Confer. L. 6. pr. D. de Condict. cauſ. dat. cauſ. non ſecut. L. 1. C. de Condict. ob cauſ. dat. H.

7) *Et generaliter hoc in Donationibus definiendum eſt, multum intereſſe, cauſa donandi fuit, an conditio. Si cauſſa fuit, ceſſare repetitionem. Si conditio, repetitioni locum fore.* L. 3. D. de Donat.

8) Ad quem locum conferendus HOTMANVS.

9) Quod Interdictum in Digeſtis ita legitur: *vnde tu illum vi deieciſti, aut familia tua deiecit, de eo quaeque ille tunc ibi habebit, tantummodo intra annum, poſt annum de eo quod ad eum, qui vi deiecit, peruenerit, iudicium dabo.* L. 1. princip. de Vi & vi armata.

10) *Non poſſunt omnes articuli ſingillatim aut Legibus, aut Senatus-conſultis comprehendi: ſed*

cum

gaudeat. Quod aegrotus hic praetendere non poteſt, qui neque eo fine in naui remanſit, neque ad eam ſeruandam quidquam contulit.

§. XI. OBSERVANDVM praetera eſt, multa eſt vocabula, quae plures habeant ſignificationes, alteram laxiorem, alteram ſtrictiorem; id quod multis de cauſis euenit. Saepe nomen generis peculiariter vni ſpecierum adhaereſcit, vt in vocabulis adoptionis [1], & cognationis [2]. In nominibus animalium, vbi deſunt communia, maſculina etiam notant foeminina [3], & vice verſa. Interdum etiam vſus artis latius patet, quam vſus populi; vti *mors* in iure Romano ad deportationem producitur [4], cum apud populum tantum ſeparationem animae a corpore ſignificet. Huc etiam referre poſſis ambiguitatem, quae ineſt vocabulo *mei* & *tui*. Qua luſit MARTIALIS L.II. ep. 20. *Carmina Paulus emit, recitat ſua carmina Paulus. Nam quod emas, poſſis dicere iure tuum.* IDEM L. VI. ep. 12. *Iurat capillos eſſe, quos emit, ſuos Fabulla; nunquid, Paule, peierat?*

§. XII. EST & hoc notandum; in promiſſis, pactisque, nec non in priuilegiis alia eſſe fauorabilia, alia odioſa, alia media ſeu mixta. Fauorabilia ſunt, quae aequalitatem in ſe habent, ſeu in quibus vtriuſque aequalis eſt conditio, & vtrique aeque conſulitur, quaeque communem vtilitatem ſpectant. Quae vtilitas quo maior eſt, quoque latius patet, eo maior eſt promiſſi fauor. Fauorabilia item ſunt, quae ſocietates, & quoslibet actus conſeruant [1]. Huc & facit illud QVINTILIANI [2] Inſt. Or. L.VII. c. 4. *Incommoda vitantis melior, quam commoda petentis eſt cauſa.* Sic & eorum, quae ad pacem faciunt, maior eſt fauor, quam quae ad bellum; & belli defenſiui, quam offenſiui. Odioſa contra ſunt, quae vnam tantum partem, aut quae vnam magis, quam alteram grauant: item quae poenas in ſe continent, & quae actus quosdam faciunt irritos, aut de prioribus conſtitutis aliquid immutant; item quae amicitiam & ſocietatem dirimunt. Quod ſi autem aliquid ſit mixtum, puta, per quod priora quidem immutentur, ſed tamen pacis cauſa, id pro magnitudine boni,

eum in aliqua Cauſſa ſententia eorum manifeſta eſt, is qui iurisdictioni praeeſt, ad ſimilia procedere, atque ita ius dicere debet . . . . Quotiens lege aliquid, vnum vel alterum introductum eſt, bona occaſio eſt, cetera, quae tendunt ad eandem vtilitatem, vel interpretatione, vel certe iurisdictione ſuppleri. L. 12. & 13. D. de Legibus Add. L. 27. D. eod.

§. XI. 1) Quod inde eſt, quia generali Adoptionis adpellatione & Adoptio in ſpecie ſic dicta & Arrogatio continentur. Illa filius familias in patris naturalis poteſtate conſtitutus adoptatur, hac homo ſui iuris. Vid. *Tit. Inſt. de Adopt.*

2) Generali nomine omnes propinqui Cognati vocantur. In ſpecie vero cognatos dicimus, quotquot alicui a matre iunguntur, qui Agnatis, ſiue a patre *cognatis* opponi ſolent. §. *1. Inſt. de Legitima agnatorum tutela.*

3) *Verbum hoc, Si quis, tam maſculos, quam foeminas complectitur*, L. 1. D. de V. S.

4) *Deportatos enim mortuorum loco habendos,* L. 1. §. 8. D. de Bon. poſſeſſ. contra tab. Vid. ſupra L. III. c. 6. §. 3. nota 6.

§. XII. 1) Ita pactiones de reddendis bello captis plus fauoris habent; quae mutuae ſunt, quam quae claudicant, deinde quae de hominibus; quam quae de rebus: & inter eas, quae de rebus hae, quae agris plus, quam quae de rebus mobilibus: & quae de his quae penes publicum ſunt, quam quae penes priuatos: & inter eas, quae penes priuatos plus illae, quae reddi iubent titulo lucratiuo poſſeſſa, quam oneroſo, vt quae emtionibus, quae dotibus tenentur. H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 20. §. 21. H.

2) Et 4. I. O. c. 1. *Naturalis fauor eſt pro laborantibus.* H.

boni, aut mutationis modo odiosum, modo fauorabile censebitur; ita tamen, vt caeteris paribus, fauor potior censeatur.

§. XIII. HISCE sequentes regulas superstruit GROTIVS: I. In non odiosis [1] sumenda sunt verba secundum totam proprietatem vsus popularis; & si plures eiusdem vocis in populari vsu sint significationes, illa est sumenda, quae est latissima. Quale est, vt masculinum sumatur pro genere communi, verbi gratia, si duo vicini inter se conueniant, vt vterque in alterius agro venari quaslibet feras possit, vt tamen cerui excipiantur; sub iis ceruas quoque comprehendi [2] rationis est. In eiusmodi materia etiam locutio indefinita valebit [3] pro vniuersali [4]: verbi gratia, si in pacificatione conuentum sit, vt captiui vtrinque restituantur, intelligendum hoc erit de omnibus & singulis. Sic CICERO pro Caecina [c. 25.] disputat, in interdicto *vnde vi*, verba, *vnde quis deiectus est*, etiam extendenda esse ad eum, qui vi vetitus est ad suum accedere. Add. *L. 3. §. 8. D. de Vi & vi armata.* Neque hic sensus naturae vocabuli repugnat; & maxime fauorabile est aliquem in possessionem suam restitui [5]. Deiicere enim possessione est, efficere, ne quis possessionem coeptam deinceps continuare queat. Add. *L. 3. §. 5. D. h. t.* Ad possessionem autem retinendam non est necessarium, vt quis nullo momento pedem extra portam profe-

3) Haec distinctio inter *Fauorabilia*, *odiosa* & *mixta*, a GROTIO quoque proposita L. II. c. 16. §. 10. parum in recessu habet. Omni certe fundamento destituuntur definitiones, quas GROTIVS & AVCTOR suppeditant. In promissionibus enim & Conuentionibus non minus, quam in Priuilegiis de rebus *indifferentibus* agitur, de quibus, quae produntur verba, ea nec extendi, nec restringi oporteat aliter, quam si loquentis id suadeat intentio. Sunt praeterea hae definitiones ex parte contradictoriae. Dicuntur enim, verbi gratia, ea fauorabilia, quae tendant ad vtilitatem publicam, & odiosa contra, quae contineant poenam. Neque tamen eo minus omnis poena vtilitatis publicae caussa infligitur. In iuribus *Positiuis* quidem vtique dantur res fauorabiles & odiosae, sed neque hic fauor & odium naturae rei inhaeret, sed fere ex intentione nascitur legislatoris. Ita in iure Romano caussis fauorabilibus accensentur 1) *Libertas*, §. 2. Inst. Quib. ex caussis manum. non licet 2) *Iura dotium*, L. 68. 70. D. de Iure dotium, cum e contrario nuptiae secundae inter Odiosa referantur apud plerosque populos. Vid. *Nou. Iustiniani II. c. 2. §. 1.* Verum non incerta tantum, sed etiam inutilis est haec diuisio. Nascitur enim ex proprietate fere verborum. Ita, si inter vicinos conuenerit, vt alteri in alterius fundo venari integrum sit, quaslibet feras, exceptis ceruis: si quaeratur, an sub ceruis etiam ceruae comprehendantur, interpretatio inde petitur, quod negotium *bilaterale*, veluti fauorabile late sit explicandum. Sed subest fallacia caussae. Vera enim ratio sic faciendae interpretationis e natura nascitur vocabuli, quod vtrumque sexum complectitur.

§. XIII. 1) Id est, secundum Thomasium c. I. §. 173. in caussis *mixtis*, in quibus fauorabile & odiosum concurrunt. Addi debet, *ita tamen, vt fauorabile in iis dominetur.* THOMASII accurationem in hoc argumento iam commendauimus. Respondit is in Appendice huic capiti subiecto, Vincentio PLACCIO contranitenti.

2) Vid. nota 1. ad §. 3. Vera rei ratio haec est, quod genus nobilius, quando de animalibus loquimur, sequiorem sexum complectitur, nisi ex circumstantiis adpareat, masculinum sexum feminino opponi.

3) Quod ipsum quoque non ex natura caussae fauorabilis fluit, sed quoniam *recepto loquendi more* loquutiones indefinitae idem valent quod loquutiones vniuersales, nisi ratio ostendatur, quae eas restringi suadeat, qualis quidem hoc loco deficit. Quid autem nos moueret, vt si in pacis tabulis conuenerit, vt captiui vtrinque restituantur, pacis tempore quidam retineantur. Secundum Grotii principia is, qui maiorem captiuorum numerum habet, singulos cum singulis permutari volet, aiens, alias redditionem sibi odiosam esse, quoniam inaequalis sit redditio reciproca. Alter e contrario monebit, omnes dimittendos esse, quia pax rebus fauorabilibus accenseatur, & huius fauoris ergo verba conuentionis extendi debeant. Adest ecce conflictus rationum, in quo per hanc distinctionem fauorabilium & odiosorum nihil omnino extricari potest. Imo haec distin-

ctio

proferat. Igitur perinde eſt, ſiue me quis in fundo verſantem extruſerit, ſiue dum ad alia negotia paulisper egreſſus reuertor, accedere prohibuerit [6]. Add. *L. 29. D. Locati.* Ex vi huius regulae quoque eſt, quod in dubio in materia fauorabili annus inceptus habeatur pro completo, vbi ius alterius non laeditur. Vid. BVSSIERES Hiſt. Franc. L. XIX. p. m. 39. Contra hancce regulam impingebat CALIGVLA apud Suetonium c. 38. *dum negabat iure ciuitatem Romanam vſurpare eos, quorum maiores ſibi poſteriſque eam impetraſſent, niſi filii eſſent. Neque enim intelligi debere* poſteros *vltra hunc gradum* [7]. Addatur *L. 4. D. de Iure immunitatis.* Neſcio tamen, an non nimis laxe fauore vſa ſit Dido, quae emto loco, qui corio bouis tegi poſſet, corium in tenuiſſimas partes ſecari iubet, atque ita maius ſpatium, quam petierat, occupat. IVSTINVS L. XVIII. c. 5. VIRGILIVS Aen. I. v. 371. & CERDA ad h. l. Pari aſtu Iuarus [8] tantum ſibi arui petiit, quantum equino tergore complecti poſſet, & poſt corio in exiles corrigias ſciſſo, locum vrbi condendae capacem complexus eſt; apud SAXONEM GRAMMATICVM L. IX. Et POLYDOR. VIRGILIVM Hiſtor. Anglic. L. V. II. In fauorabilibus, ſi is, qui loquitur, iuris ſit peritus ipſe [9], aut iurisperitorum conſiliis vtatur, verba laxius ſunt ſumenda, ita vt non ſolum ſignificent id, quod in vulgari eſt vſu, ſed & includant ſignificationem, quae in diſciplina iuris habetur, aut quam lex ciuilis impoſuit. III. Ad

ctio ſententiae loquentis manifeſte ſaepe contraria eſſet. Ponamus, Principem graui ſub poena vetuiſſe, ne frumenta efferrentur, & extuliſſe aliquem farinam. Contra veram ſententiam legis puniendus non videbitur, ſecundum ſententiam GROTII. Agitur enim de re odioſa, in qua locus non eſt interpretationi extenſiuae, & odioſum dicendum eſt Interdictum, 1) quod libertas efferenti imminuta eſt, 2) quod prohibitio coniuncta cum ſanctione poenali.

4) Ita cum Lubecenſes priuilegium haberent, durante inter Liuonos ac Moſcos bello licere ſibi in Ruſſiam proficiſci; Liuonis id de terreſtri profectione non maritima intelligendum eſſe contendentibus, Imperator pro Lubecenſibus pronunciauit. THVANVS L. XXXVI. Hiſtoriar. ad A. MDLXII. H.

5) *Si autem, cum dominus veniret in poſſeſſionem, armati eum prohibuerunt, qui inuaſerant poſſeſſionem: veluti eum armis deiectum,* L. 3. §. 8. D. de Vi & vi arm.

6) *Siue autem corpore, ſiue animo poſſidens, quis deiectus agro ſuo, vel de domo proceſſiſſet, nemine ſuorum relicto, mox quis eum in medio itinere detinuerit, & ipſe poſſederit: vi deiectus videatur, ademiſti enim ei poſſeſſionem; quam animo retinebat, etſi non corpore,* L. 1. §. 24. D. eod. In hac autem lege quoque ſignificatus vocis *deiicere* naturalis idem praeſtat, quod diſtinctio fauorabilium & odioſorum. Omnia enim hic a ratione legis pendent, qua vis omnis priuata interdicitur. Franciſcus tamen HOTMANVS contendit, Ciceronem cauſſae inſeruire, in Orat. pro Caecina. Vid. Diſſert. SCHVLTINGII de Iurispr. M. Tullii Cicer. pag. 283.

7) Hoc quoque eſt ex naturali vocis ſignificatu. Nihil enim magis commune eſt, quam Deſcendentium voce intelligi omnes eos, qui in linea recta per omnes gradus ab aliquo deriuantur. Cauſſa proinde fauorabili hic minime opus eſt, vt ſenſus vocis vltra primum gradum extendatur. Dudum id obſeruauit MODESTINVS ratione immunitatis perſonae alicui & poſteris eius conceſſae. *Immunitates generaliter tributae eo iure, vt ad poſteros transmitterentur, in perpetuum ſuccedentibus durant,* L. 4. D. de Iure immunit.

8) Et Hengiſtus Saxonum Dux. Vid. SIGEBERTVS GEMBLACENSIS ad A. CCCCXXXIV. H.

9) Sed quare idem locum quoque non haberet in Donationibus, verbi gratia, quae tamen rebus odioſis accenſentur a GROTIO & AVCTORE noſtro. Vtique enim Donator, perſpectam habens vim & poteſtatem verborum, quibus vtitur omnem, vti iis cenſeri debet ſine vlla reſtrictione, niſi alia ratio doceat, minus eum dare voluiſſe, quam promiſerit, quo caſu ei aliquid remittitur, non ex natura oneroſa donationis, ſed quod veriſimiliter minus promiſiſſet, ſi euentum praeuidiſſet, aut futurum credidiſſet, quod & ipſe AVCTOR paullo poſt cum GROTIO adgnoſcit.

III. Ad ſignificationes vocis plane improprias non eſt recurrendum, niſi alioquin abſurdum, aut inutilitas pacti, legiſue ſequeretur [10]. Quia natura talium negotiorum requirit, vt plane & perſpicue ſenſa animi exprimantur, & hoc quilibet regulariter facere praeſumitur. IV. Contra verba etiam ſtrictius, quam alias ipſorum proprietas requirit, erunt intelligenda, ſiquidem id neceſſarium fuerit ad vitandam iniquitatem aut abſurditatem. V. Si non neceſſarium eſt ob vitandam iniquitatem, vt verba intra proprietatem ſumantur; nihilominus tamen manifeſta ſit [11] vtilitas in reſtrictione, ſubſiſtendum erit intra arctiſſimos terminos propriae ſignificationis, niſi circumſtantiae aliud ſuadeant. VI. In odioſis etiam ſermo figuratus aliquantulum poteſt admitti [12], vt onus vitetur. Inde in donatione, & iuris ſui ceſſione verba quantumuis generalia reſtringi ſolent [13] tantum ad ea, de quibus veriſimile eſt fuiſſe cogitatum. Quo referri poteſt illud apud CICERONEM in Topicis. [c. 3.] *Non ſi vxori* [14] *vir legauit omne argentum, quod ſuum eſſet, idcirco quae in nominibus fuerunt, legata ſunt. Multum enim differt in arca poſitum ſit argentum, an in tabulis teneatur. Sic Aurelianus eo tempore, quo proficiſcebatur ad bellum Orientale bilibres coronas populo promiſit, ſi victor rediret; & cum aureas populus ſperaret, neque Aurelianus aut poſſet, aut vellet; coronas fecit de panibus, qui nunc ſiliginei vocantur, & ſingulis quibusque donauit.* FLAVIVS VOPISCVS in Aureliano. [c. 35.] Imo vſu fori receptum [15], vt licet praemittatur particula vniuerſalis, & ſequatur ſpecialis enumeratio partium [16], non cenſeatur translatum, quod non ſpecialiter fuerit expreſſum. Sic in foedere, quo vna tantum pars auxilia promiſit, intelligendum eſt [17] ea debere mitti impenſis eius, qui poſtulauit [18], niſi expreſſe aliter fuerit conuentum. Sic foedus, quod initum eſt pro defenſione ditionis, domino in poſſeſſione exſiſtente, non extenditur ad eandem recuperandam, poſtquam iſte fuit eiectus. Vid. GVICCIARDINVS Hiſt. L. XV. p. m. 433. b. Aliquando etiam odium perſonae efficit, vt ſtricta, & cauillationi propior interpretatio excuſetur. Exemplum poteſt eſſe in Tarpeia arcis Romanae proditrice, quae pacta ſibi, quod in ſiniſtris brachiis ferrent Sabini, armillas intelligens, ſcutis fuit oppreſſa. Vid. PLVTARCHVS in Romulo [19].

§. XIV.

10) Quae regula, perinde vt ſequentes, cauſſis fauorabilibus non ſunt ſingulares, vt ipſa earum inſpectio docet. Pertinent eae ad actus omnes, animo deliberato ſuſceptos.

11) Apud GROTIVM legitur, *Niſi manifeſta ſit aequitas aut vtilitas*, e quibus verbis vox, *aequitas* apud AVCTOREM noſtrum excidit, negligentia ipſius, vel culpa typothetae. Quod ad regulam ipſam adtinet, ſi qua ratio aequitatis ſignificatum vocis reſtringi ſuadeat, adhuc, ſola ſufficiente aequitatis ratione, ſuperuacuus eſt reſpectus fauoris. Vtilitatis autem conſideratio penitus hinc remouenda videtur, niſi adpareat Legiſlatorem, vel Contrahentes, reapſe de ea laboraſſe.

12) Modo veriſimile fuerit, eum, qui loquutus ſit, hoc onus ſubire noluiſſe. Nam ſi ſponte ſua id ſuſcipere voluerit, quid eſt, quod nos mouere debeat, vt voluntatem eius inſuper habeamus?

13) Vid. MEVIVS Part. II. Deciſ. 226. n. 4. H.

14) *Non ſi Vxori Vir legauit omne argentum, quod ſuum eſſet; idcirco quae in nominibus fuerunt, legata ſunt: multum enim differt, in arcane poſitum ſit argentum, an in tabulis debeatur.* CICERO Top. c. 3. Quando de pecunia loquimur, nomina regulariter hoc nomine non ſubintelligimus. Itaque ſenſus verborum teſtatoris hoc loco ex ſignificatu vocis ordinario ducitur, non autem ex Natura Legatorum, vel Donationum.

15) Vid. SIXTINVS de Legal. L. I. c. 5. n. 85. Rurſus, ſi ſpeciebus quibusdam iurium imperii quae conceduntur enumeratis ſubiiciatur cl. generalis,

§. XIV. ISTARVM regularum adplicationem vno atque altero exemplo proponit GROTIVS. Et quidem quaeritur, an praemium propositum ei, qui primus ad metam perueniſſet, debeatur vtrique, ſi duo ſimul peruenerint, an neutri? Sane primus ſignificat & eum, qui omnes antecedit, & eum, quem nemo, licet quandoque pares gradu habere queat. Dicimus igitur, ſi illi ipſi, qui curſu certant, praemium velut ſponſione facta conſtituerint, vbi ſimul metam attigerint, neutrum ab altero quidquam poſſe petere. Sic & vbi duobus curſu certantibus ſpectatores, vti fieri ſueuit, ſponſione certent, pro huius aut illius victoria, vbi vterque ſimul ad metam peruenerit, neutrius pignus eſt commiſſum. Enimuero vbi a tertio quodam praemium ſit propoſitum ad excitandam certantium alacritatem, verius eſt, qui aequales fuerint, ad praemium concurſuros, ſi modo res talis ſit, quae diuiſionem admittat, aut ſimul poſſideri queat. Alias ſorti res committetur, aut denuo certabitur [1]. Nam malignitate non caret, ideo vtrumque praemio ſpoliare, quia neuter alteri potuit ſuccumbere. Et praemia virtutis laxiorem poſtulant interpretationem. Liberalius tamen illi brabeutae, qui ſolida praemia tribuerunt idem facinus ſimul perpetrantibus, cui ex ipſorum promiſſo aut per leges praemium aliquod debebatur. Vid. LIVIVS L. XXVI. c. 48. Ex animi tamen magnitudine, non ex debito Auguſtus decies HS. exſoluit Coracotae latroni, qui vbi eam pecuniae ſummam in ſuum caput conſtitutam audierat, ſeipſum Caeſari obtulit, apud DIONEM L. LVI. [2]

§. XV. IN PACE, qua bellum Punicum ſecundum componebatur, haec erat clauſula: *Ne Carthaginenſes bellum in Africa, neue extra Africam iniuſſu populi Romani gererent.* LIVIVS L. XXX. c. 32. POLYBIVS L. XV. c. 18. Qualis erat etiam in pace, quam Flaminius Philippo regi dederat, apud EVNDEM L. XXXIII. c. 30. Quaeritur heic an *bellum gerere* ſit intelligendum de bello duntaxat offenſiuo, an defenſiuo quoque? Heic vtique prius eſt affirmandum; quippe cum clauſula illa ſit odioſa, & cum diminutione ſummi imperii coniuncta. Ac durum nimis eſt, illam quoque naturalis libertatis partem alicui circumſcribere, qua contra vim ſibi illatam defenſionem ſui licet

 ſuſci-

ralis, ea tantum exaudienda eſt de ſimilibus, non quae maiora ſunt expreſſis. SIXTINVS d. l. n. 88. ſequ. H.

16) Sed enumeratio partium, ſua tum poteſtate & indole indicat, loquentem, particula vniuerſali non in omni latitudine ſua vſum eſſe.

17) In quo exemplo animaduertendum eſt, promiſſionem auxiliorum, ex vſu recepto non id continere, vt ſuppetiae ſumtibus promittentis praeſtentur. Itaque, etſi auxilia rebus fauorabilibus annumerare velimus, eo vſque extendi conuentio haec nequit, vt ſumtibus ferentis praebeantur, niſi id diſerte cautum fuerit. Exemplum ſequens quoque male huc ab Auctore refertur. Quando enim cum Principe aliquo foedus initur, pro defenſione ditionum ipſius, loquutio haec ſola, niſi aliud ex adiectis colligi poſſit, nulla ratione ad recuperandas eas trahi poteſt, quibus is eiectus & ſpoliatus fuerit.

18) Vid. pluribus RVMELINVS ad Auream Bullam Part. II. D. 4. §. 14. H.

19) Conf. BVDDEI Iurisprudentiae Hiſtoricae ſpecimen §. 11. & ſeqq. inter eius Selecta Iuris Naturae & Gentium, vbi haec ſpecies diſcutitur.

§. XV. 1) ALCIATVS L. IX. Parerg. c. 10. vult quemlibet ſolidum habere. Perperam. Tertius enim nonniſi vnum praemium voluit ponere. H.

2) Vid. THOMASIVS in diſſertatione de prioritate ac poſterioritate temporis dubia atque incerta, c. 3. Eſt ea quinta inter Diſſertationes eius Lipſienſes, & pertractatur ea quaeſtio in hoc capite propoſita, cum aliis compluribus memoratu dignis controuerſiis non indiligenter.

ſuſcipere [1]. Add. LIVIVS L. XLII. c. 41. circa finem. Suadet quoque hanc interpretationem ſcopus Romanorum [2], qui non erat, Poenos aut Macedonem vicinorum iniuriis exponere, aut propriis viribus iisdem ſecuritatem praeſtare; ſed tantum eos ita conſtringere, ne per bella fines ſuos dilatare, viresque augere poſſent. Add. LIVIVS L. XLII. c. 23. Foederi Romanorum cum rege Antiocho [3] haec clauſula expreſſe inſerta legitur: *Si quae vrbes aut gentes, aduerſus quas ne bellum gerat Antiochus, hoc foedere cautum eſt, ipſi vltro bellum inferent, bellandi ius eſto Antiocho.* Apud POLYBIVM Excerpt. legation. 35. c. 4. & LIVIVM L. XXXVIII. c. 38. ita habetur: *Si qui ſociorum populi Romani vltro bellum inferrent Antiocho, vim vi arcendi ius eſto: dum ne quam vrbem aut belli iure teneat, aut in amicitiam accipiat.*

§. XVI. PROMISERANT Romani Poenis, *Carthaginem fore liberam.* Mox poſtulabant, vt eadem diruta, nouam ſibi vrbem, a mari disiunctam, extruerent: cauſati, non aream, in qua vrbs ſita erat, Carthaginem eſſe. Vid. APPIANVS [de bello Punico pag. 45. & ſeqq. Ed. Steph. 74. & ſeqq. Ed. Amſt.] Heic etſi libertas, quam Poenis promiſerant Romani, de plena libertate non poſſet intelligi, quippe quibus iam antea non parum de ſumma poteſtate foret delibatum; ſaltem tamen id libertatis relictum intelligebatur, vt ne alieno imperio tenerentur patriam propriis manibus exſcindere, alioque migrare. Equidem libertas ſeu αὐτονομία eſt attributum populi, non vrbis, quatenus tectis & moenibus conſtat, & vti Nicias loquitur apud THVCYDIDEM L. VII. [c. 77. in fin. Ed. Oxon.] *Viri ciuitas ſunt, non moenia, aut naues hominibus inanes:* Add. IVSTINVS II. 12. 14. tamen quia dictum fuerat, *Carthago erit libera*, non Carthaginenſes erunt liberi, (qua locutione forte magis ſuam fraudem colorare potuiſſent Romani,) ſenſus communis vtique hoc inſinuat; populum libertate fruiturum in vrbe Carthagine, quae tunc erat, adeoque ipſa vrbis tecta ſalua eſſe debere. Quanquam POLYBIVS Excerpt. legat. 142. memoret, Senatum Carthaginenſibus promiſiſſe τὴν δ' ἐλευθερίαν καὶ τοὺς νόμους, ἔτι δὲ τὴν χώραν ἅπασαν, καὶ τὴν τῶν ἄλλων ὑπαρχόντων κτῆσιν, καὶ κοινῇ, καὶ κατ' ἰδίαν. *Libertatem, leges & agrum inſuper omnem, & omnium aliorum bonorum poſſeſſionem, quae ad rempublicam aut ad priuatos pertineret.* Vbi ſtatim Poenis ſuſpectum fuit viſum, quare mentio *vrbium* facta non eſſet. Sed ſane,

§. XV. 1) Maxime cum eam poteſtatem etiam Praeſides prouinciarum habeant. Vid. infra L. VIII. c. 6. §. 10. H.

2) Cui rationi ſoli tanta vis ineſt, vt ſuperfluum ſit, decurrere ad diſtinctionem fauorabilium & odioſorum.

3) *Si qui ſociorum Populi Romani vltro bellum inferent* Antiocho, *vim vi arcendi ius eſto: dum ne quam vrbem aut belli iure teneat, aut in amicitiam accipiat.* LIVIVS L. XXXVIII. c. 38. Add. POLYBIVS Excerpt. Legat. XXXV. c. 4.

§. XVI. * Vrbs enim funditus exciſa: eadem aliis omnibus oppidis illata vaſtitas, quae in parte Poenorum per id bellum fuerant: ager illorum ſociis populi Romani dono datus: caeteris, quorum neque officium neque iniuria inſignis fuerat, tributum impoſitum in agros & capita: factaque eſt prouincia, quam miſſus quotannis ab vrbe Praetor obtineret. Nunquid horum libertatem conſeruare eſt? H.

§. XVII. 1) Imo neceſſe non eſt, vt legis ratio, per quam verba eius extenduntur, ſemper ſit vnica. Vt enim vnius rei plures eſſe poſſunt fines, ſic & plures rationes, quarum vel ſingulae aeque principales fuerint, vel vna primaria, reliquae ſecundariae. Quodſi omnes *aeque principales* fuerint, cunctae in extenſione quoque expendendae erunt, ne fallacia committatur diuiſionis, ita,

ne, quod perfidiam plusquam Punicam tunc adhibuerint Romani, in aprico eſt *.

§. XVII. Dantvr & aliae coniecturae, ortae extra ſignificationem eorum verborum, quibus promiſſio aut pactum continetur; quae efficiunt, vt interpretatio quandoque ſit extendenda, quandoque coarctanda. Vbi tamen obſeruandum, facilius dari rationes, quae ſuadeant interpretationem coarctari, quam extendi. Scilicet vti in omnibus rebus, vt effectus non ſequatur, ſatis eſt vnam cauſarum deeſſe; ſed vt naſcatur, omnes conuenire oportet: ita in actibus obligationem producentibus, vt interpretatio reſtringatur, ſatis eſt, vnam cauſarum deficere; ſed vt extendatur, omnes congruere neceſſum eſt. Ac multo difficilius heic extenſio procedit, quam quando nuper dicebamus, in materia fauorabili verba interdum aliam ſignificationem, etſi minus receptam, admittere. Nam cum verborum vnicus ſit vſus, animi ſenſa exprimere, non improbabile eſt, illum verborum ſenſum animo loquentis fuiſſe obuerſatum, qui ab vſu communi non penitus abhorret. Verum heic quaeruntur tales coniecturae, quae euincant, loquentis eam fuiſſe mentem, quam verba nulla ſui parte prae ſe ferunt; quas ſane oportet eſſe quam certiſſimas. Neque ſufficit extendendae, verbi gratia, legi alicui, ſi in aliquem caſum quadret ratio, ſimilis illi, quae in iſta lege eſt; ſed oportet, vt ratio ſit eadem. Imo nec hoc ſemper ſatis eſt. Nam interdum ſola voluntas pro lubitu ſeſe determinat; id quod ad producendam obligationem ſufficit. Vt ergo extenſio talis in lege recte fiat, liquido debet conſtare, rationem, ſub qua venit caſus, eſſe cauſam vnicam [1] & efficacem, quae legislatorem mouerit, eamque rationem ab eo conſideratam in ſua generalitate, ita vt eandem ad praeſentem quoque caſum voluiſſet adplicare, ſiquidem eum praeuidiſſet, aut de eo cogitaſſet: idque quia alioquin lex futura fuiſſet inutilis, aut iniqua. Huc referenda ſunt, quae a Rhetoribus traduntur περὶ συλλογισμοῦ, *de ratiocinatione*, quando res, de qua non eſt propria lege cautum, colligitur ex re ſimili [2], de qua ſtatutum eſt lege propter identitatem rationis; ſeu vti Qvintilianvs Inſt. Orat. L. VII. c. 8. loquitur, *vbi ex ſcripto ducitur, quod ſcriptum* [3] *non eſt.* Quo loco iſthaec exempla ponuntur [4], *aratrum accipere pignori non licet; vomerem accepit. Lanas vehere Tarento non licet; oues vexit. Qui patrem occiderit, culeo inſuatur; matrem*

ita, vt caſus in lege non expreſſus, ad quem, propter rationis ſimilitudinem, lex extenditur, omnes recipiat. Quodſi vero earum vna primaria fuerit, ſufficit, ſi vel ea ſola ad caſum ſimilem applicari poſſet. Conf. Thomasivs Iurispr. Diu. L. II. c. 12. §. 90. & ſeqq.

2) Conf. leges laudatae ſupra §. 10. nota 8.

3) *Hic ſtatus* [Syllogiſmi] *ducit ex eo quod ſcriptum eſt, id quod incertum eſt: quod quoniam ratiocinatione colligitur*, ratiocinatiuus *dicitur* - - - *Quod in toto, idem in parte:* Aratrum accipere pignori non licet; vomerem accepit - - - *Quod in parte, idem in toto* Lanas vehere *Tarento* non licet; oues vexit - - - *Maioris pugnae eſt, ex ſcripto ducere, quod ſcriptum non eſt.* Qui patrem occiderit, culeo inſuatur; matrem occidit. Ex domo in ius educere non liceat; tabernaculis educit. Qvintilianvs L. VII. c. 8. *j. L. 7. §. 7. §. 7. D. ad legem Aquil.*

4) Adde & illud: Vetitum eſt edicto, exportari frumentum, at exportatur farina. Vbi haut dubie propter bonum publicum ex ſententia edicti ſub frumento continetur farina. Vivivs L. II. Recept. Opin. 766. Mastrillvs Dec. 139. Soarez. Theſaur. recept. ſentent. lit. F. n. 364. ſequ. Marqvardvs L. II. de Iure mercat. c. 1. n. 87. Idem dicendum de leguminibus. Vid. A. Mat-

occidit. Ex domo in ius educere non liceat; tabernaculis eduxit. Add. *L.* 7. *§.* 7. *D. ad* L. *Aquil.* Huc ſpectat caſus a LVCIANO defenſus in declamatione, quae inſcribitur Tyrannicida. [T. I. pag. 693. & ſeqq. Ed. Amſt.] *Lex eſt, tyrannicida praemio afficiatur. Eſt qui in arcem adſcenderit, vt tyrannum necaret. Aſt tyrannum non reperit, ſed filium eius, quem etiam interemit, relicto in vulnere gladio. Adueniens mox tyrannus, vt filium vidit occiſum, prae dolore animi eodem ſe gladio interfecit. Is, qui filium tyranni ſuſtulerat, praemium petit tanquam tyrannicida.* Contradicentis partes defendit ERASMVS. Suadet tamen ratio legis, vt praemium tribuatur non ei tantum, qui manu ſua ipſum tyrannum interfecit, ſed & qui id praeſtitit, ex quo proxime mors tyranni ſit ſecuta. LVCIANVS dicto loco. Διαφέρει δὲ τί, ἢ αὐτὸν ἀνελεῖν, ἢ τοῦ θανάτȣ παρασχεῖν τὴν αἰτίαν; *Nunquid intereſt, vtrum ipſe interimas, an mortis cauſam miniſtres?* Cum dubium non ſit, quin & huic praemium legislator fuerit decreturus, ſiquidem de tali caſu in mentem ipſi veniſſet. Lex eſt, qui vxorem occiderit, morte plectitor. Aliquis in Gallia volens amoliri vxorem, mulae per triduum potum non dedit; quarto die in campum progreſſus velut recreationis cauſa, vxorem ſitibundae mulae impoſuit. Quae cum fluuio propinquaſſet magno cum impetu in eum irruit, & foeminam in aquas effudit, in queis illa periit. Quo poſſis trahere illud SENECAE Hercule Oetaeo. [verſ. 859. 860.] *Quicquid in mortem [trahit], telum eſt abunde.* [5] Sic fruſtra credebant fratres Ioſephi, ſe minore peccato obſtringi, ſi iſtum in foueam proiicerent, fame moriturum, quam eodem trucidato, apud IOSEPHVM Archaeolog. L. II. c. 3. Sic pactum eſt inter duos vicinos populos, ne intra certum ſpatium liceat locum muris cingere, eo tempore, quo non erat aliud munimenti genus. Talis locus ne terreo quidem aggere cingi poterit; [6] ſi ſatis conſtet, prohibendi muros vnicam fuiſſe cauſam, ne iſte locus ad vim repellendam fieret idoneus. Sic aliquis in ſuo teſtamento ita diſpoſuit: Titius haeres eſto, ſi poſtumus meus ſit mortuus; quem vtique teſtator expectabat. Contingit illi teſtatori mortuo nullum poſtumum naſci. Etiam hoc caſu Titius haeres erit: quia conſtat, voluntatem teſtatoris, vt Titium haeredem ſcriberet, motam fuiſſe ſola conſidera-

A. MATTHAEI L. XLVIII. de Criminib. tit. 2. c. 5. n. 16. Quanquam contrarium ſtatuatur in CONSVLT. HOLLAND. Part. IV. conſ. 58. H.

5) Animaduertendum tamen eſt, quod ad imputationem adtinet moralem non ſufficere, ſi id, quod factum ſit, cauſſa accidentalis euentus fuerit. Quod vtique hic locum habet, vt eleganter probat Eraſmus Vid. THOMASIVS Inſtit. Iurispr. Diu. L. II. c. 12. §. 89. 99. & ſupra not. 4. ad §. 3. c. 5. L. I.

6) V. Carol. SIGONIVM L. XIV. de Regno Ital. ad A. MCLXVII. vbi refert: Mediolanenſes qui iurarunt, vrbem ſe nunquam muris munituros, foſſis aggeribuſque ingentibus eam confirmaſſe. H.

7) Et *L. ſi quis ſine* 11. *C. de Vectigal. & commiſſ.* vbi deciditur inſignis quaeſtio, ſi quis conduxerit vectigalia, nulla facta commiſſorum mentione, an commiſſa quoque ad conductorem pertineant? Nimirum commiſſa ad mancipes, hoc eſt, publicanos pertinere: quoniam hi per conductionem in locum fiſci quodammodo ſuccedunt. V. Ant. MATTHAEI L. II. de Auction. c. 4. n. 12. H.

8) Ibidem ait: *Nullam rem neque legibus, neque ſcriptura vlla, denique ne in ſermone quidem quotidiano, atque imperiis domeſticis recte poſſe adminiſtrari, ſi vnuſquiſque velit verba ſpectare, & non ad voluntatem eius, qui verba habuerit, accedere.* H.

9) *Scriptum Legis anguſtum eſt, interpretatio diffuſa eſt: quaedam vero tam manifeſta ſunt, vt nullam cautionem deſiderent.* SENECA Controu. XXVII. Vid. LYSIAS Orat. X. contra Theomneſt. II. c. 2. & LIBANIVS Declam. XXXI.

ſideratione non extiturae prolis: adeoque ſi praeſciſſet, poſtumum ſibi non naſciturum, citra conditionem ipſum haeredem fuerat ſcripturus. Add. *L. 28. D. de Inoff. teſtam.* [7] M. SENECA L. IV. Controuerſ. 27. *In lege multa, quamuis non excipiantur, intelliguntur. Et ſcriptum legis anguſtum eſt, interpretatio diffuſa eſt: quaedam vero tam manifeſta ſunt, vt nullam cautionem deſiderent.* CICERO pro Caecina [c. 18.] *Quid? verbis ſatis hoc cautum erat? minime. Quae res igitur valuit? voluntas; quae ſi tacitis nobis intelligi poſſet, verbis omnino non vteremur: quia id non poteſt, verba reperta ſunt, non quae impedirent, ſed quae indicarent voluntatem.* IDEM de Inuent. L. II. [8] [c. 42.] *Non omnia ſcriptis, ſed quaedam, quae perſpicua ſunt, tacitis exceptionibus cauentur.* LYSIAS Orat. II. contra Theomneſt. *Nimis graue fuiſſet legislatori omnia eiusdem ſignificationis vocabula lege comprehendere, ſed quod de vno expreſſit, de reliquis intelligi voluit.* IDEM Orat. I. contra Theomn. Sic lex Exodi XXI, 33. recte extenditur ad quoduis animal manſuetum; & vocabulum *putei* ad quamcunque foſſam [9]. QVINTILIANVS Declam. 331. *Nulla tanta prouidentia potuit eſſe eorum, qui leges componebant, vt omnes ſpecies criminum complecterentur. Nam & ſemper cauentes nequitia viciſſet: & ius ita multiplex atque diffuſum eſſet, vt pro incerto haberetur ignotum. Fecerunt ergo, vt rerum genera complecterentur, & ſpectarent ipſam aequitatem. Multa ergo inuenientur frequenter, quae legum verbis non teneantur, ſed ipſa vi & poteſtate teneantur.* Add. LIBANIVS Declam. 31.

§. XVIII. INSIGNEM quoque vſum habet interpretatio, extendens circa reprimendas fraudes, quae a male ſolertibus hominibus excogitari ſolent [1] eludendis legibus; vti & circa diluendas quaſuis cauillationes. *L. 29. L. 30. D. de Legibus* [2]. *L. 19. D. ad Exhibendum. L. 76. D. de Condit. & demonſt. L. 33. §. 1. D. ad L. Iuliam de adult.* Fraudium eiusmodi quatuor faciunt ſpecies Interpretes iuris Romani; dum aliam dicunt fieri commutatione rerum. *L. 3. §. 3. & L. 7. §. 3. D. de SCto Macedon.* [3] aliam commutatione perſonarum [4] L. 5. D. de Donat. inter vir. & vx. Add. LIVIVS L. XXXV. c. 7. aliam commutatione contractuum [5]. *L. V. §. 5. D. eod.* [6] aliam denique in modo contrahendi. *L. 8. §. 14. D. ad SCt. Vellei.* [7] Notiſſimum eſt exemplum de Licinio Stolo-

§. XVIII. 1) Talis fraus circumſcriptio ſolet vocari, quae, vt ait SENECA L. VI. Epit. controu. 3. ſemper crimen ſub ſpecie legis inuoluit. *Quod enim apparet in illa, legitimum eſt: quod latet, inſidioſum. Semper circumſcriptio per ius ad iniuriam venit.* In contractibus etiam frequens eſt, aliud agi, aliud ſimulari. V. ſupra c. 7. §. 12. H.

2) *Contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet: in fraudem vero qui, ſaluis verbis Legis, ſententiam eius circumuenit. Fraus enim legi fit, vbi quod fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fit: & quod diſtat ῥητὸν ἀπὸ διανοίας, id eſt,* dictum a ſententia, *hoc diſtat, fraus ab eo, quod contra legem fit.*

3) *Sed ſi fraus ſit Senatus conſulto [Macedoniano] adhibita, puta frumento, vel vino, vel oleo, mutuo dato, vt his diſtractis fructibus vteretur pecunia, ſubueniendum eſt filiofamilias.*

4) Ita Scholiaſtes Iuuenalis notat, apud Romanos maritos fideicommiſſo grauatos, vbi mulieres vetitae erant capere. Conf. *L. 10. D. de His quae vt indign.* H.

5) Puta vbi ſpecie donationis emtio. *L. 13. C. Mandati.* Vid. ſupra ad c. 2. §. 10. aut ſub ſpecie emtionis contractus pignoratitius ad velandam vſurariam prauitatem. V. SCHILTERVS Prax. analyt. de Iure retrouendit. Part. III. c. 10. §. 16. ſequ. H.

6) Iulianus, *minoris factam venditionem nullius eſſe momenti,* ait. V. ſupra c. 2. §. 10. nota 1.

7) *Si, quum eſſem tibi contracturus, mulier interuenerit, vt cum ipſa potius contraham: videtur interceſſiſſe.* THOMASIVS Inſtit. Iuriſpr. Diu. L. II. c. 12. §. 102. inter hanc & praecedentem ſpeciem fraudis parum intereſſe contendit. Suſpicatur praeterea, dari fraudum genera, quae ad nullam harum claſſem referri poſſint.

Stolone, apud VALER. MAX. L. IIX. c. 6. *qui cum lege ſanxiſſet, ne quis amplius, quam quinquaginta agri iugera poſſideret, ipſe mille comparauit, diſſimulandique criminis gratia dimidiam partem filio emancipauit. Quam ob cauſam a M. Popilio Loenate accuſatus primus ſua lege cecidit; ac docuit, nihil aliud praecipi debere, niſi quod prius quisque ſibi imperauit.* Idem refert PLINIVS L. XIIX. c. 3. Apud QVINTILIANVM argumentum Declamationis 264. eſt, fraus legis Voconiae. *Ne liceat mulieri niſi dimidiam partem bonorum dare. Quidam duas mulieres dimidiis partibus inſtituit haeredes. Teſtamentum cognati arguunt.* Fraudes circa eludendam legem Papiam Poppaeam memorat SVETONIVS Auguſto c. 34. & Tiberio 35. in fine. Et TACITVS Ann. XV. 19. Quo ſophismate Romani vſi ſint circa extinguenda ſacra priuata, cum haereditate alias in haeredem tranſitura, docet SALMASIVS ad Plauti Bacchides Act. 4. ſc. 9. voce *coëmtionalem ſenem.* Apud AMMIANVM MARCELLINVM L. XXII. c. 16. refertur, inſulam Pharon Rhodiorum vectigali obnoxiam fuiſſe. Id cum iſtorum publicani exactum veniſſent, regina eos interea ſub ſpecie feriarum detinuit, ac iactis molibus Pharon continenti iunxit, ac poſtea Rhodios repulit, velut inſularum, non continentis vectigalia exigentes. Sic apud Athenienſes, cum *meretrix quaedam nomine Leaena tyrannum occidiſſet; quia nefas erat, ſimulacrum conſtitui meretricis in templo, animalis effigiem poſuerunt, cuius nomen gerebat.* LACTANTIVS de Falſa religione c. 20. Sic Rhodii, quod nefas eſſet tropaea tollere, tropaeum ab Artemiſia in ipſorum contumeliam erectum, aedificio texerunt. VITRVVIVS de Architect. L. II. c. 8. Non inficeta quoque eſt illa cauillatio apud PLVTARCHVM Pericle [p. 168. D. Tom. II. Ed. Wech.] cum Spartani peterent aboleri decretum Athenienſium, quo Megarenſes ipſorum emporiis arcebantur, Pericles legem obtendebat, κωλύοντα καθελεῖν τὸ πινάκιον, ἐν ᾧ τὸ ψήφισμα γεγραμμένον ἐτύγχανεν· *quae tabulam interdiceret, in quam plebiſcitum eſſet relatum, reuellere,* excepit vnus legatorum; Σὺ δὲ μὴ καθέλῃς, ἀλλὰ στρέψον εἴσω τὸ πινάκιον, οὐ γάρ ἐστι νόμος ὁ τοῦτο κωλύων. *Tu vero ne reuulſeris, ſed conuerte tabulam intro, cum non ſit hoc quae impediat lex vlla.* Sic cum Rex Luſitaniae certas ob cauſas vellet Clericis interdicere vſum mulorum, & illi ſua priuilegia obtenderent, Rex omnibus fabris ferrariis ſub poena capitis interdixit, ne vlli mulo ſoleas ferreas adplicarent. Sic Clerici vltro mulus abdicarunt. Cauillationis quoque exemplum memoratur ab AVCTORE ad Herennium L. II. [c. 28.] *Sulpicius, qui interceſſerat, ne exules, quibus cauſam dicere non licuiſſet, reducerentur; idem poſterius immutata voluntate cum eandem legem ferret, aliam ſeſe ferre dicebat propter nominum commutationem; nam non exules, ſed vi eiectos ſe reducere aiebat: perinde quaſi id fuiſſet in controuerſia, quo illi nomine appellarentur a populo Romano; aut perinde quaſi non omnes, quibus*

8) ZIEGLERVS Differt. de Epiſcopo milite. H. §. XIX. 1) *Non ergo omnia ſcriptis, ſed quaedam, quae perſpicua ſunt, tacitis exceptionibus caueri.* CICERO de Inu. L. II. c. 47.

2) Quae diuiſio THOMASIO Inſtit. Iurispr. diu. L. II. c. 12. §. 104. 105. obſcura, & quodammodo perplexa videtur. Omnis enim interpretatio, inquit, fieri debet ſecundum probabilem voluntatem eius, qui loquutus eſt, aut ſcripſit, aeſtimandam ex tempore quo loquutus eſt, aut ſcripſit, non ex tempore anteriori, aut poſteriori. Igitur interpretatio reſtrictiua nunquam naſci poteſt ex caſus emergentis ſubſequenti aliqua cum voluntate legislatoris aut contrahenti-

bus aqua & igni interdictum est, exules appellentur. Addatur factum Tiberii apud TACITVM Ann. V. [c. 9.] & SVETONIVM Tiberio c. 61. *quia more tradito nefas esset virgines strangulari, vittatae prius a carnifice, dein strangulatae.* Apud HERODOTVM Erato, [pag. 230. Ed. H. Steph.] Corinthii cum dono dare naues lege prohiberentur, singulas Atheniensibus vendiderunt quinis drachmis. Add. *L. 54. D. de Obligat. & action.* TACITVS A. II. [c. 30.] *Quia vetere Senatus-consulto quaestio in caput domini prohibebatur, callidus & noui iuris repertor Tiberius mancipari singulos actori publico iubet: scilicet vt in Libonem ex seruis saluo SCto quaereretur.* Etsi id commentum DIO L. LV. Augusto adscribat. Impudentiore cauillatione aduersus Theramenem vsus est Critias apud XENOPHONTEM Rerum Graecarum. L. II. [p. 275. Ed. H. Steph. c. 3. §. 20. Ed. Oxon.] Putida est illa fraus, qua aliqui infame legibus aleatorum nomen declinantes, *tesserarii* cupiebant adpellari; *inter quos tantum differt, quantum inter fures & latrones*; vti loquitur AMMIAN. MARCELLINVS L. XXIIX. c. 9. Apud XIPHILINVM Epit. Dionis Tiridates a Nerone iussus gladium deponere, id quidem recusauit, sed gladium vaginae clauis affixit. BVCHANANVS Rerum Scoticarum L. XIV. *Sacerdotium Robertus Carnicrucius, homo pecuniosus, a Rege, tunc a pecunia inopi, redemit, nouo genere fraudis elusa lege ambitus, quae sacerdotia venire vetat: sponsione scilicet victus, qua, magna pecunia deposita, contenderat, regem non eum proximo sacerdotio vacuo donaturum.* Sic temporibus Philippi Augusti Regis Galliae in praelio contra Ottonem IV. *Philippus, Bellouacensis Episcopus, ab ense abstinuit, & cruori vt parceret claua pugnauit, pluresque hostium ceu victimas mactans, excusauit Praesulem, an illusit.* BVSSIERES Hist. Franc. L. IIX. [8]

§. XIX. AST vt verborum, quibus negotium exprimitur, interpretatio restringatur [1], id contingit aut ex defectu voluntatis originario, aut ex casus emergentis cum voluntate repugnantia. Scilicet interdum quidem verba generaliter sunt posita, quibus tamen aliqua exceptio seu limitatio est addenda, vel quia is, qui ea verba protulit, ab initio illa ad certos casus extendi noluit; vel quia casus, qui postea emergit, cum istius voluntate pugnat [2]. Defectus voluntatis originarius intelligitur 1. ex absurdo, quod alioquin inde sequeretur. Nam nemo mentis compos absurda velle credendus est. Fallor, an ex hocce Fundamento etiam est decidenda disceptatio illa notissima inter Protagoram & Euathlum apud GELLIVM L. V. c. 10. DIOGENEM LAERT. L. IX. [§. 56.] APVLEIVM Floridorum L. III. & SEXTVM EMPIRICVM aduersus Mathemat. L. II. [p. 81.] Nam etsi in genere conuentum fuisse videatur, vt magistro merces non debeatur, quousque discipulus causam non obtinuerit

hentium repugnantia, in oppositione defectus originarii voluntatis. Rursus, quum restrictiua interpretatio fere intendat, legislatorem plus loquutum esse, quam senserit, & de casu, de quo sermo sit, non cogitasse; casus emergens, in quo hac interpretatione opus sit, semper, prima saltem specie voluntati loquentis contrariari debet. Quibus consequenter non adparet, quomodo defectus voluntatis originariae repugnantiae casus emergentis opponi possit. Add. TITIVS Obseru. CCCCXXXVIII. vbi plures naeuos in hac Grotii diuisione, quem Auctor nimis adstricte sequutus est, notat.

nuerit ſi tamen hicce ea in actione a iudicibus ad ſoluendam mercedem fuiſſet condemnatus, hautquidquam ſeſe exceptione iſtius pacti tueri poterat. Quippe cum in eodem ineundo de hocce cogitatum non fuerit; & abſurdum ſit, aliquem ſuo pacto hoc egiſſe, vt illud ipſum obſtet, quominus obtineri poſſit, quod ex eodem debebatur. Geminum eſt, quod de Ariſtide narrant, qui denarium promiſerat ei, qui veritatem ipſi dicturus eſſet. Cui Sophiſta dicebat: tu promiſſum denarium mihi non dabis. Dubitatur, quid Ariſtidi faciendum. Si dat, dedit ei, qui veritatem non dixit: ſi non dat, veritatem iſte dixit, & Ariſtides promiſſum non ſeruat. Sicuti etiam huc pertinet illa ICtorum regula [3], *in generali ſermone ſemper excipi perſonam loquentis.* Inde mendacii non poterit argui *Epimenides Cretenſis*, ex proprio dicto, Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσαι. *Cretenſes ſemper mendaces.* Neque probari poteſt illud LVCRETII L. IV. [v. 471. 472.] *Denique nil ſciri ſi quis putat, id quoque neſcit; An ſciri poſſit, cum ſe nil ſcire fatetur.* Nam qui dicit, *nil ſciri poſſe*, is vtique profitetur [4], ſe hoc vnum ſcire, quod nihil ſciatur. APVLEIVS Apologia: [pag. 89. Ed. Pricaei.] *Abſurde facit, qui tacere ſe dicit, quod idem dicendo tacere ſeſe, non tacet, & ipſa profeſſione, quod profitetur infirmat.* Add. LACTANTIVS L. III. c. 6. vbi addit, in ſcholis proponi ſolitum aſyſtati generis exemplum: *Somniaſſe quendam, ne ſomniis crederet.* Nam quicunque illi genius hoc immiſerat, huic ſaltem ſomnio eatenus credi volebat, ne deinceps vlli alii crederet. Sic in exemplo, quod proponitur apud GELLIVM L. IX. c. 16. ita facienda eſt reſtrictio, vt lex ipſis viris fortibus ſua praemia non eripiat. 2. Defeciſſe quoque ab initio voluntas cenſetur, quando ratio ceſſat, quae ſola plene & efficaciter mouit voluntatem [5]. Cui enim rei in lege contentae ratio additur, aut vbi de eadem ſatis iam conſtat, ea non amplius nude conſideratur, ſed quatenus ſub ea ratione venit. Exemplum eſt in *L. 6. §. 2. D. de Iure patronatus*, vbi patronus prohibetur adigere iureiurando libertum, ne vxorem ducat, aut liberos tollat, adiicitur; *quamuis in lege nulla perſona excipiatur; tamen intelligendum eſt de his legem ſentire, qui liberos tollere poſſunt. Itaque ſi caſtratum libertum quis iureiurando adegerit, dicendum eſt, non puniri patronum hac lege.* Nam ratio legis erat, ne dum patronus auaritiae ſuae velificatur [6], ſobolis multiplicatio impediretur; quae a caſtrato nulla poteſt expectari. 3. Ex defectu materiae. Nam materia, de qua agitur, ſemper intelligenda eſt obuerſari animo loquentis, etſi verba videantur latius patere, verbi gratia, ſi feudum conceſſum ſit alicui pro ſe & deſcendentibus maſculis, non intelliguntur nepotes ex filia [7], quia

3) BARBOSA in Theſaur. locor. crimin. voce generalis Axiom. 14. H.

4) Et eo ipſo, quod ſibi rationem ſufficientem ſuppetere ait, cur credat, nihil omnino ſciri, admittit, hoc ipſum, ideoque omnino aliquid ſciri poſſe, ſimulque negat, nihil omnino ſciri.

5) Imo hic quoque diſtinguendum eſt, vtrum vna fuerit legis ratio, an plures. Euenire enim hic quoque ſolet, perinde, vt in interpretatione extenſiua, vt legislator, vel contrahentes plures, quam vnum finem prae oculis habuerint. Porro ſi plures adfuiſſe videantur rationes, explorandum, an omnes aeque principales fuerint. Quod ſi ſit, Reſtrictioni locus erit, ſi vel vna earum deficiat. Contra, ſi vna quidem ratio principalis adfuiſſe videatur, plures autem ſecundariae, deficientibus quibusdam ex harum numero, Reſtrictioni nondum locus eſt, quamdiu illa ſubſiſtit, quum contra, deficiente hac, omnes reliquae vim ſuam amittant. Datur praeterea alia exceptio ratione interpretationis reſtrictiuae. Ceſſante ſcilicet in totum ratione legis, lex quidem ipſa quoque ceſſat: ſed eadem vigorem ſuum retinet, ſi certis dumtaxat caſibus ratio ceſſet. Sic, quamuis aliquando impubes ante pilos ſapiat, non ideo tamen

quia natura eiusmodi feudi repugnat, quae foeminas, & descendentes ex illis plane excludit.

§. XX. MONET tamen GROTIVS circa secundum membrum, *sub ratione comprehendi saepe quasdam res non secundum exsistentiam, sed secundum potentiam moraliter consideratam; quae vbi locum habet, restrictio non est facienda.* Sensus est: conuentio, in qua rationem aliquam respexerunt pacifcentes, puta, vt periculum aut incommodum euitarent, non solum in iis casibus valet, quando istud reuera erat secuturum; sed in illis quoque, ex quibus probabiliter, aut saltem non adeo difficulter exsistere posse creditur: verbi gratia, si inter duos populos foedere cautum sit, ne exercitus aut classis intra certum locum deducatur; licet ratio conuentionis fuerit, vt ne inde damnum actu alicui inferretur; hautquidquam tamen licebit classem aut exercitum deducere, vtut animus nocendi abfuerit. Nam sufficit, quod alteri noxa facile queat inferri ab eo, qui intra illum locum versatur. Quippe cum hoc pacto non damnum modo, sed & probabilem damni metum euitari placuerit. Ita si lex sit [1], ne quis noctu cum facibus per plateas ambulet, non excusatur quis, si dicat, se ita circumspecte iisdem vti, vt nemini damnum inde proueniat [2]. Solet & hoc disputari, an promissa in se habeant tacitam hanc conditionem, si res maneant eo, quo sunt loco. Id quod in genere est negandum [3]. Nam cum haec conditio sit odiosa [4], vtpote irritum reddens promissum, non facile est praesumenda, vbi non fuerit addita. Nisi forte hoc apertissime pateat, statum rerum praesentem in vnica illa, quam diximus, ratione esse inclusum. Sicut passim in historiis legimus, legatos a suscepto itinere domum rediisse, deserta legatione, quod apud eos, ad quos mittebantur, talis mutatio obtigisset, vt tota legationis causa expirarit. Vid. TACITVS Hist. II. ab init. vbi Titus occiso Galba regreditur.

§. XXI. QVOD autem casus, qui postea emergit, cum voluntate eius, qui aliquid constituit, pugnet, id duplici modo deprehenditur, vel ex naturali ratione, vel ex aliquo signo voluntatis. Diiudicandae voluntati ex naturali ratione ARISTOTELES Nicom. V. c. 10. propriam virtutem, seu peculiarem in intellectu habitum tribuit γνώμην seu εὐγνωμοσύνην, quasi diceret, aequiprudentiam seu intelligentiam aequi; in voluntate vero ἐπιείκειαν, seu studium sectandi aequitatem. Conf. *L. 61. §. 5. D. de Furtis.* Bene autem IDEM ad Nicom.

5N 2

tamen magis testari potest, quam reliqui eiusdem aetatis adolescentes.

6) Improle enim mortuo liberto, bona eius omnia, aut certa eximia eorum pars Patrono, siue manumissori deferebantur. Vid. *tit. Inst. de Successione libertorum.*

7) Etsi feudum quis acceperit pro se & haeredibus; sub nomine haeredum foeminae non veniunt, ex eadem ratione. Vid. STRVVIVS Syntagm. feudal. c. 9. aph. 8. n. 11. H.

§. XX. 1) Aliud exemplum habet AVCTOR infra L. VIII. c. 6. §. 11. H.

2) Vid. aliud exemplum infra L. VII. c. 6. §. 11.

3) Hinc brocardicum illud ICtorum; conuentionem omnem intelligi, rebus in eodem statu permanentibus, siue, vt loquuntur, rebus sic stantibus. Vid. CAMDENVS ad A. MDXCV. p. 692. ZEPPERVS in Cynosur. legali. c. 59. cum grano salis accipi debet: generaliter enim intellectum periculosum foret, eoque omnis fides inter mortales eleuari posset. Vt ait vere SCHILTERVS L. III. Inst. Iuris publ. tit. 3. §. 3. H.

4) Hoc non inde est, quod conditio videatur odiosa, sed quia, si conditio quauis promissione contineri dicatur, nulla plane inuenietur, qua secure niti queamus.

Nicom. L. V. c. 14. [1] (add. IDEM Magnor. Moral. L. II. c. 1. 2.) definit aequitatem per correctionem eius, in quo lex deficit ob vniuersalitatem; seu per dextram legis interpretationem, qua ex naturali ratione ostenditur, casum quendam peculiarem [2] sub lege vniuersali non comprehendi, eo quod alias absurdi quid inde sequeretur. Id quod ad testamenta quoque, & pacta suo modo referri debet. Vbi quoque non insuper illud notatum GROTIO ad Campanellae Politica. Aequitatem in lege naturali locum habere non posse [3], cum natura non loquatur vniuersalius, quam lex exigit. Ast legem natura non prout in se est, sed vt ab hominibus nimis [4] vniuersaliter enunciatur, opus habere posse interpretatione ἐπιεικείας, verbi gratia, suum cuique reddendum, intellige vtenti ratione, & nisi ex iure superiore adsit impedimentum. SENECA L. IV. Controu. 27. *In lege, inquis, nihil excipitur. Sed multa quamuis non excipiantur, intelliguntur; & scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa: quaedam vero tam manifesta sunt, vt nullam cautionem desiderent.* QVINTILIANVS Declam. 331. *Nulla tanta prouidentia potuit esse eorum, qui leges componebant, vt species criminum complecterentur. Nam & semper cauentes nequitia vicisset; & ius ita multiplex & diffusum esset, vt pro incerto haberetur ignotum. Fecerunt ergo, vt rerum genera complecterentur, & spectarent ipsam aequitatem. Multa ergo inuenientur frequenter, quae legum verbis non teneantur, sed ipsa vi & potestate teneantur.* Nam quia potissimum in legibus nec praeuideri omnes casus possunt, neque ob infinitam varietatem exprimi; (XENOPHON Hipparchico: Γράψαι δὲ πάντα ὁπόσα δεῖ ποιεῖν, οὐδὲν μᾶλλον οἷόν τέ ἐστιν, ἢ τὰ μέλλοντα πάντα εἰδέναι. *Mandare literis quae facienda sunt omnia, non magis facile est, quam omnia futura scire:*) ideo illi, quibus incumbit generalia legum decreta ad speciales casus adplicare, opus habent aliqua libertate, per quam possint a lege eximere, & excipere illos casus, peculiaribus circumstantiis vestitos, quos excepturus fuerat ipse legislator, si praesens adesset, aut tales casus praeuidisset. Vid. *L. 3. 4. 5. 6. 10. 11. 12. 13. D. de Legibus.* Exemplum est apud CICERONEM de Inuent. L. II. [c. 42. j. c. 32.] *Lex est apud Rhodios, vt si qua rostrata in portu nauis deprehensa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset, vis ventorum inuitis nautis Rhodiorum in portum nauim coëgit. Quaestor nauim populi vocat. Nauis dominus negat publicari oportere.* IBIDEM [5] *Cum lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quidam in bello, & auxilia in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quod prope muros hostes castra haberent.* Quanquam non temere huc licebit decurrere, ne quis alieni sese actus arbitrum faciat; (quandoque enim

§. XXI. 1) Καὶ ἔστιν αὕτη ἡ φύσις ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς, ἐπανόρθωμα νόμου· ᾗ ἐλλείπει διὰ τοῦ καθόλου. Add. H. GROTII libellus de Aequitate, qui in editione Latina Cl. BARBEYRACI Operi eius de Iure Belli & Pacis subiicitur.

2) Aequitatis rationi tam in interpretatione Extensiua quam Restrictiua locus est. Et adplicari hic potest dictum MENANDR. Fragm. collect. Cleric. p. 56.

Οἱ νόμοι σφόδρ' εἰσὶν, ὁ δ' ὁρῶν τοὺς νόμους
Λίαν ἀκριβῶς, συκοφάντης μοι φαίνεται.

Bella sane res sunt leges; sed qui iusto strictius verbis earum inhaeret, calumniator et rabula mihi videtur. IDEM p. 96.

Τὸ καλῶς ἔχων που κρεῖττόν ἐστι καὶ νόμου.

Praestat aequitas legum verbis.

3) Recte. Est enim aequitas ius naturale ipsum, & aspectu iuris positiui ita dicitur. Vid. not. ad L. I. c. 6. §. 17. H.

4) Antea hic *minus* legebatur, manifesto mendo. Nec tamen aliter hic locus exhibetur in ea ipsa editione, quam HERTIVS curauit A. MDCCVI.

enim ſtricte literae legis inhaerendum eſſe volunt legislatores [6], iuxta *L. 12. §. 1. D. Qui & a quib. manumiſſi, quod quidem perquam durum eſt, ſed ita lex ſcripta eſt;* (Add. Lex WISIGOTH. L. II. tit. 1. c. 12.) [7] ſed ſufficientia oportet indicia adſint. Inter quae certiſſimum eſt, ſi adpareat illicitum eſſe, id eſt, repugnare legibus naturalibus & diuinis, ſi quis literam legis praeciſe ſequatur. Ad talia enim cum nemo poſſit obligari, nemo quoque rationis compos alium voluiſſe obligare praeſumitur. GROTIVS ad Eſther. c. 4. 16. *Sunt quaedam tam violentae περιςάσεις, vt in iis legem ſeruare velle ſit in leges praecipuas peccare.* Add. VALER. MAXIMVS L. III. c. 7. n. 1. c. 8. n. 6. Porro in alio ſenſu aequitas capitur, quando, verbi gratia, cauſa aliqua ex aequo & bono definiri dicitur, vbi nempe iuri rigido aliquod temperamentum in gratiam rei adhibetur. Sicuti etiam priuati aequitatem dicuntur adhibere, quando iuri ſuo erga aduerſarios ſuos non ita rigide inſiſtunt, ſed aliquid remittunt. Aliquando denique ex aequo & bono definiri cauſae dicuntur, quando lex ciuilis non extat, aut eius ἀκρίβεια non attenditur, ſed ex arbitrio bonorum virorum ſententia fertur.

§. XXII. ALTERVM autem indicium, ob quod vniuerſalis aliqua lex ſit reſtringenda, eſt, ſi non quidem per ſe & omnino illicitum ſit verba expreſſa ſequi; ſed tamen rem humaniter aeſtimanti id nimis videatur graue & intolerabile; ſiue abſolute ſpectetur communis conditio humanae naturae, ſiue comparetur perſona & res, de qua agitur, cum ipſo fine actus. Quaedam enim omnibus hominibus intolerabilia videntur, quaedam certis perſonis; quaedam negotia talia ſunt, vt propter iſta magnam ſubire moleſtiam ſtolidum ſit. Atque haec eo magis valent, ſi non ſolum lex poſitiua ſit, ac eius materia non probabile reddat, legislatorem quantauis cum moleſtia, per accidens incidente, eius obſeruantiam exigere: ſed & ſi neglectus legis in iſto caſu, quo eius obſeruantia duriſſima futura erat, in contumeliam & deſpectum legislatoris non vergat. Add. GROTIVS ad Matth. [1] XII, 3. Hinc ſine dubio ſtulta eſt religio Abyſſinorum, qui tempore quadrageſimae tantopere ſeſe ieiunio macerant, vt animi & corporis viribus defecti, hoſtibus, eo tempore incurrentibus, reſiſtere non valeant. Vnde alicui id temporis impune ipſorum regiones percurriſſe memorantur. Franc. ALVAREZ Deſcript. Aethiop. c. 13. Sic qui rem ad dies aliquot commodauit [2], intra eos dies eandem repetere poteſt, ſi ipſe valde egeat: quia actus tam benefici ea eſt natura, vt non credendus ſit

5 N 3

5) *In quo* [genere] *non ſimplex voluntas ſcriptoris oſtenditur, quae in omne tempus, & in omne factum idem valeat: ſed ex quodam facto & euentu, ad tempus interpretanda dicitur - - - Vt in eum, qui cum lex aperiri & q. ſ.*

6) Et duritiem legum manifeſtam nemo praeter ſummum imperantem emendare poteſt. *L. 1. L. 9. L. vlt. C. de LL.* Exemplum eſt in *L. 32. D. ad L. Iul. de Adult.* Vid. & MEVIVM Part. VII. Dec. 314. Periculoſe errant, qui ex *d. L. 1. C. de LL.* inferunt: Supremas curias ex bono & aequo iudicare poſſe & debere. Vid. WISSENBACH. Irner. errant. §. 11. H.

7) Porro rationem legis non ſemper inueſtigandam eſſe, ICti etiam veteres monuerunt. *Non omnium, quae a maioribus conſtituta ſunt, ratio, reddi poteſt. Et ideo rationes eorum, quae conſtituuntur, inquiri non oportet: alioquin multa ex his, quae certa ſunt ſubuertuntur.* Conf. NOODTII Obſeruat. L. I. c. 2.

§. XXII. 1) Et L. I. de I. B. & P. c. 4. §. 7 H.

2) Vid. ſupra c. 4. §. 7. H.

ſit quiſpiam ad magnum ſuum incommodum ſeſe voluiſſe obligare. Sic qui auxilium foederato promiſit, excuſabitur [3], quamdiu ipſe domi periclitatur, iiſque copiis ad ſui defenſionem opus habet. Nam cum quilibet Princeps primo omnium loco ſuum populum tueri teneatur, in omnibus promiſſis; quae extraneis facit, hanc ſubintelligit conditionem; quantum ſalus propriae reipublicae admittit. Sic conceſſio immunitatis, vectigalium & tributorum intelligenda eſt de tributis quotidianis & anniuerſariis, non autem de iis, quae ſumma & praeſens neceſſitas extra ordinem requirit [4], & quibus carere non poteſt respublica. Inde nimis laxe videtur dixiſſe CICERO Off. I. [c. 24.] *Promiſſa non eſſe ſeruanda, quae inutilia ſint iis, quibus promiſeris; nec ſi plus tibi noceant, quam proſint illi, cui promiſeris.* Nam an res promiſſa vtilis ſit futura ei, cui eſt promiſſa, non ſemper eſt promiſſoris iudicare [5]; niſi forte hic in iſtum habeat imperium, eiusue ſaluti procurandae ſit praepoſitus. Et vt promiſſum promiſſorem non obliget, non ſufficit quodlibet nocumentum aut onus in promiſſorem redundans; (nam omnis praeſtatio promiſſi gratuiti cum onere eſt coniuncta:) ſed tale ac tantum, quod pro natura actus credi debeat exceptum. Vti eſt in illo exemplo a CICERONE adducto dicto loco. *Si conſtitueris te cuipiam aduocatum in rem praeſentem eſſe venturum, aeque interim grauiter aegrotare filius coeperit, non ſit contra officium non facere, quae dixeris.* Add. SENECA de Benefic. L. IV. cap. 35.

§. XXIII. DENIQVE ſunt & alia ſigna voluntatis, quae oſtendunt, certum caſum a lege aut pacto vniuerſaliter concepto eſſe eximendum. Nempe ſi verba alio loco poſita cum praeſenti lege aut pacto non quidem directe pugnant, (nam haec eſt ἀντινομία,) ſed tamen per incidentem caſum, peculiarem & velut inſperato rerum euentu inter ſe committuntur. Seu quod eodem redit, quando duo pacta aut duae leges diuerſae extant, quae inuicem non pugnant, ac diuerſo tempore commode ſeruari, & impleri poſſunt, ac debent; verum quibus ſatisfieri nequit, quando caſu aliquo eorundem impletio in idem temporis momentum incidit. Conf. CHARRON de la Sageſſe L. I. c. 37. n. 5. Heic ergo certae ſunt tenendae regulae, vt conſtet, quaenam lex, aut quod pactum alteri cedat, ſi vtrique ſimul nequeat ſatisfieri. GRO-

3) Vid. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 15. §. 13. MYLERVS de Princip. Imp. c. 18. §. 9. & ſequ. H.

4) GROTIVS d. L. II. c. 16. §. 27. MEVIVS Part. VIII. Deciſ. 1. n. 1. & Deciſ. 454. n. 6. BRVNNEMANN. Cent. 2. Deciſ. 66. H.

5) Sed, vt obſeruat I. Fr. GRONOVIVS in notis ad Grotium Lib. II. c. 16. §. 27. not. 2. ea Ciceronis mens non eſt. Loquitur is de re nociua, quae talis ſit ex iudicio hominum omnium ſanae mentis, non autem ex errore tantum promittentis. Id vtique certum eſt, nihil in verbis Ciceronis occurrere, quod huic interpretationi obſit.

§. XXIII. 1) Iubendi autem vocabulo etiam *prohibitio* continetur.

2) Ex quo loco Ciceronis GROTIVS regulas ſuas hauſit, quas tamen meliori ordine propoſuit. Eundem locum ſuis Axiomatibus AVCTOR ſubſtruxit, & non tantum integrum recenſuit in fine capitis, ſed etiam regulis particulatim ſubiecit. Neque tamen ad omnes hoc inſtitutum ſuum exſequutus eſt, eoque occaſionem nobis praeſtitit ſupplendi hunc defectum. Poterit ſic CICERONIS locus & per partes, & integer expendi, quamuis integro ei adducendo parcere potuiſſet AVCTOR ſi partes eius omnes accurate retuliſſet. Ceterum, vt recte animaduertit TITIVS Obſ. CCCCXLI. haec prima iam regula nullius eſt momenti, niſi iuſſus ſpecialis, permiſſio vero generalis fuerit. Nam ſi regulam inuertas, permiſſio ſpecialis praeualebit

GROTIO iſtae placent: 1. *Illud quod tantum permittitur, cedit ei, quod iubetur* [1]. AVCTOR ad Herennium L. II. [c. 10.] *Plus valet ſanctio permiſſione. Id* enim, *quod imperatur, neceſſarium, illud quod permittitur, voluntarium eſt* [2]. Vti IDEM de Inuentione L. II. [c. 49.] habet. QVINTILIANVS Declam. 374. *Semper potentior lex eſt, quae vetat, quam quae permittit. Hoc etiam in magiſtratuum poteſtate ſeruatur: & plus poteſt vnus, qui vetat, quam omnes, qui iubent. In permittente enim libera poteſtas: in vetante poena eſt.* Nam permiſſioni tantum ineſt libertas faciendi vel omittendi; iuſſum inuoluit neceſſitatem, faciendi & in praeſenti caſu libertatem omittendi tollit. 2. *Quod faciendum eſt certo tempore, praefertur ei, quod quouis tempore fieri poteſt* [3]. Seu, vbi in vnum tempus incidit impletio duarum obligationum, quarum vni non niſi certo, eoque praeſenti tempore recte ſatisfieri poteſt, alteram autem quouis alio tempore impleri nihil intereſt; hac in aliud tempus dilata iſta ſtato tempore erit implenda. Ex quo tamen adparet, non eſſe vni & eidem iniungenda, quae neque ſimul expediri queunt, & quorum nullum dilationem fert. Quo facit, quod PLVTARCHVS Quaeſt. Rom. [in fin. p. 291. C.] diſquirit, quare Flaminibus Dialibus non liceat magiſtratum gerere: *Cum enim certae ſint & ordine definitae actiones ſacerdotum, regum vero ordine carentes & infinitae, fieri non poterat, vt qui rex ſimul, ſacerdosque eſſet, diuerſi generis in eundem temporis articulum incidentibus negotiis vtrumque procuraret; ſed neceſſe erat futurum, vt vtroque vrgente alterum omitteret.* Nam iſtis ſacerdotibus nondum innotuerat arcanum illud: honorem & lucrum ex ſacerdotio capere, functionem, & labores in vicarios transſcribere. 3. *Affirmatiuum praeceptum cedit* [4] *negatiuo* [5], ſeu quando alicui praecepto affirmatiuo non poteſt ſatisfieri, niſi per violationem alicuius praecepti negatiui, tunc impletio praecepti affirmatiui erit omittenda, aut differenda, quousque cum violatione negatiui praecepti non concurrat. Ratio petenda eſt ex natura praeceptorum affirmatiuorum, & negatiuorum, quod horum obligatio ſit perpetuo vniformis, & aequabiliter efficax; illa autem occaſionem praeſupponant, quae non adeſſe intelligitur, vbi quid citra legis violationem fieri nequit. Vnde talia moraliter impoſſibilia rebus ſic ſtantibus iudicantur. Hinc nemo poteſt alterum iniuria afficere, fidemue fallere, vt ſuorum commodum promoueat [6], aut grati animi, & beneficiorum materiam nanciſcatur. Praepoſterum genus pietatis, corium

bit iuſſui generali, ſic, vt facile liqueat, legis praerogatiuam ex ſpecialitate & generalitate, non vero ex iuſſu & permiſſione eſſe aeſtimandam. Inueniuntur tamen caſus, in quibus permiſſio perinde, ac iuſſus, ſi ſoli verborum cortici inhaereamus, generales ſunt, vt in ſequenti exemplo, quod ZIEGLERVS adduxit ad Grotium p. 395. „Omnibus ciuibus permiſſum eſt habere concubinam, ſed omnibus militibus interdictum eſt, vllam in expeditione ſecum habere mulierem." Prohibitio enim in hoc caſu generalis eſt ratione ciuium, qui militiam ſequantur, & omnes & ſinguli militiam ſequi poſſunt.

3) *Deinde ex Lege, vtrum ſtatim fieri neceſſe ſit: vtrum habeat aliquam moram & ſuſtentationem. Nam id quod ſtatim faciendum eſt, perfici prius oportet.* CICERO de Inuent. d. L. II. c. 49.

4) *Deinde vtra Lex iubeat, vtra vetet. Nam ſaepe ea, quae vetat, quaſi exceptione quadam corrigere videtur illam, quae iubet.* Ib. Vid. ſupra L. I. c. 3. §. 8. L. II. c. 6. §. 2. & L. III. c. 7. §. 5. vbi rurſus diſtinguere conuenit, ſitne iuſſus aut prohibitio legis generalis an ſpecialis. Vid. ſupra nota 1.

5) Vid. Supra L. II. c. 6. §. 2. Add. Chriſt. THOMASIVS L. II. Ipr. diuin. c. 1. §. 143. ſequ. H.

6) PLVTARCHVS in Ageſilao, qui in expeditione in Aegyptum deſerebat ſocium, & Nectanabo ſe iungebat, vere iudicat: *ipſum abſurdo & indigno facinori commodum praetexuiſſe patriae, & hoc quidem velamento detracto, nomen iſtius facti veriſſimam fuiſſe proditionem.* H.

corium furari, & calceos pauperibus eleemosynae loco dare. CICERO de Inuent L. II. [c. 49.] *Lex saepe ea quae vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quae iubet.* Sic & Muhamedes in *Alcorano* prohibet ex bonis male adquisitis dare eleemosynam. Nescio tamen quam recte Scach Abas, rex Persiae, qui nullam pecuniam libentius in eleemosynam erogare voluit, quam tributum, ex lupanaribus collectum; quod hoc promto animo solutum diceret, cum reliqua gementibus fere subditis extorqueantur. Non decere autem, taliter expressam pecuniam pauperibus dare. Ad. OLEARIVS Itin. Pers. L.V. c. 31. MARIVS VICTORINVS in Exposit. in 2. Rhetor. Cicer. *Maior est auctoritas legis, quae vetat, quam illa, quae imperat, omnis enim lex quae vetat, fortior propterea, quia corrigit illam, quae aut permittit, aut imperat.* Huc aliquo modo pertinet, quod tradit LEO MVTINENSIS de Ritibus Ebraicis Part. V. c. 5. §. 1. Foeminis prohibitum esse, quicquid maribus praecepto negatiuo interdictum: sed circa praecepta affirmatiua declarasse Rabbinos, quod omnibus illis, quae tempus certum praefixum habent, foeminae non teneantur, ob imbecillitatem sexus, & quod imperio maritorum obnoxiae degant. 4. *Inter conuentiones legesque caetera aequales peculiaris praefertur generaliori, & quae propius ad rem accedit* [7]. Nam generalia per specialia ad certi quid determinantur. CICERO de Inuent. Lib. II. [c. 49.] *Lex quae in partem aliquam, & quae in certam aliquam rem scripta est, promtius ad causam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere.* Quod autem GROTIVS subiungit [8], in prohibitionibus, quae poenam adiunctam habet, praeferri illi, quae poena vacat; & quae poenam maiorem minatur ei, quae minorem: id non ita liquidum est. Nam nullius videtur momenti esse prohibitio, quae nulla poena, expressa aut arbitraria, sancitur. Et regula illa, ex duobus malis minus esse eligendum, ad mala moralia siue peccata proprie adplicari nequit. Igitur non video, quomodo ista regula subsistere possit, nisi forte in hunc sensum; quod vbi casus emergat, vt vni ex duabus prohibitionibus sit contraueniendum, illa tunc intelligatur permissa, quam violari minoris interest. Exemplum tale esse potest. Lex vna est, ne quis die feriato cum armis in publico versetur. Altera, ne quis signo audito tumultus indice domi se contineat, sed cum armis magistratui in foro praesto sit. Tumultus die feriato oritur. Heic dicendum est, posteriorem legem habere instar exceptionis in

7) *Deinde vtra Lex de genere omni; vtra de parte quadam; vtra communiter in plures; vtra in aliquam certam rem scripta videatur. Nam quae in partem aliquam, & quae in certam quamdam rem scripta est, promtius ad caussam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere.* Ibid.

8) Quae regula non minus, quam reliquae, ex Cicerone depromta est: *Deinde*, inquit TVLLIVS, *in vtra Lege, si non obtemperatum sit, poena adficiatur, aut in vtra maior poena statuatur.* Ibid.

9) *Primum igitur Leges oportet contendere, considerando, vtra Lex ad maiores, hoc est, ad vtiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, vt, si Leges duae, aut si plures, aut quotquot erunt, conseruari non possint, quia discrepent inter se; ea maxime conseruanda putetur, quae ad maximas res pertinere videatur.* Ibid.

10) Reiicitur haec regula a a TITIO Obseru. CCCCXLV. & a Cl. BARBEYRACO in nota 7. qui casum de eo fingunt, qui duobus rem eamdem, aut vni duas diuerso tempore promiserit, ac si AVCTOR sui immemor, Grotii sententiam, qua is iuriiurando etsi accessorio vim tribuit extra negotii principalis indolem, cocco impetu sequutus

in ordine ad priorem legem hoc modo: ne quis die feriato cum armis in publico verſetur, niſi tumultus cauſa a magiſtratu euocetur. *5. Inter duas praeſtationes certo temporis articulo inuicem colliſas, quarum vna cauſas magis honeſtas aut vtiles habet, quam altera, hanc iſti cedere rationis eſt* [9]. Nam inferiori velut obligationi haec exceptio intelligitur addita; vt praeſtetur, ſi per maioris momenti obligationem fieri queat. *6. Quando duo pacta, iuratum & iniuratum ſimul nequeunt impleri, illud huic cedet; niſi pacto iurato iniuratum tanquam exceptio aut limitatio ſit inſertum* [10]. Nam iuramentum pacto accedens reſtrictiones & exceptiones tacitas, ex natura rei non neceſſarias, excludit; quas facilius pacta iniurata admittunt. Apud EVRIPIDEM Medea, [v. 743. 744.] cum haec ab Aegeo petiiſſet, vt hoſpitio ipſam reciperet, neque depoſcentibus inimicis dederet, vult iureiurando hoc confirmari, probante Aegeo, qui dicit: Ἐμοί τε γὰρ τάδ᾽ ἐϛὶν ἀσφαλέϛερα, Σκῆψιν τιν᾽ ἐχθροῖς σοῖς ἔχοντα δεικνύναι. *Mihi enim haec quoque tutiora ſunt, ſi oſtendere poſſim aliquam excuſationem tuis inimicis.* v. 743. Addi poſſunt & iſthaec. *7. Obligationi perfecte mutuae* [11], *homines vtrinque reſpiciens* [12] *cedit obligatio imperfecte mutua.* Sic quae ex contractu debentur, potius ſoluenda ſunt, quam quae ex promiſſo gratuito aut lege gratitudinis, aut alia virtute, ſi vtraque ſimul expleri nequeant. Sic cum a Phocione flagitarent congiarium ad ſacrificium quoddam, hic repoſuit: *Hoſce poſcite diuites; me vero puderet, vobis ſi largirer, huic non ſoluere*, monſtrans Calliclem foeneratorem. PLVTARCHVS Phocione [p. 745. C. D.] *8. Lex beneficentiae cedit legi gratitudinis, caeteris paribus;* vtut alias vtraque imperfectam duntaxat obligationem inferat. Fauorabilius quippe eſt debitum grati animi, quam beneficentiae; cum illa requirat, vt reddas ideo, quia accepiſti, haec vt prior des: adeoque tali caſu ob concurrentem gratitudinis neceſſitatem beneficentiae obiectum deeſſe intelligitur. Quod eousque valet, vt beneficentia etiam propinquis noſtris exhibenda poſt gratum animum eſſe debeat; niſi iſta forte cum arctiore aliquo debito ſit coniuncta. *9. Inter leges, quae a poteſtatibus ſubordinatis proficiſcuntur, lex inferioris poteſtatis cedit legi ſuperioris, vbi vtrique ſimul ſatisfieri nequit.* Inde Deo oportet magis obedire quam hominibus [13] Actor. IV. 19. Et iuſſa regum iuſſis patrum-familias praeponderant. 10. *Prout cuiusque legis materia aliam nobilitate, vtilitate, aut neceſſitate ſuperat, ita regulariter vna alteri praeponderat* [14]. 11. *Quo arctiori vinculo aliqua perſona nobis coniungitur,*

tus eſſet. Sed belliſſime hic Auctori ſuppetias tulit Illuſtr. OTTO ad Offic. H. & C. c. 17. §. 13. n. 6. ſpeciem quaerens in eo, qui alteri aliquid iurato, alteri aliud ſimpliciter promiſerit, nec vtrique propter caſum improuiſum ſatisfacere poſſit.

11) Iure contra miratur Cl. BARBEYRACVS, fugiſſe AVCTOREM noſtrum, reliquas regulas omnes quinta contineri, vtpote cuius conſequentiae merae ſunt. Quare melius eae a PVFENDORFIO omiſſae fuerunt in minori opere, de Officiis hominis & ciuis.

12) Vid. explicatio huius diſtinctionis ſupra L. III. c. 4. §. 9.

13) Socrates apud PLATONEM in Apologia. Ἐγὼ ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι τῷ θεῷ μᾶλλον καὶ ὑμῖν. *O viri Athenienſes, diligo vos equidem atque amo; Deo tamen parere malo, quam vobis.* Idem fere dicebant Achaei ad Romanos apud LIVIVM L. XXXIX. c. 37. V. & GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 26. §. 3. H.

14) V. AVCTOR ſupra L. I. c. 3. §. 8. & L. III. c. 7. §. 5. H.

iungitur [15], *eo praestationes, quae ipsi debentur, aliis praeponderant, caeteris paribus.* Galat. VI, 10. 1 Corinth. IIX, 13. 1 Timoth. V, 8. CICERO Off. I. [c. 17.] vbi de gradibus societatis hominum agit. Huc pertinet quoque insignis locus apud EVNDEM L. II. de Inuentione. [c. 49.] *Ex contrariis*, inquit, *legibus controuersia nascitur, cum inter se duae videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo. Lex est: qui tyrannum occiderit, Olympionicarum praemium capito, & quam volet sibi rem a magistratu deposcito, & magistratus ei concedito. Et altera lex: tyranno occiso, quinque eius proximos cognatione magistratus necato. Alexandrum, qui apud Pheraeos in Thessalia tyrannidem occuparat, vxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu cum simul cubaret, occidit. Haec filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi praemii loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio est. Heic primum leges oportet contendere, considerando, vtra ad maiores, hoc est, ad vtiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, vt si leges duae, aut si plures, aut quotquot erunt, conseruari non possunt, quia discrepent inter se: ea maxima conseruanda putetur, quae ad maximas res pertinere videatur. Deinde vtra lex posterius lata sit. Nam postrema quaeque grauissima est. Deinde vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat. Nam id quod imperatur necessarium, illud quod permittitur voluntarium est. Deinde in vtra lege, si non obtemperatum sit, poena afficiatur, aut in vtra maior poena statuatur. Nam maxime conseruanda est ea, quae diligentissima & sancta est. Deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. Nam saepe ea, quae vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quae iubet. Deinde vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam; vtra communiter in plures, vtra in aliquam certam rem scripta videatur. Nam quae in partem aliquam, & quae in certam quandam rem scripta est, promtius ad causam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege vtrum statim fieri necesse sit: vtrum habeat aliquam moram, & sustentationem. Nam id quod statim faciendum sit, perfici prius oportet.*

15) Conf. BVDDEI Exercitatio de Comparatione obligationum, quae ex diuersis hominum statibus oriuntur in Selectis Iuris Nat. & Gent. p. 680. seqq.

CAPVT

* *

CAPVT XIII.

DE MODO LITIGANDI IN LIBERTATE NATVRALI.

I. *Quae aliis debentur, vltro sunt implenda.*
II. *In statu naturali iudex non datur.*
III. *Controuersiae, quae colloquio inter partes expediri nequeunt, ad arbitros sunt deferendae.*
IV. *Inter arbitrum & partes non intercedit pactum.*
V. *Arbitri in dubio intelliguntur adstricti iuri.*
VI. *Arbitris non sufficit pronunciasse super possessione.*
VII. *De mediatoribus pacis.*
VIII. *Quid si instrumenta fuerint amissa?*
IX. *De testibus.*
X. *De exsecutione rei iudicatae.*

ID EQVIDEM lex naturalis requirit, vt homines vltro praestent, & exhibeant inuicem ea, quae quocunque nomine aliis debent; vtque damnorum, si quae aliis data sunt, reparationem vltro offerant. Vbi si damnum aut offensa ex dolo malo processit, insuper lex eadem iubet, vt laedens ostendat, sese facti seria poenitentia duci, fidemque det super omittendis deinceps offensis, colendaque amicitia. Qualis poenitentia non per violentiam expressa, sed vltro ex consideratione iustitiae orta, vti sufficienti potest esse indicio de emendato laedentis animo: ita ex aduerso laesus, oblata damni reparatione, & sumta cautione in futurum tempus, alteri veniam petenti & poenitenti lubenter ignoscere [1], & pacifice in posterum cum eodem agere debet. Quod qui per iracundiam aut vindictae libidinem adspernatur, penes illum abruptae pacis, bellique temere moti culpa erit [2]. Quam ad rem insigniter facit oratio C. Pontii apud LIVIVM L. IX. c. 1. Inhumanum quippe & belluinum est, non nisi reposito laedenti dolore velle adquiescere, & susceptas semel inimicitias in aeternum alere. Dira est vox Catonis Senioris [3] apud Plutarchum in ipsius vita, cum in adolescentem, qui defuncti patris inimicum inuoluerat infamia, in foro post iudicium ambulantem incidisset, dextra data dixit: *Ita parentibus esse parentandum; non agnis, non haedis, sed inimicorum lacrymis damnationibusque.*

§. II. ENIMVERO praeterquam quod non omnibus mortalibus ea est ingenii bonitas, vt officium vltro velint explere, aliquando etiam super certitudine

§. I. 1) Conf. supra L. II. c. 5. §. 19.

2) Vid. supra L. II. c. 5. §. 19. H.

3) Orta ex Ethnicorum praua superstitione. V. si libet Differtat. nostra de haerede occisi vindice Sect. 1. §. 4. H.

tudine ac quantitate debiti, taxatione damni dati, competentia, & exercitio certorum iurium, ſuper regundis finibus, interpretatione pactorum, aliisque praetenſionibus controuerſiae oriuntur. Heic igitur inter eos, qui in naturali libertate viuunt, iudex non datur, qui lites exortas pro imperio definiat & componat. In quem ſenſum admitti poteſt illud THVCYDIDIS L. I. [c. 77. Ed. Oxon.] *Quibus vi vti licet, iudicio decertare nihil opus habent.* Equidem HOBBES de Ciue c. I. §. 9. in ſtatu naturali quemlibet negotiorum ſuorum *iudicem* conſtituit. Verum id in hunc duntaxat ſenſum valet, quod qui non habet ſuperiorem, a quo regatur, ſua negotia proprio arbitrio adminiſtret [1], & de mediis ad ſui conſeruationem ſpectantibus proprio ex iudicio conſtituat. Nam ſi vel maxime alius de iisdem velit iudicare; cum tamen ſententiam ſuam pro imperio obtrudere mihi nequeat, ex meo iudicio, atque arbitrio vtique dependebit, an & quatenus iſtius conſilium velim admittere, & ſic vltimo mearum actionum gubernatio a me ipſo dependebit, ad legem tamen naturalem rite attemperanda. De caetero licet in illo ſtatu penes quemque ſit, negligere, an tueri ſuum ius, muſſitare an exſequi iniuriam velit: non tamen de ſuo negotio ſententiam ferre poteſt, qua ſtare teneatur is, quicum ipſi controuerſia intercedit. Nam ſi vel maxime cupiat, idque vel iuratus proteſtetur, ſe pronunciaturum, quod ſibi iuſtum fuerit viſum: cum tamen alter pari dignatione ſuam ſententiam aeſtimare queat, vbi eas contingat diſcrepare, propter aequalitatem, ſtatus naturalis comitem, nihil agetur. Accedit, quod iuxta ARISTOTELEM Polit. L. III. c. 6. Σχεδὸν οἱ πλεῖστοι φαῦλοι κριταὶ περὶ τῶν οἰκείων: *Plerique fere mali ſunt iudices de ſuis rebus.* SALLVSTIVS Catilin. [2] [c. 51.] *Neque cuiquam mortalium iniuriae ſuae paruae videntur: multi etiam eas grauius aequo habuere.*

§. III. HAVT quidquam tamen lege naturali conceſſum eſt, quod quisque ſuo ex iudicio definiuit ius ſtatim armis aſſerere, controuerſiarumque ſuarum arbitrum Martem ſumere, antequam molliora media fuerint tentata [1]. CICERO Off. I. [c. 11.] *Cum ſint duo genera decertandi, vnum per diſceptationem, alterum per vim; cumque illud proprium ſit hominis, hoc belluarum; confugiendum eſt ad poſterius, ſi vti non licet ſuperiore.* Add. IVSTINVS L. VIII. c. I. n. 4. ſeqq Et vbi citra amicam diſceptationem ſtatim ad arma prouolatur, ibi locum habet illud OVIDII Triſt. V. el 10. *Iniuſtum rigido ius dicitur enſe.* Inde primo omnium

§. II. 1) Vid. ſupra L. II. c. 2. §. 3. & hoc Libr. c. I. §. 8. Ariouiſtus Germ. Rex, legatis Caeſaris reſpondens, *ſi ipſe* inquiebat, *populo Romano non praeſcriberet, quemadmodum ſuo iure vteretur; non oportere ſe a populo Romano in iure ſuo impediri.* Vt narrat CAESAR I. de Bello Gallico c. 36. H.

2) Et SENECA II. de Ira 31. *Regis quisque in ſe animum habet, vt licentiam ſibi dari velit in alterum, in ſe nolit.* H.

§. III. 1) Vid. ſupra L. II. c. 5. §. 3. H.

2) Supra c. 9. §. 2. H.

3) Exempla controuerſiarum complura hoc modo diremtarum habet Alber. GENTILIS L. I. de Iur. B. c. 3. GROTIVS d. c. 23. §. 8. & L. III. c. 20. §. 46. & in not. AVCTOR *du bouquet hiſtorial. tit. de la iuſtice*, vbi refert, Regem ac Parlamentum Pariſienſe ſaepius ab iis penes quos ſumma rerum fuerat, lectos controuerſiarum arbitros, ac litis, quae Friderico II. cum Papa Innocentio IV. intercedebat, deciſionem illis commiſſam fuiſſe. Adde PONTANVM L. VII. Hiſtor. Danicae ad A. MCCLI. vbi a duodecim arbitris in controuerſia de arce & propugnaculo Rensburgo contra Abelem Regem lata ſententia & L. IX. ad A. MCCCCXXIV. vbi de compromiſſo

omnium conandum, an per amicam disceptationem, congressis inter se partibus, aut earundem mandatariis, controuersia componi queat. Vid. GROTIVS L. II. c. 23. §. 7. Quanquam & saepissime, postquam armis fuit certatum, animorumque rigor belli malis est fractus, controuersia per tractatus & transactionem componi soleat. Vbi negotii natura, & partium facilitas fert, sors facillime liti finem dare potest [2]. Vid. IDEM dicto loco §. 9. Enimuero vbi nec partium disceptatio exitum controuersiae inuenire potest, neque sorti committere placet, quod solidis rationibus subnixum existimatur; proximum est, vt ad arbitrum eatur [3], cuius sententia quod vtique stare velint, partes sese pacto inuicem adstringant. Vbi recte monet GROTIVS L. II. c. 23. §. 11. etsi in causa dubia pars vtraque teneatur quaerere conditiones, quibus bellum vitetur; magis tamen id teneri qui petit, quam qui possidet; cum etiam possessorem in ipso iure naturali fauor prosequatur [4].

§. IV. EX SCOPO autem, quare ad arbitrum eatur, facile colligitur, qualem hic sese debeat gerere. Scilicet sumitur iste, quia cuiuslibet de sua causa iudicium suspectum habetur propter insitum illum amorem, quo quis in se suaque regulariter propendet. *L. 10. D. de Iurisdict.* PLVTARCHVS de Adulat. & amic. discern. [init. p. 48. in fin. T. II. Ed. Wechel.] Αὐτὸς αὐτῦ κόλαξ ἕκαστος πρῶτος καὶ μέγιστος, *quisque sui ipsius assentator est primus atque maximus.* Igitur id cumprimis obseruabit arbiter, vt ne plus fauoris aduersus vnum quam alterum ostentet, nisi quantum ex meritis causae oritur; vtque adeo ius gratiae ne det. Id vbi fecit, non est quod iniquum odium curet eius, qui causa cecidit [1]. Etsi eam ob rationem Bias dicebat: *Malle se inter inimicos, quam inter amicos iudicare: quippe ex amicis alterum prorsus futurum inimicum, ex inimicis autem alterum amicum.* DIOGENES LAERTIVS L. I. [§. 87.] Add. GELLIVS L. I. c. 3. Sed & ob id ipsum patet, neminem recte posse capi arbitrum in ea causa, cui commodi vel gloriae peculiaris spes maior adparet ex victoria vnius partis, quam alterius; sed cuius peculiariter interest, vnum quocunque modo causam obtinere. Alias enim indifferentiam illam, & velut medietatem ita accurate obseruare non poterit. ARISTOTELES Polit. L. IV. c. 12. Πανταχῦ πιςότατος ὁ διαιτητής· διαιτητὴς δ᾽ ὁ μέσος. *Vbique fide dignissimus est arbiter; medius autem est arbiter.* Huic principio innititur quoque illud responsum Amasis regis Aegyptii, cum Elei circa ludos Olympicos

 occupa-

misso in Sigismundum Imperatorem. In quem etiam Cruciferi & Poloni compromisere. Vid. CROMERVS L. XVIII. Rer. Polonic. vbi memorat, ab eodem Sigismundo non expectatam in Polonos latam sententiam, & Vladislaum Poloniae Regem cum Vituodo M. Duce Lithuaniae, decreto perlato, ira & dolore in lacrymas & vlulatum vsque exarsisse. Adde eundem L. XXIV. p. 552. vbi de compromisso Cazimiri Pol. Reg. & Cruciferorum in Albertum Archiducem Austriae. Roger. HOVEDEN in Richardo I. Angliae Rege. *Rex Franciae duos elegit Dictatores* (id est compositores siue arbitros) *& Rex Angliae similiter duos, quorum arbitrio, vel maioris partis, si alter Regum aduersus alterum, vel aliquis hominum suorum, inter se interciperet, emendatio hinc inde fieret intra quadraginta dies.* Adde THVANVM L. XV. ad A. MDLV. vbi Polus suadebat, controuersiam ad arbitros remitti. H.

4) Vid. supra ad L. IV. c. 8. §. 5. H.

§. IV. 1) Haec & aliae causae circa extrema seculi sexti decimi suspensum tenebant Pontificem, an arbitrium inter Galliae Regem & Sabaudiae Ducem de Salaciarum Principatu acciperet. Vt pluribus memorauit Cardinal. BENTIVOGLIVS in vita sua c. 4. p. 245. H.

occupati, miſſis legatis, ipſum conſuluiſſent, quo pacto iuſtiſſime illos adminiſtrarent; *Si Elienſium*, inquit, *nemo in certamen diſcederet.* DIODORVS SICVLVS L. I. 95. Huc ſpectat quoque flagitium illud populi Romani, cum in controuerſia Aricinorum & Ardeatium agrum ſibi adiudicaret, apud LIVIVM L. III. c. 72. Add. IVSTINVS L. IIX. c. 3. n. 15. Ex quo etiam conſequitur, nullum pactum aut promiſſum debere intercedere inter arbitrum, & partes, cuius vi iſte teneatur praeter merita cauſae pronunciare in gratiam partis alterutrius. (conf. HOBBES de Ciue c. 3. §. 14.) Nec aliud *ſententiae* ipſius *pretium* eſſe debet, *quam bene iudicaſſe.* PLINIVS Paneg. [c. 80.] n. 1. Inde vanum erat compromiſſum [2] Maximiliani, & Venetorum in Leonem X. Pontificem, dum ſinguli ſeparatim & clam cum eo paciſcuntur, ne laudum pronunciet, in quod ipſi non conſenſerint; apud GVICCIARDINVM Hiſt. XI. circa finem. Et L. XII. p. m. 345. Quin etiamſi pactum inter litigantes & arbitrum ineatur ſuper ſuſcipiendo arbitrio, (nam vti non niſi in volentes arbitrium exercetur, ita niſi volens nemo fit arbiter:) eius tamen pacti hautquidquam ea vis eſt, vt ex eodem ducat originem obligatio arbitri, qua teneatur ad pronunciandum id, quod aequum ſibi videtur. Cuius rei ratio non tam haec eſt, quod alias per legem naturae ſit iniunctum arbitro pronunciare, quod iuſtum ſibi viſum fuerit; cuius legis obligationi nihil queat ex pacto accedere: quam quod hoc modo finis arbitri ſumti reddatur irritus, ac fiat progreſſus in infinitum. Pactum enim eiuſmodi ſic foret concipiendum, vt ſtare ſe velle iudicio arbitri partes promittant, ſiquidem ipſe aequam tulerit ſententiam. Qui autem pactum ineunt, quo ex naturali libertate nihil delibatur, hactenus ſunt aequales, vt inuicem liceat inquirere, an pacto ſit ab altero ſatisfactum. Quod ſi itaque poſt laudum alterutri partium iniquum videatur, aut reuera iniquum ſit, iterum oritura foret controuerſia circa iſtius aequitatem. Cuius deciſio cum neque huic arbitro, neque partibus competere queat, ad alium neceſſario arbitrum erit decurrendum. Quicum vbi ſimile pactum fuerit initum, & vero de huius quoque ſententia dubium oriatur, alius rurſum erit adeundus; & ſic in infinitum. Ex quo itidem patet, pactum quo partes in arbitrum compromittunt, pure conceptum eſſe debere, quod velint ſtare ea ſententia, quam arbiter pronunciauerit; non autem ſub hac conditione,

2) Et apud Petr. BEMBVM Hiſtor. L. IV. Venet. p. 62. cum vnus ex principe collegio Patres eſſet hortatus, afferri ad ſe libellos iuberent atque inſpicerent: ne ignaris ipſis, quid Hercules Ferrariae Dux (arbiter ſumtus, vt de bello Piſano, quemadmodum ſibi videretur, ſtatueret) iudicaturus eſſet, ſententia proferretur; reprehenſus eſt merito a patribus, qui dicerent: *non eſſe aequum, data Herculi per Senatum poteſtate ſuo arbitrio iudicandi, nunc ei leges velle imponere, ſi quae ſcripſerit, ſint improbaturi: ſi non ſint, fruſtra inſpici, quae non improbentur.* H.

3) *Qualem autem ſententiam dicat Arbiter, ad Praetorem non pertinere* Labeo *ait: dummodo dicat, quod ipſi videtur. Et ideo ſi ſic fuit in arbitrum compromiſſum, vt certam ſententiam dicat: nullum eſſe arbitrium.*

4) *Idem* Pedius *probat: ne propagentur arbitria, aut in alios interdum inimicos agentium transferantur, ſua ſententia finem controuerſiae eum imponere oportet.*

5) DEMOSTHENES in Midiana legem Atticam recitat: *Si quae exſiſtant inter aliquos controuerſiae, quas alicuius arbitrio decidi velint, liceat eis eligere quemcunque volent. Cum autem ea de re conuenerit, iis quae arbiter decreuerit ſtanto, neque eaſdem controuerſias ad alios iudices deferunto: ſed quae ab arbitrio iudicata erunt, rata ſunto.* V. PETITI Commentar. in leges Atticas tit. 5. de arbitr. HERALDVS in Animaduerſ. ad ius

ne, ſiquidem aequam iſte ſententiam pronunciauerit. Nam hoc modo, vbi ſuper aequitate ſententiae alteruter litigantium dubium moueret, ad alium foret arbitrum eundum, qui ſuper iſta cognoſceret. De cuius aequitate ſi iterum ambigeretur, alius eſſet conſtituendus arbiter; & ſic in infinitum. Vid. *L. 19.* [3] *L. 32. §. 15. 16.* [4] *D. de Receptis.* Et ex his quoque petenda eſt ratio illius apud QVINTILIANVM Declam. 372. *Iudicia iudiciis reſcindi non poſſunt.* Caeterum id manifeſtum eſt, ab arbitris non poſſe prouocari; cum nullus ſit ſuperior iudex, qui ſententiam eorum corrigere queat. LVCIANVS Abdicato [5], [T. I. p. 715. 716. Ed. Amſtelod.] Οἷς ἐξῆν μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐμμένειν, εἰ τούτους τις αὐθαίρετος εἵλετο, στέργειν ἐστὶ δίκαιον τοῖς ἐγνωσμένοις. *Si quis, quorum ſententiis initio ſtare non cogebatur, hos ſponte delegerit, iam aequum eſt boni conſulere, quae ſtatuerint.* PLINIVS Nat. Hiſt. praefat. *Adeo ſummum quiſque cauſae ſuae iudicem facit, quemcunque elegit.* Id quod etiam in ciuitatibus obtinet, vbi partes vltro in arbitrum compromiſerint; ſiquidem diſceptetur ſuper cauſa, quam quocunque modo componi rectorum ciuitatis nihil interſit. Quod ſi tamen alicubi ab hiſce quoque licet prouocare, id ex iure poſitivo eſt. Quanquam in ciuitatibus arbitrorum nomine quandoque veniunt iudices extraordinarii, quibus aliqua cauſa preſſe, & citra ambages fori examinanda & decidenda delegatur. A quibus ſane, quo minus ad ſuperiorem liceat prouocare, nihil prohibet. Quod autem dicitur, ſtandum eſſe ſententiae arbitri, ſiue aequum, ſiue iniquum pronunciauerit, id cum grano ſalis eſt accipiendum [6]. Nam vti ideo quidem a compromiſſo reſilire non licet, quod contra nos fuerit pronunciatum, vtut ipſi largius de noſtra cauſa ſperabamus: ita tunc ſane arbitri ſententia nos non ſtringet, ſi manifeſte adpareat, ipſum cum altera parte colludere, aut ab eadem donis corruptum, aut pactum in fraudem noſtram iniuiſſe [7]. Nam qui aperte ad alterutram ſeſe partem adplicat, arbitri perſonam gerere amplius nequit [8]. Vid. *L. 76. ſeqq. D. pro Socio.* Sed & hoc patet, ſi plures vno arbitri ſumantur, praeſtare, vt ſint numeri impari [9], ne ſi ipſis diſſentientibus pares ſint ſententiae, res non poſſit inuenire exitum.

§. V. MONET porro GROTIVS dicto loco §. 47. [1] in arbitro officio ſpectandum, an electus ſit in vicem iudicis, an vero cum laxiore aliqua pote-

ius Attic. & Roman. L. V. c. 14. Statutum can. CXXIII. Synod. Carthagin. apud BALSAMON. Vnde can. ſane 34. cauſ. 2. quaeſt. 6. emendandus, & inſerta particula *non* legendus. Nicolaus I. Papa in epiſtola apud REGINONEM L. II. Chronic. ad A. DCCCLXVI. *Secundum ſacros canones a iudicibus, quos communis conſenſus elegerit, non licet prouocare.* H.

6) *Arbitrorum enim genera ſunt duo: vnum eiusmodi, vt ſiue aequum ſit, ſiue iniquum, parere debeamus; quod obſeruatur cum ex compromiſſo ad arbitrium itum eſt: alterum eiusmodi, vt ad boni viri arbitrium redigi debeat.* L. 76. & ſeqq. pro Socio.

7) Quo caſu Iure Romano exceptio doli datur. *Arbitrorum ex compromiſſo ſententiae non obtemperans, ſi ſordes vel euidens gratia eorum, qui arbitrati ſunt, interceſſit; aduerſus filiam ſuam agentem ex ſtipulatu, exceptione doli mali vti poteris.* L. 3. C. de Recept. arbitr.

8) Vid. *L. Arbitrorum 3. C. de Receptis arbitr.* H.

9) *In impari enim numero idcirco compromiſſum admittitur, non quoniam conſentire omnes facile eſt, ſed quia, etſi diſſentiant, inuenitur pars maior, cuius arbitrio ſtabitur.* L. 17. §. 6. D. de Recept. arb. Si in duos compromiſſum ſit, vt in caſu diſſenſus tertium eligant, quid Praxi obtineat, docet BOEHMERVS Inſtit. I. Canon. p. 190. §. 7.

§. V. 1) Excitat ibi GROTIVS locum SENECAE

poteftate, quique fententiam fuam non tam ad ius ftrictum, quam ad aequitatem & humanitatem attemperare queat. Scilicet aliquando vtraque pars ad iuftitiam prouocat; vbi arbiter aeque ac iudex momenta ac merita caufae expendere debet. Aliquando autem ad arbitrum itur, quando vna pars nititur iure ftricto, altera autem eiusdem mitigationem & remiffionem ex humanitate & mifericordia poftulat; feu ad aequitatem prouocat. Quo loco *Aequitas* non proprie fignificat dextram illam legum interpretationem, de qua cap. antec. dictum, quae etiam ab inferiore iudice adhibenda: fed rigidi iuris mitigationem ex dictato virtutum humanitatis, caritatis, mifericordiae, & fimilium: quam nonnifi fummo iudici [2], aut arbitro in hanc legem adfcito adhibere licet [3]. In dubio tamen praefumitur arbitrum ad regulas iudici fequendas obligatum, quippe cum ob defectum fori & iudicis ille fumtus fit; & in dubio id, quod minimum eft, fequamur [4]. Facilius autem eft, vt quis laedatur, fi arbitro laxa, quam ftrictior facultas fit conceffa. Et iuris ftricti relaxationem fuadere illorum potiffimum eft, qui citra compromiffum litigantibus tanquam communes amici fefe interponunt. Caeterum illud manifeftum eft, vti qui inter ciues ius dicit, regulariter fequitur leges ciuiles, quibus litigantes funt fubiecti: ita qui pronunciaturus eft inter eos, qui communes leges ciuiles non agnofcunt, ius naturale pro norma habebit [5]. Nifi ipfae partes actum fuum ad certae ciuitatis leges pofitiuas attemperarint.

§. VI. IDEM dicto loco §. 48. quoque monet, arbitros lectos a fummam poteftatem habentibus de principali negotio pronunciare debere, non de poffeffione. Nam iudicia poffefforia effe iuris ciuilis: iure gentium autem ius poffidendi dominium fequi. Circa quod pronunciatum nobis ita videtur. Etfi iure naturae & gentium non videatur neceffarium, vt qui poffeffione fua deiectus eft, ftatim in eam reducatur, antequam vlterior caufae cognitio fufcipiatur, praefertim quando caufae decifio ftatim fequi poffit: in multis tamen controuerfiis arbitro prius difpiciendum, vter poffeffor fit, vt intelligat [1], cuinam potiffimum probandi onus incumbat. Quippe cum petitoris fit [2], fuam intentionem liquido demonftrare; poffeffori autem fufficiat iftius argumenta confutaffe; nifi quod quandoque conueniens fit, faltem ex fuperabundanti, poffef-

NECAE de Benef. L. III. c. 7. fed in quo non de arbitris, fed de iudicibus pedaneis agitur, quos Praetor vel Praefectus Vrbi partibus dabat, & qui in iudiciis ftricti iuris Ius ftrictum, in Actionibus contra bonae fidei aequitatem fequi cogebantur. Vid. NOODTIVS de Iurisdict. & Imp. L. I. c. 13.

2) Vid. cap. praecedens §. 21. nota 6.

3) Quippe aduerfa fronte cum lege pugnantem. Quo fpectat L. 1. C. de LL. vbi Conftantinus M. definit, *inter aequitatem iusque interpofitum interpretationem foli Principi & oportere & licere infpicere.* Conf. L. 12. D. Qui & a quib. manumiff. SYMMACHVS L. 10. ep. 63. *Alia conditio eft magiftratuum, quorum corruptae videntur fententiae: aliae Diuorum Principum, quos decet acrimoniam feueri iuris inflectere.* H.

4) *Semper in obfcuris quod minimum eft, fequimur*, L. 9. D. de Reg. Iuris.

5) Etiam vbi agitur de fucceffione regni, fecus ac putauit H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 7. §. 11. Vid. quae dixi Differt. de Collifion. legum fect. 4. §. 33. tom. I. comm. atque opufcul. H.

§. VI. 1) *Exitus controuerfiae poffeffionis hic eft tantum, vt prius pronuntiet Iudex, vter poffideat: ita enim fiet, vt is, qui victus eft de poffeffione, petitoris partibus fungatur, & tunc de domi-*

possessionis suae titulum ostendisse. Ideo tamen arbitris non satis est super possessione duntaxat pronunciasse, quia non de hac, quae in aprico fere est, ad arbitros soleat prouocari, sed vt principali negotio finis demum imponatur, nec deinceps litis quid supersit [3]. Vt autem cognitione durante nihil innouetur, & petitore non probante secundum possessorem pronuncietur, iuris naturalis vtique est.

§. VII. ARBITRI tamen proprie dicti non sunt mediatores [1], quos vocant, qui litigantibus, bellumque parantibus aut iam gerentibus vltro sese interponunt, eosque auctoritate, rationibus, precibus ad pacifice transigendum, litesque sopiendas permouere nituntur. Vid. GVICCIARDINVS Hist. L. IV. vbi disceptatur, an Hercules Ferrariae Dux arbitri, an mediatoris partes inter Venetos & Florentinos obire debeat. Hos cum tam sanctum propositum prae se ferant, praefracte reiicere summa inhumanitas foret; ne quidem ex eo solum praetextu, quod cum altera parte ipsis peculiaris quaedam coniunctio videatur intercedere. Nam penes me vtique est, quantum ea, quae ab istis offeruntur, velim admittere: & amicorum solet hoc praecipuum esse munus, vt vbi ipsi mecum in litem descendere nolunt, ad amicam compositionem eandem deducere laborent. Saepe enim aliorum multum interest, ne inter duos bellum geratur, quod vel ex vicino incendio aliquae ad ipsos quoque scintillae transuolent, vel vtrumque alteri, aut alterutrum opprimi iisdem periculosum sit. Hos, vt serio restinguendae orienti flammae incumbant, propriae salutis cura subigit. Et tanto ardentius Christianos homines componendis aliorum litibus incumbere decet, quod & inficetus caetera ALCORANVS cap. de Claustris praecipiat, vt si duae nationes & prouinciae Musulmanicae inter se bello certent, reliquae pacem inter ipsos componant, & eum, qui iniuriam facit, compellant ad satisfactionem; qua praestita, eos ex aequo & bono in amicitiam redigant. Vbi & hoc certum est, posse plures, quorum praecipue interest, litem sopiri, pactum inter se inire, super iunctim suscipienda litigantium compositione, ac se mutuo obstringere, quousque singuli bello isti sese possint immiscere. Quo casu tamen requiritur, vt istorum nemo peculiari teneatur foedere, alterutri litigantium auxilia praestare, siquidem

domino quaeratur. L. 35. D. de Acquir. vel am. possess. Quod ad reliqua, quum saepe magnae praesumtiones pro vna vel altera parte militent, aequitas suadet, partem vi possessione deiectam statim in possessionem remitti, non exspectata discussione iudicii petitorii, quae longa esse potest & impedita: ne, dum de iure in re agitur, detentor fructibus & emolumentis rei possessae quiete fruatur. Vid. TITIVS Obseru. in Lauterb. MLXXI.

2) V. dicta ad L. IV. c. 8. §. 5. H.

3) LIVIVS L. XL. c. 17. memorat, disceptatores inter populum Carthaginensem & Masinissam *ius possessionis non mutasse.* Et Sabaudiae Dux in controuersia de Saluciarum principatu, quam habebat cum Rege Galliae, aiebat apud THVANVM L. CXXII. Histor. ad an. MDXCIX. *Principes possessionem iuris potissimam partem reputare; & iuris regulam, spoliatum ante omnia restitui debere, praecipientem, non, vt in priuatorum causis, sic inter Principes obseruari solere.* H.

§. VII. 1) Pacis procuratores vocat CICERO XII. Philipp. Alii malunt appellare conciliatores siue sequestres. H.

dem in bellum iam res eruperit. Nam quae priori foedere promiſſa ſunt, per poſterius foedus cum tertio initum circumſcribi nequeunt. Quin & hoc recte fieri videtur poſſe, vt duo pluresue, quorum intereſt bellum ceſſare, expenſa vtriusque partis cauſa, conueniant, in quas leges pacem componi aequiſſimum ipſi iudicent: easque bellantibus offerant hac cum denunciatione, vt contra eum, qui pacem in iſtas leges abnuerit, ſocia arma velint coniungere cum altero, qui easdem acceptauerit. Hoc enim modo quis ſeſe arbitrum inuito alteri hautquidquam obtrudit, aut ipſius litem pro imperio decidendam ſumit; quorum neutrum libertas naturalis admittit. Neque vero partibus eiusmodi placitum offertur eo modo, quaſi eodem ſtare omnino teneantur. Sed cum per ius naturale poſſit quis arma coniungere cum eo, qui iniuriam fieri iudicat, praeſertim vbi ex illa iniuria in ipſum quoque damnum ſit redundaturum; tali modo animum aequitatis ac pacis cupidum aperte quis declarat, quod & ipſe optet alios honeſtis conditionibus tranſigere, & non prius in bellum deſcendere velit, quam amica compoſitionis via ab altero ſit repudiata. Add. LIVIVS L. XLIV. c. 19. in fine. IVSTINVS L. VI. c. 6. n. 1. Eo autem magis probandus eſt iſte mediationis modus, quo facilius per eum extingui bella poſſunt, alias ad internecionem graſſatura. Etſi ei, qui eiusmodi mediatorem ſeſe ferre inſtituit, obſeruandum ſit illud VELLEII PATERCVLI [2] L. II. c. 50. *Maſſilia intempeſtiue principalium armorum arbitria captans, quibus ii ſe debent interponere, qui non parentem coërcere poſſunt.* Add. LIVIVS L. IX. c. 14. [3]

§. VIII. FORMAM & proceſſum diſceptationum coram arbitris inſtitutarum ipſa communis ratio ſatis deſignat, perſpecta cuiuſque negotii indole [1]. Sic vt putidum foret multis praeſcribere, quo modo partes intentionem ſuam debeant proponere, quomodo ſtatus controuerſiae formandus, quomodo poſt expenſa vtriuſque partis argumenta ſententia demum ſit concipienda. Illud duntaxat monendum, vbi intentio alterutrius alia ratione, quam per inſtrumenta probari nequeat, & vero illa ſint amiſſa, arbitro nihil supereſſe, quam vt vni partium cum conſenſu alterius iuramentum deferat [2]. *Cum conſenſu alterius*, dico. Nam in libertate naturali alias nemo videtur teneri, vt ex aduerſae partis conſcientia cauſam ſuam ſuſpendat. Sicut & hoc penes partes eſt, aleam ſortis, aut duelli [3] tentare velint; quod quondam apud multos populos frequentatum [4]. De caetero inſtrumentorum amiſſio per ſe ius non [5] extinguit [6], niſi quod in foro ciuili iudex fruſtra imploretur, vbi argumenta idonea

2) Nec inſuper habenda monita, quae leguntur apud FORSTNERVM ad L. XV. Annal. Taciti c. 26. H.

3) Vid. BOECLERI diſſertatio Quies in turbis quae XXXIV. T. I. p. 996. & ſeqq.

§. VIII. 1) Subſtantiale autem eſt, vt vtraque pars audiatur. HESIODVS:

Μηδὲ δίκην δικάσῃς πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς.
Ni prius audieris ambos, ne iudicium fer.

SENECA Medea:

Qui ſtatuit aliquid parte inaudita altera,
Aequum licet ſtatuerit, haut aequus fuit.

CICERO: *Cauſa cognita poſſunt multi abſolui; incognita nemo condemnari poteſt.* H.

2) Vid. ſupra L. IV. c. 2. §. 21. H.

3) Conf. infra L. VIII. c. 8. §. 5.

4) Supra c. 9. §. 3. H.

5) Iure Romano tamen caſus quidam dabantur excepti, tam in cauſſis Criminalibus, quam Ciuilibus. Vid. NOODTII Probab. Iuris L. III. c. 5. 6. & INTERPRETES Ciceronis Orat. pro Milone c. 22.

6) Supra L. III. c. 6. §. 16. H.

nea desunt, quibus ius demonstretur. Sed in libertate naturali sufficit ad persequendum meum ius, si de illo mihi ipsi liquido constet, vtut alter id fortasse inficietur [7]. Add. CONNESTAGIVS de Vnione Lusitan. L. V. p. m. 222. Quo facit illud apud QVINTILIANVM Declamat. 312. *Misera conditio mortalitatis, quando omnibus iam, quae agimus, videtur opus esse teste: ita parum facit veritas, ita nullum nomen est fidei. Non satis videri potest probatum, quod duo sciunt.*

§. IX. ILLVD arbitri cum iudicibus habent commune, quod circa quaestiones facti aduersus nudam & iniuratam assertionem partium aequales sese debeant praebere; id est cum contradictoria simul vera asseuerent, neutri credere [1]. Sed vbi signa, (vid. SVETONIVS Galba c. 7.) rationesque & incorrupta in cognitionem veritatis haut perducunt, secundum effata testium sententia erit ferenda. Nam vti ISAEVS loquitur Orat. 7. Τεκμήρια κρείττω τῶν μαρτυρίων ἐστιν. *Argumenta testimoniis sunt meliora.* Et IDEM Orat. 3. inprimis in materia haereditatum instrumenta testibus potiora [2] ostendit. PHILO Iudaeus de Decalogo. [p. 764. A. Edit. Paris.] *Quoties desunt argumenta aut probationes, quae ex scripto fiunt, ad testes recidit controuersia.* Add. Lex WISIGOTHOR. L. II. tit. 4. c. 3. Testes porro erga alterutram partem non oportet ita esse affectos, vt probabile videri queat, gratiam ipsos aut odium, vindictaeque libidinem, ante conscientiam habere. OVIDIVS Trist. L. III. El. 10. v. 35. 36.] *Cum sint praemia falsi Nulla: ratam debet testis habere fidem.* Add. Lex WISIGOTHORVM [3] L. II. tit. 4. c. 12. Huc facit, quod THVANVS L. LI. refert, olim in Britannia consuetudine receptum, vt Angli in Scotum, & Scoti in Anglum testimonium non valeret propter odium inter istas nationes. Id quod tamen CAMBDENVS ad annum 1585. tantum inter Anglos & Scotos limitaneos obtinuisse dicit, vt nullus nisi Scotus in Scotum, & Anglus in Anglum testis admittatur, adeo, vt si singuli Angli, qui adfuissent, homicidium factum suis oculis vidissent, eorum testimonium incassum caderet, nisi aliquis Scotus idem testaretur. Igitur vti aduersarius meos necessarios, sic & ego professos meos inimicos recte possum reiicere. Quanquam interdum per humanitatem a testimonio in causa necessarii sui excluduntur propinqui, ne vel affectus suos, vel conscientiam laedere cogantur. Hinc & apud Romanos testimonii aduersus patronum clienti, vel patrono aduersus clientem dicendi nulla legis, nulla magistratus coactio erat. PLVTARCHVS Romulo. [pag. 25. B. T. I. Ed. Wech.] Lex WISIGOTHORVM L. V. tit. 7. c. 11.

 Quod

7) Quid enim vnquam tam valide ac euidenter probatur, quin refractario, quod speciose obloquatur, suppetat? ARISTOTELES I. Poster. Analyt. 10. §. 7. Οὐ γὰρ πρὸς τὸν ἔξω λόγον, ἡ ἀπόδειξις ἀλλὰ πρὸς τὸν ἐν τῇ ψυχῇ. Ἀεὶ γάρ ἐστιν ἐνστῆναι πρὸς τὸν ἔξω λόγον, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἔσω λόγον οὐκ ἀεί. *Non enim ad sermonem externum demonstratio pertinet, sed ad eum, qui est in anima. Semper enim licet obiicere aduersus sermonem externum, sed aduersus internum non semper licet.* H.

§. IX. 1) Apud AESCHYLVM in Diris est:

Ὑμεῖς δὲ μαρτύριά τε καὶ τεκμήρια
Καλεῖσθ' ἀρωγὰ τῆς δίκης ὁρκώματα.
Testes & argumenta vos conquirite,
Quae facere possunt rebus ambiguis fidem. H.

2) Vid. supra L. III. c. 6. §. 16. H.

3) Et BAIVVARIOR. tit. 15. c. 13. *Pacta & placita, quae per scripturam quamcunque facta sunt, vel per testes denominatos tres vel amplius, dummodo in his dies & annus euidenter sit expressus, immutare nulla ratione permittimus.* Conf. Capitular. FRANC. L. VI. c. 149. c. 346. & c. 416. H.

Quod autem apud eosdem non liceret de seruis in dominum quaestiones habere, praeter hanc rationem alia erat, quam adfert CICERO pro rege Deiotaro: [c. II.] *Vbi id quod intus est, atque nostrum, impune euolare potest, contraque nos pugnare; fit in dominatu seruitus, in seruitute dominatus.* LVCIANVS in Asino. [T. II. p. 80. Ed. Amst.] Δȣ̃λοι γὰρ τὰ δεσποτῶν ἐπίςανται καὶ καλὰ καὶ αἰσχρά. *Serui enim dominorum & honesta & turpia norunt.* Similis est locus apud LYSIAM Orat. de Sacro oliuae trunco. Et inde seruus iste apud PLAVTVM [4] Bacchid. Act. 4. sc. 6. [c. 20. 21.] *Scio me esse seruum, nescio etiam id quod scio.* Non insuper quoque habendus apud ISOCRATEM Trapezitico [p. 634. & seqq. Ed. Paris.] locus de fide quaestionum; & apud ARISTOTELEM Rhetor. ad Alex. c. 17. Spectat quoque huc historia an fabula de Auicenna apud Gabriel. SIONITAM de Vrbib. & moribus Oriental. c. 3. Add. Lex WISIGOTHORVM L. V. tit. 4. c. 14. cui conferatur IBIDEM L. III. tit. 4. c. 10. & 1. 6. t. 4. c. 3. Capitulare CAROLI L. VII. c. 280. Edictum Regis THEODORICI c. 48. 49. Abusum tamen eius legis, quo aliqui alienos seruos, scelerum suorum conscios emere solebant, ne contra se torqueri possent, prohibuit Edictum Regis THEODORICI c. 101. Sic & recte ARISTOTELES Polit. L. II. c. 6. εὐήθη, *stultam* vocat legem de caedibus apud Cymaeos, ἂν πλῆθός τι παράσχηται μαρτύρων ὁ διώκων τὸν φόνον τῶν αὑτȣ̃ συγγενῶν, ἔνοχον εἶναι τῷ φόνῳ τὸν φεύγοντα. *Si accusator testium multitudinem aliquam adducat de suis cognatis, accusatum caedis esse reum.* Denique & id, quod constitutum est Numer. XXXV, 30. Deuter. XVII, 6. XIX, 15. rationi optime congruit, ne vnius testimonium ad causae cuiuslibet decisionem valeat [5], non solum, quia vnus facilius decipi, corrumpi, aut mentiri potest, quam plures, & quia, vti PLINIVS N. H. L. VIII. c. 22. loquitur, *nullum tam impudens mendacium est, vt teste careat:* sed etiam, quia a cordato iudice mendacia testium deprehendi possunt, si diuersi interrogentur. Vid. Historia SVSANNAE v. 51. *L. 20. D. de Quaestionibus*; cum contra vnus facile sibi constare possit. Ac licet hoc modo aliqua maleficia in foro humano maneant impunita, ac nonnulli iusta sua causa cadant, quia vnico tantum teste res gesta fuit: hocce tamen incommodum minus est, quam quod, diuerso more recepto, omnium saluti & fortunis ab vnius hominis impudentia, & praua ad quaeuis fingenda solertia impendebat. Cum praestet paucos nocentes poenas non dare, quam multos innocentes damnari. VALER. MAXIMVS L. IV. c. 1. §. 10. 11. Notat tamen SELDENVS de I. N. & G. L. VII. c. 6. contra Noachidam apud Iudaeos suffecisse testimonium vnius. Sic obseruat & GROTIVS ad d. c. XIX, 16. Deuter. vnum testem suffecisse non ad damnandum, sed ad inquirendum: & in pecuniariis ad deferendum reo Iura-

4) Et Epidico.

Plus oportet scire seruum, quam loqui.

Postea:

Namque hominem seruum suos
Domitos habere oportet oculos, & manus,
Orationemque.

EVRIPIDES Busiride:

Δȣ́λῳ γὰρ ȣ̓χ οἷόν τε τ' ἀληθῆ λέγειν,
Εἰ δεσπόταισι μὴ πρέποντα τυγχάνοι.

Seruo profari quemlibet verum nefas,
Vsus heriles ferre si verum negant. H.

5) SENECA L. III. Contr. 1. in fine. *Vni enim etiam de minore scelere non creditur.* Add. QVINTILIANVS Decl. 338. Capitular. FRANCOR. L. VII. c. 283. H.

Iuramentum purgatorium. Apud Mauros hodie sufficit testimonium duorum honestorum virorum; sed vbi testes suspecti fuerint, duodecim requiruntur; quod in duodecim qualibuscunque vtique tantum inesse credant fidei, quam in duobus. Quae praeterea in testibus consideranda sint, traduntur in *L. 2. L. 3. princ. §. 1. 2. 3. 4. L. 4. 5. L. 10.* [6] *14. 21. 23. 24. D. de Testibus.* Ex moribus Hebraeorum testes oportebat esse bonae famae. Nec ius testimonii ferendi, habebant amentes, pueri ante 13. annum, fures etiam post restitutionem, qui de alea victitant, publicani qui plus aequo exigunt, caprarii, & si qui alii ea factitant, quae verberibus digna sunt. Apud Turcas, qui Meccam peregrinati sunt, in testimoniis loco trium testium haberi solent. Christ. RICHERIVS de moribus Turcarum. Quibus addatur PLAVTVS Trucul. [Act. 2. sc. 6. vers. 8.] *Pluris est oculatus testis vnus, quam auriti decem.* LVCIANVS de domo. *Ὦτα γὰρ τυγχάνει ἐόντα ἀπιστότερα ὀφθαλμῶν. Aures minus fidae existunt, quam oculi.* PHILO Iudaeus de Confusione linguarum: [p. 340. B. C. Ed. Paris.] *In optime constituta republica lege cautum est, ne quis audita dicat pro testimonio, quia iudicium auditus naturaliter facile est corruptoribus* [7]. IDEM de Iudice. [pag. 719. C.] *Oculi rebus ipsis interueniunt, & contrectant quodammodo negotia, totaque percipiunt adiuuante luce, per quam illustrantur, deprehenduntur que omnia. Aures autem minus fidei habent quam oculi, vt quibus non cum rebus ipsis sit commercium, sed cum sermonibus rerum interpretibus non semper veritatem sectantibus.* Inde nihil momenti habent asseuerationes eorum, qui alterius fidem sequuntur [8]. Addendum denique & hoc; etsi maximam pro veritate praesumtionem pariat iuramentum testium; tamen iure naturali nihil obstat, quo minus etiam iuratus testis mendacii possit argui. Quo conuicto ruit sententia super falso istius testimonio fundata. Id quod & legibus Atticis receptum, vt post iudicia daretur actio falsi testimonii [9]; quod ex DEMOSTHENE Orat. in Euergum ab init. & passim patet. Add. quoque PLATO de LL. L. XI. circa finem. Etsi hoc absurdum videatur, permittere, vt is, contra quem iuratum fuit, contrario suo iuramento istius testimonium possit facere irritum; cum non solum ad periuria hoc modo latissima aperiatur fenestra, sed & propter contradictionem iuramentorum controuersia aeque vt antea maneat in obscuro. Vid. Ebr. VI, 16. Inde pro solita sua stultitia ALCORANVS cap. de Lumine improbe disponit: qui vxorem suam insimulat adulterii, nec testes suppetant, quater iuret, quod veritatem dicat, & quinta vice maledictionem Dei in se imprecetur, si mentiatur. Contra foemina exemta erit, si & illa quater iuret, quod maritus ipsius mentiatur, & quinta vice indignationem Dei in se imprecetur, si verum sit, quod maritus dicit.

 §. X.

6) L. 9. §. 1. D. de Testibus. *Et nunc manifeste sancimus, vt vnius omnino testis responsio non audiatur, etiamsi praeclarae Curiae honore perfulgeat.*

7) Ὀυ χάριν καὶ παρὰ τοῖς ἄριστα πολιτευομένοις ἀναγέγραπται νόμος, ἀκοῇ μὴ μαρτυρεῖν, ὅτι φύσει τὸ δικαστήριον αὐτῆς πρὸς τὸ δικάζεσθαι ταλαντεύει.

8) IOSEPHVS: Πάντα τὰ δι' ἀκοῆς εἰς γνῶσιν ἐρχόμενα μετὰ ἀπιστίας παραγίνεται. *Omnia, quae per auditum ad cognitionem perueniunt, incertam secum adferunt fidem.* SENECA IV. Natural. 3. *testes* vocat *secundae notae, qui vidisse quidem se negant, sed audisse.* Qualis fides iis tribuenda, iudicis est aestimare. Vid. MENOCHIVM de Arb. iur. Quaest. cas. 475. H.

9) Ψευδομαρτυριῶν, vt actio κακοτεχνιῶν dabatur contra aduersarium, qui testes corruperat & subornarat. H.

§. X. Circa exſecutionem rei iudicatae non eſt quod multa addamus, cum in ſtatu naturali, vbi ab altero non expletur vltro, quod debetur, ſibi quisque ſuis, ſociorumque viribus & armis exſecutionem faciat; quae quousque progredi poſſit, inferius, vbi de bello agemus, latius oſtendetur. Illud duntaxat heic monendum, in eiusmodi exſecutione me non ſolum fieri dominum rei mihi adiudicatae, poſtquam eiusdem poſſeſſionem quocunque modo adprehendi: ſed etiam, ſi iſta potiri nequeam, me aliam rem poſſe, quae tantundem valet arripere, (computatis ſimul impenſis in ipſam exſecutionem factis,) cum hoc effectu, vt eius rei fiam dominus. Nam, vti Grotius L. II. c. 7. §. 2. *iuſtitia expletrix, quoties ad idem non poteſt pertingere, fertur ad tantundem, quod morali aeſtimatione eſt idem.* Quanquam & hoc dici poſſit, naturaliter res quasuis debitoris, qui vel ex contractu ſuo, vel ex ipſa re, vel etiam ex iniuria ſua tenetur, pro debito tacita quadam hypotheca affectas intelligi [1], vt deficiente expletione directi debiti in huius locum arripi poſſint. Neque ei, cui quid debetur, ſufficit nuda rei detentio; cum ſaepe haec oneri magis quam commodo ſit, ni plene de re poſſim diſponere; neque ius meum expleatur, ſi loco rei, cuius dominium mihi erat tradendum, nudam rei alienae cuſtodiam accipiam. Eſt tamen ſignificandum, qua intentione quis eiusmodi res adprehendat, vtrum, vt earum detentione debitum eo citius extorqueat, an vero, quod eas velut in ſolutum velit accipere. Imo aequum videtur quandoque, vt quis poſt rem in poteſtatem redactam debitori copiam faciat, an velit, re directe debita ſoluta, iſthanc recipere. Caeterum hic exſecutionis modus naturali libertati proprius eſt, & ab indole ciuilis ſtatus abhorret [2]. Vid. *L. 5. D. de Adquir. poſſeſſ. L. 2. §. 18. D. Vi bonor. raptor. L. 13. D. Quod metus cauſa. L. 7. 8. D. ad L. Iuliam de Vi priuata.*

§. X. 1) Hoc admitti poteſt intuitu debitoris, aut eius heredis: minime vero, ſi bona debitoris ad tertium perueniant. H.

2) Cicero III. de Legibus: *Nihil eſt exitioſius ciuitati; nihil tam contrarium iuri ac legibus; nihil minus ciuile & humanum, quam compoſita & conſtituta republica quicquam agi per vim.* Honorius & Theodosius A. A. *L. Nullus 14. C. de Iudaeis. Iccirco iudiciorum vigor iurisque publici tutela in medio conſtituta, ne quisquam ſibi ipſi permittere valeat vltionem.* Vid. & H. Grotium L. II. de I. B. & P. c. 20. §. 10. n. 4. & in not. H.

FINIS TOMI I.

